BERESCHIT RABBA

mit

kritischem Apparat und Kommentar

von

J. Theodor

Mit Subvention der Alliance Isr. Univ. in Paris, der Zunz-Stiftung, der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums in Berlin und der Königswarter'schen Stiftung in Frankfurt a. M.

Parascha I—XLVII

BERLIN

1912

מדרש

בראשית רבא

צרוף ומזוקק שבעתים על פי כתבי יד ובראשם כ"י ישן נושן בבריטיש מוזעאום בלונדון אשר שמתיו לפנים הספר ועפ"י דפוסי המדרש הראשונים ונוסחאות הערוך ופי' המיוחס לרש"י ז"ל וילקוט שמעוני וילקוט המכירי

עם מראה מקומות וחילופי נוסחאות

ופירוש

מנחת יהודה

מאתי

יהודה טהעאדאר

פרשה א—מז

ברלין תער"ב

בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי

לוח הסימנים בחילופי נוסחאות.

ל = כ״י לונדון בבריטיש מוזעאום קובץ Add. 27169, ועל כ״י זה המעולה מכל כ״י יסדתי את טופס המדרש (ובח״נ לא נמצא סימנו כי אם במקומות אשר בררתי לי ג״י אחרת).

ל^{0} = הגהה בכי״ל בכתב אחר או גירסא מובאה בשם ס״א (ספר אחר) בגליון הכ״י או בגוף הספר.

ד = דפוסי המדרש עפ״י ד׳ ויניציאה ש״ה.

ד^{1} = מדרש דפ״ר קונשטנטינא ער״ב.

פ = כ״י פאריס קובץ 149.

ו = כ״י רומי קובץ 30 באוצר הספרים של הוואטיקאן (ועי׳ צד 25 וצד 50).

ח = (קיצור) ב״ר במדרש חכמים כ״י של ר״א עפשטיין בווינא.

א { א^{1} = כ״י אקספרד קובץ 147 (רשימת נייבויער).
א^{2} = כ״י אקספרד קובץ 2335 (ועי׳ צד 38). }

ג = כ״י שטוטטגארט קובץ אריענט׳ 32 (ועי׳ צד 169)

כ = כ״י מינכען קובץ 97 (ועי׳ צד 50).

נ = כ״י לונדון קובץ 16406 (כ״י משובש, והשתמשתי בו רק בפ״א ופ״ב ומעט במקומות אחרים).

ת = כ״י תימני של ר׳ אלחנן אדלר בלונדון (ועי׳ צד 328)

ז = דפים אחרים מהגניזה באלקאהרה שהובאו לאקספרד (ועי׳ צד 309).

ב = גירסאות כ״י בגליון מדרש אב״א ויניציאה שכ״ז באוצר הספרים אשר לבית מדרש הרבנים בברעסלוי.

ע = ערוך הוצאת קאהוט.

ע^{0} = ג׳ ס״א בערוך או ג׳ בכ״י ודפוסי ערוך שהביא בעל ערוך השי׳ בהערותיו.

ר { ר^{1} = פירוש בראשית רבא כ״י של האחים טריעסטי בפאדובה.
ר^{2} = פי׳ הנ״ל ומיוחס לרש״י במדרש כ״י אקספרד קו׳ 147. }

ר^{3} = פירוש הנ״ל שמעורבב עם פי׳ שני (ש) על ב״ר ושניהם נדפסו בשם פירש״י פעם ראשונ׳ במדרש אב״א ויניצי׳ שכ״ז.

ש = פירוש השני על ב״ר בפירש״י הנ״ל.

י = ילקוט שמעוני ד׳ וויניציאה שכ״ו, ד׳ פפד״א תס״ט.

י^{1} = „ „ דפ״ר שאלוניקי ח״א רפ״ו, ח״ב רפ״א.

מ = ילקוט המכירי (ישעיה ד׳ ברלין תרנ״ג, תהלים ד׳ ברדיטשוב תר״ס, משלי ד׳ ירושלם תרס״ב (ועי׳ צד 67) ובס׳ הלקוטים ח״ו, תרי עשר כ״י בריטיש מוזעאום קובץ Harl. 5704).

ל׳ = ליתא.

~ = סימן התיבה שלפני הוספה או שלאחריה.

האותיות בגליון החיצון (כמו **א** בצד 1) יורו על חילוקי הפרשיות במדרש ד׳ ווילנא, והמספרים בגליון הפנימי (כמו *2a* שם) על הדפים והעמודים במדרש ד׳ ויניציאה ש״ה, והמספרים בח״נ על מספר השורות; בכל מקום שגי׳ כי״ל מקויימת גם עפ״י כ״י אחרים ילקוט וכו׳ הצגתי בח״נ סימני ספרים אלו אצל גי׳ כי״ל שהסגרתי בחצי אריח כזה], ואם כל כ״י האחרים וילקוט וכו׳ מסכימים עם גי׳ כי״ל עשיתי בצד הגי׳ סימן מרובע קטן כזה ▫ ובמקום שגי׳ הדפוסים מסכמת עם גי׳ כי״ל לא הבאתי עוד ראיה לגי׳ זו ואף אם יש שינוים בכ״י אחרים וערוך וילקוט וכו׳ כי המפורסמות אינן צריכות ראיה, ואם הוכרחתי לנטות מכי״ל ובררתי הגי׳ עפ״י הדפוסי׳ או כ״י האחרים וערוך וילקוט וכו׳ עשיתי סימן כוכב קטן כזה * בצדה, והכפלתי את הסימן כזה ** אם כל כ״י האחרים וכו׳ יעידו נגד כי״ל, ואם הנחתי גי׳ כי״ל בפנים הצגתי גי׳ הדפוסים שהיא ג״כ גי׳ כל כ״י האחרים וכו׳ בלי שום סימן, והשינויים התמידיים שנמצאו בכי״ל כמו מלת א מ ר נעדרת במקום שחכם אומר בשם חכם (כסגנון הירושלמי) או מלת ש ל מחוברת למלה שלאחריה מנעתי מלציין בח״נ. — ובמבוא הספר אשר אדפיס אי״ה עם מפתחות שונים בתשלום המחברת האחרונה אדבר בארוכה גם על תכונת כ״י שלפני ועל משפט מלאכתי ועבודתי בקודש.

מדרש

בראשית רבא

צרוף ומזוקק שבעתים על פי כתבי יד ובראשם כ״י ישן נושן טמון בבריטיש מוזעאום בלונדון אשר
שמתיו לפנים הספר ועפ״י דפוסי המדרש הראשונים ונוסחאות הערוך ופי׳ המיוחס לרש״י ז״ל
וילקוט שמעוני וילקוט המכירי

עם מראה מקומות וחילופי נוסחאות

ופירוש

מנחת יהודה

מאתי

יהודה טהעאדאר

נדפס בסיוע חברת כל ישראל חברים ומנהיגי הקרן הקיימת לכבוד ריט״ל צונץ ז״ל

ברלין תרס״ג

בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי

פרשה א

2a **א א) בראשית ברא אלהים וגו׳. ר׳ אושעיא פתח ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים א (משלי ח ל), אמון פידגוג, אמון מכוסה, אמון מוצנע, אית דא׳ אמון רבתה, אמון פידגוג היך מה דאת אמר כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא יב), אמון מכוסה היך מה דאת אמר האמונים עלי תולע (איכה ד ה), אמון מוצנע היך מה דאת אמר ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז), אמון רבתה היך מה דאת אמר התיטבי מנא אמון (נחום ג ח) ומתרגמינן האת טבא מאלכסנדריא רבתא**

1 ילק׳ משלי ר׳ תתקמ״ג: 4 עי׳ איכה רבתי פ״ב ד׳ ס׳: 5 עי׳ ת״י נחום ג׳ ח׳ ירמיה מ״ו כ״ה יחזקאל ל׳ י״ד ט״ו ט״ז, פסיקתא פי״ז (ק״ג ב׳), פסיקתא רבתי פי״ז (פ״ז א׳) ופל״ג (קנ״ו ב׳), ילק׳ יחזקאל ר׳ ש״ע:

1 אושעיא] הושעיא רבה דן, אושעיא (אושע׳ י, יהושע י[1]) רבה א[1]י | 2 פדגוג דפי | [□ אית] ואית ד | דאמרין נ, דאמרי דפא[1]י (דאמר ד) | רבתא דפא[1]י, רבתי ע | כד״א פא[1]י | 5 רבתא דפא[1]י | כמה דתימא ד |

פרשה א. בכי״ל נמצאו סימני הפרשיות עד פרשה ט״ו בסוף הפרשיות, ומפרשה י״ז והלאה בראש הפרשיות, והסדרות בספר בראשית שאנו קוראין בשבתות לפי חלוקת התורה להשלימה בשנה אחת לא נסמנו כלל בכי״ל וכן לא נסמנו במדרש דפ״ר, ועי׳ במ״ח חלק ל״ט צד 481 ושם הארכתי בענין חלוקת הפרשיות בב״ר, ובראש הספר כתוב בכי״ל „אל נערץ בסוד קדושים רבה תחזק ידי להתחיל ולגמור בראשית רבא דר׳ אושעיא״, ובכי״א א׳ המאוחר כתוב בראשו „בעזרת אלהא רבא אתחיל לכתוב בראשית רבה חברו ר׳ אושעיא רבה הקדמה בראשית ברא״ אלהים וכו׳, ולפי דעת הכותב כ״י זה חמש הפתיחות הראשונות הן כעין הקדמה לכל המדרש, ולפני הפתיחה הששית כתוב בראשית ברא אלהים וגו׳ והארץ היתה תהו ובהו וגו׳, ובכי״ו חסרות ג׳ פרשיות הראשונות, וכן כי״א השני מקוטע וחסר בראשו ומתחיל ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא תניא בשם ר׳ יונתן ג׳ נכנסו לדין וכו׳ בסוף פרשה ד׳ באותו כ״י ולפנינו בפרשה ה׳: 1 בראשית ברא אלהים וגו׳. כ״ה בכי״ל: ר׳ אושעיא פתח. כ״ה בכי״ל וכן היה הגי׳ לפני בעל מדרש ב״ר המיוחס לר׳ משה הדרשן והוא העתיק פתיחה זו במדרשו ומתחיל ג״כ ר׳ אושעיא פתח (כן מובא בספר פוגיא פידעי צד 508), וכנראה היה גי׳ זו לפני הקדמונים שקראו את המדרש בשם בראשית דר׳ אושעיא (עי׳ הלכות גדולות ד״ו דף ל״ו ע״ד, פירוש ר״נ גאון בש״ס ווילנא שבת ל״ו ע״ב ק״ד ע״א, וספר השרשים לר׳ יונה אבן גנאח שהו״ל הח׳ באכער צד 115), או ברייתא דר׳ אושעיא (עי׳ מחזור ויטרי צד 514) או בראשית רבה דר׳ אושעיה (עי׳ תשובות רה״ג הנספחות לאגרת רש״ג ד׳ מגנצא צד 67), והכותב כי״ל כתב שם זה על ספרו וביתר דיוק רבא ור׳ אושעיא באלף, וגם בפתיחת הרמב״ם לסדר טהרות בלשון ערבי שהו״ל הח׳ דירינבורג צד 26 שם המדרש בראשית דר׳ הושעיה ולא בראשית דר׳ הושעיה רבה כמו שהוא בדפוסי הש״ס, וכן מובא בראשית דר׳ הושעיא בפי׳ ספר יצירה לר״י הברצלוני צד 208, ושם צד 85 בבראשית רבא דר׳ הושעיה, וכ״ה בשו״ת ר׳ אברהם בן מימון בקבץ על יד ח״ד צד 63, ולפי הגי׳ הישנה בכי״ל ובב״ר לרמ״ה בטלה דעת האומרים שנתפשט השם בראשית רבא או רבה בפי הקדמונים והאחרונים על שם התחלת המדרש ר׳ הושעיה רבה פתח (צונץ גד״פ צד 176 והנלוים אליו), וכמה זרות בהשערה זו שיקרא המדרש בשם אשר עיקר השם חסר מתוכו, ובילקוט רמז ב׳ הגי׳ ר׳ הושעיא רבה בד׳ פד״א, ובד׳ ליוורנו אושעיה רבה, ומה שנוסף בילקוט משלי ר׳ אושע׳ רבה כד הוה דריש במעשה בראשית פתח וכו׳ נ״ל שזהו מסגנון בעל הילקוט כמו „מילתיה דר׳ אושעיא רבה עביד פליגא״ בילק׳ שמואל ר׳ קנ״ו ועי׳ מ״ש הח׳ ר״ש באבער בסוף מבואו למדרש זוטא, ובילק׳ משלי דפ״ר הגי׳ ר׳ יהושע רבה ועי׳ לקמן פי״ג סי׳ ד׳, ולקמן פ״ד סי׳ ג׳ איתא בכי״ל ר׳ יהושעיה ועי׳ מבה״י דף ע״ד א׳, ומ״ש שם ר׳ הושעיה וכו׳ ובבבלי ר׳ אושעיא ולפעמים גם בירושלמי (ועי״ש ח׳ ב׳) יש להוסיף שכן הוא גם בב״ר שהוא אגדת א״י ועי׳ איכה רבתי מ״ב דף ט׳ ב׳ ודף ע״ז ב׳ ופסיקתא דף קכ״ב א׳ ודף קצ״ג א׳: ואהיה אצלו אמון. דורש תחלה אמון בהוראות שונות, קרי ביה אומן[1]) פידגוג, אמון[2]) מכוסה מוצנע וכו׳ ומביא ראייה לכל דרש ודרש עד שדורש בסופו ד״א אמון אומן[3]) (בתנחומא בראשית סי׳ א׳ וסא״ר פל״א אל תקרי אמון אלא אומן) התורה אומרת וכו׳, וזה עיקר הפתיחה ועי׳ מאמרי על הדרשות והפתיחות במ״ח חלק כ״ח צד 170, ומפרשי המדרש מצאו בכל אלו הלשונות תוארים לתורה שהיא החכמה המדברת ואהיה אצלו אמון, וכן מתורגם בתר״י ב׳ בחוכמא ברא ועי׳ מ״ש החכם יעללינעק במ״ע ליטעראטור-בלאטט שנת כ״א 169, והדרש מוזכר בתשוה״ג ד׳ ברלין תרמ״ז סי׳ ט״ז וסי׳ רמ״ח: 2 פידגוג. כן כתוב בכי״ל לנכון ביו״ד וכ״ה בכי״ל לקמן פכ״ח פל״א ופמ״א (מ״ב), וקריאתו בצרי[4]) ועי׳ קרויס לעהנווערטער ח״א צד 55: אית דא׳. עח״נ, ובד״ו בומבורגי (ע׳ מ״ח חלק ל״ז צד 452) ובד״ו משנת שכ״ז (שם צד 171) הגי׳ דאמר: 3 האומן את היונק. וכן מתורגם פדגוגא בתר״י א׳ וב׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר שבדפוס וערוך ע׳ פדגוג ותרג׳ ירו׳ ית ינקא מובא בפי׳ ב״ר כי״א וכי״ט ובערוך שם, ולפנינו נוסחא אחרת בשני התרגומים: 4 האמונים עלי תולע. באיכ״ר שם מלובשין כלי מלת, והפי׳ במ״כ בבגדי משי הוא מפי׳ ב״ר ועי׳ ראב״ע שמות כ״ה ד׳: ויהי אומן. ופי׳ הכתוב לפי המדרש שמרדכי היה מצניע את אסתר ועי׳ במדרש פנים אחרים בספרי דאגדתא שהו״ל הח׳ באבער צד 64 וילק׳ אסתר ר׳ תתרנ״ג, והוא שיסד הקלירי בקרובות לפורים את אסתר גל ממסתיר לגואל: 5 האת טבא. וכן מובא ברד״ק נחום שם ובערוך ע׳ אמון, ולפנינו בת״י הא את: רבתא. וכן יכנו סופרים יונים בזמן חכמי המדרש אלכסנדריא הגדולה ועי׳ זקש בייטרעגע ח״א צד 56 וח״ב צד 113, ולפי הדרש שלפנינו נא זה אלכסנדריא (וכ״ה בפסיקתא שם) ואמון משמעו רבתא ועי׳ במאור עינים פי״ב ערך מלין צד 193 ועמת״ר ח״א צד 31:

[1]) אוּמָן. [2]) אָמוּן. [3]) אוּמָּן. [4]) παιδαγωγός.

דיתבא ביני נהרותא. [ד״א] אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו שלהקב״ה. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ואינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעתו אלא דיפטראות ופינקסות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים ופשפשים, כך היה הקב״ה מביט בתורה ובורא העולם, והתורה א׳ בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה היך מה דאת אמר יי׳ קנני ראשית דרכו וגו׳ (משלי ח כב):

ה ר׳ הונא בשם בר קפרא פתח תאלמנה שפתי שקר וגו׳ (תהלים לא יט), אתפרכן 2c
אתחרשן אשתתקן, אתפרכן היך מה דאת אמר והנה אנחנו מאלמים אלומים (בראשית לז ז), אתחרשן היך מה דאת אמר או מי ישום אלם (שמות ד יא), אשתתקן כשמועו, הדוברות על צדיק

1 ילקוט כאן ג׳. ועי׳ תנחומא מ״ג בראשית סי׳ ה׳, תנחומא שם סי׳ א׳, סדר אליהו רבה פל״א: 6 ילק׳ תהלים ר׳ תשע״ו, ילק׳ מכירי תהלים ל״א סי׳ כ״ג. ירוש׳ חגיגה פ״ב ע״ז ב׳:

1 בין] דא׳ נהריתא א׳ ד״א דא׳ י(משלי)] ד״ל | אמרת י׳ | כלי ל׳ נ׳ | אומנתו] פ. אומנותו דא׳ני | 2 פלטרין א׳י ואינו] אינו דא׳ | אותו א׳י | אומן] פ האומן דני | אותה] אותו י(שם). ל׳ ני דיפטראות] ע. דפט׳ י׳, דפטריות א׳, דיפתראות ד׳ ופינקסאות ופנקסות ד׳ ופנקסין ח | לידע] חעי. הדעת דא׳נ | ופשפשים] היאך (והיאך) הוא עושה פשפשין דפי. והיאך בונה עליות והיאך... פשפשין א׳ | 4 העולם] א׳. את – דפי | א] אמרה דרי אומרת א׳ | אלהים] – כי ראשית ברא אלהים ל׳פחא׳י | כד״א י׳ שנ׳ פא׳י(שם) | 6 ר׳ הונא...] עי׳ במ״י | יתפרכן יתחרשן ישתתקן ד׳י | אתפרכן – אילם] אתפרכן (איתפ׳ א׳מ) כד״א... אלומים אתחרשן (איתח׳ א׳) כד״א... אלם פא׳מ, יתפרכן כד״א... יתחרשן כד״א... אלם י׳, אתפרכן אתחרשן (יתפ׳ יתח׳ ד׳) היך מה דאת אמר או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יי׳, ואומר והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי ד׳ | 8 ישתתקן ד׳י | כשמועו] פ. כמשמעו דא׳נים | על – עתק] פא׳ים, ל׳ ד׳

1 דיתבא ביני נהרותא. [illegible]

¹) διφθέρα. ²) πίναξ.

עתק (תהלים שם שם) על צדיק חי עולמים דברים שהעתיק מבריותיו. בגאוה (שם שם) אתמהא. בשביל להתגאות ולאמר אני דורש במעשה בראשית. ובוז (שם שם) אתמהא. מבזה על כבודי אתמהא. דאמר ר' יוסי ביר' חנינא כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא. בכבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה אתמהא. ומה כת' אחריו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (שם לא כ) רב אמר אל יהי לו במה רב טובך. בנוהג העולם מלך בשר ודם בונה פלטין במקום הביבין והאשפה והסיריות. כל מי שיבוא לומר פלטין זו בנויה במקום הביבין והאשפה והסיריות אינו פוגם אתמהא. כך כל מי שהוא בא לומר העולם הזה נברא מתוך תהו ובהו וחושך אינו פוגם אתמהא. ר' הונא בשם בר קפרא אילולי הדבר כת' אי אפשר לאומרו ברא אלהים את השמים ואת הארץ מן הן. מן והארץ היתה תהו וגו':

ר' יהודה בר סימון פתח והוא גלי עמיקתא ומסתרתא (דניאל ב כב). עמיקתא זו גיהנם דכת' ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול וגו' (משלי ט יח). ומסתרתא זו גן עדן דכת' ולמחסה ולמסתור וגו' (ישעיה ד ו). ד"א והוא גלי עמיקתא אילו מעשי הרשעים דכת' הוי המעמיקים מיי' לסתיר עצה (שם כט טו). ידע מה בחשוכה (דניאל שם שם). אילו מעשי הרשעים דכת' והיה במחשך מעשיהם (ישעיה שם שם). ונהורא עימיה שרי (דניאל שם שם). אילו מעש' שלצדיקים שנ' אור זרוע לצדיק וגו' (תהלים צז יא). אמר ר' אבא סרנגיא ונהורא עימיה

5 עי' ירושלמי שם, חגיגה פ"ז ה': 10 ילק' דניאל ר' תתכ"ט, ועי' סדר עולם פ"ל, קה"ר פי"ז: 15 עי' ליכה רבתי ע"ב פ' כי כחק (ה' פ"ז):

1 על] הדוברות ~ א[1]מ | העולמים דא[1]ימ | דברים] א[1]ימ, לי ד | מבריותיו] פא[1]ימ, בבריותיו ד | 2 לאמר נמ, ולומר דא[1]י | 3 ביר'] בר' פי, בר דא[1] | בקלון] בקלונו של ני | בכבודו של הקב"ה פי, . . של מקום ד, בקלונו של הב"ה א[1]מ | 4 אתמהא לי ד | מה א[1]י | רב אמר] ובאמ' פ, רבנן (רבנין) אמרי ר, רבנין אמרין מ, רבנן (או' נ) אומרים נר[3], רב אמר עליה רבנן אמרי א[1], ליראיך ולא לבוזים את מוראך הרב ד, לי י | ◻אל יהי לו] אל יהיו ד | 5 שבעולם דפא[1]ני | פלטרין פא[1] | האשפה ע, ובמקום האשפה ד, במקום . . י, ובמקום האישפה נ | הסריות ע, ובמקום הסירויות פנ, . . הסריות ד, במקום הסריות י | 6 שבא לומר פ, שהוא בא . . די, שהוא אומר א[1] | ובמקום (במקום י) האשפה ובמקום (במקום י) הסריות די | אתמהא לי ד | 7 מתהו א[1] | 8 שהדבר כתוב דא[1]ני, שהדברים כתובין פ | לאומרו] א[1]י, לאמרו ד, לאומרן פ | ברא] בראשית ~ דפא[1]ני | * מן הן מן פנ] מין הן מין ל, מן הן י, מנין הן ד | 10 עמיקתא] הוא גלי ~ דא[1] | 11 דכת'] ד, שנ' דא[1], לי י (וכן בסמוך) | * בעמקי — וגו'] וגו' ל, בעמקי שאול קרואיה פא[1]י, ואומר העמיק הרחיב ד | 12 ולמסתור וגו'] ולמסתור מזרם וממטר ואומר תסתירם בסתר פניך ד | הוא גלי י, הוא גלה ד[1] | מעשיהם של רשעים דפא[1]י (וכן בסמוך) | 13 לסתיר עצה] פא[1], ומסתרתא ~ י, ומסתרתא אלו מעשיהם של רשעים שנאמ' ~ ד | בחשוכה] פי, בחשוכא דא[1] | 14 שרי] פא[1]י, שרא ד | מעשיהם א[1]י, ־הן ד | 15 שנ'] דכתי' ד | אור] א[1]ני, ואורח צדיקים כאור נוגה ואומ' ~ ד | סרונגיא ד ר[1], סרוגוניא א[1]ר[2], סרטונייא ש |

1 דברים שהעתיק מבריותיו. ענייני מעשה בראשית שהעלים מבני אדם. וכן מובא באור זרוע א"ב סי' מ"א על צדיק עתק על צדיק חי עולמים דברים וכו' וכן שם מבזה על כבודי אתמהה, ובגי' הר' המשובשת הגיה הא"א עתק דברים שהעתיק מבריותיו: 2 מבזה על כבודי. וכן הדרש בירוש' שם א"ר לוי וכו' כבוד אלהים הסתר דבר עד שלא נברא העולם וכו' ובמשנה חגיגה שם אין דורשין וכו' כל שלא חס על כבוד קונו וכו': 3 בכבוד הקב"ה. בקלונו אלא שכינה, ובכי"א א' וילק' מכירי הגי' כן: 4 רב אמר. בכי"ל רב א', ובכי"פ נשתבש ובאמ' מן רב אמ', וכן מובא רב אמר באור זרוע שם, וכאשר העירותי רב הוא בעל הדרשה דתאלמנה בירוש' ומסיים שם מה כתיב בתריה מה רב טובך וכו' אל יהי לו במה (כצ"ל) רב טובך, ולזה כיון מסדר המדרש באמרו רב אמר אל יהי וכו' ופירושו הדורש במעשה בראשית ודובר עתק על הקב"ה אל יהי לו חלק במה רב טוב הצפון ליראים בעוה"ב, ועי' בפי' ב"ר, אך שם ג' רבנן (ובכי"ט רבנין) אמרי או אומרים ועבח"ג ובמ"כ, וכ"ה לקמן פצ"ד ובטות אני שיש לי במה רב טובך, וכן הלשון בכי"ל לקמן פ"ו יעקב יש לו בעוה"ז ולעוה"ב, וכן יש לו בעוה"ז וכו' בפ"ל ובפל"ה, ובנוסח' הדפוס פירשו המאמר בדיוקא ושיבשו הגי', ובא"א הגיה לנכון אל יהי לו במה: 5 בנוהג העולם. וכן סגנון המדרש בכי"ל לקמן צד 5 ובפ"ד פ"ה פ"ז וסוף פי"ג וכ"ה לעיל צד 2 בב"ר לרמ"ה: והסיריות. תרגום ולא הבאיש ולא סרי, עי' ערוך ע' סר ט' ועי' ביב, ובערוך השי' הגיה ושיבש, וכן לקמן פכ"ח ומלאו כל המדינה סריות: 7 נברא מתוך תהו ובהו וכו'. עי' למטה בפרשה זו שאלת הפילוסופוס לרבן גמליאל צייר גדול היה אלהיכם אלא מצא לו סמנים טובים שסייעוהו וכו' מה אינון וכו' תהו ובהו והשך וכו', ובירושלמי שם למלך שבנה פלטין במקום ביבים במקום אשפות וכו' מי שהוא בא ואומר הפלטין הזו במקום ביבין הוא אינו פוגם כך מי שהוא או' בתחילה היה העולם מים במים הרי זה פוגם, וכל האגדות אלו הן נגד שטת המינים שכפרו בבריאת העולם מאפס המוחלט, וכן השיב רבן גמליאל שם תיפח רוחיה דההוא גברא כולם כת' בהן בריאה, וחז"ל רמזו לדעות שונות מדעות המינים באמרם כל מי שהוא בא לומר העוה"ז נברא מתוך תהו ובהו וכו' או מי שהוא אומר בתחילה היה העולם מים במים, ועי' מ"ש הח' גרעץ בס' גנאסטיציסמוס וכו' צד 32 וצד 34, והח' יואל שם צד 155 וצד 165: 8 הדבר כת'. וכ"ה בס' פוגיא צד 484: אי איפשר לאומרו. שמשמעות הכתוב לפי פשוטו שהשמים והארץ נבראו מן תהו ובהו וא"כ היה חומר היולי קודם שנברא העולם: 10 והוא גלי. וכ"ה בכי"פ וכי"א א' ובדפוס וכן מובא בס"ע וסא"ר שם, ובמקרא כתוב הוא גלא, ואודות כתיבת התיבה גלי ביו"ד (וכ"ה בילקוט רמז ג' וילק' דניאל שם) יש להעיר שכן דרך הקדמונים להשתמש בתיבות הפסוקים כמו שהם נקראים ונשמעים, וכתבו גלי ביו"ד במקום צרי שיהא נקרא כן, וכן בסמוך שרי ובמקרא שם שרא, וכן הוי ארץ ובמקרא כתוב חוא, וכן נמצאו דוגמאות הרבה שהביאו תקרי ולא תכתיב במדרשי הפסוקים (אם לא שנדרש

שרי זה מלך המשיח. אמר ר' יהודה בר' סימון מתחילת ברייתו של עולם הוא גלי עמיקתא וגו' דכת' בראשית ברא אלהים את השמים ולא פירש, איכן פירש להלן הנוטה כדוק שמים (ישעיה מ כב), ואת הארץ ולא פירש, איכן פירש להלן כי לשלג יאמר הוי ארץ וגו' (איוב לז ו), ויאמר אלהים יהי אור ולא פירש, איכן פירש להלן עוטה אור כשלמה (תהלים קד ב):

ז ר' יצחק פתח ראש דברך אמת וגו' (תהלים קיט קס), אמר ר' יצחק מתחילת ברייתו שלעולם ראש דברך אמת, בראשית ברא אלהים, וי״י אלהים אמת (ירמיה י י), לפיכך ולעולם כל משפטי צדקך (תהלים שם שם), שכל גזירה ונזירה שאתה גוזר על בריותיך הן מצריק' עליהם את הדין ומקבלין אותו באמונה, ואין כל ברייה חלוקה לומר ב' רשויות נתנו את התורה, ב' רשויות בראו את העולם, וידברו אלהים אין כת' כאן אלא וידבר אלהים (שמות כ א), בראשית בראו אין כת' כאן אלא בראשית ברא:

ב ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת וגו' 2a (תהלים קיא ו), מה טעם גילה הקב״ה לישראל מה שנברא ביום ראשון וביום ב' וג', מפני אומות העולם שלא יהו מונים את ישראל ואומ' להם הלא אומה שלבזוות אתם אתמהא, וישראל משיבין

1 ילקוט רמז ג', ילק' ישעיה ר' ס״י (תמ״ז), ילק' תהלים ר' תתמ״ג, ילק' איוב ר' תתקכ״ג, ילק' מכירי ישעיה ע' כ״ג: 3 עי' ירוש' חגיגה פ״ב ע״ז ל', תנחומא מ״ב בראשית סי' י״א מקץ סי' ט״ז, פדר״א פ״ג: 5 ילקוט רמז ג', ילק' ירמיה ר' רפ״ה, ילק' מכירי תהלים קי״ט סי' פ״ז: 9 לקמן פ״ח: 11 ילק' תהלים ר' תתס״ע, ילק' מכירי שם קי״א סי' ט', ועי' תנחומא מ״ב בראשית שם (מסעי סי' ז'), תנחומא מסעי סי' י', במד״ר פכ״ג סי' י״ג:

1 * שרי א¹י] שר' ל, שרא ד | המשיח] פא¹ני, ~ שנאמ' קומי אורי וגומ' בפסיקת' ד | * אמר דפג] וא' ל | גלה ד | דכ'] פמ, ל' די | 2 * את השמים פל°] וגו' לד | איכן] פ, והיכן דימ | 3 היכן ד, והיכן פימ | הוה פא¹, הוא מ | ° ארץ] ~ כצקת עפר למוצק ד | 4 היכן פ, והיכן דמ | 6 בראשית] דכתיב ~ י | ברא אלהים] ~ ואין אלהים אלא אמת שנ' י | לפיכך] פמ, ולפיכך] חא¹ג, ל' די | 7 משפטי] פ, משפט דא¹ימ | מצדיקין דפא¹, ־יום ימ | 8 * אותו דמ] אותה ל, אותן א¹י | באמונה] באהבה א¹י | כל ל' חא¹ג ° חלוקה] יכולה ד | ב' — התורה] מ, שתי . . התורה פא¹י, ל' ד | ב'] מ, שתי דפי | 9 את העולם] פימ, העולם ד, בראשית א¹ | וידברו — וידבר אלהים ל' י | בראשית] פחא¹מ, ויאמרו אלהים אין כתיב כאן אלא ויאמר אלהים ~ ד, ויאמרו . . . אלא ויאמר ~ י | בראו] א¹ימ, ~ אלהים דפ | 10 בראשית] א¹, ל' ד | ברא] פימ, ~ אלהים דא¹ | 12 גילה] ~ להן ר¹, להם מ | ראשון] א¹ימ, הראשון דפ | וביום ב' וג'] ביום ב' י, וביום השני א¹, ומה שנברא ביום השני דפ | 13 יהו] א¹רמ, יהיו די, | מונין דא¹ר, מגנין י, מבזין מ, מבזין ומונין פ | ואומרין להן ד, לומר י | של ל' מ | בזוות] בזוית א¹ר, בזוזות מ, בזוזות ד, ביזות י¹ | אתמהא ל' ד |

הכתיב או התיבה לפי כתיבתה) כמו שמובא כאן ובס״ע ובסא״ר ונהורא ולא ונהירא, וכן לפנינו בהדרש ונהורא וכו' זה מלך המשיח, אכן באיכ״ר שם הגי' ר' ביבי סנגוריא אמר נהירא שמו שנא' ונהורא וכו' נהירא כתיב, וכ״ה בס' פוגיא צד 244 א״ר סרנגיא וכו' זה מלך המשיח, ושם צד 416 מובא מאמר ארוך בשם ב״ר לרמ״ה הה״ד אור זרוע וכו' וכן הוא אומר כי עמך מקור חיים וכו' ומקורו בפסיקתא רבתי פ' קומי אורי (ועי' בישועות משיחו פי״א וגד״פ צד 292), וגם בטופס הדפוס שלפני המדפיסים הראשונים רמז כאן איזה מעתיק על פי' זו בפסי״ר (ע' במבוא לפסיקתא אות ט' ובפסי״ר דף קס״ב ב') וכן ציין בפרשה זו „כדאיתה בברכות דארץ ישראל" (עי' לקמן צד 6), „בפרשת יי קנני" (עי' צד 8), „באנכי דר' מאיר" (עי' צד 10) ולקמן בפ״ה „וכולהו נמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדתא דויקרא רבה" ומכל אלו הרמזים אין שם וזכר בכל כ״י שראיתי, וכמה קולמסין נשתברו לפרש דברים כאלו שנתוספו על ידי המעתיקים או המדפיסים: מתחילת ברייתו וכו'. עמיקתא ומסתרתא שהיו בתחילת ברייתו של עולם שלא נתפרשו גלה אותן אחרי כן, וכן מפרש לנכון בפי' השני שבפי' ב״ר הנדפס: 2 ולא פירש. כיצד היה בריאתם: 3 כי לשלג. בירושלמי שם דרש ר' יודה בר פזי בתחילה היה העולם וכו' חזר ועשאו שלג וכו' חזר ועשאו ארץ כי לשלג וכו', ובתנחומא מ״ב בראשית שם מהיכן נבראת (עי״ש הערה ס״ו) מגוש של שלג שנ' כי לשלג וכו' ושם בפ' מקץ השמים הללו מדוק נבראו וכו' שנ' הנוטה כדוק וכו' והארץ משלג שנ' כי לשלג וכו', ובפדר״א שם שמים מאיזה מקום נבראו מאור לבושו של הקב״ה וכו' שנ' עוטה אור כשלמה וכו' הארץ מאיזה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונקפאו המים ונעשה עפר וכו' כי לשלג וכו': הוי ארץ. וכ״ה בד״ו ובילקוט בכל המקומות ובירושלמי ותנחומא מ״ב שם ועי' לקמן פי״ב סי' י״א, ובמקרא כתוב הוא ארץ כאשר העירותי, ובדפוס נוסף עוד פסוק איוב ל״ח ל״ח וצ״ל בצקת וכו' ועי' יומא נ״ד ב': 6 בראשית ברא וכו'. עי' גי' הילקוט (בראשית רמז ג') בח״נ: 7 משפטי צדקך. וכ״ה בכי״פ, ובמקרא כתוב משפט וכצ״ל ועח״נ: 8 ב' רשויות נתנו את התורה. זה נשמט בדפוס, ושם הדיוק מפסוק וידבר אלהים שכתוב במתן תורה (ובאותו פסוק הועתק המאמר בילק' פ' יתרו ע״ש) אין לו שום הבנה, וגם הדיוק ויאמרו אלהים וכו' מיותר וליתא גם בילק' יתרו, ונדחקו לפרשו שזהו מה שכתוב ויאמר אלהים יהי אור: בראו אין כת' כאן. עי' לקמן פ״ח בהמאמר שאלו המינים את ר' שמלאי וכו' ובהערותי למטה בפרשה זו צד 11 ומ״ש החכ' יואל בספרו בליקקע וכו' ח״א צד 166: 12 מה טעם גילה. ברמב״ן עה״ת הגי' מה טעם גלה להם הקב״ה וכו' מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום שני ועח״נ, ומעין פתיחה זו הדרש בתנחומא מ״ב ושם איתא א״ר יצחק לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מהחדש וכו' ולמה כתב מבראשית להודיע כח גבורתו שנ' כח מעשיו וכו' ועי' בלקח טוב בראשית ב' ע״א: 13 של בזוות. וכ״ה בכי״א א' ובפי' ב״ר כי״ט וכי״א ופירוש של בזוות של ביזה ושלל שתפסו ארץ בזוזה ועי' בפי' ב״ר שבדפוס ושם הגי' בדפ״ר של בזיזה וכן מובא בא״א, וברמב״ן הגי' של בזיזות, ועדיפא גי' הדפוס בד״ו (וכ״ה בד' פירדא ובד' ספר״מ) של בזוזות, והוא ל״ר כמו לקוחות, משוחות (עירובין פ״ד מי״א), דשושות גרוסות (מ״ק פ״ב מ״ה) דרוכות (תרומה פ״ג מ״ד) ולקמן פ״ה דרושות עי״ש, ובדפוסים אחרים שבשו והגיהו בזוזים, ועי' ברש״י עה״ת ריש בראשית, ולכאורה כוון אל הפתיחה שלפנינו ואף שפתח שם במאמר

להם ואתם הלא בזווה היא בידכם הלא כפתרים היוצאים מכפתור השמידום וגו׳ (דברים ב כג), העולם ומלאו שלהקב״ה הוא. כשרצה נתנו לכם וכשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הרא היא דכת׳ לתת להם נחלת גוים, כח מעשיו הגיד לעמו הגיד להם את הבראשית בראשית ברא אלהים וגו׳:

ג ר׳ תנחומא פתח כי גדול אתה ועושה נפלאות וגו׳ (תהלים פו י) אמר ר׳ תנחום בר׳ חייא הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחררה שלמחט כל רוחו יוצאה ממנו, והאדם הזה עשוי מחילים ונקבים ואין רוחו יוצאה מהם, מי עשה כן אתה אלהים לבדך (שם שם): אימתי ניבראו המלאכים, ר׳ 2b יוחנן אמר בשני נבראו הדה דכת׳ המקרה במים עליותיו וגו׳ (שם קד ג) וכת׳ עושה מלאכיו רוחות (שם שם ד), ר׳ חנינא אמר בה׳ נבראו דכת׳ ועוף יעופף על הארץ (בראשית א כ) וכת׳ ובשתים יעופף (ישעיה ו ב), ר׳ לוליני בר טברי בשם ר׳ יצחק בין על דעתיה דר׳ חנינא ובין על דעתיה דר׳ יוחנן הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום. שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרום וגבריאל בצפון והקב״ה ממדד באמצע אלא אני י״י עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי (שם מד כד) מי אתי כתיב מי היה שותף עימי בבריית העולם: בנוהג העולם מלך בשר ודם מתקלם במדינה וגדולי

3 ילקוט שם כ׳ תתל״ה, ילק׳ מכירי שם פ״ו סי׳ י״ב ישעיה מ״ד כ״ד: 7 לקמן סוף פ״ג, ילק׳ תהלים כ׳ תתל״ו ילק׳ ישעיה כ׳ שכ״ב (ת״ס), תנחומא ת״ב בראשית סי׳ א׳ וי״ב, שמות רבה פט״ו סי׳ כ״ב, מדרש תהלים מזמור כ״ד פ״ו ק״ה, פדר״א פ״ד:

1 להם] ואומ׳ להם פ, להם ואומרים להם נ׳, אותן ואומרין להן ד | ואתם ל׳ ים | כפתורים פא[1]י, הכפתורים דמ | 2 העולם] אלא שעולם י | ומלואו דפים | הוא] פא[1], ל׳ דים | נתנה א[1]י | נטלה א[1]י | ונתנה י | 3 גוים] ~ בשביל לתת להם נחלת גוים א[1] | כח — לעמו] פא[1], כח . . לעמו בשביל לתת להם נחלת גוים מ, הגיד ד | את ל׳ שמ | הבראשית] פחנ, בראשית א[1]יש, מעשה בראשית מ, כל הדורות ד | 5 בר׳ חייא] פ, בר חייא א[1], ל׳ ד | 6 הנאד י (מה הנאד אם נקב א[1]) | יהיה] יש נים, ל׳א[1] | כחררה] פי[1], כחרירה נד[1], כחורה א[1], כחודה דמ | יוצא פא[1]ים | הזה] ים, זה פ, ל׳ ד | הוא עשוי א[1], יש בו י | מחילים מחילים מחילין דפנ, מחילין מ, מחולין מחולין א[1] | 7 נקבים (ונקבים ד) נקבים | יוצא פא[1]י | ממנו | ° עשה] יעשה ד | ° המלאכים], מלאכי׳ ד | 8 ° בשני] בב׳ ד | נבראו] ים(תהלי׳), ~ המלאכים דנמ(ישעי׳), ל׳ פ | הה״ד | 9 בחמישי פחני(ישעי׳) | נבראו] י(ישעי׳) מ(תהלי׳), ~ המלאכים ני(תהלים) מ(ישעי׳), מלאכים ד, ל׳ פ | 10 לוליינו י(ישעי׳), לוליאני דא[1]י(תהלי׳) מ | טברין ד, טבריני י(ישעי׳), טבראי א[1], טיבורים מ | דעתו פ | 11 נבראו מ | הראשון ני(תהלים) | כלום ל׳ מ | תאמר] פ, יאמרו דא[1] י(ישעיה) מ, יהו אומרים ני(תהלי׳) | בדרומו של רקיע דפא[1]מ, . . עולם י(ישעי׳) | בצפונו | 12 ממדד] סודר מ | באמצע] י(ישעי׳), באמצעיתו א[1]י(תהלים) מ, באמצעיתה ד | אני] נים(תהלים), אנכי דא[1] | *נוטה — הארץ ל[0]א[1]] וגו׳ ל | 13 מי אתי כתיב] אל תיקרי מאתי אלא מי אתי א[1] | היה אתי שותף י | בברייתו (בבריתו א[1]) של עולם א[1]ני, במעשה בראשית מ | בנוהג] ד״א כי גדול אתה ועושה נפלאות ~ ד | של עולם נ, שבעולם דא[1]מ | גדולי י(ישעי׳), ובני י(תהלי׳) |

א״ר יצחק וכו׳ שנובע מתנחומא מ״ב שם, וכן מובא בילקוט בא ר׳ קפ״ז בשם התנחומא ועי׳ באגה״א ח״ב צד 233, אכן ביפ״ת כתב באגדת ר׳ תנחומא איתיה להך ענינא בהאי לישנא א״ר יצחק לא היה צריך להתחיל וכו׳ שאם יאמרו א״ה לסטים אתם וכו׳ והביא שם כל המאמר שלפנינו ברש״י, ואח״כ כתב ובזה הלשון הביא׳ רש״י ז״ל וכו׳, וגם ברש״י תהלים קי״א מובא דרש זה בשם מדרש תנחומא ועי׳ בהערות רש״ב שם ובלקוטים בזכור לאברהם דף קפ״ב ב׳: 1 להם. וכ״ה ברמב״ן, ושם מובא בשיבוש הכפתורים ועח״נ: 3 לתת להם. ברמב״ן הגי׳ הה״ד כח מעשיו וכו׳ לתת להם נחלת גוים בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד וכו׳ ובילקוט תהלים שם הה״ד בשביל וכו׳ נחלת גוים וצריך הגהה ועח״נ: את הבראשית. כח מעשה בראשית וזהו בראשית ברא וכו׳, וגי׳ זו את הבראשית איתא עוד בשלשה כ״י כאשר ציינתי ומובא ג״כ ברמב״ן, ונ״ל שהיא גי׳ העיקרית ואף שיש קצת זרות בסגנון הלשון שחיברו אל מלת בראשית ה׳ הידיעה, ובכי״ל נוסף ביני שיטי מעשה והוא פי׳ או הגהה עפ״י הגי׳ מעשה בראשית ועח״נ, וביפ״ת הביא ראיה לגי׳ הרמב״ן מפי׳ רש״י שכתב ז״ל כח מעשיו וכו׳ הגיד להם מעשה בראשית (ולפנינו בב״ר הנדפס איתא הגיד להם בראשית) עיי״ש: בראשית ברא וכו׳. זה סיום הפתיחה, ולא כמו שהפרידו המאמרים במקצת דפוסים: 5 ר׳ תנחום בר׳ חייא. בשבלי הלקט ב׳ ע״א מובא ר׳ תנחומא בר חייא: 6 כחררה של מחט. כחור שלה שמכניסין בו החוט, וכ״ה שבת קכ״ג א׳ שניטל חררה ועי׳ פירש״י שם ובפסיקתא פ׳ שובה קס״ג ב׳, והגי׳ כחרירה מובא גם בא״א בשם ס״א, וכ״ה בפסיקתא פ׳ החדש מ״ו ב׳ פתח לי פתח כחרירה של מחט, וכלים פי״ג מ״ה מחט שניטל חרירה, ועי׳ בפי׳ הרמב״ם שם ובערוך ע׳ חרר בפי׳ השני והוא העיקר. ובשבלי הלקט מובא כחדידה של מחט, ועי׳ בהערות רש״ב בפסיקתא שם ובהוספות בערוך הש׳ שם: מחילים ונקבים. בשבלי הלקט שם מחולים מחולים ונקבים נקבים ועח״נ. 7 אימתי ניבראו המלאכים. מאמר זה מובא לקמן בפ״ג וכאן הוא סניף לדרשה על אתה אלהים לבדך שלא היה שותף עם הקב״ה בבריית העולם ועי׳ בפי׳ ב״ר, ובילקוט תהלים מובא תחלה גוף הפתיחה ואח״כ מה שנתוסף בה, והר״י ברצלוני הביא מאמר זה בפי׳ ספר יצירה צד 187 וכתב ודרשו רז״ל וכו׳ בבראשית רבה אמר ר׳ הושעיא אימתי נבראו המלאכים וכו׳ וכוונתו שר׳ הושעיא הוא מסדר המדרש ב״ר, ועי׳ במדרש תהלים סוף מזמור כ״ו ובלקח טוב בראשית דף ב׳ ע״א: 8 בשני נבראו. וכ״ה בפי׳ ס׳ יצירה ועח״נ, ושם בטעות ר׳ יוסי אומר, ולנכון שם בין על דעתיה דר׳ יוחנן, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ י״ב בשני נבראו המלאכים שנ׳ יהי רקיע בתוך המים וכתוב אחר אומר המקרה במים עליותיו ומה כתיב אחריו עשה מלאכיו וכו׳: 9 דכ׳ ועוף יעופף. מפורש בתנחומא מ״ב שם סימן א׳ שכן כתוב בחמישי ועוף וכו׳: 10 בר טברי. עי׳ הגירסאות בח״נ ובאגה״א ח״ב צד 210: 11 מותח בדרום. לקמן פ״ג הגי׳ גם בכי״ל בדרומו של רקיע, וכן שם באמצעיתו ועח״נ, ובפי׳ ס׳ יצירה שם ג׳ וגבריאל משמאלו והבה״ה ממדד באמצעיתו ועי׳ בפי׳ ב״ר שבדפוס ומ׳ תהלים מזמ׳ כ״ד ופ״ו: 12 אני ה׳. וכ״ה לקמן פ״ג, ובמקרא כתוב אנכי וכצ״ל ועח״נ: 13 בנוהג העולם. עי׳ לעיל צד 3, ובדפוס הגי׳ משובשת ד״א כי גדול וכו׳ בנוהג וכו׳ ועח״נ וכבר העיר על זה בפי׳ מהרז״ו עיי״ש, ובמדרש דפ״ר נוסף עוד לפני ד״א כי וכו׳ „ביום ראשון

מדינה מתקלסין עמו. למה שנושאין עמו במשואו. אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא עולמו הוא לבדו מתהדר בעולמו. אמר ר' תנחומא כי גדול אתה ועושה נפלאות. למה אתה אלהים לבדך אתה לבדך בראתה העולם בראשית ברא אלהים:

ד [בראשית ברא אלהים] ו' דברים קדמו לבריית עולם. יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות. התורה וכסא הכבוד נבראו. התורה דכת' י"י קנני ראשית (משלי ח כב). כסא כבוד דכת' נכון כסאך מאז וג' (תהלים צג ב). האבות עלו במחשבה להבראות דכת' כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י). ישראל עלו במחשבה דכת' זכור עדתך קנית קדם (תהלים עד ב). בית המקדש עלה במחשבה דכת' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב). שם המשיח עלה במחשבה דכת' לפני שמש ינון שמו (תהלים עב יז). ר' אהבה ברי' זעירא אמר אף התשובה ההי"ד בטרם הרים וגו' (שם צ ב) מאותה השעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו (שם שם ג). אבל איני יודע אי זה קודם אם התורה לכסא כבוד אם כסא כבוד לתורה. אמר ר' אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד שנ' י"י קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז קדם לאותו שכתוב בו נכון כסאך מאז וגו'. ר' הונא ר' ירמיה בשם ר' שמואל ברי' יצחק מחשבתן שלישראל קדמה לכל. למלך שהיה נשוי למטרונה ולא היה לו ממנה בן. פעם אחת נמצא המלך עובר 2c בשוק. אמר טלו מילנין וקלמין וקונדלין אילו לבני. והיו אומרים בן אין לו למה מבקש מילנין וקונדילין

4 ילק' ירמיה ר' רצ"ח, ילק' משלי ר' תתקמ"ג, ילק' מכירי תהלים ע"ד סי' ב', ספרי עקב פי' ל"ז, פסחים נ"ד א', נדרים ל"ט ב', תנחומא נ"ש נשא סי' י"ט, תנחומא שם סי' י"א, מדרש תהלים מזמור ע"ר ל' ל"ג, מדרש משלי פ"ח, פדר"א פ"ג, פס"ר פל"א: 13 עי' פס"ר פי"ה, במדבר רבה פי"ד סי' י"א: 15 ילקוט רות ב':

1 המדינה דא'ים | למה] ל'ד | אתו י(ישעי') | במשאו דים, ~ של מלך א' | עולמו] פ, את עולמו א'נמ, את העולם ד | 2 מתהדר בעולמו] פ, מתקלס בעולמו א'נים(ישעיה), מתקלס בעולם הוא לבדו מתהדר בעולמו ד | 3 העולם את ~ דפא'ים | *בראשית — אלהים דנא'.] שנ' ~ ל°, ל' ל | 4 ששה דא'נ | לבריית העולם ד, לברייתו של עולם נמ | 5 ליבראות א'(וכן בסמוך) | כבוד פ | התורה] א'מ, תורה ד | דכת'] א', מניין שנ' ד | ראשית] ~דרכו דפא' | 6 כבוד] פח, הכבוד דא'מ | דכת'] א', מניין ~ ד | האבות] פא'מ, ~ וישראל ובית המקדש ושמו של משיח ד | להבראות] ~ האבות ד | דכת'] שנא' א', מניין שנ' ד | כבכורה — אבותיכם] פ, כענבים במדבר וגו' ד | 7 עלו במחשבה] ~ להבראות נ, לבראות פ, ל' ד | דכת'] פ, שנא' א', מניין שנ' ד | *קנית קדם דנא'מ] וגו' ל | 8 עלה במחשבה] פ, ~ להבראות נמ, ל' ד | שנא' א', מניין שנ' ד (וכן בסמוך) | 9 שמו של משיח | עלה במחשבה] ~ להבראות נמ, ל'ד | לפני—שמו] א', יהי שמו לעולם וגו' ד | אחוה א', אחווה נ, אבהו פ, חייא מ | 10 ההי"ד] פ, שנ' דא' | באותה נמ | שעה פמ | * ותאמר שובו פ] וגו' ד, ל' ל | 11 איזה מהם קודם ד, ל' פי | התורה] א'נ, ~ קודם פ, קדמה דימ | הכבוד | אם] פא'מ, ואם דני | הכבוד א'נ, ~ קודם דפ | 12 **קדמה] קדמא ל | *קדם — מאז ל"ימ,] וגו' ל, ל' ד | קדם] פא'מ, קודם ד | 13 הונא] פנ, חוניא ד | *ר' נ] ור' פד, ל' ל | בר רב דנ | **מחשבתן] מחשבתו ל | 14 למלך] משל ~דפא' | למטרונה] פנ, ~ אחת דא' | בנים א | פעם אחת] לימים א' | 15 מילאנין ד' (וכן בסמוך) | וקלמסין ד', וקלמרין נר"י | * וקונדילין ע] וקונדלין ל, ל' דפא"י | אלו א', זו דנ, ל' פעי | והיו] ~ הכל דפי | אומרים] ~ הכל א' | למה מבקש] והוא אומר טלו דפא"י | וקונדילין] וקלמין וקונדולין אלו לבני א', וקלמין (וקלמרין י,

לא היה מלאך וכו' כדאיתה בברכות דארין ישראל, וכבר השמיטו הוספה זו בד"ו: 1 במשואו. בהנהגת המדינה, וגי' זו במשואו היא כסגנון הירושלמי ועי' עמת"ל ח"ג צד 266: 3 בראשית ברא אלהים. הוא סיום הפתיחה כמו שהעירותי בפתיחה הקודמת וכ"ה בד"ו משנת שכ"ז ובד' פירדא וכן מוגה בכי"ל שנא' בראשית וכו': 4 בראשית ברא אלהים. הוספתי וכ"ה בד' פירדא, וכאן מתהיל בעל המדרש אחרי שסידר כל הפתיחות לפרשה זו לדרוש הפסוק בראשית ברא וכו', ודורש כל תיבה ותיבה וגם אותיות התיבות ובפרט אות ב' שבבראשית, ודורש תחלה בראשית ברא שית ועי' ביפ"ת ובסדר רבה דבראשית בבתי מדרשות ח"א צד א', ולכן הביא המאמרים ו' דברים קדמו, מי שבונה צריך ו' דברים, פילוסופוס אחד שאל וכו', ודרש אחר בראשית אל תיקרי בראשית אלא ברא שית עיין סוכה מ"ט א': ו' דברים. וכן נמנו ששה דברים שעלו במחשבה וכו' קודם לבריית העולם במדרש תהלים מהדורת באבער מזמור צ"ג ומפיק אבות ומעייל תשובה כדעת ר' אהבה ברי' זעירא (ובשאר דפוסי מדרש תהלים מונה שבעה דברים ובתוכם גם גיהנם). ובברייתא בפסחים ונדרים שם ובפדר"א ובמ' משלי מהדורת באבער נמנו שבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם, ובתוכם התשובה וגם גן עדן וגיהנם במקום אבות וישראל, וכ"ה במ' תהלים מ"ב מזמור צ' סי' י"ב ועי' לקמן פט"ו פ' ויטע וכו' גן בעדן מקדם את סבור קודם לבריית העולם וכו', ובסא"ר מהדורת רמא"ש וכן בד"ו מונה ו' דברים ומפיק אבות וישראל ומעייל גיהנם וגן עדן ועי"ש הערה ל"ג ושם ריש פ"א מלמד שהכרובין קודמין למעשה בראשית, ובמדרשי התנחומא נמנו שבעה דברים שקדמו לעולם כמו לפנינו בב"ר עם התשובה ושם ויש אומרים אף גן עדן וגיהנם, ובמדרש משלי בשאר דפוסים הגיהנם במספר שבעה והאבות לא נמנו, ועי' מה שכתב החו' פריידענטהאל שם צד 72 והח' גינצבערג במ"ח חלק מ"ב צד 543: 9 ר' אהבה וכו'. במ' תהלים מהדורת באבער מזמור צ' אמר ר' אבהו בר זעירא גדולה תשובה שקדמה לבריאת עולם ועח"נ ומבה"י דף ס"ג א': 13 ר' ירמיה. בכי"ל ירמיה והגהתי ועח"נ, והוא כמו אמר ר' הונא אמר ר"י בשם ר"ש בר"י, ועי' מבה"י דף ט"ז ב' ודף ע"ג ב': 14 של ישראל. בסא"ר שם צד 71 אמרתי לו דרכן של בני אדם שאומרים תורה קדומה לכל שנ' ה' קנני ראשית דרכו אבל הייתי אומר ישראל קדושים קודמין שנ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו: פעם אחת. במנוה"מ סי' ש"ב ג' לימים נמצא ועח"נ: 15 טלו מילנין וכו'. מילנין דיו[1]) וקלמין פי' בערוך ע' מל י"ג קסת כמו

[1]) *μέλαν*.

אתמהא, חזרו ואמרו המלך אסטרולוגוס הוא וצפה שעתיד להעמיד בן אתמהא, כך אילולי צפה הקב״ה שאחר כ״ו דור עתידין ישראל לקבל התורה לא היה כותב בה צו את בני ישראל אתמהא: אמר ר׳ בניה העולם [ומלואו] לא נברא אלא בזכות תורה י״י בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט), ר׳ ברכיה אומר בזכות משה וירא ראשית לו וגו׳ (דברים לג כא), רב הונא בשם רב מתני בזכות ג׳ דברים נברא העולם, בזכות חלה ומעשרות וביכורים שנ׳ בראשית וגו׳, אין ראשית אלא חלה דכת׳ ראשית עריסותיכם (במדבר טו כ), ואין ראשית אלא מעשר דכת׳ ראשית דגנך (דברים יח ד), ואין ראשית אלא בכורים דכת׳ ראשית ביכורי אדמתך (שמות כג יט).: ר׳ מנחם ור׳ יהושע בן לוי בשם ח
ר׳ לוי מי שבונה צריך ו׳ דברים מים ועפר ועצים ואבנים וקנים וברזל, ואם תאמר עשיר הוא ואין 2d
צריך קנים, הרי הוא צריך קנה המדה דכת׳ וקנה המדה בידו (יחזקאל מ ג), התורה אותן שש קדמה

2 עי׳ לקמן לד 9: 3 ילקוט שם, ועי׳ ויקרא רבה פל״ו סי׳ ד׳, שיר רבה פ׳ ראשו כתם (ס׳ י״א), תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י׳, אותיות דר׳ עקיבא אות ב׳: 7 ילק׳ משלי ר׳ תתקמ״ב:

וקלמין זו ד, וקלמרין זו ד[1]) לבני דפי | 1 אתמהא ל׳ ד | איסטרולוגוס פנ, אסטרולוגוס גדול ד, אסטרולוג גדול ע | וצפה] אילולי שצפה פ, ~ המלך דא[1]נ | שעתיד] א[1], שהוא עתיד דפנ | *להעמיד פ] להעמיד ממנה דנ, להעמיד הימנה א[1], לעשות ל | בן] ~ לא היה אומר כך פ, לא היה אומ׳ טלו מילנין וקלמין (וקלמרין ד[1], וקלמין אלו א[1]) לבני דא[1] | אתמהא ל׳ ד | שצפה דפא[1] | 2 דורות דפא״ר | ישראל עתידין ד, עתידין פ | התורה] את ~ דפ | בה] בתורה דא[1], ל׳ פ | צו—ישראל] דבר אל בני ישראל צו.. ישראל פ, צו.. ישראל דבר אל בני (לבני ד) ישראל דא[1] | אתמהא ל׳ דא[1] | 3 בניה] ברכיה א[1] | * ומלואו דפנ] ל׳ ל | התורה דפא[1] | שנא׳ י״י דא[1], דכת׳.. ל׳פ | 4 אומר] י, אמר דפ | משה] ~ נברא העולם פי | שנ׳ וירא דפא[1] | ר׳ הונא דפי | רב] פ, ר׳ די | מתנה די, מתנא פנ | ג׳] א[1], שלשה דפי | 5 ומעשרות] ובזכות מעשרות דפא[1]נ, .. מעשר י | וביכורים] בזכות בכורים | שנ׳] י, ומה טעם ד | ואין . . . חלה דא[1]י, חלה מנין פ | דכת׳] א[1] שנ׳ ד, כד״א י | 6 ואין— מעשר] י, ואין.. מעשרות דא[1], מעשרות מנין פ | דכת׳] פ, כד״א א[1]י, היך מה דאת אמר ד | 7 דכת׳] שנא׳ דא[1], כד״א פי | ר׳ מנחם] פ, ר׳ פנחס א[1]ני, ל׳ ד | ור׳ יהושע] פא[1], ר׳ יהושע דני | בן] בריה דר׳ פא[1]ני | 8 מי שהוא בונה פ, זה שהוא דנא[1]י | ו׳] א[1], ששה דפני | עצים פא[1], ל׳ י | קנים א[1], וקנים וסיד י | ואין] י, ואינו דפא[1] | 9 לקנים | לקנה (לקני ד) המדה דא[1]י, קנה למדה פ | דכת׳] שנ׳ | וקנה — בידו] ובידו קנה המדה פי[1], ופתיל פשתים בידו וקנה המדה ד, וביד האיש קנה המדה א[1] | התורה] פא[1], והתורה י, כך התורה ד | * אותן — קדמה] אותו ששקדמה ל, קדמה אותן (אותם י) שש קדימות דני, קדמה שש קדימות א[1] |

קלמרין[1]), והגי׳ וקלמין בכי״ל בערוך שם ובד״ו וגם בכי״פ וכי״א א׳, וקשה להגיה וקלמרין בכולם ואע״פ שנמצאת גי׳ זו במ״ס ועח״נ וכ״ה עוד בד׳ שאלוניקי, ושם מילאנין כמו בדפ״ר, ובא״א ציין שהגי׳ בערוך מלאנין, וקונדילין[2]) פי׳ בערוך שם קולמוס ועי׳ פערלעס, מיסצעללען צד 39, וגם בגליון כי״ל נמצא פי׳ זה „דיו וקסת וקולמ׳, ובערוך שם וכן בע׳ קלמר וע׳ קנדיל (וע׳ במוסף שם ואחרי פירושו נמשך בעל עמת״ל ח״ד צד 334) הגי׳ קונדיל ביו״ד וכ״ה בכי״ל בסמוך וכן הגהתי כאן ואף שבנוה״מ שם מובא ג״כ וקונדלין עי״ש וכן איתא קונדלין בפי׳ ר׳ נפתלי (קראקא שכ״ט), ובא״א הביא גי׳ ערוך וקנדלין: 1 אסטרולוגוס. חוזה בכוכבים בל״י[3]) ובמנוה״מ ג׳ אצטגנין הוא, ועי׳ לעף אצל קרויס צד 119. להעמיד בן. כן הגהתי עפ״י הגרסאות שציינתי בח״נ: 2 שאחר כ״ו דור. וכ״ה בכי״ל לקמן צד 9 וסוף פכ״א כ״ו דור וכו׳, ומפרש במדרש תהלים ק״ה סי׳ ג׳ עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה מנח ועד אברהם ומאברהם ועד משה ששה דורות: 3 העולם ומלואו. הוספתי ומלואו ועח״נ, וכ״ה במנוה״מ שם, ולקמן בפרשה זו בכי״ל העולם מלא, ושם ג״כ לא נברא אלא בזכות תורה, ומשום שמסיים האגדות ו׳ דברים קדמו וכו׳ מחשבתן של ישראל קדמה וכו׳ שצפה הקב״ה שעתידין ישראל לקבל את התורה מביא כאן מאמר זה העולם לא נברא אלא בזכות התורה דכתיב ה׳ בחכמה יסד, בשביל התורה שהיא החכמה יסד ארץ, ועי׳ מ״ש הח׳ גינצבערג שם צד 545, והסמיך המאמרים בזכות משה, בזכות חלה ומעשרות וכו׳ נברא העולם, ור״ב ור״ה בשם ר״מ דרשו בראשית ברא בשביל ראשית, בזכות משה בזכות ג׳ דברים שנקראו ראשית, ובוי״ר שם אמר ר׳ ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל דכתיב בראשית ברא וכו׳ ואין ראשית אלא ישראל שנאמר קדש ישראל לי״י ראשית תבואתו, אמר ר׳ אחא שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות משה שנא׳ וירא ראשית לו, ובתנחומא מ״ב שם ובזכות מי בראו בזכות ישראל שנ׳ קדש ישראל וכו׳ ד״א בזכות התורה נבראו שמים שנ׳ ואשים דברי בפיך וכו׳, ובעל מדרש לקח טוב העתיק מאמרים אלו מתנחומא והוסיף כי התורה נקראת ראשית שנ׳ ה׳ קנני ראשית דרכו, ופסוק זה לא נמצא בב״ר ולא בתנחומא בדרש בזכות התורה נברא העולם, וכן מובא בפירש״י עה״ת הדרש בראשית ברא בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, והדרש האחר ברש״י שם ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה נובע מתנחומא או מוי״ר (והציון „ב״ר״ בילקוט רמז ב׳ מוסב על משל להד״מ, ועי׳ בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ ג׳ וסי׳ י׳ ובהערות רש״ב שם ובלקוטים בזכור לאברהם שם), וגם הראב״ע בהקדמתו דרך ד׳ מביא „דרש בראשית בתורה שנ׳ י״י קנני ראשית דרכו״, ובאותיות דר״ע מוסיף יראה לתורה וישראל ושם הלשון בראשית בשביל שלשה שנקראו ראשית ואלו הן תורה וישראל ויראה, תורה מנין שנ׳ ה׳ קנני וכו׳ ישראל מנין שנ׳ קדש ישראל וכו׳ יראה מנין שנ׳ ראשית חכמה יראת ה׳ וכ״ה בסדר רבה דבראשית שם צד ג׳, ועי׳ ברמב״ן דברים רבים מצאנו שנקראו בראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה יספרו בהם לרוב וכו׳: 5 ומעשרות. ברמב״ן מובא בזכות מעשרות בזכות בכורים ועח״נ: 7 ור׳ יהושע בן לוי וכ״ה בדפוס ריב״ל ובילקוט ושאר כ״י ר״י בריה דר״ל, אבל לא יתכן שיהא ריב״ל אומר בשם ר׳ לוי, והח׳ באכער כתב לי דצ״ל יהושע דסכנין בשם ר״ל, ולדעתו גם הגי׳ ר׳ פנחס בח״נ (וכ״ה בכי״מ) עדיפא מגי׳ כי״ל וכי״פ, ועי׳ אגה״א ח״ב צד 425: 9 וקנה המדה בידו. נראה שמביא הפסוק ופירושו, ולשון הכתוב שם פתיל פשתים בידו וקנה המדה, ופי׳ וקנה המדה ג״כ

[1]) *χαλαμάριον*, Tintenfass. [2]) *κόνδυλος*, *κονδίλιον*, Schreibrohr, Feder. [3]) *ἀστρολόγος*.

ט קדם ומאז ומעולם ומראש ומלקדמין תריין: פילוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל אמר לו צייר גדול היה אלהיכם אלא מצא לו סמנים טובים שסייעוהו, אמר לו מה אינון, אמר ליה תהו ובהו וחשך ומים ורוח ותהומות, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא, כולם כת' בהם בריאה תהו וכהו עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה ז), השך יוצר אור ובורא חשך (שם שם), מים הללוהו שמי השמים והמים וגו' (תהלים קמח ד) למה כי הוא צוה ונבראו (שם שם ח), רוח כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד יג), תהומות באין תהומות חוללתי (משלי ח כד):

י [בראשית ברא אלהים] ר' יונה בשם ר' לוי למה נברא העולם בב', מה ב' זה סתום מצדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לדרוש מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור, בר קפרא אמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום (דברים ד לב) למן היום שנבראו ימים את דורש ואין אתה דורש לפנים מיכן, מקצה השמים ועד קצה השמים (שם שם) אתה

1 ילק' מכירי ישעיה מ"ה ז', תהלים קמ"ח סי' ז': 6 ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג', פסיקתא רבתי פכ"א (ק"ח ב'): 7 עי' תוספתא חגיגה פ"ב, חגיגה י"א ב':

1 ומלקדמין תריין] פ, ומלקדמין תרין ר, ומקדמי תרין י, ~ בפרשת י"י קנני ד | פילסופוס נ, פילוסוף מ(ישעי'), פליפוס פ, פילופוס מ(תהלים) | **את] ל' ל | ליה ד | 2 היה] פא'מ, הוא ד | שמצא | לו]א', ל' דפמ | סמנין מ(ישעיה), סממנים דפ, ־ין א'נמ(תהלים) | שסייעוהו] מ, שסייעו אותו דא'נ | אמר לו ומה אינון פנ, א"ל ומה הן א', ל' ד | אמר לו פ, ל' ד | ומים * ורוח א'נמ] ורוח ומים ד, ומים ל | ותהום מ | 3 כולהם דנ, בכלהון א', בכלם מ(ישעיה) | בהם] בהו מ(שם), ל' א' | 4 חשך— חשך] פא'נ, אור יוצר אור ד | 5 ° כי הוא צוה] שצוה ד | 6 ** ובורא רוח] וגו' ל | **חוללתי] וגו' ל | 7 בבי"ת א' | מה] פחא', אלא ~ ד | 8 מכל צדדיו דפא' | *לך דפר] לו נא', ל' ל | רשות ל' ר | לדרוש] הא'נר, לדרש פ, לומר ד | מה למעלה מה למטה א', מה למטה מה למעלה דפ | ומה] פ, מה דא' | לאחור פהא'נ, ~ אלא מיום שנברא העולם ולהבא ד | 9 *אשר— לפניך דנ] ל' לפא' | למן היום ל' ד | 10 ימים] פא'נר, ימים ראשונים ה, ל' ד | ואין] פה, ואי דא'ר | מקצה] פנ, ולמקצה דא' |

בידו. ולא הגהתי כגי' הדפוס שלא יקשה הרי הוא צריך גם לפתיל פשתים. ועי' בפירש"י ורד"ק ביחזקאל שם שפתיל פשתים הוא למדידת קרקע וקנה המדה למוד בו את הבנין, ובכי"א מובא וביד האיש וכו' והוא פסוק ה' שם: 1 ומלקדמין תריין. תרגו' מקדם מלקדמין (עי' ת"א בראשית ב' ח' ועמת"ר ח"ב צד 345) ומקדמי ארץ הן מלקדמין תריין", כן נ"ל לפרש הגי' שלפנינו ומלקדמין בכי"ל ובכי"פ וכפי' ב"ר כי"ט וכי"א, וכל אלו הקדימות נאמרו במשלי ח' כ"ב וכ"ג בפרשת י"י קנני כאשר רשמו המדפיסים, והציון הזה אינו מגוף המדרש ואינו נמצא בשום כ"י שראיתי ועי' מה שהעירותי לעיל צד 4: פילוסופוס אחד. בפי' ב"ר כי"ט מפרש חכם (בכי"א חכם גדול) שבאומות קרי פילוסופוס ועי' קרויס צד 446, והביא כאן מאמר זה משום דתהו ובהו וכו' ג"כ ששה דברים הן ועי' במ"י לעיל צד 3 וצד 6, וכל המאמר הועתק גם בילק' מכירי תרי עשר כ"י ושם הגי' פליפוס כמו בכי"פ, וכן נמצא פלופוס לקמן פ"כ בדפ"ר, ועי' מדרש תהלים מ"ב דף מ"ג ב' ודף ר"מ א' וילקוט תהלים ר' תרמ"ג: 2 סמנים. כמו סממנים ועי' עמת"ל ח"ג צד 547: 3 ורוח. בכי"ל חסר והגהתי ועח"נ, וגם בכי"ל איתא רוח כי הנה וכו': ובורא רע. עי' ביפ"ת ואגה"ת ח"א צד 86: 4 חשך. בד"ו שמו חשך לאור וכבר הגיה בא"א חשך יוצר אור וגו': 7 בראשית ברא. דורש אות ב' בבראשית ומביא ג"כ האגדה על אותיות מנצפ"ך, ואגדות אלו על אות ב' עד והוא מראה וכו' הן בירושלמי חגיגה ושם שינוים הרבה וגם סדר אחר למאמרים, וכן נאספו בפסיקתא רבתי פכ"א ושם גם הדרש דר' אליעזר בר אבינא בשם ר"א: למה נברא. מובא באור זרוע א"ב סי' כ"ב ושם הגי' אלא מה בית וכו' כך אין לך לדרוש וכו' ועח"נ: 8 בר קפרא אמר. בירוש' סגנון המאמר „תני בר קפרא ולמן היום, אתיא דר' יודה בר פזי כהדא דבר קפרא" עי"ש, ובב"ק לא בא שם לחלוק על ר' יונה בשם ר"ל אלא על ר' יונה בשם ר' בא שהוא דורש ג"כ הקרא שאל נא לימים ראשונים וכו' וממיעוט וריבוי „יכול קודם למעשה בראשית ת"ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, יכול מששי ואילך ת"ל ראשונים" וכו' לומר דאסור לדרוש אם לא ביחיד ולבו מסכים במה שהיה קודם מעשה בראשית ובמה שנברא בששת בראשית, ור' בא ס"ל כסתם מתניתין בחגיגה שם דאין דורשין במ"ב בשנים. ובר קפרא פליג עליה והוא תני ולמן היום דמה שכתוב ולמן היום אשר ברא נמשך ג"כ למעלה לראש הפסוק שאל נא לימים ראשונים וכו' למן היום, למן היום שנבראו ימים (כאשר הגי' המדוייקת לפנינו במדרש וכן מובא באור זרוע שם), וסובר דמותר לדרוש במה שנברא בששת ימי בראשית, ואין אתה דורש לפנים מיכן מה שהיה קודם מ"ב, אבל במ"ב דורש. ומסיים בירו' אתיא דר"י ב"פ כהדא דב"ק, דאוקמינן התם ברייש פרקין סתם מתניתין דאין דורשין דר' עקיבה היא, ברם כר' ישמעאל דורשין, ופריך שם לעובדה, כלומר אם הלכה למעשה כן, ומשני מן מה דר' יודה בר פזי יתיב דרש בתחילה היה העולם מים במים הדא אמרה הלכה כר' ישמעאל. ולכן אתיא דר"י ב"פ כהדא דב"ק דלמד מדרש ולמן היום דמותר לדרוש במ"ב כר' ישמעאל, וזהו פי המאמר כאן בב"ר דרש ר"י בן פזי במ"ב כהדה דבר קפרא", וכ"ה כהדא בפסיקתא רבתי ועבח"נ (בכי"ל כתוב בה"א ועי' בהערותי לעיל צד 2), והמאמר שלאחריו למה בב' להודיעך וכו' הוא דיבור בפ"ע וגם ליתא בירושלמי ובפסיקתא רבתי, וכן נפרדו המאמרים לנכון בד' פירדא ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ו ורד"ל, וגי' הדפוס בהדיה משובשת. ואף שהיתה גי' זו כנראה לפני בעל פי' ב"ר שבדפוס שמפרש עם ב"ק היה דורש וכו' וכן הביא באור זרוע א"ב סי' ט"ו דרש וכו' בהדי דב"ק למה וכו' וגם בילקוט חיבר הנפרדות והעתיק וקיטע דרש ר"י ב"פ למה בבי"ת להודיעך וכו', וכבר הגיהו לנכון כהדא הרד"ל ומהרז"ו ור"מ קריגער בהערותיו למדרש ד' פפד"מ, ועי' עוד במאיר עין לפסי"ר שפירש כל הענין בטוב טעם ודעת, אך מה שכתב בהערה ק"נ שהדרש דב"ק בפסיקתא מסכים עם המאמר שלפנינו בב"ר ורק סגנון לשון איכא בינייהו, בזה לא ירדתי לסוף דעתו, והלא עינינו רואות שדרש זה מוחלף עם הדרש דר' יונה בשם ר' בא בירושלמי: 10 מקצה השמים. וכן מובא באור זרוע שם

חוקר ואין אתה חוקר לפנים מיכן. דרש ר׳ יהודה בן פזי במעשה בראשית כהדה דבר קפרא: למה בב׳ להודיעך שהן שני עולמים. ד״א למה נברא בב׳ שהוא לשון ברכה. ולמה לא בא׳ שהוא בלשון ארירה. ד״א למה לא בא׳ שלא ליתן פתחון פה למינים לומר היאך העולם יכול לעמוד והוא נברא בלשון ארירה. אלא אמר הקב״ה הריני בוראו בלשון ברכה והלווי שיעמוד. ד״א למה בב׳ מה ב׳ זה יש לו ב׳ עוקצים אחד למעלה ואחד לאחריו. אומרים לו מי בוראך. והוא מראה להם בעוקצו שלמעלה, אומר זה שלמעלה בראני. ומה שמו. והוא מראה להם בעוקצו שלאחריו י״י שמו: ר׳ לעזר בר אבינה בשם ר׳ אחא כ״ו דור היה קורא א׳ תיגר לפני הקב״ה. אמר לפניו רבונו שלעולם אני ראשון שלאותיות ולא בראתה עולמך בי אתמהא. אמר לו הקב״ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות תורה. למחר אני בא ליתן תורתי בסיני ואין אני פותח אלא בך אנכי י״י אלהיך (שמות כ ב). בר חוטה

1 ילקוט כאן ב׳, ועי׳ תנחומא בראשית סי׳ ה׳, סא״ר פל״א, אותיות דר״ע שם: 6 ילקוט שם, ילק׳ מכירי תהלים ק״ה סי׳ ז׳, פסיקתא רבתי שם, פסיקתא פי״ב (ק״ע א׳), תנחומא מ״ב יתרו סי׳ ט״ז, שיר רבה פ׳ ראשו כתם (ה׳ י״א), ועי׳ לעיל לד 7 ולקמן סוף פכ״א, פסחים קי״ח א׳: 9 פסיקתא רבתי שם, שיר רבה שם, ועי׳ לקמן פכ״ח, חגיגה י״ג ב׳, אדר״נ פל״א, מדרש קהלת א׳ ט״ו וד׳ ג׳, תנחומא לך לך סי׳ י״א יתרו סי׳ ט׳, מדרש תהלים ל׳ סי׳ י״ג ק״ה סי׳ ג׳, סא״ר פ״ב פ״ז פי״ג פכ״ו:

1 ◻חוקר] דורש וחוקר ד | ואין] פח, ואי דא1ר | כהדא פנ, כהדין א1ר2, בהדיה ד | למה] פנא1י, ~ נברא העולם ד נברא העולם ד | בבי״ת א1י | 2 עולמים] עו׳ העולם הזה והעולם הבא ד, עולמות העולם ... הבא נא1י | נברא] נ, ל׳ דא1י | באל״ף דא1י, בראו בא׳ פ | שהוא] לפי ~ פא1 | 3 ** לומר] לאמר ל | והוא] פא1ני, שהוא ד | 4 הריני] א1י, הרי אני דנ | בורא אותו דא1ני | והלוואי ד, הלואי י | שיעמוד] א1, יעמוד די | מה] אלא ~ דפא1, ל׳ י | ב׳ זה ל׳ י | 5 לפי שיש לה י | שני דפא1י | * עוקצים] עקצים ל, עוקצין דפא1י | למעלה] פא1ני, מלמעלה ד | * לאחריו ל°] למטה ל, מאחריו פא1, מאחריה ש, מלאחריו נ, מאחוריו ח, מלמטה מאחריו ד, מלמטה מאחוריו י | * אומרים ד] אומר ל, ואומ׳ פ | לו] פ, לב׳ ד, לבי״ת א1י | בראך דפא1, ~ בעולם י | * להם י] להן פא1, ל׳ לד | 6 שלמעלה] י, מלמעלה ד | ואומר ד, ~ להם י | * שלאחריו ל°דפני] שלמטה ל | י״י שמו] ואומר (הוא אומר פ) י״י שמו דפנ, ואומר להם י״י אחד ושמו אחד י | אליעזר י | 7 אבינא א1ימ, חנינה דא1, אבא נמ | כ״ו] א1ימ, עשרים וששה דפנ | דור] פ, דורות דא1נימ | ◻היה] היתה ד | 7 אלף (א׳ פ, האלף ד) קורא | לפני] פא1ימ, ~ כסאו של דנ | *אמר י] או׳ ל, אמרה ד, ואומר מ | רבון העולמים נ, רבה״ע מ | 8 ראש א1 | לאותיות פ, כל האותיות א1 | ולא] למה לא פ | אתמהא ל׳ ד | 8 **ומלואו] מלא ל | בזכות] בשביל א1 | 9 התורה] פא1נמ, ~ שנ׳ י״י בחכמה יסד ארץ וגו׳ ד, שנ׳ . . ארץ י | בא — תורתי] בא . . תורה ד, בא . . את התורה מ, בא . . תורה לבני פ, עתיד ליתנה י | ואין אני] א1, ואיני דפי | ◻פותח] ~ תחלה ד | אנכי] א1, שנ׳ ~ דפא1י | בר חוטא פ, בר חוניא א1י, בן דוסא נמ, ר׳ הושעיה ד |

סי׳ כ״ב מקצה וכו׳ אתה חוקר ואין אתה וכו׳, ובמקרא כתוב ולמקצה וכצ״ל ועח״נ: לפנים מיכן. בכי״ל נוסף ביני שיטי „והיינו דכת׳ בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור וכול׳ ותנן כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו כאלו לא כול׳ באין דורשין״ ועי׳ לקמן פ״ח וכן שם התורה יודעת וכו׳ אבל אתה אין לך עסק לדרוש אלא מני שים אדם עלי ארץ וכו׳, ובריש פ״ט מתחלת הספר וכו׳ ועד כאן הסתר דבר וכו׳: 1 למה בב׳ להודיעך. בירוש׳ ובפסי״ר מובא בהמשך האגדות הדריש דר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות (בפסי׳ שני עולמים ועח״נ) העוה״ז והעוה״ב אחד בה״א ואחד ביו״ד וכו׳, ובגליון כי״ל נוסף „אחד נברא בה׳ ואחד נב׳ בי׳ וכו׳ במס׳ מנחות״, ולפנינו בב״ר דריש זה לקמן פי״ב ועי״ש: 5 ואחד לאחריו. עח״נ, וכנראה מתוך הכתב הגיה כן כותב הכי״ל בעצמו וכן בסמוך שלאחריו, והיא הגי׳ המסכמת ג״כ עם הירושלמי והפסיקתא רבתי, ושם בפסי״ר הלשון מה בי״ת יש בו נקודה אחת מלמעלה ונקודה אחת מלאחוריו אומרים וכו׳ והוא מראה להן בנקודה שלמעלן וכו׳ והוא מראה להן בנקודה של אחריו ה׳ שמו, ובירוש׳ בנקודה של אחריו ואומר וכו׳, וכן מובא בס׳ ברוך שאמר (ד׳ ווארשא דף ט׳) בשם רבינו שמחה א״ר אושעיא למה התורה מתחלת בב׳ וכו׳ אחד למעלה ואחד מאחריה וכו׳ ומה שמו מראה להן בעוקצה של אחרי׳ ואומר וכו׳, וכן שם בשם האשרי ואחד מאחרי׳, ועוד שם דף כ״א ב׳ כדאמר בירושלמי דחגיגה (ונראה שכוון אל המאמר שלפנינו בב״ר) מפני מה יש לב׳ וכו׳ אחד למעלה ואחד לאחוריו וכו׳ ומה שמו מראה לה בעוקצה של אחריה וכו׳, ובאור זרוע שם סי׳ ט״ו מובא ואחד מאחריו וכו׳, והעוקצין הן התגין על הבי״ת כמו שכתב׳ בס׳ ב״ש דף כ׳ ומובא בב״י טור א״ח סי׳ ל״ו) ויהיה לה עוקץ חד למעלה לצד ימין נוטה לצד א׳ ועקב עב למטה ומקל קטן למעלה לצד שמאל וכו׳, ופי׳ ואחד של אחריו העוקץ שלמעלה מלאחריו, ועי׳ בחי׳ רד״ל, ובס׳ ב״ש דף ט׳ עוקץ מאחריה בראש ימין, ואפשר שהיה לפני הכותב כי״ל גם גי׳ אחרת ואחד למטה ועוקץ זה הוא עקב העב למטה, ובדפוס וילקוט נתערבו שתי הגירסאות ועי׳ עוד במ״ע של הח׳ גייגער חלק י׳ צד 229 ושם מובא מאותיות דר״ע ויש לו נקודה מלמעלן ויש לו נקודה מלמטן מאחוריו: אומרים לו. כן הגהתי עפ״י גי׳ הדפוס, ובס׳ ב״ש שם אומרים לב׳ וכ״ה בירוש׳ ובפסי״ר וכן מובא באור זרוע, ובס׳ ב״ש דף כ״א אמר לב׳, ובב״י שם מובא אומר וכו׳ ועח״נ: בוראך. וכ״ה בס׳ ב״ש, ובירושלמי ובפסי״ר מי בראך ועח״נ: 6 י״י שמו. בירוש׳ שם ואומר ה׳ שמו אדון שמו, וכגי׳ הילקוט י״י אחד וכו׳ מפרש בפי׳ ב״ר שבדפוס מראה להם בעוקצו של אחריו י״י שמו כלומר מה לפני הבית א׳ שהוא אחד, וכן פי׳ בס׳ התרומה (עי׳ חי׳ רד״ל) ובס׳ ב״ש שם מראה לצד א׳ ר״ל אחד שמו: ר׳ לעזר בר אבינה. בשיר רבה שם ר׳ אלעזר בר אבונה בשם וכו׳ היה אל״ף קורא תגר וכו׳ נתתני בראש האותיות וכו׳ למחר אני נגלה ונותן תורה לישראל ואני נותנך בראשן של דברות ובך אפתח תהלה שנ׳ אנכי וכו׳, ובפסי״ר ר׳ אליעזר בר׳ אבינא בשם וכו׳ אני ראשון של כל אותיות וכו׳ אמר לו הקב״ה צא כל העולם כולו שלך שכל העולם וכו׳ אלא בשביל תורה שנ׳ אם לא בריתי וכו׳ למחר אני עתיד ליתן וכו׳, ובפסיקתא שם ר׳ אחא אמר כ״ו דורות היה אל״ף קורא תגר וכו׳ לאמר שאני ראשון וכו׳ עיי״ש, ובתנחומא מ״ב שם א״ר אחא וכו׳ לומר שאני ראש וכו׳ ועח״נ: 9 בר חוטה.

יא אמר למה נקרא שמו אלף שהוא מסכים מאלף דבר צוה לאלף דור (תהלים קה ח). ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מנצפ"ך הלכה למשה מסיני. ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא מה שהתקינו צופים, מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הוועד והיו שם תינוקות אמרו בואו ונעסוק בצופים, אמרו מה טעם כת' מם מם נון נון צאדי צאדי פה פה כף כף, ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מצדיק לצדיק מפה לפה מכף לכף מכף ידו שלהקב"ה לכף ידו שלמשה, וסיימו אותן ועמדו חכמים גדולים בישראל, ויש אומרים ר' ליעזר ור' יהושע ור' עקי' היו, קראו עליהן גם במעלליו יתנכר נער וגו' (משלי כ יא):

יב [בראשית ברא אלהים] ר' יודן בשם אקילס לזה נאה לקרות אלוה, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה ועדיין לא בנה להם דימוסאות ועדיין לא נתן להם פרקטיאה, שמעון בן

2 ירוש' מגילה פ"א ע"א ד', שבת ק"ד א', מגילה ב' ב', וע' תנחומא קרח סי' י"ב, במדבר רבה פי"ח סי' כ"א, פדר"א פמ"ח: 8 ע' פסיקתא פ"ד (ל' ע"ב), פסיקתא רבתי פ"ח (כ"ח ב'), תנחומא נשא סי' י"ז, במדבר רבה פי"ב סי' ה': 9 ילקוט רמז ב', תנחומא ע"ב בראשית סי' ד', תנחומא כי תשא סי' ס"ו, שמות רבה פמ"א סי' ד', מדרש תהלים י"ח סי' כ"ט:

1 אמר פי] א' ל, אומר דמ | שהוא—מאלף] שהוא מכפנים (לפנים מ) מאלף נמ, שהקב"ה מסכים ליתן התורה לאלף דור י | דבר] שנ' ~ דפאי | 2 הלכה — מסיני] ד¹א'נר, צופים אמרום ~ דפר³ | 3 הצופים דפנ, הסופרים א' | *אמרו פא'נ] ואמרו ד, עד אמרו ל | ונעסוק בצופים] בר, ונעשה בצופים ל"נ, ונעשה כצופים פ, ונעשה בית וועד א', ונעשה . . הוועד ד | 4 כת'] כפל פ | מ"ם נ"ן א'פ | * צאדי—פה] צד"י צד"י פ א פ א ד, פה פה צאדי צאדי ל, צ"ץ פ"ף פא¹ | ממאמר] כ"ך א'פ | אלא ~ דפנ, אלא מ"ם ~ א¹ | מנאמן - מכף] נ ן מנאמן . . צ"ץ מצדיק . . פ"ף מפה . . כ"ך מכף א¹ | 5 לכף פא'נ, ~ ממאמר למאמר ממאמר של הב"ה למאמר של משה, מנאמן לנאמן, מהקב"ה שנקרא אל מלך נאמן למשה שנקרא נאמן, דכתיב בכל ביתי נאמן הוא, מצדיק לצדיק, מהקב"ה שנקרא צדיק דכתיב צדיק י"י בכל דרכיו, למשה שנקרא צדיק דכתיב צדקת י"י עשה, מפה אל פה, מפיו של הב"ה לפיו של משה, מכף לכף ד | 4 מכף ידו — משה ל' א' | 6 אליעזר דפנ | ור' עקיבה ד¹, ור' עקיבא דא', ל'פ | וקראו | עליהם | נער וגו' (נער אם זך ואם ישר פעלו פ)] פא'נ, ~ באנבי דרבי מאיר וכו' ד | 8 עקילס א' | העולם פ | 9 עדיין ע | להם] פ, בהן ע, לה ד, ל' א¹ | דימוסאות] ד¹, דימוסות פ, דימוסיאות א¹, דימוסיות ע, דמוסיות דר² | * ועדיין ד] עדיין ע, ואדין ל | נתן להם] ע, בנה להם ל°, בנה לה דע, בנה פא¹ | פרקטיא ע, פרדיסות ב, פרוזבטיות א'ר², פריבאטיאות ע, פריבטאות ל"פ, ~ בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמה שלו ברם יחידו של עולם בתחלה פעל ולבסוף נתקלס ד |

וכ"ה בשיר רבה בר תוטא, ושם שהוא מסכים מאלף דור שנ' דבר צוה וכו', ובפסי"ר בר חוסא אמר מפני שהוא סמוך לאלף דבר צוה וכו' ורמא"ש הגיה שם שהוא סוכם, ונראין דבריו שגם מסכם לפנינו פי' מלשון סכום שמגיע סכום מנינו לאלף ורומז לאלף דור ועי' אגה"א ח"ג צד 661, ופירוש אחר בגי' הילקוט שהקב"ה מסכים ליתן וכו', ודבר צוה לאלף דור זו התורה כמו שדרשו לקמן פכ"ח אלף דור עלו במחשבה להיבראות וכמה נמחו מהם וכו' התקע"ד מה טעם דבר צוה לאלף דור עיי"ש: 2 מנצפ"ך. כפל האותיות, ועי' פירש"י מגילה שם: הלכה למשה מסיני. כ"ה הגי' הנכונה וכן מוכח מירושלמי ושם ג' משם ר' מתיא בן חרש אמרו מנצפ"ך הלכה למשה מסיני, מהו מנצפ"ך ר' ירמיה בשם ר' שמואל רב יצחק מה שהתקינו לך הצופים ובבבלי מגילה שם איתא וא"ר ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא מנצפ"ך צופים אמרום וכו', ומשם נוסף צופים אמרום בגי' המשובשת ועח"נ. וגם בד' שאלוניקי הדפיס רי"ג כגי' דפ"ר והשמיט צופים אמרום, וכן ציין בגליון מדרש אב"א "במ"ס אין זה". וגם ליתא בפי' ב"ר כי"א וכי"ט, ונוסף בפי' ב"ר הנדפס: מה שהתקינו צופים. דורש מנצפ"ך מן צפך וכן מפרש בפי' ב"ר ומשמע מנצפ"ך מה שהתקינו הצופים, וביפ"ת מביא שכן כתוב בספר הישר לר"ת דמשום צופים אמרום נקרא מנצפך מלשון צופיך. ומוסיף שם ויפה כתב דאל"כ כמנפ"ץ מיבעי ליה וכו', ועי' מ"ש שד"ל באגרותיו צד 677 והח' לעף, גראפישע רעקוויזיטען ח"ב צד 65 והח' בלוי, צור איינלייטונג צד 102: 3 מעשה היה. בירוש' שם מאן אינון אילין צופין מעשה ביום וכו' שלא נכנסו חכמים לבית הועד ונכנסו התינוקות אמרין איתון נעביד בית וועדא דלא ייבטל אמרין מהו דין דכתיב מ"ם מ"ם וכו', וצופים פירש"י מגילה שם נביאי הדורות ועי' לקמן פמ"ה בני ביתו של אברהם צופים היו: ביום סגריר. עשה"כ (משלי כ"ז ט"ו) דלף טורד ביום סגריר: ונעסוק בצופים. באותיות שהתקינו הציפים, כן מפרש בפי' ב"ה, ובפירוש ר"נ גאון שבת שם ג' אמרו באו ונעשה כצופים ועח"נ: 4 צאדי וכו'. כן הגהתי והקדמתי צאדי לפה כסדר מנצפ"ך ועח"נ וכ"ה בירוש' שם: 5 מכף ידו. וכן מפרש בירוש רק סוף האגדה מכף וכף, ושאר הפירושים ממאמר למאמר ממאמר של הקב"ה וכו' הן הוספה מאוחרת ועח"נ: וסיימו וכו'. בירוש' וסיימו אותן חכמים ועמדו כולן בני אדם גדולים אמרון ר' ליעזר ור' יהושע הוון מינהון: 6 קראו עליהן. וכ"ה בפי' רנ"ג שבת שם, והציון "באנבי דר' מאיר' לא נמצא בכ"י שראיתי ולא בכ"י מינכען, וללא דבר חקרו מזימות על רמז זה, ועי' אגה"ת ח"ב צד 10 ומקדמוניות להח' עפשטיין צד 98, ושם העיר ג"כ שבירוש' לא נזכר שם ר' עקיבא, וכן ליתא בכי"פ, והוא הנכון כי ר' עקיב' לא למד בילדותו ור"א ור"י רבותיו היו. אבל ר"נ גורס ג"כ ור"ע ועי' ח"נ וחי' רד"ל: 8 בראשית ברא אלהים דורש סדר התיבות למה כתוב בראשית ברא וכו' ולא אלהים ברא בראשית, וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך, ותמיהני שנפקד כאן בב"ר שינוי זה ולקמן בפ"ח השינוי אעשה אדם בצלם ודמות, והשינוים האחרים מספר בראשית מובאו כל אחד על מקומו ועי' לקמן פ"ח פ"י פל"ה פמ"ח (פצ"ח). ובילקוט העתיק כאן הסיפור מגילה ט' ע"א מעשה בתלמי המלך וכו', ועי' גם בלקח טוב, ועוד תימא שלא נדרוש כאן בראו י"י לא נאמר אלא ברא אלהים ועי' לקמן סוף פי"ב ווריש פי"ד שמות רבה פ"ל אות י"ג: אקילס. וכן כתוב באלף גם בכי"פ וד"ו, וכ"ה בכי"ל לקמן פמ"ו תרגם אקילס, ויש לפקפק במה שכתבו שעיקר השם עקילס בעי"ן והוא לפי מבטא הבבליים אנקלוס, ועי' גם באגרות שד"ל צד 214 וצד 228: 9 לא בנה להם דימוסאות. בנינים לצרכי העם ובפרט מרחצאות[1], והגי' שלפנינו ועדיין לא נתן להם פרקטיאה

[1]) δημόσια.

עזיי אומר וענותך תרבני (ש"ב כב לו) בשר ודם מזכיר שמו ואחר כך שבחו פלן אגוסטלא פלן אנא
3a פרוטאטא, אבל הקב"ה אינו כן, אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו בראשית ברא ואחר כך
אלהים: תני ר' שמעון בן יוחי מנין שלא יאמר ליי' עולה, ליי' מנחה, ליי' שלמים, אלא יאמר עולה יג,
ליי', מנחה ליי', שלמים ליי'. תלמוד לומר קרבן ליי' (ויקרא א ב), והרי דברים קל וחומר מה אם
מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחל שם שמים אלא על הקרבן, המחרפים ומגדפים והעובדים
עבודה זרה על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם:

[את השמים ואת הארץ] רבנין אמרין בשר ודם בונה בניין ובשעה שהבניין עולה בידו

3 ילקוט כמת ג', ספרא ויקרא פ"ב, ספרי האזינו פי' ל"ו, כדריס י' א', תנחומא מ"ב שם סי' ו': 7 ילקוט שם וילק' ישעיה כ' סע"ב (תקי"ג):

1 שבחו] קטיזמא שלו ל"ע | אגוסטלא] פעש, אגוסטולי ד, אגוסטא חברי | אנא] חנ, ל' דפע | 2 פרוטאטא] ע, פראטאטא פד, פרטטא נרי | לאחר שברא פ | הזכיר] ע, אחר (ואחר ני) כך הזכיר א'ני, אחר .. מזכיר ד | 3 ** שלא] לא ל | יאמר] פ, ~ אדם דא'י | יאמר] חי, ל' דא'י | 4 תלמוד לומר ד] ת"ל פא'י, תרומה ליי' ל | מה] פ, ומה דא'י | אם ל' פי | 5 יחול | אלא על הקרבן] פש, אלא להקרבן חנ, להקריב ד, אלא להקריב (להקריבו י) קרבן א'י | המחרפים] מי שאינו עתיד להקדיש כגון ~ י | והמגדפים דא' | 6 העולם] מן השמים ומן ~ א'י | 7 רבנין] א'י, רבנן ד | ובשעה] פ, בשעה דא'י |

גי' עתיקתא היא ומובאה בערוך ערך פרבטאות בשם ס"א ולא פירש שם, והר"ר נפתלי בפירושו למדרש הרבות פי' פרקטיא בריכות (?), ובגליון כי"ל מפרש פרקטיאה כבוד וגי' ס"א פריבטאות פי' מתנות, והח' באבער כתב לי שצ"ל לא נתן להם פרוקופי[1]) כמו שהלשון לקמן פמ"ח אני נותן לו פרוקופי, וכ"ה לקמן בכי"ל סוף פצ"ו התחיל מחלק להן פרוקופאות ועי' ערוך ע' פרקופי והדוגמאות שם, ובפי' ב"ר שבדפוס ג' פרוכסיאות (ורי"ג ובעל א"א העידו שגי' רש"י פרדכסיאות, ועי' לקמן פ"ח בח"נ הגירסאות פרדכסיות פרדסכאות פרדסאות ערדכסאות), והגי' שציינתי בח"נ פריבאטיאות או פריבטאות[2]) פי' ג"כ מרחצאות וגם הן מרחצאות לצורך העם אבל לא לכל המון שרוחצים בלי שום מחיר או בכסף מעט ועי' קרויס שם ח"ב צד 488, וזה הענין לקמן פ"ח מהן אומרים דימוסיות ומהן אומרים פרבטיות ועיי"ש בח"נ, ובפי' ב"ר כי"א ג' פרוזבטיות כמו בכי"א א', וחילופי נוסחאות אלו נמצאו גם בדרש ותענוגות בני אדם פרובטייה בשיר ר' פ' הנה מטתו (ג' ז'), ובקה"ר פ' כנסתי לי (ד' ח') דימוסיות ומרחצאות, ובבמד"ר פי"א סי' ג' פרזבטה, והרעיון בהמאמר שלפנינו איתא בפסי"ר שם מלך בו"ד וכו' מקלסין אותו וכו' ואח"כ עושה להם כל צורכיהם בונה להם דימוסיא עושה להם נחת רוח במדינה וכו', וכ"ה בבמד"ר פי"ב סי' ה', ושם ג' דימוסיאות, ובתנחומא נשא עיי"ש, ועוד בסגנון אחר בפסיקתא שם מלך בו"ד וכו' אמר להם למחר אני בונה לכם דימוסאות (עיי"ש הערה י"ד) למחר אני בונה לכם מרחצאות למחר אני מכניס לכם אמת המים וכו' וכ"ה בתנחומא מ"ב חקת סי' ה' וגם בוי"ר פכ"ו סי' א' ותנחומא חקת סי' ד' ושם ג' בונה לכם דימוסיאות ומרחצאות, ועי' עוד בע"ז פ"א מ"ז לפי גי' הערוך ע' דמוס ג', ומובא גם בתוספות ע"ז דף ט"ז ע"ב, ומכל אלו המקומות אין לדייק שדימוסיאות לחוד ומרחצאות לחוד או שניתוסף ומרחצאות במשנה ובמדרשים ישנים (ועי' זקש בייטרעגע ח"ב צד 146), אלא כמו שפירשו התוספות שם דימוסיאות לשון מרחצאות והענין אחד בין בשם אחד בין בשני שמות, והגהתי ועדיין לא נתן וכו' כמו שהוא גם בכי"ל ועדיין לא בנה וכו' ועח"נ ועמת"ל ע' אדיין ודל"א להח' דאלמאן צד 169: 1 בשר ודם מזכיר. במאמר זה ג' בו"ד ולא מלך בו"ד כמו שהגי' במדרשי התנחומא ומ' תהלים והשבחים אלו אגוסטלא[3]) ופרוטאטא[4]) הן שבחים לבני מלכים ושרים ולא למלך ועי' פירסט גלאססאר צד 36, וכתיבת אגוסטלא בלי וי"ו אחר האל"ף עי' במ"ח חלק מ"ד צד 565: ואחר כך שבחו. בערוך ע' אגוסטלא הוא גי' ספר אחר ועי' גם ע' קטיזמא, והגי' קטיזמ' שלו[5]), ופי' מעשהו ופעלו, היתה גם לפני המדפיסים הראשונים והדפיסוה בטעות במאמר ר"י בשם אקילס ועבח"נ ובמדרש תהלים ובתי' רד"ל ובתנחומא מ"ב שם הערה ל"ב: 3 שלא יאמר. בספרא וספרי שלא יאמר אדם ועח"נ: אלא יאמר. וכ"ה בספרא, ובספרי ג' כגי' הדפוס ועח"נ: 4 תלמוד לומר. כן הגהתי עפ"י ד"ו, וכ"ה ת"ל בילקוט וכי"פ וכי"א. וכתיבת התיבה בכי"ל במקומות אחרים תל' לו', ובטופס שלפני כותב כי"ל היה כתוב כאן ת"ל וטעה וקרא תרומה ליי': 5 אלא על הקרבן. עח"נ, ובספרא ומה אם מי וכו' לא יזכיר שם שמים אלא על הקרבן על אחת כו"כ שאין מזכירים שם שמים לבטלה, ובספרי סגנון אחר לסיפא דברייתא ושם אמר המקום אל יחל שמי עליהם ועיי"ש: 6 שימחו מן העולם. בכי"ת נוסף כאן מאמר ארוך אמר ר' תנחומא שאלו המינים את ר' שמלאי וכו' ונמצא גם בתנחומא מ"ב בראשית סי' ד' בשינויים שונים, וגם שם מובא מאמר זה אחרי אר"ש יוחי (סי' ו') ולפני ר' ישמעאל שאל (סי' ח'), וז"ל בכי"ת אמר ר' תנחומא שאלו וכו' כמה אלהות בראו את העולם אמ' להם אני ואתם נשאל לתורה אמרו לו והרי כתי' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אמ' להם קראו סוף הפסוק כיי' אלהינו בכל קוראינו אליו אליהם אין כת' אלא אליו, אמרו לו והרי כתי' כי אלהי' קדושים וכו' וכו' אמ' ר' אבא מהו קדושים שהוא קדוש בכל מיני קדושות וכו', ובתנחומא שם חסר השאלה והרי כתי' וכו' אלהים קרובים ועי' בירושלמי ברכות פ"ט י"ב ע"ד ודברים רבה פ"ב סי' י"ג ומדרשי תנחומא קדושים סי' ד', ולקמן פ"ח שאלו המינים את ר' שמלאי וכו' חזרו שאלו אותו מהו דכתי' בראשית ברא אלהים וכו', ובספר פוגיא פידעי צד 485 מביא על פסוק בראשית ברא אלהים המאמר מב"ר לרמה"ד שאלו המינים וכו' אמרו לו הרי כתי' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אמרו הרי שתי ראשיות (צ"ל רשויות) וכו' (ועיי' במדרשי תנחומא קדושים שם) אמרו לו הרי כתי' וכו' כי אלהים קדושים וכו', אמרו לו הרי כתיב (ש"ב ז' כ"ג) ומי כעמך כישראל וכו' אשר הלכו אלהים לפדות (ע' סנהדרין ל"ח ע"ב) אמר להם וכו' לפדות להם אין כת' כאן אלא לפדות לו לעם ולשום לו שם, אמרו לו [עוד] הרי כת' (ירמיה כ"ג ל"ו) והפכתם את דברי אלהים חיים וכו' אמר להם וכו' אדני צבאות אין כתיב כאן אלא יי' צבאות אלהינו וכולם ע"כ: 7 את השמים ואת הארץ. כן הוספתי, והוא מאמר בפ"ע ודורש את ה"א

1) *προκοπή*, Auszeichnung, Geschenk. 2) *πριουᾶτος*. 3) *Αὐγουστάλιος*. 4) *πρώτατος*. 5) *κτίσμα*.

הוא מרחיב ועולה, ואם לאו הוא מרחיב מלמטה והוא מיצר מלמעלה, אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים שמים שעלו במחשבה, ואת הארץ הארץ שעלת במחשבה, ר' הונא בשם ר' ליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אפילו אותן שכתוב בהן כי הנני בורא שמים חדשים (ישעיה סה יז) כבר הם ברואים מששת ימי בראשית ההיד כי כאשר השמים החדשים (שם סו כב) חדשים אין כתוב כאן אלא החדשים:

יד [את השמים ואת הארץ] ר' ישמעאל שאל את ר' עקיבה אמר לו בשביל ששימשתה את נחום איש גם זו כ"ב שנה אכים רקים מיעוטים, אתים גמים ריבויים, הרן את דכת' הכה מהו, אמר ליה אילו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ היינו אומרים אף שמים וארץ אלוהות, אמר לו כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב מז) ואם רק הוא מכם שאין אתם יודעים לדרוש, אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות, ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וגן עדן:

2 תנחומא מ"ב שם סי' ט': 6 ילקוט רמז ג', לקמן פכ"ב ופנ"ג, חגיגה י"ב א', תנחומא מ"ב שם סי' ח' ועי' פסחים כ"ב ב', ירוש' ברכות פ"ט י"ד ב' סוטה פ"ה כ' ג', ברייתא דל"ב מדות מדה א' וכו': 9 ירוש' פאה פ"א ט"ו ב', שביעית פ"א ל"ג ב', שבת פ"א ג' ד', סוכה פ"ד כ"ג ב', כתובות פ"ח ל"ב ג' ועי' ספרי עקב פי' מ"ח:

1 הוא] פא'י, ל' ד | מלמטן פנ | והוא מיצר] ומיצר דא'י | מלמעלן פנ | אלא] את שמים ואת ארץ אין כתיב כאן ~ ל'' ; 2 השמים י | *ואת הארץ ל''דפי] ל' ל | הארץ] פי, ארץ ד, ל' י(ישעיה) | שעלת] ד'י, שעלתה דא'י(שם) | 3 אותן . . חדשים וארץ חדשה א'י, שמים וארץ העתידים להבראות י(שם) | 4 ברואים] ~ ועומדים א' | *החדשים פין ל' ל, החדשים וגו' עומדים לפני א', החדשים והארץ חדשה דנ | חדשים אין -- החדשים] פ, כי כאשר שמים חדשים אין . . . החדשים י, והארץ חדשה אין כתיב כאן אלא החדשה ד, שמים חדשים וארץ חדשה אין כת' כאן אלא השמים החדשים והארץ חדשה ני (שם), יעמדו לפני אין כתי' כאן אלא עומדים א' | 7 כ"ב] פא', עשרים ושתים ד, שתים ועשרים נ | אכין ורקין מיעוטין דא'י | אתין וגמין רבויין ד'י ~ הן א' | הדין | הכא | °מהו] מה הוא ד | 8 * וארץ דא'י] והארץ ל | הייתי אומר פי | אף — וארץ] פא'י, השמים והארץ ד | אלוהות] פ, ~ הן דא'י | 9 שאין] פ, למה ~ ד, לפי ~ י | אתם ל' פא' | לדרוש] פא'נב, ~ בשעה שאי אתם יגעים י, בשעה שאי . . יגיעים בו כי הוא חייכם אימתי הוא חייכם בשעה שאתם יגיעין בו ד | 10 °כוכבים] ל' ד | °ודשאים. ודשאין ד | וגן עדן] פא'נבי, ~ רבי תנחומא בשם רבי הונא אמר ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה, את אשר צוה אותו משה לא נאמר, אלא את כל אשר צוה י"י את משה, אפי' דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני. רבי חונייה בשם רבי אמר תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מפי רבו, ורבנן אמרי כי י"י יהיה בכסלך אפי' דברים שאתה כסיל בהן, ושמר רגלך מלכד, רבי דוסאי אמר מן ההוריה, ר' אבהו אמר מן העבירה רבי לוי אמר מן המזיקין, אמר ר' אבדומוס אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה הוא משמרך מן הפיסין ומן הזמיונות מן הגולגלאות ומן הארנונות ד |

הידיעה בהשמים ובהארץ: 6 את השמים ואת הארץ. דורש כאן מלת את: ר' ישמעאל שאל. באותו הסגנון נמצאת שאלת ר"י לר"ע לקמן פכ"ב על פ' קניתי איש את י"י, ובפנ"ג על פ' ויהי אלהים את הנער, ושם בשני המקומות א"ל אילו נאמר וכו' היה הדבר הקשה וכו' א"ל כי לא דבר רק וכו', ולפי זה ר"ע משיב אלו נאמר בראשית וכו' היינו אומרים וכו' (וכ"ה בחגיגה שם תשובת ר"ע אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים שמו של הקב"ה, ור' ישמעאל אמר לו כי לא דבר רק וכו', ונמצא שר"י דורש כאן את לרבות ולא ר"ע שהיה דורש כל אתין שבתורה. ולדעת הח' גרעטץ בספרו על קהלת צד 175 נשמט כאן שאלת ר"ע לר"י ואת מה דרש ביה, ועל זה השיב ר' ישמעאל אילו נאמר בראשית וכו' ור"ע אומר לו כי לא דבר רק וכו', וסעד לדבריו יש להביא מתנחומא מ"ב ושם הגי' בכ"י רומי המעולה ר' ישמעאל שאל וכו' א"ל ר' עקיבא אמור שלך אמר ר' ישמעאל בראשית וכו' אלא את השמים ואת הארץ ישובו של מקרא הוא, א"ל ר' עקיבא כתיב כי לא דבר רק וכו' אילו נאמר שמים וארץ היינו אומרים שתי אלהות הן אלא את השמים ואת הארץ הם ומה שנברא עמהם ע"כ ובתשובת ר"ע שם חוברו יחד שתי הדרשות אשר לפנינו בשם ר"ע ור"י וכן מובא בלקח טוב א"ל ר"ע כי לא דבר רק וכו' ועי' מ"ש מהרז"ף בדה"מ צד 114 והח' פעטוכאווסקי בספרו על התנא ר' ישמעאל צד 78: 7 אכים וכו'. וכ"ה לקמן פכ"ב ופנ"ג ולישנא קטיעא היא, ובחגיגה שם הגי' הלשון א"ל אתה ששימשת את נחום וכו' כ"ב שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה, ובירוש' ברכות שם נחמיה עמסוני שימש את ר' עקיבא עשרים ושתים שנה ולמדו אתים וגמים ריבויין אכין ורקין מיעוטין וע' באגה"ת ח"א צד 63: הכה. כ"ה בכי"ל כמו שכתוב לעיל צד 1 רבתה וצד 9 כהדה ובסמוך אנה, אבה ועי' עמת"ל ח"א צד 466: 8 היינו אומרים וכו', וזו היא תשובה גם לבטל דעות המינים ועי' בדה"מ צד 119 ובספרו של הח' יואל שם צד 169: כי לא דבר רק הוא מכם. עי' בספרי שם, ובכל המקומות שציינתי מהירושלמי מובא הדרש לסייע מאמרם שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סוף הוא מתקיים כמה שנאמר למשה מסיני, ועל זה קאמר התם „ואתייא כיי דמר רבי מנא כי לא דבר רק הוא מכם ואם היא רק מכם למה שאין אתם יגיעין בו כי הוא חייכם אימתי הוא חייכם בשעה שאתם יגיעין בו". ומשם באה ההוספה בספרי הדפוס, ולקמן פכ"ב ופנ"ג גם בדפוס הגי' כמו כאן בכ"י. ובירו' פאה שם גם מקור המאמרים ר' תנחומא בשם רב הונא ובצלאל בן אורי וכו' וכו' עד ומן הארנונות, וכל אלו המאמרים אין להם שום שייכות להדרשות בב"ר כאן, וניתוספו ג"כ בדפוס (ועי' בירושלמי השינויים בשמות האומרים, ומאמר אחר השמיט) אחר וגן עדן, ולא נמצאו בכל כ"י שראיתי ולא מובאו בילקוט, וגם בגליון מדרש אב"א

טו [את השמים ואת הארץ] בית שמיי אומ' השמים נבראו תחילה, בית הלל אומ' הארץ נבראת תחילה. על דעתיהון דבית שמיי למלך שעשה לו כסא ואחר כך האיפופודין שלו דכת' השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' (ישעיה סו א). על דעתיהון דבית הלל למלך שבנה פלטין, משבנה תחתית בונה העלית דכת' ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים (בראש' ב ד) אמר ר' יהודה בר' אלעאי הדה מסייעא לבית הלל לפנים הארץ יסדת ואחר כך ומעשי ידיך שמים (תהלים קב כו). אמר ר' חנין ממקום שהמקרא מסייע לבית שמי משם דבית הלל מסלקין אותן והארץ היתה (בראש' א ב) כבר היתה. ר' יוחנן משׁ' חכמים לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה. אמר ר' תנחומה אנה אמינ' טע'. לבריאה שמים קדמו בראשית ברא אלהים וגו'. ולשיכלול הארץ קדמה ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים. אמר ר' שמעון תמיה אני היך נחלקו אבות

1 ילקוט כאן ג' וד', ילק' ישעיה כאן ס"ע סע"א (סק"י תקי"א), ילק' מכירי ישעיה א"ח י"ג, תהלים ק"ב סי' כ', ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג', חגיגה י"ב א', תמיד ל"ב א', ויקרא רבה פל"ו, תנחומא מ"ב סס סי' י"ט, פדר"א פי"ח, מדרש שמואל פ"ה:

1 בית שמאי פ, בית שמאי ובית הלל ~ דא[1]נים | תחלה] ~ ואחר כך נבראת הארץ דא[1]ני(ישעיה), ואחר כך הארץ מ | ובית | 2 תחלה] ~ ואחר כך השמים דני(שם) מ, ואח"כ נבראו השמים א[1] | על] פ, אלו (ואלו א[1]) מביאין טעם לדבריהם ואלו מביאין טעם לדבריהם ~ דא[1]נמ, אלו ואלו מביאין טעם לדבריהם ~ י(שם) | דעתיה פא | דבית שמאי פ, ~ דאינון אמרין שמים נבראו תחלה י(שם), דאינון אמרין (דאמרי מ) השמים . . תחילה ואחר כך [נבראת נ] הארץ דא[1]נמ(תהלים) | למלך] נעי[1]מ, משל ~ דפא[1] | ואחר כך] ע, ומשעשאו עשה דפני, וכשעשאו עשה י(שם) | *האיפופודין] אפיפודין ע, האיפופורין ל, איפופורין י(שם), אפיפורין פנר[1], איפיפורין ד, פורפירון מ | שלו ל' ע[1] | דכת'] כך פ, שנאמר כה אמר יי' י, כך כה אמר יי' ני(שם), כך אמר הקב"ה ד, כך עשה הקב"ה א[1] | 3 *הדום — וגו' ד] וגו' ל | על] פ, ועל ד | דעתיה פ | דבית הלל] ~ דאינון אמרין (דאמרינ') הארץ נבראת תחילה ני(שם), דאינון . . תחילה ואחר כך השמים דא[1] | למלך] פנים, משל ~ דא[1] | שבנה] ~ לעצמו ני | פלטרין פא[1] מ(תהלי') | 4 תחתית] התחתונים פי(שם), את . . דא[1]נים | בונה] אחר (ואחר נ) כך בנה דנ, אחר (ואחר פ)כך בונה פי | העליונים פ, את . . דא[1]נים | דכת'] י(שם), שנ' פני, כך ד | 5 בר'] י(שם), בר דפא[1] | הדא ח, והדא י (שם'), והא פ, אף דין קרא ד | מסייעא] חא[1]מ, . . ליה פ, מסייע ד, . . ליה י(שם) | *ומעשה ידיך דפים] מעשה ידך ל | 6 מסיים ד | *לבית דפמ] דבית ל | *משם דפנמ] משום ל | דבית] פ, בית דא[1]ימ | אותו דנ, אותה פ | 7 כבר *היתה דפא[1]] כבר ל | משום א[1]י, בשם דמ | 8 אנא | אימר ח, אמרי ד, אמרית י(שם) | טעמא דני(שם) | 9 ר' שמעון] ~ בן יוחאי די (שם) מ | תמה חא[1]י(שם)מ | היאך | אבות העולם] פ, ~ בית שמאי ובית הלל דא[1]ימ |

ציין „במ"ס אין זה" ועי' גם מ"ש החו' לערנער בספרו על ב"ר צד 111: 1 את השמים ואת הארץ. דורש למה הקדים הכתוב שמים לארץ, ומפסוק זה הביאו ב"ש טעם לדבריהם שהשמים נבראו תחלה, וכל הסוגיא עד אמר ר"א בר"ש וכו' בירושלמי חגיגה ושם נוסף עוד שמים בראשון כב"ש וכו' ארץ בשלישי כב"ש וכו' ארץ בראשון כב"ה שמים בשני כב"ה וכו' ועי' לקמן פי"ב, ובסוף הפרשה שם הפלוגתא אם מחשבה בלילה ומעשה ביום, וזה ליתא לפנינו בירושלמי שם במחלוקת שנחלקו ב"ש וב"ה בבריאת העולם, ועי' מ"ש החו' יואל שם צד 112: נבראו תחילה. וכ"ה בתנחומא מ"ב שם ועח"נ: 2 על דעתיהון. בירוש' אילו מביאין טעם לדבריהן ואילו מביאין טעם לדבריהן מה טעמון דב"ש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ למלך שעשה וכו', וראייה זו לדברי ב"ש מובאת גם בבבלי חגיגה ותנחומא מ"ב ופדר"א, ובמ"כ הגיה כן גם כאן אבל לא מצאתי סעד להגהתו בכ"י וילקוט: האיפופודין. כן הגהתי עפ"י הגי' אפיפודין[1]) בערוך דפ"ר וכ"י, ובבבלי חגיגה אדם עושה שרפרף ואח"כ עושה כסא, ועבח"נ שנשתבשה המלה בכל כ"י ובילקוט ובפי' ב"ר ובדפוסי המדרש, וכן הגי' ברי"ש בכל דפוסי ערוך חוץ מדפ"ר, וכנראה הוא שיבוש מימים קדמונים ונמצא גם בירוש' לפנינו שם וכלים פט"ז מ"א, וגם בפי' רה"ג ור"ש הגי' שם אפיפורין וכן המלה משובשת בוי"ר ובמדרש שמואל וילקוט מכירי ובמדרשי התנחומא קדושים אות א' ועי' עוד עמת"ר ח"א צד 54, ושבשתא כיון דעל על: 4 תחתית. תחתית הפלטין כלה"כ בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז) תחתיות ארץ (ישעיה מ"ד כ"ג) ועי' כלים פי"ז מי"ז תחתית הצורפין, והעלית פי' והעליה ולא מצאתי דוגמתו, ובירוש' ובוי"ר הגי' התחתונים וכו' העליונים וכו' ועח"נ: אמר ר"י בר' אלעאי. בירושלמי אמר ר"י בן פזי ודא מסייעה וכו', ובוי"ר ג' כאן אמר ר' תנחומא ואנא אמרית טעמא לפנים וכו': 6 ממקום שהמקרא מסייע לב"ש. מבראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ועי' בירושלמי ובוי"ר וחי' הרד"ל, ובדפ"ר וד"ו הגי' מסיים, ובד' שאלוניקי מסייע נ"א מסיים, וכבר הגיהו בדפוסי' אחרים, והגהתי לבית שמי, ובוי"ר לדבית שמאי ועח"נ: מסלקין אותן. דוחין אותן, והגהתי משם ועח"נ, וכ"ה במ"ש משם דב"ה מסלקין אותם, ובירוש' ב"ה מסלקין לון: 7 כבר היתה. כן הגהתי וכ"ה בירושלמי ועח"נ: 8 לבריאה. בירוש' הגי' אם לביריה וכו' ואם לשכלול הארץ קדמה אם לבירייא שמים קדמו בראשית וכו' ול"ג שם א"ר תנחומה וכו': ולשכלול. גמר ותיקון כמו שדרשו לקמן פ"ד שהשמים היו לחים ביום ראשון ובשני קרשו ועי' בפי' מהרז"ו: 8 אנה אמינ', לקמן פ"ג בכי"ל א"ר תנחומ' אנה אימ' טע', ובד"ו שם אנא אמרינ' טעמא, ובירוש' ברכות פ"ח י"ב ג' אנא אמרית טעמא ועח"נ, ובכי"ל כתוב אנה וכן אבה בה"א ועי' לעיל צד 12, וכן איתא במסורה שהביא החו' בער דניאל ב' ח' כל אנה דארמית דדניאל ודעזרא כלהון כתיבין בה"א: 9 ביום עשות. עי' ברמב"ן עה"ת פ' ויעש אלהים את הרקיע לשון עשייה בכל מקום תיקון הדבר על מתכונתו: תמיה אני. תמיה התי"ו בשוא, והוא בינוני פעיל:

[1]) ὑποπόδιον, Schemel.

העולם בדבר זה שלא נבראו אלא שניהם כאילפס וכיסויה קורא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעיה מח יג). אמר ר' אלעזר בר' שמעון אם כדעת שאמר אבה למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ושמים לארץ, אלא מלמד ששניהם שקולים זה בזה: בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויצחק 3b ליעקב ובמקום אחר אומר וזכרתי את בריתי יעקב וגו' (ויקרא כו מב) מגיד ששלשתן שקולין זה בזה: בכל מקום מקדים משה לאהרן ובמקום אחד אומר הוא אהרן ומשה (שמות ו כו) מגיד ששניהם שקולים: בכל מקום מקדים יהושע לכלב ובמקום אחר אומר בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע (במדבר לב יב) מגיד ששניהם שקולים: בכל מקום מקדים כיבוד אב לכיבוד אם ובמקום אחר אומר איש אמו ואביו (ויקרא יט ג) מגיד ששניהם שקולים זה בזה:

פרשה ב

א א ב) והארץ היתה תהו וגו'. ר' ברכיה פתח גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם

2 תוספתא סוף כריתות, מכילתא ריש בא, תנחומא בא סי' ה', תנחומא מ"ב בראשית סי' י"ד: 7 עי' כריתות פ"ו מ"ט, ספרא ויקרא פ"י (ד' ל"ג) וריש קדושים, מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ח: || 9 ילקוט רמז ד', ילק' ירמיה רמז רע"ד, ילק' משלי כ' תתקנ"ט:

1 בדבר זה] פ, על בריית (בריאת א'ים) שמים וארץ דא'נים | שלא — שניהם] אלא שניהם (ששניהם א[1]) לא נבראו אלא פא'נים, אלא שאני אומר שניהם . . אלא ד | *כאילפס] יחדיו נבראו כאילפס ל, כאלפס דפא'ים | יחדו] פמ, יחדיו די | 2 כדעת שאמר אבא פ, כדעת אבא דא'י, לדעתיה דאבא ל° | הוא] י, שהוא ד, ל' פא' | ארץ — לארץ] ארץ לשמים ופעמים [שהוא מקדים ד] שמים לארץ די, שמים לארץ וארץ לשמים א' י(שם), שמים ופעמים מקדים ארץ פ | 3 ללמדך ל°, לומר פ | זה בזה נר[1]י[1] (שם), זה כזה דא'י, כאחת פ | הוא ל' פ | ויצחק ליעקב] פא'ני, וליעקב ד | 4 אחר פדא[1]י (וכן בסמוך) | *אומר] א' ל (וכן בסמוך), הוא אומר דא[1]י, | וגו'] ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם י(שם) | מגיד]נ, מלמד דפא[1], אלא .. י(שם) | זה בזה נ[1]י(שם), זה כזה דא'י, ל' פ | 5 מקדים] פי, הוא ~ דא[1] | אומר] הוא ~ דא'י | מגיד] א[1], מלמד דפ, אלא..י(שם) | 6 שקולין (שקולים י) זה כזה דא'י | מקדים] פי, הוא ~ די(שם) | אומר] הוא ~ דא'י | בלתי] ד'פי (שם), זולתי א'י, כי אם ד | *הקנזי ויהושע פ] וגו' ל, ויהושע בן נון י, הקנזי . . נון דא[1] י(שם) | 7 מגיד] מלמד פא'י | שקולין פ, שקולי' זה כזה א'י ~ בכל מקום הוא מקדים תורין לבני יונה ובמקום אחר הוא אומר ובן יונה או תור לחטאת מגיד ששניהם שקולין זה כזה ד | מקדים] פי, הוא ~ דא[1] | לכיבוד אם] לאם דפא'ני | 8] אומר הוא ~ דא'י | ואביו] ~ תיראו דא'י | זה בזה] נ, כאחת פ, זה כזה א'י, ~ אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו. בכל מקום הוא מקדים בריית שמים לארץ ובמקום אחר הוא אומר ביום עשות י"י אלהים ארץ ושמים מגיד ששניהם שקולין זה כזה ד || 9 גם] כת' ~ פ |

2 שאמר. וכ"ה בירוש' ובמ"ש, ובוי"ר כדעת אבא שאמר ועח"נ: אבה. וכ"ה בכי"ל לקמן פ"י ופי"א ועי' סא"ר הוצאת רמא"ש צד 140 וצד 174: ארץ לשמים. ביום עשות וכו', ובירוש' שם פעמי' שהוא מקדים שמי' לארץ פעמים שהוא מקדים ארץ וכו', ובוי"ר בכל מקום הוא מקדים שמים לארץ ובמקום אחר הוא אומר ביום עשות וכו', ובתוספתא שם הגי' ר' שמעון אומר בכל מקום הקדים בריאת שמים וכו' במקום אחד הוא אומר ביום וכו', ולקמן סוף פי"ב דרשו ביום עשות וכו' ארץ ושמים ללגיון שהמליך את המלך וכו' הואיל והארץ וכו' עיי"ש: 3 זה בזה. וכ"ה בכי"נ ובילק' ישעי' דפ"ר בכל הענין ובוי"ר ד"ו (ושם מוסיף שקולין שוין) וכאן בפי' ב"ר כי"ט, וכן סגנון הלשון בכי"ל לקמן ריש פי"ג ג' דברים שקולים זה בזה וכו' ועי' בח"נ שם ופי' שקול זה בזה שזה נשקל בזה והם שוים במשקל או בערך ודוגמתו במקרא לא תסלה בכתם אופיר (איוב כ"ח ט"ז), ובירוש' ותוספתא ג' כגי' הספרים זה כזה, ובתנחומא מ"ב בראשית סי' י"ט הגי' שקולין כאחת, ובמכילתא שם שתי הנוסחאות שקולין כאחד זה כזה, ובירושלמי שם הוא סיום כל האגדה מלמד ששניהן שקולים זה כזה, אבל בתוספתא שם מובאים גם המאמרים האחרים כמו לפנינו כאן ושם ג' בכל מקום הקדים אברהם לאבות ובמקום אחד וכו' בכ"מ הקדים משה לאהרן וכו' בכ"מ הקדים כבוד אב לאם וכו' בכ"מ הקדים יהושע לכלב וכו', ובמכילתא כל הדרש בסגנון אחר ועיי"ש בהערות רמא"ש: 4 ובמקום אחד. וכן הגיהו בדפוסים חדשים ועח"נ: 6 ששניהם שקולים. וכ"ה בתנחומא מ"ב שם סי' י"ד וכן הלשון במשנה כריתות ובספרא שם: בלתי כלב. כ"ה לשון הכתוב במדבר ל"ב י"ב ושם כלב בן יפנה הקנזי ויהושע וגו', ובפסוק כי אם כלב והוא במדבר י"ד ל' ליתא הקנזי וגי' הדפוס משובשת ועי' תנחומא מ"ב שם הערה צ"ט: 7 שקולים. וכ"ה בתנחומא מ"ב שם. ובדפוס נוסף כאן בכל מקום הוא מקדים תורין וכו' ובסמוך אבל אמרו חכמים וכו' והוספות אלו שמקורם במשנה כריתות שם ניתוספו בנוסחת הדפוס ממדרש וי"ר, ושם נסדר בטוב טעם המאמר בכל מקום מקדים אברהם לאבות וכאן וזכרתי וכו' בסוף הפתיחה לפרשת וזכרתי את בריתי יעקוב, וכמו כן הוסיפו כאן בנוסחת הדפוס עוד הוספה להוספה בסוף הפרשה בכל מקום הוא מקדים בריית שמים וכו', וכאן הוא הכפלת דברים ממאמר ר"א בר"ש, וכל זה ליתא בכ"י ולא תובא בילקוט:

ישר פעלו (משלי כ יא), אמר ר' ברכיה עד היא פגה אפקת כוביה, מה שעתיד להתנבות עליה ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד כג):

ב והארץ היתה תהו ר' אבהו ור' יהודה בר' סימון, ר' אבהו אמר למלך שקנה לו ב' עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת, על אחד גזר שיהיה ניזון מטימיון ועל אחד גזר שיהיה יגע ואוכל, ישב לו תוהא ובוהא, אמר שנינו בטימי אחת זה ניזון מטימיון ואני ביגיעתי אתמהא, כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת, העליונים ניזונים מזיו השכינה והתחתונים אם אינם יגעים אינן אוכלים אתמהא, ר' יהודה בר' סימון אמר למלך שקנה לו ב' שפחות, שתיהן באוני ובטימי אחת, על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טרודין. ישבה לה אותה תוהא ובוהא, אמרה שנינו באוני ובטימי אחת, זו אינה זזה מפלטין ועלי גזר טרודין אתמהא, כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא, אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת, למה עליונים חיים ותחתונים מתים לפיכך והארץ היתה תהו וגו'. אמר ר' תנחומא לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו תוהא ובוהא, למה שהיתה יודעת שעתידה ליטול את שלה מתחת ידו. כך צפת הארץ שעתידה ליטול את שלה מתחת ידי האדם ארורה האדמה בעבורך וג' (בראשית ג יז) לפיכך והארץ תהו וגו':

ג [והארץ היתה תהו וגו'] ר' יודה בר' סימון פתר קרייה בדורות, והארץ היתה תהו זה ארם

3 ילקוט רמז ד': 6 עיין פסיקתא פ"ו (כ"ז א'), פסיקתא רבתי פט"ז, תנחומא פנחס סי' י"ב, במדבר ר' פכ"א סי' ט"ז, שמות ר' פל"ב סי' ד', פמ"ז סי' ה': 15 ילקוט רמז ד':

1 היא] א[1], דהיא דפעי, שהיא ר[1] | אפקת] פא[1]ר[2]י, אפיקת דער[1] | כובייה דפר[1], כוביא ער[2]י(משלי), כובי ני(ירמיה), כובה י | מה] הוא י | שעתיד] שהנביא עתיד | להתנבאות פני, להנבאות ד | עליה] ~ בסוף | 2 תהו] פא[1], ~ ובהו די | 3 והארץ — תהו] י, ל' דפ | בר'] פ, בר דא[1] | **ר' אבהו] חד | ל — למלך] י[1], משל ~ דפא[1] | ב'] שני | 4 אחד פי | שיהיה] א[1], שיהא דפי | *מטימיון] ח מטימון ל, מטמיון דפנרי, מטמיון של מלך א[1] | שיהא | 5 לו] הוא פ, אותו נ, לו אותו ד, לו אתו א[1], לו אותו שגזר עליו שיהא יגע ואוכל י | תוהה ובוהה א[1] | שנינו] ~ נקנינו ני | בטימי אחת] באוני אחת (אחד פנ, א' א[1]) ובטימי (אחד נ, א' א[1]) אחת דפא[1]נ, בטימי אחת ובאוני אחד י | מטימיון] ח, מטמיון דפא[1]עי | ביגיעתי] ע, אם איני יגע איני אוכל דא[1]ני | אתמהא] נ"ה, ל' ד | °לה] ל' ד | 6 תוהה ובוהה א[1]ע | בבת אחת] כאחת י | 7 אתמהא] ח, ל' דפ | ר'] פא[1]י, ור' ד | למלך] י[1], משל ~ דפא[1] | לו ל' י | ב'] שתי | 8 באוני] ~ אחת ד, אחד ני | ובטימי אחד פ | על האחת פא[1] | שלא תזוז] שתהא ניזונת א[1] | מפלטרין פ | האחת א[1], האחרת פ | טרודין] פא[1], טירודין ד | אותה] היא נ, אותה השפחה ד, נטרדת י, ל' פא[1] | 9 תוהה ובוהה א[1] (וכן בסמוך) | שתינו א[1]ני | באוני] י, ~ אחת דפ | אחד י | זו] על זו גזר א[1] | אינה זזה] ני, אינה יוצאה וזזה ד, שתהא ניזונת א[1] | 10 אתמהא ל' ד | **הארץ] ל' ל | למה ל' דפא[1] | העליונים | והתחתונים דפא[1]י | 11 לבן] משל ~ א[1] | מלכים] א[1]ני, מלך דפ | **גבי] ל' ל | 12 מניקתו | שעתידה] פי, שהיא עתידה דא[1]נ (וכן בסמוך) | מתחת] מתוך י | ידו] פא[1]י, ידיו ד | צפת] פא[1]נ, צפתה די | 13 ידיו של אדם דני, ידו של . . פא[1] | שני' ארורה | 15 יהודה דפא[1]י | קרייה] פ, קריה נ, קריא די, קרא א[1] |

פרשה ב. 1 אפקת כוביה. הוציאה קוצים, תרגום הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב' ח') בכוביא, ועי' ערוך ע' כב ב', ובכי"א א' נוסף פירושו בגוף הספר „משל עד שהוא בוסר הוציאה קוצים מיד", וכן פי' המפרש בגליון ילקוט בראשית שם בעוד שהו' קטן עושה קוצי', וכן בגליון ילק' ירמיה ומשלי שם בעוד שהיא (שהית') רכה הוציאה קוצים (וליתא בילקוט דפ"ר), וגם בגליון כי"ל מפרש בוסר פגה כוביה קוצים: להתנבות. עדה"כ מהתנבות ש"א י' י"ג: 3 ר' אבהו אמר. כן הגהתי ועח"נ: למלך שקנה. עי' במ"ח חלק ל"ג צד 117 מ"ש שם הח' באק בענין המשלים, ובאגה"א ח"ב צד 128: 4 באוני. פי' בל"י מכירה ושטר מכירה[1]) וכן נסמן בגליון ילק' בראשית שם פי' שטר מכר בל"י (וכל פירוש הגליון שם ליתא בילקוט דפ"ר), ובכי"פ נוסף בפנים פירושו „שטר כמו אונות ושטרות" (וכן שם בטימי וכו' כמו דלית לה טימי) ועי' ערוך ע' אן ד', וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י באוני שטר וכתב עוד שם ודומה לו מצאתי און לי שהיה אומר ירבעם מצאתי שטר אחד שבני ישראל עבדי הם מאבותי כדכתיב וילכו גם אחיו וכו' ויאמרו הננו לך לעבדים וירבעם משבט יוסף היה ע"כ היה אומר שהם וכל אשר להם שלו הוא כדין עבד לאדוניו עבדא דמאן נכסי דמאן, ועי' בפי' ב"ר הנדפס ובפירש"י הושע י"ב ט' (ובמאמרי הח' עפשטיין בהחוקר משנת תרנ"א צד 33 וצד 131) ושם בפירש"י מובא באוני אחד ועח"נ: ובטימי. בל"י ערך וסכום דמים[2]), ומובא בערוך ע' טם ג': מטימיון. בגליון כי"ל מפרש לנכון בסמוך זה ניזון מטימיון אוצר[3]), וכן בפי' ב"ר כ"י אוצר המלך, ושם הגי' מטמיון, ועי' ערוך ע' טמיון, קרויס צד 268, פירסט צד 120: 5 תוהא ובוהא. לשון תהו ובהו, ולמטה בפרשה זו עומד ותוהא, ובגליון כי"ל מפרש במשל השני ישבה לה וכו' תוהא ובוהא „בוכה ומיללת" וצריך לנקד בסמוך תוהא ובוהא (או תוהה ובוהה) בקמץ וכן שו' 9 ושו' 10 ועי' עמת"ל ע' תהא ובהוספות הח' פליישער שם ח"א צד 284: בטימי אחת. וכן מובא ברקנאטי שנינו בטימי אחת זה וכו' וכן שם על אחד גזר שיהיה ניזון וכו' ועל אחד גזר שיהיה יגע וכו' ואני ביגיעתי אתמהא ועח"נ: ישבה לה. מובא בערוך ע' תה ג': 12 ליטול את שלה מתחת ידו. עתידה לקבל ענשה בשבילו. וכן הלשון לקמן פ"ד ועתיד

1) ὠνή. 2) τιμή. 3) ταμεῖον.

הראשון ללמה ולא כלום. ובהו זה קין שביקש להחזיר העולם לתהו ובהו. וחשך זה דור אנוש
והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כט טו). על פני תהום זה דור המבול ביום הזה נבקעו כל
מעיינות תהום (בראשית ז יא). ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ויעבר אלהים רוח על
הארץ (שם ח א). אמר הקב"ה עד מתי יתנהג העולם באפילה יבוא האור ויאמר אלהים יהי אור
זה אברהם ההי"ד מי העיר ממזרח צדק (ישעיה כא ב). ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב. ולחשך
קרא לילה זה עשו. ויהי ערב זה עשו. ויהי בקר זה יעקב. יום אחד שנתן לו הקב"ה יום [אחר
ד ואי זה זה יום] הכיפורים: ר' שמעון בן לקיש פתר קרייה במלכיות. והארץ היתה תהו זו בבל
ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד כג). ובהו זה מדיי ויבהילו להביא את המן (אסתר ו יד).
וחשך זו יון שהחשיכה עיני ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו בקרן שור שאין להם חלק

5 לקמן פמ"ב (פמ"ג), שמות רבה פט"ו סי' כ"ו: 6 לקמן פ"ג: 7 פסיקתא רבתי פל"ג (קנ"ג ב'): 9 מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ט, מגילת תענית פ"ב, לקמן פט"ז סמ"ד, ויקרא רבה פי"ג סי' ה', פט"ו סי' ט', שמות רבה פנ"א סי' ז', תנחומא תזריע סי' י"א, מדרש תהלים כ"ב סי' ט', פדר"א פכ"ח:

1 ללמה] א1נע, ללמא ח, שהיה ללמה דפי | וללא נ | העולם] פ, את ~ דא1, כל ~ י | □דור] דורו של ד | 2 והיה] א1, שנ' ~ פי, על שם ~ ד | ביום שנא' ~ דפא1 | 3 *תהום די] וגו' ל | ויעבר, פא1, כד"א ~ י1, על שם ~ ד | 4 יתנהג העולם] יהיה (יהא ד) העולם מתנהג פדי, תהא דור זה נהגה א1 | תבוא האורה דנ, תבא אור פ, תבוא (תבא י) אורה א1י | יהי אור] ~ ויהי אור פא1נ | 5 כד"א א1, שנאמר י | ממזרח צדק] פ, ממזרח י, ממזרח... יקראהו לרגלו א1, ממזרח צדק וגו' נ, ~ אל תקרא העיר אלא האיר ד | 6 ויהי בקר זה יעקב] פא1ני, ~ ויהי ערב ערבו של עשו ויהי בקר בקרו של יעקב ד | יום אחד] פני, ~ שנא' והיה יום אחד הוא יודע לי"י לא יום ולא לילה וגו' ד"א יום אחד ד | שנתן] זה יום שנתן א1 | יום אחד] חא1י, ל' ד | 7 ואי זהו (אי זה א1, ואיזה יום פ) זה יום פא1י | קרייה] פ, קריה א1, ־יאדי | זו] זה פא1 (וכן בסמוך) | □בבל] מלכות בבל ד | 8 ראיתי שנ' ~ פדא1 | מדי פנ, מלכות מדי ד, המן א1י | ויבהילו] שנאמ' ~ פא1 | 9 יון פא1י, מלכות ~ ד, | עיניהם של פא1נ, ־הן של די | בגזירותיה] פחני, בגזירותיהן ד, ־הם א1 | **אומרת] אמ' ל | לישראל] פא1, להם ד, להן י | כתבו] ~ לכם ר | על קרן (שור פ) השור | להם פ, להן י, לכם דא1נ |

ליטול את שלו מתחת ידיהם, ובדר"ר פ"א סי' ח' נטלתי שלי מתחת ידיהן: 1 ללמה. שהיה ללמה לאפס ואין, וכן מתורגם תהו למה (למא) ש"א י"ב כ"א ישעיה מ' כ"ג מ"ד ט' מ"ט ד' נ"ט ד' תהלים ק"ז מ' איוב ו' י"ח כ"ו ז', ועי' ערוך ע' למה ועמת"ר ח"א צד 410: 5 מי העיר ממזרח. לקמן פמ"ב (בדפוסי' פמ"ג) דרשו כל הפסוק על אברהם ושם הגי' בכי"ל מי העיר ממזרח וגומ' חי עולמים שהיה מאיר לו וכו', ובשמ"ר שם אברהם התחיל להאיר שנ' מי העיר וכו'. וכוונתם אל תיקרי העיר אלא האיר כמו שהוסיפו פירושו בנוסחת הדפוס, והוא נגד סגנון הב"ר, וכן הדרש לקמן פ"ה לאיתנו לתנאו ולקמן סוף פ"ט ואדם עליה בראתי ובפ"י ואתן אדם תחתיך עיי"ש, וכן נפקד בכי"ל אל תיקרי לקמן פי"ט בדרש וישמעו וישמיעו, וכן „קרי ביה" בדרש ברכה בריכה בפל"ט ובדרש כלבו בפמ"ה ובדרש עוד מי לך פה בפ"נ ועי' מנחת שי בראשית א' ל"א מלאכי ב' ט"ו, מבה"י י"ח ע"א ומ"ח חלק ל"ז צד 206: 6 יום אחד. בכי"א א' נשמטו מלות אלו ואינו מוכח אם נשמט שם גם ההוספה שבדפוס ועי' לקמן סוף פ"ג, ושם הגי' בכ"י שנתן להם וכו' יום הדין, ובכי"ל כתוב כאן „אחד ואי זה זה יום" ביני שיטי: 7 רשב"ל פתר קרייה. בפסי"ר גרים לה סתמא ושם הרחבת דברים בסוף המאמר עיי"ש: 8 והנה תהו. וירמיה ניבא על מלכות בבל שיהפוך את העולם לתהו וכו' ודורש בהו זו מדיי ויבהילו וכו' לשון נופל על לשון ועי' בפי' מהרז"ו, ובפסי"ר הגי' זו מלכות בבל וכו': 9 וחשך זו יוון וכו'. בפסי"ר זו מלכות יון שהיו גזירותיה קשות כתבו על קרן השור שאין לכם וכו', ובמגילת תענית שם איתא שבימי מלכות יון היו מביאים וכו' ותולין אותן על פתחי בתי ע"ז שלהם וכו' וכותבין על מצחו של שור ועל מצחו של חמור שאין לבעליהן חלק באלהי ישראל וכו', ועי' במדרש לחנוכה בביה"מ ח"ו צד 1 ושם מפרש וכל כך למה כדי שלא יאכלו ישראל בשר וכו', ולקמן פמ"ד דרשו והנה אימה חשיכה גדולה וגו' אימה זו בבל דכת' וכו' חשיכה זו מדי שהחשיכה עיני ישראל בצום ובתענית, גדולה זו יוון וכו' ויש שמחליפין וכו' חשיכה זו יוון שהחשיך עיני ישראל בגזירותיה (כ"ה בכי"ל, ובכי"פ וכי"ו ודפוס הגי' גם שם שהחשיכה וכו' שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם (בכי"ו אין להם) חלק באלהי ישראל), וכל המאמר שם נובע ממכילתא פ' יתרו ושם הגי' הראהו ארבע מלכיות וכו' חשכה זו מלכות מדי גדולה זו מלכות יון וכו' ויש מחליפין וכו' חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בתענית וכו', וכלישנא קמא הדרש בשמ"ר ושם ג' חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיה גדולה זו יון וכו', וכלישנא בתרא הדרש בפדר"א וג' שם חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה וכו' ועי' במדרש תהלים שם ובפסיקתא פרשת החדש ובהערה כ"ב שם, ולקמן פט"ז דורש בשם ריב"ל והיה לארבעה ראשים אילו ד' מלכיות וכו' הדקל זו יוון שהיתה חדה וקלה בגזירותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם וכו', ושתי האגדות שלפנינו בב"ר פט"ז ופמ"ד מובאו בוי"ר פי"ג במאמר רשב"נ כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן וכו' ושם בדרש והנה אימה וכו' חשיכה זו מדי שהחשיכה בגזירותיה את ישראל וכו' ויש אומרים וכו' חשיכה זו יון גדולה זו מדי וכו', ושם בפט"ו דורש בהרת זו יון שהיתה מבהרת (בד"ו מכחדת) בגזירותיה על ישראל ואומ' להם כתבו על קרן השור וכו', ובתנחומא תזריע שם בהרת זו מלכות יון שהיתה מבהרת על ישראל ואומרת כל מי שיש לו שור יחקה על קרן השור שאין לו חלק באלהי ישראל ואם לאו גוזרין עליו הריגה וכו', ובענין גזירה זו רבו הפירושים ועי' במ"ע במכילתא שם ובאגה"א ח"א צד 390, ובסגנון זה איתא בירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ד' יצא מנחם וכו' ושמונים זוג של תלמידי חכמים וכו' שהשחירו פניהם כשולי קדירה

3 באלהי ישראל. על פני תהום זו מלכות הרשעה הזו. מה תהום הזה אין לו חקר כך מלכות הרשעה אין לה חקר. ורוח אלהים מרחפת זה רוחו שלמשיח היך מה דאת אמר ונחה עליו רוח ײ וגו׳ (ישעיה יא ב), באי זו זכות משמשת ובאה מרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה במים שפכי כמים לבך (איכה ב יט): ר׳ חגיי בשם ר׳ פרת ברית כרותה למים אפילו בשעת שרב רוחה שייפה: כבר היה שמעון בן זומא עומד ותוהא. עבר ר׳ יהושע שאל בשלומו פעם ופעמיים ולא השיבו. בשלישית השיבו בבהילות. אמר לו מה זו בן זומא מאיין הרגלים. אמר לו לא מאיין ר׳. אמר לו מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מיכאן עד שתודיעני מאיין הרגלים. אמר לו מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים לתחתונים כב׳ וג׳ אצבעות ורוח אלהים מנשבת אין כתוב כאן אלא מרחפת כעוף

2 ילק׳ מכירי ישעיה י״א ב׳, ועי׳ לקמן ריש פ״ח: 4 ילקוט רמז ד׳, תוספתא חגיגה פ״ב, ירוש׳ חגיגה פ״ב ע״ז א׳, חגיגה ט״ו א׳:

1 מלכות הרשעה הזו—לה חקר] מלכות הרשעה הזאת..תהום אין לו.. הרשעה הזאת..חקר א[1], מלכות הרשעה שאין לה חקר כתהום פ, מלכות.. כתהום הזה שאין לו חקר י, מלכות.. חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן ד | 2 זה] פימ, זו ד | משיח] פי, מלך המשיח דא[1]נמ | כר״א פא[1]מ | 3 באיזה פני | ממשמשת | תשובהי | כמים דפ, למים א[1]ימ | שפכי] שנ׳ ~ | 4 חגי | ברית] ורוח אלהים מרחפת ~ י | ◻ אפילו] שאפילו ד | רוחא עי, רוחו פ, רוחיה א[1] | שייפה] פ, שייפא עי, שיפה ד, שיפא א[1]ר | כבר] פא[1]נ, וכבר די | שמעון] א[1], ר׳ ~ דפ׳ני | 5 ◻ עומד] יושב ד | ותוהה א[1] | שאל] פ, ושאל דא[1]י | **בשלומו] בשלמו ל | ופעמיים] ושתים דפני, ושנית א[1] | שלישית א[1]י | 6 *בבהילות דפי] בביהלות ל, בבהלות א[1]נר | ליה י | מה זו] פי, ל׳ דא[1]נ | מאין דפא[1]י | ליה י | לא מאיין ר׳] נ, לא מאין ר׳ י[1], מאין א[1], מעיין הייתי ד | ליה ד | עלי - וארץ] את השמים ואת הארץ נ | 7 מיכן נ, מכאן דא[1]י | מאין דא[1]י | ליה די | ואין] ולא היה די, וכאילו (וכאלו פא[1]) לא היה ל°פא[1] | 8 לתחתונים] פ, למים התחתונים דנא[1]י | כב׳ וג׳] א[1], אלא כב׳ וג׳ ל°, שתים ושלש י, כשתים ושלש פ, אלא כשתים.. ד | ורוח] שנ׳ ~ י | אלהים] ~ מרחפת י | כתי׳ א[1]י | כעוף] ~ הזה ל°דפנ, זה א[1]י |

שאמרו להן כתבו על קרן השור שאין לכם וכו׳: 1 מלכות הרשעה. בפסי״ר מלכות אדום הרשעה: מה תהום. בפוגיא צד 545 מובא מה התהום וכו׳ כך מלכות הרשעה אין חקר למלכותו, ובדפוס נתערבו שתי גרסאות ועח״נ: 2 של משיח. וכן מובא בס׳ פוגיא שם וצד 822. וכן שם בשני המקומות משמשת ובאה וכו׳ שנמשלה במים וכו׳ (וכן סגנון הלשון שיר רבה פ׳ אחזו לנו (ב׳ ט״ו) אינו מושלן אלא באש וכו׳ אלא בדבר וכו׳ בארזים וכו׳ ולעיל סוף פ״א שקולים זה בזה וכו׳), ועוד מובא שם צד 822 כל המאמר כנראה בשם ב״ר לרמ״ה וג׳ שם בסופו מלכות הרשעה של רומי וכו׳ משמשת ובאה מרחפת על פני המים כשתרחפו לבבכם כמים בתשובה כמה דאת אמ׳ שפכי וכו׳, ועדיפא גי׳ שאר ספרים ממשמשת ובאה, וכ״ה בפי׳ ב״ר ומפרש שם מקרבת ובאה כדגרסינן עדין ממשמשין ובאין (עי׳ ב״ק ע״ה א׳ וירוש׳ פאה ריש פ״ח ובפי׳ מהרז״ף שם ועמת״ל ע׳ משמש), ובפסי״ר שם ג׳ זה מלך המשיח וכה״א ונחה וכו׳ רוח ה׳ ואימתי מרחפת על פני המים כשתשפכו כמים לבבכם וכו׳, ולקמן ריש פ״ח הגי׳ הנכונה דאמר רשב״ל ורוח וכו׳ זו רוחו של אדם הראשון עיי״ש: 4 ברית כרותה. דורש ורוח וכו׳ לפי פשוטו כמו ורוח נסע מאת ײ (במדבר י״א ל״א) יבוא קדים רוח ײ (הושע י״ג ט״ו), וכתוב מרחפת בלשון הוה לפי שברית כרת אלהים עם המים ושם לחוק טבעי שאפילו בשעת שרב ושמש יהי הרוח שואף והולך על פני המים ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: שייפה. בגליון כי״ל מפרש „גשף" ועי׳ ערוך ע׳ שף ט׳, והוא כלא״ר בינוני מפעל שף ונרדף עם שאף ונשף, וכאן כתוב רוחה שיפה בה״א גם בד״ו: כבר היה. וכן הלשון במכילתא יתרו מס׳ דבחדש פ״י כבר היה ר׳ אליעזר חולה וכו׳ ובספרי עקב פי׳ מ״א וכבר היה ר׳ טרפון וכו׳ ושם פי׳ מ״ג וכבר היה רבן גמליאל וכו׳, ולסיפור שלפנינו נמצאו שינוים הרבה בירוש׳ בתוספתא ובברייתא חגיגה שם, ובכלם ליתא הסגנון כבר היה שמעון ב״ז עומד וכו׳ אלא מתחיל בירושלמי שוב מעשה בי ר׳ יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו, ובתוספתא מעשה בר״י שהיה מהלך באיסטרטא וב״ז בא כנגדו הגיע אצלו ולא שאל בשלומו, ובחגיגה שם ת״ר מעשה בר״י ב״ח שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראהו ב״ז ולא עמד מלפניו, וגי׳ מדויקת לפנינו שמעון ב״ז שלא נסמך שיקרא רבי וכן לעיל צד 10 שמעון בן עזיי אומר וכו׳ ועי׳ תוספתא סנהדרין פ״ג וברטנו׳ אבות פ״ד מ״א: 5 עומד ותוהא. כ״ה בכל כי״י וילקוט, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י עומד ותוהא מתחשב בינו לבין עצמו: 6 בבהילות. בכי״ל איתא בביהלות, ועי׳ עמת״ר ע׳ ביהולתא וע׳ בהילו, והשם בהילות נעדר שם ובעמת״ל ובערוך הש׳, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש בבהלות בלשון בהלה: א״ל וכו׳ מאיין הרגלים. בשאר המקורות ג׳ א״ל מאיין ולאיין (מאין ולאין) בן זומא, וכן הלשון ירוש׳ סנהדרין פ״י כ״ט ב׳ וא״ל מאיין ולא איין (צ״ל ולאיין) גיחזי וכו׳ ועמ״כ, ובחגיגה שם פירש״י מאין תבא ואין לבך טרוד, וכן פירש כאן ביפ״ת מאין הרגלים מאין תבא ואנה פניך מועדות ללכת, וקשה שלפנינו בב״ר מסופר שהיה ב״ז עומד (או יושב) ותוהא, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש אמור לי רגל הדבר שאתה (בכי״ט מאין אתה) מחשב בו, ובפי׳ הנדפס רגליו של דבר ועקרו וכו׳, ועוד פירשו בדוחק מאין הרגלים פעמי מחשבותיך מאין באים, ואין דעתי נוחה בכל הפירושים וגם קשה לפרש מה שאמר ב״ז „לא מאיין ר׳" וגי׳ זו עתיקתא בכי״ל וכן איתא בילקוט דפ״ר, וכן מובא גי׳ הילקוט בא״א, ואיפשר שהוא ר״ת לא מאין רגלים, אך גם רי״ג כתב בהגהותיו במדרש ד׳ שאלוניקי שגי׳ הילקוט א״ל לא מאין רבי, ובלי ספק היתה שאלה זו ידועה לסוד עמוק להדורשים במעשה בראשית, ור״י העיד עליו שמים וארץ שיודיעוהו „מאין הרגלים", ובדפוסים הגיהו מסברא מעיין הייתי והוא פירוש שאינו מספיק, ובכי״פ ליתא כל זה ומתחיל א״ל מסתכל וכו׳, ובוודאי נשמט מטעות הכותב ולא משום שהיה לפניו הנוסחא בב״ר מסכמת לנוסחת הירוש׳ והבבלי והתוספ׳: 7 א״ל מסתכל. בירוש׳ א״ל וכו׳ ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא פות׳ טפח, ובתוספתא א״ל וכו׳ ואין בין וכו׳ אפילו טפח. ובחגיגה א״ל צופה הייתי בין מים וכו׳ ואין בין זה לזה אלא ג׳ אצבעות בלבד, ועי׳ ביפ״ת וחי׳ אגדות מהרש״א חגיגה שם, ולקמן פ״ד צד 26 בדרש יהי רקיע וכו׳ ר״פ בשם ר׳ יהושעיה כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים, ושם צד 29 עוביו של רקיע וכו׳ ר׳ יהושע בר׳ נחמיה אמר כב׳ וג׳ אצבעות בן פזי אמר המים העליונים יתר על התחתונים וכו׳ עיי״ש: 8 מנשבת אכ״כ. גם דיוק זה ליתא בשאר המקורות, אלא מסיק בירוש׳ נאמר כאן ריחוף

שפורח ומרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואין נוגעות. נהפך ר' יהושע ואמר לתלמידים הלך לו בן זומא,
ה ולא שהו ימים קלים ובן זומא בעולם: ר' אבהו ור' חייא רבה ר' אבהו אמר מתחילת ברייתו שלעולם צפה הקב"ה מעשיהם שלצדיקים ומעשי הרשעים, והארץ היתה תהו אילו מעשי הרשעים, ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשי הצדיקים, אבל איני יודע באיזה מהם הוא חפץ אם במעשי אלו אם במעשי אלו, ממה דכת' וירא אלהים את האור כי טוב הוי מעשי הצדיקים חפץ ולא במעשי הרשעים, אמר ר' חייא רבה מתחילת בריית העולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, בראשית ברא אלהים הרי בנוי היך דאת אמר לנטוע שמים וליסוד ארץ (ישעיה נא טז). והארץ היתה תהו הרי חרב היך דאת אמר ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד כג). ויאמר אלהים יהי אור בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא היך מה דאת אמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד יי' עליך זרח וגו' (ישעיה ס א):

פרשה ג

א א ג) ויאמר אלהים יהי אור. ר' יצחק פתח פתח דבריך יאיר וגו' (תהלים קיט קל) ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר האור נברא תחילה, למלך שביקש לבנות פלאטין והיה אותו המקום

2 ילקוט שם, לקמן פ"ב לד 28: 6 ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' ש"ס (ת"ק), ילק' ירמיה ר' רע"ה, ילק' משלי תתקכ"ט, ילק' מכירי ישעיה ס' א', ועי' לקמן פנ"ו פס"ה ופס"ט, ספרי ברכה פי' שנ"ב, פסיקתא פכ"א (קמ"ה א'): || 11 ילקוט רמז ד', ילק' תהלים ר' תתע"א, ילק' מכירי תהלים קי"ט סי' ע"א, שמות רבה ריש פ"ג, תנחומא מ"ב ויקהל סי' ז', תנחומא שם סי' ו', ועי' תמיד ל"ב א':

1 שהוא פורח ומרפרף ל[0]נ, שהוא מרפרף דפי, שהוא מרחף א[1] | בכנפיו] ~ על קנו א[1] | ואין] פ, ואינן דא[1]י | נוגעות] ~ כדכתיב על גוזליו ירחף י | לתלמידיו דפי | 2 שהו] היו בי | קלים] נ, מועטים דא[1]י | בעולם] אינו ~ א[1] | 3 מעשיהן י, במעשיהן דפ | צדיקים] רשעים א[1] | ומעשיהן של רשעים פחי (ובמעשיהם של צדיקים א[1]), ~ ההו"ד יודע יי' דרך צדיקים וגו' ד | תהו] פי, ~ ובהו דא[1] | אילו] זה י | מעשיהן של רשעים דפי | 4 אלו] זה י | מעשיהן של צדיקים דפ | הוא ל' | במעשי] נ, במעשה דא[1] (אם—אלו—אלו ל' פי) | הללו א[1] | ואם דא[1]נ | 5 במעשה דא[1] | הללו א[1] | ממה דכת'] פי, כיון דכתיב ד, כשהוא אומ' א[1] | במעשה הצדיקים פ, במעשיה' של צדיקים דא[1]ני | חפץ] הוא ~ פא[1]ני | ולא—הרשעים] ואינו חפץ במעשיה' של רשעים דא[1]ני, ל' פ | 6 ר' חייא רבה אומר', אמר ר' .. בר אבא י(ישעי'), אמר ר' .. בר בא י(ירמיה) | ברייתו של עולם דפנים | 7 אלהים] ~ את השמים וגו' פ | בנוי] הוא ~ א[1]מ | כד"א פי | 8 תהו] פא[1], ~ ובהו דנמ (וכן בסמוך) | חרב] ~ הוא א[1]מ | 9 בנוי] פי, הרי ~ דני (ירמי'), הרי הוא ~ א[1]י(ישעי') מ | וכבוד—וגו'] וגו' י, וכתי' כי הנה החשך יכסה ארץ א[1], וכתי' כי.. ארץ וגו' ד || 12 ר'—נחמיה ל' פ | האור נברא] פ, האורה נבראת דא[1]ימ | למלך] י[1]מ, משל ~ דפא[1] | לבנות] לעשות א[1]י(תהלי') מ | פלטין | המקום] א[1]י(שם'), מקום דפימ |

ונאמר להלן כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף מה ריחוף שנ' להלן נוגע ואינו נוגע אף ריחוף שנ' כאן נוגע וכו' ועי' בתוספתא, ובחגיגה מרחפת וכו' כיונה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת: 1 הלך לו ב"ז. בכי"פ נוסף „שהוא מחשב במעשה בראשית יותר מדאי", וכן מפרש בפי' ב"ר הנדפס הלך לו וכו' כלומר כבר נפגע לפי שיותר מדאי מחשב בדבר וכמאמרם בתוספתא שם וחגיגה י"ד ב' בן זומא הציץ ונפגע. ובירוש' הגי' א"ר יהושע לתלמידיו הרי בן זומא מבחוץ, ובתוספתא אמ' להן ר"י וכו כבר ב"ז מבחוץ, ובחגיגה ט"ו א' א"ל ר"י עדיין ב"ז מבחוץ ועי' גם בד"ס, ובכלם ג' לתלמידיו ול"ג נהפך: 2 וב"ז בעולם. נפטר לעולמו ולשון נקיה הוא, כן מפרש בפי' ב"ר כי"מ, ובפירוש אחר שבפי' הנדפס מפרש אינו בעולם אלא שכנה המדרש, ובכי"א הגי' כן, ובירוש' מסיים ולא היו ימים קלים עד שנפטר ב"ז, ובתוספתא לא היו ימים מועטים עד שנסתלק ב"ז, ובחגיגה ליתא הסיום, וכל השינוים שציינתי מורים שהסיפור לפנינו בב"ר נובע ממקור אחר עתיק ולא שהב"ר כאן מרחיב סיפור הירושלמי ומבארו, ועי' במבה"י נ"ב א' ובספרו של הח' לערנער שם צד 39, ובאגה"ת ח"א צד 427 ועי' עוד מ"ש על סיפור זה הח' גרעץ בס' גנאסטיציסמוס וכו' צד 57 וצד 79, הח' יואל שם ח"א צד 163 והח' וויינשטיין בס' צור גענעזיס דער אגאדא צד 199: ור' חייא רבה. ר' חייא בר אבא ועח"נ, אכן בפסיקתא שם איתא תני ר' חייא מתחלת וכו' צפה הקב"ה בהמ"ק וכו' בראשית ברא וכו' הרי בנוי וכו', והדרש צפה הקב"ה מעשיהם וכו' והארץ וכו' ויאמר וכו' מובא לקמן פ"ג במאמר ר' ינייי ועי' אגה"א ח"א צד 42 וח"ב צד 190: 7 וליסוד ארץ. וס"ד ולאמר לציון עמי אתה, ובפסיקתא ל"ג הד"א לנטוע וכו' וכן ל"ג שם הד"א ראיתי וכו המד"א קומי וכו', ולקמן פנ"ו דורש באברהם שהראה לו הקב"ה בהמ"ק בנוי וחרב ובנוי וכו' יי' יראה הרי בנוי וכו' ולקמן פס"ה ביצחק שהראה לו וכו' ראה ריח בני הרי בנוי וכו' ולקמן פס"ט ביעקב שהראה לו וכו' מה נורא זה בנוי וכו' ועי' בספרי שם: 8 ראיתי את הארץ. עי' לעיל צד 16:

פרשה ג. 11 פתח דבריך וכו'. במדרשי תנחומא ושמ"ר השתמשו בפתיחה זו לפתיחה לפ' ויעש בצלאל את הארון, ונכלל שם שאל ר' שמעון בן יהוצדק וכו', והוא תחלת המאמר שלפנינו בסמוך צד 19, ובשמ"ר ג' ר"י אמר האור ברא תחלה ואח"כ העולם משל למלך וכו' ובתנחומא הגי' ר"י אומר החושך ברא הקב"ה תחלה ואח"כ ברא את העולם ור"נ אומר העולם ברא וכו' תחלה ואח"כ ברא את החשך, ועי' בתנחומא מ"ב, ובשלהי תמיד שם הוא אחד מעשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב אם אור נברא תחילה או חשך: 12 לבנות פלטין.

אפל, מה עשה, הדליק נרות ופנים לידע היאך קובע תימיליאוס כך האור נברא תחילה, ר׳ נחמיה אומר
העולם נברא תחילה, למלך שבנה פלטין ועיטרה בנרות. עד כאן דרש ר׳ יודן, אתא ר׳ פינחס ור׳
יהודה בר׳ סימון ר׳ חנין בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק פתח דבריך יאיר מפתח פומך לן הוה נהורא
ויאמר אלהים יהי אור:

ר׳ ברכיה בשם ר׳ [יהודה בר׳] סימון פתח בדבר י״י שמים נעשו וברוח פיו וגו׳ ב
(תהלים לג ו) לא בעמל וביגיעה אלא בדבר [ויאמר אלהים יהי אור]:

ר׳ שמעון בן יוחי פתח שמחה לאיש במענה פניו ודבר בעתו מה טוב (משלי טו כג), ג
שמחה לאיש זה הקב״ה י״י איש מלחמה וגו׳ (שמות טו ג), במענה פיו, ויאמר אלהים יהי
אור, ודבר בעתו מה טוב, וירא אלהים את האור כי טוב:

[ויאמר אלהים יהי אור וגו׳] ר׳ שמעון בר׳ יהוצדק שאליה לר׳ שמואל בר נחמן אמר לו ד

5 ילקוט רמז ד׳, לקמן פ״י פי״ב סכ״ז, ועי׳ מכילתא יתרו עס׳ דבחדש פ״ז: 7 ילק׳ משלי ר׳ תתקכ״ג: 10 ילקוט רמז ד׳, ילק׳ יחזקאל ר׳ שמ״ב, ילק׳ תהלים ר׳ תתמ״ב, פסיקתא פכ״א (קמ״ה ב׳), ויקרא רבה פל״א סי׳ ז׳, שמות רבה פט״ו סי׳ כ״ב וכיס פ״נ, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י׳ ויקהל סי׳ ז׳, תנחומא ויקהל סי׳ ו׳, מדרש תהלים כ״ז סי׳ א׳ ק״ד סי׳ ד׳, פדר״א פ״ג:

1 ופנס ע, ופניסין ד[1], ופנסין דפא[1], ־ים חי[1](שם), ונכנס י | היכן פ | קובע] א[1], הוא ~ דפעי | *תימיליאוס] תימילאוס ל, תמיליוס ר[3], תמליוס ע, תימליוסים ד, ־ין ר[1], תמיליוסין פח, תמליוסין י, תלמיוסין א[1]ר[2]מ, תלמוסין י (שם) | האורה נבראת דפא[1]י[1] (שם) מ | ° ר׳] ור׳ ד | ° אומר] אמר ד | 2 העולם נברא] שמים וארץ נבראו י] תחילה ~ ואח״כ האורה א[1] | למלך] י[1]מ, משל ~ דפא[1] | שבנה] שעשה מ | ועטרה | בנרות] פא[1]מ, ~ ופנסין ד | יודן] יצחק מ | ור׳ יודן ור׳ סימון י (שם) | 3 ר׳ חנין] פ, ור׳ . . א[1]מ, ור׳ חנון ד, ור׳ שמואל י (שם) | יצחק] י (שם), ~ פתח דמ, אמר י, דרשו פ | הוי לן י, הוה לן פי (שם) | נהורא] א[1]מ, נהור דפי | 4 ויאמר] שנאמר ~ י (שם) | 5 * ר׳ — פתח דא[1]] ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון פתח ל, ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה ב״ר סימון פ, ר׳ יהודה בר סימון אמר י | 6 לא בעמל] פי, ר׳ יהודה בר סימון אמר ~ ד, א״ר ברכיה בשר״י ב״ס ~ א[1] | וביגיעה] ולא ביגיעה ברא הקב״ה את עולמו דפא[1]י | אלא בדבר] אלא בדבר י״י פ, אלא . . י״י שמים נעשו א[1], אלא בדבר י״י וכבר שמים נעשו ד, ל׳ י[1] | *ויאמר . . אור] וכבר היה אור פ, אף הכא [ויאמר אלהים יהי א[1]] והיה אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור (אלא ויהי א[1]) כבר היה דא[1] | 7 יוחי] פ יוחאי ד | * ודבר—טוב ד] וגו׳ ל | 8 י״י] שנא׳ ~ דפי | ** במענה פיו] ל׳ ל | יהי אור] ~ וכתי׳ אור צדיקים ישמח א[1], ויהי אור כדכת׳ אור . . ישמח פ | 10 שמעון] יהושע י | בר׳] בן | שאליה] י[1], שאל דפא[1]י (יחזק׳) | לר׳] את ר׳ א[1]י (שם) | נחמני י | לו] פ, ליה די(שם) |

בעקידה שער ב׳ מובא לעשות פלטין ועח״נ: 1 ופנים. וכ״ה פנס בלשון יחיד בערוך ערך תמליוס, והוא ל״י[1]), וכתיבת התיבה ביו״ד גם בדפ״ר ובכי״ל לקמן פס״ח אמ׳ המלך כבו הפניסים, וכן במדרש הגדול פ׳ בשלח (השלמת העה״ש צד 67) ועי׳ פסיקת׳ פ״ד ב׳ הערה פ״ה, והלשון נרות ופנסין איתא גם בשמ״ר שם ובאיכ״ר פתיחה כ״ג ובמדרש קהלת פ׳ וישב העפר (י״ב ז׳): תימיליאוס. כן הגהתי על פי גי׳ הערוך ופי׳ ב״ר הנדפס, ושם בדפ״ר הגי׳ תמיליוס יסוד ובלשון יון[2]) תמיליאוס יסוד, וכן מפרש היסוד בכי״ל ביני שיטי, ובגליון ילקוט דפ״ר נסמן „פירוש אבן שתיה״, ובעקידה שם מובא איך קובע תלמיוסין והוא לפי גי׳ המשובשת שציינתי בח״נ, ובשמ״ר נשתבש ג״כ או שמבאר שם הגי׳ שלפנינו ע״י דימוסים שפי׳ בל״י[3]) בנין או נדבך של אבנים ועי׳ ערוך ומו״ע ע׳ דמוס א׳: ר״נ אומר העולם וכו׳. בעקידה מוסיף ואח״כ האורה ועח״נ: 2 ועיטרה בנרות. בשמ״ר ועטרו בנרות, ובעקידה שם מעטרו בנרות וגם שם ל״ג ופנסין: 3 פתח דבריך. כ״ה הגי׳ הנכונה וחסר תיבת אמר כסגנון הירושלמי וסגנון ב״ר בכי״ל במקום שאומר חכם בשם חכם ועי׳ גם באגה״א ח״ג צד 241: 5 בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון. כן הגהתי וכ״ה לקמן בכי״ל סוף פ״י ופי״ב סי׳ ב׳ ר׳ ברכיה בשם ריב״ס, ושם הלשון לא בעמל ולא ביגיע (ביגיעה) ברא הקב״ה את עולמו, ושם סוף סי׳ י׳ בדרש בהבראם (וכן שם ריש סי׳ י׳ בדרש דר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן) ובפכ״ז מוסיף בדבר י״י וכבר שמים נעשו ועח״נ, ומקור המאמר לפי׳ גי׳ כי״ל הוא הפתיחה שלפנינו לפ׳ ויאמר אלהים יהי אור וכו׳, והשלמתי פסוק זה לסיום הפתיחה כסגנון המדרש ודורש בקיצור נמרץ ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור לא בעמל וכו׳ אלא בדבר ויהי אור וכבר היה אור, ואין צורך לדרש והיה אור אכ״כ שנדחקו לפרשו, ונ״ל גם מה שנוסף אף הכא בדפו׳ וכי״א הוא מפירוש איזה גליון, וכבר היה גי׳ זו במדרש לפני בעל עקידה עיי״ש: 8 יהי אור. לפי גי׳ כי״פ וכי״א דורש שמחה על האורה ועי׳ חי׳ רד״ל: 10 ר״ש בר׳ יהוצדק. כל המאמר מובא בפסיקתא שם פ׳ קומי אורי, ובוי״ר שם פ׳ צו וכו׳ להעלות נר וכו׳ ובמ׳ תהלים ק״ד פ׳ הוד והדר לבשת וכו׳ ועי׳ השינוים שם, ובכולם הגי׳ ר׳ שמעון בן יהוצדק, וכ״ה בשמ״ר ותנחומא ויקהל ובית המדרש ח״ו צד ק״ד, אבל בתנחומא מ״ב בראשית שם ג׳ שאל ר׳ יונתן (כ״ה בכ״י רומי) בן אלעזר את ר׳ שמואל וכו׳, ובסגנון זה איתא לקמן פי״ב ר׳ יודן נשיאה שאל (בדפו׳ שאליה) לרשב״נ א״ל מפני ששמעתי וכו׳ בעל אגדה (הגדה) מהו סולו וכו׳, ובוי״ר שם סי׳ א׳ ואיכ״ר א׳ י״ג ר׳ אמי שאל את רשב״נ א״ל בשביל ששמעתי וכו׳ מהו וצדקתך וכו׳, ובאיכ״ר מ״ב ג׳ סי׳ מ״ד ר׳ חיננא בר פפא בעא קומי ר״ש וכו׳ בשביל וכו׳ מהו סכותה וכו׳ ועי׳ גם באגה״א ח״א צד 480: שאליה. בפסיקת׳ שלח ושאל, ובשאר המדרשים שאל וכן מובא בעקידה ושם ג׳ לר״ש בר נחמני וכ״ה בפסיקת׳ ובמ׳ תהלים, וכן נקרא תמיד בתלמוד בבלי ובקצת מקומות גם בירושלמי וכן בכי״ל לקמן

[1]) *φανός*, Leuchte, Fackel. [2]) *θεμέλιος*. [3]) *δόμος*.

מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מאיכן נברא האור, אמר נתעטף הקב"ה בה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו. אמר לו בלחש, אמר לו מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה וגו' (תהלים קד ב) ואת אומ' בלחש אתמהא, אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה. אמר ר' ברכיה אילולי שדרשה ר' יצחק אי אפשר לאומרה, מקמיהון מה הוון אמרין, ר' ברכיה בשם ר' יצחק ממקום בית המקדש נברא האור הה"ד והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג ב) אין כבודו אלא בית המקדש היך דאת אמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב). אמר ר' סימון ה' פעמים כת' אור כנגד חמשה ספרי תורה: ויאמר אלהים יהי אור, כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקב"ה וברא עולמו, 3d

[illegible]

[illegible]

ויהי אור כנגד ספר אלה שמות שבו יצאו ישראל ממצרים מאפילה לאורה, וירא אלהים את האור וגו' כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות [רבות], ויבדל אלהים בין האור כנגד ספר וידבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ, ויקרא אלהים לאור כנגד ספר משנה תורה שמלא הלכות [רבות מתיבין ליה ולאו ספר ויקרא מלא הלכות רבות], אמר להם אף הוא שנה בו דבר ויקרא אלהים לאור יום ולא הוא אור ולא הוא יום אתמהא: תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה ובלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר בלילה אלא ביום, ואיכן היא, גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא שנ' והיה אור הלבנה כאור החמה

5 ילקוט כאן ה', ילק' ישעיה ל' ס"ב (תל"ו), ועי' חגיגה י"ב א', לקמן פי"א פי"ב ופמ"א וס"ג, פסיקתא כהני פ"ה פמ"ג, פדר"ז פכ"א:

1 ממצרים ל' | אלה] פ, ואלה דא¹י | 2 וגו'] כי טוב | *רבות דפרי] הרבה א¹, ל' ל | האור] י, ~ ובין החשך דא¹ | וידבר] במדבר סיני פ . 3 לאור] ~ יום | שהוא מלא | 4 *רבות ל⁰דפי] הרבה א¹, מרובות יש, ל' ל | *מתיבין ליה ל⁰י] מתיבין חבריא (חברייא ד) לר' סימון ל⁰פדא¹, מתיבין ליה חברייי' לרב סימון ש, ל'ל | *ולאו—הלכות ל⁰] והלא .. מלא (שהוא מלא א') הלכות דא¹רי, ל' ל | *רבות דפרי] הרבה א¹, ל' ל | שונה פברי | בו דבר] בו דברים ר', דבר הוא בש, בו (שבועה) [שסועה] א¹, השסועה בה דבר פ | 5 לא | לא ר | תניא א¹ | *אורה שנבראת דא¹י (ישעיה)] אור שנברא לפיש | 6 **יכולה] יכול ל | *מכהה דפשי] מכהא ל | ⁰חמה] החמה ד | יכולה] ~ להאיר פ | נברא פ | להאיר—ביום] להאיר אלא ביום די (שם), אלא להאיר ביום פי, להאיר בלילה א¹ | 7 ואיכן] פה, והיכן דא¹י | גנוזה] מתוקנת א', נגנזה והיא (ואיכן היא פ, והיכן היא ר²) מתוקנת דפר², גנוזה ומתוקנת י, אלא גנוזה . . י(שם) |

בסמוך שבו יצאו וכו' בו נזכר שיצאו וכו', ואין לפרש שבו נתעסק וכו' עפ"י הדרש בריש פ"א כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא העולם, ששם נאמר בתורה בכלל שהיתה כלי אומנתו של הקב"ה ולא בספר בראשית בפרט ועי' ביפ"ת: 2 הלכות רבות. הוספתי רבות ועח"נ, וכ"ה בכי"ל לקמן פס"ד באר מים חיים כנגד ס' ויקרא שהוא מלא הלכות רבות, אכן כאן בכי"ל איתא גם בסמוך בגליון ולאו ספר ויקרא מלא הלכות, ובגוף הכ"י הגי' גם בסמוך כנגד משנה תורה שמלא הלכות, ופי' הדרש כאן גם בלי מלת רבות כת' וירא וכו' את האור וכו' כנגד ס' ויקרא שהוא מלא מתחילתו ועד סופו הלכות שהן מאירות עינים, וכן משנה תורה מלא הלכות אבל שאר הספרים יש בהם סיפורים רבים שלא מעניני המצות ועי' גם ביפ"ת, ובמאמר הנוסף במבוא לתנחומא (שם ע"ז א') איתא כנגד ס' ויקרא שבו תורת כהנים שמאירה עיני לומדיה וכו' כנגד משנה תורה שבו עיקר מצות לכך קורא לאור יום: ס' וידבר. וכ"ה גם בד"ו ולקמן פל"ד ועי' ספרי פנחס פי' קמ"ב ירוש' מגילה פ"ג ע"ד א': 3 שהוא מבדיל. שהבדיל בין באי הארץ לאור באור החיים ובין יוצאי מצרים להושיבם במחשכים. יפ"ת: 4 שמלא הלכות. בכי"ל נוסף בגליון כנראה מיד כותב הכ"י „רבות מתיבין ליה ולאו ספר ויקרא מלא הלכות", ומלמעלה נוסף עוד כנראה מיד סופר אחר „חבריא לר' סימון ולאו", ונ"ל שהן שתי נוסחאות וגי' הילקוט מסכמת להגי' שבררתי: מלא הלכות רבות. הוספתי גם כאן רבות ועח"נ ולעיל שו' 2, ופי' השאלה והלא כבר אמר בספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות, ומשני ספר משנה תורה מלא הלכות רבות וגם שונה דברים שנאמרו בשאר הספרים ולכן תולה בו הפסוק ויקרא וכו' לאור יום שאף היא שנה בו דבר שכפל אור ויום ולא הוא אור וכו' בתמיה וזה סיום המאמר, ועי' עוד בח"נ הגי' שונה בו דברים והפי' שסועה בכי"פ וכי"א ועי' חולין ס"ג ב', ובברייתא תני אורה וכו' מתחיל דבור בפ"ע והוא דרש על ויאמר וכו' יהי אור ויהי אור ועמ"כ, וכן נפרדו המאמרים לנכון בד' ווארשא, אכן לפי פי' השני בפי' ב"ר הנדפס שכתב ומשיב תני אור וכו' משמע שס"ל שהמאמר שלאחריו מתחיל ויקרא וכו' ולא הוא וכו', וכן הפסיקו המאמרים בד' פירדא וד' ווילנא ועי' ביפ"ת ובתי' רד"ל, אבל קשה לפרש הברייתא ליישב מה שפריך ולא הוא אור וכו', וגם הוא כנגד סדר המקראות שהוא דורש, ובילקוט סרס סדר המאמרים והעתיק ויקרא אלהים לאור וכו' תני אורה וכו' אצל הדרש על ויקרא וכו' אין הקב"ה מיחד שמו וכו': 5 תני אורה שנבריאת. מובא ברמב"ן עה"ת פ' יהי מאורות וכתב שם ואם תוכל לדעת כוונתם וכו' תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וכו' עיי"ש, ובחגיגה שם גרסינן ואור ביום ראשון איברי והכתיב ויתן אותם וכו' ויהי ערב וכו' יום רביעי כדר' אלעזר דא"ר אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול וכו' עמד וגנזו וכו' לצדיקים לע"ל וכו' כתנאי אור שברא הקב"ה ביום ראשון וכו' דברי ר' יעקב וחכ"א הן הן מאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד', ועי' בפסי"ר פמ"ו ויום ראשון של עולם נבראו המאורות ולא נתלו עד יום ד', ולפי שטת הברייתא שלפנינו דרשו בסמוך וכ"ה בירוש' ברכות פ"ח ריב"ס אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לע"ל, וכן פירשוה כאן גנוזה לצדיקים לע"ל, וכן דרשו לקמן פמ"א (פמ"ב) ויהי אור וכו' שלא זכה העולם להשתמש באותו האור, ועוד שם אמר ר' יודה אותה האורה שנבראת ביום ראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו כיון שצפה הקב"ה וכו' גנזה לצדיקים וכו' (וזה המאמר איתא בדפוסי המדרש גם לקמן פי"א ופי"ב ועי' במ"י פי"א ובמדרשים שציינתי שם), ולא פירש מתי גנזה, וכאן מוכח שלא שמשה אותה האורה אלא עד יום ד' כדמפרש ואזיל שבעה אתמהא וכו' ולא ברביעי נבראו המאורות וכן בפסי"ר פ"ה (כ' ע"א) ויהי אור וכו' שאורו עתיד ליגנז מפני המאורות, ובתדא"ז פכ"א האור שברא הקב"ת ביום ראשון ושימש בו העולם שלשה ימים קודם שנבראו המאורות ביום רביעי וכיון שנבראו המאורות ביום הרביעי וכו' עמד הקב"ת וגנזו לאותו אור הראשון וכו', ופליג אהא דאמרינן לקמן פי"א פי"ב ופפ"ב שאותה האורה שמשה בע"ש ובשבת, ועוד שם פי"א ופי"ב אע"פ שנתקלקלו המאורות מע"ש לא לקו עד מוצאי שבת, ועי' ביפ"ת ובפסי"ר פכ"ג הערה נ"א. וברש"י עה"ת פ' יהי מאורות ובהשגת הרמב"ן שם, והגהתי כאן אורה שנבראת ועח"נ. ובכי"ל מתחיל באור כאשר גורס אור מתחילת הפרשה ועד כאן ומסיים באורה שהשפיע להם הקב"ה, וכן גורס בכי"ל אינה יכולה שלא נבראת וכו' ואיכן היא גנוזה וכו', וכנראה אור ואורה רפיא בידי הסופרים ומצאנו שהשתמשו בשני הלשונות ועי' לקמן פי"א בנוסחת הדפוס אור שברא וכו' וכ"ה בחגיגה שם, ובפי"ב ופמ"א (פמ"ב) אותה האורה וכו', וכאשר הגהתי מובא גם ברמב"ן וכן ברקנאטי פ' יהי מאורות, ועי"ע מ"ש בענין אור הראשון הח' זקיש שם ח"ב צד 34 והח' וויינשטיין שם צד 38: 6 שהיא מכהה גלגל חמה. וכ"ה ברמב"ן, וברקנאטי מפני שמכהה גלגל החמה ועח"נ: להאיר בלילה אלא ביום. ברמב"ן ורקנאטי הגי' להאיר אלא ביום ועח"נ: 7 ואיכן היא. ומשיב שגנוזה

ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל כו), **שבעה אתמהא, לא שלשה הן אתמהא, ולא כד׳ נבראו המאורות אתמהא, אלא כאינש דאמר כן וכן אנא מפקר לשבעת יומיה דמשתיתי, ר׳ נחמיה אומר אלו ז׳ ימי אבל של מתושלח שהשפיע להם הקב״ה אורה:**

ד) וירא אלהים את האור ר׳ זעירא בריה דר׳ אבהו דרש בקיסרין מנין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, מן הכא וירא ויבדל, ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר הבדילו לו, רבנן אמ׳ הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא, למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו. אמר ר׳ ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש ויבדל אבדלה ממש. למלך שהיו לו שני איסטרטינין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה, והיו שניהן מדיינין זה עם זה, זה אומר אני אשלוט ביום וזה אומר אני שולט ביום, קרא המלך לראשון ואמר לו פלוני יום יהא תחומך ולשיני אמר לו

8 עי׳ לקמן פל״ב, תוספתא סוטה פ״י, ירוש׳ מ״ק פ״ג פ״ג ג׳, סנהדרין ק״ח ב׳, אדר״נ פל״ג, מדרש תהלים כ״ו סי׳ ז׳:
4 ילקוט רמז ד׳ וה׳, ירוש׳ ברכות פ״ח י״ב ג׳: 5 מדרש תהלים כ״ז סי׳ ח׳: 6 ילק׳ איוב ר׳ תתקכ״ד. ילק׳ מכירי ישעיה מ״ה ז׳:

1 *ואור — הימים ד׳ (שם)] וגו׳ כאור שבעת הימים ל[0], ל׳ ל | שבעה אתמהא] שבעה פ׳ (שם), אתמהא שבעה ד, ל׳ א[1] | לא] פ, ולא דא[1]י (שם) | הן ל׳ פ | 2 אתמהא ל׳ (וכן בסמוך) | ולא] פ׳, לא ל[0]א[1], והלא ד | כד׳] א[1], ברביעי דפי | נבראו] נתלו שי | כאנש פי | אפקד י | יומיא דפ, יומי א[1]י | 3 דמישתותי דפ, משתותי י (שם), דמשתיא א[1] | אומר] א[1] י (שם), אמר ד | ז׳] א[1], שבעת דפי (שם) | אבלו | משותלח] א[1], ~ הצדיק דפי (שם) | 5 מהכא א[1]י, שנ׳ פ | לו] לעצמו א[1] | רבנין פי | אמרין פי | 6 למלך] פי[1], משל ~ ד | עולם] הדור פא[1] | 7 אבדלה] חע, הבדלה דפא[1]ימ | למלך] פעי[1]מ, משל ~ דא[1] | שהיה פע | ב׳ א[1]ע | *איסטרטיגין דפרי] אסטרטיגין עי (איוב), איסטרטיגי ל, אצטרטיגין מ | 8 ביום בעירי | בלילה] במדינה י | מדינים חא[1]י[1] (איוב), מריבין בי | אני אשלוט ביום] ע, אני שליט ביום פ, ביום אני שולט דמ, . . . שליט י, . . . השליט א[1] | 9 אני שולט ביום] ביום אני שולט ד׳ (שם) מ, ביום אני שליט י, כמו כן פ | פלני יום מ, יום פלוני א[1], יום פי | *יהא פחא[1]י (שם) מ] תהא לד, יהיה י | ולשיני אמר לו] קרא לב׳ א״ל א[1], קרא לשני ואמ׳ לו מ, וכך לשני א״ל ד, וכן לשני י, ולשני פ, ולשני אמר י (שם) |

לצדיקים וכו׳, וברקנאטי ג׳ והיכן היא מתוקנה, וברמב״ן והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת ועח״נ, ובשמ״ר ריש פל״ה איתא האור שברא הקב״ה ביום ראשון וכו׳ ולמי גנזו לצדיקים לע״ל וכו׳ והיכן גנזו בגן עדן וכו׳: 1 כאור שבעת הימים. שבעת ימי בראשית וכן דורש בוי״ר ריש פי״א וסהדרין ל״ח א׳ הצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית: שבעה אתמהא. וכ״ה ברמב״ן (ושם אתמהה בה״א. ועי׳ באור זרוע א״ב סי׳ מ״ב, וכן כתיבת התיבה הרבה פעמים בכי״א א׳): 2 ולא בד׳ נבראו המאורות. ואז נגנז אור הראשון ולא שמש עוד, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס ג׳ ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת ימים אתמהא ולא ברביעי נתלו המאורות ומפרש והאיך אפשר לומר כאור שבעת הימים ימי בראשית והלא אע״פ שנבראו מאורות ביום ראשון לא שמשו אלא מיום רביעי והיה לו לומר כאור ארבעת הימים ע״כ, וזה נגד גי׳ כל הספרים ולא שלשה וכו׳ וכן מובא ג״כ ברמב״ן וברקנאטי (בילקוט רמז ה׳ העתיק שנ׳ והיה וכו׳ ואור החמה יהיה וגו׳ ולא ברביעי נתלו המאורות וכו׳, ואפשר שזו היא הגי׳ שהיתה לפני המפרש בפי׳ ב״ר, או שקטע כאן, ובילקוט ישעי׳ העתיק שבעה ולא שלשה הם ולא ברביעי נתלו וכו׳) וגם קשה לפרש דהברייתא אתיא כתב״א בחגיגה שם: כאינש דאמר. כאדם שאומר כך וכך אני מצניע שבעת ימי המשתה שלי ואין כוונתו שיספיק לכל שבעת הימים אלא למקצתם ועי׳ ברמב״ן שם: 3 ימי אבל. לקמן פל״ב דורש ויהי לשבעת הימים שתלה הקב״ה ימי אבלו של מתושלח הצדיק כדי שיעשו תשובה וכו׳, וכן איתא אבלו וכו׳ הצדיק בתוספתא וירושלמי ואדר״נ ומ׳ תהלים שם. ובסנהדרין שם ימי אבילות של מתושלח ועי׳ ד״ס, ומה שמובא בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס ומפורש בסדר עולם אלו שבעת הימים מה טיבן אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח שעכבו את הפורענות ובשכר וכו׳ השפיע להם הקב״ה אורה וכו׳ כל זה ליתא לפנינו בס״ע ועי׳ במבוא להס״ע להר״ר ראטנער צד 128, וראש המאמר מה טיבן וכו׳ שעכבו וכו׳ עי׳ בתוספ׳ ואדר״נ שם: 4 וירא אלהים. וכן מתחיל המאמר בד׳ פירדא וד׳ ווארשא ולא כמ״כ שחיבר הכתוב עם המאמר שלפניו וע׳ גם בהערות ר״מ קריגער: ר׳ זעירא בריה דר׳ אבהו. בירושלמי ברכות הובא כל המאמר בפירוש המשנה אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, ושם הגי׳ דרש ר׳ זעירא בריה דר׳ אבהו וירא אלהים את האור כי טוב ואחר כך ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, ובנוסחת מהרש״ם (ד׳ מגנצא) ג׳ דרש וכו׳ בקיסרין וירא וכו׳ ואח״כ ויבדל: 5 הבדילו לו. מפורש במ׳ תהלים (ושם הגי׳ הבדילו לעצמו ועח״נ) משל למלך שראה מנה יפה אמר זה שלי הוא כך כשברא הקב״ה את עו מו וברא אור גדול אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני וכן הוא אומר ונהורא עמיה שרא ועוד שם א״ר אבין הלוי וכו׳ ועי׳ בהערותי לעיל צד 20 (ומאמר זה עד אלא אני מובא בפי׳ ב״ר כ״י, ואח״כ שם הפי׳ איסטרטיגין פקידים וכו׳, ובדפ״ר נדפס קודם פירושי המאמרים ואור החמה יהיה וכו׳ ר׳ נחמיה אומר וכו׳ שניתוספו מפירוש השני, ובד׳ ווילנא מסורס כל הפירוש), ובירושלמי שם ג׳ בסדר אחר א״ר ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם וכו׳ אבדלה ודאי ר״י בי ר׳ סימון אמר הבדילו לו ורבנין אמרין וכו׳ לעתיד לבוא משלו מלה״ד למלך שהיו לו שני איסטרטיגין וכו׳ והמשל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו ליתא שם. אבל בנוסחת מהרש״ם סדר המאמרים כמו לפנינו בב״ר וגם שם המשל למלך שהיה לו מנה וכו וכן ג׳ שם הבדלה ממש: 6 גדולי עולם. ברקנאטי פ׳ וירא אלהים את האור ובעקידה שער ג׳ מובא גדולי הדור ועח״נ: 7 אבדלה ממש. כדמפרש ואזיל למלך וכו׳ כך הבדיל בין המריבין וקבע יום ולילה תחומין לאור וחשך: איסטרטיגין. כן הגהתי וכ״ה בירושלמי, והוא ל״י[1]) ופי׳ כאן נציבים וכן תרגום וישם דוד נציבים (ש״ב ח׳ ו׳) אסטרטיגין ועי׳ ערוך ע׳ אסטרטיגי וע׳ דיין: 8 אני אשלוט. בכי״ל אני שליט אשלוט ומלת שליט נמחקה ע״י נקודות ועח״נ. וברקנאטי ועקידה מובא זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט, ובירוש׳ הגי׳ זה אומר אני משמש ביום וזה וכו׳ אני משמש ביום: 9 יהא תחומך. כן הגהתי, וכ״ה בירושלמי, והגי׳ יום תהא תחומך איתא גם בדפ״ר וד״ו, וברקנאטי ועקידה מובא לילה תהא וכו׳, ובילקוט איוב שם ג׳ יהא ואח״כ תהא ג׳ פעמים: ולשיני אמר לו פלוני. הוספתי פלוני כמו שהגי׳ בכי״ל פלוני יום וכו׳ וכן בירוש׳ קרא

[1]) *στρατηγός*, Statthalter.

פלוני לילה יהא תחומך, כך ויקרא אלהים לאור יום אמר לו יום יהא תחומך ולחשך קרא
לילה אמר לו לילה יהא תחומך. אמר ר' יוחנן הוא שהקב"ה אומר לאיוב המימיך צוית בקר
(איוב לח יב) אתמהא. אלא הידעתה שחר מקומו (שם שם) אתמהא. הודעתו אי זה הוא מקומו
אתמהא. אמר ר' תנחומא אנה אימ' טע' יוצר אור ובורא חשך עושה שלום (ישעיה מה ז) משבראו
עשה שלום ביניהן:

ה) ויקרא אלהים לאור יום אמר ר' אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא
על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא אלהים לילה אין כתוב כאן אלא ולחשך
קרא לילה:

[ויהי ערב ויהי בקר וגו'] אמר ר' יהודה בר' סימון יהי ערב אין כתוב כאן אלא ויהי ערב ז
מיכן שהיה סדר זמנים קודם לכאן. אמר ר' אבהו מיכן שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא
את אילו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי. אמר ר' פינחס טעמיה דר' אבהו וירא אלהים את
כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראש' א לא) דין הניין לי יתהון לא הניין לי: אמר ר' יניי ח
מתחילת בריית העולם צפה הקב"ה מעשיהם שלצדיקים ומעשיהן שלרשעים והארץ היתה תהו אלו
מעשי הרשעים. ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשי הצדיקים. וירא אלהים את האור כי טוב
אילו מעשי הצדיקים. ויבדל אלהים בין האור ובין החשך בין מעשי הצדיקים ובין מעשי
הרשעים ויקרא אלהים לאור יום אילו מעשי הצדיקים. ולחשך קרא לילה אילו מעשי הרשעים.

6 ילקוט כאן ה', איכה רבתי מ"ב פ' בלע (ב' ב'), ועי' תנחומא ע"ב תזריע סי' י"ב, תנחומא שם סי' ט': 9 ילקוט שם: 10 לקמן פ"ט, מדרש קהלת פ' את הכל (ג' י"א), מדרש תהלים ל"ד סי' א': 12 עי' לעיל סוף פ"ב צד 18:

1 *פלוני די (שם)] פלני מ, ל' לפי | יהיה י, תהא י (שם) מ | כך—לילה יהא תחומך ל' פימ | לאור יום דא[1]] לאור ל | 2 **צוית] ציוותה ל | 3 אתמהא ל' | אלא] י (שם), ל' דפא[1]ימ | ידעתה ד, ידעת פא[1]ימ | השחרי (שם) מ | אתמהא ל' | *הודעתו א[1]י[1] (שם)] הדעתו ל, הידעת ד, הודעתי מ, ידעתי פ | איזה מקומו פ, אי זה . . רי (שם), אי זו . . א[1], מקומו אי זה הוא ד | 4 תנחום א[1] | אנא | אמריני' ד, אמרית י[1] (שם) מ | טעמא | משבראו] פ, כשבראו י, משבראן ר[2]י (שם), מי שבראן מ, משבראם א[1], משנבראו ד | 5 ביניהן] פימ, יהם א[1]רי (שם), ל' ד | 6 מיחד | 7 ויקרא] שני' ~ פ, דכתי' ~ א[1] | כתיב דא[1]י | 9 יהי] והיה פש | כתיב דא[1]י | 10 מיכן] פ, מיכאן ד[1]ח, מכאן דא[1], מגיד י | לכן | מיכן] פ, מיכאן ח, מכאן א[1], מלמד ד | שהיה הקב"ה] ח, שהקב"ה פא[1], שהיה ד | בורא] בונה פחא[1] | **ומחריבן] ומחריבין ל | 11 יתהון] הנהון א[1] (וכן בסמוך) | טעמיה ד] טע' ל, טעמא א[1] | יניי] יניי | 13 בריית של עולם | 14 מעשיהן של רשעים ד (בכל המאמר) | מעשיהן של צדיקים ד (בכל המאמר) | וירא — הצדיקים ל' ד | 15 ובין—הרשעים] למעשיהן (־הם פ) של רשעים דפ | 16 מעשיהם של צדיקים פא[1] (וכן בסמוך) | מעשיהם של רשעים פא[1] (וכן בסמוך) |

לשני ואמר לו פלוני וכו', וכ"ה בעקידה וקרא לשני וכו', וברקנאטי וכן לשני א"ל פלוני וכו' ועח"נ, ובכי"פ וילקוט כאן ל"ג כלל פלוני: 2 צוית. וכ"ה במקרא ובכי"ל נשתבש ומדרכו של כ"י זה להוסיף ה"א בנוכח ועי' מ"ח חלק ל"ז צד 207 ות' מ"ד צד 552: 3 הידעתה שחר. במקרא שם הכתיב ידעתה שחר והקרי ידעת השחר, והוסיף את ה' השאלה משום שהפסיק הקרא ע"י אתמהא אלא. ותיבת אלא איתא גם בילק' איוב שם וקשה לפרשה: הודעתו. כן הגהתי ועח"נ, ודורש ידעת הודעתו וכמו שהוא פשוטו של מקרא לפי הקרי ידעת בפיעל, אלא שלא מצינו בכל כתבי קדש ידע בבנין פיעל להיות פועל יוצא, וכן הדרש לקמן פ"ח סי' ד' כי יודע כי הודיע ולקמן ריש פכ"ב והאדם ידע הודיע ועי' מנחת שי מלאכי ב' ט"ו, ובירוש' הגי' ידעת השחר מקומו ידעת אי זה מקומו של אור ששת ימי בראשית איכן נגנז. ודורש שם השחר מקומו כמו מקום השחר. כלומר אור של מ"ב שהיה בשחריתו של עולם, אבל תימא דהא ר' יוחנן כך דרש ויבדל הבדלה ממש ולא איירי בגניזה ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ף ירוש' שם: 4 אימ' טע'. בירוש' אנא אמרית טעמא ועח"נ ולעיל במ"י צד 13: משבראו. לחשך עשה וכו', ויותר מחוור הגי' משבראן, ובילק' ד' ליוורנו הגי' כאן כשבראן ועח"נ, ובירוש' משיצא עושה שלום וכו' וצ"ל כגי' מהרש"ס משיצרן עשה וכו': 6 א"ר אלעזר. וכ"ה באיכ"ר בפתיחה לפ' בלע (עיי"ש הערה כ"א ומ') בדרש ולאלה אמר באזני (יחזקאל ט' ה'), ובמדרש תנחומא שם איתא לא יגורך רע (תהלי' ה' ה') א"ר אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה תדע לך שהוא כן וכו' שנאמר ויקרא אלהים לאור וכו' ועי' תוס' תענית ג' א' ד"ה ואילו, ודרש זה נמצא דוגמתו בספרי פילון כמ"ש הח' פריידענטהאל שם צד 70: 9 יהי ערב. עבח"נ הגי' והיה ומפרש בפי' שני שבפי' ב"ר הנדפס והיה ערב אכ"כ שיהא משמש להבא אלא ויהי לשעבר מלמד שהיה סדר זמנים וכו', ובעיקר דרש זה ושלאחריו עי' במ"נ ח"ב פ"ל ובהערות הח' מונק שם ובספרו של הח' פריידענטהאל צד 72: 10 מיכן שהיה הקב"ה. וכ"ה מכאן בדפוס לקמן ריש פ"ט אלא שכופל שם בורא עולמות ומחריבן, ושם נכלל המאמר בפתיחת ר' תנחומא את הכל עשה יפה בעתו ור"ת דורש הקרא בעונתו נברא העולם וכו', ומשם הועתק במ' קהלת, ועי' במ' תהלים ושם הגי' מלמד שהיה וכו' וקטע והשמיט שם א"ר אבהו: בורא עולמות במ"נ ועקידה שם מובא בונה וכו' ועח"נ, ובמ' קהלת הגי' בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן, ובמ' קהלת שהו"ל רש"ב במדרש זוטא צד 97 הגי' רק בורא עולמות ומחריבן עיי"ש: ומחריבן. בכי"ל איתא ומחריבין ומוגה ומחריבן, וכן לקמן פ"ד סי' ה' בילקוט דפ"ר ומורידין ובכי"ל לקמן פי"ג שמורידין ועי' דאלמאן צד 300 וצד 303: 12 והנה טוב מאד. מה שעשה עתה טוב מאד: דין הניין. עולם זה הנאה לי ואותן הראשונים לא היו הנאה לי, ועי' עמת"ל ע' הניין: 13 מתחילת. כל הדרש עד ויאמר וכו' אלו מעשי הצדיקים איתא לעיל סוף פ"ב במאמר ר' אבהו, ומסיים שם אבל אינו יודע וכו' ממה דכת' וירא וכו' ועי' במ"י שם: 14 וירא אלהים. מכאן עד זה יום הדין הושלם בגליון כי"ל

ויהי ערב אילו מעשי הרשעים. ויהי בקר אילו מעשי הצדיקים. יום אחד שנתן להם הקב״ה יום
אחד [ואי זה זה] זה יום הדין. אמר ר׳ תנחום יום שנבראו בו דברים חדים שמים וארץ ואורה. אמר ר׳
4a יודן שבו היה הקב״ה יחיד בעולמו. אתיא כר׳ יוחנן ולא כר׳ חנינא. ר׳ יוחנן אמר בשיני נבראו
המלאכים היה המקרה במים עליותיו וגו׳ (תהלים קד ג) [וכת׳ עושה מלאכיו רוחות (שם שם ד)].
ר׳ חנינא אמר בחמישי נבראו המלאכים ועוף יעופף על הארץ (בראשית א כ) וכת׳ ובשתים יעופף
(ישעיה ו ב). ר׳ לוליני בר טברי בשם ר׳ יצחק בין על דעתיה דר׳ חנינא בין על דעתיה דר׳ יוחנן
הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום. שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל
בצפון והקב״ה ממדד באמצעיתו אלא אני יי׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי
ט (שם מד כד) מי אתי כת׳ מי היה שותף עמי [בבריית העולם]: אמר ר׳ שמואל בר אמי
מתחילת בריית העולם נתאוה הקב״ה לעשות לו שותפות בתחתונים. מה נפשך אם לעינין
החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שיני שלישי. שמא אחד שיני
שלישי אתמהא. אימתי פרעה להן הקב״ה. בהקמת המשכן ויהי המקריב ביום הראשון וגו׳
(במדבר ז יב) ראשון לבריית העולם אמר הקב״ה כאילו באותו היום בראתי עולמי. עשר עטרות

1 לעיל פ״ב לד 16: 2 ילקוט שם. עי׳ לקמן סוף פי״א: 3 לעיל פ״א לד 5 וש״נ: 9 פסיקתא רבתי פ״ז (כ״ז ב׳), במדבר רבה פי״ג סי׳ ו׳, ועי׳ תנחומא מ״ב נשא סי׳ כ״ד, תנחומא שם סי׳ ט״ז, לקמן פי״ט וש״נ: 13 ספרא ריש פרשת שמיני, סדר עולם פ״ז, שבת פ״ז ב׳, פסק״ר שם, במד״ר שם, מדרש הגדול פ״י:

2 *ואי זה זה]ד] ואי זה א¹, ל׳ ל | הדין] פהא¹ב, הכפורים ד | תנחום] פח, ~ בר ירמיה דא¹ | יום] א¹, יום אחד ח, ל׳ דפ | שנבראו בו] א¹, שבו נבראו דפחי | דברים חדים] חבר¹, ארבעה (ד׳ א¹י) דברים הרים דא¹י | 3 שבו היה] יום שהיה א¹ | יחיד] א¹י, יהידי דפ | בעולמו]י, ~ ולא היה אלא הוא פ, שלא היה בעולמו אלא הוא ד | כר׳ יוחנן] ~ דאמר בשני . . דכתיב המקרה . . רוחות י | ולא] א¹, ~ אתיא פ, אתייא ד | *ר׳ יוחנן דפ] ל׳ ל (ר׳ יוחנן—ר׳ חנינא אמר] דאמר א¹י) | 4 *המלאכים דפי] מלאכים ל | הה״ד דפ | *וכת׳—רוחות פד] ל׳ ל | 5 ועוף] שנ׳ ~ פדי, דכתי׳ ~ א¹ | 6 לוליאני דא¹ | טבראי ד, טיבוריס א¹ | 7 שלא נברא ביום הראשון כלום דא¹, שלא נבראו המלאכים ביום ראשון י | 9 בצפונו די | אני] ד¹י, אנכי ד | *בבריית העולם] בברייתו של עולם די, ל׳ ל | ר׳ שמואל בר נחמני יש. רשב״ן א¹ | 10 ברייתו של עולם דפי | לו] פרי, לו בו ח, ל׳ דא¹ | אי פ | 11 לא—צריך] לא צריך קריה פ, לא הוי צריך קרא י, לא הוה קרא צריך א¹ | ושלישי די | 12 פרעו חא¹, פרע דפרי | בהקמת]י, להלן ~ דפ | ויהי] פ, שנ׳ ~ דא¹י | 13 לברייתו של עולם די | היום] ר¹, יום דא¹ | את עולמי דפא¹ | עשר] תני ~ דפח, ותניא א¹ |

כנראה מיד כותב תכ״י, ובכי״פ וכי״א המאמר מקוטע: 1 יום אחד שנתן. דורש כן מדכת׳ יום אחד ולא כת׳ יום ראשון וכן המאמרים א״ר תנחום וכו׳ א״ר יודן וכו׳ אר״ש בר אמי הן דרשות על יום אחד כדמפרש למטה לא היה צריך למימר אלא אחד שנים וכו׳ או ראשון שני וכו׳ ועי׳ במבה״י י״ג ב׳ שזהו סגנון הירושל׳ לומר אמר ר׳ פלוני במקום שבא להורות שזה ר׳ פלוני הולך על החכב הקודם לו: 2 ואי זה זה. כן הגהתי ועה״ג ולעיל צד 16: יום הדין. לעיל שם תגי׳ בכי״ל יום הכיפורים ועח״נ ושם הדרש בפיתרא דריב״ס: א״ר תנחום. דורש שכת׳ יום אחד לפי שנבראו בו דברים חדים (התיבות בו דברים כתובי׳ בכי״ל ביני שיטי) שמים וארץ ואורה. וכן דרשו לקמן סוף פי״א ג׳ בריות היה הקב״ה בורא וכו׳ בראשון שמים וארץ ואורה. ובפי׳ ב״ר כי״ט מפרש דברים חדים שהן יחידים בעולם שאין עוד מדבר׳ (בפי׳ ב״ר כי״א נשתבש תגי׳ דברים הרים שהם יחידים וכו׳. ובנדפס איתא בדפ״ר ס״א דברים שהם חדי׳ שהם יחידי׳ וכו׳ ונשתבש בדפוסים אחרים) ויהיה לפי׳ זה חדים הקבוין מן חד. אכן קשה לפירושו שגם בריאות שאר ימים שמונה שם בפי״א יש בהן דברים שהן יחידים עיי״ש. ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש שבו נבראו שמים חדשים וארץ ואורה. ואפשר שפירש חדים או חדין כמו חדתין ולפי הדרש בפ״א צד 12 אפילו אותן שכתוב בהן כי הנני בורא שמים חדשים וכו׳ ואורה היא הגנוזה לצדיקים לע״ל כדדרש לעיל והוא אור שנזכר בברכת יוצר ועי׳ בית תלמוד ח״א צד 24 ואגה״א ח״ג צד 752, ובנוסחת הספרים המשובשת נעשו מן חדים הרים והוסיפו ארבעה למנינא. וכמה פירושים נכתבו לפרש הרים האלו התלוים בשערה. ובכי״ל כתוב עוד אחר ואורה ביני שיטי ,שהן חדין׳ וג״ל שזה פירוש נוסף. ובכי״פ איתא בגוף הספר שבו נבראו דברים שמזיקין חדין, והשאר חסר. ואולי הבין הכותב הדין שהוא ל׳ חרב חדה וכמו שדרשו לקמן פט״ז חדה וכו׳ בגזירותיה. וחידש שגם המזיקין נבראו ביום א׳ ועי׳ לקמן פפ״ז. ותנחומ׳ וישב סי׳ ד׳ והגי׳ הנכונה דברים חדים איתא עוד בכ״י מינכען: 3 ר׳ יוחנן אמר. כל המאמר מובא לעיל צד 5 בפתיחת ר׳ תנחומ׳ ועי׳ גם ת״י פ׳ נעשה אדם: 4 וכת׳ עושה וכו׳. כן הוספתי וכ״ה לעיל שם ועה״נ, ובכי״פ העתיק המאמר רק עד ועוף יעופף וכן קטע בכי״א מותח בדרומו של רקיע .וכו׳ כדלעיל״: 9 בבריית העולם. הוספתי כמו שהוא לעיל פ״א ועה״נ: א״ר שמואל בר אמי. דורש שכתוב כאן יום אחד לרמז על האחדות שנתאוה הקב״ה מיום ראשון מתחילת בריית העולם לדור בתחתונים ולשכון ביניהם ולא נשלם התחברותו עם בריותיו עד יום הקמת המשכן וזהו שכת׳ שם ויהי המקריב ביום הראשון לרמז על יום ראשון לבריית עולם כאלו באותו יום של הקמת המשכן ברא הקב״ה את עולמו. ובפסי״ר ובמ״ר שם מביא דרש זה על ויהי המקריב וכו׳ וג׳ שם אר״ש בר מתא (או בר מחא. ובבמ״ר בר אבא) מהו ביום הראשון מן היום הראשון שברא הקב״ה את העולם נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים ראה מה כת׳ וכו׳ ויהי ערב וכו׳ יום ראשון אכ״כ אלא יום אחד וכו׳ שעד הקב״ה יחידי בעולמו נתאווה לדור וכו׳ לא עשה כן כ״ה בבמ״ר) אלא כיון שהוקם המשכן והשרה בו וכו׳ אמר הקב״ה יכתב שביום הראשון (בבמ״ר ביום זה) נברא העולם וכו׳: 13 עשר עטרות. עשרה מיני כבוד ומעלה נטל אותו היום שבו הוקם המשכן, והוא היה יום אחד בשבת כדאיתא בס״ע וכמו שדרש כאן ראשון לבריית עולם וזהו ראשון למעשה בראשית כמו שהגי׳ גם בתו״כ ובשבת שם ובפסי״ר, ובבמ״ר ג׳ ראשון לבריאת

נטל אתו היום, ראשון למעשה בראשית, ראשון למלכים ולנשיאים ולכהונה ולשכינה שנ' ועשו לי מקדש וגו' (שמות כה ח)**, ראשון לברכה ולעבודה ולאיסור הבמה ולשחיטה בצפון ולירידת אש שנ' ותצא אש וגו'** (ויקרא ט כד)**:**

פרשה ד

א ו) ויאמר אלהים יהי רקיע וגו' כת' המקרה במים עליותיו וגו' (תהלים קד ג) **בנוהג העולם מלך בשר ודם בונה פלאטין ומקרה באבנים ובעצים ובעפר, אבל הקב"ה לא קירה עולמו אלא במים שנ' המקרה במים וגו' ויאמר אלהים יהי רקיע וגו':**

4 ילקוט כאן ס', ילק' תהלים כ' תתס"ג, ילק' מכירי תהלים ק"ד סי' י"ז, מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ח, ועי' שמות רבה פט"ו סי' כ"ב:

1 אותו | ולנשיאים — ולשכינה] ראשון לנשיאים ראשון לכהונה ראשון לשכינה דפא[1] | שנ'—וגו' ל' א[1] |
2 ולעבודהו—לירידת] ראשון לעבודה ראשון לאיסור הבמה (הבמות פא[1]) ראשון לשחיטה בצפון ראשון לירידת דפא[1] |
אש] פ, האש דא[1] | וגו'] מלפני י"י וגו' ד, מלפני י"י ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים פ ||
4 כת' ל' ן | שבעולם | פלטין | פלטין דוי, פלטרין פא[1]מ | 5 באבנים ובעצים] בעצים ובאבנים פוי(תהלי') מ ,. . .באבנים י |
ובעפר] ~ שמא במים י | *קירה פחא[1]י] קרה לד | עולמו] י(שם), העולם פ, את עולמו דא[1]ימ, את . .
כולו ן | 6 שנ' המקרה—רקיע וגו'] כדכתיב יהי רקיע בתוך המים י, שנאמר ויאמר אלהים יהי . . המים י(שם) |

עולם (ועיי"ש מהו הראשון לבריאת עולם מלמד שאחד בשבת היה, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס מפרש ראשו למ"ב שיום א' בשבת היה ור"ח ניסן ובניסן נברא העולם ועי' ביפ"ת), ולפנינו בכי"ל מובא המאמר כאן בלי לשון הצעה תני ועי' גם בפסי"ר ובמ"ר, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש אותו היום של [הקמת] המשכן והוא היה אחד בניסן ויום ראשון של שבוע לנשיאים לחנוכת הזבח למלכים כדגרסינן ניסן ראש השנה למלכים לכהונה דעד שהוקם המשכן עבודה בבכורות משהוקם המשכן עבודה בכהנים דכת' ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ואותו היום אחד בניסן היה לאיסור הבמות קודם שהוקם המשכן הותרו הבמות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ע"כ, ובכל המקומות שציינתי נמנו העטרות בסדר אחר, ובכולם ליתא ראשון למלכים, ובפי' השני בפי' ב"ר הנדפס כתב ודבר זה שיבוש שהרי תקנת סופרים היה וכו', וביפה עינים שבת פ"ז ב' כתב וז' דיתכן עפ"י שיטת הירושלמי ריש ר"ה דיליף למלכים מקרא דהחודש הזה ועיי"ש, ובתו"כ ובפסי"ר ובמ"ר ג' ראשון לראשי חדשים כדאיתא ג"כ בס"ע וראש חדש ניסן היה, ועי' ת"י ויקרא ט' א' (וכן כתב גם יוסיפון לרומיים בקדמוניות ספ' ג' פ"ח סי' ד' כמו שהעיר ע"ז הר"ר ראטנער בס"ע שם), אבל בס"ע הגי' וכן שבת שם ראשון לחדשים וראשון לחדש לא מנה (ועי' ברבינו בחיי עה"ת ריש פ' שמיני שפירש ראשון לשעיר ראש חדש), ולפנינו בתו"כ ושבת שם גורס עוד לאכילת קדשים במקום לשחיטה בצפון, ובס"ע שלפנינו ל"ג עשר עטרות נטל אותו היום ושם מפיק מלכים ומעייל חדשים ואכילת קדשים ולכן שם הענינים י"א במספר, ועי' שינוי הגרסאות בס"ע מהדורת הר"ר ראטנער, אבל בפירש"י סוטה ל"ח א' ד"ה קשיא ליה כתב כדתניא בס"ע אותו היום נטל עשר עטרות וכן בפירש"י עה"ת ריש שמיני ונטל עשר עטרות השנויות בס"ע ועי"ע פירש"י זבחים ק"א ב' ד"ה דשעיר, וכן מובא בפי' השני בפי' ב"ר הנדפס דתניא בס"ע עשר עטרות נטל אותו היום, וכן נרמז בתנחומא פקודי סי' י"א ואותו היום נטל עשרה עטרות כדאיתא בסדר עולם, ובבמ"ר דפ"ר וד"ו הגי' שנים עשר עטרות נטל אותו היום ומפיק מלכים ומעייל ראשי חדשים ואכילת קדשים ומוסיף עוד ראשון למחיצת מחנה שכינה, אך זה ענין אחד עם לאכילת קדשים ועי' בפירש"י שבת שם, ובמ"כ הגיה שם עשר עטרות וכו' והשמיט ראשון למחיצת מחנה שכינה וראשון לשחיטת צפון וכן הדפיסו אחריו ובד' שאלוניקי נשאר המספר י"ב עטרות ושתי העטרות נמחקו שם, ותמיהני מ"ש במ"כ שם ובכל מקום לא קא חשיב אלא עשר עטרות, ובבמ"ר שם סי' י' במאמר ר' פינחס בן יאיר מונה ו' דברים שנתחדשו באותו היום בעולם (ובתוכם ראשון למחיצת מחנה שכינה ואכילת קדשים לא מנה) ועי' מדרש תדשא שם ומקדמוניות להח' עפשטיין צד 74, ובפסי"ר ל"ג עשר עטרות וכו ומונה ט' דברים ועיי"ש בז"א, והפסוקים שהביא כאן לראיה לראשון לשכינה ולירידת אש מובאים ג"כ בבמ"ר סי' ו', ושם סי' י' איתא עוד ראשון לברכת כהנים שנ' וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם (ויקרא ט' כ"ב) וכו' ראשון לאיסור הבמה דכתי' השמר לך פן תעלה עולתך וגו' (דברים י"ב י"ג), ובס"ע ג' ראשון לשכון שכינה בישראל (וכ"ה בתו"כ) שנ' ושכנתי בתוך בנ"י (מ"א ו' י"ג) וכו' לירידת האש שנ' ותצא וכו', ובתו"כ ושבת שם לא הובאו הפסוקים כלל, ובפי' השני בפי' ב"ר הנדפס משבש גם הגי' לשחיטת צפון, ורי"ג הדפיס במקומה בד' שאלוניקי לאכילת קדשים ועי' גם בא"א ומ"כ, אך גם בס"ע ובפסי"ר ובבמ"ר דפ"ר וד"ו איתא ראשון לשחיטת צפון ועי' תוספות שבת שם ד"ה ראשון שכך היה הגי' לפניהם גם בתו"כ, ובא"א הגיה עוד לברכת כהנים במקום לברכה והוא עפ"י הגי' בבמ"ר שם סי' ו' וסי' י', אך גם בס"ע הגי' לברכה, ובתו"כ ובשבת שם לברך את ישראל, ולעבודה פירש"י שבת שם לסדר עבודת צבור תמידין ושאר קרבנות של תרומות הלשכה, ובפחד יצחק ע' עטרות הביא עוד גי' זרה ראשון לבריאת ישראל עיי"ש: 1 אתו היום. כ"ה בכי"ל ואף שדרכו של כ"י זה לכתוב התיבות מלאות, וכן לקמן פמ"ז פ' ולישמעאל שמעתיך איתא בכי"ל אתו ו' פעמים, ועי' במבוא להלכות גדולות הוצאת הר"ר הילדעסהיימער צד 7 ובסדר אליהו הוצאת רמא"ש צד 130 ובמ"ח חלק מ"ד צד 552, ובכל המקומות שציינתי איתא ראשון בכל עטרה ועח"נ: 2 ולאיסור הבמה. וכ"ה הבמה בבמ"ר שם סי' י', ושם סי' ו' ובפסי"ר לאיסור במה, ובתו"כ ושבת שם הבמות ועח"נ: 3 שנ' ותצא אש. בדפוסים נסמן כאן בטעות ויקרא י', ופסוק ב' שם נאמר במיתת בני אהרן ולא בירידת האש, ולנכון השלים הפסוק בכי"פ:

פרשה ד. בפרשה זו מתחיל כי"ו שמקוטע בראשו עד כאן: 6 בנוהג העולם. עי' לעיל צד 3, ומקור הדרש במכילתא ושם ג' מדת בו"ד כשהוא מקרה מקרה בעצים ועפר והקב"ה מקרה עולמו במים שנ' המקרה במים וכו'

ב [ויאמר אלהים יהי רקיע וגו'] רבנין אמ' לה בשם ר' חנינא, ר' פינחס ר' יעקב בר' בון
בשם ר' שמואל בר נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו
שמים התחתונים ושמי שמים העליונים, רב אמר לחים היו מעשים ובשיני קרשו יהי רקיע יחוק
הרקיע, ר' יהודה בר' סימון אמר יעשה מטלת לרקיע היך מה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב
וגו' (שמות לט ג), אמר ר' חנינא יצאת האש מלמעלה וליחכה פני הרקיע, ר' יוחנן כשהיה מגיע
לפסוק ברוחו שמים שפרה (איוב כו יג) היה אומר יפה לימדני ר' חנינא, אמר ר' יודן בר' שמעון
יצאת האש מלמעלה ולהטה פני הרקיע, ר' ברכיה ר' יעקב בר' אבינא בשם ר' אבה בר כהנא בא
מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה כקדוח אש המסים (ישעיה סד א) הימיסו,
ג אימתי חצה האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה אתמהא, כך היה בברייתו של עולם, ר'
פינחס בשם ר' יהושעיה כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים יהי רקיע בתוך

1 ילק' תהלים שם: 2 ילקוט כאן ס': 3 לקמן לד 31, ירוש' ברכות פ"ח ב' ג': 5 ילקוט איוב כ' תתקי"ד: 7 ילק' ישעיה כאן שם"ח (תק"ח), ועי' בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב, מכילת' יתרו מס' דבחדש פ"ד: 9 מדרש תהלים י"ט סי' ד': 10 ילקוט כאן ס':

1 רבנין] פי (שם), רבנן ד, כל רבנן ד'וא[1] | אמרין דפו, אמרי חא[1] | חנינה פד[1], חנניה ן, חנין א[1] | ר'] פוי (שם), ור' דא[1] | ר'] ן, ור' ד, בשם ר' י (שם) | בר ן | בון] ן, אבון דפ | 2 גילדה ר[1] | אמצעית י | 3 שמים] פוי, השמים דא[1] | השמים א'י | מעשים] מעשיהם ח, השמים פ, מעשיהם ביום ראשון ר[1], .. הראשון דר[2], נעשים שמים ביום .. ל', שמים ביום ראשון י, שמים .. הראשון ן, ביום הראשון א[1] | נקרשו א[1] | יהי רקיע] רב אמר ~ ל'ן | יתחזק רקיע י | 4 מטלת] פו, מטלית ד, כמין מטלת ר[1], .. מטלית ר[2] | הרקיע ן | כר"א פא[1] | 5 חנניה ן | יצאת] וא'י, יצאה דפ | אש וחא'י | מלמעלן ן | פני] פי, את ~ דוא[1] | 6 לפסוק] ~ זה דפי, הזה ן | למדנו מר' פ | חנניה ן | 7 יצאה ד' | מלמעלן ד[1] | וליהטה ד | את פני ד'ן | הרקיע] פו, רקיע ד | ר' יעקב בר' אבינא] פ, ר' יעקב ר' אבונה ן, ור' יעקב בר' חנינא א[1], ור' אבינא י, ל' ד | אבא 8 *ללמד דפוא'ין] ללמוד ל | *המסים פא'ין] חמסים לדו | הימיסו] המיסו ן, המסו ר, המסיו פי, ל' ד | 9 אש וא'י | ובין התחתונים י | היה] פ, היתה ד | 10 הושעיה ד'פו, ־יא ד, אושעיא א[1] | רקיע] ן, הרקיע דפא[1] |

והשתמש כאן בדרש זה לפתיחת הפרשה שלפנינו והוסיף ויאמר אלהים יהי וכו' כסגנון הפתיחות הנכון לסיים בפ' ראשון של הפרשה שדורש בה, וכוונתו שזהו שכת' בפרשה יהי רקיע בתוך המים, וכן הבין בעל הילקוט והשמיט שנ' המקרה וכו': 1 רבנין. ברמב"ן פ' ויקרא וכו' לרקיע ג' כל רבנין אמרין לה בשם ר' חנניה בר' פנחס ור' יעקב בר' אבין וכו' ועח"נ ולקמן פ"ח סי' ח' וסוף פ"ט: 2 גלדה. בפי' ב"ר כ"ט (ושם ג' גילדה) מפרש לשון כפור כדמתרגמינן (שמות טז יד) כגלידה (בכי"א כגלידא) על ארעא כלומר הקפיאה ועי' עמת"ל ח"א צד 331, ובירוש' שם א"ר בון יהי וכו' יהי רקיע בתווך רב אמר וכו' יגלד הרקיע ועי' בסמוך: 3 רב אמר לחים היו. וסבר נבראו שמים ביום ראשון ועדיין לחים היו ובשני קרשו ועי' בסוף הפרשה וברש"י עה"ת, וכן כתב בפי' ב"ר כ"י והיינו דכתיב ביום ראשון ברא שמים ובשני כתיב ויעש אלהים את הרקיע מלמד שהיו לחין ביום ראשון וכו', ולעיל סוף פ"א נחלקו ב"ש וב"ה בבריאת שמים וארץ עיי"ש. ולקמן פי"ב דרש ר' נחמיה איש כפר שיחין וכו' הארץ בראשון בב"ה וכו' רקיע בשיני וכו', ובירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ד' שמים בראשון כב"ש וכו' שמים בשני כב"ה וכו', ולקמן סוף פי"א במאמר ר' לוי בשם ר' חמא ב"ח בראשון שמים וכו' בשני רקיע וכו', ובפדר"א ריש פ"ד בשני ברא הקב"ה את הרקיע וכו' והלא השמים והארץ נבראו ביום ראשון שנ' בראשית ברא וכו' ואיזה רקיע ברא ביום שני ר' אליעזר אומר רקיע שעל ראשי ד' החיות וכו' והוא מבדיל בין מים למים שנ' וכו' יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים בין מים העליונים למים התחתונים, ועי' גם ברמב"ן שם: מעשים. וכ"ה בכי"ל בסוף הפרשה לחים היו מעשים. ושם נמחק מעשים ע"י נקודות ונ"ל שהוא הגהת סופר אחר, וסעד לגי' זו גם הגי' מעשיהם בדפוס וכי"ח ופי' ב"ר, וכאן נמחק בכי"ל המ"ם ומוגה נו"ן וגם נוסף שמים ביום הראשון ביני שיטי וכוון להגיה נעשים שמים וכו' ועי' לקמן פ"י סי' ה' מכוללים היו המעשים, וברמב"ן מובא בפסוק זה לחים היו שמים ביום הראשון וכ"ה בירושלמי, ובמעין גנים איוב כ"ו י"א הגי' לחים היו ביום ראשון ועח"נ: יחזק הרקיע. דורש יהי רקיע יהי לו הויה וקיום, וברמב"ן מובא רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע וכ"ה בירוש' וכן מוגה בכי"ל ועח"נ, ועוד נוסף בגליון כי"ל „יקרש הרקיע יגלד הרקיע ימתח הרקיע א"ר יהודה בן פזי [יע]שה כמן מטלת ברקיע" והוא הגהה עפ"י הירושלמי, ולפנינו הגי' ר"י בר' סימון אמר ועי' אגה"א ח"א צד 131 וח"ג צד 160: 4 מטלת לרקיע. ברמב"ן הביא יעשה מטלית הרקיע והוא פירש יהי רקיע שיהיה רקיע מתוח כאהל וכתב שמא לזה כונו במאמר שלפנינו, וכן גי' כי"ו הרקיע והיא גי' נכונה, ובירוש' ג' יעשה כמין מטלי' הרקיע ועח"נ: 6 ברוחו שמים שפרה. ולמעלה כתוב שם עמודי שמים ירופפו, ורוחו הוא האש שיצאת מלמעלה, ואפשר שר"ח סמיך ג"כ על הדרש שבברייתא דל"ב מדות ועי' בפי' ר"י קרא איוב שם: אר"י בר' שמעון. מאמר זה ושלאחריו בשם ראב"כ מקורן בברייתא זו מדה י"ב וז"ל מדבר שבא ללמד ונמצא למד כיצד כקדוח אש המסים וגו' עדיין לא שמענו במעשה בראשית שלהטה האש את פני הרקיע וכשהוא בא למתן תורה אמר לוא קרעת שמים ירדת וגו' (ישעיה ס"ג י"ט) כשם שעשית במעשה בראשית כך עשית במתן תורה בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע וכבר נבראו ביום ראשון אלא שלא היו מצוחצחות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני רקיע בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד, וראב"כ דורש עפ"י מדה זו בא מע"ב וכו' שהקיש מ"ת שכתוב בו לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו למעשה בראשית כקדוח אש המסים וגו' (וכת' בתריה בעשותך נוראות וזה מע"ב ועי' בפי' ב"ר שבדפוס) ודורש המסים הימיסו בל"י[1]) ופי' חצי שחצה האש בין העליונים לתחתונים ועדיין לא שמענו במע"ב שחצה וכו' אלא במ"ת „שחצה שכינה שהיא אש שירדה על הר סיני בין עליונים לתחתונים שלא נתנה רשות לתחתונים לעלות ולעליונים לירד כך במע"ב השמים שהוא אש חצה בין מים עליונים לתחתונים והיינו דכתיב מים תבעה אש" (פי' ב"ר כ"ט), וכוון לס"ד ויהי מבדיל בין מים למים, ובכי"ל איתא ללמוד והגהתי ועח"נ ושם ביני שיטי נוסף חצי והוא פי' היכיסו ובגליון נוסף עוד אימיסו בלע"ז, וכן הדרש בירוש' מעשרות פ"א מ"ח ד' אחינו המסו את לבבנו פלגון לבבינו: 9 ר' פינחס בשם ר' יהושעיה. עי'

[1]) ἥμισυ.

המים ביניים ובינתיים, אמר ר' תנחומא אנא א' טע' אילו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל
בין המים [וגו'] אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו שלרקיע המים נתונים. כשהוא אומר ובין
המים אשר מעל לרקיע הוי המים העליונים תלוים במאמר. אמר ר' אחא כהדין קנדילא, ופירותיהן
אלו גשמים: כותי אחד שאל את ר' מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלוים במאמר, אמר לו הן. ד
אמר לו הבא לי ארפכס, הביא לו ארפכס. נתן עליה טס שלזהב ולא עמדו המים, טס שלכסף ולא
עמדו, כיון שנתן אצבעו עמדו מים, אמר לו אצבעך אתה נותן, אמר לו מה שאני בשר ודם אצבעי
מעמדת המים, אצבעו שלהקב"ה על אחת כמה וכמה, הוי המים העליונים תלוים במאמר. אמר לו
איפשר אותו שכת' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג כד) היה מדבר עם משה
4b מבין שני בדי ארון, אמר לו הבא לי מראות גדולות, הביא לו, אמר לו ראה בוביא שלך, ראה אותה
גדולה, הבא לי מראות קטנות, הביא לו, ראה שם בוביא שלך, ראה אותה קטנה, אמר לו אם שאתה

3 תענית י' ט': 4 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תתס"ט: 8 ילק' ירמיה ר' ש"ה, ילק' איוב ר' תתקכ"ג:

1 בינם פא[1]ר[2] | תנחום א[1] | אמרית א[1], אמרי ד, אימר ח | טעמא דחא[1] | 2 ◻כשהוא] וכשהוא ד | 3 הוי]
הרי פ, הוי אומר א[1]י | במאמר תלויין פ | אחא] חנינה פ, חמא א[1] | כהדן ו | קנדלא ר, קנדילה ו | 4 גשמים] י,
הגשמים פוא[1]ר, מי גשמים דש | העליונין ו | הן תלויין פ | היין ד[1]ו | 5 ארפכס] ו[0]חנבעי[1], ארפקס ע[0], (ארפכת ע"),
אפרכס דוא[1]ע[0]רי (תהלים) | ארפכס] ו[0]חנב, אפרכס דוא[1]י (שם) | עליו עי | זהב — כסף] ברזל ושל זהב י(שם),
המים] ע, מים דפוי | 6 עמדו] פ, ~ מים דוי, המים ע י(שם), | וכיון שנתן ו, כשנתן י, נתן פ | עליו אצבעו י, אצבעו
עליו י(שם) | ועמדו פ | מים] המים א[1]עי(שם), ל' פ | אתה] וא[1]י, את ד | מה] א[1], מה אני ד, ומה אני פי, מה אם אני ו |
7 מעמדת] משמרת י (שם) | המים] י (שם), מים דפו, את המים א[1]י | הוי] ~ אומר וא[1]י | במאמר תלויין פ |
8 אותו] מי שי (ירמי') י(איוב) | שכתב א[1], שכתב בו י, שכתוב . . דושי (שם) | 9 בין י | שני ל' י | בדי]
הכרובים בין בדי א[1] | ארון] פי, הארון דוא[1]י (שם) | הביא לו] שי, והביא לו פע, הביא לו מראות
גדולות וי(ירמיה), ל' דא[1] | בוביא] עי (שם) י (איוב), בוביה פ, בבואה דא[1]ר[2]י | שלך] עי, ~ בהן דפוא[1] |
10 הבא] ע, אמר לו (ליה) ~ דפא[1]י | הביא לו] עי (איוב), והביא לו פ, הביא לו מראות קטנות ד,
ל' א[1]י (ירמי') | ראה] ע, אמר לו (ליה) ~ דפא[1]י | שם ל' | בוביא] עי (שם), בוביה פ, בבואה דא[1]י |
שלך] פעי, ~ בהן דא[1] | אותה] והיא פ | אם] ומה א[1]י, ומה אתה י (איוב'), מה (ומה פ) אם אתה דפו

במ"י לעיל צד 1, ובמ' תהלים שם א"ר הושעיא כחלל שבין מים התחתונים לרקיע כך יש חלל בין מים העליונים
לרקיע א"ר פנחס וכו' מקרא מלא הוא שנ' ויעש וכו' ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר וכו'
אשר על הרקיע אינו אומר אלא אשר מעל לרקיע שמים העליונים וכו' ומסיים שם וכי ר' הושעיא עלה לרקיע אלא
על ידי שהיה יגע בהכמתה של תורה למד מתוכה כל מה שיש ברקיע, והסוגיא בירוש' ברכות שם דתני בשם ר'
יודה עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה וכו' כך עוביה של ארץ וכו' תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכו' ורבנן
אמרי כשני אבות הראשונים וכו' וכשם שבין האר' לרקיע מהלך חמש מאות שנה כך בין רקיע לרקיע וכו'
ועוביו מהלך חמש מאות שנה ומה חמית מימר וכו' א"ר בון יהי רקיע בתוך המים יהי רקיע בתווך רב אמר לחים
וכו' תני בשם ר' יהושע עוביו של רקיע כשתי אצבעיים מילתיה דר' חנינא פליגא וכו' תרקיע עמו וכו' מלמד שהן
עשויין כטס וכו', וכאן נפרדו המאמרים ע"י שאלות הכותי לר' מאיר והמאמר נטל הקב"ה כל מי בראשית וכו'
הרקיע דומה וכו' ובסוף האגדות על יהי רקיע לקמן צד 29 מובא כעוביה של ארץ כך עוביו של רקיע וכו' ר"א בשם ר"ח
כטס וכו' ר"י בר"נ אמר כב' וג' אצבעות, והדרש מן הארץ ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה ועובי הרקיע מהלך ת"ק שנה ומרקיע
עד רקיע מהלך ת"ק שנה איתא לקמן פ"ו והדרש עץ חיים מהלך ת"ק שנה לקמן פט"ז עיי"ש, וגם כאן דורש בתוך
המים קרי בתווך[1]) ביניים ובינתיים מכוון באמצע וכן מפרש בפי' ב"ר, ומהרז"ף פירש בירושלמי שם בתווך וכו' באמצע
בין המים העליונים לתחתונים ומן התחתונים שהם על הארץ עד הרקיע מהלך ת"ק שנה וכו' ובין המים התחתונים
לעליונים מהלך אלף שנה והרקיע באמצע והמים העליונים נתונים ע"ג הרקיע, וקשה לפירושו דאינו משמע שהב"ר
חולק על הירושלמי וכאן דריש כחלל וכו' כך יש בין רקיע למים העליונים ור"ת מביא ראיה שהם אינן נתונים
על גופו של רקיע אלא תלוים במאמר ועי' בי"מ ופי' מהרש"ם: 1 אנא א' טע'. עח"נ ולעיל צד 13 וצד 23:
3 הוי המים העליונים. ברייתא בתענית שם מים העליונים במאמר הם תלוים ופירותיהן מי גשמים שנאמר
מפרי מעשיך תשבע הארץ, ופירש"י שם במאמר הן תלוין אינן נחות על שום דבר אלא מכונסות ועומדות כמין
בריכה ותלויות במאמרו של הקב"ה ופירותיהם וכו' משום לישנא דקרא נקיט הכי משום דכתיב מפרי וכו' כלומר
מזיעת המים שאין נחסרין כלום וכו' ועי' ברש"י עה"ת, ובמ' תהלים שם שמים העליונים תלוים באויר ומזיע המים
העליונים הגשמים יורדין, ומאמר ר' אחא כאן הוא מאמר מוסגר לפרש איך הם תלוים: קנדילא. בל"י נר[2]),
ומפרש בפי' ב"ר הנדפס כהדין קנדילא שבתוך העששית הקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בארבע דפנותיה אי נמי
כנר זו שהשלהבת שלו עומד באויר, ופי' השני נראה עיקר. ובפי' ב"ר כ"י מפרש קנדלא (בכי"ט נקוד[3]) עששית
שהנר בתוכה נתלית באמצעיתה ועי' לע"ף אצל קרויס צד 552: 5 ארפכס. עח"נ, ובכי"ו הוא גירסת נ"א, ובערוך
הגי' שציינתי בע' ארפכס (וגירסות האחרות שם בשם ס"א) ומפרשו בע' דיופי כלי וכו' נקוב בקרקעיתו נקבין דקין
ופיו צר ממלאין אותו מים וסותמין פיו וכל זמן שפיו סתום אין המים שבתוכו שותתין וכו' שכח הרוח מונע את
המים וכו' ועי' בפי' ב"ר ובמו"ע ע' ארפכס, ור"מ קריגער בהערותיו בד' פפד"מ פירש הרפכס מל"י[4]) ולדעת הח'
לע"ף שם צד 600 לא הוברר עוד פתרון המלה: 7 אמר לו. בעקרים מאמר ג' פ"ט מובא שאל כותי אחד וכו'
אפשר מי שכתוב עליו וכו' מבין שני בדי הארון וכו' ראה בבואה שלך וכו' ומה אתה שאתה בו"ד משנה עצמך
לכמה גוונים בכל שעה שאתה רוצה מי שאמר והיה העולם עאכו"כ ועח"נ: 5 מראות גדולות. הרואה במראות[5])
גדולות נדמה לו בוביא שלו יותר גדולה משרואה אותה במראות קטנות ואין צריך לפרש מראות גדולות מראות בולטות
מגדילות מה שנראה בהן, ומראות קטנות מראות שקועות מקטינות מה שנראה בהן ועי' בפי' מהרז"ו: בוביא.
צורה, והוא כסגנון ירוש' נדרים פ"א ל"ו ד' וראיתי את הבובייה שלי בתוך המים, ובבמ"ר פ"י סי' ז' הבוביא, וכן

1) בְּתָוֶךְ. 2) κανδῆλα. 3) קַנְדֵלָא. 4) ἀρπάγιον. 5) Spiegel.

בשר ודם משנה עצמך בכל [מה] שתרצה. מי שאמר והיה העולם על אחת כמה וכמה אתמהא, הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ובשרוצה מדבר עם משה מבין בדי ארון. אמר ר' אניא בר סוסי פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבודו, פעמים שמדבר עם אדם מבין שערות ראשו הה"ד ויען ייי את איוב מן הסערה (איוב לח א) מבין סערות ראשו. אמר לו אפשר פלג אלהים מלא מים (תהלים סה י) מששת ימי בראשית ולא חסר כלום אתמהא, אמר לו היכנס רחוץ ושקיל עצמך עד שלא תיכנס ושקיל עצמך משתיכנס. הלך ושקל עצמו, לא חסר כלום, אמר לו כל אותה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת. אמר לו הין. ומה שאתה בשר ודם לא חסר מעינך כלום, מעינו שלהקב"ה על אחת כמה וכמה. דבר אחר פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום, אמר ר' יוחנן נטל הקב"ה כל מי בראשית ונתן חציים ברקיע וחציים באוקינוס הה"ד פלג פלגא. הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ועשתה הבריכה כיפה מזעת. והיא מזעת טיפים עבות והן

3 [illegible] 4 ילק' תהלים כ תסב ע. ילק' [illegible]

[illegible]

יורדין לתוך מים המלוחים ואין מתערבין. אמר ר' יונה אל תתמה הדן ירדנה עבר בימא דטבריא ולא מתערב ביה. מעשה נסים יש בדבר. אדם כובר חטים או תבן בככרה עד שלא ירדו שתים ושלוש אצבעות הן מתערבין. ואילו מהלך כמה שנים ואינן מתערבין. ר' יודן בר' שמעון אומר שהוא מורידן במידה כי יגרע נטפי מים (איוב לו כז) היך מה דאת אמר ונגרע מערכך (ויקרא כז יח): כעוביה שלארץ כך עוביו שלרקיע היושב על חוג הארץ (יש"יה מ כב) וחוג שמים יתהלך (איוב כב יד) חוג חוג לגזירה שוה. ר' אחא בשם ר' חננא א' כטס הזה. ר' יהושע בר' נחמיה אמר כב' וג' אצבעות. בן פזי אמר המים העליונים יתר על התחתונים כל' כסיסטיאה בין מים למים למד תלתין. רבנין אמ' מחצה למחצה:

1 עי' גבא בתרא ע"ד ב', בכורות נ"ה א', לקמן פצ"ו: 2 מדרש תהלים י"ח סי' ט"ז: 3 לקמן סוף פי"ג, ירוש' ברכות פ"ט י"ד א' תענית פ"א ס"ד ב', ויקרא רבא פט"ו סי' א': 4 ירוש' ברכות פ"א ב' ג':

1 ואינן דפוא[1], ולאי | ואל וא[1]י | הדן] ו, הדין דא[1] | ירדנא ל[0]דפא[1]י, יורדנוס ו | בימה דטבריה ו | 2 ניסין ו | אדן ו | חטין ו | שלש י | 3 אלו א[1] | מהלך] ו, מהלכין (מהלכים י) ~ דא[1]י | ואינן] ו, ואין ד, ולא י | מתערבין] ~ כל טפה וטפה שהקב"ה מוריד לנו מגרע זו מזו כד"א כי יגרע נטפי מים וכתיב ונגרע מערכך י | מודדן א[1] | 4 *כי ו] שנ' כי דא[1], ואל ל | כי—מערכך] ומים תכן במדה י | היך—אמר] הכמה דתמר ו | 5 *עוביו פו] עובי ל, עוביה די | היושב] ו, שנ' ~ דפא[1]י | חוג] וכתי' ~ א[1]י | **יתהלך] מתהלך ל | [0]חוג] וחוג ד | 6 *לגזירה ו] לגזרה דפי, גזירה ל | חננה ו, חנינא דא[1], חנינה פ | כטס] כטעם וד[1]י[1] | בן נחמני י | *אמר דו] אומר פי, א' ל | *כב' וג' ל[0]] בג' ל, כשתים ושלש פ, בשתים ושלש די. שתים בשלש ו, שתים וג' א[1] | בן פזי] פ, ר' שמעון ~ ד, ר' יהודה ~ א[1]י[1] | *אמר דוא[1]] אומר י, א' ל | 7 יתר] פ, יותר א, יתירין ד, יתרים י | כל'] א[1], כשלשים דפוי | כסיסטיות פ, כסיסטאות ד, בסיסטיאות א[1]י, ־יות ו | למד ל' א[1]י | רבנין] א[1]י, רבנן דפו | אמרין די, אמרי פא[1] | למחצה] פו, על מחצה דא[1]י |

ומחום הבריכה כיפה מזעת וכן הלשון מכשירין פ"ב מ"ב הבריכה וכו' הבית מזיע מחמתה, ובמקצת דפוסים נשתבש ומחמת שהבריכה מזעת, וכ"ה במ' תהלים שהבאתי לעיל צד 27 ומזיע המים העליונים הגשמים יורדין, ובפי' ב"ר כ"י מפרש לעיל ופירותיהן אלו גשמים ופירותיהן של אותן מים התלויים במאמר אלו הגשמים כמו שכתוב מפרי מעשיך וכו' מחמתו של רקיע שהוא של אש מזיעין המים של מעלה טפין עבות ויורדות עד קורקוס הכפה (כ"ה בכי"א) לתוך המים המלוחין במימי אוקיאנוס ומשם העננים שואבים אותם וממתיקים בהם וכו' (ול"ג שם ומפרש בפרקי ר"א כמו שנוסף בפי' הנדפס ועי' פדר"א פ"ג), ועפ"י דרש זה שלפנינו יסד הקלירי בתפלת גשם יזם ואצר לחיים פלג מלא מים וכו' למעל לרקיע עש כברכת מים לנטות עליה כפה מזעת מחמת מים להטיף ממנה מגרע נטפי מים להלך מהלך כמה בלי ערוב מים ועי' בהערות הח' קריגער במדרש ד' פפד"מ: 1 לתוך מים המלוחין. עי' לקמן פי"ג סי' י': ולא מתערב ביה. עי' תבואות הארץ (פפד"מ תרי"ב) צד 25, ועי"ע שענקעל ביבעללעקסי' ע' ירדן: 2 כובר חטים. במדרש תהלים מזמור י"ח אמר ר' יוחנן מעשה נסים יש במים אדם נוטל כברה וחושר שתים ושלש אצבעות וכו' ולקמן פי"ג חושרין אותן כמין כברה וכו': 3 ואילו מהלך. כלומר יורדין מהלך כמה שנים וכן מובא במעין גנים, ובמ' תהלים שם ומהלך חמש מאות שנה הגשמים יורדים ואין טיפה מהן מתערבת, והיא ע"פ מאמרם בירו' ברכות שהבאתי לעיל צד 27 ולקמן פ"ו מן הארץ עד הרקיע מהלך חמש מאות שנה ועי' למטה בסוף המאמר: ואינן מתערבין. עבח"נ גי' הילקוט ולא מתערבין כל טפה וכו' מגרע זו מזו כד"א כי יגרע וכו' וכתיב ונגרע וכו' ומורידין (כ"ה בדפ"ר) במדה שנא' ומים תכן במדה, וגם בפי' ב"ר שבדפוס כתב שטעות סופר הוא מה שכתוב כאן בב"ר סמוך לואלו מהלך כמה מילין ולא מתערבין ר' יודן בר שמעון אומר וכו' (והוא גורס שהוא מודדן במדה שנ' כי יגרע וכו' שמונען זו מזו כמה דתימא ונגרע מערכך), ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א מביא כאן המאמרים ר' יהודה ב"ר (בכי"א בר) יחזקאל אמר כך היה אבא יחזקאל מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש יתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו (כ"ה בכי"א) שאתה מגרען זו מזו שנ' כי יגרע נטפי מים כד"א ונגרע מערכך ר' יודן בר' ישמעאל אמר שהוא מורידן (בכי"א מודדן) במדה שנ' ומים תכן במדה (כ"ה בכ"יט, ועי' ירוש' ברכות ותענית ומ' תהלים שם, ולפנינו נמצאו שני המאמרים אלו לקמן פי"ג סי' ט"ו בענין כיצד הוא צריך לברך על הגשמים, אך גם שם הגי' כמו לפנינו כאן שמורידין במדה כי יגרע נטפי מים היך מה דאת אמר ונגרע מערכך ועיי"ש במ"י, ובוי"ר שם ומים תכן במדה ר' יודן וכו' אפילו מים שיורדין מלמעלה לא נתנו אלא במדה, ומביא ג"כ לראיה הפסוקים כי יגרע וכו' ונגרע מערכך, ומפרש לפי גי' זו כי יגרע נטפי מים עפ"י הכתוב ונגרע מערכך שגורע נטפי מים ומצמצמן במדה ובערך ולכן ג"כ אינן מתערבין, ובמ"כ הגיה הגי' עפ"י הילקוט ורש"י וירושלמי, וכן הגיה בא"א ואין מתערבין שנ' כי יגרע נטפי מים מהו כי יגרע שהוא ממניען אלו מאלו כמ' דא' ונגרע מערכך ריב"ש וכו' מורידן במדה שנ' ומים תכן במדה, ועי' גם ביפ"ת ובפי' מהרז"ו, אך קשה לשבש הספרים כאן ולקמן פ"ג ובוי"ר, והגי' מקוימת גם עפ"י כי"ל וכי"ו וכי"א וכן איתא במעין גנים (ובכי"פ נשמט המאמר בשגגת הסופר או המעתיק): 5 כך עוביו של רקיע. כן הגהתי ועח"נ, ובירושלמי ברכות שם תני בשם ר' יודה עוביו של רקיע מהלך חמישים שנה וכו' וכשם שעוביו של רקיע מהלך חמישים שנה כך עוביה של ארץ ועוביו של תהום מהלך חמישים שנה ומה טעם היושב על חוג הארץ וכתי' וחוג שמים יתהלך וכתיב בחוקו חוג על פני תהום חוג חוג לגזירה שוה ולרבנן שם עוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה: 6 לגזירה שוה. כן הגהתי וכ"ה בירו', וגם הגהתי וחוג שמים יתהלך ועח"נ: כטס הזה. בירו' שם מילתיה דר"ח פליגא דא"ר אחא בשם חנינא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהן עשויין כטס וכו' עיי"ש, ובמ"כ פי' שלשון רקיע קדריש כד"א וירקעו את פחי הזהב, ועיי' לעיל צד 26 ובפי' ב"ר שבדפוס: כב' וג' אצבעות. עח"נ, ובירו' שם תני בשם ר' יהושע עוביו של רקיע כשתי אצבעיים, ובת"י סומכיה תלת אצבעתא וכו', ובס"ר דבראשית סי' י' ואין בין מים העליונים לתחתונים אלא ג' אצבעות וכו' ועי' לעיל צד 17: בן פזי אמר. וחולק על ר' יוחנן דאמר לעיל חציים ברקיע וכו' וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י: 7 כסיסטיאה. שם מדה מחזקת לוג בל"י[1]), ועי' מ"ש הח' צוקערמאן בספרו על המדות צד 8, ובגליון כי"ל מפרש „הינין" ועי' מו"ע: בין מים למים. דורש ויהי מבדיל בין מים ל' מים שלשים מדות מים,

[1]) ξέστης.

ו ז) ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקריות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אתמהא. הלא במאמר הן בדבר י"י שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהלים לג ו): למה אין כתוב בשני כי טוב, ר' יוחנן ותני לה בשם ר' יוסי בר' חלפתא שבו נבראת גיהנם כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל לג) יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום. ר' חנינא אמר שבו נבראת מחלוקת ויהי מבדיל בין מים למים. אמר ר' טביומי אם מחלוקת שהיא לתיקון העולם ולישובו אין כת' בה כי טוב. מחלוקת שהיא לעירבובו על אחת כמה וכמה אתמהא. אמר ר' שמואל בר נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כת' בשלישי שני פעמים כי טוב. אחד למלאכת המים ואחד למלאכת היום: מטרונה שאלה את ר' יוסי למה אין כת' בשיני כי טוב. אמר לה אף על פי כן חזר וכללן כולם בסוף שני' וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא). אמרה לו משל ששה בני אדם באין אצלך, ואתה נותן לכל אחד ואחד מנא, ולאחד אין אתה נותן, ותחזור ותתן לכולם מנא, לא נמצא ביד כל אחד מנא ושתות אתמהא וביד אחד שתות אתמהא. חזר ואמר לה כההוא דאמר ר' שמואל בן נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כת' בשלישי ב' פעמים כי טוב אחד למלאכת המים ואחד למלאכת היום: ר' לוי בשם ר' תנחום בר חנילאי כת' מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י) מתחילת בריית העולם צפה הקב"ה משה קרוי כי טוב ועתיד ליטול את שלו מתחת ידיהם לפיכך לא כת' בהם כי טוב: ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי למלך שהיה לו לגיון קשה אמר המלך הואיל ולגיון זה קשה אל יכתב שמי עליו. כך אמר הקב"ה הואיל המים הללו בהם לקו דור אנוש 4 e ודור המבול ודור הפלגה לפיכך אל יכתב בהם כי טוב:

1 ילקוט רמז ה': 3 עי' לקמן ספי"ח ופכ"ס, פסקתא כ"ד א', שמ"ר פט"ו סי' כ"ב, תנחומא מ"ב בראשית סי' י"ז, תנחומא חיי שרה סי' ג', פדר"א פ"ד, ילקוט ישעיה ר' ס"ב (תל"ו): 8 ילקוט רמז ה': 14 ילקוט רמז ו', ועי' שמות רבה פ"א סי' כ' ופי"ח סי' ג', ויקרא רבה פ"א, מדרש קהלת פ' טובים השנים (ד' ט'), סוטה י"ב א', תנחומא כ"ג ב': 16 עי' לקמן פ"ה ופכ"ג וש"נ:

1 המקריות] ו, המקראות דפי, המקומות א1 | 2 הלא] וא1, והלא דפרי | הן ל' וא1נ | *בדבר ונ] שנ' ~ פא1ר, דכתיב ~ י, הוי ~ ד, הוא ~ ל | 3 כתיב די | ותני] פ, תני דו | נברא א1י | כי] ו, שנ' ~ דפו | 4*אמר דוא1], אומר י, א' ל. נברא א1י *מחלוקת דפי] מחלקת ל, המחלוקת וא1 | ויהי] פו, שנ' ~ די | 5 טב יימא ו, טבי ח | אם] ומה וחא1י, וכה אם פ *שהיא דוא1] שהוא לי, לתיקון העולם] א1, לתקונו (לתיקונו ו) של עולם דפו, לתקונו י | ולישובו של עולם א1י | °כת'] ל' ד | 6 **מחלוקת] מחלקת ל | *שהיא דוא1] שהוא ל | לערבובו של עולם י | אתמהא] ו, ל' ד | בר נחמן] ו, בן נחמני ח, ל' דפ | 7 שני — טוב] פוחי, כי טוב שני פעמים דא1 | אחד ל' א1 | ואחד ל' א1 | למלאכת היום] פחי, ולמלאכת . . א1, למלאכתו של יום ד | 8 מטרונה (מטרונא חי) אחת שאלה וחא1י, שאלה מטרונה פ, . . אחת ד | ר' יוסי] פי, ~ אמרה לו דוא1 | למה] מפני מה י, ל' ו | כולן דפו | 9 משל] אמשול לך משל למה"ד א1 | לששה א1 | 10 *אדם דפא1י] אדן לו | מנא] ו, מנה דפא1י (בכל המאמר) | אי א1 נותן] א1י, ~ מנה דפ, לו מנא ו | ואת (ואתה א1י) חוזר ונותן | 11 לא ל' פי | ביד כל] לכל א1 | אתמהא] ו, ל' דפא1י | וביד האחד פ, ולא' א1 | כההיא דאמר ד, כדאמ' א1, כיי דמר ו | בר 12 דו | אחד] ו, אחת ד | 13 ואחד] ו, ואחת ד | תנחומא א1 | בר חנילאי ל' פא1 | 14 ברייתו של עולם דפו | כי] פוא1 ל' די | מתחת ידן א1, מעל ידי המים י | 15 כתב פוי' כתי' ד | למלך] פוי, משל ~ ד | 16 והמים בהם לקו] ו, לקו כהם ד, ילקו בהן י | דור — המבול] פו, דור . . דור המבול י, דור המבול ודור אנוש ד | דור י | בהן |

ורבנין דרשי בין מים למים למחצה שמים העליונים שוים למים התחתונים וכדאמר ר"י חציים ברקיע וכו' פלג פלגא: 1 ויעש אתמהא. עי' ברמב"ן שהיתה השערתו של ב"ז על פסוק זה ולא על ויעש של יום הרביעי וששי בפסוק ט"ז ופ' כ"ה ששם כתוב ויהי כן אחר האמירה לומר שנהיה כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים יהי רקיע כתוב ויעש זו היא קושיתו (ובתרגום השבעים תרגמו ויהי כן בסוף פסוק ו' ולא ז', ועי' באגה"ת ח"א צד 425), וג' שם והלא במאמר בדבר וכו' והוא כגי' כי"ג, וגם לפי הגי' שנ' בדבר או דכתיב בדבר הוא סיום השאלה ואינו משיב על התמהון כמו שפירש בפי' ב"ר כ"י וכן פי' הרמב"ן וכתב ואולי היה לו פי' נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש, ולא כמו שפירש בידי משה לפי גי' הדפוס הוי בדבר וכו' שזהו תשובה על שאלת ב"ז, או כמו שפירש בפי' אחר בפי' ב"ר שבדפוס ששני דיבורים הן אחד עד את העולם, ואחד עד כל צבאם עיי"ש, וגם הגי' בכי"ל והוא בדבר וכו' משובשת, ובגליון מוגה שם מי לא כת' בדבר, ועי' עוד לקמן סוף פ"י: 4 נבראת מחלוקת. בפי' ר' בחיי מובא שבו נברא המחלוקת וכו' ומה וכו' לערבובו של עולם וכו' ועח"נ: 6 ר' שמואל בר נחמן. וכ"ה בסמוך גם בגי' הדפוסי': 10 אדם. בכי"ל כתוב ארן וכ"ה בכי"ו כאן ולעיל צד 29 שו' 2 וכן איתא ארן בתוספתא ריש ברכות בכי"ו וויען, ומלת מנא הנחתי בכתיבתה באל"ף כמו שהיא כאן בכי"ל וכי"ו בכל המאמר: 11 כההוא דאמר רשב"נ. בכי"פ קיטע חזר וא' לה כההיא דלמעלה: 14 קרוי כי טוב. בגמ' סוטה שם ותרא אותו כי טוב הוא תניא ר"מ אומר טוב שמו: ליטול את שלו. את עונש שלו ע"י מי מריבה, ועי' תנחו' חקת סי' י"א ולעיל צד 15, ובא"א הגיה מתחת ידי המים ועי' גי' הילקוט: 15 לפיכך. בכי"א דילג הסופר מכאן עד מתחלת בריתו של עולם לא היה קילוסו וכו' (עי' לקמן צד 32), וככר היה טופס כ"י שהעתיק מתוכו מקוטע בסוף פ"ד ותחילת פ"ה, ובריש פ"ו הציג סימן המספר פרשתא ה' וכן הולך ומונה במספר חסר אחד עד פכ"א ויאמר וכו' הן האדם וכו': לגיון קשה. וכן הלשון לקמן פ"ה שלח המלך לגיון קשה ופי' בל"י ול"ר[1]) חיל אנשי מלחמה: 16 דור אנוש. במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ו בימי אנוש בן שת וכו' אז הוחל וכו' באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם וכ"ה בספרי עקב פ' מ"ג ועי' לקמן פכ"ג, ובדפוסי' הקדימו דור המבול לדור אנוש כאן ולקמן פ"ה סי' א' וסי' ו': 17 ודור הפלגה. לקמן פל"ח דורש ויפץ

[1]) λεγέων, legio.

ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים רב אמר אש ומים. ר' אבא בר כהנא מש' רב נטל ז הקב"ה אש ומים ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים: שמים כת' שהן שמים מעשיהם שלבריות אם זכה הגידו שמים צדקו (תהלים צז ו), ואם לאו יגלו שמים עוונו (איוב כ כז): שמים שהבריות משתוממים עליהן לאמר שלמה הן שלאש הן שלמים הן אתמהא. ר' פינחס בשם ר' לוי הוא אתא וקם עליה המקרה במים עליותיו (תהלים קד ג) הוי של מים הן: סמים מה סמים הללו מהן ירוקין מהן אדומים מהן שחורים מהן לבנים. כך שמים פעמים ירוקין פעמים אדומים פעמים שחורים פעמים לבנים: ר' יצחק אמר שאמים טעון מים. לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת שלמסו הוא מרפרף, כיון שתרד לתוכו טיפה אחת שלמסו מיד הוא קופה ועומד כך עמודי שמים ירופפו (איוב כו יא) ניתן בהם את המסו ויהי ערב ויהי בקר יום שני. אתיא כההיא דאמר רב לחים היו מעשים ובשיני קרשו:

פרשה ה

א ט) ויאמר אלהים יקוו המים כת' מגערתך ינוסון וגו' (תהלים קד ז) ויאמר אלהים יקוו המים וגו':

1 חגיגה י"ב א', במדבר רבה פי"ב סי' ד': 7 עי' לקמן פי"ה, ויקרא רבה פי"ד סי' ט': 9 לעיל לד 26: ‖ 11 ילק' מכירי תהלים ל"ג סי' י"ג:

1 ומים] ~ ר' לוי אמר אש ומים ן, ר' לוי א' לשם מים פ | משום ד, בשם פו | 2 שמים כת'] שמים ן, ד"א שמים כתי' ד | 3 יגידו ן | עונו | שמים] פוח, ד"א ~ ד | 4 משתממין פו | של מים הן של אש הן ן, של מים של אש פ | 5 עליה] פו.עליו ד | סמים] שמים ~ פ | 6 ומהן אדומים ד | כך] ~ הן ן | *ירוקי'—לבנים ןח] שחורים פע' אדומים פע' ירוקין פע' לבנים ל, ירוקין כו' ד | 7 שאמים] שא מים ן, שמים שאמים ח, שמים שא מים דפ | *מים דן] מיד ל°, ל' לפ | לחלב] ן, משל ~ פד | 8 מרפרף] ן, מרפף ד | כיון שירד (שהוא יורדת ן) לתוכו.. מסו דן, נתן בו מסו פ | 9 ירופפו] ~ עמדו שמים דפו | *ניתן דן] נותן ל, כשנתן פ | אתייא ד, ואתיא פ, ואתייה ן | כההיא דמר ן, כדאמ' ד | 10 מעשים] מעשיהם ח, ביום הראשון פ, בראשון ד, שמים ביום הראשון ונ | נקרשו ח ‖ 11 כת'] הה"ד מ | מגערתך] פו, מן גערתך דמ | ינוסון וגו'] ינוסון מן קול רעמך יחפזון מגערתך ינוסון פ | ויאמר — וגו'] ויאמר.. המים פו, ל' דמ |

עלה הים והציף מהם וכו' ועי' לקמן פ"ה: 1 אש ומים. דורש שמים נוטריקון, ובגי' שניתוספה בכי"פ צ"ל ששם מים כמו שהגי' בחגיגה שם מאי שמים א"ר יוסי בר חנינא ששם מים: נטל הקב"ה. בחגיגה שם במתניתא תנא אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע, ופי' ופתכן ועירבן וכ"ה לקמן פ"י נטל הקב"ה שתי פקיעות אחד של אש ואחד של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם, ובפסיקתא פ' ויהי ביום כלת (ג' ב') אש וברד פתוכין זה בזה, ובבמ"ר שם ששם שלום בין אש למים ופתכן זה בזה ועשה מהן רקיע שנ' ויקרא אלהים לרקיע שמים שהוא אש ומים ועי' מדרש כונן (ביה"מ ח"ב צד 24): 2 שמים כת'. וקרי ביה המ"ם בחירק שהן שמין מעשיהם וכו' לשון שומא, וכן הדרש בוי"ר פ"ט ושם כתיב דשיים אורחיה ועי' ביפ"ת ומנחת שי תהלים נ' כ"ג, ולנכון נעדר מלת החבור „ד"א" לפני הדרש השני והשלישי בכי"ל כמו לפני הדרש סמים גם בגי' הדפוסי' ועי' במ"י לעיל צד 2: 3 שהבריות משתוממים. דורש שמים לשון שמם כמו שומו שמים (ירמיה ב' י"ב): 4 הוא אתא. הכתוב בא והוכיח על זה שהן של מים ועי' פסיק' שם ג' א' וירוש' ר"ה פ"ב נ"ח א': 5 סמים. עי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה מן הסערה: 6 פעמים ירוקין. הגהתי סדר התיבות בנמשל כמו במשל וכ"ה לנכון בכי"ו וכי"ח, ובדפוסי' קיטעו המאמר ועח"נ: 7 ר' יצחק אמר. דורש שמים כאילו כתוב שאמים (ולנכון כתיבתו בתיבה אחת בכי"ל ועח"נ) ומפרשו טעון מים ל' צוו הקב"ה קרא לרקיע שיטעון מים: 8 מסו. עור הקיבה שמעמידין בו החלב[2]), ומסו מלא"ר ועי' לעף אצל קרויס צד 345, ולקמן פי"ד הגי' לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף משינתן לתוכה מסו הרי החלב קופה ועומד הוא שאיוב אמר הלא כחלב וכו' וס"ד וכגבינה תקפיאני, ובסגנון זה העתיק בערוך ע' מסס עיי"ש, ובוי"ר שם משל לחלב שנתון בקערה אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד ואם לאו הולך רופף, וכאן קפה בה"א גם בד"ו, ועי' עמת"ל ח"ד צד 349: מרפרף. כמו לעיל צד 18 ומרפרף בכנפיו, ועיי"ש ערך רפף: עמודי שמים ירופפו. בתחילה היו מרופפים ומשעשה הרקיע ונתן בהם קיום ועמידה נגמרה ברייתם וזהו ויהי ערב וכו' יום שני כדדריש רב לעיל בריש פרקין, ומלת ירופפו כתובה בכי"ל ביני שיטי, ול"ג עמדו שמים, ונדחקו לפרש גי' זו בדפוסי': 9 ניתן בהם. כן הגהתי ועח"נ ובכי"ל כתוב נותן ונקוד[3]): לחים היו מעשים. וכ"ה גם לעיל לפי כי"ל, וכאן בכי"ל נקוד על מעשים והוא הגהה למחוק התיבה ועח"נ וא"צ להגהה זו, וכן הגי' מעשיהם בכי"ח ולעיל גם בגי' הדפוס ובפי' ב"ר, ואפשר שצריך להגיה כן בשני המקומות:

פרשה ה. כת' מגערתך. במקרא כתוב מן גערתך וכצ"ל ועח"נ, ומביא רק הפסוק שפותח בו והשאר קיטעא, ודרש הפתיחה כמו שפי' רש"י תהלים שם מן גערתך ינוסון כשאמרת יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם, ובכי"פ הפתיחה ביותר שלימות מעט ונמצאו דוגמאות לפתיחה זו כמו לקמן ריש פע"ב, וכן הפתיחות מי יעלה וכו' כה אמר וכו' לקמן פפ"ב בנוסחת הדפוס וכן שם אשרי שאל וכו' ריש פצ"א:

[1]) Lab. [2]) נותן

[יקוו המים אל מקום אחד וגו] ר' ברכיה בשם ר' אבא בר ימא יעשה מידה למים היך דאת אמר וקו ינטה על ירושלם (זכריה א טז), ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם, למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה דיו־ים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו שלמלך ברמיזה ובאצבע ובמנולים אמר המלך מה הן שהן אלמים הרי הן משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה ובאצבע ובמנוולים אילו היו פיקחין אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא, הושיב המלך דיורים פקחים עמדו והחזיקו בפלטין, אמרו אין זו פלטין שלמלך, שלנו הוא הפלטין, אמר המלך תחזור הפלטין לכמות שהיית. כך מתחילת בריית העולם לא היה קילוסו שלהקב"ה עולה אלא מן המים ה"ה מקולות מים רבים אדירים וגו' (תהלים צג ד) ומה היו אומרים אדיר במרום י"י (שם שם), אמר הקב"ה ומה אלו שאין להם לא פה ולא דיבור מקלסין אותי, לכשנברא בני אדם אתמהא על אחת כמה וכמה, עמד דור אנוש ומרד בו, דור המבול ומרד בו, דור הפלגה ומרד בו, אמר הקב"ה יפנו אילו ויעמדו ויבאו איתן ה"ה ויהי הגשם על הארץ וגו' (בראשית ז יב):

1 ילקוט רמז ז', ילק' מכירי שם, לקיין זכ"ח: 2 ילק' תהלים ר' תתמ"ח, איכה רבתי מ"ב פ' על אלה (א' ט"ז):

1 ימא] אמי ד', זמינא ו, כהנא מ | כד"א פימ | 2 *ירושלם ;] ירוש' ל, ירושלים דפ | לוי] ~ יקוו המים פ | *יקוו לי לי°ם] אמר הקב"ה יקוו לי דפ, יקבלו ל, יקבו לי ו | 3 להם מ | למלך] פ;י"מ, משל ~ ד | בתוכן מ, בהן י (תהלים), בה י | °דיורי'] ל' ד | 4 בשלום המלך עימ | ברמז מ | ובמנוולים וח, ובמנולין דע, ובמטולין י, ־ים מ | מה — ובמנוולים] ומה אלו שהם (מה אם אלו שהן ו) אילמים הם (הרי הן ו) משכימין ושואלין . . ובמנוולים וח, ומה אלו . . אלמים משכימים ושואלים . . ובמטולים מ, מה אילו שהן אלמין כך פ, ומה אלו שהן אלמים שואלים בשלום י, ומה אלו שאין להם פה ואמירה ודבור הרי הן משכימין ושואלין בשלומי י (שם), ל' ד | 5 אתמהא] ו, ל' דפי | אתמהא ל' פי | הושיב המלך] פמ, הושיב בה (בתוכה ו) המלך דו, הושיב המלך לתוכ'י, . . . בתוכו י (שם) | 6 **בפלטין] פלטין ל | פלטין זו דוימ | הוא] פ', היא דומ | הפלטין] פלטין ו, ל' דפימ | 7 הפלטין] מ, פלטין דפי | לכמות] י, לכמו דמ, למה פוי (שם) | שהיית] פו, שהיתה דימ | ברייתו של עולם | עולה ל' פא¹ | 8 הדה היא ו, הה"ד דפי | 9 ומה] פימ, מה א¹, מה אם דו, ומה אם י (שם) | לא פה] לא אמירה פ, לא פה ולא אמירה דוא'ימ | ולא דיבור ל' מ | מקלסין] מ, הם ~ י (שם), הרי הן ~ דוא'י, הרי אילו הן ~ פ | *אותי דפוימ] אותו לא¹ | לכשנבראו א¹, לכשאברא י, לכשיבואו מ | בני ואי'מ ל' פד | 10 אתמהא] ו, ל' דפי | °אנוש] המבול ד | בו ל' מ | °המבול] אנוש ד | דור—בו ל' פא'ימ | 11 ויעמדו] שעמדו ו, ל' א'ימ | הה"ד דפי | *על—וגו' י] וגו' ל |

1 בר ימא. בגי' הדפוס בר אמי, וכן בא בסגנון הירושלמי ר' יסא במקום ר' אסי ועי' מבה"י דף ק' ע"א, וגם גי' כי"ו בר זמינא היא גי' נכונה ועיי"ש דף נ"ו ב' ועי' עוד מה שכתב הח' דאלמאן צד 71, ולקמן פכ"ח הגירסאות ר' אבא ר' ביבא רב ביבי ר' ביבא בר ימא רב ביבי בר יימא: יעשה מידה. דורש יקוו המים ימדדו המים כד"א וקו ינטה וכו' (וכן בירמיה ל"א ל"ח קו המדה, ביחזקאל מ"ז ג' וקו בידו וימד וכו' ובאיוב ל"ח ה' מי שם ממדיה וכו' מי נטה עליה קו) שיהא להם מדה ושיעור, ומים תכן במדה ואמר לים עד פה תבוא ולא תוסיף: ירושלים. וכ"ה גם בכי"ל לקמן פכ"ח ועח"נ: 2 יקוו לי המים. כן מוגה בכי"ל וכ"ה לקמן פכ"ח גם בכי"ל וכי"ו וכן שם גי' הדפוס וכן הביא ר' בחיי, ובאיכ"ר ד"ו (ושם ובשאר דפוסים נשתרבב המאמר למטה בפ' פרשה ציון ועי' מ"ש רש"ב שם הערה שפ"ג) אמר הקב"ה יקוו לי המים, וצ"ל פי' יקוו לי וכו' מה שאני עתיד וכו' כמו שפי' במ"כ יהיו נקווים לי לצרכי לעתיד לדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה, וזה גם טעם הגי' יקבלו המים כלומר לעשות מה שאני עתיד וכו', וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י יקוו לי המים יקימו לי תנאם מה שאני עתיד לעשות בהם בדור אנוש וכו', וכ"ה לקמן גי' הילקוט בדריש ויישב הים וכו' לאיתנו לתנאו שהתנה הקב"ה עמו וכתיב יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם, וביפ"ת פי' יקוו לי המים לשון תקוה: 3 לעשות בהם. בדפוס שאלוניקי מוסיף ולשטוף את כל העולם כלו במבול, וכן הביא ר' בחיי: למלך. באיכ"ר מ"ב שם א"ר יצחק בשם ר' חגי משל למלך שבנה פלטין על גבי ביברין של מים והושיב בהן דיורין וכו' ועח"נ: 4 ובמנולים. בכי"ל כתוב כאן ובמנולים בוי"ו אחת וכן ובמנולין בדפוס ובערוך הש' ע' מנוולין בפנים הערך, ובסמוך ובמנוולים וכן בכי"ח וכי"ו (בהעתק שלפני איתא ובמנויולים וצ"ל) וכן לקמן פכ"ח בכי"ל ובכי"ו ובדפוס, וכן ג' בפי' ב"ר כי"ט מנולים ומפרש סודר הראש, ובפי' הנדפס דפ"ר מנוולין, וכן בפי' השני שם, וגי' משובשת נזדמנה לרי"ג שכתב רש"י ז"ל גרים ובמטילין וכן הגיה הוא במדרש ד' שאלוניקי ובמטולין ועי' גם בא"א, וכן נשתבש (בתמורת ט תחת נו) מן ובמנוולין ובמטולין בילקוט כאן ותהלים שם, וכן ובמטולים בילק' מכירי כמו שנשתבש בירוש' ברכות ב' ג' טפו מן נופו, שם ט' ד' הטבלות מן הנובלות, ושבושים רבים כעין זה, ובאיכ"ר מ"ב שם הגי' ובסודרין (ועי' בערוך שם), ומשמע שהוראה אחת לשתיהן וגם בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס מביא משם ראיה שמנוולין[1] הוא סודר[2]) וכן הביא ר"מ קריגער בשם הח' יעקב ברנייס והח' לעברעכט, וגם הח' פליישער בסוף הגהתו לעמת"ל ח"ג 151 מסכים לפי' זה, אבל הח' לעף כתב לי שאין הוראה זו למ"ר שציינתי, ולדעתו מנוולים פי' כאן רומח[3]) וכוונת המאמר שהדיורים האילמים שהושיב המלך בפלטין ינופפו ידיהם ורומחיהם לקראתו וזהו שלומם: מה הן שהן אלמים. בדפוסים נשמט עד אלו היו פקחי' ואיתא לנכון לקמן פכ"ח: 7 לא היה קילוסו. באיכ"ר מ"ב שם כך העולם מתחלה לא היה אלא מים והיה קילוסו של הקב"ה עולה מהם הה"ד וכו': 9 לכשנברא בני אדם. לקמן פכ"ח בכי"ל לכשאברא אדם ועח"נ, וסגנון אחר באיכ"ר מ"ב שם: 10 דור אנוש. עי' לעיל צד 30 ומ"ש שם, ולקמן פכ"ח הגי' נכונה גם בדפוסי', וכן לנכון באיכ"ר שם דור אנוש וכו' דור המבול וכו' ול"ג שם דור הפלגה וכן לא הובא בס' בחיי ועח"נ: 11 יפנו אילו ויעמדו. לקמן פכ"ח ל"ג ויעמדו ועח"נ: ויבאו אותן. אותן המים, ורי"ג הגיה שם יפנו אלו ויאבדו ויבואו המים במקומן הה"ד וכו', ובא"א

[1]) manuale. [2]) σουδάριον, Taschen-, Schweisstuch. [3]) μέναυλον, Speer.

ר׳ יודן ור׳ ברכיה א׳ כל העולם מים במים ואת אמ׳ למקום אחר אתמהא, משל עשר נודות נפוחות ומונחות ב בטרקלין צרך המלך למקומן, מה הוא עושה להן, מתירן ומוציא רוחן וצולקן בזויות, כך דרך הקב״ה כל מי בראשית וצלקן באוקינוס ה״ה הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב טו) ואומר ודורך על במותי ים (שם ט ח), אמר ר׳ לוי המים היו אומרים אילו לאלו נלך ונעשה קיליפסין ג שלהקב״ה ה״ה נשאו נהרות וגו׳ (תהלים צג ג) אמרין להן ניזיל, אמר ישאו נהרות דוכים (שם שם)

1 ילקוט רמז ז׳, ילק׳ תהלים שם, מדרש תהלים ל״ג סי׳ ה׳, פדר״א פ״ה, פסיקתא רבתי הוספה פ״א (קצ״ב ב׳), ועי׳ ב״ב ע״ד ב׳, תנחומא נ״ב ותנחומא חקת סי׳ א׳, במדבר רבה פי״ח סי׳ כ״ב, תנחומא חיי שרה סי׳ ג׳, שמות רבה פט״ו סי׳ כ״ב:
4 ילק׳ תהלים שם:

1 ר׳ יודן] ∼ בשם ר׳ לוי דפ, בשם ר׳ יודן בר לוי ו׳ (שם), בש״ר ריב״ל א[1] | ר׳ פוי (שם) | ברכיה] ∼ בשם ר׳ יודן פי (שם), בשם ר׳ יודן ב״ר (בר ו) שמעון דו, בש״ר יודן בשר״ש א[1] | אמר ד | העולם] י (שם), ∼ כולו דפוא[1] | ואתה ד, והשם ח | אמרת י, אומר דפא[1], אמר ח | למקום] פו, אל מקום דא[1]י | עשר] פו, לעשר די, עשרה י (שם), לעשרה א | נאדות נפוחים י (שם) | ומונחות] פוי (שם), מונחות דא[1]י, ומונחין ח | 2 בטריקלי׳ ד[1] | צרך] פיח, צריך י (שם), נצרך דא[1]י | מה עשת א[1], .. המלך י (שם) | התירן י | והוציא י (שם) | את רוחן דפו | וצולקן] ח, וצנקן פ, ומסלקן דא[1]י, מסלקן ו, וסלקן י (שם) | בזווית ו, בזוית פ, . . אחת ד, לזוית י (שם), .. אחת י, לצד אחד א[1] | דרך—כל] פוי, דרך . . על ד, הב״ה נטל א[1] | 3 וצנקן פ, וסילקן די, וסלקן חוא[1]י (שם) | באוקינוס] ח, באוקיי׳ ו, באוקיאנ׳ פא[1], לאוקינ׳ י (שם), בים אוקיינוס ד | הדא היא ו, הה״ד דפי | ואומר] פא[1]י, ל׳ די (שם) | 4 **ודורך] דורך ל | במותי] חא[1]י, במתי דפו | קליפסין ע[0], קלפסים פ, קלווסין ער[2], קלוסין א[1], קילוסי׳ דוי | 5 של הקב״ה] פוע, להקב״ה דא[1]י | הה״ד דפי | *אמרין ו] א׳ ל, ל׳ דפא[1]י | לאן ניזיל ל[0], ניזל ו, ל׳ דפא[1]י | *אמר] א׳ ל, אומר ו, ל׳ דפא[1]י | ישאו נהרות דכים פוא[1]י, ל׳ ד |

מוגה ויבאו המים במקומן, ור׳ בחיי הביא יפנו אלו ויעמדו המים במקומן, ובמ״כ פירש ויבאו אותן שישבו בהן מקודם וכן הוסיפו במקצת דפוסים, ובאיכ״ר מסיים באותה שעה אמר הקב״ה יחזור העולם לכמות שהיה הה״ד ויהי הגשם וכו׳, וכן בסוף המשל שם באותה שעה אמר המלך תחזור הפלטין וכו׳: 1 ר׳ יודן ור׳ ברכיה א׳. בכל כ״י וילקוט ליתא הציון „אל מקום אחד״ שנוסף בדפוסי׳ והוא המשך הדרשות על ויאמר אלהים יקוו המים וגו׳ וכל הענין עד קולו של הקב״ה נעשה וכו׳ במ׳ תהלים צ״ג, ושם סגנון המאמר כשהיה הדבור יוצא מפי הגבורה יקוו המים עלו מקצות הארץ וכו׳ והמים נתגלגלו וכו׳ ועלו לכסות הארץ כבתחלה עד שגער בהן הקב״ה וכו׳ ועד שלא נקוו המים נבראו התהומות וכו׳ שמתחת לארץ וכו׳ (ועי׳ בפדר״א שם) ולהיכן הלכו אותן המים ר׳ ברכיה בשם ר׳ יודן בן לוי ור׳ יהודה ב״ר שלום אמר לשתי קערות וכו׳ הנודות שהן נפוחות ממלאות את הטרקלין ובשעה שהרוח יוצא מהן הן נפנות למקום אחד כך היה כל העולם מלא מים במים מה עשה הקב״ה כבש עליהן ויצאה הרוח מהן שנ׳ הן יעצר וכו׳ וכן הוא אומר ודורך על במותי ים ואומר כונס כנד מי הים ולהיכן הלכו ר׳ לוי אמר וכו׳ ועי׳ למטה, ובפסי״ר שם אבל שיטת ר׳ נחמיה וכו׳ בשעה שברא הקב״ה את עולמו היה העולם מלא מים במים מה עשה הקב״ה התחיל גוזר עליהם שיפנו מן העולם ויאמר אלהים יקוו המים כיון שנגזר עליהם וכו׳ ועי׳ פסיקתא פ׳ שור או כשב (ע״ו א׳) תנחומא אמור סי׳ ט׳ מדרש קהלת פ׳ מה שהיה (ג׳ ט״ו), וגם שם המאמר העולם כולו מים במים ועי״ע ירוש׳ חגיגה פ״ב ע״ז א׳ ובמ״י לעיל צד 8 וצד 3, ובכי״ל ליתא בשם מי אמרו ר׳ יודן ור׳ ברכיה, וקשה לברר הגי׳ גם עפ״י מ׳ תהלים וח״נ כאן ועי׳ אגה״א ח״ב צד 426: ואת אמר למקום אחד. כלומר למקום אחד הלכו או נקוו, וכאשר ציינתי הגי׳ כן גם בכי״פ וכי״ו, ולמטה בפרשה זו צד 36 בכי״ל כך כל העולם כולו מים במים וכו׳ ואת א׳ למקום אחד הלכו (ומלת הלכו נמחקה בגוף הספר) וכן שם למקום אחד בכי״ו ונ״ל שאינו ט״ס בכ״י המדויקים: 2 בטרקלין. לקמן פי״ד ופע״ד איתא בכי״ל טריקלין[1]) והיא הכתיבה המדויקת וכ״ה בסגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ח״ב צד 191: מתירן. מתיר קשר שלהם: וצולקן. כמו וסולקן וכן בסמוך וצלקן כמו וסלקן ועי׳ מבה״י ח׳ ע״ב. ולקמן צד 36 הגירסאות צמרן וסמדן בין שני בדי וכו׳, וגי׳ כי״פ וצנקן בחילוף האותיות צ׳ וס׳ כמו וסנקן, לשון המסנק את הטיט לצדדין במקואות פ״ב מ״ו (ובפי׳ רה״ג שם אית דגרסי המסלק) ותמיד פ״ב מ״א סונקין אותם לצדדי המזבח, ובמשנה שבגמרא הגי׳ סולקין: בזויות. וכן בפסי״ר נטל את הנודות והוציא את הרוח מתוכם וריקם מיד ניתנו בזויות ועח״נ: 4 על במותי ים. וכ״ה במ׳ תהלים מ״ב שם, ולפנינו באיוב שם במתי גם בכתיב, ובדברים ל״ב י״ג ישעיה נ״ח י״ד מיכה א׳ ג׳ הכתיב במותי ועי׳ מנחת שי דברים שם: היו אומרים. בשעה שאמר הקב״ה יקוו המים: ונעשה קיליפסין של הקב״ה. ציווי[2]) של הקב״ה, ולפי גי׳ זו הנכונה מדויק גם הלשון ונעשה, וכן מפרש לנכון בפי׳ ב״ר גזרה, והגי׳ שם בכי״א קלווסין, וכ״ה בערוך ד׳ קלוון וגי׳ ס״א שם קליפסין, וכן הענין בפסי״ר שם היו רוצים לעשות גזירת קונם: 5 אמרין להן ניזיל. כן הגי׳ הישרה, וכן איתא לנכון בכי״ל אמ׳ ישאו נהרות וכו׳ ופירושו אמר הקב״ה ישאו וכו׳, וגי׳ הדפוס ושאר ספרים משובשת ועח״נ, והנחתי הגי׳ להן ניזיל כמו שהיה כתוב תחילה בכי״ל להן[3]) והסופר מחקו ע״י קוים וכתב בגוף הספר לאן וציין ביני שיטי „ס״א״, וכגי׳ העיקרית ג״כ בירוש׳ ברכות פ״ב ה׳ ג׳ להן ייזיל, וכן גורס ומפרש בפי׳ השני בפי׳ ב״ר הנדפס להן ניזל שהקב״ה אומר לנו יקוו המים וכו׳ היכן זה המקום אמר להם הקב״ה ישאו נהרות וכו׳ ועי׳ בא״א, ובמ״כ הביא גי׳ זו בשם רש״י אומרים אלו לאלו להן ניזל וכו׳ אמר להם הקב״ה ישאו וכו׳, והגהתי אמרין כמו שהוא בכי״ו, וכן נוסף במדרש אבא אב״א ביני שיטי אמרין להין ניזל אמר הקב״ה ישאו נהרות וכו׳, וכגי׳ ס״א בכי״ל הלשון לקמן פע״ו ולאן אתון אזלין, ובמ׳ תהלים מ״ב שם ולהיכן הלכו ר׳ לוי אמר מלחשים אלו באלו ואמרו להיכן נלך והקב״ה אומר להם דרך ים, ובפסי״ר שם ולהיכן הלכו להם לאוקיינוס והיאך עשו וכו׳ ר׳ לוי אמר קולו של הקב״ה היה מטרטר וכו׳ ורבותינו אמרו הם היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך וכו׳, וחילופי נוסחאות יש כאן ומה שאמרו שם רבותינו הוא מאמר ר׳ לוי לפנינו ובמ׳ תהלים, ומה שגורס שם בשם ר״ל קולו וכו׳ הוא לפנינו בסמוך א״ר לוי יש מן הדרושות שהן דורשים וכו׳ ועיי״ש בהערות רמא״ש: דוכים. כן כתוב בכי״ל בוי״ו יתירה במקום קמץ חטף כמו שנמצא דוגמאות הרבה בכ״י וספרים ישנים, וכן כתוב בכי״ל גולמי לקמן בפ״ח, עורפן בפי״ג, לעובדה ולשומרה בפט״ז, קורבנות שם ופל״ב ופל״ד, לעורלה בפמ״ו, וכן בירוש׳ ברכות פ״ט י״ד א׳ שורשי, תעניות פ״ב ס״ה ב׳ עורפן, וכן בילקוט רמז מ׳ גולמי, ילק׳ דפ״ר ר׳ ס״ב

[1]) τρικλίνιον [2]) κέλευσις. [3]) להן

ר' לוי אמר דרך הים, ר' אבא בר כהנא אמר לדוך פלן ולזווי פלנית ר' הונא אמר להדך ימא, ר' יהושע בן חנניה אמר לדיכסא ים לדיכסה ים. ר' אליעזר אומר קלטם הים היך דאת אמר הבאת עד נבכי ים (איוב לח טז) עד קלוטין דימא. רבנין אמרין דכים אנו קבלונו. מדוככים אנו קבלונו. אמר ר' יהושע בר' נחמיה המים היו עולים הרים ויורדים תהומות עד שהגיעו לאוקינוס ה"ה יעלו הרים ד ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהלים קד ח) אי זה מקום יסדת להם. זה אוקינוס. אמר ר' לוי יש מן הדרושות שהן דורשים כגון בן עזאי ובן זומא קולו שלהקב"ה נעשה מטטרון על המים היה קול י"י על המים (שם כט ג): אמר ר' ברכיה לא פרשו המים העליונים מן התחתונים אלא

4 ילק' מכירי תהלים ק"ד סי' כ"ט: 5 מדרש תהלים ק"ד סי' ס': 6 ילק' מכירי שם כ"ט סי' י"ח: 7 ילק' תהלים שם, ילק' איוב כ' תתקט"ו, ועי' סדר רבה דבראשית סי' י"ז, מדרש כונן, ריש מדרש עשרת הדברות:

1 דרך הים] א'ש, דרך הים דרך הים ן דרך ים דרך ים דפי | לדוכה פלנית ן, לדוכתא פל' פ, לדוכתא פלונית ד, . . פלן ש, . . פלניא י | ולזוית פל' פ, . . פלן ש, ולזוית פלונית גלגלא פלנית ד, גלגל אווי (?) פלנית ן) | להדך ימא] א'י, ~ להדך ימא דו | ר'] ~ יהודה ור' י | 2 בר (בן י) חנינ' דוי | לדוכסה ים לדוכסה ים ן, לדוכסא ים לדוכסא ים ב, לדיכסאים לדיכסאים ד, לדוכסאים א[1], לדוכסם ים י | אליעזר] י, אלעזר דא[1], לעזר ן | אומר] י, אמר דוא[1] | קלטם] וא'י, קלטן ד | 3 קליטין א[1], קטלא י | רבנין] א'י, ־נן דו | אמרי א' | דכים אנו] וי, דכים הם א[1], דוכים ד | קבלונו ל' וא[1]י | מדוככים] א'י, ־ין ן, מדוכנים ד | קבלינו י, קבלנו א[1] | 4 בר נחמן פמ | המים] ~ הללו מ | תהומות] בקעות א[1]ים | 5 *בקעות פא[1]י] תהומות לו | *אל—להם ומ] וגו' ל | איזה פו | אוקינוס] י, אוקיאנוס פא'מ, אוקיינוס ן, ~ דרש ר' אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם כולו וכל העולם כולו מימיו הם שותים ד | 6 הדרושות] ן, הדרשנים דפמ, ־ין א[1] | בגין ן | ובן זומא] פוא[1]מ, ~ נעשה קולו של הקב"ה מיטטרון למשה בשעה שאמ' לו עלה אל הר העברים ד | קולו—נעשה] פום, נעשה קולו של הקב"ה ד, שהבי"ה נעשה א[1] | מיטטרון דא[1], מטטור ל[0], מיטטור ר, מיסטורין ן, מסטירין נ, מטרון פ, מטרטון מ 7 פרשו פו, פירשו דא[1] | התחתוני' מן העליוני' ד (תהלי') |

יוקטן, ר' ק"ט יוקשן, ועפ"י כתיבת התיבה דוכים מובן יותר שדרשו כאן דכים (שאין לו רע במקרא) נוטריקון דוך ים, מר אמר הכי ומר הכי: 1 דרך הים. דורש דוך ים בהבלעת הרי"ש דרך ים, ואין צריך לכפול הלשון וכ"ה בפסי"ר מהו דכים דרך ים: לדוך פלן. ראב"כ דורש דוך ים מלא"ר דוך מקום (וכן איתא בדוך פלן ברכות י"ח ב' מ"ב ב' מ"ג א', לדוך פלן ב"ב ע"ג ב' לפי גי' הערוך ע' דך ג') מקום ים ומפרשו לדוך פלן ולזווי פלנית כל גל וגל ילך למקום המיוחד לו, ובמ' תהלים שם להדך פלן להדך פלן, וצ"ל לדוך פלן, ושם בשאר דפוסים הגי' ר' הונא מפיק לישנא לדוכתא פלן ועיי"ש ובח"נ, והלשון בכי"ל ולזווי פלנית מדויק לפי סגנון הירושלמי ועי' עמת"ל ח"א צד 522, ובדפוסי' נוסף עוד גלגלא פלנית והוא מיותר, וגם במדרש אב"א ציין „במ"ס אין זה": להדך ימא. דורש דך ים זה הים (כמו שפי' בתרגום שבעזרא דך בצרי זה ודך בקמץ זאת, וכאן בה"א הרמיזה הדך כמו הדין הדא) הקב"ה אמר שילכו להדך ימא לזה הים לאוקינוס, וגם בדרש זה הלשון אינו כפול לפי הגי' שלפנינו: 2 לדיכסא ים וכו'. כ"ה בכי"ל בשתי תיבות ובלשון כפול פעם באל"ף ופעם בה"א, ונ"ל שלשון אחד מיותר ועי' גי' כי"א וילקוט, וריב"ח דורש ג"כ דוכים נוטריקון דך ים, וגי' הדפוס וכי"א בתיבה אחת משובשת. ולפי הדרש דוכים דוך ים ורוב הגירסאות נ"ל שגי' הנכונה לדוכסא בוי"ו אחר הדלי"ת, ופתרון המלה לא הוברר עוד ונראה שפירושה כאן מקום מוכן לקבל מי הנהרות, וכמו שדרשו במדרשי תנחומא ריש חקת ובמ"ר שם בשעה שברא הקב"ה את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית וכו' בעט בו והרגו וכו' (ועי' ב"ב שם) מה עשה וכו' כבשן ודרכן וכך קיבלן הים שנ' ודורך על במתי ארץ וכו' אמר לו הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחין א"ל לאו כל אחת ואחת יש לו אוצר בפני עצמו וכו' ואם תאמר שזה תימה גדול שאין מתערבין מימיהן וכו' ומה וכו' הים הגדול על אחת כמה וכמה (מ"ת מ ב שם), ועי' גם האגדות לקמן פי"ג סי' ט' ומדרש קהלת פ' כל הנחלים (א' ז') ופ' שלח לחמך (י"א א'), ויהיה ג"כ כוונת הדרש כאן שאמר הקב"ה הנהרות ילכו לאוצר הים למקום שאין מימיהן מתערבין במי הים, ועי' אגה"ת ח"א צד 137, ודוחק לפרש דיכסא ים או דיכסאים בשיבוש הגירסאות כמו דכוסמני[1]) בפסי"ר פ"ד שפי' בריכה ומקוה מים, וגם בגליון כי"ל מפרש דיכסה „מקוה", ופי' זה אינו מחוור כאן, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש לדוכסת ים לממשלת הים לשון דוכוס[2]), ולגירסתו דוכסא שם מופשט לש' דוכוס (ותמיהת המעריך ע' דכסמן בטלה לפי הגירסאות לדוכס' ים לדוכסאים) ובטוב טעם אינו מפרש לדוכסא ים לשר הים וכמו שדרשו באגדה הנ"ל, שמשמעות הדרש כאן להן ניזיל לאיזה מקום ילכו, ובפי' השני בפי' ב"ר בדפ"ר מפרש לדוכסא ים לצד הים הסמוך למלכות פלן, וכן הביא רי"ג בשם רש"י (ושם ג' לדוכסאים לדוכסאים, ובא"א מובא לדוכסא ים לדוכסא ים), וביפ"ת כתב ורש"י ז"ל פירש לדיכסאים זה אוקינו' לצד הים לצד מלכות יון וי"ע יאסטראוו צד 307: קלטם הים. נ"ל שר"א לא בא לפרש דכים אלא לחלוק על ר"י ואמר הים קלט את מימי בראשית והן נשתקעו במעמקיו, וזש"ה הבאת עד נבכי ים ותרגם ר"א או שהיה מתורגם לפניו עד קלוטין דימא, ועי' גם לעף אצל קרויס צד 545: 3 דכים אנו. רבנין דרשי דכים לש' דוך דכך, ודכים לש' רבים הוא ולא נוטריקון, וקרי ביה דכים[3]) המים אמרו דכים ומדוככים משוברים ומרוצצים אנו, וכן פי' מדוכנים בגי' הדפוס (ועי' עמת"ל ע' דוך א' דך דכן) ואמרו קבלונו למי הים או קבלנו להים ועח"נ, ובמ' תהלים שם בשאר דפוסים א"ר יהושע הכהן דכים מדוככין אנו קבלונו, ול"ג שם ריב"ח אמר וכו' ר"א אומר וכו', ולעיל שם, הדרש דכים אני מדכאן ביסורין קשים, וגי' הדפוס דוכים קבלונו פי' ביפ"ת לש' דוכוס אמרו למי הים אתם השרים קבלונו. והגי' משובשת: 5 זה אוקינוס. בכל כ"י וילקוט ליתא כאן המאמר הנוסף בדפוסי' דרש ר' אבהו וכו' ועי' לקמן פכ"ג ותענית ט' ב': 6 הדרושות. הדרשנים, ועי' במ"י לעיל צד 4, וכן ג' בפי' ב"ר כי"א דרושות ומפרש דורשנים, ובדפ"ר דרושות דרשנים, ובמ' תהלים צ"ג סי' ה' א"ר ברכיה בשם ר' עזאי וכו' ובפסי"ר ר' לוי אמר קולו וכו': נעשה מטטרון. עח"נ, ופי' מטטרון מטטור (או שניהם ביו"ד) כאן מורה דרך והוא ל"י ול"ר[4]), ובמ' תהלים שם היה מטטור (מטרטר) לפניהם, ובפסי"ר היה מטרטר להם, ועי' רמב"ן שמות י"ב י"ב ושם הביא בשם הילמדנו ראה החילותי וכו' אי איכפת לך אני מטטרון שלך ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור וכו', ומובא גם בערוך ע' מטטר ושם ג' אני מיטטור (מטטור) שלך וכו' ועי' עוד קרויס ח"א צד 250 וח"ב צד 331, ובדפוסים

[1]) δεξαμενή. [2]) δούξ. [3]) דַּכִּים. [4]) μητάτωρ, metator.

4d בבכי ה״ה מבכי נהרות חיבש (איוב כח יא). ר׳ תנחומ׳ מייתי לה מהכא עושה ארץ בכחו וגו׳
[לקול תתו המון מים וגו׳] (ירמיה י יב יג) ואין קול אלא בכי היך דאת אמר קול ברמה נשמע
ה נהי בכי תמרורים (שם לא יד): אמר ר׳ יונתן תנאין היתנה הקב״ה עם הים שיקרע לפני ישראל
ה״ה וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות יד כז) לתנאו. אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר לא עם הים
בלבד התנה הקב״ה אלא עם כל שנברא בששת ימי בראשית ה״ה אני ידי נטו שמים וכל צבאם
צויתי (ישעיה מה יב) צויתי את הים שיקרע ואת השמים שישתתקו לפני משה האזינו השמים וגו׳
(דברים לב א). צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע. צויתי את העורבים שיכלכלו את
אליהו. צויתי את האור שלא יזיק לחנניה מישאל ועזריה. צויתי את האריות שלא יזיקו לדניאל. את
ו השמים שיפתחו לפני יחזקאל. את הדג שיקא את יונה: אמר ר׳ לעזר מתחילת ברייית העולם גזר הקב״ה
ואמר יקוו המים מתחת השמים וגו׳ למה הקורא למי הים (עמוס ה ח, ט ו) ב׳ פעמים אחר בדור
אנוש ואחד בדור הפלגה והאלהים עשה (קהלת ג יד) כל מה שעשה בשביל שיראו מלפניו
(שם שם). למדינה שמרדה במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי שיראו אותו בני המדינה ויתיראו
מפניו. כך למה כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות (תהלים לג ז) בשביל וייראו מי״י

3 ילק׳ שמות ר׳ רל״ו ורל״ז, ילק׳ יהושע ר׳ כ״ה, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י, ועי׳ שמות רבה פכ״א סי׳ ו׳, מדרש כונן: 9 דברים רבה פ״י סי׳ ב׳, מדרש קהלת פ׳ ידעתי כי כל (ג׳ י״ד): 10 ילק׳ מכירי ת״ע כ״י, לקונן פכ״ג, ועי׳ יהוס׳ סקליס פ״ו כ׳ ח׳:

1 °בבכי] בבכיה ד | מהכא] מן הכא ד פא[1], מן הכא | 2 *לקול—וגו׳ ד] לקול.. מים בשמים א[1]י, ל׳ ל | 3 *נהי—תמרורים פי] וגו׳ ל, ל׳ ד | °יונתן] יוחנן ד | תנאים] תנאים פו, תנאי א[1] | התנה ד, שהתנה פ | שיהא נקרע | לפני בני ישראל י (יהושע) לישראל א[1] (וכן בסמוך) | 4 לפנות בקר ל׳ ד | לתנאו] י (יהושע), לתנאין שהתנה עמו ד, לתנאו לתנאי׳ שהתנה הקב״ה עמו ום, אל תיקרי לאיתנו אלא לתנאו שהתנה הב״ה עמו א[1], לתנאי שהתנה הקב״ה עמו פ, ~ וכתיב יקוו המים יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם י (שמות) | 5 כל מה שנברא מששת ימי וא[1]י (שמות), כל מעשה פ | וכל צבאם צויתי] פא[1]י, ~ מידי נטו שמים ל°, מידי . . שמים וכל (כל ד) צבאם צויתי דו | 6 **את] ל׳ ל | שיקרע] שיקרע (שיהא נקרע דו) לפני ישראל דפוחי (שמות) | ואת השמים] צויתי את השמים ואת הארץ דפא[1]י | 7 יהושע] ~ שנ׳ שמש בגבעון דום ד י(יהושע), שנ׳ . . דום וירח בעמק אילון פוי (שמות) ם | *את העורבים דוא[1]י] העורבים ל, לעורבים פ | 8 אליהו] ~ שנ׳ והעורבי׳ מביאים לו וגו׳ ד, שנ׳ . . לו לחם י (יהושע), שנ׳ . . לו לחם ובשר וגו׳ פ, שנ׳ והעורבים צויתי לכלכלך שם י(שמות) | תזיק | את חנניה א[1]י (יהושע) | ועזריה] ~ שנ׳ וריח נור לא עדת בהון א[1]ם | לדניאל (את דניאל ד)] פוי (שם), ~ שנ׳ אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני א[1], שנ׳ . . . אריותא וכו׳ ם | את השמים] צויתי ~ דוא[1]י | 9 לפני] וי, לקול ד (ליחזקאל פא[1]) | יחזקאל] י(שמות), ~ שנ׳ נפתחו השמים דפ, שנ׳ . . השמים ואראה את מראות אלהים וא[1]י(יהושע) ם | את הדג] צויתי ~ | שיקיא וא[1], להקיא פי (שמות) | יונה] פ, ~ שנ׳ ויאמר י״י לדג ויקא את יונה די, שנ׳ . . יונה אל היבשה וא[1] | ברייתו של עולם | הקב״ה ל׳ פא[1] | 10 הים] פ, הים וישפכם א[1]ם, הים הקורא למי הים דו | שני | אחד] פם, אחת דו | 11 אנוש] פוא[1]ם, המבול ד | ואחת ד | הפלגה] פוא[1]ם, אנוש ד | והאלהים] פ[1], בשביל ~ דו, למה א[1]ם | כל מה שעשה בשביל] ו, ל׳ דפא[1]ם | 12 למדינה] פ, משל ~ דוא[1] | אותו—המדינה] מלפניו . . המדינה ם, מלפניו אותן בני העיר א[1] | ויתייראו מלפניו ד, וייראו . . ו, ל׳ פא[1]ם | 13 *כך דוא[1]] כך הקב״ה למה פ, ל׳ ל | וייראו—כל אפסי ארץ] ו, וייראו, (יראו א[1]) . . כל הארץ דא[1], וייראו את י״י כל אפסי ארץ ממנו יגורו פ |

נמצא לפני מאמר זה עוד נעשה קולו וכו׳ בשעה שאמר לו עלה וכו׳ וליתא בכל כ״י וילק׳ מכירי וכן ליתא במ׳ תהלים ופסי״ר ונ״ל שנוסף שם מפירוש השני בפי׳ ב״ר שפי׳ קולו של הקב״ה נעשה מיטיטור למשה מיטיטור מנהיג בשעה וכו׳, ועי׳ ספרי האזינו פי׳ של״ח: 3 אמר ר׳ יונתן. וכן מובא במ״נ ח״ב פכ״ט, ושם שיהא נקרע וכו׳ לפנות בקר לאיתנו. ורד״ק פ׳ ויכלו הביא א״ר יוחנן תנאי התנה וכו׳ שיהא נקרע וכו׳ לאיתנו לתנאי שהתנה עמו ועה״נ: תנאין התנה. אע״פ שגזר מתחילת ברייתו של עולם שיקוו המים אל מקום אחד, ובשמ״ר שם ג׳ א״ר אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה וכו׳ א״ל הקב״ה לא קראת מתחלה התורה מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו מתחלה שאני קורעו שנ׳ וישב וכו׳ לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו וכו׳, ודורש לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו, ובכי״א הגי׳ כן, ועי׳ במ״י לעיל צד 16, וכגי׳ הילקוט וכתיב יקוו וכו׳, מפרש לעיל צד 33 יקוו לי המים בפי׳ ב״ר כ״י: 5 עם כל שנברא. וכן מובא ברד״ק, ובמ״נ עם כל מה שנברא ועה״נ: אני ידי נטו. בשעה שאני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, והגי׳ מידי נטו וכו׳ הוא פירוש נוסף וליתא גם במ״נ וברד״ק שם ועי׳ גם במ״כ: 6 את הים שיקרע. וכ״ה במ״נ, ושם קיצר ולא הביא צויתי את השמים וכו׳ את השמש וכו׳ את העורבים וכו׳, וברד״ק הגי׳ את הים שיקרע לפני משה, והשמיט שם צויתי את השמים, וגם במ״נ וברד״ק לא הובאו הפסוקים כלל, והפסוקים לראייה על האור ועל האריות הובאו רק בכי״א וילק׳ מכירי, והן הוספה מאוחרת כנ״ל: 8 שלא יזיק. במ״נ וברד״ק ג׳ שלא תזיק ועה״נ: 10 הקורא למי הים. וסוף הפסוק וישפכם על פני הארץ, ולמה חזר וגזר שישפכו על הארץ, ומשני בשביל שייראו מלפניו. ובד״ר ומ׳ קהלת מובא דרש זה על ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם וכו׳ והאלהים עשה שיראו מלפניו, ובמ׳ קהלת הגי׳ נאמר יקוו וכו׳ וכל כך למה ותראה היבשה, ואפשר שדורש ותראה לשון יראה ועי׳ בחי׳ רד״ל: ב׳ פעמים. כתוב הקורא וכו׳ בעמוס כמו שציינתי ונכונה הגי׳ שלפנינו אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה, וכ״ה בירושלמי שם כנגד שני פעמים שיצא אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה ועי׳ בפי׳ מהרז״ו ולעיל צד 30 וצד 32: 12 ויתיראו מפניו. וכ״ה בד״ר לפי גי׳ הילק׳ יהושע שם: 13 בשביל וייראו וכו׳, במקרא שם פסוק ח׳ ייראו מי״י כל הארץ וכצ״ל, ושם ס״ז ח׳ וייראו אותו כל אפסי ארץ, ובכ״י הישנים

: כל אפסי ארץ וגו': בנוהג העולם אדם מפנה כלי מלא בריקם שמא אתמהא כלי מלא בתוך מלא אתמהא. כך העולם כולו מים במים אתמהא ואת א' למקום אחר אתמהא. אלא מיכן שהחזיק מועט את המרובה. והבוותה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (במדבר כ י) אמר ר' חנינא כמלוא פי כברה קטנה היה בה וכל ישראל עומדים שם אתמהא. אלא מיכן שמועט מחזיק את המרובה. והביתה קחו לכם מלא חפניכם (שמות ט ח) אמר ר' חנא וכי חפנו שלמשה מחזקת ח קמצים אתמהא לא דמי הדיא חפן להדא קמיץ. ההוא חפן תרי בההוא דקמיץ וכת' וזרקו משה [illegible] נמצאת חופן משה אתמהא מחזקת שמונה קמצים אתמהא. אלא מיכן שהחזיק מועט את המרובה. והביתה אמר ר' יוסי בר חלפתא אורך החצר מאה באמה וגו' (שם כז יח) וכל ישראל עומדים שם אתמהא. אלא מיכן שמועט מחזיק את המרובה. והביתה ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו' [illegible] ר' חנינא אמר זקפן בין בדי ארון ר' חמא אמר סמכן בין בדי ארון, רבנן

[illegible]

[illegible]

[illegible]

אמ׳ צימצמן בין שני בדי ארון, אמר להם יהושע מזה תדעו כי אל חי בקרבכם (שם שם י), ואף בירושלם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים, ר׳ שמואל בר׳ יונה בשם ר׳ אחא ארבע אמות לכל אחד ואחד, אמה מכל צד כדי שלא יהא אחד מהם שומע תפילת חבירו, ואף לעתיד כן ביום ההוא יקראו לירושלם וגו׳ (ירמיה ג יז) ר׳ יוחנן סלק למישל בשלמיה דר׳ חנינא אשכחיה יתיב דריש הדן פסוקא ביום ההוא יקראו לירושלם כסא יי׳ ונקוו אליה כל הגוים, [אמר לו ר׳] וכי מחזקת היא אתמהא, אמר ליה הקב״ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אכלוסיך [שנ׳ הרחיבי מקום אהלך (ישעיה נד ב)]:

י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ למה ארץ שרצתה לעשות רצונו. רב נתן בשם ר׳ אחא ח [ר׳ ברכיה בשם ר יצחק] אני אל שדי (בראשית יז א) אני שאמרתי לעולם דיי ולארץ דיי, שאילולי שאמרתי לשמים דיי ולארץ דיי עד עכשיו היו מתוחים והולכים:

2 אבות פ״ה מ״ה, יומא כ״א א׳, מדרש קהלת פ׳ כל הנחלים (א׳ ז׳) מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא לד 88) : 4 עי׳ פסיקתא רבתי פכ״א (ק״ג ב׳), פסיקתא פי״ב (ק״ח א׳), תנחומא מ״ב יתרו סי׳ י״ה, ספרי דברים פי׳ א׳, שיר רבה פ׳ טאלך (ז׳ ה׳): 7 ילקוט רמז ח׳: 8 לקמן פמ״ו, חגיגה י״ב א׳, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י״א לך לך סי׳ כ״ה מקץ סי׳ ע״ז, פדר״א פ״ג :

1 אמרין דו, ירי פא1 | יהושע] ~ לישראל ם | מזה תדעו] ממה שתחזיקו בין שני בדי ארון אתם יודעין פ, במה (ממה י) שהחזיקו (שהחזיק א1) שני בדי הארון (ארון ים) אתכם אתם יודעים וא1ים, ממה שהחזיקו שני . . אתם יודעין ששכינתו של הק״ב הוא ביניכם הה״ד ויאמר יהושע בזאת תדעון ד | ואף] פי (שם), אף דוים | 2 *בירושלם דם] בירוש׳ ל, ירושלם כן י, בירושלם כן ו | עומדים] דתנן ~ דפ, כדתנן ~ א1ם, דתגינן ~ וי, כדתגינן ~ י (שם) | בר ינה ו, בר׳ (בר א1) חנא דא1, בר חנה ם | 3 ⁰ואחד] ל׳ ד | אמה] וא1ם, ואמה די, ל׳ פי (שם) | אחד מהן ים, אחד פי (שם), אדם דא1, אדן מהן ו | תפלת חברו ים, תפילתו של חבירו ד | אף וא1י | לעתיד פ, לעתיד לבא דוים, לעה״ב א1 | כן] ו, ~ שנ׳ דפ | ביום ההוא] פ, בעת ההיא דוא1י (שם) ם | 4 ר׳ יוחנן—פסוקא . . ל׳ ים | סלק] פו, סליק דא1 | למישל דפא1, למשאול ו | בשלמיה] א1, שלמיה דפו | יתיב דריש] פ, יתיב דרש ו, דיתיב ודריש ד, דדריש א1 | הדן פסוקא] ו, הדין . . פא1. בהדין פסוק ד | 5 ביום ההוא] פוד1, בעת ההיא דא1 | *כסא—הגוים פ], כסא יי׳ דוא1, וגו׳ ל | *אמר לו ר׳ ל⁰דפו] אמר ליה ם, ל׳ ל | היא] פוי, ~ ירושלם כסא ה׳ ד | אתמהא ו, ל׳ דפי | 6 ⁰אומר] אמר ד | האריכי—אכלוסיך] פ, האריכי . . אוכלוסיך די, הרחיבי מקום אהלך אפתיי האריכי מיתריך קבלי אכלוסיך למה כי ימין ושמואל תפרוצי ם, הרחיבי . . אהלך ויריעות משכנותיך וגו׳ כי . . תפרוצי וגו׳ א1 | *שנ׳—אהלך ל⁰י1] ל׳ ל, שנ׳ . . אהלך וגו׳ כי ימין ושמאל תפרצי וגו׳ פ, הרחיבי . . וגו׳ . . תפרוצי י (שם), הרחיבי . . ושמאול תפרוצי וגו׳ ו, הה״ד הרחיבי . . אהלך למה כי . . ושמאל תפרוצי וגו׳ ד | 7 למה] ו ח, ~ נקרא שמה דא1 | שרצת ו | רצונו] רצון קונה | ר׳ נתן | 8 *ר׳ ברכיה—יצחק ל⁰ו], ור׳ . . יצחק דא1, ל׳ ל | אני] ~ הוא וחי | לעולם—דיי] לעולמי די י, לשמיים דיי ולארץ דיי ו, לשמים ולארץ די דפ, לעולמי די לשמים די ולארץ די ח, לעולם די לשמים ולארץ א1 | שאילולי—ולארץ דיי] ו, אלמלי . . ולארץ די ח, שאלמלא לא אמרתי די לשמים ולארץ א1, שאלמלא (שאלו לא י) כן די, אילולי דבר זה פ | 9 עד עכשיו מתוחין והולכין פ,

מזה תדעו. עש״ה שם בזאת תדעון, וגם בשאר גירסאות שציינתי שינו לשון הכתוב אתם יודעין, וכולם לפרש באו, ובגי׳ הדפוס בלבד נוסף עוד ששכינתו של הקב״ה ביניכם הה״ד וכו׳ ועי׳ בוי״ר: 2 ר׳ שמואל בר יונה. בוי״ר ד״ו ר״ש בר איניה ועח״נ ואגה״א ח״ג צד 111, ומהרז״ף כתב במבה״י קכ״ה ב׳ שעיקר השם אינא, ואינייא וינא ט״ס, ובמ׳ קהלת משובש ר״ש בר חובה, ושם ג׳ ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד ואמה מכל צד כדי שלא וכו׳ של חבירו ויטעה, ובמ׳ קהלת מ״ב הגי׳ ר״ש בר נחמני ועיי״ש, ובוי״ר ריוח ארבע אמות בין כל אחד ואחד אמה לכל צד כדי שלא יהא אחד מהן שומע קול חבירו מתפלל ועח״נ ופי׳ מהרז״ו: 3 ביום ההוא. במקרא שם בעת ההיא וכצ״ל וכן מובא לנכון הכתוב בוי״ר ופסי״ר שם, ונשתבש בכ״י הישנים כאן ובסמוך: 4 ר׳ יוחנן. בפסי״ר גרסינן ר׳ אלעזר בן עזריה ור׳ אליעזר המודעי הוי יתבי עסקין בהדין פסוק רכב אלהים וכו׳ מתיב ראב״ע וכו׳ א״ל חבירא הא כתיב בעת ההיא יקראו לירושלים וכו׳ אפשר לומר מחזקת היא ירושלים אלא הקב״ה אומר לה וכו׳, ובסגנון אחר בפסיקתא שם ראב״ע ור״א המודעי אחד אומר ומחזיק היה ההר וכו׳ והאחד אומר כישוב הקב״ה לירושלים וכו׳ ועי׳ גם בתנחומא מ״ב יתרו שם: אשכחיה יתיב. בוי״ר שם ואשכחיה דהוה עסיק בהדין פסוקא בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יי׳ ונקוו אליה כל הגוים, וכן השלמתי כאן הפסוק ועח״נ: 5 אמר לו ר׳. בכי״ל נוסף כן ביני שיטי ועח״נ, ובוי״ר הגי׳ אמר לו ומחזקת היא אותן, וגי׳ הדפוס משובשת ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 6 אכלוסיך. המון עם בל״י[1]), וכ״ה בפסי״ר הרחיבי וכו׳ אוכלוסיך, ובוי״ר ל״ג ליה, ובפסיקתא דורש כן על הר סיני א״ל הקב״ה הארך והרחב וקבל בני אדוניך: שנ׳ הרחיבי וכו׳. גם זה נוסף בגליון כי״ל, וכן הובאו הפסוקים בוי״ר א״ל המקרא אומר הרחיבי וכו׳ כי ימין ושמאל תפרוצי, ובכ״ז אפשר שסיום זה אינו מעיקר המאמר בב״ר, וכן ליתא בפסי״ר, ושם מסיים קבלי אוכלוסיך כדרך שאמר לסיני הארך אפתי (הרחיבי ת״י שם אפתי) קבלי מלאכי ועיי״ש: 7 שרצתה. דורש ארץ לשון רצון שרצתה לעשות רצון הקב״ה וכדדריש רב נתן בשם ר׳ אחא וכו׳: 8 ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק. כן הגהתי ועח״נ, ולקמן פמ״ו הגי׳ בכי״ל ר׳ נתן בש״ר אחא ר׳ אחא בש״ר יצחק, ובדפוסי׳ שם ר׳ נתן ור׳ אחא ור׳ ברכיה בש״ר יצחק: לעולם דיי ולארץ דיי, לקמן פמ״ו ג׳ בכי״ל שאמרתי לעולם דיי, ולפי גי׳ זו וגי׳ הילקוט עולם היינו שמים וארץ, וכן משמע בתנחומא מ״ב לך לך ושם ג׳ אני אל שדי אמר ר׳ אבהו כיון שברא הקב״ה את עולמו ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים שנ׳ וימתחם כאהל לשבת אילולי שאמר להם די היו נמתחים והולכים עד שיחיו המתים אמר לו הקב״ה לאברהם אני הוא שאמרתי לעולמי די וכו׳, ובחגיגה שם בשעה שברא הקב״ה את העולם היה מרחיב והולך וכו׳ עד שגער בו הקב״ה וכו׳ והיינו דאמר ריש לקיש וכו׳ אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולם די וכו׳, ובפדר״א שם שדי שאמר לשמים די ועח״נ כאן ופמ״ו: 9 מתוחים

1) ὄχλος.

ולמקוה המים קרא ימים והלא ים אחד הוא, מה ת"ל ולמקוה המים קרא ימים, אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידן ומאספמיא:

ט יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו׳ תני בשם ר׳ נתן ג׳ נכנסו לדין ויצאו ד׳ מחוייבים, 5a
אדם וחוה ונחש [נכנסו לדין] ונתקלקלה הארץ עמהם ארורה האדמה (בראשית ג יז) שתהא מעלה לו דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים וזבובים, ותעלה לו גמל. אמר ר׳ יצחק מגדלאה אף הוא יש בו הנאה, ולמה נתקלקלה, ר׳ יהודה בר׳ שלום אמר שעברה על הציווי שכך אמר הקב"ה תדשא הארץ וגו׳ [עץ פרי] מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל, והיא לא עשת כן אלא ותוצא הארץ דשא עשב מזריע וגו׳ [ועץ עושה פרי] הפרי נאכל ואין העץ נאכל, ר׳ פינחס אומר הוסיפה על הציווי, סמכה

1 ילקוט סס, ספרי עקב פי׳ ל"ט : 3 ילקוט רמז ל"ב, ירוש׳ כלאים פ"א כ"ז 3 : 4 לקמן פ"כ, ועי׳ פ"י: 6 ילקוט רמז ק׳ ; 7 עי׳ ספרא בחוקותי פ"א:

עד . . מותחים והולכים ן, עד . . נמתחין והולכין א[1], עדיין היו שמים וארץ נמתחין והולכין י, עדין היו מותחי׳ והולכים ח, היו מותחי׳ והולכין עד עכשיו ד | 1 והלא] א"ר יוסי בר׳ (בן פא[1], ביר׳ ן) חלפתא ~ דפוא[1] | מה] א[1], ומה דפו | ולמקוה—קרא] פו, ל׳ דא[1] | אינו] פא׳י, לא דו | 2 הדג ן | לעולה מצידון דו, ומצידן י, לטעם דג העולה מצידון א[1], ל׳ פ | ולעולה (לעולה פי) מאספמיא דפא׳י, ולעולה מאספנייה ן | 3 תניא א | שלשה פוח | ויצאו ארבעה וח, וד׳ יצאו ד | חייבין וא | 4 אדם] פוא׳. ואלו הן ~ ד | *וחוה ונחש דפא] וחוה והנחש ן, נחש וחוה ל | **נכנסו לדין] ל׳ ל | ונתקללה הארץ פו׳, ויצתה הארץ חייבת א | ארורה] ו, שנ׳ ~ ל[0]דפא | האדמה] ~ בעבורך דוא | 5 לו] לך דוא, ל׳ פ | ופרעושין וזבובין פו, וזבובין ופרעושין ד | ותעלה—גמל] חא, ותעלה לך גמל פו, ל׳ ד | הוא] פוח, הן ד, אלו א | 6 בו] פוח, בהן דא | הנייה פוא, הנאה גמולה להסקה ה | נתקללה | ר׳ יהודה בר׳ שלום] ר׳ יהודה (יודה ן) בר׳ (בר א) שלום ור׳ פינחס ~ דוא[2] | שעברה] לפי ~ פ, מפני ~ א | *הציווי ן] הצווי דפי, הציוי ד[1], הצוויי ל | אמר] א[1], ~ לה פוא[2]י | *הקב"ה דואי] ~ ויאמר אלהים לפ | 7 *עץ פרי עושה פרי י, ל׳ לד | נאכל] יהא ~ ח | יהא] ח, ל׳ דפואי | עשת] פו, עשתה דאי | 8 *ועץ עושה פרי ן] ל׳ לד | ואין העץ] פי, והעץ אינו דא[2], והעץ לא א[1] | נאכל] ~ ואם עשת שמא לא יענש פ | אמר ד | * הציווי דו] הציוי לד[1] | סמכה] שמחה ל[0], סברה א |

והולכים. וכ"ה לקמן פ"י בכי"ל מכוללים היו המעשים והיו מתוחים והולכים ועח"נ: 1 והלא ים אחד. בשאר כ"י ובדפוסים הגי׳ א"ר יוסי בן (בר) חלפתא והלא וכו׳ ובספרי שם ר׳ יוסי המשולם אומר וכו׳ והרי ים אחד הוא שנ׳ יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד מה ת"ל ולמקוה המים קרא ימים מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור ולא העולה מצור לעולה מאספמיא. ובילק׳ עקב ר׳ תתנ"ט ג׳ שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצידון ולא העולה מצידון לעולה מפמייאס. ועי׳ מקואות פ"ה מ"ד לא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה וכו׳: 2 העולה מעכו. בפירש"י עה"ת מובא העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא ועי׳ בזכור לאברהם שם. ובכי"ל כתוב מצידן חסר וי"ו וכ"ה בילקוט וכן איתא בצידן בפסיקתא פכ"ב (קמ"ז א׳) ושיר רבה פ׳ נגילה (א׳ ג׳), ובירוש׳ ברכות פ"ג ו׳ א׳ ויוצא אחר רבו לצידן, ואספמיא הנזכרת כאן היא העיר פניים או פניאס[1]) בצפונה של א"י (ועי׳ לקמן פס"ג) ויש אצלה ים והוא ים אספמיא (ב"ב ע"ד ב׳, ולפי הגי׳ בילק׳ תהלים ר׳ תרצ"ז ימה של פמיאס, ובמ׳ תהלים כ"ד סי׳ ו׳ ימא דאספמיא, ובירו׳ כלאים פ"ט ל"ב ג׳ כתובות פי"ב ל"ה ב׳ ימא דאפמיא) שנמנה בין שבעה ימים שמקיפין את א"י או שא"י יושבת עליהם, ועי׳ מ"ח חלק י"ז צד 376, קרויס צד 91 וצד 463, ולדעת הג׳ שי"ר ערך מלין צד 180 כיוונו חז"ל במקומות אלו לעיר אפמיא על שפת נהר ארונטיס. והח׳ באכער כתב לי שמלשון המאמר שלפנינו משמע שאספמיא כאן היא אצל הים הגדול או קרוב לו כמו עכו וצידן ועי׳ גי׳ כי"ו וצ"ע: 3 ויאמר אלהים תדשא. כאן מתחיל כי"א ב׳ ורוב נוסחאותיו מסכימות לכי"א א׳ ואין ספק אצלי ששניהם נובעים מטופס אחד ובכל מקום ששני הכי׳ שווים זה לזה ציינתי שניהם בח"נ בסי׳ א, וגם בכי"א ב׳ נסמן הפרשה שלאחר פרשה זו במספר ה׳, וכן שם מספר הפרשיות חסר אחד עד פכ"א ויאמר וכו׳ הן האדם וכו׳ ועי׳ במ"י לעיל צד 30: תני בשם ר׳ נתן. בירושלמי מהופך סדר המאמרים וגרים שם ואם כן למה נתקללה הארץ ר׳ יודן בר שלו׳ אמר וכו׳ ר׳ פינחס וכו׳ על דעתיה וכו׳ שם כאיניש דאמר וכו׳ ומסיים שם ואתיא כיי ר׳ נתן ג׳ נכנסו לדין וארבעה יצאו מקוללין ארורה האדמה בעבורך (ול"ג שם שתהא מעלה לו וכו׳) וכבר כתב מהרז"ף במבה י ג"ב ב׳ ישגי׳ הירושלמי קשה להולמה ונכון הסדר שלפנינו: 5 דברים ארורים. לקמן פ"י חושב יתושים וכו׳ לדברים שנראים כאילו הן יתירים בעולם עיי"ש: ותעלה לו גמל. לקמן פ"כ הגי׳ בכי"ל ותעלה לך גמל ועח"נ, ומוסיף שם אף הוא יש בו הנייה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו וכ"ה שם גם בדפוסי׳, וכאן השמיטו המלות ותעלה לו גמל ושבשו והגיהו אמר ר"י וכו׳ אף הן יש בהן כאלו יש הנאה ביתושים וכו׳ ועי׳ גם ביפ"ת ובפי׳ מהרז"ו, וקשה להבין מה טיבו של גמל כאן ואיך חשביהו בכלל דברים הארורים, ובפי׳ ב"ר (והגי׳ בכי"ט ג"כ ותעלה ל"ו, ובנדפס ותעלה לך) כתב שמתריז לפני בני אדם וספק למורה אם הוא גמל או חיה אחרת, ויש שהגיהו עפ"י רש"י עה"ת פ׳ ארורה האדמה וכו׳ ותעלה לך נמלים. אך ברש"י שם מובא נמלים במקום יתושים, וגם לא יתכן לפי מה שמשיב אף הוא יש בו הנאה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו ועי׳ עוד לקמן פ"כ ביד"מ ומ"כ ופי׳ מהרז"ו, ומחוור פירוש המאמר עפ"י משנת דר"א שם שנתקללה הארץ אחר בריאת העולם שתהא מעלה לו דברים ארורים כגון יתושים וכו׳ שהם מתהווים מעפר לצער את האדם. ומקשה ותעלה לו גמל שתעלה ג"כ בריה גדולה כגמל לצערו ולהזיקו (וכלשון הגמרא שבת ק"ז ב׳ ההורג כינה וכו׳ כהורג גמל וכו׳ עיי"ש וסנהדרין ס"ז ב׳ בריה פחות מכשעורה וכו׳ אפילו כגמלא נמי וכו׳) ומשיב שבריה גדולה היה מוכרה ונהנה וכו׳ ולכך נתקללה האדמה שתעלה דברים שאין בהם שום חפץ: 6 נתקלקלה. בכי"ל מוגה כאן נתקללה כמו שהגי׳ בדפו׳ וילק׳ ושאר כ"י וירוש׳ ובסמוך גם בכי"ל, ולעיל איתא ונתקלקלה גם בד"ו: שעברה. בירושלמי ע"י שעברה על גזירותיו של הקב"ה תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע והיא לא עשתה אלא ותוצא הארץ וכו׳. והוספתי עץ פרי וכן בסמוך ועץ עושה פרי ועח"נ וילקוט ורש"י עה"ת: 8 סמכה. סמכה דעתה לעשות וכו׳, ורי"ג כתב שגי׳ הר"ן ז"ל (ר"ל ר׳ נסים ביבאש

[1]) *Πανέας*.

לעשות רצון בוראה. עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות. על דעתיה דר' יהודה ניחא, על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה. אלא כאינש דאמר לייט ביזה דהכדן איינק:

יג) ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי יום שנבראו בו גיבורים היך מה דאת אמר שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם (יחזקאל כג כג), כיון שנברא הברזל התחילו אילנות מרתתים. אמר להם מה לכם מרתיתים עץ מכם אל יכנס בו ואין אחד מכם ניזוק:

פרשה ו

א יד) ויאמר אלהים יהי מאורות. ר' יוחנן פתח עשה ירח למועדים (תהלים קד יט) א
אמר ר' יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד. אם כן למה נבראת לבנה. למועדים כדי לקדש בה ראשי חדשים ושנים. ר' שילא דכפר תמרתא משׁ' ר' יוחנן אף על פי כן שמש ידע

2 פסיקתא פ' זכור (כ"ג ב'), פסיקתא רבתי שם (מ"ח ב'), תנחומא ע"ב ותנחומא תלא סי' ד': 3 ילקוט רמז ח', ועי' מדרש כונן: || 6 ילקוט רמז ח', ילק' מכירי תהלים ק"ד סי' כ"ג, פסיקתא פ' החודש (מ"ח ב'), פסיקתא רבתי שם (ס"ז א') ועי' מדרש תהלים ק"ד סי' ס"ז, חולין ס' ב': 8 ירוש' ר"ה פ"ב נ"ח ב':

1 ועץ א | אפילו ל' א | פירות] ~ באותה שעה א | לדעתיה פ, לדעת ח | ר"ח | יהודה] פ, ~ בר' (ביר' ו, בר א[2]) שלום וא, בר' שמעון ד | לדעתיה פ, אלא על דעתיה ד, לדעת ח, ועל דעת ו | 2 ר' ח | נתקללה] ~ הארץ וא | כאנש פוי, כאיניש דא[1] | לייט ביזא דכן איינק (אוניק) ע, ליט ביזה דהכדן אינק פ, ליט בזה דהכן דהדין יניק ו, לייטן ביזיא דהדין (דהכדין י[1]) איינוק י, לייטין ביזייה דהכדין איינק ח, יהון לייטין ביזייא דהדין יניק ד | 3 כד"א פאי | 4 וכיון וא[1] | ברזל י | מרתיתין ו | אמר להם] ~ הב"ה י, הברזל א | מה אתם מרתתים א[1] | 5 *עין מכם ל[i]דפוי] עצמכם ל, עצים א | כון] י, בי דפוא | מהם א || 6 עשה] כת' ~ פ | למועדים] ~ שמש ידע מבואו פ | 7 בלבד] ~ מארת כת' פמ | אם—כדי] אבל הלבנה למה נבראת מ | 8 לקדש] לעבר מ | בה] פחא[1]שמ, בחשבונה ד | ראשי—ושנים] שנים ולקבוע חדשים מ | שילא] פאמ, שילה ד | דכפר] איש דכפר פמ | משום פ, בשם דא | אף—כן] פאיש, אע"פ שעשה ירח למועדי' ד |

דודו של רי"ג) סברה. ובירוש' שמחה בציוויה והוסיפה אילני סרק ועח"נ: 1 ניחא. שנתקללה לפי שעברה על הציווי, ובירוש' ג' על דעתיה דר' יודן בר שלום יפה נתקללה הארץ על דעתיה וכו': 2 לייט ביזה וזכו'. ארור הדד שבזה היניק ועי' דל"א להח' דאלמאן צד 257 וצד 267, וכ"ה בירוש' בלשון יחיד ליט ביזא דכן איינק, וגי' הערוך עי' ע' בז א' ושם הערה א', ובפסי"ר שם הועתק או מן הדד שזה הניק, ובדפוסי' בלשון רבים יהון לייטין וכו' ארורים שדים שזה ינק, ובד"ו הגי' יניק ובדפ"ר ייניקי, ובמ"כ הגיה מינק והדפיסו אחריו במ"ס מניק או מניקי, ובפסיקתא שם ליטין ביזיא דהכדין אוניק, ובתנחומא מ"ב לייטין בזייה דהדין יינקין ונוסף שם פי' ארורין שדים שהניקו כזה ועיי"ש הערה ל"ב ובתנחומא שם ורש"י עה"ת פ' ארורה האדמה, ולקמן סוף פצ"ח בנוסחת הדפוס דורש ברכת שדים ורחם יתברכון דדיא דהכין אוניקו וכו'. והוראת מלת ביזא עי' בהוספות הח' פליישער בעמת"ר ח"א צד 419: 3 יום שלישי. וכן דורש לעיל פ"ג צד 24 יום אחד ולקמן סוף פ"ט יום הששי, והיכא דאיכא למדרש דרשינן: גיבורים. בכי"פ נוסף בגוף הספר פי' אילנות גבוהים, ובמדרש כונן (ביה"מ ח"ב צד 25) איתא יום שלישי ברא כל עצים ואילנות וכו' כיון שראו ארזי לבנון ואילנות בשן וכל אילנות הגבוהים כי נבראו תחלה בארץ מיד גבהו למעלה וגאו בעצמן אמר הקב"ה אני שונא גאון וגובה וכו' מיד ברא הר הברזל וכו' א"ל הקב"ה למה תבכו וכו' מכם יצא בית יד לגרזן שיקצוץ אתכם ואעשה אני כי אתם תשלטו בו וכה, ועי"ע ריש מדרש אלה אזכרה (ביה"מ שם צד 64): 4 אמר להם. הקב"ה אמר לאילנות ועי' גי' הילקוט וכן ג' שם אל יכנס בו: 5 עץ מכם וכו'. מאמר זה דוגמתו סנהדרין ל"ט ב' והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא, וסא"ר ריש פכ"ט שאין האילן נעקר אלא בבן מינו, ובכי"ל כתוב עצמכם ומוגה ביני שיטי ץ ר"ל עץ מכם:

פרשה ו. בכי"א א' וב' פרשה ה' ועי' במ"י לעיל צד 30 וצד 38 : 6 ר' יוחנן פתח. הפתיחה נקראת על שם ר"י ע"ש התחלתה אמר ר"י לא נברא וכו', ובשתי הפסיקתות היא פתיחה ראשונה לפ' החודש ושם ל"ג ר"י פתח: 7 גלגל חמה בלבד. וכן מובא במנוה"מ סי' קל"א. ובשתי הפסיקתות מוסיף יהי מאורות מארת כתיב ועח"נ, וכן מפרש במ"כ שדייק כאן מדכתיב יהי מארת חסר דמשמע מאור אחד, וביפ"ת כתב שאפשר שמדייק מדכתיב יהי מארת ול"ק יהיו. אבל אינו דרך המדרש להביא בתחלת הפתיחה ראייה מפסוקי הפרשה שדורש בה, ובירו' תעניות פ"ד ס"ח ב' דרשו מארת כתיב לשון מארה שאנשי משמר היו מתענין ברביעי על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם ועי' ברש"י עה"ת, ובילקוט העתיק לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנ' יהי מאורות מארת כתיב א"כ למה נבראת לבנה אלא צפה וכו', ואינו מוכח אם דלג מן א"כ למה נבראת וכו' עד א"כ למה נבראת וכו' או שהעתיק רק סוף הפתיחה, ועי' למטה שגי' הילקוט מסכמת יותר לסגנון הפסיקתות והציון ב"ר ליתא בילקוט דפ"ר ונ"ל שהעתיק כאן מן הפסיקתא כמו שהעתיק משם פתיחה זו בילק' תהלים ר' תתס"ב, ושם איתא הציון פסיקתא גם בדפ"ר, ובכי"ו קיטע עד ר' ברכיה בשם ר"ס לקמן (צד 41) והסופר רמז אל הפסיקתא ריש פ' החודש גרשה (?) דראשה דהחודש עד מטי ר' ברכיה בשם וכו', וכן מצאתי אות באות גם בכי"נ: 7 נבראת לבנה. במנוה"מ ג' נברא גלגל לבנה: כדי לקדש בה. וכ"ה במנוה"מ ועח"נ, ובשתי הפסיקתות הגי' אלא לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים, וכן מובא בשבלי הלקט סי' קס"ח וכן שם כגי' הפסיקתא ידע מבואו מכאן שאין מונין ללבנה אלא א"כ שקעה חמה ונ"ל שהציון שם ב"ר ט"ס הוא וצ"ל פסיקתא, ועי' עוד תר"י א' וב' ופירש"י ותרג' תהלים שם, ובמ' תהלים מ"ב שם הגי' אמר ר"י לא היה העולם ראוי להשתמש אלא בשמש הזה בלבד ולמה עשה הירח בשביל המועדים שנ' עשה ירח וכו', ובחולין שם אמרה ירח וכו' א"ל זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים וכו' א"ל יומא נמי א"א דלא מנו ביה תקופתא דכתיב והיו לאותות וכו': 8 דכפר תמרתא. בפסי"ר איש כפר תמורתה ועח"נ: אף על פי כן. כ"ה הגי' הנכונה ועח"נ, ומפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס אע"פ

מבואו (שם שם) משמש ידע מבואו. אין מונים ללבנה אלא משתשקע החמה. יוסטא חברא מש' ר' ברכיה ויסעו מרעמסס [בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש] וגו' (במדבר לג ג) ואם ללבנה תמנה עד כדו לית ליה אלא תלת עשר מטמועיין. הוי אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה. ר' עזריה מש' ר' חנינא לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד. ואם כן למה נבראת לבנה. אלא צפה הקב"ה שאומות העולם עתידין לעשות אותן אלוהות. אמר הקב"ה מי שהן שניים מכחישין זה את זה

5 עי' ויקרא רבה פל"א סי' ט', מדרש תהלים י"ט סי' י"א :

1 מדרשמש א | יוסטא] פ, יוסטי ד | משום פ, משם א^{2}. בשם ד | 2 ויסעו] כת' ~ פא^{2}, הרי הוא אומר ד | *בחדש—וגו'] וגו'] ל | יום ל' ד | 3 את (אתה ד) מונה דפא^{2} | כדו] פא^{2}ער. כדון דש | ליה] פ, לה דא^{2}ע, בה ר | אלא ל' א^{2} | תלת עשר] ר^{1}, י"ג ע, ארבע עשרה דפ, ארבעה עשר רש^{2}, ט"ו א^{2} | מטמועין דפעש, משוקעין א^{2}ר | משתשקע] משקיעות פ | 4 בשם | חנינא] פא, ־נה ד | ואם] פ, אם דא^{1} | צפה] חר, שצפה פא, מלמד . . ד | 5 שאומות—עתידין] פי. שעתידין אומות העולם דא^{2} | לעשות *אותן פה] לעשותן די, לעשות ל | משהן ח, מה משהן פ, מה אם א^{2}, מה אם מי שהן ד | שנים ד, שניהם משוקעין א | מכחישין] חא, ומכחישין דפ |

שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו אין מונין בה אלא מהשמש ידע מבואו משתשקע (כ"ה בדפ"ר), ונ"ל שגי' הדפוסים היא הגהה עפ"י פירוש זה, ובפסיקתא (עיי"ש הערה ו') הגי' אע"פ כן שמש ידע מבואו מכאן שאין מונין ללבנה וכו', ובמ' תהלים א"ר שילא מכפר תמרתא בשם ר' י אעפ"כ אין מונין ללבנה אלא משקיעת החמה, ובירוש' שם ר' שילה דכפר תמרתה בשם ר' [יוחנן] עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משמש ידע מבואו עשה ירח למועדים ועי' ר"ה בבלי כ"ה א': 1 אלא משתשקע החמה. שאין מונין ממולד הלבנה וגם אין ממתינים למנות עד שתהא נראית בעליל כמו שדורש בשם ר' ברכיה ויסעו וכו', ובשבלי הלקט שם כתב זו הוא תשובת השואל מאחר שכל חשבונינו עפ"י הלבנה למה אין מחשבין מעת לעת למולדתה אלא שאנו מחשבין היום משקיעת החמה וכו' והימים הולכין אחר זריחת החמה ושקיעתה וכו': 3 מטמועיין. שקיעות החמה, וכן ת"י דרך מבוא השמש (דברים י"א ל') מטמעא דשמשא, ולקמן בכי"ל פס"ג עם מטמעי שימשא בערובת שבתא, ועי' ערוך ע' טמע, וגם שם הגי' אלא י"ג מטמועין, והיא הגי' האמיתית, ולא ארבע עשרה או ארבעה עשר כמו שהגי' גם בשתי הפסיקתות, דהראיה שהביא מפסוק ויסעו וגו' הוא כמו שמפרש בפי' ב"ר דקים לן ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים יום ה' היה (עי' מכילתא בשלח מס' ב' פ"א ומס' ד' פ"א, שבת פ"ז ב', פדר"א פ"ט) ומולדו היה ביום ד' אחר חצות (תנחומא מ"ב בא סי' י', ילק' בא ר' קצ"א, ועי' פסיקתא שם נ"ד ב', פסי"ר שם ע"ח א'), וגמירי כל חודש שנולד משש שעות ולמעלה אין כח בעין לראותו (תנחומא מ"ב פסיקתא ופסי"ר שם ועי' ר"ה כ' ב') ואותו מולד ניסן כיון שנולד לאחר חצות ביום ד' לא נראה בעליל עד ליל ששי (ועי' גם במ"כ ואם ללבנה את מונה, והוא מליל ו', לא תמצא עד יום ה' שבו יצאו ישראל ממצרים אלא תלת עשר מטמועין, שהרי בתחילת ליל ה' נשלמו רק י"ג ימים שלמים והיה אותו יום ה' י"ד ניסן ואיך קורא אותו הכתוב ט"ו לחודש (וכ"ה במ' תהלים שם א"ר ברכיה בחמשה עשר יום וכו' אין בו אלא ארבעה עשר והוא אומר בחמשה עשר), מזה אנו למדין שאנו מונין משתשקע החמה ביום ד' שבו היה מולד, והיה ר"ח ביום ה', והשקיעה הראשונה שאנו חושבין יום ה' בערב, והשקיעה הי"ד שבה נשלמו י"ד ימים לחודש היתה ליל ה' שבו יצאו ממצרים, ובעצם היום הזה יצאו והוא ט"ו לחדש ניסן, וכן מוכח נמי מירושלמי שגי' כי"ל וערוך היא הגי' הישרה דגרסינן שם א"ר ברכיה כתיב ויסעו וכו' כד יטמע בלילי מועדא (כששקעה החמה בליל פסח) ארבע עשר מטמיעין אית בה הוי משקיעת החמה את מונה ללבנה ע"כ, ובסוגיין בב"ר דקס"ד ללבנה את מונה ולא משקיעת החמה אי אפשר לומר שאית בה עד כדון ג"כ ארבע עשרה מטמועין, וגם בפי' ב"ר כי"ט ג' עד כדו לית בה אלא תלת עשר משוקעין (ושם בסוף המאמר משוקעין לשון שקיעת החמה ל"א מטמועין מתורגם בתרגום ירושלמי ויהי השמש באה והוה שמשא מטמע, והגי' משוקעין איתא גם בכי"א ב', ובפסי"ר משוקעות. ובפסיקת' משוקעת), אך מסיק שם כמו בפי' ב"ר שבדפוס לפיכך אם אתה מונה ללבנה משנראית לא תמצא מר"ח וכו' אלא י"ד שקועות וכתיב בחמשה עשר יום וכו', ונראה שט"ס נפל בסוף דבריו, ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א מתחיל פירוש הפרשה עד כדו וכו' משוקעין דקים לן ניסן וכו' ול"ג בברייתא דשמואל ירחינאה (ועי' בכתבי צונץ ח"ג צד 248) וכן ל"ג שם וגם בסדר עולם מפורש שאותו חמשה עשר שנסעו מרעמסס יום ה' היה וכו' (ובס"ע שלפנינו פ"ה איתא בי"ד יום בו שחטו ישראל את פסחיהן וכו' ויום חמישי היה וכו' ממחרת הפסח ערב שבת היה נסעו מרעמסס וכו' וכן שבת פ"ח א' ת"ש דתניא בס"ע בחמשה עשר יצאו ואותו היום ע"ש היה ועי' לקח טוב שמות י"ד ג' ט"ז א' וכ"ג, ועם פי' ב"ר הנדפס מסכימים הרבה מן הראשונים שהביאו בשם ס"ע שביום ה' יצאו ישראל ממצרים ועי' במבוא לס"ע להר"ר ראטנער צד 116 וצד 140 ובס"ע שהו"ל פ"ה הערה י', והוא חוה דעתו שגירסא מוטעת נזדמנה להם, והגי' הישרה היא שלפנינו בס"ע, ואולם העיר שבכ"י מינכן שבת שם חסר המאמר ת"ש דתניא בס"ע וכו' ועי' ד"ס וגם בעין יעקב שבת שם חסר כל המאמר. ויעוד העיד שבשני כ"י הגי' בס"ע שם בי"ד בו שחטו וכו' ויום רביעי היה וכו', וכ"ה בילק' שמות ר' קע"ב, והח' מארכס כתב לי שגי' זו מקוימת ג"כ עפ"י כ"י אחרים, ובסמוך הגי' שם בס"ע ד' קונשטנטינא ולמחרת יום ד' ויסעו בני ישראל וכו' ויום חמישי היה, וכן בכי"א ולמחרת וכו' נסעו מרעמסס ויום חמישי היה, ויעוד בשני כ"י ולמחר נסעו וכו' ביום חמישי ובהמשך הפרשה שם הגי' בד' קונשט' וא"בעה כ"י ויום רביעי היה נהוא היה י"ט אחרון של פסח ועי' גם בילקוט שמות שם) וכן ליתא בפי' ב"ר כי"ט וכי"א מה שנוסף בפי' הנדפס וקשיא לי הא מנא לן וכו' והא לא קושיא וכו' ומה שמובא שם בסוף המאמר והוא שייסד הפייט (ר"ל הקלירי בקרובה לפ' החודש) קץ מולדו חל וכו' ועי' בשבלי הלקט שם ובפסי"ר שם הערה ד', ובעל עמת"ר העיר בע' מטמעא על גי' הערוך ופירשה לנכון ובעמת"ל ח"ג צד 91 נדחק לפרש כגי' הדפוסים, ומהרז"ו פי' אם ללבנה אתה מונה היינו ממולדה עד כדון לית בה אלא ארבעה עשר משוקעות בתמיה והרי יש כבר בה חמשה עשר משוקעות, ולא משמע כן מלשון המדרש ואהיכא קאי דמקשי ואם וכו' לית לה אלא י"ד בתמיה, ואם כפירוש זה לא היה נעדר כאן מלת אתמהא כסגנון המדרש, ובירושלמי שם גריס עוד א"ר סימון והיו ע"י זה ועי' זה א"ר יוחנן ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ר"ש בן לקיש אמר ההדש עד שיהיו כולו מן החדש וכו': 4 גלגל חמה בלבד. בשתי הפסיקתות מוסיף גם כאן יהי מאורות מארת כת', ושם הגי' אם בשעת שהם שנים והם מכחישי' וכו' וכן העתיק בילקוט: 5 מי שהן. וכן כתוב בכי"ל לקמן פי"ב מי שהוא בונה וכו', ריש פכ"ח מי שהקב"ה הופך וכו', פל"ט מי שנטה אהל שרה, פנ"ה מי שהקב"ה מתהא וכו', ובתנחומא מ"ב בראשית סי' ד' מי שמזכיר וכו', ועי' לעיל צד 5 מי אתי :

אומות העולם עושין אותן אלוהות. אילו היה אחר אחמהא על אחת במה וכמה אתמהא. ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון שניהם נבראו להאיר שנ׳ והיו למאורות וגו׳:

והיו לאותות אילו שבתות. ולמועדים אלו ג׳ רגלים. ולימים אלו ראשי חדשים. ושנים זה קידוש שנים:

ב טז) [ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים] לך יום אף לך לילה וגו׳ (תהלים עד טז) לך היום מקלס לך הלילה מקלס. מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך. בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אף לך לילה. בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום. בשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה. עשיתה לנו נסים ביום ואמרנו לפניך שירה ביום ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום וגו׳ (שופטים ה א). עשיתה לנו נסים בלילה ואמרנו לפניך שירה בלילה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט). לך נאה לומר שירה ביום ובלילה. למה שאתה הכינות מאור ושמש (תהלים שם שם) ואתה עשית את שני המאורות הגדולים: ר׳ תנחום ר׳ פינחס בשם ר׳ ג

5 ילק׳ שופטים ר׳ מ״ג. ילק׳ ישעיה ר׳ ס״ב (תל״ו), ילק׳ מכירי תהלים ע״ד סי׳ י״ב: 7 מדרש תהלים י״ח סי׳ ה׳: 12 ילקוט כאן ס׳, ילק׳ מכירי ישעיה ס׳ ה׳, ועי׳ חולין ס׳ ב׳, שבועות ט׳ א׳, פדר״א פ״ו ופנ״א:

1 ואומות א[1], אע״פ כן אומות א[2] | היה] פ׳, היו ד׳, היה שוקע א | אתמהא ל׳ | אתמהא ל׳ | 2 והיו למאורות [ברקיע השמים ו׳, וכתי׳ א] ויתן אותם אלהים ברקיע השמים דפוא | השבתות ו | ג׳] א, שלש ד׳, שלשה פו | *ושנים פוחא] ולשנים לד | 4 זו א[2] | השנים ח | 6 היום] יום א[2]י (ישעיה) | לך] י, ולך דוא, אף פ | לילה א[2]י (שם) | מקלסת אי | היום] הלילה וי (שופטים) מ | הלילה] היום וי (שם) מ | בשעה—לך לילה ל׳ מ] 7 לנו] עמנו פ | בשעה י (שם) | לנו] עמנו פ | 8 לנו] עמנו א[1] | אני אומר א[1]מ | לך מ | שירה ביום] ~ הה״ד ותשר . . י (שופטים), שנ׳ ותשר . . י (ישעיה) | ובשעה דפוא | לנו] עמנו א[1] | אני אומר א[1]מ | לך מ | 9 שירה בלילה] ~ הה״ד השיר . . י (שופטים), שנ׳ השיר . . י (ישעיה) | עשיתה—לפניך] עשית . . אמרנו לך מ, נס ביום פ | ותשר] שנ׳ ~ פאמ, הדה היא ~ ו | *וברק—וגו׳ ד] וגו׳ ל | 10 *עשיתה—לפניך] שעשתה—לפניך ל׳, עשית (כשעשית א[2], וכשעשית א[1]) . . לפניך דוא, עשית . . אמרנו לך מ, נס בלילה פ | השיר] שנ׳ ~ אמ, דכת׳ ~ פ, הדה היא ~ ו | 11 **התקדש] התחדש ל | ובלילה] מ, ובליל פ, לך נאה לומר שירה בלילה ד׳, ולך נאה . . וי (שופטים) | למה ל׳ מ | 12 המאורות הגדולים (המאורות ד׳)] ~ שנ׳ ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים פ, שנ׳ ויעש . . הגדולים וגו׳ דמ, ויעש . . הגדולים א[2], ויעש . . הגדולים את המאור הגדול וגו׳ ו | ר׳ תנחום] ר׳ יודן בשם ר׳ תנחום פ, ר׳ יודן בשם ר׳ תנחום בר׳ (בר מ) חייא דמ, . . ביר׳ חייה ו, ר׳ יודן בש״ר תנחום בש״ר חייא א[2] | ר׳ פינחס] פו, ור׳ . . דאמ |

2 שנ׳ והיו למאורות. והיו משמע שניהם יהיו למאורות, וס״ד להאיר על הארץ, ונראה שזהו סיום הפתיחה ולכן ל״ג בכי״ל הפסוק ויתן אותם וכו׳ שנוסף בדפוסי׳ ושאר כ״י ובפסיקתות, ואח״כ מתחיל דבור בפ״ע ודורש לאותות ולמועדים וכו׳, ובשתי הפסיקתות חברו עוד דרש זה אל הפתיחה וסיימו שם שיהיו או״ה מונין לחמה וישראל ללבנה החדש הזה לכם (כ״ה לנכון בפסי״ר) כדי להסמיך הפתיחה לפ׳ החדש הזה וכו׳, ויתכן שגם מסדר ב״ר לקח פתיחה זו מן הדרשות על הפרשיות שהיו לפניו, וממקור אחד שאבו הוא ומסדר הפסיקתא הישנה: 3 אילו שבתות. בשתי הפסיקתות ג׳ אלו השבתות דכת׳ (שנאמר) כי אות היא וכו׳ (ועי׳ עירובין צ״ו א׳ ובפירש״י שם ד״ה מי, ובילקוט העתיק דכת׳ ביני ובין וכו׳) ולמועדים אלו ימים טובים (ובילק׳ מוסיף דכת׳ אלה מועדי י״י ואחר ראשי חדשים מוסיף דכת׳ עד חדש ימים) ושנים אלו ראשי השנים: 5 ויעש אלהים וגו׳. כן הוספתי, והביא כאן כל המאמר לך יום וכו׳ משום שמסיים בו ואתה עשית את שני המאורות הגדולים, ונמצאו עוד בב״ר מאמרים כסגנון הפתיחות כמו בפי״ט כת׳ והמה כאדם עברו ברית וכו׳ עיי״ש, בפכ״ב כת׳ חרב פתחו רשעים וכו׳ ובפ״מ בכי״ל פ׳ וינגע וכו׳ צדיק כתמר יפרח וכו׳ ועי׳ מ״ח חלק ל״ט צד 483: 7 בשעה שאתה עושה. בילק׳ שופטים וישעיה הובאו בדרש זה הפסוקים ותשר וכו׳ השיר וכו׳ והדרש עשית לנו וכו׳ לא הועתק שם, ובמ׳ תהלים שם איתא זש״ה לך יום וכו׳ ר׳ יודן אומר בשם ר׳ יהודה כל [מה] שאמר דוד בספרו כנגדו וכו׳ וכנגד כל העתים אמרו אמר לפניו וכו׳ עשית לנו נסים בלילה ואמרנו שירה בלילה שנ׳ יומם יצוה וכו׳ .ובלילה שירה וכו׳ ואומר השיר יהיה לכם וכו׳ עשית לנו נסים ביום וכו׳ שנ׳ למנצח וגו׳ ביום הציל ה׳ אותו: 11 מאור ושמש. מאור בלילה ושמש ביום, מפי׳ ב״ר: 12 את שני המאורות הגדולים. בכי״ל ל״ג כאן שנ׳ ויעש אלהים וכו׳ והוא הנכון, ולפי גי׳ כי״ו וכי״א נראה שהמקרא מוסב למטה, וכ״ה בילקוט רמז ח׳ ובילק׳ מכירי ישעיה ס׳, אבל בילק׳ מכירי תהלים שם הוא ג״כ סיום המאמר: ר׳ תנחום וכו׳ בשם ר׳ סימון. במנוה״מ סי׳ קל״א ר׳ יודן בשם ר׳ תנחום בר חייא ור״פ בשר״ס מאחר שהיה קוראם גדולים הוא חוזר ופוגעם את המאור הקטן אלא על ידי וכו׳ ועה״נ, ומחוור כגי׳ כי״ל כי ר׳ תנחום היה תלמידו של ר״ס ור״ס הוא בעל האגדה שלפנינו שנמצאה בסגנון אחר בחולין שם ר׳ שמעון בן פזי (ור״ש ב״פ ור׳ סימון שם אחד הוא ועי׳ לעיל צד 26 במ״י ד״ה יחזק ובאגה״א ח״ב צד 438 וצד 454) רמי כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב״ה וכו׳ אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפניו וכו׳, ועוד סגנון אחר להאגדה בפדר״א פ״ו ושם גרים לה סתמא ברביעי חבר שני מאורות הגדולים לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ושוין בגבהם ובתארם ובאורן שנ׳ ויעש וכו׳ נכנס תחרות ביניהם זה אומר לזה אני גדול ממך וזה אומר לזה אני גדול ממך וכו׳ מה עשה הקב״ה הגדיל את האחד והקטין את האחד שנ׳ את המאור הגדול וכו׳ ואת המאור הקטן וכו׳, ושם פנ״א ר׳ זכריה אומר אחר ראש חדש מה כתי׳ ושעיר עזים אחד וכו׳ כשברא הקב״ה עולמו ברא שני מאורות גדולים וכו׳ הגדיל אחד והקטין אחד והקשה הירח את ערפו שלא לעשות רצון בוראו שלא להיות קטן לפיכך ישראל מקריבין שעיר חטאת וכו׳ ועי״ע מדרש כונן בביה״מ

סימון מאחר שהוא קורא אותן גדולים אתמהא הוא חוזר ופוגם אתמהא את המאור הגדול וגו' [ואת המאור הקטון] אתמהא. אלא על ידי שנכנס בתחום חבירו. אמר ר' פינחס בכל הקרבנות כת' ושעיר עזים אחד חטאת ובראש חודש כת' ושעיר עזים אחד לחטאת ליי' (במדבר כח טו), אמר הקב"ה אני הוא שגרמתי לו להיכנס בתחום חבירו. ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב, 5b הנכנס שלא ברשות אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא: ר' לוי בשם ר' יוסי בר' לעיי דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן. עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב ללבנה שהיא קטנה. אמר רב נחמן הא סימן טב. עשו מונה לחמה שהיא גדולה ומה החמה הזו שולטת ביום ואינה שולטת בלילה כך עשו יש לו בעולם הזה ואין לו לעולם הבא. יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה ומה הלבנה הזו שולטת בלילה וביום כך יעקב יש לו בעולם הזה ולעולם הבא. ר' נחמן אמר חורי, ר'

5 ילקוט כאן ה', ילק' ישעיה ר' ס"ס (ת"ק) ילק' מכירי שם, פסיקתא שם (כ"ד א'), פסיקתא רבתי שם (ע"ח א'), תנחומא מ"ב בא סי' ט', ועי' שמות רבה פט"ו סי' כ"ז:

1 ומאחר א¹י | שהוא קוראם א, שקורא (שקרא י) אותן פי | אתמהא] ו, ל' דפאים (וכן בסמוך) | הוא ל' פאי | ופוגם] ומ, ופוגם ואומ' ה, . . שנא' א², ופוגם אותם ד, . . דכתי' א¹, וקורא י | וגו'] לממשלת היום דפו, ל' אמ | 2 *ואת—הקטון אמ] ואת . . הקטן פ, ואת . . הקטון לממשלת הלילה ד, ל' ל | אתמהא ל' פאימ | בתחומו (לתחומו מ) של חבירו | **הקרבנות] קרבנות ל | 3 ושעיר] אמ, שעיר דפוי | לחטאת אימ, חטאת ושעיר חטאת אחד ו | ובראש החדש ו, ובשעיר ר"ח א² | ושעיר] ו, שעיר דפא | °לחטאת] חטאת ד | 4 אני] פותא, הביאו כפרה עלי [על מ] שמיעטתי את הירח שאני דמ | הוא ל' פי | גרמתי י | ליכנס אי | בתחומו של חבירו | מה . . זה על ידי שנכנס ברשות בתחומו של חברו כך פגמו מ, לפי' פגמו א | הכתוב] הקב"ה אימ | 5 מי שנכנס מ | אתמהא] ו, ל' דפאימ | אתמהא ל' | בר א | אילעאי ו, אלעאי דאמ, אלעזר פ | הוא ל' פא | 6 שיהא גדול א¹מ, שהגדול פ, הגדול י | והקטון א², וקטן מ, וקטון א¹ | מונה ל' פא² | לקטון א | שהיא גדולה — שהיא גדולה ל' מ | ויעקב — שהיא גדולה ל' י | ללבנה] מונה ~ דפו | 7 ר' ו | הא — טב] ח, והוא . . טב ד, והא (והיא א) סימון טוב לישראל וא, סימן טב הוא לישראל פ | שהיא גדולה ל' פא | ומה—הזו] ח, ומה חמה הזו פ, מה . . זו י, מה החמה (חמה ד) הזאת וד, מה החמה י (ישעי'), מה חמה אמ | שהיא שולטת א¹מ | ואינה שולטת] ולא י (שם) | 8 כך] אף אי (שם) מ | יש לו] פח, יש לו חלק דואימ, שולט י (שם) | ואין לו] פח, ואין לו חלק דואימ, ואינו שולט י (שם) | 8 °לעולם] בעולם ד | ויעקב אימ | שהיא קטנה ל' אמ | מה הלבנה הזו דימ, מה . . הזאת וא¹, מה לבנה זו א², ומה הלבנה י (שם) | 9 ביום ובלילה והאימ | כך] אף אי (שם) מ | יעקב] ישראל אימ | יש לו] ח. יש לו חלק דפוי, יש להם . . אמ, שולט י (שם) | ובעולם הבא וימ, ויש לו בעולם . . ח | ר' נחמן — חורי ל' דפא² | רב דפא² |

ח"ב צד 26: 1 גדולים אתמהא. עי' מ"ש לעיל צד 36: ופוגם. ול"ג אותם, וגי' הדפוס וכי"א א' משובשת, וביפ"ת הגיה ופוגם את הא': 2 שנכנס בתחום חבירו. שהלבנה שולטת בלילה וביום כדאמרינן לקמן, ובחולין שם אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה, וכן בסמוך אמר הקב"ה אני הוא שגרמתי וכו', וביפ"ת פי' דנפקא ליה מויתן אותם אלהים וכו' ולמשול ביום ובלילה וכו': בכל הקרבנות. שבפרשת פינחס במדבר כ"ט ה' ט"ז י"ט כ"ה כתוב ושעיר עזים אחד חטאת ושם כ"ט י"א שעיר עזים אחד חטאת ושם כ"ח כ"ב וכ"ט כ"ב כ"ח ל"א ל"ד ל"ח ושעיר חטאת אחד (ועי' גי' כי"ו), ושם כ"ח ל' שעיר עזים אחד ובכולם לא נאמר ליי', ובילק' מכירי ציין המו"ל בטעות במדבר ז' ט"ז והוא בפרשת הנשיאים ושם בכל הפרשה כת' שעיר עזים אחד לחטאת ועח"נ והגהתי בכל הקרבנות כגי' שאר הספרים וכ"ה במנוה"מ שם: 3 ובראש חדש כת'. בחולין שם מסיים חזייה דלא קא מיתבא דעתה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח והיינו דאמר ר"ש בן לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח, ומשם נוסף בדפוסים ובילק' מכירי המאוחר הביאו כפרה וכו' וליתא בכל כ"י ובילקוט ולא הובא במנוה"מ שם, וגדולי המפרשים נלאו להסביר המאמר הזה והמדרש ששעיר ר"ח יהא חטאת ליי' ועי' מ"ש החו' באק במ"ח חלק כ"ט צד 268: 5 בשם ר' יוסי בר' לעיי. וכ"ה בפסי"ר ובפסיקת' בכי"א המעולה (עיי"ש הערה ר"א), בש"ר יוסי בר' אלעאי וכן מובא במנוה"מ וקשה להגיה בכל הספרים בש"ר יהודה בר' אילעאי עפ"י גירסת הילקוט בא ר' קצ"א כמו שהוה דעתו החו' באכער באגה"ת ח"ב צד 203, ועי' עוד פסי"ר פכ"ה (קכ"ז ב'), ובתנחומא מ"ב שם ג' א"ר אבין הלוי מנהגו של עולם הוא שיהא הגדול וכו' והקטן לקטן, ובמנוה"מ שגדול מונה לגדול וקטן לקטן ועח"נ: 6 עשו מונה. בפסי"ר עשו שהוא גדול מונה לחמה יעקב שהוא קטן מונה ללבנה. ובפסיקת' הילכך עשו שהוא גדול מונה לחמה שהוא מאור גדול יעקב שהוא קטן מונה ללבנה שהוא מאור קטן, ובתנחומא מ"ב עשו שהוא וכו' שנ' בנה הגדול מונה לחמה שהוא גדול שנ' את המאור הגדול יעקב שנקרא קטן שנ' בנה הקטן מונה לקטן ללבנה שנ' ואת המאור הקטן הוי החדש הזה ושם הוא סיום המאמר: 7 הא סימן. במנוה"מ מובא והוא סימן טוב לישראל עשו מונה לחמה מה חמה שהיא שולטת וכו' אף עשו יש לו חלק וכו' ויעקב מונה ללבנה מה לבנה הזאת שולטת ביום ובלילה אף ישראל יש להם חלק וכו' ועח"נ ומ"ש לעיל צד 3 ד"ה רב אמר, ובפסיקתא (וגם שם הגי' בכי"א אמר רב נחמן ועיי"ש הערה ר"ב) והיא (בפסי"ר והוא) סימן טוב מה גדול שליט ביום ולא בלילה כך עשו הרשע שליט בעוה"ז ולא בעוה"ב ומה הקטן שליט ביום ובלילה אף יעקב שליט וכו', ועיי"ש הערה ר"ד ובפסי"ר. ובשמ"ר שם ולכך מסר הקב"ה סוד הלבנה לישראל שיהו הם מונים בה וכו' מה חמה אינה אלא ביום כך אין מושלים אלא בעוה"ז וכו' וכשם שהלבנה נראית ביום ובלילה כך ישראל מושלים בעוה"ז ובעוה"ב וכו'. ועי' תוספות ר"ה כ' ע"ב ד"ה חצות שכך סדרה בתחילת לידתה יוצאה ביום ונראית בתחילת הלילה וכו' וכל מה שהיא מחסרת מן הלילה היא משלמת מן היום וכו': 9 רב נחמן אמר חורי. אמר עוד שיטה אחרת ועי' ירוש' ברכות פ"ט י"ג א' ולקמן ריש פי"ב פמ"ד סי' ד', וי"ר פ"ב, וכ"ה בפסי"ר, וליתא בפסיקתא ועח"נ, ובכי"ו קצר הסופר גם כאן

נחמן אמר כל זמן שאורו שלגדול קיים אין אורו שלקטן מתפרסם, שקע אורו שלגדול מתפרסם אורו שלקטן, כך כל זמן שאורו שלעשו קיים אין אורו שליעקב מתפרסם, שקע אורו שלעשו מתפרסם אורו שליעקב הה״ד קומי אורי וגו׳ (ישעיה ס א):

ואת הכוכבים אמר ר׳ אחא למלך שהיה לו ב׳ אפיטרופים אחד שלט בעיר ואחד במדינה, ד אמר המלך הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר גוזר אני עליו בשעה שיוצא תהא בולי ודימוס יוצאין עמו ובשעה שנכנס תהא בולי ודימוס נכנסין עמו. כך אמר הקב״ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שיוצאה יהיו הכוכבים יוצאין עימה וכשנכנסת יהיו הכוכבים נכנסין עמה. ודכוותה ושם אחיו יקטן (בראשית י כה) אמר ר׳ אחא למה נקרא שמו יקטן, שהיה מקטין עצמו. מה זכה, זכה להעמיד י״ג משפחות. מה אם הקטן כך, גדול שממעט עסקיו אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא. ודכותה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר (שם מח יד) אמר ר׳ חוניא וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא צעיר אתמהא. אלא

4 ילקוט למ׳ ט׳: 8 לקמן פל״ז: 11 עיי׳ פסיקתא רבתי סוף פ״ג:

1 כל — קיים] כל . . של גדול מבהיק א[2], כל . . מבהיק בעולם י, עד שלא שקע אורו של גדול י (שם) | מפורסם י | נתפרסם אורו . . א[2]י, אורו של קטן מתפרסם מ | 2 קיים] מבהיק בעולם א[2]י | נתפרסם אורו של יעקב י, אורו של יעקב מתפרסם מ | 3 וגו׳] כי בא אורך מ, כי בא אורך כי הנה החשך יכסה ארץ וגו׳ ד, כי . . אורך וגו׳ כי . . החשך וגו׳ י, וגו׳ וכת׳ כי הנה . . ארץ וגו׳ ל[0], וגו׳ כי הנה . . ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח י״י וכבודו עליך יראה פ, וערפל לאומים . . יראה י (שם) | 4 למלך] פוי[1], משל ~ דא | שהיה] וה, שהיו דפאי | ב׳] י, שני דוא | אפוטרופים ד, אפטרופי׳ פו, אפוטרופסים ח, אפטרופסי׳ א, אפטרופולין י | שליט פואי, שולט ד | ואחד] ~ שליט פואי, שולט ד | 5 עצמו זה ששולט פ, זה עצמו ו, זה את עצמו א[1]י | להיות — בעיר] שאינו שליט (שולט א[1]) אלא במדינה א, ל׳ פ | גוזרני עי | שיוצא] ע, שהוא יוצא דפוי | *תהא דפעי] יהא א[2], שיהא א[1], ל׳ ל | בולי ודימוס] פהא[2]עי, כל אוכלוסא ד | 6 יוצאין] פעי, יוצא א, יוצאה ד | שהוא נכנס פהא[1]י, שיהא . . דא[2] | יהא א | נכנסת דוי, נכנס פא | ולבנה י | הזו ל׳ פאי | מעטת א[2] | 7 את עצמה א[1]י | גוזרני י | שהיא יוצאה דפוי, . . יוצאת א | יהיו] וחא, יהו פי, שיהיו ד | *הכוכבים דפוא[2]] כוכבים ל, ככבים י | עמה | ובשעה שהיא נכנסת דואי | יהו ככבים י | 8 *ודכוותה ד] ודכוותא ל, ודכותה פ, ודכוותיה ו, וכיוצא בו א[2], כיוצא בו א[1] | אמר ר׳ אחא ל׳ וא | *למה נקרא — יקטן דפ] למה שמו יקטן ל, ל׳ ואי | 9 עצמו] פ, את עסקיו דוא[1], את עצמו ואת עסקיו י | מה זכה] לכך פ, לפיכך א | י״ג] אי, שלש עשרה דפו | משפחות] פואי, ~ גדולות דר[1] | מה — כך] ומה אם הקטן לפי שמקטין עצמו כך פ, ומה אם הקטן על ידי שהיה מקטין את עסקיו ו, ומה אם יקטן על . . עסקיו כך ד, ל׳ א | שממעט] שמקטין פי, שהוא מקטין דא | את עסקיו דפי, עצמו א[1] את עצמו א[2] | 10 אתמהא ל׳ דפאי | ודכותה] פ, ודכוותה ד, ודכוותיה וי, כיוצא בו א | *וישת — הצעיר דפאי] וגו׳ ל | 11 הונא פ, נחוניא א | אין — יודעין] לא נדע א[2] | צעיר] פוא, הצעיר די | אתמהא ל׳ |

ורמז אל הפסיקתא פ׳ החודש „שאר קוטעה דכבת (?) החדש קומי אורי כי בא אורך״ וכ״ה גם כאן בכי״נ. ועי׳ לעיל צד 39, ובכי״א א׳ וב׳ חסר מכאן עד סוף המאמר (ובכי״א ב נוסף בגליון) וכן לא הועתק במנוה״מ כמו שנמצא גם במקומות אחרים נוסחת ב״ר שהיתה לפני בעל מנוה״מ מסכמת לנוסחת כי״א: 1 שאורו של גדול קיים. בשתי הפסיקתות כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם אין אורו של קטן (בפסי״ר של קטון) מתפרסם שקע וכו׳ נתפרסם אורו של קטן כך וכו׳ של עשו (בפסי״ר של עשו הרשע) מבהיק בעולם אין אורו של יעקב מפורסם שקע וכו׳ נתפרסם (בפסי״ר מתפרסם) אורו של יעקב שנ׳ קומי אורי בי בא אורך וגו׳ ועח״נ: 4 שהיה לו. וכ״ה לפי סגנון המדרש בכי״ל לקמן פ״י והיה בה ב׳ דיוסקוסים, בפי״ב שהיה לה פתחים הרבה וכו׳ אילו היה לי ג׳ עינים וכו׳, ובסוף פי״ב למלך שהיה לו כוסות, בפי״ד שאילו היה לבהמה שני יצרים, בפ״ל למלך שהיה לו שני בנים, וגם בנוסחת הדפוס לקמן פ״ח שהיה לו ב׳ סנקליטים וכו׳ ובפמ״ט שהיה לו שלשה אוהבים וכו׳: אפיטרופים. פקידים וממונים על נכסי המלכות[1]): 5 בולי ודימוס. הזקנים[2]) והעם[3]), ובערוך הביא הגי׳ שלפנינו בערך בל ב׳ (וכתב „פי׳ היילות הן״ וכן הועתק בגליון ילקוט שם בדפ״ר) וע׳ דמס ב׳ ועיי״ש במו״ע, ובפי׳ ב״ר כי״ט הביא כאן המאמר ר׳ אבהו ור׳ אליעזר שאלו את ר׳ אליעזר עד היכן כבוד אב ואם אמר להם ולי אתם שואלים צאו ושאלו לדמה בן נתינה ראש פטורבולי היה וכו׳ והיתה משברת(?) לעיני כל בולי שלו בפסיקתא רבתי במדרש עשרת הדברות (עי׳ פסי״ר פ׳ כ״ג קכ״ג ב׳ וירוש׳ פיאה ט״ו ג׳, וקידושין פ״א ס״א ב׳) וראיה היא לבולי ודימוס בולי עשירים דימוס שורות של שרים ע״כ, ומעט מזה העתיק בפי׳ הנדפס בשם ס״א, ובפירושו החליף דימוס שלפנינו עם דימוס[4]) שהוראתו שורה כמו דימוס של אבנים שבת ק״ב ב׳ ועי׳ קרויס ע׳ דימוס ד׳: 8 ודכוותה. עח״נ ולעיל פ״ה צד 36: למה נקרא שמו. הוספתי נקרא וכ״ה לקמן פל״ז גם בכי״ל ושם ל״ג אמר ר׳ אחא ועח״נ: 9 מקטין עצמו. לקמן פל״ז בכי״ל עסקיו ובילקוט כאן ובדפוסים שם הובאו שתי הנוסחאות: י״ג משפחות. שהיו לו י״ג בנים המנוין שם בקרא ויקטן ילד וכו׳ עד כל אלה בני יקטן, ולקמן פל״ז ל״ג גם בדפוס גדולות, וכן הלשון בס״ע פ״א והוליד י״ג משפחות: מה אם הקטן. יקטן היה קטן מפלג אחיו, וכן גי׳ הדפוס לקמן שם הקטן וכן הגיה במ״כ, ולישנא קטיעה כאן לפי גי׳ כי״ל מה אם הקטן כך גדול וכו׳ וכן בסוף המאמר גדול שהוא מצעיר וכו׳, ואולי צ״ל כאן כמו שהוא בכי״ל לקמן פל״ז ומה אם הקטן על שהקטין עסקיו כך ובו׳ ומה הצעיר שהיה מצעיר עסקיו גדול וכו׳ ועח״נ: 8 ר׳ חוניא. לקמן פל״ז בכי״ל ר׳ הונא, וכן כאן בכי״פ, ובכי״א א׳ וכ׳ ר׳ נחוניא ושינויי

[1]) ἐπίτροπος, Verwalter. [2]) βουλή, Rat, Ratsversammlung. [3]) δῆμος. [4]) δόμος.

צעיר שהיה מצעיר עצמו [מה זכה] זכה לבכורה, גדול שהוא מצעיר עסקיו אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא:

ה יז) ויתן אותב אלהים ברקיע השמים אמר ר' יונתן ג' דברים נתנו מתנה לעולם ואילו הן תורה ומאורות וגשמים, תורה מניין ויתן אל משה וגו' (שמות לא יח), ומאורות מניין ויתן אותם אלהים וגו'. הגשמים מניין ונתתי גשמיכם וגו' (ויקרא כו ד), ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון (אומר) אף השלום שנ' ונתתי שלום (שם שם), ר' יהושע בר' נחמיה אומר אף הישועה ותתן לי מגן ישעך (ש"ב כב לו. תהלים יח לו), ר' תנחום' אומר אף ארץ ישראל ויתן להם ארצות גוים וגו' (תהלים קה מד). ויש אומרים אף הנקמה שנ' ונתתי נקמתי באדום וגו' (יחזקאל כה יד), רבנין אמר' אף הרחמים ויתן אותם לרחמים (תהלים קו מו), ר' יצחק בר מריון אמר אף הפרשת הים הגדול כה אמר י"י הנותן בים דרך (ישעיה מג טז), מעצרת עד החג, ובמים עזים נתיבה (שם שם) מן החג עד חנוכה, ר' כהן אחוי דר' חייא בר אבא הוה מפרש בימה אמר ליה לאחוי צלי עלי, אמר ליה מה נצלי עלך. הן דאת קשר לולבך קשור רגלך,

8 ילקוט רמז י', ילק' שמואל ר' קס"ג, ילק' מכירי ישעיה מ"ג ע"ז תהלים ק"ה סי' כ"ג, שמות רבה פמ"א סי' ב', ויקרא רבה פל"ה סי' ח', מדרש תהלים י"ח סי' כ"ח: 9 ילק' מכירי ישעיה שם, יכוס' סנה פ"ג ה' ב', מדרש קהלת פ' עם ללדת (ג' ב'), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא לד 96), מדרש תהלים ק"ד סי' כ"ג: 10 ילק' ישעיה ר' סי"ז (תנ"ה):

1 צעיר] מה הוא הצעיר ד, ל' פואי | שהוא מצעיר א², שהיה מקטין א¹ | עצמו] את עסקיו | *מה זכה דפ] ומה זכה ו, לפיכך י, ל' ל | גדול] א, ומה אם הצעיר מצעיר את עסקיו כך הגדול פ, ומה.. הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה (גדול ו) הגדול דו | שמעציר פ, שהוא מקטין א | עסקיו] פ, את עסקיו דוא², את עצמו א¹ | אתמהא] ו, ל' דפא | 2 אתמהא ל' ופא | 3 יונתן] פא, יוחנן דוי, יודן מ | ג' אי, שלשה דפו | דברים ל' פ | 4 התורה והמאורות והגשמים דאים | התורה | ויתן] ו, שנ' ~ דים, דכת' ~ פא | מאורות פ, המאורות דואים | 5 ויתן] וי, שנ' ~ דמ, דכת' ~ פ | הגשמים] אים, גשמים דפ | ונתתי] וי, שנ' ~ דמ, דכת' ~ פ | גשמיכם וגו'] מטר ארצכם מ (תהלים) | 6 בי רבי ו, בר א | אומר ל' פוי | בי רבי ו, בר אי | נחמני י, חנינא א | אומר] י, אמר דו | 7 ותתן] שנ' ~ | תנחום פא¹ | אומר] י, אמר דא | 8 ויתן] שנ' ~ | הנקמה] פואים (ישעי'), ~ באדום דמ (תהלים) | נקמתי] את ~ מ (תהלים) | 9 רבנין] אים, ־נן דפו | אמרין וי, ־רי דפמ | ויתן] שנ' ~ | 10 פרישת א | ים אמ | הגדול ל' ח | שנ' כה דוימ | דרך] א, ~ וגו' ד, ובמים עזים נתיבה פוי | מעצרת] א, נותן בים דרך ~ פ, רבנין אמרי (רבנן אמרין כה אמר ה' ו, רבין אמר י) הנותן בים דרך ~ דוים, | ועד | חג א' | 11 **ובמים] במים ל | מהחג מ | עד] י, ועד דפואמ | חנוכה] א'ימ, החנוכה דוא² | ר'] רב פ | כהן] פאני, כוהן ו, נתן מ, נתן כהן ד | אחוי] וא¹מ, אחוה דפא²י | **חייא] אחיה ל | בר אבא] בר בא ו, ל' פי | הוה פריש מ, כד הוה . . י | 12 בימא דפוימ, . . רבא א¹, . . רבה א² | לאחוה פ | נצלין] אצלי מ | הן] אן י, מן ר¹ | קאטר ד | קטר פי | ריגלך ו |

שם אחד הן ועי' לעיל צד 36, והגהתי מה זכה כמו שהלשון לעיל גם בכי"ל. ובפסי"ר שם איתא והוא הצעיר שהיה ממעט את עצמו אבל מנשה היה יוצא וכו' עיי"ש: 3 אמר ר' יונתן. וכ"ה בשמו"ר ובוי"ר ועח"נ ולעיל פ"ה צד 35 ולמטה בפרשה זו אמר ר' יונתן נראין וכו' ובח"נ שם, ובמ' תהלים גרים לה סתמא ועיי"ש הערה קצ"א, ובילק' רמז י' קטע כל המאמר וציינתי בח"נ מילק' שמואל: ג' דברים. בוי"ר שלשה נתנו וכו' ועח"נ: 5 ר' עזריה בשם ריב"ס. בשמו"ר בשם ר' שמעון ובוי"ר בשם ר' שמעון בן לקיש ובמ' תהלים ר' זעירא בשם רשב"ל, ובכי"פ וכי"ו וילק' ליתא מלת אומר וכ"ה לנכון לפי סגנון המדרש: 8 אף הנקמה. בוי"ר אף נקמתן של אדום, ושם המאמרים בסדר אחר עיי"ש, ובמ' תהלים ג' ורבנן אמרי אף הנקמה, ול"ג שם רבנין אמר' אף הרחמים וכו' וכן ל"ג שם המאמרים אף א"י וכו' אף הפרשת וכו': ונתתי נקמתי. כ"ה בכל כ"י ובדפוס ובילק' שמואל ובמ' תהלים מ"ב, ובמקרא כתוב את נקמתי וכן מובא בוי"ר: 10 אף הפרשת הים. בוי"ר ד"ו אף פרשת הים הגדול דכת' ביה כה וכו' דרך כיון שאדם יורד לתוכו מיד מת, ובירושלמי שם א"ר לוי בשלשה מקומות השטן מצוי וכו' והמפרש בים הגדול א"ר יצחק בר מריון אילולי דכתיב כה אמר וכו' דרך כיון שהיה אדם יורד לתוכו היה מת: מעצרת עד החג. וכ"ה בכי"א א' וב' מעצרת וכו', אבל בירושלמי שם הגי' ורבנין אמרין הנותן בים דרך מן העצרת וכו' ועח"נ, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש הנותן בים דרך מעצרת ועד החג שאין רוחות מנשבות בצער ובמים עזים נתיבה בשאר נהרות שאין בהם סכנה כל כך מהחג ועד חנוכה ולהכי נקיט דרך בים ונתיב במים עזים לפי שהים צלולה וכו' ואין איש שיכול לעיין ולראות קרקעיתה וכו' ולפיכך היודע דרך שהוא רוצה לילך יכנס בספינה וכו' אבל במים עזים בשאר נהרות שיכול הספן לראות קרקעית הנהר וכו' ורואה נתיב הנחל גובהו ועומקו לפיכך יתכן דרך בים ונתיב במים עזים ועי' בפי' הנדפס ובק"ע ירושלמי שם, ופירוש אחר ביפ"ת עיי"ש: 11 ר' כהן. וכ"ה בירושלמי ר' כהן אחוי דר' חייא בר בא וכו', ובמדרש קהלת מ"ב הגי' רב כהן אחויה דר' חייא בר אבא, (ושם המאמר עד לא תסמוך על צלותא, ומשם הועתק בילק' קהלת ר' תתקסח) ובמ' קהלת ד"ו ר' כהן בר אחוי וכו', ובדפוסי' אחרים הגיהו שם ר' נתן כהן אחוי וכו', ועמ"כ שם, וכן הגי' המשובשת כאן בד"ו, ומשובשת יותר בד' ווילנא ר' נתן בר אחוה וכו' ועח"נ ואגה"א ח"ב צד 178: דר' חייא. כן הגהתי וכ"ה בשאר ספרים ובירושלמי ומ' קהלת, ובכי"ל דר' אחיה ועי' מועד קטן כ' ב' דר' חייא לחוד ור' אחייה לחוד: הוה מפרש. בירוש' הוה פריש אתא בעי מיפרוש מן חגא לחנוכתא, ובמ' קהלת מ"ב הגי' הוה מפרש בים הגדול ועח"נ: 12 צלי עלי. התפלל עלי: הן דאת וכו'. היכן שאתה קושר לולבך בימי החג קשור רגלך ותמנע מלפרש בים ואם תכנס לבהכ"נ ותשמע מתפללין על המטר לא תסמוך על תפלתי ועי' בפי' ב"ר שבדפוס, ובכי"ט מפרש מן דאת וכו' כשתקשור לולב ביום השמיני של חג לאחר מצותו כדי להצניעו קשור גם רגלך מלעבור את הים שאותו יום מתפללין הצבור משיב הרוח ושואלין מטר ולפיכך אל תסמוך על

אין עלת לכנישתא ושמעת מצליין דמטרא לא תסתמך על צלותי, ר׳ יהושע בר תנחום בר׳ חייא דכפר חנין הוה באסיא בעא דיפרוש, אמרת ליה מטרונה באלין יומיא פרשין אתמהא, איתחמי ליה אבוי בחילמא ברי בלא קבורה גם קבורה לא היתה לו (קהלת ו ג) אתמהא, לא שמע ליה לא למילי דרין ולא למילי דדין והיא הוות ליה: איכן הן גלגל חמה ולבנה ו נתונים, ברקיע השיני שנ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, ר׳ פינחס בשם ר׳ אבהו מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פרשוהו אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם וגו׳ (נחמיה ט ו) והיכן כל צבאם נתונים, ברקיע השני שהוא למעלה מן השמים, מן הארץ עד הרקיע מהלך חמש מאות שנה ועובי הרקיע מהלך חמש מאות שנה 5 c

4 ילקוט כאן י׳, ילק׳ מלאכי ר׳ תקנ״ג, ילק׳ מכירי תהלים י״ט סי׳ י״ד, פסיקתא פכ״ט (קפ״ו א׳), מדרש קהלת מ״ב פ׳ וזרח השמש (מדרש זוטא לד 86), חגיגה י״ב ב׳: 8 ילק׳ מלאכי שם, ירוש׳ ברכות פ״א ב׳ ג׳, פ״ט י״ג א׳, מדרש תהלים ד׳ סי׳ ג׳, פסחים צ״ד ב׳, חגיגה י״ג א׳, תנחומא מ״ב תרומה סי׳ ח׳, תנחומא שם סי׳ ט׳ אגדת שה״ש לד 13 (מדרש זוטא לד 12), סדר אליהו רבה פ״ב, ועי׳ לעיל פ״ד לד 29:

1 אין] אם פ, אי א[2]מ | עלת] פאי, עללת ו, עיילת דמ | לבי כנישתא | *ושמעת פימ] ושמעתון דוא, ושמעין ל | מצליי ו, מצלין א[2], מצלון א[1], מצלוי מ, דמצלוי י | דמטרא] פו, על מטרא די במטרא א[2]מ, במיטרא א[1] | תסמוך | בריה דר׳ תנחום דפואי, בשם ר׳ . . מ | בי רבי ו, בר רבי י, בר מ | 2 אגין ונ, חנון ד, אגון פ, אגוז אמ | באסייה ו, בעסיא אמ | בעה ו, בעי י | דפריש אימ, דפרש מבין חגה לחנוכתה פ | אמרה פאימ | מטרונה] פוא, ־נא ד, ההיא מטרוניתא י | באילין יומיא פוי, ביומיא אילין אמ | °פרשין] פרשי ד | 3 איתחמי] פ, אתחזי דו, איתחזי א[1]ימ | אבוה פי | בחילמא] ו, בחלמא דפאמ, בחילמיה י | ברי] אמר ליה ~ ל°דפוימ | בלאו י, דלא פוא[1]מ | שנ׳ גם דפ, וגם י, שנ׳ וגם אמ | אתמהא] ו, ל׳ ד | 4 לא] י, ולא דפואמ | ליה] י, ל׳ דפואמ | * למילי די] למילה ל, למלוי וא, למילוי מ | *דדין דפאי], דידן ל, דדן ו | למלוי וא, למילוי מ | דדן ו | והיא] פר[1], וכן דואימ | הות דפר[1]י, הוה א | איכן] פו, היכן דאימ | הן] פו, הוא א[1], ל׳ דא[2]י | 5 השיני] השמים פא[1] | 6 פירשוהו י, פירשו אותו דמ, פרשו פא | * יי׳ דפו] ל׳ ל | * אתה — וגו׳ ד] וגו׳ ל | 7 והיכן] ח, היכן מ, . . הם י, ואיכן הם פ, . . הן ו, היכן הוא ד | וכל מ | נתונים ל׳ חמ | ברקיע השני ל׳ א | שהוא] ברקיע שהוא ל°ואמ, שהוא הרקיע י׳ (מלאכי) | 8 השמים] הרקיע א | מן הארץ] א[2], ומן . . ד, מהארץ א[1]מ, ומהארץ ו, מן הרקיע י | ועד הרקיע דומ, . . לרקיע א, . . לשמי׳ י | ת״ק א[1], ועוביו של רקיע דוא[2]י, ועביו . . א[1]מ | ת״ק דאימ |

תפלתי כי נדחית היא מפני תפלת רבים, ופי׳ גליון בכי״א ב׳ במקום שאתה אוגד את הלולב אל תכנס בדרך מסוכות ואילך, ובמ׳ קהלת ג׳ הן דאת וכו׳ קטר אלפך ואין עללת לבי כנשתא ושמעת קלא דצבורא מצליין דמיטרא לא תיסתמך על וכו׳, ובמ׳ קהל׳ מ״ב הן דאת וכו׳ קטור אילפך וכיון דאת עליל לבי וכו׳ ואת שמע דצלן על מיטרא לא תסמוך וכו׳. וגם ביהודה יעלה מובא קטור אילפך. ובירוש׳ שם א״ל אין דצלית עלך (אמת שאתפלל עליך) אלא אין חמיתינון לציבור מצליין למיטרא לא תתרחץ על צלותי הא דאת קטיר לולבך קטור רגלך, ושם נסדרו המאמרים בסדר אחר: 1 אין עלת. אם תכנס, ואין כמו אם ועי׳ מבה״י ט׳ א׳, ועלת מפעל עלל ועיילת מבנין הכבד: ושמעת. כן הגהתי והגי׳ דמטרא מקוימת גם עפ״י כי״פ וכי״ו ומד׳ קהלת ד״ו, והגי׳ במטרא מפרש בגליון כי״א ב׳ פי׳ אשמורת הבקר מזמ׳ שמתחילי׳ להשכים לתפלה שכבר החרף אל תכנס לדרך על סמך תפלה, ועי׳ עמת״ל ח״ג צד 93: מצליין. עח״נ ודל״א להח׳ דאלמאן צד 281 וצד 291: 2 דכפר חגין. במ׳ קהלת דכפר אגון, ובירוש׳ ר׳ יוסה בריה דר׳ תנחום דכפר אגין, וכן בנוסחת הדפוס לקמן פ״ק אזיל וכו׳ לר׳ תנחום בר חייא דכפר אגין ועח״נ: בעא דיפרוש. רצה לפרש בים, ובירוש׳ בעי מיפרו׳ מן חגא ועד חנוכת׳, וכן במ׳ קהלת בעא דיפרוש בין חגא לחנוכה ועח״נ: אמרת ליה. במ׳ קהלת אמרה ליה ההיא מטרוניתא, ובירוש׳ חמתיה חדא מטרונה אמרה וכו׳: באלין יומיא וכו׳. וכי באלו הימים מפרשים בים, ובירוש׳ כדון מפרשין, ובמ׳ קהלת מוסיף ולא שמע למילהא: 3 איתחמי ליה. נראה לו אביו בחלום והזהירו שלא יעבור בים ואם יעבור יטבע ולא תהיה לו קבורה, ובמ׳ קהלת ואיתחמיה לי׳ אבוהי בחילמא אמ׳ ברי דלא קבורה וגם וכו׳, ובירוש׳ איתחמי ליה אבוי וגם וכו׳ ול״ג שם אמר ליה ברי וכו׳, ובכי״ל נוסף אמ׳ ליה בגליון ועח״נ: גם קבורה. וכ״ה בכי״פ ודפוסי׳, ובמקרא כתוב וגם וכצ״ל, והגי׳ שנאמר וכו׳ משובשת ועמ״כ: 4 לא שמע וכו׳. לא שמע לא לדברי המטרונה ולא לדברי אביו והיה לו כן שנטבע בים, והגהתי למילי, ובמ׳ קהל׳ ג׳ ולא שמע לא למילוי דדין ולא למילוי דדין וכן הות ליה ועח״נ, ובירוש׳ מסיים ולא שמע לא לדין ולא לדין ואזל בימא: 7 ברקיע השיני. בחגיגה שם א״ר יהודה שני רקיעים הן וכו׳ ר״ל אמר שבעה ואלו הן וילון רקיע שחקים וכו׳ רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין שנ׳ ויתן אותם וכו׳ (ובאדר״נ פל״ז ר״מ אומר שבע רקיעין וכו׳ ועי׳ עוד פסיקתא פכ״ג קנ״ד ב׳, וי״ר פכ״ט סי׳ י״א, דברים רבה פ״ב סי׳ ל״ב, תנחומא מ״ב תרומה סי׳ ח׳, מ׳ תהלים צ״ב סי׳ ב׳ קי״ד סי׳ ב׳, פדר״א פי״ח, ברייתא דשמואל פ״ז, ספר יצירה פ״ד מי״ב, סדר רבה דבראשית סי׳ ל״ד וסי׳ ל״ז, מדרש כונן בביה״מ ח״ב צד 37, מדרש עשרת הדברות בביה״מ ח״א צד 63, ואגה״ת ח״ב צד 65), ובמ׳ קהל׳ מ״ב שם ג׳ והיכן גלגל חמה ולבנה נתונים ר׳ אלעזר בר׳ ירמיה אומר ברקיע השני שנ׳ ויתן וכו׳ וצ״ל ר׳ ירמיה בן אלעזר כמו שהועתק בילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ז, ובפסיקתא פכ״ט שם הגי׳ ר׳ ינאי ור׳ חנינא אמרי ברקיע השני נתנם הקב״ה שנ׳ ויתן וכו׳ בשמים אין כתיב כאן אלא ברקיע השמים וכו׳ ברקיע שהוא למעלה מן השמים א״ר אבהו מקרא מלא הוא שלא נתנו הקב״ה אלא ברקיע דכתיב אתה הוא וכו׳ את השמים וכל צבאם אין כתיב כאן אלא השמים שמי השמים וכל צבאם וגו׳ היכן צבאו של הקב״ה נתון הוי אומר בשמי השמים וכו׳ ועי׳ במ״נ ח״ב פ״ט וח״ג סוף פי״ד ובמאור עינים פי״א ד׳ ווילנא צד 166: 8 מן הארץ. אינו דבור בפ״ע אלא חושב כמה הוא גבוה גלגל חמה, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט עתה צא וראה חמה ולבנה נתונים ברקיע השני שלמעלה מן השמים שאנו

ומרקיע עד רקיע מהלך ת״ק שנה. ראה מה הוא גבוה. ותני באחד בתקופת תמוז אין צל לכל בריה דכת׳ ואין נסתר מחמתו (תהלים יט ז). גלגל חמה יש לו נושתק מה טעמיה לשמש שם אהל בהם (שם שם ה). ובריכה שלמים לפניו. בשעה שיוצא הקב״ה מתיש את כוחו במים שלא יצא וישרוף את העולם. אבל לעתיד [לבוא] הקב״ה מערטלו מנושתקו ומלהטו. מה טע׳ וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג יט). ר׳ ינאי ור׳ שמעון בן לקיש אמ׳ אין גיהנם אלא יום שמלהט את הרשעים מה טע׳ כי

2 מדרש קהלת פ׳ תכח השמש (א׳ ה׳), פסיקתא שם, ועי׳ תנחומא נ״ב תליה סי׳ ו׳, תנחומא שם סי׳ ח׳, מדרש תהלים י״ט סי׳ י״א וסי׳ י״ג, נדרים ח׳ ב׳, ע״ז ג׳ ב׳: 5 לקמן פכ״ו, ילקוט שם ועי׳ ילק׳ ישעיה ר׳ ס״ב (תל״ז), אגדת בראשית פ״כ:

1 ומהרקיע א | ועד רקיע ח, עד (ועד ו) הרקיע דו, לרקיע א, ועד . . מ | חמש מאות פו | מה] כמה | הוא ל׳ י | ותני] פ, תני ו, ותנן ד, תניא אמ, תאנא י | *בריה דפאים] ברייה ו בריא ל, | 2 דכת׳] שנאמ׳ אמ | לה י | נושתיק ב, נשתק פ, גיאשתיק ר[8], נרתיק דא[2], נרתק וא[1]ימ | מה טעם וי, שנ׳ דאמ | 3 בשעה שהוא יוצא דפומ, ובשעת יציאתה י | את] פו, ל׳ דאים | כוחו] ו, כחו דפא, כחה י | 4 *לבוא ע] לבא דפוים, ל׳ ל | מנושתקו] ע, מנשתיקו ע׳, מנשתקו פע[0], ומשתקו ו, מנרתיקו דמ, מנרתקו ד[1]י, ל׳ א | ומלהטו] ומלהט בו את הרשעים | מה טע׳] ו, שנ׳ דפאימ | 5 ר׳ ינאי — כתנור וגו׳ ל׳ ואי | ורי״ש לקיש פ, ור׳ שמעון ד | אמ׳] פ, תרוויהון אמרין ד | גהינם דפ | שהוא מלהט דפ | טעם דפ |

רואים ומן הארץ ועד הרקיע וכו׳ בוא וראה כמה גובה החמה, ובירוש׳ ברכות פ״ט שם הקב״ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו דאמר לוי מהארץ ועד לרקיע מהלך ה׳ מאות שנה ומרקיע לרקי׳ מהלך ת״ק שנה ועביו של רקיע ת״ק שנה וכן לכל רקיע ורקיע ועי׳ מ׳ תהלים ד׳ סי׳ ג׳, וכ״ה בפסחים שם וחגיגה י״ג א׳ מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביו של רקיע מהלך ה׳ מאות שנה וכו׳ ועי׳ במדרשי תנחומא תרומה שם, ובירוש׳ ברכות פ״א שם פליגי ר׳ יודה ורבנן לר״י עוביו של רקיע מהלך המשים שנה ולרבנן בשם שבין הארץ לרקיע מהלך ת״ק שנה כך בין רקיע לרקיע ת״ק שנה ועוביו מהלך ת״ק שנה ועי׳ במ״י לעיל צד 27, ובפסיקתא פכ״ט המאמר מקוטע את מוצא מן הרקיע ועד רקיע מהלך חמש מאות שנה, ובאגדת שה״ש הוצאת הח׳ שעכטער שם ר׳ מאיר או׳ מה גלגל החמה ת״ק שנה וכו׳ ועיי״ש צד 55, ובסא״ר שם אמרו חכמים גלגל חמה מהלך חמש מאות שנה, ואגדות אחרות לעיל פ״ד צד 26 ר פינחס בשם ר׳ יהושעיה כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים וכו׳, שם צד 29 כעוביה של ארץ כך עוביו של רקיע וכו׳, ר״א בשם ר״ח א׳ כטס הזה ריב״ג אמר כב׳ וג׳ אצבעות וחולקין ג״כ על השטה שלפנינו: 1 ותני באחד. וגם זה מופת כמה הוא גבוה, וכן נדרש במ׳ תהלים י״ט סי׳ י״ג מקצה השמים מוצאו שבאחד בתקופת תמוז וכו׳: 2 גלגל חמה. במ׳ קהלת שם תני בשם ר׳ נתן גלגל וכו׳: גושתק. כסוי כמו נרתיק ונרתיק[1]) בח״נ (ומלת גושתק נתפרשה בהוראתה ולא בכתיבתה ועי׳ לעף אצל קרויס צד 368), וכ״ה בסמוך בכי״ל ובערוך ע׳ נשתק מערטלו מנושתקו (ובשני כ״י הערוך איתא מנשתיקו ומנשתקו) ושם הועתק מפי׳ ר״ח יומא מ״ד ב׳, ובתוספות ישנים שם גי׳ ר״ח חמה יש לה נשתק שנ׳ לשמש וכו׳ מערטלה חמה מנשתקה, וכן הובא המאמר בתשוה״ג מהדורת ר״ש ווערטהיימער סי׳ מ״ז וז״ל וששאלתם בכל יום לא היה לה נאושתיק והיום היה לה נאושתיק (יומא שם, ולפנינו הגי׳ ניאשתיק, וכי״מ שם ניאושתיק, ובערוך שם נושתק ועי״ע ע׳ נרתק ובת״י נשתק, ובתוספתא יומא פ״ג נשתיק ובירוש׳ יומא מ״א ד׳ נרתיק) כך פירוש נושתיק כסוי עור שמכסין בו את המחתה כגון תיק וכגון נרתק וכן מפורש בב״ר גלגל יש לו נושתיק שנ׳ לשמש וכו׳ אבל לעתיד לבא הקב״ה מערטלו מנושתיקו וכן אמרו וכו׳ ומוציא חמה מנרתיקו ללמדך שנרתיק ונושתיק אחד הן עכ״ל, ורמב״ן בתורת האדם שער הגמול ג׳ במאמר שלפנינו בב״ר גלגל חמה יש לו נרתק וכו׳ מערטלו ומלהט בו את הרשעים מה טעם ולהט וכו׳, ובפסיקתא שם אי׳ ונשתיק יש לו כשם שכתב ושמש וכו׳ והוא ניתן בתוך נשתיקו וכו׳ (עיי״ש הערה י׳), ובמ׳ קהלת ג׳ ויש לו נרתק, ובנדרים וע״ז שם מוציא חמה מנרתיקה, ובמדרשי תנחומא המירו תיק בנרתק או נושתק ושם הסגנון בתנח׳ מ״ב א״ר יהודה בר אלעאי השמש הזה נתון בתוך חיקו (צ״ל תיקו ועיי״ש הערה כ״ט וכ״ה בתנחומא) שנ׳ לשמש וכו׳ ובתקופת תמוז יוצא מתוך חיקו (צ״ל תיקו) לבשל בו את הפירות ואין העולם יכול לעמוד בו וכו׳, ועי׳ עוד בס׳ והזהיר פ׳ תצוה ק׳ ע״א, ובמ׳ תהלים שם סי׳ י״א א״ר פנחס בשם ר׳ אבא השמש נתון בתוך התיק[2]) וכו׳ ושם סי׳ י״ג את מוצא שהוא נתון בנרתיק ונתון בגלגל, ועי׳ עוד מדרש הלל בבהמ״ד ח״ה צד 89 ובריייתא דמעשה בראשית במילואים לס׳ רב פעלים צד 50: 3 ובריכה של מים לפניו. וכ״ה במ׳ קהלת, ובמ׳ תהלים שם סי׳ י״ג ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו והוא מפשר חמתו במים אשר מעל לרקיע, ובפסיקתא ליתא, ולעיל צד 28 אמרו הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת הבריכה כיפה מזעת, ובאגה״ת ח״ב צד 453 העיר על מ״ש הח׳ גאלדציהער על אגדה זו: בשעה שיוצא. במ׳ קהלת ובשעה שהוא רוצה לצאת הוא משולהב והקב״ה מתיש כחו במים כדי שלא וכו׳, ובפסיקתא והוא יוצא מהלך אלף וחמש מאות שנה (ומכוון לפי הדרש שלפנינו מן הארץ עד הרקיע וכו׳) עד שהוא מתיש את כחו ואינו מזיק לבריות: 4 אבל לעתיד לבוא. הוספתי לבוא, וכ״ה בסמוך ובערוך, ובפסיקתא אבל לעתיד לבא מה הקב״ה עושה גילה השמים הללו וכו׳ ומוציאו מתוך נשתיקו והוא יוצא על תקופתו ופורע מן הרשעים שנ׳ כי הנה היום וכו׳, ובמ׳ תהלים שם סי׳ י״ג ומה עושה הקב״ה ליום הדין מוציא החמה ושולף אותה מנרתיקה ומביאה לרקיע השני ודן בה את הרשעים והוא שורפן שנ׳ כי הנה היום וכו׳: מערטלו. מוציאו ערום מתיקו כדי שיהא לוהט בכל כחו, וכן לקמן פי״ט וידעו כי עירומים הם וגו׳ אפילו מצוה אחת שהיתה בידן ניתערטלו ממנה, ובמ׳ קהלת נשתבש מערטלו ומהשתקו מנרתקו (ועי׳ גי׳ כי״ו) וצ״ל מנשתקו ונוסף פירושו או גי׳ אחרת מנרתקו ועיי״ש בחי׳ רד״ל: ומלהטו. את העולם, ובגליון כי״ל ציין ס״א ומלהט בו את הרשעים, והוא כגי׳ שאר הספרים, ובמ׳ קהלת ג׳ ומלהט אותו ברשעים שנ׳ כי הנה היום וכו׳: היום הבא. ורישא דקרא והיו כל זדים וכל עושה רשעה וכו׳ ויום הוא השמש (ועי׳ בפי׳ מהרז״ו) וכ״ה בכל הענין אין גיהנם אלא יום שמלהט וכו׳ לא יום ולא גיהנם וכו׳ היום והגשמים וכו׳ ולכן נסדרו אגדות אלו בין המאמרים על גלגל חמה. וכן בתנחומא תצוה שם היום הזה נתון בתוך תיקו וכו׳: 5 אין גיהנם. לעתיד לבא, וכ״ה לקמן פכ״ו בגי׳ הדפוס ר׳ ינאי ור׳ שמעון בן לקיש תרוויהון אמרין אין גהינם לעתיד לבא וכו׳, ובכי״ו וכי״א א׳ וב׳ וילק׳ מלאכי ל״ג מאמר זה, ובכי״א ב׳ נוסף בגליון ר׳ יוחנן ורשב״ל תרוויהו וכו׳, ובילק׳ ישעיה שם העתיק ר׳ פנחס אומר יום הוא שמלהט וכו׳, ובמ׳ תהלים

[1]) ναρθήκιον, Scheide, Behältnis. [2]) θήκη.

הנה יום בא בוער כתנור וגו׳ (שם שם). רבנין אמ׳ יש גיהנם שנ׳ אשר אור לו בציון וגו׳
(ישעיה לא ט). ר׳ יהודה בר׳ אלעיי לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שיוצאה מגופו שלרשע ומלהטתו,
מה טע׳ תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם (שם לג יא). ר׳ יהושע בר׳ בון אמר יגידו
שמים צדקו (תהלים נ ו) לעתיד לבוא שמים מתנים צדקה שעשה הקב״ה עם עולמו שלא נתנם
ז ברקיע הראשון, שאילו הוא נתנם ברקיע [הראשון] לא היתה בריה יכולה לעמוד מאש היום: אמר ר׳
לוי ג׳ דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות אינן שומעין, ואילו הן היום והגשמים והנפש
בשעה שיוצאת, היום [מניין] אמר ר׳ יהודה בר׳ לעיי את סביר שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר
הזה שהוא נוסר בעץ, הגשמים מניין אמר ר׳ לוי כת׳ תהום אל תהום קורא לקול וגו׳ (שם מב ח),

1 עירובין י״ט א׳: 5 ילק׳ תהלים ר׳ תשמ״ג, ילק׳ מכירי תהלים מ״ב סי׳ י״ד, שמות רבה פ״ה סי׳ ט׳, מדרש שמואל פ״ט סי׳ ג׳, מדרש קהלת מ״ב פ׳ חכם השמש. ועי׳ יומא כ׳ ב׳, פדר״א פל״ד:

1 רבנין] א, ־נן דוי^1, ורבנין פ | אמרין פוא^{2}י, ־רי דא^1 | יש] אף א | גהינם דפו, גיהנם לעתיד לבא י | 2 בר׳] פ, בר דא, בי רבי ו | אלעיי דא, אילעאי פו | לא] אמר ~ וא, אומר ~ די | גיהנם] י, גהינם דפ | *היא פו] הוא לא, ל׳ די | *שיוצאה] שהיא יוצאה ד, . . יוצאת פ, שיוצאת א^1, יוצאת א^2, שיוצא ל, שהוא (שהיא ו) יוצא וי | מגופו של רשע] וי, מגופן של רשעים דא | ומלהטתו] פוי, ומלהטתן א, ומלהטת אותן ד | 3 ומה טעם ו, מאי טעמיה דכתיב ד, שנ׳ פאי | *רוחכם—תאכלכם ד] וגו׳ לו | בר׳] פ, ביר׳ ו, בר דא | בון] ו, אבין פא, אבון ד | יגידו] פוחאי, ויגידו די (מלאכי) | 4 לבא דפי | מתנים] מכירין א^2, שואלין א^1 | צדקו של הב״ה שעשה א | עולמו] בריותיו פ | 5 שאילו] שאם פי (שם) | הוא ל׳ | *הראשון דוא]^2 ראשון חי (שם), ל׳ לפ | לא היתה] אין כל חא | *בריה דפחאי] ברייה ו, בריא ל | מאשו של יום דפואי (שם), מפנו אשו . . י | 6 ג׳] ד^{1}אים, שלשה דפו | דברים ל׳ י | והבריות] ~ בינתיים ו, בנתים דאים, נתונין בנתים פ | ואינן פוא^2, ואינם דמ, ואין א^{1}י | שומעין] מרגישין פואים, ־ים ד, ־ות ח | 7 בשעה ל׳ אים | שהיא יוצא ו, כשהיא יוצאה י, שהיא (כשהיא א^{2}מ) יוצאה מן הגוף דפא^{2}מ | *מניין ו] מנין דפי, מ״ל א, מנ״ל מ, ל׳ ל | דא״ר א^2 | יודא ו, יהושע פ | בר׳ לעיי] בר׳ אילעאי ו, בר אלעאי א^{1}ים, ב״ר . . א^2, ל׳ דפ | אתה חי | ששף י | כמסור ו, כמסמר א^2, כנסר י | 8 זה י | שמנסר י | את העצים פ | והגשמים אי, ־ין ו, גשמים פ | מניין] מ״ל א^1. מנלן א^2. מנ״ל מ | אמר ר׳ לוי ל׳ אי | כת׳] דכת׳ פ, שנא׳ א, ל׳ דוים | *לקול וגו׳ דפ] לקול צנוריך א^{1}ים, וגו׳ לו |

סדר אחר למאמרים וג׳ שם רבנן אמרי יש וכו׳ ר׳ ינאי ורשב״ל אמרי תרווייהו אין גיהנם לעתיד לבא אלא השמש הזה מלהט וכו׳ את מוצא שהוא נתון וכו׳, ובפסיקתא המאמר מקוטע ועיי״ש הערה ו׳, והמאמר איתא ג״כ בפ׳ לחג הסוכות בביה״מ ח״ו צד 51 ר׳ ינאי ור״ש לקיש וכו׳ אין גיהנם לעתיד לבא אלא שהרשעים נדונים באותו חום של חמה וכו׳, ובמ׳ קהלת שם ר׳ ינאי ור׳ ישמעאל תרויהון אמרין אין וכו׳ אלא שמש היא יוצאה צדיקים נהנין ממנה מנין שנ׳ וזרחה לכם יראי שמי וכו׳ ורשעים נדונין בה וכו׳, ובנדרים וע״ז מובא הדרש רק בשם רשב״ל עיי״ש: 1 יום בא. וכ״ה בכי״פ ודפוסי׳ ונדרים שם, ובמקרא כתוב היום וכצ״ל וכ״ה במדרשים שהעתקתי: רבנין אמ׳. במ׳ תהלים שם רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבא ועח״נ. ובפסיקתא וחכמים אומרים יש וכו׳ וכן בביה״מ ח״ו שם וחכמים אמרו וכו׳: אשר אור לו. בעירובין שם ותנא דבי ר׳ ישמעאל אשר אור לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלם זו פתחה של גיהנם: 2 לא יום. בכי״ל נעדר כאן מלת אמר ועי׳ במ״י לקמן פ״ז בד״ה ר׳ ירמיה כהנא שאל: היא שיוצאה. כן הגהתי, וכ״ה בכי״ל לקמן פכ״ו שיוצאה, ושם איתא גם בגי׳ הדפוס מגופו של רשע ועח״נ: 3 ר׳ יהושע בר׳ בון. במ׳ תהלים שם איתא אמר ר׳ יהושע בן לוי הקב״ה צדקה עשה עם כל באי עולם שלא נתנו ברקיע הראשון שאלמלא נתנו ברקיע הראשון לא היה צל לכל בריה תחתיו, ובפסיקתא צדקה גדולה עשה הקב״ה בעוה״ז שלא נתן את השמש בשמים שאנו רואים עיי״ש: יגידו שמים. במקרא כתוב ויגידו וכצ״ל ועח״נ: 4 מתנים. מספרים: 5 אמר ר׳ לוי. במ״ש העתיק כל המאמר מב״ר בסימן תאנא (ועי׳ במ״י לעיל צד 1) עד ואתון יתבין הכא ולא ידעין, וג׳ א״ר לוי שלשה קולן הולך וכו׳ והבריות בנתים ואינן מרגישין, ובשמו״ר א״ר לוי שלשה קולות הולכות מסוף וכו׳ והבריות ביניהן אינן שומעות כלום ועח״נ, ובמ׳ קהל׳ מ״ב שלשה קולות יוצאין מסוף וכו׳ ועד סופו ואלו הן וכו׳, ובסגנון הברייתא ביומא שם ת״ר שלש קולות הולכין מסוף וכו׳ ועד סופו ואלו הן גלגל חמה וקול המונה של העיר וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף וי״א אף וכו׳, ובפדר״א מונה ששה׳ דברים עיי״ש: 7 בשעה שיוצאת. וכ״ה במ״ש והנפש בשעה שהיא יוצאה, ובשמו״ר והנפש בשעה שיוצאה מן הגוף, ובמ׳ קהל׳ מ״ב והנשמה כשיצאה מן הגוף ועח״נ: היום מניין. הוספתי מניין, וכ״ה בשמו״ר ומ״ש מנין, וליתא במ׳ קהל׳ מ״ב ועח״נ: שהוא שף ברקיע. פי׳ ביפ״ת ר״ל מתגלגל על שטח הרקיע ואינו אלא שנכנס בגוף הרקיע וחותך אותו בהלוכו בתוכו כמסר המוסר בעץ, וזה לפי שיטת חכמי ישראל בברייתא פסחים צ״ד ב׳ שגלגל קבוע ומזלות חוזרין ועי׳ במ״נ ח״ב פ״ח ושם הזכיר הרמב״ם גם דעות הפילוסופים על תנועות הגלגלים שמשמיעים קולות נוראים עצומים מאד וסיעת פיטאגורוס כלה תאמין שיש להם קולות ערבים נערכים עם גודלם כערך נגוני המוסיקא[1]) וכתב שזה ג״כ דעת חז״ל אשר יתארו גודל קול השמש בעת מרוצתה כל יום בגלגל, וכוון למאמר זה שלפנינו ובברייתא יומא שם: כמסר. מגירה, ובמקרא (ישעיה י׳ ט״ו) משור בשי״ן שמאלית ועי׳ גי׳ כי״ו, ובמ״ש ג׳ את סבור שהיום הזה שף עם הרקיע ואינו אלא נוסר ברקיע כמסר הזה, ובמ׳ קהל׳ מ״ב מה את סבור שהיום הזה שף ברקיע ואינו וכו׳ כמסר הזה שהוא נוסר בעץ, ובשמו״ר זה הכוכב שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסמר הזה שהוא נתון בעץ, ובגמרא יומא שם מובא מאמר ר׳ לוי מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום וכו׳ מפני גלגל חמה שנמסר ברקיע כחרש הנמסר בארזים, ועי׳ מ״ש הח׳ זקש בייטרעגע ח״א צד 50, פערלעס עטימאלאגישע שטודיען צד 73, גרינבוים געזאממעלטע אויפזעטצע וכו׳ צד 145: 8 תהום אל תהום וכו׳. במ׳ קהל׳ מ״ב מוסיף כאן המאמר א״ר לוי המים העליונים זכרים וכו׳ ועי׳ לקמן פי״ג, ובשמו״ר כיצד

[1]) **Sphärenharmonie.**

והנפש מניין, דלמא ר׳ שמואל אחוי דר׳ פינחס בר חמא הוי עני דמך בצפורי והוון חבריא
יתיבין גביה, אתת מילה ושרון דחכין, אמר להון כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא עני
ח מקצצה ארזין ומקצצה אילנין ואתון יתיבין הכא ולא ידעין: כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים,
ר׳ יהודה בר׳ לעיי ורבנן, ר׳ יהודה אומר מאחורי כיפה ולמעלה, רבנין אמרין מאחורי כיפה
ולמטה, אמר ר׳ יונתן נראין דברי ר׳ יהודה בר׳ לעיי דאמר מאחורי כיפה ולמעלן בימות
החמה שכל העולם חם והמעיינות צונין, מלהון דרבנין דאמרין מאחורי כיפה ולמטה בימות
הגשמים שכל העולם צונן והמעיינות פושרים, אמר ר׳ שמעון בן יוחי אין אנו יודעין אם פורחים

3 מדרש קהלת ש״ב שם (מדרש זוטא לר 87), פסחים צ״ד ב׳:

1 והנפש] הנפש בשעה שהיא יוצא ן, והנפש . . יוצאה פ. והנפש (הנפש א[1]) בשעה שהיא יוצאה (יוצאת א[1]) מן הגוף דא׳מ, והנפש כשהיא יוצאה (כשיצאה י) מן הגוף א[2]י | מנ״ל מ | דלמא] פי[1], דלמה וחר[1], ל׳ דאמ | כרבי ד | אחוה פא[2] | בר חמא] ד׳וא׳, ב״ר . . ד, ל׳ פ | עני] עניא פ, ל׳ דואימ (וכן בסמוך) | דמך] פוי, דמיך דאמ | בציפורין ו | והוו א׳מ | חבריה ד, חברין מ | 2 יתבין פואמ (ויתבי חברייה י) | אתא א׳ר׳י | מלה ן, מילא אי, מילתא ד | ושרון] ואמ, ושארון י, ושרין ד | דחכין] ד[1]׳, החכון ש, גחכין ד, ־ון פר׳, גחנון א, נחתין מ, גברין י | לון ו | כמה] פואר[1]מ, כמא דנחא ד | נפשא אי | דאחוה] פור׳י, דאחוי א, ל׳ ד | 3 מקצצה] ור[1], ־צא דפאימ | ומקצצה] ן, ־צא דפמ, ומעקרא ר[1] | אילנין] פואר׳מ. אילני ד | יתיבין] ן, יתבין אימ, גחכון פ, יתבין (דחכין ד[1]) גחכון ד | הכא] פואמ, ל׳ די | כיצד] פוא, ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ~ ד | גלגל ל׳ פוא | שוקעי׳] פוא, ~ ברקיע ד | 4 יודה ו | בר׳] פ, בי רבי ן, בר דא | אלעאי | ר׳ יהודה אומר] פ, ר׳ . . בר אלעאי אמ׳ א, ר׳ יודה ביר׳ אילעאי אמ׳ ן, רבנן אמרין ד | 4 ◻כיפה] הכיפה ד (בבל הענין) | ולמעלן וא[1], ולמטה ד | רבנן אמרין ן, ורבנן (רבנין א[1], ורבני׳ א[2]) אמרי פא, ור׳ יהודה בר אלעאי אמר ד | 5 ולמטה] ולמעלה ד | יונתן] פא, יוחנן ד | בר׳ לעיי] בר אלעאי דא[2], ל׳ פא[1] | דאמר] א[1], דהוא אמר ד, דהוא או׳ א[2] (דאמר — ולמעלן ל׳ פ) | ולמעלה א | 6 כל פ | העולם] פו, ~ כולו דא[2], כלו א[1] | *חם א] חמה ל, רותח דפו | והמעיינות] פוא[2], ומעיינות ד | צונין] פ, צונים ן, צוננין ד, צונן א | מלהון] פ, מילהון א, ומלהון ד, מליהון ו | דרבנן | *דאמרין ד] דאינון אמרין וא[2], ל׳ ל (דאמרין—ולמטה ל׳ פ) | 7 הגשמין ו | שכל ל׳ פ | העולם] פוא[1], ~ כולו דא[2] | והמעיינות וא[2], ומעיינות דפ | פושרין | יוחי] פ, יוחאי ד | פורחין פ, . . הן דוא[2], הם א[1] |

יש אילן ששרשיו וכו׳ ועי׳ לקמן שם בסוף הפרשה: 1 דלמא. מעשה וסיפור בל״י[1]) ועי׳ פערלעס ביצאנטינישע צייטש. ח״ב צד 571 ולעף אצל קרויס צד 214, וכן נמצא בכי״ל דלמא (דילמא דלמה) לפני הסיפורים לקמן פל״ה פמ״ו סי׳ ז׳ פס״ב סי׳ ב׳ וסי׳ ה׳ פע״ז ופע״ט ובמקומות הרבה בירושלמי ומדרשים אחרים ועי׳ מבה״י י׳ י״ב וערוך השי׳ ח״ג צד 70, וכן איתא דלמא בהוראת סיפור בגי׳ הדפוס לקמן פמ״ו סי׳ ח׳ עיי״ש ופע״ח סי׳ ג׳ ולקח טוב בראשית י״ז ה׳, ושם מ״א י״ג מובא דלמה מב״ר פפ״ט ונוסף פירושו מעשה, ובפי׳ ב״ר כי״ט נקוד דלמה וכתב בכל המדרשים שתראה דלמה מעשה שהיה ועי׳ בפי׳ הנדפס, וליתא במ״ש, ובקיצור ב״ר בכי״ח העתיק ־׃־ מלת דלמה והסיפור עצמו השמיט, והראיה מסיפור זה שהנפש קולה הולך וכו׳ בשעה שיוצאת אינה ממאמרו של ר׳ לוי שהוא היה קודם בזמן לר׳ שמואל ואחיו רפב״ח, וכבר העיר ע״ז באגה״א ח״ב צד 427, ובמ׳ קהל׳ מ״ב מובא כאן מאמר אחר הנשמה בשעה שהיא יוצאת מן הגוף מניין בר קפרא אמר עשה את שאינו רואה רואה וכו׳, והמאמר איתא גם במ״ש: דמך. נפטר, ובמ״ש שם הגי׳ הוה [דמיך] בסכני וסלקין חבריא מבקרא יתיה: 2 יתיבין. בינוני פעיל ועי׳ דאלמאן צד 229: אתת מילה וכו׳. במ״ש להם אתת מילה וגחכון ועה״נ ועמת״ל ע׳ דחך וע׳ גחך, ובא״א הגיה ג״כ דחכין, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר בדפוס מפרש בא להם דבר של שחוק והתחילו מצחקין, אבל בפי׳ ס״א שם וב״ה בכי״ט נשמע קול ביניהם והרכינו עצמן מאימת הקול, ושם ג׳ גחכון ופירושו מובן יותר לפי הגי׳ גחנון בכי״א א׳ וב׳: אמר להון וכו׳. ר׳ פינחס לחביריו, והוא הרגיש שאחיו מת ונפשו בשעה שיוצאת שוברת ארזים ואילנות לקולה והם לא הבינו. ובגי׳ הדפוס המשובשת הגיה כבר במ״כ כמה נפשיה דאחוה דההוא וכו׳ וכן הדפיסו אחריו, ובמ״ש ג׳ אמר קליה דנפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין ואתון יתבין הכא ולא ידעין, ובכי״ל כתוב מקצצה אדין ומקצצה אילין ומוגה לנכון שם ארזין ואילנין, וביומא שם מסיים וביעו רבנן רחמי אנשמה בשעה שיוצאה מן הגוף ובטלוה: 3 כיצד גלגל וכו׳. מובא במאור עינים שם צד 159 וג׳ היכן חמה ולבנה שוקעים ועה״נ, ומפרש שם מאמר זה וכן סיפא דברייתא בפסחים שם חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע לפי דעת חז״ל שהארץ שטוחה ושאין כפת השמים מקפת תחתיה ובהערב השמש יכנס בעובי הרקיע כלפי אחוריו עיי״ש וביפ״ת שהאריך בפירוש אלו המאמרים, ובמ׳ קהל׳ מ״ב ג׳ והיכן גלגל חמה ולבנה שוקעין ר׳ יהודה וכו׳ חד אמר וכו׳ וחד אמר וכו׳, ומשם הועתק בילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ז: 5 אמר ר׳ יונתן. במ״ע שם א״ר יוחנן נראין דברי ר׳ יהודה בימות החמה וכו׳ ומליהון דרבנן בימות הגשמים ועה״נ ולעיל צד 44 במ״י ד״ה א״ר יונתן, ובמ׳ קהל׳ מ״ב שם א״ר יונתן בן גוריון (בילקוט שם א״ר יוחנן) נראין דברי ר״י וכו׳ דאמר מאחורי כיפה ולמעלה וכו׳ שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין ומילהון דרבנן דאינון אמרין וכו׳ ועה״נ, ובפסחים שם איתא אמר רבי ונראין דבריהן מדברינו שביום מעיינות צוננין ובלילה רותחין תניא ר׳ נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין: 6 חם. כן הגהתי ועה״נ: צונין. כמו צוננין וכ״ה לקמן סוף פי״ב, ובירוש׳ שבת פ״כ י״ז ג׳ בפושרין וכו׳ בצונין וכו׳ ועי׳ עמת״ל ע׳ צנן: 7 אם פורחים באויר. בלא גלגל, ועי׳ הומבאלדט קוסמוס ח״ב צד 352:

[1]) *δρᾶμα*

באויר, אם שפין הם ברקיע, אם מהלכין הם כדרכן, דבר קשה למאוד ואי אפשר לבריה לעמוד עליו:

יח) ולמשול ביום וגו' אמר ר' חלפאי אם לעניין המאורות והלא כבר נאמר את המאור ט
הגדול לממשלת וגו' מה ת"ל ולמשול ביום ובלילה אלא אילו הצדיקין שהן שליטין במה שנברא להאיר [ביום ובמה שנברא להאיר] בלילה הה"ד וידם השמש וירח עמד וגו' [הלא היא כתובה על ספר הישר] (יהושע י יג), מאי ספר הישר, ר' חלפי מייתי לה מהכא ולמשול ביום ובלילה, ר' חנין בשם ר' שמואל בר יצחק מייתי לה מסופא דסיפרא ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו [וזרעו יהיה מלא הגוים] (בראשית מח יט), אפשר כן אתמהא, אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד חמה ולבנה ששולטים מסוף העולם ועד סופו. ר' חנין בשם ר' שמואל מייתי לה מסיפא דאוריתא בכור שורו הדר לו וגו' [ינגח יחדיו אפסי ארץ] (דברים לג יז), איפשר כן אתמהא, אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שמעמיד חמה ולבנה ששולטין מסוף העולם ועד סופו, אמר ר' שמעון בן יוחאי ספר משנה תורה היה סיגנם ליהושע, בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב

3 ילקוט כאן י' וי"ח, ילק' יהושע כאן כ"ב: 5 עי' ע"ז כ"ס ל':

1 בעב האויר א[1], בעבי . . א[2] | אם] פו, ואם ד | הם] א[1], הן וא[2], ל' דפ | אם מהלכין כדרכן ן, ואם מהלכין הן כדרכן ד, אם . . בדרך פ, אם מהלכין א | דבר] פוא, הדבר ד | קשה] ~ לי א | למאד פ, למאד מאד ן, מאד דא[2], מאד מאד א[1] | אי איפשר לבריה א[2], אי . . לכל בריה א[1], ואי אפשר לבריות ד, אין בריא יכולה פ | 3 חלפאי] פא, חלפיי ן, חילפי ח, אילפא ד | ◻ והלא] הלא ד | 4 ומה | הצדיקים דפואי, צדיקים י (יהושע) | שליטין] פוא[2], ־ים א[1], שולטין ד, ־ים י | *במה — בלילה ל'דוי (שם)] במה . . להאיר ביום ובלילה י, במה שנברא להאיר בלילה לא, למשול כמאורות יום ולילה פ | 5 וגו'] פ, עד יקום גוי אויביו דא, ל' י | *הלא — הישר דאי] על — הישר פ, ל' ל | 6 מאי] איזה פ, אי זהו ח, היידן הוא ן | ספר הישר] פונ, ~ ספר (זה ספר א) אברהם יצחק ויעקב ואמאי (ומאי א[1]) קרי ליה ספר הישר דכתי' תמות נפשי מות ישרים דא, ספר אברהם . . ויעקב שנקראו ישרים ח | חלפיי ן, חילפיי י (שם), חלפאי פא, חלפתא ד | אייתי י (שם), א' פ | לה] ואי (שם), ליה די, ל' פ | מהכא] פאי, מן הכא דו | 7 חנן י (שם) | בר יצחק] בר רבי יצחק ן, ברבי . . י, בר רב . . פא[2]י (שם), ל' ד | אייתי א[2] | *לה דפואי (שם)] ליה י, ל' ל | מסופיה פא[1], מן סופיה ן, מסיפא די (שם), מסיפיה י | דספרא | 8 * וזרעו — הגוים א[2]י] ל' לדפו | אפשר] פי, איפשר אי (שם), ואפשר ד | אתמהא ל' דפאי | שעומד י (שם), שעמד פאי | 9 שהעמיד א | חמה ולבנה] י, גלגל ~ דפואי (שם) | שהם שולטי' דא[1], שהן שולטין א[2]י, שהם שליטים י (שם) | ר' שמואל] ~ בר רבי יצחק ן, בר רב . . דא[2] | 10 ליה י | מן סיפא ן, מסיפיה י, מסופא א | דאוריתא] ואי (שם), דאורייתא די | * וגו' — ארץ] וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח . . ארץ י, וגו' לו, ל' ד | 11 אתמהא] ן, ל' דאי | זהו י | שעומד א[2]י (שם) | שהוא מעמיד דן, שהוא העמיד א[1], שהוא עתיד להעמיד א[2] | חמה ולבנה] א[2], גלגל ~ דוא[1] | שהן שולטין דוא[2] | 12 ◻ אמר] דאמר ד | יוחי חי (שם) | * סיגנם ע] סגנם פ, סיגגון ד, סגנון י, סיגנם לש, סגנם א[2]ע, שיגנם ן, שגנם י[1] (שם), סגינור ר[3] | * ליהושע דפי] להושע ל, של יהושע ואע |

1 אם שפין. כמו שאמר ר' יהודה לעיל את סבור שהוא שף ברקיע: אם מהלכין וכו'. ואינן שפין, ובמ' קהל' מ"ב שם הגי' אמר רשב"י אין אנו יודעין אם באויר הן פורחין אם שואפין הם ברקיע אין בריה יכולה לעמוד עליהן ועי' ילקוט קהלת שם: 3 ר' חילפאי. בגי' הדפוס אילפא הוא מסגנון הבבלי ועי' מבה"י פ"ג ע"ב: אם לענין המאורות. שנבראו למשול ביום ובלילה הלא כבר נאמר לעיל ויעש וכו' את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה וא"כ מה ת"ל ולמשול ביום וכו' אלא קרא לדרשא אתא אילו הצדיקים וכו': 5 להאיר ביום ובמה וכו'. כן הגהתי כמו שמוגה גם בגליון כי"ל, וגי' הספר במה שנברא להאיר בלילה איתא גם בכי"א א' וב' וקשה לפרשה, ובפי' ב"ר שבדפוס ג' במה שנברא להאיר ביום ובלילה אלו חמה ולבנה וגו' ועח"נ, ובכי"ט חסר הפירוש בסוף הפרשה ונמחק ברוב הפרשה בכי"א: הלא היא וכו'. כן הוספתי, ובדפוסי' וכי"א א' וב' מובא כל הפסוק בשלימות: 6 מאי ספר הישר. כלומר מאי רמז זה, היכן מצינו נרמז בספר הישר על יהושע, וספר הישר לר' חלפאי ולר"ח בשר"ש במאמרו הראשון הוא ספר בראשית, ולר"ח בשר"ש במאמרו השני הוא ספר משנה תורה וכמו שנחלקו אמוראי במס' ע"ז, ושם גרסינן וידום וכו' הלא היא כתובה וכו' מאי ספר הישר א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנ' תמות נפשי מות ישרים והיכא רמיזא וזרעו יהיה מלא הגוים, ועוד שם בסוגיא ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן זה ספר אברהם וכו' שנקראו ישרים דכתיב בהו תמות נפשי וכו' ר"א אומר זה ספר משנה תורה ואמאי קרו ליה ספר הישר דכתיב ועשית הישר והטוב וכו' והיכא רמיזא ידיו רב לו וכו' עיי"ש, ומסוגיא זו באו ההוספות בגי' הדפוס וכי"א א' וב' ובגי' כי"ח ועח"נ (ולא הוסיפו במאמר ר"ח בשר"ש השני זה ספר משנה תורה וכו') וכל זה ליתא בכ"י הישנים כי"ל כי"פ וכי"ו וכן ליתא בכי"נ ועי' גם בפי' ב"ר שבדפוס: ולמשול וכו'. וכדדריש אילו הצדיקין וכו': 7 מסופא דסיפרא. מסוף ספר בראשית, ועח"נ ועמת"ל ע' סופא ועי' סיפא: 9 שהוא מעמיד. בנוסחת הדפוס לקמן פצ"ז הגי' שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה וכו' (בכי"ל וכ"י אחרים נמצא סדר ויחי מפ' צ"ז עד סוף המדרש בנוסחת שיטה חדשה ועי' מ"ש במ"ח חלק ל"ט צד 489): 10 ינגח יחדיו וכו'. כן הוספתי ועח"נ ופי' ב"ר שבדפוס: 12 היה סיגנם. כן הגהתי עפ"י גי' הערוך ע' סגנם וכי"פ סיגנם במ"ם וכן אי' סיגנם בירוש' סוטה פ"ח כ"ב ב' ופי' נס ודגל בל"ר[1]) כמו סיגנון וסגנון בל"י[2]) ופלא שכתיבת התיבה בסמ"ך כמו בכי"ל אי' גם בפי' השני שבפי' ב"ר

[1]) signum. [2]) σίγνον.

וספר משנה תורה בידו, אמר לו חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה וגו׳ (יהושע א ח), נטלו והראה לו גלגל חמה, אמר לו כשם שלא דממתי מזה כך אתה דום מלפני מיד וידם השמש וגו׳, אמר ר׳ יצחק עבדא בישא לא זבינות כסםיה דאבא את אתמהא, לא כך ראה אותך אבא בחלום 5d
הנה השמש והירח וגו׳ (בראשית לז ט) אתמהא מיד וידם השמש וגו׳:

פרשה ז

א א כ) ויאמר אלהים ישרצו המים וגו׳ כת׳ אין כמוך באלהים י״י ואין כמעשיך (תהלים פו ח) בנוהג העולם מלך בשר ודם צר צורה ביבשה, אבל הקב״ה צר צורות במים שני׳ ויאמר אלהים ישרצו המים:

ב [ישרצו המים וגו׳] יעקב איש כפר נבוריה הורה בצור דגים טעונים שחיטה, שמע ר׳ חגי

2 עי׳ תנחומא מ״ב אחרי סי׳ י״ה, תנחומא שם סי׳ ט׳: 3 לקמן פפ״ד: || 5 ילקוט רמז י״ח, ילק׳ תהלים ר׳ תתל״ה, ועי׳ מכילתא בשלח מסכת׳ דשירתא פ״ח, תנחומא מ״ב תזריע סי׳ ב׳, תנחומא שם סי׳ ג׳, מדרש תהלים י״ח סי׳ כ״ו פ״ו סי׳ ג׳, מדרש שמואל פ״ה סי׳ ו׳: 8 ילקוט רמז י״ח, פסיקתא פ׳ פרה (ל״ה ב׳), פסיקתא רבתי שם (ס״א א׳), תנחומא מ״ב חקת סי׳ ע״ו, תנחומא שם סי׳ ו׳, במדבר רבה פי״ט סי׳ ג׳, מדרש קהלת פ׳ כל זה נסיתי (ז׳ כ״ג):

1 ואמץ פא | יהושע ל׳ פ | 2 והראה לו גלגל] ח, והראהו גלגל אי, והראה אותו גלגל פ. . אותו לגלגל דו | חמה] ~ ולבנה י | דממתי] א²י, דוממתי ד, דמם פ | מזה] ~ פי פ | כך] אף דפי, ואף א | אתם דומו י | וגו׳] וירח עמד די | 3 עבדא] פ, אמר ליה ~ ד, אמר לו ~ י (שם), א״ל יהושע לגלגל חמה ~ א | לא] פאי, לאו ד | *זבינות — את אתמהא] זבינות אתמהא . . את אתמהא ל, זבינת כספא דאבא את פי (שם), זביני׳ כספא . . את י׳, זביני דאבא את ד, זבנית (זבינית א¹) יתך בכספא א | לא כך אבא ראה אותך א, לא כך ראך פ | 4 הנה] פי, והנה ד, שנא׳ . . א | אתמהא ל׳ || 6 שבעולם | מלך ל׳ פ | צר — ביבשה] אינו יכול לצור צורה במים פ, צר צורה ביבשה שמא יוכל לצור אותה במים י | צורות] ח, צורה דפאכי | במים] בתוך המים א | 7 המים] פאי, ~ שרץ נפש חיה דכ | 8 נבוריה] ד¹, ־יא פכ, נבוראי ד, נבורי י¹, עכו נבוריא א | שטעונים א¹ | רב פ | חגאי כ |

דפ״ר (וכן העיד בא״א שגי׳ רש״י סגגס) ובכי״א ב׳ וכי״ו וילק׳ יהושע (ובשניהם בשין שמאלית בראש התיבה) ועי׳ גם בערוך הש׳ שם הערה ב׳ (ובא״א כתב שגי׳ הערוך סגגס) ובשמ״ר פמ״ה סי׳ ג׳ הגי׳ בד״ו סיגני׳ (ולא סגנוס), ובגליון כי״ל פי׳ קופנוני¹): 1 חזק יהושע אמץ יהושע. עשה״כ שם א׳ ו׳ ז׳ וט׳ חזק ואמץ ודורש מדכתיב ספר התורה הזה משמע שהיה בידו. ולא פירש כאן הדרש שהיה ספר משנה תורה ועי׳ ספרי שופטים פי׳ ק״ס וחי׳ רד״ל: 2 נטלו. יהושע לספר משנה תורה והראהו לגלגל חמה בשעה שאמר שמש בגבעון דום ואמר לו כשם שלא דממתי מזה שהגיתי בו יומם ולילה כך אתה וכו׳, ועי׳ במדרשי תנחומא שם: כשם שלא. בכי״ו חסר מכאן עד ויאמר אלהים תדשא הארץ וכו׳ ר׳ מנחם בר׳ יוסי מוציא וכו׳ בריש פי״ז: 3 עבדא בישא. אמר לו עבד רע לא מקנת כספו של אבי אתה בתמיה ועי׳ ידי משה, ולקמן פפ״ד בכי״ל הגי׳ אמר ר״י עבדא וכו׳ לא זבינת כספא דאבא את, ובדפוס שם אמר ר״י אמר יהושע לשמש עבדא וכו׳ לאו זבינת יתך בכספיה דאבא את, ובנוסחת הדפוס פצ״ז אמר ר״י עבדא וכו׳ לאו זביניה דאבא את ועת״נ:

פרשה ז. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ ו׳, ומפרשה זו ואילך הואלתי לציין (בסי׳ כ) גם הגירסאות מכ״י מינכען קובין 97 משנת קע״ח ואף שהוא משובש מאד ועי׳ מ״ש הח׳ פערלעס במ״ח חלק כ״א צד 262, ובינותי בכ״י זה וראיתי שהוא נובע מטופס מהוגן וגירסאותיו שלא נשתבשו ע״י הסופר ראויות להיות לצניף לגי׳ כ״י האחרים, והגי׳ מפרשה א׳ עד פ״ו בכי״כ אציין בסוף הספר: 6 בנוהג העולם. וכן בכי״ל לקמן צד 52 בנוהג העולם מלך בו״ד בונה ועי׳ לעיל צד 3: מלך בו״ד צד וכו׳. במכילתא שם פ׳ נורא תהלות איתא גם הדרש מדת בו״ד אינו יכול לצור צורה במים אבל הקב״ה צר צורה במים הלא כחלב תתיכני, ובמ״ש שם פ׳ ואין צור כאלהינו בו״ד אינו יכול לצור וכו׳ והקב״ה צר צורה במים ויאמר וכו׳ ישרצו המים, ובתנחומא מ״ב שם בשר ודם (בתנחומא מלך ב״ו) צר צורה על הכותל שמא יכול לצור על המים הקב״ה צר את העובר וכו׳, ובמ׳ תהלים מזמ׳ י״ח פ כי מי וכו׳ ומי צור וכו׳ הצייר הזה אינו יכול לצייר צורה במים אבל הקב״ה צר צורה וכו׳ שנ׳ ישרצו וכו׳ ועיי״ש מזמ׳ פ״ו ובח״נ: צר צורות. לפי הגי׳ שלפנינו דורש צר צורות מדכת׳ ישרצו המים שרץ נפש חיה והן התנינים וכל נפש החיה אשר שרצו המים למיניהם: 8 יעקב איש כפר גבוריה. מביא כאן סיפור זה שדורש בו ישרצו המים וכו׳, ודוגמתו הסיפור שלאחריו הורה בצור מותר למול וכו׳, ובמדרשים שציינתי הובאו שני הסיפורים בפתיחה כל זה נסיתי בחכמה וכו׳ בדרש ותרב חכמת שלמה וכו׳ וידבר וכו׳ ועל הדגים, ובכולם המאמרים בסגנון הפסיקתא בשינוים שונים, ול״ג בתחלת המאמר א״ל תא לקי א״ל בר נש דאמר וכו׳ (והגי׳ בפסיקתא אורי ר׳ יעקב וכו׳ על הדגים שטעונין שחיטה שלח ואתייה א״ל מנן הורית כן א״ל מן הדין קרא ישרצו וכו׳) וגם ל״ג א״ל רביע לך ואנא מודע לך, ובסוף ג׳ בכולם חבוט חביטך וכו׳ ול״ג רציף וכו׳, ובנוסחת הדפוס הוסיפו ושינו כאן ובפרט בסיפור השני עפ״י הפסיקתא ומדרשים האחרים, ובירוש׳ יבמות שם ה״ו מי שיש לו בן מכל מקום וכו׳ חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית מובא רק הסיפור השני, וכן באותה סוגיא בירוש׳ קידושין שם, ועי׳ מבה״י ערך יעקב איש כ״נ, ובמ׳ קהלת פ׳ טוב לפני וכו׳ (ז׳ כ״ו) איתא ר׳ איסי דקיסרין פתר קרייה במינות וכו׳ וחוטא זה יעקב איש כ״נ וכו׳ ועי׳ בהמגיד שנת י״ד צד 245 מ״ש שם הר״ר ישראל לעווי ובאגה״א ח״ג צד 711, ובפסיקתא צ״ל עפ״י כי״א אורי ר״י

¹) קוֹפנוֹני (confanon, gonfanon, gonfalone, Fahne).

אמר ליה תא לקי, אמר ליה בר נש דאמר מילה דאוריתא לקי אתמהא, אמר ליה מניין היא אוריתא, אמר ליה דכת' ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וגו' מה העוף טעון שחיטה אף דגים טעונין שחיטה, אמר ליה לא הורית טבות, אמר ליה ומן הן את מודע לי, אמר ליה רביע לך ואנא מודע לך, אמר ליה כת' הצאן ובקר ישחט להם וגו' [אם את כל דגי הים יאסף (במדבר יא כב), ישחט אין כת' כאן אלא יאסף], אמר ליה רציף ליה דהיא טבא בגלעה: יעקב איש כפר נבוריה הורה בצור מותר למול בנה שלנכרית בשבת, שמע רב חגאי אמר ליה איתא לקי, אמר ליה מן מר מילי אוריה לקי אתמהא, ומהו אוריא, אמר ליה דכת' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם (שם א יח),

4 עי' חולין כ"ז ב': 5 ילק' עזרא אלף ס"ט, ירוש' יבמות פ"ב (ד' ס'), ירוש' קידושין פ"ג (ס"ד ד'):

1 אמר ליה] א'ב, שלח ליה ד, ל' א2י | תא] איתא א1בי, אייתי' א2 | נש] אבי, אינש ד | מלה פ, מילא אב, מלתא ד, מילי שי | דאוריתא] פאבי, דאורייתא ש, מן אורייתא ד | ילקי א1, ילקה א2 | אתמהא ל' | מניין היא] ומנן היא ש, מן הן פ, ומה הן כ, ומהו א1, ומהו מילי י | דאוריתא א'כי, ־ייתא דפש | 2 דכת'] מן הדא ~ ד | *שרץ — וגו' ל°] שרץ . . ועוף יעופף על הארץ דא1, שרץ . . ועוף י, וגו' ל | העוף] ה, עוף דפבי, זה א1 | 3 טבות] שי, טבאות כ, טב דפ, טיבות א1, ־יתא א2 | *ומן הן ל°י] ומה ל, מן הן פ, מנין דא | לך] פא1י, ל' ד | 4 אמר ליה כת'] כתיב י, דכתיב דפא | וגו'] ומצא להם די | * אם — אלא יאסף ל"פ] אם . . יאסף להם [ומצא להם ד] ישחט . . אלא יאסף די, אם . . יאסף להם ישחט להם אין . . אלא יאסף א1, ל' ל | 5 אמר ליה] פב, א"ל אי, אמר ד | רציף] פ, רצוף א'כי, חבוט חבטך ~ ד | *ליה] לה ל, רצפך דפא1י, ריצפך א2ב | דהוא פאי | בגלעה] בקליטה ל°, לאולפנא דפאי | נבוריא פא1כ, נבוראי ד, עכו נבוריא א2 | 6 של נכרית] ~ בן ישראל א2, שבא עליה ישראל י | רב] פ, רבי די, ר' אב | חגי דפאב . . . ואיקפד י | אמר ליה] פא1בי, שלח ליה ד, ל' א2 | איתא] א1י, תא דפ, אייתי' א2 | ואילקיאו יתיה א2 | ליה] פא1כ, ל' די | מן מר] בר נש (ברנש א) דאמר | 7 מילי דאוריתא י, מילא . . א1ב, מילה דאורייתא א2, מלה . . פ, מלתא . . ד | ילקה א | אתמהא ל' | ומהו אוריה] אמר ליה ומן היא אורייתא ד, . . ומן הן דאורייתא פ, א"ל ומהו (מנ"ל א2) דאוריתא א, . . ומה הן הורית י | אמר ליה ל' אבי | דכת'] פאבי, ל' ד | * לבית אבותם ל°פאב] וגו' ל, לבית אבותם משפחת אב קרויה משפחה י, לבית . . משפחה משפחת אם אינה קרויה משפחה ד |

איש כפר נבוריא (או נבורין) בצור ועיי"ש הערה צ"ט: 1 תא לקי. א"ל בא וקבל מלקות משום שהורה שלא כהלכה, ומפעל אתא הציווי תא ואיתא ועח"נ ודאלמאן צד 296: מילה דאורייתא. דבר תורה, ובפסיקת' גורס בהמשך המאמר בר נש דאמר מילי דאוריתא ילקה (בפסי"ר ילקי), ובתנחומא מ"ב דאמר מלתא דאורייתא, ובמ' קהלת מילתא מן אוריתא, ובתנחומא בר אינש דאמר מילא וכו' ועח"נ: אתמהא. במדרש דפ"ר נשתבש איתמר, ובשאר ספרים ליתא: מניין היא. בגליון ד"ו נסמן ס"א מן הן ועח"נ: אוריתא. וכ"ה בסיפור השני בד"ו ומן היא (וגם שם בגליון ס"א הן) אורייתא: 3 טבות. טוב, ובפסיקתא גורס כאן אמר להו ארבעוניה דילקי א"ל בר נש דאמר וכו' א"ל לא הרית טב א"ל ומה הן א"ל מן הדין קרא הצאן וכו', ובפסי"ר טבות, ובמ' קהלת טבאות ועיי"ש ובח"נ, ובכי"כ חסר מכאן עד אמ' ליה רצוף וכו': ומן הן את. בכי"ל אי' ומה את ומוגה ביני שיטי ועח"נ, וכ"ה סגנון הירושלמי חגיגה פ"ב ע"ז ב' א"ל מן הן את ידע, ובפי' ב"ר שבדפוס גורס ומפרש מה זאת הודע לי דלא הורת טבות יפה: רביע לך. רבוץ והשתטח על הארץ: 4 אם את וכו' אלא יאסף. כן הגהתי כמו שמוגה בגליון כי"ל ועח"נ. ולנכון הגיה רש"ב בפסיקתא עפ"י גי' כי"א, ובפסי"ר ג' יאסף להם וכו' באסיפה בעלמא, והוא כסגנון הגמרא חולין שם, ובמ' קהלת האי בשחיטה והאי באסיפה, ובתנחומא ובבמ"ר אלו טעונין שחיטה ואלו טעונין אסיפה: 5 רציף ליה. בכי"ל כתוב לה ונקוד בצרי, ועל עצמו אמר יעקב איש כ"נ הכה אותו האיש, והגי' בשאר ספרים רצוף (רציף) רצפך, וכ"ה גם בכי"ל למטה וגם בערוך ע' רצף מובא רצוף רצפך. ואינו מוכח באיזה מאמר גורס כן או אם שהיה גי' זו לפניו בשני המאמרים, והוא פי' שם בלו' רבוע לך ושטח עצמך בארץ, ולפי פירושו אמר כן ר' חגי ליעקב ועמ"כ, ופירוש אחר בפי' ב"ר שבדפוס למטה רצוף רצפך דבר דבריך וכנס הלכותיך שהם נאים וראויים להתלמד ועי' גם במעריך ע' רצף, ובא"א כתב הקדוש קנה ז"ל שהיה קרוב לרבנן סבוראי בהלכות שחיטה הביא זה הלשון ופירושו זה לשונו אזורך טוב להלקות (וכוון אל ספר הקנה ושם בד' קראקא קל"ב א' איתא א"ל חבוט חביטך דהוא טבא וכו' כלומר איזירך טוב וכו' ועי' מ"ש על ספר הקנה ומחברו הח' גרעין בקורות היהודים חלק ח' צד 219 וצד 435 והח' יעללינעק בקו' תרי"ג צד 40) ועי' גם במדרש ד' שאלוניקי, ובדפוס נוסף עוד חבוט חבטך והוא מסגנון הפסיקתא ומדרשים שציינתי וכ"ה בירושלמי בסיפור השני: בגלעה. גי' זרה וקשה לפרשה, וגי' ס"א בגליון כי"ל בקליטה, וכ"ה בפסי"ר בשני המאמרים בקליטי ובקליטה, ובפסיקתא בקילתא וצ"ל בקילטא ועי' ערוך ע' חבט וכ"ה בבמ"ר, ובתנחו' ובמ' קהלת בקלטא, ובירוש' קידושין בקלטה, ובתנחומא מ"ב לקילטא ובכי"א א' נוסף בגליון כקטלא כמו שהגי' שם בסיפור השני כקטלא לאולפנא, ובערוך ע' רצף ג' דהיא טבא באולפנא כמו שהגי' לפנינו למטה, ומשמע שפי' בקליטה ובקילטא כמו באולפנא בקבלת הלימוד ועי' עמת"ל ח"א צד 337 וח"ד צד 309: יעקב איש כ"נ. בפסיקתא סגנון המאמר בתחלתו אורי ר"י איש כפר גובריא (כן הוא שם בכי"א) בצור על בנה של נכרית (כצ"ל) שהוא נמול בשבת שמע ר' חגי שלח ואתייה א"ל מנן הורית כן א"ל מן הכא דכתיב ויתילדו וכו' ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר אמר להו ארבעוניה דילקי א"ל בר נש דאמר מילי דאוריתא ילקה א"ל לא הרית טב וכו' ועי' השינוים בשאר המדרשים, ועוד סגנון אחר בירושלמי ושם הגי' ביבמות פ"ב יעקב איש כפר נבוריה אזל לצור אתון שאלין ליה מהו מיגזר בריה דארמייתא' בשובתה וסבר מישרי לון מן הד' ויתילדו וכו' לבית אבותם שמע ר' חגיי אמר ייתי אייתוניה דילקי וכו': 6 בנה של נכרית. הנולד מישראל, ובמ' תנחומא ובבמ"ר הגי' על בר ישראל הבא על נכרית והולידה לו בן שנמול וכו' ועח"נ: מן מר וכו'. מי שאומר דברי תורה לוקה בתמיה, ומלת אוריה מורגלת בסגנון הירושלמי, ועם א' הידיעה אוריתא: 7 לבית אבותם. בדפוסים וילק' עזרא ג' עוד משפחת אב קרויה וכו', וזה תוספה עפ"י בבלי יבמות נ"ד ב' וב"ב ק"ט ב',

אמר ליה לא הורית טבות, אמר ליה ומן הן את מודע לי, אמר ליה רביע לך ואנא מודע לך, אמר ליה כת' ועתה נכרות ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם וגו' (עזרא י ג), אמר לו ומן הקבלה אתה מלקני אתמהא, [אמר ליה וכתורה יעשה (שם שם)], אמר ליה רצוף ריצפך דהיא טבא באולפנא:

ג ועוף יעופף על הארץ בנוהג העולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומשרה דיורים בעליונים ובתחתונים, שמא בחלל אתמהא, אבל הקב"ה משרה דיורים בחלל שנ' ועוף יעופף על וגו':

ד ויברא אלהים את התנינים וגו' ר' פנחס משם ר' אידי תנינם כת' זה בהמות ולויתן שאין להם בן זוגות, אמר ריש לקיש בהמות יש לו זוג ואין לו תאוה שנ' גידי פחדיו ישורגו (איוב מ יז): ר' הונא בשם רב מתני הצבוע זה מטיפה שללובן הוא, יש בו שס"ה מיני צבעונים,

5 ילקוט רמז י"ג, ילק' תהלים רמז תתל"ה: 7 ילק' רמז י"ג, ועי' ב ב ע"ד ב': 9 תנחומא מ"ב תזריע סי' ג', תזריע בב סי' ב:

1 טבאית פב. טבות ד'. טבא א | ומן הן ל"פי] ומהן ל, ומנין ד. מנן א *רביע דפא] רבוע ל | לך ל' ד אנא מודע לך] פאני. ואנא . . לך אמר אב אתי בר עממיא לגבך ויאמר לך אנא בעי מתעבדא יהודאי על מנת דמגזרית ביומא דשבתא או בצומא דכיפוריא מחללין איתן עליו והלא אין מחללין שבת ויום הכיפורים אלא על בנה של בת ישראל בלבד ד, ואת שמע אמר ליה אין אתי . . עממין . . ואמ' לך . . למיגזריניה . . ביום צומא . . אותו עליו או אין מחללין אותו עליו אין מחללין עליו לא את השבת . . על בנה ב 2 אמר ליה כת] פי, דכתי' א, אמר ליה ומניין לך מן הא דכתיב ד נכרות] נכרת ד' כל נשים דפ] את כל הנשים ל, כל הנשים א | וגו'] בעצת י' והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה א 3 ליה פי ~ רבי ד, מן פאי קבלה א | את מלקת לי פא אתמהא ד . . . אמר יעשה יש'] ל' לפנא אמר ליה והכתיב תמן וכתורה יעשה אמר ליה מאיזו תורה אמר ליה מן ההוא דאמר ר' יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי ולא תתחתן וגו' מפני מה כי יסיר את בנך מאחרי בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מגויה קרוי בנך ד, אמר ליה וכתורה יעשה סוף הפסוק אמר ליה ומתו וכתורה יעשה אמר ליה הכת. בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך בנך הבא מן הגוי קרוי בנך ואין בנך הבא מן הגויה קרוי בנך אלא בנה הכתי' כי יסיר את בנך ל' רצוף] פאי. חבוט חבטך דהיא טבא בקורבא ורצוף ד 4 דהיא א, לאולפנא י. בקטלא לאולפנא א[1] לאולפנא בקטלא א[2], 5 שבעולם | מלך ~ פ . . פלטין א' . . משרה י' דורין . . בעליונין] רמים דא"י, ל' פ 6 בתחתונים פ . אתמהא ל', משרה דורים] את י (תהלים) בחלל] בעליונים ובחלל פ שנ'] פא, כדכתיב ד, ל' י(שם) וגו'] הארץ על פני רקיע השמים א 7 בשם, אידי] פחב אחא דא' ל בן זוג פחב, זוגות י. זוג א, לה א[1] | זוג] פ, בן זוג דא בי אבל אין לו ישורגו | 9 ר'] פא רב ד ב' מתני ע רב מתנא ד. רב מתנה פ | *הצבוע דפעי] הצבוע ל' הוה הפאע (זה צבוע ב) של' לובן] של' לו ולויתן ל' יש] ע ויש דפבי (ויש לו . . החמה והוא . . לובן א . בו] פעי לו דאב, שס"ה] א'ע' שלש מאות וששים וחמשה דא"ב. ז' מאות וס"ה פ. מיני ל' דפאבע] ר' לי |

ויתא בכ"י רומי ליתא בירושלמי ובפסיקתא ושאר המדרשים ועי"ע בפי' ב"ר: 1 ואנא מודע לך. כל המאמר שנוסף כאן בדפוסים אמר אב אתי רומי הוא הוספה מסגנון הפסיקתא וע"ש ובמדרשים ואיתא בקצת שינוי רק בכי"כ (ושם חסר סוף המאמר וכן כל המאמר שלאחריו ועוף יעופף וכו') וליתא בשאר כ"י וילקוט, וכן לא מובא בפי' ב"ר וגם בירושלמי ליתא: 2 כל נשים. כן הגהתי וכ"ה במקרא וגם בפי' ר' ותנחומא נשתבש להוציא כל הנשים ועי' ג: 3 ומן הקבלה. נביאים וכתובים קרוים דברי קבלה ועי' ר"ה ז א ב"ק ב ב ופירש"י שם ועי' צונץ גד"פ צד 44. לעף גענז' שריפטען ח"א צד ??? ח"ב צד 16 ב"יי צור אינליטונג צד 124: אמר ליה וכתורה יעשה. כן השלמתי עפ"י פי' ב"ר וילקוט עזרא ויש הערה המאמר עד דהיא טבא לאולפנא כב"ר ורא מפסיקתא כאשר נכון שם בדפוסי ילקוט בגליון בתחלת המאמר, וציוני זה ליתא בירושלמי רפ"ר וכגוף הספר נכון שם לכוון פסיקתא לפני המאמר מאיזה תורה מההיא דאמר ר' יוחנן משם רשב"י וכו' ובדפוסים אחרים נכון בגליון בטעות מבירתא) והשיבו ר' חגי מסוף הפסוק וכתורה יעשה שבנה של נכרית מישראל אינו קרוי בנך ובווי אל הדרש דלא תתחתן בם וכו' כי יסיר את בנך וכו', ודרש זה חסר כאן בב"ר וא נמצא בכר"כ וגם בירקוט ליתא במאמר שהעתיק מב"ר ובדפוסי נוסף כאן אמר ליה מאיזו תורה וכו' מסגנון הפסיקתא א' עפ"י הירושלמי ועי' בפי' ב"ר ונוסף בקצת סגנון אחר בגליון כי ל' וכן בגליון כי"ג וכי"א ב', ועי"ע בבלי יבמות י"ז א כ"ג א' וקידושין ס"ח ב: רצוף וכו' באולפנא. עי' מה שהעירותי לעיל: 6 ועוף יעופף על וגו'. הורש מב"ר על פני רקיע השמים יעה"ג: ולויתן. וכן לקמן פ"א בה עופית והגים ולויתן ועי"ע פי"ב סי' ה', וכ"ה בפדר"א פ"ט בה תשרין בין המים לויתן וכו', ושם פ"א בששי הוציא מן הארץ בהמות שהוא רבוץ בהררי אלף וכו' וכאן היא הורש שבהמות נברא בחמישי ואגדה זו נמצאת ג"כ בס' עזרא הרביעי משיורי הגנוזים ועי' במ"ח חלק מ"ג צד ??? ל' שאין להם וכו'. משמע שבהמות שנבראו בלי בן זוג אבל בב"ב שם ג' אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן וכו' מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג את הנקבה וכו' ואף בהמות בהררי אלף וכו' סירס הזכר וצינן הנקבה וכו', וכן דעתו דריש לקיש בהמות יש לו זוג ואין לו תאוה ועי' בת"י: ישורגו. מפרש בפי' ב"ר נעקרו ואולי בה להוליד בהן ובמקרא כתוב ישרגו ועי' במ"י לעיל צד 28: 9 הצבוע. כן הגהתי ועה"ג. ונראה שדורש ואת כל נפש החיה זה צבוע ומפי' ב"ר משמע שהיה הגי' כן לפניו, וכוונת הדרש שיש בצבוע[1] מיני צבעונים מכל החיות כמה שדרשו בכמוך ואת כל עוף זה הטווס. ובמדרשי תנחומא שם מובא אגדה זו על הטווס שבו שלש מאות ששים וכו' מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן ולא תאמר בעוף וכו', וכן הביא בפי' ב"ר בשם ס"א (וליתא בכ"י שלפני) הצבוע עוף הוא מצובע בכמה מיני צבעונים ופסוק בירמיה העיט

[1] Hyäne.

מניין ימות החמה: ר' ירמיה כהנא שאל לר' שמעון בן לקיש המרביע מחית הים מהו, אמר ליה אף הן כת' בהן למיניהם. בהדא פרס בן לקיש מצדתיה אדכהנא, אתיב כהנא והלא אף הדגים כת' בהם למיניהם. בהדא פרס כהנא מצדתיה על בן לקיש, והיך עבידא, אמר ר' יונה יכיל אנא מקיים לה משום מנהיג, מביא שני דגים אחד אספרון

1 ירוש' כלאים פ"א כ"ז א', ועי' ב"ק נ"ה א':

1 מנין ד[1], כמנין דפאבעי | [°]החמה] השנה של חמה ד | ר' ירמיה] ~ אמ' ל°פ | שאליה י | **המרביע] המרבע ל | מחיו' א[1] | 2 *הן כת' בהן פדי] הם כת' בהם א[2]ב, הן כת' ל, בהם כתוב א[1] | בהדא — אדכהנא] בהדא ... דכהנא ד, בהדא פריס . . אדכהנ' [ו]ציידיה ב, מעתה כלאים נוהג בהם אי, ר' אחא לא אמ' כן אלא ר' אחא (ר' אחא לא כן א' ר' אחא פ) בשם ר' שמעון בן לקיש (ריש לקיש פ) כל שכת' בהן למיניהן כלאים נוהג בהן ל°פ | 3 אתיב—למיניהם] איתיב . . בהן למיניהן ד, איתיב . . כתיב בהן למיניהם ב, והלא דגים כתיב בהן למינהו י, אתיב כהנא (ר' ירמיה לרב כהנה פ) והלא אף הדגים כת' בהם (והלא דגים כת' בהן פ) למיניהם מעתה כלאים נוהג בהן ל°פ, ל' א | בהדא] אמ' ר' יוסי בר (בר' פא[2]) בון בהדא ל°פא[2] (בהדא—על בן לקיש ל' בי) | כהנא] ירמיה א | מצודתיה א[2]ב | על בן] פא[1], לבן א[2]. על רבי שמעון בן ד | לקיש] ~ וצדייה ל°פ, וצד יתיה א | 4 והיך עבידא] ואיך . . י, והך עבידה פ, ל' ל° | *יכיל פבי] יכל ל, יכול דא[2] | אנא] אב, אני ד | **משום] מש' ל | אביא י | אחד — מוורון] ע, חד מיירן וחד אספרון ד, חד מרוון וחד אספרוון פ,

צבוע וכו', וגם בילקוט העתיק ועוף יעופף הצבוע הזה מטיפה וכו' והוא נגד סדר הפסוקים שדורש, ועי' גם ביפ"ת ובחי' רד"ל, וידוע' אגדת חז"ל על הצבוע ב"ק ט"ז א' ועי' זקש בייטרעגע ח"א צד 154, ובכי"ל נמחקו במלת שללובן האותיות ב' ונ' ונוסף ולויתן וכוון להגיה מטיפה של לו ולויתן או מטיפה של לויתן וכן נסמן בגליון כי"א ב' נ"א לויתן ולפי גי' זו הדרש הצבוע וכו' הוא המשך המאמר שלפניו, והגי' זרה: 1 ר' ירמיה כהנא שאל. פי' ר' ירמיה אמר כהנא שאל, וכהנא הוא השואל וכן בהדא פרס וכו' אדכהנא אתיב כהנא וכו', והוא רב כהנא דבבלי תלמידו של רב ועי' מבה"י ק"ט ב' שנקרא בירושלמי בכל מקום כהנא (אכן בירוש' כלאים שם איתא התיב ר' כהנא), ובירוש' שם הגי' ר' ירמיה אמר כהנא שאל, ובסגנון המדרש ב"ר נעדר' לפעמים תיבת אמר במאמרים אחרים כמו שחסר בכי"ל בכל המאמרים שאומר חכם בשם חכם וכ"ה לעיל צד 47 ר"י בר' אלעיי לא יום וכו', ולקמן פל"א ר' נתן אעין דקידרינון וכו' ועוד שם בר חוטה בפיקודיך אשיח וכו', פל"ב ר' אלעזר בן עזריה מצינו וכו', פל"ג ר"י בר' חנינה לשם נחת וכו' (וכ"ה בדפוסים שם) ופל"ט בר קפרה כזה שמאחה וכו' (וכ"ה בערוך ע' אח) ועי' מ"ח חלק ל"ט צד 109, ולכן אין צ"ל ר' ירמיה אמר כמו שהגיה רי"ג בד' שאלוניקי וכמו שנוסף בגליון כי"ל, ותיבת אמר ליתא גם בד"ו וילקוט וכי"פ וכי"א א' וב' וכי"כ: מחית הים. כל מינים שבים קרי חית הים, כן מפרש בפי' ב"ר, ובא"א הגיה מחיות, ובירוש' הגי' בחיות הים: 2 כת' בהן למיניהם. בס"ד אשר שרצו המים וכו' כמו שכת' בחית היבשה, ובבבלי ב"ק נ"ה א' גריס בפשיטות א"ר ירמיה אמר ריש לקיש המרביע שני מינים שבים לוקה, וקאמר שם מאי טעמא אמר רב אדא וכו' אתיא למינהו למינהו מיבשה ועי' תוספות שם ד"ה למינהו: בהדא פרס וכו'. פרש עליו מצודתו ותפסו (ובגי' הדפוס הגיה במ"כ על כהנא), ובירושלמי ליתא, ושם הגי' א"ל עוד הן כתיב בהן למיניהן ר' אחא לא אמר כן אלא הוה א"ר אחא בשם ריש לקיש כל שכתוב בו למיניהו כלאים נוהג בו התיב ר' כהנא וכו', וכן נדפס במ' ד' שאלוניקי אף הן וכו' למיניהם רבי אחא לא אמר וכו' כל הכתוב וכו' נוהג בו, וכתב רי"ג בהערותיו כל זה הגהתי מירושלמי דכלאים, וגם בכי"ל נמחק בהדא פרס בן לקיש וכו' וכתוב ביני שיטי ר' אחא לא אמר כן וכו' וכן מוגה בסמוך כסגנון הירושלמי ועח"נ (ואפשר שהוגה כן ג"כ עפ"י הירוש' ועי' לעיל צד 26 במ"י ד"ה יחזק הרקיע), וכן הגי' בשינוי קצת בכי"פ, וכבר כתב ביפ"ת בפי' המאמר מירושלמי שלא נחלקו ר' ירמיה ור' אחא אלא בסגנון המעשה דלר"י בעו מריש לקיש אחית הים ואחית הים משני ולר"א לא בעו מניה בהדיא אלא מדידיה קאמר כל שנאמר בו למינהו וכו' ותיובתא דכהנא היא גם לדברי ר"י, ולכן אין צריך להגיה כאן, והמאמר שלפנינו אינו נובע מהירושלמי, ומ"ש הר"ש בכלאים פ"א מ"ו שהסוגיא שנויה בב"ר בשיבוש כוונתו שלפי הירושלמי אין חילוק בין חית הים לדגים ועי' בסמוך ובפי' מהרז"ו: 3 והלא אף הדגים וכו'. אף הם בכלל אשר שרצו המים למיניהם ואיך אפשר להרביע דגים וא"כ כי היכי דלמיניהם לא אתא בדגים להרבעה ה"נ בחית הים, ובירושלמי הגי' הרי חיית הים הרי כתיב בהן למיניהן מעתה כלאים נוהג בהן, ופריך ג"כ מדגים כמו שמפרש בפי' ב"ר הנדפס בפי' מאמר הירושלמי שהביא כאן בדגים נמי ינהוג בהן כלאים ועי' עוד ביפ"ת, וכגי' הירוש' מוגה בכי"ל מעתה כלאים וכו' וכ"ה בכי"פ: בהדא פרס. בירוש' הגי' א"ר יוסי בי ר' בון הכא פרס כהנא מצודתיה על ריש לקיש וצדייה ועח"נ, וגם בפי' ב"ר כי"ט מובא אמר ר' יוסי בר' אבין בהדא פרס וכו' וצדייה: 4 והיך עבידא. ומקשה לריש לקיש היך יקיים למיניהם גם בדגים והיך יכול להרביעם, ובירוש. ל"ג לה וכן נמחק בכי"ל (ובמ"כ הגיה א"ר יונה וכו' והיך עבידא מביא שני וכו'). ומתרץ ר' יונה יכיל אנא וכו' משום מנהיג, ומשמע דבחית הים משכחת שפיר הרבעה וכן פרשו בתוספות ב"ק שם ד"ה המרביע, וגי' אחרת בירוש' אמר ר' יונה יכיל אנא פתר לה משום מנהיג מייתי חוט וקטר באודניה דלכיסא ובאודניה דירוקא ואינון שייפין (בר"ש הגי' צייפין) דין עם דין ומזרעין ע"כ, ומפרש בפי' ב"ר דלכיסא וירוקא מיני דגים הן וכן מפרש בפני משה בשקושר החוט באזניהם ומנהיגן ואינון שייפין זה עם זה ומזרעין הרי כלאים דהרבעה ע"י כלאים דהנהגה וחייב הוא על שניהן, ובמראה הפנים האריך להשוות הסוגיות ובסוף כתב דגם לגי' הירושלמי אין החיוב אלא משום מנהיג לחוד וכו' עי"ש, וביפ"ת פי' ואינון שייפין וכו' ומזרעין שיקשרו בהם המחרישה שעל שפת הים והם ינהגו בתוך הים ויזרעו בחוץ ביבשה, ובפי' ב"ר גורס ומפרש אינן שייכין נמשכין אין עוברין ומזריעין משני מינין הן, והמאמר שלפנינו מביא שם כתוב בלשון אחר מייתי שני דגים חד וכו' אבל בהרבעת כלאים בחית הים לא אמרו שיהא אסור, וסוף המאמר אינו מוגה כלל בכי"ל, ומוכח כאן גם מגי' הילקוט ושאר כ"י שסוגיות שונות הן בב"ר ובירושלמי, ולכן הנחתי כל המאמר כסגנונו בכי"ל בגוף הספר ומסכים ג"כ לגי' הדפוסי': אחד אספרון. לבן בל"י[1]) ואחד מוורון[2]) חשוך שחור ועי' ערוך ע' איספרון (ובדפ"ר שם אי' ג"כ מוורון בשני ווי"ם), וכ"ה לפי הגירסאות אוכם וחיור, וגי' זו מובא גם בפי' ב"ר שבדפוס (והוא מפירוש השני) מייתי וכו' חד אוכם וחד חיור, וכן לכיסא[3]) בירוש' פי' לבן, ולדעת הח' לעף לכיסא שם דג בל"י[4]) וכן שיער שגם ירוקא בירוש' שם דג הוא[5]), וגי' ס"א בערוך שם וכן בעי'

[1]) *ἄσπρος*. [2]) *μαῦρος*. [3]) *λευκός*. [4]) *λεῦχος*. [5]) *ἱέραξ*.

ואחר טוורון וקושרן בגמי וממשיכן, דתנינן אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג: ואת כל נפש החיה הרמשת וגו' [ואת כל עוף כנף] זה הטווס:

ה כד) ויאמר אלהים תוצא הארץ [נפש חיה] וגו' אמר ר' לעזר נפש חיה זה רוח אדם הראשון:

כה) ויעש אלהים את חית וגו' ר' הושעיה רבה אמר זה הנחש. אמר ר' חמא בר' הושעיה בנפשות הוא אומר ארבע אתמהא ובגופים ג' אתמהא. ר' אומר אלו המריאים שברא הקב"ה את 6a נפשותם וכא ליבראות גופן וקדש השבת ולא בראן, ללמדך דרך ארץ מן התורה שאם יהיה ביד אדם חפ'ץ טוב או מרגלית טובה ערב שבת עם חשיכה אומרים לו השלך. שמי שאמר והיה העולם היה עסיק בברייית עולם וברא נשמתן ובא לבראות גופם וקדש השבת ולא בראם:

פרשה ח

א א כו) ויאמר אלהים נעשה אדם וגו'. ר' יוחנן פתח אחור וקדם צרתני וגו' (תהלים קלט ה)

1 כלאים פ"ח מ"ג: 2 ילקוט שם: 3 ילקוט שם, לקמן פ"ח: 5 ילקוט שם: 6 עי' לקמן סוף פי"א, תנחומא מ"ב בראשית סי' י"ז: || 10 ילק' תהלים ר' תתפ"ז, ויקרא רבה פי"ד, תנחומא מ"ב תזריע סי' ב', תנחומא שם סי' א', מדרש תהלים קל"ט סי' ה':

חד (א' א²) אוכם וחד (וא' א²) חיור ד¹א²שי, חד חיור וחד אוכם א¹, אחד חיוור (חיור) ואחר לכים ע | 1 וקשרן בגמי ד, וקטר בלסתיה דדין ובלסתיה דדין פ | וממשיכן] אבש, וממשיכה י, ומשיכן פ, וממשיכן בנהר או בים ואסור לעשות כן משום כלאים ד | דתנן ד | אסורין] א²בש, ־ים א¹, אסור פי, כלאים שאמרו הנוהג בהן אסורין ד | לחרוש] לדוש ל | ולהנהיג] אבשי, ולנהיג פ, ולנהוג יחדיו ד | 2 הטואס א, טווס י | 3 *נפש — וגו'] נפש חיה י, וגו' לד | אלעזר | זו א¹ | רוחו של | 4 ** הראשון] ראשון ל (הראשון וכן הוא אומר ויהי האדם לנפש חיה י) | 5 וגו'] הארץ למינה דפי, הארץ למינה וגו' ואת כל רמש האדמה למינהו א¹ | הושעיא ד, יהושע א | נחש פא | חמא] חייא פ | בר דפ, א"ר א | 6 ם הוא] ל' ד | ארבעה א¹ש | אתמהא ל' | ובגופין שלש ד¹, ובגופות (ג' א) שלש פא, ובגופים הוא אומר שלש י, ובגופין . . שלשה ש, כשנבראו הוא אומר חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה ד | המריאים] פחע, ־אין ב, ־אי' א², המריין ש, השדים דא¹ב, שדים י | את ל' חא¹ | 7 נפשותם] חע, נשמתן דפאבי | גופן] פי, את ~ דא | השבת] היום פע | ולמדך פ, ולימדך א² | התורה] פחא²כבי, השדים דא¹ | 8 או] אפילו פ | טובה] אבי, ל' דפ | השלך] ~ ממך ד, מידך פאבי | שמי—העולם] שהקב"ה פ | 9 עוסק פי | *בברייית] בברית ל, בברייתו של דפבי | נשמתן] א¹, את נשמתן ד, נשמות כ, נשמת המריאים פ, נשמתן של מריאים ח, . . של שדים י | לבראות] ח, לברוא פ, לבראת דא | גופן א¹כ, את . . דפא² (ובא . . גופם ל' י) | וקדשה כ | השבת] אבי, שבת דפ | בראן דפאב, ברא גופן י |

לכים א' חיוור (חיור) ואחר לכים ומשמע שלכים פי' אוכם וקשה לפרשה: 1 וקושרן בגמי. גי' כי"פ קרובה קצת לגי' הירוש' ופי' בלסתיה בלחיו, ובחוות תקב לחיו (איוב מ' כ"ו) תרגומו ליסתיה: לחרוש. הגהתי לחרוש כגי' כל הספרים וכ"ה במשנה שם. ובדפוסי' הוסיפו דתנן כלאים שאמרו וכו' ולהנהיג יחדיו וכן שם פי' נוסף וממשיכן בנהר וכו' ועח"נ: ואת כל נפש החיה. בדפוסי' נוסף בטעות ש נ' ואת כל וכו' אשר שרצו המים למיניהם כאילו הובא הפסוק לראיה למאמר שלפניו ונדחק לפרש בפי' מהרז"ו שהובא שלא במקומו ועי' גם ביפ"ת, אכן מלת ש נ' ליתא בכ"י וכאן מתחיל דבור בפ"ע ודורש ס"ד ואת כל עוף וכו' זה הטווס¹) ומפרש בגליון כי"ל שיש בו גוונין כגוונין של כל העופות, וכן בפי' ב"ר כי"ט זה הטווס שכל גוונין שבעופות עליו הם כל עוף דריש, אבל בפי' הנדפס מובא [כל עוף כנף] למינהו לרבות את הטווס, ונראה שהוא מפרש גם דרש זה לענין כלאים כדאמרינן בירוש' שם תרנגול עם הטווס אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה, וכן ב"ק שם תרנגול טווס וכו': 3 ויאמר אלהים תוצא וכו'. פסוק זה במקרא פ' פתוחה, ותימא שנכלל כאן פסוק זה ושלאחריו בפרשה ז', ופרשה ח' מתחלת בפ' ויאמר וכו' נעשה אדם וכו' שאינו לא פתוחה ולא סתומה ועי' תענית פ"ד מ"ג ולקמן ריש פי"ז ומ"ש במ"ח חלק ל"ד צד 365: רוח אדם הראשון. עי' לקמן צד 56 ובמדרשים שציינתי ריש פ"ח ורמב"ן פ' נעשה אדם ור' בחיי, וכסגנון התנחומא מפרש בפי' ב"ר שבדפוס זה רוחו וכו' דכתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה, וכן נוסף פי' זה בגי' הילקוט: 5 זה הנחש. מעולה ומשובח מכל החיות כדכתיב והנחש היה ערום מכל חית השדה: 6 בנפשות הוא אומר ארבע. בפ' תוצא הארץ נפש כתיב חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ וכו': ובגופים ג'. כשנבראו כתיב ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה, וכ"ה עוד במדרש דפ"ר ובגופין שלש, וכן הגיה רי"ג ובגופין אומר שלש, ובד"ו ושאר דפוסים השמיטו ובגופין שלש והוסיפו פירושו ועח"נ ופי' ב"ר: המריאים. וכן הביא ר' בחיי, וכ"ה לקמן סוף פי"א גסבגי' הדפוס בו' ברא וכו' ומריאים, ופי' מריאים שדים וכן נסמן בגליון כי"ל ועי' ערוך ע' מריא ב'. ובתנחומא מ"ב שם אי' ר' בנייא אמר אלו המזיקין שברא נפשותיהם עם שהוא בורא גופן קדש יום השבת והניחן ונשארו רוח בלא גוף וכו' ועי' לקמן שם במ"י: 7 וקדש השבת. בפי' ר' בחיי מובא קדש היום וכו' או מרגלית טובה וכו' השלך מידך ועח"נ: מן התורה. בגי' המשובשת שבדפוסי' הלקו כבוד לשדים ללמוד דרך ארץ מהם:

פרשה ח. בכי"א א' וכ' פרש' ז': 10 ר' יוחנן פתח אחור וכו'. בוי"ר מובא' כל הפתיחה בשינוים שונים ובפרט

¹) *ταώς*, Pfau.

אמר ר' יוחנן אם זכה אדם הוא אוכל שני עולמות שנ' אחור וקדם צרתני, אם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון שנ' ותשת עלי כפיך (שם שם). אמר ר' ירמיה בן לעזר בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון אנדרונינס בראו שנ' זכר ונקבה בראם (בראשית ה ב). אמר ר' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון דיפרוסופון בראו וניסרו ועשאו גביים לכאן וגביים לכאן, מתיבין ליה והא כת' ויקח אחת מצלעותיו (שם ב כא), אמר להם מן סטרוי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן וגו' (שמות כו כ). ר' תנחומ' בשם ר' בניה ר' ברכיה בשם ר' לעזר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גולמי ראו עיניך (תהלים קלט טז). ר' יהושע בר' נחמיה ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לעזר מלא כל העולם בראו, ממזרח ועד מערב מניין שנ' אחור וקדם צרתני, מצפון לדרום מנין שנ' ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד לב). ומניין אף

2 עי' ברכות ס"א א', עירובין י"ח א', אדר"נ פ"א: 5 לקמן פי"ז: 6 לקמן פכ"א ופכ"ד, ועי' חגיגה י"ב א', סנהדרין ל"ח ב', אדר"נ שם וגו"ב פ"ח, פסיקתא פכ"ג (ק"נ ב'), פסי"ר ליש פכ"ג עמ"ו (קנ"ז ב'), שמות רבה פ"מ סי' ג', ויקרא רבה פכ"ט סי' א', תנחומא מ"נ שמיני סי' י"ג, תנחומא שם סי' ח', מדרש תהלים ל"ב סי' ג', פדר"א פי"א:

1 זוכה י | אדם] ~ הראשון ד[1]א | הוא] פ, ל' דאכי | עולמות] ~ העולם הזה והעולם הבא פ | ואם | 2 הוא עתיד ליתן א, יתן פ | כפכה א[2], כפך פא[1]כ, ~ כד"א כפך מעלי הרחק י | אלעזר | 3 אדם הראשון] האדם א[2] (וכן בסמוך) | אנדרוגינוס דא[2]כי (אנדרוגינוס — אדם הראשון ל' פא[1] | שנ'] פכי הה"ד ד | ר'] רב ע | 4 נחמני א[2] | אדם] ע, את ~ דכ | דיו פרוסיפון ע, דיו פרצופין דש, דו פרצו' פי, דופרצופין א[1] | נבראו ח | גביים] ע, גבים ש, גב פי, גביי' (גבים א) גב דא | וגביים] ע, וגב דפא[2]י | 5 אתיבון ד, איתיבון א | והא כת'] פח, והכתי' ד | להון דא[1], להו חב | מן סטרוי] חא[1], מן סטרוהי פא[2], מתרין סטרוהי ד | כד"א פאכ | 6 המשכן] פ (המשכן השני א), ~ דמתרגמינן ולסטר משכנא ד | בנייה דפ | ר' ברכיה] פ, ורבי... ד | 7 מסוף] מראש פ | הה"ד דפי, דכתי' א, שנ' כ | גולמי] חי, גלמי דפא | בר'] פ, בר ד | יהודה כי | נחמני א[2] | ר'] ור' פדא | 8 בר דפא | העולם] ~ כלו כי | °ממזרח] מן המזרח ד | עד מערב י, למערב דפכ, וממערב א | מניין ל' כי | 9 מנין ל' כי | *ולמקצה השמים דא[1]] מקצה .. פחא[2], מקצה הארץ לכי | *השמים דפחא] הארץ לכי |

בשמות האומרים לפ' אשה כי תזריע, והתחלתה הה"ד אחור וקדם א"ר יוחנן אם זכה אדם נוחל שני עולמות הזה והבא וכו' ושנו שם מאמר הסוגר כדי להסמיך הפתיחה לפרשה שדורש בה ועי' למטה, וסגנון אחר להפתיחה במדרשי תנחומא, ובמ' תהלים הועתק כל המאמר ד"א אחור וקדם וכו' מילקוט תהלים שם ועי' בהערות רש"ב דף רמ"ד ב' רמ"ו א' רס"ג ב' רס"ה א' ובמבוא למ' תהלים סי' ג': 1 אם זכה אדם. בפי' ב"ר הנדפס מפרש או גורס אם זכה אדם הראשון היה אוכל שתי שלחנות העולם הזה והעולם הבא וכו' וכן כל אדם אם זכה יפה ואם לאו וכו' ועח"נ, ובפי' ב"ר כ"י מפרש אחור זה העה"ב וקדם זה העוה"ז שהוא קודם לעה"ב ועי' ספרי סוף וזאת הברכה ושמו"ר פמ"ה סי' ו': 2 כפיך. וכ"ה גם בד"ו וכן כתוב בכי"ל למטה ובפכ"א, ובמקרא כתוב כפכה ועח"נ ולעיל במ"י צד 3 בד"ה והוא גלי, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש ותשת וכו' כפיך כדי לדחקני ולהביאני לדין וכו', ובפי' ב"ר הנדפס משמע שגורס כאן המד"א כפך מעלי הרחק, וגם בילקוט ובוי"ר מובא פסוק זה כאן ולא למטה במאמר ומנין אף בחללו של כולם וכן מוגה בגליון מדרש אב"א, ועי' במ"כ וביפ"ת ובפי' מהרד"ו: אמר ד"י בן לעזר. בילקוט קטע שמות האומרים וכ"ה במ' תהלים, ובוי"ר שם א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדה"ר אנדרוגינוס בראו אמר ריש לקיש בשעה שנברא דו פרצופין נברא ונסרו ועשה לו שני גבין גבין לזכר וגבין לנקבה, ובמדרשי תנחומא שם ר' שמואל בר נחמני אמר מהו אחור וקדם דו פרצופין זכר ונקבה וכו', ובברכות שם דא"ר ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדה"ר שנ' אחור וקדם וכו' ועוד שם ויבן י"י אלהים את הצלע רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב אחור וקדם וכו', ומלת אנדרוגינוס ל"י[1]) וכן דיפרוסופון[2]) ועי' ערוך ע' דיופרצוף, ופי' בעל שני פנים (ונכונה הגי' בתיבה אחת וכ"ה בשיר רבה ד"ו פ' כתפות דיפרוספון), וכבר כתב הח' פריידענטהאל שם צד 69 שנמצאו דוגמאות לאלו האגדות בספרי אפלטון ופילון והביא שם מאמר אחד לאפלטון דומה כמעט מלה במלה להמאמר שלפנינו ועי' גם זקש בייטרעגע ח"א צד 57: 3 זכר ונקבה בראם. ק"ק שלא הביא כאן הפסוק זכר ונקבה ברא אותם (א' כ"ז) ועי' ביפ"ת ולמטה בפרשה זו (צד 64) במאמר זה הוא אחד מן הדברים וכו': 5 והא כת' ויקח וכו'. משמע שלקח צלע אחת מגוף האדם, ולא שבראו דיפרוסופון וניסרו, ומשני מצלעותיו פי' מן סטרוי מצדדיו, וכן אי' לקמן פי"ז ויקח וכו' ר' שמואל בר נחמני אמר מן סיטרוי היך דאת אמר ולצלע המשכן השנית וכו' ועיי"ש בפירש"י וראב"ע ובמ"נ ח"ב פ"ל. ושם מובא מסטרוהי ועי"ע ברייתא דל"ב מדות מדה י"ג: 6 ולצלע המשכן. וכן תרגומו שם ולסטר משכנא ובדפוס נוסף כן דמתרגמינן וכו', ולקמן פי"ז ל"ג ליה גם בדפוס וכן ליתא בוי"ר: ר' תנחומ' וכו'. בילקוט חסר בשם ר' בניה, ונשתבש שם בשם ר' ברכיה בשם ר' אלעזר וכן שם במאמר שלאחריו ר' יהודה בר' נחמיא בשם ר' שמעון בשם ר"א וכן הועתק במ' תהלים, ובוי"ר הגי' ר' ברכיה ור' חלבו ור' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדה"ר מסוף העולם ועד סופו מלא כל העולם כולו בראו מן המזרח וכו' ונראה שנתערבו שם המאמרים, ובפסי"ר פכ"ג ר"ש בן לקיש בשם ר' אלעזר בן עזריה בשעה וכו' גולם בראו והיה מוטל וכו', ועי' אגה"א ח"ב צד 51: גולם בראו וכו'. וכ"ה לקמן פכ"ד, ועוד שם אמר ריב"ס עד שאדם מוטל גולם וכו' הראה לו דור ודור וכו', ובפי"ד אי' ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו הנשמה וכו', ועד שלא נזרקה בו נשמה היה גולם ככלי שלא נגמרה מלאכתו ועי' ערוך ע' גלם, ובסנהדרין שם אי' שעה ראשונה הוצבר עפרו שנייה נעשה גולם וכו' רביעית נזרקה בו נשמה וכו' ועי' בשאר המדרשים שציינתי: 7 מוטל מסוף העולם וכו'. בחגיגה שם דאמר ר' אלעזר אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע שנ' למן היום וכו' אמר רב יהודה אמר רב אדה"ר מסוף העולם ועד סופו היה שנ' למן היום וכו' ולמקצה השמים ועד קצה השמים, ועי' גם מ"ש על אגדה זו הח' פריידענטהאל שם צד 70 והח' וויינשטיין שם צד 52 וצד 79: גולמי. כן כתוב בכי"ל בוי"ו ועח"נ ולעיל צד 33 במ"י ד"ה דוכים: 8 שנ' אחור וקדם. וקדם רוח מזרחית כדכתי' קדמה מזרחה ואחור מערב לכנגדו, יפ"ת: ולמקצה השמים וכו'. כן הגהתי ועח"נ, וכ"ה בוי"ר, ובפי'

[1]) ἀνδρόγυνος. [2]) διπρόσωπος.

בחללו שלעולם ת״ל ותשת עלי כפיך ([היך] מה דאת אמר כסך מעלי הרחק (איוב יג כא)), אמר ר׳ לעזר אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום אחרון, היא דעתיה דר׳ לעזר דאמר ר׳ לעזר תוצא הארץ נפש וגו׳ (בראש׳ א כד) זו רוחו שלאדם הראשון. ר׳ שמעון בן לקיש אמר אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום ראשון, היא דעתיה דר׳ שמעון בן לקיש דאמר ר׳ שמעון בן לקיש ורוח אלהים מרחפת (שם א ב) זו רוחו שלאדם הראשון היך דאת אמר ונחה עליו רוח י״י וגו׳ (ישעיה יא ב), אמר רב נחמן אחור לכל המעשים וקדם לעונשין, אמר ר׳ שמואל בר׳ תנחום אף קילוסו אינו אלא באחרונה ה״ה הללויה הללו את י״י מן השמים כל עניינא עד חוק נתן ולא יעבור ואחר כך הללו את י״י מן הארץ וגו׳ ואחר כך מלכי ארץ וגו׳ (תהלים קמח א—יא), אמר ר׳ שמליי כשם שקילוסו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף כך ברייתו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף. בתחילה ויאמר אלהים ישרצו המים וגו׳ ואחר כולם נעשה אדם וגו׳:

2 לעיל פ״ז לד 54: 8 ילקוט רמז ד׳: 6 ברכות ועירובין סס: 9 ילקוט רמז י״ד:

1 °בחללו] לחללו ד | ת״ל] שנא׳ **דאבי**, דכת׳ **פ** | כפך **פבי**, כפכה ל׳°**דא** | היך מה . . הרחק] כד״א . . הרחק **דפאב**, ל׳ **בי** | 2 יום אחרון] **שי**, . . האחרון **ב**, יום ראשון **כר**[1], יום הראשון **ד**, בראשית **פא**[1] אחרון] **פא**[2]**כש**, האחרון **דא**[1]**ב**, ראשון **י** | היא] **כי**, הוא **דפא** | דאמר ר׳ אלעזר **ד**, ל׳ **פ**,[1]**כי** | 3 זה **פאבש** | ר׳ . . . אמר] אמר ר׳ . . לקיש **דאי** | 4 אחרון] **פאבי**, האחרון **ד** | יום ראשון] **פא**[2], יום הראשון **ד**׳ בראשית **א**[1]**כי** | הוא **דא** | דאמר . . לקיש] ל׳ **פבי** | 5 זה **פאבי** | אדם הראשון] **פא**[1]**כי**, משיח **א**[2], מלך המשיח **ד** | היך מה . . אמר **ד**, הה״ד **פ**, כד״א **א**[2] | רוח י״י וגו׳] רוח י״י **פא**, ~ אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך יתוש קדמך שלשול זה קדמך **ד** | 6 רב נחמן] **פ**, ר׳ . . **ד**, ר׳ סימון **א** | לכל מעשה בראשית **ש** | לעונשין] **פ**, ־ים **א**[1], לכל עונשין **ד**, . . העונשין **א**[2] | בר׳ תנחום] **כ**, בר׳ תנחום **פי**, ל׳ **ד** | °קילוסו] בקילוס **ד** | 7 אינו **אבי**, ~ בא **ד** | הה״ד **דפ**, שנא׳ **א**[1] | הללויה] **פא**[1]**ב**, ל׳ **די** | השמים] ~ הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו **כ** | * כל — יעבור **כ**] כל עינינא ... יעבור **ל**, וגו׳ **פא**, וגומ׳ ואומר כל הפרשה ואחר כך אומר מלכי **ד** | 8 ואחר — וגו׳ ל׳ **א** | ואחר כך מלכי] **א**, ואומר כל הפרשה ואחר כך אומר מלכי **ד** | שמלאי **דפאי** | 9 אינו — אחר] **חי** (תהלים), אינו . . לאחר **א**, אינה . . אחר **ד** (וכן בסמוך) | *בתחילה] כתחילה **ל**, בתחלה **אב**, שבתחלה **פ**, מה טעמיה שנאמר **ד** | 10 ואחר כולם] ואחר כך ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו׳ (הארץ נפש חיה למינה **א**[2]) ואחר כך **דא**, ואחר ויאמר . . נפש חיה ואחר **פ** | נעשה] ויאמר אלהים ~ **דפא** |

ב״ר שבדפוס מובא גם רישא דקרא למן היום אשר ברא אלהים א ד ם על הארץ ולמקצה השמים וגו׳ וכ״ה בחגיגה שם, ובכי״ל אי׳ בשיבוש מקצה הארץ וכו׳, (ועי׳ דברים י״ג ט׳ כ״ח ס״ד) וכ״ה בילק׳ ומד׳ תהלים, ובכי״ל נשתבש גם לקמן פכ״א ולמקצה הארץ ועד קצה הארץ: 1 בחללו של עולם. מן הארץ עד לרקיע, ובחגיגה שם אידי ואידי חד שיעורא הוא, ועי׳ במאור עינים באמרי בינה ריש פי״א איך יצוייר כי מן השמים לארץ יהי כשיעור אשר מן המזרח למערב: ותשת עלי כפיך. שהיה מגיע עד השמים וכפו של הקב״ה נתינה עליו, ובי״מ מפרש שדורש כפך לשון כיפה פי׳ כיפת השמים היה על ראשו, והסגרתי המד״א וכפך מעלי וכו׳ שקשה לפרש כאן וכבר העירותי שבילקוט ובוי״ר מובא הפסוק לעיל בריש הפתיחה, וגם בגליון כד׳ אב״א נסמן כאן במ״ס אין זה, וכן ליתא בזה המאמר בכי״ל ובדפוסים לקמן פכ״א, ובחגיגה שם מסיים בשני המאמרים כיון שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו וכו׳ ותשת עלי כפכה: 2 אחור למעשה יום אחרון. בכי״ל כתוב אחר׳ על הגרד ועח״נ, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש אחור למעשה יום אחרון שגופו נברא אחרון לכל מה שנברא ביום ששי וכו׳ וקדם למעשה יום אחרון שנפשו קדמה לכל מה שנברא ביום ששי כר׳ אלעזר דאמר תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו וכו׳ זה נאמר בששי וכתיב אחריו בהמה ורמש וכו׳, וכן כתב באב״א שהג׳ האמיתית היא אחור למעשה יום א ח ר ו ן, וכן הדרש במדרש תנחומא פ׳ תזריע שם ר׳ אלעזר בן פדת אומר אחור למעשה יום ששי וקדם למעשה יום ששי כיצד ששה דברים ברא וכו׳ ביום הששי אלו הן נפש חיה וכו׳ ואדם וחוה ונפשו של אדם נבראת תחלה שנ׳ תוצא הארץ וכו׳ ואין נפש חיה אלא נפשו של אדם שנ׳ ויהי האדם לנפש חיה וכו׳ ואחור ליום הששי שהיה עסוק בו כל יום הששי הוי אחור וקדם צרתני וכו׳ ועי״ע במ כ. וכגי׳ הדפוס הגי׳ גם בפי׳ ב״ר כי״ט ומפרש שם אחור למעשה יום ר א ש ו ן שנברא אדם ביום ששי דהיינו לאחר כל מעשה בראשית שהתחיל הקב״ה מיום ראשון, ועי׳ הגי׳ אחור למעשה ב ר א ש י ת, וכן ג׳ בוי״ר אחור זה יום הראשון: 5 ורוח וכו׳ רוחו של אדם הראשון. כ״ה הגי׳ הנכונה ולכן אין לדייק עפ״י גי׳ הדפוס ששינו כן הגי׳ לפי שטת האגדה המאוחרת שבמ׳ תהלים ועי׳ מ״ח חלק מ״ב צד 545, וכ״ה בתנחומא מ״ב שם רשב״ל אומר אחור למעשה יום הששי וקדם למעשה יום הראשון מה טעם וכו׳ ורוח וכו׳ זו נפשו של אדם הראשון, ולעיל פ״ב פתר רשב״ל קרייה במלכיות ושם (צד 17) הוא דורש ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של משיח, ובילקוט רמז ד׳ מביא דרש זה ועוד שם ד׳ א ורוח וכו׳ זה רוחו של אדה״ר דכתיב אחור וקדם צרתני אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום א׳, וכוון להדרש שלפנינו כאן, ובדפוסים הגי׳ כאן כגי׳ וי״ר זה רוחו של מלך המשיח ונדחקו לפרש גי׳ זו, וגם המאמר שנוסף כאן בדפוסי׳ אם זכה אדם וכו׳ נובע מוי״ר (ועי׳ סנהדרין ל״ח א׳) או שנוסף מפי׳ ב״ר הנדפס בד״ה אחור וכו׳ וקדם לעונשין ושם כתב ובויקרא מפורש אחור וקדם אם זכה וכו׳ וזה נמצא בוי״ר ד״ו בסוף המאמר הסמוך אחור לכל וכו׳ וקדם לכל העונשין ובמ״כ שם הגיה עפ״י גי׳ ב״ר וכן הדפיסו אחריו, והוספה זו ליתא גם בילקוט ושאר כ״י. (בכי״א ב׳ נוסף בגליון) וכן נמחק במדרש אב״א: 6 אמר רב נחמן. במ׳ תהלים א״ר סימון ועח״נ, ובילקוט תהלים ליתא לפנינו, ובוי״ר נתחלפו שמות האומרים וג׳ שם אמר ר׳ ישמעאל ב״ר תנחום אחור לכל המעשים וכו׳ ר׳ נחמן אומר קילוסו לא בא אלא באחרונה שנ׳ החיה וכל בהמה וכו׳ ואחר כך מלכי ארץ וכל לאומים: וקדם לעונשין. בפי׳ ב ר כי״ט מפרש שהיה ראשון נצטווה בצווי שיש בו עונש בדכתי׳ ויצו ה׳ אלהים מכל עץ הגן וכו׳ כי ביום אכלך ממנו תמות, ובברכות שם אחור למעלה בראשית וקדם לפורענות וכו׳ אילימא פורענות דנחש וכו׳ אלא פורענות המבול דכתיב וימח את היקום וכו׳ מאדם ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה: 7 מן השמים. מונה תחלה ברואי שמים ואח״כ ברואי ארץ עד שמגיע לאדם מלכי ארץ וכו׳ בחורים וכו׳ יהללו וכו׳ ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: **9 כך ברייתו.**

ב ר' חמא בר' חנינא פתח הזאת ידעתה מני עד מני שים אדם עלי ארץ (איוב כ ד) אמר ר' חמא בר' חנינא משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרים, והיו אלו שואלים לאלו מה שיברון נעשה במדינה היום, שלשישי היו שואלים שלחמישי, ושלה' שלד', ושלד' שלג', ושלג' שלב', ושלב' שלא', ושלא' למי היה להם לשאול, לא לבני המדינה אתמהא שהן עסקין בדימוסייה שלמדינה אתמהא, כך מעשה כל יום ויום היו שואלים אלו לאלו מה בריות ברא הקב"ה בכם היום, שלו' היו שואלים לה', ושלה' לד', ושלד' לג', ושלג' לב', ושלב' לא', וא למי היה שואל לא לתורה אתמהא שקדמה היא לברייתו שלעולם [אלפים שנה] הה"ד ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח ל) ויומו שלהקב"ה אלף שנים שנ' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ ד), הדא היא הזאת ידעתה מני עד התורה יודעת מה היה קידם ברייתו שלעולם אבל אתה אין לך

1 ילק' איוב כ' תתק"ז: 7 עי' לעיל לד 2 ולד 6, ספרי עקב פי' ל"ז, ויקרא רבה ריש פי"ט, שיר רבה פ' ראשו כתם (ה' י"א), פסיקתא רבתי פ"ע (קס"ז א') תנחומא וישב סי' ד', מדרש תהלים ל' סי' י"ג, מדרש שמואל פ"ה: 8 לקמן פי"ט ופכ"ג, במדבר רבה פ"ה סי' ד' ופי"ד סי' י"ג, תנחומא וילך סי' ב', סנהדרין צ"ז א', אא"ר פ"ב: 9 עי' ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג':

1 ר' חמא בר חנינה ד, ר' הונא פ | ידעת | 2 אמר — חנינא ל' פ | משל ל' פבי[1] | **מסתפקת] מסתפקא ל | החמרים] א[1]י, ־ין דפכש | והיו שואלים אלו לאלו די | 3 שברון דפאבי, שכרן ש | של שישי] אותם של יום ו' א[1] | היו ל' אכ | לשל חמישי פא[2]י, לשל ה' א[1] | ושל (של י) חמישי דפי, של ה' (חמישי א[2]) שואלין א | לשל אי | ד'] א[1], רביעי דא[2]י | ושל (של י) רביעי די, של ד' שואלין א[1] | לשל א | ג'] א[1], שלישי דא[2]י | ושל (של י) שלישי די, של ג' שואלין א[1] | 4 לשל אי | ב'] א[1], שני דא[2]י | ושל (של י) שני די, של שני שואלין א | לשל אי | של אי | ראשון דאי | ראשון | למי היה לו לשאול ד, למי הן . . פ, למי שואלין אב, ־יום י | אתמהא ל' | שהן] כע, שהם פא[1]י, שהיו דא[2] | בדימוסיה פי[1], ־יא א[1]בע, בדימוסה ד | 5 אתמהא ל' | כך מעשה כל] אבי, כך כל מעשה פ, אף כאן כל מעשה של כל ד | היום] פב, ל' דאי | 6 של ששי פא[2]ב, היו של ששי ד, אותם של יום ו' א[1] | היו ל' דפאכ | שואל א[2] | לחמשי כ, לשל ה' א[1], לשל חמישי פא[2], של . . ד | ושל ה'] פ, . . שואל א[1], שלחמשי שואלין כ | לרבעי כ, לשל ד' פא[1], לשל רביעי א[2] | ושל ד'] פ, . . שואל א[1], שלרבעי שואלין כ | לשל ג' פאי | ושל ג'] פ, . . שואל א[1], שלשלשי שואלין כ | לשני כ, לשל ב' פ, לשל שני א[1] | ושל ב'] פ, ושל שני א[1], שלשני שואלין כ | לראשון א[1], לשל א' פ, שלראשון כ | וא'] ראשון א[2], שלראשון כ, ושל ראשון פא[1]י | למי שואל א, למי הם (היה להם כ) לשאול פב, למי היו שואלים י, . . ־ין ד | 7 אתמהא ל' | היא] פ, ל' דאי | * אלפים שנה י] דאמ' רב שמואל בר רב יצחק (דא"ר שמו' בר נחמן פ, דאמר ר' שמעון בן לקיש ד) שני אלפים שנה קדמה תורה (התורה ד) לבירייתו (לברייתו דפ) של עולם ל[0]דפ, ל' לא | דכתיב י | *ואהיה שעשועים יום יום פאי] וגו' לד. | 8 שנ'] פא, דכתיב די | *בעיניך — אתמול ד] וגו' לפ, בעיניך וגו' (כיום אתמול כי יעבור א[2]) דארשב"ן (דאר"ש בר נחמני א[2]) שני אלפים קדמה תורה לברייתו (לבריתו א[1]) של עולם א | 9 הה"ד פא[1]י, הוי ד | ידעת היה פא[1]י, ל' ד | ברייתו] פ, לברייתו די | אתה ל' א[1]י |

בוי"ר מסיים הפתיחה לפ' תזריע כשם שיצירתו של אדם אחר בהמה וכו' כך תורתו אחר בהמה וכו' הה"ד זאת תורת הבהמה ואח"כ אשה כי תזריע, וכן הוסיף בילקוט כאן וכן תורתו בתחלה זאת תורת וכו' ולבסוף אשה וכו', ובילק' תהלים מתחיל מאמר הסוגר כשם שקילוסו אינו אלא וכו' ומסיים כך תורתו וכו' שנ' זאת החיה וכו' ולבסוף אשה וכו' וכן צ"ל במ' תהלים מ"ב ועיי"ש: 2 שהיתה מסתפקת. לוקחת כל סיפוקה מן החמרים שמביאין תבואה וצרכי העיר מן הכפרים, והגהתי מסתפקת כגי' שאר הספרים: 3 שיברון. מקח התבואה, וכן במקרא לשבר בר, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ג' שכרן ומפרש מה שכר נתנו לחמרים: היו שואלים. בכי"ל איתא שואלים ונקוד בחולם וכן בסמוך שאלים אלו לאלו: ושל ד'. בכי"פ קטע וכן כולם עד לראשון, וכן בגי' הדפוסים בסמוך בנמשל מה בריות וכו' של ששי שואלין של חמישי וכו' עד לראשון, וכן שם בכי"א ב' חמישי שואל לשל רביעי וכן כולם: 4 בדימוסייה. בעסקי מדינה[1]) והמאמר מובא בערוך ע' דמס א': 6 היו שואלים לה' וכו'. לישנא קטיעא היא כלומר לשל ה' וכן בכל המאמר: וא' למי היה שואל. כלו' מעשה של יום א', ועדיפא הגי' למי היו שואלים: 7 אלפים שנה. כן הגהתי עפ"י גי' הילקוט וע' בפי' ספר יצירה לר"י ברצלוני צד 85 ובמעין גנים איוב כ' ד', ובגליון כי"ל נוסף כאן דאמר רב שמואל בר רב יצחק וכו' והוא הוספה מיד סופר אחר, ועי' השינוים שציינתי בח"נ, ובוי"ר שם הגי' זש"ה ראשו כתם פז וגו' ראשו זו תורה דכתי' י"י קנני ראשית דרכו דאמר ר' הונא בשם ריש לקיש שני אלפים וכו' שנ' ואהיה וכו' ויומו וכו' ומשם הועתק בשיר רבה ומ"ש, וכן איתא במ' תהלים שם סי' י"ב א"ר הונא אמר רשב"ל אלפיים שנה וכו' ונדרש שם על החיות ועל התורה ועיי"ש, ושם סי' י"ז וכמה ימות המשיח ר' אליעזר אומר אלף שנים שנ' כי אלף וכו' ר' יהושע אומר אלפיים שנה כימות וכו' ויומו וכו' ועי"ע בספר הבהיר ד' ווילנא ב' ע"א ומדרש עשרת הדברות בביה"מ ח"א צד 67 וריש ה"ג ד' ברלין וד' ווארשא: 9 הזאת ידעתה. בירוש' שם א"ר לוי כתי' כבוד אלהים הסתר דבר וכו' עד שלא נברא העולם כבוד מלכים חקור דבר משנברא העולם א"ר לוי כתיב הזאת ידעת מני עד אבל את מני שים אדם עלי ארץ ר' יונה בשם ר' בא כתי' כי שאל נא לימים ראשונים וכו' (ועי' גי' הילקוט), ושם קדמו המאמרים ר' לעזר בשם ב"ס וכו' רב אמר תאלמנה וכו' ועיי"ש כל הסוגיא ולעיל צד 2 וצד 8 ולקמן ריש פ"ט, ודורש ידעת יודעת (ודרכו של כי"ל להוסיף ה"א בנוכח ועי' לעיל צד 23) והזאת זו תורה, וכן הדרש ע"ז ב' ב' מי בכם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנ' וזאת התורה וכו' וכן מנחות נ"ג ב' ויקבל זאת זו התורה דכתי' וזאת וכו' ועי' בפי' ב"ר:

[1]) *δημόσια.*

עסק לדרוש אלא מני שים אדם עלי ארץ, ר' לעזר בשם בר סירה (אמר) בגדול ממך בל תדרוש, 6b
בחזק ממך בל תחקור, במופלא ממך בל תדע, [במכוסה ממך בל תשאל], במה שהורשיתה התבונן,
אין לך עסק בנסתרות:

ג ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' במי נמלך, ר' יהושע בן לוי אמר במלאכת שמים וארץ

1 ירוש' חגיגה שם, חגיגה י"ג א', סדר רבה דבראשית סי' כ"ג, מדרש כונן: 4 ילקוט רמז י"ג:

1 עסק] רשות פא[1], ל' כי | ארץ] ~ וכן הוא אומר כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם על האדמה י | אלעזר דפבי[1], אליעזר א[1] | בן סירא דפ, ר' סירא כ, ר' סרא י[1] | בל] פ, אל דחאכי | תדרוש] תדע יש | 2 בל] אל חאיכי | בל] אל י | *במכוסה ממך בל (אל דא[1]) תשאל פדא] במכוסה . . בל תגלה י, במכוסה . . בל תחקור כ . . בל תדרוש יש, ל' לד[1] (בגדול . . במופלא . . במכוסה . . בחזק . . פ) | **במה] כמה ל (במה–התבונן ל' ד[1]) | *שהורשיתה פחכ] שהורשית דא[2] שהרשית א[1]י, שהורשתה ל, שהורשת ש | התבונן] דרוש כ | 3 ◻אין] ואין ד | עסק] לעסו' ד[1] | *בנסתרות דפחאכי] ~ במה שהורשתה ל, אלא במה שהורשתה התבונן ובמה הורשת ד[1] | 4 בן לוי] פ, בשם ר' לוי ד | שמים וארץ] פאעי, השמים והארץ דכ |

1 ר' לעזר בשם בר סירה. בירוש' שם ר' לעזר בשם בר סירה פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות. ובבבלי חגיגה שם במאמר רב אחא בר יעקב עוד רקיע אחד וכו' עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור (ועי' במ"י לעיל צד 9) במה שהורשית וכו' אין לך עסק וכו' (ועי' בד"ס הגי' ואין לך חקר), וכן בסדר רבה דבראשית שם עד כאן יש לך רשות לדבר וכו' לפיכך כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור וגו' עיי"ש (ובמ' כונן בביה"מ ח"ב צד 34 הועתק ע"כ יש לך וכו' כ"כ בספר בן סירא במופלא ממך אל תחקור ובמכוסה ממך אל תדרוש ובמה שהורשת וכו'), וכן סגנון המאמר בחובות הלבבות שער היחוד פ"י במופלא וכו' אל תדרוש ובמכוסה וכו' אל תחקור במה שהורשת וכו' ואין לך עסק וכו' (ובס' חובות הלבבות הערבי כ"י פאריס הלשון כפי שכתב לי הח' באכער במפלא ממך אל תדרש במה שהורשית וכו' ואין לך וכו'). וכן מובא במ"נ ח"א פל"ב (אכן במ"נ הערבי הוצ' מונק ח"א ל"ו א' הגי' במופלא ממך וכו' ובמכסה ממך וכו' במה שהרשית דרוש ואין לך עסק בנפלאות, וכן מובא במדרש הגדול וכך שנו רבותינו במופלא וכו' ובמכוסה וכו' במה שהרשיתה דרוש ואין לך עסק בנפלאות ועי' במ"ע האנגלי ח"ג צד 699, ובהעתקת ר"י אלחריזי הוצ' שלאסבערג פל"א אי' במופלא וכו' במכוסה וכו' במה שהרשת דרש אין לך עסק בנסתרו'), ורס"ג הביא בהקדמת ספר הגלוי הוצ' הח' הרכבי בזכרון לראשונים ח"ה צד קע"ח במפלא ממך אל תדרש במכוסה ממך אל תחקר באשר הרשיתה התבונן לא יש לך עסק בנסתרות, ועי' בהקדמתו לפי' ספר יצירה הוצ' הח' לאמבערט צד 6 ופי' ס' יצירה לר"י ברצלוני צד 270, ובספר ב"ס שהיה טמון וגנוז בבהכ"נ של עזרא באלקאהרה במצרים לשון המאמר פלאות ממך אל תדרוש ומכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות ועי' הוצאת הח' שעכטער והח' טאילור צד 3 ובהערות הח' שעכטער לפסוק ג' כ"א ובהוצ' הח' ישראל לעווי ח"ב צד 6, ובכל אלו המקורות יש שתי לשונות בראש המאמר וכ"ה גם בתרגום היוני ג' כ"א (מהדורת טישענדארף) ובתרגום והסורסי, ורק לפנינו בב"ר נמצאו ד' לשונות ועי' בפי' ב"ר (ובכי"ל נשמט במכוסה ממך בל תשאל וכן ליתא במדרש דפ"ר והשלמתי עפ"י גי' הדפוס וכי"פ וכי"א א' וב') וכן מובא ברמב"ן בסוף הקדמתו לפירושו עה"ת (וכתב שם יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך וכו' וכוון לב"ר) ובמעין גנים שם במאמר שהעתיק מב"ר, וברוקח הלכ' חסידות בשם ב"ר (ושם ג' בגדול וכו' ברחוק ממך אל תחקור וכו' במכוסה ממך אל תדרוש ואין לך חקרי נסתרות). ואפשר שאלו ד' הלשונות הן מעיקר ספר ב"ס והמאמר נשאר לנו בשלימותו לפנינו בב"ר וכן דעת הח' לעווי שם צד 7, או שלשונות אלו בב"ר הן הרחבת המליצה עפ"י נוסחאות ישנות שונות, ונוסחא אחת בגדול וכו' בחזק וכו' שהיא מסכמת יותר עם תרגום היוני[1]) וכן תרגום הסורסי דקשין מנך לא תבעא ודתקיפן מנך לא תעקב, ונוסחא אחרת במופלא וכו' במכוסה וכו' שהיא ג"כ נוסחת הבבלי ונוסחת רס"ג (ושלא להכפיל הלשונות שינו כאן בל תדע ובל תשאל, וגם בירוש' אי' מה תדע, ועי' גם איוב י"א ח') והיא עדיפא מגי' ספר ב"ס העברי פלאות וכו' ומכוסה וכו', וגי' הירוש' פליאה וכו' היא כלה"כ לפי הקרי תהלים קל"ט ו' פליאה דעת ממני וכו', והגי' ומכוסה ממך אל תחקור בלי בי"ת השימוש דומה לסגנון הירוש' עמוקה וכו' מה תחקור (וכעין זה חוה דעתו הח' באכער במ"ע האנגלי חלק י"ב צד 287 שמראש המאמר היו בזמן קדום שתי נוסחאות. האחת היא הנמצאת בשני התרגומים היוני והסורסי והשנית היא הנמצאת בתלמוד ירוש'. ונוסחת הב"ר היא הרכבת שתי הנוסחאות הקדומות וא"כ הארבע אזהרות שנמצאו לפנינו „אל תדרוש . . בל תחקור . . בל תדע . . בל תשאל" יסודן בשתי האזהרות שבירושלמי „מה תדע . . מה תחקור" רק שנכפלו ואזהרות ארבע הן שהן שתים, ועוד שער שם שלשון תדע שנמצא בנוסחאות הוא טעות נתהוה מקיצור הכתיבה „תד'" במקום „תדרוש"), ובסוף המאמר במה שהורשיתה וכו' מסכימות רוב הנוסחאות וכן התרגומים, ומעולה גי' רס"ג באשר הרשיתה וכו' לא יש לך עסק וכו'. והגהתי במה כגי' הדפוס' ושאר כ"י ואף שאפשר גם לקיים הגי' כמה. וכן הגהתי שהורשיתה (אכן גם בפי' ב"ר ובמ' כונן ובחובות הלבבות ומ"נ אי' שהורשת), ומאמר זה שנמצא בספר ב"ס ובשני התרגומים ומובא על שם ב"ס בב"ר ותלמוד ירוש' ובבלי יחס רס"ג בפי' ספר יצירה שם לר' אלעזר בן עיראי (או אלעזר בן עיראי), ובס' הגלוי מביא שבעה מאמרים מספר ב"ס ושלשה מאמרים שהראשון מהם המאמר שלפנינו מביא מספר בן עירי והוא אלעזר בן עיראי, ואמר עליו שם צד ק"נ שחבר ספר חכמה הדומה לספר קהלת וכו', וקשה לשער שרס"ג כוון לר' לעזר שאומר מאמר זה בשם ב"ס לפנינו בב"ר ובירושלמי, ועי' באגה"א ח"ב צד 11 ומ"ש הח' הרכבי בזכרון לראשונים שם צד ר"ד והח' בלוי במ"ע הצרפתי חלק ל"ה צד 23 והח' לעווי שם חלק מ"ב צד 270 והח' פערלעס במ"ע וויענער צייטשרי' פיר דיא קונדע דעס מארגענלאנדעס חלק י"א צד 97: 2 במה שהורשיתה. במה שנתנה לך רשות ורשיון ועי' גד"פ צד 104, וכן לקמן פס"ח מהיכן הורשה לו וכו' אף אני וכו' ואם נותן לי רשות וכו': 4 במי נמלך. דורש מה שכתב נעשה בלשון רבים שאינו לשון שיתוף אלא לש' התיעצות, ומביא אגדות שונות במי נמלך, והמאמרים בשעה שהיה משה כותב התורה וכו' כיון שהגיע לפסוק ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' אמר וכו' מה אתה נותן פתחון פה למינים וכו' חזרו ושאלו אותו מהו דכת' וכו' נעשה אדם וכו', ואבות הכנסיה שלהם הביאו מפסוק זה ראיה על אמונת השילוש ועי' במ"ח חלק

[1]) *χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει καὶ ἰσχυρότερά σου μὴ ἐξέταζε.*

נמלך, משל למלך שהיה לו שני סינקליטין ולא היה עושה דבר חוץ מרעתן, ר' שמואל בן נחמן אמר
במעשה כל יום יום נמלך, משל למלך שהיה לו סונקתידרון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו, ר' אמי אמר
בליבו נמלך, משל למלך שבנה פלטין על ידי ארדכל ראה אותה ולא ערבה לו, על מי להתרעם לא
על ארדכל אתמהא כך ויתעצב אל לבו (בראשית ו ו), אמר רב יאסי משל למלך שעשה לו סחורה
ד על ידי סרסור והפסיד על מי להתרעם לא על הסרסור אתמהא כך ויתעצב אל לבו: אמר ר' ברכיה
בשעה שבא הקב"ה לבראות אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים עומדים ממנו, אמר אם אבראנו
רשעים עומדים ממנו, לא אבראנו צדיקים היאך עומדים ממנו, מה עשה הקב"ה הפליג דרכן שלרשעים
מכנגד פניו ושיתף בו מידת רחמים ובראו ה"ה כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד
(תהלים א ו) מהו תאבד איבדה מכנגד פניו ושיתף בו מידת רחמים ובראו, ר' חנינא לא אמר כן, אלא

3 לקמן סוף פכ"ז: 5 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תכ"ט, ילק' מכירי תהלים א' סי' מ"א, פסיקתא רבתי פ"מ (קס"ז ג'), מדרש תהלים א' סי' כ"ב:

1 משל ל' א[2]ב | שהיו אבע | שני] פאעי, ב' ד, ל' ח | *סינקליטין] סנקליטין א[1]בער[1], ־יום ד, סינקליטון ל, סנקליטון י, סונקליטין א[2], סנקלוטיקין ח, סונקליטיקון פ | ר' שמואל — מדעתו ל' א | בר דפי, בר' ב | נחמני י | 2 *סונקתידרון] סונקתוררון ל, סונקתידרון ד[1], סנקתדרין ח, סנקתדרון דע, סנקליטי' י[1] | *דבר] ל' ל | *מרעתו דע] מדעתן לפבי | אבא א[1] | 3 בלבו | משל ל' א[2]ב | פלטרין א'ב | *ארדכל ד] הרדיכל ח, הרדיבל ד[1], הדרכל ל, אדריכל פא'בשי | אותם א | על מי] ~ לו ב, יש לו דפ, היה לו א[1]י | להתרעם] לכעוס א[1] | 4 *ארדכל ד] הרדיכל ח, הרדיבל ד[1], הדרכל ל, האדריכל פא[1]י | כך] פי, הוי דאב | אמר — לבו ל' אי | ר' אסי פד | משל ל' ע | לו ל' ע | 5 על מי] ע, ~ יש לו דפ | כך] פ, הוי ד | 6 שבא . . לברא פ, שבא . . לבראת די, שברא הקב"ה אמ | אדם הראשון] פמ, את ~ דאי, אדם י (תהלים) עומדים] פח, ־ין י, יוצאים דאמ, ־ין י (שם) | אמר — היאך — ממנו ל' א[1]י | אבראנו] אני בורא אותו דמ, אברא אותו ב, אברא אדם פ, לבראתו חא[2]י (שם) | 7 רשעים] הרי ~ י (שם) מ | עומדים] חב, ־ין פי (שם), יוצאים דא[2]מ | לא אבראנו] ואם לא אבראנו פ, ואם (אם ב) לא אברא אותו דבמ, אם לא לבראתו א[2], ואם שלא . . י (שם) | צדיקים היאך] פ, היאך צדיקים דא[2]בי (שם) מ | עומדים] פחבי (שם) מ, יוצאים ד, ־ין א[2] | דרכן] דעתן א[2] | 8 מנגד פימ | מדת רחמיו א[1], רחמיו א[2]בי (שם) | ה"ה — ובראו ל' א'י (שם) | הה"ד דפבי, דכתיב מ | 9 מהו תאבד] א[2]במ, מה . . פ, ל' די | איבדה] חמ, אבדה דפא[2]ב | מנגד פ | מדת רחמים] רחמיו א[2]מ |

י"ז צד 19 וחלק מ"ג צד 61 ובחיזוק אמונה ח"א פ"י: 1 שהיה לו. וכן סגנון הלשון לעיל צד 43 שהיה לו ב' אפיטרופים ועי' במ"י שם: סינקליטין. כן הגהתי, ולנכון פי' בגליון כי"ל יועצים[1]) ועי' במח"ו צד 321, וכן הוראת 2 סנקלוטיקין[2]), ורבינו בחיי הביא שהיה לו סנקליטון ולא וכו' חוץ מדעתו, ועי' זקש בייטרעגע ח"א צד 146: 2 סונקתידרון. פי' ג"כ שר ויועץ למלך[3]) ועי' ערוך ע' סנקתדרון, ובגליון כי"ל מפרש סב ויושב בקתדרא, ומשמע כאן שסונקתדרון רק אחד למלך ובנמשל פי' שנמלך במעשה כל יום ויום לבדו, וכן לקמן ריש פע"ח אדריינוס וכו' אמר ליה סונקתדרון דידיה וכו' כמו שהגי' בערוך שם וכן מובא שם בוילמדנו וכו' א"ל סונקתדרון שלו וכו' ועי' תנחומא מ"ב משפטים סי' ג', ובכי"ל משובש, וכן הגהתי לא היה עושה דבר חוץ מדעתו כמו שהוא גם בכי"ל לקמן פמ"ט במאמר רשב"נ, ובכי"א א' ל"ג כל המאמר במעשה כל יום וכו' וכן ליתא בכי"א ב' ונוסף שם בגליון, ועי' בפי' רבינו בחיי ובעקידה שער ג' וגם שם לא הובא מאמר זה: 3 משל למלך. משל זה מובא לקמן פכ"ז במאמר ר' ברכיה על פ' ויתעצב אל לבו, ושם אי' בכי"ל ארדיכל (ב' פעמים) ובד"ו ובערוך ארדכל, והיא הגי' הנכונה, והה"א בראש התיבה כמו בכי"ל איתא גם בדפ"ר ובכי"ח כאן ופכ"ז, ובסמוך הה"א ברוב הנוסחאות ויש להגיה שם הארדכל או הארדיכל וכן במאמר רב יאסי ע"י סרסור וכו' לא על הסרסור. ופי' ארדכל או ארדיכל אומן וארכיטיקטון וכן תרגום בני שלמה ובני חירם (מ"א ה' ל"ב) ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירם ועי' ערוך ע' ארדכל ועמת"ל ח"א צד 283 בהוספות הח' פליישער, והגי' אדריכל מובא גם ברקנאטי ורבינו בחיי ועקדה שם ועי' עמת"ר ח"א צד 60: על מי להתרעם. וכן הביא רבינו בחיי, וכ"ה במאמר שלאחריו שם ובערוך ע' סרסור, וברקנאטי מובא על מי יש לו וכו', ובעקידה שם על מי היה לו להתכעס ועח"נ: 4 אמר רב יאסי, עי' במ"י לעיל צד 32 ד"ה בר ימא, ומאמר זה ליתא בילקוט וכי"א א' וב', ור' בחיי גורס אמר ר' אמי משל וכו' על ידי סרסור ולא הרויח בה על מי וכו': 5 אמר ר' ברכיה. מובא במנוה"מ סי' ש"ב וג' שם בשעה שברא וכו' את אדם הראשון ראה וכו' יוצאין ממנו אמר וכו' הרי רשעים ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאין וכו' ושתף בו רחמיו וכו' מהו תאבד וכו' ושתף בו רחמיו ובראו ועח"נ, ובמ' תהלים מ"ב שם פ' כי יודע וכו' אמר ר' אליקים איבד הקב"ה דרכן של רשעים מפני דרכן של צדיקים שלא יטעו בה (וכן הוסיף בילק' תהלים שם בסוף המאמר שהעתיק מב"ר איבד הב"ה דרך רשעים מן הצדיקים שלא וכו') אמר ר' ברכיה כשבא וכו' את האדם ראה וכו' מה עשה וכו' הפליג דעתן וכו' ושיתף מדת הדין (במ' תהלים הנדפס מכבר הגי' פילג דרכן וכו' ושיתף מדת רחמים) ובראו הה"ד כ' יודע וכו' תאבד איבדה מכנגד פניו, ובסגנון אחר בפסי"ר שם א"ר חנינא כשבקש הקב"ה לבראות את עולמו היה מסתכל במעשי הרשעים וכו' מה עשה שיתף שניהם מדת הדין ומדת רחמים וברא את העולם שנ' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכן לאדם כשבא לבראותו וכו' מה עשה שיתף שני המדות מדת הדין ומדת רחמים וברא אותו שנ' וייצר ה' אלהים את האדם וכן מפרש כאן בפי' ב"ר כ"ט ושתף בו מידת רחמים כדכת' וייצר ה' אלהים זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין וכו' ועי' בפי' ב"ר הנדפס ולקמן סוף פי"ב ופכ"א סי' ז': 6 הפליג. הרחיק דרכן מכנגד פניו ודורש תאבד בבנין הכבד, וכן במאמר ר"ח דורש כי יודע בהוראת פועל יוצא ועי'

1) σύγκλητος. 2) συγκλήτικος. 3) συγκάϑεδρος.

בשעה שבא לבראות את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת. אמר להם נעשה אדם. אמרו לו מה
טיבו. אמר להם צדיקים עומדים ממנו ה״ה כי יודע יי׳ דרך צדיקים כי הודיע יי׳ דרך צדיקים
למלאכי השרת. ודרך רשעים תאבד איבדה מהם. גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה
להם שהרשעים עומדים ממנו. שאילו גילה להם שהרשעים עומדים ממנו לא היתה מידת הדין נותנת
ה שיברא: אמר ר׳ סימון בשעה שבא הקב״ה לבראות אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים וחבורות.
מהם אומרים יברא, מהם אומרים אל יברא ה״ה חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו (שם פה יא).
חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים. אמת אומר אל יברא שכולו שקר. צדק אומר יברא שעושה
צדקות. שלום אומר אל יברא דכוליה קטט. מה עשה הקב״ה נטל אמת והשליכה לארץ. אמרו
מלאכי השרת לפני הקב״ה רבון העולמים מה את מבזה אלטיכסייה שלך. תעלה אמת מן הארץ ה״ה
אמת מארץ תצמח (שם שם יב): כל רבנין אמ׳ לה בשם ר׳ חנינה. ר׳ פינחס ר׳ חלקיה בשם ר׳
סימון מאד הוא אדם ה״ה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא) והנה
טוב אדם. ר׳ הונא רבא דציפורי אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו. מתעסקים אלו עם אלו
ו בראו הקב״ה. אמר להם מה אתם מועילים כבר נעשה אדם. ר׳ הונא בשם ר׳ אייבו בדעת בראו.

1 עי׳ לקמן פי״ז, פסיקתא פכ״ג (ק״נ ב׳), ויקרא רבה ריש פכ״ט: 5 ילקוט רמז י״ג. ילק׳ תהלים ר׳ תתל״ד, ילק׳ מכירי שם ח׳ סי׳ כ׳ פ״ה סי׳ י״ח, ועי׳ סנהדרין ל״ח ב׳: 10 לקמן סוף פ״ט: 12 ילקוט שם. ילק׳ מכירי שם ח׳ סי׳ כ׳: 13 ילק׳ תהלים ר׳ תתנ״ט:

1 שבא הקב״ה לבראת (לבראות את חב) אדם הראשון חא[2]כמ. שבא הקב״ה לברא אדם פ, שבא לבראותו י, שברא הב״ה את א״ה א[1] | אדם] פבי (שם) ~ בצלמנו כדמותינו ד | לו] לפניו אכמ | מה טיבו] י, אדם זה ~ דפאבי(שם) מ | 2 עומדים] יוצאים י(שם) | הה״ד | 3 תאבד] ~ (מה פ) מהו תאבד פאמ | איבדה] ד[1]חמ, אבדה דפב | גילה — ולא] שלא אימ | 4 הימנו | שאילו] הימנו ד | שאלולי י(שם), שאם מ | נותנת] ~ רשות א[1] | 5 לבראותו מ | שבא] שרצה א[2] | לבראות] חבע, לבראת דאי (תהלים). לברא פ | אדם הראשון] א[1]י (שם), את ~ דכ, אדם פע | *מלאכי השרת דפא[1]כי] מלאכי שרת ל (וכן בסמוך), המלאכים י (שם) | כיתים כיתים ד, כתים כתים פחבי (שם), כתות כתות אימ | וחבורות] ח, ~ חבורות דפאימ, ל׳ י (שם) מ | 6 יברא] פחא[2]י (שם), אל יברא ד | ומהם דפי (שם) | אל יברא פח, לא יברא אי (שם), יברא ד | הה״ד | *צדק — נשקו דפאבימ] ל׳ ל | 7 אמר ע | שיהא כ | חסד פ | אמת] עי, ואמת דפאבכמ | אמר ע | אל] לא א | דכוליה חבי, שהוא אמ | שקר] עי, שקרים דב, מלא שקר פ, מלא שקרים אמ | שהוא עושה דפא[1]ימ, שהוא מלא א[2]י(שם) מ | 8 ושלום פאבי(שם) מ | אל] לא א | דכולו פ, שכולו א[2]י | *קטט פחני[1](שם)] קטיט ל, קטטה דשימ, מלא קטטה א | האמת א[1]כמ | והשליכה] פאעמ, השליכה מ, והשליכו די (שם) | לארץ] פבעי (שם). ~ הה״ד ותשלך אמת ארצה דא[1]מ | 9 רבונו של עולם פא[1]כי (שם) | מה] למה פ | את] פב, אתה דע | אלטיכסייא ע, אלטיכסיה פ, ־יא ר[1], אלטימוסיה ח, אלטימוסין ר[2], תכסים אלטיכסייה ד, ת׳ אנטימסיון ד[1], ת׳ אלטומסין א[1], ת׳ אלטמסין י(שם), טכסים אלטימיסין נמ, ט׳ לטימוסיא כ, ט׳ אלמוטיסון מ | הה״ד | 10 כל רבנין] פ. ורבנין מ, רבנין א, ־נן דכ | אמרין פא[1], ־רי דכ | ר׳ חנינה] ~ בר אידי דפאמ | ר׳] פב, ור׳ דאמ | ר׳ חלקיה] פ, ור׳ . . דכ, בש״ר . . אמ | מאד — אדם] הוא מאד הוא אדם אמ, הוא . . . אדם הראשון כ, הוא אדם הוא מאד פ | הה״ד | והנה טוב אדם] זה אדם א[1]מ, אדם כמ | 12 ר׳ הונא רבה דצפורי י, ר׳ הונא דמן (צפרין א[2]) צפורי אמ, ר׳ הונא רבה של ציפורין ד, רב הונא רבה פ | *מדיינין דאימ] מדינין ל | זה עם זה י | מתעסקים — אלו] ומתעסקין . . . אלו דפ, ל׳ אכימ | 13 מועילים] חנ, ־ין פ, מדיינין דא[2]ימ | האדם ח, האדם בצלמנו א | רב הונא פ | ר׳ איבו דפאי (תהלים), רבי ימ |

ביפ״ת ולעיל צד 23 במ״י ד״ה הודעתו: 1 נמלך במלאכי השרת. עי׳ ת״י ובפסיקתא שם אי׳ בשעה ראשונה וכו׳ בשנייה נמלך במה״ש. ובי״ר שם בשנייה נתייעץ עם מה״ש ועי׳ גם בשאר מדרשים שציינתי לעיל צד 55: 8 דכוליה קטיט. בעקידה שער מ״ג מובא שהרי הוא עושה קטטה וכו׳ נטל האמת והשליכה לארץ שנ׳ ותשלך אמת ארצה ועח״נ ובערוך ערך אלטיכסייא לא העתיק המאמר בשלימות: 9 אלטיכסייה שלך. וכ״ה במדרש הגדול (עי׳ השלמת הערוך הש׳ צד כ״ו) מה אתה מבזה אלטיכסיה שלך, ובגליון כי״ל מפרש חותם אמת, וכן בפי׳ ב״ר כי״ט אלטיכסיא ח ו ת ם חותמו של הקב״ה אמת (בנדפס דפ״ר ג׳ אליטיכסיא) וכן הלשון בפי׳ ב״ר כי״א אך הגי׳ שם אלטימוסין, ורי״ג בהערותיו למדרש ד׳ שאלוניקי כתב רש״י ז״ל גרי׳ אלטומוסיא (בא״א העתיק אלטימוסיא, וגי׳ זו השמיט בפי׳ הנדפס) ופי׳ חותם ומפרש אחר לא ידעתי מי הוא גרים אלטיכסייא (והוא גי׳ פי׳ ב״ר כי״ט) ופי׳ מרכבת תיקון כסאך עכ״ל, ובגליון המדרש ד׳ פירדא פי׳ עפ״י שני הפירושים חותם או תיקון כסא, ובעקידה שם מובא טכסים טמסין, ומכל ח״נ מוכח ששתי נוסחאות שונות כאן בב״ר הגי׳ האחת שלפנינו בכי״ל ובערוך וכו׳, והגי׳ האחרת אלטימוסייה אלטימוסין וכו׳ ומהגי׳ שלפנינו נשתבש תכסים שניתוסף לשתי הנוסחאות, ובמלת אלטיכסייא מצאו כבר מ״י שפי׳ אמת[1]) ומחוור ג״כ לפי הענין, אך קשה לפרשה כמלה מורכבת בהוראת אמת חשובה ויקרה: 10 כל רבנין. עי׳ לעיל צד 26, והמאמר עיקר מקומו לקמן פ״ט בין הדרשות והנה טוב מאד, ומפרש שם הוא מאד הוא אדם הינון אותיות דדין הינון אותיות דדין: 12 ר׳ הונא רבא דציפורי. עי׳ במכבה״י ע״ד א׳ שנקרא ר״ה רבה או רובה להבדילו מן האמורא ר׳ הונא צפוראה, ועפ״י גי׳ הדפוסי׳ רבה של ציפורין פי׳ במ״כ הרב והאדון של עיר, וגי׳ זו משובשת ולא שהמאסף של הב״ר טעה: 13 כבר נעשה אדם. דורש נעשה בהוראת בנין נפעל: בדעת בראו. בישוב הדעת ולא במהירות בעוד שהמלאכים

[1]) *ἀλήθεια.*

משברא צרכי מזונותיו ואחר כך בראו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העו' מה אנוש כי
תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח ה) הרא עקתא להן מברי, אמר להם אם כן צנה ואלפים
כולם (שם שם ח) למה נבראו, ציפור שמים ודגי הים (שם שם ט) למה נבראו, מגדל מלא כל
טוב ואין לו אורחים מה הנייה לבעליו שמלאו אותו, אמרו לפניו רבון העו' יי' אדונינו מה אדיר
ז שמך בכל הארץ (שם שם י) עבר מה דהני לך: ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בנפשותן
שלצדיקים נמלך ה"ה המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם
(דה"א ד כג), המה היוצרים על שם וייצר יי' אלהים את האדם וגו' (בראשית ב ז), ויושבי
נטעים על שם ויטע יי' אלהים וגו' (שם שם ח). וגדרה על שם אשר שמתי חול גבול לים
וגו' (ירמיה ה כב), עם המלך במלאכתו ישבו שם עם מלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשותן
ח שלצדיקים שבהן נמלך וברא העולם: ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן בשעה שהיה משה כותב 6c
התורה היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' אמר
רבונו שלעולם מה אתה נותן פתחון פה למינים, אמר לו כתוב, הרוצה לטעות יטעה, אמר לו הקב"ה
משה האדם שאני בורא לא גדולים ולא קטנים אני מעמיד ממנו אתמהא, שאם יבוא הגדול ליטול רשות
מן הקטן ממנו הוא אומר מה אני ליטול רשות מן הקטן אתמהא, והן אומרים לו למד מבוראך שברא

1 עי' תוספתא סנהדרין פ"ח, סנהדרין ל"ח א': 5 ילקוט שם, ילק' דה"י אלף ע"ו, מדרש רות פ"ב: 10 ילקוט שם:

1 משברא אבי (שם) מ, משנבראו פש, שברא די, ומשברא ח | צרכי] צורכי ד, ל' אבי(שם) מ | רבון העו'] רבון
העולם ד, . . העולמים מ, רבונו של עולם פי, ל' אבי (שם) | 2 הדין ר | *להן דפארים] להם לכ,
למה י (שם) | מיברי ל°ר[1]י (שם), מבריא א[1], ־יה מ, ־ייה א[2], מיבריא ר[2], אברי י, נבראת ש | 3 °מגדל]
משל למלך שהיה לו ~ ד | כל ל' פי (שם) | 4 ואין בו אורחים א[2]כמ, ואין אורחים נכנסים א[1] | מאי א[1] |
הנאה א[2]י (שם) | לבעליו — אותו] לבעליו (לבעליה א[1], לבעלה א[2]) שמלאו אבי (שם), לבעליו פי, לבעלה מ,
יש למלך שמלאו ד | אמרו לפניו] מיד אמרו מ | רבון העו'] רבון העולמים פכ, רבונו של עולם דא[2],
ל' א[1]ים | 5 עבד] א[1]י, עביד דפא[2]בי (שם) מ | מאי א | דאהני א[1]ש | דסכנין] פאבי, ־ני ד |
°לוי] שמואל ד | 6 נמלך] ~ וברא את העולם י (דה"י) | הה"ד | *וגדרה — שם חא[1]] וגדרה . . שמה ד,
וגו' ל | 9 מלך] א[1]כי(שם), המלך פי, המלך מלך דא[2] | נפשותיהם כי (שם) | 10 נמלך] פאבי, ~ הקב"ה ד |
העולם י(שם), את העולם דאכי, עולמו פ | נחמני י | יונתן] יוסי פ | 11 התורה] י, את ~ דפאב | לפסוק] א[2]י,
לפסוק זה א[1]כ, . . הזה שנא' ד | אדם וגו'] אדם פא[1]י, . . בצלמינו כדמותינו דא[2]כ | אמר] ~ לפניו דפא[1]כי |
12 °רבונו של עולם] רבון העולם ד | למה אכי | למיני' אתמהא ד, לאפיקורוסי' ש | כתוב] משה כתוב וקבל
שכר א[2] | והרוצה | 13 למשה א[1]י, . . משה א[2]כ | האדם | א[2]י, אדם הזה פ, האדם . . דא[1]כ | שאני בורא] פא[1]י,
שבראתי ד | לא גדולים וקטנים ד, בכל יום ויום לא גדולים ולא קטנים א, גדולים וקטני' י | אתמהא ל' די |
שאם] ילמדו דרך ארץ ממנו ~ פ, ילמדנו דרך ארץ ~ א | יבוא] לא יבוא י | ממנו — אומרים לו] אמור
לו י | 14 הוא] אינו א[1] | נוטל פאכ, צריך ליטול ד | הקטן] ~ ממני דפא[1] | אתמהא] כ, ל' דפא |
הן פ | למד] פ, למוד דאכי | שברא—שבא] שהוא ברא העליונים . . שבא פ, שהוא ברא את העליונים ואת
התחתונים . . שבא דכ, שהוא ברא את העליונים וכיון שבא א[1], כיון שברא את העליונים ובא א[2], כיון שבא י |

מדיינין ומתעסקין אלו עם אלו: 1 משברא צרכי מזונותיו. בששת ימי בראשית ובסוף ברא את האדם, ובכי"א ב'
נוסף כאן וכן הוא אומ' חכמות נשים בנתה ביתה זו התורה שנברא כל העולם בחכמתה חצבה עמודיה שבעה זה
העולם שנברא בז' ימים טבחה טבחה מסכה יינה זה מעשה בראשית שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה, והוא
הוספה עפ"י התוספתא וסנהדרין שם, ועי' עוד תוספות ברכות ס' ב' ד"ה אשר ובמבוא לתנחומא מ"ב מ"ח ע"ב:
2 הדא עקתא. הצרה הזאת למה נבראת, והגהתי ל ה ן, ובכי"ל כתוב להם מברי ונקוד[1]), ובגליון מוגה מיברי[2]),
ופי' להן למה כמו בירוש' יבמות פי"ב י"ב ד' לאן ליך ועי' לעיל צד 33, ובילק' תהלים הגי' למה, ומברי או מיברי
הוא בינוני מבנין אתפעל: עבד מה דהני לך. עשה מה שטוב בעיניך, ומלת עבד נקוד ג"כ בכי"ל[3]): 5 בשם ר' לוי.
וכ"ה בשאר כ"י ובילק' בשני המקומות ובעקידה שער ג'. וגי' הדפוס משובשת ועי' גם באגה"א ח"ב צד 391, ובכי"ח קיטע
ר' לוי אמר וכן מובא בס' פוגיא צד 551 בשם ב"ר קטנה: בנפשותן של צדיקים. בפי' ס' יצירה לר"י ברצלוני צד
208 הביא בפי' וצר בהם נפש כל היצור וכו' ויש מי שמפרש ואומר כי בתחלה שברא המקום ב"ה הרות ברא כל
נפשות העתידין להיות עד סוף העולם וכמפרש בבראשית דר' הושעיא (עי' במ"י לעיל צד 1) בפי' נעשה אדם
ב נ פ ש ו ת י ה ן של צדיקים נמלך מכלל שכל הנפשות העתידות ליכנס בגופות בראן הבורא בתחלת ברייתו של
עולם וכו' ועי' לקמן פכ"ד, וגם ברקנאטי מובא הגי' בנפשותיהם וכו' ובעקידה שם ג' הביא עם נפשותיהן וכו'
נמלך וברא את העולם ועח"נ, וכן אי' במדרש רות ד"א היוצרים אלו נפשותיהם וכו', ולכן אין לדקדק כלל בהגי'
שלפנינו דקאמר נפשותן ולא נפשותיהן ולנכון כתב ביפ"ת שכן דרך הלשון עיי"ש: 6 וגדרה עם המלך
וכו'. כן השלמתי הפסוק ועח"נ: 8 גבול לים. כמו גדר לים, והוא ממעשה בראשית וממלאכת הבורא:
9 עם מלך. במ' רות שם עם מלך וכו' ישבו שם נ ש מ ת ם של צדיקים וכו' ועי' בפי' ספר יצירה שם
(וצ"ל שם במלאכתו ישבו): 12 פתחון פה למינים. שימצאו במקרא זה סיוע לטעותם ואמונתם באחדות
ושילוש ובאמונת שתי רשויות: 13 לא גדולים וכו'. בילק' הגי' גדולים וכו' בניחותא ול"ג אתמהא:

1) לְהֶם מַבְּרֵי. 2) מִיבְּרֵי. 3) עֲבֵד.

העליונים והתחתונים וכיון שבא לבראות האדם נמלך במלאכי השרת. אמר ר' ליה לית הכא מלכו,
אלא למלך שהיה מטייל פתח פלטין וראה בולרין אחת מושלכת. אמר מה נעשה בה. מהן אומרים
ט דימוסיות ומהן אומרים פרבטיות. אמר המלך אדריינטים אני עושה אותה מי מעכב: שאלו המינים
את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם. אמר להם אני ואתם נשאל לימים ראשונים הה"ד כי
שאל נא לימים ראשונים וגו' (דברים ד לב). בראו אלהים אדם אין כתוב כן אלא **ברא אלהים**
(שם שם). חזרו שאלו אתו מהו דכת' **בראשית ברא אלהים** וגו'. אמר להם בראשית בראו אלהים
אין כתוב כן אלא **ברא אלהים את השמים ואת הארץ**. אמר ר' שמלאי בכל מקום שאתה מוצא

3 ילקוט רמז י"ד, ירוש' ברכות פ"ט י"ב ד', ועי' שמות רבה פכ"ט סי' א', דברים רבה פ"ב סי' י"ג, תנחומא מ"ב בראשית סי' ז' וקדושים סי' ד', תנחומא קדושים סי' ד', מדרש תהלים כ' סי' א, סנהדרין ל"ח ב':

1 לבראות] הכי, לבריאת דא, לברא פ | אדם פי, את האדם דאכ | נמלך] נטל עצה א | ממלאכי א | **השרת] שרת ל *ר' ליה] ליה ל, ר' לוי דפא²י | 2 למלך] פכעי, משל ~ דא | פתח] פ, בפתח דע, על פתח אבי | פלטין] עי, פלטין (פלאטין ד', פלטרין א¹ב) שלו דפאב | בולרין] פאבעי, בלורין דר¹, בלרין ר² | בה] בהם פב | אמרו ע | 3 דמוסיאות שי, דימוסות ד¹פא, דימוסאות ע | מהן עי | אמרו ע | פריבטיות פ, פריבטאות דע, פרדסאות א¹ש, פרדסכאות ד¹, פרדכסיות י, פרדכסיאות כ, ערדכסאות א² | אדריינטים] ע, אדריניטוס פ, אנדרטין א¹ר¹י, אינדרטין דר² | המינין שאלו פבי¹ | 4 שילאי א¹, שילא א² | כמה] אמרו ~ פא | להם] ~ שוטים א¹ | ראשונים] כי, הראשונים דפא¹ | וגו'] פ, אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם י, וכו' למן . . אדם א¹, למן . . אדם ד | 5 בראו — אדם] בראו אלהים י, אשר בראו דפ, בראו א¹ | אין כתי' כאן דפי, לא נאמ' א¹ | ברא אלהים] י, אשר ברא דפ, ברא א | 6 ושאלו דפא | אותו | מהו] פא², אמרו מהו א¹, אמרו לו מהו דין ד | דכת' ל' א | וגו'] את השמים פ, ל' דא | בראשית] פא, ל' ד | 7 אין כתיב כאן דא | אלהים — הארץ] אלהים דא², ל' פא¹ | כל א²ב | שאתה מוצא] שיש פ |

1 אמר ר' ליה. בכי"ל כתוב א' ליה ונ"ל שאין להגיה אמר ר' לוי כגי' שאר הספרים אלא כמו שהגהתי אמר ר' ליה והוא ר' הילא שנזכר פעמים אין מספר בירושלמי ועי' מבה"י ע"ה ב', ונקרא ג"כ ר' אילא ר' לייא ר' ליא והוא לפי כתיבת כי"ל ר' ליה בה"א, וגי' הספרים קשה שר"י דסכנין אמר לעיל בשם ר' לוי בנפשותן של צדיקים נמלך ועי' גם באגה"א ח"ב צד 410, ונכון א"ר ליה לית הכא מלכו אין כאן משמעות עצה, והוא חולק על הדרשנים שדרשו נעשה אדם שהקב"ה נמלך בלבו או במלאכת שמים וארץ או במלאכי השרת או בנפשותן של צדיקים אלא מפרש נעשה כפשוטו שכן דרך המלכים לדבר שהן גוזרים ואין מעכבם וכן לקמ' פי"ז סי' ו' הגי' בכי"ל ר' אילא ור' אמי ובדפוסים ר' לוי וכו': 2 בולרין. גוש¹) של אבן וכן לקמן פכ"ח בולריות של זהב, והמאמר מובא בערוך ע' בלר ע' פרבטאות וע' אדריינטים: מהן אומרים דימוסיות וכו'. כלומר נקח אותה לבנין דימוסיות, ומהן אומרים נקח אותה לבנין פרבטיות ועי' לעיל צד 11 במ"י (ושם הצגתי סי' התימא לפי' הר"ר נפתלי פרקטיא בריכות, וכנראה לקח פירושו מערוך ע' פרקטן והתימא שהחליף פרקטיא עם פרקטן), ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ג' פרדסאות ומפרש מושבות לסבב חצר המלך, ובא"א כתב ס"א פרדכסאות ופי' מושבות וכו': 3 אדריינטים. בגליון כי"ל מפרש דמות שלי, והוא ל"י²) ופי' צלם וצורת אדם ועי' מו"ע ע' אדריינטים וקרויס צד 14: שאלו המינים. בירושלמי שם המינין שאלו (ובנוסחת מהרש"ס שאלו המינים) את ר' שמלאי וכו' א' להם ולי אתם שואלין לכו ושאלו את אדם הראשון שנ' כי שאל וכו' ראשונים וגומר אשר בראו אלהים אדם על הארץ אין כתיב כאן אלא למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, ובד"ר שם בפ' כי מי גוי גדול וכו' איתא שאלו וכו' כמה רשויות בראו וכו' אמר להם אני ואתם נשאל לששת ימי בראשית אמרו לו מי כתיב בראשית ברא אלוה בראשית ברא אלהים כתיב אמר להן מי כתב בראו ברא כתב ומי כתב ויאמרו אלהים יהי רקיע יקוו המי' יהי מאורות ויאמר כתב כיון וכו', ובשמו"ר שם הה"ד השמע עם קול אלהים המינין שאלו וכו' א"ל אלוהות הרבה יש בעולם אמ' להם למה אמ' לו שהרי כת' השמע עם קול אלהי' אמ' להם שמא כתוב מדברים אלא מדבר וכו' ועי' בביה"מ ח"ה צד 68, ובתנחומא מ"ב בראשית שם שאלו המינין וכו' אמרו לו כמה אלהות בראו את העולם אמר להם אני ואתם נשאל לתורה אמרו לו הרי כתיב כי אלהים קדושים וכו' ובסוף המאמר שם אמרו לו והכתיב בראשית ברא אלהים אמר להן בראו לא כתיב כאן אלא ברא, ושם פ' קדושים ראה מה כתיב כי אלהים קדושים הוא וכו' פסוק זה פתח הוא למינין שנראה כשתי רשויות שאלו המינין וכו' מהו כי וכו' אין אתם אומרים שהוא רשות אחד הרי שתי רשויות הן אמר להם שוטים שבעולם וכו' וכ"ה בתנחומא קדושים ועיי"ש, ובמ' תהלים שם שאלו וכו' מהו דכתיב אל אלהים ה' דבר אמר להן דברו ויקראו אין כתיב כאן אלא דבר ויקרא וכו', והמאמר שלפנינו הובא פעמים שונות בס' פוגיא, שם 552 קיטע המאמר וכתב שהוא מב"ר קטנה, צד 293 הובא המאמר בשם ב"ר ובגליון נסמן שם מ' רבה קטנה, וצד 484 הובא תחלת המאמר בשם בראשית קטנה ואח"כ הביא שם המאמר בשם ב"ר לרמה"ד ומתחיל אני ואתם נשאל לתורה בראו אלהים את האדם אין כתוב כאן אלא ברא אלהים חזרו וכו', וחוץ משינוי זה בהתחלתו הועתק כל המאמר מב"ר שלפנינו, ושם צד 485 מאמר אחר בשם ב"ר לרמה"ד שאלו המינים את ר' שמלי ואמרו כמה אלוהות בראו את העולם אמר להם אני ואתם נשאל למורה (נ"א לראשונים שהם תורה) אמרו לו הרי כתיב כי מי גוי גדול וכו' ועי' במ"י לעיל צד 11: 4 נשאל לימים ראשונים. וכ"ה בס' פוגיא צד 293 שאלו וכו' נשאל לימים ראשונים הה"ד כי שאל וכו' לימים ראשונים וגו'. והוספה מזויפת שם אמרו לו מהו דכתיב וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון אמר להם בראשית בראו אלהים אין כתיב כאן וכו': 6 חזרו שאלו אתו. בירוש' שם אמרו ליה והכתיב בראשית וכו' אמר להן וכי בראו כתיב אין כתיב אלא ברא, ועי' במ"י לעיל צד 25: 7 בכל מקום וכו'. בירוש' שם כל מקום שפרקו (צ"ל שפקרו וכ"ה בנוסחת מהרש"ס) המינין תשובתן בצידן, וכן שינה הגי' בילקוט, ולנכון שם כדפ"ר שפקרו המינין וכו', ובפוגיא צד 293 מובא בכל מקום שאתה מוצא שאלה למינים אתה מוצא רפואתה (ונ"א בגליון שם תשובתה) בצדה, ושם צד 484 במאמר שהביא בשם ב"ר לרמה"ד בכל מקום וכו' תשובה (בגליון שם שאלה) למינים אתה מוצא רפואתה (בגליון תשובתה) בצדה ועח"נ, ובסנהדרין שם גרסינן א"ר יוחנן כ"מ שפקרו המינין (ועי' ד"ס)

[1]) *βωλάριον.* [2]) *ἀνδριάς, ἄντος.*

תשובה למינים אתה מוצא רפואתה בצידה, חזרו ושאלו אותו מהו דכת' ויאמר אלהים נעשה אדם וגו', אמר להון קרון דבתריה ויבראו אלהים את האדם אין כת' אלא ויברא אלהים (בראשית א כז). כיון שיצאו אמרו לו תלמידיו לאילו דחיתה בקנה, לנו מה תשיב. אמר להם לשעבר אדם נברא מאדמה וחוה נבראת מאדם, מיכן ואילך בצלמינו כדמותינו, לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה: י אמר ר' הושעיה בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש, למה הדבר דומה למלך

3 לקמן פכ"ב: 5 ילקוט כאן כ"ג, ילק' ישעיה ר' רס"ח (שלי"ד), ילק' מכירי ישעיה ב' כ"ב, מדרש קהלת פ' מה שהיה (ו' י'), קהלת ע"ב שם (מדרש זוטא לד 107), ועי' פדר"א פי"א:

1 תשובה] חנש, פתחון פה דפא, מחלוקת כ | רפואתה] פחנש, תשובתה דא[1], תשוכתן א[2] | בצדן א[2] | מהו] פא[1]י, אמרו (ואמרו כ) לו מהו א[2]כ, אמרו . . מהו דין ד | 2 אדם וגו'] אדם א[1]י, אדם בצלמינו כדמותינו דפא[2]כ | לון כ | קרון] פחא[1]כר[1]י, קראון ד | דבתריה] כר[1], דבתרא ח, מה דבתריה דא, מה דבתריה ויברא אלהים את האדם בצלמו י, מה . . . ויברא . . . ויבראו . . . האדם פ | ויבראו . . . האדם אין כתי' כאן אלא ויברא אלהים א[1], ויבראו . . אין כתי' כאן . . ויברא א[2], ויבראו . . האדם בצלמיהם לא נאמר (אין כתיב כאן כי) אלא ויברא אלהים (אלא ויברא כי) את האדם בצלמו דכי, ויבראו אין כת' כאן אלא ויברא בצלמיהם אין כת' כאן אלא בצלמו פ | 3 תלמידיו] אכ, ~ ר' ל[o]דפ, רבי י | *לאילו פ] לאלו דא[1]י, אילו ל | בקנה] בקש פכי | אתה משיב | לשעבר] בתחלה אכי | 4 מאדמה] פכ, מן האדמה דאי | [o]וחוה] חוה ד | נבראת ל' אכי | מיכאן ד[1], מכאן דפאי | **ואילך] ואלך ל | 5 ואין שניהם א[1] | שכינה] פהאכ, ~ חזרו ושאלו אותו אמרו לו מה דין דכתיב אל אלהים י"י אמר להם הם יודעים אין כתיב כאן אלא הוא יודע אמרו לו תלמידיו לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב אמר להם שלשתן שם אלהים הן כאיניש דאמר בסילוגוס קיסר אגוסטוס קיסר חזרו ושאלו לו א"ל מה הוא דין דכתיב כי אלהים קדושים הוא אמר להן קדושים המה אין כתוב אלא קדושים הוא ד | הושעיה] פד[1], ־יא דאכ, אושעיה מ, ־יא י (ישעיה) | 6 בו ל' אכימ | לפניו ל' מ | קדושה א[1] | למה — דומה] פ, משל דאי(שם), משל לה"ד חי, ל' כמ |

תשובתן בצידן נעשה אדם בצלמנו ויברא אלהים את האדם בצלמו הבה נרדה וכו' וירד וכו' כי שם נגלו וכו' לאל העונה וכו' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וכו' בכל קראנו אליו וכו' אשר הלכו אלהים לפדות לו וכו': 1 מהו דכת'. וכ"ה בפוגיא צד 552 מהו דכתיב נעשה אדם בצלמנו אמר להם קרון דבתריה ויבראו אלהים את האדם אין כתוב כאן אלא ויברא אלהים, ושם צד 484 מהו דכתיב ויאמר וכו' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר להון קרון וכו' אלא ויברא אלהים, וסגנון הירוש' שם וחזרו ושאלו אותו מה אהן דכתיב נעשה אדם בצלמינו כדמותינו אמר להן ויבראו אלהים את האדם בצלמם אין כתיב כאן אלא ויברא אלהים את האדם בצלמו ועח"נ, ובד"ר שם כיון שהגיעו למעשה יום השישי היו שמחים אמרו לו הרי כתיב נעשה אדם בצלמינו אמר להן מי כתב ויבראו את האדם בצלמיהם אין כתיב כאן אלא ויברא את האדם בצלמו אמרו לו והא כתיב כי מי גוי גדול וכו' בכל קראינו אליו כתיב, והכתוב ויאמר אלהים נעשה אדם וכו' הוא אחד מן הדברים ששינו הזקנים לתלמי המלך וכתבו לו אעשה אדם בצלם ובדמות כמו שמובא בכל המקורות שציינתי לקמן צד 64 (ולפי הגי' שבתנחומא מ"ב שמות שם שינו המקרא שלאחריו ויברא אלהים את האדם בצלמו וכו'), ופלא ששינוי זה נפקד במדרש כאן ועי' במ"י לעיל צד 10 ומ"ש מהרד"ף בס' איבער דען איינפלוס וכו' צד 24, ולפי הגי' שלפנינו בכי"ל משמע קצת שהמינים שאלו רק מה שכת' נעשה אדם ולא דייקו לשון הפסוק בצלמנו כדמותנו, ור' שמלאי הוצרך לפרשו בתשובתו לתלמידיו משום שדורש נעשה אדם ל' נפעל: 3 כיון שיצאו וכו'. מאמר זה עד בלא שכינה השמיט בס' פוגיא בכל המקומות: לשעבר אדם נברא. דורש נעשה אדם כמו שדרש ר"ה לעיל (צד 60) כבר נעשה אדם, ודורש בצלמנו כדמותנו שיהיו זרעו מיכן ואילך בצלמנו וכו', וכן מפרש בפי' ב"ר כי"ט הכי דריש קרא עכשו נעשה אדם מאדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו ששלשתנו שותפין בוולד ועי' גם ביפ"ת, וכן הדרש לקמן פכ"ב קניתי איש א ת י"י לשעבר אדם נברא מאדמה וחוה מאדם מיכן ואילך בצלמינו וכו' לא איש וכו' ולא שניהם בלא שכינה, ובירוש' הגי' לשעבר אדם נברא מן העפר וכו' מאדם ואילך בצלמינו וכו' א"א לאיש וכו' וא"א לאשה וכו' א"א לשניהן בלא שכינה, ושם הובאו עוד ד' שאלות אלו ששאלו המינים את ר' שמלאי וזה"ל שם וחזרו ושאלו אותו מה ההן דכתיב אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע (יהושע כ"ב כ"ב) וכו' כאינש דאמר בסילייוס קיסר אגושטוס חזרו ושאלו אותו מהו דכתיב אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ (ועי' מ' תהלים שם) וכו' חזרו ושאלו אותו מהו דכתיב כי אלהים קדושים הוא וכו' א"ר יצחק קדוש בכל מיני קדושות וכו' (ועי' תנחומא מ"ב בראשית שם וקדושים שם וילק' יהושע ר' ל"ג) חזרו ושאלו אותו מהו אהן דכתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וכו' (ועי' ד"ר שם), ושם בכל אלו המאמרים אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה וכו' ועי' אגה"א ח"א צד 556, ומירושלמי שם נוסף בדפוסים כל המאמר חזרו ושאלו וכו' מה דין דכתיב אל אלהים י"י וכו' ותחלת המאמר חזרו ושאלו וכו' מה הוא דין דכתיב כי אלהים קדושים הוא, וליתא בכל כ"י שציינתי ולא הובא בילקוט כאן ובפי' ב"ר ולא הועתק בב"ר לרמה"ד שם, ובילק' יהושע ר' ל"א הועתק מירושלמי כמו שנסמן שם (ושם בדפ"ר ה מ י נ י ם שאלו) ועי' גם בערוך ע' בסיליאוס: 6 את אדם הראשון. בצלמו, ובפוגיא צד 552 הגי' כן בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון ב צ ל מ ו, וכן שם צד 484 בסוף המאמר שהביא בשם ב"ר לרמה"ד כך בשעה שברא הקב"ה אדה"ר ב צ ל מ ו כ ד מ ו ת ו טעו בו וכו' ועי' בפי' ב"ר, ובפדר"א שם אי' מה עשה הקב"ה נפח בו ברוח נשמת פיו וזרק בו נשמה וכו' עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתייראו כסבורין שהוא בוראן ובאו כלם להשתחוות לו וכו': לומר לפניו קדוש. וכן הלשון בשמו"ר ד"ו סוף פכ"ט שרפים לא אמרו קדוש, ובפוגיא צד 552 הגי' לומר לפניו קדוש קדוש קדוש י"י צבאות, וכן שם צד 484 קק"ק י"י צבאות ועי' בסדר רבה דבראשית סי' י"ט ובמ' כונן בביה"מ ח"ב צד 33, ובמ' קהל' מ"ב הגי' לומר לפניו שירה: למה הדבר דומה וכו'. במ' קהלת שם מובא המאמר בדרש ונודע אשר הוא אדם והגי' שם משל למלך ואפרכוס ועח"נ. ובפוגיא צד 484 השמיט מלת ואפרכוס וג' שם למה הדבר דומה שהיו הוא ואחד בקרוכים, ומכאן עד סופו הועתק המאמר שם כמו שהוא לפנינו בסגנון כי"ל והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך ד ו מ י נ י ולא היו יודעין איזהו (בגליון שם נוסף המלך) מה עשה

ואפרכוס שהיו נתונין בקרוכין והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך דומיני ולא היו יודעין אי זהו, מה עשה המלך דחפו והשליכו מן הקרוכין וידעו את המלך, כך בשעה שברא הקב״ה אדם הראשון טעו בו מלאכים, מה עשה הקב״ה הפיל עליו שינה וידעו הכל כי הוא אדם הה״ד חדלו לכם מן האדם וגו׳ (ישעיה ב כב):

יא כז) זכר ונקבה בראם זה הוא אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך זכר ונקוביו בראם: ר׳ יהושע בר׳ נחמיה בשם ר׳ חנגא בר יצחק ורבנן בשם ר׳ לעזר ברא בו ד׳ בריאות [מלמעלה וד׳]

5 מכילתא בא מס׳ דפסחא פי״ד, ירוש׳ מגילה פ״א ע״א ד׳, מגילה ט׳ א׳, תנחומא מ״ב שמות סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ כ״ב, מס׳ ספר תורה פ״א ה״ט, מס׳ סופרים פ״א ה״ט (ה״ח), ועי׳ לקמן פ״י פל״ח פמ״ח (פל״ט), שמות רבה פ״ה סי׳ ה׳: 6 ילקוט רמז י״ד, לקמן פי״ד, ועי׳ חגיגה ט״ז א׳, אדר״נ פל״ז, ברייתא דל״ב מדות מדה ט״ז, פסיקתא רבתי פמ״ג (קע״ט ב׳), מדרש שמואל פ״ב:

1 ואפרכוס] אבער[2]מ, ואיפרכוס דער[2]י, והפרכוס פ | נתונין] פחאכמ, ־ים י(שם), ל׳ דעי | בקרונין חאבשימ, בקרובין פי [1](שם) | מבקשין בני המדינה אב | למלך ל׳ עימ | דומיני] ע, דומינו דע[0], הימנון ד[1]חאבנבר[1]י (שם) מ, הימינון פ, המנון י | איזהו דפ, איזה הוא י, אי זה הוא כמ, אי זהו המלך א, אי זה . . י (שם) | 2 דחפו] נטלו ודחפו י | והשליכו] והוציאו | חוץ לקרוכין ד, . . לקרוכיו י[1] . . לקרונין חאמ | וידעו את המלך] וידעו הכל שהוא איפרכוס די, . . אפרכוס אבמ, . . הפרכוס פ | אדם הראשון] א[2]י (שם), את אדם . . דכ, את האדם . . מ, אדם פ | 3 מלאכי השרת פ, ~ ובקשו לומר לפניו קדוש דכי (שם), ובקשו . . לפניו שירה א, ובקשו לומר שירה מ | שינה] פחא[2]כימ, תרדמה דא[1] | כי הוא] שהוא | 4 וגו׳] אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא דא[2]כי (שם) מ | 5 הוא ל׳ דפאכ | שכתבו] ששינו דפא[1]כנ, ששנו א[2] | *לתלמי דפאב] לתלמיי נ, לינאי ל | ונקבה אב | בראם] בראו ח | 6 בר׳] פב, בר ד | חנינא ד, ־נה פ, חמא א[1], הונא כ | רבנן ב, ורבנין א | אלעזר פ, אליעזר ד, איבו א[1], אלעזר בש״ר איבו א[2], . . בר אבו כ | ברא בו ל׳ אב | ד׳] א[2], ארבע דפבי | בריאות] י, בריות דפאכ | *מלמעלה דא[1]] ־לן פב, מלמטה א[2], ל׳ ל | *וד׳] א[2], וארבע פב, וארבעה דא[1], וארבע בריות ח, ל׳ ל |

המלך דחפו והשליכו מן הקרוכים וידעו את המלך כך בשעה וכו׳ אדה״ר (ונוסף בצלמו וכו׳) טעו בו מלאכים מה עשה הקב״ה הפיל עליו שינה וידעו הכל כי הוא אדם הה״ד חדלו וכו׳: 1 ואפרכוס. שר מדינה בל״י[1]), וכ״ה בערוך ע׳ אפרכוס וע׳ דומיני, ובע׳ קרכין אי׳ ואיפרכוס ועח״נ וכן הוראת והפרכוס בכי״פ ועי׳ קרויס צד 231 ועי״ע מו״ע ע׳ הפרכוס וגלאססאר להח׳ פירסט צד 72: בקרוכין. מרכבה למלכים ושרים[2]) ועי׳ פירסט שם צד 209. וכן לקמן פ״צ בכי״ל רגלים שלא פסעו לעבירה יפסעו לקרוכין וירכב אותו במרכבת המשנה וגו׳, וכ״ה בקרוכין גם בד״ו וד׳ פפד״מ וד׳ ווילנא (ובמקצת דפוסים נשתבש בקרונין) ובערוך בכל ג׳ הערכים, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט קרוכין עגלות (וללא נכון פירשו בל׳ רבים), ובפי׳ אחר שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש קרונין מרכבה קווריקא[3]), וגם בא״א כתב וגי׳ רש״י ז״ל קרונין בנו״ן והכל שוה שהוא קרון, וכן הגי׳ במ׳ קהלת שהיו נתונין בקרונין ועח״נ והוא מל״ר[4]), והשיבוש בקרובין נמצא גם בירוש׳ תעניות פ״ב ס״ו א׳ ועי״ע פסיקת׳ קל״ג א׳ הערה ס״ו ותנחומא מ״ב ומסעי סי׳ י׳, ובמ׳ קהל׳ נו״ב אי׳ שהיו נתונים בספינה: לומר למלך דומיני. אדון[5]) ודרכם היה לקרוא אדון רק לפני המלך ועי׳ פירסט שם צד 95, והגי׳ דומיני אי׳ גם בב״ר לרמה״ד כמו שהעירותי וכ״ה בערוך ע׳ דומיני (ובערוך דפ״ר אי׳ דומינו ועח״נ), ובמ׳ קהלת נשתבש דומינון, וברוב ספרים הגי׳ הימנון ופי׳ שירה[6]), וכן גורס ומפרש בפי׳ ב״ר כי״ט, וכן כתב בא״א שרש״י ז״ל גרים הימינון ופי׳ שיר ועי׳ בפי׳ ב״ר הנדפס (ובדפ״ר שם נוסף עוד כמין נחשת הוא להבל, ולא נתפרש לי), וכן במ׳ קהל׳ מ״ב ביקשו בני וכו׳ לומר הימנון, ובילק׳ מכירי הגי׳ ג״כ הימנון ושם נוסף אדון והוא פי׳ דומיני: 2 וידעו את המלך. וכ״ה בב״ר לרמה״ד שם, וגי׳ זו עדיפא מגי׳ הספרים וידעו הכל שהוא איפרכוס ועי׳ בים״ת, אכן גם במ׳ קהלת הגי׳ כן ושם סגנון המאמר דחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו וכו׳ כך וכו׳ טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש מה עשה וכו׳ הפיל עליו שינה וידעו שהוא אדם ועח״נ, ומסיים שם ואמר לו כי עפר אתה וכו׳, ובמ׳ קהל׳ מ״ב הגי׳ נטלו והשליכו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא מלך כך וכו׳ ובקשו לומר לפניו קדוש מה וכו׳ הפיל עליו שינה וידעו שהוא וכו׳: 5 זכר ונקבה בראם. במקרא כתוב כאן ב ר א א ת ם ולקמן בראשית ה׳ ב׳ זכר ונקבה ב ר א ם, ומהמשך הפסוקים שלפנינו במדרש וכן מסדר השינוים במכילתא וירושלמי ומדרשי תנחומ׳ מוכח ששינו פסוק זה (א׳ כ״ז), אבל בבבלי חגיגה ומס׳ ספר תורה ומס׳ סופרים נמנה שינוי זה אחר השינוי ויכל ביום הששי (ויכל בששי) וא״כ הוא הפסוק לקמן ה׳ ב׳, וגם בסגנון השינוי פליגי וכמו שהוא לפנינו ז כ ר ו נ ק ו ב י ו ב ר א ם כ״ה במכילת׳ ובירושלמי ד׳ ויניציאה (בירוש׳ ד׳ זיטאמיר בשיבוש ונקביו), ובתנחומא כ״י רומי הגי׳ זכר ו נ ק ב י ו בראם, ובתנחומ׳ מ״ב ז כ ר ו נ ק ב ה ב ר א ם (ועיי״ש הערה צ״ו) וכ״ה כאן בכי״א א׳ וב׳ וכי״כ, ובבבלי מגילה ומס׳ ס״ת ומס׳ סופרים ותנחומא הגי׳ ז כ ר ו נ ק ב ה ב ר א ו, ובבבלי מוסיף להדיא ו ל א כ ת ב ו ב ר א ם (ועי׳ בד״ס), ובמאור עינים ד׳ ווילנא צד 130 מובא גי׳ ב״ר זכר ונקבה בראו ועח״נ, ולפי הנוסחא שלפנינו בב״ר ובמכילת׳ וירושלמי שינו בפסוק זה ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ו נ ק ו ב י ו ב ר א ם שלא יטעו דצלם אלהים הוא זכר ונקבה (ועי׳ בק״ע ירוש׳ שם) או להוציא פשוטו של מקרא ממדרשי האגדה שנברא אדה״ר אנדרוגינוס או דיפרוסופון ועי׳ בריש הפרשה צד 55, ויתפרש הכתוב לפי שינוי זה שהפליא לעשות שברא את האדם נקבים נקבים ומחילים (ובראם שב על מלת ונקוביו) ואין רוחו יוצאה מהם ועי׳ לעיל פ״א צד 5 וברכות ס׳ ב׳. וכן דרשו ב״ב ע״ה א׳ הכתוב מלאכת תפיך ונסביך בך ביום הבראך כוננו (יחזקאל כ״ח י״ג) א״ל הקב״ה וכו׳ בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם וכו׳, וטעם השינוי לפי הנוסחא זכר ונקבה בראו עי׳ בפירש״י מגילה שם, ובתרגום היוני שלפנינו ליתא כל השינוי, ועי״ע בס׳ פארשטודיען להמהרז״ף צד 28 וצד 32, ובהערות רמא״ש במכילת׳ שם ובהערות הח׳ יואל מיללער במ״ס שם: מן הדברים שכתבו. וכן הלשון במכילתא שם, ולקמן פ״י פל״ח ופמ״ח הגי׳ גם בכי״ל ש ש י נ ו ועי׳ מ״ש מהרז״ף שם צד 31, וט״ס בכי״ל ל י נ א י המלך והגהתי: 6 ברא בו וכו׳. דורש ריש הפסוק ויברא וכו׳ בצלמו בצלם אלהים ברא אותו שברא בו בריאות מלמעלה כבמלאכי

1) ἔπαρχος. 2) καρρούχα. 3) carruca. 4) carrum. 5) domine. 6) ὕμνος.

מלמטה, מלמעלה עומד כמלאכי השרת ומדבר כמלאכי השרת ומבין כמלאכי השרת ורואה כמלאכי השרת, ובהמה אינה רואה אתמהא, אלא זה מצדד, ד' מלמטה אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה ומטיל גללים כבהמה ומת כבהמה, ר' תפדיי בשם ר' אחא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרים ורבים, והתחתונים פרים ורבים ולא נבראו בצלם ובדמות, אמר הקב"ה הריני בוראו בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים, ר' תפדיי בשם ר' אחא אמר הקב"ה אם בורא אני אותו מן העליונין הוא חי ואינו מת, ואם מן התחתונים הוא מת ואינו חי, אלא הריני בוראו מן העליונים ומן התחתונים, אם יחטא
6d ימות ואם לא יחטא יחיה: וירדו בדגת הים אמר ר' חנינא אם זכה ורדו ואם לא זכה ירדו, אמר יב
ר' יעקב דכפר חנן את שהוא בצלמנו ובדמותינו ורדו, ואת שאינו בצלמנו ובדמותנו ירדו:

6 עי' ספרי סלזינו פי' ט"ו:

1 מלמטה] ח, ־טן דפכ, מלמטה בראו א¹, מלמעלה .. א² | מלמעלה] חא, מלמעלן פכ (אוכל . . ומת כבהמה מלמעלן עומד . . ד) | **השרת] שרת ל (וכן בסמוך) | ומדבר] פחי, מדבר דאכ | ומבין] פחי, מבין אכ, יש בו דעה ד | 2 אלא] ~ מצדדת פניה י | וזה י | *מצדד דר¹] מצריך ל, מצדיד ד¹, מצדיד שאין עיניו הולכות לפניו א, אינו מצדד פניו י | וארבע א²כי, וארבעה פא¹ | מלמטה] חא, ־טן פכי | 3 ומטיל גללים] ויישן א² | תפדיי א, תפרי פ, תפראי ד | 4 **והתחתונים] ותחתונים ל | בורא אותו דכי | 5 ופרה פכי | תפדי י, תפרי פ, תפראי ד | אני בורא אכי | העליונים | הוא] הרי ~ א | *חי דאי¹ חיי ל, חיה פכח | 6 ואם] ואם בורא אני (אני בורא אי, בורא פ) אותו חפאי, ל' ד | הוא] הרי ~ א¹ | *חי דא¹י] חיי ל, חיה פכ, חייה ח | בורא אותו | חטא פהא, יחיה י | 7 לא יחטא] לאו א, ימות כי, מת ח | ורדו] וירדו אכ | אמר ר' חנינא ל' א | ורדו] פש, רדו ד, ירדו אכר²י¹ | לא זכה] כיש, לאו דפארי | 8 דכפר חנין דכ, בר נתן א | את] כל אכ | בצלם ש | כדמותינו דכי, ובדמות ש | ירדו כ | ואת שאינו] פ, את . . דש, כל . . א, וכל . . כ, ושאינו י | בצלם ש | ובדמותינו] פ, כדמותינו דאי, ובדמות ש | ירדו] פאכי, ~ ר' יעקב דמן כפר חנין אמ' יבא צלמנו ודמותינו וירדה לשאינו דומ' לצלמנו כדמותינו ד |

השרת, וסוף הפסוק זכר ונקבה וכו' שיש בו בריאות מלמטה ועי' בפי' ב"ר ואפשר שכוונו ג"כ אל השינוי או אל הדרש ונקוביו ומצאו בו נרמז ג"כ שהוא אוכל ומטיל גללים ומת, ולכן הקדימו למאמר זה המאמר זה הוא אחד וכו' ועי' בפי' רשב"ם ב"ב שם וביפ"ת, ולקמן פי"ד הובא מאמר זה ומאמרי ר' תפריי בשם ר"א בדרש וייצר שתי יצירות מן העליונים ומן התחתונים ועיי"ש, ובכי"ל נשמטו כאן המלות „מלמעלה וד'" והשלמתי: 1 מלמעלה עומד וכו'. בדפוסי' נהפך סדר הענינים שמונה תחילה הבריאות שלמטה ואח"כ הבריאות שלמעלה והוא כסגנון המדרש לקמן פי"ד ושם אי' גם בכי"ל כמלאכי השרת וכן הגהתי כאן בכל המאמר, ובברייתא חגיגה שם נשנה ששה דברים נאמרו בבני אדם וכו' שלשה כמלאכי השרת יש להם דעת (ועי' ד"ס) וכו' ומהלכין בקומה זקופה וכו' ומספרים בלה"ק וכו' שלשה כבהמה אוכלין ושותין וכו' ופרין ורבין וכו' ומוציאין רעי כבהמה, ובאדר"נ הגי' שלשה כבהמה וכו' ג' כמה"ש יש בהן בינה וכו' ומהלכין וכו', ובפסי"ר שם מהו ה' צבאות אמר רבי יהודה בר' סימון אמרה חנה וכו' יש צבא למעלה יש צבא למטה הצבא של מעלה אינם אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעולם והצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים וכו', ובברייתא דל"ב מדות שם אמרה חנה וכו' העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים וכו'. ובמ"ש שם ר ב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות ואם מן התחתונים אני אפרה וארבה וכו' ועי' עוד לקמן פי"ב סי' ז': 2 זה מצדד. בכי"ל נשתבש מצריך ולקמן שם אי' מצייד והגהתי ועח"נ ועמת"ל ע' צדד, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש זה מצדד האדם מצדד פניו לאחוריו מה שאין בהמה עושה, ופי' אחר בפי' הנדפס לא מצדד ממש וכו' אלא וכו' שהאדם אפילו כשהוא מביט לפניו יכול להסתכל לצדדין וכו' עיי"ש: 3 ר' תפריי. וכ"ה גי' הילקוט בסמוך ר' תפדי וכן מוגה במקצת דפוסים כאן ובסמוך ר' תפדאי, ושם האמורא זה נזכר רק במאמר זה כאן ולקמן פי"ד ועי' אגה"א ח"ג צד 159: בצלם ובדמות. של מעלה: 4 הריני בוראו. בפי' ב"ר כי"ט מפרש או שגורס כן כסגנון המאמר שלאחריו אמר הקב"ה אם אני בורא אותו מן העליונים לא יהא פרה ורבה ואם מן התחתונים לא יהא בצלם ודמות אלא כבהמה אלא הריני בורא אותו וכו': 5 ר' תפריי בש"ר אחא. דורש עוד שטה אחרת בענין זה, ושתי השטות הן כפי המאמר בברייתא דל"ב מדות העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים וכו', ובספרי שם אי' ר' סימאי אומר כל הבריות שנבראו מן השמים וכו' וכל בריות שנבראו מן הארץ וכו' חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלן שנא' אני אמרתי וכו' ובני עליון כלכם לא עשה תורה וכו' הרי הוא כבריות שלמטן שנאמר אכן כאדם תמותון: 7 ואם לא יחטא. לקמן פי"ד הגי' בכי"ל ואם מ ת יחיה וכ"ה כאן בכי"ח, ויש לפרש גי' זו וגי' הילקוט וכי"כ ואם ימות יחיה עפ"י מאמרם תמיד ל"ב א' מה יעביד איניש ויחיה וכו' ימית עצמו ופי' רבינו גרשום שם ימית א"ע על דברי תורה, ועוד שם מה יעביד וכו' וימות יחיה את עצמו, ולכל סגנון זה המאמר דומה הגי' שהביא הרד"ק בפ' נעשה אדם אם י ח י ה ימות ואם י מ ו ת יחיה ומפרש אם יחיה את עצמו בתענוגי הזמן תמות נפשו עם גופו ואם ממית עצמו מהתאות וכו' יחיה במות גופו חיי עד: וירדו בדגת הים. ו ר ד ו כתיב בפסוק שלאחריו ויברך אתם אלהים וכו' פרו ורבו וכו' ורדו וכו' ובפסוק שלפניו כתוב ויאמר וכו' נעשה אדם וכו' ו י ר ד ו בדגת וכו', ומביא מאמר זה כאן כדי להסמיכו למאמרי ר' תפראי בשם ר"א משום שמסיים א"ר יעקב וכו' את שהוא בצלמינו ובדמותינו (או בצלם ודמות ועח"נ) ודורש ורדו לשון רדייה ווירדו לשון ירידה שהם ירדו מטה מטה אם לא זכו (או דורש י ר ד ו אחרים ירדו וימשלו בהם וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י ואם לאו ירדו אחרים שולטין בהם חיות ומזיקין ועי' בפי' הנדפס), וביפ"ת הגיה ו י ר ד ו בדגת וכו' אר"ח אם זכה י ר ד ו ואם לאו וכו' (ועי' בח"נ) ומביא ראיה להגהתו גם מפירש"י עה"ת שכתב בפ' וירדו בדגת וכו' יש בלשון הזה ל' רידוי ול' ירידה וכו', ועי"ע ברד"ק ושם הוסיף לכך אמר וירדו ולא אמר וימשול (וצ"ל וימשלו) וכו', ובכי"א א' וב' וכי"כ הגי' כן וירדו בדגת וכו' אם זכה ירדו, ובסוף המאמר נקוד בכי"א ב' ואם לאו ירדו[1]) לשון נפעל, ובכי"א א' בפתח[2]), ונוסף פירושו בכי"א שהחיות פעמים מזיקות (בכי"א ב' שמזיקות) לאדם, ועי' גם בפי' מהרז"ו, וברד"ק גורס כן בסמוך כל שהוא בצלמינו וכו' ירדו וכו': 8 אמר ר"י דכפר חנן,

1) יֵרָדוּ. 2) יִרְדּוּ.

כח) ויברך אתם אלהים תמן תנינן בתולה נישאת ביום הרביעי ואלמנה ביום החמישי, למה לפי שכתוב בהן ברכה, והלא אין כת׳ ברכה אלא בה׳ ובו׳. בר קפרא אמר רביעי אור לחמישי וחמישי אור לששי: ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בר זמרא וכבשוה וכבשה כת׳, האיש מצוה על פריה ורביה אבל לא האשה, ר׳ יוחנן בן ברוק׳ אומר אחד האיש ואחד האשה על שניהם הוא אומר ויברך אתם וגו׳. וכבשה כת׳ האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק, שכל אשה היוצאה לשוק סופה להיכשל, מנ׳ לן מדינה דכת׳ ותצא דינה וגו׳ (בראשית ל״ד א), ר׳ יצחק בשם ר׳ חנינא (אמר) הלכה כר׳ יוחנן בן ברוק׳: אמר ר׳ אבהו נטל הקב״ה כוס ברכה ובירכן, אמר ר׳ יהודה בר׳ סימון יג

1 ילקוט רמז ט״ז: כתובות פ״א מ״א: 2 ירוש׳ כתובות פ״א כ״ד ד׳ ועי׳ כתובות ה׳ א׳: 3 עי׳ יבמות פ״ו מ״ו, ירוש׳ יבמות פ״ו ז׳ ד׳, ירוש׳ תעניות פ״ד ס״ט ג׳, ירוש׳ מגילה פ״א ע׳ ג׳, יבמות ס״ה ב׳, שבת קי״א א׳, גיטין מ״ג ב׳, קידושין ל״ה א׳, פסיקתא פכ״ג (קפ״ז א׳), תנחומא מ״ב נח סי׳ י״ח, תנחומא שם סי׳ י״ב: 5 תנחומא מ״ב וישלח סי׳ י״ג, תנחומא שם סי׳ ה׳: 7 פדר״א פי״ב, אדר״נ פ״ד, ברכות ס״א א׳, עירובין י״ח ב׳:

1 אותם | ביום] פ, ליום דאבי | הרביעי] פי, רביעי דא[2] | ליום דאבי | החמישי] י, חמישי ד ~ שפעמים בשבת בתי דינים קבועים (דינין קבועין א[2]) בעיירות א, שפעמיים .. דינין קבועין כ | 2 לפי ל׳ | שכתב א[1]י | בה׳ ובו׳] בחמישי ובששי ד, בחמישי לדגים ובששי לאדם פי, בו׳ (בששי א[2]) לאדם ובה׳ (ובחמישי א[2]) לדגים א | אמר בר קפרא א | רביעי — לששי] בתולה הנשאת ליום ד׳ מכניסין אותה ליל ה׳ לחדר שיש בו ברכה וה״ק ד׳ אור לה׳ ה׳ אור לו׳ א[1], בתולה נשאת ברביעי ליל חמישי נכנסין אותה לחדר... רביעי אור לחמישי חמש אור לשש א[2] | 3 אלעזר | בר] כ, בן דפא | זימרא א | וכבשוה ל׳ א | מצוה] פ, מצווה דאב | 4 **האשה] אשה ל | ברוקה דפ, ־קא א[1] | אומר] פ, אמר דכ | *האיש דפא] איש ל | 5 וכבשה] פא[2], וכבשוה ~ ד | כת׳ ל׳ פא[2] | שהאיש א | את האשה א | *היוצאה] היוצא ל, שיוצאה דנ, שתצא פח | 6 מגלן א[2] | מדינה] ~ בת לאה א, בת יעקב פ | דכת׳] פ, שנאמ׳ דא | דינה וגו׳] לסוף וירא אותה שכם בן חמור פ, דינה ולבסוף נכשלה הה״ד וירא .. שכם וגו׳ ד, דינה בת לאה לסוף נכשלה וירא .. א | ר׳ יצחק] ר׳ ירמיה ור׳ אבהו ור׳ יצחק בר מריון ד | אמר ל׳ דא | 7 בן ברוקא א, ל׳ ד | ברכה] ~ של |

בכי״א א׳ לשון המאמר זה א״ר יעקב בר נתן כל שהוא חסר פי׳ בצלמנו בדמותנו כל שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו, וכן הושלם בגליון כי״א ב׳ בקצת שינוי, ובדפוסים נוסף עוד מאמר אחר דר״י דמן כפר חנין והוא מיותר וליתא בכ״י ולא הועתק בילקוט ובפי׳ ב״ר: 1 ביום הרביעי. וכן סגנון המשנה בירושלמי ביום הרביעי וכו׳ ביום החמישי וכו׳, אבל במשנה בבבלי ובמשנה שבמשניות הגי׳ ליום הרביעי וכו׳ ליום החמישי וכו׳ ועח״נ ותוספות רי״ד כתובות שם: 2 למה לפי שכתוב. בגמרא ירוש׳ שם ריש הל׳ א׳ בר קפרא אמר מפני שכתוב בם ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי וששי בלבד בחמישי בעופות ובדגים בששי באדם וחוה א״ר יוסי טעמא דבר קפרא רביעי אור חמישי חמישי אור לששי וכו׳ ועח״נ (ועי״ע ביפ״מ שם ומבה״י כ׳ א׳ ודורות הראשונים ח״ב ס״ב א׳) ובבבלי שם ת״ש דתני בר קפרא בתולה נישאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים אלמנת נישאת בה׳ ונבעלת בששי הואיל ונאמרו בו ברכה לאדם וכו׳, ובילקוט העתיק תחלה זה המאמר מכתובות שם ואח״כ המאמר שלפנינו בב״ר ומתחיל שם אית דמפקין בהאי לישנא תמן תנינן וכו׳ וזהו סגנון בעל הילקוט ועי׳ במ״י לעיל צד 1: 3 ר׳ לעזר וכו׳. משנה יבמות סוף פ״ו האיש מצווה על פו״ר אבל לא האשה ריב״ק אומר על שניהם הוא אומר ויברך אתם וכו׳ פרו ורבו, וסוגיא דירושלמי יבמות שם ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בר זימרה טעמ׳ דהן תנייא (דאמר האיש מצווה וכו׳) פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה וכבשה כתיב מי דרכו לכבוש האיש לא האשה (פי׳ לכבוש לכבוש את הארץ וכן פי׳ כאן וכבשה כת׳ ועי׳ יפ״ת ותנחומא נח סי׳ י״ב ופירש״י קדושין שם, ובפי׳ ב״ר שבדפוס מפרש וכבשה האיש כובש את אשתו וכו׳ ועי׳ ברטנר׳ יבמות פ״ו ואגדות מהרש״א יבמות ס״ה ע״ב) ר׳ ירמיה ר׳ אבהו ר׳ יצחק בר מריין בשם ר׳ חנינה הלכה כר׳ יוחנן בן ברוקה ר׳ יעקב בר אח׳ וכו׳ בשם ר׳ יידן נשיא אם תובעת להנשא הדין עמה וכו׳, והמאמר שלפנינו בב״ר נראה כמקוטע ומסורס (וק״ק שלא נסדר בסגנון המאמר שלפניו פרו ורבו וכו׳ וכבשוה וכו׳ תמן תנינן האיש מצווה וכו׳), ולדברי ריב״ק שאומר אחד האיש וכו׳ דורש כאן וכבשה כת׳ האיש כובש את אשתו וכו׳ (ולא שבא הכתוב למעט אבל לא האשה), ודרש זה ליתא בירוש׳ שם, ובתנחומ׳ מ״ב וישלח מסיים כן הילמדנו לפ׳ ותצא דינה וכו׳ וכבר נאמר וכו׳ רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק וכו׳ וכבשוה האיש כובש את האשה ואין האשה כובשת את האיש אבל אם הרבתה רגל וכו׳ סוף באה לידי קלקול וכו׳ וכך אתה מוצא בדינה בת יעקב וכו׳, וסגנון אחר בתנחומ׳ וישלח שם, ובתנחומ׳ מ״ב נח מובא המשנה בסי׳ י״ח ילמדנו וכו׳ מי הוא המצווה וכו׳ האיש מצווה וכו׳ ריב״ק אומר על שניהם הוא אומר ויברך אתם אלהים, ומוסיף שם לדברי ריב״ק אלא שהאיש מצווה יותר מן האשה. ובתנחומ׳ נח שם נוסף עוד בדברי ר״י ויאמר וכו׳ וכבשוה וכבשה כתיב האיש כובש את הארץ ואין האשה כובשת, וזה הוספה זרה (ועיי״ש בהערות רש״ב, ודבריו צריכין תיקון במ״ש שהמאמר לפנינו האיש כובש וכו׳ הוא הוספה בב״ר ולקוח מן התנחומ׳ וישלח או שיהא נוסף מן הילקוט אל הב״ר), ובבבלי יבמות שם גרסי׳ א״ר אילעא משום ר׳ אלעזר בן שמעון אמר קרא וכבשוה איש דרכו לכבש וכו׳ אדרבה וכבשוה תרתי משמע אמר ר׳ נחמן בר יצחק וכבשה כתיב רב יוסף אמר מהכא וכו׳ פרה ורבה וכו׳ איתמר ר׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי חד אמר הלכה כריב״ק וחד אמר אין הלכה כריב״ק וכו׳, ובילקוט ר׳ ט״ז העתיק וקיטע סוגיא זו שבבבלי והוסיף באמצע המאמרים מתנחומ׳ מ״ב וישלח שם האיש כובש וכו׳ שאם הרבתה רגל באה וכו׳: 5 וכבשה כת׳. בכי״כ חסר מכאן עד למלך שעשה סעודה וכו׳ לקמן סוף פ״ט: 6 ר׳ יצחק. צ״ל עפ״י גי׳ הירוש׳ ר׳ ירמיה ר׳ אבהו ר׳ יצחק בר מריון בשם וכו׳ ועח״נ, ובכי״ל נמצא פעמים הרבה קצור בשמות האומרים ועי׳ מ״ח חלק ל״ט צד 110, ובכי״פ נשמט זה המאמר, ובכי״א א׳ וב׳ נוסף כאן מאמר ארוך מפרשה ט׳ (בכי״א א׳ מאמצע סי׳ ב׳ ובכי״א ב׳ מריש סי׳ ג׳ עד א״ר יהודה לגרמיה סוף סי׳ ג׳) שחסר שם בשני הכ״י, ונראה שבטופס שלפניהם היו הדפים מעורבבים כאן, ואח״כ מתחיל בשני הכ״י ור׳ יצחק בר מריון וכו׳: 7 ובירכן. בכי״פ נוסף כאן „שבע ברכות בפסוק ובאו חכמי׳ ותקנו מעין דוגמתן”, ובפדר״א שם אי׳ עשר חופות עשה הקב״ה לאדה״ר וכו׳ והיו המלאכים מתופפים בתופים וכו׳ והיו מלאכי השרת כמו שושבינים וכו׳ כך

מיכאל וגבריאל הם היו שושבינין שלאדם הראשון, אמר ר' שמלאי מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומכשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים ומברך ברכת אבלים, מברך חתנים דכת' ויברך אותם אלהים, מכשט כלות דכת' ויבן ייי אלהים את הצלע (בראשית ב כב), מבקר חולים וירא אליו ייי וגו' (שם יח א), קובר מתים ויקבר אתו בגי (דברים לד ו), ר' שמואל בר נחמן אמר אף מראה פנים לאבל דכת' וירא אלהים אל יעקב עוד [כבאו מפדן ארם] ויברך אתו (בראשית לה ט), מה ברכו, ברכת אבלים:

פרשה ט

א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד [ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא פתח כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר (משלי כה ב) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, מיכן ואילך כבוד מלכים חקור

1 עי' סוטה י"ד א', מדרש קהלת פ' טוב ללכת (ז' ב'), תנחומא ע"ב וילך סי' א' וסי' ד', תנחומא שם סי' א', מדרש תהלים כ"ה סי' י"א, סדר"א פי"ז: 3 לקמן פי"ח וש"נ: 6 לקמן פפ"א וש"נ: || 7 ילק' משלי ר' תתקס"א, ילק' מכירי משלי כ"ה ב', ועי' ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג':

1 לאדם הראשון א[2] | 2 ומקשט דפא | ומברך — אבלים] ומברך אבלים פח, ומנחם אבלים א, ל' ד | דכת'] אי, מנין ד, מנין דכתיב פ | 3 מקשט פהאי, ומקשט ד | דכת'] א, מניין ד, ל' י | הצלע] ~ בראה וקשטה א | וירא] י, דכתי' ~ פא, מניין שנאמר ~ ד | 4 ויקבר] י, דכתי' ~ פא, מניין ~ ד | אתו] פ, אותו דאי | בגי] פא[2], בגיא דא[1]י | נחמן] ~ בשם ר' יונתן דפא[1] | 5 דכת'] פ, תה"ד דא, ל' י | *בבאו (בבואו א) מפדן ארם פא] וגומ' ד, ל' ל | ויברך אותו פאי, ל' ד | 6 מה] פ, ~ ברכה דאי | ברכת] א[1], ר' יונתן אמר ~ ד, אמר ר' אחא בשם ר' יונתן ~ פא[2] | אבלים] ~ ברכו פאי | || 7 *בשם — חנינא אמ] בשם ר' חמא פ, ל' ד | *ר' לוי — חנינא י] ר' . . . חנינה אמר ד, אמר ר' לוי . . חנינא מ, ל' פא[2] | 8 *הספר ועד (עד מ) כאן דפאמ] ספר בראשית עד ויכלו י | *הסתר פאימ] הוא ~ ד | *מיכן ח] מכאן דאימ, מיכאן ד[1] | *כבוד — דבר דא[1]י] וכבוד . . . דבר א[2]מ, ל' ד[1]ח |

עמד וברך לאדם ולעזרו שנ' ויברך אותם וכו', ובאדר"נ שם שנתעסק בכלה שנ' ויבן וכו' וקשטה ככלה וכו' והביאה אצל אדם שנ' ויביאה וכו' פעם אחת נעשה הקב"ה שושבין לאדם מכאן ואילך וכו' ועיי"ש נוסחא ב' פ"ח, וכן בברכות שם שנעשה הקב"ה שושבין לאדה"ר, ובעירובין שם שעשה הקב"ה שושבינות לאדה"ר: 1 א"ר שמלאי. במ' קהלת שם כתיב ויעש וכו' כתנות עור וילבישם מצינו שהקב"ה גומל חסדים מקשט כלות מברך חתנים מבקר חולים קובר מתים מנחם אבלים מקשט כלות דכתיב ויבן וכו' ר' יוחנן אמר בנאה וקשטה והראה לו וכו' (ועי' לקמן פי"ח) מברך חתנים שנ' ויברך וכו' מבקר חולים שנ' וירא וכו' קובר מתים דכת' ויקבור וכו', ועוד שם במאמר שלפניו א"ר ברכיה גמילות חסד בתורה בראשה וכו' דכת' ויבן וכו' מלמד שקילעה וכו' ונעשה שושבין להם וכו' באמצעיתה דכת' וירא וכו' מלמד שביקרו ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כ"ה י"א) זו ברכת אבלים בסופה שנ' ויקבור וכו', ובמ' תהלים מ"ב שם א"ר שמלאי מצינו שהקב"ה מקשט כלות ומזווגן אצל חתנים (במ' תהלים שנדפס מכבר ליתא ומזווגן וכו') ומבקר חולים וקובר מתים וכו' ועי' סוטה שם ומדרשי תנחומא וירא שם: 2 ומכשט כלות. וכ"ה בכי"ל בסמוך מכשט כלות בכ"ף ככתיבת תכשיט המורגלת, ובירוש' כתובות פ"ו ל' ד' תקשיטין נגזר מפעל קשט ועי' עמת"ל ע' תכשיט: ומברך ברכת אבלים. במנוה"מ סי' ר"ה מובא ומנחם אבלים כגי' כי"א א' וב' וכ"ה במ' קהלת, ובמ' תהלים ליתא ועח"נ: 3 את הצלע. במנוה"מ שם ויבן וכו' את הצלע בראה וקשטה והוא ג"כ כגי' כי"א א' וב', ולקמן ריש פי"ח ויבן וכו' ר' איבו ואמר לה בשם ר' בניה ותני לה בשם ר' שמעון בן יוחי קישטה ככלה והביאה לו וכו' ועיי"ש: 4 ר"ש בר נחמן אמר. לפי הגי' שלפנינו חסר כאן הראיה מברך ברכת אבלים מנין, וכן לפי גי' כי"פ וכי"ח וגי' כי"א א' וב', אכן במנוה"מ שם מובא מנחם אבלים דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו ר"ש בר נחמני אמר מראה פנים וכו' ועי' סוטה שם, ובמ' קהלת במאמר ר' ברכיה שהעתקתי ויברך אלהים וכו' זו ברכת אבלים, וכמאמר שלאחריו שם אי' קובר מתים וכו' מנחם אבלים דכתיב ויקרא שמו אלון בכות (בראשית ל"ה ח') א"ר שמואל בר נחמן מהו אלון בכות עד שמשמר אבלה של דבורה וכו' וביעקב אומר ויברך (שם ל"ה ט') ברכת אבלים ברכו. והרכיב המאמר שלפנינו עם הדרש שנמצא לקמן סוף פפ"א ובמדרשים שציינתי שם: 6 מה ברכו וכו'. לקמן פפ"א ופפ"ב בכי"ל מה בירכו ר' אחא בשם ר' יונתן ברכת אבלים ועח"נ, ובמנוה"מ מובא מה ברכה ברכו א"ר חייא בשם ר' יונתן ברכת אבלים ברכו:

פרשה ט. בכי"א א' וב' פרשה ח', ומפרשה זו ואילך אציין בח"נ גם הגירסאות מילק' מכירי על משלי שהו"ל הח' גרינהוט (ירושלם תרס"ב), וגם אעיר בהערותי על הגירסאות שבמדרש הגדול על ספר בראשית שיצא עתה לאור כלול בהדרו ע"י הח' רש"ז שעכטער (קנטאבריגיא תרס"ב). ודרכו של בעל מה"ג לקטע המאמרים ולסרס אותם וגם לשנות את סגנון לשונם כפי הנצרך לענינו, ומקורות המאמרים לא נסמנו שם כלל ועי' במבוא הקצר לרשז"ש צד 13: 7 ר' לוי וכו'. בכי"ל נשמטה פתיחה זו והשלמתיה עפ"י גי' שאר הספרים, ובירושלמי שם נמצא הדרש בסגנון אחר במאמר ר' לוי כתיב וכו' כבוד אלהים הסתר דבר עד שלא נברא העולם כבוד מלכים חקור דבר משנברא העולם, ועי' בפי' מהרז"ו ובמ"י לעיל צד 57 בד"ה הזאת ידעתה: 9 מתחלת הספר. נ"ל ששינה בילק' משלי הלשון מתחלת ספר בראשית וכו' שלא לטעות שר"ל מתחלת ספר משלי, ובילק' מכירי העתיק לנכון: כבוד אלהים וכו'. וכמו שדרשו לעיל צד 3 בגאוה וכו' בשביל להתגאות ולאמר אני דורש

דבר כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שני' בי מלכים ימלוכו (שם ח טו) לחקור דבר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד]:

ב ר' תנחומא פתח את הכל עשה יפה בעתו (קהלת ג יא) אמר ר' תנחומא בעונתו נברא העולם. לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן. אמר ר' אבהו מיכן שהקב"ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דן הניין לי יתהון לא הניין לי. אמר ר' פנחס טעמיה דר' אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה וגו':

ג [וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד] ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים [ראייה אחת ובתחתונים ראייה אחת אבל הקב"ה מביט בעליונים] ובתחתונין ראייה אחת. אמר ר' שמעון בן לקיש הנה טוב מאד זה העולם הזה והנה זה העולם הבאְ. העולם הזה והעולם הבא הביט בהם הקב"ה ראיה אחת: ריש לקיש בשם ר' לעזר בן עוריה אהה יי' אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ (ירמיה לב יז)

3 ילק' קהלת ר' תתקס"ח, מדרש קהלת פי' את הכל (נ' י"ד), מדרש קהלת מ"ב שם (מ' זוטא לד 97), ועי' מדרש תהלים ל"ד סי' ה': 4 ילקוט כאן סי"ז, לעיל פ"ג לד 23, ועי' שמות רבה פ"ל סי' ג': 7 ילק' שם, ועי' לקמן סוף פי"ב: 10 ילק' ירמיה ר' ש"ח,

1 כבוד — שנמשלו דפ] דברי תורה שנמשלו א, כבוד תורה שנמשלה ש | *במלכים ד^{1}א] כמלכים דפ, למלכים ש | *לחקור דפ] חקור חא^{1}ש | *וירא — מאד פ] וירא . . . עשה א, ד"א וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ד | 3 *תנחומא דפא^2] תנחומ' ל, תנחום א^1 | בעונתו] בעתו פאי | 4 ולא . . העולם ראוי א^1, ולא היה ראוי פא^{2}שי^1 | ליבראות ד^1, להבראות הא^{2}שי, לבראת א^1, לברא פ | מיכן] ח, מכאן דפאי | שהקב"ה בורא] פ, שהקב"ה היה בורא ד, שהיה בורא י, שהב"ה בונה א^1, שהיה הקב"ה בונה א^{2}י (קהלת) | °ומחריבן] ~ בורא עולמו' ומחריבן ד | 5 דין דפאי, אלין ש | *טעמיה דפ] טע' ל, טעמא א^1 | 6 וגו'] והנה טוב [מאד דא^1] דין הניין לי יתהון לא הניין לי דפא^1 | 7 וירא — מאד] וירא . . עשה א, וירא אלהים וגו' פ, ד"א וירא . . מאד ד, ל' ל | ר' .. לקיש ל' דפ | 8 פלטרין א | *ראייה — בעליונים ד] ראיה אחת אבל הקב"ה מביט ל^0, בראייה (בראיה א^2) אחת ובתחתונים (בתחתונים א^{1}י) בראייה (בראיה א^2), אחת אבל . . מביט בעליונים דאי, ראייה . . ראיה אחת אבל הקב"ה אינו כן מביט בעליונים פ, ל' ל | 9 ובתחתונים | בראייה א^{1}י, ־יה א^2 | ר"ל אמר א, וריש לקיש אמ' פ | הנה טוב מאד] והנה טוב פי, הנה טוב א | 10 והנה] והנה טוב מאד ד. מאד פא^{1}י, טוב מאד א^2 | העולם הזה — הקב"ה] העה"ז והע"ה הביט הקב"ה א^2, על שניהם מביט פ, הביט בהן הקב"ה י, הביט הב"ה א^1 | ראייה ד, בראיה פא^2, ־ייה א^{1}י | וריש לקיש פ, ר' שמעון בן . . ד | 11 הארץ] ~ בכחך (בכוחך ד) הגדול ובזרועך הנטויה (החזקה פ) לא (ולא ד) יפלא ממך [כל דא] דבר דפא |

במעשה בראשית וכו' מבזה על כבודי וכו' ועי' במ"נ ח"ב פכ"ט: 1 שנמשלו במלכים. כן ברורתי הגי' וכ"ה לעיל צד 17 שנמשלה במים ועיי"ש במ"י: וירא אלהים וכו'. זה סיום הפתיחה, מכאן ואילך משנברא העולם ראוים הדברים לדורשם לפיכך גילה עתה הכתוב וירא וכו' והנה טוב מאד שכל מה שעשה טוב מאד הוא, ובדפוסים נוסף ד"א לפני הפסוק כאלו מוסב לפתיחה שלאחריה ואינו מסגנון המדרש ב"ר להציג הפסוק או פסוק הפרשה שדורש בה בראש כל פתיחה ולא לחבר פתיחות שונות ע"י תיבת ד"א ועי' מ"ח חלק ל"ט צד 107: 4 לא היה העולם. במ' קהלת שם הגי' אמר ר"ת בעונתו וכו' לא היה ראוי להבראות קודם לכן אלא לשעתו נברא וכו', וסגנון אחר במ' קהלת מ"ב שם בעונתו ברא האל את עולמו מלמד שלא היו ראויין להבראות וכו', ובמ' תהלים נוסף המאמר בקצת נוסחאות עיי"ש: מיכן שהקב"ה וכו'. משמע מרכתיב יפה בעתו, ולעיל פ"ג מובא המאמר בדרש ויהי ערב וכו', וביפ"ת פי' ר' אבהו מילתא הוא דקאמר ולא ידעינן אהי קאי ומפרש ר"פ דאקרא וירא אלהים קאי, ובמ' קהלת מ"ב מסיים המאמר דין הניין לי ודין לא הניין לי, ולא העתיק אמר ר"פ טעמיה וכו', וכן ליתא במ' קהלת וג' שם א"ר אבהו מכאן שהיה הב"ה בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן וכו' יתהון לא הניין לי ר' אלעזר אומר זה הפתח פתוח עד התהום שנ' וירא וכו' ועח"נ, ובמדרש הגדול עמוד 57 מובא א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן וכיון שברא זה אמר הנאיתי איתהון קדמאי לא הנויתי ר' פנחס וכו', ודרש זה דוגמתו בשמ"ר שם א"ר אבהו וכו' אלה פוסל את הראשונים וכו' אלה תולדות השמים והארץ וכו' ומה פסל שהיה בורא שמים וארין והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים אליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו אמ' אלה תולדות וכו', אכן מאמר זה מקורו במאמר ר' אבהו לקמן פי"ב ושם הגי' כאן שנ' אלה פסל את הראשונים מה פסל תהו ובהו ועי' לעיל צד 3 וצד 8: ומחריבן. בילקוט ד' ספר"א אי' ומחריבין ועי' במ"י לעיל צד 23: 6 את כל אשר עשה וגו'. ראה כל העולמות שברא ואמר על עולמו שעשה עכשיו והנה טוב מאד, ומסיים בפ' וירא אלהים וכו' כסגנון הפתיחות ולכן ל"ג כאן בכי"ל דין הניין לי וכו' כמו שנכפל בסוף המאמר לעיל פ"ג: 7 מביט בעליונים. בכי"ל דלג מן בעליונים עד בעליונים, וקצתו הושלם בגליון ועח"נ, ודורש וירא אלהים את כל אשר עשה הביט הכל העליונים והתחתונים בראייה אחת, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י והיינו דכתי' וירא וכו' שכל מה שעשה ראה בראיה אחת, ובכי"א ב' פירושו בגוף הספר דכת' וירא וכו' הכל בראיה אחת דכתי' וירא וכו' הכל בראיה אחת הכל בחקירה אחת, וכפירוש השני נוסף גם בכי"א א' וצ"ל בסקירה אחת ועי' בפי' ב"ר הנדפס, ודוגמתו הדרש לקמן פי"ב ר"י אמר מלך בו"ד בונה פלטין מי שהוא בונה וכו' אבל הקב"ה ברא את העליונים ואת התחתונים ברייה אחת: 8 אמר ר"ש ב"ל. וכן סגנון הלשון לעיל צד 18 ר' אבהו ור' חייא רבה ר' אבהו אמר וכו' אמר ר' חייא וכו' ולא ר"ח אמר וכו', ולפי הגי' שלפנינו בכי"ל ובדפוסים דורש רשב"ל וי"ו של והנה וכו' הנה טוב מאד זה העוה"ז והנה טוב וכו' זה העוה"ב וכתי' וירא וכו' ראיה אחת לשניהם ועי' יבמות ס"ח ב' ובנ"ש, ולפי גי' הילקוט וכי"פ הוא דורש והנה טוב זה העוה"ז מאד זה העוה"ב וכן בכל הדרשות למטה בפרשה זו

מאותה השעה לא יפלא ממך כל דבר (שם שם). ר' חני בשם ר' יצחק ואתה שלמה בני דע את
אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין
(דה"א כח ט) קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו שלאדם כבר היא גלויה לפניך. ר' יודן בשם ר'
יצחק קודם עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך. אמר ר' יודן לגרמיה כי אין מילה
בלשוני הן יי' ידע' וגו' (תהלים קלט ד) קודם שלא יארש לשוני דיבור כבר הן יי' ידעתה כולה:
ד ר' חמא בר' חנינא ור' יונתן. ר' חמא בר' חנינא אמר למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו.
אמר פלטין פלטין הלווי תהי מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. כך אמר
הקב"ה לעולמו עולמי עולמי הלווי תהי מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. 7a
ר' יונתן אמר למלך שהשיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה
לו. אמר בתי בתי הלווי החופה הזו תהא מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו.
כך אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי הלווי תהא מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה

מדרש שמואל פ"ה סי' ה': 1 ילקוט דה"י כ' אלף פ', ילק' מכירי תהלים קל"ט סי' ד', ועי' אגדת בראשית פ"ג, שמות רבה פכ"א סי' ג': 6 ילקוט רות פ"ז: 9 עי' לקמן סוף פ"י ופכ"ח:

1 מאותה שעה ד. מהנה מן הנה מאותה . . א, מהנה (מהו הנה י) אתה עשית את השמים ואת הארץ מאותה . . . פי (ירמיה), מוהנה אתה . . . הארץ באותה שעה ש | דבר] ~ שהכל הבית בראיה (מביט בראייה א[2]) אחת א | חגאי י[1] (שם) | *את — מבין ל[0]] את . . . מחשבות י (שם), את . . בלבב שלם . . מבין א[1]י (דה"י), את . . בלב . . מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יניחך לעד ד, וגו' ל | 3 קודם שלא פש, עד שלא אימ | נוצרה] נגמרה י (ירמיה) | המחשבה אימ | בלב האדם א[2] | לפניו אימ | 4 קודם שלא מ, עד שלא א[1]י (ירמיה) | יציר אי, יצר מ | לפניו פאימ | אמר ר' יהודה לגרמיה דא, ר' יודן אמר . . שי, ר' יודן לגרמיה אמ' פמ | 5 ** יין] ל' ל | קודם שלא] פ. קודם עד שלא דא[2], עד שלא י (קודם שיארש א[1]מ) | *יארש דפא[2]י] יארוש ש, תדע ל | 6 ר' — יונתן] ר' . . בר . . יונתן דא, ל' פ | בר דפא | למלך] פא[2]י, משל ~ דא[1] | פלטרין א[1] | 7 פלטרין פלטרין א[1] | הלואי דאי, ולואי פ | תהא פחאי | מעלת אי | לפני בכל יום א[2], בעיני כל עת י, לפני הכל פ | בשעה זו פי, בזו השעה א | 8 הלוואי ד, הלואי פ, ולואי א | תהא דא | מעלת א | עת] יום א[2] | בשעה *הזו ד], בשעה הזה ל, . . זו פ, בזו השעה א | 9 שהיה משיא | **וסיידה וכיירה] וסידה וכירה ל | וציירה ל' פי | 10 אמר] פ, ~ לה די | הלואי דאי, ולואי פ | תהא (ותהא י) חופה (החופה פ) זו פאי, תהיה החופה הזאת ד | מעלת אי | כל א | זו פא |

ועי' גם ביפ"ת: 1 מאותה השעה. דורש הנה אתה עשית וכו' מהנה אתה עשית וכו' מכבר שעשית את השמים וכו' לא יפלא ממך וכו', והסמיך דרש זה לפ' וירא וכו' והנה וכו' שהכל הבית בראיה אחת ועח"נ, וכן הביא הדרשות על וכל יצר מחשבות מבין אף מחשבתו של אדם קודם שנוצרה בלבו ואפילו מחשבתו של יצור קודם שנוצר כבר גלויה לפניו, ובמ' שמואל שם פ' ואין צור כאלהינו קיטע מאמר זה וסירס המאמרים האחרים, ושם הגי' ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי אומר אהה וכו' ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר ואתה שלמה וכו' קודם עד שלא נוצר יציר וכו' ר' יודן בשם ר' יצחק קודם שלא נוצרה מחשבה וכו' ר' יודן בשם ר' ירמיה כי אין מלה וכו', ונ"ל שהועתק בילק' דה"י מב"ר כאן: 3 קודם עד שלא. וכן סגנון הלשון לקמן ריש פט"ו ועח"נ, ומדרש זה שדרשו ר"ח ור"י בשם ר' יצחק נובע המאמר באג"ב שם כה אמר וכו' יעלו דברים על לבבך וחשבת וכו' אל תאמר מה שאתה חושב בלבך שאינו יודע וכו' אני ה' חוקר לב אני שבראתיו יודע אני מה הוא וכו' ולא תאמר שמשבראתי אותך אני יודע לבבך אלא עד שלא בראתי אותך אני יודע מה שאתה עתיד לחשב ומנין וכו' ואתה שלמה בני וכו' א"ר אחא מהו וכל יצר מחשבות מבין אלא עד שלא יצר הוא יודע מה שהוא עתיד לחשב בלבו משיברא וכו', ובשמ"ר שם אי' הדרש במאמר ר' אלעזר בן פדת וכל יצר וכו' עד שלא יצרה מחשבה שבלבו של אדם הוא מבין: גלויה לפניך. וכ"ה במ"ש, ובעץ יוסף וחי' רש"ש הגיהו לפניו ועח"נ: 4 לגרמיה. בשם עצמו, וכן איתא ירוש' ברכות פ"ט י"ג א' ר' יודן אמר משמיה דידי' (ובאותו מאמר במ' תהלים ד' סי' ג' ר' יודן לגרמיה אמר) בסוף השיטין שאמר ר' יודן בשם ר' יצחק ועי' עמת"ל ע' גרמא ואגה"א ח"ג צד 242. ובמ' שמואל ל"ג לגרמיה, והמאמרים מן א"ר פנחס וכו' בסי' ב' עד כאן נשתרבבו בכי"א א' למעלה בפ"ח, וכן בכי"א ב' מריש סי' ג' עד כאן (ועי' לעיל צד 66) ושם נוסף בשני הכ"י בסוף המאמר מהנה מן הנה מאותה שעה לא יפלא וכו' ענין אחר וכל יצר מחשבות לבו קודם עד שלא נוצר יציר אתה עשית את השמים ואת הארץ מאותה שעה לא ממך כל דבר (ומאמר ר"י בשם ר' יצחק איתא ג"כ שם) ועי' בפי' ב"ר הנדפס: 5 קודם שלא יארש. כן הגהתי עפ"י גי' שאר הספרים, וכן מובא בפי' ב"ר הנדפס יארוש ומפרש ידבר, ויהי נגזר הפעל ארש מל"מ וארשת שפתיו (תהלים כ"א ג') שאין לו דמיון ושפירשו לשון דיבור ועי' עירובין נ"ד א', וכן הדרש בשמ"ר שם אבל הקב"ה אינו כן עד שלא ידבר אדם הוא יודע מה בלבו, וגי' כי"ל קודם שלא תדע לשוני כתובה על הגרד ונ"ל שהוא פירוש גליון ואף שהדרש מחוור גם לפי גי' זו, ובמ"ש ג' קודם שלא יירש לשוני וכו' ועי"ע צונץ זינאג' פאעזיע צד 410 ועמת"ל ע' ארש: ידעתה כולה. כ"ה בכי"ל וכן במ"ש ועי' לעיל צד 23 במ"י ד"ה צוית: 6 ראה אותה וכו'. וכן דרשו רחב"ח ור"י בנמשל וירא אלהים וכו' ראה הקב"ה את עולמו והנה טוב מאד שערב לו והעלה חן לפניו ואמר הלווי תהי מעלה חן לפני בכל עת ועי' בפי' ב"ר: 9 וסיירה וכיירה. וכ"ה בכי"ל לקמן פ"י ופכ"ח סיידה וכיירה בשני יודי"ן וכן הגהתי וכ"ה באיכ"ר ד"ו פ' כלה (ד' י"א) וסיידה וכיירה וציירה, ובילק' דפ"ר אי' ג"כ וכיירה, ובד' פפד"א בשיבוש וכיידה, וכן במקומות שהביא בערוך ע' כייר גשתבש בנוסחאות ועיי"ש במו"ע ובעה"ש, ובפי' ב"ר הנדפס מפרש וכיירה שהקרה אותה בארזים המד"א וכו' בבית ארזים ומתרגמינן וכו' בכיור ארזייא וציירה בציורין נאין, ובערוך שם הביא פי' רגמ"ה לב"ב נ"ג ב' המוצא פלטורין וכו' וסד בהן סיוד אחד או כיור אחד וכו' סיוד בסיד כיור שצייר בו ציור וכו' ולפי פירוש זה ופי' רשב"ם ב"ב שם ופירש"י ע"ז מ"ז ב' ד"ה וסיידו יהיה כייר נרדף עם צייר, ובכי"פ וילקוט ל"ג וציירה, וכן מוזכר בב"ב שם רק סיוד וכיור וכן הגי' ע"ז פ"ג מ"ז בית וכו' סיידו וכיירו, ובתוספתא ב"ב סוף פ"ב

ה הזו: בתורתו שלר׳ מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד והנה טוב מות. אמר ר׳ שמואל בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו שלזקיני ועולה מעירי לכפר חנא דרך בית שאן ושמעתי את ר׳ שמעון בן ר׳ לעזר יושב ודורש בשם ר׳ מאיר והנה טוב מאד והנה טוב מות: ר׳ חמא בר׳ חנינא ור׳ יונתן ר׳ חמא בר׳ חנינא אמר ראוי היה אדם הראשון שלא יטעום טעם מות ולמה נקנסה בו מיתה. אלא צפה הקב״ה שנבוכדנצר וחירם עתידין לעשות עצמן אלוהות לפיכך נקנסה בו מיתה הה״ד בעדן גן אלהים היית וגו׳ (יחזקאל כח יג) וכי בעדן היה חירם אתמהא. אלא אמר לו את הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות. ר׳ חייא בר ברתיה דר׳ ברכיה מש׳ ר׳ ברכיה את כרוב ממשח וגו׳ (שם שם יד). אמר לו את הוא שגרמת לאותו הרובה שימות. אמר לו ר׳ יונתן אם כן יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור על הצדיקים. אלא שלא יהו הרשעים עושים תשובה שלרמיות. שלא יהו אומרים כלום הצדיקים חיים אתמהא אלא שהן מסגלין מצוות ומעשים טובים אתמהא אף אנו נסגל מצוות ומעשים טובים.

1 ילקוט שם: 3 ילק׳ מכירי ישעיה ס״ח ז׳: 4 עי׳ בבא בתרא ע״ה א׳: 8 ילקוט שם, ילק׳ איוב כ׳ מסל״ס:

1 בתורתו] בספר תורתו א² | והנה — מאד] הנה . . מאוד א², ל׳ פי | הנה א²ר¹ | 2 מעירי] פ, מעירו ד, מעכו א | חנה פא, חנן ד | בן אלעזר דפ | 3 והנה טוב מאוד] א², הנה . . מאד דא¹, ל׳ פ | והנה] א², הנה דפא¹ | ר׳ — יונתן] מ, ר׳ . . בר חנינה . . יונתן ד, ל׳ פא¹ | 4 *בר׳ חנינא פמ] בר חנינא ד, ל׳ ל | מיתה | ולמה] ומפני מה אמ | נקנסה ˙עליו המיתה מ | לפי שצפה מ | 5 שנבוכד נצר ד, שנבוכדנאצר (שנבוכדנאצר א², שנבוכד נצר א¹י,) מלך בבל פאים | וחירם] ~ מלך צור פאי, מלך צר דמ | להעשות פ | בו] עליו מ | 6 **היית] היתה ל | בעדן] פמ, בעדן גן י, בגן עדן דא² | חירם ~ מלך צר מ | ליה א¹, הקב״ה מ | את] פ, אתה דים | הוא שגרמת] גרמת י | 7 שבעדן] א²ים, שבגן עדן ל°דש | שמת מ | ר׳ חייא — דר׳ ברכיה] ר׳ חייא א, רבה בר בר חנה מ | משם ר׳ ברכיה ד, משום . . פ, בשם . . מ, בשם בר בר חנא ור׳ ברכיה א², בשם בר בר חנה ורב כהנא א¹ | 8 אמר לו] אמר לו הקב״ה מ, ל׳ דפא | את] פ, אתה דמ | הרובה] כרוב דאמ | לו] פמ, ליה ד | יגזור על הרשעים שימותו פ | ואל (ולא אמ) יגזור מיתה על הצדיקים דאים, ולא על הצדיקים פי (איוב) | 9 יהיו א | רמאות פא²ים | שלא (ושלא דא, ולא מ) יהו (יהיו אמ) הרשעים אומרי׳ פדאמ, ואומרים י | 10 חיין פים | אתמהא ל׳ | מצות | אלא] ~ בשביל י (שם) | אתמהא] א², יהה א¹, ל׳ דפי |

איתא אין מפייחין ואין מכיירין וכו׳ בית מפוייחת ומסויידת וכו׳ ועי׳ ב״ב ס׳ ב׳ וד״ס שם ואיכ״ר מ״ב שם וערוך ע׳ גר׳ י׳, וסוף המאמר קטוע בכי״פ כך אמר הקב״ה וכו׳ וכן קיטע המאמרים בילקוט: 1 בתורתו של ר׳ מאיר. לפי הגי׳ שלפנינו ובדפוסי׳ (וכ״ה בכי״א א׳) וכמו שמובא ברמב״ן והנה טוב מאד והנה טוב מות (וכסגנון זה גם בירוש׳ תעניות פ״א ס״ד א׳ בספרו של ר׳ מאיר מצאו כתוב משא דומה משא רומי) נוכל לפרש שר׳ מאיר כתב כן בדרשותיו או בגליון ספר תורה שלו דרך ביאור ודרש לשון נופל על לשון והנה טוב מות בקריאת יחס הסמיכות וכמו שאמר רשב״נ ושמעתי וכו׳ יושב ודורש בשם ר׳ מאיר והנה טוב מאד וכו׳, ורבו הפירושים בענין הדרש ועי׳ ברמב״ן ובמ״נ ח״ג פ״י, ויתכן שכוונתו כמאמרם (עירובין י״ג ב׳) נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא וכו׳ או כמו שאמר ר׳ מאיר כי הוה מסיים ספרא דאיוב (ברכות י״ז א׳ ועי׳ ד״ס) סוף אדם למות וכו׳ אשרי וכו׳ ונפטר בשם טוב וכו׳ טוב שם וכו׳ ויום המות מיום הולדו. ודוגמתו הדרש לקמן צד 72 והנה טוב מאד זה מלאך המות לפי שמפחיד האדם לשוב אל הדרך הטובה והישרה, ובמדרש הגדול עמוד 57 שינה המאמר ר״מ אומר אל תקרא טוב מאד אלא טוב מות ומפרשו אע״פ שהמות רע בעיני אדם טוב הוא לעולם שאלמלא נברא מות לא היה יכול לעמוד ולא היו הבריות חוזרין למוטב, ומלת מ א ד דרשו לשון מות גם בשמ״ר פל״א סי׳ י׳ אם לגרשנו אתה רוצה הכה אותנו עד שנמות שנ׳ כי אם מאס וכו׳ קצפת עלינו עד מאד (ועי׳ במ״כ ויפ״ת ומנחת שי בראשית א׳ ל״א מ״ו כ״ג ובהערות ר״מ קריגער במדרש ד׳ פפר״מ ודה״מ צד 157 וקורות היהודים להח׳ גרעטץ ח״ד צד 469 ודרו״ד ח״ב צד 150 ואגה״ת ח״ב צד 10 וצד 13), אכן הרד״ק העיד בפירושו עה״ת (בראשית א׳ ל״א) שזהו חילוף ספר עתיק יומין וז״ל שם ואני מצאתי כתוב דהוה כתוב באוריי׳ דאישתביאת לרומי והיא היתה גניזא וסתימא בכנישתא דאסוירוס והנה טוב מות עכ״ל ולא גלה לנו הרד״ק היכן מצא כתוב. וכנראה מצא מציאה זו ביסודו של רמה״ד אשר הרבה ממאמריו נאספו במדרש בראשית רבתי כ״י ושם נמצא מאמר נפלא ובו נמנו ל״ב חילופים שבתורה ומתחיל בספרו של ר׳ מאיר כתוב וישני לאב וכו׳ דין הוא מן מיליא דכתיבן באורייתא דנפקת מן ירושלם בשביתא וסלקת לרומי והות גניזא בכנישתא דאסוירוש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכו׳ ועי׳ מ״ש ה״ח עפשטיין במ״ה חלק ל״ד צד 337 ובמאגאצין שנת 1885 צד 91 ובס׳ לחם חמודות וכו׳ שיצא לאור לכבוד הח׳ חוואלזאן בשנת תרנ״ט צד 42) ולפי זה אפשר שר׳ מאיר מצא חילוף זה במקצת ספרים וציינו בגליון ס״ת שלו או שהיה כתוב כן בס״ת שלו לפי גי׳ כי״פ וילקוט בתורתו וכו׳ מצאו כתוב והנה טוב מות, וכן מובא בס׳ פוגיא צד 587 בשם ב״ר וברד״ק שם (וט״ס שם מצאנו וצ״ל מצאו), וזה הענין לקמן סוף פ״כ בתורתו של ר״מ כתוב כתנות אור ופצ״ד סי׳ ט׳ בנוסחת הדפוסי׳ בתורתו של ר״מ מצאו כתוב ובן דן חושים (בכי״ל ליתא כל סי׳ ט׳ בפצ״ד, ובכי״פ וכי״א א׳ וב׳ ליתא גם סי׳ ח׳ ועי׳ במ״ח חלק ל״ח צד 523): 2 את ר״ש בן ר׳ לעזר. למטה בפרשה זו איתא גם בכי״ל ר׳ שמעון בן לעזר, וכן לקמן פי״ג סי׳ י״ג ריש פי״ט פ״כ סי׳ י״א ר״ש בן אלעזר בלא כנוי רבי ולקמן סוף פי״ג בד״ו א״ר אלעזר בר׳ שמעון ועי׳ מ״ש מהרז״ף בדה״מ צד 200: 5 שנבוכדנצר וחירם. בב״ב שם בעדן גן וכו׳ אמר לו הקב״ה לחירם מלך צור וכו׳ בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדה״ר, וגם כאן הובאו הפסוקים רק על חירם, וכתיבת נבוכדנצר בשתי תיבות איתא בד״ו ודפוסים ישנים אחרים, וכן כדר לעומר לקמן פמ״א (פמ״ב) ועיי״ש: 8 לאותו הרובה שימות. וכן דרשו חגיגה י״ג ב׳ מאי כרוב וכו׳ כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא, ובסגנון הירושלמי סוטה פ״ח כ״ב ד׳ ר ו ב ה שנשא וכו׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר: 10 שהן מסגלין. לשון קנין מל״מ סגלה (ועי׳ גם בהוספות הח׳ פליישער בעמת״ל ח״ג צד 720) שהן קונין מצוות ומע״ט, וכן למטה בפרשה זו (צד 72 וצד 73) כל מי שהוא מסגל מצוות (מצות) ומע״ט וכו׳ ולקמן ריש פל״ט שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומע״ט, ובפמ״ד עמדתי וסיגלתי מצוות ומע״ט וכו׳ תאמר שאחד

נמצאת עשייתן שלא לשמה, ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר מפני מה נגזרה מיתה על
הרשעים, אלא כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסים להקב"ה ה"ה הוגעתם יי' בדבריכם (מלאכי ב יז),
כיון שהם מתים הן פוסקין מלהכעים להקב"ה הה"ד שם רשעים חדלו רוגז (איוב ג יז) שם רשעים
חדלו מלהכעים להקב"ה, מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים, אלא כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים
עם יצרם, כיון שהם מתים הן נגוחין והרא היא ושם ינוחו יגיעי כח (שם שם) דיינו שיגענו, ר'
שמעון בן לקיש אמר ליתן שכר לאלו בכפליים ולהפרע מאלו בכפליים, ליתן שכר לצדיקים
שלא היו ראוים לטעום טעם מיתה וקיבלו עליהם טעם מיתה לפיכך לכן בארצם משנה יירשו
(ישעיה סא ז), ולהפרע מהרשעים שלא היו ראוים למות הצדיקים ובשבילם קיבלו עליהם מיתה לפיכך
ומשנה שברון שברם (ירמיה יז יח): אמר ר' שמעון בן לעזר והנה טוב מאד והנה טוב ו
שינה, וכי יש שינה טובה מאד אתמהא, לא כן תנינן יין ושינה לרשעים הנייה להם והנייה לעולם
אתמהא, אלא יש אדם ישן קימאה הוא עומר ויגע בתורה הרבה: נחמן בשם ר' שמואל ז

1 ילק' איוב שם, ילק' מכירי ישעיה שם, ילק' מכירי מ"ע כ"י: 6 עי' חגיגה ט"ו א: 9 ילקוט כ' פ"ז: 10 סנהדרין פ"ח מ"ס: 11 מדרש קהלת פ' אם הכל עשה (ג' י"א), מדרש תהלים פ' סי' א':

1 ונמצאת י (שם) מ | עשייתן] אים, עשייתה ד, עשוייה י (שם) | לשמן א[2]י | ** יוחנן] ל' ל | * נגזרה דאים] נגזר ל | מיתה] גזרה א'ר[1]מ | 2 הרשעים] ~ שימותו מ (ישעיה) | **כל] שכל ל | שהרשעים] שהן מ (שם) | הה"ד | הוגעתם] פא[1]י, ~ את דא[2] | בדבריכם] ~ לשון יגיעה א | 3 וכיון י | הה"ד פאי, שנ' דמ | שם חדלו מלהכעים דפאי, חדלו מלהרגיז מ (שם) | 4 ומפני פאים | * נגזרה דא[1]ים] נגזר פא[2] | מיתה] גזרה ר[1]מ (שם), גזר של מיתה מ (ת"ע) | שהצדיקים] שהן מ (ישעי') | 5 ביצרם א[1] | וכיון אים | נינוחין א[2]י, נחין ד, ־ים א[1], נוחין פ, ־ים מ | הה"ד דפאמ, שנא' י | **ינוחו] ל' ל | דיינו ואומרים ~ א | שיגענו] פאמ, מה ~ ד | ר' — אמר] מ (ישעי'), ור' .. אמר ד, אמר ריש לקיש י, אר"ל א | 6 שכר] ~ טוב י | **לאלו] אלו ל | בכפלים ד, כפלים פא[2]ים (שם) | וליפרע י | כפלים ימ (שם) | שכר] ~ טוב י | 7 ראוויים די, ראוין א[2] | לטעום] ליתן להם א | מיתה] ~ וקבורה א[2] | וקבלו | עליהם ל' י | לפיכך] שנאמר י | לכן ל' פא | *יירשו פאימ] ירשו לד | 8 *מהרשעים פא[1]] מן הרשעים דא[2]מ (שם), מרשעים ל, מאלו בכפלי' י | שלא היו [הצדיקים אימ (שם), צדיקים ד] ראוויים (־ין א[2]מ, ראוים י, ־ין פ) לטעום טעם מיתה דפאימ (שם) | ובשבילם קיבלו] וקבלו פ (וגרמו להם למות י) | *עליהם א[2]מ] עליהן דפ, ל' ל | מיתה] טעם ~ מ (שם) | לפיכך] לכך כתיב י | 9 ° ומשנה — שברם] משנה שברון ירשו ד | אלעזר דפ | והנה] אי, הנה דפ | והנה טוב] פ, והנה טובה ד, טוב זו א[1], זו י | 10 יש] פחא, ל' די | טוב פח | והא תניין י | יין ושינה] שינה א | הנייה] פחא[1]י, הנאה א[2], נאה ד | והנייה חי, הנייה א[1], והנאה פ, הנאה א[2], ונאה ד | לעולם] ~ שאין חוטאין לצדיקים רע להם ורע לעולם י, שאין (שהן א[1]) חוטאין א | 11 אתמהא] א[2], ־הה א[1], ל' ד | יש אדם] מתוך שאדם דפ, מתוך שהוא א[2]י | קמעה פ, קימעא דאי | הרבה ל' א | נחמן בריה דרב שמואל פ, רבי (רב א) נחמן בר שמואל (בריה דרב שמואל א[2], בריה דר"ש א[1]) בר נחמן דא | בשם ר' שמואל] בשם רב שמואל בר נחמן דפ, ל' א |

עומד ומסגל מצוות ומע"ט, וכן בירו' ב"ב פ"ט י"ז א' מה שסיגל סיגל לעצמו, ובפסי"ר פ"א (ב' א') כל זהב שסיגל מימיו וכו', ועוד דוגמאות אחרות במעת"ל ח"ג צד 474 ובערוך השי' ח"ו צד 18, ובשניהם צ"ל מה שהביאו מב"ר סוף פ"ט כל מי שהוא מסגל במצות ומע"ט הרי מלאך חיים וכו' ועי' במ"י לקמן צד 72 בד"ה מי שהוא מסגל: 1 על הרשעים. בפי' ב"ר כי"ט מפרש מפני [מה] נגזרה גזרה על הרשעים לאו דוקא שדין הוא שתגזר עליהם מיתה אלא מפני שאמר בסוף ומפני מה נגזרת גזרה על הצדיקים התחיל לומר גזירת הרשעים, ובפי' הנדפס הובא בשם ס"א ושם הגי' נגזרה מיתה, וכן הגי' במעין גנים איוב ג' י"ז: 2 הוגעתם יי'. וכ"ה במקרא, וכן הגיהו במקצת דפוסים ועח"נ, ומפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס נ"ל שהוסיפו בכי"א א' וב' הוגעתם וכו' בדבריכם לשון יגיעה וכן בסמוך ואומרים דיינו שיגענו: 5 נגוחין. מבנין נפעל וכ"ה לקמן פי"א בכי"ל בשבת אנו נינוחין וסוף פי"ג א"ל נינוחו, ובירוש' ברכות סוף פ"ה ט' ד' בטוח אני שנינוח וכו' ועי' עמת"ל ח"ג צד 355: ושם ינוחו. בכי"ל נשמט ינוחו והשלמתי, ודורש ס"ד ושם ינוחו וכו' על הצדיקים נוחי נפש שאומרים דיינו שיגענו כל ימי חיינו במה שנלחמו עם יצרנו ועמ"כ: 7 משנה יירשו. כ"ה במקרא וכן הגהתי ועח"נ, ומשנה זהו כפליים, ולעיל בקרא שם ואתם כהני יי' וכו' משרתי אלהינו וכו', ודורש בארצם בארץ החיים כמ"ש שם שמחת עולם תהיה להם: 8 שלא היו ראוים למות הצדיקים. צ"ל שלא היו הצדיקים ראויים למות: 9 ומשנה שברון שברם. כ"ה לנכון בכי"ל ושאר כ"י ובילק' איוב, והוא פסוק בירמיה שם, ונשתבש בד"ו משנה שברון ירשו, ובדפוסים אחרים שבשו בכפליים משנה שכר ירשו או משנה שכרן ירשו ועי' בפי' מהרז"ו ובחי' רש"ש ובהערות ר"מ קריגער במ' ד' פפד"מ. ולעיל בקרא שם הנה אומרים אלי איה דבר יי' וכו' יבשו רדפי וכו' הביא עליהם יום רעה, ובחגיגה שם שאל אחר את ר"מ וכו' מאי דכתיב גם את זה לעומת זה וכו' א"ל ר"ע רבך לא אמר כך אלא ברא צדיקים ברא רשעים וכו' זכה צדיק נטל חלקו וחלק חברו מגן עדן וכו' אמר רב משרשיא מאי קראה, גבי צדיקים כתיב לכן בארצם משנה יירשו גבי רשעים כתיב ומשנה שברון שברם: 10 הנייה להם. וכ"ה במשנה שבירושלמי, אבל במשנה שבמשניות ובבבלי סנהדרין ע"א ב' איתא הנאה להן והנאה לעולם, וברש"י שם הנייה להם וכו' ומפרש שם שכל זמן ששותין וישנין אינן חוטאין ואין מריעין לבריות, ומקשה מסיפא דמתניתין לצדיקים רע להן ורע לעולם, ובילקוט גורס כן ועח"נ: 11 קימאה. וכן כתיבת המלה באל"ף וה"א בכי"ל לקמן סוף פי"ב רפי קימאה, וכתיבה זו נמצאת ג"כ בסגנון הירושלמי וכן בסא"ר הוצ' רמא"ש צד 89 וצד 90 ובתשוה"ג הוצ' הרכבי צד 136 ועח"נ ועמת"ל ח"ד צד 327: נחמן בשם ר' שמואל וכו'. בכי"ל קטע כאן שם הדורש ושם

הנה טוב מאד זה יצר טוב, והנה טוב מאד זה יצר הרע, וכי יצר הרע טוב מאד הוא אתמהא, אלא
שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים, וכן שלמה אומר כי היא קנאת
ח איש ונו' (קהלת ד ד): אמר ר' הונא הנה טוב מאד זו מידת [הטוב, והנה טוב מאד זו מידת] ייסורין,
וכי מידת ייסורין טובה מאד אתמהא, אלא שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא וכן שלמה אומר
ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו כג) אמרת צא וראה איזו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא
ט הוי אומר זו מידת ייסורין: אמר ר' זעירה הנה טוב מאד זו גן עדן והנה טוב מאד זו גיהנם, וכי
גיהנם טובה מאד אתמהא, אלא למלך שהיה לו פרדס והכנים לתוכו פועלים ובנה אוצר על פתחו, אמר כל
מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצר וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצר, כך
כל מי שהוא מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גן עדן, וכל מי שאינו מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גיהנם:
י אמר ר' שמואל בר רב יצחק הנה טוב מאד זה מלאך חיים, והנה טוב מאד זה מלאך המות, וכי 7b

4 עי' מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"י, ספרי ואתחנן פי' ל"ב, ברכות ה' א', שמות רבה פ"א סי' א', תנחומא שמות סי' א', מדרש תהלים צ"ד סי' ב': 6 סדר אליהו רבה פל"א:

1 והנה טוב מאד פ, והנה טוב י | והנה — מאד] מאד פחי | רע א[2] | *הרע דא[1]י] רע לא[2], ל' ל | מאד ל' א | הוא] א, ל' דפי | 2 שאילולי ד, אילולי פאי | ולא הוליד בנים] ולא . . בן ולא השיא את בתו ח, ולא הוליד [בן י] ולא נשא ונתן דפי, ולא . . בנים ולא נשא ולא נתן א | 3 וגו'] מרעהו | רב הונא א[1], ר' חנינה פ | הנה— מאד] והנה טוב חא[2]י, טוב פ | **הטוב] ל' ל | *והנה טוב מאד דא] מאד פחי, ל' ל | *זו מידת] פ, זו מדת דאי, ל' ל | ייסורין] א[2], יסורין ד, הייסורין א[1] היסורין פ (וכן בסמוך) | 4 טוב ח | ידיה] ידי היסורין פ | באין הבריות א | וכן אמ' שלמה ע"ה א[2] | 5 צא] בא א[2] | איזו] א[1], אי זו חא[2], איזה דפ | דרך] ~ הטובה ח | מביא א, שמביאה ח | 6 זעירא דפא | הנה — מאד] והנה טוב חי, הנה טוב פא[2] | זה פאי | והנה — מאד] מאד פי | גיהנם] פ, גהינם דא[1], גיהינם א[2] (וכן בסמוך) | 7 טוב פחא[1] | *מאד דפחא] ל' ל | אלא] פחא, ל' ד | למלך] פאי, משל ~ דח | לתוכה אי | ואמר חא | 8 *מי דפא[1]י] ל' דא[2] | שיהא מתכשר א[2], שמתכשר פי | שאינו — לאוצר] שאינו מתכשר אל יכנס י | כך] ~ אמ' הב"ה א | 9 מצות | הרי — עדן] יכנס לגן עדן פאי | וכל — טובים] ואם לאו י | *מצוות] במצוות ל, מצות דא | *ומעשים דא] ובמעשים ל | הרי גיהנם] יכנס לגיהנם א[1], . . לגיהינם א[2] | 10 **שמואל] שמע' ל | בר רב] א[2], בר' פ, בר דא[1] | הנה — מאד] הנה טוב א, והנה טוב חי, טוב פ | החיים א[1]ר | והנה — מאד] מאד פא[1]י |

האומר בשמו ועח"נ, ובמ' קהלת שם הגי' נחמיה בריה דרבי דשמואל בר נחמן אמר, ובמ' תהלים רב בריה דשמואל בשם שמואל (וצ"ל רב נחמן), ולנכון נעדר כאן בכי"ל התואר רב או רבי, וכן בדפוסי' לקמן פ"י סי' ה' נחמן בריה דר' שמואל (בכי"ל בריה דשמואל) בר נחמן אמר אם זכה וכו', ושם פל"ב סי' א' נחמן בריה דר' שמואל בר נחמני (בכי"ל רב נחמן בר שמואל בר נחמן), ופל"ח סי' א' נחמן בריה דשמואל, וכן ירוש' שבת פ"א ג' ד' נחמן בריה דר"ש בר נחמני בשם ר"ש בר נחמני, וירוש' מגילה פ"א ע' ב' נחמן בריה דר"ש בר נחמן ועי' מבה"י קי"ז א' קכ"ו א': 1 הנה טוב מאד. במאמר זה ובמאמרים שלאחריו נדרש הכתוב לשני ענינים, ולפי הגי' שלפנינו ובדפוסים דרשו הנה טוב מאד לענין אחד ויתורא דוי"ו והנה טוב וכו' לענין אחר שנראה שהוא הפוכו, ולפי גי' הילקוט וכי"פ (ועי"ע בח"נ) דרשו והנה טוב לענין הראשון ומלת מאד לענין השני, וכן איתא במ' קהלת שם והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע (ושם נוסף בתחלת המאמר והנה טוב מאד והנה טוב אדם, ועי' לקמן צד 73) וכן הובא ברד"ק ורבינו בחיי, ועי' לעיל צד 68 במאמר ר"ש בן לקיש ובמ"י שם: אלא שאילולי וכו'. במ' קהלת שם אלא ללמדך שאילולי וכו' ולא הוליד בנים שכן שלמה אומר כי היא וכו', וברד"ק הובא אלא שאילולי וכו' ולא הוליד ולא נשא ונתן וכן אמר שלמה וכו' ועח"נ, ובמ' תהלים מ"ב שם הגי' וירא וכו' והנה טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע נקרא טוב אלא ללמד שאלמלא יצר הרע לא היה אדם נושא אשה ולא הוליד ממנה בנים ולא היה העולם מתקיים ועי' בר' בחיי: 2 כי היא וכו'. בפי' ב"ר כ"י מפרש כי היא קנאת איש מרעהו זה יצר רע (הרע) שמקנא לאדם לעשות את כשרון המעשה לישא אשה ולבנות בית ולהוליד בנים ולישא וליתן, ועי' במ' תהלים מ"ב ל"ז סי' א' שאילולי הקנאה אין העולם עומד ואין אדם נושא אשה ואינו בונה בית וכו': 3 זו מידת וכו'. בכי"ל חסר מן מידת עד מידת, ונ"ל שנשמט ע"י ט"ס והשלמתי, וכן איתא הדרש בשלימותו ברפוסים ובילק' וכי"ח וכי"א א' וב', וכן הובא ברד"ק, אמנם במנוה"מ סי' ש"ב מובא רק אמר רב הונא והנה טוב מאד זו מדת יסורין, וג' שם אי זו דרך מביא את וכו', ובכי"א א' וב' נשמט מן וכן עד לחיי העוה"ב והושלם שם בגליון, וברד"ק גורס רב הונא אמר והנה טוב זה מדת טוב טוב מאד זה מדת יסורין וכי וכו' אלא שעל ידי יסורין וכו' צא וראה איזהו דרך מביאה וכו': 4 באים לחיי העוה"ב. במכילתא וספרי שם במאמר רשב"י חביבין יסורים וכו' העולם הבא מנין וכו' כי נר מצוה וכו' ודרך חיים תוכחות מוסר אמרת אי זה דרך שמביאה (בספרי איזהו דרך שמביא) את האדם לחיי עוה"ב (לעוה"ב) הוי אומר אלו (זה) יסורין: 6 אמר ר' זעירה. ברד"ק מובא א"ר זעירא הנה טוב זה גן עדן מאד זה גהינם וכי וכו' טוב מאד וכו' משל למלך וכו' והכנים לתוכו וכו' ובנה אוצר וכו' כל מי שהוא מתכשר וכו' יכנס לאוצרו וכל מי וכו' אל יכנס לאוצרו כך כל מי וכו', וכן הגיהו במקצת דפוסים יכנס לאוצרו וכו' אל יכנס לאוצרו וכו': 9 מי שהוא מסגל. וכ"ה לעיל צד 70 בכי"ל ושאר הספרים שהן מסגלין מצוות (מצות) ומע"ט וכו' וכן במאמר ר"ש בר רב יצחק מי שהוא מסגל מצות ומע"ט וכו' וכל מי שאינו מסגל מצות ומע"ט ורק בסמוך במאמר זה איתא בכי"ל וכל מי שאינו מסגל במצוות ובמעשים טובים והגהתי גם שם מסגל מצוות ומע"ט ועח"נ, אכן ברד"ק מובא כל מי שהוא מסגל במצות ומע"ט הרי ג"ע וכל מי שאינו מסגל במצות ומע"ט הרי גהינם, וכן הגיהו במקצת דפוסים, ולא מצאתי סעד לסגנון זה, וגם אין לפרש מסגל במצוות ומע"ט מצויין במצות ומע"ט ועי' במ"י לעיל שם בד"ה שהן מסגלין: 10 אמר ר' שמואל. בכי"ל

מלאך המות טוב מאד. אלא למלך שעשה סעודה וזימן את האורחין והכנים לפניהם תמחוי מלא כל
טוב. אמר כל מי שאוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו. וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את
המלך יותז ראשו בסייף. כך כל מי שהוא מסגל מצות ומעשים טובים הרי מלאך חיים. וכל מי שאינו
מסגל מצות ומעשים טובים הרי מלאך המות: אמר ר' שמעון בר אבא הנה טוב מאד זו מידת יא
הטוב והנה טוב מאד זו מידת הפורענות. וכי מידת הפורענות טובה היא. אלא שקד איך להביאה: ז
ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא כל המידות בטלו. מידה כנגד מידה לא בטלה. ר' הונא בשם ר'
יוסי מתחילתברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו לפיכך אמר הכתוב
והנה טוב מאד הנה טוב מידה: כל רבנין אמ' [לה בשם ר' חנינה. ר' פינחס ר' חלקיה] בשם ר' סימון יב
הוא מאד הוא אדם. הינון אותיות דדין הינון אותיות דדין הי"ה וירא אלהים את כל אשר עשה
והנה טוב מאד והנה טוב אדם: אמר ר' שמעון בן לקיש הנה טוב מאד זה מלכות שמים. והנה יג
טוב מאד זה מלכות הארץ. וכי מלכות הארץ טובה מאד אתמהא. אלא שהיא תובעת דיקיות

5 איכה רבתי פ' נשקד (א' י"ד), סנהדרין ל"ח א': 6 סוטה ח' ב', ועי' סנהדרין צ' א', נדרים ל"ב א', איכה רבתי פתי' כ"ח (כ"ב) והלרוש, תנחומא נח סי' י"ג ואלה סי' י"ד, שמות רבה פ"ט סי' י', במדבר רבה פ"י סי' ג', סדר אליהו רבה פ"ל: 7 סוטה פ"א מ"ז תוספתא סוטה פ"ג, ירוש' סוטה פ"א י"ז א', סוטה שם, סנהדרין ק' א', מגילה י"ב ב', מכילתא מס' דשירתא פ"ה מס' דעמלק פ"ב, ספרי בהעלתך פי' ק"ו, פסיקתא רבתי פל"ט, שמות רבה פכ"ה סי' ו', במדבר רבה פ"ט סי' כ"ד, מדרש תהלים כ"ב סי' ב' פ"א סי' ג', סדר אליהו רבה פ"ג פ"ע פי"ח פי"ט פכ"ז, סדר אליהו זוטא פ"א: 8 לעיל פ"ח לד 60: 10 ילק' ישעיה ר' תכ"ד (תס"ג), ילק' מכירי ישעיה מ"ה י"ג:

1 מאד] הוא א, מאד אתמהא ד | שעשה] ~ לו פ | סעודה—האורחין] סעודה לאורחים א^{2} | להן א^{1} | תמחויין (מלאים א^{1}) מלאין אכ | 2 ואמר י | שאוכל] פי, שהוא אוכל דאכ | וכל—המלך] ואם לאו פ, ואם לא י | 3 יתיז א | את ראשו פאכ | מי שמסגל פ | החיים אכ | 4 ר"ש בר נחמני א^{2}, רשב"ן א^{1} | הנה — מאד] הנה טוב א, והנה טוב חבי, טוב פ | 5 הטוב] טוב י, הדין הטוב פ | והנה — מאד] מאד פא^{1}כי | פורענו' א^{1}י | פורענות אכ | היא] ~ מאד דאכ | שקד] א^{2}כר, ישקד פ, שקד השם ח, שקד על הרעה א^{1}, שוקד על הפורענות די | איך] היאך דפא^{2}י, ל' א^{1} | להביאה] ~ כרכתי' וישקד יי' על הרעה וגו' פ | 6 ומדה א | כנגד מידה] במדה י | רב הונא פ | 7 יוסף א^{2}כ | **לו] ל' ל | אמר הכתוב] פחא, אמ' הקב"ה כ, אמרו חכמים ד | 8 והנה — מאד] והנה (הנה א^{2}) טוב אכ | הנה — מידה] טוב מדה פ, זו מדה טובה ד, זו מדת פורענות ח, זו מדת הטוב והנה (הנה א^{2}) טוב מאד זו מדת פורענות א, זו.. הטוב מאד זו.. הפורענות כ | * כל] וכול ל, ל' דפאכ | רבנין] פא, -נן דכ | אמרין פא^{2}, -רי דא^{1}כ | *לה — חלקיה] לה.. ר' חנינה (-נא דאכ) בר אידי ר' (ורבי ד) פנחס ור' חלקיה פדאכ, ל' ל | בשם ר' סימון] פאב, ל' ד | 9 הוא — אדם] מאד הוא אדם הראשון כ, ל' פ | הינון — דדין] הן אותיות דדין ואותיות דדין פ, הינון אתיא דדין אינון אתיא דדין כ, אתיא דדין אתיא דדין י^{1}, אתיא דדין היינון אתיא דדין א^{1}, הינון אתיא דדין כאתיא דדין א^{1} | הה"ד | 10 *והנה טוב מאד ד] וגו' ל (הה"ד — מאד ל' פ) | והנה טוב אדם] זה אדם ד, מאד אדם פ, ל' אכ | הנה מאד] טוב פ, הנה טוב י, והנה טוב כי (ישעיה) מ | זה] י, זו דאכי (שם) מ | והנה — מאד] מאד פכים | 11 זה] י, זו דפאכי (שם) מ | טוב י (שם), טובה היא א | תובעת] טובה על ע | דיקיר י^{1}, דקיון דער^{1} |

איתא ר' שמע' והגהתי, וכל המאמר עד הרי מלאך המות כתוב בכי"ל בגליון: 4 א"ר שמעון בן אבא. בכי"ל כתוב אחא וביני שיטי מוגה ב' ר"ל אבא, ובסמוך איתא בגוף הספר ר' סימון בש' ר' שמע' בר אבא: 5 אלא שקד. באיכ"ר שם נשקד שי"ן כתיב נשקד שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה, ונדרש שם בשיטין שונות אמר אם אני מגלה אותן בתקופת טבת הרי הן לוקין בצנה וכו' עיי"ש, ובסנהדרין שם א"ר חסדא וכו' מאי דכתיב וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט' י"ד) וכו' צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיהו וכו' עולא אמר שהקדים שתי שנים לונושנתם וכו' ועי' בשני הפירושים שבפי' ב"ר הנדפס והפי' ס"א שם שמעורבב בפירוש האחר הוא בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ושם מתחיל המאמר שקד היאך להביאה וכן כת' בוידוי עזרא (כ"ה שם) וישקוד וכו' כי צדיק וכו' את מוצא ב' שנים גלו ישראל עד שלא הגיע וכו' ומסיים שם הוי וישקוד וכו' אפילו ברעות שהביא עלינו עשה צדקה עמנו ששקד להביאה קודם זמנה, ומדויק הגי' שלפנינו שקד וכו' ועח"נ: 6 כל המידות בטלו. משנה סוטה שם במידה שאדם מודד בה מודדין לו ובגמ' שם אמר רב יוסף אף על גב דמידה בטילה במידה לא בטיל ופי' שם אע"ג דמידה בטילה שפסקו ארבע מיתות ב"ד, ובפי' המאמר שלפנינו מביא ביפ"ת כל המדות בטלו פירש"י מדות טובות שבהן נברא העולם ועיי"ש, ובפי' ב"ר הנדפס נשתבש כל המדות תשעה וארבעים מדות שבהן וכו' (ועל זה כתב ר' אברהם ווילנא בהקדמתו למ' אגדת בראשית סתומים מאד דבריו מי ידעתי ואמצאהו ואבוא עד תכונתו ועי' ברב פעלים מ"ד א') ומיפ"ת נראה שהיה כתוב בפי' ב"ר שלפני המדפיסים או הסופרים כל המדות מ"ט (ר"ת מדות טובות) שבהן נברא וכו' וטעו לפתר את הר"ת במספר תשעה וארבעים ועי' תוספתא עתיקתא שהו"ל הח' רח"מ הורוויץ ח"א צד 7: בשם ר' יוסי. ר' יוסי שר' הונא אומר בשמו הוא רב יוסף הבבלי ועי' מבה"י ק"ג א' ואגה"א ח"ג צד 275 וצד 300: של עולם. כ"ה בכי"ל כאן בשני שיטין: 7 מודדין לו. בכי"ל נשמט מלת לו והגהתי: 8 טוב מידה. וכן הדרש ברכות פ"ט מ"ה בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך, ובספרי ואתחנן פי' ל"ב בכל מאדך בכל מדה ומדה וכו' בין במדת הטוב בין במדת הפורענות ועי' בפי' מהרד"ו: כל רבנין אמ'. בכי"ל איתא וכול רבנין אמ' בש' ר' סימון ומלת וכול גר' שהיא נמחקה, והגהתי כמו שהגי' לעיל צד 60 ועח"נ ולעיל צד 26: 11 דיקיות של בריות. דין ומשפט שלהם, וכן מפרש לנכון בכי"ל ביני שיטי דקיות דין ועי' מר"ע ע' דקיון, והקבוץ

יד שלבריות אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי (ישעיה מה יב): ויהי ערב ויהי בקר יום הששי אמר ר' יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קודש ובה נגמרה מלאכת העולם. הששי אמר ר' סימון בא מיתש מעשה. עד כאן מונים מנינו שלעולם מיכן ואילך מונין מניין אחר:

פרשה י

א ב א) ויכלו השמים וגו' לכל תכלה ראיתי קץ וגו' (תהלים קיט צו) לכל יש סיקוסים, השמים והארץ יש להם סיקוסים. חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים. ואיזו זו זו התורה ארוכה מארץ מדה (איוב יא ט). דיא לכל תכלה ראיתי קץ זו מלאכת שמים שנ' ויכלו השמים וגו':

2 ילקוט רמז ט"ז, פסיקתא רבתי פכ"ג (קט"ז א'): ‖ 4 ילק' תהלים ר' תתע"ח, ילק' מכירי תהלים קי"ט סי' כ"א, ועי' מדרשי' כ"א א', פדר"א פי"ט:

1 אנכי] שנ' ~ דפאבי, דכתיב ~ י (שם)' | **ואדם — בראתי] וגו' ל | 2 זו] זו היא א, ה' יתירה זו היא כ | יתירה] ראשונה בש | קדש דכ, הקודש י, הקדש פא | עולם פא[1] | הששי] פחכ, בששי א, על כן כתיב הששי ד (דאמר רבי סימון על כן כתיב הששי י) | 3 בא — מעשה] באמיתש מעשרים פ, בר' מיתש בכל יום כ, מתחלת מעשים ח, מתחלת מעשה ש, ממעשה בראשית א[1], בר מרתא ד, ל' א[1]י | ועד כאן ח | מונין | מנינו] פ, למנינו דא, למנייננו כר[1], מניין ח, לברייתו י | מכאן פאבי | מניין] כי, מנין פ, למנין דא | ** אחר] אחד ל (~ שבועות וחדשים שמטות ויובלים כ) ‖ 4 וגו'] פ, והארץ וכל צבאם דאכ | לכל] כ, כתיב ~ דפאמ | וגו'] א', רחבה מצותך מאד דפב | יש] ראיתי מ | סיקוסין אבימ, סקוסים ע | 5 השמים והארץ] אב, שמים וארץ דפי, השמים מ | ואי זו זו א[1]כ, ואי זה (ואיזה פ) זה פא[2] | ארוכה] כ, שנ' ~ דפאים | מדה] מ, ~ ורחבה מני ים דאבי | זה א[1] | השמים פ, שמים וארץ דאבמ |

דיקיות מן דיקי[1]) כמו אמבטיות בירוש' שבת פ"ג ו' א' ופסחים פ"ג כ"ט ד' מן אמבטי, וכן הסגנון לקמן בכי"ל פמ"ה תבוע דיקי דידי, ולקמן פ"י הגי' לתבוע דיקיון[2]) שלו, ובילקוט דפ"ר ר' ט"ז הגי דיקיו' והוא דיקיון ובטעות בד' פפד"א דיקיוס וצ"ל בערכי המלין שהביאו מלה זו: 1 ואדם עליה בראתי. נ"ל שכוונת הדרש אל תיקרי ואדם אלא ואדום כמו לקמן פ"י קרי עליה ואתן אדם תחתיך ועיי"ש ובמ"י לעיל צד 16 בד"ה מי העיר ממזרח, ומלכות הארץ זו מלכות הרומיים (ובד' ווילנא שינו הגי' כן) ורשב"ל הפליג בשבחה שהיא תובעת וכו' ועי' גם באגה"א ח"א צד 372: יום הששי. ולא כת' יום ששי כמו שכ' יום שני יום שלישי וכו' ודורש ר"י הה"א שניתוספה בששי לרמז על שעה יתירה שמוסיפין וכו' ובה נגמרה וכו'. ובפסי"ר שם דורש ר' יודן כן ויום השביעי שבת לה' אלהיך זו שעה שמוסיפים מחול על הקודש שבו נגמרה מלאכתו של עולם, ושעה זו נמנה ליום הששי וליום השביעי וכן מפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס יום הששי ה"א יתירה להרבות שעה ראשונה (כן הגי' שם ועח"נ) אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת, ועי' לקמן סוף פ"י ר' שאליה וכו' מהו ויכל אלהים ביום השביעי א"ל כזה וכו' אמר רשב"י בו"ד שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו וכו' הוא מוסיף מדול לקודש אבל הקב"ה וכו' נכנס בו כחוט הסערה. ובכי"א ב' איתא עוד כאן אר"ל מלמד שהתנה הב"ה עם מעשה בראשית אם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אני אחזי' אתכם לתוהו ובוהו, והוא הוספה עפ"י שבת פ"ח א' (ועי' ד"ס) וע"ז ג' א' ועי' בפירש"י שם ובפירושו עה"ת ובתנחומא בראשית סי' א': 2 הששי. לפי הגי' שלפנינו בכי"ל וכן בכי"פ וכי"ח וכי"כ נ"ל שכאן מתחיל הדרש של ר' סימון, וכגי' הדפוסים מובא גם ברד"ק אמר ר' יודן וכו' זו וכו' מחול על הקדש ובה נגמרה מלאכת העולם על כן כתב הששי: 3 בא מיתש מעשה. בכי"ל כתיב בה והה"א נמחק וכתוב עליו א' ר"ל ב א, ומלת מיתש מפרש ביני שיטי חולשא, וגי' זו מקויימת גם עפ"י הגי' באמיתש בכי"פ וכן איתא מיתש בכי"כ ומלת מעשה בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ובכי"א א' ממעשה, ונ"ל שר' סימון דורש הששי לשון תשש וכן בדרז"ל תשש כחו. והשם מיתש הוא על משקל מסב (מ"א ו' כ"ט) מפעל סבב, מיחם מפעל חמם, מיעל מפעל עלל (ועי' דאלמאן צד 134), ודורש יום הששי יום שבו בא מיתש מעשה בראשית כדמפרש ואזיל עד כאן מונים וכו'. ודרש זה מפרש בפי' השני בפי' ב"ר הנדפס מיום ראשון ועד כאן מונין למנינו של עולם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד יום שני וכו' מששי ואילך מונין למנין אחר בכך וכך לחדש בכך וכך שנים, ובפי' ס"א וכ"ה בפי' ב"ר כי"ט ומכאן ואילך מונין שבועות וחדשים שמיטין ויובלות (וכן נוסף בכי"כ) ועי"ע במ"כ ויפ"ת ועוד צריך פירוש, והגי' מתחלת מעשה מתחלת מעשים ממעשה בראשית הן הגהות לגי' העיקרית הזרה, וגי' הדפוסי' משובשת מאד ואמורא ר' סימון בר מרתא לא נזכר בשום מקום: מניין אחר. לעיל צד 66 העירותי שבכי"כ חסר מסוף פ"ח עד וכי מלאך וכו' אלא למלך שעשה, וכאן בסוף הפרשה נוסף שם בזה"ל פיתחא קדמאה דהדין פרשה דכתבינן וירא אלהים את כל אשר עשה וכו' ר' לוי בש' ר' חמא ב"ר חנינא פתח כבוד אלהים וכו' ר' לוי אמ' מתחלת הספר עד כאן כבוד וכו' כבוד תורה שנמשלה כמלכים שנ' בי מלכים ימלוכו חקור דבר וירא אלהים את כל אשר עשה הדין הוא פיתחא קדמאה דוירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ובתריה ר' תנחומא פתח את הכל עשה יפה בעתו:

פרשה י. בכי"א א' וב' פרש' ט': 4 לכל יש סיקוסים. מדה ושיעור[3]) וכן בוי"ר פי"ב סי' ד' לקרבנות נתתי סיקוסים וכו' שנ' ונסכיהם חצי ההין וכו' ועי' מו"ע ע' סקס, ובערוך שם קטע המאמר, ובכי"ל מפרש ביני שיטי קץ, ואפשר שדורש ויכלו ותכלה לשון וכל בשליש ועי' בראב"ע תהלים שם: 5 השמים והארץ. אפילו שמים וארץ יש להם סיקוסים שאמר הקב"ה לעולמו די (עי' לעיל צד 37), ומפרש תחלה שיש לכל תכלה קץ באורך ורוחב וגובה ועומק, ובמאמר הסוגר דורש שיש לכל תכלה קץ בזמן ופי' ויכלו השמים וכו' כפשוטו שנגמרה מלאכת השמים וכו', וכן בפדר"א שם שכל וממלאכה מפועל ומצווי לכך נאמר ויכלו השמים והארץ ועי' גם בפי' מהרד"ו: חוץ מדבר אחד. שאין למוד אותו וזו התורה, וס"ד רחבה

[1]) δίκη. [2]) δίκαιον. [3]) σηκός (σήκωμα).

ב ר' חמא בר' חנינא פתח הנו סיגים מכסף וגו' (משלי כה ד) אמר ר' אליעזר לאמבטי שהיתה מלאה מים והיה בה ב' דיוסקוסים נאים, כל זמן שהיא מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראת, כיון שפתקה וניער המים מתוכה נראת מלאכת דיוסקוסים. כך כל זמן שהיה תהו ובהו בעולם לא נראת מלאכת שמים וארץ, כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם נראת מלאכת שמים ויצא לצרף כלי (שם שם) ונעשו כלים ויכלו השמים והארץ וגו':

ג [ויכלו השמים והארץ וגו'] כאיצד ברא הקב"ה את עולמו, אמר ר' יוחנן נטל הקב"ה שתי פקיעות אחד שלאש ואחד שלשלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם, ר' חנינא אמר ד' לד' רוחות, [ר' חמא אמר ו' ד' לד' רוחות] וא' למעלה וא' למטה: אדרינוס שחיק עצמות שאל לר' יהושע בר' חנינא אמר ליה כיצד ברא הקב"ה את עולמו, אמר ליה כההוא דאמר ר' חמא, אמר ליה איפשר כן אתמהא, הכניסו לתוך בית קטן אמר לו פשוט ידך למזרח ולמערב לצפון ולדרום, אמר לו כך מעשה

1 ילקוט כאן ט"ז, ילק' משלי ר' תתקס"א, ילק' מכירי משלי כ"ה ד', ועי' במדבר רבה פי"ז סי' ט': 6 עי' חגיגה י"ב א':

1 בר' חנינא] כ, בר חנינא א, .. חנינה פמ, ל' ד | וגו'] ויצא לצרף כלי מ | אליעזר] ~ בן יעקב פא[2]כי (משלי), בשם ר' יעקב ד | לאמבטי] פא[2]כעים, משל לאמבטי ד, .. לאנבטי א[1] | 2 שהיתה ל' מ | והיה] פבי, והיו דאעמ | ב'] שני דפאבימ, ל' ע | דיוסקוסים] ־ין כ, דיסקוסים חעש, ־ין א[2], דיסקסים י, דיוסקיאות א[1] | שהיא] שהיתה דאבימ | דיוסקוסין א[1]כ, דיסקוסים ח, ־ין א[2], דיסקסים י, ריסיקוסין י (שם) | 3 נראת] ד[1]י[1], נראית דפאבי[1] (שם) | שפתקה] פחא[2]בי (שם) מ, שפותקה י[1], שפתחה א[1], שפסקה ד | מים פ | [○]מתוכה] שבתוכה ד | נראת] ד[1]י[1], נראית דאבי (שם) מ | דיוסקוסין מ, דיסקוסים ח, ־ין א[2], דיסקסים י, ריסוקוסין י (שם) | שהיתה אי (שם) מ | תהו ובהו בעולם] פאימ, העולם תהו ובהו ד | 4 נראית דאי (שם) מ | **מלאכת] ל' ל | וארץ ל' א (לא היתה מלאכת .. וארץ נראת י[1]) | כיון] לאחר י, ל' פ | שנעקר] נינער פ | מן העולם] ואמר יקוו המים כ | נראת] י[1], נראית דאבי (שם) מ | שמים] א, שמים וארץ דכימ, העולם פ | 5 ונעשו] י, נעשו דפאבי (שם) מ | ככלים ש, בכלים א | ויכלו] פ, הה"ד ~ דא[2], שנ' ~ כי (שם) מ, דכתי' ~ א[1] | וגו'] וכל צבאם דכי (שם), ל' אמ | 6 כיצד | שני א[2] | 7 פקעיות פבער, פקיעיות ד, בקעיות חא | אחד] חע, אחת דפא[1]כע, א' א[2] | *ואחד חע] ואח' ל, ואחת דפא[1]כע, וא' א[2] | ופתכן] ונתנן כ | חנינא] אב, ־נה דפ | ארבע לארבע דפב | רוחות] ~ השמים דפחאב, העולם ב | 8 *ר' חמא ל[○]] ~ בר' חנינא פב, בר .. א, בר חנינה ד, ל' ל | *אמר ל[○]דפאב] ל' ל | *ו' ד' לד' ל[c]] שש ד' לד' פא[2], שש (ששה כ) ארבע לארבע דכ, ל' ל | *רוחות ד] ~ השמים פחאב, ל' ל | וא'] א[2], ואחת דפא[1]כ | למעלה] פחש, למעלן אב, מלמעלן ד | וא'] א[2], ואחת דפא[1]כ | למטה] פחש, למטן אב, מלמטן ד | אדרינוס] א[2]כ, אדריינוס דא[1] | שאל] פאב, שאליה ד | בר'] פ, בר ד, בן אכ | 9 חנניא כ, ־יה א | לו פב | העולם כ | לו פ | כההיא פא | ר' חמא] ~ בר' חנינא פב, בר .. ד | לו פב | כך כ | 10 לתוך בית] פ, לבית דאכ | ידיך פאב | ולצפון פ | לו פב | כך] פ, ~ היה דאכ |

מצותך מאד, ומפורש יותר באיוב ארוכה מארץ מדה וכו' ושם במקרא שלפניו גבהי שמים וכו', ובעירובין שם אמר רב חסדא דריש מרי בר מר מאי דכתיב לכל תכלה וכו' רחבה מצותך וכו' אמרו דוד ולא פירשו וכו' אמרו איוב ולא פירשו דכתיב ארוכה מארץ וכו' עיי"ש: 1 אמר ר' אליעזר. הוא ר"א בן יעקב ועח"נ, וכמו בכי"ל כ"ה בדפוסים וכי"פ וכי"א ב' וכי"כ וילק' משלי ר' אליעזר, ורק בכי"א א' איתא ר' אלעזר ב"י ועי' בדה"מ צד 73 ואגה"ת ח"ב 283: לאמבטי. כלי מיוחד לרחיצת אדם וכלים[1]) ועי' מו"ע ע' אמבטי וערוך ע' דסקס: 2 והיה בה. עי' במ"י לעיל צד 43 בד"ה שהיה לו: דיוסקוסים. צורות בולטות[2]) ועי' זקש בייטרעגע ח"ב צד ק"ה, ואודות כתיבת התיבה ביו"ד ווי"ו שהיא ג"כ בדפוסי' וכי"כ עי"ע קרוס ח"א צד 90: 3 כיון שפתקה. שפתח נקב האמבטי שבו המים יוצאים ועי' בפי' ב"ר, ופי' שפתקה כמו שפתחה וכן ירוש' שבת פ"א ג' ד' פותקין אמת המים לגינה ובבבלי שבת י"ח א' פותקין מים וכו' ופירש"י שם פותחין ועי' ד"ס, וכן ח"נ לקמן ריש פט"ז היה פותק והיה פותח ובתוספתא ב"ק פ"ב הפותקין והפותחין: 5 ונעשו כלים. דורש ויכלו לשון כלי נעשו כלים[3]): 6 כאיצד. וכן איתא בבמד"ר ד"ו פ"ד סי' י"ד כאי צד מסדירין לחם הפנים (וכתוב שם בשתי תיבות) ועוד שם כאי זה צד וכן כתיבת התיבה הרבה פעמים בס' אליהו רבה הוצ' רמא"ש ועי' עמת"ל ועה"ש ע' כיצד: שתי פקיעות. כדורים, וכן בהוראת כריכה[4]) לקמן ריש פי"ב פקעת של גמי ובב"ק קי"ט ב' שיורי פקיעות ובערוך ע' פקע ה' הביא שיירי פקעיות (ועי' בד"ס) ופי' קיבורא בארמית ועי' לעף פלאנצעננאמען צד 333, ובחגיגה שם איתא ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו וכו', ועי' האגדות לעיל צד 4 בראשית ברא וכו' ולא פירש וכו' איכן פירש להלן כי לשלג יאמר וכו', וצד 31 שמים וכו' אש ומים וכו' נטל הקב"ה אש ומים ופתכן זה בזה וכו' ומ"ש במ"י שם, וכבר העיר ביפ"ת שזכר כאן אש ושלג לבד שבהם נכללו כל צדדי הפכיות היסודות ארבעתן וכו' ור' חנינא שאומר ד' פקיעות כוון לד' היסודות ועי' גם באגה"ת ח"א צד 177 ושם שער שר' חמא שאומר ו' פקיעות כוונתו לששה דברים שנאמרו בפ' והארץ היתה תהו ובהו וכו' וכלם כת' בהם בריאה ועי' לעיל צד 8: 7 אחד של אש ואחד וכו'. וכ"ה בערוך ע' פתך, אבל בע' פקע אי' אחת של אש ואחת וכו' ועח"נ: 8 ר' חמא. בכי"ל חסר עד לד' רוחות והושלם בגליון ר' חמא א' ו' ד' לד' והוספתי רוחות ועח"נ: 9 כההוא דאמר ר' חמא. בברייתא יומא נ"ד ב' איתא ר' אליעזר אומר עולם מאמצעיתו נברא וכו' ר' יהושע אומר עולם מן הצדדין נברא שנאמר כי לשלג יאמר וכו' ועי"ע לקמן פי"ב סי' י"א, ומשמע שפליג כאן אברייתא שם לפי שמסיים ר' יהושע כך מעשה לפני הקב"ה וידיו כביכול פשוטות למזרח ולמערב וכו', וביפ"ת האריך לפרש שר'

[1]) ἐμβατή. [2]) δίσκος. [3]) כֵּלִים. [4]) Knäuel.

ד לפני הקב״ה: אמר ר׳ הושעיה דרש ר׳ אפס באנטוכיה אין לשון ויכלו אלא לשון מכה וכליה, למלך שנכנס למדינה וקלסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן הרבה להם בריצה והרבה להם בהדיוכים, לאחר זמן הכעיסוהו ומיעט להם בריצה ומיעט להם בהדיוכים, כך יש מזל שגומר הילוכו לי״ב חודש כגון חמה, ויש מזל שגומר הילוכו לי״ב שנה והוא צדק, ויש מזל שגומר הילוכו לל׳ יום והוא לבנה, ויש [מזל] שגומר [הילוכו] לל׳ שנה והוא שבתי, חוץ מן כוכב נוגה ומאדים שהן גומרין 7c

1 ילקוט כאן ס״ו: 3 נכייסס דמשלל פ״ס:

1 הושעיה] פ, ״יא ד, אושעיא א[2]כ, יהושע א[1] | פפיס פ | באנטוכיא דאכ | לשון מכה ל׳ פ | וכליה] י, ולשון כלייה ד, לשון .. פא[1]כ | 2 למלך] פאבי, משל ~ ד | למדינה] פאבי, במדינה ד | וקלסוהו י | ערב פ, וערבה א | והרבה פח | בריצה] ד[1]אר, בדיצה דפכע | והרבה] ע, הרבה ד, ומיעט ל[0]חאבר[1], ומעט פ | 3 בהדיוכים] ח, ״ין דער[1], בדיוכין ד[1], בהדיונים פ | לאחר זמן] חטאו לו פ | הכעיסו אותו דא, וכעס עליהן פ | מיעט פא | בריצה] ד[1]אי[1], בדיצה דפ | ומיעט] והרבה ל[0]פחבשי | בדיוכין ד[1]י[1], בהדיונים פ | כך] פחאי, ~ עד שלא חטא אד׳ הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות ד | שהוא גומר הלוכו פי, שהלוכו גומר א | 4 לשנים עשר ח | כגון] זה י | חמה] ח, חמה וכוכב חמה פא[2], חמה (ולבנה) וכוכב חמה א[1], חמה וכך כוכב חמה ד[1], חמה וכן כוכב י, חמה וכוכב כ, כוכב חמה ד | ויש — צדק] א[2], ויש .. גומר .. צדק א[1] ויש .. שהוא גומר הילוכו .. צדק פ, ויש .. שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה .. צדק דכ (ועי׳ במ״י), ויש .. שהוא גומר הילוכו לשנים עשר שנים .. צדק ח, ויש מזל לי״ב שנה והוא צדק י | ויש — לבנה] ויש .. שהוא גומר (שגומר כ) הלוכו (הילוכו ח) לשלשים יום והוא (והיא ד, כגון ח) לבנה דחכ, יש מזל לשלשים יום והוא לבנה י, לבנה לשלשים יום פ, ל׳ א | 5 *ויש — שבתי] ויש שגומר לל׳ .. שבתי ל, ויש .. שהוא גומר (שגומר א) הלוכו לשלשים שנה הוא (שבתאי א[1]כ, שבתא א[2]) שבתי דחאכ, ויש לשלשים שנה והוא שבתי י, שבתי לשלשים שנה פ | חוץ ל׳ פ | מן — נוגה] מכוכב ונוגה ח, מכוכב נוגה י, מנוגה א[2]כ, מנגה א[1], נוגה פ | *שהן גומרין הילוכן א[1]י[1] שהן .. הלוכן כ, שאין גומרין הילוכן לח, שאין .. הלוכן אלא ד, ל׳ פ |

חנינא ור׳ חמא בשמת ר׳ יהושע אמרו, וצ״ל כאן לר״י בן חנניה ועח״נ: 2 הרבה להם בריצה. כן הגי׳ הנכונה ב ר י צ ה כמו שהיא בכי״ל וגם בכי״א א׳ וב׳ ובמדרש דפ״ר ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א וכן הביא בא״א בפירש״י (ובפי׳ הנדפס נשתבש בריצה) וגם בילקוט דפ״ר הגי׳ בסוף המשל מעט להם בריצה (ולא בריכה וכן שם בדיוכין ולא בדיוקון), והמשל הושאל מבתי קרקסיאות שלהם ופי׳ כשקילסו בני המדינה את המלך וערב לו וכו׳ הרבה להם בריצה בשחוק מרוצת הסוסים שתיקן להם להנאתם והרבה להם (וכ״ה בערוך ע׳ הדיוך וגם גי׳ הדפוסי׳ הרבה להן) בהדיוכים[1]) במרכבנין ולאחר זמן כשהכעיסוהו מיעט להם בריצה ומיעט להם (וכן גי׳ הדפוסי׳) בהדיוכים וכך הוא סימן מכה וכלייה שאין כל המזלות מהלכים במהירות (כמו שהיו מהלכים מיום שנתלו המאורות עד שחטא אדם הראשון) יש מזל וכו׳ ור׳ פנחס בש״ר חנן דציפורי מוסיף שגם בנות שוח עושות לשלש שנים ואותו היום שנבראו עשו פירות בן יומן ולעתיד לבוא ירפא הקב״ה אותה המכה וכלייה של עולם, ועי׳ מ״ש החו׳ ברילל במ״ע יאהרביכער ח״א צד 192 והח׳ פערלעס במ״ח חלק כ״א צד 122 (ובאגדה בענין כסא שלמה במ״ח שם צד 133 ובביה״מ ח״ה צד 37 איתא עגלה על שני הנשיאים עגלות אלו שני נשיאים היו מביאים מרכבה צבובה שעל שני עגלות לארבעה סוסים כדי לעשות איפודרומין למלך וכו׳ כמה איפודרומיות היה למלך בכל שנה וכו׳ י״ב וכו׳ האחד לא היו עושין אותם בסוסים אלא בחורים היו רצים האיפודרומין וכו׳ וכמה היה אורכו וכו׳ והיו שני טורים עשויים וכו׳ והיו סביבם רצים הסוסים והרצים שמונה פעמים ביום וכו׳, ועוד העיר הח׳ פערלעס שם צד 127 שגם בספרי היונים נמשלה הנהגת העגלות בשבע מרוצות להילוך המזלות, ועי״ע מדרש תהלים מזמור י״ז שני הנדיוסין רצין בהפרכוס וכו׳ וצ״ל בהפדרמוס), ובכי״ל מוגה ביני שיטי הרבה להם וכו׳ ו מ י ע ט להם בהדיוכים לאחר זמן וכו׳ ומיעט להם וכו׳ ו ה ר ב ה להם בהדיוכים, והיא הגהה כפי הגי׳ שנמצאת ברוב ספרים כמו שציינתי וכן שינה הנוסחא רי״ג במדרש ר׳ שאלוניקי (מיעט להן בדיוכין וכו׳ והרבה להן בהדיוכין), וכן מוגה בא״א וכתב שכך גריס רש״י וזל״ש הרבה להם בריצה צוה להם לעשות שליחות מהר מיעט להם את הדרך בהדיוכין שנתן להם דרך קצרה שיעשו שליחות בנחת שלא ייגעו יותר מדאי וכשחטאו כעס עליהם ומיעט להם בריצה שלא ילכו מהר והרבה להם הדיוכין נתן להם דרך רחוקה כדי ליגעם יותר כך קודם שחטא אדם היה הלוכם [של מזלות] ו ד ר כ ן ק צ ר ה משחטא נתן להם ד ר ך א ר ו כ ה וצוה שילכו ב מ ת י נ ו ת לכן יש מזל וכו׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר הנדפס, ועפ״י גי׳ זו ופירושה נ״ל שנוסף בדפוסים עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה וכו׳ והוספה זו ליתא בכל כ״י ולא הועתק׳ בילקוט, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ם עפ״י גי׳ זו ומיעט להם בהדיוכין וכו׳ שלא הניחם דרך ארוכה מפני הטורח הדיוכין דרך בל׳ יוני הוי ויכלו השמים והארץ שמיום שסרח אדם לקו המזלות והרבה להם בהדיוכים וכן תנינן שקודם שנברא אדם היו המזלות גומרין הילוכן בריצה אחת ומבשלין הפירות ביום א׳ הילוך המזלות מתבשלין הפירות בנות שוח וכו׳ ומשסרח אדם ולקו המזלות והרבה להם בהדיוכין ועל כן בא המכה על הפירות שגידולן הולך אחר המזלות, ואודות כתיבת הדיוכים בדל״ת עי׳ לעף אצל קרויס ע׳ דיוקני: 3 לאחר זמן הכעיסוהו וכו׳. וכן אירע לבני אנטוכיא שכעס עליהם הקיסר מרקוס אוריליוס ומנע מהם כל מיני שחוק הריצה ועי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 43: יש מזל. כוכב משבעה כוכבי לכת, ומזל יקראו ג״כ לכוכב[2]) ועי׳ במ״נ ח״ב פ״י, וכן בסמוך במאמר ר׳ סימון שאין לו מזל ברקיע ולקמן פמ״ב (פמ״ג) מזל צדק היה מאיר לו וכו׳ ובהוספת הדפוסים כאן כך עד שלא חטא וכו׳ היו המזלות מהלכין וכו׳, ובלשון מזל[3]) שנופל בי״ב מזלות הענין בשאלה שניתוספת בדפוסי׳ בסוף המאמר שנוגה מהלכת י״ב מזלות וכו׳ כל מזל וכו׳, וכן ברכות ל״ב ב׳ שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל וכו׳, ושם בברייתא שנדפסת בשם ברייתא דשמואל הקטן (ד׳ פפר״מ תרכ״ג, ועי׳ בכתבי צונץ ח״ג צד 244 ומ״ש הח׳ ר״א שווארץ בספרו דער יודישע קאלענדער צד 21) איתא שנים עשר מזלות ברא הקב״ה הסדירן ברקיע וכו׳ (ועי׳ פדר״א פ״ו) ושבעה

[1]) *ἡνίοχος*, Wagenlenker. [2]) Planet. [3]) Sternbild.

הילוכן לארבע מאות ושמונים שנה, ר' פנחס בשם ר' חנן דציפורי תנינן בנות שוח שביעית שלהן שנייה שהן עושות לשלש שנים, ואותו היום עשו פירות בן יומן, אבל לעתיד לבוא הקב"ה מרפא אותה המכה שני' ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל כו) מכתו שלעולם ירפא: אמר ר' יהושע בן לוי ה

1 שביעית פ"ה מ"א, ר"ה ט"ו ב', ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' ס"ג (סל"ו): 2 עי' ספרא בחקותי פ"א: 3 ילקוט שם:

1 לארבע — ושמונים] לת"פ י, עד ארבע מאות ושמונים ח, עד ת"פ א[1], עד ת' ופ' א[2] | שנה] פחאכי ~ ובעי שאלה שנוגה מהלכת י"ב מזלות לעשר' חדשים כל מזל כ"ה יום ומאדים חדש וחצי כל מזל מהלך י"ב בשנה ומחצה והיאך אומ' כן נוגה ומאדים אין גומרין הלוכן אלא (לסוף) [לת"פ] שנה חזינא תמיהא לפיכך בעי שאלה ד | 1 חנין אכ, יוחנן ל[ס]פ | דצפורין פכ, דצפרי א | תנינן] פ, תני דכי (ישעי'), תאני א[1] | שביעית שלהן שנייה] א[1]כי (שם), . . שניה פא[2], שביעית . . שנה שנייה י[1], בשנה שנייה של שמיטה נוהג קדושת שביעית שלהן ד | 2 שהן עושות] פכי, שהן עושות (עושין א[1]) פירות א, לפי שעושו' פירות ד | ואותו היום] וביום שנברא העולם י (שם) | בן] של פא[2]כרי | אבל לעתיד] ולעתיד י (שם) | אותה המכה] אב, אותה מכה דפ, אותן י (שם) | מכתו של] י, מחץ ~ דפאכ | ירפא ל' י |

שמשים וכו' שבתי צדק וכו' שבעה שמשין אלו שני המאורות וה' כוכבים לא כאורו של זה אורו של זה וכו' ולא הילוכו של זה כהילוכו של זה וכו' חמה מהלך את המזל לשלשים יום וה' שעות גדולות ורביע נמצא גומר לי"ב מזלות לשס"ה ימים ורביע יום שהם הי"ב חדשי השנה לבנה מהלכת את המזל לב' ימים וג' שעות ושליש חסר מה שהוא נמצאת גומרת לי"ב מזלות לכ"ה יום שתות מי"ב שעות ליום (ועי' בהערות שבסוף הספר) שבתי מהלך את המזל לשני שנים ומחצה נמצא גומר לי"ב מזלות שלשים, צדק גומר את המזל לי"ב חדש נמצא גומר לי"ב מזלות לי"ב שנים מאדים מהלך את המזל ארבעים יום נמצא גומר את המזלות לת"פ ימים ופעמים שהוא עושה במזל ר' חדשים נוגה מהלך את המזל לכ"ה יום נמצא גומר את המזלות לשלש מאות יום ופעמים שהיא מתאחרת כוכב חמה אינו מתרחק מן החמה אלא מדת מזל אחד בין מלפניו בין מלאחריו וכו', והברייתא מסכמת עם המאמר שלפנינו בהילוכו של צדק ובהילוכו של שבתי, ובהילוך אלו הכוכבים הרחוקים בכל שבעה כוכבי לכת מסכים חשבון חז"ל כאן גם עם חשבון התוכנים היונים הקדמונים ולפי מה שקצב בטלמיוס באלמגסטו ספר ט' פ"ג (ד' פאריז צד 124) ובלוחותיו הנצמדים לפרק זה את מספר שברי מעלות הגלגל שהולכים חמשת הכוכבים במהלך האמצעי מידי יום ויום נמצא שצדק גומר הילוכו במשך 4330 יום 23,06 שעה ושבתי במשך 10749 יום 22,7 שעה בקירוב (כן כתב לי ידידי ר"י בנעט), וכל שנה לשס"ה ימים ורביע יום הוא י"א שנה שי"ג יום לצדק וכ"ט שנה קנ"ח יום לשבתי בקירוב, והוא נוטה רק באיזה ימים מחשבון המדויק בזמנינו (לצדק 4332,59 יום ולשבתי 10759,22 יום, ואע"ג שמספר הימים האלה לפי חשבוננו הוא המהלך האמתי (סביב לשמש) תחת אשר חשבו הקדמונים לפי שיטתם למהלך הנראה (סביב לארץ) אעפ"כ אין חלוק בשלשת הכוכבים החיצונים שהם שבתי[1]) צדק[2]) ומאדים[3]) בין עת מהלכם האמתי לעת מהלכם הנראה מאחר שמסלותיהם מקיפות גם את השמש גם את הארץ וא"כ בלכתם סביב לשמש ילכו גם סביב לארץ משא"כ בכוכבים הפנימים והם נוגה[4]) וכוכב[5]) שבהכרח זמן מהלכם האמתי (לנוגה 224,70 יום ולכוכב 87,97 יום) משונה מזמן מהלכם הנראה (לשניהם שנה תמימה ועי' באלמגסטו שם) כי מאחר שמקומם בין השמש לארץ מסלת הארץ מקפת אותם עם השמש וא"כ באותו זמן עצמו שהארץ גומרת הלוכה סביב לשמש גומרת גם את הלוכה סביב לשני הכוכבים האלה וזהו שדרש ר' אפס יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון חמה (ולא אמר והוא חמה כמו שתמצא בשאר המזלות) ודקדק בלשונו כדי שיהיו גם נוגה וכוכב בכלל, ויש ספרים גורסין בהדיא כגון חמה וכוכב חמה כמו שציינתי בח"נ (וכוכב חמה הוא הנקרא לרוב כוכב סתם כידוע ועי' צונץ שם צד 243) והיא הוספה מאוחרת והמוסיף השמיט נוגה אפשר מפני שמצא בברייתא דשמואל הנ"ל זמן הלוכו שלש מאות יום, ונכונה הגי' שלפנינו (וכ"ה בכי"פ וכי"ח וכי"ב וילקוט) שנסדרו המזלות לפי המספר י"ב חודש נגד י"ב שנה וכן ל' יום נגד ל' שנה, ובדפוסי' מעורבב הסדר וג' תחלה ויש וכו' והיא לבנה ואח"כ ויש וכו' והוא צדק, וסוף המאמר חוץ מן וכו' לארבע מאות ושמונים שנה משובש לפי כל הגירסאות ובכולם איתא המספר ת"פ שנה וכ"ל שאינו מעיקר הספר, ומי שהוסיף דברים אלו במדרש ראה שבמאמר שלפנינו חסרים ג' הכוכבים כוכב נוגה ומאדים (ועי' גי' כי"ח חוץ מכוכב ונוגה וכו') ומלת כגון חמה לא דייק, והוסיף הוא חוץ מן וכו' וצ"ל בדבריו לארבע מאות ושמונים יום, ונקט גם בכוכב ונוגה מספר ימי הילוכו של מאדים שמצא בברייתא דשמואל שהעתקתי לעיל, והלשון חוץ מן וכו' אין לפרש שזמן הילוכו מרובה עוד מהילוכו של שבתי שהוא ל' שנה, אלא שאינו בערך י"ב לי"ב או ל' לל' למזל אחר (ובכי"פ הגי' נוגה ומאדים לארבע מאות וכו' כמו שסגנון הלשון שם לבנה לשלשים יום שבתי לשלשים שנה, ובראש המאמר גם שם הגי' ויש מזל וכו' כגון וכו' ויש מזל וכו' והוא צדק, והגהתי בפנים רק שהן גומרין כמו שהגי' פכי"א א' וכי"ב וילקוט, וגרס בכי"פ כאן רק נוגה ומאדים וכו' לפי שג' שם בראש המאמר כגון חמה וכוכב חמה, וכן טעם הגי' חוץ מנוגה ומאדים וכו' ועח"נ, וגם גי' בעל השאלה שניתוספת בדפוסי' היה כאלו הגרסאות ולכן שאל רק שנוגה וכו' ומאדים וכו', ואם היה לפניו הגי' חוץ מן כוכב נוגה הבין שכוכב נוגה הוא נוגה ועי' שבת קנ"ו א' האי מאן דבכוכב נוגה וכו', ובמדרש הגדול עמוד 38 איתא ויש מהן מי שגומר הילוכו לשלשים יום ויש מהן מי שגומר הילוכו לשנה ויש מהן מי שגומר הילוכו לשלשים שנה ויש מהן מי שגומר הילוכו ליתר מארבע ועשרים אלף שנים), ומאדים שהוא מהכוכבים החיצונים שמהלכים למעלה מן השמש (ועי' מ"נ ח"ב פ"ב) גומר הילוכו סביב לארץ לפי החשבון באלמגסטו שם במשך 686 יום 22,7 שעה (וחשבון זה נוטה רק באיזה שעות מחשבונינו), והחשבון של ת"פ ימים הנזכר כאן לפי הגהתי פירש לי ר"י בנעט ברוחב ידיעתו, ואביא דבריו המפיצים אור גם על דברי הברייתא ועל המאמר שבמדרש הגדול הנ"ל בתוך הערות שבסוף הספר, וההוספה שבדפוסים ובעי שאלה וכו' לא נמצאה בכל כ"י שלפני ולא הועתקה בילקוט וכבר כתב באב"א זה נר' הגהה מבחוץ ועי' גם ביפ"ת, ובד"ו איתא אלא לסוף שנה וצ"ל אלא לת"פ שנה וכן הגיה במ"כ, ובא"א מוגה אלא לסוף ת"פ שנה: 1 ר' חנן. בכי"ל מוגה ר' יוחנן ועי' אגה"א ח"ג צד 674: בנות שוח. מין תאנים לבנות ועי' בערוך ע' בנות שוח: שביעית שלהן שנייה שהן וכו'. וכ"ה במשנה שבמשניות ובירוש' שביעית, ובר"ה שם בנות שוח וכו' מפני שעושות לשלש השנים ועי' בד"ס, ופירש"י שם ד"ה מפני שעושות וכו' פירות החונטים בה בשביעית אין נגמרין עד שנה שניה של שמיטה ואנן בתר חנטה אזלינן וכו', ובגי' הדפוסים המשובשת מעורב פירוש המשנה: 3 אותה המכה שני' ומחץ. בכי"ל כתוב אותה וכן

[1]) Saturn. [2]) Jupiter. [3]) Mars. [4]) Venus. [5]) Mercur.

נכללו שמים בחמה ובלבנה ובמזלות, נכללה הארץ באילנות ודשאים ובגן עדן, ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מכוללים היו המעשים והיו מתיחים והולכים:

וכל צבאם אמר ר' לעזר: צבאים הן צבא לשמים ולארץ וצבא לתלמידים וצבא לייסורין, צבא לשמים ולארץ דכת' ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, צבא לתלמידים כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (איוב יד יד) עד יקום חליפי, וצבא לייסורין הלא צבא לאנוש עלי ארץ (שם ז א), וכל צביונו של אדם אינו אלא עלי ארץ, ומה הנאה יש לו וכימי שכיר ימיו (שם שם). נחמן בריה דשמואל בר נחמן אם זכה צבא לו, ואם לאו צבא עליו, בנה בניין ועלה בידו צבא לו, נפל ממנו ומת צבא עליו, אכל פיתו והנייתו צבא לו, עמדה בתוך גרונו וחנקתו צבא עליו, הרבה צבאין מינה הקב"ה לאדם הזה לתבוע דיקיון שלו, הרבה דובים ואריות ונחשים ושרפים ועקרבים ולא עוד אלא כימי שכיר ימיו אתמהא: בר סירה אמר אלוה העלה סמים מן הארץ

3 ילקוט רמז ט"ז. ילק' איוב ר' תתק"ה. ילק' מכירי ישעיה מ"ה י"ב: 5 עי' ב"ב קט"ז א': 6 ילק' איוב שם:

1 נתכללו דפ חאבי נשתכללו ד ולבנה | ומזלות י כוכבים ומזלות כ, נתכללה פ, ונתכללה ד חאבי ונשתכללה ד, ודשאים] פאי ובדשאים דב ובגן] כ וגן דפאי 2 משוכללין יש המעשים] השמים פ. שמים יש מותחין והולכין דבי נמתחין. א' הולכין ומותחין פ, 3 אליעזר ג | א"ר' שלשה דפא כמ | צבא – לייסורין [illegible] אי צבא לתלמידים י (איוב) וצבא לבריות פ צבא י (שם), ליסורים ד | 4 צבא ל' י (שם) דכת | פי (שם) מ שנ דאב, והארץ וכל צבאם דפי] וגו' ל צבא ל' י (שם) | לתלמידים] לבריות פ כו] פי דכת ~ כי (שם) מ שנא ~ א מנין שנ ~ ד 5 עד בוא חליפתי ל' אימ | *יקום דפ] בוא יקום ל (עד יקום חליפי ל' כ), צבא אבימ ל' י (שם), הלא] פי. דכת' ~ י (שם) מ. מנין שנ' ד | 6 וכל כי אב ארץ] פ הארץ דאבי הנאה] א"מ הנייה דפאבי ובימי דפאבי] כימי למ | 7 ר' נחמן א ר' נחמיה י דשמואל] דר' שמואל דדי דרב.. פאבמ בר נחמן ל פאברים | אם] אמר ~ ואם לאו] לא זכה מ [illegible] נפל] בנה בנין ונפל י [illegible] פתו והנאתו אבימ, 9 צבאים דפא | הזה] בעה"ז א ~ פי ואריות ונחשים] הרבה אריות הרבה נחשים ושרפים ועקרבים] פ הרבה שרפים הרבה עקרבים דאמ הרבה עקרבים י, 10 אתמהא ~ בר אמר] בר סירה א ל, בר סירא אמר דב.. אומר ר', בן סירא אמר י.. אומר פ כתב בן סירא א וכתב.. יש אלוה דפר] אל א, ר' לישי כמנין כי. סממנין איש |

שנ' בויני שמים וכו'. הורש ויכלו בפשוטו שנגמרו שמים וארץ בשלימותם שמים בחמה וכו' והארץ באילנות וכו' ויבמגנין זה הדרש רעיר צד 12 את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וגן עדן. [illegible] מפרש נתכללו שמים ביום הששי נתעטרו ונתכללו שמים בחמה ולבנה וכו' לשון עטרה וכליל והיינו ויכלו כלומר נתעטרו, וכן לקמן ריש [illegible] בי ובתיתו צדיקים ונתכללו בו צדיקיא [illegible] עשיתי כל מה שעשיתי שנ' ויכלו השמים והארץ [illegible] וגם בפירוש [illegible] נתכללו וכו' ונתכללה וכו' ונשתכללה וכו' והוא מבנין נשתפעל. ונראה שפשוטו הגי' [illegible] איושתכללו שמיא וכו': מכוללים היו, להעת' [illegible] בשם ריב"ל היו מעשה שמים וארץ מכוללים ביום שנבראו אבל היו מתוחים והולכים עד יום הששי וזהו שנ' ויכלו השמים והארץ וכו': המעשים וכו'. עת"ג [illegible] צבאים הן, נראה שפי' צבא כמאמר [illegible] זמן קצוב וכמו שמפרש ביפ"ת באחד מפירושיו [illegible] אלו דברים נמשכים אל זמני וכו' אם הדברים הטבעיים בשמים ובארץ כי לכל זמן ואם לתלמידים שצריכים זמן אל התלמוד השלם וכו' ואם ליסורין שקצובים הזמן וכו': 5 עד בוא חליפתי. [illegible] אשר אין חליפות למו וכו' וזה אמר כל שאינו מניח תלמיד: עד יקום חליפי. וכן מובא במעין גנים איוב ז א [illegible] וכל צביונו. בהגהת שבפי' ב"ר כ"י וכן [illegible] מפרש האדם מתאוה לחיים [illegible] שנ' הלא צבא לאנוש עלי ארץ כל צביוני של אדם להיות חי על הארץ ומה יתרון לו בחיים [illegible] יגיעה ויסורין כפועל הזה. [illegible] זה הוא כוונת המאמר [illegible] אבל בפי' ישני שבפי' ב"ר הנדפס מפרש [illegible] הלא צבא לשון צביון [illegible] אדם אינו על הארץ אבנה לו בית וכו'. וכן מובא במעין גנים שם ועת"ג ועמ"ת [illegible] : 7 אם זכה בכ"י [illegible] מרת אמר ועי' [illegible] לעיל צד [illegible]: צבא [illegible] צבא [illegible] אם זכה לעזרו ואם לאו כנגדו ועי' בפי' ב"ר [illegible] של אנוש משמשת על אנוש [illegible] : בנה בניין במעין גנים הגי' בנה בית ועלה בידו צבא לו ונפל עליו צבא עליו: 9 דיקיון [illegible] לעיל צד [illegible]: 10 בר סירה אמר. מביא כאן בדרש ויכלו וכו' והארץ וכל צבאם מאמרים אלו מספר ב"ס [illegible] על תועלת הסמים שהעלה הקב"ה מן הארץ והסמיך להן המאמרים אי' [illegible] מעלות את הסירות וכו': ארות הגלה [illegible] איתא בין בר סירה א' ובין העלה [illegible] ונראה שהיה כתוב שם [illegible] אבל וכן הובא בפי' הישני שבפי' ב"ר הנדפס [illegible] בו רופא [illegible] מן הארץ בהם הרופא וכו' ועוד שם גי' אחרת ובספרי רבותינו [illegible] שנת [illegible] צד [illegible] כתוב [illegible] מן הארץ בהן הרופא מרפא את המכה וכו' ובאמצע המאמר שם הוסיף [illegible] בר סירא אמר וכל צבאם אלוה העלה [illegible] בהם הרופא מרפא את המכה ובפי' [illegible] בר סירא אומר וכל צבאם אלוה וכו' [illegible] וכו' ועת"ג ובספר ב"ס העברי הוצ' החו' [illegible] צד 17 [illegible] לשון המאמר אל מארץ מוציא תרופות [illegible] ובכל נשתבש אם, ובגי' הגליון שם [illegible] בתרגום הסורי אלהא מן ארעא ברא סממנא [illegible] או אל מתורגם גם בתרגום היוני[1]:

[1]) κύριος ἔκτισεν ἐκ γῆς φάρμακα.

בהם הרופא מרפא [את] המכה ורוקח את המרקחת: אמר ר' סימון אין כל עשב ועשב שאין
לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדול ה"ה הידעת חוקות שמים אם תשים
משטרו בארץ (שם לח לג), התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם שם לא) ר'
חנגא בר פפא ור' סימון או' כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר ה"ה התוציא
ז מזרות בעיתו וגו' (שם שם לב), ר' תנחום ברי' חייא ור' סימון מזל שהוא ממזר את הפירות: רבנן
אמ' אפילו דברים שאתה רואה כולן יתרין לברייתו שלעולם כגון פרעושים יתושין זבובים אף הן

3 עי' ברכות נ"ח ב', במדבר רבה פ"י סי' ח': 5 ילק' איוב שם, ויקרא רבה ריש פכ"ב, מדרש קהלת פ' ויתרון ארץ (פ' ה'), ועי' מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 104), שמות רבה פ"י, תנחומא ע"ב ותנחומא חקת סי' א', במדבר רבה פי"ח סי' כ"ב, תנא ע"ז ב':

1 ובהם פ | **את] ל' ל | ורוקח] ובהם (ובהן א[2]) הרוקח רוקח פאב, ובהם (ובהן א[1]) הרוקח (רוקח י) מרקח דא'י | אין] כ, ~ לך דפא | כל ל' א | ועשב ~ מלמטה א | 2 מכה דפ, ומכה אכ | גדול] פ, גדל דאכ | הה"ד | *אם — בארץ] וגו' ל, אם . . בארץ שוטרי ל[0], אם . . בארץ [וגו' ד[1]] שוטר ד[1] פאב, אם . . בארץ וגו' לשו' שוטר ד | 3 *או — תפתח דפא[2]כ] וגו' ל | 4 חננא] פ, חיננא כ, חנינה ד, ־נא א[2], חנין א[2] | או'] אמר ד, אמ' א[1]כ, ל' א[1] | ה"ה] הה"ד דפ, ל' אב | 5 בעתו | וגו'] ועיש על בניה תנחם דפאכ | בר'] א[2]כ, בר דפא[1] | *ור' דא] א"ר ל | סימון] א[1]כ, ~ אמר ד, אמ' א[2] | רבנן] כ, ־נין דפאי | 6 אמרין פי, ־רי דאכ | רואה] אומר ח | כלם ח, כאילו הן ל[0], אותן א[2], אותן כאילו (כאלו א[1]כ) הן פא[1]כב, אותם כאלו הם י | יתרין] א[2]י, ־ים ח, יתירים דפ, יתרון א[1]כ | לברייתו של עולם] חא[1]כי, לבריות פ, בעולם ד | יתושין פרעושים זבובים י, יתושין ופרעושין (פרעושין א[2]כ) וזבובי' פחאכ, זבובין ופרעושין ויתושין ד |

1 בהם הרופא מרפא את המכה. בכי"ל ליתא מלת את והגהתי, וכ"ה בשאר כ"י וילקוט ופי' ב"ר, ובספר ב"ס העברי ב ה ם ר ו פ א י נ י ח מ כ א ו ב וכן תרגום הסורסי בהון אסיא מניח מן כאבא, ובתרגום היוני[1]) הפרידו פסוק זה לשני מאמרים ולפי זה בהם רופא פי' אלוה רופא וכן נחלק הפסוק בב"ס הוצ' הח' לעווי: ורוקח את המרקחת. כ"ה בכי"ל, ומשמע שפי' הרופא מרפא וכו' והוא רוקח את וכו' וצ"ל שצ"ל ורוקח רוקח את וכו' או ורוקח מרקח את וכו' (ועח"נ) או ורוקח עושה וכו' כמו שהלשון בב"ס העברי וכן רוקח עושה מרקחת, וגם שם ל"ג כאן ובהם, וכ"ה בתרגום הסורסי ואף בסמא מתקן בסמנא, ובתרג' היוני[2]) נראה שתרגמו ורוקח עושה בהם וכו', ובפי' ב"ר כי"ט נשתבש ומשם הרוקח המרקחת: 2 ואומר לו גדול. בכי"ל נקוד גדול בשוא וחולם, ובמ"ג ח"ב פ"י מובא אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע וכו' ואומר לו גדל שנ' הידעת וכו', וביפ"ת הביא גירסת בעל ד"א (דרך אמונה) אין לך כל עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה ואומר לו גדל מכה ואומר לו ביש וכתב שהגי' נראה משובשת עיי"ש: 3 משטרו בארץ. דורש משטרו שאין לו ריע במקרא לשון שוטר שמכה ורודה, וכן מפרש בפ' ב"ר כ"י משטרו שוטר ול"ג שוטר וכן ל"ג במ"נ שם ובמעין גנים איוב ל"ח ל"ג, וגם בפירוש ר"י קרא לאיוב שם (במ"ח חלק ז' צד 351) נראה של"ג לשון שוטר אלא שמפרש כן משטרו, ושם הגי' אין כל עשב וכו': התקשר מעדנות וכו'. בפי' ב"ר כ"י מפרש מעדנות קישורין כמו אגג מעדנות אגג מקושר מזל כימה משמש בימי הסתו ומזל כסיל בימי הקיץ וכדגמרינן במס' ר"ה וכו' (ועי' בפי' הנדפס, וכל המאמר שם עד סופו והראשון עיקר הוא מפי' שסירס והעתיק בשם ס"א, ולנכון בפי' ב"ר כי"א וכן מצינו מקרא שבמשלי רב מחולל וכו') וכסיל מושך בין קשר לקשר שממשיך הפירות באמצעיתו בין הפטמא שלמעלה לזנבו של מטה (כ"ה בכי"א), ומשמע שמפרש מעדנת את הפירות ג"כ לשון קישור, וכן מפרש במעין גנים איוב ל"ח ל"א התקשר וכו' מעדנות קשרים וכו' ר"ל שהיא קשרת בצינתה כל מיני פירות נקשרים וקליפים שלא תיבש לחותה וכו' והביא שם מאמר רז"ל התקשר מעדנות וכו' כימה יש לה צנה גדולה ומקטרא לפירי וכסיל יש בו חמימות גדולה ומכבשה לפירי וכו' (ועי' בערוך ע' כסיל וברד"ק עמוס ה' ח' ובהערות בעל עה"ש שם) ואח"כ הביא המאמר שלפנינו וג' ר' חנינה אמר כימה וכו' וכסיל מושך וכו', ועי' ברכות שם אלמלא חמה של כסיל וכו' ואלמלא צנה של כימה וכו' ופירש"י שם כסיל שולט בימות החמה וכו' כימה שולט בימות הגשמים וכו', וכן הביא המאמר בפי' ר"י קרא לאיוב ל"ח ל"א (במ"ח שם צד 350) וגורס ר' חנניא ב"פ ור"ס אמרו כימה מעדנת וכו' ומפרשו כימה משמשת בימות הגשמים והעולם מצנן וממיתה את הרימה ואת התולעים שמשחיתים את הפירות וכסיל מושך וכו' כסיל משמש בימות החמה ועד שלא באו ימי החמה כל הפירי נקשר ביחד העוקץ אצל הנץ ובא מזל כסיל שהוא חם ומגדלו ומושך את הגוף בין הנץ לעוקץ וכו', ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס צ"ל כסיל מושך וכו' וכן קשרי השבלים מגדלן החמה והגשם מענדתן ועי' בפי"ת ובמאמר הח' ר"א עפשטיין על ר"י קרא והפירוש המיוחס לרש"י לב"ר בהחוקר שנת א' צד 33 ובפי' רי"ק לאיוב ט' ט' במ"ח חלק ה' צד 343 נמצא פי' על רב מחולל כל וכו' שהוא מסכים לפי' הראשון על פסוק זה שהובא כאן גם בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ועי"ע בפירש"י משלי כ"ו י', ובמ"כ פי' מעדנת נותנת בהם טעם טוב לעדן אותן, ואינו מחוור דקרא התקשר מעדנות דריש כאן, וכימה משמש בימי הסתו, וכנראה פירש כן עפ"י מאמרם בבמ"ר שם שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם טעם וצ"ע ועי' גם ברלב"ג איוב שם: 5 ה"ה מזרות בעיתו. מזל כימה בימות הגשמים ומזל כסיל בימות החמה ומזרות היינו מזלות ובכי"א א' וב' וכי"כ ל"ג הה"ד, ור"ת ב"ח ור"ס דרשו מזרות שכתוב כאן שהמזל נקרא מזר שהוא ממזר את הפירות כלו' הוא גומר בישולן: רבנן אמ'. מכאן עד סוף הסימן הוא המשך הדרשות על ויכלו וכו' וכל צבאם שכולן בכלל ברייתו של עולם ובכולן הקב"ה עושה וכו', ובוי"ר מובא מאמר זה וכל הסיפורים שנסדרו כאן בפתיחה ויתרון ארץ וכו' מלך לשדה וכו' בפ' איש איש מבית ישראל אשר ישחט וכו', ושם קדמו הדרשות דר' יהודה ור' נחמיה על ויתרון ארץ וכו' ואח"כ ג' שם ורבנין אמרי ויתרון וכו' אפי' דברים שאתה רואן וכו' אף הן בכלל ברייתו של עולם דכתיב ויכלו השמים והארץ וכל צבאם מלך לשדה וכו' ד"א ויתרון ארץ אמר הקב"ה לנביאים אם אין אתם עושים שליחותי יש לי שלוחין (כ"ה בד"ו) א"ר אחא בכל הקב"ה עושה שליחותו אפי' על ידי נחש אפי' על ידי צפרדע וכו' ומתחיל שם במעשה טיטוס (לפי הנוסחא שבדפוסי' כאן) ושאר המעשיות שם כסדר שלפנינו, ובסופן ניתוספו שם עוד ה' סיפורים ר' שמעון הוה עסקן בדברים וכו' תמרתא דר' ינאי וכו' עובדא הוה בתרין גברי וכו'

[1]) *ἐν αὐτοῖς ἐθεράπευσε καὶ ἦρε τὸν πόνον αὐτοῦ.* [2]) *μυρεψὸς ἐν τούτοις ποιήσει μίγμα.*

בכלל ברייתו שלעולם. ובכל הקב״ה עושה שליחותו אפילו על ידי נחש ועקרב ויתוש וצפרדע: ר׳ אחא הוה משתעי הדן עובדא חד בר נש הוה קאים על גיף נהרה. חמא חדא עורדען טענא חדא עקרב ומגיזה יתיה נהרא. כיון דעבד שליחותיה אחזרתה לאתרה: ר׳ פנחס בשם ר׳ חנן עובדא הוה בחד גברא דהוה קאי למחצד בחדא בקעה. חמה חד עשבה ולקט יתיה ועבדיה כליל לרישיה. אתא חד חיוי ומחא וקטל יתיה. אתא חד גבר וקם מסתכל בההוא חיויה ותמה מאן קטל ההוא חיויה. אמר

2 עי׳ מדרש ע״ס ס׳:

1 של עולם] ח א[2] י. ~ הן ד א[1] כ | ואפילו פ | ועקרב] אפילו (ואפי׳ פ) על ידי עקרב פ ח כ י, וע״י שרף ועקרב א[2], ל׳ ד | ויתוש וצפרדע] אפילו על ידי יתוש אפילו על ידי צפרדע ד כ י, ע״י צפרדע ע״י יתוש א[2], ע״י צפרדעים ע״י יתושים א[1], ל׳ פ | ר׳ אחא] ר׳ תנחומא (תנחום א[1]) אמר לה בשם ר׳ מנחמא (חמא כ) ר׳ (ור׳ א[1]) ברכיה בשם ר׳ חלבו ~ ד א כ, ר׳ תנחומא בשם ר׳ מנחמא ר׳ . . בשם ר׳ חלבו י | 2 הדין ד א[2] כ ע, הדא א[1], כדין ר | עובדא ל׳ ר | ברנש א | קאי א[1] כ י | *גיף א[2] כ] גף ל, כיף ד א[1] ע י | נהרא | חדא] פ, חד ד א כ ע ר י | אודרען פ | טענא] א[1] ע, ־נה ד כ, טעינה א[1] ר[2], טען י, טעין פ ר[1] | חד פ א כ ע ר י, הדא ד | 3 עקרבא ע | ומגיזא כ ע | יתיה] פ א[2] כ ע י, יתה ד א[1] | בנהרא א[2] | דעבד] ע, דעבדת ד א כ, ־דא י | שליתותא א[1] | אחזורתא ד, אהדרתה כ, ־תא ע, ־תיה א[2] י, הדרת א[1] | לאתרה] לאתרא א[1] כ י[1], ־ריה א[2], ל׳ ע | חנן רצפורי י, חנין דציפורין ד, . . דצפרי א[1], . . רצפורין א[2] כ | 4 גברא] א[2], גבר ד א[1] כ י | קאי] פ א כ, קאים ד י | למחצד] פ ר י, למיחצד ד, במחצד א כ | בחדא] בהדא א[1] כ י, ל׳ ר | בקעה] בקעת בית טרפא א[1] כ . . טרפה ד[1], בקעתא בית טרפא ד, בקעת (בבקעת ר) בית נטופא א[2] ר י[1], בקעתא דנטופא פ | חמא | עשבא פ א, עישבא י, עשב ד כ | לקיט יתיה כ, ולקט (ולקיט י) יתה א[2] י, ולקיטתיה פ | * ועבדיה ד] ועבדת ל, ועבד יתיה כ, . . יתה י, ועבד פ א[1] | °כליל לרישיה] כלילא לראשיה ד | אתא] א כ י, אזלא ד | 5 חיוי] ר[1], חיווי א[2] חיוא ד[1], חויא ד י, חיואי א[1] כ | ומחא] ~ יתיה ד א כ י | חד גברא א[2], ההוא גברא א[1] כ י | וקם למסקר ד כ, וקם ליה סקר א[2] | להוא א[2] | חיויא ד, חויא א י | ותמה —קטל] אמר (תמהני א[2] כ) תמה אני על (מן ד כ) מאן (דקטיל א) דקטל ד א כ י | להוא א[1], הדין ד א[2] כ י | *חיויה] חיויא כ, חויא ד א י, חיוה ל ד י[1] |

עובדא הוה בחד גבר וכו׳ מעשה במוכה שחין וכו׳, ובמדרש קהלת פ׳ ויתרון ארץ וכו׳ הועתקה כל הפתיחה כולה מו״ר עד לפיכך הקב״ה אומר למשה איש איש מבית ישראל וכו׳ (ובמ׳ קהלת מ״ב העתיק רק ד״א ויתרון וכו׳ ר׳ אחא אומר בכל עושה הקב״ה וכו׳ אפי׳ ע״י נחש אפי׳ ע״י עקרב יתוש צפרדע טיטוס הרשע נכנס לקדשי הקדשים נטל שתי זונות בידו וכו׳ והשאר קיטע). ובשמ״ר השתמשו בפתיחה זו של וי״ר עד אפי׳ ע״י נחש אפי׳ ע״י עקרב ואפי׳ ע״י צפרדע לפתיחה לפ׳ בא אל פרעה וכו׳ הנה אנכי נוגף וכו׳ בצפרדעים (ולפנינו נשמטו בשמ״ר בתחלת הפתיחה הדרשות של ר״י ור״נ על ויתרון ארץ וכו׳ ונרמז שם „וכל המדרש כמו שכתוב בויקרא רבה ובזאת חקת התורה״ ר״ל ובבמדבר רבה שם במאמר המתחיל יתברך שמו וכו׳ שמקומו בריש פ׳ חקת כמו במ׳ תנחומא ובטעות נספח בדפוסים לפ׳ קרח ועי׳ בפי׳ מהרז״ו במ״ר שם סי׳ כ״ב ובמבוא התנחומא לרש״ב ל״ט ע״ב), וסיגנון אחר להמעשיות במדרשי תנחומא ובבמ״ר, ורוב הסיפורים שם בלה״ק ושם הסדר מעשה בעקרב אחד וכו׳ ומעשה בקוצר וכו׳ ר׳ ינאי וכו׳ ר׳ אלעזר (ר׳ יצחק בן אלעזר) הוה מטייל בשוניתא וכו׳ (וע׳ תנחומא מ״ב שם הערה כ״א) מעשה בשני בני אדם וכו׳ מעשה באחד וכו׳ מעשה בשיחין וכו׳ טיטוס הרשע וכו׳, ונעדר שם הסיפור שלפנינו דר׳ אלעזר הות יתיב וכו׳ (ועי׳ למטה) ומסיפורים של וי״ר ר׳ שמעון הוה עסקן וכו׳ חמרתא וכו׳, ובלתי ספק נאספו הסיפורים גם במדרש ב״ר ובוי״ר מתוך קיבוצי מעשיות שהיו לפני מסדרי המדרשים בזמן קדום ועי׳ גם צונץ גד״פ צד 129, ואלו הקיבוצים שונים גרמו לכל שינוי הנוסחאות והגירסאות, ובכי״פ קיטע ושיבש מקצת הסיפורים וסדרן ג״כ בסדר אחר ר׳ ינאי וכו׳ ר׳ אלעזר היה יושב וכו׳ ר׳ אחא חמא וכו׳ ומגיזה יתיה נהרא וכו׳ ר׳ יצחק הוה מטייל קאי למחצד וכו׳ כליל לרישיה וכו׳ ר׳ יצחק הוה מטייל על שוניתא וכו׳ טיטוס וכו׳: 2 הוה משתעי וכו׳. היה מספר זה המעשה, ובפי׳ ב״ר כ״י ג׳ כדין ומפרש כזה שאמרנו בכל עושה הקב״ה שליחותו אפי׳ ע״י נחש וכו׳, ובוי״ר הגי׳ ד״א ויתרון ארץ עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים על גב נהרא וחמא וכו׳, ובמ׳ קהלת ור׳ תנחומא ור׳ מנחמא הוו מתנו בהלין עובדיא (כ״ה בד״ו) עובדא הוה וכו׳, ובילק׳ קהלת ר׳ תתקע״ב ר׳ תנחומא ואמרי לה ר׳ מנחמא ור׳ ברכיה ור׳ חלבו ור׳ יוסי מתני עובדא הוה וכו׳ ועח״נ: הוה קאים וכו׳. היה עומד על שפת הנהר, והגהתי על גיף, והוא מסגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ח״א צד 351 ודאלמאן צד 38, ובילק׳ קהלת שם דפ״ר אי׳ על גוף נהרא: חמא וכו׳. ראה צפרדע אחת שנושאה עקרב ומעבירתו את הנהר, ועורדען ל״נ, ובוי״ר הדא אורדען טענא חדא עקרב וכו׳, ובמ׳ קהלת חד אורדעא טעינת חד עקרב מגיזא יתיה וכו׳ ועח״נ ועמת״ר ע׳ עורדעניא ועמת״ל ע׳ אורדעא: 3 ומגיזה. בינוני אפעל מפעל גוז ועי׳ ערוך ע׳ גז ד׳: כיון דעבד. כיון שעשת העקרב שליחותו החזירתו הצפרדע למקומו, וגם בדפוסים הגי׳ אחזרתא לאתרה, ועדיפא גי׳ כי״א ב׳ אחדרתיה לאתריה, ובוי״ר הגי׳ אמר זו מוכנת לעשות שליחותא אגיזתה נהרא ואזלת ועבדת שליחותא וחזרת יתה לאתרה ונשמע קול יללה בעיר פלוני נשכו עקרב ומת (ובילק׳ קהלת ל״ג ונשמע וכו׳) ועי׳ במ׳ קהלת, ובמ׳ תנחומא ובבמ״ר סגנון הסיפור א״ר חנן רציפורי מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו (של הקב״ה) בעבר הירדן וזימן לו הקב״ה (שם) צפרדע אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ אדם (את האדם) ומת, ודוגמתו הסיפור בנדרים שם שמואל חזיה להוא וכו׳ ועי׳ גם באגה״א ח״ג צד 160: ר׳ חנן. בוי״ר חנין דצפורי וכן במ׳ קהלת ר״ח דציפורין ובילק׳ קהלת ר׳ יותנן רצפורי, ועי׳ לעיל צד 77: 4 למחצד. לקצור, ובוי״ר הגי׳ דהוה קאים וחצד, ובמ׳ קהלת דהות חציר, ובמ׳ תנחומא הגי׳ ומעשה בקוצר אחד שהית עומד (מעמר) וקוצר וכו׳ עיי״ש: בחדא בקעה. בילק׳ קהלת הגי׳ בחדא בקעתא דבית נטופא ובוי״ר בחדא בקעת בית שופרי ובמ׳ קהלת בבקע׳ בית טופח וכ״ה בתנחומא מ״ב (ועיי״ש הערה ט״ז הגי׳ בית טופה) ובבמ״ר דיו ועח״נ, ולקמן פע״ט בכי״ל במאמר ר״ש בן יוחי עשה טמון וכו׳ איתא עבר בהדה בקעתה דבית טופה, ובד״ו שם דבית נטופה ועי׳ נייבויער געאגראפיע צד 128 ועמת״ל ח״ג צד 382: ועבדיה וכו׳. ועשה אותו עטרה לראשו, והגהתי ועבדיה. ובמ׳ קהלת הגי׳ עבד ועח״נ: אתא חד חיוי. בא נחש אחד והכה הוא את הנחש והמיתו, וכ״ה במ׳ קהלת אתא, וגי׳ הדפוסים ואזלא משובשת, ובכי״ל נשמט ע״י שיווי התיבות מכאן עד עביד כליל ברישיה, והשלמתי כמו שנוסף בגליון שם: 5 חד גבר. וכ״ת במ׳ קהלת, ובוי״ר הגי׳ חד חבר וכ״ת בתנחומא ובבמ״ר ועמ״כ: וקם מסתכל. להסתכל

ההוא גברא אנא קטלתיה, חמא ההוא עושבא עביד כליל ברישיה אמר מן קושטא את קטלתיה, אמר ליה יכיל את מרים הדן עשבא מן ראשך, אמר ליה אין, כיון דארים יתיה אמר ליה יכיל את למקרב בהדין חיויה בחוטרך. אמר ליה אין, כיון דקרב ביה נשרו אבריו: ר' ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו, ראה נחש מרתיע ובא והולך מזה הצד לזה הצד וחוזר והולך, אמר זה הולך לעשות שליחות, מיד נפלה הברה בעיר פלוני הכישו נחש ומת: [ר' אלעזר הוה יתיב מטייל בבית הכסא, אתא חד 7d רומאי וקדים יתיה ויתיב ליה, אמר לית הדין על מגן, מיד נפק חד חיוא ומחא יתיה וקטל יתיה, קרי עליה ואתן אדם תחתיך (ישעיה מג ד)]: ר' יצחק ברי' אלעזר הוה מטייל על שוניתיה דימא דקיסרי,

5 עי' ירוש' שבת פ"ו ה' ג', ברכות ס"ב ב':

1 קטלית יתיה דא2י | חמא] תלא אפיה וחמא א1ר1, תלה אפוי וחמא ד (חמא—קטלתיה) ל' א2כי | ההוא] א1, לההוא ד | עשבא א1 | עבידא כלילא א1 | ברישיה] א1, לראשיה ד | קשוט א1 | אנת א1 | קטלתיה א1] קטלת יתיה ד, קטליה ל | אמר ליה] א"ל אין ~ א1 | 2 יכיל את] את יכיל א2כ, את יכול י, לית את יכיל א1 | הדין | עשבא] אי, עושבא ד, עסבא כ | מן רישך א, מרישך כ | יכיל את] י, את יכיל דאב | למקרב— בחוטרך] מרים הדין חויא (חיויא כ) בהדין חוטרא א2כי, קריב הכא ומרים הדין חיויא (חיוה ד1) בהדין חוטרא ד | 3 ביה] בההוא חויא י, לההוא.. א, לההוא חיואה ד | נשרו] כ, מיד ~ דאי | הוה יתיב י | ודורש] ושונה חא2כי | בפתח] בשער אכי | 4 **ובא] ל' ל | והולך—והולך] אזיל מן הן סטר והדר מן הן סטר פ, והוה מרדף מהדין סיטרא להדין סיטרא י, והוה מרדף (מרדיף א1, מרדיף יתיה כ) מן דין (הדין חא1) סיטרא והוה חזר מן דין סיטרא חאב, והוה מרדף מן דין.. והוה חזר.. סיטרא ועוד הוה חזר מן דין סיטרא ד | הולך לעשות שליחותו דחאבי, מוכן לשליחות פ | 5 *נפלה הברה ד] נפלה הברא ל, נפל הברה אבי, נפק בת קלא פ | *בעיר דאבי, בקרתא פ. ל' ל | פלוני בן (בר א1) פלוני דאבי, איש פלני פ | נשכו נחש ומת דאבי, מת שנשכו נחש פ | *אלעזר דפאכ] אליעזר י | *הוה—מטייל ד] הוה.. ומטייל י, היה יושב ומטייל פכ, היה (הוה א1) מטייל ויושב א | 6 *רומאי די] רומאה פאב | *וקדים א1בי] וקאי' א2, ותרכיה וקדים ד | *הדין אברי] דין ד, הדא פ | מיד ל' פ | *נפק—וקטל יתיה ד] אתא חויה.. יתיה י, נפל חויא (חיוי כ) וקטיל (ומחא יתיה וקטל כ) יתיה לההוא רומאה א1כ, אתא דרקונא ושמטיה לכרתשיה ומית פ | *קרי א] וקרי כי, וקרא ד | 7 *עליה אבי] עליו ד, אנפשיה פ | *ואתן—תחתיך א1] ואתן אדם וגו' פ, ואתן.. תחתיך ואתן אדום תחתיך דא2כי | בר' אלעזר] בר.. ד, בן.. אבע, ל' פי | מטייל] פעי, קאים מטייל א,.. ומטייל ד | על *שוניתיה] על לשוניתיה ל, על שוניתא פ, בשוניתא ע, על משוניתא דאבי | דקיסרי] ע, ־רין ד, דקסרי פ, ־רין אי |

באותו הנחש, ולנכון כתוב כאן ח י ו י ה שהיא לפי כתיבת כי"ל כמו חיויא באל"ף הידיעה, וכן הגהתי בסמוך ותמה וכו' ההוא חיויה, ובוי"ר ובמ' קהלת הגי' וקם ליה סקר וכו' אמר תמה אנא על מאן דקטל הדא חוייא (הדין חיויא) ועח"נ, ובפי' ר"י קרא על איכה פ' נשקד עול וכו' (הוצאת רש"ב צד 10) הובא בשם ב"ר קם מ ס ק ד בההוא חויא ומפרש שם נשקד ניבט: 1 חמא ההוא וכו'. ראה אותו העשב שעשוי עטרה בראשו, וכ"ה במ' קהלת חמא ההוא וכו', ובוי"ר הגי' תלא אפוי וחמא וכו' ועח"נ: מן קושטא את וכו'. וכי באמת אתה הרגת אותו וכ"ה בת"י במדבר כ"ב ל"ז מן קושטין, והגהתי קטלתיה, ובמ"כ הוסיף א " ל א י ן וכן הדפיסו אחריו, ובפי' ב"ר נדחק לפרש כדין הרגת לאותו נחש עיי"ש, ובוי"ר הגי' א"ל מן קושטא א נ א קטלית יתיה, ובמ' קהלת ל"ג ליה כלל ועי' בח"נ ובתנחומא ובמ"ר: אמר ליה יכיל וכו'. יכול אתה להרים עשב זה מעל ראשך וא"ל הן: 2 יכיל את למקרב וכו'. יכול אתה לקרב לזה הנחש במטך, וכן בסמוך הלשון כיון דקרב ביה, וגם בוי"ר ובמ' קהלת הגי' את יכיל ק ר ב (יכיל את קריב) הדין חויא (חיויא) בהדין חוטרא, ובתנחומא מ"ב א"ל את יכול מ ר י ם הדין חיויא וכו' ועח"נ, והגהתי גם כאן חיויה, ובכי"ל חיוה: 3 נשרו אבריו. שכח העשב היה מצילו מארס של נחש קודם לכן, (מפי' ב"ר כי"ט) ובתנחומא ובבמ"ר מסיים עבד הכי קרב לגביה לא הספיק ליגע בו עד שנשר איברים איברים: היה יושב וכו'. בוי"ר ובמ' קהלת סגנון המאמר ר"י הוה יתיב מתני על תרע (פיילי) קרתא וראה נחש אחד מרתיע ובא והוה מרדף ליה מן הדין סטרא והוא חזר מן הדין סיטרא (מרדיף ליה מן הכא והוה חזר ליה מן הכא מן דין סיטרא) אמר זה (זה ודאי) מוכן לעשות שליחותו ועח"נ, ובגי' ד"ו הגיה במ"כ והוה מרדף ליה וכו' ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סטרא והוה חזר וכו' וכן הדפיסו אחריו, ובמ' תנחומא ובבמ"ר הגי' ר"י היה יושב ופושט (בתנחו' מ"ב ו ש ו פ ט ועיי"ש הערה י"ח) בפתח (בשער) עירו ראה נח ש מרתיע (מרתיח) ובא לעיר כד מוקמין ליה מהכא הוה אזיל להכא (כ"ה בתנחומא מ"ב ועי' בבמ"ר) אמר כמדומה אני שזה הולך לעשות שליחותו, והגהתי מרתיע ו ב א כגי' שאר הספרים וכן הלשון ירוש' ברכות פ"ה ט' א' אפילו נחש וכו' אבל אם היה מרתיע ובא וכו': 5 הברה. כן הגהתי, וכ"ה בוי"ר נפלה הברה, ובבמ"ר ד"ו נפל הברא, ובמ' קהלת נפל קול הברה, ושם ובמ' תנחומא איתא ב ע י ר וכן הוספתי ועח"נ, וכן הלשון ירוש' דמאי פ"א כ"ב א' נפלה הברה בעיר ועי' עמת"ל ח"א צד 449: פלוני. בכי"ל מטושטש ומוגה, ובמ' קהלת פלוני נשוך בנחש ומת, ובוי"ר איש פלוני נשכו נחש וכו', ובתנחו' ובבמ"ר פלוני בן (בר) פלוני נשכו וכו' ועח"נ: ר' אלעזר וכו'. סיפור זה ליתא בכי"ל וכאשר העירותי נעדר ג"כ במ' תנחו' ובמ"ר, אכן איתא בכי"פ וכי"א א' וב' וכי"ב ובדפוס' וילק' איוב וכן פירשו בפי' ב"ר, וכן מובא בוי"ר ובמ' קהלת, ונמצא בסגנון אחר בירוש' שבת ובבלי ברכות שם: יתיב מטייל. לשון נקי, לעשות צרכיו, ובוי"ר הגי' רק הוה מטייל, ובמ' קהלת הוה יתיב, ושם ג' חד רומי: 6 וקדים וכו'. ועדיפא הגי' בוי"ר ואקים יתיה, ובמ' קהלת ואקימיה ויתיב ליה, ובשניהם ל"ג ותרכיה: לית הדין וכו'. אין זה על חנם, ובוי"ר הדא לא על מגן ועח"נ: נפק חד חיוא. במ' קהלת מיד בא נחש ונשכו ומת, ובברכות שם אתא דרקונא שמתיה לכרכשיה ועי' גי' כי"פ וצ"ל שם לכרכשיה: קרי עליה וכו'. וכ"ה בוי"ר קרי עליה ואתן אדם תחתיך, ובירוש' שם וקרא עלוי ואתן אדם תחתיך וגו', ובמ' קהלת וקרא עליו הפסוק הזה ואתן אדם תחתיך ואתן אדום תחתיך ועח"נ, ובסגנון הבבלי שם קרי עליה ר"א ואתן אדם תחתיך אל תקרי אדם אלא אדום ועי' במ"י לעיל צד 16 וצד 74: 7 ר' יצחק בר' אלעזר. וכ"ה במ' קהלת ובבמ"ר, ובוי"ר ובתנחומא איתא ר' אלעזר וצ"ל שם ועי' ערוך ע' שנית: מטייל. כמשמעו: על שוניתיה דימא. כן הגהתי, ועי' ערוך שם בסוף

ראה שם קולית אחת והוה מצנע לה והיא מתגלגלה, מצנע לה ומתגלגלה, אמר מוכנת זו לעשות שליחותיה, עבר חד בילדר ונכשל בה ונפל ומת, אזלון פשפשוניה ואשכחוניה טעין כתבין בישין על יהודאי דקיסרי: טיטוס הרשע כשנכנס בבית קודש הקודי'

3 ספרי האזינו פי' שכ"ח, גיטין נ"ו ב', פסיקתא פכ"ז (קע"ב א'), ויקרא רבה שם (ילק' קהלת ר' תתקע"ג) ופ"כ סי' ה', תנחומא ע"ב שם ואחרי מות סי' ה', תנחומא שם ואחרי מות סי' ד', במדבר רבה שם, פדר"א פמ"ט, אדר"נ נו"ב פ"ז ט"א פ"א (נ' ג'), מדרש תהלים קכ"א סי' ג':

1 וחמא תמן י | הוה ע | ם והיא] והות ד | מתגלגלה] כש, ־לא דא[1]ער[1]י, ־לת פא[2] | מצנע—ומתגלגלה ל' א[1]כי | והיא מתגלגלה פ.. מתגלגלת א[2], והות מתגלגלא ד | זו מוכנת פאבי, זאת.. ד | 2 שליחותה דפא[2]כ, ־תא א[1]י | בילדר] ד[1], בלדר דפכעי, ־דד אר | ונפל ל' אכי | אזלון] א[2], אזלו פ. אזלין א[1]כי, אזל ד | *פשפשוניה ד] ופשפשוניה אכי[1], פשפשותיה ל, פשפשו יתיה פ | ואשכחוה פ | 3 דטעון פ | בישין ל' י | על הדין יהודאין י | דקיסרין דא[1], דקסרין פא[2]כי | טיטוס—ליטרין] טיטוס חירף וגידף כיון שעלה לרומי נכנס למרחץ וכיון שיצא הביאו לפניו כוס של יין לשתות נכנס יתוש בחוטמו עד שנעשה כגוזל פ, טיטוס הרשע נכנס לבית קדש הקדשים וחרב (וחרבו דח) שלופה בידו וגירר (וגידר חכ, וגדר א[1]) את הפרוכת (הפרכת א[2]כ, שתי הפרוכות ד) ונטל שתי זונות ובעלן [על גבי המזבח דחכ] ויצאת (ויצאתה ח) חרבו מלאה דם אית דא' מדם הקדשים ואית דא' מדם [שעיר דח, שעירי א[1]] של יום הכיפורים וחירף (וחרף א) וגידף (וגדף א[1]) ונטל כל כלי בית המקדש [ונטל את הפרכת א[2]] ועשאן (ועשאה א[2]) כמין (לתוך ח) גרגותני (גורגותני דכ, גרגות א[2]) אחת [והתחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה ואומר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה לההוא דעביד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה ד] ונתנן בה וירד לו בספינה ושקעה הספינה בים (ונתגן.. ושקעה בתוך הספינה בים כ, וירד.. לספינה ושיקען בתוך הספינה בים ח, ירד לספינה ד) וכשהיה מפרש בים היה סער גדול בים (וכשהיה.. בים עמד סער.. בים א[1], וכשהיה.. עמד עליו סער.. בים ח, כיון שירד מחאיה שילא בימא ד) אמר דומה אני (כמדומה אני א[1], דומה ח, דומה זה ד) שאין אלוה של אומה זו שולט (אלוה... אומה שליט ח, כחו של אלוה.. אומה זו ד) אלא במים דור המבול לא פרע מהם אלא במים דור הפלגה לא פרע מהם אלא במים פרעה וכל חילו לא פרע מהם אלא במים (דור המבול.. במים וכן דור הפלגה וכן פרעה וכל חילו ח, פרעה וכל חילו לא פרע מהן אלא במים דור הפלגה לא פרע מהן אלא במים א[2], דור אנוש לא.. דור המבול לא.. במים פרעה וכל

אהלות (פי"ח מ"ו) בים ובשונית וכו' אי זו היא שונית כל מקום שהים עולה מזעפו פי' משוניתא בארמיתו כו', והוא גורס כאן ובוי"ר בשוניתא, ולפנינו בוי"ר על הדא שוניתא ובתנחומא בשוניתא, ובפי' ב"ר מובא משוניתא ועח"נ ועמת"ל ע' שוניתא וע' משוניתא: 1 קולית. עצם של ירך[1]) ועי' ערוך ע' קלית, וביפ"ת העיר שאע"פ שלא הזכירו רבנן אלא נחש [עקרב] יתוש וצפרדע מייתי הא דאפי' בדבר שאין בו רוח חיים הקב"ה עושה שליחותו וכ"ש בב"ח: והוה מצנע לה. והיה מצניע אותה שלא יכשלו בה בני אדם כדמפרש בפי' ב"ר כ"י והיא מתגלגלה מאליה, ובוי"ר הגי' וראה קולית אחת שהיתה מתגלגלת ובאה והוה מצנע לה והיא מתגלגלא אמר זו וכו', ובמ' קהלת ראה וכו' אחת מתגלגלת ובאה והוה וכו' מתגלגלת מצנע לה והיא מתגלגלת אמר זו וכו' ועח"נ. ובבמ"ר ובתנחומא מצא קולית (קוליא) אחת מושלכת בדרך הוה מצנע לה מן הכא הדר משכח לה מן הכא (ועי' בתנחומא) אמר כמדומה אני שזו מתוקנת לעשות וכו': 2 שליחותיה. של הקב"ה, וכן אי' לעיל צד 80 בדפוסי' דעבדת שליחותיה, אכן עדיפא הגי' שליחותה, וכ"ה במ' קהלת ובתנחומא ובמ"ר, ובוי"ר הגי' שליחותא ועח"נ: בילדר. רץ וציר[2]), ועי' מו"ע ע' בלדר ועטימ' שטודיען להח' פערלעס צד 114, וכ"ה בל"ס בילדרא, ולקמן פע"ח אי' גם בכי"ל בלדר (ובא"א העיר שגי' ערוך בלדד בשני דלתי"ם ועח"נ וערוך הש' סוף ע' בלדר), ובוי"ר הגי' לבתר יומין עבר חד בולדר איתגלגלת בין רגליו ונכשל בה ונפל וכו'. ובמ' קהלת לבתר וכו' חד בולדר מן מלכות' איתגלגלת ביני ריגלוהי ונכשל ונפל וכו', ועי"ע הגי' בולדאר בהערות ר"מ קריגער במדרש ד' פפר"מ, וכן איתא במדרש אסתר בפתיח' לפ"ג והבולדרין וכו' בולדארין וכו' ובמ' קהלת פ' בכל עת (ט' ח') בולדרים, ובתנחומא הגי' בתר יומין עבר בלדרים נכשל בה וכו', ובבמ"ר ד"ו נשתבש עבר ברדליה מן מלכותא נכשל בה וכו': פשפשוניה וכו'. פשפשוהו בבגדיו ובכליו שהיה נושא כתבים רעים על היהודים של קיסרי, והגהתי פשפשוניה ואשכחוניה, ויש לקיים גם הגי' ואשכחוה ועי' דאלמאן צד 306, ובוי"ר הגי' אזלין ופשפשוניה ואשכחון יתיה טעון וכו' (ועי' ילק' קהלת שם) ובמ' קהלת אזלון ופשפשוניה בשקיה ואשכחון יתיה טעון וכו', ובתנחומא ובבמ"ר בדקו אחריו מצאו (ומצאו) בידו כתבין בישין על יהודאין: 3 טיטוס הרשע. רבו נוסחאות סיפור זה בכ"י ובדפוסים ובמקורות שציינתי, ובספרי שם איתא ר' נחמיה אומר טיטוס בן אשתו של אספסיינוס נכנס לבית קדשי הקדשים וגידר את הפרוכת בסייף ואמר אם אלוה הוא יבא וימחה, ובגיטין שם במעשה טיטוס תניא א"ר פינחס בן ערובא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמתו פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקל שני סלעים במתניתא תנא כגוזל בן שנה משקל שני ליטרין, ומברייתות כאלו נובע הסיפור שלפנינו בכי"ל, ובקיצור נמרץ הסיפור גם בכי"פ, וכן בפרד"א וז"ל שם טיטוס נכנס לבית קדשי הקדשים ואמר אין צר ואויב יכול לפני מה עשה הקב"ה שלח עליו יתוש אחד לתוך חוטמו והיה מהלך עד שהגיע למוח ונעשה אותו יתוש כמו גחל בן יונה משקל שני ליטרין ע"כ, ועי' בפסקא אחרי מות בפסיקתא שם ובמדרשי תנחומא אחרי מות שם טיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים וגידר (וגירר) את הפרוכת וכו' (ובוי"ר פ"כ נוסף וחרבו שלופה בידו גורר את הפרוכת ויצאתה חרבו מלאה דם), וגם בכי"א א' וב' וכי"ח וכי"כ הסיפור בלה"ק, אלא שנוסף א"ר אלעזר בר' יוסי אנא חמיתיה ברומי וכו' (ומאמר זה לא הועתק בכי"ח וכן ליתא במדרשי תנחומא חקת ובבמ"ר), ושינויים שונים לנוסחא זו בדפוסי המדרש כאן ובוי"ר פכ"ב ובמ' קהלת, ושם ניתוספו מאמרים וקצתם ג"כ בלאר"מ כמו ואומר לא דמי ההוא דעבד קרבא עם מלכא וכו' כיון שירד מחאיה שילא בימא (וכבר הוגה בא"א מחא נחשולא וכ"ה בוי"ר ובמ' קהלת, ובמ"כ הגיה מחאיה נחשלא וכן הדפיסו אחריו, ובילק' קהלת אי' בא עליו נחשול של ים ועי' גיטין שם), ויתכן ששינו הסיפור בדפוסים עפ"י נוסחת וי"ר, ועוד סגנון אחר להסיפור במדרשי תנחומא חקת ובבמ"ר, וג' שם טיטוס הרשע נכנס וכו' כשהוא מחרף ומגדף עמד

1) κωλέα. 2) βερηδάριος.

וגירר הפרוכת וחירף וגידף, בחזירתו נכנס לו יתוש אחד בחוטמו והיה נוקר מוחו וכשמת פצעו את מוחו ומצאו את מוחו כנוזל ומשקלו ב׳ ליטרין:

חילו לא.. במים ד) דומה שאין נפרע מאותו האיש אלא במים מיד רמז לים ועמד מזעפו (דומה ... רמז הב״ה לים.. מזעפו א[2]. דומה שאינו פורע מאותו.. רמז לים.. מזעפו ח, אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכן קדמני סבור הוא שיהרגני במים ד) אמר לו הקב״ה רשע בן רשע אין לי בכל הבריות פחותה כמו היתוש הזה בו אני נפרע ממך (רשיעא בר רשיעא אין לי תש בכל בריותי אלא היתוש ... ממך א[2], רשיעא בר ... תש.. בריותי אלא.. הזה שאני נפרע ממך כ, חייך אין לי קל בבריותי אלא יתוש הזה ובו אני נפרע מאותו האיש ח, רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית אני נפרע מאותו רשע מיד רמז הקב״ה לשרו של ים ועמד מזעפו ד) כיון שהגיע לרומי יצאו [כל גדולי רומי ד] לקראתו וקלסו אותו נקיטא ברברייא (וקלסו.. נקט ברברא א[2], וקלסו.. ואמרו נקיטא ברברבא כ, וקילוסו אותו נקיטה ברבריא ח, וקילסו אותו ד) כיון (וכיון ח) שעלה לרומי נכנס לבית המרחץ (למרחץ דח) כיון (וכיון חכ) שיצא (שנכנס א[2]) הביאו [לו חא[1]כ] פיילא פוטירון (פ׳ פוטירון ח, פיילין של דיפלא פוטירין א[2], פולין של דיפלא פוטרין א[1], שלפיילון שלפוטירין כ) של יין לשתות (לשתותו ד) נכנס (ונכנס אכ) יתוש בחוטמו (בתוך חוטמו ד) והיה נוקר במוחו (את מוחו ד) והולך עד שנעשה כגוזל (גדול כמו גוזל ד) של שני (שתי דכ) ליטרין (ליטרות א[1]כ, ליטראות ד) והיה מצווח (צווח א) ואומר (ואמ׳ א[2]) פצעו מוחו (את מוחו כ) של אותו האיש (הרשע א[2], רשע א[1]) וראו (ודעו דח) במה נפרע אלוה של יהודים (אלוה.. נפרע ח, אלהיהם.. נפרע ד) מאותו האיש [מיד קראו לרופאים דח] ופצעו מוחו (את

וגידר (בבמ״ר וגירר) את הפרוכת ונטל ספר תורה (והוציאה) והציעה והביא שתי זונות ועבר עליהם שלף את חרבו וקצץ את הספר (ספר התורה) נעשה נס והתחיל הדם מבצבץ ממנו התחיל משתבח לומר שעצמו הרג וכו׳ כיון שהגיע לים התחיל (היה) הים הולך וסוער אמר אלהיהם של אלו וכו׳ עמד פרעה וטבעו בים לסיסרא וכו׳ הרי היבשה בינו לביני (יעלה ליבשה) וכו׳ א״ל הקב״ה רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע (רשע בן רשע) בריה קלה פחותה (פחותה קלה) שבבריותי אני משלח בך לבערך מן העולם נכנס יתוש בחוטמו וכת במיתה משונה למה נקרא שמו בריה שפלה שמכניס ואינו מוציא, ובגיטין שם עיקר הסיפור ג״כ בלה״ק וקרוב לסגנון המדרשים טיטוס הרשע שחירף וגידף וכו׳, וקצתו מתאים להנוסחא שבדפוסי המדרש ובאיזה כ״י ובוי״ר (עיי״ש מה עשה נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני[1]) והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה וכו׳ עמד עליו נחשול שבים וכו׳) וקצתו לנוסחת התנחומא (עיי״ש תפש זונה בידו ונכנס וכו׳ והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סייף וכו׳ ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא וכסבר הרג את עצמו וכו׳ אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו וכו׳ בא פרעה טבעו במים בא סיסרא וכו׳ יעלה ליבשה וכו׳ רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי וכו׳), ושם איתא בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים, ואח״כ בא שם המאמר בלאר״מ יומא חד הוה קא חליף אבבא דבי נפחא וכו׳ (ודוגמתו המאמר שנוסף בתנחומא עפ״י ד׳ מאנטובה ועי׳ בהערות ר״ש באבער הער׳ כ״ז) ובתר הכי גרסינן תניא א״ר פינחס וכו׳ במתניתא תנא כגוזל וכו׳ אמר אביי נקטינן פיו של נחשת וציפורניו של ברזל כי הוה קא מיית וכו׳, וממקורות שונים נסדרה כל הסוגיא שם (ועי׳ גם במאמר רמא״ש על אודות התלמוד אם יכול הוא להתרגם כל צרכו צד י׳), ולפנינו בכי״ל איתא כמו ששנוי בברייתא שם וכשמת פצעו את מוחו (וכן בתנחומא כ״י רומי כיון שמת פצעו וכו׳ ובכ״י אחר שם שלח בשביל כל הרופאים שבעולם להוציאו ולא יכלו וכו׳ ובמאמר שנוסף בתנחומא כיון שמת קרעו ראשו וכו׳), אבל לפי הנוסחא שבכי״א א׳ וב׳ וכי״כ היה מצווח ואומר פצעו את מוחו, ובכי״ת ובדפוסי׳ המדרש כאן ובוי״ר נוסף מיד קראו לרופאים ומשמע שבעודו חי הוציאוהו ועי׳ גם ביפ״ת, ומה שמסופר בנוסחא זו כיון שהגיע לרומי יצאו וכו׳ וקילסו אותו וכו׳ נכנס לבית המרחץ ל״ג גם בנוסחת התנחומא בפ׳ חקת וכן לא הוזכר בגיטין, ובאדר״נ נו״ב פ״ז כל הסיפור בהרחבת דברים ומעורבב מרוב הנוסחאות (ועי׳ נו״א פ״א), ולפני בעל פי׳ ב״ר היה הסיפור בנוסחא שבדפוסי המדרש ובוי״ר ובכ״י שציינתי, וכן הביא בערוך ע׳ נקט ב׳ בב״ר וכו׳ ובוי״ר וכו׳ כיון שהגיע לרומי יצאו לקראתו וקילסו אותו נקיטא ברברון והוא ל״י[2]) ופי׳ מנצח את הברברים, ובפי׳ ב״ר ג׳ נקיטא ברבריא בסגנון לאר״מ (וכסגנון זה איתא גם באיכ״ר מ״ב בפתיחה וזכור את בוראיך וכו׳ בשעה שירד נבוכדנצר וכו׳ והיו מקלסין לקראתו נקטה ברבריה וכו׳, ונשתבש בד״ו בוי״ר פכ״ב ובאיכ״ר ובמ׳ קהלת ובאדר״נ נו״ב שם ובכי״א ב׳ וכי״כ ונשמט בדפוסי המדרש כאן ועח״נ), ובערך פטר ה׳ ג״כ בציון ב״ר ווי״ר הכניסוהו למרחץ כיון שיצא מזגו לו פיילין פוטירין אחד כשהיה שותהו זימן לו הקב״ה יתוש באותו הכוס ונכנס בחוטמו וניקר במוחו ז׳ שנים (ואיני מכוון לפי הגירסאות שלפנינו בב״ר ובוי״ר פכ״ב ועי׳ גם במ׳ קהלת), ופי׳ פיילין (ועי׳ לעף אצל קרויס צד 444) או פיילא[3]) כאן מזרק יין ועי׳ מ״ח חלק מ״ב צד 105, וכן פוטירין[4]) גביע וכוס, והענין אחד בשני שמות ועי׳ במו״ע שם ועי׳ אספר ובמ״י לעיל צד 11, וכן תרג׳ ישעיה נ״א י״ז וכ״ב פיילי כסא, ובמ׳ קהלת הלשון משולש כוס פיילי פוטירין (ובוי״ר פכ״ב לפנינו הגי׳ מזגו לו כסא דחמרא), ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א הגי׳ כאן ג״כ פיילי (פיילא) פוטירין, ומנהגם היה לשתות כוס יין בצאתם מן המרחץ כמו שאיתא לקמן פנ״א מגת כוסם וכו׳ כפיילי פיטרין לאחר המרחץ, ובפי׳ ב״ר כי״ט שם כפיילי פטרין ובערוך כפיילין של פוטירי ועח״נ, ונראה שדרשו שם כפל הלשון מגת כוסם במלות מכופלות, וכ״ה בירוש׳ פסחים פ״י ל״ז ג׳ בדרש מגת כוסם מהו מנת כוסם ושם הגי׳ ר׳ אבון אמר דיפלי פוטירין כדיפלי פוטירין אחר המרחץ, ובכי״ל הגי׳ בפנ״א כד יפלה פוטירין ומוגה, ובכי״פ כדי פלא פוטירין וכוונו לגי׳ הירושלמי ועי״ע באדר״נ נו״ב שם ובח״נ, ובכ״ז אינו נ״ל להגיה דיפלופוטירין[5]) כלומר כוס כפול והיינו כוס גדול, והמלה זרה ופירושה זר, כמו שאינו מן הענין להגיה כן גם לקמן פפ״ח בגי׳ הדפוסים שר המשקים זבוב נמצא בתוך פיילי פוטירין שלו, ובכי״ל ובערוך הגי׳ שם בפוטירין שלו, ובערוך ע׳ גרגתני העתיק רק בציון בוי״ר נטל הפרוכת ועשאו כמין גרגתני ונטל כל כלי בית המקדש והניחם שם, וכן בערך שח ג׳ בציון בוי״ר נתנוהו בקערה וכמה דהדין שיח הדין שיח עד שעמד על עקרו ופרח (וגם בשני הערכים אלו הגי׳ משונות מגי׳ וי״ר שלפנינו פכ״ב), ובמדרש ד׳ שאלוניקי מוגה כאן ע״פ הערוך כל מה דהוה הדין שווח הוה הדין שווח עד שעמד וכו׳, ובאדר״נ נו״ב שם ג׳ כל מה דהוה שהה (שייח) הוות נפשיה ועדא פרח יתושא וכו׳, ומאמר זה האחרון צריך עוד פירוש לכל הגירסאות:

1 וגירר הפרכות וכו׳. וכ״ה וגירר בכי״א ב׳ ובד״ו כאן ובוי״ר פכ״ב ובבמ״ר ובאדר״נ נו״ב שם בכי״ה, ובילק׳ קהלת שם בדפ״ר וגרר ועי׳ תנחומא מ״ב אחרי שם, ונ״ל שהגי׳ וגירר עדיפא מהגי׳ וגידר, ופי׳ כמו גירר עצמות אביו

1) *γύργαθος*, Korb. 2) *νικητής βαρβάρων*. 3) *φιάλη*. 4) *ποτήριον*. 5) *διπλοποτήριον*.

ח ב) ויכל אלהים ביום השביעי וגו' אמר ר' חנינא משכני ר' ישמעאל בר' יוסי אצל פונדקי [אחד], אמר כאן התפלל אבה שלשבת בערב שבת, ר' ירמיה ור' אמי ר' יוחנן מקשי כאן נתפלל אבה שלשבת בערב שבת אתמהא, ולא הוה צריך מקשי דהא חמרייה הוו סלקין מן ערב לציפרין ואמרין כבר שבת ר' חנינא בן דוסא בעירו, ואין בעית מקשייה על הדה קושייא דאמר ר' חנינא משכני ר' ישמעאל בר' יוסי אצל פונדקי [אחד], אמר כאן נתפלל אבה שלאחר שבת בשבת, אמר ר' אסי אף על דא לא הוה צריך מקשי דהא ר' הוה יתיב דרש והוה אמר לאבדן אמוריה

1 ילקוט רמז ט"ז, ירוש' ברכות פ"ד ז' ג' תעניות פ"ד ס"ז ג', פסיקתא רבתי פכ"ג (קט"ז b'), ועי' ברכות כ"ז ב':

מורו אכ) ומצאו בו יתוש (ומצאו יתוש א' א[2] ומצאו בו כ, והוציאוהו דח) כגוזל של שני ליטרין (שתי ליטרות א[1]כ, שני ליטריות ח, שתי ליטריות ד) אמר ר' אלעזר בר' (בר דא) יוסי אנא חמיתיה ברומי תרתין ליטרין (תרתי ליטרי א[2], ת' ליטרא א[1]) מן הכא (מהכא ד) וגוזלא מן הכא (מהכא ד) ותקל חד לקביל (לקבל א) חד ונטלו אותו ונתנו אותו לתוך (בתוך ד) קערה אחת (הקערה א[1]) כל מה דהוה הדין שני הוה הדין שני (כל מאי דהוה דהדין שנין א[1]) פרח יתושא (יתושה ד) פרחה (ופרח א) נשמתיה (נפשיה ד) דטיטוס (רשיעא כ) הרשע דהאב (אמר . . הרשע ל' ח) | 1 חנינא] פאכ, ־נה ד | בר'] פכ, בר דא | אצל] אכ, בא ~ דפ | 2 *פונדקי דא[1]כ] פנדקי א[2], פונדק ש, פונדקית פ, פוקדוני ל | *אחד דאכש] ל' לפ | אמר] ש, וא' פ, ואמר לי דא | נתפלל א[2]כי | אבא | ור' אמי] ור' . . אמ' ל[0], ור' אחא אמרי ד, אמר אכ | 3 נתפלל] א[2]כרי, התפלל דפא[1] | אבא | הוה] פאכ, הוי י, ל' ד | חמריא דפא, ־ייא כר[1]י | הוו ל' פאכי | מן ערב] מע"ש א | 4 לצפרי א[1], לצפורי פא[2], לציפורין ד, ־רי י | 4 *ואמרין פכר[1]י] וא' ל, והוו אמרין ד | שבת] נתפלל פי, התפלל אכ | [0]חנינא] חנינה ד | בעיר פא[2] | ואי בעית דא[2], ואיבעית א[1]י, אי בעית ר[1], איבעי' פ | מקשייא ד, מקשי פכרי | על הדא קשיא דכ, על הדין קשי י, הדין (דין ר[1]) קשי ר, הא אקשי פ | 5 חנינה ד | בר ד | *פונדקי ל[0]א[1]כ] פונדק דא[2], פונדקית פ, פוקדני ל | *אחד דאכ] ל' לפ | ואמר כ, ואמר לי דפא | התפלל א[1]ר | אבא | אחר שבת] אחד (א' א[1]י) בשבת אר[2]י, מוצאי שבת פ | 6 יוסי' | אוף דין י | *לא—מקשי פאכר] דלא . . מקשי ל, לא הוי . . למקשייא ד, לא תקשי י | הוי י | ודרש דפ, ודריש אכרי | ואמר פאכי | לאבדן] כ, לאבא יודן דרי |

(פסחים נ"ו א' וש"נ) כלומר גירר את הפרוכת והציע לעבור עליה עבירה (ושבעל את הזונות על גבי המזבח נמצא רק בדפוסי המדרש כאן ובכי"ח וכי"כ ובוי"ר פכ"ב ובמ' קהלת), ובנוסחת התנחומא שהעתקתי משמע ג"כ שכך פי' וגירר (וגידד) את הפרוכת, והנס נעשה שמן ספר התורה שקצץ בחרבו התחיל הדם מבצבץ. אכן בגיטין שם איתא נטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס וכו', והוא כפי גי' הספרי וגידר את הפרוכת בסייף ועי' אדר"נ נו"ב, ובספרי שם לא הוזכר הנס שהיה הדם מבצבץ ויוצא, ובנוסחת הספרים שציינתי בח"נ ובמ' קהלת מפרש אית דאמ' מדם הקדשים כלומר שנתלחלח הדם בפרוכת ונגעה בו חרבו ונעשית מלאה דם ואית דא' מדם שעיר וכו' ועי' בפי' ב"ר (ובילק' קהלת ג' מדם קדש הקדשים, וגי' אחרת גם כאן לפנינו בוי"ר פכ"ב ועוד נוסף שם והציע ס"ת תחתיהן, ואינו מעיקר המדרש וי"ר), ולפי נוסחא זו והגי' שבספרי ובגיטין שם פירשו גידר כמו גזר ועי' ערוך הש' ע' גדר ד' ועמת"ל ע' גדר וע' גדד, אכן אינו מוכח כלל מדוגמאות שהביאו, ולפי גי' הערוך צ"ל גודדין בתמרים וכן שיגדוד שלש גדידות, ולקמן פמ"ט הגי' בכי"ל את גדוד האף והאף לא יגודדך, ובפסקא אחרי מות איתא רק וגידר (וגירר) את הפרוכת, ועי"ע מדרש תהלים שם יום שנכנס בן אחותו של טיטוס בבית וחרבו שלופה בידו והיה מוליך ומביא אותה עד שיצאת מלאה דם וכו', ולפנינו בכי"ל הגי' וגירר הפרכות, וצ"ל הפרוכת או שכוונו לשתי הפרוכות שהיו מבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים כדאיתא יומא פ"ה מ"א ועי' ביפ"ת ומ"כ, ומשקל ליטרין[1]) ידוע ועי' קרויס צד 313: 1 אמר ר' חנינא וכו'. מביא כאן מאמר זה אגב מאמר שלאחריו ר' שאליה לר"י בר' יוסי וכו' מהו ויכל וכו' או שבא לפרש ויכל וכו' בים השביעי זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קודש ובה נגמרה מלאכת עולם כדדריש ר' יודן לעיל סוף פ"ט וכן הקדימו להתפלל בה שלשבת בערב שבת ועי' ביפ"ת, ובפסי"ר שם נסדר מאמר זה דר' יודן לפני המאמר א"ר חנינא פעם אחת משכני וכו' בדרש ויום השביעי שבת לה' אלהיך, ושם הובאו המאמרים עד דרבי מפקד לאמוריה וכו' עד דיומא קיים ואח"כ ג' שם דבי ר' ינאי אומרים עלה על מיטתו וכו' כפי הסוגיא שבירושלמי: משכני. משך אותי, כלומר הוליכני: 2 פונדקי. בעל פונדק[2]), ופלא שמלה מורגלת כזו נשתבשה בכי"ל בשני המקומות, ובסמוך מוגה שם ביני שיטי לנכון, והוספתי מלת אחד וכ"ה בירוש' תעניות ובפסי"ר אצל פונדקי אחד ובירוש' ברכות אצל פונדוק אחד: התפלל. בירושלמי נתפלל וכ"ה בכי"ל בסמוך, והוא בנין נתפעל, ובפסי"ר ובירוש' ברכות ד' מגנצא הגי' התפלל ועח"נ: אבה. עי' לעיל צד 14: של שבת. בירוש' ובפסי"ר הגי' של לילי שבת: ר' ירמיה ור' אמי. בכי"ל נעדר כאן מלת אמרין ועי' במ"י לעיל צד 53, וכן סגנון הלשון בירוש' קידושין פ"ב ס"ב ד' ר' רדיפה ר' יונה ר' ירמיה שאל וכו', ור' יוחנן תמה איך אפשר שר' יוסי התפלל של שבת בערב שבת מבעוד יום, ומשני לא היה צריך להקשות דגם ר' חנינא בן דוסא עשה כן, וסגנון אחר בירוש' ברכות ובפסי"ר שם אמר ר' אמי (בפסי"ר ר' אחא ועח"נ) ר' יוחנן פליג ולא הוה צריך מפלגא על הדא (בפסי"ר ולא היה צריך למתפלגה ועי' ירוש' תעניות) שכן מוסיפין מחול על הקודש ועוד דסלקון חומרייא וכו', ובירוש' ד' מגנצא ובירוש' תעניות איתא ועוד דסלקין חמרייא ועח"נ: 3 חמרייה וכו'. מנהיגי החמורים היו עולים מערב לציפרין, וערב שם מקום כדאיתא שבת פט"ז מ"ז ופכ"ב מ"ג מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב, וכ"ה בירוש' שם מן ערב לציפורין, אבל בפסי"ר הגי' מערב שבת לציפורי, וכן גורס או מפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס מערב שבת ועח"נ: 4 כבר שבת. התפלל של לילי שבת ואע"פ שהיה מבעוד יום כשהלכו החמרים מן ערב ללכת לצפורין, וכ"ה בירוש' שם כבר שבת, ובפסי"ר הגי' כבר התפלל ועח"נ: ואין בעית וכו'. ואם תרצה להקשות על זה יש להקשות דאמר וכו', ובירוש' ברכות הגי' ווידה אמרה דא דאמר ר' חנינא וכו' כאן נתפלל אבא של מוצאי שבת בשבת, ובפסי"ר נשתבש והיו אמרה תדא וחסר שם דאמר ר"ח וכו' ואפילו אף וכו' ועי' מבה"י ט"ו א', ובד"א הגיה לנכון שם עפ"י הירושלמי, ובבבלי ברכות שינו כל אותו הסיפור ושם ג' א"ר זירא וכו' א"ר חנינא אמר רב (ועי' ד"ס) בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אתא עולא אמר וכו' ולא ר"י בר' יוסי הוה וכו' ולא של שבת בערב שבת אלא של מוצאי שבת בשבת וכו': 6 אף על דא וכו'. ואף על זאת לא היה צריך להקשות

[1]) λίτρα. [2]) πάνδοχος.

אכריז קמי ציבורא יצלון דהולא עד יומא קאים, ועוד ר' חייא בר בא הוה יתיב דרש אמר לאמוריה
אכריז קומי ציבורא יצלון דהולא עד יומא קאים: ר' שאליה לר' ישמעאל בר' יוסי אמר לו שמעתה מאביך ט
מהו ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא, אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן, אגבהה
מבעוד יום והורידה משתחשך, אמר ר' שמעון בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו
ולא שעותיו הוא מוסיף מחול לקודש, אבל הקב"ה שיודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט הסערה,
גניבה ורבנין גניבה אמר למלך שעשה לו חופה, סיידה וכיירה וציירה, ומה היה חופה חסירה, כלה
שתכנס לתוכה, כך מה היה העולם חסר שבת, רבנין אמ' למלך שעשה לו טבעת מה היתה חסירה
חותם, כך מה העולם חסר שבת: וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך [ויכל בששי וישבת
בשביעי]: תלמי המלך שאל הזקנים ברומי בכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, אמרו לו בו', אמר 8a
להם ומאותה השעה גיהנם ניסוקת לרשעים אתמהא, אילו לעולם מיהו דיינו:

מלאכתו אתמהא, לא כן אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון לא בעמל ולא ביגיע ברא

2 ילק' שם, ועי' פסיקתא רבתי פמ"ו (קס"ז ס') : 6 לעיל פ"ט לד 69 ולקמן פכ"ח : 8 עי' לעיל פ"ח לד 64 וש"נ : 11 ילק' שם, לעיל פ"ג לד 19 וש"נ :

1 *אכריז פאבי] אכריז דר, אמרין ל | קמי] ר[1], קומי דא[2], קמיה פר[2]י | ציבורא] ר[1], צבורא אבשי, דציבורא ד | דיומא קאים ר, דקאים יומא פ | ועוד—קאים] ועוד . . בר אבא . . ודריש והוה אמ' . . קמי . . קאים כ, ל' דפאי | 2 שייליה א, שאל פ | שמעת | 3 *השביעי דא[2]י] השביעי מלאכתו פ, וגו' ל | לו פ | שמכה י | על] אכ, ~ גבי דפי | סדן פ | אגבהה] פחא[1]י, הגביהה ד | 4 והדרא ש | לא—עתיו] א[2], לא רגעים ולא עתים פ, לא עתיו ולא רגעיו ד, עתיו ורגעיו ח | 5 שעות פ | על הקדש | שהוא יודע דאבי, יודע פ | רגעיו ועתותיו פ, עתיו ורגעיו חאר | ושעותיו ל' פר | כחוט] אפי' ~ אכ | השערה | 6 גניבא ורבנין א . . ורבנן ד, ל' פ | גניבה] כר, ־בא דא | למלך] א[2]י, משל ~ דפחא[1]כ | **שעשה] שהיה ל | *סיידה —וציירה א[2]כ] סיירה . . וציירה ל, וסיידה וכיירה (וכיורה י[1]) וציירה חי[1], סיירה וכיירה פא[1], וציירה וכיירה ד | מה אי | היה] י[1], היתה דאכ, ל' פ | החופה ח | 7 תכנס פ | לתוכה] לחופה כ | העולם היה י, העולם א[2]ר | רבנן ד, ורבנין פא[1], ־נן כ | אמרין פכ, ־רי דא[1] | למלך] פכ, משל ~ דחא | 8 חותם] ~ שלה ל[0]חאב | מה] א, ~ היה דפכ | *ויכל בששי וישבת (וישבות חאב) בשביעי פחאב] ויכל בשישי וישבת בשב ל[0], ויכל אלהים ביום הששי וישבות בשביעי ד, ל' לי | 9 הזקנים] את ~ | [0]את] ל' ד | בו'] בששה א[1], לששה פ, . . ימים דכ | 10 שעה | אתמהא] א[2]ב, ־הה א, ל' פד (וכן בסמוך) | אילו—דיינו] אלו לעולם הוא מי הוא דיים א[1], אלו לעולם מי הוה א[2], אוי לעולם מדיניו ד, אוי לו לעולם מי הוא דיינו כ, ל' פ | 11 מכל מלאכתו י | כן] כך פ | ר' יהודה בר' סימון] פכ, רבי סימון ד | ביגיע] י, ביגע ד, ביגיעה פאב |

דהא רבי היה יושב דורש והיה אומר להאמורא שלו שיכריז לפני הציבור שיתפללו תפלת חול של מוצאי שבת מבעוד יום · של שבת עד דיומא וכו' בין כך שיתפללו יחשיך היום ויהיה לילה. כן מפרש בפי' ב"ר כ"י וכתב שם והטעם מפורש בהלכות גדולות, ועי' בה"ג ד' ברלין צד 29 וצד 45 ובתוספות ורא"ש בסוגיא דברכות שם וטור א"ח סי' רצ"ג, ובירוש' ל"ג אמר ר' אסי, והגי' בברכות שם ואפילו אף עלה לא הוה צריך מיפלגה דרבי מיפקד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים, וכ"ה בפסי"ר לאבדן ועח"נ וערוך ע' אבדן ותוספות יבמות ק"ה ב', ויש לפקפק במ"ש במבה"י נ"ח ב' שכוונת התר' על הב"ר פ"י : 1 אכריז. כן הגהתי, וכ"ה גם בכי"ל בסמוך: ועוד ר' חייא וכו'. וכ"ה בירוש' ברכות ותעניות ר' חייא בר ווה (ר' חייא בר' בא) מפקד לאמוריה אכריזו קומי ציבורא (אכריז קומיהון) מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא (דיומא) קאים (קיים), ושני המאמרים אלו נשנו שם גם בראש הסוגיא ובסופה, ובפסי"ר ל"ג ליה כלל ועח"נ : 2 ר' שאליה וכו'. בפסי"ר פמ"ו איתא ואף בשאילות שנשאלים לפני רבינו הקדוש כתב כך כי ששת ימים וכו' ויכל אלהים ביום השביעי וגו' וכי מלאכה עשה הקב"ה בשבת חס ושלום אלא וינח ביום השביעי וכו' אלא מהו ויכל אתה מוצא כשברא הקב"ה את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום וכו' ועי' לקמן פי"א צד 96 ואגה"ת ח"ב צד 475 3 מהו ויכל וכו'. בכי"א א' וב' נוסף פירושו איפשר שהוא עושה בשביעי : בקורנס. פטיש[1]), וכן לשון המשנה שבת פי"ב מ"א המכה בקורנס על הסדן : אגבהה. בנין אפעל ועח"נ : 4 והורידה משתחשך. ומפרש ואזיל ארשב"י וכו' שהקב"ה יודע לצמצם את הרגעים כחוט השערה ונראה כאלו כלה ביום השביעי. וגניבה ורבנין דרשו שהעולם היה חסר עוד מנוחה באת שבת באת מנוחה וכלתה ונגמרה המלאכה ועי' בפירש"י עה"ת, ומשום שהכתוב לפי פשוטו קשה לפרשו שינו לתלמי המלך ויכל בששי: 5 הסערה. עי' לעיל צד 28 ובמ"י שם בד"ה מן הסערה: 6 שעשה לו וכו'. עח"נ ולעיל צד 69 ובמ"י שם, וכ"ה לקמן פכ"ח סיידה וכיירה וציירה : 8 ויכל בששי וכו'. כן הוספתי עפ"י שאר הכ"י וכ"ה בירוש' מגילה ובמס' ספר תורה ובמס' סופרים במקומות שציינתי לעיל פ"ח ויכל בששי וישבות בשביעי, ונראה שכן הגי' גם בגליון כי"ל (ושם מלת ושב כתובה בקצה הגליון ומקוטע') אבל במכילתא ובבבלי מגילה ובמדרשי התנחומא הגי' ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי, וכן איתי' השינוי לפנינו בתרגום היוני[2]), ובגוף הספר בכי"ל ובילקוט לא הובא הלשון ששינו וכן ל"ג בס' פוגיא צד 793 במאמר שהביא בשם ב"ר קטנה, וכן ליתא בכי"ל לקמן פמ"ח, ונמצא גם בכי"ל לעיל פ"ח ולקמן פל"ח, והשינויים נמנו עוד באדר"נ נו"ב פל"ז ושם נשמט השינוי בפסוק שלפנינו: 9 תלמי המלך וכו' ברומי. וכ"ה בכל כ"י, ואולי שגירא דלישנא עפ"י המאמר הקודם וצ"ל פילוסופוס אחד, וכן איתא לקמן פ"כ פילוסופוס אחד ביקש וכו' כיון שעלו הזקנים לרומי שאל (כ"ה בכי"ל ובכ"י אחרים) את רבן גמליאל וכו' ועי' שמו"ר פ"ל סי' ט' וע"ז נ"ד ב' ועי"ע בחי' רד"ל ובאגה"ת ח"א צד 84, והמין השואל התלוצץ ואמר שמא מאותה השעה גהינם נסוקת, וגר' שתשובת הזקנים היא אילו לעולם וכו' והגי' מקויימת גם עפ"י כי"א א' וב' וכי"כ וקשה לפרשה, וגי' הדפוסים גר' כעין הגהה : 11 מלאכתו. דורש מלאכתו שבסוף

[1]) *κορύνη*. [2]) *καὶ συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ . . καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κτλ.*

הקב"ה את עולמו ואת אמ' מכל מלאכתו אתמהא, אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעמל, ומה נברא בו, שאנן ונחת ושלוה והשקט, ר' לוי בשם ר' יוסי בר נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשים בהם היו מותחים והולכים, כיון שנחו ידי קוניהם ניתן להם ניחה וינח לעולמו ביום השביעי (שמות כ יא): אמר ר' אבא בשר ודם בשעה שעושה איסטאטיבה אינו נותן דונאטיבה, ובשעה שנותן דונאטיבה אינו עושה איסטאטיבה, אבל הקב"ה עשה איסטאטיבה ונותן דונטיבה וישבת ויברך:

פרשה יא

ב ג) ויברך אלהים ברכת יי' היא תעשיר (משלי י כב) זו השבת ויברך אלהים וגו', ולא יוסיף עצב עמה (שם שם) זה האבל היך מה דאת אמר כי נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג):

1 עי' תנחומא מ"ב בראשית סי' י"א: 5 תנחומא מ"ב וילך סי' כ"ג: || 7 ילקוט רמז ט"ז, ילק' משלי ר' תתקמ"ז, ילק' מכירי תהלים מ"ט סי' כ"ה, ירוש' ברכות פ"ב ה' ג' מ"ק פ"ג פ"ב ד': 8 עי' לקמן פכ"ז ופל"ג, תנחומא מ"ב ותנחומא שמיני סי' א':

1 אמר א[1], אמרת א[2]כ, אומר דפ | שמאבדין] פאבי, שהן מאבדים ד | 2 שנברא חאבי, שנברא כולו ד, כאלו נברא פ | בעמל] ~ וביגע ח, וביגיע דפא[2], ויגיע י, ויגיעה א'כ | וליתן—בעמל] ב, וליתן .. שהן מקיימין .. שנברא כולו בעמל ויגיעה ד, וליתן .. שנברא בעמל וביגע ח, ליתן .. שמקיימין .. כאלו נברא בעמל וביגיעה פ, ל' א י | בו] פאבי, ~ בשבת ח, לאחר ששבת ד | שלאנן ח | 3 ונחת] ובטח אברי | בר נהוראי] א[1]ב, ב"ר .. ד, ל' פ | 4 נמתחין י | קוניהם] פי, ~ מהן דאב | ניתן] מיד ~ א[1] | ניחה] ב, נייחה ד[1]ח, ניחא פ, נוחה א, נחה ד, חניה י[1] | וינח] דכת' ~ פ | 5 אבא] אחא פא | שהוא עושה | *איסטאטיבה ר[3]] אי אסטאטיבה ל, אסטאטיבה ד (בכל המאמר), אסטאטיבא כ (בכל המאמר), איסטאטיבא פ (בכל המאמר), אישטאטיבה ד[1], איצטאטיבא א[1]ר[2], איסטטיבא א[2]ר[1] | דונאטיבה] חר[2], דונטיבא דכר[1], דונא טיבא פ (בכל המאמר), דונא טבא ד[1] .. טובה א[1] (בכל המאמר) | ובשעה—איסט' ל' א[2]י | *שנותן] שניתן ל, שהוא נותן דפא[1] | דונאטיבה] ח, דונטיבא דכ (וכן בסמוך), דונה טיבא ד[1] (וכן בסמוך) | 6 איסטאטיבה] ח (וכן בסמוך) | עושה פאב, נתן ר | איסטאטיבא ר[2], איסטטיבא ר[1], אסטטיבא ע | ונותן] אב, ונתן דפער | דונאטיבה ח, דונטיבא ללגיונות ע | וישבות דא, שכך כת' .. ב || 7 ויברך אלהים] ~ את יום השביעי פאי | ברכת] י, כתיב ~ דפאבמ | תעשיר] פי, ~ ולא יוסיף עצב עמה ברכת יי' היא תעשיר דא'ב | זו שבת פ, זה יום השבת י, זה שבת י (משלי) | וגו'] את יום השביעי דא[1]י (שם) | *היך ד] הך ל | 8 כי] י, ל' דאב |

הפסוק וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ומשמע כביכול שהיתה יגיעה לפניו ושבת מכל עמלו, ומביא מאמר ר"ב בשם ריב"ס לא בעמל וכו' ופריך ואת אמ' מכל מלאכתו, וכן לקמן ריש פי"ב בפתיחה ואת כל אלה וכו' ר"ב בשם ריב"ס לא בעמל וכו' ואת אמ' ואת כל אלה ידי עשתה אתמהא, והמאמר מובא בס' הפרדס סי' ד' וז"ל שם בב"ר מצינו כתיב כי בו שבת מכל מלאכתו אתמהא לא כן א"ר ברכיה בשם ר' [יהודה] בר' סימון לא בעמל ולא ביגיעה ואת אמרת מכל מלאכתו אלא להפרע וכו' שמאבדין את העולם שנברא בעמל וביגיעה ומה נברא בו שאנן ובטח ושלוה והשקט, וכתב שם ולכך אומר לשון זה במנחה בשבת בתפלה מנוחת שלום השקט ובטח וכמדומה שאף הדורש של ב"ר כשהוציא זה הלשון סמך על המקרא דכתיב וישב עמי בנוה שלום וכו'. ועי' במח"ו צד 109 ובשבלי הלקט סי' קכ"ו ובתניא סי' כ', ובכולם ל"ג וליתן שכר טוב לצדיקים וכו' ועח"נ: 1 אלא להפרע וכו'. כלשון המשנה אבות ריש פ"ה אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין וכו', ובתנחומא מ"ב שם אמר ריש לקיש כביכול דבר היה מפי הקב"ה בדבר ה' שמים נעשו וכתיב בו ברא אלא ליפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בדבר ה' וכו' א"ר אחא דיבר הקב"ה לשמים שיבראו והיו נמתחין והולכין וכו' ועי' לעיל צד 37: 2 ומה נברא בו. בשבת לאחר ששבת ובכי"ח ובדפוסים נוסף פירושו ועי' בפי' ב"ר, וכן בשבלי הלקט ובתניא שם ומה נברא בו פי' בשבת, וביפ"ת מפרש שדורש וישבות שעשה שביתה ר"ל שברא אחר כל מלאכתו שאנן ונחת ור' לוי בשם ר"י דורש וישבות וישבית שהשבית והניח לעולם וכן דורש וינח ביום השביעי בהוראת פועל יוצא הניח לעולמו ועי' במ"ג ח"א פס"ז ובאגה"א ח"ג צד 598 ולעיל צד 23 וצד 59, ובמכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ז דרשו וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה וכו' אלא כביכול הכתיב על עצמו וכו' אדם שנאמר בו וכו' על אחת כמה וכמה, ועי' בפסי"ר פכ"ג קי"ז א': 5 א"ר אבא וכו'. בשבלי הלקט שם בפי' מנוחה שלמה מובא בשם ב"ר מלך בו"ד כשהוא נותן אשטטיבא אינו נותן דונטיבא וכשהוא נותן וכו' אינו נותן וכו' אבל הקב"ה כשהוא נותן וכו' הוא נותן וכו' הה"ד ויברך ויקדש ועי' בתניא שם, ובתנחומא מ"ב שם א"ר אחא מלך בו"ד כשהוא נותן דונאטיבא אינו נותן איסטאטיבא וכו' אבל הקב"ה נותן וכו' ונותן וכו' נתן שבת ונתן לחם משנה וכו' ועח"נ, ובענין המשל עי' ציעגלער קעניגס-גלייכניססע צד 65: איסטאטיבה. מקום מעמד ומנוחה[1]) לחילות בזמן שהם שוקטים ממלחמה ועי' מו"ע ע' אסטטיבא, ובנמשל פי' איסט' מנוחה, ובכי"ל כתוב כאן אי אסטאטיבה בשתי שורות, ובסמוך ב' פעמים איסטאטיבה: דונאטיבה. מתנות[2]) שמחלק המלך או שר הצבא לחילות בצאתם למלחמה, ובפי' ב"ר כ"י מפרש מתנה טובה, וכפי פי' זה הפרידו המלה הזרה לשתי מלות ועח"נ, ודוגמאות למאמר עי' בערוך ע' דנטיב:

פרשה יא. בכי"א א' וב' פרשה י': 7 זו השבת. בירוש' שם זו ברכת שבת: 8 זה האבל. בירוש' שם זו אבילות, ושם שאין אבל בשבת ועי' בבלי מ"ק כ"ג ב', וכן דרשו לקמן סוף פכ"ז ובמדרשי תנחומא שם ויתעצב אל

[1]) stativa, Standlager. [2]) donativa.

ויברך אלהים וגו׳ ר׳ ישמעאל אומר בירכו במן וקידשו במן, בירכו במן שכל ימות השבת היה יורד עומר אחד ובערב שבת שני עמרים, וקידשו במן שלא היה יורד בשבת כל עיקר, ר׳ נתן אומר בירכו במן וקידשו בברכה, ר׳ יצחק [אמר] בירכו במן וקידשו במקושש: בירכו בעטיפה, רב הונא אמר צריך להחליף, ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן (אמר) צריך לערב, אבין בר חסדי אמר צריך לשלשל, ר׳ ירמיה ור׳ זעירה הוון מהלכין כחדא ואיסתלקת גולתיה דר׳ ירמיה ושילשלה ר׳ זעירה, הדא אמ׳ צריך לשלשל: ר׳ ליעזר אומר בירכו בנר ובי היה המעשה, פעם אחת הדלקתי את הנר

1 ילקוט רמז ס״ז, ילק׳ מכירי שם, מכילתא יתרו מס׳ דבחדש פ״ז, פסיקתא רבתי פכ״ג (קי״ז ב׳): 3 עי׳ ירוש׳ פאה פ״ח כ״א ב׳, שבת קי״ג א׳ קי״ט א׳, פסיקתא רבתי שם (קי״ז ב׳), מדרש רות ורבה פ׳ (ג׳ ג׳), תנחומא בראשית סי׳ ב׳:

1 ויברך—וגו׳] ויברך . . את יום השביעי וגומ׳ ד׳, ויקדש איתו אכמ | בירכו — וקידשו במן ל׳ פי | השבת] השבוע א²כי, השנה פא¹ | 2 היה יורד] יורד א, ל׳ י | °אחד] ל׳ ד | ובערב שבת] ובשבת א¹ | שני] ורד ~ א, היה יורד ~ כ | עמרים] א¹, עומרים דא²כי | וקידשו] ויקדש אותו קדשו פ | היה יורד] פא²כ, ירד דא¹י | בשבת] בו י, ל׳ דפאב (שבשבת עצמו לא היה יורד מ) | 3 וקידשו בברכה — במן ל׳ אכמ | *אמר דפ] ל׳ ל | ברכו בעטיפה פ, וברכו (ובירכו ד) . . דאכמ | ר׳ הונא פ, רב כהנא אכימ | 4 להחליף] להעטיף א¹ | ר׳—יוחנן] ר׳ חמא בשם ר׳ חנינא ך | אבא י | חסדאי דא¹כימ, רב חסדי א² | 5 זירא כ | הוו פאכמ | ואיסתלקא מ | *גולתיה דא׳כרמ] גילתיה ל, גולתא פ, עלתיה א² | 6 אמרה דכמ | אליעזר חי, אלעזר דפאכמ | ובי (בי פ) היה מעשה פחי, כהדא מעשה אכמ | נר בלילי (בערב י) שבת כי, בלילי שבת את הנר פ |

לבו (בראשית ו׳ ו׳) לענין אבלות, וגם בילקוט בשני המקומות ובילק׳ מכירי ולקמן בכי״ל שם ובתנחומא שם כי נעצב, ובמקרא כתוב נעצב המלך וכו׳, ואולי נשתבש מלה״כ ש״א כ׳ ל״ד כי נעצב אל דוד, ובירוש׳ מובא לנכון בשני המקומות נעצב המלך וכו׳: 1 ויברך אלהים וגו׳. כל הפרשה מכאן עד סופה נכללה בפסי״ר פכ״ג וכל הדרשות והסיפורים הובאו שם בדרש הפסוק על כן ברך ה׳ את יום השבת ויקדשהו, ועל השינויים בסגנון המאמרים וסידורם העיר גם רמא״ש בהערותיו המאירות עינים, אכן לא נהיר לי מ״ש בהערה צ״א שעיקר אלו המאמרים בפסי״ר ומשם הועתקו אל הב״ר: ר׳ ישמעאל אומר וכו׳. במכילתא שם גרסינן על כן ברך וכו׳ ויקדשהו ברכו במן וקדשו במן דברי ר׳ ישמעאל ר׳ עקיבא אומר ברכו במן וקדשו בברכה ר׳ יצחק אומר ברכו במן וקדשו במקושש ר׳ שמעון בן יוחאי אומר ברכו במן וקידשו במאורות ר׳ שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום ר׳ שמעון ברכו במן וקדשו באור פניו של אדם הראשון ע״כ, ועפ״י כל הדעות שם ברכו במן ופליגי בקדשו, ולפנינו בב״ר עיקר הדרשות לפי גי׳ כי״ל המדויקת על ויברך אלהים ולכן גריס כאן ברכו באור פניו וכו׳ ברכו במאורות וכו׳ ומוסיף על המכילתא בירכו בעטיפה וכו׳ בירכו בנר וכו׳ וכו׳ ובהמשך הפרשה בירכו ביציאה וכו׳ ברכו במטעמים וכו׳, ועוד ניתוספו מאמרים לפרש ענין הברכה במן ובמאור פנים ובמאורות, ובפסי״ר כל הסוגיא בשינויים רבים בסגנון הב״ר: 2 שני עמרים. כל״מ ואספתי בעמרים (רות ב׳ ז׳) ובהגי׳ עומרים הוי״ו במקום קמץ חטף ועי׳ לעיל צד 33 במ״י ד״ה דוכים, ובפסי״ר שם תני דבי ר׳ ישמעאל ברכו במן וכו׳ שבכל יום עומר אחד ובשבת שני עומרים וקדשו במן לא הבאיש ורמה לא הייתה בו, ובז״א הגיה שם ובערב שבת, ורמא״ש מפרש גי׳ פסי״ר עפ״י המאמר במכילתא מס׳ ד׳ דבשלח פ״ב והיה משנה וכו׳ בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עמרים ועיי״ש ובח״נ: 3 וקידשו בברכה. בפסי״ר שם תני רבי בשם ר׳ נתן קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ובמכילתא יתרו הגי׳ ר׳ עקיבא אומר וכו׳, ושם בדרש לקדשו לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין וכו׳, ומאמר ר׳ יצחק בירכו וכו׳ וקדשו במקושש שנמצא ג״כ במכילתא ליתא בפסי״ר, ובמנוה״מ סי׳ קנ״ט הובא בשם ב״ר ר׳ נתן אומר ברכו במן וקדשו במקושש, והוא כגי׳ כי״א א׳ וב׳ וכי״כ וילק׳ מכירי, וכן שם הגי׳ ויברך וכו׳ ויקדש אותו וכו׳ שכל ימות השבוע יורד וכו׳, ובכל המאמר הגי׳ במנוה״מ מסכימות עם גי׳ ספרים אלו ועי׳ במ״י לעיל צד 43: במקושש. שלפי שהיה מקושש עצים ביום השבת היה נסקל, פי׳ ב״ר: ברכו בעטיפה. כ״ה לנכון בכי״ל וכי״פ בלי וי״ו החיבור וכן בסמוך ברכו באור פניו וכו׳ ברכו במאורות וכו׳ בירכו ביציאה וכו׳ ברכו במטעמים וכו׳, וכולן גריס להו לפנינו סתמא, ובירכו בעטיפה הוא דרש בפ״ע ואינו נמשך להמאמר שלפניו ועי׳ גם ביפ״ת, ובילקוט קטע וסירס המאמרים והעתיק ברכו בעטיפה וקדשו במקושש, ובפסי״ר הגי׳ ורבי אומר קדשו בעטיפה אמר ר׳ חנינא צריך להתעטף, ול״ג שם רב הונא אמר וכו׳, ובירוש׳ פאה שם איתא א״ר חנינא צריך אדם שיהיו לו שני עטופין אחד לחול ואחד לשבת וכו׳ אמר לון אעפ״כ צריכין אתם לשנות וכו׳ ועי׳ פסי״ר שם בדרש לקדשו במה את וכו׳ ובמדרש רות שם, ובבבלי שבת קי״ט א׳ ר׳ חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא וכו׳, ושם קי״ג א׳ אמר רב הונא אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף ישלשל בבגדיו ועי׳ בתנחומא שם ובשאילתות ריש פ׳ בראשית, ובמנוה״מ הובא רב כהנא אמר צריך להחליף ועח״נ: 4 ר׳ חייא וכו׳. במנוה״מ הובא בשם ר׳ יונתן והוחלף עם ר׳ יוחנן ועי׳ לעיל צד 35 וצד 44, ובפסי״ר הגי׳ ר׳ אבהו אמר: צריך לערב. מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט די לו שיערב לו בגד אחד או שנים עם אותם של חול: אבין וכו׳. וכ״ה בפסי״ר אבין בר חסדיי ועי׳ אגה״א ח״ג צד 538: צריך לשלש. מפרש בפי׳ ב״ר אם אין לו כלי נאה להחליף ישלשל חלוקו מכמות שהיה נוהג בחול ודיו לפי שנראה עכשיו שאינו עסוק במלאכה והיכירא היא מחול לשבת ועי׳ פירש״י בשבת שם: 5 הוון מהלכין וכו׳. היו הולכים ביחד ונסתלקה טליתו של ר״י, והגהתי גולתיה ועי׳ עמת״ל ח״א צד 311, ובמנוה״מ הובא גולתיה עיליתי ועח״נ, ובי״ל שפי׳ טליתו העליונה, ובל״מ שופטים א׳ ט״ו גלת עלית, ות״י מ״ב כ״ג י״ב עילית וכן יש לפרש לעיל צד 13 בונה העלית: 6 בירכו בנר. במח״ו צד 143 מובא פי׳ המאמר שאין נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול, ובשבלי הלקט סי׳ נ״ט הועתק ר׳ אלעזר אומר ברכו וכו׳ ובי היה מעשה וכו׳ בליל שבת וכו׳ וכ״ה בתניא סי׳ י״ב, ובמנוה״מ שם ר׳ אלעזר אמר ברכו בנר כהדא מעשה פעם וכו׳ הנר בליל שבת וכו׳ ומצאתי דלוק וכו׳ ועח״נ, ובפסי״ר שם הגי׳ בנו של ר׳ ירמיה אמר קדשו בנר ובי וכו׳ הדלקתי את הנר בלילי שבת והיה דולק עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת מצאתי אותו מלא שמן ולא חסר כלום, ורמא״ש הגיה שם ר׳ אלעזר בנו של ר׳ ירמיה וכו׳, ובמח״ו הועתק מפסי״ר (כן נ״ל, והציון נשמט שם) ויקדש אותו במה קידשו תני בשם ר׳ נתן וכו׳ מיכן אמרו וכו׳ ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסף או׳ קדשו בנר ובי וכו׳ והיה דולק והולך עד מוצאי שבת וכו׳ מלא שמן ולא חסר וכו׳:

בלילי שבת ובאתי במוצאי שבת ומצאתיו דולק ולא חסר כלום: ברכו באור פניו שלאדם, **לא דומה** אור פניו שלאדם כל ימות השבת כשבת: ברכו במאורות, ר' שמעון בר יהודה אף על פי שנתקלקלו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת, אתייה כרבנין ולא אתייה כר' אסי דאמר אדם הראשון לא לן בכבודו, מה טעם אדם ביקר בל ילין (תהלים מט יג), רבנין אמ' לן בכבודו מוצאי שבת נטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן ההיד משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ). [כיון ששקעה חמה בלילי שבת ביקש הקב״ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת ההיד ויברך אלהים את יום השביעי וגו' במה בירכו באורה], כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה האורה משמשת התחילו הכל מקלסין ה״ה תחת כל השמים ישריהו (איוב לז ג) מפני מה ואורו על כנפות הארץ (שם שם).

1 תנחומא מ״ב ברכ̇ות סי' כ״ח: 2 לקמן פי״ב, ילק' תהלים ר' תתכ״ח: 3 עי' לקמן פכ״א, סנהדרין ל״ח ב', אדר״נ פ״א (נ' ב'), פדר״א פי״ט: 5 לקמן סוף פפ״ב: 7 ילק' תהלים ר' תתנ״ח, ילק' מכירי תהלים קל״ט סי' כ':

1 ובאתי—דולק] אכ, ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דולק ד ובמוצאי שבת מצאתי אותו דולק י, במוצאי.. באתי ומצאתיו כשהו דולק מ, והיה דולק עד מוצאי שבת פ | אדם] חאבים, ~ הראשון כ, קדשו באור פניו של אדם ד (ברכו באור פנים פ) | ולא י, אינו פ | 2 השבת] השבוע א[1] | כשבת] כמו (כמות י) שהוא בשבת פי, כמו שהוא דומה בשבת דחאמ | ר' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון י (תהלים), ר'.. בר' (בר א[2], בן א'כ) איש כפר עכו (עכו״ם כ) אומר משם (אמ' משום אכ) ר' שמעון דאכ, ר' שמ' (ישמעאל מ) משום ר' יהודה איש כפר עכו אמר פמ | שנתקלקלו] חארי (שם) מ, שנתקלקלו דפכי | 3 מאורות י (שם) | בערב י | °לא] אבל ~ ד | עד | אלא ~ פ | אתייה] חכ, אתיא דפא[2]מ (וכן בסמוך) | כדרבנן ד | °כר'] כדר' ד | אסי] פח אמי דאכי (שם) מ, דאמר] פחא[1], ~ ר' אמי דא[2]כי (שם) מ | 4 בכבודו] י (שם), כבודו עמו דפחא[2]כמ | מה טעם] דכת' פ | שנאמר י (שם) מ | אדם] פאכי (שם) מ] ואדם ד | בכבודו] כבודו עמו | מוצאי] פ, ומוצאי ד, ולמוצאי אכי (שם) מ | 5 נוטל ח, ניטל דפאי (שם) | זיוו ממנו] פחאי (שם), .. הימנו מ, ממנו זיוו ד | ונטרד מ | *ותשלחהו דאכי (שם)] וישלחהו ל | *כיון—באורה ל' לח | *חמה פכי (שם) מ] החמה דא[2] | *בלילי דכי (שם)] בליל פמ | 6 *את — וגו'] וגו' פ, את יום השביעי אי (שם), את... ויקדש אותו ד | 7 *במה אמ] ל' פד | חמה] פאמ, החמה דחי (תהלים) | בליל מ | שבת] חאמ, השבת ד | המתינה] פא, התחילה דמ | משמשת] חאמ, ממשמשת פ, והיתה משמשת ד | הכל ל' ח | מקלסין] ~ להקב״ה אכי (שם) מ, אותו ח | הה״ד דפא | 8 ישרהו | הארץ] פחאכי (שם) מ, ~ אמר ר' יהודה ב״ר סימון אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום הראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שהסתכל הקדוש ברוך הוא באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שמעשיהן

1 ברכו באור פניו וכו'. לשון המכילתא במאמר זה ושלאחריו העתקתי לעיל, והמדרש חולק על המכילתא גם במה שמפרש לא דומה וכו' ושם איתא במאור פניו של אדם הראשון, ובפסי״ר הורכבו שני המאמרים למאמר אחד וז״ל שם ר' שמעון בן יהודה איש כפר ענים אמר משום ר' שמעון קדשו במאורות וברכו במאור פניו של אדם ואשתו, ומפרש ליה ג״כ על אדה״ר מלמד שלא ניטל זיו אדם ממנו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת שינה וכו' משנה פניו ותשלחהו ואתייא כרבנן וכו', וכן בתנחומא מ״ב שם אמר ר״ש בן יהודה איש כפר עכו משום ר' שמעון בן יוחי לא נשתנה זיו פניו של אדם הראשון ולא לקו המאורות עד שיצא השבת וכו', ועפ״י סגנון הפסי״ר הועתק המאמר במדרש הגדול עמוד 68 (והשמיט שם אריב״ס אותו אורה וכו'), ובמנוה״מ שם ג' במאמר שלפנינו ברכו באור פניו של אדם לא דומה וכו' כל ימות השבוע כמו שהוא דומה בשבת ועח״נ, ול״ג שם קדשו באור וכו' שנוסף בדפוסים כנר' עפ״י המכילתא. וגם בגליון מדרש אב״א ציין במ״ס אין זה: 2 ברכו במאורות. כדמפרש ואזיל ר״ש בר יהודה אעפ״י שנתקלקלו וכו', ולבאר ענין המאורות הביא המאמרים כיון ששקעה חמה בלילי שבת (בפסי״ר הגי' וכיון שחטא אדה״ר וכ״ה לקמן פי״ב בגי' הדפוסים) ביקש הקב״ה וכו' וחלק כבוד לשבת וכו' כיון וכו' המתינה האורה וכו' ר' לוי בשם בר נזירה ל״ו שעות וכו', ולקמן פי״ב חושב מאורות בין ו' דברים שנטלו מאדה״ר ומביא שם כל הסוגיא, ועי' הדרשות בענין גניזת האור לעיל צד 21 ובמ״י שם: ר' שמעון בר יהודה. וכ״ה בכי״ל לקמן פי״ב (ומלת אמר נעדרת ועי' במ״י לעיל צד 53) וכן נקרא פעמים הרבה במשנה ותוספתא ובמדרשי התנאים בלי שם מקומו, ונכונה הגי' בתנחומא מ״ב שם כ״י רומי ובמ' הגדול שם איש כפר א י כ ו ס ועי' אגה״ת ח״א צד 98 וח״ב צד 392: נתקלקלו. לקמן פי״ב הגי' שנתקללו ועח״נ ומ״כ ולעיל צד 38, ובפסי״ר ל״ג אעפ״י שנתקלקלו המאורות וכו': 3 כר' אסי. וכ״ה בכי״ל פי״ב, ובגי' הדפוסים שם כר' י ו ס י וכ״ה בפסי״ר, ושניהם שם אחד ועי' מבה״י ק' ע״א: 4 בכבודו. וכ״ה בפסי״ר ועח״נ ולקמן פי״ב: אדם. וכ״ה עוד בארבעה כ״י ובילק' וילק' מכירי ובפסי״ר ומה ג ולקמן פי״ב ובסנהדרין ובאדר״נ שם, ובמקרא כתוב ו א ד ם, ואולי נשתבש עפ״י פסוק כ״א תהלים שם אדם ביקר ולא יבין: לן בכבודו. וכבודו היינו מאורות, וכן צריך לפרש לפי שיטת המדרש נטל ז י ו ו ממנו שנגנזה האורה ועי' במ״י לקמן פי״ב, אבל לפי גי' הפסי״ר שהבאתי זיוו הוא מאור פניו, ובמאמר זה הגי' שם במוצאי שבת ניטל כ ב ו ד ו ממנו וטרדו וכו' שנ' ויגרש את האדם, ואח״כ באו שם המאמרים אריב״ס אותו אורה וכו' ר״ל בשם בר נזירה וכו' וכיון שחטא וכו כיון ששקעה החמה בלילי שב וכו' כיון ששקעה וכו' במוצאי שבת וכו', וכן נסדרו המאמרים לקמן פי״ב בדפוסי' וגם נוסף שם הפסוק ויגרש וכו', וכאן איתא בדפוסים אריב״ס אור שברא וכו' בסוף המאמר כיון ששקעה וכו' מפני מה ואורו על כנפות הארץ, וזה הוספה עפ״י סגנון הפסי״ר, וליתא בכי״ל ובכ״י אחרים כאן ובפי״ב ולא הובא בילקוט, וגם בדפוסי' ליתא לקמן פפ״ב בתוך שאר מאמרי הסוגיא, ובירושלמי שהבאתי בסמוך אי' רק והיה אדם הראשון מביט בו מסוף העולם ועד סופו, ולפנינו נמצא המאמר לקמן פמ״א (פמ״ב) בדרש ויהי אור וכו' שלא זכה העולם להשתמש באותו האור אמר ר' יודה אותה האורה וכו' ועי' שמו״ר פל״ה וי״ר פי״א במד״ר פי״ג סי' ה' מדרש רות פתיחתא סי' ז' מדרש אסתר (פתיח' סי' י״א) תנחומא שמיני סי' ט' חגיגה י״ב א': 5 כיון ששקעה וכו'. השלמתי מאמר זה עפ״י גי' הדפוסים וכי״פ וכי א א' וב' וכי״כ וילקוט וילק מכירי שם וכמו שהוא בכי״ל לקמן פי״ב ופפ״ב, אכן מדמסיים הה״ד ויברך וכו' במה בירכו וכו' משמע קצת שאין כאן מקומו העיקרי, וגם בכי״ח הועתק המאמר רק בפי״ב ופפ״ב וכאן ל״ג ליה: 7 המתינה. וכ״ה בפסי״ר: 8 ישריהו. דורש ישרהו

ר' לוי בשם בר נזירה ל"ו שעות שימשה אותה האורה י"ב שלערב שבת וי"ב שללילי שבת וי"ב שלשבת, כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא, נתיירא אדם הראשון אך חשך ישופני (תהלים קלט יא) אתמהא, תאמר אותו [שכת' בו] הוא ישופך
8b ראש וגו' (בראשית ג טו) בא להזדווג לי אתמהא, מה עשה לו הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור ובירך עליה ה"ה ולילה אור בעדני (תהלים שם שם) ולילה אור בעדני, כדשמואל דאמר שמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתו,

1 ירוש' ברכות פ"ח י"ב ב', מדרש תהלים ל"ב סי' ד', פסיקתא רבתי פמ"ו: 2 עי' ע"ז ח' א', אדר"נ שם (ד' א'), פדר"א פ"כ: 4 עי' פסחים נ"ד א': 6 עי' פסחים נ"ג ב':

מקולקלין עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבא ומנין שגנזה שנאמר וימנע מרשעים אורם וזרוע רשעים תשבר ומנין שהתקינה לצדיקים לעתיד לבא שנא' ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ד | 1 בר] בן פ, ר' דאכ (שם) מ | נזירא דפ, טירא כ | ל"ו] א[1]ים, שלשים וששׁ פחא[2]כ, לו' ד[1], לששה ד | אותה ל' פמ | אורה אכי | י"ב] ד[1]פא[1]י, שתים עשרה א[2]כ | וי"ב] ד[1]פי, ושתים עשרה א[2]כ (וכן בסמוך) | ליל פ | 2 חמה פאכמ | משמש אי (שם) | נתייראן מ, ונתיירא פ, ונתירא דתא | 3 אך] הה"ד אך מ, הה"ד ואומר אך אכי (שם), שנאמר ואומר אך ד (שמא עכשו יבא אותו שנ' הוא ישופך ראש כד"א אך חשך ישופני בשבילי בא החשך הזה פ) | ישופני] ד[1]אכי (שם), ~ ולילה אור בעדני ד (ועמ"כ) | אתמהא] אתמ' כ, ל' דאכי (שם) | תאמר] אכי (שם) אמר מ, ל' ד | *שכת' בו] שכתוב בו דאכי (שם), ל' ל | **הוא] ל' ל | 4 וגו'] ואתה תשופנו עקב ד, ל' אכי (שם) מ | ליזדווג א[2] | לי] עמי א[1] | אתמהא ל' | עשה לו] פכ, עשה דאימ | 5 בזה א[2]כימ | ויצאת האור] פ, ויצאה . . י, ויצא מהן (מהם מ) אור דמ, ויצא . . האור ע, ויצא האור מביניהן א, . . . מביניהם י (שם) | הה"ד | ולילה אור בעדני ל' | 6 כדשמואל] פ. אתיא כדשמואל מ, כשמואל י (שם), מה בירך עליה מאורי האש אתייא כשמואל ד | הנר] פחאכעים, האור דע | שהוא פחאכימ | ברייתו] חאכעי, ־יתה דע, ברייתו (־תה מ) ונשתלח

לשון שירה. ובדפוסים הושלם הפסוק ישרהו ואורו על כנפות הארץ וכן במאמר ריב"ס וימנע מרשעים אורם וזרוע וכו' וזה ליתא בדפ"ר וכן ליתא לקמן פי"ב בדפוסים: 1 ר' לוי בשם בר נזירה. בירושלמי שם כל הסוגיא עד אף במוצאי יום הכיפורים :כו' שכבר שבת האור כל אותו היום, ושם שנויה בהלכה ו' בפלוגתא דב"ש וב"ה בברכת הנר, וקאמר שם האש אינו מתחדש וכו' האש והכלאים אעפ"י שלא נבראו מששת ימי בראשית וכו' הכלאים ובני צבעון וכו' האש ר' לוי בשם ר' בזירה (וצ"ל בר נזירה, ובד' מגנצא אי' ר' נזירא) שלשים ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון שתים עשרה וכו' ושתים עשרה בשבת והיה אדם הראשון וכו' כיון שלא פסקה האורה התחיל כל העולם כולו משורר שנ' תחת וכו' למי שאורו על כנפות הארץ כיון שיצת שבת התחיל משמש החושך ובא וכו, ולקמן פפ"ב הובאה הסוגיא בדרש הפ' ואלה בני צבעון וכו' וג' שם תני האש והכלאים וכו' האש ר' לוי וכו' ל"ו שעות וכו' כיון ששקעה וכו' כיון ששקעה וכו', וכאן סירס המאמרים לפרש הענין שנתקלקלו המאורות ושבירכו באורה ועי' בפסי"ר שם פכ"ג הערה נ"ב, ובמ' תהלים שם אי' א"ר לוי בשם ר' זימרא ליום השבת ליום שלא שימשה עמו אפילה וכו' א"ר לוי בשם ר' נזירא שלשים ושש וכו' וצ"ל בשני המאמרים בשם בר נזירא, ובירוש' מ"ק פ"ג ג' נשתבש בר טירא ועח"נ ואגה"א ח"ב צד 338: ל"ו שעות. בדפ"ר אי' לו' שעות ר"ל ל"ו, ומדפיסי ד"ו טעו וקראו לוי"ו והדפיסו לששה שעות, וכבר הגיה בא"א, וכן היה לפניהם בדפ"ר י"ב של וכו' והדפיסו בשיבוש ג' פעמים שנים עשר, ובירו' ובפסי"ר לנכון שתים עשרה, ואותה האורה שנבראת ביום הראשון ושהמתינה בלילי שבת שמשה לאדה"ר ל"ו שעות רצופות כדמפרש ואזיל, אבל בימים הראשונים היה החשך מפסיק בלילות ועי' יפ"ת: שימשה וכו'. במ' תהלים שם בסגנון אחר שלשים ושש שעות היה יום השבת ערב שבת והלילה שהיה ושבת עצמה, ודרש אחר בברייתא ע"ז שם יום שנברא בו אדה"ר כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וכו' כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא וכו' ועי' אדר"נ שם: 2 ממשמש. בפסי"ר הגי' מ ש מ ש ובא, וכן בירוש' כיון שיצת שבת התחיל משמש וכו' ועח"נ: 3 אך חשך וכו'. כאן נעדר' כסגנון כי"ל מלת שנ' או הה"ד, והגהתי אותו ש כ ת' ב ו ישופך וכו' כמו שהוא בכי"ל לקמן פפ"ב, וכוון לס"ד ואתה תשופנו עקב כלומר ע"י החשך יבא הנחש וישופנו במסתרים ועי' יפ"ת, ולקמן פי"ב הגי' בדפוסים אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך וכו' בא להזדוג לי ואומר אך וכו' ישופני אתמהא, ובירוש' ואמר אלו הוא שכת' בו הוא ישופך וכו' שמא בא ונשכני ואמר אך חשך וכו', ובפסי"ר נוסף אמר אוי לי שמא נחש בא לנשכיני שמא אותו שכת' בו וכו' ועי' במדרש הגדול, ובמ' תהלים מ"ב שם וכיון שראה אדם מוצאי שבת וכו' התחיל החשך ממשמש ובא התחיל אדם טופח על פניו ואמר אוי לי שמא זה שאמר הקב"ה הוא ישופך וכו' הוא מביאו עכשיו שנ' ואומר אך וכו', ובמ' תהלים שנדפס מכבר איתא עוד והיה יושב ומהרהר בלבו שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב, וזה הוספה עפ"י פדר"א שם ועי' למטה: 4 עשה לו. וכ"ה בפסי"ר, ושם אמר ר' לוי זימן לו וכו' וכ"ה בירוש' אמר ר' לוי באותה השעה זמן לו וכו': רעפים. לבנים, ובמ' תהלים שם זימן לו שתי אבנים אחת של עופל ואחת של צלמות שנ' קץ שם לחשך וכו' אבן אופל וצלמות ונטל אדה"ר שתי האבנים והקישן זו לזו ויצא מהן אש והבדיל עליו וכו' לפיכך אנו מבדילין וכו', ובברייתא פסחים שם ר' יוסי אומר וכו' ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור: 5 ויצאת האור. וכ"ה בגי' הדפוסים לקמן פי"ב, ולקמן פפ"ב ויצאה האור, ובירוש' ויצא מהן האור, ובכ"ז הגי' שם ובגי' הדפוס גם כאן ובערוך ע' רעף ובירך עליה וכו', וכן נשתבש בפסי"ר ויצתה האור מהן ובירך עליו וכו': אור בעדני ולילה אור וכו'. וכן נכפל הכתוב בכי"ל לקמן פפ"ב, ורחוק שיהיה ט"ס בשני המקומות ולכן נ"ל שהוא דרש אל תקרי (ועי' במ"י לעיל צד 16), ולפי המדרש פשוטו של מקרא ולילה אור בעדני אור לשון אופל ועי' תרגום ופירש"י תהלים שם וספר השרשים לר' יונה צד 17 וראב"ע שמות י"ד כ', ודורש כאן ולילה אור בעדני שהאיר לו ויצאת האור, והח' באכער כתב לי שאולי כוונת הדרש אל תקרי אור אלא אויר ואויר הוא האש, ובדפוסים נוסף כאן מה בירך עליה וכו' ועי' בירושלמי שם, ולקמן פי"ב ופפ"ב ליתא גם בדפוסים: 6 כדשמואל. לקמן בכי"ל פפ"ב הגי' אתיה כדשמואל, ובפסי"ר ואתיא כשמואל ועח"נ, אכן בירוש' שם ג' שמואל אמר, ובמ' תהלים קיטע לפיכך אנו מבדילין על האור במוצאי שבת א"ר הונא וכו': שהיא תחילת ברייתו. וכ"ה בכי"ל לקמן פי"ב, ולקמן פפ"ב מברכין על האור מפני שהיא תחילת ברייתה, וכן בערוך ע' רעף מובא על הנר וכו' ברייתו ובע' ברך

רב הונא בשם רב ר' אבהו בשם ר' יוחנן אף מוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני
ג ששבת האור כל היום: בירכו ביציאה, ר' לוי בשם ר' יוסי בר' חנינא כל יום שיש בו חסרון כת'
בו ברכה ואינו חסר כלום, בחמישי נבראו עופות ודגים ובני אדם שוחטים עופות ואוכלים צדים
דגים ואוכלים וכת' בו ברכה ואינו חסר כלום. בשביעי מה אית לך למימר, ר' לוי בשם ר' חמא
ד בר' חנינא מפני היציאה, ר' לעזר בשם ר' יוסי מפני איסטיניסים: ברכו במטעמים, רבנו עשה
סעודה לאנטונינוס בשבת, הביא לפניו תבשילים צונן, אכל מהם וערב לו, עשה לו סעודה בחול
הביא לפניו תבשילים רותחין, אמר לו אותן ערבו לי יותר מאלה, אמר לו תבל אחד הן חסירין,
אמר לו וכי הקילרין שלמלך חסר כלום אתמהא, אמר ליה שבת הן חסירין, אית לך שבת אתמהא:

2 ילקוט רמז ט"ז, פסיקתא רבתי פכ"ג (קי"ט א'): 5 ילקוט שם, ועי' פסיקתא ר' שם (ק"כ ב'), שבת קי"ט א':

[לו מ] עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע ושמח לבו ופשט ידיו לאור ואמר [ברוך פ] בורא מאורי האש וכשהרחיק ידיו מן האור (וכשרחיק את ידיו מאור פ) אמר עכשיו אני יודע שנבדל הקדש (יום קדש פ) מחול למה שאין להבעיר אש (ביום השבת מ) בשבת פמ | 1 בשם רב] משם רב ד[1], ל' פאב | ור' אבהו ד, משם דר' אבהו פ, בשם ר' אבהו אב | ובש"ר יוחנן א[1] | במוצאי אבי | מברך פ | עליו ל' פע | 2 האור ל' רי | כל] עי, ~ אותו דחאב | בירכו ל' א | בהוצאה פאב | בר'] פחא[2]כ, בן ד | חסרון] ~ כיס א[1] | כתיב ד, כתב א[2], יש י | 3 בה' ד | שוחטין | עופות ל' א'י | 4 וכת'—ברכה ל' אב | כלום] פחי, ~ בששי נברא אדם ובני אדם מתים וכת' בו (וכתי' בהם א[1]) ברכה ואינו חסר כלום אב, בששי (בו' ד[1]) נברא אדם ובהמה ובני אדם שוחטין בהמה ואוכלין (~ים ד) ובני אדם מתין (~ים ד) וכת' (וכתיב ד) בו ברכה ואינו חסר כלום ל' ד[0] | בו' ד[1] | מה] פ, מאי דאי | 5 היציאה ד], היצאה ל, ההוצאה אב, הוצאה י... שצריך מבערב לצורך השבת פ | **ר'] ל' ל | אלעזר | יוסי] ~ בן זמרה א[2]... זמרא כ | איסטניסים דכ, אסטני' פא[2], האיסטניסין י, האסתנוסים ע | רבנו (רבינוי. ר' א[2]) הקדוש חא[2]י | 6 והביא כ | לפניו] לו פ | צונן] פא[1], צונין דחא[2]כ, צונניןי | מהם ל' י | 7 והביא כ | לפניו] לו פא[2]כ | אותן] אותן תבשילין א[1], אתמול פ | מאלו | תבלין י | 8 הקילרין] ע[0], הקילורין ע, קלרין כ, יש קילרין א... קלרין ד, יש לך קילרין פ | אתמהא] כ, ל' דפא | אתמהא ל' |

א' על האור וכו' ברייתה ועח"נ, ולנכון בפסי"ר מברכין על הנר וכו' בורא מאורי האש מפני שהיא תחילת ברייתה, ואש ל"נ, וכן בירוש' לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות שהיא תחילת ברייתה, ובכי"פ נוסף כאן המאמר שציינתי בח"נ ושהועתק גם בילק' מכירי בשם ב"ר, וכן נוסף במ' תהלים שנדפס מכבר ומסיים שם ואמר ברוך המבדיל בין קדש לחול ועי' גם במ' תהלים מ"ב הערה מ"ז, ואחריו נוסף עוד בכי"פ „ר' מונא אומ' כיצד חייב אדם להבדיל בכוס של יין באור האש אומר בורא מאורי האש וכיון שהוא מרחיק ידיו מן האש אומר המבדיל בין קדש לחול ואם אין [לו] יין פושט ידיו לאור ומסתכל בצפרניו שהן לבנות מן הגוף ומברך בורא מאורי האש וכיון שמרחיק ידיו מברך המבדיל ואם אין לו אש פושט ידיו לאור כוכבים שהן של אש ומסתכל בצפרניו ומברך ואם נתקדרו תולה אבן מן הארץ ואומ' המבדיל ר' צדוק אומ' כל מי שאינו מבדיל במוצאי שבת ואינו שומע מן המבדילים אינו רואה סימן ברכה לעולם וכל מי שמבדיל או שומע מן המבדילים הקב"ה קורא לו קדוש וסגולתו ומצילו מצרת העמים שנאמ' והייתם לי קדושים" וכל ההוספה מן ונשתלח לו עמוד אש וכו' מקורה בפדר"א פ"כ ועיי"ש: 1 בשם רב וכו'. בירוש' ובפסי"ר ומ' תהלים מ"ב וכן בכי"ל לקמן פפ"ב אי' בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן, וכן הובא במח"ו צד 396 עיי"ש, וכבר כתב מהרד"ף שבירוש' צ"ל כמו שהגי' לפנינו, ועוד העיר שבבבלי פסחים לא נזכר רב, ובערוך ע' ברך א' קיטע רב הונה בשם ר' יוחנן: 2 ששבת האור. בכי"ל נוסף האור ביני שימי בכתב הספר וכ"ה בכי"ל לקמן פפ"ב, ובפסי"ר אי' ששבתה כל אותו היום, ובירוש' אף וכו' מברך עליה שכבר שבת האור כל אותו היום כלומ' ממלאכת עבירה ועי' פסחים שם, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש ששבת שלא נהנו לאורו, וכן ל"ג האור במח"ו שם: בירכו ביציאה. בהוצאת מאכל ומשתה וכדמסיים בשביעי וכו' ובירכו הקב"ה מפני היציאה שהיא מרובה ואינו חסר כלום, ובפסי"ר הלשון מגומגם ביציאת ואולי צ"ל ביציאות, וקיטע שם בכל המאמר שמות האומרים: 4 ואינו חסר כלום. גם בפסי"ר ליתא מה שנוסף כאן בגליון כי"ל (בכתב הספר) ובדפוסי' בששי נברא אדם ובהמה וכו', ובאמת לא כתב ברכה בששי אלא באדם ועי' ביפ"ת ובהערות רמא"ש, ופירש"י בפ' ויברך אותם אלהים שכתוב בבריאת יום ה' ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן וכו', ובגי' שלפנינו המקויימת גם עפ"י כי"פ וכי"ח וילקוט ופסי"ר קשה סגנון הלשון כל יום שיש בו חסרון, ואפשר שצ"ל עפ"י גי' כי"א א' וב' וכי"כ בששי נברא אדם ובני אדם מתים וכו': בשביעי וכו'. שלא נברא בו כלום וכת' בו ויברך אלהים את יום השביעי: 5 בשם ר' יוסי. הוא ר' יוסי בר (בן) זמרא, ור' לעזר אומר בשמו גם לעיל פ"ח (צד 66) ולקמן סוף פי"ג וריש פי"ח פי"ט פ"כ ועח"נ: מפני איסטניסים. אנשים מפונקים[1]) ודעתם קצה ובירכו שיהיו יכולים לענג את השבת, והמאמר שלאחריו ברכו במטעמים הוא דרש בפ"ע, וכ"ה בפסי"ר דבר אחר במטעמים, ולא כמו שפי' במ"כ וי"מ, ולפי פירושם נפרדו המאמרים בד' ווילנא בשיבוש ועי' גם באגה"א ח"א צד 111, ובערוך ע' אסתגים ג' האסתנוסים בתי"ו ועי' לעיל צד 2 במ"י ד"ה דיפטראות ומ"ש הח' לעאפאלד כהן במ"ח חלק מ"ד צד 564: במטעמים. שמאכלי שבת טעמם ערב, והביא הסיפור רבנו עשה וכו' (ובמנוה"מ שם ג' רבינו הקדוש ועח"נ), ובפסי"ר הסיפור בסגנון אחר ונשתרבב למטה בסוף הפרשה, וסדר המאמרים שם א"ר פנחס מעשה בחסיד אחר ברומי וכו' ר' ישמעאל בעא וכו' א"ר חייא בר אבא פעם אחת וכו' טורנוסרופוס הרשע שאל וכו' ר' פנחס בשם ר' הושעיא אע"פ שכתוב בו וכו' רבי עבד שירו לאנטונינוס וכו' ר' יוחנן בשם ר' יוסי וכו' אברהם אבינו שאינו כתב בו שמירת שבת וכו'. והמאמר פילוסופוס שאל וכו' מובא שם קט"ז ב' בדרש הפ' לא תעשה כל מלאכה וכו' וגרך אשר בשעריך: 6 צונן. במנוה"מ שם צוננין ועח"נ ולעיל צד 48: 8 הקילרין. בכי"ל נקוד[2]) והוא ל"י ופי' אוצר[3]), ובמנוה"מ הגי' קילורין, וכן מובא בפי' ב"ר כ"י ומפרש בל' רבים אוצרות ועי' לעיל צד 64 במ"י ד"ה בכרוכין וקרויס ח"א צד 182: אית לך שבת. וכן בסיפור בבבלי שבת שם א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת וכו' א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת שמו וכו' כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר את השבת אינו מועיל

[1]) ἀσθενής. [2]) הַקִּילָרִין [3]) κελλάριον.

ר׳ ישמעאל ברי יוסי שאל לר׳ אמר לו בני בבל בזכות מה חיים, אמר לו בזכות תורה, ובארץ ישראל, בזכות מעשרות, ואנשי חוץ לארץ, בזכות שהן מכבדים השבתות וימים טובים, אמר ר׳ חייא בר אבא פעם אחת זימנני אדם בלודקיא והביא לפנינו טרפיזין טעון בי״ו מוטות ובו מכל מה שנברא בו׳ ימי בראשית ותינוק אחד יושב באמצעיתו והיה מכריז ואומר ליי׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה (תהלים כד א), למה שלא תגבה דעתו שלבעל הבית עליו, אמרתי לו בני מאיכן זכיתה לכל הכבוד הזה, אמר לי טבח הייתי וכל בהמה שהייתי רואה טובה הייתי מפרישה לשבת: אמר ר׳ תנחומ׳ עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה והוה תמן חד חייט ואזל דיזבון ליה חד נון, ואשתכח הוא וטליא דאפרכוס קיימין עלוי, הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי עד דמטא בי״ב דינרין

1 ילקוט שם, פסיקתא רבתי שם (קי״ע ב׳), שבת שם: 6 ילקוט שם, פסיקתא רבתי שם (קי״ע א׳):

1 *ברי׳ א[2]כ] ר׳ ל, בר דא[1]י | ◻יוסי] יוסף ד | שאל] פח, שאיל א[1], שייליה דא[2]כ, שאליה י | אמר לו] ל׳ פאכי | חיים] זוכין חיים ל[0], הם זוכין . . ש, הן (הם כ) חיים דא[1]כ, הן חיין פא[2], הם מתעשרין י | תורה] א׳ש, התורה דפא[2]כי | *ובארץ ח] וארץ ל, שבארץ פ, ושבארץ אב, ובני ארץ די | 2 ◻בזכות] ~ מה אמר ליה בזכות ד | המעשרות אב, מעשר ש | ואנשי חוצה ד, ובני חוצה חי, ושבחוצה פאב | מפני שמכבדין א[1], מפני שהן מכבדין א[2]כ, בזכות שהן . . דפ, בזכות י—השבתות] א[2], שבתות חבי, את השבתות דא[1], את השבת פ | 3 *זימנני דח] זימנם ל | אדם] א[2]ע, ~ אחד דפא[1]כי | בלודיקיא ח, בלדקייה פ | *והביא לפנינו דע] והביא לפני חע.. לפניו לכ, והביאו פ. . . לפניו א[1].. לפנינו א[2] | ל׳ פ | טרפיזין] ע׳ דיסקוס ע, דיסקוס (דסק׳ כ, דוסק׳ ד[1], דיוסק׳ ד) אחד דחאכי[1], שולחן ע[0], שולחן אחד של זהב פ | **טעון] טעין ל | בששה עשר פחא[2]כ | מוטות] ~ כסף א | כל פרי | בו] א[2], בששת דא[1]י, מששת פב | 4 אחד ל׳ פי | יושב] פאכ, היה ~ די | והיה מכריז] ומכריז אכ | 5 למה] כל כך ~ דאי, וכל כך ~ פכ | שלא] א, כדי ~ דפחי | תגבה] פחר[1]י, תזוח דאכ | של— הבית ל׳ ח | עליו ל׳ א[1]כ זכית דפי, באת אכ | 6 אמר לי] ~ ר׳ הא[1]כ | טבח] קצב י | שהיית—טובה] שהייתי . . שהי׳ יפה כ, יפה שהייתי רואה כל ימות השבת דפחא[2], יפה . . ימות השבוע י | לשבת (לכבוד שבת פ)] ~ ואמרתי לו (ואמרית ליה חכ, אמרית ליה א[2], ואמרית א[1]) לא (לאו א[1]) על מגן זכית דפחאב, ואמרתי לו ברוך המקום שזיכן לכך י | א״ר תנחום א[1], ר׳ תנחום א׳ פ | 7 ברומא א[2] | בערובת צומא רבא כ, בערובתא דצומא רבה י, בערב צומא . . פ, בערב יום הכפורים א[1] | והוי י, ואשתכח א[1]כ, ואישת׳ א[2] | חייט] ~ יהודאי כ | דיזבון] א, דיזבן ד, דזבין פ, מזבן י | ואשתכח] פא[1]כ, ואישת׳ א[2], אישתכח ד, ואשכח י | האי טליא י, הוא ושלוח פ | 8 דאפרכוס] א[1], דאיפ׳ דפא[2]כר[1], דאפרכא י, דאיפרכא ר[2] | דקיימין אכ | עלוי] י, עלויה פ, עילויה דא[2]כ, עליה א[1] | הוי הדין י, הך הוה פ | להר | והדין] והך הוה פ | דמטא] פאכ, דמטיא ד, דמטא נונא ר, זמנין דמטי י | לי״ב ר, י״ב ד[1], תריסר אבי, תרי עשר פ, שנים עשר ד | דנרין ד (בכל המאמר) |

לו, ובילק׳ הגי׳ גם כאן תבלין אחד, ונשתבש שם קירלין של מלך: 1 בזכות מה חיים. כלומר חיי עושר ועמ״כ וכן גי׳ הילק׳ מתעשרין (והציון ב״ר חסר שם), ובפסי״ר הלשון ר׳ ישמעאל בעא קומי רבי בני בבל בזכות מה חיים וכו׳ בזכות תורה בני ארץ ישראל בזכות מה הם חיים א״ל בזכות תרומות ומעשרות בני סוריא בזכות מה הם חיים א״ל בזכות שהם מכבדים את ימים טובים ושבתות ועח״נ, ובבבלי שבת הגי׳ בעא מיניה רבי מר״י בר׳ יוסי עשירים שבא״י במה הן זוכין א״ל בשביל שמעשרין שנ׳ עשר בשביל שתתעשר שבבבל במה וכו׳ בשביל שמכבדין את התורה ושבשאר ארצות במה וכו׳ בשביל שמכבדין את השבת דאמר ר״ח בר אבא וכו׳, והביא כאן הסיפורים כמה היו גם העניים בח״ל מכבדים את השבתות וימים טובים כמו הטבח בלודקיא והחיט ברומי וזכו לכבוד ועושר, ולודקיא[1]) היא עיר בסוריא ועי׳ קרויס צד 309: 3 והביא לפנינו. כן הגהתי וכ״ה בדפוסי׳ ובערוך ע׳ דסקס, ושם ע׳ טרפיז הגי׳ והביא לפני, ובפסי״ר איתא ג״כ והביא לפניו ורמא״ש הגיה והביאו וכ״ה שבת שם ועי׳ ד״ס וח״נ: טרפיזין. וכ״ה בערוך ע׳ טרפיז ופי׳ שלחן בל״י[2]), ובכי״פ הגי׳ כן ונוסף שם של זהב וכן בשבת שם שלחן של זהב, וגם דיסקוס או דיוסקוס (ועי׳ לעיל צד 75) פי׳ כאן ג״כ שלחן[3]) וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״א דיסקוס (ובכי״ט דיוסקוס) שלחן ועי׳ פירסט צד 28 וצד 103, ובערוך ע׳ דסקס הביא כל הגירסאות דיסקוס וכו׳ ס״א טרפיזין ס״א שלחן, ועוד הוראת המלה קערה ותמחוי כמו לקמן פל״ג בגו דסקוס דדהב, יכן נר׳ פי׳ דיסקוס כאן לפי גי׳ הפסי״ר תמחוי של כסף: טעון בי״ו מוטות. בשבת שם משוי ששה עשר בני אדם ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וכו׳ ושם ובפסי״ר הסיפור בסגנון אחר: מכל מה שנברא. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש לפי הגי׳ כל מה ובו היה מצוייר כל מה וכו׳: 5 למה שלא. בפסי״ר וכל כך למה שלא תגבה דעתו עליו ועח״נ, וסיפור זה היפוכו במעשה שהובא בפסיקתא פ״ו (נ״ט ב׳) בדרש ובטן רשעים תחסר אלו אומות העולם א״ר מאיר וכו׳ גוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל זקני העיר וזימנני עמהם והביא לפנינו מכל מה שברא הקב״ה בששת ימי בראשית ולא היה שלחנו חסר אלא וכו׳ מה עשה נטל את הטבלה מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרי זהב ושברה וכו׳ ועי׳ אגה״ת ח״ב צד 33: 6 אמר לי. בפסי״ר אמר לי רבי ועח״נ: טבח. בגי׳ הילקוט קצב הייתי וכן בסוף הסיפור ברוך המקום וכו׳ הוא מלשון הגמרא שם, ובפסי״ר מסיים אמרתי לא לחנם זכית לכל הכבוד הזה ועח״נ, וכן הביא בפי׳ ב״ר כי״ט לא על מגן ומפרש לא על חנם: אמר ר׳ תנחומ׳. בפסי״ר א״ר פנחס מעשה בחסיד וכו׳ שהיה מכבד את ימים טובים ואת שבתות חדא ערובא (פי׳ בערב שבת אחד) ואית דאמרין ערובא צומא רבה הוי סליק לשוקא, וכל הסיפור שם בסגנון אחר, ובטור א״ח סי׳ תר״ד מובא זה הסיפור עפ״י מדרש אחר ועיי״ש בב״י: 7 בערובת צומא רבה. בערב יוה״כ, ועי׳ תוס׳ כתובות ה׳ א׳ ד״ה אלא: ואזל דיזבון. והלך לקנות לו דג אחד ונמצא הוא ונערו של אפרכוס (ועי׳ לעיל צד 64) עומדים עליו והיה זה מעלהו בדמים[4]) וזה מעלהו בדמים עד

1) *Λαοδίκεια.* 2) *τραπέζιον.* 3) *δίσκος.* 4) *τιμή*

ונסתיה ההוא חיטא, בענתה דאריסטון אמר אפרכוס לטליא למה לא אייטיתה נון, אמר ליה מרי מה נכפור מינך, כך וכך עבד לי חד יהודי, מה הוית בעי דניטי לך חד נון בי״ב דינרין אתמהא, אמר ליה מן הוא, אמר ליה פלן יהודי, שלח ליה ואתייה, אמר יהודי חייט יאכול נון בי״ב דינרין, אמר ליה מרי אית לן חד יום דמכפר לן כל חובי שתא ואנן מוקרין ליה אתמהא, הביא ראייה לדבריו שבקיה: ה טנוסרופוס הרשע שאל את ר׳ עקיבה אמר ליה מה יום מימים, אמר ליה מה גבר

5 ילקוט שם, סנהדרין ס״ה ב׳, פסיקתא רבתי שם (קי״ט ב׳), תנחומא כי תשא סי׳ ל״ג, והזהיר ויקהל (קכ״ג ט׳), ועי׳ עשרת הדברות:

1 ונסביה פא²ב, ונסבה ד | בענתא ד, בענתיה פ, באשונה ר¹, ־נא אר³ | דאריסטוון פבר¹ | אפרכא א², איפרכא דא׳ב | איתיתה ב, אתית פא, אתית לי ד | מארי א¹ | מה] לא אב | 2 נכפור] פאב, לכפור ד | מינך] לך אב | כך — יהודי] אזלית ולא (לא א) הוה תמן אלא חד נון ואישתכחית (ואשתכ׳ פב, ואשכחית א¹) אנא וחד יהודאי קיימין (דקיימין ב, קיימי פא¹) עילויה והות ההוא (והוה הוא א², דהוה הוא ב, והוא הוה א¹) מסיק ליה בטימי ואנא מסיק ליה בטימי עד דמטא תרין עשר (י״ב פ, לתריסר א¹, בתריסר א², לתריסר ב) דינרין דפאב | בעית ע | דניתי פא¹בע, דנייתי דא², דאייתי י | חד נון] ע, נון דאבר¹, ל׳ פי | בי״ב] ע, בתרי עשר דפ, בתריסר אבי | 3 מאן פאבי | הוא] ~ יהודאי י | פלן יהודי] בר נש (ברנש א) פלן דפאב, בר נש פלוני י | שלח] שדר י | ליה] בתריה | ואתא (ואזל א²) לגביה דפא, ואתיא קמיה י | אמר — יאכול] אמר ליה מאי חמית חייט יהודאי (יהודי א¹) אכיל אב, אמר . . חמיית . . דאכלת ד, אמר ליה מאי בן (כד?) חמית . . אכל פ, אמר כד חמיתון חד . . אכיל י¹ | בתרי עשר דפ, בתריסר אבי | 4 מרי] ~ הב לי רשו׳ נשתעי קומך פ, מאי נכפור מינך י | דמכפר — שתא] כל חובין דאנן עבדין (דעבדינן א. דעבדי ב) כל (כולה א², כוליה א¹י, כל יומי דב) שתא הוא מכפר עלינן (עלן פי, לן אב) דפאבי | ואנן — ליה] וכד הוה (הוא ב) אתי לית אנן צריכין ליקוריה אב, כד הוא . . ליקריה פ, וכד הוא . . ליקורי יתיה ד, וכד הוא . . אנו צריכים מוקיר יתיה י | אתמהא] ב, ל׳ דפא² | הביא—שבקיה] אמ׳ מאחר שהביא . . שבקיה י¹, כיון שהביא לו ראיה . . שבקוניה א, א׳ כיון שהביא ראיה . . שבקו יתיה הלך לביתו וזימן במעי זה הקב״ה אבן טובה בשכרו שהיה מתפרנס ממנה עד יום מותו פ, אמר כיון שהבאת ראיה לדבריך הרי אתה פטור מה פרע לו הקב״ה הלך וקרע אותה וזימן לו בתוכה מרגלית טובה והיה מתפרנס הימנה כל ימיו ד | 5 טורנוסרופוס פח, טורנוס רופוס דאבי | הרשע ל׳ פ | ליה] לו פ, ל׳ ד | היום ב | מימים] פחבי, מיומים דר | לו פ | ומה דפב, מאי י | גברא ח |

שהגיע מחיר הדג לי״ב דינרין¹), והמאמר הובא בשבלי הלקט סי׳ ש״ז (ובתניא סי׳ ע״ח) וג׳ שם ואישתכח תמן חד חייט וכו׳ דיזבון וכו׳ ואשתכח וכו׳ דקיימין עלויה (בתניא עילויה) הוה הדין וכו׳ עד דמטא תריסר (בתריסר) דנרין ועח״נ: 1 ונסתיה. ולקחו, וכ״ה בכי״ל לקמן פס״ז נסתיה לשליחא ובפע״ה נסתה וקראה ובפע״ט נסה תורמוסין ועי׳ ערוך ע׳ נסתיה ועמת״ל ח״ג צד 402 ודאלמאן צד 237, ובשה״ל הגי׳ ונסביה: בענתה דאריסטון. בשעת הסעודה²), וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט לפי הגי׳ ב א ש ו נ ה דאריסטוון, והובא שם תרגום ירושלמי ויהי בעת לדתה (בראשית ל״ח כ״ז) והוה באשונה וכו׳. ולפנינו ג׳ אחרת בת״י שם ועי׳ עמת״ר ח״א צד 72, ובשה״ל נשתבש באסנא, ובתניא הגי׳ בעדנא: לא אייטיתה. לא הבאת, וכן בסמוך דניטי לך, ולקמן בכי״ל פי״ג אייטי ענניך, וסוף פט״ו דאייטיית, וריש פי״ט אייטי קופד וכו׳ אייטי פיתה, פל״ח אייטי לי כולב, פס״ה דאיטי נורה ועי׳ עמת״ל ע׳ אטא, ובשה״ל ג׳ לא אייתית: מרי מה נכפור וכו׳. מה אכחד מאדוני כך וכך היה המעשה, כן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט, ונר׳ שגורס כמו שהגי׳ לפנינו כך וכך וכו׳, ובשה״ל הובא מרי לא ניכפור לך אזלית ולא הוה תמן וכו׳ ואישתכחית וכו׳ קיימין וכו׳ והוה מסיק ליה בטימי עד דמטו (בתניא דמטא) לתריסר וכו׳ ועח״נ: 2 מה הוית בעי. מה היית רוצה שאביא לך דג וכו׳, וגי׳ הערוך ע׳ נון הוית בעית ועי׳ דאלמאן צד 205, ובשה״ל ג׳ דנייתי (בתניא דניתי נון) בתריסר וכו׳ ועח״נ: א״ל מן הוא וכו׳. א״ל מי הוא וא״ל נערו פלוני יהודי, ובשה״ל ג׳ א״ל מאן הוא א״ל בר נש פלן ועח״נ: 3 שלח ליה. לטליא ואתייה והביא את החייט לפניו, וכן אתית באפעל בגי׳ הספרים למה לא אתית (לי) נון, ועי׳ חגיגה ד׳ ב׳ ואתייה למשה, ובשה״ל ג׳ שלח בתריה ואתא (בתניא ואזל) לגביה א״ל מאי חמית חייט יהודאי אכיל נון בתריסר וכו׳ ועח״נ: א״ל מרי. בפסי״ר א״ל מרי יהיבנא לי רשות ואני נשתעייא קדמך וכו׳ ועי׳ גי׳ כי״פ: 4 אית לן וכו׳. יש לנו יום אחד שמכפר לנו כל עוונות השנה ואנו מכבדין אותו, ובשה״ל ג׳ אית לן חד יומא כל חובין דעבדינן כולא שתא הוא מכפר לן וכד הוא אתי לית אנן צריכין ליקוריה ועח״נ: ה שבקיה. שילח אותו או שילחו אותו לפי הגי׳ שבקוניה, וכן הובא בשה״ל כיון שהביא ראיה לדבריו שבקוניה, וזה סיום המאמר שם ועח״נ, וגם בגליון מדרש אב״א ציין על מה שנוסף בדפוסים מה פרע לו וכו׳ „במ״ם אין זה״, וגי׳ הדפוסי׳ מסכמת עם גי׳ הפסי״ר אמר ליה הואיל והבאת ראייה לדבריך הרי אתה פטור מה פרע לו הקב״ה זמן לו מתוכו אבן אחת טובה של מרגלית והיה מתפרנס הימנה כל ימיו ועי׳ גם הסיפור יוסף מוקיר שבי וכו׳ בגמרא שבת שם: טנוסרופוס הרשע. הוא טיניוס רופוס³) כמו שהגי׳ גם בירוש׳ ברכות פ״ט י״ד ב׳ טונוס טרופוס (וצ״ל רופוס) וירוש׳ סוטה פ״ה כ׳ ג׳ טוניסטרופוס ועי׳ גרעץ קורות היהודים ח״ד צד 447 ומ״ח חלק ל״ג צד 39, אגה״ת ח״א צד 294, שירער געשיכטע ח״א וכו׳ צד 689 וקרויס צד 259, ועי״ע שם ובח״נ הגי׳ טורנוסרופוס וטורנוס רופוס, והסיפור שלפנינו אי׳ בסגנון אחר בסנהדרין שם ועוד בסגנון אחר ובשינויים שונים בפסי״ר ובתנחומא כי תשא ובס׳ והזהיר ובשאילתות פ׳ בראשית. ועי׳ עוד בס׳ עשרת הדברות בביה״מ ח״א צד 75, ושאלות אחרות ששאל את ר״ע נמצאו בתנחומא תרומה סי׳ ג׳ ותזריע סי׳ ה׳ (תנחומא מ״ב שם סי׳ ז׳) וב״ב י׳ א׳, ובכי״א א׳ וב׳ כל הסיפור מקוטע עד סופו וז״ל שם טורנוס רופוס הרשע שאל את ר״ע כדבריך (בכי״א ב׳ א״ל כדבריך) שהב״ה חפץ בכבודה (בכי״א א׳ בכבודו) של שבת אל יזעיף בה רוחות ואל יוריד (בכי״א א׳ אל ירד) בה גשמים ואל (בכי״א א׳ אל) יצמיח בה אדמה א״ל (בכי״א א׳ אמ׳) תיפח רוחיה דההוא גברא אמשול לך משל כזה שהוא מטלטל בחצר של ארבע (בכי״א ב׳ של ד׳) אמות ע״כ, והשמטה זו אינו מטעיות המעתיקים כי המאמר מובא בסגנון זה גם במנוה״מ סי׳ קנ״ה ועי׳ במ״י לעיל צד 87 בד״ה וקידשו בברכה: מה יום מימים. בפסי״ר הגי׳ היום וכ״ת במ׳ עשרת הדברות ובסנהדרין לפי גי׳ רש״י ועי׳

¹) δηνάριον. ²) ἄριστον. ³) Tineius (Tinius) Rufus.

בגוברין, אמר ליה מה אמרית לך ומה אמרת לי, אמר ליה אמרת לי מה שנה שבת מכל הימים אמרתי לך מה רופוס מכל גבריא, אמר לו שרצה המלך לכבדו, אף זה רצה הקב״ה לכבדו, מנין את מודע לי, אמר ליה נהר סבטיינוס יוכיח שמושך אבנים כל השבוע ובשבת מניח, אמר ליה לנגרא את נגד לי, אתמהא,
8c אמר ליה והרי המעלה זכורו יוכיח שכל הימים עולה ובשבת אינו עולה, אזל בדק באבוי, סלק כל

1 בגברין פ, מגוברין כ, מגברין חי[1], מן גוברייא ד | ליה] חכ, לו פ, ל׳ ד | מאי י | ומאי י | לו פ | מאי שנא שבת מכל יומיא פ, מה (מאי י[1]) יום (היום כ) מימים (מיומים ד) מאי שנא יומא דשבתא (שבתא י) מכל (משאר ח) יומיא דחכי | אמרית פ, ואמרית דכ | לך] ~ אנא כ | 2 מה רופוס] מאי שנא רופוס פ, מה (ומאן ד) גבר, (גברא ח) מגוברין (מגברין ח) מאי שנא טורנוס רופוס דח, מה גבר מן גוברין מאי.. ט׳ ר׳ מלכא כ, מאי שנא גבר מגוברין מאי שנא רופוס י | גבריא פח, ־ייא י, גוברין ד | לכבדני | אף זה רצה] אמר לו אף זו שרצה דחכ, אמר.. שרוצה י, אמר לו שבת נמי שרצה פ | הקב״ה] המלך פחכי | לכבדו] פ, לכבדה דחכי | מנין] אמר ליה (לו פ) מנן פכ,.. מנאן ד,.. מן (ומן י) הן חי | 3 נהר] י הרי ~ ד, האי ~ כ, ל׳ פ | סבטיון פחכי[1], סמבטיון ד | שהוא מושך חי, שהוא מוליך כ | השבוע] ימות השבוע חכ... השבת ד,.. החול י | מניח] כ, הוא נח ד,.. ניגוח חי | לו פ | נגד] כר[1] נגיד דר[3]י | 4 והרי] הרי י, ל׳ פכ | המעלה בזכור י, מעלה בזכורו פ, המעלה את המת בזכורו ד, המעלה את המת כ | שכל הימים עולה] שהוא עולה כל ימות השבת די[1] | אזל ובדק באבוה פ, וההוא גברא ליהוי בדק (ליבדוק כ) באבוה חד זמן צרך ובדק באבוה דכ, וההוא.. לבדוק באבוי.. צריך.. באבוי י | וסלק כל יומי דשבתא ד, סליק.. שבתא כ, כל ימות השבת הוה סליק ליה י, כל יומיא אסקיה פ |

בד״ס, ומשמע לפי ג׳ זו שביום השבת שאל את ר״ע, וכן שם מי יימר דהאידנא שבהא, וכן איתא ברד״ק בראשית ב׳ ג׳ שאל טורנוסרופוס וכו׳ ביום השבת וכו׳ ואף שג׳ שם מה יום מימים, אבל בשאילתות הגי׳ מה יום וכו׳ מי יימר דהוא שבתא, ולפנינו איתא היום רק בכי״כ, ובס׳ והזהיר ג׳ להדיא מעשה בטורנוס רופוס שפגע בר׳ עקיבא בימות החול, והגי׳ מימים אי׳ גם במ׳ עשרת הדברות, ולפנינו בדפוסים מיומים וכ״ה בסנהדרין ובתנחו׳ (ד׳ שטעטטין) ובשאילתות ובס׳ והזהיר, והוא כמו מן יומין בפסי״ר ועי׳ באגה״ת שם צד 296, וכעין שאלה זו מה יום מימים ותשובתה אף זה רצה הקב״ה לכבדו איתא גם בספר בן סירא ל״ו (ל״ג) ז׳ וט׳ ועי׳ גרעץ גנאסטיציסמוס וכו׳ צד 121: 1 בגוברין. וכ״ה בס׳ פוגיא צד 792, ושם מה שבת מכל הימים וכו׳ מה רופוס מכל האנשים ועח״נ: 2 אף זה וכו׳ לכבדו. בסמוך הלשון לפנינו כל מי שאינו משמר השבת וכו׳ משמרה וכו׳, וכן שם אל ישב בה רוחות וכו׳, ולקמן צד 95 שבת אינה נדחת ושם בח״נ שבת לית ליה בן זוג ולית לה וכו׳, וגם בל״מ נמצא שבת בל״ז ול״נ, ועי׳ תוספות כתובות ה׳ א׳ ד״ה שמא, ובפוגיא שם ג׳ שראה המלך לכבדו אף זה היום רצה הב״ה לכבדו מנן את מודע וכו׳: 3 נהר סבטיינוס. וכ״ה בפוגיא שם נהר סבטינוס וכן במהדורות שונות בספר אלדד הדני הוצ׳ ר״א עפשטיין, ועי׳ שם צד 27 ונקרא שמו אצלנו שבט ינוס (צ״ל שבטינוס, ואפשר שממלה זרה זו נתהוה הדרש שם שבט שנס מע״ז), ושם צד 49 ונקרא שמו שבט יגוס, ושם צד 6 ששמו סבטיון ואנו קוראין אותו סבטינו, ושם צד 57 הנחל שבטיון וכו׳ והגוים קוראים לנחל ההוא סבטינו, ולקמן בכי״ל פע״ג הגי׳ עשרת השבטים גלו לפנים מנהר סבטיון[1]), וכ״ה לפנינו בכי״פ וכי״ח וכי״כ וילק׳ דפ״ר, ובדפוסים סמבטיון, ולקמן פע״ג בד״ו סנבטיון, ושמות אלו מורגלים בדרז״ל, והנהר נקרא כן מפני שביתתו בשבת ועי׳ גם ברמב״ן דברים ל״ב כ״ו, ויוסיפון לרומיים יספר מסבטיון במלחמות היהודים ספ׳ ז׳ פ״ה סי׳ א׳ ולדעתו הנהר בארץ פניקיא, והוא כותב להיפך מאגדת חז״ל שביום השבת יזרמו מימיו וששה ימים יבש מקורו, וגם חכמי האומות שמעו מסבטיון וכן כותב פליניוס שבכל שבת ושבת הנהר יחרב ועי׳ באגה״ת שם צד 297 וח״ב צד 563 ובהערות ר״א עפשטיין שם צד 13, וקרויס צד 369 ושם נרשם כל מה שנכתב בענין נהר סבטיון: כל השבוע ובשבת מניח. וכ״ה בפוגיא שם, ופי׳ שמושך וכו׳ ששוטף כל כך בחזקה שמושך אבנים במרוצתו ובשבת מניח האבנים שאינו מושכן, וכן הענין בפסי״ר שכל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך, ובתנחומא שבכל הימים הוא מושך אבנים וחול ובשבת נוח (בתנחו׳ דפ״ר ניגוח), ובס׳ והזהיר שכל ימות החול הוא רץ באבנים ובחול ובשבת ניגוח, ובשאילתות שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד, ובסנהדרין הלשון בקיצור א״ל נהר סבטיון יוכיח, ואגדה מאוחרת היא שסבטיון נהר של אבנים וחול הוא כמו שמסופר בס׳ אלדד הדני צד 5 והנהר גולל כל ששת ימי השבוע אבנים וחול בלי שום טיפת מים ובשבת נח ושם צד 50 והנהר מלא חול ואבנים בלי מים, וכן פירש״י בסנהדרין שם נהר אחד של אבנים, ובתנחומא ובס׳ והזהיר הובאה הראיה נהר שבטיון (כ״ה בתנחו׳ דפ״ר ועי׳ בהערות ר״א עפשטיין שם, ובוהזהיר סמבטיון) מעיד בסוף הסיפור עיי״ש: לנגדא וכו׳. וכ״ה בפוגיא שם את נגד ופי׳ נגד משך ועי׳ עמת״ר ח״ב צד 88, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט לנגדא וכו׳, למשיכת דברים בעלמא אתת משכני, כלומד בדיחויים אתה מדחני שתביא ראיה מנהר סבטיון שלא ראיתי מעולם וכו׳, ובשאילתות א״ל אף בדבר הזה איני מאמינך שאיני יודע את מקומו, ובתנחומא שם א״ל אם אתה מבעי לי לדוחקא, ובפסי״ר א״ל את מובלי לרוח, ושם משמע שהשיב כך על הראיה ולא עוד שאוכלי המן מעידים עליו וכו׳, ובאמת ערבובי נוסחאות יש שם ועי׳ למטה: 4 המעלה זכורו. וכ״ה בפוגיא שם המעלה זכורו וכו׳ שכל הימים עולה וכו׳ אזל בדק באבוי סליק וכו׳, ושם ובשבת לא סליק בתר שבת אסקי, והגהתי אסקיה ועח״נ, ובת״י ות״א (הוצ׳ ר״א ברלינער) מתורגם אוב או ידעני ויקרא כ׳ כ״ז בידין או זכורו, ות״י ב׳ דברים י״ח י״א ומסקי זכורין, ובתרגום הסורסי תרגמו בכל מקום אוב זכורא ועי׳ ערוך השל׳ ע׳ בידין, ובסנהדרין שם באותו הסיפור אי׳ בעל אוב יוכיח קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת, ובברייתא שם בעל אוב וכו׳ המעלה בזכורו וכו׳ ועי׳ בתוספות שם ד״ה מעלה, והמאמר שלפנינו בהרחבת דברים בתנחומא שם ולא עוד אלא שהרי מעלי מת בזכורו מעידין עליו (וכן הסגנון בנוסחת התנחומא ולא עוד אלא אוכלי המן מעידין וכו׳ ולא עוד אלא נהר שבטיון מעיד וכו׳) שבכל ימות השבת עולה ובשבת אינו עולה ואם אין אתה מאמין צא ובדוק באביך וכו׳ אזל בחד בשבא וכו׳ א״ל מן דמיתת וכו׳ ובשבת אנו נוחין, ונוסף שם המאמר במוצאי השבת עד שהסדרים נשלמים וכו׳ מלאך שמו דומה וכו׳ מהו צלמות צאו למות שכבר שלמו הסדרים עיי״ש, וכ״ה בשינויים שונים בפסי״ר ובס׳ והזהיר, ובפסי״ר מובא המאמר גם בסגנון אחר באמצע הסיפור אמר ליה בעלי אוב יוכיחו וכו׳ עד ששלמו הסדרים, והסופר קיטעו לפי שכתוב שם למטה ולא עוד אלא שמעלה מת

[1]) Σαββάτιον.

יומי ובשבתה לא סלק, בתר שבתא אסקיה. אמר ליה אבה מן דמיית איתעבדת יהודי אתמהא, מפני מה עלית כל ימות השבת ולא עליתה בשבת, אמר לו כל מי שאינו משמר השבת אצלכם ברצונו משמרה הבא על כרחו. אמר לו ומה עמל יש לכם שם, אמר לו כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו ניניחין. חזר אל ר׳ עקיבה אמר לו אם כדבריך שהקב״ה מכבד את השבת אל ישב בה רוחות אל יוריד בה גשמים, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא כזה שמטלטל ארבע אמות: פילוסופוס אחד שאל את ר׳ הושעיה אמר לו אם חביבה המילה מפני מה לא ניתנה לאדם הראשון, אמר לו אם כן מפני מה אתה ראיש מגלח פאת ראשו ומניח זקנו, אמר לו מפני שגדל עמי בשטות, אמר לו אם כן

4 עי׳ שמות רבה פ׳ ל׳ סי׳ ט׳: 5 פסיקתא רבתי פכ״ג (קט״ז ב׳) ועי׳ לקמן פמ״ו. תנחומא ת״ב תזריע סי׳ ז׳. תנחומא שם סי׳ ה׳:

1 ובשבתא לא סליק ב׳ בשבתא לא סלק ד׳. . סליק פ ולא סליק בשבתא י׳ *אסקיה] סלקיה ל׳ | אבה] אבא דפ ר׳ בי׳ מן יהודי] מן דמיית איתעבדת יהודי ד׳ מאן דמיית איתעבדת יהודאי י׳. מן דמייתה איתעבידת] יהודי ל׳ מן דמיתא איתעבדת יהודאי ב׳, בקבר את נטר שבתא פ, מפני בשבת] מפני. . כל ימי השבת ולא עלית בשבת ב׳, מפני. . כל ימות השבת ובשבת לא עלית ד׳ ל׳ פ׳ 2 היה דב׳. . כמי פ השבת] י׳. את. . דב׳ ר׳ פ אצליכם פ׳ ברצונו ר׳ פ 3 משמר כאן פ כאן משמרה י׳ כאן הוא משמרה ב׳. . משמר אותה ד׳ | על כרחו] ב׳ בעל כרחו ד׳, ר׳ פ ומה] ומי ל״ד ומי מה פב׳ | שם] כל ימות השבת ובשבת אתם ניגוחי׳ י׳. שאתם עמלים כל. . נידון ד׳, שאתם. . ניגוחין ב׳ שם שאתם. . מניחין פ שם שאתם עמלים. . אתם ניגוחין ל׳ | 4 ניגוחין] ב׳ דים י׳, נוחין ד׳ , אין] אצר דפחבי , מכבד את השבת ד׳ חפץ בכבודה (בכבודו א׳) של שבת פחאבי , ישיב ד׳ יוציא פאב את הרוחות חי | ואל יוריד פחא׳בי, אל ירד דא׳ | 5 גשמים (ממטר פ)] ~ אי יצמיח בה עשב ד׳ ואי (אי א׳) יצמיח (יצמח חב) בה אדמה פחאבי | רוחו י׳ | כזה — אמות] כזה באבע אמות ל׳ אמשול לך משל למה״ד כזה. . בארבע אמות י׳ אמשול (כדאמשל פ) לך משל כזה שהוא מטלטל מטייל פ) בחצר של ארבע (ד׳ א׳) אמות האבפ אמשל לך משל לשנים שהיו דרין בחצר אחת אם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב שמא מותרין לטלטל בחצר אבל אם היה אחד דר בחצר הרי הוא מותר בכל החצר כולה אף כאן הקב״ה לפי שאין רשות אחרת עמו וכל העולם כולו שלו מותר בכל העולם כולו ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן מעידין עליו שכל ימות השבת הוה יורד ובשבת לא היה יורד ד׳ | פורוסוס שאל פ שאל פילוסופוס אחד א׳ 6 הושעיא ב׳ אושעיא א׳ עקיבא א׳ אמר לו ל׳ פ | חביבה] ר׳ ~ היא דפאב מפני מה] למה פאב הראשון] ~ אלא שאינה חביבה פ אם כן] פאב, לו ד׳ | 7 אתה ראיש] אתה אב פאת ראשו] את ראשך אב את הראש ד׳ ומניח] ואין (ואי א׳) אתה מגלח אב | את זקנך ב׳, וזקנו א׳ הזקן ד׳ פאת זקנו פ את פאת. . ד׳ עמי] אב עמו דפ

בזכרונות הרי הם מעידים עליו וכו׳ וכנגון אחר גם למאמר זה בשאילתות עי׳ ש׳: 1 מן דמיית וכו׳ לאחר שאתה מת נעשית יהודי בתמיה, וכמו שהגהתי כ״ה גם בפסיקתא שם מן דמיית איתעבדת יהודי, ובתנחומא מן דמיתת אתעבידת יהודאי דאת נטר שבתא, וכם והזהיר מן מיתא איתעבידתא יהודאי דאת נטר וכו׳ ובפסי״ר את נטר שבתות מן דמייתית וכו׳ ועי׳ נ׳: 3 על כרחו. בפסי״ר כאן הוא משמרה על כרחו בתקנה. ובתנחו׳ ומשמרה בעל כרחו ועי׳ נ׳: ומה עמל יש לכם שם. וכ״ה בפסיקתא ובפסי״ר מה מלאכה יש אצליכם, ובתנחו׳ ומה וכו׳ אצלכם בזכות התור׳ ול׳ ג׳ שם שאתם עמלים וכו׳ ועי׳ נ׳: 4 ניגוחין. וכ״ה בפסיקתא וכם והזהיר ובפסי״ר ניגוחים ובתנחו׳ נוחין ועי׳ נ׳ ולעיל צד 71: חזר אל ר׳ ע׳ וכ״ה בפסיקתא ובמאמר זה שלפנינו נעשו שני מאמרים שונים בפסי״ר ובתנחו׳ ואחר התוספת ובמוצאי שבת וכו׳ ג׳ בפסי״ר חזר אצלו א״ל מפני מה הוא עושה מלאכה א״ל בני אמשול לך משל למה״ד כזה שהוא מטלטל בחצר ארבע אמות וכ״ה בתנחו׳ א״ל א״כ למה הקב״ה עושה בו מלאכה א״ל כזה שהוא מטלטל בחצר שלו ארבע אמות, ותשובה זו מסכמת עם הנוסחא שלפנינו בכי״ל ושאר כ״י ויקוט׳ וכ״ה בפסיקתא כזה שמטלטל ארבע אמות. ועוד שם בפסי״ר באמצע הסיפור חזר אצלו ואמר לו אם רוצה שיהיו ישראל מכבדים את השבת מפני מה הוא עושה מלאכה בשבת א״ל ומה מלאכה עושה א״ל משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזיל טללים וכו׳ עי״ש וזה סגנון השאלה שלפנינו אלא שהתשובות שם. ולשון התשובה שם א״ל יודע אני שאתה בקי בתורתן של עבריים לשנים שהם דרים ואם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב שמא מותרים לטלטל אבל אחד שהוא דר בחצר הוא מטלטל בכל החצר כך לפי שכל העולם כולו הוא של הקב״ה ואין לאחר רשות עמו לפיכך הוא מטלטל בכל עולמות וכ״ה בתנחו׳ וכם והזהיר ועיי״ש השינויים ומוסיף שם ולא עוד אלא אוכלי המן מעידין שבכל ימות השבת היה יורד ובשבת לא היה יורד שנאמר וכו׳, ומסגנון תשובה זו באו שתי התוספות בדפוסים לשנים שהיו דרין וכו׳ ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן ועי׳ נ׳ וגם בפסי״ר איתא הראיה מאוכלי המן ונשתרבב שם ממקומה, ובודאי נוסחאות שונות שנאספו בתנחומא ובפסי״ר. ובשני המדרשים הוסיפו עוד בסוף הסיפור א״ל והא כת׳ כי בו שבת מכל מלאכתו (בפסי״ר ביום השביעי שבת וינפש) ר׳ פנחס בשם ר׳ הושעיא (בתנחו׳ ר״פ בשם ר׳ יהושע) אמר ועי׳ בכי״י לעיל צד 1) אע״פ שכתוב בו כי בו שבת מכל מלאכתו הוי אומר ממלאכת עולמו שבת וכו׳ ומאמר זה הוא לפנינו בסוף הפרשה דרש כם ע״ע כי בו שבת מכל מלאכתו: מכבד את השבת וכ״ה בפסיקתא כבד השבת וכן שם אל ישב בה וכו׳ אל יוריד בה גשמים, ומוסיף שם ואל יגדל בו דיוב גדיו ובשמ״ר שם מעשה ברבן גמליאל וכו׳ ור׳ עקיבא שהלכו לרומי ודרשו שם וכו׳ היה שם מין אחד וכו׳ אמר להם וכו׳ אלהיכם אומר ועושה למה אינו משמר את השבת אמרו לו וכו׳ אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת וכו׳ העליונים והתחתונים חצירו של הקב״ה וכו׳: 5 פילוסופוס אחד. בכי״פ פוליסוס ועי׳ לעיל צד 7: 6 את ר׳ הושעיה בפסי״ר שאל את רבי ושם עוד השאלות ששאלו עקילס הגר את ר׳ אליעזר ומטרונית את ר׳ יוסי בר רבי חלפתא אם חביבה מילה לפני הקב״ה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות ובתנחומא תזריע שם איתא ששאל טורנוסרופוס את ר׳ עקיבא אם הוא חפץ במילה למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו, וכן בפר״ס בפי ב״ר כאן מפני מה לא ניתנה לאדה״ר כלומר מפני מה לא נולד מהול, ולקמן פמ״ו דרשו שאברהם

יסמא אותו האיש עינו ויקטע את ידיו, אמר ליה ולאלין מלייה אתינן אתמהא, אמר ליה להוציאך
חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק,
ז התורמוס צריך למתק החטים צריכים להיטחן, אפילו אדם צריך תיקון: ר' יוחנן בשם ר' יוסי אברהם
שאין כתי' בו שמירת שבת ירש את העולם במידה שנ' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו'
(בראשית יג י"ז), אבל יעקב שכתי' בו שמירת שבת (שם לג יח), ויחן את פני העיר נכנס עם דמדומי
חמה וקבע תחומין מבעוד יום וירש את העולם שלא במידה והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה
ח וקדמה וגו' (שם כח יד): ולמה בירכו ר' ברכיה אמר שאין לו בן זוג, חד בשבת תרייה, תלתה ארבעה,
חמשה ששה, שבת לית [לה] בן זוג, ר' שמואל בר נחמן אמר שאינו נדחה, יום טוב נדחה, יום
הכיפורים נדחה, שבת אינה נידחת, תני ר' שמעון בן יוחי אמרה שבת לפני הקב"ה רבון העולמים לכל
יש בן זוג, ולי אין בן זוג אתמהא. אמר לה הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגיך, וכיון שעמדו ישראל

2 עי' לקמן פמ"א (פמ"ב) וש"נ: 3 פסיקתא רבתי סס (ק"כ ב'), ועי' סנה קי"ח ב': 5 לקמן פע"ט: 7 ילקוט רמז ע"ז, פסיקתא רבתי סס (קי"ז ב'):

1 יסמא — עינו ל' ר | אותו האיש ל' דפאכ | את עינו א[2]כ, עיניו פ, את . . דא[1] | *ויקטע דפאב] ויקטיע ל, יקטע ר | ידיו] ידיו וישבר את רגליו פ, ידיו (רגליו א[1]כ, ראשו ר[2], הראש ר[1]) וישבר את רגליו (רגלו ל[0]ר[2], הרגל ר[1], ידיו א[1]כ) על ידי (מפני כ, לפי ר) שגדלו (שגדל ל[0]) עמו בשטות ל[0]דאכ | ולאלין] ר[2], ולאילין דכ, לאלין א[1], לאילין א[1] | מיליא דב, מליא א | אתינא א[1] | 2 שנברא] שברא הב"ה בעולמו אכ | חרדל פאב | למתק] פאכ, למתוק ד | 3 התורמוס — למתק] תרמים (טרמוס א[2]) . . למתק א, התורמוסים . . למתוק ד, ל' פכר | חטים א, חטה פ | צריכים ל' פ | להטחן ד, ליטחן ר, לטחון פאב | ואפילו פ | תיקון] ~ הה"ד אשר ברא אלהים לעשות עשה אין כתי' כאן. אלא לעשות לומר שהכל צריך תיקון א | ר' יוסי] ~ בר' (בר ד, בן אכ) חלפהא דפאכ | 4 **בו] ל' ל | *לארכה — וגו' ד] וגו' ל | 5 שכתוב דא[2]כע, שכתב א[1] | ביה ע | 6 וירש] ע, ירש דפאב | העה"ז א[1] | ופרצת — וגו' פא[2]] וגו' לד | 7 ולמה] פי, למה א, ד"א למה ד, במה כר | ר' ברכיה אמר] ר' ברכיה ור' דוסתאי ור' שמואל בר נחמן ר' דוסתאי אומר ד, ר' ברכיה א"ר דוסא ור"ש בר נחמן ר' ברכיה אמ"ר דוסטא א[2], ר' ברכיה א"ר דוסתאי ורשב"ן א[1], ר' ירמיה א"ר דוסתי ור' שמו' בר נחמן פ | שאין] לפי ~ אכר | בשבתא ח, בשבא דפאכי | תרייה] ח, תרי דפא[1]כי, תרי בשבא א[2] | תלתא דכי, תלת פ, ותלתא א[1], . . בשבא א[2] | ארבעתא דא[2]י, ארבע פ | 8 חמישתא דא[2], חמשתא כי | ששה] ערובתא דפא[2]כי, . . דשבתא חא[1] | שבתא דפא[2]כי, שובתא ר[1], ושבת ח | לית] אין ח | *לה דפב] ליה אר[1]י, לו ח | בן] בר א[1]כי, ל' פח | **נדחה] נדחי ל | *נדחה דא[1] נדחי לח | ויום ח | 9 *נדחה דפחי] נדחי ל | ושבת ח | אינו פי | נדהית דא, נדחה פי | תאני א[1] | *אמרה דאכ] א' ל, אמר י[1] | *רבון העולמים א[2]כ] רב' הע' ל, רבונו של עולם דפא[1]י | [0]לכל] לכולן ד | יש] ~ לו כ | 10 אתמהא ל' ד | לי' י[1] | כנסת ל' י | היא] תהיה א[2], יהיה א[1]י | בן] בת א[1] | זוגך חאכי |

אמר לפני הקב"ה אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדה"ר, ובאגה"א ח"א צד 92 שיער שהפילוסופוס שנזכר כאן ששאל את ר' הושעיה היה ההגמון אוריגינים: 1 יסמא אותו האיש. וכ"ה בפסי"ר, ושם הגי' ויקטע ידיו וישבר את רגליו שגדלו עמו בשטות ועח"נ: ולאלין מלייה וכו'. ולדברים אלו באנו בתמיה, וכן אי' א ל י ן בכי"ל לקמן ריש פ"פ וכ"ה ירוש' כתובות פי"ב ל"ה ב': 2 צריכין עשייה. בפסי"ר כל מה וכו' צריך תיקון החרדל צריך למתק התורמוס צריך למתק החיטין צריכים ליטחן, ולקמן פמ"א (פמ"ב) מובא בדרש כל מקום שנ' ויהי צרה וכו' והכת' ויהי ערב ויהי בקר יום שני וכו' אמר להם עוד אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק החיטין צריכין להיטחן, ול"ג שם בכי"ל התורמוסין צריכין לימתק ועח"נ, ותורמוס הוא מין קטניות מר[1]), ובתנחומא בראשית סי' ז' אמרו אין לך מר מן התורמוס ועי' לעף פלאנצענגאמען צד 394: 3 אפילו אדם צריך תיקון. שצריך למול, ומה שנוסף כאן בכי"א א' וב' הה"ד אשר ברא וכו' נר' שנובע מפי' ב"ר ושם איתא לנכון הה"ד וכו' אשר ברא ועשה אכ"כ וכו', ואפשר שהיה לפני בעל פי' ב"ר הגי' כן במדרש, וכן הדרש בסמוך במאמר ר' בניה: בשם ר' יוסי. בפסי"ר בשם ר"י בי רבי חלפתא ועח"נ, ושם אי' לפיכך ירש את הארץ במידה קום וכו' לארכה ולרחבה: 5 נכנס עם וכו'. וכן דרשו לקמן פע"ט ויחן נכנס עם דמדומי חמה וקבע (כ"ה בכי"ל) וכו' הדא אמרה ששימר אבינו יעקב שבת קודם שתנתן, והוראת דמדומי חמה עי' בהוספות הח' פליישער בעמת"ל ח"א צד 443: 6 וירש. וכ"ה בערוך ע' דמדום, ובפסי"ר לפיכך ירש את הארץ שלא וכו': 7 ולמה בירכו. את יום השביעי ומוסב על ויברך וכו' שדורש בפרשה זו בירכו במן בעטיפה בנר וכו': שאין לו בן זוג. בפסי"ר הוא דרש ראשון אמקרא על כן ברך וכו' ושם גרס לה סתמא שאין לו וכו' חד בשבא ותרי ושלישי ורביעי וחמישי וששי וכו', וזוג מל"י[2]): תרייה וכו'. עי' דאלמאן צד 93 וצד 98: 8 לית לה. הוספתי ל ה וכן הגהתי א מ ר ה שבת כמו שגורס בל"נ שבת אינה נידחת וכו' אמר לה וכו' זוגיך וכו', ובפסי"ר הגי' שבת אין ל ו זוג וכו' שבת א י נ ו נדחה ועי' לעיל צד 93 במ"י ד"ה אף זה וכו': ר"ש בר נחמן. בפסי"ר ד"א יום טוב ויוה"כ נדחה וכו', והן תלוין בב"ד לדחותן ועי' ר"ה כ' א' ומ"ש בענין הדחיות ר"א שווארץ בספרו דער יידישע קאלענדער צד 54: 9 תני רשב"י. בפסי"ר גרים לה סתמא אמרה שבת לפני הקב"ה לכולן יש זוג ולי אין זוג אמר לה וכו' וכיון שעמדו על הר סיני וכו' הוי זכורים לאותו דבר שאמרתי וכו' היא בת זוגך שנאמר זכור וכו', ובפוגיא צד 793 העתיק המאמר בשם ב"ר קטנה תני וכו' אמרה שבת וכו' רבון העולמים לכל יש וכו', ובמנוה"מ סי' קנ"ט הובא תני וכו' אמרה שבת וכו' רבונו של עולם לכל יש בן זוג. ולי אין בן זוג אתמהא וכו' כנסת וכו' בת זוגך וכיון שעמדו על הר וכו' אמר להם היו זכורין לאותו דבר שאמרתי וכו' בת זוגך הה"ד זכור וכו', וכן ברקנאטי דפ"ר לכל יש וכו' ולי אין בן זוג וכו' כנסת וכו' תהא בת זוגך וכו' הוו זכורים

[1]) *θέρμος*, Lupine. [2]) *ζυγόν*.

לפני הר סיני אמר להם הקב״ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגיך זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח):

ט [כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא וגו׳] ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר׳ חנינא נ׳ בריות היה הקב״ה בורא בכל יום ויום, בראשון שמים וארץ ואורה, בשני רקיע וגיהנם ומלאכים, בשלישי אילנות ודשאים וגן עדן, ברביעי חמה ולבנה ומזלות, בה׳ עופות ודגים ולויתן, בו׳ אדם וחוה ורמש, אמר ר׳ פנחס בו׳ ברא שש אדם וחוה ורמש בהמה וחיה ומריאים. אמר ר׳ בניה אשר ברא אלהים ועשה אין כתוב כן אלא אשר ברא אלהים לעשות כל מה שהיה הקב״ה עתיד לבראות בשביעי הקדים ובראו אותו בששי: ר׳ פנחס בשם ר׳ אושעיא אף על גב דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, ממלאכת עולמו שבת, לא שבת ממלאכת הרשעים וממלאכת הצדיקים, אלא פועל עם אלו ופועל עם אלו, מראה לאלו מעין דינמאטרין שלהם ולאילו

3 ילקוט כאן, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י״ז, ועי׳ פסיקתא רבתי פמ״ו: 4 עי׳ לעיל פ״א צד 6 וצד 13, פ״ג צד 24, פ״ד צד 26 וצד 30, פ״ז צד 52 וצד 54 וש״נ: 8 ילקוט כאן, ילק׳ ירמיה ר׳ שנ״ה, ילק׳ תהלים ר׳ תשע״ז, תנחומא כי תשא שם, פסיקתא רבתי פכ״ג (ק״כ ב׳) ופמ״א (קצ״ד א׳):

1 על הר א2כי, בהר פ | זכרו] זכרון היו (הוו י) זכורים לאותו פחאי | דבר א2כי, דבור א1 | היא] יהיה א1, ל׳ פא2 | זוגך חאכי | זכור] חב, שנ׳ ~ ל5פי, הה״ד ~ א, היינו דבור ~ ד | 3 *חמא דחאב] הונא ל | בר דא | ג׳] ד׳א, שלש פחבי, שלשה דש | 4 היה בורא הקב״ה פא1כ, ברא הקב״ה י | ויום ל׳ פאשי | בראשון] חא2, בא׳ דא1, בראשון ברא י | בשני] פחא, בב׳ ד, בשני ברא י | גיהנ׳ ורקיע י | ומלאכי השרת אש | בשלישי] פחא2, בג׳ דא1, בשלשי ברא י | 5 ברביעי] פח, בד׳ דא, ברביעי ברא י | ומזלות] וכוכבים ש, כוכבים ומזלות א | בה׳] בחמישי פחי | בו׳] בששי פחאי | ורמש] פחאכי, ורמשים דש | 6 ר׳ פנחס א׳ פ, . . . אומר י | בו׳] בששי פחע | ששה פ | אדם] ברא ~ ע | בהמה] פע, ובהמה דאכי | ומריאים] וראמים אב | בניה] פ, ייה ד, ברכיה א1כ | אלהים ל׳ אב | 7 כתיב אי | כאן | אשר — אלהים ל׳ פי | כל ל׳ י | עתיד הב״ה א1, עתיד א2כי | לבראת א, לברא פ | בשביעי] פ, בז׳ דא2 ל׳ ח | 8 ובראו] ועשה א | אותו ל׳ פאב | בששי] פחב, בו׳ דא2 | אושעיא] אבי (ירמיה), הושעיה דפ | דאת אמר] דכתיב י (שם), דכת׳ בו פ | 9 אשר — לעשות ל׳ | לא — הצדיקים] ולא . . הצדיקים ע, ולא . . ולא ממלאכת הצדיקים פ, ולא שבת לא . . ולא ממלאכת . . ד, ולא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים אי (תהלים), ולא ממלאכת רשעים וצדיקי׳ י (ירמי׳), ממלאכת הצדיקים והרשעים לא שבת י | 10 ופועל עם] חעאי, ועם דפ | מעין — שלהם ל׳ פא1 | דגמטרין עי, דיגמטורי י (ירמי׳) דגמטורין א2י (תהלים), דוגמטירין ח, דוגמאגמורין ד (וכן בסמוך) | ולאילו] ומראה לאלו פא1י |

לאותו הדבר שאמרתי וכו׳ תהא בת זוגך וכו׳ ועח״נ, ובעקידה שער ד׳ הגי׳ לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג וכו׳ על הר סיני וכו׳ היו זכורין לאותו דבר וכו׳, וכבר העיר החו׳ יואל שהרעיון לכל יש בן זוג נמצא דוגמתו בדעות הגנאסטיקער ועי׳ בספרו בליקקע אין דיא רעליגיאנסגעשיכטע ח״א צד 107 וצד 161: 3 בשם ר׳ חמא. כן הגהתי וכ״ה בתנחומא מ״ב שם ועי׳ אגה״א ח״א צד 448, ובפסי״ר פמ״ו מובא רק התחלת המאמר ועי׳ במ״י לעיל צד 85 בד״ה ר׳ שאליה וכו׳: 4 שמים וארץ ואורה. וכ״ה לעיל צד 24 ובתנחומא מ״ב בראשית סי׳ א׳ אי׳ ר׳ יוחנן אמר שמים וארץ נבראו ביום ראשון ובשני ברא הקב״ה את הרקיע ואת המלאכים וכו׳ ועי׳ לעיל צד 13 וצד 26 ובמ״י שם בד״ה רב אמר לחים היו: וגיהנם. וכן דרשו לעיל צד 30 למה אין כתוב בשני כי טוב וכו׳ שבו נבראת גיהנם וכו׳, (ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 18 מה שנמצא בענין שאלה זו בספרי אבות הכנסיה הנוצרית) ולקמן סוף פכ״א מקדם קודם ג״ע ניבראת גיהינם וכו׳: ומלאכים. לדעת ר׳ יוחנן לעיל צד 5 וצד 24, ובתנחומא מ״ב שם הגי׳ רקיע וגיהנם ומלאכי השרת ועח״נ: 5 אילנות וכו׳. וכ״ה לקמן פי״ב במאמר דרש ר״נ איש שיחין כי ששת וכו׳ הארץ בראשון כב״ה ושהת ג׳ ימים וכו׳ והוציאה וכו׳ אילנות ודשאים וגן עדן רקיע בשיני וכו׳, ולקמן פט״ו מקדם וכו׳ קודם אדה״ר אדם נברא בששי ג״ע בשלישי ועי״ע לעיל צד 12 וצד 78, ובתנחומא מ״ב הגי׳ זרה בשלישי אילנות ודשאים ונהרות: חמה ולבנה ומזלות. וכ״ה לקמן פי״ב ושם בכי״א ב׳ וכוכבים, וכן בתנחומא מ״ב הגי׳ ברביעי חמה ולבנה וכוכבים ועח״נ: עופות ודגים ולויתן. וכ״ה לקמן פי״ב, ולעיל פ״ז צד 52 דרשו ויברא אלהים את התנינים שנאמר ביום ה׳ תנינם כת׳ זה בהמות ולויתן ועיי״ש במ״י: ורמש. משמע שרמז כולל גם בהמה וחיה, ור׳ פנחס מונה בהמה וחיה בפני עצמן ומוסיף מריאים והן שש בריות שברא הקב״ה בששי. מהן ג׳ שהיו לבראות בששי וג׳ שהיו לבראות בשביעי וכדדרש ר׳ בניה (ולא שר׳ בניה שהית בדור ראשון של האמוראים בא לפרש דברי ר׳ פנחס ועי׳ מבה״י ס״ט א׳) אשר ברא וגו׳ לעשות כל מה שהיה הקב״ה עתיד לבראות בשביעי הקדים וכו׳, ולעיל סוף פ״ז נדרש בנפשות הוא אומר ארבע וכו׳ ובגופים ג׳ (ועיי״ש במ״י) ר׳ אומר אלו המריאים שברא הקב״ה את נפשותם ובא ליבראות גופן וקדש השבת ולא בראן וכו׳, ועפ״י המאמרים אלו שלפנינו כאן ובפ״ז גרים בתנחומא מ״ב שם סי׳ י״ז ובששי היו לבראות ששה של ע״ש ושבת ואלו הן תוצא הארץ נפש חיה וכו׳ ואדם וחוה נגמרת מלאכת אדם וחוה ושל בהמה ומשגמר את אלו ביקש לבראות את השאר וקדש השבת שנ׳ ויכלו השמים וכו׳ אשר ברא אלהים וגו׳ ד״א אשר ברא ועשה אכ״כ אלא לעשות שקדמה השבת ולא נגמרה מלאכתן ר׳ בנייא אמר אלו המזיקין שברא נפשותיהם עם שהוא בורא גופן קדש יום השבת וכו׳, ואולי צ״ל שם ר׳ בנייא אמר אשר ברא וגו׳ ר״א (כלומר רבי אומר ועי׳ במ״ח חלק ל״ט צד 108) אלו המזיקין וכו׳. והמאמר שלפנינו בששי ברא שש תובא בערוך ע׳ מריא ב׳ ומפרש מריאים שידין ועי׳ בח״נ לעיל פ״ז, והגי׳ וראמים אפשר לפרש עפ״י מאמרם בגיטין ס״ח ב׳ ראם אלו השדים ועי׳ בהערות רש״ב שם: 8 ר׳ פנחס וכו׳. במדרש הגדול עמוד 64 הועתק ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אומ׳ ממלאכת עולמו שבת ולא שבת ממלאכת הצדיקים וממלאכת הרשעים וכו׳, ועי׳ בפסי״ר פמ״א, ובפסי״ר פכ״ג ובתנחומא כי תשא הגי׳ אבל לא שבת לא ממעשיהם של צדיקים ולא ממעשיהם של רשעים ועח״נ: 10 מעין דיגמאטרין. מעין ערכם ומהותם והוא

מעין דיגמאטרין שלהן, ומני שפורענותן שלרשעים קרויה מלאכה שנ׳ פתח י״י את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לי״י (ירמיה נ כה), ומני שמתן שכרן שלצדיקים קרויה מלאכה שנ׳ מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם (תהלים לא כ):

פרשה יב

ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר 8d נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן (איוב כו יד) אמר ר׳ הונא כל מה שאת רואה קצות דרכיו שלהקב״ה הן הן אלה קצות דרכיו, ומה שמץ דבר נשמע בו מה שמצון נשמע בו, ורעם גבורותיו מי יתבונן אמר ר׳ הונא הרעם הזה בשעה שהוא יוצא כתיקונו אין כל ברייה יכולה לעמוד עליו, אין מתבונן אין כת׳ כאן אלא מי יתבונן הפיקחים יודעים רימוזו והגיונו, אמר ר׳ הונא אם על סדרו שלרעם אי את יכול לעמוד על סדר העולם על אחת כמה וכמה אתמהא, אם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדר העולם, אמור לו כי מה האדם שיבא אחרי המלך (קהלת ב יב)

4 ילק׳ לית כ׳ מסקי״ד: 9 מדרש קהלת פ׳ כי מה (ב׳ י״ב):

1 דיגמטורין א[1], דוגמא טרין פ, דוגמאטורין ד[1] | שפורענות הרשעים ע, שפורענותו של רשע פ | נקראת י | *את דפאכי] ל׳ ל | 2 לי״י] חאכ, ל׳ ד | °שמתן שכרן] ששכרן ד | קרוי פי (ירמי׳), נקראת י || 4 הן] כתיב ~ דפא | 5 ומה—יתבונן] פ, וגומ׳ דא[2] | רב הונא כ (וכן בסמוך) | קצות] קוצי א[1] | 6 מה שמצון—בו] פכ, ל׳ דאי | 7 כתיקונו] בתיקונו ע, ל׳ א | 8 אין מתבונן] כש, מתבונן ע, נתבונן דא, יתבונן י | מי יתבונן] פכעשי, יתבונן דא | רמוזו ד, רמזו פאכ, .. של דבר שי | הונא | 9 אם] ומה פ | אין] אי, אין דפכ | סדרו(סדר ד) של עולם דפאכי | אם] א[2]כי, ואם דפ | 10 סדרו (סדורו ד) של עולם דפא[2]כי | כי—המלך] ש, ל׳ דפא[2]כרי |

ל״י[1]) ועי׳ במ״ח חלק מ״ד צד 564, וכל המאמר הועתק בערוך ע׳ דגם, ובמדרש הגדול אי׳ דגימטרין[2]), ובפי׳ ב״ר כי״ט ג׳ דוגמטרין ובכי״א דגמטורין ומפרש שם דוגמא, ובתנחומא הגי׳ כן, וכ״ה בפסי״ר פכ״ג וג׳ שם אלא פועל עם אילו ואילו ומראה לאילו [ולאילו] מעין דוגמה שלהן ועח״נ: 1 ויוצא את כלי. כן הגהתי וכ״ה במקרא שם וכן מובא לנכון בתנחומא ובמה״ג, ובילק׳ ירמיה ותהלים הגי׳ כלי זעמו כמו בכי״ל וכ״ה בפסי״ר: שמתן שכרן. במה״ג אי׳ שמתן שכרן וכו׳ קרוי וכו׳, ובפסי״ר ובתנחומא הגי׳ שפעולתן של צדיקים קרויה וכו׳: 3 פעלת. לשון פעולה ומלאכה:

פרשה יב. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ י״א, ובכי״ת לא הועתקו שתי הפתיחות שלפנינו, ובמקומם הובאו המאמרים שנמצאו בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ ט״ו וסי׳ ט״ז (ועי׳ במ״י לעיל צד 11 בר״ה שימחו), והגי׳ שם אלה תולדות השמים והארץ אמר ר׳ תנחום זש״ה י״י בחכמה יסד ארץ וגו׳ אתה מוצא בחכמה ברא הקב״ה את עולמו ביום הראשון ברא שמים וארץ נשתיירו עוד חמשה ימים וכו׳ הוי אומר י״י בחכמה יסד ארץ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מהו בהבראם אמ׳ ר׳ יוחנן בה׳ בראם ומה עסקו של ה״א וכו׳ כך כשברא הקב״ה את עולמו לא היה לפניו יגיעה שנ׳ לא יעף ולא יגע ד״א אמ׳ ר׳ תחליפא באברהם הן הן האותיות בהבראם בזכותו של אברהם בראתי את העולם ועי׳ במ״י לקמן צד 107: 4 קצות דרכיו. בגליון כי״א ב׳ נוסף כגי׳ כי״א א׳ א״ר הונא כל מה וכו׳ קוצי דרכיו וכו׳, ובכי״כ נתערבו שתי הנוסחאות קוצי קצות דרכיו, ופי׳ קוצי כמו בירוש׳ מגילה פ״ג ע״ד ב׳ אל תקוץ בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים כלומר התיכות חתיכות ועי׳ מס׳ סופרים פי״ב ה״א דברים רבה פ״ד סי׳ א׳ מד׳ קהלת פ׳ אל תבהל מפניו (ח׳ ג׳) ועי״ע ערוך ע׳ קץ ו׳, ובמאמר שלפנינו צ״ע שהדרש כל מה וכו׳ קצות דרכיו שלהקב״ה הן הוא פשוטו של מקרא, ואולי כונתו לדרוש הכתיב קצות דרכו וכדאיתא במדרש חסרות ויתרות הוצ׳ רש״א ווערטהיימער סי׳ כ״ז הן אלה קצות דרכיו דרכו כת׳ לפי שאפי׳ קצות דרך אחד מדרכיו של הקב״ה אין אדם יכול לעצור (וצ״ל לעמוד) עליה ועיי״ש בהערות רשא״ו ובפליטת סופרים צד 44: 6 מה שמצון נשמע בו. ביפ״ת העיד שכן הובא גם בנוסחת הרמ״ע (ר׳ מאיר עראמה בספרו מאיר איוב מענה י״ז) וכתב ואם ישנה לגרס׳ זו ה״פ מה גנות והדופי נמצ׳ בסדרו דדריש שמץ מגד׳ לשמצה בקמיהם, ועי׳ גם ברש״י וראב״ע איוב שם, ולא מצאתי מלת שמצון במקום אחר, ובמדרש חו״י איתא ומה שמץ דבר נשמע בו שלא נשמע שמץ דבר מדרכיו של הקב״ה מעולם שאפי׳ אומות העולם מכבדין אותו וכו׳: 8 אין מתבונן אכ״כ. שיהא נשמע אין שום אדם מתבונן אלא מי יתבונן כת׳ בדרך שאלה ומשמע שיש מי שיתבונן הפקחים וכו׳ והמה יתבוננו ויבינו רק רמוזו והגיונו ועל עקרו אינם יכולים לעמוד בחכמתם, ועי׳ בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס בראש הפרשה, והגי׳ שם כמו לפנינו בכי״ל אין מתבונן אכ״כ וכו׳, אכן בא״א העיר שגי׳ רש״י ז״ל אין יתבונן אכ״כ, וכן כתב רי״ג בהערותיו וכן מוגה בגליון מדרש אב״א, ועדיפא הגי׳ שלפנינו, וגי׳ הדפוסי׳ נדחקו לפרש מי נתבונן אכ״כ כלומר הרעם מי אפשר שיהיה מובן או נתבונן בלשון רבים מי נוכל להבין ועי׳ ביפ״ת, ובערוך ע׳ רעם לא העתיק סוף המאמר הפקחים וכו׳, ובמדרש חו״י הדרש ורעם גבורותיו מי יתבונן גבורתו כת׳ שאין אדם יכול לעמוד על גבורה אחת מגבורותיו של הקב״ה וכו׳: ר׳ חונא. עי׳ לעיל צד 36 במ״י ד״ה ר׳ חנא, ובמעין גנים איוב שם הובא בטעות אמר רב הונא על סודו של רעם וכו׳: 9 אם יאמר לך. במ׳ קהלת הועתק׳ כל הפתיחה מכאן ועד סופה בשינוים שונים ובהוספת דברים בדרש הפ׳ כי מה האדם וכו׳, ושם הגי׳ אם יאמר וכו׳ על משתיתו של עולם ועי׳ לקמן פע״ה שהוא משתיתו ויסודו של עולם, ועי״ע במדרש הגדול עמוד 53, ושם הגי׳ בראש המאמר כי מה וכו׳ כי מה האדם שיכול לעמוד על משפטו שלמלך מלכי המלכים: 10 אמור לו כי מה וכו׳. במקרא כתוב שיבוא. ודורש המלך זה מלכו של עולם, ועל פסוק זה סובב המאמר עד את אשר כבר עשהו אכ״כ וכו׳, וכן מובא הפסוק כי מה וכו׳ בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס ומפרשו מי יחשוב לעמוד על סוף דעת

1) δειγματήριον. 2) דְּגִימַטְרִין

אחרי מלכו שלעולם מלך מלכי המלכים הקב״ה אתמהא, אמר רב נחמן לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול להיכנס לתוכה שכל מי שהיה נכנס בתוכה היה טועה, מה עשה פיקח אחד, כיסח ונכנס כיסח ונכנס, נכנס דרך הכיסוח ויצא, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך כיסוחו. ר׳ נחמן אמר חורי לפלטין גדולה שהיה בה פתחים הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פיקח אחד נטל פקעת שלגמי וקשרה כנגד הפתח, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת. אמר ר׳ שמעון בן יוחי משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין בתוכה ואומרים אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה, אילו היו הכתלים גבוהים היתה נאה, אילו היתה תיקרה גבוהה היתה נאה, שמא יבוא אדם ויאמר אילו היו לי ג׳ עינים או ג׳ רגלים אתמהא, את אשר כבר עשהו אין כת׳ כאן אלא את אשר

1 שיר השירים רבה א׳ א׳ ; ל׳ קצ״ו פלוגו פ׳ ב ז.

1 אחרי הקב״ה] אחרי מלך מלכי המלכים הקב״ה בר[1,1], אחרי סדרו של מה את יכול לעמוד א[2], אחרי מלך בשר ודם אין את יכול לעמוד אחרי מלך מלכי המלכים הקב״ה על אחת כמה וכמה פ, אחרי . . ודם אי אתה . . המלכים ברוך הוא אתה יכול לעמוד ד | אתמהא ל׳ פ | *נחמן דפאי] ל׳ ל | לרחישת] ע, משל לרחישת ד, לחרישת פב, לחורשת שי[1], לחושת אר | הקנים] אבער, קנים ד, של קנים פ | שלא—יכול] אעי, שלא היה יכול אדם ד שאין אדם יכול פש | 2 ליכנס פאבעשי | לתוכה] פאי בתוכה דבעש | כל פ ; שנכנס בי | בתוכה] ב לתוכה דפאי | כיסח ונכנס] כסח ונכנס א[1], ל׳ א״ב | 3 נכנס] כיסח (כסח א[1]) ונכנס אב | ויצא] ~ דרך הכיסות אבי, דרך (כיסות ד[1]) כסות ד | נכנסין] פא״ב [illegible] | מתכנסין ד הכיסות פבי כיסות ד[1], כסות ד | ר׳] פ, רב דאי | חורי] ~ אמ׳ א | לפלטין] פ, משל לפלטין דא[2]י, לפרטורין א[1] | 4 שהיה] פ שהיו דא״בי | בה] לה ד | וכל אבי | שנכנס פי | 5 פקעת אחת א, פקעית ע, של גמי ה אבי | וקשרה ע, נגד ה הפתחים פ | התחילו] ע, ונכנס (נכנס א) דרך הפקעת ~ פא, ונכנס (נכנס בי) . . הפקעת ויצא (ויוצא י) דרך הפקעת ~ דבי | 6 משל ל׳ פא״בי | *שבנה] שבונה ל׳ פרטרין א״ב | והבריות . . נכנסות ב | בתוכה] פ לתוכה דאבי | גבוהים] גדולים א[1] | 7 אילו היו ל׳ פ הכותלים פא״ב | אילו—נאה] אי התקרה גבוה היתה נאה פ ל׳ א | היתה] פי, היו דאב | לו א״בי | ג׳] א שלש דפבי (כן בכמה) | או] פ אלו היה לי ד, ל׳ אבי | רגלים] ~ היה יפה לי דא[2]בי[1], היה יפה א[1] | כבר] ~ עשהו י | אין כת׳] פב, לא נאמר ד |

[illegible] מפרש לפי הגי׳ אמור לו אחרי מה ה הקב״ה [illegible] שאחרי הקב״ה אתה יודע שהוא הודיעך וכן כמו שעשה [illegible] שעל הפסוק הזה היא עומד המסיים למילותיה את אשר [illegible] וכ״ה לפי גי׳ הדפוסים ובגליון [illegible] אחרי מלך בו״ד אי אתה יכול לעמוד כמו״ש אין זה וכמו קהל ד״ו הגי׳ אמור לו אחרי [illegible] הדפוסים באן וכן הדפוסו אחריו ושבשו אחרי המלך [illegible] אי אתה יכול לעמוד : 1 אמר רב נחמן [illegible] ובבמ״ר אי בבי״ל ר׳ נחמן [illegible] ודפוסו כאן וכמו קהלת נראה שאין שייכות לשני המשלים למקרא [illegible] מפרש אמר ר׳ (רב) נחמן סדרו של עולם שאין אדם יכול ליכנס לתוכו [illegible] כתב שם מפרש בשיר השירים [illegible] עמד שלמה לא היה אדם יכול לסבול דברי תורה [illegible] לא היה וכו׳ להשכיל דבר תורה וכו׳ התחילו הכל [illegible] עד שעמד על דברי תורה ואגב שמספר [illegible] מפירוש אחר ובספר הנדפס הובא [illegible] רחישת קנים [illegible] שאין אדם וכו׳ [illegible] ובשהש״ר שם נסמכו [illegible] דברי תורה [illegible] שם רב נחמן [illegible] כך שלמה, ובספר [illegible] כ״י מפרש [illegible] איתא בחושות. [illegible] גם הגי׳ [illegible] ריחושתא ועי׳ [illegible] חרישה [illegible] שאין אדם [illegible] קוצים בסירים (ישעיה ל״ג [illegible] וגטל את המגל וכסח התחילו הכל [illegible] קהלת הגי׳ כיסח ונכנס כיסח ונכנס [illegible] והכבר העירו שמשל זה [illegible] בית קהלת שהיה לו וכו׳ [illegible] צד 43 במ״י [illegible] שם פיקח אחד נכנס ונטל [illegible] בא פקח אחד ונטל הפקעת ותלאה דרך הפתח [illegible] לקמן פי״ג ס״י [illegible] שבנה פלטין וכל העוברים [illegible] שמא יבא איש ויאמר אילו היו לי שלשה ידים או שלשה עינים [illegible] ובספרי שם בדרש תמים [illegible] ויאמר אלו היה לי ג׳ עינים אלו היו לי ג׳ ידים אלו היו לי ג׳ רגלים [illegible] וכו׳ ועי׳ במדרש הגדול שם : 8 את

כבר עשוהו (שם שם) כביכול מלך מלכי המלכים ברוך הוא ובית דינו ממנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיכנך הוא עשך ויכוננך (דברים לב ו), אמר ר' לוי בר חייתה מלך בשר ודם בונה פלטין ואם נתן ביבה על פיתחה אינה נאה, מלך מלכי המלכים ברוך הוא ברא את האדם הזה ונתן ביבו על פיתחו והוא נאו והוא שבחו, אמר ר' יצחק בר מריון כת' אלה תולדות השמים וגו' בוראן משבחן ומי מגנן בוראן מקלסן ומי יתן בהן דופי אלא נאים ומשובחין הן אלה תולדות השמים וגו':

ב ואת כל אלה ידי עשתה וגו' (ישעיה סו ב) ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אמ' ואת כל אלה ידי עשתה אתמהא, ר' יודן אמר בזכות

2 עי' חולין כ"ז ב': 4 ילקוט רמז י"ז, לקמן פט"ו: 7 ילק' ישעיה כ' סע"א (תקי"א): לעיל פ"ג לד 19, פ"י לד 85, לקמן לד 108 ולד 109 וכים פכ"ו: 8 ילקוט רמז י"ז, שמות רבה פמ"ם סי' ב', פסיקתא רבתי פ"ג (י' ב') וסוף פ"ד:

1 מלך—המלכים ל' א | ברוך הוא] הקב"ה פאבע, ל' י | ממונין ע, נימנין א[1]כ, נמנין דפ, נמנו א[2]י | 2 שלך אבי | והעמידך י | תכנך פ, מכונך דאבי | חיתא דכ, חמא פי, נחמן א | 3 פלטרין כ | ביבא כי | פתחו א[2]י | אינו א[2]עי | מלך—המלכים] ומלך.. אכ, אבל.. מלך י, ל' ע | הקב"ה דאבעי | °את ל' ד | הזה ל' פאבעי | 4 ביבא י | נאו] א[2]ע, נויו י, נאה דפא[1]כ | שבחו] פאב, ~ אמר רבי יצחק בר מריון כתוב וייצר י"י אלהים את האדם מה ת"ל אשר יצר כביכול הב"ה מתגאה בעולמו ואומ' ראו ברייה שבראתי וצורה שצרתי ד | כת' ל' א[1]כ | וגו'] והארץ בהבראם דאכי | 5 מי פי | מי פי | °יתן] נותן ד | נאים] א[1]כ, ־אין א[2]ר, .. הן די, הם פ | הן] הם אב, ל' פי | 6 וגו'] פ, והארץ וגו' א[1], והארץ בהבראם א[2]כ, והארץ.. ביום עשות י"י אלהים ארץ ושמים רבי פנחס בשם ר' לוי בהבראם בה"א בראם ד | 7 וגו'] פר, ויהיו כל אלה נאם י"י א, ויהיו.. ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי ד | ר' ברכיה—בר' סימון] כ, ר' ברכיה בש"ר יהודה ב"ס אמ' א[1], א"ר ברכיה בשם ר' יודן בר' סימון י (ישעיה), ר' ברכיה בשם ר' יהודה א' פ, ר' ברכיה בש"ר סימון א[2], אמר ר' יהודה בשם רבי סימון ד | 8 ואת אמר י (שם), ואת אמרת פר, ותימר א, שנאמר דכ | אתמהא] א[2], ־הה א[1], ל' דפכ |

אשר. מובא במ"ג ח"ב פ"ו ושם הגי' את אשר כבר עשוהו עשהו לא נאמר אלא וכו' ועח"נ: 1 עשוהו. לשון רבים: מלך מלכי המלכים. במ' קהלת ליתא וכן לא הובא במ"ג שם ועח"נ וערוך הש' ע' עש ב' הערה ד': ברוך הוא. כ"ה בכי"ל כאן ובסמוך ב"ה, וכאן גם בד"ו ברוך הוא: ממנים. כמו ממונין בגי' הערוך אבל צ"ל נ י מ נ י ם (ונשתבש מ בתמורת ני) וכ"ה נמנים במ' קהלת, ובמ"ג שם הגי' נ מ נ ו על כל אבר ואבר שבך ועח"נ: 2 על תיכנך. וכ"ה בכי"פ בכ"ף תכנך ועי' עמת"ר ע' תכן, ובמ"ג הגי' והושיבו אותו על כ נ ו שנאמר הוא וכו', ובמ' קהלת אי' ומעמידך על ת י ק ו נ ך ו א ם ת א מ ר ש ת י ר ש ו י ו ת ה ן (פי' מדכתיב עשוהו) והלא כבר נאמר הוא עשך וכו', ובחולין שם דרשו הוא עשך ויכוננך מלמד שברא הקב"ה כוננויות באדם וכו' ועי' ביפ"ת: 3 ואם נתן ביבה. ביב שלה ועח"נ: 4 ונתן ביבו על פתחו. נתן חוטמו למעלה מפיו, ובמ' קהלת מוסיף כן ואי זה זה בית חוטמו (במ' הגדול הועתק ואיזה זת חוטמו), ושם הגי' והוא נואו כלומ' נוי שלו, והוא כהגי' שלפנינו בכי"ל ובערוך ע' ביב נאו[1]), ובא"א הגיה כאן בד"ו נויו ועח"נ: א"ר יצחק בר מריון. המאמר האחר של ריב"מ שנוסף בדפוסים לפני מאמר זה ליתא בכל כ"י ולא הועתק בילקוט וכן ליתא לקמן פט"ו גם בדפוסים, ונ"ל שהוא הוספה עפ"י מד' קהלת, ושם הגי' כתיב וייצר וכו' מה ת"ל אשר יצר אלא הצור צייר גאה כביכול מתגאה וכו' וצורה שציירתי: 5 ומי יתן. וכ"ה לקמן פט"ו גם בדפוסים, ובמ' קהלת ד"ו נשתבש מייתן, ופלא שכתוב כן בתיבה אחת גם בכי"פ מייתן ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א ומייתן: אלא נאים. בכי"ל כתוב אלה וטוגה א ל א כמו בשאר הספרים וכ"ה לקמן פט"ו גם בכי"ל, אבל במ' קהלת ד"ו איתא א ל ה הם נאים וכו': אלה תולדות השמים. בוראן משבחן ואומר אלה תולדות כמה הם נאים ומשובחים ועי' בפי' ב"ר שבדפוס, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י בוראן משבחן כי כן דרך האומן כשעושה מלאכה נאה מראה אותה לעולם ואומר אלה עשיתי כלומר מלאכה כזאת עשיתי כך אמר הקב"ה אלה תולדות השמים והארץ שהיה מראה מלאכתו לשבח, ומסיים הפתיחה כסגנון הפתיחות בפסוק הפרשה שדורש בו, וכן סיום המאמר לקמן פט"ו בדפוסים נאים ומשובחים הם אלה תולדות השמים, ובכי"ל מובא שם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ועח"נ, ואפשר שמדייק מן בהבראם ביום עשות וכו' בוראן משבחן שכך תולדות השמים מעת שנבראו ביום עשות וכו' ועי' לקמן צד 100 וצד 112, ובדפוסים נוסף כאן ר' פנחס בש"ר לוי אמר בהבראם בה"א בראם, ונדחקו לפרש דרש זה שאין מקומו כאן אלא למטה בפרשה זו בדרשות על בהבראם, ושם אמרו צד 107 ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ובמד' קהלת ד"ו מסיים ג"כ נאים ומשובחים הם שנאמר בהבראם בה"א בראם (ובמ"כ הגיה שם עפ"י גי' הדפוסים כאן וכן הדפיסו אחריו), ואין להוכיח משם שעיקר הגי' כגי' הדפוסים: 7 לא בעמל וכו'. אלא בדבר כמו שדרשה לעיל בפ"ג ועי' במ"י שם: 8 ואת אמ' ואת כל וכו'. וכן פריך לעיל סוף פ"י לא כן אמר ר' ברכיה בשם ריב"ס לא בעמל וכו' ואת אמ' מכל מלאכתו אתמהא, ובדפוסים נשתבש כל הענין ע"י הגי' ש נ א מ ר ואת כל אלה וכו' ובסוף הפתיחה ו כ ת י' ויהיו כל אלה וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש לעיל אלה תולדות וכו' כמה הם נאים ומשובחים ודכוותה ואת כל אלה ידי עשתה וגו' ר"ל שיש לפרש גם ואת אלה וכו' בוראן משבחן ולא שגורס כאן ודכוותה כן נ"ל ועמ"כ, ומשמע ואת כל אלה וכו' מוסב על המקרא שלפניו השמים כסאי והארץ הדם רגלי, והיאך הוא אומר ידי עשתה כאילו ברא הקב"ה את עולמו בעמל וביגיעה: 8 בזכות התורה וכו'. ודורש ואת כל אלה וכו' בזכות את כל אלה ידי עשתה בזכות התורה שכתוב בה אלה החוקים וכו' ולריב"נ בזכות השבטים שכת' בהם ואלה שמות וכו' היו כל אלה וזהו אלה תולדות השמים, ובפסי"ר סוף פ"ד דורש כן סוף הפסוק שלפניו אי זה בית אשר תבנו לי ובשביל מי גבנה ר' יהודה הלוי בר' שלום אומר וכו' בשביל את כל אלה ידי עשתה בשביל התורה אלה החוקים וכו' ור' יהושע הכהן בר' נחמיה בשביל השבטים וכו' ובילקוט רמז י"ז לא העתיק

[1]) גאו.

התורה אלה החקים [והמשפטים] והתורות (ויקרא כו מו). ר' יהושע בר' נחמיה אומר בזכות השבטים ואלה שמות השבטים (יחזקאל מח א). ויהיו כל אלה נאם יי' (ישעיה שם שם). אלה תולדות השמים:

ג [אלה תולדות השמים וגו'] אמר ר' אבהו כל מקום שנ' אלה פוסל את הראשונים, ואלה
ד מוסיף על הראשונים, כאן שנ' אלה פסל את הראשונים, מה פסל, תהו ובהו: ר' יהודה ור' נחמיה
ר' יהודה אומר ויכלו השמים והארץ בזמנן וכל צבאם בזמנן, אמר ליה ר' נחמיה והא כת' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, כי בהי בראם ביום שניבראו בו ביום הוציאו תולדות, אמר ליה ר' יהודה והא כת' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, יום ב', יום ג', יום ד', יום ה', יום ו', אמר ליה ר' נחמיה כמלקטי תאנים היו כל אחד ואחד הופיע בזמנו, ר' ברכיה על הדה דר' נחמיה
ותוצא הארץ (בראשית א יב) דבר שהיה פקוד בידה: דרש ר' נחמיה איש שיחִין כי ששת
ה ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ [את הים וגו'] (שמות כ יא). שלשה דברים הללו הן הן עיקר ברייתו שלעולם ושהו משלשה שלשה ימים והוציאו משלש שלש תולדות, הארץ בראשון

4 ילקוט שם, לקמן פ"ל, שמות רבה פ"ל סי' ב' פ"ל סי' ג', במדבר רבה פ"ג סי' י', מדרש רות פ"ח, תנחומא מ"ב, שמות סי' ג' משפטים סי' ב', תנחומא שמות סי' ב' משפטים סי' ג', ועי' מכילתא ריש פ' משפטים: 5 ילקוט שם, תנחומא מ"ב בראשית סי' ח': 10 ילקוט שם: 12 ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ד', ועי' לעיל סוף פ"א לד 18 וסוף פי"א לד 96 וש"נ:

1 *והמשפטים דפאכי] ל' לשי (שם) | בר'] א[2], בר דא[1]י (שם) | נחמן א[1] | אמר א[1]כי (שם) | 2 השבטים ל' אכי (שם) | השבטים] שבטים כל אלה שבטי ישראל י, בני ישראל פ, ל' דאכי (שם) | ויהיו] פאכי (שם), וכתי' ~ ד | 3 השמים] ~ וגו' ד, והארץ בהבראם כי (שם) | 5 **מוסיף] מוסף ל | כאן נא' פ, נאמר כאן י | ומה פאכ | תהו ובהו וחשך פאכרי, תוהו ובוהו וחושך ד | ר'—נחמיה ל' פ | 6 בזמנו י | לו פ | והכתי' פא[2]כי. (וכן בסמוך) | 7 כי—בראם] כן בהבראם א[1], בהבראם י[1], ל' דפחא[2]כ | ביום שנבראו פחאכי[1], מלמד שבו ביום נבראו ד | ביום ל' י | 8 ליה] י, לו דפ | *ר' יהודה פחאכי] ר' ברכיה ל, ל' ד | יום ב'] א[2], יום שני דפא[1]כ, שני י | יום ג'] א[2], יום שלישי דפא[1], שלישי י | יום רביעי חא[1], רביעי פי | יום חמישי א[1], חמישי פי | יום הששי ח, יום ששי אכ, ששי פי | 9 ליה] א[1], לו דפ | כמלקט פא[1]ר[2] | °היו] הן ד | וכל חכ | הדא דפאכ | דר' נחמיה] כ, ~ אמר דפ | 10 תוצא פ | הארץ] ~ דשא י | דבר] דשא י | שהיה פקוד בידה] שהוא בידה פ, שהוא פקוד אצלה א | ר' ל' כ | שיחין] א[2]כ, כפר שיחין פ.. סיחין ד | 11 * את הים וגו'] ואת הים פי, וגו' ד, ל' ל | הן ל' אי | 12 **ושהו] ושהן ל | *משלשה שלשה י] מג' ג' א[2], שלשה משלשה ל, שלשה שלשה כ, שלשה דפ | משלש שלש א[2]י, שלש שלש כ, שלש פ, ג' ג' ד |

תחלת הפתיחה ומוסיף שם לפי הענין בזכות התורה נברא העולם: 1 החקים והמשפטים וכו'. הוספתי והמשפטים ועח"נ וכ"ה בפסי"ר שם, ואולי נשתבש הפסוק עפ"י שמות י"ח כ' את החקים ואת התורת: 2 ואלה שמות השבטים. בילקוט דפוס פפד"א הגי' ואלה שמות שבטים, ובד' ווארשא נדפס השבטים ונסמן ג"כ שם יחזקאל מ"ח, ולבי נוקף בגי' זו, ובילק' ד' ליוורנו הגי' ואלה שמות, ובילקוט מוסיף עוד כל אלה שבטי וכו' (בראשית מ"ט כ"ח), ופסוק זה מובא בפסי"ר שם, ובשאר הספרים הגי' ואלה שמות בני ישראל (שמות א' א'), וכ"ה בשמו"ר שם שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה בזכות מי נבראו אלה תולדות השמים והארץ וכו' בזכות אלה שמות בני ישראל וכו': אלה תולדות השמים. זהו סיום הפתיחה, וכן מוכח מילק' ישעיה שם: 4 אמר ר' אבהו. בתנחומא מ"ב שמות שם ובתנחומא משפטים שם הגי' אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בן זמרא, ובשאר המקורות שציינתי הגי' כמו לפנינו א"ר אבהו (ובמד' רות שם נשתבש ר' אבא) ועי' באגה"א ח"ב צד 118, והגהתי ואלה מוסיף וכ"ה בכי"ל לקמן פ"ל: 5 מה פסל תהו וכו'. וכן דורש לקמן פ"ל אלה תולדות נח וכו' מה פסל לדור המבול שמו"ר פ"ל אלה תולדות יעקב פסל לאלופי עשו, במד"ר שם ויהיו אלה בני לוי וכו' פסל בכורי ישראל, בתנחומא שמות אלה תולדות השמים וכו' פסל את הראשונים בתהו ובהו ובענין זה את פותר את כולם וכו' ובמשפטים שם כדעת הזו אתה פותר את כלם וכו': 7 כי בה' בראם. כ"ה בכי"ל ונ"ל שדורש בהבראם כבהבראם כלומר אלה תולדות השמים וכו' כמו שהיו בהבראם ביום עשות וכו' ביום שנבראו בו ביום הוציאו תולד:ת, וכן דרשו לקמן צד 110 בהבראם הקב"ה ברא העליונים ואת התחתונים ברייה אחת, ור' יהודה דורש שמים וארץ בזמנן וכל צבאם בזמנן שלא נבראו ברייה אחת, ובכי"ל נקוד בהי בצרי, ומי שנקדו כוון להדרש בה"א בראם ועי' לקמן צד 107: 9 כמלקטי תאנים היו. מפרש בפי' ב"ר כ"י דרך התאנים שהם נתנטין כולם ביחד כשאר פירות אבל אין מתבשלין אלא זו אחר זו כך תולדות שמים וארץ בו ביום נבראו בו ביום הוציאו תולדות אבל גמר מלאכתן לא היה אלא אלו בזמנן ואלו בזמנן: ר' ברכיה על הדה דר' נחמיה. וכן למטה צד 107 וצד 112 הסגנון בכי"ל ר' עזריה על הדה וכו' בלי מלת אמר ועי' במ"י לעיל צד 53 וצד 84: 10 דבר שהיה פקוד בידה. במלחמות השם מאמר ר' ח"ב פ"ח הובא דבר שהוא פקוד בידה ועח"נ, ודורש ותוצא הארץ וכו' הארץ הוציאה הדברים שכבר היו נבראים והיו פקודים אצלה, וסגנון המאמר בתנחומא מ"ב שם ר' יהודה ור' נחמיה חולקין ר"י אומר לששת ימים נברא העולם שכתיב במעשה כל יום יום ויהי כן הרי שיטתו של ר"י ור"נ אומר ביום הראשון נברא כל העולם א"ל ר"י מהו שכתיב במעשה כל יום וכו' א"ר ברכיה בשיטתו של ר"נ ויאמר אלהים תוצא הארץ אין לשון תוצא אלא בדבר שהיה מוכן מבראשית וכו', ודעות אלו של חז"ל נמצאו גם אצל אוריגינים ואפרם הסורי ועי' דדו"ד ח"ג צד 125 ומ"ח חלק מ"ג צד 66: דרש ר"נ איש שיחין. וכן איתא בירוש' סוטה סוף פ"ב י"ח ב' א"ר יודה העיד נחמיה איש שיחין את ר' עקיבה וכו' (ובבבלי סוטה י"ח ב' אי' נחוניא חופר שיחין) ובירוש' פאה סוף פ"ח ושקלים סוף פ"ה נחמיה איש שיחין פגע ביה ירושלמי אחד וכו', ונכונה גי' כי"כ דרש נחמיה וכו': 12 משלשה שלשת ימים. כן הגהתי עפ"י גי' הילקוט וכי"א ב' וכן הלשון כאן משלש שלש

9a כבית הילל ושהת ג׳ ימים ראשון ושיני ושלישי והוציאה ג׳ תולדות אילנות ודשאים וגן עדן, רקיע בשיני ושהא ג׳ ימים שיני שלישי ורביעי והוציא ג׳ תולדות חמה ולבנה ומזלות, ימים בשלישי ושהו ג׳ ימים שלישי רביעי וחמישי והוציאו ג׳ תולדות עופות ודגים ולויתן, ור׳ עזריה לא אמר כן, אלא ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים שני דברים הן הן עיקר ברייתו שלעולם ושהו ג׳ ימים ונגמרה מלאכתן ברביעי, שמים בראשון כבית שמי, ושהו ג׳ ימים ראשון שיני ושלישי, ונגמרה מלאכתן ברביעי, ומהו גמר מלאכתן, מאורות שהן חיסורו שלעולם שנ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א יז), הארץ בשלישי עיקר ברייתה שני ותוצא הארץ (שם שם יב) ותראה היבשה (שם שם ט), ושהת ג׳ ימים שלישי רביעי וחמישי, ונגמרה מלאכתה בששי, ומהו גמר מלאכתה, אדם אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי (ישעיה מה יב):

10 תולדות כל תולדות שנאמרו במקרא חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ (רות ד יח)

10 ילקוט כאן רמז י״ח, ילק׳ רות ר׳ תר״ע, ילק׳ מכירי מ״ע כ״י, שמות רבה פ״ל סי׳ ג׳, במדבר רבה פי״ג סי׳ י״ב, תנחומא ע״ב בראשית סי׳ י״ח, תנחומא שם סי׳ ו׳:

1 כבית] כדברי בית פא^{1}כ, כדבית ר | הלל | הלל | ושהתה י | שלשה ד^{1}פא^{1}י | ושני כ, שני דפי | , ג׳] פ, שלש דכי | דשאין י | 2 ושהא] פ, ושהה א^{2}כ | ג׳] פ, שלשה דכי | ג׳] פי, שלש ד | ומזלות] וכוכבים א^{2} | הים פא^{2}י, ומים ד | ושהה א^{2}י | ג׳] פי, שלשה ד | 3 והוציאה פא^{2}י | ג׳] פי, שלש ד | ר׳ (עזריא ד) עזריה | 4 דברים] ~ הללו פא^{2}כ | הן ל׳ א^{2}כי | שהו א^{2}י | ג׳] פ, שלשת די, מג׳ ג׳ א^{2}, משלשה שלשה כ | 5 שמאי דא^{2}כי | ושהו] א^{2}כ, שהו ד | שלשה כ | 6 שהן—השמים ל׳ | 7 בשלישי—היבשה] בג׳ ותוצא הארץ עיקר ברייתה ד, בשלישי ותוצא הארץ דשא י, לא נעשת כלה עד יום שלישי שנא׳ תוצא הארץ דשא וגו׳ פ, לא נעשית כולה עד יום ג׳ שנא׳ ותוצא . . דשא א^{2} | 8 ושהתה י | שלשה כ | *מלאכתה דפכ] מלאכתן לא^{2}י | 9 מלאכתן א^{2} | 10 תולדות] ~ השמים פא | $^{\square}$כל] אמ׳ רבי שמואל בר נחמן ~ ד | שנאמרו במקרא] שבמקרא פחאבעי, שבקרייה מ, שנאמרו בתורה ד | חסר פע | מתרין א^{1}, מן תרין שמלאין פ, מן תרין דאינון מלאים ח | ואלה תולדות פרץ כ, אלה תולדות השמים פ |

תולדות, ובירוש׳ חגיגה שם הובא המאמר בסוגיא ב״ש או׳ שמים נבראו תחילה אח״כ הארץ וב״ה אומרים הארץ נבראת תחילה ואח״כ השמים ועי׳ לעיל סוף פ״א ובמ״י שם, וסגנון המאמר בירושלמי (ושם ל״ג דרש ר״נ איש שיחין וכו׳ וכן ליתא שם ור׳ עזריה לא אמר כן) שמים בראשון כב״ש עשה ג׳ ימים ועשו תולדות ראשון ושני ושלישי ברביעי יהי מאורות, ים בשני כב״ש עשה ג׳ ימים ועשה תולדות שני ושלישי ורביעי בחמישי ישרצו המים, ארץ בשלישי כב״ש עשה ג׳ ימים ועשת תולדות שלישי ורביעי וחמישי בששי ותוצא (צ״ל תוצא ועי׳ בק״ע) הארץ, ארץ בראשון כב״ה עשה שני ימים ועשו תולדות ראשון ושני בשלישי תדשא הארץ, שמים בשני כב״ה עשו שני ימים ועשו תולדות שני ושלישי ברביעי יהי מאורות, ים בשלישי כב״ה עשה שני ימים ועשה תולדות שלישי ורביעי בחמישי ישרצו המים: 1 כבית הילל. במלחמות השם הגי׳ כדברי בית הלל ושהתה שלשה ימים וכו׳ ועח״נ: אילנות ודשאים וגן עדן וכו׳. וכ״ה לעיל צד 96 במאמר ר׳ לוי בשם ר׳ חמא ב״ח בשלישי אילנות ודשאים וג״ע ברביעי חמה ולבנה ומזלות בה׳ עופות ודגים ולויתן ועי׳ במ״י שם: 2 ושהא. וכ״ה בכי״פ באל״ף ועי׳ עמת״ל ח״ד צד 514: ימים בשלישי. בכי״ל נקוד כאן ימים[1]: 6 שהן חיסרו של עולם. בכי״ל כתוב חיסרו ונוסף ביני שיטיו ר״ל חיסורו ומ״קל התיבה כמו רימוזו לעיל צד 97, ובשאר הספרים ליתא המאמר וקשה לפרשו: 7 הארץ בשלישי. כב״ש ובשיטתם מפרש ר״ע שבשלישי נבראת הארץ, ואעפ״י שמשמע מקרא שגם הארץ נבראת ביום א׳ עיקר ברייתה בשלישי שכת׳ בו יקוו המים וכו׳ ותראה היבשה ואז היתה מוכשרת להוציא תולדות שנ׳ ותוצא הארץ ועח״נ: 10 כל תולדות. וכן הגי׳ סתמא כל תולדות וכו׳ בשאר כ״י ובילק׳ מכירי, ועי׳ גם בערוך ע׳ תולדות ובילקוט בשני המקומות, ובהמשך האגדה שלפנינו צד 104 נסדר הדרש שדרש ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמואל בר נחמן אעפ״י שנאמרו הדברים על מליאתן כיון שחטא אדה״ר נתקלקלו ועוד אין חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ וכו׳ (ואולי נוסף משם בדפוסים בראש המאמר כאן אמ׳ ר׳ שמואל בר נחמן), ובתנחומא מ״ב הגי׳ בראש המאמר ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ שמואל בר נחמן אמר כל תולדות וכו׳, וכן בתנחומא א״ר ברכיה ור״ח בשם רשב״נ כל וכו׳ ובשניהם גריס לקמן סתמא אבל לעוה״ב (ולעתיד) הקב״ה מחזיר וכו׳, וסגנון אחר להמאמר במדרשי התנחומא שם (ועם סגנון זה מסכמת הנוסחא שבכי״פ ועי׳ למטה), ומשם העתיק בלקח טוב בראשית ב׳ ד׳ וקיטע והשמיט מן קומתו מנין שנ׳ אחור וקדם וכו׳ עד קומתו מנין דכתיב ואולך אתכם קוממיות וכו׳ כמו שהעיר גם ר״ש באבער בתנחומא שם הערה קמ״ד, ובמדרש הגדול עמוד 65 הובא המאמר בלשון תנו רבנן, ועיי״ש בהערות רש״ז שעכטער, ושם מפרש אלה תולדות וכו׳ שהן מליאים תולדות השמים לפי שהיא תולדות עולם על מליאתו ותולדות פרץ שהיא תולדות משפחה שלימה שממנה יוצא המלך המשיח שבימיו יתחדש העולם ויעמוד על מליאתו, וכן במדרש חסרות ויתרות הוצא׳ רש״א ווערטהיימער סי׳ נ״ו אלה תולדות השמים למה לפי שברא הקב״ה את עולמו במליאתו וכו׳ אלה תולדות פרץ למה מל׳ לכשיבא משיח בן פרץ יחזרו וכו׳, וזה טעם המאמר לקמן אעפ״י שנאמרו הדברים על מליאתן וכו׳, וכאן הוא דורש כל תולדות שהן חסרין ששה כנגד ששה וכו׳, ודרש אחר בשמו״ר שם אלה תולדות השמים והארץ מלא מפני שברא הקב״ה את עולמו ולא היה מלאך המות בעולם וכו׳ עיי״ש ועי״ע בישועות משיחו ח״ב עיון ג׳ פ״ו: שנאמרו במקרא וכו׳. בשמו״ר הגי׳ כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה וכו׳ ואלה תולדות פרץ, ובתנחומא מ״ב כל תולדות שבתורה חסרין ו׳ חוץ משנים שהן מלאין אלה תולדות פרץ אלה תולדות השמים שניהן מלאים, ובתנחומא כל תולדת שבתורה וכו׳ חוץ מזה ואחרן אלה תולדות פרץ ששניהם מלאין ועי׳ בלק״ט, ובמ׳ הגדול כל תולדות שבמקרא חסר חוץ מאלה תולדות השמים ואלה וכו׳ שהן מליאים, ובמדרש חו״י כל תולדות חסר׳ חוץ מן ב׳ מל׳ אלה וכו ואלה תולדות פרץ, ובמסורה בראשית ב׳ ד׳ נמסר תולדות ב׳ מלאים דמלאים וסי׳ אלה תולדות השמים והארץ אלה תולדות פרץ וחד חסר דחסר ואלה תלדת ישמעאל וג׳ כתיב תלדות וכו׳ ושאר אורייתא תולדת כתיב וכו׳ ועיי״ש ובמנחת שי ובמח״ו צד 656: אלה תולדות פרץ. וכ״ה אלה

[1] ימים.

והדן, ומה הינון חסירין ר' יודן בשם ר' אבון ששה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון, ואלו הן זיוו וחייו וקומתו ופרי הארץ ופרי האילן ומאורות, זיוו מנ' משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ), חייו מנ' כי עפר אתה וגו' (בראשית ג יט), קומתו שנ' ויתחבא האדם וגו' (שם שם ח), אמר ר' אייבו קומתו נבעה ונעשת שלמאה אמה, פרי הארץ ופרי האילן מנ' ארורה האדמה וגו' (שם שם יז), מאורות ר' שמעון בר יהודה

4 עי' לקמן פי"ט, במדבר רבה שם סי' ב', שיר השירים רבה פ' הנה מטתו (ג' ז'), פסיקתא פ"א (א' ב') פ"ה (מ"ס א'), פסיקתא רבתי פט"ו (ס"ס ב'), סנהדרין ל"ח ב': 5 לעיל פי"א צד 88 וסי"ב:

1 והדין דחא2עי, ודין א2, ואלה תולדות פרץ פ | ומה] חכרי (רות), מה א2י1, למה ע, ומפני מה ד | הינון] חר, אינון דא1עי | חסרין דא2עי, ־ים חר1 | אבין דפ, ראובן אבי (שם) מ | ששה] פח, ו' עי (שם), ששה דברים א, ל' די | כנגד ששה] כנגד ו' א2י (שם), מפני ששה י, ל' כ | נטלו ב | 2 ואלו הן ל' י | זיו פניו פ | °וחייו] חייו ד | פרי א1י. ופירות א1כי (שם) מ | ופרי] פא1י, ופירות דא2כי (שם) מ | האילנות י1, העץ א1, האילן: וגן עדן פ | והמאורות י | זיו פניו פ | 3 **ותשלחהו] וישלחהו ל | וגו'] ואל עפר תשוב חא1כי (שם) | 4 ויתחבא—וגו'] אחור וקדם צרתני ותשת עלי וג' פ, וימח כל האדם י1 | אמר—אמה ל' פ | 4 *אייבו] איבו ח, אבהו ל°דאם, יוחנן ל | קומתו גבעה] קומתו גבוהה היתה ח, .. היתה גבוהה א2כ, .. היתה גבות א1מ, באותה השעה גזעה קומתו של אדם הראשון ד | ונעשית דחא1כ | 5 *פרי—האילן פאבי] פרי (פירות מ) .. ופירות האילן חמ, פירי .. ופירי האילן י (שם), פרי האילן ופרי הארץ ד, פרי האילן ל, .. ופרי הארץ ל° | מאורות] גן עדן מנין ויגרש את האדם מאורות מנין דכת' חשך השמש בצאתו וגו' פ (ועי' במ"י) | ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס (עכוס כ. עכו א1) משום ר' שמעון (אומ') אכ,

בדפוסים וכי"ח וכי"א א' וב' וערוך וילקוט ר' ט"ו, ובמקרא כתוב ו א ל ה, ובילק' רות שינה לפי הענין שם בר מתרין אלה תולדות השמים והארץ ודין: 1 ומה הינון וכו'. ולמה הם חסרים, וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כי"ט ועח"נ: ר' יודן בשם ר' אבון. בתנחומא מ"ב אמר ר' י ה ו ד ה ה ל ו י ב ר ש ל ו ם והן ששה אמר ר' פ נ ח ס ב ש ם ר' ר א ו ב ן כנגד ששה דברים שחיסר את אדה"ר ואלו הן וכו', ובתנחומא א"ר יודא הלוי בר שלום וא"ו זו כנגד ו' דברים שחיסר וכו', ובבמ"ר הובא כל המאמר בדרש וקרבנו (במדבר ז' י"ג) וג' שם למה וא"ו יתירה ר' ב י ב י בשם ר' ר א ו ב ן שיתה כנגד ו' דברים שניטלו מאדה"ר ועתידים לחזור על ידי בן נחשון הוא משיח אלו הן וכו', וכן הגי' כאן בקצת ספרים בשם ר' ראובן ועי' גם באגה"א ח"ג צד 81 וצד 414 וצד 426: כנגד ששה. כן נוסף בכי"ל ביני שיטי בכתב הספר וכ"ה ששה כנגד ששה דברים בכי"פ וכי"ח, ועדיפא גי' הערוך ו' כנגד ששה דברים כלומר ו' שאינון חסרים, ובמדרש חו"י הגי' ואותן שחסרין ו' למה כנגד ו' דברים שנחסר עולמו מבריאתו: 2 מאדם הראשון. בערוך שם העתיק מראש המאמר עד כאן ואח"כ הביא מסוף המאמר ואינן חוזרין לתיקונן עד שיבא בן פרץ וכו': ואילו הן זיוו וכו'. וכן הועתק במ' הגדול זיוו של אדה"ר וחייו וקומתו ופרי הארץ ופרי האילן והמאורות, ובבמ"ר זיוו וחייו וקומתו ופירות הארץ ופירות האילן ומאורות (כמו שהוגה במ"כ), אבל בתנחומא מ"ב הגי' זיו פניו וקומתו וחייו ופירות הארץ ו ג ן ע ד ן (בתנחומא ונטרד מגן עדן) וחמה ולבנה, וכ"ה בכי"פ זיו פניו ומוסיף ג"כ וגן עדן (ופרי הארץ ופרי האילן מונה כאן בכי"פ לדבר אחד, אכן בסוף המאמר לקמן צד 105 ל"ג בכי"פ גן עדן). ולפנינו אי' בסמוך רבנין אמ' וכו' גוטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן וכו', ובמדרש חו"י מונה קומתו של אדה"ר וחייו וזיוו ופרי הארץ וקלקול המאורות ו ע ב ו ד ת ה א ד מ ה (ובמדרש חסר ויתר בפליטת סופרים צד 37 נשתבש המאמר ועי' בהערות רשא"ו ובבתי מדרשות ח"ג דף ג'), ואגדות כאלו שלפנינו על קומתו של אדה"ר וזיוו ואותה האורה שהביט בה מסוף העולם ועד סופו (ועי' בח"ג כאן צד 103 ולעיל פי"א) ושנטלו ממנו כשחטא ונטרד מג"ע נמצאו גם בשיורי הגנוזים שלהם כמו בספרא דאדם קדמאה במהדורות שונות ועי' בהוצא' פריישען צד 9 צד 31 צד 43 וצד 52 ובמאמר החו' גינצבערג במ"ח חלק מ"ג צד 72 וצד 117, ויסוד לכל אלו תאגדות בספריהם הוא מדרש חז"ל כמו שכתב גם הח' שירער במ"ע טהעאל' ליטעראטורצ' שנת 1901 עמוד 172: ופרי הארץ ופרי האילן. שחיו הכל עושים פירות בן יומן כמו שדרשו לעיל צד 77, ובספרא בחוקותי פ"א וכן הוא אומר תדשא הארץ דשא עשב מלמד שבו ביום שהיתה נזרעת בו ביום עושה פירו' וכו' ואומר עין פרי עושה פרי למינו מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות, וכבר כתב כן פילון בס' מלאכת העולם פי"ב וכן נמצא בספרי אפרם הסורי ועי' בס' הח' זיעגפריעד על פילון צד 149 ובמ"ח שם צד 73: 3 ותשלחהו. בכי"ל נשתבש כאן כמו לעיל צד 88 וישלחהו והגהתי, ובמדרש הגדול מפרש עוד משנה וכו' מלמ' שנהפך זיוו חייו מנין שנ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב מלמ' שנתקצרו ימיו, ובתנחומא הגי' חייו מנין דאלו זכה היה חי וקים לעולם ועיי"ש ובתנחומא מ"ב: 4 קומתו. שנברא מלא כל העולם ועי' לעיל צד 55 ובמ"י שם: שנ' ויתחבא וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י מאחר שיוכל להתחבא ש"מ שנתמעט מכמות שהיה, ובמ' הגדול מדייק מס"ד ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן מלמ' שנתקצרו קומתן עד שנחבאו בין האילנות, ובמדרשי התנחומא הובא הפסוק אחור וקדם צרתני וגו', וכן הגי' בכי"פ, ובחגיגה שם וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו שנ' אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה: אמר ר' אייבו. בכי"ל אי' ר' י ו ח נ ן ובגליון שם א ב ה ו ועח"נ, והגהתי ר' א י י ב ו כמו שהגי' בכי"ל לקמן פי"ט ובפסיקתא פ"א ופסי"ר פט"ו, וכ"ת ר' א י ב ו בכי"ח ובדפוסי' לקמן פי"ט ובפסיקתא פ"ת ושהש"ר ובמ"ר שם סי' ב', ולפעמים נתחלפו ר' אייבו ור' אבהו ועי' חולין קכ"ג א' ופירש"י שם והשומע טעה בין איבו לאבהו, ועי"ע במקומות שציין באגה"א ח"ג צד 64, ובילקוט השמיט שם האומר וקיטע המאמר קומתו נעשה של מאה אמה. וכן בילק' רות שעשה קומתו של ק' אמה, ובמדרשי התנחומא ל"ג מאמר זה, וכן ליתא בכי"פ ולא הובא ג"כ במ' הגדול, ובבמ"ר שם סי' י"ב נשמט בד"ו מן ומאורות עד ארורה הארמה וכו' והושלם בדפוסים עפ"י הגהת בעל מ"כ שם: גבעה. כמו ג ו ו ע ה (במבטא אחד) לקמן פי"ט בכי"ל ובפסיקתא פ"ה בכי"א (ועיי"ש הערה נ"ד) ובפסי"ר פט"ו בר"פ (ועיי"ש הערה כ"ה), ובפנים בשתי הפסיקתות שם הגי' ג ר ע ה, וכ"ה לקמן פי"ט בדפוסים ובפסיקתא פ"א בכ"י כרמולי, ובפנים שם ג ד ע ה, ובבמ"ר שם סי' ב' בד"ו ג ז ע ה כמו שהגי' כאן בדפוסים (ובמ"כ הגיה שם גרעה וכן הדפיסו אחריו), ובשה"ש נשתבש בד"ו ג ו ב ה קומתו ועח"נ (ובמ"כ הגיה שם נגרע גובה וכו'), ובכי"ל מוגה ביני שיטי א כאלו צ"ל גבאה, והגי' זרה, ועי' עמת"ל ע' גרע וע' גזע: של מאה אמה. עי' לקמן צד 104 ר' יודן אמר מאה אמה ובמ"י שם: 5 ר' שמעון בר יהודה וכו'. לעיל פי"א הובאה כל הסוגיא עד מפני ששבת כל היום בדרש ברכו

אף על פי שנתקללו מאורות מערב שבת אבל לא לקו עד מוצאי שבת, אתייה כדרבנין ולא אתייה כר׳ אסי דר׳ אסי אמר אדם הראשון לא לן כבודו עימו, ומה טעם אדם ביקר בל ילין (תהלים מט יג), רבנין אמ׳ לן כבודו עימו מוצאי שבת נוטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן הה״ד משנה פניו וגו׳ (איוב יד כ), כיון ששקעה חמה בלילי שבת ביקש הקב״ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת הה״ד ויברך אלהים את יום השביעי וגו׳ (בראשית ב ג) במה בירכו באורה, [כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה האורה משמשת התחילו הכל מקלסין ה״ה תחת כל השמים ישריהו (איוב לז ג) מפני מה ואורו על כנפות הארץ (שם שם), ר׳ לוי בשם בר נזירה ל״ו שעות שימשה אותה האורה י״ב שלערב שבת וי״ב שללילי שבת וי״ב שלשבת, כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא, נתיירא אדם הראשון אך חשך ישופני (תהלים קלט יא) אתמהא, תאמר אותו [שכת׳ בו] הוא ישופך ראש וגו׳ (בראשית ג טו) בא להזדווג לי אתמהא, מה עשה לו הקב״ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור ובירך עליה ה״ה ולילה אור בעדני (תהלים שם שם) ולילה אור בעדני, כרשמואל דאמר שמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתו, רב הונא בשם רב ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן אף מוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני ששבת האור כל היום],

דר׳ שמעון ב״ר (ר׳ שמעון בן מ) יהודה איש כפר עכו (עינים מ) אמר (אומר מ) משום ר׳ מאיר דמ | 1 שנתקלקלו חאב | מאורות] א, המאורות דחב | אבל] אב, ל׳ דח | עד] אלא ~ ח | אתייה] חב, אתיא דא | כרבנן | 2 אתייה] ב, אתיא דא | אסי] חאב, יוסי ד | דאמ׳ ר׳ אסי אב, דאמר ר׳ יוסי ד, דאמ׳ ח | עמו | ומה טעם] ח, מאי טעמיה ד, שנ׳ אב | 3 לן — עימו] לן . . עמו חאב, ל׳ ד | ומוצאי ח, ובמוצאי אב, במוצאי ד | נוטל] ח, ניטל דא | 4 הדא היא ד | משנה] אח, ויגרש את האדם וכתי׳ ~ ד | וגו׳] ותשלחהו חאב, ~ אמר ר׳ יהודה ב״ר סימון אותה האורה שנברא בה העולם אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו כיון שראה הקב״ה מעשי דור אנוש ומעשי דור המבול ומעשי דור הפלגה שהן מקולקלי׳ עמד וגנזו מהם שנא׳ וימנע מרשעים אורם ולמה גנזו אלא גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנ׳ וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיקים שנא׳ אמרו לצדיק כי טוב ומנין שגנזו לצדיקים שנאמ׳ ואורח צדיקי׳ כאור נוגה וכיון שראה אור שהוא גנוז לצדיקים שמח שנא׳ ואור צדיקים ישמח ר׳ לוי בשם בר נזירא אמ׳ שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה שתים עשרה של ערב שבת ושתים עשרה של לילי שבת ושתים עשרה של שבת ד | כיון—האורה] חא[2]ב, כיון . . בליל . . האורה א[1], כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנזה ד | 6 במה] חאב, ובמה ד | באורה] חאב, באור ד | *כיון—כל היום] וכיון . . בלילי שבת התחילת האורה ממשמשת התחילו . . מקלסין להב״ה תחת . . ישרהו מה טעם ואורו . . הארץ ר״ל בש״ר נזירא אמ׳ ל״ו . . אותה אורה . . כיון . . חמה במוצאי שבת . . ובא ואמ׳ אך . . ישופני תאמ׳ אותו שכתב הוא ישופך ראש בא . . . עשה חב״ה . . שנים רצופים . . זה בזה ויצתה מהן האורה ובירך . . הה״ד ולילה אור בעדני אתיא כדשמואל דאמ׳ . . מפני שתחלת ברייתו הוא רב הנא בש״ר אבהו ובש״ר יוחנן . . במוצאי . . ששבת היום כולו א[1], וכיון . . בלילי שבת התחילה האורה ממשמשת התחילו . . מקלסין להב״ה תחת . . ישרהו מה טעם ואורו . . הארץ וכו׳ בפרש״י עד מפני ששבת האור כל היום א[2], וכיון . . בלילי שבת התחילה האורה ממשמשת התחילו . . מקלסין להקב״ה שנ׳ תחת . . ישרהו מה טעם שנ׳ ואורו . . הארץ ר׳ לוי בר טירא שלשים וששה שעות . . אותה אורה שתים עשרה של . . ושתים עשרה של . . ושתים עשרה של . . כיון . . חמה במוצאי שבת התחיל ממשמש וכת׳ לעיל וכו׳ ב, וכיון ששקעה החמה בלילי שבת המתינה משמשת האורה וכו׳ כדלעיל אמור עד אמ׳ ר׳ יוחנן אף מוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני ששבת האור כל אותו היום ח, כיון . . החמה בלילי השבת שמשה האורה התחילו מקלסין להקב״ה הה״ד תחת . . ישרהו מפני מה ואורו . . הארץ התחילה אותה האורה כל היום וכל הלילה כיון ששקעה חמה במוצאי

במאורות, ונשנה כאן בדרש שניטלו המאורות מאדה״ר, ובילקוט קיטע והעתיק כפירוש הענין מאורות לקו במוצאי שבת, ובילק׳ רות מאורות מנין אדם ביקר בל ילין, ובכי״ל קיטע מן כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה האורה וכו׳ וכן קיטעו ברוב כ״י, ובכי״פ שהוא מסכים כאן עם מדרשי התנחומא חסר כל המאמר ר״ש בר יהודה וכו׳ ונמצאו במקומו „גן עדן מנין ויגרש את האדם מאורות מנין דכת׳ חשך השמש בצאתו וגו׳״, וכן בתנחומא מ״ב וגן עדן מנין שנ׳ ויגרש וכו׳ וחמה ולבנה מנין שנ׳ חשך השמש וכו׳ ועי׳ בתנחומא, ואח״כ מתחיל בכי״פ ועתיד הקב״ה להחזירן וכו׳ ובמדרשי התנחומא אבל לעוה״ב (ולעתיד) הקב״ה מחזיר וכו׳, וכן ליתא המאמר בבמ״ר, ושם הגי׳ מאורות וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו׳ ומנין שגנזם דכתיב וימנע מרשעים אורם וגו׳ ומנין שעתיד לחזור לימות המשיח וכו׳, ובמ׳ הגדול העתיק המאורות מנין שנ׳ וכסית בכבותך שמים והקדרתי את כוכביהם ועתיד הקב״ה להחזירן לימות המלך המשיח, וכל הסוגיא פרשתי לעיל בפי״א ועיי״ש: 1 שנתקללו. לעיל פי״א שנתקלקלו ועח״נ: 2 דר׳ אסי אמר וכו׳, לעיל פי״א הגי׳ דאמר אדה״ר לא לן בכבודו רבנין אמ׳ לן בכבודו: 4 משנה פניו. לעיל פי״א ל״ג גם בדפוסים ויגרש וכו׳ והוא הוספה עפ״י נוסחת התנחו׳ וגן עדן מנין שנ׳ ויגרש וכו׳, והמאמר אמר ר״י ב״ר סימון נוסף שם בדפוסי׳ אחר „מפני מה ואורו על כנפות הארץ״, וכאן הרחיבו עוד ההוספה (וגם בא״א כתב שנראה שם הנוסחא יותר מכוונת), ועוד סדרו כאן המאמר א״ר לוי בשם ב״נ, ולעיל נסדר גם בדפוסי׳ כמו שהוא שם בכי״ל ושאר כ״י וכאן בכי״א א׳ וכי״כ ועי׳ במ״י לעיל צד 88 בד״ה לן בכבודו: כיון ששקעה חמה וכו׳ בקש הקב״ה. וכ״ה לעיל פי״א גם בדפוסים ועח״נ: 6 כיון ששקעה וכו׳ המתינה וכו׳. הדפסתי כל

ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמואל בר נחמן אף על פי שנאמרו הדברים על מליאתן כיון שחטא
אדם הראשון נתקלקלו, ועוד אין חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ אלה תולדות פרץ
תולדות מלא ו׳, אילו הן זיוו חייו קומתו פרי הארץ ופרי האילן ומאורות זיוו מנין ואוהביו כצאת
השמש וגו׳ (שופטים ה לא), חייו מנ׳ כי כימי העץ ימי עמי (ישעיה סה כב), קומתו מנ׳ ואולך 9b
5 אתכם קוממיות (ויקרא כו יג), תני ר׳ חייא בקומה זקופה ולא יריאים מכל בריה, ר׳ יודן אמר
מאה אמה, ר׳ שמעון אמר מאתים, ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אמר שלש מאות אמה מנ׳ קוממיות,

5 ספרא ריש בחוקותי, בבא בתרא ע״ה א׳, סנהדרין ק׳ א׳, תנחומא עקב סי׳ ז׳:

שבת התחיל החשך ממשמש ובא באותה שעה נתירא אדם הראשון אמר שמא אותו שכתוב בו הוא . . ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדוג לי ואומר אך . . ישופני אתמהא מה עשה לו הקב״ה . שני רעפים . . לזה ויצאת האור . . הה״ד ולילה אור בעדיני אתיא כההיא דתני ר׳ ישמעאל מפני מה . . על האור במוצאי שבת בורא מאורי האש מפני שהוא תחילת ברייתו ר׳ הונא בשם ר׳ איבו בשם ר׳ יוחנן אמ׳ אף במוצאי . . . ששבת באותו היו׳ ד, אחר כך לן באורה שלשים ושעות (צ״ל ו׳ שעות) שימשה אותה אורה וכול׳ שמואל אמ׳ מפני מה מברכין על הנר במוצאי שבת מפני שהיא תחילת ברייתו וכול׳ בברכות ל | 1 בר נחמן] כם. בר רב נחמן א², ל׳ ד | שנאמרו] שנבראו א | דברים א | וכיון חם | 2 נתקלקלו ח | ועוד אין] י (רות), ועוד אינן דיכ, ואינן ע, ועוד לא א | חזרו א | לתיקונן] למקומן כי (שם), למקומם מ | 3 תולדות מלא ו׳] מלא ויו ח, מלא וו׳ י (שם), לפיכך מלא ע, מלא א, מלא [וא״ו מ] בשביל ששת דברים שיחזרו דם | אלו חי (שם), ואלו דאע | זיוו וחייו חאכי (שם) מ, חייו וזיוו ע | וקומתו חאכי (שם) מ | פרי] חע, ופרי אכ, פירי י (שם), פירות ד | ופרי] אבע, ופירות דחי (שם) | והמאורות א | 4 עמי] חאכים, עמי ומעשה ידיהם יבלו וגו׳ פ, עמי תני רבי שמעון בן יוחאי אומר אין עץ אלא תורה היך מה דאת אמר עץ חיים היא למחזיקי׳ בה ד | ואולך—חייא] תני ר׳ חייא ואולך . . קוממיות ה | 5 לא ח, ואינן י (שם) | יהודה פי | *אמר דאכי] אומר פחי (שם), א׳ ל | 6 מאה] קומה~פ | °אמה] ~כאדם הראשון ד | שמעון] נחמיה פי | אומר חכי (שם) | מאתים] ~ אמה דחאכי, שנ׳ קוממיות מיות מאתים פ (ר׳ אלעזר—מאתים אמה ל׳ פ) | בר׳ שמעון ל׳ י | *אמר דא²] אומר חכי, א׳ ל | אמה] אכי, ל׳ דח | מנ׳ קוממיות ל׳ |

המאמר עד מפני ששבת האור כל היום כמו שהוא בשלימות לעיל פי״א בכי״ל, וכ״ה כאן בשינוים שונים בכי״א א׳ ובדפוסי׳ (ותיבות „התחילה אותה האורה כל היום וכל הלילה״ שם מיותרין או נוסחת גליון במקום „שמשה תאורה״, ובא א מוגה התחילה אותה האורה משמשת כל וכו׳, ובמ״כ הגיה האירה אותה האורה כל וכו׳ וכן הדפיסו אחריו), ומסופו מובא בערוך ע׳ ברך א׳ מפני מה מברכין וכו׳ ששבת האור כל היום ונסמן שם בב״ר פי״א ופי״ב וכו׳), והסופרים קיטעוהו בכי״ל (ורמז שם וכול׳ בברכות ר״ל בברכות ירושלמי פ״ח) ובכי״א ב׳ (ורמז שם וכו׳ בפרש״י ר״ל בפרשה י׳ לפי מספר הפרשיות באותו כ״י) ובכי״ת וכי״כ: 1 ר׳ ברכיה בשם וכו׳. בכי״פ גורס כאן ועתיד חקב״ה להחזירן לכשיבא בן פרץ לפיכך מלא זה ו׳ בשביל ו׳ דברים שיחזרו בימיו זיוו מנין שנ׳ כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳, ופסוק זה מובא גם במדרשי תנחומא: שנאמרו הדברים וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש שנאמרו הדברים כל מעשה בראשית על מליאתן בשפע בלי חסרון כמו יושבות על מלאת (שה״ש ה׳ י״ב), ואולי תפס הלשון שנאמרו עפ״י מאמרם לקמן ריש פי״ז בעשרה מאמרות נברא העולם, וגם בדפ״ר וד״ו הגי׳ שנאמרו, ובמ״כ הגיה כמו שהוגה כבר בא״א שנבראו וכן הדפיסו אחריו (ובמ״כ הביא הגי׳ שנאמרו גם בשם בעל עה ק), וכן סגנון הלשון לקמן פי״ד עופר עלם על מליאתו נברא וכו׳ הוה על מליאתה נבראת, ובשהש״ר פ׳ צאינה וראינה (ג׳ י״א) במלך שלמה שברא בריותיו שלמות ברא חמה ולבנה על מלאתן וכו׳ ובבמ״ר פי״ב סי׳ ח׳ שברא בריותיו שלמים ברא חמה וכו׳ על מליאתן וכל מעשה בראשית בקומתם נבראו וכו׳, והגי׳ נבראו אי׳ כאן רק בכי״א א׳ וב׳ המאוחרים: 2 ועוד אין. וכ״ה בפוגיא צד 604 ועוד אין וכו׳ תולדות מלא, ובמדרש תו״י הגי׳ לכשיבא משיח בן פרץ יחזרו אלו ו׳ דברים למקומן ועח״נ, ושם הובאו פסוקים אחרים לראיה קומה מנ׳ שנ׳ ילכו יונקותיו וגו׳ חייו מנ׳ וכו׳ זיוו מנ׳ שנ׳ והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו׳ פרי הארץ מנ׳ שנ׳ יהי פיסת בר בארץ קלקול המאורות מנ׳ וכו׳ עבודת האדמה מנ׳ שנ׳ והאלפים והעירים וגו׳: 4 חייו מנ׳. מכאן עד סוף הענין מאורות וכו׳ והיה אור הלבנה וכו׳ גם בכי״פ הנוסחא כמו שלפנינו, וכ״ה סגנון המדרש בבמ״ר פי״ג סי׳ י״ב: ימי עמי. גם בשאר כ״י ובילקוט בשני המקומות ובילק׳ מכירי ל״ג תני רשב״י אומר אין עץ וכו׳, וגם במדרשי התנחומא ליתא, ונראה שניתוסף בדפוסים מן במ״ר שם, ועי׳ מדרש קהלת פ׳ והארץ לעולם עומדת (א׳ ד׳), תענית ז׳ א׳, ספרי עקב פ״מ. וי״ר פ״מ ופל״ה. פדר״א פי״ב, סא״ר ריש פ״א: 5 תני ר׳. בספרא שם ואולך אתכם קוממיות ר״ש אומר מאתים אמה ר׳ יהודה מאה אמה כאדם הראשון אין לי אלא אנשים נשים מנין ת״ל בנותינו כזוית מחוטבות תבנית היכל וכמה היא תבנית היכל מאה אמה ד״א ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה ולא יהיו יראים מכל בריה, ובריתא זו מובאה כאן בשם תני ר׳ חייא ועי׳ בהערות ר״ש באבער בתנחומא שם ובפסיקתא קפ״ב ע״א ועי״ע מ״ש הרמ״ל מלבים בהקדמתו לתו״כ ורמא״ש במבואו למכילתא צד מ״ה, ובמדרשי תנחומא בראשית שם ל״ג תני וכו׳ בקומה זקופה וכו׳ וגם שם בסגנון אחר ר׳ יהודה אומר מאי קוממיות (כ״ה בתנחו׳ מ״ב) עתיד שיהיו כל אחד ואחד מישראל גובהו מאה אמה ר׳ שמעון בן יוחי אומר מאתים אמה שנ׳ קוממיות קום מאה מיות מאת הרי מאתים: 6 מאה אמה. בספרא שם פי׳ הראב״ד דאתבנית היכל קא סמיך, וכן בסנהדרין שם מאה אמה כנגד היכל וכותליו שנ׳ אשר בנינו וכו׳ ועי׳ פירש״י שם, ובתנחומא עקב נוסף ונאמר וההיכל מאה אמה ועי׳ בעץ יוסף שם, ובפי׳ ב״ר כ״י הביא הברייתא דת״כ ומפרש מאה אמה כאדה״ר דכתיב ותשת עלי כפך כ״ף בגמטריא ק׳ ועי׳ ג״כ ברש״י סנהדרין שם ובד״ס חגיגה י״ב א׳, ובדפוסים נוסף כאן מאה אמה כאדם הראשון, ותוא הוספה עפ״י הספרא וליתא בשאר הספרים, וק״ק שלפי המדרש היתה קומתו של אדה״ר מאה אמה אחרי שחטא כמו שדרש לעיל צד 102 קומתו גבעה וכו׳ וכאן מסיק שיחזרו הדברים לתיקונן ועי׳ ביפ״ת: מאתים. דורש קוממיות שתי קומות מיעוט רבים שנים וקומה מאה אמה, וכן בתנחומא בראשית כל קומה מאה קוממיות מאתים, או שפירושו כמו שהגי׳ בבמ״ר מאתים אמה קוממיות קומה של מיות כלומ׳ קומה של ב׳ מאות ועי׳ בפי׳ מהרז״ו, ובסנהדרין וב״ב שם הגי׳ ר׳ מאיר אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדה״ר: שלש מאות אמה. דורש

קומה מאה אמה מיות מאתים אמה, ר' אבהו אמר תת"ק אמה, ר' ברכיה בשם ר' דוסא טעמיה דר'
אבהו השקמה הזו עושה בארץ שש מאות שנה והוולד יוצא אמה גדומה ממעי אמו, צא וחשוב אמה
ומחצה בכל שנה הרי תת"ק אמה, פרי הארץ ופרי האילן מניין כי זרע השלום הגפן תתן פריה
וגו' (זכריה ח יב), מאורות מנ' והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים
ז וגו' (ישעיה ל כו): לכל יש תולדות, שמים וארץ יש להם תולדות אלה תולדות השמים, מטר יש
לו תולדות היש למטר אב (איוב לח כח), טל יש לו תולדות מי הוליד אגלי טל (שם שם), ר'

1 עי' פסיקתא רבתי פ"א (ד' ב'), מדרש תהלים ל' סי' י"ז : 5 ילקוט כתו' י"ט :

1 קומה] אב, קומ' ד[1], קומ ד, קום חי, קוף י (שם) | אמה ל' דאכים, (וכן בסמוך) | תת"ק] י, תשע מאות דפאבי (שם) | *טעמיה ד] טעמא פב, טעמ' ל | 2 אבהו] פ, ~ מהכא כי כימי עץ ימי עמי דא, מהכא כימי.. עמי כ | °השקמה] כשקמה ד | הזאת א[1]י, זו י (שם) | עושה] פאים, שהיא עושה ד | בארץ] ~ ומתקיימת ועושה פירות א[2] | אמה גרומה ממעי אמו פע, גרדומה ממעי . . י[1], מאמו גרדומא י (שם), גרמומא ממעי אמו א[2], גרמומה . . אמו אמה וחצי א[1] גרמידא גרמידא ממעי אמו ב, ממעי אמו באמה גדומה ד, ממעי אמו אמה גדושה מ, ממעי אמו גרמידא ומחצה ר[1], גרמומה . . ממעי אמו גרמידא מחצה א[2] | **וחשוב] וחשב ל | 3 וחצי אר | שנה] ~ ושנה א[1] | תת"ק] אי, תשע מאות דפברי (שם) | פרי] פחאבי, פירי י (שם), פירות ד | ופרי] פאב, ופירי י (שם), ופירות דח | האילן] העץ א[1] | 4 וגו'] והארץ תתן [את ח] יבולה חאבי (שם), וגו' וכתב על הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשים יבכר כי מימיו מן המקדש יצא והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה פ | המאורות ימ | ואור—וגו'] וגו' דפ | 5 השמים] פי, ~ והארץ בהבראם דא[2]כ | °מטר] הרים יש להם תולדות בטרם הרים יולדו וגו' ~ ד | 6 תולדה פ | מי] או מי דפאכ |

קוממיות בשתי תיבות קומה מאה ועוד מיות ב' מאות הרי ג' מאות, וכן מפרש בגליון הילקוט רמז י"ח (וללא נכון נפרד שם המאמר בשני סימנים) „פיר' כשתחלק קוממיות" (ובילקוט דפ"ר ליתא פירוש זה), ובבמ"ר הגי' ע"ג' קוממיות קו"ף מאה מיות מאתים ועת"נ, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש שדריש קוממיות בגימטריא ק' קומה והמ"ם הראשונה היינו מאה ומיות היינו מאתים, ובמדרשי תנחומא ל"ג מאמר זה ושלאחריו: 1 ר' ברכיה וכו'. בפסי"ר שם איתא בדרש וכמה הם ימות המשיח וכו' ר' ברכיה בשם ר' דוסא הגדול אומר שש מאות שנה דכתיב כימי העץ ימי' עמי איזה עץ הסדן העושה שש מאות שנה, ובמ' תהלים שם וכמה ימות וכו' ר' ברכיה ור' דוסא סבא אמרו (ועיי"ש בהערות רש"ב) שש מאות שנה שנ' כי כימי העץ וכו' והדין סדנא (ועיי"ש בהערה צ"א הגי' וגמירי דהיא סדנא) עביד בארעא שית מאה שנין, וסדן הוא סדן של שקמה, ובכמ"ר הגי' כן וסדן של שקמה עושה בארץ וכו' (ועי' בפירש"י ערכין י"ד א' דדרך שקמין לקוץ אותם כדי שיגדלו בעובי וכו' ולאחר קציצה קרי ליה סדן השקמה), ודורש כי כימי העץ העץ המתקיים ביותר והוא השקמה שהיא עושה כלו' קיימת בארץ ת"ר שנה ועי' לקמן סוף פי"ג, ולפי הגי' שלפנינו קא סמיך אמקרא כי כימי העץ וכו' שהובא לעיל, ועדיפא גי' הדפוסי' ועת"נ וכ"ה בילק' רות ר"ב בש"ר דוסא מהכא כימי העץ וכו' ובבמ"ר ר' הונא בשם ר' דוסא טעמיה דר' אבהו דכת' כי כימי העץ וכו': 2 אמה גדומה. וכ"ה גדומה בדל"ת בגי' הדפוסים, וכן בבמ"ר והולד הזה יוצא ממעי אמו אמה גדומה וכו', וכן הגי' לפנינו זבחים ס"ב ב' אורכן אמה וכו' באמה גדומה ופירש"י שם קצרה, ומשמע מפירושו שהיא פחותה עוד מאמה מצומצמת, וכן שקלים פ"ו הלכה ז' עוביין אמה באמה שוחקת וארכן באמה גדומה וכו' לפיכך לא היה שם אלא אמה גדומה (כ"ה בכל הדפוסים הישנים ובד' ווילנא ועי' בד"ס) וכ"ה בירוש' שקלים ד' זיטאמיר, ופי' בק"ע גדומה פחותה, וגם לפי תגי' אמה גרומה או גרדומה פירושה כן ועי' בעמת"ל ע' גדם וע' גרדם וע' גרם, וגי' הערוך עי' ע' גרם ה' ומפרש שם גרומה כמו נותן לו גירומין (ב"ב פ"ח ב') פי' תוספת ועי' זבחים שם בתוספות ד"ה באמה גדומה ובשיטה מקובצת וכן טעם הגי' כאן אמה גדושה, ולכל אלו הגירסאות והפירושים קשה לפרש הדרש צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה ועי' ביפ"ת ובידי משה ד"ה באמה גדומה במדרש ד' פפד"א (ובד' ווילנא נשמט ביד"מ כל המאמר), אבל בפי' ב"ר כי"ט גורס ומפרש הולד יוצא ממעי אמו גרמידה ומחצה רוב ולדות גדלין במעי אמן אמה וחצי באמה שלו צא וחשוב לשש מאות שנה אמה וחצי בכל שנה הרי תשע מאות שנה ומהו כימי העץ ימי עמי וכו' ימי גידולן כימי העץ מה ימי העץ ו' מאות שנה אף ימי גידולן ו' מאות שנה ומצינו שיעור גידולן לשנה אחת שהוא במעי אמו גרמידה ומחצה באמה דידיה צא וחשוב וכו' ולא שיהיו גדלים בכל שנה אמה ומחצה אלא כשיעמדו בקומתן לתחיית המתים תהא קומתן ט' מאות אמה וכו', והגי' גרמידא איתא גם בכי"כ, ובפי' ס"א בפי' ב"ר הנדפס נשתבש אמה ומחצה, ולנכון איתא בפי' האחר שהובא קודם פי' ס"א ג"כ גרמידא ומחצה, ואותו הפירוש הקצר מובא גם בא"א בשם פירש"י וכן הובא בהערות רי"ג במדרש ד' שאלוניקי, ובפי' ב"ר כי"א משמע שהתיבות גרמידא [ו]מחצה (והכתב מטושטש שם) הן פירוש גרמומה ועת"נ: 3 הגפן תתן פריה. בכי"פ נוסף וכתב על הנחל וכו' (יחזקאל מ"ז י"ב) והוא מנוסחת התנחומא. וצ"ל מן המקדש המה יוצאים, ובמדרשי תנחומא אי' עוד וג"ע מנין שנ' ישובו יושבי בצלו וכו', ושם מסיים המאמר חמה ולבנה מנין שנ' והיה אור הלבנה וכו' שבעתים כאור שבעת הימים א"ר אחא בשם ר' חנינא מחץ מכתו של עולם ירפא, ובתנחו' הגי' ואימתי ביום חבש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא מחץ מכתו של עולם ירפא ועי' בהערות ר"ש באבער ולעיל צד 77, ובספרא ריש בחוקותי דרשו ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהי' עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדה"ר ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה ת"ל זכר עשה לנפלאותיו וכו' ועץ השדה יתן פריו וכו' כדרך שעשתה בימי אדה"ר ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה וכו': 5 לכל יש תולדות. תולדות יוצאות מהן, ולכן אמר הכתוב תולדות השמים ולא אמר בריאת השמים וכן מורה על התולדות לשון הכתוב היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל, וגם מטר וטל יש להן תולדות והן צמחי האדמה (ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ו), ומשמים וארץ נולדו כל הבריאות בכלל כדדריש בברייתא וכל מה שאתה רואה תולדות השמים וארץ הן (ואפשר שזה הוא המשך המאמר שלפנינו המתחיל לכל יש תולדות), ועי' למטה צד 109 המאמרים כל מה שיש בשמים בריתו וכו', וכן פירש הרד"ק אלה תולדות השמים וכו' אע"פ שהאל עשה הכל כמו שאמר ויברא ויעש הוא עשה אבל ע"י אמצעים

שמעון בן לקיש אמר אילו מרגליות שלטל: תני כל מי שיש לו תולדות מת ובלה ונברא ואינו
בורא, וכל מי שאין לו תולדות אינו לא מת ולא בלה ובורא ואינו נברא, ר' עזריה בשם ר' כלפי
ח למעלן הדבר אמור, וכל מה שאתה רואה תולדות השמים [והארץ] הן שנ' בראשית ברא אלהים
וגו' (בראשית א א), בשיני ברא מן העיליונים ויאמר אלהים יהי רקיע וגו' (שם שם ו), בשלישי
ברא מן התחתונים ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו' (שם שם יא), ברביעי ברא מן העיליונים יהי
מאורות (שם שם יד), בחמישי ברא מן התחתונים ישרצו המים (שם שם כ), בשישי בא לבראות את
האדם, אמר אם בורא אני אותו מן העיליונים, עיליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום
בעולם, ואם מן התחתונים גם כן, אלא הריני בוראו מן העיליונים ומן התחתונים בשביל שלום הה"ד
וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים (שם ב ז)

4 ויקרא רבה פ"ט סי' ט', תנחומא מ"ב בראשית סי' ט"ו: 7 עי' לעיל צד 65:

1 תני] פכי, תני' ד, ת"ר א | וכלה פארי | 2 תולדה י | אינו לא] אינו פאכ, לא חי | ולא] ואינו פאכ] | כלה פאי | בשם ר'] ~ לוי א | **כלפי] כלפא ל | 3 למעלן] כ, מעלה דפאר[1]י | אמור הדבר ר[1], אמורין הדברים י | שכל מה אכ | השמים] פא[1], שמים דא[2]כי | *והארץ פא[1]] ארץ דא[2]כי, ל' ל הן] ~ בראשון ברא שמים וארץ י, אר"ש בן חלפתא גדול השלום כשברא הב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ביום ראשון ברא שמים מן העליונים וארץ מן התחתונים א[2] | 4 וגו'] את השמים ואת הארץ דאכ | בשני | *ברא דא] בראו לכ, ברא רקיע י, ל' פ | העליונים | 5 ברא] בראו כ, ל' פי (וכן בסמוך) | העליונים | יהי] פי, ויאמר אלהים ~ דאכ | 6 **מן התחתונים] מתחתונים ל | ישרצו] פי, ויאמר אלהים~דאכ | בששי | *לבראות דא] לבראת פא, לברות ל | את האדם] אכ, את אדם ד, האדם י, אדם פ | 7 אני בורא | עיליונים רבים] עכשיו העליונים . . ד, הרי עליוני' . . א[2], עכשיו רבים העליונים י | ואין] ואין שלום ביניהם ~ י | 8 בעולמי | ואם] פ, ואם אני בורא אותו ד, ל' אי | גם כן] עכשיו התחתונים רבי' (רבים התחתונים א, הם רבים י) על העליונים בריה (ביריה א[2], בריא פ) אחת ואין שלום (בעולם ד) בעולמי דפאי | אלא ל' אכ | הריני ל' כ | בורא אותו דפאי, אבראנו כ | בשביל שלום ל' אי | 9 *וייצר פי] ויצר לד | האדם] ~ וגו' ד, עפר מן. . נשמת חיים כ | עפר מן האדמה] פא, ~ מן התחתונים דכי |

והם השמים והארץ, ומביא שם המאמר שלפנינו ול"ג ג"כ הרים יש להם וכו' ואולי נוסף כן בדפוסים עפ"י גי' המשובשת לעיל צד 24 הרים שמים וארץ וכו' ועי' במ"י שם: 1 מרגליות של טל. טיפי מים מונחים על הטל ונראין כמרגליות (פי' ב"ר כ"י), ומביא מאמר רשב"ל לפרש אגלי מים שאין לו ריע במקרא, ועי' חגיגה י"ב ב' ממעון קדשך מן השמים מכון שבו אוצרות שלג וכו' ועליית אגלים וכו': מת ובלה. מל"מ והארץ כבגד תבלה (ישעיה נ"א ו') וכן לקמן פמ"א (פמ"ב) שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להיבלות, וכמ' קהלת פ' דור הולך (א' ד') לפיכך הוא בולה, ובעקידה שער ב' הגי' תניא וכו' מת וכלה וכו' ואינו כלה וכו'. וכן ברד"ק ואינו כלה ועח"נ: 2 כלפי למעלן הדבר אמור. שהקב"ה אין לו תולדות ובורא ואינו נברא, וכן מפרש בפי' ב"ר, ושם וברד"ק הגי' כלפי מעלה ועח"נ, ובכי"ל כתוב כלפא למעלן והגהתי כלפי למעלן וכן הובא במלחמות השם מאמר ו' ח"ב פ"ז, וכ"ה סגנון הירוש' ברכות פ"ד ה"ב מתפללן כלפי למעלן, והמאמר ר' עזריה בשם רבי הוא דבור בפ"ע וקאי על הברייתא ואין נ"ל לחברו עם המאמר שלאחריו וכל מה וכו' כמו שמפרש במ"כ. ובדוחק פירש שם כלפי מעלה הדבר אמור הפסוק של אלה תולדות מוסב אדלעיל (ר"ל על הפרשה שלפניו) לומר שכל מה שנברא וכל אשר אתה רואה תולדות שמים וארץ הן, ובתנחומא מ"ב שם כל הדרש בסגנון אחר ביום הראשון ברא שמים וארץ נשתיירו חמשה ימים ברא אחד מלמעלה ואחד מלמטה ברא בשני רקיע מלמעלן בשלישי יקוו המים מלמטן וכו' נשתייר יום הששי וכו' אמר הקב"ה אם אני בורא מלמעלן הארץ מתרגזת וכו', ושם יחסו הדרש לר' עזריה בשם ריש לקיש. ואין להגיה כאן עפ"י התנחומא ר' עזריה בשם ר' שמעון בן לקיש כלפי וכו' וכל מה וכו' (ועי' בהערות ר"ש באבער ובאגה"א ח"א צד 412), וכן הובא ברד"ק ובמלחמות השם ובעקידה שם ר' עזריה בשם רבי, ובסגנון שלפנינו הדרש גם בוי"ר פ"ט, אכן שם התחלת המאמר א"ר שמעון בן חלפתא גדול שלום שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ביום הראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים הה"ד בראשית ברא וכו' בשני ברא מן העליונים וכו', ומסיים שם מה עשה בראו מן העליונים ומן התחתונים הה"ד וייצר וכו' מן האדמה מן התחתונים ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים, ובפי' ב"ר כ"ט הובא גם כאן אמר ר' שמעון בן חלפתא (בפי' הנדפס נשמט) גדול שלום שכשברא הקב"ה את העולם וכו' ביום ראשון ברא [שמים מן עליונים וארץ מן התחתונים שנ' בראשית ברא וכו' בשני ברא (כ"ה בפי' ב"ר כ"א ונשמט בכי"ט)] מן העליונים שנ' יהי רקיע בשלישי מן התחתונים שנ' תדשא הארץ וכו', והעיר שם וכן כתוב בויקרא רבא, ואינו מוכח אם היתה הגי' כך לפניו בב"ר כגי' כ"א ב' או שכוונתו להגיה כן עפ"י הוי"ר (ועי' בפי' מהרז"ו), ואפשר שגם בכי"א ב' באת הוספה זו מפי' ב"ר, וכן נראה שנוסף בסוף המאמר בכי"א א' וב' מפי' ב"ר אפי' עליונים צריכי' שלום, וכאשר העירותי המאמר וכל מה שאתה וכו' (וכ"ה גם בד"ו. ובד' ווילנא נשתבש כל מה) הוא המשך הברייתא או המשך המאמר לכל יש תולדות, וגם מדמסיים המאמר שלפנינו דאמר ריש לקיש המשל ופחד עמו וגו' מוכח שאין להגיה בתחלתו אר"ש בן חלפתא גדול שלום וכו' כמו שהגי' בוי"ר, וגם ברד"ק ובמלחמות השם (ושם הגי' בשני בראו וגו' בשלישי בראו וכו' ברביעי בראו וכו' ועח"נ) ובעקידה הובא כמו שהגי' לפנינו כל (שכל) מה שאתה רואה תולדות השמים והארץ הם (הן) שנ' בראשית ברא וכו': 3 שנ' בראשית וכו'. ושמים וארץ כוללים כל הבריאה והם נבראו בראשון. ובשני ברא וכו' כדדרש ואזיל, ואין צ"ל כגי' הילקוט, ובא"א הגיה ביום ראשון ברא מן העליוני' ומן התחתונים שנאמר וכו', והוא כגי' וי"ר, וכתיבת עליונים ביו"ד עי' גם לקמן צד 110: 6 לבראות. כן הגהתי ועח"נ ולעיל צד 60: 8 גם כן. כ"ה בכי"ל והוא לישנא קטיעא, ובוי"ר שם אם אני בורא אותו מן התחתונים הרי התחתונים רבים על העליונים בריה אחת מה עשה וכו' ועח"נ: 9 עפר מן האדמה. וזהו מן התחתונים, וכ"ה בכי"א א' וב' את האדם עפר מן האדמה ויפח וכו' מן העליונים,

מן העיליונים, דאמר ריש לקיש המשל ופחד עמו וגו׳ (איוב כה ב): [בהבראם] אמר ר׳ יהושע ט בן קרחה בהבראם באברהם, בזכות אברהם (שהיה עתיד להעמיד), ר׳ עזריה על הדה דר׳ יהושע בן קרחה הה״ד אתה הוא יי׳ לבדך וכולי׳ פרש׳ (נחמיה ט ו) כל האנקוס הזה בשביל מה, בשביל אתה הוא יי׳ האלהים אשר בחרת באברם וגו׳ (שם שם ז), אמר ר׳ יודן הרים הגבוהים (תהלים קד יח) היעלים אין כת׳ כאן אלא הרים הגבוהים ליעלים הרים גבוהים למה נבראו בשביל יעילים, ואיילה זו תשה והיא מתייראה מן החיה ובשעה שמבקשת לשתות הקב״ה מכנים בה רוח תזזית והיא מקרקשת בקרניה וחיה שומעת ובורחת, סלעים מחסה לשפנים (שם שם) הדין טפזא מגין תחות שקפה מפני העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו, ומה אם בשביל דבר טמא ברא הקב״ה את עולמו, בשביל זכות אברהם על אחת כמה וכמה אתמהא: בהבראם ר׳ אבהו בשם י ר׳ יוחנן בהא בראם, מה הא זה כל האותיות תופשין הלשון והא זה אינו תופס את הלשון

1 ספרי נשא פי׳ מ״ב, פסיקתא פ״א (ג׳ א׳), במדבר רבה פי״ב סי׳ ח׳, דברים רבה פ״ה סי׳ י״ב, שיר השירים רבה פ׳ אליכה (ג׳ י״א), תנחומא מ״ב שם סי׳ י״ג, תנחומא ויגש סי׳ ו׳: ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תתס״ב, ילק׳ מכירי תהלים ק״ד סי׳ מ״ט, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ ט״ז לך לך סי׳ ד׳, מדרש תהלים ק״ד סי׳ ט״ו: 4 ילק׳ תהלים שם, מדרש שמואל פ״ט סי׳ ב׳: 9 ילקוט רמז י״ח, תנחומא מ״ב בראשית שם, מדרש תהלים ס״ב סי׳ א׳, אותיות דר״ע אות ה׳, סדר רבה דבראשית סי׳ ב׳:

1 מן העליונים דאבי, מעליונים ומתחתונים פ, וייצר מן התחתונין וי׳ בא׳ נש׳ חי׳ מן העל׳ לי | וגו׳] עושה שלום במרומיו פכ, ~ המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל ד, אפי׳ עליוני׳ צריכי׳ שלום א | 2 *בהבראם ל°אכ] ל׳ לד | באברהם ל׳ פמ | בזכות] אכימ, בזכותו של דפ | שהיה—להעמיד ל׳ | עזריה] פ, ~ אמר דא[1]מ, מסייע א[2] | הדא | 3 הה״ד ל׳ | וכול׳ פרש׳] אתה עשית וגו׳ וכל אשר בהם ד, אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם פ | האנקוס] ר[1], האונקוס דש, האנקום א, האונקים כי (תהלים) מ | בשביל מה ל׳ אכמ | 4 הרים—ליעלים] הרים הגבוהים ליעלים היעלים אין כתיב כאן אלא ליעלים ע, בהרים הגבוהים [היעלים פ, ליעלים דכ] אין כת׳ כאן אלא הרים הגבוהים (אלא פ) ליעלים דפאבימ | 5 גבוהים] ע, הגבוהים דאכמ, ל׳ י | 6 יעלים פאעי, היעלים דכמ | אילה זו ע, יעלה זו א[1]כימ, ..זאת א[2], היעלה הזאת ר[2], מה יעלה זו ד | תשה] פא[2]בר[1], תשה היא י, תיישה דא[1]ע°ר[2]מ, תישה כ, תשש כחה ע | ומתייראה א[2] | ובשעה ל׳ כ | שמבקשת] ע, שהיא מבקשת דפאימ, וכשהיא ..כ | מכנים] מזמין א[1] | 7 רוח] א[1]עימ, ~ של דפכא[2] | תזזית פ | ומקרקשת ע, והיא מקשקשת א[2], ומקשקשת י | וחיה] פע, והחיה אכימ, והיה ד | שומעת] ע, ~ קולה דפאימ | 8 טפזא] שפן פ | °מגין] מיגין ד | שקפא פאכערי | *יאכלנו דפכעמ] לאכלינו ל, יטוש עליו ויאכלנו א | אם] פאכימ, ל׳ דע | 9 בשביל ל׳ י | זכות] ע, זכותו של דפאכמ, בזכותו י | אברהם] אותו הצדיק כ | 10 בה״א א, בה״י כ, בה׳ דפי | מה ה׳ זה י, ומה ה׳ זה ד׳, ומה ה״א זו א, ל׳ פ | שכל פ | תופשין] פ, תופסין ד, תופשות אכ, תופסות ר | הלשון] פ, את ~ דאכר | וה׳ (וה״א, וה״י) פא[2]כ, וזה ד, וה״א זו א[1] | אינה אכ | תופש פ, תופסס כ, תופשת א | את ל׳ פ |

וכוי״ר הגי׳ עפר מן האדמה מן התחתונים ועח״נ, ובתנחו׳ מ״ב שם מה עשה ברא אדם מלמטן ונשמה מלמעלן וכו׳: 1 המשל ופחד עמו וגו׳. וס״ד עושה שלום במרומיו, והקב״ה ברא את האדם מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום, ובספרי שם גדול השלום שהרי עליונים צריכים לו שנ׳ המשל וכו׳ עושה שלום וכו׳, ובוי״ר שם ריש סי׳ ט׳ בר קפרא אמר חורי גדול שלום ומה אם העליונים שאין להם וכו׳ צריכין שלום הה״ד עושה שלום וכו׳, ובפי׳ ב״ר כי״ט הביא כאן המשל ופחד עמו במדרש תנחומא זה מיכאל וגבריאל עושה שלום במרומיו אפילו העליונים צריכים שלום וכו׳, וכיוון אל תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י״ג ושם איתא ר׳ יעקב מן כפר חנה אומר וכו׳ המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל עושה שלום וכו׳, ובבמ״ר שם א״ר יוחנן וכו׳ המשל זה מיכאל וכו׳ ועי׳ בשאר המקומות שציינתי, ונ״ל שמפי׳ ב״ר נובעות ההוספות שבדפוסי׳ (ונשתבש שם המשל זה גבריאל וכו׳ ועמ״כ) ובכי״א א׳ וב׳: בהבראם. בתנחומא מ״ב שם סי׳ ט״ז ד״א בהבראם א״ר תחליפא באברהם הן הן האותיות בהבראם בזכותו של אברהם, ובמ׳ תהלים שם א״ר יודן לא ברא הקב״ה את עולמו אלא בזכות אברהם וכו׳ בהבראם הן הן האותיות של אברהם, ואח״כ ג׳ שם א״ר יודן אם אתה תמה על זה ראה מה כתיב הרים הגבהים ליעלים ומה אם הרים וכו׳: 3 האנקוס. טורח ומשא[1]): 4 הרים הגבוהים. בכי״ל נשמט מן הרים עד ליעלים והושלם בגליון בכתב הספר באותיות קטנות, ודורש הרים נבראו בשביל יעלים מדכתיב ליעלים ולא היעלים, וכ״ה לפי׳ גי׳ הערוך ע׳ הר, והרים אינו מדייק, וגם בד״ו הלשון קשה בהרים הגבוהים ליעלים אכ״כ, ובמ״כ הגיה בהרים וכו׳ היעלים וכן הדפיסו אחריו ועח״נ, ובמ׳ הגדול עמוד 67 הגי׳ הרים הגבוהים לעולים אכ״כ אלא ליעלים הרים הגבהים בשביל יעלים אילה זו תשת וכו׳. ובמדרש שמואל איתא א״ר יודן כתיב הרים הגבוהים ליעלים וגו׳ ר׳ לוי בשם ר׳ שמעון בן לוי האילה הזו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד וכו׳ (ומשם נוסף מאמר זה בילק׳ תהלים באמצע המאמר שלפנינו) ר׳ לוי בשם רשב״ל האליה הזו אבריה תשים והיא מבקשת מים וכו׳ מה הקב״ה עושה וכו׳: 7 רוח תזזית. מכניס בה רוח של מהומה והיא מקרקשת וכו׳, ובמה״ג הגי׳ מכניס בה רוח תזזית והיא מקרקרת וכו׳, ובמ״ש מכניס בה רוח תזזית מקשת ברגליה ומקשת בקרניה ועי׳ לעף אצל קרוים ע׳ תזזית ועמת״ל ע׳ קרקש ועי׳ קרקר ועי׳ קיש: וחיה. וכ״ה במה״ג וחיה שומעת ובורחת, ובמ״ש וחיה רעה שומעת וכו׳, וגם במ׳ דפ״ר איתא וחיה, ובד״ו נשתבש והיה והגיהו והיא ועי׳ ביד״מ וחי׳ רד״ל: 8 הדין טפזא מגין. מפרש בפי׳ ב״ר כי״א אותו השפן מגין עצמו תחת השקפה וכו׳ שפן מתרגמי׳ טפזא נקיקי סלע מתרג׳ שקיפי כיפא (ועי׳ ישעי׳ ז׳ י״ט), ושם עוד ל״א מגין תחת כיפא, והגי׳ מיגין בדפוסים מבנין אתפעל, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש שפן זה ישן תחת הסלע שמתיירא מן העוף בשעה שהוא ישן שלא יטוש עליו ויאכלנו, ומפי׳ זה באה ההוספה בכי״א א׳ וב׳, וכן פי׳ במ״כ מיגין ישן והחליף פעל גין וגנן עם גני: 10 בהא בראם. בכי״ל נקוד בהא בצרי, וכן בסמוך והא זה וכו׳ ולקמן צד 109 אם העוה״ז נברא בהא: תופשין הלשון. יש להם הברה בקריאה אבל הה״א אין לה הברה נוחה היא להקרות (כן מפרש ב״ר כי״ט, אכן בפי׳ ב״ר כי״א הגי׳ יש להם הרבה יגיעה בקריאת׳ וכו׳), ובתנחומא מ״ב שם א״ר אבהו בשם ר״י בה״י בראם ומה עסקו של ה״י כאן

[1]) ὄγκος.

כך לא בעמל וביגיעה ברא הקב״ה את עולמו אלא **בדבר יי׳** (תהלים לג ו) **וכבר שמים נעשו** (שם שם): ר׳ יודן נשיאה שאל לר׳ שמואל בר נחמן, אמר לו מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו **סולו לרוכב בערבות ביה שמו** (שם סח ה), אמר לו אין כל מקום ומקום שאין לו ממונה על ביה שלו, אגריקוס במרינה ממונה על ביה שלה, אגבה בסטס במדינה ממונה על ביה שלה, כך מי ממונה על ביה שלעולמו, הקב״ה ביה שמו ביה שמו, אמר אוי דמובדין ולא משתכחין, שאלית לר׳ אלעזר ולא אמר כך, אלא **כי ביה יי׳ צור עולמים** (ישעיה כו ד) בשתי אותיות הללו ברא הקב״ה 9c

1 לעיל צד 99 וש״נ: 2 ילק׳ תהלים ר׳ תשנ״ד, ילק׳ מכירי תהלים ס״ח סי׳ ז׳. ירוש׳ חגיגה פ״ב ע״ז ג׳, מדרש תהלים קי״ד סי׳ ג׳, תנחום כ״ס ב׳: 6 ילקוט כאן יי״ס, ילק׳ תהלים שם, ילק׳ מכירי שם. פסיקתא רבתי פכ״א (ק״ע ס׳):

1 כך לא.. ולא ביגיעה (ביגיע י, ביגע א[2]) ברא.. עולמו דא[2]כי, כך ברא.. בלא עמל ובלא יגיעה פ | בדבר יי׳] ~ שמים נעשו דא[2] | וכבר ל׳ פא׳י | 2 יודן] פאב, יהודה ימ, ל׳ ד | נשיאה] פא׳י, נשייא ד׳ הנשיא מ | שאל] פ, שאליה דא, שייליה כימ | נחמני י | אמר לו] פ, אמר ד, ל׳ אבימ | אגדה] א׳מ׳ הגדה דפבי | מהו] אימ, מאי (מהו) דכתיב דפ | 3 שאין לו] שאין אכי | [○]ממונה] איש ~ ד | ביה] ד׳א׳ברמ, בייה כ (בכל המאמר), ביא א[2]י (בכל המאמר), בית דפ | 4 *אגדיקוס ד׳ש] אגריקוס לאע, אנדיקוס דפ, אנגיטום י[1], אגבה סטס כ, בגסטוס מ | ביה] ד׳בם (וכן בסמוך), בית דפא׳ע | שלה] ד׳פ׳ שלו דאבעים | אגבה בסטס] אגבא בסטס ע[0], אגבאסטס ע, אגאבאסטס ע[0], אגבבסטוס א[1], אגבסטוס א[2], אגבס סטוס ר[1], אגבטוס ר[2], אגוסטוס ד, אגריקוס י, אנדריקים מ | שבמדינה א | בית ד | שלה] ד[1], שלו דא[2]כים | 5 ביה] בית דפ, ל׳ י | של עולם כמ, עולמו של הקב״ה י | ביה שמו] הוי.. פ, ל׳ מ | ביה שמו] על בית של עולמו ד, הקב״ה ביא (ביה מ) של עולמו א[2]ימ, ל׳ פב | [○]אמר] א״ל ד | ווי פי | *משתכחין דפא[2]כימ] משכחין ל | דשאלית א[2]מ, דשאילית כ | 6 כך] פ, כן דאבי | **עולמים] עולמול | הללו] פחא[2]כי (שם) מ, ל׳ דא[1] |

אלא כל האותיות מוציא אדם מתוך פיו והוא קומץ את פיו כך ברא הקב״ה את עולמו בלי יגיעה שנ׳ לא ייעף ולא ייגע, ועפ״י אלו המאמרים פירש בלקח טוב בה״א בראם כלומר בלא יגיעה כי כל האותיות יש בהן יגיעה בקריאתן עקימת הפה וניגוע לשון ושפתים אבל ה׳ אין בה ניגוע כלל וכו׳, ובמ׳ תהלים שם נכלל המאמר בדרש ביה ה׳ צור עולמים וכו׳ העוה״ז נברא בה״א שנ׳ וכו׳ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה״א בראם וכו׳ ולמה נברא העוה״ז בה״א לומר לך מה ה״א כשאדם מוציאה מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון כך בלא עמל וכו׳, ובאותיות דר״ע שם אין ה״א אלא שמו של הקב״ה וכו׳ שבו נברא העולם כלו שנ׳ אלה תולדות וכו׳ בהבראם א״ת בהבראם אלא בה״א בראם ומנין שאף שמים וארץ שעתיד להתחדש אין נבראים אלא בה״א וכו׳ מכאן אתה למד שלא היתה יגיעה מלפני הקב״ה לא במעשה בראשית של עוה״ז ולא במעשה אחרית של עוה״ב שלא בראו אלא וכו׳ בלבד בה״א וכו׳ שכל האותיות כשהאדם מוציאן מפיו הוא מרגיש הן בשפתיו ובלשונו וכו׳, וכן איתא בס״ר דבראשית שם באות אחת ברא הקב״ה את השמים וכו׳ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא וכו׳ באות ה״י ברא שמים וארץ העה״ז והעה״ב וכו׳, והוא נגד הדרש שלפנינו בסמוך העוה״ז נברא בה״א וכו׳ והעוה״ב נברא ביו״ד, וברד״ק שם הובא כל האותיות תופשות את הלשון והא זו אינה תופשת וכו׳ כך לא וכו׳, ולא ביגיעה וכו׳, ובכי״ל כתוב תופס בסמ״ך ועח״נ ועמת״ל ח״ד צד 660 ולעיל צד 28: 1 בדבר יי׳ וכבר וכו׳. וכן הלשון למטה במאמר ר״ב בשם ריב״ס גם בדפוסים ולקמן פכ״ז בכי״ל ועי׳ לעיל צד 19: 2 ר׳ יודן נשיאה. בירושלמי שם ר׳ יודן נשייא שאל לרשב״נ מהו דין דכתיב סולו וכו׳, ובמ׳ תהלים קי״ד ר׳ יהודה הנשיא שאל את רשב״נ מהו שכתוב ביה שמו, ודרש אחר במנחות שם כדבעא מיניה ר׳ יהודה נשיאה מר׳ אמי מאי דכתיב בטחו וכו׳ כי ביה ה׳ צור עולמים א״ל כל התולה בטחונו וכו׳, ובד״ו נשמט השם יודן ובמ״כ הגיה ר׳ י ו ד א נ ש י א ה וכן הדפיסו אחריו: 3 על ביה שלו. על הממשלה[1]) שלו כמו שמפרש לנכון בליקוטין בסוף פי׳ ב״ר כי״ט בייה ממשלה ועי׳ לעף אצל קרויס צד 602. וכ״ה בירושלמי אין לך כל מקום ומקום שאינו ממונה על ב י ה שלו ומי ממונה על ביה שבכולם הקב״ת וכו׳ ובמ׳ תהלים אין לך וכו׳ שאין אדם גדול ממונה על ב י י א שלו ומי ממונה על בייא של עולמו כביכול הקב״ה וכו׳ (ושם ובירוש׳ ל״ג אגדיקוס וכו׳ אגבה בסטס וכו׳), וכן גורס ברמב״ן בראשית מ״ג כ׳ בהמאמר שלפנינו שאין לו ממונה על בייא שלו והוא פירש שם על בייא על הצעקה ועל העוות: 4 אגדיקוס. כן הגהתי עפ״י הגי׳ שבמדרש דפ״ר ובפי׳ ב״ר הנדפס בדפ״ר שהוראתה שר ממשלה בל״י[2]), ואף שהגי׳ א ג ר י ק ו ס שבכי״ל (ובכי״א א׳ וב׳) היא ג״כ גי׳ הערוך בע׳ אגריקוס והובאת ברמב״ן שם, וכבר כתב בעל כתר כהונה ע׳ אגדיקוס ספר מוטעה נזדמן לפני הגאון (בעל הערוך) כי הביא אותו בע׳ אגר׳ בר׳ וכו׳ והקורא לג׳ גר״ן (ר״ל אנדיקוס ועח״נ) לא עשה כהוגן וכו׳ והאמת והצדק כי הוא בד׳ וענינו מושיע ורב וכו׳ ויאמנו דברי כי תשוב תראה (שהש״ר פ׳ אמרתי אעלה בתמר) מנין לרבות דוכסין ואגדיקין והגמונין וכו׳ (כ״ה ואגדיקין בד״ו שם, ובד׳ ווילנא נשתבש ואנדיקין) ועי׳ במאמר החי׳ פערלעס במ״ח חלק י״ז צד 258: על ביה שלת. של מדינה, והגי׳ ש ל ו משובשת, ותימה שבכי״א ב׳ כתוב ד׳ פעמים במאמר זה עלביא בתיבה אחת, וכן ב׳ פעמים עלביה בילק׳ מכירי: אגבה בסטס. לפי הענין ג״כ שם שר ממשלה, ולגי׳ זו שבכי״ל (ואפשר שגי׳ הספר בסטס במ״ם) דומות הגירסאות ברוב הספרים, וגם רי״ג כתב שהערוך גרים אגבאבסטס וכן הובא בא״א, ומכל אלו הגירסאות מוכח שלא כוון המדרש אל שם אגוסטוס כמו שהגי׳ בדפוסים וגם לא למ״י[3]) שהביא החי׳ לעף שם צד 695, וברמב״ן שם ג׳ אגרטוס: 5 ביה שמו וכו׳. קרי ביה בחירק בית[4]) שמו העוז והממשלה שמו, ובירושלמי שם ביה שמו כי יה (וצ״ל בי יה) שמו, ובמ׳ תהלים שנאמר ביה שמו אתמהא אל תהי קורא ביה אלא ביא שמו ועי׳ במ״י לעיל צד 16 בד״ה מי העיר: אמר אוי דמובדין וכו׳. במ׳ תהלים שם בהרחבת דברים אמר ר״י הנשיא לר״ש בר נחמני שאילית לחכימיא ואמרין לי חבל על דמובדין ולא משתכחין שאילית לר׳ אלעזר ולא אמר לי כן אלא בשתי אותיות ברא הקב״ה שתי עולמות שנ׳ כי ביה וכו׳ בי״ה בראם, ובירושלמי שם א״ל רבי לעזר רבך לא היה דרש כן אלא למלך שבנה פלטין במקום ביבים וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 2 בד״ה האלמנה), ושם ג׳ במאמר שלפניו ר׳ א ב ה ו בשם ר׳ י ו ח נ ן בשתי אותיו׳ נבראו שתי עולמו׳ העוה״ז והעוה״ב אחד בה״א ואחד ביו״ד מה טעמא כי ביה וכו׳ ואין אנו וכו׳ אלא מן מה דכתיב אלה תולדות וכו׳ בהבראם בה״א בראם הוי וכו׳ ועי׳ בפסי״ר שם, ובמנחות שם מאי שנא דכתיב ביה ולא כתיב יה כדדרש ר׳ י ה ו ד ה ב ר ר׳ א י ל ע א י אלו שני עולמות וכו׳, ובירושלמי שם מלת ר ב ך

[1]) βία [2]) ἔκδικος [3]) σεβαστός. [4]) בִּיָה.

את עולמו, אין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בהא אם העולם הבא נברא ביוד, וממה דאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן בהבראם בה' בראם הווי העולם הזה נברא בהא, ומה הא זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטן רמז שכל המתים יורדין לשאול, ועוקצו הזה שלמעלה רמז שהן עומרין לעלות, והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה, והעולם הבא נברא ביוד, ומה יוד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא ההיד ושח גבהות אדם וגו' (שם ב יז) מהו אומר והאלילים כליל יחלף (שם שם יח): בהבראם ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון [לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא] בדבר יי' וכבר שמים נעשו, בהבראם בהא בראם, למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים ירופפו [ויתמהו מגערתו] (איוב כו יא):

יא ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר אומר כל מה שיש בשמיםברייתו מן השמים, כל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ ומייתי לה מן הכא

6 לעיל צד 99 : 7 ילקוט כאן י"ש : 8 ילק' ישעיה ר' סמ"ה (תס"ד), ילק' מכירי ישעיה כ"ה י', מדרש קהלת פ' הכל הולך (ג' כ), מדרש קהלת ע"ב סס (מדרש זוטא צד 99), יומא כ"ד ב':

1 ואין פ אבי (שם) | בה"א א[2]חים, בה' דפ | אם העולם] א[1], ואם .. ח, והעולם דפא[2]י (שם) מ | נברא] חאבמ, ל' דפי | ביוד] פחאי (שם), ~ או אם העולם הזה נברא ביוד (העה"ז ביו"ד מ) והעולם הבא בה"א דמ | ממה י (שם) | 2 בשם] אמר אבי (שם) | הוי | בה"א בראו מ | מה חבמ | זה] זו כ, ל' פאמ | סתומה במ, פתוח י (שם) | 3 צדדין חבמ | ופתוחה במ | מלמטן] פכ, -טה דא[1]י | ועוקצו הזה של מעלה] פחא, ועוקץ .. י (שם), ועוקצו הזה מלמעלן (-לה) במ, והעוקץ שלו מלמעלה ד | שהן עומדין] שהן (שהם א[1]) עתידין פאבימ, שעתידים ד | 4 מן בי | **לבעלי] שלבעלי ל | ומה] פא[2], מה דבימ | הן ל' אימ | 5 מקדירות] משחירות י | לעתיד לבא] לעולם הבא | **ושח] וישח ל | האדם א[1]במ | ומהו אומ' פ, מהו אומ' אח"כ א, מהו .. בתר כן ל°ב, מה כתיב בתריה י (שם) | 6 ר' ברכיה—נעשו ל' פי[1] | *לא—אלא ל°ב] לא בעמל (בלא עמל ד) ולא ביגע חא[2] (ובלא יגע ד) ברא . . . אלא דחא[2], לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה אלא א[2], ל' ל | 7 וכבר] שמים נעשו וכבר א, ל' ב | בהבראם בהא בראם] בהא בראם ר[2], בהבראם חאב, ל' דפי | למלך פבי[1], משל ~ דחא | תמה פחא | 8 **ויתמהו מגערתו] ל' ל | ר'—יהושע ל' פ | **אומר] א' ל | כל—השמים] כל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ ימ, כל .. הארץ ומייתי לה מהכא הללו את ה' מן הארץ [תנינים וכל תהומות א[2]] אב | 9 כל—הארץ] וכל . . הארץ פ, וכל מה שיש (וכל שיש א[2]ב) בשמים ברייתו מן השמים אבימ | ומייתי—הכא ל' א | ליה דפ | מהכא פבי |

נוספת ע"י שגירא דלישנא ועי' מבה"י קכ"ו א' ואגה"א ח"א צד 479, ומי יגלה עפר מעיניך רבי זכריה שכתבת שיש כאן בב"ר השתנות והוספה מידי אחרון אשר לא הבין תיבת ביה ושינה אותה לתיבת בית: 1 אם העולם הבא. כאן הלשון קטוע לפי גי' רוב הספרים ועח"נ, וכ"ה במ' תהלים שנדפס מכבר ואין אנו יודעין אם העוה"ז נברא בה' ואם העוה"ב נברא בי' ממה שנא' אלה וכו' בהבראם בה' בראם הרי וכו', ובירושלמי הגי' ואין אנו יודעין אי זה נברא בה"א ואי זה מהם נברא ביו"ד אלא וכו' ועי' בפסי"ר, ועם הגי' האחרת שציינתי בח"נ מסכים הלשון במנחות שם ואיני יודע אם העוה"ב ביו"ד והעוה"ז בה"י אם העוה"ז ביו"ד והעוה"ב בה"י, ושם סגנון הדרש וכשהוא אומר אלה וכו' בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם הוי אומר וכו' ועי' במ"י לעיל צד 16: 2 ומה הא זה. בירוש' מה ה"א פתוח מלמטן רמז לכל באי עולם שהן יורדין לשאול מה ה"א יש לו נקודה מלמעלן משעה שהן יורדין הן עולין מה ה"א פתוח מכל צד כך פותח פתח לכל בעלי תשובה מה יו"ד כפוף כך יהיו כל באי עולם כפופין ונהפכו כל פנים לירקון כיון שראה דוד וכו' ועי"ע ירוש' מגילה פ"א ע"א ד' תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם וכו' סתום, ובפסי"ר שם מה יו"ד נקודה אחת מלמטן רמז שכל המתים יורדים וכו' ונקודה אחת מלמעלן רמז שהם עתידין לעלות וכו' מה ה"א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח יו"ד כפוף וכו' ונהפכו כל פנים וכו' ועיי"ש בהערות רמא"ש, ובמ' תהלים מ"ב ומה ה"א פתוחה מלמטה וסתומה מלמעלה כך העוה"ז כל מה שנברא בו יורד בקבר ואותה עקיצה שיש בה רמז לתחיית המתים והעוה"ב נברא ביו"ד מה עיסקו של יו"ד קומתו כפופה כך קומתן של רשעים עתידין להיות מכורכמות ויורקרוקות לעוה"ב שנ' ושח וכו' כיון שראה דוד וכו', ושם נתערבו הנוסחאות, ובמנחות שם ומפני מה נברא העוה"ז בה"י מפני שדומה לאכסדרה (פירש"י שפתוח מתחתיו) וכו' ומ"ט תליא כרעיה וכו' ומ"ט אית ליה תאגא וכו' ועי' מ"ש על תמונת אות ה"א בימי המדרש הג' שי"ר בתולדות ר"א הקליר הערה י' ור"א הרכבי בספרו אלטיודישע דענקמעלער צד 118 ובמ"ע מאגאצין ח"ו צד 122 ור"א ברלינער בספרו בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק וכו' צד 19: 5 מקדירות. משחירות, ובילק' ר' י"ט ג' כן, והגהתי ושח כגי' שאר הספרים, ובכי"ל ט"ס וישח, אבל גבהות אדם הגי' גם בדפוסים ובילק' בשני המקומות ובכי"פ וכי"א ב', ובמקרא כתוב האדם, ואפשר שנשתבש כאן מלה"כ שם פסוק ט' וישח אדם ושם פסוק י"א עיני גבהות אדם: 6 בהבראם. דורש בהבראם בהא בראם בנזיפה ובגערה כאדם שגוער ואינו מוציא מלה רק צועק כאלו אות הא יוצא מגרונו משל למלך שנזף וכו' וכדדרש ר"ב בשם ריב"ס בדבר יי' וכו' וזהו ויתמהו מגערתו, ובפי' ב"ר כ"י מפרש בהא בראם בבהלה ובנזיפה בראם (ומפירוש זה נרשם בגליון כי"א ב' בה"א בראם פי' בבהלה ובנזיפה) שהיו מותחין והולכין כל שעה עד שנזפם הקב"ה בבהלה ועכבם משל למלך שנזף בעבדו שהיה הולך מלפניו יותר מדאי ועמד לו עכבו בנזיפתו תמיה נבהל מגערת אדוניו כך עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו של הקב"ה ע"כ, ועי' לעיל צד 87 ובמ"י שם, ובכי"כ נמצאה הוספה בגוף הספר בהבראם פי' בוהי בראם לשון תוהו ובוהו: 7 תמיה. בכי"ח איתא תמה ונקוד[1]) ועי' במ"י לעיל צד 13 בד"ה תמיה אני: 8 ר' אליעזר וכו'. במ' קהלת שם הועתק כל המאמר בשינוים שונים עד האומר לחרס ולא יזרח, ובראש המאמר נסמן כאן בכי"ל בגוף הספר במדר"ש קוהל"ת שלתנאי"ן, ובמדרש קהלת מ"ב נשתנה הדרש ר"א ור"י חד אמר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן השמים ומייתי לה מן הדא שנ' הללו וגו' מן השמים

1) תְּמֵה.

הללו את ייי מן השמים וגו' (תהלים קמח א) הללו את ייי מן הארץ וגו' (שם שם ז), ר' יהושע
אומר כל מה שבשמים ובארץ אין בריתו אלא מן השמים ומייתי לה מן הכא כי לשלג יאמר
הוה ארץ וגו' (איוב לז ו), מה שלג אפעלפי שהווייתו בארץ (אבל) אין בריתו אלא מן השמים כך כל
מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים, ר' הונא בשם ר' יוסף כל מה שיש בשמים ובארץ
אין ברייתו אלא מן הארץ, ההד כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישעיה נה י) [מה
הגשם] אפעלפי שירידתו מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ [כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין
ברייתו אלא מן הארץ], ר' יודן מייתי לה מהכא הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר
יב וגו' (קהלת ג כ), ר' נחמן אמר אפילו גלגל חמה האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט ז): ר' יוחנן
וריש לקיש ר' יוחנן אמר מלך בשר ודם בונה פלטין מי שהוא בונה את התחתונים ואחר כך בונה
את העיליונים אבל הקב"ה ברא העיליונים ואת התחתונים ברייה אחת, ר' שמעון בן לקיש אמר בשר

8 ילק' ישעיה שם ר' ס"ד (ת"ג), ילק' מכירי שם ע"ב ה', ועי' מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ט, מדרש תהלים פ"ו סי' ג' ולעיל צד 13 וצד 68 :

1 *הללו—השמים וגו' ל' א | הללו—הארץ וגו' ל' א כ | 2 **אומר] א' ל | מה שיש בשמים | אין—אלא] ברייתו י | *ומייתי דפאי] מייתי ל | ליה ח | מהכא דפאי | 3 הוה] פמ, הוא ח, הוי דאבי | ומה השלג פ | שהויתו פחב | שבריתו מ | אבל ל' | אין ברייתו] אינו אכימ | °מן השמים] בשמים ד | כך—השמים] כך כל מה שבשמים.. אינו אלא מן השמים י, כך כל מה שיש בשמים ובארץ בריתו מן השמים מ | 4 רב הונא פמ | רב יוסף א²מ, ר' יוסי ח | 5 °ברייתו] ברייתן ד | **מה הגשם] ל' ל | 6 שיורד א¹ | **אלא] ל' ל | *כך—הארץ דא¹כמ] כך כל מה בשמים.. הארץ ל°, ל' לפא²י | 7 מן הכא מ | **אחד] ל' ל | 8 ר' נחמן] פא², רב.. דא¹בימ | ר'—לקיש ל' פ | 9 *אמר דפא] א' ל | פלטרין כ | מי שהוא] פ, משהוא ד, כשהוא י, כשהוא בונה אכ | התחתון ח | ואחר כן] פאכ, אחר כך די | בונה] הוא ~ ד | 10 העליון ח | ברא] בנה א², בונה פי | העליונים ואת התחתונים פ, את הע' ואת הת' דא¹כמ, עליונים ותחתונים א², את התחתונים והעליונים י | ברייה א², בבת י | *אמר דאי] ל' ל | בשר ודם] פחאכעמ, מלך ~ די |

וגו' וחד אמר כל שבשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, ובברייתא יומא שם תניא ר' אליעזר הגדול אומר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וכו' תולדות שמים משמים נבראו תולדות הארץ מארץ נבראו וחכ"א אלו ואלו מציון נבראו וכו' ועי' ד"ס: 1 הללו וכו' מן השמים וגו'. בכי"א א' וב' ליתא פסוק זה ובשני כ"י אלו ובכי"כ ובילקוט וילק' מכירי מהופך הסדר (ושם נשמט ומייתי עד ומייתי) ועח"נ, וכסדר שלפנינו מובא גם המאמר בלי הפסוקים במ"ג ח"ב פכ"ו, וראייתו כאן ממ"ש הללו וכו' מן השמים וגו' ומונה במזמור שם כל מלאכיו וכו' כל צבאיו וכו' שמש וירח וכו' כל כוכבי אור וכו' ודורש מן השמים שברייתם מן השמים ואח"כ הללו וכו' מן הארץ ומונה ההרים וכל גבעות וכו' החיה וכל בהמה וכו' שברייתם מן הארץ. וכן במ' קהלת ר"א אומר כל מה שברא הקב"ה בשמים ברייתו מן השמים וכל מה שברא בארץ ברייתו מן הארץ מאי טעמא הללו וכו' מן השמים וכו' הללוהו כל מלאכיו וגו' עד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וגו' עד סוף כל המזמור ור"י אומר כל מה שברא הקב"ה בשמים ובארץ ברייתו מן השמים: 2 הוה ארץ. וכ"ה במ' קהלת ד"ו, ובכי"ל נקוד[1], ובמקרא כתוב הוא ארץ באל"ף אבל הוה גביר (בראשית כ"ז כ"ט) בה"א ועח"נ ולעיל צד 4 ובמנחת שי איוב שם: 3 אפעלפי. כן כתוב בכי"ל כאן ובסמוך ועוד במקומות אחרים (וכ"ה בס' תשובות דונש הוצ' שרעטער ועי' במבוא שם צד 8), וכן נמצא בכי"ל בתיבה אחת אפעלפיכן אפעלגב אחרכך ואחריכן ועי' לעיל צד 20 מקומיכן: 4 ר' הונא בשם ר' יוסף. עי' במ"י לעיל צד 73 בד"ה בשם ר' יוסי: 5 מה הגשם. כן השלמתי כמו שהגי' בכל הספרים, וכן הגהתי בסמוך כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, אכן גם בכי"פ וכי"א ב' וילקוט ליתא סוף מאמר זה, וכאן ובמאמר שלפנינו חסר כאן הראיה שהשלג ברייתו מן השמים והגשם ברייתו מן הארץ ועוד צ"ע איך ילפינן משלג או מגשם כל מה שיש בשמים ובארץ ועי' בפי' מהרז"ו וביפ"ת שנדחק לפרשו, וגי' אחרת במ' קהלת השלג אעפ"י שכתוב כי לשלג יאמר הוא ארץ אין ברייתו אלא מן השמים שנא' כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' ר' חייא בר יוסף אומר כל מה שבשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ הגשם אעפ"י (כן הגיה שם במ"כ, ובד"ו איתא וכתי' כי כאשר ירד וכו' הגשם אעפ"י) שכתוב בו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ ומת טעם ואיד יעלה מן הארץ, וגר' שהמאמר משובש בכל הספרים וכן צריך הגהה במ' קהלת מ"ב ועיי"ש: 8 האומר לחרס. לחמה, ולכן תיארו בלשון חרס שהוא מן האדמה כמו חרס (פי' ב"ר כי"ט), וגם במ' קהלת הגי' ר' יודן מייתי לה מן הכא וכו' רבי נחמן אמר אפילו גלגל חמה לא נברא אלא מן הארץ וכו', ובמ' קהלת מ"ב איתא רב נחמן אמר מהכא וכו' ר' יוסי אמר אפילו גלגל וכו', ובמאמר הקודם הגי' שם ר' מאיר אומר כל אשר בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ שנ' ואד יעלה וכו': 9 מי שהוא. וכן כתוב לעיל צד 40 מי שהן ועי' במ"י שם: 10 העיליונים. וכן כתיבת התיבה בי"ד לעיל 106: ברייה אחת. ודוגמתו מאמר ר' יוחנן לעיל פ"ט מלך ב"ד בונה פלטין מביט בעליונים וכו' אבל הקב"ה מביט וכו' ראייה אחת, ומשמע שפי' עליונים כאן כל מה שיש בשמים ותחתונים כל מה שיש בארץ, ודורש אלה תולדות וכו' בהבראם שתולדות שמים וארץ נבראו ביחד ברייה אחת והוא כשטת ר"נ לעיל צד 100 אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וכו' ביום שנבראו בו ביום הוציאו תולדות וכו' כל אחד ואחד תופיע בזמנו, ובבריאת שמים וארץ נחלקו ב"ש וב"ה לעיל סוף פ"א וכמשל שלפנינו מביאים ב"ה טעם לדבריהם שהארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים למלך שבנה פלטין משבנה תחתית בונה העלית (ועי' במ"י שם וצד 87) דכת' ביום וכו' ארץ ושמים, ועוד שם ר' יוחנן מש' חכמים לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה וכו' א"ר שמעון וכו' שלא נבראו אלא שניהם וכו' יעמדו יחדו, ובמכילתא שם מדת ב"ד כשהוא בונה בונה התחתון ואחר כך העליון אבל הקב"ה בונה העליון ואח"כ בונה התחתון שנ' בראשית וכו' והוא כדעת ב"ש שהשמים נבראו תחילה ואח"כ הארץ וכן מפרש פילון בס' מלאכת חששים פ"ז בראשית ברא אלהים את השמים

[1]) הוֶה

ודם עושה ספינה בתחילה מביא קורות ואחר כך מביא חבלים ואחר כך מביא הוגנים ואחר כך מעמיד עליה מוטין, אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהן הה"ד כה אמר י"י בורא השמים ונוטיהם (ישעי' מב ה) ונווטיהם כת': ר' יצחק ור' שמעון בן לקיש ר' יצחק אמר בשר ודם מותח אהל אננקי על ידי שהות יג הוא רפי קימאה, ברם הכא התרקיע עמו לשחקים (איוב לז יח), ואין תאמר שהן רפין תלי לו' חזקים (שם שם), ריש לקיש אמר בשר ודם מוסך בולס אננקי על ידי שהות הוא מעלה חלודה ברם

3 ילקוט כתו' י"ט, ילק' ישעיה שם, ירוש' ברכות פ"א ה' ג':

1 עושה] בונה י | מביא] (וכן בסמוך) | **ואחר כך] ואחר ל (וכן בסמוך) | חבלים] ע, ארזים ל[0]דפחאכים | הוגנין ע, הגנים כ, עוגנים ר[3]מ, עגנים ר[1], הוגים א | מעמיד] פ, הוא מעמיד ד, מביא אכעים | 2 עליה] עליהם י[1], ל' א[1]ע | המוטין ע, מוטים א[2], טוטים י[1], מוטות א[1], נווטים דר[3]מ, ־ין פח, הנווטין ל[0] | ומנהיגיהן (־הם מ) כאחד עמ | אמר] פא[2]כע, ~ האל דא[1]מ | **ונוטיהם] ונוטיהן ל | 3 ונווטיהם כת'] וטוטיהם כתיב י[1], נטיהם.. פע, ל' א | ר'—לקיש ל' פא | בשר ודם] פאכעי, מלך ~ די (ישעי') | מותח] פאכעי, בונה אהל ומותח ד | 4 רפה פע | קימאה] א[2], ־עה ד, ־עא פא[1]י (שם), קמעא כי, כמעט ע | התרקיע] פא[2]י, תרקיע דא[1]ע | ואם דפ, אם אכי (שם) | שהם רפים די | 5 חזקים] ~ כראי מוצק דפא[1]כעי | מוסך] פאכבעשי[1], מוצק ד, מושך י (שם) | בולס] א[1]ער, בולסא א[2], כלים דכ, אהל י (שם) | הוא] פע, היא ד, ל' אכשי | ברם] אבל י (שם) |

1 ואחר כך. בכי"ל איתא בכל המאמר ואחר והגהתי כמו שהוא גם בכי"ל ואחר כך בונה וכו', ורק בל"מ נמצא אחר בהוראת אחר כך: חבלים. וכ"ה בערוך וע' הגן ד' ובמדרש הגדול עמוד 2, ובגליון כי"ל מוגה ארזים כגי' שאר הספרים: הוגנים. בגליון כי"ל מפרש עוגין שלספינ' ועי' ב"ב פ"ה מ"א המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהיגין אותה וכ"ה במשנה שבגמרא ב"ב ע"ג א', אבל בערוך שם מובא ואת ההוגין (ס"א עגינין) וכ"ה במשנה שבירושלמי, ובבבלי בגמרא שם עוגין תני ר' חייא אלו עוגינין שלה וכה"א וכו' הלהן תעגנה וכו' ופי' רגמ"ה שם ואת העוגין אלו שקורין אנקר"ש בלע"ז[1]) שמעמידין הספינה שלא תזוז לכאן ולכאן ועי' ערוך ע' עגן, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י כאן אנקרש ועי' לקמן ריש פפ"ג בפי' ב"ר הנדפס, ושם הגי' בכי"ל ג"כ והוגנים, וכן הובא במה"ג ואחר כך מביא הוגנין ועח"נ, ולדעת החו' פליישער בעמת"ל ח"א צד 557 הוגין או הוגן הוא מל"י[2]): 2 מוטין. נ"ל שהוא מל"מ מוט וכ"ה לפי הגירסאות המוטין מוטים מוטות, וכן הובא במה"ג ואח"כ מעביר (וצ"ל מעמיד) את המוטין, ומזכיר כאן מוטין עם תשמישי הספינה ולא הספנים, ופירוש מוטין כמו שמפרש בגמרא ב"ב שם מנהיגין אלו המשוטין וכה"א אלונים מבשן עשו משוטיך וכו', ומן מוטים המוטין נשתבש בילקוט דפ"ר טוטים ובשאר דפוסים חמוטי', והגי' שלפנינו נכונה, ולא יקשה עוד שהזכיר במשל נווטים עם שאר דברים ובנמשל רק נווטים, ואפשר שגם הגי' נוטים נווטין והנווטין נשתבשו (בתמורת נו במקום מ) מן מוטים מוטין המוטין: הן ומנהיגיהן. השמים והארץ וכל מה שברא הקב"ה להנהיג ולהעמיד את העולם נבראו ברייה אחת, (ואין נ"ל לפרש כאן ומנהיגיהן המלאכים), ורשב"ל דורש ג"כ אלה תולדות וכו' בהבראם שנבראו ביחד ומוסיף ומנהיגיהן וראייתו מקרא בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וכו' ונווטיהם כת' כלומר מלא וי"ו ונוטיהם וקרי ונווטיהם או שהיה צריך לומר ונוטם אי מקרא כפשוטו שנוטה אותם וכת' ונוטיהם לדרש ונווטיהם ומנהיגיהן, ומפרש לנכון בפי' ס"א בפי' ב"ר הנדפס נווטים[3]) ספנים שמנהיגים הספינה, (ובעל ערוגת הבשם מביא פי' זה נווטי מנהיג ספינה בשם ר' קלונימוס ועי' מאגאצין חלק י"ד צד 13), וענין המשל שמדמה העולם לספינה עי' ביפ"ת. ובמדרש הגדול הגי' ומנהיגיהן כאחד ועח"נ, ובערוגת הבשם הובא ברא הם ומנהיגיהם יחדיו ומפרש שם הככבים ומזלות מנהיגים הם שמים וארץ: כה אמר י"י. במקרא כתוב האל י"י וכצ"ל ועח"נ: 3 מותח אהל. עשה"כ הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב), ובירושלמי ברכות שם הגי' ר' יוחנן ורשב"ל ר' יוחנן אמר בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל על ידי שהות רפה (בד' מגנצ' מותח אהל אנגקי ע"י שהות הוא רפה) ברם הכא וימתחם כאהל לשבת וכתיב חזקים (בד' מגנצ' חזקים כראי מוצק) רשב"ל אמר וכו', וקודם למאמר זה גרים בירושלמי שם מילתיה דר' חנינא פליגא (ועי' במ"י לעיל צד 27 וצד 29) דא"ר אחא בש"ר חננא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהן עשויין כטס (בד' מגנצ' כטס היך מה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וגו') יכול שאינן בריאין ת"ל חזקים יכול שהם נתרפין ת"ל כראי מוצק בכל שעה ושעה נראין מוצקים, ובפי' ב"ר כ"י הועתק כאן בעירבוביא וגם נראה שהיתה גירסא אחרת לפניו וז"ל בכי"ט מלמד שהן עשויין כטס כד"א וירקעו את פחי הזהב וכו' יכול שהם רפים לא שמעתי ועל זאת יסד הפייט בלי טורף (בפי' ב"ר כי"א תורף) ורפיון נראין כנרתקון בברכות ירושלמי כל שעה ושעה נראין כשעת יציקתן ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר בנוהג שבעולם [אדם מותח. וכ"ה בפי' ב"ר כי"א] אהל אנגקי על ידי שהות הוא רפי קימעא ברם הכא תרקיע עמו לשחקים ואם תאמר שהם רפים ת"ל חזקים ריש לקיש אמר וכו', וגי' הדפוסים בונה אהל ומותח אהל משובשת: אננקי. בכי"ל מפרש ביני שיטי בטורח, ובפי' ב"ר כ"י אננקי צער כלומר ע"י צער וטורח גדול, וכן כתב בא"א פרש"י ז"ל מותח אוהל בצער, ויותר נכון לפרש שמלת אננקי[4]) מוסב' למטה כלומר ההכרח על ידי שהות הוא רפי או בהכרח ע"י שהות הוא וכו' ועי' אגה"א ח"א צד 411: שהות. וכ"ה בירוש' שם וירוש' שבת סוף פ"ד כאן לשעה כאן לשהות, והוא לשון שהייה ועי' עמת"ל ע' שהות: 4 קימאה. עי' לעיל צד 71: התרקיע. במקרא כתוב תרקיע בחסרון ה"א התימה ועי' בראב"ע, ושם פסוק ט"ו וט"ז התדע, ונ"ל שנוסף הה"א בסגנון המדרש לפרש הכתוב ועי' לעיל צד 23 הידעתה שחר מקומו, ומפרש ואזיל ואין תאמר שהן וכו', אכן בירוש' ברכות הגי' כמו שהעתקתי ברם הכא וימתחם כאהל לשבת: ואין תאמר. ואין כמו ואם, וכן לעיל צד 45 אין עלת: תלי לו' חזקים. כן הגי' המדויקת וכ"ה בפי' ב"ר כ"י, ובירוש' שם וכתיב חזקים, ור"י דורש חזקים וריש לקיש דורש כראי מוצק: 5 ריש לקיש. בירושלמי שם ר' שמעון בן לקיש אמר בנוהג שבעולם אדם נוסך כלים (בד' מגנצא בולים) ע"י שהות וכו'. ומוסך עפ"י הגי' שלפנינו שנמצא' רק כאן בענין יציקה והתכה הוא מל"מ (כמו ישעיה י"ט י"ד) ונרדף עם נסך, והגי' מוסך בולס אי' גם בפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר, וכן העידו רי"ג ובעל א"א שכן גירסת רש"י, ובפי' ב"ר כי"ט אדם מתיך נוסך בולס, ובכי"ל מפרש ביני שיטי בולס[5]) זכוכית ועי' ערוך ע' בלס ב' (ושם מוסך בלוס, ובסוף הערך לנכון בולס וכ"ה בע' אננקי, ובע' מסך א' בשדפ"ע בולוס) ובפי' ב"ר כ"י

[1]) ancora, ancre. [2]) *ὄγκινος, ὀγκῖνος*. [3]) *ναύτης*. [4]) *ἀνάγκη, ἀνάγκῃ*. [5]) *βῶλος*.

הכא חזקים כראי מוצק (שם שם) נראים כמין תרקיה, ר' עזריה על הדה דר' שמעון בן לקיש כי בו שבת מכל מלאכתו אתמהא אלה תולדות השמים וגו' אתמהא, אלא יום יוצא יום נכנס שבת יוצאה שבת נכנסת חדש יוצא חדש נכנס שנה יוצאה שנה נכנסת כי בהבראם ביום עשות

יד י"י אלהים: בית שמי ובית הלל בית שמי אימרים מחשבה בלילה ומעשה ביום בית הלל אומרים מחשבה ומעשה ביום, אמר ר' שמעון בן יוחי תמה אני היאך נחלקו אבות העולם בית שמי ובית הלל על בריית שמים וארץ, אלא מחשבה בין ביום ובין בלילה ומעשה עם דימדומי חמה:

טו י"י אלהים למלך שהיה לו כוסות רקים אמר המלך אם אני נותן בהם חמין הן נבקעים, צונין הן מקריסין, מה עשה המלך ערב חמים בצונין ונתן בהם ועמדו, כך אמר הקב"ה אם בורא אני את

1 ילקוט רמז י"ט: 4 ילקוט שם: 7 ילקוט שם:

1 כמין תרקיא דע, . . תרקיהס ד[1] . . . תרקיתס א[2]כ, . . נרתקיתס פ, . .תרקרתן א[1], בשעת יציקתם ל[0], כבשעת יציקתן נראין כמין תרקיא י | עזריה] פא[1]כר, ~ אמר דא[2] | הדא | *בן לקיש ל[0]ד] ל' ל | 2 מלאכתו] ~ אשר ברא אלהים לעשות ל[0]פא[2]כ | אתמהא] אכ, ל' דפ | אלה] מה כת' בתריה ~ ל[0] | וגו'] והארץ בהבראם דפכ | אתמהא] א[1]כ, ל' דפא[2] | אלא] וכי מה ענין זה לזה ~ ל[0] | ויום נכנס אכש | 3 יוצאת פא[1]ש | ושבת אכשי | וחדש נכנס אכי | יוצאת א[1] | ושנה אכי | כבהבראם | בהבראם פ, בהבראם א[1]כי | 4 אלהים] פ, ~ ארץ ושמים דא[1]כ | בית—הלל] ל' פ | *אומרים] א' ל, אומר י | ובית דאי (בית הלל—ביום ל' פכ) | *אומרים ד] א' ל, אומר י | 5 תמה אני] א[1], תמיה אני דפ, תמהני א[2]י | היאך] חכי, איך דפא | בית—הלל] דבית. . הלל ד, ל' פ | 6 בריאת א[1] | ובין] א[2]כ, בין דפא[1]י | 7 למלך] משל ~ חא[1] | שהיה פ, שהיו דאכעי | כוסות] שני ~ ע | רקים] דקין א[1] | המלך ל' עי | אם אתן ע | בהן ע, בתוכם פ, לתוכן דאכ | הן] מיד הן א[2]כ, . . הם א[1], ל' ע | נבקעין] פא[2]כערי, ~ים ח, מתבקעין ד | צונן פא[1]עי, אם אני נותן לתוכן צונן ח | 8 הן] מיד הן א[2], . . הם א[1]כי, ל' ע | מקריסין] פעש, ~ים ד, מקרישים חי, נקרסין ע[0], נקרשין א[2], ~ים א[1]כ | עירב ד[1]פחאכ | חמין דפי, צונין א[2] | בצונין] כ, בצונן דפא[1]י, ברותחין א[2] | ונתן בהם ל' א[2]י | כך הב"ה אומר י | אם אני בורא פאכי |

מפרש בולס חתיכה של מתכות, והוראתו חתיכה או כדור הן של מתכת כמו שהענין כאן והן של זכוכית כמו ונעשה כמין בולוס של זכוכית במכילתא בשלח מס' ב' פ"ד לפי' גי' הערוך ע' בלס (ולפנינו במכילתא הגי' כ ל י ם כמו שנשתבש כאן בדפוסי' ובירוש' שם ד"ו) ובמ' תהלים קל"ו סי' ד' ועי' גם לעיל צד 62 ועמת"ל ח"א צד 284 : 1 כמין תרקיה. שריון, וכן ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ד' מלובשין תירקי זהב, ודורש תרקיע לשון נופל על לשון תרקיה[1]), וכתוב כאן בה"א כדרכו של כי"ל להשתמש בה"א במקום א' בסוף התיבות, והוראה אחרת לתרקיא[2]) תרגום שבו שמות כ"ח י"ט ל"ט י"ב (ועי' בערוך שם ובא"א, ולפנינו ת"א טרקיא). כן כתב לי הח' לעף, ובכי"ל מפרש ביני שיטי תרקיה יוהר וכן בערוך שם וי"א תרקיא הוא גוהר (יוהר) והוא ל' ערבי ופי' אבן יקרה, וכהגי' שלפנינו איתא גם בירושלמי ברכות ד' מגנצא ברם הכא כראי מוצק בכל שעה ושעה הן נראין כמין תרקיא. אבל בירושלמי ד"ו הגי' ברם הכא וכו' הן נראין כשע' יציקתן כמו שאי' שם במאמר ר' אחא בש"ר חננא שם נראין מוצקים, וא"כ הגי' כשעת יציקתן היא תמורת הגי' כמין תרקיא, וכן נסמן בגליון בכי"ל ס"א בשעת (וצ"ל כשעת או כבשעת) יציקתם, ובילק' כאן וישעיה נאספו שתי הנוסחאות נראין כבשעת ציקתן כמין תרקיא (כ"ה לנכון כמין תרקיא בילקוט ד"ו בשני המקומות), ובפי' ב"ר כי"ט ברם הכא כראי מוצק בכל וכו' נראין כפי יציקתם תריקתם ובפי' ב"ר כי"א כמין תריקתן יציקתן ועח"נ, ובפי' הנדפס בדפ"ר נראין כבשעת יציקת (וצ"ל יציקת'), ולפי כל אלו הגרסאות יש עוד לפקפק בהוראת כמין תרקית, ובגוף הספר נסמן כאן בכי"ל „בברכו"ת דאר"ץ יש'": כי בו וכו' אתמהא אלה וכו'. כלומר וכי מה ענין זה אצל זה אלא יום יוצא וכו' והן כבהבראם ביום עשות וכו' וזה הראייה שהביא ר"ע על הדה דרשב"ל שעומדים חזקים כראי מוצק, והתיבות ביום עשות וכו' הן סיום המאמר, וכן מוכח פירושו מירושלמי, ושם הגי' ר' עזריה אמר על הא דרשב"ל ויכולו השמים וכו' ויכל אלחים וכו' ויברך אלהים את יום השביעי מה כתיב בתריה אלה תולדות השמים וכי מה ענין זה אצל זה אלא יום נכנס ויום יוצא שבת נכנס שבת יוצא חודש נכנס חודש יוצא שנה נכנס שנה יוצאה וכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, ושם לא בא שום דרש אחר על ביום עשות וכו', וגם בילקוט רמז י"ט הגי' אלא יום וכו' ושנה נכנסת בהבראם, אבל שם המאמר מקוטע ומסורס, והציג שם ביום עשות וכו' בראש המאמר בית שמאי אומר וכו'. וכן נפרדו המאמרים בטעות במקצת דפוסים ועי"ע בפי' ב"ר, וההגהות שבכי"ל שתן מכתב אחר ביני שיטי גר' שניתוספו עפ"י הירושלמי, ולפני כי בו שבת נוסף עוד בגליון ויכלו השמ' והא' וכול' ע"ד, וכוונתו שצריך להשלים כאן הפסוקים: 3 שבת יוצאה. שבוע: 4 בית שמי וכו'. דרש אחר על ביום עשות וכו', ובכי"ל מוגה כאן ביני שיטי ביו' עשו' י' אלהים א' וש': ומעשה ביום. דכתיב ביום עשות (פי' ב"ר כ"י), ומחשבה קדמה למעשה וכן דרך בני אדם שמחשבים בלילה וביום יצאו לפעלם ע"ד אף לילות יסרוני כליותי ועי' ביפ"ת. ואפשר שכוונת המאמר שגם שמים וארץ עלו במחשבה להיבראות קודם שנבראו כמו שנדרש לעיל פ"א צד 6 בענין הדברים שנמנו שם, ודוגמתו הרעיון בשיטת פילון במלאכת העולם פ"ז ופ"י שהקב"ה ברא תחלה שמים וארץ בעולם אור השכל ואח"כ ברא שמים וארץ הגשמיים ועי' זיעגפריעד שם צד 233 ואגה"ת ח"א צד 17, ובכי"ל מוגה בלילה ביני שיטי וכן סוף המאמר בית הלל א' מחשבה ומעשה ביום ועי' גם בח"נ: 5 תמה אני. וכן סגנון מאמר רשב"י בפלוגתא דב"ש וב"ה לעיל צד 13 תמיה אני היך נחלקו אבות העולם וכו' ועיי"ש בח"נ, ועוד נחלקו ב"ש וב"ה לקמן פי"ד בש"א לא כשם יצירתו בעוה"ז וכו': 6 ומעשה עם דימדומי חמה. סמוך למעשה כתוב ויהי ערב (פי' ב"ר כ"י): 7 י"י אלהים. דורש י"י מדת רחמים אלהים מדת הדין, וכן לקמן פל"ג ופע"ג במאמר רשב"נ בכל מקום שנ' י"י מידת רחמים וכו' בכל מקום שנ' אלהים מידת הדין, ולקמן ריש פי"ג אמרו מזכיר שם מלא עולם מלא על מה שנ' כאן י"י אלהים ובכל מעשה בראשית לא נזכר אלא אלהים: שהיה לו. עי' במ"י לעיל צד 43 בד"ה שהיה לו: רקים. בערוך ע' קרס ג' ג"כ הגי' רקים, ובמדרש ד' פירדא נסמן בגליון בע' גרי' דקים ועח"י: צונין. עי' במ"י לעיל צד 48 בד"ה צונין: 8 מקריסין. כמו מקרישין ועח"נ ובמ"י לעיל צד 28, ופי' נתכווצים, וכן לעיל צד 26 וצד 81 ובשיני קרשו ולקמן פל"ג חמא תמן

[1]) *θωράκια* (pl.). [2]) *θρᾳκίας*.

העולם במידת רחמים הוי חיטוייה סגין במידת הדין אין העולם מתקיים, אלא הריני בוראו במידת הדין ובמידת רחמים והלוי יעמוד יי׳ אלהים:

טז ארץ ושמים לליגיון שהמליך את המלך תחילה, אמר המלך הואיל וליגיון זה המליכני תחילה הריני נותן לו פרוקופי שלא תזוז ממנו לעולם, כך אמר הקב״ה הואיל והארץ הזאת עשת ציביוני תחילה הריני נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם הה״ד יסד ארץ על מכוניה בל תמוט וגו׳ (תהלים קד ה): 9d

פרשה יג

ב ה) וכל שיח השדה הכא את אמר וכל שיח השדה ולהלן את אמר ויצמח יי׳ א

1 עי׳ פסיקתא רבתי פ״מ (קס״ז א׳): 3 ילקוט שם, ילק׳ תהלים כ׳ תתס״ג, ילק׳ מכירי תהלים ק״ד סי׳ כ״ג, ועי׳ מדרש תהלים ל״ג סי׳ ג׳ ‖ 7 ילק׳ רמז כ׳, ועי׳ חולין ס׳ ב׳:

1 הרחמים א[1] | הוי] ח, הויא י, הוו דפ, הוון כ, והם א[1] | חטוייה פ, חטיוה ד[1], חטייה ח, חטיא י, חטיין א[1], חטאין כ | סגין] פח, סגיין א[1]ב, סגיאין י, ־אי׳ ד | ואם במדת ח | אין—מתקיים] לא קאי עלמא פ, היאך העולם יכול לעמוד דתאי, היאך יכול לעמד כ | הריני] אני פ | בורא אותו דחא[2]בי, בורא אותם א[1] | במדת . . הרחמים י, במדת רחמים ובמדת הדין ח | 2 והלוואי ח, והלואי דא, ולואי פ, הלואי כי | יי׳ אלהים] הוי יי׳ אלהים פ, ל׳ דאכי | 3 *לליגיון] ליגיון ל, ללגיון פא[2]כי, משל . . דא[1]מ | והלגיון הזה י | *המליכני דאמ] הוא המליכני פ, המליכוני ל | 4 הריני] אני פ | פרוקופי] בר[2]י (תהלים), פרוקפי דר[1]מ, פרקופי א[2]י, פרוקונפי א[1] (וכן בסמוך), פרנקי פ (וכן בסמוך) | הזאת ל׳ פא[1]בע | עשת] פבע, עשתה דא[1]מ | 5 צביוני | **לה] לו ל | פרוקיפי] ע, פרוקפי דמ, פרוקפי א[2] | 6 וגו׳] עולם ועד דבעמ ‖ 7 השדה] פהא[2]בי, ~ טרם וגו׳ א[1], טרם יהיה בארץ ד | את אומר פ, איתמ׳ אכ, אומר י, אמר ח | וכל ל׳ פ | השדה] ~ טרם יהיה בארץ א[1]בר[1] | את אומ׳ פ, איתמ׳ א[2], הוא אומר א[1]כי, אמר ח | ויצמח—וגו׳] תדשא (תוצא ר[2]) הארץ דשא ר, ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ש, ותוצא . . דשא ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ נחמד א[2] |

עמודיא מכסיין בטפיטין בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו: 1 חיטוייה סגין. החטאים רבים, וכן כתיבת המלה ביו״ד בכי״ל לקמן סוף פי״ח מאי זו חיטיה וריש פל״ח חטאת פימו מחיטייה שהוציאו מפיהם, ות״י במדבר י״ח ט׳ חטוותהון ועי׳ דאלמאן צד 154: הריני בוראו וכו׳. וכן לקמן פכ״א פ׳ וישלחהו יי׳ אלהים כשבראו בראו במידת הדין ובמידת רחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמידת רחמים, ובפסי״ר שם מה עשה שיתף שניהם מדת הדין ומדת רחמים וברא את העולם שנאמר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים ועי׳ לעיל צד 59, ובמדרש שיר השירים הוצאת הח׳ ר״א גרינהוט ל״ט ב׳ אמר הקב״ה אם אני בורא את העולם במדת הדין איני יכול להתקיים ואם אני בוראו במדת הרחמים אינו יכול להתקיים הריני בוראו במה״ד ובמה״ר הה״ד ביום עשות ה׳ אלהים וכו׳: 2 והלווי יעמוד. וכן איתא בסגנון זה לעיל צד 9 אלא אמר הקב״ה הריני בוראו בלשון ברכה והלווי שיעמוד ועיי״ש וצד 69 בח״נ: יי׳ אלהים. הוא סיום המאמר כמו שמוכח מפסי״ר ומדרש שה״ש ומגי׳ כי״פ הוי יי׳ אלהים, ולקמן ריש פי״ד בפתיחה מלך במשפט יעמיד ארץ וכו׳ הוכיחו מקרא בראשית ברא אלהים שברא העולם בדין: 3 ארץ ושמים. דורש למה הוא מקדים ארץ לשמים, ובי״כ נוסף פירושו בגוף הספר „למה ארץ תחלה״, ולעיל סוף פ״א הביאו בית הלל מפסוק זה ראייה לדבריהם שהארץ נבראת תחלה ואח״כ השמים, ועוד שם א״ר תנחומה וכו׳ ולשיכלול הארץ קדמה ביום עשות וכו׳ א״ר אלעזר בר״ש וכו׳ למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ושמים לארץ וכו׳ ששניהם שקולים זה בזה: לליגיון. כן הגהתי, ובילק׳ תהלים שם המאמר מסורס לגיון שהמליך את המלך תחלה דכתיב ביום עשות וכו׳ אמר המלך הואיל וליגיון זה וכו׳, ובמ׳ תהלים שם בדרש אף תכון תבל בל תמוט חמשל בסגנון אחר אמר ר׳ איבו למלך שמלך תחילה עמד לגיון אחד אמר לו הימנון (ועי׳ לעיל צד 64) נתן לו המלך פרוקפו שאינה זזה ממנו לעולם כך כיון שמלך הקב״ה בעולמו אמרו המים תחילה הימנון שנאמר מקולות מים רבים אמר להם הקב״ה חייך שאני נותן לך פרוקפי שנ׳ יסד ארץ וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער, וענין המשל שאירע פעמים רבות שחיל אנשי המלחמה בחרו להם אחד משרי צבאות להיות לקיסר לרומיים והוא נתן לזה הלגיון שהמליך אותו תחלה פרוקופי[1]) כבוד ויקר מכל הלגיונות ועי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 73, ולנכון מפרש בכי״ל ביני שיטי פרוקופי כבוד, ובפי׳ ב״ר כ״י מתנה ועי׳ ערוך ע׳ פרקופי ולעיל צד 11 במ״י, ובכי״פ הגי׳ פרנקי ומפרש בגליון שם פרס: 4 עשת ציביוני תחילה. עשתה רצוני תחילה כמו שדרשו לעיל צד 37 ארץ שרצתה לעשות רצונו וצד 38 סמכה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי וכו׳ והארץ הוציאה תולדותיה אילנות ודשאים תחלה ביום השלישי קודם שנבראו חמה ולבנה ומזלות ועי׳ לעיל צד 96 ובפי׳ מהרז״ו, ובכי״כ נוסף כאן בגוף הספר לכך נקראת ארץ שרצת לעשות רצון קונה:

פרשה יג. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ י״ב, ופרשה זו אינה מתחלת בשום פתיחה וכמו כן פט״ו פי״ז פי״ח פכ״ה פל״ה פל״ז, וכולן הן פרשיות בפ״ע בכל כ״י (חוץ מקיצור ב״ר בכי״ח שנחלק רק לפי הסדרות), ולכן אין לדון שכל פרשה שאין פתיחה בהתחלתה היא המשך הפרשה שלפניה ועי׳ במ״ח חלק ל״ד צד 364 וחלק ל״ט צד 490: 7 וכל שיח השדה. הכא אמר הכתוב וכל שיח וכו׳ טרם יהית בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח ולהלן פסוק ט׳ ויצמח וכו׳ כל עץ נחמד וכו׳ בתוך הגן, ואעפ״י שכתוב כאן כי לא המטיר וכו׳ ואח״ב כתוב ואד יעלה וכו׳ ויטע יי׳ אלהים גן בעדן מקדם וכו׳ ויצמח וכו׳ כיוון למה שדרשו לקמן פט״ו מקדם וכו׳ קודם אדה״ר אדם נברא בששי ג״ע בשלישי ועי׳ לעיל צד 96 וצד 101 ולקמן סוף פכ״א (וגם לפי פשוטו סיבוש הכתוב, ויטע וכבר

[1]) προκοπή.

אלהים וגו' (בראשית ב ט) אתמהא, אמר ר' חנינא להלן לגן עדן וכן לישובו של עולם, תני ר' חייא
ב אילו ואילו לא צימיתו עד שירדו עליהן גשמים: וכל שיח השדה כל האילנות כאילו מסיחין אלו עם אלו, כל האילנות כאילו מסיחין עם הבריות, כל האילנות להצוותן שלבריות נבראו, מעשה באחד שבצר את כרמו ולן בתוכו ונשבה הרוח ופגעתו, וכל שיחתן שלביריות אינן אלא על הארץ, עבדת ארעא לא עבדת אתמהא, וכל תפילתן שלביריות אינן אלא על הארץ, מרי תעבד ארעא מרי תצלח ארעא, כל תפילתן שלישראל אינן אלא על בית המקדש, מרי תבני בית מקדשא, ואימתי תבנה בית המקדש:

1 אתמהא] אכ, ל' דפ | חנינה ד, חנן ש, יוחנן א1 | וכאן דפי, והכא א2 | ליישובו פא1 | תאני דא1 | 2 צימתו ח, צמחו דפאי | עד] אלא ~ פ | עליהן ל' פא1 | כאילו ל' אכ | מסיחין] פח, משיחין דאכי | אלו עם אלו] זה לזה פ | 3 כאילו ל' אכ | מסיחין] ח, משיחין דפאכי | להצוותן] פח, להציתן כ, להיציתן ב, להניתן א2, להנייתן י1, להנאתן דא1ר1 | באחד] באדם אחד א1בי | 4 ונשבה] ובאת דפאכ, ובא חי | כל י | בריות דפאכ, הבריות י | *אינן פא2כי] אינו ל, אינה דא1 | עבדת—עבדת] עבדת . . עבדת ארעא פ, עבדא . . עבדא י, (עבדת—הארץ ל' א1) | 5 אתמהא] א2כ, ל' דפ | כל פחא2כ (וכל—תצלח ארעא ל' י) | תפלתן של בריות דפא2 | *אינן פא2כ] אינו ל, אינה ד | מארי א1 | תעבד] חאכר2, תעביד דפר1 | מארי א1 | 6 תפלתן דפאי, תפלה ח | ישראל] בריות ר | *אינן פא2כ] אינו לי, אינה דא1 | **על] ל' ל | יתבני דפח, אימת יתבני א2כ (מרי—מקדשא ל' ד1א1) | בית המקדש א2, מקדשא פ | ואימתי] מרי מתי ד, מרי חא2כ, מרי אימתי פ, מארי אימת א1 | תיבני א1, יתבני דחא2כ | 7 המקדש] א3, מקדשך פ, מקדשא דחכ |

נטע ועי' בראב"ע וברמב"ן שם), ומשני ר' חנינא להלן לג"ע כמשמעות הפסוק וכאן וכל שיח וכו' טרם יהיה בארץ לישובו של עולם בכל הארץ חוץ מג"ע, והא דלא פריך מותוצא הארץ דשא וכו' דכתיב ביום ג' מפרש ביפ"ת משום דלתשובת ר"ח מוקמי' לה בג"ע תפס הכא קרא דויצמח דמיירי בג"ע דהשת' תהיה תשובתו יותר קרובה עיי"ש, ובכי"כ איתא פירוש נוסף בגוף הספר להלן לגן עדן בלא עבודה ויגיעה וכן שדה לישובו של עולם, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש הכא את אמר וכל שיח השדה וכו' והיינו בששי אלמא דלא נבראו האילנות והעשבים אלא ביום שנברא אדם כדמוכח קרא ואדם אין כלומר לצורך מה היו נבראים קודם יום ו' וכו' ולהלן ביום ג' את אמ' תדשא (בפי' ב"ר כי"א תוצא וצ"ל ותוצא) הארץ דשא אלמא דנבראו בשלישי לגן עדן האילנות והעשבים שבג"ע היו מיום ג' וכו', ובפי' ב"ר הנדפס מובא הפסוק ותוצא הארץ דשא וכו', ושתי הגירסאות בכי"א ב' וכתוב שם ביני שיטי על ותוצא הארץ דשא „גרש"י", וברד"ק בראשית א' ה' הביא המאמר בהגי' שלפנינו עיי"ש, ודרש אחר בחולין שם רב אסי רמי כתיב ותוצא הארץ דשא בתלת בשבתא וכתיב וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ במעלי שבתא מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדה"ר ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו וכו' והוא כתני ר' חייא כאן: 2 לא צימיתו. וכ"ה בכי"ח צימתו בבנין פיעל כל"ם יחזקאל ט"ז ד', והיו"ד השני בצימיתו הוא במקום שוא ועי' מבה"י י"ח ב' ומ"ח חלק ל"ז צד 209: כאילו מסיחין. וכל שיח פירושו לפי המדרש וכל האילנות וכן תרגומו וכל אילני חקלא, והיה צריך לומר וכל עצי השדה ודורש שיח לשון שיחה כל האילנות כאילו מסיחין (ועח"נ ולעיל צד 28 במ"י בד"ה מן הסערה ועי"ע לעף פלאנצעננאמען צד 256) אלו עם אלו וכו' כאילו מסיחין עם הבריות, וכן מפרש בפי' ב"ר כי"ט וכל שיח השדה וכל אילן לא נאמר ולהכי דריש מיניה לשום סיחה, ושם מפרש בדוחק כאילו מסיחין עם הבריות שהאדם עובדן והם נותנין פירות וכעין משא ומתן הוא ועי' בפי' ב"ר הנדפס, ומסתבר כפי' השני שם כאילו משיחין עם הבריות כשהרוח מנשבת ביניהם נשמע קול ביניהם והיינו שיחתם, וגם מסיחין אלו עם אלו פירושו כן, וכן כתב ביפ"ת ולי יר' שסיחתן היא נשיבת הרוח אשר בתוך האילנות שמתנועעים ומשמיעים קול כאלו מסיחים זה עם זה ועם השומע וכדאמ' לקמן פט"ז אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך וכו' ועוד העיר שם על ענין שיחת דקלים שמוזכר סוכה כ"ח א' וב"ב קל"ד א' ועי"ע מס' סופרים פט"ז ה"ט ובערוך הש' ע' סח א' ותורתן של ראשונים ח"א צד 63, ובכי"כ נוסף פירוש זר בגוף הספר משיחין אלו עם אלו וכו' משיחין עם הבריות „באותו זמן כמה דורות עד שלא בא ירובעל חלקו העצים עם האטד כל מחלוקת שנ' ותאמר להם הגפן ותאמר הזית ותאמר התאנה אין אמירה בתורה אלא של אמת": 3 להצוותן. גי' זו מקויימת גם ע"י כי"פ וכי"ח ופירושו כמו כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה (ברכות ו' ב') האילנות נבראו לצוותא לבריות כלומר לחברותא ולשיחה בין אדם לחברו ומעשה באחד שלן בכרם ונשבה הרוח באילנות ופגעתו, ובפי' ב"ר נדחק בפירושו שמדייק ס"ד ואדם אין שתלה צמיחתן באדם ואע"פ שלהנאתן נבראו פעמים שנכשל בהם כההוא מעשה, ובגליון כ"א ב' נסמן גרש"י להציתן והוא כגי' כי"כ וכן מובא בפי' ב"ר כי"א ל"א להציתן של בריות, ומפרש שם והיינו להנאתן, ובילקוטין מבראשית רבא בסוף פי' ב"ר כי"ט הובא אית דגרסי כל האילנות להזיקן של בריות נבראו וכן עיקר ולשון שיח כמו שיחי וכעסי (ש"א א' ט"ז) ועל אותו מעשה מביא מאותו שבצר את כרמו ע"כ, ופירוש נוסף בכי"כ להציתן של בריות וכו' ומכשולן שיח שוחות שוחה ללכדני (ירמיה י"ח כ"ב, והכתיב שם שיחה) שמצללים בהם רוחות רעות, ועי"ע ביפ"ת שכתב ויראה דדריש וכל שיח השדה מלשון שד, ושם מפרש ובאת הרוח פי' הרוח שהיה יושב בתוכו כענין הרוח שהיה על המעין בוי"ר פכ"ד סי' ג' ועיי"ש ומדרש תהלים כ' סי' ד' ותנחומא קדושים סי' ט' ועפ"י המאמר שם אפשר שפי' ופגעתו כאן שנגלה לו אותו הרוח ועי' לקמן פ"כ מן דמר רוחי דחקלא טבין וכו' מאן דאמ' דהינון בישין וכו', ואם כוונו כאן לרוחא בישא משמע ופגעתו פי' שנפגע ונשתטה ועי' לעיל צד 18 במ"י בד"ה הלך לו ב"ז, ובגליון כי"ל נסמן להניתן במקום להצוותן ועליו כתוב י' כאילו צ"ל להנייתן ועח"נ ולעיל צד 71 וצד 78: 4 אינן אלא על הארץ. דורש וכל שיח השדה שכל שיחתם של בריות הן בעניני השדה עבדת ארעא עשתה הארץ פירות או לא עשתה, והגהתי כאן ובסמוך אינן, ובמלת ביריות היו"ד ג"כ במקום שוא, וכן איתא בביריות לקמן בסי' ד' וסי' י"ב ועי' לעיל צד 98: 5 וכל תפילתן וכו'. דורש השדה כמו במאמר הקודם ודורש שיח כאן ובסמוך לשון תפילה חבריות מתפללין להקב"ה תעשה הארץ פירות ותצלח, וכן דרשו לקמן פ"ס ויצא יצחק לשוח וכו' אין שיחה אלא תפילה תפילה לעני וכו' ולפני יי' ישפך שיחו וכו' ועיי"ש וברכות כ"ו ב', ובכי"ל כתוב תפלתן ונוסף יו"ד ביני שיטי כדרכו של כ"י זה לכתוב התיבות מלאות יודי"ן או ווי"ן: 6 על בית המקדש. דורש שדה

כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם ג
מלא בירידת גשמים, אמר ר׳ שמעון בן יוחי ג׳ דברים שקולים זה בזה ואילו הן ארץ ואדם ומטר,
אמר ר׳ לוי בר חייתה ושלשתם מן שלשה אותיות ללמדך שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין
ארץ ואם אין שניהם אין אדם: אמר ר׳ הושעיה קשה היא גבורת גשמים ששקולה כנגד כל מעשה ד
בראשית מה טע׳ עושה גדולות עד אין חקר (איוב ה ט) במה בנותן מטר על פני ארץ ושולח
מים על פני חוצות (שם שם י). ר׳ אחא מייתי לה מן הכא עושה ארץ בכוחו וגו׳ (ירמיה י יב)
לקול תתו המון מים בשמים וגו׳ (שם שם יג) ואין קול אלא גשמים היך מה דאת אמר תהום אל

1 ילקוט סס: 4 ילק׳ איוב כ׳ תתל״ס, ילק׳ מכירי תהלים פ״ה סי׳ ג׳, מדרש קהלת פ׳ כל הנחלים (א׳ ז׳), ועי׳ תענית ב׳ א׳ ז׳ ב׳ ח׳ ב׳ ט׳ ב׳:

1 מזכיר שם מלא] שם מלא הזכיר י | כך] פ, א״ר חלפא (חילפא א[1], חלפאי ד, תילפי ח) כשם שהוא מזכיר (שמזכיר א) שם מלא על עולם מלא ~ ל[ס]דחא, כשם שהזכיר . . עולם מלא ~ י | הוא ל׳ פאבי | 2 על ירידת י | ג׳] שלשה פחאב | בזה] פא[2]כ, כזה דא[1]חי | ואילו הן ל׳ אבי | אדם ארץ מטר י | 3 חייתא א[1]כ, חיתא פא[2], חייא ד | ושלשתן | מן שלשה] פח, מג׳ ד, מן ג׳ ג׳ א, משלש שלש י | *אותיות ל[ס]דחאבי] אותות פ, איתים ל | 4 אושעיא אב, יהושע י | קשה] גדולה כ | גבורת] ירידת י | שהיא שקולה | 5 מה טעם אבים, מאי טעמיה ד, שנ׳ פ | עד אין] פא[1]כים, ואין ד | חקר] ים, ~ וגו׳ דא[1], נפלאות (ונפלאות א[2]כ) עד אין מספר פא[2]כ | במה] וכתיב בתריה י | בנותן] פאכמ, הנותן די | 6 אחא] נתן מ | מהכא | בכחו דפאי | וגו׳] א[1], מכין תבל בחכמתו דכים, מכין תבל ובתבונתו נטה שמים פ | 7 ם לקול] מה כתי׳ בתריה ~ ד | גשמים] מטר מ |

זה ב״ה, וכן דרשו לקמן פכ״ב ויהי בהיותם בשדה אין שדה אלא בית המקדש המד״א ציון שדה תחרש ובפסחים פ״ח א׳ ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנ׳ ויצא יצחק לשוח בשדה, ובפסי״ר פל״ט ומדרש תהלים פ״א סי׳ ב׳ אברהם קרא לבית המקדש הר וכו׳ ויצחק קרא אותו שדה שנ׳ ראה ריח בני כריח שדה ועי׳ גם בפי׳ ב״ר: 1 שם מלא. יי׳ אלהים: על עולם מלא. בפסוק שלפניו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יי׳ אלהים וכו׳ ועי׳ לעיל צד 112, וכך הוא מזכיר שם מלא כאן בירידת גשמים כי לא המטיר יי׳ אלהים וכו׳, וכן איתא עוד לקמן ריש פט״ו ויטע יי׳ אלהים גן וכו׳ למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו וכו׳, וקשה שהרי בכל הפרשה נזכר שם מלא ביצירת אדם וייצר יי׳ אלהים וביצירת החיה ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית וכו׳ ובפ׳ ויבן יי׳ אלהים את הצלע וכו׳ ועי׳ ביפ״ת, ולנכון כתב גם שם שאין לפרש ג׳ דברים וכו׳ ארץ ואדם ומטר שבשלשתם נזכר שם מלא זה אחר זה ביום עשות וכו׳ כי לא המטיר וכו׳ וייצר יי׳ אלהים וכו׳ שהרי לא נזכר שם מלא על הארץ לבדה ועוד דבגן ובחיה נמי נזכר שם מלא: 2 זה בזה. וכ״ה סגנון הנכון וכן לעיל צד 14 שקולים זה בזה ועיי״ש במ״י: 3 מן שלשה אותיות. כן הגהתי וכ״ה לעיל צד 73 הינון אותיות וכו׳ ועח״נ ומ״ש ר״א ברלינר בספרו בייטרעגע צור העברי׳ גראממאטיק וכו׳ צד 10, וגם במקרא אות ל״ז ול״נ, ובכי״ב לקמן פכ״ב אי תים גמים וכו׳ הוא הקבוץ מן את ולעיל צד 12 ולקמן פנ״ב בכי״ל כתוב את ים גמים. והדרש ושלשתם מן שלשה אותיות ללמדך וכו׳ צ״ע שהרי כמה דברים הם מג׳ ג׳ אותיות. ובכי״ל נוסף ביני שיטי אחרי המלות ושלשתם מן „פסוק אחד שנ׳ כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ ואדם אין״ (ועי׳ סגנון הלשון ושלשתן בפסוק אחד בירוש׳ תעניות פ״ג ס״ו ג׳ פ״ד ס״ח א׳ מגילה פ״ג ע״ד ב׳), ובמ״כ כתב ומצאתי שראוי להגיה כך ואם אין שניהם אין אדם ואם אין אדם אין שניהם שנ׳ כי לא המטיר וגו׳ ואדם אין: 4 א״ר הושעיה. במד׳ קהלת שם הסמיך מאמר זה למאמר ומהיכן הארץ שותה וכו׳ ר׳ אליעזר אומר וכו׳ ור׳ יהושע אומר ממים העליונים וכו׳ והענני׳ מתגברין וכו׳ ואין טיפה נוגעת בחברתה וכו׳ ולמה קורא אותן שחקים וכו׳ ר׳ שמואל בר נחמן אמר כדקין הללו של בהמה דאמר ר׳ יהושע קשה יום ירידת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית ומה טעם עושה גדולות וכו׳, ומחלוקת ר״א ור״י הובאה גם בברייתא תענית ט׳ ב׳ ומסיים שם ואין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא ללמדך שגדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ שנאמר עושה גדולות וכו׳ וכתיב הנותן מטר וכו׳ וכתיב להלן הלא ידעת וכו׳ אלהי עולם ה׳ אין חקר לתבונתו, ואין להוכיח משם שצ״ל כאן אמר ר׳ יהושע כמו שחוה דעתו רב״ז באכער באגה״א ח״א צד 99, וכל המאמר שבמד׳ קהלת עד כדקין הללו וכו׳ הוא לפנינו למטה צד 119 וצד 120, וגם המאמר דאמר ר׳ יהושע קשה יום ירידת גשמים וכו׳ נובע מב״ר כאן ומסכים עם גי׳ הילקוט איוב שם, ונמצא לפעמים ר׳ יהושע במקום ר׳ הושעיה ועי׳ בח״נ ומ״י לעיל צד 1 ובח״נ צד 76 ועי״ע באגה״א שם צד 98 וצד 108, ובתענית ז׳ ב׳ גרסינ׳ אמר רב אושעיא גדול יום הגשמים שאפי׳ ישועה פרה ורבה בו וכו׳ א״ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים וכו׳ ועוד שם ב׳ א׳ מאי גבורות גשמים א״ר יוחנן מפני שיורדין בגבורה שנ׳ עושה גדולות וכו׳ וכתיב הנותן מטר וכו׳ מאי משמע וכו׳ אתיא חקר חקר מברייתו של עולם כתיב הכא עושה וכו׳ וכתיב התם הלא ידעת וכו׳ וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, ונ״ל שעפ״י המאמרים שלפנינו והפסוקים שהובאו כאן הועתק במדרש הגדול עמוד 70 בפ׳ ואד יעלה וכו׳ ר׳ הושעיה אומ׳ מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שירידת הגשמים שקולה כנגד מעשה בראשית בתורה מנ׳ דכת׳ אלה תולדות השמים והארץ וכת׳ ואד יעלה מן הארץ בנביאים מנין דכת׳ עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים לקול תתו המון מים בשמים בכתובים מנין דכת׳ עושה גדולות ואין חקר ונפלאות עד אין מספר הנותן מטר על פני ארץ: 5 עד אין חקר. עח״נ, וכ״ה עד אין חקר תענית ט׳ ב׳, ושם ב׳ א׳ ובמ׳ קהלת ד״ו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, וכוונו לפסוק איוב ה׳ ט׳ ולפסוק שלאחריו הנותן מטר וכו׳, ובמקרא שם עשה גדלות ואין חקר נפלאות וכו׳, ובאיוב ט׳ י׳ עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות וכו׳ ושם נמסר ב׳ פסוק׳ בסיפר׳ מטעין בהון וסי׳ קדמאה וכו׳ תניינא וכו׳ ועי׳ במנחת שי שם ה׳ ט׳ ובח״א מהרש״א וד״ס תענית ב׳ א׳ ובהגהות הגרי״ב שם וט׳ ב׳ ובמ״י לעיל צד 35 בד״ה בשביל וכו׳, ובגמ׳ שם בשני המקומות יליף אין חקר גז״ש מברייתו של עולם כמו שהעתקתי: בנותן מטר. אינו ט״ס אלא מסגנון המדרש במה בנותן, ובמ׳ קהלת שם הגי׳ במה הנותן ועח״נ: 6 בכוחו. וכן לעיל צד 46 מתיש את כוחו, ובכי״ל לקמן פ״ל שהיה כוחו יפה וכו׳ שכוחו רע, פל״ב אחת כוחה יפה ואחת כוחה רעה, פמ״ג מכוח אותה הברכה, פמ״ד גדול כוח אברהם, ובירוש׳ ברכות פ״ט י״ג ג׳ שכוחו מלא וכו׳ ופסחים פ״ז ל״ד ד׳ שהורעת כוחו וכו׳ ייפיתה כוחו ועיי״ש בכל הסוגיא, ועי״ע בח״נ לעיל צד 68 ובהקדמת רד״צ האפפמאנן

הַ הרים קורא לקול צנוריך (תהלים מב ח). ר' יצחק [אמר] מרצה בקורבנות רצית יי' ארצך (שם פה ב). ר' סימון אמר מכנסת את הגליות שבתה שבות יעקב (שם שם). ר' יוחנן אמר אוספת העברה אספת כל עברתך (שם שם ד). ר' תנחום בר חנילאי אמר מכפרת על החטאים שנ' נשאת ו עון עמך וגו' (שם שם ג). ר' חייא בר אבא אמר שקולה כנגד תחיית המתים, ר' אבא בריה דר' חייא אמר אף חכמים קבעוה בתחיית המתים בזו יד ובזו יד בזו פתיחה ובזו פתיחה, בזו יד היתה עלי יד יי' (יחזקאל לז א). ובזו יד פותח את ידך (תהלים קמה טז), בזו פתיחה יפתח יי' לך (דברים כח יב). ובזו פתיחה הנני פותח את קברותיכם (יחזקאל שם יב). ר' יודן בשם ר' אלעזר בזו שירה ובזו שירה, בזו שירה ירונו יושבי סלע (ישעיה מב יא). ובזו שירה יתרועעו אף ישירו (תהלים סה יד). ר' חייא בר בא אמר גדולה מתחיית המתים שתחיית המתים לאדם וזו לאדם ולבהמה, שתחיית המתים לישראל וזו לישראל ולאומות: גוי אחד שאל את ר' יהושע אמר לו אתם יש לכם מועדות ולנו יש מועדות, בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים, ובשעה שאנו שמחים אין אתם

1 ילק' תהלים ר' תש"ל: 4 ילק' תהלים שם. ילק' מכירי שם קמ"ה סי' י"ט. ועי' ברכות ל"ג ע"א, תענית ז' ע"א. ירוש' ברכות פ"ה ס' ה', דברים רבה כי תבא (פ"ז סי' ו'): 8 ע' ספרי האזינו פי' של"ג: 10 דברים רבה שם (סי' ז') מדרש תהלים קי"ז סי' א':

1 ר' יצחק אמ' א¹ב', ... אומ א², א"ר יצחק ד' | מרצה] שהיא ~ ד' | בקרבנות פא¹. בקרבנות דא²ימ ארצך] ולהלן הוא אומר יעלו לרצון על מזבחי ד' | 2 ר' סימון] ר' יצחק בן פדיה מ | אומר א²ימ | מכנסת] א¹, שהיא ~ א²ימ אף ~ דפ, שבת | שבית א²ב' ר' יוחנן] פ ר' יוחנן בר מריה ד', ... בן פדיה א¹בי, ר' יודן בר פדיה א² | אומר ד' | אוספת] שהיא ~ דאבימ אף ~ פ | 3 העברה] את ~, בן בי | נהילאי א¹ | אומר י' | מכפרת] א²מ ומכפרת פא¹בי אף מכפרת ד' | החטא א² | נשאת—עמך ל' א², 4 וגו'] כסית כל חטאתם פ. כסית חטאתם סלה א²בי | ר' חייא—המתים ל' אבי | שקולה דפ | ר' אבא ור' חייא בשם ר' אבא ד', ר' חייא בריה דר' חייא בר אבא פ ר' חייא בר אבא א²ימ ר' חייא ב | 5 אמרו ד' | החכמים פ | קבעוה] פ, קבעו אותה דאבימ 6 ידך] י' ידיך דפאב | ידך] ~ את אוצרו הטוב פב | 7 הנני] ד'פא¹. הנה אני דא¹ב אלעזר] ~ בר (אבינה ד') אבינא | 8 ירונו—סלע] הקיצו ורננו שוכני עפר ב | 9 ר' חייא בר אבא דפאב. ר' ... בר יבני' ר' זירא ח | גדולה] בי | גדולה דא ... היא פ | שתחיית—לבהמה ל' י | 10 שתחיית] א'. תחיית דפב | לישראל ולאומות העולם דפחאב לאומות העולם ולישראל י | יהושע] ~ בן (קרחא ב) קרחה אמר לו ר' חבי | 11 ולנו יש] ח, ואנו יש לנו דא' | ובשעה שאנו] ובשאנו י

[illegible]

ר' חייא בר בא משמע שרא פליג דהוה אדידיה דאמר לעיל שקולה כנגד תחיית המתים אבל בתענית שם איתא א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים דאילו ת"ה לצדיקים ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים ופליגא דרב יוסף דאמר רב יוסף מתוך שהיא שקולה כת"ה קבעוה בת"ה: 10 גוי אחד וכו'. כב"ר שם מעשה בגוי א' ששאל את ר' יוחנן בן זכאי א"ל אנו יש לנו מועדות אתם יש לכם מועדות אנו יש לנו קלנדא וכו' ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות אי זה יום שאנו ואתם שמחים וכו' ובסגנון אחר במדרש תהלים שם שאל פוליפוס אחד (ועי' בתו"ג וס' לעיל צד ר' וצד 94) את ר' יהושע בן חנניה אי זה יום שכל העולם שווין וכו' כשהגשמים יורדין הכל שמחין ומקלסין להקב"ה שנ' [illegible] אשר עשית וכו' כי גדול אתה ועושה נפלאות ואין

שמחים, ואימתי אנו ואתם שמחים, בירידת גשמים, מה טעם לבשו כרים הצאן (שם שם) מה כת' אחריו הריעו ליי' כל הארץ (שם סו א) כהנים ולוים וישראלים אין כת' כאן אלא כל הארץ: אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה, מה טעם לבשו כרים הצאן וגו' לבשו דכרייה ענה, לשון נקי:

ז ואדם אין לעבד את האדמה ואדם אין לעבד את הבריות להקב"ה כאליהו, אתמהא ואדם אין לעבד להקב"ה, לא נברא האדם אלא לעמל, אם זכה עמל בתורה ואם לאו עמל בארץ, אשרי אדם שעמלו בתורה: המטיר יי' על הארץ אפילו אדם אין, ברית כרותה לארץ שני להמטיר ה

10a על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (איוב לח כו):

2 עי' ספרא לספרי שם פי"ג, ב"ק ל"ט ל' וש"נ: 3 ילק' מכירי שם ס"ה סי' כ"ס: 5 ילקוט כאן כ', ועי' סנהדרין ל"ט ב':

1 אימתי פאב | שמחים] ~ אמ' לו ל°פ | בירידת הגשם א¹, למחר בירידת הגשמים א², למחר . . גשמים כ, ביום ירידת גשמים י, יש שאנו ואתם שמחים ואיזו זו ירידת גשמים ל° | מה טעם] א²י, ומה טעם דכת' פ, מאי טעמיה ד | לבשו—הצאן] א¹, לבשו . . הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו דפ, יתרועעו . . ישירו כ | 2 אחריו] בתריה פא² | ליי'] לאלהים א²י | כל הארץ] פחא¹ב, ל' דא²י | ולוים] פכ, לוים א², לויים דא¹י¹ | *וישראלים דא²י] וישראל א¹, ויש' ל | אין כתי' כאן חי, אין כתי' ד, לא נאמ' א, לא א' פ | כל הארץ] פחא²כי, הריעו ליי' ~ ד | 3 לוי] קרחה מ | מה טעם] א²כי, מאי טעמיה ד, שנ' פ | 4 דכרייא דכ, ־יא פא¹י, עאנא א¹ | ענא דפא²י, דיכריא א² | 5 לעבד] פכ, לעבוד דא | אדם פא | לעבד] פ, להעביד דא | הבריות | כאליהו] ~ וכחוני (כחוני א) המעגל דא, אדם אין לעבד להקב"ה כחוני המעגל פ | אתמהא] א, ל' דפ | 6 לעבד] פ, לעבוד דא | להקב"ה] את האדמה ל°דא, ל' פ | האדם] אכי, אדם דפח | אם ל' אי | עמלו י, הוא עמל דפאכ | ואם לאו] פחכ, אם לא זכה ד, לא זכה אי | עמל] אכ, הוא עמל דפח, עמלו י | בארץ] באדמה פ | 7 אשרי אדם] פ, אשריו לאדם דחאכ, אשרי י | שעמלו] פכ, שהוא עמל דחא, שעומלי | המטיר—הארץ] כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ פ, כי . . על הארץ ואדם אין א, כי . . ואדם אין וגו' ד, כי . . אין לעבד כ | אפילו אדם אין] כבר, ואפי' אדם אין י¹, אלמלא אדם אין דפ, ל' א | לארץ] פא², ~ להמטיר עליה דא¹י | 8 *מדבר—בו אי] מדבר אין אדם בו פ, ועל המדבר ואין אדם בו ל, ואדם אין וגו' ד |

נפלאות אלא גשמים וכו' לכך נאמר הללו את ה' כל גוים: 1 לבשו כרים וכו'. וס"ד יתרועעו אף ישירו שהובא לעיל ובזו שירה וכו': 2 הריעו לי"י. וכ"ה בכי"פ וכי"ח וכי"א א' וכי"כ, ובדפוסי' גם בסמוך אלא הריעו לי"י כל הארץ. וכן בד"ר מה כתיב אחריו הריעו לי"י וכו' ונסמן שם גם בד"ו תלים ק', אבל מהדרש מה כת' אחריו מוכח שכוונו לתהלים ס"ו א', ושם כתוב במקרא הריעו ל א ל ה י ם ולנכון במ' תהלים שם במאמר שלאחריו א"ר תנחום בר חייא גדולה ירידת גשמים ממתן תורה שמתן תורה שמחה לישראל וכו' מה כתיב בתריה הריעו לאלהים וכו': כהנים ולוים וכו'. וכן דרשו בספרא אשר יעשה אותם האדם וכו' ועוד פסוקים אחרים כהנים ולויים וישראלים לא נאמר אלא וכו': 3 תפקידה. תשמישה, ובמ' תהלים שם וירידת גשמים שמחה לכל העולם לבהמה ולחיה ולעופות שנ' פקדת הארץ ותשוקקיה וכו' תן לה שוקה ד"א ותשוקקיה תן לה תאותה כענין שנאמר ואל אישך תשוקתך: 4 לבשו דכרייה ענה. וכן ת"י שם יעלון דכריה עלוי ענא ותרגום השבעים[1]) וגם אקילס תרגם כן[2]), ועי' ר"ה ח' א' י"א א', ובפי' ב"ר כי"ט מפרש לבשו כרים הצאן בשעה שמזדווג הזכר עם הנקבה לובש הזכר את הנקבה; 5 ואדם אין. נ"ל שצ"ל א ד ם אין כגי' כי"פ וכי"א א' וב', והוא רעיון מוסרי אדם אין בדורותינו לעבד את הבריות וכו', והסמיכו המאמר לפ' ואדם אין, ולפי הגי' שלפנינו דורש ל ע ב ד שכת' חסר וי"ו כמו לעבד בבנין הכבד כלומר לשעבד לב הבריות להקב"ה ועי' גם בפי' מהרז"ו ובמ"י לעיל צד 23 וצד 59: כאליהו. בהר הכרמל שהחזיר את ישראל לאביהם שבשמים והיו לו מסורות מפתחות של גשמים, כן מפרש בפי' ב"ר כי"ט, ועוד שם ואדם לעבוד מן (וצ"ל ואדם אין לעבד את) הבריות להקב"ה כחוני המעגל שהיה מתפלל על הגשמים ונענה ועח"נ ותענית י"ט א' כ"ג א': אתמהא ואדם אין וכו'. בתמיה וכי אפשר לפרש ואדם אין לעבד לעבד להקב"ה והא כתיב את האדמה, ומשני לא נברא האדם וכו' ודרוש הכי ו א ד ם א י ן ל ע ב ד להקב"ה ואם לאו א ת ה א ד מ ה אם זכה עמל בתורה בעבודת הש"י ואם לאו עמל בארץ בעבודת האדמה, כן נ"ל לפרש המאמר לפי הגי' שלפנינו, וביני שיטי מוגה בכי"ל א ת ה א ד מ ה והוא כגי' הדפוסי' ועח"נ, ודוגמתו המאמר בסנהדרין שם א"ר א ל ע ז ר כל אדם לעמל נברא שנ' כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה וכו' ועדיין איני יודע אם לעמל תורה וכו' הוי אומר לעמל תורה נברא ועי' גם בד"ס שם: 7 המטיר וכו' אפילו אדם אין. כ"ה בכי"ל, ונ"ל שכוונת המדרש לפרש שבתחלה אמר כי לא המטיר וכו' ואדם אין וכו' ואח"כ אמר ואד יעלה מן הארץ והשקה וכו' (ועי' בראב"ע וברד"ק שרס"ג פירש ולא אד יעלה וכו') ודורש המטיר וכו' כלומר ממטיר יי' על הארץ אפי' אדם אין לפי שברית כרותה לארץ שנ' להמטיר על ארץ לא איש וכו'. ועפ"י הדרש שלפנינו כתב בעל מעין גנים איוב שם „וכתיב ואדם אין לעבוד את האדמה ואיד יעלה מן הארץ, אפי' אדם אין ברית כרותה לארץ שיתן לה תפקידה הה"ד להמטיר על ארץ לא איש", וגם בכי"כ הגי' אפילו אדם אין, וכן נסמן בגליון מ' אב"א בשם ס"א, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ משמע דין הוא שימטיר הקב"ה על הארץ אפילו אדם אין וכן מצינו בפסוק אחר שאפי' לא היה אדם ברית כרותה לארץ דינה להמטיר עליה ימטר (וצ"ל להמטיר) על ארץ לא איש ועי' בפי' הנדפס. אכן הסמיך הדרש לפ' כי לא המטיר וכו' (או שהי' הגי' כן לפניו ועח"נ) ולא דייק ואד יעלה וכו', ועל פירושו כתב לנכון במ"כ ופסוק כי לא המטיר קשה ליישבו, (ודבריו שם צריכין תיקון, שגי' פי' ב"ר א פ י ל ו אדם אין ולא אלמלא וכו'), ולפי גי' הדפוסי' אלמלא אדם ופירושה שאם לא היה נברא האדם לא היתה הברית כרותה לארץ שירד המטר עליה קשה ליישב הראייה שהביא מקרא להמטיר על ארץ לא איש וכו' ועי' גם ביפ"ת: ברית כרותה לארץ. להמטיר עליה, ובדפוסי' וכי"א א' וילקוט הגי' כן: 8 מדבר לא אדם בו. כן הגהתי ועח"נ.

[1]) ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων. [2]) ἐνδύσεται ἀμνοὺς (s. ἄρνας) ποίμνια.

ט ו) [ואד יעלה מן הארץ וגו'] כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא (קהלת א ז), מעשה ברי אליעזר ברי יהושע שהיו מפרשים בים הגדול, נכנסה ספינתן למים שאינן מהלכין, אמר ר' אליעזר לר' יהושע לא באנו לכאן אלא לניסיון ומילאו משם מלא חבית מים, כיון שעלו לרומי אמר להם אדריינוס מימי אוקיינוס מה הן, אמרו לו מים בולעים מים, אמר להון וחזון לי מלא לקנין מים, והוו יהבין לגווה מים והיא בלעה להון, על דעתיה דר' אליעזר לשם הם שבים (שם שם) על דעתיה דר' יהושע לשם הם שבים ללכת (שם שם): כיצד הארץ שותה, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר כהדין נילוס שמשקה וחוזר ומשקה, ר' נחמיה אמר כמין תובייה כהדין

1 ילק' קהלת ר' תתקס"ז, מדרש קהלת פ' כל הנחלים (א' ז'): 4 עי' בכורות ס' א': 6 מדרש קהלת שם:

1 **אל] על ל | והים—מלא] וגו' דפ | 2 מפרשים] י, -ין פא[2], מפרישין דא'כ | בים] פא'כי, לים דא[2] | °נכנסה] תכנסה ד | למים] פי, במים אכ, לים למקום ד. | שאין פאבי, שאין המים ד | 3 הולכין י | לנסיון | ומלאו ל°פא, מלאו דכי | מלא חבית] א[2], חבית א'כ, חבית מלאה פי, . . מלא ד | 4 אדרינוס פא'י, . . קיסר א[2], אדריאנוס (אדרייגוס ד[1]) שחיק עצמות ד | מימי] פבער, מי דאי | אוקיינוס] כ, אוקינוס דע, אוקיאנוס פארי | מה] מן י | הן] פאעי, הם כ, הינון ד | לו] פא[2]כ, ליה ד | לון אכע | וחזון—מים] וחזון לי מלא לקונין (ליקונין, לקנין) מיא ע, וחזון לי מנהון נסבו מלין מן הילין לקניא פ, וחוון לי מלון מינה לגינתא י, חמו (חמון ר[2]) לי מלון מינה לגינתא ר, וחמון לי מלון מינה לקטתה (לקנותה?) א[1], וחמון . . מינה לקנותא (ג"א לגנותא) א[2], הבו לי מנהון יהבון ליה מלא לקינייאתא ד | 5 והוון אי | *לגווה א] לגוה י, לגויה לפב, בגווה ד | מים] מיא פ, לי אכי | בלעא פ | לשם] אכר, שם פי, משם ד | שבים] פברי, שואבין ל°, שאובי' ד, שבים (שבין א[2]) ללכת א | 6 ועל א[2]כי | לשם] שם אי, לי פ | הארץ] פאבע, היתה ~ ל°ד | 7 ורבנין פא[1] | אומר דפא | נילוסא ר[1] | דמשקה | °וחוזר] והדר ד | °ר'] ור' ד | אומר פא'ע | תוביה ע, תוביא ר[1], תוכייה ד, תוכייא כ, תיכיא ר[2], טוכיא א[1], תמקק פ | °כהדין] דהדין ד |

כן מוגה במקצת דפוסים: 1 ואד יעלה מן הארץ וגו'. במ' קהלת הועתקו המאמרים שלפנינו סי' ט' וסי' י' בדרש הפ' כל הנחלים וכו', ושם סדר המאמרים ומהיכן הארץ שותה וכו' כיצד הארץ שותה וכו' ובסוף הביא שם המאמר מעשה בר"א ור"י שדורש בו סוף הפסוק שם הם שבים ללכת, וכאן מסודר לנכון תחלה סיפור זה ואח"כ באו האגדות שהביא בהן ראיה מפסוק ואד יעלה, וכן נסדרו כאן המאמרים שבסי' י"א עד סי' ט"ו בדרש הפסוק ואד יעלה וכו': 2 שהיו מפרשים. כ"ה לנכון מפרשים בבנין פיעל ועח"נ: למים שאינן וכו'. במ' קהלת שם הגי' נכנסה הספינה למקום שהמים לא היו מהלכין ועח"נ, וכעין זה גם הסיפור במ' קהלת פ' שלח לחמך (י"א א') מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין וכו' כיון שהגיע ונכנסו לרומי תנון עובדא לר' אליעזר ור' יהושע וכו': 4 מה הן. מה טבעם: אמרו לו. בכי"ל ניתוסף „אמרו לר' ביני שימי: מים בולעים מים. ולפיכך לא ירבו המים שבאוקיינוס אעפ"י שכל הנחלים הולכים אל הים, ובמ' קהלת פ' כל הנחלים תגי' מכיון דאתון לרומי אמ' לון אדריאנוס מי אוקינוס מה הן אמרין ליה מים בולעים הן למים אמ' לון אפשר כל הנחלים שם ואינן מתמלאין אמרין ליה בולעין הן לכל מים שבעולם, וידידי רא"ח לעף העירני שלפי שיטת היונים והרומיי' הקדמונים בולעים מימי הים המלוחים לכל מים המתוקים שנותנין בתוכם ולכן הים איננו מלא שכל הנחלים ההולכים אל הים הם מים מתוקים ועי' קרעטשמער דיא פיזישע ערדקונדע וכו' צד 110, ואגדה זו שלפנינו דוגמתה בבכורות שם כי מטי לבי בליעי' מלא כוזא דמיא וכו', ועי"ע במ"י לעיל צד 34 בד"ה לדיכסא ים וכו' ובאגה"ת ח"א צד 131: וחזון לי. והראו לי, והוא מבנין אפעל כמו ואחזון והאל"ף מובלע, והגי' ו ח מ ו ן כמו בירוש' כלאים פ"ט ל"ב ב' חמי לה לי וכו', ולפי הגי' שלפנינו בכי"ל ובערוך ע' לקן ב' לישנא קטיעה היא וצריך לפרש או להגיה מלון או יהבון ליה מלא וכו' ועח"נ, ובמ' קהלת שם ג' אמר לון איני מאמין לכם עד דתתמון לי לכאן נסבון המים שלקחו ממי אוקינוס ומלון לוקניתא מים והוון יהבין בגויה מים והן בולעין להון: 5 לקנין. קערה קטנה[1]), והגהתי והוו יהבין ל ג ו ו ה נתנו לתוכה מים, כדמסיים ו ה י א ב ל ע ה להון כלומר הלקנין עם המים הבולעים ממימי אוקיינוס שבה בלעה למים שנתנו לתוכה, ולקנין ל"נ כמו פלטין לעיל צד 2 וצד 32 ובולרין צד 62 ועי' גם קרויס ח"א צד 164: על דעתיה וכו'. בכי"פ נוסף פירושו בגוף הספר על דעתיה דר"א שאמ' ל מ ל א ת מ ה ן שם הן שבים על דעתיה דר"י ש ס ת ם הם שבים ללכת ל מ ק ו ם א ח ד ו ל א ש ו א ב י ן ה ן ל כ ך ל א מ י ל א ה ו א ב ת ח ל ה, וכן מפרש המאמר בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס על דעת דר"א שא"ל לר"י כיון שתגיעו למים בולעים למלאת משם לגין אחד שהיה יודע קודם לכן שהן בולעים כל מימי בראשית ומנין לו לר"א והלא לא היה שם קודם לכן אלא מקרא היה דורש וכו' אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ואותם המים הם בולעים אותם ור"י וכו' דורש משם הם שבים ללכת מצד אחד נכנסין ובצד אחר יוצאין, ובפי' ב"ר כ"י שהובא ג"כ בפי' הנדפס בשם ס"א נדחק לפרש על דעת דר"א דאמר לקמן בסמוך שהארץ ממימי אוקינוס היא שותה מפיק טעמא מלשם הם שבים שלאחר ששתו מהם ונתמתקו בהם שבים וחוזרים לים אוקיאנוס ור"י מפיק טעמא מללכת, ודוחק לפרש מאמר זה עפ"י שטת ר"א ור"י בהמאמר ומאיכן הארץ שותה וכו' גם לפי' גי' הדפוסי' כאן מ ש ם ה ם ש א ו ב י' (כ"ה בר"ו, וכ"ה בדפ"ר שאובין) או הגי' שבמ' קהלת מ ש ם ה ם ש ו א ב י ן וסדר המאמרים שם ועי' ביפ"ת ומ"כ ופי' מהרז"ו, והגי' ש ב י ם מקויימת גם ע"י שאר כ"י וילקוט ופי' ב"ר, ורק בכי"ל מוגה ביני שימי שואבין, ומלשון פי' ב"ר כ"י מפיק טעמא מלשם וכו' מוכח שגורס ג"כ ל ש ם הם שבים כמו שהגי' בכי"ל וכי"א א' וב' וכי"כ, ובמקרא כתוב ש ם, אכן פירושו שמה הם שבים, וזהו ל ש ם הם וכו' כסגנון לשון המשנה והמדרש: 6 כיצד הארץ שותה. וכ"ה במדרש קהלת ובמדרש הגדול, ושם עמוד 71 הועתק כל המאמר בלשון ת נ ו ר ב נ ן כיצד הארץ וכו' ועי' במ"י לעיל צד 101, ומשמע שגם גי' זו פי' כיצד היתה הארץ שותה כדמסיים כך היתה וכו', ובמקום ר' נחמיה הגי' במ' קהלת ר' סימון: 7 כהדין נילוס. נהר מצרים[2]) שעולה על גדותיו ומשקה ותוזר ומשקה את כל הארץ, כן היה האר עולה והשקה את פני האדמה, וגם במ' קהלת הגי' ח ו ז ר ומשקה, וכגי' הדפוסי' הועתק במה"ג דמשקה וחדר ומשקה: ר' נחמיה אמר. מסגנון המאמר כ ה ד י ן

1) λεκάνιον. 2) Νεῖλος.

קבריא דמרבה וקבר, ורבנין אמ' כמין תוויי, נהר הוא בבבל ושמו תוויי, כך היתה הארץ שותה
מתחילה ואיד יעלה מן הארץ והשקה וגו', וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה,
רב חנן דציפורין בשם ר' שמואל בר נחמני מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה
אלא מלמעלן, מפני בעלי זרוע, ובשביל להריח טללים רעים, ושיהיה הגבוה שותה כנמוך, ושיהו
הכל תולים עיניהם כלפי למעלה ההד"ד לשום שפלים למרום (איוב ה יא): ומאיכן הארץ שותה, י
ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר א' ממימי אוקיינוס דכת' ואיד יעלה מן הארץ והשקה וגו',
אמר ליה ר' יהושע מימי אוקיינוס לא מים מלוחין הן אתמהא, אמר לו מתמתקים הן בעבים דכת'

2 ילקוט כאן כ': 3 ילק' איוב כ' תתל"ח, ירוש' תעניות פ"ג ס"ו ג': 5 ילקוט שם, ילק' קהלת שם, מדרש קהלת שם, תעניות ט' ב', תנחומא מקץ סי' ט', מדרש תהלים י"ח סי' ט"ז:

1 קבריאל ל°ד[1]פא[1]ר[2]ש, דקבראל ר[1] | דמרבה וקובר א[2], דמרבה וקם ר[3], דמשקה וקם א[1]ר[2] | כמין] כהדין ש | תווי חא[1]כער[2], טווי א[2] | נהר—תוויי] נהר . . תווי א[1]ע, נהר . . תוי ח, נהר והוא בבבל ושמו תווי כ, נהר בבל ושמו תוויי ולמה קורין אותו תוויי שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה ד | °כך] וכך ד | היתה ל' פ | 2 מתחלתה ד | וחוזר א | תהא שותה פי, תשתה הארץ ח | מלמעלה] פחאי, ־לן ד | 3 רב] פאכי (איוב), רבי ד | חנין אכ | דציפורין] א[2], ־רי ד, דצפורי כי (שם), דצפרין פ, ־רי א[1] | בר נחמני] חי (שם), בר נחמן דא[2], ל' פ | ד'] ארבעה פחא[1]כ | תהא שותה פ, תשתה הארץ ח | 4 מלמעלה פחאי (שם) | מפני] משום אי (שם), בשביל כ | בעל א | להדיח] להסיר | °רעים] הרעי' ד | ושיהיה] חא[2]כי (שם), ושיהא דא[1] | ושיהו] פא[1]כ, ושיהיו חא[2]י (שם), ויהיו י, ועוד שיהיו ד | 5 תולין הכל עיניהם פ, הכל עיניהם תלויין א[1], . . תלויין עיניהן א[1] | כלפי למעלה] כ, כלפי מעלה דפא[2]י, למעלה י (שם), לאביהם שבשמים א[1] | 6 ר'— יהושע] אכי (קהלת), ל' דפ | אומר | ממי א[2]י | אוקיינוס] כי, אוקינוס ח, אוקיאנוס דפאי (שם) | 7 אמר לו כ, אמר פא[1]י (שם) | מימי] חא[1]כי (שם), וכי מימי ד, והלא . . פ, והלא מי י | אוקינוס ח, אוקיאנוס פאי (שם) | לא] לאו אכ, ל' פי | מים ל' פא[1]י | אתמהא ל' | מתמתקין חי, ממתקין א[2]כ, ־קי' ד, ממתיקים א[1] |

קבריא משמע שקבריא היה נהר ידוע להם כהדין גילוס ובכל זה לא עלה לפרש לאיזה נהר כוונו ואיך היה דרך שטיפתו שדרשו שם קבריא לשון נופל על לשון דמרבה וקבר, וכן לא נתפרש מה כמין תובייה, ובסגנון זה גם ורבנין אמ' כמין תוויי ומשמע שפירושו כמו כמין תובייה ותוויי אינו שם נהר, והשערה קרובה שנשתרבב כמין תובייה במאמר ר"י מן המאמר שלאחריו וגי' העיקרית היתה „ר"י אמר כהדין גילוס וכו' ר"נ אמר כהדין קבריא וכו' ורבנין אמ' כמין תוויי", וכן ל"ג במ' הגדול כמין תובייה במאמר ר"נ, ושם הגי' ורבנן אמרי כמין תווא[1]) חוזר ומשקה אחת לארבעים שנה, וסיום זה המאמר שם הוא הוספה כמו שנוסף כאן בגי' הדפוסי' ולמה קורין אותו תוויי שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה. והוספה זו ליתא בכי"ל ושאר כ"י (בכי"פ נשמט כל המאמר ורבנין אמ' וכו') ולא הועתק' בערוך ע' תווי ולא הובאה בפי' ב"ר כי"ט וכי"א, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס כתב עוד ולא פירש לי על מה נקרא שמו תווי" וכן ציין בגליון מדרש אב"א „במ"ס אין זה", והמאמר נהר הוא בבבל ושמו תוויי ליתא בכי"א ב' ושם נסמן בגליון „פי' נהר הוא בבבל ושמו טווי" וכן ל"ג במ' הגדול, אכן הגי' כן בשינוים שונים גם בערוך ודפוסי' ושאר כ"י, ובכ"ז נ"ל שהוא פירוש נוסף ואינו מגוף הספר, ואולי היה פירוש גליון מוסב על כהדין קבריא „נהר הוא בבבל" ונשתבש ונשתרבב למטה, ובמ' קהלת נאספו כבר שתי ההוספות (או שהגיהו בב"ר כאן בגי' הדפוסי' עפ"י המדרש קהלת) ושם הגי' ר' סימון אומר כמין תיבה כהדין קבריאל דמרבי וקבר ורבנין אמרי כמין תווהא נהר הוא בבבל ושמו תווהא ולמ' הוא קורא אותו תווהא שהוא חוזר ומשקה אחת לארבעים שנה ממנו היתה הארץ שותה מתחלה שנ' ואד וכו', ועי' עוד בספרי עקב פי' ל"ח מצרים שותה מן הנילוס ובבל מן הנהר יובל וכו': 3 רב חנן וכו'. במ' קהלת שם ר' שמואל בר נחמן בשם ר' חנינא דציפורי ואית דאמרי ר' חנן דצפורי בשם ר' שמואל בר נחמן בשביל ארבעה דברים חזר בו וכו' בשביל בעלי זרוע ובשביל להדיח טללים רעים וכו', ובירוש' שם גריס לה סתמא מפני ארבעה דברים יורדין מלמעלן מפני בעלי זרוע ומפני טללים הרעים וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש מפני בעלי זרוע שגוזלין איש לחברו מים מכונסין, ובמ' הגדול שם גורס ומפרש ר' שמעון בר נחמיה בשם ר' חנן דצפורין בשביל וכו' חוזר בו וכו' בשביל בעלי זרועות שלא ימנעו זה את זה מן הנהרות ובשביל שלא להריח טללים רעים שבאויר (ושם בכי"ק הגי' ג"כ ובשביל להדיח): 4 ושיהיה הגבוה. בירוש' ושיהא העליון שותה וכו' ועי' ספרי שם ארץ ישראל שותה נמוך וגבוה: ושיהו הכל וכו'. בירוש' ושיהו הכל תולין עיניהם אל השמים, ובמ' קהלת ושיהו הכל נושאין עיניהם לשמים שנ' לשום שפלים וכו', ובמ' הגדול ובשביל שיהו הכל נושאין עיניהן למרום וכו'. ובפי' ב"ר כ"י מפרש הכל תולין עיניהם למרום עשירים כעניים לחנן פני הצור בירידת מטר: 6 ר' אליעזר ור' יהושע. במ' קהלת ומהיכן הארץ שותה ר"א ור"י ר"א אומר ממי אוקינוס היא שותה דכת' ואד וכו' א"ל ר"י מימי אוקינוס לא מים מלוחין הן א"ל מתמתקין וכו' דכת' אשר יזלו וכו' איכן הם נעשים נוזלים וכו', ובבבלי תענית שם תניא ר"א אומר כל העולם כולו מימי וכו' שנ' ואד וכו' א"ל ר"י והלא מימי אוקינוס מלוחין הן א"ל ממתקין (ועי' בד"ס הגי' מתמתקין הן) בעבים, ובהמשך הסוגיא שם (ועי' בד"ס) אמר מר ממתקין (מתמתקין) הן מנליה וכו' כתיב חשכת מים וכו' וכתיב חשרת מים וכו' וקרי ביה חכשרת ועיי"ש בפירש"י, ובמ' הגדול עמוד 70 העתיק עפ"י המאמרים שלפנינו ובתענית שם וגורס מאיכן הארץ היתה שותה ר"א אומר מן האדמה וכו' דכת' ואד וכו' א"ל ר"י והלא מי עוקיינוס מלוחין א"ל מתמתקין הן ברקיע דכת' אשר יזלו וכו' היכן נעשים נוזלים וכו' עיי"ש. ובמ' תהלים קיטע המאמר וצ"ל שם אמר ר' אליעזר אין הארץ שותה אלא וכו' ועי' גם בתנחומא שם: 7 דכת' אשר יזלו וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י כל מים הנוזלים הם מתוקים יזלו כמו ימתקו נוזלים וכו' ועי' מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ו נצבו כמו נד וכו' יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנ' ויוצא נוזלים מסלע ואין נוזלים אלא מים חיים וכו', וכן באדר"נ סוף פל"ג ואין נוזלים אלא מתוקים וכו':

1) תוָֹא.

אשר יזלו שחקים (איוב לו כח) ואיכן הן נעשים נוזלים, בשחקים, ר' יהושע א' ממים העיליונים
דכת' למטר השמים תשתה מים (דברים יא יא), והעננים מתגברים מן הארץ ועד לרקיע ומקבלים
אותן כמפי הגוד דכת' יזוקו מטר לאידו (איוב שם כז), חושרין אותן כמין כברה ואין טיפה נוגעת
בחברתה דכת' חשרת מים עבי שחקים (ש"ב כב יב), למה קורא אותן שחקים, ריש לקיש אמר
שהן שוחקין את המים, ר' אבא בר כהנא אמר כדקים הללו של בחמה: ר' יוחנן וריש לקיש ר'
יא יוחנן אמר אין עננים אלא מלמעלן וארו עם ענני שמיא (דניאל ז יג), ריש לקיש אמר אין עננים
אלא מלמטן שנ' מעלה נשיאים מקצה הארץ (תהלים קלה ז), על דעתיה דר' יוחנן לאחד שכיבד
את חבירו חבית שליין וקנקנה, ריש לקיש אמר לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה אחת חיטים, אמר
יב לו הבא קופתך ובוא מדוד, כך הקב"ה א' לארץ אייתי ענניך וקבלי מטר: חמשה שמות נקראו לו,

5 ילקוט כמו כ', ילק' תהלים ר' תתע"ג (מדרש תהלים קל"ה סי' ח'), ילק' מכירי תהלים קל"ה סי' ס', ימוס' סוכה פ"ח ר"נ ב': 9 ילקוט שם, ילק' תהלים שם (מדרש תהלים שם סי' ב'), ימוס' תעניות פ"ג ס"ז ב':

1 והיכן תן א², . . . הם כ, היכן הם ד' (שם), . . . הן י, איכן פ, ומהיכן א¹ | נעשים] ה, ־ין פ, ל' דאבי | *נוזלים דפחכ] ־ין א²י, נזלים ל, נזולים א' | יהושע] יוחנן י (שם) | אומר דפאי, אמר י (שם) | °ממים] מן ד | העליונים | 2 והעננים] והעבין י (שם) | ועד הרקיע דפי, ועולין עד לרקיע ופותחים (ופותחין אב) את פיהם (כנגד כ) כנאד אבי (שם) | 3 כמפי הגאד] כנוד כ, ל' אי (שם) | וחושרין | אותן] אותו כי, ל' י (שם) | ככברה י | טפה אחת י | מגעת י (שם) | 4 ולמה האכי (שם) | קורא] י, הוא ~ דפאבי (שם) | 5 *שהן דפכא²ין] שהם א¹י (שם), ל' ל | אמר] ד¹אבר, ~ כהדין מסוסא (מסוסה פ) רבי שמואל ב"ר (בר פ) נחמן אמר דפ | כדקים] פא¹י, ־ין דא²רי, כשדים ל, כדדין ד¹, נוטפים כדדים כ | ר' — לקיש ל' פ | 6 מלמעלן] א², ־לה דפא¹ים | אומר י | 7 מלמטן] א², ־טה דפא¹ים | 8 לחברו פ | בחבית ל°אבי | *וקנקנת דפ] וקינקינה ל, וקנקנה (וקנקן א¹) עמה אבי (תהלים) | ריש לקיש אמר] אכ, ר' שמעון אומר ד, על דעתיה דריש לקיש פ, ודעתיה . . י (שם), לריש לקיש י² | הלויני] תן לי י | *אחת פ] א' ל, ל' דאבי | של חטים דפא¹כ, . . . חטין י | ואמר י (שם) | 9 ובוא] א², ובא דפא¹כ, ל' י | ומדוד י, מדוד לך אכ | הקב"ה אומר ד, אמר הקב"ה א¹כי | אייתי דא²כי, הבא א¹ | עננך פי | וקבלי] אבי, וקבל ד, וקביל פ | חמשה] פח, חמש כי, ה' דע | נקראו] יש אבי (תהלים) | לו] לענן א, לו לענן חב |

1 ר' יהושע א'. במ' קהלת ור"י אומר ממים העליונים היא שותה וכו' והעננים מתגברים עד לשמים ומקבלין אותן כמפי הנוד דכת' יזקו מטר וכו' וחושכין אותו ככברה ואין טיפה נוגעת וכו' דכת' חשכת מים וכו' (תהלים י"ח י"ב), ובתענית שם ר"י אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה שנ' למטר וכו' תשתה מים אלא מה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ מלמד שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד (ועי' בח"נ גי' כי"א א' וב' וכי"כ וילק' קהלת) וכו' ומנוקבות הן ככברה ובאות ומחשרות מים וכו' שנ' חשרת מים וכו' ואין בין טיפה לטיפה כמלא נימא, ונראה שעפ"י שיטת ר"א ור"י מתורגם בת"י וענן יקרא הוה נחית מתחות כורסי יקרא ומלי מיא מן אוקיינוס והדר סליק מן ארעא ומחית מטרא ומשקי וכו', ועי' גם ברקנאטי פ' ואד וכו', ובמ' הגדול שם גורס העבים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומפנין אותן כמו פי הנוד הד"א יזוקו מטר לאידו והן תושרין אותו ככברה דכת' חשרת מים וכו', ובדפ"ר וד"ו נשתבש כאן כמפני הנוד, וכבר הוגה במ"כ כמפי הנוד, ודרשו הכתוב יזוקו למטר וכו' לשון זיקא וכן תרגום נאדות היין (יהושע ט' י"ג) זיקין דחמר ועי' עמת"ל ע' זיקא ב', וחושרין פי' כמו ירוש' מגילה פ"א ע"א ב' ואת חשר ביה קימחא, ובמ' תהלים שם אדם נוטל כברה וחושר וכו' ובאותו מאמר לעיל צד 29 אדם כובר חטים וכו': העיליונים. עי' לעיל צד 106 וצד 110 : 5 שהן שוחקין. כן הגהתי, ובמ' קהלת גרים לה סתמא ולמה קורא אותן שחקים שהם שוחקין וכו' ובמ' הגדול הגי' א"ר שמעון ולמה וכו' שהן שוחקין וכו': כדקים וכו'. כבני מעים של בהמה שהן שוחקין את המאכל, ובמ' תהלים סירס המאמרים ושם ג' אמר ר' אבא כדקין הללו של בהמה שהן שופין אלו באלו אמר ר' שמעון בן לקיש למה נקרא שמן שחקים שהן שוחקין אלו באלו, והמאמר אינו מקוטע שם אלא לפני מסדר מ' תהלים היתה הגי' כמו שלפנינו בכי"ל וכ"ה גם במדרש דפ"ר ובכי"א א' וב' וכי"כ ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א, וכן העתיק בילקוט שהן שוחקין את המים ד"א כדקין הללו וכו' (וקטע כדרכו לקצר בשמות הדורשים), אכן במ' קהלת ג' כגי' הדפוסים וכי"פ ור' אבא בר כהנא אמר כהדין מסוסא ר' שמואל בר נחמן אמר כדקין הללו וכו' וכן הועתק במ' הגדול וג' שם כהדין מסוס: ר' יוחנן וכו'. בירוש' שם נשנה בפי' המשנה וזה הכלל דבר שהוא מקבל טומאה וכו' וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו, וסגנון המאמר שם א"ר יוחנן כתיב באספך וכו' ר' שמעון בן לקיש אמר ואיד יעלה מן הארץ א"ר תנחומא דין כדעתיה ודין כדעתיה ר' יוחנן דו אמר עננים מלמעלה היו דו יליף לה מאספך רשב"ל אמר עננים מלמטן היו דו יליף לה מעננים א"ר אבין וכו' ר' יוחנן דו מדמי לה כמשלח לחבירו חבית וקנקנה רשב"ל דו מדמי לה כהן דאמר לחבריה שלח קופתך וסב לך חיטין ועי' בבלי סוכה י"א ב', ובתוספות שם י"ב א' בד"ה בפסולת הובא גם המאמר שלפנינו וג' שם על דעתיה דר"י לאחד שכיבד את חבירו בחבית של יין וקנקנים על דעתיה דר"ל לאחד וכו' תן לי כאה חיטין וכו' הבא לי קופתך ובא מדוד כך אמר הקב"ה לארץ אייתי ענני וקביל מיטרא ועת"ג, ובמ' תהלי' מזמור קל"ה הועתק מאמר זה ושלאחריו מילק' תהלים ועי' בהערות ר"ש באבער שם דף רמ"ו ע"א: 8 וקנקנה. כך נותן הקב"ה המטר עם העננים מן השמים: 9 אייתי וכו'. הביאי לי את העננים משלך ותקבלי את המטר, ואייתי בכי"ל בטי"ת וכן לעיל צד 92 אייטיתה ועיי"ש במ"י: נקראו לו. לאד או לענן ועת"ג, וכן הסגנון בסמוך במאמר רשב"ג ארבעה וכו' נקראו לה וכו' ולקמן פי"ד ה' שמות נקראו לה נפש וכו', ובמ' הגדול עמ' 69 הגי' חמשה שמות נקראו למטר אד ענן עב נשיא חזיז, ושם הועתק המאמר עם הפוסקים לראיה לכל שם המובאים לפנינו ובערוך ע' אד ב', ובירוש' שם חמשה שמות נקראו לו איד עב ענן נשיא חזיז איד מניין ואיד יעלה וכו' (ול"ג שם שהוא שובר וכו') עב שהוא מעב' את הרקיע הנה אנכי בא אליך בעב הענן ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אילו לאילו (ול"ג עוד עם ענני וכו') נשיא שהוא עושה בעלי

עב אר ענן נשיא חויז, עב שהוא מעבב את פני רקיע שנ' עבי שחקים (ש"ב כב יב), איד ואיד יעלה מן הארץ שהוא שובר לבעלי שערים, ענן שהוא עושה בריות ענוים אילו מאילו וכת' עם ענני שמיא (דניאל ז יג), נשיא מעלה נשיאים (תהלים קלה ז) שעושה נשיאים אילו עם אילו, חויז ודרך לחזיז קולות (איוב כח כו) שעושה חזונות ברקיע ומשרה רוח הקודש על הביריות היך דאת אמר חזון ישעיה (ישעיה א א): אמר רבן שמעון בן גמליאל ארבעה שמות נקראו לה כנגד ד' תקופותיה, ארץ תבל אדמה ארקא, ארץ כנגד תקופת ניסן שמאלצה את פירותיה, תבל כנגד תקופת תמוז שמתבלת פירותיה, אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין שלאדמה, ארקא

5 ילקוט רמז כ', אדר"נ נו"א פל"ז ונו"ב פמ"ג, פסיקתא דכ"ג (קנ"ה א'), ויקרא רבה פכ"ט סי' י"א, שיר השירים רבה פ' יפה את (ו' ד'), מדרש אסתר פ' בימים ההם (א' ב'), מדרש משלי פ"ח סי' ע': 7 עי' תנחומא ויקרא סי' ע"ו:

1 עב—חויז] עב אד (איד כ) . . נשיאים חזיז ד ב, עב ענן אד (איד א[2]) נשיא (נשיאים א[2]) חזיז א[2]י (שם), אד עב ענן נשיאים חזיז פ, א' ענן נשיא עב ח' י, א' ענן נשיא ח' עב ע, ענן איד נשיאים ח' עב א[1] | מעביב ח | את ל' פ ב י | פני ל' א[2]ר[1] | רקיע] פ ב י, הרקיע דאער, הקרקע י (שם) | שנ'—שחקים] ע, ל' דפחאבי | ואיד—הארץ] ואד . . ע, ל' דפחאבי | 2 משבר ח | לבעלי] פחאבבעי, בעלי י (שם), אידן של בעלי ד | בריות] דפא[2]כע, הבריות א[1], את . . י | ענויים חי (שם), עננים ב | מאלו פ ח, לאלו דאבעי | וכת'—שמיא] וכת' ארו עם . . ע, ל' דפחאכי | 3 נשיא] י, נשיאים דפאכעי (שם) | מעלה נשיאים] ע, ל' דפחאבי | שעושה] י, שהוא עושה דפא | נשיאים] פ, הבריות (את הבריות די) נשיאים דא[1]ר[3]י, נשואים ב, את הבריות נשואים ח, הבריות נשואין א[1] | עם אילו] על אלו דפחאכעי, מאלו ר | 4 ודרך—קולות] ע, ל' דפחאכי | שעושה] ערי, שהוא עושה דפא | חזיזות ע, חזיזות חזיות ל' | ומשרי ח, משרי פ | *הקודש ע] הקדש דפאי, קודש ל[0], ל' ל | הבריות | 5 ישעיה] ישעיה בן אמוץ א[1]ע, ישעיהו . . דפא[2]כי | ארבעה] פחא[2], ארבע כי, ד' דע | להן פע, לארץ דא[2]כי, לה לארץ א[1] | ד'] ארבע פ ב, ארבעה חא[2]י | 6 תקופות חאבי | שמאלצה] שהיא מריצה | 7 שמתבלת] רי, שהיא מתבלת דפא'כ | פירותיה] פ ב י, את ~ דא[2]ר | *בולין בולין דארי] בתוך בולין ל', בולין פ ב |

בתים כנשיאים מעלה נשיאים מקצה הארץ חזיז שהוא עושה את הרקיע חזיונות חזיונות י"י עושה חזיזים (ול"ג שם ומשרה רוח וכו'): 1 עב שהוא וכו'. בערוך ג' תחלה אד ואד יעלה וכו' ואח"כ עב שהוא וכו', וכ"ה במ' הגדול, ורק לפי הגי' שלפנינו בכי"ל ובדפוסי' ובכי"כ נדרשו כאן השמות כמו שנמנו, וק"ק למה לא הקדים אד לעב כמו שהגי' גם בירוש', ומעבב פי' מכסה ומשחיר כמו בל"מ יעיב (איכה ב' א'), ועבב ועיב מגזירה אחת: 2 לבעלי שערים. מפקיעי שערים, וע"י האד יבא עליהם יום אידם שהוא מזלזל את השער, ודורש אד לשון איד ושבר כמו שדורש ר' ברכיה לקמן צד 123 עלה שבר מן הארץ, וכן איתא במדרש חסרות ויתרות הוצ' רשא"ו סי' מ"ז ואד יעלה ואד כת' חסר י' דוגמת ואיד נכון לצלעו כשהענן עולה וממטיר שובר זרועות מפקיעי שערים, ובמה"ג ג"כ הגי' שהוא שובר לבעלי שערים: ענוים אילו מאילו. בגליון כי"ל מפרש כשגשמין ימי ענגין יורדין ומי שתברך (צ"ל שתתברך) לו תבואתו בתוך שדהו הוא נגבה ומי שאין ברכה בשדהו נעשה עניו ושפל רוח, ובא"א ציין גי' הערוך ע ג י י ם, וכן הובא ביפ"ת, ובערוך הש' איתא ענוים, ובמה"ג הגי' ע נ ג י ם אלו מאלו דכת' עם ענני וכו', ובכי"כ נוסף בגוף הספר ג"א והם יענו את יזרעאל והגי' שם עננים אלו לאלו, וכ"ה בילקוט ד' ליוורנו, ומפרש שם בברית אברהם שבימי השובע הבריות עינם יפה לזה ואין קטט' ביניהם ולא עזות: 3 נשיאים אילו עם אילו. שהזול מצוי ואינם צריכין זה לזה, ובפי' ב"ר כ"י הגי' נ ש ו א י ם (בכי"א, ובכי"ט נשיאים) אלו מ א ל ו ומפרש שם כשהמטר יורד יש שדה מתברכת ויש שדה שאינה מתברכת ואלו מתנשאין על אלו, ובמה"ג ג' שעושה נשיאים אלו מאלו, ובערוך לא הועתק המאמר בשלימות עיי"ש, ובכי"ל איתא עוד „מטר למטר השמים", והוא שיבוש וליתא בשאר הספרים, ומטר אינו במנין של חמשה שמות: 4 חזיונות. מראות שונות ועי' לעיל צד 31 שמים פעמים ירוקין פעמים אדומים פעמים שחורים פעמים לבנים, ובפי' ב"ר כ"י מפרש מראות ירוקין ואדומים כמא דכתיב בהיר הוא בשחקים, ובמה"ג ג' שעושה חזיזות ועי"ש צד 780: חזון ישעיה. וכן גי' הערוך, ובמקרא כתוב ישעיהו וכ"ה במה"ג ומשרה רוח הקודש על הבריות המד"א חזון ישעיהו, וכתיבת ביריות ביו"ד עי' גם לעיל צד 114 וצד 117: 5 נקראו לה. לארץ ועח"נ, והדרש מוסב על ה א ר ץ בפ' ואד יעלה וכו', ובערוך ע' אדם העתיק רק התחלת המאמר: 6 ארץ תבל וכו'. בפסיקתא ובוי"ר שם בהמאמר בהארצות (בארצות) השביעית חביבה איתא ארץ אדמה ארקה ג י ה (ג י א) צ י ה נ ש י ה תבל (וכן אי' שבעה ארצות במ' תהלים צ"ב סי' ב', במ' משלי פ"ט א' ובספר יצירה פ"ד מי"ב) וז' שמות אלו נמנו גם בשהש"ר ומדרש אסתר (ומה שאמרו שם שש ארצות מבואר עפ"י המאמר שהועתק בפסיקתא פ"א הערה קל"ח), ובאדר"נ נו"א שם מונה ג"כ ז' שמות ושם מוסיף לד' שמות שלפנינו ח ר ב ה י ב ש ה ח ל ד, ושם בנו"ב דורש עשרה שמות נקראת ארץ ומוסיף עוד ר א ש י ת ג י א ש ד ה, ונוסחא זו מסכמת במספר ובשמות עם מדרש משלי פ"ח, והדרש כנגד תקופותיה נמצא רק כאן בב"ר: ארקא. בירמיה י' י"א: שמאלצה. נ"ל שהוא מל"מ ותאלצהו (שופטים ט"ז ט"ז) שאין לו ג"כ דמיון, ופי' דוחקת פירותיה שימהרו לגדל וכפי' גי' הספרים שהיא מריצה את פירותיה ודורש ארץ לשון אליץ, ובאדר"נ נו"ב שם רצתה מלה"ד למלך שקרא וכו' ורץ אחד וכו', וכן יש לפרש לעיל צד 37 ארץ שרצתה וכו' שדורש ארץ לשון ריצה ועיי"ש במ"י, ובמ' משלי איתא ארץ שבני אדם רצין בה: 7 שמתבלת. כמו שהתבלין מתבל את המאכל כך השמש והשרב מתבל את הפירות (פי' ב"ר כי"ט) ועי' ספרי עקב פי' ל"ז תבל זו א"י שהיא מתובלת בכל וכו' ד"א וכו' תבל ע"ש תבלין שבתוכה וכו', ובמ' משלי הגי' שהיא מתבלת בפירותיה: בולין בולין. כן הגהתי, ובכי"ל איתא בתוך בולין ומוגה ביני שיטי בולין, ופי' כאן חתיכות[1]) של אדמה ועי' לעיל צד 111 ובהוספות הה' פליישער בעמת"ל ח"א צד 284, ובפי' ב"ר כ"י מפרש בתקופת תמוז העולם חם והאדמה היא מתבקעת ומפרכת פירוכין פירוכין ובתקופת תשרי שיורד רוב המטר על הארץ מתקבצת ביחד ונעשית בולין בולין לפי שהמים מחברין את העפר וכו', ובאדר"נ שם אדמה שממנה נוצר אדם הראשון שנ' וייצר וכו' את

[1]) βῶλος.

יג כנגד תקופת טבת שמורקת פירותיה: כמה גשמים יורדין ויהא בהן כדי רביעה, כמלוא כלי שלשלשה טפחים כדברי ר' מאיר, ר' יהודה א' בקטנה טפח ובבינונית טפחיים ובשביעה ג' טפחים, אמר ר' שמעון בן אלעזר אין לך טפח יורד מלמעלן שאין הארץ מעלה כנגדו טפחיים, מאי טע' תהום אל תהום קורא וגו' (תהלים מב ח), אמר ר' לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות והן אומרים אילו לאילו קבלונו, אתם בריותו שלהקב"ה ואנו שלוחיו, מיד הן מקבלין אותן הה"ד תפתח ארץ וגו' (ישעיה מה ח) כנקיבה זו שהיא פותחת לזכר, ויפרו ישע (שם שם) שפרים ורבים, וצדקה תצמיח יחד (אני יי' בראתיו) (שם שם) זו ירידת גשמים, אני יי' בראתיו לכך בראתיו

1 ילק' מכירי ישעיה מ"ה ח', ירוש' ברכות פ"ט י"ד ל', ירוש' תעניות פ"א ס"ד ב', תוספתא תענית פ"א, תענית כ"ה ב': 4 ילק' ישעיה כ' שכ"ד (סט"ג), מדרש קהלת ע"ב פ' תרח הטעם (מדרש זוטא לד 87), מדרש תהלים ע"ב סי' ה', פדר"א פ"ה:

1 *שמורקת] שמיריקת ל, שהיא מורקת דפחא'כרי, .. מרקבת ל° | פירותיה] ח, את ~ דפכרי | ויהא] חאבר, ויהיה דפ | רביעא א² | כמלא | כלי] פ, דלי ה, כלי מחרישה דא', .. של מחרישה א²כמ | 2 **טפחים] טפח ל | כדברי] ר, דברי דפחאב | אומר | בקטנה] פח, בקשה ל°דאכרמ | טפחיים] חא', טפחים דפא²כ | ובשביעה] ובעבודה אכמ | ג'] שלשה חאמ | 3 *טפח] פא²כרמ] טפח' ל, טפה דא' | יורדת א' מלמעלה דאכרמ | הארץ] התהום ר, תהום אכמ | מעלה] ר', עולה דפאכר²מ | מכנגדו מ | *טפחיים חא²כר²] טפחים לפא'ר'מ, טפחי' ד | מה טעם דפא², ומה טעם א' | 4 וגו'] לקול צינוריך דא² | העליונים | *והן אומרים] והם .. א'י, והן א' ל, ואומרים ח, ־ין א² | 5 קבלונו] קבלו אותנו דפ, ל' אכימ | בריותו] פח, בריותיו דא²כי, בריות א' | של הקב"ה] המקום א' | ואנחנו א' | *שלוחיו] דפאי] שלוחין ל, מיד] קבלו (וקבלו א') אותנו ~ אבי | *תפתח] יפתח ל | 6 הזו פמ, הזאת א'י | פתוחה מ | שהם פרים ורבים י, שהן פרין ורבין דפאכמ | 7 אני—בראתיו ל' | זו—גשמים ל' פחאכימ | לכך—בראתיו ל' א²י |

האדם עפר מן האדמה: 1 שמורקת. כן הגהתי ועח"נ ופי' עושה את הפירות ירוקין וכמושין, ובכי"ל נוסף בגוף הספר ס"א שהיא מרקבת פירותיה, ובאדר"נ שם איתא ארקא מנין שנ' כדנא תאמרון וכו' די שמיא וארקא לא עבדו, ובמ' משלי ארקא שברחה לפני הקב"ה בשעה שרצה ליתן לישראל את התורה על הר סיני, ודורש ארקא מלשון ערק ועיי"ש בהערות ר"ש באבער (ושם טעות דפוס את ישראל התורה): כמה גשמים יורדין וכו'. כל המאמרים שלפנינו בסי' י"ג ט"ו וי"ז נשנו בירוש' ברכות פ"ט על פיסקא דמתני על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב, וסדר המאמרים שם וכי מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים ר' ברכיה בשם ר' לוי על שם מים קרים וכו' שמועה טובה מארץ מרחק (ולפנינו הוא המאמר לקמן צד 123 כיצד הוא צריך לברך כהדא דתנינן על הגשמים ועל בשורות וכו' ר' ברכיה וכו'), וכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך וכו' בתחילה כדי רביעה וכו' (ועוד שם ר' יוסה בשם ר' זעירא להפסק תענית נאמרה וכו' א"ר תנחום וכו' לברכה נאמרה וכו') ר' יהודה בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל וכו' ר' יוסי בר יעקב סלק מבקרה וכו' הכין הוה ר' סימון מברך על ירידת גשמים וכמה גשמים ירדו ויהא בהן כדי רביעה וכו' ואמר ר' לוי המים העליונים זכרים וכו' ולייִשובו של עולם (ועוד שם ר' אחא ותני לה בשם רשב"ג ולמה נקרא שמה רביעה שהיא רובעת את הארץ ועי' בבלי תענית ו' ב' מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע וכו' מיטרא בעלה דארעא הוא) ר' חנינא בר יקא וכו' שורשי חיטה וכו' אין הארץ שות' אלא לפי חסומה וכו' לרגעים אשקנה א"ר זעירא תני תמן; ראה זול בא לעולם וכו'. ובירוש' תעניות פ"א נשנית על המשנה בג' במרחשון שואלין את הגשמים וכו' כל הסוגיא מן כמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך וכו' עד לרגעים אשקנה וכו' אלא לפי חיסומה, ולפנינו המאמרים מסורסים ולא נתפרש למה נקרא שמה רביעה, ולפי הסדר הנכון בירושלמי גרים תחלה וכמה גשמים ירדו ויהא אדם וכו' כדי רביעה וכו' ואח"כ מפרש כמה הוא כדי רביעה בהמאמר וכמה גשמים ירדו ויהא בהן וכו', ובירוש' ברכות ד' מגנצא הגי' תניא וכמה וכו' ועי' תוספתא שם כמה ירדו גשמים ויהא בהן וכו' (ובח"נ שם ג"כ הגירסא כדי רביעה): כמלוא כלי וכו'. וכ"ה בתוספת' מלא הכלי (כלי) של שלשה טפחים, ובירוש' מלא כלי מחזיק ג' טפחים (אם הם ממלאין הכלי המחזיק ג' טפחים ועי' בפני משה), אכן בירוש' ברכות ד' מגנצא הגי' מלא כלי של מחרישה של ג' טפחים ועבח"נ, וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כי"ט כמלא כלי המחרישה של ג' טפחים שיורד עמוק בארץ ג' טפחים ועי' לקמן פל"א אפילו שלשה טפחים שמחרישה שולטת בארץ נמחו, ב"ב פ"ב מי"ב מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה וירוש' נזיר פ"ז נ"ה ד' מעמיק ג' כדי שלא תעלם המחרישה, ובפי' ב"ר כי"א איתא כמלא ברך ובו' והוא כלשון הברייתא תענית כ"ה ב' עד מתי יהו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם כמלא ברך המחרישה ועיי"ש בפירש"י ובד"ס: 2 כדברי ר' מאיר. בירוש' תוספתא ובבלי הגי' דברי ר"מ ועח"נ: בקטנה. הגי' זרה והיא מקויימת גם עפ"י כי"פ וכי"ח, ובכי"ל מוגה ביני שיטי שה וכוון לגי' בקשה ופי' בקרקע קשה אם ירדו הגשמים בתוכה טפח. ובשביעה פי' בקרקע שביעת מים רכה ומלוחלחת, ובברייתא שם ר' יהודה אומר (כ"ה גי' רי"ף ור"ח ורא"ש, ולפנינו שם וחכמים אומרים ועי"ע ד"ס) בחרבה טפח בבינונית טפחיים בעבודה (פירש"י חרושה ועח"נ) שלשה טפחים, אבל בירוש' איתא ר"י אומר בתחילה טפח ובשנייה שני טפחים (בירוש' תעני' טפחיים) ובשלישית ג' טפחים, ופי' ברביעה ראשונה שנייה שלישית (ועי' בפ"מ וק"ע, אכן פי' מהרש"ס בירוש' ברכות בתחילה שלא נעבדה מחמת קושיה שנייה שהיא שניה לה בקושי שלישית שחרשוה והיא עבודה), וכ"ה בתוספ' ראשונה טפח ושנייה טפחיים וכו' ועיי"ש איזהו זמנה של רביעה וירוש' תעניות ס"ד א' ובבלי תענית ו' א'. ובד"ו איתא כבינונית טפחים ובמ"כ הגיה טפחיים (ובדפ"ר ליתא ובשבעה ג' טפחים) ומהרש"כ שם הביא גם המאמר שלפנינו וג' בקשה וכו' ובעבודה וכו': 3 אין לך טפח. וכ"ה בירוש' ותוספתא, וכן בתענית כ"ה ב' אין לך טפח מלמעלה, והגי' טפה נשתבשת מן טפח: שאין הארץ מעלה. וכ"ה בירוש', ובתוספת' שאין הארץ פולטת כנגדו, ובתענית שם שאין תהום יוצא לקראתו ועח"נ, ובמ' הגדול עמו' 70 נשתבש אין לך תהום יורד מלמעלה שאין הארץ מעלה כנגדו טפחים מלמטה וכו': טפחיים. כן הגהתי, וכ"ה בתוספת' וירוש' תעניות, ובירוש' ברכות שני טפחים, ובבבלי תענית שלשה טפחים והא תניא טפחיים לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה ועי' בד"ס: מאי טע'. מאי טעמא וכ"ה בירוש' ברכות, ובירוש' תעני' ומה טעם ועח"נ: 4 תהום אל תהום קורא. הרי שנים מלמטה ולקול צנוריך הוא הגשם של מעלה ועי' בפי' מהרז"ו ירוש' ברכות, ובתוספת' מסיים שנ' תהום וכו' ולמה נקרא שמה רביעה שרובעת את הארץ: והן

יד לתיקון העולם ולישובו: אמר ר׳ ברכיה עלה שבר מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה, היא 10b
דעתיה דר׳ ברכיה דאמר ר׳ ברכיה יערף כמטר ליקחי (דברים לב ב) שברו בריות את ערפן מיד
המטר יורד, ר׳ מנחמא בשם ר׳ אבין בארעא ברייתא קארן ליה עמא תבירא קדל שהן שוברין עורפן
טו ומיד המטר יורד: כמה גשמים יורדים ויהא אדם צריך לברך, ר׳ יוסי בשם רב יהודה רבי יונה ורבי
יהודה בשם ר׳ שמואל [בתחלה כדי רביעה ולבסוף כל שהן, ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן] בתחילה כדי
רביעה ובסוף כדי שידחו פני הקרמיד, ר׳ ינייי בר ישמעאל בשם ריש לקיש בתחילה כדי רביעה
ובסוף כדי שתשרה פי המגופה, והלא כמה גשמים יורדין ואין פי המגופה נשרית, אלא תהא נראית
כאילו שרוייה: כיצד הוא צריך לברך, כהדא דתנינן על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך

1 ילקוט כמו כ׳, ימס׳ תעניות פ״ג ס״ח ב׳: 3 סמוס לכה פמ״ג סי׳ ע׳: 4 ירוס׳ ברכות פ״ט י״ג ד׳, ירוס׳ תעניות פ״א ס״ד ס׳, ועי׳ תענית ו ב׳: 8 ברכות פ״ט מ״ב, ילק׳ משלי כ׳ תתקס״ח, לקמן פכ״ז:

1 לתקוני שלעולם דפחא[2]י. לתיקונו . . עולם בראתיו א[1], לתקונו מ | ולישובו] חא[1]ב, ולישובו דא[2]י, ולישובו של עולם מ, ל׳ פ | אמר] ואד יעלה מן הארץ ~ ל°א[1] | עולה י | **והשקה] השקה ל | 2 לקחי | הבריות אבר | את ל׳ אבי | 3 °המטר] מטר ד | ר׳ מנחמא—יורד ל׳ דכ | קריין פ, קרון א, קרו ר | להון פא[2], לון א[1], להו ר | תבירי פאר | כשהן א[2], כשהם א[1] | שוברי׳ את ערפן א[2], שוברים ערפם א[1] | 4 מיד אר | רב] רבי ד, ר׳ אכ | ר׳ יונה אכ, ורבי . . ד | ורבי יהודה ל׳ דאכ | 5 *בתחלה—שהן ל°כ] בתחילה . . ובסוף אפי׳ כל שהן דח, בתחלה כדי רביעא ולבסוף כל שהוא א[2], ל׳ לא[1] | *ר׳ — יוחנן ל°] ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן דפע, . . בשם ר׳ יונתן כ, . . בש״ר חנינא א[2], ל׳ לא[1] | 6 רביעית ע | ובסוף] חע, ולבסוף דפאב | °כדי] עד ד | שידיחו פא[1]כ, שידוחו א[2]ע, שירדו ל° | פני הקרמיד] פני הקרקע חב, את הקרקע אכ, פני הקרימה ל° | ינאי דפכ | בר׳ דפ | רביעית פ | 7 ולבסוף | *שתשרה דפאר] שתשרא ל | את פי המגופה א[1], מגופה פש | *והלא—המגופה ל°פאב, והלא . . מגופה ד, ויש מגופה ש, ל׳ ל | נשרת דא[2] | שתהא פא | נראת דפ | 8 כאילו] כשהיא א | שרוייה דפא[1], . . כמים א[2] | הוא ל׳ פחאכ | הבשורות ח | הוא ל׳ פאבי |

אומרים. בילק׳ מכירי הגי׳ והם אומרין אלו לאלו אני שלוחו של הקב״ה ואתם בריותיו קבלו אותנו מיד וכו׳ ועח״נ, ובירוש׳ ליתא והן אומרים עד מקבלין אותן והגי׳ שם ותחתונים נקבות מה טעם תפתח וכו׳ כנקבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר ויפרו ישע זו פריה ורבייה וצדקה וכו׳ לתיקונו ולישובו של עולם, וסגנון המאמר במ׳ קהלת מ״ב שם א״ר לוי כתיב תהום אל תהום קורא וגו׳ המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות בשעה שהם יורדין אומרים אלו לאלו אתם מבריותיו של הקב״ה ואנו משלוחיו קבלו אותנו בסבר פנים יפות הה״ד תפתח וכו׳ ויפרו ישע שבו פרין ורבין ומביאין ישע לעולם וצדקה וכו׳ ועי׳ בענין מים העליונים והתחתונים לעיל צד 17 וצד 34, ואגדה זו שלפנינו שהמים העליונים זכרים והתחתונים נקבות נמצאת כבר בספר חנוך משיורי הגנוזים נ״ד ח׳ ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 102 בד״ה ואלו הן זיוו וכו׳: 1 עלה שבר. דורש ואד יעלה לשון שבר כמו שהערותי, וכן תרגום איד כמעט בכל המקומות ת ב ר, ור׳ ברכיה אמר כן לטעמיה דאמר יערוף וכו׳ שברו בריות את ערפן וכו׳ ודורש יערוף לשון עורף, ובירוש׳ המאמר בתעניות פ״ב ושם הגי׳ אמר ר ש ב ״ ל כ ת י ב ו א י ד י ע ל ה מ ן ה א ר ץ עלה שבר מלמטן מיד הגשמים יורדין א״ר ברכיה כתיב יערף כמטר לקחי כפו עורפן לתשובה מיד הגשמים יורדין ועי׳ אגה״א ח״א צד 390, וכתיבת עורפן בוי״ו גם לפנינו בסמוך ועי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים: 3 ר׳ מנחמא וכו׳. מאמר זה איתא גם בכי״פ (וחסר שם סוף המאמר וראש המאמר שלאחריו) ובכי״א א׳ ונוסף בגליון כי״א ב׳ ומובא בפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א, ובירושלמי ליתא, ואודות ר׳ מנחמא ומאמריו בשם ר׳ אבין עי׳ אגה״א ח״ג צד 404 וצד 738: בארעא ברייתא. בחוץ לארץ, וכן בירוש׳ מ״ק פ״ג פ״א ג׳ ניפוק וכו׳ לארעא ברייתא, ובשמו״ר שם א״ר אבין עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף: קארן. בינוני כמו ב ע ן בירוש׳ ע״ז פ״א ל״ט ב׳ ושם פ״ג מ״ב ג׳ ב כ ן ועח״נ ודאלמאן צד 281 וצד 290: תבירא קדל. בכי״ל נקוד תבירא [1]) והוא הגהה לפי הגי׳ תבירי, ותרגום לנשברי לב (ישעי׳ ס״א א׳) לתבירי לבא ועורף תרגומו קדל, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש עם שובר (בכי״א שוברי) עורף ועי׳ מד׳ תהלים פ״ו סי׳ ד׳ בעיין ולא בעיין תבירי קדל: ורבי יהודה, וכ״ה בירוש׳ ברכות ר׳ יוסי בשם רב יהודה ו ר׳ י ה ו ד ה בשם שמו׳ וכו׳, ואמו״ר מהרז״ף הגיה שם ר׳ יונה ר׳ יהודה בשם וכו׳ פי׳ ר׳ יונה אמר דר׳ יהודה אמר בשם שמואל כלו׳ לא ר׳ יהודה אלא שמואל הוא בעל המאמר, וכן איתא בירוש׳ ברכות ד׳ מגנצא ר׳ יוסי בש׳ רב יהודה ר׳ יונה רב יהודה בשם שמואל ובירוש׳ תעני׳ ר׳ יוסה בשם רב יהודה ר׳ יונה רב יהודה בשם וכו׳ וכצ״ל כאן ר׳ יונה רבי (רב) יהודה בשם וכו׳, ובירוש׳ בשני המקומות ג׳ תחלה ר׳ חייא (חייה) בשם ר׳ יוחנן וכו׳ ר׳ ינאי (ינייי) בר (בי ר׳) ישמעאל בשם רשב״ל וכו׳ ואח״כ ר׳ יוסי (יוסה) בשם וכו׳: 5 בתחלה. בתחלת ירידת גשמים ולבסוף שכבר ירדו גשמים, ובפי׳ ב״ר מפרש לבסוף לרביעה שנייה ועי׳ בפי׳ מהרז״ו ובמפרשי הירושלמי, ובכי״ל נשמט מן בתחלה עד בתחילה והושלם שם בכתב אחר בגליון וביני שיטי: כל שהן. בירוש׳ ולבסוף אפי׳ כל שהוא ועח״נ: 6 פני הקרמיד. בכי״ל ביני שיטי מפרש לנכון פי׳ לבנים שמכסין בהם בתים, והוא ל״י [2]), וגם בד״ו הגי׳ שידחו, ובירוש׳ תעני׳ הגי׳ ובסוף כדי ש י ד ו ח ו פני הקרמיד. ובירוש׳ ברכות כדי שיודחו פ נ י ה (פני הקרקע שהיא נמסית מן הגשמים ועי׳ בפני משה), אכן בד׳ מגנצא הגי׳ גם בברכות פני הקרמיד, וכן ג׳ הערוך ע׳ קרמיד בב״ר כאן ובירוש׳ ברכות, ובכי״ל איתא בגוף הספר ס״א ובסוף כדי שירדו פני הקרימה ועי׳ עמת״ל ע׳ קרימה: 7 שתשרה. כן הגהתי והוא לשון נזיר ששרה פתו ביין (פסחים מ״ד ב׳), וכ״ה בירוש׳ ברכות שתשרה: פי המגופה. בירוש׳ הגי׳ מגופה ופי׳ מגופת חבית חרס וכאן הלשון פ י מגופה קשה, ובעמת״ל ובערוך הש׳ פירשו מגופה חבית ואינו נ״ל. ובפי׳ ב״ר כי״ט מפרש פי מגופה אותה קרקע שעושון הימנה מגופה על פי חבית וכו׳ ועי׳ בפי׳ הנדפס ושם בפי׳ השני מ ג ו פ ה סתימה שעושין אותה מטיט וכו׳, וכן גורס שם ויש מגופה נשרית כמו שהגי׳ גם בירושלמי: והלא כמה וכו׳, ואין פי המגופה נמחית שהיא חזקה, ומשני אלא תהא נראית וכו׳ דלא נמחית ממש אלא שירדו עליה גשמים כאילו היא נמחית, ובירוש׳ הגי׳ אלא רואין אותה כאילו היא שרויה ועי׳ בק״ע בירוש׳ תעניות: 8 כהדא דתנינן וכו׳. וכ״ה במשנה שבירושלמי שם, ובפיסקא שם י״ג ג׳ ובמשנה שבבבלי הגי׳ ועל בשורות טובות

[1]) תביֲרא. [2]) κεραμίς, ίδος.

הטוב והמטיב, ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי מייתי לה מהכא מים קרים על נפש עייפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה) מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים הטוב והמטיב: ר׳ יהודה אמר הכדין מברך יחזקאל אבא [יתברך] יתרומם יתגדל שמך על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שאת ממניען אלו מאלו, ר׳ יודן ברי׳ שמעון א׳ שמורידן במידה כי יגרע נטפי מים (איוב לו כז) היך מה דאת אמר ונגרע מערכך (ויקרא כז יח): ר׳ יוסי בר יעקב סלק מבקרה לר׳ יודן מגדלאה, שמע קליה מברך אלף אלפין וריבי ריבוון אנו צריכין להודות לשמך על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שאתה משלם טובה לחייבין, אמר ליה כך היה ר׳ סימון מברך: אמר ר׳ זעירה תמן אמרין על הזול שבא לעולם ועל הנהר שהוא מספיק למרינה אומר ברוך הטוב והמטיב:

טז והשקה את כל אמר ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרה הכל מתברך, משא ומתן מתברך והפרגמטוטין

3 ירוש׳ ברכות פ״ט י״ד ה׳, ירוש׳ תעניות פ״א ס״ע ג׳, ברכות נ״ט ב׳, תענית ו׳ ב׳, דברים רבה כי תבא (פ״ז סי׳ ו׳), מדרש תהלים י״ח סי׳ ט״ו: 4 לעיל צד 29, ויקרא רבה פט״ו סי׳ א׳: 9 ילקוט לוח כ׳, דברים רבה שם:

1 עיפה פאי | 2 ברוך ל׳ פאבי | 3 רב יהודה חב | אומר פא | כדין | **מברך] מבריך ל | **יתברך] ל׳ ל | שמך] ~ הגדול ח | 4 שאת פ | שאת ממניען] בר¹, שאתה ממניען חר², שממנו אתה זן דכ, ושאתה ממניעין אלו מאלו אתה זן א¹ | °יודן] יהודה ד | בר ד | אמר דפ, אומר א | שהוא מורידן דפאב | **כי] מי ל | 5 מבקרה] פב, ־רא א, למבקרי ד | 6 °יודן] יהודה ד | מגדלייה פ, ־יא א²ר¹ | *אלפין פ] אלפי ד, אלפים אב, אלפי ל | וריבי] פ. ורבי דכ, ורובי א | רבבות פח, ... ברכות והודאות דאב | 7 שאת פא | שאת פא | טובה] גמולים טובים | לחייבין] כ, ־ים דפא | לו פ | כן היה פכ, כן הוה דא¹, כך הוה א² | 8 זעירא דפא²כ, זירא א¹ | שבא] א¹, שהוא בא דפא²ב | °לעולם] ~ ועל השבע שהוא בא לעולם ד | שהוא מספיק] ח, שהוא מספק פאכ, שמספח ד | ** אומר] א׳ ל | 9 אלעזר] פאכ, אליעזר ד | °בן] ברד | זימרא א¹, זמרא דפב | *והפרגמטוטין די] הפרגמטוטים חא׳, הפרגמטטין כ, והפעוגריטין ל, והכרמטאיות פ |

אומר וכו׳, ובמשנה שבמשניות ועל הבשורות הטובות אומר וכו׳, וביפ״ת העיר ר׳ ברכיה היכי מייתי לה מקרא דמנ״ל דשמועה טובה הטוב והמטיב דיליף מינה לגשמים ואי ממתני׳ קים ליה לבשורות הא נמי בההיא מתני׳ תני גשמים וקרא למ״ל, וכאשר העירותי סגנון המאמר בירוש׳ ברכות וכי מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי על שם מים קרים וכו׳, וכן צריך לפרשו כאן וצ״ע, ולקמן פנ״ז הגי׳ בכי״ל מים קרים וכו׳ מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים וכו׳ וכמים וכו׳ כן שמועה טובה וכו׳ שעד שהוא עומד בהר המורייה וכו׳, וגם בכי״פ ל״ג שם מה שנוסף בדפוסים תמן תנינן על הגשמים וכו׳ מה ראו לסמוך וכו׳ ר׳ ברכיה וכו׳ על שם מים קרים וכו׳, והוא הוספה עפ״י הירושלמי, ובילק׳ משלי הועתק המאמר מב״ר כאן והציון שם פנ״ז ליתא בילקוט ד״ו: 3 ר׳ יהודה אמר. בכי״ל אף ר׳ יהודה והוא ט״ס ונשתרבב מן אף מים קרים וכו׳, וכן הגהתי מברך, ובירוש׳ ברכות הגי׳ ר׳ יהודה בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירידת גשמים וכו׳ (בד׳ מגנצ׳ הגי׳ אמ׳ רב יהוד׳ רב יחזקאל אבא מברך וכו׳) ובתעני׳ שם רב יהודה בר יחזקאל אמר הכין הוה יחזקאל אבא מברך על וכו׳: יתברך יתרומם וכו׳. הוספתי יתברך ועח״נ, ובירוש׳ תעני׳ יתגדל יתקדש יתברך יתרומם (בירוש׳ ברכות ויתקדש וית׳ וית׳) שמך מלכינו על כל טיפה וכו׳, ובסגנון מאוחר בדברים רבים שם רב יהודה בר יחזקאל בשעה שהיה רואה את הגשמי׳ יורדי׳ היה מברך יתפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם שהוא ממנה אלף אלפים וריבי רבבות של מלאכי׳ על כל טיפה וטיפה שיורדת למה מכאן ועד הרקיע מהלך ת״ק שנה והגשמים יורדין ואין טיפה מתערבת בחברתה ועי׳ לעיל צד 29 וצד 45 ובמ׳ תהלים שם, וכאן ובירוש׳ לא הקשו היך היו מברכים יתברך יתרומם וכו׳ או אלף אלפין וכו׳ נגד ברכת הטוב והמט׳ב שנשנת במשנה ועי׳ הסוגיא בבבלי ברכות ונוסחת הברכה שם ותענית שם: 4 שאת ממניען. מפריד הטיפות אלו מאלו שלא יתערבו ועי׳ ב״ב ט״ז א׳ שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות, וכ״ה בירוש׳ תעני׳ שאת ממניען זו מזו, ובירוש׳ ברכות נשתבש את שאת ממנימען וכו׳ (ובד׳ מגנצא שם הגי׳ שממנה אתה זן אלו מאלו מהו כי יגרע נטפי שממניען זו מזו כד״א ונגרע וכו׳ ועח״נ) ובכי״פ שאת ממנו אן וצ״ל ממניען, כי יגרע וכו׳ ונגרע וכו׳. בירוש׳ בשני המקומות הובאו פסוקים אלו לראיה למאמר הקודם שאת ממניען זו מזו ודורש כי יגרע לשון גרעון ומניעה כמו ונגרע מערכך ואח״כ ג׳ שם א״ר יודן (בתעני׳ א״ר יודן אבוי דר׳ מתנה) ולא עוד אלא שהוא מורידן במידה שנ׳ ומים תיכן במידה, וזו הגי׳ הנכונה וכן מוגה בכי״ל ביני שיטי אחרי מערכך „אמ׳ ר׳ יודן ולא עוד אלא שמורידן במדה שנ׳ ומים תיכן במד׳״ ותחלת המאמר ר׳ יודן ברי׳ שמעון א׳ שמורידין במידה נמחק שם, ונ״ל שהוגה כן עפ״י גי׳ הירושלמי, וכמו שהגי׳ העיקרית בגוף הספר כן הגי׳ גם בשאר כ״י ודפוסי׳ וכן גי׳ המדרש לעיל צד 29 ר׳ יודן בר׳ שמעון אומר שהוא מורידן במידה כי יגרע וכו׳ המד״א ונגרע וכי׳ ועיי״ש בח״נ ובמ״י בד״ה ואינן מתערבין: 5 סלק מבקרה. עלה לבקר לר׳ יודן שהיה חולה, ובירוש׳ הגי׳ סלק מבקרא (מבקרה) ר׳ יודן מגדליא (לר״י מוגדליא) עד דהוא (דהוה) תמן נחת מיטרא ושמע קליה (קליה שמע) אמר אלף אלפין וריבי ריבוון (אלף אלפים אנו) חייבין להודות לשמך מלכינו על כל טיפה וכו׳ שאת גומל טובה לחייבים, ומסיים שם א״ל חדא מנא (מנן) לך א״ל הכין הוה ר׳ סימון מברך על ירידת גשמים: 8 תמן אמרין. בירוש׳ ברכות שם בסוף הסוגיא א״ר זעירא תני תמן ראה זול בא לעולם ושובע בא לעולם נהר מספיק למדינה אומר ברוך הטוב וכו׳, וכן פי׳ כאן תמן אמרין כלו׳ בסוגיא אחרת, ובמ״כ וחי׳ הרש״ש נדחקו לפרש תמן אמרין בא״י או בבבל ועי׳ מבה״י י״ב ב׳: 9 ר׳ אלעזר. הוא ר׳ אלעזר בן פדת שאומר בשם ריב״ז, ובד״ר שם א״ר אליעזר בן יעקב בשעה שהגשמים יורדים אף משא ומתן מתברך שנ׳ לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך רבנן אמרי אף וכו׳, והגהתי בפנים כגי׳ הספרים והפרגמטוטין, וגם בפי׳ ב״ר בשני הכ״י ובנדפס הובא פרגמטוטין סוחרים [1]), אכן גי׳ כי״ל אינה קלה בעיני וקשה לשער שנשתבש מן והפרגמטוטין והפעוגריטין ואולי צ״ל והפוטגריטין ופי׳ חולי רגלים בל״י [2]) וכן כתיבת התיבה בוי״ר פ״ה סי׳ ר (לפי גי׳ הערוך ע׳ עלב)

[1]) πραγματευτής. ([2] ποδαγρίτης.

מרווחים, ר' יוחנן בר לוי אמר אף מוכחשים מרווחים, ר' חייא בר אבא אמר אף החולים מרויחים, אבריהם רפים עליהם, אבימי מן חברייה הוה מבקר בישייה, כד הות רביעתה נחתה הוה אמר ליה ר' חייה בר בא מה הינון עבידין, הוה אמר ליה ניגוחו, ר' א' אף אבן טובה מרגשת, רבנין אמ' אף הדגים מרגישין, אמר ר' פינחס עובדא הוה בהדה עכו וצידון חד נון ושמותיה ג' מאות ליטרין ותקלותיה ר' ליטרין, הוה תמן חד סב צייד אמר להון דלא נחתת רביעתה, וכיון דנחתת צדון חד נון ושמותיה ר' ליטרין ותקלותיה ואשכחותיה ש' ליטרין:

[פני האדמה] אמר ר' אלעזר ברי' שמעון אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה, אם כן מה יז

7 ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' ס"ס (תל"ד), ירוש' ברכות ותעני' שם, ירוש' ע"ז פ"ג מ"ג ל', ועי' שמות רבה פ"ה סי' ט':

1 מרווחים] כ, מרויחים פחא[1], ־ין דא[2]י | בר לוי] בן לוי חכ, בש"ר לוי א[2], ל' פ | מוכחשין ב, מוכי שחין דפאכרי | מרויחין דפר, מתרווחין חא[1], מתרוחין כא[2] | **חייא] אחייא ל | החולים] פחא[1], ־ין דא[2]כ | 2 מתרווחים א[1], ־ין חכ | אבריהן כ, איבריהם חר, ואבריהן י, ואיבריהן דפ | רפים] ח, ־ין דפכרי | עליהן פי, עליהון כ (פי' איבריהון רפין עליהון א[1]) | **אבימי] אבוסיי ל | חברייא כ, ־יה דפ, ־יא אי | הוי י | *בישייה] בישייא כ, בישיא דפי, ביישיה ל | הות] א[2], הוות ד, הוה פא[1], הוי י | רביעתא דאכ, רביעא פ | נחתא | 3 הוי י | חייא בר אבא דפאכ | אינון דפא[2]כי | עבדין פאכי | הוה] הוי י, ל' א | נגיהו ר[1]י[1], נינוהו ב | ר'] פ, ר' אבא דא[1]כ, ר' חייא א[2] | א'] אומר דפא[2], אמ' א[1] | טבא א[2] | 4 עובדה ד | הוי י | בהדא עכו דחי, בעכו פא[1], בחד צייד דעכו ר[2] | וצדון חר[2], וצדו דא, דצדו י, דצד ר[1] | חד ל' אר[1] | ושמותיה] ח, ושמו יתיה פאכי, .. יתה ד | תלת מאה פחאכי, ש' ד | 5 ליטרין] פח, לטרין די, ריטלין א[2]כ (בכל המאמר) | ותקלו יתה ד, ותקולתיה ואשכחותיה ח, שקלו יתיה ואשכחו יתיה פ, ושקלו .. ואשכחוניה י, ושקלו .. ותקלוניה ואשכחוניה אכ | ר'] מאתן דפחי, תלת מאה ד[1]א, תלת תרתי מאה כ | הוי י | צייד ל' י | נחתת] ח, נחתא אי, נחת דפ | רביעתא פחאכי, רביעאתא ד | דנחת ד, דנחתת (דנחתא א[2]כי, דנחת פ) רביעתא חפאכי | צדו א[1]י | 6 ושמותיה] ח, ושמו יתיה דפאי | ר'] מאתן דפחכי, מאתים א[2] | ותקולתיה ואשכחותיה ח, ותקלו יתה ואשכחוניה ד, שקלוה ואשכחו יתיה פ, ושקלוניה ואשכחו י, ותקלוניה ואשכחוניה כ, ואשכחוניה א[2] | ש'] תלת מאה פחא[2]רי | 7 בר' שמעון ל' פ | חיסומה] אר, חיסומא י (ישעי'), חסומה דכע .. ולא כל צרכה פ |

דאסיה פטגריטוס ועי' קרויס צד 422 וצד 479, וכגי' כי"ל מוכחשים נסמן גם בגליון מדרש אב"א ס"א מוכחשין, ופי' כחושים ותשושים, ולפי גי' זו מונה והולך מענין אחד פוטגריטין מוכחשים ושאר חולים וכולם מרווחים כלו' יש להם הרווחה והנחה ממכאוביהם בשעת ירידת גשמים. וכן הלשון לקמן פל"ט חולה רואיהו ומרויח, ובל"מ ורוח לשאול (ש"א ט"ז כ"ג), וכן נמנו יחד התשושין והפודגרין בילק' ש"ב ר' קס"א (ועי' מד' תהלים י"ח סי' כ'), ולפי שהתיבה זרה ונסמכה למשא ומתן נעשו מבעלי פודגרא פרגמטוטין בעלי מסחר, ואינו מענין אחד הפרגמטוטין מרויחין כלו' לסחור ולהרויח והחולים מרויחין, וגם בד"ר שם לא נזכרו פרגמטוטין אצל משא ומתן, ובכי"ל נמחק במוכחשים סוף התיבה וכתוב עליו שחין והמגיה כוון להגי' מוכי שחין: 1 ר' יוחנן בר לוי. שם אמורא זה נמצא רק כאן במאמר שלפנינו ועי' אגה"א ח"ג צד 768: ר' חייא בר אבא. בכי"ל ר' אחייא וכו' והגהתי ועי' לעיל צד 44 בח"נ ובמ"י בד"ה דר' חייא, וכן הגהתי בסמוך אבימי עפ"י גי' שאר הספרים, וגם בתוספות חולין י"ב ב' בד"ה דמן חבריא הגי' אבימי, והוראת מן חברייה עי' במאמר רב"ז באכער במ"ח חלק מ"ג צד 345: הוה מבקר בישייה. היה מבקר חולים: 3 עבידין, כן הגי' הישרה, והוא בינוני פעיל ועי' דאלמאן צד 229: ניגוחו. יש להם הנחה מחליים, וכן ירוש' ברכות סוף פ"ה בטוח אני שניגוח בנו וכו' מחלייו ועי' לעיל צד 71: מרגשת. מפרש כפי' ב"ר כי"ט משתנית ומתעלית מכמות שהיתה, ושם בכי"א מפרש אף הדגים מרגישין משתמנין ומתעבין: 4 עובדא הוה. בד"ר שם הועתק כבר הסיפור ללה"ק, ושם סגנון המאמר רבנן אמרי אף הדגים מתברכי' אמרו רבותינו מעשה שתפשו דג א' בעכו עד שלא ירדה הרביעה והיו שמין אותו שלש מאות ליטרין ולא מצאו בו אלא ר' אמ' להן זקן אחד אילו ירדה הרביעה היו מוצאין בו יותר משירדה הרביעה תפשו דג אחד והיו שמין אותו ר' ליטרין ומצאו בו ש' הרי אף הדגים מתברכי': ושמותיה. וכן ותקלותיה ואשכחותיה עם הכנוי תיה, ובהגי' ותקלוניה ואשכוניה עם הכנוי ניה ועי' שלעזינגער דאס אראמ' ווערבום צד 64 וצד 74: 5 ליטרין. הגי' ריטלין איתא גם בכי"א א' ב' פעמים, ובראש המאמר רטלין (וסוף המאמר חסר שם), וריטלין כמו ליטרין[4]) בחילוף האותיות. וכן בירוש' כתובות פ"ה ל' ב' וארבע ריטלין נותן לה ועי' קרויס צד 578: 7 פני האדמה. מביא כאן מאמר ראב"ש לדרוש והשקה את כל פני האדמה שאין הארץ שותה אלא לפי חיסומה כלומר שפתה מלמעלה בלבד מלשון משיחסום ויקנב כלים פט"ז, ופריך אם כן מה יעשה שרשי שקמה ושרשי חרוב שהן יורדין בעומק ומאין להן רטיבות (ועי' ב"ב פ"ב מי"א מרחיקין את האילן מן הבור וכו' ובחרוב ובשקמה חמשים אמה וכו' ולעיל צד 105 השקמה הזו עושה בארץ שש מאות שנה) ועוד ר"ח בר עיקה וכו' שרשי חיטה וכו' שרשי תאנה רכים בוקעין בצור, ומשני א"ר לוי אחת לשלשים יום תהום עולה וכו', ובירוש' ברכות ג' תחלה ר' חנינא וכו' שורשי חיטה וכו' שורשי תאינה רכים בוקעין בצור ואח"כ ג' שם תני ר' ישמעאל בן אלעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה אם כן וכו' שורשי חרוב מה יעשו שורשי שקמה (בד' מגנצא תני רשב"א אומר וכו', ובירוש' תעניות וע"ז תני ר"ש בן אלעזר אומר מלמד שאין הארץ וכו', ושם המאמר מסורס) א"ר חנינא אחת לשלשים יום וכו', וההוספה בכי"פ לפי חסומה ולא כל צרכה וכן ההוספות שם ובדפוסי' ושרשי שקמה ששרשיה' עד תהום אלא כל אחד ואחד לפי צרכו וכו' א"ר לוי כן (כך) הוא כדקא אמ' לפי חסומ' וחרוב ושקמה אח' לשלשים יום וכו' גובעות מפי' ב"ר ועי' בפי' הנדפס שהוא מסכים כאן עם פי' ב"ר כ"י ועי"ע בפי' מהרז"ו, ובשמו"ר שם איתא תהום אל תהום קורא וכו' כיצד יש אילן ששרשיו יורדין עשרים אמה ויש שלשים ויש חמשים ויש שאינן יורדין אלא שלשה טפחים והגשמים למעלה אם אין משקין אותן אלא שלשה טפחים אותן של נ' אמה הן מתים וכו' אלא זה

[1]) λίτρα.

יעשו שרשי שקמה ושרשי חרוב, ר׳ חנינה בר עיקה ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה שרשי חיטה בוקעין בארץ נ׳ אמה, שרשי תאנה רכים בוקעין בצור, אמר ר׳ לוי אחת לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה מה טעם אני יי׳ נוצרה לרגעים אשקנה (ישעיה כז ג) : אמר ר׳ יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד הוא עושה פנים לארמה:

פרשה יד

א ב ז) וייצר יי אלהים וגו׳ מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה (משלי כט ד) מלך זה מלך מלכי המלכים הקב״ה, במשפט יעמיד ארץ שברא העולם בדין בראשית ברא אלהים (בראשית א א), ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו שלעולם ונקראת חלה תרומה ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר טו כ). אמר ר׳ יוסי בן קצרתה כאשה הזו שהיא משקשקת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבינתיים כך בתחילה ואיד יעלה מן הארץ ואחר כך וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה:

5 ילקוט רמז כ׳, ילקוט משלי ר׳ תתקס״ג, ילק׳ מכירי משלי כ״ט ד׳, שמות רבה פ״ל סי׳ י״ג, תנחומא מ״ב משפטים סי׳ ב׳, פסיקתא רבתי פ״מ (קס״ז א׳): 6 אדר״נ נו״ב סמ״ג : 7 לקמן סוף פי״ז, ירוש׳ שבת פ״ב ה׳ ו׳, תנחומא מ״ב ותנחומא נח סי׳ א׳, תנחומא מ״ב מצורע סי׳ י״ז : 8 מעילה י״ז ב׳ :

1 שקמה] חרוב | שרשי כי, מה (ומה א) יעשו שרשי אי (שם) | חרוב] שקמה ד[1]אבי[1], .. ששרשיהם (ששרשיהן פ) עד תהום אלא כל א׳ וא׳ (אחד ואחד פ) לפי צרכו דפ | חנין א[1] | בר (בר׳ א[1]) עיקא אכ, בר׳ עיזקה ד, בר עוקבא פ | ר׳ ברכיה] א[1]כ, ורבי .. ד | שורשי ד[1] | חטין י | 2 נ׳] חמשים פאכי | שרשי תאנה] פ, .. תאינה ד, שרשי גפנים ותאנים אכי, גפנים ותאנים י (שם) | רכים ל׳ | ר׳ לוי] דא[1]כי (שם), ~ כך (כן פ) הוא כדקא אמר (אמרת פ) לפי חסומא (הסומא פ) וחרוב ושקמה דפ | אחת] פאכ, אחד דרי[1] | 3 אותם א | מה טעם] פא[2]כ, מאי טעמא ד | ר׳ .. לוי אמר אכ | 4 הוא ל׳ א[2]כי | לארמה] ~ שנ׳ והשקה את כל פני האדמה ח || 5 מלך] כתי׳ ~ דפאכם | ואיש—יהרסנה] פא[2]כ, וגו׳ דא[1] | 6 העולם] פ, את ~ דא[1]כי (משלי), את עולמו א[2] | 7 שהוא אכים | וחלה נקראת מ | 8 קצרתה] א[2]כי (שם), קצרתא די | 9 הזו] חי, זו פע, הזאת דא[1]כי (שם) | שמשקשקת ע, שהיא מקשקשת פחי, שמקשקשת אי (שם) | חלה י (שם) | מבינתיים] ע, מבנתים דפאי | 10 הארץ] פאכ, ~ והשקה ע, וגו׳ ל[0]ד |

תהום העליון קורא לתחתון וכו׳ עד שהעליון יורד ומשקה של שלשה טפחים התחתון עולה ומשקה אותן של ג׳ אמה וכו׳, ובמ׳ הגדול עמו׳ 71 הועתק המאמר שלפנינו בסגנון אחר עיי״ש: 1 ר״ח בר עיקה וכו׳. בירוש׳ ברכות הגי׳ ר׳ חנינא בר יקא (בד׳ מגנצ׳ בר איקא) ובירוש׳ תעני׳ ר׳ חנניה בריקה (וצ״ל בר יקה, ולא ברוקה כמו שהגיה במבה״י פ״ז ב׳) ובע״ז ר׳ חנינה בר יסא, ובכל המקומות ל״ג ר׳ ברכיה: 3 אמר ריב״ל. מאמר זה ליתא בירוש׳, והוא דרש אחר על פני האדמה בשעה שהמטר וכו׳ עושה פנים לאדמה, ומפרש בפי׳ ב״ר שגדלים הזרעים והירקות ונעשו פנים לקרקע:

פרשה יד. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ י״ג: 6 שברא העולם וכו׳. בשמו״ר שם מלך במשפט וכו׳ שברא את עולמו בדין שנ׳ בראשית וכו׳ ברא יי׳ לא נאמר אלא אלהים ויאמר יי׳ יהי רקיע אינו אומר אלא אלהים וכן כולהון וכו׳ (ועי׳ באדר״נ שם בעשרה דברים נברא וכו׳ בדין מנין שנ׳ בראשית ברא אלהים ולעיל צד 113 ובמ״י לעיל צד 10 בר״ה בראשית ברא וכו׳) ואיש תרומות וכו׳ זה אדם מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשת להפריש חלה מגבלת את הקמח ואח״כ נוטלת חלה כך עשה האלהים גבל את העולם ואח״כ נטל אדם שנ׳ ואד וכו׳ ואח״כ וייצר וכו׳, ובתנחומא מ״ב משפטים שם מלך במשפט וכו׳ זה הקב״ה ואיש תרומות זה אדה״ר שהופרש בתרומה אמר ר״י בן קצרתה מנין וכו׳ שנ׳ ואד וכו׳ ואח״כ וייצר וכו׳ ככהנת הזו הנותנת מים בתוך עיסתה ואח״כ נוטלת חלה הוי אומר ואיש תרומות יהרסנה שצוהו הקב״ה מזה אכול ומזה לא תאכל ועבר על הציווי מה גרם ארורה האדמה וכו׳ הוי יהרסנה, ובמדרש הגדול עמו׳ 71 סירס ושינה המאמר להד״ר לאשה שמשקשקת עיסתה במים ומגבהת וכו׳ כך בתחלה ואד ואח״כ וייצר וכו׳ את האדם שהוא תרומתו שלעולם ועליו נאמר ואיש תרומות יהרסנה וכו׳ ומסיף פירושו היה ראוי להעמיד לו העולם בחכמתו והוא הרסו באולתו בשעה שאכל מן העץ ועבר על דברי יוצרו: 7 אדם הראשון. בירוש׳ שבת שם נשנה על מתני׳ על שאינן זהירות בנדה ובחלה וכו׳ אדה״ר חלה טהורת לעולם היה דכת׳ וייצר וכו׳ עפר מן האדמה ותייא כיי דמר ר׳ יוסי בר קצרתה כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים היא מגבהת חלתה וגרמה לו חוה מיתה וכו׳ ועי׳ לקמן סוף פי״ז, ובתנחומא מ״ב נח שם ומצות חלה למה לפי שאדם היה חלתו של עולם ובאתה חוה וטימאתהו אמר הקב״ה תנתן לה מצות חלה שיתכפר לה על חלתו של עולם שטימאתו ומנין שהיה אדם חלתו של עולם כך שנו רבותינו כיון שהאשה נותנת מים בעיסה היא מגבהת חלתה כך וכו׳ אמר ר״י בן קצרתא כיון שנתן הקב״ה מים על האדמה מיד הגביה חלתו אדם מן האדמה וכו׳ ואד יעלה וכו׳ מיד וייצר וכו׳ ועי׳ בתנחו׳ מ״ב פ׳ מצורע ושם הגי׳ זה אדה״ר שהיה חלתו של עולם דאמר ר״י בן קצרתה כשם שהאשה משקשקת עיסתה במים ואח״כ נוטלת חלה כך וכו׳, ובתנחו׳ נח הגי׳ דא״ר יוסי בן דוסמקא (נ״א קצרתא) כשם שהאשה מקשקשת וכו׳ ואח״כ היא מגבהת חלתה כך עשה הקב״ה לאדה״ר דכת׳ ואד יעלה מן הארץ והשקה ואח״כ וייצר וכו׳ וכן הובא מקשקשת בפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א ומפרש שם לשון מנקשת ושייך הלשון ללישת עיסה ועח״נ וערוך ע׳ שק ג׳ ועמת״ל ע׳ שקשק וע׳ קשקש: 7 ונקראת חלה תרומה. עי׳ מעילה שם כולהו איקרו תרומה גבי חלה כתיב ראשית עריסותיכם וכו׳, ובפסי״ר שם דרשו וייצר ה׳ אלהים את האדם שיתף וכו׳ מדת הדין ומדת רחמים וברא אותו ועי׳ לעיל צד 59 וצד 311 :

ב וייצר שתי יצירות לאדם ולחוה, יצירה לתשעה ויצירה לשבעה, רב הונא אמר נוצר לשבעה ונולד
לשבעה לתשעה חי, לשמונה אינה חי, נוצר לתשעה ונולד לשבעה אינו חי, קל וחומר לשמונה, בעון קומי
10c ר' אבהו מנין שהנוצר לשבעה חי, אמר להון מדידכון אנא ממטי לכון זיטא איפטה איטה אכטו:

1 ילקוט כאן כ': לקמן פ"כ, ירוש' יבמות פ"ד ה' ד', תנחומא ע"ב במדבר סי' כ"ט, תנחומא שם סי' י"ח במדבר רבה פ"ד סי' ג':

1 *וייצר ל[0]דאי] ל' ל | שתי] פאכי, ב' ד[1], שני ד | לאדם ולחוה] פ, יצירה לאדם יצירה (ויצירה ד) לחוה דחאי, אחת לאדם ואחת לחוה כ | לתשעה] ח, לשבעה דפא[2]כ, לז' ד[1]א[1]י | יצירה פחאכי | לשבעה] ח, לתשעה דפא[2]כ, לט' ד[1]א[1]י | ר' הונא א[2] | לשבעה ונולד—חי *לשמונה (לשמנה ל) אינו חי] לז' או לט' חי לח' אינו חי י, לשבעה (לז' ד[1]) ונולד לשמונה (לח' ד) ולתשעה (או לתשעה ד, או לט' ד[1]) חי דפ, לז' נולד לח' חי ק"ו לט' א[1], לשבעה [ונולד לשמונה] חי ק"ו לתשעה א[2], לשבעה ונולד לשמונה חיי כל שכן לתשעה ל[0] | 2 לתשעה ונולד *לשבעה (לתשעה ל) אינו חי קל וחומר לשמונה] לט' ונולד לז' אינו חי ק"ו לח' י, לתשעה (לט' ד[1]) ונולד לשמונה (לח' ד[1]) אינו חי קל וחומר לשבעה ד, [. .] לשמונה אינו חי קל וחומר לשבעה פ, לט' ונולד לח' אינו חי נוצר לט' ונולד לז' מהו א"ל איתא חמי אם לח' (לשמונה א[2]) אינו חי ק"ו (לשבעה א[2]) לז' א, לתשעה ונולד לשמונה אינו חי נוצר לט' ונולד לז' אתי חמי אם לשמונה אינו חי כל שכן לשבע' ל[0] | 3 קומי] פאב, קומוי ע, קמי י, חמיה ד | [0]ר'] דרבי ד | שהנוצר] שהנולד כ | לז' ד[1]א[1]עי | להון] לון אכי | זיטה ע[0] | איפטה פא[1]י, אפטא דכע | איטא דפא[2]כע[0], איטו י[1], (תיטא ע) | אוכטו דפע, אוקטו א[1]כי, אוקטא א[2]ר,

1 וייצר. בכי"ל נוסף וייצר ביני שיטי וכן יצירה ב' פעמים וכוון אל הגי' יצירה לאדם יצירה לחוה ועח"נ. ודורש במאמר זה ובמאמרים שלאחריו מ"ש כאן בבריאת האדם וייצר בשני יודי"ן ולמטה פסוק י"ט כתוב ו י צ ר וכו' כל חית השדה וכו' ביו"ד אחד ועי' לקמן צד 128 במ"י בד"ה שתי יצירות וצד 129 במ"י בד"ה ויצירה לעולם הבא: יצירה לתשעה וכו'. דרש אחר על וייצר וכו' ולא קאי על בריאת אדה"ר אלא דורש וייצר וכו' שתי יצירות לאדם לתשעה ולשבעה שיהא הולד של קיימא אם נוצר לתשעה או לשבעה חדשים, ובירוש' יבמות שם גרסי' את שמע מינה שהן שתי יצירות וכו' מניין שתי יצירות ר' זעירא בשם ר' חונה וייצר יצירה לשבע' ויציר' לתשעה נוצר לז' וכו', ובמ' הגדול עמו' 72 שינה סגנון המאמר וייצר מלמ' שייצר לו שתי לידות אחת לשבעה ואחת לתשעה: נוצר לשבעה. נוצר הולד שיהא נולד לשבעה חדשים וכן נוצר לתשעה שיהא נולד לתשעה חדשים ועי' בפי' ב"ר ובק"ע בירוש' שם: ונולד לשבעה לתשעה. לשבעה או לתשעה, וגי' זו העיקרית בגוף הספר בכי"ל נוצר לשבעה ונולד לשבעה וכו' ל ש מ ו נ ה א י נ ו ח י היא ג"כ גי' הילקוט נוצר לז' או לט' חי לח' א י נ ו ח י, וצ"ל שם נוצר לז' [ונולד לז'] או לט' וכו', שאי אפשר לפרש נוצר לז' או נוצר לט' חי נוצר לח' אינו חי דהא דורש וייצר שתי יצירות לט' ולז' ומשמע יצירה לח' ליכא ועי' גם ביפ"ת, ובבבא השניה הגהתי נוצר לתשעה ונולד ל ש ב ע ה אינו חי קל וחומר לשמונה, והוא כגי' הילקוט נוצר לט' ונולד לז' אינו חי ק"ו לח', אבל בירוש' הגי' נוצר לז' ונולד לשמונה חיי כל שכן לתשעה נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חייה נוצר לתשעה ונולד לשבעה איתא חמי אם לשמונה אינו חייה לא כל שכן לשבע', וכן מוגה בכי"ל וכן הגי' בכי"א א' וב' (ושם איתא ק"ו במקום כ ל ש כ ן, ובכי"א ב' נשמט בתחלת המאמר ונולד לשמונה ונוסף בגליון שם), ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א מביא גי' הירושלמי ומפרשה נוצר לז' ונולד לח' חי כל שכן לט' אם נגזר לולד בשעת יצירה שיהא במעי אמו ז' חדשים ואיתרמי שנולד לח' חי בר קיימא הוא וכל שכן אם יהא במעי אמו ט' חדשים שהולד הולך ומתעצם וגדל עד ט' חדשים במעי אמו נוצר לט' וכו' ואיתרמי שנולד לח' אינו חי שקודם זמנו בא נוצר לט' ונולד לז' מהו מי אמרינן הואיל ורוב ולדות נולדו לז' חדשים וחיין אף זה בר קיימא הוא או דלמא הואיל ונגזר עליו שיהא במעי אמו ט' חדשים והוא לא השלים זמנו מב' חדשים אינו חי א"ל איתא חמי וכו' אם לח' אינו חי לפי שלא השלים זמנו מחדש לז' לא כל שכן ועי' בפי' הנדפס, ועם גי' הירושלמי מסכמת הגי' שבדפוסי' וכי"פ נוצר לז' ונולד לח' וכו' ח י נוצר לט' ונולד לח' אינו חי ק"ו לז' ועי' בבלי יבמות פ' ב' בר ז' הוא ואישתהויי הוא דאישתהי, ולפי הגי' שלפנינו בכי"ל ובילקוט חולק המדרש על הירושלמי וס"ל נוצר לז' ונולד לח' א י נ ו ח י, וטעם נכון להסביר שיטת המדרש מצאתי מה שכתב ביפ"ת (והכפיל דבריו בי"מ יבמות פ"ד) וז"ל ומקצת חכמים שמעתי שסבת מות הילד (הנולד) בח' הוא לפי שכל אחד מז' כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל שולט על חדש [אחד] מהעבור שבתי בראשון צדק בב' וכו' עד ז' חדשים ואח"כ חוזרים חלילה ולכן [הנולד] בח' שהוא בממשלת שבתי מת שהוראתו רעה אבל כשתכנס בט' ישלוט עליו צדק שהוא טוב ויחיה וכן כשיולד בז' יחיה שמזלו לבנה (והן הן הדברים שכתב ג"כ הח' לאנגע בספרו המפואר געשיכטע דעס מאטעריאליסמוס מהדורא ג' ח"ב צד 171 וצד 292) ומסיים שם ולפי זה אי אפשר לכוין וכו' וכ"ש מאי דמייתי ק"ו מח' לז' שאינו חי, ואיברא לפי כי"ל וילקוט מייתי בנוצר לתשעה וכו' ק"ו משבעה לשמונה שאינו חי, וגי' אחרת שסותרת לדברי המדרש כאן בכל הנוסחאות וחולקת על הירושלמי איתא לקמן פ"כ ר' הונא אמר נוצר לתשעה ונולד לשבעה ח י י לשמונה אינו חיי נוצר לשבעה ונולד לתשעה א י נ ו ח י י קל וחומר לשמונה, וכן שם הגי' בדפ"ר וד"ו, ובמ"כ הגיה שם והדפיסו אחריו על פי הגהתו, ודעת חז"ל שבן ז' חי ובן ח' אינו חי היתה שיטה מפורסמת אצל הקדמונים ועי' פילון ברמזי התורה א' פ"ד ובמלאכת העולם פמ"א (ספרי פילון ח"א הוצאת כהן צד 43 ועי' בהערות המו"ל שם ובמבוא צד 92), ועי"ע אריסטו תולדות בעלי חיים פ"ד: 2 בעון קומי. וכ"ה בירוש', ובמדרשי תנחומא במדבר ובבמ"ר שם שאלו לר' אבהו: 3 שהנוצר. לקמן פ"כ ש ה נ ו ל ד לשבעה וכו', ובמ' תנחו' ובבמ"ר מנין לנולד בן שבעה שהוא חי, ובירוש' מנין לבן שבעה שהוא וכו': מדידכון וכו'. משלכם אני מביא ראיה לכם, ובירוש' אמר לון וכו' אנ' י ה ב לכון, ובמ' תנחו' אמר להם בלשון יוונית: זיטה איפטה וכו'. בכי"ל מפרש לנכון ביני שיטי חי בן שבעה ומת בן שמונה, ובל"י אות זיטא [1]) הוא אות המספר איפטא [2]) שהוראתו שבעה וגם הוא לשון נופל על לשון חיה יחיה בל"י [3]), ואות איטא [4]) הוא אות המספר אכטו [5]) שהוראתו שמונה, ובמלת איטא מצאו רמז למיתה או שהוא לשון נופל על לשון ילך [6]) ויפרוש מן החיים, ועוד לא נתפרש בבירור, ובערוך ע' זיטא אי' בדפ"ר זיטה, ובכל דפוסי' הערוך וכ"י הגי' א י ט א ולא תיטא כמו שהגיה בעל ערוך הש' עפ"י גי' מקצת דפוסים ב פ י ר ו ש הערוך שם ועי' גם ע' איטא, ולקמן פ"כ בדפ"ר זיטא וכו' איטה אוכטון, ובכי"ל זיטא וכו' ה י ט ה א ו ק ט ו ן, ובשאר דפוסי ערוך א ו כ ט ו ן, ובמ"כ

[1]) ζῆτα. [2]) ἑπτά. [3]) ζῆν, ζήτω. [4]) ἧτα. [5]) ὀκτώ. [6]) ἴτω.

ג וייצר שתי יצירות מן העליונים ומן התחתונים, ר׳ יהושע בשם ר׳ חנגה רבנין בשם ר׳ אלעזר
ברא בו ד׳ בריות מלמעלן וארבע מלמטן, מלמטן אוכל ושותה כבהמה פרה ורבה כבהמה
מטיל גללים כבהמה ומת כבהמה, מלמעלן עומד כמלאכי השרת ומדבר ומבין ורואה כמלאכי
השרת, ובהמה אינה רואה אתמהא, אלא זה מצדד, [ר׳ תפדיי בשם ר׳ אחא העליונים נבראו בצלם
ובדמות ואינן פרים ורבים, והתחתונים פרים ורבים ולא נבראו בצלם ובדמות, אמר הקב״ה הריני בורא
בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים], ר׳ תפדיי בשם ר׳ אחא אמר הקב״ה אם אני
בוראו מן העיליונים הוא חי ואינו מת, מן התחתונים הוא מת ואינו חי, אלא הריני בוראו מן
ד העיליונים ומן התחתונים אם חטא ימות ואם מת יחיה: וייצר שתי יצירות יצר טוב ויצר רע, שאילו
היה לבהמה שני יצרים כיון שהיתה רואה סכין ביד אדם לשוחטה היתה מושחרת ומתה, והרי אדם
יש לו שני יצרים, אמר ר׳ חננא בר אידי יוצר רוח אדם בקרבו (זכריה יב א) צרורה בקרבו,
ה שאילו אינה כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה ממנו: וייצר ב׳ יצירות, יצירה

1 ילקוט שם, לעיל לד 64 ושה״נ: 8 ילקוט רמז כ׳, ילק׳ זכריה ר׳ תקקע״ס, ועי׳ ברכות ס״א א׳: 10 דברים רבה נלבים (פ״ס סי׳ ג׳), מדרש קהלת פ׳ אין אדם (פ׳ ח׳): 11 ילקוט רמז כ׳, תנחומא מ״ב תזריע סי׳ ג׳, תנחומא שם סי׳ א׳:

אוכטון ע° | 1 מן העליונים] יצירה מן העליונים יצירה א², מן העליונים יצירה פחא׳בי, יצירה מן התחתונים ד | ומן התחתונים] י, יצירה (ויצירה ה) מן התחתונים פחא׳ב, ומן התחתונים יצירה א², ויצירה מן העליוני׳ ד | יהושע] ~ בר (בר׳ כ) נחמיה דא׳כ | חנגה] חנינא בר (בר׳ כ) יצחק דא²ב | 2 ארבע בריות כ, ארבע פ | מלמעלה פא¹ | וארבע] פ, וד׳ ד, וד׳ (וארבע ב) בריות אב | מלמטה פא¹ | מלמטן] א², ־טה א¹. ל׳ דפב | 3 מלמעלן] א²ב, ־לה דא¹ | מדבר ד, מדבר (ומדבר כ) כמלאכי השרת אב | מבין (ומבין כ) כמלאכי השרת אכ | 4 אתמהה (־הא כ) ובהמה אינה רואה א׳ב | זה ל׳ א | *מצדד דאכ] מצייד ל | *ר׳ תפ׳ — התחתונים] ל׳ לא¹ | *תפדיי כ] תפריי דא² | 5 בורא אותו דכ | 6 ופרה ב | *תפדיי כ] תפריי לדא¹ | 7 בורא אותו כ | העליונים הוא] הרי ~ כ | הוא] הרי ~ כ | בורא אותו א¹ | מן העליונים .. התחתונים א׳כ, מאלו ומאלו ד | 8 מת] כ, לאו ל°ד, לא חטא א¹, לא יחטא א² | שני (ב׳ דא׳ר¹) יצרים | אחד יצר כ | טוב] הרע פ | ואחד יצר כ | הרע כי, טוב פ | 9 היה] פחא׳בי, היו דא² | בבהמה חאבי | שהיתה] שהיא פ | את הסכין י (זכרי׳) האדם י (שם), טבח אכ | לשוחטה] פאבי, לשחוט אותה ח, לשחטה ד | מושחרת] פ. משחרת חא²ברי, מפחדת דא¹ | ומתה] ~ מידי (שם) | 10 חנינא דחא, חיננא כ | °יוצר] ויוצר ד | צרורה] פחאכ. נשמתו של אדם ~ י. מלמד שנפשו של אדם ד | 11 שאילו אינה] שאלולי י. שאלמלא פא׳בי (שם), אלמלא דא² | היה] היתה פי (שם) | ממנו ל׳ | ב׳] שתי פחא²בי | יצירה ל׳ י |

במדרש ד׳ קרקא שמ״ח הביא גי׳ הירוש׳ חיטא אוכטין חיטא (צ״ל איטא) אפטא ועי׳ קרויס צד 598, ולפנינו נשתבש כל המאמר בירוש׳, ובתנח׳ מ״ב אי׳ זיטא איפטא איטא אקטו ובבמ״ר ד״ו זיטא וכו׳ איטא אכטו: 1 ר׳ יהושע. כל המאמר לעיל פ״ח צד 64 ועי׳ השינוים שם ומ״ש בח״נ ובמ״י, ובכי״פ העתיק רק ראש המאמר עד אוכל ושותה כבהמה וכו׳, וכן קיטע בילקוט ושותה כבהמה וכו׳ כדלעיל, ובכי״א ב׳ קיטע באמצע המאמר ר׳ תפריי בש״ר אחא וכו׳ ואינו פרין ורבין וכו׳ בפרש׳ ד עד ואם לא יחטא יחיה, ורמז לפ״ז לפי מספר הפרשיות באותו כ״י: 4 מצדד. כן הגהתי ועה״נ ולעיל צד 65: ר׳ תפדיי וכו׳. מאמר זה ליתא בכי״ל וכי״א א׳ ואיתא בשלימותו בדפוסי׳ ובכי״כ, והשלמתיו כמו שהוא לעיל שם: 6 ר׳ תפדיי. כן הגהתי עפ״י כי״כ ועי׳ לעיל שם ובמ״י בד״ה ר׳ תפדיי (כצ״ל שם ובד״ה ר״ת בשם ר׳ אחא, ובמ״י בשני המקומות טעות הדפוס שם ר׳ תפריי): 8 שתי יצירות. וכן ת״י וברא יי׳ אלהים ית אדם בתרין יצרין, ובברכות שם דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב וייצר וכו׳ בשני יודי״ן (ועי׳ בד״ס) שני יצרים ברא הקב״ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע וכו׳ אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרה והא קא חזינן דמזקא ונשכא וכו׳ אלא וכו׳ אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי אי נמי וכו׳ דו פרצופין ברא הקב״ה באדה״ר וכו׳ ועי׳ לעיל צד 55, ובהדרש שלפנינו משמע וייצר שתי יצירות וכו׳ שהאדם מרגיש טוב ורע לו ובהמה אינה מרגשת בין טוב לרע שאילו היה וכו׳ ועי״ע לעיל צד 43 ובמ״י שם בד״ה שהיה לו: 9 מושחרת. פי׳ מפחדת ומבוהלת כמו שהגי׳ בדפוסי׳ וכי״א א׳, וכן בל״ס שחר הוראתו פחד ועי״ע נעלדעקע מאנר׳ גראממאטיק צד 127, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש משחרת מקדמת וממיתה עצמה מרוב צער (בפי׳ ב״ר כי״א מרוב פחד). ובכ״י אחד בבריטיש מוזעאום (קובץ אריענט׳ 1389) הובא כל המאמר וג׳ שם כיון שרואה הסכין ביד איש להרגה היא מקדמת ובורחת, והגי׳ משחרת אי׳ גם בילק׳ זכריה בדפ״ר וד״ו: והרי אדם וכו׳. בכי״פ נוסף פירושו ואינו מת כשהצרה באה עליו, ובפי׳ ב״ר כי״ט מפרש ופריך והרי אדם שיש בו ב׳ יצרים ואינו ממית עצמו כשרואה שונאו שבא עליו להרגו ומתרץ א״ר יעקב (וכ״ה בפי׳ ב״ר כי״א) וכו׳ צרורה בקרבו שאין לו רשות להשמיטה, ונ״ל שהיתה הגי׳ לפניו ר׳ יעקב בר אידי, וכ״ה בכ״י תנ״ל א״ר יעקב בר אידי וכו׳ צרורה בקרבו שאלמלא כן כיון שצרה באה עליו וכו׳ ומשליכה: 10 יוצר רוח. וכ״ה בכל כ״י ובילק׳ בשני המקומות וגם במדרש דפ״ד, ובמקרא כתוב ויצר, ודורש יוצר רוח ל׳ צרר ברא רוח האדם צרורה וקשורה בקרבו, ובילק׳ זכריה איתא פירוש נוסף ולפי שהיא צרורה אינו יכול להשמיטה אבל בהמה יצר אחד יש לה (ושם סירס המאמר להתחיל בקרא דזכריה), ובילק׳ הגי׳ בשני המקומות נשמתו של אדם צרורה וכו׳, ובמ׳ קהלת איתא בדרש הפ׳ אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח וכו׳ ורבנין אמרי אין אדם שליט ברוח עצמו לכלותה ממנו א״ר חנינת כתיב ויוצר רוח אדם בקרבו צר רוחו של אדם בגופו שאילולי כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה נוטלה ומשליכה מקרבו, ובד״ר שם (בדפ״ר וד״ו מחוברים סדר אתם נצבים וסדר וילך לסדר אחד) ד״א ר׳ אליעזר בן יעקב אומר אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה למה שבללה הקב״ה בכל הגוף שאילו בללה הקב״ה באבר אחד כשהית מגיע לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת לפיכך בכל הגוף כדי שלא יהא יכול לכלותה:

בעולם הזה ויצירה לעולם הבא: בית שמי ובית הלל בית שמי אומרים לא כשם שיצירתו בעולם הזה יצירתו לעולם הבא, בעולם הזה מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות, אבל לעתיד לבוא מתחיל בגידים ובעצמות וגומר בעור ובבשר שכך הוא אומר במיתי יחזקאל ראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה (יחזקאל לז ח), אמר ר׳ יונתן אין למידין ממיתי יחזקאל׳ ולמה היו מיתי יחזקאל דומין לזה שנכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון, בית הלל אומרים כשם שיצירתו בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא, בעולם הזה מתחיל בעור וכבשר וגומר בגידים ועצמות כך אף לעתיד לבוא מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ועצמות שכן איוב אומר הלא כחלב תתיכני (איוב י י), התכתני אינו אומר והקפאתני אינו אומר אלא תתיכני ותקפיאני, עור ובשר הלבשתני אין כת׳ כאן אלא תלבישני (שם י יא) ובעצמות וגידים סוככתני אין כת׳ כאן אלא תסוככני (שם שם), לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף משינתן לתוכה מסו הרי החלב קופה ועומד הוא שאיוב אמר הלא כחלב תתיכני וגו׳ עור ובשר וגו׳ חיים וחסד עשית עמדי וגו׳ (שם י יב):

1 ילק׳ יחזקאל ר׳ שע״ז, ויקרא רבה פי״ד סי׳ ט׳: 10 לעיל לד 31:

1 ויצירה ל׳ י | בעולם א, ובעולם י | בית—הלל ל׳ פ | *אומרים דא¹] א׳ ל, אומר י | כשם] כמו ח | 2 יצירתו] אבי, כך ~ ד | **לעולם הבא] בעולם הבא ל | מתחיל] יצירתו ח | ועצמות אבי | לבא | מתחילין א | 3 ועצמות אבי | שכך] שכן פחא¹בי, וכן א² | **אומר] אמ׳ ל | וראיתי אי | 4 עלה] ~ וגו׳ פ, ויקרם עליהם עור א²י | יוחנן פי | למידין] מביאין ראיה אבי | למה פח | 5 שנכנס] פ, שהוא נכנס דאבי | במרחץ אבי | הוא לובש] לובש חב | וב״ה א²י | *אומרים די] א׳ ל | 6 לעולם] פחא¹בי, בעולם דא² | ועצמות] א, ובעצמות דפב | כך ל׳ א² | אף ל׳ פחא¹ | 7 *לבוא] לב׳ ל, לבא דפא² | מתחיל — ועצמות ל׳ פ | ועצמות] א, ובעצמות ד | *אומר דפ] א׳ ל, הוא אומר אבי | תתיכני] ~ וכגבינה תקפיאני אבי | 8 התכתני — תתיכני *ותקפיאני (ותקפאיני ל)] התכתני והקפאתני אינו אומ׳ אלא תתיכני ותקפיאני פ, התכתני אין כתי׳ כאן אלא תתיכני הקפאתני (וכגבינה הקפיתני ד, וכגבנה הקפאתני כ) אין כתי׳ כאן אלא (אלא וכגבנה כ) תקפיאני דאכ, התכתני אין כתי׳ כאן הקפאתני אין כתי׳ כאן י, אינו אומ׳ אלא תתיכני וכגבינה תקפיאני אינו אומ׳ אלא תקפיאני ח | הלבשני—תלבישני] הלבשתני אין כתי׳ כאן י, תלבישני אינו אומ׳ אלא תלבישני ח | 9 *ובעצמות כ] ועצמות לא²י, עצמות ד | *סוככתני—תסוככני] ד, סיככתני... לא¹, סככתני.. א²כ, סוככתני אין כתי׳ כאן אלא תתיכני תקפיאני תלבישני תסוככני י, תסוככני אינו אומ׳ אלא תסוככני אינו אומ׳ התיכני הקפיתני הלבשתני סוככתני ח | 10 לקערה—ובשר וגו׳ ל׳ פאב | לתוכה מסו] ע, מסו בתוכה ד | *רופף דע] רופיף ל | משנתן ע | הרי ל׳ ע | 11 שאמר איוב ע | וגו׳] וכגבינה תקפיאני ע׳ ל׳ ד | 12 וגו׳] ופקודתך שמרה רוחי דכ |

1 ויצירה לעולם הבא. בתחיית המתים וכמו שנחלקו ב״ש וב״ה ביצירה זו, ובמד׳ תנחומא מ״ב שם אי׳ א״ר יוחנן כתיב בו שתי יצירות שני יודי״ן וייצר ה׳ אלהים את האדם יצירה אחת בעוה״ז ואחת לעוה״ב אבל הבהמה והחיה והעוף כתיב בהן יצירה אחת ויצר וכו׳ מן האדמה כל חית השדה וכו׳: 2 לעולם הבא. הגהתי ל ע ו ל ם כמו שהגי׳ בשאר ספרים וכן בכי״ל בסמוך ב״ה אומרים וכו׳ כך יצירתו לעולם הבא, וכל המאמר גם בוי״ר פ׳ תזריע ושם הגי׳ ב״ש וב״ה בית שמאי אומרים לא כשם שיצירת הולד בעוה״ז כך צורתו (כ״ה בדפ״ר ובד״ו וצ״ל יצירתו) לעוה״ב בעוה״ז מתחיל וכו׳ וגומר בגידים ועצמות אבל לעתיד לבא וכו׳ שכן כתיב במיתי יחזקאל וראיתי וכו׳ א״ר חייא בר אבא אין פרשת יחזקאל ראיה למה מיתי יחזקאל דומין למי שנכנס למרחץ זה שפשט אחרון לבש ראשון בית הלל אומרים כשם שיצירתו של אדם בעוה״ז כך יצירתו בעוה״ב בעוה״ז מתחיל וכו׳ וגומר בגידים ועצמות ולעתיד לבא כמו כן שכן איוב אומר וכו׳ תתיכני התכתני אינו אומר אלא תתיכני וכגבנה תקפיאני הקפיאתני אינו אומר אלא תקפיאני עור ובשר תלבישני הלבשתני אינו אומר אלא תלבישני ובעצמות וגידים סוככתני אינו אומ׳ אלא תסוככני הוי חיים וחסד עשית עמדי, ונ״ל ששינה שם הגי׳ בתחלת המאמר כשם שיצירת הולד לפי שקדמו שם המאמר תנא צורת הולד כיצד וכו׳ אבן גם שם פי׳ כך יצירתו לעוה״ב יצירתו של אדם בתחיית המתים כמו שהגי׳ שם בדברי ב״ה כשם שיצירתו של אדם וכמו שפי׳ יצירתו לעוה״ב בהמאמר שלפנינו, וכן הבין פירושו הרמב״ן בשער הגמול והוכיח מזה המאמר שעוה״ב בכל מקום אינו עולם הנשמות ושכר המגיע להם מיד אחרי המיתה אלא עולם הוא שעתיד הקב״ה לחדשו לאחר ימות המשיח ותחיית המתים, אבל בליקוטין מב״ר בסוף פי׳ ב״ר כי״ט מפרש המאמר שבוי״ר ב״ש אומרים לא כשם יצירת הולד בעוה״ז כך יצירתו לעוה״ב שבעוה״ז ולד במעי אמו מתחיל בבשר וכו׳ אבל לעתיד לבא מתחיל יצירת הולד במעי אמו בגידים ועצמות וכו׳ שכך כתוב במתי יחזקאל וראיתי וכו׳ והרי זו יצירתו של עוה״ב אמר ר׳ חייא בר אבא אין מתי יחזקאל ראית לולד במעי אמו לעולם הבא לפי שמתי יחזקאל דומין וכו׳, ועי״ע בוי״ר שם בסוף הפרשה, ולפי פירושו כתב בעל הליקוטין על המאמר שלפנינו „הלכה זו כתובה בשיבוש בבראשית רבא ומצאתיה כהלכתה בויקרא רבא״: 3 ראיתי והנה. במקרא כתיב ו ר א י ת י, ונ״ל שהוא כעין עיטור סופרים במדרש שהעתיקו לפי הענין ראיתי ולעיל י ו צ ר רוח בלי וי״ו, ואין צריך להגיה במדרש או לשבש במקרא: 8 התכתני אינו אומר. בלשון עבר אלא תתיכני בלשון עתיד, ובכי״ל וכי״פ לישנא קלילא הוא והקפיאתני אינו אומר וכו׳ ותקפיאני וכוונתו וכגבנה הקפאתני אינו אומר אלא תתיכני וכגבנה תקפיאני: 9 תסוככני. כ״ה בכל הספרים כאן וגם בוי״ר, ובמקרא כתוב תשככני ועי׳ לעיל צד 28 במ״י בד״ה מן הסערה, ובכי״פ חסר סוף המאמר מן עור ובשר וכו׳, וכן ל״ג בכי״א א׳ וילק׳ יחזקאל מן לקערה שהיא וכו׳, וכן ליתא בכי״א ב׳ וכי״כ אלא שמסיים שם חיים וחסד וכו׳, והמאמר לקערה שהיא וכו׳ הועתק בערוך ע׳ מסס, ובוי״ר שם הובא בהמאמר אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקור נדתה וברצונו של הקב״ה הולכת טפה של לבנות ונופלת לתוכו מיד הולד נוצר משל לחלב שנתון בקערה וכו׳ ועי׳ לעיל

ו **את האדם** בזכותו של אברהם, אמר ר' לוי כת' האדם הגדול בענקים (יהושע יד טו) אדם זה אברהם, ולמה קורא אותו אדם גדול שהיה ראוי להיבראות קודם אדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיתקן, הרי אני בורא את האדם תחילה שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן תחתיו, אמר ר' אבא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם שיש לו שפעת קוריים, איכן הוא נותנה לא באימצע טריקלין אתמהא כדי שתיסבול קורות שלפניה ושלאחריה, כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע דורות כדי שיסבול דורות שלפניו ושלאחריו, אמר ר' לוי מכניסין את המתוקנת לביתה של מקולקלת ואין מכניסין את המקולקלת לביתה שלמתוקנת:

ז **עפר** אמר ר' יהודה בר' סימון עופר עלם על מליאתו נברא, אמר ר' אלעזר בר' שמעון אף חוה על מליאתה ניבראת, אמר ר' יוחנן אדם וחוה כבן עשרים שנה נבראו, רב הונא אמר עפר זכר

1 ילקוט רמז כ', ילק' יהושע ר' כ"ג, מדרש קהלת ע"פ את הכל (ג' י"א), ועי' ספרא סוף פ' אחרי מות, ירוש' שבת פט"ז ע"ו ג', מס' סופרים פכ"א ה"ט, פסיקתא פכ"ג (קנ"ד א'), ויקרא רבה פכ"ט סי' א', שמות רבה פכ"ח סי' א', במדבר רבה פי"ג סי' ג', מדרש תהלים כ"ב סי' י"ט ע"ש סי' ג': 2 מדרש קהלת ע"פ את הכל (מדרש זוטא צד 97), מדרש תהלים ל"ד סי' א': 8 ילקוט רמז כ': 9 במדבר רבה פי"ג סי' ח', שיר השירים רבה ע"פ לאישה (ג' י"א):

1 בזכות אברהם א² | אמר—כת'] א"ר לוי דחאכ, דכתי' פי | בענקים] ~ א"ר לוי פ, א"ר י¹ (יהושע) | אדם ל' | 2 למה י | קורא אותו] נקרא כ, קראו פ | אדם גדול] הא²י, האדם הגדול א¹, גדול דפי (שם) | שהיה] מפני ~ א¹ | ראוי] לו י | להבראות דפי, ליבראות א¹ | אדם פאכי, לאדם ד | 3 יתקלקל א² | שיתקן] פ, שיבא לתקן תחתיו ד, . . ויתקן תחתיו ח, . . תחתיו ויתקן א, . . ויתקן אחריו י, . . אחריו ויתקן כי (שם) | הריני פ, אלא הרי אני ד, אמר הקב"ה הרי אני י (שם), אלא אמר . . הריני אכ, | **שאם] שמא ל | 4 בנוהג שבעולם ל' פחאכי (שם) | שיש] פאכי, יש דח | שפעת קוריים] פח, שפעת קורים י¹ (שם), . . קורות י¹ . . קורה אכ, קורה שופעת ד | באמצע | טרקלין דח, פלטין י, חבית אבי (שם) | 5 אתמהא] פא¹כ, ל' ד | שתסבול קורה י (שם) | ושלאחריה] פכי, וקורות שלאחריה דא | כך הקב"ה ברא אברהם פ, כך אברהם נתנו הקב"ה אבי (שם), נברא י | דורות] פי, הדורות דאכי (שם) | 6 ושלאחריו] כי, הדורות של אחריו דחאי (שם) | 7 את המקולקלת] מקולקלת לביתה של המקולקלת ואין מכניסין מקולקלת י | 8 עפר] ~ מן האדמה פ | אמר ל' | בר דפא¹ | סימון] ~ אומר ד, א' פ, אמ' אכ | **עופר] אופן ל | עלם] י¹, עולם ל°דפאכר¹, עילים ר² | *בר' פ] בר ד, אמר ל | 9 נבראת דפי | כבן] פח, כבני דאכי | רב] פא², רבי ד, ר' א'כ | זכר] זה עפר זכר פ |

צד 31 ובמ"י שם בד"ה מסו: 1 בזכותו של אברהם. וכן נדרש לעיל צד 107 בהבראם וכו' בזכות אברהם ולקמן פמ"ו צד 137 וישם שם את האדם בזכותו של אברהם, ודורש את האדם בשביל האדם המצויין, והדרש האדם הגדול בענקים וכו' עי' בספרא ובירוש' ובשאר המקומות שציינתי, ואגדה זו נמצאה ג"כ אצל הירונימוס ועי' דדה"ד ח"ג צד 128, ובההוספה במס' סופרים פכ"א הדרש לענין גובה קומתו של אברהם, ולקמן פ' מ"ב (מ"ג) ר' לוי ור' אלעזר בשם ר' יוסי [בן זמרא] פסיעותיו של אברהם היו ג' מילין וכו', ובילק' יהושע ערבב מאמר זה עם המאמר שלפנינו, ובמ' קהלת שם הובא כל המאמר בדרש הפ' את הכל עשה יפה בעתו ושם הגי' ר' בון אמר בה תרתי שיטי ר' בון אמר היה ראוי אברהם להבראות קודם אדה"ר אלא אמר הקב"ה אם אברא תחלה את אברהם וכו' ר' בון אמר חורי כת' האדם הגדול בענקים הוא ראוי היה אברהם וכו' ולמה קורא גדול וכו' אלא אמר הקב"ה אם אני בורא אותו תחלה שאם יקלקל אין מי יבא אחריו ויתקן אלא הרי אני וכו' ואם יקלקל יבא אברהם ויתקן אחריו אמר ר' אבא בר כהנא יש מושלין משל למה"ד לאחד שהיה לו שפע' וכו' אמר ר' לוי מכניסין וכו'. ובמ' קהלת מ"ב שם גם את העולם א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אברהם אבינו להבראות קודם אדה"ר אלא אמר הקב"ה אם אני בורא את אברהם תחלה אם יקלקלו הדורות מי יבא ויתקן אלא וכו' אם יקלקל יבא אברהם ויתקן, ובמ' תהלים ל"ד סי' א' אמר ר' סימון ראוי היה אברהם וכו': 4 שפעת קוריים. צמד קורות מחוברות בשיפוע זו כנגד זו וכוחן רב לשאת את התקרה ועי' לעף גראפישע רעקוויזיטען ח"א צד 218, וקוריים הוא ריבוי זוגי כמו מספריים מן מספרת ועי' כלים פט"ז מ"ח, ובמ' קהלת ד"ו תגי' לאחד שהיה לו שפע' קוריים (צ"ל ג"כ קוריים) בתוך דירתו וביתו איכן הוא נותנה לא באמצע הטרקלי' כדי שתהיה סובלת קורות שלפניה וקורות שלאחריה כך מפני מה ברא וכו' באמצע כדי שיסבול הדורות שלפניו והדורות הבאים אחריו: באימצע טריקלין. כ"ה בכי"ל. והיו"ד במלת באימצע היא במקום סגול כמו בסמוך במלת כיליו וכן כתיבת עיליונים לעיל פעמים שונות ועי' במ"ח חלק ל"ז צד 209, וטריקלין עי' לעיל צד 38: 6 מכניסין את וכו'. מי שיש לו אשה מקולקלת מכנים אשה הגונה לביתה כדי שתראה מעשים טובים של המתוקנת ותלך אחריה אבל אין מכניסין את המקולקלת וכו', ובמ' קהלת ד"ו תגי' מכניסין את המתוקנות לביתם של מקולקלות ואין מכניסין מקולקלות לביתם של מתוקנות: 8 עפר. דורש עפר שהוא מיותר בקרא שהיה צריך לו לאמר וייצר וכו' את האדם מן האדמה ולריב"ס קרי ביה עופר¹) עלם על מליאתו בעצם תומו ושלימותו נברא אדה"ר (ועי' לעיל צד 104 ובמ"י שם בד"ה שנאמרו הדברים וכו') ולר"א ב"ש אף חוה וכו' ולר"י כבן עשרים שנה נבראו, ועל אגדות אלו רמז גם הירונימוס ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 78, ואגדה אחרת בסמוך ויפח וכו' מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע ועי' גם לעיל צד 55 וצד 102 ובמ"י שם בר"ת ואלו חן זיוו וכו', ולדרש עפר עופר כיוונו גם בהמאמר שהובא בערוך ע' עפר ב' בילמדנו מי מנה עפר יעקב מי מנה עפרים שיש בתן שהגיעו לעונת אשה וכו' ופי' שם בחורים, ובס' אליהו רבה פכ"א (הוצ' רמא"ש צד 116) מי מנה עפר וכו' כמה עפרים יש בהן בישראל שאין עסוקין בדברי זיין וכו', ובסגנון אחר בילק' בלק ר' תשס"ו כמה עפרין יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנ' או לעופר האילים, ועוד בילק' שם ר' תשס"ז ד"א א"ל מי יוכל למנות שכרן של בחורי ישראל כענין שנ' שני שדיך כשני עפרים: 9 כבן עשרים. וכן סגנון הלשון לעיל צד 77 עשו פירות בן יומן, ובשה"ש ובבמ"ר שם הגי' בר קפרא אמ' אדם וחוה כבן עשרים (בבמ"ר כבני כ') שנה נבראו: רב הונא אמר. דורש עפר מן האדמה עפר שהוא לשון

¹) עֹפֶר.

ואדמה נקיבה, היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהא כיליו בריא: מעשה באחד מגדולי ציפורי שמת בנו, אית דאמ׳ מיניי הוה ואית דאמ׳ מיניי הוה יתיב גביה, סלק ר׳ יוסי ברי׳ חלפתא למחמיה ליה אפין, חמתיה יתיב שחיק, אמר ליה למה את שחיק, אמר ליה אנן רחיצין במרי שמיא דאת חמי לאפויי לעלמא דאתי, אמר ליה לא מיסתייה לההוא גברא עקתיה אלא דאתית מעקא ליה, אית חספין מדבקין, לא כך כת׳ ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב ט) אתמהא, אמר ליה כלי חרס 10d בירייתו מן המים והכשירו באור, כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור, זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה אתמהא, אמר לו על ידי שהוא עשוי בנפיחה, אמר לו לא ישמעו אזניך מה שפיך אומר, ומה אם זה שהוא עשוי בנפיחתו שלבשר ודם יש לו תקנה, בנפיחתו שלהקב״ה על אחת כמה וכמה, אמר ר׳ יצחק ככלי חרש תנפצם אין כת׳ אלא ככלי יוצר שלא הוצקו יכולין לחזור:

1 ילק׳ תהלים ר׳ תרכ״ח, מדרש תהלים ב׳ סי׳ י״א, ועי׳ סנהדרין ל׳ ב׳:

1 ואדמה] אכ, אדמת ד, מן האדמה י | הזה] הוא י | שיהא] פאכי, שיהיו ד | כליו דפא[1]כ, כלו י, הכלי א[2] | [o]בריא] בריאין ד | מעשה באחד] אחד פאכי | מגדולי צפורי פא[1]כ, .. צפרי א[2]י, בציפורי ד | 2 מת פאכי | דאמרין ר, ־רי פא[1]כי[1], דאמר א[2] | מינאי דא[2], מינאיי פ | ואית—הוה] ואית דאמרי (דאמרי׳ ר) מינאי הוה א[2]רי[1], ואית דאמרי פ, ל׳ דא[1] | סליק אכ | בר׳] פ, בר דפ, בן אי | 3 למחמי דא[1]ר, למיחמי י, למחזי א[2]ב | **אפין] אפיה ל | חמיתיה א[1]ר[2]י | יתיב ושחיק דאכי | *אמר ליה אנן פי[1]] א״ל .. דא[1], אנן לא[2]כ | על מרי י | 4 דאת חמוי י, דאתחמי דפא | אפוי אי | מסתייה דפר[1]י, ־יא א[2], מיסתייא א[1]ר[2] | מעקא] פאכ, מעאקא ד, מעיקא י, ומעקת ר | 5 חרס] פאכ, חרש די | 6 ברייתו דפכי | באור] מן האור אכ | מן תאור] באור א[1]כי | 7 שעשוי א, שנעשה פ | לא ל׳ | 8 שפיך מדבר אכי, שאתה מוציא בפיך פ | מה פ | עם ל׳ אכי | שהוא עשוי] אכ, שעשוי דפי | בנפיחת בשר י | 9 ככלי—אלא] ככלי חרס תנפצם (ככלי חרס י) אין כת׳ כאן אלא דפי. ל׳ אכ | יוצר] פי, ~ תנפצם דאכ | שלא] פי, כלי יוצר ~ דאכ | הוסקו ל[o]פא[1]רי | יכולין הן דא[1]כי, ויכולין הן פ |

זכר ואדמה שהוא ל״נ שהיתה יצירתו של אדם כמו שהיוצר מביא עפר זכר וכו׳ (בכי״ל חסר מן היוצר עד נקבה והושלם ביני שיטי), ובפי׳ ב״ר כי״ט מפרש מיני עפרות הן שקורין עפר זכר ועפר נקבה, ובפי׳ ב״ר כי״א מוסיף שקורין עפר זכר חול הגס ועפר נקבה חול הדק ועי׳ בפי׳ הנדפס: 1 כיליו בריא. בכי״ל נקוד כיליו[1]) וכן כליו בריא בלשון יחיד בכי״פ וכי״א א׳ וכי״כ, וכן הביא רבינו בחיי רב הונא אמר וכו׳ כדי שיהיה כלו בריא, ורק בדפוסים הגי׳ בל״ר כליו בריאין: מעשה באחד. כל המאמר הובא בעקידה שער ו׳ ושם הגי׳ אחד מגדולי צפורי מת בנו אית דאמרי מינאת הוה ואית דאמרי מינאה הוה יתיב גביה סליק וכו׳ למיחזי ליה אפין חמתיה יתיב ושחיק וכו׳ אמר ליה אנן וכו׳ דאתחמי ליה לעלמא וכו׳ א״ל וכו׳ דאתית מעקא ליה אית וכו׳ מתדבקין לא כן וכו׳ והכשרו מן האור כלי זכוכית ברייתו מן האור וכו׳ ע״י שעשוי וכו׳ א״ל ישמעו אזניך מה שפיך מדבר ומה זה שהוא עשוי וכו׳ על אחת כו״כ ועח״נ, ובמ׳ תהלים מ״ב שם הגי׳ אחד מגדולי צפורי מת לו בנו (ובמ׳ תהלים שנדפס מכבר מעשה היה באחד וכו׳ שמת בנו) ואית דאמרי (דאמר) מינאי הוה סליק ר׳ יוסי למיחמיה (למיחמי) ליה חמי יתית ושחיק וכו׳ א״ל אנן חזוינן (רחיצין) וכו׳ דאת חמי ליה וכו׳ א״ל וכו׳ אלא אף את אתא לאעקה (אתי לאעקא) ליה א״ל וכו׳ מתדבקין (מרבקין) וכו׳ ועי״ע בילק׳ מכירי תהלים ב׳ סי׳ כ״ו, ובדפוסים ובכי״א א׳ נשמט ואית דאמ׳ מינאי הוה, ועל פי גי׳ הדפוסי׳ הגיהו ושבשו הגי׳ בילקוט יהושע, ולנכון הגי׳ בילק׳ דפ״ר: 3 למחמיה ליה אפין. להראות לו פנים לנחמו, והגי׳ למחמיה מדויקת ועי׳ דאלמאן צד 281, והגהתי אפין כגי׳ שאר הספרים: חמתיה וכו׳. המין שמת לו בנו או המין שהיה יושב אצלו ראה את ר״י שהיה יושב ושוחק: א״ל אנן רחיצין וכו׳. אנחנו בוטחים באדון העולם שאתה רואה את פניו בעוה״ב, והגהתי אמר ליה אנן וכו׳, ורחיצין בינוני פעיל בהוראת פעל כמו עבידין לעיל צד 125: 4 מיסתייה וכו׳. אמר לו המין וכי לא די לו צרתו (או על עצמו אמר וכי לא די לי צרתי) אלא שבאת לצער אותו בדבריך וכי יש חרשי אדמה שישובו ויתדבקו לכלי מאחר שנשבר ואם ימות גבר היחיה לא כך כת׳ וכו׳, ומדבקין בנין אתפעל והתי״ו מובלע, וגם בדפ״ר ובד״ו הגי׳ מדבקין ובמ״כ הגיה מתדבקין וכן הדפיסו אחריו: 6 בירייתו. עי׳ לעיל צד 114 וכמ״י שם בד״ה אינן אלא וכו׳: מן המים. מטיט וחומר: זה נשבר ויש לו וכו׳. כלי זכוכית נשבר ויש לו תקנה שיכולין להשליכו לתוך האש ולעשותו כלי חדש ואף אדם נמשל לכלי זכוכית ואין לו תקנה בתמיה: 8 בנפיחתו של הקב״ה. דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, ודוגמתו המאמר בסנהדרין שם א״ל קיסר (ועי׳ בד״ס) לרבן גמליאל אמריתו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי אמרה ליה ברתיה שבקיה ואנא מהדנא ליה שני יוצרים יש בעירנו אחד יוצר מן המים ואחד יוצר מן הטיט איזה מהן משובח וכו׳ דבי ר׳ ישמעאל תנא ק״ו מכלי זכוכית מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם נשברו יש להן תקנה בשר ודם שברוחו של הקב״ה עאכ״ו: 9 ככלי יוצר שלא הוצקו. ואף אם נמשל האדם לכלי חרס כוונת הקרא לכלי יוצר שלא הוסקו ויש לו תקנה, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י א״ר יצחק מן הפסוק עצמו שאמר המין היה יכול ר׳ יוסי להשיבו תשובה נצחת ככלי חרס שהוסקו תנפצם אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר תנפצם ככלי יוצר שלא הוסקו יכולין הם לחזור ולעשות כלי שאין נקרא כלי חרס אלא לאחר שהוסק ונעשה חרשי אדמה אבל עד שלא הוסק כתיב כחומר ביד היוצר. וסגנון אחר לסוף המאמר במ׳ תהלים א״ל ר׳ יוסי ככלי יוצר עד שלא הוסק אין קיומו ברור ואם נשבר יש לו תקנה שיכול לכותשו ולעשותו כלי אחר אבל אם הוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו תקנה אבל כלי זכוכית עד שלא הוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו רפואה משהוסק אין קיומו ברור (במ׳ תהלים שנדפס מכבר הגי׳ אבל כלי זכוכית משהוסק קיומו ברור) ואם נשבר יש לו רפואה א״ל על ידי שנעשה בנפיחה יש לו רפואה א״ל השמע לאזניך מה שאתה מוצא מפיך (ועי׳ בח״נ גי׳ כי״פ) מה כלי זכוכית על ידי שנעשה בנפיחה ע״י בשר ודם אם נשבר יש לו רפואה אדם שנעשה בנפיחתו של הקב״ה שנ׳ ויפח באפיו נשמת חיים על אחת כמה וכמה א״ר יצחק כלי חרס אין כתיב כאן אלא כלי יוצר (כלי יוצר אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר) עד שלא הוסק שהן יכולין (יכולין

[1]) כִּילָיו.

ח **מן האדמה** ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ שמואל הזקן ממקום כפרתו נברא היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד) אמר הקב״ה הריני בוראו ממקום כפרתו והלווי יעמוד:

ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו הנשמה: לפי שבעולם הזה בנפיחה אבל לעתיד לבוא בנתינה ונתתי רוחי בכם וחייתם (יחזקאל לז יד):

ט [**נשמת חיים**] ה׳ שמות נקראו לה, נפש נשמה חיה רוח יחידה, נפש זה הדם כי הדם הוא הנפש (דברים יב כג), רוח שהיא עולה ויורדת מי יודע רוח בני האדם וגו׳ (קהלת ג כא),

1 ילקוט כאן כ׳, ירוש׳ נזיר פ״ז נ״ו ג׳, פדר״א פי״א פי״ב ופ״כ, תנחומא פקודי סי׳ ג׳, מדרש תהלים צ״ב סי׳ ו׳, סדר אליהו זוטא פ״ב, סנהדרין ל״ח א׳: 3 ילקוט שם, פדר״א פי״א, ועי׳ לעיל צד 55 וש״נ: 5 ילקוט שם, ילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ט, דברים רבה ולהלן (פ״ב סי׳ ל״ז):

1 הזקן] פ, בר (בר׳ כ) נחמן דא[1]כ, . . נחמני א[2] | 2 הריני] אני א | בוראו] פ, בורא אותו ד, עושה אותו אי | והלואי ד, ולווי כ, ולואי פא[2], הלואי א[1]י | 3 עד א[2]ר[2] | לרקיע א[2]ר[2]י | לזורק א | נשמה פי, את הנשמה דאכ | 4 בנפיחה] האכרי, ~ לפיכך מת ד | *לבוא] לבא רי, ל׳ דפ, (לעה״ב א[1]) | במתנה א | 5 ה׳] ד[1]אעי, חמשה דפכ | לה נפש] לנפש א[1] | נשמה — יחידה] פע, רוח נשמה יחידה חיה ד, רוח נשמה חיה יחידה חי (קהלת), רוח חיה יחידה נשמה א, רוח חיה נשמה יחידה כ | 6 וגו׳] העולה ע, העולה היא למעלה דא[2]כי, תעולה . . למעלה ורוח הבהמה תיורדת היא למטה לארץ א[1] |

הן) לחזור, ובמאמר שלפנינו הגי׳ שלא הוצקו גם בכי״א ב׳ ובדפ״ר ובד״ו (ובכי״כ הצקו), ובמ״כ הגיה כלשון המורגל הוסקו וכן הדפיסו אחריו ועי׳ מ״ש לעיל צד 33 במ״י בד״ה וצולקן: 1 בשם ר״ש הזקן. עי׳ מבה״י קכ״ד ב׳ ערך ר׳ שמואל א׳. ובירוש׳ שם ג׳ א״ר יודן בן פזי מלא תרווד אחד נטל הב״ה ממקום המזבח וברא בו אדה״ר אמ׳ הלואי ויברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה הה״ד וייצר וכו׳ עפר מן האדמה וכתיב מזבח אדמה וכו׳ מה אדמה שנ׳ להלן מזבח אף כאן מזבח. ובסא״ז שם ויש אומרים ממקום שניטל עפרו של אדה״ר שם נבנה מזבח שנ׳ וייצר וכו׳ ואומר מזבח אדמה וכו׳ מיכן אמרו כל זמן שבית המקדש קיים מזבח שבו הוא כפרה לישראל וכו׳, וגם כאן כוונתם ממקום כפרתו נברא שהוא בהמ״ק ועי׳ רמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ב ומאור עינים ד׳ ווילנא צד 169, וכן איתא בפדר״א ריש פי״ב שבראו ממקום טהור וקדוש ומאיזה מקום לקחו ממקום בית המקדש וכו׳, ושם פ״כ גורש ויצא מג״ע וישב לו בהר המוריה ששער ג״ע סמוך להר המוריה משם לקחו ולשם החזירו במקום שנלקח שנ׳ ויקח וכו׳ מאיזה מקום לקחו ממקום ב״ה וכו׳, ואגדה אחרת שם פי״א התחיל לקבץ את עפרו של אדה״ר מארבע כנפות הארץ אדום שחור וכו׳ ולמה כנס את עפרו מארבע פנות העולם וכו׳ ללמדך שכל מקום שילך אדם ובא קצו להפטר מן העולם משם הוא עפר גופו ולשם הוא חוזר וכו׳ וגבל את עפרו של אדה״ר ובמקום טהור היה בטבור הארץ היה וכו׳ (ועי׳ תנחומא קדושים סי׳ י׳, יומא נ״ד ב׳), וכן מתורגם בת״י ודבר עפרא מאתר בית מקדשא ומארבעת רוחי עלמא וכו׳ ועי״ע ת״י פ׳ ויקח וכו׳ וינחהו בגן עדן, ובסנהדרין שם איתא אדה״ר גופו מבבל וראשו מא״י ואבריו משאר ארצות וכו׳, ונר׳ שדרשו גם מ״ש מן האדמה בה״א הידיעה שהיה העפר מן האדמה המעולה וזהו ממקום כפרתו המד״א מזבח אדמה וכו׳, וכן מפרש המאמר במדרש הגדול עמוד 73 מן האדמה מן הברור שבאדמה בראו מן המעולה שבאדמה וכו׳ מסלתה של אדמה וכו׳ ממקום עבודה וכו׳ ממקום כפרו בראו ואיזה זה הר המוריה ממקום המזבח בראו כת׳ עפר וכו׳ וכת׳ מזבח אדמה וכו׳ ומסיים שם וכיון שעמד על רגליו בנה המזבח באותו מקום והקריב עליו פר לעולה שנ׳ ותיטב לה׳ משור פר מקרין וכו׳ ועי׳ לקמן פל״ד פ׳ ויבן נח וכו׳ ופדר״א פל״א, והדרש שלפנינו דוגמתו מ״ש פילון במלאכת העולם פמ״ז שהעפר שממנו נוצר אדה״ר היה הטוב והטהור והמסוגל מכל האדמה ועי׳ גם במאמר הח׳ גינצבערג במ״ח חלק מ״ג צד 67 : 3 שהעמידו גולם וכו׳. שלא נוצר גופו ונשמתו יחד, וכן נדרש בפדר״א פי״א ורקמו ותקנו ורוח ונשמה לא היתה בו מה עשה הקב״ה נפח בו ברוח נשמת פיו וזרק בו נשמה שנ׳ ויפח באפיו נשמת חיים ועמד אדם על רגליו וכו׳ ועי׳ לעיל צד 55 ובמ״י שם בד״ה גולם בראו וכו׳, ובמאמר ריב״ס לקמן פכ״ד עד שאדם מוטל גולם וכו׳ הראה לו דור דור וכו׳ יש לפרש עד שהיה גופו מוטל גולם הראה לרוחו דור וכו׳. ועי״ע לעיל צד 54 תוצא הארץ וכו׳ א״ר לעזר נפש חיה זה רוח אדה״ר וצד 56 וקדם למעשה יום אחרון היא דעתיה דר׳ לעזר וכו׳ רשב״ל אמר וכו׳ וקדם למעשה יום ראשון היא דעתיה דרשב״ל דאמר וכו׳ ורוח אלהים מרחפת זו רוחו של אדה״ר וכו׳, ולקמן פל״ד ועוד שאלו מאמתי נשמה ניתנת באדם וכו׳ : לפי שבעוה״ז. דרש אחר על מ״ש ויפח וכו׳, וכבר כתב ביפ״ת ויש רוצים לקשר המאמר עם הדברים הקודמים ויגעים לבטלה, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש לפי שבעוה״ז בנפיחה לפיכך מת אבל לעתיד לבא שתנתן במתנה הוא חי לעולם דכתי׳ ונתתי רוחי וכו׳, ומשם ניתוסף לפיכך מת בגי׳ הדפוסים : 5 נקראו לה. וכן סגנון המאמר לעיל צד 120 חמשה שמות נקראו לו עב וכו׳ וצד 121 ארבעה שמות נקראו לה וכו׳ ארץ וכו׳, ועי׳ במ׳ הגדול ע׳ 74, והנפש אחת וה׳ שמות נקראו לה והם רומזים על ענינים או כחות שונים שבנפש ובהדיא דרשו יחידה שהיא יחידה בגוף, אכן מן הדרשות בסמוך במאמרי ריב״נ ורבנין רוחו כבר היא בידו וכו׳ אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף וכו׳ ובוי״ר פל״ב סי׳ ב׳ א״ר אבין בשעה שאדם הזה ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש וכו׳ משמע שרוח ונפש ונשמה נפרדות זו מזו ועי׳ ברמב״ן וברבינו בחיי לפסוק זה וביפ״ת, ועי׳ עוד חגיגה י״ב ב׳ ורוחות ונשמות ובפירש״י שם, והמאמר שלפנינו הוא מעקרי מאמרי חז״ל בענין ידיעת הנפש, ובחמשה שמות שנזכרו כאן השתמש גם רס״ג באמונות ודעות מאמר ו׳ (הוצאת סלוצקי צד 98) והוא פירשם באופן אחר, וכן יסד הקלירי בקרובות הנהוגות אצלנו ביום ב׳ של פסח זמן כפור בעד נפש נקובת חמשה נפש רוח חיה נשמה יחידה מחמשה (ועי״ע בהערות שבסוף הספר), ובד״ר הגי׳ א״ר סימון חמשה שמות נקראו לנפש ואלו הן רוח נפש נשמת חיה יחידה, וענייני השמות לא נתפרשו שם : 6 שהיא עולה ויורדת. נר׳ שפי׳ רוח בני אדם שהיא עולה ורוח הבהמה שהיא יורדת שנ׳ מי יודע וכו׳, ורוח ונפש נאמרו גם בנפש חיה שבשאר בעלי חיים וכן פי׳ הרמב״ן פ׳ נעשה אדם מאמר ר׳ אלעזר שהזכרתי נפש חיה זו רוחו של אדה״ר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר החיה והבהמה וכו׳, ובמ׳ קהלת פ׳ מי יודע וכו׳ איתא מטרונא שאלה לר׳ יוסי בן חלפתא וכו׳ מהו דין דכתיב וכו׳ העולה היא למעלה אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר וכו׳ ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ אמר לה אלו הן נשמותיהן של רשעים שהם יורדות לגיהנם למטה וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש שהיא עולה ויורדת כשאדם ישן הרוח עולה מן הגוף ומשוטטת בעולם ועל זאת חולם האדם חלומותיו ממה שהרוח רואה ושומעת בעולם ויורדת בגוף :

נשמה זה האופה, הוא דברייתא אמרין האופיתיה טבא, חיה שכל האיברים מתים והיא חיה בגוף, יהידה שכל האיברים משנים שנים והיא יחידה בגוף: ההיד אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו וגו' (איוב לד יד) ר' יהושע בר' נחמיה ורבנין ר' יהושע ברי נחמיה אמר אם ישים אלהים לבו לאדם הוה, רוחו כבר היא בידו, ונשמתו אליו יאסף בגופו, כבר הגווע כל אדם, אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף שלא ישום וימות, רבנין אמרין אם ישים אלהים אליו לבו לאדם הוה, רוחו כבר הוא בידו, ונשמתו אליו יאסוף למעלן, כבר הגווע כל אדם יחד, אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הדם שלא יצון וימות, ר' ביסני ר' אחא ר' יוחנן בשם ר' מאיר הנשמה הזו

1 עי' ויקרא רבה פ"ד סי' ח': 2 עי' ספרי האזינו פי' שי"ג, תנחומא מ"ב שלח סי' כ"ז, תנחומא שם סי' י"ד, במדבר רבה פי"ז סי' ג': 3 ילק' קהלת ר' תתקס"ט: 7 ילקוט רמז כ', ילק' קהלת שם, ילק' מכירי תהלים ק"ג סי' י"ס, ועי' ברכות י' א':

1 זה] פ, זו דא[1]כערי, היא י (שם) | האופה] האופי א[1], האפי א[2], האף פ, האופיתא חכרי | הוא] אר[1], היא ח, לי דפבעי | ברייתא פבי | אומרין ע | האופיתא דחכע[0]י (שם), ־ייתא ע, הא אופיתא ר, זו אופיתא י, אופיאתא א[1], האוסיתא א[2], האוסיתא ע[0] | יהיה טבא כ | חייה ד | האיברין פ, | מתין פ, מתים בגוף י (שם) | 2 האיברין ע | שנים שנים י, . . כגוף ע | בגוף לי אע | 3 וגו'] אליו יאסוף דאב | ר' — ורבנין לי פא | בר'] כ, ד | *נחמיה דכ] נחמ' ל | בר'] א[2]כ, בר דפא[1] | *נחמיה דפכ] נחמ' ל, נחמן א[1] | אמר לי א[2]כ | אלהים] אליו אי | לאדם] פ, על האדם דר, באדם אב | 4 הוא פאכי | *ונשמתו אכי] רוחו ונשמתו ל, שנאמר ונשמתו ד | יאסף] פ, יאסוף דאבי | הגוע פ, יגוע דאכרי | האדם ר, אדם יחד פא[2]כי, בשר יחד א[1] | 5 ישום] פ, ינשום א־[2]י, יצטנן דכ | אומרים ד | אלהים לי אכ | אליו] אב, לי דפ | באדם א | 6 **ונשמתו] נשמתו ל | למעלה פ | הגוע פ, יגוע דאכר | אדם] בשר אר | 7 את הדם] פב, את הדם עליו א[1]י, הגוף ד | יצנן פא[1], יצטנן דא[2]כרי | ◻ וימות] ~ ההיד נר י"י נשמת אדם ד | בוסני א, ביסנא מ | ר' אחא] פ, ור' . . דאבמ | ר' יוחנן] פ, ור' . . דא[2]במ | הזאת א |

1 נשמה זה האופה. וכ"ה האופה בדפ"ר ובד"ו וכמ' הגדול שם ובערוך ע' נפש א' (בערוך דפ"ר הגי' ג"כ האופה, ורק נשתבש שם דברייתא אומרין האוסיתא טבא), ובכי"ל כתוב ביני שיטי כמו נושים וכן טעם הדרש שדורש נשמה כפשוטו לשון נשם נשימה שאדם נושם וזה פי' האופה או הופא בל"ס וכמו שהבריות אומרים האופיתיה טבא נשימתו טובה ועי' במאמר ר"ד זימאנזען במ"ה חלק מ"ה צד 361, (ונ"ל שמלת נשימה אינה מסגנון הירוש' וב"ר וכן בסמוך הגי' לפנינו על כל נשמה ונשמה שאדם נושם ולא על כל נשימה וכו' ולכן אמרו כאן זה האופה ולא זו הנשימה, וכן בד"ר שם הגי' בדפ"ר ובד"ו ובכל נפשך בכל נפש ונפש שברא כך א"ר מאיר על כל נשמה ונשמה שאדם מעלה חייב לקלס את יוצרו וכו', ובאותו מאמר שגורס בבבלי מגילה ט"ז ב' צריך למסרינהו בנשימה אחת הגי' בירוש' מגילה פ"ג ע"ד ב' צריך לאומרן בנפיחה אחת), ובכי"פ חסר סוף המאמר ואיתא שם ברייתא אמרין אין אדם יכול לעמוד על אופי של אדמה, והוא פי' נוסף ועי' בפי' ב"ר ובערוך ע' אפי ב' ובמקומות שהובאו שם, וכן נדרש בשמו"ר פ"מ סי' ג' איפה היית ביסדי ארץ (איוב ל"ח ד') אמר רשב"ל א"ל הקב"ה איוב אמור לי האיפה שלך באי זה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו וכו' אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך וכו' ועיי"ש בפי' מהרז"ו, ובתנחומא כי תשא סי' י"ב איפה היית וכו' ארשב"ל איפה כתיב א"ל היכן היתה איפה שלך באדה"ר תלויה וכו': חיה. ויהי האדם לנפש חיה, וגר' שדרשו חיה שהיא חיה חיי עד, וביפ"ת פי' והיא חיה בגוף והיא לבדה חיה בגוף שאין בכל הגוף חי זולתה, וכן בוי"ר פ"ד הנפש הזאת אינה ישינה בגוף והקב"ה אין לפניו שינה וכו' ובד"ר שם הקב"ה אין לפניו שינה והנפש אינה ישינה וכו', והשערה זרה במאמר הח' גינצבערג במ"ח חלק כ"ג צד 64 שכוונו לאותה שיטה הנמצאת ג"כ אצל אפראטעס שהנשמה יש לה כחות נפרדים ובמות האדם ישאר אחד מהם בגוף וחי ואינו מרגיש ואחד עולה למעלה לקבל שכר ועונש: 2 יחידה. תהלים כ"ב כ"א הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, ושם ל"ה י"ז השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי, וכן דרשו בספרי שם את יחידך וכו' זו נפש שנקראת יחידה שנ' הצילה וכו', ובוי"ר שם הנפש הזאת יחידה בגוף והקב"ה יחיד בעולמו וכו' ועי' בד"ר שם: משנים שנים. עינים אזנים ידים ורגלים: ההיד אם ישים וכו'. הוא מאמר בפ"ע ודורש נשמת חיים עפ"י דרשות ריב"נ ורבנין על פסוק אם ישים וכו' אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת וכו' וכן הדרש בשם ר"מ הנשמה הזו וכו' ושואבת לו חיים מלמעלן ועי' ביפ"ת ושם העיר לנכון שיש אגדות רבות במדרש זה שהתחלתן כלשון הזה, ובילק' קהלת הפרידו המאמר בשיבוש כאלו ההיד אם ישים וכו' הוא סוף המאמר שלפנינו ובטעות נסמן שם עוד הפעם רמז תתקס"ט, וכן מסיים בקיצור ב"ר בכי"ח היינו דכתי' אם ישים וכו' ונשמתו אליו יאסוף ומאמרי ריב"נ ורבנין לא העתיק כלל: 3 ר' יהושע ב"ר נחמיה. בכי"א ב' וכי"כ נעדרת תיבת אמר ועי' במ"י לעיל צד 53 וצד 100, וריב"נ דורש הכתוב אם ישים וכו' והכתוב שלאחריו יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר וכו' אם ישים כלו' אלהים אליו לבו כלו' לאדם הזה לשפוט אותו רוחו כבר הוא בידו ונשמתו אליו יאסוף כלו' אל האדם אם היה מאספה ומקבצה בגופו של אדם במקום אחד שלא תתפשט בכל האברים כבר הגווע (והוא לשון הפעל) כל אדם אלא בשעה שאדם ישן וכו', וכן דרש הכתוב לדעת רבנין אלא שהן דורשים ונשמתו אליו יאסוף למעלן כלו' אם יקח לו הקב"ה את נשמת האדם, ויאסוף פי' כמו וי"י יאספני (תהלים כ"ז י') ויאספהו אליו (ש"א י"ד נ"ב), והמאמר הובא במעין גנים איוב ל"ד י"ד והגי' שם ר' יהושע וכו' אם ישים אלהים לבו אל האדם הזה וכו' כבר היא בידו ונשמתו וכו' כבר יגוע כל אדם יחד וכו' שלא ישום וימות ורבנן אמרי אם ישים אליו לבו וכו' כבר הוא בידו וכו' כבר יגוע וכו' נשמה מחממת את האדם שלא יצטנן וימות ועה"נ: 4 כבר היא בידו. ובסמוך כבר הוא בידו, וכ"ה בדפ"ר ובד"ו ובמ"ג, ובפי' ב"ר מפרש כבר היא בידו מבערב ועי' מדרש תהלים כ"ה סי' ב' אליך ה' נפשי אשא זש"ה בידך אפקיד רוחי וכו' וכשהוא ישן הוא יגע ומשלים נפשו ונפקדת ביד הקב"ה ולשחרית היא חוזרת לגופו בריאה חדשה וכו': ונשמתו. בדפוסים מיותר שנאמר וכבר מוגה בא"א ובמ"כ: 5 מחממת את הגוף. ומתפשטת בכל אבריו שלא ישום וימות, וישום לשון שמם, ובפי' ב"ר כי"א מפרש שלא ינשום וימות פן תפרח נשמתו מן הגוף באותן נשימות שהוא מנשם כשהוא ישן ועה"נ: 7 שלא יצון. לשון צנן, וכ"ה בבנין הקל בירוש' פסחים פ"ד ל"א ב' שלא תיצן: הנשמה הזו. בשבלי הלקט סי' ב' הובא הנשמה הלזו ממלא את כל

ממלאה את הגוף ובשעה שאדם ישן היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלן, ר' לוי בשם ר' חנינה חזרת עלייה, על כל נשמה ונשמה שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה מה טעם כל הנשמה תהלל יה (תהלים קנ ו) על כל נשמה ונשמה:

י ויהי האדם לנפש חיה יהודה בר' אמר מלמד שעשה לו עוקץ כחיה, חזר והעבירו ממנו מפני כבודו, רב הונא אמר עשאו עבד מחורר בפני עצמו דאין לא לעי לא נגים, הוא דעתיה דרב הונא דאמר רב הונא נתנני יי' בידי לא אוכל קום (איכה א יד) בי ידי לא אוכל קום, לעיין בימּמא ובליליא ולא ממי: ר' שמואל חתניה דר' חנינה חברהון דרבנין כאן הוא עושה נשמה נפש, ולהלן הוא עושה נשמה רוח, מנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן, תלמוד לומר חיים חיים לגזירה שוה:

2 ילקוט תהלים ר' תתפ"ט: 4 ילקוט רמז כ': 5 איכה רבתי פ' נתנני (א' י"ד), מדרש קהלת פ' ושבחתי את השמחה (ח' ט"ו): 7 ילקוט שם, לקמן סוף פל"ג:

1 *ממלאה דחא[1]ים] ממלא לא[2]ב, מלא פ | את כל הגוף דפא[2]כי, כל הגוף א[1]מ | שהאדם מ, שהוא י | מלמעלה פחמ, למעלה י | חנינא | 2 חזרת עלייה] חוזרת עליה ח, חוזרת עליו ל°ר, חוזרת ועולה פ, חוזרת א, ל' די (תהלים) מ | על] פהאכמ, ועל די | נשמה ונשמה] פא[1], נשימה ונשימה הא[2]כי (שם) מ, נשימה י | שאדם—ונשמה ל' א | ומה טעם כי, מה טעם דכת' פ, מאי טעמא ד, שנאמר י (שם) | 3 על—ונשמה] ח, על כל נשמה פ, על כל נשימה ונשימה ל°כמ, על כל נשימה י, כל הנשימה תהלל יה ד, ל' י (שם) | 4 יהודה בר'] יהודה ברבי פ', ר' יהודה ד, יהודה (ר' יהודה א[2]) בר אמי אכ | חזר] פ, וחזר דאכ, ל' י | °והעבירו] ולקחו ד | 5 ר' הונא פכ | מחורר] מהודר ד[1]כ, מכורן א[1]ר, מכודן א[2]בר[3]י | דאין] פ, דאי דאעי | היא אכ | *דרב הונא פאכ] דר' חנינה ל, .. חנינא ד | 6 דאמר רב הונא] דאמר ד, דכת' פי, ל' אכ | בי ידי—קום ל' | לעיין] ע, לעי פר, לעי באוריתא דאב, .. באורייתא י | 7 בימּמא ובליליא] אכע, בליליא וביממא די | °ולא] לא ד | מטי] ~ רבנין אמרין מהו לנפש חיה שהעבידו לעצמו כבהמה לאדניה א[2] | חבריהון א[1] | *דרבנין א] דרבנן דכ, דרבנא ל, דרבנאי פ | 8 ומנין א |

הגוף וכו' ועח"נ, ובוי"ר שם הנפש הזו ממלא את הגוף והקב"ה ממלא את עולמו וכו' תבא הנפש שהיא ממלאה את הגוף ותשבח להקב"ה וכו', ובד"ר שם הקב"ה וכו' והנפש הזו ממלאה את הגוף, ובברכות שם מת הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף וכו': 2 חזרת עלייה. כ"ה בכי"ל, ובגליון שם ס"א תוזרת עליו. וגם בכי"ת איתא עליה, והלשון חזרת עלייה כמו חזירת וכו' וכן חזרת דקל (סוטה ד' א') חזרת ממון לא חזרת דברים (ירוש' שבועות פ"ז ל"ז ד') ועי' עמת"ל ע' חזירה, ופי' חזרת עלייה שאין הנשמה עולה עלייה אחת כלו' פעם אחת אלא היא חוזרת ועולה על כל נשימה ונשימה, ובכי"פ הגי' כן חוזרת ועולה, ובכי"א א' וב' חוזרת על כל נשמה ונשמה (נשימה ונשימה) ול"ג שם שאדם נושם עד סוף המאמר, וגי' גליון כי"ל היא כגי' פי' ב"ר כי"ט וכי"א ומפרש שם חוזרת עליו מלמעלה למטה לתוך גופו וכו' שאלמלא כן שחוזרת מיד היה מת: 4 יהודה בר'. וכ"ה בכי"פ ברבי, ובכי"ל לקמן פי"ח זאת הפעם וכו' יהודה בר' אמר בתחלה בראה וכו' ופכ"ב יהודה בר' אמר על תוה הראשונה וכו' ופכ"ו יהודה בר' אמר אחראי לא ילפון מקדמאי וכו', והוא יהודה בר' חייה שלא היה נסמך ועי' מבה"י צ"א א' ואגה"א ח"א צד 48: עוקץ. זנב: 5 עשאו עבד. דורש ויהי האדם לנפש וכו' נשתעבד לנפש חיה כלומר להחיות את נפשו ועי' תענית כ"ב ב' דכת' ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החייה, והגי' עבד מחורר איתא גם בד"ו. ואם הוראתו עבד משוחרר קשה הלשון בפני עצמו, ואפשר שצריך לפרש דאין לא לעי לא נגים אם אינו יגע ועמל אינו אוכל (ועי' עמת"ל ע' נגס), ואם יגע ויעמול ישיג מזונותיו וזה דעתיה דרב הונא דאמר לעיין בימּמא ובליליא, ולגי' מחורר דומה קצת במבטא הגי' מכורן ברי"ש ומפרש בפי' ב"ר פי"ט וכי"א עבד הנמכר לצמיתות (ובפי' הנדפס נשתבש ס"א מכודן עבד הנמכר וכו'), ובאיכ"ר מ"ב איתא עבד מכרן לעצמו, ושם בד"ו עבד מכודן בפני עצמו. ובמ' קהלת מכודן עבד בפני עצמו ועח"נ, וכן הגיהו בא"א ובמ"כ מכודן, ומ"ש במ"כ פי' הערוך משועבד כוון לערוך ע' כדן, ושם הביא עשאן שפחות מכודנות (וי"ר פט"ז איכ"ר פ' סורו טמא פסיקתא סוף פי"ז) אבל ל"ג מכודן בב"ר כאן: דרב הונא. בכי"ל איתא הוא דעתיה דר' חנינה דאמ' רב הונא וכו' ואחד משני שמות האלה הוא ט"ס והגהתי דרב הונא כמו שהגי' גם בכי"פ וכי"א א' וב' וכי"כ וכן מוגה בא"א, וכן הדפיס רי"ג בר' שאלוניקי דר' הונא, וכ"ה באיכ"ר מ"ב היא דעתיה דרב הונא דאמר נתנני וכו', ובד"ו שם והיא דעתיה דרבי הונא דאמר רבי הונא וכו' (ובמ"כ הגיה שם עפ"י הגי' שלפניו בב"ר היא דעתיה דר' חנינא וכן הדפיסו אחריו) ובמ' קהלת ד"ו על דעתיה דרבי חונא דאמר רבי חונא, וחונא והונא שם אחד הוא ועי' לעיל צד 97 ובמ"י לעיל צד 36, ואולי נשתבש מר"ח ר' חנינא בכי"ל ובדפוסי': 6 בי ידי. כ"ה בכי"ל והגי' לעיין איתא גם בערוך ע' לע ונ"ל שדורש בידי קרי בית בי ידי כלו' ידי הן עמדי יגעות ביום ובלילה ולא מצא להן. ובאיכ"ר ד"ו הגי' נתנני וכו' בידי לא אוכל קום בידו לא אוכל קום אלא לעי בימּמא ובליליא ולא אוכל קום, ובמ"כ הגיה שם בידי כלו' קרי ביה בידי בקמץ בידי עצמי ועי' גם בפי' מהרד"ו, ובאיכ"ר מ"ב הגי' נתנני וכו' לא אוכל קום לעי בימּמא ובליליא ולא קאים, ובמ' קהלת מסיים דאין לא לעי בימּמא לא קאים בליליא, והגי' לעי באוריתא משובשת וכבר ציין בא"א „באוריתא יתר" ושצ"ל ולא מטי ונ"ל שניתוסף כאן עפ"י הלשון המורגל כמו לקמן פי"ז דמך ליה ולא לעי באוריתא וסוף פל"ד הוה יתיב לעי באוריתא ותרגום איוב ה' ז' אדם לעמל יולד למילעי באוריתא ועי"ע ערוך הש' ע' לע, ובפי' ב"ר מפרש דאי לא לעי וכו' אם אינו גלאה במזונותיו אינו אוכל כך אם אינו עוסק בתורה כל ימיו אינו אוכל חיי העוה"ב וכו', ומ"ש עוד שם מהו לנפש חיה שהעבידו לעצמו כבהמה לאדוניה וחיה בכלל בהמה וכו' הוא פירוש אחר או שהיתה הגי' לפניו כמו בכי"א ב': 7 חברהון דרבנין. כן הגהתי וכן נקרא ר"ח בירוש' במקומות הרבה חברהון (חבריהון, חברון) דרבנין (דרבנן) ועי' במבה"י ע' ר' חנניה א' ואגה"א ח"ג צד 550: כאן הוא עושה. ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, ולהלן כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וכו' (בראשית ז כ"ב), ובאותו הפסוק מובא ג"כ דרש זה לקמן סוף פל"ב והגי' שם בכי"ל מנין ליתן שלזה בזה ושלזה בזה תל' לו' וכו':

פרשה טו

א ב ח) **ויטע יי אלהים גן בעדן** דבית ינֿיי אמ' למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו, שמתחילת ברייתה היא צריכה כיוון, קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה: ההיד **ישבעו עצי יי ארזי לבנון אשר נטע** (תהלים קד טז) אמר ר' חנינה כקרני חגבים היו ועקרן הקב"ה ושתלן בתוך גן עדן ההיד **ישבעו עצי יי** וגו', אמר ר' חנינה ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן, אמר ר' יוחנן לא היה העולם ראוי לישתמש בארזים, ארזים למה נבראו בשביל בית המקדש ההיד **ישבעו עצי יי ארזי לבנון**, לבנון היך דאת אמר **ההר הטוב הזה והלבנון** (דברים ג כה): ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן

1 ילק' רמז כ', ילק' מכירי ישעיה נ"א ג': 3 ילק' תהלים ר' תתמ"ג: 5 מדרש תהלים ק"ד סי' י"ג: ילק' מכירי ישעיה מ"א י"ט, שמות רבה פל"ה סי' א', ועי' לקמן פט"ו: 7 מכילתא בשלח מס' דעמלק פ"ב, ספרי פנחס פי' קל"ד דברים פי' ו' ולמתנן פי' כ"ס, יומא ל"ט ב', גיטין נ"ו ב', איכה רבתי פ' היו צריה (א' ה'), ויקרא רבה פ"א סי' ב', אדר"נ נו"א פ"ד נו"ב פ"ז:

1 בעדן] פמ, ~ מקדם דאכי | דבית] דבית ר' פ, דבי ר' דמ, ר' אב | ינאי | הוא ל' י | *במטעת פא[1]כי] כמטעת ל, בנטיעת דמ | 2 זו י, זאת פ, הגן דאכמ | * כיוון א'רים] כיון פ, כוון ד | קודם ל' אכמ | עד ל' י | נוצרה] יצא י | אדם צריך] היא צריכה מ | 3 לכוון י | 4 היו] ~ עיקרן פ | *ועקרן הקב"ה דימ] ועוקרין ל, ועיקרן . . ר[1], והקב"ה עקרן פ, ועקרן א[1], עוקרן א[2] | ושותלן א[2] | בגן עדן פאכרי (תהלים) מ | ההיד] פ, ל' דאכימ | 5 חייהן] פא[1]מ, ~הם דא[1]י, ימיהן ר | מימיהן] פאר[2]מ, ~הם די | ישבעו] שבעין י | יוחנן] חנינא אימ | 6 להשתמש | ארזים ל' | ולמה נבראו אימ, שלא נבראו אלא ד | °בשביל] לצורך ד | 7 לבנון] ואין לבנון אלא בית המקדש ד, ל' פאימ | נחמני א[2] |

פרשה טו. בכי"א א' וב' פרשה י"ד ועי' גם מ"ש לעיל צד 113 ריש פי"ג: 1 דבית ינֿיי. וכ"ה בירוש' ברכות פ"ט י"ד א' דבית ינאי אמר וכו' רבי בשם דבית ינאי וכו' (ובירוש' ד' מגנצא הגי' ר' יהודה בן פזי בש"ר ינאי, ועי' לקמן סוף פע"ב), ושם פ"ו י' ב' דבית ר' ינאי עבדין וכו' וירוש' עירובין פ"ח כ"ה א' דבי ר' ינאי אמרו וכו' ושמעון מדבית ר' ינאי וכו' ועח"נ ומבה"י ק"ג ב': שם מלא. יי אלהים ועי' לעיל צד 115: במטעת הזו. בנטיעה הזו כלו' בנטיעת הגן ועח"נ, וכן בסמוך ישבעו מטעתן ולקמן ריש פ"ל למטעת כרמים ובשהש"ר פ' כתפוח (ב' ג') כמטעת של כרם: 2 צריכה כיוון. ולכך הזכיר שם מלא על מטעת זו כביכול שהיתה כונה גדולה לפני הקב"ה (פי' ב"ר): קודם עד שלא. וכן סגנון הלשון לקמן צד 137 קודם עד שלא עמדתי וכו' ולעיל צד 69 קודם עד שלא נוצרה וכו': נוצרה. המטעת, ומפרש בפי' ב"ר ולכך אמר קודם עד וכו' ממעי אמה וכו' לפי שיש נטיעות הרבה שהן מגרעיניהן כמו גרעיני תמרה ושאר מינין הרבה (כ"ה בכי"ט) ופירות שלהן הוא אמן כדאמרינן מטלטל לה אגב אמן (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, ובנדפס נשתבש כל המאמר) ועי' במ"כ ושבת קמ"ג א': 3 את רוחותיה. שצריך לכוון עד איזה מקום תשלח שרשיה ותתפשט ועי' ביפ"ת: ההיד ישבעו. זה מאמר בפ"ע ובא לפרש ו י ט ע וכו' שכתוב כאן עפ"י הכתוב ישבעו עצי וכו' אשר נטע ודריש ר"ח כקרני חגבים היו בתחלה ועקרן הקב"ה ושתלן בתוך ג"ע, ובעצי ג"ע הכתוב מדבר ולפיכך קראם עצי יי ההיד ישבעו ע צ י י"י וגו' (וכן פירש"י תהלים שם עצי יי בגן עדן), והמאמר אינו נמשך לפניו כמו שמפרש בדוחק בפי' ב"ר ההיד ישבעו עצי וכו' שכיוון הקב"ה את מקומן ולפיכך הצליחו וגדלו, אלא כמו שמפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ויטע וכו' נטיעות שכבר היו ברואים וכו' נטלן ממקום ברייתן ושתלן בג"ע לכך נאמר ו י ט ע ה' היה לו לומר ויברא אלא נטלן וכו', וכן פי' הרקנאטי ויטע לא אמר ויצמח אלא ויטע וכו' הנוטע צריך נטיעה זהו שאמרו רז"ל בב"ר ההיד ישבעו וכו' א"ר חנינא וכו' ושתלן בג"ע, ונגד דרש זה כתב הרמב"ן ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם וכו', והמאמרים ישבעו חייהן וכו' לא היה העולם ראוי לישתמש בארזים וכו' הובאו כאן בדרך אגב בדרש הפ' ישבעו וכו' ארזי לבנון וכו': 4 ועקרן. בכי"ל כתוב ועוקרין ונקוד[1]) ועי' במ"י לעיל צד 23 בד"ה ומחריבן: 5 אמר ר' חנינה. המאמר הובא ברמב"ן וברבינו בחיי וברקנאטי, ומאמר זה ושלאחריו נסדרו במ' תהלים בפ' ישבעו עצי וכו' והגי' שם ישבעו מימיהם ישבעו י מ י ה ם ישבעו מטעתן וכן הגי' בפי' ב"ר ימיהן ומפרש שם שיהיו אורך ימים וכו' שכן מצינו שביעה בימים כדכת' זקן ושבע ימים וכו' ישבעו מימיהם וכו' שיהיו שבעים מים כל צרכם וכו' שמצינו כמו כן שביעה במים כדכת' ארץ לא שבעה מים (משלי ל' ט"ז) וכו' ישבעו מטעתן כלומר כל נטיעה שיהיו נוטעין מהן יהיו כמותן וכו' שכן בפסוק עצמו יש שביעה בנטיעה ישבעו עצי וכו' אשר נטע: א"ר יוחנן. וכן סגנון חדרש לקמן פט"ז א"ר שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי לישתמש בזהב זהב למה נברא בשביל בהמ"ק וזהב הארץ ההיא טוב המד"א ההר הטוב הזה וכו', ובשמו"ר שם הגי' א"ר ח נ י נ א לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים אלא לא נבראו אלא בשביל המשכן ובשביל בהמ"ק שני ישבעו וכו' ואין לבנון אלא בהמ"ק וכו' ההר הטוב הזה והלבנון, וכן במ' תהלים שם א"ר ח נ י נ א לא היו ארזים צריכים (במ' תהלים שנדפס מכבר הגי' ראוים) להבראות ולמה נבראו וכו' ועח"נ, ובאגדת"ת ח"א צד 23 שיער שבעל הדרש לבנון זה בית המקדש הוא ר"י בן זכאי. ועי"ע ת"א ותר"י דברים ג' כ"ה: 7 ר' שמואל בר נחמן וכו'. וכ"ה בשמו"ר שם אמר רשב"נ בשם ר' יונתן, ושם איתא רק ראש המאמר כ"ד מיני וכו' ואין לך משובח מכולן אלא שבעה שנ' אתן וכו' ועץ שמן, ובירוש' כתובות שם גרים לה סתמא ארבעה ועשרים מיני ארזים הן ומכולן לא פירש הכתוב אלא שבע בלבד ההיד אתן במדבר ארז שיט' וכו' ותאשור יחדיו ברוש ברתא תדהר אדרא ותאשור פיקסינה הוסיפו עליהן אלונים ערמונים אלמוגים אלונים בלוטים ערמונים דולבי אלמוגים אלוים, ובר"ה שם איתא אמר רב יהודה ד' מיני ארזים הן וכו' אמרי בי

[1]) נֿעוֹקֿרין.

כ״ד מיני ארזים הן ואין לך משובח מכולם אלא שבעה ההיד אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדיו (ישעיה מא יט), ר׳ אמר שלשה, ברוש ברתה, תדהר אדרה, תאשור פיקסום, למה קורא אותו תאשור, רבנין אמ׳ שהוא מאושר מכולן, הוסיפו עליהם עוד שלשה, אלונין ערמונין אלמוגין, אלונין בלוטין, ערמונין דולבי, אלמוגים אלווס:

ב גן בעדן ר׳ יהודה א׳ גן גדול מעדן דכת׳ ויקנאו בו כל עצי עדן אשר בגן אלהים 11a (יחזקאל לא ט) ואומר בעדן גן אלהים היית (שם כח יג). ר׳ יוסי א׳ עדן גדולה מגן שנ׳ ויטע יי׳ אלהים גן בעדן וגו׳, והכת׳ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, על דעתיה דר׳ יוסי

1 יומא׳ כתובות סוף פ״ז ל״ט ד׳, ר״ה כ״ג ס׳, סוכה ל״ז ה׳, תענית כ״ה ב׳, ב״ב פ׳ ב׳, תנחומא מ״ג תרומה סי׳ פ׳, תנחומא שם סי׳ ע׳, והזהיר תרומה (ע״ם ח׳): 5 ילקוט רמז כ׳, ילק׳ יחזקאל ר׳ סע״ח, ילק׳ מכירי ישעיה נ״ח ב׳: 6 עי׳ יומא׳ נכרום פ״ח ב׳ ג׳, תענית י׳ ח׳, פסחים ל״ד ח׳, שיר השירים רבה פ׳ לחם היא (ר פ׳):

1 כ״ד] ד[1]א, ארבעה ועשרים דפ, עשרים וארבעה כמ | ואין לך] ואין א׳מ, ואינם א[2], ל׳ כ | משובח] פ, משובחים ד, ־ין אמ, ומשובחין כ | מכולם ל׳ א[2] | אלא ל׳ כ | שבעה] ז׳ ד[1]פא[1] | *והדס — יחדיו ל[0]] הדס ועץ שמן ואתן בערבה . . ותאשור כ, וגו׳ לד | 2 ר׳] ר׳ יוחנן פ, ר׳ אחא דאמ (ר׳ — שלשה ל׳ כ) | שלשה] פא[2], ג׳ דא[1] | ברתא פמ, ברותה א, ־תא כ | 3 אדרא | פקסינון דא[2], ־ין מ, פקסונין ע, פסקינון כ | למה] ע, ולמה דפאכמ | קורא אותו] נקרא שמו פעמ | רבנין אמ׳] רבנין אמרין א[2], . . אמרי מ, רבנן אמרין כ, . . אמרי א, ל׳ דפע | מכולן] מכל מיני ארזים ע | הוסיפו] תאנא ~ מ | 4 שלשה] א[2]כ, ג׳ דא[1] | אלוני ד[1], ־ים דאכ | ערמונין] א[2], ־ים א׳כ, ארמוני ד[1], ־ים ד, | אלמוגי ד[1], ־ים דאכע | אלונין] ד[1], ־ים דאכע | בלוטים א׳כע | ערמונים א, ארמוני ד[1] ־ים ד | דולבין א[1], ־ים א[2], דילבין ד | אלווס] דלווס כ, דולבוס א[2], דולוס א[1] | 5 ר׳ יהודה] ר׳ יהודה ור׳ יוסי ~ דאי (יחזקאל) מ | אומר דפכמ, אמר א[2]י | ויקנאו בו] ד[1]א[2]כי, ויקנאוהו דפא[1]מ | אשר—אלהים] אכמ, אשר בגן י, ל׳ דפ | 6 היית] א׳ים, ל׳ ד | אומר | גדול פכי (שם) מ | 7 והא כתי׳ די (שם) | **את הגן] וגו׳ ל | *על דעתיה דר׳ יוסי ל[0]כבי] על . . דר׳ יהודה לדפמ, ל׳ אי (שם) |

רב עשרה מיני ארזים הם שנ׳ אתן וכו׳ והאשור יחדיו ארז ארזא וכו׳ ברוש ברתא תדהר שאגא תאשור שורבינא הני שבעה הוי כי אתא רב דימי אמר הוסיפו עליהם אלונים אלמוגים אלמוגין אלונים בוטמי אלמוגים בלוטי וכו׳ איכא דאמרי ארונים ערמונים אלמוגין וכו׳ ערמונים דולבי וכו׳, ובמדרשי תנחומא א״ר שמואל בר נחמני (נחמן) כ״ד מיני ארזים היו ומכלם לא נבחר אלא ז׳ שנאמר אתן וכו׳ והאשור יחדו ברוש אלטיין (אלטין) תדהר וכו׳ עיי״ש: 1 מיני ארזים. כלו׳ מיני אילנות אשר עליהן לא יבולו ועי׳ זקש בייטרעגע ה א צד 181 ולעף פראנצענגאמען צד 59: אלא שבעה. שפירשן הכתוב מכולן, והשלמתי הפסוק כמו שמוגה בכי״ל, וכן מובא הפסוק בשלימות בירוש׳ שב ובבבלי ר״ה ובמדרשי תנחומא: 2 שלשה. המנוים בסוף הפסוק אשים בערבה ברוש תדהר וכו׳, והפרידן הכתוב מן השאר לפי שהן משובחים עוד מן הד׳ הראשונים והאחרון מאושר מכולן וגם הן נמנו לבדם בקרא כבוד הלבנון אליך יבא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי (ישעיה ס׳ י״ג) ועי׳ יפ״ת, ובכי״ל נשמט שם האומר ועה״ג, ובירוש׳ ובמדרשי תנחומא ל״ג ר׳ אמר שלשה, וכן ליתא בירוש׳ הדרש למה קורא אותו תאשור רבנין אמ׳ וכו׳, ובמ׳ תנחומא הגי׳ שהוא מאושר מכל מיני ארזים. ואפשר שבערוך ע׳ פקסן העתיק כן עפ״י התנחומא: ברוש ברתה. וכ״ה בדפ״ר ובד״ו, ונכונה גם הגי׳ ברותה[1]). וכן במקרא ברותים (שה״ש א׳ י״ז) ועי׳ לעף שם צד 82, ותדהר אדרה (אדרא) לא נתפרש ועיי״ש צד 41: 3 פיקסום. ל״י[2]) וכן פקסינון[3]) ועיי״ש צד 63, וכגי׳ כי״כ איתא גם בירוש׳ יומא פ״ג מ״א א׳ פסקינון: 4 ערמונין. כ״ה בכי״ל, ובירושלמי ערמונים, וגם בכי״א א׳ וב׳ וכי״כ ערמוני בעי״ן, וכן ערמון במקרא, ובדפוסים ארמוני׳ בשתי הפעמים: בלוטין. וכן מתירגם בתר״י ב׳ האלון (בראשית ל״ה ח׳) בלוטה[4]) ותרג׳ אלונים (יחזקאל כ״ז ו׳) בלוטין ועי׳ ערוך ע׳ אלווס ולעף שם ע׳ בלוט וע׳ בלוטא צד 72: דולבי. וכ״ה דולבי[5]) בירוש׳ ור״ה שם ועה״ג ולעף שם ע׳ דולבא צד 107, ולקמן סוף פע״ג בכי״ל מפרש מקל לבנה לח לוז וערמון הומרא חוור רטוב ודלוז ודלוב ועיי״ש: אלווס. וכ״ה אלווס בדפ״ר ובד״ו ובערוך ע׳ אלווס, ובירוש׳ שם אלוים[6]) וכצ״ל כאן כי הוא לשון רבים כמו אלמוגים וכל הקודמים ועי׳ לעף שם צד 295 ואצל קרויס צד 51: 5 אשר בגן וכו׳. הרי שעדן היה בגן וכן משמע מקרא בעדן גן אלהים היית בעדן של גן והגן גדול מעדן, ובדפ״ר וד״ו חסר סוף הפסוק הראשון אשר בגן האלהים, אך גם שם איתא ואומר בעדן גן אלהים, ובמ״כ כתב ה״ג כל עצי עדן אשר בגן אלהים (כ״ה במ״כ במדרש ד׳ קראקא שמ״ז־ח) וכוונתו להשלים הפסוק הראשון, ותמדפיסים הוסיפו אחריו אשר בגן אלהים והשמיטו ואומר בעדן גן וכו׳ ולא הרגישו למה שמקשה בסמוך והא ר׳ יהודה יש לו שני מקראות ועי׳ גם בפי׳ מהרד״ו, וכמו בכי״ל איתא גם בדפ״ר ובכי״א ב׳ וכי״כ ובילק׳ בשני המקומות ויקנאו בו, ובכי״א א׳ וב׳ וכי״כ וילק׳ מכירי ג״כ אשר בגן אלהים, ובמקרא כתוב ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים וכצ״ל, וכן הובא לנכון ברד״ק לפ׳ ויטע, ושם הועתק כל המאמר שלפנינו: 7 והכת׳ ונהר יוצא מעדן. ומשמע שיוצא חוץ לעדן ומשקה את הגן וקשיא לר׳ יוסי דאמר עדן גדולה מגן וגן בתוכה, ומשני על דעתיה דר׳ יוסי תמצית וכו׳ כלומר ונהר יוצא וכו׳ פירושו תמצית עדן שותה הגן שבתוכה כמו שתמצית בית כור תרקב שותה שהמים הבוצצים מבית כור יש בהם כדי שתיה לתרקב והוא אחד מששים בכור שהכור מחזיק ל׳ סאין וכל סאה ו׳ קבין ותרקב הוא ג׳ קבין (ועי׳ בפי׳ ב״ר וערוך ע׳ תרקב) וכן הגן אחד מששים לעדן כמו שאיתא בירושלמי שם תני עין חיים אחד מששים לגן הגן אחד מששים לעדן ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תמצית כור תרקב שותה וכו׳, ועל דעתיה דר׳ יהודה כפיגי שהיא נתונה בגינה ומשקה את כל הגינה כך ונהר יוצא מעדן שבתוך הגן ומשקה את כל הגן שהוא גדול מעדן, ובקרא ויטע וכו׳ אפשר שדורש ר׳ יהודה גן בעדן גן עם עדן שבתוכו, וגי׳ עתיקתא משובשת היא בכי״ל ובדפ״ר וד״ו וכי״ם וילק׳ מכירי על דעתיה דר׳ יהודה תמצית (סתמצית) וכו׳ ובסמוך גם בכי״א א׳ ובילק׳ יחזקאל על דעתית דר׳ יוסי כפיגי (כפיגה) וכו׳, ובכי״ל מוגה ביני שיטי ע״י אותיות ב׳ וא׳ שצריך להחליף השמות וכן הגהתי, וכבר הגיהו כן בא״א ובאב״א וביפ״ת ובמ״כ וכן הדפיסו אחריו, וכגי׳ האכיתית תובא גם ברד״ק ע״ד דר׳ יוסי סתמצית וכו׳ ע״ד דר׳ יהודה כפיגי הזה

[1]) Cypresse. [2]) πύξος, Buchsbaum. [3]) πύξινον. [4]) Eiche. [5]) Platane. [6]) ἀλόη, Aloëholz.

תמצית בית כור שותה תרקב, על דעתיה דר׳ יהודה כפיגי שהיא נתונה בגינה ומשקה את כל הגינה, והא ר׳ יהודה יש לו שני מקריות, ור׳ יוסי אין לו אלא מקרא אחד, אמר ר׳ חנן דציפורי האיר הקב״ה עיניו שלר׳ יוסי ומצא לו מקרא אחד מכריע על גביו, ואי זה זה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן י״י (ישעיה נא ג):

ג מקדם אמר ר׳ שמואל בר נחמני את סבור קודם לבריית העולם, ואינו אלא קודם אדם הראשון, אדם נברא בששי, גן עדן בשלישי הה״ד ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ (תהלים עד יב), פעלה טבה שהתקין לי הקב״ה שכרי קודם עד שלא עמדתי לפעול:

ד וישם שם ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א׳ עילה אותו היך מה דאת אמר שום תשים עליך מלך (דברים יז טו), ר׳ נחמיה א׳ פיתה אותו, למלך שעשה סעודה והזמין אורחים:

את האדם בזכותו של אברהם, הה״ד אתה ידעתה שבתי וקומי בנתה לריעי מרחוק (תהלים קלט ב) שבתי בתוך גן עדן, וקומי טירופי מתוכה, בנתה לרעי מרחוק באי זו זכות יעצתה

5 ילקוט רמז כ׳, ילק׳ תהלים ר׳ תת״י, ילק׳ מכירי תהלים ע״ד סי׳ י׳, ועי׳ לעיל לד 6 לד 12 לד 78 לד 96 לד 101 ולקמן סוף פכ״ח: 8 ילקוט רמז כ׳, לקמן פע״ז: 10 לעיל לד 130 וש״כ, ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תתמ״ז, ילק׳ מכירי ישעיה מ״ו י״ח תהלים קל״ט סי׳ ט׳:

1 תמצית] פי, מתמצית דאבברי (שם) מ | ועל פ | דעת ר׳ אי (שם) מ | *יהודה ל[0]כברי] יוסי לדפא[1]י (שם) מ | לפיגי ע, כפיגי הזו כ, כפיגה זו א[1], . . הזאת מ, מעין פ | נתונה—הגינה] משקת את כל הגינה והיא נתונה בגינה מ | כל ל׳ כע | 2 מקראות | *אחד דפכימ] אחת לא | חנן] מ, חנין דפא, חנינא י (שם), יוחנן כ | דצפרי א[2]מ | 3 אחד] א[2]י (שם), אחר דכי, ל׳ פמ | על גביו ל׳ ימ | ואי זה זה זה א[2], ואיזה זה א[1]כ, ואיזה מ, איזה פ | 5 נחמני] חא[2]י (תהלים), נחמן דפב | לבריית העולם] פ, לברייתו של עולם דאי (שם), ברייתו . . כימ | *ואינו דאבימ] ואינה ל | אדם] פי, לאדם ד, לברייתו של אדם אכי (שם) מ | 6 וגן פחאימ | עדן] ~ נברא ימ | *מקדם ל[0]דאי] בקדש לפ | 7 פעלא אבר[2]מ, פועלא ר[1], הא פועלא י | *טבה פ] טבא דאברמ, טובה ל, טובא י[1] | שהתקין לי] פ, . . לו ד, שהעמיד לי אברי, . . לו מ | הקב״ה ל׳ י | קודם] חאב, ל׳ דרי | 8 אומר דפא[1]י, אמ׳ א[2]כ | עילה אותו] עילויה אב, עילויא ר[2] | 9 *עליך דאבי] ל׳ ל | אומר א[1]י, אמר דא[2]כ | למלך] משל ~ ח | וזימן פאכ | אורחים] פח, אורח אבי, . . כך הזמין הקב״ה ד | 10 ° האדם] אדם ד | בזכות אברהם פחא[1] | ידעת | בנת כימ (ישעי׳) | לרעי | 11 בנת כי (תהלים) מ | באי זה א, באיזה פכי | 11 יעצת |

שהיא נתונה תוך הגינה ומשקה וכו׳, ובעקידה שער ז׳ העתיק והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן מתמצית בית כור (והוא כגי׳ כי״א א׳ וב׳ וילק׳ יחזקאל) תשתה תרקב על דעת ר׳ יהודה כפיגה זו וכו׳, ובגליון כי״ל מפרש לנכון כפיגי[1]) מעיין, ובכי״פ המיר הגי׳ בפירושה, ובפי׳ ב״ר כי״ט ובנדפס בדפ״ר הביא תרגום ירושלמי עינות מים (שמות ט״ו כ״ז) פיגין (פגין) דמיין וכ״ה בערוך ע׳ פג ב׳, ולפנינו גי׳ אחרת שם: 1 תמצית. בשהש״ר שם תני תמצית כור תרקב שותה וכו׳ ועולם אחד מששים בעדן ועדן אין לה שיעור וכו׳, ובתענית שם אריב״ל כל העולם כולו מתמצית ג״ע הוא שותה שנ׳ ונהר יוצא מעדן וגו׳ תנא מתמצית בית כור שותה תרקב ת״ר וכו׳ ועולם אחד מששים בגן וגן אחד מס׳ לעדן וכו׳ וי״א גיהנם אין לה שיעור וי״א עדן אין לה שיעור: 2 מקריות. וכ״ה לעיל צד 30 והוא כסגנון הירושלמי ועח״נ ועמת״ל ע׳ מקרא, והגהתי אין לו אלא מקרא אחד וכו׳, והגי׳ ומצא לו מקרא אחד איתא גם ברד״ק ובעקידה: 3 וישם מדברה וכו׳. מפרש בפי׳ ב״ר מדבר גדול ממקום ערבה ולפיכך השוה הכתוב מדבר לעדן וערבה לגן גדול לגדול וקטן לקטן: 5 את סבור קודם וכו׳. כמו שנדרש באגדות שציינתי במ״י לעיל צד 6 וכמו שמתורגם בתר״י קדם בריית עולם, ואנקלוס תרגם מקדם מלקדמין וכן תרגם אקילס[2]) וכן כתב גם הירונימוס בפרושיו, וכשיטת רשב״נ נדרש לעיל צד 96 וצד 101 וכן איתא לקמן סוף פכ״א וג״ע בשלישי, וכן נמצא כבר בס׳ היובלים פ״ב וכן כתב אפרם הסורי ועי׳ דדו״ד ח״ג צד 128 ומ״ח חלק מ״ג צד 120: קודם אדה״ר. ומקדם מוסב אמקרא שלפניו וייצר י״י אלהים את האדם ועי׳ יפ״ת: 6 מלכי מקדם וכו׳. בכי״ל וכי״פ נשתבש מלכי בקדש עפ״י תהלים ס״ח כ״ה וכבר מוגה בכי״ל ביני שיטי, ודורש מקדם שנמשך למטה מקדם פועל ישועות בקרב הארץ בזמן שהיתה כבר הארץ ולא קודם ברייתה: 7 פעלה טבה. הגהתי טבה (לפי כתיבת כי״ל בה״א בסופי תיבות) וכן לקמן בכי״ל סוף פל״ט תמן קריין לפעלה טבה וכו׳, ובירוש׳ שבת פ״ט י״א ד׳ לפעלה טבא, ובדפ״ר ובד״ו איתא פעלה טבא שהתקין לו וכו׳ ומוגה בא״א שהתקין לי, ובמ״כ הגיה ראו פועלא טבא שהתקין לי, וכן נדפס בד׳ קראקא שמ״ז־ח׳, ובדפוסי׳ אחרים השמיטו לי: 8 וישם שם. וכן דרשו ר״י ור״נ לקמן פט״ז ויקח וכו׳ את האדם ר׳ יהודה א׳ עילה אותו וכו׳ ר׳ נחמיה א׳ פיתה אותו וכו׳: עילה אותו. לשון עילוי ורוממות המד״א שום תשים וכו׳: 9 פיתה אותו. מל״מ פתיתני י״י (ירמיה כ׳ ז׳), הקב״ה פיתה אותו שיאכל מכל טוב שהכין לו בג״ע למלך שעשה וכו׳, וכן מאמרם לעיל צד 61 מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה לבעליו וכו׳ וצד 73 למלך שעשה סעודה וזימן את האורחין וכו׳. ורעיון זה עם משלו נמצא כבר אצל פילון במלאכת העולם פכ״ה, ועל הדוגמאות אצל גרעגאר מניסא ואמברוזיוס העיר הח׳ כהן בספרי פילון ח״א צד 26 ובמבוא שם צד 91, ובדפוסים גרעו והוסיפו וחברו המאמר עם המאמר שלאחריו כך הזמין הקב״ה את אדם ועי׳ גם בחי׳ הרד״ל: 10 את האדם. וכן דרשו לעיל צד 130 וייצר וכו׳ את האדם בזכותו של אברהם ועיי״ש במ״י: אתה ידעתה. כ״ה בכי״ל ועי׳ לעיל צד 23 במ״י בד״ה צוית, ולעיל ריש פ״ח דרשו פסוק אחור וקדם צרתני וכו׳ שבאותו מזמור ג״כ על אדה״ר, ובמדרש תהלים מזמור קל״ט שהוא מן האגדות שניתוספו בסוף הספר איתא ר׳ יהודה אומר המזמור הזה אדה״ר אמרו ועי׳ מ״ש שם ר״ש באבער בהערה ה׳: 11 יעצתה. דורש בנתה יעצתה, ואפשר שכוון למה שאמרו לעיל פ״ח שנמלך בלבו או במלאכי השרת בשעה שבא

[1]) πηγή. [2]) ἀπὸ ἀρχῆθεν.

לבראותי, בזכות אותו שבא מרחוק ההי"ד קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי (ישעיה מו יא):
ה וישם שם [את האדם אשר יצר] היך מה דאת אמר ויהי שם עד היום הזה (דה"ב ה ט), אמר ר' לוי בר זכריה ובלבד ביצירה זו: אמר ר' יצחק בר מריון כת' אלה תולדות השמים וגו' (בראשית ב ד) בוראן משבחן ומי מגנן, בוראן מקלסן ומי יתן בהן דופי, אלא נאים ומשובחים הם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם:
ו ט) ויצמח יי' אלהים מן האדמה [וגו' ועץ החיים וגו'] תני עץ שהוא פוסה על פני כל החיים, אמר ר' יהודה בר' אילעאי עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו, ר' יודן בשם ר' יהודה בר' אילעאיי לא סוף דבר נופו מהלך חמש מאות שנה אלא אפילו כורתו מהלך ת"ק שנה:

3 לעיל צד 99 : 6 ילקוט רמז כ', ירוש' ברכות פ"א ב' ג', שיר השירים רבה פ' ששים הם (ו' ח'), אגדת שה"ש פ' משכני (א' ד'), מדרש תהלים א' סי' י"ט, סדר אליהו רבה פ"ב:

1 *לבראותי ל°חשי (שם)] לבראתי א^{1}י^{1}מ (שם), לבראותו ל, לבראתו א^{2}כ, לבראני ל°פם (ישעיה), לבראנו ד | שהוא בא ד | עצתי] חאים (ישעיה), עצתו דפם (תהלים) | 3 בר זכריה] בן .. פ, ל' דאכ | אמר—בהבראם ל' פ | *וגו' ד] והארץ בהבראם א^{1}כ, ל' ל | 4 אלא ל' א^{1}כ | 5 והארץ בהבראם] והארץ כ, ל' ד | 6 *תני דחא^{2}י] תאני א^{1}, תני' ל, תניא כ | פוסה] פושה ע, פוסח ח, מהלך י, ל' אב | 7 דא"ר פ | בר'] א^{2}כ, בר דפ | אלעאי | ת"ק חאי | מימי פא^{2} | °תחתיו] מתחתיו ד | 8 בר'] א^{2}כ, בר דפ | אלעאי | דבר ל' פכ | גופו פ | חמש מאות] פכ, ת"ק דא | כורתו] חי, קורתו ל°דפאכ | 9 חמש מאות פא^{2}כ |

לבראות את אדה"ר, ואולי דורש בנתה לשון בנה כמו שדורש לקמן ריש פי"ח ויבן לשון בינה, ודורש ל ר ע י מרחוק בשביל רעי מרחוק: 1 לבראותי. כן הוגה בכי"ל ונוסף בגוף הספר ס"א יעצתה לבראני בזכות אותו שבא מרחוק: קורא ממזרח. וכן נדרש לעיל צד 16 מי העיר ממזרח צדק על אברהם: עצתי. כ"ה הקרי, והכתיב ע צ ת ו ועח"נ ולעיל צד 3 במ"י בד"ה והיא גלי: 2 וישם שם. מביא מאמר זה כאן ולא הקדימו לדרש את האדם בזכותו וכו' לפי שסוף הדרש אר"ל וכו' מוסב על סוף הפסוק את האדם א ש ר י צ ר ועי' יפ"ת: ויהי שם. כ"ח בדה"ב שם, ובמ"א ח' ח' כתוב ו י ה י ו שם וכו', וממקרא זה דרשו ביומא נ"ג ב' ארון במקומו נגנז (ובגמרא שם מותיב וכל היכא דכתיב עד היום הזה לעולם הוא וכו' וקאי בתיובתא), וכאן דורש גד"ש שם שם וישם את האדם שם בג"ע להיות שם לעולם, וע"ז מוסיף ר"ל ב"ז ובלבד ביצירה זו אם היה נשאר ביצירתו כאשר יצר הקב"ה את האדם ולא חטא: 3 ר' לוי בר זכריה. וכן שם הדורש לקמן פע"ג אסף אלהים וכו' א"ר לוי בר זכריה עד שלא תלד האשה הסירחון נתלה בה וכו' ועי' אגה"א ח"ג צד 770 : א"ר יצחק בר מריון. מאמר זה מקורו לעיל צד 99 בדרש אלה תולדות השמים וגו' והובא כאן לדרוש את האדם אשר יצר כביכול הקב"ה מתגאה בעולמו ואמר ראו ברייה שבראתי וצורה שצרתי כמו שאיתא במאמר שנוסף לעיל שם בדפוסי' א"ר יצחק בר מריון כת' וייצר יי' אלהים את האדם מה ת"ל אשר יצר וכו', וממה שלא הובא מאמר ריב"מ בסגנון זה כאן מוכח ג"כ שהוא אינו מעיקר ב"ר ועיי"ש במ"י, והמאמר שלפנינו ליתא בכי"פ, ובכי"א ב' הושלם בגליון: 6 עץ שהוא פוסה. שהוא מתפשט, ופושה מל"מ פשה ובערוך ע' פס ח' הגי' פושה, ובמ' תהלים שם איתא והיה כעץ שתול זש"ה עץ חיים היא למחזיקים בה וכו' למה נמשלה תורה לעץ חיים וכו' מה עץ חיים פורש (צ"ל פרוש כמו שהגי' במ' תהלים שנדפס מכבר) לכל באי עולם בג"ע כך תורה פרושה לכל החיים ומביאן לחיי העוה"ב תנא עץ חיים מהלך וכו' וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו (וסוף המאמר תנא וכו' הוא תוספה במ' תהלים מהדורת רש"ב), ובירוש' שם תני עץ חיי' מהלך חמש מאות שנה אמר ר' יודה בי"ר' אלעאי לא סוף דבר טפו (צ"ל נופו) אלא אפילו כורתו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו ומה טעם והיה כעץ שתול על פלגי מים תני עץ חיים אחד מששים לגן וכו' ובשהש"ר שם תני עץ חיים מהלך וכו' וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו ר' יהודה בר' אלעאי אמר לא סוף דבר נופו אלא וכו' מהלך חמש מאות שנה תני תמצית וכו' וארכו של עולם ת"ק שנה וכו' ורחבו מהלך ת"ק שנה וכו' ועולם אחד בששים מעדן וכו' ועי' במ"י לעיל צד 136, ומשמע שכן פירוש המאמר שלפנינו עץ שהוא פוסה על פני כל החיים שהוא מתפשט על כל העולם שבו החיים והוא מהלך ת"ק שנה כמו עץ החיים ועי"ע ביפ"ת ובמ"י לעיל צד 27 וצד 46, וכן נדרש בפרק גן החיים (בביה"מ ח"ה צד 47) מדת עץ החיים כמדת כל הישוב וכו'. ובמסכת גן עדן (הנדפס' עם ברייתא דשמואל ספד"מ תרכ"ג) פ"א איתא ועץ החיים באמצע ונופו מכסה על כל גן עדן (וכל פ"א הועתק בילקוט רמז כ' ונסמן בראשו בדפ"ר פ"ג ע'), ובאגדת שה"ש הוצ' רש"ז שעכטער צד 13 (והוא במדרש זוטא צד 12) נדרש כשם שגלגל חמה נתון באמצע הרקיע כך עץ חיים נתון באמצע גן עדן וכו' אחרים או' עץ החיים מכוון כנגד גלגל חמה מהלך שנה ר' מאיר או' מה גלגל חמה ת"ק שנ' אף עץ החיים ת"ק שנה וכל פילוגת מי בראשית יוצאין מתחתיו שנ' והיה כעץ שתול וכו' ועיי"ש צד 55, ובמ' הגדול עמוד 76 הובא כך עץ החיים עומד באמצע ג"ע וכמה הוא עביו ר' מאיר אומר ארבע מאות שנה מהלך עץ החיים ר' יהודה אומר מהלך שבע מאות שנה עץ החיים אחרים אומ' מהלך חמש מאות שנה עץ החיים ומכוון כנגד גלגל חמה מה גלגל חמה מהלך ת"ק שנה כך הוא מהלך חמש מאות שנה וכל פילוג מימי בראשית אינן יוצאין אלא מתחתיו שנ' והיה כעץ שתול וכו', וכן בסא"ר שם כשם שגלגל חמה מהלך חמש מאות שנה כך עץ החיים מהלך חמש מאות שנה ועי' גם בתר"י א', ובמ' כונן (בביה"מ ח"ב צד 28) איתא ועץ החיים בתוך הגן והוא גבוה ת"ק שנה וכו' ושעור הגן אלף שנים וכו', וברד"ק העתיק המאמר שלפנינו א"ר יהודה בר אילעי עץ החיים וכו' וכתב עליו ומה טוב הדבר למבינים: 8 לא סוף דבר. לא בלבד, וכן סגנון המדרש לקמן פל"ח לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפילו רעה תחת רעה וכו' ועי' עמת"ל ע' סוף: נופו. ברד"ק ג' לא סוף דבר ג ו פ ו אלא אפילו ק ו ר ת ו ועי' ביפ"מ ברכות שם שגם בעל מגלה עמוקות גורס כן, ובס' פוגיא צד 566 הביא בשם ב"ר לרמה"ד ולא סוף גופו מהלך ת"ק שנה אלא אפילו קורתו וכו', ובמ"נ ח"ב פ"ל העתיק לא סוף נופו אלא קורתו מהלך וכו', והגי' כ ו ר ת ו איתא גם בירוש' (ונ"א בפירוש הקצר שם קורתו), ובשהש"ר ד"ו נשתבש פורתו ועח"נ וערוך הש' ע' כורה, ובילק' רמז כ' הגי' בדפ"ר ובד"ו ג"כ כורתו

ז [ועץ הדעת וגו'] מה היה אותו האילן שאכלו ממנו אדם וחוה, ר' מאיר א' חטים היו, כד לא הוי בבר נשא דיעה אינון אמ' לא אכל ההוא גברא פיתא דחיטין מן יומוי: רב שמואל בר רב יצחק בעא קמיה ר' זעירא אמר ליה איפשר חיטים היו, אמר לו הין, אמר ליה והא כת' עץ, אמר ליה מתמרות היו כארזי לבנון: אמר ר' יעקב בר אחא איתפלגון ר' נחמיה ורבנין, ר' נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא, ורבנין אמ' מוציא שעתיד להוציא יהי פיסת בר בארץ בראש הרים וגו' (תהלים עב טז). לפת תרין אמורין [ר' חננא בר יצחק ור' שמואל בר אמי] חד אמר לפת לא פת

1 ילקוט רמז כ"ח, ברכות מ' א', סנהדרין ע' א', פסיקתא פ"כ (קמ"ב א'), פסיקתא רבתי פמ"ב (קע"ה א'): 4 ילק' מכירי תהלים ע"ב סי' ל', ירוש' ברכות פ"ו ה' א', ברכות ל"ח א', מדרש תהלים ק"ד סי' י"א: 5 עי' שבת ל' ב', כתובות קי"א ב': 6 תנחומא עקב סי' ז':

1 אילן פא2כ | שאכלו] פא1כ, שאכל דחי | אומר | לא הוי] דלא י | **כד] כך ל | 2 בברנש (בבר נש כ) דיעה דא2כ, בר נש דיעה י, ברנש בן דעת א1 | אינון ל' א | ° גברא] אינשא ד | דחטין אבי, דחיטי ד | מיומוי א2כ | רב שמואל] א2, ר' . . פדכ | בר יצחק פא1 | 3 קמיה] פ, קמי ד, קומי אכ | זירא א1 | חטין הוו א1כ, דחיטין הוו פ | ליה פ | הן פא1כ | והכתי' | 4 הלבנון פא1כ | נחמיא דא2מ, נחמן א1 (וכן בסמוך) | המוציא] פאכרמ, הוציא ד | 5 הוציא] פ, ~ לחם מן הארץ דאכ | מוציא] פ, מוציא לחם מן הארץ אכרמ, המוציא . . ד | שעתיד לחוציא] פר, שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ דאבמ | 6 תרין] פליגין בה ~ כ | אמורין] כ, אימוראי א, אמוראין מ, . . פליגי ד | *ר' חננא — אמי דפ] ר' חנינא . . אמי א, ל' לם |

ובד' פד"א נשתבש צורתו, ובמ' הגדול מסיים המאמר תנא לא סוף דבר נופו אלא כרתו מהלך ת"ק שנה ועי' בהערות רשז"ש שם וצד 780: 1 מה היה אותו האילן וכו'. ברייתא בברכות שם אילן שאכל ממנו אדה"ר ר' מאיר אומר גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין שנ' וישת מן היין וישכר ר' נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו שנ' ויתפרו עלה תאנה ר' יהודה אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן ועי' בד"ס וסנהדרין שם, וכל הסוגיא שלפנינו עד סוף הפרשה נסדרה ג"כ בפסיקתא פ"כ והגי' שם ומה היה אותו אילן שאכל ממנו אדה"ר ר' מאיר אומר חיטין היו ר"י בר אלעאי (עיי"ש הערה כ"ו) אומר ענבים היו ר' אבא דעכו אמר אתרוג היה ר' יוסי אמר תאנים היו וכולם מביאים טעם לדבריהם טעמא דר"מ דאמר חיטין היו בנוהג שבעולם אדם שאין בו דעת הבריות אומרים חכים הוא דין דלא אכל פיתא דחיטין מן אמי (וצ"ל יומוי) ר' זעירא בעא קומוי ר' שמואל בר רב יצחק כתיב בו עץ ואת אמרת חיטין היו א"ל מתמרת היה ועולות כארזי לבנון והיו משירות את זרען לארץ (בכ"י כרמולי נוסף שם הה"ד ירעש כלבנון פריו, וכן כתב בא"א כאן שצ"ל עוד כאן והיו משירות פירותיהן לארץ הה"ד ירעש כלבנון וכו') וטעמא דר"י בר אילעאי וכו' ענבימו ענבי ראש וכו' אותן האשכלות שהביאו מרורות לעולם וכו', ושם לא נסדרו המאמרים א"ר יעקב בר אחא איתפלגון וכו' לפת תרין אמורין וכו', ומאמרים אלו הובאו כאן לנכון בהמשך הדרש דאותו אילן חטים היו, ובפסי"ר שם הובא ג"כ לפי השיטה שלפנינו ובפסיקתא ר"מ אומר חיטים היו ר' יוסי אומר תאנה היה ר"י בר' אילעאי אומר ענבים היו ר' אבא דמן עכו אומר אתרוג היה וכו', ובב"ר לרמה"ד בפוגיא שם קיטע המאמר שלפנינו וג' שם מה היה וכו' שאכלו ממנו וכו' ר' מאיר אמר חטים היו ר' אלעי אמ' ענבים היו שנ' ענבימו וכו' מרירות לעולם א"ר אבא אתרוג וכו', ובמ' הגדול עמוד 76 הועתק המאמר עפ"י הפסיקתא: 4 מתמרות היו. עולות למעלה, וכן לקמן פמ"ה הקיצאונים (הקוצים) הללו וכו' מתמרין ועולין, ובכתובות קי"א ב' הדרש עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה וכו': א"ר יעקב וכו'. נשנה בירוש' ברכות שם על פסקא דמתני' שעל הפת הוא אומר המוציא וכו' וג'. שם ר"י בר אחא אמר איתפלגון רב נחמן (וצ"ל ר' נחמיה, וכ"ה בד' מגנצא) ורבנן רב נחמן (וצ"ל ר' נחמיה) אמר המוציא לחם מן הארץ ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ וכו' וכ"ה בכי"ל ובשאר הספרים שציינתי ר"נ אמר המוציא וכו' ורבנ' אמ' מוציא, ובדפ"ר וד"ו נשתבש ר' נחמיא אמר הוציא וכו' ורבנ' אמ' המוציא וכו', כבר הגיהו בא"א ובאב"א ובמ"כ ויפ"ת לנכון ר"נ אמר המוציא וכו' ורבנן אמ' מוציא וכו', וכ"ה בסמוך ר' ירמיה בריך וכו' המוציא וכו' כר' נחמיה וכו', ומוחלפת השיטה בבבלי ברכות שם ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ר' נחמיה אומר מוציא וכו', ובמ' תהלים הובא המאמר בדרש הפ' להוציא לחם מן הארץ, וסגנון המאמר שם ר"י בר אחא ר' נחמיה ורבנין ר"נ אומר ראה לשון שהתקינו חכמים המוציא שהוא הוציא (כ"ה בילק' תהלים ר' תתס"ב) לחם מן הארץ ורבנין אמרין מוציא (כ"ה בילק' שם) שהוא עתיד להוציא שנ' יהי פיסת וגו': 5 שכבר הוציא. וכדאמר ר"מ חטים היו ר"ל לחם ממש ועי' ביפ"ת, ובפי' ב"ר כ"י מפרש המוציא משמע שלעבר שכבר הוציא שקודם שנברא האדם היה הלחם יוצא מן הארץ עשוי מגמר כיון שבא אדם וסרח נתקלקלה הארץ ולא הוציאה כי אם חטין (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, וכן נוסף בגליון כי"א ב' פי' שהוציא כבר קודם שנברא אדם יצא לחם מן הארץ וכשסרח וכו'), ורבנין אמ' מוציא דמוציא משמע לעתיד ומברך על העתיד שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ שנ' יהי פיסת וכו' וכן דרשו בשבת וכתובות שם עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנ' יהי פיסת בר בארץ, ובבבלי ברכות שם מסיק במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע וכו' (ופרש"י שם שהוציא כבר וכו' דלשעבר בעינן שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות ממנה) כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע וכו' ור' נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע (שעתיד להוציא) שנ' המוציא אתכם וכו', וכפי הדרש שלפנינו שהבינוני מוציא משמע ל' עתיד דרשו גם לקמן סוף פמ"ד אשר הוא גואלם אין כת' אלא אשר גאלם וכו'. כי פודה וכו' אין כת' אלא כי פדה וכו' וכוונו שהיה משמע אשר הוא גואלם שעתיד לגאלם ופודה שעתיד לפדות ועי"ע ברלינר בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק וכו' צד 46: 6 לפת תרין אמורין. נחלקו למה נקראה שמה לפת חד אמר לפת לא פת היית הלפת לא היתה למזון קודם שחטא אדה"ר משום שהארץ הוציאה גלוסקאות וכר' נחמיה שאמר המוציא וכו' שכבר הוציא ואחרנה אמר לפת לא פת היא עתידה להיות משום שהארץ תוציא גלוסקאות לעתיד וכרבנין דאמ' מוציא שעתיד להוציא, ובירוש' סגנון המאמר אתייא אילין פלוגוותא כאינון פלוגוותא לפת ר' חיננא בר יצחק ור' שמואל בר אימי חד אמר לפת לא פת היתה וחרנא אמר לפת לא פת היא עתידה להיות יהי פיסת וכו', ושם ל"ג במאמר הקודם שכבר הוציא בדברי ר"נ וכן ל"ג שעתיד להוציא יהי פיסת וכו' בדברי רבנין ובא לפרש שנחלקו ר"נ ורבנין בברכת הלחם כמו שנחלקו רחב"י ורשב"א בדרש לפת לא פת ועיי"ש בפי' מהרד"ף, ובתנחומא עקב שם איתא א"ר חייא בר יעקב יש מקומות שקורין

היית, ואחרנה אמר לא פת היא עתידה להיות, ר' ירמיה בריך קמיה ר' זירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה, כר' נחמיה אתמהא, אלא שלא לערב את האותיות, מעתה המן הארץ שלא לערב את האותיות: ר' יהודה ברי אילעאי אמר ענבים היו שנ' ענבימו ענבי רוש אשכלות מרורות למו (דברים לב לב) אותן האשכולות הביאו מרורות לעולם, ר' אבא דעכו אמר אתרוג היה הה"ד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' (בראשית ג ו) אמרתה צא וראה אי זהו אילן עיצו נאכל כפיריו, ואין את מוצא אלא אתרוג, ר' יוסי א' תאנים היו, לא דבר מדבר הוא למד ודבר מעניינו, לבן מלכים שקילקל עם אחת משיפחותיו, כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן שלשפחות ולא היו מקבלות אותו, אבל אותה שקילקלה עימו פתחה דלתיה וקבלתו, כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן טרדו והוציאו חוץ לגן עדן והיה מחזר על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו, ומה היו אומרין לו, אמר ר' ברכיה הא גנבא דגנב דעתיה דברייה דגנב דעתיה דמריה הה"ד אל תבואני רגל גאוה (תהלים לו יב) רגל שנתגאת על בוראה ויד רשעים אל

3 לקמן פי"ט, ויקרא רבה פי"ב סי' א', במדבר רבה פ"י סי' ב' וסי' ח', מדרש אסתר פ"ה. ועי' ספרי האזינו פי' שכ"ג: 4 לקמן פ"כ: 5 פסקא אמור פס"ו, ירוש' סוכה פ"ג נ"ג ד', סוכה ל"ה א', פסיקתא פכ"ח (קפ"ג ב'), ויקרא רבה פ"ל סי' ח': 6 ילק' מכירי תהלים ל"ו סי' י"ט: 9 ילק' תהלים ר' תתכ"ז: 10 לקמן פי"ט:

1 היית] פ, היתה ד, הות א[2], הוה א[1]ב | וחרנא פא[2], וחרינא מ, וחורנה ד, וחורינא כ | אמר] פ, ~ לפת דאבמ | שהיא מ | *בריך דפאב, ברי' ל[0], בע"א ל | קמיה] א, קמיד, קומיה פ, קומי כר[1] | ר'] פא[1]כר[1], דר' דא[2] | זעירא כר[1] | 2 כר'] מה ~ אב | שלא] כדי ~ א | לערבב א[1]ר[2] | **האותיות] האותות ל | מעתה] פ, אלא ~ אר[1], מעתה—האותיות ל' דכ | *המן] המנה ל, הימנה פ, לחם מן אר[1] | לערבב א | 3 *האותיות פא] האותות ל | בר'] כ, בר דא | אלעאי | רוש א[1], ראש דפא[2]בי | 4 אשכלות חאבי | דמן עכו פאבי | **היה] ל' ל | 5 אמרת | איזהו דפ, אי זה א[2]ב, איזה י | עצו נאכל פח, שעצו . . דא[1]ב, שהעץ . . י, נאכל עץ א[2] | 6 כפריו | אין אתה . . אלא א[1]בי, זה פ | אומר דפאי, אמ' כ | לא—מענינו] דבר למר (הלמד מ) מענינו דפמ, . . מעניינו א[2], למד דבר מעניינו א[1], למד (מעניינו כ) מענינו כי | 7 לבן] פאבימ, משל ~ ד | שקלקל | באחת י | משפחותיו פאבימ, מן השפחו' ד | וכיון א[1] | מחזיר פבי | 8 על] ~ כל א | 9 מאותו אילן אבימ, מפרי האילן י (תהלים) | *טרדו והוציאו ל[0]פא] טרחו והוציאו ל, טרדו הקב"ה והוציאו דימ, טרדוהו והוציאוהו י (שם) | מחזיר ר"י | 10 מקבלות מ | מה אבימ | אומרין] א, ־יים דימ | הא גנבא] גנבא גנבא ח | דגניב מ | **דברייה] דביריה ל | דגנב — דמריה ל' | 11 **תבואני] תבואנו ל | שנתגאה א[1]מ | אל תגידני ל' ד |

לפת ליפתותא פיכתא שנ' יהי פסת בר בארץ וגו' ר' חנינא בר פפא ור' שמואל בר מניינא אחד היה אומר הלפת לא פת היתה והאחד אומר לא היתה פת אלא עתידה לעשות פת שנ' יהי פסת וכו', והשלמתי שמות האומרים כאן עפ"י גי' הדפוסי' וכי"פ וכי"א א' וב' והירוש', וכן הובא ר' חנינא ור' שמואל בפי' ב"ר הנדפס, והלשון תרין אמורין הוא כסגנון הירוש' ועי' עמת"ל ע' אמורא: 2 כר' נחמיה אתמהא. שבק רבנן ועבד כר"נ, ומשני אלא שלא לערב את האותיות לא משום הכי קלסיה דס"ל כר"נ דאמר המוציא שכבר הוציא אלא שלא לערב וכו' שאלו אמר מוציא היה מערב מ"ם דהעולם עם מ"ם דמוציא ויחטוף אות אחת (מפי' ב"ר כ"י) ומטעם זה מיתוקם נמי סתם מתני' שעל הפת הוא אומר המוציא ועי' ביפ"ת. ופריך מעתה המן הארץ שלא לערב וכו' א"כ יברך מוציא לחם המן הארץ שלא לערב מ"ם דלחם עם מ"ם דמן, וכן כל המאמר בירוש' שם ר' ירמיה בריך קומי ר' זעירא המוציא וכו' וקלסיה מה כר' נחמיה שלא לערב ראשי אותיות מעתה המן הארץ שלא לערב ראשי אותיות, ובפי' ב"ר כי"ט גורס ומפרש כאן אלא מעתה דטעמא משום שלא לערב אותיות לחם מן הכי נמי אי אפשר לומר אם לא יחטוף אחת מהן אלא שמע מינה לא מצינו (צ"ל מפני) טעם זה קלסו והדרא אתקפתא לדוכתא ואין תשובה בדבר ועי' במפרשי הירושלמי ובתוספות ברכות ל"ח ב' בד"ה והלכתא המוציא ובמתת יה לר"מ שטראשון, ובבבלי ברכות איתא משתבחין ליה רבנן לר' זירא את בר רב זביד וכו' דאדם גדול הוא ובקי בברכות וכו' פתח ואמר מוציא וכו' עיי"ש. ובדפוסי' וכי"כ נשמט כאן מעתה המן הארץ וכו' שנמצא גם בהירוש' (ועי' בפי' מהרד"ף בד"ה אתייא אילין) ואיתא בכי"ל ובכי"פ וכי"א א' וב' ועת"נ, והגהתי עפ"י הירוש' המן הארץ וכן הגהתי ב' פעמים האותיות (בירוש' מגילה פ"א ע"א ד' נמצא ג"כ ג' פעמים אותות בהוראת אותיות דאלפא ביתא וצ"ל אותיות כמו שאיתא שם בסמוך ב' פעמים אותיות) וכ"ה לעיל צד 73: 3 ענבים היו. וכן איתא לקמן פי"ט ותקח מפריו ותאכל א"ר אייבו סחטה ענבים ונתנה לו ועי' בוי"ר ומד' אסתר שם, ובבמ"ר שם סי' ב' ואותו אילן יין היה, ושם סי' ח' מה הנחש על ידי שהסית לחוה לשתות יין וכו', ובפדר"א פכ"ג דרשו מצא נח גפן שגורשה ויצאת מג"ע ואשכלותיה עמה וכו', ואגדות אלו נמצא כבר בספרים שונים משיורי הגנוזים ובס' חנוך פל"ב איתא שעץ הדעת דומה לחרוב ופירותיו כענבים ועי' במאמר התח' גינצבערג במ"ח חלק מ"ג צד 122 וצד 149: 5 כי טוב העץ וכו'. בפסיקתא פ"כ שם טעמא דר' אבא וכו' שנ' ותאכל מן העץ עץ שהוא נאכל כפריו ואיזה זה אתרוג (עיי"ש הערה ל"א), וכן הדרש בספרא שם פרי עץ את שטעם עצו דומה לפיריו זה אתרוג ועי' ירוש' ובבלי סוכה שם. ובכי"ל אי' לפיריו ומוגה כפיריו: 6 ר' יוסי. בפסיקתא שם מעמא דר' יוסי דאמר תאנים היו ויתפרו עלה תאנה וכו' ר"י דסכנין בש"ר לוי דבר למד מעניינו למלך שהיה לו בן והיה לו שפחות הרבה וכו' עיי"ש. (ואין צורך להגיה גם כאן ר"י דסכנין בשר"ל), וכן לקמן פי"ט ויתפרו עלה תאינה א"ר שמעון בן יוחי עלה שהביא תואנה לעולם: לא דבר מדבר וכו'. הלשון זרה ולא מצאתי סגנון זה למדת דבר הלמד מענינו, ופי' לא דבר וכו' נ"ל כמו דבר שאינו מתפרש במקומו בברייתא דל"ב מדות מדה י"ז וצ"ל כאן ולמד (או ודבר למד) מעיניינו: 7 לבן מלכים. הובא בתוספות סנהדרין ע' ב' בד"ה בה נתקנו והגי' שם משל לבן מלך שקלקל עם אחת משפחותיו וכו' והוציאו חוץ לפלטרין שלו והיה מחזר על הפתחים של שפחותיו וכו': 8 דלתיה. מל"מ דלתים: על כל האילנות. לכסות את עצמו מעלין שלהם, פי' ב"ר כ"י: 10 היו אומרין לו. וכן הדרש לקמן פי"ט וישמעו וישמיעו שמעו קולן של אילנות א' הא גנבא דגנב דעתיה דברייה

תנידני (שם שם) לא תיסב מיני עלה, אבל התאינה על ידי שאכל מפירותיה פתחה דלתיה וקיבלתו ההיד ויתפרו עלה תאנה וגו׳: ומה הייתה אותה התאנה, ר׳ אבין אמר ברת שבע דאייטיית 11b שבעתי יומיא דאבלי לעלמא, ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי (אמר) ברת עלי דאמטיית אליתא ובכיתא לעלמא: ר׳ עזריה ר׳ יודה ברי׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי חס ושלום לא גילה הקב״ה אותו אילן לאדם ולא עתיד לגלותו, ראה מה כת׳ ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ טז) אם אדם חטא בהמה מה חטאת, אלא שלא תהא הבהמה

4 פסיקתא רבתי שם, תנחומא מ״ב ויחי סי׳ ל״ב, תנחומא שם סי׳ י״ד: 5 סנהדרין פ״ז מ״ד, ספרא קדושים פ״י, שמות פ״ס, פסיקתא פ״ט (ע״ה ב׳), ויקרא רבה פכ״ז סי׳ ג׳, תנחומא מ״ב אמור סי׳ י״ח, תנחומא שם סי׳ ח׳, תנחומא בלק סי׳ ט׳, במדבר רבה פ״כ סי׳ י״ד:

1 לא] לא תגדנד בי ~ ל° | תסב ל°א[2]כי | מיני] פי (שם), מני ל°דהאכי, ממני מ | עלה] טרפין י, טרבין ל° | התאנה חאכים, תאנה דפ | °על ידי] ל׳ ד | מפירותיה] מינה י (שם) | 2 ומה] ע, מה דפאעי | היתה | תאנה א[2]עי | ברת] בנות ר[2] | דאייטיאת ע, דאיטיית ע°, דאייתיאת ע°, דאמטיית דפאכער[2]י, ־יות ל° | 3 שבעת דפא[1]כע, ז׳ ר | יומיא] פא[2]ע, יומי דא[1]כי, ימי ר | דאבלי] פא[2]ע, דאבלא א[1]כעי, אבלא ד, אבלות ר | לעולם א[1] | ר׳ יהושע — לעלמא ל׳ כי | לוי] פא[2]ע, אליעזר ד | ברת עלאי פ, . . אלי ל°ע, . . אליתא ד, תאנה ר | דאייטיאת ע | אליתא ובכיתא] ע, אליתא דפ, איליא א[2], אנינות ר | 4 ר׳ יודה פ, ור׳ יהודה ד | בר דפ | האילן חא[1] | 5 לאדם] לשום אדם א[1], לאיש חכ, לשום איש א[2], ל׳ י | ולא] ואינו פ | לגלות אותו ח | לרבעה — הבהמה] חאכ, וגו׳ ד | 6 ואם אדם חטא א, וכי פ | חטאה א[1]י | שלא] כדי ~ פ | הבהמה] חאכ, בהמה דפי |

זהו הגנב שגנב דעת בוראו שעבר על ציווי של הקב״ה, והגהתי גם כאן דבריה, ואפשר שצ״ל דבורייה ועי׳ עמת״ל ח״א צד 265, וגם בפסיקתא הגי׳ כמו שאיתא כאן רק בכי״ל הא גנבא דגנב דעתיה דברייה דגנב דעתיה דמריה, ושם ג׳ הה״ד אל תבואני רגל גאוה אותו הרגל שפשטה בגאיה אל תביאני: 1 לא תיסב מיני עלה. לא תקח ממני עלה, ודורש תגדני לשון גדנוד, ובפסיקתא הגי׳ ויד רשעים אל תנידני לא תנדנד אותי ביד ולא תיסב מיני טרפין נמצאת אתה אומר אותו האילן שנתן לו פירות נתן לו עלין הה״ד ויתפרו וכו׳, ובכי״ל נמצאו שתי הגי׳ בגוף הספר לא תיסב מיני עלה (ונקוד בצרי) ס״א לא תגדנד בי לא תסב מני טרבין, ומפרש ביני שיטי עלין (וכתיבת טרבין בבי״ת כמו הבקר לפי מבטא הירושלמי ועי׳ מבה״י ח׳ א׳ והדוגמאות בערוך הש׳ ע׳ בקר ב׳), וכן תרג׳ ויתפרו עלה תאנה טרפי תנין, ובדפ״ר וד״ו נשמט אל תנידני, ובאדר״נ פ״א דרשו פסוק זה על הנחש כיון שראהו אותו אילן היה צוח עליו ואמר לו רשע רשע אל תיגע בי שנ׳ אל תבואני וכו׳ ויד רשעים וכו׳ ועי׳ בפדר״א פי״ג וילק׳ מכירי ל״ו סי׳ כ׳: 2 ומה הייתה וכו׳. בפסיקתא לפי כ״י פארמא הגי׳ ר׳ לוי אמר ברת אלי דהיא אתיאת אליתא ובכיתא לעלמא ר׳ אבין אמר ברת שבע דהיא אתיאת שבעה ימי אבלא לעלמא. ובערוך ע׳ ברת שבע העתיק המאמר שלפנינו (ואף שנסמן שם בראשו בב״ר וכו׳ ובפסיקתא וכו׳ אין להוכיח שלפני בעל הערוך היה המאמר בסגנון אחד בשני המדרשים וכן הענין בערכים אחרים שהעתיק שם מאמר ממקורות שונות וסגנון המאמר מסכים רק עם מקור אחד) וג׳ שם ר׳ אבין אמר ברת שבע דאייטיאת שבעת יומיא דאבלא וכו׳ ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי אמר ברת אלי דאייטיאת אליתא ובכיתא וכו׳ (ובערוך הש׳ נר׳ שטעות הדפוס בסוף המאמר דאיתיאת כמו שהגיה ושיבש שם בראש המאמר ועי׳ עמת״ל ע׳ אטא וע׳ אליתא ולעיל צד 92 במ״י בד״ה לא אייטיתה) ובע׳ בנות שוח (בנות שבע) העתיק רק מאמר ר׳ אבין וג׳ שם ברת שבע דאמטיית (דאיטיית, דאייתיאת) שבעת יומיא דאבלי וכו׳, ולפנינו בכי״ל הגי׳ שבעתי ועי׳ עמת״ר ע׳ שבע ב׳ ודאלמאן צד 98, ובכי״ל גי׳ הספר ברת שבע דאייטיית וכו׳ ונסמן בגליון ס״א דאמטיות, ר״י דסיכנין וכו׳ ברת עלי דאמטיית וכו׳ ונסמן בגליון ס״א אלי כגי׳ הערוך והפסיקתא, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ברת שבע (כ״ה בכי״ט. ובכי״א בנות שבע) בנות שוח ועי׳ לעיל צד 77, וכן משמע בערוך ועי׳ תוספתא נדרים פ״ה ופי׳ ר״ש דמאי פ״א מ״א, ושם הביא דאמרינן בב״ר גבי עץ שאכל אדה״ר דקרי ליה בנות שוח לפי שגרמו שוחה לאדם ואיכא דקרי ליה בנות שבע שגרמו ז׳ ימי אבילות ועי׳ תוספות ר״ה ט״ו ב׳ ע״ז י״ד א׳ בכורות ח׳ א׳ ד״ה בנות שוח ושבועות י״ב ב׳ בד״ה כבנות וכו׳ ולא מצאתי גי׳ זו בכ״י, וכאן דרשו ברת שבע דאיטיית וכו׳ שהביאה ע״י מיתה שנגזרה לאדם ז׳ ימי אבילות לעולם וברת עלי שהביאה מספד ובכי לעולם, ותרג׳ קינה איליא, ושמות מיני התאנים ברת שבע וברת עלי (אלי) לפי הוראתם לא נתפרשו ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 392, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס במאמר האחרון תאנה דאמטיית אנינות לעלמא ומפרש תאנה דריש לשון אנינות, וכן נסמן בגליון כי״א ב׳ גרש״י דאמטיית אנינות וכו׳: 4 ר׳ עזריה וכו׳. בפסיקתא פ״כ שם ר׳ ברכיה ור׳ סימאי (ע״ש הערה ל״ו) בשם ריב״ל אותו אילן שאכל אדה״ר לא גילה אותו הקב״ה ולא עתיד וכו׳ אמר הקב״ה כתיב והרגת את האשה ואת הבהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הקב״ה תסקל ד״א שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא בהמה שניסקל איש פלוני על ידה, והוא כלשון המשנה סנהדרין שם אם אדם חטא וכו׳, ובפסיקתא פ״ט שם בפתיחה ולא יהי עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון איתא תמן תנינן והרגת וכו׳ אם אשה חטאת (בוי״ר שם אם אדם חטא) בהמה מה חטאת אלא לפי וכו׳ אמר הכתוב תסקל שלא תהא וכו׳ ויאמרו זו היא (בוי״ר זו בהמה) שנסקל פלוני על ידיה (בוי״ר ידה), ובתנחומא מ״ב אמור הגי׳ אם אשה וכו׳ ד״א שלא תהא וכו׳ ויאמרו זו היא שנהרגה אשה פלונית על ידה, ובתנחומא בלק שם ד״א שלא תהא וכו׳ ויאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית וכו׳ ועח״נ וד״ס סנהדרין נ״ד א׳, ובאריכות הדרש אם אדם חטא וכו׳ בספרא שם פ׳ והרגת וכו׳, וכבר העיר ביפ״ת אמאי נקט קרא ואשה אשר תקרב וכו׳ ולא מייתי קרא שלפניו ואיש אשר יתן וכו׳ ואת הבהמה תהרגו, ופסוק זה הובא בפסי״ר, ושם כל המאמר בילמדנו וכו׳ איזה היא ההוגייה וכו׳ וג׳ שם אמר הקב״ה וכו׳ כביכול אני כשבראתי עולמי לא בקשתי להונות לברייה ולא פירסמתי מה האילן שאכל אדה״ר הימנו ומת מה היה וכו׳ ר׳ עזריה וריב״ס אמרו בשם ריב״ל לא גילה אותו ולא תגלה אותו למה שלא יהו אומרים האילן הזה הביא מות לעולם וכה״א ואת הבהמה תהרוגו אם האשה חטאה בהמה מה חטאה אלא וכו׳ ואומרים זו היא שנסקלה פלונית על ידה וכו׳ ועיי״ש בהערות רמא״ש:

עומדת בשוק ויאמרו על יד הבהמה הזו נסקל פלוני, ואם על כבוד תולדותיו כך חס הקב״ה, על כבודו על אחת כמה וכמה אתמהא:

פרשה טז

א ב י) ונהר יוצא מעדן. ר׳ סימון פתח תתקפהו לנצח וגו׳ (איוב יד כ) תוקף שנתן הקב״ה לאדם הראשון לנצח לעולם היה, ויהלוך (שם שם) כיון שהגיח דעתו שלהקב״ה והלך לו אחר דעתו שלנחש משנה פניו ותשלחהו (שם שם), ר׳ סימון אמר עימו עצה וגבורה (שם יב יג) בשעה שהיה מושלם לבוראו ארבעה ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת ואילו הן ארבעה ראשי נהרות ונהר יוצא מעדן וגו׳:

ב יא) שם האחד פישון שהוא מגדל פשתן ומימיו מהלכין בשופי:

הוא הסובב את כל ארץ החוילה עדיין לא עמד חוילה ואת אמר הוא הסובב אתמהא, אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י):

אשר שם הזהב זהב ווידוי:

3 ילק׳ איוב ר׳ תתקי״ו, לקמן פכ״א: 5 ילקוט ר׳ כ״א: 8 ילקוט שם: 9 ילקוט שם, ילק׳ מכירי ישעיה מ״ו י׳: 11 ילקוט ר׳ כ״ט, יכומי יומא פ״ד מ״ט ד׳, יומא מ״ד ב׳, תמות רבה פל״ה סי׳ ס׳, במדבר רבה, פי״ב סי׳ ד׳ שה״ש רבה פ׳ עמודיו (ג׳ י׳):

1 עומדת] פ, עוברת דחאכי | על ידי בהמה זו נסקל פלוני פ, זו היא [הבהמה ד] שנסקל [איש א] פלוני על (ידה א[2]) ידיה דא, זו היא [הבהמה ח, בהמה י] שנסקלה (שנסקלת י) פלונית (פלנית ב) על ידה חכי | תולדותיו] בריותיו א[1]ב | כך ל׳ | 2 כבוד עצמו י | אתמהא ל׳ פאכ ‖ 3 מעדן] פא, ~ להשקות את הגן וגו׳ ד | וגו׳] ויהלך משנה פניו (וישלחהו ד[1]) ותשלחהו ד | 4 לעולם היה] לעולם הזה פא | כיון] בשעה אכי | לו] פ, ל׳ דאכי | 5 *ותשלחהו דאכי] וישלחהו לפ | עמו | עצה] ד[1]פאכ, חכמה ד | 6 ארבעה] פח, ד׳ דאע, ארבע כי | פותח ד[1]חאכ | ארבעת] ח, ד׳ ד[1]א, ארבע דכ | 8 שמגדל פ | ושמימיו חי, ושם מימיו א, ר׳ אומר שמימיו ל[0]ע | 9 עדין פמ | עמד] פ, היתה דאי, הות מ | אמר] א[1]מ, אומ׳ ד, אמרת פ | הוא הסובב] את כל ארץ החוילה אכמ | 10 אלא ל׳ | 11 וודוין א[1], וודאי ל[0], ודאי דפא[2]כי |

1 על כבוד תולדותיו. של אדה״ר. על כבודו על כבוד אדם עצמו עאכו״כ, ובפסיקתא מסיים אמר הקב״ה אם על כבוד בניי (וצ״ל בניו) חסתי דין הוא שנחוס על כבודו:

פרשה טז. בכי״א א׳ וב׳ פרשה ט״ו: 3 תתקפהו לנצח וכו׳. לקמן פכ״א השתמשו בדרש זה לפתיחה לפ׳ ויאמר וכו׳ הן האדם וכו׳ ועיי״ש: 4 לעולם היה. היה ראוי להיות לו לעולם. ומפרש אותו תוקף בשעה שהיה מושלם לבוראו וכו׳: 5 ותשלחהו. בכי״ל איתא וישלחהו כמו לעיל צד 88 וצד 102 ועיי״ש בח״נ והגהתי, ואפשר שאינו ט״ס אלא שמוסב ע״י הדורש מנוכח לנסתר וישלחהו הקב״ה שילחו, אכן לקמן פכ״א גם בכי״ל ותשלחהו: עצה וגבורה. וכ״ה בדפ״ר ובכי״פ וכי״א א׳ וב׳ וכי״כ, ובמקרא כתוב עמו ח כ מ ה וגבורה וכצ״ל, ונשתבש מסוף הפסוק שם לו ע צ ה ותבונה, ועוד נמצא ע צ ה ו ג ב ו ר ה במ״ב י״ח כ׳ ובישעיה י״א ב׳ ל״ו ה׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 85 בד״ה בשביל וייראו וכו׳ וצד 115 וצד 187 ובמבוא לס״ע לר״ב ראטנער צד 101: 6 היה פותק. ברוב כחו היה פותח ד׳ ראשי נהרות שיזרמו מימיהם ואולי כוונו לקרא איוב י״ב ט״ו הן יעצר במים וכו׳ וישלחם וכו׳ כמו שהעיר ע״ז בחי׳ הרד״ל, וכן הוראת פתק בל״ס ועי׳ יאסטראוו צד 1255, וכן איתא לעיל צד 75 כיון שפתקה וכו׳ ועיי״ש במ״י. וכן הלשון לקמן סוף פנ״א אבל אתה מפתק נהרות שלהן וכו׳, והמאמר הועתק בערוך ע׳ מגרף עיי״ש, ובכי״ל אי׳ במגרופות ומוגה: 8 שהוא מגדל פשתן. דורש פישון לשון פשתן, ודרש אחר פישון בחילוף האותיות לשון שופי שמימיו מהלכין בשופי בנחת, ולמטה בפרשה זו באגדה אילו ד׳ מלכיות כנגד ד׳ ראשים נדרש שם האחד פישון זו בבל על שם ופשו פרשיו וכו׳, וברש״י עה״ת מפרש פישון הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו ד״א פישון שהוא מגדל פשתן, והביא שם ראיה מקרא שנאמר (ישעיה י״ט ט׳) ובושו עובדי פשתים, ופישון הוא נילוס תרגמו השמרונים בהעתקתם וגם רב סעדיה גאון ועי׳ בראב״ע לפסוק זה ובלקוטים לזכור לאברהם, ובכי״ל הוגה ביני שיטי ר׳ אר׳ שמימיו וכו׳ וכן גי׳ הערוך בע׳ פישון וגם במ׳ הגדול עמוד 77 הועתק ר ב א מ ר מימיו מהלכין וכו׳, וג״ל שהיה כתיב ד״א שמימיו וכו׳ ונשתבש ר״א והשלימו ר׳ אומר או רב אמר ועי׳ במ״ח חלק ל״ם צד 107 ובמ״י לעיל צד 96 בד״ה ורמש: 9 לא עמד. וכן הלשון גם בסמוך לא עמד כוש וכו׳ לא עמד אשור וכו׳ ועח״נ: 10 מגיד מראשית. וכתב המקרא על שם העתיד ועי׳ ברש״י עה״ת, ובכי״ל נוסף כאן ביני שיטי ר׳ א׳ תורה חתומה ניתנה ועי׳ גיטין ס׳ א׳: 11 זהב ווידוי. כ״ת בכי״ל בגוף הספר, ובגליון נסמן ס״א וודאי ופי׳ זהב ממש כפשוטו של מקרא ולא כמו שנדרש למטה בפרשה זו במאמר ר״ת בשם ריב״ל עתיד הקב״ה וכו׳ אשר שם הזהב אילו דברי תורה וכו׳, וק״ק שלא קאמר כאן ג״כ הבדלח ואבן השהם וודאי משום שנדרש שם הבדלח ואבן השהם מקרא ומשנה וכו׳, וכן איתא בסגנון זה לקמן פ׳ מ״א (מ״ב) כוש שהיה כושי וודיי ופמ״ח פרא אדם וודיי ועי׳ במשען מים צד 41 ובס׳ דיע עלטעסטע טערמינאלאגיע לרב״ז באכער צד 48. ובפי׳ ב״ר כתב ה ז ה ב משמע זהב טוב ובחון דלא כתי׳ אשר שם זהב וכו׳ ומלת ודאי לא פירש ועי׳ גם במ״כ, ובירוש׳ שם איתא שבעה זהבים הן זהב טוב זהב סגור זהב מופז וכו׳ זהב טוב כמשמעו וזהב הארץ ההיא טוב א״ר יצחק טיבוי וכו׳ ועי׳ בשאר המדרשים שציינתי, ובבבלי שם גרסינן שבעת זהבים הן זהב וזהב טוב וזהב אופיר וכו׳ זהב וזהב טוב דכתיב וזהב הארץ ההיא טוב וכו׳ ופירש״י שם,

יב) וזהב הארץ ההיא טוב אמר ר' יצחק טובוי דהוא בביתיה, טובוי דהוא בלוויתיה, אמר ר' אבהו טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו, אדם פורט זהב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות, אמר ר' שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי לישתמש בזהב, זהב למה נברא בשביל בית המקדש וזהב הארץ ההיא טוב היך מה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג כה):

שם הבדלח ואבן השהם אמר ר' אייבו את סבור כבדולח הזה שלפטמים ת"ל יגיד עליו ריעו (מקנה אף על עולה) (איוב לו לג), מה זה אבן טובה אף זה אבן טובה:

יג) ושם הנהר השני גיחון וגו' עדיין לא עמד כוש ואת אמר הוא הסובב את כל ארץ כוש אתמהא, אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י):

יד) ושם הנהר השלישי חדקל שהוא חד בקולו:

הוא ההלך קדמת אשור עדיין לא עמד אשור ואת אמר הוא ההלך קדמת אשור, אלא מגיד מראשית אחרית (שם שם):

1 שם: 3 מדרש תהלים ק"ד סי' י"ג: 4 לעיל לד 135 וש"נ: 5 ילקוט שם: 7 ילקוט שם, ילק' מכירי שם: 9 ברכות נ"ט ב': 10 ילק' מכירי שם, ועי' כתובות י' ב':

1 טובו ר[1]י[1] | דהוה פ | בביתא חאר[2]י | טובו ר[1]י | דהוה פ | בלוויתיה] ר[1], בלוותיה פ. בלוויתי ד, בלוויתא חא[1], בלויתא א[2]ר[2]י | 2 לעולם פכ | זהב] פ, זהוב דכאי | מוציא כמה יציאות (הוצאות א[1]) ממנו אכ | 3 להשתמש בזהב דפא[1]כי, לוהב א[2] | זהב למה] ולמה | 5 איבו דפ, אבהו א[1]כ | סבור את כ... אתה א | *כבדולה דכי] בבדולח ל, הבדולה א[2], בדולח פא[1] | הזה] הוא פ. ל' י | ת"ל] ח, ל' דפאכי | ויגיד י | 6 רעו אר | מקנה —עולה ל' | מה] פחרי. ועינו כעין (הבדלח א[2]) הבדולה ~ דא[2]כ, כעין הבדולח ~ א[1] | זו ר | באבן אכ | באבן אכ | 7 עדין לא הות כוש מ, ועדין כוש לא עמד פ | ואת — כוש] ואת אמר (אמרת א[1], והוא אומר ד) את כל ארץ כוש דאכמ, אתה אומר כן ח, ל' פי | 8 *אלא דאכימ] ל' לפ | 9 ושם — קולו ל' אי | * בקולו ל'דפכר] קולו ל, וקל ב | 10 הוא—אחרית ל' אי | ההולך דפכ | עדין מ, ועדיין ד, ועדין פ | עמד] הות מ | ואת—אשור] ואת אמר קדמת אשור מ, ואתה אומר כן ח, ל' ד |

מכלל דאיכא זהב סתמא: 1 וזהב הארץ ההיא. במקרא כתוב ה ה ו א ונקרא בחירק ועי' מ"ש לעיל צד 3 במ"י בד"ה והוא גלי, והיכא דאיכא למדרש דרשינן כמו לקמן פפ"ה היא מוצאת וכו' היא והוא צריכין לצאת: טובוי וכו'. אשריו לאדם שהוא (כלו' הזהב) בביתו ואשריו שהוא בלויתו שמלוה אותו על הדרך, וביהודה יעלת העתיק טבוהי דהוא בביתיה טובוהי דהוא בלוויתיה, ובירוש' שם טיבוי דו בבייתיה טובוי דו בלווייתיה, ובשהש"ר טובוי דהוא בביתה טובוי דהיא בת (כלו' שהוא לן) בלוויתה, ובבמ"ר ד"ו טובוי דהוא בביתיה טובי דהוא בלווייתיה, ובשמו"ר סירס סדר המאמרים שלפנינו וג' שם א"ר אבהו טובה גדולה וכו' לעולמו בזהב יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות שנ' וזהב הארץ ההיא טוב מהו טוב טוביה דהוא וכו' טוביה דהוא בלווייתיה אמר רשב"ל לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב ולמה נברא בשביל המשכן ובשביל בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון וכו' ועוד שם א"ר חנינא לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים וכו', ובמ' תהלים שם א"ר חנינא לא היו ארזים וכו' אמר ריש לקיש לא היה זהב צריך להבראות ולמה נברא בשביל כבוד המקום לבית המקדש שנ' כל הזהב וכו' וכן הוא אומר וזהב הארץ וכו' ואין טוב אלא בית המקדש שנ' ההר הטוב הזה וכו' ועי' לעיל צד 135 ובמ"י שם בד"ה א"ר יוחנן: 5 של פטמים. מפטמי קטרת, וכן בירוש' שם הפטמין שבירושלם וכו' ובירוש' סוטה פ"ח כ"ב ג' כדרך שהפטמין עושין וכו', ובדולה של פטמים פי' במר"ע ע' בדלח בדליון[1]) מין שרף הנוטף מעץ ידועה בארץ מזרח וכו' וכתב שם ומתרגמי המקרא בל"י ורומי תרגמו שם הבדלח בדליון ואמר ר' איבו שהוא טעות ועי' געזעניוס ע' בדלח: יגיד עליו ריעו. דכתיב בתריה ואבן השהם וכו', וכן מפרש בפי' ב"ר. (ולשון הכתוב הוא יגיד עליו וכו' ועניגו כמו חברו מוכיח עליו ועי' מד' קהלת א' י'), וגם בכי"פ וכי"ח וילקוט ל"ג ועינו כעין הבדולח, וגי' זו משובשת, ואיך יגיד עליו רעו זה ועי"ע בספרי בהעלתך פי' פ"ח, אכן גם במ' פטירת משה בבית"מ ח"ו צד 74 הגי' שם הבדלח ואבן השהם יכול כבדלח של פטמים ד כ ת י ב ו ע י נ ו כ ע י ן ה ב ד ל ח יגיד עליו רעו ואבן השהם מה שהם אבן טובה דכת' אבני שהם אף בדלח אבן טובה, והסגרתי סוף לפסוק מקנה אף וכו' שהוא יתר וליתא בשאר הספרים: 8 אלא מגיד. הוספתי א ל א כמו שהוא לעיל במאמר עדיין לא עמד חוילה וכו' ובסמוך במאמר עדיין לא עמד אשור וכו', ובכי"פ ל"ג א ל א גם לעיל, ובסמוך איתא שם ועדין לא עמד אשור, והשאר נשמט: 9 חד בקולו. דורש חדקל נוטריקון חד קול שהוא הולך ורועש בקול ועמ"כ, ובפי' ב"ר מפרש חד הוא בקולו קולני הוא משאר נהרות (כ"ה בכי"מ ובפי' ב"ר בדפ"ר ועי' עמת"ל ע' קולן וע' קילוני), וכן בסמוך במאמר ר"י דסיכנין בשר"ל אמ' לחדקל למה קולך הולך, ובמ"כ הביא שרש"י עה"ת גורס חד ו ק ל, וכן גי' ס"א בגליון מדרש אב"א, ומשמע לפי גי' זו פי' הדרש הוא חד וקל במרוצו, ורבו הדעות שגם הוראת חדקל שהוא קל כחץ ועי' זיעגפריעד־סטאדע וגעזעניוס ע' חדקל, בערלינער בייטרעגע צור געאגראפיע וכו' צד 28, ועי"ע שענקעל ביבעללעקסי' (במאמר התח' נעלדעקע) ח"ה צד 537, ולפנינו בפירש"י חדקל שמימיו חדין וקלין פרת וכו' (ועי' בזכור לאברהם), ומקור פי' זה בברכות נ"ט ב' מאי חדקל אמר רב אשי שמימיו חדין וקלין מאי פרת וכו' האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת וכו' ושם פירש"י חדין חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות שאין מכבדין את הגוף, ובמדרש דפ"ר וד"ו איתא ג"כ חדקל שהוא חד בקולו הוא ההולך וכו' ועדיין לא עמד אשור אלא מגיד וכו' והנהר הרביעי הוא פרת רב אמר פרת אוותינטי' וכו', ובד' קרקא משנת שמ"ז־ח' שנדפס שורה על שורה (ולא דף על דף) עפ"י ד"ו נשמטו שתי שורות שלימות מן מלת בקולו עד רב אמר, וכן נדפס בשיבוש חדקל שהוא חד פרת אוותינטין וכו' בדפוסים שונים ישנים וחדשים כמו ד' אמשט' ת"א ד' ספר"א תג"ב ותס"ה ד' שטעטטין וד' ווילנא ועי' בחי' רש"ש, ולנכון נדפס בד' ווארשא תרל"ה, ופלא שנשמטו בכי"א א' וב' ולא הועתקו בילקוט המאמרים ושם הנהר השלישי וכו' הוא ההולך וכו': 10 אלא מגיד. בכתובות שם ומי כתב קרא לעתיד אין דכתיב ושם וכו' ההולך קדמת אשור

[1]) *βδέλλιον*.

והנהר הרביעי הוא פרת רב אמר פרת אוותינטין שלנהרות, ר' חנינה בר איגוד ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אובל אוותינטין שלנהרות, והכת' ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל (דניאל י ד), אלא לפי שדניאל ראה שני חלומות אחד באובל ואחד בחדקל וחדקל נראה גדול מאובל לפיכך הוא קורא אותו גדול, והלא בבירייתו שלעולם אינו קורא אותו גדול ולמה הוא קורא אותו גדול, כיון שעלה והקיף את ארץ ישראל דכת' בה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים

1 ילק' שם, בכורות נ"ה ע': 2 ילק' דניאל ר' תתקס"ו: 5 ספרי דברים פי' ו', שבועות מ"ז ב':

1 אמ' רב א[2]כ, רב נחמן א' פ | אוותנטיין ח, ־טון י, טן ב, אתוון א[1] (ר[2]) | של] ~ ד י | נהרות] ~ דכת' עד הנהר הגדול נהר פרת פי | חנניה א[2]כ | בר איגוד] בר' גוליד א[2], בר גולית א[1], בר גולייר כ, אמ' גולירי ש, א' גולידו פ, בר אמי ד | ר' יהושע] פכ בשם ~ דא[2] | 2 אוותנטיין ח, ־טן ב, אותנטן פ, אתוון א[1], אוותן ר[2], אווטנתן י (דניאל) | והא כתי' די (שם) | 3 אלא ל' פאבי | אחד—בחדקל] ר, אחד בחדקל ואחד באובל דפאבי | נראה] פא[2]ברי, נראה לו ח, ל' ד | 4 **אותו] אותן ל | הוא] היה כ, ל' א[1]י | והלא] פח, והלא הוא ד, ולמה א, ומפני מה ר | בברייתו דפחר[2] (בבריאת העולם א[1]) | אינו—אותו] אינו קורא לפרת א[1]...נהר פרת ר, לא נקרא פרת א[2] | ולמה—גדול] ולמה קורא אותו גדול פ, ואת אמר הנהר הגדול נהר פרת א[2], ל' דחא[1] | 5 *כיון חאבר] כאן ל, לפי פי, אלא ד | שעלה] ~ פרת י | ארץ] פר, כל ~ דחאבי | בה] פ, ביה אשי, ל' ד |

ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי אלא דעתידא ועיי"ש בתוספות בד"ה ותנא: 1 הוא פרת. הנהר הידוע ולא הוצרך הכתוב לפרשו כשאר הנהרות שהוא הסיבב וכו' או ההולך וכו', ומביא כאן מאמרו של רב פרת אוותינטין[1]) של נהרות כלו' הגדול והחזק מכולן, וכן מוכח פירושו מדמקשה והכת' ואני וכו' הנהר הגדול הוא חדקל וכו' והלא בבירייתו של עולם אינו קורא אותו גדול וכו', ולפי גי' הילקוט וכי"פ מביא כאן עוד ראייה מקרא דכתיב עד הנהר הגדול נהר פרת (בראשית ט"ו י"ח דברים א' ז', וביהושע א' ד' ועד הנהר הגדול וכו') וכן הגיה בא"א כפי גי' הילקוט ועיי"ש, ואפשר שנכלל בפי' אוותינטין וכו' שהוא הנהר העיקרי של כל הנהרות וכדאיתא בבכורות שם זכרותא דמיא פרת וכו' הנודר ממימי פרת אסור בכל מימות שבעולם וכו' דאמר רב יהודה אמר רב כל הנהרות למטה משלשה נהרות וג' נהרות למטה מפרת וכו' והא כתיב והנהר הרביעי הוא פרת וכו' הוא פרת דמעיקרא ועיי"ש בפירש"י והא כת' והנהר הרביעי דכחד מינייהו חשיב להו וכו' הוא פרת דמעיקרא הוא פרת הנזכר למעלה ונהר יוצא מעדן וגו' שהשלשה נפרדין ממנו ועי"ע תוספות שם בד"ה הוא פרת, ובכי"פ כתוב פי' אוותינטין בגוף הספר פרת גדול וחזק של נהרות, ובפי' ב"ר כי"א גורס ומפרש אתוון (וצ"ל אוותן) של נהרות גדול וחזק שבכל הנהרות אוותן לשון איתן וחזק וכו' והכתי ואני הייתי וכו' ואת אמרת פרת אוותן של נהרות וכו' וכ"ה בפי' ב"ר כי"ט אלא שגורס שם אוותונתן ועי' בפי' הנדפס ולעף אצל קרויס ע' אוותן: ר' חנינה בר איגוד. עח"נ וקשה לברר הגי', וכמדומני שגם ר' חנינה בר אמי כמו שהגי' בדפוסים לא נזכר במקום אחר, וכגי' כי"א ב' מפרש בפי' ב"ר כי"א גולד שם חכם, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס הגי' רבי חנינא אמ' גולירי רבי לוי אמר אובל איותינטין וכו', ולפי גי' זו חולק ר"ח על רב ולדעתו פרת הפחות והקטן של נהרות וגולירי פי' כמו לקמן פס"ג ולא בגלייר זעיר[2]), ואין להוכיח ג"כ אם נשתבש' מן הגי' אמ' גולירי הגי' בר גולייר בכי"כ והגי' א' גולידו בכי"פ או שנשתבש אמ' גולירי מן בר גולייר וגולייר שם חכם, וכל' הגי' זרה וכל המאמר קשה ונדחקו המפרשים בפירושו דלכאורה משמע שאובל במאמר שלפנינו הוא המוזכר בדניאל ח' ב' ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכו' ואני הייתי על אובל אולי, ושם פסוק ג' ופסוק ו' עומד לפני האבל (ולפי המדרש אובל שם הנהר ולא אולי כפשוטו של מקרא ועי' שם פסוק ט"ז) וכדמסיק לפי שראה דניאל שני חלומות אחד באובל וכו' וגם משמע שמקשה בין למ"ד פרת אוותינטין ובין למ"ד אובל אוותינטין והכת' ואני הייתי וכו' ומתרץ לפי שחדקל גדול מאובל קורא אותו גדול לגביה אובל אבל פרת גדול מכל הנהרות, ולמ"ד אובל גדול לא משני מידי, ודוחק לפרש לפי הגי' שלפנינו שחדקל נראה גדול מאובל ואינו גדול (ודוחק יותר הפירוש במ"כ מראה החזון שהיה על חדקל היתה גדולה מהמראה שהיתה על נהר אובל לפיכך קראוהו גדול אבל לעולם אובל גדול משניהם וכו', ובפי' נזה"ק שהובא בביאור מהרי"פ לא השגיח לגי' הילקוט בדניאל ועיי"ש), וגם קשה שלא מקשה למ"ד אובל גדול ממקראות עד הנהר הגדול נהר פרת, ותמיהני היאך אמרו אובל אוותינטין של נהרות אם כוונו לנהר אובל או אולי[3]) המוזכר בדניאל שם ונהר זה ההולך בסביבות שושן הבירה אינו כלל מן הנהרות הגדולים ועי' גם במאמר הח' נעלדעקע בביבעללעקסי' הנ"ל ח"ה צד 576, ובמ"כ העיר על הברייתא בבכורות נ"ה ב' תניא ר' מאיר אמר יובל שמו שנ' והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולמה נקרא שמו פרת וכו', ובחי' הרד"ל העיר עוד על מאמרם בספרי עקב פי' ל"ח מצרים שותה מן הנילוס ובבל שותה מן הנהר יובל, ולדעתו צ"ל כאן יובל ומישום שבסמוך נזכר אובל טעו המעתיקים ג"כ כאן, אבל מלשון המדרש שלפנינו משמע שאובל נהר אחר ולא נהר פרת, ובריתא אחרת בפסיקתא פ"ו נ"ח א' (פסי"ר פט"ז, וי"ר סוף פכ"ב) תני רשב"י נהר יוצא מעדן ושמו יובל וכו' ודורש הקרא בפרשה שלפנינו כמו שתגי' בבמד"ר פכ"א סי' י"ח תני רשב"י ונהר יוצא מעדן וכו' ובתנחומא פנחס סי' י"ב תני וכו' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ושמו יובל שנ' ועל יובל ישלח שרשיו, וגר' שלדרש זה כיון ר"ח וכו' בשם ר' לוי והמאמר נוסף בסוגית המדרש, ועיקר הסוגיא רב אמר פרת אוותינטין של נהרות והכת' ואני הייתי וכו' והלא בבירייתו וכו' רב אמר לחיה בריה וכו': 4 בבירייתו של עולם. בפסוק זה שמדבר מן הנהרות אינו קורא לפרת גדול ולמה הוא קורא אותו בפסוקים שהזכרתי הנהר הגדול נהר פרת ומתרץ כיון שעלה וכו' ובאלו הפסוקים נאמר שפרת יהיה גבול ארץ ישראל והכתוב קורא גדול מפני חשיבותו מיכן משל וכו' שעד כאן לא קראו הכתוב גדול ואעפ"י שהוא גדול בעצמו, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י ומה נשתנה שבברית העולם לא קראו גדול והכא את אמ' עד הנהר הגדול נהר פרת ומשני כיון שעלה והקיף וכו' שפרת מקיף את א"י מצד צפון וישראל נקרא גוי גדול כי מי גוי גדול וכו', ונכונה הגי' ולמה הוא קורא וכו' כיון שעלה וכו', ולפי' גי' הדפוסי' אלא שעלה וכו' מפרש ביפ"ת אינו גדול ומה שנקרא שם גדל לפי שהקיף את א"י וכו', ואינו נ"ל לפרש כן לפי הסוגיא שלפנינו שבא לסתור דעתו של רב דאמר פרת אוותינטין וכו' וגם דוחק הוא לפרש והלא וכו' אינו קורא לחדקל גדול וכו' כיון שעלה חדקל וכו', ולהדיא דורש בספרי דברים פי' ו' עד הנהר הגדול נהר פרת שרובו ותוקפו כנגד ארץ ישראל משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק וכו' וכן בשבועות שם

1) αὐθέντης. 2) γαλιάριος. 3) Euläus.

וגו' (דברים ד ז), מיכן משל הדיוט עבד מלך כמלך ודבוק לשחין וישחון לך: רב אמר לחייה בריה בני לובי בארץ ישראל, אמר לו הן, אמר ליה עברת נהרה בני, שמואל אמר עד מקום שהנהר מהלך שם היא ארץ ישראל, אי זו זו תרביקנה: ר' יודן ור' הונה ר' יודן אמר הוא פרת והוא כבר, פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינה, פרת שמימיו פרין ורבין, פרת שמפריד והולך עד

2 עי' ירוש' יבמות פ"א ג' ב', ירוש' קידושין פ"ד ס"ס ד', קידושין ע"א ב': 3 ילקוט ר' כ"ג: 4 ספרי שם, בכורות נ"ה ב', בכורות כ"ס ב':

1 מיכן] מכאן פ, ומיכן ח, לי' דאכשי | הדיוט] אכע, ~ אומ' דפ, אומר י, אומרין ש | *עבד מלך כמלך ע] עבד דמלך כמלך ל, עבד מלך מלך פחא[1]כשי, עבדא דמלכא מלכא ד | דבוק חע, ודבק א[1], הדבק ר[1]שי | לשחון א[1]כער[2], לשיחן ר[1], לשחוור א[2]שי | *וישחון דחעש] ישחון אב, ודשחין לפ, ויסגדון י | *לחייה כ] לחיה ל, לחייא דפאר | 2 בני לובי] בני לביי פ, לובי ל[0], לבוי (?) כ, בנה לי בית דר, בני (בנא א[2]) לי ביתא א | הן] כ, להן פ, להיכן ד, עד היכן א | עברת] פאכער, אעברת ד | נהרא דפאכר, נהר ע | בני] פא[1]כש, ואני ע, בנה דר | הולך אע | 3 ואי זו זו זו ד, ואי זו זו א[2], ואיזו זו פע, איזה זה זה ר[2], ואי זה זה ר[1] | *תרביקנה פ] תרבי קנה ל, תרביקנא ע[0], תרבקנה ד, ־נא ע, תרביקני ש, תרבוקנה ד[1]כ | ורב פ | הונא | *הוא דהארי] היא לפכ | *והוא ד] הוא חארי, והיא לפ, היא כ | כבר] פחאבי, נהר ~ דר | 4 שהוא פרה חארי | *אותו] אותה פ, בו י | בספינה] פאברי, בספינות ד | פרת] כבר א | שמפריד] בש, שהוא מפריד ח, שמפרה דפ, שהוא מפרה כ, שהוא מפרים י, שמכביר א |

עד הנהר הגדול וכו', אכן שם משמע שפרת הוא קטן ורק על שם א"י נקרא גדול ועי' בפירש"י שם וברש"י עה"ת דברים א' ז' ובהוספות בכורות נ"ה ב' בד"ה הוא פרת דמעיקרא, ורב תנא הוא ופליג, ובסילוק לפ' שקלים יסד הקלירי וגיהון מכפיל ששים כמדת פרת והפרת תקפו כנגד שני הנהרות וכו' וצ"ע, וכתיבת בירייתו בינ"ד גם לעיל צד 131 ועיי"ש במ"י: 1 עבד מלך וכו' וישחון לך. כן הגהתי ועח"נ, ופי' ודבוק לשחין וכו' כמו שמפרש בפי' ב"ר כי"א דבוק עצמך לשחום (בכי"ט לשרב) והוא יתחמם לך לשון חמימות כמו וחום בכשבים דמתרגמינן שחום באימרייא (בכי"ט שחון באמריא), וכן משמע פי' הערוך בע' שחן א' וכן גורס ומפרש בפירוש רבנו הלל בספרי שם הדבק לשחוון וישחוון לך כלומר הדבק לחמימות ויתחמם לך ועיי"ש בהערות רמא"ש, ולפי פי' זה המשל ודבוק ושחון וכו' הוא כעין המשל בשבועות שם שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי דהינא ואידהן (ועי' עמת"ר ע' דהין) ואח"כ ג' שם דבי רבי ישמעאל תנא עבד מלך כמלך (וגי' אחרת גם שם עבד מלך מלך ועי' בד"ס), וכפי הגי' שבכי"א ב' וכפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ובילקוט נוסף במדרש ד' שאלוניקי נ"א לשחוור ופי' הממונה על עבודת המלך, וכן ציין בא"א ונ"א יש לשחוור והוא שר, ועי' גם במ"כ ופירש"י שהביא שם הדבק לשר וקצין וכו' וישחון לך ישתחוו לפניך הבריות כד"א שחי ונעבורה, וכן הגי' לפנינו בספרי שם הדבק לשחוור וישתחוו לך וגי' הילקוט כאן ויסגדון, ועוד איתא לפנינו בב"ב מ"ז ב' ממטי ליה וכו' לשחוור, וגי' אחרת שם לשהואן ועי' בד"ס ובתשוה"ג הוצ' הרכבי צד 166 וצד 369 ובס' השטרות צד 17 וצד 21 ובערוך ע' שחר ג', והפי' שחין לשון חמימות הוא העיקר וכן כתב לי ידידי רא"ח לעף שאינו מן הענין שיאמרו הדבק לשר אחרי שאמרו עבד מלך וכו', ומלת שחוור הוא לשון פרסי וקשה לשער שהשתמשו במלה זו במדרש התנאים וכאן בב"ר שהוא אגדת א"י ועי"ע פערלעס עטימ' שטודיען צד 134: 2 בני לובי. כ"ה בכי"ל ונקוד שם בני לובי[1]) בארץ ישר' אמ' לו הן[2]) אמ' ליה עברת נהרה בני[3]), ומוגה בגוף הספר בני ליבי[4]), ובגליון כי"ל נסמן ס"א רב אמ' לחיה בר' לובי[5]) בארץ ישר' אמ' לו הן[6]) אמ' ליה עב' נה' בני, וגי' הפנים מקוימת גם עפ"י גי' כי"פ ב נ י ל ב י י, ורב אמר לחייה בנו שבני לובי או לביי הם בארץ ישראל כלומר שהם נחשבים עוד לגולה שבבבל ועל שאלתו היכן הם דרים (ועי' לעיל צד 33 להן ניזיל) אמר לו עברת נהרא בני[7]) שהוא במזרחו של חדקל (ועי' גרעטץ קורות היהודים ח"ד מהדורא ב' צד 272). ושמואל אמר עד המקום וכו' תרבקינה והוא לעיל בפרת לצד צפון, ורב ושמואל אמרו כן לענין יוחסין וכמו שאיתא בירוש' קידושין שם ר' יוסה בי ר' בון בשם רב נחמן בבל ליוחסין עד נהר יזק (בירוש' יבמות עד נהר זרוק) ר' יוסי בי רבי בון אמר רב ושמואל חד אמר עד נהר יזק (ושם הגי' זרוק) וחד אמר עד נהר יואני (ושם הגי' עד נהר וואניי) אמר רב יהודה בין הנהרות כגולה ליוחסין, ובבבלי קידושין שם אמר רב פפא סבא משמיה דרב בבל בריאה (פירש"י מיוחסת ונקיה) וכו' עד היכן היא בבל (פירש"י ליחס) רב אמר עד נהר עזק ו ש מ ו א ל ע ד נ ה ר י ו א נ י (ובערוך ע' ואני גורס בקידושין שם ולפנינו בב"ר נהר ואני) לעיל בדיגלת עד היכא רב אמר וכו' ושמואל אמר וכו' לתחתית בדיגלת עד היכא וכו' לעיל בפרת עד היכא ר ב א מ ר ע ד א ק ר א ד ת ו ל ב ק נ י ושמואל אמר עד גישרא דבי פרת וכו', ומכל המחלוקות שבין רב ושמואל בארכה וברחבה של בבל נסדר כאן רק המאמר שלפנינו וגם מוחלפת השיטה כאן שרב אמר וכו' עברת נהר בני ושמואל אמר עד וכו' תרביקנה, והג' שי"ר בערך מלין צד 191 כתב שכוונו לעיר[8]) המובאה מפתלמיוס שהיא על זרוע אחת של נהר פרת, אך העיר הזאת אינה כל כך בצפונה של בבל כמו שמשמע בקידושין שם לעיל בפרת וכו' ועי' ברלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 19, וכפי גי' הדפוסים גורס ומפרש בפי' ב"ר כ"י רב אמר וכו' בנה לי בית בא"י שרצוני לדור בה א"ל באיזה מקום אבננו א"ל עברת נהרא בנה משתעבור נהר פרת בנה אותו משם והלאה בכל מקום שתרצה שמאחר שתעבור את הנהר תכנס מיד לארץ, והוא פי' זר שלא יגביל לו המקום שיבנה שם הבית, ולא כוון לנהר פרת אלא לנהרא בני או נהר ואני, וע"י הגי' ב נ י ל ו ב י נפל כל בנין הבית, ועוד צע"ג אם בני לובי הם ל ב א י שמוזכרים במ"ק י"א א' ולפי גי' הערוך בע' לבא גם בקידושין ע"ב א', והעיר לבא[9]) שהזכירו הקדמונים (ועי' ברלינר שם צד 67 וערוך השל' שם) היא על יד חדקל ומהלך יום מנציבין[10]) ואינה קרובה לנהר ואני: 3 תרביקנה. כן הגהתי ועח"נ וערוך השל' ע' תרבקנא: והוא כבר. נהר כבר האמור במראות יחזקאל: 4 שפרה ורבה. הולך ומתפשט עד שנעשה נהר גדול שעוברים אותו בספינה, וגם בספרי שם איתא דרש זה והדרש פרת שמפריד וכו' שנסדרו כאן במאמר ר' יודן וכן שם האגדה שהובאה כאן בשם ר' לוי, והגי' שם ד"א נהר פרת שמפרה והולך עד שכלה מגריפה לגרפו ד"א נהר פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות הרי כל הנהרות אומרים וכו', והדרש פרת שמימיו פרין ורבין כלומר שמשקין את הארץ בשופי הוא כלשון הברייתא בבכורות שם תניא מאיר אומר וכו' ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבים ועי' אגה"א ח"ג צד 240, וכבר כתב פילון ברמזי התורה ח"א פכ"ג שפרת הוא לשון פרה ורבה: שמפריד והולך וכו'. כלומר

1) בני לובי. 2) הן. 3) בני. 4) בני ליבי. 5) לובי. 6) הן. 7) Nahrawan. 8) Thelbencane. 9) Liba. 10) Nisibis.

שכלה במגריפה, [כבר שמימיו כלין], כבר שפירותיו נסים ואינן יורדין בכברה: ר' הונא [אמר] פרת בפני
עצמו וכבר בפני עצמו: ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמרו לפרת למה אין קולך הולך, אמר להם מעשיי
מודיעים אותי, אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום, זורע בי ירק והוא עושה לג' ימים,
אמרו לחדקל למה קולך הולך, אמר להם הלוואי נשמע קולי ונראה, אמרו לאילני מאכל למה אין
קולכם הולך, אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו, אמרו לאילני סרק למה קולכם הולך,
אמרו להם הלווי נשמיע קולינו ונראה, אמר רב הונא לא משם הטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי
שהן כבידים בפירותיהם לפיכך אין קולן הולך אבל אילני סרק על ידי שהן קלין בפירותיהם לפיכך
ד קולן הולך ההיד וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישעיה ז ב): אמר ליה ר' 11c
תנחומא בשם ר' יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להשקות כוס תרעלה לאומות העולם ממקום שהדין יוצא.

2 ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' רע"ז (ס"ס), ילק' מכירי ישעיה ז' ב', ספרי שם, מדרש קהלת פ' אם ישך (י' י"א): 8 ילקוט ר' כ"ג, ילק' מכירי תהלים י"ע סי' כ"ג, ויקרא רבה פי"ג סי' ס':

1 שכלה] שהוא כלה ופותקין אותו ו[1], שהוא א | כמגרפה א | *כבר — כלין ל'[0]דכא[2]ר] כבר — קלין י, ל' לפ | כבר] עד י | רב י | *אמר דאכי] ל' ל | [0] פרת] כבר ד | 2 וכבר] פ, כבר אי, פרת ד | *אמרו] אמ' ל, אומרים די (ישעי'), ־ין חם, אומ' פ | למה] מפני מה מ | אמר להם] הוא אומ' א, והוא משיב ח | מעשי פחי, איני צריך ~ דאכי (שם) מ | 3 מודיעים אותי] מוכיחים עלי י (שם) | *והיא דפמ] והוא לא[1]כ, הוא י | עולה י | לל' ד[1]א[1] | זורעין בי זריעה י | *והוא חאכמ] הוא י (שם), והיא לדפ, ל' י | עושה פחי (שם). עומד ד[1]אכמ, עומדת ד, עולה י | לשלשה הא[2]כי (שם) מ | 4 *אמרו] אמ' ל, אומרים די, ־ין א[2], אומ' פא[1], ואמרין מ אומר להם י (שם) . . להן א[1], אומר י, אמ' חא[2] | הלוואי] ח, הלואי דאימ, ולואי פ | נשמע קולי] פא[2]כ, נשמיע . . דח, אשמיע . . י, וישמע א[1] . ., גם כי קולי הולך שיהא נשמע י (שם), שקולי נשתמע מ | *אמרו] אמ' ל, אומרים די, ־ין חא[2]מ, אומ' פא[1] | למה] מפני מה מ | 5 הולך] נשמע י | אומרי' (־ין א[2]) להם א, אומרים י (שם), ־ין מ | *אמרו] אמ' ל, אומרים די, ־ין חא[2]מ, אומ' פא[1] | למה] מפני מה מ | 6 אומרים להם א[2], אומרי' י (שם), ־ין מ, אומ' א[1] | הלוואי] ח, הלואי דא[2]ימ, ולואי א[1] | נשמע קולינו א[1]כמ, גם כי נשמיע קולנו שנשמע י (שם) | לא משום הטעם הזה דאכ, לא משם הוא זה מ, לא מן הטעם הוא זה י, לא מטעם הזה י (שם) | 7 שכבדין י | אבל ל' א[2]כימ | שקלין י, שהם רקים וקלים י (שם) | לפיכך] פחכימ, ל' דא[2] | [x] אמר ליה] פכ, א"ל א, אמר ד | ר' תנחומא] ר' מנחמא א[1], ר' תנחומא ר' (ור' מ) מנחמא א[2]כמ | 9 התרעלה הא[1]מ | העולם] פחאמ, ל' די | מקום כ | שהדין] שהעדן אכמ |

מפריד והולך להשקות את הגנות והפרדסים והשדות עד שכלה מתוך שמגרפין אותו במגריפה אילך ואילך להשקותן, כן מפרש ר"ה בספרי שם וג' שהיתה הגי' לפניו גם בספרי שמפריד והולך. וכן גורס שם עד שכלה במגריפה, וכגי' הילקוט הגיה בא"א עד שכלה ופותקין אותו במגריפה וכ"ה במדרש ד' שאלוניקי ג"א ופותקין אותו במגרפ' כבר שמימיו קלין וכו', וכן סגנון הלשון לעיל צד 142 היה פותק במגרופית אחת וכו': 1 כבר שמימיו כלין. שנוזלין בכל אמת המים ופוסקין ואובדין בשדות ובגנות, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י כבר שמימיו כלין לגמרי ובני אדם אומרים כבר היה נהר (בכי"א וכשאדם רואהו אומ' כבר היה וכו', ובכי"ט מוסיף עוד ופרת לשון אוכלא דאיפרת), ובכי"ל הושלם מאמר זה ביני שיטי בכתב אחר, וכן ליתא בכי"פ. ועוד דורש כבר לשון כברה שפירותיו גסים כלו' גרעיני הזרעים הם גדולים ואינן יורדין וכו', ובילקוט חיבר שני המאמרים למאמר אחד וג' שם כבר שמימיו קלין עד שפירותיו גסין ואינן וכו' ועי' גם בא"א: 2 אמרו לפרת. הנהרות אמרו לפרת, וכן בסמוך אמרו לאילני וכו' כלו' האילנות אמרו, ובכי"ל כתוב אמ' לפרת וכו' אמ' לחדקל וכו' אמ' לאילני וכו' והשלמתי אמרו, ובספרי שם הגי' הרי כל הנהרות אומרים לפרת מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולינו הולך למרחוק אמר להם מעשי מוכיחים עלי זורעים עלי זריעה עולה לג' ימים נוטעים בי נטיעה עולה לג' ימים הרי הכתוב משבחני וכו', ובמ' קהלת פ' אם ישך הנחש וכו' אומרין לנחש וכו' ורבנן מדמיין ליה להדין קרייה ושם הנהר השלישי חדקל אומ' לחדקל מפני מה קולך נשמע אמ' להם הלוואי נשתמע בין הנהרות אומ' לפרת למה לית לך קלא משתמע כמה דקלן משתמע אומ' להן מעשי מוכיחין עלי אדם זורע בי זריעת ירק עולה לשלשה ימים נוטע בי נטיעה עולה לשלשים יום ועי' גם במאמר הח' באק במ"ח חלק כ"ה צד 128, ובגי' הדפוסים הלשון מגומגם אומרים לפרת וכו' אמר וכו' ועח"נ, ובתוספות בכורות שם ג' אומרים לפרת מפני מה אין וכו' והוא אומר פירותי מעידין עלי אומרים לחדקל מפני מה קולך וכו' והוא אומר הלואי וכו': 4 נשמע קולי. הלואי יהא נשמע קולי ועי' גי' הילקוט בישעיה שם, ובדפ"ר וד"ו וכי"ח הגי' כאן נשמיע קולי ונראה ובסמוך גם בכי"ל וכי"א ב' וילקוט נשמיע קולינו ונראה, ובגי' הילקוט בישעיה מפרש הלואי גם כי נשמיע קולינו שנשמע ונראה, ונ"ל שהגי' רפיא נשמע ונשמיע ושצ"ל כאן נשמע קולי ואראה[1]) ובסמוך נשמע קולינו ונראה[2]), ובתוספות שם ג' אשמיע קולי ואראה וכן הגיה בא"א, וכפי' הגי' שלפנינו מפרש בפי' ב"ר כ"י למה קולך אינו הולך אינו נשמע בחוזק כשאר הנהרות הלואי נשמע קולי ונראה לעולם שאני חשוב, ועוד כתב שם על מאמרים אלו משלות הן על ת"ח שתורתו ומעשיו מודיעין שבחו ואין צריך להלל עצמו ולהתגאות (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, ובכי"ט ולהתגאות): 8 אמר ליה. וכ"ה בשאר כ"י שציינתי וסגנון הלשון זר, וקשה לפרש אמר ליה לרב הונא שהיה רבו של ר' תנחומא ועי' אגה"א ח"ג צד 466, ונ"ל שצ"ל ר' מנחמא ואמ' לה ר' תנחומא בשם ריב"ל כמו שהגי' בוי"ר ר' תנחומא ואמרי לה ר' מנחמא בשם ריב"ל, ושם נסדרה כל האגדה במאמר ר' שמואל בר נחמן כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן וכו' ועי' גם בח"נ ולעיל צד 80 בח"נ ובמ"י: 9 להשקות כוס תרעלה. וכן סגנון הדרש במאמר ריב"ל לקמן פפ"ח כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את אומות העולם, ובוי"ר הגי' עתיד הקב"ה להשקות כוס התרעלה לאומות העולם לעתיד לבא הח"ד ונהר וכו' מעדן מקום שהדין יוצא ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים אלו ד' נהרות שם האחד וכו' זה בבל וכו' ועח"נ, ודורש

[1]) וְאֵרָאֶה. [2]) וְנֵרָאֶה.

מה טעם ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן אילו ד׳ מלכיות כנגד ד׳ ראשים, שם האחד פישון זו בבל על שם ופשו פרשיו (חבקוק א ח), על [שם] ננסא קורטא קטוע פושכא, הוא הסובב את כל ארץ החוילה שעלה והקיף את כל ארץ ישראל דכת׳ בה הוחילי לאלהים כי עוד אודנו (תהלים מב ו), אשר שם הזהב אילו דברי תורה שהן נחמדים מזהב ומפז רב, וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל, שם הבדלח ואבן השהם מקרא ומשנה ותלמוד ותוספת ואגדה, ושם הנהר השני גיחון זו מדי שהיה המן שף עינים כנחש על שם על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (בראשית ג יד), הוא הסובב את כל ארץ כוש על שם המולך מהודו ועד כוש (אסתר א א), ושם הנהר השלישי חדקל זו יוון שהיתה חדה וקלה בגזירותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן שור שאין לכם

2 ילקוט דניאל ר׳ תתרס״ג: 6 ויקרא רבה סוף פט״ו, מדרש אסתר פ״א: 9 לעיל לד 16 ופ״ב:

1 מה טעם] פי, מאי טעמא ד, שנ׳ אבמ | ונהר — הגן] א׳כ, ונהר יוצא מעדן י, ונהר .. מעדן להשקות וגו׳ א², ונהר .. להשכות את הגן וגו׳ ח, ונהר .. הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים מ, ונהר .. והיה לד׳ נהרי׳ אין כתוב כאן אלא לד׳ ראשי׳ ד | ד׳] ארבע כ | ארבעה פחכ (כנגד — ראשים ל׳ מ) | 2 זה רים | *על שם] על ל, ל׳ פחאכרי¹מ | ᴰננסא] ל׳ ד | קורטא] פא²כרמ, קרטא א¹ע, ל׳ די¹ | קטוע] פר³, קטיע] א²כערי¹מ, קיטוע ח, ל׳ ד | פושכא] פאער, פושקא כי (דניאל) מ, פוסקא י¹, ל׳ ד | 3 בה] פמ, ביה דאכר, בהו י | 4 שנאמר הנחמדים מ | 5 ולא] ואין חאכמ | 6 ומשנה] פחאכ, משנה די | תלמוד כי | ותוספות פ, תוספות א¹, ותוספתא א²כי | ואגדות א¹, ואגדתא חא²כ | זה חי | 7 עינים] עמה דחאר, ל׳ כי | ועפר — חייך ל׳ | הוא — ועד כוש] י, ל׳ דפחאכ | ᴰושם — השלישי] ל׳ ד | 8 זה ח | יון | חדה וקלה] פאכי, קלה וחדה ד | בגזרה י | השור |

מעדן קרי ביה מדין: 1 ופשו פרשיו. הכתוב מדבר בבבל כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר וכו׳ איום ונורא הוא וכו׳ וקלו מנמרים סוסיו וכו׳ ופשו פרשיו, ודורש פישון לשון ופשו, ודרש אחר (ועי׳ במ״י לעיל צד 2 בד״ה ד״א אמון) על שם ננסא וכו׳ פושכא כלומר על שם נבוכדנצר שהיה ננס¹) קטן קצר טפח וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א ננסא וכו׳ אותו נבוכדנאצר .נבוכד נצר) מלך בכל ננוס היה קורטא בלעז קטן קטיע מקוטע פושכא זרת ארכו וזרת רחבו טפח סביב (שמות כ״ה כ״ה) מתרגמי׳ רומיה פושכא (ובפי׳ ב״ר הנדפס איתא המאמר במקומו ופירושו מסורס בסוף הפרשה), ובערוך ע׳ קרט ג׳ גורס מאמר זה גם בוי״ר, ובדפוסי המדרש נשמט המאמר כאן ובוי״ר וכן השמיטו המאמר בשאר דפוסי ילקוט ברמז כ״ב ואיתא לנכון בדפ״ר, ורבינו בחיי העתיק פישון זה מלך בבל על שם שכתוב ופשו פרשיו הוא הסובב וכו׳, ובשם ב״ר הובא המאמר גם במח״ו צד 320, וגורס ומפרש שם ננוס קורטא וקצר קטיע פושקא גובהו לא היה אלא טפח בלבד, וכן איתא שם ננסא הוא נבוכד נצר ועיי״ש צד 337, והאגדה שנבוכדנצר ננס היה נסמכה במדרשים על פסוקים שונים, וכן הועתק מאמר זה בילק׳ דניאל בדרש הפ׳ ושפל אנשים יקים עליה (דניאל ד׳ י״ד) וג׳ שם ד״א זה נבוכד נאצר ננסא קטיע (כ״ה בדפ״ר) פושקא, וכתנחומא תרומה סי׳ ד׳ דרשו הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבקוק ב׳ ד׳) זה נבוכדנצר וכו׳ והיה מביט בעצמו ומתבייש בפני הבריות ואומר אני מלך ולא ישרה נפשו בו למה שהיה קטן כבד (בד׳ ווין הגי׳ וכבד) לכך נקרא שמו נבוכדנצר ועי׳ תנחומא מ״ב שם סי׳ ג׳, ובסדר אליהו רבה פל״א איתא אמרו עליו על נבוכדנצר הרשע אדם קצר בקומה היה כשהיה הולך ממדינה למדינה נקבצו כל בני העיר וכו׳ היו משחקין זה עם זה ואמרו הזה ימלוך וכו׳ שנאמר ראיך אליך ישגיחו וגו׳ (ישעיה י״ד ט״ז), ובפסיקתא פי״ג (קי״ב א׳) נקרא נבוכדנצר ננסא דבבל, וכן בפסי״ר פל״א (קמ״ד א׳) אמר להם נבוכדנצר וכו׳ מסתכלים אילו באילו וכו׳ הננס הזה (והועתק בילק׳ תהלים ר׳ התפ״ד ומשם הועתק במ׳ תהלים מזמור קל״ז שהוא מן המזמורים שניתוספו בסוף המדרש, ועי׳ מ״ש פערלעס במ״ת חלק ל״ז צד 357 ועי״ע ברילל יאהרביכער ח״ב צד 210, קרויס צד 364, והגהתי על שם ננסא וכו׳ עפ״י גי׳ הערוך שם: 3 שעלה והקיף. בוי״ר הגי׳ הוא הסובב וכו׳ זה נבוכדנצר הרשע שעלה והקיף את כל ארץ ישר׳ שמייחלת להקב״ה הה״ד הוחילי לאלהים אשר וכו׳ אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י״ט י״א) וזהב וכו׳ ואין חכמה וכו׳ שם הבדולח וכו׳ מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות, ורבינו בחיי העתיק אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים וכו׳ ואין חכמה וכו׳ שם וכו׳ ואבן השהם שם מקרא משנה ותלמוד הלכות תוספתות והגדות ועח״נ ואגה״ת ח״א צד 486, והמאמר שלפנינו הועתק במדרש פטירת משה בביה״מ ח״ו צד 74 בזה״ל ארז״ל בב״ר שם האחד וכו׳ הוא הסובב את כל ארץ החוילה וכו א״ר יהושע בן לוי חוילה זו ארץ ישראל ולמה נקרא שמה חוילה מפני שמיחלת להקב״ה שנ׳ הוחילי וכו׳ אשר שם הזהב זו תורה שנ׳ וזהב הארץ ההיא טוב א״ר יוחנן מכאן שאין תורה כתורת א״י ואין חכמה כחכמת א״י שם הבדלח וכו׳ שם תלמוד תורה והגדות תקופות וגמטריאות, והדרש אשר שם הזהב אילו דברי תורה וכו׳ ולא חכמה וכו׳ עי׳ דוגמתו במ״ש פילון ברמזי התורה ח״א פכ״ה: 6 גיחון. דורש גיחון לשון גחון זו מדי שהיה המן וכו׳ על שם על גחונך וכו׳ ובפירוש מאמרם שהיה המן שף עינים כנחש לפי׳ הגי׳ שלפנינו בכי״ל כתב לי ידידי רא״ת לעף הנחש מוציא לשונו המתפצלת בפתע פתאום כברק ומלחך ומשפשף בה על כל סביביו וגם את ראשו ועיניו כי בה נטמן חוש המשוש ועיני הנחש אינן מתנועעות ונראות כקבועות ועליהן עולה עור דק המכסה אותן תמיד כי אין להם עפעפים והוא הולך ומתעבה עד שהוא חוזר לדקותו בעת שהנחש מפשיט עורו ומחדשו וכוונו במאמרם שמלכות מדי לא היתה כל כך רשעה אלא המן שפשף בלשונו עד שנעשו עיניה רכות, ובגי׳ הספרים הגיה ביפ״ת שף עמא ומפרש שף מענין תשופנו עקב שהיה מכה את עם ישראל בלשונו כנחש ולפי שהיה בימי מדי קרי למדי גיחון וכו׳, וכן איתא בד״ו במדרש אסתר שם בפתיחה כאשר ינום וכו׳ ונשכו הנחש זה המן שהיה שף עמא כנחש וכו׳, ובפי׳ ב״ר מפרש שף עמה שנתחבר עם אחשורוש לפורענותן של ישראל וכו׳ ועל זה ייסד הפייט גחון גח מבין עכסים (בקרובות לפ׳ זכור), וגי׳ אחרת בוי״ר גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה כנחש על שום על גחונך תלך הוא הסובב וכו׳ שנ׳ מהודו וכו׳, ושם סוף פט״ו בדפ״ר וד״ו ספחת זו מדי שהעמידה המן הרשע ששך עושה כנחש על שום על גחונך וכו׳ וצ״ע: 7 שהיתה חדה וקלה. בוי״ר פי״ג הגי׳ שהיא חדה וקלה בגזירותיה

¹) νάννος.

חלק באלהי ישראל, [הוא ההולך קדמת אשור] אמר ר' הונא בג' דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה הזאת בנאווסים ובפנוקטין ובלשון, ר' הונא בשם ר' אחא כל המלכיות נקראו לשם אשור על שם שהן מתעשרות מישראל, אמר ר' יוסי בר' יהודה כל המלכיות נקראו לשם נינוה על שם שהן מתנאות מישראל, אמר ר' יוסי בר' חלפתא כל המלכיות נקראו לשם מצרים על שם שמצירות לישראל, והנהר הרביעי הוא פרת זה אדום, פרת שהיפירה והיצירה לעולמו, פרת שפרת ורבת מברכתו שלזקן, פרת שאני עתיד להפר לה בסוף, פרת לשם סופה פורה דרכתי לבדי וגו' (ישעיה סג ג):

ה טו) ויקח יי׳ אלהים את האדם וגו' ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה א' עילה אותו היך מה דאת אמר ולקחום עמים וגו' (ישעיה יד ב), ר' נחמיה א' פיתה אותו היך מה דאת אמר קחו עימכם דברים (הושע יד ג):

1 ילקוט מכירי ס"ע כ"י: 7 ילקוט ר' כ"ב, ועי' לעיל לד 137, סנחומא מ"ב בסקסי סי' ה', סנחומא שם סי' ג':

1 *הוא — אשור אי] קדמת אשור ש, ל' לדפב | רב הונא א[1]כ, ר' תונה ח, ר' יוחנן מ | בשלשה פחכם | יון | 2 הרשעה הזאת] ד[1]הא[1]כע, הרשעה הזו א[2], הרשעה דפ, אדום מ | בנאווסים] ח, בנאוסים כ, בנווסין ע, בנימוסים פ, ־יון ד[1]א[2]רמ, בנמוסין ד | ובפנוקטין] ש, ובפניקטין כע, ובפניטקין פ, ובפנוסקין ח, ובפינקסין ד[1], ובפנקסין דמ | *המלכיות דפא[1]כמ] מלכיות לא[2], המלכים י | שנקרא[ו] א[2] | לשם] פאי, על שם דב, בשביל מ | 3 שמתעשרות י, שהיו מתעשרות מ | אמר—מישראל ל' פ | בר' יהודה] בר' חנינא א[2]כ, בר חניג' ד | מלכיות א[2]י | שנקראו א[2] | לשם] א[2]. על שם דכימ | 4 שמתנאות י, שהיו מתגאות מ | ר'—חלפתא] רב יהודה פ | מלכיות פא[2] | שנקראו א[2] | לשם] פא[2]כי, על שם דא[1]מ | שמצירות] פ, שהן מצירות א[2]י, שהם (מצרים ד[1]) מצרות ד, שהיו מצירות כמ | 5 זה] ח, זו דפא, הוא (זה י) מלכות כי | אדום (רביעית י)] ~ פרת שהיפירה והיצירה לבניו ל[0], שהפירה והצירה (שהפרה והצרה א[1]) לבניו א[1]כי | פרת ל' י | שהפירה והצירה דחכר[1]י, שהפרה (והצירה א[2]) והצרה אר[2] | *לעולמו פ] לעולמי ל, לעולם חאבי, לבניו דר | שפרות ורבות א | 6 פרת — בסוף ל' פ | להפר — בסוף] חברי, ליפרע (להפרע א[2]) לה בסוף א, להפרע לה ד | לשם] פחי, על שם דאב | ** פורה] לשם ~ ל | 7 האדם] ~ ויניחהו בגן עדן אבי | אומר | 8 אומר פאי, אמר ד |

על ישראל ואומר להם כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק וכו' ועי' במ"י לעיל צד 16 בד"ה וחשך זו יוון וכו': 1 הוא ההולך וכו'. כן השלמתי כמו שהגי' בכי"א א' וב', וכ"ה בילקוט ובוי"ר אלא שנשמט שם עיקר הדרש בג' דברים קדמה וכו', וכן איתא בפי' ב"ר הנדפס קדמת אשור א"ר הונא וכו', והמאמר נמשך להדרש שלפניו חדקל זו יוון ודרשו הוא ההולך קדמת אשור מלכות יוון קדמה במעלות שונות לאשור למלכות הרשעה הזאת, וקרי למלכות רומי אשור כמו שמפרש לנכון ביפ"ת, וכן טעם המאמרים כל המלכיות נקראו לשם אשור וכו' לשם נינוה וכו' כלומר לשם רומי ועי"ע גרעטץ קורות היהודים ח"ד מהדו' ב' צד 453, ובמדרש דפ"ר איתא ג"כ למלכות הרשעה הזאת, ובד"ו השמיטו מלת הזאת מחמת הצענזור והניחו מקומה פנוי: 2 בנאווסים וכו'. גי' זו מקויימת גם עפ"י כי"ח וכי"כ וגי' הערוך בע' נווסין ועי' פנקט, ופי' בנאווסי' בההיכלות[1]) שהיו לתהלה ולתפארת למלכות יון וכתבניתם בנו הרומיים את היכליהם, וצע"ג שגם פנוקטין או פניקטין לפי גי' כי"כ וערוך שם נר' הוראתו פלטריות או אסטוואות כמו שמשמע ממאמרם בוי"ר פ"א היו אומות העולם שומעים קול הדיבור ונתרזים מתוך פניקטיהן וכו' (כ"ה בדפ"ר וד"ו, ובשהש"ר פ' כתפוח איתא מתוך פניקטיהון, וכן יסד הפייטן ביוצר ליום א' של פסח מלטל פנקטי נתרזים, ובלקוטים מן ספר המליצה לר' שלמה בן ר' שמואל שהו"ל רב"ז באכער צד 41 הובא פנטקיהן) ותרג' תהלים ס"ח ל' מפניקטיהון לך ייתון מלכייא וכו' ועי' ערוך ע' פנקט, וכאן משמע שנאווסים ופנוקטין הן דברים שונים ולא בנינים שונים, ובמר"ע מפרש נווסין חכמת הנהגת הספינות[2]) ועי' במ"ח חלק ל"ז צד 12 ובמ"ע האנגלי חלק ט"ז צד 353 ועי"ע קרויס צד 355 (ובכי"פ הגי' ובפניטקין, ובהמחקר ח"ב צד 79 הועתק בטעות ובפנקיטין, וכן הובא בערוך חש' ח"ו צד שע"א), והגי' בגימוסי' פי' בחוקות[3]), ובפנקסין[4]) יש לפרש בכתב ומכתב ויובן כאן ובפנקסין ובלשון עפ"י מאמרם בגיטין פ' א' מאי מלכות שאינה הוגנת רומי (כ"ה בערוך ע' לשון א') וכו' דאין להם לא כתב ולא לשון וכו' ובע"ז י' א' בזוי אתה מאד שאין להן לא כתב ולא לשון ועי' ברילל יאהרביכער ח"א צד 186 (ובמדרש אסתר סוף פ"ד איתא בד"ו ד"א אמר להון לשון רומי כלשון יון, ובמ"כ הגיה בחרו להם וכו' בורגני אחד אמר ברוו להון לשון רומי מלשון יוני וכתב שה"ג בירושלמי ועי' ירוש' מגילה פ"א ע"א ב' וג' וכן הדפיסו אחריו בד' קראקא שמ"ח, ורבים וכן שלמים לא השגיחו על זה שסגנון המאמר במ' אסתר בשאר דפוסים הוא הגהת בעל מ"כ), ופי' נפלא בפי' ב"ר כ"י בפינקסין בשטרות שהכל משאם ומתנם והלואתם שעושין ביניהם כותבין בשטר, ובפי' השני שבפי' ב"ר בדפ"ר הנדפס ג' ובפנוקטין כמו שהגי' לפנינו: ר' הונא בשם ר' אחא. בוי"ר פי"ג הגי' א"ר הונא כל המלכיות נקראו על שם אשור שהיו מאשרין עצמן מישראל א"ר יוסי ב"ר חנינא כל המלכיות נקראו על שם מצרים על שם שהיו מצירין לישראל ועח"נ, ובפי' ב"ר כ"י כתב הא דכתיב בספרים ר' הונא בשם ר' אחא כל מלכות נקראת וכו' שיבוש הוא וכן פירושו כל אותן מלכיות שנקראו [באותו] מקום שהם לשם אשור לא נקראו כך אלא על שם שהם מתעשרות מישראל וכן כל מלכיות שנקראו לשם נינוה בלשון הזה מצאתי דבר זה בויקרא רבא וכו' ועי' בפי' הנדפס: 5 פרת שהיפירה וכו'. דורש פרת לשון הפרה שהפירה וכו' לעולמו, וגי' אחרת בדפוסים ובפי' ב"ר כ"י שהפירה וכו' לבניו וכן מוגה בכי"ל בידי שיטי וגם בגליון כי"א ב' נוסף שהפרה והצרה לבניו, ושתי הנוסחאות בכי"א א' וכי"כ ובילקוט, ורבינו בחיי העתיק הוא פרת זו מלכות אדום שהפרת והצרה לפניו פרת על שם סופה פורה דרכתי לבדי, ובוי"ר הגי' הוא אדום שפרת ורבת בתפלתו של זקן ד"א שפרת ורבת והצרה לעולמו של ישראל ד"א שפרת ורבת והצרה לבנו ד"א שפרת ורבת והצרה לביתו ד"א פרת על שם סופה שנ' פורה דרכתי וכו': 6 מברכתו של זקן. עשה"כ בראשית כ"ז א' ויהי כי זקן יצחק וכו' וברכתו הנה משמני הארץ וכו' ועל חרבך תחיה וכו': להפר לה בסוף. לעתיד לבא ישכח זכרם, כן מפרש בפי' ב"ר לפי הגי' שלפנינו: פורה דרכתי. ומדבר באדום מי זה בא מאדום וכו': 7 ר' יהודה ור' נחמיה. וכן נחלקו לעיל צד 137 בדרש הפ' וישם שם את האדם: עילה אותו. מפרש בפי' ב"ר דלא כתי' ויולך יי׳ אלהים אלא ויקח לשון עילוי

[1]) ναός. [2]) ναῦς. [3]) νόμος. [4]) πίναξ.

ויניחהו [בגן עדן] ר' יודן ור' ברכיה ר' יודן אמר היניחו והיגן עליו ועידנו מכל אילני גן עדן, [ר' ברכיה אמר להניחו ולהגן עליו ולעדנו מכל אילני גן עדן]: ויניחהו נתן לו מצות שבת היך מה דאת אמר וינח ביום השביעי (שמות כ יא), לעובדה, ששת ימים תעבד (שם שם ט), ולשומרה, שמור את יום השבת (דברים ה יב), ד"א לעובדה ולשמרה אילו הקורבנות תעבדון את האלהים (שמות ג יב) תשמרו להקריב לי (במדבר כח ב):

טז) ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ר' לוי א' ציוהו על ו
שש מצות, ויצו על עבודה זרה היך דאת אמר כי הואיל הלך אחרי צו (הושע ה יא), יי' על

1 ילקוט שם: 2 פדר"א פ"כ, מדרש תהלים צ"ב סי' ו': 3 עי' ספרי עקב פי' מ"א, אדר"נ נו"ב פכ"א: 6 לקמן פכ"ד פכ"ו פל"ד, סנהדרין נ"ו א', ע"ז ס"ד ב', תוספתא ע"ז פ"ח (פ"ט), סדר עולם פ"ה, פסיקתא פי"ב (ק' ב'), שמות רבה פ"ל סי' פ', במדבר רבה פי"ד סי' י"ב, דברים רבה דברים (פ"א סי' כ"א) ואתחנן (פ"ב סי' כ"ה), שיר השירים רבה פ' ישקני (א' ב'), מדרש קהלת פ' את הכל (ג' י"א), מדרש תהלים א' סי' י' וסי' י"ב ב' סי' ה', מדרש משלי פל"א, תנחומא מ"ב ימכו סי' ב', תנחומא שם סי' ג', והזהיר ימכו (ל"ג א'):

1 * ויניחהו דפחכ] וינחהו ל, ל' אי | *בגן עדן פ] ל' לדחאבי | ר' — ברכיה] ר' יודן ור' נחמיה כ, ל' פא | יהודה פ | אומ' פחאי | היניחו פ, הניח לו דחאבי | והגין דחאבי | ועידנו] חא[1], ועדנו דא[2]כי | 2 *ר' — עדן ד] ר' ברכיה (נחמיה פב) אמר (או' פח) להניח לו (להניח פ) ולהגן . . עדן פחב, ל' לאי | 3 לעובדה] חא[2], לעבדה דפא[1]כי | 4 ולשומרה] חא[1], ולשמרה דפא[2]כי | ד"א] רבנן אמ' ח | לעובדה] חא[2], לעבדה דפא[1]כי | ולשמרה] ולשמרה א[1], ל' ח | אילו ל' ח | הקרבנות | 5 תשמרו] פא[1], וכתוב ~ דכ, ואומ' ~ א[2], ולשומרה ~ ח | 6 לאמר — תאכל דחא[1]] וגו' ל, ל' פא[2] | אמר דא[2]כ | 7 שש] שבע כ | על] זו פחא[1] | על] זו חא[2] |

כד"א ולקחום עמים (ישעי' י"ד ב') דמשמע גמי לשון עילוי, ובתנחומא מ"ב פ' בחקתי שם דרשו נתאוה הקב"ה וכו' שכך הוא אומר לאדה"ר אם זכית כשם שאני מלך על העליונים כך אני עושה אותך מלך על התחתונים שנ' ויקח ה' אלהים את האדם ואין לשון ויקח אלא לשון עילוי כשם שאת אומר ותוקח האשה בית פרעה וכה"א ותלקח אסתר וכו', ובתנחומא מ"ב צו סי' י"ב וסי' י"ד ותנחומא שם סי' ט' וסי' י' קח את אהרן וכו' קום אתה וגדלו בלקיחה וכו' ד"א קח את אהרן וכו' פתה אותו בדברים וכו' אין קח אלא לשון פיתוי וכו', ובספרא צו מכילתא דמילואים פ"א קח את אהרן וכו' בכמה מקומות נאמ' וכו' לקיחה בבני אדם וכו' וכי מפשיל היה בני אדם לאחריו אלא אמר לו הקב"ה קחם בדברים וכו', ובמ' הגדול עמוד 77 העתיק ויקח וכו' מלמ' שעילהו למעלה מן הכל ועי' במ"ג ח"ב פ"ל: 2 ר' ברכיה אמר וכו'. השלמתי מאמר זה עפ"י גי' הדפוסים וכי"ח משום שמתחיל גם בכי"ל ר' יודן ור' ברכיה וכו', ובירורתי הגי' ל ה נ י ח ו כמו שהגי' בכי"ל ר' יודן אמר היניחו, והמאמר ליתא גם בילקוט וכי"א א' וב' והמפרשים נדחקו בפירושו: מצות שבת. בפדר"א שם ויקח וכו' מאיזה מקום לקחו ממקום ב"ה שנ' לעבוד את האדמה אשר לקח משם ר' יהודה אומר הקב"ה שמר שבת ראשון ואדם שמר אותו תחלה בתחתונים וכו' ועי' במ' תהלים שם ולקמן סוף פכ"ב, ובפדר"א פי"ב איתא ויקח וכו' ויניחהו בגן עדן וכו' ומה עבודה היה בתוך הגן שאמר לעבדה ולשמרה שמא תאמר יש מלאכה בג"ע שיזמור לכרמים ולחרש ולשדד את האדמה וכו' והלא כל האילנות נצמחין מאליהן שמא תאמר יש מלאכה בג"ע להשקות את הגן והלא נהר מושך ויוצא מעדן וכו' ומהו לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את דרך עץ החיים וכו' (ועי' בילקוט ר' כ"ב ושם הגי' ולשמור מצותיה, ובפי' רבינו בחיי הגי' ולשמור כל המצות), וכן נדרש בספרי עקב שם שאין פי' לעבדה כאן עבודה ממש, ושם ג' ויקח וכו' לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת ל ע ב ד ה זה תלמוד ו ל ש מ ר ה אילו מצות וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרויה עבודה וכו' וכן תר"י א' וב' לעבדה וכו' למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא (ולמטור), ובאדר"נ שם לעבדה וכו' וכי עבודה היה צריך או שמירה וכו' אלא לעמוד על דבריו וכו', ואגדה זו מוזכרת גם בספר חנוך (הוצ' בונוויטש) וכן השתמשו בה חכמי הנוצרים תיאופיל מאנטוכיא ואפרם הסורי ועי' דדו"ד ח"ג צד 124 ומ"ח חלק מ"ג צד 121, ובהדרש ד"א לעבדה וכו' אילו הקורבנות אפשר שכוונו למאמרם לקמן פל"ד שאדה"ר הקריב על מזבח הגדול שבירושלם ועי"ע פכ"ב ואדר"נ נו"א פ"א ותנחומא מ"ב צ"ו סי' א' בלק סי' ט"ז ובמד"ר פ"ד סי' ה' וע"ז ח' א' ובנ"ש ובמ"י לעיל צד 132, ובפי' ר' בחיי הועתק לעבדה ולשמרה זו שבת לעבדה שנ' ששת וכו' לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות לעבדה דכת' תעבדון וכו' ולשמרה דכת' תשמרו להקריב וכו', וכתיבת לעובדה ולשומרה בוי"ו וכן הקורבנות עי' במ"י לעיל צד 33 בד"ה דוכים: 6 על שש מצות וכו'. וס"ל שעל אבר מן החי לא נצטווה אדה"ר כדאיתא לקמן פל"ד סי' י"ג אך בשר בנפשו דמו וגו' ר' יוסי בר' אבין מש' ר' יוחנן אדה"ר שלא הותר בשר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי אבל בני נח וכו' הוזהרו על אבר מן החי ועי' סנהדרין נ"ט ב' (ומ"ש במ"כ כדאיתא בירושלמי דע"ז פ' השוכר ר' יוסי בר בון בשם רב אדה"ר שלא הותר לו וכו' ובד"ה על הגזל וכו' ועי' בירוש' דע"ז פ' השוכר דנפקא ליה וכו' ובד"ה רבנן פתרין וכו' בירוש' גרס חברייה וכו' כל זה ליתא לפנינו בירוש' שם ועי' גם במ"כ בשהש"ר שם ובמהרש"א סנהדרין נ"ט א' ועי"ע בהערות רד"ב ראטנער לסע"ר פ"ה ובמתת יה לר"מ שטראשון ה' ע"א, ונ"ל שבמאמר ר"י דכפר חנן יש לדייק רמזו על אבר מן החי ולא צוהו), וכ"ה בפסיקתא שם בפתיחת ר' יודן בר סימון רבות בנות וכו' (לפי הגי' הנכונה שבכי"א ובילק' ד' פפד"א משלי ר' תתקס"ד) א ד ם ה ר א ש ו ן נ צ ט ו ו ה ע ל ש ש מ צ ו ת ואלו הן ע"ז ועל ברכת השם ועל הדינים ועל שפיכות דמים ועל ג"ע ועל הגזל וכולם בפסוק אחד דכתיב ויצו וכו' ויצו זו ע"ז כמד"א כי הואיל וכו' ה' זו ברכת השם כמד"א ונוקב וכו' אלהים אלו ה ד י י נ י ם כמד"א אלהים לא תקלל וכו' נח נצטווה על אבר מן החי שנ' אך בשר בנפשו וכו' אברהם על המילה וכו' (ומשם הועתק במ' משלי פל"א פ' רבות בנות וכו' אדה"ר נצטווה על שש מצות נח על אבמה"ח אברהם וכו' ועי' בהערות ר"ש באבער), וכן בד"ר ואתחנן כך שנו חכמים ע ל ש ש ה ד ב ר י ם נ צ ט ו ה א ד ם ה ר א ש ו ן על ע"ז ועל ח ל ו ל השם ועל הדיני' וכו', ובשהש"ר שם ר' אלעזר אומ' וכו' אדה"ר נצטווה על שבע מצות הה"ד ויצו וכו' וצ"ל ש ש מצות כמו שהולך ומונה ויצו זו ע"ז המד"א כי הואיל וכו' ה' זו ק ל ל ת השם שנ' ונוקב וכו' נח ניתוסף לו אבמה"ח וכו' אברהם וכו', ובמ' תהלים א' סי' י' בדרש אשרי האיש וכו' מדבר באדה"ר וכו' כי אם בתורת ה' חפצו אמר ר' ל ו י אלו שש מצות שנתן הקב"ה לאדה"ר שנ' ויצו ה' אלהים על האדם ואינו מונה המצות בפרוטרוט כמו שנמנו כאן, וכן לקמן פכ"ד סי' ה' במאמר ריב"ס ראוי היה אדה"ר שתינתן

ברכת השם היך דאת אמר ונוקב שם יי׳ (ויקרא כד טז). **אלהים** אילו הדיינין **אלהים לא תקלל** (שמות כב כז). **על האדם** זו שפיכות דמים **שופך דם האדם** (בראשית ט ו). **לאמר** על גילוי עריות **לאמר הן ישלח איש את אשתו** (ירמיה ג א). **מכל עץ הגן אכל תאכל** ציוהו על הגזל. רבנין פתרין לה בכל עניינא ויצו יי׳ אלהים אמר לו מה אני אלוה שינהוג בי כאלוה שלא יקללני, גילוי עריות מנין **ודבק באשתו** (בראשית ב כד) ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה, **מכל עץ הגן אכל**

5 לקמן פי״ס, סנהדרין נ״ט ב׳:

1 אלהים] אלהים נצב בעדת אל ~ כ | 2 על גילוי] א¹, זו (זה ד) גילוי דפחכ | 3 אכל תאכל] א, אכל ד, ל׳ פכ | ציוהו על הגזל] ולא מן הגזל אכל תאכל רמזו על הגזל כ | 4 פתרין] אמרין כ, אמרי ופתרין ח, אמרי פתרי א¹ | 4 לה] פהא¹כ, ליה ד, ל׳ א² | בכל] פחר, כל דאכ | עניינא א¹, ־נה פח, ענינא ר², ־נה ד | ᴼאלהים] ~ רחמן אני דיין אני להפרע ד | אמר לו] פח, אלהים אמר לו ד, ל׳ ד¹אכ | *מה — יקללני] מה . . בו באלוה . . יקללנו ל, מה . . נהוג בי . . יקללנו פ, מה אני אלוה אני נהוג בי . . תקללני ח, אלקים נהוג בי . . תקללני כמה דכתי׳ אלקים לא תקלל ד״א א״ל אני אלוה שינהוג בי כאלוה שלא יקללני ד¹, אלהים אני נהוג בי . . תקללני כמה דכתיב אלהים לא תקלל ד, אלהים אני (אני י״י אלהים א¹, אני כ) אל תמירני (תמירוני כ) אלהים אני (אני אלהים א¹) אל תקללני (תקללוני כ) יהא (אלהים אני יהא א²כ) מוראי עליך אכ | 5 ולא בזכור] ודבק באשתו ולא בזכור א² | מכל — הגן] אכ, ל׳ דפ |

תורה על ידו וכו׳ אמר הקב״ה וכו׳ שש מצוות ציויתיו וכו׳ (ועי׳ במ׳ קהלת שם), ובבמ״ר שם זה אדה״ר וכו׳ לפי שניתן לו שש מצות וכו׳, ובשמ״ר שם נתן לאדם שש מצות הוסיף לנח אחת וכו׳, ושש מצות אלו שיליף מקרא ויצו וכו׳ שנצטוה אדה״ר עליהן ואבר מן החי שניתוסף לנח הן שבע מצות שאמרו חז״ל שבני נח נצטוו עליהן (ועי׳ גם ברבינו בחיי לפסוק ויצו וכו׳ וברמב״ם הלכות מלכים ריש פ״ט) כמו שנשנה לקמן פל״ד סי׳ ח׳ על שבעה דברים נצטוו בני נח על עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ועל קללת השם ועל הדין ועל הגזל ועל אבר מן החי, ועוד שם דעות שונות שנצטוו אף על הדם מן החי וכו׳ אף על הכלאים וכו׳ אף על הכשפים וכו׳ אף על הסירוס וכו׳, וכל המאמר שם מסכים עם הברייתא השנויה בסנהדרין נ״ו א׳ שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע״ז ג״ע וש״ד וגזל וכו׳ ועי׳ תוספתא שם, ובגמרא מפרש שם מנה״מ אמר ר׳ יוחנן דאמר קרא ויצו וכו׳ ויצו אלו הדינין וכה״א כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו׳ ה׳ זו ברכת השם וכה״א ונוקב וכו׳ אלהים זו ע״ז וכה״א לא יהיה לך וכו׳ על האדם זו שפיכות דמים וכה״א שופך וכו׳ לאמר זו גילוי עריות וכה״א לאמר וכו׳ מכל עץ הגן ולא גזל אכל תאכל ולא אבמה״ח כי אתא ר׳ יצחק תני איפכא ויצו זו ע״ז אלהים זו דינין בשלמא אלהים זו דינין דכתיב ונקרב בעל הבית אל האלהים אלא ויצו זו ע״ז מאי משמע רב חסדא ורב יצחק וכו׳ חד אמר וכו׳ וחד אמר עשוק אפרים וכו׳ כי הואיל הלך וכו׳, וכמו שמפרש ר׳ יוחנן ברייתא זו כן הלשון בס״ע שם (הוצ׳ מארכס) בדרש שם שם לו חוק ומשפט וכו׳ שם ניתנו לישראל י׳ מצות ז׳ מצות שנצטוו בני נח ואלו הם וכו׳ ויצו וכו׳ ויצו אלו הדינין וכה״א כי ידעתיו וכו׳ ה׳ זה ברכת השם וכו׳ אלהים זו ע״ז וכה״א לא יהיה לך וכו׳ ומסיים שם הוסיפו עליהם ישראל הדינין ושבת וכיבוד אב ואם. וכפי שתני ר׳ יצחק ויצו זו ע״ז וכו׳ וכפירוש וח״א שם כי הואיל וכו׳ נמנו ונדרשו השש מצות שנצטווה אדה״ר כאן במאמר ר׳ לוי ובפסיקתא במאמר ריב״ס (וילפי אלהים אילו הדיינין מקרא אלהים לא תקלל) וכן בד״ר פ״ב ושהש״ר (ושם הובא הפסוק עד האלהים יבא וכו׳), ועוד שם בסוגיא דסנהדרין דתנא דבני מנשה שבע מצות נצטוו בני נח ע״ז וג״ע וש״ד גזל ואבמה״ח סירוס וכלאים ר׳ יהודה אומר אדם הראשון לא נצטוה אלא על ע״ז בלבד שנ׳ ויצו וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירה אומר אף על ברכת השם ויש אומרים אף על הדינים, וברייתא בע״ז שם איזהו גר תושב וכו׳ וחכ״א כל שקיבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח, ולקמן ריש פכ״ו נדרש אשרי האיש זה נח וכו׳ כי אם בתורת וכו׳ אילו שבע מצות שנצטוה ועי׳ במ׳ תהלים א׳ סי׳ י״ב, ובד״ר פ״א איתא א״ר לוי כשנצטוו בני נח לא נצטוו אלא על שבעה דברים ואין השבת מהן וכו׳ (וכדאיתא בס״ע ולית ליה הדרש דלעיל ויניחהו נתן לו מצות שבת), ומ״ש בערוך ע׳ שבע א׳ בריש ד׳ מיתות בגמ׳ המגדף ובב״ר פי״ו ויצו וכו׳ על האדם לאמר צוהו על שבע מצוות וכו׳ נ״ל שהלשון אינו מדויק וכיון להברייתא בסנהדרין שם שבע מצות נצטוו ב״נ ולמאמר ר׳ לוי כאן ציוהו על שש מצות, אמנם גם ברקנאטי העתיק בשם ב״ר א״ר לוי צוהו על שבעה מצות ויצו זו ע״ז וכו׳ ומסיים שם מכל עץ הגן על הגזל אכול תאכל ולא אבר מן החי וצ״ע״ג, ועוד איתא בתנחומא מ״ב יתרו לאדם נתת לו ז׳ מצות לנח ולבניו נתת ז׳ מצות ועיי״ש בהערות, ובמ׳ הגדול עמוד 78 עירבב והעתיק עפ״י המדרשים וגמרא סנהדרין שם ת״ר ששה דברים נצטווה אדה״ר מנה״מ א״ר יוחנן דאמר קרא ויצו וכו׳ ויצו אלו הדינין וכו׳ מכל עץ הגן ולא גזל ונח נצטווה על אבמה״ח דכת׳ אכל תאכל ולא אבמה״ת, ואח״כ העתיק שם כל הברייתא דסנהדרין ת״ר שבע מצוות נצטוו בני נח וכו׳ וצ״ע ועיי״ש גם בהערות רש״ז שעכטער, וכן אינו מדויק מ״ש בלקח טוב לפסוק זה א״ר יותנן שבעה מצות נצטוה אדה״ר ויצו אלו הדיינים וכו׳ אכל תאכל ולא אבמה״ת וכו׳, ועוד דרשו חז״ל הפ׳ וישקלו וכו׳ שלשים כסף (זכריה י״א י״ב) לענין שלשים מצות שקבלו עליהם בני נח או שעתידין ב״נ לקבל עליהן ועי׳ חולין צ״ב א׳ וירוש׳ ע״ז פ״ב מ׳ ג׳ ולקמן פצ״ח סי׳ מ׳ בנוסחת הדפוסים, והמצות שנמנו כאן במאמר ר׳ לוי הן מצות שהדעת נוטה להן ושקבלו עליהן כל בני אדם כענין שדרשו בספרא סוף פ׳ אחרי מות את משפטי תעשו (ויקרא י״ח ד) אלה הדברים הכתובים בתורה שאלו לא נכתבו בדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות וע״א וקללת השם ושפיכת דמים שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן וכו׳, וביומא ס״ז ב׳ ואלו הן ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים וגזל וברכת השם וכו׳ ועי״ע בלקח טוב שם. ובכוזרי סוף מאמר ג׳ כתב כאשר שמו פסוק ויצו ה׳ אלהים וכו׳ סימן לשבע מצות שנצטוו בני נח וכו׳ כמה רחוק בין אלו הענינים ובין הפסוק הזה אך אצל העם קבלה ששבע מצות האלה סומכין אותה בפסוק הזה וכו׳ ועי׳ גם אגה״א ח״ב צד 316, שירער געשיכטע ח״ג צד 128 ומ״ע הצרפתי חלק כ״ז צד 32: 3 על הגזל. בסנהדרין נ״ו ב׳ פירש״י מכל עץ הגן ולא גזל מדאיצטריך למישרי ליה ולהפקיר לו עצי הגן ש״מ שאינו מופקר לו נאסר לו, וכן הביא במ״כ בשם הירוש׳ דנפקא ליה דיוקא וכו׳ מעץ הגן אכל תאכל שאסור ליהנות במה שלא הורשה: רבנין פתרין לה. נ״ל שהמאמר קטוע לפנינו ופירושו רבנין דרשי בכל הענין (כלומר בענין המצות שנצטווה אדה״ר) הפסוק ויצו וכו׳ אמר לו מה אני אלוה וכו׳ וגילוי עריות למדו מפסוק ודבק באשתו ועח״ג וסנהדרין שם כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב אלהים אני לא תקללוני אלהים אני לא תמירוני אלהים

תאכל אמר ר' יעקב דכפר חנן מתי יעשה אוכל מתי כשר באכילה, משישחט, רמזו על אבר מן החי:

יז) ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל [וגו' מות תמות] מיתה לאדם מיתה לחוה מיתה לתולדותיו:

פרשה יז

א ב יח) ויאמר י"י אלהים לא טוב היות האדם לבדו תנינן בעשרה מאמרות נברא העולם ואילו הן בראשית ברא אלהים (בראשית א א), ורוח אלהים מרחפת (שם שם ב), ויאמר אלהים יהי אור (שם שם ג), ויאמר אלהים יהי רקיע (שם שם ו), ויאמר אלהים יקוו המים (שם שם ט), ויאמר אלהים תדשא הארץ (שם שם יא), ויאמר אלהים יהי מאורות (שם שם יד), ויאמר אלהים ישרצו המים (שם שם כ), ויאמר אלהים תוצא הארץ (שם שם כד), ויאמר אלהים נעשה אדם (שם שם כו), מנחם בר' יוסי מוציא ורוח אלהים מרחפת על פני המים ומביא ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו, אמר ר' יעקב בר קירשאי מאמר ניתן לרוח בפני עצמה:

ב לא טוב תני כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה
11d בלא כפרה, בלא טובה לא טוב היות האדם לבדו, בלא עזר אעשה לו עזר כנגדו, בלא שמחה

2 ילקוט ר' כ"ג: || 4 ילקוט שם, אבות פ"ה מ"א, ר"ה ל"ב א', מגילה כ"א ב', אדר"נ נו"א פל"א נו"ב פל"ו, פדר"א פ"ג: 12 ילקוט ר' כ"ג, יבמות ס"ב ב', מדרש קהלת פ' כלה מיים (ס' ס'), מדרש תהלים כ"ט סי' ב':

1 תאכל] זו על אבר מן החי פ | חנן] פא[1], חנין דא[2]ב | * מתי — כשר ל[0]] מתי עשה.. כשר ל, מתי יעשה אוכל ויתכשר חב, אימתי יעשה אוכל משתיכשר פ, מתי יעשה ויתכשר א, מתי יתכשר ד | לאכילה | משישחט] פח, משתשחט דא | רמזו—החי ל' פ | 2 ומעץ הדעת וגו' מות תמות פ, מות תמות ד | ומיתה לחוה א[1] | מיתה לתולדותיו] א[2]ב, מיתה לתולדותיהן ח, מיתה לו ולתולדותיו א.. לו מיתה לתולדותיו דפי || 4 * תנינן דפחא[2]ב] תנינא ל, תניא א[1] | °בעשרה] בי' ד | 5 °ברא אלהים] פא[1]ב, ל' ד | 9 מנחם] ר' ~ פוחא[1]ב | °בר] בר ד | 10 בר] וא[1]ב, בן די | קורשאי דוא[1]י, קרשאי ב | 11 עצמו בי (אמר — עצמה ל' פ) | 12 °תני] ~ ר' יעקב ד | כל] ~ מי פוחא[1]בי | טוב פוחא[1]ב | בלא כפרה בלא ברכה ב | 13 *טובה ד] טוב לפוחא[1]ב |

אני יהא מוראי עליכם כמאן כיש אומרים, ושם ג"ח א' דתניא על כן יעזב וכו' ודבק ולא בזכר באשתו ולא באשת חבירו והיו לבשר אחד מי שנעשים בשר אחד יצאו בהמה וחיה וכו' וכן לקמן פי"ח ומנין שהן מוזהרין על גילוי עריות שנ' ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה, ובמ"כ העיר שבירוש' גרס חברייה שמעון כולהון מן קריין סגיין כר' ופי' מצוות שנצטוו עליהם אדה"ר ובני נח למדו אותם מהרבה פסוקים לא בלבד מכתוב זה ומפרשת זו וכדמפרש התם באורך וכן י"ל כאן וכו' שכל סוגיא דהכא איתא התם ולמדים מן השווין אע"ג דלא מייתי הכא כל הני דמייתי התם, וכאשר העירותי ליתא כל זה לפנינו בירושלמי וחבל על דאבד, ובכי"ל ושאר כ"י ליתא הדרש שנוסף בדפוסים י"י אלהים רחמן אני דיין אני להפרע, והוסיפו כן עפ"י מאמרם בכל מקום שנ' י"י מידת רחמים וכו' ועי' במ"י לעיל צד 112. ורמזו על אבר וכו' מפרש בפי' ב"ר כ"י אפשר לומר תאכל מהו אכול תאכל בתחלה עשהו אוכל ואח"כ תאכל, וגר' שגורס ג"כ מתי יעשה וכו', ובסנהדרין נ"ו ב' פרש"י אכל תאכל העומד לאכילה ולא תאכל אבמה"ח דבהמה בחייה אינה עומדת לאכילה וכו', ובס"ע הוצ' מארכס ג"כ הגי' אכל תאכל זה אבר מן החי ול"ג שנ' אך בשר בנפשו וכו': 2 מיתה לאדם וכו'. דורש רבוי הלשון מות תמות:

פרשה יז. בכי"א א' פרש' י"ו וכן בכי"א ב', ובכ"י זה ליתא מפרשה זו אלא תחלתה תנינן בעשרה מאמרות וחסר שם עד נבדקין בת שתים עשרה שנה ויום א' גדריה קיימין וכו' בריש פי"ח שלפנינו, ומן ויאמר אלהים תדשא וכו' אציין גם ח"נ של כי"ו שחסר מן דממתי מזה וכו' סוף פ"ו ועד כאן ועי' במ"י לעיל צד 50 בר"ה כשם שלא: 4 תנינן. כן הגהתי, וגי' כי"ל תנינא אינה מסגנון המדרש: 5 ואילו הן וכו'. בר"ה שם ג' הני עשרה מלכיות כנגד מי וכו' ר' יוחנן אמר כנגד וכו' עשרה מאמרות שבהן נברא העולם הי נינהו ויאמר (ויאמר) דבראשית ט' הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו, ותשעה ויאמר דבראשית לא נמנו שם בפרוטרוט וכן במגילה שם, ומבראשית עד ויכלו נמצאו ח' פסוקים אלו ויאמר אלהים וכו' המנוים כאן, ואינו מונה פסוק כ"ח ויברך וכו' ויאמר להם אלהים פרו ורבו וכו' (ופסוק כ"ב ויברך וכו' לאמר פרו ורבו וכו') ופסוק כ"ט ויאמר אלהים הנה נתתי לכם וכו' שלא נברא דבר במאמרים אלו ועי' ביפ"ת, ובפדר"א מונה ויאמר אלהים יהי אור וכו' עד ויאמר אלהים נעשה אדם, ועוד שם ויאמר אלהים הנה נתתי לכם ויאמר אלהים לא טוב היות וכו' וכ"ה באדר"נ נו"ב פל"ו אלא שמקדים שם ויאמר דהנה נתתי לויאמר דנעשה אדם, ומסיים שם ר' ירמיה הוה מקיים ויברא אלהים את התנינים [וגוריע] לא טוב היות ועיי"ש בהערות רשז"ש שבעל מגן אבות כתב ובאדר"נ לא מנה בראשית מאמר והשלים העשרה בויאמר להם פרו ורבו וכו' ועי"ע בעקידה שער ג' ובביאור הרד"ל לפדר"א שם, ודרש אחר באדר"נ נו"א סוף פ"א מניין לאדם שנברא בשתי ידיו שנ' ידיך עשוני וכו' מניין למקדש וכו' ובכתובות ה' א' במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה וכו' ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 63 על האגדה שנמצאה אצל אבות הכנסיה שלהם שאדם לבדו נברא בידיו וכל העולם נברא במאמר: 10 לרוח. ורוח אלהים מרחפת: 11 תני כל וכו'. וכ"ה בשאר כ"י וילקוט תני כל מי וכו' ול"ג תני ר' יעקב, וכן הועתק ברקנאטי תאני כל מי וכו' שרוי בלא טובה וכו' בלא ברכה שנ' להניח וכו' בלא כפרה שנ' וכפר וכו' (וללא צורך נדחק ביפ"ת לפרש סירוס המאמרים שבגי' הדפוסים), ול"ג שם ר' סימון וכו' אף בלא שלום וכו' ועח"נ, ובסגנון שלפנינו כל המאמר גם במ' קהלת שם וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא

ושמחת אתה וביתך (דברים יד כו), **בלא ברכה להניח ברכה אל ביתך** (יחזקאל מד ל), **בלא כפרה וכפר בעדו ובעד ביתו** (ויקרא טז יא), ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי (אמר) אף בלא שלום שנ' **וביתך שלום** (ש"א כה ו), ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי (אמר) אף בלא חיים דכת' **ראה חיים עם אשה אשר אהבתה** (קהלת ט ט), ר' חייה בר גומדי אמר אף אינו אדם שלם **ויברך אתם ויקרא את שמם אדם** (בראשית ה ב), ויש אומ' אף ממעט את הדמות **כי בצלם אלהים עשה את האדם** (שם ט ו) מה כת' אחריו **ואתם פרו ורבו** (שם שם ז):

ג **אעשה לו עזר כנגדו** אם זכה עזר ואם לאו כנגדו: אמר ר' יהושע בר נחמ' אם זכה כאשתו שלחנניה בן חכינאי ואם לאו כאשתו שלר' יוסי הגלילי, ר' יוסי הגלילי הוה ליה איתה בישא והוות ברתה דאחתיה והוות מבזה עליו, אמ' ליה תלמידוי (שיבקה, אמ' ליה) ר' שבק הדה אסתה

6 לקמן פל"ד וס"כ: 7 ילק' ר' כ"ג, יבמות ס"ג ס', פדר"א פי"ב: 8 ויקרא רבה פל"ד סי י"ד (ילק' בהר ר' תרס"ה, ילק' ישעיה ר' תנ"ב), ירוש' כתובות פי"א ל"ד ב':

1 בלא ברכה . . בלא כפרה . .] ח, בלא כפרה . . בלא ברכה . . דא[1], בלא כפרה [דכת' פ] וכפר בעדו ובעד ביתו פו | 2 אף ל' א[1] | 3 וביתך שלום] ואתה שלום ~ דפא'כ (ר' סימון — וביתך שלום ל' ו) | אף ל' וא[1] 4 אהבת | חייא | גמדי ד, גומדי פו, גמרי כ, גורמיי ד[1] | 5 אדם] ~ שניהם כאחד קרוים אדם ד | 4 *אומ' דפ] א' ל, אומר ו, אומרי' כ | 6 מה כת' אחריו] מה . . בתריה פ, וסמיך ליה א'כ | 7 לאו] לא זכה ו | נחמיה דפ, ר' נחמיה ו, נחמן א[1] | 8 של] ר'י, ~ ר' דפוחכ | חנניה] חנניה ו, ־יא ח, חנינה ד, ־נא פכר'י[1] | בן] בר ד | ר' יוסי הות ליה ד | איתה] אנתתא ד | 9 והות ד | והות ד | מבזה עליו] בזיה ליה קודם תלמידוי ד | אמרין דע | ליה] ע, ל' ד | שיבקה — שבק] שבקה ד, שבק ע | הדא ע, להדא ד | אסיתא ע, אנתיתא (אינתתא ד[1]) בישא ד |

טוב בלא עזר וכו' בלא טוב וכו' מנין לא טוב וכו' בלא ברכה מנין להניח וכו' בלא כפרה מנין וכפר וכו', ושם ר' יהושע בן לוי אומר אף בלא חיים שנ' ראה וכו' אשר אהבת בלא שלום שנ' ואתה שלום וביתך וכו' ר' חייא בר גמדא אמר אף אינו וכו' שנ' ויברך אותם ויקרא את שמם אדם בזמן ששניהם כאחד הם אדם אין שניהם כאחד אין קרויין אדם ויש אומרים אף ממעט בדמות שנ' כי בצלם וכו', ובמ' תהלים מ"ב שם אמרו רבותינו כל מי שאין לו אשה שרוי בלא ברכה [בלא חיים בלא שמחה בלא עזר בלא טובה בלא שלום בלא ברכה] שנ' ויברך אותם אלהים אותם בזמן שהם שנים בלא חיים טובים שנ' וכו' בלא שמחה שנ' ושמח באשת נעוריך בלא עזר שנ' אעשה וכו' בלא טובה שנ' מצא אשה מצא טוב בלא שלום שנ' וידעת כי שלום אהלך ואין אהל אלא אשה וכו' ויש אומרים אף שרוי בלא תורה וכו' (וגי' אחרת במ' תהלים שנדפס מכבר ועיי"ש), וביבמות ס"ב ב' א"ר תנחום א"ר חנילאי כ, אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה בלא שמחה דכתיב ושמחת וכו' בלא ברכה דכתיב להניח וכו' בלא טובה דכתיב לא טוב היות האדם לבדו במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה וכו' רבא בר עולא אמר בלא שלום דכתיב וידעת כי שלום אהלך וכו'. ושם ס"ג א' א"ר אליעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנ' זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם: 1 אתה וביתך. ובית זו אשה כמו שדרשו ביומא פ"א מ"א וכפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו וכן שבת קי"ח א' א"ר יוסי מימי לא קריתי וכו' אלא לאשתי ביתי: 4 ויקרא את שמם אדם. מפרש בגי' הדפוסים שניהם כאחד קרוים אדם, וזה פירוש נוסף כאן וליתא בכל כ"י: 5 ויש אומ' וכו'. לקמן סוף פל"ד דרש ר' אלעזר בן עזריה כל שבטל מפיריה וריביה ממעט הדמות מה טעם כי בצלם אלהים וכו' וכת' אחריו ואתם פרו ורבו דרש בן עזאי כל מי שבטל וכו' כאילו שופך דמים וממעט הדמות וכו' ועיי"ש במ"י: 7 אם זכה. בפוגיא צד 558 העתיק אם זכה עזר אם לא זכה כנגדו, וביבמות שם ג' וא"ר אלעזר מאי דכתיב אעשה לו וכו' זכה עוזרתו לא זכה כנגדו ואיכא דאמרי ר"א רמי כתיב כנגדו וקרינן כניגדו זכה כנגדו לא זכה מנגדתו וכו', ובפדר"א שם ר' יהודה אומר אל תקרי כנגדו אלא לנגדו אם זכה תהיה לו עזר ואם לאו לנגדו להלחם וכו', ובמ' הגדול עמוד 79 העתיק אם זכה היא נעשה לו עזר ואם לאו עומדת היא כנגדו ומכלתו: 8 כאשתו של חנניה וכו'. דאזל יתיב תרי סרי שני בבי רב וכו' כדאיתא בכתובות ס"ב ב', ומדויקת הגי' חנניה בן חכינאי שלא נסמך ועי' סנהדרין י"ז ב' כלאים פ"ד מ"ח מכות פ"ג מ"ט ותוספתא ברכות פ"ד ועי"ע במ"י לעיל צד 17 בד"ה כבר היה: ר' יוסי הגלילי וכו'. סיפור זה איתא לפנינו בשתי נוסחאות אחת ארוכה ואחת קצרה, ונו"א היא ג"כ נוסחת הדפוסים כאן ובוי"ר פל"ד (והובא שם בדרש ד"א ומבשרך לא תתעלם וכו' זו גרושתו, וכן העתיק מנוסחא זו בערוך ע' אסיתא ע' תפי ע' פרגיות ע' פס ד' וע' שק ד' בשם ב"ר ובשם וי"ר ובע' סנטר א' וע' חגל בשם ב"ר, ועם נו"ב (אופן אחר וכו') מסכים הסיפור בכי"פ וכי"ו (ושם הועתק רק תחילתו ועי' למטה) וכי"ח וכי"א א' וכי"כ ובילקוט ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א ובמה שהעתיק בערוך ע' חגל בשם ס"א, ולכן ציינתי לנו"א החילופים שבדפוסי המדרש ובערוך, ולנו"ב החילופים שבשאר הספרים, ומוי"ר הועתק כל המאמר בילק' בהר וילק' ישעיה ושינויים רבים שם, ובב"ר כאן נובעות מנו"ב הגירסאות שבדפוסי המדרש והות צירה (ציירה) בידיה וכו' כיון דהות מטיא וכו' ארגיש בה יום קדמוי וכו' אמר ליה למה את מחי לת וכו', וגם בכי"ל נתערבו קצת נוסחאות שונות, ובסגנון אחר הסיפור בירוש' כתובות איתתיה דר' יוסי הגלילי הוות מעיקה ליה סגין סליק וכו': הוה ליה. ובו"ה בוי"ר ובילק' בהר וישעיה ועי' במ"י לעיל צד 43 בד"ה שהיה לו: איתה בישא. אשה רעה והיתה בת אחותו ובוי"ר הגי' איתתא בישא, ול"ג שם והוות ברתה דאחתיה, ואיתתא הוא איתה (איתא) עם א' הידיעה ועי' עמת"ל ח"א צד 184 ודאלמאן צד 159: 9 מבזה עליו. בדפוסים הגי' עדיפא והות בזיא ליה וכו', ובוי"ר והות מבזייא ליה קדם תלמידוי, ולפנינו והוות מבזה עליו הוא כלשון נו"ב. וכן נ"ל שנוסף כאן עפ"י נו"ב אמ' ליה וכו' אמ' ליה ר' שבק הדה וכו' ולשון אחד מיותר וצ"ל אמ' ליה תלמידוהי ר' שבק הדה אסתה מינך דלית וכו' כלומר גרש האשה הזאת המכעסת ומצערת אותך שאינה עושה כפי כבודך ועי' ערוך ע' אסיתא, ולדעת רא"ח לע"ף אסיתא כמו מעסיתא מן עסי, ובוי"ר הגי' אמ' ליה תלמידוי רבי שבק הדא איתתא מינך דלית היא עבדא ליקרך, ובילק' בהר שיבקא דלית היא יקרך, ובילק' ישעיה רבי שבקה דלית היא דיקרך, ונוסחאות שונות הן, ובירוש' הגי' סליק ר' לעזר בן עזריה לגביה א"ל רבי שיבקה דלי' היא דאיקרך א"ל פורנא רב עלי א"ל אנא יהיב לך פרנ' ושבקה יהב ליה פרנה ושבקה אזלת ונסיבת וכו', ומהרז"ף

מינך דלית היא עבדה ליקרך, אמר להון פרנה רב עליי ולית בי משבק לה, חד זמן הוו יתבין פשטין הוא ור' אלעזר בן עזריה מן דחסלון אמר ליה משגח ר' ואנן סלקין לביתיה, אמר ליה אין, מן דסלקון אמכת לאפה ונפקת לה, צפה בההיא קדרה על תפייה אמר לה אית בהדא קידרא כלום, אמ' ליה אית בה פרפרין, אזל גליתה ואשכח בגווה פרגיין, ידע ר' אלעזר בן עזריה מה הוא שמע, יתבון להדא אכלין אמר ליה ר' לא אמרת פרפרין והא אשכחינן בגווה פרגיין, אמר ליה מעשה נסים הוא, מן דחסלון (מן אכלון) אמר לו ר' שבק הדא אסתה מינך דלית היא עבדה ליקרך, אמר ליה ר' פרנה רב עליי ולית בי משבק לה, אמר ליה אנן פסין פרנה לישבקה מינך, עבדון ליה כן פסון ליה פרנה ושבקותה מיניה ואסבון יתיה לאיתה אוחרי טבא מינה, גרמון חוביה דההיא אינתתה ואזלת ואינסבת

1 מינך] ע, ל' ד | דלית — ליקרך] דליתה מיקרך ד | פרנה] ד[1], פורנא ד | עלי ד | ולית — משבק] לית בידי מה אשבוק ד | הוון ד | יתבין] ד[1], יתבון ד | 2 * עזריה ד] עזר' ל | דמן חסלין ד | * ואנן סלקין ד] ואנון סלקון ל, ואנא סליק ד[1] | בביתא ד | אין] ~ סליק ד | * מן] מאן ל, כי ד | * דסלקון] דסלקין ל, דסליק ד | 3 *לאפה] על אפוי ל, לאפיה ד | ההיא ע | קידרא ע | על תפייה] ע, ל' ד | * לה ד] ליה ל | קדירה ד | * ליה ד] לה ל | 4 בה ל' ד | פרפריין ד | * גליתה ד] גליתא ל, וגלייה ע | אשכח ע, ואשכחן ד | בגווה ל' דע | פרגין ע | * יתבון ד] יתבין ל | 5 להדא] להון ד | אכלון ד | אמרת] ~ אלא ד | פרפרין] ד[1], פרפריין ד | אשכחנן ד | בגוה ד | לו ד | הוא] הן ד | 6 דחסלין ד | מן אכלון ל' ד | ליה ד | שבוק ד | ההיא (אינתת' ד[1]) אנתת' ד | עבדא ליקרתך ד | ר' ל' ד | פרנה] ד[1], פורנא ד | 7 עלי ד | משבוק ד[1], מה אשבוק ד | * ליה ד[1]] לה ל | *אנן דע] דאנן ל | פסין] פסין לה ע, יהבינן לה דע[0], ויהבין ל[0] | פרנה] ד[1], פורנא דע[0], פירקא ע, משופי פורנא ע[0] | ושיבקה ע, שבקה ד | *ליה ד] לה ל | * פסון ד[1]] פסין ל, פסיק ד | * ליה ד] לה ל | פרנה] ד[1], פורנא ד | 8 *ושבקותה מיניה] ושבקיתה מנה ל, ושבק יתה מיניה ד | * יתיה ד] יתה ל | * לאיתה] לאתה ל, איתתא ד | * אוחרי] תוחרי ל, אחרי ד | * טבא ד] יתה ל | * מינה ד] מנה ל | * חוביה ד] חובה ל | *דההיא ד] דההוא ל | איתתא ד | ואיתנסבת ד[1] ואתנסבת ד, אתנסיבא ע |

העיר בדה"מ צד 127 שבמאמר זה בירוש' מלת רבי נראה ט"ס דהרי ריה"ג היה תלמידו של ר' טרפון ואיך יאמר לו ראב"ע רבי, וגם לפנינו איתא א"ל משגח ר' וכו' א"ל ר' לא אמרת וכו' א"ל ר' שבק וכו': 1 פרנה רב עליי. כתובתה[1]) מרובה עלי ואין ביכולתי לגרשה, ובוי"ר נ' פרנא דידה רב וכו' וגם שם הגי' ולית ביה משבק לה: חד זמן. פעם אחת היו יושבין וקורין בתורה ופושטין אותה הוא וכו' וכשפסקו א"ל ראב"ע לריה"ג אם ישגיח עלי רבי כלומר אם ירשיני אלך עמו לביתו וא"ל הן, כן נ"ל לפרש המאמר לפי הגי' לביתיה וראב"ע רצה לראות אם אשתו נוהגת בו כבוד, וכן משמע מגי' דפ"ר א"ל משגח רבי ואנא סליק בביתא וכ"ה בילק' בהר דאסליק לביתא, ושם הגי' חד זמן הוה פשיט הוא וראב"ע כיון דחסלון מן פשיטיהון א"ל וכו' ועי' גם בילק' ישעיה והגהתי ואנן סלקין, וכ"ה בוי"ר, ובמ"כ פי' א"ל ר' יוסי לר"א השגה נא לדברי ואנחנו נלך לבית לאכול: 2 מן דסלקון. כשנכנסו לבית, והגהתי מן דסלקון כמו שהסגנון כאן ובסמוך מן דחסלון, ובוי"ר הגי' מן דחסלין וכו' מן דסלקין וכו', ובילק' בהר כיון דעיילון למתא וצ"ל שם לביתא וכ"ה בילק' ישעיה: 3 אמכת לאפה. בכי"ל איתא על אפוי, ובדפ"ר וד"ו הגי' כאן אמכת לאפיה והגהתי לאפה כמו שגורס בפי' ר' נפתלי ומפרש שם השפילה עיניה וכן פי' במ"כ היתה אשתו משפלת פניה למטה בפנים זועפות, ובוי"ר הגי' אמכת על אפא, ובילק' בשני המקומות ל"ג כלל: ונפקת לה. ויצאה לה לחוץ, וצריך לפרש שבצאתה מן הבית אמר לה ריה"ג אית בהדא קידרא וכו' והיא השיבה אית בה וכו', ובכי"ל כתוב ונפקת לה וכו' אמר ליה אית בהדא וכו' והגהתי. ובהפך איתא בכי"ל פעמים שונות לה במקום ליה וכן יתה במקום יתיה ובשכונתה בלי יו"ד ונקוד[2]), וגם בתרגום שבמקרא כתוב הכנוי רק בצרי, והגהתי עפ"י כתיבה המורגלת ועי' במ"י לעיל צד 51 בד"ה רציף ליה ועי"ע שלעזינגער דאס אראמ' ווערבום צד 66: צפה וכו'. הביט באותה קדרה שעומדת על הכירה ואמר לאשתו האם יש מאומה בקדירה זו, ובוי"ר הגי' בדפ"ר וד"ו צפה בההיא קידרא על שפייה, ותרג' שפת הסיר (מ"ב ד' ל"ח) תפי דודא ועי' ערוך ע' תפי, ובילק' בהר הגי' קידרא יהיבת על תפייה: 4 פרפרין. מיני ליפתן, ובוי"ר הגי' אית בה פרפריין ובילק' ישעיה היא מלייא פרפריין ועי' עמת"ל ע' פרפריא: אזל גליתה וכו'. הלך וגילה אותה כלו' נטל הכיסוי מעל הקדרה ומצא בתוכה תרנגולים קטנים ועי' ערוך ע' פרגיות, והגהתי גליתה, והוא מבנין הכבד, וכן בוי"ר אזל גליתה ואשכח בגוה פרגיין, ובילק' בהר וישעיה גלונה (גלונא) ואשכחון מלייה (מלייא) פרגיין: מה הוא שמע. בוי"ר ידע ראב"ע דלא יתיבא דעתה עם בעלה: יתבון להדא וכו'. ישבו לאכול ביחד וא"ל ראב"ע לריה"ג לא אמרה שיש בקדרה פרפרין והלא מצאנו בתוכה פרגיין והשיב ריה"ג מעשה ניסים הוא, ואמר כן שלא לבייש את אשתו בפני ראב"ע, ובוי"ר הגי' כד יתבין להון אכלין אמר לה (וצ"ל ליה וכן בילק' בהר אמר ליה רבי) לא אמרת פרפריין והא אשכחנא וכו' אמר (כ"ה בדפ"ר וד"ו) מעשה נסים הן: 6 מן דחסלון. כיון שפסקו מלאכול א"ל ראב"ע רבי שבק וכו', והסגרתי מן אכלון שהוא מיותר, ואפשר שהיא גי' אחרת וצ"ל מן דאכלון או שצ"ל עפ"י גי' הילק' בשני המקומות כיון דחסלון מיכלן ומשתיין, ובוי"ר כיון דאכלין מה דאכלין אמר ליה ר' שבק הדא איתתא מינך דלית היא עבדה ליקרך וכו' א"ל וכו' ולית בי משבק לה וכו' ועת"ג: 7 אנן פסין. אנחנו תלמידיך ניתן את דמי הכתובה לגרשה ממך עשו לו כן וכו' ועי' ערוך ע' פס ד' ועמת"ל ע' פיס, ובוי"ר בדפ"ר וד"ו הגי' אמר ליה אנא פסיק פרנה ושבקה מינך עבדון ליה כן פסיק לה פרנה. ובילק' בהר א"ל ואנו פסקין פורנא ושבקה פסקין (בד"ו פסקון) פורנא: 8 ושבקותה וכו'. וגרשוה ממנו והשיאו אותו לאשה אחרת טובה ממנה, והגהתי ושבקותה מיניה, ובילק' בהר הגי' ושבקה ואסבוניה לחדא איתתא וכו', ובילק' ישעיה ואסביתיה לחדא וכו' וצ"ל ואסבותיה ועי' במ"י לעיל צד 125 בד"ה ושמותיה, ובוי"ר ג' ושבקוה מיניה ואסבון יתיה איתתא אחרי טבתא מינה: גרמון וכו'. גרמו העונות של אשה זו שהלכה ונישאת לשוטר העיר, וסנטר נגזר מן נטר, וכן כתבו לי רב"ז באכער ורא"ה ליעף, ומשקלו כמו סרהב, והגהתי חוביה כגי' הדפוסים בדפ"ר וד"ו, ומלת ואינסבת מבנין אתפעל והתי"ו מובלע וכן אינשמת בכי"ל לקמן פל"ג ועי' דאלמאן צד 242, ובתוספות ב"ב ס"ח ב' הובא בשם

[1]) φερνή. [2]) בשכונתָה.

לסנטרה דקרתה, לבתר יומין אתון ייסורין עלוי והוות חגלה נגידה ליה בכל קרתה והוות אזלת בכל שכוניה, וכד הוות מטייה שכונתיה דר' יוסי הגלילי הוות חזרה לאחריה, מן מה דהוה ההוא גוברא חכם קרתה אמר לה למה לית את מיובלה לן לשכונתיה דר' יוסי הגלילי דאנה שמיע ההוא עביד מצווה, אמ' ליה משבקתיה אנא ולית בי חמייה סבר אפוי, חד זמן אתון קריין בשכונתיה דר' יוסי הגלילי, שרי חבט עלה והוות קלהון מתבזיין בכל קרתה, אדיק ר' יוסי הגלילי וחמאתון מתבזיין בגו שקקיה, נסאתון ויהב יתהון בחד ביתא מן דידיה והווה מפרנס יתהון כל ימי חייהון על שום ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח ז): אופ"ן אח"ר מר"א עובר"א ר' יוסי הגלילי הוה נסיב לברתה דאחתיה והוות מבזה עליו א' ליה תלמידיו שבקה, אמר לית לי מה ניתן לה פרנה, אמ' ליה אנן יהבין פורנה, יהבון ליה ושבקה, נסבת לסרטיוטא דקרתא,

7 ילקוט למה כ"ג:

1 לסנטרא ע, לסנטרון ד, לסרטיוטא ל' | *דקרתה] לקרתה ל, דקרתא דע | אתו ע | יסורין דע | עלוי] ע, עליה ואיתעור ד | והות דע | חגלה נגידה * ליה (לה ל) בכל קרתה] חגלת נגידה לה בכל קרתא ע, ציידה (ציירה ד[1]) בידיה ומחזרא ליה על שקקיא דקרתא ד | והוות — שכונתיה] כיון דהות מטיא בשקקיה ד | 2 הוות חזרה] הוה קיימא (קימא ד[1]) לה וחזרה ד | לאחורה ד | מה ל' ד | גברא חכים קרתא ד | 3 לית את] את לא ד | *מיובלה] *מיוובלה ל, מובלת ד | ליה ד | דאנא שמע ד | דההוא ד | 4 מצות ד | * ליה ד] לה ל | * משבקתיה ד] מישבק' ד[1], משבקתה ל | דליחמי ד | אפוהי ד | אתא ד | *קריין ד] קריון ל | * בשכונתיה ד] בשכונתה ל | 5 הגלילי ל' ד | שרי חבט] ארגיש בה יום קדמוי ויום תניין ושרי מחי ד | *עלה] עליה ל, לה ד | והות] ואזיל ד | והוון מתבזין ד | קרתא ד | אדיק] ד[1], אוריק ד | הגלילי] לקלהון ד | וחמתון ד[1], וחמהון ד, חמתיין ע | 6 *שקקיה] שקייה ל, שקקי ע, שוקא ד | נסאתון] אמר ליה למה את מחי לה א"ל כל יום ויום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקיה מיני כיון דשמע ר' יוסי כן נסבהון ד | * ביתא ד] בית ל | *דידיה ד] דידה ל | והוה ד | יומי ד | 7 שם ד | 8 לברתה] פר[1]י[1], ־תא חא[1]ר[2] | והות פו, והיתה חי | עליו] עלוי כ, יתיה ו | אמרון וכ, ־ין חא'י, אמרו פ | לו פ | תלמידיו] פח, תלמידוי וא'י | שיבקה ו | אמר] ו, ~ להון פח, לון א'כ | מה] פ, מן הן ותא'כרי | ליתן י | 9 פרנה] ו, פורנה פא'כי, ־נא חר | אמרון ו, ־ין כי, אמרו חא[1] | יהבין לך ח, יהבינן פי, .. לך א[1], .. לה כ | פורנה] פורנה (־נא ח) ושבקה פחא'כי[1] | יהבון *ליה (לה ל) ושבקה] יהבון ליה פורנא (יהבין לה פורנה כ) ושבקה חכ, ל' פא'י | נסבת] פ, אזלת (ואזלת י) ונסבת ח, אזלת ואיתנסיבת כ, .. ואנסיבת א[1] | לסרדיוטא פ, לסנטרא א'כי, לסנטירא ר[2], לסטרסא ח, לטטרסא ר[1] |

ב"ר אתנסיבת לסנטירא וכו', ובוי"ר הגי' גרמין חובא וכו' ואתנסיבת לסנתירא דקרתא, ובילקוט בשני המקומות גרמון חובייא (חובין) דההיא אינתתה (אתתא) דדבק אזלת ונסבת (ונסיבת) לסנטרא וכו', ובירוש' שם נשתבש אזלת ונסיבת לטסורא דקרתא, ובגליון כי"ל נסמן ס"א לסרטיוטא והוא כגי' גר"ב ועי' למטה בח"נ: 1 לבתר יומין וכו'. לאחר זמן באו יסורין עליו (כלו' נתעוור ועח"נ) והיתה האשה סובבת ומוליכה אותו בכל העיר להחזיר על הפתחים והיתה הולכת בכל השכונות וכיון שהגיעה לשכונת ריה"ג היתה חוזרת לאחורה, ובוי"ר ג' לבתר וכו' עלוי ואתעביד ההוא גברא סגי נהר והות אתתא נגידה ליה בכל קרתא והות אזלא בכל שכוניא ובשכונתיה וכו' לא הות אזלא, ובילק' בהר בתר יומין נפלין (בד"ו נפלון) עלוי יסורין ואיתעבד סגי נהורא והות איתתא (איתתי') נגידא ליה בכל שכוניה וכו' לא הות מובלא ליה, ובילק' ישעיה בתר וכו' והוות חגלה נגידא ליה בכל וכו' ובשכוניה וכו' לא נגדא ליה, ובירוש' שם הסגנון איתגחת מן ניכסוי ואיתעביד כסגיא נהורא והוות מחזרא ליה על כל קרתא ומדברא ליה: 2 מן מה וכו'. לפי שהכיר אותו האיש את העיר אמר לה למה אין את מולכת אותנו לשכונת ריה"ג ואני שמעתי שהוא עושה צדקה ואמרה לו גרושתו אני ואין ביכולתי לראות פניו, ובוי"ר ג' הות ההוא גברא חכם קרתא וכו' את מובילה לי וכו' דאנא שמיע דהוא עביד מצוון וכו' משבקתיה אנא ולית בי חמא אפוי, ובילק' בהר הגי' ההוא וכו' מן דחכים וכו' מובלת לי וכו' דאנא שמע דעביד מצוון סגיאין וכו' ולית לי מחמי סבר אפוי, ובילק' ישעיה למה לא נגדת וכו' מצוון סגיאן וכו': 4 חד זמן וכו'. פעם אחת באו בשכונת ריה"ג והם קוראים על הפתחים תתחיל להכותה וקולם נשמע עד שהיו מתבזים בכל העיר הביט ריה"ג וראם מתבזים בשווקים לקחם והושיב אותם בבית אחד מבתיו והיה מפרנס אותם כל ימי חייהם על שום וכו', ובוי"ר בדפ"ר וד"ו הגי' אתון חד זמן וקרון וכו' חבט עלת והוות וכו' אוריק וכו' וחמתון וכו' בגו שוקא נסיבהון ויהב יתהון בחד ביתא מן דידיה והיה מפרנס וכו' משום וכו', ובילק' בהר וישעיה ג' חד זמן מטון (מטין) לההוא שכונתא שרי חבט עלה והוון מתבזון (מתבזיין) בשוקא אודיק (ובילק' ד"ו אוריק) וכו' וחמתהון (וחמתון) ויהבינון בחד בית' (בגו בית חד) מן דידיה והוה זיין להון (להו) כל יומייא דהוה חיין (דהוו בחיים) על שום (שם) דכתיב ומבשרך וכו', ובירוש' הסגנון חד זמן חזרתיה על כל קרתא ולא איתתיהב ליה כלום אמר לה לית הכא שכונת חורין אמרה ליה אית הכא שכונה דמשבקי ולית בחיילי עייל לה לתמן שרי חביט לה עבר ריה"ג ושמע קלון מתבזיי בשוקא נסבון ויהבון בגו חד ביתא מן דידיה והוה מסיק לון מזונין כל יומין דהוון בחיין על שם ומבשרך לא תתעלם זו גרושתו, ומסיים שם אפי' כן אציתון קלוי בליליא ושמעין קלה אמרה לא הוה טב דייה צערה לבר מן גופה ולא לגו גופה, והגי' והוות קלהון מתבזיין איתא גם בוי"ר והלשון מגומגם, ונכונה הגי' אדיק (וכ"ה כאן בדפ"ר, ובד"ו נשתבש אוריק, ובמ"כ הגיה כאן ובוי"ר אודיק) והוא בנין אפעל מפעל דוק דיק וכן תר"י ב' וישקף (שמות י"ד כ"ד) ואדיק ועי' ערוך ע' אדק ב' דק ג' ועמת"ר ועמת"ל ע' דוק דיק, ובמ' וחמאתון ובמ' נסאתון (מפעל נסא ועי' במ"י לעיל צד 92 בד"ה ונסתיה) הכנוי תון, ובגי' הירוש' ולפנינו בגר"ב נסבון ויהבון הכנוי ון ועי' שלעזינגער שם צד 64 צד 71 וצד 77, דאלמאן צד 300 וצד 318: 8 מה ניתן לה. כהגי' מן הן איתא גם לעיל צד 51 וצד 52 ומן הן את וכו' ועיי"ש בח"נ: 9 אמ' ליה. בכי"ו קטע כאן הסופר אמרון ליה כולי' כדכת' באשרי משכיל אל דל דויקרא, וכיון לוי"ר פל"ד המתחלת וכי ימוך אחיך הה"ד אשרי משכיל אל דל וכו' וכן הציון בערוך ע' אסיתא ובויק"ר בכי ימוך אחיך בס"פ אשרי משכיל אל דל ובע' פרגיות בויק"ר פ' אשרי בסופה ועי"ע במ"י לעיל צד 39 בד"ה גלגל וכו': לסרטיוטא וכו'. פי' כאן ג"כ לשוטר[2]) העיר כמו לעיל לסנטרה

[1]) *στρατιώτης*.

בסופה איתייסר והוות צירה בידיה ומחזרה ליה על שקקיה דקרתא, כיון דהוות מטיא בשקקיה דר' יוסי הגלילי הות קימה לה, ארגש בה יום קדמי ויום תניין ושרי מחי לה, נחת ר' יוסי הגלילי לקלון, אמר ליה למה את מחי לה, אמר ליה כל יום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקה מיני, כיון דשמע ר' יוסי הגלילי כן נסבון ויהבון בחד אתר והוה מפרנס להון מן דידיה על שם ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח ז):

יט) וייצר י״י אלהים מן האדמה כל חית השדה בעון קומי ר' יוחנן בן זכיי כבר כת' ד תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראשית א כד) ומה תלמוד לומר וייצר י״י אלהים מן האדמה, אמר להן להלן לבריא וכאן לכינוש היך מה דאת אמר כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה (דברים כ יט): אמר ר' אחא בשעה שבא הקב״ה לבראות את אדם הראשון נימלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם (בראשית א כו), אמרו לו אדם זה מה טיבו, אמר להן חכמתו מרובה משלכם, מה עשה הקב״ה הביא לפניהם בהמה וחיה ועופות, אמר להן זה מה שמו, ולא היו

6 ילקוט רי כ״ג, מדרש תהלים ס' סי' ב', ועי' נדה כ״ב ב': 9 ילקוט שם, ילק' דה״י תתרע״ב, פסיקתא פ' פרה (ל״ד א'), פסיקתא רבתי שם (כ״ט ב'), תנחומא מ״ב חקת סי' י״ב, תנחומא שם סי' ו', במדבר רבה פי״ט סי' ג', מדרש קהלת פ' כל זה נסיתי (ז' כ״ג), פדר״א פי״ג, אדר״נ נו״ב פ״ס:

1 בסופה] פכר[2], בסופא חא[1]ר[1], בסיפא ע[0] | איתייסר] ר[1], אתייסר חא[1]בע[0]ר[2]. [א]תייסר י[1] | והוות] פ, והות ח, והוה א[1]כע[0] | צירה] א[1], ציירה חכע[0]ר[1]י, ־רא ר[2], צריידה פ, ־דא ע` | בידיה] פע[0], בידה חא[1]כרי | ומחזרא ליה כע[0]י, ומחזרה פחא[1] | שקקיה] פחא[1]כר, שקקיא ע, שוקיה י[1] | דהוות] פ, דהות חא[1]ר[1]י | מטא י | בשקקיה] פחכר[2], לשקקיה א[1], לשוקיה י[1], בשקקה ר[1] | 2 הות] פחי, הוה א[1]כר | קימה] פ, קימא א[1]ר[2], קימ' ר[1], קיימא כי, קיימת ח | * לה א[1]ר] ליה לפח, לה וחזרה לאחורה י | ארגש] פחרי[2], ארגיש א[1]כר[1], מן דהוה . . י | בה] ~ ההוא גברא פ | קדמי] פ, קמי ח, קמיי י, קמאיי כ, קמא א[1] | ויום] פכי, יום חא[1] | תניין] פכי, תיניין יום תליתאי ח | שרי י | הגלילי] כי, ל' חא[1] | לקלון] חא[1]ר, לקלוון ל[0], לקלהון י | 3 כל יום] א[1]כ, כל יומי ח, יומא י[1] | מובדה] חא[1]כ, ־דא רי | * פרנסתיה חא[1]כי] פרנסתי ר, פרנסיה ל | שקקה] חר[2], ־קא כר[1], שקקיה א[1] שוקא י[1] | 4 נסתהון פחכר[1], נסביהון א[1]ר[2]י[1] | ויהבון] חא[1]ר[2], ויהב יתהון י | אתר] פחא[1]כר, ביתא י | להון] פח, לון א[1]י | מן דידיה] פחא[1]כ, ~ כל יומי חייהון י | 6 ויצר כ (וייצר — השדה ל' פ) | ר'] פא[1], רבן דכר | כבר] חא[1]י, ל' דפוכ | 7 *תוצא (ותוצא ל)] ויאמר אלהים תוצא | 7 ויצר כ | 8 להון פא[1] | לבריא] לברייה פוח, לבריאה דא[1]כי | * לכינוש] לכינוש חכמה ל, לכיניש ו, לכיבוש י, לכבוש דפא[1]כ | כי — לתפשה] כי . . עיר פי, כי . . רבים דא[1]כ | 9 בשעה שביקש ו, בשעה שאמר י, כשבא פ | לבראות] כי, לבראת דפא[1]י (דה״י) | את — הראשון] ו, לאדם הראשון א[1]י (שם), את האדם דפי | נמלך | 10 שרת ו | להן] כ, להם דפוא[1] | 11 מה — הקב״ה ל' | בהמה — ועופות] י (שם), בהמה . . ועוף י, את הבהמה ואת החיה ואת (העופות ו) העוף דו, הבהמה והחיה והעוף א[1], בהמות וחיות ועופות כ | להן] וכ, להם דפא[1] | זה — שמו] מה שמן א[1] | לא י (שם) |

דקרתה, וכן מפרש בפי' ב״ר כ״י ומוסיף יהודי היה: 1 בסופה וכו'. לסוף נתייסר כלו' נתעוור: והוות צירה בידיה. והיתה נקשרה בידו כלו' אוחזת בידו ומחזרה ליה וכו', ובפי' ב״ר כ״י גורס ומפרש הוה ציירה (בפי' ב״ר כי״א ציירא) בידה היתה מוליכתו ומחזרתו על שקקיה דקרתא בשווקים של עיר אחר מזונותיו: 2 הות קימה לה. היתה עומדת, והגהתי ל ה ועח״נ: ארגש בה. הרגיש בה הבעל שהיא עושה כן יום ראשון ויום שני ואח״כ התחיל להכות אותה וירד ריה״ג לקולם ואמר להאיש למה אתה מכה אותה והוא א״ל כל יום ויום היא מאבדת פרנסת שוק זה ממני ועי' עמת״ל ע' שקק, ואודות ח״נ ארגש וארגיש עי' דאלמאן צד 206: 4 בחד אתר. במקום אחד: 5 וייצר. כ״ה בכי״ל וכי״ו וכי״א ב' ובמדרש דפ״ר וד״ו ובילקוט ובסמוך גם בכי״פ, ובמקרא כתוב ו י צ ר וכצ״ל ועי' במ״י לעיל צד 127 בד״ה וייצר ובנ״ש, ואפשר שכתבו וייצר בשני יודי״ן כקריאתו בחירק ועי' במ״י לעיל צד 3 בד״ה והוא גלי: בעון קומי וכו'. שאלו לפני ריב״ז, ולפנינו הגי' ר' יוחנן ב״ז ועי' בדה״מ צד 65, ומ״ש שם שבכל נוסחאות המשנה והברייתא איתא רבי יוחנן ב״ז ולא רבן צע״ג, ובמ' תהלים הגי' אמר ר' א ח א והלא כבר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ ומה ת״ל ויצר וכו' (ועי' בפי' מהרז״ו שגם כאן עיקר הקושיא מפ' ויעש וכו' שכתוב אחר ויאמר אלהים תוצא הארץ וכו'), ושם נכלל הדרש במאמר ה' אדונינו מה אדיר וכו' אמר ר ב י מצינו בשלשה מקומות שהיו מלאכים מדיינין כנגד הקב״ה באדם במתן תורה ובמשכן באדם כשבקש הקב״ה לבראות את האדם נמלך במלאכים ואמר להם נעשה אדם אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו אמר להם מחר תראו חכמתו כיון שבראו מה עשה הקב״ה כינס כל חיה ובהמה ועוף לפני מלאכי השרת התחיל שואל להם מה שמו של זה ולא היו יודעין וכו' העביר כל מין ומין לפני אדם שנ' ויצר ה' אלהים וכו': 8 וכאן לכינוש. לכינוס, שכנס כל חית השדה והביאן לפני אדה״ר וכמו שכתוב בפסוק זה ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכו', ובכי״ו הגי' לכיניש ומתאים למלת לבריא בסגנון לאר״מ ועי' עמת״ר ע' כניש, ודורש ויצר ויאסוף, וגם הרד״ק בס' השרשים ע' יצר כתב יש מפרשים ויצר י״י אלהים כמו ויאסוף, והביא ראיה מקרא כי תצור וכו' ופי' לפי המדרש כי תאסוף מחנה אל עיר (ואינו מדייק כי תצור וכו' לתפשה ועח״נ), וכן איתא במ' תהלים להלן כתיב ויעש וכאן כתיב ויצר לשון כינוס כענין שנ' כי תצור אל עיר ועיי״ש בהערות ר״ש באבער, וכגי' הספרים לכיבוש פירש״י בחומש ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם, ועדיפא הגי' שלפנינו ובמ' תהלים שדורש הפסוק בענין כינוס בהמה חיה ועוף וכן הדרש א״ר אחא בשעה שבא וכו', ובכי״ל איתא כאן לכינוש חכמה היך מה דאת אמר וכו' ורחוק לפרש לכינוס שבו הראה חכמתו של אדה״ר, ואפשר שנשתבש חכמה מן היך מה, והגי' לכינוש מקויימת עפ״י כי״ו ומ' תהלים ולכן אי אפשר להגיה לכיבוש: 9 בשעה שבא. בסגנון

יודעין, וזה מה שמו, ולא היו יודעין, העבירם לפני אדם אמר לו זה מה שמו, שור, וזה מה שמו, גמל, וזה מה שמו, חמור, וזה מה שמו, סוס, הה״ד ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו׳, אמר לו ואת מה שמך, אמר לו אני נאה להיקראות אדם שנבראתי מן האדמה, ואני מה שמי, אמר לו לך נאה להיקראות יי״, ואת הוא אדון לכל בריותיך, אמר ר׳ חייא אני יי״ הוא שמי (ישעיה מב ח) הוא שמי שקרא לי אדם הראשון, חזר והעבירן לפניו זוגות זוגות, אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו אתמהא. ולמה לא בראה לו תחילה, אלא צפה הקב״ה שהוא עתיד לקרות עליה תיגר לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו, כיון שתבעה בפיו מיד ויפל יי״ אלהים תרדמה על האדם ויישן: 12a

ה כא) ויפל יי״ אלהים תרדמה ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי תחילת מפולת שינה, דמך ליה ולא לעי באוריתא ולא עביד עיבידתא, רב אמר שלש תרדימות הן, תרדימת שינה ותרדימת נבואה ותרדימת מרמטה, תרדימת שינה ויפל יי״ אלהים תרדמה על האדם ויישן, תרדימת נבואה ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראשית טו יב), תרדימת מרמטה אין רואה [ואין יודע] ואין מקיץ כי כלם ישינים כי תרדימת יי״ נפלה עליהם (ש״א כו יב), רבנין אמ׳ אף תרדימה שלשטות דכת׳ כי נסך יי״ עליהם רוח תרדמה וגו׳ (ישעיה כט י), ר׳ חננא בר יצחק

6 עי׳ סדר״נ שם : 9 ילקוט ר׳ כ״ג, לקמן פמ״ד : 10 ילק׳ שמואל ר׳ קל״ע :

1 וזה — יודעין] ו, וזה — יודעים ח, ל׳ דפא׳כי | העבירם] י (שם), ־רן דפכי, העמידם א[1] | אמר — שמו] א״ל מה שמם א[1], וקרא להן פ | שור] זה שור פו, אמר זה שור דא׳ב, א״ל זה . . י (שם), א״ל זה שמו שור י | וזה — סוס] וזה (זה ד) חמור וזה (זה ד׳י) סוס וזה (זה ד) גמל דוא׳כי, וזה חמור פ | הה״ד — וגו׳ ל׳ | אמר לו] הא׳כי, ל׳ דפו | 3 ואת] ב, ואתה דפא׳י | אני] לי וא׳ | להיקראות] ח, להקראות י, להקרות וכי (שם) להקרא ד, לקרות א[1] | 4 להקראות ד׳י, להקרות וכי (שם), לקרא פ, לקרות א[1] | ואת הוא] שאתה דפוכי | בריותיך ל׳ פוחא׳כי | חייא] פ, אחא דוחא׳כי (שם) | אני] אמר הקב״ה ~ פא׳כי | 5 הוא שמי שקראני י (שם), זה שמי שקרא לי פ, שקרא לי א׳כי | זוגות זוגות] פוא׳כי, זוגות ד | אין] פכי, ~ לי דו | 6 בתחלה י | עתיד לקרות] עתיד לקרא פ, סופו לקרות י, קורא ו | 7 תיגר] פוכי[1], תגר דא[1] | לפיכך לא] ולא א׳ב, לא י | לו] ~ תחלה א׳כ | כיון — בפיו] פוח, כיון שתבעה ד, ל׳ א׳כי | 8 * על — ויישן] על . . ויישן ל, וגו׳ ד, ל׳ פוא׳כ | 9 מפולת] ו, מפלות ד׳י מפלת פא׳כ, מפלה ד | 10 לא י | באורייתא כ | ולא] דמך (דמיך פ) ליה ולא פא׳כ, דמך ליה לא י | עבד כר | עבידתא פ, עיבידה ו, עבידא י, עובדא א׳כר | ורבנין אמרי פ | 11 *מרמטה ח] מדמטה לפ, מרמיטה ד, ־טא ר[1], מורמיטה ו, דורמיטה ד[1], דורמיטא א׳כר[2]י (שמואל) * ויישן] ויישן לד | 12 * מרמטה ל°חי] מדמטה לפ, מרמטא ע, מרמיטה ד, דורמיטה ד[1]ו, דורמיטא א׳כי (שם) | 13 * ואין יודע דפוא׳ין] ל׳ לע | 14 יי״ עליהם] פי, . . עליכם דוא׳י (שם) | חיננא דכ, חנינא ו, חנין א׳, אחא פ | בר יצחק ל׳ פ |

זה גם המאמר לעיל צד 60 בשעה שבא לבראות את אדה״ר נמלך במה״ש וכו׳ עד אמרו לו מה טיבו ועיי״ש בח״נ, ובפוגיא צד 558 העתיק בשם ב״ר (ונר׳ ששינה סגנון המאמרים) כבר כתיב וכו׳ ומה ת״ל ויצר א״ר אחא הביא הב״ה לפני מלאכי השרת את הבהמות ואת החיות ואת העוף אמר להם וכו׳ שור וזה חמור וזה סוס ואמר מה שמך אני אדם שנבראתי וכו׳ ואני מה שמי יי״ שאתה אדון לכל חזר והעבירן וכו׳. והמאמר שלפנינו עד הוא שמי שקרא לי אדה״ר נמצא גם בפסיקתא בדרש ויחכם מכל האדם זה אדה״ר בפתיחה לפ׳ פרה כל זה נסיתי בחכמה וכו׳, והגי׳ שם ומה היתה חכמתו את מוצא בשעה שביקש הקב״ה לבראות את האדם נמלך וכו׳ ואמר להם נעשה וכו׳ אמרו לפניו מה אנוש וכו׳ אמר להם אדם זה שאני רוצה לבראות בעולמי תהא חכמתו מרובה משלכם מה עשה כנס כל בהמה חיה ועוף והעבירן לפניהם אמר להם מה שמותם של אלו ולא היו יודעין כיון שברא אדה״ר וכו׳ והעבירן לפניו א״ל מה שמותם של אלו אמר לזה נאה לקרותו שור ולזה נאה לקרותו סוס ולזה גמל ולזה נשר ולזה ארי וכן כלם הה״ד ויקרא אדם שמות לכל הבהמה א״ל ואתה מה שמך א״ל אדם וכו׳ אני מה שמי א״ל אדני לפי שאתה אדון על בריותיך דא״ר אחא אני ה׳ הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדה״ר, ומסיים שם הוא שמי שהתניתי ביני לבין אומות העולם, ובסגנון זה המאמר בפ׳ פרה שנסדרה בפסי״ר ובמדרשי תנחומא ובבמ״ר ובפתיחה כל זה נסיתי וכו׳ במ׳ קהלת : 2 אמר לו ואת וכו. במ׳ תהלים שם א״ל הקב״ה ואתה מה שמך א״ל לי נאה וכו׳ א״ל אני מה שמי א״ל אתה נאה להקרא אדני שאתה אדון לכל לכך נאמר אני ה׳ וכו׳ הוא שמי שקרא לי וכו׳ : 5 ולי אין בן זוג. וקרא ותמה ולאדם לא מצא וכו׳ : 6 לא בראה בו תחילה. כמו שעשה לשאר בריות שבראן זכר ונקבה, פי׳ ב״ר כ״י : 7 לקרות עליה תיגר. שאמר האשה אשר נתתה עמדי וכו׳, ובפוגיא שם הוסיף כן שנ׳ האשה וכו׳ ובסגנון זה לעיל צד 9 במאמר ראב״א בשם ר׳ אחא היה קורא א׳ תיגר וכו׳ : 8 ויישן. בכי״ל כתוב כאן ובסמוך גם בדפ״ר וד״ו ו י ש ן והגהתי : 9 תחילת מפולת וכו׳. מפלתו של אדם מתחלת לבוא עליו ע״י שינה ועצלות דמך ליה וכו׳, מתוך שהוא ישן אינו עמל בתורה ואינו עוסק במלאכה ועי׳ במ״י לעיל צד 134 בד״ה בי ידי, ודייק ויפל וכו׳ ויישן, ומלת מפולת כסגנון ירוש׳ ברכות ריש פ״ה ה״ד במפולת של מחריביו חתם וכו׳ : 10 מרמטה. ל״י[1]) ועי׳ ברילל יאהרביכער ח״ז צד 59, ופי׳ כאן שינה עמוקה ונוראה שאדם ישן ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ, ובכי״ל מפרש ביני שיטי מרמו אבן, וביהודה יעלה ג׳ מרמוטא ומפרש מין חיה ששמה מרמוטה בלע״ז, ופי׳ זה הביא בחי׳ הרש״ש בשם שער השמים ועי׳ גם בעמת״ל ח״ג צד 318 ובערוך ע׳ מרמטא : 12 אין רואה. וכ״ה כאן בשאר הספרים, ובמקרא כתוב ו א י ן רואה וכו׳ ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי והנה : 14 כי נסך וכו׳. במקרא כתוב כי נסך עליכם יי״ רוח וכו׳ ונשתבש בכל

[1]) μορμωτόν.

אמר שלש נובלות הן, נובלת מיתה שינה, נובלת נבואה חלום, נובלת העולם הבא שבת, ר' אבין מוסיף עוד תרתין, נובלת אורה שלמעלה גלגל חמה, נובלת חכמה שלמעלן תורה:

ו ויקח אחת מצלעותיו ר' שמואל בר נחמני אמר מן סיטרוי היך דאת אמר ולצלע המשכן השנית לפאת צפון (שמות כו כ), ושמואל אמר עילעא אחת מבין שתי צלעות נטל, תחתיה אין כת' כאן אלא ויסגר בשר תחתנה: אמר ר' חנגא בריה דרב אדא מתחילת הספר ועד כאן אין כת' סמך כיון שנבראת נברא הסטן עימה, ואם יאמר לך אדם הוא הסובב (בראשית ב יא יג) אמור לו בנהרות הכתוב מדבר: ויסגר בשר תחתנה אמר ר' חננא בר יצחק עשה לו נוה לתחתיתו כדי שלא יהא מתבזה כבהמה, רבין יניי ור' יני חד אמר עשה לו מנעול ואפיפודין כבוש עליו כדי שלא יהא מצטער בשעה שיושב, והרנה אמר עשה לו כסתות, ר' אילא ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה וחד אמר

1 עי' ברכות כ"ז ב': 3 לעיל לד 55: 4 ילקוט רמז כ"ג: 7 ילקוט שם, מדרש קהלת פ' ומוסר השכל (ג' י"ע), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא לו' 99):

1 * שלש דוכי] שלשה לפ, ג' ד[1]א[1] | * נובלות לºדחרי] תבלים ל, נובלין פ, נבלות וא'כ | *נובלת דפ] תבלת ל, נבלת וכ, נובלות י | *נובלת ד] תבלת ל, ונובלת פ, נבלת וכ, נובלות י (וכן בסמוך) | 2 שלמעלן וא[1] | שלמעלן] וא'כ, של מעלה דפי, של מעלת ח | 3 נחמן דכ | מן סיטרוי] ח, מן סטרוהי דא'כ, מסטרויי ו | 4 אחת] פוח, חדא ד, ל' א'כ | שתי] תרין כ, תרי א[1] | צלעות] ו, צלעותיו ד, עילעוהי חא[1]י | 5 ויסגר בשר] פ, ל' דוחא[1]י | חיננא כ, חנינא דוחא[1] | אידי ד, אחא פוא[1], אבא כ | **הספר] ספר ל | עד וא'כ | 6 שנבראת] ~ האשה כ, חוה י | הסטן] ו, סטן פחכי, שטן ד | עימה ל' אי | אם כי | הסובב] ~ את כל ארץ החוילה וא'כי | ° אמור] תאמר ד | 7 ויסגר — תחתנה] תחתנה י, ל' דפוא'כ | חננא] פו, חיננא דכ | ° לו] הקב"ה ד | נוה] כי[1], נוי דפר[1], נואי ו | 8 רבין — יני] ר' ינאי ור' יני פ, ר' ייניי ור' . . (?) ו, ר' יוני ור' א[1], ר' ינאי ור' אמי כ, ר' אמי ור' ינאי ד | מנעל א'כ | ואפיפודין] ע, ־רין דפא[1], ואפיריון י[1] | עליה ע | יהא מצטער] וא'כעי, יצטער דר | 9 בשעה שיושב] פע, בשעה שהוא יושב וא'כי, כשהוא יושב ד | והרנה] פ, וחרינא א[1], וחורינא כ, ואחרנה ד, ־נא ו | אילא] אלי כ, אליי ו, אליעזר פ, לוי ד, אמי א[1] | אמי] אלי א[1] |

הספרים: 1 שלש נובלות. מל"מ כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (ישעיה ל"ד ד'), וכן נובלות בברכות פ"ו מ"ג ופי' פירות שנשרו מן האילן קודם שנתבשלו כל צרכן, וכאן בדרך השאילה דברים קטנים וקלים שנאצלין מעקרן כמו שהפרי הנושר הוא דבר מועט בהיקש אל הנשאר באילן ועי' ביפ"ת, ובברכות נ"ז ב' נמנו חמשה דברים שהן אחד מששים אש וכו' דבש וכו' שבת אחד מששים לעוה"ב שינה אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה, והגהתי שלש נובלות וכן נובלת בכל המאמר ועח"נ, וכן איתא בכי"פ לקמן פמ"ד שלש נובלות הן נובלת מיתה וכו', וכן הובא ברקנאטי פ' ויאמר אלהים יהי מאורות וגו' נובלת אורה שלמעלה גלגל חמה נובלת חכמה שלמעל' תורה, וביהודה יעלה גורס שלש נובלות הן נובלת העוה"ב שבת נובלות מיתה שינה וכו' עיי"ש, ופלא שבכי"ל כתוב שלשה תבלים (ובגליון שם אי' נובלות) הן תבלת מיתה וכו' וכן תבלת בכל המאמר, וקשה לפרש תבלים ותבלת מלשון בלל כלו' שיש בשינה מעט ממיתה וכן כולם (ולקמן פמ"ד סי' י"ז נשמט מאמר זה בכי"ל): 2 אורה שלמעלה. אור הגנוז ועי' לעיל צד 21 ובמ"י שם בד"ה תגי אורה וכו': חכמה שלמעלן. מפרש ברקנאטי שם הוא חכמת אלהים הנרמזת במלת בראשית ונובלת שלה היא תורה שבכתב, וביפ"ת פי' חכמה של מעלה חכמת העליונים והשכלותיהם: 3 מן סיטרוי. מצדדיו, וס"ל אדה"ר דיפרוסופון בראו וניסרו וכו' ועי' לעיל צד 55 ובמ"י שם: 4 עילעא אחת. תרגום צלע עילעא, וכן ת"א ונסיב חדא מעילעוהי (ובתר"י א' מוסיף היא עילעא תליסרית דמן סטר ימינא), ולפי הגי' שלפנינו תרגם כאן רק מלת צלע לפרש הכתוב, ומדייק תחתיה אכ"כ אלא ויסגר וכו' תחתנה בכנוי לשון רבים (לפי הדרש) שסגר בשר תחת שתי צלעות במקום הצלע שלקח מביניהן: 5 א"ר חנגא וכו'. בלקח טוב הגי' א"ר חנינא בריה דרב אבא ועח"נ: 6 נברא הסטן. יצר הרע, וכתיבת סטן בסמ"ך עי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה מן הסערה, ובא"א הגיה כיון שנבראת חוה ועח"נ: בנהרות וכו'. ואינו מדבר בבריאת האדם: 7 נוה לתחתיתו. דורש תחתנה תחת נה שעשה לו נוי לתחתיתו שאינו נפנה מן הצד כבהמה אלא מלמטה כדי שלא יהא מתבזה, ונוה כמו נאה, ובמ' קהלת הגי' רבי נחמן בר' יצחק אמר עשה לו נוי וכו', ובמ' קהלת מ"ב ליתא שם האומר והגי' שם ומותר האדם מן הבהמה וכו' שעשה לו הקב"ה שלא יתבזה כבהמה וכו' (ומשם הועתק כל המאמר בילק' קהלת ר' תתקס"ט, ובטעות נסמן שם בצדו ב"ר): 8 רבין יניי ור' יני וכו'. במ' קהלת הגי' ר' ינאי ור' יודן חד אמר עשה לו מנעול וכו' ר' לוי ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה וכו', ובמ' קהלת מ"ב ג' ר' אילא ור' אמי חד אמר עשה לו אפיפורין וכו' ר' יוחנן ור' ינאי חד אמר עשה לו תכריכין וכו' ועח"נ, וקשה לברר שמות האומרים, ולפי הגי' שלפנינו משמע רבין אמר שנחלקו יניי ור' יני חד אמר וכו' ועוד אמר שנחלקו ר' אילא (ועי' במ"י לעיל צד 62 בד"ה אמר ר' ליה) ור' אמי חד אמר וכו', וקשה לקיים גי' זו ולפרש שכוונו כאן לר' ינאי זעירא ולר' ינאי בי ר' ישמעאל ועי' מבה"י ק"ד א', ושר' אבין או רבין אומר בשם ר' אילא נמצא פעמים רבות ועי' מבה"י ע"ה ב' ואגה"א ח"ג צד 401 ועיי"ע שם ח"ב צד 159: מגעול וכו'. דורש ויסגר שעשה לו מנעול שבית נקובתו סגור בבשר ודורש בשר תחתנה ואפיפודין כבוש עליו כלו' עצמות העגבות שעולין מזה ומזה ע"ג הנקב כדי שלא יצטער בשעה שיושב והרנה אמר עשה לו כסתות כלו' בשר העגבות שמונח תחתיו כמו כר וכסת ועמ"כ, ואפיפודין פי' שרפרף ועי' לעיל צד 13 ובערוך ע' אפיפודין, ובמ' קהלת בד"ו הגי' מנעול ואפופודין כפוי עליו שלא יהא מתבזה כבהמה וחד אמר עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו, ובמ' קהלת מ"ב אפיפורין פרוסה על רגליו וחד אמר עשה לו כסות (ובילק' קהלת מוסיף שלא ישב ויצטער): 9 חד אמר וכו'. ודרשו ויסגר בשר תחתנה שהגוף נסגר תחתיו כלו' בארץ ח"א בקבורה וח"א בתכריכין, ובמ' קהלת מ"ב נהפך סדר המאמרים ח"א עשה לו תכריכין וח"א עשה לו קבורה, ובמ' קהלת נשתבש חד אמר עשה לו קבורה וחד אמר עשה לו ארון וחד אמר עשה לו ארון ותכריכין, ושם מיותר וח"א עשה לו ארון ועיי"ש

ז עשה לו תכריכין: מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו למה בגניבה, אמר לה משל אם הפקיד
אדם אצלך אונקיה אחת שלכסף בחשיי ותחזיר לו ליטרה שלכסף בפרהסיא זו גניבה, אמרה לו ולמה
במטמונית, אמר לה בתחילה בראה לו וראה אותה מליאה רירים ודם והפליגה ממנו חזר ובראה לו פעם
שנייה, אמרה לו מוספת אני על דבריך, אמורה הייתי להינשא לאחי אמה ועל ידי שגדלתי עימו בבית
התכערתי בעיניו והלך ונשא אשה אחרת ואינה נאה כמותי: מעשה בחסיד אחד שהיה נשואי לחסידה
אחת ולא העמידו בנים זה מזה, אמרו אין אנו מועילין להקב"ה כלום, עמדו וגרשו זה את זה, הלך
זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע, הלכה זו ונישאת לרשע ועשתה אותו צדיק, הוי שהכל מן
ח האשה: שאלו את ר' יהושע מפני מה האיש יוצא פניו למטה והאשה יוצאה פניה למעלה, אמר

1 ילקוט שם, ועי' סנהדרין ל"ט א', אדר"נ נו"ב פ"ח: 3 לקמן פי"ח: 8 נדה ל"א ב', אדר"נ נו"ב פ"ט: סוטה י"א ב', שמות רבה פ"א סי' י"ד:

1 מטרונה] פוכ, ־נא חי, מטרונה אחת דא[1] | לר' יוסי ן, את ר' יוסי הגלילי א[1] | אמרה לו ל' פוא[1]כי | גניבה חא'ר, גנבה ן | *לה דפוא[1]] לו ל | 2 ▫ אצלך] לידך ד | אונקיה] פח, ־יא דוי, אונקי כ, אוקיא א[1] | אחת] פוהא[1], ל' דכי | בחשיי] ן, בחשאי דא[1]י, ל' חכ | *ותחזיר ח] ותחזירה ל, והחזרת דא[1]י, ואת מחזרת ר[1] | ליטרא | כסף] וחא'כר, זהב די | ולמה] וכי, למה דפא[1] | 3 במטמונית] פוא[1]כר[1]י, ־יות דר[2], ־ים ח | ** בראה] בוראה ל | *וראה — ודם] וראה אותה רירים ודם ל, וראה . . מלאה רירין ודם דפ, וראה אותה ד[1]חי, ונתכארה (ונתכערה א[1]) בפניו וא[1] | 4 ▫ שנייה] ב' ד | להנשא | אימה ן, אמא כי | שנתגדלתי פא[1] | עמו | 5 התבערתי פח, נתכערתי א'י | הלך פ | ונשא] פח, ~ לו דוא'י | אשה ל' פח | ▫ כמותי] כמוני ד | מעשה] ויסגר בשר תחתנה האיש מסור ביד האשה בין טוב בין רע ~ פ | נשואי] ח, נשוי דפוא[1]כי | 6 עמדו] הלכו פ, הלך י | וגרשו — זה] וגירשה י | והלך הוא ח | 7 לרשעה חא'י | אחת ל' פ | ועשת וכ | ** אותו] אתו ל | הלכה זו] פ. . . זאת ד, והלכה זו י, . . . היא ח, ל' וא'כ | וזו נשאת וא[1] | לרשע] פי, ~ אחד דוא[1] | ועשת וכ | הרי ח, הוי או' כ | איש י | 8 ופניו פוא'כרי | ואשה פא'י | * יוצאה חוא'כי] יוצא ל, יוצא' ד[1], יוצאת ד | ופניה וא'כי |

בחי' הרד"ל: 1 למה בגניבה. שהפיל עליו תרדמה ולקח אחת מצלעותיו: 2 אונקיה. משקל קטן[1]) וי"ב אונקיות הן ליטרה אחת, ואודות הגי' אונקי ואוקיא עי' קרויס צד 22: זו גניבה. בתמיה, וכן החזיר הקב"ה לאדם כפלי כפלים, לקח צלע ממנו בחשאי והעמיד לפניו את האשה בפרהסיא[2]): ולמה במטמונית. ולמה ברא הקב"ה את האשה כשהיה האדם ישן ולא כשהוא ער ורואה אותה בשעת הבריאה: 3 וראה אותה. ולא ערבה לו והפליגה ממנו וחזר ובראה וכו', וכן איתא לקמן פי"ח בדרש ויאמר האדם זאת הפעם וכו' יהודה בר' אמר בתחלה בראה לו וראה אותה מליאה רירין ודם והפליגה ממנו וחזר ובראה וכו', והגהתי גם כאן מליאה רירים וכו' ועח"נ, ומשמע פי' והפליגה ממנו והרחיקה ממנו שביטל יצירה זו וחזר ובראה לו פעם שנייה ועי"ע לקמן פכ"ב האגדות על חוה הראשונה: 4 מוספת אני וכו'. בי היה המעשה שרק ע"י שנתגדלתי עם איש אחד והייתי רגילה אצלו נתכערתי בעיניו וכל שכן אדה"ר שלא ערבה לו האשה שראה אותה מליאה רירים ודם ונמאסה בעיניו, והגי' לאחי אמה וכו' איתא גם בדפ"ר וד"ו והיא כסגנון הירושלמי מגילה פ"א ע"ב ב' אם לא ראיתי את שמעון אחי אימא וכו', ואמורה לשון יעוד מיועדת הייתי וכן בל"מ האמרת היום וכו' האמירך וכו' (דברים כ"ו י"ז י"ח) ועי' לעף געז שריפטען ח"א צד 244 וח"ג צד 277, והסיפור שלפנינו דוגמתו בסנהדרין שם א"ל קיסר (ועי' בד"ס) לרבן גמליאל אלהיכם גנב הוא דכתיב ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וכו' אמרה ליה ברתיה וכו' ליסטין באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיטון של כסף והניחו לנו קיטון של זהב וכו' ולא יפה היה לו לאדה"ר שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו אמר לה וכו' אלא לשקליה בהדיא אמרה ליה אייתו לי אומצא דבישרא וכו' ואדה"ר נמי אי הוה שקילה בהדיא הות מאיסה ליה וכו', ובאדר"נ שם שאלה זו שאלה מטרונה אחת את ר' יהושע א"ל רבי והלא מתחלת בריאתו של עולם גניבה היתה וכו' א"ל וכו' מלה"ד לאחד שנטל ליטרא אחת של בשר וכו' והיה בה עצם ואמר לטבח הא לך עצם זה ותן לי בשר תחתיו וכו' כן וכו' אדה"ר נטל ממנו עצם ונתן לו בשר תחתיו וכו' ולא עוד אלא כל זמן שאדם רואה תינוקת מלאה דם לא במהרה הוא נושא אותה וכו' ולא עוד אלא כל זמן שהאשה מתגדלת עם האיש לא במהרה הוא נושא אותה וכו' אמרה לו רבי פייסתני אף אני נתגדלתי עם בן אחי אבא ובשביל שנתגדלתי עמו לא רצה וכו' ונשא אשה אחרת כעורה ממני ועיי"ש בהערות רשד"ש: 5 מעשה בחסיד וכו'. לפי התוספה שבכי"פ מביא סיפור זה לראיה שהאיש מסור ביד האשה ודורש ויסגר בשר תחתנה לשון לא תסגיר עבד וכו' שהסגיר בשר כל איש תחת יד האשה ועי' גם ביפ"ת: שהיה נשואי. וכ"ה גם בכי"ח ומשקלו מורכב מפעלי ל"א ול"ה, וכמו כן איתא בתוספתא יבמות פ"ה נשאוי: 7 ועשתה אותו רשע. בכי"ל כתוב כאן אתו והגהתי אותו כמו בסמוך ועי' צד 25 ובמ"י שם: 8 שאלו את ר"י. כל המאמר עד סוף הפרשה הובא כאן בדרש הפ' ויקח אחת מצלעותיו משום שהענין התשובה על השאלות הראשונות הוא שחוה נבראת מן הצלע, וכאן נמנו י"א שאלות ששאלו את ר' יהושע, ובנדה שם איתא שאלו תלמידיו את ר' דוסתאי ברבי ינאי מפני מה איש מחזר על אשה ואין אשה וכו' משל לאדם שאבד לו אבידה מי מחזר על מי בעל אבידה מחזיר על אבידתו (ועי' קידושין ב' ב' דתניא ר"ש אומר ממני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה וכו' מפני שדרכו של איש לחזר על אשה ואין דרכה של אשה וכו' משל לאדם שאבדה לו אבידה וכו') ומפני מה איש פניו למטה (פירש"י בשעת תשמיש) ואשה פניה למעלה כלפי האיש זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת ומפני מה האיש מקבל פיוס ואין האשה וכו' זה ממקום שנברא וכו' מפני מה אשה קולה ערב ואין איש קולו וכו' זה ממקום שנברא וכו', ובאדר"נ שם פ"ט נסדרו כל השאלות שלפנינו בשינויים שונים בסדר המאמרים ובסגנונם: האיש יוצא וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י איש יוצא ממעי אמו ופניו למטה מביט למקום ברייתו האדמה אשר לוקח משם והאשה מבטת למקום ברייתה לאיש שנבראת הימנו וכו', וכן איתא בשמו"ר שם אם בן הוא וכו' א"ר חניג' סימן גדול מסר להם אם פניו למטה דעו שהוא זכר שמביט באמו בארץ שממנה נברא

[1]) οὐγκία. [2]) παῤῥησία.

להם האיש מביט למקום ברייתו והאשה למקום ברייתה, ומפני מה האשה צריכה להתבסם והאיש אינו צריך להתבסם, אמר להם אדם נברא מארמה והאדמה אינה מסרחת לעולם, אבל חוה נבראת מעצם, משל אם תניח בשר ג׳ ימים בלא מלח מסריח הוא מיד, ומפני מה האשה קולה הולך ולא האיש, אמר להם משל אם תמלא קדירה בשר אין קולה הולך, כיון שתתן בתוכה עצם אחד מיד קולה הולך, ומפני מה האיש נוח להתפתות ולא האשה, אמר להם אדם נברא מאדמה, כיון שאת נותן עליה טיפה שלמים מיד היא שותה אותה, וחוה נבראת מעצם אפילו את שורה אותו כמה ימים במים אינו נשרה, ומפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש, אמר להן משל למה הדבר דומה לאחר שאיבד אבידה והוא מבקש אבידתו ואבידתו אינה מבקשתו, מפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת באיש זרע, אמר להן לאחר שהיה בידו פיקדון ומבקש אדם נאמן שיפקידנו אצלו, מפני מה האיש יוצא וראשו מגולה והאשה יוצאה וראשה מכוסה, אמר להם לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם לפיכך היא יוצאה מכוסה, מפני מה הן מהלכות אצל המת תחילה, אמר להן על ידי שגרמו מיתה לעולם לפיכך מהלכות הן אצל המת תחילה ואחריו כל

8 לקמן פל״ד וש״נ: 11 ירוש׳ סנהדרין פ״ב כ׳ ב׳, סנהדרין כ׳ א׳:

1 להן ו | ברייתו] שנברא ו | והאשה] פי׳, וזו ו׳, והאשה מבטת דא׳כר | מפני וי | * להתבסם דפוא׳] להיתבסם ל׳, להתבשם י | והאיש אין צריך] וא׳כי, ואין האיש צריך ד׳, ולא האיש פ | 2 להתבסם] להתבשם י, ל׳ פ | להן ו | והאדמה אינה] ואינה פו | לעולם ל׳ פי | אבל חוה] וחוה | 3 משל] ~ למה הדבר דומה ח (וכן בסמוך) | ג׳ ימים] ד׳י, שלשה ימים דוא׳כ, ל׳ פ | מיד הוא מסריח דוא׳כ, מיד מסריח חי, מסריח פ | מפני כי | אשה י | ולא * האיש דפ] ולא לאיש ל׳, והאיש אין קולו הולך א׳בי, ואין האיש קולו (קולו שלאיש ו) הולך וח | 4 את הקדירה י | וכיון וא׳כי | שאתה (שאת כי) נותן וחא׳כי | לתוכה | אחד] פו ל׳ דחא׳כי | 5 ומפני] פוחא׳, מפני דכי | ולא האשה] פ, ואין האשה נוחה להתפתות דוחא׳כשי | מן האדמה א׳כ | וכיון דא׳ | 6 עליה] לתוכה וא׳כי | טיפת מים ו, טיפה (טפה כ) אחת של מים חכי | שותה * אותה] שותה אתה ל׳, נשרית ל׳דחא׳י, נשורת כ, נישורת ו, נשרת ושותה אותה פ | ◻ אפילו] ואפילו ד | ימים] פעמים י | 7 נישור וא׳י, נשור כ | מפני וכי | את האיש פב | להן] ו, להם דא׳כי | משל — דומה ל׳ פו | 8 שאיבד] ד׳ו, שאבד דפחא׳כי | הוא פוכי | ואבידתו * אינה דוי] ואבידתו אינו ל׳, ואין אבידתו פ | ומפני פא׳ | 9 באיש זרע] זרע באיש | להם דוא׳י | לאחד] אמשול לכם משל ~ ל׳חא׳ | שהיה] שיש ו | פיקדון] ו, פקדון דפחא׳י | מבקש י, ומבקש לו ח | * נאמן ל׳דפוא׳ר׳י] ל׳ לחבר׳ | 10 * שיפקידנו דפוא׳ר] שיפקדינו ל׳, שיפקדנו חכי | מפני] וכי, ומפני דפא׳ | ◻ וראשו] ראשו ד | יוצאה וראשה חכי, ראשה ד׳, ל׳ פא׳ | להן ד | לאחד] משל ~ א׳ | 11 *מבני דפי] מפני ל׳, מפני בני ח | היא ל׳ | ** יוצאה] יוצא ל | מכוסה] ח, וראשה ~ דפא׳כי | מפני] כי, ומפני דפוא׳ | הולכות וא׳כ | 12 אמר להן] אמר להם ד׳, ל׳ פוא׳כי | על ידי שגרמה פ, מפני שהן גרמו א׳, לפי שהן הביאו י | לפיכך — תחילה] לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה דכ, לפיכך הן מהלכות תחילה (הולכות תחלה א׳) אצל המת וא׳, ל׳ פי | ואחריו — ימשוך ל׳ פי |

וכשהוא פניו למעלה היא נקבה שמבטת בברייתה בצלע שנ׳ ויקח אחת מצלעותיו, ובסוטה שם סימן וכו׳ בן פניו למטה בת פניה למעלה, ויש להשיב על אגדה זו ועי׳ בעץ יוסף, ובלקח טוב מפרש המאמר האשה הולכת בדרך ומדברת עם אדם ופניה כלפי האיש והאיש פניו כלפי האדמה וגו׳. ובאדר״נ הגי׳ מפני מה האשה מסתכלת באיש והאיש מסתכל באדמה אלא שהאשה מסתכלת בברייתה והאיש מסתכל בברייתו: 1 צריכה להתבסם וכו׳. באדר״נ האשה מתקשטת ואין האיש מתקשט וכו׳ שהאשה נבראת מן האיש וכו׳ מה הבשר הזה אם אין את נותן בו תבלין כל צרכו הוא מבאיש כך היא האשה אם אינה מתקשטת מבאשת והאדמה אינה מבאשת כך הוא האיש: 3 אם תניח בשר וכו׳. וכן המשל בשאלות ששאל אנטונינוס את רבינו לקמן פל״ד שים בשר בלא מלח ג׳ ימים הלא יסריח: קולה הולך. קולה צלול והולך למרחוק יותר מקול האיש ועי׳ בלקח טוב, ובאדר״נ הגי׳ מפני מה האשה קולה הולך וכו׳ משל וכו׳ לקדירה שהיא מלאה בשר ואין בני אדם יודעים מה בתוכה ואם היה בה עצם קולו הולך ובני אדם יודעים מה שבתוכה וכו׳: 5 נוח להתפתות. מכעסו, ובאדר״נ הגי׳ עצם מעצמי מפני מה האשה קשה להתפייס והאיש נוח להתפייס אלא שהאשה נבראת מן העצם וכו׳ מה עצם אפילו אתה נותנו בתוך המים וכו׳ מה אדמה כיון שאתה נותן עליה טיפה של מים והיא נשרת כך הוא האיש: 6 שותה אותה. בכי״ל כתוב שותה אתה (וצ״ל אותה) ומוגה ביני שיטי נשרית ונ״ל שגירסאות שונות הן ושתיהן בגי׳ כי״פ נשרת ושותה אותה, ופי׳ גי׳ כי״ל כמו שהאדמה שותה מיד טיפה של מים כך האיש מקבל מיד דבר פיוס: 7 האיש תובע וכו׳. וכ״ה באדר״נ והוא כעין השאלה בנדה שם מפני מה איש מחזר על אשה וכו׳: 9 ומבקש אדם נאמן. בכי״ל כתוב נ א מ ן ביני שיטי בכתב הספר וכן הגהתי ועח״נ, וטעם השאלה שהאשה ג״כ תפקיד זרע באיש כדי שיהא גופו נהנה בזרעה כמו שהיא נהנית ומשני שהאשה היא נאמנת כי שומרת זרעו ותחזיר לו זרעו ממש והוא הולד ולא תמירנו אבל האיש אינו נאמן שהאיש נושא כמה נשים ועי׳ ביפ״ת, ובאדר״נ הגי׳ מפני מה האיש נותן ביד אשה ואין האשה נותנת ביד איש משלו מלה״ד למי שהיה בידו פקדון היה מבקש אדם ליתננו לו: 10 וראשה מכוסה. באדר״נ מפני מה האשה מכסה את ראשה וכו׳ משלו מלה״ד לאשה שקלקלה מעשיה והיא מתביישת מן הבריות שקלקלה כך קלקלה חוה וגרמה לבנותיה שיכסו את ראשיהן: 11 אצל המת תחילה. בירוש׳ שם איתא אית תניי תני הנשים מהלכות תחילה והאנשים אחריהם ואית תניי תני אנשים תחילה והנשים אחריהם מאן דמר הנשים תחילה שהן גרמו מיתה לעולם, וברייתא בבבלי סנהדרין שם מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה יוצאות לפני המיטה יוצאות ר׳ יהודה אומר לעולם נשים לפני המטה יוצאות וכו׳, ומביא כאן ראייה מקרא ואחריו כל אדם ימשוך שכתוב אחר והוא לקברות

אדם ימשוך (איוב כא לג), ומפני מה ניתן לה מצות נידה על ידי ששפכה דמו שלאדם הראשון
לפיכך ניתן לה מצות נידה. מפני מה ניתן לה מצות חלה אמר להן מפני שקילקלה את אדם הראשון 1:6b
שהיה חלתו שלעולם לפיכך ניתן לה מצות חלה. ומפני מה ניתן לה מצות נר שלשבת, אמר להן
על ידי שכיבת נשמתו שלאדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נר שבת:

פרשה יח

א ויבן יי׳ אלהים את הצלע וגו׳ ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא נתן בה בינה
יתירה מן האיש דתנינן תמן בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין בת י״ב שנה ויום אחד
נדריה קיימין ובודקין כל י״ב, בן י״ב שנה ויום אחד נדריו נבדקין בן י״ג שנה ויום אחד נדריו קיימין
ובודקין כל י״ג שנה. ר׳ יהודה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק אית דמחלפין ... דרכה שלאשה להיות

1 ... 3 לעיל ... 126: 5 נדה ...

[illegible]

[illegible]

יושבת בתוך ביתה ודרכו שלא"ש להיות יוצא לשוק ולמד בינה מבני אדם, ר' איבו ואמ' לה בשם ר' בניה ותני לה בשם ר' שמעון בן יוחי קישטה ככלה והביאה לו, אית אתרין אמרין לקלעיתא בנייתא, אמר ר' חמא בר' חנינא מה את סבור שמתחת חרוב אחד או מתחת שקמה אחת הביאה לו אלא משקישטה בכ"ד תכשיטין ואחר כך הביאה לו ההיד בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתיך אודם פטדה ויהלום תרשיש [שהם וישפה ספיר] נופך וברקת וזהב מלאכת תופיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזקאל כח יג). רבנין ור' שמעון בן לקיש רבנין אמ' עשר ור' שמעון בן לקיש אמר י"א, [ר' חמא בר' חנינא אמר י"ג], ר' חמא בר' חנינא ור' שמעון בן

1 ירוש' שבת פ"י י"ב ג', שבת ל"ד ב', ברכות ס"א א', עירובין י"ח א', נדה מה, לעיל צד 67, תנחומא ת"ב וירא סי' א' וסי' ד' חיי שרה סי' ג, תנחומא וירא סי' א', מדרש קהלת פ' טוב ללכת (ז' ב'), מדרש תהלים כ"ה סי' י"א, אדר"נ נו"א פ"ד נו"ב פ"ח, כלה רבתי פ"א: 3 ילקוט ר' כ"ד, תנחומא ת"ב חיי שרה שם כי תשא סי' י"א, תנחומא כי תשא סי' ע ו, שמות רבה פמ"א סי' ה', שיר השירים רבה פ' נשק (ד' י"א): 4 ברייתא דל"ב מדות מדה י"ז, ב"ב ע"ה א', ויקרא רבה פ"כ סי' ב', פסיקתא פ' פרה (ל"ז א') ועי' שם פ' אחרי מ"ת (ק"ע ב'), פסיקתא רבתי פ' פרה (ס"ב א'), תנחומא ת"ב חיי שרה סי' ג' אחרי מ"ת סי' ג' מקם סי' י"ז, תנחומא אחרי מות סי' ב', מ"לש קהלת פ' מי כהחכם (ח' א'), פדר"א סוף פי"ב:

1 ודרכו—להיות] חא, דרכו.. דכ, והאיש פ | 2 בניה] פ, בנייה ד, בנאהן | והוא תני | ולומד א2ב | והביאה] פי, ואח"כ הביאה דואב | לו] אצלו ח | אמרין] דקריין דא2, ירין כ, ־רן א1, דאמרינן דקריין ו | °לקלעיתא] לקלעתא ד | 3 בנייתה ן, בניתא א1ב | בר'] ד1כ, בר דוא | מה לי | שתחת ו | מתחת] א1בי, תחת ו, ל' דא2 | 4 קשטה א3, משקישט לה ו | עשרים וארבעה ו | תכשיטין] וכ, מיני תכשיטין דא2י.. קישוטין א1, .. קישושין ר2 | °ואחר] אחר ד | לו] ~ לאדם א | *כל—כוננו] כל.. מסוכתך אודם פטדה וגו' ד, כל.. מסוכתך א1כ, ל' פו | 6 *רבנין—לקיש] רבנן.. לקיש ד, רבנן וריש לקיש וכ, רבנין ור"ל א1, ר' שמעון בן לקיש ורבנין ל, ל' פא2 | °עשר] י' ד | 7 וריש לקיש פוכ, ור"ל א1, ריש לקיש ר1, ור' שמעון ד | אחד עשר פר3, חד סרי א3, חד סר א1 | *ר' חמא—י"ג] ר' חמא בר חנינא אמר י"ג ר, ר' חמא בר.. תלת סרי א2, ר' חמא א' שלש עשרה פ, ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמ' י"ג ל0, ל' לדוא1ב | *חמא דואבר1] חננא לפ | בר'] ד1כ, בר דפוא1 |

ובן שתים עשרה ויום אחד נדריו נבדקין כו ל': 1 ר' איבו וכו'. בירוש' שם הובא לראיה למאמר ר' אבהו בשם ר' יוסי ב"ח הגודלת חייבת משום בונה וג' שם ואתיא כההיא דאמר ר' יוחנן בשם ר' בנייה באתרין צווחין לקלעיתא בנייתא, ובבבלי שבת שם א"ר אבהו וכו' גודלת וכו' משום בונה וכי דרך בנין בכך אין כדדרש ר' שמעון בן מנסיא ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא, וכן בברכות ועירובין שם למ"ד פרצוף מאי ויבן לכדר"ש ב"מ דדרש וכו' ויבן וכו' מלמד שקלעה וכו' שכן וכו' לקלעיתא בנייתא, ובנדה שם דאמר ריש לקיש משום ר"ש ב"מ ויבן וכו' ועי' בהערה הקודמת, ולעיל צד 67 איתא א"ר שמלאי מצינו שהקב"ה וכו' מכשט כלות דכת' ויבן י"י אלהים את הצלע, וכן במ' תהלים שם א"ר שמלאי מצינו וכו' שנ' ויבן וכו' מלמד שקילעה הקב"ה את חוה וכו' שכן בכרכי הים קירין וכו', וגם בתנחומא מ"ב וירא סי' א' איתא א"ר שמלאי מבקש אתה לידע וכו' קישט את הכלה שנ' ויבן וכו' (ובתנחומא וירא סי' א' נוסף עוד שכן בכרכי הים קורין לכלה בונה). ושם סי' ד' קישטה והביאה לאדם שנ' ויבן וכו' מהו ויבן א"ר אבהו בערביא קורין לגדילתא בנייתא וכו' ועיי"ש חיי שרה סי' ב'. ובמ' קהלת שם א"ר ברכיה וכו' ויבן וכו' מלמד שקילעת וכו' שכן בכרכי וכו' לקליעיתא בנאיתא. ועוד שם מצינו שהקב"ה וכו' מקשט כלות דכת' ויבן וכו' ר' יוחנן אמר בנאה וקשטה והראה לו, ובאדר"נ נו"א שם הובא הדרש בהמאמר שוב מעשה בר' יהודה בר אלעאי שהיה יושב ושונה וכו' וג' שם אמר להם וכו' מצינו בהקב"ה שנתעסק בכלה שנ' ויבן וכו' שכן קורין בכרכי הים לכלת בנאיתה מכאן שתקנה הקב"ה לחוה וקשטה ככלה והביאה אצל אדם וכו' ועיי"ש נו"ב פ"ח ובמדרש הגדול עמוד 82 ובהערות רשו"ש ועי"ע באגה"ת ח"ב צד 108: 2 אמרין לקלעיתא וכו'. קורין בנין לקליעת שער, ובתנחומא וירא שם נשתבש קורין לכלה וכן באדר"נ, אבן גם בפי' ב"ר כ"י מפרש לקלעיתא לכלה שהיא מקושטת ומקולעת: 3 א"ר חמא בר' חנינא. במ' קהלת שם הגי' א"ר אבהו שמא תאמר מתוך חרוב אחד או מתוך שקמה אחת הראה לו אלא מאחר שקשטה בכ"ד מיני תכשיטין ואח"כ הראה לו שנ' ויביאה אל האדם, ובתנחומא מ"ב חיי שרה שם א"ר אבהו בערביא קורין וכו אתה סבור שמא הביאה לו תחת זית או תחת תאנה אמרו רבותינו שלש עשרה חופות עשה הקב"ה לאדם וחוה שנ' בעדן גן וכו' א"ר לוי בשם ר' חמא בר' חנינא עיטר הקב"ה לחוה בעשרים וארבעה תכשיטין ולא עוד אלא שאחז בידה והוליכה אצל אדם וכו', וכ"ד תכשיטין הן האמורים בספר ישעיה ביום ההוא יסיר י"י את תפארת העכסים והשביסים וכו' (ושם ג' י"ח—כ"א נמנו כ"א תכשיטין, ושלשה מוזכרים בפסוק כ"ד שם ועי' אגה"א ח"א צד 364), וכן הדרש בשם ריש לקיש בתנחומא מ"ב כי תשא שם פ' ויתן אל משה ככלתו וגו' מה הכלה הזאת מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין וכו' (בתנחומא ובשמו"ר שם הגי' מיני תכשיטין ועח"נ), ובשהש"ר פ' נפת תטפנה שפתותיך כלה מה כלה זו מתקשטת וכו' ואם חסרה חיסור דבר אחד מהן אינה כלום וכו', ור' חמא ב"ח מביא ראיה מפסוק בעדן גן וכו' שדרשיהו לענין החופות שעשה הקב"ה לאדה"ר, ומשם יליף ג"כ שקישט את חוה ככלה הנכנסת לחופה, וז"ל הברייתא דל"ב מדות מדה י"ז מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' אלהים וגו' שמענו שהקב"ה נטע לאדה"ר בג"ע כל עץ וכל מיני מגדים אבל לא מצינו שברא לו הקב"ה חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירם מלך צור בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך ועי' גם לעיל צד 70, ובדרש זה הפסוק נסדרו כאן גם דעות חז"ל במספר החופות ומעשיהן: 7 ר' חמא בר' חנינא אמר י"ג. כן הגהתי עפ"י כי"פ וכי"א ב' ופי' ב"ר כי"ט וכי"א ועי' גם ביד"מ ובפי' מהרד"ו, ונ"ל לדעת רחב"ח ניתוספה לפלוגתא דרבנין ורשב"ל, ולכן לא הגהתי בתחלת המאמר רבנין ורשב"ל ורחב"ח, וגם בב"ב שם רק שתי שטות במספר החופות וגרסינן שם א"ר חמא ב"ח עשר חופות עשה הקב"ה לאדה"ר בג"ע שנ' בעדן גן וכו' מר זוטרא אמר אחת עשרה שנ' כל אבן יקרה, וכמו שהגהתי יש ג' דעות כאן ומפורש ג"כ מ"ש כאן רחב"ח ורשב"ל תרויהון וכו', והמאמר מסכים בעיקר הדברים

לקיש תרויהון אמרין כלל ופרט עשה את הכלל מוספת לפרט והכל בכלל, כל אבן יקרה
מסוכתיך כלל, אדם פטדה וגו׳ פרט, הכל בכלל כל אבן יקרה מסוכתך, ר׳ לוי ור׳ סימון חד
אמר תשע וחרנא אמר עשר, מאן דאמר עשר כרבנין, ומאן דאמר תשע הדין זהב דהבא לית הוא
חופה אתמהא, ר׳ אחא בר חנינא אמר עשה כתלים שלזהב ותיקריות שלאבנים טובות ומרגליות, ר׳
ב אלעזר בר כרסנא בשם ר׳ אחא אפילו קורקוסים שלזהב עשה לו: ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי
ויבן כת׳ התבונן מאיכן לברותה, אמר לא נברא אותה מראש שלא תהא מוקרת ראשה, ולא מן

5 לקמן פ״ס, ילקוט כ׳ כ״ד, ילק׳ ישעיה כ׳ רס״ה (פל״ח), ילק׳ מכירי ישעיה ג׳ ע״ז, ועי׳ לקמן פמ״ס, דברים רבה כי תצא (פ״ו סי׳ י״א), תנחומא מ״ב וישלח סי׳ י״ז, תנחומא וישב סי׳ ו׳:

1 תרוויהון ר[1], תריהון ן, תרויהו א[1]כ, תרווייהו א[2] | ועשה את הכלל א[1], נעשה כלל ר | מוסף ור[1], מוסיף אבר[2] | על הפרט ואבר | והכל בכלל ל׳ ר | 2 מסוכתך] ~ מאן דאמ׳ להון י״ג יעביד להון תלתא דאמ׳ עשר ולא עביד חד מיניהו ל[0] | *ור׳ דוא] בר׳ ל, בר פ | 3 תשע] עשר ואב | וחורנה כ, וחד דוא | עשר] תשע וא[2]כ, ט׳ א[1] | זהב] פאבר[2], דהב ד, דהבא ן | דהכא ל׳ ן | *הוא דוא[2]ר[1]] להו לא[1]ר[2] | 4 אתמהא] פו, ל׳ דאב | בר׳ חיננא כ | עשה] ~ לו א[2]כ, לה ר | כותלים א[1], ־ות א[2] | ותקריות פו, ובתי קריות ד, וקתדראות ר, וקתידראות י | 5 כרסנא] פו, סנה כ, ביסנא ד, ביונא א | קרקוסים ן, קורקסין ר[1], קורדקסים ר[2], ־ין כ, קורדקיסין א[2] | 6 מהיכן פוחאי, מאין ד | לברותה] וכר[1], לבראותה פחי, לבראתה דא[2]י (ישעיה) | אמר ל׳ י | לא נברא] פו. לא אברא דחאבים, איני בורא י (שם) | מן הראש | מיקרת דר[1], מייקרת א[2]ר[2], מזקרת פ (וכן בסמוך), מזקפת וכמ (וכן בסמוך), מקילת חי (שם), מקלת ל[0], קלת י | ראש י (שם) | לא דו |

ולא בסגנונו עם הפסיקתא פ׳ פרה (ועם המדרשים האחרים שנסדרה בתוכם פסקא דפרה ופסקא דאחרי מות ועם מדרש קהלת שהועתקה בתוכו הפתיחה מי כהחכם מפסקא דפרה), ולשון המאמר שם ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא שלש עשרה חופות קשר לו הקב״ה לאדה״ר דכתיב בעדן גן וכו׳ כל אבן יקרה מסוכתך ר״ל אחת עשרה ורבנן אמרי עשר ולא פליגי מ״ד שלש עשרה עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת ומ״ד אחת עשרה עביד להון חדא ומ״ד עשר לא עביד חד מנהון (ונ״ל שהמגיה בכי״ל הגיה כן עפ״י הפסיקתא והגיה בשיבוש ולא שהיתה לפניו גי׳ אחרת בב״ר כאן ועח״נ), ולפי הסגנון שלפנינו צריך לפרש רבנין דאמרין עשר ס״ל כל אבן יקרה כלל אדם פטדה וגו׳ פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט, ורחב״ח ורשב״ל תרויהון אמרין כלל ופרט עשה את הכלל מוספת לפרט ולר״ח ב״מ נעשה הכלל כל אבן יקרה מוסיף ג׳ חופות ולרשב״ל מוסיף חופה אחת, וצע״ג היאך נחלקו אמוראי על הברייתא דר׳ ישמעאל בריש תו״כ, ושם שנינו כלל ופרט אין בכלל כו׳ פרט וכלל נעשה כלל מוסף על הפרט, ודוחק לפרש שדרשו כן כאלו כתוב כל אבן יקרה מסוכתך אחר אדם פטדה וכו׳, וגם קשה הלשון והכל בכלל ועי׳ במפרשי המדרש: 3 הדין זהב. אדם וכו׳ וברקת וזהב, ובב״ב שם א״ר יוחנן וגרוע שבכולן זהב דקא חשיב ליה לבסוף: 4 אתמהא. וכ״ה בכי״פ וכי״ו, ומלה זו כאן איננה מלת התימה אלא מלת הפלאה ועי׳ לעיל צד 3 צד 36 וצד 44: עשה כתלים וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש עשה לה כתלים וכו׳ וקתדראות והיינו ויבן: ר׳ אלעזר בר כרסנא. עי׳ מבה״י ע׳ ר׳ שמעון בר כרסנא, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש כרסנ׳ זהב בל״י קורין לזהב כרוסנא עושה מלאכת זהב, ונר׳ שלפני בעל פי׳ זה היתה הגי׳ ג״כ בר כרסנא: 5 קורקוסים. קרסים בל״י [1]): ר׳ יהושע דסכנין וכו׳. לקמן פ״פ עשו מאמר זה פתיחה לפ׳ ותצא דינה וג׳ והסופרים קיטעוה וז״ל בכי״ל ר׳ יהושע בן לוי (וצ״ל בשם ר׳ לוי) פתח ותפרעו כל עצתי ה״ה ויבן י״י אלהים את הצלע ויבן כת׳ התבונן מאיכן ל ב ר ו ת ה לא א ב ר א אותה מ ן ה ר א ש שלא תהא מ י ק ל ת ראש ו כ ו ל׳ ה ו א כ ת ו ב ב ע י נ י י נ ו, ובסגנון אחר הפתיחה בתנחומא מ״ב וישלח שם וש״ה ותפרעו כל עצתי וכו׳ מדבר בחוה כשבקש הקב״ה לבראותה אמר הקב״ה אם אני בורא אותה מן הראש של אדם ר ו ח ה ג ס ה עליה מעיניו סוקרנית מפיו תהא דברנית מידיו תהא ג נ ב ת מרגליו תהא פרסנית אמר הקב״ה כל העצה הזאת נטלתי עד שלא בראתי אותה ולא יצאתי מהם אמרתי אם בורא אני אותה מראשו וכו׳, ועוד סגנון אחר למאמר בתנחומא וישב שם בא וראה כשבקש הקב״ה לברוא את חוה היה מחשב מאיזה מקום לבראותה אמר אם אברא אותה מן הראש תהיה רוחה גסה מן העין תהיה סקרנית מן הפה תהיה פ ט פ ט נ י ת מן האזן תהיה צייצנית מן הידים תהיה גונבת מן הרגלים תהית פדרנית מה עשה הקב״ה בראה מן הצלע ממקום צנוע כדי שתהיה צנועה יושבת בבית שנ׳ ויקח אחת מצלעותיו וכו׳ עיי״ש, ומאמר זה דוגמתו לקמן פמ״ה ורבנין אמ׳ ארבע מידות נאמרו בנשים גרגרניות צייתיניות עצלניות קנאות וכו׳ ר׳ יהושע בר נחמיה אמר אף איסטטניות ודברניות וכו׳ ר׳ לוי אמר אף גנבות ופרסניות וכו׳, ובדב״ר חוברו שני המאמרים והגי׳ שם ותדבר מרים וכו׳ ר׳ ל ו י אמר ארבע מדות בנשים ואלו הן גרגרניות וצוותניות וכו׳ רבנן אמרי עוד שתים איסטטניות ופטטות וכו׳ ד״א ותדבר מרים א״ר י ה ו ש ע ד ס י כ נ י ן כשבא הקב״ה לבראת את חוה מן האדם היה מתבונן וכו׳ שנ׳ ויבן וכו׳ לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה ולא מן האזן שלא תהא צוותנית ולא מן הפה וכו׳ ולא מן היד שלא תהא גונבת ולא מן הרגל שלא תהא פ ר ד נ י ת א מהיכן אברא אותה מן אבר הצנוע שיש בו מן הירך ואעפ״כ לא הועיל כלום וכל מה שנתכון הקב״ה שלא יהא בה כולהן בכשירות שבהן וכו׳, והמאמר שלפנינו הועתק במנוה״מ סי׳ ק״ע וגי׳ שם ר״י דסכנין בשר״ל וכו׳ מהיכן נבראת אמר לא אברא וכו׳ שלא תהא מזקפת וכו׳ סקרנית וכו׳ צייתנית וכו׳ דברנית וכו׳ קנאית וכו׳ ממשמשנית וכו׳ יצאנית וכו׳ שאפילו כשהוא ערום וכו׳ היה אומר אשה צנועה ואעפ״כ וכו׳ לא בראתיה וכו׳, ובס׳ סוגיא צד 558 העתיק ויבן כת׳ מהיכן לברותה וכו׳ מיקרת וכו׳ סוקרנית וכו׳ ציצנית וכו׳ קנאנית וכו׳ ממששנית וכו׳ פורסנית וכו׳ ועח״נ: 6 ויבן כת׳. ולא כת׳ ויבנה וקרי ביה ויבן היו״ד בקמץ התבונן וכו׳, וכן הדרש לקמן פל״ד ויבן נח מזבח לי״י ויבן כת׳ נתבונן וכו׳, ולעיל בריש הפרשה דרשו ויבן לשון הפעיל שנתן הקב״ה בינה יתירה באשה ועי׳ גם ביפ״ת ובבתי כהונה: מוקרת. וכ״ה בסמוך גם בדפ״ר ודו״ו, ומשמע שפי׳ כמו מזקפת וכמו שתביא בסמוך ראיה מפ׳ ותלכנה

[1]) κρίκος.

העין שלא תהא סוקרנית, ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית, ולא מן הפה שלא תהא דברנית, ולא
מן הלב שלא תהא קונתנית, ולא מן היד שלא תהא משמשנית, ולא מן הרגל שלא תהא פורסנית
אלא ממקום צנוע באדם אפילו בשעה שאדם עומד ערום אותו מקום מכוסה, ועל כל אבר ואבר
שהיה בורא היה אומר לה אשה צנועה אשה צנועה, אפעלפיכן ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא
אביתם (משלי א כה), לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מוקרת ראשה ותלכנה נטויות
גרון (ישעיה ג טז), ולא מן העין והרי היא סוקרנית ומסקרות עינים (שם שם), ולא מן האוזן והרי
היא ציתנית ושרה שומעת פתח האהל (בראשית יח י), ולא מן הלב והרי היא קונתנית ותקנא
רחל (שם ל א), ולא מן היד והרי היא ממשמשנית ותגנוב רחל את התרפים (שם לא יט) ולא מן
הרגל והרי היא פרסנית ותצא דינה (שם לד א): רב חסדא אמר בינה בה מגורות יותר מן האיש, ג
רחבה מלמטה וצרה מלמעלה כדי שתהא מקבלת עוברים:
ויביאה אל האדם אמר ר' אבין טובוי לקוריה דמלכא שושביניה:
כג) ויאמר האדם זאת הפעם וגו' יהודה ברי' אמר בתחלה בראה לו וראה אותה מליאה ד

9 ברכות ס"א א', עירובין י"ח א': 11 ילקוט כ' כ"ד, תנחומא מ"ב חיי שרה סי' ג': 12 ילקוט שם, לעיל לד 158:

1 סוקרנית] חע (וכן בסמוך), סקרנית דפאכי (וכן בסמוך) | ° צייצנית] צותנית ד | 2 קונתנית] א² (וכן בסמוך), קונתינית ד¹ (וכן בסמוך), קנתנית דחי¹ (וכן בסמוך), קנאתנת ן (וכן בסמוך), קנאית כמ (וכן בסמוך), קנתרנית פ (וכן בסמוך) | ** שלא] מפני ~ ל | משמשנית] י, משמשנת ן (וכן בסמוך), ממשמשנית דפחבי (שם) מ, ממשמשת א | פורסנית] חי, פרסנית דאבערי (שם), פרסנת ן (וכן בסמוך), פורדנית פ (וכן בסמוך), פרדנית ע°, נפקנית ע°, פרשדנית מ (וכן בסמוך) | 3 מן המקום י (שם) | צנוע] פא¹ים, שהוא צנוע דוא²כ, הצנוע י (שם) | בכל האדם י (שם) | שאפילו בשעה שהוא [עומד י] ערום וא²כי (שם) מ, ואפילו הוא ערום י | מקום] אבים, המקום דפוי (שם) | 4 שהיה] שהוא א¹כי | בורא] י, ~ בה דפואכ | לה] לאשה מ, ל' פי (שם) | אשה צנועה ל' א¹י | ואעפ"כ פאבים | 5 בראתיה ן | והרי היא ל' י | מוקפת א², מקילת י (שם), מקלת ח, ומקלת י | ראש י (שם) | 6 ומשקרות וא²מ | 7 ציתנית] צייצנית כמ, צייתנית פוחאעי, צותנית ד | ולא מן הלב] ולא מן הפה והרי היא דברנית שנ' ותדבר מרים, ~ י (שם) | קנתנית ע | 8 משמשנית חי | 9 פורסנית ד¹חי | בינה] ד¹ו, בנה דפחכר | לה אכ | 10 מלמטה] פחאכ, ־טן דו | מלמעלה] פחאכ, ־לן דו | שתקבל כ | עוברין פח, את העוברים וא¹ | 11 טובוי] ד¹אי, טובויי ן, טובוהי ר, טבוי דע, טב פ, טבות ש | לקורייה ן, ־ייא ד¹, לקריה דע, ־ייה א², ־יא א¹, לקרתא ר | דמלכה ן | שושבינה פכר², ־נא א¹ | 12 יהודה] וא, ר' ~ דפחכ | בר'] וכ, בר ר' ד, בר (בר' א²) אמי א |

נטויות גרון, ועוד צ"ע, ובא"א הגיה בשתי הפעמים מ ק ל ת ועח"נ: 1 סוקרנית. מבטת ועיניה משוטטות בכל וסקר לשון ראיה כמו נסקרין בסקירה אחת (ר"ה י"ח א') ובלא"ר לעיל צד 80 בח"נ וקם למסקר, וכן פי' ומסקרות עינים שהובא בסמוך (במקרא כתוב ו מ ש ק ר ו ת ועח"נ ולעיל צד 28 במ"י בד"ה מן הסערה), ובפסיקתא פי"ז (קל"ב א') ובאיכ"ר פ' סורו טמא ובוי"ר ריש פט"ז דרשו ומשקרות עינים שהיו סוקרות (משקרות) עיניהן בסיקרא, וסוקרנית בוי"ו כמו קונתנית פורסנית וכן בכי"פ פורדנית ועי' דאלמאן צד 65 ועי"ע צונץ זינאג' פאעזיע צד 403 ולעף אצל קרוים צד 357, ובערוך ע' סקר ב' הועתק מראש המאמר ומסופו: צייתנית. מבקשת לשמוע כל דבר, ובדפ"ר וד"ו הגי' כאן ובסמוך צותנית ובדב"ר שם צוותנית ועי' עמת"ל ע' צית צות: 2 קונתנית. לשון קנאה והאל"ף מובלע ועח"נ, ולקמן פמ"ה איתא בדפ"ר קנאות וקנאיות ובדב"ר שם הגי' בד"ו קנאיות ועי' ערוך הש' ע' קנתנית: משמשנית. וכן גי' הדפוסי' לקמן פע"ד שהיא משמשנית, ובסמוך הגי' בכי"ל ממשמשנית ועח"נ ועמת"ל ח"ג צד 286: פורסנית. בפי' ב"ר מפרש לנכון פרסנית הלכנית, וגי' ס"א בערוך ע' פרס ב' פרדנית נפקנית, וגי' הדפוסי' לקמן פמ"ה יוצאניות ותצא דינה, וכן בתנחומא וישלח סי' ז' מה לאה יוצאנית, ושם סוף סי' ה' איתא פדרנית, וכן שם וישב סי' ו' ג' פעמים פדרנית וצ"ל פרדנית והוראתו כמו פרסנית, ופעל פרד נרדף עם פרס ועי' גם לעף שם צד 422: 4 אפעלפיכן. וכן כתיבת התיבה כאן בכי"ו ועי' במ"י לעיל צד 110: 6 ולא מן האוזן וכו'. בילק' ישעיה איתא עוד ולא מן הפה והרי היא דברנית שנ' ותדבר מרים, וכן נוסף בילקוט ר' כ"ד בסוף הענין, ועי' גם בדב"ר ובתנחומא מ"ב פ' וישלח שם, ומאמר זה חסר כאן בדפוסי' ובכל כ"י: 9 רב חסדא אמר. בברכות שם איתא ויבן אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה קצר מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל את תפירות אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל את הולד ועי' בר"ס ועירובין שם: בינה בה. וכ"ה בדפ"ר וכי"ו, ונ"ל שהוא בנין הכבד, וכן סוטה ל"ד ב' שהיתה מבונה וכו' מ"ב ב' שמבונה מכל מום, ושם ועי' עמת"ל ח"א צד 242, אכן בדרש בנות ירושלם בשמו"ר פכ"ג סי' י' בונות ירושלם זו סנהדרי גדולה וכו' שהן יושבין ומבנין אותה פי' מבנין לשון בינה וכן הגי' בשהש"ר ד"ו אל תקרי בנות ירושלים אלא ב י נ ו ת ירושלם וכו' שיושבין ו מ ב י נ י ן אותן בכל שאלה ומשפט, ובמ' הגדול עמוד 84 עירבב במאמר ר"י דסכין בשם ר' לוי מאמר אחר בנה בה משלש פלטיות ששלשה חדשים הראשונים הולד במדור התחתון וכו' (ועי' נדה ל"א א'), ומתחיל שם ויבן וכו' ב ב י נ ה ב ר א ה, ואח"כ גורס שם ורבנן אמרי ויבן וכו' בבינה בראה אמר הקב"ה מהיכן אברא לחוה וכו', ושינה שם כל סגנון המאמר: 11 א"ר אבין. בתנחומא מ"ב חיי שרה שם הועתק א"ר אבין הלוי ברבי אשרי עירוני שכך ראה המלך אוחז בידה ומוליכה לו לבית שנ' ויביאה אל האדם ועי' ערוך ע' קריה ועי"ע במ"ע הצרפתי חלק מ' צד 158, ובמ' הגדול עמ' 82 טובוי לקריא דמלכה שושבינה (ושם צד 781 דמלכא שושביניה), וביהודה יעלה ג' טבוי לקריה וכו' ועח"נ, ולעיל צד 67 איתא שמיכאל וגבריאל היו שושבינין של אדה"ר ועי' מ"ש במ"י שם: 12 יהודה בר'. עי' לעיל צד 134, ובאגדה זו בתחלה בראה וכו' השיב ר' יוסי על שאלת המטרונה ולמה במטמונית כדאיתא לעיל צד 158, ויהודה בר' דורשה מקרא זאת הפעם וכו' שאמר אדה"ר עתה היא עצם מעצמי ואינה רירין ודם כמו שנבראת בתחלה ועי'

רירין ודם והפליגה ממנו וחזר ובראה לו פעם שנייה היא דהוא אמר זאת הפעם עצם מעצמי, זו היא שלאותה הפעם, זו היא שהיא עתידה לקיש עלי בזוג ולומר היאך מה דאת אמר פעמון זהב (שמות כח לד), זו היא שהיתה מפעמתני כל הלילה, כולהן אתמהן: בעון קומי ריש לקיש מפני מה (אין) כל החלומות אינם מיגעין את האדם וזו מיגעת את האדם, אמר להם שמתחילת ברייתה אינה אלא בחלום:

עצם מעצמי ובשר מבשרי אמר ר' תנחומה נשא אדם אשה מקרובותיו עליו הוא אומר עצם מעצמי ובשר מבשרי:

לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה וגו' מיכן אתה למד שניתנה התורה בלשון הקודש, 12c ר' פינחס ור' חלקיה בשם ר' סימון כשם שניתנה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש,

6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, לקמן פל"א:

1 דם ורירין ח | חזר פ | הוא דאמ' כ, הדה הי' דהוא אמר ן, הדא הוא דאמר י, הה"ד דפ, שנא' א' | עצם מעצמי] חאכ, ל' דפו | 2 ם זו] זאת ד | ם זו] זאת ד | זו (וזו ן) היא שעתידה ותאכ, זאת היא.. ד, ד"א שעתידה י | לקיש] ח, להקיש דפואבי, לקשקש ר | כזוג תא'כר'י, כזג ן | ולומר] פ, ל' דואבי | 3 זאת י | *שהיתה מפעמתני דותאב] שהיתה מפעמתו פ, שמפעמתני ל'רי, שהיתה מפעמתינו ל | הלילה] ~ כמה ד"א ותפעם רוחו ל' | *כולהן אתמהן פ] כולהון אתמהון ל, כולה דא'ר', כולו וב, ל' תא'י | 4 כל.. אינן פ, אין כל החלומות דוא, כל החלומות כ, החלומות רי | מייגעין ןי | מייגעת ןי | ביאתה י | 5 בחלום] פוי, ~ שנ' דאב | 6 אשה] אחת י | תנחום א' | 7 ובשר מבשרי] ותא'י, ל' דאב | 8 אתה למד] ע, ל' דפותאברי | תורה אבער'י | 9 ר' ן | שנתנה עי, שנתנה (שניתנה דא') תורה דוא'כ,.. התורה פ | כן ע |

גם ביפ"ת, ולעיל פירשתי והפליגה ממנו שביטל הקב"ה יצירה זו, וחזר ובראה לו פעם שנייה יצרה לו עוד הפעם שלא תהיה מליאה רירין ודם ונמאסת בעיניו, ואין נ"ל לפרש המאמר שחזר וברא לו אשה אחרת והאשה שנבראת בתחלה הרחיק ממנו אכן נשארת בקיומה והיא חוה הראשונה שאמר יהודה בר' לקמן פכ"ב קין והבל היו מדיינין עליה עיי"ש, והראב"ע לפסוק זה רמז ודבר ללילית דרש, ואולי כוון להאגדה שבאלפאביתא דבן סירא (הוצאת רמש"ש כ"ג א') וז"ל וכשברא הקב"ה אדה"ר יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה אמרה היא איני שוכבת למטה וכו' שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה ולא היו שומעי' זה לזה כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם עמד אדם בתפלה לפני קונו ואמר רבש"ע אשה שנתת לי ברחה ממני מיד שגר הקב"ה וכו' וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום לפיכך בכל יום מתים מאה מן השדים וכו', ואגדה מאוחרת היא, ולקמן פ"כ דורש ר' סימון שחוה היתה אימן של כל החיים כלו' אפילו אמן של השדים, ומביא שם מאמר ר"ס כל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מחוה היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיא יולדת רוחות נקיבות מתחממות מאדם ומולידות וכו' וכן לקמן פכ"ד ד"א אילו תולדות אין הראשונים תולדות מה הן רוחות דא"ר סימון כל ק"ל שנה וכו' ועי"ע תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ו, ודוגמתו מאמר ר' ירמיה בן אלעזר בעירובין י"ח ב' כל אותן השנים שהיה אדה"ר בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין וכו' ועיי"ש וסנהדרין ק"ט א', ושם פירוש לילין מין שדים ולא אותם שהוליד אדם מלילית ואין זכר להדרש שהיתה לילית אשתו הראשונה של אדה"ר או שהיתה אשתו אחר שחטא ונטרד מג"ע, ודרש אחר על זאת הפעם וכו' ביבמות ס"ג א' מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה: 1 היא דהוא אמר. וכן הועתק בס' פיגיא צד 959, ומדויקת הגי' זאת הפעם עצם מעצמי: 2 זו היא. נ"ל שכאן מתחיל דבור בפ"ע זו היא של אותה וכו' זו היא שהיא עתידה וכו' זו היא שהיתה וכו' (ודרש זה נסמך לדרש שלפניו בלי מלות דבר אחר ועי' גי' הילקוט ועי"ע מ"ח חלק ל"ט צד 107), ודורש הפעם גם לשון פעמון שתוראתו זוג בלשון משנה ועוד לשון פעם כמו ותפעם רוחו, והגי' בזוג איתא גם בדפ"ר וד"ו וכי"א ב', ובפי' ב"ר מפרש לקשקש (כן הגי' שם) עלי וכו' לנצות עמי בדברים (והגי' לומר איתא גם בכי"פ וצ"ע), ואפשר שכוונו למה שאמרי רבנין לקמן פי"ט ופ"כ התחילה מיללת עליו בקולה, וכן דרשו פעם לשון פעמון בירוש' סוטה פ"א י"ז ב' בדרש ותחל רוח י"י לפעמו (שופטים י"ג כ"ה) בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו שערותיו מקישות כזוג וקולן הולך וכו' ועי' וי"ר פ"ח, ובבבלי סוטה ט' ב' ותחל וכו' מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג כתיב הכא לפעמו וכו' וכתיב התם פעמון וכו', ויותר קשה לפרש המאמר שהיתה מפעמתני כל הלילה וכו' (והגהתי כגי' רוב הספרים), ודוחק לפרש עפ"י פי' אב"א שהכוונה שחוה ראשונה היתה מתקוטטת עמו והיתה מכה אותו בשעת תשמיש וכו' וכמו כן דוחק לחבר מאמר זה עם שלאחריו כמו שפי' במ"כ עיי"ש, וביפ"ת הגיה שתהיה מפעמתני, ובפי' ב"ר וילקוט הגי' שמפעמתני וכן הוגה בכי"ל בהגהה אחר הגהה, וכפי שהוסיף המסדר כולהן אתמהן (כן הגהתי עפ"י כי"פ) כל המאמרים האלה אתמהות הן כלו' בלשון תימה נאמרים (ואתמהן הוא לשון רבים מאתמהא כדרך לשון ארמית, ומכאן ראיה שאתמהא שם ולא פועל, כן כתב לי ידידי רב"ז באכער), ושטה אחרת לבעל לקח טוב שמפרש עפ"י המאמרים שלפנינו ד"א זאת הפעם כלומר זאת האשה הפעם המפעמתו כמו ותחל רוח ה' לפעמו וכו' והוא לשון ניעור כמו פעמון זהב ורמון שהאשה מפעמת את האיש לכל עבודה ועבודה: 4 אינם מיגעין. בכי"ל נתערבו שתי נוסחאות אין וכו' אינם ועח"נ, ובא"א מחק מלת אין בגי' הדפוסי', וזהו כגי' הילקוט ופי' ב"ד, ושם מפרש המאמר החלומות מיגעין וכו' כד"א וחתתני בחלומות (איוב ז' י"ד) וזו מיגעת את האדם בשעת תשמיש אינה אלא בחלום שבשעת שינה נבראת כדכתי' ויפל י"י אלהים תרדמה וגו', ובדפוסי' ובכ"י מאוחרים נשתבש שנ' עצם מעצמי וכו', ומלות אלו הן התחלת המאמר א"ר תנחומה נשא וכו' ועי' גם ביפ"ת: 7 ובשר מבשרי. בכי"ל נוסף וב' מב' בינ' שיטי כנראה בכתב הספר: 8 שניתנה התורה בלה"ק. ולא הועתקה מלשון אחרת שרק בלה"ק אפשר לומר לזאת יקרא אשה כי מאיש וכו', ולקמן פל"א דרשו כן מקרא ויעש משה נחש נחושת, וכן הובא שם המאמר ר' פינחס וכו' בשם ר"ס כשם וכו', וכמו שהגי' לפנינו הועתק גם בערוך ע' אנתרופי ובמדרש הגדול עמו' 85 מכאן (מיכן) אתה למד וכו' ובערוך משמע שגורס כן גם לקמן פל"א, ובכי"ל הגי' שם כגי' הדפוסי' מיכן שניתנה תורה וכו' כשם שנתנה תורה וכו': 9 כך נברא העולם. כלו' כך השתמשו בלה"ק מימי קדם מעת בריאת העולם משום שבלה"ק בלבד יתכן

שמעת מימיך אומר גיני גיניה, איתא איתתא, אנתרופי אנתרופייא, גברא גברתא, אלא איש ואשה, למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה:

כד) **על כן יעזב איש את אביו ואת אמו** תני גר שנתגייר והיה נשאוי לאחותו בין מן האב בין מן האם יוציא כדברי ר' מאיר, וחכמים אומרים מן האם יוציא ומן האב יקיים שאין אב לגוי, אתיבון ליה והכת' וגם אמנה אחותי בת אבי וגו' (בראשית כ יב), אמר להון בשיטתן השיבן, אמר ר' חנן ופשטו לן על כן יעזב איש את אביו ואת אמו הסמוך לאביו והסמוך לאמו, אותיב

3 ילקוט כ' כ"ס, ירוש' יבמות פי"א י"ב ט', יבמות נ"ח ט', סנהדרין נ"ח ט' : 5 לקמן פנ"ב :

1 * אומר ון] אומ' ד, או' פ, א' ל, ל' אע | גוני וע | גיניא אעי, גינייא ד, גוניה ו | איתא איתתא] ע, ל' דפואבי | אינתרופי ע, אנטרופי כ | אנתרופיא די, ־יאה ו, אינתרופא א, אינתרופיאה ע, אנטרופיא כ | גבר י, גברה ו | גברתה ו | 2 הזה ל' א[1]ע | הזה ל' א[1] | 3 נשוי | ובין ו | 4 האם] ~ לאחר מתן תורה אכ, בין קודם מתן תורה בין לאחר מתן תורה י | כדברי] פי, דברי דואכ | מן | אבות א[2]ר | 5 איתיבון א[1]כר[2]י[1], התיבון ו | ליה ל' ואב | והכת'] י, והא כת' דפ, ל' ואכ | וגו'] היא אך לא בת אמי א[1] | אמר להון פ, אמר להן ד, אמרו לו וא[2]ב | כשיטתן וא[1], כשטתן י, בשטותן ל[0] | השיבן] וא[1]י, ~ אתיב להון (אתיבו להון א[2], התיבון כ) על כן יע' איש את אביו ואת אמו ל[0]א[2]ב, אתיב להון ר' מאיר על כן.. אמו דר, משיב להון ר' מאיר על כן יעזב איש וגו' פ | 6 חנין ו, יוחנן דא | לן] לו ו, ליה דאר[1]י[1], לה פ | הסמוך] פוא[1], את הסמוך כר, והסמוך ד, הסמוך לו א[2] | מאביו א[2] | * והסמוך לאמו דר[1]] וסמוך (הסמוך א[1], ואת הסמוך כר[2]) לאמו פא[1]בר[2], ואמו ל, והסמוך לו מאמו א[2] | אתיב דוב, התיב א[2] |

שיקרא אשה על שם איש, ומביא ראיה מלשון יוני ולשון ארמי וכי שמעת מימיך שאמר איש בלשונות אלו במלות דומות גיני וכו' שיהיו קורין בל"י לאיש גיני ולאשה גיניא ובלא"ר לאיש איתא ולאשה איתתא או שיהיו קורין בל"י לאיש אנתרופי ולאשה אנטרופיא ובלא"ר לאיש גברא ולאשה גברתא, אלא קורין בל"י רק לאשה גיני[1]) ולאיש אנתרופי[2]) ובלא"ר לאשה איתתא ולאיש גברא (ועי' במ"ע יאהרביכער להח' ברילל ח"א צד 234 שהמעתיק סימאכוס בידה לו מלה זרה[3]) להעתיק כתוב זה גם בל"י לשון נופל על לשון), וכפי שפרשתי נכונה הגי' שמוזכר בה גם איתא ואיתתא, ובכי"ל כתוב איתא ואיתתא בינו שיטי בכתב הספר וכ"ה בערוך שם ונוסף בגליון בכי"א ב', וגם במה"ג הועתק (ונקוד שם) שמעת מימיך גיני גינייה אתא[4]) אתתא אנתרופי אנתרופיא[5]) גוברא גוברתא אלא איש וכו' ועיי"ש צד 781, ומלת אומר ל"ג גם בערוך ובכי"א א' וב', ובעקידה שער ח' העתיק שמעת מימיך אומרים גיני גיניא אנטרופי אנטרופא גבר גברתא אלא איש וכו' ובמאור עינים פנ"ג ד' ווילנא צד 453 שמעת מימיך גיני גיניאה אנטרופי אנטרופיאת גברא גברתא אלא וכו' ועיי"ש ובח"נ: 3 תני גר שנתגייר. סוגיא זו נשנית גם בירוש' יבמות וז"ל שם גר שנתגייר והיה נשוי אשה ובתה וכו' גר אחותו בין מאב בין מאם יוציא דברי ר"מ ר' יודה או' אחותו מאם יוציא מאב יקיים אחות אמו יוציא אחות אביו יקיים דברי ר"מ ר' יודה או' אחות אמו מאמה יוציא אחות אמו מאביה יקיים וכו' גוי אחותו בין מן אב בין מן אם יוציא דברי ר"מ ר' יודה אומר אחותו מאם יוציא אחותו מאביו יקיים אחות אמו יוציא וכו' א"ר חנון פשט הוא לן על דברי ר"מ על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו ר' ביבי מעתה אחות אביו אסורה שהיא סמוכה לאביו וכו' התיב ר' שמעון בריה דר' איבו והכתיב ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו. לאשה מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין א"ר הילא בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו מתיבין לר"מ והכתיב וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי וכו', וכפי גי' העיקרית בכי"ל בגוף הספר המקויימת ג"כ עפ י כי"ו וכי"א א' וילקוט דפ"ר דלא גרסינן אתיב להון וכו' קודם המאמר א"ר חנן ופשטו וכו' מסכמת הסוגיא שלפנינו בב"ר עם הירושלמי שם אלא שנסדר כאן רק בבא דגר שנתגייר והיה נשוי לאחותו ושינויים שונים כאן בסגנון וסדר המאמרים ושמות האומרים, וקסבר ר"מ בן נח אסור באחותו בין מן האב בין מן האם וכדמפרש ר' חנן ופשטו לן אליבא דר"מ הקרא על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו הסמוך לאביו והסמוך לאמו (כן הגהתי ועח"נ) כלו' אשה הסמוכה לאביו ואשה הסמוכה לאמו והיינו אחותו מאביו ואחותו מאמו (ועי' בק"ע בירושלמי שם) וגר שנתגייר אעפ"י שהוא כקטן שנולד עכשיו בלא אב ואם וקרובים דמי ואין עליו קורבה מקודם לכן מיהו רבנן הוא דגזור עליה בכל האסורות לו בגיותו משום שלא יאמרו באין מקדושה חמורה לקדושה קלה (ועי' פירש"י סנהדרין שם ד"ה שהורתו) והלכך אף גר אחותו בין מן האב ובין מן האם יוציא לדברי ר"מ ורבנן סברי דבן נח אינו אסור אלא באחותו מן האם שאין אב לגוי כלו' אין להם קורבה מצד האב וכן גר אחותו מן האם יוציא ומן האב יקיים דהכא ליכא למיחש שמא יאמרו וכו', ובברייתא בבבלי סנהדרין ויבמות שם לא נחלקו ר"מ וחכמים על גר שהיתה הורתו שלא בקדושה וכו' שאחותו מן האם יוציא מן האב יקיים ומשמע שהך ברייתא פליגא על הירושלמי וב"ר כאן ועי' ביפ"ת ופני משה ותוספות יבמות שם ד"ה נשא אחותו, וכתיבת התיבה נשאוי עי' במ"י לעיל צד 158 בד"ה שהיה נשואי, וסגנון הלשון כדברי ר"מ עי' גם לעיל צד 122: 5 וגם אמנה אחותי בת אבי וכו'. הרי משמע שאחותו מן האב מותרת לבן נח וגר שנתגייר יקיימה ואינה אסורה רק אחותו מן האם כדכתיב אך לא בת אמי וקשיא לר"מ דאמר בין מן האב בין מן האם יוציא, ומשני בשיטתן השיבן וכדמפרש בפי' ב"ר כ"י כמנהגן שהיו נוהגין מצרים (כ"ה בכי"ט וכי"א ונ"ל שהוא ט"ס) השיבן אברהם שהם היו נוהגים ליקח אחותו מן האב ולכך היה אומר להם שהוא נשא אחותו מן האב להטעימן דבריו שאמר להם אחותי היא כדי שלא יהא שקרן בעיניהם אבל לא היה כן שבודאי לא היתה אחותו לא מן האב ולא מן האם (אלא בת אחיו), וכן פי' ביפ"ת השיב להם ר"מ בשיטתן השיבן שהן היו נוהגים לישא אחותו מן האב ולא מן הדין דמדינא כלהו אסירי וכו', ואפשר שלפי' זה כוון המגיה בכי"ל בשטותן השיבן, ולקמן פנ"ב הגי' בכי"ל כן וגם נוסף שם בגוף הספר שבת אב מותרת להן ובת אם אסורה לפיכך [השיבן] כמנהגן, וכן העתיק בערוך ע' אח א' מב"ר פנ"ב כשיטתן השיבן שבת אב וכו' ובת אם אינה מותרת לפיכך וכו' ונ"ל שהוא פי' נוסף, וכאן אי אפשר לפרש כן דהא לפי שטת הירושלמי וב"ר קסבר ר"מ בן נח אסור באחותו בין מן האב בין מן האם ועי"ע סנהדרין נ"ח ב' ופירש"י בראשית כ' י"ב, ובירושלמי משני אמר להן ר"מ משם ראייה לא ותהי לי לאשה: 6 א"ר חנן ופשטו לן וכו'. על דברי ר"מ כדפרישית וכדאיתא

1) γυνή. 2) ἄνθρωπος. 3) ἀνδρίς. 4) גִינִי גִינְיָיה אִתָּא. 5) אֲנַתְרוֹפֵּי אֲנַתְרוֹפְיָא.

ר' אבהו והכת' ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה (שמות ו כ), אמר ר' שמעון בריה דר' אבין אלא מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין קודם למתן תורה אתמהא, אמר ר' אילא ופשטו לן על כן יעזב איש את אביו ואת אמו הסמוך לו מאביו והסמוך לו מאמו:

[ודבק באשתו וגו'] ר' אבהו בשם ר' יוחנן בני נח על הנשואות חייבין, על הארוסות פטורין, ר' יונה בשם שמואל זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים הראשון פטור והשיני חייב משום והיא בעולת בעל (בראשית כ ג), וניתכון הראשון לקנותה בבעילה, הרא אמרה בעילה בבני נח קונה שלא כדת, ומנין שאין להם גירושין, ר' יהודה בר' סימון ר' חנן בשם ר' יוחנן או שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין זה את זה, אמר ר' יוחנן אשתו מגרשתו ונותנת לו דיפורין, תני

4 ילקוט שם, ירוש' קידושין פ"א ה"א נ"ח ג':

1 והכת'] והא כתיב פ, ל' אכ | דר' אבין] דר' אבהו ד, דר' אבוהו פ, דר' וא¹ב | 2 אלא] פ, ל' דואב | למתן] ו, מתן דפאכי | * אילא] אלא ל°. אלי לו, אילאי א², עלי חכ, עליו א¹, לוי ד | 3 לן] לו פו, ליה דא²רי | סמוך לו י, הסמוך ר | לאביו ר | והסמוך לו מאמו] פוחאכ, הסמוך לו . . דש, ומאמו י | 4 על] ו, ועל דפאכי | 5 ר' שמואל | שהיא] שהיתה ח | 6 והיא] ו, ל' דפאב | ונתכוון פח, וכי נתכון ד, ובנתכוון וא¹, ובמתכוון א², ואפילו נתכוון י | בבעילה] ~ אתמהא פ | בעילת בני ב, בבעילה דבני א¹ | 7 ומנין — גירושין ל' י | ור' חנין דוא²ב | או] ו, אר א², אומר כ, אמ' ד, ל' י | ואין י | 8 שניהן י | ** מגרשין] מגורשין ל | דיפורין] אכ, דופורין דע, דופירין ר², דיופרין ר³, דופיורין פ, דופרן ר¹שי, ריפורין ד¹ו |

בהדיא בירושלמי, ואותיב ר' אבהו אי טעמא דר"מ דהוא מפרש את אביו וכו' הסמוך לאביו וכו' א"כ אף אחות אביו תהא אסורה לו שגם היא סמוכה לאביו והכת' ויקח עמרם את יוכבד דודתו וכו' שהיתה אחות קהת אביו וכן דברי ר"מ בירושלמי אחות אמו יוציא אחות אביו יקיים ומשני א"ר אילא ופשטו לן וכו' והכתוב לא בא לאסור הסמוך לאביו וכו' אלא הסמוך לו מאביו והסמוך לו מאמו והיינו אחותו מן האב ואחותו מן האם אבל אחות אביו ואחות אמו מדאורייתא שריין שאינן סמוכין לו אלא לאביו והא דקאסר ר"מ אחות אמו היינו מדרבנן ועי' בק"ע, ובירוש' הגי' גם במאמר ר' חנן בסמוך לו מאביו וכו' וג' שעדיפא הגי' שלפנינו בב"ר, ובכי"ל נוסף כאן בכתב אחר אתיב להון על כן יע' איש את אביו ואת אמו א"ר חנן וכו' והוא הגהה כגי' הדפוסי' אתיב להון ר' מאיר על כן יעזוב וכו' וכ"ה בפי' ב"ר כי"ט וכי"א, ולפי גי' זו צריכין אנו לפרש ופשטו לן על דברי תכמים או פשטו ליה חכמים לר"מ על כן וכו' וזהו נגד הירושלמי, ובמאמר ר' לוי (כגי' הדפוסי') נדחקו לפרש שמשני שיוכבד היתה אחות אביו מן האב ולא מן האם ועי' ביפ"ת ובמ"כ ובסוגיא דסנהדרין שם, וקשה ליישב כן לשון המדרש הסמוך לו מאביו הסמוך לו מאמו: 2 א"ר אילא. בכי"ל כתיב אלי ומוגה אלא¹) והגהתי אילא וכ"ה גם בכי"ל לעיל צד 157, ואפשר שצ"ל אילי ועי' מבה"י ע"ה ב': 4 ודבק באשתו וגו'. כן הוספתי, וכל הסוגיא נסדרה כאן משום שדורש בסופה ומנין שהן מוזהרין וכו' שנ' ודבק באשתו ולא באשת חבירו וכו' והיו לבשר אחד למקום ששניהם עושין וכו', והיא שנויה בירוש' ריש קידושין בסדר אחר ובשינויים רבים, ובפי' ב"ר כ"י העיר כאן על כלל גדול מכללי המדרש שכן דרך הספר הזה הולך ומפרש המקרא שהוא עומד בו ודורש בו בשני דפין ואינו מזכיר כי אם ראש תיבת המקרא והולך ודורשו על פני כולו סתם אבל צריך שיפקח הצופה את עיניו ויתפוש בידו משוט לאחוז תיבת המקרא שהדורש עומד בה להשען עליה המדרש אף כאן אתה מוצא שעל המקרא הזה ודבק באשתו הוא עומד וכו' והאריך שם לפרש שנדרש פסוק זה בכל המאמרים שבראש הסוגיא. ואינו משמע כן בירושלמי, ושם סוגיא דתלמודא הרי למדנו שהאשה נקנית בג' דרכים וכו' עד כדון בישראל בגוים ר' אבהו בשם ר' אלעזר כתיב הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל על הבעולות הן חייבין אינן חייבין על הארוסות מילתיה דר' אלעזר אמרה והוא שנתכוון לקנותה מילתיה דשמואל אמרה אפי' לא נתכוון לקנותה דמר ר' יונה בשם שמואל זונה עומדת בחלון באו עלי' שנים הראשון אינו נהרג והשני נהרג על ידיו וכי נתכוון הראשון לקנותה איש מה תלמוד לומר איש איש אלא להביא את הגוים שבאו על עריות האומות שידונו כדיני האומות וכו' ר' לעזר בשם ר' חנינה מנין שבני נח וכו' מוזהרין וכו' ת"ל ודבק באשתו וכו' הרי למדנו גוים אין להם קידושין מהו שיהא להן גירושין ר' יוד' בן פזי ר' חנין בשם ר' חונה רובה דציפורין או שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין זה את זה ר' יוחנן דצפרין ר' אחא ר' חיננא בשם ר' שמואל בר נחמן כי שנא שלח וגו' עד את יי' אלהי ישראל בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין באומות העולם ר' חנניה בשם ר' פינחס כל הפרשה כתיב יי' צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל ללמדך שלא ייחד הקב"ה שמו בגירושין אלא בישראל לבד מילתיה דר' חייה רבה אמרה גוים אין להם גירושין דתני ר' חייה בן גוי שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר וגירשה ואחר כך נתגיירו שתיהן אני (צ"ל איני) קורא עליה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחת לשוב לקחתה ותני כן מעשה בא לפני ר' והכשיר ע"כ, ועל פי הירושלמי צריכין אנו לפרש כאן דר' אבהו בשם ר' יוחנן (כמו שתגי' בב"ר) יליף על הנשואות חייבין על הארוסות פטורין מדכתיב והיא בעולת בעל ומכאן למדנו גוים אין להם קידושין כישראל (והפסוק מסורס כאן במאמר ר' יונה בשם שמואל, והוראת מאמר זה כמו בירושלמי מילתיה דשמואל אמרה וכו' דמר ר' יונה וכו', ופי' ונתכוון הראשון וכו' בתמיה, ונעדר כאן מילתיה דר' אלעזר דאמר והוא שנתכוון לקנותה, והדא אמרה וכו' קונה שלא כדת מפרש בפי' ב"ר כ"י שלא נתכוון לקנותה בבעילה שבא עליה בזנות אפילו הכי קונה שבדת ישראל אין בעילה קונה אם לא נתכוון לקנות אותה בבעילה). ובעי ומנין שאין להם גירושין כישראל ומפרש הבעיא ר' יהודה בר' סימון וכו' בשם ר' יוחנן או שאין להם גירושין כלל או ששניהם מגרשין וכו' ואפילו האשה מגרשת את האיש ור' יוחנן משמיה דידיה מפרש שאשתו מגרשתו ונותנת לו דיפורין (בפי' ב"ר כ"י מפרש ב' כתובות, וגי' שוגות שם בכי"ט ובכי"א ובפי' הנדפס בדפ"ר ועח"נ, ובפי' השני שמעורבב בו גורס ומפרש דופרן דיו פורנא²) כתובה מוכפלת ועי' במו"ע ע' דפר וקרויס צד 192 וצ"ע, ובא"א תגיה דיפורין, ומחק התיבות ומנין שאין להם גירושין ועוד הגיה בדברי ריב"ס ואין להם וכו' או שניהם מגרשין וכו' והוא הגהה עפ"י הילקוט שקטע בהעתקתו, ובירושלמי ל"ג כלל אמר ר' יוחנן אשתו וכו', וגר' שעדיפא ג"כ גי' הירושלמי בשם ר' חונה רובה וכו', ור' יהודה בן סימון הוא ר' יהודה בן פזי ועי'

1) אַלא. 2) διφερνή.

ר׳ חייה גוי שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר והלכו שניהם וניתגיירו איני קורא עליו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו׳ (דברים כד ד), ר׳ אחא בשם ר׳ חננא בר פפא בכל ספר מלאכי כת׳ י״י צבאות וכן כת׳ אלהי ישראל שנ׳ כי שנא שלח אמר [י״י] אלהי ישראל (מלאכי ב טז), אלא כביכול לא יחול שמו על הגירושין אלא לישראל בלבד, אמר ר׳ חנן בשעה שעלה נחמיה מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן והלכו ונשאו להם נשים נכריות, והיו מקיפות המזבח ובוכות, הוא שמלאכי אומר וזאת שנית תעשו (שם שם יג) שנייה לשיטים אתמהא, כסות דמעה את מזבח י״י בכי ואנקה (שם שם) אמר הקב״ה מן קביל מהם בכי ואנקה משגולתה וחמסתה ונטלתה יופיה ממנה את משלחה אתמהא, ומנין שהן מוזהרין על גילוי עריות כישראל שנ׳ ודבק באשתו ולא באשת חבירו, לא בזכור ולא בבהמה, ר׳ שמואל ור׳ אבהו ר׳ לעזר בשם ר׳ חנניה בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה, אמר ר׳ איסי כל איסור שכתוב בבני נח אינו לא בעשה ולא בלא תעשה, והיך עבירה, ודבק באשתו והיו לבשר אחד למקום ששניהם עושין בשר אחד:

2 ילק׳ מלאכי ר׳ סקפ״ט, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י: 8 לעיל לד 150, סנהדרין נ״ח א׳: 9 ילקוט ר׳ כ״ה, סנהדרין נ״ח ב׳:

1 לאחר ל׳ אכר | והלכו ל׳ אכ | ונתגיירו שניהם א[1]כ | 2 אחא] יוחנן י | חננא] פו, חיננא כ, חניני דאר | בר פפא ל׳ פואכרים | 3 וכאן דפאי | י״י אלהי ישראל א[1]ם | * י״י דארים] ל׳ לפכ | 4 אלא] פאכי, ל׳ דו | כביכול ל׳ י | *יחול דפאכר[2]ים] יוחל ל, יחל ר[1], ייחד וש | שמי כים | ◻ על הגירושין] ל׳ ד | לישראל] פ, על ישראל דר[2], על ידי ישראל ר[1], אלהי ישראל ואכים | חנן] חמ, חנין דפוא[1], יותנן כי, אחא א[2] | שעלה נחמיה] ע, שעלו ישראל דחשים, . . בימי עזרא ואכ | 5 פני נשותיהן י, פניהם של נשים וחאכשם | מן השמש] מפני החמה י | והלכו — להם] פח, והלכו להם ונשאו ד, והלכו ונשאו ן, ונשאו אכעשי | והיו נשי ישראל מקיפות י, והיו מקיפות בנות ישראל א[2]כ | 6 * אומר דעי] א׳ ל, אומ׳ (אמר ח) להם פוח | אתמהא] ואבר, ל׳ ד | 7 אמר הקב״ה ל׳ א | מן] וחכ, מאן דע, מאן יקבל מנכון מנחה פ (מן — ואנקה ל׳ אי) | קבל וע | מבכי ו | 8 ונטלתה] ונוולת ימ | יפיה כעי | את] ואנה אתה י | ** כישראל] כ׳ ל | 9 לא] ולא דפא[2], ודבק באשתו ולא חא[1]כ | בזכר א | בר אבהו א | ר׳ אלעזר וא[2], ור׳ . . דפכ | חנניה] פ, חנינה ד, ־נא אכ, חננה ן | 10 אסי דפוא[1]כ, יוסי א[2] | שהוא כתוב ואכ, שהוא בתורה פ, שהוא י | ◻ אינו] ל׳ ד | לא — ולא בלא תעשה] ן, לא . . ולא תעשה י, לא עשה ולא לא תעשה א[2]כ, אלא עשה ולא תעשה א[1], אלא לא תעשה ולא בלא תעשה ח, לא בעשה ולא בלא תעשה אלא במיתה ד, לא עשה ולא לא תעשה אלא מיתה כ | 11 היך ר[1], והיך פ, היאך חא | * עבידה] עבידא דא[1]ר, עביד ח, עבירה לו, ־רא א[2] | במקום וי | נעשים א[1]ב, ־שין א[2], ־שי׳ ר[3] |

במ״י לעיל צד 26) וגם ר׳ חייה תני גוי שגירש וכו׳ ומדבריו שמענו שאין להם גירושין ומשני ר׳ אחא בשם ר׳ חננא בר פפא בכל ספר מלאכי כתיב וכו׳ וכאן אצל שנא שלח כת׳ אלהי ישראל כביכול לא יוחל שמו על הגירושין אלא לישראל בלבד ונתמעטו בני נח מתורת גירושין או שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין וכו׳. ושמות האומרים בירוש׳ קידושין בדרש כי שנא וכו׳ נר׳ שצריכין הגהה ועי׳ באגה״א ח״ב צד 524. ומה שהביא במ״כ בד״ה אלא על ישראל מפרשי׳ בירושלמי במס׳ ע״ז פרק השוכר גירושי ישראל נקראו גירושי׳ ולא של גוי ליתא לפנינו בירושלמי שם ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 149 בד״ה על שש וכו׳, ואעתיק עוד הפירושים שנמצאו בליקוטין מבראשית רבא בסוף פי׳ ב״ר כי״ט וז״ל כי שנא שלח וכו׳ מי ששונא את אשתו יגרשנה וישלחנה ולמי אמר הקב״ה כך לישראל שבכל הפרשה לא הוזכר אלהי ישראל אלא בפסוק זה בלבד אבל בני נח אין להם גירושין מפי ר׳ קלונימוס לא יחל שמי על הגירושין אלא על ישראל בלבד ולא ידוה לבי אם יגרש איש את אשתו אלא על ישראל בלבד שעליהם אני מתעצב אם יגרש איש את אשתו מאחר שנזדווגו יחד אבל צויתי להם בשביל שלא תהיה ביניהם שנאה ואיבה שיגרשנה וישלחנה אם יש שנאה ביניהם אבל בבני נח לא יחל שמי ולא ידוה לבי על הגירושין שאיני חושש לא בשנאתם ולא באהבתם ולהם לא צויתי גירושין מפי ר׳ ענן (ועי׳ בשבלי הלקט סי׳ רצ״ב ובמאגאצין חלק י״ד צד 12 ובקורות היהודים ברומי להח׳ פאגעלשטיין והח׳ ריעגער ח״א צד 355) ועי״ע גיטין צ׳ ב׳ וברייתא דל״ב מדות מדה ט״ז: 4 א״ר חנן. מאמר זה ליתא בירוש׳ קידושין ואינו מעיקר הסוגיא, והמאמר הועתק בערוך ע׳ פחם וע׳ שן ב׳, ובשני הערכים הגי׳ כמו בכי״ל בשעה שעלה (כשעלה) נחמיה: 5 נתפחמו. הושחרו. וכן לקמן צד 170 אם מתפחמים הם וכו׳: נשים נכריות. כמסופר בעזרא פ״ט ופ״י ובנחמיה פי״ג, ומלאכי התנבא באותו הדור: והיו וכו׳. נשיהם הראשונות שהניחו אותן היו מקיפות המזבח וכו׳, וכן איתא בערוך ע׳ פחם המזבח ובשאר ספרים הגי׳ את המזבח, וביד״מ הביא מדרש אגדה דלהכי היו מקיפין את המזבח באמרם תבדוק אותנו כסוטות כדכתיב ואת העפר יקח מקרקע המזבח ועי׳ גם בפי׳ ב״ר וביפ״ת: 6 שנייה לשיטים. פעם שנייה לאותו חטא שעשו בשטים שדבקו בנשים נכריות כדכתיב ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במדבר כ״ה א׳): 7 מן קביל מהם בכי וכו׳. הלשון קשה, ואולי צ״ל מן (מאן) יקביל ודורש בכי ואנקה בל׳ שאלה כלו׳ אחר שכסו את מזבח י״י דמעות נשותיהם מי יקבל מהם קול בכיים ואנקתם, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש כסות דמעה וכו׳ בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה וגו׳ אמר הקב״ה מי יקבל מכם מנחה או זבח בבכי ואנקה שאתם גורמים לנשיכם בכיה ועי׳ בא״א ומ״כ, וכפי׳ זה נוסף בכי״פ מאן יקבל מנכון מנחה, ותימא שכתבו מן קביל בלא״ר במאמר שכולו בלה״ק, ובכי״א א׳ וב׳ וילקוט מלאכי ל״ג לה וכן משמע מפי ב״ר כ״י וצ״ע: 8 ומנין שהן מוזהרין וכו׳. כל המאמר בירוש׳ קידושין בסגנון אחר וז״ל ר׳ לעזר בשם ר׳ חנינא מנין שבני נח מתהרין מוזהרין על עריו׳ כישראל ת״ל ודבק באשתו ולא בזכר ולא בבהמה ר׳ שמואל ר׳ אבהו ר׳ לעזר בשם ר׳ חנינה בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה נהרג מה טעם ודבק באשתו והיו לבשר אחד ממקום ששניהן עושין בשר אחד, וכן צ״ל לפרש כאן והיך עבידה מהיכן נלמד מה טעם, והמאמר המוסגר כאן א״ר איסי כל איסור וכו׳ ליתא בירושלמי, ובמקומו איתא שם מאמר אחר ר׳ יוסי בעא העריה בזכר

ו כה) ויהיו שניהם ערומים וגו' אמר ר' לעזר שלשה הן שלא המתינו בשלוותן שש שעות, אילו הן אדם הראשון וישראל וסיסרא, אדם הראשון ולא יתבוששו לא באו שש שעות, ישראל וירא העם כי בושש משה (שמות לב א) באו שש שעות, סיסרא מדוע בושש רכבו לבוא (שופטים ה כח) בכל יום היה למוד לבוא בג' שעות בד' שעות, היום באו שש שעות ולא בא אתמהא: ולא יתבוששו, והנחש היה ערום, לא הוה צורך קרייה למימר אלא ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו וגו' (בראשית ג כא), אמר ר' יהושע בן קרחה להודיעך מאי זו חיטיה קפץ עליהם אותו הרשע, מתוך שראם מתעסקין בדרך הארץ ונתאוה

1 ילקוט שם, ילק' שופטים ר' ר"ז: 3 שמ"ר פמ"א ה', תנחומא מ"ב כי תשא סי' י"ג, תנחומא שם סי' י"ט, שמות רבה פמ"א סי' ז', תנחומא מ"ב בהעלותך סי' כ"ד, תנחומא שם סי' י"ד, במדבר רבה פט"ו סי' כ"ט : 5 ילקוט ר' כ"ה, לקמן פנ"ח :

1 הן] היו ו | 2 ואילו פו, ואלו דאכ | ° הראשון] ל' ד | הראשון] וחאי, ל' דפ | 3 שעות] ~ והוא בשלותו דפחאכ, בשלוותן ו, והם בשלוותן י (שופטים) | 3 באו] פוחאכי (שם), כי באו די | שעות] ~ ולא בא משה | 4 לבא דא | בכל — למוד] רגיל הוא פ | בג'] א[1], בשלש דפוחי | שעות ל' י | בארבע דוחכ, או בד' א[1], או בארבע פא[2], וארבע י, ובארבע י (שם) | שעות ל' פא[1] | 5 היום] ועכשו דפחכ, ועכשיו י, עכשו וא[2], עכשיו א[1]י (שם) | באו שש] בושש ~ פ | 5 שעות ל' פי | אתמהא ל' | ולא יתבוששו] ואכי[1], נאמר ~ ח, הוי ~ ד, ל' פ | היה צריך | 6 קרייה למימר] ר[1], קריה . . ח, קרא לומר ד, . . למימר פר[2], למימר קרייה ו, לומר קרייה כ, . . קריה א[2] | אלא ל' ר | וגו'] כתנות עור וילבישם פוכרי | 7 להודיענו ח | מאיזו ח, מאי זה אכ, מאיזה י | חיטיא ו, חטייה ד, חטא האכרי | עליו י | רשע אכי | שראה אותן דפוכ, . . אותם י | ארץ | נתאוה פא[1], נתאוות י |

וכו' בבהמה מה הוא וכו' עד כדון בישראל גוים א"ר מנא לא מינה ודבק באשתו ולא באשת חבירו כל שהוא ודכוותה לא בזכר ולא בבהמה אפי' כל שהוא, ועפ"י הירושלמי צ"ל כאן ר' שמואל ר' אבהו וכו' ר"ל ר' שמואל אומר בשם ר' אבהו שאמר בשם ר' לעזר ור' חנניה הוא בעל המאמר ועי' מבה"י ט"ז ב' ונ"ד א', ונראה שר' שמואל הוא ר' שמואל ב' (שם קכ"ה א'), ובמאמר ר"א כל איסור וכו' נוסף בדפוסי' פירושו לא בעשה ולא בלא תעשה אלא במיתה, ובא"א מחק תיבות אלו ועח"נ ועי"ע סנהדרין נ"ז א' אזהרה שלהן זו היא מיתתן, ולעיל צד 160 במאמר ר' לוי ציוהו על שש מצות וכו' נדרש לאמר על גילוי עריות, ושם רבנין פתרין וכו' ג"ע מנין ודבק באשתו ולא באשת חבירו וכו', ובברייתא סנהדרין נ"ח א' ר"ע אומר אביו אשת אביו וכו' ודבק ו"א בזכר באשתו ולא באשת חבירו והיו לבשר אחד מי שנעשין בשר אחד יצאו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד, ושם נ"ח ב' א"ר אלעזר א"ר חנינא בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב שנ' ודבק ולא שלא כדרכה וכו': 1 שלא המתינו וכו'. וכן תר"י א' ולא אמתינו ביקריהון, ודורש יתבוששו כמו בו"ש לשון המתנה ושניהם נוטריקון באו שש כלומר שעות, ובדרש שאדה"ר לא היה בשלוותו שש שעות אפשר שמונה השעות משעה שנזדווגה לו חוה ועי' בפי' מהרז"ו ומ"ש בסמוך בר"ה מתעסקין בדרך הארץ, ודוחק לפרש עפ"י שטת הפסיקתא שהזכרתי שם לא היה בשלוותו בג"ע שש שעות כי אם חמש שעות לפי החשבין בשמינית הכניסו לג"ע וכו' בשתים עשרה יצא וכו': 3 ישראל. לא המתינו בשלוותן שש שעות באותו היום שראה העם כי בושש משה, ובשבת שם איתא א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב וירא העם וכו' אל תקרי בושש אלא באו שש בשעה שעלה משה למרום אמר להן לישראל לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא לסוף מ' יום בא שטן ועירבב את העולם וכו' ועי' תנחומא כ"ב כי תשא ושמו"ר שם: 5 ולא יתבוששו והנחש וכו'. הסמיך כאן פרשת והנחש היה ערום וכו' ולא היה צריך קרא לומר אלא ויעש וכו' כתנות עור וילבישם אחרי שאמר ויהיו שניהם ערומים וכו', ומשמע שס"ל שהקב"ה עשה להם כתנות עור קודם שחטאו וכן נר' טעם האגדות לקמן סוף פ"כ כתנות אור אילו בגדי אדה"ר וכו' הלקים כציפורן ונאים כמרגלית וכו' ועיי"ש בפי' מהרז"ו, וכן מתורגם בתרי"א א' פ' ותפקחנה וכו' וידעו ארום ערטלאין אינון דאיתערטלו מן לבוש טופרא דאיתבריאו ביה וכו' וכן איתא בפדר"א פי"ד מה היה לבושו של אדה"ר עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום ונסתלק ענן הכבוד מעליו וכו', וכן במדרש אבכיר פ' הן האדם (הובא בילקוט ר' ל"ד) מה כתיב למעלה ויעש יי' אלהים לאדם וכו' מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כענין שנ' והנה האיש לבוש הבדים וכו' למלך שחיבב עבדו ועשה לו מונייק של זהב סרח נטלו ממנו ונתן עליו כבלין כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשהטא העבירן ממנו ונתן עליו [עלי תאנה] שנ' ויתפרו עלי תאנה וכו' ועי' גם ביפ"ת סוף פט"ו, ובדפוסי' נשתבש הוי ולא יתבוששו וכן כתוב בטעות בכי"ו ולא יתבוששו בסוף המאמר הקודם, ואינו אלא התחלת זה המאמר וכן איתא לקמן פפ"ח ודכוותה ולא יתבוששו והנחש היה ערום לא היה צריך קריה למימר וכו': 7 מאי זו היטיה. מאיזה חטא ועי' עמת"ל ח"ב צד 39, ולקמן פפ"ח הגי' בכי"ל מאי זו חטיא וכו' מתוך שראה אותם מתעסקין בדרך הארץ וכו', ובדפוסי' שם מאי זו חטא וכו' ועח"נ, וברש"י עה"ת בראשית ג' א' מפרש עפ"י המאמר שלפנינו מה ענין זה לכאן וכו' אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותן ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל וכו': מתעסקין בדרך הארץ. וכן לקמן צד 171 ואיכן היה אדם וכו' נתעסק בדרך ארץ ויישן לו, ודעת חז"ל שאדם ידע את אשתו קודם שאכל מעץ הדעת ועי' רש"י בראשית ד' א' וכן איתא סנהדרין ל"ח ב' שתים עשרה שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו וכו' שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה תשיעית נצטוה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון שתים עשרה נטרד והלך לו וכו', ועי"ע אדר"נ נו"א פ"א ופדר"א פי"א, ואגדה זו בשינויים שונים ג"כ בפסיקתא פכ"ג (ק"נ ב') ושם לא הוזכר שבו ביום נזדווגה לו חוה והגי' שם בשמינית הכניסו לג"ע וכו' בשתים עשרה יצא וכו' וכ"ה במדרשים שהשתמשו באגדה זו שבפסיקתא (וי"ר ריש פכ"ט פכי"ר פמ"ו תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה שמיני סי' י"ג תנחומא שמיני סי' ח' ומדרש תהלים צ"ב סי' ג' ועי' גם באדר"נ נו"ב סוף פ"א), ובס' היובלים סוף פ"ג איתא שאדם לא ידע את אשתו עד אחר היובל הראשון, ומורי הכנסיה שלהם הסכימו לשטה זו שלא היו אדם וחוה מתעסקין בדרך הארץ קודם שאכלו מעץ הדעת ונתגרשו מג"ע ועי' במאמר הח' גינצבערג במ"ח חלק מ"ג צד 222 ועי"ע שם צד 160 אודות דעות שונות בספריהם בענין חשבון השעות שהמתינו אדם והוה בג"ע: ונתאוה לה. וכן לקמן פ"כ ארור אתה וכו' אתה ביקשתה להרוג את אדם ולישא אשתו ואיבה אשית וכו', ובתוספתא סוטה פ"ד וכן מצינו בנחש שנתן עינו להרוג וכו' ולישא את

לה, אמר ר' יעקב דכפר חנן שלא להפסיק בפרשתו שלנחש:

פרשה יט

א ג א) והנחש היה ערום כי ברוב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהלת א יח) על ידי שאדם מרבה עליו חכמה הוא מרבה עליו כעס, ועל ידי שהוא מוסיף עליו דעת הוא מוסיף עליו
12d מכאוב, אמר שלמה על ידי שהרביתי עלי חכמה הרביתי עלי כעס ועל ידי שהוספתי עלי דעת הוספתי עלי מכאוב (ועל ידי שהרביתי בדעת הרביתי בייסורין), שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא חמה עליה

2 ילקי' קה"ת ר' תתקס"ז, מדרש קהלת פ' כי ברב (א' י"ח), מדרש שמואל פ"ז:

1 להם א¹ | ** יעקב] ל' ל | חנן] פור², חנין דא¹כר¹ || 2 כי] ו, כתיב ~ ל⁰דפאגב | ברב פו | ** ויוסיף] מוסיף ל | ** יוסיף] מוסיף ל | 3 עליו ל' פג | הוא ל' פואכי | עליו ל' פ | שמוסיף י | עליו] ו, ל' דא²גבי | הוא ל' אי | עליו ל' וא²כי | 4 עלי] לי אגב (שהוספתי חכמה הרביתי להכעים י) | עלי] לי אגב | עלי] לי אר, ל' וגב | דעת] חכמה ר | 5 עלי] לי אר | ועל ידי — בייסורין ל' | שמעת] ראית י | * אומר דוא¹בער] א' ל, אומרים ג, ל' א²י | זה ל' י | יוצא] ~ לשוק פ, לדרך א¹י, על הדרך וא²כ | חמה עליה] פגע, חמת עליו ו, צינה עליו חמה עליו דר, חמה עליו צנה עליו א, חמה י |

חוה וכו' ועי' סוטה ט' ב' ואדר"נ נו"א פ"א, ואגדה אחרת שבא עליה באמת כמו שאמרו בשבת קמ"ו א' ובנ"ש בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא וכו' ושם פירש"י כשנתן לה עצה לאכול בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין ועי' גם פרש"י סוטה שם ד"ה נחש הקדמוני, ובפדר"א פכ"א (כמו שהועתק בילק' בראשית ר' ל"ה) איתא בא עליה רוכב הנחש ועברה את קין ואח"כ בעלה אדם ועברה את הבל וכו', ורוכב הנחש היינו סמאל ועיי"ש פי"ג ובמ"י לקמן צד 171 ועי"ע במאמר רמא"ש בבית תלמוד ח"ג צד 38 וערוך הש' ע' נחש, ולקמן פפ"ה הגי' בכי"ל ובדפוסי' נתאוה להם, וכן ברש"י עה"ת פ' והנחש וכו' ונתאוה להם ועיי"ש בזכור לאברהם: 1 שלא להפסיק בפרשתו של נחש. ובקללה שהביא לעולם ולפיכך הכתיב הפסוק ויעש י"י אלהים וכו' שם בסוף הפרשה כדי לסיים בענין אחר, אכן הפסוק שקדמו שם ויקרא האדם שם אשתו חוה וכו' הוא ג"כ מענין הפרשה כמו שדרשו לקמן פ"כ חוה לשון חיויא, והשלמתי א"ר יעקב דכפר וכו' כמו שהוא בשאר הספרים (חוץ מכי"א ב') וכ"ה לקמן פפ"ה, ושם הגי' בכי"ל שלא להפסיק בפרשת נחש:

פרשה י"ט. בכי"א א' וב' פרש' י"ח, וכעת בא לידי גם העתק ב"ר כ"י טמון באוצר ספרי המדינה בעיר שטוטטגארט (קובץ אריענט' 32) אשר נודע לי מציאותו ע"י ידידי ר"א פריימאן, ואציין (בסי' ג) מפרשה זו ואילך גם הגי' של כ"י זה, והגי' שבפרשה א' עד י"ח אשלים בסוף הספר: 3 כי ברוב חכמה וכו'. כל הפתיחה הועתקה במדרש קהל' לפסוק זה. ובסופה נוסף עוד שם המאמר יש שהרבו חכמה לטובתן ויש שהרבו חכמה לרעתן, וכו' ומשם הועתק כל הענין במדרש שמואל פ"ז, והסגנון במ' קהלת כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס וכל זמן שהוא מרבה בדעת מרבה בייסורין אמר שלמה ע"י שהרבתי בחכמה הרבתי בכעס וע"י שהרבתי בדעת הרבתי בייסורין רב אמר ת"ח אין צריך התראה אמר ר' שמואל בר נחמן בבלי (כ"ה בד"ו ועח"נ) פשתן וכו' אם נתפחמו אחד מהן בכמה דמין הוא עשוי כלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם פחמו אחד מהן מה הן ומה דמיהן מלה"ד לשנים שנכנסו לחנות אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ומיני אגרטון ויצא חולה דין אכל מילין קלילין ואיתנזק ודין אכל מילין בורין ולא איתנזק כך ראית מימיך חמור עוית עליו גמל עוית עליו אלא איכן הייסורין מצויין בבני אדם תני ר' ישמעאל וכו' תני בשם ר' מאיר וכו', ולפני בעל מד' קהלת היה סגנון זה גם בב"ר וממנו נובע המאמר הנוסף בכי"ל וע"י שהרביתי בדעת וכו' (שהוא מיותר לפנינו כאן) והמאמר שהובא בכי"ל בגוף הספר בשם ס"א לשנים שנכנסו לחנות וכו' (ומאמר זה הוא במקום המאמרים שמעת מימיך וכו' והיכן הם וכו' בנוהג שבעולם וכו' וא"כ סדר המאמרים לפי הס"א כמו במ' קהלת), וכן כאותו הסגנון הגי' שבילקוט ראית מימיך וגי' הערוך בע' ארכל אם פחמו אחד מהן וכו' (וצ"ל שם מה הן ומה דמיהן ועי' גם גי' כי"ו או שצ"ל כמו שהגי' גם במ"ש מה הוא ומה הן דמיו) וגי' ס"א בערוך שם כלי פשתן הגסין הבאין מארבל, ועפ"י גי' ס"א שבכי"ל צ"ל במ' קהלת אחד אכל פת קיבר וקטנית [ושתה צוגין ויצא בריא] ואחד אכל וכו' ועי' גם במ"ש, ובמדרש הגדול עמוד 95 פ' ארור וכו' מכל הבהמה הועתק בסגנון קרוב לסגנון מד' קהלת אכן כהסדר שלפנינו בזה"ל וש"ה כי ברוב וכו' כל מה שאדם מרבה בחכמה וכו' מרבה במכאובים שמעת מימיך אומרין חמור זה עועיות[1] עלו בו גמל זה אבאבית[2]) באת עליו הוי אין יסורין מצויין אלא בבני וכו' רבנן אמרין אין ת"ח וכו' א"ר שמעון בן יוחאי בנוהג שבעולם כלי פשתן וכו' אם מתפחם (בכי"ק נתפחם) אחד מהם בהרבה זוזים הוא עומד וכלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם נתפחם אחד מהן מהוא ומה הן דמיו תאני ר' ישמעאל וכו' שיחניה לשני בני אדם שנכנס לחנות לאחד מהן הביאו פת נקייה ובשר שמן ויין ישן ומיני ארגוסטין אכל ויצא חולה ולאחר הביאו לו פת קיבר ויין רע וקטניות אכל ויצא בריא אמר ר' מאיר וכו': 5 חמור זה. שאין בו דעת להרגיש ולשמור עצמו מכל נזק אין בו ייסורין ומכאובים: חמה עליה וכו'. חום וקור שבחולי קדחת, וחמה[3]) פי' כמו חלצתו חמה שבת קל"ז א', ובלא"ר חמתא ועי' עמת"ל ח"ב צד 69, ואבבית[4]) הוא מל' קבביתא בל"ס (כן כתב לי ידידי רא"ח לעף ולא כדבריו בספרו של קרוים) ועיקר המאמר היה חמתא עליה אבביתא עליה והועתק ללה"ק חמה ואבבית ומלת עליה נשארה במשקל ארמי, וכן מפרש בפי' ב"ר הנדפס חמה זה חולי קדחת אבא בית קור (כ"ה בדפ"ר, ושם ס"א חכאכית, ובא"א העיד שגי' רש"י אכאבית), ובכי"ל כתוב במלת אבבית הבי"ת הראשונה בכתב הספר על הגרד, וכ"ה בערוך ע' אבבית הגי' חמור זה יוצא חמה עליה אבבית עליה (והגי' צינה עליו הוא פי' נוסף) ושם הועתק מן פל"ד קור וחום (בראשית ח' כ"ב) חמה ואבבית ס"א ועועית (ובד"ו הגי' שם חמה חכאכית, ובכי"ל נשתבש ועיי"ש בח"נ) ומן פנ"ג חמה ועבעבית (וכ"ה שם בדפ"ר, ובד"ו חמה ואכאבית, ובכי"ל נשתבש ועכבנית ועיי"ש בח"נ), ומהמשך המאמר שם מלמד שהכניסה לו עין רעה ונכנסה בו חמה וכו' תדע לך שכן דכת' ויכלו המים מן החמת שכן דרך החולה להיות שותה בכל שעה וכו' משמע ג"כ שכוונו לחולי קדחת, ובדפ"ר וד"ו הגי' כאן צינה עליו חמה עליו חככי' (ר"ל

1) עֲוְעִיּוֹת. 2) אֲבָאבִית (l. אֲבָבִית). 3) Fieberhitze. 4) Schüttelfrost, Fieberschauer.

אבבית עליה, והיכן הם ייסורין מצויין אלא על בני אדם, ר' א' אין תלמיד חכם צריך התראה, אמר ר' יוחנן ככלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן אם מתפחמים הם קימאה הם אבדים, אבל כלי פשתן הארבלין כמה הן וכמה דמיהן, תני ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא, בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין לקפילין חד אמר אייטי קופד צלי ופיתה נקייה וחמר טב ותרגה אמר אייטי פיתה ותרדין, דין אכל ומתנזק ודן אכל ולא מתנזק הוי עליכי רבה ועל אוחרן לית היא רבה. תני בשם ר' מאיר לפי שהיתה גדולתו שלנחש היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל:

1 סנהדרין ס' ב' מ"ח א' ע"ב ב', מכות ו' ב' ע' ב' : 3 ספרי פנחס פי' קל"ח, סוטה י"ב ב', כתובות ס"ז א' ק"ד א', כלה רבת' פ"ב : 6 ילק' ר' כ"ח :

1 אבבית] א[2]ע, אבאבית א[1], אבא בית וש, אבאבית נ, חחכית ר[1], חחכי' ד, חבבית (?) ר[2], חכאבית ר[3], אבהגית פ, והרבית י | עליה] פוגע, עליו אי, באה עליו ד | היכן הם י, והיכן א[1]ע, ואין ר | ייסורין] ור[2], יסורין דע, הייסורין אי, היסורין פ | אלא] ור, הלא פ, ל' דאגכעי | בבני א[2]כי, אצל בני א[1]ר[2] | אדם] ~ הה"ד כי רעת האדם רבה עליו א[2] | ר' א'] רב אמר דוא[1]גכר[3]י, רב א' פ | אין תלמיד חכם] חבר אין י | התרייה פו | 2 * ככלי דפוא[2]גע] בכלי לא[1]י | הם] וכי, הן פאג, ל' דע | קימעא דפאגער[2], ־עה ו | אבדין פא, אבודים ל°ד[1], ־ין ורי, אובדין ע, אבידים ג ־ין כ — 3 פשתן] ~ הגסין ע° — הארבלין] י, ־ים וא[1]ר, ־יין ד, ־יים א[2]גכ, הארכליים ע, ־יין פ, הבאין מארבל ע° | כמה — דמיהן] מה הם מה דמיהם ו, אם פיחמו אחד מהן ומהן דמיו ע, כמה . . דמיהן לשנים שנכנסו לחנות אחד אכל פת קבר וקטנית ושתה צונין ויצא בריא ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ויצא חולה דין אכל מילין קלילין ומתנזק ודין אכל מילין ברין ולא מתנזק כך ראית מימיך א' חמור עבבית עליו או גמל עבבית עליו איכן הן הייסורין בבני אדם ל° | **שיחנא] שחנא ל | 4 לקפיליון פוגב, לקפולא א[1] | אייתי כעי, איתי פא[2], אייטו ו, אייתו ד, אייתי לי א[1] | קופר פא[1]כר | ופיתה] כ, ופתה פ, ופיתא דא[2], ופת וא[1]י | וחרנה] פ, וחרינא א[1]כי, ואחרינא ג, וחד דוא[2] | אייטי] ו, אייתי דפא[2]גכי, אייתי לי א[1] | 5 פיתה] ו, פתה פ, פיתא דא[2]כ, פת א[1] | * ותרדין דא[1]גכי] ותרדיון א[2], וטרדין ל, וטרידין ו | ודין | ומתנזק וכ | עליכי] ג, עלייכי פו, על חד ל°כ, על דין דא | רבה] פא[2], רבא א[1], רבי וג, היא רבה ד, הוא רבי כ | אחרן פוא[2]גב, דין א[1] | הוא אגכ | רבא א[1], רבי כ | 6 * שהיתה פוחגב] שהיא ל, ל' דאערי | נחש] ~ רבה פ | היתה] וא[1]גכעי, כך היתה ח, היה דא[1]ר, ל' פ | מפלתו] ~ רבה פ |

חכבית ועח"ג) באה עליו, וכבר העיר בעל כתר כהונה שגי' זו משובשת וגי' הערוך מדוייקת (ועי' מ"ח חלק י"ז צד 257), ובדפוסים חדשים נשתבש יותר כמה חככים באה עליו: 1 אלא על בני אדם. בכי"א ב' נוסף עוד ואין ייסורין מצויין אלא וכו' הה"ד כי רעת וכו', והוא פירוש נובע מפי' ב"ר: ר"א אין ת"ח צריך וכו'. ומוסיף עליו מכאוב ע"י שהוא מוסיף דעת, ולפי כתיבת כי"ל ר' א' הוא ר"ת רבי אמר או אומר ולא ר ב אמר (ועי' גם במבה"י קמ"ב ב'), ובשאר הספרים שציינתי הגי' כן רב אמר וכן הגיה במ"כ במ' קהלת (ובד"ו נשתבש שם רב עם) וכ"ה במ' שמואל בדפוסי', אכן בכ"י שם הגי' ו ר ב נ י ן א מ ר י ן (ועיי"ש בהערות ר"ש באבער), ובברייתא סנהדרין ומכות שם איתא ר' י ו ס י ב ר' י ה ו ד ה אומר חבר אין צריך התראה לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד: 2 ככלי פשתן הדקים וכו'. אם נשחרו מעט נשחת מראיהם ויופים והפסדן מרובה אבל כלי פשתן הגסין הבאים מארבל גם אם מתפחמים מה בכך כמה הם וכמה דמיהם שנקנים בדמים מועטים, וריש המאמר הועתק בערוך ע' פחם וסופו בע' ארכל וגורס שם ה א ר כ ל י י ם (וגי' ס"א בערוך העתקתי לעיל) ועי' במר"ע שם ובערוך הש' ע' ארבל ובערך מלין צד 191 ונייבויער געאגראפיע צד 219, והנמשל בכל המאמרים שבפתיחה זו שכל מי שהוא נעלה על חברו בחכמתו או בשלימותו או בכחו או בטבעו הוא נתפס יותר מחברו וכך הנחש לפי גדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל, ולקמן סוף פ"כ הגי' הנכונה ג"כ א"ר י ו ח נ ן ככלי פשתן הדקים וכו': קימאה. עי' לעיל צד 71 וצד 111: 3 לפום גמלא וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י לפי הגמל נותנין עליו משאוי כך לפי חכמתו של אדם מרבין עליו רעה שיחנא משאוי ולא נשא אותם הארץ לשבת וכו' (בראשית י"ג ו') בתרגום ירושלמי ולא אשחינת יתהון ע"כ, ולפנינו גי' אחרת בתר"י וצ"ע ועי"ע ערוך ע' שחן ב', ובספרי שם בדרש ויתעבר וכו' רב לך שאין מניחים את הצדיקים לבוא לידי עבירה חמורה מכאן היה ר' ישמעאל אומר מ ש ל ה ד י ו ט לפום גמלא וכו', ובסוטה שם ג"כ בדרש רב לך וכו' וכל כך למה תנא דבי ר' ישמעאל לפום גמלא וכו' (פירש"י שם לפי כח הגמל מרבין במשאו אף כאן לפי צדקתו מדקדק אחריו), ובכתובות ס"ז א' כ ד א מ ר י א י נ ש י לפום וכו' ועי"ע שם ק"ד א', ובכל המקומות איתא ש י ח נ א וכ"ה כאן בשאר הספרים (חוץ מכי"א ב') וכן הגהתי ועי"ע גר"ם צד 102: 4 לקפילין. חנות [1]) שמוכרין שם בשר לחם ויין כמו שמפרש קפליון בפי' ב"ר ועח"ג וערוך ע' קפל ד': חד אמר וכו'. אחד אמר הבא חתיכת [2]) בשר צלי ופת נקייה ויין טוב והשני אמר הביא פת קיבר ותרדין [3]) זה אוכל ונזוק וזה אוכל ואינו נזוק, וכתיבת אייטי בטי"ת כמו אייטיתיה לעיל צד 92 ועיי"ש במ"י ועי"ע לעף פלאנצענגאמען צד 273 וערוך ע' קפד א' וקרויס צד 516, ובדפ"ר וד"ו הגי' ג"כ קופד, ושם נשתבש אייתו: 5 הוי עליכי וכו'. על אחד רבה רעת האדם ועל השני אינה רבה, והגי' עליכי מקויימת גם עפ"י כי"פ וכי"ו וכי"ג, והמלה זרת: 6 לפי שהיתה וכו'. וכן העתיק בפוגיא צד 565 בשם ב"ר לרמה"ד לפי שהיתה וכו' וכן הגהתי ועח"ג, וזה סיום הפתיחה וע"כ הועתק בילק' קהלת, וכן מוכח ממדרש קהלת, והגי' שם לפי שהיתה חכמתו של נחש יותר כך היתה מכתו לפי חכמתו שנ' והנחש היה ערום מכל וכו' לפיכך הוא ארור מכל הבהמה ומכל חית השדה. ובמ' שמואל לפי מה שהיתה ערמתו של נחש כך היתה מכתו לפי שכתוב והנחש וכו' עיי"ש, וכן במד' הגדול לפני (וצ"ל לפי) ערמתו של נחש היתה מפלתו לפי שכת' בו ערום מכל וכו', אכן בערוך ע' דקרטים חיבר מאמר זה עם שלאחריו, ובלקח טוב

[1]) *καπήλιον, καπηλεῖον.* [2]) *κοπάδιον.* [3]) Garten-Mangold, Beisskohl.

[והנחש היה ערום מכל חית וגו'] ר' הושעיא רבה אמר דיקרטיס היה עומד כקנה ורגלים יש לו, ר' ירמיה בן אלעזר אמר אפיקורוס [היה], ר' שמעון בן אלעזר אמר כגמל היה, טובה גדולה חסר העולם שאילולי כן היה אדם משלח פרגמטיא בידו והיה הולך ובא:

ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכל מכל עץ הגן אמר ר' חננא בר ב
סנסן ארבעה הן פתחו באף אבדו באף, ואילו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן, נחש ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים, שר האופים אף אני בחלומי (בראשית מ טז), עדת קרח אף לא אל ארץ (במדבר טז יד), המן אף לא הביאה אסתר המלכה (אסתר ה יב):

ב) ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ וגו' ואיכן היה אדם באותה השיחה, אבא חלפון ג

1 ילקוט שם: 2 סנהדרין נ"ט ב', אדר"נ פ"א: 4 ילקוט ר' כ"ו, ילק' אסתר ר' תתרנ"ו, לקמן פפ"ס, מדרש אסתר ואגדת אסתר פ' אף לא (ה' י"ב): 8 ילקוט ר' כ"ו:

1 הושעיה וגכ, אושעיא אר[2], ־יה ער[1] | דיקרטיס] ע, ־טוס וא[1]רי[1], ־טום ד[1], דקרטים ד, ־טום פג, זקוף כ | כקנה] בקומה ד[1]י | ורגלים] ~ כאדם א[1] | 2 יש] פוגכ, היה ר, היו דעי | אפיקורוס פ | * היה דפאגכרי] ל' לו | אומר פוא[1] | היה] הזה א[1]גכי, היה הנחש פ | 3 העולם] הנחש וגכ, נחש א | שאילולי ו, שאלמלא דפארי | ** אדם משלח] משליח ל | ובא] ~ אליו ו | 4 חננא] חג, חיננא כ, חנינא דוא[2]י (אסתר), הנין א[1], חייא פ | בר] פוגכי (שם), בן דא | 5 סנסן] פפא י (שם) | הן ל' פוא[1]כי | פתחו] פוחכ, שפתחו דאגי | ואבדו | הנחש אגכ | 8 האדם וג, אדם הראשון חי | השיחה] פ, השעה וג, שעה דהאכי | חלפון] חלפו פ, חילפיי וג, ־פי הא[2], ־פא א[1], ל' ד |

העתיק לפי גדולתו היה וכו': 1 דיקרטיס. נ"ל שפירושו מעולה ונפלא [1]) מכל החיות וכמו שדורש ר' הושעי' לעיל צד 54 ויעש אלהים את חית הארץ וכו' זה הנחש ועיי"ש במ"י, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש דיקרטוס היה ממונה על החיות ברומי קורין לממונה (בפי' ב"ר כי"א לממונה על החיות) דיקרטוס עומד זקוף כקנה ורגלים כאדם היה לו, ומפי' זה נובע' הגי' זקוף בכי"כ המאוחר או שהוא פי' לפי הענין ואין לפרש כן דיקרטיס שהוראתה זקוף בהיפוך האותיות [2]) וכמו שמפרש במו"ע ע' דקרטים, ובמ"כ פי' ראשו זקוף ואדון על כל החיות, ועוד פירושים שונים וזרים למלת דיקרטיס שנמצאה רק כאן בב"ר עי' קרויס צד 212, ומה שאמר ר' הושעיא היה עומד כקנה וכו' דוגמתו לקמן פ"כ במאמר ר' איסי ור' הושעיא בשם ר' חייא רבה אמר לו הקב"ה אני עשיתיך שתהא מלך על כל בהמה וחיה ואתה לא ביקשתה וכו' אני עשיתיך שתהלך קוממיות כאדם וכו' וכן בתוספתא סוטה פ"ד אמ' לו המקום אני אמרתי תהיה מלך על כל בהמה וחיה וכו' אני אמרתי תילך בקומה זקופה וכו' וכן בשינויים שונים בסוטה ט' ב' ואדר"נ נו"א פ"א ועי' לקמן שם במ"י, ואפשר שדורש ערום עומד כקנה מלשון נערמו מים נצבו וכו' (שמות ט"ו ח'): ורגלים יש לו. ובשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכי שרת וקצצו ידיו ורגליו וכו' כדאיתא לקמן פ"כ: 2 אפיקורוס היה. ועם ערומים חכמתו שהיפך וריגן דברים על בוראו ואמר לא מות תמותון ועי' לקמן ריש פ"כ, ובאגדות שלפנינו כאן בב"ר בפרשת נחש לא הוזכר כלל שהנחש הקדמוני הוא השטן או שהשטן הסיתו (ועי' בראב"ע לפסוק זה, ושם הביא גם דעת ר"ס גאון שהנחש לא דבר רק מלאך דבר בשבילו), ועל האגדה שבפדר"א פי"ג כתב הרד"ק שהיא מהנסתרות וז"ל האגדה שם הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו' מה אדם ותדעהו וכו' אמרו אם אין אנו באים בעצה על אדם שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולין בו והיה סמאל שר הגדול שבשמים וכו' לקח את הכת שלו וירד וראה כל הבריות שברא הקב"ה ולא מצא חכם להרע כנחש שנ' והנחש היה ערום וכו' והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צווחת וכו' רבון העולמים תשחק לסוס ולרוכבו מלה"ד וכו' כך הנחש כל מעשיו שעשה וכל דבריו שדבר לא דבר ולא עשה אלא מדעתו של סמאל וכו', ועוד שם הלכה האשה ונגעה באילן וראתה מלאך המות שבא כנגדה וכו' (וכן איתא בתר"י א' בפ' ותרא האשה וכו' וחמת אתתא ית סמאל מלאך מותא וכו'), ושם פי"ד והפיל את סמאל ואת הכת שלו ממקום קדושתן מן השמים וקציץ רגליו של נחש וארור וכו', וכבר נמצא רמז לאגדה שבפדר"א במה שכתוב בס' חכמת שלמה ב' כ"ד ע"י קנאת השטן בא המות לעולם, ובריקנאטי לפסוק זה העתיק מספר הזוהר והנחש ר' יצחק אמר דא יצר הרע ר' יהודה אומר נחש ודאי אתו לקמיה דר"ש אמר לון ודאי כולא חד וסמאל איתחזי על נחש וכו' ועוד שם והנחש וכו' דא יצר הרע דא מלאך המות בגין דאיהו מלאך המות גרם מותא לכל עלמא וכו', ובספרי האונגיליון ומורי הכנסיה שלהם תפסו בשטה זו שהנחש הוא השטן (ונקרא נחש הקדמוני בהחזיון י"ב ט' כ' ב') ועי' דיללמאנן דיא גענעזיס (מהדורא ג') צד 81 ועי"ע במ"ח חלק מ"ג צד 150: 3 חסר העולם. והגי' חסר הנחש פי' חיסר הנחש את העולם: שאילולי כן. שנתקלל היה האדם משלח סחורה [3]) בידו לכל מקום ואין גוזל מעמו מרוב אימתו, והמאמר דוגמתו בברייתא בסנהדרין שם ר"ש בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו וכו' ועי' באדר"נ נו"א שם, ובנו"ב שם רבי אומר אילו לא נתקלל הנחש וכו' ר' שמעון בן אלעזר אומר אילו לא נתקלל הנחש תיקון גדול היה לו לעולם שהיה אדם קונה לו ב' נחשים ומדריכן אחד לצפון ואחד וכו': 4 א"ר חננא בר סנסן. לקמן פפ"ח הגי' בכי"ל א"ר חונא בר' סימון ד' הם שפתחו באף וכו' והמאמר הובא שם בשלימותו, ובדפוסי' הגי' שם א"ר חמא ד' הם שפתחו באף ואבדו באף ושאר קיטעא, ובמ' אסתר גריס ליה סתמא ארבעה הם וכו', ובאגדת אסתר שהו"ל ר"ש באבער הועתק המאמר מב"ר כאן בלשון תנו רבנן וג' שם ארבעה פתחו באף ונלקו באף וכו': 5 פתחו באף. שנאמר בהן אף בתחלת הדבור ועי' בלקח טוב, ואבדו באף נאבדו בחרון אפו של הקב"ה, ובדפ"ר וד"י הגי' ג"כ ואבדו, ובמ"כ הגיה ונאבדו וכן הדפיסו אחריו: 8 באותה השיחה. של הנחש עם חוה, ובפוגיא שם נתערבו שתי הנוסחאות באותה שעה הסיחה: אבא חלפון וכו'. בדפוסי' נקטע שם האמורא, ולנכון שם לקמן פפ"ב דאמר אבא חלפוי בן קורייה תאומה יתרה נולדה וכו', ובכי"ל הגי' שם אבה חלפו בר קורייה, ובלקח טוב הועתק כאן אבא בר חילפא בר קורייא (וג' שם באותה השעה) ועח"נ ואגה"א ח"ג

[1]) διάκριτος. [2]) διρέκτος. [3]) πραγματεία.

בר קוריה אמר נתעסק בדרך ארץ וישן לו, ורבנין אמרין נטלו וחיזרו בכל העולם כולו ואמר לו כן בית נטע כן בית זרע הה״ד ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמיה ב ו) לא ישב אדם הראשון שם :

ג—ו) **ומפרי העץ אשר בתוך הגן** הה״ד אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל ו), תני ר׳ חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שלא יפול ויקצץ את הנטיעות, כך אמר הקב״ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז) והיא לא אמרה כן אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, כיון שראה אותה שברת נטלה ודחפה עליו, אמר לה הא מיתת, כמה דלא דמיכת במקרביה כן לא במיכליה אלא כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו: אמר ר׳ תנחומא השאלה הזו שאלוני באנטוכיא, אמרתי להם כי יודעים אלהים אין כת׳ כאן אלא כי יודע אלהים : ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי התחיל אומר דילטוריה לבוראו, אמר מאילן הזה אכל וברא

2 עי׳ נרכות ל״א א׳ : 4 ילקוט סם, ילק׳ משלי ר׳ תתקס״נ, ילק׳ מכירי משלי ל׳ ו׳, ועי׳ סנהדרין כ״ט א׳, אדר״נ פ״א, אדר״א פ׳ ג : 9 עי׳ לע״ל לד 62 : 10 ילקוט ר׳ כ״ז, מדרש תהלים א׳ סי׳ ט׳, תנחומא מ״ב מצורע סי׳ ז׳, תנחומא בראשית סי׳ א׳ תזריע סי׳ ט׳ מצורע סי׳ ג׳, דברים רבה שופטים (פ״ה סי׳ י׳), שמות רבה פ״ג סי׳ י״ג : ׳

1 בן ו | קוריה] א[2], ־ייה ד כ, ־יא ג, קרייא ו | ° ארץ] הארץ ד | וישן] והלך לו ~ חג | וחיזרו] וג, וחזרו פ, והחזירו דאכי | על כל וא[1] | כולו ל׳ פי | ואמר] פוהאי, אמר דגכ | 2 בית ל׳ חג | וכאן ח | ארץ אשר] פכי, ארץ וא[1]ג, בארץ דא[2] | אדם — אדם] פוגי, אדם ד | 5 את ל׳ חבמ | יתר פבש | מן] על | את ל׳ דמ | הנטיעה וכי (משלי) | **כך] כן ל | 6 והיא — אלא] ועמדה והעידה עדות שקר י, והיא . . אלא עמדה והעידה . . שקר ג, והיא . . אלא . . עקר ואמרה חאכי (משלי) מ | אמר] כן ~ אכ, כי ~ חגמ, אף כי ~ ד | 7 לא — ממנו ל׳ ד | שבדת פחג, עכוכה י, עוברת לפני העץ דא, עוברת וי (שם) | * הא מיתת פ] הא מיתי ל, הא מיית וכ, הא לא (דלא ד[1]) מיתת די (שם) מ, חמית חג, חזי א[2], ל׳ א[1]רי | 8 וכמה פ, כשם א[1]ר | דמיכת] דמכה י, מכה חגר, מחי וכ, מיתת דפא[1]י (שם) מ, מייתית א[2] | * במקרביה דכ], במקרבתיה פא[2]ר[1], במיקרבהיה א[1], במקרובתיה חג, במי׳ י (שם), במקריבתיה ל[0], במקל דביתה ל, במקל ו | כך פאגי (שם) מ, אף י | לא] י, ~ מתית ד, מיתת י (שם), תימות פ, תמות א, תמית כ, מכה חג, מחי וכ | * במיכליה דוחאגכי (שם)] במכליה פמ, במיכלת ל[1]י | 9 תנחום א | השאילה ו, שאלה פאכ, שאילה ג | זו פאגכ | שאלו אותי גכ, שאלו פו, שאלתי א | באנטוכיה פ, אנשי אנטוכיא אותי ו | ואמרתי פ | ° כאן] ל׳ ד | 10 ° אלהים] ~ כי ביום אכלכם ד | לוכר ג | דילטוריא וי, דלטוריה פ, ־יא דא[2]כע, דילטורא א[1]ר[1], דילוטריה ד[1] | לבוראו] ע, על בוראו ל[0]דפואגכי | אמר לה פא[2]ג, אמר להם כ, א״ל י | זה פאגכי | כשברא פ |

צד 563 : 1 נתעסק בדרך ארץ. ונתייגע וישן לו ועי׳ לעיל צד 168 : כן בית נטע וכו׳. כאן מקום ראוי לנטיעה וכאן מקום ראוי לזריעה, וכן במ׳ קהלת פ׳ טוב מלא (ד׳ ו׳) כמה בית זרע יש בה כמה בית נטע יש בה וכו׳, ואגדה זו דוגמתה בברכות שם מילתא דר׳ יוסי בר׳ חנינא דאמר מאי דכתיב בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב וכו׳ וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדה״ר לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה״ר לא נתישבה, ותימא שהפסוק נשתבש גם שם וכן כאן בכי״ל וילקוט ושאר כ״י חוץ מכי״א ב׳ המאוחר, ובמקרא כתוב בארץ לא עבר בה וכו׳ וכצ״ל, ובדפ״ר וד״ו נשתבש כאן בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדה״ר שם, וכבר הוגה במ״כ וכן הדפיסו לפי הגהתו : 4 הה״ד אל תוסף וכו׳. בסנהדרין שם אמר חזקיה מניין שכל המוסיף גורע שנ׳ אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, ובאדר״נ שם נו״א איתא שאדה״ר עשה סייג לדבריו וג׳ שם איזה סייג וכו׳ לא רצה אדה״ר לומר לחוה כדרך שא״ל הקב״ה אלא כך אמר ומפרי וכו׳ ולא תגעו בו וכו׳ באותה שעה היה נחש הרשע נוטל עצה בלבו אמר וכו׳ אלך ואכשיל את חוה הלך וישב אצלה והרבה שיחה עמה אמר לה אם לנגיעה את אומרת צוה עלינו הקב״ה הריני נוגע בו ואיני מת אף את אם תגעי בו אי את מתה מה עשה הנחש הרשע וכו׳ עמד ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ ויש אומרים לא נגע בו כל עיקר אלא כיון שראהו אותו אילן היה צווח עליו וא״ל רשע רשע אל תיגע בי שנ׳ אל תבואני וכו׳ ויד רשעים אל תנדני וכו׳ (ועי׳ לעיל צד 141) ושוב אמר לה אם לאכילת את אומרת וכו׳ הריני אוכל ממנו ואיני מת ואף את וכו׳ ועי׳ בנו״ב שם, וכן איתא בפדר״א פי״ג הלך הנחש ונגע באילן צווח ואמר רשע וכו׳ הלך הנחש ואמר לאשה הריני נגעתי באילן ולא מתי אף אתה וכו׳ הלכה האשה ונגעה באילן וכו׳, ולפי׳ האגדה שלפנינו לא נגע הנחש באילן אלא נטל את חוה ודחפה עליו : 7 שברת. שכזבת, וגר׳ שגי׳ זו היתה גם לפני בעל ב״ר כ״י שמפרש ונמצאת בדאית : הא מיתת. בלשון התול אמר לה הנה מתת את, ותרגום הנה הא. וכשם שלא מתה את בנגיעתו כך לא תמותי באכילתו אם תאכלי ממנו, ואפשר שדורש לא מות תמותון לא מות ולא תמותון ועי׳ ביפ״ת, ורבו הגירסאות בזה המאמר, ובכי״ל כתוב בגוף הספר הא מיתי כמה דלא דמיכת במקל דביתה כן לא במיכלה, וגם בכי״ו הגי׳ במקל, ובפוגיא שם הובא בשם ב״ר לרמה״ד אמר לה הא מיהי כמא דלא במקרבתיה כן לא במיכליה, והגהתי הא מיתת עפ״י כי״ם, ועוד הגהתי במקרביה וכו׳ במיכליה ועת״נ, ועי״ע דאלמאן צד 814, ותרגום ולא תגעו בו ולא תקרבון ביה, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש אמר לה כשם דלא מכה וכו׳ כשם שלא נלקית בנגיעתו כך לא תלקי אם תאכלי ממנו, ובפירש״י עה״ת מפרש עפ״י המאמר שלפנינו דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, ובלקח טוב אמר לה הנחש הלא תראי כי כשם שנגעת בו ולא מתת כך אם תאכלי וכו׳ ועי׳ גם בפירש״י סנהדרין שם בד״ה ולא תגעו בו : 8 אלא כי וכו׳ ביום אכלכם. וכדדריש ר״י דסכנין גשר״ל מאילן הזה אכל וכו׳ : 9 א״ר תנחומא. מאמר מוסגר כאן, וענין השאלה דכתיב כי יודע אלהים וכו׳ והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, ומשמע לשון רבים אלוהות הרבה, והוא אמר להם כי יודעים אכ״כ אלא כי יודע, ומ״ש יודעי טוב ורע שב על והייתם ועי׳ בפי׳ ב״ר וביפ״ת ולעיל צד 62 ובמ״י שם בד״ה שאלו המינים : 10 התחיל אומר דילטוריה. לשון הרע ורכילות [1]) על

[1]) delatura.

את העולם והוא א׳ לכם לא תאכלו ממנו שלא תבראו עולמות אח־ים, וכל אינש ואינש סני בר אומנותיה, ר׳ יהודה ברי סימון אמר כל מה שנברא אחר חבירו שליט בחבירו, שמים בראשון ורקיע בשיני אינו סובלן אתמהא, רקיע בשיני ודשאים בשלישי אינן מפסיקין את מימיו אתמהא, דשאים בשלישי ומא־רות ברביעי, מאורות ברביעי ועופות בחמישי, אמר ר׳ יהודה ברי סימון זיז עוף טהור בשעה שפורח מכהא גלגל חמה, ואתם ניבראתם אחר הכל לשלוט בכל קידמו ואיכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והן שולטין בכם הה״ד ותרא האשה כי טוב וגו׳ [ראת דבריו שלנחש]:

4 ויקרא רבה סוף פכ״ב, ועי׳ פסיקתא פ׳ את קרבני (נ״ח א׳), פסיקתא רבתי שם (צ״א א׳), תנחומא פנחס סי׳ י״ב, במדבר רבה פכ״א סי׳ י״ח, ב״ב ע״ג ב׳:

1 את] פוחאגי, ל׳ דכ | והוא] לכך פ | אימר דא1י, אמר פא2גב | שלא] כדי ~ פ | * אחרים דפואגכ] אחרות לי | וכל] כ, דכל דפיאגי | אינש ואינש] אינש פיכג, אניש י, אומן א2 | 2 אומנתיה פח | כל] אמר לה ~ וא2ב | מה] פואכי, ל׳ דג | שליט] הרי הוא ~ א1 | 3 ** סובלן] ~ רקיע ל | מספיקין דואגכ, מספקין י | אתמהא] וג, ל׳ ד, דכתיב ארץ לא שבעה מים פ | 4 ברביעי] ואגבי, ~ אינן מבשלין פירותיהן ל0, אינן.. פירותיו ד, שמייבשין את הזרעים פ | מאורות ברביעי] וכו׳ י, ל׳ אב | בחמישי] ~ והן מכהין גלגל חמה כ | בר דו | * זיז — טהור] זיו .. טהור ל, זיז (זיו ג) עוף טהור הוא דג, זיז שדי עוף .. הוא י, עוף [אחד ו] טהור יש וזיז שמו ואב | 5 ובשעה פג | שהוא פורח | מכהא] וב, מכהה א, הוא מכהה פג, מכסה ד | ** יברא] ברא ל | 6 שליטין ג, ישלטו פ | * ראת — נחש פוג] ראתה . . דאי, ראה . . ל0כ, ל׳ ל |

בוראו (והגי׳ לבוראו איתא גם בערוך ע׳ דלטור) מאילן הזה אכל וברא וכו׳ ולא אמר לכם לא תאכלו ממנו שלא תמותו אלא שלא תבראו עולמות אחרים וכל אינש וכו׳, וגם בתר״י א׳ מתורגם ויאמר הנחש וכו׳ ביה היא שעתא אמר חויא דלטור על בריה ואמר לאתתא לא ממת תמותון ברם כל אומנא סני בר אומנותיה, והמאמר הוא המשך האגדה כיון שראה אותה וכו׳, וכן הועתק עפ״י המאמרים שלפנינו במ׳ תהלים שם בדרש אשרי האיש וכו׳ מדבר באדה״ר אמר אדה״ר אשריי שלא הלכתי בעצתו של נחש וכו׳ ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר הנחש אמר לשון הרע על בוראו אמר הנחש לחוה למה אין אתם אוכלים מן העץ וכו׳ מה עשה הנחש נטל את חוה ודחפה על האילן ולא מתה וכו׳ אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל בוראנו וברא את העולם וכל אשר בו ואם אתם אוכלים ממנו יכולים אתם לבראות עולם כמוהו שנ׳ והייתם כאלהים אלא כל אומן שונא בר אומנותיה וכו׳, וכן המשך האגדה בפדר״א שם ומפרי העץ וכו׳ מתוך דבריה מצא פתח להכנס בו אמר לה אין צווי זה אלא עין רעה שבשעה שאתם אוכלין ממנו תהיו כאלהים מה הוא עושה בורא עולמות ומחריב עולמות כך אתם יכולין לברוא עולמות וכו׳ הלך הנחש ונגע וכו׳, ובתנחומא מ״ב מצורע שם הובא המאמר בדרש זאת תהיה תורת המצורע וכו׳ שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו וכו׳ וג׳ שם וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע ומה אמר א״ר יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי (כצ״ל ועיי״ש בהערות ר״ש באבער) כי יודע וכו׳ ביום אכלכם ממנו אמר לה כל אומן שונא את חבירו וכשבקש לבראות את עולמו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו אף אתם אכלו ממנו ואתם יכולין לבראות כמוהו וכו׳, וכן בדב״ר שם ומה היה הלשון הרע א״ר יהושע דסכנין בשר״ל הנחש הראשון היה מסיח כבני אדם כיון שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו האילן התחיל לומר לשון הרע על בוראו אמר להן מן האילן הזה אכל הבורא וברא את עולמו וצוה אתכם שלא תאכלו ממנו ותבראו עולם אחר ומה עשה לו הקב״ה קצץ רגליו וכו׳ ועי׳ בשמ״ר שם תפש משה מעשה הנחש שהוציא לה״ר על בוראו שנ׳ כי ידע וכו׳, ובתנחומא תזריע שם איתא כך שנו רבותינו וכו׳ על המסית זה הנחש שהסית את האשה ואמר לה כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו וכו׳ והייתם כאלהים וכו׳ תהיו כמותו מה הוא בורא עולמות אף אתם תבראו עולמות כמוהו שכל אומן שונא אומן כמותו וכו׳, ובתנח׳ בראשית שם רבנן אמרי קשה לה״ר שהביא מיתה על אדה״ר שעמד נחש ואמר לאדם ולחוה כי ידע וכו׳ שמן האילן הזה אכל כשברא את עולמו וכל אומן שונא בני אומנתו וכו׳, ובפוגיא שם הועתק המשל דכל אינש שנא בני אומנותיה, ודוגמתו גם המאמר לקמן ריש פל״ב בדרש כי צדיק י״י וכו׳ אין לך אדם אוהב בן אומנתו החכם אוהב בן אומנתו וכו׳ (וכן במ׳ תהלים מ״ב י״א סי׳ ו׳ הגי׳ כי צדיק וכו׳ כל אומן שונא בני אומנתו וכו׳ ובמ׳ תהלים הנדפס מכבר כל אינש סני בר אומנותיה וכו׳), וככתיבת אומנתו באלו המאמרים כן הגי׳ כאן בכי״פ וכי״ת אומנתיה וכן לעיל צד 2 כלי אומנתו ועי״ע מדרש אגדה שהו״ל ר״ש באבער לפ׳ כי יודע ואגה״א ח״ב צד 360: 2 כל מה שנברא וכו׳. וכן אמר הנחש לחוה כל מה וכו׳ שמים בראשון וכו׳ ועופות בחמישי ואתם נבראתם וכו׳, ובכי״ו וכי״א ב׳ וכי״כ הגי׳ כן אמר לה כל מה וכו׳: שמים בראשון ורקיע וכו׳. עי׳ לעיל צד 26 במ״י ד״ה רב אמר לחים וכו׳ וצד 45 במ״י ד״ה ברקיע השיני וצד 96 וצד 101: 3 מפסיקין את מימיו. שמקבלין אותם ומפסיקין את קילוחם, והגי׳ מספיקין קשה לפרשה, ובמ״כ נדחק להגיה אינו מספקן ולפרש הרקיע מספיק מים לדשאים ועי׳ גם ביפ״ת: 4 ומאורות ברביעי. ועל ידי כח השמש מתבשלין התבואות והדשאים כדכתיב וממגד תבואות שמש, כן מפרש בפ׳ ב״ר כ״י וגר׳ שגם לפני המפרש לא היתה הגי׳ במדרש אינן מבשלין פירותיו, וגי׳ זו הוא פירוש נוסף וכמו כן גי׳ כי״פ שמייבשין את הזרעים, ובכי״ל מוגה בגליון בכתב אחר אינן מבשלין פירותיהן ועוד נוסף „מאורות בד׳ ועופות בה׳״, ובגוף הספר איתא אחר המלות גלגל חמה „מאורות ברביעי ועופות בחמישי״ ונמחק ע״י נקודות ומקומן כאן כמו שהגהתי וכדמפרש שיש עופות שהן מכהין גלגל חמה כמו הזיז. וכן הגי׳ בכי״ו וכי״ג דשאים בשלישי ומאורות ברביעי ועופות בחמישי, ובכי״א א׳ וב׳ וכי״כ הגי׳ דשאים בשלישי ומאורות ברביעי ועופות בחמישי: זיז עוף טהור. הגהתי זיז ועח״נ וכוונו לזיז שדי בתהלים נ׳ י״א, וכ״ה בוי״ר פכ״ב ושם נדרש תחת מה שאסרתי לך התרתי לך וכו׳ תחת איסור עופות זיז זיז עוף טהור הוא הה״ד ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי אמר ריב״ס בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה הה״ד המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן (איוב ל״ט כ״ו ועי׳ גיטין ל״א ב׳) ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה, ובמאמר שנוסף שם מפסקא את קרבני לחמי איתא א״ר מאיר (בפסיקתא ובפסי״ר ובבמ״ר הגי׳ תני בשם ר״מ) ואולם שאל נא בהמות ותורך זה בהמות ועוף השמים ויגד לך זה זיז שדי וכו׳, ובב״ב שם ההוא ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא ורישיה ברקיע וכו׳ אמר רב אשי התוא זיז שדי הוא וכו׳ ועי״ע בכורות נ״ז ב׳: 5 מכהא. וכ״ה בכי״ל לעיל צד 21 והגהתי שם מכהה, וראיתי אחרי רואי כי בכי״ל כתוב גם כאן

ה [כי טוב העץ למאכל וגו'] ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרה ג' דברים נאמרו בעץ טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה, ושלשתן נאמרו בפסוק אחד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל מיכן שהוא טוב למאכל, וכי תאוה הוא לעינים מיכן שהוא יפה לעינים, ונחמד העץ להשכיל מיכן שמוסיף חכמה היך דאת אמר משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פט א):

ו ותקח מפריו ותאכל אמר ר' אייבו סחטה ענבים ונתנה לו, ר' שמלאי אמר ביישוב בת עלה אמרה לו מה את סבור שאני מיתה וחוה אחרת נבראת לך אין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט), או שמא אני מתה ואת יושב לך היטלים לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מה יח), רבנין אמ' התחילה מיללת עליו בקולה, וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות, הכל שמעו לה ואכלו חוץ מעוף אחד ושמו חול הה"ד ואמר עם קיני אגוע וכחול ארבה ימים (איוב כט יח), דבית ר' ינייי ור' יודן ברי' שמעון דבי ר' ינייי אמ' אלף שנים הוא חי, בסוף אלף אש

1 ילקוט ר' כ"ז, לקמן פס"ה, מדרש קהלת פ' ברכות הטובה (ה' י') : 5 ילקוט שם: לקמן פ"כ : 8 עי' דבריס רבה (פ"ד סי' ה') : ילקוט שם, ילק' ליוב ר' תתקי"ז, מדרש שמואל פי"ב, ועי' סנהדרין ק"ח ב':

1 כי — וגו'] כי . . למאכל י, ותרא האשה כי טוב וא[2], ותרא . . טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ג, ל' ד | ר' אלעזר בשם] פואגכ, ל' ד | □ בן] בר ד | ג'] א[2]י, שלשה דפוג | בעץ] בעץ הדעת י, באותו אילן דג, בו חא, בגוי פ | 2 □ ויפה] יפה ד | העץ למאכל] אגכ, ל' ד | 3 מיכן — למאכל] פוחג, מכאן שהוא טוב ד, ל' אכ | 4 היך מה דאת דו | לאיתן] להימן וכ | 5 אייבו] ו, איבו דאגכ, אבהו פ | ביישוב] ו, בישוב פגכ, בישוב הדעת ד, ל' חאי | 6 * בת עלה] בתעלה לוא[1]כ, כתעלה ג, בתחלה א[2], באת עליו דפ, ל' חי | שאני] שאם [אני] ח | מיתה] וג, מתה דפחא | חוה . . לך ח, ונבראת לך חוה אחרת ע | 7 או שמא] מה את (אתה י) סבור ואגכי | שאני ואגי | מיתה וג | לך ל' אי | * היטלים] הטלים ע, איטלים א[1]ר[2], אטלים כי, היטלים ל, הטלים דפ, אטלים ד[1] | 8 מיללת] וחא, מיללת דפגכי | עליו ל' חג | גם | ריבוי] ~ הוא פ | העוף חא[2] | 9 ואכלו] פוחגע, ל' דאכי | ששמו פ | ואמר—אגוע ל' דכעי | 10 * דבית — ור' — שמעון] דבי . . ור' . . שמעון ג, דבית ר' ייני ור' . . בר שמעון ו, דבי ר' ינאי ור' יודה בר' שמעון כ, דבי . . ור' יודן בר' סימון י (איוב), דבית שמי ר' יניי ר' יודן בר' שמעון ל, ל' דפ | דבי ר' יניי] ג, דבי ר' ינאי דכי (שם), דבית ר' ייני ו, דבית ינאי פ, | □ שנים] שנה ד | הוא ל' פח | בסוף] פו, ובסוף ד, לסוף א[1]גכ, ולסוף י (שם) | אלף] י (שם), ~ שנים פוחגכ, שנה דא[1] |

ולקמן פס"ה סי' י' מכהא : 1 ר' אלעזר וכו'. לקמן פס"ה סי' י"ג נסדר המאמר בדרש ועשה לי וכו' ומסיים שם וכן יצחק אמר ועשה לי מטעמים וגו' א"ל בתחילה הייתי נהנה מן הראייה עכשיו וכו' מן הטעם, וכן שלמה אומר ברבות הטובה רבו אוכליה וכו' ומשם הועתק במ' קהלת לפסוק זה, ובכי"ל נשלם מיכן שהוא טוב למאכל ביני שיטי בכתב הספר וכן מיכן שהוא יפה לעינים, ולקמן פס"ה כתוב כן בגוף הספר, ושם הגי' בכי"ל כמ' דא' אמ' משכיל להימן האזרחי (תהלים פ"ח א') ועי' גם בח"נ : 5 סחטה ענבים. וכן לעיל צד 140 ר"י בר' אילעאי אמר ענבים היו וכו', ובפי' ב"ר כי"א מפרש ותקח פריו לא נאמר אלא מפריו ממה שהוציא מן הפרי סחטה ענבים ונתנה לו נאמר כאן ותקח מפריו ונאמר להלן ואקח את הענבים ואשחט (בראשית מ' י"א). ובכי"פ הגי' א"ר אבהו ועי' במ"י לעיל צד 102 : ר' שמלאי אמר ביישוב וכו'. ביישוב הדעת באה עליו ולא שהתחילה מיללת עליו בקולה כדאמ' רבנין, והגהתי בת עלה בשתי תיבות וכהגי' באת עליו, ובת כמו באת ועלה צריך לנקד בצרי ועי' במ"י לעיל צד 153 בד"ה ונפקת לה, וצע"ג שבכי"ל ושלשה כ"י אחרים כתוב בתעלה בתיבה אחת ועח"נ, ואולי פי' בעלילה בעלילות דברים, ובפי' ב"ר כי"א גורס ומפרש בתעלה ביישוב דעת ובערמה באת עליו עד שאכל עמה מתוך שהוכיחתו בדברים (בפי' ב"ר כי"ט מתחיל הדיבור בישוב דעת ובמרמה באת וכו'), וכל המאמר עד רבנין אמ' וכו' נכפל לקמן פ"כ לפ' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ושם הגי' בכי"ל וכי"ו ביישוב (בישוב) בת עדה אמרה לו וכו', ובכי"א א' בתעלה אמ' וכו', וכן בכי"א ב' ושם פי' גליון במרמה, ובפי' ב"ר כי"א שם בתעלה ביישוב דעת באתה עלייה כו', ובכי"פ ודפוסי' גם שם הגי' בישוב (ביישוב הדעת) באת עליו : 6 וחוה אחרת וכו'. לקמן פ"כ הגי' בכי"ל ונבראת לך חוה אחרת, וכן הועתק בערוך ע' הטלם ומשמע שגורס כן בשני המקומות, ובכי"ל נשמט' כאן מלת לך ואיתא בשאר הספרים : אין כל חדש. במקרא כתוב ואין והשתמשו במקרא ליופי המליצה : 7 היטלים. כן הגהתי בסמ"ך וכ"ה לקמן פ"כ, ובערוך שם פי' הטלם יחידי ובמו"ע בדד בל"י [1]) ועי' גם קרויס צד 225, ובפי' ב"ר כי"א מפרש איטלים בטל בלא פריה ורביה: 8 מיללת עליו בקולה. לקמן פ"כ מסיים הה"ד ולאדם וכו' לדברי אשתך אכ"כ אלא לקול אשתך, וכאן המאמר מחובר עם המאמר שלאחריו וגם ריבוי וכו' וכן הועתק בפוגיא צד 566 מב"ר לרמה"ד אמרו רבותינו התחילה האשה מיללת על הנחש (כ"ה שם) וגם רבוי האכילה את הבהמה וכו' וכן הגי' במ' שמואל וגם רבוי וכו', ודורש ותתן גם לאישה וכו' שהאכילה גם את הבהמה ואת החיה וכו' ועי' לעיל צד 12 אתים גמים ריבויים : 9 ושמו חול. בסנהדרין שם שם העוף אורשינא (ועי' בפירש"י וד"ס) וסגנון אחר להאגדה שם, ובמ' שמואל הגי' ושמו חול הה"ד ואומר וכו' וכחול ארבה ימים כחול כתיב, וכוונתו כחול כתיב בשורק, וכן כתב הרד"ק בס' השרשים שורש חול וראיתי בספר מדויק ירושלמי וכחול ארבה ימים בשורק לנהרדאי ובחולם למערבאי, ובמסורה נמסר וכחול ב' בקריא ובתרי לישני וכו' וכחול ארבה ימים וכו' שם העוף וכו' ועי' במנחת שי איוב שם ובהערות ר"ש באבער למ' שמואל שם, ובילק' איוב שם בד"ו נסמן בגליון (ושמו חול) פי' הוא הנקרא פיניצי [2]) בלעז, ועל מקור האגדה והתפשטותה גם זולת אומתינו עי' דיללמאנן בפירושו על איוב ושענקעל ביבעללעקסי' ח"ד צד 560 ועי"ע מ"ח חלק מ"ג צד 219 : 10 דבית ר' יניי וכו'. עי' לעיל צד 135, ובמ' שמואל הגי' דבית ר' ינאי ור' יהודה בר רבי שמעון דבית ר' ינאי אמרי אלף שנים הוא וכו' לאחר אלף האור יוצא מקנו ומאכלתו ונשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים והוא חיה [וריב"ס אומר אלף שנה וכו' ולבסוף אלף שנה גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר וכו' והוא חיה], ובערוך ע' חל ג' המאמר מקוטע ועיי"ש ובלקח טוב, ובמעין גנים איוב שם הובא ג"כ המאמר וג' שם והכל

[1]) ἀτελής. [2]) fenice, Phönix.

13a יוצאה מקינו ושורפתו [ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל איברים וחיי], ר' יודן בר' שמעון א' אלף שנים הוא חי, בסוף אלף גופו כלה וכנפיו מתמרטטים ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל איברים וחיי:

ז) ותפקחנה עיני שניהם וכי סומין היו אתמהא, ר' יודן בשם ר' יוחנן בן זכיי ר' ברכייהו ו בשם ר' עקיבה לעירוני שהיה עובר לפני חנות הזגג והיתה לפניו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין והפשיל במקלו ושברן, עמד ותפשו, אמר ליה ידענא דלית אנה מהני מינך כלום, אלא בוא אראך כמה טובה איברתה, כך הראה לה̇ן כמה דורות איבדו:

וידעו כי עירומים הם וגו' אפילו מצוה אחת שהיתה בידן ניתערטלו ממנה:

ויתפרו עלה תאינה אמר ר' שמעון בן יוחי עלה שהביא תואנה לעולם: אמר ר' יצחק קלקלת עובדיך סב חוט חייט:

ויעשו להם חגורות אמר ר' אבא בר כהנא אין כת' חגורה אלא חגורות חגור חגורי חגורות

1 ילקוט כעז כ"ז: 7 ילקוט סס: 8 ילקוט סס: 10 ילקוט סס:

1 יוצאה אש י (שם) | מתוך קנו פוגכי | ** ושורפתו] ושורפו ל | * ומשתייר — וחיי] ומשתייר (ומשייר ד) בו.. וחוזר (והוא חוזר י).. איברי' (אברים פן) וחי דפוי, והוא משתייר.. ותוזר (והוא חוזר ג).. איברים וחיי חג, ומשתייר.. אברים וחיה כי (שם), ונשתייר בו בכיצה.. איברים וחיה א[1], ל' ל | סימון אי (שם) | אומר דפ, אמר גכי | 2 הוא ל' דפ | בסוף] פוגעי, לסוף דאכ, ולסוף י (שם) | אלף] ~ שנים | ** כלה] בלה ל | מתמרטים ועי, ־ין דפאגכ | ונשתייר א[1] | והוא חוזר פוגי | * וחיי ג] וחי פו, וחיה אכי (שם), ל' די, וחיי הה"ד וכחול ירבה ימים ל | 3 אתמהא] גכ, ל' ד | ר'] פוכ, רבן דג | ר' ברכיהו ו, ר' ברכיה גכ, ור'.. דפא | 4 לעירוני] ועי, משל ~ דפאג, משל לעורוני ח | חנות הזגג] ע, חנותו של זגג דפא[2]גכי, הזגג ו | והיתה] וכע, והיה דפא[2]י | ודייטרוטין דע] ודייטרוטון ל, ודיטרוטין א[1], ודרוטרוטין וגכ, ודיווטורין י[1] | 5 הפשיל במקל ע, והפשיל מקלו י | ושיברן דא[2] | ועמד פא[2] | ותפסו י | ידע אנא | אנה] ו, אנא דפגכי | מיהני ו | * מינך פוחא[2]גי] מימך ל, ממך דא[1] | ואראך חאכ, ואראה לך דפוג | 6 טובות ואכי | הראה לו ו, הראה לו הבק"ה א | * איבדו דוג] אבדו לפחי, אבד א[1] | 7 ממנה̊] פואגכי, הימנה דח | 8 ** עלה] עלי ל | שהביאה ע | 9 עובדיך] פג, עובדך דואי | חייט] פוגרי, וחייט דאכ | 10 אין — חגורה] חגורה (חגור אכ, חגורי ו) אין כתיב כאן דפואכי, ל' ג | אלא חגורות ל' ג | חגור] ואגכע, ל' ד |

שמעו לה ואכלו וכו' ששמו חול וכו' דבי ר' ינאי אמרי זה העוף חי אלף שנים ובסוף יוצאה אש מקנו ושורפתו וכו', ומאמר ר"י בר' שמעון לא הועתק שם, ובמ' הגדול עמוד 89 שינה לשון המאמר והגי' שם בסוף אלף שנים גופו בולה וכו', ובמבוא התנחומא לרש"ב ע"ח א' הועתק ממאמר נוסף בתנחומא כ"י פארמא (עיי"ש ע"ו ב') בזה"ל דבי ר' ינאי אמרי אלף שנים חי ולבסוף אלף עובר באש ונתחדש בשרו ונוצתו ומתמעט וכו' וחוזר לילדותו וגדל מדי יום ביום עד אלף וחוזר לקדמותו וכן כל ימות עולם ואינו טועם טעם מיתה, והשלמתי במאמר דבי ר' ינאי ומשתייר בו וכו' כמו בסמוך ועח"נ, ומתמרטטים בנין התפעלל ועי' עמת"ל ח"ג צד 250, וח"נ חי חיי חיה עי' גם לעיל צד 65 וצד 127: 4 לעירוני. בן עיר קטנה ואיש מסכן, ובכי"ח הגי' לעורוני[1]), וכן איתא בבראשית רבתי וכי סומים היו א"ר חנינא לעור[2]) שעבר על חנותו של זגג וכו' (ועי' מקדמוניות לר"א עפשטיין צד 100) וגם בכ"י פארמא הנ"ל תועתק משל לסומא שהיה עובר לפני וכו' (וסגנון המאמר שם והיו לפניו שורות שורות של כלים נאים נטל הסומא מקלו והפשילו לאחוריו ושיבר את הכלים תפשו הזגג א"ל לא אתה יודע שאיני נפנה ממך בא וראה כמה כלים נאים איבדת כך הראה להם הקב"ה כמה דורות איבדו ועי' מבוא התנחומא ע"ח ב', וצ"ל שם שאיני נהנה ממך), ואפשר שצ"ל כאן, ומלשון המשל והפשיל במקלו וכו' משמע שבסומא מדבר ופי' אראך אודיעך ועי"ע במ"ע הצרפתי חלק מ"א צד 222: הזגג. אומן עושה כלי זכוכית, וכ"ה לקמן פכ"ה לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות וכו', ופי' דייטרוטין כלי זכוכית חרותים מגוש של זכוכית ונראים כמעשה רשת[3]) ועי' מו"ע ע' דייטרוט וקרויס צד 199: 5 ידענא וכו'. יודע אני שאין אני משתלם מכך מאומה, ומהני כמו מתהני, והגהתי מינך ועח"נ ולעיל צד 13 במ"י ד"ה אנה וכו': 7 נתערטלו ממנה. נתפשטו ונשארו עירומים בלא מצוה, ותרגום ערומים ערטילאין, וכן נדרש בפדר"א פי"ד כי עירום אנכי מצווי: 8 ויתפרו עלה. בכי"ל כתוב ע ל י והגהתי ע ל ה וכ"ה בשאר כ"י ובדפוסי' וילקוט וכן כתוב במקרא לפנינו ועי"ע במנחת שי: שהביא תואנה לעולם. שעל ידו בקש הנחש ומצא תואנה להסית את האשה ולגרום מיתה לעולם, ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער מפרש עפ"י המאמר שלפנינו ולכך קרא שמה אדם תאנה כי על ידה בקש הקב"ה ומצא בו תואנה לגזור עליהם מיתה, ותואנה מל"מ כי תאנה הוא מבקש (שופטים י"ד ד') ועי' גם ברד"ק פ' ויתפרו וכו', ובמ"כ פי' תואנה יללה ובכי (ונראה שמפרש תואנה לשון תאניה) וכן איתא לעיל סוף פט"ו דאמטיית אליתא ובכיתא לעלמא ועיי"ש כל הענין, ובמ' הגדול עמוד 90 הועתק שהביא תאונה[4]) לעולם ובמה"ג כי"ק נ"ב מל' לא אכלתי ממנו באוני ועי' ערוך הש' ע' תאן: 9 קלקלת עובדיך. קלקלת מעשיך קח חוט ותפור, ובכ"י פארמא (מבוא לתנח' ע"ט א') גורס ומפרש אמר ר' ל ו י סב חוט חייט משל הדיוט כלומר כל שעה החוט תלוי בצווארו של חייט, ובפי' ב"ר כ"י מפרש סב חוט וכו' קח מחט ותפור כלו' לא תהנה מן העולם אלא ביגיעה ועמל שאלמלא לא חטא לא היה צריך לזאת שהרי הכל נבראו לשמשו. וכן נוסף בכי"פ שלא תהנה לעולם אלא ביגיעה: 10 אלא חגורות. ודורש לפי גי' הדפוסי' חגורות חגורי חגורות כלו' מינים שונים של מלבושין, וכן גורס ומפרש בלקח טוב ויעשו חגורות ח ג ו ר י ח ג ו ר ו ת מיני לבושין רבים הצריכין לאיש ולאשה, אכן הגי' חגור חגורי וכו' שבכי"ל איתא גם בכ"י שציינתי, וכן בערוך ע' אסטכיון (עי' בעמת"ל ח"א צד 119, ובערוך הש' נשמט) ועי' צלצל והלשון קשה, ויש לפרשו בדוחק אכ"כ חגורה וגם אכ"כ חגור או חגורי אלא חגורות, או שניתוספ חגור לחגורי עפ"י הגי' חגור אכ"כ והגי' חגורי אכ"כ ועח"נ, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י ויעש להם חגורות היה לו לומר חגור או חגורי (כ"ח בכי"א, ובכי"ט חגורים, ובנדפס חגורה) מה ת"ל חגורות מלמד שעשו מינים הרבה, ומשמע שאינו גורס חגורה אכ"כ וכן ליתא בכי"ג, ואין לדייק ולפרש חגור

1) לְעָרוֹנִי. 2) לְעִוֵּר. 3) διάτρητα. 4) תאוּנָה.

איסטכיון גולין סרינים, כשם שעושין לאיש כך עושין לאשה צוצלין קולוסין סבכין:

ז ח) וישמעו את קול יי׳ אלהים מתהלך בגן לרוח היום אמר ר׳ חלפיי שמענו שיש הילוך לקיל, הילוך לאש לא שמענו, והיכן שמענו להלן ותיהלך אש (שמות ט כג): אמר ר׳ אבא בר כהנא מהלך אין כת׳ כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה. עיקר שכינה בתחתונים הייתה, כיון שחטא אדם הראשון ניסתלקה לרקיע הראשון, חטא קין עלה לרקיע השיני, חטא דור אנוש עלה לשלישי, חטא דור המבול לרביעי, דור הפלגה לחמישי, סדומיים לששי, מצריים בימי אברהם לשביעי, וכנגדן עמדו ז׳ צדיקין אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה והורידו אותה לארץ,

3 ילקוט שם, ילק׳ מכירי תהלים ל״ז סי׳ ל״ד: 4 פסיקתא פ״א (א א׳), שיר השירים רבה ה׳ באתי לגני (ה׳ א׳), תנחומא מ״ב נשא סי׳ כ״ד, תנחומא פקודי סי׳ ו׳ נשא סי׳ ט״ז. פסיקתא רבתי פ״ה (י״ז ב׳ י״ח ב) פט״ו (ס״ח ב׳), במדבר רבה פ״ב סי׳ ו׳ פי״ג סי׳ ב׳: 5 ילק׳ תהלים כ׳ תשל״ב, ועי׳ לעיל צד 24, תנחומא מ״ב בשלח סי׳ כ׳, תנחומא שם סי׳ ג׳:

1 איסטכיון] כ, איסטיכיון ו, אסטכיון דע, איסטביון ג״ר²י¹, אשטבוון ד¹, אצטבן ש, איסטיבון אצטליון א¹, אסטריון ע⁰, איסרטיון א² | גולין] ד׳גער, גליונים ע׳, גלין דא, גיליון כ, גוליון פע⁰ | צוצלין] ע, צצלין י¹, צולצלין ע⁰, צילצלין דר², צלצלין א׳ר¹ע, צילצולין וכ, צלצולין ע | קולוסין] ע, קולסין דער, קלסין א¹, קלוסין ע, קולסוון פוב, ־וין ג, דקיסלוון י | סבכיון י | 2 חלפיי] פב, חילפיי ו, ־אי א׳מ, חלפון ד | שמענו] מנין פג | לקיל] כי, ~ שנ׳ וישמעו את קול . . דגמ, וישמע את . . פוא¹ | 3 לא — להלן] י, לא — ואיכן שמענו ו. לא שמענו כאן והיכן שמענו א²מ, שנ׳ דפ | ותהלך | 4 בתחתונין ו היה וא²גב, הות מ | וכיון גב | 5 ** הראשון] ל׳ ל | נסתלקה אי, נסתלקה שכינה דפיגבי (תהלים) מ | עמד קין וחטא י | עלה] נסתלקה דפוא׳ימ, נסתלקה (ונסת׳ ג) שכינה כג | השני וגב, הב׳ ד, שני פא׳י | חטא] חטאו א׳מ (וכן בסמוך), ל׳ דפוגב (וכן בסמוך), עמד י | עלה] נסתלקה א׳ימ, ל׳ דפוגב | 6 לשלישי] פוחג, לג׳ ד, לרקיע השלשי כ, נסתלקה לרקיע שלישי א׳י¹ | לרביעי] פוחג, לד׳ דא², לרקיע הרבעי כ, נסתלקה לרקיע רביעי א׳י¹ | חטאו דור הפלגה א׳מ | לחמישי] פוג, לה׳ דא², לרקיע החמשי ב, נסתלקה לרקיע חמישי א׳י¹ | חטאו הסדומיים א¹, . . סרומיים מ | לששי] פוחג, לו׳ דא², נסתלקה לרקיע ששי א׳י¹ | מצריים] א²גבי, ־יים פ, ומצריים ו, ומצרי׳ ד, חטאו מצרים א׳מ | בימי אברהם ל׳ א²י | 7 לשביעי] פוחג, לשבעי כ, לז׳ ד, נסתלקה לרקיע שביעי א׳י¹ | שבעה פוחא׳ג | צדיקים | אברהם אמ, ואלו (ואילו גב, אילו ו) הן ~ דפוגב, והורידו אותה לארץ ~ י, והורידו שכינה לארץ ואלו הן ~ י (שם) | יעקב] חגבמ, ויעקב דואי | ומשה אגבי | והורידו — לארץ ל׳ י |

חגורי חגורות שלשה לשונות הן וכנגדם דרשו איסטכ ון וכו׳ ג׳ מינים שהרי יש כאן עוד הלשון חגורה וביפ״ת כתב דחגורות מרבה ג׳ דאלו כתב חגור ה״ל חד חגורה ב׳ חגורות ג׳, ואינו מתיישב לפי׳ גי׳ המדרש, ובמ׳ הגדול שם הגי׳ חגור חגורי חגורין: 1 איסטכיון. כתונת[1]), ובתר״י ב׳ מתירגם כאן חגורות איצטלוון או איסטלוון כפי שהובא בפי׳ ב״ר כי״ט, וגי׳ הערוך עי׳ בע׳ אסטכיון ובערוך הש׳ ע׳ גל ו׳, ושם בדפ״ע הגי׳ אסטריון, ובשני הערכים הגי׳ בערוך הש׳ גולין ובשדפ״ע גליונים וגוליון, ופי׳ גולין מעילים וכן לקמן פל״ו בסרבליהון (דניאל ג׳ כ״א) וכו׳ ר׳ יודן אמר בגוליהון, ובפי׳ ב״ר מפרש גולין גלימא ועי׳ ברילל טראכטען וכו׳ צד 56 צד 63 וצד 78 וקרוים צד 80: צוצלין. וכ״ה בערוך ע׳ קלס (ושאר גי׳ הערוך ע׳ בערוך הש׳ ע׳ אסטכיון וע׳ צלצל) והלמ״ד מובלע, ופי׳ אזור כמו סוטה ט׳ א׳ היא חגרה לו בצלצול וכו׳ ושבת ס״ב ב׳ ותחת חגורה נקפה מקום שהיו חגורות בצילצול נעשה נקפים וכו׳ ועי׳ עמ״תל ח״ד צד 195 (ועי״ע שם צד 215 ג״כ ח״נ צוצלא ציצלא צולצלא צילצלא): קולוסין. כובעים[2]) וכן תרגום וכובע נחשת (שמ״א י״ז ה׳) וקולס דנחש. ובירוש׳ קידושין פ״ב ס״ב ד׳ דמטמרה לה תחות קלוסיתה דראישה ועח״נ: סבכין. וכ״ה גם בכי״ו וכי״ג ובי״א ב׳ ובערוך ע׳ צלצל וע׳ קלס (ובע׳ אסטכיון סבכים) ובפי׳ ב״ר וגם בדפ״ר וד״ו הגי׳ סבכין, וכן במ׳ הגדול שם צלצולין קולסין סבכין. ופי׳ סבך או סבכה כל״מ שבך שבכה וכן סבך בתוספתא כלים ב״ב ריש פ״ז (כצ״ל שם), ובכלים פכ״ד ט״ז שלש סבכות הן של ילדה וכו׳ של זקנה וכו׳ ושל יוצאת לחוץ וכו׳. ובשבת נ״ז ב׳ בסבכה המוזהבת ועי׳ ערוך ע׳ סבכה, וגי׳ משובשת בדפוסים אחרונים סכנין, ואין להגיה סבנין מל״י: 2 שיש הילוך לקול. ומתהלך מוסב אל קול ולא אל יי׳ אלהים וראב״כ דורש כן מתהלך לענין עליות השכינה, וברמב״ן העתיק א״ר חילפי וכו׳ הלוך לקול שנ׳ וישמעו את קול וכו׳ ועח״נ, ובמ׳ הגדול עמ׳ 91 מפרש הקול הוא שמתהלך כד״א קולה כנחש ילך (ירמי׳ מ״ו כ״ב) ועי׳ בראב״ע: 4 אלא מתהלך. פעם אחר פעם מקפץ ועולה ממקום למקום מרקיע לרקיע עיקר שכינה וכו׳ ועי׳ גם מ״ש ר״א ברלינער בספ״ו בייטרעגע צור העברי׳ גראממאטיק צד 53, ואגדה זו דז׳ עליות וז׳ ירידות השכינה נסדרת בפסיקתא פ׳ ויהי ביום כלת וכו׳ בפתיחה באתי לגני וכו׳ והובאה בהמשך מאמר ר׳ תנחום חתניה דר׳ אלעזר בן אבינא בשם ר׳ שמעון בן יוסף באתי לגן אכ״כ אלא באתי לגני לגנוני במקום שהיא עיקרה מתחילה, והגי׳ שם עיקר שכינה בתחתונים הי׳ הה״ד וישמעו את קול ה׳ אלהים וגו׳ אראב״כ מהלך וכו׳ אלא מתהלך מקפץ וסליק (ונסמך שם הדרש ויתחבא וכו׳ א״ר אייבו באותה שעה גדעה קומתו של אדה״ר וכו ועי׳ למטה סי׳ ח׳) א״ר יצחק כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו׳ והרשעים היכן הן פורחין וכו׳ אלא מהו וישכנו לעד עליה ישכינו שכינה בארץ עיקר שכינה מתחלה בתחתונים היתה וכיון שחטא אדה״ר נסתלקה לרקיע הראשון עמד דור אנוש וחטאו וכו׳ דור המבול וחטאו וכו׳ דור הפלגה וכו׳ מצרים בימי אברהם וכו׳ הסדומיים וכו׳ מצרים בימי משה וכו׳ (ול״ג שם עמד קין וכו׳) וכנגדן עמדו ז׳ צדיקים והורידו אותה לארץ עמד אברהם אבינו זכה והורידה מן הששי לשביעי וכו׳ עמד משה וזכה והורידה לארץ לכך נאמר ויהי ביום כלת משה וגו׳, וכל מאמרי זו הפתיחה הועתקו בשהש״ר פ׳ באתי לגני ושם הגי׳ א״ר מנחם חתניה וכו׳ בשם ר׳ שמעון בר׳ יוסנה באתי לגן אכ״כ וכו׳ למקום שהיה עיקרי מתחלה ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה הה״ד וישמעו וכו׳ א״ר אבא מהלך אכ״כ וכו׳ מקפץ וסליק חטא אדה״ר ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון חטא קין וכו׳ חטא דור המגדול וכו׳ חטאו אנשי סדום וכו׳ חטאו המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי כנגדן עמדו צדיקים שבעה והורידוה לארץ ישראל זכה אברהם הורידה משביעי

[1]) στίχιον. [2]) κῶνος.

אברהם משביעי לשישי, יצחק הוריד משישי לחמישי, יעקב הוריד מחמישי לרביעי, לוי הוריד מרביעי לשלישי, קהת הוריד משלישי לשיני, עמרם הוריד משיני לראשון, משה הורידה למטה, אמר ר׳ יצחק כת׳ וצדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהלים לז כט) ורשעים מה יעשו, פורחין באויר אתמהא, אלא שהרשעים לא השכינו שכינה לארץ: אמר ר׳ ברכיה וישמעו וישמיעו השמעו קולן שלאילנות אומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה, אמר ר׳ חנגא בר פפא וישמעו וישמיעו שמעו קולן שלמלאכי השרת אומרים ייי אלהים הולך לאותן שבגן אתמהא, ר׳ לוי ור׳ יצחק

4 ילקוט ר׳ כ״ז, לעיל לד 140 : 6 פסיקתא כבמי פ״ע (קס״ז ט׳):

1 ° אברהם] עמד ~ ד | הורידה (הורידו וכ) מן השביעי לששי פוחא¹גכ . . מן הז׳ לו׳ א²מ, והורידה לו׳ ד | ° יצחק] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) מן הששי לחמישי וח, הורידה לחמישי פ, והורידה מן הו׳ לה׳ ד, מן הששי לחמישי א¹ג, מן הו׳ לה׳ מ, מן ששי לחמשי כ, מו׳ לה׳ א² | ° יעקב] עמד ~ ד | הורידו מן החמישי לרביעי ו, הורידה לרביעי ח, והורידה מן הה׳ לד׳ ד, מהה׳ לד׳ מ, מחמישי (מן חמישי ג) לרביעי א¹ג, מחמשי לרבעי כ, מה׳ לד׳ א², לרביעי פ | ° לוי] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) לשלישי וח, והורידה מן הד׳ לג׳ ד, מן הד׳ לג׳ מ, מרביעי (מן הרביעי ג) לשלישי א¹ג, מרבעי לשלשי כ, מד׳ לג׳ א², לשלישי פ | 2 ° קהת] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) לשני וח, והורידה מן הג׳ לב׳ ד, מן הג׳ לב׳ מ, משלישי (מן השלישי ג) לשני א¹ג, מן השלישי לשני כ, לשני פ | ° עמרם] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) לראשון וח, והורידה מן הב׳ לא׳ ד, מן הב׳ לא׳ מ, משני (מן השני גכ) לראשון א¹גכ, מב׳ לא׳ א², לראשון פ | משה] פוחאמ, עמד ~ דגכר | הורידה] חאג, הוריד מ, הורידו ו, והורידה דכר¹, ל׳ פ | למטה] אג, לארץ ח, מן הראשון (מראשון ר²), למטה פגר², מלמעלה למטה ד, [מ]למעלן למטן ו | 3 כת׳ ל׳ פוכ | וצדיקים] ד¹פא, צדיקים דוגכי | יירשו מ | * וישכנו לעד עליה ואגכמ] וגו׳ לדי | וכי רשעים אמ | יעשו] עושין י¹ ל׳ פוגכי (שם) | 4 אתמהא] פ, ל׳ דואגכ | הרשעים לא השכינו ד, שלא ישכינו אגכ, צדיקים ישכינו י¹ | בארץ | אמר ר׳ ברכיה] פוחא¹גכ, ל׳ דא² | וישמעו וישמיעו] אג, וישמעו אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו ד, וישמעו פוח | 5 * אומרים חי] אומ׳ פכ, א׳ ל, שהיו אומרי׳ ד, דאמרי א | אמר ר׳ חנגא (חנינא כ, חגין א¹) בר פפא] פואגכ, ד״א ד | וישמעו וישמיעו] וא¹גכ, וישמעו ח, ל׳ ד | 6 מלאכי השרת] מלאכי׳ ד | הלך פחאג | לאותו פוחאגכ | אתמהא] וגכ, ל׳ ד |

לששי עמד יצחק וכו׳ עמד משה והורידה לארץ א״ר יצחק הה״ד צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה הרשעים מה עשו תלויין באויר כי לא השכינו שכינה לארץ אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ וכו׳, וכמו כן סדר המאמרים בבמ״ר פי״ג סי׳ ב׳ ושם הגי׳ א״ר ישמעאל ב״ר יוסי באתי לגן אכ״כ וכו׳ א״ר חמא בר כהנא מהלך אכ״כ וכו׳ מקפץ ועולה (ונכלל שם כמו בפיסקתא הדרש מהו ויתחבא האדם ואשתו א״ר איבו באותה שעה גזעה קומתו של אדה״ר וכו׳) כיון שחטא אדם וכו׳ חטא קין וכו׳ חטאו המצריים נסתלקה לרקיע השביעי וכנגדן עמדו ז׳ צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים וכו׳ אברהם הורידה וכו׳ יצחק הורידה וכו׳ משה הורידה מן העליונים לתחתונים א״ר יצחק וצדיקים וכו׳ הרשעים במה ישכנו באויר אלא הרשעים סלקו השכינה מן הארץ אבל הצדיקים וכו׳, ולפי סגנון המאמרים בתנחומא מ״ב נשא בעל האגדה דעליות וירידות השכינה רשב״י הוא ושם ג׳ ד״ה ויהי ביום כלות משה רבי אומר כל מקום שנאמר ויהי דבר חדש הוא ור׳ שמעון בן יוחי אומר כל מקום שהוא אומר ויהי דבר שהיה ופסק להרבה ימים וחזר להיות לכמות שהיה זש״ה באתי לגני וגו׳ בשעה שברא הקב״ה העולם התאוה שיהא לו דירה בתחתונים כשם שיש לו בעליונים קרא את אדם וצוהו וכו׳ ועבר על ציוויו וכו׳ מיד סילק הקב״ה שכינתו לרקיע [הראשון] מנין שנ׳ וישמעו את קול וכו׳ עמד קין והרג את הבל מיד סילק שכינתו מרקיע הראשון לרקיע השני עמדו דור אנוש וכו׳ עמדו הסדומיים וכו׳ עמדו הפלשתים והכעיסו להקב״ה מיד סילק שכינתו מרקיע הששי לשביעי אמר הקב״ה שבעה רקיעים בראתי ועד עכשיו יש לרשעים לעמוד מה עשה הקב״ה קיפל כל דורות הרשעים והעמיד לאברהם אבינו כיון שעמד וכו׳ ועשה מעשים טובים מיד ירד הקב״ה מרקיע השביעי לששי עמד יצחק ופשט צוארו על גבי המזבח וירד מרקיע הששי לחמישי וכו׳ עמד משה והוריד את השכינה אימתי כשהוקם המשכן אמר הקב״ה באתי לגני לדבר שהייתי מתאוה לי וזה הוא ויהי ביום כלות וכו׳ מכאן א״ר שמעון בן יוחאי אין ויהי אלא לדבר שהיה ונפסק להרבה ימים וחזר לכמות שהיה ע״כ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער שהמאמר בשלימותו גם בתנחומא נשא בדפוסים הראשונים אכן ג׳ שם רב אומר כל מקום וכו׳ זש״ה באתי לגני וכו׳ א״ר שמואל ב״ר נחמן בשעה שברא וכו׳ כיון שהעמיד אברהם סיגל מע״ט וכו׳ עמד משה והורידה לארץ שנ׳ וירד ה׳ על הר סיני וכתיב באתי לגני אחותי כלה אימתי כשהוקם המשכן, וקרוב לסגנון מדרשי התנחומא המאמר בפסי״ר פ׳ ויהי ביום וכו׳ (י״ח ב׳) ול״ג שם זש״ה באתי לגני וגו׳ בשעה שברא וכו׳ והגי׳ שם רב אמר וכו׳ ורשב״י אומר מאי ויהי דבר שהיה ופסק וחזר להיות כמו שהיה שכן אתה מוצא מתחלת ברייתו של עולם הייתה שכינה בתחתונים כמה שכתוב וישמעו את קול וכו׳ חטא אדה״ר וכו׳ עמד קין והרג וכו׳ ומסיים שם אשריהם הצדיקים שהם משכינים השכינה בארץ שכן כתיב כי ישרים ישכנו ארץ (משלי ב׳ כ״א) בא משה והורידה למטה כמה שכתב ויכס הענן את האהל וכו׳ ועי׳ בבמ״ר פי״ב סי׳ ו׳ (והדרש באתי לגני איתא בפסי״ר שם י״ז ב׳ והגי׳ שם א״ר שמעון בר יוסני באתי לגן אכ״כ אלא לגני וכו׳ לאותו הגן שנסתלקתי הימנה כמה שכתב מתהלך בגן ועיי״ש בהערות רמא״ש הערה נ״ד וע״א). וגם בתנחומא פקודי ג׳ א״ר שמעון עיקר שכינה בתחתונים היתה שנ׳ וישמעו את קול וכו׳ ושם הגי׳ בא אדם וחטא וכו׳ עמדו אמרפל וחבריו נסתלקה מן ששי לשביעי עמד אברהם וסגל מע״ט נמשכה השכינה מן שביעי לששי יצחק משכה מן ששי לחמישי וכו׳ משה ביום שהוקם המשכן וכו׳ זש״ה כי ישרים ישכנו ארץ ישכינו השכינה בארץ: 3 וצדיקים ירשו. במקרא כתוב צדיקים יירשו ועח״נ, ובכל הספרים (חוץ מילק׳ המכירי) איתא כאן ירשו וגם בפסיקתא ושהש״ר ד״ו הגי׳ צדיקים ירשו, והשלמתי וישכנו לעד עליה וכ״ה בשהש״ר ודורש וישכנו קרי ביה וישכינו הצדיקים ישכינו שכינה לארץ אבל הרשעים לא השכינו וכו׳ והגי׳ לארץ כמו בשהש״ר שם, והדרש וישכנו וישכינו כמו בסמוך וישמעו וישמיעו ועי׳ במ״י לעיל צד 16 בד״ה מי העיר וכו׳: 4 א״ר ברכיה וישמעו וכו׳. ולא פירש הכתוב ענין הקול ודורש ר״ב שזהו קול האילנות שהיו משמיעים את קולן ואומרים הא גנבא וכו׳ ועי׳ גם לעיל צד 140 ובמ״י שם בד״ה היו אומרין לו, ולפי האגדות שלפנינו מלת קול אינה נסמכת לי״י אלהים, ואפשר שר׳ ברכיה דורש המשך הכתוב האילנות השמיעו קולן הא גנבא וכו׳ וי״י אלהים הולך לאותן שבגן כלו׳ לבא עליהם במשפט וכדדריש רחב״פ, ואתמהא כאן מלת הפלאה ועי׳ לעיל צד 162: 6 ר׳ לוי ור׳ יצחק.

ר׳ לוי אמר מת אותו שבגן, ר׳ יצחק אמר מתהלך לו אתמהא. אמר להן הקב״ה לרוח היום לריוח היום, הרי אני מרויח לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז), אין אתם יודעים אם יום אחד משלי אם יום אחד משלכם. אלא הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה והוא חי תשע מאות ול׳ שנה ומניח שבעים לבניו הה״ד ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו׳ (תהלים צ י): לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו לרוח היום לרוח שהיא עולה עם היום, זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו לרוח היום לרוח שהיא שוקעת עם היום, על דעתיה דרב היקשה עליו כל שהיום עולה הוא מרתיח ועל דעתיה דזבדי ריתה עליו כל שהיום שוקע הוא צונין:

ויתחבא האדם ואשתו אמר ר׳ אייבו גוועה קומתו ונעשת שלק׳ אמה:

בתוך עץ הגן אמר ר׳ לוי רמז לתולדותיו שיהיו נתונין בארונות שלעץ:

ט ט) ויקרא יי׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה איך הוה לך, אתמול לדעתי ועכשו לדעתו שלנחש, אתמול מסוף העולם ועד סופו ועכשיו בתוך עץ הגן: ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי ברי

4 לעיל לד 57 וש״נ: 7 עי׳ לקמן פכ״ח: 8 ילקוט שם, לעיל לד 102 וש״נ: 9 ילקוט שם: 10 ילקוט ר׳ כ״ח: 11 ילקוט ר׳ כ״ז, ילק׳ הושע ר׳ תקכ״ג, פסיקתא פט״ו (קי״ט א׳), איכה רבתי פתיח׳ ס׳ (ד׳):

1 מתהלך] פאגב, מת הלך ד, מת והלך ח | 2 ◦ מרויח] מחיה ד | 3 ואין אתם פ, אי.. ני.ואינם ח | אחד ל׳ פא | משלי] ~ שהוא אלף שנים ח | ואם ח, או פי | אחד ל׳ פא | משלהם ח | אחד ל׳ א | 4 שנה] א, שנים דפוגבי | חיי ג, חייה ו | תשע מאות ושלשים פוחא גב, ט׳ מאות ול׳ ד, תתק״ל א[1]י | שנים א[1] | ומניח] ~ לבניו וח | ע׳ דא[1]י, שבעים שנה ח, ע׳ שנה א[2] | לבניו ל׳ וח | 5 דנו] דנן י, ל׳ וכ | לרוח היום] פו, ל׳ דחאבי | לרוח ל׳ פ | * שהיא דפג] שהוא לוחאר[1]י | 6 ** זבדי] זכרי ל | בר ר[2] | דנו] דנן י, ל׳ ו | לרוח היום] פוג, ל׳ דחאי | לרוח ל׳ פ | * שהיא שוקעת דפגי] שהוא . . ל, ששוקעת וא, שהוא שוקע חר | 7 על א[2] | * דזבדי עי] דזכדי ל, דזבדי (דזבדיי ו) בן לוי דפוא[2]כ | * ריתה ל[0]דער[3]] ־תא ר, ריתח לפוי, רפה א[2], היקל ג[0] | צונן | עליה ע | 8 אייבו] וג, איבו דפא | גוועה] ו, גרעה דחא[2]גרי[1]. נגדעה א[1], גרע יש | קומתו א[1]ש | ונעשת] פוא[1]גב, ־ית ח, ־ה דא[2] | של ל׳ י | מאה | 9 שיהו וא[2]י | * נתונין פכי] ־ים א[1]ג, ניתנין דא[2], נותנין ל | 10 * ויאמר—איכה ל[0]פואכ] וגו׳ ל, ל׳ ד | הוה לך] פי. הות (הוות ג) לך וגב, הוית דא[2] | בדעתי א[2] | ועכשו] פב, ־שיו דא[1]גי | 11 בדעת של נחש א[2] | * ועכשיו דא[1]גי] ועכשו פב, עכשיו ל | ר׳ אבהו] פוי, א״ר אבהו ד, ר׳ יוסי אגב | ◦ ר׳ יוסי] ל׳ ד | בר׳] פבי, בר ואג, ר׳ ד |

תרוויהון דרשו ג״כ וישמעו שמעו קולן של מלה״ש וחד אמר שהיו אומרים יי׳ אלהים מתהלך וכו׳ רבש״ע מת הולך בגן מת אותו שבגן שהוא הולך למות וחד אמר שהיו אומרים רבש״ע מתהלך בתמיה עדיין הוא מתהלך בג״ע בחיים ואתה אמרת כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואמר להן הקב״ה למלאכים לרוח היום אני נותן לו ריוח יום אחד כך אמרתי לו וכו׳, ומהמאמרים שלפנינו נובע המאמר בפסי״ר פ״מ ולא עוד אלא כיון שאכל היו המלאכים משמיעים קולם לפני הקב״ה שנ׳ וישמעו וכו׳ ומה היו אומרים רבש״ע מת והלך לו אותו שבגן שנ׳ מתהלך בגן לא כך גזרת עליו כי ביום אכלך ממנו וכו׳ אמר להם הקב״ה שמא פירשתי לו אם יום משלי אם יום משלו יום משלי אני נותן לו לרוח היום אני נותן לו תשע מאות ושלשים ומניח לבניו שבעים שנה וכו׳ ועוד שם ובמידת רחמים כיצד שיתף עם מדת הדין שלא פירש לו אם יום משלו ואם יום של הקב״ה שהוא אלף שנים כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וכו׳ ועי׳ לעיל צד 57 ובמקומות שציינתי שם, ודרש זה כי ביום אכלך ממנו וכו׳ הוא יומו של הקב״ה שהוא אלף שנים נמצא כבר בס׳ היובלים סוף פ״ד, ומות תמות מתורגם בתר״י א׳ תהי חייב קטול וסימאכוס תרגם תהיה בן מות[1]) וכוונו שאין פי׳ הכתוב מות תמות מיד ועי׳ גם ברמב״ן בראשית ב׳ י״ז: 3 אין אתם וכו׳. בכי״ל כתוב אין אתם יודעים אם יום אחד משלי שהוא אלף וכו׳ ומוגה ביני שיטי בכתב ישן: 4 אלף שנה. וכ״ה בדפוסים לקמן ריש פכ״ב: והוא חי. בכי״ו הגי׳ והוא חייה וכן בפסי״ר שם והוא חיה ועה״נ לעיל צד 65 וצד 175: 5 שהיא עולה עם היום. עם השמש וכן שהיא שוקעת עם היום עם השמש ועי׳ לעיל צד 46 במ״י ד״ה יום הבא, וקצת קשה שהלשון אינו מדוייק שהיל״ל לרוח שהיום עולה בה ובסמוך לרוח שהיום שוקע בה ועי״ע בפירש״י עה״ת: 6 זבדי בן לוי. בכי״ל נשתבש השם כאן ובסמוך ועי׳ גם בערוך הש׳ ע׳ רת ב׳ הערה ב׳, והגהתי זבדי כגי׳ שאר הספרים חוץ מכי״ו שנשתבש בו כאן זבריי (או שהוא טעות המעתיק) ובסמוך הגי׳ שם דזבדיי בן לוי, ובכי״ל לקמן פס״ב זבדי ב״ל ופע״ד גם זבדיי ב״ל, ובפי׳ ב״ר כי״א הגי׳ זבדי בר לוי ועי׳ מבה״י ע״ו ב׳: 7 היקשה עליו וכו׳. החמיר עליו את דינו כשם שכל שהיום עולה הוא מרתיח ועל דעתיה דזבדי ב״ל ריתה עליו כשם שכל היום שוקע הוא צונן, ולא פירשו כאן מה הקשה עליו ומה ריתה עליו ועי׳ בפי׳ ב״ר, ומשמע שפי׳ ריתה עליו היקל עליו וכן הגי׳ בהגהה בכי״ג, ובכי״ל כתוב ריתח והוגה ריתה וכן כתוב והוגה בכי״ל לקמן פכ״א סי׳ ז׳, ושם סי׳ ח׳ הגי׳ ריתה. ובכי״פ שם בשני המקומות ריתח, והגי׳ ריתה היא ג״כ גי׳ הערוך בע׳ רת ב׳ ומביא שם גם מאמר הספרא (שמיני פרק א׳ משנה ב׳) הנותרים וכו׳ ראויים היו לשרף אלא שריתה הכתוב לאהרן ומפרש ריתה עליה הניח לו כדאמרינן רתוי לו פי׳ נוח לו וכו׳ ועיי״ש בערוך חש׳, וכן גורס הראב״ד בספרא אלא שריתה הכתוב ומביא המאמר שלפנינו וגורס רתה עליו ופי׳ הניח לו כמעט כמו רתוי לו וכו׳ וכתב ואיני יודע לו שורש דבר דמה ענין התוי למנוחה, ורש״י בחגיגה י״א ב׳ מפרש רתוי לו לשון רחמנות כלו׳ מרוחם הוא וכו׳ והביא ג״כ דוגמתו בת״כ לפי גי׳ הנ״ל, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י ריתא (בנדפס הגי׳ ריתה) עליו ריחם עליו וגורס בספרא אלא שריתא (שריתה) עליו (בכי״ט עליהם) הכתוב, ולפנינו שם הגי׳ שריחם המקום לאהרן, ועי׳ פערלעס עטימ׳ שטודיען צד 46 ועמת״ל ח״ד צד 477 ובהוספות שם צד 489, והגי׳ ריתה היא גם כאן הגי׳ העיקרית: 8 א״ר אייבו. עי׳ לעיל צד 102 ובמ״י שם ועי״ע במבוא התנחומא לר״ש באבער ע״ח ב׳: 9 בתוך עץ הגן. הל״ל בתוך הגן וכת׳ בתוך עץ וכו׳ רמז לתולדותיו וכו׳: 10 איך הוה לך. דורש איכה לשון איכה איך כמו בסמוך איכה כת׳: 11 מסוף העולם וכו׳. כדאיתא לעיל צד 55 ועכשיו ויתחבא וכו׳ בתוך עץ הגן ועי׳ במ״י לעיל צד 102 בד״ה שנ׳ ויתחבא: ר׳ אבהו וכו׳. כל המאמר שלפנינו

[1]) θνητὸς ἔσῃ.

חנינה כת' והמה כאדם עברו ברית וגו' (הושע ו ז) המה כאדם כאדם הראשון מה אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וציויתיו ועבר על ציוויי ודנתי אותו בשילוחים ובגירושין וקוננתי עליו איכה, הכנסתיו לגן עדן דכת' ויקח יי' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן (בראשית ב טו), וציויתיו ויצו יי' אלהים וגו' (שם שם טז), ועבר על ציוויי המן העץ אשר ציויתיך (שם ג יא), ודנתי אותו בשילוחים וישלחהו יי' אלהים מגן עדן (שם שם כג), [ודנתי אותו בגירושין ויגרש את האדם (שם שם כד),] קוננתי עליו איכה ויאמר לו איכה איכה כת', אף בניו הכנסתים לארץ ישראל וציויתים ועברו על ציוויי ודנתים בשילוחים ובגירושין וקוננתי עליהם איכה, הכנסתים לארץ ישראל ואביא אתכם אל
13b ארץ הכרמל (ירמיה ב ז), ציויתים ואתה תצוה את בני ישראל (שמות כז כ) צו את בני ישראל (ויקרא כד ב), עברו על ציוויי וכל ישראל עברו על תורתך (דניאל ט יא), דנתים בשילוחים שלח מעל פני ויצאו (ירמיה טו א), בגירושין מביתי אגרשם (הושע ט טו), וקוננתי עליהם איכה איכה ישבה בדד (איכה א א):

י יא) ויאמר את קולך שמעתי. ויאמר מי הגיד לך אמר ר' לוי לשואלת חמץ שנכנסה י

12 ילקוט ר' כ"ס, אדר"נ נו"א ונו"ב פ"א, פדר"א פי"ג:

1 חנין א[1] | כת'] כתוב ד, ל' פואגבי | והמה כאדם כאדה"ר ב, המה כאדה"ר ד, והמה כאדה"ר ג, כאדה"ר פ וא[1]י (הושע) מה] אמר הקב"הי | 2 לגן] בי, לתוך דפואג | * ציוויי אבי] ציוווי ל, ־ווי ד | ודנתיו י | בשלוחי' ובגרושין ד, בשילוחים (בשלוחין ב) ודנתי אותו (בגרושין ח) בגירושין חגב, בגירושין ובשילוחין י | 3 לגן] י, לתוך גן דא[1]גב | * בגן עדן דואגב] וגו' ל | 4 * על ציוויי וא[1]ב], על צווי י (שם), . . ציווי י[1] . . הציווי ד, בציוויי ל | ודנתיו י | * בשילוחים וג] ־ין א[2]י, בשלוחין דא[1]ב, בשילוחים ובגירושין ל | 5 * ודנתי אותו (דנתי אותו ל[0]ד, ודנתיו י) בגירושין (בגרושי' ד) ויגרש (דכתי' ויגרש ד, שנ' . . גב) את האדם ל[0]דוגבי] ל' לא[2] | 6 וקוננתי ואגבי | בניו] ~ כן ח | ישראל ל' חאגב | צויתים ח | * על ציוויי א[2]ב] על ציווי ו, . . . הציווי ד, בציוויי ל | 7 ודנתים] פ, דנתי (ודנתי ו) אותם דוח, ודנתי אותן גב | ובגירושין] ודנתי (אותן ג) אותם (בגרושין ח) בגירושין וחג | ישראל ל' חגבי (שם) | 8 וציויתים וא', וצוויתים י | ואתה תצוה—צו—ישראל] ואתה תצוה את בני ישראל דפוחאגבי (שם), צו את בני ישראלי | 9 ועברו חא[1]י | * על ציוויי א[1]ב] על צווי ח, . . ציווי דוגי, בציוויי ל | על תורתך] וב, תורתך א[1]גי, תורתיך ד, את תורתי פ | דנתים] פ, דנתי (ודנתי א[1]) אותם דגא[1]י (שם), דנתי (ודנתי ב) אותן וב | 10 בגירושין] א[1], ובגירושין פ, דנתי (ודנתי גב) אותם (אותן וגב) בגירושין וגבי (שם), דנתי . . בגרושי' ד | וקוננתי] וא[1]גב, קוננתי דפ | איכה] באיכה פ, ל' וגבי | 12 ויאמר — שמעתי] ויאמר . . שמעתי וכו' פ, ויאמר . . שמעתי בגן ו, ל' ד | משל לשואלת פ, לאשת עם הארץ שואלת א[2] | חמץ] ו, שאור פ, חומץ דא[1]בי, חמין א[2] |

הוא בפסיקתא שם פתיחה א' לפ' איכה היתה לזונה (ועי' במפתח לתשובות הגאונים צד 38) ונסדרה באיכ"ר בתוך פתיחתא דחכימי בראש המדרש ובכ"ז אין להוכיח גם מסגנון המאמר והתחלתו כת' והמה וכו' שהיה בעיקרו פתיחה לדרשה אחרת ומסדר הב"ר סדרו כאן משום שנדרש בו קוננתי עליו איכה ויאמר לו איכה וכו' ועי' במ"י לעיל צד 41 בד"ה ויעש וכו' ובפסיקתא הגי' ג"כ ר' אבהו בש"ר יוסי ב"ר חנינא פתח וכו', ובאיכ"ר קיטע ר' אבהו פתח וכו', והפתיחה הועתקה כנראה מהפסיקתא במ' הגדול עמוד 92 ושם הגי' ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנא פתח בהך פיסוקא והמה כאדם וכו': 1 המה כאדם וכו'. בפסיקתא ואיכ"ר מ"ב הגי' והמה כאדם זה אדה"ר אמר הקב"ה אדה"ר הכנסתיו לג"ע וכו' ודנתיו בגירושין ודנתיו בשילוחין (באיכ"ר ד"ו ודנתי אותו בגרושין ושילוחין) וקוננתי וכו' ועי' גי' הילקוט: 4 על ציוויי. כן הגהתי כאן ובסמוך וכ"ה באיכ"ר על צוויי ובפסיקתא על ציווי: 5 ודנתי אותו בגירושין. בכי"ל ליתא והוגה בגליון בכתב אחר דנתי וכו' ועח"נ, ובפסיקת' ואיכ"ר הגי' ודנתיו בגירושין ויגרש (שנ' ויגרש) וכו' ודנתיו בשילוחין וישלחהו (שנ' וישלחהו) וכו' וכן בפסיקתא בסמוך ודנתי אותם בגירושין ודנתי אותם בשלוחין: 6 איכה כת'. וקרי ביה איכה[1]): אף בניו וכו'. באיכ"ר הגי' אף בניו הכנסתי אותם לא"י שנ' ואביא אתכם וכו', וכן דלג בילק' כאן וילק' הושע מן הכנסתים עד הכנסתים: 8 ואתה תצוה. בכי"ל נוסף עוד צו את בני ישראל (ויקרא כ"ד ועוד בבמדבר בכמה מקומות), ובפסיקתא ואיכ"ר הובא רק הפסוק צו את וכו' וכ"ה בילקוט כאן: 9 על תורתך. במקרא כתוב עברו את תורתך וכצ"ל, והפסוק נשתבש בכל הספרים ועח"נ וכן נשתבש במה"ג על תורתך ובפסיקתא על בריתך, ולנכון באיכ"ר את תורתך: בשילוחים וכו'. בכי"ל ט"ס כאן בשילוחים ובגירושין שלח וכו', ובפסיקתא ואיכ"ר הגי' ודנתי אותם בגירושין וכו' ודנתי אותם בשילוחין וכו' וכ"ה בילקוט, והציון ב"ר חסר בילקוט ואין להוכיח מכל השינויים שציינתי שהמאמר הועתק בילק' בראשית מן הפסיקתא או איכ"ר ובילק' הושע מן ב"ר אלא שהיו לפני המלקט קובצים שונים מן ב"ר ובאותו הקובץ שהועתק ממנו בילק' כאן היה סגנון המאמר דומה לסגנונו בפסיקת' ואיכ"ר: 12 לשואלת וכו'. משל זה דוגמתו באדר"נ נו"ב פ"א ושם הגי' רבי אומר למה היתה חוה דומה באותה שעה למלך שנשא אשה והשליטה על הכסף ועל הזהב ועל כל מה שיש לו ואמר הרי כל שלי בידך חוץ מן החבית הזו שהיא מלאה עקרבים נכנסה אצלה זקנה אחת כגון אלו ששואלות חומץ אמרה לה מה המלך נוהג עמך אמרה לה יפה המלך נוהג עמי שהשליטני על הכסף וכו' אמרה לה הלא כל תכשיטין שלו נתון בתוכה אלא שהוא מבקש לישא אשה אחרת וכו' שלחה ידה ופתחה החבית ונשכוה העקרבים ומתה, ומסיים שם המלך זה אדה"ר האשה זו חוה שואל חומץ זה הנחש שנ' והנחש היה ערום וכו', ובסגנון זה המשל גם בפדר"א וגרים ליה סתמא משל למלך שנשא וכו' ושם הגי' והשליטה בכל מה שיש לו באבנים טובות ומרגליות וכו' נכנס אצלה זקן אחד כגון שואל ממנה חומץ וכו' אמר לה והלא כל קומיא (וצ"ל קוזמין ועי' ילקוט ר' כ"ה ומ' הגדול עמו' 89) של מלך הרי היא בחבית זו אלא שהוא מבקש וכו' [מה עשתה הושיטה ידה התחילו מנשכות אותה כיון שבא בעלה שמע קול צווחת וכו' ועי' ילקוט שם] כך המלך זה אדם וכו' שואל חומץ זה הנחש, ושואל ממנה חומץ מפרש שם הרד"ל שדרך העניים בימיהם היה לשאול מעט חומץ לטבול פתן, והעיר על הדרש באדר"נ פ"כ בחוסר

1) אֵיכָה.

אצל אשת חבר, אמרה לה מה בעליך עושה עימך, אמרה לה כל טוב הוא עושה עימי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה, אמרה לה כל קוזמידין שלו בתוכה הם והוא מבקש לישא אשה אחרת וליתנם לה, מה עשת, הושיטה ידה בתוכה, התחילו מנשכות אותה, כיון שבא בעלה שמע קולה צווחת, אמר לה שמא באותה חבית נגעת, כך המן העץ אשר ציויתיך אתמהא :

יא יב) ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי וגו׳ ארבעה הם שהקיש הקב״ה על קנקנן ומצאן קדירה שלמימי רגלים, אילו הן אדם וקין ובלעם הרשע ויחזקיהו, אדם ויאמר האדם, קין ויאמר יי׳ אל קין (בראשית ד ט), בלעם הרשע מי האנשים האלה (במדבר כב ט), יחזקיהו מה

6 ילקוט סס, ילק׳ מלכים ר׳ כמ״ס, במדבר כנס פ״כ סי׳ ו׳, אדר״נ מ״ב פמ״ה: 7 עי׳ ע״ז ס׳ ג׳:

1 אשת חבר] י, אשתו של חבר דפואכר | ** עושה] עשה ל | עימך] ו, ־יך ל׳גב, עמיך ד[1], עמך די | טובה ו | הוא ל׳ פאב | עשה א | עמי | * 2 שהיא מליאה דונ] שהיא מלאה פי, מלאה א, שהוא מלא ל | ** שאינו] שאינן ל | ** משליטני] משליטתני ל | * עליה דוגבי] עליו ל, בה א | אמר ע | קוזמידין] ג, ־רין פואכר[2]י, ־קון דר[1], קוזמין ע° | שלי ע | * בתוכה פואגבי] בתוכו לע, שם ד | הם] הוא ד, ל׳ פואגכעי | ° והוא מבקש] ומבקש ד | 3 וליתנם] וע, וליתן אותם אגב, . . אותן ד, . . אותו פ, . . אותה י | עשת] פוא[2]גב, עשתה דא[1] | הושיטה] הכניסה אגב | * בתוכה פ] בתוכו ל, לתוכה דואגבי | והתחילו א[1]י | נושכים א[1], מנשכי׳ א[2], נחשים מנשכים י | וכיון פ | 4 צווחת] פאגב, מצווחת דוי | * באותה דואבי] באותו לפג | החבית י | נגעת] ~ בו י | כך] ואגב, ~ אמר הקב״ה לאדם הראשון ד, אמ׳ לה הקב״ה פ | ** המן] מן ל | ציותיך וא[2]י, . . וגו׳ דפא[1], . . לבלתי אכל ממנו אכלת גב | 5 אתמהא] וגב, ל׳ ד | 6 ארבעה] פוהא[1]ג, ד׳ דא[2] | שהקישן א | * קנקנן דפואי] קנקנם חג, קנקינן ל | 7 ומצא א | קדירה] ג, קדרה פ, עביט י, קנקן ואי (מלכים), קנקנין ד, קרודוס ח | מי א | ואילו וגב, ואלו דא (אילו הם ל׳ פ) | קין וי (שם) | בלעם י (שם) | הרשע] וגב, ל׳ דפאי (שם) | וחזקיהו דפאגב, ־יה ו, חזקיהו י (שם) | ויאמר האדם האשה דג, . . האשה וגו׳ ו, . . האשה אשר נתת עמדי כי, ויאמר לו איכה ויאמר האדם האשה אשר נתת פ | 8 ויאמר יי׳ אל קין (לקין א[2]) אי הבל אחיך אג, ויאמר . . אחיך וגו׳ פ, ויאמר . . לקין . . הבל וגו׳ ויאמר לא ידעתי ד, ויאמר . . אל קין . . אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי ב, ויאמר . . ויאמר השומר אחי ו, ויאמר לא . . אנכי י (שם), לא . . אנכי י | הרשע ל׳ אי | האלה] ~ עמך וגו׳ א[1], עמך ויאמר וגו׳ פ, עמך ויאמר בלעם אל האלהים ד, עמך . . אל האלהים בלק בן צפור ו, עמך — צפור וגו׳ א[2], ויאמר — צפור גב, עמך ויאמר בלק בן צפור י, עמך . . צפור מלך מואב שלח אלי י (שם) | חזקיהו דפואבי, חזקיה ג | מה אמרו האנשים האלה וגו׳ ד, מה . .

כל בלא חומץ ובלא מלח זו היא קללה שמקללין בה בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך, אכן בכי״ל ובי״ו הגי׳ כאן לשואלת ח מ ץ, וכן בכי״ג נסמן בגליון חומץ וי״ג חמיץ, ובכי״פ הגי׳ שאור, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשתו של חבר[1]) שלוחש נחשים ומכניסן בלחישה בכל כלי שהוא רוצה ועוד למדתי לשואלת ח מ י ן מים חמין ללוש עיסתה אלא שהדעת נוטה לשואלת חמין שכשם שכל האוכל הבוסר תקהינה שניו כמו כן איש בעונו ימות וכו׳ ועי׳ בפי׳ הנדפס, והגי׳ חמין איתא בכי״א ב׳ (והכותב טעה בפי׳ אשת חבר וגר׳ שהוסיף מדעתו ל א ש ת ע ם ה א ר ץ שואלת) ובגליון נסמן שם ג״א חומץ, ובסגנון אחר המשל באדר״נ נר״א פ״א ומתחיל שם ר׳ ש מ ע ו ן ב ן י ו ח א י אומר אמשול לך משל למה אדה״ר דומה לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו מה עשה אותו האיש הלך והביא את החבית והניח בה תאנים במנין ואגוזים במנין וצד את העקרב ונתנו על פי החבית והקיפה בצמיד פתיל והניחה בקרן זוית וכו׳ ועי׳ המזכיר חלק י״ד צד פ״ה : 2 שהיא מליאה. בכי״ל הגי׳ שהוא מלא וכן בל״ז בכל המאמר עליו בתוכה באותו והגהתי, ותימא שגם בערוך ע׳ קזם הגי׳ כל וכו׳ בתוכו ובכי״פ וכי״ג באותו חבית : קוזמידין. תכשיטין[2]) ועי׳ עמת״ל ח״ד צד 259, וכן בירוש׳ יבמות פי״ג י״ג ג׳ ומלבשין לה קוזמידין וירוש׳ נדרים פ״ד ל״ת ג׳ אילין קוזמידייא (ועי׳ מר״ע ע׳ קוזמריא והערות ותיקונים לערוך הש׳ צד 72), וברוב ספרים הגי׳ קוזמירין, ובערוך שם גורס כל קוזמין[3]) וכו׳ (כ״ה בדפ״ע, ובעל עת״ש חגיה קוזמירין) ומפרש תכשיטים ועדיים בל״י קוזמירין, ובערוך דפ״א הגי׳ גם בפי׳ קוזמין ועי׳ ע׳ גגן, וכן משמע עיקר גירסתו מדמוסיף ובברייתא דר׳ אליעזר פי״ג, ושם הגי׳ לפי הילקוט ומ׳ הגדול קוזמין, וכ״ה באדר״נ נו״ב שם בכי״ה, והשתמשו כאן במלת קוזמידין בהוראת לשון רבים ועי׳ קרויס ח״א צד 182 ולעיל במ״י צד 90 : 6 שהקיש וכו׳. שבא לנסותם בשאלות (וסגנון הלשון כמו לקמן פל״ב היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרוערעים שאינו מספיק לקיש וכו׳) ומצאם קדירה וכו׳ (וכמו שדרשו בפסיקתא פכ״ח קס״ג א׳ אם כלי אין חפץ בו וכו׳ ככלי של מימי רגלים, ובאותו הדרש בוי״ר פ״י סי׳ ה׳ הגי׳ בדפוסים ככדין של וכו׳ ובערוך ע׳ כרוז כי כרוז של וכו׳), והמאמר שלפנינו הועתק באגור לר׳ שמואל גאמע (בעטרת צבי צד 44) והגי׳ שם ארבעה הקיש הקב״ה וכו׳ ומצאן ק ר ו ד ס (בכ״י קאמברידש קרודם) נוסחא אחרת ק ר ח של מימי רגלים אדם קין בלעם חזקיהו וכו׳, וגם בכי״ת הגי׳ קרודוס, וכהגי׳ קרת איתא בכי״ל לקמן סוף פס״ו קרהין בכפר חנניה, ובדפוסים שם הגי׳ קדרים ובערוך ע׳ קרז קרוזים ועי׳ קרויס צד 296, והדרש בסגנון אחר ובהרחבת דברים בבמ״ר פ״כ ושם הגי׳ וירא בלק כיון שבא שלוחיו אצל בלעם וכו׳ א״ר א ב א ב ר כ ה נ א זה אחד משלשה בני אדם שבדקן הב״ת ומצא ק ר ו ן של מי וכו׳ קין וחזקיה ובלעם וכו׳, ואינו מונה שם אדה״ר, ועוד בסגנון אחר באדר״נ נו״ב שם ד׳ שגו ברואה אלו הן אדם וקין בלעם וחזקיה אדם שגה ברואה וכו׳, ובדפ״ר כתוב כאן שהיקיש ובד״ו נשתבש שהוקיש, וכבר הוגה במ״כ : 7 ויחזקיהו. וכן בכי״ל בסמוך יחזקיהו ועי׳ געזעניוס ע׳ חזקיה : אדם ויאמר וכו׳. וכדמפרש בלקח טוב נמצא כפוי טובה כי לא די שניתן לו עזר כנגדו אלא מתרעם ואומר האשה אשר נתת וכו׳, ובע״ז שם בני כפויי טובה דכתיב האשה אשר נתת וכו׳ : 8 ויאמר יי׳ אל קין. וס״ד ויאמר לא וכו׳, וכן לא הובאו לפי הגי׳ שלפנינו הפסוקים ויאמר בלעם וכו׳ ויאמר חזקיהו וכו׳ (ובמ״ב שם כתוב

1) חָבֵר. 2) *κοσμίδιον.* 3) *κόσμιον.*

אמרו האנשים וגו׳ (מ״ב כ יד), אבל יחזקאל נמצא בקי מכולם בן אדם התחיינה העצמות
האלה וגו׳ (יחזקאל לז ג), אמר ר׳ חננא בר פפא לציפור שהיתה נתונה ביד ציד, פגע באחד אמר
לו זו מה חיה או מתה אתמהא, אמר ליה אין בעית חיה אין בעית מתה כך התחיינה העצמות
האלה ואומר י״י אלהים אתה ידעת: ההיד אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי יב
(איוב ט לה) אמר איוב איני כמותו שאמר האשה אשר נתת עמדי וגו׳, הוא שמע לדברי אשתו,
אני לא שמעתי מאשתי: אמר ר׳ אבא בר כהנא אשתו שלאיוב דינה הייתה דאמר לה כדבר אחת
הנבלות תדברי (איוב ב י), גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (שם שם)
אתמהא, אמר ר׳ אבא אקבל אין כת׳ כאן אלא נקבל נאים בטוב ולא נאים ברע אתמהא, בכל זאת
לא חטא איוב בשפתיו (שם שם) אמר ר׳ אבא בשפתיו לא חטא, בלבו חטא: אמר ר׳ אבא ואכלתי

4 ילק׳ איוב כ׳ סתק״ד, אגדת בראשית פ״א: 6 לקמן פנ״ז, ירוש׳ סוטה פ״ה כ׳ ג׳, ב״ב ט״ו ב׳: 9 ב״ב ט״ז א׳: 9 ילקוט כ׳ כ״ם:

האלה ויאמר מארץ רחוקה ג, מה.. האלה ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל כ, מה אמרו לך האנשים האלה ומאין באו אליך ויאמר חזקיהו.. רחוקה וגו׳ פ, מה.. אליך ויאמר מארץ רחוקה ן, מאין באו אליך האנשים ויאמר מארץ רחוקה באו י, מאין באו האנשים.. באו י (שם), ויאמר חזקיהו (יחזקיהו א[1]) מארץ רחוקה באו אלי מבבל א | 1 °נמצא] מצאו ד | ** התחיינה] התחינה ל | 2 וגו׳] ויאמר (ואומר א[2], ואמר כ, אמ׳ ח) י״י אלהים אתה ידעת דפאגבי, ל׳ ן | חנינא בר פפא א[2], יוחנן י (שם) | משל לצפור חאי (שם) | שהיתה] שהיא ח | נתונה ל׳ פי (שם) | הצייד הא | 3 זו] פוחא[1]גכ, ~ שבידי די, שבידך י (שם) | מה] ח, ~ היא ל°דפוא[1]גכי | אתמהא] וכ, ל׳ ד | אין] וגי, אי דפחאבי (שם) | אין] י, אי דפא[1]כי (שם), ואין ן, ואי א[2] (אין—מתה ל׳ חג) | התחיינה] בן אדם ~ | 4 ואומר] א[2], ואמר וגכ, ויאמר דפא[1] | הה״ד] פכ, הד׳ ה׳ ן, הד״הי ג, ל׳ א, ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו׳ הה״ד ד | * כי—עמדי דפגב] וגו׳ ל | 5 °איוב] ל׳ ד | כמותו] כמו אדה״ר י | * עמדי וגו׳ ד] וגו׳ ל, עמדי פא[2]גבי,.. היא נתנה לי וגו׳ א[1] | הוא] אותו ן | לדבר אשתו א[1], לאשתו ן | 6 אני] ן, ואני כ, אבל אני דפאגי | מאשתי] ן, לאשתי פ, לדברי (לדבר גר, לקול א[1]) אשתי דאבגי | *ר׳ אבא בר כהנא דפבגי] אבה בר כהנא ן, ר׳ אבא א, רב כהנא ל | דינה אשתו של איוב | הייתה] וג, היתה דפא | * דאמר לה פ] ואילו אמ׳ ל, דאילו אמר לה ג, אמ׳ לה וא, על כן אמ׳ לה ד, שנ׳ כ, דכתיב י, התם כת׳ כי נבלה עשה ביש׳ ואיוב אמר ל° | 7 תדברי] ~ וכת׳ התם כי נבלה עשה וגו׳ פ, וכתיב התם.. עשה בישראל א[2], וכתיב כי.. בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה א[1] | 8 אתמהא ל׳ | אמר ר׳ אבא] אמר ר׳ אבא בר כהנא פ, ל׳ דואגבי | בטובה דפגבי, לטובה א, טוביה ן | ולא] ואין כ | ברע] בפורענות דגבי, ־ניות פ, לפורענות א, פורענותיה ן | 8 אמר ר׳ אבא] אמר ר׳ אבא בר כהנא ואכ, ל׳ דפ | לא] הוא דלא כ | בלבו] ן, אבל בלבו דפא, הא בלבו כ | אמר ר׳ אבא בר כהנא דואכש, [היא י] נתנת לי מן העץ ואוכל פי | אכלתי א |

מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל, ובישעיה ל״ט ג׳ באו א ל י מבבל ועח״נ), וכל הענין מפרש בבמ״ר שם קין וכו׳ היה צריך לומר רבש״ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי וכו׳ חזקיה וכו׳ היה צריך לומר את נביא של מקום ולי את שואל וכו׳ וכן בלעם הרשע וכו׳ היה צריך לומר רבש״ע הכל גלוי לפניך ואין כל דבר נעלם ממך ולי את שואל וכו׳: 1 נמצא בקי. וכ״ה בלק״ט ובאגור, ולנכון בלק״ט התחיינה העצמות האלה ו א ו מ ר ה׳ אלהים אתה ידעת, ובאגור שם ויאמר ה׳ אלהים וכו׳ ועח״נ: 3 אין בעית וכו׳. אם תרצה היא חיה ואם תרצה היא מתה שהרי היא בידך, ותיבות אין בעית מתה כתוב׳ בכי״ל ביני שיטי כנר׳ בכתב הספר, ואפשר שהן הוספה וגם ל״ג בכי״ת וכי״ג, ועיקר הגי׳ א״ל אי בעית חיה כך (בן אדם) התחיינה וכו׳: 4 הה״ד אדברה וכו׳. בכל כ״י ל״ג כאן ויאמר האדם האשה וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 133 בד״ת הה״ד אם ישים וכו׳, והמאמר מפרש באג״ב שם אדברה ולא איראנו וכו׳ אמרו לו חביריו וכו׳ אפשר אתה מדבר ולא מתירא אדה״ר יציר כפיו של הקב״ה וכו׳ כיון ששמע קולו לא יכול לעמוד בו וכו׳ ואתה אמרת וכו׳ ולא איראנו אמר להם וכו׳ מפני ששמע לאשתו נעשה לו כך וכו׳ אבל אני כשרצתה אשתי לומר ברך אלהים ומות אמרתי לה כדבר אחת וכו׳ לכן אדברה ולא איראנו למה כי לא כן עמדי איני כאדם שאמר האשה אשר נתת וכו׳: 6 א״ר אבא בר כהנא. כן הגהתי ועח״נ, וכן איתא בכי״ל לקמן פנ״ז איוב אימתי היה וכו׳ ר׳ אבא בר כהנא אמר בימי יעקב דאמר ר׳ אבא בר כהנא דינה אשת איוב הות, ובדפוסי׳ עוד שם דכתיב באשת איוב כדבר אחת הנבלות וכתיב בדינה כי נבלה עשה בישראל, ובירוש׳ סוטה הגי׳ ר׳ א ב א אמר (וכן לפנינו בסמוך ג׳ פעמים אמר ר׳ אבא) בימי אבינו יעקב היה ודינה היתה אשתו הה״ד כדבר אחת הנבלות תדברי וכתיב כי נבלה וכו׳, ובב״ב שם ו י ש א ו מ ר י ם איוב בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא כתיב הכא כדבר וכו׳ וכתיב התם כי נבלה וכו׳, וכן הועתק במעין גנים איוב י׳ ב׳ כתיב הכא כאחת וכו׳ וכתיב התם וכו׳, וכאן בכי״ל ובדפוסי׳ וכי״ו וכי״ג (ושם נוסף בגליון וכתיב כי נבלה וכו׳) וכי״כ וילקוט איוב הובא רק הפסוק כדבר אחת הנבלות וכו׳, ומפי׳ ב״ר כ״י אינו מוכח אם גורס או מפרש דינה אשתו של איוב היתה כתיב הכא כדבר וכו׳ וכתיב התם בדינה כי נבלה וכו׳, וכגי׳ כי״פ הגהתי ד א מ ר ל ה ועח״נ: 8 אלא נקבל. בלשון רבים, כלו׳ היינו שנינו נאים במעשינו בכל טוב שהשפיע לנו הקב״ה ולא נהיה גם נאים ברעה אשר מצאתנו אלא נבעוט ביסורים בתמיה, ומשמע שכוונת הדרש שגם אשת איוב היתה צדקת אעפ״י שאמר לה כדבר אחת הנבלות וכו׳ ועי׳ באב״א, ובמעין גנים שם הגי׳ א״ר אבא אקבל לא נאמר אלא נקבל נאים בטובה ולא נאים בפורענות וכו׳: 9 בשפתיו לא חטא. וכן איתא בב״ב ט״ז א׳ בכל זאת וכו׳ אמר רבא בשפתיו לא חטא בלבו חטא, אכן ר׳ אבא במאמרים שלפנינו אינו רבא דבבלי, אלא ר׳ אבא בר כהנא ועח״נ, וכן הועתק במעין גנים אמר ראב״כ בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא ועי״ע מבה״י נ״ז ב׳, ולפי הדרש מתורגם גם באיוב שם בכל דא לא חב איוב בספוותוהי ברם ברעיניה הרהר במלין:

אין כת׳ כאן אלא ואוכל אכלית ואוכל, אמר ר׳ שמעון בן לקיש אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחרף וגידף הה״ד ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיה ה ב):

יג) ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל גירני חייבני הטעני, גירני היך דאת אמר לא ישיא אויב בו (תהלים פט כג), חייבני היך דאת אמר כי תשה ברעך (דברים כד י), הטעני היך דאת אמר אל ישיא אתכם חזקיהו (דה״ב לב טו):

פרשה כ

א ג יד) ויאמר ײ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור וגו׳ איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפות (תהלים קמ יב) אמר ר׳ לוי לעתיד לבוא הקב״ה נוטל את אומות העולם ומורידם לגיהנם, אומר להם למה הייתם קונסים את בני ואומרים לו מהם ובהם היו מספרים לשון הרע, הקב״ה נוטל אילו ואילו ומורידם לגיהנם, ד״א איש לשון (בל יכון בארץ) זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו, בל יכון בארץ, על גחונך תלך, איש חמס רע יצודנו למדחפה אין כת׳ אלא למדחפות אדם נתקלל וחוה נתקללה ונחש נתקלל ויאמר ײ אלהים אל הנחש וגו׳:

ב איש תהפוכות ישלח מדון [ונרגן מפריד אלוף (משלי טז כח) איש תהפוכות] זה הנחש שהיפך דברים על בוראו, ונרגן שריגן דברים על בוראו לא מות תמותון (בראשית ג ד), מפריד אלוף שהפריד אלופו שלעולם, [וכיון שהפריד אלופו שלעולם] נתקלל ויאמר ײ אלהים אל הנחש וגו׳:

1 ילקוט שם, ילק׳ מכירי ישעיה ה׳ ב׳, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ה, פסיקתא רבתי פ״ז (כ״ו ב׳), במדבר רבה פי״ג סי׳ ג׳: 3 ילקוט שם: || 6 ילק׳ תהלים ר׳ תתנ״ח, ילק׳ מכירי תהלים ק״מ סי׳ י׳: 12 ילק׳ תהלים שם ילק׳ משלי ר׳ תתקנ״ו:

1 ** כאן (כן ו) אלא] ל׳ ל | אכלית * ואוכל וג], אכלית ואכל ל, אכלית ואוכלית א²שי, . . ואוכלת ר, אכלתי ואוכל דכ | לא נטרד אדם הראשון י | * מגן עדן דארימ:] מתוך גן עדן פוגב, מן העדן ל | 2 שחירף פאגכ | 3 הטעני] פוחאגב, והטעני די | התשיא פוח | 4 ** הטעני] היטעני ל || 6 ** אלהים] ל׳ לכ | איש] כת׳ ~ פמ | 7 לעתיד לבא . . ומוסרם י, עתיד הקב״ה להוריד אומות העולם פ | * 8 אומר כ] א׳ ל, ואומר דפאי | * ואומרים וא׳ ל, ואומרי א¹, והם אומרים גימ, והן אומ׳ דפ | ובהם ל׳ פוכ | היו] הן ואכ | 9 מספרים] באים (באין פא²) ואומ׳ דפואגימ | ᴼ הרע] ~ איש על חבירו ד | והקב״ה | בל — בארץ ל׳ | ** 10 הרע] רע ל | יצודנו] ח, ~ למדחפות דואגי | 11 כת׳] ו ~ כאן דפחאגי | ויאמר] שנ׳ ~ א¹גכמ | 12 * ונרגן מפריד—תהפוכות א¹] ונרגן יפריד . . תהפוכות דגב, ל׳ לוי | 13 על בוראו] ~ ואמר מאילן זה אכל וברא את העולם י (משלי) | לא] פוא²גבי, ואמר ~ ד, שנא׳ ~ א¹ | מפריד] א¹, יפריד דפוא²גבי | 14 * וכיון — עולם ל⁰ו] כיון . . עולם פ, ומיד די, מיד אגכר, ל׳ ל | ויאמר] שנ׳ ~ פאגכ | ** אלהים] ל׳ ל |

1 אלא ואוכל. היא נתנה לי מן העץ ואוכל. ודורש ואכלתי אכ״כ שיהא משמע לשעבר אלא ואוכל וקרי ביה הוי״ו בשוא ואוכל לשון עתיד אכלית ואוכל אכלתי ועוד אוכל. ולפי הגי׳ אכלית ואוכלית דורש ואוכל לשון אפעל כלו׳ האכלתי (ועי׳ תר״י א׳ שמות ט״ז ל״ב) וכמו שגורס ומפרש בפי׳ ב״ר כ״י אכלית ואוכלת (בפי׳ הנדפס ואוכלית) אכלתי והאכלתי לבהמה לחיה ולעופות ועי׳ לעיל צד 174 וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה וכו׳ ולקמן צד 192 ציויתיך להזהיר את הבהמה ואת החיה וכו׳ ולא דייך וכו׳ אלא שנתת להם ואכלו, וגם בכי״ג נסמן בגליון לבהמה ולחיה ולעופות אלא שגורס שם אכלית ואוכל. ולשתי הגירסאות והלשונות חרף וגידף אדה״ר באמרו ואוכל וכדאמר רשב״ל אדה״ר לא נטרד וכו׳, ובתנחומא מ״ב הובא מאמר רשב״ל בפ׳ וישכן וכו׳ את הכרובים והגי׳ שם לא יצא אדם מג״ע עד שחרף וגידף נאמר כאן כרובים ונאמר בסנחריב וכו׳ יושב הכרובים וכו׳ וכן בפסי״ר שם אמר רשב״ל כיון שיצא אדם מן הדין התחיל מחרף ומגדף נאמר כאן כרובים וכו׳ ונאמר בסנחריב וכו׳ וכ״ה בבמ״ר שם, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש המאמר בלשון אגדה הה״ד ויקו לעשות ענבים וכו׳ כרם זה אדה״ר בקרן בן שמן בג״ע מקום משובח ויעזקהו ויסקלהו שש מצות נצטוה ויטעהו שורק שיעשו מע״ט וכו׳ ולא עשה אלא ויעש באושים שחרף וגדף: 3 גירני וכו׳. דורש השיאני בהוראות שונות לשון גירוי הד״א לא ישיא אויב בו ופי׳ לא יגרהו עליו ולשון חיוב חייבני שאהיה חייב הד״א כי תשה ברעך והוא חייב לך ולשון הטעה הד״א אל ישיא אתכם וכו׳, והדרש והשיאני לשון תשמיש ונשואין עי׳ במ״י לעיל צד 169, וכן מפרש במדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער מהו השיאני מלמד שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא:

פרשה כ. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ י״ט: 8 ואומרים לו. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש והם אומרין להקב״ה לפי שהן באין ואומרין לשון הרע איש על חבירו לפיכך גזלנו להם ממונם נוטל הקב״ה אלו ואלו הגוים והישראלים, ונר׳ שמפי׳ זה נובעה ההוספה שבדפוסי׳ איש על חבירו: 10 שאמר לשון הרע וכו׳. כמו שאיתא לעיל צד 172 במאמר ר״י דסכנין בשם ר׳ לוי התחיל אומר דילטוריה לבוראו אמר מאילן הזה אכל וברא את העולם וכו׳ ועי״ש במ״י: בל יכון בארץ. שהיה הולך בקומה זקופה ונתקלל על גחונך תלך ועי׳ לקמן צד 186: 11 אלא למדחפות. למדחפות הרבה אדם נתקלל וחוה נתקללה וכו׳: ויאמר וכו׳. זה סיום הפתיחה ועח״נ: 12 ונרגן מפריד וכו׳. כן הוספתי ועח״נ, ובדפ״ר וד״ו איתא יפריד וכ״ה בכי״ג וכי״כ ובסמוך ברוב הספרים, ולנכון בסמוך בכי״ל מפריד כמו שהוא במקרא: 13 שהיפך דברים וכו׳. שאמר כי יודע וכו׳, ובילק׳ משלי נוסף ואמר מאילן זה אכל וברא וכו׳ ועי׳ בפתיחה הקודמת: שריגן דברים. שהתרעם על הקב״ה ואמר לא מות תמותון: 14 שהפריד אלופו של עולם. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י שסילק שכינה לרקיע הראשון ועי׳ לעיל צד 176 ועי״ע בחי׳ הרד״ל. והדרש ונרגן שריגן דברים כמו בתנחומא מ״ב שלח סי׳ כ׳ דברי נרגן כמתלהמים דברים שרגנו אחר הקב״ה וכו׳ וכ״ה בבמ״ר פט״ז סי׳ כ׳: וכיון שהפריד וכו׳. כן הושלם בכי״ל ביני שיטי בכתב ישן, וגם כאן מסיים הפתיחה בפ׳ ויאמר וכו׳

[ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וגו׳] עם אדם נשא ונתן, עם חוה נשא ונתן, ועם נחש לא
נשא ונתן, אלא אמר הקב״ה נחש זה רשע בעל תשובות הוא, אם אני אומר לו הוא אומר לי אתה
צויתם ואני ציויתים למה הניחו ציווייך והלכו אחרי ציוויי, אלא קפץ עליו ופוסקו ויאמר יי׳ אלהים
ג אל הנחש וגו׳: תני ר׳ חייא בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מן הקטן. בגדולה [מתחילין מן
הגדול] ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר וגו׳ (ויקרא י ו), ובקלקלה מן הקטן ויאמר יי׳
13c אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה, ואל האשה אמר הרבה וגו׳, ולאדם אמר כי
שמעת לקול אשתך, מלמד שנתקלל נחש [ונתקללה חוה] ואחר כך נתקלל אדם: הכל משמשין
פנים כנגד ערף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים מפני שהשכינה דיברה עימהם, ואילו הן
אדם ונחש ודג, אדם מנין ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך, ונחש מנין ויאמר יי׳ אלהים

1 תנחומא מ״ב תזריע סי׳ י״א, תנחומא שם סי׳ ט׳, סנהדרין כ״ט א׳: 4 ספרא שמיני, ברכות ס״א א׳, תענית ט״ו ב׳: 7 ילקוט כאן ל׳, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י, בכורות ח׳ א׳:

1 ועם] עם וא, אבל עם פ | הנחש פאג | 2 אלא ל׳ פוא | הנחש הרשע הזה א, נחש זה רשע הוא וחג | הוא] ואבר, ל׳ דפחג | אם] פאבר, ואם דג | אני אומר] א^{1}גכ, אומר אני ד | לו] אגב, ~ עכשיו ד, למה עשית פ | יאמר חג | לי ל׳ חא^{1} | 3 צוית (צויתה גבר^{1}, ציויתה ו) אותם | צויתי (צוויתי וג) אותם | למה] מפני מה | ציווייך] א^{2}כ, צווייך א^{1}, ציוויך חג, צוויך דפ | והלכו] פחאגבר^{2}, ~ להם ד, להן ו | אחר] פוהא^{1}גכ, אחרי דא^{2} | ציוויי] וחא, צווי דכ | ופסק לו פוחאגכ, . . את דינו ד | ויאמר] שנ׳ ~ פאגב | * אלהים דפוכ] ל׳ ל | 4 בקלקלה א, ובקללה גב (ובקלקלה — הגדול ל׳ פ) | מן] ו, מתחילין ~ דאגכ | הקטן] ואגב, הקטן ד | * מתחילין מן הגדול דוא^{2}כ] מן הגדול א^{1}. ל׳ ל | 5 ויאמר] וידבר ו | וגו׳] ואל איתמר דא^{2}, . . בניו ו, . . בניו ראשיכם פ, . . בניו הנותרים א^{1}, ולאיתמר בניו הנותרים כ | בקלקלה א, ובקללה פ, בקללה וכ | מן] ו, מתחילין ~ דפאכ | 6 * אלהים דאגכ] ל׳ לפו | ואל] אל א^{2}, אחר כן . . ח | ולאדם] אחר כך (כן ח) ולאדם פח | 7 שנתקלל] ו, שמתחילה (שמתחלה דפ, שבתחלה א) נתקלל ל^{o}דפאג | * ונתקללה חוה ל^{o}ח] ונתקללה האשה ו, ואחר כך חוה פא, ואח״כ נתקללה חוה ד, ל׳ ל | ואחר כך אדם פא, ונתקלל אדם ו | 8 כנגד] אצל א^{2} | העורף ח | חוץ] ד^{1}וחאגים, חוץ מב׳ (משנים פ) שמשמשין (שמשתמשין פ) אחור כנגד אחור גמל [וכלב ד] וחוץ דפ | משלשה] פוחגים, מג׳ דא^{1} | שמשמשין — פנים ל׳ ד^{1}י | ששכינה פו, השכינה א^{2}מ (שעמהם דבר הקב״ה י) | * דיברה ו] דיבר ל, דברה דפא^{1}, נדברה ח, מדברת ג, שדברה א^{2}מ | 9 נחש וה | מנין] ג, שנא׳ דפי, ל׳ ואם | ונחש] א^{1}, נחש דפוא^{2}גים | * מנין ג] מני ל, ל׳ דפואים |

ועח״נ, והוספתי מלת אלהים שנשמטה בכי״ל בריש הפרשה פעמים שונות: 1 עם אדם נשא ונתן. בדברים קודם שקללו שאמר לו מי הגיד לך וכו׳ וכן עם חוה שאמר לה מה זאת עשית ועי׳ בתנחומא מ״ב תזריע שם בדרש כי לא אל חפץ רשע אתה וכו׳ שאין הקב״ה חפץ לחייב בריה וכו׳ התחיל מסיח מי (בתנחומא שם התחיל מסיח עמו שנא׳ מי) הגיד לך וגו׳ ויאמר האדם האשה וגו׳ הניח מאדם התחיל (בתנחומא הניח אדם והתחיל) מסיח עם האשה שנ׳ ויאמר ה׳ אלהים לאשה וגו אבל כשבא אצל הנחש לא הסיח עמו אלא מיד נתן לו איפופסין שנ׳ ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש כי עשית וכו׳: 2 אם אני אומר לו. וכ״ה בפי׳ ב״ר כי״ט (ובפי׳ ב״ר כי״א אם אומר אני) ומפרש שם אם אני אומר לו למה עשית זאת הוא משיבני אתה צויתה וכו׳ אלא קפץ עליו ופסק לו את דינו, וכן פי׳ ופוסקו לפי הגי׳ שלפנינו ועח״נ, ונר׳ שמפי׳ ב״ר נובע׳ הגי׳ למה עשית בכי״פ והגי׳ ופסק לו את דינו בדפוסים ועי׳ גם בלקח טוב, ובסנהדרין שם איתא מניין שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני דא״ר שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען ומפני מה לא טען לו הקב״ה לפי שלא טען הוא מאי הוה ליה למימר דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין וכו׳: 4 תני ר׳ חייא. בספרא שם (במכילתא דמילואים פרשה ב׳ משנה ל״ט) ועי׳ לעיל צד 104 ובמ״י שם ועי״ע בחי׳ הרד״ל לוי״ר פ״א סי׳ י״א ובמבוא למדרשי ההלכה לרד״צ האפפמאנן צד 22), ובמקרא כתוב בויקרא י׳ ו׳ ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו וכו׳, ושם י׳ י״ב וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה וכו׳, והמאמר נסדר בספרא לפ׳ ויקרא י׳ ו׳, אכן גם שם איתא ויאמר וכו׳ ואל אלעזר ואל איתמר בניו, וכ״ה כאן בכי״ל ודפוסי׳ ויאמר וכו׳ ואל אלעזר וכו׳, ורק בכי״ו הגי׳ וידבר וכו׳ (ובספרא שמיני פרק א׳ משנה א׳ נשתבש הפסוק ויקרא י׳ י״ב ויאמר משה וכו׳), ויש כאן ערבובי הפסוקים ועח״נ ולעיל צד 35 וצד 142, וסגנון המאמר בספרא ויאמר משה וכו׳ בניו רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מתחילין מן הקטן מנין שנ׳ ויאמר ה׳ (ונשמט גם שם מלת אלהים) אל הנחש כי עשית זאת וגו׳ ואיבה אשית בינך ובין האשה ואל האשה אמר וגו׳ בתחלה נתקלל נחש ואחר כך נתקללה חוה ואחר כך נתקלל אדם, ובברכות ותענית שם לא הובאו הפסוקים מפרשתו של נחש והגי׳ שם והתניא (והתנן) רבי אומר בגדולה וכו׳ ובקללה מתחילין מן הקטן בגדולה מתחילין וכו׳ דכתיב ויאמר משה וכו׳ ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו וגו׳ (שנ׳ ויאמר וכו׳ ואל איתמר) בקללה (ובקללה) מתחילין מן הקטן בתחלה (דאמר מר בתחילה) נתקלל נחש ולבסוף (ואח״כ) נתקללה חוה ולבסוף (ואח״כ) נתקלל אדם ועי׳ בד״ס לשני המקומות, ובלקח טוב הועתק תני ר׳ חייא בגדולה מתחילין מן הגדול שנ׳ ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו בקללה מתחילין מן הקטן שבתחלה נתקלל הנחש ולבסוף חוה ולבסוף האדם, ובמאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״ת ב׳) תני ר׳ חייא בגדולה מתחילים מן הגדול שנ׳ ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר ובקללה מן הקטן שנ׳ ויאמר אל הנחש: 6 ואל האשה. וכ״ה בכי״ו וכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ ובדפוסי׳ ובספרא, ובמקרא כתוב אל האשה: 7 הכל משמשין. בבכורות ז׳ ב׳ גרסינן ת״ר דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים וכו׳ ושם ח׳ א׳ כל שתשמישו ביום וכו׳ כל שתשמישו ועיבורו שוה יולדים ומגדלים זה מזה הכל משמשים פנים כנגד עורף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים ואלו הן דג ואדם ונחש ומ״ש

ד אל הנחש, דג מנין ויאמר ייי לדג ויקא את יונה (יונה ב יא): אמר ר׳ הושעיא כל מה שעשיתה בשביל זו, כל פעולה שלך לא בשביל זו: ר׳ יהודה ברי סימון (אמר) בשם ר׳ הושעיא מתחילת הספר ועד כאן שבעים ואחת אזכרות, מגיד שנידון בסנהדרין שלימה:

[ארור אתה וגו׳] ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אררו בצרעת, הלין סלעייה דביה צרען אינון: אמר ר׳ אלעזר ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל חוזר ומכהו ברצועה כך ארור אתה מכל הבהמה לא כל שכן מכל חיית השדה אתמהא, תני בהמה גסה טהורה יולדת לט׳

1 ילקוט שם: 3 מדרש הגדול ס״י, במדבר רבה פי״ד סי׳ י״ב: 4 ילקוט שם, תנחומא ת״ב מצורע סי׳ ז׳, תנחומא שם סי׳ ג׳, שמות רבה פ״ג סי׳ י״ג: 5 בכורות ח׳ ס׳:

1 *מנין ג] מנ׳ ל, דכתי׳ פ, ל׳ דואימ | אושעיא א, יהושע כ | כל מה] כי עשית זאת ~ ואכי | 2 זו] זאת ואנגברי | **פעולה] פוולה ל (פעלהן) | זו] זאת ר״י, . . אתמהא א[2], אתמהה א[1] | בר דפו | אמר ל׳ דפוגב | אושעיא א | 3 ספר וג | ואחד וג | שלימה] גדולה ח | 4 אירון] וא׳ר[2], אררו דבר[1]י | סלעייה] ו, סלעיא דפאברי, ־יעין ג | דביה] פוגבר, רביה די | צרעין א[2]גי, צרעת א[1]כ | 5 הינון ו, הן א[1] | חוזר] פאר, הוא ~ דובי | ומכה אותו | 6 לא] וחג, ל׳ דפא[1]כי | חית | אתמהא] וגב, ל׳ ד | לט׳] פא[3]י, לתשעה דוחא׳ג |

הני תלתא כי אתא רב דימי אמרי במערבא הואיל ודיברה עמהם שכינה תנא גמל אחור כנגד אחור, וכפי הגי׳ הנכונה מסכים המאמר שלפנינו עם הברייתא ונכלל הטעם מפני שהשכינה דיברה וכו׳ כדאמרי במערבא, ול״ג חוץ משנים שמשמשין וכו׳, וכן ל״ג בחזקוני (והגי׳ שם מפני שהשכינה מדברת ועח״נ) ובכי״פ וד״ו נוסף כן באמצע המאמר (וליתא בדפ״ר), ובתוספתא שם תנא וכו׳ נמנה רק הגמל. ועי׳ אריסטו בתולדות בעלי חיים ספר ה׳ פ״ב ופי״ד ועי״ע לעוויזאהן צאאלאגיע וכו׳ צד 8 וגם מה שהעיר על שטתם שנחש ודג משתמשין פנים כנגד פנים: 1 כל מה שעשיתה. דורש כי עשית זאת כל מה שעשית תאותך ומזימתך היתה ז א ת כלו׳ האשה הזאת וכדאמר ר׳ הושעיא בש״ר חייא רבה לקמן צד 187 אתה ביקשתה להרוג את אדם ולישא אשתו וכו׳ וכן לעיל צד 168 מתוך שראם וכו׳ ונתאוה לה, ובא״א ובמ״כ הגיהו כי עשית זאת א״ר הושעיא וכו׳ וכן הדפיסו עפ״י המ״כ, ועדיפה מהגהה זו הגי׳ כי עשית זאת כל מה וכו׳ ועח״נ: 2 לא בשביל זו. בתמיה: 3 שבעים ואחת אזכרות. שמות של הקב״ה, ומבראשית עד אשר ברא אלהים לעשות נמצא השם אלהים ל״ג פעמים, ועוד ד׳ פעמים בפ׳ והנחש היה וכו׳ ומפרי העץ וכו׳ כי יודע וכו׳ והייתם וכו׳, ומאלה תולדות השמים וכו׳ עד כאן בפ׳ ויאמר וכו׳ אל הנחש מזכיר י״ז פעמים שם מלא י״י אלהים וכל אחד שתי אזכרות ועי׳ אגה״א ח״א צד 97, ובכי״ל כתוב שבעים אזכרות ומלת א ח ת הושלמה ביני שיטי בכתב ישן כמו שהגי׳ בכל הספרים ע״א אזכרות, ובמ׳ תדשא שם דורש שבעים שקל (במדבר ז׳ י״ג) למה וכו׳ לפי שמתחלת הספר עד ועפר תאכל ע׳ פסוקים וכן מתחלת ספר בראשית עד על גחונך תלך ע׳ שמות וכן בבמ״ר שם ד״א למה שבעים כנגד מראש ספר בראשית עד קללת נחש שבעים פסוקים וכו׳ ד״א כנגד שבעים שמות הקדושים מן ספר בראשית עד פרשתו של נחש, אכן שם בבמ״ר מוסיף ומפרש ואם תאמר יש בו אחד יותר והייתם כאלהים אינו קודש: בסנהדרין שלימה. סנהדרין גדולה שהיתה של שבעים ואחד: 4 הלין סלעייה וכו׳. אותן החברבורות שבו העגולות כמו סלעים צרעת הן, וצרעת בלא״ר צרעא (צורעא) והקבוץ צרען, ובתנחומא מ״ב שם הובא המאמר בדרש זאת תהיה תורת המצורע והגי׳ שם וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע וכו׳ א״ל הקב״ה את ספרת לה״ר סופך ללקות שנ׳ ויאמר ה׳ [אלהים] אל הנחש וגו׳ במה אררו בצרעת ואין ארירה אלא צרעת שנ׳ כי צרעת ממארת הוא א״ר מנא דשאב בשם ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי (כצ״ל ועיי״ש בהערות ר״ש באבער) הסלעין שהן על הנחש הוא צרעותו וכו׳, ובשמ״ר שם א״ל מה הנחש כשהלשין הכתי אותו בצרעת שנ׳ ארור אתה מכל הבהמה וגו׳ צרעת ממארת א״ר אליעזר הלין סילעין דביה צרען אינון וכו׳, ובמדרש דפ״ר וד״ו הגי׳ כאן הלין סלעיא רביה וכו׳ וכבר הגיה בא״א דביה: 5 כך ארור אתה וכו׳. בבכורות שם ג׳ ת״ר תרנגולת לעשרים ואחד יום וכנגדה באילן לוז כלב לחמשים יום וכנגדו וכו׳ חתול לחמשים ושנים יום וכנגדו וכו׳ חזיר לששים יום וכו׳ וכל מיני שרצים ששה חדשים וכו׳ בהמה דקה טהורה לחמשה חדשים וכו׳ בהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכו׳ טהורה לתשעה חדשים וכו׳ הזאב והארי והדוב והגמר והברדלס והפיל והקוף והקיפוף לשלש שנים וכו׳ אפעה לשבעים שנה וכו׳ נחש לשבע שנים ולאותו רשע לא מצינו חבר וכו׳ מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר רב ומטו בה משום דר׳ יהושע בן חנניא שנ׳ ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה אם מבהמה נתקללה מחיה לא כל שכן אלא לומר לך כשם שנתקללה הבהמה מחיה אחד לשבע ומאי ניהו חמור מחתול וכו׳ ולפנינו הדרש למטה כשם שהבהמה ארורה וכו׳, ושם פירש״י אם מבהמה נתקלל וכו׳ שפחותתה יותר מן חיה שהרי עז ה׳ חדשים וחתול נ״ב יום וכו׳, וכאן ק״ק לפרש כך ארור אתה וכו׳ לענין זמן עיבורן שהרי ר׳ אלעזר אקרא קאי ולא קאי אברייתא ועדיין לא שמענו משך זמן עיבורן של בהמות וחיות, ואפשר לפרש אם נתארר מבהמה שהיא ברשותו של אדם לא כל שכן שנתארר מחיה שהיא הפשית ואינה ברשותו ועי׳ במד׳ אגדה הוצ׳ ר״ש באבער ובחי׳ רש״ש, אכן בפי׳ ב״ר מפרש הקושיא לענין צער עיבור ולפי פירושו פריך ר״א ראית מימיך וכו׳ שיש חית השדה שיולדת לששה חדשים כגון הצבי והשועל ובהמה שיולדת לי״ב חדש וצערה גדול משל חיה (ומסתבר כפירש״י שם דפריך מעז וחתול דבהמה דקה טהורה מאהרת מחיה דקה טמאה כגון חתול וכלב ועיי״ש בפי׳ רגמ״ה), ומתרץ תני בהמה גסה טהורה וכו׳ עד הארי והדוב והגמר והפיל וכו נמצאת חיה יולדת לשלש שנים ובהמה זמן עיבורה רק י״ב חדש ונתארר תחלה מבהמה גסה טמאה השוהה יותר מכל הבהמות ואח״כ מכל חית השדה כגון הארי והדוב וכו׳. ואפעה ג״כ נחש[1]) כמו בל״מ (ואין לפרש אפעה כאן צבוע ועי׳ עמת״ל ח״א צד 136 ובהוספות החי׳ פליישער שם צד 281), ובסוגיא דבכורות לא משני הכי דשם הקשו מנא הני מילי דנחש עיבורו שבע שנים ועי׳ גם שם בפירש״י והא ל״ל דהאי מכל חיה היינו ארי או אפעה וכו׳, ובמד׳ הגדול עמ׳ 95 הועתק בעירבוביא עפ״י הברייתא שלפנינו ובבכורות תאני בהמה גסה טהורה יולדת לתשעה חדשים בהמה גסה טמאה יולדת לשנים עשר חדש בהמה דקה טהורה יולדת לחמשה חדשים וכו׳ הצבי והשועל וכו׳ ה ז א ב והארי והדוב והגמר ו ה ב ו ר ד ל ס הפיל והקוף והקיפוף לשלש שנים והנחש לשבע שנים ואפעה לשבעים שנה ועח״נ, ושם הגי׳ והנמייה[2]) ל ש ש י ם יום. והגי׳ ו ה ק י פ ו ף[3]) איתא גם בכי״ח כמו בבכורות. וכן הגי׳ והקפוף ברד״ק שהעתיק הברייתא מב״ר לפ׳ ארור אתה עיי״ש. ובמאמר הנוסף

[1]) Otter. [2]) Marder. [3]) Meerkatze.

חרשים, בהמה גסה טמאה לי״ב חדש, בהמה דקה טהורה לה׳ חדשים, והכלב לחמשים יום, והחתול לנ״ב יום, והחזיר לס׳ יום, והנמיה לע׳ יום, הצבי והשועל לו׳ חרשים, ושאר כל השרצים לו׳ חרשים, הארי והדוב הנמר והפיל והקוף והקופד לג׳ שנים, והנחש לז׳ שנים, והאפעה לע׳ שנה: פילוסופוס אחד ביקש לידע לכמה הנחש מוליד, כיון שראה אותם מתעסקים זה בזה נטלן ונתנן בחבית והיה מספק להם מזונות עד שילדו, כיון שעלו הזקנים לרומי שאלם לכמה הנחש מוליד, נתכרכמו פני רבן גמליאל ולא יכול להשיבו, פגע בו ר׳ יהושע ופניו חוליינות, אמר לו מה פניך חוליינות, אמר לו שאילה נשאלתי ולא יכולתי להשיבה, ומה היא, לכמה נחש מוליד, אמר לו לז׳ שנים, אמר לו מן הן, אמר לו הכלב בחייה מוליד לנ׳ יום וכת׳ ארור אתה מכל הבהמה ומכל

4 נכומם ס׳ נ׳:

1 טמאה] ח, ~ יולדת דפאגכי | לשנים עשר וחא[1]גב | חדש] וחגב, חדשים דפאי | טהורה] פה, ~ יולדת דואגכי | לחמשה וחא[1]גב | הכלב י | לנ׳ פי | החתול י | 2 לנ״ב] פא[1]י, לחמשים ושנים דא[2]גב | יום] פואג, ל׳ דכי | לס׳] פי, לששים דואגב | יום ל׳ א | והנמיה] חא[2], ־ייה דפכ, ־ייא ו, הנמייה י, והנמר א[1]ג | לע׳] ד[1]א[1]י, לשבעים דוא[2]גב | יום ל׳ א | הצבי ל׳ אי | השועל י | לששה וחאגב | לו׳] א[2]י, לששה דפא[1]גב | 3 הארי] אי, והארי דפוגב | והנמר | והקופר פ, והקיפוד דואכי, והקיפוף ח | לג׳] י, לשלש דפוא[2]גב | לז׳] י, לשבע דפוא[1]גב | ואפעה פ | לע׳] י, לשבעים דפואגב | **שנה] שנים ל | 4 פלוסופוס ר[2], פלוסוף י[1], פילוסוף חא[2], פלופוס ד[1] | בכמה ואגב (נחש לכמה י) | אותם] ~ שהם ח | עסוקי׳ י, מזדווגין כ | בזה] עם זה | נטלן] תפשן ו | 5 בחבית אחת א, בתיבה ח | מספק] פוג, מספיק דאכי | שאלם] שאל (שאלו ד, ראה י) את רבן (לרבן ו) גמליאל ל[0]דפוחאגבי | לכמה] אמ׳ ליה (א״ל ד[1]ג, אמר לו ו, אמרו לו ח, אמר י) לכמה דוחגבי, אמ׳ לו (ליה א[1]) בכמה אב, א׳ לו לכמה ימים פ | מוליד] א[1] ~ ולא יכול (היה יכול פ) להשיבו דפוגבי, ולא . . להשיבם ח | 6 נתכרכמו . . גמליאל] ע, ונתכרכמו (נתכרכמו י, ונתקדרו א[1], נתקדרו א[2]) פניו דפחאגבי | ולא — להשיבו] ע, ל׳ דפוחאגבי | ופניו] ראה (וראה חא[1]) פניו פחאגב | חולניות ד[1]פוחא[2]גר[2], חלניות ד | מה] למה | 7 חולניות פוחאגי, חלניות ד | שאילה] ו, שאלה פ, שאלה (שאילה ג) אחת דאגבי | נשאלה לי א[2] | ומה היא] א[1], אמר לו מה (ומה פגב) היא דפוגבי | לכמה] אמר לו לכמה דוכי, א״ל בכמה א, א׳ לו לכמה ימים פ | הנחש פואבי (הנחש לכמה ג) | הוא מוליך ג | לז׳] י, לשבע דפוגב | 8 **שנים] שנה ל | מנין פחאי, מנא לך ד | בחיה פח, כחיה גר[1], חיה (כחייה ו, וחיה א) טמאה דואי | מוליד] פוחאר[1]י, ומוליד ד, והוא מוליד ג | לנ׳] א[2]ר[1]י, לחמשים דפוגבר[2] | וכת׳] פחגר, ובהמה (והבהמה וא[1]כ) טמאה יולדת (מוליד א[1]) לי״ב (לשנים עשר א[1]כ) חדש (חדשים ו) ~ דואכי |

בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״ח ב׳) הועתק בזה״ל תני ר׳ חייא עיבורה של בהמה גסה טהורה תשעה חדשים והטמאה שנים עשר חודש ובדקה הטהורה חמשה חדשים הכלב חמשים יום החתול נ״ב יום החזיר ס׳ יום וכו׳ הצבי והשועל ששה חדשים ושאר וכו׳ הארי והנמר והדוב והפיל הקוף והקיפוד שלש שנים הנחש לשבע שנים האפעה לשבעים שנה וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער, ולפנינו הגי׳ בכי״ל והקופד[1]) וברוב הספרים והקיפוד כמו בל״מ (וגם במה״ג כי״ק הגי׳ והקיפוד), ובכי״פ נשתבש והקופר ועי׳ ערוך השי ע׳ קפד ג׳ וע׳ קיפוף, ודעות חז״ל בברייתא כאן ובבכורות יש לפרש עפ״י שטת הקדמונים וכמו שכתב אריסטו בתולדות בעלי חיים ספר ו׳ פכ״ב שהסוסה זמן עיבורה י״א חדש ויולדת לי״ב ושם פכ״ז הפיל יש אומרים לי״ח חדש ויש אומרים לג׳ שנים ועי׳ גם מ״ש שם ספר ה׳ פי״ד ועי״ע לעווילזאהן שם צד 10, ורבו הפילוסופים ובעלי חכמת הטבע אחריו ואחר דורות חז״ל שבקשו לידע לכמה כל בהמה וחיה יולדת וראו אותן יותר מהקדמונים מתעסקים זה עם זה ועי׳ הזמנים אצל לאנדאיס פיזיאלאגיע מהדורא י׳ צד 1127 תרנגולת לכ״א יום קופד לז׳ שבועות חתול ונמיה לח׳ שבועות כלב ושועל לט׳ שבועות זאב לי׳ שבועות ארי לי״ד שבועות חזיר לי״ז שבועות כבש לכ״א שבועות עז לכ״ב שבועות דוב וקופים קטנים לל׳ שבועות צבי לל״ו עד מ׳ שבועות סוס וגמל לי״ג חדש פיל לכ״א חדש: 4 פילוסופוס אחד. סיפור זה דוגמתו בבכורות שם א״ל קיסר לר׳ יהושע בן חנניה נחש לכמה מיעבר ומוליד א״ל לשב שני והא סבי דבי אתונא ארבעינהו ואוליד לתלת הנהו מעיברי הוו מעיקרא ד׳ שנין וכו׳ ועי׳ גרעץ דיא פראזעליטען צד 28 ואגה״ת ח״א (מהדורא ב׳) צד 79 וצד 166, ובדפ״ר הגי׳ פלופוס ועי׳ לעיל צד 8 וצד 94: 5 שאלם לכמה. הפילוסופוס שאל את הזקנים ונתכרכמו פני רבן גמליאל פניו נשתנו ככרכום מפני הבושה שהיה בראשם ולא יכול להשיבו. ובכי״ל נמחקה המ״ם שבשאלם ונוסף ביני שיטי בכתב ישן את רבן גמל׳ והוא הגהה לפי הגי׳ שאל את ר״ג (ולעיל צד 85 במ״י צ״ל כן מוגה בכי״ל וכ״ה בכ״י האחרים) וכגי׳ העיקרית שבכי״ל הועתק ג״כ בספר הזכרון לר״א בקראט הלוי (ליוורנו תר״ה) ג׳ ע״ב שאלם לכמה הנחש מוליד נתכרכמו פני רבן גמליאל ולא יכול להשיבו פגע בו וכו׳ ומה היא לכמה וכו׳ אמר לו מן הן וכו׳ וגם בערוך ע׳ כרם ה׳ הועתק לפי גי׳ זו נתכרכמו פני ר״ג ולא יכול להשיבו ובמ׳ הגדול עמוד 96 העתיק מעשה בלוטס (ונ״ל שצ״ל בבלוטס ועי׳ במ״י לקמן צד 191) אחד שביקש לידע וכו׳ וכיון וכו׳ שאל את ר״ג לכמה נחש מוליד ולא יכול וכו׳ פניך חולניות וכו׳ אמר לו מה היא אמר לו לכמה וכו׳ אמר לו מן הין וכו׳ ועח״נ: 6 חוליינות. וכן בכי״ל לקמן פס״ג חמתיה וכו׳ ופניו חוליינות א״ל למה פניך חוליינות וכו׳: 8 הכלב בחייה. הכלב בחיות לנ׳ יום כדתני והכלב לחמשים וכו׳ וס״ל כלב מין חיה ועי׳ כלאים פ״ח מ״ו תוספתא שם פ״ה ביצה כ״ה ב׳ ג׳ ותוספות בכורות ח׳ א׳ ד״ה ומאי נינהו וכו׳, וכת׳ ארור אתה וכו׳ כשם שהבהמה דהיינו בהמה גסה טמאה יולדת לי״ב חדש ארורה מן הכלב שבעה שבשנה יש ז׳ פעמים נ׳ כך נחש ארור מן הבהמה שהוא מוליד לז׳ שנים, ודורש הכתוב ארור אתה מכל הבהמה כשם שהיא ארורה מכל חית וכו׳ ועי׳ גם בלקח טוב, ונכונה הגי׳ הכלב בחיה, ובס׳ הזכרון ג אמר לו חתול בחיה מוליד לנ״ב יום וכתי׳ מכל הבהמה וכו׳, ובמה״ג שם כלב כחיה מוליד לחמשים יום וכתי׳ ארור אתה מכל הבהמה וכו׳.

[1]) Igel.

חית השדה, כשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה כך נחש ארור מן הבהמה שבעה, בפתי רמשה סלק אמר ליה, התחיל מטיח ראשו בכותל, אמר כל מה שעמלתי לז' שנים בא זה והושיטה לי בקנה אתמהא:

ה על גחונך תלך בשעה שאמר לו הקב״ה על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, בא נחש ללמד על מפלתה שלבבל ונמצא למד הימנה קולה כנחש ילך (ירמיה מו כב): ר' יודן ור' הונא חד מנהון אמר את גרמתה לבירויתיי שיהו מהלכים נחונים על מיתיהם אף את על גחונך תלך: אמר ר' אלעזר אף קללתו שלהקב״ה יש בה ברכה, אלולי שאמר לו הקב״ה על גחונך תלך היאך הוא בורח לכותל וניצול, לחור וניצול:

ועפר תאכל אמר ר' חילפי לא עפר מכל צד אלא בוקע ויורד עד שמגיע לסלע או לבתולה ושומט גידים שלאדמה ואוכל: אמר ר' לוי לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעוני, נחש

4 ילקוט ר' ל"א, ברייתא דל"ב מדות מדה י"ב, מדרש קהלת פ' אם ישך (י' י"א): אדר"נ נו"ב פמ"ב, פדר"א פי"ד: 9 ילקוט שם, ועי' אדר"נ שם: 10 ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' תס"ט (תק"ט), ילק' יחזקאל ר' שפ"ג, מדרש תהלים א' סי' י', לקמן פצ"ה, תנחומא מ"ב ויגש סי' ט' מצורע סי' ז', תנחומא ויגש סי' ח' מצורע סי' ב', אגדת בראשית פע"ט (פע"ח):

1 ° כשם] וכשם ד | הנחש ו | במפני רמשא ד ר' י, למפני.. פ ו א | 2 סליק פ א ב, הלך ו | אמר] פ ו, ואמר ד א כ ר י להטיח י, מכה ו | בכותל] פ ו א' ר י, לכותל ד א²ג ב | שעמלתי] ~ ויגעתי פ ו ג ב י | לשבע פ ו ג ב, בז' א', שבע ד י | ** שנים] שנה ל | והושיט פ | 3 בקנה] פ ו א ג ב, ~ אחד ד י | אתמהא] ו ג ב, ל' ד | 4 ** תלך] ל' ל | * השרת ד פ א ג ב י] שרת ל ו | 5 בבל] פ ו ח א ג ב ר³, מצרים ד ר י | 6 המנה י, ממנה ד פ ו א ג ב | ** הונא] חנינא ל | לבריותי ד י¹, לבריותיו ו ב, לבריות פ א' ג | 7 שיהו] ג ב י, שיהיו ד פ ו ח, שהם א | הולכים ח א | גיחוניהם ו | כך אף אתה ו | תלך] ~ ואחרון אומר (וחורינא אמ' ב) את גרמת לבירויתיו (לבריותיו ב) שיהיו מיעיהן (שיהו מיעיהם ב) על מיתיהן כך אף אתה (אף את ב) על גחנך (גחונך ב) תלך ו ב | 8 ° ברכה] ~ אמר ד | אילו ו, אלו א¹ ב | היאך] ~ זה א¹ | הוא] היה | בורח] קודח וחותר א¹ | וניצול] ד¹ ו ה ג י, וניצל ד א, ל' פ | לחור] ולחור פ, ל' י | וניצול] ד' פ ו ח ג ב' וניצל ד, ל' א י | חילפי] ח, חלפיי ו ג, חילפאי ד א¹, חלפאי פ א² | או לבתולה] פ ו ח א' ג ב י, ל' ד א² | 10 גידי י | של אדמה] אדמה י, ל' ו א ג ב ר | מן הנחש א²י | נחש מנין ג י (ישעיה). הנחש מנין א |

ובדפוסים וילקוט וכי"ו וכו' נוסף פי' המאמר ובהמה טמאה יולדת וכו' ועח"נ, וגם הרד"ק גורס או מפרש הכלב כחיה טמאה מוליד לחמשים יום ובהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכתוב ארור אתה וכו' כשם שהבהמה ארורה מן החיה שבע וכו', וכפי הגי' הכלב כחיה נדחק בפי' ב"ר לפרש דקים ליה דאיכא חיה שיולדת לנ' יום, ובבכורות שם ג' עוד אימא כשם שנתקללה חיה מבהמה אחת לשלש ומאי ניהו ארי מחמור וכו' ואימא כשם שנתקללה בהמה מחיה אחד לשלש ומאי ניהו עז מחתול וכו' עיי"ש, והדרש שהנחש מוליד לז' שנים עי' גם באדר"נ נו"ב פמ"ב: 1 בפתי רמשה. לעת ערב הלך רבן גמליאל ואמר להפילוסופוס מה ששמע מר' יהושע והתחיל הפילוסופוס להכות ראשו בכותל אמר וכו', וכ"ה גם בדפוסים לקמן פס"ה סי' ט"ז כל פ ת י רמשא ופע"ח סי' י"ב בפתי רמשא ובכי"ל פס"ה הגי' כל אפתי וכו' ועי' עמת"ל ע' פתי וע' אפתי: 2 והושיטה לי בקנה. בלי עמל ויגיעה, וכן הלשון לקמן פ"ע במאמר עקילס הגר נכנס וכו' עיי"ש. וגם בס' הזכרון הגי' התחיל מטיח וכו' בכותל אמר כל מה שעמלתי לשבע שנים וכו' בכנה אתמהא, ובמה"ג ג' כל מה שיגעתי ועמלתי בו בשבע שנים וכו', והגהתי כאן ולעיל לז' ש נ י ם כמשפט הלשון וכמו שהגי' בשאר הספרים ועח"נ: 4 בשעה שאמר. מאמר זה מקורו בברייתא דל"ב מדות ושם הגי' מדבר שבא ללמד ונמצא למד כקדות אש וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 26) כיוצא בו קולה כנחש ילך ולא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכשבא למפלתן של מצרים הוא אומר קולה כנחש ילך כשם שהולך קולו של נחש כך הולך קולה של מצרים מלמד שבשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו את רגליו וידיו והיה קולו וכו' בא נחש ללמד על מפלתן של מצרים ונמצא למד, והכתוב קולה כנחש וכו' נאמר בנבואת ירמיה על מצרים, וצע"ג שכאן בכי"ל ובשאר כ"י של ב"ר הגי' למפלתה של ב ב ל וכן בפי' ב"ר שבדפוס משבא למפלתה של בבל הוא אומר קולה וכו', ורק בדפוסי' המדרש וילקוט הגי' של מצרים וכן בפי' ב"ר כי"ט וכי"א משבא למפלתה של מצרים וכו'. ובמדרש קהלת בעל המאמר ר' ש מ ע ו ן ב ן ל ק י ש ושם הגי' בשעה שאמר הב"ה לנחש על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והלך קולו וכו' בא נחש ולמד על מפלתה של א ד ו ם שנ' קולה וכו', והגהתי מלאכי ה ש ר ת ועח"נ כאן ולעיל צד 60 וצד 155: וקצצו וכו'. וכן באדר"נ שם עשרה על הנחש האחת שנסתם פיו השנייה שנתקצצו ידיו ורגליו וכו', ובפדר"א שם והביא שלשתן וגזר עליהם גזר דין וכו' וקצץ רגליו של נחש וארור וכו' ופקד עליו שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים וכו' ועי' גם בתר"י א' לפסוק זה ולעיל צד 171 ורגלים יש לו, והדרש שנתקצצו רגליו נמצא דוגמתו גם אצל אפראטעס ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 153: 7 גחונים. כפופים: אף את וכו' תלך. נר' שחסר כאן מאמר שלם ועי' גי' כי"ו וכי"כ וצ"ע: 8 היאך הוא בורח. בפי' ב"ר כי"א מפרש היאך קודח וחותר לכותל ומכנים לחור וניצל מבני אדם שימיתוהו אם ימצאוהו חוץ לחור, ונ"ל שמפי' זה נובע' הגי' קודח וחותר בכי"א א': 9 מכל צד. בכל ענין שיהא אוכל כל עפר וכן הלשון לקמן סי' ז' יכול ממשלה מכל צד: או לבתולה. לקרקע בתולה, וכ"ה באהלות פט"ז מ"ד הבודק בודק אמה על אמה וכו' עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה, ובתוספתא שביעית פ"ג שלש בתולות הן וכו' בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה וכו' ונדה ח' ב' בתולת קרקע כל זמן שלא נעבדה וירוש' נדה פ"א מ"ט א' בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה ועי' ערוך ע' בתולת, וכן הובא ברד"ק לפסוק זה א"ר חלפאי וכו' עד שהוא מגיע לסלע או ל ב ת ו ל ה ושומט גידין ואוכל ול"ג שם ש ל א ד מ ה, וגם בפי' ב"ר כ"י ל"ג של אדמה ומפרש שם ושומט גידין גידי אדמה ואוכל שיש בקרקע מיני אדמה כעין גידין וכו', ובאדר"נ שם בכי"ה איתא א מ ר ר' ח י ל פ א י אפילו אוכל פטומין וכו' הם נעשים בפיו עפר שנ' ונחש עפר לחמו, ודוגמתו הדרש ביומא ע"ה א' ונחש עפר לחמו ר' אמי ור' אסי חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר וחד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר, ובתנחומא מ"ב מצורע סי' ז' א"ר חלבו אפילו אוכל כל מעדני עולם אין טועמן אלא עפר וכו': 10 א"ר לוי. וכ"ה במדרש תהלים שם בדרש על כן לא יקומו רשעים וכו' א"ר לוי הכל מתרפאין לעתיד לבא חוץ מן הנחש והגבעונים

ונחש עפר לחמו (ישעיה סה כה). גבעוני והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל (יחזקאל מח יט). ויעבדוהו כל שבטי ישראל: ר' איסי ור' הושעיא בשם ר' חייא רבה אמ' ארבע, אמר לו הקב"ה אני עשיתיך שתהא מלך על כל בהמה וחיה ואתה לא ביקשתה ארור אתה וגו', אני עשיתיך שתהלך קוממיות כאדם ואתה לא ביקשתה על גחונך תלך, אני עשיתיך שתאכל מאכלות כאדם ולא ביקשתה ועפר תאכל, אתה ביקשתה להרוג את אדם ולישא אשתו ואיבה אשית בינך ובין האשה, הוי מה שביקש לא ניתן לו ומה שבידו נוטל ממנו, וכן מצינו בקין וקרח ובלעם ודאג וגיחזי

1 עי' ירוש' קידושין פ"ד ס"ח ב', במדבר רבה פ"ח סי' ד', מדרש שמואל פכ"ח סי' ז': 2 ילק' ישעיה סס, תוספתא סוטה פ"ד, סוטה ט' ב', אדר"נ נו"א פ"א:

1 ס לחמו] ~ לא ירעו ולא ישחיתו וגומ' ד | גבעוני מנין גי (שם), הגבעוני מנין א[2] | * העיר דא[1]גכי] ל' ל | כל ד[1] | 2 ויעבדוהו — ישראל] כל שבטי ישראל פ, יעבידוהו כתי' א, ל' דכי | ר' אסי ור' הושעיה דפג, . . ור' חנינא א[2], . . . ור' חנין א[1], ר' אמי ור' חנינא ן, ר' ור' חנינא כ, ור' יוסי בר' חנינא י | חייא רבה] פאגכ, חייה . . ן, אחא ד, ירמיה בר אבא י | אמ' ארבע] אמרו (אמרין ג, אמרי כר, אמר ן) ארבע פוגכר, אמרי ארבע קללות נתן לו א[2], ד' קללות . . א[1], אמ' ארבע לקה ח, ל' די | 3 שתהא] פוחא[2]גכי, ל' דא[1] | כל — וחיה] א[2]כי, הבהמה ועל [כל פ] החיה דפוג | ארור — וגו'] פ, ארור אתה מכל הבהמה אגי, . . ומכל חית השדה וחב, ל' ד | 4 שתהלך] כ, שתהא מהלך דפוא[1]גי, . . הולך חא[2] | קוממיות כאדם] בקומה זקופה כאיש ן | ולא בקשת י | שתאכל] ח, שתהא אוכל דפובי, שתהא מאכלך א | מאכל אדם א[2], . . מלכים א[1] | 5 ולא בקשת י, ואתה לא בקשתה וכ, . . בקשת דפא | ועפר תאכל] פא, ~ כל ימי חייך דוגכי | אדם] ואי, האדם דפגב | אשתו] את חוה | ואיבה] אי, חייך ~ דפוגב | 6 הוי] ~ אומר ח | * ניתן דפאגב] נתן לוי | ומה] ~ שהיה פא | נוטל] פח, ניטל דגב, נטל ן, נטלו א | הימנו י | וכן את מוצא י | וקרח] אגי, ובקרח דפוח | ובלעם] ובבלעם פחב, ל' וא | ודואג פא[2]גי, ובדואג דוח, ודואג האדומי א[1] | וגיחזי — ואבשלום] וגחזי ואחיתופל ואבשלום כ, וג' ואבש' ואחי' א[1], ואחי' וגיחזי (וגחזי פי) ואבש' דפי, וגחזי ואחיתופל א[2], וגיחזי ובאבשלום ן |

וכו', ולקמן ריש פצ"ה זש"ה זאב וטלה ירעו וכו' בוא וראה שכל מה שהכה הקב"ה בעוה"ז הוא מרפא אותו לעתיד לבוא העיורים מתרפאים וכו' הפסחין מתרפאין וכו' האילמים וכו' הכל מתרפאין וכו' ואחרכך החיות מתרפאות שנ' זאב וטלה ירעו כאחד וכו' ומי שהביא המכה על הכל אינו מתרפא שנ' ונחש עפר לחמו שהוא הוריד הכל לעפר (וכל האגדה גם במדרשי תנחומא ויגש שם ועי' מה שאכתוב בס"ד לקמן פצ"ה), וכן בתנחומא מ"ב מצורע שם ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעוה"ב והנחש אינו מתרפא שנ' ארור אתה מכל הבהמה מהו מכל שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא בני אדם מתרפאין וכו' אבל הנחש אין לו רפואה וכו' א"ר חלבו וכו' ואף לעתיד לבא כן ונחש עפר לחמו שאינו מתרפא לעולם שהוא הוריד את הבריות לעפר ומי גרם לו על ידי שאמר לשון הרע וכו' ועי' בתנחומא ובאג"ב שם: 1 גבעוני וכו'. בירושלמי שם ג' בא דוד וריחקן שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה וכו' אף עזרא ריחקן וכו' אף לעתיד לבוא הב"ה מרחקן דכתיב והעובד את העיר יאבדוהו (כ"ה בירושל' ד"ו וכן גורס ביפ"מ ועי' גם בפירוש הקצר לירושלמי שם), וכן הועתק במד' שמואל שלפנינו אף לע"ל וכו' והעובד את העיר יאבדוהו וגו' (ועיי"ש בהערות ר"ש באבער אות ז'), ומהגי' שבבמ"ר שם אף לע"ל וכו' שנ' והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו מכל שבטי ישראל וכו' משמע שכוונו לדרש אל תקרי יעבדוהו אלא יאבדוהו כלו' מלבוא בקהל וכמו שמפרש בפי"מ (ועי' במ"י לעיל צד 16 ובמבה"י י"ח א'), וכן במדרש תהלים מ"ב שם במאמר ר' לוי הגי' ג"כ גבעוני שנ' והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו, אכן במאמר הנוסף שם שלש מתנות טובות וכו' הגי' ואף הקב"ה מרחקן לע"ל שנ' והעובד העיר יעבדוהו יאבדוהו כ ת י ב שהעובדים הם הגבעונים וכו', וכ"ה ויאבדוהו כתיב במד' תהלים הנדפס מכבר שם ומזמור י"ז ועי' גם במנחת שי יחזקאל מ"ח י"ט, ובכי"ג נוסף בגליון אל תיקרי יעבדוהו אלא יעבידוהו, והוא כמו שמפרש בפי' ב"ר כ"י א"ת יעבדוהו אלא יעבידוהו מכל שבטי ישראל והכי משמע קרא אותו עבד שהיה קודם לכן עובד העיר עדיין לע"ל ישתעבדו בו כל שבטי ישראל ויהיה שמשם כבתחלה (וביפ"ת העיר על מה שכתב רש"י א"ת יעבדוהו וכו' שאין ספק שלא מדעתו כתב זה אלא מצאו באיזה מדרש) ולפי פי' זה משמע נמי שדורש מכל שבטי כמו כל שבטי, ואולי ג"כ הוא כוונת הגי' שלפנינו ויעבדוהו כל שבטי וכו' (וצ"ל ויעבידוהו) וכן בכי"פ כל שבטי וכו', והגי' שבכי"א א' וב' יעבידוהו כ ת י ב משובשת: 2 אמ' ארבע. ארבע שיטין, ועי' ירוש' ברכות פ"ט י"ג א' ר' יודן וכו' אמר בה ארבע שיטין, ובתוספתא שם גרסינן כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל מפני שנתנה עיניה במי שאין ראוי לה מה שביקשה לא ניתן לה ומה שבידה נוטל ממה וכן מצינו (בח"נ שם אתה מוצא) בנחש שנתן עינו (בנחש הקדמוני שהיה ערום מכל הבהמה וכו' בקש) להרוג את אדם ולישא את חוה אמר לו המקום אני אמרתי תהיה מלך על כל בהמה וחיה עכשיו (עכשו שלא רצית) ארור אתה וכו' אני אמרתי תילך בקומה זקופה (בקומה זקופה תלך כאדם) עכשיו (עכשו שלא רצית) על גחונך וכו' אני אמרתי שתאכל מעדנים כאדם עכשיו ועפר (שתאכל מאכל אדם ותשתה משתאו של אדם עכשו שלא רצית ועפר) וכו' אתה אמרת אהרוג את אדם ואשא את חוה עכשיו ואיבה אשית נמצאתה אומר בנחש מה (אומר מה) שביקש לא ניתן לו ומה שבידו נוטל ממנו וכן מצינו (אתה מוצא) בקין וקרח ובלעם ודואג ואחיתופל וגחזי ואבשלום ואדניה ועוזיה שנתנו עיניהם במה שאין ראוי להם מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידן נוטל מהן, ובברייתא בסוטה שם וכן מצינו בנחש הקדמוני שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו מה שביקש לא נתנו לו ומה שבידו נטלוהו אמר הקב"ה אני אמרתי יהא מלך על כל וכו' ועכשיו ארור הוא וכו' יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך וכו' יהא מאכלו מאכל אדם עכשיו עפר יאכל הוא אמר אהרוג וכו' עכשיו איבה אשית וכן מצינו בקין וקרח וכו' ואדוניהו ועוזיהו והמן וכו' ומה שבידם נטלו מהם, ובאדר"נ שם מה חשב נחש הרשע באותה שעה אלך ואהרוג את אדם ואשא את אשתו ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה זקופה ואוכל כל מעדני עולם א"ל אתה אמרת אהרוג וכו' לפיכך איבה וכו' אתה אמרת אהיה מלך וכו' לפיכך ארור וכו' אתה אמרת אלך וכו' לפיכך על גחונך וכו' אתה אמרת אוכל וכו' לפיכך עפר תאכל וכו' ועי' במ"י לעיל צד 168 וצד 171: 6 וכן מצינו בקין וכו'. בסוטה שם פירש"י קין

ואחיתופל ואבשלום וארניהו ועוזיהו והמן, מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידן ניטל מהם:

ו טז) **אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך** וגו׳ ר׳ יהודה ברי סימון ר׳ יוחנן בשם ר׳ אלעזר ברי סימון מעולם לא ניזקק הקב״ה להשיח עם אשה אלא עם אותה צדקת, אף היא 13d על ידי עילא, ר׳ אבא בר כהנא בשם ר׳ ביריי כמה כירכורין כירכר בשביל להשיח עימה ויאמר לא כי צחקת (בראשית יח טו), והא כת׳ ותקרא שם יי׳ הדובר אליה וגומ׳ (שם טז יג), ר׳ יהושע בר נחמ׳ בשם ר׳ אידי על ידי מלאך, [והכת׳ ויאמר יי׳ לה (שם כה כג), ר׳ לוי בשם ר׳ חמא ברי חנינא (אמר) על ידי מלאך,] ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרא (אמר) על ידי שם:

הרבה ארבה עצבונך והרונך ר׳ אבא בר זוטרא בשם שמואל כל שהוא הרב״ה ארבה

2 לקמן פמ״ה פס״ג, ירוש׳ סוטה ריש פ״ז כ״א ב׳, מדרש תהלים ע׳ סי׳ ז׳: 8 ילקוט ר׳ ל״א, ירוש׳ יבמות פ״ד ו׳ ס׳, ירוש׳ נדה פ״א מ״ט ס׳, נדה ל״ח ס׳:

1 ואדוניהו ועוזיהו אגכ, ואדוניה ועוזיה י, ובאדוניהו ובעוזיהו ד, ובאדניהו ובעזיהו ו | ובהמן ד | נתן וכי | שבידן] ו, ־דם דפאגי | נוטל פח, נטל ו, נטלו א² | 2 ואל פוא¹ | הרבה—וגו׳ ל׳ א | ר׳ יוחנן] ו, ור׳.. דפאגכ | 3 ° אלעזר] אליעזר | ברי סימון] גכ, בר.. דו, ל׳ פ | ° אשה] האשה ד | צדקת] פא¹כ, הצדקת דוא²ג | ° אף] ואף ד | 4 עילא] א, עילה דפוגכ | * ביריי פוע°] בירי א²ע, בריי א¹כע°, כיריי ל, כירי ע°, יצחק ד | כרכר הקב״ה אגכ | בשביל] כדי אר, ל׳ ע | 5 והכת׳ | בר] פוא²כ, בר ר׳ ד | 6 נחמיה דפגכ, ־יא ו, נחמני א² | * והכת׳ — מלאך ל°] והכת׳.. לה [שני גוים בבטנך פא].. בשם ר׳ חמא בר חנינא (ר׳ אחא בר חנינא א¹, ר׳ חמא פ) אמר.. מלאך דפוא, ל׳ לג | 7 בן] וגכ, בר ד | זמרא פכ, ־ירה ו | 8 ** עצבונך] עיצבונך ל (עצבונך והרונך ל׳ פ) | זוטרא] פוא²גכ, כהנא ד | ר׳ שמואל | כל שהוא ל׳ וא¹גי | הרב״ה ארבה] הרבה ארבה דפ, בהרבה ח, ל׳ א¹גי |

נתן עיניו בתאומה יתירה שנולדה עם הבל ששתי תאומות נולדו עמו וכו׳ (ועי׳ לקמן פכ״ב) קרח על הכהונה ונבלע בלעם בממונו של בלק לקלל את ישראל ונהרג במדין וכו׳ דואג אביר הרועים וגדול שבתלמידים היה ונתקנא בדוד וכו׳ ואחיתופל נתן עינו במלוכה וכו׳ גחזי בממונו של נעמן ונצטרע ואדוניה באבישג ונהרג ועוזיה בכהונה והצרעת זרחה על מצחו וכו׳: 3 בשם ר״א בר׳ סימון. ר׳ אלעזר בר׳ שמעון כמו שהגי׳ בכי״ל לקמן פמ״ה פמ״ח ופס״ג, ובזה המאמר שנסדר כאן לפ׳ אל האשה אמר וכו׳ חסר עיקר הקושיא מאותו הפסוק, ואיתא לנכון בירוש׳ סוטה, ושם הגי׳ ר׳ יוחנן בשם ר׳ לעזר בי ר״ש לא מצינו שדיבר המקום עם אשה אלא עם שרה בלבד והא כתיב אל האשה אמר הרבה ארבה וגו׳ א״ר יעקב דכפר חנין על ידי התורגמן והא כתיב ויאמר י״י לה שני גוים בבטנך א״ר בא בר כהנא הדיבור נפלה לה א״ר בירי כמ׳ כירכורי כירכורים הקב״ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות ויאמר לא כי צחקת, ובסגנון שלפנינו נסדר המאמר גם לקמן סוף פמ״ה לפ׳ ותקרא שם י״י הדובר אליה וגו׳ הנאמר אצל הגר. וסוף פמ״ח לפ׳ ויאמר לא כי צחקת (ושם מקוטע המאמר בכי״ל) הנאמר אצל שרה, ופס״ג לפ׳ ויאמר י״י לה וגו׳ הנאמר אצל רבקה, ובכולם פי׳ עם אותה צדקת (הצדקת) עם שרה, ובמ׳ תהלים מ״ב הובא הדרש בהמשך המאמר א״ר לוי כתיב ויאמר ה׳ לה וכו׳ מיסטורין אני מגלה לך וכו׳ והגי׳ שם ר׳ יהושע בשם ר׳ אלעזר אמר מעולם וכו׳ אף היא על ידי עילא א״ר אלעזר בשם ר׳ יוסי אף היא על ידי שם בן נח שנ׳ ותלך לדרוש את ה׳ וכו׳: 4 על ידי עילא. סבה ועלילה מפני שהיא כחשה לאמר לא צחקתי, ומלת עילא באל״ף בכי״ל גם לקמן פמ״ה ופס״ג, וכ״ה בירוש׳ פיאה פ״א ט״ז א׳ עילא היו מבקשין וכו׳: ר׳ ביריי. כן הגהתי ביריי בבי״ת, וכ״ה בירוש׳ שם ובכי״ל לקמן פס״ג בירי, ובפמ״ה נשתבש ג״כ כיריי וכן בערוך ע׳ כרכר בשדפ״ע כירי ועח״נ ומבה״י ס״ט א׳: כמה כרכורין וכו׳. מל״מ מכרכר בכל עז (ש״ב ו׳ י״ד) כלו׳ כמה השתדלות הראה הקב״ה בשביל להשיח עמה: 6 והכת׳ ויאמר. מכאן עד על ידי מלאך הושלם בגליון כי״ל בכתב ישן וכן הגהתי ועח״נ, ובכי״ל ליתא גם לקמן פס״ג ועי״ע בפמ״ה ופמ״ח: 7 על ידי שם. בא״א הגיה שם בן נח, וכן הגי׳ לקמן פמ״ח, ופס״ג בדפוסי׳: 8 ר׳ אבא בר זוטרא. וכ״ה בירוש׳ יבמות, וסוגיא דתלמודא שם היבמה לא תחלוץ וכו׳ עד כמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר״מ עד ג׳ חדשים וכו׳ ר׳ זעורא ר׳ בא בר זוטרא א״ר חנינה בשם ר׳ חייה רבה אפילו רובו של ראשון ורובו של אחרון והאמצעי שלם ר׳ אסי אמר תשעים יום שלימין שמואל אמר הן עיבוריהן אתא עובדה קומי רבנן דתמן דלא ידעין אם שלש׳ עשר מן הראשון ושבע׳ עשר מן האחרון או י״ז מן האחרון ושלש עשר מן הראשון וחמשה שלימין באמצע וכו׳ אמר לון רב נחמן בר יעקב בהדין עובדא אתא קומי רבה בר בא ואכשרו אבא בר ווא פליג על שמואל בריה אמר רבא שנייא היא הכרת העובר שנייה היא לידתו הכרת העובר לחדשים שלימין ולידתו לחדשי׳ מקוטעין תמן תנינן וכמה היא קישויה ר״מ אומר וכו׳ ר׳ יודה אומר דייה חדשה וכו׳ ר׳ יוסה בשם ר׳ ווא זאת אומרת שהאשה יולדת לחדשי׳ מקוטעין דלכן ניתני שלשים יום ר׳ יוסה בי ר׳ בון בשם ר׳ ווא זאת אומרת שהאשה יולדת לחדשים שלימין דתנינן דייה חודש׳ וכו׳ ר׳ ברכיה בשם שמואל לעולם אין האשה יולדת וכו׳ א״ל ר׳ מנא מנן שמע ר׳ חדא מילתה א״ל מן ר׳ בא וכו׳ תמן הוא אמר שנייא היא הכרת עובר וכו׳ והכא אמר הכין ר׳ אבא בר זוטרא בשם שמואל כל שהוא בה״י רבה באל״ף רבא (כלו׳ כל שהוא הרבה ארבה כמו שהגי׳ לפנינו בב״ר וכן בירוש׳ נדה כל שהוא בחרב׳ הרי הוא בארבה ועי׳ ביפ״מ ובפני משה, ודלא כק״ע ועי״ע במתת יה ו׳ ע״א) רב חייה בר אשי הוה יתיב קומי דרב וכו׳, וכל הסוגיא גם בירוש׳ נדה עיי״ש, ובבבלי נדה שם ג׳ ר׳ יהודה אמר דיה וכו׳ תניא ר׳ יהודה אומר משום ר׳ טרפון דיה חדשה ויש בדבר להקל ולהחמיר וכו׳ אמר רב אדא בר אהבה ש״מ קסבר רבי יהודה שיפורא גרים איני והא אמר שמואל אין אשה מתעברת ויולדת אלא למאתים ושבעים ואחד יום או למאתים ושבעים ושנים יום או למאתים ושבעים ושלשה הוא דאמר כחסידים הראשונים וכו׳ אמר מר זוטרא מאי טעמייהו וכו׳ דכתיב ויתן ה׳ לה הריון הריון בגמטריא מאתן ושבעים וחד הוו אמר מר זוטרא אפי׳ למ״ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעים יולדת לשבעה יולדת למקוטעים וכו׳, ולפנינו בב״ר נסמך מאמר ר׳ אבא בר זוטרא בשם שמואל לפ׳ הרבה ארבה לדרשו כל שהוא כמנין הרב״ה עליו אמר הכתוב ארבה שיחיה ויפרוץ כלו׳ הנולד לשבעה שהוא רי״ב יום במעי אמו דהיינו שבעה חדשים שלמים הוא חיי (כן הגהתי כמו בסמוך חיי או שצ״ל חייה ועי׳ לעיל צד 175 וצד 178) ועי׳ גם במ״כ, ור׳ ברכיה וכו׳ בשם שמואל אומר האשה היולדת לתשעה אינה יולדת אלא לרע״א יום וכו׳ דהיינו ט׳ חדשים

כל שהוא מאתים ושנים עשר יום חיי: ר׳ הונא אמר נוצר לתשעה ונולד לשבעה חיי, לשמונה אינו חיי, נוצר לשבעה ונולד לתשעה אינו חיי קל וחומר לשמונה. בעון קומי ר׳ אבהו מנין שהנולד לשבעה חיי, אמר להון מדידכון אנה ממטי לכון זיטא איפטא היטה אוקטון: ר׳ ברכיה ר׳ ביבא משׁ׳ שמואל לעולם אין האשה יולדת אלא או לרע״א יום או לרע״ב או לרע״ג, לתשעה הן ועיבוריהן, חייא בר אדא הוה יתיב קומי רב, הוה מסבר ליה ולא סבר, אמר ליה למה לית את סבר, אמר ליה דהא חמרתי בעייא למילד ואני מתיירא שמא תיצן ותמות, אמר לו מה אכפת לך פעמים שהיא פוחתת פעמים שמוספת, פוחתת אין פוחתת מימות הלבנה, מוספת אין מוספת על ימות החמה, אמר ליה

1 לעיל פ׳ י״ד לד 127 וס״נ:

1 מאתים — עשר] פוחגכר, במאתים . . עשר די, בק״ק י״ב א[1] | * חיי פח] חייא ל, חי דואגי | רב חונא חא[1] | נוצר לתשעה] נוצר לט׳ אי. . לשבעה פכ | ונולד לשבעה] פחגכ, . . לז׳ די | חיי] פח, חי דג, חי וכל שכן לתשעה כ | לשמונה אינו חיי] פח, לח׳ (לשמנה ג) אינו חי דג, ל׳ כ | 2 שנוצר ג (נוצר—אינו חיי ל׳ פ) | לשבעה ונולד לתשעה] חג, לז׳ ונולד לט׳ ד, לשבעה לתשעה ונולד לשמנה כ | אינו חיי] ח, אינו חי דגכ | קל וחומר] פחגכ, ק״ו ד | לשמנה דחג, לשבעה כ | קומי ר׳] פגכ, קומיה דר׳ ד | 3 לשבעה] פגכ, לז׳ ד | חי | להו ו | מדידכון] גכ, מן דידכון ד | אנא | איפטא] גכ, אפטא דפו, איכטא ל[0] | היטא פ, איטה ד, איטא וגכ | אוקטו וכ, אוקטא ג, אוכטון ד[1], אוכטו ד | ר׳ ביבא] פ, ר׳ איבא ג, ר׳ אבא וכ, ור׳ . . א[2], ל׳ ד | משם] פ, בשם דואגכ | 4 שמואל] חג, ר׳ שמואל דפואכ | אשה וא | אלא] פואגי, ל׳ דכ | או ל׳ אי | לרע״א] וי, למאתים ושבעים ואחד דפא[2]גכ | יום ל׳ | למאתים ושבעים ושנים פא[2]ג | למאתים ושבעים ושלשה פא[2]ג, לרע״ג יום א[1], לרע״ג ימים ח | לתשעה] פוחכ, לט׳ ד, או לט׳ י, ולט׳ חדשים א, תשעה ג | * ועיבוריהן דאר[2]י] מעיבוריהן פחכ, ־יהון ו, עבוריהן ג, ועובדיהן חיין ל | 5 ** חייא] ל׳ ל | קומי רב] ו, קמי . . י, קמיה דרב דפא[1]. | סבר] ~ מסבר ליה ולא סבר וכ | אמר *ליה דפוא[2]] א״ל א׳ני, אמר ל | אמאי כ, ולמאי א | לית] אי ד׳א[1]גכ | * אמר ליה פוא[2]ר] א״ל דא׳גי, ל׳ לכ | 6 בעיא | מתיירא] א׳גי, מתירא דפוא׳ר | שלא וגכרי | תיצון דו, תצון כ, תצנן א׳, תצטנן א[2]גרי | ליה פכ | ומה דפגכי, מאי א | איכפת | [0] פעמים שהיא] אמר לו ~ ד | 7 פעמים] פוא[2]גי, ופעמים דא׳כ | שהיא מוספת | פוחתת] כשפוחתת וא, ל׳ פרי | אין] גרי, אינה דפואכ | מוספת] כשמוספת וא[2], וכשמוספת א׳כ, ל׳ פרי | אין] ג, אינה דואכ, ואין רי, ואינה פ |

שלמים (ודלא כמאן דאמר יולדת לתשעה יולדת למקוטעין ודלא כמ״ד שפעמים העובר שוהה יותר כרבה תוספאה ביבמות פ׳ ב׳ ועי׳ ביפ״מ ויפ״ת) וא״כ ס״ל לשמואל בין יולדת לשבעה ובין יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין, והדרש הרב״ה ארבה ליתא בבבלי, ומה שאמר מר זוטרא שם אפי׳ למ״ד וכו׳ אינו מחוור לפי הירושלמי והב״ר, וגם ברד״ק מפרש כל שהוא הרבה ארבה כל שהוא במאתים ושנים עשר יום הוא חי וזהו נולד לשבעה ואמרו על נולד לתשעה אין האשה יולדת אלא לרע״א או לרע״ב או לרע״ג, וכאן הובאו גם המאמרים ר׳ הונא אמר וכו׳ בעון קומי ר׳ אבהו מנין שהנולד לשבעה חיי וכו׳ שנסדרו לעיל פי״ד בדרש וייצר וכו׳ ועיי״ש במ״י, ושם העירותי ג״כ על הגי׳ הזרה במאמר ר׳ הונא כאן בפ״כ, ורק גי׳ כי״כ נקל להגיה נוצר לשבעה ונולד (לשבעה) [לשמנה] חי וכל שכן לתשעה נוצר (לשבעה) לתשעה ונולד לשמנה אינו חי קל וחמר לשבעה, ובכי״א א׳ קיטע רב הונא אמר נוצר לט׳ וכו׳ וכן בכי״א ב׳ נוצר לט׳ וכו׳ כפרשת י״ג (ולפנינו פי״ד), ובילקוט נוצר לתשעה ונולד לז׳ כו׳ כדלעיל, ובכי״פ וכי״ו המאמר ג״כ אינו בשלמותו, ועי׳ במאמר הח׳ פרייס במ״ע צייטשריפט פיר געבורטסהילפע וכו׳ חלק נ״ג מחברת ג׳ וע״ע לעף לעבענסאלטער צד 47: 1 אלא או וכו׳. לפי קליטת הזרע וכדפירש״י בנדה שם או למאתים ושבעים ואחד דהוו להו ט׳ חדשים שלמים של שלשים וביום ראשון של עשירי יולדת או לרע״ב כלומר אם לא קלט הזרע יום ראשון קולט בשני ומיום קליטתו הוי התחלת העיבור או לרע״ג שאם לא קלט בשני קולט בשלישי אבל אם לא קלט בשלישי שוב אינו קולט דקי״ל דעד שלישי הוי ראוי להזריע מכאן ואילך מסריח וכו׳, ומשמע שזה גם טעם הגי׳ מעיבוריהן כלו׳ מהתחלת עיבוריהן, ובמ״כ מפרש כן גם לפי הגי׳ ועיבריהן, ובירוש׳ יבמות הגי׳ לעולם וכו׳ יולדת או למאתי׳ ושבעים ואחד או למאתים ושבעים ושנים או למאתים ושבעים ושלשה או למאתים ושבעים וארבעה ועיי״ש במראה הפנים ובשירי קרבן, ובירוש׳ נדה הגי׳ אלא לרע״א וכו׳ או לרע״ד, ובשני המקומות ל״ג במאמר ר׳ ברכיה בשם שמואל תשעה הן וכו׳ אלא בראש הסוגיא איתא שם כמו שהעתקתי עד כמה הכרת העובר וכו׳ עד ג׳ חדשי׳ וכו׳ אפילו רובו של ראשון וכו׳ ר׳ אסי אמר תשעים יום שלימין שמואל אמר הן עיבוריהן (כ״ה בירוש׳ יבמות, ובירוש׳ נדה הגי׳ הן ועיבוריהן) ועיי״ש במפרשי הירושלמי, וצע״ג לפי הנוסחא שלפנינו, ובפי׳ ב״ר כי״א מפרש או למאתים ושבעים ושלשה כמנין ט׳ חדשים הן ועיבוריהן או למאתים ושבעים ואחד כמנין הריון בגימטריא (ופי׳ כן עפ״י בבלי נדה שהעתקתי ועי׳ גם בבמ״ר פי״ח סי׳ כ״א) ומסיים שם הן ועיבוריהן לא שמעתי, ובפי׳ הנדפס נשתבש או לרע״ג כמנין תשעה חדשים הן ועיבוריהן כמנין הריון וכו׳ ועי׳ גם במ״כ שכתב ומצאתי בשם רש״י וכו׳ ולא עמדתי על דעתו: 5 הוה מסבר. היה מסביר לו להבין טעם הלימוד ולא הבין א״ל למה לית וכו׳ א״ל משום שהחמורה שלי רוצה לילד ואני מתיירא שמא תצטנן וכו׳ (ועי׳ לעיל צד 133 שלא יצון וימות ובח״נ שם) ועל כן לבי טרוד א״ל רב מה אכפת לך ואף שפעמים היא פוחתת אין פוחתת מימות הלבנה וכו׳ וחמורה זו עדיין לא היו שנ״ד יום לעיבורה כן נר׳ פירוש המאמר לפי הירושלמי, ושם והגי׳ בשני המקומות רב (רבי) חייה בר אשי הוה יתיב קומי דרב (רב) חמיתיה מבעת (מיבעת) א״ל מהו כן א״ל חמרתי מעבר׳ והיא בעיא (בעייא) מילד ואנא בעי מערבתה עד דלא תצנן (דלא תצטנן) א״ל אימת (אימתי) עלה עליה הזכר א״ל ביום פלן וחשב אמר ליה בעיא (בעייא) היא עד כדון ותני כן חמרתה פוחתת (ותני כן הפוחתת) אינה פוחתת מימות הלבנה והמוספת אינה מוספת על ימות החמה מילתיה וכו׳, וכאן הגי׳ הנכונה מה אכפת לך פעמים וכו׳ וכן בשאר כ״י ובילקוט ל״ג אמר לו פעמים וכו׳, וגי׳ הדפוסי׳ משובשת ועי׳ גם ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ו: 7 א״ל והכת׳ הידעת וכו׳ תספור וכו׳. ומשמעות הכתוב וכי תספור ירחים וכו׳ בתמיה שגם לירח ימים אין לקבוע זמן לידתן ואפשר שתפחות יותר מי״א יום שבין ימות הלבנה לימות החמה ותלד קודם לכן והשיב

והכת' הידעת עת לדת יעלי סלע, תספור ירחים תמלאנה (איוב לט א ב), אמר ליה כאן בדקה וכן בגסה, אמר ליה והא בקורת שלאנטונינוס הייתה רובעת והרביעו ממנה בקורת שלר' ויש מהם שילדו עכשיו ויש מהם שילדו לאחר זמן, אמר ליה להלן בטהורה וכאן בטמאה:

עצבונך זה צער שלעיבור, והרונך זה צער העידוי, בעצב זה צער הנפלים, תלדי זה צער לידה, בנים זה צער גידול בנים, אמר ר' אלעזר בר' שמעון נוח לו לאדם לגדל ליגיון שלזיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל:

ז ואל אישך תשוקתך ד' שוקים הן, אין שוקה שלאשה אלא על אישה ואל אישך תשוקתך, אין שוקו שליצר הרע אלא על קין וחביריו ואליך תשוקתו (בראשית ד ז), אין שוקין שלגשמים

4 ילקוט שם, עירובין ק' ב', אדר"נ נו"א פ"א, פדר"א פי"ד: 7 ילקוט ר' ל"ג, ילק' שיר השירים ר' תתקצ"ג, שיר השירים רבה פ' אני לדודי (ז' י"א), מדרש שיר השירים שם, ועי' אגדת שה"ש שם (מדרש זוטא צד 38):

1 הא כתיב פ | ** יעלין יעלה ל | כאן] להלן | וכן] ו, וכאן דפאני | והרי פוא[2]גב, והלא י | 2 בקרות ע[1]י, בקרת פא[1] | היתה | בקורת] פואגבר, בקרות דע[1]י | ויש — שילדו] והולידו מהן ו | 3 * מהם דא[1]] מהן פא[2]גבי, ל' לו | שהולידו ו | להלן] התם ג | 4 עצבונך] עצבונך והרונך ~ ו | צער העיבור | 5 הלידה | ** לו] ל' ל | שיגדל אגב | ליגיון אחד חא[2]ב, לגיון . . דפא[1]גי | משל י | זתים פאגברי | 6 ואל יגדל אב | 7 ד'] דיא[2]ע, ארבעה פוחא[1], ארבע דב[1]י | שוקין פע, תשוקות דוחאבי | שוקה של] פע, תשוקתה של דחי, תשוקת ואבי (שה"ש) | האשה וכי (שם) | על אישה] י, לאישה דפ, על בעלה ע, לבעלה וחאבי (שם) | 8 ואין אי | שוקו של] פגע, תשוקתו של דחא[1]י, תשוקת וא[2]בי (שם) | לקין א[2] | * וחביריו חאגב] וחבריו פוע, וחבירו לד | ואין אבי | שוקן של] פוגע, תשוקתן של דחא[2]בי, תשוקת א[1] |

לו רב הידעת וכו' יעלי סלע וכו' תספור ירחים בדקה כתיב ובדקה אי אפשר למיקם אפילו בחדשיהן וכאן בגסה חמורה וגסה אין פוחתת וכו' ופריך חייא ב"א והא בקורת וכו' והרביעו ממנה פרים על פרות מן בקורת של רבי ויש מהן שילדו וכו' אלמא אפילו בגסה פעמים פוחתת או מוספת ימים הרבה והשיב רב להלן בטהורה בבקורת בפרים ופרות אפשר כן וכאן בטמאה בחמורה שאין פוחתת מימות הלבנה וכו', ואין לפרש כאן א"ל ותכת' וכו' תספור ירחים תמלאנה שממלאות חדשיהן הרי שיש עת קבוע לבהמות וחיות ואינן פוחתות ומוספות כלל דא"כ מאי פריך חייא ב"א שחמורתו לא הגיע זמנה ולמה לא סבר, אמנם בירושלמי משמע כן טעם הקושיא והכת' הידעת וכו' ושם נסדרו המאמרים בסדר אחר והגי' שם מילתיה דר' יהושע בן לוי פליגא דאמר ר"י ב"ל בקורת משל מלכות עיברה (בירוש' נדה בקורת של אנטונינוס היתה עובר) והרביעו של בית ר' ממנא (ממנה) שוורים ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו לאחר זמן כאן בבהמה טהורה כאן בבהמה טמאה והא כתיב הידעת עת לדת יעלי סלע וגו' תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה הידע' עת לדת חיה טהורה (א"ל חי' טהור') כבהמה טמאה ועי' ביפ"ת וביפ"מ ובתוספות בכורות כ"א א' בד"ה תנא קמא, ולפני בעל פי' ב"ר כ"י היתה גי' אחרת בירוש' נדה ומעתיק ומפרש בזה"ל ובמסכת נדה ירושלמי כתוב כך אמר ליה להלן בגסה וכאן בדקה אמר ליה חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת אף חיה טהורה מדקתני חיה טהורת כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת ש"מ בהמה טמאה אינה פוחתת ואינה מוספת אמר ליה והרי בקורת של אנטונינוס וכו' וכאן בגסה וגסה פוחתת ומוספת אמר ליה להלן בטהורה כגון בקורת פרים ופרות מודיעא לך שפוחתת ומוספת וכאן בטמאה דאינה פוחתת ומוספת ולכך מתירא אני מן חמרתי, וברד"ק העתיק המאמר שלפנינו וג' שם חייא בר אדא הוה יתיב קמיה דרב הוה מסביר ליה ולא סבר מסביר ליה ולא סבר א"ל אמאי אי את סבר א"ל דחמרתי וכו' שמא תיצון וכו' ומה איכפת לך פעמים שהיא מוספת פעמים שהיא פוחתת כשפוחתת אינה וכו' וכשהיא מוספת אינה מוספת וכו' ועח"נ, והגי' ב ק ו ר ת כמו בשתי הפעמים בכי"ל ובכי"ו וכי"א ב' וכי"ג איתא גם בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ובירוש' שם וכן בירוש' פסחים פ"ד ל"א ב' אין מרביעין את הבהמה במועד אבל מוליכין אותה לבקורת ר' יודה אומר חמורה שהיא תובעת זכר מרביעין אותה שלא תיצן ושאר כל הבהמה מוליכין אותה לבקורת וכו' ובתוספתא מ"ק פ"ב אבל מורידין אותה לביקורת ר' יהודה אומר וכו' ושאר וכו' מורידין אותה לביקורת וכו' (וח"נ שם לבקרות), ובבבלי מ"ק י"ב א' איתא מכניסין אותן לבקרות, ובערוך ע' בקר תגי' במאמר שלפנינו בערוך הש' בקרות ובשדפ"ע בקורת, ובמדרש דפ"ר וד"ו הגי' בקורת של וכו' בקרות של ר' וכו' ואין נ"ל להגיה בירוש' ובב"ר כאן בקרות:
4 צער של עיבור. בשעה שהיא קולטת ומתעברת, והרונך זה צער העידוי צער ההריון וכן ת"א והרונך ועידוייכי ותרגום ויתן י"י לה הריון (רות ד' י"ג) עידוי, בעצב זה צער הנפלים צער המפלת נפלים תלדי זה צער וכו' ודורש הכתוב כסדר הוייתן באשה, ובלקח טוב הגי' צער העיבור וכו' צער הלידה, וכן ברד"ק צער הלידה ועח"נ, ובעירובין שם דרשו הרבה ארבה אלו שני טפי דמים אחת דם נדה ואחת דם בתולים עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור בעצב תלדי בנים כמשמעו וכו' ועי' אדר"נ ופדר"א שם ותר"י א': 5 לגדל ליגיון וכו'. מספר רב של זיתים בגליל שארץ שמנה ומגדלת זיתים היא ולא לגדל תינוק אחד בא"י שמתפרנסים שם בצער ובדוחק ועי' נייבויער געאגראפיע צד 180, ובמ"כ הגיה עפ"י הילקוט מ ש ל זיתים וכן הדפיסו אחריו, ולפי הגהתו ופירושו לפרנס חיל אחד בגליל וכו' קשה הלשון לגדל וכו', ובכל הספרים חוץ מילקוט תגי' ש ל וכן עיקר, וכתיבת זיתים כמו בל"מ איתא בכי"ל וכי"ו ודפוסי' ועי' לעף פלאנצענגאמען צד 136: 7 שוקים. כמו תשוקה בל"מ בפסוקים שנדרשו כאן ועי' ערוך ע' שק ב' וצונץ זינאג' פאעזיע צד 892, וכן הועתק במד' הגדול עמ' 98 ארבעה שוקין הן אין שוקה וכו', ובשהש"ר שם הגי' אני לדודי וכו' ג' ש ו ק י ן הן אין ש ו ק ן ש ל י ש ר' א ל א ב א ב י ה ם ש ב ש מ י ם שנ' אני לדודי ועלי תשוקתו אין שוקה של אשה אלא בבעלה שנאמ' ואל אישך וכו' אין שוקו של יצר הרע אלא בקין ו ח ב ו ר ת ו שנא' ואליך תשוקתו ר' י ה ו ש ע ב ש ם ר ב י א ח א אין שוקן של גשמים אלא בארץ שנ' פקדת הארץ ותשוקקיה רבת תעשרנה אם זכיתם תעשירנה וכו' ד"א ועלי תשוקתו תשים אנו אע"פ שאנו תשים אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים שמו שתי פעמים ואומרים שמע ישראל וכו', וכן מסיים בכי"ל ומיחדים וכו' שני פעמים וכו' ואומרים וכו', ותשים אנו וכו' הוא דרש אחר לפ' ועלי תשוקתו, ונעדר סימן החיבור ד"א לפי הגי' שלפנינו ועח"נ ולעיל צד 164 במ"י ד"ה זו חיא, ודורש תשוקתו נוטריקון תש וקו ואע"פ שאנו תשים כלו' תשי כח אנו מקוים וכו' (ועי' גם לעיל צד 84 דכים אנו), ושתי גירסאות כאן, תגי' אנו מקוים לישועתו וכו' כמו

אלא על הארץ פקדת הארץ ותשוקקיה (תהלים סה י), ואין שוקו שלהקב״ה אלא על ישראל ועלי תשוקתו (שה״ש ז יא), תשים אנו ואפעלפי שאנו תשים (לו) אנו מקוים לישועתו שלהקב״ה ומיחדים שמו שלהקב״ה שני פעמים בכל יום ואומרים שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד (דברים ו ד), ד״א ואל אישך תשוקתך בשעה שהאשה יושבת על המשבר אומרת איני נזקקת לביתי עוד מעתה, והקב״ה אומר לה תשובי לתשוקתך תשובי לתשוקת אישך, ר׳ ברכיה ר׳ סימון בשם ר׳ שמעון בן יוחי לפי שריפרפה בליבה לפיכך תביא קרבנה מרופרף ולקחה שתי תורים או שני בני יונה (ויקרא יב ח):

והוא ימשל בך אמר ר׳ יוסי הגלילי יכול ממשלה מכל צד תלמוד לומר לא יחבל ריחים ורכב (דברים כד ו), מעשה באשה אחת משלבית טוורינוס שהיתה נשואה ללסטס אחד, כיון שבא אצל חכמים הוציא לפניהם מנורה שלזהב ונר שלחרס על גבה לקיים מה שנ׳ ואל אישך תשוקתך:

יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ר׳ שמלאי אמר ביישוב בת עדה אמרה לו מה את סבור שאני מתה ונבראת לך חוה אחרת אין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט), או שאני מתה ואת יושב לך היטלים לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מה יח), ורבנין אמ׳ התחילה מיללת עליו בקולה הה״ד ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך לדברי אשתך אין כת׳ כאן אלא לקול אשתך:

4 ילקוט ר׳ ל״ב, נחם ל״ט ב׳: 7 ילקוט שם: 10 לעיל לד 174: 11 ילקוט שם:

1 ואין אגכי | שוקו של] פוגע, תשוקתו של דחכי, תשוקת א | 2 תשוקתו] פוכי (שם), ~ ד״א תשוקתו דאר | תשים אנו] תשים א, ל׳ גרי (שם) | אע״פ שאנו תשים ארי (שם), אע״פ שתשים אנו ג, ואפילו שאנו תשים ד, אע״פ תשים וכ, ואף על פי כן פ | ° לו] ל׳ ד | לישועתו—אחד] לישועתו . . שמו בכל יום ד, ל׳ פואגכרי (שם) | 4 המשבר] ~ היא | ** אומרת] א׳ ל | איני—עוד] עוד איני נזקקת לביתו ן, איני . . לבעלי עוד ל°, איני . . עוד לבעלי פ, עוד איני . . לבעלי דאגי | 5 ** אומר] א׳ ל | תשובי — לתשוקת] תשוב תשוקת י[1] | ר׳ סימון] וג, ור׳ . . דפ | 6 שרפרפו ד | לפיכך] ואמרה איני נזקקת לביתי עוד ~ ע | קרבנה] והאגכער[2]י, קרבן דפר[1] | ולקחה — יונה] חג, ולקחה שתי תורים פואעי. ב׳ תורים ב׳ בני יונה ד | 7 ימשל] פגכ, ימשול דואי | ולא פ | * יחבל וג] יחבול דאכרי, תחבל לפ | ריחים ורכב] בגד אלמנה פ | 8 של בית פ, משל א[1], של א[1] | טוורינוס] ר[2], טורינוס פוא[1], טוריינוס י, טברינוס דער[1] | ללסטים ד, לליסטס וכי[1], ללסטים ר, לליסטס ג, ־טים פא, ללווטס ע | אחד ל׳ י | כיון] וגכרי, והיה בעלה מצערה שמעו חכמים ובאו אצלה (אצלו פ) להוכיחו ~ דפ, והיה . . מצערה כיון ששמעו חכמים [בדבר א[2]] באו אצלו ~ א | שבא אצל] וג, שבאת אצל כ, שבא הדבר (דבר י) לפני רי, שבאה לפני ד, שבאו פא | חכמים ל׳ א | 9 הוציא] וכ, הוציאה דפאגרי | 10 ביישוב] בישוב פו, ביישוב הדעת ד, ל׳ חא | בת עדה] ן, בתעלה א, באת עליו דפ, ל׳ ח | 11 מיתה ן (מתה—או ל׳ פכ) | וחוה אחרת נבראת לך דוג | ׳ או] מה את (ומה אתה ח) סבור דוח | שאני] שאם ח | מיתה ו | 12 הטלים ד, איטלים ד[1]ח, הטלים פ, היטילים ן, אטלים ג | מיללת] אכ, מיילת דפגי | 13 ** בקולה] בקללה ל |

שהגי׳ בדפוסי׳ וכגי׳ שהש״ר אנו מצפים וכו׳ וגי׳ שאר הספרים לו אנו מקוים, ובכי״ל נתערבו שתי הגירסאות והסגרתי מלת לו, ובמדרש שה״ש הוצ׳ ר״א גרינהוט הגי׳ שלש תשוקות הן תשוקה האשה אל בעלה וכו׳ תשוקת היצר הרע אל האדם וכו׳ תשוקת הקב״ה לישראל וכו׳ ד״א ועלי תשוקתו אע״פ [שתשים אנו] מפני השנאה וכו׳ עלי היה משתוקק וכו׳ ועי״ע לעיל צד 117 במ״י ד״ה תפקידה: 4 איני ניזקקת וכו׳. וכ״ה בערוך ע׳ רפרף אלא שמסורס שם במאמר שלאחריו לפי שרפרפה בלבה ואמרה איני נזקקת לביתי עוד לפיכך תביא קרבנה וכו׳, ופי׳ מאמר זה כמו שמפרש במו״ע שם רפרף תנועה תמידית כמו שהתורים והיונים עושים והמילדת מתנענעת במחשבתה ומהרהרת אם תזקק עוד לבעלה אם לא ע״כ ולכן תביא קרבנה קרבן מרופרף כלו׳ קרבן תורים או בני יונה ועי׳ לעיל צד 18 שפורח ומרפרף, ובנדה שם ג׳ שאלו תלמידיו את רשב״י מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן אמר להן בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן וכו׳, ואף על גב דעשירה מביאה קרבנה גם כבש בן שנתו עיקר מה שבא על החטא הוא בן יונה או תור שהוא לחטאת ועי׳ ביפ״ת, ובדפ״ר וד״ו נשתבש לפי שרפרפו וכבר הוגה בד׳ קרקא א׳: 7 יכול ממשלה מכל צד. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש יכול וכו׳ יהא מושל עליה בכל עניני׳ שירצה אפילו למשכנה ת״ל לא יחבול רחים ורכב שאינו רשאי למשכנה כי נפש שעתיד לצאת ממנה הוא חובל, וכן פי׳ בחזקוני יכול וכו׳ שיוכל למשכנה ת״ל לא יחבול רחיים ורכב ובאשה קאי כדכתיב לעיל לאלתר כי יקח איש אשה חדשה וכו׳, והמאמר ופירושו הובא גם בתוספות עה״ת לפ׳ והוא ימשול׳ ושם כתוב ופי׳ ר׳ יצחק יכול וכו׳ שיהא לו רשות למשכן אשתו ת״ל לא יחבול וכו׳ ואשה נקראת ריחים כדכתיב ויהי טוחן וכו׳ כדדריש בסוטה (י׳ א׳) וכתיב תטחן לאחר אשתי וכו׳, והקראים פירשו פ׳ לא יחבל שהוא רמז למשכב כמו שהזכיר הראב״ע בפירושו ועי׳ גם אגה״ת ח״א צד 363, ובכי״ל נשתבש לא תחבל מלה״כ דברים שם י״ז ולא תחבל בגד אלמנה ועח״נ: 8 טוורינוס. מיוחס היה וממשפחת עשירים כמו שמפרש בפי׳ ב״ר כ״י, ושם אחד טוורינוס וטברינוס בשינוי ההברה או הכתיבה וכמו כן ח״נ לעיל צד 33 קיליפסין קלווסין ועי׳ מבה״י ח׳ א׳: ללסטס. נר׳ שצ״ל ללווטס[1]) כגי׳ הערוך ע׳ לווטס שהוא כמו לוטסא בל״ם איש פחות בערכו חוזר על הפתחים (כן דעת הפרופ׳ ד׳ פרענקעל כמו שכתב לי ידידי ר״ח לעף), והוראה אחרת[2]) למלת ולוטוס במדרש שמואל פ״ב ולמלת לוטס (בלוטס) במאמר שהעתקתי ממדר׳ הגדול לעיל צד 185 במ״י ד״ה שאלם וכו׳: כיון שבא. שהוא בא וכו׳ הוציא לפניהם וכו׳ ורמז להם שאעפ״י שהוא כנר של חרס על גבי אשתו שהיא חשובה כמנורה של זהב אין תשוקתה אלא עליו, וכ״ה בכי״ו כיון שבא אצל וכו׳ הוציא ועי׳ הגי׳ כיון שבא הדבר (דבר) לפני וכו׳ והגי׳ האחרות בח״נ, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס כגי׳ הדפוסי׳ הוציאה ומפרש רמזה להם אעפ״י שהיא חשובה כמנורה וכו׳ והוא רק כנר של חרס על גבה אפילו הכי היתה אוהבת אותו: 10 ר׳ שמלאי וכו׳. עי׳ במ״י לעיל צד 174, והגי׳ ביישוב (בישוב) בת עדה אמרה לו וכו׳ שבכי״ל ובכי״ו

[1]) *λῶταξ.* [2]) *βουλευτής.*

ותאכל מן העץ הדא מסייעא לההיא דאמר ר' אבא דעכו אתרוג היה:

אשר ציויתיך ציויתיך להזהיר את הבהמה ואת החיה ואת העופות ולא דייך שלא הזהרתה אותם אלא שנתתה להם ואכלו:

ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים וזבובים, ותעלה לך גמל, אמר ר' יצחק מגדלאה אף הוא יש בו הנייה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו:

ט בעצבון תאכלנה אמר ר' איסי קשה היא פרנסה כפלים כלידה, בלידה כת' בעצב תלדי 14a בנים, בפרנסה כת' בעצבון תאכלנה, ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן ר' אלעזר אומר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום, ר' שמואל בר נחמן וגדולה מן הגאולה שהגאולה על ידי מלאך ופרנסה על ידי הקב"ה, גאולה על ידי מלאך המלאך הגואל אותי מכל רע (בראשית מח טז), פרנסה על ידי הקב"ה פותח את ידך

1 לעיל צד 140: 2 ילקוט שם: 4 ילקוט שם, לעיל צד 38: 6 ילקוט שם, ילק' מכירי תהלים קמ"ה סי' כ', פסחים קי"ח ס': 7 ילקוט ר' יקנ"ז, פסיקתא רבתי פל"ג (קנ"ב ס'), מדרש תהלים פ' סי' ב' פ"ט סי' ב': 9 עי' ילק' תהלים ר' תתפ"ג (מדרש תהלים קל"ו סי' ט'):

1 הדא כההיא א[2] | אבהו וא' | דמן עכו אש | 2 ציויתיך ל' | להזהיר] פוהאגבי. לאמר ~ ר. לאמר מהו לאמר ~ ד | על [כל א[2]] בהמה א, על הבהמה כ | והחיה פ, וחיה א[2], חיה א[1], ועל החיה ב | ואת העוף ר, והעופות פ, ועופות א[2], ועוף א[1], ועל העופות כ | ° ולא] לא ד | 4 ** לך] לו ל | יתוש א[1]י[1] | פרעשין י | 5 לך] לו והא[2]גבי | נמל פא' | מגדלאה] פוכ, ־ייא ג, ל' דא | הוא ל' ו | ° יש] ~ לו ד | הנייה] פוכ, הנאה דהא[2]ני, טובה והנאה א[1] | הוא מוכרו ונהנה הוא ו, שנהנה א' | *מדמיו דפהאי] מדמו לוג | 6 אסי דוהגכ, יוסי א[2]מ, אבא פ | היא ל' אמ | * פרנסה דהאגמ] הפרנסה פי, פרוסה לו | **כפלים] ל' ל | בלידה פו | 7 בפרוסה] ו, בפרנסה גכ, ובפרנסה דפאמ | בן ו | אומר] כי, אמר דואגמ | 8 לגאולה] פוהאגכי, ~ שנאמר ויפרקנו מצרינו וסמיך (וסמוך מ) ליה נותן לחם לכל בשר דמ | ומה פרנסה ג | אף] כך פ | 9 בן ו | נחמן] פכ, ~ אמר דואגים | גדולה ים, אף גדולה אג | מלאך] שליח אגכמ | ופרנסה] וא[2]גכ, והפרנסה דא[1] (ופרנסה—מלאך ל' פימ) | הגאולה א | 10 ופרנסה פמ | פותח—רצון] האלהים הרועה אותי פר |

כאן מקויימת גם עפ"י הגי' המשובשות כאן בכי"ג כישוב כתערה אמ' לו וכו' ובכי"כ כי שוכבת עדה (וצ"ל בישוב בת עדה) אמרה לו וכו', ובכי"א א' קיטע כאן ר' שמלאי אמר בתעלה אמ' וכו' ורכי"א ב' בתעלה א"ל וכו' לעיל, ובפי' ב"ר כי"א קטע המאמר ופירושו וכתב בתעלה ביישוב דעת באתה עלייה כו' כדפרי' לעיל ובפי' ב"ר כי"ט ביישוב דעת באת עליו כו' כדפרישית לעיל: 1 אתרוג היה. שעצו נאכל כפריו ועי' לעיל צד 140: 2 ציויתיך להזהיר. נראת שדורש מלת לאמר וכמו שגורס ומפרש בפי' ב"ר כ"י אשר צויתיך לאמר להזהיר את הבהמה ואת החיה וכו' שלא יאכלו מן הפרי שלמי היה לו לומר כי אם לאלו והלא לא היה בעולם אלא הוא, וכגי' הדפוסי' איתא בלקח טוב ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל מהו לאמר וכו', ובכי"ל ושאר כ"י וילקוט ל"ג לאמר, ובכל שאר הספרים ל"ג צויתיך שתי פעמים: 3 שנתתה להם. כדדריש לעיל צד 174 וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות: 4 שתהא מעלה לך. הגהתי לך כגי' שאר הספרים הנכונה כאן בדרש ארורה וכו' בעבורך, וכן הובא בלק"ט וברד"ק ובמדרש אגדה הוצאת ר"ש באבער: כגון יתושים וכו'. וכ"ה לעיל פ"ה צד 38 ועיי"ש במ"י ועי"ע לקמן ריש פנ"ד גם אויביו לרבות כל מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים, וברד"ק העתיק דברים ארורים כגון יבחושין ופרעושין וזבובין, ובלק"ט מפרש לפי הענין דברים רעים כגון יתושים וצרעין וזבובין ופרעושין: 5 ותעלה לך וכו'. כלו' ויאמר ותעלה לך גמל, ובידי"מ כתב זה המאמר שאלתי לגדולי ארץ ואין משיב לי וכו' ועי' מ"ש במ"י לעיל שם, וראיתי להוסיף כאן פירוש אחר מספיק שמצאתי לאותו המאמר בפ"ה בליקוטין מב"ר שבסוף פי' ב"ר כי"ט וז"ל ותעלה לו גמל לכך הוא מקיש גמל לפי שמצינו ששנינו בדוכתא אחריתי ארבעה שנואין יש לו לאדם בתוך ביתו יתוש ופרעוש וזבוב וגמל לכך מקשי בעל המדרש ותעלה לו גמל שגם הוא שנוי (וצ"ל שנאוי) הוא שמתריז למרחוק ומלכלך את הבריות ומשני אף הוא יש בו הנאה מעורו לעשות מעורו שטיחין לכסות משאו מפני המטר ולכך לא חשיב ליה בכל השלשה ע"כ (וסוף המאמר שהוא מוכרו וכו' ל"ג לעיל גם בכי"ל ושאר כ"י), ואגדת זו ארבעה שנואין וכו' דוגמתת המאמר בפירקא דרבינו הקדוש בבא דארבעה סי' י"ט (בשלשה ספרים נפתחים שהו"ל ר"ש שענבלום דף כ"ג א') ארבעה אויבי אדם עכשוב זבוב גמל ונחש ועי' גם לקמן ריש פנ"ד הדרש גם אויביו וכו' ר' שמואל בר נחמן אמר זה הנחש: 6 אמר ר' איסי. וכן איתא ר' איסי בסמוך סי' י' ולעיל צד 167 וצד 187, ושם אחד הוא איסי אסי יאסי יוסי ועח"נ ולעיל צד 59 ומבה"י ק' א', ובלק"ט העתיק אמר רב אסי קשה היא פרנסת מן הלידה וכו', ולקמן פצ"ז בנוסחת הדפוסים נכפל כל המאמר והגי' שם א"ר יוסי בר חלפתא קשה היא הפרנסה כפלים בלידה כתיב וכו' ר"א ורשב"נ וכו' מה גאולה כפלים אף פרנסה כפלים וכו' וסוף המאמר נשתנה שם כסגנון הלשון בפסחים ריב"ל אמר קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף לגוזר וכו' וכתיב תמן נותן לחם וכו', ובילקוט ויחי ר' קנ"ז הועתק ר' אלעזר אומר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה מה גאולה פלאים וכו' ריב"ל אמר גדולה מקריעת ים סוף וכו' מב"ר כאן פ"כ ולא מפצ"ז כמו שנסמן בטעות בילקוט ד"ו ושאר דפוסים, ובילק' דפ"ר ליתא ציון זה (ובעל הילקוט לא העתיק כלל מב"ר פרשת ויחי עפ"י נוסחת הדפוסים אלא מנוסחת שיטה החדשה ועי' גם במ"י לעיל צד 49 בד"ה שהוא מעמיד), והגהתי במאמר שלפנינו כאן ובסמוך פרנסה ואף שהגי' פרוסה מקויימת גם ע"י כי"ו ופסי"ר פל"ג, ושם סגנון המאמרים כשם שיציאת מצרים במסות באותות וכו' כך הפרוסה אמר ריב"ל תרע לך שכן למדתי מן הלל הגדול שהוא אומר לגוזר ים סוף וכו' ויוצא ישראל מתוכם נותן לחם לכל בשר הקיש פרוסה לקריעת ים סוף וליציאת מצרים שהיא שקולה כנגד שתיהם וכו' אמר ר' שמואל בר נחמן רצונך לידע מה כחה של פרוסה זו שאדם נותן לתוך פיו שהיא קשה יותר מן הגאולה מניין אתה מוצא בשעה שיוסף מקריב את בניו לפני אביו שיברכם תלה את הגאולה במלאך המלאך הגואל וכו' אבל כשבא לפרוסה מה הוא אומר האלהים הרועה אותי וכו', ובפסחים שם ג'

ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמה טז), ר' יהושע בן לוי א' מקריעת ים סוף לגוזר ים סוף לגזרים וגו' (שם קלו יג) נותן לחם לכל בשר וגו' (שם שם כה):

יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך קוץ זו קינרס ודרדר זו עכבית [ויש שמחליפין קוץ זו עכבית ודרדר זו קינרס שהיא עשויה דרים דרים]: ואכלת את עשב השדה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה א' אילו זכיתה היתה מעלה לך מכל אילני גן עדן, עכשיו שלא זכיתה וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו', ר' נחמיה אמר אילו זכיתה היית נוטל עשבים מגן עדן וטועם בהם כל מעדנים

3 ילקוט ר' ל"ג:

1 אמר דואגבי, אומ' פ | מקריעת] כ, גדולה . . דחגרי, יותר . . א, גדולה יותר מקריעת מ, כקריעת ו, גדולה כקריעת פ | 2 נותן] פוחאגב, ואומר ~ דמ, וסמיך ליה ~ י | 3 זה | קנריס ד[1], קנדס פ, קונדס ח, קנידס א[1]גר[2] | ודרדר] פחגכשי, דרדר דא | זו] פא[1]י, זה חא[2]גכש, אלו ד | עכבית ש, עכובית פגבי, העכובית א[2], עכביות דח | ויש—דרים ל' ל | * ויש שמחליפין פאג] ויש שמחליפים ש, ויש מחליפי' דח, ואית דמחלפין י[1] | * זו ער[2]] זה חאגש, אלו ד | 4 * עכבית ערש] עכובית פא[2]ג, עכביות דע[0], עיכביות ח | * ודרדר חגכש] דרדר דא[2]ע, דר דר א[1]ר[2] | * זו ער[2]] זה דחאגבש | * קינרס דע] הקינרס ש, קינריס ד[1], קנדס פב, קונדס הע[0], קנידס א[1]גר[2] | * שהיא עשויה דחאגעשי] שעשויה ר[2], שהוא עושה פו | * דרים דרים א[1]גער[2]] דרין דרין דפוא[2]כר[1]י | ר' — נחמיה] ר' . . נחמיא ד, ר' . . נחמן א[2], ל' פו | 5 אמר דו, אומ' חאגב | הייתי י | עכשו פאב, יעכשו ח | קוץ פחי | 6 ר' נחמיא אמר ו, ר' נחמן אומ' א[2], א"ר נחמיא ד | * היית דפאבי] היתה לוג | מגן] א, מתוך גן דפוגבי | * בהם דחאגב] בהן וי, בה ל | מכל (כל כ) מעדני עולם אב, טעם כל מעדנים שבעולם וחי, כל טעם מעדני עולם ג |

א"ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה דאילו ביולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון (ופי' רשב"ם שם בעצבון תרי משמע) א"ר יוחנן קשין מזונותיו וכו' יותר מן הגאולה דאילו בגאולה כתיב המלאך הגואל אותי וכו' מלאך בעלמא ואילו במזונות כתיב האלהים הרועה אותי וכו' אמר רב שיזבי משמיה דר' אלעזר בן עזריה קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף דכתיב נותן לחם וכו' וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים וכו' ועיי"ש בד"ס, ועפ"י המאמרים שלפנינו הועתק במד' תהלים מזמור פ"ט א"ר אלעזר משל הפרנסה כגאולה (והועתק' מלת הקיש ע"י מלת משל) מה הגאולה פלאים אף הפרנסה פלאים וכו' אמר ר"ש בר נחמני הפרנסה גדולה מן הגאולה שהגאולה ע"י מלאך שנ' המלאך הגואל וכו' והפרנסה תלויה על ידו של הקב"ה שנ' פותח וכו', ושם במזמור פ' נסמכו המאמרים לפ' רועה ישראל האזינה ועיי"ש, אכן במד' תהלים קל"ו הועתק כל המזמור מילק' תהלים ר' תתפ"ג (ועי' בהערות ר"ש באבער שם דף רמ"ו א' ודף רנ"ד א') והגי' שם אמר ר"ש בר נחמני קשה היא הפרנסה מן הגאולה שהגאולה ע"י שליח וכו' והפרנסה ע"י הקב"ה שנ' האלהים הרועה וכו' ר' יהושע דסכנין אמר יותר מקריעת ים סוף וכו', ובמד' הגדול עמוד 100 הועתק בשינוי שמות האומרים ר' לוי אומר קשה היא הפרנסה שהיא כפלים בלידה וכו' ר' יצחק אומ' קשה היא הפרנסה שהיא שקולה כקריעת ים סוף וכו' וצ"ע, וכהגי' שלפנינו הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה מה וכו' איתא גם בדפוסי' לקמן פצ"ז, וגי' הדפוסי' כאן ובילק' מכירי שנ' ויפרקנו וכו' הוא פירוש נוסף ועי' גם ביפ"ת, ובפ"י ב"ר כ"י מפרש הקיש גאולה לפרנסה דכתיב המלאך הגואל אותי וסמיך ליה האלהים הרועה אותי, ועוד מפרש שם מה גאולה פלאים דכתיב נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף (תהלים ק"ו כ"ב) וכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז' ט"ו) אף פרנסה פלאים דכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו (תהלים קל"ו ד') ובאותו מזמור כתיב נותן לחם לכל בשר פרנסה ע"י הקב"ה שנ' האלהים הרועה אותי, ולפי פירושו וגירסתו מביא רשב"נ ראיה להדרש וגדולה מן הגאולה (ונעדר' כאן מלת אחר ועי' במ"י לעיל צד 53 וצד 84) מאותו פסוק שרורש ר"א הקיש גאולה לפרנסה, והפסוק האלהים הרועה וכו' הובא גם בפסחים ובפסי"ר ובמד' תהלים מזמור פ' וילק' תהלים שם: 1 מקריעת. כלו' גדולה מקריעת ים סוף שהיתה לישראל בלבד וכדכת' לגוזר וכו' ובפסוק שלאחריו והעביר ישראל בתוכו וכו' ופרנסה לכל העולם כדכת' נותן לחם לכל בשר, ובפי' ב"ר כ"י מפרש בדרך זרה לפי גי' זו גדולה מקריעת ים סוף שקריעת ים סוף לגזרים לישראל שהם מהולים בלבד, ובתחלת המאמר כתב שם ה"ג ריב"ל אמר גדולה כקריעת ים סוף שנ' לגוזר וכו' וסמיך ליה נותן לחם וכו', וכ"ה בכי"פ וכי"ו כקריעת, וגי' זו מסכמת עם המאמר קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף וכו' בפסחים ולקמן פצ"ז בדפוסי' ועם הדרש הקיש הפרוסה לקריעת ים סוף וכו' בפסי"ר: 3 קוץ זו וכו'. משמעות הכתוב תצמיח לך שיש קוץ ודרדר שהם מאכל אדם ונאכלים ע"י תיקון ודורש קוץ זו קינרס[1]) ודרדר זו עכבית[2]) ועי' לעף פלאנצענגאמען צד 100 וצד 292 ומ"ש אצל קרויס צד 534 ועי"ע בהוספות הח' פליישער בעמת"ל ח"ד 481, וקינרס ועכבית נזכרו יחד בתוספתא ביצה סוף פ"ג אבל מספרין את הקונרס ואת העכביות, ובברייתא ביצה ל"ד א' נשתבש אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות ועח"נ וד"ס שם. וכן נשתבש' מלת קינרס במקומות הרבה ועי' ערוך השי' ע' קנרס וקרויס שם, וגם ברש"י עה"ת הובא בשיבוש קונדס ועכביות (ומ"ש שם והן נאכלים ע"י תקון מפרש בספר הזכרון הם צמחים מלאים קוצים ונאכלים אחרי קליפתם והסרת קוציהם), והגי' הנכונה קינרס איתא גם במדרש ד"ו ובפי' השני שבפי' ב"ר דפ"ר ובילקוט דפ"ר, והתחלת המאמר הועתק בהלכות גדולות ד"ו דף ל"ו ע"ד בזה"ל תאני בבראשית דרבי אושעיא וקוץ זה הקינרס ודרדר אילו עכביות ועי' במ"י לעיל צד 1, ובה"ג ד' ברלין צד 185 כך שנו וקוץ זה הקינדס ועיי"ש בהערות ר"ע הילדעסהיימער, וכן הובא בפי' הרמב"ם והרא"ש עוקצין פ"ג מ"ב וג' שם וקוץ זה קונדס ודרדר אלו עכביות ועיי"ש בפי' הרמב"ם העכביות והוא הצמח שעליו קוצין הרבה ומקלפין הקוצין וכו', ודעת היש מחליפין הובאה בערוך ע' עכביות (והגי' שם בדפ"ר קוץ זו עכבית דרדר זו קינרס שהיא עשויה דרים דרים, ובשדפ"ע הגי' קונדס וכן הועתק במד' הגדול עמו' 101) ובפי' הר"ש כלאים סוף פ"ה (וג' שם קוץ עכביות דרדר זה קינרס שהוא עשוי דרי דרי) ובפי' מהר"י בן מלכי צדק שם (וגורס קוץ זה עכביות וכו' דרדר זה קינרס שהיא עשויה דרין דרין וכו' עיי"ש), ובכי"ל נשמט ויש מחליפין וכו' והשלמתי ועח"נ: 4 שהיא עשויה וכו'. שראשה עשוי דרים דרים ועי' גם במו"ע ע' קנרס, ודורש דרדר דר דר ובל"אר דרא עיגול: 5 מכל אילני ג"ע. וכנגדם אמר וקוץ ודרדר תצמיח לך, ור"נ מדייק סיפא דקרא אילו זכית היית נוטל עשבים מג"ע

[1]) *κινάρα*, Artischocke. [2]) Kardone.

שבעולם, עכשיו שלא זכיתה ואכלת את עשב השדה, אמר ר' יצחק על הדורות הללו הוא אומר ואכלת את עשב השדה שאדם משליף משרהו ואוכלה עד שהיא עשב, כיון ששמע אדם הראשון כך הזיעו פניו אמר מה אני נקשר לאבוס כבהמה, אמר לו הקב"ה הואיל והזיעו פניך תאכל לחם, אמר ר' איסי נוח היה לו לעמוד על קללתו הראשונה:

יט) בזיעת אפך תאכל לחם אמר ר' אבהו זה אחד מה' דברים שהן סימן יפה לחולה ואילו הן עיטוש וזיעה שינה וחלום וקירי, עיטוש עטישותיו תהל אור (איוב מא י), זיעה בזעת אפך תאכל לחם, שינה ישנתי אז ינוח לי (איוב ג יג), חלום ותחלימני והחייני (ישעיה לח טז), קירי יראה זרע יאריך ימים (שם נג י). רבנין דקיסרי אמ' אף הילוך מיעים כדרך הארץ מה טעם מהר צועה להפתח ולא ימות (שם נא יד), ר' חני בשם ר' יצחק בלבד בל יחסר לחמו (שם שם):

עד שובך אל האדמה [כי ממנה לקחת] אמר לו קומץ עפר שלאדמה שנבראתה ממנו לא גזולה בידך:

כי עפר אתה ואל עפר וגו' אמר ר' שמעון בן יוחי מיכן רמז לתחיית המתים מן התורה כי עפר אתה ואל עפר תלך אינו אומר אלא תשוב:

2 עי' פסחים קי"ח א', אדר"נ נו"א פ"א, סדר אליהו רבה סוף פל"א: 5 ברכות נ"ז ב', פסיקתא פ' אנכי (קי"ט א'), פסיקתא רבתי שם (קכ"ב א'): 10 ילקוט ר' ל"ג: 12 ילקוט שם, סדר אליהו רבה שם:

1 עכשו אב, ועכשו ח | 2 משליף] משכים ואב | שדהו גרי, את שדהו ח, על שדהו דפואכ | שהיא] ו, שהוא דפאגרי | 3 כך] פחא, כן דגי, ל' וכ | הזיעו] השחירו וא, היומשחירין כ | מה אני] הרי אני א[2], הריני א[1] | קשור ואכ | ** כבהמה] בבהמה ל | והזיעו] והשחירו ואב | 4 איסי] ו, אסי א[2]גכ, יוסי א[1], לויד | נח א'ר[3] | היה ל' אגרי | לו] ~ לאדם א[2]כי | לעמוד] אילו עמד וגי, אם עמד א[2]ר, .. יעמוד א[1], אם (אלו) היה עומד דכ | בקללתו ראשונתי | 5 בזעת אפך פחא[1]גכ, ...אפיך א[2] | ** זה (זהו ח)] ל' ל | מחמשה דברים וחג, מן חמשה.. פ, מהדברים א[2]כ | 6 ואילו הן ל' וא | זיעה ועיטוש א[2]כ, .. עיטוש וח, .. עטוש א[1] | שינה] וחא[1]כ, ושינה דפג | חלום חא | וקרי דפוגכ, קרי חא | עיטוש—אור] זיעה מנ' [שנא' א[1]] בזעת (בזיעת כ) אפך תאכל לחם אכ, זיעה מנ' בזיעת אפך תאכל ו | זיעה—לחם] עיטוש (עטוש א[1]) מנ' [שנא' א[1]] עטישותיו . . אור ואכ | בזיעת דג | 8 קרי | כדרך] וא[2]ר, בדרך דא[1]גכ | ארץ אגכר | מאי ג | טעם] ו, טעמיה ד, טעמא ח, טעמ' ג | 9 מיהר ד | * ולא ימות א[2]] וגו' לדא[1], ל' וגכ | ובלבד בל] לא ו, שלא חאגכר[1] | 10 * כי — לקחת וגכ] כי ממנה וגו' ד, ל' לפארי | של אדמה ל' אכ | 11 גזולה היא פחי, גזל הוא אב, גדולה ל'[0], . . היא ג | 13 תלך] תשוב פ | אינו אומר] פ, לא נאמר די, אין כתי' (כת' ג) כן וג, אין כתי' (כתוב ר[1], כת' כ) כאן אבר | אלא] ~ ואל עפר וגכר[2] |

וטועם בהם טעם כל מעדנים שבעולם עכשיו וכו' ואכלת את עשב השדה, והגהתי ת י י ת וכו' ב ה ם ועח"נ: 1 על הדורות הללו. שחיו חיי צער בלחץ ודוחק בא"י בימי ר"י ופתר קרא ואכלת את עשב וכו' שאדם שולף מחוסר לחם השבלים משדהו בעוד שהם ירוקים ועי' באגה"א ח"ב צד 211, וכן בפסיקתא פכ"ח ובוי"ר פ"ל פנה אל תפלת הערער וכו' ר' יצחק פתר קריא בדורות הללו וכו', ומשליף מל"מ שקדמת שלף יבש (תהלים קכ"ט ו) ובהפעיל בב"מ פ"ט א' דקא משליף קטיני מביני אלימי, ונכונה גי' כי"ל מ ש ד ה ו. ובמד' הגדול עמו' 101 הגי' שהוא משליף על שדהו ואוכלה עד שהיא עשב ועח"נ, ושם הועתק כיון ששמע אדה"ר כך וכו' אמר מה אני מבקש לאבוס את הבהמה א"ל הקב"ה הואיל וכו', והמאמרים שלפנינו דוגמתם בפסחים שם א"ר יהושע בן לוי בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו אמר ר"ש בן לקיש אשרינו אם עמדנו בראשונה ועדיין לא פלטינן מינה דקא אכלינן עיסבי דדברא ועי' בד"ס, ובאדר"נ שם כיון ששמע אדה"ר שאמר לו הקב"ה ואכלת את עשב השדה מיד נזדעזעו אבריו אמר לפניו וכו' אני ובהמתי נאכל באבוס אחד אמר לו הקב"ה הואיל ונזדעזעו אבריך בזיעת אפיך תאכל לחם וכו' וכן בסא"ר וקוץ ודרדר וכו' כיון שאמר לו הקב"ת לאדה"ר כך נזדעזעו איבריו אמר לו הואיל וכו': 4 א"ר איסי. וכ"ה לעיל צד 192, ובלקח טוב גורס ומפרש אמר רב אשי נוח היה אם הי' עומד בקללתו שלא יהא טורח אחר הלחם: 5 בזיעת אפך. במקרא כתוב א פ י ך ועי' במנחת שי ולקמן צד 199: אמר ר' אבהו. בברכות שם ג' ש ש ה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה ש ל ש ו ל קרי ושינה וחלום עטוש דכתיב עטישותיו וכו' זיעה דכתיב בזעת וכו' שלשול דכתיב מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת קרי דכתיב יראה זרע וכו', ובסגנון שלפנינו הובא המאמר בפסיקתא שם בדרש מהר צועה וכו' אכן הגי' שם א"ר אבהו זה אחד מששה דברים שהן וכו' ואלו הן עיטוש זיעה קרי שינה חלום הילוך מעיים ב ד ר ך ארץ עיטוש מנין וכו' הילוך מעיים בדרך ארץ מניין מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת (ול"ג שם רבנין דקיסרי אמ' וכו') א"ר חגי (ובכ"י פארמא הגי' א"ר יצחק) ובלבד ש ל א יחסר לחמו, ובפסי"ר שם וסימן בחולה כיון שנפנה אינו מת מיהר צועה וכו' ד"א א"ר חגי בשם ר' ח מ א ב ר א ב א אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פתוח וחסר לחמו הרי הוא מת וכו': 6 וקירי. כ"ה בכי"ל וכן בסמוך קירי ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 130 בד"ה באימצע וכו': 7 תאכל לחם. ולא תמות: ותחלימני. פי' לפי הדרש ותגרום שאהיה חולם חלום, וכן בבנין הפעיל במקרא חלמתיכם אשר אתם מחלמים (ירמיה כ"ט ח') ועיי"ש ברד"ק: 8 הילוך מיעים. שלשול וכדאיתא בברכות שם ומוסיף כאן כדרך הארץ כלו' שאין לו שלשול יותר מדאי כמו שמפרש בפי' ב"ר לפי תגי' כדרך וכו', וכן טעם הגי' ב ד ר ך הארץ בדרך כל בני אדם: 9 בל יחסר. שלא יחסר לחמו, ובמקרא כתוב בסוף הפסוק שם ו ל א יחסר וכו' ודורשו ר"ח בשר"י בלבד שלא יחסר וכו' וזה טעם הגי' ב ל שבכי"ל ובדפוסי' וברוב ספרים ובפסיקתא תגי' כן ובלבד ש ל א וכו', ובפי' ב"ר כי"ט מפרש שלא יחסר לחמו שיוכל לאכול וכן פי' ביפ"ת ובלבד בל יחסר וכו' ודוק' בשלא יחסר לחמו הוא שהילוך מעי' יפה אבל אם כל אוכל תתעב נפשו אדרבא זה יקרב קצו וכו' וכן משמע פי' המאמר בפסי"ר אימתי אינו וכו': 10 כי ממנה לקחת. כן השלמתי הפסוק ועח"נ וכן כתב בפי' ב"ר קומץ עפר וכו' אממנת לוקחת קאי ועי' האגדות שהעתקתי במ"י לעיל צד 182 בד"ת בשם ר"ש הזקן: 18 אלא תשוב. שמשמע שאעפ"י שתלך אל עפר תשוב (פי' ב"ר), ודרש אחר בלקח טוב מיכן רמז לתח"ת

כ) ויקרא האדם שם אשתו חוה נתנה כחויתה ומצתתה כחויה, חיווה לה כמה דורות יא איבדה, אמר ר' אחא חויה חויך ואת חויה דאדם:

כי היא היתה אם כל חי ר' שמעון בן אלעזר א' עם כל חי, תני העשיר עולה עמו העני אינה יורדת עימו, ר' סימון אמר אם כל חי אימן שלכל החיים דאמר ר' סימון כל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מחוה היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיא יולדת, רוחות נקיבות מתחממות

1 ילקוט שם: 2 לקמן לד 205: 3 ילקוט שם: ירוש' כתובות פ"ה ל' א', כתובות ע"ס א' ס"א א': 4 ילקוט שם, ילק' שמואל כ' קמ"ו, לקמן פכ"ד, ועי' עירובין י"ח ב', תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ו:

1 נתנה] פואכ, ניתנה (נתנה חגי) לו דחגרי | כחיוותה ן, כחיותה פ, לחיותה ל[o]ר, ־יתא חג, ־יתיה א, ־יתו דשי | ומציותתה ן, ומצצתה פג, ־יתיה ל[o], ־יתו חבש, ומיעצתו דר[2]י, ומעצבתו א | כחויה] ן, ־וויה פ, ־ויא דא[2], כחויא א[1]רי, כחיוותה כ | * חיווה ל[o]] חיוויה ל, חיוה פא[1], חוה א[2]ג, ד"א חיוה חר[2]י[1], ד"א חוה חיוה ד | ° לה] ~ אדם הראשון ד | 2 איבדה] פוחא[1]ג, אבדה דר[2]י | אבא ר, חייא פ | חויא פא[2]ר[1], חיויא דא[1]ר[2]י, חיוא וכ, ־ווא ג | חוויך] א[2], חויך דפר[1]י, חייך וא[1]כר[2] | חויא פא[2]ר[1]י, חיויה ן, ־יא א[1]כר[2] | 3 אלעזר] יוחי גר[2], יוחאי ר[1] (ר' שמעון — א' ל' פ) | אמר דוגרי, אומר כ | 4 עמו | אמן אכי, אמם ח | ** של] ל' ל | חיים פג | שכל פחג | ק"ל א[1]י | 5 שפירשה (שפרשה פכ) חוה מאדם דפאגכי, . . מן אדם ן | היו הרוחות הזכרים פ, רוחות הזכרים היו אכי (שמואל) | ממנה] בה ןי | יולדת] א[1], ~ מהם דפג, מהן וכי | רוחות] וא, ורוחות דפגכי | הנקבות פוא[2] | מתחממות] היו ~ א[1]כי (שם) |

שכבר אמר שובך מה ת"ל תשוב אלא לתחיית המתים: 1 כחיוויתה וכו'. ג' זו מקויימת גם עפ"י כי"ו ונ"ל שדורש חוה לשון חוי חוה ולשון חיויא נתנה לאדם כחיוויתה כאשה תחוה לו דעת והיא היתה צייתנית כהנחש שאמר לה אף כי אמר אלהים וכו', ומלת חיוויתה (חיוויתא) הוא שם נגזר מפעל חוי שהוראתו בתרגומים ובדרז"ל הראה הגיד וכן בל"מ יחוה דעת (תהלים י"ט ג') אחוה דעי (איוב ל"ב י"ז), והבינוני ומצתתה כמו ספרי ראה פי' צ"ב ולא חוזר ומצתת וכו' וכן בירוש' סוטה ריש פ"ט כ"ג ב' לא שתהא חוזר ומצותת ועי' מ"ע לר"א גייגער ח"ד צד 121 ועמת"ל ח"ד צד 225: חיווה לה. דרש אחר שקרא לה אדה"ר חוה לשון חוי משום שהראה לה כמה דורות איבדה שגרמה מיתה לעולם ועי' לעיל צד 175. וסימן החיבור ד"א נעדר בכי"ל וכי"פ וכי"א ועי' במ"י לעיל צד 190 בד"ה שוקים: 2 אמר ר' אחא. וכ"ה גם בדפ"ר וד"ו, ובמ"כ הגיה שלא לצורך ר' א ח א א מ ר וכן הדפיסו אחריו ועי' במ"י לעיל צד 24 בד"ה יום אחד וכו', ור"א דורש חוה ג"כ לשון חויא וכלפי האשה אומר הנחש היה נחש שלך והשיאך ואת היית נחש של אדם שעל ידך חטא, וכן איתא לקמן ריש פכ"ב א"ר אחא חיויה חוויך ואת וכו': 3 עם כל חי. כלו' קרי ביה עם כל חי (ועי' במ"י לעיל צד 16) שהאשה תראה חיים עם בעלה בעשרו, וחי הוא העשיר ועני חשוב כמת, ומביא הברייתא העשיר עולה עמו וכו' ומפרש בפי' ב"ר כי"ט העשיר וכו' שאם קונה שפחות ז' היא בטלה מאותן שבעה מלאכות שמנו חכמים שהאשה חייבת לבעלה (כתובות פ"ה מ"ה) ואינו יכול לומר לה והלא לא הכנסת עמך שום שפחה וכו' שנ' עם כל חי עם חיות שלו נהנית כמו כן העני אינה יורדת עמו שאם הכניסה לו כמה שפחות והעני ומכרן וכו' יושבת האשה בקתידרא לפי שאינה יורדת עמו דכתיב עם כל חי עם החיות ולא עם המיתה ואין לך מיתה גדולה מעוני ע"כ, ונראה שמפרש כן עפ"י ירוש' כתובות פ"ה ושם ג' הכניסה א"ר שמואל בר רב יצחק לא סוף דבר הכניסה אלא אפילו היא ראוי' להכניס כהדא דתני א ש ת ו ע ו ל ה ע מ ו א ב ל ל א י ו ר ד ת ע מ ו ועי' ביפ"ת (ושם העתיק מפירש"י שאם הכניסה לו ד' שפחות בטלה היא וכו' ואם לא הכניסה לה שפחות והעשיר לא יכול לומר לה וכו', ובפי' הנדפס נשתבש ראש המאמר, ובדפ"ר הגי' שם דאם הכניסה לו ארבעה שפחות עד שבעה וכו'). ובבלי כתובות ס"א א' גרסינן היא אומרת להניק וכו' והוא אומר להניק והיא אומרת שלא להניק וכו' היא אורחא והוא לאו אורחיה מהו בתר דידיה אזלינן או בתר דידה וכו' ופשיטנא ליה מהא ע ו ל ה ע מ ו ו א י נ ה י ו ר ד ת ע מ ו אמר רב הונא מאי קראה והיא בעולת בעל בעלייתו של בעל ולא בירידתו של בעל רבי אלעזר אמר מהכא כי היא היתה אם כל חי לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה (והדרש עם כל חי לא הוזכר שם) ועי"ע כתובות מ"ח א': 4 של כל החיים. אפילו של הרוחות, וטעם הדרש כמו לקמן סוף פל"א ומכל החי מכל בשר וגו' א"ר הושעיא אפילו רוחות נכנסין עם נח אל התיבה הה"ד ומכל החי וכו' מאותן שנברא להם נפשות ולא נברא להם גופין ועי' לעיל צד 54, וכדא"ר סימון כל מאה וכו' משמע שחוה היתה אמן של הרוחות שילדה מאותן רוחות הזכרים המתחממים ממנה, ולא היתה אמן של כל הרוחות שהרי רוחות נקיבות מתחממות מאדם ומולידות ועי' גם ביפ"ת, ואותן הרוחות הזכרים והנקיבות משמע שהם המריאים או תולדות המריאים שנבראו ביום ו' כשקדש השבת כדאיתא לעיל שם ולעיל צד 96 בו' ברא שש אדם וחוה וכו' ומריאים, והשדים פרין ורבין כבני אדם ועי' חגיגה ט"ז א' ואדר"נ נו"א פל"ז, ודוחק לפרש אף לפי הגי' שלפנינו כל מאה וכו' היו רוחות הזכרים וכו' והיא יולדת רוחות נקיבות שמתחממות מאדם ומולידות וכו' וחוה היתה אמן של הרוחות וכולן בנוי דאדם קדמאה, ולקמן פכ"ד נסדר המאמר דא"ר סימון וכו' בדרש זה ספר תולדות אדם וכו' אילו תולדות אין הראשונים תולדות מה הן רוחות וכו', ובתנחומא מ"ב ליתא הדרש אם כל חי אימן של כל החיים ול"ג היו הרוחות הזכרים מתחממים ממנה והגי' שם א"ר סימון מאה ושלשים שנה נפרש אדם מחוה אשתו כיון שנהרג הבל אמר אדם מה אני מוליד בנים וכו' מה היה עושה א"ר סימון רוחות נקבות באות אצלו ומתחממות ממנו שכן אמר הקב"ה לדוד וכו' אשר בהעוותו וכו' מאי בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע וכו' ובנגעי בני אדם ואין נגעי אלא המזיקין וכו' להודיעך שכל ק"ל שנה שפירש אדם מחוה היו הרוחות באות אצלו ומתחממות ממנו ומוליד מזיקין וכו', ובעירובין שם ג' וא"ר י ר מ י ה ב ן א ל ע ז ר כל אותן השנים שהיה אדה"ר בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין שנ' ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד מתיבי היה ר' מאיר אומר אדה"ר חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית וכו' ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה וכו' כי קאמרינן ההוא בשכבת זרע דחזא לאונסיה וכו' ועי' במ"י לעיל צד 164, ונכונה הגי' שלפנינו ש פ י ר ש א ד ם מ ח ו ה וכ"ה בפוגיא צד 574 במאמר המובא בשם ב"ר (ושם ג"כ הגי' והיא יולדת וכו' ומולידות הה"ד וכו'), וכן לקמן פכ"ג כלום פירשתה מחוה הרי ק"ל שנה וכו', והגהתי אימן ש ל כל וכו', ובפוגיא הגי' אימן של כל ח י י ם ועח"נ, ובמ' הגדול עמ' 101 גורם או מפרש אם כל חי שהיא אמן שלכל בני אדם החיים ועי' ת"א ותר"י א':

מאדם ומולידות ההיד אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש״ב ז יד)
בנוי דאדם קדמאה, מאן דאמר רוחוי דביתה טבין דרבון עימיה מאן דאמר דהינון בישין דחכמין
יצריה, מן דמר רוחוי דחקלא טבין דלא רבון עמיה מאן דאמר דהינון בישין דלא חכמין יצריה:
יב כא) ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בתורתו של ר׳ מאיר
מצאו כתוב כותנות אור אילו בגדי אדם הראשון שדומין לפנס, רחבים מלמטן וצרים מלמעלן,
יצחק רבייה אמר חלקים כציפורן ונאים כמרגלית, אמר ר׳ יוחנן ככלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן

4 ילקוט ר׳ ל״ד: 6 תנחומא מ״ב סס סי׳ כ״ד: לעיל לד 170:

1 ומולידות ממנו פב, מולידות . . ד, ויולדות . . והאר[1]י, והיו יולדות . . י (שם) | בהעוותו] ואר[1]י, בהעיותו דפג | 2 בנוהי פא[2]ג | ** קדמאה] דקדמיה ל | רוחוי] ר[3], רוחוהי פואגכר, רוחי די | דביתה] ו, דביתא דפאגכרי | דרבון] פ, דרבין דואגרי | עימיה] פוא[2]ג, עמיה דא[1]כי | ומאן דאמר כ, ומן..ג, ומ״ד א[1]י (שם) | דהינון] וגכ, דאינון פאי, אינון די (שם) | 3 מאן דאמר דפגי, מ״ד א | רוחוי ד, רוחוהי פאגר, רוחי י | טבין בישין ל° | דלא רבון עמיה] דלא רבין עימיה ג, דלא חכמין יצריה אבי | ומאן דאמר ג, ומ״ד א[1] | דהינון] ג, דאינון דא[1]בי | בישין] טבין ל° | דלא — יצריה] ג, דחכמין יצריה ד, דלא רבין (עימיה א[2]) עמיה אבי | 4 בספ׳ תורתו א[2] | 5 כתנות | עור א | בגדיו של י, כתנות של א[2]ג | שהם (שהן פוג) דומין דפוג, . . דומים א[1], שהיו דומין י | * לפנס פואר[2]י] לפנם ל, לפגם גכר[1], לפיגם ד | מלמטן] וגכ, ־טה דפארי | מלמעלן] וגכ, ־לה דפארי | 6 יצחק] ר׳ ~ ר[1] | רבייה] פו, רביא דאגכר | חלקים] וחגכ, ־ין פשי, חלקים היו דא | כמרגליות פא | ° יוחנן] יצחק ד |

1 בהעוותו. במקרא כתוב ב ה ע ו ת ו והכפילו הוי״ו לסימן שהיא מרגשת במבטא וכן לעיל צד 31 עוונו וצד 124 עייפה ועי׳ במ״י לעיל צד 3 בד״ה והוא גלי: 2 בנוי דאדם קדמאה. בני בניו של אדה״ר, והגהתי ק ד מ א ה וכן לקמן פל״ח גם בכי״ל אשר בנו בני האדם וכו׳ בנוי דאדם קדמאה: מאן דאמר רוחוי. מאמר זה נר׳ שהובא כאן בדרך אגב, ובעל נבחר מפנינים העיר דאיתא בספר הזוהר סדר אחרי דאינון רוחין דאולידו מאדם הוו מזיקין דעלמא ושריין בפתחי דביתא ובבראי, וזהו דפליגי הכא יש מי שאומר הרוחות המצויים בבית הם טובים לאדם מפני שמתגדלין עמו ונהגים משלו ויש מי שאומר שהם רעים לו מפני שמכירין יצרו הרע ומזיקין לו ומאן דאמר רוחוי דחקלא רוחות המצויים בשדה וכו׳ ועי׳ המעשיות במדרשים שציינתי במ״י לעיל צד 114 ובתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ז: דרבון עימיה. שנתגדלו עמו או שמתגדלין עמו לפי הגי׳ ד ר ב י ן שבשאר הספרים חוץ מכי״ל וכי״פ, ואפשר שגם ד ר ב ו ן הוא בינוני (ועי׳ דאלמאן צד 229, שלעזינגער דאס אראמ׳ ווערבום צד 83) וכ״ה דלא ר ב ו ן בסמוך בכי״ל ובדפ״ר וד״ו, ולקמן פכ״ד הגי׳ בדפוסי׳ רוחי דביתא טבין ד ר ב ו וכו׳ ובכי״ו רוחויי דחקלא טבין דלא ר ב ו ן וכו׳: 3 מן דמר וכו׳. בד״ו ודפ״ר הגי׳ מאן דאמר רוחוי (רוחויי) דחקלא טבין דלא רבון עמיה מאן דאמר דאינו׳ בישין דחכמין יצריה ועיי״ש גם בפכ״ד, ובמ״כ הגיה כאן עפ״י הילקוט וכן הדפיסו אחריו טבין דלא חכמין יצריה ומ״ד דאינון בישין דלא רבין עמיה (ועוד סירס רוחין דחקלא מאן דאמר), וכ״ה גם בכי״א א׳ וב׳ וכן מוגה בגליון מדרש אב״א בשם ס״א, ובכי״ל הוגה בכתב אחר במקום ט ב י ן ס״א ב י ש י ן ובמקום ב י ש י ן ס״א ט ב י ן, וכן הגיה במ״כ לקמן פכ״ד ושתי גרסאות אלו מסכימות זו עם זו, ובכי״ו וילק׳ שמואל ליתא המאמר השני, ובכי״ל נכפל בטעות המאמר הראשון: בתורתו של ר׳ מאיר. עי׳ לעיל צד 70 ובמ״י שם, ונראה שגם כתנות א ו ר היה מן החילופים שהיו נמצאים בס״ת שהיה גנוז בבהכ״נ דאסוירוס ועי׳ במאמרי ר״א עפשטיין במ״ח חלק ל״ד צד 348 ובס׳ לחם חמדות צד 49 (ולפנינו בכי״ל כתוב כותנות בוי״ו במקום קמץ חטף ועי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים), ומפרש כאן כתנות אור אילו בגדי אדה״ר שדומין לפנס כלו׳ לעששית[1]) שהנר בתוכה וכותליה מאירים כך הבהיקו בגדי אדה״ר מזיו הדרו ועטה אור כשלמה ועי׳ פי׳ הרמב״ם שהובא במ״כ ועי״ע פריידענטהאל העללענ׳ שטודיען ח״א צד 75 ודילל׳מאנן לפסוק זה וספרי דאדה״ר הוצ׳ פריישען צד 52, ויצחק רבייה מפרש כתנות אור שהיו חלקים כציפורן ונאים ומזהירים כמרגלית ועי׳ במ״י לעיל צד 168 בד״ה ולא וכו׳, ושם העירותי ג״כ שלפי המדרש משמע שהפסוק ויעש וכו׳ נאמר קודם שחטא אדה״ר, וברקנאטי העתיק מספר הזוהר לבתר אלביש לון קודשא ב״ה בלבושא דמשכא איתהני מיניה (פי׳ בלבוש שהעור נהנה ממנו) הה״ד כתנות עור ברישא כתנות אור דהוו משמשין ביה עלאין וכו׳, ובמד׳ הגדול עמוד 102 מפרש כל הפרשה הזאת היתה ביום ששי קודם שתיכנס השבת אבל משנכנסה השבת אין כל חדש תחת השמש ועי׳ לעיל שם בד״ה מתעסקין בדרך הארץ ועי׳ גם בספרי וזאת הברכה פי׳ שנ״ה כי שם וכו׳ זה קבר של משה וכו׳ וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הם וכו׳ וי״א אף בגדו של אדה״ר וי״א הכתונות וכו׳, והגהתי ל פ נ ס ועח״נ, ומ״ש רחבים מלמטן וכו׳ פי׳ כתבנית הפנס שהוא רחב מלמטה וצר מלמעלה, ובמאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״ח ב׳) גורס ומפרש כתנות עור כתנות אור והיא מאותיות המתחלפות זו בזו שהיו דומין לפנס פי׳ נר מאירין כעששיות וכו׳ וכמרגליות דחלקין כצפורן והן בגדי החמודות שבאו לידי עשו ע״כ ועי׳ תר״י א׳ בראשית כ״ז ט״ו ופדר״א פכ״ד ולקמן פס״ג סי׳ י״ג ופס״ה סי׳ ט״ז ועי׳ למטה בד״ה ובהם היו: 6 א״ר יוחנן. וכ״ה בשאר כ״י, ובדפוסים נשתבש ועי׳ גם לעיל צד 170, ור׳ יוחנן דורש כתנות עור שדבקים לעור ור׳ אלעזר והאמוראים האחרים דורשים כתנות עור שבאין מעור, וכן הפלוגתא בסוטה י״ד א׳ כתנות עור רב ושמואל חד אמר דבר הבא מן העור (פירש״י של צמר הוא) וחד אמר דבר שהעור נהנה ממנו (של פשתן שאדם לובש סמוך לבשרו), ובתר״י א׳ מתורגם ועבד וכו׳ לבושין דיקר מן משך חיויא דאשלח מניה על משך בשריהו חלף שופריהון דאישתלחו וכו׳ וכן איתא בפדר״א פ״כ ר׳ אליעזר אומר מן העור שהפשיט הנחש עשה הקב״ה כתנות כבוד לאדם ולעזרו וכו׳, ודרש זה לא הוזכר כאן בב״ר, ולמאמר א״ר יוחנן וכו׳ שרבקים לעור נסמן בגליון כי״ל „בתנח׳ אדם אינו מרגיש״, וכ״ה בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ד ושם המאמר משובש ר׳ מאיר ור׳ יוחנן אומרים כבגדים הדקים הבאים מבית שאן שהן דבוקים על בשרו של אדם ואינו מרגיש ר׳ שמואל בר נחמני אמר לפיטטו ר׳ יהושע בן לוי אמר ליגנון ר׳ יוסי ב״ר חנינא אמר סיסטין ר׳ אבהו אמר היה ר׳ יצחק אומר חלקין כצפרין ונאין כמרגלית ריש לקיש אמר כמעשה השמים וכשהיתה העבודה בבכורות היו מקריבין בהן וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער:

[1]) φανός.

כתנות עור שדבקים לעור, ר׳ אלעזר א׳ איגיאה, ר׳ יהושע א׳ לגא, ר׳ יוסי ברי חני׳ אמר סיסרנון, ריש לקיש גלאקסינון ובהם היו בכורות משתמשין, ר׳ שמואל בר נחמן צמר גמלים וצמר ארנבים היו כתנות עור שבאין מעור: אמר ר׳ לוי לימדתך התורה דרך ארץ לפום חילך אכול 14b ופרה מן מה דאת לבוש ויתיר מן מה דאת שרי, לפום חילך אכול מכל עץ הגן אכל תאכל (בראשית ב טז), פרה מן מה דאת לביש ויעש י״י אלהים כתנות עור וילבישם, ויתיר מן מה דאת שרי שהרי שנים היו והיו שרויים בכל העולם:

8 פסחים קי״ד ס׳, חולין פ״ד ב׳:

1 שרבקים] ע, שהן דבקין פחכש, שהן (שהם א׳ר[1]) דבוקים דא׳ר[1], . . דבוקין וגיר[2] | בעור ג | אמר דפוע, אומ׳ א[1] | איגיאה (איגיה פו, ־ייה ד[1], אגיא גכ, אגיהו א[2])] פע ~ ר׳ איבו (אייבו ו) אמר (אגנייה ד[1]א[2], אגניה כ, אגגיה וג) אגגייה דוא[2]גב | יהושע] פא[2]גכע, ~ בן לוי דו | אמר | לגא] פוכע, לגה א, לגאי ד | * בר׳ דכע] בר לפג, בן ו | חנינא דפוא, ־נה גע | אומ׳ א[1] | 2 סיסרנון] גע, סיסרטון ד, ־טון וכ, ־טא א[1], סיסטרא ד[1] | ריש לקיש אומר ע, . . אמר כ, ר׳ שמעון בן לקיש ו, . . אמר דג | גלאקסינון] גע, גלקסינון א[1], גלא קסינון דפע[0], אגלאקסינון ו | הבכורות פוי | משמשין וי | נחמן] ~ אמר | צמר גמלים וצמר ארנבת פ, . . ארנבים וצמר גמלים כ, . . הארנבים וגמלים ו | 3 כתנות עור] פוחא[1]כי ~ כתנות דא[2]ג | הבאין פ, שהן באין דוחא[2], שהיו (באין י) באים א[1]גי | התורה] פו, תורה דאגכי | לפס ו | חיילך ו | 4 ופרה] ד[1]ג, פרא פ, ופרא דואכר | ממה אר, מן ו | דאת] דאית לך פ | לבוש] פוגכ, לביש דאר[3] | ויותר א[1]ר | מן מה] וג, ממה דאר | * לפום דאג] לפם ל, לפס ו | חיילך ו | 5 פרא ור[3], ופרה ד[1]ג, ופרא דאכרי | ממה אר, מן ו | לבוש וגכ | * וילבישם א[2]גכ] וילבשם ל | * ויתיר דוא] ויתר פג, ויותר ד[1]ר[2]י, ל׳ ל | מן מה] ו, ממה דפאגר[2]י | 6 שהרי] ~ כמה י | היו] ו, ל׳ דפאברי | והיו] ו, היו א[2]כ, הוו די, ל׳ פר | שרויים] ר[2], ־יין א[2], שרוים וכר[1], ־יון דפי | העולם] פואגכ, ~ כולו ד, כלוי |

1 איגיאה. מעורות עזים[1]), ובכי״ל וכי״פ ל״ג עוד ר׳ איבו אמר אגגייה, וכן לא הועתק בערוך ע׳ איגיאה, ובמו״ע הגיה אגנינה, ופי׳ עור כבש, ובפי׳ ב״ר הגי׳ אגניא ובכי״ט אגגייה ועח״נ: לגא. מעורות ארנבים[2]): 2 סיסרנון. לבוש של עור בעוד הצמר עליו[3]) ועי׳ מו״ע ע׳ ססרגון: ריש לקיש. בכי״ל נעדר כאן ובסמוך מלת אמר ועי׳ במ״י לעיל צד 193: גלאקסינון. בכי״ל נסמן בגליון „כמעשה שמים״ ונר׳ שהוא פי׳ עפ״י גי׳ התנחומא מ״ב שהעתקתי שגלאקסינון תואר לצבע שהוא כמעשה שמים וכמו שכתוב כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים וכו׳ (שמות כ״ד י׳), ואמרו בדרש הכתוב שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר וכו׳ (חולין פ״ט א׳), ואין להגיה גם כאן ריש לקיש אמר כמעשה שמים (ועי׳ בהערות רש״ב בתנחומא שם), וכן אין נ״ל להגיה גלאקטינון[4]) שהוראתו לבן כמו חלב אעפ״י הגי׳ שלפנינו בירוש׳ שבת פ״ב ד׳ ד׳, ושם איתא ועורות תחשים וכו׳ ר׳ יהודה אומר טייגון לשם ציבעו נקרא ור׳ נחמיה אמר גלקטינון וכו׳, ובמד׳ קהלת פ׳ מה שהיה (א׳ ט׳) הגי׳ ר״נ אומר גלטינון ועי׳ זקש בייטרעגע ח״א צד 131 אגה״ת ח״ב, והח׳ ר״ש קרויס כתב לי שריש לקיש כוון לצמר קראקסינון[5]) ועי׳ מ״ש מארקוואַרד בספרו על חיי הרומיים מהדורא ב׳ צד 478, ובחרו כאן מלות זרות איגיאה לגא וכו׳ לציין מיני עורות ידועים לכל בלה״ק כדרך בעלי האגדה להשתמש בתיבות זרות ועי׳ לעף אצל קרויס צד 620: ובהם היו. בכתנות עור שעשה הקב״ה לאדם ולאשתו היו בכורות משתמשין, ועי׳ לקמן פס״ג סי׳ י״ג, ומפרש עפ״י מאמרם בבמ״ר פ״ד סי׳ ח׳ ושם ג׳ קח את הלוים וגו׳ אמרו רבותינו למה צוה הקב״ה לפדות בכורי ישראל בלוים שבתחלה היו הבכורות משמשין עד שלא עמד שבט לוי כמה ששנו וכו׳ עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (זבחים פי״ד מ״ד ועי׳ לקמן פס״ג) ותדע לך וכו׳ טול מתחלת ברייתו של עולם אדה״ר היה בכורו של עולם וכיון שקירב קרבנו שנ׳ ותיטב לי״י משור פר וכו׳ לבש בגדי כהונה גדולה שנ׳ ויעש וכו׳ לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבח היו והיו הבכורות משתמשין בהם כיון שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למשותלח וכו׳ משותלח מסרן לנח וכו׳ מת נח ומסרן לשם וכו׳ מת שם ומסרם לאברהם כו׳ מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה וקירב וכו׳ מת אברהם ומסרה ליצחק עמד יצחק ומסרה ליעקב וכי יעקב בכור היה אלא שאת מוצא שנטלה יעקב מן עשו וכו׳ כיון שלקה יעקב את הבכורה התחיל מקריב וכו׳ וכן בשעה שהקריב משה בסיני הבכורות הן הקריבו שנ׳ וישלח את נערי בני ישראל וגו׳ מהו נערי הבחורין שבבכורות ויעלו עולות הא למדת שלא היה אדם מקריב אלא הבכורות וכו׳, והמאמר שם נובע מתנחומא מ״ב תולדות סי׳ י״ב ושם הגי׳ מהו כתנות עור בגדי כהונה גדולה שהלבישן הקב״ה וכו׳ ועוד שנו רבותינו וכו׳ לכך הלביש הקב״ה לאדם בגדי כהונה גדולה שהיה בכורו של עולם בא נח ומסרן לשם ושם מסרן לאברהם ואברהם מסרן ליצחק ויצחק מסרן לעשו שהיה בכורו ועשו היה רואה את נשיו עובדות ע״ז והפקידן אצל אמו כשעמד יעקב ולקח הבכורה מן עשו אמרה רבקה וכו׳ בדין הוא שילבש הבגדים הללו שנ׳ ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות וכו׳ ועי׳ גם באגדת בראשית פמ״ג (פמ״ב) ובמאמר שהעתקתי במ״י לעיל צד 168 ממדרש אבכיר, וכן הדרש בירוש׳ מגילה פ״א ע״ב ב׳ ותקח רבקה וכו׳ מהו החמודות שהיה משמש בכהונה גדולה: 4 לפום חילך. לפי חילך, לפי יכולתך וממונך תוציא הוצאות לאכילתך ופחות ממה שאתה בערכך תוציא למלבושך ויותר ממה שאתה בערכך תוציא לעשות לך דירתך, ובפסחים שם אמרו פחות ממיכלך וממשתיך ותוסיף על דירתך, ובחולין שם לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו וכו׳, ופרה (פרא) פי׳ פחות כמו בירוש׳ עירובין פ״ב כ׳ ב׳ חמשא אלפין פרא מאת ועי׳ גם במ״ע הצרפתי חלק ל׳ צד 154: 5 ויעש וכו׳ כתנות עור. ולא עשה להם מלבושים חשובים יותר לפי ערכם:

[1]) *αἴγεια* (pl.). [2]) *λαγώς*. [3]) *σίσυρνον*. [4]) *γαλάκτινον*. [5]) *κοραξικόν*, coracinum, * *κοράξινον*, circassische Wolle.

פרשה כא

א ג כב) ויאמר ייי אלהים הן האדם היה כאחד ממנו כת׳ ואשמע אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר וגו׳ (דניאל ח יג) אחד זה הקב״ה ייי אלהינו ייי אחד (דברים ו ד), קדוש שהכל אומרים לפניו קדוש, מדבר גוזר גזירות קשות על בריותיו וקוץ ודרדר תצמיח לך (בראשית ג יח), ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר ר׳ הונא אמר לפלניה, תרגם עקילס לפנימי דיבר, זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת, עד מתי החזון התמיד (דניאל שם שם) גזירה שניגזרה לאדם הראשון לעולם היית אתמהא, והפשע שומם (שם שם) כך יהיה פשעו שומם עליו בקבר, תת קודש וצבא מרמס (שם שם) כך יהיה הוא ותולדותיו עשויים דייש לפני מלאך המות אתמהא, ויאמר אלי עד ערב בוקר אלפים ושלוש מאות ונצדק קודש (שם שם יד) ר׳ עזריה ר׳ יונתן בן חגי מש׳ ר׳ יצחק בכל מקום שיש ערב אין בקר וכל מקום שיש בקר אין ערב, אלא לכשיעשה בוקרן שלאומות העולם ערב וערבן שלישראל בקר באותה

1 ילק׳ דניאל ר׳ תתרס״ו, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ג :

1 כת׳ ל׳ ונב | ואשמע] פוגבר[1], ואשמעה דאר[2]י | 2 * לפלמוני — וגו׳ ד] וגו׳ ל, לפלמוני המדבר עד מתי החזון התמיד והפשע שומם תת וגו׳ פ, לפלמוני . . תת וקודש וצבא מרמס ונ | אחד] ואשמע אחד דפוגבר״י, ואשמעה . . א[1]ר[2] | ייי] א[1], שמע ישראל ~ דפוגבי | 3 שהכל] פאגבי, כי הכל ד | קדוש] ק׳ק׳ק פו | גוזר] פוגרי, שגוזר א, גזר ד | גזירותיו אב | קשות ל׳ פאגברי | 4 חונא ו, חוניא ג, חנא פ | * לפלניה] בי פלניא ל, בפלוניא פ, לפלנייה ד, ־ייא ו, ־יא א[2]גבי | 5 * לפנימי דואגרי] לפני מי ל, לפני פ | דיבר] ו, מדבר פ, ל׳ דאגברי | לפנים] מלמעלן ו | 6 שניגזרה ל׳ פאגבי | לאדם] פואגי, על אדם דב | היית] ו, היתה דפאגבי | 7 קודש] ו, קדש י, וקודש פג, וקדש דאבר ׀ 8 דייש] ואר[2], דיש פגר[1]י, מרמס ד | אתמהא] וגב, ל׳ ד | 9 ר׳ יונתן] ו, ור׳ . . דפא[2]ג, ר׳ יונתן צדיק י | בן חגי] וא[2], בן חגיי גב, בר חגי א[1]י, ל׳ ד | משום פ, בשם דואגבי | כל ו | בקר אין ערב י | ובכל אגב | 10 ערב אין בקר י | כשיעשה אי | בוקרן] פי, בקרן דאגב |

פרשה כא. בכי״א וכי״ב פרש׳ כ׳, ובכי״ת נוסף כאן בראש הפרשה המאמר אמ׳ ר׳ יהודה בשעה הראשונה עלה במחשבה לבראות האדם בשנייה נמלך במלאכי השרת ואמר נעשה אדם בשלישית כינס עפרו ברביעית גיבלו בחמישית ריקמו בששית העמידו גולם בשביעית נפח בו נשמת רוח חיים בשמינית הכניסו לגן עדן בתשיעית צווהו אותו בעשירית חטא באחת עשר דנו אותו בשתים עשר גרשוהו שנ׳ ויגרש את האדם ע״כ ועי׳ בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ה ובשאר המקומות שציינתי לעיל צד 168 במ״י ד״ה מתעסקין וכו׳ ועי״ע מ״ש במ״י בריש פי״ב : 1 ואשמע. במקרא כתוב ואשמעה ועח״נ : 3 לפניו קדוש. וכן איתא לעיל צד 63 ועיי״ש גם במ״י : וקוץ ודרדר. כמו שגזר על אדה״ר וקוץ וכו׳, ודורש מדבר לשון קשה ועי׳ מכות י״א א׳ : 4 לפלניה. כן הגהתי, ור׳ הונא מפרש פלן כפשוטו של מקרא לפלוני (ובלא״ר לפלנית כמו לעיל צד 34 לדוך פלן ולזווי פלנית), ועקילס תרגם לפלמוני בהוראת פנימי ולא כתוב כאן איך תרגם בל״י (ואפשר שמפרש פלמוני כמו פנימוני בחילוף האותיות למ״ד ונו״ן, וכן פלימו סוטה ד׳ א׳ ופנימון בבמ״ר פ״ט סי׳ י׳ שם אחד), ולפי תרגומו דרשו לפלמוני לפנימי זה אדה״ר, והוצרכו ג״כ לסרס המקרא ולדרשו ויאמר אחד קדוש המדבר לפלמוני כלו׳ על אדה״ר עד מתי וכו׳ וזה טעם הגי׳ לפנימי דיבר וכן הובא בפוגיא צד 566 בשם ב״ר לרמה״ד תרגם עקילס לפנימי דבר וכו׳ שנגזרה לאדה״ר וכו׳ עשוים דייש וכו׳ (וגם ביפ״ת פי׳ שדורש המקרא מסורס ועיי״ש), ומשמע לפי הדרש שאחד קדוש המדבר לפלמוני הוא מלאך ולא הקב״ה כמו שדרשו ראש הפסוק, ופי׳ הפסוק שלאחריו ויאמר אלי וכו׳ הוא הקב״ה שאמר באותה שעה אני מצדיקו וכו׳, ואין נ״ל לפרש גם לפי הגי׳ ויאמר וכו׳ לפלמוני המדבר וכו׳ לפנימי זה אדה״ר וכו׳ שהקב״ה אמר לאדה״ר שהיה מדבר וצוות לפני הקב״ה עד מתי וכו׳ שא״כ היל״ל גזירה שנגזרה עלי וכו׳ כך יהיה פשעי וכו׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר שהאריך בפי׳ המאמר הקשה, ובכי״ל כתוב לפני מי בשתי תיבות ושתי שורות והגהתי, ובסגנון אחר הדרש על אדה״ר בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ג והגי׳ שם ד״א ואשמעה אחד קדוש מדבר וגו׳ א״ל כל גזירות הרעות של מי הן א״ל של אדה״ר עד מתי החזון וכו׳ את משיבו מן הגזירות שכתיב בו כי עפר אתה וכו׳ תת קדש וצבא מרמס אלו בניו של אדה״ר שנגזרה עליהם מיתה וכו׳ עד ערב בקר עד שיבא בקרו של עוה״ב וכשנגזרה וכו׳. ודרש זה קדמו שם דרש אחר ואשמעה וכו׳ לפלמוני המדבר מהו פלמוני ר׳ יוחנן אמר זה מיכאל שהוא עומד לפנים ר׳ חנינא אמר זה גבריאל המדבר בישראל שהיה אומר עד מתי החזון התמיד עד מתי הנבואה מסתלקת מישראל והפשע שומם זה בית המקדש וכו׳ תת וקדש אין קודש אלא ישראל וכו׳ וצבא מרמס עד מתי הן מרמס לאומות העולם ויאמר אלי עד ערב בקר וכו׳ עד שיעשה ערבן של ישראל בקר באותה שעה ונצדק קדש. ובפי׳ ב״ר העתיק כאן מאמר זה מתנחומא עד לאומות העולם וכו׳ וגורס שם (בכי״ט ובפי׳ הנדפס בדפ״ר) עד מתי החזון וכו׳ הצרות שהן רואין בכל יום מסתלקות בישראל : 6 לעולם היית. הלעולם תהיה בתמיה, וכן כך יהיה פשעו וכו׳ בתמיה : 7 תת קודש. מקרא כתיב וקדש והוי״ו יתירה : עשויים דייש. מרמס, וכ״ה לקמן סוף פ״מ (פמ״א) ומה עפר וכו׳ דייש כך בניך עשויים דייש וכו׳, וגם בדפוסי׳ הגי׳ שם דייש ועי״ע בפס״ט : 10 וערבן של ישראל בקר. לעתיד

שעה ונצדק קודש באותה שעה אני מצדיקו מאותה הגזירה ויאמר יי׳ אלהים הן האדם היה
כאחד ממנו הוי כאחד ממנו:

על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב (משלי כד ל) אמר ר׳ הונא הרי ב
שקנה שדה וכרם וקרוי איש ואדם ונקרא עצל מה הנייה לו, אלא על שדה איש עצל עברתי זה
אדם הראשון, ועל כרם אדם חסר לב זו חוה, אמר ר׳ הונא היכן מצינו שניקראת חוה אדם
כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד יג), והנה עלה כולו קמשונים (משלי שם לא), וקוץ
ודרדר (בראשית ג יח), כסו פניו חרולים (משלי שם שם) בזעת אפך (בראשית שם יט), וגדר
אבניו נהרסה (משלי שם שם) וישלחהו יי׳ אלהים מגן עדן (בראשית ג כג), כיון ששילחו התחיל
מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו:

אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע (איוב כ ו) עד מטי ענניה, אמר ר׳ יהושע בר ג
חנינה ר׳ יהודה ברי סימון בשם ר׳ אלעזר מלא כל העולם בראו, מן המזרח למערב מני אחור
וקדם צרתני (תהלים קלט ה), מן הצפון לדרום מני ולמקצה השמים ועד קצה השמים
(דברים ד לב), מני אף בחללו שלעולם תלמוד לומר ותשת עלי כפיך (תהלים שם), כגללו
לנצח יאבד (איוב שם ז) על שגילל מצוה קלה נטרד מגן עדן, רואיו יאמרו איו (שם שם)

3 ילק׳ משלי כ׳ תתקס״א, ילק׳ מכירי משלי כ״ד ל׳, תנחומא מ״ב סס סי׳ כ״ג: 10 ילק׳ איוב כ׳ תתק״ז: לעיל ריש פ״ח וש״נ, לקמן פכ״ד:

1 השעה וג | באותה שעה ל׳ אגבי (אני מצריקן באותת שעה פ) | הגזירה] וג, הגזרה פא[2], גזירה א[1]בי, גזרה ד | ויאמר] א, שנ׳ ~ פ, באותה (השע׳ ו) שעה ~ ל°דוגב | 2 הוי כאחד ממנו] פוג, ל׳ דאב | 3 על] כתיב ~ חאם | * ועל — לב דוגב] וגו׳ ל, ל׳ פא | ר׳ חונה ח, רב הונא י | 4 וכרם] פ, וקנה כרם דוא[2]גבים | וקרוי] חג, קרוי דפבי, נקרא אמ | ואדם] פ, וקרוי אדם דחגבי, ונקרא . . אמ | וקרוי י | ומה ן | ההנייה ח | יש לו פאים | * ועל דואגי] על לפ | זה בי | 5 ר׳ חונא ח, רב הונא ע | היכן] שכן י, ל׳ אמ | חוה שנקראת מ, שנקראת אשה ע | 6 ודרדר] פו, ~ תצמיח לך דאבים | 7 אפך] פוב, ~ תאכל לחם דאגימ | 8 אלהים ל׳ ד | כיון ששלחו דפא, כששילחו ו | 9 * ואומר פב] וא׳ ל, ל׳ דחא | הן] פ, ויאמר (שנאמ׳ ויאמר א[1]) יי׳ אלהים ~ דוחאב | כאחד ממנו (וגו׳ פ)] פח ~ הוה (הווה ב) כאחד (כחד ד) ממנו ל°דוא[2]גב | 10 * וראשו — יגיע ל°דפגב] וגו׳ ל | עד] פוב, אם יעלה לשמים שיאו רומיה (לרומא גב, רומה א) וראשו לעב יגיע ~ דאגב | דמטי וי | ענניא א[2], ענני וכרי[1]י | בר] וג, בר׳ ד, בן אב | 11 חנניה אגב | ר׳] וגב, ור׳ דא | אלעזר] ואב, לעזר ג, אליעזר ד | ** כל] את כל ל | העולם] פב, ~ כלו דוא, כולו ג | ממזרח אגב | 12 מצפון אגב | מקצה א | * השמים דואב] הארץ לג (וכן בסמוך) | 13 מנ׳] ואגב, ומנין ד | *בחללו דא] כחללו לפוגב | כפיך] פ, כפך גב, כפכה דוא[1] | 14 על שגילגל ו, גלל א | קלה] אחת פ | ונטרד א[1] | מתוך גן עדן ג, מן העולם ו |

לבא, ומספר השנים לא דרשו כאן: 2 הוי כאחד ממנו. לשון צווי, ודורש היה היה[1]) באותה שעה ונצדק וכו׳ אני מצדיקו מאותה הגזירה וזש״ה ויאמר וכו׳ היה כאחד ממנו הקב״ה אומר לו תהי כאחד ממנו, ובסמוך בפתיחה אם יעלה וכו׳ דורש ומפרש התחיל מקונן וכו׳ היה כאחד ממנו הוה כאחד וכו׳ לשון עבר היה כאחד ממנו ואינו עוד ולמה חטא, ובתנחומא מ״ב שם מסיים וכשנגזרה עליו מיתה וגזירות רעות התחיל עליו הקב״ה מקונן הן האדם, ובסגנון זה סיום שאר הפתיחות שלפנינו בפרשה, אבל בפתיחה זו שדורש ונצדק וכו׳ אני מצדיקו וכו׳ אינו מן הענין לסיים התחיל מקונן עליו וכו׳: 4 מה הנייה לו. שקרוי איש ואדם והיה צריך לומר על שדה עצל עברתי ועל כרם חסר לב אלא על שדה איש זה אדה״ר וכו׳ ועי׳ ביפ״ת ומ״כ, והדרש מפרש עפ״י סגנון התנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ב על שדה איש עצל וכו׳ זה אדם שהיה עצל מלעשות תשובה ועל כרם אדם חסר לב זה חוה ששמעה לדברי נחש והנה עלה כלו קמשונים שמלאו כל העולם פורענות כסו פניו חרולים שנ׳ וקוץ ודרדר וגדר אבניו נהרסה שפרץ גדירו של עולם כיון שנגזרו עליו גזירות רעות התחיל מקונן הן האדם ועי״ע ספרי עקב פי׳ מ״ח: 6 כתפארת אדם וכו׳. בערוך ע׳ אדם מוסיף ומתרגמינן כתשבחתא דאתתא דיתבא בביתא (ולפנינו בתרגום שם הגי׳ כתושבחת אתתא למיתב וכו׳), ובמדרש ד׳ שאלוניקי הגיה רי״ג כן עפ״י הערוך כתפארת אדם וכו׳ ומתרגמי׳ וכו׳: 9 היה כאחד ממנו. ואינו עוד כאחד ממנו, ובכי״ל וכי״פ וכי״ח ל״ג כאן הוה כאחד (כחד) ממנו, וגי׳ זו נ״ל שלא היתה ג״כ לפני בעל פי׳ ב״ר כ״י שמפרש התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם כלומר הן היה חשוב כאחד ממנו קודם שסרח ולמה נכשל בעון: 10 עד מטי ענניה. משמע שהובא כאן איזה תרגום לפרש וראשו לעב וכו׳ (ואולי צ״ל מטי עד), וכן לפי גי׳ הדפוסי׳ מתורגם שיאו רומיה כלו׳ גבהו, ולפנינו מתורגם בתרג׳ איוב שם אין יסק לצית שמיא זוקפיה ורישיה לעננא ימטי, אכן הגי׳ רומיה איתא רק בדפוסי׳, וכגי׳ כי״ג גורס גם בפי׳ ב״ר כי״א ובנדפס לרומא וכ״ה בדרש אחר בוי״ר פט״ז אם יעלה וכו׳ וראשו לעב יגיע שיאו לרומא לעב לעננא וכו׳, ובמדרש אסתר פ׳ אחר הדברים (ג׳ א׳) אם יעלה לשמים שיאו לרומא וראשו לעב יגיע לעננה, ולפי׳ גי׳ זו דורש לשמים לרומא, ובפי׳ ב״ר מפרש לרומא לא לשמים ממש כי אם עד מקום גבוה, ואינו משמעות הדרש כן שהוא דורש הפסוק על אדה״ר (ובילק׳ איוב שם העתיק כן לפי הענין אם יעלה וכו׳ זה אדה״ר) שבראו מלא כל העולם המזרח וכו׳ ואף בחללו של עולם דהיינו מן הארץ עד השמים ממש, ולפנינו בכי״ל וכן בכי״פ וכי״ו וכי״ב ל״ג כלל לרומא או רומיה וכן עיקר, וצ״ל ר׳ יהושע בר נחמיה כמו לעיל ריש פ״ח ולקמן פכ״ד, וכאן משובש בכל הספרים, ובכי״ל הושלם בשם ר׳ אלעזר ביני שיטי בכתב ישן, וכל המאמר א״ר יהושע ב״ח וכו׳ עי׳ לעיל ובמ״י שם, והגהתי גם כאן ולמקצה השמים ועד קצה השמים, וכן הגהתי בחללו, וכתיבת כפיך

1) הָיָה.

הן הוא אדם, כיון שהיטרידו התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו הוה כאחד ממנו:

ד תתקפהו לנצח ויהלוך וגו' (איוב יד כ) תוקף שנתן הקב"ה לאדם הראשון לנצח לעולם היה, ויהלוך כיון שהניח דעתו שלהקב"ה והלך לו אחר דעתו שלנחש משנה פניו ותשלחהו (שם שם), כיון ששילחו התחיל מקונן עליו הן האדם וגו':

ה [הן האדם וגו'] דרש ר' פפיים הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת, אמר לו ר' עקיבה דייך פפיים, אמר לו מה את מקיים ממנו, אמר לו שנתן הקב"ה מלפניו שתי דרכים חיים ומות וברר לו דרך אחרת: ר' יהודה בר' סימון אמר כיחידו שלעולם שמע ישראל יי'

3 לעיל ריש פט"ז לד 142 : 6 ילקוט ר' ל"ד, מכילתא בשלח מסכת' ב' פ"ו (שמות י"ד כ"ט), מכילתא דרשב"י שם, שיר השירים רבה פ' לסוסתי (א' ט'), פסיקתא רבתי תוספה פ"א (קנ"ב א'):

1 הוא אדם] גבר, הוא האדם ד, הויא אדם ן, האדם פ | שטרדו | * ואומר דוג] ואי' ל, ל' אכ | 2 הוה—ממנו] ג, הווה . . ממנו ן, ל' דא | 3 ויהלוך] אכ, ויהלך דוג | וגו'] משנה פניו (וישלחהו ג) ותשלחהו דג, ל' ואכ | שנתן] ~ לו א | ° לאדם] באדם ד | לעולם היה] היה א, לעוה"ז פ | 4 ויהלוך] פאכ, ויהלך וג, ל' ד | שהניח — והלך] שהלך פ | לו] גכ, דפוא | ** אחר] אצל ל | 5 ששילחו] ן, ששלחו דפאג | עליו] חא, ~ ואומר דו, ואמ' גכ | האדם וגו'] האדם אכ, האדם היה כאחד ממנו דח, . . הן הוא כאחד ממנו ן | 6 פפיים] חנר^{1}י, פפיס דפוא^{2}כ, פפוס א^{1}, פפיוס ר^{2} | ** כאחד ממנו] וגו' ל | כאחד ל' א^{1}כ | **השרת] שרת ל | 7 פפיים] גי, פפיס דפוא^{2}כ, פפוס א^{1} | ומה ן | ממנו] פ, הן האדם היה כאחד ממנו דוגכ | אמר לו] אלא י | שנתן] אגכי, שנתן לו ד, נתן פ | ° הקב"ה] המקום ד | מלפניו] פ | לפניו דאגכי | שתי] פג, שני דא^{1}כי | 8 חיים ומות] פ, של חיים ושל מות א, דרך החיים ודרך המות דגכ, ועזב דרך החיים י | וברר] פא^{2}כ, ובירר דא^{1}י | דרך אחרת] דרך המות בי, אחת פ | בר'] גכ, בר דפ, (ר' סימון א) |

לפי קריאתה, ובמקרא כתוב כ פ כ ה ועי' במ"י לעיל צד 3 בד"ה והוא גלי: 1 הן הוא אדם. דורש הן לא"ר איה כמו לעיל צד 33 להן ניזיל וצד 51 ומן הן וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י לאן הוא אדם: 3 תתקפהו וכו'. עי' לעיל ריש פט"ז ובמ"י שם, והגהתי אחר דעתו של נחש כגי' שאר הספרים וכ"ה לעיל שם גם בכי"ל: 6 כאחד ממלאכי השרת. מפרש בפכי"ר שם כשברא הקב"ה את האדם ברא אותו שהוא חי וקיים כמלאכי השרת ויאמר וכו' הן האדם היה כאחד ממנו כשם שמה"ש אינם מתים אף הוא לא יטעום טעם מיתה ועי' למטה בד"ה כיחידו של עולם, והמאמר שלפנינו נסדר במכילתא שם בתוך המאמרים שנחלקו ר"פ ור' עקיבה בדרש הפסוקים שה"ש א' ט' איוב כ"ג י"ג בראשית ג' כ"ב תהלים ק"ו כ', ובכולם אומר ר"ע לר"פ דייך וכו', ושם הגי' דרש ר' פפוס הן האדם וכו' כאחד ממלאכי השרת א"ר עקיבא דייך פפוס א"ל פפוס ומה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו אלא הקב"ה נותן לפניו שני דרכים אחד של מות ואחד של חיים ובחר לו דרך המות. ובמכילתא דרשב"י (מלוקטת מתוך מדרש הגדול ע"י רד"צ האפפמאנן) הגי' דרש ר' פפיוס הן האדם וכו' כאחד ממה"ש אמר לו ר' עקיבה דייך פפיוס מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד מלמד שנתן הקב"ה לפניו שני דרכים דרך חיים ודרך מות ובחר לו הוא דרך המות. וגי' אחרת בשהש"ר שם דרש ר' פפיס הן האדם וכו' כיחידו של עולם א"ל ר' עקיבא דייך פפיס א"ל מה את מקיים היה כאחד ממנו א"ל כאחד ממלאכי השרת וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מלמד שנתן לפניו הקב"ה שני דרכים דרך החיים ודרך המות ובורר לו דרך המות והניח לו דרך החיים ועי' גם בח"נ, ולפי הגי' ש.פנינו ובמכילתא מפרש ר"פ כאחד כפשוטו שהוא לשון רבים ודורש כאחד ממה"ש ומשמע לפי הדרש שלהם אמר הקב"ה הן האדם וכו' וכן מתורגם בתר"י א' ואמר וכו' למלאכיא די משמשין קדמוי וכו' ועי' גם לעיל צד 60 בדרש ויאמר וכו' נעשה אדם וכו' נמלך במלאכי השרת, ור"ע מפרש ממנו לשון יחיד נסתר ומוסב על האדם ודורש כאחד ממנו שהיה בעל דעה אחת ממנו מעצמו שנתן הקב"ה מלפניו שתי דרכים וברר לו דרך אחרת (כלו' שאינה הדרך שהקב"ה רצה להוליכו, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש שהניח דרך החיים וברר לו דרך אחרת שכנגדה היא דרך המות ועי' גם גי' כי"פ וגי' הילקוט), וכמו שדורש ר"ע כאחד ממנו גם מאמרו באבות פ"ג מט"ו והרשות נתונה, והרד"ק גורס בב"ר כאן דרש ר' פפוס כאחד ממנו כאחד ממה"ש וכו' דייך פפוס אלא מה אני מקיים כאחד ממנו שנתן לו הקב"ה לפניו שני דרכים דרך החיים ודרך האחרת הניח החיים ובחר לו דרך אחרת וכו' וכתב שם ודעת המתרגם כדעת ר' עקיבא שתרגם הוה יחידאי בעלמא למידע טב וביש, ולפנינו בת"א הגי' הוה יחידי בעלמא מיניה למידע וכו' ומשמע שהרכיב דעות שונות ותרגם הוה יחידי בעלמא לפי הדרש כיחידו של עולם וכמו שמפורש בתר"י א' הוה יחידיי בארעא היכמא דאנא יחידי בשמי מרומא, ועוד תרגם ממנו לדעת וכו' מיניה למידע וכו' והוא קצת כדעת ר"ע או פירושו כמו שמתורגם בתר"י א' ממנו לדעת וכו' ועתידין למיקום מניה דידעין למפרשא וכו' ועי' גם בתר"י ב', ועל שינוי הקרייה אצל הבבליים בין ממנו בהוראת לשון רבים לממנו בהוראת לשון יחיד יורה הדרש סוטה ל"ה א' כי חזק הוא ממנו (במדבר י"ג ל"א) אל תקרי ממנו כביכול וכו' ועי' מ"ש ר"א ברלינער בספרו בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק צד 27 ועי"ע אגה"ת ח"א צד 318: 7 אמר לו שנתן. בכי"ו חסר מכאן עד לקמן ריש פכ"ד וחבל על דאבד: 8 כיחידו של עולם. בפסי"ר שם בפ' שור או כשב איתא בפתיחת ר' תנחומא זו הוא שנאמרה וכו' מה שהיה כבר הוא וכו' כשברא הקב"ה וכו' אבל ר' יהודה בר' סימון דרש דעת קשה היא הן האדם היה כאחד ממנו כיחידו של עולם שהוא חי וקיים לעולמים וסבר הקב"ה להשליטו בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו אמר הקב"ה אני מלך בעליונים ואדם מלך בתחתונים מה עשה הקב"ה הכניסו לג"ע וכו' כיון שלא עמד בציוויו מיד נגזר עליו מיתה ובאי עולם תומהים לומר אפשר אלו לא חטא שהיה קיים לעולמים אפשר שאין אדם מת עלילות הביא הקב"ה והקב"ה אמר וכי אליהו ששמר ציווי אינו חי לעולם מה שהיה כבר הוא וכו', ובפסיקתא בפ' שור או כשב (ע"ו א') ג' מה שהיה וכו' ר' יהודה ור' נחמיה וכו' ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם שאילו לא חטא אדה"ר ואכל מאותו העץ היה חי וקיים לעולם אמור לו אתה כבר היה אליהו שלא חטא היא חי וקיים לעולם וכו' (ועי' וי"ר פכ"ז סי' ד' תנחומא מ"ב אמור סי' י"ב תנחומא שם ס' ט' מדרש קהלת פ' מה שהיה וכו' ומד' קהלת מ"ב שם), וזה טעם

אלהינו י״י אחד (דברים ו ד), רבנין אמ׳ כגבריאל ואיש אחד בתוכם לבוש בדים (יחזקאל ט ב)
כהדין קמצה דלבושיה מיניה וביה, ריש לקיש אמר כיונה ויהי האחד מפיל הקורה (מ״ב ו ה)
מה זה בורח אף זה בורח, מה זה לא לן כבודו עמו אף זה לא לן כבודו עמו, ר׳ ברכיה בשם ר׳
חנינא (אמר) כאליהו, מה זה לא טעם טעם מיתה אף זה לא היה ראוי לטעום טעם מיתה, דעתיה
דר׳ ברכיה בשם ר׳ חנן כל זמן שהיה אדם היה אחד כיון שנטלה ממנו צלעתו לדעת טוב ורע:
[ועתה פן ישלח ידו אמר ר׳ אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב״ה פתח שלתשובה], ו
ועתה אין ועתה אלא תשובה היך את אמר ועתה ישראל מה י״י אלהיך שואל מעמך
וגו׳ (דברים י יב), פן אין פן אלא לא, אמר הקב״ה ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים אתמהא, ואם 14c
אוכל הוא חי לעולם, לפיכך וישלחהו י״י אלהים מגן עדן כיון ששלחו התחיל מקונן הן האדם:
כג) וישלחהו י״י אלהים מגן עדן ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א׳ שולח מגן עדן ז
בעולם הזה ובעולם הבא, ר׳ נחמיה א׳ שולח מגן עדן בעולם הזה, ובעולם הבא לא שולח, על

2 ילק׳ מכירי ת״ע כ״י: 6 ילקוט ר׳ ל״ד, לקמן פל״ח וצמ״ט, מכילתא בשלח מסכת׳ דשירתא פ״ח, פסיקתא רבתי פ״ז (כ״ו ב׳), במדבר רבה פי״ג סי׳ ג׳, מדרש תהלים ק׳ סי׳ ג׳: 10 ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תרע״ח, ילק׳ מכירי תהלים י״ז סי׳ ל״ב:

1 בתוכם ל׳ כר׳י | בדים] פג, הבדים דא[1]כי | 2 קמצה] פגכ, ־יצא דארי | * דלבושיה דפגר] דלבושים ל, בלבושיה כ, בלבושה א[1] | ויהי—הקורה] פ, ויהי האחד (אחד ג׳י[1], איש אחד א[1]כ, איש א[2]) מפיל (את הקורה א[2]מ) הקורה אגבי׳מ, ל׳ ד | 3 ° בורח] ~ משליחותו של מקום שנא׳ ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני י״י ד | ° בורח] ~ מלקיים צווי המקום ד | כבודו עמו] פאגכי, בכבודו דר | כבודו עמו] בכבודו ר | 4 חנינה א[2]ג, חנניה כ | ° מיתה] מות ד | ° מיתה] מות ד | דעתיה] היא ~ דאגכ, הוא ~ פ | 5 בשם ר׳ חנן] בשם ר׳ (בר א[2]) חנין דאמ׳ דא, בשם ר׳ חנין דאמ׳ ר׳ ברכיה בשם ר׳ חנין גב, דא״ר ברכיה בשם ר׳ חנין פ | אדם] ~ יחידי פ | אחד] פאגכ, כאחד דרי | שניטלה צלעתו ממנו א | 6 * ועתה — של תשובה ד] ועתה אמר . . פתח [של גכ] תשובה פגכ, אמר . . של תשובה שנ׳ ועתה פן ישלח ידו א, ל׳ ל | 7 ועתה אין ועתה] אין ועתה ג, ואין ועתה א, ואין עתה פכ | 8 פן] פח, והוא (הוא גר[2]) אמ׳ ~ ל°גר[2], והוא (הוא א[2]כר[1]) אומ׳ ~ דא[2]כר[1] | אין] פחא, ואין דגכרי[1] | לא] חג, לאו דפאכר[1] | ואם אכל אגכ, . . יאכל פ | 9 הוא ל׳ פא | וחי פ | כיון — האדם ל׳ פא[1]כ | מקונן] ~ ואמר ח, עליו ואמר דג | האדם] ~ היה כאחד ממנו דח | 10 * י״י אלהים ד] ל׳ ל | אמר דג, אומר פאבים | שולח] פ, שילחו ד[1], שלחו ד, שלוח א[1]גכרי (תהלים) מ, שלוח היה א[2], שילוח י | 11 ובעולם הבא] פא[2]ים, ולעוה״ב א[1], ושלחו (ושלוח כ) מגן עדן לעולם (בעולם כ) הבא דכ, ולא שלוח . . לעולם הבא י (שם) | נחמיא א[2], נחמן י | אמר דא[2], אומר פא[1]כים | שילחו ד[1], שלחו ד, שלוח אכי (שם) מ, שילוח י (בעולם הזה שולח פ) | ובעולם — לא שולח] פ, ולא שלוח מגן עדן לעולם הבא כ, ולא שילוח בעולם הבא י, ולא לעולם הבא דא[2], אבל לא . . מ, ולא בעה״ב א[1], ובעולם הבא י (שם) |

הדרש דר׳ ברכיה בשם ר׳ חנינא כאליהו מה זה לא טעם מיתה אף זה וכו׳: 1 ואיש אחד בתוכם. פסוק ביחזקאל שם, ונכונה הגי׳ שלפנינו לבוש ב ד י ם, ובמקצת דפוסים השמיטו מלת בתוכם וציינו בטעות דניאל י׳: 2 כהדין קמצה. חגב שמלובש כולו בכנפיו, ודורש דלבושיה מיניה וביה מדכתיב לבוש בדים ואכ״כ לובש בדים ועי׳ במ״י לעיל צד 168 בד״ה ולא יתבוששו וכו׳: ויהי האחד וכו׳. וכן הובא הפסוק בכי״פ ובשיבוש מעט גם בשאר כ״י ובילקוט דפ״ר ובילק׳ מכירי ת״ע כ״י, ועפ״י הילקוט דפ״ר כנראה הגיה ג״כ בא״א כיונה צ״ל עוד שנאמר ויהי א׳ מפיל הקורה. ובעל׳ מ״כ הביא הגהתו וכתב ובקשתי ולא מצאתי בשום מדרש גם בפירושי המפרשים לא מצאתי שאותו האחד היה יונה ואם קבלה היא נקבל, ועתה עינינו רואות שכאן בב״ר נדרש הפ׳ ויהי האחד וכו׳ שאותו האחד היה יונה, וכן דרשו בס״ע פי״ח ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים (מ״ב ט׳ א׳) שיונה בן אמתי היה: 3 מה זה בורח. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י משליחותו של מקום דכתיב ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ד׳ אף זה אדה״ר בורח מלקיים מצות המקום שנצטווה לו (ומפירוש זה נובעה ההוספה כאן בדפוסי׳) ומה זה לא לן בכבודו דכתיב שבין לילה היה ובין לילה אבד אף זה לא לן בכבודו שנאמר אדם ביקר בל ילין עכ״ל ועי׳ לעיל צד 88 ובח״נ שם: 4 דעתיה וכו׳. לפי גי׳ הדפוסי׳ היא דעתיה דר׳ ברכיה בש״ר חנין דאמר כל זמן וכו׳ היה כאחד וכו׳ משמע שבא להתאים הדרש דר׳ ברכיה בש״ר חנינא עם הדרש דר׳ ברכיה בש״ר חנן (חנין) דאמר כל זמן וכו׳ וכסגנון הלשון לעיל צד 134 הוא דעתיה דרב הונא דאמר וכו׳ ועי׳ במפרשי המדרש שנדחקו בפי׳ המאמר והוצרכו ג״כ לפרש דר׳ חנין היינו ר׳ חנינא או שצ״ל חנין במקום חנינא, אכן בכל הספרים הגי׳ במאמר הקודם ר׳ חניני׳ (חנניה), ובמאמר זה הגי׳ היה א ח ד בכי״ל ושאר כ״י שציינתי וכן הועתק ברד״ק כל זמן וכו׳ היה אחד וכיון שניטלה ממנו צלעתו מיד לדעת וכו׳ (ושם הגי׳ ר׳ ברכיה בש״ר יוחנן), ולכן נ״ל שהגי׳ שלפנינו בכי״ל דעתיה דר׳ ברכיה בש״ר חנן כל זמן וכו׳ היא העיקרית ושני מאמרים שונים הם, ור״ב בש״ר חנן דורש הן האדם היה כאחד כל זמן שהיה אדם היה יציר אחד הוא אחד ולבו אחד (ועי׳ גם בפדר״א פי״ב עד שהיה לבדו נקרא שמו אדם וכו׳), ודורש ממנו לדעת וכו׳ כיון שנטלה מ מ נ ו צלעתו מיד לדעת טוב ורע וכמאמרם לעיל צד 157 כיון שנבראת נברא הסטן עימה: 6 ועתה פן וכו׳. כן השלמתי עד פתח של תשובה ועח״נ, ודורש הפסוק סירוגין הקב״ה אמר ו ע ת ה ואין ועתה אלא תשובה וכו׳ ואדה״ר אמר פ ן ואין פן אלא לא כלו׳ לא אעשה תשובה ואמר הקב״ה ישלח ידו וכו׳ ואם אוכל וכו׳ (ובמקרא כתוב ו ל ק ח גם מעץ החיים ודורש הכתוב לפי ענינו), ובזה הסגנון גם הדרש לקמן פל״ח לפ׳ ועתה לא יבצר מהם וכו׳ ועתה אמר ראב״כ מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה ועתה אין עתה וכו׳ והן א׳ לא אמר הקב״ה יבצר מהם כל אשר יזמו וכו׳, וכבר נדרש במכילתא שם ויאמר י״י הן עם אחד וכו׳ וזה החלם לעשות ועתה וגו׳ ואין עתה אלא תשובה שנאמר ועתה ישראל וכו׳, וגם לקמן פמ״ט בדרש ארדה נא ואראה איתא אמר ראב״כ מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה, והמאמר שלפנינו נסדר בפסי״ר שם בדרש גאות אדם תשפילנו

דעתיה דר' יהודה הקשה עליו ועל דעתיה דר' נחמיה ריתה עליו, אמר ר' הונא איתפלגון ר' אדא בר אחווה ורב המנונא, חד אמר כר' יהודה וחרנה אמר כר' נחמיה, ודא מסייעא ליה לר' נחמיה אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך (תהלים יז טו) לכשיקיץ אותו שניברא בדמותך אשבעה ובצדק אחזה פניך באותה שעה אני מצדקו מאותה גוירה, באותה שעה ויאמר ייי אלהים הן האדם וגו': אמר ר' יהושע בן לוי כשבראו בראו במידת הדין ובמידת רחמים וכשטרדו טרדו במידת הדין ובמידרת רחמים הן האדם הא אדם לא יכולתה לעמוד בציווייך אפילו שעה אחת אתמהא: דרש יהודה בן פדיה מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולתה לעמוד בציוויך אפילו שעה אחת, והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג), אמר ר' הונא כד שמע בר קפרה כן אמר יפה דרשתה יהודה בן אחותי:

ח כד) ויגרש את האדם ר' יוחנן אמר כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור, ר' שמעון

5 ילקוט ר' ל"ד: 7 ויקרא רבה פכ"ה, תנחומא מ"ב שמיני סי' י"ג, תנחומא שם סי' ס':

1 על א[2] | נחמיא א[2] | * ריתה ל׳דא[2]גב] ריתא א[2], ריתח לפמ | 2 אחווא ד[1], אחוא ג, אחיה פ, אהבא דא[2]כ, אהבה מ | ור' א | °כר'] כדר' ד | וחרנה] פ, ואחרינא ג, וחורינא ג, וחד דאמ | ° כר'] כדר' ד | ודא מסייעא] פא[1]גי, והא . . כמ, והא מסייע ד | ליה] א[1]כ, ל' דפא[2]גי | נחמיא א[2], נחמן י, יהודה י (שם) | 3 כשיקיץ כ (לכשיקיץ— פניך ל' אמ) | שנברא | כתמונתך י | 4 אשבעה ובצדק — פניך] באותה (אותה גב) שעה אני בצדק . . פניך דפגב, ל' י | מאותה אכ, אותה י | מצדקו] פג, מצדיקו דאבימ | הגזירה א[2]גב, הגזרה מ | באותה — האדם וגו'] באותה . . האדם היה כאחד ממנו גב, באותה שעה הן האדם . . ממנו ד, ל' פא | 5 אמר] ויאמר ייי אלהים הן האדם ~ פא | הדין] רחמים י | רחמים] פא[2]כ, הרחמים דא[1]ג, הדין י | 6 הרחמים כ | יכיל א, יכול י | לעמוד] למיקם א[1] | בציווייך פג, בצווייך כ, בצוויך ד, בציוויו א | אפילו ל' פאגב | 7 ר' יהודה | בר ד[2] פדייה דא[1]ר[2] | בציווייך א[2], בציוייך כ | אפילו ל' אגב | 8 ג'] שלש פא[1]גב | שלש — יאכל ל' פ | 9 כך א[2] דרש א[3] | אחותי] ~ כי תבואו (תבאו אכ[2]) אל הארץ (ונטעתם וגו' א[2]) כל עץ מאכל אגב, שלש שנים יהיה לכם ערלים פ | 10 ר' יוחנן] פ, ר' יוחנן ור' שמעון לקיש ~ דאג | כבת] כאשת ח | שמתגרשת א |

זה היה אדה"ר שעבר על ציוויו של הקב"ה וכו', והגי' שם ביקש הקב"ה שיעשה תשובה ופתח לו פתח ולא ביקש אדם ויאמר וכו' ועתה פן ישלח ידו וגו' אראב"כ מהו ועתה אלא שאמר לו הקב"ה אפילו עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך ואמר אדם אי אפשי וכו' ועי' בבמ"ר שם, ובמדרש תהלים שם נסדר המאמר בדרש מכסה פשעיו לא יצליח וכו' זה אדה"ר וכו' וג' שם אראב"כ היה הקב"ה אומר לו עשה תשובה והוא אומר פן ואין עתה אלא לשון תשובה שנ' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו', והדרש אין פן אלא לא הוא כהכלל בעירובין צ"ו א' ובג"ש כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה, ועי"ע תנחומא מ"ב תזריע סי' י"א (תנחומא שם סי' ט') התחיל מסיח עמו שמא יעשה תשובה שנ' ויקרא ה' אלהים וכו' אין ה' אלא מדת הרחמים וכו', ובכי"ל נכתבו כאן התיבות מן ישראל מה וכו' עד מעץ החיים וכן במאמר הסמוך וישלחהו עד ור' נחמיה בכתב ישן ביני שיטי וקצתם בר"ת כמו ואכל ג' מ' ה': 1 ריתה עליו. בכי"ל כתוב גם כאן ריתח והוגה ר י ת ה והיא הגי' הנכונה ועי' לעיל צד 178 ובמ"י שם: ר' אדא בר אחווה. בד"ו וכי"א כ' וכי"כ הגי' ר"א בר אהבא והוא שם אחד ועי' מבה"י ס"א ע"ב: 3 אני בצדק וכו'. מסרס הפסוק ודורשו אמר דוד לכשיקיץ אדה"ר שנברא בדמותך אשבעה ואחזה פניך בצדק שאתה מצדקו באותה שעה מאותה גזירה ועל אותה השעה נאמר ויאמר וכו' הן האדם וכו' שנעשה כאחד ממנו כמו שהיה קודם שחטא, והלשון א נ י מ צ ד ק ו קשה ונר' שמסיים המאמר בסגנון הלשון שמסיים לעיל צד 199 הפתיחה הראשונה בפרשה זו ונצדק קודש באותה שעה אני מצדיקו וכו' ועי' גם ביפ"ת ובפי' מהרז"ו, ובפוגיא צד 571 העתיק מב"ר א"ר נחמיה שולח מג"ע בעוה"ז ובעוה"ב לא שולח ודא מסעייא לר"נ אני וכו' בהקיץ תמונתך בזאת תשעה אני מצדקו מאותה הגזרה אמר דוד להב"ה ובאותה שעה כשיקיץ אותו כשהוא בדמותך אשבעה ובצדק אחזה פניך, ושם צד 677 הביא בשם בראשית קטנה א"ר נחמיה שולח וכו' ובעוה"ב לא שולח ודא וכו' בהקיץ תמונתך א מ ר ה ק ב " ה באותה שעת אני מצדיקו וכו' לכשיקיץ אותו שהוא וכו', ובמאמר הנוסף בתנחומא כ"י פארמא (מבוא התנחומא ע"ט א') שינה סיגנון הדרש והעתיק וישלחהו וכו' א"ר נחמיה גרשהו מעוה"ז אבל לא לעוה"ב וזה שאמר דוד אשבעה בהקיץ תמונתך אותו שנברא בדמותך הוא אדם בצדק אחזה פניך אותו שתצדיק מאותה גזירה, ובהיפך מהגי' שלפנינו ובשאר הספרים גורס בילק' תהלים שם ר' יהודה אומר וישלחהו וכו' שלות מג"ע בעוה"ז ולא שלוח מג"ע בעוה"ב ר' נחמיה אומר שלוח מג"ע בעוה"ז ובעוה"ב ודא מסייע לר' יהודה אני בצדק וכו': 5 אמר ריב"ל. דורש יי' אלהים שכתוב בפסוק זה ובשלפניו יי' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין כשטרדו טרדו וכו' כמו שבראו במדת הדין ובמדת רחמים ועי' לעיל צד 59 וסוף פי"ב ובמ"י שם, ובלשון רחמנות אמר הקב"ה לאדה"ר הן האדם הא אדם לא יכולת לעמוד וכו' ואתמהא מלת הפלאה, והדרש כשטרדו וכו' נמצא דוגמתו אצל פילון במלאכת העולם (ספרי פילון ח"א הוצ' כהן צד 59): 7 יהודה בן פריה. וכ"ה לקמן פצ"ד בכי"ל ובדפוסי' יהודה בן פדיה (פדייה) בן אחותו של בן הקפר, ולקמן פכ"ו הגי' בכי"ל בר פדיה ועי' מבה"י ע' ע"ב, והמאמר נסדר גם בוי"ר שם בסוף הפתיחה הראשונה לפ' וכי תבאו אל הארץ וכו' והגי' שם דרש ר' יהודה בן פזי (וצ"ל פדיה) מי יגלה עפר וכו' על צווייך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים אמ' רב הונא כד שמע בר קפרא כן אמר יפה דרש ר' יהודה בן אחותי תה"ד וכי תבואו אל הארץ ונטעתם וכו', ובסגנון אחר בתנחומא מ"ב שמיני אמר ר' יהודה בן פדייה מי יגלה וכו' שלא יכולת לעמוד בנסיונך אפילו שעה אחת והרי בניך משמרין כל המצות שניתנו להם ועומדין בהם וכו' עיי"ש, ובאותו הלשון אמר ר' יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי (סוטה פ"ה מ"ב ומ"ה) ועי' אגה"ת ח"א צד 160: 10 ויגרש וכו'. ר"י ורשב"ל דרשי ויגרש לשון גירושין וכן נדרש בסדר אליהו רבה ריש פ"א ויגרש את האדם מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאשה ועי"ע בילקוט ר' ל"ד בשם מדרש אבכיר כיון שחטא נתן לו גט שנ' וישלחהו ואין שילוח אלא גט וכו', ור"י אמר כבת כהן כלו' כאשת כהן שנתגרשה שאינה יכולה עוד לחזור לבעלה דכהן אסור אפילו בגרושתו ורשב"ל אמר כבת ישראל כלו' כאשת ישראל שנתגרשת שיכולה לחזור, ואורחא דמילתא נקט דדרך אשת כהן שהיא בת כהן ואשת ישראל בת

בן לקיש אמר כבת ישראל שיכולה לחזור, על דעתיה דר' יוחנן הקשה עליו ועל דעתיה דר' שמעון בן לקיש ריתה עליו: ויגרש את האדם ויגרם, הראה לו חרבן בית המקדש ויגרס בחצץ (איכה ג טז), ר' לוליני בר טיברי בשם ר' יצחק למגרשה שלעדן טרדו והושיב עליו שומרים שישמרוהו הה"ד ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעה ה ו):

ויגרש את האדם וישכן מקדם רב אמר בכל מקום רוח מזרחית קולטת, אדם הראשון מקדם לגן עדן, קין ויצא קין מלפני י"י וישב בארץ נוד קדמת עדן (בראשית ד טז), רוצח אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש (דברים ד מא): ד"א מקדם קודם לגן עדן נבראו מלאכים הה"ד היא החייה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (יחזקאל י כ), ואת להט החרב על שם משרתיו אש לוהט (תהלים קד ד), המתהפכת שמתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים: ד"א מקדם קודם גן עדן ניבראת גיהינם, גיהינם ניבראת בשיני וגן עדן בשלישי, ואת להט החרב על שם פט

2 ילקוט סס: ילק' מכירי ישעיה ה' ו', תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה: 5 ילקוט שם: 7 סדר אליהו רבה ריש פ"א: 10 שמות רבה פכ"ה סי' ב': 11 תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה:

1 כבת] כאשת ח | שיכולה לחזור] פ, ויכולה.. א[2], שנתגרשה והיא יכולה (ויכולה ח) לחזור דחגר[1], שנתגרשה כ, ל' א[2] | על — ריתה עליו ל' אב | ועל] פג, על ד | דר' — לקיש] ג, דריש לקיש פ, דר' שמעון ד | 2 ריתח פ | ◻ ויגרש] ד"א ~ ד | את האדם] אגכ, ל' דפחי | ויגרס] פ, ל' דחאגכים | חורבן פים | 3 לוליאני דפא[2]כם | לולייאני א[1] | טברי גכ, טיבורים אמ | של גן עדן רי | שומרין י | 4 שישמרו אותו דאגכים, ששמרוהו פ | 5 * וישכן — עדן ד] וגו' ל | 6 * קין דאגכי] וקין ח, ל' לפ | * וישב — עדן דג] וגו' ל | רוצח] פאגכי, הרוצח ד, ורוצח ח | 7 ◻ שלש] ג' ד | ד"א] ר' אחא אומר ר[1], . . אמ' ר[2] | מקדם] וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ח | קודם] מקודם ח, ל' פאכי | 8 * מלאכים פ] מלכים ל, המלאכים די, הכרובים ר, ל' חא[1]ג | החיה | 9 * ואת דאגכי] את לפח | ◻ משרתיו] ומשרתיו ד | 10 שמתהפכים] פ, שהם (שהן ער[2]י) מתהפכין דגערי, מתהפכים א[2]כ | פעמים] ~ שהם א[2] | ופעמים א[1], ופעמים הם א[2] | ופעמים א[2] | ופעמים א | ד"א] רב אמ' א | 11 קודם] פחא[2]ג, מקודם ד, ל' א[1]כי | גן עדן] פ, לגן עדן דחאגכי | נברא י | גיהנם דגי, גהינם פחא[1] | גיהנם דגי, גהינם חא[1] | ניבראת] נבראת פגא[1], נברא י, ל' דח |

ישראל שהמיוחסים דבקים במינם כמו שכתב ביפ"ת, ובפי' ב"ר כ"י מפרש ר"י אמר כאשת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור שוב אל הכהן משום דכתיב גרושה מאישה לא יקחו כך אדה"ר נתגרש אף מן העוה"ב ריש לקיש אמר כאשת ישראל שנתגרשה ויכולה לחזור וכו' כך אדה"ר יכול לחזור לעתיד לבא, ואינו מוכח אם גורס או מפרש כאשת כהן וכו' כאשת ישראל וכו', ובכי"ח הגי' כן וגם בא"א הגיה כן: 2 ויגרס. דרש אחר ויגרש קרי ביה ויגרש בשי"ן שמאלית ויגרס הראה לו וכו' ויגרס בחצץ הנאמר בחרבן בהמ"ק ועי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה מן הסערה, ונעדר מלת החיבור ד"א ועי' במ"י לעיל צד 195 בד"ה חיווה לה, ובתנחומא מ"ב בראשית שם סגנון הדרש ד"א ויגרש שבשבילו חרב בית המקדש שנ' ויגרם בחצץ שני הכפישני באפר: 3 למגרשה וכו'. דורש ויגרש לשון מגרש, ובפי' ב"ר מפרש והושיב עליו שומרים חיות שישמרו אותו פן יכנס לג"ע, והפסוק ועל העבים וכו' איתא גם בדפוסי' ושאר כ"י וילק' מכירי (ובילקוט השמיטו כדרכו לקטע, וכן קיטע בלקח טוב) וגר' שדרשו כל הענין כרם היה וכו' על אדה"ר ועי' לעיל צד 182 ובמ"י שם. ובפי' מהרז"ו מפרש שדרשו מהמטיר עליו מטר לשון מטרא משמרת וצ"ע: 5 קולטת. הנרדפים כלו' בצד מזרח הולכים כל הנידונים ומזרח קולטתן (פי' ב"ר כ"י) וגר' שדרשו וישכן מקדם וישכון מקדם: 8 נבראו מלאכים. דורש וישכן וכו' את הכרובים אלו המלאכים כמו שכתוב היא החיה וכו' וחיות הקדש תחת הקב"ה הן המלאכים ואמר ואדע כי כרובים המה, וכן מפרש בלקח טוב עפ"י המאמר שלפנינו את הכרובים אלו המלאכים שנא' כי היא החיה וכו' כי כרובים המה מלמד ששם מלאכים לשמור את הגן, ובכי"ח וכי"א א' וכי"ג הגי' רק נבראו ור"ל הכרובים והמה המלאכים וכדמפרש ואת להט וכו' ע"ש משרתיו וכו' המתהפכת שמתהפכים וכו', וס"ל מלאכים נבראו בשני כדעת ר' יוחנן לעיל צד 5 וצד 24 וג"ע בשלישי כדאיתא לעיל צד 96 צד 101 וצד 137 ועיי"ש במ"י בד"ה את סבור וכו' (ובספר היובלים ריש פ"ב איתא שהמלאכים נבראו בראשון, והוא נגד מאמרם לעיל צד 5 ובנ"ש הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא תאמר מכאל היה מותח בדרום וכו'), ולפי הדרש שלפנינו פי' הכתוב וישכן מקדם לג"ע אותן שנבראו קודם לג"ע והם הכרובים, והרמב"ן העתיק מאמר זה ושלאחריו בשער הגמול וג' ד"א מקדם קודם לג"ע נבראו המלאכים שנ' היא החיה וכו' ואת להט וכו' המתהפכת שהן מתהפכין וכו' ד"א מקדם קודם לג"ע נבראת גיהנם וכו' וכתב שם אלו ב' לשונות לגיהנם וליסוד האש שבו שהם מלאכים וכרובים תחת הכסא וכו' והביא שם מפרקי היכלות דר' ישמעאל שנשבע הקב"ה על אותו רשע לופינוס שהוא מטעימו טעם אור וגחלי אש כרובים ואופנים וחיות הקדש שורפים לאותו רשע בגיהנם וכו', ואפשר שגם כאן בדרש ד"א מקדם קודם ג"ע נבראת גיהנם וכו' הוא דורש וישכן את הכרובים וכו' אותן המלאכים שהם בגיהנם שנבראת קודם לג"ע ועי' גם ביפ"ת ובפי' רבנו בחיי לפסוק זה, ובפוגיא צד 572 העתיק בשם ב"ר לרמה"ד את הכרובים מ ל א כ י ח ב ל ה את להט וכו' על שם משרתיו וכו' המתהפכת שמתהפכין וכו' ד"א מקדם לג"ע נבראו המלאכים וקדם ג"ע נבראת גיהנם גיהנם נבראת בשני וכו', ובסא"ר שם איתא וישכן מקדם וכו' מלמד שהכרובין קודמין למעשה בראשית ואת להט החרב המתהפכת זו גהינם: 10 שמתהפכים וכו'. מפרש בשמו"ר שם בדרש אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים שנ' ויבא מלאך י"י וישב תחת האלה ופעמים עושה אותם עומדים שנ' שרפים עומדים וכו' ופעמים עושה אותם בדמות נשים שנ' והנה שתים נשים יוצאות וכו' ופעמים בדמות אנשים שנ' והנה שלשה אנשים ופעמים עושה אותן רוחות שנ' עושה מלאכיו רוחות ופעמים אש שנ' משרתיו אש לוהט וכו' ועי' גם לקמן ריש פ"נ, ובמד' הגדול עמ' 104 העתיק מאי להט החרב המתהפכת על שם מלאכים שהם מתהפכים לכמה פנים פעם מלאכים פעם אנשים פעם נשים הכל לפי שעתן: 11 ניבראת בשיני. בכי"א ב' מוסיף בגוף הספר כדריש לעיל מקרא כי ערוך מאתמל תפתה ועי' לעיל צד 30 וצד 96 ובנ"ש ועי"ע במ"י לעיל צד 6

וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג יט), המתהפכת שמתהפכת על אדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו, אמר אדם מי יציל את בניי מאש לוהטת זו, ר' הונא בשם ר' אבא חרב מילה עשה לך חרבות צורים (יהושע ה ב), רבנין אמ' חרב תורה וחרב פיפיות בידם (תהלים קמט ו), כיון שראה אדם שבניו עתידין לובד בגיהינם מיעט עצמו מפיריה וריביה, וכיון שראה שאחר כ"ו דור ישראל עתידין לקבל התורה ניזקק להעמיד תולדות והאדם ידע את חוה אשתו:

פרשה כב

א ד א) והאדם ידע את הוה אשתו זכור רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כה ו) אמר ר' יהושע בר נחמיה שבם התנהגת עם אדם הראשון שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז) ואילולא לא נתתה לו יום אחד משלך שהוא אלף שנים היאך הוא נזקק להעמיד תולדות והאדם ידע וגו':

ב [והאדם ידע וגו'] ר' הונא ור' יעקב בשם ר' אבא לא שימש ברייה קודם לאדם הראשון

4 לעיל לד 7 ולד 9 וש"נ: || 6 מדרש תהלים כ"ה סי' ח', תנחומא ע"ב מסעי סי' ח', תנחומא שם סי' י"א, בעזבר לנם פכ"ג סי' י"ב: 8 לעיל לד 57 ולד 178 וש"נ: 9 ילקוט ר' ל"ם:

1 שמתהפכת] פ, שהיא מתהפכת דגכי | אדם] א^{1}ג, האדם דפא^{2}כי | רגליו] פ, ~ ומרגליו ועד ראשו דחאגכי | 2 יציל] פא^{2}, מציל דחא^{1}גכי | את בני ד, בני כ, אדם א | הזו א^{2} | מילה] זו ~ פ | 3 תורה] זו ~ פ | וכיון אגכי | אדם] אדם הראשון ח, ל' א | 4 ליאבד י, לירד דפחגא | בגיהנם י, לגיהנם פג, לגהינם דאכ | מפריה ורביה דפאכי | שלאחר א^{2}, ישראל אחר כ | כ"ו] א^{2}י, עשרים וששה דפגכ | דורות דפא^{2}כי | ישראל עתידין] פג, עתידין ישראל ד, עתידין בניו א^{2}י, עתידין כ | 5 את התורה א^{2}גכ | נזקק || 6 והאדם—אשתו ל' א | זכור] כת' ~ פ, כתי' ~ א | כי — המה (וגו' א^{1})] פא^{1}, ~ לא מן דכדון אלא כי מעולם המה דגר | 7 נחמיא ד, נחמן א^{1} (אריב"ל א^{2}) | התנהגת] פ, נהגת ל^{0}, ניהגת ד, נתנהג א | אמר א | 8 * מות תמות דאגכ] וגו' ל | ואילולא] ר^{2}, ואילולי דפגר^{1}, ואלולי כ, אלולא א^{1}, אלולי א^{2} | לא ל' | נתת ג, שנתת דפ, שנתן א | לו] ~ הב"ה א^{2} | משלו א | ◻ שנים] שנה ד | 9 הוא] א^{2}, היה דפא^{1}גכ | נזקק] יכול אגכב | והאדם] שנ' ~ פאגכ | 10 יעקב] ~ בר' (בר אר^{2}) אבין דאר, בר' (בר ג) בון פג | אבא] ~ בר כהנא | שימש] פח, שימשה ג, שמשה דאכי | ברייה] ג, בריה דאכרי | אדם א^{1} |

בד"ה ו' דברים, וכהגי' שלפנינו הועתק בפוגיא שם שמתהפכת וכו' ומהלטתו מראשו ועד רגליו אמר אדם וכו', ובמד' הגדול עמ' 105 הגי' ד"א להט החרב וכו' שהיא מתהפכת וכו' מראשו ועד רגליו ומרגליו ועד ראשו אמר אדם חי מציל וכו' ועח"נ, ובתנחומא מ"ב שם גדרש ואת להט החרב המתהפכת זו גיהנם המתהפכת מחמין לצונן ומצונן לחמין על הרשעים חזקיה בריה דר' חייא אמר והיכן משלימין את נפשותיהן בצונן שנ' תשלג בצלמון ומי ינצל מדינה של גיהנם מי שעוסק בתורה ואת להט החרב אין חרב אלא תורה שנ' וחרב פיפיות בידם וכו', והדרש דוגמתו מ"ש פילון בספרו על הכרובים (ספרי פילון ח"א הוצ' כהן צד 177) שלהט החרב הוא רמז לשכל אלהי: 4 עתידין לובד. וכ"ה בפוגיא עתידין לובד בגיהנם, ושם נוסף מיעט עצמו מפריה ורביה מאה ושלשים שנה וכיון וכו', וכן איתא לקמן פכ"ג אמ' ליה וכו' כלום פירשתה מחוה הרי ק"ל שנה אלא שלא תעמיד ממנה זרע וכו' כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות מיד וידע אדם עוד (בראשית ד' כ"ה) וכו', וגם כאן משמע שידע אדם את חוה כבר ורק מיעט עצמו מפר"ר כיון שראה שבניו עתידין וכו' וקשה שהסמיך כאן הדרש לפ' והאדם ידע וכו', ועי' ריש פכ"ב ועי"ע לעיל צד 195 כל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מחוה היו רוחות וכו' ובמ"י שם בד"ה של כל החיים: שאחר כ"ו דור. וכ"ה לעיל צד 7 וצד 9 כ"ו דור ובפוגיא שם וכיון וכו' שאחר עשרים וכו' דור ישראל עתידין וכו':

פרשה כב. בכי"א א' וב' אין כאן התחלת פרשה, ובכי"א א' חוברה כל פרשה זו עם שלפניה ופרשה שלאחריה נסמנת במספר כ"א, ובכי"א ב' מתחלת פכ"א למטה סי' ט' בזו הפרשה, ופרשה שלאחריה (לפנינו פכ"ג) נסמנת שם במספר כ"ב: 6 זכור וכו'. במדרש תהלים שם הגי' זכר וכו' וחסדיך וגו' א"ר יהושע בן לוי חסדים (במ' תהלים שנדפס מכבר הגי' חסידות וכ"ה בילק' מכירי תהלים) שהנהגת (שנהגת) עם אדה"ר שכך אמרת כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואלולי (ואילולי) שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה שנ' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול היאך (שהוא אלף שנה היאך) היה נזקק להעמיד תולדות הוי כי מעולם המה מימות אדה"ר, וגם שם ל"ג לא מן דכדון וכו', וגי' זו גם בפי' ב"ר כ"י ומפרש לא מן דכדון לא מאותן רחמים שעושה עכשיו הוא אומר זכור אלא כי מעולם המה מאותן הנעשין וגכמרין (כ"ה בפי' ב"ר כי"א) מעולם לאדה"ר שכך אמרת לו וכו', ובילק' תהלים ר' תש"ב גר' שהועתק ממד' תהלים וג' שם זכור וכו' וחסדיך לא מן הדין אלא כי מעולם המה א"ר הושעיא בר נחמיא התנהג חסדים שהתנהגת (כ"ה בילק' ד"ו) בהם עם אדה"ר שכך וכו' שהוא אלף שנים היאך הוא (בד"ו הוה) יכול להעמיד תולדות שנ' והאדם ידע וכו' ועח"נ, ובסגנון אחר הדרש בתנחומא מ"ב שם זכור וכו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אילולי רחמיך שקידמו לאדה"ר לא היה לו עמידה שאמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ולא עשית כן אלא הוצאתו מג"ע וכו' ולמה נתגרש וכו' והיה צריך למות מיד אלא שריחמת עליו וגירשתו וכו': 8 ואילולא. עי' עמת"ל ח"א צד 82, ובענין הדרש עי' למטה בד"ה ג' פלאים: 9 והאדם ידע. זה סיום הפתיחה ועח"נ: 10 לא שימש ברייה. עם זוגו בתשמיש קודם אדה"ר, ודורש והאדם ידע שהוא היה הראשון שידע את אשתו, ודייק מדכתיב והאדם בה"א הידיעה ואכ"כ ואדם ידע כמו שכתוב למטה בפרשה וידע אדם עוד וכו', ודורש ג"כ ידע בהוראת פועל יוצא הודיע דרך ארץ וכו', ועי' במ"י לעיל צד 59 (ומלת ידע קודם הודיע הושלמה בכ"י ביני שיטי בכתב ישן כמו שהוא בשאר הספרים חוץ מכי"פ), וכהגי' שלפנינו גורס ומפרש בלקח טוב והאדם ידע וכו' מה ת"ל והאדם ללמוד שלא שימש בריה קודם אדה"ר ידע

אדם ידע אין כת' כאן אלא והאדם, ידע הגדיע דרך ארץ לכל, ידע מאי זו דרך שליווה נישלה, ידע מה עבדת ליה חוויה, אמר ר' אחא חיויה חוויך ואת חוויה דאדם:

14d ותהר ותלד את קין אמר ר' אלעזר בן עזריה ג' פלאים נעשו באותו היום, בו ביום נבראו בו ביום שימשו בו ביום הוציאו תולדות, אמר ר' יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה, קין ותאומתו הבל ושתי תאומותיו:

2 לעיל לד 195 : 3 ילקוט סס, לקמן סוף פכ"ד, ועי' סנהדרין ל"ח ב', אדר"נ נו"א פ"א, פדר"א פי"א : 5 עי' לקמן פס"א, ספרא קדושים פרק י', ירוש' יבמות פי"א י"א ד', ירוש' סנהדרין פ"ה כ"ג ג' ופ"ט כ"ו ד', יבמות ס"ב א', סנהדרין כ"ח ב', אדר"נ נו"א פ"א, פדר"א פכ"א :

1 אדם ידע] פ, וידע ד, והוא ידע אגכרי | ידע ל' פ | ידע] פא, ד"א והאדם ידע ידע ד, ד"א ידע רי, לידע גכ | מאיזו פג, מאי זה א[1]כ, מאיזה י | דרך] פ, ל' אכגרי | שלווה ג, שלוה דפא[2]כר[1], שיליא א[1], שליה ר[2]י[1], נישלה] ג, נשלה דאכרי[1], נישלח(?) פ | 2 * ידע דפר[1]] הידע ל, הודע גש, הודיע י, חוה הודע א[2], . . הודיעא[1] | עבדא ר, עבד א[1] | * ליה דפא[2]גכרי] לה לא[1] | חויא פר[2], חיוויא ר[1], חיוויא אגכי, חוה ד | ר' אחא] ~ כך אמ' לה ג | חיוויא דא[2]גכ, חוייא א[1] | חוויך] פ, חויך א[2], חיויך דגכ | ואת] ~ הוית ג | חויא פא, חיויא דגכ | * דאדם דגכ] האדם לפ, דאדם הראשון א | 3 שלשה א[1]ג, שלש חכ | באותו יום גי, בו ביום א | 4 שימשו] א[1]גי, שמשו דא[2]כ | 5 * ותאומתו אגכרי] ותואמתו לדפ | ~ הבל] והבל ד | * ושתי דפאגכר[1]] ושני לר[2] | תאומותיו] אגכרי, תואמותיו דפ |

שהודיע דרך ארץ לכל ועי' הגי' וידע אכ"כ והוא ידע אכ"כ ועי"ע באגה"א ח"ב צד 490: 1 ידע מאי זו וכו'. דרש אחר (בלי סימן החיבור ד"א ועח"נ ובמ"י לעיל צד 203 בד"ה ויגרש) והאדם ידע וכו' ידע הבין ונדרש למעלה ולמטה כמו שהעיר ביפ"ת נדרש למעלה ויגרש את האדם וישכן וכו' לשמור את דרך עץ החיים והאדם ידע וכו' הבין ושם על לבו מאי זו דרך שלוה נשלה כלו' הושמט (ושליווה בכי"ל הוא תואר כמו זכריה ז' ז' ישבת ושלוה ודה"א ד' מ' ושקטת ושלוה, ונשלה עי' עמת"ל ע' שלה, ובילק' דפ"ר ג"כ הגי' נשלה ובד"ו הוגה נגלה), ונדרש למטה ידע את חוה אשתו הבין מה עבדת ליה ודורש חוה לשון חיויא וכדאמר ר' אחא חיויה חוויך וכו' ועי' לעיל צד 195, ובכי"ל כתוב הידע מה עבדת לה ונקוד בצרי (ועי' במ"י לעיל צד 153) והגהתי, ואפשר שצ"ל הודע כלו' נודע לו: 3 ג' פלאים וכו'. לקמן סוף פכ"ד מביא סיוע מן ביום ברא אלהים אדם שנסמך לתולדות אדם, וכשיטת ראב"ע גם האגדה בסנהדרין ל"ח ב' שהעתקתי גם במ"י לעיל צד 168 שתים עשרי שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו וכו' שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה (ופליגא על האגדה שלפנינו במאמר ריב"ק עלו וכו' וירדו שבעה ועי' תוספות שם בד"ה וירדו ארבעה) תשיעית נצטוה וכו' עשירית סרח וכו', ובשינוי מעט בסדר הענינים בפדר"א פי"א שביעית נזדווגה לו חוה שמינית נצטוו וכו' תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה עשירית הכניסו לג"ע וכו' ובאדר"נ נו"א פ"א שמינית נזדווגה לו חוה תשיעית הכניסו לג"ע וכו', ומשמע שפי' וירדו ארבעה אדם וחוה וקין והבל (וכן מפרש הרא"ם ודלא כפי' התוספות סנהדרין שם וירדו ארבעה אדם וחוה וקין ותיומתו וכו' ועי' ביפ"ת), וגם במאמר ראב"ע משמע בו ביום הוציאו תולדות קין והבל, וכבר העירותי במ"י לעיל שם שבאותה האגדה בסגנון הפסיקתא ובמדרשים שהשתמשו בה לא הוזכר שבו ביום נזדווגה לו חוה, וכן הדרש בריש הפרשה כאן ואילולא לא נתתה לו יום אחד משלך שהוא אלף שנים היאך הוא נזקק וכו' שנ' והאדם ידע וכו', אכן גם לעיל צד 168 איתא במאמר ריב"ק שראם מתעסקין בדרך הארץ וכו' וס"ל שאדם ידע את חוה בו ביום קודם שאכל מעץ הדעת, וכן בפירש"י עה"ת והאדם ידע כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מג"ע וכן ההריון והלידה וכו': 5 קין ותאומתו וכו'. כדמפרש בפי' ב"ר בקין כתיב ריבוי אחד דכת' ותהר ותלד את קין לרבות תאומה אחת אבל בהבל כת' שני ריבויין דכת' ותוסף ללדת את אחיו את הבל לרבות שתי תאומות שנולדו עמו וכן ברש"י עה"ת את קין וכו' ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים וכו', ולמטה בסי' ג' מביא סיוע לההיא דאמר ריב"ק עלו למטה וכו' שנולדו מהריון אחד מדכת' ותוסף ללדת תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור, וכן משמע במאמר ר' הונא למטה סי' ז' תאומה יתירה נולדה עם הבל וכו' שעם קין נולדה תאומה אחת ועם הבל שתי תאומות. ולקמן פס"א במאמר ריש לקיש בשם בר קפרא תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר קין עיקר והבל על ידי שהוא לשון תוספת נולד הוא ושתי תאומותיו, ושטה אחרת במאמרי חז"ל במקומות אחרים בענין אגדה זו שגם עם הבל נולדה רק תאומה אחת וכן איתא ביבמות שם ר' נתן אומר ב"ש אומרים שני זכרים ושתי נקבות וכו' אמר רב הונא מאי טעמא דר"נ אליבא דב"ש דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו וכו', ובירוש' יבמות שם חסד הוא וכו' קין נשא את אחותו הבל נשא את אחותו חסד הוא חסד שעשיתי עם הראשונים שייבנה העולם מהן אמרתי עולם חסד יבנה ועי' גם ירוש' סנהדרין פ"ה ופ"ט שם (ובספרא שם משנה י"א הגי' חסד הוא ושמא תאמר קין נשא את אחותו ת"ל חסד הוא והעולם מתחילתו לא נברא אלא בחסד שנ' כי אמרתי עולם וכו' ולא הוזכר שם שגם הבל נשא אחותו ומשמע שס"ל שרק בת אחת נולדה עם קין והבל, וכן משמע מהא דגרסינן בסנהדרין נ"ח ב' מפני מה לא נשא אדם את בתו כדי שישא קין את אחותו שנ' עולם חסד יבנה וכו' אמר רב הונא כותי מותר בבתו וא"ת מפני מה לא נשא אדם וכו' ועי' גם ביפ"ת, וצ"ע שרב הונא הוא האומר בבלי יבמות שם מאי טעמא וכו' הבל ואחותו קין ואחותו, ובתר"י א' מתורגם ואוסיפת למילד וכו' ית תיומתיה וית הבל ומשמע שהיתה תאומתו של קין), וכ"ה בפדר"א פכ"א ר' מיאשא אומר נולד קין ותאומתו עמו נולד הבל ותאומתו עמו (וצ"ל כמו שהועתק במד' הגדול עמו 106 נולד קין ותאומתו אשתו עמו ונולד הבל ותאומתו אשתו עמו ועי' גם בילקוט ר' ל"ה) א"ל ר' ישמעאל (במה"ג הגי' שמעון ועי' גם ילק' תהלים ר' תת"מ) והלא כבר נאמר ואיש אשר יקח את אחותו וכו' א"ל מתוך הדברים האלה תדע שלא היו נשים אחרות בעולם שישאו להן והתירן ועל זה נאמר כי אמרתי עולם וכו', ועוד שם ר' יוסי אומר קין והבל תאומים היו שנ' ותהר ותלד את קין בההיא שעתא אוסיפת למילד שנ' ותוסף ללדת וכו' ועי"ע במד' הגדול שם, ובאדר"נ שם במאמר המתחיל בו ביום נוצר וכו' ג' בו ביום עלו למטה שנים וירדו ארבעה ר' יהודה בן בתירה אומר בו ביום עלו למטה שנים וירדו ששה (כן גי' הספרים הנכונה, ולא כמו שהגיה רשז"ש שבעה עפ"י כי"ע וב"ר כאן), ובמד' הגדול שם הועתק מאמר זה בזה"ל תאנא בו ביום וכו' ר"י ב"ב או' בו ביום וכו' וירדו ששה קין ואחותו הבל ואחותו קין וקנונתו[1]) הבל ולובדאו[2]), וגי' אחרת שם קין וקנונתו[3]), ומלות אלו הזרות נ"ל שהן שמות האחיות של

[1]) וְקִנּוּנָתוֹ. [2]) וְלוּבְדָאוֹ. [3]) וקוֹנוּנָתוֹ.

ותאמר קניתי איש וגו׳ אמר ר׳ יצחק חמת לה איתה בנין היא אמרה הא קנה הא קנה בעלי בידיי:

[את יי׳] ר׳ ישמעאל שאל את ר׳ עקיב׳ אמר לו בשביל ששימשתה את נחום איש גם זו כ״ב שנה אכים ורקים מיעוטים, איתים גמים ריבויין, את דכת׳ הכא מהו, אמר ליה אילו נאמר קניתי איש יי׳ היה הדבר קשה אלא את יי׳, אמר ליה כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב מז) ואם רק הוא מכם שאין אתם יודעין לדורשו, אלא את יי׳ לשעבר אדם נברא מאדמה וחוה מן אדם, מיכן ואילך בצלמינו כדמותינו (בראשית א כו) לא איש בלא אשה, לא אשה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה:

ג ב) ותוסף ללדת וגו׳ הדא מסייעא להחיא דאמר ר׳ יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה ותוסף ללדת תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור:

ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה שלשה היו להוטים אחר אדמה ולא נמצא בהם תוחלת, קין ונח ועוזיהו, קין היה עובד אדמה, נח איש האדמה (בראשית ט כ), עוזיהו כי אוהב אדמה היה (דה״ב כו י):

1 ילקוט כ׳ ל״ה: 3 ילקוט סס, לעיל לד 12 וס״נ: 6 לעיל לד 63: 9 ילקוט סס: 11 ילקוט סס, לקמן פל״ו:

1 ◻ אמר ר׳ יצחק] ל׳ ד | * לה ל׳°דאגכי] ליה פר, לי ל | * איתה פ] אתה ל, אתתא ר[3]ו[1], איתתא א[1]גר, הא איתתא ד | * היא פא[1]גבר[1]] ה׳ ל, והיא ל°, הא ר[2]ו[1], ל׳ ד | קנה—קנה] קנה א[2], קנא כ, קני ג, קמתי (?) קנה פ, קנין דא[1]רי | 2 בידי | 3 בשביל] אתה פ | שמשת פ | 4 כ״ב שנה] י, עשרים ושתים שנה דפגכ, כ״ב שנה והיה דורש ח, שהיה דורש א | אכים רקים ח, אכין ורקין דפאכ | מיעוטין פא, מעוטים ח, ״ין כ | אתים גמים ח, אתין וגמין דפאכ | ריבויים חג, ריבוים ד, רבויין פאכ (אתין גמין ריבויין אכין ורקין מיעוטין י) | את] הדין ~ י, תאי ~ דפחאג | דכת׳—מהו] דכתי׳ . . מאי א, דהכא מאי דריש ביה ח | ליה ל׳ דכ | אמר כ | 5 קשה] ~ לומר א | אלא] עכשו א, עכשיו כ | ואם—מכם] ~ הוא רק י | 6 יודעים אותו א | לדרוש | וחוה] ~ נבראת | מן אדם] ג, מאדם דפאכי | 7 לא] ואין א[1] | ולא דא[2]גבי, ואין א[1] | ולא] ואין א[1] | 9 וגו׳] את אחיו את הבל דאגכ, ל׳ פ | הדא—ללדת ל׳ פ | להחיא—קרח׳] א[2]ג, להחיא דר׳ . . קרחה ח, לר׳ . . קרחה דאמר ד | ** למטה] ל׳ ל | 10 ותוסף] מניין ~ ל°כ, מנין ~ ג | ** ללידה] ללדה ל | לעיבור] ~, דא״ר יהושע עלו למטה וכו׳ פ | 11 * וקין — אדמה דפאגכ] וגו׳ ל | ג׳ א[2]י | היו] י, הן א, שהיו ר, שהן כ, הן (הם ח) שהיו דפחג | ◻ אדמה] האדמה ד | 12 בהם] חגר[1], בהן פא[2]י, בם ד, להם א[1]ר[2] להן כ | ◻ תוחלת] תועלת ד | קין — ועוזיהו] ואלו הם (הן א[2]) קין — ועוזיהו חא[2], ואלו הן — ועזיהו פא[1], ואילו הן . . ועזית ג, ואלו הן ד | איש] ויחל נח איש | 13 כי] אכרים וכורמים בהרים ובכרמל ~ דפא[1]גכ |

קין והבל, ודוגמתם נמצאו באגדות ישנות בשיורי הגנוזים כמו שמסופר בספרי דאדה״ר הוצ׳ פריישען צד 24 שחוה ילדה את קין ובת אחת ושמה ק י נ א ן ואח״כ ילדה את הבל ובת אחת ושמה אימא ואח״כ ילדה את שת ובת אחת ושמה אסתירא (ושם צד 33 איתא בהיות קין בן שלשים שנה נולד הבל ואחותו ומקץ שלשים שנה ילדה חוה עוד בן ובת), ובס׳ הסורי הנקרא מערת גזא (הוצ׳ בעצאלד) צד 34 ותמן חכם אדם לחוא אתתה ובטנת וילדת לקאין ו ל ל ב ו ד א חתה עמה וכו׳ ותוב וילדת להביל בטנת ולקלימת חתה עמה וכו׳, אכן אצל בר עבריא מוזכר שלבודא היתה אחות הבל ושם אחות קין קלימיא, ובס׳ דברי הימים לירחמאל שהר״ל ר״מ גאסטער צד 54 ובשלשלת הקבלה שם אחות קין ואשתו קלמנה ועי׳ במאמר הח׳ גינצבערג במ״ח חלק מ״ג צד 226 ובמאמרי הח׳ מארמארשטיין והח׳ ר״ש פאזנאנסקי במ״ע צייטשריפט פיר אלטעסט׳ וויססענשאפט חלק כ״ה צד 141 וצד 340, ועי״ע בר בהלול 1689, ובס׳ היובלים פ״ד כתוב ובשבע השלישי ליובל השני ילדה את קין וברביעי ילדה את הבל ובחמישי ילדה את און[1]) בתו ובתחלת היובל השלישי הרג קין את הבל וכו׳ ויתאבלו אדם ואשתו על הבל ארבעה שבעים ובשנה הרביעית לשבע החמישי וכו׳ ידע אדם את אשתו ותלד לו בן ותקרא שמו שת וכו׳ ובשבע הששי הוליד את עצורה[2]) בתו ויקח קין את און אחותו לו לאשה ותלד לו את חנוך מקץ יובל הרביעי וכו׳ ובשבע החמישי ליובל החמישי לקח לו שת את עצורה אחותו לאשה ותלד לו בשנה הרביעית את אנוש וכו׳, ועוד אגדה אחרת בפדר״א שם בא עליה רוכב הנחש ועברה את קין ואח״כ בעלה אדם ועברה את הבל שנ׳ והאדם ידע את חוה אשתו מהו ידע שהיתה מעוברת וראתה דמותו שלא היה מן התחתונים אלא מן העליונים והביטה ואמרה קניתי איש את יי׳, וכן הדרש בתר״י א׳ ואדם ידע את חוה אתתיה דהוה חמידת למלאכא ואעדיעת וילדת ית קין ואמרת קניתי לגברא ית מלאכא די״י (כלו׳ עם סמאל) ואוסיפת למילד מן בעלה אדם וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 169: 1 א״ר יצחק. דורש והאדם ידע וכו׳ ותאמר קניתי איש וכו׳ איש מוסב על האדם כלו׳ קניתי איש ע״י קין חמת לה וכו׳ הא קנה[3]) וכו׳ כשהאשה רואה שיש לה בנים היא אומרת הנה קנוי בעלי בידי, ובכי״ל כתוב חמת לי (והוגה לה) אתה בנין[4]) ה׳ ס״א והיא אמ׳ וכו׳, והגהתי חמת לה איתה וכו׳ היא וכו׳ ועת״ג וכן לעיל צד 152 הוה ליה איתה וכו׳ וצד 153 לאיתה אוחרי וכו׳ ובכי״ל גם שם לאתה: 7 ולא שניהם וכו׳. דורש קניתי איש את יי׳ עם יי׳ עם השכינה, וכן דורש ר׳ שמלאי לעיל צד 68 נעשת אדם בצלמינו כדמותינו לשעבר וכו׳ מיכן ואילך וכו׳ ועיי״ש במ״י לשון הירושלמי ברכות פ״ט, ובלקח טוב ג׳ וחוה נ ב ר א ת מן אדם וכן חגי׳ לעיל גם בכי״ל: 11 ולא נמצא בהם תוחלת. וכ״ה לקמן פל״ו גם בדפ״ר, ולמטה בסי׳ ר גם בד״ו שתי פעמים וראה שאין בו תוחלת, וכאן הגי׳ ת ו ח ל ת גם בלק״ט ובפי׳ ב״ר כי״א (וגם בפי׳ הנדפס בדפ״ר) ומפרש שם כלו׳ לא היה להם הנייה לבסוף קין הרג את אחיו נח נשתכר עוזיה נצטרע ונערער על הכהונה, ובעקידה שער י״א גורם שלשה הם שהיו

[1]) aeth. 'āwān. [2]) aeth. 'azūrā. [3]) קָנָה. [4]) אִתָּה בָּנִין.

ג) ויהי מקץ ימים ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר א' בתשרי נברא העולם, ר' יהושע א' בניסן, מאן דאמר בתשרי עשה הבל קיים מן החג ועד חנוכה, מאן דאמר בניסן עשה הבל קיים מן הפסח ועד עצרת, בין כדברי אילו ובין כדברי אילו הכל מודים שלא עשה הבל בעולם יותר מנ' יום: ד

ויבא קין מפרי האדמה וגו' מן הפסולת, משל לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסיפות: 8 ה

ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן ר' אלעזר ור' יוסי ברי חנינא ר' אלעזר א' הקריבו בני נח שלמים, ר' יוסי בר' חנינא אמר עולות הקריבו, איתיב ר' אלעזר לר' יוסי

1 ילקוט שם, ראש השנה י' ב', ועי' לקמן סוף פל"ג, פסיקתא ר"ש פכ"ג, ויקרא רבה ר"ש פכ"ט, פדר"א ר"ש פ"ח: 5 ילקוט שם: 7 ילקוט ר' ל"ז, ירוש' מגילה פ"א ע"ב ב', זבחים קט"ז א', לקמן פל"ד, ויקרא רבה פ"ט סי' ו', במדבר רבה פי"ג סי' ב', שיר השירים רבה פ' עורי צפון (ד' ט"ז), פסיקתא רבתי פ"ה (ט"ז ב'):

1 אומר חא, אמר דג | ור' א | אומר פחא, אמר דג | 2 בניסן] פ ~ נברא העולם דאג | בתשרי] ~ נברא העולם | קיום ו[1] | חנוכה] פא, החנוכה דגי | ומאן פח | בניסן] ~ נברא העולם | 3 קיום ו[1] | מפסח א | עצרת] פא, העצרת דגכי | בין] הכל (מודין ג) מודים ~ אגכ | כדברי זה א | לדברי אלו ד, . . זה י, בדברי אילו פ, . . זה ג, דברי אלו ח | ובין] בין דחא[1]גכי, ל' פ | כדברי זה א[1], לדברי אלו ד, . . זה י, בדברי זה ג, דברי אלו ח, ודברי אילו פ | הכל מודים] מודים כלם ח, ל' אגכי | לא אגכי | 4 יותר] אלא אגר, אלא פחות כ | מחמשים דכי, חמשים אגר[2], נ' ר[1], משבעים פ | 5 משל] פחעי, ל' דא[1]גכ | שהוא כ | הביכורות ע | 6 ומכבד] ומביא פחא[1]גכר | את ל' י | הסיפות] פחאגכר, הסייפות דער[3], בסייפות י | 7 * מבכורות — ומחלבהן א[2]כ] מבכורות—ומחלביהן דפ, וגו' ל | בר'] א[2]כ, בר דא[1]ג | 8 אמר דאגי, אומר ר | שלמים הקריבו בני נח י | ר'] פג, ור' דאי | בר' חנינא ל' ד | אומר ר[1] | עולות הקריבו] ~ ושלמים לא הקריבו ג | איתיב] פ, אתיב דא, התיב ג |

להוטים אחר האדמה ולא נמצא להם תועלת וכו': 1 ר"א ור"י. ברייתא בר"ה שם ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות וכו' ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות וכו', והדרש שלפנינו מאן דאמר וכו' אינו נתפרש כאן במקומו וכל המאמר קשה לפרשו, ור' בחיי בפי' עה"ת מפרש שבין לדברי ר"א ובין לדברי ר"י הביאו קין והבל מנחתם ביום חמשים לבריאת עולם וזה טעם שנצטוינו בתורה להקריב מנחה ביום העצרת כנגד קין והבל שהקריבו מנחה ביום חמשים, וביפ"ת כתב מקץ ימים משמע בסוף זמן והיינו בחנוכה שאז הזמן משתנה ונכנס עקר הסתיו כדאיתא לעיל צד 44 ובמים עזים נתיבה מן החג עד חנוכה וכיון דאז הוה ענין קרבנן בודאי אז מיד נהרג וכו' ולמ"ד בניסן נברא העולם יהיה מקץ ימים בעצרת שאז סוף האביב ומאז משתנה הזמן ומתחיל הכנסת הקיץ ואז התחלת קציר שעורים וכו', ואפשר שדורש מ"ד וכו' מן החג ועד חנוכה שמחנוכה ואילך אינו זמן הבאת בכורים ומ"ד וכו' מן הפסח ועד העצרת שקודם לעצרת אין מביאין בכורים כדתנן בבכורים פ"א מ"ו מעצרת ועד החג מביא וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא ועי' ספרי כי תבא פי' רצ"ז ופסחים ל"ו ב' ובפירש"י שם ועי"ע בחיי' הרד"ל, ולפי האגדות שלפנינו בו ביום נבראו וכו' בו ביום הוציאו תולדות וכו' משמע שדורש שלדברי ר"א נברא האדם ונולדו קין והבל בר"ה (ועי' גם בפסיקתא ריש פכ"ג ובוי"ר ריש פכ"ט) ולדברי ר"י בר"ח ניסן, ומ"ש כאן מ"ד וכו' עשה הבל קיים כלו' היה שוהה בעולם מן החג וכו' ומ"ד וכו' מן הפסח וכו' נדחק ליישב ביפ"ת שמא י"ל דאיידי דבעי למימר חנוכה ועצרת שהם זמנים מסויימים נקט נמי חג ופסח ועוד צע"ג מ"ש הכל מודים שלא עשה בעולם יותר מחמשים יום וקשה ג"כ לפי שאר הגירסאות שציינתי ועי' גם בפי' מהרז"ו, ובפדר"א פכ"א איתא הגיע ליל י"ט של פסח א"ל אדם לבניו בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים הקריבו גם אתם לפני בוראכם, וכן מתורגם בתרי"א א' והוה מסוף יומיא בארבסר בניסן, ובתנחומא בראשית סי' ט' דרשו ויהי מקץ ימים וכו' יש מקץ שעה ויש שנתים ויש ימים ויש ארבעים שנה אחז"ל בני ארבעים שנה היו קין והבל, והלשון כאן כדברי אילו אינו מדוקדק ועדיפא הגי' כדברי זה: 5 מן הפסולת. דייק מדכתי' מפרי האדמה ולא כתי' מראשית פרי האדמה ועי' בלקח טוב ובפי' ר' בחיי, וכן מפרש פילון חטאו של קין בספרו על קרבן הבל וקין (ספרי פילון ח"א הוצ' כהן צד 223) וכתב שקין חטא כפליים שהביא מנחתו מקץ ימים ולא הביאה קודם ושלא הביא ביכורים מראשית פרי האדמה, וביפ"ת העתיק לשון הרא"ם על מ"ש רש"י ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה דאיתא בב"ר מראשית פרי האדמה לא נאמר אלא מפרי האדמה ממותר מאכלו וחכמים אר' מן הפסולת ומן הגרוע שבזרעים ומה היה זרע פשתן וכו' והעיר שנוסחא אחרת נזדמנה לו ועי' גם בתוספות ב"מ כ"ח א' בד"ה הא בכובא וכו', והדרש נמצא בתנחומא בראשית סי' ט' ויבא קין מפרי האדמה מהו מן מותר מאכלו ורבנן אמרי זרע פשתן היה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו וכו' לפיכך נאסר צמר ופשתן שנ' לא תלבש שעטנז וגו' ואמר הקב"ה אינו דין שיתערב מנחת החוטא עם מנחת הזכאי וכו', וכן בפדר"א פכ"א הביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן והביא הבל מבכורות צאנו וכו' כבשים שלא נגזזו לצמר ונתעב מנחת קין ונרצית מנחת הבל וכו' ר' יהושע בן קרחה אומר אמר הקב"ה אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם שמא חו"ש אפילו (כ"ח בד"ו שס"ח) בארג בגד שנ' לא תלבש וכו' ועיי"ש בביאור הרד"ל ובערוך ע' כלאים ובמד' הגדול עמו' 107, וכמו כן מתורגם בתרי"ו א' ואייתי קין מאיבא דארעא מדרע כיתנא וכו': הבכורות. תאנים אביכות והן מטעמים כמו שכתוב כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישעיה כ"ח ד'), ושם והושע ט' י' ומיכה ז' א' נקוד בכורה בחירק ובפ' תאנים טובות מאד כתאני הבכרות (ירמיה כ"ד ב') נקוד הבכרות בפתח, ואולי יש לנקד כאן בפתח, והסיפות פי' אפילות שמתבשלות לבסוף והן רעות, וכן בתרומות פ"ד מ"ו בשלשה פרקים משערין את הכלכלה בבכורות ובסיפות ובאמצע הקיץ וכו' ובתוספתא דמאי פ"א הבכורות והסייפות וכו' ובתוספתא עוקצין פ"ג פגי הסיפות מטמאין וכו' ועי' ערוך ע' בכור וע' סף ה', ובפי' ר' בחיי הגי' משל לעבד שאוכל וכו' ומשגר למלך את הסייפות, ובלקח טוב ומכבד למלך בסייפות, ועיקר הוראת אריס עובד אדמה ועי' בהוספות הח' פליישער בעמת"ל ח"א צד 288: 8 שלמים. וכל שכן עולות, וריב"ח אמר עולות הקריבו שכולן כליל אבל לא שלמים שחלבן קרב לגבוה והבשר נאכל לבעלים והטעם אפשר לפי שלא היו בני נח ראויים

בר' חנינא והכת' ומחלבהן מדבר שחלבו קרב, מה עבד ליה ר' יוסי בר' חנינא, מן שמיניהון, אתיב ר' אלעזר [לר' יוסי בר' חנינא] והא כת' וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים (שמות כד ה), מה עבד ליה ר' יוסי בר' חנינא, שלימים בעורן בלא הפשט וניתוח, אתיב ר' לעזר לר' יוסי בר' חנינא והכת' ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים (שם יח יב), מה עבד ליה ר' יוסי בר' חנינא, כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר' הונא איתפלגון ר' ייניי ור' חייה רבה, ר' ינייי אמר קודם מתן תורה בא יתרו, ר' חייה רבה אמר אחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר' חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה בא [יתרו] הקריבו בני נח שלמים, מאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו, והא מסייעא ליה לר' יוסי בר' חנינא עורי צפון (שה"ש ד טז) זו העולה שהיתה נשחטת בצפון, מה הוא עורי דבר שהיה ישן ומתעורר, ובואי תימן (שם שם) אילו שלמים שהיו נשחטים בדרום ומהו בואי דבר שלחידוש, ר' יהושע דסכנין בשם

6 עי' מכילתא ריש פ' יתרו, מכילתא דרשב"י שם, ע"ז כ"ד א': 9 סדר עולם פ"ז, שיר השירים רבה פ' ישקני (א' ב'):

1 בר **דא** | חנינה **ד** | ומחלביהן **י**, והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן **א[2]גב**, והבל . . ומחלביהן **דא[1]** | ° מדבר] דבר **ד** | מה עבד **ר**. מאי עביד **פ** | בר' חנינא ל' **ד** | משמניהון **י**, משמוניהן **פ**, מן שמנהון **ר[1]**, עבד ליה מן שמיניהון **ד**, מן שמיניהון (שמניהון **א[2]**) עבד ליה **א** | 2 איתיב **פא[2]**, התיב **גכר[1]**, מתיב **י** | * לר' יוסי בר' (בר **א[1]**) חנינא **א'כ**] לר' יוסי **דפג**, ל' **ל** | והכת' **פאג** | 3 עביד **פבר[1]** | בר **ד** | שלימים] **ג**, ־יין **כ**, שלמים **דפאר**, ־מין **י** | בעורן] **פאגר**, ל' **די** | 4 התיב **אגכ**, מתיב **י** | אלעזר **דאג** | בר' חנינא ל' **ד** | והכת'] **אגכ**, והא כתיב **דפ** | * וזבחים **פא'**] וזבחים לאלהים **דא[2]גכ**, וגו' **ל** | 5 עביד **פ** | ° ליה] לה **ד** | בר **ד** | אחר **פ** | 6 יניי **ג**, ינאי **דפב** (וכן בסמוך) | חייא **דגכ** | רבא **ג**, בר אבא **כ** | ר' חייא **גכ**, ור' . . **ד** | רבא **גכ** | לאחר **גכ** | 7 יתרו] **גכ**, ל' **ד** | פליגין **ג** | * יתרו **ג°**] ל' **לדא[1]** | מאן] **פא[1]**, ומאן **דא[2]** | 8 לאחר] **פאגכ**, אחר **ד** | יתרו] **גכ**, ל' **דא[1]** | ודא **ד**, הדא **פג** | בר **דא[1]** | 9 זה **פבי** | עולה **פר** | שנשחטת **ג**, שנשחטה **ר[2]**, הנשחטת **א[1]**, שהיתה שחיטתה **פ** | מהו **דגר**, ומהו **י**, ולמא **א** | 10 שהן נשחטין **ג'י**, . . נשחטים **פ** | בואי] **גאי**, באי **פכ**, ובואי **ד** |

שיהנו מהקרבן שקצתו נקרב לגבוה ועי' ביפ"ת: 1 שחלבו קרב. וזהו שלמים: מן שמיניהון, מן השמנים והמובחרים שבהן ולעולם עולות היו, ומפרש ומחלבהן כפשוטו של מקרא, וכן ת"א ומשמיניהן ותר"י א' ומפטימהון: 3 ויזבחו זבחים שלמים. הרי שהקריבו גם שלמים (ובכי"ל הושלם ויע' עי' ויז' זב' שלמ' בני שיטי בכתב ישן), וכל הפרשה בסוף משפטים נאמרה קודם מתן תורה ועי' ברש"י שמות כ"ד א' ומכילתא מס' דבחדש פ"ג שבת פ"ח א' חגיגה ו' א', וכל הבאים קודם מ"ת קרי להו בני נח כדמפרש בפי' ב"ר כ"י ועי' גם ברש"י זבחים קט"ז א' בד"ה זבחים ועולות, ומתרץ שלמים קרי ביה שלימים עולות היו בעורן בלא הפשט וניתוח שאין הפשט וניתוח בעולה אלא מאהל מועד ואילך כדאיתא בירושלמי שם הכל קרב בבמה וכו' והכל קרב עולה ואין טעונין הפשט וניתוח ועי' זבחים קט"ו ב' וחגיגה ו' ב': 4 וזבחים. והיינו שלמים: 7 ולא פליגי. בענין זה אלא משום דמאן דאמר קודם מ"ת וכו' ס"ל הקריבו בני נח שלמים ומ"ד לאחר מ"ת וכו' ס"ל הקריבו עולות, וכן מפרש בפי' ב"ר לא פליגי בביאת יתרו כלל דתרוויהו מספקא להו אי קודם מ"ת בא ואי לאחר מ"ת בא אלא בהקרבת בני נח פליגי וכו', ובירושלמי ובשהש"ר פ' עורי צפון ובבמ"ר ובפסי"ר שם ל"ג לה וצ"ע, ופלוגתא דתנאי במכילתא ריש פ' יתרו מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה וכו' ר' אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא וכו': 9 שהיתה נשחטת בצפון. כדכתיב ושחט אותו על ירך המזבח צפונה (ויקרא א' י"א) ובואי תימן אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום כלו' אף בדרום ששחיטתן בכל מקום בעזרת ועי' זבחים נ"ה א', וכן איתא בס"ע פ"ז (הוצ' ראטנער) ועל אותו יום (שהוקם המשכן) הוא אומר עורי צפון וכו' עורי צפון זה עולה הנשחטת בצפון ובואי תימן אלו שלמים הנשחטין בדרום וכו', ובשהש"ר פ' ישקני וכו' איכן נאמרה וכו' ר' מאיר אומר באהל מועד נאמרה ומייתי לה מן הדא קרייא וכו' עורי צפון זו העולה הנשחטת בצפון ובאי תימן אלו שלמים שנשחטין וכו' רבנין אמרין בבית עולמים ומייתין לה וכו' אף אינון מהאי קרא עורי צפון זו העולה וכו' ועי' בבמ"ר שם. ובסוף המאמר הגי' כאן זאת תורת זבח וכו' בכל הספרים וכ"ה בירושלמי ובוי"ר ובבמ"ר ובפסי"ר שם והוא כעין עיטור סופרים ועי' במ"י לעיל צד 129 בד"ה ראיתי והנה, ובמקרא כתוב וזאת תורת וכו', והגי' אשר תקריבו וכו' יקריבו איתא גם בדפוסי' ושאר כ"י (חוץ מכי"כ) ופי' ב"ר וילקוט ובוי"ר ובשהש"ר פ' עורי צפון, וצ"ל כמו שהגי' בירושלמי שם אשר הקריב אכ"כ אלא אשר יקריב, וכ"ה בבמ"ר דפ"ר וד"ו, ובפסי"ר הגי' אשר הקריבום לה' אכ"כ אלא אשר יקריב וכו', וכל הסוגיא שנויה בירושלמי שם הלכה י"ג ושם ג' אין בין במה גדולה לבמה קטנה וכו' הכל קרב בבמה בהמה חיה ועופות וכו' טהורים אבל לא טמאים והכל קרב עולה וכו' ר' לעזר ור' יוסי בן חנינה ר' לעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ריב"ח אמר עולות הקריבו בני נח התיב ר' לעזר לריב"ח והכתיב והבל הביא גם הוא וכו' ומחלבהן מה עבד לה ריב"ח מן שמיניהון התיב ר' לעזר לריב"ח והא כתיב וישלח וכו' ויעלו עולות וגו' מת עבד לה ריב"ח שלימין בגופן בלא הפשט ובלא ניתוח התיב ר' לעזר לריב"ח והכתיב ויקח יתרו וכו' עולה וזבחים לאלהים מה עביד לה ר"י בר חנינא כמאן דאמר לאחר מ"ת בא יתרו ר' חונה אמר אתפלגון יהודה בי רבי (והוא יהודה בי ר' חייא ועי' אגה"א ח"א צד 50 ובמ"י לעיל צד 134 בד"ה יהודה בר') ור' ינאי חד אמר קודם למ"ת בא יתרו ותורנה אמר לאחר מ"ת בא יתרו ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא נשמעינה מן הדא וישמע יתרו וכו' מה שמע חזקיה אמר קריעת ים סוף שמע ר' יהושע אמר קריעת י"ס שמע ר' לוי אמר מלחמת עמלק שמע יהודה בי רבי אמר מתן תורת שמע הוי דו אמר לאחר מ"ת בא יתרו ר' בא ור' חייה בשם ר' יוחנן ודא מסעייה לר' יוסי בן חנינה עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זה העולה שנשחטת בצפון מהו עורי דבר שהיה ישן ונתעורר ובואי תימן אלו השלמים שהן נשחטין בדרום מהו בואי דבר שהיה של חידוש מה עבד לה ר' יוסי בר חנינה (וצ"ל ר' לעזר) לכשיתעוררו הגליות שהן נתונות בצפון ויבואו ויבנו ב"ה שהוא נתון בדרום ר' אבא בריה דר' פפי ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אוף דין קרייה מסייע לריב"ח זאת תורת העלה וכו' כד הוא אתי וגבי שלמים אמר זאת תורת זבח השלמים אשר

ר' לוי אף הדין קרייא מסייע ליה לר' יוסי בר' חנינא זאת תורת העולה היא העולה (ויקרא ו ב) שהיו בני נח מקריבים, כד היא אתייה לשלמים וזאת תורת זבח השלמים (שם ז יא) אשר הקריבו אין כת' כאן אלא אשר יקריבו (שם שם) מיכן ולבא:

וישע יי' אל הבל ואל מנחתו נפיים ממנו: ו

ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה לא נפיים ממנו:

[ויחר לקין מאד] ויפלו פניו שנעשו כאוד:

ו ז) ויאמר יי' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תיטיב שאת ברכה,

4 ילקוט כ' ל"ו: 5 ילקוט שם: 6 ילקוט שם: 7 ילקוט שם, ספרי ראה פי' כ"ד:

1 אף הדין] י, לי דפאבג | קריא פ', קריה גכ, קרא דא | * מסייע דאי] מסייא לפגכ | * בר' גכ] בר לדא | 2 מקריבין בני נח פ | וכד רי, כך פג (כד — לשלמים ל' א) | היא אתיא פגבר, אתי ד, הוא מטי י | לגבי שלמים י | זאת] מה כתי' שם ~ ג | 3 יקריב לי"י כ | ולהבא די, ואילך פאגר | 4 נפיים] פח, ניפיים ג, נתפיים דארי | המנו י, עמו ר[2] | 5 נפיים] פחכ, ניפיים ג, נתפיים דאי | המנו י | 6 * ויחר—מאד דפאגכי] ל' לח | נעשו ד, נעשה פחאגכרי | כאור דהגכר[3]י[1], כעור פאר[2], כאודים ל[0] | 7 תטיב דא[2]גכי (וכן בסמוך) | ברכה] ד'הגכי, ~ כד"א וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם דפא |

הקריב וכו' יקריב מיכן ולהבא, ועי' בבבלי זבחים ושם הגי' דאיתמר בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי חד אמר יתרו קודם מ"ת היה וחד אמר יתרו אחר מ"ת היה וכו' כתנאי וישמע יתרו כהן מדין מה שמועה שמע ובא ונתגייר ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע וכו', ובסגנון שלפנינו נסדרה הסוגיה לקמן פל"ד לפי' וירח יי' את ריח וכו' (ומקוטע' בכי"ל וכי"פ וכי"א א'), וכן בוי"ר פ"ט וזאת תורת זבח השלמים וכו' ושם ג' איפלגו ר' חייא בר אבא ור' ינאי חד אמר לאחר מ"ת נתגייר יתרו וחד אמר קודם מ"ת נתגייר יתרו א"ר הונא ולא פליגי וכו' ודא מסייע ליה לריב"ח עורי צפון וכו' ובואי תימן זו תודה וכו' דבר שהוא חידוש ואף קריא מסייעא וכו' זאת תורת העולה וכו' וכדו דאתו שלמים וכו' אשר יקריבו לי"י מכאן ולהבא, ושם איתא עוד מה מקיים ר"א לקרייה דריב"ח עורי צפין לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום וכו' א"ר יוסי בשם ר' בנימין בר לוי לפי שבעוה"ז בזמן שרוח דרומית מנשבת וכו' א"ר יוחנן למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה וכו' הה"ד יבוא דודי וכו' ואח"כ באתי לגני אחותי כלה, וכל אלו המאמרים עד א"ר יוחנן וכו' בשינויים שונים גם בשהש"ר פ' עורי צפון וכו' ושם ג' שלמים בגופן בלא הפשט וכו' מותיב ר"א כתיב ויקח יתרו עולה וזבחים עולה לשם עולה ושלמים לשם שלמים דא מה עבד לה ר' יוסי אמר לך פליגי בה תרי אמוראי חד אמר לאחר מ"ת וכו' ואחרינא אמר קודם מ"ת בא יתרו מ"ד קודם וכו' ודא מסייעא וכו' ר' אבא בר כהנא ור' חיננא בר פפא ור' יהושע בשם ר' לוי אמרי אף הדין קרא וכו' וכד הוי מטי גבי שלמים אמר וזאת תורת וכו' אשר יקריבו מכאן ולהבא מה מקיים ר"א קרא דין עורי וכו' ועי"ע בבמ"ר פי"ג ושם ג' רב אמר אתפלגו' ר"א וריב"ח חד אמר וכו' ואחרינא וכו' א"ר חמא בר חנינא מ"ד קודם למ"ת בא יתרו כמ"ד שלמים הקריבו וכו', ועוד בסגנון אחר הסוגיא בפסי"ר שם בפתיחה עורי צפון וכו' והגי' שם ר' אלעזר בן פדת אמר הקריבו בני נח שלמים וכו' השיב ריב"ח אמר לו והרי כתב ויקח יתרו וכו' אמר לו כמאן דאמר לאחר מ"ת בא יתרו ר' ינאי אמר לאחר מתן תורה בא ר' חייא הגדול אמר קודם מתן תורה אמר לו ר"א הרי כתב וישלח וכו' אמר לו אין למדין מן התורה שחידוש דבר היה על פי שעה חזקיה בי ר' חייא ויזבחו זבח שלמים בעורותיהן הקריבו את העולות ולא הפשיטום ולא ניתחום וכו' ועיי"ש בהערות רמא"ש: 4 נפיים ממנו. נתפיים ממנו, והגי' נפיים מקויימת גם עפ"י כ"י האחרים שציינתי והתי"ו מובלע, ובעקידה שער י"א הגי' נתפיים ועח"נ, ונראה שפי' נפיים ממנו וכו' שהיה נחת רוח להקב"ה מהבל ומקרבנו ולא היה לו נחת רוח מקין וממנחתו, וכן ת"א והות רעוא קדם יי' בהבל ובקורבניה ובקין ובקורבניה לא הות רעוא וכו', ודורש וישע כפשוטו לשון שעה פנה: ואפשר שכוון להוציא מן הדרש שהוזכר ברש"י עה"ת וישע ירדה אש וליחכה מנחתו וכן בלקח טוב וישע וכו' שירדה אש מן השמים ואכלה מנחתו וכו' ועי' גם בספר הישר ריש פ' בראשית, וכן איתא באגדת שה"ש צד 40 (מדרש זוטא צד 35) דודי ירד לגנו ביום שירדה האש לקרבנו של הבל ולקרבנו של נח וכו' ועי' גם בספרא מכילתא דמילואים פרשה ב' משנה ל"א לפי' ותצא אש וכו', ועפ"י אגדה זו תרגם כבר תיאודוטיון וישע וישרוף[1]), ונמצאת גם אצל הירונימוס ואפראטעס ואפרם הסורי ועי' בס' פארשטודיען וכו' למהרד"ף צד 183 ובמ"ח חלק מ"ג צד 228: 6 שנעשו כאוד. השחירו כאוד, ודורש ויחר לשון הבערה כמו והעצמות יחרו (יחזקאל כ"ד י') ועצמותי כמוקד נחרו (תהלים ק"ב ד'), וכן הדרש סוטה ל"ה א' ויחר לדוד וכו' א"ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה אלא מעתה כל היכא דכתיב ויחר הכי נמי התם כתיב אף הכא לא כתיב אף וכו' ועי' גם בבמ"ר פ"ד סי' כ', וכן דורש ויחר לשון הבערה לפי הגי' כאור כלו' כמו אור ועי' גם בפי' ב"ר ובמ"כ, וכ"ה בלקח טוב נעשה כאור, ואגדה ישנה בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 34 הברד הכה על פני קין והוא בוער כאש ונעשה מפוחם, אבל אין לפרש כאור כעור ומכוער ואף שנמצא כאור גם באל"ף בהוראה זו כמו בכי"ל לקמן פ"מ כאודים ושחורים (בדפוסי' כעורים) ובפמ"ה היא מיתכארת (בדפוסי' מתכערת) ועי"ע עמת"ל ע' כאר, והגי' נעשה כעור משובשת, והגהה בכי"ל כאודים ועוד הוגה ביני שיטי ע' במקום אל"ף: 7 הלא אם תיטיב שאת. במקרא כתוב הלוא וכו' וכאן כתוב בכל הספרים הלא, והגהתי גם בסמוך תיטיב בשני יודי"ן ועי' במנחת שי, ופסוק זה הוא מן המקראות בתורה שאין להם הכרע כדאיתא במכילתא מס' דעמלק פ"א איסי בן יהודה אומר חמשה דברים יש בתורה שאין להם הכרע שאת ארור מחר משוקדים וקם שאת הלא אם תיטיב שאת או שאת ואם לא תיטיב וכו' ועי' לקמן פ"פ (ושם הגי' בכי"ל ג"כ חמשה מקראות בתורה שאין להם וכו') ירוש' ע"ז פ"ב מ"א ג' יומא נ"ב א' תנחומא בשלח סי' כ"ו שהש"ר פ' כי טובים דודיך וכו' אדר"נ נו"ב פמ"ד ברייתא דמלאכת המשכן פ"י והזהיר תצוה (צ"ד א'), ודורש כאן שאת לפניו ולאחריו (ועי' תוספות יומא נ"ב ב' בד"ה שאת), לפניו אם תיטיב שאת ברכה ולאחריו שאת ואם לא תיטיב שאת קללה וכן איתא בספרי שם ברכה וקללה הברכה אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעון כיוצא בו אתה אומר הלא אם תטיב שאת ברכה ואם לא תטיב שאת קללה וכו', וגם

[1]) ἐνεπύρισεν.

ואם לא תיטיב שאת קללה, ד״א הלא אם תיטיב אני מוחל לך ואם לאו חטאו שלאותו האיש גרוש ומגרש, ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמעון לדוד מזמור אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים לב א) אשרי אדם שהוא גבוה מפשעיו ולא פשעו גבוה ממנו:

לפתח חטאת רובץ רובצת אין כת׳ כאן אלא רובץ, בתחילה הוא תש כנקבה ואחר כך 15a הוא מתגבר כזכר, אמר ר׳ עקיבה בתחילה נעשה כחוט שלכוכיא ובסוף נעשה כקלע זו שלספינה הה״ד הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה יח). אמר ר׳ יצחק בתחילה הוא נעשה אכסניי ואחרכך אורח ואחרכך בעל הבית הה״ד ויבא הלך לאיש העשיר (ש״ב יב ד) רגל דמהלכה, ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא לו (שם שם) הרי אורח, ויעשה לאיש הבא אליו (שם שם) הרי בעל הבית: אמר ר׳ תנחום בר מריון אית כלבין ברומי

4 ילקוט שם: 5 סוכה נ״ב א׳, סנהדרין צ״ט ב׳: 6 סוכה נ״ב ב׳: 9 ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תמ״ס:

1 * תיטיב פא׳] תטיב ל | קללה] ד׳חאגבי. ~ דכתי׳ והשיאו אותם עון אשמה דפ | ° ד״א] ר׳ אומר ד | הלא ל׳ | * תיטיב פא׳] תיטב ל | לך] ~ על עונותיך דפי. על כל עונותיך אגבר | לאו] לא תיטיב א[1], לא תטיב כ | 2 האיש] רשע א | * גדוש ומוגדש י] גדוש ומגודש אגר[1], גרוש ומוגרש ל, גרוש ומגורש דפב | בשם ר׳ שמעון] (שמואל א[2]) בר אמי דא[2]גב, ל׳ פ | מזמור] משכיל א[2] | 3 אשרי אדם] א[2], אשריו לאדם דפגברי | גבוה] גדול א, נשאוי ש | מפשעיו דפאגבי, על פשעו ריש | גבוה] גדול א, נשאוי ש | ממנו] עליו ש | 4 רובצת] פחא, חטאת ~ דכ | רובץ] פחארי, חטאת ~ דגב | הוא ל׳ פא | ואחר כך] ולבסוף אגב | 5 הוא ל׳ פא | כזכר] כגבור א | * בתחילה ג] בתחלה דפאב, כתחילה ל | נעשה] פאב, הוא נעשה חג, דומה ד | ° כחוט] לחוט ד | כוכיא] ב, כוביא ד׳[1]פאגר, ״יה ח, בוכיא כ, עכביש ד | ובסוף] ח, ולבסוף דאגב, ואחר כך פ | נעשה ל׳ פאגב | זו] א[1]ג, הזו ד, ל׳ פחא[2]ב | 6 * בחבלי — חטאה א[2]גב] בחבלי.. וכעבותות.. חטאה ד, וגו׳ ל | * בתחילה פ] בתחלה דאב, מתחלה ג, כתחילה ל | 7 הוא ל׳ פאב | אכסניי] ג, אכסנאי פחא, אכסני כ, ל׳ ד | ואחר כך] פחאגב, ל׳ ד | אורח] הוא נעשה ~ חג | בעל] פא, נעשה ~ כ, הוא נעשה ~ דחג | ויבא — דמהלכה] ויבא הילך רגל דמהלכה פ, ויבא הלך לאיש העשיר הרי אכסנאי א, ויבא . . לאיש העשיר חגב, ל׳ ד | 9 ויעשה] ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה דפג |

במדרש דפ״ר ל״ג הפסוקים לראיה שניתוספו בד״ו ברכה כד״א וישא אהרן וכו׳ קללה דכתי׳ והשיאו וכו׳ ועח״נ, וכן לא הועתקו בלק״ט וברד״ק: 1 ד״א הלא וכו׳. וכ״ה בשאר כ״י ובילקוט ד״א אם וכו׳, ובמדרש דפ״ר וד״ו איתא ר׳ אומר (ונשתבש ר״א מן ד״א ועי׳ במ״י לעיל צד 96), ודורש ג״כ בדרש זה שאת לפניו ולאחריו לפניו אם תיטיב אני מוחל לך (וכן הועתק בפוגיא דף 587, וברד״ק הגי׳ אני מוחל לך על כל עוונותיך ועח״נ) ושאת לשון מחילה כמו נושא עון וכו׳ גדול עוני מנשוא וכו׳, ולאחריו ואם לאו חטאו של אותו האיש גדוש ומוגדש וכדמפרש בפי׳ ב״ר שימלא סאתו ושאת לשון סאה, והגהתי גדוש ומוגדש עפ״י גי׳ הילקוט וכן הועתק בפוגיא שם גדוש וברד״ק גדוש ומגודש כמו שהגי׳ בכי״א א׳ וב׳ ובכי״ג ופי׳ ב״ר כי״ט, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ גרוש ומגורש, וביפ״ת הגיה גדוש ומגודש וכן הוגה במ״כ וכן הדפיסו אחריו, ומ״ש וה״ג הערוך וכן בא״א שגי׳ הערוך בדלית לא מצאתי בערוך, ואולי כוונו לע׳ גדש, ושם הועתק שהיו המים נגדשין ועולין (סוטה ל״ד א׳) כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות (מנחות פ״ט מ״ה) ופי׳ שם תוספת שעולה למעלה מן המדה כמו גדיש, וכן נסמן בילקוט דפ״ר בגליון למאמר שלפנינו בערוך פי׳ תוספת עולה וכו׳, ומביא כאן מאמר ר׳ ברכיה בשר״ש לדוד וכו׳ אשרי אדם וכו׳ ולא פשעו גבוה ממנו וזה גדוש ומוגדש, וגם יש לדרוש כן אם תיטיב שאת תהיה אתה נשוי על פשעך ואם לא תיטיב שאת פשעך נשוי עליך ועי׳ בפי׳ ב״ר (ובכי״ל וכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ ובדפ״ר וד״ו הגי׳ לדוד מזמור ובמקרא כתוב לדוד משכיל וכצ״ל), ולפרש גרוש ומוגרש (ומגורש) שיהיה נע ונד בארץ קשה שאין שאת לשון גירושין, והמאמר לפתח חטאת וכו׳ הוא דיבור בפ״ע, וכן הועתק בכי״ת מאמר זה ולא הועתק המאמר ד״א הלא וכו׳ ועי׳ גם בילקוט ובבתי כהונה, ומשובשת הגי׳ שנאמר לפתח חטאת וכו׳ בדפוסים ושאר כ״י, ועיד דרש אחר במד׳ הגדול עמ׳ 107 הלא אם תיטיב מוטב ואם לאו שאת אם לא תיטיב ואין שאת אלא צרעת שנ׳ ולשאת ולספחת וכו׳: 4 אלא רובץ. בלשון זכר, ודורש חטאת בתחילה הוא תש כנקבה ורובץ שמתגבר אח״כ כזכר: 5 כחוט של כוכיא. וכן נסמן בשם ס״א בגליון מדרש אב״א, וכ״ה בדרש בסוכה וסנהדרין שם לפי גי׳ הערוך ע׳ בכיא אמר ר׳ אמי יצר הרע דומה לחוט של כוכיא, ולפנינו הגי׳ בסוכה א״ר אסי יצה״ר בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה שנ׳ הוי מושכי העון וכו׳ ובסנהדרין א״ר אסי וכו׳ לחוט של כוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה וכו׳, ובערוך פי׳ הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת עליו הערב כרוך[1]) נקרא כוכיא, ופי׳ זה הועתק מפי׳ ר״ח בסוכה, ושם איתא דומה לחוט של כוביא פי׳ הכלי וכו׳ ועליו הערב וכו׳ נקרא בוכיא, והגי׳ כוכיא איתא בסוכה שם גם בכי״מ ועי׳ בד״ס שם וסנהדרין שם ובערוך הש׳ שם, וברוב הספרים כאן הגי׳ כוביא ופי׳ עכביש כמו שהגי׳ בד״ו, ובמקרא קורי עכביש יארגו (ישעיה נ״ט ה׳), ובכי״ל נשתבש כאן ובסמוך כתחילה והגהתי: 7 נעשה אכסניי. וכ״ה בשאר כ״י וכן הועתק בקובץ אריענט׳ 1389 בבריטיש מוזעאום בתחלה יצר הרע הוא נעשה כאכסנאי וכו׳ וכן בפוגיא שם נעשה אכסני אח״כ ארח ואח״כ בעל הבית, וגם לפני בעל פי׳ ב״ר כ״י היתה גי׳ זו ושם מפרש המאמר בתחלה נעש׳ אכסנאי (בפי׳ ב״ר כי״א הוא נעשה אכסני) המתאכסן בבית לפי שעה[2]) ולבסוף נעשה אורח המתעכב בבית חדש או חדשים ויבא הלך על יצר הרע נאמר פסוק זה היינו איש המתהלך לדרכו ואינו מתעכב בבית אושפיזו כי אם לינה אחת, וכן גר׳ פי׳ רגל דמהלכה בכי״ל ובכי״פ המתהלך לדרכו, ובסוכה שם איתא אמר רבא בתחילה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש שנ׳ ויבא הלך וכו׳ ופירש״י שם הלך עובר דרך עליו ואינו מתאכסן עמו, וכתיבת אחרכך בתיבה אחת עי׳ במ״י לעיל צד 110: 9 אית כלבין. יש כלבים ברומי שיודעין למצוא תחבולות לפתות את האדם כלב הולך ויושב לפני חנות שמוכרין בו פת ועושה

[1]) Weberschiffchen. [2]) ξένος.

ירעין למשדלה, אזיל ויתיב ליה קומי פרטירה ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פרטירה מתנמנם והוא שמיט עיגולה ארעא ועד דהומיה מצמתונון הוא משתכח ספי עיגולה ומהלך ביה: אמר ר' אבא בר יודן לליסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים, כל דעבר הוא אמר הב מה דעלך, עבר פיקח אחד וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו, כך כמה דורות איבד יצר הרע, דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה, כיון שעמד אברהם וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו הה"ד וכתותי מפניו צריו וגו' (תהלים פט כד): אמר ר' אמי אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא, ובשעה שרואה אדם

2 ילקוט שם, ילק' תהלים שם, ילק' מכירי תהלים פ"ט סי' ל"ז: 6 ילק' משלי ר' תתקס"א, ילק' מכירי תהלים שם, ילק' מכירי משלי כ"ו י"ג:

1 ידעין] אכערי1י, דידעין דפ | למשדלה] פ, -לא א2י (תהלים), למישדלה כ, -לא א1ר2, למשתדלא דר1י, למשדרא ע | אזל אכי (שם) | יתיב ע | * ליה פ] לה ל, ל' דאגכערי | קומי] ע, קמי דפא2גר, גבי א1י | *פרטירה] פרטירא ע, פרטרה ל, -רא כ, פלטירה פ, -רא דר1י (שם). פלטרה ג, -ראי | ** ועביד] ועבד ל | ומארי פ | פרטירא ע, פרטרה כ, פלטירא דג, פלטרא י | 2 עיגולא דגשי, אגולה פ, אגלה ב, איגוליה א | ארעא] גכ, ארעיה פ, אארעא דא, לארעא ש, דארעא י | דהומיה מצמתונין ע, הומה (הוניה?) מצמתתין ג, דחוניה מצמתתין כ, דהוניה מצמיתין לון ד, הונא מצמית לון ד1, דרהיטא מצמתתין פ, ריהוניה מצתתק א2, . . מנתתק א1, דאינון מצמתין ש, דאילון מצמתין י | הוה א2 | משכח בעש | ספי] ד1פש, ספו ד, טפי אגכי, ל' ע | עיגולא דפעי, עגולא גיש, איגולה כ, -לא א2, אגולא א1 | דמהלך א2 | * ביה דאגעש] בה לפכי, ליה י (שם) | בר יודן] פחא2גכי (שם) מ, ל' דר1 | 3 * לליסטים] לליסטס ע, -טים לפ, -טס גכ, ללסטים י1 (שם), לליסטים (-טים מ) אחד א2מ, משל לליסטים ח, . . לליסטים אחד א1, היצר הזה דומה (ללכטי' ד1) ללסטים ד, היצר . . ללסטם י | על פרשת י (שם) | כל] פחאגכרי (שם) מ, כל מאן י | דעבר] דהוה עבר בה י, דאזיל י (שם) | הוא אמר] ח, הוא אומר פ. הוה אמר די (שם), הוא (הוה אר) אמר (אומ' כ) ליה אגכרמ, א"ל י | הב] הב לי א, ל' ח | עליך ח | 4 בו תוחלת] חג, תוחלת בו א2מ, בו תועלת פי (שם), תועלת בו א1, בו תוחלת לגזול לו כלום די | התחיל מכתתו] וכתתו אמ | כך] הה"ד וכתותי מפניו צריו ~ א, הה"ד . . צריו ומשנאיו אגוף ~ גכ | ודור המבול ודור הפלגה] פאמ, דור . . דור הפלגה חגכי, ודור הפלגה ודור המבול ד | 5 וכיון אמ | שעמד] שבא י (שם) | אברהם] פי (שם), ~ אבינו דאגכרים | תועלת י (שם) | 6 * שרואה אדם חע] שהוא רואה אדם דפא1גכים (משלי), . . את האדם מ (תהלים), שאדם רואה ל |

עצמו כמתנמנם ובעל החנות מתנמנם והוא שומט ככר לחם התחתון (ועי' עמת"ר ע' ארע ג') ועד שהרואים אותו מקבצים אותם כלו' הככרות נמצא הוא חוטף את הככר ומהלך בו, וכוונת המאמר מפרש ביפ"ת שכמו כן לפתח חטאת רובץ עושה עצמו כרובץ וישן ואינו עושה לו כלום עד שהאדם מתיאש מלרדוף אותו להכניעו ופתע פתאום מכניסו בחטא מה ועד שבא האדם להתעורר כבר נפל בחטא, והגהתי ויתיב ל י ה ובסוף המאמר ומהלך ב י ה, ובכי"ל כתוב בה ונקוד בצרי ועי' במ"י לעיל צד 153 בד"ה ונפקת לה, וכן תגהתי קומי פ ר ט י ר ה כמו בסמוך ומרי פרטירה והוא ל"י[1]), וגם בערוך ע' פרט י' הגי' ב' פעמים פרטירא: 2 עיגולה. וכן בתר"י א' שמות כ"ט כ"ג ועגול דלחים ושם מ' ד' שית עגולין בסידרא, וכן הוראת עיגול עיגולא בסגנון הירושלמי ועי' עמת"ל ח"ג צד 617, ולקמן פמ"ט הגי' בכי"ל וחד איגול דפיתא וכן כאן בח"נ אגולה וכו' באל"ף וצ"ע: דהומיה מצמתונון. מאספים ומקבצים אותם ועי' עמת"ל ע' צמת והומיה כמו חמייא (כן כתב לי ידידי רא"ח לעף) וכתוב בסופו בה"א לפי הכתיבה המורגלת בכי"ל, ועם גי' זו מסכמת גי' הערוך בע' צמת, ורבו הגירסאות לתקן גי' זו העיקרית ועח"נ: הוא משתכח ספי. וכ"ה בכי"פ ובמדרש דפ"ר, וספי הוא בינוני (וסגנון הלשון כמו תר"י א' דברים ל"ד ח' השתכחו אכלין), והוראת ספי כאן חטף אחז, ובד"ו נדפס משתכ' ונשתבש בדפוסי' חדשים משתכר. ובפי' ב"ר כי"א מפרש ועד שבני אדם מתכנסין לגזול לו את הפת באותו בלבול שהן עושין מוצא הכלב מן הפת יותר ונוטל והולך לו, ומשמע שהיה הגי' לפניו הוא מ ש כ ח ט פ י ועח"נ, ובפי' ב"ר כי"ט הלשון ובעוד שהם מתכנסין לגזול וכו' הכלב אוכל הככר והולך לו (ומה שכתב במ"כ ורש"י ז"ל גרם משתכר ופי' אוכל הראשון במהרה ונוסף עוד ותופס אחר בין שניו והולך וכו' ליתא לא בפי' ב"ר הנדפס ולא בכ"י שלפני, וכן מה שהביא מערוך ע' צמת פי' נמצא שהוא אוכל וכו' ליתא בערוך שלפנינו: ר' אבא בר יודן. וכ"ה בשאר כ"י המדרש (חוץ מכי"א א' שנשתבש בו א"ר יודן) ובילק' תהלים ובילק' מכירי שם, ולפי' גי' הדפוסים א"ר אבא שער באגה"א ח"ב צד 509 שבעל המאמר הוא ר' אבא בר כהנא וצריך תיקון: 3 לליסטים שפוף. משל לגזלן כפוף ושפל ברך שאין בו כח להרע שהיה יושב וכו' ולכל מי שעבר הוא אמר תן לי מה שעליך ועבר חכם אחד וראה שאין בו כח ויכולת והתחיל להכות את הגזלן וכן הוא יצה"ר שהוא לפתח רובץ כמה דורות איבד וכו' כיון שעמד אברהם וכו', ומלת שפוף מורגלת בב"ר וכן איתא לקמן פכ"ה (ופ"מ ופס"ד) לא באו כולם בימי בני אדם שפיפים אלא בימי בני אדם גיבורים וכו', ובפס"ה והיו רגליהן שפופות בארץ וכו', ובגי' הדפוסים לקמן פ"ס דווים ושפופין היו וכו' ועי' ערוך ע' שף ז', ובפי' ב"ר כי"ט מפרש ה י צ ר ה ז ה ד ו מ ה לליסטים שפוף וכו' שאין בו תוחלת ל ג ז ו ל ל ו כ ל ו ם התחיל וכו' וכפי פירושו נוסף כן בדפוסי' וילקוט כאן: 4 ודור המבול ודור הפלגה. בגי' הדפוסי' הוקדם דור הפלגה לדור המבול ועי' גם בח"נ לעיל צד 30 וצד 32: 5 וראה שאין בו תוחלת. מלות אלו הושלמו בכי"ל בין שיטי בכתב ישן, והלשון מ כ ת ת ו במשל ובנמשל כל"מ וכתותי מפניו וכו' שפותר באברהם, ובילק' תהלים הסמיך המאמר לפי' וכתותי מפניו וכו' והוסיף לפי הדרש זה אברהם, ובפוגיא צד 587 העתיק מב"ר (ובלי ספק כוון לב"ר לרמה"ד) כמה דורות איבד יה"ר כמה גבורין הפיל דור אנוש דור המבול ודור הפלגה שמשון דוד ושלמה כיון שיבא משיח בן דוד יחל לכתתו הה"ד וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו ושמתי בים ידו: 6 לצדדים. שאין בני אדם מצויים שם אלא באמצע הרחוב[2]): שרואה אדם. כן הגהתי וכ"ה בערוך ע' תל ג', וגם שם הגי' מ ש מ ש בעיניו, והוספתי מתלה בעקבו, ובערוך שם מסורס מתלה בעקבו מתקן בשערו, ולמלת

[1]) πρατήριον. [2]) πλατεῖα.

משמש בעיניו מתקן בשערו [מתלה בעקבו] אומר הדין דידי מה טעם ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו יב). אמר ר' אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו מה טעם מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (שם כט כא): ר' חנינא אמר אם בא יצרך להסחיקך רומיהו בדברי תורה יצר סמוך תצור (ישעיה כו ג), ואם עשיתה כן אני מעלה עליך כילו בראת את השלום תצור שלום (שם שם) אין כת' תנצור אלא תצור, ואם תאמר שאינו ברשותך תלמוד לומר כי בך בטוח (שם שם), וכבר כתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. ר' סימון אמר אם בא יצרך להסחיקך שמחהו בתורה יצר סמוך, ואם עשית כן מעלה

2 ילק' משלי שם, ילק' משלי ר' תתקס"ב, ילק' מכירי משלי כ"ע כ"ח, סוכה נ"ב ב': 3 ילק' ישעיה ר' רל"ו (תכ"ט) סוכה שם, קידושין ל' ב':

1 משמש] פע, ממשמש דחאימ, ממשמש בו גב, משמשם ל[°] | ומתקן אמ (תהלים) | * מתלה בעקבו פחער[2]] מתלה בעקיבו ג, מתלא בעקבו ר[1], . . בעקיבו ד, מתלה בעקביו אכי, ומתלה בעקיבו מ (תהלים), ל' ל | * אומר אמ] הוא אומר דפחגבי, א' ל, אמר ע | הדין | דילי ע | מה טעם] כי, מאי (מה ג) טעמיה דג, שנא' אמ | 2 * תקוה—ממנו ל[°]דאגבי] וגו' למ, תקוה . . ממנו וכת' לב כסיל בשמאלו פ | אבון חב, אמי בר אבין א[1] | שהוא מפנק חגי, שממתק י, שמתקן אמ, שהוא מתקן כ | עליו מנון פ, מותח עליו חאגבימ | 3 מאי טעמיה ד, מאי טעמא חי, שנ' פאכמ | מנון] ~ שכן דבי ר' חייא (אחא א[2]מ) קורין לסהדא (לשהדא א[2]) מנון באלפא ביתא (בגימטריא א[2]מ) דאטבח אמ | ר' חיננה (חיננא א[1], חננא פא[2], חנינא כ) בר פפא דפאכ, ר' חננא בר פפא ור' סימון ר' חננא בר פפא גי | 4 להסחיקך] גכ, להשחיקך דפחא[1]ר[3]י, להצחיקך א[2] | רמהו ד[1], רמחיהו פב, רמחהו אר[3], דחהו דר[1], שמחהו חג, סמכהו י | [°] תורה] ~ אם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום ד | תצור] פח, תצר ג, תצור שלום ד, . . שלום שלום א[1] | ואם—אלא תצור ל' ד[1] | עשית כן מעלה אני | 5 כילו] כאילו חג, כאלו דפאכי | תצור—תנצור—תצור] תנצור שלום אין כתו' כאן אלא תצור שלום ח, תנצור . . אין כת' כאן אלא תצור שלום שלום פ, שלום אכ"כ אלא תצור שלום כ, שלום . . אלא תצר שלום שלום ג, שלום (תצור שלום י) אכ"כ אלא שלום שלום דאי | 6 תלמוד—וכבר] כבר ר | כתבתי] א[1]ר[2], הכתבתי דפחא[2]גבי | עליך י | ** בתורה] ל' ל | * ואתה—בו דר] וגו' ל | 7 ר' סימון.. ל' פ | להסחיקך] כ, להשחיקך דאגי, בדברי תורה דאגבי | סמוך] ג, ~ תצור שלום ד, תצור שלום שלום אב | אם א'ב (ואם—שלום וגו' ל' ד[1]) |

משמש נוסף בגליון כי"ל בכתב ישן „ס"א מ ש מ ש ם דרש מלשון חכלילות עינים שומשמין דעיניין", וגי' זו מקויימת עפ"י מדר' הגדול עמו' 109 ושם הועתק תניא אין יצר רע מהלך לצדדין אלא באמצע פלטיא[1]) ובשעה שרואה אדם מ ס מ ס ם[2]) בעיניו מתלה[3]) בעקיבו אמ' הדין דילי הוא, ובמו"ע פי' מתלה בעקבו מגביה עצמו ואינו נוגע בעקבו לארץ, ואחריו נמלך בעל עמת"ל שמפרש מתלא לשון אתפעל, ובפי' ב"ר כ"י מפרש מגביה גופו, ונכון פי' מ"כ תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל: 1 הדן דידי. זה שלי: ראית איש וכו'. דורש ותקוה לכסיל ממנו תקותו של יצה"ר ממנו וכמו שמפורש בפי' ב"ר כ"י ראית איש חכם בעיניו שסבור בלבו שהוא חכם ומיפה את עצמו בגאוה תקוה לכסיל ממנו תקותו של יצה"ר לשלוט עליו: 2 א"ר אבין. בילק' משלי ר' תתקס"א איתא א"ר א ב א כל מי שממתק את יצרו וכו', אכן שם ר' תתקס"ב ג"כ הגי' א"ר אבין כל מי שהוא מפנק וכו' ועח"נ: להיות מנון עליו. וכן גי' הדפוסי' וגי' הערוך ע' מנון ומשמע שפי' מנון שליט אדון וכן דורש ואחריתו יהיה מנון ועי' משלי שם בפי' רש"י ורלב"ג, וברוב כ"י ובילק' משלי בשני המקומות ובילק' מכירי הגי' לתיות מ ו ת ח עליו, והדרש דוגמתו המאמר בסוכה שם א"ר שמואל בר נחמני א"ר י ו נ ת ן יצה"ר מסיתו לאדם בעוה"ז ומעיד עליו לעוה"ב שנ' מפנק מנוער עבדו (פירש"י יצה"ר הוא עכדו של אדם שאם רצה הרי הוא מסור בידו שנאמר ואתה תמשל בו) ואחריתו יהיה מנון שכן באטב"ח של ר' חייא קורין לסהדה מנון (ועיי"ש פירש"י), ובכי"מ הגי' שם שכן באטבח דבי ר' אחא בר חנינא קורין וכו', ובמנוה"מ סי' כ"ה גורס שם א"ר יוחנן יצה"ר וכו' שכן בא"ט ב"ח קורין למנון סהדה דבי ר' אחא ב"ר חנינא אמרי שכן בערביא קורין למנון סהדה ועי' ערוך שם וע' אטב"ח וילק' משלי ר' תתקס"ב וד"ס סוכה שם (ועי"ע עמת"ל ח"ג צד 152 ובהוספות הח' פליישער שם צד 312), וסוף המאמר שכן וכו' איתא בסגנון אחר ובח"נ דבי ר' חייא דבי ר' אחא קורין וכו' גם כאן בב"ר לפי גי' כי"א א' וב' וילק' מכירי: 4 להסחיקך. להביאך לידי שחוק וקלות ראש, וכתיבת התיבה בסמ"ך במקום שי"ן שמאלית ועי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה מן הסערה, וכן הגי' בפוגיא שם להסחיקך: רומיהו. כ"ה בכי"ל ונ"ל שהוא מפעל רמם או שצ"ל רמיהו לשון רמה בים (שמות ט"ו א') רומי קשת (תהלים ע"ח ט'), ובפוגיא שם הגי' רומחיהו, והוראה אחת להגי' רומיהו רמהו רמחיהו (רמחהו) ועי' געזעניוס ע' רמח וע' רמם ב', ודורש תחלה תצור לשון צרר תצורהו ותתגר בו מלחמתה של תורה, ובמד' הגדול עמו' 110 גורס ומפרש ר' חנינא בר פפא ור' סימון ר' חנינא בר פפא אומ' אם בא יצרך להשחיקך רמחיהו בדברי תורה שנא' יצר סמוך ואין סמוך אלא תורה שנ' סמוכים לעד לעולם אם עשית וכו', והדרש כדתנא דבי ר' ישמעאל בסוכה וקידושין שם אם (בני אם) פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח אם (ואם) ברזל הוא מתפוצץ וכו', ועוד דורש תצור שלום תצור לשון יצירה ואם עשיתה כן וכו' בראת את השלום תצור שלום אין כת' תנצור אלא תצור, וכן הגי' בפוגיא שם, ובמה"ג תנצור אין כתי' אלא תצור ואם תאמר וכו' (ושלום שלום אינו מדייק ר"ח, ומשובשת הגי' שלום אכ"כ אלא שלום שלום, ובמדרש דפ"ר הגי' רמהו בדברי תורה אם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום שנ' יצר סמוך תצור שלום ואם תאמר וכו' ושם ל"ג אחר תצור שלום עוד הפעם ואם עשית כן וכו' כמו שניתוסף בד"ו), ובפי' ב"ר גורס ומפרש אם בא יצרך להשחיקך להלעיג עליך ולהכשילך רמחהו חדדהו (כ"ה בדפ"ר בפי' ס"א) והמיתהו בדברי תורה יצר סמוך אם יצר הרע סמוך וקרוב עמך (כ"ה בפי' ב"ר כי"א) תצור שלום תקרא בתורה ותעלה עליך כאלו וכו', ופירושו אינו מכוון לפי הגי' שלפנינו יצר סמוך תצור: 5 כילו. כמו כאילו והאל"ף מובלע, וכתיבה זו מורגלת בירושלמי ונמצא גם שם כילו אצל כאילו ועי' עמת"ל ח"ב צד 319: 7 שמחהו בתורה. וזו

[1]) פַּלְטְיָא. [2]) מְסַמְסֵם. [3]) מְתָלֶה.

אני עליך כאילו בראת ב׳ עולמות שלום אין כת׳ אלא שלום שלום וגו׳ (שם שם):

ח) ויאמר קין אל הבל אחיו וגו׳ על מה היו הדינין אמורים, אמרו בוא ונחלק העולם, ז אחד נטל את הקרקעות ואחד [נטל] המיטלטלין, דין אמר ארעא דאת קאים דידי היא ודין אמר מה דאת לביש דידי הוא, דין אמר חלוש ודין אמר פרוח, מתוך כן ויקם קין אל הבל וגו׳, ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי שניהן נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו המיטלטלין, ועל מה היו אותן הדינין, זה אמר בתחומי בית המקדש ניבנה וזה אמר בתחומי ויהי בהיותם בשדה, אין שדה אלא בית המקדש היך מה דאת אמר ציון שדה תחרש (מיכה ג יב), מתוך כן ויקם קין וגו׳, יהודה ברי׳ אמר על חוה הראשונה היו הדינין, אמר ר׳ איבו חוה ראשונה חזרה לעפרה,

2 ילקוט כ׳ ל״ח, ילק׳ מכירי ס״ע כ״ו, תנחומא בראשית סי׳ ט׳ משפטים סי׳ י״ג, שמות רבה פל״א סי׳ י״ז: 8 עי׳ לעיל לד 163:

1 שני דאגכי | שלום אין כת׳] תצור שלום אין כת׳ כאן דאג | שלום שלום וגו׳] שלום שלום וכבר כתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו וגו׳ א[1], תצר (תצור כ) שלום שלום וכבר הכתבתי . . תשוקתו גב, שלום שלום ואם תאמר שאינו ברשותך כבר הכתבתי בתורה . . תשוקתו וגו׳ ד, שלום . . שאינו ברשותך ת״ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו א[2] | 2 *הדינין אמורים] הדיינין אמודים ל, מדיינין פהא[2]גכי, ־ים דא[1], מדייני׳ ד[1] | בוא] פח, בא י, בואו דא[1]ג, באו א[2]כמ | ונחלוק | את העולם | את ל׳ פג | 3 ** הקרקעות] קרקעות ל | ** נטל] ל׳ ל | מטלטלין פי, את המטלטלין דאגכ | ** ארעא] וארעא ל | קאים] אכ, קאי (קאים י) עלה פי, קאים עליה ד | היא] פח, ל׳ דאי | * הוא פח] היא ל, ל׳ דאי | 4 לבוש גכ | דילי ג | חלוש] ע, חלוץ דפאברי | ודן ד[1] | פרוח] ד[1]פגע, פרח דאכרי | כן] גע, כך דפאבי | 5 הקרקע אמ | שניהם אמ | מטלטלים פ, את המטלטלין דאגכ | ועל — הדינין] ועל מה היו מדיינין דפגבי, ל׳ א | 6 זה] א[1]גבי, אלא זה ד, דין א[2] | אמר] א, אומר דגבי | בית המקדש נבנה דפא[2]ג, נבנה (יבנה י) בית המקדש א[1]ים | ודין א[2] אמר] א, אומר דפגכי | בתחומי] א[2], בתחומי יבנה י, . . בית המקדש נבנה דפגכ, . . נבנה בית המקדש א[1]מ | ואין | 7 תחרש] ~ ויש אומ׳ על עסקי אשתו כד״א ואם בשדה מצאה צעקה הנערה פ | מתוך] פא[1]ג, ומתוך דא[2]כ | כן] ג, כך דפאכ | ר׳ יהודה בר׳ אגכ, ר׳ יהודה פי | 8 אומר פכי | ראשונה פי | ** היו] הוו ל | הדינין] מדיינין (־ים א[1]) | ר׳ אייבו אמר פ, אמ׳ ר׳ אבהו כי (אמר — הדינין ל׳ א) | ראשונה] פ, הראשונה דגברי |

מדה גדולה ממדת רומיהו בד״ת, ואם עשית כן וכו׳ כאילו בראת ב׳ עולמות שלום בעוה״ז ושלום בעוה״ב, ומשמע שר׳ סימון דורש יצר סמוך לשון שמחה שמח את היצר ועי׳ בפי׳ מהרז״ו ובאגה״א ח״ב צד 443, ובמד׳ הגדול הגי׳ ר׳ סימון או׳ אם בא יצרך להשחיקך שמחיהו (ושם בכת״י א׳ שמריה) בדברי תורה שנא׳ יצר סמוך אם עשית וכו׳ שלום שלום כנגד שני עולמות ושמא תאמר אינו ברשותך ת״ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו, וכן מסיים בדפוסים ובכי״א ב׳ ואם תאמר שאינו ברשותך וכו׳ ועח״ג, ובכי״ל ל״ג כאן סיום זה, ובכי״פ ל״ג כלל מאמר ר׳ סימון וכן ליתא במד׳ הגדול כת״י ב׳ וגם לא הועתק בקיצור ב״ר בכי״ח ואינו מפורש בפי׳ ב״ר: 2 הדינין אמורים. כן הגהתי וכן בסמוך ועל מה וכו׳ הדינין, וטעם הדרש שכת׳ ויאמר קין וכו׳ ולא כת׳ מה אמר ודורש שהיה להם דין ודברים זה עם זה אמרו בא ונחלק וכו׳ קין נטל את הקרקעות שהביא מנחתו מפרי האדמה והבל נטל את המטלטלין שהביא מבכורות צאנו זה אמר הארץ אשר אתה עומד עליה שלי היא וזה אמר מה שאתה לבוש שלי הוא, ובמד׳ הגדול עמוד 111 הועתק ויאמר קין וכו׳ מלמד ש נ ת א מ ר ו זה בזה דין אמר חלוש וכו׳, ובתנחומא בראשית שם האגדה ויאמר קין וכו׳ מה א״ל נחלק העולם ואני בכור ואטול פי שנים א״ל הבל איפשר (במה״ג שם הגי׳ אי אפשר) א״ל קין א״כ אני נוטל יתר חלק על חלקי מקום שנתקבל בו קרבנך (במה״ג קרבני) א״ל הבל לא תטול ועל דבר זה נפל קטטה ביניהם שנא׳ ויהי בהיותם בשדה ולהלן כתיב ציון שדה תחרש ויש אומרים שאמר קין להבל נחלק העולם א״ל הן נטל הבל צאנו וקין אדמה לעבוד והתנו ביניהם שלא יהיה זה על זה כלום כשנטל הבל את צאנו התחיל לרעות את הצאן וקין רדף אחריו מהר לבקעה ומבקעה להר עד שנתאחזו זה בזה ונצח וכו׳, ובתנחומא משפטים שם דרשו נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו איש רע עין זה קין שהבהיל עצמו ליטול את העולם כיצד כשהיו קין והבל בעולם מה כתיב בהן ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה נהרג הבל א״ל קין להבל נחלוק העולם טול את המטלטלין ואני את השדות והוא שחשב להוציא אותו מן העולם חלקו ביניהם נטל הבל המטלטלין וקין הקרקעות והיה מהלך הבל בעולם וקין רודפו ואמר לו צא מתוך שלי רץ להרים והוא אחריו ואומר זו שלי עד שעמד עליו והרגו שנא׳ ויקם קין וכו׳ ויהרגהו ולא ידע כי חסר יבואנו מה חסרו נע ונד תהיה בארץ בכל מקום שהיה הולך היה הקב״ה מביא רוח רעה לרגלו והיו מכין אותו ורודפין אחריו עד שמוציאין אותו מן העולם וכו׳ ועי׳ שמו״ר שם, ורמז לאגדות אלו שנכנס קין עם הבל בדברי ריב על חלוקו של עולם נמצא כבר בתרגום היוני שתרגם ואם לא תיטיב ואם לא תחלוק כהוגן[1]) ועי׳ בספר הח׳ זיעגפריעד על פילון צד 151 ועי״ע ספרי דאדה״ר הוצא׳ פריישען צד 35, ועוד אגדה אחרת בתר״י א׳ וב׳ ועיי״ש: 4 דין אמר חלוש. זה אמר פשוט מה שאתה לבוש וזה אמר פרח באויר ואל תעמוד בארץ, וגם בערוך ע׳ חלש ב׳ ובמה״ג שם הגי׳ דין אמר ח ל ו ש ודין אמר פ ר ו ח, וחלוש כמו לקמן פע״ה בכי״ל חלש פורפירה וטלקיה קומוי. וכן תר״י ב׳ והפשיט את העולה (ויקרא א׳ ו׳) ויחליש וכו׳ ושם והפשט את אהרן (במדבר כ׳ כ״ו) ותחליש וכו׳, וברד״ק ובעקידה שער י״א הגי׳ דין אמר חלוץ ודין אמר פרח ועת״נ: 6 אין שדה וכו׳. וכן לקמן סוף פס״ה בדרש וירח וכו׳ כריח שדה שהראה לו הקב״ה בית המקדש בנוי וחרב כו׳ שדה הרי חרב כד״א ציון שדה תחרש ועי״ע פסחים פ״ח א׳: 8 על חוה הראשונה. נר׳ שיהודה בר׳ ור׳ הונא שניהם דרשי על עסקי אשה היו מדיינין מדכתיב ויהי בהיותם בשדה ושדה זו אשה ועי׳ גי׳ כי״פ וביפ״ת, וכן הדרש לקמן פס״ג ויבא עשו מן השדה וכו׳ שבא על נערה מאורסה שנ׳ ואם בשדה ימצא האיש את הנערה וכו׳ ועי׳ גם

[1]) ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς.

ועל מה היו הדינין, אמר ר' הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל, זה א' אני ניטלה וזה אומר אני נוטלה,
ה זה א' אני נוטלה שאני בכור וזה א' אני נוטלה שנולדה עימי: ויקם קין וגו' אמר ר' יוחנן הבל היה
ניבור מקין שאין תלמוד לומר ויקם אלא מלמד שהיה תחתיו נתון, אמר לו שנינו בעולם מה את הולך
ואומר לאבא, נתמלא עליו רחמים, מיד עמד עליו והרגו, מן תמן אינון אמ' טב לביש לא תעבד
ובישה לא מטי לך: במה הרגו, ר' שמעון א' בקנה הרגו וילד לחבורתי (בראשית ד כג) דבר
שעושה חבורה, רבנין אמ' באבן הרגו כי איש הרגתי לפצעי (שם שם) דבר שעושה פצעים, ר
עזריה ור' יונתן בשם ר' יצחק נתבונן קין מאיכן שחט אביו את הפר ותיטב לייי משור

1 לעיל לד 205 וש"נ: 4 ויקרא רבה פכ"ב סי' ד', מדרש קהלת ה' ויפתח אלך (ה' מ'), תנחומא מ"ב ותנחומא חקת סי' א', במדבר רבה פי"ט סי כ"ג: 5 ילק' מכירי תהלים ק"ע סי' כ"ג, סנהדרין ל"ז ב', תנחומא בראשית שם, פדר"א פכ"א:

1 הדינין] מדיינין דפכי, אותן מדיינין ג | הונא ג, חונה ח, אבא פ | על תאומה יתירה שנולדה עם הבל י, על . . הבל היו מדייני' א | זה—וזה—זה] זה | 2 אומר דפאבי, אמ' ג | אומר | עמי | ויקם] אג, ומתוך כך ~ די, מיד ~ פ, שנ' ~ כ | 3 ** שאין] ואין ל | נתון תחתיו | 4 ותאמר פ | נתמלא] מיד ~ חא | מיד ל' א | מן תמן הינון אמרין גכ, מן דתמן אמרי א', והיינו דאמרי אינשי פ | תעבד] א'ר[3], תעביד דפא[2]כר[1]י | 5 ובישא פא, ובישתא כ, וביש ד | ° מטי] ימטי ד | במה] פחאב. ויהרגהו ~ די | ר' שמעון] ח, רבן שמעון בן גמליאל דפכ, רשב"ג אים | אומר פחכי, אמר דא' | 6 שהוא עושה פאכים | שהוא עושה | 7 יונתן] ~ בר חגי דפאמ, בר (בר' כ) חגיי גכ | ** נתבונן] מתבונן ל | את הפר] פח, אותו הפר די, מן הצואר אכמ, את הצואר ג | ותיטב] שנאמר בו ~ ד |

למטה המאמר מפדר"א פכ"א, וקשה לפרש מאמר יהודה בר' כאן עפ"י מאמרו לעיל צד 163 שהאשה שבראה לו בתחלה וראה אותה מליאה רירין ודם היא היתה חוה הראשונה שעליה היו מדיינין קין והבל. וגם הלשון חזרה לעפרה במאמר ר איבו מוכיח שלא כוונו לאותה היצירה, ומסגנון שני המאמרים שלפנינו משמע שאגדת חוה ראשונה היתה אגדה מופשטת. וגם אוגוסטינוס מזכיר אגדת חז"ל שנבראו לאדה"ר שתי נשים ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 226, ובפי' ב"ר כ"י מפרש על חוה הראשונה שנבראת תחלה עם אדם כדכתיב זכר ונקבה בראם, ובמ"כ כתב המדרש הזה סבור שחוה הראשונה מיום שאכל אדם מן העץ נלקחה ממנו ולא חזרה עוד והקב"ה ברא לו חוה אחרת וצ"ע, וגם בדפ"ר וד"ו הגי' כאן יהודה בר', ונשתבש כבר ברר"ק שגורס יהודה בר אמי אמר על חוה הראשונה היו מדיינין: 1 ועל מה היו וכו'. סתמא דמדרש הוא, ומשני א"ר הונא וכו', וכהגי' שלפנינו ובדפוסים גורס גם ברד"ק א"ר איבו חוה וכו' ועל מה היו מדיינין א"ר הונא וכו', ואין צריך להפך שמות האומרים כמו שהגיה באגה"א ח"ג צד 66: תאומה יתירה וכו'. עי' לעיל צד 205 ובמ"י שם בד"ה קין ותאומתו וכו', ובפדר"א פכ"א איתא ר' צדוק אומר נכנסה קנאה ושנאה גדולה בלבו של קין על שנרצית מנחתו של הבל ולא עוד אלא שהיתה אשתו תאומתו יפה בנשים אמר אני אהרוג את הבל אחי ואקח את אשתו שנ' ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ואין בשדה אלא האשה שנמשלה כשדה שנ' כי האדם עץ השדה וכו' (ובמד' הגדול עמו' 111 קיטע והעתיק בזה"ל ר' צדוק אומ' תומה שלהבל היתה נאה ביותר וחמדה קין ועליה נפלה קטטה ביניהן דכתיב ויהי בהיותם בשדה ואין שדה אלא אשה שנמשלה בשדה), והמאמר דוגמתו בס' מערת גזא צד 34 (בהמשך המאמר שהעתקתי במ"י לעיל 206) וכד רבו טליא אמר אדם לחוא נסב לה קאין לקלימת הי דאתילדת עם הביל והביל נסב ללבודא הי דאתילדת עם קאין ואמר קאין לחוא אמה אנא שקל אנא לחתי והביל נסב לחתה מטל דלבודא שפירא הות וכד שמע אדם מלא הלין אתבאש לה טב ואמר עבר פוקדנא הוא הנא דתסב חתך דאתילדת עמך וכו' והות דכד סלקין וכו' לרש טורא אתעלל בה סטנא בקאין דנקטול להביל אחוהי מטל לבודא ומטל דאשתלי קורבנא ולא אתקבל קדם אלהא וקורבנא דהביל אתקבל ותוב אוסף חסמה קאין על הביל אחוהי וכד נחתו לפקעתא קם קאין על הבל אחוהי וקטלו ביצולפתא דכאפא דטרנא ומחדא קבל גזר דינא דמותא וכו' ועי"ע גרינבוים נייע בייטרעגע צור זעמיטישען זאגענקונדע צד 70: 2 הבל היה וכו'. בתנחומא בראשית שם ונצח והבל אל קין (במת"ג שם הגי' לקין) ונפל תחתיו וכשראה קין כך התחיל צוות אחי אל תעשה בי רעה ורחם עליו והניחו ועמד והרגו שנאמר ויקם קין מכלל שנפל כיון שהרגו אמר אברח מפני אבי ואמי שאין מבקשין אותו אלא ממני שאין אחר בעולם אלא אני והוא מיד נגלה עליו הקב"ה וכו' א"ל אי הבל אחיך א"ל ווי לו שריחם עליך ולא הרגך כשנפלת תחתיו ואת עמדת והרגת אותו וכו', וכן איתא בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 34 שהיה הבל גבור מקין, ולאגדה זו כוון גם פילון בספרו ממהלך אברהם (ספרי פילון ח"ב הוצ' ווענדלאנד צד 282) באמרו שקין נצח את הבל במרמה יותר מבגבורה: 4 מן תמן וכו'. מאותו המעשה אומרים הבריות טוב לאיש רע אל תעשה ורעה לא תאונה אליך, ובוי"ר שם בסיפור עובדא הוה בחד גבר וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 80) סגנון המאמר הוא דברייתא אמרי טב לביש עבדת ביש עבדת טב לביש לא תעביד וביש לא מטי לך, ובמד' קהלת שם הדא דברייתא אמרין טב לביש לא תעביד ובישתא לא ימטי לך וטב לביש אין עבדת בישא עבדת, ובתנחומא מ"ב ובבמ"ר שם מתלא אמר (אמרין) טב לביש לא תעביד ובישא (בישא) לא מטי לך, ובתנחומא חקת שם מתלא אמר בן סירא טב וכו' ובישא לא ימטי לך ועי' בספר בן סירא י"ב ג' ד' ה': 5 במה הרגו. בסנהדרין פ"ד מ"ה אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך וכו' ובגמרא שם אמר רב יהודה בריה דר' חייא מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה עד שהגיע לצוארו וכו' ועי' ד"ס שם וילקוט ר' ל"ח, ובתנחומא בראשית שם והיאך הרגו עשה לו פציעות פציעות חבורות חבורות באבן בידיו וברגליו שלא היה יודע מהיכן נשמתו יוצאת עד שהגיע לצוארו, ובפדר"א שם לקח אבן וטבע במצחו והרגו שנ' ויקם קין וכו' ויהרגהו, וכ"ה בתר"י א' וטבע אבנא במצחיה וקטליה, וכן איתא בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 35 ששיבר מצחו באבן, ובספרא דאדה"ר הוצ' דיללמאנן צד 72 מסופר בספור ארוך שקין פיתה את הבל שילך עמו השדה ומרמה בפיו דבר עם אחיו ופתאום הכהו במטה מכות מכות עד אשר נפל לארץ והבל התחנן לו שלא ימיתהו במטה ואם יבקש להרגו יקח אבן מאבנים הגדולות וימיתהו בפעם אחת וכן עשה קין האכזרי ויקח אבן גדולה ויכהו בה על ראשו וינפץ את מוחו (ועי"ע שם צד 139 הערה נ"ב והערה נ"ז), והאגדה שבאבן הרגו נמצאת כבר בס' היובלים ד' ל"א, ולקמן פכ"ג צד 224 הדרש תובל קין וכו' זה תיבל עבירתו של קין קין הרג ולא היה לו במה להרוג וכו': וילד לחבורתי. וכנגד קין אמר למך לנשיו כן כמו שנדרש לקמן שם אמר להן כי איש הרגתי לפצעי שיבואו לי פצעים בשבילו וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות אתמהא קין הרג וכו': 7 את הפר. פר שהקריב אדה"ר ועי' במ"י לעיל צד 132

15b פר (תהלים סט לב) ומשם הרגו [ממקום הצואר] וממקום הסימנין: ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי כתי׳ חרב פתחו ט רשעים (שם לז יד) זה קין, להפיל עני ואביון (שם שם) זה הבל, חרבם תבוא בלבם (שם שם טו) נע ונד תהיה בארץ:

ט י) ויאמר י״י אל קין אי הבל וגו׳ לאיפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטיה, מצא הרוג אחד ואחד עומד עליו, אמר לו מי הרג זה, אמר ליה אנא בעי לך ואת בעי לי, אמר ליה לא אמרת כלום: לאחר שניכנס לגינה וליקט תותין ואכל, והיה בעל הגינה רץ אחריו, אמר ליה מה בידך, אמר לו ולא כלום, והרי ידיך מלוכלכות, כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: לאחר

1 תנחומא מ״ב ותנחומא לך לך סי׳ ז׳: 4 ילקוט רי ל״ס:

1 ומשם ל׳ ח | *ממקום הצואר דפחאגכמ] מן הצואר י, ל׳ ל | וממקום] אכמ, ממקום חג, מקום די, ל׳ פ | הסימנין] אגכ (והסימנין פ), ~ ומי קברו אמר ר׳ אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו ונתן להן הקב״ה שכרן שתי (לשתי י) ברכות שמברכין עליהם (עליהן י) אחת לשחיטה ואח׳ לכיסוי (לכסוי י) הדם די | יהושע] כ, ~ דסכנין דפאי, דסיכנין ג | כת׳] פתח א[2], ל׳ פא[1]כ | חרב] פאב, חרב פתחו רשעים וגו׳ ~ די | 2 רשעים] כ, ~ ודרכו קשתם ל[0]דפאגי | ואביון] א[1], ~ לטבות ישרי דרך ל[0]דא[2]גבי | 4 וגו׳] אחיך אב, אחיך וגו׳ די, אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי פ, אן הוא השומ׳ אח׳ אנ׳ ל[0] | *לאיפרכוס] איפרכוס ל, משל לאיפרכוס ד, . . לאפרכוס פי, לנקרא פטרם ל[0]ג, משל . . . א[1], לנקרא בטרם א[2], לנקרא פטרם ב, לנקר אפטרס כ, לנקרפטריס ר[1], לנקר פטרים ר[3], לנקרי פטירס ר[2] | פלטיא פגי, פלטין אכ | הרוג אחד] פא[1]גי, אחד הרוג א[2]כ, הרוג ד | 5 עליו] על גביו | הרג זה] הרגו | אמר ליה] א״ל מה י | אנא בעי לה (ליה אג) גבך ואת בעי לה (ליה אג) גבי דאג, את בעי ליה גביו (גבי י, גבאי ר[2]) ואנא בעי ליה גבך ל[0]ר[2]י | אמרו ליה א[2], אמרו לו ר | 6 לאחד] פא[2]גכ, משל ~ דחא[1], אלא משל ~ י | ולקט י, ולקח כ, ואכל א | ואכל ל׳ א | 7 ולא] אין בידי | והרי] פ, אמר לו והרי ד, א״ל והלא אגכי | כך] פחאגכ, ~ אמר לו קין להקב״ה השומר אחי אנכי אמר לו הקב״ה הא רשע די | לאחר] פא[2]גכע, משל ~ דחא[1]י |

צד 149 וצד 197: 1 וממקום הסימנין. בכל כ״י ל״ג מה שנוסף בדפוסי׳ וילקוט ומי קברו א״ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות וכו׳ (ובד״ו דף ט״ו ריש ע״ב נשתרבבה שורה שלמה למטה אחר המלות פתחו רשעים ודרכו, וכבר הוגה בא״א, ונדפס לנכון בדפ״ר), והוספה זו דוגמתה המאמר בתנחומא בראשית סי׳ י׳ בשעה שהרג קין את הבל היה מושלך ולא היה יודע קין מה לעשות זימן לו הקב״ה שני עופות טהורים והרג אחד מהן את חבירו וחפר בידיו וקברו וממנו למד קין וחפר וקבר את הבל לפיכך זכו העופות לכסות את דמן, ואגדת אחרת בפדר״א פכ״א הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שומרו מחית השדה ומעוף השמים והיו אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות להבל שלא היו נהוגים בקבורה בא עורב אחד שמת לו אחד מחביריו לקח אותו וחפר בארץ וטמנו לעיניהם אמר אדם כעורב אני עושה מיד לקח נבלתו של הבל וחפר בארץ וטמנו ושלם הקב״ה שכר טוב לעורבים וכו׳, ושם במאמר ר׳ יוחנן הגי׳ כפי שהועתק בילקוט ר׳ ל״ח לא היה יודע קין שנסתרות [גלויות] לפני הקב״ה ולקח נבלתו של הבל וטמנה בשדה וכו׳ ועיי״ש גם בביאור הרד״ל, ועוד אגדה אחרת בשיורי הגנוזים דומה לאלו המאמרים עי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 295: ר׳ יהושע וכו׳. בכי״א ב׳ מתחלת כאן פכ״א (ועי׳ לעיל צד 204) בזה״ל ויאמר י״י אל קין אי הבל אהיך ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי פתח חרב פתחו וכו׳, ואולי הטעם להתחלת פרשה כאן באותו כ״י משום שמאמר ר״י דסכנין בשר״ל דומה בסגנונו לסגנון הפתיחות ועי׳ במ״י לעיל צד 41 וצד 179, ופתיחה לר׳ יהושע (בן סכנין) בשם ר׳ לוי על פסוק חרב פתחו וכו׳ נמצאת לקמן פמ״א (פמ״ב) לפ׳ ויהי בימי אמרפל וכו׳ ודורש שם הפסוק כמו שדרשו ליעזר (אליעזר בן הורקנוס) חרב פתחו רשעים וכו׳ זה אמרפל וכו׳, ובפתיחת ר׳ תנחומא בר אבא לפ׳ ויהי בימי וכו׳ במדרשי תנחומא פ׳ לך לך שם השתמש במאמר ר׳ לוי שלפנינו, והגי׳ שם במ״ת מ״ב הרב פתחו וכו׳ מהו חרב פתחו רשעים זה קין שעד עכשיו לא היה הורג בעולם ובא קין ופתח בהריגה וכו׳ א״ל הקב״ה רשע בחרב פתחת בעולם וכו׳ להפיל עני ואביון זה הבל א״ל הקב״ה אתה פתחת חרב בעולם תבא החרב בלבו של אותו האיש וכו׳, ובתנחומא שם חרב פתחו רשעים זה קין שפתח בהריגת הבל אחיו קודם שנהרג אדם בעולם חרבם תבא בלבם זה למך שהרגו וכו׳: 4 לאיפרכוס. עי׳ לעיל צד 64, ובכי״ל נוסף ביני שיטי אן הוא כלו׳ איה הוא (ולהוציא מן הדרש שהעתקתי אי הבל וכו׳ ווי לו שריחם עליך וכו׳) וכן בתרגומים אן הבל וכו׳, ועוד מוגה השומ׳ אח׳ אנ׳ לנקרא פטרס, וגי׳ זו מקויימת עפ״י כי״ג וכי״א א׳ ועפ״י הגירסאות המשובשות שציינתי ונר׳ שהוא תואר לאיש ממונה שמפקח על עסקי המתים[1]: 5 אנא בעי לך. אני שואל אותך על הבל ואתה שואל אותי ואין שמירתו עלי וכן אמר קין השומר אחי אנכי, ובכי״ל כתוב אנס ומוגה אנא, ובגליון נוסף ס״א את בעי ליה גביו (וצ״ל גביי) ואנא וכו׳ ופי׳ אני מבקשו מעמך ואתה מבקשו ממני ועת״כ: אמר ליה. האיפרכוס אמר לו לא אמרת כלום בתשובתך והרי אחת עומד עליו ובדפ״ר וד״ו הגי׳ הנכונה א מ ר ליה, ובכי״ל איתא אמ׳ ליה (כמו שכתוב שם תמיד אמ׳ במקום אמר אמרו), ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש א מ ר ו לו חביריו לר׳ יהושע דסכנין (ומשמע שחבר המאמר כת׳ חרב פתחו וכו׳ עם המאמר זה ויאמר י״י לקין וכו׳ כמו שאיתא בכי״א ב׳) לא אמרת כלום כלו׳ לא לדבר זה שאמרת נמשל ההוא מעשה של קין אלא לאחד שנכנס וכו׳ ועי׳ גם במ״כ, והנכון כמו שפי׳ מהרז״ו שלשה משלים כאן המשל של האיפרכוס שמבין כאלו ראה בעיניו וזה שייך למ״ש השומר אחי אנכי והמשל השני שייך למ״ש דמי אחיך וכו׳ והרי ידיך מלוכלכות וניכר שאתה הרגתו והמשל השלישי שייך למ״ש צועקים אלי כמו שהגדי מפעה, ואגדה אחרת בתנחומא בראשית סי׳ ט׳ כיון שאמר לו הקב״ה אי הבל אחיך אמר לו לא ידעתי השומר אחי אנכי אתה הוא שומר את כל הבריות ואתה מבקשו מידי משל למה״ד לגנב שגנב כלים בלילה ולא נתפש לבקר תפשו השוער א״ל למה גנבת את הכלים א״ל אני גנב ולא הנחתי אומנתי אבל אתה אומנתך בשער לשמור למה הנחת אומנתך ועכשיו אתה אומר לי כך ואף קין כך אמר אני הרגתי אותו בראת בי יצה״ר וכו׳: 6 תותין. מפרש בפי ב״ר כ״י מורש בלעז[2]) ועי׳ ערוך ע׳ תת א׳ ולעף פלאנצענגאמען צד 395: 7 והרי ידיך וכו׳. הלשון ממועט וחסר אמר לו וכן בסמוך ולא כלום וכן בסגנון כי״ל לעיל צד 51 ומהו אוריא, וצד 93 מנין את כו׳, וצד 185 ומה היא לכמה נחש מוליד ועיי״ש בח״נ: 8 כך קול וכו׳. וכ״ה כאן ובסמוך בשאר כ״י, ונוסף פי׳ המשל בדפוסי׳

[1]) νεκρο . . (?). [2]) mûres, Maulbeere.

שנכנס למרעה וחטף גדי והפשילו אחריו, ובעל המרעה רץ אחריו, אמר לו מה בידך, ולא כלום, אמר לו והרי מפעה אחריך כך קול דמי אחיך צועקים אלי: ר' יורן ור' חונא ורבנין ר' יודן אמר דם אחיך אין כת' אלא דמי דמו ודם זרעו, ר' הונא אמר אם לא את דם נבות ואת דם בניו אין כת' כאן אלא דמי (מ"ב ט כו) דמו ודם זרעו, רבנין אמ' וימת בדם יהוידע אין כת' כאן אלא בדמי (דה"ב כד כה) [דמו ודם זרעו]: אמר ר' שמעון בן יוחי קשה הדבר לאומרו ואי איפשר לפה לפרשו, לשני אתליטין שהיו עומדין ומתגששין לפני המלך אילו רצה המלך פירשן, לא רצה לפרשן חזק אחד על חבירו והרגו, והיה צווח ואמר יבעי דיני קדם מלכא כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: לעלות למעלה לא היתה יכולה שעדיין לא עלתה שם נשמה ולמטה לא היתה יכולה שעדיין לא נקבר שם אדם והיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים:

3 סנהדרין פ"ד מ"ה, לדר"נ נו"א סל"א: סנהדרין ע"ס ב': 9 סנהדרין פ"ד מ"ה:

1 למרעה] למדינה פא[2], במדינה א[1], (שנכנס למרעה ל' ע) | שחטף ע | גדי] פאע, ~ אחד דגכי | לאחוריו | ובעל] פ, והיה בעל דאגבי, בעל ע | המרעה] המדינה פאב | ואמר ע | ומה פ | ולא] ע, א' לו לא פ, אמר לו אין בידי דא'גכי | 2 אמר — אחריך] התחיל גועה פ | והרי] אע, והרי הוא דגב, הרי הוא ר, והלא הוא י, והלא אתה ח | פועה א | לאחריך ג | ° כך] ~ אמר הקב"ה לקין ד | חונא] ג, הונא דא'כ | אמר] אגכי, אומר ד | 3 כת'] ~ כאן | דמי] ~ אחיך | זרעיותיו דפהגכי, זרעותיו ל[0], זרעוהי א | ר' הונא — זרעו ל' פאג | אם לא ל' ד | דם נבות] כי, דמי נבות ~ ד | ואת דם בניו] י, ודם בניו ד, ל' כ | 4 דמי] את דמי נבות כ, . . ואת דמי בניו די | זרעיותיו דכי | וימת] ~ יואש ג | יהוידע] בן יהוידע פגי | 5 בדמי] א, ~ יהוידע ד, יהוידע הכהן כ, בן יהוידע י, בני יהוידע הכהן ג | * דמו — זרעו] דמו ודם זרעיותיו דגכי, . . זרעותיו א[2], זרעוהיי א[1], ל' ל | לאמרו כי, לומ' א | ואי אפשר לפה דפ, ואפשר לפה ג, ואיפשר (ואפשר ב, ואי אפשר א[2]) פה אכ | 6 לשני] פא'גכעי[1], לב' ד, משל לשני א[1] | איתליטין ר. אטליטין י | ומתגששין] א[2]גכער, ־ים א[1], ומתגושש‌ין פי, ־ים ד, ־י' ד[1], ומתגשגשין ע[9] | רצה המלך] היה רוצה המלך (לפורשן א[2]) לפרשן א | * פירשן דגע] פרשן כי, היה פורשן א, . . מפרישן פ, פירשו ל, פישרן ד[1] | לא] אלא ~ פ | רצה] פגכ, ~ המלך דאעי | 7 * לפרשן דא'כי] לפורשן א[2], לפרשו ל, לפשרן ד[1] | חזק] פא'גכע, נתחזק די, עמד א[2] | והרגו] הרגו י, ונצחו והרגו ע, ל' אג | צווח] ע, מצווח דא'גכי | ואמר] א'ע, ואומר דפא[2]גכי | יבעי] פג, איבעי ע, מאן יבעי די, ל' א | דינא פ | 8 למעלן א'ג | לא היתה] אינה א | שעדיין לא עלת] פ, . . לא עלתה ד, לפי שלא עלת (עלחה א[2]) עדיין אג, שהרי עדיין לא עלתה י | לשם נשמה דפגי, נשמה לשם אכ | ולמטה] פי, ולמטן דג, למטה אב | 9 יכולה] אגכ, ~ לירד פ, לעמוד די | לפי שעדיין א | אדם] ~ וחוה א'כ |

כך אמר וכו': 2 מפעה. צועק, ובל"מ כיולדה אפעה (ישעיה מ"ב י"ד) ועי' ערוך ע' פע א', ובמד' הגדול עמו' 112 הועתק למה"ד לאחד שחטף גדי והפשילו אחריו ופעה רץ בעל וכו': 3 ור' חונא. ובסמוך גם בכי"ל ר' הונא ועי' במ"י לעיל צד 36 בד"ה ר' חנא: 4 דמו ודם זרעו. בכי"ל הושלם ד מ ו בכתב ישן ביני שיטי והוגה זרעותיו במקום זרעו, ומאמר ר' יודן מקורו במשנה סנהדרין שם דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנ' דמי אחיך צועקים אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו (ובמשנה שבירושלמי הגי' עד סוף כל הדורות שכן מצינו בקין כשהרג את הבל נאמר בו קול דמי אחיך וכו', וגם שם הגי' זרעיותיו בשתי הפעמים ובמשנה שבבבלי איתא זרעותיו ועי' בד"ס וילקוט ר' ל"ח ובח"נ), ובאדר"נ שם שכן מצינו שהרג את הבל אחיו שנאמר קול דמי וכו' דם אחד שפך דמים רבים נאמר אלא מלמד שדם בניו ובני בניו וכל תולדותיו עד סוף כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כולם היו עומדין וצועקין לפני הקב"ה וכו' ועיי"ש בהערות רשז"ש, וגם בת"א מתורגם קל דם זרעין דעתידין למיפק מן אחיך קבלין קדמי וכו' ובתר"י ב' קל אדמיהון דאוכלוסין צדיקיא דהוון עתידין למיקם מן הבל אחוך: 4 אלא דמי. את דמי נבות ואת דמי בניו דמו ודם כל תולדותיו שהיו עתידין לצאת ממנו ולא לבד דמו ודם בניו שהרג, ועי' בסנהדרין מ"ח ב' אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו וכו' ורבנן ההוא בנים הראוין לצאת ממנו: וימת בדם יהוידע וכו'. במקרא שם כתוב ובלכתם כו' התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על מטתו וימת וכו', ושם פסוק כ' וכ"א ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם וכו' ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך וכו', ופי' רד"ק שם בדמי בן יהוידע וכו' אולי כשהרגו זכריהו הרגו ג"כ שאר בני יהוידע וכו' ועבת"נ הגי' בן יהוידע והגי' בני יהוידע, והפסוק משובש כאן בכל הספרים: 5 אמר רשב"י. דורש צועקים אלי צועקים ע ל י וקשה הדבר לאומרו ואי איפשר לפה לפרשו שהכתוב נאמר כלפי מעלה (וכן סגנון הלשון במאמר רשב"י לעיל צד 49 דבר קשה למאוד וכו') ומביא המשל לשני אתליטין[1]) וכו', והמשל הושאל מהתאבקות האתליטין בבתי קרקסיאות שהיו עומדין ומתגששין מתאבקין זה עם זה לפני המלך אם רצה המלך רמז ופירשן ואם לא רצה לפרשן נצח אחד את חבירו והוא טרם ימות צועק ומיילל יבוקש דיני לפני המלך שלא חמל עלי, ולקמן פע"ז המשל להתליטים (לאתליטים) שעומד ומתגשש עם בנו של מלך וכו' ועיי"ש וערוך ע' אתליטין, ויבעי בנין אתפעל, ובענין המשלים עי' ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 312, ובדרש בתנחומא בראשית שם הגי' כן צועקים אלי צ ו ע ק י ם ע ל י (ובמד' הגדול עמו' 112 הועתק אל תקרא אלי אלא עלי), והמשל שם לשנים שעשו מריבה הרג אחד מהן את חבירו היה ביניהם שליש (במה"ג שלישי) ולא הפריש ביניהם על מי הכל משיחין לא על השליש (השלישי) לכך כתיב צועקים אלי צועקים עלי וכו': 8 לעלות למעלה וכו'. דיבור בפ"ע ודורש קול דמי וכו' מן האדמה שלא היתה נשמתו של הבל יכולה לעלות למעלה שעדיין וכו' ולמטה לא היתה יכולה לירד שעדיין וכו' ומסיים בלשון הדרש במשנה סנהדרין שם ד"א דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים (כלו' לפי שהיה דמו

[1]) ἀθλητής.

יא) ועתה ארור אתה אמר ר' שמעון בן גמליאל בשלשה מקומות דיברו הכתובין בלשון ממועט ועתה ארור אתה, ואם בריאה יברא ייי (במדבר טז ל), ואנכי פציתי פי אל ייי (שופטים יא לה):

יב) כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך ר' אלעזר אמר לך אינה נותנת, לאחר נותנת, ר' יוסי ברי' חנינה אמר לא לך ולא לאחר, ודכוותה זרע רב תוציא השדה (דברים כח לח) ר' יהודה א' זורע סאה ומכניס סאה, אמר ר' נחמיה אם כן פרנסה מנין, אלא הראויה לעשות עשרים עושה עשר, הראויה לעשות עשר עושה חמש: כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך כוחה אינה נותנת לך, כוחך נותנת לך:

יג יד) ויאמר קין אל ייי גדול עוני מנשוא לעיליונים ותחתונים אתה סובל, לפשעי לא יא

1 ילקוט כי ל"ם: 4 ילקוט שם: 10 ילקוט שם, תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה, תנחומא שם כי' ט', דברים רבה רים פ' נצבים:

1 ר'] פ, רבן דגב (רשב"ג אי) | בג' ד'אי | דבר פ | הכתובים די, כתובים אגב, הכת' פ | 2 ממועט] פחגבר[2], מועט דאר[1]י | * אל ייי פא[1]] את . . לגב, לייי דא[2] | 4 תעבד] א[1]כ, תעבוד דחא[2]י | * לא — לך] לא תוסף . . לך פבי, לא תוסף . . כחה ד, וגו' ל | ר' אלעזר] ר' אלעזר ור' יוסי בר' (בר א[1]י) חנינא ~ דאי | אומר ח | 5 ולאחר י, לאחרים א | בר דאי, בן ב | אומר ה | לאחרים א | ודכוותה] א[1]י, ודכותה דפא[2], ודכותיה כ | 6 ר' יהודה] ר' יהודה ור' נחמיה ~ דאי (נחמיא א[2]) | אומר | ר' נחמיה אומר פחא[1], ר' נחמיא אמ' א[2], אמר ר' נחמן י | 7 עשרים] כ' א[1]ר[1] | עשר] פח, ששה עשר דא[2], י"ו א[1]ר[1]י | והראויה דפא | עשרה ב, י"ו א | חמשה ב, ה' א[1] | כי] חא[1]ב, ד"א ~ ד | תעבד] א[1]ב, תעבוד דח | 8 תוסף | כוחה] פחג, כחה דאב | כוחך] ח, כחך דאגב | היא נותנת חאגב (אבל נותנת היא כבוחך פ) | לך] א[2], ~ כל כוחך (כחך ג) אינה נותנת לך מקצת כוחך (כחך ג) היא נותנת לך חג, כל כחך . . לך נותנת היא לך מקצת כחך ד, ד"א כל כחך אינה נותנת לו אבל נותנת היא לו מקצת כחך פ | 9 לעליונים ולתחתונים | ולפשעי דחגבי, ולעוני פ, ולי א | אין אתה (אין את פ, אי אתה י, אי את ג) סובל דפחאגבי |

מתפזר על העצים וכו' לכך נאמר דמי): 1 הכתובין. כ"ה בכי"ל וכן לעיל צד 49 הצדיקין וצד 176 צדיקין, וממועט כסגנון ירוש' יומא פ"ב מ' א' כל ששמועו מרובה ושמועו ממועט וכו' תפשת את הממועט תפשתה ובירוש' כתובות פ"ג כ"ז ד' בושת הגדול מרובה ונזקו ממועט בוש' הקטן ממועט וכו', וכאן משמע פי' בלשון ממועט בלשון קצר ומקוטע, וכן מפרש בפי' ב"ר ממועט (מועט) לשון קצר שאמר ארור אתה ולא פי' במה נתקלל (וגר' שלפי הדרש פי' ארור אתה מן האדמה ארור אתה יותר מן האדמה) אם בריאה יברא ה' לשון קצר ולא פי' אם נברא לה פה וכו' (ועי' נדרים ל"ט ב' אם בריאה יברא ה' אם בריאה גיהנם מוטב תהיה אם לאו יברא ה' איני והא תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה גן עדן וגיהנם וכו' ועי' גם במ"י לעיל צד 6, וכן בבמ"ר פי"ח סי' י"ב אם בראת פה לארץ הרי יפה ואם לאו יברא ייי וכו') פציתי פי בנדר והיה היוצא וכו' והוא לא פירש אלא קצר הדבר, ובפי' מהרז"ו הקשה שיש הרבה כתובים במקרא שדברו בלשון קצר ושיער שכוונת המדרש מ"ש כאן אשר פצתה את פיה וכו' ובבמדבר שם ופצתה האדמה את פיה וכו' ולשון מועט הוא שהשתמש הכתוב בלשון פצה במקום פתח ויתכן שיש לגרוס תחת הפסוק ואנכי פציתי וכו' הפסוק אשר פצתה הארץ את פיה (דברים י"א ו) ועי' גם במתת יה ר ב' ובאגה"ת ח"ב צד 331, והמהרז"ו מסיים וקשה מאד לשנות הגירסא בלא ראיה ממקומות אחרים, ועינינו רואות שבכל כ"י ובדפוסי' ובפי' ב"ר וילקוט הובא הפסוק ואנכי פציתי וכו', ולפי הגי' שלפנינו ובדפוסי' ועתה ארור אתה ואם בריאה יברא ייי (וכ"ה בילקוט ובכי"א א' וב' וכי"ג וכי"כ, ובכולם ל"ג וגו' אחר ארור אתה ואחר יברא ייי) לא משמע כלל שרשב"ג כוון ללשון פציית פה שנאמר אצל אדמה, אכן מאמרו דיבר ג"כ בלשון ממועט ומקוטע וקשה לפרשו, ובכי"ל נשתבש ואנכי פציתי פי את ייי ותגהתי ועח"נ: 4 לא תסף תת וכו'. השלמתי הפסוק כמו שהוא גם בכי"ל בסמוך, וכתיבת תעבד תסף חסר וי"ו כמו במקרא, ובדרש כוחה אינה נותנת וכו' מלא וי"ו כמו לעיל צד 115 עושה ארץ בכוחו ועיי"ש במ"י, ור"א מדייק לא תסף תת כחה לך, ובסמוך מדייק כחה לך: 6 פרנסה מנין. ממה יתפרנסו הבריות אם לא יאספו אלא מה שהוציאו: 7 עושה עשר. כן הגי' הנכונה בכי"ל וכי"פ וכי"ח וגם בעל נזה"ק כתב שמצא כן בספרים ישנים, וביפ"ת העיר שבפירש"י בחומש כתב לא תוסף תת כחה הראויה לעשות עשרים כור עושה עשר וגר' דהוה גרים במדרש עשר וכו', וברש"י עה"ת שלפנינו ליתא וצ"ע: כי תעבד וכו'. דרש אחר בלי סימן ד"א, וכן בסמוך גדול עוני משל אבה נכו' ועח"נ ובמ"י לעיל צד 205 בד"ה ידע מאי זו וכו'. והדרש כל כוחך אינה נותנת לך וכו' ליתא בכי"ל, ומגרסאות שונות שבדרש זה משמע ג"כ שאינו מעיקר הספר: 9 לעיליונים. וכן לקמן צד 220 דעת העיליונים ועי' במ"י לעיל צד 130 בד"ה באימצע וכו', ודורש תחלה גדול עוני מנשוא לשון תימה לעליונים וכו' לפשעי לא תסבול בתמיה ועי' גם סנהדרין ק"א ב' שלשה באו בעלילה וכו' קין דכתיב גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבש"ע כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין להטוא לפניך ואתה סולח להם וכו', ודרש אחר גדול עוני וכו' בניחותא גדול עוני מנשוא אותו אמר קין גדול עוני מעון אבא אבא על מצוה קלה וכו' זו שהיא וכו' על אכו"כ וכו', ולפי דרש זה הודה קין שחטא (וכמו שמסיים זה המאמר בכי"ג על אכו"כ גדול עוני מנשוא הרי אני מודה לפניך מחול לי), ועם לשון זה מסכים המאמר בסוף הפרשה אמר לו עשיתי תשובה וכו' וכן בפסיקתא פ' שובה ובוי"ר פ"י ומנין שעשה תשובה ויאמר (שנאמר ויאמר) קין אל ה' גדול עוני מנשוא, ובד"ר מיד עמד ונתודה לפני הקב"ה גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבש"ע כל העולם אתה סובל ולעוני אי אתה סובל כתבת נושא עון וכו' סלח לעוני שהוא גדול וכו' ועי"ע פסי"ר ריש פמ"ז ופדר"א פכ"א ובראב"ע וברמב"ן לפסוק זה, וסגנון המאמרים בתנחומא מ"ב שם אמר הקב"ה מה עשית קול דמי וכו' כיון ששמע קין התחיל עשות תשובה של רמאות שנ' ויאמר קין אל ה' גדול עוני וכו' אמר לפניו רבש"ע אתה טוען העליונים והתחתונים ואין אתה יכול לטעון עוני ד"א אמר לפניו רבש"ע אתה נקראת מי אל כמוך נושא עון וכו' וגדול עוני מנשוא א"ל הקב"ה עשית תשובה חייך שאני מבטל ממך גזירה אחת וכו', וכן במאמר הנוסף בתנחומא כ"י פארמא (מבוא התנחומא ע"מ א') גדול עוני

תסבול: גדול עוני משלאבה, אבה על מצוה קלה עבר ונטרד מגן עדן, זו שהיא עבירה חמורה
שפיכות דמים על אחת כמה וכמה גדול עוני: הן גרשתה אתמול גרשתה את אבה ועכשיו את
מנרשיני, אמנון אמ׳ אומנין את צואר על מה הן גרשת אותי היום שמא מפניך אסתר וגו׳:
יב טו) ויאמר לו יי׳ לכן כל הורג קין וגו׳ ר׳ יהודה א׳ נתכנסו [בהמה וחיה ועוף לתבוע]
דיקיון שלהבל אמר לו הקב״ה לך אני אומר כל הורג קין וגו׳, ר׳ נחמיה א׳ לא כדינן שלרוצחנין
דין קין, קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד, מיכן ואילך כל הורג יהרג:

4 ילקוט שם, ועי׳ תנחומא בראשית סי׳ ט׳:

1 גדול] פחא[2]גכ, ד״א ~ דא[1]רי | משל] על של א | אבה] אבא | אבה] א״ל אביך א | עבר על מצוה קלה י | מגן] פא׳, מתוך גן דגכ | וזו היא א | 2 על — וכמה ל׳ א[1] | גדול עוני] ~ מנשוא ל[0]א[1]כ, . . הרי אני מודה לפניך מחול לי ג, ל׳ פי | * הן גרשתה ל[0]] מהן גרשתה ל, הן גרשת ד, הן גרשת אותי גבי, ל׳ פ (הן — על מה ל׳ א[1]) | גרשת | אבא דפכי, אבא מגן עדן ג | 3 מגרשיני] ג, מגרשני דפכי | אמנון — על מה] מונון מונון את צאיר עלמא פ, ל׳ דגכי | * היום דפא[1]גכ] ל׳ ל | ** שמא] שמה ל | וגו׳] והייתי נע ונד פ, . . בארץ גכ, . . בארץ וגו׳ ד | 4 ** הורג] הרג ל (וכן בסמוך) | ר׳ יהודה] ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דא[1]גכי | אומר | נתכנסו] ~ כל אג | * בהמה — לתבוע ל[0]דחא[2]] בהמה חיה . . גברי, ל׳ ל | 5 * דיקיון ל[0]] דקיון אגב, דקיונו ר[2], דקיון ל, דיוקנו ח, דין פ, דמו דר[1]שי | לו] פ, להם חאר, להן דכשי, ל׳ ג | הקב״ה] פא[2]רי, ל׳ דחגכ | לך] פ, לכם חר[1], לכן ל[0]דאגכר[2]שי | אני אומר ל׳ ש | הורג קין וגו׳ (קין ח, . . יהרג דפאגכר, . . להרג יהיה י)] פאגכר, ~ אמ׳ ר׳ לוי בא נחש הקדמוני לתבוע דיקן (דיוקנו ח, דינו די) של הבל אמ׳ לו (אמר ח) הקב״ה לך (לכן ד) אני אומר כל הורג קין (קין יהרג דח, להרג יהיה י) ל[0]דחי | נחמיא א[2] | אמר דא[1], אומ׳ פא[2]כ | לא] לא כן ~ ל[0]כ | רצחנין פאג, רוצחים חב | 6 דינו של | ללמד א[1]גב, ילמד א[2] | * הורג פח] הרג ל, הורג קין דאגכרי |

וכו׳ אמר קין לפני הקב״ה אתה נושא עליונים אתה נושא תחתונים אתה הוא שנקראת נושא עון ולי אין אתה נושא וכו׳ ד״א גדול עוני וכו׳ בניחותא כלומר גדול עוני שאיני יכול לנשאו וכו׳, ובתנחומא שם א״ל כל העולם כלו אתה סובל ועוני אינך יכול לסבול גדול עוני מנשוא א״ל הואיל ועשית תשובה וכו׳, ונר׳ שהמאמר מקוטע שם, ובכי״ל כתוב משלאבה אבה בה״א והוגה ביני שיטי בשתי הפעמים א במקום ה, וכן בסמוך בכי״ל גרשתה את אבה ועי׳ גם לעיל צד 14 צד 84 וצד 94: 2 הן גרשתה. בכי״ל כתוב מהן והמ״ם נמחק והוגה בכתב מאוחר ביני שיטי מנש׳ ר״ל גדול עוני מנשוא הן וכו׳, ובדרש זה דורש מ״ש בלשון עבר הן גרשת אתמול גרשת את אבא ומ״ש אותי היום ועכשיו את מגרשני, ואפשר שדרשו הן גרשת על אדה״ר שכתוב בו הן האדם וכו׳ ויגרש את האדם וכו׳ ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 3 אמנון אמר וכו׳ על מה. כ״ה בכי״ל, והגי׳ זרה, ועדיפא גי׳ כי״פ אתמול וכו׳ מוגון מוגון את צאיר עלמא הן גרשת אותי היום וכו׳ וצ״ל (כמו שכתב לי ידידי רא״ח לעף בשם פרופ׳ פרענקעל) מונוטונון[1]) את כלו׳ קין אמר לפני הקב״ה כן אתה ודרכך תמיד צור עולמים אתמול גרשת וכו׳ ואין ביכלתך רק לגרש את הבריות, וצאיר כמו צייר וכן קאים וקיים מאית ומיית ועוד בסגנון הירושלמי דאיר דאין (דאלמאן צד 266) ועי׳ גם לעיל צד 8 צייר גדול היה אלהיכם וצד 108 ביה יי׳ צור עולמים בשתי אותיות הללו ברא הקב״ה את עולמו, ואפשר שעפ״י הגי׳ העיקרית כאן הועתק במאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא שם אתמול גירשת את אבא וכו׳ ועכשיו אתה מגרשני ואמרו הוחזק הוא גרשך שמא מפניך אסתר וכו׳ וצ״ל שם ויאמרו הוחזק הוא גרשן, וכן הלשון הוחזק כפרן בגיטין י״ד א׳, ובסוף המאמר דורש ומפניך אסתר שמא מפניך אסתר וכן ת״א ומן קדמך לית איפשר לאיטמרא ותר״י א׳ האפשר דאטמר, וברד״ק הגי׳ אתמול גירשת את אבא והיום גירשת אותי שמא מפניך אסתר אתמהא: 4 לכן כל הורג קין וכו׳. והלא אין בעולם אלא הוא ואדם ומי יהרגנו (פי׳ ב״ר כ״י). ודורש ר״י נתכנסו בהמה וחיה וכו׳ לתבוע דיקיון כלו׳ דינו של הבל (וכן לעיל צד 78 לתבוע דיקיון וכו׳) והקב״ה אמר לקין לכן לך אני אומר כל הורג וכו׳ והחיות הטורפות לא יהרגוך, וכבר כתב יוסיפון לרומיים בקדמוניות ספר א׳ פ״ב סי׳ א׳ שקין היה מתירא מפני החיות, ולדעת ר׳ נחמיה לא אמר הקב״ה לקין כל הרג וכו׳ נגד החיות אלא אמר לו לכן לא כן לא כדינן של רוצחנין וכו׳, ובכי״ל נוסף לא כן ביני שיטי, וכן מתורגם לכן לא כן אצל השבעים[2]) ותיאודוטיון וסימאכוס, וכ״ה בתרגום הסורסי והרומי, והגי׳ במאמר ר״י אמר לו וכו׳ לך אני אומר וכו׳ מקוימת גם עפ״י כי״פ, ואין להגיה עפ״י הגירסאות שציינתי אמר להם (להן) הקב״ה כלו׳ לבהמה וחיה וכו׳ לכן כלו׳ לכם אני אומר כל הורג וכו׳, ודוחק לפרש ויאמר לו יי׳ ויאמר עליו יי׳ וכלה״כ אמרי לי אחי הוא (בראשית כ׳ י״ג), וביפ״ת פי׳ כן לפי גי׳ הדפוסים אמר להן לכן אני אומר, וכגי׳ זו הוגה לך בכ״ל ע״י גר״ן ביני שיטי, ובגליון הימיני הושלם „בהמה וחיה ועוף לתבוע דיקיון״, ובגליון השמאלי נוסף המאמר אמ׳ ר׳ לוי וכו׳, ואינו מעיקר הספר וכן ליתא בכי״פ וכי״א א׳ וב׳ וכי״ג וכי״כ ואינו מפורש בפי׳ ב״ר, אכן גם בערוך ע׳ דקיון הועתק מזה המאמר בא נחש הקדמוני לתבוע דקיון של הבל, ומ״מ מאמר מאוחר הוא וניתוסף במאמרי התנאים ר״י ור״נ (והתואר נחש הקדמוני גם בסוטה ט׳ ב׳ ועי׳ תוספתא סוטה פ״ד וח״נ שם ובסנהדרין כ״ט א׳ ובד״ס שם ובתנחומא מ״ב מצורע סי׳ ד׳ ותנחומא שם סי׳ ב׳, ונחש הראשון בדב״ר פ״ה וכן באדר״נ נו״א פ״א בקצת ספרים ועי׳ במ״י לעיל צד 171 צד 173 וצד 187), ומאמר ר׳ יהודה דוגמתו בתנחומא בראשית שם ויצא קין וכו׳ כשיצא כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת מתחתיו והיו חיות ובהמות מזדעזעות ואומרות מהו זה אומרות זו לזו קין הרג את הבל אחיו וכו׳ והן אומרות נלך אצלו ונאכלנו והיו מתכנסות ובאות אצלו וכו׳: 5 של רוצחנין. וכן בסמוך לרוצחנין בוי״ו במשקל פועלן כמו לעיל צד 163 סוקרנית קונתנית פורסנית ועיי״ש במ״י, ובפי׳ ב״ר מפרש ולא היה לו לקין ללמוד הדין מכאן ואילך פירש לו הקב״ה את הדין ואמר כל הורג יהרג, וברוב ספרים הגי׳ גם במאמר ר״י כל הורג קין יהרג, ולפי המדרש דבר הכתוב בלשון קצר, ומ״ש שבעתים יוקם אינו נמשך למעלה אלא ענין בפני עצמו ופירושו שיהא נתלה לו שבעה דורות כמו שדרשו לקמן פכ״ג סי׳ ד׳ כי שבעתים יוקם קין קין הרג ונתלה לו וכו׳ ועי׳ בפירש״י עה״ת, ובתנחומא שם סי׳ י״א נדרש ויאמר

[1]) *μονότονος*, eintönig. [2]) *οὐχ οὕτως*.

וישם יי' לקין אות ר' יהודה א' הזריח לו גלגל חמה, אמר לו ר' נחמיה לאותו רשע היה מזריח גלגל חמה, אלא צרעת הזריח לו כמ' דאת אמר והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וגו' (שמות ד ח), רב אמר כלב מסר לו, אבא יוסי אמר קרן הצמיח לו, רב אמר עשאו 15c אות לרוצחנין, ר' חנין אמר עשאו אות לבעלי תשובה, ר' לוי בשם ר' שמעון בן לקיש תליו בריפון ובא מבול ושטפו וימח את כל היקום וגו' (בראשית ז כג):

1 ילקוט שם: 3 תנחומא שם סי' י' וסי' י"א: 4 לקמן פל"ב, שמות רבה פל"א סי' י"ו, מדרש קהלת פ' אם יוליד (ו' ג'), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 106):

1 ר' יהודה] ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיה א²) ~ דאגכי | אומר פא¹גכי, אמר דא² | לו] פגכ, ל' די | הרשע גכ | היה מזריח לו הקב"ה די, מזריח ג, הזריח פא¹כ | 2 אלא] ~ מלמד | שהזריח לו הצרעת ד, .. במצחו ח, שהזריח לו (בו פ) את הצרעת פאגכי | * והיה — וגו'] והיה .. האות פא², והיה .. לך וגו' לא¹, והיה .. לך גכ, והאמינו לקול האות האחרון י | 3 רב] ר' (רב כ) אבא פאגכ | יוסי] ~ בן קיסרי ד, בן קיתרי ד¹, בן קתרי גב, בן קטרי א, בן קונדי פ | לו] ~ במצחו ח | 4 לרוצחנין] א¹י, ־נים ד, ־ני' ד¹, לרצחנין פא²בר², ־ים גר¹ | חנן ח, יוחנן ג | * תליו] תלאו דפחאגרי, קלין ל, חלון תלא לו כ | 5 בריפון] חכי¹, בדיפון ג, ברפיון דא¹ר, ברקפין א², בדיקפיון פ | היקום וגו'] פ, היקום חא²כ, היקום אשר על פני האדמה א¹ג, .. כד"א ויקם קין וגו' ד |

לו ה' וכו' א"ל ארבע משפחות עתידות לצאת מהבל ובטלת מן העולם כך תפתח הארץ את פיה ותבלע לך ארבע משפחות אלו הן חנוך עירד ומחויאל ומתושאל, וברד"ק גורס לא כדינו של רוצחים וכו' וכתב ואפשר ג"כ כי שוגג היה כי האבן או הדומה לו שהכהו בה לא חשב שימות באותה מכה כי עדיין לא ראה איש הרוג וכו' לפיכך דנוהו דין הורג בשגגה שהוא הגלות וא"ל נע ונד תהיה וכו', וכן בתנחומא שם סי' ט' א"ל קין רבש"ע לא ידעתי ולא ראיתי איש הרוג מימי וכי הייתי יודע שאני מכהו באבן והוא מת וכו' ועי' גם ביפ"ת ובפי' מהרז"ו, וברד"ק העתיק עוד מב"ר נע שיהיה נע מהמקום שהיה שם ונד שלא תהיה לו ישיבה בשום מקום וכו' וליתא לפנינו בב"ר: 1 הזריח לו וכו'. דורש לקין בשביל קין הזריח בשבילו גלגל חמה כדי שידעו הכל שתלה הקב"ה את דינו ולא רצה להרגו, ואות כתוב ג"כ במעלות השמש במ"ב כ' ט' וישעיה ל"ח ז' (ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 244), ותנאי ואמוראי פליגי בענין האות שלא גלה הכתוב: 2 צרעת הזריח לו. בכי"ת מוסיף במצחו וכלה"כ והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כ"ו י"ט), ודורש אות זה צרעת כד"א והיה וכו' וסוף הפסוק והאמינו לקול אות האחרון וזהו שהיתה ידו של משה מצורעת כשלג, ובעקידה שער י"א הגי' א"ל ר"נ וכי לאותו רשע הזריח גלגל וכו' אלא הזריח עליו את הצרעת וכו': 3 רב אמר כלב וכו'. וכ"ה גם בדפוסי' וכי"ח, ועדיפא גי' שאר כ"י ר' אבא אמר וכו', ורב אמר עשאו אות לרוצחנין, וכן גורס הרמב"ן ר' אבא אמר כלב מסר לו ומפרש מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו וכו', וגם בעקידה שם הגי' ר' אבא ועי"ע ביפ"ת: אבא יוסי. וכ"ה בעקידה שם, ובכי"ח מוסיף גם כאן קרן הצמיח לו במצחו, ובתנחומא שם סי' י' איתא יש אומרים שבת נעל בפניו כמ"ש ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כשם שלמד שבת זכות על אדה"ר כך למד על קין ויש אומרים קרן קבע במצחו, ושם סי' י"א וכיצד נהרג קין וכו' ראה אותו תינוק מרחוק הרוג וקרן במצחו וכו', ובפדר"א פכ"א איתא מה עשה הקב"ה נטל אות אחת מכ"ב אותיות שבתורה וכתב על זרועו של קין שלא יהרג שנ' וישם יי' לקין אות וכו' (ועיי"ש בביאור הרד"ל), ובתר"י א' ורשם יי' על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא וכו', ועל פי אלו האגדות הועתק במד' הגדול עמ' 115 וישם וכו' יש אומרין שבת עמדה לפניו וניצל וכו' ויש אומ' צרעת זרחה במצחו וכו' ויש אומרין קרן קבע במצחו ויש אומ' לקח הקב"ה אות מאותיות שמו וכתבו בפניו שכל חיה שתראה אותו בורחת ממנו ועי' במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער, וגם בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 43 מפרש וישם יי' לקין אות שצמחה קרן במצחו והיה כל מוצאו קרא בקול הנה קין בא הורג אחיו, ושם נמנה אות זה בתוך ז' גזירות שנגזרו על קין לפי הדרש שדרשו שבעתים יוקם ועי"ע שם צד 35 ומ"ח חלק מ"ג צד 230: 4 אות לרוצחנין. שיראו בענשו ויזהרו מן הרציחה ור"ח אמר עשאו אות לבעלי תשובה שידעו כמה היא גדולה כח התשובה, וס"ל שקין עשה תשובה, ורב ור"ח שניהם דרשו וישם יי' לקין אות עשה את קין לאות: תליו בריפון. לא גזר עליו שיהרג מיד אלא הניחו בנע ונד עד שבא המבול ושטפו שנ' וימח את כל היקום וגו' ודורש היקום זה קין (ובפי' ב"ר כי"א וכי"ט מפרש וימח וכו' היקום יקומני (קומני) כד"א ויקם קין, ונר' שמפירוש זה נוסף בדפוסי' כד"א ויקם וכו', וליתא בכי"ל ושאר כ"י), והמאמר הובא לקמן פל"ב בדרש ומחיתי את כל היקום וכו', והגי' שם בכי"ל ר' ברכיה וכו' ר' אבין אמ' יקומנו ר' לוי מש' ריש לקיש תליו בליפון ובא המבול ושטפו וימח את כל היקום עיי"ש (ושם ל"ג גם בדפוסים כד"א ויקם וכו'), ובכי"ל נשתבש כאן קלין (ובגליון נסמן קין תלוי) והגהתי תליו, והוראת תליו (תלאו) כמו בינוניים תלויין ועומדין וכו' (ר"ה ט"ז ב') ועל החמורות הוא תולה וכו' (יומא פ"ח מ"ח), וסגנון הלשון תליו בריפון כמו בירוש' סנהדרין פ"ו כ"ג ג' ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים וכו' שתליין יהושע בריפן אמר אני לא מרחיקן ולא מקרבן וכו' (ובירוש' קידושין פ"ד ס"ה ב' נשתבש תליין וכו' בדופן ובגי' ס"א בגליון כי"ל פל"ב בדיפון ועח"נ) ובשמו"ר פי"ב סי' ד' ותנחומא וארא סי' ט"ז ויחדלו הקולות והברד ומטר וכו' תלאן ברפיון וכו' ולקמן פצ"ח סי' ד' בנוסחת הדפוסי' איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון וכו', וכהדרש שלפנינו נדרש במדר' קהלת שם אם יוליד איש מאה זה קין שהוליד מאה בנים ושנים רבות יהיה שחיה שנים הרבה ורב שהיו ימי שניו שלא שבע וכו' וגם קבורה לא היתה לו שהיה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו דכת' וימח מהו היקום קיומיא (כ"ה בדפ"ר וד"ו) וכו' ר' שמואל אמר היקום זה קין שנשטף וכו', ובסגנון אחר קצת בשכו"ר פל"א סי' י"ז ושם הגי' ושנים רבות יחיה שחיה כמו שחיה אדם ורב שהיו ימי שניו שהוסיף ימים על ימי אביו תשכ"ו שנים (והיינו ממיתת אדם עד המבול ועיי"ש בחי' הרד"ל) ונפשו לא תשבע וכו', וריפון ורפיון (ועי' צונץ זינאג' פאעזיא צד 398) לשון רפה רוף, ובמקרא רפיון ידים (ירמיה מ"ז ג'), ובכי"ל מפרש בריפון ביני שיטי באויר והוא כפי' הערוך בע' רפן (ושם הועתק כלשון המאמר בפל"ב לפי גי' הערוך), וגם בתנחומא מ"ב וארא סי' כ"ב איתא נתלה באויר באותו הדרש שהעתקתי משמו"ר ותנחומא וארא שהגי' שם תלאן ברפיון, ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א וכן בנדפס הגי' ג"כ תלאו ברפיון ברי"ש ומפרש רפיון לשון מלקות כדאמרי' בתר"כ וקדשתו ואם לא רצה רפנו (בנדפס דפנו) הכהן, ושם בפל"ב בכ"י ובנדפס בדפ"ר ברפיון וכו' וקדשתו וכו' דפנו (דופנו)

יג טז) ויצא קין וגו׳ מאיכן יצא, ר׳ איבו אמר הפשיל דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העיליונים, ר׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר (אמר) יצא כמפרים כמרמא בבוראו, ר׳ חננא בר יצחק אמר יצא שמח כמה דתימר יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד), פגע בו אדם אמר לו מה נעשה בדינך, אמר לו עשיתי תשובה ופישרתי, התחיל אדם מטפיח על פניו כך היא כח התשובה ולא הייתי יודע, מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי״י (תהלים צב א ב):

1 ילקוט שם, פסיקתא פ׳ שובה (ק״ס א׳), ויקרא רבה פ״י סי׳ ד׳: 2 מדרש תהלים ק׳ סי׳ ב׳, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ה: 5 מדרש קהלת פ׳ הכל הבלים (א׳ ב׳), פדר״א פי״ט, מדרש תהלים ל״ב סי׳ ג׳ וסי׳ ז׳, פסר״כ פמ״ו (קפ״ז א׳):

1 וגו׳] מלפני י״י | ר׳ איבו] ר׳ יודן בשם ~ דפאגכ | * לאחוריו דפא[2]גבי] לאחורין ל | כגונב] פחי, גונב אבר, גונב גונב ג, בגונב ד | 2 העליונים פאג, העיליונה ל[0], העליונה דהר[1]י, עליון ר[2] | אלעזר] ~ בר׳ שמעון דפאגב | יצא ל׳ פא[1]ג | כמפריש א[2]כ, כמפיים פחב, כמערים י | כמרמה בבוראו גע, וכמרמה .. די, במרמה בוראו חאב | ר׳ חננא (חנינא א[1]כ, ־נה פ)] ר׳ (רב פא[1]) הונא (חונא ג, חמא ד) בשם ~ דפאגכ | בר] פאב, בר׳ דג | 3 * יוצא (יצא ל)] וגם הנה הוא ~ פחא[1]כ, הנה הוא ~ די | אדם] פ, ~ הראשון דחאגבי | אמר לו] ~ בני ג | 4 ופישרתי] ח, ופשרתי א[1]כי, ופרשתי דפגר[3], ונתפשרתי א[2] | אדם] ~ הראשון דאגבי, ל׳ פח | מטפח דחאגבי, טופח פ | לפניו ח, פניו ג | כך] אמר ~ דפא[1]גב, ואמר ~ א[2]י | הוא גב, היא גדולה א | כח התשובה] פא, כחה של תשובה ד, כח של .. גי, כח של .. גדול כ | 5 ולא] י, ואני לא דפאגב | עמד] א, ~ אדם הראשון דחגבי | מזמור — לי״י (מזמור טוב להודות לי״י פ, מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי״י ולזמר לשמך עליון ח, מזמור .. השבת דאב, מזמור ג)] ח, ~ א״ר לוי המזמ׳ הזה אדם הראשון אמרו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי״י ג, ואמ׳ ר׳ לוי המזמור .. להודות לי״י ולזמר לשמך עליון פ, דאר״ל המזמור .. שיר וגו׳ טוב .. עליון א[1], דא״ר לוי המזמור .. שיר ליום השבת א[2], דאמר ר׳ לוי המזמור .. השבת טוב להודות לי״י כ, אמר ר׳ לוי המזמור הזה אדם הראשון אמר ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי״י וגו׳ ד, א״ר לוי המזמור .. אמרו ונשתכח .. להודות י |

ועי׳ גם במ״כ במדר׳ קהלת שם, וכן הגי׳ דפנו לפנינו בתר״כ אמור פרק א׳ וביבמות פ״ח ב׳, ולפי הגי׳ המשובשת בדופן הועתק ומפורש במד׳ קהלת מ״ב שם אם יוליד וכו׳ זה קין וכו׳ שהיה תלוי באותה דופן של אותה תיבה ובא מבול ושטפו וכו׳, והאגדה שקין נשטף במבול נמצאת כבר בצואת בנימין פ״ז בשיורי הגנוזים (הוצ׳ קויטצש צד 504) ועי׳ במ״י לקמן פכ״ג סי׳ ד׳ האגדות שקין נהרג ע״י למך והאגדה שנקטל באבני ביתו שנפל עליו: 2 מאיכן יצא. שאי אפשר לפרש כפשוטו שיצא מלפני י״י, ודרשו ר׳ איבו ור׳ ברכיה בשם ר״א שיצא חנף מן הדין וברוחו רמיה ולא הרהר תשובה בדעתו, חד אמר השליך דבריו של הקב״ה אחרי גוו כאדם שמפשיל כליו לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונים שאמר גדול עוני מנשוא, וחד אמר יצא כמפרים וכמרמא וכו׳, ור״ח בר יצחק ס״ל שעשה תשובה יצא שמח וכו׳ פגע בו אדם וכו׳ א״ל עשיתי תשובה ופישרתי כלו׳ את הדין התחיל וכו׳ ועי׳ הגירסאות בח״נ, ורובם מסכימות עם הגי׳ באותו המאמר שנסדר גם בפסיקתא ובוי״ר, ובפסיקתא הגי׳ מהו ויצא ר׳ יודן בש״ר אייבו יצא כמפשיל דברים לאחוריו וכגונב דעת העליונה ר׳ ברכיה בש״ר אלעזר בר שמעון יצא כמפיים וכמרמה בבוראו ור׳ הונא בש״ר חנינא בר פפא יצא כמין שמח כמד״א והנה הוא יוצא וכו׳ עם כשהוא יוצא פגע בו אדם הראשון א״ל וכו׳ ופישרתי (ובשני כ״י הגי׳ שם ופירשתי) באותה שעה התחיל אדם הראשון מופח על פניו ואומר כך הוא כחה של תשובה ולא הייתי יודע וכו׳, ובוי״ר הגי׳ מהיכן יצא ר׳ יודן בשם וכו׳ הפשיל בגדיו לאחוריו ויצא כגונב וכו׳ העליונה ר׳ ברכיה בשם אלעאי (וצ״ל אלעזר) בר שמע׳ אמר יצא כמפיים וכמרמה וכו׳ ר׳ הונא בשם ר׳ חננא בר יצחק אמר יצא שמח וכו׳ כיון שיצא פגע בו וכו׳ ופירשתי כיון ששמע אדה״ר כך התחיל טופח וכו׳ אמר לו כך היא כחה וכו׳ (וכן סגנון הדרש בוי״ר פל״ב ויצא בן אשה ישראלית מהיכן יצא, ושם דרשו יצא מעולמו וכו׳ מפרשה של מעלן יצא וכו׳), ובמדר׳ תהלים שם בדרש מכסה פשעיו וכו׳ איתא ומודה ועוזב ירוחם זה קין שנ׳ ויצא וכו׳ א״ר הונא בש״ר חנינא בר יצחק מלמד שיצא שמח שנ׳ ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב פגע בו וכו׳ ונתפשרתי אמר לו וכך הוא התשובה גדולה טוב להודות לה׳, ובסגנון אחר בתנחומא מ״ב שם עד שהוא יוצא פגע בו וכו׳ א״ל וכו׳ אמר אילולי שהודיתי כבר הייתי אבוד מן העולם באותה שעה אמר אדה״ר טוב להודות לה׳, ובמד׳ הגדול עמ׳ 116 הועתק כסגנון הפסיקתא מהו ויצא וכו׳ יצא כמפשיל וכו׳ וכגונב וכו׳ כמין שמיח וכו׳, אכן הגי׳ שם כמפרים וכמרמה[1]) וכו׳ ופירשתי וכו׳ ונשתבש שם ר׳ חונא בשם ר׳ חנינא בר פפא בר יצחק, ובכי״ל קיטע שמות האומרים בשם ר׳ איבו ובשם ר״ח בר יצחק, והגי׳ ר׳ הונא בשם ר״ח וכו׳ איתא גם בעקידה שם, ובמנוה״מ סי׳ רפ״ד נשתבש רב הונא בשם רב נחמן בר יצחק, ובדפ״ר וד״ו נשתבש בגונב דעת העליונה וכבר הוגה בא״א כגונב, וגם ברש״י עה״ת הועתק כגונב דעת העליונה, ובמד׳ אגדה הוצ׳ ר״ש באבער דעת עליונה ועי״ע סגנון הלשון בהנחומא מ״ב שם בקש לגנוב דעת של מעלה, והגי׳ כמפרים איתא גם בדפוסים ובערוך ע׳ מפרים ובמה״ג והוראתה כמו כמערים, וכן בל״ס אתפרס כמו אתכמן לשון ערמה. (כן כתב לי ידידי רא״ח לעף), ואין צ״ל עפ״י גי׳ הילקוט, והגי׳ כמערים בוי״ר היא הגהת בעל מ״כ שהעיר שם ה״ג בילקוט פרשת בראשית יצא כמערים וכמרמה והכי מוכח וכו׳ (כ״ה במדרש ד׳ קראקא א׳), וכתיבת כמרמא בכי״ל באל״ף כמו לעיל עד 30 מנא וצד 101 שהא, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן ופרשתי ובוי״ר ופירשתי, ובמ״כ הגיה בשני המקומות ונתפשרתי וכן הדפיסו אחריו וכן איתא בעקידה, ובמנוה״מ שם הגי׳ ופשרתי, וכן העיר ביפ״ת ואית דגרסי ופשרתי: 5 ואמר מזמור שיר וכו׳. וכן סיום המאמר בכי״ת עמד וכו׳ ואמר מזמור שיר וכו׳ טוב וכו׳ ולזמר לשמך עליון, ובשאר כ״י נוסף אמר (ואמר, דאמר) ר׳ לוי המזמור הזה אדה״ר אמרו מזמור שיר וכו׳ ועח״נ, וכן מסיים בפסיקתא באותה שעה אמר טוב להודות לה׳ א״ר לוי המזמור הזה אדה״ר אמרו מזמור שיר ליום השבת (אכן בכ״י פארמא ל״ג א״ר לוי וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער), וכן בוי״ר באותה שעה אמר אדה״ר מזמור שיר וכו׳ א״ר לוי המזמור הזה אדה״ר אמרו ועי׳ גם במד׳ קהלת שם,

[1]) כְּמַפְרִים וְכַמְרַמָּה.

פרשה כג

ד יז) [וידע קין את אשתו וגו'] קרבם בתימו לעולם וגו' (תהלים מט יב) **ר' יודן ור' א
פינחס ר' יודן אמר מה סבורין הרשעים שקרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור** (שם שם) **וקראו בשמותם עלי אדמות** (שם שם) **טיבריה לשם טיבירייס אלכסנדריא לשם אלכסנדרוס אנטוכיא לשם אנטיוכוס, אמר ר' פינחס קרבם בתימו לעולם למחר בתיהם נעשים קבריהם,**

1 ילק' תהלים ר' תתנ"ח, ילק' מכירי תהלים מ"ט סי' כ', ועי' מדרש תהלים מ' סי' ס':

1 * וידע — וגו' ד] וידע אדם עוד את אשתו ותהר ותלד את חנוך וגו' א[1], ויהי בונה עיר פ, ל' לגב | קרבם] כת' ~ פא[1] | וגו'] משכנותם לדור ודור א[2]כ, משכנותם . . ודור קראו בשמותם עלי אדמות ג | 2 סבורים א[1]י, סברין פ | * משכנותם (משכנתם ל) לדור ודור פגבמ] ומשכנותם . . י, וגו' דא | קראו | 3 ** בשמותם] בשמתם ל (וכן בסמוך) | טבריה דא[1], ־יא פא[2]גבים | לשם] אגים, על שם דכ (וכן בסמוך) | * טיביריוס ר[1]] טבריוס מ, טיביריאוס ד, טבירוס ר[2], טיבורים ל, טבורים ג, טיברים א[1], טברים א[2]כי, ־יום ד[1] | * אלכסנדריא פגים] אלכסנדריאה דכ, אלכסנדיא ל, אליסכנדריא א[1], אליסכנדריא א[2] | אליכסנדרוס ר[1], אלסכנדרוס א[1]ר[2], אליסכנדרוס א[2] | 4 ° אנטוכיא] אנטוכיאה ד | אנטיוכס גכי | א"ר פנחס ג, ר' (ור' ד)

ובמנה"מ שם סיום המאמר שהועתק מב"ר כמו לפנינו מיד עמד ואמר מזמור שיר וכו' ואח"כ הובא בשם הפסיקתא א"ר לוי וכו' אדה"ר אמרו (ונוסף שם מלמד שהקב"ה מקבל את השבים ואומר שובו אלי), ומה שנוסף כאן בדפוסים ובילקוט (והציון שם תנחומא מוסב על המאמר שלאחריו ועי' במ"י לקמן צד 224) ונשתכח מדורו ובא משה והדשו על שמו ליתא בכי"ל ושאר כ"י וגר' שהוסיפו כן עפ"י פדר"א פי"ט (ועי' גם מ"ש ר"מ לערנער בספרו על ב"ר צד 113) ושם האגדה בשבע שעות ביום בערב שבת נכנס אדה"ר בג"ע וכו' ובין השמשות בע"ש גורש ויצא וכו' בא יום השבת ונעשה סניגור לאדה"ר וכו' ובזכות יום השבת ניצל אדם מדינה של גהינם וראה אדם כחה של שבת וכו' התחיל משורר ומזמר ליום השבת וכו' ר ב י י ש מ ע א ל א ו מ ר ה מ ז מ ו ר ה ז ה א ד ם ה ר א ש ו ן א מ ר ו ו נ ש כ ח ב כ ל ה ד ו ר ו ת ע ד ש ב א מ ש ה ו ח ד ש ו שנ' מזמור שיר וכו' טוב להודות לה' אדה"ר אמר בי ילמדו כל הרורות שכל מי שיודה פשעיו ועוזב ניצל וכו', ובמד' תהלים צ"ב סי' ג' ובשביל השבת ניצול אדם וכו' כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומר לשבת הימנון וכו' (עיי"ש בהערות רש"ב אות ל"ח ונ"ז), ובפסי"ר בפסקא המאוחרת פמ"ו איתא ולפיכך ניצל אדה"ר מדין בזכות השבת שפייסה בעבורו ולפיכך אמר אדה"ר אותו מזמור בלשון שירה וכו' ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו מ ז מ ו ר ש י ר ליום ה ש ב ת וכו', וכבר העיר ביפ"ת על מאמרם בב"ב י"ד ב' דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים ע"י אדה"ר וכו' וע"י משה וכו' ועי' במד' תהלי' א' סי' ו' ובב"ש ועי"ע פסיקתא פ' וזאת הברכה (קצ"ח א') ומדרש תהלים צ' סי' ג' אחד עשר מזמורים אמר משה וכו', ועוד איתא בפדר"א פ"כ באחד בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו ונתענה שבעה שבתות ימים וכו' אמר אדם לפני הקב"ה רבון כל העולמים העבר נא חטאתי מעלי וקבל את תשובתי וילמדו כל הדורות שיש תשובה ואתה מקבל תשובת שבים וכו', ובברייתא בע"ז ח' א' לפי שראה אדה"ר יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וכו' עמד וישב ח' ימים בתענית וכו' (ועי' גם במ"ח חלק מ"ג צד 158 וצד 217 אודות האגדות בענין תשובתו של אדה"ר שנמצאו בספרי דאדה"ר בשיורי הגנוזים), ולפי הדרש שלפנינו הכיר אדה"ר כח התשובה כשפגע בקין ואמר לו עשיתי תשובה וכו', ועל אותה השעה שנטרד מג"ע נדרש לעיל צד 201 שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה וכו' אין פן אלא לא וכו', וכן במאמר שהעתקתי במ"י שם ממדרשי תנחומא כיון שלא עשה תשובה טרדו מג"ע, ולעיל צד 199 איש עצל וכו' זה אדה"ר (שהיה עצל מלעשות תשובה), ושטה אחרת לעיל צד 198 לכשיעשה בוקרן וכו' וצד 202 לכשיקיץ אותו שניברא בדמותך וכו':

פרשה כג. בכי"א א' פרש' כ"א ובכי"א ב' פרש' כ"ב ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 204 ריש פכ"ב וצד 215 בד"ה ר' יהושע וכו', ותימה שבכי"ל וכי"ג וכי"כ מתחלת הפרשה קרבם בתימו וכו' ואינו מסגנון המדרש להתחיל הפרשיות בפסוקי הפתיחות, ואולי לא היה כאן ריש פרשה בחלוקת הפרשיות העיקרית ודרש הפסוק כסגנון הפתיחות ועי' ג"כ במ"י שם צד 215, והשלמתי כגי' הדפוסי' וידע קין וכו', ועם גי' כי"פ מסכמת הגי' בילקוט כאן ר' ל"ח ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך זש"ה קראו וכו': 2 שקרבם בתימו. ר' יודן דורש הכתוב בלשון תימה האם קרבם בתימו וכו' מה חושבין הרשעים שקרבם בתימו כלו' שבקרב בתיהם יחיו לעולם ומשכנותם יהיו לדור ודור וקראו כלו' ולכן קראו בשמותם עלי אדמות כמו שקראו טיבריה לשם הקיסר טיביריוס[1]) אלכסנדריא לשם אלכסנדרוס[2]) מקדון (ועי' לקמן פל"ג) אנטוכיא לשם אנטיוכוס[3]), ואין לפרש שר' יודן דורש קרבם בתימו מחשבתם היא שבתימו יהיו לעולם דא"כ הל"ל מה סבורין הרשעים ש ב ת י מ ו לעולם וכו' וקשה להגיה כן נגד גי' כל הספרים שקרבם בתימו ועי' גם ביפ"ת ובאגה"א ח"ג צד 260, וכהדרש שלפנינו בשמותם עלי אדמות דרשו בהרחבת דברים במד' תהלים שם האויב תמו חרבות לנצח האויב תמו חרבותיהם קיימין לנצח כגון קוסטנטינוס בנה קוסטנטינא פילוס בנה פוליא אנטיוכס בנה אנטוכיא רומילוס בנה רומי אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא סלייקוס בנה סליקיא סקילוס בנה סקילייא וכו' ועיי"ש בהערות ר"ש באבער ובערך מלין צד 148, ור' פינחס מפרש הכתוב בניחותא ופותרו בדור המבול ודורש קרבם קרי בי קברם (ועי' גם במדרש תהלים מ"ט סי' ג', וכן מתורגם בתרג' שם בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא) למחר בתיהם נעשים קבריהם שהמים

1) *Τιβέριος.* 2) *'Αλέξανδρος.* 3) *'Αντίοχος.*

משכנותם לדור דור שאינן לא חיים ולא נידונין, ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך:

ב יח) ויולד להנוך את עירד ועירד ילד את מחוייאל וגו' אמר ר' יהושע בן לוי כלהון לשון מרדות הן, עירד עורדן אני מן העולם, מחויאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם, מה לי ללמך ולתולדותיו:

יט) ויקח לו למך שתי נשים וגו' ר' עזריה בשם ר' יודה כך היו אנשי דור המבול עושין, היה אחד מהן לוקח ב' נשים אחת לפירייה וריביה ואחת לתשמיש, זו שלפיריה וריביה היתה יושבת כאלמנה בחייה, ושלתשמיש היה משקה כוס עיקרים שלא תלד והיתה יושבת לפניו

8 ילקוט ר' ל"ס, לקמן סוף פכ"ד ופכ"ו: 5 ילקוט שם, ילק' לאיוב ר' תתק"י, ירוש' יבמות פ"ו ז' ג':

פנחס אמר דפאבים | 1 ** לדור ודור] לדר ודר ל | ** לא] ל' ל | ** שקראו] שקרא ל | 2 ויהי] הוי ~ פ, שנאמר ~ י | ** בונה] בנה ל | * ויקרא — חנוך דאגבים] וגו' ל | 3 ויולד — וגו'] ויולד . . עירד וגו' דחי, ל' אגכ | כלהון] פ, כולהון דחגברי, כלן א | 4 ** מן העולם] ל' ל | מחוייאל פחאי | 5 מה] למך ~ ל"י | 6 וגו'] שם האחת עדה ושם השנית צלה דגכ | ר'] א'גכ, אמ̇ר ר' די | יהודה בר (בר' ג') סימון דגי | 7 היה ל' א' | * מהן דגי] מהם חא', ל' ל | לוקח] ~ לו דחא'י (אחד מהם היה לוקח י (איוב), היה לוקח אחד מהן כ) | ב' נשים] ע, שתי נשים חא'גבי, שתי' ד | לפריה ורביה | של פריה ע, שהיתה לפריה דחגי, שהיתה יושבת לפריה פאב | ורביה | 8 היתה יושבת] יושבת י (שם), ל' פ | כאלמנה] אע, כאלו (כאילו חג) אלמנה דהגבי (שם), כאלו היא אלמנה י | בחייה] בזויה א | ושל תשמיש] ע, וזו (זו י) שהיתה (שהיא פ) לתשמיש דפחגכי, וזו שהיתה יושבת לתשמיש א | היה ל' ג | משקה] ~ אותה האגי | עיקרין פגע°, עקרין חי (שם), של עיקרין אע. . . עיקרי' ד'. . . עיקרית ד | ותיא פ | יושבת ל' ח | לפניו] ע, אצלו דפאגכי, בחיקו י (שם) |

ישטפו אותם ואת בתיהם יחד ויתהפכו להם הבתים לקברים והן משכנותם לדור ודור לפי שלא יקומו רשעים במשפט ואינם חיים לעוה"ב ולא נידונין כדתנינן בפ' חלק מ"ג דור המבול אין להם חלק לעוה"ב ואין עומדין בדין וכו' ובברייתא סנהדרין שם ק"ח א' לא חיין ולא נדונין וכו' (ועי' לקמן פכ"ו סי' ו' ופכ"ח סי' ט' ופל"ב סי' א' ובנ"ש ובפי' יפ"ת ומהרז"ו) ולא די שאינן עומדין בתחה"מ אלא שקראו בשמותם וכו' ויהיו לחרפות ולדראון עולם וכן קין שהיה בונה עיר ויקרא וכו', וכמו שפותר ר"פ קרבם בתימו וכו' בדור המבול כן דרשו בסמוך כך היו אנשי דור המבול עושין וכו' ולקמן צד 224 אמרו לו למחר מבול בא וכו' ועי' בפדר"א פכ"ב ר' ישמעאל אומר משת עלו ונתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים ומקין עלו ונתיחסו כל תדורות הרשעים הפושעים והמורדים שמרדו במקום וכו' ר' מאיר אומר גלוי בשר ערוה היו הולכין דורות של קין וכו', ובשיורי הגנוזים הפליגו ברשעת בני קין ובצדקת בני שת ועי' במערת גזא צד 40 ובספרא דאדה"ר הוצ' דיללמאנן צד 84 וצד 93 ובהוצ' פריישען צד 37 וצד 48, וסגנון הלשון בתיהם נעשים קבריהם כמו בתפלתו של כהן גדול ביוה"כ ובתענית כ"ב ב' שלא יהא בתיהם קבריהם, וכתיבת טיבריה בירו"ד כסגנון הירושלמי ועי' עמת"ל ח"ב צד 140, ובשם אנטוכיא[1]) היר"ד מובלעת ועי' קרויס ח"א צד 93, ונגד כתיבה המלאה בכי"ל גם בפסוקי תנ"ך כתוב כאן משכנתם בשמתם (ב' פעמים) לדר ודר בנה והגהתי משכנותם בשמותם וכו' כגי' שאר הספרים: 3 את מחוייאל. כ"ה כאן בכי"ל בשני יודי"ן, ובסמוך איתא מ ח ו י א ל גם בדפוסי' וכי"א ב' וכי"ג וכי"כ ובערוך ע' ערוד ב' ובלקח טוב, ובמקרא כתוב את מ ח ו י א ל ו מ ח י י א ל ועי' ברד"ק ובמ"ש: 4 לשון מרדות. לשון רדייה וכלייה וכן לקמן סוף פ"ג רודה אני אותם: 5 עורדן וכו'. מגרשן וכו' ועי' עמת"ל ח"ג צד 696 (ובכי"ל נשמט כאן מן העולם ואיתא לנכון גם בכי"ל לקמן פכ"ד ופכ"ו) מוחן וכו' מוחה אותם וכלה"כ אמחה את האדם וכו' מתישן וכו' עושה אותם יגיעי כח, ודורש למך לשון נוטריקון מה לי וכו', ובכי"ל נוסף ביני שיטי ל מ ך כגי' חילקוט ואינו מעיקר הספר וכן ליתא בדפ"ר וד"ז ושאר כ"י, וכן הגי' בפי' ב"ר מה לי וכו' ומפרש למך דריש, והדרש עורדן וכו' פי' אותו והנלוים עמו ומחויאל מוחן וכו' שימח' האל ועי' ביפ"ת, ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער הגי' עירד עורדו וכו' מחויאל מוחה אני אותו וכו' מתישו וכו' למך למת לי לו ולדורותיו, ובמד' הגדול עמ' 117 מפרש מאי עירד שעירדן[2]) וכו' מחויאל מוחלן[3]) מתושאל מתישן[4]), ובכי"ק הגי' שם מחויאל מיחלן: 6 כך היו וכו'. בערוך ע' המרוד מתחיל המאמר אנשי דור המבול היו לוקחי' ב' נשים וכו' וכ"ה במד' הגדול עמוד 117 תאנא אנשי דור המבול היו לוקחין וכו' ומשמע שהועתק שם מב"ר, והגי' שם כמו לפנינו ובערוך זו של וכו' ושל תשמיש וכו' יושבת לפניו כזונה וכו' שהוא כן וכו' דיעדי מינה וכו' שתהא יושבת וכו' וגורס כאלמנה ב ח י י ב ע ל ה ·וכו' משקה א ו ת ה כוס עיקרין וכו' לקח לו שתי נשים ע ד ה ו צ ל ה וכו', ובלקח טוב גורס ומפרש ר' עזריה בשם ר' יהודה בשם ר' סימון אמר כך אנשי וכו' היו עושין אחד מהם לוקח שתי וכו' ואחת לתשמיש המטה היא שהיתה לפו"ר היתה יושבת כאילו אלמנה בחייה ואותה שהיתה לתשמיש המטה חיה משקה אותה כוס עקרין וכו' והיתה יושבת אצלו כזונה מקושטת הה"ד רועה וכו', ובמעין גנים איוב כ"ד כ"א הועתק ומפורש ר"ע בש"ר יהודה בר' סימון אמר כך היו וכו' עושין כל אחד מהם לוקח שתי נשים וכו' ואחת לתשמיש המטה זאת שהיתה לפו"ר היתה יושבת כאלו היא אלמנה בחיי בעלה וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס העיקרין כדי שלא תתעבר והיתה יושבת אצלו כזונה הה"ד רועה עקרה כלומר זו שהיתה עקרת היה רועה ומטיב ומאכילה מעדנים ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה והאשה העומדת לבנים מלבישה בגדים מלוכלכין וסמרטוטין בגדי אלמנה וכו' ועי' בפירש"י עה"ת לפסוק זה ובאיוב שם, ובעקידה שער י"א הגי' אחד מהם לוקח שתי נשים וכו' זו שהיא לפו"ר היא יושבת כאלמנה בזויה וזו שהיא לתשמיש הוא משקה אותה כוס של עקרין וכו' והיתה יושבת ומתקשטת כזונה וכו', ובדפוסי' חדשים נוסף נ"א בחיי בעלה וליתא בדפ"ר וד"ו ובכ"י שלפנינו, ובד' פיורדא הוגה כאלו אלמנה ב ז ו י ה אכן ביפ"ת שם שיער שצ"ל בחיים, וגר' שצ"ל בחייו, והגהתי אחד מ ה ן לוקח ועת"נ, וכתיבת פירייה וכו' כמו בירייתו לעיל צד 131: 8 כוס עיקרים. וכ"ה וכוס עיקרים בלי מלת ש ל בשבת פי"ד מ"ג, ובמשנה שבירושלמי שם וכוס העיקרין, ובבבלי שבת ק"ט ב' וכוס

[1]) Ἀντιόχεια. [2]) שֶׁעִירְדָן. [3]) מוֹחֲלָן. [4]) מְתִישָׁן.

כזונה ההי״ד רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב (איוב כד כא). תדע לך שהוא כן שהרי היימרוד שבהן, זה למך, לקח לו ב׳ נשים עדה דיעדי מינה צלה שתהא יושבת בצילו:

כ) ותלד עדה את יבל הוא היה אבי יושב אהל ומקנה לשעבר היו מקנין להקב״ה בטימנונית חזרו להיות מקנים אתו בפרהסיא ההי״ד סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח ג):

כא) ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כינור ועוגב עדרבלין וכרבלין:

3 ילקוט ר׳ ל״ח, ליכא בנמי פתיחה כ״ג (כ״ב): 5 ילקוט שם:

1 כזונה] ע, מקושטת ~ ל°דא¹גכי (מקושטת אצלו ח) | ** לא ייטיב] ייטיב ל | שהוא כן] חעי, שכן הוא פא[2], שכן דא¹גב | שהרי ל׳ אב | 2 המרוד ע, המדור (המרוד?) פ, הירוד ח, הברור דארי, המובחר גב, שהמוטב כ | זה] אגע, היה דכי, והוא ח (זה למך ל׳ פ) | לקח] ע, ולקח דאגב, הלך (והלך י) ולקח פחי | ° לו] ל׳ ד | ב׳] ע, שתי דפאגבי | נשים] ~ עדה וצלה ע, שם האחת פח, ההי״ד ויקח לו למך שתי נשים שם האחת דא¹גבי | דיעדי מינה] פע, דעדה מינה די, דעי מינה ח, ל׳ א¹גבי (שם) | צלה] ע, ושם השנית ~ דפחא¹גבי | שתהא] גע, שהיתה דפחא[2]כי, שהיא א¹ | בצילו] אצלו אכ | 3 יבל] א¹, יובל דפא[2]גב | הוא — * יושב (ישב ל) — ומקנה] פגב, וגו׳ ד | מקנים ג, מקנאין פא[2] | 4 * בטימנונית] בטמנונית ג, ביטמונגית ל, בטמנינות כ, בטמוניות פ, בממטמוניות דאר, בממטמונים י | חזרו להיות] ועכשיו הם ג... היו כ, עכשיו א¹. עכשו א[2] | מקנים] ג, ־ין דכי, מקנאין פא | אותו | המקנה] פגבר, המקנא א¹י, המקנא בביאה א[2], ל׳ ד | 5 עדרבלון פ, הדרבלין ר[3], עדרכלין א[2], אדרכילין כ, הדרכלים ר[1], הדריכלין ד[1], עדרבלין עש, ערדכלין ג, ערדכילין א¹, ארדכלין י, ארדיכלין ד | * וכרבלין גבע] וסרבלין לע°, וכרבלין פ, וכרדבלין י, ובורבלין ד, וכרכרין א[2] |

עיקרין ועיי״ש ק״י א׳ ובד״ס. וכן בתוספתא יבמות פ״ח (הוצ׳ רמ״ש צוקערמאנדל) האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד וכו׳. וגם בערוך דפ״ר שם הגי׳ כים עיקרין (וצ״ל ששיבוש הוא בערוך הש׳ כוס של וכו׳) ופי׳ כוס עיקרים כמו שמפרש בפירש״י שבת שם משקה שכותשין לתוכו עיקרי ירקות ובשמים וכו׳ ועי׳ גם בהוספות הח׳ פליישער בעמת״ל ח״ג צד 730. ובענין הדרש עי׳ גם לקמן ריש פ״ל תקולל חלקתם בארץ מי שפרע מדור המבול וכו׳ לא יפנה דרך כרמים שלא היתה כוונתן למטעת כרמים אבל נח וכו׳. ובירוש׳ יבמות שם א״ר יודה בן פזי (ועי׳ במ״י לעיל צד 26 בד״ה יחזק הרקיע) כתיב בין שורותם יצהירו ולא יפנה דרך כרמים שלא היתה בעילתו לשום בנים א״ר סימון כתיב וכו׳ הזנו ולא יפרוצו שלא היתה בעילתן לשם בנים כתי׳ ויקח לו למך שתי נשים עדה שהיה מתעדן בגופה צילה שהוא יושב בצילה של בנים: 2 היימרוד שבהן. בכי״פ הגי׳ לפי ההעתק שלפני המדור, ובהמחקר ח״ב צד 109 המרוד כגי׳ הערוך, ובמד׳ הגדול הגי׳ הימדור¹) ושם בכי״ק הימרור²) ובכי״א המדור, וכל אילו הגירסאות זרות. כהגי׳ שלפנינו וגי׳ הערוך שהובא בע׳ המרוד (ולא בע׳ מרד), ופי׳ לפי הענין הברור המובחר כמו שהגי׳ בספרים אחרים. ובפי׳ ב״ר גורס הברור ומפרש המובחר, ואין טעם להגיה הירוד כלו׳ הפחות והנבזה מכולם או לפרש המרוד שהיה המרוד מכל העניים המרודים: לקח לו וכו׳. עדה דיעדי מנה שיסור ממגה ולא יתעלס עמה באהבים ולקח צלה שתהא יושבת בצלו לתענוג בלבד, וכן מפרש בפירש״י עה״ת עפ״י האגדה שלפנינו עדה היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ונר׳ שגורס מיניה) עדה תרגום של סורה צלה היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו, וכן פירשו וצלה גם היא ילדה אע״פ שהיא היתה של תשמיש והשקה אותה כוס עיקרים ועי׳ בלק״ט וביפ״ת. ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש עדה מוסרת מעליו (ובפי׳ הנדפס שהיתה עדויה מעליו) תרג׳ ויסר ואעדי צלה וכו׳ לשון אחר עדה לצורך עדוי הריון (בכי״ט לשון עידוי) ותהר מתרגמינן ואדיעת. אכן לפי סגנון הירושלמי שהעתקתי היתה עדה של תשמיש וצלה של פו״ר ועי׳ גם בפני משה. והגי׳ דיעדי מינה צלה שתהא וכו׳ איתא גם במדר׳ הגדול, ובלק״ט הגי׳ שהעדה מינה, וגם במדרש דפ״ר וד״ו וילקוט ד״ו הגי׳ מינה: 3 לשעבר היו וכו׳. דורש יושב אהל ומקנה שכתוב כאן כמו המקנה שכתוב ביחזקאל לשון קנאה (ושם פסוק ה׳ סמל הקנאה הזה בבאה ועה״נ) וכלה״כ דברים ל״ב ט״ז יקנאהו בזרים וכו׳ ושם כ״א הם קנאוני בלא אל וכו׳ ותהלים ע״ח נ״ח ובפסיליהם יקניאוהו) ולהתאים הדרש עם מלת ומקנה שדורש כתבו גם מקנין (מקנים) במקום מקנאין (ועה״נ) לשעבר היו מקנין מכעיסין להקב״ה באהל בסתר ואביהם היה יבל יושב אהל ומקנה חזרו להיות מכעיסין אותו בפרהסיא והעמידו בבית המקדש סמל הקנאה המקנה, והדרש דוגמתו באיכ״ר שם באריכות הוי מגיעי בית בבית וכו׳ עד אפס מקום מי גרם למקום ליחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו ע״ז בתחילה היו עובדין אותו בממטמוניות ההי״ד ויאמר אלי וכו׳ עושים בחושך איש בחדרי משכיתו וגו׳ וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושין אחר הדלת וכו׳ וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין על הגגות וכו׳ בגגות וכו׳ בראשי ההרים וכו׳ בשדות וכו׳ בראשי הדרכים וכו׳ ברחובות וכו׳ בעיירות וכו׳ בחוצות וכו׳ עד אימתי עד שהכניסוה לבית קדשי הקדשים שנאמר סמל הקנאה הזה בביאה וכו׳ ועי׳ גם בבמ״ר פ״ט סי׳ מ״ט ובד״ר ואתחנן סי׳ כ׳. ובפי׳ ב״ר הובאה כאן אגדה בזה״ל בבריתא דר׳ יוסי מ״ט מדות (כ״ה בפי׳ ב״ר כי״א. ובנדפס בבריתא דר׳ יוסי דל״ב מדות, ובכי״ט בברייתא דר׳ יוסי) אבי יושב אהל ומקנה שהיו מקנין בסתר חזרו להכעיס, (בכי״א להיות מכעיסין אותו) בגלוי ומשמיעי׳ את קולם שנאמר אבי כל תופש כנור ועוגב חזרו להיות מתבלין בכל כעס שנאמ׳ תובל קין ואחות תובל קין שחזרו לתבל בזנות כד״א תבל עשו, ואגדה זו הועתקה גם בילקוט ר׳ מ״ז סוף פרש׳ בראשית ומקורה לא נסמן שם ומתחלת אנוש בן שת בימיו התחילו הבריות להכעיס ליוצרן בע״ז והוא היה הדור השלישי והכעיסו בג׳ עבירות שנאמר אבי ישב אהל ומקנה מקנה בסתר חזרו להכעיס בגלוי וכו׳ ונוסף שם חזרו להיות עושין צלמים וקוראין אותם בשם בוראם וכו׳ ועיי״ע שם סוף המאמר (ובפי׳ ב״ר הנדפס בדפ״ר הובא גם בפפ״ג ובברייתא דר׳ יוסי דמאי טעמא [וצ״ל דמ״ט] מדות מפרש חזון עובדיה וכו׳ ועוד שם ובס״ע דר׳ יוסי מפורש וכו׳ ועי׳ גם במ״י לעיל צד 73 ובמבוא לס׳ הלקוטים ח״ב), וכן הביא גם רש״י עה״ת ומדרש אגדה בונת בתים לע״ז כד״א סמל הקנאה והמקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע״ז וכוון גם לאגדה זו שהזכרתי, ובכי״א א׳ וב׳ ובילקוט ר׳ ל״ח הגי׳ המקנא באל״ף ועי׳ גם ביפ״ת וברד״ק ובמ״ש יחזקאל שם, והגהתי יושב אהל כסגנון המדרש וכ״ה בכ״פ וכי״ג וכי״כ וברש״י, והנחתי אתו חסר וי״ו ועי׳ לעיל צד 25 וצד 67, וכן הגהתי בטימנונית ועה״נ וצ״ע ולעיל צד 158 איתא בפרהסיא וכו׳ במטמונית וכי׳ גם לקמן פנ״ב סי׳ ה׳ ופע״ד סי׳ ז׳, ותימה שבדפ״ר וד״ו וברוב כ״י כתוב כאן יובל בוי״ו: 5 עדרבלין³) וכרבלין⁴). תופשי הדרולים ומחללים בחלילים,

¹) הִימְדוּר. ²) הִימְרוּר. ³) ὑδραύλης, Orgelspieler. ⁴) χοραύλης.

כב) וצילה גם היא ילדה את תובל קין לוטש כל חרש נחשת וברזל וגו׳ ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי זה תיבל עבירתו שלקין, קין הרג ולא היה לו במה להרוג אבל זה לוטש כל חרש וגו׳ :

ואחות תובל קין נעמה אמר ר׳ אבא בר כהנא נעמה אשת נח הייתה, ולמה נקראת נעמה שמעשיה נעימים, רבנין אמ׳ נעמה אחרת היית שהיתה מנעמת בתוף לעבודה זרה :

ד כג–כה) ויאמר למך לנשיו וגו׳ ר׳ יוסי ברי חנינה אמר תבען לתשמיש, אמרו לו למחר מבול בא, נהיה פרות ורבות למאירה, אמר להן כי איש הרגתי לפצעי שיבואו לי פצעים בשבילו

1 ילקוט שם : 4 ילקוט שם : 6 ילקוט שם, תנחומא בראשית סי׳ י״א :

1 לוטש — וגו׳ לי | 2 יהושע] ~ דסכנין דפאב, דסיכנין ג | תיבל] חג, תבל דפ, תובל ד[1]כר[1]י[1], תובל עשה אר[2] | עברתו פי[1], עיברתו ג, עבידתו א[1], עבודתו ר | קין] זה אב | ולא] אבל לא א | לו] יודע א[2] | 3 חרש] פג, חורש דאב | 4 אבא בר כהנא] חייא בר אבא א | אשת] אב, אשתו של דפחגי | היתה | נקראת] היו קורין אותה דחא[2]גי, קורין אותה פב, קורא אותה א[1] | 5 שהיו מעשיה דחגכי. שהיו כל מעשיה א[2] | נאים ונעימים הא[2]גי, נעימים ונאים פב | היתה | שהיתה מנעמת] ולמה היו קורין (היו קוראים י, קורין פב) אותה נעמה ~ דפחגבי | 6 בר׳] בר ד | לו ל׳ י | 7 מבול] י, המבול דפאגבי | בא] א[1]י, ~ נשמע לך ד, ונשמע . . פחגב | ונהיה דפר[1], ונהא אגר[2]י. להיות כ | למאירה] פ, למארה דא[2]כרי, לבהלה א[1] | * להן דפחגב] לחם לא | וכי א[2]ג | לי] עלי |

וכן איתא לקמן פ״נ בדרש ויהי כמצחק בעיני חתניו וכו׳, ובירוש׳ סוכה פ״ה נ״ה ג׳ רשב״ל אמר עוגב זה ארדבלס תני וכו׳ לא היה אדרבלי׳ וכו׳ ועי׳ תוספתא ערכין פ״א, והמלות הזרות נשתבשו בספרים וברובם מלת עדרבלין ושיבושיה בעי״ן ועי׳ גם הגי׳ באל״ף ובה״א, ובכי״ל הגי׳ כאן עדרבלין וכרבלין והגהתי וכרבלין ולקמן פ״נ בכי״ל אדרכלין וכרבלון (וצ״ל אדרבלין וכרבלין) במדינה ומדינה נהפכת, וגם בערוך ע׳ ערדבלין הקדים רי״ש לדל״ת וגורס ערדבלין וכרבלין וכן גורס בע׳ הרדולים (שנשתבש ג״כ במקום הדרולים) במאמר שלפנינו וכפ״נ גורס ארדבלין וכרבלין (ובשני הערכים גם הגי׳ וסרבלין ועי׳ בהערות בעל ערוך הש׳, ואולי נשתרבב הטעות מל״מ סרבל בדניאל ג׳ כ״א וכ״ז) ועי״ע קרויס צד 221 וצד 295, וגם במדר׳ הגדול עמו׳ 118 נשתבשו המלות ועיי״ש : 1 לוטש כל חרש. וכ״ה בסמוך גם בכי״פ וכי״ג וילקוט ד״ו, ובמקרא כתוב לטש כל חרש, ונראה שכתבו כן בדיוק ועי׳ גם בלק״ט שמפרש וצלה וכו׳ ולא הועיל למך במעשיו ויצא ממנו לוטש כל חרש נחושת וכלי המלחמה, וכן מפרש הרד״ק וחרש שם כמו ובחרשת אבן אלא שזה משקל אחר והוא בפלס שורק וכו׳ ועי׳ גם ברש״י עה״ת, ור״י בשר״ל דורש תובל קין לשון תבלין זה תיבל עבירתו של קין קין הרג ולא היה לו במה וכו׳ ועי׳ לעיל צד 214 ובמ״י שם בד״ה במה הרגו, ומלשון פירש״י עה״ת תיבל והתקין אומנתו של קין וכו׳ משמע שהיה גורס עבידתו ועח״נ : 4 ולמה נקראת. ברמב״ן הגי׳ ולמה היה קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים, וכן ברד״ק שהיו וכו׳ נאים ונעימים ועח״נ, ובעקידה שם הגי׳ א״ר ח י י א ב ר א ב א נעמה אשתו של נח היתה ועח״נ, ושם אחר לאשת נח בס׳ היובלים סוף פ״ד, ושם מספר ביובל החמשה עשרים לקח לו נח אשה ושמה אמצרה[1]) בת רקיעאל בת אחות אביו לו לאשה בשנה הראשונה בשבוע החמשי ובשנה השלישית בו ילדה לו את שם ובשנה החמישית ילדה לו את חם ובשנה הראשונה לשבוע הששי ילדה לו את יפת : 5 נעמה אחרת היית. לא נעמה שמעשיה נעימים אלא נעמה שהיתה מנעמת בתוף לע״ז (והגי׳ ה י י ת כמו לעיל צד 198 לעולם היית ולעיל 113 עשת), וכן בתר״י א׳ היא הות מרת קינין וזמרין, ובשטה זו גם האגדה בברייתא דמ״ט מדות שהעתקתי והאגדה שהביא הרמב״ן שהיא האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר״א וכו׳, וכן במדר׳ הגדול שם ואחות תובל קין נעמה לפי שהיתה נאה ביותר עד שטעו בה מלאכי השרת וכו׳ ועיי״ש בהערות רשז״ש (ולפנינו בפדר״א פכ״ב רבי אומר ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים את בנות קין מהלכות גלויות בשר ערוה ומכחלות עיניהן כזונות ותעו אחריהן ולקחו מהן נשים שנ׳ ויראו וכו׳), וכן האגדות במדרש רות ובספר הזוהר שהעתיק ברקנאטי א״ר נחמיה וכו׳ היתת נעמה בההוא זמן וכל העולם טועין אחריה רבי שלום אמר אמן של שדים היתה וכו׳ אדם מאה ותלתין שנין שימש ברוחין נקבין עד דאתת נעמה ומגו שפירו דילה טעו בני האלהים אבתרה עז״א ועזא״ל וכו׳, והרמב״ן כתב עוד ואחרים אמרו כי היתה אשת שמדון אם אשמדאי וכו׳ וכן הובא ברקנאטי ועי׳ גם מ״ש הח׳ גרינבוים בספרו נייע בייטרעגע וכו׳ צד 73 אודות האגדות על בנות קין בשיורי הגנוזים ובספרים אחרים מספריהם שהזכיר שם, ובעל מדרש אגדה הוצ׳ רש״ב הרכיב אגדות שונות וכתב חז״ל אמרו נעמה שהנעימה בסוף מעשיה שבקשו מלה״ש לתעות אחריה וברחה מפניהם ועי״ע האגדה בענין שמחזי ועזאל שהועתקה בילקוט ר׳ מ״ד : 6 למחר מבול בא וכו׳. מפרש ביפ״ת שידעו שלז׳ דורות הקב״ה מכרית זרעו של קין כדכתיב כי שבעתים יוקם קין ועתה כבר הוא דור שביעי קין חנוך עירד מחויאל מתושאל למך יבל ויובל וכו׳ וכתב עוד ואיכא למידק איך לא נתקיימה הגזירה שהרי המבול לא בא עד ימי נח שהיה כמה דורות אחר זה שהרי ענין זה היה קודם לידת שת שע״י זה נזקק אדם להולידו וכו׳ וא״כ נמצא כשנולד שת כבר הוליד למך שביעי לקין וכו׳, ודעתו שיש לומר שלא היתה הגזירה מחוייבת לדור ז׳ אלא שהקב״ה האריך לקין עד דור ז׳ שעד הזמן ההוא לא יאבדו אבל מהזמן ההוא ואילך מוכנים לאבוד וכו׳ והביא ג״כ דעת הרא״ם שכתב בסוף פ׳ בראשית שכשעלה אוקיינוס ושטף דור אנוש הציף ג״כ את בני קין ואז נתק׳ גזירה זו וכו׳ ועי׳ גם לקמן פכ״ד סי׳ ו׳, ולפי האגדה שלפנינו אמר למך לנשיו בלשון תימה וכי איש הרגתי וכו׳ וילד וכו׳ כמו שהרג קין את הבל שהיה איש למעשים וילד לשנים (כדדריש ר׳ יוחנן) כי שבעתים יוקם וכו׳ אם קין הרג ונתלה לו זמן שבעה דורות אני שלא הרגתי אינו דין וכו׳, והמשך המאמר אמר להן תא נזיל וכו׳ והוסגרו כאן המאמרים ר׳ אומר וכו׳ ר׳ יעקב בר אידי וכו׳, והדרש שבעתים יוקם קין לענין ז׳ דורות עי׳ גם בתרגומים ועי״ע לעיל צד 219 תליו בריפון ובא מבול ושטפו, וגם ברש״י עה״ת כתב שלפי המדרש ב״ר לא הרג למך כלום, ושטה אחרת במדרש תנחומא, והאגדה שהעתיק רש״י בפירושו בשם ר׳ תנחומא היא באותו סגנון שהועתק ג״כ בילקוט ר׳ ל״ח מתנחומא וז״ל שם שמען קולי לפי שהיו פורשות מכנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין שהיה למך סומא ותובל קין ראה (ברש״י מושכו וראה) את קין

[1]) aeth. ʻemzārā, ʼemzarā.

וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות אתמהא, קין הרג ונתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי שבעים ושבעה, ר׳ א׳ הרי זה קל וחומר שלחשך אם כן מאיכן הקב״ה מגבה שטר חובו: ר׳ יעקב בר אידי בעה קומי ר׳ יוחנן אם איש למה ילד, אם ילד למה איש, אמר ליה איש לעבדים וילד לשנים, אמר להן תא נזיל גבי אדם, אזלון אמר להם עשו שלכם שהקב״ה עושה את שלו, אמ׳ ליה אסיה אסיה אסי חוגרתך, כלום פירשתה מחוה הרי ק״ל שנה אלא שלא
15dתעמיד ממנה זרע אתמהא, כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות מיד וידע אדם עוד, ניתוסף לו ה

5 עי׳ לעיל לד 195 וס״נ: 6 ילקוט ר׳ ל״ט, פסיקתא פ׳ סמודש (מ״ג ב׳), פסיקתא רבתי שם (ס״ז ב׳):

1 חבורות] פא[2], ~ בשבילו דחא[1]גבי | שהרג פר | נתלה פר, ונתלו י | ז׳ א׳ר[1] | ם אני] ואני ד |
2 אינו בדין פגב, בדין א[2]ר | שיתלו י | שבעים ושבעה (ע״ז א[2]י) דורות אגבי | ר׳] ד[1]פאב, רבי דג |
אומר דפאבי, אמ׳ג | הרי זה] זהו פ | של שטות ח | *הקב״ה מגבה] שהקב״ה..ל, הקב״ה גובה פחי, גובה הקב״ה ד, היה הב״ה גובה א[2]ג, הב״ה היה גובה א[1] | 3 בעה] כ, בעא דפחאג | קומי ר׳] פאגב, קמיה דר׳ד | ואם ילד |
4 לעבדים] לעברים כ, לעונשין לעברים ג, לעבירות א, לעוברים פ, לאברים ל[0]חי, לאיברים ד | אמר להן] פגב, .. להון ח, .. להם ד, אמרי א[2] | איתא גבי | ניזל י, ונזיל ח, וניזיל אב, וניזל ג | לגבי פח, קמי א[2] |
אזלון (אזלו פ, אזלין אי)] ~ לגבי (גבי א[1], קמי א[2], לגב חג) אדם דפחאגי | להן פב, להון א[2] |
עשו] פחא[2]י, ~ אתם דא[1]ג, אתן כ | את שלכם פחגי, . . שלכן כ, מה שלכם א[2] | שהרי הקב״ה י,
והקב״ה דפחאגב | 5 יעשה פחאגב | אמרו פב, אמרון ג, ־רין דחר, ־רי א[2] | אסיא אסיא פחא[1]גבר[2]י,
אסיא דא[1]ער[1] | חוגרתך] אר[2], חיגרתך דפחגר[1], חיגרתיך ע, חגירתיך י[1], חגרתך כ | פירשתה] ג, פירשת חעי, פרשת דפאב | ** מחוה] מחווה ל | הרי ל׳ חי | מאה ושלשים פחא[1]גב | שנים י | אלא ל׳ ח |
שלא] חע, כדי ~ דפאגבי | 6 תעמיד] תוליד י | ממנה ל׳ פע | זרע] ע, בן דפחאגבי | כן ל׳ אב | להעמיד
תולדות] לה הוציא תולדות א[1], לה ועשה (לעשה א[2], עשר ג) תולדות א[2]כג, לאשתו דו | מיד] שני פ, הה״ד א[2],
ל׳ דא[1]גב | עוד וגו׳ פ, עוד את אשתו א[1]גי, את אשתו ד | ניתוסף] ד[1]אגב, נתוסף דפי |

ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהן והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן וכי איש אשר הרגתי (ברש״י וכי וכו׳ לפצעי הוא נהרג) וכי פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג הלא שוגג הייתי קין שהרג מזיד נתלה לז׳ דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן (ברש״י נתלה לו עד שבעה דורות אני וכו׳ לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה), וסגנון אחר להאגדה בתנחומא בראשית סי׳ י״א ועיי״ש ובמדר׳ הגדול עמו׳ 118 ועי״ע במדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער, ואגדה זו הזכירוה ג״כ אפרם הסורי והירונימוס וסופרים אחרים ונמצאת באריכות בסגנון דומה לסגנון התנחומא שם גם בספרא דאדה״ר הוצ׳ דיללמאנן צד 85 ובמערת גזא צד 48 וז״ל שם וביומי אנוש בשנת תשעמאא ועשרין דילה קטלה למך סמיא לקאין קטולא בגו עבא דנוד והכנא הוא קטלה כד מסתמיך הוא למך על טליא זעורא בריה הוה טליא מתריץ הוא לדרעה לוקבל צידא דחזא ושמע קלה דקאין כד מתהפך ומהלך בגו עבא מטל דלא משכח הוא קאין למקם ולמשלא בחדא דוכא ולמך סמיא סבר לה דחיותא הי דשגשא בגו עבא ואקים דרעה ואתקן ומתח קשתה ושדא לוקבל דוכתא הי ומחיהי לקאין בית עינוהי ונפל ומית הוא למך סבר דצידא מחא ואמר לטליא הלך דנחזא צידא דמחינן וכד אזלו וחזו אמר לה טליא הוא דמסתמך הוא עלוהי אהו מרי קאין קטלת ואניף אידוהי וטרף לחדדא ומחיהי לטליא וקטלה וכו׳ ועי״ע גרינבוים שם צד 71 ומ״ח חלק מ״ג צד 230 וצר 294, וגם בפי׳ ב״ר כ״י העיר על האגדה שבמדרש תנחומא ומפרש גם במאמר שלפנינו בב״ר ונחיה (ונהא) פרות ורבות למארה כי עד שבעה דורות יוקם קין וכו׳ למארה לקללה אתמהא קין שהרג במזיד נתלה לו חטאו שבעה דורות אני שלא הרגתי אלא בשוגג בדין שיתלה לי שבעים ושבעה כי איש הרגתי לפצעי במזיד כקין שהרגו להבל במזיד שאפצע וילד לחבורתי וכי ילד הרגתי במזיד כקין שיבואו עלי חבורות בשבילו אם הרגתי אני איש וילד בשוגג הרגתים וכו׳ ועי׳ גם בפי׳ הנדפס ואין נ״ל כן סתימת המדרש שיחסר כאן עיקר המעשה, ובעקידה שם גורס כן קין הרג מ ז י ד ונתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי מ ז י ד אינו דין שיתלה לי ע״ז דורות וכו׳ מהיכן היה גובה שטר חובו, אכן הדרש בסמוך מחטייה של הבל נהרג קין משמע קצת כאגדת התנחומא, ודרש אחר בס׳ היובלים סוף פ״ד ומקץ היובל התשעה עשר בשבוע השביעי בשנה הששית בו מת אדם וכו׳ ומקץ היובל הזה הומת קין אחריו בשנה ההיא ביתו נפל עליו וימת בתוך ביתו ויומת ע״י אבניו כי באבן המית את הבל ובאבן הומת גם הוא על פי משפט צדק, וכסגנון הלשון נהיה פרות ורבות וכו׳ גם לקמן פל״ד סי׳ ו׳ אמר אצא ואהא פרה ורבה למאירה: 2 קל וחומר של חושך. שאין בו ממש וכדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י אם כן שימתין הקב״ה עד שבעים ושבעה דורות לגבות את חובו כמו כן יאמרו האחרים הבאים אחר למך ומהיכן יגבה הקב״ה שטר חובו, וברש״י עה״ת איתא קל וחומר של ש ט ו ת ועח״נ, אכן ברש״י כ״י הגי׳ ג״כ של חשך, ובמתת יה העיר על ירוש׳ סנהדרין ריש פ׳ חלק כ״ז ד׳ כי דבר ה׳ בזה וכו׳ מניין אפילו כפר במקרא אחד בתרגום אחד בקל וחומר אחד וכו׳ בקל וחומר אחד כי שבעתים יקם קין וגו: 4 לעבדים. למעשים והוא במשקל ארמי[1]), וכן גי׳ הרד״ק איש לעובדין, וגם בקהלת ט׳ א׳ פי׳ ועבדיהם ומעשיהם, והגי׳ בעי״ן מקויימת גם עפ״י גי׳ כל הכ״י חוץ מכי״ח, ובכי״ל הוגה מלת עבדים ע״י א׳ שכתוב בכתב מאוחר ביני שיטי, ובגליון מוגה ל׳ ד׳ (לפי דעתי?) לאיברים והוא כגי׳ הדפוסי׳ וילקוט וכ״ה בלק״ט איש לאברים ומפורש ברש״י עה״ת איש בקומה: 5 אסיא וכו׳. רופא רופא רפא צלעתך כלו׳ קשט עצמך תחלה ואח״כ קשט אחרים, והשם חוגרתא כמו חגירותא בל״ס, ותרג׳ או פסח (ויקרא כ״א י״ח) או חגיר, ובלק״ט הגי׳ אסיא אסיא את אסי חגרתך, ובתנחומא שם אסיא אסי חגרתך, ובמה״ג במאמר שהועתק מתנחומא אסיא אסי ית חיגרתך[2]) ובערוך הובא בע׳ אס א׳ ושם המשל גם במאמר שהעתיק מילמדנו עיי״ש, ודוגמאות למשל זה עי׳ אצל גרינבוים שם צד 44: 6 מיד וידע וכו׳. זה סיום הדרש כיון ששמע כן נזקק וכו׳ וכ״ה לפי הגי׳ שנ׳ וידע וכו׳ הה״ד וידע וכו׳, ומלת מ י ד הושלמה בכי״ל בכתב ישן וכן הושלמו המלות ע ל ת א ו ת ו ביני שיטי, ודורש וידע אדם ע ו ד

[1]) לַעֲבָדִים. [2]) אָסְיָא אַסֵּי יָת חִיגַרְתָּךְ

תאוה על תאותו, לשעבר אם לא היה רואה לא היה מתאוה, עכשיו בין רואה ובין שאינו רואה מתאוה, ר' אבא בר יודן בשם ר' אחא רמז למפרשי ימים שיהו נזכרים את בתיהם ובאים מיד:

ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר וגו' ר' תנחומ' בשם שמואל כוזית אותו זרע שקם ממקום אחר, אי זה הוא זה מלך המשיח:

תחת הבל כי הרגו קין מחטייה שלהבל נהרג קין, לב' אילנות שהיו סמוכין זה לזה, פכרה רוח אחד מהם ונפל על חבירו ופכרו כך תחת הבל כי הרגו קין:

3 ילקוט שם, ילק' דה"י ר' אלף ע"ב, לקמן פנ"א, מדרש רות פ"ח, מדרש רות מ"ב פ' ויהי ביחך (מדרש זוטא לד 55):
5 ילקוט ר' ל"ט:

1 רואה] אדם ~ פ | עכשו פא | בין | *שאינו דפגכ] שאין ל, אינו חאי | 2 מתאוה] פגי, הוא ~ ד | **למפרשי] למפרש ל | שיהו] שהן פא[2]גכ, שהם א[1]ר | זוכרים א[1]ר[2], ־ין א[2] | לבתיהן י | 3 שת] ~ לאמר ע, ותאמר פ | * כי — וגו' די] כי . . אחר א[1]גע, וגו' ל | תנחום א[1] | שמואל] פחג, ר' ~ דא[2]כעי | כוזית] ע°, כווית ג, כמות(?) פ. ל' דחאכרי | 4 אותו] פגע°רי (דה"י), נסתכלה (נסתכל ח) אותו דחי, נסתכל באותו ש, רמז לאותו א, מאותו כ | שקם] ע', שהוא קם פחא[1]גכר[1]י, שהוקם ר[2], שהוא בא ד | איזהו ע°, ואי זה די (שם), ואיזה פכי, ואי זה (ואיזה ג) זה א[1]ג | 5 מחטייא י, מחטא אכ, מחט ח, מי חטיו פ | לב'] ע, לשני דא[2]גכי, משל לשני פא[1] | שהן סמוכין זה לזה י, הסמוכין ע | 6 * פכרה דגער[1]] פכר א[1]ר[2], פרכה י, פרחה א[2], שברה כ, עמדה ל, עברה פ | הרוח א[1]ר[2] | * אחד ר[1]] את אחד דגכ, אחת לעי, את אחת ר[3], ועל אחד א[1], ל' פ | מהם ל' פ | ונפל] ~ אחד פ | * ופכרו ד] ופכרה לע, ונפכרו ג, ופרכו שניהם א[2], ופירכו י, ועקרו א[1], ושברו כ | קין] ~ מחטיה (מחטייה פג, ־ייא י, מחט אכ) של הבל נהרג קין דפאגכי |

ניתוסף לו תאוה וכו', וכן ברש"י עה"ת מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו, ובלק"ט מיד וידע אדם וכו' מה ת"ל עוד שניתוסף לו וכו', ושם הגי' בין רואה ובין לא רואה וכו', ובתנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ו במאמר שהעתקתי במ"י לעיל צד 195 א"ר סימון מאה ושלשים שנה נפרש אדם מחוה אשתו כיון שנהרג הבל אמר אדם מה אני מוליד בנים והם הולכים למאירה מה היה עושה וכו' ומסיים שם מה עשה הקב"ה נתן תאותה של חוה בלבו של אדם ושימש עמה וילדה שת שנ' ויחי אדם מאה ושלשים שנה ויולד בדמותו וכו', והדרש שלפנינו עוד ניתוסף לו וכו' והמאמר שלאחריו נסמכו בפסיקתא שם למאמר ר' חיננא בר פפא אמר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיהיה אדם נזקק לביתו הה"ד וידע אדם עוד את אשתו, והגי' שם מהו עוד שניתוסף לו וכו' לשעבר אם לא היה אדם רואה אשה לא היה מתאוה ועכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה ר' אבא בר יודן בשם וכו' רמז לפרגמטטין (וצ"ל לפרגמטטין וכ"ה בפסי"ר שם) ולמפרשי ימים שיהיו נזכרים ובאים במהרה לבתיהם: 3 ותקרא את שמו שת. בערוך ע' כזית נוסף מלת לאמר ובכי"פ ותאמר, ונר' שהוסיפו כן לפרש להכ"ב כי שת לי וכו' וכן מתורגם בת"א וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי וכו' ובתר"י א' ארום אמרת וכו' ועי' גם ברד"ק, ור' תנחומא בשם וכו' מדייק מ"ש זרע אחר ואכ"כ זרע ודורש רמז לאותו זרע שקם ממקום אחר כלומר מרות המואביה אי זה הוא וכו', ולקמן פנ"א נסדר המאמר בדרש ונחיה מאבינו זרע והגי' שם בכי"ל ר' תנחומ' מש' שמואל ונחיה מאבינו בן אין כת' אלא זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח, ובערוך גורס גם שם א"ר תנחומא בשם ר' שמואל כוזית בן אכ"כ וכו' (ובראש הערך כזית איתא בדפ"ר וד' פיזרו וד' באסיל ותקרא את שמו שת לאמר וכו' כוזית אותו זרע שקם ממקום אחר איזהו זה מלך המשיח, ובעל ערוך הש' לא העיר על זה), והדרש שלפנינו נסדר במדרש רות שם אחר פתיחת ר' יצחק אז אמרתי הנה באתי וכו' במגלה פרץ וכו' ישי דוד בספר ויאמר ה' קום משחהו וכו' והגי' שם בדפ"ר וד"ו ר' חוניא אומר כתיב כי שת לי אלהים זרע אחר זרע הבא ממקום אחר ואי זה זה זה מלך המשיח, ובמדרש רות מ"ב שם איתא מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת א"ר תנחומא משום ר' יוסי בן פזי ונחיה מאבינו זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר זה מלך וכו', ובאלו המאמרים שבב"ר ומדרש רות מצאו הנוצרים ראיה שנתנבא על משיחם שלא יהיה מזרע איש אלא נולד מזרע אחר ועי' מ"ש הכומר ריימונד מארטיני בספרו פוגיא צד 758, ומדבריו שאב גם המפקר יהושע לורקי והוכיח שמלך המשיח לא היה מזרע אנושי ומטבע בני אדם ונגד זה המפקר כתב הרב אברבנאל בישועות משיחו ח"ב עיון ג' ריש פ"ה בזה"ל כי תורף המאמר כך הוא ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר ר' תנחומא בשם ר' שמואל הסתכל באותו זרע שהוא קם ממקום אחר ואיזה זה מלך המשיח שבא מרות המואביה שהיא מזרע אחר ומפני כן כשבא לדרוש אחרי כן פסוק ונחית מאבינו קיצר בדרשה והכוונה בשניהם אחד והוא מה שפירשו שיצא מלך המשיח מרות המואביה ובזאת הבחינה היה זרע אחר אשר לא מבני ישראל הוא ואמנם מה ענין זה לשת הוא שראה הקב"ה בענין הבל וקין והסתיר פניו מהם וכשעלה במחשבתו מעלת מלך המשיח העתיד להיות רצה שיוליד אדם את שת שממנו הושת העולם ולא יחרב וכן דרשו בבנות לוט שלא היה הקב"ה מספיק בידם לעשות הפועל המגונה ההוא אלא שהביט שיהיה מלך המשיח עתיד להולד מרות המואביה שזהו זרע אחר ונכרי מבני ישראל ע"כ ועי"ע בספר חסידים ד' ברלין צד 461 ושם איתא הרמז ונחי"ה מאבינ"ו זר"ע בגימטריא ז"ה מל"ך המשי"ח, ובפוגיא שם הועתקו בשם ב"ר קטנה המאמרים שלפנינו כאן ובפנ"א ומתחילים א"ר תנחומא אותו זרע שקם וכו' א"ר תנחומא ונחיה וכו' ושם צד 854 ג"כ בשם ב"ר קטנה א"ר תנחומא ונחיה וכו' ובשם ב"ר לרמה"ד א"ר תנחומא בשם ר' שמואל אותו זרע שהוא קם וכו' ועוד שם בשם מדרש רות ורם הוליד את עמינדב ר' נחוניא ור' יעקב בר אבין אומרין כתיב כי שת לי וכו' ועי' גם בישועות משיחו שם (ותימה מ"ש האברבנאל שלא מצא מאמר זה במדרש רות, ומ"ש אבל הוא בב"ר זוטא פכ"ג עי' גר"פ צד 290, והמאמר שבב"ר פנ"א מתחיל שם ר' תנחומא בשם רשב"נ), וכן נשמטה מלת כוזית בדפוסים וברוב כ"י, ובערוך פי' כינוי שם הוא וצע"ג, ובשהש"ר פ' שימני כחותם (ח' ו) נמצא שם אמורא ר' סימון בן קוזות, ועי"ע במ"ע לר"א גייגער חלק י' צד 222: 5 מחטייא וכו'. מחטא שנעשה בהבל נהרג קין, ודורש כי הרגו קין שהוא מיותר קרי ביה כי הרוגו קין או טעם תחת הבל כי הרגו קין כי הבל הרגו כלו' את קין וכלה"כ ותראהו את הילד (שמות ב' ו) וישנו את טעמו (ש"א כ"א י"ד) והביא המשל לב' אילנות שהיו סמוכין זה לזה וכו' שע"י שנפל אחד על חבירו שנשען עליו נעקרו שניהם וכשל עוזר ונפל עזור, ובנמשל הרוח שפכרת וכו' הרוח הוא החטא כלו' החטא שחטא קין על הבל והוא

כו) ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש בעון קומי אבא כהן [בר דלא] אדם ו
שת אנוש ושתק, אמר להם עד כאן בדמות וצלם, מכאן ואילך קינטורין: ארבעה דברים נשתנו
בימי אנוש, ההרים נעשו טרשים התחיל המת מרחיש ונעשו פניהם כקופות ונעשו חולין למזיקים,
אמר ר' יצחק הן הן שגרמו לעצמן ליעשות חולין למזיקים מה בין דגחין לצלמה לדגחין לבר נש
אז הוחל לקרא בשם יי': אמר ר' סימון בג' מקומות נאמר כלשון הזה לשון מרד אז הוחל ז
לקרא בשם יי', ויהי כי החל האדם (בראשית ו א), הוא החל להיות גיבור בארץ (שם י ח),
אתיבון והא כת' וזה החילם לעשות (שם יא ו), אמר להם קופיח על ראשו שלנמרוד וא' זה
המרידן, אמר ר' לוי לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום שאת מגרשני, אמר לה למה בחלום

1 ילקוט שם, ילק' דה"י כ' אלף ע"ב, לקמן לד 235 : 5 ילקוט כ' ל"ט, לקמן פכ"ו :

1 * ויקרא — אנוש א[1]י] וחקרא.. אנוש דגכ, ותקרא פ, וגו' ל | * בר דלא דכי[1] (דה"י)] ברדלא אגרי, בר דליא פ, ל' ל | 2 בצלם ובדמות | ואילך] פחאגכי[1] (שם), ~ נתקלקלו הדורות ונבראו די | קינטורים גכ, קנטורין א[2]ר[3], קנטורין עבדין א[1], קנתורין ר[1], קינן קנטורים פ, . . קונטרין ח, . . קנטרין י[1] (שם), קנטרין קינן קנטורין י | * ארבעה פחא'גכ], ד' דא[2], ארבעים ל | 3 אנוש] ~ בן שת | טרשין א[1]ר[2]י, טרישים פ | התחיל] ח, והתחיל דפאגכי | המות פ | מסריח י (שם) | כקופין אי | * חולין פחגכי] חולים לד, (וכן בסמוך) | 4 הם הם פח | גרמו פחי | להעשות פ, להיות דגכי | מה] אמרו ~ ג[0], ומי גרם להן שהיו אומרים ~ י | ** דגחין] דגחיך ל | לצלמא | * לדגחין א[2]] לבין דגחין גכ, ובין.. פ, למאן (למן ח) דגחין דחי, לגחין א'ר, לדגחיך ל | לברנש א[1]ר[2], לבר אינש ג, . . אנש כ | 5 סימון] יצחק ח | בג'], בשלשה פחא[1]גכ | בלשון פאי. הלשון כ, לשון ג | מרדות פחאגכ | 6 גבור | 7 אתיבון ליה ג, איתיבון די, . . ליה א[1] | והכת' אגכי | החלם | קופח פחא[1]כר[2], קיפח די, קפחו א[2], טפח ג | ואומר פחא[1], ואמר דגכי | 8 המרידן] פג, שהמרידן א[1]ר[2], המרידן עלי די | לאשה] משל ~ פא[1] | בחלומי פאגכי | למה] פר, ולמה דאגכי |

החטא שהרג גם את קין, והגהתי פכרה וכו' אחד וכו' ופכרו ועי' בח"נ, ותימה שגם בערוך ע' פכר ב' הגי' פכרה רוח א ח ת ונפל וכו' ו פ כ ר ה וכו', ואחת במקום אחד איתא גם בילקוט ובפי' ב"ר שבדפוס, ופכר נרדף עם פגר והוראתו בפיעל הרס עקר ועי' עמת"ל ע' פגר וע' פכר וכן מתורג' בתר"י א' עקרו שור (בראשית מ"ט ו') פכרו וכו' ולקמן פפ"ו סי' ג' אמ' פכרון ניביה, ובפי' ב"ר כ"י הביא ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז') מתרגמינן פכרו פכרו, ולפנינו נוסחא אחרת בתרג' תהלים שם ועי"ע איכ"ר מ"ב פ"ה א' וערוך שם: 1 בר דלא. כן השלמתי ועח"נ, וכ"ה גם בכי"ל לקמן פכ"ד אבה כהן בר דלא ובפע"ו ר' אבא הכהן בר דלא ובפצ"ג בן דלייה ועי' מבה"י נ"ז א' ע' א' ואגה"ת ח"ב צד 549: 2 ושתק. שהפסיק כאן במקרא ולא פירש סדר התולדות שאחרי אנוש אלא מתחיל ענין בפ"ע זה ספר תולדות אדם, וכן מפרש ביפ"ת, וסגנון הלשון כמו לקמן צד 239 אילו נאמ' ויתהלך וכו' ושתק, ואין נר' לפרש שעיקר הדרש על הפסוק דה"א א' א' אדם שת אנוש ששם הולך ומונה בפסוקים שלאחריו קינן מהללאל וכו' חנוך מתושלח וכו', אכן בפי' ב"ר כ"י מפרש כן התחיל עזרא לחשוב אדם שת אנוש ושתק (ומ"ש התחיל עזרא הוא כשטת הברייתא בב"ב ט"ו א' עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים): עד כאן. עד ימי אנוש נבראו בדמות וצלם (כ"ה בכי"ל בדמות וצלם וכלה"כ בראשית ה' ג' ויחי אדם וכו' ויולד בדמותו כצלמו, ובשאר הספרים הגי' בצלם ובדמות) מכאן ואילך מקינן ואילך נשתנו בדמותן ונבראו קינטורין[1]) מין אנשים בלי תרבות כאותם שספרו עליהם במשלי היונים שהיו מחציים ולמעלה אנשים ומחציים ולמטה סוסים ועי' במו"ע ע' קינטורין, ודוגמתו הדרש בסמוך ונעשו פניהם כקופות, ודורש ק י נ ן קינטורין, וכן טעם הגי' קינן קנטורי', וכן הועתק מפכ"ד בערוך ע' קנתר קינן קנתורין (כ"ה שם בתי"ו) וברמב"ן בראשית ו' ד' קינן קנטרנין, ובפי' ב"ר כ"י מפרש עד אנוש נבראו בצלם ובדמותו של הקב"ה מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קנתורין נשתנו (בפי' ב"ר כי"א ונבראו קינטורין כנגד רצונו עשויין ונשתנו) בדמותן ולא נבראו בצלם אלהים ממש וכן נוסף בדפוסי' ובילקוט כאן נתקלקלו הדורות ונבראו, וגם ברד"ק גורס עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו וכו' ונבראו קינטורין: 3 טרשים. סלעים ועי' עמת"ל ח"ב צד 199: מרחיש. מסריח ומרחיש רמה ותולעה: כקופות. כקופין, וכן הרבוי קופות במדרש קהלת פ' כי יש דברים הרבה (ו' י"א) ובמ' קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 107) מגדלי קופות, ובחזקוני העתיק כקופין ועח"נ: חולין למזיקים. שחדלו להיות זרע קדש ונעשו חולין והפקר למזיקים שלטו בהם, ודורש אז הוחל שנעשו חולים וגם בדפ"ר וה"ו הגי' חולים ובא"א הגיה הולין ועח"נ, ובפי' ב"ר כ"י מפרש חולין למזיקין מופקרין אבנדוניר בלעז: 4 מה בין וכו'. שהיו אומרים מה בין המשתחוה לצלם ובין המשתחוה לאדם וע"י זה הוחלו ונעשו חולין למזיקים, ובכי"ל נשתבש דגחיך לדגחיך והגהתי: 5 אז הוחל וכו'. זה סיום הדרש, וכן מוכח מכי"ל לקמן צד 235 שקטע שם אדם שת אנוש ו כ ו ל' ע"ד אז הוחל לקר' בש' י' ועיי"ש בח"נ: לשון מרד. שמרדו בהקב"ה, ודורש אז הוחל לקרא בשם יי' שהיו מכנים לע"ז שלהם בשמו של הקב"ה כדמפרש בפי' ב"ר כי"ט וכדאמר ר' אחא אתם עשיתם ע"ז וכו' וכדאיתא במדרשים שהעתקתי בסמוך, וכן מתורגם בתר"י א' וקרא ית שמיה אנוש הוא דרא דמימוהי שריאו למטעי ועבדו להון טעוון ומכנין לטעוותהון בשום מימרא די"י, ואגדה זו הוזכרה גם אצל הירונימוס ועי' מ"ח חלק מ"ג צד 299, וברש"י עה"ת כתב אז הוחל (לשון חולין) לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלהות, ונעלם לי מקור האגדה בסגנון זה, ובת"א תרגם אז הוחל וכו' בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא די"י. ונוסחא אחרת בכן שריאו בני אנשא לצלאה עי' בת"א הוצ' ר"א ברלינער ח"ב צד 3 ועי"ע ברד"ק לפסוק זה (ושם נר' שנשמטה נוסחא אחת, ונוסחת ת"י הועתקה שם בזה"ל ביומוהי הא שרו בני אינשא למפלח פולחנא נוכראה ולמכניא יתהון בשם מימרא דה'): 7 והא כת' וזה וכו'. וא"כ נאמר כלשון זה בד' מקומות: קופיח וכו'. הקב"ה מכה על ראשו של נמרוד ואומר זה המרידן, וענין אחד כתוב זה ומ"ש הוא החל וכו', ודורש החילם גרם שהחילו, ולקמן פכ"ו הגי' בכי"ל קופח וכו' וא' זה המרידן עליו וכן הועתק מפכ"ו בערוך ע' קפח בשדפ"ע, ובערוך הש' המרידן עלי, והרא"ם

[1]) *Κένταυροι.*

הא בעלילות, אמר ר' אחא אתם עשיתם עבודה זרה וקראתם לשמכם אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן הרשעים מן העולם, דרש ר' אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם, אמר ליה ר' אלעזר בן מנחם ולא מקרא מלא הוא הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ וגו' (עמוס ה ח, ט ו) אתמהא כזה ששופך מלמעלה למטה, שני פעמים כת' הקורא למי הים כנגד ב' פעמים שעלה הים והציף את העולם, ועד איכן עלה בראשונה ועד איכן עלה בשנייה, ר' יודן ור' אבהו ור' אלעזר בשם ר' חנינה

1 מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ו, ספרי עקב פי' מ"ג, תנחומא נח סי' כ"ד, תנחומא מ"ב נח סי' י"ח יתרו סי' ט"ז, מדרש תהלים מ"ב פ"ח סי' ג': 2 ילקוט שם, ילק' עמוס ר' תקמ"ג, ילק' איוב ר' תתקכ"ד, ילק' מכירי ת"ע כ"י ועי' לעיל צד 119: 4 ירוש' שקלים פ"ו ה' ב', לעיל צד 35 ועי' לקמן צד 240:

1 הא * בעלילות פ] הא לך בעלילות ד, הא בעליות ל, והלא בברור י, יהא בברור בר[3], הא (יהא ר[2]) בפרהסיא ר, הא גיטך כ, ל' ד[1]א | אתם] אמר הקב"ה ~ גי | עשיתם עבודה — לשמכם] פג, עשיתם עצמכם (עצמיכם א) ע"ז .. לשמכם דא, לשמכם לע"ז ר | קורא פ | לשמי למי הים ר, היום לשמי א | לאותן י | 2 הרשעים] האנשים דגכי, אנשים פא | אוקינוס גכמ, אוקיאנוס דפארי | גבוה] ~ למי הים כ | ליה] י (עמוס), ל' דפאכי | אלעזר] יהודה י (איוב) | בר' כ, בר פי (שם) | 3 ולא] פ, והלא דאגכי | * וישפכם — וגו'] וישפכם פאגכי (עמוס, איוב), וישפכם על פני הארץ י"י שמו די, וגו' ל | 4 ששופך] א[2], שהוא שופך דפא[1]גכי | מלמעלה למטה] פאמ, מלמעלן למטן דגכי | שתי א[1], ב' ד[1]י | הים] ~ הקורא למי הים ג | ב'] ד[1]י, שני דפא[2]גכי (איוב), שתי א[1] | העולם] ~ בדור אנוש ובדור הפלגה י (שם, שם) | 5 עד א | ועד היכן בשנייה ג, והיכן בשנייה י (שם, שם), ובשניה פ |

העתיק א"ר סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה וכלן לשון מרד וכו' א"ל קופח אני על ראשו וכו' ואומר זה המרידן ועח"נ כאן ובפכ"ו: 1 הא בעלילות. בפועל ומל"מ בעלילה, ור' לוי דורש וזה החלם לעשות וזה החלום כלו' מה שאמרו פן נפוץ על פני כל הארץ יהא נעשה בפועל, והגהתי הא בעלילות עפ"י גי' כי"פ ודפוסי' אכן ברפ"ר ל"ג הא לך בעלילות, ובכי"ל הגי' הא בעליות וכן משמע הגי' בערוך ע' על ז' ועיי"ש: אתם עשיתם ע"ז. וכ"ה בכי"פ וכי"ג וילקוט, והלשון לשמכם קשה, וגם הגי' אתם עשיתם עצמכם ע"ז וקראתם לשמכם קשה לפרשה ועי' במ"כ ובפי' מהרז"ו, ובמדרש תהלים שם הובא המאמר בדרש שוכבי קבר כמו חללים אלו דור המבול והגי' שם א"ר אחא אמר הקב"ה הם קראו לע"ז בשמי אף אני קורא לאוקיינוס בשמי והוא פורע להם בשמי שנ' הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו, וגם כאן כוונו בדרש אף אני אקרא וכו' לזה הפסוק ונסמכו המאמרים דרש ר' אבהו וכו' א"ל ר"א בן מנחם ולא מקרא מלא הוא הקורא וכו', ומקור הדרש במכילתא וספרי, ובמכילתא שם איתא אלהים אחרים וכי אלוהות הן וכו' ר' יוסי אומר אלהים אחרים למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר אלו נקראו בשמו כבר היה בהם צורך והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך ואימתי נקראו בשמו בימי אנוש בן שת שנ' אז הוחל לקרוא בשם י"י באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם אמר להם המקום אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי שנ' הקורא למי הים, וכן בספרי ושם הגי' אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם על שמי אף אני וכו' ואקרא על שמי שנ' הקורא וכו', ובתנחומא יתרו שם למה קראן אלהים ר' יוסי אומר כדי שלא ליתן וכו' אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי ואף אני וכו' ואקרא עצמי בשמי וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני כל הארץ ה' שמו, ובתנחומא נח שם עמדו דור אנוש קראו שמו של הקב"ה לע"ז שנ' אז הוחל וכו' והקב"ה קרא ים אוקיינוס והציף שלישו של עולם שנ' הקורא וכו', ובתנחומא מ"ב שם עמדו דורו של אנוש וקראו ע"ז וכו' מה עשה הקב"ה קרא לים ושטפן שנ' הקורא וכו': 2 דרש ר' אבהו. וכן לעיל צד 34 בהוספת הדפוסים, ובמד' תהלים שם דרש ר' אבהו אוקיינוס וכו' אמר ר' אלעזר בשם ר' מנחם (וצ"ל אמר לו ר"א בר' מנחם כמו שהוא במד' תהלים הנדפס מכבר) לאו קרא הוא וישפכם על פני הארץ אין אדם שופך אלא מלמעלה למטה וכו', והשלמתי הפסוק וישפכם וכו' ועח"נ: 4 שני פעמים כת'. בעמוס בשני המקומות שציינתי. והמאמרים שלפנינו נסדרו בירוש' שקלים בדרש הפ' ויאמר אלי המים האלה וכו' (יחזקאל מ"ז ח') ושם ג' אל הגלילה הקדמונה זה ים של סמכו וירדו אל הערבה זה ים של טיבריא ובאו הימה זה ים המלח אל הימה המוצאים זה הים הגדול (ועי' בתוספתא סוכה פ"ג, וגם שם הגי' אל הערבה ובמקרא כתוב על) ולמה נקרא שמו מוצאים כנגד שני פעמים שיצא אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה ר' לעזר בשם ר' חנינה בראשונה יצא עד קלבריאה ובשנייה יצא עד כיפי ברבריאה ר' אחא בשם ר' חנינה בראשונה יצא עד כיפי ברברייאה ובשנייה יצאו עד עכו עד יפו עד פה תבוא ולא תוסיף ועד עכו תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך עד יפו אשית גאון גליך, ושם נעדר שטת ר' יודן וכו' בש"ר חנינה בראשונה עלה עד עכו ועד יפו ובשנייה וכו' עד קפי ברבריא ולכאורה נר' שטה זו זרה שהרי ברבריא[1]) מדינה צפונית מערבית של אפריקי וקרובה יותר לאוקיינוס מעכו ויפו שהם בגבולי ארץ ישראל, אכן בירושלמי פי' הים הגדול הים התיכון כמו שמוכח מהמדרש שם וכמו שהוראתו במקרא וכאן משמע פי' שעלה הים הוא אוקיינוס וכמו שדרש ר' אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם (ועי' גם בערך מלין צד 189 ובמ"ח חלק י"ז צד 338 וצד 344) ויתכן שר' יודן ור' אבהו וכו' בשר"ח כוונו לים הגדול ור' הונא ור' אחא בשר"ח כוונו לאוקיינוס ועירבובי דעות יש כאן ובירושלמי (ועי' בח"נ שבכי"א א' וב' וילק' מכירי הגי' במאמר ר' יודן וכו' בשר"ח בראשונה עלה עד עכו ובשנייה [עלה] עד יפו, ושם ובכי"כ ובילק' עמוס ואיוב ל"ג ובשנייה עלה עד קפי ברבריא וכן ל"ג שם ר' הונא ור' אחא בשר"ח בראשונה וכו' בשניית וכו'), ופי' כנגד ב' פעמים שעלה הים וכו' בדור אנוש ובדור הפלגה כדאיתא בירושלמי ולעיל צד 35, ובפי' ב"ר כתב כנגד וכו' מפרש בירושלמי וכו' אחד בדור אנוש שהציף שליש העולם (ועי' בהערה הקודמת) ואחד בדור הפלגה שהציף חציו (וצ"ע ועי' לקמן פל"ח סי' י') וכו' ובשטיפת המבול לא איירי כלל, וכן נוסף בילק' עמוס ואיוב שם בדור אנוש ובדור הפלגה (כ"ה בילקוט ד"ו בשני המקומות, ובילק' ד' פפר"א נשתבש באיוב שם בדור אנוש ובדור המבול), ודרש אחר לקמן צד 240 שני פעמים כת' הקורא וכו' כנגד ב' פעמים שהיו המים עולים ומציפים אותם בקבריהם אחד בשחרית ואחד בערבית, והגי' שני פעמים כת' איתא גם בכי"פ וכי"א ב' וכי"ג וכי"כ וילק' איוב, וכן בסמוך שם, ורק בכי"א א' הגי' שתי וגם במקרא נמצא פעם בל"ז בשופטים ט"ז כ"ח ובכתיב בש"ב כ"ג ח':

[1]) *Βαρβαρία.*

בראשונה עלה עד עכו ועד יפו ובשנייה עלה עד קפי ברבריא, ר' הונא ור' אחא בשם ר' חנינה בראשונה עד קפי ברבריא ובשנייה עד עכו ויפו הה"ד ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף וגו' (איוב לח יא) עד פה תבֹוא עד עכה ופה ישית (שם שם) עד יפה, ר' אלעזר בראשונה עד קלבריא ובשנייה עד קפי ברברייא :

פרשה כד

ה א) זה ספר וגו' הוי המעמיקים מי"י לסתיר עצה וגו' (ישעיה כט טו) אמר ר' לוי א
לארכון טיקטונון שבנה המדינה חדרים וביבים ומערות, לאחר ימים היה גביי והיו בני המדינה נטמנים בפניו באותם החדרים והמערות, אמר להם אני הוא שבניתי כל אילו החדרים והמערות ומפני מה

5 ילק' ישעיה כ' ע"ב (תל"ו), מדרש תהלים מ"ב י"ד סי' ל', תנחומא ע"ב נשא סי' ט', תנחומא שם סי' ה', במדבר רבה פ"ט סי' ל' :

1 ** בראשונה] בראשנה ל | עד יפו ועד עכו ר[1]י (איוב), עד עכו ובשנייה [עלה א[2]] עד יפו אם | ובשנייה — ר' הונא — ויפו ל' אכי (שם. שם) מ | עלה ל' פר[1] | קפי] פ, כפי די, כיפי ר[1] | ברבריא] י, ־יאה ד, ברביריאה ר[1] | הונא] פ, חננה ד, חנניה י | 2 עד] עלה ~ פי | קפי] פ, כפי די, כיפי ש | ברברייא פ, ברבריאה די | ועד יפו דפישי | וגו'] ופה ישית (אשית פב) בגאון גליך דפאגכי, ופה אשית וגו' י (עמוס), ופה אשית י (איוב) | 3 עד פה — ופה * ישית (עשית ל) עד יפה] עד פה תבא ולא תוסיף עד עכו תבוא (תבא י) ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך (ופה ישית י) ביפו ישית בגאון גליך די, ביפו אשית גאון (בגאון כמ) גליך פא[1]כי (שם. שם) מ, עד יפו תבא וביפו תשית בגאון גליך ר[1], ל' א[2]ג | ר' אלעזר בשם ר' חנינא דשי, ר' חנינא ור' אלעזר בר יוסי פ, ר' חנינא (חנניא מ) ור' אלעזר בר' (בש"ר א[1]) יוסי בשם ר' חנינא אם, ר' חוניא ר' (בשם ר' כ) אלעזר בר' יוסי ר' אלעזר בשם ר' (בר ג) חנינא גכ | **בראשונה] בראשנה ל | עד] א[2], עלה ~ דא[1]גכרים | קלבריא] מ, ־יה פ, ־יאה דרי, קלוריא גכ, קלורסיא א[1] | 4 עד] פאגרם, עלה ~ דכי | * קפי פג] כפי דא[2]כי, כיפי רמ, ל' ל | ברברייא] פאר[2], ־יא כ, ־יה ג, ־יאה די, ברבאריא מ, ברביריאה ר[3] || 5 זה ספר ג, . . תולדות פ, . . תולדות אדם דא[1]כ, ספר תולדות וא[2] | הוי] וג, כת' ~ פאכ, ר' הושעיה רבה פתח ~ ד | וגו'] פא[1], והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואינו ומי יודעינו ד, ל' וא[2]כ | אמר ר' לוי] פאגכי, ל' דו | 6 לארכון טקטונים ע, לארכין טיקטונים פ, לארכיטקטונס ג, לארכיטקנוס א[1], לארכיטוקטוס ר[3], לארקיטקטוס ר, לארביטקטונס ו, לארבוטוקטוס ד, לארביקטוס י[1] | המדינה] ע, את ~ דפואגכי | וביבים] וכובין פ | **לאחר] אחר ל | היה] נעשה | גביי] ו, גבאי דפאכר, גבאי טימיון י[1] |, מטמינין דא[2]גכ, ־ים וא[1], . . עצמם י | 7 בתוך החדרים ובמערות כ, בתוך החדרים ובתוך המערות דפא[2]גי . . ובתוך הביבים א[1], בחדרים ובביבים ובמערות ו | אמר להם] ~ שוטים וא[1]כ, שוטים שבעולם א[2]י | אני הוא] הלא אני פ, מפני אתם מטמינים והלא אני הוא י | כל — והמערות] את המערות ד, המדינה והחדרים והמערות פ, המדינה ואת החדרים ואת הביבים ואת המערות י, את המדינה ובניתי (ואני הוא שבניתי אכ) את החדרים והביבים (והביבין א[1]) והמערות ואכ, את המדינה ואני הוא שבניתי את החדרים ואת המערות ואני הוא שבניתי את המטמונית ג | ומפני מה] מפני מה וא[1]כ, מפני פ, ל' גי |

1 עד קפי. מלת קפי הושלמה כאן בכי"ל בכתב ישן בֵּיני שיטי, וכן איתא קפי כאן ובסמוך גם בכי"פ ובסוף הענין גם בכי"ג, וכן ביפה מראה ד' אמשטרדם שקלים שם ב' פעמים עד קפי ברבריאה ועי' גם בפני משה, וח"נ קופא וכיפה גם בתוספתא עירובין פ"ז (פ"ה), ולעיל צד 80 איתא בכי"ל גף במקום כיף, ועדיפא הגי' כפי כיפי : 2 עד עכה וכו'. וכן הדרש לפי גי' הדפוסי' וילקוט כאן ובירושלמי, ודורש עד פה עד עכה (עכו) ופה עד יפה, והדרש עד פה עד עכה (עכו) קשה שאין זה לשון נופל על לשון ועי' אגה"א ח"א צד 23, ובכי"פ וכי"א א' וכי"כ ובילק' עמוס ואיוב ובילק' מכירי הגי' רק ביפו אשית, וגי' ישרה גם בפי' ב"ר כי"ט עד יפו תבא וביפו תשית, ובמקרא כתוב ופא ישית (ופא בא' במקום ה' ועי' במ"י לעיל צד 3 בד"ה והוא גלי), ותימה שבכי"פ וכי"כ ובילק' עמוס ואיוב הובא ופה אשית, ובכי"ל נשתבש עשית והגהתי : 3 ר' אלעזר. לפי גי' הדפוסי' וילקוט כאן ר' אלעזר בשם ר' חנינא, וקשה שלפי הסוגיא שלפנינו דעת ר' אלעזר בשר"ח בראשונה עלה עד עכו וכו' ועי' בח"נ הגי' ר' אלעזר בר' יוסי : 4 קלבריא. מדינה הנודעה באיטליא הדרומית[1]) :

פרשה כד. בכי"א א' פכ"ב ובכי"א ב' פכ"ג, ומכאן ואילך אציין גם השינויים שבכי"ו ועי' במ"י לעיל צד 200 בד"ה אמר לו וכו' : 5 זה ספר וגו'. וכן נסמן בערוך ע' קטן ה' ועי' סרגל פ' כ"ה (כ"ד) זה ספר: הוי המעמיקים. לפי גי' הדפוסי' בעל הפתיחה הוא ר' הושעיה רבה ול"ג שם במשל אמר ר' לוי, ולא נמצא סעד לגי' זו בשום כ"י, וכן איתא אמר ר' לוי במדרש תהלים שם במאמר שנובע מהפתיחה שלפנינו וג' שם הרשעים אמרו בלבם וכו' כביכול אין הקב"ה יודע מה בלבנו אמר להם הקב"ה ממני אתם מטמינים והלא כתיב הוי המעמיקים וכו' אתם סבורים שאני כמותכם שאתם מדמים הצורה ליוצרה נטיעה לנוטעה וכו' אמר ר' לוי למה"ד לארכיטון (ועיי"ש בהערות ר"ש באבער) שבנה מדינה ועשה בה מטמוניות ומחבואות וחדרים ולבסוף נעשה שלטון בא ליתפס את הליסטין שבעיר והיו בורחין ומטמינין עצמן בתוך אותן המחבואות אמר להם שוטים מלפני אתם מטמינין ואני הוא שבניתי את המדינה וכו' כך אמר הקב"ה לרשעים שוטים מפני מה אתם מטמינים וכו', והמשל הובא עוד בסגנון אחר במדרשי תנחומא ובבמ"ר נשא ושם גריס ליה סתמא : 6 לארכון טיקטונון. ראש האומנים והבונים[2]), וכ"ה בשתי תיבות בערוך ע' קטן ה' ונשתבש בשאר ספרים ובמדרשים ועי' בתנחומא מ"ב שם הערה נ"ה, ובבמ"ר שם הגי' בדפ"ר לארכי טקטון: גביי. גובה מס המלך, ופי' היה גביי נעשה כמו שהגי' בשאר הספרים:

[1]) Καλαβρία. [2]) ἄρχων τεκτόνων.

אתם נטמנים כך הוי המעמיקים וגו׳ אתמהא והיה במחשך מעשיהם וגו׳ (שם שם), הפככם אם כחומר היוצר יחשב (שם שם טז) מרמים צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני וגו׳, הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל (שם שם יז) לבית מלכות, והכרמל ליער יחשב (שם שם) לחורשין דבני נש, ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר (שם שם יח) ספר תולדות שלאדם זה ספר תולדות אדם:

ב גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו (תהלים קלט טז) ר׳ יהושע בר׳ נחמיה ר׳ יהודה בר׳ סימון בשם ר׳ אלעזר בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון [מלא כל העולם בראו, ממזרח ועד מערב מניין שנ׳ אחור וקדם צרתני (שם שם ה), מצפון לדרום מנין שנ׳ ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד לב), ומניין אף בחללו שלעולם ת״ל ותשת עלי כפיך (תהלים שם שם) ר׳ תנחומ׳ בשם ר׳ בניה ר׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר] גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד 16a

2 לקמן ריש פכ״ז וש״נ, דברים רבה דברים (פ״ח סי׳ ג׳): 6 לעיל צד 55 וצד 199 וש״נ:

1 אתם נטמנים] אתם מטמינין פו, . . מטמינים כ, אתם מטמינים עצמכם ד, . . מטמינים (־ין א^{2}) מפני א, ל׳ גי | אתמהא] ו, ל׳ דפאגב | 2 ** יחשב] וגו׳ ל | מרמים] וא^{2}גב, ־ין דפא^{1}י | את הצורה י | כי יאמר] היאמר ד^{1}פואג | 3 וגו׳] ויצר אמר (אומר ד) ליוצרו לא הבין דג, ל׳ ואבי^{1} | ** מלכות] מלכותו ל | 4 לחורשין] וא^{1}גבר^{2}, ־יי׳ ד^{1}, ־ים דפי, לחרשים ר^{1} | דבר גר | נש] ור^{1}. אינש דאג, אנש בר^{2}, אנשא פ | 5 ספר — של אדם] פ, ספר תולדות אדם ו, תולדות של אדם ג, תולדות אדם כ, תולדות א^{1}, ל׳ דא^{2}י | 6 גלמי] פוג, כתי׳ ∼ א, ד״א זה ספר תולדות אדם כתי׳ ∼ ד | * ועל — כולם (כלם ג) יכתבו גב] ועל . . כולם (כלם פ) . . ימים יוצרו (יצרו פ) ולא אחד בהם דפ, וגו׳ ל | בר | ור׳ דואגב | 7 בר׳] כ, בר דואג | בשעה שברא] כשברא פ | את ל׳ פאג | * מלא — אלעזר] ל׳ ל | העולם] וכ, ∼ כולו דא^{1}ר^{1}, כלו חא^{2}גר^{2} | 8 ממזרח ועד מערב] ממזרח למערב דוח, ל׳ אגב | מצפון] ואב, מן הצפון ח, ומצפון דג | מקצה ד^{1}חאגב | 9 השמים] הארץ כ (וכן בסמוך) | כחללו כ | ת״ל] שנ׳ ואב | כפך חא^{2}כ, כפכה דוא^{1} | 10 בניה] וא^{2}גב, בנייה ד | ר׳ ברכיה] וגב, ור׳ . . דא |

2 מרמים צורה. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י מדמין אתם צורה ליוצרה רוצים אתם לחשוב עין של מעלה כעין של מטה ויצר אמר ליוצרו לא הבין סבורים אתם לסתיר מעשיכם מלפני הקב״ה שהוא יוצר הכל הלא מעט מזער אם תחזרו בתשובה ושב לבנון וכו׳ להחרשים דבר נש (לחורשין דבר אנש) ירבו בני אדם כעצי היער וכו׳ ועי׳ עמת״ל ועמת״ר ע׳ חורשא ובמ״י לעיל צד 98, ובפרש״י ישעיה שם גורס ומפרש חורשין דבר אינש ישוב ערים ובני ארם רצוף וממלא כיער הזה שהוא מלא עצים ובתרג׳ שם וכרמלא קרוין סגיאין יתיב, ובסגנון שלפנינו דרשו בדב״ר שם דמית היות אהיה כמוך (תהלים נ׳ כ״א) דמיתם את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה למי שנטעה וכו׳ ועי׳ לקמן ריש פכ״ז א״ר יודן גדול כוחן של נביאים שמדמין את הצורה ליוצרה וכו׳ ומ״ש במ״י שם: 5 ספר תולדות של אדם. וכ״ה בכי״פ ועח״נ, ומשמע שפי׳ ספר שכתובים בו כל תולדות ודורות אדם ומרומז בפ׳ זה ספר וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ושמעו ביום וכו׳ אותן שלא שמעו לשמע אזן הם יראו בספר ויתגלה להם ספרו של אדם ספר בראשית כדגרסינן בבבא בתרא (כ״ה בפי׳ ב״ר בשני כ״י ובנדפס ועי׳ גם במ״כ, ואיתא בב״מ פ״ה ב׳) לדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון מלא כל העולם וכו׳ ועי׳ במ״י לקמן צד 233 בד״ה לעולם וכו׳: 6 ועל ספרך וכו׳. כן השלמתי ועח״נ, ודורש בסוף הפתיחה גלמי וכו׳ ועל ספרך כולם יכתבו גולמה שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרך זה ספרו של אדם הוי זה ספר תולדות וכו׳: 7 מלא כל העולם בראו. בכי״ל חסר מכאן עד גולם בראו וכו׳ והשלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 55, ושם גורס תחלה ר׳ תנחומ׳ בשם ר׳ בניה וכו׳ בשם ר׳ לעזר וכו׳ ואח״כ ר׳ יהושע ב״נ וכו׳ בשם ר׳ לעזר וכו׳, וכאן סירס המאמרים כדי להסמיך מאמר ריב״ס עד שאדם מוטל גולם וכו׳ למאמר גולם בראו וכו׳ הה״ד גלמי וכו׳, והגהתי בשורה 10 ר׳ תנחומ׳ וכו׳ בשם ר׳ אלעזר כמו שאיתא בשורה 7 בש׳ ר׳ אלעזר בכי״ל ולעיל צד 199 וכ״ה בדפוסי׳ ובכי״ו וכי״א א׳ וב׳ וכי״ג וכי״כ, ובכולם המאמר כאן בשלימותו, ובכי״פ קיטע כשברא הקב״ה אדם הראשון מלא כל העולם וכו׳ ואח״כ מתחיל שם והיה מוטל מסוף וכו׳ ועי׳ מה שהעירותי לאילו המאמרים לעיל שם ריש פ״ח, ובמאמר הראה לו דור דור וכו׳ רבו הנוסחאות בח״נ כאן וכן הנוסחאות והשינויים בשם האומר בשאר ספרים שציינתי, ובס״ע שם (הוצ׳ ראטנער) סגנון הדרש זה ספר תולדות האדם מלמד שהראהו הקב״ה לאדה״ר דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופטיו חכמי דור דור נביאי דור דור צדיקי דור דור מספר שמותיהן מנין ימותיהן חשבון שעותיהן סכום פסיעותיהן שנ׳ כי אתה צעדי תספור וגו׳ ואומר וכו׳ ואומר גלמי ראו עיניך וגו׳ ואומר ולי מה יקרו כו׳ (ובכי״א הגי׳ שם מלמד שהראה לו הקב״ה לאדה״ר כל תולדות העתידות לצאת ממנו והראהו הקב״ה דור דור ודורשיו וכו׳ וחכמיו וכו׳ ופרנסיו וכו׳ ושופטיו וכו׳ דור דור וגבוריו דור דור וצדיקיו, ובכ״י אחר הגי׳ שם מלמד שהראה וכו׳ כל תולדות העתידות וכו׳ דור דור ודורשיו וכו׳ ושופטיו צדיקי דור דור רשיעי דור דור), ובאדר״נ נו״א שם מלמד שהראהו הקב״ה כל הדורות שעתידין לצאת ממנו וכו׳ ויש אומרים לא הראהו אלא צדיקים בלבד וכו׳ ר׳ יהושע בן קרחה אומר הרי הוא אומר גלמי ראו וכו׳ ועל ספרך כולם יכתבו מלמד שהראהו הקב״ה לאדה״ר דור דור ודורשיו וכו׳ ופרנסיו וכו׳ ומנהיגיו וכו׳ וגבוריו וכו׳ ופושעיו וכו׳ והסידיו בדור פלוני עתיד להיות מלך פלוני בדור פלוני עתיד להיות חכם פלוני (ובשני כ״י הגי׳ שם היה ר׳ יהושע אומר ועיי״ש בהערות רשד״ש), ובנו״ב שם וכן הוא אומר אחור וקדם וכו׳ מלמד כשברא הקב״ה את אדה״ר היה מוטל גולם מסוף העולם ועד סופו שנ׳ גלמי וכו׳ יכול שלא ראיתם עד שתשימנו גולם שנ׳ ועל ספרך וכו׳ איזה ספר זה ספרו של אדם הראשון שנ׳ זה ספר תולדות וכו׳ ועי״ע מדרש הגדול עמו׳ 122, ובפסי״ר שם בפ׳ תליתאה דעשרת הדברות (לפ׳ זכור את יום השבת וכו׳) איתא גלמי וכו׳ ועל ספרך וכו׳ ר״ש בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה בשעה שברא הקב״ה את אדה״ר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו והיה הקב״ה מעביר לפניו דור דור וצדיקיו וכו׳ ודורשיו וכו׳ ורשעיו וכו׳ ומנהיגיו ואמר לו גולם מה ראו עיניך ת״ל ועל ספרך כולם יכתבו איזה זה ספרו של אדם הראשון זה ספר תולדות וכו׳, ובסנהדרין שם דאמר ריש לקיש

סופו הה״ד גלמי ראו עיניך, אמר ר׳ יודה ברי סימון עד שאדם מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור וחכמיו דור דור ושופטיו וסופריו ודורשיו ומנהיגיו אמר לו גלמי ראו עיניך גולמה שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו שלאדם זה ספר תולדות אדם:

בר קפרא פתח ימחו מספר חיים וגו׳ (תהלים סט כט) מספר תולדות שלמטן ועם צדיקים אל יכתבו (שם שם) מספר תולדות שלמעלה, תני בר קפרא בכל מקום שני׳ חי צדיק

1 ילקוט רמז מ׳, סדר עולם פ״ל, סנהדרין ל״ח ב׳ ע״ז ה׳ א׳, אדר״נ נו״א פל״א נו״ב פ״ח, פסיקתא רבתי רים פכ״ג, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ח כ״ט ל״ב אמור סי׳ ד׳, תנחומא כי תשא סי׳ י״ב אמור סי׳ ב׳, ויקרא רבה פכ״ו סי׳ ז׳, שמות רבה פ״מ סי׳ ב׳ וסי׳ ג׳, מדרש תהלים קל״ט סי׳ ו׳, מדרש שמואל פכ״ד סי׳ ו׳, סדר אליהו זוטא פ״ו: 4 ילק׳ מכירי תהלים ס״ט סי׳ י״ט:

1 אמר] ועל ספרך כולם יכתבו ~ כ | בר׳] פג, בר דוא[1]כי | שאדם] חב, ~ הראשון דפוא[1]גי | גולם] כגולם פ, ל׳ י | מי — העולם] הקב״ה פן | 2 דור — ומנהיגיו] דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור וסופריו דור דור ושמשיו דור דור ופרנסיו דור דור ומנהיגיו ח, דור דור ודורשיו . . וחכמיו . . וסופריו . . ושמשיו . . ומנהיגיו פ, דור דור וחכמיו . . וסופריו . . ודורשיו . . ושמשיו . . ומנהיגיו ג, דור דור וחכמיו . . ופרנסיו . . ודורשיו . . ושמשיו . . ומנהיגיו ן, דור דור וחכמיו . . ופרנסיו . . וסופריו . . ודורשיו . . ושמשיו כ, דור דור ודורשיו . . וחכמיו . . וסופריו.. ומנהיגיו ד, דור דור ודורשיו . . ומנהיגיו . . ופרנסיו . . ושמשיו א[1], דור דור וחכמיו . . וסופריו . . ופרנסיו . . ומנהיגיו י | אמר לו] פוחכ, שנא׳ דא[1] | גולמי חכי | 3 גולמה] פ, גולם דחא[1]כ | *כבר דחאכ] וכבר לפו, | הן כתובין ן | אדם] פוח, ~ הראשון דאכ | זה] וא[1], הוי ~ ד, שנ׳ ~ פא[2] | 4 וגו׳] ועם צדיקים אל יכתבו דא[2] | מספר] ימחו מספר חיים ~ דא | שלמטן] פוכ, של מטה דרמ, מטה א[1] | 5 מספר] זה ספר א[1]מ | ** תולדות] ל׳ ל | של מעלה רמ, שלמעלן וכ, של מעלן דפג, מעלה א[1] | ° תני] תאני ד | כל א[2]כמ | צדיק] ~ הוא מ |

מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב״ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של ר״ע שמח בתורתו וכו׳ ובע״ז שם והאמר ר״ל מאי דכתיב וכו׳ וכי ספר היה לו לאדה״ר מלמד וכו׳ דור דור ודורשיו וכו׳ וחכמיו וכו׳ ופרנסיו כיון וכו׳ ועי׳ בד״ס, ובתנחומא מ״ב סי׳ כ״ח הדרש ג״כ בפתיחה לפ׳ זה ספר וכו׳ וג׳ שם זש״ה גלמי וכו׳ עד שאדם היה מוטל גולם הראהו הקב״ה דור דור ודורשיו וכו׳ וצדיקיו וכו׳ ורשעיו עד שיחיו המתים א״ל כל מה שראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וכו׳ ד״א גלמי וכו׳ שהראה לו הקב״ה לאדה״ר כל הדורות ונתנם בספרו שנ׳ זה ספר וכו׳ (ומשם הועתק בילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ח, והציון מדרש שנ״ב בד׳ פפד״א ליתא בד״ו, ובילק׳ מכירי תהלים קל״ט סי׳ ל׳ הועתק מתנחומא מ״ב שם הראה אותו דור דור וצדיקיו וכו׳ וחסידיו וכו׳ וחכמיו וכו׳ וסופריו וכו׳ ורשעיו הראה אותו כל הדורות עד שיחיו המתים א״ל וכו׳ כלם יכתבו שכל דורות ודורות כתובין על ספרו של אדם שנ׳ ועל ספרך וכו׳), ובמדר׳ תהלים קל״ט סי׳ ו׳ כך הקב״ה וכו׳ וצר את האדם והיה מושלך לפניו כגולם שנ׳ גלמי וכו׳ מיום שברא הקב״ה לאדה״ר כתב לו בספרו מה שהוא עתיד להעמיד ממנו עד שיחיו המתים וכה קורא לפניו דור דור ודורשיו וכו׳ ופרנסיו וכו׳ וחכמיו וכו׳ ונביאיו וכו׳ וסופריו. ותלמידיו עד שיחיו המתים וכה״א זת ספר וכו׳ (וכל המזמור שם מן המזמורים שניתוספו בסוף מדר׳ תהלים ועי׳ במ״י לעיל צד 55), ובתנחומא מ״ב שם סי׳ כ״ט ביד כל אדם יחתום מהו אלא כשברא הקב״ה את האדם העביר לפניו כל הדורות עד שיחיו המתים הצדיקים והרשעים וכו׳, ושם סי׳ ל״ב בסגנון אחר זה ספר וגו׳ מה עשה הקב״ה לאדם הפיל עליו שינה והראה לו נח וכל התמימים אברהם וכל הגרים יצחק וכל מקריבי עולה יעקב וכל יושבי אוהלים משה וכל הענוים אהרן וכל הכהנים יהושע וכל הפרנסים דוד וכל המלכים שלמה וכל השופטים וכיון שראה את כולם הקיץ משנתו א״ל הקב״ה וכו׳ אמר דוד רבש״ע כתבת אותי בספרו של אדם הראשון שנ׳ אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי וכו׳, ובתנחומא כי תשא שם בדרש מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא אדם (קהלת ו׳ י׳) עוד בסגנון אחר ובהוספת ענינים עד שאדה״ר מוטל גולם הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעומד מזרעו יש שתלוי בראשו ויש תלוי בשערו ויש בצוארו ויש בשני עיניו ויש בחוטמו ויש בפיו ויש באזניו ויש בזרועו וכו׳ ואף הראה הקב״ה לאדם שאברהם מעמיד ממנו ובניו יורדין למצרים וכו׳ והראהו למשה (כלו׳ את משה) עומד וגאלן וליוסף זן את השבטים ולמשה מושח כהנים ונביאים ולשמואל מושח מלכים וכו׳ ועיי״ש ובשמו״ר שם סי׳ ג׳, ובוי״ר שם נדרשה האגדה על משה והגי׳ שם אמר ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי מלמד שהראהו הקב״ה למשה דור דור ושופטיו וכו׳ ומלכיו וכו׳ וחכמיו וכו׳ ומנהיגיו וכו׳ ומשניו וכו׳ ושוטריו וכו׳ ופרנסיו וכו׳ וחומסיו וכו׳ וגזלניו וכו׳ ונביאיו והראהו שאול ובניו נופלים בחרב וכו׳ וכ״ה בתנחומא מ״ב אמור (ושם הגי׳ דור דור ודורשיו וכו׳ ושופטיו וכו׳ ומלכיו) ובתנחומא אמור (ושם הגי׳ דור דור ודורשיו וכו׳ ושופטיו וכו׳ ושוטריו וכו׳ ומלכיו) ובמדרש שמואל (ושם הגי׳ דור דור ומלכיו וכו׳ ושמשיו ועיי״ש). ובשמו״ר שם סי׳ ב׳ גרים לה סתמא ד״א קראתי בשם בצלאל אכ״כ וכו׳ בא משה וכו׳ מה עשה הקב״ה הביא לו ספרו של אדה״ר והראה לו כל הדורות שהן עתידין לעמוד מבראשית עד תחיית המתים דור ודור ומלכיו וכו׳ ומנהיגיו וכו׳ ונביאיו וכו׳, ובסדר אליהו זוטא שם הודיעני נא את דרכיך וגו׳ צפה הקב״ה לסוף דעתו של משה והראהו דור דור וחכמיו וכו׳ ונביאיו וכו׳ ודורשיו וכו׳ ופרנסיו דור דור ואנשי מעשה וכו׳ ועי״ע במכילתא בשלח מס׳ דעמלק פ״ב וספרי וזאת הברכה פי׳ שנ״ז, והגי׳ שלפנינו בסוף הפתיחה אמר לו גלמי מסכמת עם הגי׳ שבפסי״ר ואמר לו גולם וכו׳ ובתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ח א״ל כל מה וכו׳ כלו׳ הקב״ה אמר לאדה״ר, ולפי הדרש אין פי׳ גולמי גולם שלי אלא גולמה (גולמא) כמו שהגי׳ לפנינו ובכי״פ, וגולמי הוא שם קבוץ: 4 מספר תולדות שלמטן. מספר שנכתבים בו דורות שלמטה לחיי עוה״ז ועם צדיקים אל יכתבו בספר שנכתבים בו דורות שלמעלה לחיי עוה״ב, ותולדות שלמטה שנכתבים בספר חיים הם ג״כ הצדיקים וכדתני ב״ק בכל מקום שני׳ חי צדיק, ושגירא דלישנא היא ימחו וכו׳ מספר תולדות וכו׳ אל יכתבו מספר תולדות וכו׳, ובכי״א א׳ וילק׳ מכירי הגי׳ ועם צדיקים וכו׳ זה ספר תולדות וכו׳, ובר״ה ט״ז ב׳ וירוש׳ ר״ה פ״א נ״ז א׳ נדרש הפסוק לענין ג׳ ספרים שנפתחין בר״ה ועי׳ גם ביפ״ת, ובפי׳ ב״ר מפרש מספר תולדות של מטה הכתובים לחיים ועם צדיקים וכו׳ מספר תולדות של מעלה הכתובים בפרגוד שעתידין לבא בעולם וכו׳:

שלח חי (בראשית יא יד) ארפכשד חי (שם שם יב), ד״א ימחו מספר חיים וגו׳ מספר חיים מספר תולדות ארם [זה ספר תולדות אדם]:

ד כי לא לעולם אריב (ישעיה נז טז) עם אדם הראשון ולא לנצח אקצוף (שם שם) עם תולדותיו, כי רוח מלפני יעטוף (שם שם) אמר ר׳ חונא הרוח הזו בשעה שיוצאה לעולם הקב״ה מכשלה בהרים ומשברה בגבעות ואומר לה הזהרי שלא תזיקי לביריות מה טעם כי רוח מלפני יעטוף מה יעטוף משלהי ליה היך דאת אמר בהתעטף עלי נפשי את יי׳ זכרתי (יונה ב ח), אמר ר׳ הונא ג׳ רוחות על שיצאו בלא משקל היה העולם חרב ואילו הן א׳ בימי יונה וא׳ בימי איוב

3 ילק׳ מלכים ר׳ רי״ט, ילק׳ מכירי ישעיה כ״ז ע״ז, ירוש׳ ברכות פ״ט י״ג ג׳, ויקרא רבה פט״ו סי׳ א׳, מדרש קהלת פ׳ הולך אל דרום (א׳ ו׳), מדרש קהלת מ״ב (מדרש זוטא צד 87):

1 ° שלח] ארפכשד ד | ° ארפכשד] שלח ד | וגו׳ מספר חיים ל׳ | מספר תולדות] פאם, ~ של ל°דג | 2 * זה—אדם ל°ואגכ] ל׳ לדפ | 3 ° כי] ד״א זה ספר תולדות אדם כתי׳ ~ ד | אריב] ~ ולא לנצח אקצוף כי לא לעולם אריב א[1] | 4 * יעטוף דפועים] יעטף לג (וכן בסמוך) | רב פע | הונא | הרוח הזו בשעה שיוצאת ע, הרוח הזה בשעה שהוא יוצא דפו, בשעה שהרוח יוצא א[1]י, בשעה שהוא יוצא א[2]גכמ | לעולם] פוי, בעולם אגבעמ, לעולם הוא מבקש להחריב את העולם ד | ° הקב״ה] והקב״ה ד | 5 מכשלה] ע°, מכשלו פ, מרשלה ע, מרשלו די, משלחו ן, מבטלו גכ, מבטלו אמ | ומשברה] ע, ומשברו דפוגכי, משברו אמ | לה הזהרי שלא תזיקי] ע, לו הזהר (הזהר בך א[2], השמר לך מ) שלא תזיק דפוא[2]גכים | לבריות ע, את הבריות א[1], . . בריותי דים, . . ביריותי א[2], . . בריותיו וג, בריותי פכ | מה טעם] פבעי, ומה . . ן, מה טעמ׳ ג, מאי טעמיה ד, שנא׳ אמ | 6 מה *יעטוף ע], מה יעטף לג, מהו יעטוף ים, מה הוא . . ד, ל׳ אכ | ליה ל׳ א[1]עים | נפשי] רוחי וי | את . . זכרתי ל׳ פואכים | 7 אמר] וכל כך למה בשביל ונשמות אני עשיתי ~ י | רב פ | שלש פי, שלשה וגכמ | על] ~ ידי דפואגימ, ל׳ כ | יצאו כ, שלא יצאו א[1] | שלא במשקל דפוא[2]גבימ, במשקל א[1] | היה] כבר היה פואגמ, כמעט שהיה י, כמעט שלא היה כ | חרב] א[1]י, ~ בהם דפוא[2], בהן גבמ | א׳] ד[1]א[1], אחד דפוא[2]גכימ | וא׳] ד[1]א, ואחד דפוגבימ (וכן בסמוך) |

1 שלח חי וכו׳. וכ״ה בשאר כ״י בילק׳ מכירי, ובדפוסי׳ הגי׳ כסדר הפסוקים שם וארפכשד חי וכו׳ ושלח חי כו׳, ובי״ק מדייק מדכתיב חי אצל שלח וארפכשד ולא כתיב ויחי שלח וכו׳ ויחי ארפכשד וכו׳ כמו שכתוב שם בדורות האחרים, ואין כוונתו לדייק ששם ועבר לא היו צדיקים מדכתיב ויחי שם וכו׳ ויחי עבר וכו׳ ועי׳ ביפ״ת: 4 אמר ר׳ חונא. ובסמוך א״ר הונא ועי׳ לעיל צד 216, ודורש תחלה כי רוח מלפני וכו׳ לענין הרוח בשעה שיוצאה וכו׳ ונסמך המאמר ג׳ רוחות וכו׳ ובמאמר הסוגר פותר כי רוח וכו׳ במלך המשיח, והמאמרים שלפנינו נסדרו בירוש׳ ברכות פ״ט בפ׳ על הרוחות מהו אומר וכו׳ ושם הגי׳ אמר ר׳ יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הב״ה משברו בהרים ומכשלו (בד׳ מגנצא איתא ומרשלו) בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (לבריותי) מה טעם כי רוח מלפני יעטוף משלהי ליה כמה דאת אמר בהתעטף עלי רוחי כל (וכל) כך למה ר׳ חונא (הונא) בשם ר׳ אחא ונשמות אני עשיתי בשביל נשמות שעשיתי אמר ר׳ הונא בשלשה מקומות יצא הרוח שלא במשקל (במשקלו) וביקש להחריב את כל העולם כולו אחת (אחד) בימי יונה ואחת בימי איוב ואחת בימי אליהו בימי יונה וה׳ הטיל רוח גדולה בימי איוב והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר וגו׳ בימי אליהו מניין והנה ה׳ עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים אמר ר׳ יודן בר שלום נימר אותו של איוב בשבילו היה ושל יונה בשבילו היה אין לך אלא של אליהו שהיה קוסמיקון (שהיה קוזמיקון אלא של אליהו) והנה ה׳ עובר וגו׳ ואח״כ רעש ואחר הרעש אש לא באש ה׳ ע״כ, ובסדר זה גם המאמרים במדרש קהלת והגי׳ שם א״ר יהושע בן חנניה הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב״ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו תן דעתך וכו׳ ומה טעם כי רוח מלפני יעטוף משלהי ליה וכו׳ בהתעטף עלי רוחי כל כך למה בשביל ונשמות אני עשיתי א״ר הונא בג׳ מקומות יצא הרוח שלא במשקל ובקשה להחריב את העולם כולו על יושביו אחת בימי איוב וכו׳ אמר ר׳ יהודה בר שלום אותו הרוח שהיה בימי איוב לא היה בעולם אלא בשביל אותו הבית בלבד ואותו של יונה לא היה בעולם אלא בשביל אותה ספינה בלבד ואין לך קוזמיקון אלא אותו של אליהו שנ׳ צא ועמדת בהר לפני ה׳ וגו׳ ומסיים שם במאמר שלפנינו בסוף הפתיחה בזה״ל ר׳ חייא בר תנחום ואמרי לה בשם ר׳ יוחנן לעולם אין מלך המשיח בא עד שיעמדו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם הראשון שנאמר זה ספר תולדות אדם, ובמדר׳ קהלת מ״ב הגי׳ א״ר יודה בר נחמן הרוח בשעה שהוא יוצא וכו׳ משברו בהרים ומרשלו בגבעות וכו׳ מהו יעטוף משלהי ליה כד״א בהתעטף עלי נפשי וכל כך למה משום דכתיב ונשמות וכו׳ בשביל נשמות שעשיתי א״ר יהודה בן לוי בשלשה מקומות יצא הרוח וכו׳ וביקש להחריב את כל העולם כולו ואלו הן אחד בימי יונה ואחד בימי אליהו ואחד בימי איוב, ובוי״ר שם בפתיחה לעשות לרוח משקל וכו׳ לפ׳ אדם כי יהיה וכו׳ נסדרו המאמרים בסדר אחר וג׳ שם אמר ר׳ הונא בג׳ מקומות יצתה רוח וכבר היה לה להחריב את העולם ואלו הן אחד בימי איוב וכו׳ א״ר יודת בר׳ שלום היא אותה של איוב היא אותה של יונה היא אותה של אליהו וכו׳ ואין לך גדולה בהם אלא אותה של אליהו הה״ד ויאמר צא ועמדת בהר אמר ר׳ תנחום בר׳ חייא ואמ׳ לה בשם רבנן אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנפשות שעלו במחשבה להבראת ואלו הן האמורות בספרו של אדם הראשון הה״ד זה ספר תולדות אדם אמר ר׳ יהושע בר׳ חנינא בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב״ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר לא תזיק לבריותי שנ׳ כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וכו׳ בשביל נשמות שאני עשיתי, ובמאמר הראשון הרוח הזו וכו׳ רוח לשון נקבה לפי הגי׳ שלפנינו ובערוך ע׳ עטף ד׳, וכן בוי״ר במאמר ר״ה בג׳ מקומות יצתה רוח וכו׳ וכן לרוב בל״מ, ובמ״א שם בל״נ ול״ז ורוח גדולה וחזק מפרק וכו׳, והגי׳ מכשלה איתא גם בערוך שם בשדפ״ע, ובערוך הש׳ מרשלה, וידידי רא״ח לעף כתב לי שיש לגרוס בכל המקומות מרשלה (מרשלו) ברי״ש כי שרש כשל אין לו פיעל ושרש רשל בל״ס מסכים עם הוראת המלה במאמר שלפנינו, ופי׳ משלהי ליה מיגעו ומחלישו ועי׳ עמת״ל ע׳ שלהי, ולפי הגי׳ בהתעטף עלי רוחי שאיתא גם בירושלמי ובמ׳ קהלת דפ״ר וד״ו הובא כאן הפסוק תהלים קמ״ב ד׳, וגי׳ הילקוט וכל כך למה וכו׳ מסכמת עם הגי׳ שבמ׳ קהלת ובוי״ר

ואי בימי אליהו, אמר ר' יודן שליונה על אותה ספינה היה שני וי"י הטיל רוח גדולה אל הים וגו' (שם א ד), שלאיוב על אותו הבית שני [והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר] ויגע בארבע פינות הבית (איוב א יט), אין לך קוזמיקון בהן אלא שלאליהו שני' והנה י"י עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים (מ"א יט יא), ר' תנחום ואמ' לה בשם רבנין לעולם אין מלך המשיח בא עד שיבראו כל הנפשות שעלו במחשבה להיבראות מה טעם ונשמות אני עשיתי (ישעיה שם שם) בשביל נשמות אני עשיתי [ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם זה ספר תולדות אדם]:

1 פדר"א פ"י, (תנחומא ויקרא קי' ח'): 5 יבמות ס"ב ע' ס"ג ב', ע"ז ה' ע', נדה י"ג ב':

1 יודן] ~ בר (בר' פוכמ) ישמעאל דפוגבי, בריש"מ א[1] | ספינה] ים, הספינה דפואגב | היתה כ | גדולה] סערה פוי | על גבי | 2 על אותו הבית] כמ, על אותו בית י, . . הבית (בית פ) היה דפוא[1]ג | ** והנה — המדבר] ל' ל | * ויגע — הבית] ויסב . . הבית ל, ויגע . . פנות הבית פגי, ל' דואב | 3 אין] וע, ואין דפאגבימ | קוזמיקון י, קוזמיקיון א[1], קוזמיקיון א[2], גדול כ | בהן] פגעם, בהם אב, שבכלם י, שבעולם ן, ל' ד | והנה — עובר] והנה פב, ל' גי | * ורוח — סלעים דוי] רוח . . 4 סלעים פגב, וגו' ל | תנחום (תנחומא פ) בר (בר' ג) חייא דפואג | ואמרי דפא[2]כמ | ליה ד | 5 מלך המשיח] בן דוד ר | עד] אלא ~ פ | שנבראו א[2]ג, שיכלו ר | הנפשות] הנשמות דפוגר[1], נשמות מ, הנפשות (נשמות א[2], הנשמות ר[2]) שבגוף אר[2] | להיבראות] ג, להבראות דור[1], ליבראות אכר[2]מ, לבראות פ | מה טעם — נשמות אני עשיתי] מה טעמ' . . עשיתי ג, שנא' (מה טעם ר[1]) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות (שנא' ונשמות א[2]מ) אני עשיתי בשביל נשמות שעשיתי אר[1]מ, מה טעם ונשמות בשביל נשמות אני עשיתי ן, מה טעם ונשמות אני עשיתי פב, מה טעם כי רוח . . ונשמות אני עשיתי ר[2], ל' ד | 6 * ואלו — תולדות אדם] ואלו — של אדם ד, ל' לפואגכמ |

1 וי"י הטיל וכו'. וס"ד והאניה חשבה להשבר, ומפרש בפי' ב"ר אי אפשר שלא היו בים אניות הרבה אבל לא הטיל בהם רוח סערה אלא על אותה הספינה של יונה בלבד דלא כתיב והאניות חשבו להשבר, וכן איתא בפדר"א שם פרשו מהלך יום אחד ועמד עליהם רוח סערה בים מימינם ומשמאלם ודרך כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה שנ' והאניה חשבה להשבר (וכ"ה בתנחומא ויקרא במאמר שניתוסף מפדר"א ועיי"ש), ובמעין גנים איוב שם העתיק עפ"י המאמרים שלפנינו אמר רב הונא שלשה רוחות על ידי שלא יצאו במשקל כבר היה העולם חרב בהם ואלו הן אחד בימי יונה וכו' ואחד בימי אליהו של יונה על אותה ספינה היה וכו' ואין גדול שבהם אלא של אליהו שנ' ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ועח"נ, ונשמט שם אמר ר' יודן ונר' שהגי' הנכונה ר' יודן בר שלום כמו שאיתא בירושלמי ובוי"ר ובמ' קהלת: 3 קוזמיקון. הולך וסוער על כל העולם[1]) ועי' במו"ע ע' קוזמיקון: 4 לעולם וכו'. לעוה"ב אין מלך וכו', וכהגי' שלפנינו העתיק בפוגיא צד 441 ר' תנחום ואמ' לה בשם וכו' בשביל נשמות אני עשיתי ושם צד 493 הועתק מב"ר לרמה"ד ר' תנחומא בשם רבנין וכו' נשמות עשיתי, וב"ה בשאר כ"י מה טעם (שנא') וכו' וכן איתא בפי' ב"ר כ"י ומפרש שם מה טעם כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וכו' שעדיין לא נבראו רוח של משיח יעטוף מלבא יעטוף לשון עכבה כמו והיו העטופים ללבן, וגם לעיל צד 17 נדרש ורוח אלהים וכו' זה רוחו של משיח, ובגי' הדפוסי' חסר טעם הדרש ונשמות וכו' ומסיים שם ואלו הן הנשמות וכו', וגי' זו מסכמת עם הגי' שבוי"ר ובמד' קהלת שהעתקתי, ובכי"ל ושאר כ"י חסר סיום הנכון לפתיחה, ובלתי זה הסיום לא נמצא שום שייכות בגוף הפתיחה לפסוק הפרשה שדורש בו (כמו שהענין בפתיחות מחוסרות בסופן הפסוקים שנדרשו בפרשה כמו לעיל צד 2 צד 4 צד 58 צד 86 וצד 170) ולכן הגהתי עפ"י הגי' שבאלו שני המדרשים ובדפוסי' כאן ואלו הן הנשמות וכו' זה ספר וכו', אכן גם בתשוה"ג הועתק המאמר עם הסיום ואלו הן וכו' מוי"ר ולא מב"ר כאן ועי' למטה, וסגנון אחר להאגדה זו במאמר רב אסי ביבמות, ושם הלשון אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנ' כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (כ"ה שם ס"ג ב', ושם ס"ב א' הגי' כל נשמות, ובע"ז ובנדה שם איתא ר' יוסי ועי' במ"י לעיל צד 192), ופירוש זה המאמר עי' ברש"י יבמות ס"ג ב' ועי"ז שם ובערוך ע' גף ו', ובחגיגה י"ב ב' איתא ר"ל אמר שבעה וכו' וילון רקיע וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 45) ערבות שבו צדק ומשפט וכו' ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתיד להבראות וכו', ובמד' קהלת פ' מי יודע (ג' כ"א) תני וכו' שנשמותיהן של צדיקים הן נתונות באוצר וכו' מטרונה שאלה לר' יוסי בר' חלפותה וכו' אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר וכו' (וכן איתא בס' עזרא הרביעי ובס' חזיון ברוך בשיורי הגנוזים שנשמותיהן של צדיקים נתונות באוצרות ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 65 ועי"ע מ"ש החי' פריידענטהאל בס' העללעני' שטודיען ח"א צד 72 והח' יואל בס' בליקקע וכו' ח"א צד 118) ולכן אין נר' לפרש עד שיכלו נשמות שבגוף עד שיכלו לבא בגופות האנשים כל הנשמות שנבראו כמו שכתב הרב אברבנאל בישועות משיחו ח"ב עיון א' פ"ה (ועי' גם באגה"א ח"ב צד 172), ושם הביא ג"כ המאמר שלפנינו (וגורס א"ר תנחומא בר' ישמעאל וכו' עד שנבראו וכו' מה טעם ונשמות אני עשיתי) וכתב ובל תטעה לחשוב שהיתה כוונת ר' תנחומא שלא היו הנשמות נבראות מששת ימי בראשית אלא שעלו במחשבה להבראות בהולד הגופות וכו', אכן לפי סגנון המאמר כאן ובוי"ר ובמ' קהלת משמע שזה פירושו באמת וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י שהעתקתי הנשמות וכו' שעדיין לא נבראו, ומארבע פתיחות הראשונות שבפרשה זו משמע שדרשו זה ספר תולדות אדם שבפ' זה וכן בפ' ושמעו וכו' דברי ספר ובפ' ועל ספרך וכו' ובפ' ימחו מספר וכו' מרומז ספר עתיק יומין שקראו ספר תולדות אדם (של אדם) ספרו של אדם או ספרו של אדה"ר (ועי' גם במאמרים שהעתקתי במ"י לעיל צד 230 וצד 231 מאדר"נ נו"ב ומפסי"ר ומתנחומא מ"ב ומשמו"ר), וידוע המאמר בב"מ פ"ה ב' לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב ביה שמואל ירחינאה חכים יתקרי וכו' רבי ור' נתן סוף משנה רב אשי ורבינא סוף הוראה, וכבר איתא בתשוה"ג (הוצ' רא"א הרכבי צד 103 ועי' בהערות שם צד 361) ודשאלי ספרו שלאדם הראשון מאי אית ביה אנחנא לא חזי לנא מעולם ולא שכיח השתא כל עיקר ומעולם לא דבר שנוי היה אלא מהוויא מילתא דאית ביה פירוש הדורות וחכמיהן מדקא' ליה ישמעאל (כ"ה שם) ירחינאה לרבי לדילי חזי לי ספרו שלאדם הראשון ומפרש ביה הכי ר' ור' נתן וכו' אשי ואבינא

[1]) *κοσμικόν.*

ה אז ראה ויספרה וגו' (איוב כח כז) רבנין אמ' כל דבר ודבר שהיה הקב״ה אומר למשה היה א' ב' פעמים בלבו ואחר כך א' למשה מה טעם אז ראה ויספרה חד, הכינה וגם חקרה (שם שם) חד, ואחרכך ויאמר לאדם (שם שם כח) זה משה, ר' אחא אמר ארבעה אז ראה חד, ויספרה חד, הכינה חד, וגם חקרה חד, ואחרכך ויאמר לאדם [זה משה], אמר ר' יודה ראוי היה אדם הראשון שתינתן תורה על ידו מה טעם זה ספר תולדות אדם, אמר הקב״ה יציר כפיי ואיני נותן לו, חזר ואמר שש מצוות ציויתיו ולא עמד בהם ואיך אתן לו תרי״ג [מצות רמ״ח מצות עשה ושס״ה

1 ילק' איוב ר' תתקס״ז, תנחומא מ״ב ויקהל סי' ה', תנחומא שם סי' ד', שמות רבה פ״מ סי' א': 4 ילק' רמז מ', ילק' איוב שם, מדרש קהלת פ' את הכל (ג' י״א): 6 לעיל צד 149 וש״נ:

1 ⁰אז] ד״א זה ספר תולדות כתיב ~ ד | וגו'] הכינה וגם חקרה פואגכ, ל״ד | רבנין (־נן דו)] רבנין (־נן דו) ור' אחא ~ דפואגי | 2 אומר פ, אומרו דאגכ | שני | אומר פ, אומרו כ, היה אומרו דוא[1]ג, . . אומ' ד[1]א[2] | מה טעם] פוי, ומה . . כ, ומאי טעמיה ד, . . טעמ' ג, שנא' א | חד] ד[1]א[1]גכי, ל' דפוא[2] | 3 חד ל' פ | ר'] פוגי, ור' ד (ר' אחא — זה משה ל' אכ) | ארבעה] פוג, ד' ד, ד' פעמים י | אז ראת ויספרה הכינה וגם חקרה ד' י[1] | 4 * זה משה דפוג] ל' ל | ר' יהודה (יודה י, יודן וכ) בר' (בר וא) סימון דפואגכי (איוב) | 5 שתנתן | מה טעם] וכ, ומה טעם רי, מה טעמ' ג, מאי טעמיה ד, . . טעמא חי (שם), שנא' פא | כפיי] וכ, כפי דארי . . הוא גי (שם) | ואין אני גר, ואני י (שם) | נותן] פואגכר, נותנה די | 6 לו] ~ תורה כ | חזר] פוחאגכרי (שם), ~ הקב״ה די | ⁰ואמר] ~ ומה עכשיו ד | שש] שתי גר[3], ב' ר[1] מצות | ציוויתיו] נתתי לו | עמד] פ, ולא היה יכול לעמוד דחאי (שם), ולא יכול לעמוד וגכ | והיאך דאגכרי (שם), היאך פוח | אני נותן | תרי״ג * מצות ד] ל' פוחאגכרי (שם) | * רמ״ח דפחא[1]רי (שם)] מאתים וארבעים (ושמונה ו) ושמנה וגכ, מאתים ומ״ח א[2] | * ושס״ה דחארי (שם)] ושלש מאות וששים (וחמשה כ) וחמש וגכ |

סוף הוראה ובהגדה דויקרא דר' תנחומא תניא באשה כי תזריע ר' תנחום בר חייא ואמ' לה בשם רבנן אין מלך משיח בא עד שיבראו כל נשמות שעלו במחשבה להיבראות ואלו הן האמורין בספרו שלאדם הראשון ז״ה ספ״ר תולדו״ת אד״ם, וגר' שכוונת הגאון שענין ותוכן ספרו של אדה״ר הוא חיבור כעין סדר עולם שהיו מתחילים תמיד מאדה״ר ובו כתוב גם ר' ור' נתן וכו' כמו שהעיר ר״י מיללער לתשובות גמו״מ סי' קל״א (ושם התשובה מיוחסת לרה״ג), וביפ״ת פי' בדרך דרש שספרו של אדה״ר הוא תכונת המערכה השמימית ושמואל דאמר נהירי לי שבילי דרקיעא וכו' אמר לדידי חזי לי וכו', ואולי יש להוכיח ג״כ מתמיהת ריש לקיש בע״ז שם וכי ספר היה לו לאדה״ר שגם בדורות האמוראים הטילו ספק במציאת הספר, והשערה רחוקה היא שחז״ל כוונו לספרו של אדה״ר שהיה עיקר הספר למהדורות שונות שנמצאו בשם זה בשיורי הגנוזים, וברמב״ן הביא בשם רש״ג שמסרו חכמים אחד לחבירו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורין בספר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם וכו' ועי' בתשוה״ג דפ' ליק סי' כ״ט, ובפדר״א פ״ח איתא ומנין שהוא שנים וחדשים וכו' ועיבורין היו לפני הקב״ה והיה מעבר את השנה ואח״כ מסרן לאדה״ר בג״ע שנ' זה ספר תולדות אדם מנין עולם לכל תולדות בני אדם אדם מסר לחנוך וכו' וחנוך מסר לנח וכו' ועי' גם בריש ספר רזיאל ובמ״י לקמן צד 258: 1 רבנין אמ' וכו'. בתנחומא מ״ב שם הגי' אז ראה וכו' ר' אחא ורבותינו רבותינו אומרים שתי פעמים היה אומר הדיבור בינו לבין עצמו ואח״כ אומר לישראל שנ' אז ראה ויספרה הרי אחד הכינה וכו' הרי שנים ואח״כ ויאמר לאדם ור' אחא אמר ד' פעמים שנ' ראה ויספרה הכינה וגם חקרה הרי ד' פעמים וכ״ה בתנחומא ויקהל ועיי״ש, ובסגנון אחר בשמו״ר שם אז ראה ויספרה אמרי רבנן צריך אדם להיות נוטל משוי (כ״ה בדפ״ר וד״ו) לומר פרקו או אגדתו וכו' א״ר אחא מן האלהים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנ' אז ראה וכו' וגם חקרה ואח״כ ויאמר לאדם וכו' ועי' גם בתנחומא יתרו סי' ט״ו, ובמעין גנים איוב שם הועתק ורז״ל אמרו כל דיבור ודיבור שהיה הקב״ה אומר למשה היה אומר שני פעמים בינו לבין עצמו ואח״כ אמרו למשה וכו' אז ראה וכו' ואח״כ הכינה וכו' הרי שנים ואח״כ ויאמר לאדם זה משה ור' אחא אמר ד' פעמים אז ראה חד ויספרה חד וכו' ואח״כ ויאמר לאדם זה משה וכו', וכן השלמתי זה משה כאן במאמר ר' אחא ועח״נ: 5 ואיני נותן לו. בתמיה: 6 שש מצוות. עי' לעיל צד 149 ומ״ש במ״י שם, ובכי״ג הגי' שתי מצות וכ״ה בפי' ב״ר כ״י ומפרש שם מצות עשה ומצות לא תעשה דכתיב ויצו י״י אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל הרי מצות עשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הרי מצות לא תעשה וכו' ופתרון המקרא כך הוא אז ראה ויספרה הכינה ליתן אותה לבריותיו לאדה״ר חזר ואמר הן יראת י״י היא חכמה וסור מרע בינה (איוב שם כ״ח) אלו ב' מצות נתתי לו הן זו מצות עשה וסור [מרע] זו מצות לא תעשה ולא עמד בהם וכו' למי אני נותן לבניו והיינו זה ספר תולדות וכו', ובפתיחה זו מדייק מ״ש זה ספר תולדות אדם ואכ״כ זה ספר אדם, וריב״ס ור״י דכפר חנן דרש' באיוב שם ויאמר לאדם וכו' קרי ביה לא אדם ועי' גי' כי״פ וכי״ו צד 235 שו' 1 ושו' 4. ובכי״ל נשמט בגוף הספר אחרי מלת תרי״ג כל הענין עד יצריה (לקמן צד 236) והושלם כנראה בכתב הספר בגליון של מעלה וקצתו נפסד בכריכת הכ״י וקצתו מטושטש והשלמתי עפ״י גי' הדפוסי' ושאר הספרים מן מצות רמ״ח וכו' עד ראוי ומן י״ב שבטים וכו' עד ואיני ועח״נ, ובררתי הגי' לאדם איני נותן ולמי אני נותן לבניו כמו שהיא למטה, והגי' דכפר חנן כמו שהיאגם לעיל צד 65 צד 151 וצד 169 והגי' מנין זה שהיא מעיקר הדרש, ונ״ל שבסוף הפתיחה מיותר מנין זה ד' וכו' וליתא בכי״ו, וכמו שהגהתי מסכים ג״כ עם מדרש קהלת, ושם הגי' א״ר יהודה בר' סימון ראוי היה אדה״ר שתנתן התורה על ידו שנ' זה ספר וכו' אמר וכו' אדם יציר כפי ואיני נותן לו תורה דיהי לעי בה חזר ואמר ומה אם שש מצות נתנו לו ולא היה יכול לעמוד בהן ולשמרן אילו נתתי לו שש מאות ושלש עשרה מצות רמ״ח וכו' ושס״ה וכו' על אחת כמה וכמה (וכן קטע בילקוט רמז מ' שש מצות נתתי לו תרי״ג מצות אעכ״ו) לכך כתיב ויאמר לאדם לא אדם לאדם איני נותנן ולמי אני נותנן לבניו א״ר יעקב דכפר חנן וכו' שנים עשר שבטים דכתיב זה ספר תולדות אדם ז' שבעה ה' חמשה שנים עשר שבטים הרי מנין ז״ה תולדות אדם אמר הקב״ה אדם יציר כפי ואיני נותן לו שנים עשר שבטים חזר ואמר ומה שני בנים וכו ועמד אחד מהן והרג לאחיו אילו נתתי לו שנים עשר בנים על אחת כמה וכמה לכך

מצות לא תעשה, ויאמר לאדם לאדם איני נותן, ולמי אני נותן לבניו זה ספר תולדות אדם, אמר ר' יעקב דכפר חנן ראוי] היה אדם הראשון שיעמדו ממנו [י"ב שבטים מה טעם זה ספר אדם מנין זה, אמר הקב"ה יציר כפיי ואיני] נותן לו, חזר ואמר שני בנים נתתי לו ועמד אחד והרג את חבירו והיאך אני נותן לו י"ב, ויאמר לאדם לאדם איני נותן, ולמי אני נותן לבניו זה ספר תולדות אדם (מנין זה ז' שבעה ה' חמשה הא י"ב) :

ו [זה ספר תולדות אדם] אילו תולדות, [אין הראשונים תולדות], מה הן אלהות אתמהא, בעון קומי אבה כהן בר דלא אדם שת אנוש [ושתק, אמר להם עד כאן ברמות וצלם, מיכן ואילך קינטורין : ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש ההרים נעשו טרשים התחיל המת מרחיש ונעשו פניהם כקופות ונעשו חולין למזיקים, אמר ר' יצחק הן הן שגרמו לעצמן ליעשות חולין למזיקן מה בין דגחין לצלמה לדגחין לבר נש אז הוחל לקרא בשם יי' (בראשית ד כו)] : ד"א אילו תולדות, אין

2 ילקוט כמו ע' : 6 ילקוט סס : 7 לעיל לד 227 :

1 * לאדם אני[1]] לא (לו ו) אדם פו, ל' דח | * לאדם איני נותן פו], לאדם איני נותנן כ, . . אין אני נותנם ג, אינן נתנין י[1], לא לאדם אני נותן א, . . אני נותנן דח, . . אני נותנה י (שם) | * ולמי — לבניו] ולמי (למי ר) אני נותן (נותנן ג) לבניו גר, נותנן אני לבניו וכ, לבניו אני נותן א, אלא לבניו אני נותנן ח, אלא לבניו פ, כי אם לבניו ד | * זה פואגכי (שם)] שנ' ~ די | 2 * חנן ו] חנין דפאגכ | * י"ב שבטים דא[2]י] שנים עשר . . פוא'גכ, שבטים שנים עשר ח | * מה טעם כי] מאי טעמיה ד, . . טעמא ח, . . טעמ' ג, שנ' פא] ל' ו | 3 * מנין זה וי] ד' שבעה ה' חמשה פ, ל' דהאגכ | 4 * אמר — יציר כפיי (כפי פהא) ואיני פוהא] אמר . . כפיי ואין (כפי ואי ג) אני גכ, ל' די | נותן לו] פואגכ, נותנם לו ח, ל' די | חזר ואמר] וחא'גכ, חזר הקב"ה ואמר י, אמר הקב"ה ד | ° שני] ב' ד | אחד מהן על חבירו והרגו י | 4 היאך פ | אתן ג | שנים עשר פוח, שנים עשר (י"ב א[2]) שבטים אגכ | לאדם] לא אדם פו | לאדם * איני (אני ל) נותן] לאדם אין אני נותן כ, . . אי אני נותנן ג, לא לאדם אני נותן א, . . אני נותנן די, . . אני נותנם ח, לאחר אני נותן ו | ולמי — לבניו] ו, למי . . לבניו פ, לבניו אני נותן א[1], . . אני נותנן כ, . . אני נותנם ח, ולבניו אני נותנן ג, אלא לבניו דא[2]י | זה] וח, שנ' ~ דאגכי | 5 מנין — הא י"ב] מניין . . הרי י"ב ד, מנין . . הרי תרי עשר גכ, כמנין . . הם שנים עשר ח, מנין זה תריסר י, ז"ין שבעה ה"א חמשה הרי שנים עשר א[1], ז"ין ז' ה"א ה' הרי י"ב א[2], ל' ו | 6 * זה — אדם] ד"א ~ ד, זה ספר תולדות י, אלה תולדות אדם ח, אלא תולדות גכ, ל' לוא | אלו הן א[2], אלה א[1] | * אין — תולדות] אין הראשונים ו, ואין . . תולדות דפחאגכר[1], ואין הראשונות תולדות י. ל' ל | מה] ג, ומה דפוהאכרי | היו י | אלוהות פחא[2]גרי | אתמהא ל' | 7 קומי] פאי, קמי דגר[2], ל' וכ | אבה] ד[1]ו, אבא דפאגכי | בר דלא] ד[1]א[1]כ, ברדלא דא[2]ר[2], בר דליא פג, בן דליה ו | * ושתק — בשם יי'] ושתק אמר להם (להן כ) . . בצלם ובדמות (דמות כ) מיכן (מכאן כ) . . קינון קינטורים (קינן קונטרנין כ) . . בימי אנוש (מימות אנוש בן שת כ) . . והתחיל (התחיל כ) . . פניהן (פניהם כ) כקופות . . חולין למזיקין . . לעשות (להיות כ) חולין למזיקין . . לבין דגחין לצלמא . . לבר אינש (אנש כ) אז . . בשם יי' גכ, ושתק אמר להן עד כן בצלם ובדמות מכן . . קונן קונטרנים . . מימות אנוש בן שת . . טרשים כו ל' עד אז . . בשם ה' ו, ושתק אמ' לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קנטורין א[2], ושתק אמר להם . . בצלם וכו' כדכתיב לעיל ד, ושתק וכו' כדלעיל עד אז . . בשם יי' ח, ושתק וגו' כדלעיל א[1], ושתק וכו' פ, וכו ול' ע"ד אז הוחל לקר' בשי' י' ל | 10 ד"א] ~ אלה ג (ד"א — יצריה ל' פאכ) | אין] ו, ואין דחי |

כתיב ויאמר לאדם לא אדם איני נותנן לאדם ולמי אני נותנן ליעקב הצדיק וכו', ובסגנון מעורבב הועתק המאמר הראשון במד' הגדול עמו' 121 א"ר יהודה ביר' סימון ראוי היה וכו' שתינתן תורה על ידו אמר הקב"ה יציר כפי ואיני נותן תורה על ידו חזר ואמר מה אם שש מצות שנתתי לו לא היה יכול לעמוד בהן מאתים שמונה וארבעים מצות עשה וכו' לא תעשה על אחת כמה וכמה, ומסיים שם הדא היא ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה איני נותנה אלא לתולדותיו שנ' זה ספר וכו' זה ספר התורה לתולדות אדם: 6 אין הראשונים תולדות. כך השלמתי וכן סגנון הדרש במאמר שלאחריו ד"א אילו וכו' (ושניהם הושלמו בגליון כי"ל כמו שהעירותי) ובמאמר אלה תולדות וכו' אין הראשונים תולדות, ופריך מן הן אלהות בתמיה, ומשני כדאיתא לעיל בפכ"ג לפ' ולשת גם הוא וכו' ויקרא את שמו אנוש בעון קומי וכו' שהראשונים עד אנוש היו בדמות וצלם ומקינן ואילך נתקלקלו הדורות. וזה ספר תולדות וכו' שדרשו אילו תולדות מוסב על הדורות מקינן ואילך שלא הוזכרו במקרא בסוף פרשה של מעלה, ועוד דרשו זה ספר וכו' ד"א אילו תולדות לפסול את הראשונים מה הן רוחות כלו' אותן שנולדו כל ק"ל שנה שפירש אדם מחוה וכדאמר ר' סימון והובא לעיל פ"כ לפ' כי היא היתה וכו', ועוד דרש אחר אלה תולדות אין הראשונים תולדות למה שהם כלים במים כלו' תולדותיו של קין וכדאמר ריב"ל לעיל פכ"ג לפ' ויולד לחנוך את עירד וכו' כלהון לשון מרדות וכו', והסופרים קיטעו מאמרים אלו שנסדרו כבר לעיל ועח"נ, והשלמתי המאמרים כמו שהם לעיל בפכ"ג ופ"כ, והמאמר בעון קומי וכו' איתא בשלימותו כאן בכי"ג וכי"כ והמאמר דאמר ר' סימון וכו' בדפוסי' וכי"ו וכי"ג, וכן הועתק מב"ר כאן בערוך ע' קנתר עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנתורין וברמב"ן בראשית ו' ד' זה ספר וכו' ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות בעון קמי אבא כהן ברדלא אדם שת וכו' אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין ועי' במ"י לעיל צד 227 ובילקוט רמז מ' קיטע בעון קומי אבא כהן ברדלא וכו', ובילק' דה"י ר' אלף ע"ב הועתק המאמר מב"ר פכ"ג בד"ה ולשת גם הוא יולד בן וכו', אכן מסיים שם זה ספר תולדות אדם אלו תולדות ואין הראשונות תולדות ומה הן אלוהות, ובפדר"א פכ"ב נדרש ויחי אדם וכו' ויולד ברמותו כצלמו מכאן אתה למד שלא היה קין מזרעו ולא מדמותו ולא מצלמו של אדם ולא מעשיו

הראשונים תולדות, מה הן רוחות דאמר ר' סימון כל ק"ל שנה [שפירש אדם מחוה היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיא יולדת, רוחות נקיבות מתחממות מאדם ומולידות הה"ד אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד) בנוי דאדם קדמאה. מאן דאמר רוחוי דביתה טבין דרבון עימיה מאן דאמר דהינון בישין דחכמין יצריה, מן דמר רוחוי דחקלא טבין דלא רבון עמיה מאן דאמר דהינון בישין דלא חכמין יצריה]: אלה תולדות אדם, אין הראשונים תולדות למה שהם כלים במים דאמר ר' יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם, [מחויאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם מה לי ללמך 16b ולתולדותיו]:

ז ר' תנחומ' בשם [ר' אלעזר ר' מנחמה בשם] רב כל אומניות אדם הראשון לימדם מה טעם וחרשים המה מאדם (ישעיה מד יא) מאדם הראשון, רב אמר אפילו סירגול הספר אדם הראשון לימד זה ספר וסירגולו:

ביום ברא אלהים אדם הרא מסייעא להדיא דאמר ר' לעזר שלשה פלאים נעשו באותו היום, בו ביום נבראו ושימשו והוציאו תולדות: בן עזאי א' זה ספר תולדות אדם כלל גדול

1 לעיל לד 195 וס"כ: 6 לעיל לד 222, לקמן סוף פכ"ו: 8 ילק' מכירי ישעיה מ"ד י"א: 11 ילקוט שם: לעיל לד 205: 12 ספרא קדושים פרק ד' מי"ב, ירוש' פ"ט נדרים מ"א ג', אדר"נ נו"ב פכ"ו:

1 הראשונות י | * מה הן] מהן ל, ומה הן דוחג, אלא י | שכל חי | מאה ושלשים וחג | * שפירש — יצריה] שפרשה (שפירשה וג) חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיו מולידים ממנה (והיא יולדת מהן (וג) ורוחות (רוחות ו) נקיבות היו מתחממים (הנקבות מתחממות וג) מאדם ומולידים (ומולידות ג, ויולדות ו) ממנו הה"ד . . בהעותו (בהעוותו ו) . . בניו (בנוהי ג) דאדם קדמאה מאן . . דרוחי דביתא טבין דרבו עמיה ומאן דאמר דאינון בישין דחכמין יצריה (מאן . . דרוחי דביתא טבין דרבין עימיה ומאן . . דאינון . . יצריה ג, ל' ו) מאן (מן ו, ומאן ג) דאמר דרוחי (רוחויי ו, דרוחוהי ג) דחקלא טבין דלא רבין (רבון ו) עמיה (עימיה ג) ומאן (ומן ו) דאמר דאינון (דהינון וג) בישין דחכימין (דחכמין ג, דחמון ו) יצריה דוג, שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין מאדם כאמור לעיל וכו' ח, שפירש מחוה וכו' י, וכול' ע"ד דחכמון יצריה ל | 5 אלה] א[1]ר, אילו ג, אלו י, ד"א אלה כ, ד"א אלו דח, . . אלו הן א[2], רב אחא אילו ו (אלה — ולתולדותיו ל' פ) | אדם ל' | אין] ו, ואין דהאגכרי | הראשונות גי | 6 למה] ומה הן ו | שהיו א[1]ר[3] | כלים] וחכר[1]י, ־ין דא[2]ג | לשון] לשם ו | * עירד עורדן דוא] עירר עורדן לג | ** אני] ל' ל | * 7 מחויאל — ולתולדותיו] מחויאל מוחן אני מן העולם כול' מה לי ללמך ולתולדותיו ו, מחויאל (מחוייאל כ) מוחה אני אותן (מוחן אני כ) מן העולם מה . . ולתולדותיו גכ, וכו' מה . . ולתולדותיו ד, וכול' ל, ל' א | 8 תנחום א | * ר' אלעזר דפואגכם] ל' ל | * ר' מנחמה (מנחמ' ג, מנחמא כ) בשם וגכ] ור' מנחם (מנחמא א[1]מ) בשם דא[1]מ, ור' מנחמא פ, ל' ל | רב] ר' ג, רבנין אמ, רבנן כ | אומניות] פוחגכם, האומניות דא[2], אומניות (אומנות י) שבעולם א[1]י | לימדם] א[2], למדם דכ, למדן א[1]ם, לימד ו, למד פחג (למד אדם הראשון י) | מה טעם] כי, מאי טעמיה ד, . . טעמא ג, שנ' חאם | 8 [o] רב אמר] רבנין אמרי ד | סרגולו (סירגולו חי, סירגול וכ, סרגול א[2]ם) של ספר דפוחא[2]כים, סירגול הסופר ע | 9 לימד] פו, למד חגי, לימדו ד, למדו אעם | זה ל' א[1] | וסירגולו] י, הוא וסירגולו דוח, . . וסרגולו פא[2]גם, זה סרגולו א[1] | 11 הדא מסייעא] מסייע א | אלעזר פא[2], אלעזר בן עזריה דוא[1]גכ | שלשה] פוחא[1]גכ, ג' ד[1]א[2]י, שלש ד | באותו יום י, בו ביום א | 12 בו ביום שימשו וג, . . שמשו דא | כו ביום הוציאו דואג | בן] זה ספר תולדות ~ ו | עזיי וג | אומר דפחאכי, אמ' ג | זה — אדם ל' ו | כלל] פחאגכי, זה ~ ד |

דומין למעשה הבל אחיו עד שנולד שת שהיה מזרעו ודמותו ומעשיו דומין למעשה הבל אחיו שנאמר ויולד בדמותו כצלמו ר' ישמעאל אומר משת עלו ונתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים וכו' ועי' במ"י לעיל צד 206 וצד 222 ועי"ע בתרגומים לפ' ויחי אדם וכו', ולאגדה מה הן רוחות אפשר שכוון ג"כ פילון במה שכתב שהראשונים קודם אנוש היו דור מעורבב ועי' זיעגפריעד צד 152: 5 דלא חכמין יצריה. כ"ה לעיל צד 196, ומלשון שקיטע הכותב בכי"ל ע"ד דחכמון יצריה משמע שהיתה כן הגי' לפניו כאן בסוף כל המאמר וכמו שהגי' בדפ"ר וד"ו מאן דאמר דרוחי דחקלא טבין דלא רבין עמיה ומאן דאמר דאינון בישין דחכימין יצריה, ובגליון מדרש אבא הוגה גם כאן בשם ס"א מ"ד דרוחי דחקלא טבין דלא חכימין יצריה ומאן דאמר דאינון בישין דלא רבין עמיה, ובמ"כ הגיה כאן דרוחין דחקלא בישין דלא רבין וכו' ומאן דאמר דאינון טבין דלא חכימין וכו' וכן הדפיסו אחריו ועי' במ"י לעיל שם בד"ה מן דמר וכו': 6 שהן כלים במים. מפרש בפי' ב"ר כ"י בזרעו של קין הוא אומר שכלה בדור אנוש ובדור המבול שלא נשאר מהם אחד בעולם אבל מאלו תולדות נשאר נח ונבנה העולם ממנו: 8 בשם ר' אלעזר וכו'. כן השלמתי ועח"נ, ובכי"פ נשתבש ר' תנחומא בשם ר' אלעזר ור' מנחמא, ונשמט שם בשם רב, ובכי"ח קיטע ר' מנחמה אומר בשם רב והשמיט ר' תנחומ' וכו': אדם הראשון. בכי"ל הושלם הראשון כאן ובסמוך ביני שיטי כמו שהוא בשאר הספרים ונכונה הגי' לימדם ודורש וחרשים המה וכו' ואומנין הם מאדה"ר שלימדם כל אומניות: 9 סירגול. שרטוט ועי' לעף אצל קרויס צד 412, ודורש זה ספר וסירגולו שאינו שלם בלי שרטוט ועי' ירוש' מגילה פ"א ע' א' נאמר כאן דברי שלום ואמת ונאמר להלן אמת וכו' הרי היא כאמיתה של תורה מה זו צריכה סירטוט אף זו צריכה סירטוט וכו', וגי' הערוך עי' בע' סרגל: 11 דאמר ר' לעזר. עי' מ"ש במ"י לעיל צד 205, ובכי"פ וילקוט קיטעו גם במאמר זה בו ביום נבראו וכו': 12 בן עזאי וכו'. מאמרים אלו הנשגבים ועומדים ברומו של מדרש נסדרים כאן לפ' זה ספר וכו' ביום וכו' בדמות אלהים עשה אתו, ועיקרם בתוספתא קדושים ושם הגי' ואהבת לרעך כמוך ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי

בתורה, ר' עקיבה א' ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח) **כלל גדול ממנו, שלא תאמר הואיל וניתבזיתי יתבזה חבירי, אמר ר' תנחומ' אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אתו:**

1 בתורה ל' ח | ר' עקיבה — ממנו ל' ח | אומר דפואכי, אמ' ג | כלל] פואגכרי, זה ~ ד | ממנו] פו, בתורה דאגכרי | שלא] ר' עקיבא אומ' ואהבת לבריך כמוך כלל גדול בתורה ~ י | 2 חבירין] ~ עמי הואיל ונתקללתי יתקלל עמי חבירי דו, עמי . . ונתקללתי יתקלל (ונתקלקלתי יתקלקל ח) חברי (חבירי אג) עמי פחאגכי | אותו |

אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה, וכ"ה בירוש' נדרים שם, וכאן סירסו המאמרים להסמיך מאמר ב"ע לפסוק שדורש בו ועי"ז זה שינו ג"כ ערך הכללים וכתבו במאמר ר' עקיבה ואהבת וכו' כלל גדול ממנו (וכן הגי' ממנו בפוגיא צד 522 במאמר שהועתק מב"ר, וגם שם ל"ג הואיל ונתקללתי וכו' ועח"נ), ולפי גי' העיקרית אמר ר' עקיבה ואהבת וכו' כלל גדול בתורה וב"ע אמר זה ספר וכו' כלל גדול ממנו וכמו שמפרש כאן במאמר ב"ע שלא תאמר הואיל וכו' (ואינו מוסב על מאמר ר"ע) א"ר תנחומ' אם עשית כן וכו' ולכן יזהר אדם בכבוד חברו ועי' גם בפירוש הראב"ד בספרא שם בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה פי' שאלו מן הפסוק הראשון לא שמענו אלא כמוך הרי שנתבזה הוא או נתקלל הוא וכו' יתבזה חברו עמו ויתקלל עמו וכו' לכך נאמר בדמות אלהים עשה אותו את מי אתה מבזה וכו' דמות דיוקנו של מקום וע"ע בתוספות עה"ת לפ' זה ספר וכו', וברקנאטי הועתק לפסוק זה בציון ב"ר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה אמר לו בן עזאי זה ספר תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה שלא תאמר הואיל ונתקללתי יתקלל חברי עמי אמר ר"ת אם עשית כן וכו' וכן שם בפ' קדושים ובב"ר אמרו רז"ל ואהבת וכו' זה כלל גדול וכו' אמר לו ב"ע בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי וכו' הואיל ונתקללתי וכו' אמר ר"ת וכו' וצ"ע אם היה הגי' כן לפניו בב"ר כאן, ורי"ג העיר במדרש ד' שאלוניקי על גי' הסמ"ק לאהוב את חבירו אמר ר' עקיבא כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך בן עזאי אמר גדול ממנו כי בצלם אלהים עשה וגו', ובספרא וירושלמי ל"ג במאמר ב"ע שלא תאמר וכו' ויש לפרשו בעיון מדע שיסוד לאהבת אדם לחברו הוא שתורתנו הקדושה היא ספר לכל תולדות אדם ואב אחד לכלנו וכל בני אדם ברא הקב"ה בדמותו ובצלמו וישתדלו כלם להדבק במדותיו וכל אחד יאהב את חברו כעצמו ויסייעהו לבוא לידי קרושת מצות ומע"ט וינצל מעבירות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו (ועי' לאצארוס עטהיק וכו' צד 148 ואגה"ת ח"א צד 417), וכן נוסף פירוש בכי"א ב' בגוף הספר כלו' הואיל והבריאה היתה אחת והכל באין מאדם אחד הוי כלל (כ"ה שם) כגוף מחולק כמה איברים וכשם שהגוף מסתייע אבר מחבירו כן כל בני אדם צריכין ליסתייע אחד מחבירו הואיל וכולם באין מגוף אחד הוי כלל גדול זה ספר מואהבת לרעך כמוך שלא תאמר וכו', וכללו של ר' עקיבה ואהבת לרעך וכו' אחד הוא בהוראתו עם מאמר המפורסם שאמרו הלל בסגנון השלילה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא וכו' (שבת ל"א א'), וכן הרגילו לפרש כמו שמפרש בפי' ב"ר כאן ואהבת לרעך כמוך כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעביד ובפי' הראב"ד שם ואהבת לרעך וכו' ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה דעלך סני וכו' ובלקח טוב פ' קדושים ואהבת לרעך כמוך מכאן אמרו הלל הזקן דעלך סאני וכו', וכן כתב בדרשות התורה לר' שם טוב ן' שם טוב פ' דברים (ד"ו ש"ז̄ס"ג ע"א) כמו שעשה הלל לגוי האומר למדני תורה על רגל אחד ואמ' לו ואהבת לרעך כמוך כי בזה כלל התור' אשר בין אדם לחבירו וכו', וכעין זה הסיפור בשבת שם שוב מעשה וכו' בא לפני הלל וכו' איתא באדר"נ נו"ב שם מעשה באחד שבא לר' עקיבא א"ל רבי למדני כל התורה כולה כאחת א"ל וכו' בני הוא כללה של תורה מה דאת סני לגרמך לחברך לא תעביד הלך לו אצל חביריו וכו' אמר להם כך למדני ר"ע מה דאת סני לגרמך וכו' (ועי' גרעץ קורות היהודים ח"ג מהדורא ה' צד 207 וצד 283, לעף געד' שריפטען ח"א צד 45 וח"ח צד 39 ואגה"ת שם צד 4, ושם נסמנו הדוגמאות להמאמר דעלך סני אצל פילון ובס' טוביה, וכן הדוגמאות להכלל ואהבת לרעך וכו' בספרי האונגליונים, וידוע שבלוקס פ"י ומתאי פכ"ב הוזכר הכלל ואהבת לרעך וכו' אצל הכלל ואהבת את י"י אלהיך וכו' ובמרקוס פי"ב אצל הכלל שמע ישראל וכו' ואהבת את וכו'.ועי' מ"ש ר"מ גידעמאנן במ"ח חלק ל"ז צד 153 וידידי ר"י עשעלבאכער בספרו דאס יודענטום וכו' צד 31 וצד 75), ובדרשות רש"ט ן' ש"ט שם איתא עוד והנה אז"ל אי זו מצוה א' שכל המצות תלויות בה א' מהחכמים אומ' ואהבת לרעך כמוך וחכם אחר אומ' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וחכם אחר אומ' זה ספר תולדות אדם וגו' (ומפרשו והרצון כי האחד אומ' כי בקיום ואהבת לרעך יקיים כל התורה והאח' אומ' כי בקבלת עול שמים יקבל כל מה שצוה הקב"ה והא' אומר כי אם יבין האדם שהוא פועל האל וכי בצורתו נברא לא יוכל לעשות שום רע וכו' ואשר נברא בצלם אלהים ובדמותו ראוי שיעשה בתבניתו או יהיה הנראה בזה וכו'), ומסגנון המאמר נראה שלא הועתק מלה במלה וקשה לשער שרש"ט ן' ש"ט כלל בתוך מאמרי חז"ל מאמר אחר אשר אינו נובע בסגנונו ממקור ישראל, ובפי"מ לירוש' נדרים שם העתיק זה המאמר וכתב עליו ואני לא מצאתי האגדה בשום מקום כלשון ההוא ואם ישנו וכו' (ועי' גם ביד"מ), ושם העיר ג"כ על המאמר בתהלה לדוד (לר' דוד מיסיר ליאון, קושטאנדינא של"ז) ח"א פל"ו (כ"ב ע"א) אמרו ז"ל זה ספר תולדות אדם בן עזאי אומר כלל גדול הוא בתורה ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כלל גדול יותר רבי תנחומא אומ' זה ס' תלדות אדם בצלם אלהים ברא אותו כלל גדול בתורה וכו' וכתב עליו ולא אאמין במצי' אגד' בלשון זה גם פירושיו עליה דברי הבאי, ומאמר זר כתוב בשם מדרש הביא בעל עין יעקב בהקדמתו והוא בעצמו כתב עליו ובקשתיהו ולא מצאתיהו בכל שתא סדרי וזה נסחו. בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל וגו' בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' עמד רבי פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו', וביפ"מ שם העתיק גם מאמר זה מהקדמת עין יעקב והעיר על פירושו שם וכתב ולא אאמין שהנוסחא הזו מחז"ל שאין לה הבנה לפי הפשט ופי' הנז' הלציי אלא א' מן התלמידים המציאו להתגדר בפי' הלציי הזה ועי' גם ביפ"ת בב"ר כאן, והמאמר הזר הועתק גם במדרש פליאה (ווארשא תרנ"ח) סי' ס"ז, ומאותו המאמר והמאמר שלפנינו בב"ר מעורבב המאמר שהוצג באהל יששכר (אלטונא תקפ"ו) בראש הספר בשם מדרש רבה זה ספר תולדות אדם בן עזאי אומר זה כלל גדול בתורה בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך, וגדולי הדור שהסכימו על ספר אהל יששכר לא העירו שבסגנון זה לא נמצא המאמר במדרש רבה ועי' גם במ"ע ליטעראטור־בלאטט שנת כ' סי' כ"ב וסי' כ"ו וסי' כ"ח ובמ"ע אריענט' ליטעראטור־ציטונג שנת ט' סי' י' עמו' 545, ובילקוט דפ"ר וד"ו הוכפל כאן מאמר ר"ע והגי' במאמר השני ואהבת לבריך (בד"ו לחבריך) כלל גדול וכו' וצ"ע, וכתיבת אתו כמו בסמוך ריש פכ"ה ועי' לעיל צד 25 ובמ"י שם:

פרשה כה

א ה כד) ויתהלך חנוך את האלהים וגו׳ אמר ר׳ חמא בר׳ הושעיא אינו נכתב בתוך טומוסן שלצדיקים אלא בטומוסן שלרשעים, ר׳ אייבו חנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע אמר הקב״ה עד שהוא צדיק אסלקנו, אמר ר׳ איבו בראש השנה דנו בשעה שדן כל העולם: המינים

1 ילקוט ר׳ מ״ג, ילק׳ דה״י ר׳ תלף ע״ג:

1 וגו׳] א[1], ואיננו חי (דה״י), ואיננו כי לקח אותו אלהים דג, ל׳ וא[2] | בר׳] פו, בר דאגשי (שם) | הושעיה ו, אושעיא א[2]שי (שם), חנינא א[1] | 2 טומוסן] ו, טימוסן דפחר[1]י, טמוסן ג, טימוסין כ, ניתווסין א[1], נתווסין א[2] | צדיקין ו | אלא] אבל נכתב הוא ח | בתוך טומוסן ו, . טימוסן דחגי, . . טמוסן פ, . . טימוסין כ, . . ניתווסין א[1], . . נתווסין א[2] | אמר ר׳ איבו דאב, . . ר׳ אייבו ו, ר׳ איבו (אייבו ח) אמר פחגי | חנוך ל׳ י (שם) | חנף היה] היה חנף י, אדם חנף היה אבי (שם), ל׳ ו | פעם כ | הוא צדיק ו, היה צדיק א[2] | פעם | הוא רשע ו | 3 צדיק] בצדקו דפוחאגכי, בצדקתו י (שם) | אמר — בראש] ובראש פח | שהוא דן | את כל העולם כלו חא[1], . . כולו ג, את העולם כולו א[2]כ, כל (את כל ו) באי העולם דו, כל . . עולם פי |

פרשה כה. בכי״א א׳ פכ״ג ובכי״א ב׳ פכ״ד, ובעל המדרש שסידר האגדות כמעט לכל פסוק ופסוק (עד קרוב לסוף הספר) דלג על פסוקי התולדות עד ויתהלך חנוך וכו׳ ומכאן עד ויקרא את שמו נח וכו׳, וכן מדלג לקמן פל״ח על הפסוקים אלה תולדת שם וכו׳ עד ואלה תולדת תרח וכו׳ ובפ׳ פ״ב על הפסוקים בני רחל וכו׳ עד ואהליבמה ילדה וכו׳ והפסוקים ואלה תלדות עשו אבי אדום וכו׳ (ושם נדרש רק הפ׳ ותמנע היתה וכו׳) והפסוקים אלה בני שעיר וכו׳ (ולפ׳ ואלה בני צבעון וכו׳ נסדרה שם בכי״ל רק הסוגיא שהזכרתי במ״י לעיל צד 89), והיכא דליכא למדרש לא דרש ולכן דלג ג״כ לקמן בפ״ס על הפסוקים שנכפלו בפרשתו של אליעזר ועי׳ מ״ש במ״ח חלק ל״ד צד 364: 1 אינו נכתב. דורש ויתהלך חנוך וכו׳ ואיננו כי לקח אתו וכו׳ ו א י נ נ ו אינו נכתב בתוך ספר יחס[1]) של צדיקים אלא וכו׳ ור׳ איבו דורש חנוך חנף היה וכו׳ ואמר הקב״ה עד שהוא צדיק אסלקנו וטעם הכתוב ויתהלך וכו׳ בעוד שהתהלך הנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו קודם זמנו טרם יבא לידי חטא, ובמדרש קהלת פ׳ את הכל ראיתי (ז׳ ט״ו) איתא שאלו את שמואל הקטן מהו דכתיב יש צדיק אובד בצדקו אמר להם גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבא לידי מייט אמר הקב״ה עד שהוא בצדקו אסלקנו שנ׳ יש צדיק אובד בצדקו וכו׳ ואפשר שפתר קרא בחנוך, וגם נר׳ שעל חנוך נאמרו הפסוקים בחכמת שלמה ד׳ י׳ י״א אשר לפנים התהלך את האלהים מצא חן ובעבור ששכן בין רשעים לוקח מארץ לשמים לוקח לבל תשונא דעתו ברע ולא תמשול מרמה בנפשו ועי׳ וויינשטיין צור גענעזיס וכו׳ צד 14 וצד 206, וכאן דרשו לגנאי אינו נכתב וכו׳ חנף היה וכו׳, וכן נסדרו כאן רק עוד שני מאמרים לבטל דעת המינים בהסתלקות חנוך (וכמו שכתוב באגרת אל העברים פי״א ה׳ באמונה לוקח חנוך בל יראה מות וכו׳ ועי׳ שירער געשיכטע וכו׳ ח״ג מהדורא ג׳ צד 203) ודעת חז״ל כאן שאנו מוצאים מיתה לחנוך, ועפ״י שטה זו תרגם גם אנקלוס ואיננו וכו׳ וליתוהי ארי אמית יתיה י״י (כ״ת שם הגי׳ הנכונה ועי׳ מ״ש מהרז״ף בס׳ איבער דען איינפלוס וכו׳ צד 44 ור״א ברלינער בתרגום אנקלוס ח״ב צד 163), וכן בתר״י ב׳ והא לית הוא ארום אתנגיד במימר מן קדם י״י, ובלתי אלו המאמרים המעטים שלפנינו לא נמצא שמץ דבר כאן לרמז על כל האגדות שנתפשטו בזמן קדום על חיי חנוך ונאספו בספרים חיצונים ובתוכם ספר נפלא ברוב חזיונות ונקרא על שם חנוך בשיורי הגנוזים, וכן נמצא מעט מזער במדרשים ישנים שדרשו לשבח כמו בפסיקתא פכ״ג (קנ״ה א׳) בדורות השביעי חביב אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך ויתהלך חנוך וכו׳ ועי׳ בוי״ר פכ״ט סי׳ י״א, ועם דעת חז״ל שלפנינו מסכים גם פילון בשטתו שחנוך לא היה צדיק גמור אלא יודע ונחם על רעתו (ועי׳ מ״ש מהרז״ף שם צד 45 והח׳ זיעגפריעד בספרו על פילון צד 152), ולשבח נדרש בספר בן סירא העברי (הוצ׳ הח׳ שטראק) מ״ד ט״ז חנוך נמצא תמים והתהלך עם ייי ונלקח אות דעת לדור ודור, ושם מ״ט י״ד מעט נוצר על הארץ כחנוך וגם הוא נלקח פנים (ועי׳ בב״ס הוצ׳ הח׳ לעווי ה״א צד 88 ובמבוא שם צד 39), וכבר נר׳ מסגנון העתקת השבעים[2]) שכוונו לאגדה עתיקתא שחנוך לא מת ושהכתוב מדבר בעליית חנוך, ובס׳ היובלים שהשתמש בס׳ חנוך מסופר בפ״ד הוא היה הראשון מבני אדם הילודים על הארץ אשר למד את הכתב ואת הדעת ואת החכמה ויכתוב את אותות השמים לסדר חדשיהם בספר למען ידעו בני אדם את עת השנים לסדרי חדש וחדש במספרם ויכתוב בראשונה עדות ויתן לבני אדם עדות על משפחות האדמה ויגד את שבועי היובלים ויודיע את ימי השנים ויערוך את החדשים ויגד את שבתות השנה כאשר הראינו לו לדעת ואת שכבר היה ואת אשר בוא יבוא באחרית הימים ראה בחלומו את אשר יקרא את בני האדם לדורותיהם עד יום המשפט את הכל ראה והבין וכתב בספר לעדות וישם אותו לעדות על הארץ לכל בני האדם לדורותיהם וכו׳ ויהי בקרב מלאכי אלהים ששה יובלים ויראוהו את כל אשר על הארץ ובשמים ממשלת השמש ויכתוב הכל בספר וכו׳ וילקח מתוך בני האדם ונביא אותו אל גן עדן לכבוד ולתפארת והנה כותב פה בספר את פתשגן הדין ואת העונש על העולם וכל רעת בני האדם ובעבורו הביא את המבול על כל ארץ עדן כי הושם שם לאות ולמען יעיד בכל בני אדם להזכיר את כל מעללי הדורות עד יום המשפט וכו׳ (ובס׳ היובלים שם המקור העיקרי למ״ש במדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער לפ׳ ויתהלך חנוך את האלהים עם המלאכים הלך שלש מאות שנה בגן עדן היה עמם ולמד מהם עיבור ותקופות ומזלות וחכמות רבות, ושלש מאות שנה היינו ששה יובלים, ובפדר״א פ״ח איתא אדם מסר לחנוך ונכנס בסוד העבור ועיבר את השנה שנ׳ ויתהלך חנוך את האלהים

[1]) τόμος. [2]) καὶ οὐχ εὑρίσκετο ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός.

שאלו את ר' אבהו אמרו לו אין אנו מוצאים מיתה לחנוך, אמר להם למה, אמרו לו נאמ' כאן לקיחה ונאמ' באליהו לקיחה, אמר להם אם לקיחה אתם דורשים נאמ' כאן לקיחה ונאמ' ביחזקאל הנני לוקח את מחמד וגו' (יחזקאל כד טז), אמר ר' תנחומא יפה השיבם: מטרונא שאלה את ר' יוסי אין אנו מוצאים מיתה בחנוך, אמר לה אילו נאמ' ויתהלך חנוך את האלהים ושתק הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר ואיננו כי לקח אתו וגו' איננו בעולם כי לקח אתו אלהים:

כט) ויקרא את שמו נח וגו' ר' יוחנן א' לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא ב
השם, לא הוה צריך קריא למימר אלא זה יניחנו או נחמן זה ינחמינו, שמא נח זה ינחמנו, אלא

6 ילקוט שם, ילק' דס"י שם, תנחומא בראשית סי' י"ל:

1 שאלו המינין י[1] | את ר'] לר' דו | אמרו לו ל' פוי | לא מצינו א[2] | נאמר וחגכי (שם), נאמרה ד | 2 קיחה א[2]כ | ונאמר דוכי (שם), ל' פ—באליהו לקיחה] להלן כי היום יי' לוקח (לקח ד) את אדונך (ארניך ו) מעל (ראשיך ד) ראשך דחוא[2], להלן (ולהלן פ) לקיחה (קיחה א[1]כ) כי (שנא' כי א[1], מה שנ' כי ג) היום .. פא[1]גכי (שם) | לקיחה] פי (שם), ללקיחה דוא[1]גכי, מלקיחה א[2] | דורשים (־ין א[2]) אותו א, דנין י | נאמר דפוא[1]כי | קיחה אכ | ונאמר וא[1]כ | ביחזקאל] להלן דפואי, להלן לקיחה גי (שם), .. קיחה כ | 3 לוקח] ד[1]פוחאכי, לוקח ממך דגי (שם) | וגו'] עיניך דא, .. במגפה פוגכי | תנחום פחאי | השיבן ר' אבהו | מטרונה פוגכי, .. אחת א[1] | את ר'] לר' וא[1] | 4 אין] פחאגכי, אמרה לו ~ דו | * אנו מוצאים דוי (שם)] אנו מוצאין פגכ.. רואין א, מצאים ל, .. אדם מוצא י | לחנוך פאכי (שם) | האלהים] ~ ואיננו כ, ואינינו ג | 5 וכשהוא וגי, אלא כשהוא פ | * ואיננו דוחא[1]י] איננו פ, ל' לג | כי — וגו'] כי לקח אותו אלהים דוחאגי, ל' פ | [ס] איננו] ואיננו ד | בעולם] וחאגי, ~ הזה דפ | אותו | 6 * וגו' פ] לאמר דא[1]ג, לאמר זה ינחמנו י, ל' לא[2]כ | ר' יוחנן] פ, ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש (ריש לקיש וכ) ~ דואגכ | * א' פ] אמר דואגכ, ל' ל | לא — השם] אגכי, לא .. ולא המדרש השם פ, לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש ד | 7 היה וכי (שם) | קריא * למימר ד"י] קרייה למימר פ, קרא .. דגכ, למימר קרא וא[1], קריא ל, למימר א[2]ב | אלא] ~ נח דפוי, או נח אכי (שם) | ינחמנו | שמא — ינחמנו] ו, שמא נח ינחמנו פ, שמא זה נח זה ינחמנו י (שם), ל' דאגכי |

וגו' ויתהלך חנוך בדרכי מנין העולם שמסר אלהים לאדם וכו' ועי' במ"י לעיל צד 234, וכן מ"ש במ' אגדה ויחי ירד ולמה נקרא שמו ירד שבימיו ירדו המלאכים והיו מלמדים הבריות היאך יעבדו להקב"ה גם זה נובע מס' היובלים פ"ד ט"ו, ועל האגדה שחנוך היה אבי חכמת האסטרולוגיא עי' פריידענטהאל העללעני' שטודיען ח"א צד 88 ושירער שם צד 204 וצד 359), ודעות אלו נכנסו גם בספרי חז"ל המאוחרים, וכן איתא במס' דרך ארץ זוטא פ"א ט' נכנסו בחייהם בג"ע ואלו הן חנוך בן ירד ואליהו ומשיח ואליעזר וכו' ועי' ילקוט ר' מ"ב וילק' יחזקאל ר' שס"ז (ועי"ע במ"ח חלק ל' צד 413) ובילק' יחזקאל שם בציון מדרש אחר שלשה עשר שלא טעמו טעם מיתה אלו הם חנוך ואליעזר וכו' ועי' בפרקי רבינו הקדוש בס' הלקוטים ח"ג צד פ"ג, ובמד' הגדול עמו' 123 תאנא שלשה עלו ושימשו במרום ואלו הן חנוך משה ואליהו חנוך דכת' כי לקח אתו אלהים וכו'. אכן מסיים שם ולא אלו בלבד אלא כל הצדיקים עולין ומשמשין במרום וכו' ועי' גם הסיפור הארוך על חיי חנוך והסתלקותו בספר הישר (שנדפס בשם חיי חנוך גם בביה"מ ח"ד צד 129), ובתר"י א' מתורגם ואיננו וכו' והא ליתוהי עם דיירי ארעא ארום אתנגיד וסליק לרקיע במימר מן קדם יי' וקרא שמיה מיטטרון ספרא רבא, ובשטה זו שחנוך הוא מטטרון תפסו בעלי הקבלה בספרים המיוחסים לר' עקיבא ולר' ישמעאל ועי' באותיות דר"ע ד' פיעטרקוב צד 23 וצד 25 (בביה"מ ח"ב צד 114 וח"ג צד 16 ועי"ע שם ח"ו צד 58) ובפרט בספר היכלות הנקרא ג"כ ספר חנוך (ועי' בביה"מ ח"ה צד 170 ובמבוא שם סי' כ"ד ובענציקלאפעדיא ח"א 676) שמתחיל ויתהלך חנוך את האלהים וכו' אמר ר' ישמעאל כשעליתי למרום להסתכל בצפיית המרכבה וכו' מיד זימן לי מטטרון עבדו מלאך שר הפנים וכו', ושם בפ"ג (בדפ' פיעטרקוב, ובביה"מ שם צד 171) אמר ר' ישמעאל אמרתי למטטרון מפני מה אתה נקרא בשם קונך בשבעים שמות ואתה גדול מכל השרים וכו' ומפני מה קורין אותך בשמי מרומים נער השיב ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד וכו' (ועי' ברקנאטי לפ' ויתהלך חנוך וכו' וגם המאמרים שהועתקו שם ממדרש רות ומספר הזוהר ועי"ע בבמ"ר פי"ב סי' י"ב ובתוספות יבמות ט"ז ב' וחולין ס' א' בד"ה פסוק זה וכו' וברשב"ם ב"ב קכ"א ב' בד"ה קיפלו וכו'), ולאגדות כאילו באותיות דר"ע ובס' היכלות כוון בעל מדרש אגדה שמפרש ואיננו וכו' לפי שהיה צדיק הקב"ה לקחו מבני אדם ועשה אותו מלאך והוא מטטרון ומחלוקת בין ר' עקיבא וחביריו בדבר זה (ועיי"ש בהערות רש"ב), ועפ"י המאמרים שלפנינו מפרש שם וחכמים אומרים חנוך היה פעם צדיק ופעם רשע אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו וכו' כלומר אמיתנו שנ' הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה, וכן הגי' לפנינו הנני לוקח וכו', ובמקרא כתוב הנני לוקח ממך וכצ"ל, וכן הועתק בלקח טוב, ושם גורס ולקיחה באליהו כי היום ה' לוקח את אדוניך וכו' אם לקיחה אתם דורשים וכו' ועח"ג, ובמאמר ר' אייבו הראשון נעדר לפנינו מלת אמר ועי' לעיל צד 197, וסגנון הלשון בתשובת ר"י למטרונא אילו נאמר וכו' ושתק כמו לעיל צד 227 אדם שת אנוש ושתק, ואולי כוון ר"י ג"כ לבטל דעת המינים באמרו בברייתא סוכה ה' א' מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום וכו', ובגמרא שם פריך והכתיב ומשה עלה וכו' והכתיב ויעל אליהו בסערה וכו' ומשני שם למטה בעשרה ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 185: 6 לא השם הוא המדרש. כמו שמפרש בקרא זה ינחמנו, וכאן מלת מדרש בהוראתו הישנה פירוש ומדרש השמות ועי' צונץ גד"פ צד 170, ודורש אלא בשעה שברא וכו' כיון שעמד נח וכו' ולכן אמר הכתוב נח זה ינחמנו שגרם להם מנוחה ונתנחמו מצרתם ועי' בפי' ב"ר ועי"ע בראב"ע וברד"ק ומ"ש ר"א ברלינער בס' בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק צד 32, ובפי' ב"ר מפרש והתלם היה נשמע לחורש כלו' כל מלאכות שהיו רוצים לעשות המלאכה היתה מכוונת מאליה למה שהיא עשויה מדעת האומן וכו', ופירוש זה עדיף להגי' שלפנינו הדלת היתה נשמעת לחרש ועח"נ, אכן מתוכן המאמר נר' שהגי' התלם (והתלם) וכו' היא גי' העיקרית, וכהגי' המרידן עליו מפרש בלק"ט וכיון שחטא המרידן הקב"ה על בני אדם, ופי' אף ניחת שנ' כאן ניחת שור שהיו השוורים והבהמות נשמעות לחורש בלא צער, ובתנחומא שם איתא ויקרא את שמו וכו'

בשעה שברא הקב״ה את אדם השליטו על דכל, הפרה היתה נשמעת לחורש הדלת היתה נשמעת לחרש, כיון שחטא המרידן עליו, הפרה לא נשמעת לחורש ולא הדלת לחרש, כיון שעמד נח נינוחו, נאמ׳ כאן ניחה ונאמ׳ להלן למען ינוח שורך וחמורך (שמות כג י״ב) מה ניחה שני להלן ניחת שור אף ניחה שנ׳ כאן ניחת שור, ריש לקיש א׳ לא השם המדרש ולא המדרש השם לא היה צריך קריא למימר אלא זה יניחנו או נחמן זה ינחמינו, אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם, שני פעמים כת׳ הקורא למי הים (עמוס ה ח, ט ו) כנגד ב׳ פעמים שהיו המים עולים ומציפים אותם בקבריהם אחד בשחרית ואחד בערבית הה״ד כמו חללים שכבי קבר (תהלים פח ו) שוכבי שלהם חללים היו, כיון שעמד נח נינוחו, נאמ׳ כאן ניחה ונאמ׳ להלן ניהה יבא שלום ינוחו (ישעיה נז ב) מה להלן ניחת קבר אף הכא ניחת קבר, ר׳ לעזר אמר לשם קרבנו נקרא וירח י״י את ריח הניחוח (בראשית ח כא), ר׳ יוסי ברי׳ חנינא אמר לשם נחת התיבה ותנח התיבה (שם שם ד), אמר ר׳ יוחנן לא שימשו מזלות כל י״ב חרש, אמר ליה ר׳ יונתן

4 ילק׳ מכירי ס״ע כ״י, ילק׳ מכירי תהלים פ״ח סי׳ ז׳: 6 עי׳ לעיל לד 228: 7 מדרש תהלים מ״ב פ״ח סי׳ ג׳: 9 לקמן פל״ג: 11 לקמן פל״ג ופל״ד:

1 שבא הקב״ה לבראות גב, . . לבראת א, שרצה . . לבראת י (שם) | את ל׳ פאב | אדם] ~ הראשון דואכי | כל א[1] | היתה ל׳ פא[1]כ | נשמעת לו י | לחרוש פו | הדלת] פ, והדלת ג, התלם וי, והתלם דא[2]כרי (שם), ותלם א[1] | הייתה נשמעת ג, היתה פ, היה נשמע וא[2]ר[1]י, נשמע דא[1]כי (שם) | 2 לחרש] פג, לחורש דר, ליחרש ואכי | כיון שחטא] פוא[1]גבי (שם), כיון שחטא אדם ד, ביום שחט׳ י, בא דור אנוש וחטאו א[2] | המרידן עליו] וגב, המרידם . . י (שם), המרידו . . פי מרדו . . ד, המרידן עליו הב״ה א[1], ל׳ א[2] | לא היתה דואגבי (שם), אינה פ | נשמעה י (שם) | לחרוש פב | ולא — לחרש] והדלת לא היתה נשמעת לחרש ג, וכן הדלת פ, והתלם לא היה נשמע לחורש ד, והתלם . . ליחרש אכ, התלם . . לחרש ו, והתלם לא היתה נשמעת ליחרש י (שם) | וכיון ג | 3 נינוחו] פוגי (שם), נחו ד, נחמו א, נחמן י | [ס] נאמ׳] ומנא לן ~ ד | ניחה] פואגכ, נייחה ד, נייחא י | להלן] ~ ניחה פוא[2]כ, ניחא ג, נייחא י (שם) | מה ניחה שנאמר . . אף ניחה שנאמר כן . . שור ו, מה ניחה האמורה . . אף כאן ניחת שור פ, מה גייחה (נייחא י) שנ׳ . . נייחת . . אף נייחה (נייחא י) שנ׳ (האמורה י) כאן נייחת שור די, מה להלן ניחת שור אף כאן ניחת שור אכ, מה להלן ניחת שוורים אף כאן י (שם) | 4 אמר דוא[2]גבי, אומ׳ א[1] | מן השם גב | הוא המדרש | מן המדרש גב | הוא השם | לא היה] כמ (תהלים), לא הוה ואג, ולא הוה ד | 5 * קריא למימר] קרא למימר דואמ . . לומר ב, למימר גב, ל׳ ל | זה] זה נת ל[0], נח זה א[2], או נח ו, או נח זה דא[1]גבמ | *נחמן זה דאגב] זה נחמן ל, נחמן ו | ינחמנו | אלא] שמא נח (נח זה ג) ינחמנו ~ וג | המים מצפים אותם עולים י (שם) | 6 בקבריהן י, מקבריהם ב | שני — הים] שני פעמים דכתיב . . הים י, שני . . דכת׳ . . הים וישפכם על פני הארץ ו, דכת׳ (שנא׳ א[2]) הקורא למי הים [וישפכם א[1]מ (ת״ע), וישפכם הקורא למי הים ב] שני פעמים אבמ (שם) | ב׳] א[1], שני דוא[2]גבמ (שם) | 7 בתוך קבריהם דואב, לתוך קבריהן ג, מקבריהם ב | אחד] פי, אחת דואגב | שחרית פ | ואחד] פי, ואחת דוא[1]גב | ערבית פ, במגחה א[2] | שכבי] א[2]כ, שוכבי דוא[1]ים (תהלים), שוכני פר[2] | 8 שוכבי] ו, שוכבים דא[1]כים (שם), ־ין א[2], שוכני פ, שוכבים ג | וכיון גבי | נינוחו] אגבי (שם), נחו דפמ (שם) | נאמר וכי | ניחה] ואגב, נייחה די | 9 ניחה] וא[1]גב, נייחה ד, נייחא י (שם). ל׳ א[2]י | יבא] אבי, יבוא דו | ינוחו] ו, ~ על משכבותם דפאגבי | מה להלן] אב, מה נייחה (ניחה פוג) האמור (שנ׳ ג, האמורה פי) להלן דפוגי | ניחת קבר] פואגב, נייחת קבר די, בקבר י (שם) | אף כאן פאבי (שם), אף נייחת (ניחה וג) האמורה (שנ׳ ג, האמ׳ ו) כאן דוגי | ניחת קבר] פוא[2]גב, נייחת קבר די, בקבר י (שם) | אלעזר דואגב, אליעזר י | אומר וא[2]י (שם) | 10 בר אי (שם), בן ו | אומר פי | על שם י | נחת] נייחת י, ל׳ י (שם) | התיבה] ~ נקרא | 11 * מזלות ל[0]וג] המזלות דפא[2]כר, ל׳ ל | כל] גכר[1], ~ אותן דפוא | י״ב] א[2]ר[1], שנים עשר דפוא[1]גב | * יונתן ל[0]דואג] יוחנן לב (ר׳ יונתן אומר פ) |

מנין היה יודע לומר זה ינחמנו וכו׳ וכי נביא היה אר״ש בן יהוצדק למודין היו שבשעה שא״ל הקב״ה לאדם ארורה תאדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וכו׳ אמר אדם רבש״ע עד מתי א״ל עד שיולד אדם מהול כיון שנולד נח מהול מיד ידע למך ואמר ודאי זה ינחמנו וגו׳ ומהו ממעשינו ומעצבון ידינו קודם שנולד נח וכו׳ היו זורעין חטים וקוצרים קוצים ודרדרים כיון שנולד נח חזר העולם לישובו וכו׳ ולא עוד אלא עד שלא נולד נח עושין מלאכה בידיהם לכך כתיב ומעצבון ידינו נולד נח התקין להם מחרשות ומגלות וקרדומות וכל כלי מלאכה ועי׳ גם המאמר שהועתק בילקוט סוף ר׳ מ״ב בשם מדרש אבכיר. והרא״ם הרכיב המאמר שלפנינו בב״ר עם המאמר שבתנחומא וגורס בסופו ולא עוד אלא עד שלא נולד זה לא היו הבהמות נעבדים הסוס לא היה נרכב השור לא היה חורש החמור לא היה נטען והיו עושים מלאכה בידיהם וכשנולד זה התקין להם מחרשות ומזלגות וקרדומות וכו׳ ושעבד להם כל בהמה וחיה כו׳: 8 שוכבי שלהם וכו׳. שאפילו אחר מיתתן לא היו נוחים אלא צפים במים כחללים הטבועים בים ועי׳ ביפ״ת, והגי׳ שוכבי מקויימת גם ע״י כי״ו, ובמד׳ תהלים מ״ב שם איתא כמו חללים שוכני קבר ר׳ חלבו אמר שוכני קבר כמו חללים אלו דור המבול וכו׳: נינוחו. עי׳ לעיל צד 125: 9 יבא שלום. במקרא כתוב יבוא ועח״נ: לשם קרבנו נקרא. שהוא עתיד להקריב, ונח לשון ניחוח, ועם דרש זה מסכים מה שכתב אפרם הסורי ואתנבי למך על ברה ואמר דהנא נביאן ביד קורבנה דמרעא אלהא מן עבדן וכו׳ ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 302: 11 לא שימשו וכו׳. אלא נחו בהילוכן,

שימשו ולא היה ניכר רישומן, ר' ליעזר א' לא ישבתו (שם שם כב) לא שבתו לעולם, ר' יהושע א' לא ישבתו מיכן ששבתו:

ג מן האדמה אשר ארדה יי' עשרה רעבון באו לעולם, א' בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך (שם ג יז), א' בימי למך מן האדמה אשר ארדה יי', א' בימי אברהם [ויהי רעב בארץ] (שם יב י), א' בימי יצחק [ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון] (שם כו א), וא' בימי יעקב [כי זה שנתים הרעב] (שם מה ו), א' בימי שפט השופטים [ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ] (רות א א), א' בימי דוד [ויהי רעב בימי דוד] (ש"ב כא א), א' בימי אליהו [חי יי' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר] (מ"א יז א), א' בימי אלישע [ויהי רעב גדול בשומרון] (מ"ב ו כה), וא' שהוא מתגלגל בעולם, וא' לעתיד [לבוא] לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי' (עמוס ח י"א), ר' הונא [ור' ירמיה]

3 ילקוט ר' מ"ג, ילק' שמואל ר' קכ"ג, ילק' מכירי ת"ע כ"י, לקמן פ"מ ופס"ד, מדרש רות פ"א, מדרש שמואל פכ"ח:

1 אלא שלא היה רישומן ניכר | ר' אליע' פ. ר' אליעזר (אלעזר ן) ור' יהושע ר' אליעזר אגב, לא ישבותו ר' אליעזר ור' . . . ד | אומר דפאגב | ישבתו] א[1], ישבותו דפא[2]גב | ° לא] מכאן שלא ד | לעולם ל' | 2 אומר דפאב, אמר ג | ישבתו] פא[1]ג, ישבותו דא[2]ב | 3 * רעבון פחא[1]גי (שמואל) מ] ריעבון ן, רעב ל, פעמים רעב ב, שני רעבון ד, מיני רעבון י, רעבונין א[2] | בא א[2]ב | א'] א[2], אחד דפוא[1]גי, אחת ב | הראשון ל' פ | 4 ** בעבורך] ל' ל | וא' א[2], ואחד דפגי, אחד ן, ואחת ב (בכל המאמר) | אברהם] ~ אבינו ב | * ויהי — בארץ די] שנ' ויהי . . בארץ פ, ויהי . . בארץ וירד אברם ן, שנ' ויהי . . אברם מצרימה א[2]בי (שם) | 5 * ויהי — הראשון פגי] שנ' ויהי . . הראשון דאב, ויהי . . הראשון אשר היה בימי אברם ן, שנ' ויהי רע' בא' מל' הר' א' ה' בי' אבר' ל° | * 6 כי — הרעב וי] שנ' כי . . הרעב דאגי (שם), כי זה שנ' הרעב וגו' ל° | שפט] ד[1]ג, שפוט דפואבי | השפטים ג | * ויהי — בארץ] שנ' ויהי . . שפוט השופטים ויהי רעב בארץ ד, ויהי בי' שפ' הש' וגו' ל°, ויהי רעב בארץ פא[2]י | 7 * ויהי — דוד י (שם)] שנ' ויהי . . דוד פאגב, ויהי וגו' ל', ויהי (שנ' ויהי ד) רעב . . דוד ג' (שלש ן) שנים דוי | * חי — ומטר] חי (שנ' חי ב) יי' אשר . . ומטר וב, שנ' חי יי' אלהי ישר' אשר . . השנים האלה ג, חי יי' אשר עמד' וגו' ל°, אם (שנ' אם פ) יהיה . . ומטר פי, שנ' חי יי' אלהי ישראל אשר (יי' אשר א[1]) עמדתי . . ומטר כי אם לפי דברי דא[1]מ | 9 * ויהי — בשומרון פוי] שנ' ויהי . . בשומרון דאגב | וא'] א[2], ואחד דפוא[1]גי, ואחת ב | שהיה מתגלגל א[1]ב, שמגלגל מ | בעולם] פ, ובא לעולם דואגבי (שם) מ, ובא י | וא'] א[1], ואחד דפוגי, ואחת ב | * לבוא ג] לבא דפוא[1]בים, ל' ל | 10 * לשמוע דבי] לשמע ל | דבר דבי | * ור' ירמיה דפואגבי (שם)] ל' ל |

ואולי הובא מאמר זה כאן לדרוש שנקרא נח ע"ש שנחו המזלות, ור"י בעצמו דורש שנקרא נח ע"ש ניחת שור, ובפי' ב"ר מפרש לא שמשו וכו' אותן י"ב חדש שנידונו בהם דור המבול לא האיר בהם השמש כהלכתו ולא שמשו המזלות כהלכתן ולאחר י"ב חדש חזרו למשפטן הראשון ואזה ינחמנו סמיך וכו', ופלוגתא דר"י ור' יונתן כפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע ועי' גם לקמן פל"ג ופל"ד, ומלת מזלות הושלמה בכי"ל ביני שיטי, ובגוף הספר כתוב שם אמ' ליה ר' יוחנן והוגה לנכון ר' יונתן: 3 עשרה רעבון. כל הסוגיא נסדרה גם לקמן פס"ד לפ' ויהי רעב בארץ (בראשית כ"ו א'), ובכי"ל שם קיטע הסופר ע"י שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב"ה [והביאו] בימי דוד כולי עד אמ' ר"ש אימתי בזמן וכו', ולקמן פ"מ לפ' ויהי רעב בארץ (שם י"ב י') הושמטה כולה בכי"ל, ובדפוסי' ושאר כ"י מקוטעה שם, וכאן חסרים בכי"ל בגוף הספר רוב הפסוקים שהובאו לראיה לכל רעב והושלמו ביני שיטי בכתב אחר, והגהתי עפ"י גי' שאר הספרים, ובכי"ל כתוב כאן עשרת רעב והגהתי רעבון ועח"נ, וכן הגי' גם בכי"ל בפס"ד ובמ' רות פ"א ובמ' שמואל פכ"ח ועי"ע ברש"י יחזקאל י"ד י"ד, והלשון עשרה רעבון כמו בל"מ עשרה לחם (מ"א י"ד ג') ודוגמאותיו, ושלא לצורך הגיהו כאן עשרה פעמים רעב או שני רעבון או מיני רעבון או רעבונין, ובכי"ו הגי' גם בפ"מ ריעבון, וכן איתא בכי"ל לקמן סוף פמ"א (פמ"ב) בכבשן האש ובריעבון וכו' ובפמ"ד לריעבון ולמלחמה וכו' וריש פמ"ח בריעבון, והיו"ד במקום צרי כמשקל דראון הריון ערבון ואעפ"י שכתיבת רעבון במקרא בשוא, ורבו התיבות במשקל פעלון במקרא ובדרז"ל ועי' גם צונץ זינאג' פאעזיא צד 397, וכל הסוגיא הועתקה גם במד' רות לפ' ויהי רעב בארץ (רות א' א'), והגי' שם עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדה"ר אחד בימי למך ואחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק ואחד בימי יעקב ואחד בימי אליהו ואחד בימי אלישע ואחד בימי שפט השופטים ואחד בימי דוד ואחד שמגלגל ובא לעולם (ול"ג שם ואחד לעתיד לבא) אחד בימי אדה"ר שנ' ארורה האדמה בעבורך ואחד בימי למך שנ' מן האדמה וכו' ואחד שמגלגל ובא לעולם דכתיב והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם וכו', ועוד הסוגיא במ' שמואל בדרש ויהי רעב בימי דוד וכו', ושם הגי' עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדם ארורת האדמה וכו' (וכן הובאו שם כל הפסוקים האחרים בלי מלת שנאמר) אחד שהוא מתגלגל ובא לעולם אחד לעתיד לבא לא רעב ללחם וכו' לשמוע את דברי ה' רעב שבא בימי אליהו וכו' רעב שבא בימי אלישע וכו' עד היות ראש חמור בשמנים כסף רב הונא ורב ירמיה בשם רב שמואל בר רב יצחק וכו' אלא בימי בני אדם גבורים, ושאר המאמרים שלפנינו לא הועתקו שם: 9 שהוא מתגלגל וכו'. והוא הרעבון העשירי, ואחד לע"ל אינו ממנין העשרה, וכן הגי' גם בדפ"ר וד"ו וד' קראקא א' כאן ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד לבא ובפס"ד ואחד שהוא וכו' ואחד לעתיד, ובמ"כ כתב כאן ובפס"ד וה"ג ובא לעולם לעתיד וכוון להגיה ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם לעתיד וכו' כדי שיהיו נמנים רק עשרה רעבון, וכן נדפס כאן במדרש ד' אמשטרדם ת"א, אכן בד' פפד"א תס"ה וד' ווילנא הגיהו כאן בשיבוש וא' בימי אלישע שנ' ויהי וכו' בשומרון שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד לבא וכו' ועי' גם בחי' הרד"ל והרש"ש, והגהתי כאן וא' לעתיד לבוא וכו' ר' הונא ור' ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק וכ"ה בכי"ל לקמן פס"ד ועח"נ, ובמדרש רות הגי' ר' הונא בשם ר' שמואל, ובכי"א א' וב' וילק' מכירי שם נשתבש בש"ר

בשם ר' שמואל בר רב יצחק עיקר אותנטייה שלו לא היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית שלשקמה גילגלו הקב"ה והביאו בימי דוד, שילה חטא ויוחנה משתלמה אתמהא, אמר ר' חייה לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה ואחר כך תולה קופתו, לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם שפופים אלא בימי [בני] אדם גיבורים שיכולים לעמוד בהם, ר' ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח (ישעיה מ כט), ר' ברכיה בשם ר' חלבו ב' באו בימי אברהם, ר' הונא בשם ר' אחא א' בימי למך וא' בימי אברהם, רעב שבא בימי אליהו שלבצורת היה שנה עבדה

2 ירוש' ע"ז פ"ב ה' ג': 7 ילק' משלי סס:

1 * רב דפגבי] ר' ו, ל' ל | * אותנטייה] אותנטיוה ל, אוותינטיא וגעי, ־יואה ד[1], אוותנטיא ר[1], אוותנטיאה ד | לא היה] לא היה ראוי להיות ד, לא היה אלא פואכי (שם) מ, היה י | * ולא — לבא פאגבי] ולא.. לבוא ו, לא.. לבא ל, ל' ד | 2 * על ידי דפי] עד ידי ל, על ע, ל' ואבי (שם) מ | כגרופית א[1] | ** שקמה] קמה ל | גלגל י (שם), וגלגל מ, ולא יכול לעמוד בו טלטלו י | *שילה וגב] שילא רי (שם) מ, שלום ל, מתלא אמרין שילה י.. שלו ד, והיינו דאמרי אינשי שילא א | * חטא דר[1]ימ] חטייה פ, חטיה ג, חטיא ר[2], חטי וא, חיים ל | 3 ויוחנה] פ, ויוחנא אגכרים, ויחנא ד | משתלמא א[2]גרי, משלמה וכ, ־מא א[1]מ | אמר — חייה] אמר ר' חייא ע.. חייא רבה דפ.. חייה רבה ו.. חייא רבא ג, ל' א[1]כי (שם) מ | לזגג] וא[2]גכעם, משל ~ דפא[1]י | שהיתה וגכמ | לפניו קופה אכ, ידו י (שם) | * ודייטרוטין דע] ודייטרוטון ל, ודיטרוטין פוג, ודייאטריטון ד[1]י | ודיטרוטין א[1]רמ, ודיוטריוטין א[2] | ובשעה ג | 4 שהוא י | מבקש] חפץ ע | הקופה] ער[2], קופתו ר[1]י, את קופתו דפואגכ | הוא י | ותוקעה] פואגימ, ותקעה ד | ותולה עצמו] ע, ותולה א[1], ונתלה דוא[2]גכרי (שם), ונתלה הוא י | בה] ~ תחלה י | תולה] פא[2]ע, היה ~ דא[1]גכ, הוא ~וי | קופתו] עי, את ~ דפואגכי (שם) מ | לכך אמ | 5 לא באו כולן וכע.. כלם א[2]י (שם).. כלן א[1]מ, כולם (כלן י) לא באו פגי, לא באו ד | בני ל' פאג | * בני דוגכעי] ל' לפא | * שיכולים] שיכולם ל, שיכולין מ, שהן יכולין דפוגי, שהיו.. א | 6 הוה ל' אי (שם) | * קרי דפוגכי] קרו ל, צווח י (שם), צווח (צוח מ) קרא אמ | ב'] שנים | באו ל' א | 7 חונה ג, חנא ו, חמא פ | א'] א, אחד דפוג, אחת כ | וא'] א, ואחד דפוג, ואחת כ | שבא] שהיה א[2] | של] רעב ~ היתה י | שתא ר[1] | *עבדה א[2]ב] עבדא ר[1]י, עבדת א[1], עברה לדפוגכ (וכן בסמוך) |

יצחק, ובדפוסי' לקמן פס"ד נשתבש ר' שמואל בר נחמן אמר, ונכונה הגי' שלפנינו את ד ב ר י וכו': 1 עיקר וכו'. עיקרו ועצמו[1]) של אותו הרעב שבא בימי דוד כלו' לא היה ראוי לבא בימיו אלא בימי שאול כדכתיב שם ויאמר יי' אל שאול ואל בית הדמים וכו' (וסגנון הלשון כמו בשהש"ר א' א' במאמר ר' שמואל בר נחמן על השמות שנקראו לשלמה עיקר אוותנטייה שלהן ידידיה קהלת וכו' ועי' גם במ' קהלת א' א' ובבמ"ר פ"י סי' ד'), וברוב ספרים הגי' לא היה א ל א בימי דוד וכ"ה לקמן פ"מ בכי"ו וכי"ג וכי"כ, ואפשר שפי' שלא בא בתקפו ובחזקו אלא בימי דוד, וכן מפרש בפי' ב"ר חוזק של רעב ועי' לעיל צד 144 אוותינטין של נהרות, ומ"ש במ"כ פירש"י והערוך ממשלה וחוזק ליתא בערוך ע' אוותינטיא, ולקמן פס"ד הגי' בכי"ל עיקר אוותנטייא שלו לא היה ראוי אלא בימי שאול אלא על ידי שהיה שאול וכו', ובדפוסי' בפ"מ לא היתה אלא בימי דוד ולא היה ראוי וכו', ובמד' שמואל הגי' עיקר אות נטיה (וצ"ל אותנטיה) שלו לא היה ראוי להיות אלא בימי שאול אלא ע"י וכו', ובמד' רות בדפ"ר וד"ו עיקר אותו נטייה שלהם היה ראוי לבא בימי שאול ולא היה ראוי לבא בימי דוד ועל ידי שהיה שאול גרופית של שקמה ולא יכול לעמוד בו גלגלו הקב"ה והביאו אצל דוד שהיה (כ"ה בדפ"ר) גרופית של זית והיה יכול לעמוד בו (והמשילו שאול לענף של שקמה שהוא רך וקל להשבר ודוד לענף של זית שהוא קשה), והדרש שהיה שאול גרופית של שקמה גם בירוש' ע"ז ועיי"ש, ובתנחומא מ"ב בחקתי סי' ז' דרשו גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה גרופית של שקמה היה וכו', ובילקוט דפ"ר ר' מ"ג נוסף בפנים פ י' ענף וי"א נטיעה קטנה ועי' גם בערוך ע' גרפית, ובילקוט ד"ו הציגו פי' ענף בגליון והשאירו בפנים וי"א נטיעה קטנה ועי' מ"ש במ"ח חלק ל"ט צד 484. וגי' הילקוט שם ולא יכול לעמוד בו גר' שניתוספ' עפ"י מדר' רות: 2 שילה חטא וכו'. בכי"ל כתוב שלום חיים (ומוגה מ' ביני שיטי) והגהתי, ואמרו כאן במתלא על שאול שילה (שילא) חטא וכו' משום שהשם שילא (שאילא) לשון נופל על לשון עם שאול ועי' פרענקעל לעהנווערטער צד 21, ובדפוסי' הגי' לקמן פ"מ שלו חטייה ויוחנה משתלמה ובפס"ד שילא חטיא ויוחנא משתלמא (ול"ג גם שם בשני המקומות מתלא אמרין), ובאגה"א ח"ג צד 48 העיר שכתוב כאן משתלמה בינוני ל"נ ויוחנה שם אשה, ובמ' רות דפ"ר וד"ו נשתבש מתלא אמר, חטייא וטחנא משתלמא ובמ' שמואל שלו דוטייה רוחנה משתלמה, והוראת המשל כאן שאול חטא ודוד פרע החטא בתימיה (פי' ב"ר כ"י) ומשני א"ר חיית לזגג וכו', והמשל דוגמתו לקמן פ"פ שכם נסב ומובגיי קטע, ופסחים קי"ג ב' טוביה חטא וזיגוד מינגד ועי' מכות י"א א' הכא אמרינן טוביה חטא וזיגוד מנגיד התם אמרי שכם נסיב ומבגאי גזיר ועי"ע ערוך ע' מבגאי: 3 ודייטרוטין. עי' לעיל צד 175, ובמ' רות הגי' ר' חייא רבא ב ש ם ר' ש מ ע ו ן ב ן א ל ע ז ר לזגג שהיתה בידו קופה מלאה כוסות דיוטריטון וכיון שהיה מבקש לתלות קופתו היה מביא יתד ותוקעה ואחר כך תולה קופתו כך כולם לא באו בבני אדם שפופין אלא בבני אדם גבורים ועי' בערוך ע' דייטרוט וע' שף ז' ובמ"י לעיל צד 211 בד"ה לליסטים שפוף: 6 ב' באו בימי אברהם, מפרש בפי' ב"ר כ"י דכתיב מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם מכלל דהוו שני, וביפ"ת מפרש יותר מדכתיב מלבד וכו' אלמא אחריתי נמי הואי בימי אברהם דקרי לאחד ראשון דאי ראשון לגבי רעב שבימי יצחק ראשון למ"ל לא הל"ל אלא מלבד הרעב אשר היה בימי אברהם וכו' ור' הונא בש"ר אחא דורש מלבד הרעב הראשון א' בימי למך וא' בימי אברהם, וביפ"ת האריך בפי' המאמר ומסיים ושמא י"ל דגמרא גמירי די' שני רעבון הוו וכו', ובמ' רות הגי' ר' ברכיה בשם ר' חלבו שנים באו בימי אדם הראשון, ולנכון הגיהו שם במ"כ ובפי' מהרז"ו בימי אברהם ודלא כא"א שהעיר כאן על גי' מדרש רות וכתב וכן גר' האמת ועי"ע באגה"א שם צד 59, ותמאמר ר' הונא בשם ר' אחא וכו' הושלם בכי"ל ביני שיטי: 7 של בצורת. מל"מ ובשנת בצרת לא ידאג (ירמיה י"ז ח'), ובאבות פ"ה מ"ח רעב של בצורת באה מקצתן

[1]) αὐθεντία.

שנה לא עבדה, רעב שבא בימי אלישע שלמהומה היה עד היות ראש חמור וגו׳ (מ״ב ו כה), רעב שבא בימי השופטים ר׳ הונא בשם ר׳ דוסא מ״ב סאין היו ונעשו מ״א, והא תני לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם היה סאתים שלחיטים הולכות בסלע, אמר ר׳ שמעון אימתי בזמן שאין מוצא ליקח אבל אם מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא בחוצה לארץ:

פרשה כו

א ה לב) ויהי נח בן חמש מאות וגו׳ אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳ (תהלים א א) אשרי האיש זה נח, אשר לא הלך בעצת רשעים ר׳ יודה ור׳ נחמיה ר׳ יודה אמר

2 תוספתא ע״ז פ״ד (פ״ה), ב״ב ל״א ל׳: || 5 מדרש תהלים מ״ג ל׳ סי׳ י״ב:

1 שתא ר | רעב שהיה בימי א, של פ | של] א, רעב ~ דפוכי | היתה א²י | וגו׳] בשמונים כסף דואכ | רעב שבא בימי] וג, רעב שהיה בימי דאכי, ושל פ | 2 השופטים] שפוט ~ דואכי, שפט פג | חונה ג | מ״ב] א¹י, ארבעים ושתים דפוא²גכ | סאה פאגכי | מ״א] אי, ארבעים ואחת דפוגכ | והא * תני ד] והא ל, והתני פואג, והתנן כי | בחוצה] כ, לחוצה דוג, לחוץ פ, חוצה אי | 3 אם כן | היה] פו, היו דאכי, ל״ג | של ל׳ פא | שאין] א, שאינו דפוגכי | 4 * אם אכ] אם היה דפוג, בזמן י, ל״ל | שמוצא י | בחוצה לארץ] גכ, לחוצה . . ד, לחוץ . . פ, חוצה . . י, חוץ . . ו, ל׳ א || 5 אשרי] וג, כתיב ~ דפאכ | 6 אשר — רשעים] כ, ~ ובדרך חטאים לא עמד דו, ל׳ א | יהודה | נחמיה] סימון א² | יהודה | אומר |

רעבים ומקצתן שבעים. ובתענית פ״ג מ״א וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם וכו׳ מפני שהיא מכת בצורת, ובגמרא שם י״ט א׳ מפרש מאי מכת בצורת וכו׳ מכה המביאה לידי בצורת, והגהתי ע ב ד ה וכו׳ לא ע ב ד ה ועח״נ, ולקמן פס״ד הגי׳ בדפוסי׳ עבדא וכו׳ לא עבדא, ובמ׳ רות עבדת וכו׳ לא עבדת, ובמ׳ שמואל עבדה וכו׳ לא עבדה, וכן הגיהו כאן בא״א ויד״מ וכן נדפס בד׳ ווארשא וד׳ ווילנא, ופי׳ עבדה עשתה פירות כמו לעיל צד 114 עבדת ארעא לא עבדת וכו׳: 1 של מהומה. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י לקמן פס״ד אוכלים ולא שבעים, וכן בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר כאן ושל מהומה אכול ולא לשבעה. ובאבות שם פירש״י רעב של מהוטה רעב כבד של מהומה כלומר אוכלין ואינן שבעין כדכתיב ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה וכו׳ ועי׳ ספרא בחוקותי פרק ו׳ מ״ב: 2 ר׳ הונא וכו׳. כל המאמר קשה לפרשו, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש בדוחק מ״ב סאה היו לוקחים בסלע קודם לכן וכשבא הרעב נפחת סאה משער ממכר ולא יותר וכו׳, וביפ״ת נדחק לפרש מ״ב סאה חטין היו נמכרים ב מ נ ה והוקר השער ונעשו מ״א לבד וכו׳ אבל אין לפרש מ״ב סאין בסלע כי זה הפלגה וכו׳ ודע שהמנה הוא ק׳ דינרים והם כ״ה סלעים וכו׳ נמצא שאפילו כשהיו מ״ב סאין במנה לא היו סאתים בסלע אלא יותר ביוקר וכו׳, ובעל זרע אברהם כתב בפי׳ למדרש רות שם בד״ה ר׳ הונא בשם ר׳ דוסא וכו׳ המדרש הזה לא רישא סיפא ולא סיפא רישא וכולה מקשה וכו׳ ועוד שהוא דרך גוזמא שיהא מ״ב סאה בשקל וכו׳ ושמעתי וכו׳ שיש כאן ט״ס והמדפיס טעה שהיה כתוב לפניו כך מב׳ סאות היו ונעשה מא׳ פי׳ מב׳ סאות ב׳ סאות היו בעד שקל ונעשו מא׳ פי׳ שנתייקר שסאה אחד היה בעד שקל וטעה המדפיס וסבר דה״פ מ״ב סאות היו בשקל ונעשה מ״א פי׳ מ״א סאות על כן הדפיס ארבעים ושתים סאות וכו׳, ויותר נקל להגיה כן בהגי׳ שלפנינו מב׳ תחת מ״ב וכן מא׳ תחת מ״א, ופי׳ מב׳ סאין בסלע היו חיטים ונעשו מא׳, (ותימה שנשתבש׳ הגי׳ בספרים כאן ובמ׳ רות ועיי״ש), וסאתים בסלע הוא כפול משער הנהוג שהוא ד׳ סאין בסלע ועי׳ פאה פ״ח מ״ז עירובין פ״ח מ״ב כלים פי״ז מי״א תענית י״ט ב׳ ועי״ע בחי׳ הרש״ש, ומשמע שמביא לראייה והא תני לא יצא וכו׳ (ובתוספתא שם הגי׳ לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם כן הולכין חיטין סאתים וכו׳) שאם היה סאתים הולכות בסלע סימן קללה הוא ורשות לאדם לצאת לח״ל ומחיר היותר גדול שהוזכר משעת רעבון הוא סאה בסלע, ובמדרש רות הגי׳ והא תני לא יצאו לחוצה לארץ אלא אם כן היו סאתים לקוחות בשקל אמר רבן שמעון בן גמליאל אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא וכו׳ אפילו סאה בשקל לא יצאו ישראל חוצה לארץ והא תני בשעת הדבר בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזר הרגל ולמה נענש אלימלך על ידי שהפיל לבן של ישראל עליהם לבולימון שהיה שרוי במדינה וכו׳, ולפי הגי׳ שם קושיא היא והא תני לא יצאו וכו׳ והא תני בשעת וכו׳ ולמה נענש וכו׳ ומשני ע״י שהפיל וכו׳, וכאן סיום המאמר גם בדפ״ר וד״ו אפילו וכו׳ לא יצא לחוצה לארץ וכן מסיים בדפוסי׳ בפ״מ לא יצא לח״ל ובכי״ל לקמן פס״ד לא יצא חוץ לארץ, ובדפ״ר וד״ו שם נוסף עוד ולמה יצא אלימלך לחוצה לארץ ונענש שמת הוא ובניו, ובמ״כ הגיה שם לכך נענש וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש כאן אימתי הוא יוצא חוץ לארץ ישראל בזמן שאינו מוצא ליקח אפילו סאתים בסלע אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו וכו׳ לא יצא וכו׳ ומסיים אבל (בפי׳ הנדפס ואילו) אלימלך יצא ולפיכך נענש, ועפ״י פירושו הגיה במ״כ לא יצא לח״ל ואילו אלימלך וכו׳ וכן הדפיסו אחריו כאן, ובתוספתא שם ג׳ אמר ר׳ שמע׳ במה דברים אמו׳ בזמן וכו׳ אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא וכן היה ר׳ שמעון אומ׳ אלימלך היה מגדולי הדור וכו׳ ועל שיצא לחוצה לארץ מת הוא ובניו ברעב וכו׳ ועי׳ גם בב״ב שם:

פרשה כו. בכי״א א׳ פכ״ד ובכי״א ב׳ פכ״ה, ובכי״ו לא נסמן מספר הפרשה בבירור, ופרשה שלאחריה נסמנת שם במספר כ״ו: 5 אשרי האיש וכו׳. כל הפתיחה הועתקה במד׳ תהלים שם ד״א אשרי האיש מדבר בנח דכתיב נח איש צדיק (ועיי״ש סי׳ ט׳ ד״א אשרי וכו׳ מדבר באדה״ר וכו׳ וסי׳ י״ג ד״א אשרי וכו׳ זה אברהם וכו׳ וסי׳ י״ד ד״א אשרי וכו׳ זה שבטו של לוי וכו׳) והגי׳ שם אשר לא הלך בעצת רשעים בשלשה דורות בדור אנוש וכו׳ בדור הפלגה על דעתיה דר׳ יהודה דהוא אמר בעצת וכו׳ כי אם וכו׳ ובתורתו יהגה שהגה דבר וכו׳ יותר מן הטמאים אלא שהוא רוצה להקריב לו מהן קרבנות (ועיי״ש בהערה ק״נ) מיד וכו׳ והיה כעץ שתול ששתלו הקב״ה בתיבה דאמר ר׳ לוי שנים עשר חדשים היתה התיבה עומדת במים כספינה העומדת

בג' דורות, בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה, ר' נחמיה א' בדור אנוש קטן היה, על דעתיה דר' יהודה דאמר בעצת רשעים זה דור אנוש ובדרך חטאים לא עמד (שם שם) זה דור המבול ובמושב ליצים לא ישב (שם שם) זה דור הפלגה, כי אם בתורת יי' חפצו (שם שם ב) אילו שבע מצות שנצטוה, ובתורתו יהגה (שם שם) שהגה דבר מתוך דבר אמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה להקריב לו מהם מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ח כ), והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו' (תהלים שם ג) ששתלו הקב"ה בתיבה, אשר פריו יתן בעתו (שם שם) זה שם, ועלהו לא יבול (שם שם) זה חם, וכל אשר יעשה יצליח (שם שש) זה יפת ויולד נח (שלשה בנים) את שם את חם ואת יפת:

ב שתולים בבית יי' בחצרות אלהינו יפריחו (תהלים צב יד) שתולים בבית יי' זה נח ששתלו הקב"ה בתיבה, בחצרות אלהינו יפריחו ויולד נח וגו', עוד ינובון בשיבה (שם שם טו) זה נח, דשנים ורעננים יהיו (שם שם) ויולד נח את שם את חם ואת יפת:

[ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו'] אמר ר' יודן כל דורו מוליד לק' שנה ולר' וזה מוליד לת"ק שנה, אלא אמר הקב"ה אם רשעים הן אין רצוני שיאבדו במים, אם צדיקים הם אטריח עליו

3 לעיל לד 149 וש"נ: 4 לקמן פל"ד: 9 ילק' תהלים ר' תתמ"ה, ילק' מכירי שם ל"ג סי' מ"ג: 12 ילקוט ר' מ"נ ילק' תהלים שם, מדרש תהלים שם, תנחומא ע"ב בראשית סי' ל"ט:

1 בג'] א, בשלשה דפוגכ | בדור גר | בדור גר | ר' נחמיה א'] ר' נחמיה (סימון א[2]) אומר (אמר וא[2]) בדור המבול ובדור הפלגה דוא[2], ור' נחמיה אומ' בשני דורות פ' ל' א'גב | בדור] אבל ~ | קטן היה] פוא, היה קטן דגכ | ועל וג | 2 דאמר] דהוא אמר וגכ, אומ' א[1], ל' א[2] | בעצת] אשרי האיש אשר לא הלך ~ דואגכ | 3 לצים | הפלגה] ~ על דעתיה דר' נחמיה דהוא אמ' בב' דורות אש' הא' א' ל' ה' ב' ר' זה דור המבול ובד' ח' ל' ע' ו' ל' ל' י' זה דור הפלגה ל[0] | שבע] ד א[1] | 4 שנצטוו ן | יהגה] פ, ~ יומם ולילה דאגכ | שהגה דברים פ | יתר פ | 5 מבטמאים א[1], מן הטמאים גב | לא שרוצה א[2], כדי פ | לו] ואגכ, ל' דפ | מהם] פוגכ, מהן קרבן דא | וגו'] ומכל עוף הטהור ויעל עולות ן | 8 * את שם את (ואת וג) חם ואת יפת דוא[1]גכ] וגו' פ, ל' לא[2] | 9 שתולים] וכ, כתיב ~ ד (שתולים — יפריחו ל' פא) | 10 ששתלו — בתיבה ל' אמ | יפריחו] ~ זה נח פא[1] | וגו'] את שם את (ואת ן) חם את (ואת ומ) יפת דום, שלשה פ, ג' בנים י, שלשה בנים את שם את חם ואת יפת כ | בשיבה] פואימ, ~ דשנים ורעננים יהיו עוד ינובון בשיבה דג | 11 * את — יפת כ] את שם ואת . . יפת ל, שלשה (ג' י) בנים פגי, ל' דואמ | 12 כל] מה טעם ~ דוהאגכי, מפני מה ~ פ | דורות א[2] | היה מוליד א[1], מולידים י (שם), מולידות א[2] | לק' שנה] א', למאה שנה וכ, . . שנים דא[2]ג, לק' י (שם), למאה פחי | ולר'] ולמאתים חי, ולמאתים שנה דפא[2], לק"ק . . א[1], למאתים . . וגכ, ל' י (שם) | וזה הוליד א[1], והוא מוליד י | 13 לת"ק] א'י, לחמש מאות דפוהא[2]גכ | שנה ל' פוכ | ואם | אטריח עליו] יטרח י (שם) |

בלמין, ובסוף הדרש שם אשר פריו יתן בעתו זה שם וכו': 1 בג' דורות. הכתוב מדבר: ר' נחמיה א' בדור וכו'. ולכן אין לדרוש שדבר הכתוב גם בדור אנוש, ובפי' ב"ר כ"י מפרש ר' נחמיה אומר בשני דורות הכתוב מדבר דור המבול ודור הפלגה, וגורס כגי' כי"פ: 2 דאמר. וכ"ה בדפוסי', ובכי"ו וכי"ג וכי"כ ובמ' תהלים דהוא אמר, ובכולם הלשון מקוטע, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש ע"ד דר"י דאמר בג' דורות וכו', ואפשר שצ"ל כן ועי"ע גי' כי"א א' וכי"א ב': זה דור אנוש. עי' לעיל צד 227: 3 דור הפלגה. לצים היו שאמרו דברי חדים כדאיתא לקמן פל"ח סי' ו', ושם סי' ז' וימצאו וכו' אם ללצים הוא יליץ, ובגליון כי"ל נוסף כאן על דעתיה דר' נחמיה דהוא אמר בב' דורות וכו' זה דור המבול וכו' וליתא בגוף הספר ובשאר הספרים, ובמד' תהלים לא הוזכרה כלל דעתיה דר"נ: שבע מצות שנצטוה. שניתוסף לו אבר מן החי ועי' במ"י לעיל צד 149 בד"ה על שש מצות וכו': 4 אמר מה טעם וכו'. לקמן פל"ד דורש ויבן נח מזבח וכו' ויבן כת' נתבונן אמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים וכו', וגם שם הגי' בכי"ל לא שרוצה להקריב לו מהם מיד ויקח וכו': 6 ששתלו הקב"ה בתיבה. כדאמר ר' לוי במדר' תהלים שם שנים עשר חדשים וכו' ועיי"ש בהערות ר"ש באבער ולקמן פל"ב סי' ט': אשר פריו וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י אשר פריו יתן בעתו זה שם שהיה משובח מכולם פרי נאה ועלהו לא יבול שאעפ"י שלא היה צדיק כשם לא היה כעלה נבל שראה זרע מקויים וכל אשר יעשה יצליח זה יפת שהצליח במלכות יותר מכולם שנאמר יפת אלהים ליפת ועי"ע ביפ"ת: 8 שלשה בנים. כ"ה בכל הספרים, ונ"ל שתיבות אלו מיותרות, ואינו מסיים בפסוק בראשית ר י' אלא בסוף הפסוק שדורש בו, וכן סיום הפתיחה שלאחריה, ושם משובשת הגי' בכי"פ וכי"ג וילקוט, ובסי' ג' משובש בדפוסי' ובכי"פ וכי"א א' וב': 12 ויהי נח וכו'. כן הוספתי, ובמדר' תהלים נסדרו המאמרים בסגנון וסדר אחר בדרש אשר פריו יתן בעתו ותגי' שם א"ר יודן כל בני גילו היו מולידים בני חמשים בני ששים בני שבעים (ובמ' תהלים הנדפס מכבר הגי' בני חמשים שנה בני שבעים ושמונים) והוא בן חמש מאות שנה שנ' ויהי נח וכו' ר' חייא בשם ר' אחא (אבא) אמר כבש הקב"ה מעיינו שלא יוליד שלא יהיה לו בן של מאה שנה בדור המבול ויאבד עמהם לפי שבית דין של מעלה אין עונשין אלא מן מאה שנה ואילך וכו' א"ר שמעון בן יוחי (לקיש) עתיד הקב"ה לעוקרה (עתידה לחזור לעיקרה, וכן הובא בפי' ב"ר כי"ט) לימות המשיח שנ' הנער (כי הנער) בן מאה שנה ימות וכו' ד"א למה כבש הקב"ה מעיינו שלא יוליד וירבה זרעו ויאבדו עם דור המבול וכו' ואם תאמר שיהיו צדיקים היה צריך לעשות תיבות הרבה לכך כבש וכו', ודרש אחר בתנחומא מ"ב שם ויהי נח וכו' בא וראה כל הרשעים שלפני נח היו מולידים בן שבעים ובן שמונים שנה ובן מאה ונח בן חמש מאות שנה הוליד ולמה כן נסתכל נח בבני אדם שהן עתידין עומדין ומכעיסין להקב"ה ואמר למה לי להזקק לפריה ורביה לכך לא הוליד עד חמש מאה שנה

ויעשה תיבות הרבה, וכבש הקב"ה על מעינו והוליד לת"ק שנה, ר' נחמיה בשם ר' אליעזר בנו שלר' יוסי הגלילי אפילו יפת שהוא גדול לכשיבוא המבול אינו בן ק' שנה ראוי לעונשים: אמר ר' חנינא אין מיתה לעתיד לבוא אלא בבני נח בלבד, ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות ומחה ייי אלהים דמעה מעל כל פנים (ישעיה כה ח), מה עבד ליה ר' חנינא, מעל כל פנים 16d שלישראל, והא כת' כי הנער בן מאה שנים ימות (שם סה כ) ודא מסייעא לר' חנינא, מה עבד ליה ר' יהושע, ראוי ליכלל עונשים, והא כת' כצאן לשאול שתו מות ירעם (תהלים מט טו) ודא מסייעא לר' חנינא, מה עבד ליה ר' יהושע, לפי שבעולם הזה פרעה בשעתו סיסרא בשעתו אבל לעתיד לבוא עושה מלאך המות סטטיונר שלהם הה"ד וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו (שם שם) מלמד ששאול כלה וגופן אינו כלה, וכל כך למה מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול הה"ד בנה בניתי בית זבול לך וגו' (מ"א ח יג):

את שם את חם ואת יפת והלא יפת הוא הגדול, אלא בתחלה אתה דורש ג

2 לקמן פל"ז, סנהדרין ק"ט ב': ילק' ישעיה ר' כל"ה (סכ"ח), פסחים ס"ח א', סנהדרין צ"א ב': 9 ר"ה י"ז א', תוספתא סנהדרין פי"ג: 11 ילקוט ר' ע"ג, ילק' דה"י ר' אלף ע"ג:

1 ויעשה] גי, ויעשה לו דפוחכ, לעשות א1 | וכבש] פוא1גבי, כבש חי (שם), וכיבש ד1, וכיבשן ד | על] פוחגבי, את א1י (שם), ל' ד | מעינו] פי (שם), מעיינו דוחא1גבי | לת"ק] חא1י, לחמש מאות דפוגכ | ר' נחמיא א2 ר' נחמן א1, רב נחמן י (שם) | אליעזר] וחגבי (שם), אלעזר דא | 2 גדול] פוא1גבי, הגדול דא2י (שם) | אין י | ק'] פי (שם), מאה דוחאגבי1 | שנה ל' חא1 | ראוי] שיהא ראוי י (שם), ל' י | לעונשין פוכי, . . שני' כי הנער בן מאה שנה ימות ח | 3 חנינא] יוחנן י, יצחק פ | באומות] א2, ~ העולם דפוא1גבי | 4 ומאי י | עביד א2י | לה ו | חנינא] יצחק פ | מעל] פו, מעל כל פנים ~ דאבי | כל פנים של ישראל י, פניהם של . . דפוא2, פני ישראל א1 | 5 והא כת'] כ, והכתיב דפואי | ודא] והא וכ (ודא — חנינא ל' פ) | לר'] וי, ליה לר' דאכ | ומה י | עביד א2 | 6 ר' יהושע] פ ~ בן לוי דואבי | לכלל (ראוי — ר' יהושע ל' וכ) | והכת' פג | ירעם] פגי, ~ וירדו בם ישרים דא2 | 7 לר'] י, ליה לר' דא2 (ודא—לר' חנינא ל פ) | ומה י | עביד א2 | יהושע] פ ~ בן לוי דא2גי | פרעה] ~ נידון ג | ° בשעתו] בשעתן ד | סיסרא] ~ נידון ~ ג | ° בשעתו] בשעתן ד | אבל] גר, סנחריב בשעתו ~ פואבי, סנחריב בשעתן ~ ד | 8 עושה] ע, הקב"ה ~ דפואגבי | למלאך וי | * סטטיונר דפבע] סטטיונד ל, אסטטיונר גי, מיטטור ר | 9 כלה] פא2גב, בלה דוא1י1 | אינו] לא י | * כלה פא2גב] בלה לדוא1י1 | מזבול לו] וא1גב, ל' דפא2י | על] ~ ידי גבי | 11 את שם] וגבי, ויולד נח שלשה (ג' א2) בנים ~ דא, ויולד נח שלשה וגו' פ | ** את חם] ואת חם ל |

ואחר כן אמר וכי ימות אותו האיש בלא בנים והקב"ה צוה לאדם על פו"ר וכו' ואני מת בלא בנים מה עשה נח נזקק לפו"ר לאחר חמש מאות שנה שנ' ויהי נח וכו', וזה הדרש דוגמתו האגדה אצל אפרהט כד חזא דאתחלט להו דרא דשית עם דבית קאין וכו' סם ברעינה דאנתתא לא נסב ובניא לא נולד וכו' הידין בשנת חמשמאא נסב נוח אנתתא מן בנת שית וכו' דנתקים מנהון עלמא וכו' ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 303, והגי' כאן כל דורו כמו בני גילו במדר' תהלים, וכ"ה כל דורו מוליד גם בדפ"ר וד"ו' ובילק' תהלים ד"ו כל דורו מולידי', וכן העתיק בלק"ט כל דורו למאה שנה ומאתים שנה וכו', ומספר השנים כאן ובמ' תהלים ובתנחומא מ"ב צ"ע ולא משמע שכוונו לדורות מאדם ועד נח ועי' גם בפי' מהרז"ו, והגי' כל דורות מולידות איתא רק בכי"א ב', אכן גם ברש"י עה"ת העתיק א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות וכו', ושם הגי' כבש את מעיינו, ובלק"ט ורד"ק הגי' מעיינו ועח"נ, ולשון נקי הוא כבש הקב"ה על מעיינו של נח שלא יוליד: 2 שהוא גדול. וכן בסמוך והלא יפת הוא הגדול וכו' ולקמן פל"ז ולשם יולד גם הוא וגו' אחי יפת הגדול אין אנו יודעין אם שם הגדול אם יפת הגדול מן מה דכתי' אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי יפת הוא הגדול ועיי"ש וע"ע ברד"ק שכתב ואעפ"י שחז"ל אמרו כך יש לתמוה איך כתב בכל מקום שזכר שלשתן שם חם ויפת דמשמע כי שם היה הגדול וכו', וגם בלק"ט וברד"ק הגי' אפילו יפת שהוא (שהיה) גדול ועח"נ: 3 א"ר חנינא וכו'. מביא כאן מאמרים אלו משום הדרש כי הנער בן מאה וכו' (וס"ד והחוטא בן מאה שנה יקלל) ראוי לכלל עונשים. וכשטת ר"ח איתא בפסחים וסנהדרין שם עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער וכו' לא קשיא כאן בישראל כאן באומות העולם: 4 ומחה וכו'. שלא יבכה איש על מתו לפי שלא תהיה מיתה בעולם (פי' ב"ר כ"י): 6 מות ירעם. אלמא דיש מיתה לע"ל וקשיא לריב"ל, ומשני לפי שבעוה"ז פרעה נידון בשעתו סיסרא נידון בשעתו אבל לע"ל הקב"ה עושה למלאך המות סטטיונר[1]) שלהם ממונה ועומד על המשמר עליהם שיהיו נידונים לעולם הה"ד וירדו בם ישרים לבקר והיינו לע"ל (ועי' לעיל צד 198) ודורש וצורם לבלות שאול צורתם של רשעים תבלה את השאול ששאול כלה וגופן אינו כלה ועי' בפירש"י תהלים שם, ובברייתא בר"ה שם דרשו אבל המינין והמסורות והאפיקורסים וכו' יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכו' גיהנם כלה והן אינן כלין שנ' וצורם לבלות וכו' וכל כך למה מפני שפשטו ידיהם בזבול שנ' מזבול לו ואין זבול אלא בית המקדש שנ' בנה בניתי וכו' ועי' תוספתא שם, והגי' סנחריב בשעתו ליתא גם בכי"ג ובפי' ב"ר, והגי' עושה מלאך המות וכו' איתא גם בערוך ע' סטטיונר, ושם הועתק גם מילמדנו פ' שלח לך פ' עד אנה אמר הקב"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לי על חנם בראת אותי בעולם אני אומ' לו איסטטיונר בראתי אותך על או"ה אבל על בני אין אתה שולט, והמאמר בסגנון אחר קצת בתנחומא מ"ב הוספה לפ' שלח סי' א' ובבמ"ר פט"ז סי' כ"ד, ושם הגי' בראתי אותך שתהא משכל באומות העולם ועי"ע בשמו"ר פמ"א סי' ז' ושם הגי' על כל אומה שבעולם השלטתי אותך, וכסגנון הערוך הגי' בשמו"ר פנ"א סי' ח' אמר הקב"ה אם יבא וכו' אני אומר לו סטטיונר בראתיך על האומות: 11 הוא הגדול. עי' מ"ש לעיל בד"ה שהוא גדול: אלא בתחלה וכו'. שהכתוב מקדימו משום שהוא צדיק ועוד תדרוש טעמים אחרים שנולד וכו' ועי' בפי' ב"ר, ובסנהדרין ס"ט ב' דורש אלא דרך חכמתן קא חשיב להו:

[1]) *στατιωνάριος.*

שהוא צדיק ושנולד מהול ושייחד הקב״ה שמו עליו ושאברהם עומד ממנו וששימש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו, בר חוטה אמר שמינין אותיותיו תלה הקב״ה לדורות מן המבול ועד הפלגה ש״מ שנה:

ד ו א) ויהי כי החל האדם אמר ר׳ סימון בג׳ מקומות נאמר כלשון הזה לשון מרד אז הוחל לקרא בשם יי׳ (בראשית ד כו), ויהי כי החל האדם, הוא החל להיות גיבור בארץ (שם י ח), אתיבון והכת׳ וזה החלם לעשות (שם יא ו), אמר להם קופח על ראשו שלנמרוד וא׳ זה המרידן עלי:

לרוב על פני האדמה מלמד שהיו שופכין זרען על העצים ועל האבנים ולפי שהיו שטופים בזנות לפיכך הרבה להן הקב״ה בנקיבות הה״ד ויהי כי החל וגו׳ ובנות יולדו להם: ר׳ שמעון בר׳ ילדה אשתו נקבה חמתיה ר׳ חייא רבא אמר ליה התחיל הקב״ה לברכך, אמר ליה מן הן, אמר ליה דכת׳ ויהי כי החל האדם לרוב וגו׳, עלה אצל אביו אמר ליה שימחך הבבלי, אמר ליה כן וכן אמר לי, אמר ליה אפעלפיכן צורך ליין וצורך לחומץ צורך ליין יותר מן החומץ, צורך

1 לקמן פנ״ו, מדרש תהלים ע״ו סי׳ ג׳: לדר״נ נו״ל פ״ב, מדרש תהלים ט׳ סי׳ ז׳: 2 סדר עולם פ״א: 4 לעיל לד 227: 8 ילקוט כ׳ מ״ב: 9 ב״ב ע״ו ב׳:

1 שהוא] פוחא[1]גכי, שהיה דא[2] | ושנולד] חגכרי, ונולד א[1], ושנולד כשהוא פ, ונולד כשהוא דא[2] | ושהקב״ה מיחד ך, ומייחד הק׳ ג | ואברהם י | עומד] פחא[1]גכ, יוצא י, עתיד לצאת דא[2], נולד י (דח״י) | * וששימש וחא[1]גכ] ששימש לפ, ששמש דא[2] | 2 בר חוטה] וג, בר חוטא פח, .. חוטיא א[1], .. חטיא כי (שם), שמעון בר חוטה דא[2] | שמנין דפאכי (שם), שמניין וח | * אותיותיו דפאגכי] אוהותיו לו | מן דור המבול גי | עד כי | 3 דור הפלגה גי | ש״מ] חא[1]י (שם) ש״ם י, שלש מאות וארבעים דפוא[2]גכ | שנים י (שם) | 4 בג׳] א[2], בשלשה דפוגכ | כלשון] וג, בלשון דפא[2]כ | בלשון פ, וכולן לשון ו | 5 גבור | 6 אתיבון] וח, איתיבון א[1]כ, אתיבון (התיבון ג) ליה דג | קופח] חגע, קיפח ד, קפח א[1], קפחו א[2], טופח ו | ואומר וכ, ואמר חא[1]גע, ואמר לו ד | 7 * עלי דוע] עליו לחע[0], ל׳ אגכ | 8 * האדמה דפאגכ] כל הארץ ל | מלמד] פואגכי, ל׳ ד | זרעם פא[1]גכ, את .. דוי | 9 בזנות] בזמה פח | לפיכך] לכך פ, ל׳ וי | ריבה י | הקב״ה] פוא[1]כי, ל׳ דא[2]גר | נקבות א[2]כ | ויהי — וגו׳] פ, ויהי כי החל האדם דא[2], ויהי .. האדם לרוב וגו׳ א[1], ויהי .. לרוב על פני (הארץ ו) האדמה וג, ל׳ חכי | ובנות * יולדו להם דחא[2]ג] ובנות ילדו (יולדו י) להן לי, ובנות יולדו ו, ל׳ פא[1] | 10 בר׳] ד[1]ו, ברבי פי, בר׳ אמ׳ ד, בר אמי א[2], ל׳ א[1]גכ | ילדה] ~ לו א[1]י | ** חמתיה] חמתה ל | חייא רבא] כ, חייא רבה פאגי, חייה רבה ד, חייה ו | מברכך פגכ | מן הן] י, מנין פג, מניין כ, מנא לך הא דא[2] | 11 וגו׳] על פני האדמה (הארץ ו) ובנות יולדו להם וג, ל׳ פכ | 12 כך וכך וכ | יותר] פא[1]גי, יתר דוא[2] | מלחומץ י |

1 שהוא צדיק. וכן לקמן פנ״ו שם אדם צדיק, ובמ׳ תהלים ע״ו סי׳ ג׳ שם הצדיק: ושנולד מהול. במד׳ תהלים ט׳ סי׳ ז׳ מונה ש ם בתוך י״ג שנולדו מהולים ויליף שם ש ם שנ׳ אלה תולדות שם שם (בראשית י״א י׳) שכל מי שנכפל שמו נולד מהול שם שם וכו׳, ובאדר״נ שם נמנו בשינוים שונים ג״כ י״ג שיצאו מהולים ויליף שם אף שם יצא מהול שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם (ועיי״ש בהערות רשז״ש), ודורש מלך שלם מלך שהוא שלם, וכן נר׳ משמעות הדרש לקמן פמ״ג מלך שלם ר׳ יצחק הבבלי אמר שנולד מהול, והאגדה שמלכי צדק הוא שם גם לקמן פנ״ו אברהם קרא אותו יראה וכו׳ שם קרא אותו שלם ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב״ה וכו׳ הריני קוראו כמו שקראו אותו שניהם ירושלם יראה שלם וכו׳ ובמ׳ תהלים ע״ו סי׳ ג׳ ויהי בשלם סוכו וכו׳ את מוצא שנקרא בית המקדש שלם שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם והוא שם בן נח שנ׳ והוא כהן לאל עליון וכתיב יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ששיכן באהלו מכלל שהיה משמשו כדמתרגמינן והוא כהן לאל עליון והוא משמש קדם אל עילאה הוי זה שם ואברהם קרא לבהמ״ק יראה וכו׳ מה עשה הקב״ה שיתף מה שקראו שניהם וכו׳ ועי׳ גם נדרים ל״ב ב׳ פדר״א פכ״ז ותר״י א׳ וב׳ בראשית י״ד י״ח, ועפ״י מאמרים אלו מפרש גם מה שדרשו כאן וששימש בכהונה גדולה (ועיי״ע במ״י לעיל צד 197 בד״ה ובהם היו) ושנבנה בהמ״ק בתחומו בשלם דהיינו ירושלם, ובתנחומא נח סי׳ ה׳ נמנו שבעה מהולים ושם אינו במנין, ובתנחומא מ״ב נח סי׳ ו׳ איתא תמים היה שנולד מהול עשרה בני אדם נולדו מהולים, ולא נמנו בפרוטרוט ועיי״ש בהערות ר״ש באבער: ושייחד וכו׳. נר׳ שיליף מדכתיב ברוך ה׳ אלהי שם (בראשית ט׳ כ״ו) ועי׳ ביפ״ת: וששימש. כן הגהתי ועח״ג וכן הגיה ביפ״ת: 2 מן המבול וכו׳. בס״ע שם, ולפי חשבון הכתובים בבראשית י״א היו מלידת ארפכשד שנתים אחר המבול עד מות פלג של״ח שנה והארץ נפלגה בסוף ימיו של פלג (כדאיתא ג״כ בס״ע שם) הרי ש״מ שנה מן המבול ועד הפלגה כמנין אותיותיו של שם, ובכי״ל וכי״ו כתוב אותותיו והגהתי ועי׳ גם לעיל צד 140: 4 אמר ר׳ סימון וכו׳. כל המאמר לעיל צד 227 ועיי״ש במ״י, וסוף המאמר הועתק בערוך ע׳ קפח, ובכי״פ קטע בלשון מרד אז הוחל וגו׳: 8 על העצים וכו׳. על פני האדמה דריש כדמפרש בפי׳ ב״ר: 9 ר׳ שמעון בר׳. וכ״ה גם בדפ״ר, ובד״ו נשתבש ר׳ שמעון בר׳ אמ׳ (וע׳ גם במ״י לעיל צד 214), ובסגנון אחר הסיפור בב״ב שם ר׳ שמעון ברבי אתילידא ליה ברתא הוה קא חלש דעתיה א״ל אבוה רביה באה לעולם א״ל בר קפרא תנחומין של הבל ניחמך אבוך דתניא אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אלא אשרי למי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי אשרי מי שאומנותו בוסמי אוי למי שאומנותו בורסי, והגהתי חמתיה, וכ״ה בשאר הספרים (חוץ מכי״א א׳ שכתוב בו חמיתיה) ובסמוך הגהתי הוא אומר לה וכו׳ ועי׳ גם במ״י לעיל צד 153 בד״ה ונפקת לה: מן הן. וכן לעיל צד 51 ומן הן את מודע וכו׳: 11 לרוב וגו׳. וס״ד ובנות יולדו להם ועי׳ גם בב״ב שם ויהי כי החל האדם לרוב וכו׳ ר׳ יוחנן אמר רביה באה לעולם וכו׳: הבבלי. ר״ח שעלה מבבל ועי׳ סוכה כ׳ א׳ עלו ר׳ חייא ובניו וכו׳ וכריתות ח׳ א׳ א״ל בר קפרא מה בבלי אומר וכו׳: 12 אפעלפיכן. וכ״ה בכי״ו ועי׳ לעיל צד 163:

לחיטים וצורך לשעורים צורך לחיטים יותר משעורים, משאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו הוא אומר לה לא יהא לך מחורי להכה: רבן גמליאל אסיב ברתיה, אמרה ליה אבא צלי עלי, אמר לה לא יהא לך מחורי להכה, ילדה בן זכר אמרה ליה אבא צלי עלי, אמר לה לא שלי ווי מן פומיך, אמרה לו אבה שתי שמחות שבאו לי את מקללני, אמר לה תרתיהון צלוון, מן גו דאת הוויה שלם בביתיך לא הוי לך מחזורי להכה ומגו דהוי בריך קיים לא שלי ווי מפומיך, ווי דלא אכל ברי ווי דלא אשתי ווי דלא אזל לכנשתא:

ב) ויראו בני האלהים וגו' ר' שמעון בן יוחי קרי להון בני דייניה, ר' שמעון בן יוחי ה מקלל לכל מן דקרי להון בני אלהיא, אמר ר' שמעון בן יוחי כל פרצה שאינה מגדולים אינה פרצה, ר' עזריה בשם ר' לוי כומריה גנבין אלהיא בנמימי או למן מקרב:

7 ילקוט סס:

1 לחטין ד י | לשעורין א[2]י | יתר פ | משעורים] ג, מן (השעורי' ד) השעורים דפוכ, מן השעורין א[2]י, מלשעורים א[1] | את לי פ | יציאותיו] פאגכ, את . . י, יציאתיו ד | 2 ** אומר] אמ' ל | ** לה] ליה ל | יהא] פוא[1]גכי, יהי דא[2]ר | לך] א[1]גכר[2], ליך דוא[2]ר[1]י | מחורי] כר[2], מחזורי דא[2]ר[1], מחזרו וי, מחזור פא[1] | להכא דפא[2]גכי, הכה ו, הכא א[1] | אסב וג, אנסיב פ | 3 יהא] פוכי, יהי דא[2] | לך] כי, ליך דוא[2]ג | * מחורי כ] למחורי ל, מחזורי דפא[2], מחזרו וי, מחזור ג | להכה] ו, להכא דפא[2]גכי | שלי] פוא[1]כר[2], ישלי דגי, ישלה ר[1] | וי פ (וכן בסמוך) | מן פומך כ, מפומיך פו, מפומך דאגרי | 4 ליה פא[1]גכ | אבא בשתי י | אלי כ | ואת כ, ואתה פא[1] | תרויהון פכ, תרתין א[1] | צליין גכר, צלוון (צליין י) אינון א[1]י | מגו פא[1]גכ, מיגו י | דאת הוויא (הויא י, הוי ג) שלם דא[2]גי, . . הויה לשלם ו, . . . הווי שלמא כ, . . . שלמה פ, דאית שלמא א[1] | 5 בביתך גכי, בביתא א[1] | הוי] פגכי, יהוי ו, יהי דא[2] | לך] וכי, ליך דפא[2]ג | מחזרי כ, מחזרו וי, מחזור א[1] | להכא | ומגו] פא[1], ומן גו דוא[2]גכי | שלי] פוא[1]גכר, ישלה ד | * מפומיך דפג] מפומך לא, מן פומיך וי, מן פומך כ | ** ווי] ואי ל | אכל] פוא[1]י, אכיל גכ, שתי דא[2] | 6 אשתי ברי כ, אישתי . . ואי[1], שתי . . ג, שתה . . פ, אכל . . דא[2] | אזל] ג, אזיל א[1], אזל ברי וי, אזיל . . דא[2]כ | לבי כנשתא א[2], . . . כנישתא דא[1]גכ, בבית כנשתא פ | 7 קרי] פוחא[1]ר, קרא דא[2]גכ | להו פש | דייניא חא[2]ג, ־ייא ד, דיינייא א[1]כ, דיינא פר | 8 מקיל א[1]כ | למן ג, למאן א[1], מאן ש | ** דקרי (דקרא כ)] דקרו ל | להו א[1] | אלהיא] וא[1]גכ, ־ייא דחא[2]י, אלהא פ | אמר] תני | מן הגדולים (הגדולין ו) | 9 ר' — לוי] פוא[1]גכש, ל' דא[2] | כומריא פא[1]גער[2], ־ייה ו, ־ייא דא[2]ר[1]י | גנבין] פכערי, גנבון ו, גנבו דא[2] | אלהין ש | בנמומי ג, בנמיכיי ו' כמנמומי כ, בגמימי ע, מן (מאן א[1]) מומי ל[0]א[1], מאן (מן ר[2]) מומי ביה דא[2]רי | או ל' א[1]ר | למן] ו, למאן פגכש, מאן דא[2]ר[1]י, ומאן א[1]ר[2] | מקריב כ, . . לדין א[1], מקרב ביה ר |

1 יציאותיו. הוצאותיו וכן לעיל צד 90 בירכו ביציאה וצד 143 כמה יציאות: 2 מחורי לחכה. חזרה לכאן כלו' שלא תשובי לבית אביך, ודוגמתו במ"ק ט' ב' תיפוק ולא תעייל, ומשקל מחזרי (מחזורי) עי' דאלמאן צד 144: אסיב ברתיה. השיא את בתו ואמרה לו אבי התפלל עלי: 3 לא שלי וכו'. לא יפסוק אוי מפיך ועי' עמת"ר ח"ב צד 481 ע' שלה, וכל המאמר לפי הגי' שלפנינו בלשון בינוני לא שלי וכו' דאת הוויה וכו' לא הוי וכו' לא שלי וכו' ועח"נ: 4 תרתיהון צלוון וכו'. שתיהן תפלות הן מתוך שתהיה בשלום בביתך לא יהיה לך חזרה לכאן ומתוך שיהיה בניך קיים לא יפסוק ווי מפיך ווי שלא אכל בני ווי שלא שתה ווי שלא הלך לבית הכנסת, והגי' צלוון איתא גם בדפ"ר וד"ו ודפוסי' אחרים והוא הרבוי לצלו ועי' דאלמאן צד 155, ובמקצת דפוסי' נשתבש צלוונן וצ"ל גם בעמת"ר ועמת"ל ע' צלו ובערוך השי' ע' צל ד', והגי' שלם איתא גם בדפוסי' ובכי"א ב' וכי"ג וילקוט, והוא שם ולא תואר וכן בל"מ וביתך שלום (ש"א כ"ה ו') ותרגומו וביתך שלם, בתיהם שלום (איוב כ"א ט') ותרג' בתיהון שלם ועי' מ"ש החי' דיללמאנן לפ' וידעת כי שלום אהלך (שם ה' כ"ד). ובפי' ב"ר כ"י מפרש דמגו דהוי שלום בביתך עם בעלך לא תחזרי אלי וכו' וכן הגי' בכי"א א' דאית שלמא ועח"נ: 6 אשתי. שתה, והאל"ף נוסף ועי' דאלמאן צד 282: 7 קרי להון וכו'. מפרש בני האלהים בני דייניא בני השופטים והשרים (ועי' בפירש"י עה"ת) וכן מתורגם בת"א ובתר"י א' כאן ובפסוק ד' בני רברביא, ורשב"י מקלל לכל מי שתרגם הפסוק כצורתו בני אלהיא, ונראה שכעס על שטת האומרים שבני אלהים אלו המלאכים שקלקלו עם בנות האדם, ושטה זו היתה מופשטת בימים עתיקים ועי' בס' חנוך פ"ו עד פי"ט ובס' היובלים פ"ה ובצואת ראובן פ"ה בשיורי הגנוזים (הוצ' קויטצש צד 462) ובקדמוניות ליוסיפון ספר א' פ"ג סי' א' וכן מתורגם מלאכי האלהים באיזה כ"י בתרגום השבעים (ועי"ע מ"ש מהרד"ף בספרו פארשטודיען צד 67 ובס' איבער דען איינפלוס וכו' צד 46 ומ"ש החי' דיללמאנן לפ' ויראו וכו' והחי' גינצבערג במ"ח חלק מ"ג צד 409), ובשטה זו גם האגדה בפדר"א פכ"ב ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן את בנות קין וכו' שנ' ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' והאגדה בענין שמחזי ועזאל בילקוט ר' מ"ד ועי' במ"י לעיל צד 224 וספ' חנוך שם ויומא ס"ז ב' נדה ס"א א' תר"י א' לפ' הנפילים היו וכו' ומדרש פטירת משה בביה"מ ח"א צד 129 ודב"ר סוף פ' וזאת הברכה ומאמרי הזוהר שהועתקו ברקנאטי לפ' ויראו וכו' והמאמר מב"ר לרמה"ד בפוגיא צד 937 וביה"מ ח"ה צד 172 ומבוא לביה"מ ח"ד סי' ג' ועי"ע מ"ש החי' גרינבוים בספר נייע בייטרעגע וכו' צד 74 ובס' געזאממעלטע אויפזעטצע וכו' צד 59 (ובילקוט שם נסמן למקור האגדה בד"ו ודפוסי' אחרים מדרש אבכיר, אכן בדפ"ר איתא רק הציון מדרש), וכמו שמפרש רשב"י כאן בני האלהים כן מאמרו במכילתא ובמכילתא דרשב"י לפ' ויסע מלאך האלהים (שמות י"ד י"ט) אין אלהים בכל מקום אלא דיין, וגי' כי"א א' וכי"כ רשב"י מקיל וכו' כסגנון ירוש' ביכורים פ"ג ס"ה ד' ר' מנ' מיקיל לאילין דמיתמניי בכסף ובמד' שמואל פ"ז הוה מקיל וכו': 8 כל פרצה וכו'. שהרי כאן גדולים שבהם התחילו בעבירה כדכתי' ויבאו בני אלהים וכו' לפיכך הותרה לכולן ועי' בפי' ב"ר, ובמאמר שלאחריו נשמט בדפוסי' שם האומר ר' עזריה וכו', ועפ"י גי' זו המשובשת פירשו המאמרים כאילו המשל שהוא בלא"ר כומריא וכו' הוא סוף המאמר של רשב"י: 9 בנמימי.

ולמה הוא קורא אותן בני אלהים, ר' חנינא וריש לקיש אמ' שהירבו ימים בלא צער ובלא יסורין, ר' הונא בשם ר' יוסי כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות, רבנין אמ' כדי שייטלו שלהם ושלדורות הבאים אחריהם:

כי טובות הנה אמר יודן טבת כת' משהיו מטיבים אתה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחילה הה״ד כי טבת הנה אילו הבתולות, ויקחו להם נשים אילו נשואות, מכל אשר בחרו זה זכור ובהמה: ר' הונא בשם ר' יוסף דור המבול לא נמחו מן העולם עד שכתבו גמומסיות לזכור ולבהמה, אמר ר' שמלאי בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרומוסייה באה לעולם והורגת את היפים ואת

4 ילקוט שם: 5 תנחומא מ״ב בראשית סי' ל״ג: 6 ויקרא רבה פכ״ג סי' ט', תנחומא מ״ב בראשית שם וסי' כ״ט: 7 ירוש' סוטה פ״א י״ז ט', במדבר רבה פ״ט סי' ל״ג, תנחומא בראשית סי' י״ב:

1 הוא] וגכי, ל' דפא | אלהים פוא'כ, האלהים דא[2]גי | חנינא] יוחנן פ | אמ'] תרויהון (תרוויהון ג, תרויהו כ) אמרין דאגכ, תריהון אמ' ו | שהרבו | 2 ייסורין פואכ | הונא] פא'כר, חונא ו, הונה ג, חנא דא[2] | יוסף פוג | לעמוד] לעסוק ג | החשבונות] המזלות גרי, החשבונות ועל המזלות א'כ | שיטלו | את שלהן י, של דורם ר | 3 הבאין אחריהן י, האחרונין ו | 4 מטייבין ח | אותה וחגע, אשה דאכי | היה ל' י | גדול שבהן ג, הגדול מהן י | נכנס תחלה ובועלה ח, נכנס ובועלה פ | 5 טובות פוחא'גכעי | הבתולות] הפנויית י | נשים] ~ מכל אשר בחרו דא[2] | הנשואות ע, נשי אנשים דוחא[2]גי, . . האנשים א[1] | 6 זכר א[2]גכע | רב הונא ע, ר' חונה וג | וסי פו | נמחו] פוא'געי, נימוחו דא[2] | גמומוסיות ו, גממוסיות א[1], גממסיות ע,גמוסיו' ד[1], גימוסיות ר[2], גמסיות ע[o], גממטיות פבי, גמומסיקון ע[o] | לזכר א[2]גב | 7 ** ולבהמה] ובהמה ל | כל ע | ** מוצא] ל' ל | אנדרומוסיא ר, אנדרומסיה ג, ־יא ח, ־יאה ע, אדרומיסיא ו, אנדרומוסיון א[1], אנדרומסיון כ, אנגדלומוסייאה א[2], אנדרולומוסייאה ד, אנדרולמוסיא ד[1], אנדרולמסיא פ | בא א'כע | לעולם ל' וי | והורג עי | את—הרעים] פוחגכע, יפים ורעים א[1],

כ״ה בכי״ל ונמחק ומוגה ביני שיטי מן מומי, ולהגי' העיקרית בכי״ל דומות הגי' בכי״ג וכי״ו וכי״כ ובערוך ע' כמר ב'. ואפשר שצ״ל ב מ ן מ ו מ י ופי' המשל הכומרים גונבין את הפסילים במי ישבע האדם או למי יקריב קרבנות והפרצה מן הגדולים מכומריהם: 1 ולמה הוא קורא. דרש אחר לפרש בני האלהים ואינו נמשך למעלה, ור״ח וריש לקיש אמרין שהרבו ימים בלא צער וכו' ולכן נקראו בני האלהים בהצלחתן ובשלוותן ור' הונא וכו' ורבנין מפרשין למה הרבו ימים, ובילקום השמים שמות האומרים וחבר המאמרים שהרבו וכו' ובלא יסורין וכל כך למה כדי לעמוד וכו', ובא״א ובמ״כ הגיהו כן עפ״י לשון הילקוט, ובדר״ק הגי' ר״ח ור״ל תרוויהון אמרין וכו' וכן בלקח טוב תרוויהו אמרו וכו' ועח״נ: 2 בשם ר' יוסי. ובסמוך ר״ה בשם ר' יוסף ועי' במ״י לעיל צד 73, והגי' ר' חנא כמו לעיל צד 36: כדי לעמוד. שצריך אורך ימים לעיין בחלופי מצבי כוכבי השמים ומקריהם ונסיונות רבות להביא מופתי הדברים וכו' כן פירש ביפ״ת, ובפי' ב״ר כ״י מפרש ר״ה אמר לפיכך ניתן להם אריכות ימים כדי לעמוד על התקופות ועל המזלות שיהיו בקיאין בהם וימסרו אותן לדורות הבאים אחריהם שיש מזל שגומר הלוכו לד' מאות שנה כדאמרי' לעיל (צד 77 ועיי״ש) וקיימן הקב״ה עד גמר הילוכו כדי שיהיו רואין אותו מתחלתו עד גמר הלוכו ויהיו בקיאין בו וילמדו הדבר לדורות וכו' ועוד שם ד״א לכך נקראו בני האלהים הזכיר שמו עליהם כדי שיעמדו על התקופות, ורבנין אמ' כדי שיטלו וכו' ומפרש שם לכך הרבו ימים בלא צער ובלא יסורין שאלמלא היו מתיסרין היה מתכפר עליהם אבל הגדיש הקב״ה סאתם מפני שהיו עתידין לקבל פורענותן ופורענות דורות הבאים שלקו נגד כל הדורות הבאים אחריהם, והלשון שיטלו שלהם וכו' כמו לעיל צד 15 שעתידה ליטול את שלה וכו', וברד״ק גורס ומפרש ר' הונא בש״ר יוסי אמר הרבו ימים כדי לעסוק על התקופות ועל החשבונות ועל המזלות וכן הגי' בעקידה שער י״א על התקופות וכו' ועל המזלות ועח״נ: 4 טבת כת'. לשון יחידה וגם לשון הטבה ודורש ר״י משהיו מטיבין אותה כלו' כל אחת מהן לבעלה היה גדול נכנס וגו' והה״ד כי טבת הנה וכו' וטעם הכתוב כמו שדורש כי טבת הנה אלו הבתולות ויקחו להם נשים אילו נשואות וכו', וחיבור המאמרים כאן ע״י מלת הה״ד מגומגם קצת, והמאמר השני גריס ליה סתם בתנחומא מ״ב בראשית שם, והגי' שם ויראו וכו' את בנות האדם אלו הבתולות כי טבת הנה אלו הפנויות ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים מכל אשר בחרו אף על הזכר ועל בהמה, והגי' משהיו מטיבין א ו ת ה איתא גם בערוך ע' טב א' ובלקח טוב ובמדר' הגדול, וכן גורס ומפרש בפירש״י עה״ת כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה וכו' וברד״ק שהיו מטייבין ומקשטין אותה שהכניסה לחופה וכו', ובכי״ל כתוב א ת ה כמו שכתוב א ת ו הרבה פעמים ועי' לעיל צד 237 וצד 239, ור״י דורש טבת חסר כת' כמו שדורש לקמן פל״ד מנעריו כת' ופל״ה לדרת כת' ופמ״ט חללה היא לך, וכן מדייק בפל״ד הוצא כת' היצא קרי, וטבת חסר כת' נדרש גם בלקוטי מדרשים בביהמ״ד ח״ה צד 156 באגדת המתחלת טובת כתיב נערה בתולה צדקת היתה וכשירדו בני האלהים א״ל תשמעי לנו וכו' ועיי״ש ובמבוא לביהמ״ד שם סי' כ״א: 5 ויקחו להם נשים. וכ״ה בערוך וילקוט ושאר כ״י (חוץ מכי״א ב') ועי' גם בחי' הרד״ל. ובלק״ט הגי' ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים ועח״נ, וברד״ק ג' אלו נשואי אישים וצ״ע: 6 עד שכתבו גמומסיות. שטרי נשואין לזכר וכו' כמו לנשים שהיה להם דבר זה כהיתר, והגי' גמומסיות איתא גם בד״ו ובכי״א ב' וכי״ג ובפי' ב״ר כי״ט ובערוך ע' גמס בשרפ״ע ועי' ערוך השי' שם, ועדיפא הגי' גמוסיות[1]) והוראתה כמו גמיקון בפסיקתא פ״ח (נ״ב ב') ולא כתב להן לא גמיקון וכו', והמ״י נשתבשה במדרשים ועי' קרויס צד 178, והגי' ר״ה בשם ר' יוסף איתא גם בדפ״ר וד״ו, ובמקצת דפוסי' נשמט' מלת יוסף, ובוי״ר שם נסדרו המאמרים שלפנינו בסדר אחר קצת והגי' שם רב הונא בשם ר' יוסי אמר דור וכו' לא נמחו מן העולם אלא על ידי שכתבו גומסיות לזכר ולנקבה, ובתנחומא מ״ב בראשית סי' ל״ג הגי' אמר ר' הונא בשם ר' א י ד י לא נתחתם גזר דינם של דור המבול עד שכתבו וכו' ועיי״ש סי' כ״א ובאגה״א ח״ג צד 298: 7 אנדרומוסיית. מכת אבדון של אנשים, ועוד לא נתברר לאיזה מ״י כוונו ועי' קרויס צד 65 ובהוספות רא״ת לעף צד 598, ובערוך השי' איתא אנדרומוסיא בראש הערך ובפנים אנדרומסיאה, ובוי״ר שם הגי' בדפ״ר א״ר שמלאי כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים, ובד״ו שם אדרולמוסיא בא וכו' ועח״נ, ובירושלמי שם א״ר שמלאי בכל מקום שאתה מוצא זנות את מוצא אנדרולמסיה באת לעולם ועי' בבמ״ר שם, ובתנחומא בראשית שם איתא שנו רבותינו בעון זימה אנד־למוסיא באה לעולם וספה הטובים

[1]) γάμος = γαμικόν.

הרעים, ר' עזריה ר' יודה ברי' סימון בשם ר' יהושע על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות מה טעמ' ויראו בני האלהים וגו' וכתי' בתריה ויאמר יי' אמחה וגו' (בראשית ו ז), ר' יהושע בן לוי (א') בשם בר פדיה כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על סדומיים והיו מקבלין ממנו, כיון שאמרו הוציאם אלינו ונדעה אותם (שם יט ה) לתשמיש אמרו עד מי לך פה (שם שם יב) עד כאן היה לך ללמד סניגורייה, מיכן ואילך אין לך רשות:

ג) ויאמר יי' לא ידון רוחי וגו' אמר ר' ישמעאל איני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן

1 תנחומא מ"ב וירא סי' י"ד, תנחומא וירא סי' ט': 2 ילקוט ר' ע"ד, לקמן פ"נ: 6 ילק' ר' ע"ד, סנהדרין פ"י מ"ג, סדר עולם רים פ"ד, תוספתא סנהדרין פי"ג, ירוש' סנהדרין פ"י כ"ט ב', סנהדרין ק"ח א', אדר"נ נו"א פל"ב, תנחומא מ"ב בראשית סי' מ':

הטובים והרעים י, טובים ורעים דא[2] | ר' יהודה ג, ר' יודן ו, ור' יהודה דפאכ | יהושע] ~ בן לוי | מאריך הקב"ה ו, מאריך ג, הוא מאריך א | מזנות חא[2]גכ | 2 מה טעם פאכי, מאי טעמיה ד, מאי טעמ' ג | וכת'] פי, ומה כת' ד, מה כת' וחאגכ | 3 ° בן] בר ד | בר] ו, ר' פא[1]גכ, ל' דא[2] | אותו] פואגכ, אותה די | לילה א[1] | מבקש לוט א[1] | סדומיים] וחג, הסדומיים דאכי, אותן סדומים פ | ממנו] ו, מידו דפאגכי | 4 שאמרו] פא[1]י, ~ לו דוא[2]גכ | לתשמיש] ~ מיד י | אמרו] ~ לו | עוד | פה] פאכי, ~ עוד מי לך פה ל[0], עוד מי לך פום חג, מי לך פה פומא ר, מה פה ו, חתן ד | 5 עד — לך] ~ רשות פוחא[1]גי, ל' דא[2] | ללמד סניגוריא י, ללמד עליהם (עליהן פ) סניגוריא פוחא[1]גכ, ללמד סניגוריא עליהם דא[2] | רשות] פי, ללמד עליהם סניגוריא דא[2]כ, רשות ללמד . . סניגוריא ואג | 6 וגו'] באדם דא, באדם לעולם כי | אמר] מאי לא ידון רוחי באדם ~ א[1], איני נותן רוחי בהם באדם ~ ג | ישמעאל] פ, ב"ר (בר ד) יוסי דאגכ, שמעון בר' יוסי ו | איני] אמר הקב"ה איני כ, אם אני א[1] | בהם רוחי כר[2] . . רוח ר[1], רוח בכם ג, רוחי א[1] |

והרעים ועי' גם לקמן פל"ב סי' ח': 1 ר' עזריה וכו'. בוי"ר שם הגי' ר' עזריה בשם ריב"ס ור' יהושע בן לוי בשם בר קפרא מצינו שעל הכל הקב"ה מאריך רוחו חוץ מן הזנות בלבד ואית ליה קריין סגיין שנ' ויהי כי החל האדם ויראו בני האלהים את בנות האדם וירא יי' כי רבה רעת האדם ויאמר יי' אמחה את האדם, ובתנחומא בראשית שם ור' עזריה אומר הכל הקב"ה מוותר חוץ מן הזימה ראה עד שלא נצטוו עליה מה כתיב ויראו בני וכו' מה כתיב אחריו וינחם ויאמר ה' אמחה וכו' וכן בסדומים וכו', ובתנחומא מ"ב וירא שם ריב"ל אמר משום בר קפרא על הכל הקב"ה מכפר חוץ מזנות שנ' לא ינקה כל הנוגע בה א"ר יהושע בר נחמיה אף הסדומים לפי שפרצו בזנות וכו' ועי' בתנחומא וירא ושם הגי' על הכל הקב"ה מוותר וכו': 4 עד מי לך וכו'. דורש עד כתיב קרי ביה עד בפתח ופה קרי ביה פה בפתח קטן עד כאן היה לך פתחון פה ללמד סניגוריה[1]) כלו' להמליץ בעדם מכאן ואילך וכו', ולקמן פ"נ הגי' בכי"ל ריב"ל בשם ר' פדיה (ועי' במ"י לעיל צד 202 ובמבה"י קכ"א א') כל אותו וכו' והיו מקבלים מידו כיון וכו' אמרו לו עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סניגוריא מיכן ואילך אין לך רשות ללמד עליהם סניגורייא, ובדפוסי' שם ריב"ל בשם ר' פדיה וכו' והיו מקבלין ממנו כיון וכו' עוד מי לך פה קרי ביה עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד וכו' מיכן ואילך אין לך רשות ללמד וכו' ועח"נ, ובא"א הגיה כן גם כאן כגי' הדפוסי', ובוי"ר שם הגי' סדומים ריב"ל בשם בר קפרא אמר כל אותה הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגוריא כיון שבאו ואמרו לו איה האנשים ונדעה אותם בתשמיש מיד ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה עד כאן היה לך פתחון פה ללמד עליהן סניגוריא אלא חתן ובניך ובנותיך כי משחיתים אנחנו וכו':
6 איני נותן רוחי בהם. שלא יעמדו בתחה"מ, ודורש לעולם לעוה"ב בשעה וכו', והדרש לא ידון שאין לו רע במקרא לא נתברר כאן בדברי ר"י, ובפי' ב"ר כ"י מפרש איני נותן וכו' והיינו לא ידון לשון נדנה וכן שיער ביפ"ת שיהיה פי' לא ידון כדר' הונא בשם ר"א בסמוך, ולא משמע כן, ונ"ל שר' ישמעאל דורש לא ידון לשון נדן ונדן כמו נתן וכן במקרא ואת נתת את נדניך (יחזקאל ט"ז ל"ג) ועי' עמת"ל ע' נדוניא וגעזעניוס מהדורא י"ג ע' נדן ב', ור"ה בשר"א דורש ידון לשון נדן נרתק כמו במקרא וישב חרבו אל נדנה (דה"א כ"א כ"ז) ונדן כינוי לגוף שבו הרוח גם בדניאל ז' ט"ו אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה. ור"י בר' אילעיי דורש ידון לשון דין, ושניהם דרשי רוחי באדם רוחי ששמתי בהם והיינו רוחן רוחות הללו, וכן דרשו שאר התנאים במאמרים שלפנינו ידון לשון דין, ובשלש אלו ההוראות נדרש הפסוק גם בירושי' חלק, ובמשנה שם ג' דור המבול אין להן חלק לעוה"ב ואין עומדין בדין שנ' לא ידון וכו' לעולם, ובפסקא דתלמודא שם ואינן רואין לעתי' לבוא מה טעמא וימח וכו' תני ר' נחמיה אומר ממשמע שנ' לא ידון רוחי באדם לעולם ר' יהודה אומר לא ידון לו רוחי שאיני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן רוחי בבני אדם ר"ש אומר לא ידון לו רוחי שאיני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקי' אחרים אומרים לא ידון לו רוחי שאיני מחזירה לנדנה (וגר' שר"י דורש רוחי באדם נמשך למעלה לא ידון לו רוחי ונמשך למטה רוחי באדם לעולם בשעה שאני וכו' ור"ש מדייק לעולם, ואולי צ"ל ר' ישמעאל ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 411), ובמשנה שבמשניות (ועי' ד"ס) ובבבלי סנהדרין הגי' דור המבול וכו' ואין עומדין בדין שנ' לא ידון רוחי באדם לעולם לא דין ולא רוח, ובס"ע שם איתא המבול היה וכו' ודורו אינן חיין לעוה"ב ואינן נידונין שנ' לא ידון וכו' לעולם, ובתוספתא סנהדרין שם דור המבול אין להם וכו' ואינן חיין לעוה"ב שנ' וימח וכו' ר' יהודה בן בתירא אומ' ויאמר יי' לא ידון רוחי באדם לעולם לא ידון ולא רוחי בהם לעולם דבר אחר ויאמר יי' לא ידון אמר המקום אני (וצ"ל איני) מחזיר להם רוחם לנדנה ר' מנחם בר' יוסי אומ' לא ידון אמר המקום איני דן בשעה שאני משלם שכר טוב לצדיקים אבל רוחן של רשעים קשה להן יותר מן הכל שנ' רוחם אש תאכלם (רוחכם אש תאכלכם) וכו' ועי' לשון הברייתא בבבלי סנהדרין שם ועי"ע במדר' הגדול עמ' 125, ובאדר"נ שם נסדרו דרשות התנאים על פסוק שלפנינו בסגנון הרי הוא אומר לא ידון וכו', ובשטה אחרת שם הדרש ר' אלעזר בן פרטא אומר הה"א לא ידון רוחי וכו' אמר הקב"ה איני דן אותן עד שאכפול להם שכרן שנ' יבלו בטוב ימיהם וכו', ופלוגתא דאמוראי בתנחומא מ"ב שם אמר ר"ל אמר הקב"ה איני בורא עוד נפש לאדם שנ' לא ידון רוחי באדם ר' יוחנן אמר מהו לא ידון כשיעלו נפשותיהם אצלי איני מחזירן להם כענין שנ' ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה. ובלקח טוב ג' א"ר ישמעאל ב"ר יוסי איני נותן רוחי בשעה שאני נותן

[1]) *συνηγορία.*

מתן שכר לצדיקים (דאמ׳) ר׳ ינאי וריש לקיש [אמ׳] אין גיהינם אלא יום הוא שמלהט את הרשעים 17a מה טע׳ ולהט אתם היום (מלאכי ג יט). רבנין אמ׳ יש גיהינם נאם י״י אשר אור לו בציון וגו׳ (ישעיה לא ט). ר׳ יהודה בר׳ אילעיי אמר לא יום ולא גיהינם אלא אש היא שיוצאה מגוף הרשע ומלהטתו מה טע׳ תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם (שם לג יא). אמר ר׳ יודה בר׳ אילעיי עוד אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם, ר׳ הונא בשם ר׳ אחא בשעה שאחזיר רוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדניהן, אמר ר׳ חייא בר אבא איני ממלא רוחי בהם בשעה שאני ממלא רוחי באדם לפי שבעולם הזה היא נבוקת באחת מאיבריה אבל לעתיד היא נבוקת בכל הגוף הה״ד ואת רוחי אתן בקרבכם (יחזקאל לו כז). אמר ר׳ יודן בן בתירה עוד איני דן ברין הזה לעולם, ר׳ הונא

1 לעיל לד 46 וש״נ: 6 ילק׳ שם, ילק׳ יחזקאל כ׳ שע״ס: 8 ילקוט כ׳ מ״ד:

שכר לצדיקים] ו, שכרן של צדיקים ד[1]פגכי, . . . לעתיד לבא א[1], . . . לעתיד לבא שנאמ׳ ואת רוחי אתן בקרבכם דא[2] | דאמ׳ ל׳ | ינאי וג | * אמ׳] אמר פ, תרויהון (תריהון ו) אמרין דוג, . . אמרי אכ, ל׳ ל | גיהנם פוג, גהינם (גיהינם א[2]) לעתיד לבא דאכ | הוא ל׳ א[1]כ | שהוא מלהט גכ | 2 מה טע׳] ו, מה טעמ׳ ג, מאי טעמה ד[1], שנ׳ א[1]כ | כי הנה יום [בא ד[1]] בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה לקש וליהט אותם היום הבא דא[2] כי הנה היום בוער . . רישעה וגו׳ ו, כי הנה היום (יום כ) בא בוער כתנור פגכ | גיהנם פוג, גהינם ד (וכן בסמוך), גיהינם של אש א[1] | וגו׳] ותנור לו בירושלם דא, ותנור . . בירושלים גכ | 3 בר׳] פא[2]גכ, בר דוא[1] | אלעיי וג, אלעאי דפא[2]כ (וכן בסמוך) | אש *היא דאג] אש הוא לכ, עת היא פו | שיוצאה] א[1]ג, שהיא יוצאת ד, שתהי׳ יוצאת א[2], שיוצא כ, שאש (שהאש ו) יוצא פו | מגופו של רשע דואג, . . של אדם רשע פ, מגופן שלרשעים כ | 4 ומלהטתן כ | * רוחכם—תאכלכם דא[1]כ] רוחכם . . תאכלם פא[2], וגו׳ ל | יהודה | * בר׳ פא[2]גכ] בר לדו | 5 עוד] ד[1]וא[2]גכ, מהו לא ידון רוחי ~ ד, ל׳ פערי | הרוחות] הדורות ואכר[1] | הללו ל׳ ע | נידונין גר[2], ־ים ר[1] | * לעולם דאגכער[2]] בעולם ל, העולם פור[1]י | רב הונא פ | * שאחזיר ל[0]וא[1]כע] שאני מחזיר דא[2]גרי, שהחזיר ל, שהוא מחזיר פ | רוח] וגכער, הרוח דא[2], רוחן י | לנדניהן י | 6 אין אני א[1]גכר[2], אינו פ | * רוחן דפוא[2]געי] רוח לכר[1] | * לנדניהן דפגכער[1]] לנידניהן ו, לנדיהן ל, ־הם ר[2], הון א[2], ל׳ י | 7 היא] פוגכערי (יחזקאל), הרוח א[1], הרוח היא דא[2]י | מבזקת ו, נבדקת גכי (שם) | באחת] פא[1]גכער[2], באחד דור[2]י, בא׳ א[1] | * מאיבריה ל[0]א[1]ער[2]] מאבריה כר[1]י (שם). מאיבריו דא[2], מאבריו ד[1]י, מאבר ו, מעברה לג, מעבריה פ | לעתיד] ע, ~ לבא דפאגכי, לבוא ו | * נבוקת דפאעי] מבזקת ו, נבדקת לגכי (שם) | 8 בר ו | עוד ל׳ פ | ** איני] אני ל | בדין] פוכי, כדין א[1]גר, את הדין דא[2] | זה א[1]כ | לעולם] לעתיד לבא פ |

מתן שכר לצדיקים, וברד״ק אמר ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי אמר הקב״ה איני נותן רוחי בשעה וכו׳ מתן שכרן של צדיקים ועח״נ, ומה שנוסף בד״ו שנ׳ ואת רוחי וכו׳ ליתא גם בדפ״ר ואיתא עוד רק בכי״א ב׳, ובכי״ל כתוב אינו נותן וכו׳ ונקוד בחירק ולמטה במאמר ר״ה בשר״א כתוב אני מחזיר ונקוד בצרי וחירק להגיה א י נ י, ובמאמר ר״י יודן ב״ב כתוב עוד אני דן והגהתי ג״כ איני: 1 ר׳ ינאי וריש לקיש אמ׳. כן הגהתי וברד״ק הגי׳ ר׳ ינאי ור״ש ב״ל תרויהון אמרין אין גהינם לעתיד לבא אלא וכו׳ ועח״נ, והמאמרים הובאו כאן בדרך אגב לפרש מה דין הרשעים לעתיד בשעה שהקב״ה נותן מתן שכר לצדיקים, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש אין גיהנם לעתיד לבא והיינו לא ידון רוחי באדם לעולם לא ידון בדינין של גיהנם רוחי ששמתי באדם לעוה״ב לא ידון לשון דין וצ״ע שהרי אמרו יום הוא שמלהט את הרשעים וא״כ נדונין ועי״ע ביפ״ת: 5 עוד אין הרוחות וכו׳. שאינן לא חיין ולא נדונין כשיטת המשנה והס״ע וכמו שדרש ר״י בן בתירא בברייתא שם ועי׳ גם לעיל צד 222, ולפנינו דרש אחר לר״י בן בתירה עוד איני דן וכו׳, והגהתי ל ע ו ל ם כמו שהגי׳ גם בדפ״ר וד״ו, ובמקצת דפוסי׳ נשתבש לפני העולם מפני העולם (ועי׳ בידי״מ ובחי׳ הרד״ל). וברד״ק גורס אמר ר״י ב״ר אילעי לא ידון רוחי אין הדורות (הרוחות) הללו נדונות לפני לעולם ועח״נ: 6 איני מחזיר. כהדרש בירושלמי אחרים אומרים וכו׳ ובתוספתא דבר אחר וכו׳ איני מחזיר וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם ר׳ יוחנן אמר וכו׳, ובילקוט השמיט שם האומר וקטע ד״א בשעה וכו׳ וכן קטע בערוך ע׳ דן א׳ ואין נ״ל שהיה לפני בעל הערוך גם בב״ר כאן הגי׳ ד״א בשעה וכו׳: לנדניהן. כן הגהתי, אכן גם ברד״ק הגי׳ ר״ה בשר״א אמר לא ידון בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה אין אני מחזיר רוחות אלו ל נ ד י ה ם ועח״נ, ואולי נדה שם נרדף עם נדן גם בהוראת נרתק כמו שנמצא במקרא ביחזקאל שם נדן ונדה בהוראת מתנה ואתנן: איני ממלא. רחב״א מפרש ג״כ ידון לשון נדן ודורש איני ממלא רוחי בהם לעוה״ב כמו שממלאין את החרב בנדנה לפי שבעוה״ז וכו׳ ולעתיד הנשמה נפרזת בכל הגוף אבל דור המבול לא ימלא הקב״ה את רוחו בהם, ובכי״ל כתוב פעם א׳ נבוקת ופעם ב׳ נבדקת והגהתי, וכן בדפוסי׳ ובכי״פ וכי״א א׳ וב׳ וילקוט כאן ובמדר׳ הגדול עמ׳ 125 הגי׳ ב׳ פעמים נבזקת וכ״ה בערוך ע׳ בזק ופי׳ שם לשון פיזור כמו לקמן ריש פ״נ כזה שבוזק גפת וכו׳ ובעירובין פ״י מי״ד בוזקין מלח וכו׳ וכן מפרש בפי׳ ב״ר נבזקת מפוזרת וכן הוראת בזק בל״ס: 7 באחת מאיבריה. בכי״ל כתוב באחת מ ע ב ר ה והוגה כנר׳ בכתב הספר מ א י ב ר י ה, אכן הגי׳ באחת מעברה מקויימת גם ע״י כי״ג וכי״פ, ובפי׳ ב״ר כי״ט גורס מאבריה ומפרש מצד אחד, ופי׳ זה מסכים עם הגי׳ מעברה מעבריה, וגם בהגי׳ באחת מאיבריה (מאבריה) בהגהת כי״ל ובערוך שם ובפי׳ ב״ר הנדפס בדפ״ר ובכי״א א׳ וכי״כ (ועוד איתא מאבריה בילק׳ יחזקאל) צריך לפקפק שהל״ל באחד מאיבריו (מאבריו), וגי׳ זו איתא רק בדפוסי׳ ובילקוט כאן ובמד׳ הגדול (ובכי״א ב׳ בא׳ מאיבריו), וגם גוף המאמר קשה שהוא נגד מאמרי חז״ל שהנשמה ממלאה את הגוף ועי׳ לעיל צד 134 ובמ״י שם (ובמאמר שהועתק מב״ר שם בתנחומא כ״י פארמא במבוא התנחומא ע״ח א׳ נוסף עוד ותדע כי הנשמה מפוזרת בכל האברים שאילו דרה באבר אחד מיד פורחת ממנו) ולעיל צד 128 ובמ״י שם בד״ה יוצר רוח, וגם כאן לא נתפרש באיזה מאיבריו של אדם הרוח היא נבזקת, ואינו נר׳ שרחב״א כאן למ״ש ביצירת האדם ויפח באפיו נשמת חיים וצע״ג, ובילק׳ יחזקאל מסיים אבל לעתיד לבא היא נבדקת בכל הגוף בעוה״ז ויפח באפיו וכו׳ אבל לעתיד לבא בנשימה ואת רוחי אתן בקרבכם, ונר׳ שהרכיב המאמר שלפנינו עם המאמר מב״ר פי״ד לעיל צד 182: 8 בדין הזה. שיבא עוד מבול על דורות העולם אחרי דור המבול,

בשם ר׳ יוסף לא אוסיף (בראשית ח כא) לא אוסיף (שם שם) לסגי לסגי, רבנין אמ׳ לא אוסיף לבני נח לא אוסיף לדורות, אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם והם לא ביקשו הריני משגמן ביסורין, אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם והם לא ביקשו הריני משגמן אילו באילו דאמר ר׳ אלעזר אין לך מתחייב באדם אלא אדם כיוצא בו, ר׳ נתן א׳ אפילו כלב או זאב, ר׳ הונא בר גוריון אמר אפילו מקל או רצועה הה״ד כי את עול סובלו וגו׳ [החיתות כיום מדין] (ישעיה ט ג), אמר ר׳ אחא אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון, רבנין מתיין לה מהכא כי האדם עץ השדה (דברים כ יט) מה אדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנין דין וחשבון, אמר ר׳ יהושע בר נחמיה אין דנין רוחן בעצמן שבשר ודם הם אלא הריני מביא להם מיעוט שנים שקצפתי עליהם בעולם הזה ואחרכך אני משגמן בייסורים, אמר ר׳ אייבו מי גרם להם שימרדו בי לא על שלא שיגמתי אותם בייסורין

1 לקמן פל״ד: 3 מדרש קהלת פ׳ את כל זה (ח׳ ט׳), מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא צד 118):

1 רב יוסף ד י, ר׳ יוסי ואיכ | לסגי לסגי] פוא1ר2, לסגי ליסגי ד י, ליסגי ליסגי א2ר1, לסגו לסגו ג | 2 אני — ביסורין ל׳ ד1א1כ | דנה] חונה ו | משגשן גש | 3 בייסורין דפוא2י | דנה] חונה ו | ביקשו] ו, בקשו ד1פא1גכי, כחשו דא2 | מגשמן ד1, משגשן ג | 4 מתחייב באדם] פוא1גכ, שמתחייב באדם י, שהוא מתחייב באדם הזה דא2 | אומר דפוא2כי, אמר א1ג | אפילו כלב אפילו (ואפילו פר2) זאב פוא1גכר, אפילו זאב וכלב דא2 | חונא ו, חמא ג | גוריון] פוא2כ, גריון דג | 5 או] אפילו דואגכר1י, ואפילו פר2 | וגו׳ * החיתת — מדין] וגו׳ ל, החיתות כיום מדין ו, ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו החתת כיום מדין ג, החיתות (ואת מטה שכמו וגו׳ א1, ואת מטה שכמו שבט . . בו החתות ד, ואת . . החיתות כ, ואת . . הכיתות י, ואת . . בו פ) כיום מדין כיום הדין ל׳ דפא1כי | 6 מתיין לה] וג, מייתין (מייתי כ) לה פכ, אמרי דא2 | מהכא] גכ, מן הכא דפוא2 | 7 אדם] פוכ, האדם דא2גי | אף] כך פ | העצים פוא2גכי, עץ השדה א1 | נותן א1 (נותנין — וחשבון ל׳ פ) | בר׳ וג, בן א2 | אין] ואגכר, אינן דפ, איני י | דן י | 8 להם] פא2גכ, להן וא1, עליהם ד, עליהן י | ** מיעוט] מעוט ל | שקצפתי] ד1וא1גכ, שקצבתי ל׳ דפא2רי | עליהם] להם א2ר, להן י | 9 משגשן גר | בייסורין פאבי, ביסורים ד, ־ין וג | אייבו] וע, איבו דפאגכ | שמרדו ו | לא ל׳ פ | על] פע׳, ~ ידי דואגכרי | שלא שיגשתי ו, ששיגמתי ע׳ר2 | בייסורין] ואבי, ביסורין פגע, ־ים ד |

וכן מתורגם בתר״י א׳ לא יתדנון כל דריא בישיא דעתידין למיקם בסדר דיניא דדרא דמבולא וכו׳ ובתר״י ב׳ לא יתדינון דריא דעתידין למיקם מן בתר דרא דמבולא וכו׳. והובאו כאן המאמרים שנדרשו לקמן פל״ד לפ׳ ויאמר י״י אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה וכו׳ ולא אסף עוד להכות את כל חי וכו׳: 1 לסגי לסגי. די די כלו׳ שכפל לא אוסיף שדי בגזרה זו ולא יוסיף עוד ודרך הלשון לכפול בזה (יפ״ת), ולסגי משקלו כמו להוי לצלי ועי׳ דאלמאן צד 212 ואגה״א ח״ג צד 300: 2 אני אמרתי. כאן מתחיל דרש אחר וסתמא דמדרש הוא, ודורש לא ידון וכו׳ בשגם הוא בשר אני אמרתי שתהא רוחי דנה כלו׳ מושלת בהם ומנהגת אותם והם לא ביקשו בשגם בשר הריני משגמן ביסורין, ועוד דורש אני אמרתי וכו׳ משגמן אילו באילו, ובערוך ע׳ שגם מפרש משגמן ביסורין כאן ולמטה במאמר ר׳ אייבו שלא שיגמתי אותם וכו׳ ענין קישור ועינוד כמו כלים פכ״ב מ״י הנסרין שבמרחץ ששיגמן, וא״כ פי׳ משגמן וכו׳ מקשרן ביסורין כלו׳ מייסרן ביסורין ובד״א מקשרן אילו באילו שיבאו לידי קטטה וחטא וכדאר״א אין לך מתחייב וכו׳, ובכלים שם פי׳ הרמב״ם ששיגמן כמו ששעמן ועיי״ש, וידידי רא״ח לעף כתב לי שיש לפרש משגמן ביסורין מל״ס שגם עושה אותם מתעסקין ביסורין ומשגמן אילו באילו מסיתם זה בזה, ובכי״ג הגי׳ כאן ב׳ פעמים משגשן וכן גורס ומפרש בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס הריני משגשן כמו ושגשינון שיגוש רב (וכן נסמן בגליון כי״א ב׳ גרש״י משגשן), אכן לשון הפירוש בפי׳ ב״ר כ״י אני אמרתי וכו׳ מי יהא דן בהם ייסורין דכתיב בשגם הוא בשר בשגם (בפי׳ ב״ר כי״א בשגוש ייסורין) אני מייסרן והמם מהומה גדולה (דברים ז׳ כ״ג) מתרגמינן ושגשינון שיגוש רב ועי״ע בח״נ למטה במאמר ריב״נ אין דנין וכו׳, וגם בלק״ט מפרש ד״א בשגם שיגשם ביסורין, ובכי״ו הגי׳ כאן ב׳ פעמים שתהא רוחי חונה בהם, וידוע שגם בתרגום השבעים תרגמו לא ידון כמו לא ידור[1]) וכן הלשון בס׳ היובלים ה׳ ח׳ לא ישאר רוחי בבני אדם לעולם, ובכי״ל כתוב אני אמרתי וכו׳ ביסורין אמ׳ ר׳ אלעזר וכו׳ וביני שיטי נוסף כנראה בכתב הספר אני אמרתי וכו׳ אילו באילו דאמ׳, ובמדרש דפ״ר ובכי״א א׳ ובכי״כ ליתא המאמר הראשון, ובמדרש ד׳ שאלוניקי הורכבו שני המאמרים יחד אני אמרתי וכו׳ הריני משגמן אלו באלו ביסורין: 4 אלא אדם כיוצא בו. אבל לא בהמה וחיה שאינן מתחייבין ע״י אדם ודינו אינו נתבע מהן, ור״נ אומר אפילו כלב וזאב מתחייבין ע״י אדם וכו׳, ובמדרש קהלת שם נדרש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו עת היא לרע לו לשולט ועת היא לרע לו לנשלט ואח״כ הובאו שם המאמרים בזה״ל אמר ר׳ אלעזר אין לך שהוא מתחייב על ידי אדם זה אלא אדם כיוצא בו שנ׳ עת אשר שלט האדם ר׳ יונתן אמר ואפילו במקל ואפילו ברצועה מתחייבין על ידי אדם זה שנ׳ כי את עול סבלו וגו׳ כיום מדין כיום הדין אמר ר׳ חמא בר גוריון אפילו זאב אפילו אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון ורבנין וכו׳ (וגר׳ שהגי׳ משובשת שם ועי׳ בילק׳ מכירי ישעיה ט׳ ג׳), ובמדרש קהלת מ״ב איתא עת אשר וכו׳ לרע לו אין אדם מתחייב ע״י אדם זה אלא אדם כיוצא בו א״ר אחא אפילו מקל אפילו רצועה מתחייבין לידי אדם שנ׳ שופך דם האדם וגו׳, ובכי״ל וכי״ו וכי״ג ל״ג כיום הדין, וכן משמע שגם בפי׳ ב״ר ל״ג כיום הדין שמפרש שם הה״ד כי את עול וכו׳ ואת מטה וכו׳ החתית כיום מדין כלומר החתות דכית ושברת וזהו דין פרעון המטה וכו׳: 6 מתיין. וכ״ה בכי״ו וכי״ג ולמטה צד 253 גם בכי״פ, וכן בח״נ לעיל צד 92 אתית בבנין אפעל מן אתא: 7 אין דנין. כ״ה בכל הספרים אין (אינן) דנין חוץ מילקוט שגו׳ איני דן, ופי׳ המאמר כמו שמפרש בלקח טוב אר״י בן נחמי׳ לא דנו רוחן בעצמן לדעת שבשר ודם הם לעזוב דרך רשע וכו׳ בשגם הוא בשר לא ידעו להשיב בדעתן שגם הם בשר וכו׳, וכן הדרש באדר״נ שם ר׳ עקיבא אומר (ועיי״ש בהערות רשז״ש) הרי הוא אומר לא ידון רוחי באדם לעולם אמר הקב״ה הם לא דנו בעצמן שהן בשר ודם (ומסיים שם אלא הגיסו את רוחן כלפי מעלה ויאמרו לאל סור ממנו וכו׳), והגי׳ שקצפתי איתא גם בדפ״ר ובכ״י שציינתי וגר׳

1) καταμείνη.

אתמהא, הדלת הזה מי מעמידו שגמיו, אמר ר' אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין, רב ביבי בריה דר' אמי בשיטת ר' לעזר לא ידון רוחי, אמר ר' מאיר הן לא עשו מידת הדין למטן אף אני איני עושה מידת הדין למעלה הה"ד הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה (איוב ד כא) **בלא חכמת התורה, מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו** (שם שם כ) **אין משים אלא דין היך דאת אמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם** (שמות כא א)**, אמר ר' יוסי הגלילי עוד אינו דן מידת הדין כנגד מידת רחמים, ר' א' ויאמר דור המבול יי' לא ידון רוחי, אמר ר' עקיבה על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש** (תהלים י יג) **לית דין ולית דיין אית דין ואית דיין,**

1 דברים רבה שופטים (פ"ה סי' ה'), תנחומא מ"ב משפטים סי' ד', תנחומא שם סי' ה', מדרש תהלים ע"ב סי' ג': 4 לקמן פל"א:

1 אתמהא] **וא[1]גער[3]**, ל' **דפא[2]כ** | הזו **דא[2]** | מעמידה **ד[1]** אליעזר] **פא[1]**, אליעזר **דוא[2]גב** | כל **א[1]כ** | ◻יש דין] יש דיין **ד** | ר' ביבי **פא[2]גכ** | 2 בשיטת] בשם **פ** | * לעזר] אלעזר **פא[1]**, ליעזר **ל**, אליעזר **דוא[2]גבש** | למטן] **וג**, למטה **ד[1]פאבי** | אף — איני] אני **בשי** | 3 אעשה **ש**, עושה עמהן **ן**, . . להן **י** | למעלן **וא[1]ב** | * ימותו — בחכמה **דואגבי**] וגו' **ל** | 5 אין] **וא[1]ב**, ואין **דפא[2]גי** | אינו] **פו**, איני **דא[2]גבר**, אני **א[1]** | ◻דן] דנן **ד** | 6 כנגד מידת] כמידת **ן**, כנגד **י** | הרחמים **וא[1]גב** | * ר' א'] ר' (רבי **א[2]**) אומר **ד[1]פהאגב**, ד"א **ל**, ל' **ן** | ויאמר] וכיזבו ואמרו **ן** | יי'] **פוהגב**, לי"י **דא** | רוחי] **א[1]**, ל' **דפוהא[2]גב** | 7 * אלהים — תדרוש **דפא[2]ג**] אלהים **ן**, אלים וגו' **א[1]**, וגו' **ל** | אית] **פוא[1]גב**, אבל ~ **דא[2]** | דיינא **א[1]** |

שדורש והיו ימיו מאה ועשרים שנה הרוגי מביא להם מיעוט שנים כלו' ממעט להם את השנים לפי שקצפתי עליהם בעוה"ז ודורש בשגם ואח"כ משגמן וכו', ועדיפא הגי' שקצבתי, ובפי' מהרז"ו מפרש לפי הגי' אינן דנין אינם חושבים וכו' שהם בשר ודם שסופם למות על שחיו שנים רבות מלא כל טוב בלא יסורים וכו' וע"כ והיו ימיו ק"כ שנה ולא יותר וכו' בשגם ששיגמם וכו' ועי' גם ביד"מ, ובאופן אחר מפרש בפי' ב"ר כ"י אין דנין רוחן בעצמן כלו' בפני עצמן בשגם הוא בשר כלו' מפני שגם הבשר חטא עם הרוח לפיכך איני דן הרוח בפני עצמו אלא שניהם כאחד לאחר שאני ממלא להן מיעוט שנים שקצבת להם בעוה"ז מיד אני משגשן ביסורין כמי המבול, ובא"א הוגה איני דנן, ובמ"כ הגיה עפ"י גי' הילקוט איני דן וכן הדפיסו במקצת דפוסי': 1 שגמיו. צירי הדלת, וענין המשל הדלת תסוב על ציריה והן מעמידין אותה שתהיה נצבה וכן צריך האדם ליסורין להעמידו על כנו, ותימה שדלת כאן בל"ז, והגי' הזה איתא גם בשאר כ"י (חוץ מכי"א ב') ובערוך ע' שגם ובפי' ב"ר וילקוט, ובכולם כמו בדפוסי' מי מעמידו שגמיו, ובדפ"ר הגי' מעמידה שגמיו, ובמד' הגדול שם איתא את חאמי הדלת הזה מי מעמידה שוגמין שבה, וכן הגי' לפנינו בכלים פ"י מ"ו או בשוגמין, ובערוך שם ג' או בשגמין, ובערוך הש' הגי' לא עד שלא שיגמתי וצ"ל לא על שלא. ומעות הדפוס שם מי גמר להן וצ"ל מי גרם: אמר ר' אלעזר. בכי"ל הגי' כאן ר' אלעזר ובסמוך בשיטת ר' ליעזר והגהתי לעזר. אכן בכ"י שציינתי הגי' בשני המקומות ר' אליעזר וכ"ה בדפ"ר וד"ו ושאר דפוסים (ובד' ווילנא בשבוש ר' אלעזר, ובילקוט הגי' כאן ר' אלעזר ובסמוך בילק' ד"ו בשיטת ר' אליעזר ובד' פפד"א ר' אלעזר), ופי' המאמר בכל מקום שאין דין למטה יש דין למעלה, ומפרש בדב"ר שם ר' אליעזר אומר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין ומהו כן אלא א"ר אליעזר אם נעשה הדין למטה אין הדין נעשה למעלה ואם לא נעשה הדין למטה הדין נעשה למעלה, וכן במדרש תהלים שם א"ר אליעזר כל מקום שאין דין יש דין וכל מקום שיש דין אין דין כיצד בזמן שבית דין עושין דין מלמטה אין הדין בשמים ובזמן שאין דין למטה יש דין בשמים והקב"ה יושב עליהם בדין וגובה מהן וכו', ובתנחומא מ"ב שם ר' אלעזר אמר (בתנחומא ר' אליעזר אומר) אם יש דין למטה אין דין למעלה אם אין דין למעלה יש דין למטה (וצ"ל אם אין דין למטה יש דין למעלה ועי' בתנחומא) כיצד אם יעשו התחתונים דין (את הדין מלמטה) אין דין למעלה (אין הדין נעשה מלמעלן) לכך אמר הקב"ה שמרו את המשפט וכו', ועפ"י אלו המאמרים וה"נ כאן יש לספק אם הגי' הנכונה ר' אלעזר או ר' אליעזר. ובתנחומא מ"ב הוקדם המאמר דור המבול לא אבדו מן העולם אלא שעברו על המשפט אמר ר' אלעזר בן פדת מה כתיב בם מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו הוי ואלה המשפטים, ומשמע שזהו הדרש שהובא כאן בסוף מאמר ר"מ. אכן בתנחומא שם הגי' דור המבול וכו' אלא על שעברו וכו' מה כתיב בהם מבקר וכו' דבר אחר דור המבול על שלא עשו את המשפט כתיב בהם לא ידון רוחי באדם לעולם ועי' גם בשמו"ר פ"ל כי י"ג: 2 בשיטת ר' לעזר. לפי הכלל שאמר ר' אלעזר בכל מקום וכו' דורש רב ביבי הפ' לא ידון וכו' ודורשו לא ידון בשביל שהם לא עשו דין למטה רוחי באדם אני עושה אותו למעלה, והמאמר א"ר מאיר וכו' הוא דבור בפ"ע וצריך לפרשו בדוחק הן לא עשו וכו' אף אני איני עושה מדת הדין למעלה בתמיה, ויהיה מסכים עם הדרש דרב ביבי בשיטת ר"א ובילקוט הגי' אנ"י עושה וכן הוגה בא"א וכן נסמן בגליון מדרש אב"א בשם ס"א, ובמעין גנים איוב שם הגי' א"ר מאיר הם וכו' אני אעשה וכו' ועי' גם בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס בד"ה רב ביבי וכו' (וכמאמר ר"מ כאן איתא באדר"נ שם ר"ב"י אומר הרי הוא אומר לא ידון אמר הקב"ה הם לא הושיבו סנהדרין בארץ אני מושיב להם סנהדרין במרום. וגי' אחרת שם אף אני לא אושיב להם וכו'). ואפשר שהכל מאמר אחד רב ביבי וכו' בשיטת וכו' לא ידון רוחי אמר ר' מאיר וכו' ורב ביבי דורש כן לא ידון בשם ר"מ ועי' באגה"א ח"ב צד 20 וביפ"ת שיער ג"כ לחבר המאמרים ולפרש אף אני איני וכו' בלשון בתמיה, אכן דחה פירוש זה והעיר על המאמר לקמן פל"א כי ה' שניסיים כמו מאמר ר"מ כאן הה"ד הלא נסע וכו' וא"כ יהיה פירושו הן לא עשו כשורת הדין למטה אף אני איני עושה כשורת הדין למעלה. ואולי דורש לא ידון וכו' לא יהון ולא רוחי וצע"ג: 5 עוד אינו דן וכו'. לשון המאמר קשה וגר' שדורש לא ידון רוחי רוחו של הקב"ה שמשתף מידת הדין ומידת רחמים וממטה כלפי חסד לא ידון דור המבול לכבוש מדת הדין לפני מדת רחמים. ובסגנון אחר המאמר באדר"נ שם ר' יוסי הגלילי אומר הא"א לא ידון אמר הקב"ה אינו מישוה (וגי' אחרת שם איני דן) יצר הרע על יצר הטוב אימתי עד שלא נחתם גזר דינם אבל נחתם גזר דינם שניהם שוין בעבירה, וקשה ג"כ לפרשו: 6 ר' א'. בכי"ל נשתבש ד"א ועי' במ"י לעיל צד 210 בד"ה ד"א הלא וכו', ודורש ויאמר י"י לא ידון וכו' ויאמר דור המבול אמר י"י לא ידון רוחי וכדאמר ר"ע על מה נאץ רשע וכו' אמר בלבו וכו' לית דין ולית דיין אבל אית דין ואית דיין (ועי' בפסיקתא ר"פ העומר ובוי"ר ר"פ פכ"ח ובמד' קהלת פ' מה יתרון וכו' הותרה רצועה לית דין ולית דיין), ובאדר"נ שם

אמר ר׳ חננא בר פפא אפילו נח שנשתייר מהם לא שהיה כדיי אלא צפה הקב״ה שמשה עתיד לעמוד ממנו בשגם ומשה חושבן חד הוא, רבנין מייתין לה מן הכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה:

ד) הנפילים היו בארץ שבעה שמות נקראו להם נפילים אימים רפאים גיבורים ומזומים ז ענקים עוים, אימים שאימתן נופלת על הכל, רפאים שכל מי שרואה אותן נרפה כשעוה, גיבורים ר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן מוח קוליתו שלאחר מהן היתה י״ח אמה, ומזומים אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא מנדיטמון מיגיסטי מלחמה, ענקים רבנין אמ׳ שהיו מרובין ענקים על גבי ענקים, ר׳ אחא אמר שהיו

1 עי׳ לקמן סוף פכ״ח: 2 חולין קל״ט ב׳: 3 ילקוט כמו ע״ז: 5 דברים רבה פ׳ דברים (פ״א סי׳ כ״ד), תנחומא מ״ב הוספה לפ׳ דברים סי׳ ז׳:

1 חננא] פוחג, חיננא א[1], חנינא דא[2]כ | היה] ואב | כדיי] א[2]ג, כידיי ו, כדי ד[1]חכ, כדאי דא[1]י | צפה] וא[1]כ, שצפה דפא[2]גי | 2 בשגם ומשה] בשגם פוג, בשגם הוא ח, שנא׳ בשגם הוא בשר א[1], שנ׳ בשגם זה משה דא[2]י | חשבוניה דדין משה ח, דחושבניה (חושבניה וא[1], הוא חושבניה ג, הוא חשבוניה פ) דדין הוא (והוא פג) חושבניה (חשבוניה פ) דדין דפואגי | מייתי דא[2]כי, מתיין פוג | ** לה] ל | מן *הכא ח] מהכא דפוא[2]גכי, מהדא א[1], מן ל | מאה ועשרים שנה] ג, מאה ועשרים פ, מאה ועשרים שנה ומשה חיה מאה ועשרים ו, מאה ועשרים (ק״כ ד[1]י) שנה ומשה חיה מאה ועשרים (ק״כ י) שנה דא[2]י, מאה . . שנה ומשה בן (וימי משה היו א[1], ומשה כך היו שניו כ) מאה ועשרים (ק״כ א[1]) שנה חא[1]כ | 3 שבעה] ד[1]וחא[1]גכי, ז׳ דפא[2] | נפילים ל׳ | ** רפאים] ל׳ ל | גבורים | 4 עוים (עווים דא[2]י)] ~ נפילים | שאימתן — הכל] שכל מי שראה (שרואה פוא[2]י, שהיה רואה ח) אותן (אותם חי) אימתן נופלת (אימתם נופלת ח, היתה אימתן נופלת דא[2], נופלת אימתן ו) עליו דפוחא[2]י | שרואה] פוא[2], שראה די, שהיה רואה ח | * אותן דפו] אותם חא[2]י, ל׳ ל | נרפה] רפה מהן ו, לבו רפה פ, היה לבו רפה דחאי | כשעוה] ל׳ ח | גבורים | 5 אבא] ~ בר כהנא | מוח] שהיה ~ ו | קולייתו ר[8] | היתה] היה פ, היתה נמדדת דאגכי, היתה נמדדה ח, נמדדת ו, ל׳ ע | שמונה (שמנה ג) עשרה וחג, שמונה (שמנה כ) עשר פכ, י״ב ד[1]י | בר׳] פא[2]כ, בר רבי ו, בר דא[1]י | 6 מנדיטמון] מנדיטמין ח, בר מנדרטמין וג, מנדמטין ד[1]י, מנדרטמין פ, מגריטימון כ, ־ין א[1], מנטרומין דא[2] | * מיגיסטי] מיגיניטי ל, מגיסטי דפוא[2]גר[2]י, מגוסטי חא[1]כ | רבנין (רבנן דפא[2]י)] רבנן (רבנין וג) ור׳ אחא ~ דוא[2]גי | אמרו די | מרובין] פג, ־ים וח, מרבין א[1]כ, ־ים דא[2]י | גבי] בני ו | ענקים] ~ פי׳ תכשיטין דא[2]י[1] |

איתא ר׳ מאיר אומר הה״א לא ידון אומר הקב״ה אמר הדור ההוא לא ידין ה׳ אין דיין בעולם נטש המקום את העולם: 2 בשגם ומשה וכו׳. בשגם בגימטריא שמ״ה כמו משה. ורבנין מייתין לה מן והיו ימיו וכו׳ וכך היו ימי חיי משה. והגי׳ שבכי״ל מקויימת גם ע״י כי״ג וכי״פ וגם מח״נ משמע שפירוש הדרש אינו מעיקר הספר, וכן הדרש בחולין שם משה מן התורה מנין בשגם הוא בשר, ובפירש״י שם מפרשו עפ״י שני הטעמים שלפנינו: 3 שבעה שמות וכו׳. נפילים וגבורים בפסוק שלפנינו, ובדברים ב׳ י׳ י״א האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אמים (ובת״א מתורג׳ שם עם רב וסגי ותקיף כגבריא גבריא מתחשבין אף אינון כגבריא וכו׳, וכן מתורג׳ בת״א כאן הנפלים והגבורים גבריא), ושם ב׳ כ׳ כ״א ארץ רפאים וכו׳ רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים עם גדול ורב ורם כענקים וכו׳, ושם ב׳ כ״ג והעוים היושבים וכו׳ ושם ג׳ י״א כי רק עוג וכו׳ נשאר מיתר הרפאים וכו׳ ועי״ע שם א׳ כ״ח ט׳ ב׳ בראשית י״ד ה׳ ט״ו כ׳ במדבר י״ג כ״ב כ״ח יהושע י״א כ״א כ״ב י״ב ד׳ י״ג ג׳ י״ב וברמב״ן דברים ב׳ כ״ג, ולקמן פליא נדרש בדור המבול גם הפ׳ הרפאים יחוללו מתחת מים וכו׳ (איוב כ״ו ה׳) ועיי״ש: 4 נרפה כשעוה. בלקח טוב הגי׳ שכל הרואה אותן לבו רפה, וברמב״ן שם שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה ועח״נ, ובאותו סגנון גם בכי״ל לקמן פמ״ד בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא וכו׳ נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו כשעוה ובפס״ה ורפא לבו וכו׳: 5 קוליתו. עצם הירך שהוא חלול ומלא מוח הרבה ועי׳ ערוך ע׳ קלית ולעיל צד 82, ומוח שבקוליתו של אחד מהן היה כמדת ירכו י״ח אמה, ובתנחומא מ״ב דברים שם איתא א״ר יוחנן קולייתו של סיחון היה בה שמונה עשרה אמות, ובדב״ר שם באגדות על עוג א״ר יוחנן אורך רגליו היו י״ח אמות, ובנדה כ״ד ב׳ תניא אבא שאול אומר ואיתימא ר׳ יוחנן וכו׳ פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו שלש פרסאות וכו׳ וקולית לא כלתה וכו׳ אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה (ועי״ע ברכות נ״ד א׳ ודב״ר סוף פי״א, וכן הפליגו בס׳ חנוך פ״ז שהגבורים שילדו בנות האדם מן הנפילים היה גבהם שלשת אלפים אמה), ושם ס״א א׳ בדרש ויבא הפליט וכו׳ וא״ר יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול (ועי׳ פדר״א פכ״ג ותר״י א׳ בראשית י״ד י״ג ודברים ג׳ י״א), ושם עוד האגדה סיחון ועוד אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו ועי׳ במ״י לעיל צד 247: 6 מיגיסטי מלחמה. הגדולים[1]) מכל מלומדי מלחמה, ובכי״ל כתוב מגיניטי והגהתי, ומנדיטמון ושאר הגי׳ שבח״נ קשה לפרש ורבים וכן שלמים נלאו למצוא פתרון המלה הזרה. ומפי׳ ב״ר נר׳ שלא גרס לה כלל ומפרש רק מגיסטי מלחמה, וכן נשמטה במדרש ד׳ שאלוניקי, ולפי הענין משמע שריב״ח דורש זמזומים לשון זמם שהיו בעלי כח וגבורה וכל זממם הפיקו וכן נר׳ טעם הפירוש בלק״ט זמזומים שכל מה שזומזומים עושין: שהיו מרובין. גי׳ זו מקויימת גם ע״י כי״פ וכי״ו ועוד שני כ״י ואם פירוש ענקים כאן תכשיטין אפשר שדרשו ענקים שהיו מקושטין בתכשיטין הרבה (וסגנון הלשון מרובין ענקים כמו מרובה בגדים) וכן מסופר בס׳ חנוך פ״ח שהנפילים למדו להשתמש בצמידים ובתכשיטין ובסגולת אבנים יקרות, וההוספה פי׳ תכשיטין ליתא בכל כ״י (חוץ מכי״א ב׳) ונובעת מפי׳ ב״ר כ״י שמפרש שהיו מרבי׳ ענקים תכשיטין על גבי תכשיטין כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א׳ ט׳) וצ״ע, ור׳ אחא דורש ענקים שהיו בעלי קומה מאוד מגיעים בצוארם עד גלגל חמה ואומרים כלפי מעלה הורידו לנו גשמים, והפעל עונקים כאן נגזר מהשם ענק בהוראת צואר, וכן בתנחומא מ״ב שלח שם ילידי הענק שהיו עונקים את החמה, ובתנחומא שם שהיה עונק את החמה, ובבמ״ר שם שהיה עונק את השמש, וביומא וסוטה שם ילידי הענק שמעניקין החמה (חמה) בקומתן, וכן הועתק בלק״ט. ובפי׳ ב״ר כי״ט גורס ומפרש שהיו עונקים פני גלגל החמה שהיו עושים תכשיטים בדמות גלגל החמה לפי שהיו משתחוים לה והיו אומרים לשמים ראו מה

[1]) *μέγιστοι.*

עונקים גלגל חמה ואומרים הורידו לנו גשמים, עוים שהיצדו את העולם והוצדו מן העולם וגרמו לעולם שיצוד היך דאת אמר עוה עוה עוה אשימנה (יחזקאל כא לב), אמר ר' לעזר בר' שמעון שהיו בקיים בעפרות כנחש, בגלילה צווחין לחויה עויה, נפילים שהיפילו את העולם ונפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים מן הזונות שלהם:

וגם אחרי כן יהודה בר' אמר אחראי לא ילפון מקדמאי דור המבול מדור אנוש דור הפלגה 17b מדור המבול:

וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם אמר ר' ברכיה היתה אשה יוצאה לשוק ורואה בחור מתאוה לו היתה הולכת ומשמשת מטתה והיתה מעמדת בחור כיוצא בו:

אנשי השם אמר ר' אחא בני נבל גם בני בלי שם (איוב ל ח) ואת א' **אנשי השם** אלא שהשימו את העולם והושמו מן העולם וגרמו שישום העולם, ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמ'

1 יומא י' א', סוטה ל"ד ב', תנחומא ע"ב שלח סי' י"א, תנחומא שם ז', במדבר רבה פט"ז סי' י"א: עי' חולין ס' ב': 3 עי' שבת פ"ה א': תנחומא ע"ב בראשית סי' מ': 5 ילקוט שם, לקמן פל"ח: 6 ילקוט שם, תנחומא ע"ב שם: 9 ילקוט שם, ילק' איוב ר' תתקי"ט:

גלגל] פני ~ פוחא'גבר | * חמה דפואגבר[2]י] החמה ר[1], ל' לח | הורידו] וחגר, הורד דפאבי | עווים דא[2]י | שהיצדו] וג, שהצדו כער, שצדו דא[1]י | לעולם כ | והוצדו] ע, ושהוצדו דוא[2]גרי, ונצודו כ | וגרמו] ע, ושגרמו דפ:א'גבי | 2 אלעזר | בר'] גבי, בר רבי ו, בר דפא[2] | שמעון] צדוק פ | 3 בקיים] ו, בקיאים דער[1], ־ין ד[1]פא'גבר[2]י | כנחש] פוחא'כער, כנחשים דא[2]י | בגלילא דחאגבעי, שכן בגלילא פ | צווחין] א[2]גי, ־ים ח, צוחין דוכע, קורין פא[1] | לחויה] ו, ־יא דפחאעי, לחוויא ג, לנחש כ | עויה] וח, ־יא פא'כ, עוויה ג, ־יא ע, עוויא ד[1]י, איויא דא[2] | ונפלו] ו, ושנפלו דפחא[2]גבי | 4 ושמילאו ו, ושהפילו ג, הפילו ח | כל העולם כלו פ | נפלים] נפילים פ, חללים ו, ל' חגב | מן * הזונות פוחגב] מן הזונות ל,מזנות א[1], בזנות דא[2]י | 5 בר'] פוח, בר ר' ד, בר (בר' כ, בר רבי א[2]) אמי אכ | אחראי] בתראי י | ילפין וחגר[2], ילפי א[1]כר[3]י | מקדמאי] ר[2]י, מן קדמאי וא[1]גבר[1], מן קדמי דא[2]ר[3], מן קמאי פח | דור המבול] ד[1]פוחא[1]גבי, ~ לא לקחו מוסר דא[2] | * מדור — המבול פוא[1]] מדור . . ודור הפלגה, . . המבול דא[2]גבי, ודור אנוש ודור הפלגה ל | 7 * וגם — יבאו (יבואו דא[2]) — האדם דא[2]כי] וגם . . יבואו בני האלהים וגו' א[1], וגם . . יבאו וגו' פ, ל' ל | 8 יוצאת א[2]כ | לשוק] פוג, בשוק דאבי | ורואה] פ, והיתה רואה דואגב | מתאוה] פו, ומתאוה דאגב | לה פ | היתה] ג, והיתה דפואבי | הולכת ומשמשת] משמשת ו | 9 * אנשי השם דא[2]י] ל' לפוא[1]גב | אומר פ, אמר ג, אמרת דא[2]י (איוב), אומרת וי | * השם דוא[2]בי] שם לפא[1]ג | 10 והושמו] פגי (שם), ושהושמו דואבי | וגרמו] י (שם), ושגרמו דפואגבי | לעולם שישום | נחמן דוא[2]גבי, נחמני י (שם) |

עשינו לכבודכם הורידו לנו גשמים, והפירוש שהביא במ"כ בשם פירש"י בחומש ליתא לפנינו ברש"י עה"ת: 1 שהיצדו את העולם וכו'. דורש עוים כמו עוה עוה וכו' ביחזקאל שם לשון שממה, וסגנון המאמר והוראתו כמו בסמוך שהשימו את העולם והושמו וכו' וגרמו וכו' ועי' ערוך ע' צד ג' ועמת"ר ע' צדי וכן במקרא נצדו עריהם (צפניה ג' ו'), וגם בערוך ע' עוים ובהוספה לפי' רשב"ם דברים ב' כ"ג הגי' שהצדו וכו' והוצדו וכו' וגרמו וכו', ובברייתא בחולין שם האגדות ולמה נקרא שמן עוים שעיוו (כ"ה בערוך שם) את מקומן ד"א עוים שאיוו (גי' הערוך שעיוו ועי' בהוספה ברשב"ם שם) לאלהות הרבה ד"א שכל הרואה אותם אוחזתו עוית, ופי' שעיוו את וכו' ג"כ שהשימו כל"מ נתיבתי עוה (איכה ג' ט') וכן מפרש בלק"ט שהצדו וכו' שהעוו את העולם: 3 בקיים בעפרות. אי זה מקום נטיעה ואי זה מקום זריעה כנחש היודע להריח אי זה עפר יפה לאכלו (פי' ב"ר כ"י) ועי' במ"י לעיל צד 186, ודורש עוים לשון חויה נחש שכן בגלילא קורין לחויה וכו', וברמב"ן שם הגי' בקיאין וכו' כנחש בגלילא צוחין לחויא עויא וכו' ועיי"ש הדוגמאות בחילופי חי"ת ועי"ן, ובהוספה ברשב"ם שם הגי' בקיאין וכו' כנחש בגלילה צווחין להיויא עיויא ועח"נ, והדרש דוגמתו בשבת שם אר"ש בר נחמני א"ר יוחנן מאי דכתיב אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ וכו' שהיו בקיאין בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזית מלא קנה זה לגפנים וכו' וחורי שמריחים את הארץ וחוי אמר רב פפא שהיו טועמין את הארץ כחויא ועיי"ש בד"ס: שהיפילו וכו'. בלק"ט העתיק רק שנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים בזנותן, ובתנחומא מ"ב שם אמר להם הקב"ה לעצמיכם אתם עושים רעה שאתם נפלים מן העולם שנ' הנפלים היו וכו' למה נקרא שמם נפילים שהפילו את העולם, וסוף המאמר הושלם בכי"ל ביני שיטי ושמלאו וכו' מן הזונות שלהם והגהתי מן הזונות: 5 יהודה בר'. עי' לעיל צד 134, וככבר נשתבש בד' קראקא א' יהודה בר רבי א מ י אחראי וכו', ודורש וגם אחרי כן וגם הדורות שהם אחרי כן היו כמותם אחראי וכו', והגהתי דור המבול מדור אנוש דור הפלגה מדור המבול כמו שהגי' גם בכי"ל לקמן פל"ח, וכן גורס ומפרש בלק"ט יהודה ברבי אומר אחרונים לא למדו מן הראשונים דור המבול מדור אנוש וכו', ומה שנוסף כאן בד"ו דור המבול ל א ל ק ח ו מ ו ס ר ליתא גם בדפ"ר ושאר כ"י (חוץ מכי"א ב') ופי' ב"ר וילקוט: 7 אמר ר' ברכיה. בתנחומא מ"ב שם סגנון הדרש וגם אחרי כן וגו' וילדו להם אמר ר' ברכיה אין כתיב וילדו מהם אלא וילדו להם אלא מלמד שהיתה אשה רואה אחד מהם ומיד מתייחמת כנגדו ויולדת כיוצא בו אמר יחזקאל האשה המנאפת וגו' וכן העתיק בפי' ב"ר במדרש ר' תנחומא מפרש וילדו מהם אכ"כ אלא וכו' ומתיחמת (כ"ה בכי"ט) כנגדו ויולדת, ומשמע שצריך לפרש בתנחומא כיוצא בו אמר יחזקאל וכו' ועי' בהערות ר"ש באבער שם, אכן בפירש"י עה"ת מפרש אשר יבאו היו יולדות ענקים כמותם וגר' שפירש כן עפ"י המאמר שלפנינו והיתה מעמדת בחור כיוצא בו, והפסוק שביחזקאל נדרש בתנחומא מ"ב נשא סי' י"ג אמרו רבותינו אשה שהיא מתייחדת עם בעלה והוא משמש עמה והיא נותנת עיניה באחר בשעת תשמיש אין לה ניאוף גדול מזה שנ' האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים וכי יש אשה שמנאפת תחת בעלה אלא זו שפגעה באיש אחר (כצ"ל) ונותנת עינית בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו ועי' בתנחומא נשא סי' ד' ובבמ"ר פ"ט סי' ל"ד וביפ"ת כאן: 9 בני נבל וכו'. ונאמר כנגד דור המבול ועי' במעין גנים איוב שם, ודורש ר' אחא אנשי שם לשון שמם שהשימו את העולם וכו':

אנשים שנתפרשו שמותן מלמעלה דאמר ר׳ יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם, [מחויאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם, מה לי ללמך ולתולדותיו]: אמר ר׳ יוחנן המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם ומי פורט מעשיהם אנשי השם אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי, ר׳ א׳ אילו לא בא איוב אלא לפרוט לנו מעשה דור המבול דיו, אמר ר׳ חנן אילו לא בא אליהו אלא לפרוט לנו מעשה ירידת גשמים דיו דאמר ר׳ יוחנן כל אורה שנאמ׳ באליהו אינה אלא ירידת גשמים, ר׳ הושעיה רבה אמר אינה אלא במתן תורה, אמר ר׳ אחא קשה המחלוקת כדור המבול נאמ׳ כאן אנשי השם ונאמ׳ להלן נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (במדבר טז ב):

פרשה כז

ו ה) וירא יי׳ כי רבה וגו׳ כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו׳ (קהלת ב כא) אמר ר׳ יודן א

1 לעיל צד 222 וצד 236, תנחומא מ״ב שם: 4 תנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ח: || 9 ילק׳ מכירי משלי ב׳ י״ט, מדרש קהלת פ׳ כי יש (ב׳ כ״א), תנחומא מ״ב בראשית סי׳ ל״ד, פסיקתא רבתי הוספה פ״ב (קל״ז ב׳): פסיקתא פ׳ פרה (ל״ו א׳), פסיקתא רבתי פ׳ פרה (ס״א ב׳), תנחומא חקת סי׳ ו׳, במדבר רבה פי״ט סי׳ ד׳, מדרש קהלת פ׳ מי כהחכם (ח׳ א׳), מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא צד 117), מדרש תהלים מ״ב א׳ סי׳ ד׳, ועי׳ לעיל צד 230 וש״נ:

1 שנתפסו י (שם) | מלמעלה] פא[1]גי (שם), למעלה כר, ־לן דוא[2]י | ** 2 עורדן אני] אנו עורדן ל | * מחויאל (מחוייאל כ) מוחן—ולתולדותיו דכי (שם)] מחויאל מחוייאל א[1]) מוחן . . מתיישן אני (שהתישן א[1]) מן . . ולתולדותיו א, מתושאל מתישן . . ולתולדותיו י[1], מה . . ולתולדותיו ן, וכו לי ל | 3 אנשי השם] וגו׳ א[1], ל׳ ו | מי א[1]רי (שם) | פורט] פוגר, פירש דאבי | את מעשיהם ג | 4 אנשי * השם פוא[1]גברי (שם)] אנשי שם ל, ל׳ דא[2]י | רבי א[2]י | אומר | אילולי לא פ, אלולי לא י (שם), לא א[1]ב | איוב] פוא[1]גי (שם), ~ לעולם דא[2]י | לפרוט] פו, לפרט ד, לפרש א, לפרוש גבי (שם) | 5 מעשיהם של פ | דור המבול] פוא[1]גבי (שם), המבול דא[2]י | דיו] דיי ו, דיינו א[2], ל׳ א[1]ב | חנין דפאגבי, יוחנן ו | ואילו ג, ואלו י (שם), אילולי פ | אליהו אליהוא ל[0]א[01]י (שם) | לפרוט] וג, לפר׳ ד[1], לפרש דאי, לפרוש בי (שם), ללמד פ | [ם] גשמים] הגשמים ד | דיי וג, די כי (שם), דיינו א[2] | 6 אמר פוכ | שנאמר ור[1]י, שנאמרה א[1]גבר[2] | באליהוא ל׳א[1]י (שם) | אינו גי (שם) | ירידת] א[1], בירידת דפוא[2]גבי | אינו ג | 7 תורה] פואגבי (שם), ~ כד״א כי נר מצוה ותורה אור די | ר׳ אחא] פ, ~ בשם ר׳ יהושע בן לוי דואגבי | קשה] ~ היא | מחלוקת פגב | * השם דפוגבי] שם לא | נשיאי עדה] ד[1]חגי, ל׳ דפאכ | 8 שם] פוחאגב, ~ מה אנשי שם שנ׳ להלן מחלוקת אף אנשי השם שנ׳ כאן מחלוקת די || 9 וגו׳] רעת האדם דפוא[1], וגו׳ ל | כי] וג, כתי׳ ~ דפאכם | וגו׳] ובדעת ובכשרון דפוא[2]גבמ, . . ובכשרון וגו׳ א[1] | יוחנן ג |

1 שנתפרשו שמותן וכו׳. תולדותיו של קין עירד וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 222, ומאמר ר׳ יהושע ב״ל מקוטע בכי״ל כמו לעיל צד 236 וגם בכי״פ קיטע כאן עירד וכו׳, ובילק׳ איוב איתא בדפ״ר דאריב״ל כל וכו׳, ובד״ו וד׳ פפד״א נשתבש דאמר ר׳ יוסי בן לוי, ובתנחומא מ״ב שם סגנון המאמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם אנשים שנתפרשו שמותן למעלה מחויאל שמיחה הקב״ה שמותן מן העולם מתושאל שנתשו אל, ועוד שם אנשי השם שהיו קשים ומורדים בהקב״ה וכו׳: 3 ומי פורט וכו׳. ומי מפרש מעשיהם של אלו הגבורים אשר היו מעולם כלו׳ בדור המבול אנשי השם אליפז וכו׳ וכמו שאומר רבי אילו לא בא איוב אלא לפרט וכו׳, וכן פתרו כאן הפ׳ בני נבל וכו׳ בדור המבול ולעיל צד 223 הפ׳ רועה עקרה וכו׳ וצד 137 הפ׳ הלא נסע יתרם בם וכו׳ ועי״ע פסוקי איוב שנדרשו לענין דור המבול לקמן פכ״ז פכ״ח פ״ל פל״א ופל״ו, והמאמר דוגמתו בתנחומא מ״ב נח שם אתה מוצא מעשה דור המבול נתפרשו (בתנחומא שם נתפרשו מעשיהם) ומעשה דור הפלגה לא נתפרשו (לא נתפרשו מעשיהם) מעשה דור המבול פרשו איוב (דור המבול בא איוב ופרשן) שנ׳ גבולות ישיגו וכו׳ שהיו נכנסין זה בגבולו של זה וכו׳ ועדר גזלו וכו׳ שהיו גוזלים זה צאנו של זה חמור יתומים ינהגו כשהיו רואין חמור ביד יתום מיד היו נוטלין אותו ממנו יחבלו שור אלמנה אלמנה שמת בעלה והניח לה שור אחד וכו׳ מיד היו נוטלין אותו ממנה ערום ילינו מבלי לבוש כיון שראו בני אדם וכו׳ היו מפשיטין את בגדיהם ומהלכין ערומים וכו׳: 5 לא בא אליהו. אליהוא בן ברכאל הבוזי, וגם במקרא איתא אליהו באיוב ל״ב ד׳ ל״ה א׳, ובכי״ל נוסף כאן ובסמוך ביני שיטי א׳ וכוונתו להגיה אליהוא באליהוא וכן הוגה כאן בכי״א א׳, ובסמוך שם בגוף הספר באליהוא וכן בילק׳ איוב אליהוא באליהוא, ובילקוט כאן ובשאר הספרים אליהו באליהו וכ״ה גם במדרש דפ״ר וד״ו, וכן בפי׳ ב״ר בדפ״ר כל אורה שנאמרה באליהו, ובד׳ ווילנא נשתבש גם במ״כ: 6 שנאמ׳ באליהו. עי׳ איוב ל״ו ל׳ ל״ב, ל״ז ג׳ י״א ט״ו כ״א, ל״ח י״ט כ״ד: 7 במתן תורה. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש כד״א כי נר מצוה ותורה אור, ובדפוסי׳ וילקוט כאן הוסיפו כן בלשון המדרש: אמר ר׳ אחא. בלק״ט גורס ומפרש רב אחא בשם ר׳ יהושע בן לוי קשה הוא מחלוקת של קרח כדור המבול כתיב הכא אנשי השם וכתיב בקרח קרואי מועד אנשי שם:

פרשה כז. בכי״א א׳ פכ״ה ובכי״א ב׳ וכי״ו פכ״ו ועי׳ מ״ש לעיל צד 243 ריש פכ״ו: 9 כי יש אדם וכו׳. דורש אדם זה הקב״ה וקהלת קוראו אדם כמו שאמר ר׳ יודן גדול כוחן של נביאים שמדמין וכו׳ שנאמר ואשמע את קול וכו׳ (ובמקרא כתוב ואשמע קול, והפסוק נשתבש ברוב הספרים עפ״י דניאל י׳ ט׳ ויחזקאל א׳ כ״ח וב׳ ב׳ ועח״נ) ודניאל מדמה קולו של הקב״ה לקולו של אדם וריב״ס אמר יש לנו פסוק אחר מבורר יותר מזה ועל דמות וכו׳ ודימו גם דמותו של הקב״ה לדמות אדם, ובמד׳ הגדול צד 131 הגי׳ כן וירא ה׳ וכו׳ זש״ה כי יש וכו׳ כי יש אדם זה הקב״ה אמ׳ ר׳ יודן גדול וכו׳ שמדמין צורה וכו׳ ואשמע קול וכו׳ אמ׳ ר׳ יהודה ביר׳ סימון אית קרא דמחוור מניה ועל דמות וכו׳ בחכמה וכו׳, ובמד׳ קהלת פ׳ כי יש וכו׳ הגי׳ כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו׳ אמר ר׳ יודן ברבי סימון גדול וכו׳

גדול כוהן שלנביאים שמדמין את הצורה ליוצרה ואשמע את קול אדם בין אולי (דניאל ח טז), אמר ר׳ יודן [בר׳ סימון] אית לן קרייא אוחרן דמחוור יתר מן דין ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו׳ (יחזקאל א כו), בחכמה, י״י בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט), ובדעת (קהלת שם שם) בדעתו תהומות נבקעו (משלי שם כ), ובכשרון (קהלת שם שם) ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה [בר׳ סימון] לא בעמל ולא ביגיע ברא הקב״ה את עולמו אלא בדבר י״י (תהלים ל״ג ו) וכבר שמים נעשו (שם שם), ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהלת שם שם) זה דור המבול, גם זה הבל ורעה רבה (שם שם)
ב וירא י״י כי רבה [רעת האדם], כי כל ימיו מכאובים וגו׳ (שם שם כג) שהיו מכאיבים להקב״ה:

4 לעיל צד 19 צד 85 צד 99 צד 108 וצד 109: 7 מדרש קהלת מ״ב פ׳ כי כל (מדרש זוטא צד 95):

1 כוהן] וג, כחן דפאכ | שמדמין] ו, ־ים ד, שהן (שהם ר[1]) מדמין פא[1]גרם | את הצורה] פוא[1]גכם, הצורה ר, צורה דא[2] | ** ואשמע] ואשמיע ל | את קול] ד[1]וגכם, קול דפא | בין אולי] מדבר גכ, מדבר אלי ו | 2 יודן] ו, יהודה דפאגכ | * בר׳ סימון גכם] בר סימון דפוא, ל׳ ל | קרייא פא[2], קריה ד, קרא וא[1]גם | אחרן א[1]כ, אהרין ג, אחרינא פ | דמחור ו | יותר א[1]כם | מדין א[1]ם, מן הדין א[2] | בחכמה] ואכם, שעמלו ~ דאג[2]כ | 4 * בר׳ סימון וגכ] בר סימון דפאם, ל׳ ל | 5 ביגע וג, ביגיעה דפאכם | העולם פכם | בדבר — וכבר] גכ, בדבר י״י פו, בדבר י״י שמים נעשו בדבר י״י וכבר דאם | 6 ** בו] בה ל | * ורעה רבה דפאגכ] ורע׳ ו, וגו׳ ל | 7 * רעת האדם פו] רעת האדם בארץ דאגכ, ל׳ ל | כי — וגו׳] כי.. מכאובים ו, כי (כי כל ימיו מכאובים וכעס עניינו גם בלילה לא שכב לבו גם זה הבל כי ג, כי כל.. הבל הוא כי כ, כתיב כי כל.. ענינו.. לבו כי א[1], ד״א וירא י״י כי רבה רעת האדם בארץ כתי׳ כי כל.. וגם בלילה.. הבל הוא כי דא[2]) כל ימיו מכאובים זה דור אנוש ודור המבול דפאגכ |

שמדמין את הצורה ליוצרה הה״ד ואשמע קול וכו׳ ואמר ר׳ יודן ברבי סימון אית קרייה חורן דהוא מחוור יתיר מן דין וכו׳, ובילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ח הגי׳ אמר ר׳ יודן גדול וכו׳ (ולדעת ר״ש באבער הועתק המאמר בילקוט שם מב״ר כאן ועי׳ בהערות למדרש זוטא צד 95 ובמבוא שם צד 9 וצד 17), ובתנחומא מ״ב בראשית שם הפתיחה ג״כ לפ׳ וירא ה׳ כי רבה וכו׳ ומתחלת שם זש״ה כי יש אדם שעמלו וגו׳ מדבר בהקב״ה ומנין שנקרא אדם שנ׳ דמות כמראה אדם וכו׳ שעמלו בחכמה שנ׳ ה׳ בחכמה יסד ארץ ובדעת מנין שנ׳ בדעתו תהומות וכו׳, ובפסי״ר בהוספה שם הפתיחה לפ׳ ויהי בחצי הלילה והגי׳ שם זש״ה כי יש אדם וכו׳ זה הקב״ה ה׳ בחכמה וכו׳ ובדעת בדעתו וכו׳, ובפתיחה מי כהחכם וכו׳ לפ׳ פרה בפסיקתא ובפסי״ר (ובתנחומא חקת ובבמ״ר פי״ט) ובמד׳ קהלת פ׳ מי כהחכם וכו׳ ובמד׳ קהלת מ״ב שם דרשו בשטה הראשונה מי כהחכם זה הקב״ה שכתוב בו ה׳ בחכמה יסד ארץ (במדרשי קהלת הגי׳ דכתיב ביה חכם לבב ואמיץ כח) ומי יודע וכו׳ חכמת אדם תאיר פניו א״ר יודן (כן הגי׳ הנכונה בפסיקתא בכי״א ועיי״ש בהערות רש״ב, וכ״ה בפסי״ר ובתנחומא ובבמ״ר ובמד׳ קהלת מ״ב, ובמד׳ קהלת שם א״ר שמעון) גדול כחן של נביאים שמדמים דמות גבורה של מעלה לדמות אדם (בתנחומא ובבמ״ר הגי׳ שמדמי׳ דמות וכו׳ לצורת אדם, ובמד׳ קהלת מ״ב שמדמין את הצורה ליוצרה, ובמד׳ קהלת שהן מדמין את הצורה ליוצרה, וכן הועתק בילק׳ קהלת ר׳ תתקע״ז מפסיקתא שהן מדמין הצורה ליוצרה) שנ׳ ואשמע קול (במד׳ קהלת מ״ב את קול) וכו׳ א״ר יודה בירבי סימון אית קרא חורן למחוור יתיר מן הדין שנ׳ ועל דמות הכסא וכו׳ (כ״ה בפסיקתא בכי״א, ובפסי״ר א״ר יודן בר סימון אית קראי אחורי מחוור יותר מן הדין ועל וכו׳, ובמד׳ קהלת א״ר יודן אית לן קרייה דנהיר מיניה דכתיב ועל וכו׳, ובתנחומא ובבמ״ר ור׳ יהודה ב״ס אמר מהכא ועל וכו׳, ובמד׳ קהלת מ״ב וכתיב על וכו׳ ונוסף שם שהוא מדמה להם בדמיונות הרבה שנ׳ וביד הנביאים אדמה), והמאמר גדול כוחן וכו׳ נובע ממאמר חזקיה בר חייא שנסדר במד׳ תהלים שם אשריהם הנביאים (הצדיקים) שהן מדמין את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה כד״א כי שמש ומגן ה׳ אלהים וכן הוא אומר אריה שאג וכו׳ וכתיב וכו׳ וקולו כקול מים רבים וכו׳ אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע ומראין את העין מה שיכולה לראות ועי׳ מכילתא ומכילתא דרשב״י לפ׳ ויעל עשנו וכו׳ (שמות י״ט י״ח), והגהתי אמר ר׳ יודן בר׳ סימון אית לן וכו׳ עפ״י גי׳ הדפוסי׳ ושאר הספרים והגי׳ שבפתיחה מי כהחכם וכו׳ ברוב המדרשים, ובעל המאמר גדול כוחן וכו׳ גר׳ שאינו האמורא ר׳ יודן הנודע שהוא היה תלמידו של ריב״ס ועי׳ באגה״א ח״ג צד 191, ולעיל צד 230 דרשו לגגאי הפככם וכו׳ מדמים צורת ליוצרה נטיעה לנוטעה וכו׳ ועיי״ש גם במ״י: 4 ובכשרון. בתנחומא מ״ב בראשית שם ובכשרון שהיו המעשים (ועי׳ לעיל צד 26) מתכשרין מעצמן, וכן טעם הדרש כאן ומביא מאמר ריב״ס לא בעמל וכו׳, והוספתי בר׳ סימון וכ״ה במדרש קהלת פ׳ כי יש וכו׳ ובכשרון ר׳ ברכיה בשם ר״י בר׳ סימון לא בעמל וכו׳, ובמה״ג נשתבש ר׳ ברכיה ור׳ סימון בשם ר׳ לוי, ושם גורס ומפרש לא בעמל ולא ביגיעה וכו׳ את העולם אלא במאמר שנ׳ בדבר וכו׳, ובפסי״ר בהוספה שם הגי׳ ובכשרון א״ר ברכיה בשם ר׳ יהודה בן פזי בדבר וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל שם, ולשון הדרש אלא בדבר י״י וכבר שמים נעשו כמו לעיל צד 108 וצד 109: 6 זה דור המבול. במה״ג זה דור אנוש ודור המבול וכ״ה במדר׳ קהלת שם, ובתנחומא מ״ב שם ולאדם שלא עמל בו אלו הבריות: 7 כי כל ימיו מכאובים וגו׳. בכי״ל וכי״ו ל״ג כאן זה דור אנוש ודור המבול, ודורש בהמשך הפתיחה כי יש אדם וכו׳ עוד הפ׳ כי כל ימיו וכו׳ שהיו מכאיבים וכו׳ גם בלילה וכו׳ מן העבירות (ועי׳ הפתיחות על ב׳ פסוקים ויותר לעיל צד 198 צד 199 צד 229 צד 234 וצד 248) ומסיים בפסוק שדורש בו ומנין אף ביום דכת׳ רק רע וכו׳ (עי׳ גם סיומי הפתיחות לעיל צד 3 צד 41 וצד 222), וכן דורש וגומר באותה הפתיחה בתנחומא מ״ב שם כי כל ימיו וכו׳ שהיו מכאובים לפני הקב״ה במעשיהם הרעים וכעס וכו׳ שהיו מכעיסין לפני הקב״ה גם בלילה וכו׳ שהיו עושים מעשים רעים בלילה ומנין שאפילו ביום שנ׳ רק רע כל היום, ושאר הדרשות שנמצאו בדפוסי׳ ובכ״י שציינתי מן ד״א גם בלילה וכו׳ עד הה״ד ויהי בחצי הלילה גם בזה הבל הוא וירא י״י כי רבה וכו׳ ליתא בכי״ל בגוף הספר ונוספו בגליון שם בכתב ישן כנר׳ מיד סופר אחר ובכי״ו ליתא כלל, וכפי׳ גי׳ הדפוסי׳ וכי״א א׳ וב׳ מתחלת כאן פתיחה אחרת כתי׳ כי כל ימיו וכו׳ וכן משמע שבכי״פ וכי״ג וכי״כ כאן התחלת הפתיחה כי כל וכו׳ בלי מלת כתיב, ואותה הפתיחה כוללת ג׳ שמות כי כל וכו׳ זה דור אנוש ודור המבול וכו׳ ד״א כי כל וכו׳ אלו הסדומים וכו׳ ד״א כי כל וכו׳ אלו המצרים וכו׳ ובסוף כל שטה דורש ובלילה לא שכב לבו זה הקב״ה מלהביא עליהם וכו׳ (ונר׳ שבשטה ב׳ נשמט דרש אחד על ובלילה לא שכב וכו׳), ואי אפשר שפתיחה זו באותו הסידור עיקרה כאן בב״ר שלפי סגנון הפתיחות היה לו

במעשיהם [הרעים], וכעס עיניינו (שם שם) שהיו מכעיסין להקב״ה [במעשיהם הרעים], גם בלילה לא שכב לבו (שם שם) מן העבירות, ומנין אף ביום דכת׳ רק רע כל היום:

[וירא יי׳ כי רבה] ר׳ חננא אמר רבה והולכת, ר׳ ברכיה (אמר) בשם ר׳ יוחנן שמענו בדור המבול שנידונו במים והסדומיים באש, מנ׳ ליתן את האמור כאן להלן ושאמ׳ להלן כאן תלמוד לומר רבה רבה לגזירה שוה:

רק רע כל היום משהיתה חמה זורחת עד שתשקע לא היה בהם תוחלת ההיד לאור יקום רוצח וגו׳ (איוב כד יד), והא כת׳ חתר בחשך בתים (שם שם טז), למה שיומם חיתמו למו
17c (שם שם), מה היה עושה, היה מביא אפופוליסמון ושף באבן ובא בלילה וחותרה, כדדרש ר׳ חנינא בציפורי איתעבד בה תלת מאה חותרן, מה הוון ציפוראי עבדין בתוכה:

3 ילקוט כ׳ מ״ז, לקמן פמ״ט: 6 ילקוט שם: 7 ילק׳ איוב ר׳ תתק״ט, יוסי׳ מעשר שני פ״ה כ״ה ד׳, סנהדרין ק״ט א׳:

1 במעשים פ | * הרעים דואגכ] רעים פ, ל׳ ל | עיניינו] ו, ענייינו ג, ענינו דא2 | * במעשיהם הרעים א1ג] במעשיהן . . דוא2, ל׳ ל (וכעס — הרעים ל׳ פכ) | * גם דפאגכ] וגם לו | 2 שאף ו | דכת׳] שנ׳ וא1, ת״ל דא2גכ | רק] א1, וכל (כל דוא2) יצר מחשבות לבו ~ דוא2גכ | היום] ו, ~ ד״א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה (של הק׳ ל°) מלהביא (שהמתין מלהביא א1) עליה׳ פורענות (פורעניות ל°פא2) ביום ופורענות (ופורעניות פא2) בלילה דכת׳ (הה״ד א1) וימח את כל היקום [וגו׳ א1, אשר על פני האדמה כ] ד״א כי כל ימיו מכאובים אלו (אילו ל°ג) הסדומים (הסדומיים א1ג, סדומיים דא2) שהיו מכאיבים (שהכאיבו ל°) להקב״ה במעשיהם הרעים וכעס ענינו (ענייינו פא1כ) שהיו מכעיסי׳ (שהכעיסו ל°) להקב״ה במעשיהם (במעשים א1) הרעים גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה (של הק׳ ל°) מלהביא עליה׳ פורענות (פורעניות פא2כ) ביום ופורענות בלילה (ופורעניות בלילה א2, ובלילת פ) הה״ד וי״י המטיר על סדום [ועל עמורה גפרית וגו׳ א1, . . גפרית ואש כ] ד״א כי כל ימיו מכאובים אלו (אילו ל°פג) המצרים שהיו מכאיבים להקב״ה במעשיהם הרעים וכעס ענינו שהיו מכעיסים להקב״ה במעשיהם הרעים (המצריים . . וכע׳ עינ׳ . . להק׳ במעש׳ ל°, המצריים . . במעשים רעים וכעס ענייינו . . להב״ה וכו׳ א1, המצריים . . מכאיבים להקב״ה במעשיהם הרעים א2כ, המצריים וכו׳ פ) גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיה בן ישראל גומר את מלאכתו היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות (מאחר . . גומר מלאכתו . . ובקע . . בקעיות גכ, מאחר שהיה יש׳ גומר היה א׳ לו . . עדריות בקע . . ב׳ בקעיות ל°, מאחר שהיה בן ישראל גומר מלאכתו היה המצרי אומ׳ עדר . . ובקע . . שתי בקעיות פ, ל׳ א1) ד״א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה מלהביא עליה׳ פורענות ביום ופורענות בלילה (מלהביא . . פורעניות . . ופורענות בלילה א2, מלהביא . . פורענות ביום ובלילה א1, ל׳ פ) הה״ד ויהי בחצי הלילה גם זה הכל הוא (זה הכל פא2, . . ורעה רבה א1) וירא י״י כי רבה . . ל°דפאגכ | 3 חנינה פג, ־נא וא1כ, חניני׳ ד1 | אמ׳ ל׳ וכ | 4 והסדומים כ | באש] פ, שנידונו ~ א1גי, שנדונו ~ דא2כ | ושאמ׳] ואת האמור דאגכי (ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה פ) | 6 רק] וכל יצר מחשבות לבו ~ | ועד (עד א1כ) שהיתה שוקעת דפואגכי | היה] ו, היתה דפאגכי | 7 וגו׳] ו, יקטל עני ואביון וגו׳ פ, יקטול (יקטל כ) עני אביון ובלילה יהיה כגנב דגכ, ובלילה . . כגנב י | חתמו פאגכי | 8 היה עושה] פוגכש, היו עושים דא2, . . עושין א1, היו אנשי דור המבול עושים י | היה מביא] וגעשי, מביא פר, היו מביאים א2, . . מביאין דא1 | אפופולוסמון כ, ־פולסימון א2, ־פולסמון ר1, ־פיליסימון דע, ־פלסטון פש, ־בלוסמון ו, ־בלסמון ג, אפרסמון ד1א1י | ושף באבן] ומפקידים (־ין א1) אצל בעל (בעלי א1) הממון ומניחין אותו (אותן א1) בבית (גנזיהן א1) גנזיהם ד1א1, ל׳ פו | ובא — וחותרה] געי, ובאים בלילה ומריחים וחותרים דא2, ובאים . . ומריחין וחותרין א1, ל׳ פו | כדדרש — חותרן] כי דרש ר׳ חנינה בציפורין . . חתרן ג, כך דרש׳ . . בציפורי איתעבוד בה . . חתרי׳ ש, כך דרש ר׳ חנינא בצפורי אתעביד בהו . . חתרין י, כך דרש . . בצפורן אתעביד ההוא ליליא תלת . . חותרין א2, כך דדרשה . . בציפורין . . אתעביד ההוא ליליא תלת מאה ד, כדרשה (וכשדרשה א) ר׳ חנינא (יוסי א1) בציפורין (־רי א1) אחתרן ההוא ליליא תלת מאה מחת ראתא (מחתרתא א1) בציפורי ד1א1. ל׳ פו | 9 מה — בתוכה] הוה להון אפופולסימון מה הוה ציפוראי עבדין אתמהא א2, יתהון הוה . . אפופילסימון מה . . עבדין בתמיה ד, יתהון הוה . . אפובלסמון מה הוון ציפורין עבדין בתים ג, יתהון הוה אפופלסמון דצפוראי מה הוו עבדין חתר בחשך בתים י, מה הוו ציפוראי עבדין כתיהון פ, מה הוון ציפוראי ו, ל׳ ד1א1 |

להמסדר לסיים ד״א כי כל ימיו וכו׳ זה דור אנוש ודור המבול וכו׳ ולא להציג שיטה זו בראש הפתיחה, ואפשר שמקורה באיזו פסקא ויהי בחצי הלילה ומשם נסדרה במדר׳ קהלת וניתוספה בזמן קדום גם בב״ר כאן, וכבר היתה לפני בעל פי׳ ב״ר כ״י ועי׳ גם בפי׳ ב״ר שבדפוס, וכן הועתק בכי״ח נאמר כי כל ימיו וכו׳ זה דור אנוש ודור המבול שהיו מכאיבין וכו׳ ד״א גם בלילה לא שכב לבו של הקב״ה וכו׳ וימח את היקום, ובפ׳ ויהי בחצי הלילה בהוספה בפסי״ר שם נדרש בפתיחה כי יש אדם וכו׳ ג״כ הפ׳ כי כל ימיו וכו׳ ועיי״ש סגנון הדרש לזה הפסוק, ובמדרש קהלת מ״ב שם איתא כי כל וכו׳ זה דור המבול וכעס וכו׳ שהכעיסו וכו׳ במעשיהם הרעים דכתיב כי יצר מחשבות לבו רק רע כל היום גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה מלהביא עליהם וכו׳ הה״ד וימח את כל היקום: 3 וירא י״י כי רבה. כן הושלם בכי״ל ביני שיטי: 4 והסדומיים באש. דכתיב וי״י המטיר על סדום וכו׳ גפרית ואש וכו׳: ת״ל רבה רבה. כאן וירא י״י וכו׳ ולהלן זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו׳, ולאותו הפסוק נסדר המאמר גם לקמן פמ״ט: 6 לאור יקום רוצח וגו׳. כן הגי׳ הנכונה, ופריך והא כת׳ חתר בחשך וכו׳ וא״כ גם בלילה ואת אמרת ביום. ומשני למה שיומם חתמו למו ודורש הכתוב חתר בחשך וכו׳ יומם וכו׳ שביום חתמו למו

ד ו) וינחם יי׳ כי עשה וגו׳ ר׳ יהודה א׳ תהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאילו בראתיו מלמעלה לא היה מורד בי, ר׳ נחמיה אמר מנוחם אני שבראתיו מלמטן שאילו בראתיו מלמעלן כשם שהמריד את התחתונים כך המריד את העליונים, אמר ר׳ אייבו תהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע שאילולי בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי, אמר ר׳ לוי מנוחם אני שעשיתיו מן הארץ:

ויתעצב אל לבו אמר ר׳ ברכיה למלך שבנה פלטין על ידי ארדיכל ראה אותה ולא ערבה לו, על מי לו להתרעם לא על ארדיכל ויתעצב אל לבו: גוי אחד שאל את ר׳ יהושע בן קרחה

1 ילקוט ר׳ ע״ו, סנטומא ע״ב נס סי׳ ד׳: 4 עי׳ סנהדרין ק״ח ס׳: 5 לעיל לד 59 : 6 ילקוט סס:

1 וגו׳] את האדם בארץ דא[2]גכ | ר׳ יהודה] פא[1], ר׳ יהודה ור׳ נחמי׳ ~ דוא[2]גכ | אומר פוחא[1]ג, אמר דא[2]כ | תהות] ד[1]פחא[1]כר[2]י (וכן בסמוך), תוהות ג (וכן בסמוך), תווהות דא[2] | היה ג | שלא בראתי א[1] | מלמטה] חרי, ־טן דפוא[2]גכ, למטה ש, למעלה א[1] | 2 בראתי אותו | מלמעלה] פא[2]כרי, ־לן דוג, למעלה א[1]ש | אומר פוחא[1]גי | מנוחם] פוחא[1]גר, מתנחם די | שבראתי אותו | מלמטן] וג, ־טה דפר[2]י, למטה א[1]ש | בראתי אותו | 3 מלמעלן] פוג, ־לה די, למעלה א[1]ש | שהמריד] כ, ~ בי דפואגשי | התחתונין ו | היה ממריד פכ, . . בי דואגשי | העליונין ו | איבו אגכר, אבהו פ | תווהות דא[2]ר[1] | היה א[1]ג | לפני] בלבי גרי | 4 שאילולי] וח, שאילולי (שאלולי י, שאלולא א[2]) לא ל[0]דא[2]גי, שאלו לא א[1], שאלמלא כ | שבראתי וחכ | ** לוי] ל׳ ל | מנוחם] פוא[1]גכ, מתנחם דא[2]י | 5 שעשיתיו] פ, שעשיתי אותו דואגכי | בארץ ו, ניתן (נתון ש) בארץ פא[1]גש, וניתן בארץ דא[2]י | 6 למלך] פוגבע, משל ~ דא | פלטורין ו, פלטרין א[1]כ | ארדיכל] ג, ארדכל דע, הרדיכל ד[1]ח, אדריכל פא[1]כ, אדרכיל ו | ראה אותה ל׳ פוא[1] | 7 לו] כ, יש לו דפא[2], היה לו ג; ל׳ וחא[1]ע | להתרעם] א[1]גבע, מתרעם וח, להתכעס דא[2] | לא ל׳ ע | על] פואגע, ~ ידי דכ | ארדיכל] ו, ארדכל דע, הרדיכל ח, אדריכל כ, האדריכל פא[1], הדירכל ד[1] | ויתעצב] פו, כך ~ דחא[2]גכ, לכך נאמ׳ ~ א[1] | לבו] פ, ~ אמר ר׳ אסי (איסי ו, אמי א[2]) למלך (משל למלך דחא[2]) שעשה סחורה על ידי סרסור (סירסור ד) והפסיד על מי יש לו (על מי היה לו ח, על מי לו כ, על מי ו) להתרעם (מתרעם ו) לא על הסרסור (הסירסור ד) כך ויתעצב אל לבו דוחא[2]כ |

(כדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י) עושים חותם וסימן באיזה מקום יחתרו בלילה, וכך היה עושה אותו שחתר בבתים היה מביא אפופוליסמון[1]) ושף באבן ובא בלילה ומריח וחותרה כלו׳ את האבן ונכנס בבית, וכדדרש ר״ח דרש זה בציפורי נעשו בה ג׳ מאות חתירות שהגנבים שמעו מה שהיו אנשי דור המבול עושים ולמדו דעת לחתור בתים והלכו ועשו כמו כן ועי׳ בפי׳ ב״ר, וסוף המאמר מה הוון וכו׳ גר׳ שהוא מקוטע ועי׳ ירוש׳ כתובות פ״א כ״ה ד׳ קרונה של ציפורין וכו׳ תוכה שבציפורין וכו׳, וכן משובש סוף המאמר ברוב הספרים, ובדפ״ר וכי״א א׳ ל״ג ליה כלל, וכן ל״ג בירוש׳ מעשר שני ושם איתא כיי דא׳ ר׳ חנינה חתר בחושך בתים יומם חתמו למו וכו׳ מיומם חתמו למו כך היו אנשי דור המבול עושין היו רושמין באפובלסמון ובאין וגונבין בלילה כך דרשה ר׳ חנינא בציפורין איתעביד תלת מאה חתירן בתים, ובבבלי סנהדרין שם ג׳ דרש רבא מאי דכתיב חתר בחשך בתים יומם חתמו למו וכו׳ מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומפקידים אצלו אפרסמון ומניחים אותו בבית גנזיהם לערב באים ומריחין אותו ככלב וכו׳ ובאים וחותרים שם ונוטלין אותו ממון וכו׳ דרש ר׳ יוסי בציפורי אחתרין ההוא ליליא תלת מאה מחתרתא בציפורי אתו וקא מצערי ליה אמרו ליה יהבית אורחית לגנבי אמר להו מי הוה ידענא דאתו גנבי וכו׳ ועי׳ ברי״ס ובערוך ע׳ אפרסמון, והגי׳ שבדפ״ר ובכי״א א׳ ומפקידי׳ אצל וכו׳ אחתרן ההוא ליליא וכו׳ נובעת מסנהדרין שם: 1 תהות היתה. ר״י דורש וינחם לשון חרטה והקב״ה אמר תהות היתה לפני שעשיתי את האדם ב א ר ץ שבראתי אותו מלמטה שאילו וכו׳, וגם בתר״י ב׳ מתורגם והוה תהי וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ תה ב׳ ובעמת״ל ע׳ תהות ועי׳ תווהות (ובכי״ל כתוב כאן ובסמוך בשיבוש תקות ומוגה ה ביני שיטי), ור״נ דורש וינחם לשון נחמה מנוחם אני וכו׳ וכן חולקין ר׳ אייבו ור״ל בדרש וינחם, וגם במקרא נחם לשון חרטה ולשון נחמה, ופי׳ מלמטה למטה בארץ ומלמעלה למעלה בשמים, ובפי׳ ב״ר שבדפוס גורס ומפרש שבראתי את האדם ל מ ט ה שאלו בראתי אותו ל מ ע ל ה כשם שאין עליונים מורדים בי כך לא היה מורד בי וכו׳ ועח״נ, ובסגנון אחר המאמר בתנחומא מ״ב שם וינחם וכו׳ ר״י ור״נ חולקין ר״י אומר כביכול תהה הקב״ה על שעשה את האדם אמר הקב״ה אילו בראתי אותו בשמים לא היה חוטא כשם שאין המלאכים חוטאין לפיכך וינחם ה׳ בשביל מה כי עשה את האדם בארץ שאילו היה בשמים לא היה חוטא ור״נ אמר מהו וינחם לשון נחומים וכו׳ אמר הקב״ה נחמתי שעשיתי את האדם בארץ שאילו בראתי אותו בשמים והשריתי אותו אצל המלאכים היה ממרידן כשם שמרד בתחתונים וכו׳, ולהמאמר שלפנינו כוון בלקח טוב ר״י ור״נ נחלקו בברייתא (ועי׳ במ״י לעיל צד 1), ושם גורס ומפרש ר״י אומר ניחום היה שלא היה בריית האדם מלמעלה אלא בארץ וכו׳ ור״נ אמר נחת רוח היה לפניו כי עשיתי את האדם בארץ שאילולי בראתי אותו מלמעלה כשם שמרד בי בתחתונים היה ממריד בי את העליונים וכו׳ ועי״ע במד׳ הגדול עמו׳ 132 : 4 שבראתי בו יצר הרע. בפי׳ ב״ר שבדפוס מפרש א ת האדם לרבות יצר הרע שנברא עמו, ואפשר שר׳ אייבו כוון לס״ד ודורש אל לבו אל לבו של אדם וכן בתנחומא מ״ב שם א״ר אבהו לא נתאבל אלא על לבו של אדם וכו׳ אני הוא שנתתי שאור רע בעיסה וכו׳ הוי אומר ויתעצב אל לבו וכו׳: אמר ר׳ לוי. בכי״ל נשמט מלת ל ו י והשלמתי, והדרש נר׳ מקוטע לפי הגי׳ שלפנינו שעשיתיו מן הארץ ולפי גי׳ כי״ו שעשיתי אותו בארץ, ולפי גי׳ שאר הספרים משמע שדורש ב א ר ץ נתון בארץ, ובפי׳ ב״ר שבדפוס מפרש ומסיים שעשיתי אותו נתון בארץ שמת ונקבר שאלמלא כן היה מורד בי ועי׳ סנהדרין ק״ח א׳ וינחם וכו׳ כי אתא רב דימי אמר אמר הקב״ה יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ וכו׳, ובלק״ט גורס ומפרש א״ר לוי מנחם אני שעשיתי אותם בתוך הארץ כראוי לו וכו׳ ועי״ע מאמר ר׳ לוי לעיל צד 178 בדרש בתוך עץ הגן: 6 למלך שבנה. המשל נסדר לעיל צד 59 במאמר ר׳ אמי בליבו נמלך ועיי״ש במ״י, וגם בכי״פ ובמה״ג שם הובא רק זה המשל, והגי׳ במה״ג למה״ד למלך שבנה וכו׳ על

[1]) ὀποβάλσαμον, Balsam.

אמר לו (אם) אין אתם אומרים שהקב״ה רואה את הנולד, אמר לו הין, והכתי׳ ויתעצב אל לבו, אמר ליה נולד לך בן זכר מימיך, אמר לו הין, ומה עשית, אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל, אמר לו ולא הייתה יודע שסופו למות, אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלה אבלה, אמר ליה כך מעשה לפני הקב״ה דאמר ר׳ יהושע בן לוי ז׳ ימים נתאבל הקב״ה על עולמו קודם שיביא המבול שנ׳ ויתעצב ולהלן הוא אומר כי נעצב המלך על בנו (ש״ב יט ג) :

פרשה כח

ו ז) ויאמר יי׳ אמחה את האדם וגו׳ לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו א (איוב לד כה) ר׳ חנינה שאל לר׳ יונתן מהו דכתי׳ לכן יכיר מעבדיהם [וגו׳], אמר לו מי־שהקב״ה

4 לקמן פל״ב, ועי׳ ירוש׳ מ״ק פ״ג ה״ב ג׳, תנחומא מ״ב נח שם, תנחומא ע״ב ותנחומא שמיני סי׳ א׳ : 5 עי׳ לעיל לד 86 : ‖ 6 ילק׳ איוב ר׳ תתקצ״ב, מדרש תהלים פי״ט :

1 אם ל׳ | אי גי | הין פאגב (וכן בסמוך) | והכתי׳] פו, והא כתי׳ דא[2]י, אמ׳ לו והכתי׳ חא[1]גב | 2 לו ומה] פ, אמר לו ומה וגבי, . . מה דא | ** ושימחתי (ושמחתי דגר[2]) את הכל] ל׳ ל | 3 לא א[1]גב | היתה וא[1], היית דפא[2]גבי | ליה ד | חדותה חדותה וג, חדוותא חדוותא א[2], חדוה חדוה י, חדוא חדוא כ | ובשעת פא[1] | אבלה אבלה] וג, אבלא אבלא דפאבי | לו פוגב | 4 * מעשה דפוחאגב] היה מעשה י, ל׳ ל | ז׳] ד[1]א[2], שבעת פוגי, שבעה דא[1]ב | קודם] עד ח, קודם עד וב | שהביא פא[1], שלא הביא חגבי, שלא יבא ד, . . יבוא א[2], שלא יחריב ו | המבול] י, מבול (המבול ב, את המבול א[1]) לעולם דפחאגב, לעולמו ו | 5 שנ׳] א[1], דכ׳ פ, מה טעם חי, מאי טעמא ב, . . טעמיה ד | ויתעצב אל לבו | ולהלן — אומר] ואין (אין ו) עציבה (עצב א[2]) אלא אבילות (אבלות די, אבל וא[2]) היך מה דאת אמר (כד״א פא[2]י, ה״ה ו, כמה התימר ב, הכמדתימר ג) נעצב (כי נעצב ד[1]פוגבי) המלך דפוחא[2]גבי | ם על] אל ד ‖ 6 לכן] כת׳ ~ פא | 7 אמר ר׳ (חנינה ג) חנינא א[1]גבי | שאל] ו, שאליה דפא[2], אחר שאליה גי, מין אחד שייליה א[1], גוי אחד שאליה ב | מאי י, אמר ליה (אמ׳ לו פ, א״ל א[2]ג) מהו דפא[2]גב, . . מאי ו | * וגו׳ דא[2]] והפך לילה וידכאו וגר, והפך לילה י, ל׳ לפב | אמר לו] פוגר, ~ אין (לעולם אין א[1]בי) הקב״ה פורע (נפרע דאבע) מן האומות (האומה בעי, הרשעים דא) עד שהוא קורא (מוציא א[1]) אנאלגין (אנלגין ע, אגאליגין דא[1], אגליגין א[2], אולוגין י, אגליתן ב) שלה מלמעלה (שלהן מלמעלן דא[2], שלהם מלמעלה א[1], שלה ב) ואחר כך הוא פורע ממנה הה״ד לכן יכיר מעב׳ והפך לילה וידכ׳ (ואח״כ נפרע ממנה . . הה״ד . . מעבדיהם ע, ואח״כ הוא פורע מהן דא[1], ואח״כ . . מהם א[2]ב, ואח״כ . . עמהם י) ל׳ דאבעי | משהקב״ה |

ידי ארדיכל ראה אותה וכו׳ על מי לו להתרעם על וכו׳, וארדיכל נקוד שם[1]), והמאמר הועתק בערוך ע׳ ארדכל ועי׳ גם ברקנאטי, ובספרים שציינתי ג׳ עוד אמר ר׳ אסי משל למלך שעשה סחורה וכו׳ ועח״נ ולעיל שם, וכן הביא ר׳ בחיי שני המשלים וגורס א״ר אמי משל למלך שבנה פלטרין על יד אדריכל ולא ערבה לו על מי להתרעם לא על וכו׳, ובכי״א א׳ ליתא מאמר זה השני בגוף הספר והושלם בגליון : 2 ושימחתי את הכל. כן השלמתי כמו שהגי׳ בשאר הספרים, וכן הובא ברש״י עה״ת ובלק״ט וברד״ק, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ושימחתי (ושמחתי) את הכל במאכל ובמשתה : 3 בשעת וכו׳. וכן ברש״י עה״ת בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא, וברד״ק הגי׳ בשעת חדוא חדוא ובשעת אבלא וכו׳, ובלק״ט הועתק בשעת שמחה שמחה בשעת עצב עצב, והשלמתי כך מעשה לפני הקב״ה כמו שהגי׳ גם ברד״ק ועח״נ : 4 דאמר ר׳ יהושע בן לוי. לקמן פל״ב בדרש ויהי לשבעת הימים וכו׳, ובכי״ל גם שם סגנון המאמר ז׳ ימים וכו׳ קודם שיביא המבול וכו׳ ויתעצב ולהלן אומר כי נעצב המלך וכו׳, והגי׳ כי נעצב איתא כאן ברוב הספרים וכן הובא ברד״ק וכ״ה לעיל צד 86 בדרש ולא יוסיף עצב עמה זה האבל וכו׳ ועיי״ש במ״י, ובירוש׳ מ״ק שם איתא כשם ששימר הקב״ה על עולמו שבעה וכו׳ ומניין ששימר וכו׳ ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ וכו׳ ועי׳ גם לקמן פ״ק בנוסחת הדפוסי׳, ובתנחומא מ״ב שמיני שם שכך שימר הקב״ה שבעת ימי אבילות עד שלא הביא את המבול ומנין שנתאבל שנ׳ וינחם וכו׳ אין ויתעצב אלא אבל (בתנחומא שם הגי׳ ואין עציבה אלא אבל ועח״נ) שכן בדוד הוא אומר ותהי התשועה לאבל וכו׳ כי נעצב המלך וכו׳ באותה שעה שימר הקב״ה שבעת ימי האבל וכו׳ שנ׳ ויהי לשבעת וכו׳, ובתנחומא מ״ב נח שם מאמר ר׳ אחא ב״ר חנינא כיון שראה הקב״ה שעולמו חרב כביכול היה מתאבל עליו ומתעצב כד״א נעצב המלך וכו׳ הוי אומר ויתעצב אל לבו, וח״נ קודם וכו׳ עד וכו׳ קודם עד וכו׳ עי׳ גם לעיל צד 69 :

פרשה כח. בכי״א א׳ פכ״ו ובכי״א ב׳ וכי״ו פכ״ז : 1 מי שהקב״ה וכו׳. לפי הגי׳ שלפנינו נר׳ שעיקר שאלת ר״ח לר׳ יונתן הוא מ״ש והפך לילה והמקרא קצר ודורש ר״י משהקב״ה הופך יומם ללילה והשקיטן וכו׳, וכן ל״ג בפי׳ ב״ר כ״י אין הקב״ה וכו׳ וגורס ומפרש שם אמר לו משהקב״ה רואה במעשיהם המקולקלים הופך יום ללילה והקשיטן לפורענות התקינן ואח״כ פורע מהם כך בתחלה ראה מעשיהם דכתיב וירא יי׳ כי רבה רעת האדם ואח״כ קשטן לפורענות דכתיב וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ואח״כ נפרע מהם דכתיב ויאמר יי׳ אמחה והפך לילה כלומר הפך יומם ללילה שלא שימשו המזלות כל י״ב חדש (ועי׳ לעיל צד 240), ומשמע ששתי נוסחאות כאן, הגי׳ האחת שלפנינו בכי״ל בגוף הספר וכן בכי״פ וכי״ו וכי״ג ובפי׳ ב״ר וכ״ה במעין גנים איוב ל״ד כ״ה ועיי״ש, וגי׳ האחרת שבכי״א א׳ ובכי״כ א״ל אין (לעולם אין) הקב״ה וכו׳ עד שהוא וכו׳, ובכי״ל הושלם כן בכתב אחר ביני שיטי ובגליון, ובדפוסי׳ וילק׳ איוב הורכבו שתי הנוסחאות (ובכי״א ב׳ נוסף בגליון שהקב״ה הופך את יום

[1]) אַרְדִּיכַל.

הוסף יומם ללילה והשקיטן לפורענות ואחרכך הוא פורע מהן כך בתחילה וירא יי כי רבה וגו' ואחרכך וינחם יי' ואחרכך ויאמר יי' אמחה את האדם:

ב [ויאמר יי' אמחה את האדם] ר' ברכיה בשם ר' ביבא [יקוו המים (בראשית א ט)] יעשה מידה למים היך מה דאת אמר וקו ינטה על ירושלם (זכריה א טז), ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בם, למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלום המלך ברמיזה ובאצבע ובמנוולים, אמר המלך ומה אילו שהן אילמים משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה אילו היו פקחים על אחת כמה וכמה, הושיב בה פקחים עמדו והחזיקו בפלטין ומרדו ואמרו זו פלטין שלנו הוא, אמר המלך תחזור הפלטין כשהיית, כך מתחילה לא היה קילוסו שלהקב"ה עולה אלא מן המים ה"ה מקולות מים רבים אדירים משברי ים (תהלים צ"ג ד), מה היו אומרים אדיר במרום יי' (שם שם), אמר הקב"ה מה אילו שאין להן לא פה ולא אמירה כך לכשאברא אדם על אחת כמה וכמה, עמד דור אנוש ומרד, דור המבול ודור הפלגה ומרדו, אמר הקב"ה יפנו אילו [ויבאו אותן] ה"ה ויאמר יי' אמחה וגו' [מהן סבורין נסטריות

3 לעיל לד 32 וש"נ: 12 ילקוט ר' מ"ז:

1 יומם] פג, את יום ד, יום ר, ימים י, ל' ן | * ללילה דפורין] ולילה לג | השקיטן ו, והקשיטן גרי[1], והקטינן ד[1] | הוא ל' ר | מהם דרי (מי שהקב"ה — מהן ל' א[1]כ) | 2 ואחרכך וינחם יי' ל' גי | 3 רב ביבי דא[2], רב ביבי בר יימא ן, ר' ביבא בר ימא פג . . בר יומא כ, ר' אבא א[1] | * יקוו המים דא[2]גכ] יקוו א[1], ל' לד[1]פ | 4 ירושלים פכ | ** 5 בם] ל' ל | למלך] פוגכ, משל ~ דא | פלטרין א[1] | בה] בתוכה פא[1], לתוכה ג | 6 בשלום המלך] גע, בשלומו של מלך דפואב | ובאצבע] ובאמצע וג, ל' א[2]כ | ובמנוולים] ובמנולין ע, ובמגיולין פ, ובמשלים גכ, וכו' ד[1], ל' א[2] | ומה] אם ן, מה אם פכ, ומה אם ג, מה הם דא[2] | 7 הם משכימין ן, הרי הן משכימין גכ | ברמיזה] א[2], ברמיזה ובאצבע ד, ברמיזה ובאמצע ובמנוולים ן, . . ובאמצע ובמשלים ג ברמיזה ובמשלים כ, ל' פ | הושיב לתוכו ג, הושיב המלך א[1], הושיב בה (בתוכה פ) המלך פכ, . . המלך בתוכה דוא[2] | פקחים] א[1], דיורים פקחים ד, . . פקחין א[2], דיורין פקחין פוכ | 8 בפלטין] ~ של מלך א[1] | ומרדו ל' | ואמרו — הוא] אמ' שלנו היא פלטין ן, אמרו אין פלטין זו (אלו כ) של מלך שלנו (הוא גכ) היא דפא[2]גכ, ל' א[1] | פלטין פג, היא פלטין ן | * כשהיית] כשהיה ל, לכמות שהיתה פ, . . שהיה כ, לכמו שהיית ן, . . שהייתה דג, כמו שהיתה א[2], למי שהיתה א[1] | 9 ** המים] הים ל | 10 * מה היו כ] מהו היו לא[1], מה הן א[2], ומה הן דפג (מה — יי' ל' ד[1]ו) | מה] אם פ, מה אם ן, ומה אם ג | לא ל' ן | פה] פגכ, אמירה דוא[2] | 11 ולא אמירה] פ, ולא (דבור ד) דיבור דוא[2], ולא אמירה ולא (דבור כ) דיבור גכ | כך] הרי הן מקלסין אותי | לכשאברא] פו, לכשנברא דא[2]ג, לכשנבראו כ | בני אדם פוגב | ומרד] ו, ~ בו דפא[2]גכ | המבול] ~ ומרד ן, ומרד בו דפא[2]ג | דור הפלגה ומרד בו דפוא[2]גכ | 12 ויבאו (ויבואו דא[2]) אותן דפא[2]כ] ויבאו אלו ג, ויבואו אילו ן, ל' ל | וגו'] את האדם אשר בראתי דאגכ | * מהן — צריך] ל' ל | * מהן ל[0]וג] מה הן פהא[1]י, מה הם דא[2]כ | * גסטריות ל[0]א[2]ג] גיסטריות חר[1], גיסתריות ר[2], גסטריאות ש, חיילו' גסטריו' ד[1] (אריות גסטריות ד), חיילות גיסטריות י, עליות וגסטריות פ, עליות וגיסטריות א[1], אהליות וקסוסטריות ן |

ללילה והקשיטן לפורענ' וכו'), והגי' אין הקב"ה נפרע וכו' איתא גם בערוך ע' אולוגלגין וכמד' הגדול עמו' 132, ושם ג' ר' יודן אומר אין הקב"ה פורע מן האומה עד שהוא קורא אנאלגין שלה מלמעלה ואח"כ פורע ממנה הה"ד לכן יכיר וכו' וידכאו, וצ"ל אילוגין[1]) ועי' במר"ע שם וע"ע זקש בייטרעגע ח"ב צד 181 פירסט גלאססאר צד 44 קרויס צד 33 ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 109, ושם נסמנו גם הדוגמאות לזה המאמר, ובסגנון אחר הדרש במדרש שמואל שם לכן יכיר א"ר חנינא לעולם אין הקב"ה נפרע מאומה עד שיפרע משרה שלמעלן הה"ד והיה ביום ההוא יפקוד וכו' כך בתחלה ויראו בני האלהים את בנות האדם ואח"כ וירא ה' כי רבה וכו' ואח"כ ויאמר ה' אמחה וכו', והגי' והשקיטן איתא גם בכי"פ ובד"ו ופירש ביפ"ת והשקיטן לפורענות שיהיו שקטים ונחים לקבל הפורענות וכו', ועדיפא הגי' והקשיטן וכן הגיה במ"כ עפ"י פי' ב"ר וכן הדפיסו אחריו ועי' גם באגה"א ח"א צד 85, ובמעין גנים נשתבש והשקיען, וכתיבת מי שהקב"ה כמו לעיל צד 110 מי שהוא ולעיל צד 40 מי שהן ועיי"ש במ"י, וח"נ שאל שאליה שייליה עי' גם לעיל צד 19 וצד 75 וצד 108: 3 ר' ברכיה בשם וכו'. כל המאמר נסדר לעיל צד 32 בדרש יקוו המים וכו והוספתי כאן לפרש הענין ר' ברכיה וכו' יקוו המים כמו שהגי' בד"ו ובכי"א ב' וכי"ג וכי"כ ועח"נ. ולעיל שם סיום המאמר יפנו אילו וכו' הה"ד ויהי הגשם וכו', וכאן מסיים בדרש הפסוק שדורש בפרשה זו יפנו אילו וכו' הה"ד ויאמר י"י אמחה וגו' יבוא המים וימחה וכו', ושינויים שונים בסגנון המאמר כאן ועי' לעיל שם גם בח"נ ובמ"י, וכתיבת ירושלם איתא כאן גם בכי"ו וכי"א א' וב', וכן בדפ"ר וד"ו כאן ולעיל (ושם צ"ל טעות הדפוס שבח"נ ובמ"י): 10 שאין להן לא פה. בכי"ל הושלמה מלת לא ביני שיטי, ובכי"א א' קיטע ושינה לשון המאמר אמ' הב"ה מה אלו שהם אלמים כך בני אדם שהם פקחים עאכ"ו כיון שמרדו בו אמ' אמחה את האדם אשר בראתי מה הן סבורין וכו: 12 אמחה וגו'. והמחוי ע"י המים כדמסיק א"ר ברכיה כלום בראתים וכו' מי ממחא את העפר מים וכו' ועי' גם בפירש"י עה"ת, ובתנחומא מ"ב נח שם מפרש יותר מהו אמחה אכרות אשמיד וכו' אכ"כ אלא אמחה א"ר ברכיה העליונים מים במים והתחתונים עפר ואפר ומה עסקן של מים יורדין על העפר וממחין אמר הקב"ה הואיל ומרדו בי העפר הריני מוריד עליו מים וממחה אותו שנ' ויאמר ה' אמחה, ומביא תחלה דרש אחר כאן מהן סבורין וכו' הלא בדבר בראתי את העולם וכו' וכדאמר ר' ברכיה בשם ריב"ם לעיל צד 256 ובנ"ש לא בעמל וכו' ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר יי' וכו', ובפי' ב"ר

[1]) ἐλόγιον, Anklageprotokoll.

אני צריך] הלא בדבר בראתי את העולם דבר אני מוצא ומכלה אותן, אמר ר' ברכיה כלום בראתים אלא מן העפר מי ממחא את העפר מים יבוא המים וימחה את העפר: ר' לוי בשם ר' יוחנן [אפילו ג' איסטרובילין שלריחים נמחה, ר' יהודה ברי סימון אמר] אפילו עפרו שלאדם הראשון נמחה, דרשה ר' יהודה ולא קביל ציבורא, אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון [בן יהוצדק] אפילו ניץ שזרה שממנו 17d הקב"ה מינץ את האדם לעתיד לבוא נמחה: אדריינוס שחוק עצמות שאל לר' יהושע בן חנני' מאיכן

1 תנחומא מ"ב כח סי' ד': 2 ילקוט שם, לקמן פ"ל, ויקרא רבה פל"א סי' י', שיר השירים רבה פ' סנך יפה (ד' א'): 3 תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה: 5 ויקרא רבה פי"ח סי' א', מדרש קהלת פ' גם מגנם (י"ב ה'):

1 * אני צריך] ל' ו | והלא ל[0]ני, אמר הקב"ה ו | בדבור . . העולם ל[0], בדבר י"י שמים נעשו פ | ודבר ח | מוצא] וחש, מוציא דפואגכשי, מן העולם דפואגכשי, ומכלה אותן (אותם פ) ומכלה אותם ח, ומבלה את העולם ב | בראתי אותו | 2 מי — מים] מי ממחה . . המים דא, מי . . הלא (לא י) המים פני, ומי . . אלא המים ח, ממחני את העפר על המים ו" | יבוא — העפר] ויאמר י"י אמחה את האדם דא[2]י, אמחה את האדם פו, אמחה . . אשר בראתי א[1]גכ | יונתן ו | * אפילו — אמר] ל' ל | 3 * איסטרובילין] איסטרולובין ל[0], אסטרובילין ד, אצטרובילין ד[1], אסטרובילי ע, איסטרובולין ר[1], אצטרובולין י, איסטרובלין פו, איצט' א[1]ר[2], אצט' א[2] | * ריחים פא[2]ג] ריחיים ו, רחים דא[1]כ | נימחו א[2], נימוחו א[1]כ | יודה ג | * ברי ל[0]גכי] בר דפא | *סימון] ג, ~ בשם (משם ו, משום פ) ר' יוחנן דפואכי | דרשה] כ, כדדרשה דא[1], כדדריש א[2], וכדרשה פגר[1], וכדדרשה ר[2], וכן דרשה ו | 4 ר' יהודה (יודה ו) ברי (בר וא[1]ר[3]) סימון (בציבורה ו, בצבורא א[1]כר[3]) בציבורא פוא[1]גכר[3], ר' יהודה בציפורי בצבורא דא[2] | ולא קביל עלוי (ולא קיבלו עליה ג) ציבורא פג, לא קביל (לא קבלו כ) עליה צבורא א[1]כ, לא קבילו (ולא קבלו א[2]) מיניה דא[2], ואווש עליה ציבורה ו | * בן יהוצדק דפוהא[2]גכי] בן יהודה א', ל' ל | ניץ] פ, נץ חגי, לוז דואכרי | שזרה] ח, שיזרה ו, שדרה י, השדרה פ, של שדרה דאכרי | שממנו] נמחה ר' יוחנן דידיה אמ' אפי' לוז של שדרה ~ א[1] | 5 מניץ דפחגכי[1], מציץ אר[1], מקיץ ו | אדריינוס] וג, ־ינוס ד[1]פא[1]כי, ־יאנוס דא[2], אנדרינוס ח | שחוק] וג, שחיק דפאכי | לר'] פו, את ר' דחאגכי | חנינה דפ, ־נא א[2], חנניה וגכי, ־יא א[1] | מהיכן חי, אמר לו מאיכן פו, . . מהיכן דאגכ |

כ"י מפרש אוציא דבר והיינו אשר בראתי עשיתי לא נאמר אלא בראתי דמשמע בלא שום יגיעה בראתיו, ובכי"ל כתוב אמחה וגו' הלא בדבר וכו' והושלם ביני שיטי בכתב אחר מהן סבורין גסטריות אני צריך וכן הגהתי שהוא מעיקר הדרש, ופי' גסטריות[1]) מחנות, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש חיילות וכן נוסף בדפ"ר וילקוט (ובד"ו נשתבש אריות), ובכי"פ נוסף להגי' עליות וגסטריות הפירוש כלי מלחמה, ולגי' כי"ו אהליות וקסוסטריות נמצאו דוגמאות הרבה במדרשים ועי' ערוך השי' ע' גסטר ב' ולעף אצל קרויס צד 595, וכתיבת מהן כמו מהו מהיא ועי' עמת"ל ח"ג צד 36 ועי"ע מהן שם צד 40, ומוצא במקום מוציא כל"מ מוצא רוח (תהלים קל"ה ד), וממחא באלף כמו לעיל צד 220 כמרמא ועיי"ש במ"י, וכן לקמן פ"ל בכי"ל אפילו איסטרובילין שלריחים נימחא במים: 2 ר' לוי בשם ר"י. בכי"ל דלג מן אפילו עד אפילו והושלם בגליון בכתב אחר א' אפילו איסטרולובין וכו' נמחה ר' יהו' בר' סימון א' והגהתי ועח"נ, והשמטתי א מ ר הראשון כסגנון כי"ל וכן ליתא אמר בכי"ו, והמאמרים נסמכו לדרש יבוא המים וימחה את העפר חד אמר אפילו איסטרובילין[2]) של ריחים שהוא של אבן וקבוע בארץ נמחה ולקמן פ"ל נדרש מפי' אבנים שחקו מים, וחד אמר אפילו עפרו של אדה"ר שהיה בקבר נמחה ודורש אמחה את האדם אשר בראתי זה אדה"ר, וחד אמר אפילו ניץ שזרה שהוא קשה מאד ואינו נשרף ונטחן ואינו נבקע כשמכין עליו בפטיש נמחה במי המבול, ולקמן פ"ל מפרש בפי' ב"ר כ"י אפילו איצטרובולין (בכי"א אצטרובלי") ריחים התחתונה שהיא קשה מן העליונה וכאן מביא פי' רב האי איסטרובולין (אצטרובלין) רחים התחתונה (ועי' בפי' רה"ג זבים פ"ד מ"ב), והאבן התחתונה שברחים היתה בימים קדמונים בולטת באמצעיתה[3]) ואפשר שנקראת משום כן איסטרובילין, ואולי כוונו כמו שהעירני ידידי רא"ח לעף לאותן הרחים שהיו בארצות איטליא ובהן היתה האבן התחתונה מוצבת וקבועה באדמה וראשה כמין קונא[4]) ועליה סובבת האבן העליונה שנקראת קלת[5]) בב"ב פ"ד מ"ג ותוספתא ב"ב פ"א ירוש' ב"ב פ"ב י"ג ב' בבלי ב"ב כ' ב' ועי' גם מ"ש החי' שווארץ בס' דיא כעמיא אונד אינדוסטריא וכו' ח"ב צד 122 ורד"ץ האפפמאנן בהערותיו לב"ב פ"ד (בהעתקתו האשכנזית) ובספר שנתי לחברת יידיש־ליטעראַרישע געזעללשאַפט (פפד"מ תרס"ד) צד 279 וע"ע בערוך השי' ע' אסטרוביל א' ועי' קלת ג', והגי' נ מ ח ה איתא גם בדפוסי' וכי"פ וכי"ו וכי"ג ובערוך ע' אסטרוביל ובפי' ב"ר וילקוט, וא"כ איסטרובילין לשון יחיד, אכן בוי"ר שם הגי' א"ר יוחנן אפילו אסטרובלין של רחים נ מ ח ו במים ובשהש"ר שם בדפ"ר וד"ו אפילו אצטרובולין וכו' נמחו במים ועי' גם בח"נ כאן ולקמן פ"ל: 3 ר' יהודה בר' סימון וכו'. בתנחומא מ"ב בראשית שם א"ר סימון אפילו אדם הראשון נמחה במים: 4 ניץ שזרה. כ"ה בכי"ל וכן הגהתי בסמוך מניץ שזרה וכ"ה ניץ נץ במקום לוז כאן ובסמוך בכי"פ וכי"ח וכי"ג, וכן הועתק ממאמר הסמוך בערוך ע' נץ א' אמר לו מנץ שדרה וכו', ובילקוט נאספו שתי הגי' אפילו לוז של שדרה אפילו נץ שדרה, ובסמוך הגי' בילקוט ד"ו א"ל מנץ שדרה, ושזרה נרדף עם שדרה ועי' בערוך ע' שדר ד' וע' שזר ב', ונץ שזרה או לוז הוא חוליא קטנה שבסוף י"ח חוליות שבשדרה ונקרא נץ לפי הדרש שממנו הקב"ה מינץ את האדם לע"ל ולוז משום שהוא דומה לשקד לפי האגדה (ועי' במאמר הח' הירטל שהועתק אצל לעף פלאנצענגאמען סי' שי"ט), ולוז פתרונו שקד גם בל"מ (בראשית ל' ל"ז) וכן מפרש ושקדים לקמן פצ"א כפי גי' הערוך בע' לוז ב' ומשח דלוזים ועי' לקמן שם ועי"ע סוף פס"ט ופפ"א למה נקרא שמה לוז וכו', ובמדרש קהלת ד"ו שם איתא ויאנץ השקד ר' לוי אמר זה לוז של שזרה, ובוי"ר שם נשתבש וינץ השקד אילן קרסולות ויסתבל החגב זה לוז של שדרה וצ"ל, ובשני המדרשים נסמך לדרש זה גם הסיפור שלפנינו, והגי' בוי"ר אדרינוס שחיק וכו' שאל את ר"י בן חנניא אמר לו מהיכן הקב"ה מ צ י ץ את האדם לע"ל א"ל מלוז של שדרה א"ל מ ן ה ן א ת מ ו ד ע ל י אייתי יתיה קומוי נתנו במים ולא נמחה טחנו וכו' נתנו באש וכו' נתנו על הסדן ה ת ח י ל מ ק י ש ע ל י ו בפטיש נחלק וכו' הפטיש ולא הועיל ממנו כלום ועח"נ, ובמדרש קהלת ד"ו אדריאנוס שחיק עצמות מחיק שמיה שאיל

[1]) κάστρον. [2]) στρόβιλος. [3]) konvex. [4]) Kegel. [5]) = catillus.

הקב"ה מינץ את האדם לעתיד לבוא, אמר ליה מניין שורה, אמר ליה מנין אתה יודע, אמר ליה איתיתיה לידי ואני מודע לך, השליכו לאור ולא נשרף, נתנו במים ולא נמחה, טחנו בריחים ולא נטחן, נתנו על הסדן והכהו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש והוא לא חסר:

ד אמחה [את האדם אשר בראתי] אני ממחה על בריותיי ואין בריותי ממחים על ידי, אמר ר' אלעזר למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזים אחר המלך לומר עינו שלמלך רעה, מה עשה המלך, פתח להם את המאושרים שבהן ומלאו כל המדינה סריות, התחילו גורפים ומשליכים ליאור, כך אילו היו החשובים שבהן אדם אחד מאלף מצאתי (קהלת ז כח) כההדה דתנינן אלפא ליין, כך עשו, אמחה את האדם אשר בראתי: אלף דור עלו במחשבה להיבראות

4 ילקוט כם. ילק' מכירי תהלים ק"ה סי' ח': 7 מנחות פ"ח מ"ו: 8 ילק' תהלים כ' תתס"ג, לעיל לד 9, חגיגה י"ג ב', חדר"כ כו א כב"א, מדרש קהלת פ' מעות (ח' ע"ו) וב' ובנ"ב משניהם (ד' ג'). תנחומא לך לך סי' י"א יתרו סי' ט', מדרש תהלים מ ג ל' סי' י ב ק"ה סי' ג', סדר אליהו רבה פ"ב פ"ו פי ב פב ו:

1 מניין דפחא[1]גבי[1], מנין ע, מציין א[2], מחדש ו; * מניין פג] מינץ ל. מנין חעי, מלוז דואב | שורה] ח, שיזרה ו, שדרה ג', השדרה פ, שדרה שלו ע, של שדרה דאב | מנין — יודע] מתן את מודע לי ו | איתיה חג[1], אתייה א[1]ב, אייתי יתיה פ | לידיי ו | ואני] א[1], ואנא דפחא[2]גב, אנא ו | מודיע חא[1] | לך] ~ אתייה חא[1]ב, אייתה ליה ו; השליכו — נטחן] השליכו.. ברחים (ברחיים חג, בריחיים א[1]).. נטחן פחא[1]ג, השליכה (השליכו ב) באור... בריחיים (ברחיים ב).. נטחן וב, השליכו לאור לא נשרף במים.. ברחים.. נטחן י. נתנו ברחים (בריחים א[2]) ולא נטחן שרפו באש ולא נשרף נתנו במים ולא נמחה דא[2] | 3 על] ~ גבי חא[1]גב | כהן א[1] והכהו] ע, והכה עליו פחא[1]גב, והתחיל מכה עליו דא[2] | והוא לא חסר] פוא[1]גבי, ולא (והוא לא ח) חסר כלום דחא[2] | 4 אני אמחה י, אמחה אני ר | על] את גרי | ידיי ו | 5 למלך] פוגבערמ, משל ~ דא; שהיה פב | בלוסים ב, רין ר[3], בלא מים ו, בלועים מ | בני אדם א[1]במ | מלעיזים א[1]ב, מלעיזין מ | אחר] א[1]ב, אחרי דפוא[1]געמ; * לומר וא[1]במ] למימר ל, לאמר דא[2]ג, כלומר ע | עינו] פוא[1]גבעמ, מזגו דא[2] 6 של מלך ל' פא[1]במ רעה] צרה וא[1]במ | מה — המלך ל' א[1]במ | את] פוא[1]גבעמ, ל' דא[2] | ומילאו ו, מלאו א[1]במ | כל] עד את כל דפוא[1]גבמ | התחילו.. לאור ד[1]פ, התחילו היו גורפין (לאור ב) ליאור א[1]במ | 7 כך היו אילו החשובי שבהם ד[1] כך אלו החשובין (שבהם מ) שבהן במ, כך אלו (אילו ג) החסוכים (שבהן ג) שבהם פג, כך אילו החכורים (?) שבהן ו, כך היו אלו (כך אלו א[2]) החשובי' (רין א[2], המאושרים ב) שבהם (שבהן ב) כך הגרועים החשובין ב) שבהם על אחת כמה וכמה דא[2]ב, ואמרו (אמרו ר) החשובין (החסוכים ר[1]) שבהם כך הגרועות (הגרועים שבהם ר) על אחת כמה וכמה א[1]ר | כהדה] וא[2], כהדא דא[1]גבמ, כמה פ | ל' התנינן] דתנן ר | מכמס ונוהה אלפא לכולת ר | הורות מ | להבראות פוא[2]גר[2]ים, להבראת ד, ליבראות א[1]ר[1], ליבראת ד[1], לבראות ב |

את וכו' א"ל מיתיבן אדם מפיין לע"ל מלוז של שורה א"ל הראני מה עשה הביא לוז אחד של שורה נתנו במים ולא נמחה באור ולא נשרף בריחיו ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו וכו' ולא הועיל כלום, ובערוך ע' לוז ג' העתיק בסגנון זה מן המאמר שבפי' ר וגי' מיתיבן אדם מניין וכו' ועי' ע"ע סדן ב', ומינץ הוא בינוני מפעל נציץ, וכתיבתו בכי"ר כמו מיצן מיקץ (ירוש' שבת ו ד ונדרים ל"ז ג), והגי' איתיתיה איתא גם בדפוסי' ובכי"א ב' ועי' דארמאן צד 276 וצד 425: 4 אני ממחה על וכו'. הרש אמחה לשון מראת אני מוחה על בריותי והבריות אינן יכולין למחות על ידו להודיע עליו דפי שדעתם קצרה והנסתרות אינן גלויות לפניהם ומביא המשל למלך שהיו לו וכו' והיו בני המדינה מליזים אחריו, ובסגנון הלשון כמו על שלשה מיתה בידם וכו' (פסחים פ ד מ"ח) ואין ממחין ביד הפרנסים על כך (תוספתא שקלים כ"ה פ א), ובפי' ב"ר כי מ גורס ומפרש אמחה אני את בריותי ואין בריותי ממחין על ידי את האדם. וגם בילקוט הגי' אני אמחה את בריותי ובכי"ג אני מימחה את בריותיי. ואולי מתחיל דבור בפ"ע א"ר אלעזר וכו' ומוסב על אשר בראתי. וכן הגיה בא"א ד א אמחה את האדם אמר ר' אלעזר וכו': 5 שהיו לו. בכי"פ וכי"כ הגי' שהיה לו וכן הגי' לעיל צד 62 שהיה לו ב אפיטרופים ועי' ש במ י, והגי' אוצרות בלוסים איתא גם בדפוסי' ושאר כ"י (וחוץ מכי ו וכי ב וב ה בלוסין בעירוך ע' כרם א'), ובפי' ב"ר הנדפס הגי' בלומין, אכן כל המאמר שמתחיל שב ב א רבילך וכו' הוא בפי' ב"ר כו"ש וכו' א ובשניהם הגי' בלוסין, ונר' שהיא גי' העיקרית בב"ר כאן ופי' כמו בעיסה ברוכה (שבת ע' ז ב) ופירש"י שם ברוכה מעורבת וכו' וכן כאן אוצרות בלוסים מעורבים מאושרים וגרועים יחד, גם בפי' רש"ב מ ב ב נ ח א בד"ה לאיצר ברים, ובתוספות ב מ ק"ג ב' בד"ה בלמא הועתק ג ב מב"ר כאן אוצרות בלוסין, ובתוספות גטין ס ז א בד"ה בלום הובא משל למלך שהיו אוצרותיו בלוסים ותתומין ומעורבין ושתי תיבות האחרונות הן פירוש נוסף לפי הענין וע' ע בערוך ע' אוצר ב' ובד"ס ב"ב שם ובאגה"א ח"ב צד 66. מליזים. אחר המלך לומר וכו' כסבורים הן שהצניע דבר חשוב ועי' ערוך ל' ע' לוז א': 6 את המאושרים שבהם. המאושרים שבאוצרות. ובא"א הגיה ג ב א ת המאושרים ועח ג: סריות. וכן לעיל צד 3 במקום וכו' והאשפה והסריות: 7 התחילו גורפים וכו'. ומכ"ש שהגרועים שבאוצרות היו ממלאין כל המדינה סריות אם פתחם המלך. וכן בבנ"אדם אילו ההורות שברא הקב"ה היו החשובים מכל ההורות שעלו במחשבה להבראות וכדמפרש בפי' ב"ר כ' י וזהו א"ש ר בראתי אילו שבראתי שהם מאושרים מאותם שעלו במחשבה (וכן הדרש לקמן כ"ט פ צ ופתח וכתב את כל אשר בהם את המאושרים שבהם ועי' גם בפי' מ"כ ו) והוריש אדם אחד זה נח מאלף מהחשובים ואלף ר"ל מעולה כהדא דתנינן במגלות של קיתוב והמורים (ועי' ערוך הש' ע' חמלים) אלפא[1]) ליין כלו' הראשון והמעולה כמו דאלפא שהיא הראשונה לאותיות כו' י (ועי' במנחות שם מ"א מכמס וכו' אלפא לסלת, ושם מ"ג תקועה אלפא לשמן) ואם החשובין שבהן כך עשו שהשחיתו את דרכם על הארץ ומכ"ש שכך היו עושים הגרועין שבהורות שעלו במחשבה וכו' כדמסיק אלף דור עלו וכו' וכמה נמחו כלו' שלא נבראו, וכל המאמר

1) ἄλφα

וכמה נמחו מהם, ר' הונא בשם ר' אליעזר בנו שלר' יוסי הגלילי תתקע"ד מה טעם דבר צוה לאלף דור (תהלים קה ח) זו התורה, ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן תתקי"פ מה טעם דבר צוה לאלף דור זו המילה:

[מעל פני האדמה] אמר ר' אבא בר כהנא נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול, כת' בדור המבול וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום (בראשית ו ה) ובעשרת השבטים הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם (מיכה ב א) הרי בלילה, ומנין אף ביום תלמוד לומר באור הבוקר יעשוה (שם שם), אותן לא נשתיירה מהן פליטה ואילו נשתיירה מהם פליטה, לא נשתיירה

4 ילק' יחזקאל ר' שנ"ג, ילק' מיכה ר' תקנ"ט, ילק' מכירי ס"ע כ"י, שיר השירים רבה פ' משכני (ס' ד'):

1 נמחו] פונכר[2]י, נימוחו דא[2], נמוחו מ | הונא ן, יוחנן ר | תשע מאות ושבעים וארבעה פונ, תתקע"ד דורות רי, תשע מאות ושבעים וארבע דורות ב, ט' מאות ושבעים וארבע (וע' וד' ד[1], וע"ד א[2]) דורות דא[2] | מה טעם] רי, מאי (מה ג) טעמיה דג, שנ' פבמ | 2 זה א[2], ואי זה זה י | תורה י | בשם] פונכרי, משום דא[2] | בן ן, בר רב ר[1] | נחמני י | תתק"פ רי, ט' מאות ופ' ד[1], ט' מאות ושמונים דא[2], תשע מאות (ושמנים כ) ושמונים פונב | מה טעם] פוי, מאי טעמיה ד, שנ' כ | ** דבר] ל' ל | 3 ואי זו זו א[1]ב | מילה כי | 4 בעשרת] בי' א[2]י (מיכה), לי' ד[1] | 5 בדור המבול כת' פואגי (שם) מ | ובי' א[2], ואלו בעשרת כ | השבטים] ~ כת' | 6 הרי] פוא[1]גבים, ~ זו ד, זה א[2] | ביום מנין א[1]י (שם) מ | 7 לאור פוא[1]גכים | * יעשוה דפא[1]ימ] יעשה לוא[2] | ואותם א[1], ומאותן מ | נשתיירה] פוג, נשתייר דאבי (מיכה) מ, נשתיירו י (יחזקאל) | מהן] בהם י, ל' מ | * נשתיירה פונב, נשתירה ל, נשתייר דאי (מיכה) מ, נשתיירו י (יחזק') | מהם ל' י (יחזק') | פליטה] פוא[1]כמ, פלטה גי (מיכה), ל' דא[2]י (יחזק') | * לא נשתיירה כ] לא נשתירה ל, לא נשתייר פי (מיכה), לא נשתיירה מהם א[1], ולא נשתיירו י (יחזק'), ל' דוא[2] |

שלפנינו הוא בלשון קצר, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש התחילו בני המדינה גורפין ליאור אמרו החסוכים (כ"ה בפי' ב"ר כי"ט) שבהם כך הגרועים שבהם עאכ"ו (ועי' גם גי' כי"א א') כך המאושרים אחד מאלף וכו' כך עשו הגרועין עאכ"ו, ובמדרש דפ"ר ובכי"כ וילק' המכירי הגי' דומה להגי' שלפנינו, ובד"ו ובכי"א ב' הגי' כך היו אלו (כך אלו) החשובי' שבהם כך הגרועים שבהם עאכ"ו אדם אחד וכו' כהדא וכו' כך עשו וכו', ובמ"כ הגיה כך אלו החשובי' שבהם כך עשו הגרועי' וכו' כהדא וכו' לייך אמחה וכו' וכן הדפיסו אחריו, ובא"א הגיה אלו החשובי' שבהם כך היו וכו', ולגי' ד"ו נסמן בגליון אב"א ס"א המאושרים שבהן כך החסוכין שבהם וכו', ועדיפא גי' זו חסוכין במקום גרועין מהגי' חסוכים במקום חשובים שמפרש בפי' ב"ר כ"י בדוחק ועי' גם בפי' ב"ר הנדפס: 2 זו התורה. שהיתה ראויה להנתן לסוף אלף דור ונתנה לכ"ו דור וא"כ נמחו תתקע"ד דורות ועי' לעיל צד 7 שאחר כ"ו דור וכו' וצד 9 כ"ו דור היה קורא א' תיגר וכו' שהוא מסכים מאלף דבר צוה וכו' ועיי"ש במ"מ ובמ"י, ור"ל בשם רשב"נ דורש דבר צוה וכו' זו המילה ונתנה לעשרים דורות וא"כ נמחו תתק"פ דורות, ובמד' קהלת נסדר המאמר לפ' מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות והגי' שם וכך הוא אומ' אלף דור עלו במחשבה להבראות כמה נמחו מהם תשע מאות וארבעה ושבעים דורות ומה טעם דבר וכו' ואי זה זה זו התורה ר"ל בשם רשב"נ תשע מאות ושמונים ומה טעם דבר וכו' זו היא מילה, ועוד שם לפ' וטוב משניהם את אשר עדן וכו' אלו אלף דור שעלו במחשבה וכו' וכמה נמחו וכו' ר' יוחנן בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שנ' דבר צוה לאלף דור, ובמד' תהלים ק"ה סי' ג' איתא זכר לעולם בריתו דבר צוה וכו' אמר ר' חייא בר אבא לאלוף שבדור ולמעולה שבדור ומאי ניהו אברהם כמה דתנינן תקוע אלפא לשמן וכו' א"ר לוי בשם רשב"נ [תשע מאות ושמונים דור היה ראוי לעמוד שכולם נמחו בדור המבול שכך אמר הקב"ה שהוא עתיד ליתן את המילה אחר אלף דור ואת מוצא עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה דורות מנח עד אברהם ר"ה בשם ר"א בנו וכו' אומר דבר צוה וכו' אלף דור עלה במחשבה וכו' וכמה נמחו מהם] תשע מאות ושבעים וארבעה דורות מה שהיה ראוי לעמוד מהם ניםחו בדור המבול שכן אמר הקב"ה לתת את התורה לאלף דור ואתה מוצא עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה מנח ועד אברהם ומאברהם עד משה ששה דורות הוי דבר צוה וכו' ואין דבר אלא תורה שנ' וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכו' (במד' תהלים מ"ב חסר מן תשע עד תשע והוספתי עפ"י המדרש שנדפס מכבר), ושם צ' סי' י"ג זרמתם שנה יהיו אלו תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שהיו קודם לבריאת עולם ונשטפו כהרף עין בשביל שהיו רעים, ובתנחומא לך לך שם אמר ר"ל בשם רשב"נ תשע מאות ושמונים דור קפל הקב"ה בשביל ליתן המילה לאברהם שנ' זכר לעולם בריתו דבר צוה וכו' והרי לא נתנה אלא לעשרים דור מאדם ועד נח עשרה וכו' ור' יוחנן בשם ר' יוסי הגלילי אומר תתקע"ד דור קפל הקב"ה בשביל ליתן תורה לדור המדבר על שהיו ישרים שנ' יצפון לישרים תושיה וכו' ועי' בתנחומא יתרו שם, ובסגנון אחר המאמר של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי באדר"נ שם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם היתה תורה כתובה ומונחת בחיקו של הקב"ה ואומרת שירה עם מלאכי השרת וכו', ובחגיגה שם הדרש אשר קומטו ולא עת וכו' תניא אמר ר' שמעון החסיד אלו תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו להיבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים שבדור ועי"ע בסא"ר הוצ' רמא"ש צד 9 צד 33 צד 61 וצד 130 ובתרג' איוב כ"ב ט"ז לפי' הגי' שהובאה בעמת"ר ח"א 186: 3 נעשה בעשרת. בד"ו ט"ס עשרת וכבר הוגה בא"א ובמ"כ: 4 רק רע כל היום. לעיל צד 257 נדרש גם בדור המבול גם בלילה לא שכב לבו מן העבירות ומנין אף ביום דכת' רק רע וכו' ושטות שונות הן ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ו: 7 אותן לא וכו'. דור המבול לא נשתיירה מהן וכו' ואילו עשרת השבטים נשתיירה מהם וכו' ודורש הכתוב שביחזקאל שם והנה נותרה בה וכו' גם על י' השבטים וצ"ע, ובכי"ל דלג מן פליטה עד פליטה והושלם כנר' בכתב הספר בגליון ואילו וכו', ושם כתוב נשתירה ב' פעמים והגהתי נשתיירה, והמאמרים שלפנינו נסדרו בסדר אחר גם בשהש"ר פ' משכני והגי' שם בדפ"ר וד"ו דא"ר ברכיא בשם ר' אלעזר נעשה בעשרת השבטים וכו' בדור המבול כתי' רק רע וכו' ובעשרת השבטים כתיב הוי וכו' הרי זה בלילה בבקר מנין באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם לא נותר מהם פליטה ומאלו נותר פליטה באי זה זכות ר' יצחק פתר לה לשבח רבי אמר בזכות והנה נותרה בה פלטה המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים בזכות

אלא בזכות הצדיקים והצדיקות שעתידין לעמוד מהן הה״ד והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות (יחזקאל יד כב) בזכות הצדיקים והצדקניות שעתידין לעמוד מהן: אמר ר׳ ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום, בסדום כת׳ וחטאתם כי כבדה מאד (בראשית יח כ) ובשבט יהודה ובנימן כת׳ עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד (יחזקאל ט ט), ומהם לא נשאירה פליטה ואילו נשאר מהם פליטה, אלא אותה ההפוכה [כמו רגע] (איכה ד ו) לא פשטו ידיהם למצוות לא חלו בה ידים (שם שם), אמר ר׳ תנחומ׳ לא חלת יד ליד, אלו פשטו ידיהם למצוות ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו (שם שם י): אמר ר׳ חנן נעשה בברכי הים מה שלא נעשה בדור המבול הוי יושבי חבל הים גוי כריתים (צפניה ב ה) שהוא ראוי כרת, ובאי זה זכות עומד, בזכות גוי אחד וירא שמים אחד שהקב״ה מקבל מידן:

2 ילק׳ יחזק׳ ר׳ שנ״ח, איכה רבתי מ״ב פ׳ ויגדל (ד׳ ו׳): 7 עי׳ איכה רבתי פ׳ ידי נשים (ד׳ י׳), סנהדרין ק״ד ב׳: ילק׳ צפניה ר׳ תקס״ז, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י:

1 בזכות] בשביל י (מיכה) | והצדיקות] והצדקניות ב. ל׳ א¹ (שם), שעתידין] ובי (שם), שהן עתידין דפא, . . עתידות ג | 2 ובנות] וא¹ג, ~ הנה (הנה א²) מוצאים בנים ובנות אין כתי׳ כאן אלא המוצאים בנים ובנות דא² | והצדיקות דוא²ג, והצדקניות והנביאים והנביאות א¹ב | שעתידין] א¹, שהן עתידין ב, העתידים דא², שעתידות ן, שהן עתידות ג | ** מהן] בהן ל | 3 ובנימין דפגב, ובנימן וא | בסדום] י, בסדומיים דפאג, בסדומים ב (וכן בסמוך) | 4 ובנימי׳ וא¹ ובנימין פגב. ל׳ דא² | 5 ומהם לא נשארה] ואותן לא נשתייר מהם דפא², אותן (אותם י¹, ואותן ג) לא נשתיירה (מהם י) מהן וגי, ואותן לא . . בהם ב | פליטה] ~ אלא לוט ושתי בנותיו ב | * ואילו פוג] ואלו דא²בי, ד א ל | נשתייר דפא², נשתיירה ובי | מהם] בהם ב. ל׳ פו | פליטה ל׳ פו | אלא] לא נשתייר ~ פ | כמו רגע] ל׳ ל | לא] אותן ~ וא¹גב | 6 למצות פג. במצות ד. במצות אבדי | תנחום דא | הי״ד ליד ן, ביד ליד פ, איד לאיד גב | ואילו ן. ואלו י | 7 למצוות] ן, למצות פא¹ג, במצות א²בדי | היו] כל ויכל ובי, כך למה ~ דיא גבדי וכל כך למה בשביל ~ א | למו] א¹. ~ על שבר (בשבר גבדי) בת עמי דיא גבדי | הנון ים | חנן] דפא²גבע | יוחנן א¹ | שנעשה א¹מ | 9 שהוא] ע | גוי שהוא דפואגבדים | כרת פגם | לכרת א¹בדי | ובאי זה] ד²י, ובאיזה פוא¹עם ובאי זו דד¹, ובאיזו א²ג | עומד] ע, עומדים גד³, היו והם ן, עומדין דפיא הם עומדים ים | גר אחד גד¹ גוי אחד בארין ן | וירא] פוא¹גבדם, ובזכות (בזכות א²) ירא דא² | שהקב״ה מקבל מידן] וג, שהקב״ה . . מידם פד, שהן מעמידין בכל שנה דא², שמעמידין בכל שנה ושנה מ, שהיו מעמידים (רין י) בכל שנה שהקב״ה מקבל (מידם י) מידן בי, שהיו מעמידין בכל שנה ושנה שהם ה׳ מקבל בכל שנה מידם א¹, שעומד מהם שהקב״ה מקבל מידם ב |

הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שעמדו ממנו וכו׳ ועה״נ: 4 ובנימן עי׳ מנחת שי דברים ל״ג י״ב: 5 ומהם לא נשארה. מסדומיים. ועדיפא הגי׳ אותן לא וכו׳ כבגנון הלשון במאמר הקודם: אותה ההפוכה. הוספתי כמו רגע כגי׳ שאר הספרים ולה״כ באיכה שם ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים. ודורש לא חלו וכו׳ לא פשטו ידיהם למצות ובאו״ר תנחומ׳ לא חלת יד ליד כלו׳ לא החזיקה יד עשיר את יד עני, ובכי״ל נוסף יד ליד בגליון כגי׳ בכתב הספר וכתוב שם איד ליד והאל״ף נמחק, ובכי״ג וכי״ב הגי׳ איד לאיד, ואידא יד בלא״ר ועי׳ ערוך ר׳ ע׳ אידא והאלמאן צד 160, והגי׳ יד ליד איתא גם בדפוסי׳ וכי״א א׳ וב׳ ובפי׳ ב״ר: 6 אלו פשטו. שבט יהודה ובנימין פשטו ידיהם למצות כדכתי׳ ידי נשים רחמניות וכו׳, והפסוק נדרש באיכ״ר ידי נשים וכו׳ ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי אמר אמר הקב״ה בנותי לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי הא כיצד היה בנה של שכנתה מת והיה לה גרוסקין אחד והיה לה לאוכלו היא ובעלה ובנה ולהיות עליו יום אחד והיה נוטלתו מפי בעלה ובנה והולכת ומכרת לשכנתה ומנחמת אותה והעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו בניהם כל כך למה היו לברות למו בשבר בת עמי (כ״ה באיכ״ר מ״ב ועי׳ ש׳ בהערות רש״ב ועי״ע בפי׳ ב״ר), ובסנהדרין שם איתא ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכו׳ בשאר פנים יש בדבר וכו׳ א״ר יוחנן מדה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום כתיב הנה זה היה עוון סדום אחותך גאון שבעת לחם וגו׳ ויד עני ואביון לא החזיקה וגו׳ ואילו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ועיי״ש בפירש״י. וזה המאמר נעשה בשבט וכו׳ איתא גם באיכ״ר פ׳ ויגדל וכו׳, והגי׳ שם במ״ב ר׳ יהושע ור׳ אחא בשם ר׳ נחמיה (וצ״ל ר״י בר נחמיה בש״ר אחא כמו שהגי׳ באיכ״ר שנדפס מבובר) נעשה וכו׳ מה שלא נעשה בסדום בסדום כתיב וחטאתם וכו׳ וביהודה ובנימין כתיב ויאמר אלי עון בית וכו׳ א״ר תנחומא אית לן אוחרי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים לא חלת יד ליד שלא פשטו ידיהן במצוות ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן (וכזה המאמר נשתבש גם בדפ״ר וד״ו והוגה במ״ב) וב״ה בשה״ש ר׳ שם ר׳ יהושע בר נחמיה משום ר׳ אחא אמר נאמר בשבט וכו׳ ר׳ תנחומא אמר כתיב חורי אית לן ויגדל עון בת עמי. ושם ג׳ אמר ר׳ תנחומא לא חלת יד ליד אותן שלא פשטו ידיהן למצות אבל אלו פשטו ידיהם למצות ידי נשים רחמניות כל כך למה היו לברות למו על שבר וכו׳ ועה״נ, ובמקרא כתוב בשבר: 7 נעשה בברכי הים. שהשחיתו את דרכם יותר מדור המבול ועדין היו עומדים. ועי׳ מ״ש ר״י פערלעס בס׳ עטימ׳ שטודיען צד 99 ובמיטצעדרען צד 2 על כל הזמה והנבלה שעשו בברכי הים ובפרט באנטוכיא ובעזה ביום אידם שנקרא מיומס והכתוב בצפניה מדבר בערי פלשתים ובנען כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה וכו׳ הוי יושבי חבל וכו׳ דבר י״י עליכם כנען ארץ פלשתים וכו׳ ועי׳ גם לקמן פל״ז פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין אוטליסין היו אלו מגנבין נשותיהן שלאילו ואילו מגנבין נשותיהן שלאילו מה יצא מהם פלשתים וכו׳: 9 שהוא ראוי כרת. וכן בת״י שם עמא דחייבין לאשתיצאה, וגם בתרגום הרומי מתורגם לפי זה הדרש: בזכות גוי אחד וירא וכו׳. שעומדים גם בברכי הים. ובכי״ג ובפי׳ ב״ר הנדפס הגי׳ בזכות גר אחד וירא וכו׳ ועי׳ מ״ש החו׳ שירער געשיכטע ח״ג צד 123 על הגרים ויראי שמים שעמדו מאומות העולם, ושם צד 114 העיר על מה שאמר מתאי (כ״ג ט״ו) שהפרושים ישוטו בים וביבשה לעשות גר אחד ועיי״ע מ״ש ר״א יעללינעק במבוא לביה״מ ח״ה צד 46:

גוי כריתים פתר ליה לשבח היך דאת אמר כורת הברית:

[מאדם עד בהמה וגו'] ר' יודן אמר למלך שמסר בנו לפידגוג והוציאו לתרבות רעה, ו כעס המלך על בנו והרגו, אמר המלך כלום הוציא בני לתרבות רעה אלא זה, בני אבד וזה קיים, לפיכך מאדם ועד בהמה וגו', ר' פינחס אמר למלך שהיה משיא בנו ועשה לו חופה, סיידה וכיירה וציירה, כעס המלך על בנו והרגו, נכנס בחופה התחיל לשבר בקנים ומכפיע בחיצאות ומקרע ביליות, אמר בני אבד ואילו קיימין לפיכך מאדם ועד בהמה ה"ה אסף אדם ובהמה וגו' (צפניה א ג), והמכשלות את הרשעים (שם שם) הם הכשילו את הרשעים דהוה צאיד עופא

2 ילקוט כ' מ"ז, ילק' מכירי ס"ע כ"י, ועי' לקמן פל"א: 4 עי' סנהדרין ק"ח א', לעיל לד 69 ולד 85 : 7 ילק' לפניה כ' תקס"ו:

1 גוי כריתים] גוי כרתים פוא^{1}גכי, ל' דא^{2}רמ | פתר] פוגכי, א"ר לוי ~ ל^0, ר' לוי פתר דא^2, ר' לוי הוה (פתיר ך^1) פתר ך, ר' אבהו פתר א^1, ר' לוי בר חיננא פתר מ | ליה] רמ, לה דפא^{1}כעי, להם וג | לשבח] פוא^{1}כעי, ~ גוי שכרת ברית דא^2, גוי שהוא כורת הברית ג, גוי כריתים גוי שהוא.. הברית ך, גוי כרתים גוי שכורת ברית מ | כורת הברית] פכמי, וכרת עמו הברית דא^2, כורתי בריתי עלי זבח א^{1}ער, כורת הברית לימד תורה ו | 2 ר' יודן] ר' יודן ור' (פינחס ד^{1}ו) פנחס ~ דפואגכ | למלך] פוגכים, משל ~ דא | שמסר] שנתן מ | בנו] אגים, את ~ דפוכ | לפידגוג] וג, לפדגוג דפאכים | 3 בני] פ, את ~ דואגכי | אבד] מת א^1 | וזה] פוגכי, והוא אמ, הוא ד^1, הוא וזה ד | 4 ועד] ואגכי, עד ד (וכן בסמוך) | וגו'] י, עד רמש פו, . . ועד עוף השמים דג, אסף אדם ובהמה א^2 | למלך] פא^{2}גכים, משל ~ דהא^1 | שהיה משיא (שהשיא א^1) את בנו ועשה לו דא^{1}גכי, שהיה עושה (שעשה מ) לבנו פמ | וסיידה ח, סיירה א^{1}ג, וסיירה פכי^1 | 5 וציירה ל' פ | והרגו] א^{1}מ, ~ מה עשה דפא^{2}כי, מה עשה המלך וג | לתוך החופה דפוא^{2}ני, בתוך . . כ, לאותה חופה א^{1}מ | והתחיל לשבר פגי, היה משבר א^{1}מ | בקנים] פחא^{1}גכעמ, את הקנים ו, בקנקנים י, את הקנקנים דא^2 | ומכפיע] פוע, ומפקיע דא^{2}מ, ומבקיע י, ומכניע חא^{1}גכר^2 | בחייצאות י, בחציאות פוחא^{1}ג | 6 כיליות ע^0, כילאות ע, בבולינות ח, בבולייאות מ, בבליאות ו, בווליות ב, בוולאות ד^{1}ר^3, בוילאות פא^1, בווילות ר^2, בכיליות ד^1, בכיליאות כ | אמר] ~ המלך כלום עשיתי זו (עשיתי כל זה ג, עשיתיהו א^2, עשיתי כי) אלא בשביל (מפני י) בני דפוא^{2}גכי, כלום עשיתי זה אלא בשביל בני א^1 | עכשו (עכשיו מ) שבני אבד א^{1}מ | וזו קיימת דפוא^{2}גכ, זו קיימת א^{1}מ | בהמה] אי, ~ וגו' פ, עד רמש מ, ועד עוף השמים ד, עד רמש ועד . . השמים ג | אסף — וגו'] אסף . . ובהמה אסף עוף וגו' מ, אסוף (אסף ג) אסף כל מעל פני האדמה נאם י"י אסוף (אסף ג) אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים דא^{2}ג, אסף אסף כל . . האדמה כול' ו, אסוף אסף . . האדמה א^1 | 7 והמכשולות ד^{1}י (צפניה) | שהן מכשילין פ | דהוה צאיד] ו, דהוה צייד א^{1}י (שם) מ, כד הוה צייד דא^{2}גר^{2}י, כד הוה חד צייד ר^1, צײדא הוה צייד פ |

1 גוי כריתים פתר וכו'. גי' זו איתא גם בילקוט וכ"י שציינתי והוא דרש אחר לפרש גוי כרתים (ולא כל הפסוק הוי יושבי וכו') לשבח והלשון קצר ואפשר שפי' גוי וכו' את פתר ליה וכו', והגי' כורת הברית איתא גם בילקוט וילק' מכירי ת"ע וכי"פ וכי"כ, וליתא במקרא, ונר' שכוונו לפרש כאן גוי כרתים לשון כורת ברית שנקראו הפלשתים כרתים ע"ש הברית שכרתו אברהם ואבימלך מלך פלשתים כדכת' ויכרתו שניהם ברית (בראשית כ"א כ"ז) ועי' אגה"א ח"ב צד 378, והפ' וכרות עמו הברית וכו' אינו מן הענין, ויותר מכוון הפ' כורתי בריתי וכו' שהובא גם בערוך ע' כרת ב' ובפי' ב"ר כ"י והוא בתהלים מזמור נ' שמתחיל אל אלהים וכו' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבאו, ולגי' כי"ל פתר ליה נסמן בגליון א"ר לוי והוא הגהה עפ"י הגי' ר' לוי פתר וכו', וכ"ה בשהש"ר, ושם הגי' א"ר חניני' נאמר בכרכי וכו' מה שלא נאמר בדור וכו' הוי וכו' גוי כרתים גוי שחייב כרת ובזכות מי נוצל בזכות ירא שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה ר' לוי פתר ליה לשבח הוי יושבי וכו' גוי שכרת ברית המד"א וכרות עמו הברית: 3 וזה קיים. בתמיה, לפיכך מאדם ועד בהמה וכו' ועד עוף וכו' שהם הוציאו את האדם לתרבות רעה שהיו אוכלים בהמות שמנות ועופות שמנים ובעטו בהקב"ה וכדדריש בסוף המאמר שהוא שייך עוד לדברי ר"י הה"ד אסף אדם ובהמה וגו' והמכשלות וכו' הם הכשילו וכו' ועי' גם ביפ"ת, ובילק' מכירי גורס כן תחלה ר' פנחס אמר וכו' ואח"כ ר' יודן אמר למלך וכו' ומסיים בני אבד והוא קיים כך מאדם וכו' הה"ד אסף וכו' והמכשלות וכו', ובמקרא כתוב מאדם עד בהמה ועי' מנחת שי: 4 ר' פינחס אמר. דורש אמחה וכו' מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף וכו' שהן נבראו בשביל האדם ואם האדם כלה מה צורך באלו ועי' בפירש"י עה"ת, וכן הדרש בסנהדרין שם וימח את כל היקום אשר על פני האדמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה תנא משום ר' יהושע בן קרחה משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ובלבל ופזר את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת חופה למה לי אף הקב"ה אמר כלום בראתי בהמה וחיה אלא בשביל אדם עכשיו שאדם חוטא בהמת וחיה למה לי: סיידה וכו'. וכן הלשון לעיל צד 69 במאמר ר' יונתן למלך שהשיא את בתו ועשה לה חופה וכו' (ובמ"י שם צ"ל וסיידה) וצד 85 במאמר גניבה למלך שעשה לו וכו', ובלקח טוב הועתק אמר רב פנחס משל למלך שהשיא את בנו ועשה לו חופת סיידה וכיירה כעס המלך וכו' והרגו מה עשת המלך נכנס לתוך החופה ועח"נ: 5 לשבר בקנים. שמעמידין את החופה, וכ"ה בקנים בלק"ט, ובערוך המאמר בע' כפע: ומכפיע בחיצאות. להרוס את מחיצות החופה, ומלת מכפיע נר' שנמצא' רק כאן לפי הגי' שלפנינו בכי"ל וכי"פ וכי"ו וערוך, והוראת כפע כמו כפה כפא ועי' יאסטראוו צד 661 ועי"ע עמת"ל ע' חייץ וע' חיצה וגעזעניוס-בוהל ע' חיץ, ובפי' ב"ר מפרש לפי הגי' ומכניע והשפיל המחיצות, ובלק"ט גורס ומבקיע במחיצות: ומקרע ביליות. הוילונות[1]) וכן בכי"ל לקמן פל"ו כדיין שמותחים בילה על פניו (ובאותו המאמר בוי"ר פ"ה שהוא מותח את הוילון), ובכתיבה המורגלת גם בכי"ל פנ"ב והוא תולה את הוילון, ובלק"ט חגי' ומקרע בכילות אמר המלך כלום עשיתי כל אלה אלא בשביל בני בני אבד ואילו קיימים ועח"נ, ובילק' דפ"ר נשתבש ומקרע במלאות ובד"ו בפלאות: 7 דהוה צאיד וכו'. שהיה כל אחד מהם צד עוף ואמר לעוף לך והשמן עצמך ואח"כ שוב אלי והשף

[1]) βῆλον, velum.

ז ואמר ליה איזל אישתמן ותא, אזיל ומשתמן ואתי: אמר ר' אלעזר הלא נכחד קימנו (איוב כב כ) בתחילה
איבד הקב"ה את ממונם שלא יאמרו ממוניגנו הוא צריך, ויתרם אכלה אש (שם שם) שהיו רואים בולריות
שלזהב ניתכות באש: אמר ר' עקיבה הכל קראו תיגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמהם ממצרים
כספף היה לסיגים וגו' (ישעיה א כב), וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ב י), כספם
וזהבם עשו להם עצבים וגו' (שם ח ד) ר' הונא ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק למען
יכרתו אין כת' כאן אלא למען יכרת (שם שם) כאינש דיאמר אימחוק שמיה דפלן דאפיק ברי לתרבות
ח בישא: ר' עזוריה בשם ר' יהודה הכל קילקלו מעשיהם בדור המבול, הכלב עם הזאב תרנגול עם 18a
הטווס ה"ה כי השחית כל בשר וגו' (בראשית ו יב). ר' לוליני בר טיברי מש' ר' יצחק אף
ט הארץ זינת, הוו זרעין לה חטים ומסקא זונין, אלין זוניא מדריה דמבולא אינון: אמר ר' יוחנן

5 ירוש' סנהדרין פ"ז כ"ה ל': 7 ילקוט ל' מ"ז, תנחומא מ"ב נח סי' י"ח, תנחומא שם סי' י"ב, ועי' סנהדרין ק"ח א':

1 ואמר ליה] ואמר מן דאיתא ו, .. דאית ג, ואמר מאן דאייתי ש, מן דאיתייה (מן דאייתיה ר²) הוה אמר ליה ר | איזל — ותא] אזיל אשתמן ואתי פ, איזיל ואשתמן ואתי א¹, אזיל ואשת' ואיתי מ, זיל ואשתמן (ואישתמן י) ואתי דא²רי, איזיל ואשת' ואייתי ש, זיל אישתמן י (צפניה), ל' וג | אזיל ואישתמן ש, ואזיל ואישתמן מ, ואזל (אזל ג) ואישתמן וגי (שם), והוא (והוה ר) אזיל ומשתמן פר, והוא אזל ומשתמן דא² | ואייתי ש | הלא] אם לא פור | 2 יאמרו] י (שם), יהיו אומרים דא², יהו (אומר' ג) אומרין א¹ג | * ממוניגנו] גי (שם)] ממומנו ל, ממוננו א¹, לממוניגנו דפוא² | בולריות] פוג, בלוריות כי (שם), בלריות דא²ר | 3 גתרות א² | 5 וגו'] למען יכרת דוא²ע | חונה ג | ר'] ו, ור' דפאגכ | בר יצחק פא¹ | 6 כאנש וגכר², כאיניש דאע | דאמר דואגכר², דיימר ע | אמחוק אכר², אימחיק ו, ימחוק ע, יתמחיק ד, ימח ר¹ | ** שמיה] שמאל | דפלניא א¹ר | דאפיק ברי] פא¹גכער, דאפקיה לברי ד | לתרבו גר² | 7 בישא] רעה פ | יהודה] ~ בר' סימון פגב, בר סימון דוחא | הכלב עם] ע, הכלב הלך אצל ג, .. הולך אצל חי, .. הולך אחר כ, .. היה הולך אצל דא², הלך כלב אצל א¹ | הזאב] הדוב פ | תרנגול] א¹גכע, ותרנגול פ, התרנגול חי, והתרנגול דוא² | עם] ע, אצל פחא¹י, הלך אצל ג, הולך אצל ו, הולך אחר כ, היה מהלך אצל דא² | 8 טוום י, הטום ח, הסוס א¹כ | כל בשר וגו'] כל בשר פ, כל בשר את דרכו ו, כל .. דרכו על הארץ חא¹גבי, כל בשר השחית (כי השחית ד) כל אדם אין כתי' (כתי' כאן א²) אלא כי השחית כל בשר דא² | לוליני] ו, ייני ג, לוליאני דא²ע | טיברי] ע, ייריי ו, טברי פגב, ירין דא², טיבורים א¹ | משם ו, משום גכ, בשם דפאע | 9 זינת] פוחגעי¹, זינתה דאר | הוון זרעין וחג, היו זורעין פא¹כע | חטים] פ, חטין דאגכי, חיטין וחע | ומסקא] ע, והיא מסקא דהא¹כ, והיא מפקא פא²גי, והווה עבדא ו | אלין] ש, אילין דפוא²געדי, הני א¹ | זוניא] ע, זונייא ש, זונייא (ייא א¹), דבה וחא¹, זונייא (ייא גר²) רבה דא²גר, זוניא רבי י | * מדריה דמבולא ע] מדרי מבולא ל, מן דרא (מדרא א¹כר², מדרה ג) דמבולא דפואגכר²י, מן דרא דטופנא ר¹ | הינון ו |

הלך ונעשה שמן ואח"כ שב אליו, והבינוני צאיד כמו צאיר בגי' כי"פ לעיל צד 218, והצווי איזל כמו בירוש' כתובות פ"י ל"ג ד' ואיזל לך ועי' דאלמאן צד 246: 1 הלא נכחד. וכ"ה גם בדפ"ר וד"ו ובכי"א א' וב' וכי"ג וכי"כ וילק' צפניה, ובמקרא כתוב אם לא נכחד וכצ"ל, ור"א דורש קימנו זה הממון כמאמרו בפסחים קי"ט א' ואת כל היקום אשר ברגליהם זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו, ודור המבול גם ממונם הכשילם שבטחו על חילם, ולדרש זה נסמך גם מאמר ר"ע הכל קראו תיגר וכו' לפי שהכסף והזהב מביאין תקלה לבני אדם ומוציאם לתרבות רעה: 2 בולריות. עי' לעיל צד 62 וצד 111 ובמ"י שם, ויתרם הוא רוב עשרם אכלה אש כמו שנדרש לעיל צד 257 רבה רבה לג"ש שדור המבול נידונו גם באש, והגי' נתכות איתא גם בדפ"ר וד"ו, ובמקצת דפוסים נשתבש נתרות, ובמעין גגים איוב שם הועתק בתחלה אבד וכו' שלא יהו אומרים מממונינו הוא צריך ואחר כך ויתרם אכלה אש שהיו רואין בלורית של זהב נתכת באש: 3 הכל קראו. כל הנביאים קראו תיגר וכו', והפ' וכסף וכו' וכן למען וכו' הושלם בכי"ל ביני שיטי: 5 ר' הונא וכו'. בערוך ע' כרת ב' השמיט שמות האומרים, וסגנון המאמר בירוש' סנהדרין שם דמר ר' שמואל בר רב יצחק כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרתון אין כתיב כאן אלא למען יכרת כאינש דמר שחיק טימייה דפלן דאפיק בריה לעבדא בישא, ודרשו למען יכרתו אכ"כ כלו' עושי העצבים אלא למען יכרת כספם שבו הקללה תלויה: 7 הכל קילקלו וכו'. לפיכך נמחו מאדם עד בהמה וכו', והזאב והכלב כלאים זה בזה כדתנינן בכלאים פ"א מ"ו, וכן תרנגול עם הטווס אעפ"י שדומין זה לזה כדאיתא בירוש' כלאים פ"א כ"ז א' ועי' לעיל צד 54 ובערוך ע' טווס, ובמדרשי תנחומא שם גריס ליה סתמא והגי' בתנחומא מ"ב ולמה נאבדה הבהמה וכו' שאף הבהמה קלקלה מעשיה והיתה הולכת על מין שאינו שלה הסוס על החמור הארי על השור הנחש על הצב שנ' וכו' כי השחית כל בשר וכו' כל אדם אינו אומר אלא כל בשר אפילו הבהמה והחיה והעוף לפיכך נמחו עמהן, ובתנחומא שם ואף הבהמה קלקלו לשאינן מינן שנ' וכו' כי השחית כל אדם לא נאמר אלא כל בשר לפיכך וימח וכו' מאדם עד בהמה וכו', ודיוק זה שאיתא כאן בגי' הדפוסי' וכי"א ב' ליתא בכי"ל ושאר הספרים, ובסנהדרין שם איתא כי השחית וכו' א"ר יוחנן מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל ועיי"ש בד"ס: 8 אף הארץ זינת. זינתה, היו זורעין לה חטים והיא מוצאת זונין והן לדעת חז"ל מין חטים שהשחית את טבעו וכן בירוש' כלאים ריש פ"א מעתה יהו כלאים עם החטים א"ר יונה מין חטין הן אלא שהפירות מזנין כהדא דתני ולא תזנה הארץ מיכן שהפירות מזנין ועי' בספרא קדושים פרק ז', וכאן דרשו אלו הזונין שנמצאו עוד מדור המבול הם, ובפי' ב"ר כ"י מפרש זונין ניילא (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, ובכי"ט נשתבש פילא) בלעז אילין זונייא וכו' אותם גרעינים שחורים המעורבים בחטים וכו' הן הן אותם זונייא שנשתיירו מדור המבול ולשם כך נקראו (בכי"א קורא אותן) זונייא שהזנתה הארץ והוציאה שלא כדרכה, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר מפרש אלין זונייא וכו' עדיין הן נשתיירו מדור המבול שעשתה כל הארץ זונין והיא כמו חטה דקה וארוכה וקורין אותה בלעז

תנן משפט דור המבול שנים עשר חדש, נטלו דינם יהיה להם חלק לעולם הבא, אמר ר' יוחנן כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוציא עליהם מרתיחה בגיהינם ומוציאה ומורידה עליהם ה"ה בעת יזורבו נצמתו (איוב ו יז) **זרימתן לחלוטנית היתה, גם אהבתם** (קהלת ט ו) **שהיו אוהבים לעבודה זרה, גם שנאתם** (שם שם) **שהיו שונאים להקב"ה ומקנאין אותו כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם** (שם שם) **על דיברת כל אשר נעשה תחת השמש** (שם שם)**:**

[כי נחמתי וגו'] אמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח אתמהא, אלא אפילו נח שנשאר מהם לא שהיה כדיי אלא שמצא חן ונח מצא חן בעיני יי':

1 עדיות פ"ב מ"י, סדר עולם פ"ד, לקמן סוף פל"ג, איכה רבתי פ' לא עליכם (סי' י"ג), מדרש תהלים ע"ס סי' ג': ירוש' סנהדרין פ"י כ"ט ב', ויקרא רבה פ"ז סי' ו', מדרש קהלת פ' כי מי (ס' ד'): 3 מדרש קהלת פ' גם אהבתם (ס' ו'), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 120): 6 לקמן צד 268 וריש פל"א. ועי' לעיל צד 253, סנהדרין ק"ח א', תנחומא מ"ב נח סי' י"ד, תנחומא שם סי' ס':

1 תנן] תנינן וגב, תני א[1], לי דפא[2]ר | י"ב חדש ד[1]פר | יהיה] ו, ויהיה דכר[1], ויהא א[1], והיה פא[2]ר[2], ואין ג | * אמר וא[1]ר] דאמר לדפא[2]גב | 2 שהקב"ה מוריד דא[2], שהיה הקב"ה מוריד א[1]גב, שהוריד הקב"ה פו | היה מרתיחה | בגיהנם דפאג, בגהינם ו | ומוציאה לי פוא[1] | 3 נצמתו] ~ בחומו נדעכו ממקומם פ | זרימתן] כ, זרימתם פ, זרימתי ד[1], זריבתן וא[1]ג, ־תם א[2] | לחולטנית וג, לחלטנית דא[2] | היית וג | גם] גם אהבתם גם שנא' גם קנא' ~ ו | לעבודה זרה] ו, לע"ז שלהם דפאגב | 4 ומקנאין אותו] גם קנאתם שהיו מקנאי' (־אים פא[2], ־אין א[1], מקנים ג, מקנין ו) להקב"ה בע"ז שלהם דפואג | וחלק — לעולם] וגב, חלק . . לעולם ד, חלק אין להם (ואין להם חלק א[1]) לעולם הבא פא[1] | 5 דברת | * כל דפא] בכל ו, וכל לב | 6 * עשיתים דפחאגבי] עשיתם ל | ונח] פגבי, ונח מצא חן דא[2] (אתמהא ונח ו) | 7 שנשתייר | היית חאי | כדיי] וגב, כראי דחא[2], כדי פא[1]י | ונח — יי'] ו, שנ' ~ אנב, ונח מצא חן פ, הה"ד החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמהם ולא נח בהם י, לי ד |

יוליי ועי' ערוך ע' זנין ופי' הראב"ד בספרא שם ועי"ע לעף פלאנצענגאמען סי' צ"ב ופלנצ"נ אצל רש"י סי' ע"ה, והגי' והיא מסקא איתא גם בדפ"ר וד"ו, ובד' ספר"א גנ"ת ודפוסי' אחרים והיא מפקא, והגי' אילין זונייא רבה נשתבש מן זונייא דבה, והגהתי מדריה דמבולא כמו שהגי' בערוך שם: 1 תנן משפט וכו'. בעדיות שם, ומקשה ויהיה להם אחר שנטלו דינם בי"ב חדש חלק לעוה"ב והרי דור המבול אין להם חלק לעוה"ב כדתנינן בחלק מ"ג ועי' במ"י לעיל צד 222 וצד 249, ומשני א"ר יוחנן (כן הגהתי א מ ר ועח"נ) כל טיפה וכו' גם אהבתם וכו' כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם הבא ועי' בחי' רד"ל. ודורש יזורבו לשון זרם בחילוף האותיות בי"ת ומ"ם ונצמתו לשון לצמיתות (ויקרא כ"ה כ"ג ל') ז ר י מ ת ן לחלוטנית היתה לאבדון העולם (ולצמיתות מפרש בירוש' דמאי סוף פ"ה לחולטנית, ותרגומו בויקרא שם לחלוטין) ועי' בפי' ב"ר ובמעין גנים לפ' בעת יזורבו וכו' ושם הועתק מב"ר כאן א"ר יוחנן תנינן משפט וכו' נטלו דינם ו ל א י ה י ה להם חלק לעוה"ב ו א מ ר ר' יוחנן כל טפה וטפה שהיה הקב"ה מוריד עליהם מרתיחה בגיהנם ומורידה עליהם שנ' בעת וכו' זריבתן וכו', ובירוש' סנהדרין שם איתא דור המבול אין להן וכו' ר' י ה ו ש ע ב ן ל ו י אמר עיקר זריבתן לחולטנית (וכצ"ל) מה טעמא בעת יזורבו נצמתו בחומו נדעכו ממקומם מהו בחומו ברותחין אמר ר' יוחנן כל טיפה וטיפה שהיה הקב"ה מוריד עליהן היה מרתיחה בתוך גיהנם ומורידה עליהן הה"ד בחומו נדעכו וכו' ויקבלו דינם ויהא להן חלק לעוה"ב על שם ולץ לא שמע גערה, ובוי"ר שם א"ר יהושע ב"ל זריבתן לחלוטי' היתה כד"א לצמיתות לקונה וכו' א"ר יוחנן כל טיפה וכו', ובמדרש קהלת שלפנינו גסדר לפ' כי מי וכו' א"ר יוחנן כל טיפה וכו' שהוריד הקב"ה על דור המבול היה מרתיחה ואחר כך מורידה עליהם שנ' בעת וכו' זריבתן חולטנית היתה ושם ט' ו' גם אהבתם שהיתה לעבודה זרה שלהם יותר מן הקב"ה גם שנאתם ששונאין להקב"ה במעשה ידיהם גם קנאתם שקנאוהו בע"ז שלהם וכו' (ובמ' קהלת מ"ב הגי' גם אהבתם שאוהבים לע"ז גם שנאתם ששונאים להקב"ה גם קנאתם שמקנאים להקב"ה וחלק אין להם לעולם הבא), אכן בגליון כי"ל הועתק למאמר שלפנינו בכתב דומה לכתב הספר בזה"ל „במדרש קהלת גם אהבתם וגם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וגו' ר' יוחנן תני לה מש' ר' יהושע בר' חנינה משפט דור המבול י"ב חדש אמ' ר' יוחנן כל טיפה וטיפה שהק' מורידה עליהן מרתיחה בתוך גיהינם ואחר כך מורידה עליהן אמ' ר' יהושע לא היתה זריבתן אלא לחלוטית שנ' בעת יזורבו נצמתו וגו' ואם כן נטלו כדי דינן ויהיה להם חלק לעולם הבא אלא גם אהבתם שהיו אוהבים לע"ז וכולי כדכת' בפנים", וגם בדפ"ר הגי' זרימת' ובד"ו זרימתם, ובא"א הוגה זריבתם וכן הגיה במ"כ וכן הדפיסו אחריו: 4 ומקנאין אותו. כ"ה בכי"ל, ועדיפא גי' שאר הספרים גם קנאתם שהיו מקנאי' להקב"ה וכו', ות"נ מקנאי' ומקני' עי' גם לעיל צד 223: 5 כל אשר נעשה. במקרא כתוב בכל אשר וכו' ודורש ב כ ל משום כל אשר וכו', והשתמש בלשון על דברת כלה"כ בקהלת ג' י"ח ז' י"ד ח' ב', ובכי"ל נשתבש וכל אשר: 6 ונח אתמהא. דורש סמוכין כדמפרש בפי' ב"ר כי נחמתי וכו' וסמיך ליה ונח משמע אפילו מנח ניחם על שעשאו והיינו תימהא וכו', וכן איתא במדרש תנחומא שם נח שהיה צדיק ולא היה צדיק שלם, ובסנהדרין שם תנא דבי ר' ישמעאל אף על נח נחתך גזר דין אלא שמצא חן בעיני ה' שנ' נחמתי וכו' ונח מצא חן וכו' ועי' בפירש"י וד"ס שם ועי"ע בפירש"י תענית י"ד ב' בד"ה ויהושע וכו', והדרש שנח לא היה כדיי אלא שמצא חן וכו' נמצא דוגמתו גם בספרי פילון ועי' זיעגפריעד צד 152, ודרש אחר לעיל צד 253 במאמר רחב"פ אפילו נח שנשתייר וכו' אלא צפה הקב"ה וכו', וברד"ק העתיק ונח אתמהא אלא וכו' שנשתייר מהם לא היה כדי וכו' ועח"נ, ולפי הגי' שבכי"ל ובשאר כ"י מסיים כאן הדרש בסוף הפרשה בפסוק שנדרש בפרשה שלאחריה ועי' גם לעיל סוף פכ"א ולקמן סוף פכ"ט פמ"ד פמ"ז פמ"ט ועוד בכמה פרשיות, ובדפוסי' נשמט הפסוק, ובריש פכ"ט איתא הפסוק לנכון בדפוסי' וחסר בכי"ל ובכ"י שציינתי והשלמתיו ועי' גם לעיל ריש פכ"ג, ולגי' הילקוט הה"ד החמס וכו' עי' לקמן ריש פל"א:

פרשה כט

א ו ח) [ונח מצא חן בעיני ייי] ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך (איוב כב ל) אמר ר' חנינה אין תתייה אונקייה אחת ביד נח, אם כן למה נמלט אלא בבור כפיך, אחייה כההיא דאמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח [אלא אפילו נח שנשאר מהם לא שהיה כדיי אלא שמצא חן ונח] מצא חן בעיני ייי:

ב ר' סימון פתח כה אמר ייי כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישעיה סה ח), מעשה בחסיד שיצא לכרמו וראה עוללה אחת ובירך עליה, אמר כדיי זו עוללה שאברך עליה, כך כה אמר ייי כאשר ימצא התירוש וגו':

1 ילקוט כ' מ"ז, ילק' איוב כ' תתקצ"ט, תנחומא מ"ב נח סי' י"ד: 2 לעיל צד 267 וש"נ:

1 ונח — ייי דא[1]] ל' לפוא[2]גב | ימלט] פוא[1], כתיב ~ דא[2]כ | אינקי וגב | * ונמלט — כפיך דפא[2]גי (איוב)] וגו' ל, ל' ע | 2 חנניה ו | אין תתייה] אין תתיה ע, אצתתיה (אינתתיה ?) פ, אינתניא א[1], אינוניתא דא[2]ר[1], אינונקיה ג, ענתיניה ל°, עינתא כ, ל' וי | אונקיא דואגכער[2]י, אוקיא פ | אחת ל' פ | ביד] ועי, היתה ~ דא[2]גי (שם), היה ~ פכ | אלא ל' פי (שם) | אחייה] ו, אתייא דא[2], ־יא פא[1]גכי (שם) | כההוא דר' אבא י (שם) | * אלא — ונח] אפילו . . שנשתייר מהן . . שהיה כדיי אלא . . חן [שני ג] ונח וג, אפילו (אלא אפי' כ) . . שנשתייר מהן (מהם א[1]כ) לא היה כדאי (כדי כ) אלא שמצא חן בעיני ייי (שמצא חן א[1]כ) שני ונח דאכ, ל' ל° | 4 * בעיני ייי דאו[2]גכ] וגו' ל | 6 בחסיד] פא[1], ~ אחד דוא[2]ג | לכרמו] פ, ~ בשבת דאכ, ושובת וג | ושבח וברך . . ואמר פ | כדיי] וגכ, כדאי דא, כדי פ | * זו עוללה] זה עוללה ל, העוללה הזו ג, . . הזאת ו, היא העוללה הזו דפכ, . . הזאת א[1] | 7 שאברך].א[1], שנברך דפוגכ |

פרשה כט. בכי"א פכ"ז ובכי"א ב' וכי"ו פכ"ח, ובגליון כי"ל נסמן בכתב אחר אלה תולדות נח, ובגוף הספר הפרשה מקוטעת ועי' למטה בד"ה ומצאת וכו', ותימת שגם בערוך ע' תתיה העתיק ימלט אי נקי א"ר חנינא וכו' בציון בריש אלה תולדות נח, וגם בכי"ח נסדר המאמר א"ר סימון שהקב"ה עושה חסד וכו' בתחלת פ' אלה תולדות נח (והשאר לא הועתק שם מפכ"ט שלפנינו), ועוד תימה שבכי"ו נכלל רוב פל"א שלפנינו בזו הפרשה ימלט וכו', ובמ"ח חלק ל"ט צד 486 הוכחתי מציוני הפרשיות שבערוך שגם לפני בעל הערוך היו פרשיות אלו בעירבוביא כמו בכי"ו, ושם חלק ל"ח צד 518 העירותי על שינוי כמות המדרש בס' בראשית ובשאר הסדרות ושיערתי שהמדרש ב"ר מורכב משני מדרשים שונים ואולי גם זה הסבה לכל הזרות שבפ' ימלט אי נקי וכו' שממוצעת בין שני חלקי המדרש השונים בעיקרם כמו שנראה בעליל ממספר הפרשיות המרובה מתחלת הספר ועד כאן ובתוכם נמצאו הרבה פרשיות גם על פסוקים אחדים (פ"א פ"ב פ"ט פי"א פי"ב פי"ד פכ"ד פכ"ח פכ"ט על פסוק אחד, פי"פי"ג פט"ו פכ"ז על שני פסוקים, פ"ג פ"ד פ"ח פכ"א על שלשה פסוקים), ומפ"ל והלאה נסדרו הפרשיות לרוב עפ"י פרשיות הפתוחות והסתומות שבמקרא וגם עפ"י סדרי התורה לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין (מגילה כ"ט ב') ועי' מ"ש במ"ח חלק ל"ד צד 864 ועוד אדבר על זה בארוכה בס"ד במבוא הספר: 1 ימלט אי נקי. ר' חנינא דורש אי־נקי לשון אונקיא הקב"ה מילט את נח שהיה בידו אונקיא אחת של זכות, וקשה לפרש אין תתייה וכו' שדורש אי נקי אין אונקיא שלא היה בידו אף אונקיא אחת אלא פחות ממנה וכדמפרש בערוך שם אין תתיה אונקיא אחת ביד נח פחות מאונקיאה אחת היתה ביד נח מזכיות תתיה תחת כלומ' למטה מאונקיא ות' מובלעת (ועי"ע ביפ"ת ובעמ"ל ע' תתיה), ונכונת הגי' שבגליון כי"ל ענתיניה וכן הובא במעריך נ"א עינתניא או שצ"ל ענתונייה והוא תואר לר"ח ע"ש מקומו כמו ענתותי ובעל המאמר הוא ר"ח ענתוניה (ענתוניא, ענתונייא) המוזכר בירוש' פאה פ"א ט"ז ב' (סנהדרין ריש פ"י) תרומות פ"א מ"ב ב' ערלה פ"ב ס"ב ג' (ע"ז פ"ה מ"ה א') שבת פ"ז י' ב', ועוד בירוש' ברכות פ"ו י' ג' (ובד' מגנצא שם ר"ח ענתותיא) ועי' במעריך ע' תתיה ומבה"י פ"ז ב' ואגה"א ח"ג צד 222 ולעף אצל קרויס צד 596, אכן מר"ח זה לא נמצאו כלל מאמרים בב"ר (וכנר' גם לא במדרשים אחרים) וגם קשה לחבר אין תתייה למלת אחת ולהגיה עי"ן במקום אל"ף וצ"ע, ובמ' הגדול עמו' 136 הגי' ג"כ אמר ר' חנינה אין תתיה, וגורס ומפרש אונקיא אחת היתה ביד נח והיא הכריעתו לזכות וכו', ובכי"ו ובילקוט בשני המקומות לי"ג כלל אין תתיה, ובתנחומא מ"ב נח שם אי נקי וכו' שהיה נקי ולא נקי ר' חנינא ב"ר אחא (ובכי' רומי שם ר' חנינא) אמר אונקיא של זכות היה בו וכו', וח"נ אונקיא ואוקיא עי' גם לעיל צד 158 ועיי"ש במ"י: 3 אלא אפילו וכו'. הגהתי עפ"י המאמר לעיל סוף פכ"ח ועפ"י שאר הספרים, ובכי"ל איתא רק כההיא דאמ' ר' אבא בר כהנא כי ניחמתי כי עשיתים ונח מצא חן וגו', וגם בכי"פ מקוטע כההיא וכו' כי נחמתי וכו': 6 שיצא לכרמו. וכ"ה בכי"פ, והגי' שיצא לכרמו בשבת קשה לפרשה ועי' ביפ"ת ובחי' רד"ל: 7 כך כה אמר וכו'. ופותר קרא בנח, וכן בתרגום שם כדנן אמר ייי כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקימא עלמא מניה וכו', וגם בפירש"י ישעיה שם הביא ת"י כמה וכו' נח זכאי וכו' ומפרש כנראה עפ"י מדרש אגדה התירוש זה נח שהיה מתוק באשכול בדור המשוכל, ובפי' ב"ר כי"א העתיק כמא דאשתכח נח צדיקא בדרא דטופנא, ובכי"כ נוסף בגוף הספר ר' סימון פתח כה אמר וכו' כי ברכה וכו' „ותרגומו כמה דמשתכח נח צדיקא בדרא דטופנא כך מצא הקב"ה נח איש צדיק ולא רצה להשחיתו הנני משחיתם אבל אתה עשה לך תבת עצי גופר", והפתיחה מקוטעת לפנינו וביפ"ת פי' טעם הפתיחה שמ"ש ונח מצא חן בעיני ה' הוא שנמצא אצל דורו הנשחת כעוללה היחידה שהיא כדאית לברך עליה ואעפ"י שר' סימון עצמו אמר בסמוך נח מצא אבל הקב"ה לא מצא דהיינו שלא היה כדאי לגמרי מ"מ אמר שהוא כדאי לברך בבחינת דורו כעוללה שמצד היות כל השאר נפסדי' היא כדאי' לברך עליה דאל"כ לא היה מברך על עוללה אחת נמבזה ונמס וכן נח בבחינת דורו היה כעוללה שלא נשחת עמהם כדרכם וכו' ועיי"ש, ואין נ"ל לחבר פתיחה זו עם

[ונח מצא חן וגו'] אמר ר' סימון ג' מציאות מצא הקב"ה ומצאת את לבבו נאמן וגו' ג
(נחמיה ט ח) מצאתי דוד עבדי וגו' (תהלים פט כא) כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע ט י),
[התיבון חבריא לר' סימון והכת' ונח מצא חן בעיני יי', אמר להן הוא מצא הקב"ה לא מצא,
אמר ר' סימון מצא חן במדבר (ירמיה לא א) בזכות דור המדבר]: [ר' חוניא ור' פנחס ר' חנן ור' ד
הושעיה לא מפרשין, ר' ברכיה אמר ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ורבנין מפרשין, ר' יוחנן אמר
לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו, עד היכן, עד שקשר עמו אהבה, כך נאמר כאן חן
ונאמר להלן וימצא יוסף חן (בראשית לט ג)' ר' שמעון בן לקיש אמר לאחד שהיה מהלך בדרך
וראה אחד ודיבקו, עד איכן, עד שהשליטו, כך נאמר כאן חן ונאמר להלן ותהי אסתר נשאת
חן (אסתר ב טו), רבנן אמ' לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו, עד היכן, עד שנתן לו את

1 ילקוט כ' מ"ז, ילק' הושע כ' תקכ"ה, ילק' תהלים כ' תת"ס, ילק' נחמיה כ' אלף ע"א, ילק' מכירי תהלים פ"ט סי' ל"ד:
6 ילק' כ' מ"ז: 9 ילק' מכירי ס"ע כ"י:

1 שלש פא2גכי (נחמיה), שלשה א1י (הושע) | ומצאת] ג', שנ' ~ כ', אברהם דכתי' ~ דא2, אברהם דוד וישראל (וישראל ודוד א1) אברהם דכתיב (שנאמר מ) ~ א1מ | 2 מצאתי] ג', דוד ~ מ, דוד דכתי' (שנאמ' א1) ~ דפא | כענבים] גכי, ישראל ~ מ, ישראל דכתי' (שנאמ' א1) ~ דא | ישראל] אבותיכם י | 3 * התיבון — המדבר] ל' ל | * התיבון ל°ג] אתיבון ד, איתיבון א2, מתיבין פכא1י (הושע) מ | * חבריא ל°פא1כמ] חבריה דג, ~יוא י (שם) | * והכת' ל°גכי] והא כתי' דפא2, ל' א1י (שם) | * ונח — יי' ל°א1גכ] ונח מצא חן דפא2י | * להן ל°דכ] להם א1ג, להון א2, לון י (שם) | נח מצא א1, נח מצא חן פכ | והקב"ה פכי | 4 *אמר ר' סימון ל°ג] אמ' ליה (אמרו כ) לר' סימון א1כ, והכתי' דפא2, ל' י (שם) | * במדבר] ~ ומצאת את לבבו נאמן לפניך דא2 | * ר' חוניא — תולדות נח] ל' ל | * חוניא ל°] חוניה ן, הונא דפא | * ר' חנן ל°] ר' חנין פו', ור' חנין דאגכ | 5 הושעיא א2כ, אושעיא א1 | לא מפרשי (מפרשין כ) לה א1כ | * ר' ברכיה אמר ל°פג] ר' (ור' כ) ברכיה וכ, ל' דא | ור' יוחנן וכ | * ורבנין ל°א2] ורבנן וכ, ל' דא1גר | מפרשי א1 | 6 *לאחד] משל ~ א1 (וכן בסמוך) | שהיה בדרך רי, שהיה רץ מהלך א1, שהיה רץ מהלך במדבר ן | וראה אחד אר2, רץ אחריו ן | * ודיבקו ל°ד] ודבקו א1כי, ודובקו ן (וכן בסמוך) | איכן פוכ | * כך] ל' וי | * כאן] כן פוג | 7 * להלן] ~ חן פא1 | * וימצא] שנא' ~ א1 | * חן] ~ בעיניו ד | * בדרך ל°פוא1גכ] ל' די | ראה ן (וכן בסמוך) | 8 * איכן ל°פוכ] היכן דא1י (עד איכן — ודיבקו עד היכן ל' ג) | * כך] ל' וי | * כאן] כן ו | * להלן] ~ חן פא1כ (וכן בסמוך) | * ותהי] שנאמ' ~ א1 | 9 רבנין א, ורבנן פ | הולך מ | בדרך] במדבר כ | אחר א | * עד היכן] עד איכן ו, ל' פ | את ל' פא1כים |

המאמר שלאחריה א"ר סימון ג' מציאות וכו' שהוא דבור בפ"ע כמו שמפרש לנכון בעץ יוסף ועי"ע באגת"א ח"ב צד 465: 1 ומצאת וכו'. וכ"ה בכי"ג ובילקוט בד' המקומות מצא הקב"ה ומצאת וכו' מצאתי וכו' כענבים וכו' ול"ג אברהם דכתי' וכו' דוד דכתי' וכו', ושיבוש הקרא כענבים במדבר מצאתי אבותיכם איתא בילקוט כאן וילק' הושע וילק' תהלים, ובכי"ו חסר מאמר ר' סימון עד הקב"ה לא מצא, וכאן נשתרבב בכי"ו מתחלת פל"א שלפנינו סוף סי' א' כההיא דאמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי וכו' עד סוף סי' י"א ועי"י זה הפרשה ימלט וכו' ארוכה בכי"ו והפרשה ויאמר אלהים לנח קץ וכו' קצרה מאד, ובכי"פ נוסף אחר תיבות בזכות דור המדבר עוד המאמר והכת' חמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמתם ולא נה [בהם] לא מנהון ולא תמהותהון למה לא נח בהם לא הוה לבריא נחת לבורא נחת רוח מהם אבל להקב"ה לא הוה נחת רוח מהם לא נה בהם מי שיאמר להם ויחיה לא נח בהם כההוא דא"ר אבא בר כהנא וכו' ועי' לקמן ריש פל"א, ובכי"ל כתוב מאמר ר' סימון עד כענבים במדבר מצאתי יש' וזה סיום הפרשה בגוף הספר, וסוף המאמר התיבון וכו' עד אמ' ר' סימון מצא חן במדבר בזכות דור המדבר הושלם בגליון כאן והמאמרים ר' חוניא ור' פנחס וכו' אמ' ר' אבהו מצינו וכו' הושלמו בכי"ל לקמן קרוב לריש פל"א ושתי ההשלמות כתובות בכתב דומה לכתב הספר ומראה הדיו דיהה: 4 בזכות דור המדבר. מקרא מפרש אגב גררא (פי' ב"ר כ"י), ובדפוסי' וכי"א ב' נוסף בשיבוש ומצאת את לבבו נאמן לפניך וליתא בגליון כי"ל ושאר הספרים ועי' גם ביפ"ת ובפי' מהרז"ו, ורי"ג כתב בהגהותיו במדרש ד' שאלוניקי נ"ל דלא גרסי' ליה ושיער שצ"ל ונח מצא חן כלו' שמתחיל כאן דבור בפ"ע בדרש ונח מצא וכו': 5 לא מפרשין. ר"ח ור' פנחס אמרי שר' חנן ור"ה לא מפרשין החן שמצא נח ור' ברכיה אמר ר"י ורשב"ל ורבנן מפרשין החן, וכן פי' באב"א לא מפרשין ענין החן הזה מהו ועי' גם מ"ש ר"מ לערנער בספרו על ב"ר צד 102, ובסגנון זה איתא לקמן פל"א בדרש צהר תעשה וכו' ר"ח ור"פ ר' חנן ור' הושעיא לא מפרשין ר' אבא בר כהנא ור' לוי מפרשין ראב"כ אמר חלון ר"ל אמר מרגלית וכו', ולפי הגי' שלפנינו ר' ברכיה אמר ר"י ורשב"ל ורבנין וכו' (ועי' גם לקמן סוף פ"ל ולעיל צד 22) אי אפשר לפרש שר"ח ור"פ הם האומרים בשם ר' חנן ור"ה והם האומרים בשם ר"י ורשב"ל ולא מפרשין איך דרשו ר' חנן ור"ה ומפרשין איך דרשו ר"י ורשב"ל ועי' בחי' רש"ש ובאגה"א ח"ב צד 340, ולפי גי' הדפוסי' הגי' ר' יוחנן ורשב"ל מפרשין (כ"ה בדפ"ר וד"ו, ובמ"כ הוסיף ורבנן וכן הדפיסו אחריו) אפשר שהמאמר רבנן אמרי לאחד וכו' עד שנתן לו את בתו נאמר וכו' הוא דרש שניתוסף לפלוגתא דר"י ורשב"ל, ובפי' ב"ר כ"י הגי' ג"כ ר"י וריש לקיש מפרשין ושם מפרש רק שני משלים זה ממשיל משל שהקב"ה אהבו עד שקשר עמו אהבה וזה אומר הקב"ה אהבו עד שנתן לו בתו ומשמע שגורס זה המשל השני בדברי ריש לקיש ול"ג המשל לאחד וכו' עד שהשליטו וכו' ול"ג ורבנן אמרי וכו', וכן הגי' בכי"ג ר' שמע' בן לקיש אמ' לאחד וכו' ודבקו עד שנתן לו את בתו וכו' ונאמר להלן ושפכתי וכו' וצ"ע: 6 וראה אחד. לפי הגי' וראה אחר מפרש בפי' ב"ר פגע באדם נכרי שלא היה מכירו: 9 שנתן לו את בתו. ובנמשל הוא רוח חן וחכמה שהיה יודע וכו' וכן המשילו בריש מדרש קהלת שאלתו של שלמה לבלווכטוס וכו' אמר וכו' אני שואל בתו והכל ינתן לי וכו' כך וכו' אמר שלמה וכו' הריני שואל את החכמה והכל בכלל וכו' אמר לו הקב"ה וכו' החכמה והמדע נתון לך וכו' ועי' שהש"ר א' א' תנחומא

בתו. נאמר כאן חן ונאמר להלן ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן (זכריה יב י), עד היכן, עד שהיה יודע אי זו בהמה ניזונת בשתי שעות ביום ואי זו חיה ניזונת בשלש שעות בלילה: אמר ר' אבהו מצינו שהקב"ה עושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים, ומנין שהקב"ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים שנ' ונח מצא חן בזכות תולדותיו אלה תולדות נח]:

פרשה ל

א (ו ט) אלה תולדות נח כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (משלי י כה) כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול, וצדיק יסוד עולם זה נח אלה תולדות נח נח איש צדיק:

הפוך רשעים ואינם (שם יב ז) זה דור המבול, ובית צדיקים יעמד (שם שם) זה נח אלה תולדות נח:

18b: בית רשעים ישמד (שם יד יא) זה דור המבול, ואהל ישרים יפריח (שם שם) זה נח אלה תולדות נח

ב קל הוא על פני מים (איוב כד יח) גזירה נגזרה עליהם שיאבדו במים, תקולל חלקתם

2 עי' סנהדרין ק"ח ב', תנחומא ת"ב נח סי' ב', תנחומא שם סי' ב': 3 ילקוט שם, תנחומא נח שם: || 5 ילק' משלי ר' תתקמ"ז: 7 ילקוט שם ר' תתקמ"ח, ועי' תנחומא ת"ב ותנחומא נצבים סי' ה': 9 ילקוט שם ר' תתקנ"ב: 10 ילקוט ר' תתקמ"ח, ועי' תנחומא ת"ב ותנחומא ... ילק' איוב ר' תתקט"ע, סנהדרין ק"ח א', סדר אליהו רבה פל"א:

1 * נאמר ל'וגימ] כך ~ דפאב | * כאן] כן פוג | *ושפכתי] שנאמ' ~ א1 | * יושב ג] יושבי דוא, יוש' ל' | * ירושלם דוא] ירושלים פג, ירוש' ל' | * חן ל'פ] ~ ותחנונים דואגבים | 2 ועד א1בם | איכן וב | * שהיה יודע ל'גמ] שיודע פ, שהיה יודע (שיודע י, שיהיה יודע א2) להבחין דא2י, שהיה (שיהיה א1) יודע לבחון א1ב, שהיה .. לבוין ו | * אי זו ל'ד1] איזו דוא2גי, בין א1ב | * בהמה ל'דאגבמ] חיה וי, ל' פ | ניזונית פא1 | * בשתי שעות] ל' ו | * ואי זו ל'ד1ו] ואיזו דאגי, ואיזו היא פ | * חיה ל'וי] ל' דפאגב | נזונת ד, ניזונית פא1 | בג' שעות ביום י, בלילה ואי זו חיה ניזונת בשלש שעות בלילה ו | * אבהו ל'ג] סימון דפוהא2ב, שמעון א1 | שהקב"ה עשה ו, שהיה הקב"ה עושה ג | אחרנים ו | ראשנים ות | 4 שהקב"ה עשה ו, שעושה פת | 4 אחרונים ח | * שנ' ל'פא1גב] ל' דוא2י | * חן ל'פו] ~ בעיני יי' דאגבי | * בזכות ל'] באיזו (באי זו ד1ו, באי זה הא1י, ואיזו ג, ואיזה פ) זכות בזכית דפוהאגבי | *אלה—נח ד'א1גי] שנא' אלה .. תולדות נח א2, אלה תולדת .. ו, ואלה תולדות .. פב, אלה תולדות ל', ל' ד | 5 נח] פא2ב, ~ נח איש צדיק תמים ד | בעבור ו, כת' בעבור א2גב, כת' בעבור פא1, הה"ד (בעבור ד1) בעבור ד | בעבור ד1פוא2 | 6 *ואין רשע דפא2גב] ל' לו (וצדיק — ואין רשע ל' א1) | * אלה — צדיק] אלה תולדת .. צדיק ו, אלה תולדות נח ל'פא1גב שנאמר אלה תולדות נח י, נח איש צדיק ל', ל' דא2 | 7 ואינם] פא1גב, ~ ובית צדיקים יעמוד הפוך רשעים ואינם דו | יעמד] פב, יעמוד דאגי | 8 * אלה תולדות (תולדת ו) נח דפוא1גי] הה"ד (דכת' ב) אלה .. א2ב, אלה תולד' נח וגו' ל', ל' ל | 9 בית] פוא1גב, ד"א אלה תולדות נח כתי' ~ דא2 | ישמד] פא1ג, ישמיד ואהל (ואהל א2) ישרים יפריח בית רשעים ישמיד דא2 | ואהל] ואוהל ד | * אלה תולדות (תולדת ו) נח פוגב] אל תו נח וג' ל', ל' לדא | 10 קל] פוא1גב, ד"א אלה תולדות נח כתי' ~ דא2 | מים] א1, המים פ, מים (המים ד1א), תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים קל (ותלקתם קל ו) הוא על פני (המים ד1א2) מים דוא2גב | נגזרה] שנגזרה ד | * עליהם דפאב] עליגו ל', על דור המבול י (איוב), ל' וגי | שנאבדו א1, שיאבד ד | במים] ~ כדכ' וקל מן שמיא נפל פ |

חקת פי ו פסו' ח פי ד: 2 אי זו בהמה. בתנחומא נח שם ולקח נפשות הבא יש בהמה שהיא אוכלת בשעה אחת ביום ויש בשתים ויש בשלש הלילה ויש באמצע וכו' ועי' בתנחומא ס' ב נח ובהערות ר"ש באבער שם ובסנהדרין שם [illegible] גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום האכלניה ביום שדרכה להאכילה בלילה האכלניה בלילה וכו': אמר ר' אבהו. ובכ"ת בתנחומא נח שם א"ר אבהו מצינו שהקב"ה עושה לאחרונים בזכות הראשונים ומנין שאף (יצ"ל שאף) לראשונים בזכות האחרונים שנ' ונח מצא וכו' ובאיזה זכות בזכות תולדותיו וכו' [illegible] ב ברוך כידרא:

פרשה ל בכ"י א פרשה פתוחה [illegible] בראש הפרשה סדר אלה תולדות נח (ומספר הפרשה [illegible] והפרשה שלאחריה נמנית שם במספר כ"ח וכן שם סימני הפרשיות במספר [illegible] כדר תולדות נח, [illegible] ה בעבור וכו'. בכי"פ [illegible] הפוך וכו' כל זמן שהקב"ה מתכבר במעשיהם של רשעים [illegible] במעשיהם של דור המבול ולא היה להם תקומה [illegible] גזירה נגזרה. [illegible] גזרה וכן הוא אומר בדניאל (ד' כ ח) קל מן שמיא נפל [illegible] בת קול ירדה מן השמים וגזרה [illegible] בכי"פ כדכ' וקל מן שמיא נפל, אבן בסנהדרין שם איתא דרש ר' יוסי דמן קסרי מאי דכתיב קל הוא וכו' מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה נבלתכם על המים כזיקין שנ' קל הוא על פני מים ולא עוד אלא שלוקחין מהם קללה לכל באי עולם שנ' תקולל חלקתם וכו', וכן בסא"ר שם אנשי מבול וכו' הקב"ה מציפן כזיקים על פני האדמה שנ' קל הוא וכו': תקולל חלקתם וכו'. שנשאר שמם

בארץ (שם שם) מי שפרע מדור המבול, כל כך למה לא יפנה דרך כרמים (שם שם) שלא היתה כוונתן למטעת כרמים, אבל נח לא היתה כוונתו אלא לפרות ולרבות בעולם אלה תולדות נח:

אלה אמר ר' אבהו בכל מקום שנ' אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, ג
כן שנאמ' אלה פסל את הראשונים, מה פסל, לדור המבול:

אלה תולדות נח נח אמר ר' אבא בר כהנא כל שניכפל שמו יש לו בעולם הזה ובעולם ד
הבא, אתיבון ליה והא כת' אלה תולדות תרח תרח (בראשית יא כז) יש לו בעולם הזה ובבא, אמר לון אף היא לא תברה דאמר ר' יודן בשם ר' אבא ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (שם טו טו) בישרו שיש לאביו חלק לעולם הבא תקבר בשיבה טובה (שם שם) בישרו שישמעאל עושה תשובה:

[אלה תולדות נח נח] אתמהא לא היה צריך קריא למימר אלה תולדות נח שם, אלא ה
ניחה לו ניחה לעולם, ניחה לאבות ניחה לבנים, ניחה לעיליונים ולתחתונים, לעולם הזה ולעולם הבא:

אלה תולדות נח נח היה פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם (משלי יא ל) מהן ו

1 בבא מליעא פ"ד מ"ב: ירוש' יבמות פ"ו ז' ג': 3 ילקוט ר' מ"ז, לעיל לד 100 וש"נ: 5 ילקוט ר' מ"ז מ"ס, ילקו' דה"י ר' סלף ע"ב, לקמן פל"ח, תנחומא מ"ב שמות סי' ע"ו, תנחומא שם סי' י"ח, שמות רבה פ"ב סי' ו', מדרש רות פ"ח: 8 לקמן פכ"ט, בבא בתרא ט"ז ב': 9 ילקוט ר' מ"ח: 11 ילקוט שם, ילק' משלי ר' תתקמ"ז, תנחומא מ"ב נח סי' ב' ג', תנחומא שם סי' ב':

1 מי שיפרע ן, כלומ' מי שפרע א^{2}, כדתנינן משפרע פ | מאנשי דור פא^{1} | המבול] ~ וכו' פ, הוא יפרי' כול' ן | ** למה] ל'ל | שלא] לא גי | 2 למטעת] פא^{1}גי, אלא ~ דא^{2} | לפרות] וא^{1}י, להפרות ל°דפא^{2}גבי (שם) | ולרבות] וא^{2}, ולהרבות ל°דפא^{2}גבי | בעולם] בעולם ולהעמיד בנים ל°דואבי, ל' פי (שם) | אלה] וא^{1}ג, שני' ~ דפא^{2}בי (שם) | תולדת ן | 3 אלה ל' פוא^{1} | אבהו] פוחא^{1}בי, ~ אלה דא^{2} | כל א^{1}ב | **אלה] אילה ל | 4 כן] ן, כאן דפא^{1}בי, וכאן ח | נאמר פהא^{1} | מה פסל] וא^{1}בי, ומה פסל ח, ל' דפ | לדור] ן, דור דחא^{1}, פסל לדור פי, . . דור ב | 5 כל] וא^{1}, ~ מי דפחא^{2}בי | שנכפל (שנשנה ב) | יש לון] ~ חלק פואב | ובעולם] וא^{1}, ולעולם א^{2}, ויש לו בעולם חב, . . לעולם די | 6 איתיבון א, התיבון ב, מתיבין י | ליה ל' וא^{1}י | והא כת'] פ, והכתי' דואי | אלה תולדות] פא^{1}ב, אלה תולדת ן, ואלה תולדות י, ל' דא^{2} | יש] פחא^{1}בי, אם כן ~ דא^{2} | לו] חבי, ~ חלק דפוא | ובבא] ובעולם הבא וא^{1}, ולעולם הבא דא^{2}, ויש לו לעולם הבא חבי, ויש . . הבא אתמהא פ | אמ' להון פא^{1}ב, א"ל דא^{1}, אמר ח | 7 אף הוא פב, אוף דא ן, היא ח | תברא פא^{2}י, תבריה ן | אבא] ~ בר כהנא דפחאב | 8 בישרו] וי, בשרו דפא^{1}ב (וכן בסמוך) | לעולם] פא^{1}בי, בעולם דוא^{2} | שישמעאל עשה תשובה ב, שעשה תשובה ישמעאל ן | 9 * אלה — נח ל°ואי] אלה תולדות נח דב, ל' לפ | היה] פ, הוה דוהאגברי | קריא] ח, קרייה פבר^{1}, ־ייא ור^{2}, קרא דאגי | אלה] וב, אלא ~ דפאגרי | 10 ניחה] א^{1}, נייחה דוא^{2}י, ניחא ר^{1} (בכל המאמר) | וניחה לעולם פגב | וניחה לבנים גב (ניחה לאבות — לבנים ל' פ) | לעליונים דפאבי, ־ין ן, בעליונים ג | ניחה (נייחה דא^{2}י, ניחא ר^{1}) לתחתונים דאר^{1}י, נייחה לתחתונין ן, וניחה לתחתונים פב, . . בתחתונים ג | ניחה (נייחה דוא^{2}י) לעולם (בעולם דאגי) הזה ניחה (נייחה דוא^{2}י, וניחה פגב) לעולם (בעולם א^{1}ג) הבא דפואגבי | 11 נח נח] ן, נח נח איש צדיק י, נח דפחאגב | ולוקח — חכם] ג, ל' דפאי | מה הן דחאב, . . הם פי (משלי), מה גי |

לקללה בארץ שמקללין בהם מי שפרע וכו' וכלשון המשנה בב"מ שם אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו ועח"נ וד"ס לב"מ מ"ד א': 2 למטעת כרמים. לישא אשה לשום בנים אבל נח היתה כוונתו לפו"ר, וכן הדרש בירושי' יבמות שם ולא יפנה דרך כרמים שלא היתה בעילתי' לשום בנים וכו' ועי' במ"י לעיל צד 223, ומשובשת הגי' אלא למטעת וכו', ודרש אחר בסנהדרין שם לא יפנה דרך כרמים מלמד שהיו מפנים דרך כרמים וכו' ועיי"ש בד"ס: 3 א"ר אבהו. עי' לעיל פי"ב צד 100 ובמ"י שם: 6 אלה תולדות תרח. במקרא כתוב ואלה וכצ"ל ועח"נ, וכל המאמר נסדר לקמן פל"ח לפ' ואלה תולדות תרח תרח וגו' והגי' שם בכי"ל אמר ר' אבא כל מי שנכפל שמו יש לו בעוה"ז ובעוה"ב התיבון והכתי' אלה תולדות תרח וכו' אתמהא אמר לון וכו' בשיבה טובה בישרו שישמעאל עושה תשובה בימיו, ומאמר זה ושלפניו שאיתא גם לעיל פי"ב שם נסדרו גם במדרש רות פ"ח לפ' ואלה תולדות פרץ פרץ וכו' והסופרים או המדפיסים קיטעום בזה"ל א"ר אבא כל מקום שני' אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים וכו' כדאיתא בב"ר פי"ב עד בשרו שישמעאל עשה תשובה ע"כ, ובישועות משיחו ח"ב עיון ג' פ"ו הועתק משם גם המאמר כל תולדות שבמקרא חסרים ותולדת כתיב בר מתרין אלה תולדות השמים וכו' ואלה תולדות פרץ ועי' לעיל פי"ב צד 101 ולקח טוב על מגלת רות לזה הפסוק, ובתנחומא מ"ב שמות שם ג' ראב"כ אמר כל מי וכו' יש לו חלק בשני עולמות נח נח אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל והכתיב תרח תרח אמר להם אף תרח יש לו חלק בשני עולמות ולא מת אברהם אבינו עד שנתבשר ממעשה תרח אביו שעשה תשובה וכו', וכ"ה בתנחומא שמות ושם הגי' כל מי שנכפל שמו הוא בשני עולמות נח וכו' שמואל שמואל פרץ פרץ וכו', ובשמו"ר הועתק משם רק ראב"כ אמר כל מי וכו' הוא בשני עולמות, וסגנון הלשון יש לו בעולם וכו' כמו לעיל צד 42 ועי' במ"י לעיל צד 3 בד"ה רב אמר, ובמ' הגדול עמו' 140 הגי' אמר ראב"כ כל מי וכו' יש לו בעוה"ז ויש לו לעוה"ב וכו' ועח"נ, והדרש שעשה ישמעאל תשובה בימי אביו עי' גם לקמן פנ"ט בדרש וי"י ברך את אברהם בכל ועי"ע בב"ב שם: 9 אתמהא וכו'. וכי לא היה צריך וכו' למימר אלה וכו' תולדות נח שם חם ויפת בתמיה, ודורש אלה תולדות נח נח לשון מנוחה ניחה לו וכו' ועי' לעיל פכ"ה סי' ב': 10 ניחה לאבות. כדכתיב זה ינחמנו וכו' וניחה לבנים שהקים הקב"ה את בריתו אתו ועם זרעו אחריו שלא יהיה עוד מבול לשחת הארץ, ובמד' הגדול עמוד 140 ל"ג ניחה לאבות ניחה לבנים ועח"נ: ניחה לעיליונים. מפרש בפי' ב"ר כ"י שבתחלה היו מקטרגים בכל יום ואומרי' יפה אמרו הראשונים מה אנוש כי תזכרנו וכיון שבא נח ניגוחו מלקטרג, וכתיבת לעיליונים כמו לעיל צד 217 ועיי"ש במ"י, ובמה"ג הגי' ניחה לעליונים וניחה לתחתונים ניחה בעוה"ז וניחה לעוה"ב: 11 ה"ה פרי צדיק וכו'.

פירות הצדיק חיים מצוות ומעשים טובים. ולוקח נפשות חכם שזן ופירנס כל י״ב חדש בתיבה, אחר כל השבח הזה הן צדיק בארץ ישולם (שם שם לא) בא לצאת ונשתלם אתמהא דאמר ר׳ הונא משי׳ ר׳ ליעזר נח כשהיה יוצא מן התבה הכישו ארי ושיברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו קל וחומר אף כי רשע וחוטא (שם שם) זה דור המבול:

ז **איש** בכל מקום שנ׳ איש צדיק ממחה שכל ק״כ שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן אומ׳ לו למה כדין, אמר להון כן אמר לי מריה דעלמא דמייתי מבולא על עלמא. אמ׳ ליה אין אתי מבולא

2 לקמן פל״ו, פסיקתא פכ״ז (קס״ז ב׳), ויקרא רבה פ״כ סי׳ א׳, מדרש קהלת פ׳ הכל כאשר לכל (ט׳, ב׳), מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא צד 119), תנחומא מ״ב נח סי׳ י״ד ואמחנן סי׳ א׳, תנחומא נח סי׳ ט׳ ואתחנן סי׳ א׳: 5 ילקוט ר׳ מ״ח, סנהדרין ק״ח א׳, תנחומא נח סי׳ ה׳, מדרש קהלת פ׳ עיר קטנה (ט׳ י״ד), מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא צד 125):

1 פירות הצדיק] פירותיו של צדיק דפחאי (שם), . . של צדיקים גכ, פירותיו י | חיים] פחא1גבי (שם), ל׳ דא2י | מצות דפא2י, ומצוות כ, ומצות א1ג | שזן ל׳ ג | ופירנס] וח, ופרנס פא1בי (שם), ומפרנס דא2, שפירנס (ומפרנס י) כל הבריות גי | כל ל׳ גי | שנים עשר פוחא1גב | 2 לצאת] ~ מן (התבה ו) התיבה וג | ונשתלם] ~ אף כי רשע וחוטא כל שכן פ | רב הונא ו, ר׳ חנינא א1 | 3 משום דפא2גי, משם ו, בשם א1כי (שם) | אליעזר א1, . . בנו של ר׳ יוסי הגלילי דפוא2גבי | כשהוא | יצא י | הקישו וג, נשכו א2 | הארי פי (שם) | לקרבן א1, להקריב קרבן ו | 5 איש] ~ צדיק פוחא1גב | בכל] פוחא1ג, כל דא2כי | ** שני] שאמ׳ ל | ממחה] ג, ממחה הוא ו, מומחה פחא1רי, ומומחה דא2 | מאה ועשרים פוגכ, אותן ק״כ א1 | היה נוטע א1גי | נוטע ו | אמרין דחאגי, ־ין ו | לו] ליה וחא1גי, ל׳ דפא2 | 6 דין פ | לון פוא1, להן י | כדין פ, כך א1י | לין פחא1גי, דוא2 | מריה] מריה פוח, מאריה דא2, מריו, מארי א1ג | עלמא א1י | דמייתי] א1, דהוא מייתי דפוחא2גי | אמרין פא1י ־ין וג, אמרו ח | ליה ל׳ א1י | אי י, אם פ | אתי] א1כי, אתא פוג, איתי דא2 | מבול פ |

וכן דורש אלה תולדות נח וכו׳ שהיה נח איש צדיק ותולדותיו אלו מצות ומע״ט שעשה בצדקו ועי׳ בפירש״י עה״ת ובלק״ט, ובמדרשי תנחומא הדרש בפתיחה לפ׳ אלה תולדות וכו׳ והגי׳ בתנחומא מ״ב נח סי׳ ב׳ כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא בבית המדרש כתיב פרי צדיק וכו׳ א״ר יהודה הלוי בר שלום בשעה שאדם צדיק מסתלק מן העולם בלא בנים הוא מיצר ובוכה אומר לו הקב״ה מפני מה אתה מיצר ובוכה מפני שלא העמדת פרי בנים בעוה״ז יש לי (וצ״ל לך) פרי יפה מהבנים וכו׳ זו תורה שעסקת בה לכך כתיב פרי צדיק וכו׳ ואין עץ חיים אלא תורה וכו׳ מי הוא זה זה נח (ובתנחומא שם הגי׳ התורה שכתוב בה פרי צדיק וכו׳ וכן תולדותיו של אדם אלו מעשיו הטובים וכן הוא אומר אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים וכו׳ ועיי״ש) אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה את כל העולם כולו בישובו וכו׳ ועד שראה שבעים אומות וכו׳ ומכולם לא נזכר אלא צדקו שנ׳ אלה תולדות נח שם חם ויפת אכ״כ אלא צדקו שנ׳ נח איש צדיק תדע לך שפסוק זה על נח הוא מדבר שכתיב בסופו ולוקח נפשות חכם זה היה נח שלקח נפשות והיה זן אותם ומאכילן וכו׳ אמרו רבותינו שנים עשר חדש שעשה נח בתבה לא טעם טעם שינה לא ביום ולא בלילה שהיה עסוק לזון את הנפשות שהיו עמו הוי אומר ולוקח נפשות זה נח, ואח״כ ג׳ שם בסי׳ ג׳ הן צדיק בארץ ישולם הן צדיק זה נח שנ׳ נח איש צדיק על ידי שהיה זריז בעשיית התבה מיד נשתלם שנ׳ הן צדיק בארץ ישולם ר׳ הונא אמר יצא מן התבה גונח בלבו שנ׳ וישאר אך נח וכו׳ לשון מיעוט הוא (ועי׳ לקמן סוף פל״ב וברייתא דל״ב מדות מדה ב׳) ר׳ י ו ח נ ן בשם ר׳ אליעזר בר׳ (בכ״י רומי שם בנו של ר׳) יוסי הגלילי אמר לא יצא נח מן התבה עד ששברו הארי אמרת רוח הקודש הצדיקים משתלמין הן צדיק בארץ ישולם אמר הקב״ה הצדיק לשעה הוא כעסו ומיד הוא מתרצה אבל דור המבול לא נשתייר בו אחד מהם וכו׳ מי גרם לנח שנמלט הצדק שהיה בידו נח איש צדיק, וגם בתנחומא מ״ב נח סי׳ י״ד הגי׳ ר׳ י ו ח נ ן אמר בשם ר״א בר׳ יוסי הגלילי פעם אחת שהה נח לזון את הארי והכישו הארי ויצא צולע שנ׳ וישאר אך נח א״ר הונא בשם ר׳ יוסי יצא נח מן התבה גונח מלבו וכו׳ ובתנחומא שם סי׳ ט׳ דא״ר יוחנן בשם ר״א וכו׳ שנ׳ וישאר אך נח אך שלא היה שלם ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם רב הונא בש״ר יוסי אמר יצא גונח וכו׳, וכן בדרש הפ׳ הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק וכו׳ בוי״ר שם לצדיק זה נח וכו׳ א״ר יוחנן בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי נח כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו, ובמדרשי תנחומא ואתחנן שם ר׳ י ו ח נ ן בשם ר׳ פ נ ח ס בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי וכו׳, ובמדרשי קהלת שם גרס ליה סתמא אמרו כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו והיה צולע, ולקמן פל״ו הגי׳ ג״כ א״ר ה ו נ א בשם ר׳ אליעזר (ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי) נח כשיצא מן התבה בא ארי ושברו וכו׳ ועיי״ש, ובמאמר שלפנינו כתוב מהן בתיבה אחת כמו לעיל צד 260, וסגנון פירות הצדיק כמו שם המשיח לעיל צד 6 ודוגמאות הרבה בכי״ל, ולפי מה שדרשו ולא היה כשר להקריב צריך לפרש ויעל עולות וכו׳ על ידי שם ועי׳ ביפ״ת ולקמן פל״ד: 5 איש. וכ״ה בדפוסי׳ וילקוט איש בכל (כל) מקום שנאמר איש וכו׳, והדרש דוגמתו בתנחומא מ״ב שלח סי׳ ה׳ (תנחומא שם סי׳ ד׳ ובמד״ר פט״ז סי׳ ה׳) בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים הם וכו׳, וכאן דורש א י ש צדיק ממחה ביד החוטאים שכל אותן ק״כ שנה שכתוב והיו ימיו מאה ועשרים שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן לעשות התיבה אומרים לו וכו׳, וכן מפרש בפי׳ ב״ר לפי תגי׳ צדיק מומחה לשון זה תפסו חכמים מגזרת לא איתי די ימחא בידיה ויאמר ליה מה עבדת בדניאל (ד׳ ל״ב), וכן בסנהדרין שם קל הוא על וכו׳ מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה וכו׳ (ועי׳ במ״ לעיל צד 270), ושם ק״ח ב׳ דרש רבא מאי דכתיב לפיד בוז וכו׳ מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם ואמר להם דברים שהם קשים כלפידים והיו בוזים אותו אמרו לו זקן תיבה זו למה אמר להם הקב״ה מביא עליכם את המבול וכו׳, ובתנחומא נח סי׳ ה׳ עשה לך תבת עצי גופר א״ר הונא בשם ר׳ יוסי ק״כ שנה היה מתרה הקב״ה בדור המבול שמא יעשו תשובה כיון שלא עשו וכו׳ עמד נח ועשה תשובה ונטע ארזים והיו אומרין לו ארזים אלו למה אמר להן הקב״ה מבקש להביא מבול לעולם ואמר לי לעשות תבה כדי שאמלט בה אני וביתי והיו משחקין ממנו ומלעיגין בדבריו וכו׳ לסוף ימים קצצן והיה מנסרן וכו׳, והדרש שנטע ארזים לעשות התבה כמו שמפרש לקמן פל״א עשה לך תבת עצי גופר וכו׳ אעין דקידרינון כלו׳ של מין ארז, ודוגמאות לאילו האגדות אצל אפרהט ואפרם הסורי וסופרים אחרים עי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 410 ועי״ע בתרגומים לפ׳ והיו ימיו וכו׳: 6 דמייתי מבולא. שמביא מבול על העולם ואמרו לו אם יבא המבול לא יבא אלא על משפחתו

לא אתי אלא על בייתיה דאבוה דההוא גברא, הה״ד לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה) אמר ר׳ אבא אמר הקב״ה כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח, תמן אמ׳ כרוז ליה לפיד ליה, בוז שהיו מבזין עליו וקרו ליה ביזה סבא, לעשתות שאנן שהיו קשים כעשתות, נכון למועדי רגל שהיו מוכנים לשני שברים לשבר מלמעלה ולשבר מלמטן:

ח תמים בר חוטה אמר כל מי שני׳ בו תמים השלים שניו למידת שבוע:

היה אמר ר׳ יוחנן כל מי שנ׳ בו היה הוא תחילתו והוא סופו, מתיבין ליה והכת׳ אחד

1 ילק׳ איוב ר׳ תתק״ו: 5 ילקוט ר׳ נ״ח נ״ט, ילק׳ אסתר ר׳ תתרנ״ג, מדרש אסתר פ״ו, תנחומא שמות סי׳ י״א, תנחומא שם סי׳ י״ג, שמות רבה פ״ב סי׳ ד׳:

1 לא אתא ון, הא לא אתא ח | בייתיה] ו, ביתיה דפחא[2]י, ביתא א[1]גב | דאבוה] פחגב, דאבוהא ו, ל׳ דאי | גברא] וא[1]גב, ~ כיון שמת מתושלח אמ׳ (אמרי׳ ד[1], אמרו ח) ליה הא לא אתא (אתי דא[2]י) מבול (מבולא דחא[2]שי) אלא על בייתיה דאבוה (ביתיה דאבוה פח, ביתיה דא[2]י, ביתא ש) דההוא גברא ל[0]פדחא[2]שי | * נכון — רגל דפוא[2]גב] וגו׳ ל | 2 אבא] ע, ~ בר כהנא דפואגבר[1]י | אמר הקב״ה] פוא[1]גבערי, ל׳ דא[2] | כרוז — לי] פואכבע, כרוז אחת . . י, כרוז לי גר[1], כרוז ליה דר[3] | תמן] ואינון ו | כריז ע | 3 **לפיד] לפוד ל | וקריין פי, וקורין א[1]כ | לו א[1] | ביזה] פ, ביזא כ, בוזה ון, בוזא א[1]ר[3]י, ביזיא דא[2]ר[1] | כעשתות של ברזל א[1], כעששית של ברזל ב | 4 שבר ו | מלמעלה] א[2]כ, ־לן דוי, של מעלה א[1], מעלה פ, מלמטן גר[1] | ושבר וכ | מלמטה א[2]כ, של מטה א[1], מטה פ, מלמעלן גר | 5 תמים] ~ היה בדורותיו דא[2] | חוטה] ג, חוטא פ, חטייא דא[2] | * בו דפא[1]גבי] ל׳ ל | * שניו דפא[1]גבר] שנין ל, שנותיו י, עצמו ו | 6 הוא — סופו] וחגבי (אסתר), הוא תחלתו הוא סופו א[1], מתחלתו ועד סופו פ, מתחילתו (מתחלתו א[2], הוא מתחילתו י) ועד סופו הוא צדיק דא[2]י | מתיבין] חא[1]ג, ־בי י (שם), התיבון דא[2]י, אתיבון ו | והא כת׳ פי (שם) |

של אותו האיש, ובמעין גנים איוב י״ב הגי׳ אמרין ליה למה הדין אמר לון כך אמר לי הקב״ה דהוא מיתי מבולא על ארעא אמרי ליה מבולא אתיי על ביתיה דההוא גברא הה״ד לפיד בוז וכו׳, וגם שם ל״ג כיון שמת מתושלח וכו׳ ועח״נ, וכעין הוספה זו איתא בהמאמר במדר׳ קהלת שם ומצא בה איש מסכן וכו׳ זה נח וכו׳ ומלט הוא את העיר בחכמתו דהוה אמר להו ווי רקייא למחר מבולא אתי עבדון תתובא והוו אמרין ליה אן משרייא פורענותא כן בייתיה דההוא גברא משרייא כיון שמת מתושלח אמרין ליה לא מביתיה דההוא גברא משרייא פורענותא וכו׳, ובמד׳ קהלת מ״ב הועתק דהוה אמר להון חזרו בתשובה תדע כיון שמת מתושלח אמרו לו אם בא פורענות לא בא אלא לביתו תחלה הה״ד ויהי לשבעת הימים וגו׳ ועי׳ לקמן פל״ב סי׳ ד׳: 2 אמר ר׳ אבא. וכ״ה בערוך ע׳ לפיד, ושם הגי׳ הנכונה כמו לפנינו אמר הקב״ה כרוז אחד עמד לי וכו׳, ובדפ״ר וד״ו נשתבש ועח״נ, וככר הוגה לנכון בא״א ובאב״א, ובמ״כ הגיה אמר ראב״כ כרוז אחד עמד לי וכן הדפיסו אחריו, ונח היה כרוז להקב״ה שהיה קורא ומוכיח לדור המבול עשו תשובה (וכרוז מל״מ בדניאל ג׳ ד׳ וה׳ כ״ט, והרבה בדרד״ל ועי׳ קרויס צד 296 ובהוספות רא״ח לעף שם וצד 609) וראב״כ מפרש לפיד לשון כרוז כמו שאומרים שם לפיד ליה כשרוצים לומר כרוז ליה כלו׳ הכרז לו ועוררהו, וידידי רא״ח לעף כתב לי שכוונו לל״ס לפט לבט שהוראתו עורר הוכח וכן מלבטנא בל״ס מעורר ומוכיח, ולבט בהוראת נגש עינה במכילתא בשלח מס׳ דעמלק פ״ב שבאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו וכו׳ וכן במכילתא לס׳ דברים ג׳ כ״ז (בלקוטי בתר לקוטי לרד״ץ האפפמאנן צד 2) שאברהם לא ליבטוהו וכו׳, והשם בהוראה זו לקמן פנ״ב סי׳ ג׳ בדרש ואויל שפתים זה לוט וכו׳ י ל ב ט הביא עליו לובטי ליבוטים (כ״ה בכי״ל) ועי׳ גם במ״ע לר״א גייגער ה״ד צד 19 וגעזעניוס־בוהל ע׳ לבט, ובכי״ל כתוב כרוז ליה לפודליה (בתיבה אחת) ונקוד[1]): 3 ביזה סבא. זקן בזוי, ובמעין גנים גורס ומפרש לפיד בוז וכו׳ אמר ראב״כ כרוז אחד עמד לי וכו׳ שהיו מבזין אותו בני דורו והוו קריין ליה ביזא סבא לעשתות שאנן שהיו קשין לשמוע תוכחות כעשתות, ובפי׳ ב״ר גורס או מפרש כעשתות של ברזל ועח״נ, ודורש למועדי רגל לשון רבים לשני שברים לשבר מלמעלה וכו׳ כדכתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו, ובאופן אחר כל הדרש לפ׳ לפיד בוז וכו׳ בסנהדרין שם במאמר דרש רבא וכו׳ ושינוים שונים לזה המאמר עי׳ במעין גנים שם: 5 למידת שבוע. שבוע של שנים (ועי׳ סנהדרין פ״ה מ״א מכות פ״א מ״י), נח חיה אחרי המבול ש״נ שנה והן נ׳ שבועות ואברהם שנאמר בו התהלך לפני והיה תמים כשנצטוה על המילה היה בן צ״ט שנה כשנימול ושני חייו היו קע״ה שנה הרי חיה ע״ז שנה אחר המילה עם שנת הצ״ט והן י״א שבועות וכן דוד שנאמר בו ואהי תמים עמו (תהלים י״ח כ״ד) חיה ע׳ שנה והן י׳ שבועות ועי׳ בפי׳ ב״ר ובפי׳ מהרז״ו: 6 הוא תחילתו וכו׳. כן הגי׳ הנכונה וכ״ה במדרש אסתר, וקס״ד הוא תחילתו וכו׳ בצדקו ומתיבין אחד היה אברהם וכו׳ מעתה וכו׳ (והקושיא כדמפרש בפי׳ ב״ר והוא מתחלתו מוכר צלמים היה בבית תרח אביו) ואמר להן אף היא אינה פירכא, ומביא המאמר ר׳ יוחנן ור״ח וכו׳ בן מ״ח שנה הכיר אברהם וכו׳ (כלומר בן מ״ח שנה היה בהפלגה כדאיתא בס״ע פ״א ועי׳ פדר״א פכ״ד ועבר אברהם וכו׳ וראה אותם בונין את העיר וקללם בשם אלהיו ואמר בלע י״י פלג לשונם וכו׳) וא״כ ס״ל לר״י בן מ״ה היה אברהם כשהכיר את בוראו ולא היה צדיק מתחילתו ומה מקיים בו היה מותקן ומפרש ואזיל ה י ה שנ׳ באדם בנחש וכו׳, וגם במדרש דפ״ר ובכי״ו וכי״ח וכי״א א׳ ל״ג למאמר דר׳ לוי בשם ריש לקיש בן ג׳ שנים וכו׳ (וכן ל״ג בכי״כ, ושם נשתבש דר״ח ור״י תרויהון וכו׳ מאה ושמנה שנים וכו׳), ובד״ו הגיהו כגי׳ כי״פ וכי״א ב׳ דהא ר׳ לוי וכו׳ ועי׳ גי׳ כי״ג וגי׳ הילקוט, וגם בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס הועתק ור׳ לוי בשם ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו שנ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עק״ב, ולפי׳ גי׳ זו מתרץ דס״ל כריש לקיש בן ג׳ שנים וכו׳ והיינו מקטנותו, ודוחק גדול שר״י דורש כל מי שנ׳ בו היה וכו׳ כשטת ר״ל והוא לשטתו דאמר בן מ״ח שנה וכו׳ מקיים בו היה מותקן וכו׳ ועוד קשה ובפרט לפי הגי׳ מתחילתו ועד סופו הוא צדיק מה מקיים ה י ה שנאמר בנחש וקין, ובפי׳ מהרז״ו כתב במדרש אסתר מצאתי דר״י סובר בן ג׳ שנה ור״ל סובר בן מ״ח שנה וכאן בהכרח צריך הגהה, וטעות נפל בדבריו שהגי׳ שם דאמ׳ ר״ח ור״י תרויהון בן שלש שנים הכיר וכו׳ בוראו הה״ד עקב וכו׳ בקולו מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו והוו שנותיו קע״ח מת מקיים בו וכו׳, ושטה אחרת לא הובאה שם והמאמר שם קטוע, ואי אפשר להגיה עפ״י תגי׳

1) כְּרוֹז לֵיהּ לְפוֹדְלֵיהּ.

היה אברהם ויירש את הארץ (יחזקאל לג כד) מעתה הוא תחילתו הוא סופו, אמר לון אף היא לא תברה, ר׳ יוחנן ור׳ חנינא תרויהון אמ׳ בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה מקיים בו היה מותקן להדריך פני כל העולם בתשובה, הן האדם היה (בראשית ג כב) מותקן למיתה, [נחש היה (שם שם א) מותקן לפורענות, קין היה (שם ד ב) מותקן לגלות, איוב היה (איוב א א) מותקן] לייסורין, נח היה מותקן לנס, משה היה (שמות ג א) מותקן לגואל, מרדכי היה (אסתר ב ה) מותקן לגאולה: ר׳ לוי אמר כל מי שנאמ׳ בו היה רואה עולם חדש, אמר ר׳ שמואל בר נחמן וחמשה הן, נח אתמול אבנים שחקו מים (איוב יד יט) דאמר ר׳ לוי משי׳ ר׳ יוחנן אפילו איסטרובילין שלריחים נימחא במים והכא את אמר ויהיו בני נח היוצאים (בראשית ט יח) אתמהא אלא רואה עולם חדש, יוסף אתמול ענו בכבל רגלו (תהלים קה יח)

2 לקמן פמ״ו פס״ד פנ״ה, שיר השירים רבה פ׳ הנו (ה׳ ט״ז), פסיקתא רבתי פכ״ט (ק״ה א׳), תנחומא מ״ב לך סי׳ ד׳ בובר סי׳ ג׳, תנחומא לך לך סי׳ ג׳ בובר סי׳ א׳: 5 לעיל לד 261 וש״נ:

1 וירש (ויירש ן) — הארץ ל׳ וא[1]כי | הוא סופו] א[1]ר, והוא סופו דפוא[2]גב (מעתה — סופו ל׳ י) | לון] פוג, להון דאכי (שם) | הוא וא[1]כי (שם) | תברא פא[2]י, תבריה ן | 2 ר׳ יוחנן — בוראו] ר׳ חנניה ור׳ יוחנן תריהון אמרין ארבעים ושמונה . . בוראו ן, דר׳ חנינה (חנינא חא[1]) ור׳ יוחנן תרויהון אמ׳ (אמרי תרויהון ח) בן מ׳ וח׳ (ארבעים ושמונה ח, שלש א[1]) . . בוראו ד[1]חא[1], דר׳ חנינה ור׳ . . תרויהון . . ארבע׳ ושמנה . . בוראו ור׳ לוי בשם ר׳ שמע׳ בן לק׳ אר׳ בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו שנ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי ג, דר׳ חנינא ור׳ . . תרויהון . . בן מ״ח . . בוראו ור׳ לוי בשם ריש לקיש אמר בן ג׳ . . בוראו שנ׳ עקב . . בקולי מנין עקב י (שם), דר׳ . . ור׳ . . תרויהו . . בן מ״ח . . בוראו ריש לקיש אמר בן ג׳ שנים שנ׳ עקב . . בקולי מנין עק״ב י, דהא ר׳ לוי בשם ריש לקיש אמר בן שלש (ג׳ א[2]) הכיר . . את בוראו וכו׳ ר׳ חנינה (חנינא א[2]) ור׳ . . תרויהון אמרין בן ארבעים וח׳ (ושמונה פ) . . בוראו דפא[2] | מקיים בו] חא[1], . . ביה ן, אני מקיים בו פכ, אני מקיים דא[2]י | מותקן] ן, מתוקן חא[1]גכי, שהיה מתוקן דא[2], מתוקן היה פ | פני — העולם] פח, פני כל העולם כולו גכ, בני כל . . כלו וא[1], את כל . . כולו י, כל העולם כולו ד, כל העולם א[2] | 3 והן ח | שהיה ח | מותקן] וכ, מתוקן דפחאי (בכל המאמר) | * נחש—לפורענות] נחש (והנחש פחי) היה (מותקן ן, מתקן ג) מתוקן (לפורעניות פ) לפורענות דפוחאגי, ל׳ ל | 4 * קין (וקין כ) — לגלות וגכ] קין (וקין ח) . . מתוקן לגלות דפחאי, ל׳ ל | *איוב — מותקן וגכ] איוב (ואיוב ח) . . מתוקן דפחא, ל׳ ל | ליסורין דגכ | ונח ח | * לנס דפוא[2]גכי (ליכנס לתיבה א[1])] ~ נחש היה מותקן לפורענות ל | ומשה ח | 5 ומרדכי ח | ר׳ לוי] פ, ר׳ לוי ורבנן (ורבנין אג) ~ דואגכ | 6 רואה] פוגכ, ראה דחא[2]י (וכן בסמוך) | שמואל בר נחמן] פגכ, . . בן נחמן ן, שמואל דא[2]י, אבא בר חנינא י (שם) | וחמשה] פוחא[1], חמשה דא[2]גכי | * נח דפחאגכי] ל׳ לו | 7 ואמר וג | משום ג, בשם דא[2]י (בש׳ ר׳ יוחנן ל׳ פוכ) | איסטרובילין] וג, אצט׳ ד[1], איסטרובלין ח, אסט׳ פ, איצט׳ דא[3], איצטרובולין ר[1]ו[1], אצטרובולין א[1]ר[2], איצטרבולין ר[3], איצטרבולת י[1] (שם) | נימחה א[2], נמחה דחגכי, נמחו פן, נימוחו א[1], נמחית י (שם) | והכה וג | ** את] דאת ל | 8 היוצאים] פג, ~ מן התיבה דוא[2]כי | אתמול] פוחא[1]גכי, ל׳ דא[3] |

שבמ׳ אסתר בהגי׳ שלפנינו ר״י ור״ח וכו׳ בן ג׳ שנים הכיר וכו׳ ומה מקיים בו היה מותקן וכו׳ (והגי׳ בכי״א א׳ משובשת, ושם כתוב בן שלשים שנה ומוגה שלש), ועוד גם לקמן פס״ד בדרש עקב אשר שמע וכו׳ איתא ר״ח ור׳ יוחנן וכו׳ בן מ״ח שנה וכו׳ ר׳ לוי בשם ר׳ שמעון בן לקיש בן ג׳ שנים מניין עקב וכו׳ ועי׳ גם לקמן פצ״ה (ולקמן פמ״ו ובבמ״ר פי״ח סי׳ כ״א גריס לה סתמא), וכן איתא בשהש״ר ובפסי״ר שם ר״ח ור״י וכו׳ בן מ״ח (ארבעים ושמונה) שנה וכו׳ ר׳ שמעון בן לקיש (ריש לקיש) אמר בן שלש שנים וכו׳ ולא יתכן להפך שמות האומרים בכל אלו המקומות, ובגי׳ המאמר בתנחומא מ״ב לך לך סי׳ ד׳ מהו טל ילדותך א״ר אחא א״ר חנינא בן שלש שנים הכיר וכו׳ יש לפקפק, ולנכון הגי׳ במדרשי תנחומא בהר שם אמר ר׳ שמעון בן לקיש בן ג׳ שנים וכו׳ ועיי״ש, וכבר העיר הרד״ל על מ״ש הרמב״ם בהלכות עכו״ם פ״א ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו ועי״ע בהערות רמא״ש לפסי״ר שם ובהערות ר״ש באבער לתנחומא לך לך שם, ובסגנון אחר נסדרו הדרשות שלפנינו בתנחומא מ״ב שמות לפ׳ ומשה היה רועה ושם ג׳ מהו היה רועה א״ר יוחנן כל מי שנ׳ בו היה הוא היה בתחילתו והוא היה בסופו הוא היה בתחילתו כשר ובסופו כשר רבנין אמרין כל מי וכו׳ זן ופרנס אמרו לו והרי הנחש היה ערום אמר להן הוא היה מתוקן לפורענות אמרו לו והכתיב וקין היה עובד אדמה אמר להם אף הוא מתוקן לגלות אמרו לו והכתיב והיה כאשר נלכדה ירושלם וכו׳ ר׳ לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש לפיכך ומשה היה רועה ע״כ, ובשמו״ר שם איתא עוד ביוסף כתיב ויוסף היה (שמות א׳ ה׳) מתוקן לפרנסה ועי״ע הדרש במגילה י״א א׳ אברם הוא אברהם הוא בצדקו מתחילתו ועד סופו וכו׳ ובתנחומא מ״ב נח סי׳ א׳ אחד היה אברהם וכי שנים היו אלא אחד בצדקו וכן הקב״ה א״ל אברהם אברהם למה שתי פעמים אלא הוא אברהם צדיק מתחילתו עד סופו וכן יעקב יעקב וכו׳, והגי׳ ויירש את הארץ איתא גם בדפוסי׳ וכי״א ב׳, ובמקרא כתוב ויירש וכצ״ל, והגי׳ מותקן כמשקל מובחר מובהק מוחזק: 3 נחש היה וכו׳. בכי״ל נשתרבב למטה וחסר שם קין היה וכו׳ עד איוב היה מותקן והגהתי עפ״י גי׳ שאר הספרים: 5 מרדכי היה וכו׳. בפ׳ איש יהודי היה וכו׳, ולאותו הפסוק נסדרו המאמרים במדרש אסתר, והגי׳ שם והנחש היה ערום מתוקן וכו׳ וקין היה וכו׳ מתוקן לגלות כד״א ויצא קין וכו׳ איש היה בארץ עוץ וכו׳ נח איש צדיק תמים היה היה מתוקן להכיר בוראו ומשה היה רועה היה מתוקן לגאולה מרדכי היה מתוקן לגאולה ר׳ לוי ורבנין ר׳ לוי אמר כל מי שנאמר בו היה רואה עולם חדש א״ר שמואל בר נחמן וחמשה הן נח וכו׳ אפילו אצטרובולין של רחים נימוחו במי המבול וכו׳ יוסף וכו׳ משה וכו׳ איוב וכו׳ מרדכי אתמול וילבש שק ואפר ועכשו יצא מלפני המלך בלבוש מלכות, ושם חסר כל המאמר רבנין אמ׳ וכו׳ זן ופירנס וכו׳: 7 אפילו איסטרובילין

ועכשיו ויוסף הוא השליט על הארץ (בראשית מב ו) אלא רואה עולם חדש, משה אתמול הוא בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים אלא רואה עולם חדש, איוב אתמול ישפוך לארץ מררתו (איוב טז יג) ועכשיו ויוסף ייי את כל אשר לאיוב למשנה (שם מב י) אלא רואה עולם חדש, מרדכי אתמול היה מוכן לצליבה ועכשיו הוא צולב את צולבנו אלא רואה עולם חדש, רבנין אמ' כל 18c מי שנאמ' בו היה זן ופירנס, נח זן ופירנס [כל שנים עשר חדש שני ואתה קח לך מכל מאכל (בראשית ו כא), יוסף זן ופירנס ויכלכל יוסף וגו' (שם מז יב)], משה זן ופירנס [כל מ' שנה במדבר, איוב זן ופירנס ואוכל פתי לבדי וגו' (איוב לא יז) שמא לא אכל יתום ממנה אתמהא], מרדכי זן ופירנס אתמהא, אמר ר' יודן פעם אחת חיזר על כל המניקות לא מצא לאסתר מינקת והיה מניקה הוא, ר' ברכיה ר' אבהו בשם ר' אלעזר בא לו חלב והיה מניקה, כדדרשה ר' אבהו גחך ציבורה, אמר לון ולא מתניתה היא ר' שמעון בן אלעזר א' חלב הזכר טהור:

ט בדורותיו ר' יודה ור' נחמיה ר' יודה אמר בדורותיו היה צדיק, אילו היה בדורו שלמשה או בדורו שלשמואל לא היה צדיק, בשוק סמייה צווחין לעוירא סגי נהורא ולזעירא בירבי, לאחר שהיה לו מרתף שליין, פתח חבית ראשונה ומצאה חומץ, שנייה [ומצאה חומץ,

8 עי' שבת כ"ג ב', מדרש תהלים מ"ב כ"ב סי' כ"ג : 10 מכשירין פ"ו מ"ז : 11 ילקוט ר' ש"ס, סנהדרין ק"ח א', תנחומא ע"ב נח סי' ו', תנחומא שם סי' ה' :

1 ועכשו פא[1] (בכל המאמר) | **ויוסף] יוסף ל | על הארץ] גכי, ל' דפוא | רואה] וגב, ראה חא[1]י (שם), שראה דא[2]י (וכן בכל המאמר) | הוא בורח] ח, היה בורח א[1], בורח דא[2]י, ברח פגכי (שם) | 2 משקעו] כי, הוא ~ דפואג | במים פי (שם) | אשפוך ד[1]א[1]י | * מררתי פאכ] מרירתי די, מררתו לו | 4 **הוא] ל' ל | צולביו די | 5 ** בו] ל' ל | ומפרנס ג | ** נח] ~ היה ל | ופרנס כל הבריות ג | *כל] ל' ג | * שנים עשר ל'וא[1]גכ] י"ב דא[2]י | *חדש] ~ בתיבה י | * מכל מאכל פו] מכל . . אשר יאכל גכי (שם), מכל וגו' ל[0], וגו' ד | 6 ויוסף פוג | *זן ופירנס ל[0]כי] . . ופרנס פג, ל' דוא | ומשה פ | ופירנס] כי, ופרנס ו, ופירנס (ופרנס ג) את (כל ג) ישראל דא[2]ג | *כל מ' י] כל ארבעים וכי (שם). מ' ל[0]ד[1], ארבעים דא[2]ג | * 7 זן ופירנס ל[0]כי] זן ופרנס ג, ל' דפוא | 8 מרדכי מה וג, ומרדכי מה פ | זן ומפרנס י | אתמהא ל' | **יודן] יוחנן ל | חזר פחא[2]כי (שם) | המניקות כולן ו | ולא לאסתר] ואכי, לאלתר ח, לאסתר לאלתר דפג | מניקה דפוחאגי | 9 והיה — הוא] והיה הוא מניקה י (שם), ל' וא | ר' ברכיה — מניקה ל' י | ר' אבהו] וג, ור' . . דפאכ | מניקה הוא גכ | כדדריש א[2], כך דרשה וגכ | ר' אבהו] א[1], ~ בציבורא דפא[2]גי, ־רה ו, בצבורא כי (שם) | 10 גחך] פ, גחיך כי, גחוך דא[2], גחון ד[1]א[1]ר, וכך ו | ציבורה] ו, ־רא פג, צבורא א[1]כרי (שם), ציבורא לקליה דא[2]י | אמרון ו | לון] ג, להון דפאכי, ליה ו | ולאו פא[1]י | מתניתא | אומר דפוא[2]כי (שם), אמ' ג | 11 יהודה דאגכ, יודן ו | נחמיא א[2] | יהודה דפחאגכי, יודן ו | אומר פוחא[1]כי | אילו] פא[2]ג, ואילו ח, הא אילו וא[1], . . אלו דכ, הא י | היה ל' י | בדורו . . ובדורו של שמואל ג, בדורות משה ושמואל י | 12 סמייה] ו, סמיא פאגכרי, ל' ד | צוחין פוג, קורין א[2] | לעוירא] פואכרי, ־רה ג, לעווריא ד | סגי נהורא] פ, סגיא נהור ד[1], . . סמיא ד, סגיא נהור י[1], ברבי אגר[2], בריבי ר[1], בי רבי כ, בר רב ו | * ולזעירא בירבי] ולזעירא ברב פ, לאוירא בירבו ל, ל' דאגכרי | 13 לאחד] פוא[2]גכע, משל ~ דא[1]י | מרתף] פאגכעי, ~ אחד דו | ראשונה] פוא[1]גכי, אחת דא[2]ע | ונמצאת גש | חומץ] פא[2]עי, של ~ דוא[1]כש. של חומץ יין ג | שנייה *ומצאה חומץ] כ' ומצאה חומץ ע, שנייה . . של חומץ א[1]כ, שנייה כן דא[2], וכך (וכן י) שנייה פי, שנייה ל |

וכו'. עי' במ"י לעיל צד 261 : 5 כל שנים עשר וכו'. בכי"ל כתוב בגוף הספר נח היה זן ופירנס משה זן ופירנס מרדכי זן וכו' ומה שנשמט הושלם בגליון והגהתי כל מ' שנה כסגנון כל שנים עשר חדש : 9 בא לו חלב. והיה מניקה תמיד ולא שחיזר פעם אחת על כל המניקות ולא מצא לאסתר מינקת והיה מניקה הוא לפי שעה כדדרש ר"י ועי' ביפ"ת (ובילקוט בשני המקומות לא הועתק מאמר ר' ברכיה וכו' בא לו וכו'), וגם בברייתא בשבת שם מסופר מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו ועי' מ"ש בענין חלב הזכר הח' פריוס במ"ע צייטשריפט פיר גע-בורטסהילפע וכו' חלק נ"ג מחברת ג', ודרש אחר במדרש תהלים שם אשתו של מרדכי היתה מינקת את אסתר : כדדרשה ר' אבהו. בציבורא וכן לעיל צד 257 כדדרש ר' חנינא וצד 261 דרשה ר' יהודה ועי' גם שם ולעיל צד 20 בח"נ : 10 גחך. צחק, ולפי הגי' גחון מפרש בפי' ב"ר כבשו פניהם בקרקע לפי שלא נראה הדבר בעיניהם ועי' לעיל צד 48 ושרון דחכין ובח"נ ומ"י שם : 12 בשוק סמייה. בשוק של סומין קורין לעור סגי נהורא ולקטון בירבי וכך היה נח נקרא צדיק בדורותיו, ובכי"ל נשתבש לעוירא וכו' לאוירא בירבו ובכי"פ איתא לעוירא וכו' ולזעירא ברב והגהתי, וברוב הספרים הגי' בשוק סמייה (סמיא) צווחין (צוחין) לעוירא ברבי (בריבי, בי רבי, בר רב) וכן גר' הגי' העיקרית ומפרש בפי' ב"ר כ"י בשוקן של סומין קורין לאיש שאינו רואה כי אם קצת בריבי (ברבי) גדול וחשוב לפי שהוא רואה קצת והם אינם רואין כלום כך במקום שאין צדיקים קורין לאותו נח צדיק לפי שהוא צדיק קצת והם רשעים גמורים, ובדפ"ר נשתבש בשוק צווחין לעווריא סגיא נהור, ובד"ו הוגה בשיבוש בשוק צווחין וכו' סגיא נהור סמיא, ובמ"כ הגיה עפ"י גי' הילקוט בשוק סמיא וכו' לעוירא סגי נהור (אכן בילקוט דפ"ר וד"ו הגי' סגיא), ולנכון פי' ביפ"ת לגבי הסומים (כלו' הסומים לגמרי) קורין סגי נהור לעור והוא מי שעיניו כהות או שיש לו עין אחת, וידידי רא"ח לעף העירני שבערך מילין סורי־ערבי של אוידא מפרש עוירא דחדא עינא אית לה ואחריתא מיסרחא היא, ועוד שם ופורשנא דבית עוירא לסמיא (כלו' ההפרש בין עור לסומא) הנו עוירא כית מרנאית (בפרש) הו איתוהי דחדא עינה מסרחא סמיא דין תרתיהין עינוהי אזילן, ולשון המשל בירוש' פיאה סוף פ"ה לסמיא צווחין סגיא נהוריא ועי' שם כתובות פ"א כ"ה א' : 13 שנייה ומצאה

שלישית] מצאה קוסס, אמ' לו קוסס הוא, אמר אית הכא טב מיניה, אמ' ליה לא, כך בדורותיו היה צדיק, ר' נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק, בדורו של משה על אחת כמה וכמה, לצלוחית שלפילייטון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין הקברות וריחה נודף, אילו היה חוץ לקברות כל שכן:

י את האלהים התהלך נח ר' יודה אמר למלך שהיה לו שני בנים אחד גדול ואחד קטון, אמר לקטון הלוך עימי ולגדול הלוך לפניי, כך אברהם שהיה כוחו יפה התהלך לפני (בראשית יז א), נח שכוחו רע את האלהים התהלך נח, ר' נחמיה אמר לאוהבו שלמלך שהיה משתקע במבואות אפילים [הציץ המלך וראה אותו משתקע אמר לו עד שאתה משתקע במבואות אפילים

4 ילק' כי מ"ע ג', תנחומא מ"ב לך לך סי' כ"ו:

1 * שלישית דא[1]גכ] ג' ע, ושלישית פ, וכן שלישית י, ושלישית ומצאה של חומץ רביעית ן, ל' ל | מצאה] פו, ומצאה דאכעי | קוסס פא[2], תוסס י, תוסס ד[1] | אמ' — הוא ל' גכי | ליה דפוא[2] | קוסס פא[2], תוסס ד[1] | אמר להון דפא[2]גכש, . . לון ו, א"ל א[1]ע | אית] געשי, ואית דפואכ | מינה פשי | אמרו גכ, אמרון ן | היה צדיק] ~ אילו היה וכו' ל[0], אילו (אלו כ, ואילו ח, הא אילו דא[1]גי) בדורו של משה או בדורו של שמואל (משה ושמואל י) לא היה צדיק דחאגכי, בדורו של שמואל לא היה צדיק פ | נחמיא א[2] | אומר פחי | ומה אם] מה אם י, אם חא[1]ג, ל' כ | בדורו ח | 2 ° צדיק] ל' ד | בדורו] ן, אילו (אלו א[1]כ, הא אילו ח, אם ג) היה ~ דפחאגכי | משה] פי, ~ או בדורו של (או בשל כ) שמואל דוחאגכ | על — וכמה] היה צדיק יותר ח | לצלוחית] פוגכ, משל ~ דחאי | 3 פליטון כי, פפולסמון פ, פפוליסמון ח, פופליסימון א[1], אפובלסמון ג, אפרסמון דא[2] | מוקפת—פתיל ל' כ | בצמיד י | שמונחת כ, ונתונה א[1] | בבית הקברות פגי' במקום הטנופת כ | * וריחה פ] וריחו ל, והיה (והיתה י) ריחה דוחאגי, במקום הטנופת ריחה כ | ואלו (ואילו פ, אילו ן, אם א[1]) היה (היתה ן) חוץ לקברות דפוחא, אלו היתה . . לבית הקברות י, במקום הבושם כ | כל שכן] על אחת כמה וכמה חכ, . . לבתולה (משל לבתולה א[1]י) שהיתה שרויה (שהיה ל[0]) בשוק (בשוקן א[1]) של זונות ולא יצא עליה שם רע [והא זו היתה בשוקן של זונות ולא יצא עליה שם רע א[1]] אילו (אלו א[1]) היתה (היה ל[0]) בשוק (בשוקן א[1]) של כשירות (כשרות א[1]י) על אחת כמה, וכמה ל[0]א[1]י, . . לבתולה (משל לבתולה דא[2]) שהיתה (שהייתה ד, שהיה ג) שרויה (שרוייה ד) בשוק (בשוקן וג) ולא יצא עליה שם רע (והיתה ביאה (?) ביותר ן) אילו היתה (הייתה ד) בשוקן של כשירות (כשרות פ) על אחת כמה וכמה ומת אם (כך אם וג, כך ומה אם א[2], כך פ) בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל (אילו היה בדורותיו של משה או של שמואל ן, בדורו של משה ובדורו של שמואל אילו היה ג, בדורו של משה פ) על אחת כמה וכמה דפוא[2]ג | 4 ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א[2]) ר' יהודה דאגכ, ר' יודן ור' נחמיה ר' יודן ן | אמר] וא[2], אומר דפחא[1]גי | למלך] פוא[2]כי, משל ~ דחא[1] | שהיה] א[2], שהיו דפוחא[1]גי | ° שני] ב' ד | קטן | 5 ואמר י | לקטן דפאגרי, לו לקטן כ | הלוך] פ, הלך דוא[2]גי, בא והלך א[1] | עמי | ואמר (אמר וא[1]כ) לגדול דפואגכ, ולגדול אמר י | הלך וי, בא והלוך פ, בא והלך דאג | לפניי] וג, לפני דפאכי | כוחו] וגי, כחו דאכ | התהלך] אמר לו ~ פוגכ | לפני] ן, ~ והיה תמים דפחאגכי | 6 אבל נח | שכוחו] ן, שהיה כוחו י, שהיה כחו דפאגכ | נחמיא א[2] | אומר פגכי | לאוהבו] וא[2]גכי, משל ~ דחא[1] | במבואות אפילים] ן, במבואות אפלים כ, בטיט א[1]רי, בטיט עבה דא[2], בטיט הצואה ח | 7 הציץ . . וראהו ן, המלך ראה אותו ח | *משתקע ל[0]] ל' | עד מתי אתה כ | *במבואות אפילים ן] במבואות אפלים כ, במבואות ל[0], בטיט במבואות אפלות ג, בטיט דחאשי |

חומץ וכו'. כן הגהתי וכ"ה בערוך ע' קסס לאחד וכו' ב' ומצאה חומץ וכו', וקוסס מל"ם ואת פריה יקוסס (יחזקאל י"ז ט') והוא יין שמתחיל להחמיץ ועי' בפי' הר"ש מעשר שני פ"ד מ"ב: 1 אית הכא וכו'. בתמיה: כך וכו' היה צדיק. ואילו היה בדורו של משה וכו' לא היה צדיק, ובכי"ל נוסף ביני שיטי אילו היה וכול' ועח"נ, וגם המאמר שלאחריו מסיים בכי"ל בקיצור אילו היה חוץ וכו' כל שכן: 2 לצלוחית של פילייטון. של שמן או מרקחת מעלי נרד ובשמים אחרים[1]) ועי' בערוך השי' ע' פלייטון וקרויס צד 458, ושם גם הדוגמאות לכתיבת פילי ביו"ד, ולהגירסאות שבח"נ עי' גם לעיל צד 257 ועי"ע לקמן פל"ט סי' ב', והמשל השני בדברי ר"נ לבתולה וכו' ליתא בכי"ל בגוף הספר (וניתוסף שם ביני שיטי בכתב אחר) וכן ל"ג בכי"כ ולא הועתק בכי"ח וגם ליתא דוגמתו בתנחומא ובסנהדרין שם, ובתנחומא הגי' ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר תמים היה בדור המבול ובדור הפלגה שאלו היה בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידיו ורגליו משל לחבית של אפרסמון שהיתה מונחת במקום המטונף במקומה ריחה נודף שלא במקומה אין ריחה נודף וחד אמר תמים היה בדורותיו כ"ש בדורות אחרים משל לצלוחית של פליימון שהיתה מונחת במקום הטנופת כ"ש אם היתה מונחת במקום הבושם, ובסנהדרין פליגי אמוראי בפלוגתא דהני תנאי וג' שם אלה תולדות וכו' א"ר יוחנן בדורותיו ולא בדורות אחרים וריש לקיש אמר בדורותיו כ"ש בדורות אחרים א"ר חנינא משל דר' יוחנן למה"ד לחבית של יין שהיה מונחת במרתף של חומץ במקומה ריחה נודף שלא במקומה וכו' א"ר אושעיא משל דריש לקיש למה"ד לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ"ש במקום תבושם, ועם סגנון זה מסכים גם המשל לצלוחית בגי' כי"כ ועח"נ, ואולי נובע המשל השני לבתולה וכו' מתנחומא מ"ב ושם ג' בדורותיו יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי צדיק בדורותיו ולא בדורות אחרים משל למה"ד אם יתן אדם סלע של כסף וכו' יש דורשין אותו לשבח כיצד לנערה שהיתה שרויה בשוק של זונות והיתה כשרה אלו היתה בשוק הכשרות עאכ"ו משל לחבית של אפרסמון שהיתה נתונה בקבר והיתה ריחה טוב אילו היתה בבית עאכ"ו ועי"ע במד' הגדול עמ' 141, והדרש לגנאי נמצא גם אצל הירונימוס ועי' מ"ח חלק מ"ג צד 411: 4 שהיה לו. עי' לעיל צד 43, וכתיבת כוחו מלא וי"ו כמו לעיל צד 115 ועיי"ש במ"י: 6 את האלהים. עם האלהים התהלך נח: 7 הציץ המלך. בכי"ל דלג מן הציץ עד הציץ והושלם ביני שיטי

[1]) φολιᾶτον, foliatum.

בא והלך עימי, אבל אברהם למלך שהיה משתקע במבואות אפילים] הציץ אוהבו והתחיל מאיר לו דרך החלון, אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך החלון בא והאיר לי בפניי, כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו עד שאתה מאיר לי ממספוטמיה ומחברותיה בוא והאיר לפניי בארץ ישראל: הה"ד ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו' (שם מח טו) ר' ברכיה אמר ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר לרועה שהיה עומד ומביט בצאנו ריש לקיש לנשיא שמהלך וזקינים לפניו, על דעתיה דר' יוחנן אנו צריכים למקומו, על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודינו:

פרשה לא

ו יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וגו' החמס קם למטה רשע וגו' א
(יחזקאל ז יא) החמס קם אתמהא, חס ושלום אינו קם ואם קם למטה רשע לחיובו שלרשע, לא

7 ילק' יחזקאל ר' תמ"ס, סנהדרין ק"ח א', תנחומא נח סי' ד':

1 *בא והלך ל[0]א[1]כי] בוא והלך וח, הלך דא[2]ש | *עימי ל[0]] עמי וא[1], לפני (עמי דחא[3]י) הה"ד את האלהים התהלך נח דא[2]שי | *אבל אברהם ל[0]וא[1]] ולמה אברהם (היה אברהם ח) דומה דחא[2]י | *למלך—משתקע ל[0]] למלך שהיה משקע פ, למלך שמשקע ו, משל למלך שהיה משתקע א[1], לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך דא[2]י, לאוהבו שראה את המלך ש | *אפילים ל[0]ן] אפלים פחא[2]שי, ־ין א[1], האפלים ד[1] | הציץ אוהבו ל' שי | התחיל ש, והיה פ | לו] פוחא[1]גכי, עליו דא[2] | דרך] מבין ו | חלון פא[2]כ | 2 אמר] פוחא[1]גי, הציץ המלך וראה אותו ~ דא[2]ר | החלון וחא[1]גשי, חלון דפא[2] | בוא וח | והאר וגי | לי] לך פב, ל' דוא[2]גשי | לפניי ו, לפני דפא[2]גכשי | אבינו וי, ל' דפא[2]כ | 3 *ממספוטמיה] ממספוטמיא נ, ממוספוטמיה פ, ממיסופוטימיא ו, מומיפפוטומיי ל, מאספוטמיא א[2], מאספמיה ח, ־יא ר, מאספוטמיא (מאספמיא ד[1]) שלי ד | והאר נח | לפני דחאג, לי פוי | 4 * ויאמר — וגו' דא[2]] וגו' ל | ר' ברכיה אמר] וא[1]גב, ל' דפי | ר' — לקיש ל' פ | 5 לרועה] משל ~ א[1] | שהיה — ומביט] כי, שהוא . . ומביט דא[2], שהיה רועה ומביט א[1], שהיה מביט פר | ריש לקיש] וכ, ~ אמר דפא[2]י | לנשיא] משל ~ א[1] | שהוא (שהיה י) מהלך דפואגכי | 6 למקומו] פג, לכבודו דואכש, לכבדו י | על] פכי, ועל דואג | * לכבודינו ל[0]דוג] לכבודנו אכר, לכבדנו פי, לכוונו ל || 7 החמס] כת' ~ פא[1]גכ |

1 בא והלך עימי. בדפ"ר וד"ו נשתבש הלך לפני ובמ"כ הגיה עפ"י גי' הילקוט הלך ובגליון והוא מעיקר הדרש: עמי וכן הדפיסו אחריו. אכן בילקוט הגי' בא והלך עמי וכן הוגה בא"א. ובדפוסי' ג' עוד כטעם הדרש הה"ד את האלהים התהלך נח ועח"נ: 3 ממספוטמיה. מארם נהרים, ובכי"ל נשתבש כאן ובריש פמ"ד ועיי"ש, ולנכון בכי"ל ריש פ"ס ממספוטמיה[1]) ומחברותיה וכן הגהתי, וכ"ה בד"ו לקמן פמ"ד ממספוטמיא כמו שהועתק בערוך ע' מספוטמיא מפמ"ד ופ"ס ועי' לעיל צד 16 ובמ"י שם בד"ה מי העיר ממזרח: והאיר לפניי. דורש התהלך לפני בארץ ישראל, וחז"ל נמשל למבואות אפילים והקב"ה כביכול היה משתקע בם כשלא הכירו בני אדם את בוראם ואור ד' עליהם לא זרח ואברהם התחיל מאיר לו דרך החלון שראו את האור כמו דרך סדק והבינו קצות דרכיו, ובתנחומא מ"ב לך לך כל הענין עד סוף הפרשה בסגנון אחר ושם הגי' כתיב בנח את האלהים התהלך נח וכתיב באברהם התהלך לפני מי שהוא קורא סבור שהיה נח גדול מאברהם ואינו כן ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר משל למה"ד למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן הקטן היה אוחז בו כדי שלא יפול והגדול היה הולך לפניו כך כתיב בנח את האלהים וכו' אבל אברהם שהיה יחידו של עולם והיה צדיק א"ל הקב"ה התהלך לפני והיה תמים אמר ריש לקיש משל למה"ד למלך שהיה לו אוהב והיה משוקע בטיט ואחז בידו והעלה אותו מן הטיט כך נח היה משוקע בטיט וכו' ואברהם למה היה דומה למלך שהיה מהלך בחשיכה בא אוהבו וראה אותו והאיר לו א"ל המלך עד שאתה מאיר לי בא והלך לפני כך בימי אברהם היו כל העולם רשעים והוא צדיק א"ל הקב"ה עד שאתה מאיר במזרח התהלך לפני: הה"ד ויברך וכו'. דורש עוד דרך אגב הפ' האלהים אשר התהלכו אבותי לפני' וכו', ובסימן הה"ד מתחיל דבור בפ"ע וכן נפרדו המאמרים במדרש עם פי' יפ"ת ועי' לעיל צד 133 (ובמ"י שם בד"ה הה"ד אם ישים וכו') צד 135 וצד 181, והמאמר נסדר גם לקמן פצ"ז בנוסחת הדפוסים (ועי' במ"י לעיל צד 192 בד"ה אמר ר' איסי) והגי' שם ר' ברכיה ואמרי לה בשם ר' יוחנן וריש לקיש ר"י אמר לרועה שהוא עומד ומביט וכו' ריש אמר לנשיא מהלך והזקנים לפניו על דעתיה דר"י אנו צריכין לכבודו וכו' ועי' גם לעיל צד 269, וסגנון המאמר בתנחומא מ"ב שם בנח כתיב את האלהים וכו' וכתיב באבות העולם האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו א"ר יוחנן למה היו האבות דומין לפני הקב"ה לרועה שהוא מהלך וצאנו מהלכת לפניו א"ל ריש לקיש עד עכשיו הצאן היו צריכין לרועה אלא וכו' לנשיא שהוא מהלך וזקניו מהלכין לפניו והזקנים מודיעין כבודו של נשיא כך היו אבות העולם הולכים לפניו שנ' אשר התהלכו וכו' הוי התהלך לפני והיה תמים: 6 צריכים למקומו. כ"ה בכי"ל וגי' זו מקויימת גם ע"י כי"פ כי"ג ונר' שדורש כמו הרועה שהיה עומד ומביט בצאנו ומראה להם שיאספו לפניו והוא ינהלם כך אנו צריכים למקומו של הקב"ה שנהיה קרובים אליו, והוא שומרנו, ועל הגי' אנו צריכים לכבודו קשה שאין המשל דומה לנמשל שאין שייך כבוד ברועה וצאנו ועי' גם בפי' אב"א:

פרשה לא. בכי"א א' פכ"ח ובכי"א ב' וכי"ו פ"ל, ובמקרא כאן פרשה סתומה: 8 אתמהא. וכי יש תקומה להחמס ואם אפשר שיקום החמס להיות מטה ביד רשע, ולכן מפרש ח"ו אינו קם ואם קם וכו' לחיובו של רשע כלו' להיות לו שבט מטה ועי' בערוך ע' חמס, ודורש המשך הכתוב לא מהם וכו' ולא נה בהם שלא ישאר

[1]) *Μεσοποταμία.*

מהם [ולא מהמונם] ולא מהמהם (שם שם) לא מנהון ולא מן ממונהון ולא מן תמהתהון, למה לא נה בהם (שם שם) לא היה לבריה נחת רוח מהם ולא להקב״ה נחת רוח מהם. לא נה בהם לא היה מי שיאמר להם נחיה. לא נח בהם כההיא דאמר ר׳ אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח (בראשית ו ז ח) אלא אפילו נח שנשתייר מהם לא היה כדיי אלא שמצא חן ונח מצא חן (שם שם), ולפי שהיו שטופין בגזל נמחו מן העולם שנ׳ ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני:

ב בין שורותם יצהירו וגו׳ (איוב כד יא) שהיו עושים בדדיות קטנות, יקבים דרכו ויצמאו (שם שם) ואפילו יקבים דרכו ויצמאו, אמר ר׳ אייבו למה יקבים דרכו ויצמאו לפי שהיה מאירה מצויה בעמלו של רשע, ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם ויאמר אלהים לנח וגו׳:

ג שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו (עמוס ה י) דהוה אמר להון ריקים מניחים מי

3 לעיל לד 267 ומ״כ: 6 ילק׳ איוב כ׳ תתקפ״ט: 9 ילק׳ עמוס כ׳ תקמ״ד, ילק׳ מכירי מ״ע כ״י:

1 *ולא מהמונם דא^{1}גכ] ל׳ לפי | ולא מהמהם ל׳ גכ | מינהון דא^{2}ג | *מן ממונהון] ממונהון ג, ממוניהון לוכ, ממוניהון א^{1}ר^2, ממוניהון ר^1, מממונם דא^2, מהמוניהון י | *ולא דפאגכרי] ל׳ לד^1 | *מן תמהתהון דג] מן תמהיתון ל, מן תמהיתהון כ, מתמהיתון פ, מתמהתתהון י מתמהמתתהון ד^{1}ר | למא לא] ולא ר^1 | 2 נה] א^{1}ר. נח דפא^{2}גכי | היתה א^{1}ר^3 | לבריה פר^{3}י, לשום ברייה דא^2, . . בריה ר^1, לבריות א^{1}ר^2 | ולא להקב״ה — מהם ל׳ א^{1}י | לא נה — לא היה] ר, ולא נה . . א^1, לא נח . . ג, ולא היה פ (לא — נחיה ל׳ דא^{2}י) | 3 נחיה] פג, נהיה א^{1}כר, ניהייה ל^0 | לא נח בהם] ולא נה בהם א^1, ל׳ י | כדא׳ פ | 4 אלא] פגכ, ל׳ דואי | לא היה] פוא^{1}כי, לא שהיה ג, אינו דא^2 | כדיי] וא^{2}גכ, כדי דפ, כדאי א^{1}י | 5 ולפי ששטופין פ | בגזל] פוא^{1}גכב, בזימה דא^2 | נמחו] פוא^{1}גכ, נימוחו דא^{2}ב | 6 בין] כת׳ ~ א^{1}כ | וגו׳] יקבים דרכו ויצמאו דפג | שהיו] בין שורותם יצהירו ~ דפג (שהיו — קטנות ל׳ וא^{2}כ) | עושים] י, ־ין גע, עושין להן פ, עושים (־ין א^1) להם דא^1 | בדדיות] א^{1}ג, בדידות ע, בדריות דר, בריכות י^1, כרכיות פ | 7 אפילו דפוא^{2}גר (ואפילו — ויצמאו ל׳ א^{1}כי) | אייבו] וג, איבו דאכי | ולמה א^1, אפילו ן | לפי] אלא ן | שהיה] ג, שהיתה דפוא^{2}כי, ל׳ א^1 | 8 שהמארה א^1 | בעמלו של רשע] בביתו של רשע פכי, בבית רשע ג, בהם ובעמלם ן | ולפי] ומפני ג, שחטופים א^1, שפשטו ידיהן ן | בגזל] פוא^{1}גב, בזימה י, בזימה וגזל דא^2 | נמחו] פוא^{1}ג, נימוחו דא^{2}י, נמוחו כ | **מן העולם] ל׳ ל | ויאמר אלהים דא^2, ויאמר . . לנח פא^1, ויאמר . . לנח קץ כל בשר בא לפני כ, קץ כל בשר ג, שנאמר קץ . . בא לפני י | 9 שנאו] כת׳ ~ א^{1}ג | מוכיח] ~ זה נח א^{1}מ, זה נח שהיה מוכיחן ן | הוה אמ׳ ג, אומ׳ פ | להון פ, להם א^{1}ג | רקייה ן, רקייא א^{1}מ | מניחין אתם ג, . . אנו ן, אתם מניחין דפא^{2}כמ, . . מניחים א^{1}י^1 | למי ר |

כלום מנהון וכו׳ למה לא נה בהם וכדדריש נה בג׳ לשונות ולפי שהיו שטופין בגזל (וכן הגי׳ הנכונה) נמחו מן העולם שנ׳ ויאמר וכו׳ קץ כל בשר וכו׳ כי מלאה הארץ חמס מפניהם, וכן דרשו בסנהדרין שם ויאמר וכו׳ קץ כל בשר בא לפני א״ר יוחנן בא וראה כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל שנ׳ כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם וכו׳ וכתיב החמס קם למטה רשע לא מהם ולא להמונם ולא מהמהם ולא נה בהם א״ר אלעזר מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם (ופירש״י שם אין תועלת לא בהם ולא בהמונם ולא במשאם) וכו׳ ועי״ע בשאילתות ריש פ׳ נח ובתנחומא נח שם: 1 ולא מהמונם. כן הוספתי עפ״י הספרים שציינתי וכ״ה במקרא, אכן בכי״ל וכי״פ וילק׳ יחזקאל ל״ג ולא מהמונם וכן ליתא ולא מהמונם בשתי הפעמים בסנהדרין שם בכי״מ ועי׳ בד״ס וצ״ע, ובכי״ל הוגה ביני שיטי על ולא מהמהם וג תמורת ה ומכוון להגיה מהמונם ועוד נוסף ביני שיטי לא מהמהם על מן תמהיתון, וכפי שהוספתי דורש ולא מהמונם ולא מן ממונהון וכן פי׳ המון ממון ועושר במקרא כמו אהב כסף וכו׳ ומי אהב בהמון וכו׳ (קהלת ה׳ ט׳), והמהם שאין לו רע במקרא דורש לשון תמה מהמהם מן תמהתהון מהתמהון שעליהם כלו׳ מכל כבודם ויקרם שהיה לתמהון בעיני הבריות: למה לא נה בהם. כ״ח בכי״ל וכ״ה בכי״א א׳ ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א וכ״ה במקרא לפנינו ולא נה, ובדפ״ר וד״ו ורוב הספרים הגי׳ למה לא נח בהם וכן בסנהדרין שם בדפוסים הישנים וכתיב לא מהם וכו׳ ולא נח בהם, וגם לפנינו בסמוך לא נח בהם כההיא וכו׳ וכן בסנהדרין שם ואף על נח וכו׳ נחתם גזר דין שנ׳ ולא נח בהם, ושם בכי״מ הגי׳ קרי ביה ולא נח וכו׳ ועי׳ בד״ס ובמ״י לעיל צד 267, וה״א וחי״ת נתחלפו בהברתם וגם היו דומין בכתיבתם (ועי׳ לעיל צד 109 ועי״ע צורות האלפביתין בענציקלאפעדיא ח״א צד 452), וידוע הכלל לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה״א לחי״ת (ירוש׳ שבת פ״ז ט׳ ב׳ ועיי״ש וירוש׳ פאה פ״ז כ׳ ב׳ ומעשר שני פ״ה נ״ו א׳ ועי״ע הדוגמאות במאור עינים פמ״ה ד׳ ווילנא צד 386 ובתולדות הקליר להג׳ שי״ר הערה י׳ ובמשען מים צד 49, וכאן דרשו ולא נה בהם לשון נחת רוח ולשון נחיה (נהיה) ועוד דרשוהו על נח ולא נח בהם כלו׳ היה ראוי וכדאמר ראב״כ וכו׳, ואפשר שהיה הגי׳ לפניהם ביחזקאל ולא נח בהם ועי׳ מ״ש ר״א ברלינער בס׳ בייטרעגע צור העבר׳ גראממאטיק וכו׳ צד 20, ובכי״ל הושלם בגליון מן לא נה בהם לא היה מי שיאמר וכו׳ עד סוף המאמר, ולמלת נחיה נסמן עוד בגליון ניהייה, ולפי גי׳ זו או נהיה בכי״א א׳ וכי״כ דורש נה לשון נהי וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י ואם תאמר היה להקב״ה נחת רוח בהם ת״ל לא נה בהם לא היה איש (בכי״א לא היה מי) שיאמר להם נהיה אין מי למעלה ולא למטה שיאמר נהי עליהם נהיה (בכי״א נה) לשון נהי, ובדפוסי׳ וילקוט וכי״א ב׳ נשמט זה הדרש: 6 בין שורותם וכו׳. דורש יצהירו לשון יצהר שהיו עושין בדין קטנים בין שורות הזיתים לכתוש הזיתים מיד ולא המתינו להביאן לבית הבד ואעפ״כ לא היו רואין סימן ברכה לפי שהיה מאירה מצויה בעמלם, ובדדיות לישנא קלילא, ובערוך ע׳ בדד הגי׳ בדידות ועי׳ במ״ח חלק נ׳ צד 728 : 8 בעמלו של רשע. במעין גנים איוב שם הגי׳ בבתיהם של רשעים ועח״נ: שטופים בגזל. כן הגי׳ הנכונה גם כאן וכ״ה במעין גנים וכן גי׳ כ״י שהביא בעל יפ״ת, ובכי״ל הושלמו כאן בגליון המאמרים ר׳ חוניא ור׳ פנחס וכו׳ אמ׳ ר׳ אבהו מצינו וכו׳ ונסמן ד״ך מ״ה שכתר״ב למעל״ה ועי׳ לעיל צד 269 : 9 דהוה אמר להון. נח אמר כן לאנשי דור המבול שהיה מוכיחן ועח״נ ולעיל צד

שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש, ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו [מן העולם ויאמר אלהים לנח וגו']:

18d ד מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (איוב לה ט) [מרוב עשוקים יזעיקו] אילו הנעשקים, ישועו מזרוע רבים אילו העושקים, אילו רבים על אילו ואילו רבים על אילו עד שנחתם גזר דינם, [ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם ויאמר אלהים לנח וגו']:

ה [קץ כל בשר בא לפני] הגיע זמנם להקצץ, הגיע זמנם להיעשות בוסר, הגיע קץ קטיגוריה שלהם, כל כך למה כי מלאה הארץ חמס, אי זה הוא חמס ואי זה הוא גזל, אמר ר' חנינא חמס שוה פרוטה גזל פחות משווה פרוטה, וכך היו אנשי דור המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסין, בא זה ונוטל פחות משווה פרוטה ובא כל אחד ואחד נוטל פחות משווה פרוטה שלא יהא יכול להוציא ממנו בדין, אמר הקב״ה אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה עמכם שלא כשורה הה״ד הלא נסע יתרם בם [ימותו ולא בחכמה (איוב ד כא) בלא חכמת התורה,

3 ילק' איוב ר' תתקי״ב: 6 ילק' ר' נ״ח: 8 ילק' איוב ר' תתקנ״ט, ירוש' ב״מ פ״ד ה' ג': 11 לעיל צד 252:

1 ארזים] ~ ומשבר סלעים כ | ולפי שפשטו ידיהן ו | * בגזל דואגכם, בזמה י, ל' ל | נמחו] פוא[1]גכ, נימוחו דא[2], נמותו י | **מן העולם] ל' ל | *ויאמר — וגו'] ויאמר אלהים וגו' כ, ויאמר.. לנח א[1], שנ' ויאמר.. לנח קץ כל בשר בא ד, שנ' ויאמר.. בא לפני י, שנ' ויאמר.. בא וכו' א[2], שנ' קץ כל בשר פ, שנ' קץ.. בשר בא לפני ג, ל' ל | 3 מרוב] פוג, כת' ~ א[1]כ, ד״א קץ כל בשר כתי' ~ ד[1]א[2] | **יזעיקו] יזעקו ל | ישועו — רבים ל' פוא[1] | * מרוב יזעיקו דא[2]גי] ל' לפוא[1] | ישועו — רבים] ר' אומ' א[1] | 4 אילו — אילו] פו, אלו.. אלו ואלו.. אלו כ, אילו.. עם אילו ואילו.. עם אילו ג, אלו.. על אלו ואלו רבים י, אלו רדין על אלו ואלו רדין על אלו א[1], אלו רבים על אלו ואלו רבים על אלו אלו רבים על אלו בחימום ממון ואלו רבים על אלו בחימוס דברים דא[2] | שנחתם] פא[1]גכי, שנתחתם דא[2] | 5 דין פ | * ולפי — בגזל דא[2]גכי] ולפי.. בזמה א[1], ולפי שפשטו ידיהן בגזל ו, ל' ל | * נמחו וא[1]ג] נימוחו דא[2]י, נמותו פכ, ל' ל | ** מן העולם] ל' ל | * ויאמר — וגו'] ויאמר.. לנח קץ כל בשר וא[1], ויאמר.. בשר בא לפני כ, שנ' ויאמר.. לפני ג, קץ כל בשר ד, קץ.. בשר בא לפני א[2], שנ' קץ פ, שנ' קץ.. לפני י, ל' ל | 6 ליקצץ א[1]י | הגיע] בשר שהגיע א[1], בשר הגיע כ | להיעשות] ו, להעשות פחגכ, לעשות דארי | בוסר] פוחי, בתה ל'דאגרי | קץ] פוחא[1], ל' דא[2]גברי | קטיגוריה] ח, ״יא דפוא[1]גכרי, ״ים א[2] | 7 שלהם] פוחא[1]גכ, שלהן י, שלהן (שלהם ר) לפני דא[2]ר | וכל כ | חמס] פוחא[1], ~ מפניהם דא[2]גכי | אי זהו א[2], ואי זה הוא ד, ואיזה הוא פ, ואי זההו א[1], ואיזהו ג | ואיזה הוא פ, ואי זהו וא[2], ואיזהו א[1]ג | 8 שוה] פחכי, שווה ו, ששוה ד, אינו שוה א[2], בפחות משוה ב | גזל] פוחא[1]גבי, וגזל דא[2]כ | פחות משווה] וג, פחות משוה פחכי, שאינו שוה ד, שוה א[2], בשוה ב | מוצא י | 9 תורמוסין] חכי, ״ים א[1], תרמוסין פ, ״ים א[2] ״יי ד[1], תורמסין ג, תרמסין ו | בא — פרוטה] זה בא ונוטל.. משווה פרוטה ו, והיה (היה א[1]ג) זה בא ונוטל (ונטל ג).. משוה פרוטה דאגכי, ל' פ | ובא — פרוטה] וזה בא ונוטל.. משוה (משווה ו) פרוטה דואגכ, היו באין כל אחד ואחד ונוטלין פחות משוה פרוטה פ, ל' י | 10 שלא יהא] עד שאינו פ, עד מקום שאינו דאגכי, דבר שאינו ו | להוציא] וחגכי, להוציאו דפא[2], נוטלו א[1] | אמר] ו, ~ להם דפאגכי | כשורה] כדין א[1] | אף אני] ואני א[1] | עליכם י[1] (איוב), אתכם א[1] | 11 *ימותו — בחכמה ל'דפוא[1]גכי] וגו' ל | *בלא — התורה ל'דואגכ] בלא חכמת תורה פ, בחכמת תורה י |

273 כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח וכו', וסוף פתיחה זו ושלאחריה מקוטע בכי״ל והשלמתי: 4 אילו רבים וכו'. גר' שדורש מרוב ורבים לשון מריבה וריב מרוב עשוקים וכו' הנעשקים יזעקו ממריבתם וישועו מזרוע וכו' העושקים אנשי זרוע צועקים על טרפם ג״כ מריבים. וענין המריבה כמו שנוסף בגי' הדפוסי' וכי״א ב' אלו רבים על אילו בחימום וכו' כלו' הנעשקים רבים על העושקים על הממון שחומסים מהם והעושקים רבים על הנעשקים שמגדפים ומחרפים אותם, וכפירוש זה נוסף בכי״ל ביני שיטי בחימוס ממון בחימוס דברים, ובכי״א א' הגי' אלו רדין וכו' ונסמן בגליון שם שנ״א רבים: 6 להקצץ. דורש ק ץ לשון קציץ כל ב ש ר לשון בוסר וכן הדרש לקמן סוף פל״ד לב בשר לב בוסר ועיי״ש, ודורש עוד קץ וכו' בא לפני שמשמע שכבר בא הגיע קץ קטיגוריה[1] שלהם ומיד הנני משחיתם וכו', ולפי הגי' הגיע וכו' בתה הגיע קטיגוריא שלהם (שלהן) לפני מפרש בפי' ב״ר קץ הגיע זמנן להקצץ ב א הגיע זמנם לעשות בתה חורבה כמו ואשיתהו בתה (ישעיה ה' ו') ל פ נ י הגיע קטיגוריא שלהם לפני, ובלקח טוב גורס ומפרש הגיע זמנם לקוץ כמו שנ' וקצות את כפה וכו' בא לפני קטיגוריא שלהם שלא נמצא להם זכות וכו' (והגי' קטיגוריא איתא גם בדפ״ר וד״ו, ובד' קראקא א' איתא קטיגורי' ונשתבש במקצת דפוסים קטיגורים): 7 חמס שוה פרוטה וכו'. וכ״ה בשאר כ״י שציינתי ובילקוט חמס ש״פ גזל פחות מש״פ וגם בדפ״ר וד״ו הגי' חמס ששוה פרוטה וגזל שאינו ש״פ, וכבר כתב בפי' אב״א שאם כן איך אמר אחר כך וכך היו עושים אנשי דור המבול וכו' שהרי הכתוב אמר כי מלאה הארץ חמס וגו' וחמס היינו שוה פרוטה וכו' ועיי״ש ובב״ק ס״ב א' קי״ט א', וביפ״ת הגיה חמס פחות מש״פ גזל ש״פ והעיד שמצא כן גם בנסח' כ״י, והרא״ם העתיק גזל ש״פ חמס פחות מש״פ, ובמ״כ הגיה חמס שאינו שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה ואחריו הדפיסו חמס אינו ש״פ וגזל ששוה פרוטה: 8 וכך היו וכו'. בירוש' שם ג' א״ר אחא כתיב כי מלאת הארץ חמס מפניהם ומה היה חמסן הוה בר נש נפיק טעין קופה מליא' תורמוסין והיו מתכוונין ונוטלין פחות משוה פרוטה. דבר שאינו יוצא בדיינין וכו', והגי' שלפנינו בא זה וכו' ובא כל אחד וכו' מגומגמת קצת ועח״נ ותורמוסין עי' לעיל צד 95: 11 הלא נסע וכו'. השלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 252, ובכי״ל איתא רק הה״ד הלא נסע יתרם בם וגו'

[1]) κατηγορία.

מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (שם שם כ) אין משים אלא דין היך דאת אמר
ו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא א)]: ד"א כי מלאה הארץ חמס וגו' אמר ר'
לוי חמס עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, עבודה זרה כי מלאה הארץ חמס וגו', גילוי
עריות חמסי ושארי על בבל (ירמיה נא לה), שפיכות דמים מחמס בני יהודה אשר שפכו דם
נקי (יואל ד יט), חמס כשמועו:

ז הנני משחיתם את הארץ ר' הונא ור' ירמיה בשם רב כהנא אפילו שלשה טפחים
שמחרישה שולטת בארץ נמחו, לבן מלכים שהיה לו [פירגוג כל זמן שהיה סורח היה הפידגוג שלו
נרדה, לבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו] נרדה, כך אמר הקב"ה [הנני
משחיתם את הארץ] האנא מחבל להון וארעא עימהון:

ח יד) עשה לך תבת וגו' אמר ר' איסי בארבעה מקומות נאמר כלשון הזה עשה לך,

6 ילקוט ר' כ"א : 7 עי' לעיל לד 265 : 10 ילקוט ר' כ"א כ"ג, ילק' יהושע ר' ט"ו, ירוש' ר"ה פ"ג כ"ט א' :

1 * יכתו א[2]גכ] יוכתו דפוא[1]י | * לנצח יאבדו] וגו' א[1] | * אין] ואין | * דין ו א[1]כי] דיין דא[2], תורה פ, דברי תורה חג | * היך דאת אמר ו] היך מה . . דא[2], כד"א פכ, שנ' א[1]י | 2 * לפניהם ל[0]דחא[2]י] וגו' א[2], ל' פוכ | 3 חמס עבודה זרה חמס גילוי עריות חמס שפיכות דמים פוחג, חמס זה עבודה זרה . . זה גילוי עריות . . זה שפיכות דמים דא[2] | עבודה זרה] פ, חמס ~ וחגכי, חמס זה ~ דאר[2], חמס זו ~ ר[1] | כי — וגו'] כי מלאה . . חמס דוחאי, כי . . חמס מפניהם גכר, כי מלאו הארץ חמס וישובו להכעיסני ל[0], נחמסו עקביך פ | גילוי עריות] פ, חמס ~ וחא[1]גכי, חמס זה ~ א[2], חמס זו ~ ד | 4 חמסי — בבל] חמסי . . בבל וכת' איש איש אל כל שאר בשרו ל[0], חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך וגו' א[1] | שפיכות דמים] פ, חמס ~ וחא[1]גכי, חמס זו ~ דא[2] | 5 * כשמועו] כשומעו ל, כמשמעו דוחאגי | 6 והנני א[1]גי | כהנא] ~ בר (בן ו) מלכייה דוא[2], בר מלכיה ג, בר מלכיא פ, ב"מ א[1] | שלשה] וחא[1]גכ, ג' דפא[2]י | 7 שמחרישה] א[1], שהמחרישה דחא[2]גכ, שהן להרישה ו, מחרישה י | שולטת בארץ ל' וי | נמחו] פוגי, נמחה ח, נימות א[2], נימוחה ד | לבן] פוא[2]כי, משל ~ דחא[1] | מלך פ | *פירגוג ל[0]ג] פדגוג דפוא[2]י | *הפידגוג ל[0]] הפרגוג א[1], פידגוג ג, פדגוג דפוא[2]י | 8 *לבן ל[0]פו] משל ~ א[1], ולבן דא[2]י, ומשל לבן ח | מלך פ | מניקת ו | *שהיה ל[0]פוא[1]גי] שהוא ד, שהולד א[2] | מניקת ו | נרדת דפוחא[2], נרדית גי | **הנני — הארץ] ל' ל | 9 הא אנא דפוחא[2]גכי, ואנא א[1] | * מחבל להון דו] מחבול להון ל, מחבלהון פחא[1]גכי, מחבל א[2] | * וארעא ל[0]] ומחבל ארעא פוחא[1]גכי, ומחבל לארעא ד, לארעא א[2], ל' ל | עמהון | 10 אסי חא[1]כ, יוסי ג, אמי י (יהושע) | בארבעה] וחא[1]ג, בד' דא[2]י | * נאמר דא[1]גי] נאמרו ל, אמר ו | כלשון] ו, בלשון דפחאגי, הלשון כ | הזה] זה ח, ל' כ | לך] פוא[1]גכי (שם), ל' דא[2] |

והושלם ביני שיטי בכתב ישן בלא חכמת התורה מבוק' לע' יוכ' מב' מש' לנ' יא' ואין משים המד"א שנ' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: 3 כי מלאה וכו'. והפסוק נדרש ממקומו וכמו שמפרש בלקח טוב א"ר לוי חמס ע"ז חמס גילוי עריות וכו' ע"ז דכתיב כי מלאה הארץ חמס כפרו במי שהוא כל הארץ כבודו, ובכי"ל הוגה ביני שיטי ו על מלאה ונוסף עוד וישובו להכעיסני, ולפי הגהה זו כוונו לפ' ביחזקאל ח' י"ז כי מלאו את הארץ חמס וישובו וכו' וכן הגיהו בא"א וביפ"ת שנ' כי מלאו את הארץ חמס ובעל יפ"ת העיר וביחזקאל כתיב גבי ע"ז דכתי' אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוי' קדמה לשמש (שם שם ט"ז) ועי' גם בחי' הרד"ל ופי' מהרז"ו. וקשה להגיה גי' הספר שהיא ג"כ גי' הדפוסי' ושאר כ"י (חוץ מכי"פ) וכ"ה בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ובלק"ט ובילקוט, והפסוק שהובא בכי"פ הוא בירמיה י"ג כ"ב, ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער הדרש בסגנון אחר ותשחת הארץ לפני האלהים שהיו עובדי ע"ז כמו שנ' פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל ותמלא הארץ חמס שהיו גזלנים שנ' גבולות ישיגו עדר גזלו וכו' ד"א חמס שהיו שופכים דמים שנ' מחמס בני יהודה וכו' ד"א גילוי עריות שנ' ואשר אכלו שאר עמי וכו' ועי"ע סנהדרין נ"ז א' דכתיב ותשחת הארץ וכו' ותנא דבי ר' ישמעאל בכל מקום שנ' השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז וכו': 4 חמסי ושארי וכו'. בכי"ל נוסף ביני שיטי וכת' איש איש אל כל שאר וכו' וכן מפרש בלק"ט ואין שאר אלא ערוה שנא' איש איש אל כל שאר בשרו וגו': 5 חמס כשמועו. ועוד חמס כמשמעו, והגהתי כשמעו ועי' לעיל צד 2: 6 הנני משחיתם וכו'. וכ"ה בדפוסי' וכי"פ וכי"ו וכי"ח וכי"א ב' וכי"כ, ובמקרא כתוב והנני, ואולי כתוב כאן הנני כטעם הדרש הנני וכו' האנא מחבל וכו', ודרשו את הארץ כמו ואת הארץ או עם הארץ אפילו שלשה טפחים וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 122 בד"ה כמלוא כלי וכו') כך אמר הקב"ה וכו' וארעא עימהון, וכן מתורגם בתרגום היוני[1]) ואת הארץ, ובת"א ובתרי"י א' והא אנא מחבילהון (מחבלהון) עם ארעא, ומלת וארעא הושלמה בכי"ל ביני שיטי, וברוב הספרים הגי' ומחבל ארעא (לארעא) עמהון ועי' גם בראב"ע: רב כהנא. בלקח טוב הגי' רב הונא וכו' בשם רב כהנא ב"ר מלכיה אמר אפילו ג' טפחים שהמחרישה וכו' נמחה ועח"נ, ובכי"ל תושלם מן פידגוג עד נרדה בכתיבות שונות, וברמב"ן העתיק לבן מלך שהיתה לו מניקה וכו' היתה מניקתו נרדת, וכן הובא ברקנאטי לבן מלך שהיתה לו וכו', ולפנינו בכל הספרים הגי' שהיה לו וכן בסמוך בסי' י"א והיה בידינו גרות ועי' במ"י לעיל צד 43 בד"ה שהיה לו, וכתיבת האנא עי' דאלמאן צד 192 ועמת"ר ח"א צד 191: 10 ר' איסי. בירושלמי שם סגנון המאמר א"ר יסא (ועח"נ ולעיל צד 192 במ"י בד"ת אמר ר' איסי) בארבעה מקומו' נאמר עשה לך בג' פירש ואחד לא פירש עשה לך תיבת עצי גופר עשה לך שתי חצוצרות כסף עשה לך חרבות צורי' עשה לך שרף לא פירש אמר משה עיקרה לא נחש הוא לפיכך ויעש משה נחש נחשת וכו', ובלק"ט גורס ומפרש עשה לך וכו' אמר רב איסי בד' מקומות נאמר בלשון הזה שלשה פירש ורביעי לא פירש עשה לך תבת פירש עצי גופר עצי קדרוס עשה לך שתי חצוצרות פירש כסף

[1]) καὶ τὴν γῆν.

בשלשה נתפרש ובאחד לא נתפרש, עשה לך תבת עצי גופר וגו׳ ר׳ נתן אעין דקידרינון, עשה לך חרבות צורים (יהושע ה ב) נתפרש גלבין דטינר, עשה לך שתי חצוצרות כסף (במדבר י ב) נתפרש, עשה לך שרף (שם כא ח) לא נתפרש, ר׳ יודן בשם ר׳ אסי ישמע חכם ויוסף לקח (משלי א ו) זה משה, אמר אם אעשה אותו שלזהב או שלכסף אין הלשון הזה נופל [על הלשון הזה] אלא הריני עושהו שלנחשת שהלשון הזה נופל [על הלשון הזה] נחש הנחשת (במדבר שם ט), מיכן שניתנה תורה בלשון הקודש, ר׳ פינחס ורבי חזקיה מש׳ ר׳ סימון כשם שניתנה תורה בלשון קודש כך נברא העולם בלשון קודש, שמעת מימיך אומר גיני גינייה [איתא איתתא] אנתרופי אנתרופייה, [גברא גברתא], אלא איש ואשה, למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה:

ט קינים תעשה את התיבה קילין ומדורין, אמר ר׳ יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע אף אותך תיבתך מטהרתך:

3 ילק׳ משלי ר׳ תתקכ״ט: 6 לעיל לד 164: 9 ילקוט ר׳ כ״נ:

1 בשלשה] וחגכי (שם), בג׳ דא[2]י, בשלשה מקומות פ, שלשה א[1] | נתפרשו וא[1] | ואחד א[1] | ר׳ נתן] ר׳ נתן א׳ ל[0]ן, ר׳ נתן אומר ע, ר׳ נתן אמ׳ גכ, א״ר נתן דא[2], נתפרש אמ׳ ר׳ נתן ח, נתפרש י (שם), ל׳ פא[1] | אעין] פוחא[1]גכעי (שם), אעי י, תיבותא דאעין דא[2] | דקדרינון דגער[1], דקדר יגון ו, דקרדינון חא[2]ש, דקרדונין א׳ר[2], דקדרוס י[1], דקדרו׳ י (שם), דקתרוס פ | 2 דטינר] פוחגכר, דטינור ד, דטינורי א[2], דטינרי א׳י (שם), דטינרין י | 3 אסי] פא׳כע, איסי ל[0]דו, יוסי חגי (שם), איבי א[2] | ויוסף] פי (שם), ויוסף דואגכעי | 4 משה] פוחא[1]גכי, ~ כיון שאמר הב״ה לו למשה עשה לך שרף ולא פי׳ ד, שאמר . . ולא פירש א[2], כשנאמ׳ לו [עשה לך שרף] לא נתפרש ע | אעשה] ע, אני עושה דפאכי, עושה אני וח | זהב (כסף א׳י (משלי))] א[1]ע, ~ אין הלשון הזה (זה הלשון ח) נופל על הלשון (ללשון ו) הזה וחגי, אין . . לשון זה דא[2], אין . . הלשון י (משלי), אין הלשון נופל על הלשון פכ | או] א[1]ע, אם ח, אם אני עושה אותו י (יהושע, משלי), ל׳ דוא[2]גכ | כסף] זהב א[1]י (משלי) | *הזה ל׳ ח | * על—הזה א[1]גכעי (יהושע)] על לשון הזה דא[2], ללשון הזה ו, על הלשון י (משלי), ל׳ ל | 5 אלא ל׳ כי (יהושע) | הרי אני דכ | עושה אותו | *שהלשון הזה א[1]] שלשון הזה ל, למה שהלשון הזה וחגכי, והלשון פ, לשון דא[2], זה ע | *על — הזה וחא[1]גכעי] על הלשון דפא[2]י (משלי), ל׳ ל | נחש] פע. ויעש משה ~ דוחאגכי | הנחשת] פ, נחשת וחא[1]גכ, נחושת דא[2] | 6 התורה וח | קדש י | חלקיה פ | בשם | *שניתנה דאג] שנתנה לפוי | תורה] התורה ו, ל׳ פי | 7 קדש ג, הקודש דו, הקדש פא[1] | נברא העולם] פוא[1]גי, העולם נברא דא[2] | קודש] ג, קדש פי, הקודש דוא[2], הקדש א[1] | שמעת | *אומר י]. אומ׳ פו, אר ג, אמ׳ ל, אומרי׳ דא[2], ל׳ כ | גיני] פוא[1]גי, גוני דא[2]כ | גינייה] ו, ־ייא א[1], ־יא פי[1], גונייא דא[2], ־יא כ | *איתא איתתא] ל׳ | אנטרופי א[1], אנדרופי כ | 8 אנתרופייא ו, ־יה ד, ־יא פא[2]ג, אנדרופיא כ, אנתרופא י[1], אנטרופיתא א[1] | *גברא גברתא דפואגכ] גבר גברתא י, ל׳ ל | למה] לפי ג, ל׳ פוא[1] | הזה ל׳ פ | 9 קנים דפוא[2]י | מטהרת פחגכ | את המצורע] מצורע פכ | 10 אף] כך פ | אותך] אתה וא[1], את חג, ל׳ דפא[2]ר[1]י | מטהרת אותך ח, מטהרת ומכפרת אותך א[1] |

עשה לך חרבות פירש צורים וכו׳: 1 דקידרינון. מין ארז, וגפר אין לו ריע במקרא ור׳ נתן מפרש כנר׳ עפ״י איזה תרגום עצי גפר אעין דקידרינון 1) ולפי גי׳ הילקוט וכי״פ אעין (אעי) דקדרוס או דקתרוס 2), וכבר העיר רי״ג במדרש ד׳ שאלוניקי שכן דרך המדרש הזה לפעמים לתרגם התיבה בלעז הידוע להם, ובר״ה כ״ג א׳ איתא ד׳ מיני ארזים הן ארז קתרום וכו׳ קתרום אמר רב אדרא וכו׳ (כ״ה בערוך ע׳ אדר, וגם שם ח״נ קדרום וקתרום ועי׳ בד״ס) ובסנהדרין ק״ח ב׳ (לפי גי׳ הערוך שם) עצי גפר מאי גפר רב אמר אדרא וכו׳, ולפנינו מתורגם תבת עצי גפר בת״א תיבותא דעאין דקדרוס (ובערוך שם ותרג׳ גפר קתרום) ובתר״י א׳ תיבותא דקיסין קדרונין ובתר״י ב׳ תיבותא דעאין דקדרינון (ובכי״פ שם הגי׳ גפר דקרדינון ועי׳ מ״ח חלק מ״א צד 340 ועי׳ גם בערוך ע׳ קדרון), וכן מתורגם בתרגום יוני 3) שהביא החו׳ פיעלד ועי׳ אגה״ת ח״ב צד 445 ועי״ע פלאנצענגאמען ע׳ אדרא וע׳ ארזא, ועפ״י התרגומים ניתוספ׳ מלת תיבותא בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וליתא בשאר כ״י ובערוך ע׳ קדרון ובילקוט בשני המקומות, ובמד׳ הגדול עמו׳ 148 גרס ומפרש ר׳ נתן אומר אעין דקדרנין (ושם צד 786 דקדרנון) עץ שהוא שוהה במים ואינו מרקיב, ור׳ נתן דורש במכילתא גם ויורהו י״י עץ (שמות ט״ו כ״ה) זה עץ קתרום (ובמכילתא דרשב״י הגי׳ ר׳ נתן בר יוסף אומר זה עץ של קרדים ונכתב בגליון שם פי׳ עצי גפר, ובתנחומא בשלח סי׳ כ״ד הגי׳ ר׳ יהושע בן קרחה אומר קרדנין וצ״ל קדריגון כמו שהובא בערוך שם, ובילקוט ר׳ נ״א הגי׳ בדפ״ר וד״ו אעי דקדרוס ונשתבש בד׳ פפד״א דקרדוס, ובילק׳ יהושע הגי׳ בדפ״ר דקדרו׳ ר״ל דקדרוס ונשתבש בד״ו וד׳ פפד״א דקדרות, ובכי״ל איתא בגוף הספר ר׳ נתן אעין וכו׳ וכן בסמוך בר חוטה בפיקודיך וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 53: 2 גלבין דטינר. חתיכות של צור שהם חריפין כאיזמלין גלבין איזמלין טינר צור מתרגמינן טינרא (פי׳ ב״ר כ״י) ועי׳ עטת״ר ע׳ גלב וע׳ טינר ובהוספת החו׳ פליישער שם ח״א צד 427 וגעזעניוס־בוהל ע׳ גלב, ומשמע שנתפרש כאן חרבות צורים ג״כ עפ״י איזה תרגום ודוגמתו הביא הרד״ק בס׳ השרשים ע׳ גלב תרגום לזה הפסוק גלבים דטור, ובתרגום שלפנינו מתורגם אזמלון חריפין: 3 בשם ר׳ אסי. בדפ״ר וד״ו וד׳ קראקא א׳ איתא בשם ר׳ איסי, ובד׳ פפד״א תס״ה וד׳ שטעטטין נשתבש בשם ר׳ איבי ובד׳ ווילנא בש״ר איבו, ובאלו הדפוסי׳ נדפס זה משה שאמר וכו׳ ועח״נ, ובערוך הש׳ ע׳ אנתרופי צ״ל כשנא׳ לו עשה לך שרף לא וכו׳ אם אעשה אותו וכו׳ הריני עושה אותו של וכו׳, וכתיבת יוסיף ביו״ד במקום סגול וכן בסמוך בסי׳ י״א תכלינה ובסי׳ י״ב תזכרינו ועי׳ במ״י לעיל צד 130: 5 נחש הנחשת. במקרא שם ויעש משה נחש נחשת וכו׳ והביט אל נחש הנחשת וכו׳ ועח״נ: 6 מיכן שניתנה וכו׳. עי׳ לעיל צד 164 ובח״נ ומ״י שם: ור׳ חזקיה. וכ״ה בדפוסי׳ ובכי״ו וכי״א א׳ וב׳ וכי״ג, ועדיפא גי׳ כי״פ ור׳ חלקיה, והוספתי איתא איתתא וכן גברא גברתא ועח״נ ולעיל שם: 9 קילין ומדורין. לשכות וחדרים וכן בסמוך בסי׳ י״א קילים קילא קיל 4) ואולי

1) *κέδρινον*. 2) *κέδρος*. 3) *ἐκ ξύλων κεδρίνων*. 4) *κέλλα, κελλίον*, Zelle.

וכפרת אתה מבית ומחוץ [בכפר] ולהלן הוא אומר ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג), **אלא להלן על ידי שהיו המים תשים ותחמרה בחמר מפני המים ובזפת מפני הריח:**

י **טו) וזה אשר תעשה אותה** אמר ר' יורן זה וזה עתיד אחד למוד באמתך הה"ד ארך הבינין במידה הראשונה אמות עשרים ורחב אמות עשרים (דה"ב ג ג), ולמה הוא קורא אותה תיבייקון, ר' הונא אמר שהיא מתביאית, ורבנין אמ' על שם תיבתו שלנח:

שלש מאות אמה וגו' בר חוטה בפיקודיך אשיחה (תהלים קיט טו) בחוקותיך אשתעשע (שם שם טז) לימדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמן יעשה רחבה אחד משׁשה וגובהה אחד מעשרה:

1 ילקוט ר' נ"ג, סוטה י"ב א', שמות רבה פ"א סי' כ"א: 3 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תתע"ו:

1 אותה | * בכפר חגכי] בכופר דוא, ל' ל | ולהלן] פחא[1]כי, הכא את אמר וכפרת אותה וגו' ~ דא[2], הכא (הכה ג) את . . אותה (את' ג) מבית ומחוץ (בכ' ג) בכופר וג ~ | הוא אומר] פחג, את אמר דוא[2]י, נאמר א[1] | ** ובזפת] וגו' ל | 2 תשין י, רפין א[1] | בחמר] פא[1], בחמר ובזפת ~ דא[2]גי | מפני המים] מבפנים א[1], מפני הריח א[2]י | ובזפת] ~ מבחוץ א[2] | הריח] המים א[2]י | 3 אורך הבניין ד, אורך (ארך ג) הבנין פוגעי, אורך האמות א[2], הארך האמור א[2] | 4 כמדה פג | אמות—אמות עשרים ל' א[1] | עשרים] עשרה פ, ששים א[2] | ורוחב דפא[2]כ | הוא ל' פ | *קורא אותה פאי] קורא אותו לכ, . . אותן ד, קורין אותה ר, ל' ע | 5 תביקון פגר, תבקיון ע, תוביקון א[1], תיבייקין ו, תביקין י, אמה תביקין דא[2] | *שהיא מתביאית ל[0]] שהיא מתובאית א[1]ר[2], . . מתביאות ר[3], . . מתאיבין כ, שהוא מתביאית פ, . . מתיבאים וג, שהיו מתיבאין ל[0], . . מתביאות בה דא[2]י, שהוא מתייס ל | 6 וגו'] ארך התיבה וגו' י, אורך התיבה (ארך התבה ו) חמשים (נ' ד[1]) אמה רחבה ושלשים אמה קומתה דוא[2], ל' פא[1] | בר חוטה (חוטא א[1]) אמר פא[1]ג, בר חטיא . . דא[2]כי (תהלים), בר חוניא . . ד[1]י | *אשיחה פוחאגכי] אשיח לד | *בחוקותיך דא[2]י] בחקותיך י (שם), בפקודיך לפחא[1]כ, בפיקודיך וג | ** אשתעשע] אשתשע ל | 7 למדנו התורה פ | בלמן] וא[1]י, בלמין דפחא[2]ג, במים י (שם) | 8 מ ששה] פוחא[1]גכי (שם), ~ בארכה דא[2]י *וגובהה וגכי] וגבהה דפאי (שם), וגובה לח | מעשרה] פוחא[1]גכי (שם), ~ בארכה דא[2]י |

מתורג' כאן קנים עפ"י שני תרגומים וכן איתא לפנינו בת"א מדורין ובתר"י א' קולין, ור' יצחק דורש שהשתמש הכתוב בלשון קנים לרמז מה הקן הזה מטהר וכו' כלו' קן צפור כדכתיב ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות וכו' (ויקרא י"ד ד') אף אותך תיבתך מטהרתך ועי' לעיל צד 267 אפילו נח וכו' לא שהיה כדי וכו' והדרש לגנאי לעיל צד 275 בדורותיו היה צדיק: 1 וכפרת אתה. וכן בסמוך ותולה אתה ועי' במ"י לעיל צד 248 בד"ה מבת כת': 2 ע"י שהיו המים. ימי היאור תשים היה די בחמר מצד אחד ובזפת מצד אחד ודורש ותחמרה בחמר כלו' מבפנים מפני המים ובזפת כלו' מבחוץ ולא מבפנים מפני הריח, וכן בסוטה שם תנא חמר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע (והטעם ע"י שהיו המים תשים לא הוזכר שם ועיי"ש גם בתוספות ד"ה בחמר), וברש"י עה"ת מפרש כנר' עפ"י המאמר שלפנינו ובסוטה בתיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים (וגי' כ"י שם רפים וכן הועתק מפירש"י ביפ"ת ועח"נ) דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד שלא כדי שלא יריח אותו צדיק וכו', ובשמות שם זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא וכו', והגי' בחמר מ פ נ י ה מ י ם ובזפת מ פ נ י ה ר י ח איתא גם בכי"פ וכי"ו וכי"ח וכי"ג ובדפ"ר וד"ו (ובכי"כ החמר מפני וכו' והזפת מפני וכו'), ובא"א ומ"כ ויפ"ת הגיהו בחמר מפני ה ר י ח ובזפת מפני ה מ י ם ועח"נ וכן הדפיסו אחרי בעל מ"כ, ובכי"א א' הגי' בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ מפני הריח, והגי' שלפנינו תיתה גם לפני בעל פי' ב"ר כ"י אלא שמפרש שם איפכא בחמר בחוץ מפני המים שלא יכנסו בתיבה ובזפת מבפנים מפני הריח שלא יריח אותו צדיק ריח החמר וכו' (כ"ה בפי' ב"ר כי"ט וכ"ה בפי' ב"ר כי"א ובנדפס בדפ"ר בחמר בחוץ וכו ובזפת מבפנים וכו' ריח החומר, ובד' ווילנא שינו בזפת בחוץ וכו' ובחמר מבפנים וכו' שלא יריח וכו' ריח הזפת), וזה פירוש זר, וכפר שאין לו ריע במקרא הוא מין זפת וחמר לפי הדרש חומר, ובתרגום היוני העתיקו כפר כאן וחמר בראשית י"א ג' וי"ד י' באותה מלה[1]) ובחמר ובזפת בשמות שם במלה אחת דומה לה בהוראתה[2]) וכן מתורגם כאן בת"א בכופרא ובתר"י א' בחימרא, ועי' גם בס' השרשים לר' יונה צד 160 וצד 228 ובראב"ע כאן ובשמות שם: 3 זה וזה. זה אכ"כ אלא ו ז ה לרמז עתיד אחד והוא שלמה למוד באמתך בבנין הבית ודורש במדה הראשונה במדה שהיתה בתחלה והיא אמה של נח שמדד בה בעשיית התיבה, ובכלים פי"ז מ"ט הוזכרה אמה של משה ושם מ"י אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה, וכפי' ב"ר הגי' הנכונה בכי"א שג' אמות היו במקדש אמה מה' טפחים ואמה מו' טפחים ואמה מו' טפחים וטפח וכו' ועי' מ"ש על ארך האמות וגם על אמה תביקין הח' צוקקערמאנן בספרו על המדות צד 15 וצד 21 ועי"ע זקש בייטרעגע ח"א צד 135: ארך הביניין וכו'. במקרא שם ה א ר ך א מ ו ת במדה הראשונה אמות ש ש י ם ורחב אמות עשרים, ותימה שנשתבש הפסוק כמו בכי"ל גם בכי"ו וילקוט ובערוך ע' תבקיון ובדפ"ר וד"ו ובדפוסי' ישנים אחרים (ובמקצת דפוסים הגיהו ששים עפ"י המקרא), ובכי"ג וכי"פ נשתבש ארך (אורך) הבנין כמדה וכו' אמות עשרים (עשרה) וכו', ובלקח טוב אורך הבנין באמה הראשונה אמות עשרים, ואולי נשתבש הפסוק עפ"י יחזקאל מ"א ט"ו ומדד ארך הבנין וכו' ושם מ"א ד' וימד את ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה וכו': 4 הוא קורא אותה. כן הגהתי ובכי"ל איתא אותו, ושם בגוף הספר הגי' ר' הונא אמ' שהוא מתייס ובגליון נסמן ס"א שהיו מתיבאין ס"א ש ה י א מ ת ב י א י ת, וגי' זו היא העיקרית שכוונו כאן לאמה שנקראה תיבייקון[3]) ופריך ולמה קורין אותה כן ומשני תחלה כפשוטו כדאמר ר' הונא שהיא מעיר תביאית[4]) במצרים ואח"כ מביא הדרש כדאמ' רבנין שנקראה תיבייקון על שם התיבה לשון נופל על לשון: 6 בפיקודיך אשיחה, וס"ד ואביטה ארחתיך, ובכי"ל ובכל הספרים שציינתי נשתבש בפסוק שלאחריו בפיקודיך (בפקודיך) אשתעשע והגהתי, וסגנון הלשון לימדתך תורה וכו' גם למטה בסי' י"א ועי' לעיל צד 54 וצד 197 ולקמן פ"ס פ"ע ופע"ו ועי"ע אגה"א ח"ב צד 234: 7 שתהא עומדת בלמן. בחוף הים מקום מצב הספינות[5]) ושלא תהפך על צדה (והמלות שתהא עומדת בלמן הושלמו בכי"ל בֵיני שיטי כנר' בכתב הספר) וכן לקמן פל"ב וישאו את התבה וכו' כך היתה תיבתו של נח משוקעת במים כספינה שעומדת וכו' ועיי"ש: 7 אחד משׁשה.

[1]) ἄσφαλτος. [2]) ἀσφαλτοπίσσῃ. [3]) θηβαϊκός. [4]) Θηβαΐς. [5]) λιμήν.

טז) **צהר תעשה לתיבה** ר׳ חוניא ור׳ פינחס ר׳ חנן ור׳ הושעיא לא מפרשין ר׳ אבא בר יא
19a כהנא ור׳ לוי מפרשין, ר׳ אבא בר כהנא אמר חלון ר׳ לוי אמר מרגלית: ר׳ פינחס מש׳ ר׳ לוי כל
י״ב חדש שהיה נח בתיבה לא צרך לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא מרגלית היתה לו
והיה תולה אתה, בשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיא מבהקת [היה] יודע שהוא
לילה: אמר ר׳ הונא עריקין הוינן מן קומיה גוניתיה בהדא בטיסא דטיבריא והיה בידינו נרות, בשעה
שכהים היינו יודעים שהוא יום ובשעה שמבהיקין היינו יודעים שהוא לילה:
ואל אמה תכלינה מלמעלה ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א׳ ש״ל קילים היו בה,

1 ילקוט ר׳ נ״ג, סנהדרין ק״ח ב׳, פדר״א פכ״ג: 3 ירוש׳ פסחים פ״א כ״ז ס׳: 7 ילקוט ר׳ כ״ג כ״ד:

1 ** לתיבה] לתי׳ ל | *חוניא ג] חוניה דוא[2], הונא פכ, חנינה ל | חנין | אושעיא א[1]ב | 2 משום דח, בשם פואגכ | 3 שנים עשר פוא[1]גכ | שהיה נוח יושב ו | צרך] פו, צריך דא[2]ג, היה צריך כי, נצרך א[1], הוצרך ח | לאור] פ, לא ~ דואגבי | מרגלית אחת היה ח | 4 ותולה ו | אותה | בשעה] פוא[1]ג, ובשעה דא[2]כ | שהיתה כהה פוי | שהיא] ג, שהיתה דואבי | מבהקת] מאירה פ | *היה דפוא[2]גכי] ל׳ לא[1] | *שהוא דוחאגי] שהיא לפכ | 5 רב וא[2] | °הונא] חונ׳ ד[1] | עריקין א[1]ר[2]י, טמירין ו | הוינא פא[1]כער[2] | מן קמיה ע, . . קומוי ע, . . קומי דוא[2], . . קמי פג, מקמי א[1]רי | גוניתיה] ע, גוגתיה וג, גגתייא פ, גינותא ע, גוגדא דא[2]כר, גודיא י[1] | בהדא ו | בטיסא] ע, בטיתא א[1], בוטיתא פ, בטיטא ע, ־טח י[1], ביטיטא וג, בוטיטה דא[2], ־טא ר | דטיבריה ד, דטביריא ו, דטבריא א[1]גבר[2]י, ־יה פא[2]ער[1] | והיו ואג, והוו ע | בידיהון ע | 6 שכהין ע, שהן כהין ג, שהיו כהים דוא[2]כ, . . כהין פא[1]י | שמבהיקין] ע, שהן מבהיקין ג, שהיו מבהיקין פא[1], . . מבהיקים דוא[2]כ | 7 תכלנה | ר׳—נחמיה ל׳ פ | אומר דפוא[1]עי, אמר א[2]גכ | ש״ל] עי, שלש מאות ושלשים כ, ש״ס א[1], ג׳ מאות וס׳ ד, שלש מאות וששים וגרי, ג׳ מאות ומ׳ א[2] | *קילים ג י] קילין דפאכערי, קולין וע°, קילוס ל |

בארכה וכן וגובהה אחד מעשרה בארכה כמו שהיתה התיבה ש׳ אמה ארכה נ׳ אמה רחבה ול׳ אמה קומתה, והגהתי וגובהה וכן ירוש׳ שבת פי״ט י״ז ב׳ רוב גובהה ועח״נ: 1 ר׳ חוניא. כן הגהתי וכ״ה לעיל צד 269 ועיי״ש במ״י: 2 ר׳ לוי אמר מרגלית. בפדר״א שם ר׳ מאיר אומר אבן אחת של מרגלית היתה תלויה בתיבה והיתה מאירה לכל הבריות שבתוכה כנר שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים (כן הועתק המאמר מפדר״א בילקוט שם, ובדפוסי׳ הגי׳ ר׳ מנא אומר כיון שנכנסו כל הבריות וכו׳ ומרגלית אחת היתה וכו׳ כנר שהוא מאיר בגבורתו), ובתר״י א׳ מתורג׳ איזל לפישון וסב מתמן יורדא ותשויניה בתיבותא לאנהרא לכון (כ״ה בהוצ׳ גינסבורגער ועי׳ עמת״ר ע׳ יורדא) ובילקוט ריש ר׳ נ״ז ויסגר י״י בעדו סגר הקב״ה חמה ולבנה ולא היו מאירים כל י״ב חדש שנ׳ האומר לחרס לא יזרח והיאך היה נח משמש זימן לו הקב״ה אבן טובה ונשתמש לאורה (והציון מדרש אבכיר שנוסף בגליון שם בד׳ פפד״א ליתא בילקוט דפ״ר וד״ו), ובסנהדרין שם איתא צהר תעשה לתיבה א״ר יוחנן אמר לו הקב״ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כצהרים: 4 שהיא מבהקת. מאירה וכן לעיל צד 20 והבהיק זיו הדרו, ובמד׳ הגדול עמו׳ 158 הועתק כל זמן שהיתה כהה וכו׳: 5 עריקין הוינן וכו׳. בורחים היינו מפני הגותיים, והגי׳ גוניתיה1) איתא גם בערוך ע׳ בטט ב׳ ושם ג׳ עריקין הוינא מן קמיה וכו׳ בהדא בטיטא דטבריה והוו בידיהון וכו׳ ופי׳ בטיטא מערה (ועיי״ש בערוך הש׳ הערה ב׳), ובע׳ גגת הגי׳ עריקין הוינן מן קומוי גינותא בהדא בטיסא2) דטבריה ועי׳ קרויס ע׳ גותיא וזקש בייטרעגע ח״א צד 185, ועריקין הוא בינוני פעיל כמו יתיבין לעיל צד 48 ועיי״ש במ״י, והגי׳ הוינא כסגנון ת״א ועי׳ דאלמאן צד 204 וצד 292, וסגנון והיה בידינו נרות עי׳ במ״י לעיל צד 280, והמאמרים שלפנינו בסגנון אחר בירוש׳ פסחים ושם ג׳ מיליהון דרבנין אמרין לא כמה דהוא מנהר בליליא הוא מנהר ביממא דאמר רב הונא כד הוינן ערקין באילין בוטיתא דסדרא רבא (כלו׳ במערות של בית המדרש הגדול דטבריה) היו מדליקין עלינו נירות בשעה שהיו כיהים היינו יודעים שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהו׳ לילה ותייא כיי דמר ר׳ אחיוא בר זעירא נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה למה יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה (ועי׳ במ״י לעיל צד 270) והא כתיב צוהר תעשה לתיבה כמאן דאמר לא שמשו המזלות בשנת המבול, והמאורע שסיפר ר׳ הונא היה בימי הצורר גאללוס ועי׳ גרעץ קורות היהודים ח״ד (מהדורא ב׳) צד 342 ואגה״א ח״ג צד 276: 7 ש״ל קילים. הגהתי ק י ל י ם ועח״נ וכן בסמוך קילים היו בה, והגי׳ שלפנינו ש״ל קילי׳ היא גם גי׳ הערוך בע׳ קל ח׳ וכן בכי״כ שלש מאות ושלשים קילין, ובכי״פ כתוב שלש מאות וששים ובין שי״ן לשי״ן נוסף ל׳ ביני שיטי ור״ל שלשים, וכמו שמפרש המאמר באריכות בערוך שם היו לדברי ר״י בתחתיים ושניים ד׳ שורות של ל׳ קילין על פני ארך התיבה ב׳ שורות חיצונות וב׳ שורות באמצע ובאלו האמצעיות אחורי הקילין מדובקים זה לזה וכל קיל י׳ אמות על י׳ אמות וב׳ פלטיות3) דרכים של ד׳ אמות רחב מהלכים מראש התיבה לסופה בין שתי שורות החיצונות ובין שתי שורות האמצעיות וב׳ אמות לצדדין אמה אחת מהלך לכל צד התיבה ובשלישים היו רק ג׳ שורות של ל׳ קילין בס״ה ש״ל קילין ולדברי ר׳ נחמיה היו בכל מדור ו׳ שורות של נ׳ קילין ב׳ שורות חיצונות וב׳ פעמים ב׳ שורות אמצעיות מדובקות לאחוריהן זו בזו וכל קיל ו׳ אמות על ו׳ אמות וג׳ פלטיות של ד׳ ד׳ וכו׳ פלטיא אחת בין השורות האמצעיות וב׳ פלטיות בין האמצעיות ובין החיצונות וב׳ אמות לצדדין בס״ה תת״ק קילין, ובילקוט העתיק תחילה המאמר עם גי׳ שאר הספרים בדברי ר״י שלש מאות וששים קילין (ולפי גי׳ זו היו לשיטת ר״י גם במדור העליון ק״כ קילין ועי׳ גם הציורים במ״כ) ובסוף הענין כתב ו א י ת ד א מ ר י ר׳ יהודה אומר ש״ל ק י ל י ם היו בה בערוך מקיים גיר׳ ש״ל קילין (כ״ה בילקוט דפ״ר בפנים הספר ועי׳ מ״ח חלק ל״ח צד 436 ועי״ע במ״י לעיל צד 242) ומפרש „ד׳ קילין היו ברחבה ד׳ פעמים ל׳ יעלו ק״כ קילין תחתיים ק״כ ושניים ק״כ יעלו ר״מ שלישים העליונים לא היו אלא ג׳ שורות שהיה מצר ועולה ולא היה רוחב התיבה אלא מ׳ אמות וג׳ שורות עולות צ׳ ור״מ הנה ש״ל קילין לדברי ר׳ יהודה" (ובפי׳ מהרז״ו לא דייק במ״ש שגי׳ הילקוט כאן כגי׳ הערוך וכן צריך תיקון

1) *Γότθος*. 2) *βέτης*. 3) *πλατεῖα*.

הקילא עשר אמות על עשר, וב׳ פלטיות שלארבע ארבע, קילא מיכן וקילא מיכן וב׳ אמות לצדדים, ר׳ נחמיה אמר תת״ק קילים היו בה, קיל שש אמות על שש אמות, וג׳ פלטיות שלארבע ארבע, קילין מיכן וקילין מיכן וב׳ אמות לצדדין, על דעתיה דר׳ יהודה ניחה על דעתיה דר׳ נחמיה לא ניחה כאמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה ואל אמה תכלנה מלמעלה, ר׳ נחמיה אמר כמין קמרוטון היית והיה משקיף בה ועולה עד שהעמידה על אמה:

1 הקילא] **ע**, הקיל ג, קיל **פא**[1]**ב**, קול ו, כל קיל וקיל י, ל׳ **דא**[2] | עשר — עשר] וג, עשר על עשר אמות **פ**, עשר אמות על עשר אמות **א**[1]**ע**י, י אמות על י׳ אמות **דא**[2] | וב׳] **ע**, ושתי **דפואבר**[2]י, ושני **גר**[1] | פלטיאות **ר**י | ארבע ארבע] **פ**וג, ד ד׳ **ע**, ארבע אמות **כ**י, ד׳ אמות **דא**[2] | קילא מכאן [וקילא מכאן] **ע**, קיל מיכן (מכאן **א**[1]**בר**, מיכאן ג) וקיל (מכאן **א**[1]**בר**, מיכאן ג) מיכן **וא**[1]**גבר**, וקילין מכאן וקילין מכאן י, קיל מיכן וקיל מיכן **פ**, קילין מיכן וקילין מיכן וקילין מיכן **דא**[2] | ושתי **פוגבר**[1]י, ושני **א**[1]**ר**[2] | 2 ר׳ נחמיה] ר״מ **ע** | אומר **פ**י**ע**רי | תת״ק] **ע**י, ט׳ מאות **דא**[2]**ר**[2], תשע מאות **פוא**[1]**בר**[1] | קילין **דפאבר**י, קולין **ו** | קיל **פוא**[1]**בער**] וקיל **דא**[2], כל קיל וקיל י, קילים **ל** | שש — אמות] **פוא**[1]**בע**, ו׳ אמות על ו׳ אמות **דא**[2], שש אמות על שש ארבע קילין באמצע י | ושלש **פ**ו**כר**[1]י | פלטיאות י | * ארבע ארבע **דפוא**[2]**ר**[1]י] ד׳ ד׳ **ער**[2], ארבע ארבע אמ **ל**, ארבע אמות **כ** | 3 קיל מכאן וקיל מכאן **א**[1]**בע**, וקיל מכאן ומכאן **ר**[2]י, וקיל מיכאן (מיכן **א**[2], מכאן **ר**[1]) וקיל (מכאן **ר**[1]) מיכן **דא**[2]**ר**[1], וקיל . . מיכן וקילי׳ מיכן **ד**[1], קיל מיכן קיל מיכן קיל מיכן **פ**, קיל מיכן וקיל מיכן קיל מיכן וקיל מיכן קיל מיכן וקיל מיכן **ו** | וב׳] **ער**[2], ושתי **דפואבר**[1]י | ניחה] וג, ניחא **פבע**י, לא ניחא **דאר** | על] **א**[1], ועל **דוא**[2]**גבר**י | לא ניחה] וג, לא ניחא **דא**[2]**בי**, ניחא **ד**[1]**א**[1]**ר**[2] | 4 כאמתה (כאמתא **דא**[2], כשם שאמתן ג)] ר׳ יהודה (יודא **ו**) ור׳ נחמיה (נחמיא **א**[2]) ר׳ יהודה (יודא **ו**) אומר (אמר **וא**[1]**ב** ~ **דאגב**, ר׳ יהודה אומר ~ י | מלמטן **וא**[1], שלמטה **כ**, שלמטן ג | אמתה] **וא**[1]**בי** יתא **דא**[2], יתן ג | מלמעלן **וא**[1], שלמעלה **כ**, של מעלן ג | אומר **ע**י | 5 *קמרוטון **הגר**] קמרוטין **פובר**[3]י, קומרוטון **ד**, כמירוטין **ל**, קמטרון **א** | היית] וג, היתה **דהאבר**[1]י, היה לו **פ** | משקיף — ועולה] **ח**, משקיף (משקף **וי** בה ועולה ומשקיף (משקיף **גבי**, משקף **ו**) בה ועולה **דוא**[2]**גבי** | על אמתה **ח**, על אמה ואל אמה תכלנה מלמעלה **ו**, על אמתה שנ׳ ואל . . מלמעלה **א**[2]**גבי**, . . שנ׳ ואל אמה וגו׳ **ד** (כמין קמרוטין היתה מלמעלה משל מטה היאך ואל אמה . . מלמעלה **ע**)

במ״ש וברש״י במדרש הביא ב׳ הגירסאות ופירושם ושם מביא ומפרש בדברי ר״י רק הגי׳ שלש מאות וששים קילין היו בה וכו׳ והפירוש שם נשתבש בדפוסי וגם בדפ״ר וצ״ל עפ״י פי׳ ב״ר כ״י, ובערוך צ״ל ר׳ נחמיה אומר במקום ר״נ אומר תת״ק קירין וכו׳ וכן מביא שם ר׳ נחמיה אומר כמין קמרוטין היתה וכו׳, והמאמר עם פירושו הועתק במעט שינויים במדרש הגדול לפ׳ שלש מאות אמות וכו׳ ומתחיל כיצד עשה אותה ר׳ יהודה אומ׳ שלש מאות ושלשים קילין וכו׳ ולפני ר׳ נחמיה אומ׳ תשע מאות קילין וכו׳ נוסף שם ר׳ יהושע בן לוי אומ׳ שלש מאות וששים קיר ארבע שורות על ארבע שורות ואין בה מקום צר יעלו שלוש מאות וששים קיל וזו היא שטת ר׳ יהודה לפי הגי׳ האחרת בספרים עם פי׳ מקומם וצע״ג, ועוד אגדה אחרת בפדר״א פכ״ג וזה אשר תעשה אותה תאני ר׳ שמעיה באצבע הראהו הקב״ה לנח ואמ׳ ל׳ כזה וכזה תעשה לתיבה מאה וחמשים קנים אורך ימינה של תיבה ומאה וחמשים אורך בצד שמאלה שלשים ושלשה קנים בצד רחבה בדפנותיה לפניה ושלשים ושלשה בדפנותיה לאחריה ועשרה בתים בתוך וכו׳ וחמש אפנטיות בצד אורך ימינה של תיבה וחמש אפנטיות בצד אורך שמאלה וכו׳ וכן באמצע התחתונה וכן במעלה שנייה וכן במעלה שלישית וכו׳ ועי׳ גם בתר״י א׳: 3 על דעתיה דר״י וכו׳. וכ״ה ברוב הספרים ע״ד דר״י ניחה על (ועל) דעתיה דר״נ לא ניחה, וגי׳ אחרת ע״ד דר״י לא ניחא וע״ד דר״נ ניחא ועוד גי׳ אחרת ע״ד דר״י לא ניחא וע״ד דר״נ לא ניחא, ולכל הגירסאות קשה מאד לפרש המאמר ומשמע שגם בערוך ג׳ כתגי׳ שלפנינו ע״ד דר״י ניחא ע״ד דר״נ לא ניחא וכו׳ (וגם ל״ג ר״י ור״נ ר״י אומר) וכתב שם והקשינו אליבא דר״י שהיה פותח שורת כון השלישיים ניחא הא דכת׳ ואל אמה תכלנה מלמעלה ר׳ נחמיה אומר כמין וכו׳ (בערוך הש׳ נשתבש ניחא וצ״ל ניחא, וגם בראש המאמר צ״ל שם קילא מכאן וקילא מכאן כמו שהועתק לנכון גם ביפ״ת) ויש לפרש כדותק באמתה מלמטה וכו׳ באותה מדה שפותת בדופני התיבה כלו׳ במדור העליון כך פותח והולך מלמעלה ואל אמה תכלנה וע״ד דר״נ לא ניחא לפי שלשטתו לא היה המדור העליון מיצר ועולה אלא דפנות המדור היו שווים לשל התחתיים ושניים ומשני ר״נ אומר כמין קמרוטין[1]) וכו׳ כלו׳ כמין קובה והיה מתחיל לקמור אותה למעלה מכבר דופני המדורות וכעין שפירש״י עה״ת כסוית משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה וכו׳ ובערוך מסיים ר״נ אומר כמין קמרוטין היתה מלמעלה משל מטה היאך ואל אמה תכלה מלמעלה וצ״ע ועי׳ גם בע׳ קמר ב׳, וכן אינו מהויק מ״ש בילקוט בסוף גי׳ הערוך ופירושה לר״י ניחא כי גובה הקילין עד לגג ור״נ כמין קמרוטין היה משפע ויורד כגג המשופע, ובלשון אחר מסיים במד׳ הגדול עמו׳ 150 ואקשינן אליבא דר״י שהיה פותח וכו׳ ניחא ההא כת׳ ואל אמה תכלנה מלמעלה אלא למן דאמ׳ כולה שווה מאי דכת׳ תחתיים ושלישים מלמד ששלשתן שוות וצ״ע ג״כ ובמהז״ק הגיה לפי שיטת הערוך אמר ר״נ כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה ר״י אמר כמין קמרוטין וכו׳ וכתב וכן מוגה בכ״י, ובעד להגהה זו מה שנוסף במה״ג עמו׳ 149 כדברי ר׳ יהודה דאמ׳ כמין קמרוטין היתה, וזה ליתא בפי׳ הערוך ושם הגי׳ כמו לפנינו ובשאר הספרים ר׳ נחמיה אומר כמין וכו׳, ובכי״פ נתערבו גירסאות שונות על דעתיה דר׳ יהודה ניחא הא דכת׳ ואל אמה תכלנה מלמעלה על דעתיה דר׳ נחמיה כמין קמרוטין היה לו והיה משקיף בה ועולה בה ויורד ומעמידה על אמתה ועל דעתיה דר׳ נחמיה כאמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה ואל אמה וגו׳, ובפי׳ ב״ר מפרש ע״ד דר״י לא ניחא וע״ד דר״נ ניחא מאי דכת׳ ואל אמה וכו׳ דמשמעות הכתוב כדברי ר״נ כמין קמרוטון היתה וכו׳ ואינו נר׳ שלפי סגנון המדרש נמשך על דעתיה וכו׳ למעלה אפלוגתא דר״י ור״נ במספר הקילין ועי׳ ביפ״ת, ובלק״ט מפרש ואל אמה וכו׳ כמין צריף עשאה רחבה מלמטה עד מהורין ג׳ ומיכן ואילך קיצר הבנין עד שהעמידה לרוחב אמה למעלה כמין קמרוטין:

[1] καμαρωτόν.

ופתח התיבה בצדה תשים אמר ר' יצחק לימדתך התורה [דרך ארץ] מי שעושה טריקלין עשר על עשר יעשה פתחו מן הצד:

תחתיים שניים ושלישים תעשה תחתיים לזבלים ושניים לו ולבניו ולטהורים ושלישים לטמיאים, ויש שמחליפים תחתיים לטמאים שניים לו ולבניו ולטהורים העיליונים לזבלים, כיצד הוא עושה, אלא כמין קטרקטין היה לו והיה פוססן מן הצד:

תעשה אף היא היתה מסייעת את עצמה:

יב יז) ואני הנני מסכים למלאכים שאמרו מה אנוש כי תזכרינו וגו' (תהלים ח ה):

הנני מביא את המבול מים מים היו וכיון שהיו יורדין על הארץ היו נעשין מבול:

יגוע יצמוק:

יח) והקימותי את בריתי וגו' ברית אתה צריך מפני הפירות שלא יעפשו ושלא ירקבו, [ברית אתה צריך] הגיבורים היו נותנין רגלם על התהום וסותמין אותו והיה בא ליכנס אל התיבה והיו

1 ילקוט ר' נ"ד: 3 ילקוט שם, סנהדרין ק"ח ב', ועי' פדר"א פכ"ג: 6 ילקוט שם: 7 ילקוט ר' נ"ה, ועי' לעיל לד 61, סנהדרין ל"ח ב', תנחומא מ"ב בחקתי סי' ו', תנחומא שם סי' ד', מדרש תהלים ח' סי' ז': 8 ילקוט שם: 9 ילקוט שם: 10 ילקוט שם: 11 ילק' איוב ר' תתקי"ג:

1 התורה] פו, תורה דאגכי | **דרך ארץ] ל' ל | שאם עושה גכ, שאם עושה (עשה פי, יעשה וא) אדם דפאי | טרקלין | עשר על] יעשה ~ ו | 2 יעשה] פוח, יהא עושה די, הוא עושה א, יהא ג | 3 תחתיים—תעשה] תחתיים . . תעשיה ד, ל' פא | לזבל כ | ושניים] ג, שניים דפואכ, והשניים י | ולטהורין גי, לטהורים ד | והשלישים פ, והעליונים דאגכי, ־ין ו | 4 ויש שמחליפים פגע, . . שמחלפין י, . . מחליפים דוכ, ואית דמחלפי א[1] | ושניים פא[1]גכ, והשניים י | ולטהורין ו | והעליונים דאגכי, ־ין ו, ושלישים פ | לזבלין ו | הוא] ע, היה דפואגכי | 5 כמין ל' א[1] | קטרקין פא[2], קרקטון ד[1]כ, טרקטון ו, טרקלין א[1]י, טריקלין ג | היו א[1] | והיה ל' א[2] | פוסקו ו, פותחן י | 6 תעשיה דא[2] | היתה ל' פ | 7 מסכים] פוא[1]ג, הנני ~ דא[2]כי | *למלאכים] למלאכיו ל, לדברי מלאכים דא[2]י, . . המלאכים פ, . . המלאכין ו, . . מלאכי השרת חר, . . מלאכי שרת ג, לדברי מי א[1] | שאמרו] פוחכי, שהיו אומרין דא[2], שאמרו מלאכי שרת ג, שאמר א[1] | תזכרנו | 8 *מים דוחא[2]] מים על הארץ א[1]גכי, וגו' ל | כיון פ | על הארץ] פוגי, לארץ א[1], ל' דא[2] | היו נעשין] גי, . . נעשים דא, הן נעשין פ, נעשין ו | 9 יגוע] כל אשר בארץ ~ י, וכל אשר בארץ ~ ע, לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל (וכל גכ) אשר בארץ ~ וגכ, לשחת כל בשר כל אשר בארץ ~ דא[2] | 10 וגו'] אתך דואכי, . . ובאת אל הת' ג | הפירות] א[2], פירות שאתך ח, פירות (הפירות ד) שאתה (שאת פוא[1]ג) כונס דפוא[1]גכי | שלא—ירקבו] ח, שלא יעפשו (יעפישו א[1], יעפושו פ) ושלא (שלא פ) ירקבו (ירקיבו א[1]) ושלא (ישינו פ) ישנו פא[1]כ, שלא יעפשו שלא ירקיבו שלא ישונו ג, שלא ירקבו ושלא יתעפשו (שלא יעפשו ושלא ירקיבו י) ושלא ישתנו דא[2]י, שלא יעפשו ושלא יטנפו ו | 11 **ברית אתה (את פא[1]גכ) צריך] ל' ל | היו—אותו] היו . . רגליהם . . אותו ע, היו . . רגליהן וסותמין את התהום ומניחין ידיהן על החלונות וסותמין אותן ו, היה אחד מהם (אחד מהן היה י, היה פג) נותן רגלו (את רגלו י) על התהום וסותמו (וסתמו ג) נותן (ונותן פגבי) ידו על (חלון י) החלון (וסותמו א[2]י, וסתמו כ, וסתמה ג) וסותמה דפא[2]גכי, היה אחד מהן נותן את ידו על החלון וסותמה נותן רגלו על התהום וסותמו א[1] | היה דא[2] | *אל התיבה] על התבה ל, לתיבה דפואגעי |

1 טריקלין. וכן כתיבת טריקלין [1]) ביו"ד בסגנון הירושלמי ועי' עמת"ל ח"ב צד 191, וטרקלין עשר על עשר כדאיתא בב"ב פ"ו מ"ד וגם הקילין לדברי ר"י עשר על עשר: 2 מן הצד. ולא באמצע, ודורש כן למדתך התורה וכו' בדרך אגב אעפ"י שטעם הכתוב בצדה תשים ולא מלמעלה כמו בספינות: 3 תחתיים לזבלים. בסנהדרין שם תחתיים וכו' תנא תחתיים לזבל אמצעיים לבהמה עליונים לאדם וכו' וישלח את היונה וכו' א"ר ירמיה מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים, ובלק"ט הועתק תניא וכו' אמצעיים לבהמה ולחיה עליונים לאדם ולעופות, ובפדר"א שם מדור כל בהמה וחיה ביציע התחתון מדור לכל העופות ביציע השניה מדור שקצים ורמשים ובני אדם ביציע השלישית וכו', ובכי"ל הושלם תחתיים לטמאים עד ולטהורים כנר' בכתב הספר ביני שיטי, וכתיבת עיליונים ביו"ד כמו לעיל פעמים שונות, ופריך ללישנא קמא תחתיים לזבלים וכו' כיצד הוא עושה ומשני כמין קטרקטין [2]) דלתות פתוחות מלמעלה למטה היו לו בעליונים בצדה של תיבה ובהן היה דוחק וגורף את הזבלים למטה ועי' גם בעמת"ל ע' פסס, והגי' כיצד הוא עושה איתא גם בערוך ע' פס י"ב וע' קטרקטין, וגם בדפ"ר וד"ו ודפוסי' אחרים הגי' והיה פוססן, ובמקצת דפוסי' נשמטה מלת והיה, וברד"ק הגי' כיצד היה עושה וכו' והיה פותחן מן הצד ועח"נ ולעיל צד 142 היה פותק במגרופית וכו' ובח"נ שם: 6 תעשה. קרי ביה תיעשה אף היא וכו' וכמו שדרשו מקשה תיעשה המנורה (שמות כ"ה ל"א) מעצמה תיעשה ועי' תנחומא מ"ב שמיני סי' י"א ובהעלתך סי' ד' ועי"ע מנחת שי שמות שם, ואולי דייקו כאן שכת' תעשה ואין כת' תעשנה כמו תכלנה: 7 שאמרו מה אנוש. לעיל צד 61 אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו' מה אנוש וכו' ועי' גם ברמב"ן לפ' ואני הנני: 8 וכיון שהיו. בלק"ט הועתק כיון שיורדין לארץ נעשין מבול ועח"נ: 9 יצמוק. מל"מ שדים צמקים (הושע ט' י"ד) ודורש כל אשר בארץ יגוע יצמוק כלו' ייבשו ויצטמקו וירדו במצולות כמו אבן ועי' ערוך ע' צמק ועי"ע ב"ב ט"ז ב' כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים וכו' והא דור המבול וכו' גויעה ואסיפה קאמרינן: 10 ברית אתה צריך. דורש והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה וכו' ברית היה צריך כשבא ליכנס אל התיבה מפני הפירות ומפני הגבורים ואין זאת הברית רמז לקשת ועי' גם בראב"ע, ובמ' הגדול הביא כאן הדרש איזו ברית ר' אלעזר אומר זו ברית שמים וארץ שאינן בטילין וכו', והגי' ושלא ישנו איתא גם בפי' ב"ר ומפרש שלא תעובר צורתן ועי"ע ברש"י עה"ת: 11 הגיבורים

[1]) *τρικλίνιον*. [2]) *καταρράκτης*, Falltüre.

רגליו מתערסלות ה"ה הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם (איוב כו ה) ושכיניהם, ארי היה בא לתיבה והיו שיניו קהות ה"ה שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים ניתעו (שם ד י). אמר ר' חייא בר אבא [נגר] הייתה, אילולי בריתי שהייתה אתך הייתה יכול להיכנס אל התיבה אתמהא ה"ה והקימותי את בריתי אתך אימתי כשהובאתה אל התיבה:

אתה ובניך וגו' ר' יהודה ברי' סימון ור' חנן בשם ר' שמואל בר רב יצחק נח כיון שניכנס בתיבה נאסר לו פריה ורביה ה"ה ובאת אל התיבה אתה ובניך לעצמך ואשתך ונשי בניך לעצמן, כיון שיצא התיר לו ה"ה צא מן התיבה אתה ואשתך וגו' (בראשית ח טז). אמר ר' אבין בחסר ובכפן גלמוד (איוב ל ג) אם ראיתה חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם גלמוד הוי רואה את אשתך כילו היא גלמודה, אמר ר' מונא כת' וליוסף יולד שני בנים (בראשית מא נ) אימתי בטרם תבוא שנת הרעב (שם שם):

1 ילק' איוב כ' תתכ"ז: 5 ילקוט כ' כ"ס, לקמן פל"ד, ירוש' תעניות פ"א ס"ד ד', סנהדרין ק"ח ב', תנחומא ע"ב נח סי' י"ז, תנחומא שם סי' י"א, פדר"א פכ"ג: 7 ילק' איוב כ' תתקי"ז:

1 רגליו] ידיו פב, ידיו ורגליו א[1] | מתערטלות ד[1]פגבי[1], מתערכלות א[2]ר[1], מתערסלות וחוללות א[1]ר[2], מתערסלות במים ע | ושכיניהם] כ, ושכניהם פ, ל' דואגי | 2 בא] פ, ~ ליכנס דואגכי | לתוכה ג | ושיני.. ניתעו די] ושיני.. נתעו פוא[2], ושני.. נתעו גב, וגו' לא[1] | 3 בר אבא (ברבא ו)] ~ א' לו הקב"ה לנח נח פ, אמ' הב"ה לנח א[1] | *נגר דואגכר[2]י] ל' לפר[1] | הייתה] היתה כ, היית דואגר[2], הייתי ד[1]י, ל' פר[1] | אילולי] פו, ואילולי דגי, אלולא א[1], ואלולא א[2] | שהייתה] ו, שהיית ג, שהיתה דפאכי | **אתך] אותך ל | הייתה] ו, היית ג, לא היית דפא (יכול היית י) | ליכנס | לתיבה דפא, לתוכה ג | אתמהא] גכ, ל' דפואי | 4 כשהובאתה] ו, כשהובאת פגכ, כשבאת י, לכשנכנס דא[3] | 5 ברי'] גכ, בר דפואי | חנין | ר' שמואל] פוגכ, רב.. די | בר רב] ד[1]פוגכ, בר ר' ד, בר י | כיון שנכנס פוגכי, כשנכנס דחא | 6 בתיבה] א[1], לתיבה דוא[2], אל התיבה פגכי | לו ל' וא[1] | בפריה ו, על פריה א[1] | 7 וכיון] חא[1] (כיון — וגו' ל' וגכי) | הותר לו א[1], התיר לו הקב"ה ח | וגו'] פא[1], ובניך ונשי בניך דא[2] | אבין] חא[2]גכ, אבון דו, בון פ | 8 בחסר] פוא[1]גכ, כתי' ~ דא[2], נאמ' ~ ח | ראית | הוי רואה] עשה ג | 9 כאילו דפוא[2]ג, כאלו א[1]כי | גלמודה (גלמוד ו)] פוחא[1]גכי (איוב), ~ שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה דא[2]י | *מונא דפ] מינא לח, מונה גכ, מני א[1], הונא א[2]י, יודן י (שם) | אימתי] חכי, ל' דפואגי (שם) | 10 הרעב] ~ כיון שיצא התירו הה"ה צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך ו, כיון.. התיר לו הקב"ה הה"ד צא מן התיבה אתה ואשתך י |

וכו'. הוספתי ברית אתה צריך כגי' שאר הספרים, והגבורים הם הנפילים שנקראו גם גבורים ורפאים ועי' לעיל צד 253, וכהגי' שלפנינו כ"ה גם בערוך ע' ערסל ב' הגבורים היו נותנין וכו' וסותמין אותו והיה בא וכו' וצריך לפרש והיה כל אחד מהם בא וכו' וכטעם הגי' הגבורים היה אחד מהם נותן וכו' (ועי' לעיל צד 265 דהוה צאיד וכו'), וברוב הספרים נוסף ונותן ידו על החלון וסותמו או וסותמה וחלון ל"ז ול"נ: 1 מתערסלות. נסבכות ונלכדות ועי' בהוספות הח' פליישער בעמת"ל ח"ג צד 731, ובערוך שם נוסף מתערסלות במים וכפי הדרש רפאים יחוללו מתחת מים כלו' חיל ורעדה אחזתם ורגליהם מתערסלות במים, והגי' מתערסלות איתא גם בד"ו, ובדפ"ר ובילק' דפ"ר כאן ובילק' איוב שם הגי' מתערטלות ועח"נ ובמעריך ע' ערסל, ובמקצת דפוסי' מתערכלות וכ"ה בכי"א ב' ובפי' ב"ר כי"ט (אכן בפי' ב"ר כי"א ובנדפס בדפ"ר הגי' ג"כ מתערסלות), וידידי רא"ח לעף כתב לי שעיקר הגי' מתערקלות, ובלק"ט מפרש עפ"י המאמר שלפנינו ברית אתה צריך מפני הגבורים שלא יהרסו את התבה כדכת' הרפאים יחוללו וכו' ושוכניהם אלו החיות האריות היו באין עליו ושיניהם קהות הנפילים באים וקרסיליהון מתעקלות, וכן משמע טעם הגי' שלפנינו המקויימת גם ע"י כי"כ וכי"פ ושוכניהם (ושכניהם) ושכיניהם הרפאים והשכנים שלהם והן החיות הרעות ודורש והולך ארי היה בא וכו', וגי' אחרת בפירש"י יחזקאל י"ד י"ג ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות: 3 נגר הייתה. אמר הקב"ה לנח אומן ובנאי היית שעשית את התיבה ואילולי בריתי וכו' ועח"נ, והוספתי נגר עפ"י הספרים שציינתי, ובכי"פ ל"ג נגר היית, והרא"ם גורס ומפרש א"ר חנינא בר אבא ברית היתה לו ואלמלא אותה ברית שהיתה אתו לא היה יכול ליכנס לתיבה הה"ד והקימותי את בריתי אתך אימתי משתבא אל התיבה כאלו אמר והקימותי את בריתי אתך ואז ובאת אל התיבה תוכל לבא אל התיבה ולולא זה לא תוכל ואיזו זו ברית הפירות שלא ירקבו וברית עצמו שלא יהרגוהו: 5 ר' יהודה בר' סימון וכו'. בכי"ל הושלם בר' סימון ביני שיטי, וכל הענין גם לקמן פל"ד לפ' צא מן התבה אתה ואשתך וכו', ובכי"ל נשמט שם, והמאמרים נסדרו גם בירוש' תעניות פ"א והגי' שם ר' יודה בר פזי (ועי' במ"י לעיל צד 26 וצד 166 וצד 223) ר' חנין בשם ר' שמואל בר רב יצחק נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המיטה מה טעמא ובאת וכו' אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך וביציאתו הותרה לו תשמיש המט' מה טעמ' צא מן התיב' אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך וכו' א"ר אבון כתיב בחסר וכו' בשעה שאת רואה חסרון בא לעולם עשה אשתך גלמודה א"ר לוי כתיב וליוסף יולד וכו' אימתי בטרם תבוא שנת הרעב, ומה שאיתא עוד בדפוסי' וכי"א ב' וילקוט כאן שכן בכרכי הים וכו' הוא הוספה עפ"י בבלי סוטה מ"ב א' ועי' גם ר"ה כ"ו א', ולקמן פל"ד ליתא גם בדפוסי' וכן לא הועתק במעין גנים איוב ל' ג' ועיי"ש, ובסנהדרין שם הדרש ומנלן דנאסרו דכתיב ובאת אל התיבה אתה ובניך וכו' וכתיב צא מן התיבה אתה ואשתך וכו' וא"ר יוחנן מיכן אמרו שנאסרו בתשמיש המטה (והגי' הנכונה שם וא"ר חנן ועי' בד"ס), והדרש וליוסף יולד וכו' עי' גם בתענית י"א א', ובסגנון אחר המאמרים במדרשי תנחומא נח ועיי"ש, ובפדר"א שם איתא ר' לויטס איש יבנה אומר כל הבאים אל התיבה הפריש זכרים מן הנקבות שנ' ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו הרי זכרים בצד אחד ונקבות בצד אחד וכשיצאו העמיד זכרים בצד נקבות שנ' צא מן התבה אתה ואשתך ובניך וכו' הרי איש ואשתו, והאגדה שנאסרו בתשמיש המיטה נמצאת גם אצל אוריגינים ואפרם הסורי ועי' מ"ת חלק מ"ג צד 415: 9 כילו. וכן לעיל צד 212 כילו בראת ועיי"ש במ"י: אמר ר' מונא. בכי"ל הושלם מאמר זה כנר' בכתב הספר

יט) ומכל החי מכל בשר וגו׳ אמר ר׳ הושעיא אפילו רוחות נכנסין עם נח אל התיבה יג, ההי״ד ומכל החי מכל בשר מאותן שנברא להם נפשות ולא נברא להם גופין: ר׳ יהודה א׳ ראם לא נכנס לתיבה אלא גוריו נכנסו, ר׳ נחמיה א׳ לא הוא ולא גוריו אלא קשרו נח בתיבה והיה מתלם תלמיות כמן טביריה לסוסיתה הי״ה התקשר רים בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט י), בימי ר׳ חייה ברווה עלה גור אחד לארץ ישראל ולא הניח אילן שלא עקרו ועשו תענית ונתפלל ר׳ חייא ונעת אמו מן המדבר וירד לקולה:

זכר ונקבה יהיו אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו, נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו:

כא) ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ר׳ אבא בר כהנא אמר הכנים עימו דבילה, יד 19b תני משום ר׳ נחמיה רוב מכנסו דבילה, אמר ר׳ אבא בר כהנא הכנים זמורות לפילים חצובה לצבאים זכוכית לנעמיות, ר׳ לוי אמר זמורות לנטיעות יחורים לתאינים גרופיות לזיתים, [על דעתיה דר׳ אבא

1 ילקוט ר׳ כ״ד: 2 לעיל לד 54: ילקוט שם, ילק׳ איוב ר׳ תתקכ״ו, ועי׳ זבחים קי״ג ב׳: 7 ילקוט ר׳ כ״ה: 8 ילקוט שם, תנחומא ע״ב נח סי׳ ב׳ וסי׳ י״ד, תנחומא שם סי׳ ב׳ וסי׳ ט׳: 10 לקמן פל״ו:

1 **מכל בשר] ומכל . . ל | אושעיא א[1], ־יה פ | רוחות] ~ ושדים א[1]ר | נכנסי׳ א[2], נכנסו דפוא[1]גכי | עם נח ל׳ י | לתיבה א[1]י | 2 *מכל בשר פא[1]גכ] ומכל . . לח, ל׳ דוא[2]י | אותן י, מאותו ג | שנברא] פחא[1]גכי, שנבראו דוא[2] | להם] בו ג | נברא] פחאגכ, נבראו דוי | להם] בו ג | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ (נחמיא א[2]) נחמיה ~ דאגכי (איוב) | אומר דפא[2]י, אמר א[1]כ | 3 בתיבה י, עמו דוא[2]כ, עם נח פג, . . לתיבה א[1], . . בתיבה י (שם) | אלא] אבל | נכנסו] ~ עמו כי (שם), עם נח פג | אמר דואגכ, אומר פי | אל התיבה פ | מתלם] פוא[1]גכרי, מתלים דא[2], מסתלסל י (שם) | 4 **תלמיות] תלמויות ל | כמן] אכ, כמין דפוגרי | טביריא ר[1], טיבריה ד, טבריה ו, ־יא פאגכר[2]י | לסוסיתא דפוא[2]כרי, לסוסיתיה ג, לסוסייתא א[1] | התקשור ד | ראם ד[1]אכ | 5 ברווה] ו, ברבא פ, בר אבא דא[1]י, . . בדרום כ | עאל א[1] | גור] פוגכי, גורא דא[2] | בארץ וגכי | אילן] ~ עומד פגכי | שלא עקרו] עד שעקרו דפואי, ל׳ גכ | ועשו] ועמדו ועשו י (שם), עד שעמדו ועשו גכ | תעניות י (שם) | ונתפלל] פוגי, והתפלל דאכי (שם) | ר׳ חייה ברווה ו, ר׳ חייא בר אבא א[1] | 6 וגעת] ~ בו כ | 7 הנקבה א[1] | קבלה פ | ואם נקבה י | רצה] רצתה חא[1], ל׳ פוכ | הזכר א[1] | תקבלה פ | 8 מכל — יאכל] וא[1]גכ, וגו׳ דא[2] | עמו | 9 משם ו, בשם פא[2] | נחמיה] חייא ג | מכניסו א[2]ר, מיכנסו פו | אמר — כהנא] פא[1]ג, ר׳ אבא בר כהנא אמר דא[2]י, ר׳ אבא אמ׳ כ, אמ׳ ר׳ חננא בר פפא ו | הכנים] א[1]ע, ~ עמו דפוחא[2]גכי | לפילין פוחא[1]ערי | חצובה] ע, חצובות דפחאגי | 10 אמר] ~ הכנים עמו | לנטיעה י | ייחורים א[1]כ, ייחור ח | *לתאינים] לתאנים דאגכע, לתאינה י, לתאנה ו, לתאינות ל | לזותים דא[1]גכעי | על דעת חר[1] | ר׳ ח | *אבא בר כהנא] לוי ר[1] |

בגליון והגהתי ר׳ טונא, ובדפ״ר וד״ו ודפוסי׳ אחרים הגי׳ כאן ג״כ ר׳ מונא ולקמן פל״ד ר׳ הונא ועיי״ש בח״נ, ובמקצת דפוסי׳ כאן ר׳ הונא, ושם אחד הוא ר׳ מונא מונה מני ועי׳ גם במבה״י קי״ד ב׳ ואגה״א ח״ג צד 443: 2 שנברא להם נפשות. כמו שנדרש לעיל סוף פ״ז בנפשות הוא אומר ארבע וכו׳ ובגופים ג׳ וכו׳ ומדייק מדכתי׳ ומכל החי מכל בשר ואכ״כ רק מכל בשר כמו שכתי׳ קץ כל בשר וכו׳ ויגוע כל בשר וכו׳, ואולי דורש את המקרא כאלו כתוב ומכל החי ומכל בשר, וכן כתוב בכי״ל ומכל בשר בב׳ הפעמים ועי׳ גם ברא״ם וביפ״ת: 3 לא נכנס לתיבה. מפני גובה קומתו, ובזבחים שם ג׳ בשלמא למ״ד לא ירד מבול לא״י היינו דקם רימא התם אלא למ״ד ירד רימא היכא קם א״ר ינאי גוריות הכניסו בתיבה והאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא דרימא בת יומא וכו׳ א״ר יוחנן ראשו הכניסו לתיבה והאמר מר וכו׳ אלא ראש חוטמו הכניסו לתיבה וכו׳ והא קסגיא תיבה אמר ר״ל קרניו קשרו בתיבה וכו׳ ועי׳ גם מדרש תהלים כ״ב סי׳ כ״ח: גוריו נכנסו. בלק״ט נשתבש ראה גוריו נכנסין, ונוסף שם וחרמש (וצ״ל והרמש) נדבקין בצדדין בצד התבת וחיו: מתלם תלמיות. שמשים את המים ע״י פסיעותיו תלמים תלמים כתלמי מחרישה ותלמיותיו כמדת ים כנרת מן טבריה לעיר סוסיתה שהיא מעבר הים מזרחה ועי׳ שירער געשיכטע וכו׳ ח״ב צד 120 וכן לקמן פל״ב סי׳ ט׳ כך היתה התבה שטה על המים כעל שתי קורות כמין טביריה וכו׳, וכתיבת טביריה עי׳ קרויס צד 607 ועי״ע במ״י לעיל צד 222: 5 גור אחד. של ראם: ונתפלל. עי׳ לעיל צד 84: 6 וגעת. מל״מ אם יגעה שור על בלילו (איוב ו׳ ה׳): 8 הכנים עימו דבילה. שהכל אוכלין אותה וכדתני משום ר״נ רוב מכנסו כלו׳ רוב הכנסתו לתיבה היתה דבילה, והשם מכנס הוא מסגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ע׳ מכנס, ובמדר׳ הגדול הועתק ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר״י אומ׳ כיון שנכנס נח לתיבה הכנים עמו זמורות לפילין לוף לעורבים זכוכית לנעמיות תרמוסין לעזים כרשנין לשוורים לכל אחד ואחד מאכלו שנ׳ מכל מאכל אשר יאכל ור״נ אומ׳ מאכל אחד הכנים עמו והיו הכל אוכלין ממנו ר׳ שמואל אומ׳ מעשה נס היה ההי״ד והיה לך ולהם לאכלה ומאי ניהו דבילה שמינה שהכל אוכלין אותה (ומקור המאמר צ״ע), ובתנחומא מ״ב נח סי׳ ב׳ איתא ומה היה מאכילן ר׳ ע ק י ב א אומר דבילה היה מאכיל כולם בהמה ואדם וחיה ועוף כמה שנאמר והיה לך ולהם לאכלה ואיזהו דבר שבני אדם אוכלין ממנה והבהמה ותחיה והעוף הוי אומר זו דבילה ורבנין אמרין לאו אלא כל מין ומין היה אוכל לפי שהיה למוד הגמל תבן והחמור שעורים הפיל עצי גפנים הנעמית זכוכית וכו׳, ושם סי׳ י״ד ר׳ אבא בר כהנא (ובכ״י רומי שם ר׳ עקיבא וכ״ה ר״ע בתנחומא שם סי׳ ט׳) אמר שבישתין לפילין וזכוכית לנעמיות הכניס בתבה וכו׳ ועי״ע בתוספתא שבת פי״ד (פט״ו) מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים וכו׳ רשב״ג אומר וכו׳ שברי זכוכית מפני שהן מאכל לנעמיות א״ל ר׳ נתן א״כ יטלטלו חבילי זמורות מפני שהן מאכל לפילין וכו׳ ועי׳ שבת קכ״ח א׳ וירוש׳ שבת פי״ח ט״ז ג׳: 9 חצובה. וכ״ה בערוך ע׳ חצב ג׳ ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 186: 10 זמורות לנטיעות. זמורות של גפן למטע כרמים ויחורים ענפי תאנים לנטיעת תאנים וגרופיות ענפי זיתים לנטיעת זיתים, וכן בכלל הוראת יחור וגרופית כמו גם לקמן פל״ו למה ויטע כרם לא היה לו ליטע וכו׳ לא יחור אחד ולא גרופית אחת וכו׳ (ונמצא בירוש׳ יבמות פט״ז ט״ו ד׳ יחור של זית ולעיל צד 242 גרופית של שקמה

בר כהנא והיה לך ולהם דבר שהוא לך ולהם. על דעתיה דר' לוי והיה לך ולהם את עיקר והם טפילה] ואספת אליך אין אדם כונס דבר אלא אם צריך אתו:

כב) ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה זה שיכן לעשיית התיבה:

פרשה לב

ז א) ויאמר י"י לנח בא אתה וכל ביתך וגו' תאבד דוברי כזב וגו' (תהלים ה ז) זה דואג ואחיתופל, דוברי כזב הן ודיבורן, ר' פינחס אמר הן ומדברותן, איש דמים ומרמה (שם שם) זה היתיר גילוי עריות ושפיכות דמים וזה היתיר גילוי עריות ושפיכות דמים, זה היתיר גילוי עריות ושפיכות דמים בא אל פילגשי אביך (ש"ב טז כא), זה היתיר גילוי עריות אמר רב נחמן בר שמואל

3 ילקוט שם: || 4 ילק' תהלים ר' תרל"ט, ילק' מכירי תהלים ס' ס"ו י"ט: 6 לקמן פל"ט:

1 *על דעתיה ל[0]י] ע"ד א[1], ועל דעתיה דא[2]גב, ועל דעת חר[1] | ר' ח | *לוי] אבא ר[1] | *את ל[0]פוא[1]גב] אתה ד[2]אי | עקר ל[0]ר[1] | 2 *טפילה ר[1]] טפלה א[1]ר[2], טפילה (טפלה ח) לך דפוחג, טפילים (טפלים כי) לך א[2]כי, טפילן ל[0] | דבר ל' ו | אלא אם כן צריך לו א[1]כ, אלא.. כן היה צריך לו פחגי, אלא דבר הראוי לו ו, שאינו צריך לו דא[2] | 3 אתו] ו, אותו דא[2]גב | זה] עשה א[2], ל' פו | שכן פחגבר, שוכן כ, שיכון ד, שכונו א[1], שכיון י[1], שזכה ו, שייך א[2] || 4 תאבד] וג, כתי' ~ דפאב | *דברי] וג, דוברי דפאבים | וגו'] איש דמים ומרמה יתעב י"י דא[2]גב | זה דואג] ים, מדבר בדואג דפוא[2]גב | 5 ואחיתופל] ~ תאבד דבר' (דובי' ג) כזב זה דואג ואחיתופל וג | דוברי] תאב' דב' וג | ודיבוריהן כ, ודוברן ב, וחכרם פ ומדברותן] פוגרם, ־תם א[1]י, ומדברותיהן דא[2]כ | 6 זה — וזה — דמים ל' י | התיר (וכן בסמוך) | זה — דמים] וי, זה.. עריות גם, זה אמ' א[1], ל' דפא[2]כ | 7 בוא ד[1]ו, שנ' בא גכים, שנ' באחיתופל (בא פא[2]) בוא דפא[2] | פלגשי א[1]כים | אביך] ד[1]וא[1]גכים, ~ ואבוא אל' והו'.. ל[0], ושפיכות דמים דכת' ואבא עליו (אליו פ) והוא יגע (וייגע פ) ורפה ידים והכיתי (וכתי' והכתי דא[2]) את המלך לבדו דפא[2] | זה — עריות] כ, וזה.. עריות ג, זה (וכן זה פ).. עריות ושפיכות דמים דפוא[2]י, וזה אמר בא דוד אל נוב עיר הכהנים א[1], ל' מ | אמר ל' | רב נחמן] מ, ר'.. ג, נחמן דוא[2]כ, נחמיה פי, רב נחמיה א[1] | בריה דר' (דרב גם) שמואל דפוא[2]גים, בריה דשמואל א[1] |

ועיי"ש במ"י), ומה שהובא בתוספות ב"ק פ"א א' בד"ה חוץ וכו' ובערוך פי' וכו' וענפי הזית קרויין גרופיים כמו יחור בתאינה וזמורה בגפנים שכל אחד יש לו שם לבדו ליתא לפנינו בערוך ע' גרפית ועיי"ש וע"ע ע' יחור ועמת"ל ח"ב צד 237 ופלאנצענגאמען צד 390, והגהתי לתאינים וכ"ה גם בכי"ל לקמן פל"ו. ושם איתא אמר ר' א ב א ב ר כ ה נ א הכניס עמו זמורות לנטיעות וכו' וגר' שנתחלפו כאן שמות האומרים, וכן משמע מפי' ב"ר שמפרש על דעת ד ר' ל ו י (כ"ה בכי"ט ובפי' הנדפס) דאמר זכוכית לנעמיות ועי' גם ביפ"ת ובחי' הרש"ש, ובכי"ל הושלם על דעתיה וכו' ביני שיטי והגהתי והם טפילת ועת"נ: 3 זה שיכן. זה שכאן כלו' זה שכתוב כאן ויעש נח וכו' נאמר לענין עשיית התיבה וכן מפרש בפירש"י עה"ת ויעש נח זה בנין התיבה. ובאותו סגנון איתא לקמן פל"ב סי' ה' לפ' ויעש נח ככל אשר צוהו וכו' זה שכן לכינוס בהמת חיה וכו' ולקמן פל"ד סי' י"ב זה שיכן (וכ"ה שם בדפוסי') בזכות הקורבנות לפ' ויברך אלהים וכו' פרו ורבו וכו' (בראשית ט' א', ושם ח' י"ז כת' כבר ופרו ורבו על הארץ) ובפל"ט סי' ט"ו זו שיכן לבשורת ארץ ישראל (וכ"ה שם בדפ"ר) לפ' ויבן שם מזבח וכו' (בראשית י"ב ז', ועוד ויבן שם מזבח וכו' שם י"ב ח' וי"ג י"ח והדרש לקמן סוף פל"ט ג' מזבחות בנה וכו'), וכתיבת שיכן כמו לקמן פל"ח בכי"ל וזה שיכן סומכו מן חמזרח ועי' במ"ת חלק ל"ז צד 207 (ובשהש"ר בדרש עיניך ברכות וכו' עיניך אלו סנהדרין וכו' על שער בת רבים וכו' הגי' בדפ"ר וד"ו יהודה ברבי אמר פ ן לנטות אחרי רבים, ובדפוסי' אחרים הדפיסו עפ"י הגהת בעל מ"כ שיכן לנטות, וגי' אחרת בילק' שה"ש ר' תתקצ"ב ועיי"ש):

פרשה לב. בכי"א א' פכ"ט ובכי"א ב' וכי"ו פל"א: 5 הן ודיבורן. דורש דוברי כזב שכתוב חסר וי"ו לפי קריאתו וכתיבתו דוברי כזב ודברי כזב הן ודיבורן, ור"פ דורש הן ומדברותן הנהגתם כלו' שאול ואבשלום שהלכו בעצת דואג ואחיתופל, ומדברות כמו מדברנותא בלא"ר: 6 זה היתיר. אחיתופל התיר ג"ע וכו' שאמר לאבשלום בא אל וכו', ובכי"ל הושלם זה היתיר גיל' ער' וש' דמ' בא וכו' אביך זה היתיר גיל' ער' בכתב הספר ביני שיטי ועוד נוסף בדיו דיהה מלמעלה לצד הגליון ואבוא אל' והו' (והשאר נתתך) וזה הוא הפסוק ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים (ש"ב י"ז ב') שאיתא לקמן פל"ח בכי"ל בגוף הספר, וכאן ליתא פסוק זה ברוב הספרים: 7 פילגשי. וכ"ה בדפוסי' וכי"פ וכי"ו וכי"א ב' וכי"ג, ובמקרא כתוב כאן פלגשי, אכן ברוב הפעמים פילגש מלא יו"ד במקרא: זה היתיר. דואג התיר ג"ע וכדאמר רב נחמן וכו' הסיר קנעתו וכו', ולשון המאמר קצר ומפורש בהוספות שבכי"פ וכי"א ב' וד"ו, ואילו ההוספות ליתנהו כאן גם בדפ"ר ולקמן פל"ח גם בכי"א ב' וד"ו הגי' נחמן בריה דשמואל אמר הסיר קונעתו ממנו ועשה אותו וכו' ואשתו מותרת (ובכי"פ קיטע שם התיר קונעתו וכו'), ונגד הפירוש אמר לשאול וכו' עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש וכו' מפרש בפי' ב"ר כ"י ודואג התיר ג"ע וש"ד שהתיר מירב להשיאה לעדריאל המחולתי (ועי' סנהדרין י"ט ב'), ועוד שם וש"ד שאמר לשאול שדוד מורד במלכות וחייב מיתה ה ת י ר קונעתו אשתו, ובכי"ו וכי"ג וכי"כ הגי' כאן נחמן (ר' נחמן) ובו' בר נחמן הסיר קונעתו וכו' ונעדר מלת אמר לפני שם האומר ואחריו (ועי' במ"י לעיל צד 53), ובגליון כי"ל מוגה או מפורש בדיו דיהה אמ'

בר נחמן הסיר קונעתו ועשהו זיטיטווים וכמי שהוא מת דמו מותר ואשתו מותרת, יתעב יי׳ (תהלים שם שם) שאינן לא חיים ולא נידונין, ואני (שם שם ח) כאשר עשו בן עשיתי ומה ביני לבינן אלא שגמלתה עלי ואמרתה לי גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות (ש״ב יב יג): מדבר בדור המבול תאבד [דוברי כזב הן ודיבורן, איש דמים, לאור יקום רוצח וגו׳ (איוב כד יד), [ומרמה, כי מלאה הארץ חמס (בראשית ו י״ג), יתעב יי׳ שאינן לא חיים ולא נידונין], ואני כאשר עשו בן עשיתי, מה ביני לבינם אלא שגמלתה עלי ואמרת לי בא אתה וכל ביתך אל התבה:

ב כי צדיק יי׳ צדקות אהב וגו׳ (תהלים יא ז) ר׳ תנחומ׳ בשם ר׳ יודה ר׳ מנחמה בשם ר׳ לעזר אין לך אדם אוהב בן אומנתו, החכם אוהב בן אומנתו כגון ר׳ חייא דר׳ חייא ר׳ הושעיא דר׳ הושעיא, והקב״ה אוהב בן אומנתו כי צדיק יי׳ צדקות אהב, ישר יחזו פנימו (שם שם) זה נח ויאמר יי׳ לנח בא אתה וגו׳:

2 מדרש תהלים ה׳ סי׳ ס׳ ע׳: 5 לעיל לד 222: 7 ילק׳ תהלים ר׳ תרנ״ה, ועי׳ לעיל לד 173, מדרש תהלים י״א סי׳ ו׳:

1 נחמן] פוא1גמ, נחמני דא2י | הסיר] וגב, הסר עי1, אמר הסיר ד1א1, אמר התיר מ, אמ׳ ליה דואג לשאול הסיר ל°, אמר לשאול וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת (ועכשו פא2) ועכשיו (חסר פ) התיר דפא2 | קונעתי מפניו ד1, קובעתו פע°, אשתו מ | ועשאו ע, ועשה אותו דפואגבים | זיטוטווים ד1, זיטיוטיים מ, זטוטים ר2, זיטיטוס ע°, זיטייטוס ע, זיטוויטוס דא2ע°, זטוויטוס ע, זיטיוטוס ן, זיטיטיות ר3, זיטוטיוס ר1, ייות נ, זיאטטוות י1 | וכמו כי, כמו פוג, וכאלו דא2, ומי א1 | שהוא] פוא1גבעי, הוא דא2 | דמו] פא1גבעי, ודמו דא2 | מותרת] ד1וא1גבים, ~ עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש ושפיכות דמים דכתי׳ ולא אבו עבדי שאול המלך לשלח (לשלוח א2) יד בכהני (לפגוע בכהני פ) יי׳ אבל דואג הרגן שנ׳ ויסב (וישב ד) דואג האדומי ויפגע (בכהנים וגו׳ פ) בכהני יי׳ דפא2 | 2 ואני עשיתי כאשר עשו א1 | מה פמ | 3 ולא וא1כי | מדבר] פוג, ד״א דוברי (דברי כ) כזב ~ דא2כמ | *תאבד דוברי (דברי גכ) כזב פוא1גבמ] תאבד ל, דוברי כזב י1, ל׳ דא2 | 4 ודיבורן] ב, ~ ר׳ פנחס אמ׳ הן ומדברותן פ, ר׳ . . אמ׳ הם ומדברותם א1, ר׳ פנחס הן ומדברנן ן, הן ומדברותן ג, כזב ר׳ פינחס (פנחס א2) אמר הן ומדברותיהן דא2 | דמים] ~ ומרמה א1גכי | וגו׳] פ, יקטול (יקטל גכ) עני ואביון ובלילה יהי כגנב דא2גכ | *ומרמה — חמס פא1] ומרמה . . הארץ ן, ומרמה שנ׳ כי . . חמס מפניהם דא2גכ, וכתיב כי . . חמס י, ל׳ ל | 5 *יתעב — לא חיים (חיין גכ) ולא נידונין דואגבמ] יתעב . . שאינן לא וכו׳ פ, יתעב ה׳ אילו שלא חיין . . י, ל׳ ל | ואני עשיתי כאשר זמו א1 | מה] פא1, ומה דוא2גבים | 6 שגמלת עלי פוא1גבים, שגמלתני טובה דא2 | 7 כי] פוא1גב, ד״א בא אתה וגו׳ ~ א2, ד״א בא . . וגו׳ כתיב ~ ד | וגו׳] ישר יחזו פנימו דפגב, ל׳ וא | תנחום פא1י | בשם — לעזר ל׳ א | יהודה בר (בר׳ ד1גב) סימון דפוגב | מנחמה] ן, ־מא דגב, ־מי י, מנחם פ (ר׳ מנחמ׳ — לעזר ל׳ ד1) | 8 אלעזר בר׳ (בר ן) יוסי פוגבי, אליעזר בר יוסי ד | אומנתו] פ, אומנותו דואגי (וכן בסמוך) | החכם] ד1, חכם ן, והחכם גי, אבל החכם דפ (החכם — אומנתו ל׳ א) | כגון — דר׳ הושעיא ל׳ ד1 | דר׳ חייא] דבי רבי חייא ב, דר׳ הושעיא א2, ור׳ אושעיא י1, ל׳ א1 | ר׳] פוג, ור׳ דאי | דר׳ הושעיא] דבי רבי הושעיה ב, דר׳ חייא א2י, ל׳ א1 | 9 בן] פוא1גי, את בן דא3 | 10 אל נח דוא2 |

ליה דואג לשאול וכן נקוד הסיר[1]) לפרש הסיר לשון ציווי, ומחוור לפרש הסיר לשון עבר דואג הסיר קונעתו של דוד ממנו ועשהו זיטיטווים[2]) כלו׳ מתבקש ליהרג וכמי שהוא מת דמו מותר וכו׳ (ולקמן פל״ח הגי׳ גם בד״ו וכמי שהוא), והגי׳ הסיר איתא גם בערוך ע׳ זיטייטוס, ובע׳ קנע הסר, והוראת קונעתו אשתו רעיתו תמתו ועי׳ בהוספות הח׳ פליישער בעמת״ל ח״א צד 562, וכן במדרש תהלים כ״ב סי׳ כ״ז קונייתך עומדת בחוץ ואתה יושב בפנים, ובילק׳ תהלים ר׳ תרפ״ז הגי׳ קונעתך וכן בערוך ע׳ זיטייטוס (ובילק׳ שם ר׳ תרל״א בד׳ ווארשא הוגה המאמר שלפנינו עפ״י דפוסי המדרש): 2 שאינן לא חיים. וכן הדרש במדרש תהלים מזמור ה׳ שנאת כל פועלי און זה דואג ואחיתופל וכו׳ תאבד דוברי כזב שאינן לא חיין ולא עומדין בדין תמן תנינן שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה״ב ואלו הן דואג ואחיתופל וכו׳ ועי׳ סנהדרין פ״י מ״ב: ואני כאשר עשו וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י הובא לזה המאמר פירוש מר׳ קלונימוס ואני וכו׳ וסמיך ואני ברב חסדך (תהלים שם ח׳) ומדסמיך ואני משמע עשיתי כמותך במעשה אוריה אלא בחסדך גמלתני ואמרת גם יי׳ העביר חטאתך פי׳ ואני ברב חסדך כך אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע בקשתי לפניך איש דמים ומרמה יתעב יי׳ מה ביני לבינם כמו שחטאו הם כך חטאתי אני במעשה בת שבע אשת אוריה אבל הם לא חזרו בתשובה לפניך ואני ברב חסדך אבא ביתך להתפלל ולהתוודות על עוני ע״כ: 3 מדבר בדור המבול. וכן ל״ג כאן ד״א בכי״פ וכי״ו וכי״ג, וכבר העירותי לעיל פעמים שונות על חיבור המאמרים בלי מלת ד״א: הן ודיבורן. בכי״ל ל״ג כאן ר׳ פנחס אמר הן ומדברותן שאין כאן מן הענין וכן נסמן בגליון מדרש אב״א למלת כזב בגי׳ הדפוסי׳ ולמאמר ר׳ פינחס אמר וכו׳ במ״ס אין זה, וכן כתב ביפ״ת הן ודבורן כזב ל״ג וכו׳ ועיי״ש: 4 לאור יקום וכו׳. וכן נדרש פסוק זה בדור המבול לעיל צד 257, והשלמתי ומרמה וכו׳ עד שאינן לא חיים ולא נידונין עפ״י גי׳ שאר הספרים ועי׳ במ״י לעיל צד 222 וצד 249: 5 ואני כאשר וכו׳. גר׳ שדורש כאן ואני וכו׳ כן עשיתי וברב חסדך אבא ביתך זה התיבה בא אתה וכו׳ אל התבה ועי׳ בחי׳ רד״ל: 8 אין לך אדם אוהב וכו׳. במדרש תהלים שם כי צדיק וכו׳ ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר כל אומן שונא בני אומנתו אבל הקב״ה אינו כן אלא צדיק אוהב צדקות מהו ישר יחזו פנימו שבע כתות הן וכו׳ ועי׳ לעיל צד 173 ובמ״י שם: כגון ר׳ חייא. שהיה אוהב בני סיעתו וכן ר׳ הושעיא, ובמ״כ הגיה עפ״י גי׳ הילקוט כגון ר׳ חייא דר׳ הושעי׳ ור׳ הושעי׳ דר׳ חייא, ובא״א שיער שצ״ל כגון ר׳ חייא לר׳ אושעיא ור׳ אושעיא לר׳ חייא והעיר

1) הָסֵיר. 2) ζητητός.

ג י״י צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (שם שם ה) אמר ר׳ יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקיש עליו אחת עד ששיברו, כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים י״י צדיק יבחן, אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינה הפישתני הזה בשעה שיודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משבחת ומשתמנת, ובשעה שהיא רעה אינו מספיק לקיש [עליה אחת] עד שנפקעת, כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנ׳ י״י צדיק יבחן, אמר ר׳ לעזר לבעל הבית שהיו לו ב׳ פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע, על מי נותן העול, על אותה שכוחה יפה, [כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים י״י צדיק יבחן, ד״א י״י צדיק יבחן] זה נח [ויאמר י״י לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה] כי אותך ראיתי צדיק וגו׳:
[כי אותך ראיתי צדיק וגו׳] ר׳ אלעזר בן עזריה א׳ מצינו שאומרים מקצת שבח האדם

1 ילק׳ ישעיה ר׳ רמ״ט (רמ״ח), ילק׳ תהלים ר׳ תרכ״ד, ילק׳ מכירי תהלים י״א סי׳ י״ג, לקמן פל״ד ופנ״ה, שיר השירים רבה פ׳ דודי לי (ב׳ ע״ז), מדרש תהלים י״א סי׳ ד׳, תנחומא וירא סי׳ כ׳, תנחומא מ״ב שמות סי׳ י׳ : 6 ילק׳ ישעיה שם : 9 ילקוט ר׳ נ״ה, ילק׳ תהלים ר׳ תש״ל, ילק׳ מכירי תהלים ק״ו סי׳ ג׳, ספרי בהעלתך סי׳ ק״ב. עירובין י״ח ב׳:

1 י״י] פוגכ, כתי׳ ~ דא | יוחנן פא[1]י (ישעיה) | הזה] ~ כשהוא בודק את כבשונו י (שם), כשבודק את כבשנו י (תהלים), כשהוא בודק את הכלי כמ | 2 מרועעים] פוג, מרועעים דחאימ, רעים כ | לפי שאינו ח | להקיש וגימ | עליו] פוחא[1]גכי[1], עליהם דא[2], עליהן מ | שישבירנו י (תהלים), שהוא שוברו פוחא[1]גי (ישעי׳), שהוא שוברם דא[2]. . שוברן מ | כך] וחא[1]ג׳, אלא היפים הוא בודק ~ פ, אלא בודק קנקנים יפים אפי׳ מקיש עליהם כמה פעמים אינו נשבר ~ כ, אלא . . בקנקנים . . אינן נשברין ~ מ, והוא בודק קנקנים . . שאפילו . . אינם נשברים ~ י (תהלים), ומה הוא . . נשברי׳ ~ י (ישעי׳), ובמי הוא . . בקנקנים . . שאפילו . . אפילו כמה . . נשברים ~ דא[2] | מנסה] בודק י (תהלי׳) | 3 הרשעים] ~ שאינן יכולי׳ לעמוד שנ׳ והרשעים כים נגרש פכימ | אלא] את מי הוא מנסה פכי (ישעי׳), אלא את מי מנסה מ, את מי בודק י (תהלי׳) | את הצדיקים] הצדיקים פי (תהלים), לי א[1] | י״י — יבחן] פוחא[1]ג, י״י . . יבחן וכתי׳ (כתיב י) והאלהים נסה את אברהם דא[2]י (ישעי׳), והאלהים . . אברהם לכך ה׳ . . יבחן מ, והאלהים . . אברהם כי (תהלים) | בר׳] ג, בר פכי, בן דא[2] | הפשתני בשעה] כל זמן ו | שיודע] י (תהלי׳), שהוא יודע דפואגכי (ישעי׳) | 4 שפשתנו חא[1]גי (תהלים) | יפה] טובה ח | כל זמן שכותשה י (תהלים), כל זמן שהוא כותשה גכי (ישעי׳), כותשה פ | והיא פ | משבחת] וא[1]גכי (תהלי׳), משתבחת דפא[2]י (ישעי׳) | ומשתמנת] וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת פגי (תהלי׳), וכל מה שהוא . . י (ישעי׳), וכל זמן שהוא . . משתמנת דוא[2]כ | ובשעה] בשעה י, לי פ | שהיא] שהוא (וכשהוא פ) יודע שהפשתן שלו דפוא[2]גכי (ישעי׳), שיודע שפשתנו א[1]י (תהלי׳), שהוא יודע פשתנו ח | 5 להקיש פוחגכי | *עליה אחת דוחא[2]גי] אפילו אחת פ, לי ל | שפוקעת י (תהלי׳), שהיא פוקעת דפואגכי (ישעי׳) | מנסה] בוחן י (תהלי׳) | את הצדיקים לי א[1] | 6 אלעזר | לבעל *הבית פוגי[1]] לבעל ל, משל לבעל הבית דא[2], משל לאדם מ | שהיה ג, שיש פ | שתי | *רע דפוא[2]גמ] רעה לי, תשה א[1] | על אי זו ו, למי נאה מ | נותן העול] א[1], נותן את העול וג, הוא נותן את העול דפא[2]י, להניח עול מ | 7 על] פ, לא על דוחאגימ | *אותה פוחא[1]גי] זאת דא[2], מימ, לי ל | *כך — יבחן] כך אין הקב״ה וכו׳ פ, כך הקב״ה מנסה את הצדיקין ה׳ . . יבחן ו, כך הקב״ה מנסה . . הצדיקים שנ׳ י״י . . יבחן דא[2]ג, כך הקב״ה י״י . . יבחן א[1], לי ל | *ר״א — יבחן ומ] י״י . . יבחן דא[2], לי לא[1]ג | *ויאמר — התבה ו] ויאמר . . ביתך א[1], שנ׳ ויאמר . . התיבה גכ, שנ׳ ויאמר . . לנח דא[2]מ | 9 ר׳ . . בן עזריה אומר פוגכ, ר׳ אלעזר אמר א[1]מ, א״ר . . בן עזריה דא[2] | *שאומרים דאכימ] שא׳ ל | שבחו של אדם |

ג״כ שכל זה אינו בדפוס קונשטאנטינה, וכהגי׳ שלפנינו כ״ה גם בד״ו וכי״פ וכי״ו וכי״ג ואין צ״ל, ורק בכי״א ב׳ הגי׳ כמו שהוגה במ״כ: 1 י״י צדיק יבחן וכו׳. הפתיחה נסדרה גם לקמן פל״ד ובפנ״ה לפ׳ ויהי אחר וכו׳ והאלהים נסה את אברהם, ובכי״ל מקוטעה הפתיחה בפל״ד וכן מקוטע מאמר ריב״ח בפנ״ה, ובמאמר ר׳ יונתן הגי׳ שם היוצר וכו׳ קנקנים מרועעים (וכן איתא בירוש׳ תעניות פ״ג ס״ו ד׳ בתים וכו׳ מרועעים ועי׳ עמת״ל ע׳ רעע) שאינו וכו׳ להקיש עליהן אחת עד שהוא שוברם ומה בודק קנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליהן וכו׳ (ובדפוסי׳ שם מהופך סדר המאמרים הראשונים ונשתבש א״ר יונתן הפשתני וכו׳), ובמנוה״מ סי׳ ש׳ הועתק מב״ר משל למה״ד ליוצר הזה כשהוא בודק כבשונו אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק עליהן פעם אחד עד שהוא שוברו ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו הקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברין כך הקב״ה אינו מנסה את הרשעים שאינן יכולין לעמוד וכו׳ את מי הוא מנסה את הצדיקים וכו׳ ועח״נ, ובסדר אחר ובסגנון אחר קצת שלשה המאמרים גם בשהש״ר ועיי״ש (ושם הגי׳ א״ר יוחנן היוצר הזה כשהוא בודק כבשונו וכו׳ ועח״נ), ובמדרש תהלים שם ה׳ צדיק יבחן למי הוא בוחן לצדיקים וכו׳ משל לאיכר שיש לו פרות הרבה למי הוא בוחן לשום העול לחרוש וכו׳ א״ר יוסי בר׳ חנינא הפשתני הזה בזמן שהפשתן קשה אין מקיש עליו ביותר לפי שהוא פוקע אבל כשהפשתן יפה הוא מקיש עליו ביותר לפי שהוא משבח והולך כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים וכו׳ שנ׳ והרשעים כים נגרש ולמי הוא מנסה לצדיקים וכו׳, ובתנחומא וירא הפתיחה ה׳ צדיק וכו׳ לפ׳ והאלהים נסה והגי׳ שם א״ר יונה הפשתן הזה וכו׳ א״ר יהודה בר שלום היוצר הזה אינו מקיש על כלי וקנקן רעוע וכו׳ א״ר אלעזר לבעל הבית שיש לו שתי פרות וכו׳, ובתנחומא מ״ב שמות שם א״ר ינאי הפשתני הזה כשהוא כותש ורואה את הפשתן וכו׳: 6 כוחה יפה. וכן כתיבת כוחה כאן בכל הפעמים בדפ״ר וד״ו ובכי״ג, וכן לעיל צד 276 שהיה כוחו יפה וכו׳ שכוחו רע ועיי״ש במ״י, והגהתי ואחת כוחה רע וכ״ה גם בכי״ל לקמן פנ״ה, ובכי״ל נשמטו כאן תיבות אחדות והשלמתי וכן הוספתי כך אין הקב״ה וכו׳ ד״א וכו׳ ועח״נ: 9 ר׳ אלעזר וכו׳. בספרי שם לפ׳ ויקרא אהרן ומרים וכו׳ מפני מת לא יצא משה עמהם שלא יהיו ישראל אומרים וכו׳ ד״א שאין אומרים שבחו של אדם בפניו ר״א בן עזריה אומר מצינו שאומר מקצת שבחו של אדם בפניו שכן מצינו בנח כי אותך ראיתי וכו׳ ושלא בפניו הוא אומר וכו׳ נח איש צדיק תמים

בפניו וכולו שלא בפניו שכן הוא אומר בנח כי אותך ראיתי צדיק וגו׳, ושלא בפניו אמר איש צדיק תמים וגו׳ (בראשית ו ט), ר׳ אליעזר בר׳ יוסי הגלילי אמר מצינו שאומרים מקצת שבחו שלמי שאמר והיה העולם שנ׳ אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תהלים סו ג), ואומר הודו לי״י כי 19c
טוב כי לעולם חסדו (שם קיח א):

ב) מכל הבהמה הטהורה תקח לך וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ יוחנן ר׳ ברכיה משׁ׳ ר׳ לעזר ד
ר׳ יעקב משׁ׳ ר׳ יהושע מצינו שעיקם הקב״ה שלש תיבות כדי שלא להוציא דבר טומאה מפיו ומן הבהמה הטמאה אין כת׳ אלא אשר לא טהורה היא, אמר ר׳ יודן אף כשבא לומר סימני בהמה טמאה, בסימני טהורה פתח תחילה, את הגמל כי איננו מפרים אין כת׳ אלא כי מעלה גרה (ויקרא יא ד),

2 ילק׳ תהלים שם: 5 פסחים ג׳ א׳, פסיקתא פ׳ פרה (ל׳ ב׳), פסיקתא רבתי שם (כ״ז ב׳), ויקרא רבה פכ״ו סי׳ א׳, תנחומא ע״ב חקת סי׳ ו׳, תנחומא וישלח סי׳ ס׳ חקת סי׳ ד׳, במדבר רבה פי״ט סי׳ ב׳, מדרש תהלים א׳ סי׳ ג׳ י״ב סי׳ ד׳: 8 ילקוט כ׳ כ״ס:

1 שכן — בנח] מנין שכן הוא אומר מ | כי — וגו׳] כי . . צדיק לפני בדור הזה א¹כמ, כי . . לפני וח, איש צדיק תמים היה שלא בפניו דא², שלא בפניו מהו אומר נח איש . . היה י | ושלא — וגו׳] ושלא בפניו הוא אומר איש . . תמים ן, ושלא . . מהו אומר איש (נח איש פ) . . תמים היה פמ, ושלא (שלא כ) . . מהו אומר נח איש . . היה בדורותיו חכ, ושלא בפניו צדיק . . בדורותיו א¹, וכתי׳ כי אותך ראיתי צדיק לפני בפניו דא², בפניו מהו אומר צדיק לפני בדור הזה י | 2 אליעזר וא¹כמ | בר׳ — הגלילי] בנו של ר׳ . . הגלילי דוחא²גכימ, ל׳ פא¹ | אמר] א, אומר דפוחגכימ | מה מצינו מ | *שאומרים דאכי] שא׳ ל, שאומר ו, ל׳ מ | של . . העולם] פחגכ, של . . העולם בפניו דוא²ימ, של הקב״ה בפניו א¹ | 3 ואומר] פחגכימ, שלא בפניו אומר דא², ושלא בפניו וא¹ | 5 *ר׳ ברכיה פוגכ] ור׳ . . דא², בן ברכיה ל | בשם | אלעזר פגכ, אליעזר דוא² | 6 ר׳] פג, ור׳ דא² | יעקב] ~ דכפר חנין דפא²גכ, דכפר חנן ו | משום פגכ, משם ן, בשם דא² | יהושע] ~ בן לוי | שתב״ה עיקם א¹, . . עקם ג, שעיקם הכתוב פ | שלש] ג׳ א¹, שתים ושלש דפוא²כ, שתים שלש ג | תיבות] פא¹ג, ~ בתורה דוא²כ | טומאה] מגונה ג | מפיו] פוא¹כ, מתוך פיו דהא²ג | ומן] מכל (הה״ד מכל דא²) הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ~ דוא²ג | 7 הטמאה] אשר היא טמאה ן, אשר טמאה היא חכ, אשר טמאה א¹ג | אין כת׳ (וכן ו) כאן | *היא דאגכ] ל׳ לפ | ר׳ יודן] א¹, ~ בר׳ (בי ר׳ כ, בר פ, בן ו) מנשה דפוא²כ | לומר] הא¹, ~ להם דפוא²גכ | בהמה ל׳ וכ | *טמאה דפואג] טומאה כ, טמיאה ל⁰ ל׳ ל | 8 בסימני — תחילה] לא פתח (פתח להם כ, פתח להן ג) אלא בסימני טהרה פחגכ, לא פתח אלא . . טהורה ן, לא פתח להם אלא . . בהמה טהורה דא² | איננו] וחא¹ג, אינו פכ, לא דא²י | מפרים] ~ פרסה | אין כת׳ (כן וג) כאן | גרה] ~ הוא א¹גכי |

וכו׳, ובעירובין שם וא״ר ירמיה בן אלעזר מקצת שבחו וכו׳ אומרים בפניו וכולו שלא בפניו וכו׳ דכתיב כי אותך וכו׳, ובמה״ג הועתק כי אתך ראיתי וכו׳ ולהלן הוא אומר צדיק תמים אלא אמר ר׳ אליעזר מכאן אתה למד שאומרין מקצת שבחו שלאדם בפניו ולא כל שבחו: 2 שלמי שאמר וכו׳. משמע ג״כ בפניו וכמו שהגי׳ בדפוסי׳ ובכ״י שציינתי ולמד מדכתיב בל׳ נוכח מה נורא מעשיך ובל׳ נסתר כי לעולם חסדו (וציינתי תהלים קי״ח א׳ והוא הודו וכו׳ שבהלל, ובד״ו נסמן תלים ק״ז, ובד׳ פפד״א ודפוסי׳ אחרים תהלים קל״ו), אכן בכי״ל וכי״פ וכי״ח וכי״ג ל״ג במאמר זה בפניו ושלא בפניו, ובספרי לא הובא הפ׳ הודו וכו׳ והגי׳ שם ר״א בנו של ר״י הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם שנ׳ אמרו לאלהים מה נורא מעשיך אם אומר מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם ק״ו לב״ו: 6 מצינו שעיקם. סובב והולך ומוסיף שלש תיבות כדי וכו׳ שאכ״כ ומן הבהמה הטמאה אלא ומן הבהמה אשר לא טהורה היא (והוספתי מלת היא) הרי ארבע תיבות במקום אחת ועיקם שלש תיבות כמו שהגי׳ הנכונה לפנינו ובכי״א א׳, ולפי גי׳ שאר הספרים שתים ושלש תיבות צריך לפרש שלש תיבות בפסוק זה ושתי תיבות בפ׳ מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה (ז׳ ח׳) ואין כת׳ שם ומן הבהמה הטמאה (ועי׳ ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ו), ואותו הפסוק לא הובא כאן ולא נדרש בסמוך במקומו, אכן הגי׳ שתים ושלש תיבות איתא גם בפסקא פרה בדרש אמרות י״י אמרות טהורות בפסיקתא ובמדרשי תנחומא ובבמ״ר פ׳ חקת, והגי׳ בפסיקתא ר׳ יודן בש״ר יוחנן ור׳ ברכיה וכו׳ ור׳ יעקב דכפר חנין ואמרי לה בשם ריב״ל מצינו וכו׳ כדי וכו׳ מפיו הה״ד מן הבהמה אשר איננה טהורה (ובכי״א שם אשר לא טהורה) ולא אמר מן הבהמה הטמאה, ובתנחומא מ״ב פ׳ חקת (ועיי״ש הערה צ״ב) ובתנחומא שם ובבמ״ר בעל המאמר רק ר׳ יהושע בן לוי (וכ״ה בתנחומא וישלח ובמדרש תהלים י״ב סי׳ ד׳, ושם א׳ סי׳ ג׳ גרים ליה סתמא), ובתנחומא מ״ב שם הובא הפ׳ אשר לא טהורה היא, ובתנחומא חקת ומן וכו׳ אשר איננה טהורה (ועי׳ בתנחומא וישלח), ובבמ״ר נתערבו הפסוקים ועיי״ש, ובפסחים שם לשון המאמר דאמר ריב״ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנ׳ מן וכו׳ ומן הבהמה אשר איננה טהורה (ועי׳ בד״ס), ובוי״ר שמות האומרים כמו בפסיקתא, אכן הגי׳ שם מצינו שעיקם הקב״ה ח׳ אותיות וכו׳ שנ׳ וכו׳ ומן הבהמה אשר איננה טהורה ובמקום אחר עקם שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא וכו׳ מתוך פיו הה״ד וכו׳ אשר טמאה היא אינו אומר אלא אשר לא טהורה היא, והורכב שם המאמר שלפנינו ובפסיקתא עם המאמר בפסחים שם, ובפסי״ר הגי׳ אמר ר׳ יוחנן עקם הקב״ה כמה מקראות וכו׳: 7 אמר ר׳ יודן. וכ״ה א״ר יודן במדרשי תנחומא ובבמ״ר וסגנון המאמר שם כשבא לפתוח בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא בסימני טהרה (בבמ״ר טהורה), ובפסיקתא ובוי״ר הגי׳ א״ר יודן בן מנשה אף כשבא לפתוח להם וכו׳ לא פתח אלא בסימני טהרה (בוי״ר אלא בטהרה), וכ״ה א״ר יודן בר מנשה במד׳ תהלים א׳ סי׳ ג׳ ועח״נ, ובכי״ל נקוד טהורה[1]) להגיה טהרה, ובפסי״ר א״ר יהודה בי ר׳ מנשה אף בשעה שביקש הקב״ה ליתן למשה סימני בהמה ותיה הטמאות והטהרות וכו׳ ושם כל המאמר בהוספת דברים: 8 כי איננו מפרים. אין כת׳,

[1]) טָהֳוֹרָה.

את השפן כי מעלה גרה (שם שם ה), **את הארנבת כי מעלת גרה** (שם שם ו) **את החזיר כי מפרים פרסה** (שם שם ז):

ג) **גם מעוף השמים שבעה שבעה** אין תאמר שבעה מכל מין, אחד מהן אין לו זוג, אלא ז׳ זכרים וז׳ נקבות, לא שאני צריך אותם אלא לחיות זרע על פני כל הארץ:

ה ד) **כי לימים עוד שבעה** וגו׳ אמר ר׳ שמעון בן יוחי הן עברו על התורה שניתנה למ׳ יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה, אמר ר׳ יוחנן הם קילקלו את הצורה שניתנה למ׳ יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה:

ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי ר׳ ברכיה אמר קומיה, ר׳ אבין אמר יקומנו, ר׳ לוי משׁ׳ ריש לקיש תליו בליפון ובא מבול ושטפו וימח את כל היקום (בראשית ז כג):

3 ילקוט שם: 5 ילקוט כ׳ כ״ו: 8 ילקוט שם: לעיל לד 219 וש״נ:

1 את — גרה] ואת (את פח) השפן כי איננו (אינו פ) מפריס פרסה אין כת׳ כאן אלא כי מעלה (גרה הוא חג) גרה דפוחא[2]גי, את השפן א[1], ל׳ וכ | את — גרה] ואת (את כ) הארנבת כי איננה מפרסת (כי אינה מפרסת כ, כי מפריס ג) פרסה אין כת׳ כאן אלא כי מעלת גרה היא חגב, ואת הארנבת כך א[1], וכן הארנבת פ, ל׳ דוא[2]י | (את — פרסה] ואת (את וחב) החזיר כי איננו מעלה גרה (כי.. גרה הוא ג, כי לא גרה יגר ו) אין כת׳ כאן כן ו) אלא כי מפריס פרסה הוא דוחא[2]גכ, את החזיר כך א[1], וכן החזיר פ | 3 *שבעה שבעה דפא[2]] שבעה שבעה זכר ונקבה ג, וג׳ ל | אין] אם דוחא[2]גי, אין אל פ | שבעה] פוחגבי, ז׳ דא | אחד] וחא׳גב, נמצא ~ דא[2]י | אין] וח, שאין דפאגכי | 4 ז׳] ד[1]י, שבעה דפוחא[2]גב, ל׳ א[1] | וז׳] י, ושבע ד[1], ושבעה דפוחא[2]נב, ל׳ א[1] | ונקבות א[1] | אותם] להם דואב. להן פגי | *לחיות — הארץ וא׳גכי] להחיות. .. הארץ דא[2], להחיות ל | 5 וגו׳] אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום ו׳, אנכי.. יום וארבעים לילה חגב, ל׳ דפא[1] | שניתנה] שעתידה שתנתן ו | למ׳] ד[1]פי, לארבעים דוחאגב | 6 יום] ~ וארבעים לילה ח, ל׳ א[2] | לפיכך] לכך פורענתן ח | אמר — לילה ל׳ כ | *ר׳ יוחנן א[2]] ר׳ (רבן ג) יוחנן בן זכאי דג, ר׳.. בן זכיי ו, ריב״ז י, ר׳ יוחנן בן דהבאי פ, ר׳ נחמן (?) ל | *הצורה דפוחא[2]גי] התורה ל | שניתנה] שנבראת פ | לארבעים פוחא׳נ | יום ל׳ א[2] | 7 ** לפיכך] ולפיכך ל | ארבעים] פורענתן ~ ח | 8 קיומייה ו, קיומי א[1] | ר׳ אבין] פואגב, רב אבון ד׳ | יקומנו] ג, יקומינו ו, יקומני פר[2], יקוטיני דאי, קומני ר[2] | 9 משם ו, משום ג, בשם דפא[2]כ (ר׳ לוי וריש לקיש ד[1]י) | תליו] תלאו א׳ר, תליאון (?) ו, תלא ג, קין היה תלוי ד[1], זה קין היה תלוי דא[2], זה קין שהיה תלוי ל[0]פכעי | כליפון וג, בריפון כי[1], ברפיון דאער, בדיפון ל[0]פ |

תחלה אלא כי מעלה גרה הוא ואח״כ ופרסה איננו מפריס וכו׳, ובפסיקתא הגי׳ את הגמל כי מעלה וכו׳ ולא כתיב כי לא מפריס פרסה וכן ואת הארנבת כי לא מפרסת פרסה אכ״כ אלא כי מעלת גרה היא וכן ואת החזיר כי לא מעלה גרה הוא אכ״כ אלא כי מפריס פרסה, ובוי״ר את הגמל כי לא וכו׳ אכ״כ אלא כי מעלה גרה את השפן כי לא וכו׳ אינו אומר אלא כי מעלה גרה וכן הארנבת וכן החזיר, ובתנחומא מ״ב פ׳ חקת את הגמל כי לא מפריס פרסה אכ״כ אלא כי מעלה גרה הוא, ובתנחומא שם ובבמ״ר איתא עוד את (ואת) הארנבת כי לא וכו׳ אכ״כ אלא כי מעלת וכו׳ את (ואת) החזיר כי לא מעלה גרה הוא אכ״כ אלא כי מפריס וכו׳, ובמ׳ תהלים שם חסר ואת השפן וכו׳ ואת הארנבת וכו׳ ועח״נ ועי״ע בהערות ר״ש באבער לפסיקתא הגירסאות של כי״א שם ובהערותיו לתנחומא הגי׳ של כ״י רומי שם: 3 אין תאמר. אם תאמר ועח״נ ולעיל צד 45. ולפי ששנה הכתוב כאן שבעה שבעה זכר ונקבה ולא נאמר כאן כמו במקרא שלפניו שבעה שבעה איש ואשתו היה אפשר לפרש שבעה מכל מין ובהם זכרים ונקבות ודורש אם תאמר וכו׳ נמצא אחד שאין לו בן זוג אלא ז׳ זכרים וכו׳ לא שאני צריך אותם לקרבן אלא לחיות זרע וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת: 5 שניתנה למ׳ יום. במדרש הגדול הועתק שעתידה לינתן בארבעים יום ובארבעים לילה ועח״נ: 6 אמר ר׳ יוחנן. מאמר זה הוגה בכי״ל וכתוב על גבי כתב אחר ושם האומר לא ניכר בברור ואפשר שכתוב שם אמר ר׳ נחמן, ובכי״כ חסר המאמר ובכי״א א׳ הושלם בגליון ר׳ יוחנן אמ׳ הם קלקלו את התורה שניתנה למ׳ יום לפיכך וכו׳ וגם בכי״א ב׳ הגי׳ א״ר יוחנן וכן הועתק בלקח טוב (לפ׳ ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וכו׳) א״ר יוחנן לפי שהם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום וכו׳, וכן הגהתי את הצורה ופי׳ שניתנה למ׳ יום שצורת הולד נגמרת למ׳ יום ועי׳ ברכות ס׳ א׳ נדה פ״ג מ״ז, וענין הקלקול כמו שדרשו בתנחומא מ״ב נשא סי׳ ו׳ (תנחומא שם סי׳ ד׳) קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה כיצד העובר שהוא מתעבר מן האיש הקב״ה צר צורתו לארבעים יום שכך שנו רבותינו לארבעים יום צורת העובר ניכר לאחר ארבעים יום הנואף בא עליה והקב״ה עומד ותוהא ואומר של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף וכו׳ ועי״ע במ״ר פ״ט סי׳ א׳ וי״ר פכ״ג סי׳ י״ב, ובפירש״י עה״ת מפרש עפ״י המאמר שלפנינו כי לימים עוד וכו׳ ארבעים יום כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים, ובמדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער ארבעים יום כנגד ארבעים יום של יצירת הולד שהיו הנשים מזנות תחת בעליהן והיו מקלקלין צורת הולד, ובמד׳ הגדול הועתק רבן יוחנן בן זכאי אומר שקלקלו בטיפה שנוצרת לארבעים יום וכו׳, וכעין זה המאמר האגדה אצל אפרם הסורי לארבעין יומין מתקבל ברנשא במרבעא דאמה ומשתרר ומצטלם בדמותה וכו׳ ועל דהנון חבלוה לאורחא דמולדא על הדא הו דלארבעין יומין הוא בארבעין יומין אתחבל ועי׳ מ״ח חלק מ״ג צד 413: 8 ומחיתי את כל היקום. מלת יקום לא נמצאה רק בפרשה כאן ובסמוך בפ׳ וימח וכו׳ (ועוד בדברים י״א ו׳), ור׳ ברכיה דורש יקום לשון קיום קיומיה[1]) כלו׳ הבריות ומלת יקום כלל לכל חי שעל פני האדמה ועי׳ גם בראב״ע, ור׳ אבין דורש יקום יקומנו, ונר׳ שהוא לפי הגי׳ שלפנינו תואר לקין, ולדרש זה נסמך מאמר ר״ל בשם ריש לקיש תליו כלו׳ תלאו לקין וכו׳, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״א וכי״ם יקומני (קומני) זה היה קין שקם על הבל אחיו והרגו דכתי׳ ויקם קין תלאו לאותו קין וכו׳, והגי׳ תליו (תלאו) מקויימת גם עפ״י כי״א א׳ וכי״ו וכי״ג, וכן משמע פירוש הענין גם לפי גי׳ דפ״ר קין היה תלוי וגי׳ ד״ו זה קין היה וכו׳, ובגליון כי״ל נסמן ס״א זה קין שהיה תלוי וכו׳ כמו שהגי׳ בכי״פ וכי״כ ובערוך ע׳ רפן ובילקוט וכן

[1]) קְיוּמְיָא.

ה) **ויעש נח ככל וגו'** [זה שיכן לכינוס בהמה חיה ועוף]:

ו ו) **ונח בן שש מאות שנה וגו'** ר' יודה א' שנת המבול אינה עולה מן המיניין, אמר ליה ר' נחמיה עולה היא בתקופות ובחשבונות:

ז) **ויבא נח ובניו וגו'** [**מפני מי המבול**] אמר ר' יוחנן מחוסר אמנה היה, אילולי הגיעו מים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה:

ז י) **ויהי לשבעת הימים** [מלמד] שתלה [להם] הקב"ה שבעת ימי אבלו שלמתושלח הצדיק כדי שיעשו תשובה ולא עשו, ד"א **ויהי לשבעת הימים** אמר ר' יהושע בן לוי ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיביא המבול מה טעם **ויתעצב** (בראשית ו ו) ולהלן אומר **כי נעצב המלך על בנו** (ש"ב יט ג):

1 ילקוט שם: 2 ילקוט שם, ירוש' ר"ה פ"א ה"ו ג': 4 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, תוספתא סוטה פ"י, ירוש' מ"ק פ"ג פ"ג ג', סנהדרין ק"ח ב', אדר"נ נו"א פל"ב, מדרש תהלים כ"ו סי' ז' ועי' לעיל צד 22: 7 ילק' מכירי תהלים מ"ב סי' ט"ו, ועי' לעיל צד 259 ומ"ב:

1 וגו'] ככל אשר צוהו י"י | *שיכן כ] שכן ל°פב, שיכין ד, שיכון ד[1]א[2], שוכן וחג, שייכן א[1], שכיון י | *לכינוס ל°וחי] לכנוס דא[2]ג, ליכנס פא[1] | 2 וגו'] והמבול היה מים וגו' דא[2]י, והמבול . . מים על הארץ וג, ל' פא'כ | ר' יהודה פ, ר' . . ור' נחמיה ר' יהודה דואגבי | אומר | מבול פוב | המניין וכי, המנין דפאג | 3 ר' נחמיה] ~ אעפ"י שאינה (שאין ו) עולה מן (המניין וכי) המנין דפואבי, אעפ"י שאינה . . במנין ג | אבל עולה ו | *היא דפוא[2]גב] הוא ל, ל' א[1] | והשבונות א[1]כרי | 4 מחוסר — היה] חג, נח מחוסר . . היה דא[2], מחוסר . . היה נח פוא[1] | אלולא א | שהגיעו | 5 מים] פוגי, המים דאב | לא] ~ היה פוחא[1]גבי | בתיבה א[1]י, אל התיבה כ | 6 הימים] וא[1]גי, ~ ומי המבול דפא[2] | *מלמד דפוא[2]גי] ל' לא[1] | *להם דפואג] להן י, ל' ל | שבעת] פוחא[1]ג, שבע י, ז' דא[2] | אבלות א[1], אבילות א[2] | למתושלח א[1], על מתושלח א[2] | 7 ז'] שבעת וחא[1]ג | 8 שהביא מ, שלא הביא חב, עד שלא הביא פגי, שיבא דא, שיבוא עליהם ו | המבול] פי, מבול (המבול ח) לעולם דחאגבמ | מה טעם] כי, מאי טעמי' ד[1], . . טעמא ד, ומה טעם ח | ויתעצב אל לבו | ולהלן — המלך] כד"א כי . . המלך א[1], ואין עציבה אלא אבילות (אבלו' ד, אבל דו[1]חגים) שנ' (היך מה דא' אמ' ו, כמדתמ' ג, כמה דאמ' כ, כד"א ים, היינו דכתי' ח) נעצב (כי נעצב ד[1]פוחכים) המלך דפוחא'גבים |

הועתק במד' הגדול זה וכו' שהיה וכו' (ושם הגי' ברפיון). ולפי גי' זו מאמר ר' לוי וכו' דרש אחר הוא ומחיתי וכו' זה קין שהיה וכו' (וק"ק מה שהובא ראייתו מפ' וימח וכו' ועי' גם ביפ"ת) ובמאמר ר' אבין יש לפרש יקומיני יקומני מלי"י[1]) ארץ נושבת, ובמדרש קהלת פ' אם יוליד וכו' לשון המאמר מהו היקום קיומיא (כ"ה בדפ"ר וד"ו, ובמ"כ הגיה קיומא וכן הדפיסו אחריו) ר' בון אמר. אוקימיני (כ"ה בדפ"ר, ובד"ו אוקומיני) ר' אלעזר אומר היקום הוא הממון שמעמיד רגליו של בעליו ר' שמואל אמר היקום זה קין שנשטף וכו' (ובמ' קהלת מ"ב שם נשתבש ר' אבא אמר קיומיה אבא אוקימנא), ומאמר ר' אלעזר נר' שנוסף שם עפ"י מאמרו בפסחים קי"ט א' (ועי' גם לעיל צד 266), ואולי הוא פירוש נוסף לפרש מאמר ר' בון אוקימיני שדורש יקום לשון הקמה כמו שפי' ביפ"ת, ואפשר שגם זה טעם וכו' יקומנו יקומיני כאן (לפי הגי' זה קין וכו' שהיה וכו'), ומלת בליפון כמו בריפון לעיל צד 219 ועיי"ש במ"י: 1 זה שיכן. זה שכתוב כאן ויעש נח נאמר לענין כינוס בהמה וכו', ובכי"ל הושלם זה שכן עד ועוף בכתב אחר ביני שיטי והגהתי שיכן, וברמב"ן גורס שיכין לכנוס בהמה וכו' ועח"נ ולעיל סוף פל"א: 2 אינה עולה מן המיניין. לשנותיו של נח שמשמעות הכתוב ונח בן שש מאות שנה וכו' שכבר מלאו לו ת"ר שנה כשהיה המבול מים על הארץ והמבול היה י"ב חדש (ועי' ס"ע פ"ד ולקמן סוף פל"ג) וכתיב ויחי נח אחר המבול שלש מאות וחמשים שנה וכתיב ויהי כל ימי נח תשע מאות וחמשים שנה והיה לו לומר תשע מאות ונ"א שנה אלמא שאין שנת המבול עולה למנין שנותיו ועי' בפי' ב"ר וביפ"ת, ובירוש' ר"ה פ"א איתא ויהי באחת ושש מאות שנה וכו' ותני עלה שנת המבול אינה עולה מן המיניין ועיי"ש, ובענין הפלוגתא דר"י ור"נ עי' מ"ש הג' שי"ר בערך מלין צד 89, וכתיבת מיניין כמו לעיל צד 11 ביניין וצד 150 עיניינא: 3 בתקופות וחשבונות. שמחשבין מבריאת העולם: 4 מפני מי המבול. כן הוספתי וכן הושלם בכי"ל ביני שיטי ע"ד מפני מי המבול: 6 ימי אבלו של מתושלח. שהוציא שנותיו עד המבול שהרי חי קפ"ז שנה והוליד את למך ולמך חי קפ"ב שנה והוליד את נח. נמצא שמתושלח היה בן שס"ט שנה כשנולד נח וכל ימי מתושלח תתקס"ט שנה כלו בשנת ת"ר לנח שהיא שנת המבול, ודורש ויהי לשבעת הימים (שכת' בה"א הידיעה) אלו ימי אבלו וכו' שתלה להם הקב"ה כדי שיעשו תשובה וכו', ובירושלמי שם ומניין ששימר הקב"ה על עולמו שבעה ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ וכו' איתדבעי מימר אילו שבעת ימי אבלו של מתושלח. ובסנהדרין שם ויהי לשבעת וכו' מה טיבם של שבעת הימים (אמר רב) אלו ימי אבלות (אבלו) של מתושלח [הצדיק] ללמדך שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא וכו' ועי' ד"ס, ובתוספתא שם בדרש בזמן שהצדיק בא לעולם טובה באה לעולם וכו' כשנפטר רעה באה לעולם וכו' אין לי אלא שתולין לצדיקים בחייהם מנין אף במיתתן שנ' ויהי לשבעת וכו' (ומה טיבן של שבעת הימים הללו) אילו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שעיכבו את הפורענות מלבוא לעולם (לכך נאמר ויהי לשבעת הימים ד"א מה טיבן של שבעת ימים הללו מלמד שנתן להם המקום שבעת ימים לאחר גזרה שמא יעשו תשובה ולא עשו לכך נאמר ויהי לשבעת הימים) וכו' ועיי"ש בח"נ, ובאדר"נ שם ויש אומרים כל זמן שהיה מתושלח חי לא ירד מבול לעולם וכשמת משותלח עוד נתלה להם שבעת ימים לאחר מיתתו שנ' ויהי לשבעת וכו' מה טיבן וכו' אלו שבעת ימי אבלו וכו' שעיכבו את הפורעניות וכו' ד"א ויהי לשבעת הימים מלמד שקבע להם הקב"ה זמן לאחר מאה ועשרים שנה שמא יעשו תשובה ולא עשו וכו', ובמדרש תהלים שם ויהי לשבעת וכו' אמר ר' הושעיא מלמד שתלה להם הקב"ה שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שיעשו תשובה ולא עשו וכו' (ונר' שמסדר מדרש תהלים כוון אל המאמר שלפנינו בב"ר ועיי"ש בהערות ר"ש באבער ובמ"י לעיל צד 1), וגם בתר"י א' מתורגם ויהי לשבעת וכו' והוה לזמן שובעא יומין מן בתר דשלים איבליה דמתושלח וכו' ועי"ע לעיל צד 22 ובח"נ ובמ"י לעיל צד 273: 8 אמר ר' יהושע בן לוי. עי' לעיל צד 259 ובמ"י שם:

[1]) *οἰκουμένη*.

יא) [ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וגו'] אמר ר' יוסי בן דורמסקית הם חטאו בגלגל העין שדומה למים אף הקב"ה לא פרע מהם אלא במים, אמר ר' לוי הם קילקלו סילונות שלהן אף הקב"ה שינה להם סדר העולם, דרך העולם המטר יורד והתהום עולה ברם הכא תהום אל תהום קורא (תהלים מב ח):

ח יג) בעצם היום הזה בא נח אמר ר' יוחנן אם נכנס נח לתיבה בלילה היו כל דורו אומרים לא היינו יודעים בו ואם היינו יודעים לא היינו מניחים אותו להיכנס, אלא בעצם היום הזה ודנשה ליה ימליל:

1 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תשמ"ג, ילק' מכירי שם, תוספתא סוטה פ"ג סנהדרין ק"ח א', מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ב, ספרי עקב פי' מ"ג, תנחומא בשלח סי' י"ב: 5 ילקוט ר' נ"ו, ועי' לקמן סוף פמ"ז, ספרי האזינו פי' של"ז:

1 בן] בר א1 | 2 של עין ג' | שדומה] א1ימ, שהוא דומה דפוא2גב | למים] ליס שנ' ויראו בני האלהים פ, למים שנ' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו כמ | אף המקום לא . . אלא כ, וי"י פרע פרע מהם א1 | במים] ~ שהוא דומה לגלגל העין פכמ | סילונים שלהן י (תהלים), סלוניהן א2, סדריהם א1מ | 3 אף הקב"ה] פוכימ, אף המקום ד, והב"ה א2, וי"י א1 | להם] עליהם חי (שם), עליהן י | סדרו חאכימ, סידרו דוג, סידורו פ | של עולם | העולם] פכ, הארץ דא, ארץ וגר2י | יורד תחלה מ | ותהום כמ | ברם הכא] פוחא1כי, ברם ג, דכת' ל0דא2, שנאמר רמ | תהום — קורא] וכ, תהום . . קורא לקול צנוריך פחא1גי (שם), ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה י, תהום . . קורא (קורא לקול צנוריך דא2רמ) ברם הכא ביום הזה נבקעו (ברם הכא נבקעו ר) כל מעינות תהום (תהום רבה דא2רמ) ואחר כך וארובות השמים נפתחו ל0דא2רמ | 5 אם] פוא1גבי, אמר הקב"ה ~ דא2 | היה נכנס א1, בא ח | נח] הוא פגב, ל' א1 | לתוכה ג | היו] ו, יהיו פ, היה א1, עכשיו היו י, . . דא2ב, . . יהו ג, עכשיו ח | כל בני דורו אומרים ח, אומרים כל דורו י, אומ' כל דורו א1 | 6 לא] פחא1, כך (כן ג, כך וכך ו, בכך וכך י) לא דוא2גי | בו] ~ כשנכנס פ | ואם] ואלו דא2, אילו וג, אלו כ, שאילו פי | יודעים] ~ בו דפוא2גבי | להיכנס] וח, ליכנס דפא2גבי, ל' א1 | אלא] ~ א"ל הכנס א1 | 7 ורגשה וחכ, ורגישה גע, ודרגשה י, ודרגיש א1ר2, דרגיש דא2ר1 | ימליל] חע, ימלל דפואגברי |

1 שדומה למים. למקור מעיינות אף הקב"ה וכו' אלא במים שהוא דומה לגלגל העין כלו' מי מעינות שנובעין ממקום קטן כמו עין ועח"נ ובפירש"י סנהדרין שם, וטעם הם חטאו וכו' דכתיב ויראו בני האלהים את בנות האדם כדמפרש בפי' ב"ר כ"י, ובכי"פ הגי' כן שנ' ויראו וכו', והדרש נסדר לפ' ביום וכו' כל מעינות וכו' כמו שהוספתי, ובתוספתא שם ר"י בן דורמסקית א"מר הן לא נתגאו אלא בגלגל העין שדומה למים שנ' ויראו בני האלהים את בנות האדם אף הקב"ה לא נפרע מהם אלא במים (בגלגל מים שדומה לעין) שנ' ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום וכו' ועיי"ש בח"נ, ובסנהדרין שם ר' יוסי [בן דורמסקית] אמר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים (שנ' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו) לפיכך דן אותן במים שדומה לגלגל העין שנ' נבקעו כל מעינות תהום וכו' ועין ד"ס, ובסגנון אחר המאמר במכילתא וספרי שם ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם העליונים בתחתונה (עליונה ותחתונה) כדי לעשות תאותם והקב"ה פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה לאבדם (אף הקב"ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם) שנ' ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וארובות השמים נפתחו ועי' גם בתנחומא בשלח שם: 2 קילקלו סילונות שלהן. ששפכו זרען על העצים ועל האבנים והיו שטופים בזמה והשחיתו דרכם בזכור ובבהמה ולא היתה כוונתן למטעת כרמים כדאיתא לעיל צד 246 צד 248 וצד 271 אף הקב"ה שינה להם וכו' דרך העולם המטר יורד וכו', וכמו שהגי' בכי"ל בגוף הספר ברם הכא תהום אל תהום וכו' כ"ה גם בכי"פ וכי"ו וכי"ח וכי"א א' וכי"כ וילק' תהלים ולא הואלתי להגיה גי' זו, אכן עדיפא הגי' כמו שהוגה בכי"ל דכת' תהום אל תהום וכו' ברם הכא ביום הזה נבקעו כל מעינות וכו' ואח"כ וארובות השמים וכו' וכ"ה גם בדפוסי' וכי"א ב' ובפי' ב"ר כ"י ובילק' מכירי ועח"נ, ומאמר ר' לוי כאן מפרש עפ"י מאמרו לעיל צד 122 המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות והן אומרים אילו לאילו קבלונו וכו' (ועי' סגנון זה המאמר במ' קהלת מ"ב שהעתקתי במ"י לעיל צד 123, ועוד שם צד 122 הדרש אין לך טפח יורד מלמעלן וכו' מאי טע' תהום אל תהום וכו' וצד 115 ואין קול אלא גשמים המד"א תהום אל תהום קורא לקול צנוריך ועי"ע פדר"א פכ"ג בעשרה במרחשון וכו' בי"ז בו ירדו מי המבול על הארץ שהן מים זכרים ועלו מן התהומות שהן מים נקבות וכו') ודרך העולם שהמים העליונים הזכרים יורדים תחלה. והמים התחתונים הנקבות עולות כנגדם ברם הכא נבקעו כל מעינות תהום רבה תחלה ואח"כ וארובות השמים נפתחו (ולמ"ש במ"י שם בענין אגדה זו שהמים העליונים זכרים כו' עי"ע מ"ש הח' דאיכעס במ"ע פיר אססיריאלאגיא חלק י"ז צד 399): 5 אמר ר' יוחנן. בלק"ט גורס או מפרש אמר ר"י ב ע צ ו מ ו ש ל י ו ם שלא יהא דורו אומרים וכו' ועי' גם בפירש"י יחזקאל י"ד י"ד וכן במד' אגדה הוצ' ר"ש באבער בעצומו של יום, ובמ' הגדול מפרש אין עצם אלא תקפו של יום, ובאותו הסגנון הדרש לקמן סוף פמ"ז לפ' בעצם היום הזה נמול אברהם וכו' א"ר ברכיה וכו' אילו מל אברהם בלילה עכשיו יהיו כל דורו וכו' אילו היינו יודעים לא היו מניחים אותו למול אלא בעצם וכו', והמשל בלא"ר קשה לפרש לפי הגי' דרגיש מי שמרגיש בו יבא ויאמר שאין הוראת רגש בבנין קל מרגיש, ובכי"ל יש לקרות כאן ודגשה או ורגשה ובפמ"ז כתוב ודגשה וכו' ימליל והוגה ורגשה, וגם בשהש"ר פ' עד שיפוח היום (ד' ו') הגי' בדפ"ר וד"ו ודגשה לה ימלל, ובמ"כ הביא מפסיקתא דפרשה בשלח ודגיישא ליה ימלל, ואולי צ"ל ודגישה (מפעל גשש) ופי' מי שנוגעה בו כלו' מי שנוגע בדבר יאמר או פי' גשה כמו גשת בל"ס שהוראתו גם חבל וימליל יצעק, והג' שי"ר באגרותיו צד 65 דעתו ג"כ לקיים הגי' בדל"ת ומפרש דגש לשון דקירה וימליל מלשון כל המוללו מריח בו אצל פשפש (נדה נ"ח ב') והמשל כוונתו הראשונה מי שעוקצתו פרעוש או פשפש ימליל את הדבר העוקץ או יתחכך את בשרו ולכן ימליל ביו"ד בין שני הלמדי"ן והכוונה השניה מי שדוקר לו ענין זולתו ימלל וכו' ועיי"ש, ובערוך ע' רגש הגי' ורגישה ליה ימליל, והעתיק עוד שם דרגיש ליה צערא (יבמות קי"ז ב'), ובע' גש ב' הגי' דגיש ליה צערא, והמשל עוד בפסי"ר פ' החודש (ע"ת ב'), ובספרי האזינו שם לפ' וידבר ה' אל משה בעצם היום וכו' הדרש בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח וכו' לפי שהיו דורו אומרים כך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו ולא עוד אלא אנו נוטלים כשלים וקרדומות ומבקעים את התיבה אמר המקום הריני מכניסו לתיבה בחצי היום וכל מי שיש כח

יד) המה וכל החיה למינה וגו׳ הם עיקר והכל טפל: כל צפור כל כנף אמר ר׳ לעזר פשט ר׳ אסי לחברייה פרט למרטים ולקטעים שפסולין לקורבנות בני נח, אמר ר׳ אסי פרט לסרוחים ולמחוסרי אברים שפסולין בקורבנות בני נח:

טז) והבאים זכר ונקבה וגו׳ אמר ליה קיניגי אנה, אמר ליה אכפת לך, מובאים אין כת׳ אלא הבאים מאיליהן, אמר ר׳ יוחנן דרשו מעל ספר י״י וקראו (ישעיה לד טז) ומה אם להסגר בתיבה י״ב חדש היו באים מאיליהם, להיפטם מבשר גיבורים על אחת כמה וכמה הה״ד בן אדם אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גיבורים תאכלו וגו׳ (יחזקאל לט יז יח):

ויסגר י״י בעדו אמר ר׳ לוי למלך שקבע דרולומוסייה שלו במדינה, נטל אוהבו וחבשו 19d בבית הסהר ונתן סיפרגום שלו עליו כך ויסגר י״י בעדו:

1 ילקוט שם: 2 ילקוט שם, ירוש׳ מגילה פ״א ע״ב ב׳, זבחים קט״ו א׳: 4 ילקוט שם: 5 זבחים שם, תנחומא נח סי׳ י״ב, פדר״א פכ״ג: 6 ילק׳ יחזקאל כ׳ ס״פ:

1 הם] וחא[1]גכ, הן י, המה דפא[2] | טפילה (להן ו) להם | 2 אלעזר | פשט] פוא[1]גכר[2], בשם דא[2]ר[1] | איסי וא[1]ר[2], יוסף ר[1] | לחברייה] ו, ־יה דפא[2], ־יא גכר | למרטים] פ, ־ין כ, למרוטים וחגר[3]י, ־ין ר[2], למורטים דא[2]ר[1] | ולקטעין כ, ולקטועים חר[1]י, ־ין ר[2], ולקיטעין ו | שפסולין] ר, שהן פסולין דוא[2]ג, שהם פסולים ח | 3 לקרבנות דפא[2]כר[2], בקורבנות ג, בקרבנות וחר[1] | אמר] פוחג, והבאים זכר ונקבה ~ דא[2] | איסי ו, יוסי ג | לסרוסים א[2] | ולמחסרי אבר פ | שהן פסולין פוגכי, שהם פסולים חא[1] | בקרבנות וחא[1]ג, לקרבנות כ, לקרבן דא[2] (לבני נח לקרבנות י) | 4 אמר ליה] חכ, אמ׳ לו ו, א״ל געי, אמ׳ ליה (א״ל א[2]) נח דא[2], אמר נח א[1] | *קיניגי] קניגי דא[2]כרי, קניגא ע, קיניגים ל, קניגון ח, וכי קיניגי ו, וכי קניגי פא[1] | אנא דוא[2]גכער[1], אני פחא[1]ר[2]י | א״ל הב״ה א[1] | מה (מאי א[1]ר[2]) איכפת דפאכר, לא איכפת וחי, אי איכפת ע | כת׳] ~ כאן פחא[1]גכעי, כן ו | 5 והבאים וגכ | מאליהן ע, מאיליהן באים א[1], מאיליהן הם (באים כ) באין וכ, מאיליהן היו באים דא[2], מאליהן היו באין פי | אמר ר׳ יוחנן] פוחא[1]גכ, ר׳ . . אמר ד | 6 שנים עשר וחגכ | היו] הם וג | מאיליהן להכנס לתיבה א[1] | *להיפטם ג] להפטם דא[2]כי, להיפטר ל, להתפטם פ, לאכול א[1] | בן אדם] ד[1]פגכי, ~ כה אמר י״י אלהי׳ ד, ל׳ וא | 7 *אמור (אמר ל) לצפור — *ולכל (לכל ל) חית — ובאו *האספו (והאספו ל) מסביב — וגו׳] אמור . . ולכל . . גיבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ ואילים כרים פ, אמור . . ולכל . . ובאו האספו (ובואו והאספו ד) . . תאכלו ודם . . הארץ תשתו אלים (ואלים ד[1]גכי) כרים ועתודים פרים מריאי (ועתודים מריאי ג, ועתודים י) בשן (כולם ד) כלם ד[1]גכי, בשר גיבורים תאכלו ו, אמור לעיט צפור כל כנף א | 10 *בעדו (בעדו וגו׳ ל)] ~ בקשו להפך התיבה והקיפוה אריות שלא יגעו בה פ, מלמד שבקשו להפוך את התיבה והקיפה הב״ה אריות שלא יגעו בה א[2] | למלך] משל ~ חא[1] (אמר — בעדו ל׳ א[2]ג) | ששלח א[1], שהיה לו ו, שהיה ח | דרולומוסיה ח, ־יא דר, דרולמוסיא א[1]ער[3], דרולומסיא כ, דרולמסיא פ | [ם] נטל] ונטל ד | וחבשו] ~ ונתנו ע | 11 הסהר] ע, הסוהר ע, האסורים דוח, האיסורין כ, היסורין פ | ספרגום דכער[3], איספרגוס ד[1]ר, אספרגוס ע, סיפרגים ח, ספריגים פ | בעדו] וא[1]כ, ~ בקשו להפוך התיבה והקיפוה אריות שלא יגעו בו ד, ושכחו רחם שהיו נוטלין בניהן וכובשין בהן את המעיינות שלא יציפו אותן הה״ד ורחמי רשעים אכזרי פ |

למחות יבוא וימחה וכו׳ ועיי״ש: 1 הם עיקר וכו׳. בלק״ט הגי׳ המה עיקר והכל טפילה להם ועח״נ ולעיל צד 288: 2 למרטים וכו׳. שנמרטו נוצותיהם או ראשי כנפיהם ולקטעים שנקטע אחד מאבריהם, ובירושלמי שם ג׳ הכל קרב בבמה בהמה וחיה ועופות וכו׳ תמימים אבל לא בעלי מומין מגיין א״ר ייסא (ועי׳ במ״י לעיל צד 280) פשט ר׳ לעזר לחברייא מכל החי מכל בשר שיהו שלימים באיבריהן מירטום פשט ר׳ לעזר כל צפור כל כנף פרט למירטום טהורים אבל לא טמאים מגיין וכו׳ ועי׳ במפרשי הירושלמי וביפ״ת בד״ה פרט למורטין ועי״ע זבחים שם, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ למורטים ולקטעים, ובד׳ פפר״א נדפס למורטי׳ ולקטעי׳ ונשתבש במקצת דפוסים למורטעיא ולקטעיא, ולסרוחים מפרש בפי׳ ב״ר יתירי אברים, וגי׳ משובשת או ט״ס בכי״א ב׳ לסרוסים וכן בילקוט פרט למרוטים ולקטועים ולסריסים ולמחוסרי אברים, ובלק״ט המאמר מקוטע והגי׳ שם ר׳ אלעזר בשם ר׳ אסי פרט לסרוחים ולמחוסר אברים הפסולים לקרבנות בני נח ועח״נ, וכתיבת קורבנות בוי״ו עי׳ גם לעיל צד 116: 4 קיניגי אנה. וכי צייד[1]) אני, ובכי״ל נשתבש והגהתי ועח״נ, וגי׳ הערוך קניגא בע׳ קנג, וכתיבת אנה כמו לעיל צד 13 ועיי״ש: אכפת לך. בתמיה: 5 אלא הבאים. וכן בזבחים שם ר׳ אבהו אמר אמר קרא והבאים זכר ונקבה הבאין מאיליהן, ובתנחומא שם ומאליהן באו שנ׳ שנים שנים באו אל נח, ובפדר״א ויבא נח אין כתיב אלא ויבאו אל נח באו מאליהן ועיי״ש: 6 בן אדם. המלות כה אמר י״י אלהים נשמטו גם בדפ״ר והושלמו בד״ו ועח״נ, ובכי״א א׳ וב׳ הורכבו הפסוקים ביחזקאל שם ד׳ וי״ז: 10 דרולומוסייה. כמו אנדרומוסייה לעיל צד 248 ועיי״ש, ומלת שלו שאיתא בכל הספרים נר׳ מיותרת, ובערוך ע׳ דרלמוס הועתק למלך שקבע דרולמוסיא וכו׳ וחבשו בבית הסוהר ונתן אספרגוס וכו׳ ובע׳ ספרגוס וחבשו ונתנו בבית הסהר ונתן ספרגוס וכו׳ ופי׳ חותם[2]) ועי׳ גם לקמן פמ״ט סי׳ ב׳, ובפדר״א שם הדרש כיון שנכנסו כל הבריות אל התיבה סגר וחתם הקב״ה בידו שער התיבה שנ׳ ויסגור וכו׳, ומה שנוסף בדפוסי׳ בקשו להפוך וכו׳ הוא דרש אחר לפ׳ ויסגר וכו׳ ובכי״פ נסדר בראש המאמר ובכי״א ב׳ הלשון ויסגור י״י בעדו מלמד שבקשו להפוך וכו׳ ועח״נ, וליתא בכי״ל וכן ל״ג בכי״ו וכי״א א׳ וכי״כ ולא הועתק בכי״ח, ונר׳ שהוא הוספה עפ״י הדרש בתנחומא מ״ב נח סי׳ י׳ (ותנחומא שם סי׳ ז׳) ורחמי רשעים אכזרי אלו דור המבול וכו׳

[1]) κυνηγός. [2]) σφραγίς.

ט יז) וישאו את התבה וגו' ר' פינחס מש' ר' לוי כך היתה תיבתו שלנח משוקעת במים כספינה שעומדת בלמן:

יח) ויגברו המים וגו' [ותלך התבה על פני המים] ר' פינחס מש' ר' לוי כך היתה התבה שטה על המים כעל שתי קורות כמן טבריה לסוסיתה:

י יט) והמים גברו וגו' [ויכסו כל ההרים הגבוהים] ר' יונתן סלק למיצלייה לירושלם, עבר בהדן פלאטנוס וחמתיה חד שמריי, אמר ליה להן את אזיל, אמר ליה למיצלייה בירושלם, אמר ליה לא טב לך מצלי בהדן טורא בריכא ולא בייתה קיקלתא, אמר ליה למה הוא בריך, אמר ליה דלא טף במוי דמבולא, נתעלמה הלכה מרי יונתן לשעה, אמר ליה חמריה ר' תרשני ואני משיבו,

1 ילקוט ר' כ"ו, ועי' פדר"א פכ"ג: 3 ילקוט שם: 5 ילקוט ר' כ"ז, דברים רבה פ' עקב (פ"ג סי' ו'), שיר השירים רבה פ' כסוס השני (ד' ג'), ועי' לקמן פפ"א, ירוש' ע"ז פ"ה מ"ד ד':

1 וישאו — וגו'] ויהי המבול ארבעים (מ' ד1א2) יום על הארץ דוא2י, ויהי . . הארץ וירבו המים ותרם מעל הארץ כ, ותרם . . הארץ ר, ויגברו המים א1 | בשם דפוא2כ | 2 כספינה] א1ר, ~ הזו דפוא2י, זו גכ | שעומדת] א1, העומדת ר, שהיא עומדת פוגכי, שהיא משוקעת ועומדת דא2 | *בלמן וכר1י] בלמין דפא2, בליטן ל, בלמה ל0, בנמל א1ר2 | 3 *פינחס ד1] פנחס דאגכ, לי ל | משם ד, משום א2, בשם גכ | כך שטה התיבה א1, כך היתה (הייתה ג) תיבתו של נח שטה דפא2גי | 4 על פני המים דאגי, במים פ | כמן טברייה ן, . . טבריא פא2כר8, כמטבריה ר1, כמטבריא י, כמין טביריא ג, כמין טבריה דא1 | *לסוסיתה] לסוסיתא כר1י, לסוסתיה לן, לסוסיתיה ן, לסוסתא דפ, לסוסיאתא א1ר, לסוסיא ד1 | 5 יוחנן פ, נתן א1 | סליק פא1ע, נפק כ | למצלייה דוא1, למצליה א2, ~יא ג, למצלאה י1, למצלי פ, לצלויי כ, מצליא ע | בירושלם דוא1עי, בירושלים פא2גכ | 6 עבר] לוה נהליה חד עם דארעא ~ י | בהדין (בהדיה י) | *פלאטנוס א1] פלאטנוס ל, פלטאנוס דוג, פלטנוס כער2, פלטנים א2 | וחמיתיה א1ע, חמתיה פ | שמראי א1, אשמראי ד1 | להן] וגי1, לאן פא1כ, לחיכן דא2 | אזל וגכ | למצלאה י1, למצלי פ, למיסק למצלי דא2, . . לצלויי כ, ליסוק למצליא ג, נסוק למצליה ן, סליק מצלייה א1 | בירושלים פא2גכ | 7 ולאו כ | *מצלי פואג] מצלן ל, למיצלי ד, לצלויי כ | בהדין | בירכתא א2, ברכה י | ביתה א2, ביתא ג, בההיא וי, בביתא פ, בההוא ביתא דכ | קיקלתה ג, קיקילתא ן, קילקלתא פכ, קלקלתא ד, קילקתא י, חריבתא א | ולמה ן, ובמה י | 8 לא א | *במוי דא] במיא גכי, בימי ל, מוי ן, לי פ | *דמבולא דואגכי] מבולא לפ | הלכה] פוא2גכי, לי דא1ר | מעיני ר' יונתן דוגכר1י, מעינוי דר' נתן א, ממנו פ | לשעה] פואגרי, לשעה ולא השיבו כ, ולא השיבו לשעה ד | לו ד | חמריה] הבהמי ר | ר' לי אכ | תרשני] א2גכ, תרשיני דוי1, הרשני א1, הרשיני פ |

כיון שראו עצמן שהן אבודין היו מבקשין להפוך את התבה מה עשה הקב"ה הקיף את התבה אריות והיו אוכלין אותן שנ' ויסגור וכו' מהו ויסגור כענין שנ' אלהא שלח וכו' וסגר פום אריותא, ומשם נוסף גם בכי"פ ושכחו רחם שהיו נוטלין בניהן וכו' ועיי"ש ובאגדת בראשית פ"ד ובילקוט ריש ר' נ"ז, ועפ"י אגדה זו מפרש בלק"ט ויסגור וכו' מפני הרשעים שהיו רוצים להפוך התיבה והביא הקב"ה דובים ואריות וסיבבו את התיבה ולא יכלו ליגע בה, ובמ' אגדה הוצ' ר"ש באבער איתא שלח אריות ודובים ושאר חיות רעות הדורסים וכו' ועיי"ש ובמ' הגדול עמ' 158, ובפירש"י יחזקאל י"ד י"ד הובא בשם ב"ר בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הניחן הקב"ה דכתיב ויסגור וכו' אין ויסגור אלא מחיות כד"א וסגר פום וכו' ארי בא ליכנס וכו' ועי' לעיל צד 286 ובמ"י שם, וגם במכילתא בשלח מסכתא ב' פ"א לפ' סגר עליהם וכו' הדרש כיון שראו ישראל וכו' זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנ' וסגר וכו' ואין סגירה אלא חיה רעה שנ' וכו' וסגר פום אריותא וכו' וכן במכילתא דרשב"י שם: 2 כספינה וכו'. בפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש ותרם מעל הארץ כספינה העומדת בלמן (כ"ה בכי"ט, ובפי' ב"ר כי"א ובנדפס בנמל) מקום שהספינות עומדות על שפת הנהר בלעז פורט דלא כתי' אלא ותרם מעל הארץ ולא כאני שייט ההולכת בנהר, ובכי"ל נשתבש בליטן והוגה בשיבוש בלמה והגהתי בלמן ועח"ג ולעיל צד 282: 4 כעל שתי קורות. שאינן מהלכות במהירות (פי' ב"ר): כמן טבריה וכו'. עי' לעיל צד 287, ולקמן סוף פל"ג איתא שהיתה התבה משוקעת במים י"א אמה: 5 סלק למיצלייה וכו'. עלה להתפלל לירושלים עבר בזה פלאטנוס [1]) וראה אותו שומרוני אחד א"ל להיכן אתה הולך א"ל להתפלל בירושלם א"ל וכי לא טוב לך שתתפלל בהר הזה המבורך (כלו' הר גריזים) ולא באותה האשפה (כלו' בבהמ"ק) א"ל למה הוא מבורך א"ל שלא הוצף במי המבול נתעלמה וכו' בזו השעה א"ל מנהיג חמורו רבי תן לי רשות ואני משיבו א"ל הן א"ל מנהיג החמור לשומרוני אם מההרים הגבוהים ההר הזה הא כת' ויכסו וכו' ואם מן הנמוכים הוא לא השגיח עליו הכתוב לפרש שהוצף מיד וכו', ובשהש"ר הסיפור ג"כ בלא"ר והגי' שם ר' יונתן הוה סלק לצלויי בירושלם כיון דמטא גבי חד פלאטנוס פגע ביה חד כותי אמר ליה להן וכו' אמר ליה למצלי בירושלם אמר ליה ולא טב לך תיסוק ותצלי בהדין טורא בריכא ולא תצלי בההיא קיקלתא אמר ליה ולמה הוא בריך טורא הדין אמר ליה דלא טף בטוי דמבולא הדא היא דברייתא אמרין ארעא דישראל לא טפת במוי דמבולא (ועי' לקמן פל"ג סי' ו') אתעלמת מלתא מן ר"י בההיא שעתא ולא אגיבוה (כ"ה בדפ"ר וד"ו) אמר ליה חמריה רבי תרשני ואני משיבו אמר ליה השיבהו אמר להחוא כותי הדין טורא ממה את עביד ליה אי מן טורא רמסיא הא כת' ויכסו וכו' אי מן מכיכיא הא כת' חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים בההיא ענתה נשתתק אותו כותי ולא אשכח מה להשיב ולא אשגח ביה עילוי קרייה בההרים הנמוכים אם ההרים שהיו גבוהים מלמעלה כת' ויכסו כל ההרים קל וחומר לנמוכים וכו' ועיי"ש במ"כ, ובדב"ר שם נסמך הסיפור למאמר ר' יונתן לא יהיה בך עקר ועקרה מן התשובה, והסיפור שם בסגנון אחר ובלה"ק מעשה בר' יונתן שהיה מהלך אצל נ י פ ו ל י ן ש ל כ ו ת י י ם והיה רוכב על החמור והבהב עמו נתלוה להם כותי אחד ה ג י ע ו א צ ל ה ר ג ר י ז י ם אמר אותו כותי לר"י רבי מה דין דהדין טורא קדיש א"ל ר"י

[1]) *πλάτανος*.

[אמר ליה הין], אמר ליה אין מטוריא רמיא הוא הא כתי' ויכסו כל ההרים הגבוהים, ואין ממכייא הוא לא אשגח ביה קריא, מיד ירד ר' יונתן מן החמור והרכיבו ג' מילים וקרא עליה ג' מקראות לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך (דברים ז יד) אפילו בבהמין שבכם, כפלח הרימון רקתך (שה"ש ד ג) אפילו ריקנין שבכם מליאין תשובות כרימון ההיד כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו' (ישעיה נד יז):

כ) חמש עשרה אמה וגו' ר' יהודה אומר חמש עשרה בהר וחמש עשרה בבקעה, ר' נחמיה א' חמש עשרה בהר אבל בבקעה אפילו כל שהוא:

6 ילקוט שם, יומא ע"ו א':

1 *אמר ליה (לו ד) הין דו] אמר ליה (א' לו פ, א"ל ג) הן פגכ, ל' לאי | אמר ליה] א"ל הדין טורא מה תעביד ליה י | אי י, אם ג | מטוריא] כ, מן טוריא פואגי, מן טורייא ד | הוא] את עביר (לה י) ליה כי | חכתי ואי2 | ואם גי, ואי כ | 2 מן מכייא דא2, ממכיכייא כ, מן מכיכיא ו, . . מכביא ו1, . . מכיכא ג, מן טוריא מכיכיא פ | הוא] את עביד ליה כ, . . עבד לה י | ביה] עליה י | קריא] א1, ־יה פ, קרא ו, קרייא (קרייה א2) ולא אחשביה כלום דא2, קרא ולא חשבה לכלום י, קרייה ולא השיבו כלום כ | מיד] בההוא עונתא י | ירד לו דפואגכ, נחת ליה י | יותנן פ | מן] פוא1, מעל דא2גבי | חמריה י1 | וארכביה י | שלשה פוג | מילין | עליו | שלשה פוג | 3 קראין י, פסוקין ו | * ובבהמתך] וגו' ל | ואפילו פ | *בבהמין וי] בבהמיים כ, בבהמי דא1, בבהימי ד1, בביהמי ב, בבהמה לפ, בבהמות א2ג | שלכם פא1כ, שבך י | 4 אפילו] ו, ל' דפאגבי | רקנין שביך רצופין כ, ריקים שבכם ריצופים ו, הריקן שבכם רצוף פא1ג, הריקין שבכם (הרקנים שבך י) רצוף דא2י | **תשובות] מצוות ל | 5 יצלח וגו'] יצלח פוא1כי, יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי י"י וגו' דא2 | 6 ר' יהודה] פ, ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א2) ~ דואגכ | אמר א1ג | חמש עשרה] ו, ט"ו י, חמש עשרה (ט"ו א1) אמה דפאג | וט"ו י, ט"ו א1, וחמש עשרה (ט"ו פ) אמה פגכ | 7 נחמיא א2 | אומר פי, אמר דא2גב | ט"ו י, חמש עשרה (ט"ו פא2) אמה דפא2גכ | אפילו] פב, ל' דוא2גי | שהוא] ו, שהן דפא2גבי |

למה הוא קדיש א"ל אותו הכותי שלא לקה במי המבול א"ל לא כך כתי' בן אדם אמר לה ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם א"ל ר"י א"כ היה לו להקב"ה לומר לנח לעלות לשם ולא לעשות תיבה א"ל לא עשה אלא לנסותו שתק ר"י א"ל הבהם תן לי רשות לומר לו דבר אחד א"ל אמור א"ל אותו הבהם אין ההר הזה תחת השמים א"ל אותו הכותי אלא חוץ לשמים וכו' ועיי"ש, ובסגנון שלפנינו גם תחלת הסיפור שנסדר לקמן פפ"א לפ' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וכו' ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ר' ישמעאל בר' יוסי סלק מצלייה בירושלם עבר בהדין פלטיים (וצ"ל פלטנוס) וחמתיה חד שמריי אמ' ליה לאן את אזל אמ' ליה למסק מצלייה בירושלם אמ' ליה ולא טב לך מצלי בהדין טורה בריכה ולא בייתה קיקלתה וכו' ומסיים שם לפי שאתם יודעים שעבודה זרה טמונה תחתיו ויטמן אתם יעקב לפיכך וכו'. וסיפור זה שבב"ר פפ"א איתא בסגנון אחר בירוש' ע"ז ושם הגי' ר' ישמעאל בי ר' יוסי אזל להדא גיפוליה וכו', ומב"ר שם משמע שהדין פלאטנוס הוא אילן שחשבו שטמן שם יעקב את אלהי הנכר, וכן העתיק סימאכוס אלה בהושע ד' י"ג ע"י מלה זו, ולדעת החו' שלאטטער בספרו פערקאנגנטעס גריעכיש צד 75 כוונו בב"ר ושהש"ר לאילן ברחישת פלאטנין שנמצאו בסביבות באר יעקב אצל קברו של יוסף וחשבו שיעקב אבינו נטע פלאטנין אלו, ור' יונתן ור"י ברי' יוסי כשעלו להתפלל לירושלם ועברו על אותו האילן עמדו תחת הר גריזים והשומרונים אמרו להם ולא טוב יותר לעלות להתפלל בהדין טורא, והענין אחד בכל הגירסאות שניפולין של כותיים או גיפוליה[1]) היא העיר שבם הקרובה להר גריזים וכן איתא בתנחומא מסעי סי' י"ג ובבמ"ר סוף פכ"ג ושכם בהר אפרים זה הוא נפולין, ובפסיקתא פ' איכה (קכ"א ב') קרתא חדתא קרתא מרבבתא ועי' בערוך ע' פלטנוס ובמעריך ע' נפל ובאגה"א ח"א צד 66 ושירער געשיכטע ח"א צד 650, והסיפור שהובא בתוספות זבחים קי"ג א' בד"ה לא ירד וכו' בשם ב"ר מסכים יותר עם סגנון הסיפור בדב"ר, אכן הגי' שם ר' ישמעאל בר' יוסי וצ"ע, ופי' קילקלתא או קיקלתא בהבלעת הלמ"ד אשפה חורבה וכן ח"ג לקמן צד 302 קילקלתא קיקילתא ועי' עמת"ל ח"ד צד 301 וצד 321, ופי' בייתה (ביתה) באותה בההיא, ומגי' זו נשתבש בביתא בההוא ביתא, ונתעלמה הלכה כמו אתעלמת מלתא בשהש"ר, ובפי' ב"ר כי גורם נתעלמה מעיני ר"י לשעה וכתב שם ומה שכתוב בספרים נתעלמה הלכה שיבוש הוא ועח"נ: 2 מיד ירד וכו'. בילקוט גם מאמר זה בלא"ר בההוא עונתא נחת ליה ר"י מעל חמריה וארכביה ג' מילין וקרא עליו ג' קראין ברוך תהיה וכו' לא יהיה בך עקר וכו' והדין כל כלי וכו' והדין כפלח וכו' ועח"נ, וכן בשהש"ר שם בההיא ענתה וכו' תלתא מילין וקרא עליה תלתא קריין ברוך תהיה וכו' ולא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך אפי' בבהמין שבכם והדין כל כלי יוצר וגו' והדין כפלח הרמון רקתך ריקן שבישראל מלא תשובות כרמון מבעד לצמתך ואין צריך לומר על הצנועין והמצומתין שבכם (ועוד שם בכל השיטות שקדמו שם על שה"ש ד' א'—ד' בסגנון אחר התחיל וכו' משבחן כפלח הרמון רקתך הריקן שבכם רצוף ביזים כרמון וכו' הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון וכו' רקנין שבכם רצופין מצוות ומעשים טובים כרמון וכו' הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון וכו' ומסיים בכל מקום ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין וכו'), ובדב"ר שם מיד ירד ר"י מן החמור והרכיבו ארבעת מילין וקרא עליו הפסוק הזה וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי הוי לא יהיה בך עקר וכו' מהו ובבהמתך ובבהמין שלך, וכן הגהתי גם לפנינו בבהמין כלו' מנהיגי בהמות, ועוד הגהתי כגי' שאר הספרים תשובות ובכי"ל נשתבש מליאין מצוות כרימון ועי' עירובין י"ט א' ובנ"ש, וגם בדפוסי' ושאר כ"י הגי' ההיד (ת"ה) כל כלי וכו', ולנכון הגיהו במ"כ ובידי"מ והדין כל כלי וכו': 6 וחמש עשרה בבקעה. ומיא שורי שורי קמו ומעשה נסים היה, ור"נ דורש כפשוטו של מקרא חמש עשרה אמת מלמעלה גברו המים מעל כל ההרים הגבוהים אבל בבקעת אפילו כל שהוא כלו' כמו שהיה בכל מקום ומקום לפי עמקו, ועדיפא הגי' כל שהן כלו' כל שהמים היו על הארץ, ודברי ר"נ כשטת ר' אלעזר המודעי ביומא שם חמש עשרה אמת וכו' וכי חמש עשרה בעמק חמש עשרה בשפלה חמש עשרה בהרים וכי מיא שורי שורי קיימי ועוד תיבה היכי סגיא אלא נבקעו כל מעינות תהום רבה עד דאשוו מיא בהדי טורי והדר חמש עשרה מלמעלה גברו המים וכו' ועי' בד"ס:

[1]) *Νεάπολις*.

כא כב) ויגוע כל בשר וגו׳ כל אשר נשמת רוח חיים וגו׳ ר׳ שמואל חתניה דר׳ חנינה [חברהון דרבנין] כן הוא עושה נשמה רוח ולהלן נשמה נפש, מנין ליתן שלזה בזה ושלזה בזה תלמוד לומר חיים חיים לגזירה שוה:

מכל אשר בחרבה מתו פרט לדגים, ויש אומרים אף הן היו בכלל מאוספין אלא שברחו לאוקיינוס:

כג) וימח את כל היקום וגו׳ וישאר אך נח אך מיעוט, אף הוא היה גונח דם מן הצינה:

פרשה לג

א ח א) ויזכר אלהים את נח וגו׳ צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע י״י (תהלים לו ז) ר׳ ישמעאל אומר הצדיקים שקיבלו את התורה שנתנה מהררי אל את עושה עמהם צדקה עד כהררי אל, אבל רשעים שלא קיבלו את התורה שנתנה מהררי אל

1 ילקוט שם, לעיל לד 134: 4 ילקוט שם, סנהדרין ק״ח א׳, זבחים קי״ג ב׳: 6 ילקוט שם, בברייתא דל״ב מדות מדה ב׳, תנחומא ת״ב נח סי׳ ג׳ סי׳ י״ד, תנחומא נח סי׳ ס׳, ועי׳ לעיל לד 272: || 7 ילק׳ תהלים ר׳ תשכ״ז תשכ״ו, פסיקתא פ׳ שור או כשב (ע״ג א׳), ויקרא רבה פכ״ז, תנחומא ת״ב נח סי׳ ס׳ אמור סי׳ ז׳—ט׳, תנחומא אמור סי׳ ה׳ ו׳, אגדת בראשית פ״ד:

2 *חברהון דרבנין ג] חברהון דרבנן דפכ, לי ל | כן] ו, כאן א[1]גכ, אומר . . דפא[2] | נשמות א[1] | ולהלן] ~ הוא עושה | נשמות א[1] | את של [זה] בזה ואת של זה בזה פ, את האמור כאן (כן ו) להלן ואת האמור להלן (כן וג) כאן דוא[2]גכ, את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה א[1] | 4 פרט לדגים] ולא דגים ו | *אומרים די] אומ׳ ל | היו בכלל *מאוספין דא] היו . . מוספין ג, היו . . מספין ל, בכלל מאוספין (מאוספים ר[1]) רי, היו בכלל ח, בכלל היו וכ. בכלל זה היו פ | 5 *שברחו דפוחאכי] ברחו ל, שברחו להם ג | לאוקיינוס] גכ, לאוקינוס ו, לאוקיאנוס פא[1], לים אוקיינוס ח, לים הגדול י, לים הגדול לאוקיינוס דא[2] | 6 וגו׳] פ, לי דוא | אך מיעוט (מיעוט הוא ו)] ר׳ הונא (חונא ג) בשם ר׳ יוסי (יוסיף ו, יוסף א[1]ג) ~ דפואגכ | אף] פוחא[1]כע, שאף דא[2]י | היה לי פא[1]כע | מן] פואגע, מפני דחכי || 7 צדקתך] ו, כת׳ ~ דפאגכ | *משפטיך (משפטך ד, ומשפטיך ו) — י״י דוג] וגו׳ לא[1] | 8 ר׳ ישמעאל] ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא ~ | הצדיקים] פוא[1]גכי, בזכות ~ דא[2] | שניתנת דא[2]ג (וכן בסמוך) | 9 *את עושה דפא[2]] אתה . . וכי, את עושה לי ל, אתה עשית ג, תעשה א[1] | הרשעים פוכי | קיבלו — אל] קבלוה פ |

2 ר׳ שמואל וכו׳. כבר נסדר לעיל צד 134 לפ׳ ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, והגהתי גם כאן חתניה דר״ח חברהון דרבנין ועיי״ש במ״י, ועוד לעיל 132 ה׳ שמות נקראו לה נפש נשמה חיה רוח וכו׳ ועי״ע במאמר ידידי רש״פ בלאך במ״ח חלק מ״ט צד 160: 4 פרט לדגים. בזבחים שם דאמר רב חסדא בדור המבול לא נגזרה גזרה על דגים שבים שנ׳ מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים ועי׳ גם בסנהדרין שם ובד״ס: בכלל מאוספין. שגם הן צוה הקב״ת לאספם אל התיבה לחיות זרע אלא שברחו וכו׳, ונקט לשון אסיפה אצל דגים כלה״כ אם את כל דגי הים יאסף וכו׳ (במדבר י״א כ״ב), ובפי׳ ב״ר מפרש אף הם בכלל מאוספי׳ דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים ועי׳ לעיל צד 265 ובקידושין י״ג א׳, וברמב״ן לפ׳ וימח וכו׳ גורס במאמר שלפנינו מכל אשר וכו׳ ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל מאספים אלא שברחו לאוקינוס ועיי״ש, ובכי״ל איתא מספין (ונר׳ שיש שם הגהה) והגהתי מאוספין ועח״נ: 6 אך מיעוט. שלא נשאר בשלימותו אף הוא וכו׳, ובערוך ע׳ גנח מפרש אף הוא גונח דם וכו׳ מוציא קול כעין שעול[1]) ומשליך דם ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 203, ומקור המאמר בברייתא דל״ב מדות של ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי מדה ב׳ במיעוט וכו׳ המיעוט ג׳ לשונות אך רק וכו׳ אך למעט וכו׳ וישאר אך נח מה ת״ל אך מלמד שאף נח היה בתיבה גונח דם מפני הצינה (ובראש מדרש הגדול הועתק ממיעוט וכו׳ שאף נח היה גונח הצנה ועיי״ש גם עמו׳ 159 ועמו׳ 787), ולפנינו בכי״ל גרס ליה סתמא וכן לעיל צד 186 מאמר סתמי בשעה שאמר לו הקב״ה על גחונך תלך וכו׳ שמקורו ג״כ בברייתא זו ועיי״ש במ״י, ובדפוסי׳ וכ״י שציינתי הגי׳ ר׳ הונא (חונא) בשם ר׳ יוסי (יוסף) אך מיעוט וכו׳ ועי׳ מאמרי אמוראים אחרים שנובעים ג״כ מברייתא דל״ב מדות לעיל צד 26 וצד 161, ומאמרי ר״ה בשם ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי שאין מקורם בברייתא זו עי׳ לעיל צד 12 וצד 263 ולקמן פל״ט ופפ״ה, ועי״ע לעיל צד 272 דאמר ר׳ הונא מש׳ ר׳ ליעזר (בשם ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי) נח כשהיה יוצא מן התבה הכישו ארי ושיברו וכו׳ ומ״ש במ״י שם, ובפירש״י עה״ת מפרש היה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות, ורי״ג העיר במדרש ד׳ שאלוניקי שנ׳ מפירושו שגרסתו כן, וכן במדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער מפרש גונח מפני טורח מאכל הבריות שהיה מאכיל וצ״ע:

פרשה לג. בכי״א א׳ פ״ל ובכי״א ב׳ וכי״ו פל״ב, ובמקרא כאן ראש סדר לפי סדרי התורה ועי׳ במ״י לעיל ריש פכ״ט ובמ״ח חלק ל״ד צד 358 וצד 365: 7 צדקתך וכו׳. פתיחה זו הארוכה נר׳ שעיקרה בדרשות על פ׳ שור או כשב שהיא פרשה מפרשיות המועדות, וכן נסדרה בשינויים הרבה לאותה הפרשה בפסיקתא ובוי״ר ובמדרשי תנחומא אמור, ומסיימת שם אדם ובהמה וכו׳ משפט אדם וביום השמיני ימול וכו׳ ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה וכו׳, ושם באמצע הפתיחה איתא השטה ד״א צדקתך וכו׳ צדקה שעשית עם נח וכו׳ ויזכור אלהים את נח וכו׳, ומאמר זה מקומו הנכון לפנינו בסוף הפתיחה, והתחלתה בפסיקתא כמו בב״ר כאן במאמרי ר״י ור״ע, ובמאמרים אחרים בוי״ר ובמדרשי תנחומא אמור, ועוד שם הדרש סרס המקרא וכו׳ והמאמרים מה ההרים הללו אין להם סוף וכו׳ מה התהום אין לו חקר וכו׳ לפני מאמר ר״י הצדיקים וכו׳, ובתנחומא מ״ב נח נסדרה הפתיחה בהשמטת

[1]) שעול, Husten.

אתה מדקדק עמהם עד תהום רבה, ר' עקיבה א' אחד אלו ואחד אילו מדקדק עמהם עד תהום רבה, מדקדק עם הצדיקים הוגבה מהם מעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה כדי להשפיע להם שלווה ליתן להן שכר טוב לעולם הבא, משפיע שלווה לרשעים ונותן להם שכר מצוות קלות שעשו בעולם הזה כדי להיפרע מהם לעתיד לבוא: אמר ר' לוי משל את הצדיקים בדירתן ואת הרשעים בדירתן, את הצדיקים בדירתן במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נויהם (יחזקאל לד יד), את הרשעים בדירתן ביום רדתו שאלה האבלתי כסיתי עלינו את תהום (שם לא טו), אמר ר' יהודה הובלתי כת' אין עושין כסוי לגיגית לא מכסף ולא מזהב אלא מן החרס מימינה, כך רשעים חשך גיהינם חשך תהום חשך, הובלתי רשעים לגיהינם וכיסיתי עליהם את תהום, חשך יכסה חשך: ר' יונתן בשם ר' יאשיה מסרס קרא צדקתך על משפטיך, כהררי אל על תהום רבה, מה הרים

4 ילקוט שם, ילק' יחזקאל כ' שע"ג, במדבר רבה ריש פ"ח: 6 תנחומא מ"ב נח סי' ב', תנחומא נח סי' ג' שמות רבה פי"ד סי' ב': 9 ילק' תהלים שם, מדרש תהלים ל"ו סי' ה':

1 אתה מדקדק] תדקדק א[1] | ר' עקיב' — רבה ל' אב | אומר | אחד אילו ואחד אילו וג, אילו ואילו דפ. אלו ואלו י | הקב"ה מדקדק עמהן פ | 2 הצדיקים מדקדק עמהם י | מיעוט | להשפיע — ליתן] להשפיע י, ליתן א[1] | שלוה דפא[2]גב, שלום ו | 3 וליתן פוג | בעולם הבא ו, לעתיד לבא פ, . . לבוא ג | ומשפיע פא[1]גב (לרשעים משפיע להם י) | שלוה (שלום ו) | 4 לעתיד לבוא] לעולם הבא א[1]י, בעולם הבא ו | לוי ל' ד[1] | *בדירתן דואי] בדורותן פ, בירידתן לג (וכן בסמוך) | 5 את הצדיקים] משל ~ ו | בדירתן דואכ] בדורותן פ, בירידתן ל, ברדתן ג (וכן בסמוך) | ובהרי — נויהם דא[1]גכ] וגו' ל | 6 ואת | שאולה | התהום ד[1]פאי | אמר ר' יהודה] ע, ר' יהודה אומר י (יחזקאל), ר' יהודה בר' אמר דכ, . . אומר פא[2]י (תהלים), יהודה בר' אומ' ו | 7 כתוב פע | לא — מזהב] ע, לא של כסף ולא של זהב ולא של נחשת דפואג, לא . . . נחשת ולא של ברזל ולא של עופרת כי (תהלים), לא של זהב . . . עופרת י (יחזק') | מן החרס] ע, של חרס פא[1]כי, של חרש וג, חרס דא[2] | ממינה וא[1]גע, שהוא מינה פ, שהוא ממינו י (תהלים), למה שהיא מינו י (יחזק'), שהוא ממנו כ, לאותה שהיא ממינה א[2], לאותם שהם מימינה ד[1], לאות' שהם ממינה ד | הרשעים א[1]י (יחזק') | 8 גיהנם פוגכי, גהינם דא[1] | חשך — חשך] ותהום חשך י (תהלי') | הובלתי — תהום ל' י | לגיהנם חשך בחשך ו | כסיתי ג | עליו וא[1] | תהום] כ, התהום דפוא | חשך — חשך] חשך יכסה ארץ חשך שנא' כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה א[1], יבא חשך ויכסה חשך שנ' כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומי' ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יראה י (יחזק'), יבא החשך ויכסה החשך כי הנה . . לאומים י (תהלים) | 9 יושיה ד[1]ו | **מסרס] מסייע ל | *על ד[1]וא[1]י] עד לדא[2]גב (וכן בסמוך) | הרים הללו] ההרים י (וכן בסמוך) |

דברים ובסגנון אחר קצת, ועוד ביותר קיצור באגדת בראשית לסדר ויזכור וכו': 4 אמר ר' לוי. וכ"ה בשאר כ"י ובד"ו ובילקוט בשני המקומות, ובפסיקתא ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור ובבמ"ר הגי' ר' מ א י ר, ובתנחומא מ"ב נח גרים ליה סתמא: משל את הצדיקים וכו'. בזה הפסוק צדקתך כהררי וכו' משפטיך תהום וכו', ובכי"ל איתא בכל המאמר בירידתן והגהתי ב ד י ר ת ן ועח"נ וכ"ה בשאר המדרשים: 7 הובלתי כת'. כלו' כמו שכתוב האבלתי יש לקרות האל"ף בחולם לשון הוביל ולא לשון אבל ודורש האבלתי כסתי וגו' את תהום הובלתי רשעים לגיהינם וכסיתי עליהם את תהום חשך וכו', ובפסיקתא הגי' ר' יהודה ברבי אמר הובלתי כתיב מנהגו של עולם אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף וכו' ולא של נחשת ולא של ברזל ולא של בדיל ולא של עופרת אלא של חרס מפני שהוא מין במינו כך אמר הקב"ה גהינם חשך ויכסה חשך בחשך וכו' יבא חשך ויכסה חשך בחשך שנ' כי בהבל בא ובחשך ילך וכו' ועח"נ, ובוי"ר ל"ג הובלתי כת' והגי' שם ומשל הרשעים בדירתן שנ' ביום רדתו וכו' ר' יהודה בר' אמר משל אין עושין וכו' לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרס מפני שהוא מין במינו כך אמר וכו' גהינם חשך דכתי' יהי דרכם חשך וחלקלקות ותהום חשך שנ' וחשך על פני תהום והרשעים חשך שנ' והיה במחשך מעשיהם יבא חשך ויכסה חשך שנ' כי בהבל בא וכו' ועי' בתנחומא אמור, ובתנחומא מ"ב נח משל את הרשעים וכו' ביום רדתו וכו' ר' יהודה ב ר ח י י א אמר (כ"ה שם בכ"י רומי) במה מכסין את הגיגית ממינה שמא מכלי אחר של כסף או של זהב, כך שאול חשכה והתהום המכסה עליה חשך והרשעים שבתוכה חשך שנ' והיה במחשך וכו' יבא חשך ויכסה חשך, ובבמ"ר שם ומשל וכו' ביום רדתו וכו' במה רשעים מתכסים כשהן יורדין לשאול בתהום ח ז ק י ה ב ר' ח י י ה אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס ממהו בה כשם שהוא של חרס כך מכסה אותה בכלי חרס כך הן הרשעים וכו', ובתנחומא מ"ב בא שם ביום רדתו וכו' ר' יהודה אומר (ובתנחומא בא ר' יהודה בר ר' אמר, ובשמו"ר שם הובלתי כתי' ר' יהודה בר' אמר) במה הרשעים מתכסין וכו' חזקיה (בתנחומא שם חזקיה בן ר"י) אמר גיגית זו במה מכסין אותה בכלי חרש (בשמו"ר חרס) מינה וביה (ובה) כשם שהיא וכו', והגי' כמו לפנינו בכי"ל איתא גם בערוך ע' אבל ב' א"ר יהודה הובלתי כת' וכו' לא מכסף ולא מזהב אלא מן החרס וכו', ועדיפא הגי' יהודה בר' ועח"נ ולעיל צד 134 ובמ"י שם, ובדפ"ר איתא לאותם שהם וכו' ובד"ו וד' קראקא א' נדפס לאות', ותימה שפי' במ"כ לאות לסימן, ובמקצת דפוסי' הדפיסו כן לאות: 9 מסרס קרא. ודרשו צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה (והגהתי בשתי הפעמים ע ל ועח"נ, וכ"ה בשאר המדרשים) מה הרים הללו נכבשים על תהום וכו' כך הצדיקים נכבשים על פורענות וכו', וצריך כאן לסרס סדר המאמרים שנשתבש בכל כ"י ובדפוסים ובילקוט, ואחר זה המאמר נסדר דרש אחר על צדקתך כהררי אל וכו' מה הרים הללו אין להם סוף וכו' ומה הרים הללו נזרעים וכו' ומה תהום הזה אין לו חקר וכו' ומה תהום הזה אינו נזרע וכו' (ולא הואלתי להגיה בפנים נגד גי' כל הספרים, והגהתי הצדיקים נכבשים על ה פ ו ר ע נ י ו ת. שלא יצאו וישרפו וכו' ועח"נ), ונכון סדר המאמרים בפסיקתא ר"י בשם ר' יאשיה (כ"ה שם בכי"א המעולה) מסרס קרא קרי צדקתך על משפטיך וכו' מה הרים הללו כובשין על התהום וכו' כך מעשיהם של צדיקים כובשין על הפורענות שלא תבא לעולם ד"א צדקתך כהררי אל מה הרים הללו אין להם סוף וכו' (ודרשות אחרות דר' יאשיה בדרך סרס המקרא ודרשהו עי' בספרי במדבר פי'

הללו אין להן סוף כך הצדיקים אין להם סוף, ומה הרים הללו נכבשים על תהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הצדיקים נכבשים על הפורעניות שלא יצאו וישרפו את העולם, ומה הרים הללו נזרעים ועושים פירות כך מעשיהם שלצדיקים עושין פירות, ומה תהום אין לו חקר כך אין לפורענות הרשעים חקר, ומה תהום הזה אינו נזרע ולא עושה פירות כך אין מעשי הרשעים עושין פירות שאם 20a היו עושין פירות היו מחריבין את העולם: ר' יהושע בן לוי סלק לרומי חמא תמן עמודיא מכסיין בטפיטין בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו, ומהלך בשוקא חמא חד מסכן מכרך בחדא

1 כך] פא'גי, אף דא[2], כך הם וכ | להם ל' י | סוף] פוא[1], ~ למתן שכרן דא[2]גבי | ומה] וא'גבי, מה דפא[2] | כובשין ו', מכבשין ג | על התהום ו'[1], לתהום דפאכ | יעלה ויציף] יציף י | 2 כך] פוא[1]י, כך הם דא[2]גכ | הצדיקין ו | נכבשים] כובשין ו, מכבשין פג, ל' י | *הפורעניות] א'ג הפורענות דפא[2], פורענות לכ, מעשיהם של רשעים י | שלא תצא ותשרוף ו, שלא תבא לשרוף כ, שלא תבא פורענות לשרוף י | את ל' כי | מה פ | ההרים האלו י | 3 מעשיהן של . . נזרעין ועושין י, מעשה צדיקים עושה א[1] | פירות] פו, ~ ההד (שנאמ' א[1], דכתיב י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ל[0]א[1]כי, אמרו . . יאכלו ג, ההד כי . . טוב וגו' דא[2] | מה י | תהום] י, תהום זה דא[2], תהום הזה ו, התהום הזה פא[1] | אין לפורענותן (לפורעניות פ) של רשעים דפוא[2], פורענותם של רשעים (פורענות הרשעים י) אין לו א'י (אין חקר לפורענותן . . ג) | 4 חקר] פוא[1], ~ לעתיד לבא י, ההד אוי לרשע רע דא[2], אוי . . רע כי גמול ידיו יעשה לו ג | התהום פוא | זה גי | אינו] פא[1], לא דא[2]גי, אינו לא ו | ולא] ואינו פא[1] | אין *מעשי (מעשה ל) הרשעים] אין מעשיהן של רשעים דא[2], מעשיהם של . . אין פ, מעשיהן של . . אינן ו, הרשעים אינם א[1], רשעים אין י | שאם] י, שאילו דוא[2], שאלו א'כ, ואלו פ, אילו ג | 5 סלק] ו, סליק דפאגי, הלך כ | לרומא א'כ | חמא] חזא פעי | עמודיא] פא[1]כעי, ־יא ו, עמודיי ד[1], ־ייס ד, ־יס א[2] | מכסיין] פא[1], מיכסיין ע, דמכסיין ו, מכסין כי, מכסן ד, מכוסין ג, ־ים א[2] | 6 בטיפיטין י, בטפיסין ד'א[2]ר[1] | ובשרב] ובחמה ו | ומהלך] פ, וממהלך וא[1], וכי (וכד א[2]) הוה מהלך דא[2], והיה (והוא כ) מהלך גכ, הלך י | וחמא גכ | חד גבר מסכן א[1] | מכרך] פוא'גכי, מכריך ד, מכורך א[1] |

ס"ח פי' קי"ג ופי' קל"ג ובברייתא סוטה ל"ח א' ועיי"ע באגה"ת ח"ב צד 357), ובוי"ר גרס ליה סתמא צדקתך כהררי אל סרס המקרא ודרשהו צדקתך על משפטיך וכו' מה ההרים הללו כובשין על תהום וכו' כך הצדקה כובשת הפורענות שלא תבא לעולם צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו אין להם וכו', וכן המאמר סתמי במדרשי תנחומא אמור, ושם הגי' כך מעשיהם של צדיקים מכבשין (כובשין) וכו' ועיי"ש, ובמדרש תהלים מ"ב שם הגי' ר' יאשיה הגדול אומר וכו' פרוס הכתוב צדקתך על משפטיך וכו' כשם שההרים כובשין על התהום וכו' כך הצדקות כובשות את העונות שלא יאבדו באי העולם ליום הדין וכו', ובתנחומא מ"ב נח הגי' א"ר ש מ ע ו ן ב ן י ו ח י כשם שההרים כובשין וכו' כך צדקה כובשת על מדת הדין ועל הפורענות וכו' צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה (ועיי"ש סדר המאמרים), וכן באג"ב צדקתך כהררי אל וכו' ר' שמעון בן יוחאי אומר סרס המקרא צדקתך על משפטיך וכו' היאך אלא מדד הקב"ה את מי תהום רבה וכו' לפיכך א"ר שמעון בן יוחי צדקתך על משפטיך וכו' ועיי"ש: 1 הצדיקים אין להם סוף. בוי"ר הגי' כך אין סוף למתן שכרן של צדיקים, ובפסיקתא ובמדרשי תנחומא אמור אין סוף למתן שכרן וכו' לעתיד לבא ועח"נ: 3 עושין פירות. בפסיקתא ג' עוד שנ' אמרו צדיק כי פרי מעלליהם יאכלו. ועי' בח"נ ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור ובתנחומא מ"ב נח: אין לפורענות וכו'. בפסיקתא כך אין חקר למדת פורענות של רשעים לעתיד לבא, ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור כך אין חקר לפורענותן של רשעים לעתיד לבא ועח"נ: 4 כך אין מעשי הרשעים וכו'. הגהתי מ ע ש י ועח"נ ולעיל צד 18, ובפסיקתא מסיים כך מעשיהם של רשעים אינם עושים פירות שנ' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, ולפני המאמר מה הרים הללו נזרעים וכו' איתא עוד שם המאמר ומה הרים הללו גלוים כך מעשיהם של צדיקים גלוים שנ' ייראוך עם שמש ולפני ירח וגו' ומתן שכרם של רשעים תהום רבה מה התהום הזה טמון כך מעשיהם של רשעים טמונים שנ' והיה במחשך מעשיהם, וכן נוסף בגליון כי"ל בסוף המאמר היו מחריבין וכו' ההד אוי לרשע רע וכו' צדקתך כהררי אל מה הרים הללו גלוים וכו' משפטיך תהום וכו' כך מעשיהן של רשעים טמונים ההד והיה במחשך מעשיהם, ואחר זה נוסף עוד בגליון כי"ל ד"א צדקתך וכו' אמר ר' יהודה בר סימון צדקה וכו' לא עשית אלא על הררי אל ההד ותנח וכו' שפטים שעשית עם דורו ודקדק' עמהם לא הבאת אלא מתהום רבה ההד ביום הזה נבקעו וכו' ולא עוד אלא כשנזכרת לא לבד וכו' אלא אותו וכל מי שהיה עמו בתיבה ההיד ויזכור אלהים את נח וגו', והוא ג"כ הוספה עפ"י סגנון הפסיקתא בפסיקתא ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור שנסדר שם זה המאמר לפני המאמר ר' יהושע בן לוי וכו', ובפתיחה שלפנינו הוא מאמר הסוגר ריב"ם פתר קרייא בנח וכו' וכן השלמתיו במקומו כמו שנסדר לנכון בשאר כ"י ובדפוסי' ובילק' תהלים: 5 סלק לרומי. וכן לקמן פע"ח ריב"ל סלק לרומי כיון דאתא לעכו וכו' ועי' אגה"א ח"א צד 127: חמא תמן וכו'. ראה שם עמודים מכוסים ביריעות מרוקמות[1]) בצינה וכו' ומהלך בשוק ראה עני אחד מכורך במחצלת אחת ויש אומרים בחצי מרדעת של חמור על אותן העמודים קרא וכו' היכן שאתה נותן טובה אתה נותן בשפע על אותו העני קרא וכו' היכן שאתה מכה אתה מכה בעוצם כחך, ובסגנון הפסיקתא לשון המאמר ריב"ל סליק (בוי"ר כי סליק) לרומי וראה (ראה) שם עמודים (בתנחומא מ"ב אמור שני עמודים) של שיש מכורכין בקיטיות (בתנחומא מ"ב שם מכוסין בקיטאות, ובתנחומא שם מכורכים בקניות, ובוי"ר מכוסי' בטיפיטיאות) בשרב שלא יפקעו ובצינה שלא יקרשו וראה (ראה) שם עני אחד מחצלת של קנים מתחתיו (בוי"ר ומחצלת קנים תחתיו) ומחצלת של קנים (בוי"ר ומחצלת קנים) מעל גביו (על גביו) על העמודים קרא וכו' הן דאת יהיב (בוי"ר אן דאת וכו', ובפסיקתא אמר הן דאת יהב) את משפיע (בוי"ר ובתנחומא את משפע) ועל העני קרא וכו' הן (בוי"ר אן, ובפסיקתא אמר הן) דאת מחי את מדקדק ועי' בערוך ע' טפיט וע' גיית וע' קטה ועמת"ל ע' גיי. ובתנחומא מ"ב נח הועתק כל המאמר ללה"ק מעשה בריב"ל שעלה לרומי ונכנס בפלטין אחת וראה שם עמודים של שיש מכוסין בטפיטאות בשרב וכו' יצא משם ומצא עני אחד מחצלת קנים מתחתיו ומחצלת קנים על גביו וכו' בכל מקום שאתה נותן משפיעו וכו' ובכל מקום שאתה מכה

[1]) τάπης.

מחצלא, ואית דאמ׳ פלגו מרדעא דחמר, על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דיהבת אשפעת, על אותו העני קרא משפטיך תהום רבה הן דמחיית גיית: אלכסנדרוס מקרון אזל גבי מלכא קצייה לאחורי צלמי שלחשך, נפק טעין ליה גרדומי דדהב בגו דיסקס דדהב, אמר ליה ולממונך אנא צריך, אמר ליה ולא הוה לך מה מיכול בארעך דאתית להכא, אמר ליה לא אתית

2 יכוסי בבא מליעא פ״ב ס׳ ב׳, תמיד ל״ב א׳, מדרש עשרת מלכים:

1 מחצלה ון, מחצלתא פ, מחצלת כ | דאמרין דג, ־רי פא1כי | פלגא דפואכי, בפלגא נ | מרדע׳ ד | דחמר] ד1פואכ, דחמרא ד, דחמור נ | על העמודים י, על אינון עמודייא ו | *הן דוא2גכי] הך פ, ל׳ לא1 | דיהיבת י, דאת יהב ו | 2 אשבעת א | ועל אותו עני א1, על העני עי, על ההוא עניא ו | דמחית א1ר2 | גזיית ד1וא2ר, גזית נר3 | אלכסנדרוס פ, אלכסנדרון ו | מוקדון ע | לגבי דפאנערי | 3 מלכו ו | קצייה] קצייא ו, קציה ע, ־יא דא2נכרי, ל׳ ד1 | לבתר י | צלמי של חשך] פ, . . של חושך ע, צלמי חשך ר, הרי חשך א2י, . . חושך ד, צלמי א1, צלמי הרי חשך שלחשך ו, צלהרי חשך כ | נפק] פא1גכע, נפיק פע, נפקין ו, ושלח ליה נפק ליה דא2 | טעין ליה] פוא1גע, טעון ליה י, טעון כ, והוא טעין דא2 | גרדומי] ע, גידומי דא2ר1, גרומי פע0, גרימי נ, גרוזמי ע0, גרזמי א1כי1, גרזמו ו | דיסקס] י, דיסקוס פונער, דסקוס דא2ע | להון ו | 4 ולממונך] פא1גכ, לממונך דא2י, ולממוניכון ו | אני א1כי | אמרון ו | מה דתיכול י, מיכול א1, למיכל כ | *דאתית פא1] דאייתית ל, ואתית י, דאתית (דאתיית דא2, אלא דאתית נ, ואתית כ) לך דוא2גכ | הכא י, להדין דא2, לידן א1גכ, ליידן ו, לגבן פב | להון ו | *לא — למידע כ] לא אתית בעי למידע ל, לא . . אלא בעיי למידע נ, לא . . אלא בעית למידע פ, לא אתיית (אתית א2) אלא בעייא למידע דא2, לא אתיתי אלא למידע י, לא איתבעי (לית אנא בעי א1) למידע אלא וא1 |

אתה מדקדק, ובד״ו נשתבש עמודיים מעמודיי׳ בדפ״ר, ובמ״כ הגיה עמודים מכוסין ופי׳ שהיו מכוסי׳ בטפיסין וכן הדפיסו בד׳ קראקא א׳, ולגי׳ כי״ל פלגו עי׳ גם בד״ס ב״ק ט״ו א׳ ובערוך ע׳ פלג, ומרדעת בדפוסים חדשים נשתבש מן מרדע׳, והגי׳ גזיית איתא גם בדפ״ר ומפרש בפי׳ ב״ר מכלה אותו: 2 אלכסנדרוס מקדון וכו׳. בירושלמי שם הסיפור בסגנון אחר אלכסנדרוס מקדון סליק גבי מלכא קצייא חמ׳ ליה דהב סגין כסף סגין א״ל לא דהבך ולא כספך אנא צריך לא אתית אלא מיחמי פרוכסין דידכון היך אתון יהבין היך אתון דיינין וכו׳, ובסגנון הפסיקתא הורכב סיפור זה עם סיפור אחר והגי׳ בפסיקתא אלכסנדרון מוקדון אזל לגבי מלכא קצייא לאחורי הרי חשך אזל לחדא מדינתא דשמא קרטיגנא והות כולה דנשין ונפקין לקדמוי ואמרין ליה אי את עבד עמנא קרבא ונצחת לן וכו׳ כי נפק כתב על תרע פילי אנא אלכסנדרוס מוקדון שביא הוינא עד דאתית לקרטיגנא מדינתא ואלפית עצה מנשיא אזל למדינתא אחריתי דשמא אפריקי ונפקין קדמוניה בחורין וצ״ל (בחזורין) דדהב ובריםונין דדהב וכו׳ אמר לתון מה זה דהבא מתאכיל בארעיכון אמרין ליה ולא הוה לך כן בארעך דאתית לגבן אמר להון לא עותרכון אתיתי למיחמי דיניכון אתיתי למיחמי וכו׳ וכ״ה במעט שינוים בוי״ר ובמדרשי תנחומא אמור (ובתנחומא מ״ב נח חסר כל הסיפור) ועי׳ באגדה עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב וכו׳ בתמיד שם אמר להן בעינא דאיזל למדינת אפריקי אמרו ליה לא מצית אזלת דפסקי הרי חשך וכו׳ מטא לההוא מחוזא דכוליה נשי בעי למיעבד קרבא בהדייהו וכו׳ אמר להן אייתו לי נהמא אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא אמר להו מי אכלי אינשי נהמא דדהבא אמרו ליה וכו׳ לא הוה לך באתרך נהמא למיכל דשקלית ואתית להכא כי נפיק ואתי כתב אבבא דמחוזא אנא אלכסנדרוס מוקדון וכו׳ עד דאתיתי למדינת אפריקי דנשיא ויליפת עצה מן נשיא וכו׳, ועוד שם בסוף האגדה תנא דבי אליהו גיהנם למעלה מן הרקיע וי״א לאחורי הרי חשך, ובמדרש עשרת מלכים (בבית עקד האגדות לרח״מ הורוויץ מחברת א׳ צד 44) איתא המלך השמיני זה אליכנדרוס מקדון שמלך מסוף העולם ועד סופו וכו׳ ולא עוד אלא שבקש לעלות לשמים וכו׳ ועשה לו מטה וקשר בה שני נשרים וכו׳ שראה כל היישוב לפניו כטבעת ביד ולא עוד אלא שביקש לילך אל ארץ החושך ולידע מה שם ונכנס למדינה שכולה נשים וכול׳ עד אדם ובהמה תושיע י״י אדם בזכות בהמה תושיע ה׳, וביוסיפון פ״י מסופר ויבא עד הרי חשך ושם לא יאיר השמש לאור יומם ויחפוץ ללכת עד מקום בני יונדב בן רכב וקצת השבטים הדרים יחד אחרי הרי חשך וכו׳, ומגי׳ הדפוסי׳ וכי״א ב׳ וילק׳ תהלים שם ומפסיקתא ווי״ר ומדרשי תנחומא אמור מוכח שהוראת צלמי של חשך היא הרי חשך, וכן הגי׳ צלמי וכו׳ בכי״פ ובערוך ע׳ גרדם ג׳ צלמי של חושך, ובכי״ו נתערבו שתי הגירסאות, ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א גורס צלמי חשך ומפרש הרי חשך, ואפשר שהוראת צלמי כמו צונם צונמא, ובחילוף למ״ד ונו״ן איתא בירוש׳ כלאים ריש פ״ז ל׳ ד׳ בהדין צלמא ועי׳ עמת״ל ח״ד צד 194 וצד 203, ולשון הסמיכות צלמי של חשך זרה וצ״ע, ורבו הדעות בענין הרי חשך ועי׳ בערך מלין צד 71 ובמאמר ר״א הרכבי במ״ע של גייגער חלק ה׳ צד 37 ובמ״ע הגת צד 65 ועי״ע במ״ח חלק י״ז צד 383 וחלק ל״ט צד 4 ועל הסיפורים מחיי אלכסנדר עי׳ במאמר הכולל בס׳ העברעאישע איבערזעטצונגען לרמש״ש סי׳ 540, ושם צד 896 הערת 276 ובהמזכיר חלק ט׳ צד 15 וצד 52 על הדוגמאות להסיפור שלפנינו ועי״ע בענציקלאפעדיא ח״א צד 343 ומ״ש באכער בספרו על ניצאמי צד 117 ולערנער בספרו על ב״ר צד 98 ופרענקעל במ״ע דמ״ג חלק מ״ה צד 329, ובספר אלכסנדרוס מוקדון בתהלה למשה (שיצא לאור לכבוד רמש״ש) ח״ב צד 149 מתחיל הסיפור ויצא המלך משם מעבר להרי חשך על ידי מרגלית אחת אשר האירה לפניו ויצא המלך ההוא לקראתו ויכבדהו מאד ויעש לו ככל אשר אמר ויהי היום וישבו שני המלכים יחד וכתרם בראשם ויבאו שני אנשים לפני המלך וכו׳ ומסיים כסגנון המדרשים ויאמר לו וכי שמש ה׳ זורח במלכותיך ויאמר כן ויאמר לו וכי יש טללים במלכותיך ויאמר כן ויאמר וכי יש בהמת דקה וגסה במלכותיך ויאמר כן ויאמר לו המלך בזכות הבהמה אתם חיים וניזונים כעניין שנ׳ אדם ובהמה תושיע י״י ועי׳ גם במדרש יונה בביה״מ ח״א צד 101, ובילק׳ יונה סוף ר׳ תק״נ קיטע ואפילו מכר אדם לחבירו בית חורבה ומצא בה ממון וכו׳ כמעשה מלכא קציא, והשם קצייה לא נתפרש עוד בברור ונ״ל שהוא שם המלך ולא שם מדינה, ולעף אצל קרויס צד 562 הגיה קצפיא ועיי״ש: 3 נפק טעין ליה וכו׳. יצא המלך נושא לו לחם של זהב בקערה של זהב (ועי׳ במ״י לעיל צד 91) א״ל וכי לממונך אני צריך א״ל וכי לא היה לך מה לאכול בארצך שבאת פה א״ל לא באתי אלא שרוצה אני לידע איך אתם דנין. וגם בערוך שם הגי׳ נפק וכו׳ גרדומי דדהב בגו דסקוס ופי׳ שם לחם של זהב בתוך שלחן של זהב, ועוד שם ס״א גרומי (גרוזמי) דדהב, ובע׳ דסקס נפיק

אלא בעי למידע היך אתון דנין, מה יתיב גביה אתא חד בר נש קבל על חבריה אמר הדין גברא זבילי חדא קיקילתא ואשכחית בה סימתא, ההוא דזבן אמר קיקילתא זבנית, וההוא דזבין אמר קיקילתא וכל דבגווה זבינית, אמר לחד אית לך בר, אמר ליה הין, אמר לחד אית לך ברתא, אמר ליה הין, אמר אסיבו להון ויהא ממונא לתרויהון, חמתיה יתיב תמיה, אמר ליה מה לא טבית דנית, אמר ליה הין, אמר ליה אילו הוה גביכון איך אתון דינין, אמר ליה קטלין לתרויהו וסימא למלכא, אמר ליה נחת לכון מטרא, אמר ליה אין, שמשא דנה לכון, אמר ליה אין, אית גבכון בעיר דקיק,

1 היאך א1גכי | דיינין דפואגכ, דיינא י | ומה דייתיב גבית פ, ומדיתיב גביה א1, יתיב גבייהו ו, יומת (יומא כ, יומא חד י) יתיב גביה גכי, יתיב גביה יומא חדא דא2 | ברנש א2 | עלי ג | 2 זבין לי ג, זבן לי דפואבי | *חדא דואבי] חד ל, הדה ג, ל' פ | קיקלתא ד1, קילקלתא דפא2, קיקלא וא1כ (וכן בסמוך) | בה] ע, בגוה ד1פואג, בגויה כ | סימא וג | דזבן] דזבין דפא2, ל' גכ | זבנית] פכ, ~ סימתא לא זבנית י, . . זבינת דא2, וסימא לא זבנית ג, סימא לא זבני ו | וההוא דזבין] פגכ, ההוא דזבין ו, וההוא דזבן דא2, וההוא י, וחורונא א1 | 3 קיקילתא] ג, קיקלתא כי, קילקלתא דפא2, קיקלא ו | וכל] א1גי, ומה דפוא2 | דבגוה א2, די בגוה א1י, בגוה פ, דגוה ג | זבינית] וג, זבנית דפא2כי | אמר ליה ו, א״ל מלכא א1 | לחד] ~ מנהון פוגכי, מיניהו ד, מנייהו א2 | בר] ~ דכר דפואגכ, זכר י | הן פכ, אין וא1י (וכן בסמוך) | אמר] וג, אמר ליה כי, א״ל א1, ואמר דפא2 | לחד] לאוחרנא דא2, לאחרינא כ, לחרינא פ, לחורן ו, לחרן ג | ברתא] פא1, ברת ו, ברתא נוקבא דא2, ברת נקבה ג | 4 אמר] פ, ~ להון דא2, לון ג, ליה וכי | אסיבו] אזלון אסבון ג, זילו ואנסיבו י, זיל (איזיל פ) אסיב דפא2, איזל (זיל א1) אסב וא1, איזל ואיסב כ | להון] דין לדין דפא2גכ, דא לדין וי | ויהא] וא1, והוי דפגכ, ל' י | ממונא סליק י | לתריהון ו | *חמתיה ל0דפ] חמיתיה א1, חמא יתיה י, חמא ג, חמה כ, ל' ל | **יתיב] ל' ל | תמיה ל0פ] תמה דאי, תמן וגכ | *מה לא ל0דפוא2גכ] מה ד1, ולא י, לא א1, ל' ל | דנית טבות פ, . . טבאות ו, דאנית טאבות ג, דיינית טב א2, . . טבואת ד1, . . טב את ד, דאני (דייני י) טבות כי | 5 *אמר — הין ל0ג] אמר, . . אין דפוא2גכי, ל' לא1 | גביכון] פוכ, גבכון דא2, באתריכון א1 | איך] א1, היך דוא2, היאך פגכ, היכי י | אתון] הויתון דפואכ, הויתו י | דיינין דפאגכי, דנין ו | לתרויהו] דין ודין דפואגי | וסימא למלכא] וממונא למלכותא א1, ומלכותא נסבא (נטלה י) ממונא (דתרווייהון פג) דתרוויהון דפוא2ג | 6 נחת — מטרא] נחית מטרא גביכון א1, גביכון נחית מטרא כ, אית מטר נחית גביכון פ, אית בכון (גביכון ג, גבכון א2, גביכין י) מטר (מיטרא י) נחית דא2גי | אין] וגי, היין דא2, הן פא1 | *שמשא דנח] שמשמא מדנח ל, שמשא נח גביכון א1, אית גביכון שמשא דנח ו, א' ליה אית גביכון (גבכון א2) שמשא (שמש פ) דנח פא2, א״ל אית גבכון (גביכון ג) שמשא דנא דג, . . אית גביכין שמשא נחית י | *אית וג] א״ל אית דפאכי, ל' ל | גביכון פוא1ג, ־ין י (בעיר . . בארעכון כ) | בעירא י |

וכו' גרדומי דדהב בגו דיסקוס דדהב. ונכון פירושו לחם וכן נוסף בכי״ל בין שיטי פי' לחם והוא ל״י[1]) והובא בע״מ של דוקאנגע כמו שכתב לי ידידי ר״ב אשר המכונה פעליקס פערלעס, וכן בתמיד שם נהמא דדהבא, ובוי״ר שם נפקין קרמוני' בחזורין דדהב וברמונין דדהב ובלחם דדהב (אכן בערוך ע' גרזם הועתק מוי״ר בגרוזמין דדהב ובלחם דדהב), ובתנחומא מ״ב אמור ברימונין וכו' ובלחם וכו', ובתנחומא שם בחזורין וכו' ורמונין וכו' ולחמא דדהב, והגי' גרזמי גרוזמי פי' בל״י[2]) פרפרת ועי' זקש בייטרעגע ח״א צד 85 ובהוספות הח' פליישער בעמת״ל ח״א צד 437 : 1 מה יתיב וכו'. כשהיה יושב אצלו (וגר' שצ״ל מה דיתיב) בא אדם אחד קובל על חברו אמר זה האיש מכר לי חורבה ומצאתי בה מטמון זה שקנה אמר החורבה לבד קניתי וזה שמכר אמר החורבה וכל מה שבתוכה מכרתי אמר המלך לאחד מהם יש לך בן א״ל הן ואמר להשני (ומגומגם הלשון בכי״ל אמר לחד) יש לך בת א״ל הן אמר להם המלך השיאו אותם ויהא הממון לשניהם ראה את אלכסנדרוס יושב תוהה א״ל מה לא יפה דנתי א״ל הן א״ל אילו היה דין זה אצלכם איך הייתם אתם דנין א״ל היינו הורגין לשניהם והמטמון למלך א״ל וכי יורד לכם מטר א״ל הן וכי השמש זורח לכם א״ל הן א״ל יש אצלכם בהמות דקות א״ל הן א״ל תיפח רוחיה וכו' לא בזכותכם הוא אלא בזכות הבהמות דכת' אדם ובהמה וכו', ובכי״ל כתוב זבילי במקום זבין לי, וקיקילתא עי' גם לעיל צד 296, ופי' סימא מטמון ועי' ערוך ע' סם ב' ועמת״ר ע' סימא, ומדוייקת הגי' לפנינו בבנין קל ההוא דזבין וכו' זבנית ובבנין פעיל דזבין וכו' זבינית וכ״ה בירוש' שם אהן דזבן חוה מר קיקילתא זבנית סימא לא זבנית אהן דזבין הוה מר קיקילתא וכל דאית בה זבינית וכו' (וצ״ע מה שכתב במ״כ ובירושלמי וכו' משמע שכל אחד היה חפץ ליקח האוצר, וכן מ״ש למטה בד״ה א״ל קטלין כו' ובירושלמי איתא שהמלך לא היה נוטל רק האוצר, ולפנינו איתא בירושלמי קטלין דין ודין וכו'), ובפסיקתא חד אמר חורבתה זבנית וכו' ואמרי ליה סב סימתך דחורבתא זבנית וסימתא לא זבנית וחרינא אמר אנא כי זבינית וכו' חורבתה וכל מה דאית בה זבינית ליה וכו', ושינויים שונים בהמשך הסיפור בסגנון הירושלמי ובסגנון הפסיקתא ועיי״ש: 3 אית לך בר. וכ״ה בתנחומא מ״ב אמור אית לך בר וכו' אית לך ברתא וכו' ובוי״ר אית לך ברא וכו' אית לך ברתא וכו', ובתנחומא אמור אית לך בר דכר וכו' אית לך ברת נוקבא, ובפסיקתא ביר דכר וכו' ברת נקבה, ובירושלמי אמר מלכא לחד מינייהו אית לך בר דכר וכו' אמר לחבריה אית לך ברת נוקבה וכו' אמר לון אסבון דין לדין וסימא יהוי לתרויהון וכו' ועח״נ: 4 לא טבית דנית. וכן בפסיקתא לא דנתי טבית, ובוי״ר לא דנתי טבות, ובתנחומא אמור לא דאנית טבות, ובירושלמי לא דנית טבאות, ובתנחומא מ״ב אמור ולא דנית טב ועח״נ ולעיל צד 51 וצד 52, ובכי״ל נשמטו המלות חמתיה יתיב תמיה והמלות מה לא וכן אמר ליה הין והושלמו בין שיטי כנר' בכתב אחר: 5 אילו הוה וכו'. בירושלמי א״ל אילו הוה הדין דינא גבכון היך הויתון דנין א״ל קטלין דין ודין וסימא עלת למלכא, ועוד ג' שם א״ל כל היכי אתון רחמין דהב סוגו עבד ליה אריסטון אפיק קומוי קופד דדהב תרנגולין דדהב א״ל דהב אנא אכיל א״ל תיפח רוחיה דההוא גברא דהב לית אתון אכלין ולמה אתון רחמין דהב סוגין, ובילק' תהלים הועתק רק זה המאמר מירושלמי, ונסמן בטעות שם ירושלמי דפ' אלו מציאות בתחילת הסיפור אלכסנדרוס וכו' וכן בטעות שם הציון ויקרא רבה בראש הרמז תשכ״ז: 6 שמשא דנח. הגהתי ד נ ח

[1]) *γαρδούμιον.* [2]) *γάρισμα.*

אמר ליה אין, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון הוא אלא בזכות בעירא דכת' אדם ובהמה תושיע יי' אדם בזכות בהמה תושיע יי'. [ר' יהודה בר סימון פתר קרייא בנח אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתבה לא עשיתי עמו אלא על הררי אל ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט (בראשית ח ד), משפטיך תהום רבה ייסורין שהבאתי על דורו לא הבאתי עליהם אלא מתהום רבה ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה (שם ז יא), וכשזכרתי לו לא לבדו זכרתי אלא לו ולכל מה שיש עמו בתבה הה"ד ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה וגו']:

ב עיר קטנה וגו' (קהלת ט יד) עיר קטנה זה העולם, ואנשים בה מעט (שם שם) זה דור המבול, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה (שם שם) זה הקב"ה, ובנה עליה מצודים גדולים (שם שם) עקמן וכמנן. ומצא בה איש מסכן וחכם (שם שם טו) זה נח, ומלט הוא את העיר בחכמתו (שם שם) ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ח כ), ואדם לא זכר את האיש

8 ילק' קהלת ר' תתקע"ט, תנחומא מ"ב וינא סי' ח', מדרש קהלת פ' עיר קטנה (פ' י"ד), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 125), אגדת בראשית פע"ט (ע"ח): 11 עי' לעיל צד 244 ולקמן פל"ד, תנחומא מ"ב ויקהל סי' ס', תנחומא שם סי' ו', שמות רבה פ"כ, מדרש תהלים ח' סי' י"ג:

1 *דההוא גברא דפואגי] לי ל | דלא בזכותיכון ו | הוא] שמשא דנח ומטרא נחית עליכון י, נחית לכון מטרא ולא בזכותכון שמשא נח לכון א1, נחית מטר (עליכון מטרא כ) ולא . . שמשא דנחא עליכון דא2כ, מטרא נחית עליכון ולא . . שמשא דנח עליכון ג, מטרא . . ולא . . דנח פ, מיטריא נחתי . . ולא בזכותיכון שמשא דנח עליכון ו | בזכות] א1י, בזכותא פוא2כ, בזכותיה דג | בעירא] א1, דבעירא דפא2גכי, . . דקיקא ו | 2 *בר' גכי] בר דפוא | *פתר דפוחאכ] פתח גי | *קרייא דפוא2] קרייה כ, ־יא חי, קרא א1ג | 3 *שעשיתי דוחא2גכי] שעשית א1, עשיתי פ | *עם נח] לנח א1 | *בתבה פו] בתיבה דא2ג (וכן בסמוך) | *עשיתי עמו דפוא2ג] עשיתי חכי, עשית עמו א1 | *על הררי פח] עד הררי גכי, עם הררי ד, כהררי א1 | *ותנח וא1] שנ' ~ דפא2גכי | 4 *בשבעה — אררט פוגכ] וגו' דא2 | *ייסורין ד1וחאכי] יסורין דפג | *שהבאתי] שהבאת א1 | 5 *לא — עליהם דפוכ] לא . . עליהן א2, לא הבאתי חג, לא הבאת א1, הבאתי י | *אלא — רבה] עד תהום י | *ביום — מעיינות (מעינות א1) — רבה וא1] שנ' ביום . . מעיינות . . רבה גכ, שנ' נבקעו . . מעיינות . . רבה י, שנ' נבקעו וגו' דא2 | 6 *וכשזכרתי לו] וכשזכרתי אותו כ, וכשזכרת א1 | *לא — זכרתי פכ] לא . . נזכרתי וח, לא זכרתי לבדו ג, לא לו לבדו נזכרתי ד, לא לו . . הזכרתי א2, לא זכרת א1 | *לו ולכל] אותו וכל כ | *מה שיש פוחג] שיש דא2, מה שהיה א1כ | *ויזכר — וגו'] ויזכור . . וגו' דא2, ויזכר . . נח א1, ויזכר . . נח וגו' פ, ויזכר . . ואת כל החיה ג, ויזכר . . החיה ואת כל הבהמה כ, ויזכר . . הבהמה אשר אתו בתבה ו | 8 עיר] פוא1גכ, ד"א הה"ד ~ דא2 | וגו'] ואנשים בה מעט וכ, . . ואנשים . . מעט ובא אליה מלך גדול דא2, ואנשים . . גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים ג | 9 **עליה] אליה ל | 10 עיקמן ר2, עוקמן חר1 | וכמן ר1י | חכם ו | הוא] פוא1גי, לי דא2כ | 11 ויקח — וגו'] ויקח . . הטהורה א1י, ויקח . . הטהורה ויעל עולות פ, ויקח . . הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח כ, ויעל . . במזבח דא2, שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה ו | °ואדם] אדם ד |

והוא בינוני מפעל דנח או שצ"ל שמשא דנחא כמו שהגי' דנחא בירושלמי ובפסיקתא ובוי"ר, ותרג' ויזרח לו השמש (בראשית ל"ב ל"ב) ודנח ליה שמשא ועי' בח"נ ובעמת"ר ע' דנח, והלשון ממועט לפנינו שמשא וכו' ול"ג אמר ליה וכן אית גבכון ועי' במ"י לעיל צד 215 בד"ה והרי וכו': 1 לא בזכותכון הוא וכו'. בירושלמי מסיים תיפח רוחיה דההוא גברא לית אתון חיין אלא בזכות בעירא דקיקא דכתיב אדם ובהמה תושיע ה', ובפסיקתא ובוי"ר הגי' אמר ליה וכו' בזכות בעירא דקיקא שימשא דנחא עליכון ומיטרא נחית (דנחית) עליכון בזכות (אמטו) בעירא דקיקא אתון משתיזבין הה"ד אדם וכו' אדם בשביל (בזכות) בהמה תושיע וכו' ועח"נ: 2 ר' יהודה בר' סימון. בכי"ל חסר כאן כל המאמר הסוגר והשלמתיו עפ"י גי' הדפוסי' ושאר כ"י וילק' תהלים שם, וכבר העירותי לעיל צד 300 בד"ה כך אין וכו' שהמאמר הושלם בגליון כי"ל שלא במקומו עפ"י סגנון הפסיקתא, ועוד יותר מסכים עם זה הסגנון המאמר שהועתק בילקוט בסוף ר' ב"ז וש"ה צדקתך וכו' צדקה שעשית עם נח בתיבה כהררי אל וכו' משפטים שעשית עם דורו דקדקת עמהם עד תהום רבה וכו', ובמדרש הגדול הועתק ד"א צדקתך וכו' אמר ר' יהודה ביר' סימון צדקות שעשית עם נח בתבה כהררי אל וכו' מעשים שעשית עם דורו דקדקת עמהן עד תהום וכו' וצ"ע, ובסגנון אחר המאמר הסוגר בתנחומא מ"ב נח אריב"ס צדקה שעשית עם נח בתבה גרמה לו שתנח תבתו על ההרים וכו' משפטיך שעשית עם דור המבול וכו' ואחר הפורענות וכו' אימתי ויזכור אלהים וכו' ועי' גם באג"ב: 10 עקמן וכמנן. עקמומיות ומחבואות לשים ארב לעיר, ודורש מצודים לשון צדה ועי' ערוך ע' כמן ב' וע' עקם ועמת"ר ע' כמנא, ובמדרש הגדול נקוד עקמן וכמנן 1), ובמד' קהלת הגי' עיר קטנה וכו' זה העולם ואנשים וכו' זה דור אנוש ודור המבול ובא אליה מלך וכו' זה מלך מלכי המלכים הקב"ה ובנה עליה מצודים גדולים כמנון ועקמון, ובמ' קהלת מ"ב עיר קטנה וכו' מצודים גדולים אלו המינים והכופרים וצ"ע, ובתנחומא מ"ב שם עיר קטנה וכו' ובנה עליה מצודים גדולים שנ' והנני משחיתם את הארץ, ובאג"ב שם עיר קטנה זה דור המבול ואנשים בה מעט המה הגבורים וגו' ובא אליה מלך גדול זה מלכו של עולם ובנה וכו' מצודים גדולים אמחה את האדם וגו': מסכן וחכם. וכ"ה בכי"פ וכי"א א' וב' וכי"ג וכי"כ ובדפוסי' וילקוט ובמד' הגדול ובכל השטות לפסוק זה במדרש קהלת ובתנחומא מ"ב ואג"ב שם, וכ"ה וחכם בנדרים ל"ב ב' וכן מתורגם וחכם בתרגום היוני (בכ"י אלכסנדרי) ובתרג' הרומי וכן וחכים בתרגום קהלת ועי' בתנ"ך הוצ' גינצבורג והוצ' קיטטעל, ובמקרא כתוב מסכן חכם: 11 בחכמתו ויקח וכו'. וכמו שנדרש לקמן פל"ד סי' ט' ויבן נח מזבח ויבן כת' נתבונן מה טעם ריבה הקב"ה

1) עֻקְמָן וּכְמָנָן.

המסכן ההוא (קהלת שם שם) אמר הקב״ה אין לית אתון מנהרין ליה אנא מנהר ליה ויזכר אלהים את נח וגו׳ :

ג טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמה ט) אמר ר׳ יהושע בן לוי טוב יי׳ לכל ורחמיו על הכל שהן מעשיו, אמר ר׳ שמואל בר נחמן טוב יי׳ לכל ורחמיו על הכל שכן מדותיו הוא מרחם, ר׳ יהושע משי׳ ר׳ לוי טוב יי׳ לכל ומרחמיו הוא נותן על הבירויות, ר׳ אבא א׳ למחר שנת בצורת באה והבירויות מתרחמים אילו על אילו והקב״ה מתמלא עליהם רחמים : ביומוי דר׳ תנחומ׳ צרכון ישראל לתעניתא. אתון לגביה אמ׳ לו ר׳ גזור תעניתא, גזר תעניתא יום קרמיי ויום תניין ויום תליתיי ולא נחת מטרא, על ודרש להון אמר להם בניי איתמלו רחמי דין לדין והקב״ה מתמלא עליכם רחמים, אם כשהן מחלקין צדקה לעניים ראו אדם אחד נותן מעות לגרושתו, אתון לגביה אמ׳ ליה מה אנן יתבין הכא ועבידתא הכא, אמר להם מה ראיתם, אמ׳ לו ראינו אדם פלוני נותן מעות

3 ילק׳ תהלים כ׳ תתפ״ח, ילק׳ מכירי תהלים קמ״ה סי׳ י״ח : 6 ילק׳ תהלים שם, ויקרא רבה פל״ד סי׳ י״ד :

1 אין — אתון] ע, לית אתון וכי, אתון לית ח, אתון לית (אין פ) אתון דפא2ג, אתון ליתכון א1 | נהרין ו, מדכרין א1 | 3 אמר ר׳ יהושע . . . שהן מעשיו] ו, אריב״ל טוב יי׳ לכל וגו׳ כל מעשיו שהן מעשיו א1, אמר ר׳ לוי טוב יי׳ לכל על הכל שהוא מעשיו דא2, על הכל שהן מעשיו כ, שהן מעשיו מ, ל׳ גי | 4 ר׳ שמואל בר נחמן] גכ, ר׳ . . בר נחמני י, רשב״נ א1מ, ר׳ שמואל דא2, ר׳ ישמעאל ו | שכן] שהן ואכמ, שהוא י, כל פ | הוא מרחם] פא2גכרמ, שהוא . . דוא1, מרחם י | יהושע] פ, ~ דסכנין דוא2כרמ, דסיכני ג | בשם | 5 ורחמיו א1מ, מרחמיו ר | שהוא נותן ר, נותן א1 | על הבריות פוגכרמ, לבריות א1, לבריותיו דא2, לכל הבריות י | ר׳ אבא א׳] ר׳ תנחום אומר א1, ר׳ תנחומא ר׳ (ור׳ דא2כמ) אבא בר אבין (אבא בר אבון פ, אבא ור׳ אבין כמ, אבין ו) בשם ר׳ (רב ד) אחא דפוא2כמ, ר׳ תנחומ׳ ור׳ אבא . . בשם ר׳ יוחנן ג, ר׳ תנחומא אמר ר׳ אבא ור׳ אבוי בשם ר׳ אחא י | למחר] ראינו ו | 6 והבריות | מתרחמין כי, מרחמין פואג, ־ים מ, ־יי ד | אלו עם אלו א2מ, אלו לאלו כ | ביומוהי פכ, ביומי וי | תנחום א1י | 7 צרכון] וא2ג, צריכין דפא1כי | לתעניתא] פוג, לתעניתי ד1, לתענית ד, תעניתא א, למטרא ל10י, למיטרא כ | אתו א | אמרון דוג, ־רין כ, ־רי א2, ואמרין פ | ליה | גזור] וא1גי, גזר דפא2כ | וגזר כי | יומא פי | קדמיי] ג, ־יי ו, קדמאי דאכי, קמאי פ | ויום] א1כ, יום דוא2גי (וכן בסמוך) | תניין] פוגי, תיניין כ, ב׳ דא2 | 8 תליתיי] וג, תליתאי פא1כי, ג׳ דא2 | נחית א1כ, אתא י | על] פו, עאל דאכי | ודריש א1 | להם] להון פא2גכ | בניי] וג, בני דפאכי | איתמלו] פ, אתמלו א1גכ, ־לון ו, התמלאו דא2י | רחמי] פ, רחמים דואגכי | דין לדין] אילו על אילו דפוא2, אלו על אלו א1כי, אילו לאילו ג | ימלא עליכם רחמים א1, מרחם עליכם י | 9 עד שהן דפא2, כשהן ו, וכשהן גכ, וכשהם י, אמ׳ שיהיו א1 | לעניים] א2גי, לענייהם דא1כ, ־הן ו, ־הון פ | אדם אחד] איש אחד כ, איש י | שהוא נותן פ, שנתן ו | אתו וא1 | אמ׳] כ, אמרו א1, ואמרון ו, ־רו דא2, ־ין פ | ליה] וא1, ~ ר׳ דפגכי | 10 מה — יתבין] מה . . יתיבין פוגכ, את יתיב י | ועבידתא] פ, ועיבידתא י1, ועבירתא דוא1ר, ־תה ג | להון א1, להו כ | מה ראיתם] מהו כן י | איש פלוני פגכ, איש י, פלוני א1 |

בטהורים יותר מטמאים לא שרוצה להקריב לו מהם מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו׳ ונאמר בפסוק שלאחריו וירח יי׳ את ריח הניחוח ויאמר וכו׳ לא אסף לקלל עוד את האדמה וכו׳ וזהו שמלט את העולם בחכמתו ע״י שהקריב קרבנו, אכן בתנחומא מ״ב שם הגי׳ ומלט וכו׳ בחכמתו בא אתה וכל ביתך אל התבה ועי׳ גי׳ כי״ו ועי״ע ביפ״ת, ובמדרש קהלת הגי׳ ומלט וכו׳ בחכמתו דהוה אמר להו ווי רקייא למחר מבולא אתי עבדון תתובא וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 278, ולעיל צד 244 ובמדרש תהלים שם הדרש ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר וכו׳ מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה, ובמדרשי תנחומא ויקהל שם תן לחכם ויחכם עוד מדבר בנח וכו׳ ועיי״ש ובשמו״ר שם : 1 אין לית וכו׳. אם אתם אין זוכרים אותו אני זוכר אותו הה״ד ויזכר וכו׳, וכ״ת בערוך ע׳ נהר ד׳ אין לית אתון וכו׳ ועיי״ש, ובמד׳ הגדול הועתק אם לית אתון וכו׳, ובמ׳ קהלת הגי׳ ואדם לא זכר וכו׳ אמר לחון הקב״ה אתון לא ארכרתוניה אנא מדכר ליה, ובמ׳ קהלת מ״ב הועתק אתם לא זכרתם אותו אני אזכור אותו, ובתנחומא מ״ב אמר הקב״ה אדם לא זכרו אבל אני זוכרו, ובאג״ב אדם לא זכר אני נזכר לו ויזכור וכו׳ : 4 שהן מעשיו. ריב״ל מדייק שאכ״כ טוב וכו׳ לכל ורחמיו על הכל ומפרש על כל מעשיו על הכל שהן מעשיו ובריותיו, ורשב״נ דורש ורחמיו על כל כמעשיו כלו׳ כמדותיו שכן מדותיו הוא מרחם, והגי׳ שכן איתא גם ברפ״ר ור״ו ובכי״ג ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א, ובמ״כ הגיה שהן מדותיו וכן הדפיסו אחריו ועי׳ באגת״א ח״א צד 545, ור״ל דורש ורחמיו וכו׳ ורחמיו שרויים גם על כל בריותיו שהקב״ה נותן מרחמיו על הבריות שיהיו מתרחמים אלו על אלו, ומענין זה הדרש גם המאמר שלאחריו והסיפורים ביומוי וכו׳ רבנו הוה יתיב לעי׳ וכו׳ : 6 ביומוי דר׳ תנחום׳. בימי ר״ת היו צריכין ישראל לתענית בשביל עצירת גשמים באו אצלו א״ל ר׳ גזור תענית גזר תענית יום ראשון ויום שני ויום שלישי ולא ירדו גשמים נכנס ר״ת לבהכ״נ ודרש להם א״ל בני התמלאו רחמים זה לזה והקב״ה וכו׳ בעוד שהן מחלקין צדקה לעניים ראו אדם אחד וכו׳ באו לר״ת א״ל מה אנו יושבים פה ומעשה כלו׳ עבירה כאן אמר להם וכו׳ שלח אחר האיש וגרושתו וצוה שיביאום לפניו אמר להאיש מפני מה וכו׳, ובוי״ר נסדר סיפור זה עם הסיפור שקדמו שם ר׳ יוסי הגלילי הוה ליה איתתא בישא וכו׳ בדרש ד״א ומבשרך לא תתעלם וכו׳ זו גרושתו (ועי׳ לעיל צד 152) ושם הסיפור בסגנון אחר ובהרחבת דברים, והגי׳ שם הוו צריכין ישראל למטרא, וכן הוגה בכי״ל ביני שימי על מלת לתעניתא מטרא ועת״נ : 9 ראו אדם אחד וכו׳. וחשדוהו בדבר עבירה, ובוי״ר הגי׳ כן אי לאו דחשיד עלה לא יהיב לה ועיי״ש, ותמלות מה אנן וכו׳ ועבידתא הכא וכן מלת ראיתם והמלות ראה אותה בצרה הושלמו

לגרושתו, שלח בתריהון אייתיתון אמר ליה מפני מה נתתה מעות לגרושתך, אמר לו ראיתיה בצרה גדולה ומלאתי עליה רחמים, הגביה ר' תנחומה פניו למעלה ואמר רבון כל העולמים זה שאין לזו עליו מזונות ראה אותה בצרה נתמלא רחמים עליה, אתה שכתוב בך רחום וחנון יי' (שם קג ח) ואנו 20b בניך בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתימלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרווח העולם: רבנו הוה יתיב לעי באוריתא קומי כנישתא דבבלאי בציפורי, עבר חד עגל קומוי למתנכס' ושרי געי היך מימר שיזבי, אמר ליה מה אעביד לך לכך נוצרתה, וחש ר' את שינו י"ג שנה, כל אותן י"ג שנה לא הפילה אשה בארץ ישראל ולא נצטערה יולדת, בתר יומין עבר חד שרץ קומי ברתיה ובעת מקטליה, אמר לה ברתי שבקיה דכת' ורחמיו על כל מעשיו: רבנו הוה

5 ילק' מכירי תהלים שם, ירוש' כלאים פ"ט ל"ב א', ירוש' כתובות פי"ב ל"ה ד', בבא מציעא פ"ה א':

1 בתריה פי | ואייתינין (ואיתינון פ, ואיתיתון ד1כ, ואייתיתיהון ג, ואיתיהון א1, ואייתיי) לגו ציבורא דפואגבי | אמר ליה] ~ מה היא לך זו (היא לך כ) אמר לו גרושתי היא אמר (ליה כ) לו דוא2גבי, מה . . זו א' ליה . . היא פ, מה . . זו גרושתי היא א"ל א1 | מפני מה נתת (נתתה וג) לה מעות דפוא2גבי, למה נתת מעות לגרושתך א1 | אמר לו] פא1י, אמר לו (ליה גב) ר' דוא2גב | ראיתיה] א1, ראיתי כי ראיתי כ) אותה דפוא2בי | בצרה ל' כ | 2 גדולה] י, ל' דפואגכ | ונתמלאתי פגי, והתמלאתי דאב | הגביה] י, באותה (אותה א1) שעה ~ דפאגכ | תנחום א1 | פניו] ידיו ג | למעלה] א1כי, כלפי מעלה דפא2ג | אמר ג | ריבון ג | כל ל' פא1גבי | זה] ומה ~ פ, מה (ומה גי) אם ~ דגבי | לזו עליו] פא1י, לה עליו דא2, לו על זו ג | 3 ונתמלא דפוא2גבי, והתמלא א1 עליה רחמים | ואתה ו, ואת פא1 | רחום — יי'] א1, חנון ורחום יי' פוגב, רחום וחנון י, חנון ורחום דא2 | 4 בניך] פוא1גבי, ל' דא2 | **בני] ל' ל | ידידיך] בחוניך י | יצחק ויעקב] אוהביך כ | שתתמלא דפואגב, שתמלא י | 5 ונתרווח] וא1גבי, ונתרוה ד | רבינו | באורייתא פוא2מ | קומי] ו, קמי דפאגבמ | בציפורי] פא1ג, ־רין ו, בצפורי מ, ־רין דא2ב | *קומוי פ] קומי ל, קודמוי דא2, ־ויי ג, קדמוי ר2, ־ויי ו, קדמוהי א1בר1 | 6 *למתנכס'] למתנכס ל, אזיל (אזל וא1ר2, אתא מ) למתנכסא דוא1ר2מ, אזיל (אזל א2ג) למתנכסה פא2גר1 | געה פוא1 | היך מימר] פ, . . מימור ו, כמימר דא2גברמ | שיזבי] וג, שזבי פא1ר, שיזבני דא2 .| מה (ומה דא2) אני יכול (אנא יכיל גמ, אני יכיל כ) למעבד (לעשות ו, לעמוד לעשות פ) לך דפוא2גבמ, איני יכול להצילך א1 | ולכך ו, זיל לך (זיל מ) כי לכך כמ | וחש] א1גמ, חש פכ, וחשש דוא2ר1 | ר' ל' וא1 | את שינו] פ, . . שנו גב, את שיניו דא2, . . שניו ר1, בשיניו מ, בשינו רבינו א1 | *י"ג שנה דאר1מ] שלש עשרה שנה פוג, ג' י' ל | 7 כל] אמר ר' יוסי בר' (בר אמ) אבין ~ פואגבמ, אמר . . בר אבון ~ ד | שלש עשרת פוגבר2 | שנה] ~ שהיה ר' חושש שנו ג, . . את שנו ר2, . . את שיניו מ, . . בשניו ר1, שהיה רבינו חושש בשנו א1, . . חושש ר' את שיניו דא2, שהית חושש משינו פ | אשה] כ, עובריה דפא2רמ, עברה וג, עוברה אשה א1 | 8 קומי] פו, קמי דאר, קמיה גב | מקטליה] כ, מקטליניה א1, מקטלוניה ג, מקטל יתיה ו, למקטליה ר, למיקטליה דפ | בתי פ | שבקיניה ו, שבקותיה ד1, שבקתיה ג | רבינו |

בכי"ל כנ' בכתב הספר בדיו דיהה: 5 ונתרוות. וכן לעיל צד 125 מרוויחים, ובוי"ר ד"ו הגי' ונתרווה ועח"נ: רבנו הוה יתיב וכו'. היה יושב ועוסק בתורה לפני בהכ"נ של הבבלאים בציפורי עבר עגל אחד לפניו להשחט והתחיל לגעות כאלו אמר הצילני א"ל מה אעשה לך לכך וכו' והיה חושש בשנו י"ג שנה כל אותן וכו' לא הפילה אשה וכו' לפי שהיסורין של צדיקים מגינים על הדור לאחר זמן כלו' הי"ג שנה עבר שרץ אחד לפני בתו ורצתה לחמיתו אמר לה בתי הניחי אותו דכת' ורחמיו וכו', ובירוש' כלאים נסדרו הסיפורים בהמשך המאמרים ר' צווה ג' דברים בשעת פטירתו וכו' ציפריא אמרין מאן דאמר לן רבי דמך וכו' (וכל הסוגיא נשנית בשינויים קטנים גם בירוש' כתובות פי"ב) ושם איתא רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה ומן גובעין (בכתובות ומן גוביהן פי' מתוכן) עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי א"ר יוסי בי ר' בון כל אותן שלש עשרה שנה לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה עוברה בא"י ולמה חש שינוי חד זמן עבר חמא חד עיגל מנכס געה ואמר ליה רבי שיזבי א"ל לכך נוצרת ובסופה איך אינשמת חמתון קטלין חד קן דעכברין אמר ארפונון ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ומשמע שהספור שלפנינו אינו נובע מהירושלמי ועי' במבה"י ג"א ב' ובספרו של ר"מ לערנער על ב"ר צד 80, והסיפור רבנו הוה ענוון וכו' הובא כאן לפרש איך נתרפא רבי, וכן מפרש או גורס בפי' ב"ר כ"י כיצד נתרפא ר' הוה ענוון (ענותן) סגי וכו', ואפשר שהיו הסיפורים נסדרים כן בקיבוצי מעשיות או עובדי דחסידי שהיו כנר' לפני מסדר הב"ר ועי' גם במ"י לעיל צד 80, ובכי"ל איתא למתנכס והגהתי שצ"ל למתנכסא (למתנכסה) כמשפט המקור או שצ"ל מתנכס והוא בינוני, ושיזבי הוא מבנין שפעל, וכהגי' את שינו איתא גם למטה מת שינך וכו', נחמלות בארץ ישי' עד יולדת וכן מלת דכתי' הושלמו בכי"ל ביני שיטי כנר' בכתב הספר, ובאגדת הבבלי בב"מ שם מסופר אמר רבי חביבין יסורין קבל עליה תליסר שני שית בצמירתא ושבע בצפרנא (בצפרינא) ואמרי לה וכו' ע"י מעשה באו מאי היא דההוא עגלא דהוו קא ממטו לית לשחיטה אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי אמר ליה זיל לכך נוצרת וכו' וע"י מעשה הלכו יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרביה ביתא הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו אמר לה שבקינהו כתיב ורחמיו וכו' ועי' ערוך ע' צפרינא וע' כרכשתא: 8 הוה ענוון וכו'. היה עניו מאד והיה אומר כל מה שיאמר לי אדם אני אעשה חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני להלל שירדו מגדולתן וכו' (ועי' גם בירוש' ובבלי פסחים ובב"מ שם) ואם יעלה רב הונא ריש גלותא לכאן אני אקום מפניו לכבדו לפי שהוא מיהודה כלו' מדוד ואני מן בנימין הוא מדוד מצד הזכרים ואני וכו' א"ל ר"ח רבה וכו' נתכרכמו פניו של ר' שסבור שבא בחיים א"ל לר"ח בא וראה מי חפץ בך בחוץ יצא ולא מצא שום אדם והבין שרבי כועס עליו ונהג בנפשו נזיפות וכו', ובכי"ל וכן בערוך ע' כרם ה' ל"ג וכיון שראה שנתכרכמו וכו' וכן ל"ג בירושלמי, ולהגי' וידע דהוא נזוף ואין נזיפה וכו' עי' במ"ק ט"ז א', ובירוש' כלאים

ענוון סגי והוה אמר כל מה דיימר לי בר נש אנא עבד חוץ ממה שעשו דבית בתירה לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו, ואין סליק רב הונא ריש גלותא להכא אנא קאים מקומוי דהוא מיהודה ואנא מבינימין, הוא מן דכרייא ואנא מנוקבתא, אמר ליה ר' חייא רובא והרי הוא בא, נתכרכמו פניו של ר', אמר ליה ארונו בא, אמר ליה פוק חמי מן בעי לך ברא, נפק ולא אשכח בר נש ונהג בנפשיה נזיפותא ל' יום, אמר ר' יוסי כל אותן ל' יום דהוה נזיף אליף לרב בר אחתיה כל כלליא דאורייתא ואליף לון הילכתא דבבלאי, לסוף תלתין יומין אתא אליהו זכור לטוב בדמותיה דר' חייה רובה אצל רבנו ויהב ידיה על שיניה ואסיתיה, כיון דאתא ר' חייא לר' אמר ליה מה שינך עבד, אמר ליה

1 עי' ירוש' פסחים פ"ו ל"ג ס', פסחים ס"ו ס', בבא מציעא שם : 2 עי' לקמן פצ"ז, ירוש' תעניות פ"ד ס"ח ס', סנה' כ"ו ס', כתובות ק"ג ב', סנהדרין ה' ס', הוריות י"א ב' :

1 ענוון] ואי1גר2, עינוון כ, ענותן דא2ר1, ענוותן פ | *מה דפואגר2] לי לר1 | דיימר] פאי1כ, דיאמ' דא2, דאמר ו | ברנש אר2, בר אנש ג | עבד] ואי1גר2, עביד דפא2כר1 | דבית] וג, בני דפאר | בתירא ואכר2 | לזקני] פואי1, לזקיני דא2, לזקנים לי0גב | 2 **אותו] אותן ל | הכא אי1גכר1 | קאים] אי1ר, ~ לי דפא2גב | מקומוי] פ, מן קדמוי אי1ר2, מן קודמוהי דג, מן קדמוהי ב | דהוא] ר, למה ~ דפואגכ | מן יהודה | 3 מבנימין אי2כ, מבנימן ר, מן בנימין דפ. . . בנימן אי1, . . . דבנימין ג, . . . דבנימן ו | הוא] א, והוא דפוגכר | מן דכריא פ, מן דוכרין ר3, מן דכרייא (מן דכריא דג, . . . דוכריא כר1, . . . דכרי ו, מדכריא אי1ר2) דיהודה לי0דואגכר | מן נוקבתא ור3, . . . נוקבאתא ד, . . . נקובתא ר1, מנקבתא א, מן נקבתא פגב | רבה | הרי ו | בא] ע, עומד בחוץ דפואגב | נתכרכמו] נתחוורו א | *פניו שלר' לי0דפואגר] פניו של רבינו כ, פניו ש, פני רבי ע, פני ל | 4 אמר] ער2, וכיון (כיון כש) שראה (שראו ג) שנתכרכמו (נתכרכמו ו, כי נתכרכמו ג) פניו ~ דפוגכש, כיון שראה שנתחוורו פניו ~ א2, כשראה ר' חייא [שנתחוורו פניו של ר'] ~ א1 | לו דפכ, להן ו | ארונו בא] פ, ארונו הוא ואגכר, ארונו הוא בא ע, ארונו אמר ארונו הוא ד | חמי] פואי1גר2, חזי דא2כר1 | מאן פאכר, מה וג | דבעי פ | לברא | ברנש דאר2 | ונהג — יום] וידע דהוא נזוף ר, וידע . . נזוף ואין נזיפה פחות (פחותה דא2) משלשים (מלי די1א2) יום דפא2גב, וידע דהוא נזיף . . פחות משלשים ו, וידע דהוה נזיף . . פחות מלי יום א1 | ר' יוסי בר (בר' ד) אבין דואגב, . . . בר בון פ | שלשים פואי1גב | 5 דהוה נזיף] שחיה ר' חייה רבה (ר' חייה רובא ו, ר' חייא רבה פא2ג, ר' חייא א1) נזוף (נזיף ו) מרבינו דפואג | כלליה וא2, כללי א1, כלילא פ | דאוריתא דאי1כ | 6 ואליף — דבבלאי] ואילין (ואלין א1) אינון (הינון וא1) כללייא (כלליא גב, ״ייה א2, כללי וא1, כלילא פ) דאורייתא (דאוריתא דא1) הלכתא (אילין הלכתא פג, אלין . . א1, אילין הילכתא ו, . . . הלכאתא כ) דבבלאי דפואגב | שלשים יום פ | זכור לטוב] ז"ל אכ | רבה | אצל] לגבית פא2 | 7 רבינו | *ויהב דא1] והב פוגב, לי ל | *על שיניה דא1] על התיא שינתא פגב, . . שינתיה ו, עליה ל | ואסיתיה] ו, ואסי יתיה ג, ואסי יתה כ, ואסייתה פ, ואיתסי א1, ואתסי ד | וכיון פ | חייא] פכר, חייא (חייה ו) רבה דואי1גש | לגבי (לגב ו, לגביה פ, אצל ר) רבינו דפוגכר, לגבי רבי' הקדוש א1 | שינך עביד ע, עבדת התיא שינך ו, . . . תהיא שניך די1, . . . לתהיא שינך פ, . . . לתהיא שינתא כ, . . . בשינך א1, . . בשיניך דא2, עבדא התיא שינתך ש, התיא שינתך מה היא עבדא ר2 |

הגי' רבי הוה ענוון סגין וכו' אנא עביד חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני דשרון גרמון מנשיאותיה ומנוניה אין סליק וכו' אנא מותיב ליה לעיל מיניי דהוא מן יהודה ואנא מבנימין דהוא מן ,דכריא ואנא מן נוקבתא חד זמן אעל (וצ"ל עאל) ר"ח רובא לגביה א"ל הא רב הונא לבר נתכרכמו פניו של רבי א"ל אר גו בא (בכתובות ארונו הוא) א"ל פוק וחמי מאן בעי לך לבר ונפק ולא אשכח בר נש וידע דהוא כעיס עלוי עבד דלא עליל לגביה תלתין יומין ועי' באגרת רש"ג הוצ' וואללערשטיין צד 15 וביומיה (דרבי) רב הונא קמא הוה ראש גלותא בבבל וכו' וביומי' דר' נח נפשיה דמפרשין רבנן דארץ ישראל דהוות ר' עניו ביותר והי' אומר וכו' ואי סליק רב הונא וכו' דהוא משבט יהודה וכו' והוא מן דכריא דבית יהודה וכו' חד זמן עייל וכו' וידע דכעים עליה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומי, ושטת הב"ר כאן והירושלמי בכלאים וכתובות שם שהנשיאים בא"י היו מדוד רק מצד הנקבות אבל משבט בנימין מצד הזכרים לא תוזכרה בשאר מקומות שציינתי, ולקמן פצ"ז בכי"ל בברכת יעקב (ועי' במ"י לעיל צד 49 בד"ה שהוא מעמיד) נדרש לא יסור שבט מיהודה זה ראש גלות שביהודה שבבבל שרודין את עם ישראל במקל ומחקק מבין רגליו אילו נשיאים של בית ר' שמלמדים תורה ברבים בארץ ישראל וכן בברייתא סנהדרין שם לא יסור שבט וכו' אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט ומחוקק וכו' אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים ועי' בתוספות שם ד"ה דהכא שבט וכו' ובהוריות שם, ובירוש' תעניות שם איתא א"ר לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתב בה הלל מן דדוד וכו' ר' חיית רבה מבני שפטית בן אביטל (אשת דוד ועי' ש"ב ג' ד') וכו' וכן בנוסחת הדפוסי' לקמן פצ"ח סי' ח' נמנו ואמרו הלל משל מי א"ר לוי מגלת יוחסים מצאו וכו' הלל מדוד ר' חייא רבה מן דשפטית וכו', ובכתובות שם יתיבו ועיינו במשפחות רבי אתי משפטיה וכו' ור' חייא אתי משמעי אחי דוד, ובשבת שם רבי דאתי מדוד וכו' ועי' במאגאצין חלק י"א צד 5 ובמ"ע הצרפתי חלק ל"א צד 202 וחלק ל"ג צד 148 ושלשלת יוחסין של ראשי גליות שבבבל עי' בסדר עולם זוטא ועי"ע במ"ע יאהרביכער לחח' ברילל חלק ב' צד 90 וחלק י' צד 54 ושם צד 71 בענין הסיפור האחר שנסדר ג"כ בסוגיא דירוש' כלאים שם כד דמך רב הונא ריש גלותא אסקוניה להכא וכו' אמרין ניתיניה גבי ר' חייא רובה דהוא מן דידהו וכו' : 5 אליף וכו'. לימד את רב בן אחותו כל כללי התורה ולימדן ההלכות של הבבלאים, ובכי"ל כתוב אלא לרב וכו' אמ' לון וכו' והוגה כנ"ר בכתב הספר אליף לרב וכו' ואליף לון, ואולי צ"ל ואלין אנון הילכתא וכו', ובירוש' כלאים הגי' אמר ר' יוסי בר בון כל אינון תלתויי יומיא ילף רב מיניה כללא דאוריתא ובכתובות כל כללא דאוריתא, ובשני המקומות לא הזכירו כלל הילכתא דבבלאי: 7 ויהב ידיה וכו'. ונתן ידו על שינו וריפא אותו כיון וכו' א"ל וכו' א"ל משעה שנתת ידך על

מן שעתה דיהבת ידך עליה אינשמת. אמר ליה לית אנא ידע מהו. כיון דשמע ר׳ כן שרי נהיג ביה יקר ומעייל ליה מלגב, אמר ליה ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי ולפנים ממני, אמר ליה חס ושלום לא יעשה כן בישראל, רבנו הוה מתני שבחיה דר׳ חייה רובה קומי ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אמר ליה יומא חד חמיתיה ביבני ולא איתכנע מיקמיי, אמר ליה ולמה לא איתכנעת מקומיה, אמר ליה מיסתכל הייתי באגדה דתילים, כיון דשמע כן מסר ליה תרי תלמידין והוו עלין עימיה לאשונה דלא ישהי ותזער נפשיה: ד״א טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו, ויזכר אלהים את נח וגו׳:

3 עי׳ קידושין ל״ג ב׳:

1 מן שעתא ד[1], מן ענתה ע, . . ענתא ע, . . עונתא דא[2]גכש, . . עונתה ו, מההיא (מההוא א[1]) ענתא א[1]ר[2] | דאת יהבת ר[2] | עליה] א[1], עלה פוגכער, עלוהי א[2], עילוה ד | אינשמת] ע, איתנשמת וכר[2], אתנשמת פגש, איתנשימת דא[2], ואיתסי שיני א[1] | מהו] א[1], מה הוא דא[2]כ, מהו כן פג, מה הוא דן ו | ששמע פ | ר׳] א[1], ל׳ דפוא[2]גכר | כד פ | 2 יקר] פכר[2], יקרא דא[2], ביקר גר[1], באיקר ו, כבוד א[1] | ומעייל] ר, וקרב תלמידיא (־יה ו, ־יי ד, ־ים [2], ־והי א[1]) ~ דפואג, ומקרב תלמידא ~ כ | מלגב] ו, מלגאו דפאר[1], מלגיו גכ, לגאו ר[2] | אמר ליה] פכר[1], . . לו ו, א״ל א[1]ג, אמר דא[2] | הימני ר | ליה] פוכ, לו ד | שלא יעשה כן כ, לא תהא כזאת א[1] | 3 רבינו | רובה] רבה דפוגכעש, ל׳ א[1] | קומי ר׳] וע, קמי ר׳ א[1], קמי דר׳ ד[1]גכש, קמיה דר׳ ד, לגביה ר׳ פ | יוסי] ע, ~ אמר ליה אדם גדול (גדול הוא פ) אדם קדוש דפא[2]ג, . . אדם גדול (גדול הוא ש) אדם קדוש הוא וש, . . אדם גדול וקדוש א[1], . . אדם . . וקדוש הוא כ | *אמר—חמיתיה ע] אמ׳ ליה יומא חמתי ל, חד זמן חמתיה א[2], חד . . חמייה ג, זמן חמתיה כ, חד זמן חמתיה (חמא יתיה פ) בי בני (ביביני א[1], ביבנה פ) ולא איתכנע מיניה (ליה ד[1]) אמר ליה ההוא (אמ׳ ההוא א[1]) תלמידך דהות משתבח ביה (דהוות . . ו, דהוית משבח א[1]) חמיתי (חמיתיה א[1], חמתיה פ, חמת׳ ו) דוא[1], חד זמן חזיית בי בני ולא אתכנע מיניה א״ל הדין גברא דאת מתני שבחיה חמיתיה ש | 4 ביבני] ר[2], בי בני דא[2]עש, ביביני א[1], ביבנה פע[0] | אתכנע א[1]גבער[2] | מן קמיי ע, מן קדמיי ו, מנאי דא[2]ר[2], מינאי פש, מיני א[1], מניה ג | אמרי ע | למה ו | אתכנעת א[1]כער[2], איכנעת ו | מקומיה] מיניה דפואר[2], מן קומי ע, ל׳ גכש | אמר ליה] וא[1]גבע, ~ ר׳ חייא דא[2], ייתי עלאי דאין סחית ביה ש, ר׳ חייא ייתי עלי דאין חמיתי יתיה ר׳ ד[1] | מסתכל | הוית ע, הויתי ו | 5 באגדה דתילים] ע, באגדת (תלים דא[2]) תילים דא[2]גש, בתילים הגדה פ, בתילים אגדה ו, בתלים א[1] | תרין תלמידין וא[1]גכער[2], תרין תלמידוי דא[2], שני תלמידים פ | והוו] פעכ, והוון דא[2]ג, דיהון ר, דהויין ש | עלין] וער, עיילין דפא[2]גש, עללין כ | עמיה פא[1]כער | לאשונא וא[1]ער[2] | **דלא] ולא ל | לישהי ש, ישהי (ישהא ר[2]) יחידי ר | ותצער א[1]ר[1], ותצטער ד[1]ר[2] | 6 וגו׳] ואת כל החיה וג, . . ואת כל הבהמה כ, ל׳ פא[1] |

שיני נתרפאה א״ל אין אני יודע מהו זה. והגהתי ויהב וכו׳ על שיניה ועח״נ, ומגומגם הלשון מה שינך עבד וכו׳ עליה בל״ז ואינשמת בל״נ וגם בערוך ע׳ נשם הגי׳ מה שינך עביד וכו׳ אינשמת, ומלת שעתה לא נכתבה בברור בכי״ל ושתי אותיות הראשונות נדבקות בה זו לזו ואפשר גם לקרותה ענתה וכ״ה בערוך שם, ובערוך ען ו׳ ענתא, ובסגנון אחר בירושלמי שם לסוף תלת עשרתי שניא ותלתתוי יומיא עאל אליהו לגביה בדמות ר׳ חייה רובה א״ל מה מרי עביד א״ל חד שיניי מעיקה לי א״ל חמי לה לי וחמי לה ליה ויהב אצבעתיה עלה ואינשמת למחר עאל ר׳ חייה רובה לגביה א״ל מה עביד רבי האי שינך מה היא עבירה א״ל מן האי שעתא דיהב (בכתובות דיהבת) אצבעתך עלה אינשמת באותה שעה אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל א״ל אנא לא הוינא: 1 כיון דשמע וכו׳. כיון ששמע רבי כן התחיל לנהוג בו כבוד והכניסו בבית המדרש מלפנים א״ל ר״י בר׳ יוסי ולפנים ממני בתמיה א״ל חס ושלום וכו׳ (ועי׳ גי׳ כי״א א׳ וכן בבבלי כתובות ק״ג ב׳ חו״ש לא תהא כזאת בישראל), והגי׳ קרב תלמידי׳ מחק כבר בא״א ועי׳ גם בידי משה, ובירושלמי הגי׳ מן ההיא שעתא הוה נהיג ביה ביקר (בכתובות שרי רבי עביד ליה יקר) כד הוה עליל לבית ווערא הוה אמר יכנס ר׳ חייא רובא לפנים א״ל ר׳ ישמעאל וכו׳ לפנים ממני א״ל חס ושלום אלא ר׳ חייה רובה לפנים ור״י בר יוסי לפני ולפנים, ולקמן סוף פצ״ו בנוסחת הדפוסי׳ נסדרו המאמרים בקיצור והועתקו ללה״ק ועי״ש: 3 הוה מתני וכו׳. היה מספר שבחו של ר״ח לפני ר״י בר׳ יוסי (ולפי גי׳ רוב הספרים שבחו שהוא אדם גדול וקדוש, ובערוך ע׳ אשן ג׳ הגי׳ כמו לפנינו בכי״ל, וגם בירושלמי שם ל״ג א״ל אדם גדול וכו׳) א״ל ר״י בר׳ יוסי לרבי יום אחד ראיתיו ביבני[1]) בבית המרחץ ולא נכנע מפני כלו׳ לא עמד בפני א״ל רבי לר״ח ולמה לא נכנעת מפניו א״ל מסתכל הייתי כלו׳ הרהרתי באגדת דתילים ולא ראיתיו כיון ששמע רבי כן מסר ליה לר״ח שני תלמידים והיו נכנסין עמו וכו׳ שלא ישהה יחידי בעיוניו ותצטער נפשו ויבא לידי סכנה, ובערוך שם פי׳ לאשונא כמו באישון חשך כלו׳ בחדר של מרחץ ועי׳ גם הדוגמאות שהובאו בערוך הש׳ שם, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש דיהון עלין וכו׳ שיהיו נכנסין ויוצאין עמו בכל עת וכו׳ ויהי בעת לדתה בתרג׳ ירוש׳ והוה באשונה (באשונא) במילדה ועי׳ במ״י לעיל צד 92 ובערוך ע׳ אשן ב׳, ובירוש׳ כלאים וכתובות הגי׳ רבי הוה מתני שבחיה וכו׳ קומי ר״י בי רבי יוסי חד זמן חמי גו בני ולא איתכנע מן קומוי א״ל אהנו דאת מתני שבחיה א״ל מה עבד לך א״ל חמתי גו בני ולא איתכנע מן קומוי (וצ״ל קומיי) א״ל למה עבדת כן (חד זמן חמתיה גובני ולא איתכנע מן קומוי א״ל למה עבדת כן) א״ל כמו יבא עלי יילעו עלי (א״ל ייתי עלי) דאין סחית לא ידעית בההיא שעתא אשגרית עיניי בכל ספר תילים אגדה מן ההיא שעתא מסר ליה שני (תרין) תלמידין דיהלכון עימיה בגין (גו) סכנתא, וכן גורס בפי׳ חשני שבפי׳ ב״ר ייתי וכו׳ דאין סחית ביה ומפרש כך וכך יבא עלי אם רחצתי עמו במרחץ, ובפי׳ ב״ר כי״א גורס ומפרש א״ל ר׳ חייא לר׳ תיתי עלי אי חמית ביה אם ראיתיו, ובמדרש ד׳ שאלוניקי הגיה רי״ג עפ״י גי׳ רש״י א״ל ר׳ חייא ייתי עלי דאי חמיתי יתיה ועי׳ גי׳ דפ״ר, וכעין הסיפור שלפנינו איתא בקידושין שם ר׳ חייה הוה יתיב בי מסחותא וחליף ואזיל ר׳ שמעון בר רבי ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא אמר ליה לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהלים (פירש״י שני חמישיות של ספר שניתי לו מדרש אגדותיו) ולא עמד מפני ותו בר קפרא וכו׳ ואמר לו שמא בהן יושב ומהרהר וכו׳: 6 ד״א טוב וכו׳. זה סיום הפתיחה הארוכה טוב יי׳ לכל ורחמיו וכו׳ שנכללו או

1) βαλανεῖον.

[ויזכר אלהים את נח] אמר ר׳ שמואל בר נחמן אוי להם לרשעים שהופכין מידת רחמים למידת הדין, בכל מקום שנ׳ ייי מידת רחמים ייי ייי אל רחום וחנון (שמות לד ו) וכתי׳ וירא ייי כי רבה רעת וגו׳ (בראשית ו ה) וינחם ייי כי עשה וגו׳ (שם שם ו) ויאמר ייי אמחה את האדם (שם שם ז), אשריהם הצדיקים שהופכין מידת הדין למידת רחמים, בכל מקום שנ׳ אלהים מידת הדין אלהים לא תקלל (שמות כב כז) עד האלהים יבא דבר שניהם (שם שם ח) וכתי׳ וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו (שם ב כד) ויזכר אלהים את רחל (בראשית ל כב) ויזכר אלהים את נח: מה זכרון נזכר לו שפירנס כל י״ב חדש בתיבה ויזכר אלהים את נח והדין נותן בזכות טהורים שהיו עמו בתיבה, ר׳ לעזר א׳ לשם קרבנו נקרא וירח ייי את ריח הניחוח (בראשית ח כא), ר׳ יוסי בר׳ חנינה לשם נחת התיבה ותנח התיבה (שם שם ד), אמר ר׳ יוחנן לא שימשו מזלות כל י״ב חדש, [אמר ליה ר׳ יונתן שימשו ולא היה ניכר רישומן, ר׳ ליעזר א׳ לא ישבתו (שם שם כב) לא שבתו לעולם, ר׳ יהושע א׳ לא ישבתו מיכן ששבתו]:

ד ב) ויסכרו מעיינות תהום וגו׳ אמר ר׳ לעזר לרעה ביום הזה נבקעו כל מעיינות וגו׳ (שם ז יא) אבל לטובה ויסכרו מעיינות תהום ולא כל מעיינות חוץ מעיין טובה ואיבלועה ומערת פמיים:

1 ילקוט ר׳ כ״ז, לקמן פע״ג : 2 עי׳ לעיל לד 112 ולד 202 : 7 לעיל לד 275 : 8 לעיל לד 240 : 12 ילקוט שם, סנהד׳ ק״ח א׳ :

1 שהופכין] א[1]כ, ־ם י. שהן הופכין פו, שהם הופכים דא[2] | 2 זו מדת רחמים י | *וכתי׳ ל°דפא[2]גבי] וכאן הפכו מדת רחמים למדת הדין דכתי׳ א[1], ל׳ לו | 4 ואשריהם חגב | שהופכין] א[1]כ, שהן הופכין פוגי, שהן הופכים ד | 5 הוא מדת הדין דא[2], זו מדת . . י | *וכתי׳ ל°דפא[2]גי] ובצדיקים כתי׳ א[1], ל׳ לו | 6 *את — ויזכר (ויזכור ל°) אלהים את בריתו ל°פוגב] את . . ויזכור . . בריתו וגו׳ דא[2], את נאקתם וגו׳ א[1], וגו׳ ל | *ויזכר פוגב] ויזכור לדא[2] | רחל] ∼ וגו׳ דא[2], וישמע אליה אלהים ג | 7 ויזכר] אף כאן ∼ פ | *זכרון פוחגב] זכרו ל, זכירה דא[2]י | זכר ג | °לו] נזכר ∼ ד | שהוא פרנס ו, שזן ופירנס דג, . . ופרנס פחא[1]כי, שזן ופירנס אותם א[2] | כל י״ב] י, כל שנים עשר דאגב, י״ב פ | *ויזכר פוב] ויזכור לדא[2] (ויזכר — בתיבה ל׳ ג) | 8 והדין נותן ל׳ ד[1]י | בזכות טהורים] פוי, מזכות . . ב, מזכות הטהורים דא[2] | שהיו] פוכי, שהכנים דא[2] | אלעזר וא[1]גב, אליעזר דפא[2] | אמר א[1], אומר דפא[2]גב | לשם] נח ∼ ו | נקרא] ∼ נח ג | 9 בר דפאג, בן ו | חנניה ו | לשם] אמר ∼ וג | 10 אמר — חדש *אמר ליה — ששבתו] אמר ר׳ יוחנן (ר׳ יוחנן אמר ב) לא שמשו — כל שנים עשר חדש אמר לו ר׳ יונתן (אמר ליה ב) שימשו (שמשו א[1]ב) אלא שלא (אבל לא ב) היה רישומן (רשומן ג) ניכר ר׳ אליעזר (אלעזר וגב) ור׳ יהושע ר׳ אליעזר (אלעזר וגב) אומר (אמר ו) לא ישבתו (ישבותו ב) לא שבתו ר׳ יהושע אמר (אומר א[1]) לא ישבתו (לא ישבותו ב, . . כתי׳ א[1]) מיכן (מכאן א[1]ב) ששבתו וא[1]גב, אמר . . כל י״ב חדש כ ו ל׳ כ ד ל ע י״ ל ל, ר׳ יוחנן אמ׳ לא שימשו מזלות ו כ ו׳ פ, ר׳ יהושע אומ׳ לא ישבותו מכלל ששבתו ד[1], ר׳ יהושע . . לא ישבותו (ישבתו א[2]) מכלל ששבתו אמ׳ ר׳ יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר (י״ב א[2]) חדש אמר לו ר׳ יונתן שמשו אלא שלא (שלא היה א[2]) רשומן (ניכר א[2]) נכר דא[2] | 12 אלעזר | 13 אבל ל׳ ו | ולא] ח, אבל לא דא[2]י, מעינות ולא א[1], מעיינות (מעינות ו) אבל לא וגב | **כל] ל׳ ל | מעיין] ו, ממעיין דפא[2]גבי, ממעין חא[1] | תובה ו, תיבה א[1]גי[1], תינה ח, טבריי׳ ד, חמי טבריא ב, חמי טבריא תיבהוא פ | ואבלועה גי, בלועא פ, ואיבליעה ו, ואיבלמנה ח, ומי בלועי דגרר ב, ואבלוני׳ ד, ואבלונים א[2] | פאמיים י |

שנתוספו בה סיפורים שונים כמו בפתיחה הראשונה בזו הפרשה, ובמאמר הסוגר חקטן פותר קרייא טוב וכו׳ בנח שזכר הקב״ה את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה: 1 אוי להם וכו׳. לקמן פע״ג נסדר כל המאמר לפ׳ ויזכר אלהים את רחל וגו׳, ולהכלל בכל מקום שנ׳ וכו׳ עי׳ לעיל סוף פי״ב: 2 וכתב וירא ייי וכו׳. הרי שנהפך השם שהוא מדת רחמים למת״ד ואשריהם הצדיקים וכו׳ בכל מקום וכו׳ וכת׳ וישמע אלהים וכו׳ הרי שנהפך השם שהוא מת״ד למדת רחמים, והוספתי ו כ ת׳ בב׳ הפעמים כמו שהוגה בכי״ל וכ״ה לקמן פע״ג גם בכי״ל בגוף הספר, ובכי״ל כתוב כאן וישמע אלהים וגו׳ ויזכור אלהים את רחל ומוגה בהיפוך סדר הפסוקים ויזכור וכו׳ את רחל וישמע אליה וישמע אלהים את נאק׳ ויזכור אלהים את בריתו: 7 מה זכרון וכו׳. שהיל״ל וירחם או ויפקוד, ומלשון זכירה משמע שהיתה לו זכירה וכן לקמן פנ״א בדרש ויזכר אלהים את אברהם מה זכירת נזכר לו וכו׳ ולקמן פע״ג ויזכר אלהים את רחל מה זכירה זכר לה וכו׳ ובבמ״ר פ״ט סי׳ כ״ד ויאמר ייי אלהים זכרני נא וגו׳ מה זכירה היתה לו אצל הקב״ה וכו׳, ודורש כאן ו י ז כ ר נזכר לו שפירנס כל י״ב חדש וכו׳ כדאיתא לעיל צד 275 (וללא צורך הגיה במ״כ שזן ופירנס א ו ת ם כל וכו׳) ודורש א ל ה י ם שהוא מדת הדין נותן כלו׳ מסכים את נח וגו׳ בזכות טהורים שהיו עמו בתיבה ותקריב מהן קרבן ועי׳ לעיל צד 285 שהיה הוא ובניו ותטהורים במדור אחד וצד 303 הדרש ומלט הוא את העיר בחכמתו ויקח מכל הבהמה הטהורה וכו׳, ומביא מאמר ר׳ לעזר שנקרא נח לשם קרבנו וירח וכו׳ הניחוח, ובדרך אגב הובאו גם שאר המאמרים שנסדרו לעיל פכ״ח, והמלות ויזכור אלהים עד שהיו עמו בתיבה הושלמו בכי״ל בגליון כגר׳ בכתב הספר (וכן הושלמו בגליון בכי״א א׳, ובכי״ג נשמטו) ולקמן פע״ג איתא בכי״ל בגוף הספר והדין נותן שהכניסה וכו׳, וכן הושלם בכי״ל באותו הכתב ר׳ יוסי בר׳ חנינה וכו׳ אמ׳ ר׳ יוחנן לא שימשו מזלות כל י״ב חדש כ ו ל׳ כ ד ל ע י ל, והשלמתי גם סוף המאמר כמו שהוא לעיל שם ועח״נ, ובד״ו שב״ז עם פי׳ אב״א איתא כאן רק ר׳ אליעזר אומר לשם קרבנו וכו׳ ר׳ יוסי בר׳ חנינא לשם נחת התיבה נקרא שנ׳ ותנח התיבה בחדש השביעי וגו׳ ועי׳ במ״י ובח״נ בסוף הפרשה ועי״ע במ״י לעיל צד 288 בד״ת עריקין וכו׳: 13 ולא כל מעיינות. בסנהדרין שם א״ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם בלועה דגדר וחמי טבריא ועיניה (ועינא) רבתי דבירם ועי׳ ד״ס וילקוט שם ומדרש הגדול עמו׳ 162, ולפי׳ חגי׳ המעולה בכי״ל הן הן עיין טובה[1]) ואיבלועה.

[1]) עַיִן טוֹבָה.

ד) ותנח התבה בחדש וגו׳ על הרי אררט על טורי קרדונייה:

ו) ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון וגו׳ הדא מסייעא למן דאמר חלון: ה

ז) וישלח את הערב היה שלח חשך ויחשיך (תהלים קה כח):

20c ויצא יצוא ושוב ר׳ יודן בשם ר׳ יודה בר׳ סימון התחיל משיבו תשובות, אמר לו מכל עוף שיש כן לא תשלח אלא לי, אמר לו מה צורך לעולם לך, לאכילה לקרבן, ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא אמר לו הקב״ה קיבלו שעתיד העולם ליצרך לו, אמר לו אימתי, אמר לו עד יבשת המים מעל הארץ עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש העולם ואני מצריכו להן הה״ד והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו׳ (מ״א יז ו), ר׳ יודה א׳ עיר היא בתחום ביישן ושמה ארבו,

2 ילקוט כ׳ כ״ס, ועי׳ לעיל לד 283 : 3 ילקוט שם, ועי׳ פדר״א פכ״ג : 4 ילקוט שם, ועי׳ סנהדרין ק״ח ב׳ : 7 עי׳ לעיל לד 35, ויקרא רבה ריש פי״ט, תנחומא ע״ב מקץ סי׳ ו׳, תנחומא שם סי׳ ס׳, במדבר רבה פכ״ג סי׳ ט׳, מדרש שמואל פ״ה, סנהדרין קי״ג א׳, חולין ה׳ א׳:

1 וגו׳ — אררט] השב׳ בשב׳ עשר יום לחדש על . . אררט ג, השביעי על . . אררט וכ, השביעי בשבעה עשר וגו׳ דא² | קרדונייא דא², ייא חא¹, קורדונייה ו, קרדניא פגכ | 2 *את חלון וגו׳] וגו׳ ל, את חלון התבה ג, את . . אשר עשה כ, ל׳ דפוא² | מסייעתא י | למן] להדיא (לההוא א²י, ההוא ד) דאמר ר׳ אבא בר כהנא דוא²ג, לההוא דא״ר אבא פ, ליה דא״ר אבא א¹, להדיא דר׳ אבא בר כהנא דאמ׳ כ | 3 הערוב | 4 ר׳ יודן בשם ל׳ פוגכ | יהודה פגכ, יודן ו | 5 עוף] בהמה ועוף זוכי, הבהמה ועוף פא¹ג, בהמה חיה ועוף דא² | *כן] זו, כאן דא¹גי, בכאן פ, הנה ל | אין (את י) אתה (את פג) משלח | לי] אותי ח | ומה צורך ו, צריך כ | לך] פוגכ, בך דא²י | לאכילה לקרבן] י¹, לאכילה ולקרבן פג, . . או לקרבן ח, לא לאכילה ולא (לא ד) לקרבן דוא²כ | אבא] פ, ~ בר כהנא דזוא²גכ | 6 קיבלו] ו, קבלו דפחא²גכ, קבלהו י | ליצרך] פא¹גכ, להצטרך דוא², ליצטרך חי | לו] ממנו ח | 7 לעמוד ולייבש ו, ליבש פ | העולם] א¹, את ~ דזפוא²גכי | להן] לו וח | 8 ר׳ יהודה פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה דזואגכ | אומר דפוחא, אמר גכ | היא ל׳ ח | ביישן] ח, בישן פא¹גר², בית שאן דא²כר¹ | *ושמה דפחאכר] ושמו לוג | ארבו] וג, ערבו דאר, ערבי ח, עורבא פכ |

במאמר ר׳ לעזר (אלעזר) כאן ועינא רבתי דבירם ובלועה דגדר במאמר ר״י בסנהדרין (כמו שכתב לי ידידי רא״ח לעף) ופי׳ עינא רבתי וכו׳ העין היותר גדולה וחזקה של בירם (ועי׳ בד״ס ר״ה כ״ג א׳ הגי׳ בירם) והיא באראס (באריס, בארו) בסביבות קלרהי¹) במזרחו של ים המלח שהזכירו הסופרים הקדמונים, ועין טובה הוראתו ממש כמו קלרהי בל״י וכן מפרש ר׳ לעזר בירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳ באכה סרמה ועמרה וכו׳ עד לשע עד קלרה ועי׳ לקמן פל״ז, ואיבלועה (אבלועה) שהוראתו כמו בלעתא בל״ס²) הוא בלועה דגדר³) במזרחית דרומית של ים כנרת (ובכי״פ צ״ל תיבה ואבלועא), ומעיינות קלרהי ואיבלועה דגדר הן מעיינות רותחים, וכנגדם חמי טבריה במערבו של ים כנרת ומעיינות שונים במערבו של ים המלח, וגר׳ שר״א הזכיר המעיינות שהן יותר עזים ולכן לא הזכיר חמי טבריה, והזכיר עוד מערת פמיים⁴) בצפון שמשם הירדן יוצא כדתניא בב״ב ע״ד ב׳ ובכורות נ״ה א׳ ועי׳ ראבינזאן פאלעסטינא ח״ב צד 455 ונייבויער צד 29 וצד 34 ומ״ח חלק כ״ט צד 487 ומקדמוניות לר״א עפשטיין צד 107 ואגח״א ח״ב צד 39 ולעף אצל קרויס צד 6 ושירער ח״א צד 413 וח״ב צד 122 וצד 169: 1 טורי קרדונייה. הרי מדינת קרדונייה⁵), ובת״א מתורג׳ על טורי קרדו ובתר״י א׳ על טוורי דקרדון שום טוורא חד קרדניא ושום טוורה חד ארמניא וכו׳ ועי׳ בקדמוניות ליוסיפון לרומיים ספר א׳ פ״ג סי׳ ה׳ וסי׳ ו׳ ועי״ע דיללמאנן לס׳ בראשית (מהדורא ו׳) צד 147 וקרויס צד 563: 2 למן דאמר וכו׳. ראב״כ דמפרש לעיל צד 283 צהר תעשה וכו׳ חלון ועח״נ: 3 ה״ה שלח חשך וכו׳. שלח העורב ששחור כחשך תארו ויחשיך ולא נוגה לו שהעורב יצא יצוא ושוב ושליחותו נשארה מעל, ובפדר״א שם האגדה שלח נח את העורב לידע מה בעולם הלך לו ומצא נבלת אדם בראשי ההרים וישב לו על מאכלו ולא השיב שליחותו לשולחיו שלח את היונה והשיבה שליחותה שנ׳ ותבא אליו היונה וכו׳ מכאן אמרו שולח דברים ביד טמא כשולח ביד כסיל ושולח דברים ביד טהור כשולח ביד ציר צִיר נאמן לשולחיו: 4 ויצא יצוא וכו׳. מכאן עד לקמן פל״ד ריש סי׳ ה׳ וכן לקמן לפ״ע פע״ב ופע״ד אציין (בסי׳ ז׳) גם הגירסאות מדפים אחדים של ב״ר שהיו טמונים וגנוזים בבהכ״נ של עזרא באלקאהרה במצרים (ועי׳ במ״י לעיל צד 58) ונאספו עתה בתוך גנזי אקספרד, והדפים מטושטשים מעט או הרבה, והח׳ קוילי מנהיג הבודליאנה כתב לי שאילו הדפים לפי כתיבתם לא יאוחרו מסוף מאה הי״א למספרם ולכן אקדים סימנם גם לסימן כי״פ שהוא משנת נ״א לאלף הששי: התחיל משיבו וכו׳. דורש ושוב לשון משיב תשובות א״ל מכל וכו׳ א״ל מה צורך וכו׳ לך לאכילה לקרבן בתמיה, ובלק״ט הגי׳ מה צורך לעולם בך לא לאכילה ולא לקרבן ועח״נ, ובסנהדרין ק״ח ב׳ הדרש וישלח את העורב אמר ר״ל תשובה ניצחת השיבו עורב לנח אמר לו וכו׳ רבך שונאני מן הטהורין שבעה מן הטמאים שנים ואתה שנאתני שאתה מניח ממין שבעה ושולח ממין שנים אם פוגע בי וכו׳ לא נמצא עולם חסר בריה אחת וכו׳, ונכונה הגי׳ שלפנינו מכל עוף, וכבר כתב ביפ״ת על גי׳ הדפוסי׳ שלישנא קלילא היא שאין הטענה אלא בעופות שיוכלו ללכת ולשוב אם לא קלו המים: 7 ואני מצריכו להן. לעורבים הה״ד והעורבים מביאים וכו׳ וכדאמר ר״נ עורבים ממש, ובוי״ר שם שחורות כעורב וכו׳ דברי תורה צריכי׳ השחרה והערבה שנ׳ מי יכין לעורב צידו למוד מאליהו וכו׳ לא כבר זימנתי לו עורבים שנ׳ והעורבים מביאים וכו׳ מהיכן היו מביאים לו משולחנו של יהושפט וכו׳ ועי׳ במדרש שמואל שם, ובתנחומא מ״ב שם ומעוף השמים יחכמנו אמר הקב״ה לימדו מהעורבים שהיו מכלכלים את אליהו שנ׳ ואת העורבים צויתי לכלכלך וכו׳ מהיכן היו מביאים לו לחם ובשר וכו׳ מן שולחנו של יהושפט לפי שלא היו רוצים אותם עורבים ליכנס בביתו של אחאב להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובבמ״ר שם, אכן בסנהדרין קי״ג א׳ הדרש והעורבים מביאים לו וכו׳ מהיכא אמר רב יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב: 8 עיר היא וכו׳. ואנשי העיר נקראו עורבים, והגי׳ ארבו באל״ף איתא גם בכי״ו וכי״ג וצ״ע, ותחום ביישן היה מתפשט גם בעבר הירדן ומגיע עד תחום גדר (ועי׳ שירער ח״ב צד 137) ושם נחל אלערב⁶) ויותר קרוב לבישן נחל אחר ועל ידו המקום ערבאין⁷)

1) *Καλλιῤῥόη*. 2) vortex, Strudel, 3) Gadara. 4) *Πανέας*. 5) *Γορδυήνη*, Korduene. 6) W. el Arab. 7) El Arbain.

ר׳ נחמיה א׳ עורבים ממש היו, ומאיכן מביאין לו, משלחן יהושפט: דרש ר׳ עקיבה מעשה דור המבול בגינזך ולא בכו, כיון שהזכיר מעשה עורב בכו, קרא זה הפסוק ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (איוב כד כ) ישכחהו רחם הן שכחו רחמן מן הביריות אף הקב״ה שיכח רחמיו מהם, מתקו רמה שמיתק רימה מהם, עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה אמר ר׳ אייבו תיעקר אין כת׳ אלא תשבר כדבר שהוא נשבר ומעלה חילופים, ואי זה זה, זה דור הפלגה:

ו ח ט) וישלח את היונה וגו׳ ולא מצאה היונה וגו׳ ר׳ יהודה בן נחמן בשם ריש לקיש אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת, ודכוותה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (איכה א ג) הא מצאה לא היו חוזרים, ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח (דברים כח סה) הא אילו מצאו לא היו חוזרים:

י יא) ויחל עוד שבעת ימים אחרים ר׳ יוסי בר׳ חנינה א׳ שלשת שבועים ימים:

1 ילק׳ איוב כ׳ תתקע״ו: 3 עי׳ תנחומא מ״ב נח סי׳ י׳, תנחומא שם סי׳ ז׳, אגדת בראשית פ״ד: 7 ילקוט כ׳ כ״ח, איכה רבתי פ׳ היא ישבה (א׳ ג׳): 11 ילקוט שם, סדר עולם פ״ד:

1 אומר פוח, אמר דאכ | היו ל׳ ח | מביאין] א[1], היו מביאין דפוא[2]גכ | משלחן] א[1], משלחנו (משולחנו א[2]כ) של דפוא[2]גכ | מעשה של דור י | 2 בגנזק (בגניזך ד[1], בגינזק וגי) של מדי דוגי | כיון] פא[2]כי, וכיון דוא[1]ג | °שהזכיר] ~ להם ד | עורב] איוב | בכו] וגבי, מיד ~ דזפא | וקרא (קרא כי) עליהם דפאגכי, וקרא עליהן ו | הפסוק הזה פוא[1]כ, הפסוק ג, המקרא הזה דא[2]ר, מקרא זה י | 8 רחמים י | 4 הבריות | שכח גכרי | שמתק גרי | 5 אייבו] זו, איבו פש, אבהו דא[2]י, אבין כ, לו ג | תיעקר] פג, תעקר דוא[2]כי | כת׳ (כתיב כי) כאן פגכי, כתוב כן ו | כדבר] ככר הזה ש, ככר זה ג | שהוא נשבר] פגכשי, שנשבר דוא[2], ל׳ ז | ומעלה] וגכבישי, שהוא מעל[ה] ז, ואינו (ואין פ) מעלה דפ | חילופין פוא[2]כ, חלופין ד, חליפין שי | איזה (ואיזה ג) זה זה וג, ואי זה זה זכי, ואיזה זה פ | 7 ר׳ יהודה] פוא[1]גכ, יהודה דא[2] | בר׳ נחמן כ, בר.. דפואג | ריש לקיש] פוכ, ר׳ שמעון בן לקיש ז, ר׳ שמעון דא[2]ג | 8 *אילו דזפוגי] אלו א[2]כ, לא ל | מנוח ל׳ ו | ודכותה זפא[2], ודכוותיה ג | הא] אילו דזפוי, אלו כ, הא אם א[2] | 9 מצאה מנוח פא[2]כ, מצאו מנוח דזוי | לא היתה חוזרת כ | ודכותה זא[2]כ (ודכוותה— חוזרים ל׳ ג) | הא אם א[2], אלו כי | 10 מצאו מנוח דזוא[2]כי | 11 ויחל] זפואג, וייחל דכי | *שבעת ימים אחרים זוחגכ] שבעת ימים דפאי, וגו׳ ל | יוסה ז | בר׳ חנינה] בן חנינה ז, בר׳ (בר ג) חנינא פוגכ, ל׳ דא | אמר דפא[2]כ, אומ׳ א[1] | שלשת] וחגר[2], שלשה זפא[1]כי, ג׳ דא[2] | שבועות א[2] |

(ועי׳ בעדעקער פאלעסטינא מהדורה ה׳ צד 242) ואולי כוונו לזה המקום ודמו שנחל כרית הוא אחד מאלו הנחלים, ועיר זו שבתחום ביישן אינה העיר הידועה ערב אצל ציפורין שהוזכרת לעיל צד 84 ועיי״ש במ״י ובירוש׳ שבת סוף פט״ז ועי״ע שירער שם צד 367: 1 עורבים ממש. וכן בחולין שם מאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש וכו׳ ודלמא תרי גברי דהוי שמייהו עורבים מי לא כתיב ויהרגו את עורב בצור עורב וכו׳ ודלמא על שם מקומן וכו׳ א״כ עורביים מיבעי ליה: 2 בגינזך. עיר במדי [1]), וכן בכי״כ בגנזך (ונשתבש שם שלמירי) ובדפ״ר בגגיזך בכ״ף ובירוש׳ ברכות פ״ב ה׳ ב׳ בנימין גנזכייה (ובד׳ מגנצא גינזכיא ופי׳ מהרש״ם גנזכיא שם מקומו גנזך) ועי׳ גם געזעניוס-בוהל ע׳ גנזך, ובכי״פ וכי״א א׳ וב׳ נשתבש שם העיר ובאילו כ״י איתא של מדי כמו בשאר הספרים, וגם בע״ז ל״ד א׳ ול״ט א׳ מסופר ר״ע איקלע לגינזק, וכן שם העיר גינזק במקומות אחרים בבבלי, ובשמחות פי״ב גנזק של מדי ועי׳ בערוך השי׳ ע׳ גנזק: מעשה עורב. כ״ה בכי״ל וכן הוגה בגליון כי״א ב׳ וגר׳ שהיא גי׳ מעולה ופי׳ מעשה עורב כעין האגדה שלפנינו וישלח את הערב ויצא יצוא וכו׳ התחיל וכו׳ קבלו שעתיד העולם ליצרך לו הה״ד והעורבים וכו׳ והעורבים שהם אכזרים וילדיהם אל אל ישועו יתעו לבלי אכל וכתי׳ לבני ערב אשר יקראו (ועי׳ וי״ר ומדרש שמואל שם תנחומא מ״ב עקב סי׳ ג׳ תנחומא שם סי׳ ב׳ פדר״א פכ״א ירוש׳ קידושין פ״א ס״א ג׳ עירובין כ״ב א׳ כתובות מ״ט ב׳ ב״ב ח׳ א׳) הם היו מכלכלים את אליהו ודור המבול שכחו רחמנותן מן הבריות וקרא עליהם ר״ע זה הפסוק ישכחהו וכו׳, ולפי גי׳ שאר הספרים מעשה א י ו ב קשה מה ענין הספור לכאן והמפרשים נדחקו לפרשו: 3 שכחו רחמן. וכ״ה גם בדפ״ר וד״ו, ונכונה הגי׳ בדרש ר ח ם בהוראת רחמים, ובמ״כ הגיה רחמים, ובתנחומא מ״ב נח שם הדרש ורחמי רשעים אכזרי אלו דור המבול שהיו אכזרים וכו׳ בשעה שהעלה הקב״ה את התהום והיו רואים את המעינות עולות עליהם מה היו עושין היה להם בנים הרבה והיה כל אחד ואחד נוטל את בנו ונותנו על התהום וכו׳ שכן איוב אמר עליהם ישכחהו רחם וכו׳ עוד לא יזכר הרחם שלו שהיו בניו וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובאג״ב שם ובפירש״י איוב כ״ד כ׳ ועי״ע לעיל צד 295 בח״נ ובמ״י: 5 ר׳ אייבו. עח״נ ולעיל צד 102 בח״נ ומ״י: ומעלה חילופים. כן הגי׳ הנכונה ו מ ע ל ת ודור הפלגה הן חילופים של דור המבול: 7 ר׳ יהודה בן נחמן. באיכ״ר שם היא ישבה וכו׳ ר׳ יודן בר׳ נחמיה (וצ״ל בר׳ נחמן) בשם ר׳ שמעון בן לקיש אמר אילו מצאת מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה (כ״ה בדפ״ר וד״ו) ולא מצאה היונה מנוח ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגליך, ובכי״ל הושלם ודכוותה ובגוים וכו׳ עד חוזרים בגליון בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר, ובי״ם קיטע ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ו כ ו׳, ובכי״ג נשמט ודכוותה בגוים וכו׳: 11 שלשת שבועים ימים. דורש משמעות הכתוב ויחל עוד שבעת ימים אחרים מכלל שהוחיל כבר שבעת ימים בין עורב ליונה ושוב כתיב וייחל עוד שבעת ימים אחרים הרי שלשת שבועים ימים ועי׳ בפי׳ ב״ר ובלק״ט וברש״י עה״ת לפ׳ וישלח את היונה, וכן איתא בס״ע שם (הוצ׳ מארכס) שהה ז׳ ימים וישלח את היונה מאתו וכו׳ שהה ז׳ ימים ויוסף שלח את היונה מן התבה וכו׳ ועי׳ לקמן צד 312, וכן מסופר ביוסיפון לרומיים בקדמוניות ספר א׳ פ״ג סי׳ ה׳ שהוחיל ז׳ ימים בין עורב ליונה ועיי״ש, והגי׳ ש ב ו ע י ם ימים איתא בכל הספרים (חוץ מכי״א ב׳) וכלה״כ בדניאל י׳ ב׳ שלשה שבעים יום ושם י׳ ג׳ שלשת

[1]) Γάζακα.

ויוסף שלח את היונה. ותבא אליו היונה וגו' [טרף בפיה וגו'] מהו טרף קטיל היך דאת אמר טרף טרף יוסף (בראשית לז לג) אמר לה אילו שבקתנה אילן רב הוה מתעבד: מאיכן הביאתו, ר' אבא מישבוטוטין שבארץ ישראל הביאתו, ר' לוי אמר מהר המשחה הביאתו דלא טפת ארעא דישראל במבולה, הוא שהקב"ה א' ליחזקאל בן אדם אמ' לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם (יחזקאל כב כד), ר' ביריי אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאתו, אמר ר' אבהו אילו מגן עדן הביאתו לא היה לה להביא דבר משובח או קנמון או פפולוסמון, אלא רמז רמזה לו, אמרה לו נח מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידך:

1 ילקוט שס, ויקרא רבה סוף פל"א, שיר השירים רבה פי' הנך יפה (א' ע"ו, ד' א'), זבחים קי"ג א', פדר"א פכ"ג: 2 ילק' יחזקאל ר' שס"ב: 5 עי' עירובין י"ח ב', סנהדרין ק"ח ב', מדרש משלי פל"א:

1 את היונה] ~ מן התבה זכ | וגו'] לעת ערב ונכ | *טרף — וגו' דא[2]] והנה עלה זית טרף וג, והנה.. טרף בפיה פא[1]כי, וגו'] ל' ל | מהו] מה הוא ז, מה ג, ל' א[1] | *קטיל דזפואנכרי] קטל לח,.. ליה ל[0] | 2 טרף טרף] גי, טרוף טורף דזחא[2]כ | *שבקתנה ז] שביקתנה ל, שבקתינה כ, שבקתנא ג, שבקתה דפא, שבקתיה ו, לא קטלתיה י | הוה מתעבד] וא[1]ג,.. מתעביד דא[2],.. מתעבדה י, אתעבד ז | ומאיכן כ, ומהיכן פח | 3 הביאתו] ח[1]אג, הביאה אותו דפוא[2]כי, הביאה לו י (יחזקאל), הביאה ז | ר' אבא אמר ע, ר' אבא בר כהנא כ, ר'.. כהנא (א' ז) אמר דזפואגי (שם), ר' לוי אומר י | משבטוטין זוחגעי, משבטיטין פ, משבוטין ד[1], משבשושין דא[2], משבשטין י[1] (שם), משממטוטין א[1]ר | של ארץ כ | הביאתו] חא[1]ע, הביאה אותו דזא[2]גי[1], הביאה כ, ל' פ | הביאתו] א[1]ע, הביאה אותו דזפא[2]גכ (ר' לוי — הביאתו ל' י) | הדא אמרה דלא.. דישראל י (שם), היא דברייתא אמרין ארעא דישראל לא טפת י | 4 במבולא דזפאעי (שם), במיא דמבולא נכי, במוי.. ח | הוא] זפחא[1]גכע, והוא דא[2] | אמר זפחע, ומר דא[1]גכ | בן — את] בן.. אמר.. את זג, בן.. אמור.. את א[1]כ, אמר.. את ע, ל' דא[2] | 5 לא] וע, ולא דפאנכי | ר' ביריי] פוח, ר' ביביי ז,.. ביבי י,.. רב ביבי דא[2] | שערי גן עדן נפתחו לה י | והביאתו] א[1], והביאה אותו דזא[2]ג, והביאה כ, ומשם הביאה אותו פי | 6 אבהוא ז | הביאה אותו דזפא[2]גכ | לא ל' ז | היה — משובח] ע, היה.. דבר מעולה זוח, היה.. להביא אלא דבר מעולה פ, היה להביא דבר מעולה י, היה לה דבר מעולה להביא א[1]ג, היתה מביאה דבר מעולה ד | או] כגון י | קינמון זוגע | או ל' י | פפולסמון ע[0], פיפלסמון ז, פופוליסמון ח, אופופלסמון ו, אופבלסמון ע[0], פלסמון ג, אפרסמון פא[1]כ, פלייטון ע, ובלסמון י | 7 אמרה לנח פ, א"ל מרי י, א"ל א[1] | מזה] מהקב"ה ו, מזה מן הקב"ה פ, מזה מתחת ידיו של הקב"ה י | מתחת] מתוך ג | ידך] חג, ידיך דזפואכי |

שבעים יום, ובמקצת דפוסי' נדפס שבועות: 1 מהו טרף קטיל. דורש טרף שכולו קמוץ לשון פעול קטיל היך דאת אמר טרף וכו', והגהתי ק ט י ל עפ"י גי' רוב הספרים וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כ"י מהו טרף קטיל ענף אחד שבור מן האילן, ולפי הגי' קטל או קטל ליה משמע שטעם הדרש טרף קטל לשון פעל ועי' ברש"י עה"ת ובראב"ע, ובוי"ר פל"א הגי' מהו טרף קטיל כד"א טרוף טורף וכו' א"ר ב ר כ י ה אלו לא קטלתיה אילן רב הוה מתעבדא (ועי' גי' הילקוט), ובשהש"ר א' ט"ו קטיל כמא דתימר טרוף וכו' א"ר ברכיה אילולי קטלתיניה (כ"ה בדפ"ר וד"ו) אילן רב הוה מתעביד, ושם ד' א' אילולי קטלתיניה וכו' הוה מתעבד: 3 מישבוטוטין. כ"ה בכי"ל, ובערוך ע' שבט ב' ר' אבא אמר משבטוטין וכו' הביאתו, ובמו"ע שם כתב פי' שבטים ובנו"ג משבשושין וענין אחד הוא עיי"ע שבש (וכן צ"ל בערוך השי'), ושם העיר תרג' ובגפן שלשה שריגים וכו' שבשין, והמאמר ר' לוי אמר מהר המשחה וכו' הועתק בערוך ע' גשם ג', ובפי' ב"ר כ"י גורס מ ש מ ט ו ט י ן וכו' ומפרש שנשמט ענף אחד מארץ ישראל וצפה על פני המים ומצאה אותו, ובוי"ר שם הגי' ומהיכן הביאתו ר' א ב א ב ר כ ה נ א אמר מהר המשחה הביאהו ר' ל ו י אמר משבטוטי (כ"ה בד"ו ובדפ"ר משמטוטי) ארץ ישראל הביאהו הדא דאינון אמ' ארעא דישראל לא לקת במוי דמבולא הוא שהקב"ה אומר לה על ידי יחזקאל בן אדם וגו', ובשהש"ר בדפ"ר וד"ו א' ט"ו ומאיכן הביאה אותו ר' ל ו י אמר (ומאמר ראב"כ ליתא שם) משממטוטי וכו' הביאתו הדא היא דאמרינן בבריתא ארץ ישראל לא לקת במוי וכו' שנ' על יד יחזקאל בן אדם וכו' וכן שם ד' א' ר' לוי אמר משממטוטי וכו' הדא היא דאמרין בבריתא וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 296 בד"ה סלק וכו'), וכן גי' הילקוט כאן ר' ל ו י אומר משבטוטין וכו' היא דברייתא אמרין ארעא דישראל לא טפת וכו', ובלק"ט מפרש ר' לוי אמר מארץ ישראל הביאה שלא נשטפה במבול וכו', וברמב"ן העתיק מב"ר ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת וכו' הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם וכו' ולא גושמה וכו' ועח"נ, ולפי זו השטה מתורגם בתר"י א' והא טרפא דזיתא וכו' דנסבתיה מן טוור מישחא וכו', וכן הובא במדרש הגדול מהיכא אתת ביה מהר המשחה מכאן דלא שפת ארעא דישראל במבולא. (ואגדות אילו נמצאה דוגמתם גם אצל אפרם הסורי ובספרא דאדה"ר הוצ' דיללמאנן ובס' מערת גזא ועי' גרינבוים נייע בייטרעגע וכו' צד 80 וצד 81), ובזבחים שם פליגי ר' יוחנן וריש לקיש מר סבר ירד מבול לא"י ומר סבר לא ירד, ושם אמר ר"נ בר יצחק ושניהם מקרא אחד דרשו בן אדם אמר לה וכו' ועיי"ש, ובפדר"א שם ונמחו כל היקום וכו' חוץ מנח וכו' וחוץ מעוג וכו' וחוץ מארץ ישראל שלא ירדו עליה גשמים שנ' בן אדם וכו' אלא נתגלגלו המים מכל הארצות ונכנסו לה: 5 ר' ביריי אמר. בלק"ט נשתבש ר' קיראי אמר נפתחו לה וכו', ובוי"ר שם הגי' ר' ב ר כ י ה אמר שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאהו אמ' ליה ר' א י ב ו אלו מג"ע הביאו לא היה לה דבר מגולה (כ"ה בדפ"ר וד"ו וצ"ל מעולה) יותר להביא כגון קנמון ובלסמון אלא וכו' ואמ' לו מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך (ועי' גי' הילקוט), ובשהש"ר בשתי המקומות ר' ט ר י י אמר שערי וכו' ומשם הביאתו (הביאה אותו) א"ל ר' איבו אילו וכו' הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה כגון וכו' ובלסמון אלא רמז רמזה לנח ואמרה לו מרי נח מר מזה מתחת ידו וכו', ובסנהדרין שם והנה עלה זית וכו' א"ר א ל ע ז ר אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך ואל יהיו מתוקים כדבש ומסורים ביד בשר ודם מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם וכו' ועי' בעירובין שם, ובפדר"א שם ותבא אליו היונה וכו' והנה עלה זית וכו' ולמה עלה זית אלא אמרה היונה לפני הקב"ה

יב—יד) וייחל עוד שבעת ימים אחרים הדא מסייעא לההיא דאמר ר׳ יוסי ברי חנינה
ז שבועים ימים שלשה וישלח את היונה ולא יספה וגו׳ ויהי באחת ושש מאות שנה [בראשון
באחד לחדש] תנן משפט דור המבול י״ב חדש, כיצד בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש
השיני בשבעה עשר יום לחדש (בראשית ז יא) וכתי׳ ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום
וארבעים לילה (שם שם יב) זה שאר מרחשוון וכסליו, ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת
יום (שם שם כד) הרי טבת ושבט אדר וניסן ואייר, ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר
יום לחדש על הרי אררט (שם ח ד) זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים, לששה עשר יום חסרו

1 ילקוט ר׳ כ״ט: 3 עדיות פ״ב מ״י, סדר עולם פ״ד, לעיל לד 267 וס״נ:

1 *שבעת — אחרים דזגב] וגו׳ ל | הדא מסייעה זו | להא דא | דמר ר׳ ז, דר׳ א^{1} | יוסת ז | בר] וגב, בר דפא, בן ז | 2 שלשת שבועים ימים וחא^{1}ג, ג׳ שבועים . . ד, ג׳ שבועות . . א^{2}, ג׳ שבועים פ, שלש שבועין י | וגו׳] ולא יספה שוב אליו עוד דזפא^{2}גב | *בראשון — לחדש דוא^{2}כ] ל׳ לא^{1}י | 3 תנן] ע, תנינן ל^{0}דזפוחא^{2}גבי | י״ב] א^{2}עי, שנים עשר דזוא^{1}גב | כיצד] ע, הא כיצד דזפואגבי | 4 *בשבעה — לחדש דפא^{2}בער] בשבעה . . לחדש ביום הזה נבקעו ג, וגו׳ ל | 5 זה שאר] זפוגב, והשאר ע, זה דא^{1}י | מרחשוון] ו, מרחשון דזפא^{1}גבעי | וכסלו: פ | על הארץ] ~ מקצה א^{1}בע | 6 הרי] זה פ | שבט א^{1}ב | ואדר זגי | ניסן א^{1}ע | אייר א^{1} | בשבעה — אררט ל׳ חא^{1}י | 7 לירידת] ד^{1}זוחא^{1}גבעי, להפסקת דפא^{2}ר | לששה עשר] זפוחגב, לייו דא^{2}י |

רבון כל העולמים יהיו מזונותי מרורין כזית זה ונתוני׳ בידך ואל יהיו מתוקים ונתונים ביד בו״ד, ובמדרש משלי שם ותבא אליו היונה וכו׳ ואומרת אשרי אדם שמזונותיו מרורין כזית ומסורין בידו של הקב״ה ולא מתוקין כדבש ומסורין ביד בו״ד למה שהקב״ה זן ומפרנס לכל בריותיו וכו׳, וברמב״ן הועתק מב״ר כאן א״ר אבהו אלו מג״ע הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או פפולסמון אלא רמז רמזה לו נח מר מזה מתחת ידו של הקב״ה ולא מתוק מתחת ידך, ובערוך ע׳ פלייטון הגי׳ כמו לפנינו בכי״ל לא היה לה להביא דבר מ ש ו ב ח, ושם שתי גירסאות או קנמון או פלייטון ס״א פפולסמון וע׳ גם בע׳ פפולסמון ולעיל צד 257 וצד 276 ולקמן פל״ד סי׳ ט׳ ופלאנצענגאמען סי׳ נ״ג וסי׳ רצ״ב: 1 הדא מסעייא וכו׳. חברתי מאמר זה עם שלאחריו שהסיוע לדברי ריב״ח הוא שמה שכתוב וייחל עוד וכו׳ וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו וכו׳ זה היה באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש וזה באחד בתשרי ומ״ש והמים היו וכו׳ עד החדש העשירי זה אב ומשנראו ראשי ההרים באחד באב עד שחרבו המים באחד בתשרי ששים יום והן מ׳ יום שנתפרש ויהי מקץ ארבעים יום וכו׳ וישלח את העורב ושלשת שבועים ימים שהוחיל בשליחות היונה כדאמר ריב״ח, והולך ומפרש הכתובים כשטת ר׳ אליעזר בס״ע שם בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש זה מרחשון (וע׳ לעיל צד 207 ור״ה י״א ב׳ ושם י״ב א׳ ת״ר חכמי ישראל מונין למבול כר׳ אליעזר וכו׳ ועי״ע ביוסיפון לרומיים שם סי׳ ג׳) תנן משפט דור המבול י״ב חדש (עדיות שם) כיצד בשנת שש מאות וכו׳ וכת׳ ויהי הגשם וכו׳ ארבעים יום וכו׳ זה שאר מרחשון וכסליו (כלו׳ שאר מרחשון מי״ז בו וכסליו עד כ״ז בו) ויגברו המים וכו׳ חמשים ומאת יום הרי טבת ושבט וכו׳ ואייר (ועי׳ ברש״י עה״ת בד״ה מקצה חמשים ומאת וכו׳ התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ״ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג׳ מכסלו וכ״ט מטבת הרי ל״ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי״ח הרי ק״נ, ובערוך ע׳ קל ח׳ ויהי הגשם וכו׳ ארבעים יום וכו׳ והשאר מרחשון וכסליו ויגברו וכו׳ חמשים ומאת יום הרי טבת ושבט אדר ניסן ואייר ואי אפשר להיות ה׳ חדשים שלמים זה בצד זה אלא מכ״ח בכסלו מיום השלמת מ׳ יום של גשמים היו ק״נ ימים) ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש וכו׳ זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים (וכ״ה לירידת ברוב כ״י האחרים ובערוך וילקוט וגם במדרש דפ״ר ומפרש בערוך מי״ז במרחשון עד י״ז בסיון שבעה חדשים מכוונין, והגי׳ להפסקת גשמים היא כשטת הס״ע, וכן ברש״י עה״ת בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה וכו׳ על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון) לששה עשר יום חסרו וכו׳ וכולהם לששים יום חסרו הה״ד והמים וכו׳ עד החדש העשירי זה אב וכו׳ (כלו׳ בששים יום מא׳ בסיון עד א׳ באב חסרו המים שהיו גבוהין ט״ו אמה על כל ההרים וא״כ חסרו אמה לארבעת ימים והאמה בת ששה טפחים וטפח ומחצה בכל יום, ומא׳ בסיון עד י״ו בו חסרו רק ד׳ אמות ונחה התבה על הרי אררט בי״ז בסיון נמצאת אומר שהיתה משוקעת במים י״א אמה) ומא׳ באב עד א׳ בתשרי בשנת תר״א לחיי נח היו ששים יום והדא מסייעא להיא דאמר ריב״ח כדפרישית (ואולי צ״ל ו כ ת׳ ויהי באחת וכו׳ ועח״נ, וגם בס״ע הובא הדרש חרבו המים וכו׳ בלי סימן ד״א), וכן בפירש״י עה״ת בעשירי וכו׳ זה אב וכו׳ והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה וכו׳ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני אדמה, ובשינוי מעט בענין ג׳ שבועים יום בערוך בסוף הערך שם ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח וכו׳ ותמתין עוד שלשה שבועים בשילות העורב ובשילות היונה פעמים הרי ששים נשלמו אב ואלול ויגיע החשבון עד תשרי דכתיב ויהי באחת וכו׳ בראשון באחד לחדש זה ר״ח תשרי וכו׳, ובס״ע שם המבול היה כל י״ב חדש ודורו אינם חיין לעוה״ב וכו׳ ר׳ יהושע אומר בחדש השני בי״ז יום לחדש זה אייר אימתי בזמן שכימה שוקעת וכו׳ ר׳ אליעזר אומר וכו׳ זה מרחשון אימתי בזמן שכימה עולה וכו׳, וכשטת ר״א שב כל הסוגיא ויהי הגשם על הארץ מ׳ יום עד כ״ז בכסלו ויגברו המים וכו׳ ק״נ יום ועד מתי ק״נ יום עד א׳ בסיון והמים היו עומדים ותוהים וכו׳ ויחסרו המים מקצת ק״נ יום והמים היו הלוך וחסר עד החדש העשירי וכו׳ והמים היו גבוהים ט״ו אמה כלו לס׳ יום אמה לד׳ יכים טפח ומחצה בכל יום ותנח התבה בחדש השביעי בי״ז יום זה חדש סיון כשאתה מתחיל למנות מ ש פ ס ק ו גשמים מלירד נמצאת תבה נוחת לי״ו יום הוי כמת היתה גבוה מן הארץ ד׳ אמות ומשוקעת בתוך המים י״א אמה ויהי מקץ מ׳ יום לקץ ש ה ת ח י ל ו ה מ י ם ל ח ס ו ר בי׳ בתמוז ויפתח נח את חלון וכו׳ וישלח את העורב שהה ד׳ ימים וישלח את היונה מאתו וכו׳ שהה ז׳ ימים ויוסף שלח את היונה מן התבה וכו׳ שהה עוד ז׳ ימים אחרים וישלח וכו׳ ולא יספה שוב אליו עוד הלכה וישבה לה על ראשי ההרים בעשירי בא׳ לחדש נראו ראשי ההרים באב כשאתה מתחיל למנות משהתחילו גשמים לירד מאחד באב ועד א׳ בתשרי נבלעו המים ויהי בתר״א שנה בראשון באחד לחדש מקצת החדש ככלו וכו׳ (בס״ע מונה

אמה לארבעת ימים, מפח ומחצה בכל יום, נמצאת אומר שהיתה התבה משוקעת במים אחת עשרה אמה וכולהם לשישים יום חסרו הה״ד והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי (שם שם ה) זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים, ד״א ויהי באחת ושש מאות שנה [בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ] נעשת כמטפח, ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ נעשית כגריד וזרעוה ולא צמחה, למה שהיה סימן קללה ואין סימן קללה הוה לברכה והמתינו עד שירדו גשמים וזרעו עליהם, ולא היה צריך קרייה למימר אלא בששה עשר יום לחדש יבשה הארץ ומה תלמוד לומר בעשרים ושבעה לחדש השיני יבשה הארץ, אלא אילו י״א יום שימות החמה יתרים על ימות הלבנה, אמר ר׳ שמעון בן גמליאל כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י״א יום יסרוט לו סרטה בכותל באחר בתקופת תמוז, ולשנה הבאה באותו 20d הזמן אין השמש מגעת לשם עד י״א יום, ומזה תדע שימות החמה יתרים על ימות הלבנה י״א יום:

1 טפח] זפוהא[2]גכעי, וטפח דא[1] | ונמצאת א[2]. נמצאת אתה זכ | אחת עשרה] פוחגב[1], י״א דאי | 2 אמה ל׳ גכ | וכולם פח, וכולהן י, וכולהון כ | לס׳ א[1]י, בששים כ | 3 ד״א] דכתי׳ גע, וכתי׳ א[2], ל׳ י | שנה ל׳ דכ | *בראשון — הארץ דגכ] בראשון . . חרבו המים פו, ל׳ לא | 4 נעשת] פוא[1]גכע, נעשית דזחרי | כמטפח] פע, כמיטפח ח, כמו טפח זג, כמו טופח ן, כמין טפח ר[1], כמין טפיח דר[2], כמין טפוח א[1], כמוקפי א[2] | 5 נעשת פוג | *כגריד דואגרי] כגריר פכ, כגדיר ל, כגרגיר ד[1] | זרעוה א[1], וזרעו אותה פחגי, זרעו אותה דזוא[2]כ | צימחה ד[1]פח | שהיו פו | סימן] מין פ, טימי ן | סימן] מימי ן | הווה ח, הוי דא[2], תוזר א[1]ר, תוזרת גי, הווין ן | 6 שירדו] ~ להן ו | עליהם] פא[1], עליה וכ, להם חג, ל׳ דא[2]י | ולא היה] פוחכ, לא הוה דא | קרייה] זכ, ״ייא י, קרא דפואע (למימר קרא ג) | בששה עשר] פוחא[1]גכע, בי״ו דא[2], י״ו י | יום ל׳ א[1]י | לחדש] פי, לחדש השני דואגע, ל׳ ו | 7 בעשרים ושבעה] פוגע, בשבעה ועשרים דאכ, בכ׳ וז׳ ד[1], בכ״ז י | אלא ל׳ וכע | אחד עשר זפוא[1]גכ (וכן בסמוך) | 8 יתרים] פא[1]ר, ״ין עי[1], יתירים דוא[2]גכ | ר׳] רבן פוחגכי | כל מי שרוצה ן, הרוצה י | 9 יתירין] י[1], יתירים דוא[2]ג, יתרים פכ | ישרוט י | לו ל׳ וכי | סריטה דא, סירטה פו, סירטא כ, סריטה (שריטה י) אחת חגי | על הכותל פ | באחד] גכ, באחד יום ן, באחת י, ל׳ דפא | שבתקופת ן | לשנה גכ | 10 זמן פכ | השמש] החמה כ, חמה י | אחד עשר זוגכ | מזה אתה יודע ן, ומיכן (מכאן א[2], מה א[1]) אתה (את זא) יודע דזא, ואתה (ואת גכ) יודע חגכ | **החמה] חמה ל | יתרים] א[1], יתירים דוא[2]גכ | אחד עשר זוא[1]גכ | יום] ~ א״ר יוחנן לא שמשו (שימשו זכ) מזלות (המזלו׳ ד[1], מאורות ן) כל שנים עשר (י״ב ד[1]) חדש (חודש ז) אמר לו (א׳ לה ז, א״ל ג, א׳ ד[1]) יונתן (יוחנן כ) שמשו אלא שלא היה רישומן ניכר ר׳ אליעזר (ר׳ ליעזר ור׳ יהושע ר׳ ליעזר ז, ר׳ אליעזר . . ר׳ אליעזר וג, ר׳ אלעזר . . ר׳ אלעזר כ) אומ׳ לא ישבתו (ישבותו ד[1]זב) לא שבתו ר׳ (ור׳ וג) יהושע (יהודה כ) אומ׳ לא ישבתו (ישבותו ד[1]כ) מיכן (מכאן כ, מכלל ד[1]) ששבתו ד[1]זוגב, א״ר יוחנן לא שימשו מזלות וכו׳ כדאיתא לעיל עד מכן ששבתו פ, א״ר יוחנן לא שמשו מזלות וכו׳ כדלעיל א[1], אמ׳ ר׳ יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר חדש ח |

ג״כ שלשת שבועים ימים אבל מפרש ויהי מקץ ארבעים יום משהתחילו המים לחסור וזה מא׳ בסיון והוחיל כ״א יום בשליחות היונה עד א׳ באב, ובב״ר חולק על הס״ע ומונה הששים יום משנראו ראשי ההרים בא׳ באב עד א׳ בתשרי ועי׳ גם בתוספות עה״ת ובחזקוני ובידי משה ועי״ע בהערות רד״ב ראטנער לס״ע שם): 4 נעשת כמטפח. כמו טינא טופח על מנת להטפיח ועי׳ גם בא״א, וכן הגי׳ כמטפח בכי״פ ובערוך שם (ובערוך הש׳ צ״ל ובחדש השני וכו׳ יבשה הארץ נעשית כגריד לא היה צריך קרא למימר אלא בששה עשר יום לחדש השני יבשה הארץ ומה תלמוד לומר וכו׳ כמו שאיתא לנכון בשדפ״ע), ובפי׳ ב״ר גורס ומפרש נעשית כמין טפיח (טפח) כמו ועדיין משקה טופח עליהם (שבת י״ז א׳) שהיה כאלו הארץ שרויה במים עדיין, ושם נעשית כגריד כארץ יבשה שאינה צומחת זרעים וכו׳ לשון יובש ועי׳ ערוך ע׳ גרד ב׳ ועמת״ל ע׳ גריד, ובמד׳ הגדול הועתק ונעשית כגריד וזרעו אותה וכו׳ למה שהיו מי המבול סימן קללה ואינן חלין לברכה המתינו עד שירדו גשמים וזרעו עליהן, ובס״ע שם חרבו המים מעל הארץ והמים העולים למעלה נגבה אותן הרוח והיורדין למטה נבלעו במקומן עדיין הארץ לחה ועשויה כמקפה המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים מפני שמימי המבול של קללה היו ולא בכלל הקללה ברכה בחדש השני בכ״ז יום לחדש זה מרחשון יבשה הארץ יבשה ונעשית גריד: 6 אלא בששה עשר יום. שמשפט דור המבול שנים עשר חדש והתחיל בשנת ת״ר לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש, ובס״ע שם הרי י״ב חדש שלימין י״א יום יתירים מה טיבן מלמד שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י״א יום (א״ר אלעזר והלא מתחלת ברייתו של עולם וכו׳ ועיי״ש בח״נ) רבן שמעון בן גמליאל אומר הרוצה לידע שימי החמה יתירין על ימות הלבנה י״א יום ישרוט שריטה בכותל בתקופת תמוז ולשנה הבאה אין החמה מגעת שם עד י״א יום וכן אתה יודע שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י״א יום: 9 בתקיפת תמוז. שאז יודע מקום השמש ואז השמש בהיר ויכון יפה מקומו בכותל וע׳ ביפ״ת ועי״ע בפסי״ר פ״ו כ״ד ב׳ ובנ״ש, וסיום הפרשה כמו לפנינו כ״ה גם בד״ו וכי״א ב׳, ובדפ״ר ושאר כ״י נוסף א״ר יוחנן וכו׳ ועח״נ וכן מפרש כאן בפי׳ ב״ר המאמרים א״ר יוחנן לא שמשו המזלות וכו׳ לא שבתו וכו׳ מכאן ששבתו ועיי״ש, ובד״ו שכ״ז נוסף כאן א״ר יוחנן וכו׳ וכו׳ אמ׳ לו ר׳ יונתן וכו׳ ניכר ר׳ יהוש׳ אמ׳ לא ישבותו מכלל ששבתו ועי׳ לעיל צד 308 סוף סי׳ ג׳ ובמ״י שם:

פרשה לד

א ח טו טז) וידבר אלהים אל נח וגו׳ צא מן התבה וגו׳ הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקם כי תגמול עלי (תהלים קמב ח) הוציאה ממסגר נפשי זה נח שהיה סגור בתיבה י״ב חדש, להודות את שמך לתת הודייה לשמך (הנורא), בי יכתירו צדיקים יתכללון בי צדיקיא, כי תגמול עלי שגמלתה עלי ואמרת לי צא מן התבה:

ב יי׳ צדיק יבחן וגו׳ (שם יא ה) אמר ר׳ יונתן [היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקיש עליו אחת עד ששיברו, כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים יי׳ צדיק יבחן, אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינה הפישתני הזה בשעה שיודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משבחת ומשתמנת, ובשעה שהיא רעה אינו מספיק לקיש [עליה אחת] עד שנפקעת, כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנ׳ יי׳ צדיק יבחן, אמר ר׳ לעזר לבעל הבית שהיו לו ב׳ פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע, על מי נותן העול, על אותה שכוחה יפה, [כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים יי׳ צדיק יבחן, ד״א יי׳ צדיק יבחן]] זה נח צא מן התבה:

ג ר׳ יודן מש׳ ר׳ איבו פתח בפשע שפתים מוקש רשע (משלי יב יג) ממרד שמרדו דור המבול בהקב״ה באת להם תקלה, ויצא מצרה צדיק (שם שם) זה נח צא מן התבה:

1 ילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ח, ילק׳ מכירי תהלים קמ״ב סי׳ ס׳, תנחומא מ״ב נח סי׳ י״ד וסי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ ט׳ וסי׳ י״ח, פדר״א פכ״ג: 5 לעיל לב 290 וש״נ: 12 ילק׳ משלי ר׳ תתקע״ח, תנחומא מ״ב נח סי׳ ט״ז, תנחומא שם סי׳ י׳, אגדת בראשית פ״ז ועי׳ לקמן סוף פס״ז:

1 הוציאה] כת׳ ~ חא[1]גכמ | 2 *נפשי דוא[2]גכי] ~ להודות את שמך ל | 3 מוסגר ג | שנים עשר זפוחא[1]גכ | ליתן וג | הודייה] זפא[1]כי, הודיה דוא[2]גמ | הנורא ל׳ | 4 יתכללו בי א[1], איתכללון . . וגכ, אתכללון . . זפ, בי איתכלילו ח | צדיקייא וא[1]ר[1]י, ייה ז | שגמלת | 5 וגו׳] ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו דוא[2]גכ | יוחנן ל[0]פוא[1] | *היוצר — ד״א יי׳ צדיק יבחן] היוצר . . מרועעים (מרועעים דא[2]כ) שאינו מספיק להקיש עליו (מספיק . . עליה גכ, מקיש עליהם דא[2]) אחת עד שהיא פוקעת ומה הוא (ומהוא ו, ומהו גכ) בודק קנקנים יפים (ברורים גכ, בריאים וברורים ו) שאפילו מקיש עליו (הוא מקיש עליו דא[2], מקיש הוא עליהם ו) כמה (כמה פעמים דא[2]) אינו נשבר (אינן נשברין ו) כך אין הקב״ה (הקב״ה אין כ) מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים (מנסה אלא את הצדיקים דוא[2]כ) ה׳ צדיק יבחן (שנ׳ יי׳ . . יבחן גכ, ל׳ דא[2]) אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא (ר׳ . . בר חנינה ג, ר׳ . . בן חנינה ו, ר׳ יוסי דא[2]) הפשתני . . שהוא יודע . . כל (כל זמן גכ) שהוא כותשה היא משבחת (מושבחת א[2], משתבחת ד) וכל (וכל זמן ג) שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שפשתנו (שהפשתן שלו ו) רעה (רע כ) אינו (אינו כותשו מפני שאינו כ) מספיק להקיש עליה (עלית אחת ו) עד שהיא פוקעת (עד . . פוקעת אינו כותשה ואינו מקיש עליה ו) כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים שנ׳ יי׳ צדיק יבחן (שנ׳ . . יבחן ל׳ ו) אמר ר׳ אלעזר (ר׳ . . אמר דא[2]) לבעל (משל לבעל ג) הבית שהיו (שהיה ג) לו שתי (ב׳ ד) פרות . . כוחת (כחה דא[2], שכוחה כ) יפה (רעה כ) ואחת כוחה (כחה דא[2], שכוחה כ) רע (יפה כ) על מי (על אי זו ו) נותן (הוא נותן דוא[2]) העול (את העול וכ) לא על אותה שכוחה (שכחה דא[2]) יפה כך אין הקב״ה (הקב״ה אינו כ) מנסה אלא הצדיקים (הצדיק דא[2]) ה׳ צדיק יבחן (שנ׳ יי׳ . . יבחן דא[2]גכ) ד״א . . יבחן דוא[2]גכ, היוצר . . מרועעים וכו׳ והפשתני וכו׳ ר׳ אלע׳ אמ׳ לשתי פרות וכו׳ ד״א . . יבחן פ, היוצר הזה וכו׳ל׳ (וכו׳ א[1]) כדלעיל ד״א . . יבחן ל[0]א[1], ל׳ ל | 12 משום פכ, משם ו, בשם דזאגי | איבו פאגכי | ינקש כי | רשע (רע פוא[1])] ~ ויצא מצרה צדיק דפוא[2]גכ | מרד ח, מה שמרדו ג | 18 באתה חי, באת כ | *תקלה דזפוחא[2]גכי] קללה א[1], ל׳ ל |

פרשה לד. בכי״א א׳ פל״א ובכי״א ב׳ ובכי״ו פל״ג (וכן בכי״ז פרשתה ל״ג), ובמקרא כאן פרשה סתומה: יתכללון בי וכו׳. בשבילי יתפארו הצדיקים כאלו נתעטרו בעטרה, ויכתירו לשון כתר, ונר׳ שמפרש הכתוב עפ״י איזה תרגום, ולפנינו מתורגם אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ י״ד צא מן התבה זש״ה הוציאה ממסגר וכו׳ מדבר בנח כשהיה נח בתבה אמר נח לפני הקב״ה הוציאה ממסגר נפשי שהית סגור שם א״ר לוי כל שנים עשר חדש שהיה נח בתבה לא טעם וכו׳ לכך אמר הוציאה ממסגר וכו׳ בי יכתירו צדיקים בי נוטלים הצדיקים כתר בעולם שיהו אומרים מה אם נח שהיה צדיק ולא צדיק שלם כך עשה לו הקב״ה נסים וכו׳ עאכו״כ מי שהוא צדיק שלם וכו׳, ובתנחומא שם סי׳ ט׳ בי יכתירו צדיקים שבי נוטל הקב״ה כתר וכו׳, ובפדר״א שם ר׳ צדוק אומר שנים עשר חדש עשו כל הבריות בתיבה והיה נח עומד ומתפלל לפני הקב״ה וכו׳ הוציאני מן המסגר הזה כי עיפה נפשי וכו׳ ויכתירו לך כל הצדיקים כתר מלכות שהוצאתני מן המסגר הזה שנ׳ הוציאה וכו׳ בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי: 5 יי׳ צדיק יבחן וגו׳. בכי״ל איתא רק התחלת הפתיחה וסופה אמ׳ ר׳ יונתן זה נח צא מן התבה, וכל הפתיחה בשלימותה גם כאן בדפוסי׳ וכי״ו וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״כ ועח״נ, וביני שיטי כתוב בכי״ל אמ׳ ר׳ יוחנן היוצר הזה וכול׳ כדלעיל ד״א יי׳ צדי׳ יבחן, והשלמתי כמו לעיל צד 290: 11 זה נח. שהקב״ה בחן את נח כל זמן שהיה סגור בתיבה עד עת בא דברו צא מן התבה ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 12 ר׳ יודן וכו׳. בתנחומא מ״ב שם זש״ה בפשע שפתים מוקש רשע וכו׳ מוקש רשע אלו דור המבול שחטאו בפיהם שנ׳ מה שדי כי נעבדנו

ד אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהלת י ד) מדבר בנח, אמר נח כשם שלא נכנסתי אל התיבה אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות, אמר ר' יהודה בר' אילעאי אם הייתי שם הייתי שוברה ויוצא אלא אמר נח ברשות נכנסתי וברשות אצא בא אל התיבה, ויבא נח וגו', צא מן התיבה, ויצא נח וגו':

ה והחכמה תעז לחכם מעשרה שליטים (שם ז יט) זה נח, מעשרה דורות שמאדם ועד נח מכולם לא דיברתי עם אחד אלא עמך וידבר אלהים אל נח לאמר:

ו לכל זמן ועת לכל חפץ וגו' (שם ג א) זמן היה לנח שיכנס לתיבה [בא אתה וכל ביתך אל התבה (בראשית ז א)], וזמן היה לו לצאת ממנה צא מן התבה:

[צא מן התבה] לפרנס שיצא למקום והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא

1 ילקוט כ' כ"ט, ילק' קהלת כ' תתקע"ט, מדרש קהלת פ' אם רוח (י' ד'), תנחומא ע"ב נח סי' ט"ז, תנחומא שם סי' י', אגדת בראשית פ"ז: 5 ילק' קהלת כ' תתקע"ו, מדרש קהלת פ' החכמה (ז' י"ט), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא לד 115), ועי' לקמן פל"ט: 7 ילק' ישעיה כ' של"ח (סע"ז), פסיקתא' פי"ב (ק"ב ב'), מדרש קהלת פ' לכל זמן (ג' א'), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא לד 96) ועי' לקמן פמ"ו: 9 ילקוט כ' כ"ט, ילק' ישעיה שם:

1 אם] פוגכ, ד"א צא מן התיבה כתי' ~ דא²י | 2 שלא — אל התיבה (התבה זוכ) אלא] ז,א¹כ, שלא.. בתיבה אלא דא², שלא נכנסתי אלא גי (קהלת), שנכנסתי לתבה י, שנכנסתי פ | איני יוצא] וגכי, אין אני.. דא², אין אני.. מן התבה ז. לא אצא פא¹ | אלא ברשות] ~ בא אל התיבה ויבא נח צא מן התיבה ויצא נח י (שם), שנ' בא אתה וכל ביתך אל התבה ואחר כך ויבא נח צא מן התבה ואחר כך ויבא (וצ"ל ויצא) נח פ | ר' יהודה בר' אילעאי] פ, ר'.. אלעאי כ, ר'.. אלעיי ו, ר' יודן בר אלעאי י (שם), ר'.. אלעזר ג, ר' יודה ביה.. לעזר ז, ר' יודן י (אמר ר' יהודה—אצא ל' דא² | אם] אילו פוגי¹, אלו כ | 3 שם הייתי ו | ויוצא] פ, ~ לי זוגכי | ברשות—אצא] כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות י (שם), כשם.. איני יוצא ממנה אלא ברשות י, כשם שלא נכנסתי אל התבה (התיבה ג) אלא.. כך איני (אין אני ז) יוצא [מן התיבה ג] אלא ברשות זוג, כשם שנכנסתי ברשותך כך איני יוצא אלא ברשותך כ (אלא אמר — אצא ל' פ) | בא] הה"ד בא אתה וכל ביתך א¹ (בא — ויצא נח וגו' ל' פ) | ויבא — וגו'] ויבא נח דא, ויבא נח ובניו וגכ | 5 והחכמה] פכי, החכמה זוא¹ג, ד"א צא מן התיבה כתי' והחכמה א², ד"א.. כתי' החכמה ד | תעז] ג, תעוז דפואכי | מעשרה שליטים] מעשרה.. אשר היו בעיר חחכמה (והחכמת כ) תעוז (תעז ג) לחכם דא²גכ, וגו' החכמה תעז.. ז, ל' פוא¹ | מעשרה (מי' דא²י)] מעשרה שליטים ~ דפאכי, מעשרה שליטים אשר היו בעיר ~ וג | שהיו מאדם ו | 6 מכולם] פוג, מכלם א¹י, ומכולם דא² | דבר א¹ | עם אחד] א¹, ~ מהם דא²כ, מהן וג, ל' י | עמו א¹ | לאמר] א¹, ואל בניו פי, .. אתו לאמר וכ, ל' דא²ג | 7 לכל] פוא¹גכ, ד"א כתי' ~ דא² | שיכנס] פא¹גכ, שייכנס ו, ליכנס דא², לכנס י¹ | בתיבה ג, לתבה וזמן היה לו לצאת זמן היה לו להכנס ו | *בא — התבה ו] שנ' בא.. התיבה דפא²גי, שנ'.. ביתך ל°, ל' ל | 8 לצאת] ו, שיצא דפאגכי | ממנה] הימנה י, ל' פו | 9 *צא—התבה] צא.. התבה אתה ו, ל' לדפאגכ | לפרנס] פוא²גכי¹ (ישעיה), משל ~ דא¹י | למקום] פגכ, מן המקום דוא²י, ממקום א¹ | תחתיו] במקומו י (שם) |

הוי בפשע וכו' מוקש רשע וכתיב וימח את כל היקום וגו' ויצא מצרה צדיק זה נח שנאמר בו איש צדיק תמים וכו' צא מן התבה ועי' בתנחומא ובאג"ב, ושם איתא מוקש ר ע וכ"ה כאן בכי"פ וכי"ו וכי"א א', ומוקש רשע כמו בכי"ל איתא גם בדפוסי' וכי"א ב' וכי"ג וכ"ה בכי"ל לקמן סוף פס"ז, ובכי"כ ובילק' משלי נשתבש ינקש רשע, ובמקרא כתוב מוקש רע וכצ"ל, והמלות ממרד וכו' באת להם הושלמו בכי"ל בדיו דיהה כנר' בכתב הספר, והשלמתי טלת תקלה, וכן סגנון הלשון במאמר ר' יודן בשם ר' אייבו לקמן פס"ז בכי"ל בפשע וכו' ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהקב"ה באת להם תקלה וכו', ובילק' משלי נוסף עפ"י גי' התנחומא ואג"ב ממרד שמרדו דור המבול בהקב"ה ויאמרו לאל סור ממנו באתה וכו': 1 מדבר בנח. וכן השטה במדרש קהלת שם ד"א אם רוח המושל וכו' מדבר בנח נכנס אל התיבה ברשות ויצא ברשות נכנס ברשות מנין בא אתה וכל ביתך וכו' ויצא ברשות מנין צא מן התיבה וכו', והמאמר אמר ר"י בר' אילעאי לא הועתק שם וכן נשמט כאן בדפוסי' וכי"א ב', ואיתא בכי"ל ובכי"ז וכי"פ וכי"ו וכי"ג וכי"כ ובילקוט בשני המקומות ועח"נ, ובכי"א א' הושלם בגליון א"ר יודן בר אלעאי אלו וכו' ויוצא לי אלא אמ' נח כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך אין אני יוצא אלא ברשות, וסוף המאמר בא אל וכו' ויצא נח וגו' הושלם בכי"ל ביני שיטי בדיו דיהה כנר' בכתב הספר. ובסגנון אחר המאמר בתנחומא מ"ב שם בדרש אני פי מלך שמור וכו' וכיון שיבשה הארץ ונחה התבה וכו' אמרו לו בניו נצא לנו אמר להם חס ושלום ברשותו של הקב"ה נכנסנו וברשותו של הקב"ה נצא וכיון ששמע הקב"ה כך מיד נתן להם רשות שנ' וידבר אלהים אל נח צא מן התבה: 5 זה נח. לקמן פל"ט נדרש הפסוק על אברהם ובכי"ל גם שם הגי' והחכמה, וכן בנדרים ל"ב ב' בדרש והחכמה וכו' זו תשובה וכו' ובילק' קהלת שם והחכמה וכו' זה תשובה וכו' והחכמה וכו' זה נח וכו' והחכמה וכו' זה אברהם וכו' ועח"נ, ובמדרשי קהלת שם איתא בכל השטות החכמה וכ"ה במקרא: 2 עם אחד. וכ"ה בדפוסי' לקמן פל"ט לא דברתי עם אחד אלא עמך, ובכי"ל שם לא דברתי אלא עמך, ובמ' קהלת מעשרה שליטים וכו' מעשרה דורות שמאדם וכו' שמכולן לא נדבר אלא עמו, ובמ' קהלת מ"ב מעשרה שליטים אלו עשרה דורות שמאדם וכו' שמכולם לא דיבר הקב"ה אלא עם נח וכו': 7 זמן היה לנח. בפסיקתא שם בפתיחה לפ' בחדש השלישי לכל זמן וכו' זמן היה לו לאדה"ר שנכנס לגן עדן וכו' וזמן היה לו שיצא משם וכו' זמן היה לנח ולבניו לכנס אל התיבה בא אתה כו' אל התיבה וזמן היה לו שיצא צא וכו' זמן היה לאברהם שתנתן מילה על ידו וכו' ועי' לקמן פמ"ו. ובמדרש קהלת זמן היה לו לאדה"ר וכו' זמן היה לנח שיכנס לתיבה שנ' בא וכו' וזמן היה לצאת שנ' צא וכו', ובמ' קהלת מ"ב זמן היה לו לנח שיכנס להיבה וכו' זמן היה שיצא ממנה וכו' ועח"נ, והפרדתי מפתיחה זו המאמר שלאחריו שהוא דבור בפ"ע ומתחיל גם בכי"ו צא מן התבה אתה לפרנס וכו': 9 שיצא למקום. למקום אחר, וכן הקב"ה כביכול הלך לו והושיב את נח תחתיו שיהא זן ומפרנס כל י"ב

ממקומך, ולא קיבל עליו לצאת, אמר אצא ואהא פרה ורבה למאירה, עד שנשבע לו הקב״ה שאינו מביא מבול לעולם עוד שנ׳ כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד וגו׳ (ישעיה נד ט) תפרה ותרבה:

ז [אתה ואשתך וגו׳ ר׳ יהודה בר׳ סימון ור׳ חנן בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק נח כיון שניכנס בתיבה נאסר לו פריה ורביה ה״ה ובאת אל התיבה אתה ובניך (בראשית ו יח) לעצמך ואשתך ונשי בניך (שם שם) לעצמן, כיון שיצא התיר לו ה״ה צא מן התיבה אתה ואשתך וגו׳, אמר ר׳ אבין כחסר ובכפן גלמוד (איוב ל ג) אם ראיתה חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם גלמוד הוי רואה את אשתך כילו היא גלמודה, אמר׳ ר׳ מונא כת׳ וליוסף יולד שני בנים (בראשית מא נ) אימתי בטרם תבוא שנת הרעב (שם שם)]:

ה״ו יז) כל החיה אשר אתך מכל בשר וגו׳ היצא [אתך ושרצו] בארץ] אמר ר׳ יודן הוצא כת׳ היצא קרי, ושרצו בארץ ולא בתיבה ופרו ורבו על הארץ ולא בתיבה:

יט) כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש אמר ר׳ אייבו כל רומש מלא, למשפחתיהם פרט לכלאים פרט לסירוס: על שבעה דברים נצטוו בני נח על עבודה זרה וגילוי

1 עי׳ תנחומא ת״ב נח סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ י״א: 4 לעיל לד 286 וש״נ: 10 ילקוט כ׳ כ״ס: 12 ילקוט שם: 13 תוספתא עבודה זרה פ״ח (ט״ע), סנהדרין נ״ו א׳, לעיל לד 149 וש״נ:

1 ממקומך (ממקומך צא מן התבה פב, למקומך . . התיבה א1, מן מקומך [צא] מן התבה ו)] פוא1כי1 (שם), ~ לסופר (משל לסופר די) שיצא למקום (למקום אחר דא2 . . . אחת י) והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך צא (כך נח צא דא2י) מן התיבה ל0דא2י, לסופר שיצא והושיב . . ממקומך צא מן התיבה ג | ואהיה י (שם), ונהא פ, ולא אהא ו | למאירה] פג, למארה דאבי, ל׳ ו | הקב״ה] א1גי, המקום דפא2כ, ל׳ י (שם) | 2 **שאינו] שאיני ל | עוד ל׳ | *עוד וגו׳] עד וגו׳ ל, עוד על הארץ גב, ל׳ ד | 3 תפרה ותרבה ל׳ | 4 *אתה — וגו׳] אתה ואשתך ובניך ונשי בניך דוא, אתה . . בניך אתך פחגב, ל׳ ל | * ר׳ יהודה בר׳ סימון — הרעב] ר׳ יהודה (יודן דוא2) בר׳ (בר וג) סימון ר׳ יוחנן בשם (ור׳ . . בשם א2ג, בשם ו) ר׳ שמואל בר׳ (בר וג) יצחק . . שנכנס לתיבה (לתבה ו) נאסר לו פריה (נאסר בפריה ו) ורביה . . . לעצמך (לעצמכם ג) . . בניך לעצמן (לעצמם ד1, לעצמה ד) וכיון . . התירו לו (התירו וא2) הה״ד . . ואשתך (ואשתך ובניך ונשי בניך וג) אמר ר׳ אבין (אבון ו, אייבו ד, איבו א2) . . אם ראית (ראיתה ו) חסרון (חוסר דא2) בא . . לעולם (בא לעולם ג) . . כאילו היא (כאילו דג, כאלו א2) גלמודה . . ר׳ מנא (הונא ד2א) כת׳ . . בנים אימתי בטרם (בנים בטרם ו) תבוא (תבא דא2ג) שנת הרעב דוא2ג, ר׳ יודן בר׳ . . ר׳ יונתן בשם . . בר רב יצחק . . שנכנס אל התבה נאסר לו . . אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך אם ר׳ אבין . . ראית חסרון בא לעולם גלמוד . . כאלו היא . . ר׳ מנא . . שני בנים בטרם תבא שנת הרעב אימתי נולדו לו בטרם תבא . . הרעב ב, ר׳ יודן בר׳ . . ר׳ יונתן בשם . . בר יצחק אמ׳ כיון שנכנס נח לתיבה נאסר לו . . לעצמן . . אתה ואשתך וגו פ, ר׳ יודן אמ׳ נח כיון שנכנס לתיבה נאסר לו פריה ורביה א1, ל׳ ל | 10 כל] וא1כי, וכל דפא2ג | מכל — וגו׳] ג, מכל בשר פ, מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ ו, וגו׳ דא2, ל׳ א1י | *היצא — בארץ פ] היצא אתך ג, היצא בארץ ל, היצא אתך ושרצו בא׳ ופר׳ ורב׳ ע׳ הא׳ ו, ל׳ דא׳ | אמר ר׳ יודן] א״ר יונתן ג, ל׳ א1 | 11 הייצא קרי ד1 ופרו — הארץ] וא2ג, ופרו ורבו בארץ חי, ופרו בארץ ד | 12 כל הרמש] וג, וכל . . ד | וכל העוף] פיגב, וגו׳ די | רומש] ~ על הארץ וכי | איבו פב, זירא י | כל ל׳ | מלא כת׳ ו, מלא כתיב י 13 למשפחתיהם] למשפחותיהם חאגב, למשפחותיהם יצאו מן הת׳ רומש ו, ל׳ דפי | פרט לסירוס] למשפחותיהם פרט לסירוס דפחב, . . . פרט לסריס וארי | שבעה] פוחגב, ז׳ דא | *נצטוו] נכנסו ל | ע״ז ד1פאגב | וגלוי עריות דוגב, ועל גילוי (גלוי ד) עריות פ, ועל ג״ע ד1א |

הדש בתיבה כיון שבא אמר לנח צא ממקומך צא מן התבה וע״ח ג. ולא קיבל עליו נח לצאת אמר אצא ואהא וכו׳, וכן כגנון הלשון לעיל צד 224 נהיה פרות ורבות למאירה. ובכי ל איתא בגוף הספר רק המשל לפרנס שיצא וכו׳ ובגליון נוסף עוד לסופר שיצא וכו׳ ית המשל השני ליתא גם בכי״ם וכי״ו וכי״א א וכי״ב וילק ישעיה, ומפרשי המדרש נדחקו לפרש טעם שני המשלים, וכית המאמר תפרה ותרבה כלו א״ל תפרה וכו׳ ליתא בכל שאר הספרים, ובמדרש תנחומא מ״ב שם א״ל נח רבונו של עולם שמא אתה מביא מבול לעולם א״ל כך נשבעתי שאיני מביא עוד מבול וכו׳ ועיי״ש ובתנחומא שם: 4 ר׳ יהודה בר סימון וכו׳. בכי ל נשמט כאן כל המאמר, ומקוטע בכי״ם וכי״א א׳ וכי״כ. ואיתא בשלימותו בדפוסי׳ וכי״ו וכי א ב וכי ג, וכן העתק בכי ר ונכון גם שם הגי׳ ואשתך ונשי בניך לעצמן וכו א״ר אבון בחסר וכו׳ חסרון בא וכו׳ א״ר מנא וכו׳. והשרשתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 286 ועיי״ש במ״י ועי״ע גרינבוים נייע ביימרעגע וכו׳ צד 85: 11 הוצא כת׳ בפירש״י עה״ת מפרש טעם הכתיב והקרי הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה ועי׳ בראב״ע. ובפי׳ ב״ר מפרש היצא קרי עשה להם שיהיו פרים ורבים, וכן מדייק ר׳ יודן לעיל צד 248 מבת כת׳ ועיי״ש במ״י, ואילי לא כוון ר׳ י כאן רק להעיר על הכתיב והקרי ואינו דורש כלום כמו שאומר ר׳ אייבו בסמוך כל רומש מלא ועי׳ גם בפי׳ מהרז״ו: ולא בתיבה. שאף כל החיה וכו׳ מכל בשר בעוף ובבהמה וכו׳ נאסרו בתשמיש בתיבה: 12 כל רומש מלא. ולעיל בפ׳ כל החיה אשר אתך וכו׳ ובכל הרמש הרמש על הארץ הרמש חסר, ונכונה הגי׳ למשפחותיהם פרט לכלאים וכמו שמפרש בפירש״י עה״ת למשפחותיהם קבלו עליהם על מנת לידבק במינן ועוד הדרש פרט לסירוס שאינו עושה משפחה ועי׳ בפי׳ ב״ר, ומגי׳ הדפוסי׳ משמע שדרשו רומש מלא פרט לכלאים, ונדחקו לפרש המאמר ואין צ״ל רומש מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים, ואפשר שהיתה הגי׳ כן לפני בעל לק״ט שמפרש רומש מלא כולם תמימים למשפחותיהם פרט לכלאים: 13 על שבעה דברים. בתוספתא שם על שבע מצוות נצטוו בני נח על הדינין (הדיינין) ועל

עריות ושפיכות דמים ועל קללת השם ועל הדין ועל הגזל ועל אבר מן החי. ר' חנינה אמר אף על הדם מן החי, ר' לעזר אמר אף על הכלאים, ר' שמעון אמר אף על הכשפים, ר' יוחנן אמר אף על הסירוס, אמר ר' איסי על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' (דברים יח י):

כ) ויבן נח מזבח ליי' ויבן כת' נתבונן, אמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מטמאים, ט לא שרוצה להקריב לו מהם, מיד ויקח מכל הבהמה המהורה וגו': 21a

[ויעל עולות במזבח] ר' אליעזר בן יעקב א' על מזבח הגדול שבירושלם ששם הקריב אדם הראשון ותיטב ליי' משור פר מקרין מפרים (תהלים סט לב):

5 ילקוט שם, ילק' מכירי תהלים ס"ט סי' כ"ג, לעיל צד 244 וצד 167, תנחומא מ"ב ויקהל סי' ס', תנחומא שם סי' ו', שמות רבה פ"כ, מדרש תהלים ל' סי' י"ב: 7 ילקוט שם, ילק' מכירי שם, פדר"א פכ"ג ופל"א, ע"ז ח' א':

1 ושפיכות דמים] פ, ועל שפיכות . . דוא1גכ, ועל ש"ד ד1א2 | ועל קללת] וחגכ, וקללת פ, ועל ברכת דא | והדינין והגזל ואבר פ | ר' חנינה (חנינא א2ב, חנניא ג) בן גמליאל דפואגכ | אומר פגב | 2 אלעזר פוגכ, אליעזר דחא | אומר | ר' שמעון בן יוחי דפג, . . יוחיי וכ, . . יוחאי א2, רשב"י ד1א1 | אמר] כ, אומר דפוחאג | ר' יוחנן בן ברוקה פוחגכ, . . בן ברוקא דא2 | אמר] כ, אומר דפוחאג | 3 אסי דפואג, יוסי חכ | על ל' ו | בפרשה — וגו'] בפרשה . . באש קוסם וגו' (באש וגו' וחבר חבר ושואל אוב וידע' ג, באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר . . וידעוני הדורש אל המתים כ) למה כי תועבת יי' (יי' אלהיך ג) כל (עושה אלה כל עושה עול כ) עשה אלה פגכ, בפרשה . . באש למה כי תועבת יי' א1, בפרשה . . ובתו וגו' וכתיב בתריה כי תועבת יי' כל עושה אלה דא2, בפרשת מכשף נצטוו . . שנ' לא ימצא . . באש וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו' למת כי . . עושה אלה ח, בפרשת לא ימצא . . ובתו עד כי . . עושה אלה נצטוו בני נח ו |
5 *נתבונן אמר ל0דוא2] נתבונן ואמר ע, התבונן אמר ח, נתבונן ל, התבונן פ, נתבונן נח א1, התבונן נח גכים | מה טעם] פוהא1גכעי, מפני מה דא2מ | ריבה הקב"ה] חגכעים, ריבה המקום ו, . . הכתוב א1, ריבה פ, צווני הקב"ה וריבה ד, צווני הב"ה לרבות א2 | בטהורין ע, בטהורה י | מן הטמאים דוחאגכמ, . . הטמאין ע, . . הטמאה י | 6 לא שהוא רוצה . . מהם תא1גכ, לא שהוא . . מהן ו, למה שהוא . . מהם מ, אלא שרוצה מהן להקריב לו ע, אלא שהוא רוצה להקריב מהן י, אלא להקריב מהן קרבן דא2 | מיד] שנא' ע, ל' ג | 7 *ויעל — במזבח] במזבח א1, ל' לדפא2 | אלעזר וא2כ | אומר דפוא2ג, אמר כ | במזבח א1 | שבירושלים פא2גכ, בירושלם א1 | ושם נכמ, שם פ |

עבודה זרה ועל קילות השם ועל ג"ע ועל ש"ד ועל הגזל [ועל אבר מן החי] על הדינין כיצד וכו' על ע"ז ועל קילות (ברכת) השם כיצד וכו' ר' חנניה בן גמליאל אומ' אף על הדם מן החי ר' חידקא אומ' אף על הסירוס ר' שמעון אומ' אף על הכשפים ר' יוסי אומ' כל האמור בפרשה בני נח מוזהרין עלית שנ' לא ימצא וכו' באש קסם קסמים מעו' ומנ' ומכ' וחובר חבר ושואל אוב וידעני ודו' אל המת' כי תועבת יי' אלהיך כל עושה אלה ובגלל התוע' האל יי' מורישם מפניך (ועיי"ש בח"ג) איפשר שהכתוב ענש עד שלא יזהיר וכו' ר' אלעז' אומ' אף על הכלאים מותר לבן נח לזרוע ללבוש כלאים אסור להרביע ולהרכיב אילנות, ובסנהדרין שם ת"ר שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ז ג"ע וש"ד וגזל ואבר מן החי ר' חנניא בן גמלא (חנינא בן גמליאל) אומר אף על הדם מן החי ר' חידקא אומר אף על הסירוס ר' שמעון אומר אף על הכישוף ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת כישוף (מכשף) בן נח מוזהר עליו לא ימצא וכו' באש קוסם קסמים מעונן וכו' וידעוני ודורש אל המתים וגו' (כי תועבת ה' כל עושה אלה) ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך ולא ענש אלא אם כן הזהיר ר' אלעזר (אליעזר) אומר אף על הכלאים מותרין בני נח ללבוש כלאים ולזרוע וכו' ואין אסורין אלא בהרבעת בהמה וכו' (וע' בד"ס) מנה"מ א"ר יוחנן דאמר קרא ויצו ה' אלהים וכו' ויצו אלו הדינין וכו' ה' זו ברכת השם וכו' אלהים זו ע"ז וכו' על האדם זו שפיכות דמים וכו' לאמר זו גילוי עריות וכו' מכל עץ הגן ולא גזל אכל תאכל ולא אבר מן החי כי אתא ר' יצחק תני איפכא ויצו זו ע"ז אלהים זו דינין וכו', ועוד שם בסוגיא דתנא דבי מנשה שבע מצות נצטוו בני נח ע"ז וג"ע וש"ד גזל ואבר מן החי סירוס וכלאים וכו' ועי' לעיל צד 149 ובמ"י בד"ה על שש מצות וכו', וח"נ איסי אסי יוסי עי' לעיל צד 280 ובמ"י שם: 1 אף על דם מן החי. בסנהדרין נ"ט א' ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף הדם מן החי מ"ט דר' חנינא בן גמליאל קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל דמו בנפשו לא תאכל וכו', ושם נ"ט ב' ר"ש אומר על הכישוף מ"ט דר"ש דכתיב מכשפה לא תחיה וכתיב כל שוכב עם בהמה וכו' ר"א אומר אף על הכלאים מנה"מ אמר שמואל דאמר קרא את חקתי תשמרו חוקים שחקקתי לך כבר בהמתך לא תרביע כלאים ושדך לא תזרע כלאים מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה וכו', ולתנא דבי מנשה יליף שם נ"ז א' סירוס דכתיב שרצו בארץ ורבו בה וכו' כלאים דכתיב מהעוף למינהו וכו', והדרש למשפחותיהם פרט לכלאים פרט לסירוס ליתא שם: 5 ויבן כת' נתבונן. וכן הדרש לעיל צד 162 ויבן כת' התבונן וכו' ועיי"ש במ"י ועי"ע במנחת שי, ולעיל צד 244 ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר אמר מה טעם ריבה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה לו מהם מיד ויקח וכו' ולעיל צד 303 ומלט הוא את העיר בחכמתו ויקח וכו', ובתנחומא מ"ב ויקהל תן לחכם ויחכם עוד מדבר בנח כשעשה את התבה א"ל הקב"ה מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וגו' כשיצא קירב מן הטהורה אמר לא ריבה הקב"ה בהמה טהורה אלא כדי שאקרב ממנה וכו' ובתנחומא שם מדבר בנח וכו' וכשיצא מן התיבה מה כתיב בו ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח מה שלא נצטווה אמר נח לא צוה לי הקב"ה להרבות מן הטהורות אלא כדי להקריב מהם עולות וקרבנות וכו', ובשמו"ר שם תן לחכם וכו' זה נח שאמר לו הקב"ה מכל הבהמה הטהורה וכו' וכשיצא מה כתיב ויבן נח מזבח לי"י מהו ויבן נתבונן ואמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מן הטמאים לא שהוא רוצה להקריב לו מהן מיד ויקח וכו', ובערוך הועתק המאמר בע' בן א': 7 ששם הקריב אדה"ר. וכן בתר"י א' ובנא נח מדבחא וכו' הוא מדבחא דבנא אדם בעידן דאיטרד מן גינתא דעדן ואקריב ע.ן

כא) וירח יי את ריח הניחח [ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא ר' אלעזר א' הקריבו בני נח שלמים, ר' יוסי בר חנינא אמר עולות הקריבו, איתיב ר' אלעזר לר' יוסי בר' חנינא והכתי' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן (בראשית ד ד) מדבר שחלבו קרב, מה עבד ליה ר' יוסי בר' חנינא, מן שמיניהון, אתיב ר' אלעזר [לר' יוסי בר' חנינא] והא כת' וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים (שמות כד ה), מה עבד ליה ר' יוסי בר' חנינא, שלימים בעורן בלא הפשט וניתוח, אתיב ר' לעזר לר' יוסי בר' חנינא והכת' ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים (שם יח יב), מה עבד ליה ר' יוסי בר' חנינא, כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר' הונא איתפלגון ר' ייניי ור' חייה רבה, ר' ינייי אמר קודם מתן תורה בא יתרו, ר' חייא רבה אמר אחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר' חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה בא [יתרו] הקריבו בני נח שלמים, מאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו, והא מסייעא ליה לר' יוסי בר' חנינא עורי צפון (שה"ש ד טז) זו העולה שהיתה נשחטת בצפון, מה הוא עורי דבר שהיה ישן ומתעורר, ובואי תימן (שם שם) אילו שלמים שהיו נשחטים בדרום ומהו בואי דבר שלחידוש, ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אף הדין קרייא מסייע ליה לר' יוסי בר' חנינא זאת תורת העולה

1 לעיל לד 207 וש"נ:

1 הניחוח דא^{2}כ | *ר' אלעזר — ולבא] ר' אלעזר (אליעזר דוא^{2}כ) ור' יוסי בר' חנינ' (ור' . . בר חנינא כ, ור' . . בן חנינה ו, ור' חנינא ד) ר' אלעזר (אליעזר דא^{2}כ) אמר (אומ' דא^{2}) הקריבו . . שלמים (שלמים הקריבו בני נח ו) ר' יוסי בר' חנינ' (ר' . . בר חנינא ד, ור' . . א^{2}, ר' . . בן חנינה ו, ר' יוסי כ) אמר (אומר ו) עולות . . איתיב (אתיב דוא^{2}, אותיב ג) ר' אלעזר (אליעזר ד) לר' יוסי בר' חניג' (בר חניג' דא^{2}כ, בן חנינה ו) והכת' (והא כתי' דא^{2}, כתיב ו, מה כת' כ) והבל . . ומחלבהן (ומחלביהן דא^{2}) מדבר . . ר' יוסי בר' חניג' (ר' . . בן חנינה ו, ר' יוסי דא^{2}) מן שמיניהון (שמניהון א^{2}כ, שמינהון וג) אתיב (איתיב כ) ר' אלעזר (אליעזר דא^{2}) לר' יוסי בר' חניג' (בר . . דא^{2}, בן חנינא ו) והא כתי' (והכת' וגכ) וישלח . . שלמים וגו' (שלמים לה' פרים וגכ) מה . . ר' יוסי בר' חניג' (ר' . . בן חנינה ו, ר' יוסי דא^{2}) שלימים (שלמים דוא^{2}כ) בעורן . . אתיב (איתיב כ, התיב ג) ר' לעזר (אלעזר וכ, אליעזר דא^{2}) לר' יוסי בר' חניג' (לר' . . בר חניג' דא^{2}, לר' . . בן חנינה ו, לר' יוסי ג) ויקח . . וזבחים (והא כתי' ויקח . . וזבחים דא^{2}, והכת' ויקח . . וזבחים לאלהים כ) מה . . ר' יוסי בר' חניג' (ר' . . בר . . ד, ר' . . בן חנינה ו, ר' יוסי א^{2}) כמאן (כמן וג) דאמר . . איתפלגון (יתפלגון גכ) ר' ייניי ור' חייה רבה (ר' ינאי ור' . . דא^{2}, ר' . . ור' חייא רבה ג, ר' חייא רבה ור' ינאי כ) ר' יניי (ינאי דא^{2}כ) אמר (אומר דא^{2}) קודם מתן (למתן וכ) תורה בא יתרו (בא דא^{2}) ר' חייה רבה (חייא רבה א^{2}כ, חייא רובה ג) אמר לאחר . . בא יתרו (בא דא^{2}) אמר ר' חנינא (חנינה דו) ולא (לא כ) פליגי (פליגין וגכ) מאן (מן וג) דאמר . . בא יתרו הקריבו בני נח שלמים (שלמים בני נח ג) מאן דאמ' (מן דאמר וג, ומ"ד דא^{2}) לאחר (אחר דא^{2}) מתן . . יתרו עולות הקריבו (לא הקריבו שלמים בני נח ג, לא הקריבו בני נח שלמים כ) ודא (הדא כ) מסייעא (מסייעה ליה ו) לר' יוסי (להתיא לר' יוסי כ) בר' חניג' (בר חנינא דא^{2}כ, בן חנינה ו) עורי (דכתי' עורי דא^{2}) צפון (צפון ובואי תימן עורי צפון דא^{2}) זו (זה א^{2}גכ) העולה (עולה ג) שהיתה . . מהו (ומה הוא דא^{2}, ומהוא ו, ומהו כ) עורי דבר שהיה (שהוא כ) ישן ומתעורר (ונתעורר דוא^{2}ג) ובואי . . השלמים שהיו נשחטים (שהן נשחטין וג) . . ומהו (ומה הוא דכ, מהוא ו) בואי (בואי תימן כ, ובואי ג) דבר . . ר' יהושע דסיכנין (ר' . . דסכנין וכ, ר' יהושע דא^{2}) בשם ר' לוי (משם . . ו, בשם . . אמר דא^{1}) קרא (קריא ו) מסייע (מסייע ליה דא^{2}כ) לר' יוסי בר' חנינא (בר חניג' דא^{2}ג, בן חנינה ו) זאת . . שהיו בני נח מקריבים (שהקריבו בני נח ג) וכי (וכך היא גכ, וכד הוא ו) אתיא (אתי ו) לשלמים זאת (כתי' זאת דא^{2}) תורת . . הקריבו (הקריב ג) אין כתי' כאן (אין כת' כן ו, אין כת' ג) אלא אשר יקריבו (אשר יקריב ג, יקריבו ו, עד שיקריב זבח כ) מיכן (מכאן כ) ולהבא דוא^{2}גכ, ר' אליעזר ור' יוסי בר חנינא ר' אליעזר אומ' הקריבו . . שלמים ר' יוסי בר חנינא אמ' עולות הקריבו בני נח איתיביה ר' יוסי בר חנינא והא כתי' והבל הביא גם הוא מדבר שחלבו קרב מה עבד ליה אמ' ר' יוסי בר חנינא מן שמיניהון אתיב ר' יוסף והכתיב וישלח את נערי בני ישראל והכתי' והבל הביא גם הוא א^{1}, ר' אליעזר ור' יוסי בר חנינא

קרבנא ועילוי אקריבו קין והבל ית קרבניהון וכד נחתו מוי דטובענא איתצד ובנייה נח ונסב נח מכל בעירא דכיא כו' ואסיק ארבע עלוון וכו'. ובפדר"א פכ"ג ישב נח ודרש בלבו ואמר הקב"ה הצילני ממי המבול וכו' ואיני חייב להקריב לפניו קרבן ועולות וכו' ובנה את המזבח הראשון שהקריב עליו עולות קין והבל והקריב עולות ארבע וכו', ושם פל"א הוא המזבח שהיה אדה"ר מקריב בו מקודם הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו וכו', ובע"ז שם ת"ר יום שנברא בו אדה"ר כיון ששקעה עליו חמה וכו' כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו שנ' ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס ואמר רב יהודה אמר שמואל שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היתה לו במצחו שנ' ותיטב וכו' מקרן כתיב ועי' במ"י לעיל צד 182 בד"ה בשם ר"ש הזקן וצד 149 בד"ה מצות שבת וצד 197 בד"ה ובתם היו וצד 214 בד"ה את הפר ועי"ע ויקרא רבה פ"ב סי' ז' וסי' י' (סא"ר פ"ו): 1 ר' אלעזר וכו'. בכי"ל נמצא כאן רק ראש המאמר והדפסתיו כולו כמו שהוא לעיל צד 207, ושם פירשתי כל הענין, והגהתי כאן והכת' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו וכו', והמאמר בשלימותו גם כאן בדפוסי' ובכי"ו וכי"א ב' וכי"ג וכי"ב ועח"נ, ובכל הספרים נסדר לפ' וירח וכו' ואולי הוכפל כאן לפסוק שלפניו ויעל עולות במזבח: 13 דסיכנין. וכצ"ל גם לעיל צד 208:

היא העולה (ויקרא ו ב) שהיו בני נח מקריבים, כד היא אתייה לשלמים זאת תורת זבח השלמים (שם ז יא) אשר הקריבו אין כת׳ כאן אלא אשר יקריבו (שם שם) מיכן ולבא]:

וירח י״י את ריח הניחח הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מן כבשן האש, הריח ריח שלחנניה מישאל ועזריה עולין מכבשן האש, לאוהבו שלמלך שכיבדו דורון נאה, ביזייה דיסקוס נאה, עמד בנו ולא כיבדו, עמד בן בנו וכיבדו, אמר לו דמי דורון דידך לדורון דסבך, הריח ריח דורו שלשמד, רב שילום בשם ר׳ מנחמא בר רב זעירא למלך שהיה מבקש לבנות פלטין על הים ולא היה יודע איכן לבנותה, מצא צלוחית שלפילייטון והלך לריחה ובנה אותה עליה ה״ה כי הוא על ימים יסדה וגו׳ (תהלים כד ב), מאי זה זכות, בזכות זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה (שם שם ו):

3 ילקוט כאן ס׳, ילק׳ תהלים ר׳ תכל״ז, ילק׳ מכירי תהלים כ״ד סי׳ י״ג, ועי׳ לקמן פל״ט ובמ״ד וס״כ: 5 ילק׳ תהלים שם, ילק׳ מכירי תהלים שם:

ר׳ אליעזר אמ׳ הקריבו בני נח שלמים ר׳ יוסי בר׳ חנינא אר׳ משמיניהון וכו׳ כדכת׳ לעיל פ, ר׳ לעזר ור׳ יוסי בר׳ חנינה ל | 3 *וירח — הניחח דוחא[1]ג] וירח . . הניחות א[2]כמ, ל׳ ל | *הריח דחא[2]גכים] היריח ו, ל׳ לפ | ריח של י (תהלים), ריח כ | מכבשן דוחאגכים | הריח] חא[1]גכי, היריח ו, וירח דא[2], וירח י״י פ | ריחן פוחא[1]י | 4 של ל׳ כ | עולה פגי (שם) | לאוהבו] פוא[2]גכעי[1] (שם), משל ~ דחא[1]י | שכיבדו] וג, שכבדו פחא[1]כים, שכיבדו ושלח לו דא[2] | בדורון חים | ביזייה] בזייה פ, ביזיאה ע, בזויה ג, כי זה כ, ל׳ דוחאים | דיסקוס] גכע, דסקוס דפא[2], דיסקון ד[1], בדיסקוס חי, בגודיסקוס א[1], בגוריסקוס מ, בחדה דיסקוס ו | 5 עמד בנו] פוחא[1]גכים, ועמד . . דא[2] | דמי] א[1]ר[1]י, מה ~ דפוא[2]גר[2]מ | הריח] פחא[1]גכי[1] (שם), היריח ו, כך הריח י, וירח י״י הריח דא[2] | ריח דורו] ריח ר[2]י, ריחו ר[1], דורו פכי (שם) | 6 שלום דפוא[2]גכמי, שילא א[1] | בשם ר׳] בריה דר׳ מ, ל׳ א[1] | מנחמא בר רב זעירא] גכ, מנחמה . . זעירא ו, מנחמא בר זעירא מ, מנחמה בר זעירה ד, נחמני י, אבא פ, ל׳ א[1] | למלך] פוא[2]כי[1]מ, משל ~ דחא[1] | לבנות] פוא[1]גכים. ~ לו דא[2] | פלטרין א[1]כים | בים א[1] | היו יודעים ו | 7 להיכן מ | לבנות א | מצא] א[1], ומצא דפא[2]גכרים, ונתן ו | *פיליטון] פילייסון ל, פפולסמון דפע, פפוליסמון ח, פפילייסמון ל[0], פלוסמון י[1], אפובלסמון כ, בלסמון וג, אפולסמון א[2], אפלסמון ר[3], אבולסמון א[1]ר[2], אבלסטון ר[1], אפרסמון מ | *והלך דפחא[2]גכרים] הולך ל, והולך א[1], והלכו ו, והריח ד[1] | לריחה] פוחא[1]גרי, וריחה דא[2], להריחה מ, ריחה ד[1] | ובנו ו | אותה ל׳ מי | וגו׳] א, ועל נהרות יכוננה דכמ, ועל . . יכונניה פו | 8 מאי זה] א[1]כ, מאיזה פח, באי זה א[2], באיזה ימ, מאי זו ו, באי זו ד, באיזו ג | זה] פוא[1]גים, ל׳ דא[2] |

1 היא אתייה. ר״ל אוריתא: 3 הריח ריחו וכו׳. דורש ריח הניחח ריח ש הניחח הריח ריחו של אברהם וכו׳ של חנניה וכו׳ ריח דורו של שמד שמסרו נפשם על קדושת השם והיו לריח ניחח כקרבן עולה וכליל, והאגדה המפורסמת שהושלך א״א לתוך כבשן האש וניצל נסמכה לקמן פמ״ד וברוב מאמרי חז״ל שאציין שם בס״ד לפ׳ ויאמר אליו אני י״י אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו׳, ולקמן פמ״א (פמ״ב) נדרש היא קדש הוא כת׳ הוא שקידש שמו של הקב״ה בכבשן האש ושם סי׳ ד׳ אמרפל שלשה שמות נקראו לו כוש וכו׳ נמרד וכו׳ אמרפל וכו׳ דאמר והפיל אברהם לכבשן וכו׳ וכל האגדה באריכות לקמן סוף פל״ח ועי״ש: 4 שכיבדו דורון וכו׳ שכיבדו במתנה[1]) נאה ומתנתו ביזיית וקערה נאה עמד בנו וכו׳ בן בנו וכיבדו אמר לו המלך דומה המתנה שלך למתנת זקנך כך משעה שהושלך אברהם אבינו לכבשן האש לא מסר אדם את עצמו על יחוד השם לשריפה עד שבאו חנניה מישאל ועזריה אמר להם הקב״ה דבר זה דומה לאברהם זקנכם ועי׳ בפי׳ ב״ר, וגם בכי״פ הגי׳ שכבדו דורון נאה בזיית דסקוס נאה, ונשתבש בכי״ג וכי״כ (והלשון קצר ומפורש בהגי׳ שכבדו בדורון וכו׳ שכיבדו ושלח לו דורון וכו׳ בדיסקוס וכו׳ בגו דיסקוס וכו׳), וקשה לפרש כאן ביזייה שדים (ועי׳ לעיל צד 89) או בשר שמן ואף שהוא מענין הנמשל וירח וכו׳ ריח הניחח, וכן העיר בעל המעריך על גי׳ הערוך לא נהירא לי כי אין דרך לכבד את המלך בכחל דמילתא זוטרתי היא לגביה ואין כבודו אלא קלונו, ובערוך ע׳ בז א׳ גורס ומפרש לאוהבו שלמלך שכיבדו ביזיאת דיסקוס נאה עמד בנו ולא כבדו עמד בן בנו וכיבדו פי׳ דורון נאה הוא ביזיאה דסקוס נאה עמד בנו ולא כיבדו עמד בן בגו וכבדו פי׳ דורון נאה ביזיאה דסקוס נאה ויש מפרשין כיבדו שד של שמן (כ״ה בערוך דפ״ר ונכפל שם בטעות עמד בנו וכו׳, ובערוך הש׳ לאוהבו וכו׳ שכבדו ביזיאה דיסקוס נאה עמד בנו ולא כיבדו עמד בן בנו וכיבדו פי׳ דורון נאה ביזיאה דסקוס נאה וי״מ כיבדו שד של שמן) בשלחן נאה עטיניו מלאו חלב (איוב כ״א כ״ד) תרג׳ ביזוהי איתמלאו חלבא לישנא אחרינא תדיוהי, ומשמע שבערוך ל״ג דורון נאה, וכן העיר רי״ג במדרש ד׳ שאלוניקי ג״ע שכיבדו ביזיא׳ דסקוס נאה, וידידי ר״ש לאנדויער כתב לי שבמכלל יופי לר׳ שלמה ן׳ מלך (קונשטנטינא ש״ט) מפרש ונבזבה (דניאל ב׳ ו׳) דורון ומנחה ומביא שם ובב״ר וירח וכו׳ לאוהבו של מלך שכבדו בבזיא דסקי נאה פי׳ דורון נאה (ועי׳ געזעניוס תיסורוס צד 842), וא״כ אפשר שבהגי׳ דורון נאה ביזייה (בזייה) דורון ניתוסף דורון נאה שהוא פירוש ביזייה, אכן בכל הספרים חוץ מערוך איתא הגי׳ דורון וכו׳ בדורון וכו׳, וברוב הספרים ל״ג ביזייה וכן כתב במעריך ובג׳ ספרים כ״י לא גרסי מלת ביזיא גם ברבות של דפוס ובילקוט לא גרסינן לה וכו׳, ולדעת ידידי ר״ח לעף ביזייה היא לשון איטלקי[2]) והוא פירוש נוסף למלת דיסקוס וצע״ג. ופי׳ הי״מ שבערוך הובא גם בגליון כי״ל וז״ל פירש כיבד המלך בשר השמן בשלחן נאה עטיניו מלאו חלב תרג׳ ביזוהי איתמלת חלבא, וכעין המשל שלפנינו איתא גם בוי״ר פ״ה משל לאוהבו של מלך שכבדו בדורון ובקלוסין נאה וכו׳ ועי׳ בענין המשלים ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 51: 5 דורו שלשמד. בימי בן כוזיבא, ולקמן פע״ז דרשו ויגע בכף ירכו נגע בצדיקים שעתידין לעמוד ממנו זה דור השמד ובפסיקתא פ״י (פ״ז א׳) לדוד אליך ה׳ נפשי אשא וכו׳ אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולמים תשוח נפשי על אילו שהן עתידין ליתן נפשם על קדוש השם ואיזה זה דור השמד וכו׳ א״ר חייא בר אבא אם יאמר לך אדם תן נפשך על קידוש השם אמור אני נותנה ובלבד שיתיז ראשי מיד לא כדורו של שמד שהיו נותנים כדוריות

[1]) δῶρον. [2]) vassojo, Schüssel.

י ויאמר י״י אל לבו הרשעים הן ברשות לבן אמר נבל בלבו (תהלים יד א) ויאמר עשו בלבו (בראשית כז מא) ויאמר ירבעם בלבו (מ״א יב כו) ויאמר המן בלבו (אסתר ו ו), אבל הצדיקים ליבן ברשותן וחנה היא מדברת על לבה (ש״א א יג) ויאמר דוד אל לבו (שם כז א) וישם דניאל על לבו (דניאל א ח) ויאמר ייי אל לבו:

לא אוסף [וגו׳] לסגי לסגי, ורבנין אמ׳ לא אוסף לבני נח ולא אוסף לדורות:

[כי יצר לב האדם רע] אמר ר׳ חייא רבה עלובה העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה כי יצר לב האדם רע מנעוריו, אבה יוסי החרס א׳ עלוב סאור שמי שבידה אותו מעיד עליו שהוא רע כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (תהלים קג יד), רבנין אמ׳ עלובה המטעת שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה וי״י צבאות הנוטע אותך דבר עליך רע (ירמיה יא יז): שאל אנטונינוס את רבינו מאמתי יצר הרע נתון באדם, אמר לו משעה שנוצר, אמר לו אם כן היה

1 ילקוט ר׳ ס״ה, ילק׳ שמואל ר׳ ע״ס, לקמן פס״ז, מדרש תהלים פ׳ כי וגם פ׳ יובוא סמן (ר׳ ו׳), מדרש קהלת פ׳ כי גם הסלום (ס׳ ב׳), ילק׳ תהלים י״ד סי׳ ב׳: 5 ילקוט ר׳ ס״ה, לעיל לד 250: 6 ילקוט שם, ילק׳ ירמיה ר׳ ר״ל, ילק׳ תהלים ר׳ תתנ״ט, מדרש תהלים ק״ג סי׳ כ״ה, מדרש תהלים ק״ג סי׳ י״ד, במדבר רבה פי״ג סי׳ ד׳, ועי׳ ספרי עקב פי׳ מ״ה, קידושין ל׳ ב׳: 10 ילקוט ר׳ ס״ה, סנהדרין צ״א ב׳:

4 וישם] פחא[1]גבי, ויאמר דוא[2] | על] וחא[1]י, אל דפא[2]גי (שמואל) | ויאמר] דומין לבוראן ~ י, דומים לבוראם ~ י (שם) | 5 *לא—וגו׳] לא אוסף ל, לא אוסיף ד[1]גרי, לא אוסיף לא אוסיף דחא[2], לא אוסיף ולא אוסף ל[0], לא אוסיף לא אוסיף עוד כ, לא אוסיף לקלל לא אוסיף פ, לא אסיף לקל׳ עוד את האדמה רב הונא בשם ר׳ אחא לא אסף לא אסיף ו, הונא בש״ר אחא אמר הונא אמר לא אוסיף לא אוסיף א[1] | ליסגי ליסגי ג | אוסיף דפחאגבי (וכן בסמוך), אסף ו | לנח י | ולא] פחא[1], לא דוא[2]גבי | אסיף ו | 6 *כי — רע פי] ל׳ לדואגב | חייה ו | רבה ל׳ א[1] | עלובה] פוחא[1]גבר[2]י (ירמיה) מ, ~ היא דא[2]ר[1]י | עיסה פא[1]ר[3]י (שם) מ | שהנחתום פא[1]מ | 7 אבה—החרס] החרס ג, ההדם (?) ו, אבא יוסי החורתי ד, אבא . . התורתי א[2], אבא יוסי ח, ר׳ יוסי פ, אחרים כמ | אומ׳ ד, אמר ו, אומרים מ | עלוב] פוחא[1]גבר[2]מ, עלוב הוא דא[2]ר[1]י (שם), עלובה י | סאור] שאור וחגבי (תהלים), השאור דפארים, ל׳ י (ירמי׳) | *שמי שבידה (שמיבידה ל) אותו] שמי שבידו פ, שמי שברא אותו דא[2]י, שמי שבורא אותו ל[0]וגבי (שם, שם) מ | מעיד עליו] מודה א[1] | 8 עלובה] ~ היא י | המטעת] פוא[1]גבים, הנטיעה דא[2] | 9 *שמי שנטעה דפאבי] שמשמנטעה ל, שמי שנוטעה וגי (שם, שם) מ | שהיא *רעה דפואבים] שהיא רעל, רע י (תהלים) | 10 אנטונינוס שאל ו | את רבנו ח, . . רבינו הקדוש א[1], את רבי ר[1], לר׳ ר[2] | מאימתי . . הרע פגב, אמר (ואמר ח) לו מאימתי (מאמתי ו, אמתי י) יצר הרע דוחא[2]י, יצר הרע מאימתי ר[1], . . מאימת ר[2], א״ל יצר . . מאימת א[1] | ניתן פחא[1]י, ניתן בו ו | באדם] י, ~ משיצא (משעה שיצא גר) ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו דוחאגר, א׳ לו משיצא . . או . . אמו פ | משעה שנוצר] עד שלא יצא ממעי אמו דוהא[2]גרי | אם [כן] ע, לאו שאלו כן י, לאו (לא ג, מה א[1]) שאילו היה נתון

של אש תחת בית שיחיהם וכו׳ ועי׳ שהש״ר פ׳ השבעתי אתכם ומדרש תהלים ט״ז סי׳ ד׳ וכ״ה סי׳ א׳ ואיכ״ר פ׳ בלע י״י ולא חמל וכו׳ ועי״ע ערך מלין צד 25 וגרעץ קורות היהודים ח״ד (מהדורא ב׳) צד 464, ובילק׳ תהלים שם הגי׳ בדפ״ר ג״כ הריח דורו של שמד, ובד״ו שינו הגי׳ דורו של גזרה, ולדרש זה נסמך המאמר שלאחריו רב שילום בש״ר מנחמא וכו׳ והוא פותר זה דור דורשיו וכו׳ בדורו של שמד, ובהמשל למלך שהיה וכו׳ כתוב בכי״ל צלוחית של פילייסון ונוסף ביני שמי פ מ להגיה פפלייסמון והגהתי פיליימון כמו לעיל צד 276 לצלוחית שלפפליטון ועי׳ בחי״נ שם ולעיל צד 257 וצד 311, ובערוך ע׳ פפולסמון הגי׳ צלוחית שלפפולסמון: 1 אמר נבל בלבו. כלומר נבל נתון בלבו שמסור בלבו לעשות בעל כרחו כל אשר יצונו לבו (פ׳ ב״ר כ״י), אבל בצדיקים כת׳ אל לבו על לבו ומשמע שהן מושלים על לבן, והמאמר נסדר גם לקמן פס״ז לפ׳ ויאמר עשו בלבו, ושם הגי׳ וישם דניאל על לבו ד ו מ י ן ל ב ו ר א ן ויאמר י״י אל לבו וגו׳ וכ״ת במדרש קהלת, ובמד׳ אסתר ודומין לבוראן, ובשני המקומות תובא ג״כ לנכון הפ׳ וישם דניאל על לבו, ותימה שנשתבש אל לבו גם בלקח טוב ועח״נ, ותחלת המאמר הרשעים ברשות לבן איתא בהוספת דברים במדרש תהלים ועיי״ש: 5 לא אוסף. שתי פעמים כת׳ ל א א ס ף לקלל עוד את האדמה וכו׳ ו ל א א ס ף עוד לתכות את כל חי, וכו׳ ודורש לא אסף ולא אסף לסגי לסגי ורבנין אמ׳ וכו׳, ולעיל צד 250 הגי׳ ר׳ הונא בשם ר׳ יוסף לא אוסיף לא אוסיף לסגי לסגי וכו׳ ועיי״ש במ״י, ובכי״ו הגי׳ כאן רב הונא בשם רב אחא לא אסף וכו׳ ועח״נ: 6 אמר ר׳ חייא וכו׳. במדרש תהלים שנדפס מכבר מזמור ק״ג איתא כי הוא ידע יצרנו תני ר׳ חייא אוי לה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה (ובזה הסגנון גם בבמ״ר שם אוי לה לעיסה שהנחתום וכו׳), ובמ׳ תהלים מ״ב הגי׳ אבא יוסי בן דוסתאי אומר כי הוא ידע יצרנו א״ר חייא אוי לה לאותה עיסה שהנחתום וכו׳ וגו׳ שהמאמר הראשון מקוטע שם והוא המאמר שלפנינו אבא יוסי החרס א׳ עלוב וכו׳ כי הוא ידע וכו׳, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן אבא יוסי החורתי, ובד׳ פד״א ודפוסי׳ אחרים אבא יוסי התורתי, והגי׳ החרס מקויימת גם עפ״י כי״ג, (ועי׳ במבוא למדרש תנאים על ספר דברים שחו״ל רד״ץ האפפמאנן צד 7 ובסה״ד ע׳ אבא יוסי החורם), ובכי״ם הגי׳ ר׳ יוסי, וכ״ה בפוגיא צד 579 במאמר שהועתק שם מב״ר לרמה״ד, ושם הגי׳ עלוב סאור שמי ברא אותו מעיד וכו׳ רבנין אומרין עלובה המטעת שמי שנטעה וכו׳, וסאור בסמ״ך עי׳ גם בכל הדוגמאות בעמת״ל ח״ג צד 462 ועי״ע במ״י לעיל צד 28 בד״ה מן הסערת, ובכי״ל כתוב בגוף הספר שמיבידה אותו והגהתי שמי שבידה וכלשון המשנה מנחות פ״ה מ״א שאור בודה להן מתוכן וכו׳ וכן בספרא אמור פרק י״ג בודה להם וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ בד ו׳, ושאור הוא היצר הרע וכמאמרם ומי מעכב שאור שבעיסה וכו׳ (ברכות י״ז א׳), ולשון המאמר בספרי שם רע הוא יצר הרע שבראו מעיד עליו שנ׳ כי יצר לב האדם רע מנעוריו ועי׳ ברכות שם: 9 שמי שנטעה. בכי״ל נשתבש שמשמנטעה והגהתי, וח״ג מטעת ונטיעה עי׳ גם לעיל צד 135: 10 שאל וכו׳. וכן הועתק בפוגיא שם שאל אנטונינוס את רבינו מאימתי יצר הרע נתון באדם אמר לו משעה שנוצר, וסוף המאמר בסגנון שלפנינו בערוך

חוטט בני מיעיה ויוצא אלא משיצא, והודה לו רבי שהשווה לדעת המקרא כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ר׳ יודן אמר מנעריו כת׳ משעה שניעור לעולם: ועוד שאלו מאמתי נשמה ניתנת באדם, אמר לו משיצא ממעי אמו, אמר לו שים בשר בלא מלח ג׳ ימים הלא יסריח, אלא משנפקד, והודה לו רבינו כי גם הפסוק מסייעו [כי כל עוד נשמתי בין] ורוח אלוה באפי (איוב כז ג) [ופקודתך שמרה רוחי (שם י יב)] מאמתי נתתה בי את הנשמה משפקדתני: 21b

כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ אחא מה סבורים בני נח יא

2 ירוש׳ ברכות פ״ג ה׳ ד׳: 6 ילקוט שם, תנחומא ע״ב בראשית סי׳ מ׳, תנחומא שם סי׳ י״ב:

(שאלו נתון ג, שאילו היה נותן א) בו עד שהוא במעי אמו דאג, אילו היה ניתן בו.. אמו ח, לאו שאילו היה נתון בו עד שלא יצא ממעי אמו ר¹, לאו שאילו היה נתון במעי אמו פ, לאו שאילו ממעי אמו היה ניתן ו | 1 בני] ער, את בני דפוחאגכרי | מעיה | אלא משיצא] ע, ל׳ דפוחאגכרי | שהשווה] גי, שהשוה דפא²כע, שהשוה דעתו א¹ר | כי] שנ׳ לפתח חטאת רובץ וכת׳ כי פ | 2 יודן] יוחנן ע | שניעור] ע׳, שהוא נעור וא¹ג, שננער פ, שהוא נגער דחא²כר.. ניגער י | לעולם] פוחגכערי, לצאת ממעי אמו דא², לצאת מן העולם א¹ | שאלו] פרי, שאל אנטונינוס את (רבנו ח) רבינו דחא²גכ, שאל.. את רבינו הקדוש א¹, שאל.. לרבינו ו, שאל.. לרבי ע | מאמתי נשמה] ע, מאימתי.. גכ, אמר (ואמר ח) לו מאימתי.. דפחא², אמר לו.. הנשמה א¹, נשמה מאימתי ר, .. מאימת ו, אמתי י¹ | נתנת ו, ניתנה א, נתנה כ, נתונה פגר, נתנה נשמה י | 3 באדם] פע, ~ משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו דוחאכר¹, א״ל משיצא.. או.. אמו י, משעת פקידה או משעת יצירה ג | שים] ע, אם תניח א¹, לאו משל (אמשול לך משל וח) אם תניח דפוחא²גכרי | בשר — ימים] ע, בשר ג׳ (שלשה פוחכ) ימים בלא מלח דפוחאכרי, שלשה ימים בשר בלא מלח ג | הלא יסריח] ע, מסריח ר², מיד מסריח ג, מיד הוא מסריח דפחאכי, אינו מסריח מיד.. מסריח ו | אלא משנפקד] ע, ל׳ דפוחאגכרי | 4 לו ל׳ ו | רבי עי, ר׳ דפאגר, רבינו לדבריו ו | כי גם זה הפסוק מסייעו ע, שהשוה לדעת המקרא פא¹גכ, שהשוה (ששוות ו) דעתו לדעת המקרא דוא²רי | *כי כל — רוחי] כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי חר², כי.. ורוח.. באפי חיים וחסד עשית וגו׳ ופקודתך וגו׳ א¹, כי.. בי ורוח אלוה באפי ד¹גכ, ורוח.. באפי ופקודתך שמרה רוחי ע⁰, ורוח אלוה באפי ל, חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך.. רוחי דא²עי, ופקודתך.. רוחי פ | 5 מאמתי] י¹, מאימתי דפאגער, ומאמתי ו | *נתתה בי — הנשמה] ונתתה את הנשמה ל, נתת בי את הנשמה דא², נתת הנשמה בי ע, נתנה בי הנשמה פו, נתנה (ניתנה י) נשמה בי גי, נשמה נתונה בי ר | משפקדתני] פחגכער¹, משהפקדתני דאר², משעה שפקדתני י, משעת פקידה ו | 6 אחא] וחגכ, אבא פ, שמואל דא²י |

ע׳ יצר אמר לו אם [כן] היה חוטט בני מעיה ויוצא אלא משיצא והודה לו וכו׳ מנעריו כתיב משעה שניעור לעולם, ונשתבש שם ר׳ יוחנן במקום ר׳ יודן, ומאמר ר׳ יודן איתא גם בירוש׳ ברכות ושם הגי׳ משעה שהוא ננער ויוצא לעולם, וכן הועתק ברד״ק אמר ר׳ יודן וכו׳ משעה שהוא ננער לעולם, ובלק״ט משעה שהוא ננער בעולם, וגם המאמר השני בסגנון שלפנינו בערוך ע׳ נשם כאמתי נשמה ניתנת באדם א״ל משיצא ממעי אמו אמר לו שים בשר בלא מלח ג׳ ימים הלא יסריח אלא משנפקד והודה לו וכו׳ כי גם זה הפסוק מסייעו ורוח אלוה באפי (כ״ה בשרפ״ע, ובערוך דפ״ר הגי׳ חיים וחסד עשית עמדי ועי׳ בערוך השי׳ שם) ופקודתך שמרה רוחי וכו׳ משפקדתני, ושני הפסוקים איוב כ״ז ב׳ וי׳ י״ב הובאו גם בכי״ח וכי״א א׳ ובפי׳ ב״ר כ״י, והפסוק הראשון כי כל וכו׳ הובא בכי״ג וכי״כ ובמדרש דפ״ר, ובד״ו נסמן בגליון איוב כ״ז אכן הודפס שם בפנים הפ׳ חיים וחסד וכו׳ וזה הפסוק הובא בכי״א ב׳ ובערוך בדפ״ר ובילקוט, ונראה שהסיוע מצירוף שני הפסוקים שבפסוק הראשון הוזכר נשמה ורוח ומפ׳ ופקודתך וכו׳ דרשו משפקדתני ועי׳ לעיל צד 132 ה׳ שמות נקראו לה נפש נשמה וכו׳ רוח וכו׳, ובסנהדרין נסמכו המאמרים שלפנינו בסגנון וסדר אחר לשני מאמרים אחרים שאמר אנטונינוס לרבי וג׳ שם וא״ל וכו׳ נשמה מאימתי ניתנה באדם משעת פקידה או משעת יצירה א״ל משעת יצירה א״ל אפשר חתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת אלא משעת פקידה אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנ׳ ופקודתך שמרה רוחי וא״ל אנטונינוס לרבי מאימתי יצה״ר שולט באדם משעת יצירה או משעת יציאה א״ל משעת יצירה א״ל א״כ בועט במעי אמו ויוצא אלא משעת יציאה אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנ׳ לפתח חטאת רובץ (ועי׳ בד״ס וילקוט ר׳ ל״ח), והפ׳ לפתח חטאת וכו׳ נוסף כאן בכי״פ וכן נובע מסנהדרין שם הגי׳ שבכי״ג מאימתי נשמה וכו׳ משעת פקידה או משעת יצירה והגי׳ בכי״ו בסוף המאמר השני משעת פקידה, ושם פירש״י משעת יצירה שנקרם כולו בבשר וגידין ועצמות (ועי׳ גם במ״ו לעיל צד 292 בד״ה אמר ר׳ יוחנן) פקידה משעה שהמלאך פוקד הטיפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה וכו׳ מיד נזרקה בו נשמה וחיות (ואין לפרש פקידה זו פקידת האיש דאיך ייחסהו להקב״ה ועי׳ ביפ״ת) וכו׳ וכי אפשר לחתיכה שתתקיים אפילו ג׳ ימים בלא מלח שאינה מסרחת וה״נ אילו לא היתה נשמה נתונה עד שעת יצירה היאך תתקיים הטיפה שלא תסריח במעיה וכיון שטיפה מסרחת שוב אינה מולדת, וביפ״ת הקשה על הגי׳ שבב״ר כאן א״ל משיצא ממעי אמו איך עלה על דעת ר׳ לומר משיצא ואיך יעמוד בשר בלא מלח ט׳ חדשים ועוד דקאמר והודה לו שהשוה דעתו לדעת המקרא משמע דלולי זה לא היה מודה לטענתו וע״ק בלי טענת אנטונינוס עינינו הרואות שכל ט׳ חדשים הולד מגדל אברים ויש בו רוח החיוני והמפילות תוך זמן יוכיחו שהולד חי מרגיש, ולדעת בעל יפ״ת צ״ל כאן כמו בסנהדרין וכתב ושבוש הוא שנפל בספרים, ואעפ״י שהודה רבי שהנשמה ניתנת באדם משעת פקידה דעת חז״ל דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להרגו ולהציל את אמו כדתנן באהלות סוף פ״ז האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה קודמין לחיין יצא רובו אין נוגעין בו וכו׳ ועי׳ מ״ש החו׳ פרייס במ״ע צייטשריפט פיר געבורטסהילפע וכו׳ חלק נ״ג מחברת ג׳ על הדעות והחקירות בענין זו השאלה בספרי הפילוסופים והרופאים ובענין השאלה מאימתי יצה״ר נתון באדם אצל חכמי הנוצרים לשטתם שיצה״ר שולט באדם מחטיית של אדה״ר:

שבריתן כרותה עומדת לעד, אלא שכל זמן ששמים וארץ קיימין בריתן קיימת, לכשיבוא אותו היום שכת' בו כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו) באותה שעה ותופר ביום ההוא (זכריה יא יא), אמר ר' אחא מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שזורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין, מיכן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין קור וחום חמה ואבבית קיץ וחרף מקייץ אני עליהם את העוף היך דאת אמר וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישעיה יח ו), מעשה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו ואית דאמ' ר' שמואל בן נחמן הוה אמר מה עבד לן דרא דמבולא, ד"א עוד כל ימי הארץ וגו' ר' הונא בשם ר אחא מה סבורים בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד, כך אמרתי להם עוד כל ימי הארץ, אלא כל זמן שהיום והלילה קיימין בריתן קיימת, ולכשיבוא אותו היום [שכת' בו והיה יום] אחד [הוא] יודע לייי לא יום ולא לילה (זכריה יד ז) באותה שעה ותופר ביום ההוא, אמר ר' יצחק מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שזורעין ולא קוצרין דאמר ר' יצחק אחת למ' שנה היו זורעים ומהלכים מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלשים ארזי לבנון בהליכתן והיו אריות ונמרים חשובים עליהם ככלימתא שלבשרן, הא כיצד היה אויר להן כמן הפסח ועד העצרת: [רבן שמעון בן גמליאל משם ר' מאיר וכן היה ר'

6 ילק מכירי ת"ע כ"י: 12 תוספתא סטנית פ"א, בבא מליעא ק"ו ב', ועי' פדר"א פ"ח:

1 כרותה עמהן עומדין לעד פ | שכל] וא[1]גב, כל דפחא[2]י | ששמים וארץ] ותגברי, שהשמים והארץ דא[2] | *קיימין דפאגי] קיימים וחב, ל' ל | ולכשיבוא ו, כשיבא א[1]רי | יום פא[2]ר | 2 והארץ— תבלה דפוא[2]גכ] וגו' לא[1] | אותה א[1]ג | השעה ו | ותופר] ~ בריתי חג, ברית י | 3 שמרדו י | שהן זורעין פגכ, שהיו זורעין דא[2]י, . . זורעים ו, שהן לא זורעין א[1] | ילדין ו, ולא יולדין א[1] | 4 קברין ו | זרע וקציר] זורעין וקוצרין א[1] | יולדין וקוברין ל' י | **חמה] חטה ל | *ואבבית ע] ועבעבית י[1], ועב עבית פ, ועועית ע[0], וחבבית א[1], חכאבית א[2], חכאכית ד, ועצבות ו, ועוצבית ג, ועץ עבות ל, ועז כבית ד[1] | מקיץ פוא[1] | 5 *וכל בהמת — תחרף דא[2]גכ] וכל בהמות . . תחרף פ, וכל חית הארץ . . תחרף י, וכל חית השדה . . תחרף ו, וגו' ל, ל' א[1]ר | 6 בן] ו, בר דא[2]ג, בר' פ, בר רב כ | היה אומר דואכ, אמר גי | מה] חמי ~ דא[1]גר, חמא ~ פ, חמון ~ וי | 7 עביד לן א[1], עבד לי ו | חונא ג | מה] אמר הב"ה ~ מ | 8 *שבריתן דפאגבי] שבריתם ות, שברייתן ל | עומדת] פחגב, ועומדת דא[2]ים, ומוספת ועומדת ו, עמם א[1] | **ימי] ל' ל | הארץ] פא[1]גב, ~ וגו' דא[2]י, זרע וקציר וגו' ו | אלא] הרי א[1], והלא כ, ל' וח | שכל פוא[1]ג | 9 ולכשיבוא] וג, ולכשיבא פ, לכשיבא י, וכשיבוא דא[2], וכשיבא כמ, כשיבא א[1] | **שכת' — יום] ל' ל | *הוא דפוא[2]גי] ל' לא[1]כ | 10 אותה שעה א[1], באותה השעה ו, מיד ג | ותופר] ~ בריתי ח, ברית י | שמרדו י | 11 ידי] פוא[1]גבי, ל' דא[2] | שזורעין] א[1], שהן זורעין דפא[2]גב, שהיו זורעים וי | ואמר פכ, אמר א[1]ג | לארבעים פוגב | 12 קלה ל' א[1]גב | ותולשין ו | הלבנון כ | חשובים] דומין פ | עליהם] א[1]ג, עליהן וי, בעיניהם דא[2], לפניהם כ, להם פ | ככלימתא של *בשרן (בשרו ל)] ככלמתא בבשרן י[1], ככלמי בשרם ו, כגימת בשרו ד, כנימה בבשרו א[2], כשרצים פ, ככבשים ג, ככלב מת כ, בכל ימות בעורן א[1] | 13 האן] עוד כל ימי הארץ זר' וקצ' וק' וח' ~ ג | כאיצד פ | אויר להן] כ, אויר להם וא[1]ג, להם אויר פ, . . אויר יפה דא[2]ר[1]י | פסח פא[1]כ | עצרת פא[1]גכ | *רבן — מתשרי] ל' ל | *רבן פוגכ] רבי ד, ר' ד[1] (רשב"ג א) | *משם ר' ו] אומר משם ר' ד, אומר (אמר כ) משום ר' א[1]גכ, אימר בש"ר א[2], א"ר פ |

1 שבריתן כרותה וכו'. מה שנאמר לא אסף לקלל וכו' ולא אסף להכות וכו' ובפרשה שלאחריה ואני הנני מקים את בריתי אתכם וכו' אלא עוד כל ימי הארץ וכו' שכל זמן ששמים וארץ קיימין בריתן קיימת וכו': 3 שזורעין ולא קוצרין. ומפרש יולדין ולא קוברין כלו' אינם קוברים את בניהם אלא באים בכלח אלי קבר ועי' ביפ"ת (וכן בתנחומא מ"ב שם מה שזרעת לא תקצר פתרונו מה שהולדת אין אתה קובר ובמ"ק ט' ב' תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו) מיכן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין קור וחום חמה ואבבית (כן תגהתי עפ"י גי' הערוך בע' אבבית ועח"נ ולעיל צד 169) קיץ וחרף מקייץ אני וכו' משכין אני עליהם את העוף כל ימות הקיץ הד"א וקץ עליו וכו' וכל בהמת הארץ עליו תחרף כל ימות החרף, ובתנחומא מ"ב שם אמר ר' שמואל בר אמי למה היו מורדים שהיו רואים בנים ובני בנים ולא היו מתים אמר הקב"ה מכאן ואילך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר שיהו מולידים וקוברים וקור וחום שלא היו יסורין באים עליהם מכאן ואילך היו מתייסרין באש ובשלג. ובתנחומא שם שהיו רואין לעצמן בנים ובני בנים חמשה וששה דורות ולא היו מתין אמר וכו' מכאן ואילך וכו' זרע וקציר שתהיו מולידין וקוברין וקר וחום שתהיו מתיסרין בשחפת ובקדחת וקיץ וחורף שתהיו מתקייצין ופניכם מתחרפין והיסורין אינן פוסקין ותהיו מצטערין בגופיכם אין אתם שובתין יומם ולילה ותהיו נדונין באש ובשלג: 7 עוד כל ימי וכו'. ור"ה בשם ר"א מדייק כל ימי וכו' כל זמן שהיום והלילה וכו': 11 שזורעין ולא קוצרין. כמשמעו (ולא כמו שדורש ר' אחא זורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין), וטעם המאמר שזורעין פעם אחת ולא צורך להם לקצור בכל שנה וכדאמר ר' יצחק אחת למ' שנה היו זורעים, וכן בתנחומא מ"ב שם א"ר יצחק למה היו מורדים שהיו זורעים שנה אחת והיה עושה תבואה (בתנחומא שם ועושין מזון) לארבעים שנה, וכאן מפליג ר"י בהצלחתם של דור המבול ומהלכים מסוף העולם ועד סופו בזמן מועט ומתלשין וכו' והיו אריות וכו' ועי' באגה"א ח"ב צד 239: 12 ככלימתא שלבשרן. ככנה בבשרן ועי' עמת"ר ע' כלמתא וע' קלמתא, והגהתי בשרן, אכן גם בדפוסי' איתא בשרו ובכי"א ב' בבשרו, ומתגי' ככלימתא נשתבשו גם הגי' בכי"כ וכי"א א': 13 הא כיצד. הוא דבור בפ"ע ואינו ההמשך למאמר של ר"י, וכן מוכח מגי' כי"ג עוד כל ימי וכו' הא כיצד וכו' ומפרש לנכון ביפ"ת הא כיצד היה להם אויר[1]) וכו' אקור וחום וקיץ וחורף דקרא קאי כלו' דהשתא גזר להיות כן לפי שמרדו בו שמתחלה לא הוה להו לא קור ולא חום ולא קיץ ולא חורף אלא הזמן היה וכו' כמו שהוא תמיד מהפסח ועד העצרת שהאויר יפה וממוזג ועי' גם בפי' ב"ר ובידי"ם: רבן שמעון בן גמליאל. כל המאמר ליתא בכי"ל ואיתא בדפוסי' ושאר כ"י של ב"ר והשלמתי עפ"י

1) ἀήρ.

דוסא אומר כדבריו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע, חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף, חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור, חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר, חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ, חצי אב ואלול וחצי תשרי חום, ר' יהודה מונה ממרחשון, ר' שמעון מתחיל מתשרי: אמר ר' יוחנן לא שימשו מזלות כל י"ב חדש, אמר ליה ר' יונתן שימשו ולא היה ניכר רישומן, ר' ליעזר א' לא ישבתו לא שבתו לעולם, ר' יהושע א' לא ישבתו מיכן ששבתו]:

ט א) ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו זה שיכן בזכות הקורבנות: יב

ב) ומוראכם וחיתכם וגו' מורא וחתית חזרו ורדייה לא חזרה, אמתי חזרה, בימי שלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (מ"א ה ד): תני ר' שמעון בן אלעזר א' תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת, וכן היה ר' שמעון א'

3 לעיל צד 240 וצד 308: 7 ילקוט כ' ס"א: 8 תוספתא שבת פי"ז (פי"ח), שבת קנ"א ב', מדרש קהלת פ' נכנות הטובה (ס' י'):

1 *כדבריו דפוא²] כדבריו דר' שמעי' ג, כדברי ר' מאיר ור' שמעון א¹ | מרחשון כ | טבת כ | *חורף דואגב] קור ח | 2 אדר ב | *קור דואב] חורף ח | אייר כ | תמוז כ | קייץ ו | 3 אלול כ | מונה] היה מונה כ | *ממרחשון דפאב] ממרחשוון ו, מן מרחשון ג | *מתחיל דוא²ג] מונה א¹, היה מונה ב | *אמר ר' יוחנן — ששבתו] אמר.. לא שימשו (שמשו דא²) מזלות.. י"ב חדש (שנים עשר חדש ג, שנים עשר ו) א"ל ר' יונתן (ר' יונתן אומר וג) שימשו (שמשו דא²) אלא שלא היה רישומן (רשומן ד) ניכר ר' אליעזר (ר' אלעזר ד, ר"א א²) ור' יהושע ר' אליעזר (ר' אלעזר ד, ר"א א²) אומר לא ישבתו (ישבותו דא²) לא שבתו ר' (ור' ו) יהושע אומר לא ישבתו (ישבותו דוא²) מיכן (מכלל דא²) ששבתו דוא²ג, א"ר יוחנן לא שימשו מזלות וכו' כדלעיל א¹, שנים עשר חדש לא שימשו מזלות וכו' פ, ל' לכ | 6 *ויאמר — ורבו פו] ויאמר.. פרו רבו ומלאו את הארץ א²ג, פרו.. הארץ ד, וגו' ל, ל' חכ | זה שיכן] זה שכן פ, זה שוכן כ, זו שכן חג' ובירכן ו, ל' א¹ | הקרבנות | 7 וחתכם | וגו'] יהיה דוא²גב, ל' פא¹ | וחתית] ד¹פבר¹, וחיתית וי, וחתות דא², וחתת א¹ר² | ורדיא ג, רדייה י | אמתי] ו אימתי פאגב, ואמתי י, ואימתי ד | 8 א'] אומר דוא², ל' פא¹גב | יומו] יום אחד כ | 9 דוד] אבל ~ דא², אפילו (ואפילו ג) כדוד וגי | שמת גי | השבת] י, ~ כל זמן שאדם חי מחללין עליו את השבת אבל אם מת (ואם מת ג, כל זמן שמת ו) אין מחללין עליו את השבת דוא²ג | שמעון] ~ בן אלעזר דחאגב, יוחי פ, יוחיי ו | אומר |

ספרים אלו, אכן גם בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ובנדפס לא הוזכר זה המאמר כלל. ובילקוט ר' ס"א הועתק מב"מ פרק המקבל (כמו שנסמן שם), ויש לפקפק אם המאמר מעיקר הב"ר או שניתוסף עפ"י התוספתא והברייתא בב"מ שם, ובתוספתא הגי' ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר וכן היה ר' דוסא אומ' כדבריו חצי תשרי מרחשוון וכו' זרע חצי כסליו טבת וכו' חורף חצי שבט אדר וכו' קור חצי ניסן וכו' ר' יהודה היה מונה ממרחשוון ר' שמעון היה מונה מתשרי, ובב"מ שם רשב"ג משום ר"מ אומר וכן היה רבי שמעון בן מנסיא אומר כדבריו חצי תשרי מרחשון וכו' זרע חצי כסליו טבת וכו' חורף חצי שבט אדר וכו' ר' יהודה מונה מתשרי. ר"ש מונה ממרחשון ובילקוט שם ובדר"ק הועתק ר' שמעון בן אלעזר וכו' וכן היה ר' דוסא וכו' ועי' גם בד"ס ובדה"מ צד 201, ובלק"ט מתחיל המאמר ר' מאיר ור' שמעון אומרים וכו' ובמד' הגדול ר' דוסא אומר וכו' וגם שם הגי' חצי כסליו (כסלו) וכו' חורף חצי שבט וכו' קור, ועם גי' כי"ח שציינתי מסכמת הגי' שבפירש"י עה"ת חצי כסלו וטבת וחצי שבט קור וכו' ועיי"ש ובחזקוני ובראב"ם וביפ"ת, וכ"ה במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער חצי כסליו וכו' קור חצי שבט וכו' חורף (ושם נשתבש חצי סיון וכו' חום חצי אב וכו' קיץ), ופי' ר' יהודה מונה ממרחשון שאומר מרחשון וכסליו זרע טבת ושבט חורף ור"ש מתחיל מתשרי מתחיל למנות מתשרי שני חדשים לכל עת תשרי ומרחשון זרע כסלו וטבת חורף וכו' ועי' בפירש"י בב"מ שם: 3 אמר ר' יוחנן וכו'. גם מאמר זה ליתא בכי"ל וכן ליתא בכי"כ ולא הועתק בכי"ח ובילקוט, והמאמר מקוטע בכי"פ וכי"א א' ואיתא בשלימותו בדפוסי' ובכי"ו ובכי"א ב' ובכי"ג וכן הועתק כולו בדר"ק ועיי"ש והתחלתו בפי' ב"ר, והשלמתיו כמו לעיל צד 240 ועי"ע לעיל צד 308 ובח"נ סוף פל"ג, ונ"ל שעיקר המאמר כאן בדרש לא ישבתו, וכן מפרש בפירש"י עה"ת עפ"י זה המאמר ויום ולילה לא ישבותו מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה: 6 זה שיכן. כבר כת' ופרו ורבו וכו' לעיל בפרשה (ח' י"ז) ודורש זה שכתוב כאן פרו ורבו נאמר לנח בזכות הקורבנות ועי' לעיל סוף פל"א, וכתיבת קורבנות בוי"ו כמו לעיל צד 116 וצד 149 וצד 295: 7 וחתית. וכ"ה בלק"ט וכלה"כ חתית ביחזקאל ל"ב כ"ג ועי' גם בעמת"ל ע' חתית, והגי' וחתות גר' משובשת: ורדיית. שנאמר אצל אדה"ר וירדו בדגת הים ובעוף השמים וכו' ובכל הארץ וכו': 8 תני וכו'. בתוספתא שם ר' שמעון בן אלעזר אומר הרוצה לעמץ עיניו של מת וכו' וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו קטן בן יומו מחללין עליו את השבת ואפילו דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת שכל זמן שהוא חי עוסק במצות לפיכך דוחין עליו את השבת וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר קטן בן יומו אין משמרין אותו ואין מטמרין אותו (ובח"נ שם הגי' רק אין משמרין אותו) לא מפני חולדין (מן החולדה) ולא מפני עכברים (מן העכברים) שהכלב רואה אותו ובורח נחש רואה אותו ובורח עוג מלך הבשן מת משמרין אותו מפני חולדין ומפני עכברים (מן חולדה ומן עכברים) שכל זמן שאדם חי מוראו מוטל על הביריות שנ' ומוראכם וחיתכם יהיה וכו' מת ניטל מוראו מן הביריות, ובשבת שם תניא רשב"ג אומר תינוק בן יומו חי וכו' דוד מלך ישראל מת אין וכו' ותניא ר' שמעון בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים שנ' ומוראכם וחתכם יהיה כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות כיון שמת בטלה אימתו וכו', ודרשו וחתכם לשון חיות ועי' ברש"י שם ובפירושו עה"ת, ובמדרש קהלת שם איתא שמעון בן אלעזר אומר אפילו בן יומו חי אין צריך שימור לא מן החולדה ולא מן העכברים ומן הנחשים הכלב רואה ובורח הנחש רואה ובורח אבל כשמת אפילו כעוג מלך הבשן צריך שימור מן החולדה ומן העכברים ומן הנחשים שכל זמן וכו' אימתו מוטלת על כל הבריות והחיות והרמשים שנ' ומוראכם וחתכם וכו' כיון שמת נטלה אימתו וצריך שימור ותינוק בן יומו חי מחללין עליו

תינוק בן יומו חי אין משמרין אותו מן העכברים ומן נחשים שלא ינקרו עיניו, ארי רואהו ובורח, נחש רואהו ובורח. עוג מלך הבשן מת משמרין אתו, שכל עת שאדם חי מוראו על הבריות, מת ניטלה אימתו מן הבריות הה״ד ומוראכם וחיתכם וגו׳:

ג ד) כל רמש אשר הוא חי וגו׳ אך בשר בנפשו דמו וגו׳ ר׳ יוסי בר׳ אבין משו׳ ר׳ יוחנן אדם הראשון שלא הותר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי, אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי:

ה) [ואך את דמכם לנפשותיכם] להביא את החונק עצמו, יכול כשאול ת״ל אך, יכול כחנניה מישאל ועזריה תלמוד לומר אך: מיד כל חיה אד־שינו אילו ארבע מלכיות, מיד האדם

4 ילקוט שם. סנהדרין נ״ט א׳ ב׳, 7 ילקוט שם. ב״ק צ״א ב׳: 8 ילקוט שם:

1 יומו] יום אחד פב | אין צריך שימור י | מן החולדה ומן (הנחש א²) הנחשים א, מפני החולדה ומפני הנחש ד) הנחשים דוהג, מפני חולדה ונחשים פ, מן הנחשים ומן החולדה י, מן החולדה ומן העכברי׳ מן הנחשים ומן העקרבים ב | את עיניו | רואהו] פא, רואה אותו דוגב ובורח] בורח ד | 2 נחש — ובורח ל י | רואהו פא] רואה אותו דוג, רואה ל | עוג] אבל ~ דא², ואפילו ~ פב, אבל כעוג י, אפילו (ואפילו ג) כעוג ואג, מת אפילו כעוג ח | שמת הא¹, ומת ג | אתו] אותו שלא ינקרו את עיניו י, אותו מן (מפני פוג) החולדה (הולדה פ) ומן העכברים (ומפני העכברים ד, ומפני הנחשים וג, מפני הנחשים ח, ונחשים פ, ומן העכברים ומן הנחשים ומן העקרבים ב) שלא ינקרו את עיניו דפוהאגב | כל זמן שאדם דוא׳גב, כל אדם א¹, אדם פ | הבריות | 3 ניטל (נוטל פ) מוראו דפואג | מן] על וג | הבריות | וחתכם | 4 בר] גב, בר דפוא² | אבין] פוגב, אבון ד, איבו א² | משו] ו, משום ב, בשם דא²ג | 5 שלא הותר לו בשר פוח, שלא הותר בבשר י | 7 *ואך — לנפשותיכם י] אך את דמכם ג, ואך . . לנפשותיכם אך פ, אך לדואב | את החונק את עצמו פא¹ | אך] ~ חלק ו | 8 מיד כל חיה] פוהא¹גבי, ~ זה המוסר את חברו להיות להרגו מיד איש אחיו זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו דבר אחר (ד״א דא¹א²) מיד כל חיה דא² | אדרשנו | ארבע] פוהגב, ד׳ דא |

את השבת הוי מילה וישראל מת אין מחללין עליו את השבת. ומה שנוסף בדפוסי׳ וכ״י שציינתי כל זמן שאדם חי מחללין וכו׳ ליתא גם בתוספתא ובשבת שם ובמד׳ קהלת. ובכי״פ וכי א א׳ נשתבש תני וכו׳ תינוק בן יומו מחללין עליו את השבת מת (ובכי פ ואם מת) אין מחללין וכו׳. ובמדרש הגדול הועתק מב״ר כאן ר׳ שמעון בן אלעזר אומ׳ תינוק בן יומו וכו׳ מפני חולדה ומפני נחשים שלא ינקרו וכו׳ ארי רואה אותו ובורח נחש רואה אותו ובורח ואפלו עוג מלך הבשן שמת וכו׳ מפני חולדה ומפני נחשים שלא ינקרו וכו׳ הא כל זמן שאדם חי מוראו מוטל על הבריות מת ניטל מוראו מעל הבריות וכו׳ ועיין נ. וכתיבת ב ר י ו ת בכי״ל כמו לעיל פעמים שונות, וכתיבת א ת ו עי׳ לעיל צד 247: 5 שלא הותר וכו׳. דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו׳ ובשר לא כתיב ולפיכך לא הוצרך להזהיר על אבר מן החי ובאן כתי׳ כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדה״ר נתתי לכם את כל (פי׳ ב״ר כ״י), ובסנהדרין נ״ט א׳ ת״ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי וכו׳ ושם נ״ט ב׳ אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה דכתיב לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ לכם ובשבאו בני נח התיר להם שנ׳ כירק עשב נתתי לכם את כל יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת״ל אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו וכו׳ ועי״ע שם נ״ז א׳ ולעיל צד 143 וצד 147 ובמ״י שם. וכן מתורגם בתר״י א׳ ברם בשרא דתליש מן חיותא חיא בזמן דנפשיה ביה וכו׳ ועי׳ במ״ה חלק מ״ג צד 461 על השטות אצל אבות הכנסיה שלהם אם אדה״ר הותר לו בשר לאכילה: 7 ואך את דמכם לנפשותיכם להביא וכו׳. כן הגהתי וכ״ה בילקוט. וכן הועתק בלק״ט וברבינו בחיי ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש להביא החונק את עצמו. וכן הגיה במ״כ ואך את דמכם וגו׳ להביא וכו׳, וגם לפי דברי אך להביא וכו׳ פירוש המאמר אעפ״י שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה אך את דמכם אדרוש, וקשה הלשון אך להביא וגו׳ יכול וכו׳ ת״ל אך וכו׳, ודורש ואך את דמכם לנפשותיכם וכו׳ להביא החונק את עצמו כלו׳ המאבד נפשו לדעת ומ״ש החונק אורחא דמילתא נקט דיותר נקל לאדם ליחנק מליהרג, וכן הבין בעל מדרש הגדול שהעתיק בעמו׳ 169 ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש זה ההורג עצמו לדעת יכול כשאול וכו׳, וכן כתב הרד״ק ורמ״ב אך את דמכם וכו׳ ורז״ל פירשו אם אדם יהרג עצמו שתהיה נפשו נענשת לעוה״ב ואמרו יכול כשאול וכו׳, והרמב״ן כתב ורבותינו דרשו בו הורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש וכו׳ ועי׳ גם ברמב״ם הלכות רוצח פ״ב ה״ג את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו וכו׳ ועי״ע בב״ק שם מאן תנא וכו׳ דאמר אין אדם רשאי לחבל בעצמו איתימא האי תנא הוא דתניא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש רבי אלעזר אומר מיד נפשותיכם אדרש את דמכם ודרמא קרא שאני וכו׳, ובפירש״י עה״ת מפרש ואך את דמכם אף על פי שהתרתי לכם וכו׳ את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו לנפשותיכם אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם ועי׳ ביפ״ת: יכול כשאול שהפיל עצמו על חרבו שלא יתעללו בו הפלשתים ת״ל אך יכול כחמ״ע שמסרו עצמן לכבשן האש ת״ל וכו׳, ובכי״ל כתיב יכול כשאול יכול כחנניה וכו׳ ועזריה אך והושלם בינו שיטי ת״ל לו׳ אך וכן ת״ל לפני אך בסוף המאמר, והדרש איתא גם בברייתא שהועתקה בראש מדרש הגדול משלשים ושלוש מדות וכו׳ ממיעוט ביצד וכו׳ אך רק וכו׳ אך למיעט וכו׳ כיוצא בו ואך את דמכם וכו׳ אדרש יכול כשאול או כחנניה מישאל ועזריה ת״ל ואך: 8 אילו ארבע מלכיות. שנקראו חיות כמפורש בלק״ט וברבינו בחיי ועי׳ דניאל ז׳ ג׳ וי״ז (וכתיבת אדרשינו בכי״ל ביו״ד במקום פתח ועי׳ במ״י לעיל צד 261), והדרש הראשון שנוסף בדפוסי׳ ובכי׳ א ב׳ מיד כל חיה זה המוסר את חברו וכו׳ מיד איש אחיו זה השוכר את אחרים וכו׳ ליתא בכי״ל ובשאר כ״י שציינתי ובילקוט וכן ליתא בלק״ט וברבינו בחיי ובמדרש הגדול עמו׳ 171 בהמאמר שהועתק מב״ר שלפנינו (ושם מפרש אלו מלכיות שנמשלו בחיות), ובמ׳ הגדול עמו׳ 169 הועתק בערבוביא מרמב״ם הלכות רוצח פ״ב ה״ב וה״ג מיד כל חיה אדרשנו זה המוסר חברו לפני חיה לטרפו מיד האדם מיד איש אחיו זה השוכר אחרים להרוג את חבירו כל אחד משלשתן שופך דמים ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהם מיתת בית דין ובפירוש נאמר בשלשתן לשון דרישה הרי דינם מסור

אמר ר' לוי מיד האדם, מיד איש אחיו, הצילני נא מיד אחי מיד עשו (בראשית לב יב), אדרוש את נפש האדם אילו ישראל ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד לא):

ו) שופך דם האדם וגו' אמר ר' חנינה כולהם בהלכות בני נח, בעד אחד בדיין אחד בלא התרייה על ידי שליח על ידי עוברים, [בעד אחד בדיין אחד שני שופך דם האדם באדם אחד 21c דמו ישפך, בלא התראה שני שופך דם האדם באדם דמו ישפך, על ידי שליח שני שופך דם האדם באדם דמו ישפך על ידי אדם דמו ישפך, על ידי עוברים שני שופך דם האדם באדם דמו ישפך], ר' יודה ברי סימון א' אף החונקו מפי עצמו שופך דם האדם באדם דמו

3 יבמ' קידושין פ"א נ"ח ב', סנהדרין נ"ז ב':

1 אמר — מיד האדם] חגכ, אמר . . מיד האדום ל[0]א[1], מיד האדום י, אמר . . מיד האדם ומיד האריים (?) ן, ל' דפא[2] | אחיו] וחא[1]גכי, ~ זה עשו דפא[2] | *מיד עשו] ומיד . . ל | 2 *ואתן] ואתם פו, אתם ל, ואתנה דא[2]גכי | 3 וגו'] באדם דמו ישפך דפוגכ, באדם . . ישפך וגו' דא[2] | כלהם ג, כולהון ח, כלן א[1], כל פכ | *בהלכות ל[0]דוא[1]] בהלכת ל, כהלכות א[2]ג, הלכות פכ | בדיין אחד] ~ בלא עדים דוחאגכ | בלא] וחג, ובלא דאכ | 4 התרייה] וג, התראה דאכ | עובדים ל[0] | *בעד — ישפך ל[0]] בעד . . אחד שופך דם . . באדם אחד . . ישפך בלא עדים ובלא התראה שופך דם האדם דמו ישפך על ידי שליח שופך דם האדם על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברי' שופך דם האדם דא[2], בעד . . אחד שופך דם האדם באדם דמו ישפך בלא עדים בלא התרייה (התראה ח) שופך . . ישפך על ידי שליח שופך דם האדם על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברים שופך דם האדם באדם דמו ישפך וח, בעד . . בדין אחד שנ' שופך דם האדם באד' דמ' ישפ' על ידי שליח שופך דם האד' באד' דמו ישפ' על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברים שופך דם האד' באד' דמו ישפך ג, בעד . . בדיין אחד שופך דם האדם באדם דמו ישפך בלא עדים ובלא התראה שופך דם האדם אפילו על ידי שליח באדם על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברים שופך דם האדם בקרב האדם דמו ישפך פ, שופך דם האדם באדם דמו ישפך לא אמרו אלא ע"י שליח כת' שופך דם האדם ע"י שליח א[1], שופך דם האדם על ידי אדם באדם דמו ישפך ל | 7 ר' יהודה דפוא[2] (ר' יודה — ישפך ל' א[1]גכ) | בר פ | אמר דפו | אף ל' פ | *החונקו דא[2]] החונק פ, החניקו ו, החוכרו ל | מפי עצמו] פו, ל' דא[2] | שופך — ישפך] ו, שופך דם האדם וגו' דא[2], שופך דם באדם עצמו פ |

לשמים וצ"ל שמרמב"ם שם ה"ג נובעה גם ההוספה שבדפוסי', ור"מ שטראשון שידע רק נוסחת ב"ר שבדפוסי' חוה דעתו במתת יה ט' ב' שמקור הרמב"ם בב"ר כאן וכתב והכ"מ לא הערה מקורו מהמדרש הלז, ובלי ספק היתה הגי' לפני הכ"מ כהגי' שלפנינו בכי"ל ועוד ששה כ"י ובילקוט ובלק"ט וברבינו בחיי: 1 אמר ר' לוי מיד האדם. וכ"ה בכי"ת וכי"ג וכי"כ, ור' לוי דורש האדם האדום כלו' אדום ועי' לעיל צד 74 ואדם עליה בראתי וצד 81 קרי עליה ואתן אדם וכו', ובכי"ל נוסף ביני שיטי ו בכתב אחר להגיה האדום כמו שהגי' בכי"א א' אר"ל מיד האדום, ובמ' הגדול עמו' 171 הגי' א"ר לוי מיד האדם האדום, וגי' אחרת בלק"ט וברבינו בחיי ומיד (מיד) האדם אלו ישראל דכתיב (שנאמר) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם מיד איש אחיו אלו בני עשו דכתיב (שנאמר) הצילני נא וכו' אדרוש את נפש האדם לעתיד לבא, ובמ' הגדול הגי' כמו לפנינו אדרוש את נפש האדם אלו ישראל דכת' ואתן צאני וכו', והגהתי ג"כ ו א ת ן וכ"ה במקרא (ואין לו ריע), והגי' ואתנה נר' שנשתבשה עפ"י יחזקאל שם י"ז ואתנה צאני: 3 כולהם וכו'. כל הדינים הנכללים בזה הפסוק הן בהלכות בני נח, ובכי"ל כתוב בהלכת ומוגה בהלכות, וגם בדפ"ר וד"ו הגי' בהלכות: בעד אחד בדיין אחד. כן הגי' הנכונה בכי"ל, ומה שנוסף בדפוסי' ובכ"י שציינתי בלא עדים ליתא גם בירוש' קידושין ובבבלי סנהדרין נ"ז ב' ועי' בחי' הרד"ל ובפי' מהרז"ו, ואין לפרש בלא עדים כשהודה בעצמו דזהו מה שמוסיף ריב"ס מפי עצמו לפי הגי' שלפנינו ועי' גם ביפ"ת, ושם כתב ג"כ ואית דל"ג הכא בלא עדים ועיי"ש, ולשון הירושלמי שם איש מה תלמוד לומר איש איש אלא להביא את הגוים שבאו על עריות האומות שידונו כדיני האומות (ועי' במ"י לעיל צד 166) ואם באו על עריות ישראל שידונו אותם כדיני ישראל אמר ר' לעזר מכולם אין לך אלא ארוסת ישראל בלבד שאם בא על ארוסת ישראל חייב וכו' במה הוא מתחייב וכו' אין תימר בדיני ישראל בשני עדים ובעשרי' וג' דיינים ובהתרייה ובסקילה ואין תימר בדיניהן בעד אחד ובדיין אחד ושלא בהתרייה ובסיף (כ"ה בירושלמי ד"ו) ר' יודה בר פזי מוסף בחונקו מפני עצמו מה טעם כי דם באדם וכו', ובסנהדרין שם איתא אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג בדיין א' ובעד אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפילו קרוב משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין מנה"מ אמר רב יהודה דאמר קרא אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אפילו בדיין אחד מיד כל חיה אפילו שלא בהתראה אדרשנו ומיד האדם אפילו בעד אחד מיד איש ולא מיד אשה אחיו אפילו קרוב משום רבי ישמעאל וכו' מאי טעמיה דרבי ישמעאל דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה עובר שבמעי אמו ותנא קמא תנא דבי מנשה הוא דאמר כל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא חנק ושדי ליה האי באדם אסיפיה דקרא ודרוש ביה הכי באדם דמו ישפך איזהו שפיכות דמים של אדם שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה חנק וכו', ולמד זה מנה"מ וכו' אינו מסכים עם פירוש המאמר שלפנינו, ובכי"ל נוסף פירוש זה בגליון בדיו דיהה כנר' בכתב הספר וכתוב שם בעד א' בדיין אחד שנ' שופך דם האדם באדם אחד דמ' [. . .] בלא התראה ש[. . .] דם הא' בא' דמ' י[. . .] על ידי שליח [. . .] דמ' יש' על ידי אדם דמו יש' על ידי עוברים שנ' שופך דם הא' בא' דמו ישפך (והגהתי קצת), ואולי פירוש זה אינו מעיקר המאמר, ובפי' ב"ר כ"י מפרש בדיין אחד ובעד אחד שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך באדם דמו ישפך משמע ע"י דיין אחד והכי נמי משמע ע"י עד אחד ע"י שליח אע"פ שאין בדיני ישראל שליח לדבר עבירה שהשולח פטור והעושה חייב (ועי' קידושין מ"ג א') בהלכות בני נח אינו כך שהשולח להרוג את חבירו חייב דכתיב שופך וכו' ופי' שופך דם האדם ע"י אדם אחר דמו (בפי' ב"ר כי"א דמו של שולח) ישפך ע"י עוברין דכתיב דם האדם באדם וזהו עובר במעי אמו (ולמלת עוברים נסמן בגליון כ"י ס"א עובדים וצ"ע), ואינו מפרש בפי' ב"ר איך משמע שופך דם האדם וכו' בלא התראה, ונר' שדורש שופך דם וכו' מכל מקום, ולקמן פנ"ב סי' ה' יליף מפי' הנך מת על האשה וגו' מיכן שאין התרייה בבני נח וכן שם סי' ח' ואם אינך משיב וגו' מיכן שאין התראה בבני נח: 7 החונקו. כ"ה

ישפך, אמר ר' לוי הרי שהרג ולא נהרג אימתי הוא נהרג לכשיבוא אדם שופך דם האדם באדם דמו ישפך: דרש ר' עקיבה כל מי ששופך דמים מעלה עליו כאילו מיעט הדמות מה טעם שופך דם האדם וגו' מה טעם כי בצלם אלהים עשה את האדם. דרש ר' אלעזר בן עוריה כל מי שבטל מפיריה וריביה ממעט הדמות מה טעם כי בצלם אלהים עשה את האדם וכת' אחריו ואתם פרו ורבו, דרש בן עזאי כל מי שבטל מפיריה וריביה [כאילו שופך דמים] וממעט הדמות [מה טעם שופך דם האדם מפני מה כי בצלם אלהים עשה את האדם וכת' אחריו ואתם פרו ורבו], אמר לו

1 דברים רבה ואתחנן (פ"ב סי' כ"ט) : 2 תוספתא יבמות פ"ח, יבמות ס"ג ב', מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ח :

1 אדם] האדם א[1], אותו אדם פ | שופך — האדם] ~ הקב"ה פ | 2 °דמו ל' ד | מי ל' פו | ששופך] א[1], שהוא שופך דוא[2]גכ, השופך פ | דם א[1] | מעלה] מעלין וחא[1]גכ, מעלים דא[2] ל' פ | ממעט פא[1]גכ, הוא ממעט דא[2], שהוא ממעט ו | *הדמות (דמות ל)] את הדמות | מה טעם] וכ, ומה טעם ח, מאי (מה ג) טעמיה דג, שנ' פ | 3 מה טעם] מפני מה דפוגכ, לפי ח, ל, א[1] | °עשה] ברא ד | *מי דוחא[1]גכ] ל' לפ | שמבטל א[1], שהוא מבטל דוהגכ, המבטל פ | 4 מפריה ורביה פ, פריה . . דוחא[1]ג, בפריה . . כ | ממעט] מעלה עליו (מעלין עליו חגכ, מעלים עליו ד[1], מעלה עליו הכתוב ד) כאילו (כאלו כ, כילו ג, כאילו הוא דח) ממעט דפחגכ, מעלין עליו כאילו מבטל ו | את הדמות | מה טעם] וכ, ומה טעם ח, מאי (מה ג) טעמיה דג, מפני מה פ | וכתי' בתריה דא[2], ומה כת' (כתו' ח) אחריו חגכ, וכת' פ, וסמיך ליה ו | 5 ורבו] פו, ~ שרצו בארץ ורבו ד, שרצו . . ורבו בה גכ | עזיי וג | שמבטל פג, שהוא מבטל דוא[2]כ | מפריה ורביה פ, פרייה ורבייה ו, פריה ורביה דחא[2]כ | *כאילו — דמים ל°] כילו . . דמים ג, מעלה עליו (מעלין עליו חכ, מעלים עליו ד[1]ו, מעלה עליו הכתוב דא[2]) כאילו (כאלו כ, כאילו הוא ח) שופך דמים דפוחא[2]גכ, ל' ל | וממעט] ומבטל ו | את הדמות | *מה — ורבו] ל' ל | *מה טעם פכ] ומה טעם ו, מה טעם שנ' ח, מאי טעמיה ד, מ"ט א | *שופך — האדם דוא] ~ באדם דמו ישפך גכ | 6 *מפני מה דוחא[2]גכ] ולמה אמרו א[2] | *כי — האדם וגכ] כי בצלם אלהים דא | *וכת' אחריו] ומה (מה א[2]) כת' אחריו דחא[2]גכ, וכת' בתריה פ, מה כתי' . . א[1], וסמיך ליה ו | *ואתם — ורבו דפיאג] ~ שרצו בארץ ורבו בה כ | אמרו א[1], אמרין פ | ליה ג |

בדפוסי' וכי"א ב', ובכי"פ החונק, ובכי"ל נשתבש החוכרו ועח"נ, והגי' מפי עצמו איתא גם בכי"פ וכי"ו, ומאמר ר"י בר' סימון כאן הוא מאמר ר"י בר פזי בירושלמי (ועי' במ"י לעיל צד 166) ובעל קה"ע הגיה שם מוסיף בחנק ומפי עצמו מ"ט (דכתיב) שופך דם האדם באדם דמו ישפך ופי' אם נידון בדיני אומות נידון בחנק ומפי עצמו דקסבר כל מיתה האמורה לבני נח אינה אלא בחנק ומפי עצמו שאין צריך אפילו עד אחד וכו' ודריש ליה מדכתיב שופך דם האדם באדם וגו' שדי ליה האי באדם אסיפא דקרא וכו' ודריש ביה נמי באדם אפי' ע"פ האדם עצמו דמו ישפך וכו' וכן כאן נר' שצ"ל אף בחנק ומפי עצמו, ובכי"א א' וכי"ג וכי"כ ליתא כל המאמר: 1 לכשיבוא אדם. בדב"ר שם על ששה דברים נצטוה אדה"ר על ע"ז ועל חלול השם וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 149) ועל כלן יש סליחה חוץ משפיכות דמים שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך אמר ר' לוי והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהן השיבו אותו מהו באדם דמו ישפך כשיבאו כל בני אדם לעתיד לבא אותה שעה דמו ישפך, ודרשו באדם בא אדם, ובפי' ב"ר מפרש לכשיבא אדם לכשיבא יום הדין הקב"ה שהוא שופך דם האדם שנתן דם האדם בקרבו אז דמו ישפך, וכן בכי"פ שופך דם האדם הקב"ה באדם דמו וכו', ובתר"י א' מתורגם ודישוד בלא סהדין מרי עלמא עתיד לאתפרעא מניה ליום דינא רבא וכו', ואולי פי' לכשיבוא אדם לכשיבוא אדה"ר וכטעם הדרש לעיל צד 202 אשבעה בהקיץ תמונתך לכשיקיץ אותו שניברא בדמותך ועי' גם בפי' מהרז"ו: 2 כאילו מיעט הדמות. דמות הקב"ה שהאדם נברא בדמותו כי בצלם אלהים וכו', וכן הדרש במכילתא שם כתיב אנכי וכו' וכנגדו לא תרצח מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבע לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך כך כל מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך שנ' שופך דם וכו', ובתוספתא שם איתא ג"כ ר' עקיבא אומר כל השופך דמים הרי זה מבטל את הדמות שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך, ושם איתא עוד בן עזאי אומר כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות שנ' כי בצלם וכו' עשה את האדם ואתם פרו ורבו ועיי"ש בח"נ, וביבמות שם ב' ברייתות תניא ר' אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנ' שופך דם האדם וכו' וכתיב בתריה (בשאלתות פ' נח הגי' וסמיך ליה) ואתם פרו ורבו ר' יעקב (בשאלתות ובע"י ובילקוט ר' ס"א הגי' הנכונה ר' עקיבא) אומר כאילו ממעט הדמות שנ' כי בצלם וכו' וכתיב בתריה (בילקוט הגי' ומה כתיב אחריו ובשאלתות וע"י וסמיך ליה) ואתם פרו וכו' בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט הדמות שנ' ואתם פרו ורבו וכו' תניא אידך ר' אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפו"ר וכו' שנ' שופך וכו' וסמיך ליה ואתם פרו וגו' ר' אלעזר בן עזריה אומר כאילו ממעט הדמות בן עזאי אומר וכו' ועי' באגה"ת ח"א צד 279, ובמד' הגדול הועתק דרש ר' עקיבה כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלין עליו כאלו שופך דמים שנ' שופך דם וכו' וסמיך ליה ואתם פרו ורבו (ויש כאן ערבובי גירסאות עפ"י המאמר שלפנינו והברייתות ביבמות) דרש ר' אלעזר בן עזריה כל מי שהוא מבטל פו"ר מעלין עליו כאלו ממעט בדמות שנ' כי בצלם וכו' וסמיך ליה פרו ורבו דרש בן עזאי כל מי שהוא בטל מפו"ר מעלין עליו כאלו שופך דמים וממעט בדמות שנ' שופך דם האדם וסמיך ליה ואתם פרו ורבו ועח"נ: 6 אמר לו וכו'. בתוספתא שם אמר לו ר' אלעזר (ר"א בן עזריה) נאין דברים כשהן יוצאין מפי עושיהם יש נאה דורש ונאה מקיים (יש וכו' ואין נאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש) בן עזאי נאה דורש ואין וכו' אמר לו מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים (יתקיים) העולם על ידי אחרים, וביבמות שם אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים אמר להן בן עזאי ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים, ובמה"ג הועתק אמ' לו ר"א בן עזריה מה זה בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים אמר לו ומה אעשה וחשקה נפשי בתורה יתקיים העולם באחרים ועח"נ:

ר׳ אלעזר נאים דברים יוצאים מפי עושיהם, בן עזיי נאה דורש ואין נאה מקיים, אמר לו לפי שחפצה נפשי בתורה, איפשר לעולם להתקיים על ידי אחרים:

טו ז) ואתם פרו ורבו [שרצו בארץ ורבו בה] אמר ריש לקיש ברית נחלק לאוירות, ריש לקיש הוה יתיב לעי באוריתא בהדה אלסים דטבריה, נפקין תרתין נשין מתמן אמרה חדא לחברתה בריך דאפקן מן הדין אוירא בישא, צווח להון מן הן אתון, אמ׳ ליה מן מוגה, אמר אנא חכם מן מוגה ולית בה אלא תרתין עומרן אמר ברוך שנתן חן מקום בעיני יושביו: חד תלמיד מן דר׳ איסי הוה יתיב קומוי הוה מסבר ליה ולא סבר, אמר ליה למה לית את סבר, אמר ליה דאנא גלי מן אתרי, אמר ליה מהידן את, אמר ליה מן גובת שמי, אמר ליה ומה הינון אויריה, אמר ליה כד מינוקא מתיליד תמן אנן גבלין אדמדמני וטישין מוחיה דלא יכלוניה

3 ילקוט ר׳ ס״ו, ילק׳ יחזקאל ר׳ שכ״ח: 6 עי׳ לקמן פל״ח:

1 ר׳ אלעזר] ר׳ (לר׳ פ) אלעזר בן עזריה דפוא[2]גכ, ל׳ ו | נאים — עושיהם] ח, נאים הדברים (דברים דא[2]) היוצאים (יוצאין ג, שיוצאי׳ א[1]) מפי (עושיהן דא[2]ג) עושיהם דפאגכ, יש נאה דורש ואין נאה מקיים ו | בן עזיי] ג, בן עזאי דפאכ, אתה ו | ואין] וחג, ולא דפאכ | אמר לו] גכ, א״ל ד[1]א[2], אמר ליה ד, אמר להם פו, אמ׳ א׳ | לפי שחפצה] פחא[1]כ, לפי שחשקה ג, אני לפי שחשקה דא[2], ומה אעשה שחשקה ו | 2 איפשר שיתקיים העולם ו, יתקיים העולם ג, אבל יתקיים . . דא[2], אבל נתקיים . . א[1], אלא תתקיים פ | על ידי אחרים] פוג, באחרים דא[2], מאחרים חא[1] | 3 נחלק] פותא[1]גכרי, נחלקה א[2], נחלקו ד | **לאוירות] לאווירות ל | 4 באורייתא וי | בהדה] ו, בהדא פא[1]גי (יחזקאל), בחדא דא[2]י | אלסים] ר[3], אילסים ר[2], אלסום כ, אוליסים ו, אילטים די, -טס ר[1], -טים א[2], אילפס א[1], אלפטס י (שם) | *דטברוה דא[1]] דגובריה ל, דטבריא פגכי, דטביריה ו׳ בטבריא י (שם) | נפקין] וא[1]גכי, נפקון דא[2] | תרתיין ו, תרין פ | מתמן] א[1]ג, מן תמן דפא[2]כי | לחבירתה כי (שם), לחברתא וג | 5 בריך מאן פ, בריך רחמנא י | דאפקין א[2], דאסקן גי (שם) | מהדין אוירה בישה ו, מאוירא בישא א | צווח] ~ ואמ׳ פ | *להון (להן ל)] ~ ואמר להון דוא[2]כי (שם), אמ׳ להון א[1], אמר לון גי | *מן הן דא[2]גי] מן הא פ, מה הן א[1]כ, מה ל, מן ו | אנתון ג | אמרין | ליה ל׳ | מזגא א[1]גי, מיזג׳ כ (וכן בסמוך) | אמר ריש לקיש י | אנא | חכים גי | מן ל׳ וא[1] | 6 *עומרן ו] עומדן לפ, עומדין כ, עמודין ל[0]דאר[2]י, -ים ר[1]י (שם) | פתח ואמר ו | *ברוך דואגי] בריך ל, ברוך המקום פכי (שם) | מקום] פ, המקום י (שם), למקום דואגכי | בעיני] וא[1]גכ, על דפא[2]י | מן דר׳ אסי פוכי, . . דר׳ יוסי דא[2], דר׳ יוסי י (שם), מר׳ יוסי א[1] | 7 קודמוי דא[2]י, קדמוי וא[1], קדמוהי פג | *ליה פואגכי] לה ד, ל׳ ל | סבר] ~ ליה א[2]י (שם), מסבר ליה ולא סבר פוא[1]כ | ולמה א[1], אמאי י (שם) | ל אסברת א[1] | 8 **דאנא] דאני ל | גלאי י (שם) | מן אתרי] י, מן אתריי וג, מן אתראי א[1]כ, מאתראי דפא[1], מן אתרא י[1] (שם) | מהיכן פ, מהיכן אתר דא[2]י, מאן הוא הדין אתר א[1], מן הן גכי (שם) | שמי] פ, שמאי דא[2], שמו וא[1]גכ, שמה י (שם), ל׳ י | ומאן פ, ומן י (שם) | הינון] וא[1]ג, אינון דפא[2]כי | אורייה (אוירה ג) דהתם וג, אוירא (אוירה פ) דתמן דפאכי | 9 *כד ד[1]פוגכי] כי ל, בר דא | מינוקא] א[1]כ, -קה ו, יינוקא דפא[2], ינוקא י | מתילד וגכ, אתיליד י (שם) | תמן ל׳ | אנא א | גבלין אדמדמני] פוא[1], גבלין ליה . . ד, גבלין אדמדמניה ג, גבלין ארמרני כ, גבלין ליה ארמרמני א[2], גבלין י (שם), ל׳ י | וטיישין וא[1]גכ, וטשין ע, וטושין דא[2], וטסין י (שם), שייפין י | למוחיה א[1], ליה מוחיה פ | *יכלוניה דפא[2]גי] יכלין יתיה י (שם), יכלין כ, ליכלוניה ע, יכולתיה ל, יכולתה ו |

3 ברית נחלק לאוירות. לאויר כל מקום ומקום שחן מקום על יושביו וכהדין עובדא ריש לקיש הוה יתיב וכו׳ היה יושב ועוסק בתורה בזו אלסים של טבריה יצאו שתי נשים משם ואמרה האחת לחברתה ברוך שהוציאנו מן האויר הרע הזה קרא ריש לקיש ואמר להן מאין אתן אמרו לו ממקום מזגה אמר אני יודע מעט מן מזגה ואין שם אלא שני בתים לדור בהם כלו׳ מקום מצער הוא אמר ברוך שנתן וכו׳, וגר׳ שהוראת אלסים[1]) יער קטן, ועל ריש לקיש מסופר גם במדרש קהלת פ׳ מה יתרון (ג׳ ט׳) הוה לעי באוריתא כל צרכיה בחדא איליסים דטבריה (כ״ה בדפ״ר וד״ו) וכו׳, ובמדרש רות בפתיחה לפ״ג איתא דלימא ר׳ חייא רבא ור׳ שמעון בן חלפתא הוו יתבין לעיין באוריתא בהדין בית מדרשא רבא דטבריא (ועי׳ במ״י לעיל צד 283) וכו׳ אמר וכו׳ אמר ליה אם כן אף אנא איזיל גבי מרי עבדתי וכו׳ נפק וצלי בהדה אילוסים דטבריא וכו׳, ובאותו הסיפור במדרש קהלת מ״ב פ׳ כנסתי (מדרש זוטא צד 93) נשתבש בהדי איליסים דגובריא (וכן נשתבש כאן בכי״ל דגובריה), ובירוש׳ שביעית סוף פ״ד איתא ר׳ חיי׳ בר בא מתעגל בהדא אליסים דטיבריא (כ״ה בירושלמי ד״ו), ובפסי״ר פ״א (ג׳ ב׳) נשתבש ר׳ ברוקיא ור׳ אליעזר בן פדת הוו מטיילין ב א י ל פ ס וכו׳ ועח״ג ועי״ע קרויס צד 57, וכתיבת א נ ה כמו לעיל צד 295, ובכי״ל איתא עומדן והגהתי ע ו מ ר ן עפ״י כי״ו, וידידי ר״ח לעף כתב לי שהוא כלש׳ סורי־ירושלמי עומרתא שפי׳ דירה, ואין טעם להגי׳ עמודין, וגם תרתין ל״ב, וק״ק הלשון אנה חכם מ ן מזגה, ובכי״ו וכי״א א׳ ליתא מלת מן: 6 חד תלמיד מן דר׳ איסי. מתלמידי דר׳ איסי (ועח״ג ולעיל צד 317) היה יושב לפניו והיה ר׳ איסי מסביר לו משנתו ולא הבין אמר ליה וכו׳ א״ל לפי שאני גולה ממקומי ואין דעתי מיושבת עלי א״ל מהיכן את וכו׳, ובזה הסגנון הסיפור לקמן פל״ח חד תלמיד מן דר׳ יוחנן הוה יתיב קומיה מסבר ליה ולא סבר וכו׳ גלי מאתרי א״ל מן הידן אתר את וכו׳ ועי׳ גם בח״ג לעיל צד 301 הגי׳ לידן ליידן: 8 אמר ליה ומה הינון וכו׳. א״ל ומה הן איכויות האויר שם א״ל כשנולד שם תינוק אנו גובלין אדמדמני וסכין את מוחו שלא יאכלוהו היתושים הנמצאים שם ע״י עיפוש האויר ואעפ״כ היה חן אותו מקום על התלמיד, ואדמדמני פי׳ בערוך ע׳ אדמדמני סממנין ועי׳ במעריך הוצ׳ יעללינעק ע׳ דבדבניות, ובפי׳ ב״ר מפרש אדמדמני כמו הדבדבניות וכו׳ והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכן ועי׳ ע״ז ל״ט ב׳ והגי׳ בד״ס

1) ἄλσος. (?).

יתושייה, אמר ברוך שנתן חן מקום על יושביו. אף לעתיד כן והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו כו) לב בוסר בחלקו שלחבירו:

פרשה לה

א ט ח ט) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו׳ ואני הנני מקים את בריתי וגו׳ ר׳ יהודה א׳ לפי שעבר על הציווי לפיכך נתבזה, ר׳ נחמיה א׳ הוסיף על הציווי ונהג בקדושה לפיכך זכה הוא ובניו לדיבר ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו׳:

ב יב) ויאמר אלהים זאת אות הברית וגו׳ [לדורות עולם] אמר ר׳ יודן לדרת כת׳ פרט לשני דורות לדורו שלחזקיהו ולדורן שלאנשי כנסת הגדולה, ר׳ חזקיה מוציא דורן שלאנשי כנסת הגדולה ומביא דורו שלר׳ שמעון בן יוחי: אליהו זכור לטוב ור׳ יהושע [בן לוי] הוון יתבין תניין

1 ירוש׳ יומא פ״ד מ״א ב׳, סוטה נ״ז א׳: || 3 ילקוט ר׳ ס״א: 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ירוש׳ ברכות פ״ט י״ג ד׳, כתובות פ״ז ב׳, פסיקתא פ״י (פ״ז ב׳), מדרש תהלים מ״ב ל״ו סי׳ ס׳:

1 יתושייה] ו, ־יויא א[1]י, יתושיה א[2]ג, ־יא פכעי[1] (שם), יתושא ד | *ברוך דפאעי] כריך ל, ברוך המקום וגכי (שם) | המקום י, למקום א[1]גכ | על] פעי (שם), בעיני דוא[2]גכי | לעתיד] ~ לבא דפא[2]גכי, לבוא ו | 2 ונתתי — בשר] פואגבע, ונתתי לכם וגו׳ י, וגו׳ ד | *בוסר ל[c]פא[2]געי] ביסר ל, בושר א[1] בשר כ, כופר ד || 3 *ואל — וגו׳ ד] ואל בניו אתו לאמר וגב, ואל . . אתו פא[1], וגו׳ לי | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דואגבתי | 4 אומר דפואגי, אמר כת | הציוי ו, הצווי פכאר, ציוויו חג, צוויו ש | ר׳] פוא[1]גב, ור׳ דא[2]תי | נחמיא א[2], נחמן פ | אומר פג, אמר דואבי | הציווי] חכת, הצווי דפאי, ציוויו וג | 5 לדיבור אר[1], לדבור י, לדבר כר[2] | *אל — וגו׳ י] אל . . בניו אתו לאמר ו, אל . . בניו דא[2]ב, וגו׳ ל | 6 וגו׳] אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם גב, אשר . . וביניכם וגו׳ דא[2]י, ל׳ פוא[1] | *לדורות עולם פוהגכ] לדרת עולם דת, ל׳ ל | 7 חזקיה פוגב | *ולדורן והגת] ולדורו לדפא[2]כ, ולדור ע, ודורן י | של ל׳ ע | דורו פב | הגדולה] ~ שלא עמדו אלא בזכות עצמן י | 8 זכור לטוב] ז״ל אתי | **בן לוין] ל׳ ל | הוו א[1]כתרי | יתבין] יתיבין ג, ל׳ ר | תניין — שמועה] פו, תנין . . שמועה דא[2]ת, כחדא מטון חד שמועה י[1] תגיין (תנין ר[1]) בהדא (בחדא ר) שמועה א[1]ר, תגיין בחדא בשמועת ג, תרויהן מסגן (?) חדא שמעתא כ |

שם והדמדמניות וכן בירוש׳ שבת פ״א ד׳ א׳ וירוש׳ ביצת פ״ג ס״ב א׳ דמדמניות שבכרם וצ״ע: 2 שנתן חן מקום וכו׳. וכן הדרש בסוטה שם ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר וכו׳ וכי מאחר דמים רעים וארץ משכלת אלא מה טובתה אמר ר׳ חנין חן מקום על יושביו ועוד שם אמר ר׳ יוחנן שלשה חינות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו ועי׳ ערוך ע׳ חן ג׳, ובירוש׳ יומא שם א״ר אבין אילמלא שנתן הקב״ה חן כל מקו׳ בעיני יושביו לא היתה ארץ ישרי׳ מתחלקת לעולם ותני כן ג׳ חינין הן חן אשה בעיני בעלה חן מקום בעיני יושביו חן מקח בעיני לוקחיו ר׳ אבא בריה דר׳ פפי ר׳ יהושע דסיכנין בשם לוי אף לעתיד לבוא הקב״ה עושה כן הה״ד ונתתי לכם לב חדש וגו׳ ונתתי לכם לב בשר וגו׳ שהוא בושר בחלקו של חבירו, ובכי״ל איתא ביסר והוגה בדיו דיהה לנכון בוסר וכ״ה בערוך ע׳ בשר, ודרשו לב בשר לב בוסר (בתמורת סמ״ך ושי״ן שמאלית ועי׳ במ״י לעיל צד 28) כלו׳ לב בוזה ואינו מתאוה את שאינו שלו אלא שמח בחלקו, ותרג׳ בוזה בסר ועי׳ עמת״ר ח״א ע׳ בסר ג׳ ושם צד 420 בהוספת הח׳ פליישר ועי״ע הדוגמאות בעמת״ל ח״א צד 245, ובדפ״ר וד״ו איתא לב כופר בחלקו וכו׳ וכבר תוגה בא״א ובמ״כ, ובמקצת דפוסי׳ נשמט׳ מלת בחלקו:

פרשה לה. בכי״א א׳ פל״ב ובכי״א ב׳ וכי״ו פל״ד, ובמקרא כאן פרשה סתומה, וכעת נודע לי מציאות מדרש כ״י תימני אשר בא זה מקרוב לידי ידידי הח׳ אלחנן אדלר בלונדון והואלתי לציין (בסי׳ ת) גם הגי׳ של כ״י ז.ה מפרשה זו ואילך: 4 לפי שעבר וכו׳. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י לפי שעבר על הצווי שציוויתיו צא מן התיבה אתה ואשתך (ועי׳ לעיל צד 316) והזהרתיו על פריה ורביה דכתיב פרו ורבו על הארץ כשתצאו מן התיבה ותהיו על הארץ פרו ורבו והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו (ח׳ י״ח) והמתין לשמש עד שנטע כרם ושתה מיינו לפיכך נתבזה בתשמיש שאינו הגון וישכר ויתגל בתוך אהלו (ועי׳ לקמן פל״ו סי׳ ד׳ בו ביום נתבזה) ר׳ נחמיה אומר אין זה עובר על צווי ומשם ראיה שהוסיף על צווי ראשון שנצטווה בבואו אל התיבה שיהיו הוא ובניו לעצמן ואשתו ונשי בניו לעצמן ונהג בקדושה לכוף יצרו ולא למהר בתשמיש לפיכך זכה וכו׳: 5 לדיבר. וכ״ה בדפ״ר וד״ו ובכי״פ וכי״ו וכי״ח וכי״ג וכי״ת ועי׳ ריש מבילתא: 6 פרט לשני דורות. שלא הוצרך להראות הקשת בימיהם שצדיקים גמורים היו (פי׳ ב״ר כ״י), ובערוך ע׳ דור הועתק המאמר עם פירושו אמר ר׳ יודן וכו׳ ולדור אנשי כנסת הגדולה שהן צדיקים ואין צריכין אות ואין מתיראין מן המבול, ופי׳ הנוסף בילקוט צריך לפרש שלא עמדו בזכות הקשת אלא בזכות עצמן, ונר׳ שר׳ יודן דורש לדרת כת׳ חסר שני ווי״ן פרט לשני דורות וכו׳ ועמ״כ, אכן בפירש״י עה״ת מפרש (עפ״י מאמר ר״י ור׳ חזקיה) לדרת נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות וכו׳ כמו דורו של חזקיה מלך יהודה ודורו של רשב״י: 8 הוון יתבין וכו׳. היו יושבין שונין ביחד והיו מגיעין להלכה אחת שאמרה רשב״י (ובמקצת ספרים ל״ג מטון ועת״נ) ונתקשו בה אמרו הנה בעל ההלכה נלך ונשאלהו נכנס אליהו ז״ל אצלו אמר לו רשב״י מי עמך א״ל גדול הדור הוא ריב״ל א״ל רשב״י לאליהו נראתה הקשת בימיו אם נראתה (ול״ג בכי״ל א״ל הן וכ״ה בדפ״ר וכי״ו וכי״א א׳) אינו ראוי לראות את פני, והוספתי מלת ס ב ר עפ״י גי׳ שאר הספרים, ואין מבואר הלשון הא מרה וכו׳ ומ״ש במ״כ פירש״י קברו אשר הוא קבור שם איננו רחוק מכאן ליתא בפירש״י

כתרא, מטון שמועה מררי שמעון בן יוחי, אמ' הא מרה דשמעתא ניעול ונישאליה. על אליהו זכור לטוב גביה, אמר ליה מן עמך, אמר ליה גדול הדור הוא ר' יהושע בן לוי, אמר ליה נראתה הקשת בימיו, אם נראתה לית הוא כדיי למחמי סבר אפיי: [ר' חזקיה בשם ר' ירמיה כך אמר ר' שמעון בן יוחי בקעה בקעה אימלאי דינרי זהב ונתמלאת], ר' חזקיה בשם ר' ירמיה כך אמר ר' שמעון בן יוחי אין בעי אברהם מקרבה מגביה ועד גבי ואנא מקרב מגבי עד מלכא משיחה, ואין לא בעי יצטרף

3 תנחומא מ"ב פקודי סי' ז', שמות רבה פנ"ב סי' ג', והזהיר פקודי (ק"ל ט'), מדרש תהלים מ"ב ל"ב סי' ס': 4 סוכה מ"ה ב', סנהדרין צ"ז ב':

1 מן דר' דפוא2כת, דר' א1גי | אמרו ו, אמרין דגבי, ־רי פא | מרא כ | ניעול ל' א2 | *ונישאליה ו] ונישאילוית ל, ונישייליה דתר1, ונשייליה פ, ונישיליה ד1, ונשאליניה כי, ונשאיליניה א1, נישייליה א2, נשאליניה ג | *על אליהו דפואג] עאל . . תי, אזל . . ר1, לאליהו ל | זכור לטוב] ז"ל אתי | 2 לגביה דפואגת | מן] פוא2גר1, מאן דא1כתי | עימך דא2, הוא הדין דעמך פ | גדול — לוי] וא1, גדול הדור ר' . . לוי דא2כתי, ר' . . לוי הוא וגדול הדור הוא פ | נראית א1, נראת גכ | קשת פ | 3 בימיך א1ת | אם] ד1וא1, א"ל אין ~ ג, אמר ליה (א"ל א2) הן אמר ~ דא2, אמ' לו הן א' לו ~ פ | נראתה (נראית א1ג, נראת א2, נראה כ)] ~ הקשת (קשת פו) בימיו דפואגכת | כדיי] וג, כדי פב, כדאי דאתי | למיחמי גכ | **סבר] ל' ל | אפיי] וג, אפאי דפא2תי, אפי א1כ, אפוי ד1 | *ר' חזקיה — ונתמלאת] ל' לא1 | *בשם ר' ירמיה פו] ~ אמר דא2גכתי | *אמר — יוחי פג] אמר . . יוחאי דא2, אמר ר' שמעון כ, הוה אמר ר' . . יוחאי י, הוה ר' . . בן יוחיי או' ן | 4 *אימלאי דא2] אתמלי פ, הימלאי ג, המלאי וכ, התמלאי תי | *ונתמלאת דפוגכת] ונתמלאה א2, והיא נתמלאת י | כך] פוגי, כן דא2כת | 5 אין] וא1גכ, אי דא2תי, אם פ | למקרבה פוג, למקרביה דא1תי | מן גביה | עד י | אנא וכ | מן גבי פואגי | ועד פוג | **מלכא] ל' ל | משיחא פאגכי, דמשיחא ו, משיח ד, משיחנו ת | ואי י | יצרף וא1 |

שבדפוס וכן ליתא בפי' ב"ר כ"י, ובמ"כ מפרש ג"כ על אליהו נכנס אל המערה של רשב"י (ועי' סנהדרין צ"ח א' ובד"ס), ובפסיקתא שם הגי' ר' חזקיה בשם ר' ירמיה אליהו ז"ל וריב"ל הוו יתבין פשטין מטון חדא שמועה מן שמיה דרשב"י עבר רשב"י אמרין הא אתא מרא דשמעתא ניקום ונישאל ליה קמון ושאילין ליה א"ל מה הוא דין דעמך א"ל ריב"ל הוא וגדול הדור הוא א"ל ונראתה הקשת בענן בימיו א"ל הן א"ל אם נראתה הקשת בימיו לית הוא כדאי למחמי סבר אפוי, ובפסיקתא נמצא מאמר זה בין המאמר ר' חזקיה בשם ר' ירמיה כך הוה רשב"י אומר [בקעה בקעה] אימלאי וכו' ובין שאר מאמרי ר"ח בשם ר"י כך היה רשב"י אומר וכו' ואלו המאמרים נסדרו שם בתוך הסיפור דלמא ר' יהודה בן גיורי וכו' (ועי' למטה צד 330) על קמא ודרש את קשתי נתתי בענן ארשב"י הא סימנא דעלמא (ובמד' הגדול עמו' 174 הועתק זה רשב"י דהוא סימניה דעלמא) על תניינא ודרש ונראתה הקשת בענן אמר רשב"י הא סימנא דעלמא, וסיפור זה שם בראש הסיפורים על רשב"י ור' אלעזר בנו שנסדרו בסוף פסקא ויהי בשלח, ובירוש' ברכות פ"ט נסדרו ג"כ מאמרי ר"ח בש"ר ירמיה כן הוה (כך היה) רשב"י אומר וכו' ובראשם המאמר ר' חזקיה בשם ר' ירמיה כל ימיו של ר' שמעון בן יוחי לא נראתה הקשת בענן, ובסגנון אחר הסיפור במדרש תהלים מ"ב שם מעשה בריב"ל שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עסוקין במדת רשב"י (ועיי"ש בהערות ר"ש באבער ובפתח דבר למכילתא דרשב"י שהו"ל רד"ץ האפפמאנן צד 5) ונתקהה ריב"ל בדבר הלכה אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול לרשב"י בא ואני מעמיד אותו לך מיד הלכו וקרא אליהו לרשב"י מיד ענה אותו אמר לו ריב"ל בא לשאול לך בהלכה ולא חפץ אמר לו אליהו כדאי הוא ריב"ל לראותך צריק הוא אמר ליה אילו היה צדיק לא היה נראה הקשת בימיו שכל ימיו של רשב"י לא נראתה הקשת (ובמד' תהלים שנדפס מכבר מסיים ואעפ"כ כל ימיו של בן לוי לא נראתה הקשת), ובכתובות שם הובא ענין הקשת בסיפור ריב"ל וכו' כי הוה שכיב אמרו ליה למלאך המות זיל עביד ליה רעותיה וכו' כי מטא להתם וכו' מכריז אליהו קמיה פנו מקום לבר ליואי וכו' אזל אשכחיה לרשב"י דהוה יתיב על תלת עשר תכטקי פיזא א"ל את הוא בר ליואי א"ל הן נראתה קשת בימיך א"ל הן אם כן אי אתה בר ליואי, ומסיים שם ולא היא דלא הואי מידי אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי ועי' גם במעשה דר' יהושע בן לוי (בביה"מ ח"ב צד 48) ועי"ע באגה"ת ח"ב צד 75 ובאגה"א ח"א צד 187 וצד 190: 3 ר' חזקיה וכו'. מאמר זה הראשון ממאמרי ר"ח בשם ר"י בענין גדולתו של רשב"י ליתא בכי"ל ובכי"א א' ולא הועתק בכי"ת והשלמתיו עפ"י גי' הדפוסי' ושאר כ"י וילקוט, וכן בירושלמי שם ר"ח בשם ר"י כן הוה רשב"י אומר בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב והיתה מתמלאה, ובפסיקתא שם ר"ח בשם ר"י כך הוה רשב"י וכו' אימלאי וכו' והיא נתמלאת ועת"נ, והמאמר מפורש ע"י הסיפור בתנחומא מ"ב פקודי שם מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון [בן יוחאי] שיצא לחוצה לארץ ובא עשיר והיו התלמידים רואין אותו והיו רוצין לצאת לחוצה לארץ ידע ר' שמעון והוציאם לבקעה שעל פני מרון עירו ונתפלל לפני הקב"ה ונתמלאת הבקעה דינרי זהב אמר להם מי שמבקש ליטול יטול אלא היו יודעים שכל מי שהוא נוטל עכשיו מתן חלקו של עוה"ב הוא נוטל וכו' ועי' בשמו"ר ובס' והזהיר שם, ובסגנון אחר במדרש תהלים שם א"ר יחזקיהו בשם ר' ירמיהו מעשה בתלמיד אחד של רשב"י דאזל להורנקי ואתא טעין כי אתא על גבי רשב"י והיו התלמידים רואין את הריוח שהרויח והיו מצירין על עצמן מה עשה ר' שמעון נסב לתלמידיו ונפק עמהון להדא בקעתא ואמר לבקעה בקעה התמלאי דינרי זהב ונתמלאה וכו' ועיי"ש בהערות ר"ש באבער: 5 אין בעי וכו'. אם ירצה אברהם לקרב כלו' להציל מן הדין הדורות מזמנו ועד זמני אני אקרבם מזמני עד מלך המשיח ואם לא ירצה יצטרף אחיה השילוני עמי ואנו מקרבין כל הדורות מן אברהם עד מלך המשיח, ועוד אמר ר"ח בשם ר' ירמיה כן אמר רשב"י אין העולם חסר וכו' והגהתי משלשים וכן השלמתי אמצע המאמר המקוטע בכי"ל ועת"נ, ובירושלמי שם המאמר השני בסגנון אחר וסדר המאמרים שם ר"ח בשם ר"י כן הוה רשב"י אומר אני ראיתי בני עולם הבא ומעוטים הן אין תלתא אינון אנא וברי מנהון אין תרין אינון אנא וברי אינון ר"ח בשם ר"י כך היה רשב"י או' יקרב אברהם מן גבי' ועד גביי ואנא מיקרב מן גביי ועד סוף כל דרי ואין לא יצרף אחיה השילוני עמי ואנא מקרב כל עמא, ובפסיקתא נסדרו ג' מאמרים והגי' שם ר"ח בשם ר"י כך היה רשב"י אומר נשבע הקב"ה לאבינו אברהם שאין העולם פחות משלשים צדיקים כמוהו ומה טעמא ואברהם

אחייה השילוני עימי ואנן מקרבין מן אברהם עד מלכא משיחא, ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה כן אמר ר׳ שמעון בן יוחי אין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם, אין תלתין אינון אנא וברי תריין מנהון, אם עשרים אינון אנא וברי תריין [מנהון, אם עשרה אינון אנא וברי תריין מנהון, אם חמשה אינון אנא וברי תריין מנהון, אם תריין אינון אנא וברי] אינון, אם חד הוא אנא הוא:

ג יג) את קשתי נתתי בענן קישותי דבר שהוא מקש לי, איפשר כן, אלא קשין דפרייה:

יד) והיה בעננו ענן וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון לאחד שבידו סולת רותח, 21d ביקש ליתנו לבנו ונתנו לעבדו:

טז) והיתה הקשת בענן וגו׳ דלמה ר׳ יצחק ור׳ יונתן ור׳ יודן בר גיורי הלכו לשמוע

2 לקמן פמ״ט, יבמות עבודה זרה פ״ב ע׳ ג׳, תנחומא וירא סי׳ י״ג מקץ סי׳ ו׳, מדרש תהלים ס׳ סי׳ ה׳, חולין ל״ב א׳: 5 ילקוט שם: 6 ילקוט שם: 8 ילק׳ יהושע ר׳ ל״ח, פסיקתא שם, שוחר קטן פ׳ א׳, תנחומא בהעלותך סי׳ י״ג:

1 אחיה | עמי | *ואנן מקרבין דפואת] אנן מקריבין ל, ואנא מקרביה י | ועד פו | משיחנו ת | כך ואבי | 2 חסר] פוחא׳גב, יכול לעמוד בפחות דא²תי | *משלשים דוחגת] מל׳ ד׳א²י, משלשה לפ, משלשים וששה כ, מל״ו א¹ | כאברהם (כאברהם אבינו דא²תי)] ~ מה טעם ואברהם היה יהיה מנין יהיו״ה תלתין י, שנאמ׳ אשרי כל חוכי לו א¹, שנאמר אשרי . . ל״ו בגימטרי׳ הכי הוו כ | אין] ו, אי דא²תי, אם פחגב, ואם א¹ | אינון ל׳ וג | ובני כ | תריין] והג תרין דפא²י, ל׳ א¹כ | 3 מהם כ | ואם דאגבי, ואין ו, ואי ת (אם עשרים . . ל׳ פ) | עשרים] כ, עשרין דואג, עסרין ת, כ׳ י | ובני כ | תריין] וחג, תרין א¹י, ל׳ דא²בת | *מנהון — וברי] ל׳ ל | *אם] ואם דפוא¹גבי, ואין ו, ואי ת (אם עשרה . . ל׳ א²) | עסרא ת | *תריין וחג] תרין א׳ב, ל׳ דפת | *אם] ואם דפי, ואין ג (אם חמשה . . ל׳ ואבת) | 4 *תריין חג] ל׳ דפי | *אם] ואם דפא²כי, ואין ג, ואי ת (אם תריין . . ל׳ וא¹) | *תריין ח] תרין דפא²תי, תרי כ | אינון] חגב, הן דא², הם י, אינון הן פ | ואם דפאבתי, ואין וג | הוא ל׳ א¹ | אנא חדא כ | 5 קשותי גב, את קשותי י | שהוא מקש] ו, . . מוקש דא²כתי, . . מקיש פג, שהוקש א¹ | *קשין דואגברי] קשון ל, קישון פ | דפריה ג, דפוריה כ, דפירי דאתרי, דבריה פ, דביריה ו | 6 וגו׳] על הארץ דחא²גב, על הא׳ ונרא׳ הקש׳ בענן ו, ל׳ פא¹י | יהודה] פג, יודה ות, יודן דא² | בר׳] פוכ, בר דא²ג | לאחד] משל ~ חא¹ | שבידו] כ, שהית בידו דפוחאגתרי | סלת כ, סולב חג, חלב ו, קולב א¹רי, קליב דת, קלוב א² | רותיח ו | 7 על בנו פואגבי, ביד בנו דתר¹ | לעבדו] ו, על עבדו פאגבי, ביד עבדו דתר | 8 בענן וגו׳] בענן א¹, בענן וראיתיה פ, . . לזכר ברית עולם גב, . . לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה מכל בשר אשר על הארץ ו, . . לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה וגו׳ דא², . . לזכור . . שלמעלה ובין . . . חיה זו מדת הדין שלמטה ת | דלמה] ו, דלמ׳ י¹, דילמה ג, דילמא ב, ל׳ דפאת | ור׳ יונתן] פוגב, ור׳ יוחנן דאת, ל׳ י | בר גיורי] ו, בן גיורי גב, בר גזרי פ, בדגיורי י¹, גיורי דא²ת, ל׳ א¹ | **לשמוע] לשמע ל |

היו יהיה מנין יהיה י׳ עשרה ה׳ חמשה הא תלתין (ועי׳ לקמן פמ״ט סי׳ ג׳ ירוש׳ ע״ז פ״ב מ׳ ג׳ תנחומא וירא סי׳ י״ג מקץ סי׳ ו׳ מדרש תהלים ה׳ סי׳ ה׳, וכן נוסף בילקוט כאן מה טעם ואברהם היה יהיה וכו׳) ר״ח בשם ר״י כך היה רשב״י אומר אני ראיתי בני עוה״ב והן מועטין ואם תלתין אינון אנא וברי מנהון ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון ואם תרין אינון אנא וברי אינון ואם חד הוא אנא הוא ר׳ יחזקיה בשם ר״י כך היה רשב״י אומר יקרב אברהם מן גביה ועד גבי ואנא מקרב מן גבי עד דאתי משיחא מלכא ואין לא יצטרף עמי אחית השילוני ואנן מקרבין כולא עלמא (ועי׳ ס״ע סוף פ״א), וסגנון המאמרים בבבלי סוכ״ת שם ואמר חזקיה א״ר ירמיה משום רשב״י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה ואילמלא אליעזר (אלעזר) בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואילמלא יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד סופו (ועי׳ בד״ס ובפי׳ רבינו חננאל שהועתק גם בערוך ע׳ פטר א׳) ואמר חזקיה א״ר ירמיה משום רשב״י ראיתי בני עלייה והן מועטין אם אלף הן אני ובני מהן אם מאה הם אני ובני מהן אם שנים הן אני ובני, ועוד שם אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל יום שנ׳ אשרי כל חוכי לו ל״ו בגימטריא תלתין ושיתא הוו (ועפ״י מאמר זה שינו הגי׳ כאן בכי״א א׳ ובכי״כ) ועי׳ עוד חולין שם: 5 קישותי. דורש את קשתי וקישות לשון היקש והשואה וכדמפרש קישותי דבר שהוא מוקש לי כדכתי׳ כמראה הקשת אשר יהיה בענן וכו׳ (יחזקאל א׳ כ״ח), ובכי״ל כתוב מקש ונקוד[1]), ופריך אפשר כן שיהא הקשת דבר מוקש ומושוה להקב״ה ומתרץ שהקשת מוקש להקב״ת כמו קשין של הפירות לפירות (ועי׳ לעיל צד 157 שלש נובלות וכו׳ וגם קשין וקשת לשון נופל על לשון), והמאמר הקשה הובא ברמב״ן לפ׳ זאת אות הברית וכו׳ וכתב שם בסיום פירושו אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בב״ר את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי וכו׳ אלא קשין דפריא וכו׳, וכן כתב רבינו בחיי ותעיר מחשבותיך אל המאמר הנמצא במדרש רז״ל בכתוב הזה את קשתי וכו׳ וזה מאמרם קשתי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפיריא ועי׳ גם במ״כ: 6 סולת רותח. וכן הובא ברמב״ן שם, וטעם המשל קשה לפי גי׳ זו כמו לפי הגי׳ קולב רותח שפירושו קרדום רותח, ובנמשל דורש והיה בעננו ענן להביא מבול על הבריות אשיבנו על הארץ ולא על האדם ועי׳ בפי׳ ב״ר, וברמב״ן הגי׳ והיה בעננו ענן ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר משל לאחד שבידו וכו׳ ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ועח״נ: 8 דלמה. מעשה ועי׳ לעיל צד 48, וכל הסיפור נסדר כאן משום שהובא בסופו (צד 333) וחרנה דרש והיתה הקשת וכו׳ בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה וכו׳ על הארץ זו מידת הדין שלמטה וכו׳, ובשיבוש נוסף כאן בדפוסי׳ ובכי״א ב׳ לפני הסיפור זה הדרש בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה, ובכי״ת עוד ובין כל נפש חיה זו מדת הדין שלמטה, ובפי׳ ר״י קרא לס׳ יהושע שהו״ל הת׳ עפנשטיין בספר שנתי לחברת יידיש־ליטעראַרישע געזעללשאפט ח״ה צד 57 הועתק ר׳ יצחק ור׳ יוחנן ור׳ יודן בר

[1]) מקש.

פרשת תורה מר׳ שמעון בר יוחי, ואית דאמ׳ פרשת נסכים, נטלו ממנו רשות והמתינו שם עוד יום אחר, אמרו צריכים אנו ליטול ממנו רשות פעם שנייה, חד מנהון דרש ואמר להון כבר כת׳ ויברכם יהושע וישלחם וילכו לאהליהם (יהושע כב ו) מה תלמוד לומר וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם (שם שם ז), אלא בשעה שהיו ישראל מכבשים ומחלקים את הארץ היה שבט ראובן וגד עימהם ועשו שם י״ד שנה מכבשים ומחלקין את הארץ, לאחר י״ד שנה נטלו רשות מן יהושע ללכת לאהליהם ושהו שם עוד ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות עוד פעם שנייה לכך נאמר וגם כי שלחם יהושע וגו׳, אמר ר׳ יודן שבט ראובן וגד היו בני פמליא שליהשע וליוה אותן עד הירדן, כיון שראו שנתמעטה פמליא שלו חזרו וליווהו עד ביתו, הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה הה״ד ויאמר אליהם בנכסים רבים שובו וגו׳ (שם שם ח): וחרינה דרש כבר כת׳ ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מ״א ח סו) מה תלמוד לומר ביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך (דה״ב ז י), אלא נטלו ממנו רשות,

5 עי׳ סדר עולם פי״ב, זבחים קי״ח ב׳, ערכין י״ג ב׳

1 פרשת] ד1פוגכי, ל׳ דא2ת | מר׳] מפי ר׳ פ | ואית] ד1פוא1גכי, אית דא2ת | נסכים] א1, נסכי׳ ד1, ייו ן, הנסכים נ, יין כ, נסכים ואית דאמרי פרשת נדרים י, נדרים ואית. . נסכי׳ דא2ת | נטלו] ו, ונטלו דאגכתי | ממנו רשות] א1, הימנו רשות דא2ת, רשות ממנו ן, רשות גי | עוד ל׳ וכ | 2 **ליטול] ליטל ל | *כבר דפואגכתי] ל׳ לע | 3 **וילכו] ל׳ ל | וגם] ע, גם דפוא1גי | 4 הארץ] ~ ארבע עשרה שנה פ | 5 שם] פוגבי, ל׳ דא2ת | ארבע עשרה וגכ, כל ארבע עשרה פ | מכבשים — הארץ] מכבשים (מכבשין פי) ומחלקין (ומחלקים וי) את הארץ] פוגכי, ל׳ דא2ת | לאחר — שנה] א1, לאחר — שנה] לאחר ארבע (ארבעה י) עשרה שנה פוגבי, ל׳ דא2ת | 6 עוד ל׳ פ | אחדים] פא2כ, אחרים דוא1גתי, ל׳ ע | ממנו ל׳ פי | עוד ל׳ פו | שנית א2 | 7 גם פוא1גכי | היו ל׳ דת | פמיליא וג, פימליא ת, עמליא א1ר2 | וליווה אותן ן, וליוון א1, ולוון א2, ולות עמהם י | 8 וכיון | פמליא] פא2גי, פמלייא וכ, בני פמליא ד, בני פימליא ת, עמליא א1ר2 | *וליווהו ן] וליווה ל, ולווהו א1, וליוו אותו דפא2ת, ולוו אותו גכי | 9 אליהם] פג, אליהם לאמר כי, להם לאמר דואת | וגו׳] אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל (ובזה׳ וברכוש ובבהמה ן) ובשלמות הרבה מאד (ובשמלות הרבה מאד כ, ובשלמות הרבה דא2ת, ובשלמות ן) חלקו (וחלקו כ) שלל אויביכם עם אחיכם דא2גכת, אל . . ובברזל וגו׳ פ, אל . . ובזהב י, לכם לאהליכם א1 | וחרינא גר2י, ואחרינא פא1כ, ואוחרנא דא2תר1 | כבר ל׳ פכי | 10 *כת׳ פוגת] כתיב דא2, כתב א1, ל׳ לכי | מה — לומר] ואחר כך כת׳ ג | ביום עשרים ושלשה] וי, ביום כ״ג ע, ביום שלשה ועשרים א1, בכ״ג א2, בכ׳ וג׳ ד1, בעשרים ושלשה דכת, ביום עשרי׳ וארבעה פ | 11 ויברכו — המלך ל׳ א1י | רשות ממנו פא1י |

גיורי הלכו לשמוע פרשת התורה מרשב״י ואיכא דאמרי פרשת הנסכים ונטלו רשות והמתינו עוד יום אחד אמרו אנו צריכין ליטול וכו׳ חד מינהון דרש ואמר להון כתיב ויברכם וכו׳ וילכו אל אהליהם מה ת״ל גם וכו׳ אלא בשעה וכו׳ ומחלקין את הארץ ארבע עשרה שנה באו הראובני והגדי ונטלו רשות מיהושע ללכת לאהליהם ושהו שם בארץ כנען עוד ימים אחדים וחזרו ונטלו עוד פעם שנייה רשות ממנו לכך נאמר גם כי וכו׳ ועח״נ, ובכי״ל נשמטה מלת וילכו והשלמתיה, ובכל כ״י וברפוסי׳ וילקוט איתא לאהליהם, ובמקרא כתוב וילכו אל אהליהם ובערוך ע׳ שלח א׳ קיטע המאמר כתיב ויברכם יהושע וישלחם מה ת״ל וגם כי וכו׳ אל אהליהם אלא בתחלה נטלו רשות מיהושע וברכם ושהו עוד ימים וחזרו ונטלו רשות ממנו וכן ביום השמיני שלח וכו׳ מה ת״ל וכו׳, ובפסיקתא שם הגי׳ דלמא ר׳ יהודה בן גיורי ור׳ יצחק ורבנן (ועיי״ש הערה קל״ה) הלכו לשמוע פרשת נסכים מר״ש בן יוחאי וכשהיו שם ג׳ ימים אמרין צריכין אנו למיסב רשותא על קמא ודרש את קשתי נתתי בענן וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 329), ואחר המאמר ר׳ יחזקיה בשם ר״י כך היה וכו׳ יקרב אברהם וכו׳ איתא שם המאמר המקוטע על תליתאי ודרש ויאמר לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיך וכו׳, ובמ״ק שם ר׳ יונתן בן עסמיי ור׳ יהודה בן גרים (ועי׳ בד״ס ובתנחומא שם) תנו פרשת נדרים בי רשב״י איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולא איפטריתו מיני באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנ׳ ביום השמיני שלח את העם וכו׳ וכתיב וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו וכו׳ א״ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב פלס מעגל רגליך וכו׳ וכתיב אורח חיים פן תפלס וכו׳ חדר יתבי וקא מיבעי להו כתיב יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה וכו׳ וכתיב כל חפצים לא ישוו בה וכו׳ כאן במצוה שאפשר לעשותה ע״י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע״י אחרים וכו׳ ועי׳ בסוף הפרשה: 7 בני פמליא[1]) וכו׳. בני ביתו ההולכים ויוצאים עמו, ובפי׳ רי״ק גורס ומפרש אמר ר׳ יודן שבט ראובן וכו׳ היו בני עמליה של יהושע עמליה לשון סבל וטורח הוא וליוה אותם וכו׳ וכיון שראה אותם שנתמעטה עמליה שלו פרעו לו גם הם וחזרו וליוו אותו עד ביתו וכו׳, וכן הגי׳ בכי״א א׳ בני עמליא וכו׳ עמליא שלו וכו׳ וגם בפי׳ ב״ר כי״א גורס בני עמליא של יהושע היו ומפרש בני עסק שלו היו עמלין לכבוש עמו הארץ ולוה אותם וכו׳ וכיון שראו שנתמעטה עמליא שלו שהיה לו לחזור יחידי לביתו חזרו וליוו אותו עד ביתו שאין כבוד לו שיחזור יחידי לביתו וכו׳ (ובפי׳ ב״ר כי״ט ובנדפס נשתבש בני פמליא וכו׳ בני עסק שלו שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ וכו׳ שנתמעטה פמליא שלה וכו׳), ומפי׳ ב״ר זה נוסף בגליון כי״א ב׳ נ״א בני עמליא פי׳ שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ: 9 ויאמר אליהם. וכ״ה בכי״פ וכי״ג ובפי׳ רי״ק, ובמקרא כתוב ויאמר אליהם לאמר וכצ״ל ועח״נ: כבר כת׳. במלכים שם ביום השמיני וכו׳ ושמיני של חג הוא יום כ״ב של תשרי וכת׳ בדה״י ביום (וצ״ל וביום)

[1]) *φαμιλία*, familia.

המתינו ימים אחרים חזרו ונטלו ממנו רשות פעם שנייה לכך נאמר ביום עשרים ושלשה לחדש וגו', אמר ר' לוי כתוב כי חנוכת המזבח עשו שבעה ימים והחג שבעת ימים (שם שם ט) ואין לך שבעה לפני החג שאין בהם שבת ויום הכיפורים, ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלין ושותין ושמחים ומדליקים [נרות], ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר, אמרו תאמר שיש בידינו עון שחיללנו את השבת ואכלנו ביום הכיפורים, וכדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם בני העולם הבא, והברכה האחרונה [היתה] גדולה מן הראשונה וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (מ"א שם שם), [אמר ר' יצחק שמחים שמצאו נשותיהם טהורות וטובי לב] שעיברו זכרים, אמר ר' לוי יצתה בת קול ואמרה כולכם בני העולם הבא: והרנה דרש כבר כתוב ותלך מאתו (מ"ב ד ה) מה תלמוד לומר ותבא ותגד לאיש האלהים (שם שם ז), אלא ויעמד השמן (שם שם ו) שהוקיר ובאת לשאול לו אם תמכור ואם לאו, הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה ואת זבניך תחיי בנותר

2 עי' מועד קטן שם, שנת ל' ס': 9 ילק' יהושע שם, ילק' מלכים סי' רכ"ח:

1 והמתינו שם דוא[2], והמתינו שם עוד פא[2]גתי, . . עוד לשם א[1], ועוד המתינו ע | ימים אחרים] א[2], ימים אחרים דפגתי, ימים ע, יום אחד א[1], ל' ו | חזרו] וחזרו דפואגת, ל' עי | רשות ממנו א[1]ע, רשות פי | שנית א[2] | שלשה ועשרים א[1], כ' וג' ד[1] | 2 וגו'] פ, השביעי שלח את העם ויברכו את המלך ו, השביעי . . העם ת, הזה (הז' ד[1]) שלח את העם דא[2] | כת' פגת, כתי' דוא | ואין לך שבעה] פוגכ, . . ז' דא[2], . . שבעת ימים א[1], שבעה ימים ת | להם א[1], להן ג | 3 שבעה ת, ז' א[2] | הימים פו | 4 והדליקו א[2] | *נרות פואכת] נירות דג, ל' ל | ולבסוף וג | *ונצטערו דפאגכת] ונצערו ל, ודאגו ו | את] פוא[1]גכ, ל' דא[2]ת | 5 ואכלנו] ולא התענינו | את מעשיהם א[1], את מעשיהן פג | יצאת ו | להם ל' וא' | כלכם א[1]ג | בני] פא[1]גכ, מבני דא[2]ת, מזומנין ו | לחיי העולם הבא ו | 6 הברכה וי | אחרונה גכי | *היתה דפואתי] ל' לגכ | 7 *אמר ר' יצחק דפואגת] ל' לכ | *שמחים שמצאו נשותיהם (נשותיהן פ, נשותיה' ד, את נשיהם ג) טהורות (בטהרה טהורות ו) וטובי לב ל[0]דפואגת] ל' לכ | שעיברו] וא[1]ג, שעברו פכ, שנתעברו דא[2]ת | יצתה] אכת, יצאת פו, יצאה ד | 8 ואמרה] ~ להם דפאגת, להן כ | כלכם א[1]ג | בני] פא[1]גכת, מבני דא[2], מזומנים ו | לחיי העולם הבא ו | והרינא וא[1]גי, ואחרינא כ, ואוחרנא דא[2]ת, וחד פ | כבר ל' וכ | כת' פוגכת, כתי' דאי | ומה ג | 9 שהוקיר] פגי, שהוקר כ, שהוקיר השער א[1], שהוקר השמן דא[2]ת, שחזרה ו | לו] פוא[1]גכי, ל' דא[2]ת | 10 אם תמכור] ~ וגו' דא[2] | ואם לאו] ואם לא תמכור פו, אם לא תמכור דאגכתי (מלכים) | או לא . . י (יהושע) | והברכה י (מלכים) | אחרונה פי | היתה ל' ות | **גדולה] ל' ל | **מן] בין ל |

עשרים ושלשה לחדש השביעי וכו', וביפ"ת כתב דל"ג כ ב ר דהכא ל"ק ליה יתורא כדלעיל אלא רמי קראי אהדדי ועח"נ, ובמ"ס הובא בכל כ"י (חוץ מכי"א א') ובדפוסי' ובערוך שם גם בפסוק של דה"י ויברכו את המלך וליתא במקרא שם: 1 המתינו ימים אחדים. משמע שר"ל יום כ"ב וכ"ג, ובא"א הגיה דצ"ל והמתינו שם עוד ול"ג ימים אחדים, וביפ"ת הגיה והמתינו שם יום אחד (ועי' גם בח"נ) ומ"ש ימים אחדים ט"ס הוא שכתבוהו אגב שיטפא דלישנא דלעיל, וכגי' כי"פ המוטעת כן גי' הרי"ף בפ"ק דמ"ק בפסוק של דה"י וביום עשרים וארבעה לחדש השביעי וכו' ועי' בחי' הרש"ש וביו"ד סי' רמ"ב ובש"ך ס"ק ל"ג וט"ז ס"ק ט' שם, וברד"ק מלכים שם מפרש הכתובים עפ"י מאמר רז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום עשרים ושלשה לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ועי' גם ברד"ק בדה"י ובפירש"י שם: 2 כי חנוכת המזבח וכו'. דורש הפסוק בדה"י שם שכתוב בו בפירוש שעשו תחלה חנוכת המזבח ז' ימים ואח"כ החג ז' ימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם וכו' ואין לך שבעה לפני החג וכו', והפסוק במ"א ח' ס"ה ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכו' שבעת ימים ושבעת ימים היה אפשר לפרש ששבעת ימי חנוכת המזבח היו אחר שבעת ימי סוכות וביום השמיני שלח וכו' יהיה פירושו שמיני לחנוכה ועי' ברד"ק במלכים שם, אכן במ"ק דרשו הפסוק ויעש שלמה וכו' ועיי"ש, ושם איתא א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש וכו': 6 והברכה האחרונה וכו'. צ"ע שלא הוזכרה ברכה שנתברכו גם הם ושמחים וטובי לב כתוב בשני המקומות, וביפ"ת כתב אע"ג דלא מפרש קרא שבירכם שלמה בעת פטירתם לא בראשונה ולא בב' הנה ממ"ש שלח את העם שמעי' לה דאין דרך לשלח אלא בלשון ברכה שיאמר לכו לשלום ולברכה וכו' ומשמע ליה דהיותם שמחים וטובי לב היה מכח הברכה האחרונה ומכיון דברכה זו נתפרשה משמע דגדולה מהראשונה ואע"ג דשמחים וטובי לב בתר ב' השילוחים כתיב נר' דמדכתיב בשני (דה"א ז' י') שלח את העם לאהליהם שמחים וטובי לב כלומר שבירכן שילכו לאהליהם שמחים אבל בא' (מ"א ח' ס"ו) דכתיב [שלח את העם ויברכו את המלך] וילכו לאהליהם הוא סיפור הכתוב מה שאירע להם אחר השלוח לא שהוא מכלל ברכת השלות ומה שהוזכר קרא דוילכו לאהליהם נראה דהגהת איזה תלמיד טועה הוא שלא הבחין בפי' הכתוב וחשב שאין הפי' אלא וילכו לאהליהם כאידך קרא ע"כ, אכן בכל הספרים כתוב כאן וילכו לאהליהם וכו', ובמ"ק שם איתא ומנלן דאחיל להו דתני תחליפא ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב וכו' לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים וכו', ובסגנון זה הועתק בילקוט יהושע וילכו לאהליהם שמצאו נשותיהם בטהרה שמחים שנהנו וכו', וכל המאמר שם ר' יצחק ור' יודן וכו' הועתק מב"ר כאן וכן איתא הציון ב"ר שם בראש המאמר בילקוט דפ"ר: 8 מה ת"ל ותבא וכו'. וכי מה צורך היה לה לחזור ולהגיד לאלישע שנתקיימה נבואתו אלא ויעמוד השמן שהוקר השער של שמן ובאתה לשאול אם תמכרנו מיד אם לאו ותמתין עד שיהא יקר יותר ועי' בפי' ב"ר: 10 הברכה האחרונה. שנתברך הנותר כדי שתחיה היא ובניה לארך ימים ברכה זו היתה

(שם שם ז) עד שיחיו מתים: כיון שראה אותם שהן בני אדם שליישוב שילח עמהם זוג אחר שלתלמידי חכמים לידע מה דורשים בדרך, חד מנהון דרש כבר כתוב ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שמות יד יט) מה תלמוד לומר ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שם שם), אלא אותה מידת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקביה ומתחה על המצריים: וחרנה דרש והייתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מידת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מידת הדין שלמטה, מידת הדין שלמעלה קשה ומידת הדין שלמטן רפה: וחרנה דרש כתוב אחד א' וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח יא) וכתוב אחר א' וכל חפציך לא ישוו בה (שם ג טו), חפצים אילו מצוות ומעשים טובים, חפציך אילו אבנים טובות ומרגליות, ר' אחא בשם ר' תנחומי ברי חייה חפציי וחפציך לא ישוו בה אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגו' (ירמיה ט כג):

1 ילק' יהושע שם: 3 ילק' בשלח ר' רל"ז: 4 עי' מכילתא בשלח מס' ב' פ"ד (שמות י"ד י"ט), מכילתא דרשב"י שם: 5 ילקוט ר' ס"א, ילק' יהושע שם: 7 ילק' יהושע שם, ועי' ירוש' פאה פ"א ט"ו ד':

1 *שיחיו דואתי] שיהיו לפכ | מתים] פא[1]גכ, המתים דוא[2]תי | כיון] א[1]גי, וכיון דפא[2]כת | שראם א[1], שראה כ | שהיו פ | ישוב פגכי | שלח | עמם וא[1] | אחד] א' ד, ל' א[1] | 2 **תלמידי] תלמידים ל | מה] פגכי, ~ הם דוא, הן ת | וחד א[2] | °מנהון] מינהון ד | כבר ל' א[2]כ | כת' פוגכת, כתי' דא[2]י | 3 ההלך — מאחריהם ל' א[1] | 4 מפניהם — מאחריהם ל' א[1] | 5 ומתחה] ~ מצדיהם א[2], ל' תי | כנגד המצריים וגר[1]...המצרים דפכתי (בשלח).. מצרים א[2]י (יהושע), למצרים א[1] | וחרינא א[1]גי (יהושע), ואחרינא א[2]כ, ואוחרנא דת, וחד פ | והיתה וג, כת' (כתי' דא) והיתה דפאכת, כבר כתיב.. י (שם) | אלהים] פגי (שם), ~ ובין כל נפש (נפש חיה ת, נפש חיה וגו' א[2]) בין אלהים דא[2]ת | זה י | 6 מעלן פוא[1]ג | זה כי | 7 מטן וא[1] | מעלן ו | מידת.. של ו, ושל פכי (יהושע) | מטן] ו, מטה דפחאכתי | רפה] רכה וח | וחרינא א[1]גי, ואחרינא כ, וחד פ,.. מינהון ד,.. מנהון א[2]ת | אומר | 8 אחד דפוגכתע | 9 אומר | 9 מצוות] ד[1]פוכ, מצות דאגתעדי | ר' תנחומא כר, ר' תנחום דוגת, ר' פנחס ור' תנחום פ | בר] פוגכ, בר ר' ד, בי"ר ת (בשם — חייה ל' א) | 10 חפציי] פוג, חפצי דא[2]כת, חפצים (חפצי ר[2]) אלו תורת א[1]ר | וחפציך] ~ אלו אבנים טובות ומרגליות א[1], אלו ממון ר | לא] [חפצי] וחפציך ~ א[1] | אלא] פוא[1]גכ, ל' דת | המתהלל השכל וגו' (המתהלל א[2],.. השכל וידע אותי פ, המתהלל.. וידוע אותי וגו' א[1]י[1], המתהלל.. אותי כי אני יי' עושה חסד ת, המתהלל.. חסד וגו' כ, המתהלל.. חסד משפט גו' ד, המתהלל.. משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם יי' וג)] פואגכ ~ ארטבן שלח לרבינו (את רבינו י) מרגלית (מרגליות ת) אטימטון אמר ליה שלח לי מלא טיבא דטבא דברתיה (מלה טבא דטיבא כוותיה ת, מילא טבא י[1]) שלח ליה חדא מזוזה שלח (שלח ואמר דת) ליה אנא שלחית לך מילא דלית (דלא ד) לה טימי ואת שלחת לי מילא דטבא חד פולר (פולד ת) אמר ליה חפצי וחפציך לא ישוו בה ולא עוד אלא שלחת לי (שלחת ד) מילא דאנא צריך מנטר לה ואנא שלחית לך מילא דאת דמיך והיא מנטרא לך שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה (בעוה"ב ת) בשכבך תשמור עליך בשעת המיתה והקיצות היא תשיחך לעתיד (לבוא תי) לבא דתי |

גדולה מן הראשונה שאמר לה לכי שאלי לך כלים וכו' למען תוכל לשלם את הנושה, והגהתי עד ש י ח י ו מתים וכן הובא בפירש"י מלכים שם עד שיחיו המתים ועת"נ ואין פירושו שיחיו עד תחה"מ אלא שאפילו יאריכו ימים עד תחה"מ יספיק שפע השמן לפרנסתם: 1 שליישוב. של יישוב הדעת ועי' לעיל צד 174 וצד 191: שילח עמהם. וכ"ה במדרש דפ"ר, ובד"ו ושאר הספרים איתא שלח: 3 מה ת"ל ויסע עמוד הענן. שאין לפרש שנכפל הענין ומלאך אלהים הוא עמוד הענן, ודורש ויסע מלאך האלהים וכו' אותה מדת הדין וכו' שבכל מקום שנאמר אלהים הוא מידת הדין ועי' לעיל צד 308, וכן איתא במכילתא שם שאל ר' נתן את רשב"י אתה מוצא מלאך יי' בכל מקום וכו' וכאן אומר ויסע מלאך האלהים א"ל אין אלהים בכל מקום אלא דיין מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים ועי' בראב"ע וברמב"ן שמות שם: 6 זו מדת הדין שלמעלה. דורש ג"כ אלהים הוא מידת הדין, וטעם הדרש ובין כל נפש חיה וכו' זו מידת שלמטה קשה, וכן כתוב ביפ"ת לא ידעתי מ"ט להקרא מדת הדין של מטה נפש חיה כי לא נסיתי באלה, וגם הקשת למה הוצרך לדרשה זו ולא פרשו הכתוב שיהיה הקשת אות בין מה"ד לעולם לכשתבא מד"ה לקטרג וכמו שמפרש בפירש"י עה"ת עפ"י המדרש, ואולי דייקו ובין כל נפש חיה וכו' א ש ר ע ל ה א ר ץ זו מה"ד שלמטה, ובפי' ב"ר כ"י מפרש טעם הדרש ללמדך שכל זמן שמדת הדין נעשית למטה אף מדת הדין נעשית למעלה שאין העולם אבד במים ועי' לעיל צד 252 וצ"ע: 7 כתוב אחד וכו'. בירושלמי שם ר' אבא אבוי דר' אבא בר מרי בשם ר' אחא כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה וכתוב אחד אומר וכל חפציך לא ישוו בה חפצים אילו אבנים טובות ומרגליות חפציך אילו דברי תורה (ובערוך ע' חפץ הועתק מירושלמי שם חפצים אלו אבנים טובות וכו' חפציך אלו מצות ומ"ט) דכתיב כי באלה חפצתי נאם ה', ולמאמר זה נסמך שם הספור ארטבן שלח לרבינו הקדוש חד מרגלי טבא אטימיטון א"ל שלח לי מילה דטבה דכוותה שלח ליה חד מזוזה אמר ליה מה אנא שלחית וכו' חד פולר א"ל חפציך וחפצי לא ישוו בה ולא עוד וכו' דאת דמך לך והיא מנטרה לך דכתיב בהתהלכך תנחה אותך, ומירושלמי נוסף סיפור זה בדפוסי' ונשתבש שם בדפ"ר וד"ו דטבא דברתיה וכבר הוגה בא"א ובמ"כ), וסוף המאמר בהתהלכך וכו' בעוה"ז בשכבך וכו' בשעת המיתה והקיצות וכו' לעתיד לבא כהדרש בסוטה כ"א א' ובמדרש מש,י ב' סי' י"א ו' סי' כ', ואיתא עוד בכי"ת וליתא בכי"ל ושאר כ"י ולא הוזכר גם בפי' ב"ר, וממ"ש שם חפצים (חפצי) אלו

פרשה לו

א ט יח) ויהיו בני נח היוצאים וגו׳ והוא ישקיט ומי ירשיע וגו׳ (איוב לד כט) דרש ר׳ 22a מאיר הוא ישקיט מעולמו ויסתר פנים (שם שם) מעולמו כדיין שמותחים בילה על פניו ואין יודע מה נעשה מבחוץ, אמרו לו דייך מא״ר, אמר להון ומה דכת׳ והוא ישקיט ומי ירשיע, אמרו לא נתנה שלוה לדור המבול ומה חייבין, ומה שלווה נתן להם, זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (שם כא ח), ישלחו כצאן עויליהם וגו׳ (שם שם יא) ר׳ לוי אמר לשלשת ימים [היתה אשתו מעוברת ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן היו נכונים לשלשת ימים (שמות יט טו), מה נכון שנאמר להלן שלשת ימים אף נכון שנאמר כאן שלשת ימים], רבנין אמ׳ ליום אחד שנאמר כאן נכון ונאמר להלן והיה נכון לבקר (שם לד ב) [מה נכון שני להלן יום אחד אף כאן יום אחד],

1 ילק׳ איוב כ׳ ססק״ס, ויקלא כבס פ״ה:

והוא] כת׳ ~ פאגב | ירשיע וגו׳] ירשיע פו, . . ויסתר פנים ומי ישורנו וגו׳ א, . . ויסתר . . ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד דא[1]גבת | 2 הוא] פו, והוא דאגבתי | בעולמו וב | ויסתר] פוא[1]גב, ויסתיר תי, יסתיר דא[2] | בעולמו ב, לעולמו א[2] | שמותחים] שהוא נותן ן | בילון וג, וילון י, כילה דפאבת | ואינו | 3 מבחוץ (בחוץ תי)] פוא[1]גבי, ~ כך אמרו דור המבול עבים סתר לו ולא יראה דא[2]ת | לון וג, להם פ | ומהו] פגבי, ומהוא ן, ומה היא דא[2], ומאי א[1] | לא] ד[1]וג, לו פ, לו לא בי, ל׳ דאת | 4 נתנה] ד[1]בי, ניתנה ג, נתן דוא[2]ת, כשנתן א[1] | שלוה | ומה חייבין] ד[1], ומה חייבן גב, למה חייבן א[1], ומי בא וחייבן דא[2], ובא וחייבן ת, אלא לחייבן י, ומפני מה חוייבו ן | 5 ר׳ לוין] ד[1]פ, ר׳ לוי ורבנין ~ ואי, . . ורבנן ~ דגבת | לשלשת] וגב, לשלשה ת, לג׳ דאי | *היתה — ויולדת ל[0]פגב] היתה אשתו (אשה א[2]) מעוברת דא[2]ת, היתה אשתו של אחד מהן (מהם י) מעוברת ויולדת וי, היו נשותיהם מעוברות ויולדות א[1] | 6 *נאמר ל[0]פא[1]גי] שנא׳ דא[2]בת | כן ו | *להלן ל[0]דאבתי] ~ נכון פוג | והיו ב | *לשלשת ימים ל[0]פגתי] ליום השלישי ב, ל׳ דא[2] | 7 *שנאמר דוא[2]ג] האמור פא[1]ב | *להלן] כאן פת | *שלשת וגב] שלשת פא[1], לשלשת ד, לשלשה ת, לג׳ א[2] | *אף נכון שנאמר (כן ו) כאן דוא[2]ג] אף . . האמור כאן ב, אף . . האמור (שנאמ׳ ת) להלן פת, אף כאן א[1] | *שלשת וגב] שלשה פ, ג׳ א[1], לשלשת דא[2], לשלשה ת | ליום אחד] י, ליום אחד היתה אשה מעוברת ויולדת דא[2], ליום . . אשתו של אחד מהן מעוברת ויולדת גב, היתה אשתו של . . מתעברת ליום אחד ויולדת ן, ליום א׳ היו נשותיהם מעוברות ויולדות א[1] | נאמר | 8 **נכון] ל׳ ל | להלן] פגי, ~ נכון דוא[2]בת | והיה — לבקר ל׳ ות | *מה — לחלן ל[0]דא[2]גבת] מה . . האמור להלן וא[1], מה נכון להלן י | *יום אחד] ~ דכתיב והיה נכון לבקרן | *אף כאן דפאי] אף כן ל[0], אף נכון שני כאן גבת, אף נכון האמור כן ן |

תורה וחפציך אלו מכון (וכ״ה בפי׳ הנדפס בדפ״ר חפצי אלו תורה וכו׳) משמע שגורס כן בב״ר ועח״נ, ובילק׳ משלי ר׳ תתקל״ד הועתק הסיפור מירושלמי (והגי׳ שם חפציך אלו אבנים טובות וכו׳ חפצים אלו ד״ת ועי׳ ביפה מראה פאת שם), ואפשר שהועתק מירושלמי גם בילק׳ יהושע (ובדפ״ר שם הועתק המאמר ממ״ק אמר ליה לבריה וכו׳ בלשון ואית דאמרי, ואחרי המלות במצות שאיפשר איתא שם „וגו׳ כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו׳״ ואח״כ נסדר שם ארטבן שלח וכו׳ עד לעתיד לבא ואח״כ אמרו לית מה בעית וכו׳, ובילקוט ד״ו נוסף שם אמר המגיה שמעתי וכו׳):

פרשה לו. בכי״ל נשמט מספר הפרשה ולנכון נסמנת הפרשה שלאחריה במספר ל״ז ובכי״א א׳ כאן פל״ג ובכי״א ב׳ וכי״ו פל״ה, ובמקרא כאן פרשה פתוחה: 2 הוא ישקיט מעולמו. ר״מ דורש והוא ישקיט הוא שוקט או משקיט עצמו מעולמו ולא יקפיד על מעשי הרשעים וכן ויסתר פנים מעולמו כדיין הזה שמותחין וילון על פניו (ועח״נ ולעיל צד 265) ואין יודע וכו׳ אמרו לו דייך מאיר (וכן סגנון הלשון לעיל צד 200 דייך פפיים) וח״ו לפרש הכתוב כן אלא מהו דכת׳ והוא ישקיט ומי ירשיע כשנתן שקט ושלווה לרשעים והאריך אפיו להם מי ירשיעם לא נתנה שלווה לדור המבול בתמיה ומה שלווה ומה חייבין נתן להם זרעם נכון וכו׳ ויסתר פנים ומי ישורנו וכשהסתיר פניו מהם מי אמר לו לא עשית כשורה, והענין נפרד ע״י המאמרים ר׳ לוי אמר וכו׳ רבנין אמ׳ וכו׳, ונכונה הגי׳ לפנינו ובכ״י שציינתי ובילק׳ איוב דל״ג בדברי ר״מ כך אמרו דור המבול וכו׳, ואולי הוא הוספה מוי״ר, ושם השתמשו בפתיחה זו לשטה הראשונה בפתיחה לפ׳ אם הכהן המשיח וכו׳ והגי׳ שם בדפ״ר וד״ו דרש ר״מ והוא ישקיט ב ע ו ל מ ו וכו׳ כדיין הזה שהוא מותח את הוילון מבפנים ואינו רואה מה נעשה מבחוץ כך אמרו דור המבול וכו׳ אמרו לו וכו׳ אלא והוא ישקיט וכו׳ נתן שלוה לדור המבול ו מ י ב א ו ח י י ב ן ולמה שלוה נתן להם וכו׳, ובמעין גנים איוב ל״ד הועתק כשנתן שלוה וכו׳ מי בא וחייבן ומה שלוה וכו׳ ועח״נ: 5 ר׳ לוי וכו׳. בכי״ל מקוטע ר׳ לוי אמר לשלשת ימים רבנין אמ׳ ליום אחד שנ׳ כאן ונ׳ להלן והיה נכון לבקר, וביני שיטי הושלם בכתב אחר „היתה אשתו מעוברת ויולדת נא׳ כאן נכון ונ׳ להלן היו נכונים לשל׳ ימים מה נכון שנ׳ להלן יום אחד אף כן יום אחד״ והגהתי, והגי׳ היתה אשתו מעוברת וכו׳ איתא ברוב הספרים ופי׳ אשתו של אחד מהן כמו שהגי׳ בכי״ו וילקוט ועי׳ גם מ״ש במ״י לעיל צד 265 בר״ה דהוה צאיד וכו׳ וצד 285 בר״ה הגיבורים וכו׳, ובמעין גנים איוב כ״א הועתק לשלשה ימים היתה האשה מתעברת ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן היו נכונים לשלשת ימים, ובוי״ר שם הגי׳ ר׳ לוי ורבני׳ ר׳ לוי אמר לשלשה ימים היתה אשה מהן מתעברת (בדפ״ר מעוברת) ויולדת נאמר

וצאצאיהם לעיניהם שהיו רואים בנים לבניהם, ישלחו כצאן עויליהם אמר ר' לוי בערביא צווחין למינוקא עוילא, וילדיהן ירקדון (איוב שם שם) כהלין שידיא היך דאת אמר ושעירים ירקדו שם (ישעיה יג כא), כשהיתה אחת מהן יולדת ביום היתה אומרת לבנה צא והבא לי צור לחתוך טיבורך, בלילה היתה אומרת לבנה צא והדלק לי נר לחתוך טיבורך, עובדא הוה בחדא איתה דילידה בלילה, אמרה לברה איזל אדלק לי בוצינא דאקטע שרדך, נפק ואגע ביה שידה שימדון, אמר ליה איזיל גליג לאימך דקרא תרנגלא ואילומני דקרא תרנגולא הוינא מחי יתך וקטל יתך, אמר ליה זיל את גליג לאימך דלא קטעת אימה שורי, ואילו קטעת אימי שורי הוינא מחי יתך וקטלך

1 עי' לקמן ריש פפ"ז:

1 בניהם ובני בניהם דואכתי, בניהן ובני בניהן פג | בערבייא ו, בערביה דא[2] | 2 צווחין] ואי[1]נת, צוחין דא[2]כי, קורין פע | למינוקא] וגע, לינוקא דפא[2]תי | עוילה דא[2] | וילדיהם גכתי | כהלין] וא[1], כאילין דפא[2]גכי, כאלין ת | *שידיא ג] שיריא ל, שדיא דפא[2]תי, שידייה ו, שדייה כ, שדין א[2] | 3 **ביום] בהן ל | *היתה אומרת דפוא[2]כתי] אומרת א[1], א' ל | 4 טיבורך] פוגכ, טבורך דתי | בלילה] פותי, ובלילה גכ, בלילא ד | *היתה אומרת דוכתי] אומרת פ, אמ' ל | והדלק] פוגי, הדלק דא[2]ת | את הנר וא[1]תי | טיבורך] וא[1]גכ, טבורך תי, טבורא דילך דא[2] | איתא וג, איתתא דא[1], אתתא כתי, אנתתא א[2] | 5 דילידת דוא[2]גכתי, דילדה א[1] | בלילא כ, בליליא וא[1]גתי | ואמ' ו | לבנה וני | איזל] איזיל כ, זיל דאת, צא וי, ל' ג | אדליק דאגת, ואדליק כ, והדלק וי | לי] וא[1]גכת, ל' דא[2]י | את הנר ו | דנקטע דאגכתי, ונקטוע פ | שדרך פ, שורך דאגתי, טיבורך ו | ואגע] ופגע דואגכתי, פגע פ | שידה ו, שידא דפאגכתי | שמדון דא[2]ת, שמרון וגכ, שומרון י, שרהן דרוחות א[1] | 6 אמר] אדמתעסקין דין עם דין קרא תרנוגלא ~ פ, הוה מתעסיק עמיה אדהכי קרא תרנוגלא ~ כ | איזיל] כ, אזיל פוג, זיל דאתעי | גליג] וא[1]ע, גלוג דא[2]גכתר[1]י | לאמך וא[1]כעי | דקרא תרנגלא] . . תרנגולא דפוא[2]עי, . . תורנגולא ת, ל' א[1]כ | ואילו מני ג, דאילו מני ו, ואלמלא דא[2]תע, ואלולי י, אלולא א[1], דאי לא כ | קרא כ | תרנוגלא] פכ, תרנגולא דואתעי | מחי יתך] תע, מחייתך דוא[2]ג, מחינא יתך כ, מחי לך פ, ל' א[1] | וקטל יתך] כ, וקטיל יתך פגתי, וקטליתך דא[2], וקטלך ע, וקטל לך ו, מקטלך א[1] | 7 איזל ג, אזיל ו | גליג] וא[1]ע, גלוג דא[2]גכת, וגלוג י | לאמך א[1]כ, לאימה (לאימא י) דאימך גי | קטעא י | אימא וגכתעי, אמא דא[2], שוררי ע, שוריי ג, שוראי ת, (דלא—שורי ל' א[1]) | ואלו ע, אילו ו, אלו א[1], דאלו כי, ואלמלא ת, דאלמלא א[2], דאילמלי ד | קטעת אמי שורי א[1]י, קטעת אימא . . ו, קטעת . . שררי כ, קטעת . . שוררי ע, דקטעתיה דא[2], קטעתיה ת | *מחי יתך א[2]תעי] מחינא יתך ל, מחייתך דו, מחיתך כ, ל' א[1] | וקטלך] ע וקטליתך וכ, וקטיל יתך דתי, וקטל יתך ג, מקטלך א[1] |

כאן נכון ונאמר להלן היו נכונים וכו' מה נכון האמור להלן שלשת ימים אף נכון האמור כאן וכו' ורבנין אמ' ליום אחד היתה אשה מתעברת (בדפ"ר מעוברת) ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן והיה נכון וכו' מה נכון האמור להלן וכו' אף נכון האמור כאן יום אחד ועח"נ: 1 בנים לבניהם. כלה"כ וראה בנים לבניך (תהלים קכ"ח ו'), ובמעין גנים הועתק בניהם ובני בניהם וכ"ה בוי"ר ועח"נ: בערביא צווחין. בערוך ע' עול הגי' בערביא קורין למינוקא עוילא ועי' גם בח"נ לעיל צד 254 וצד 275, ור' לוי מפרש עויל שנמצא במקרא רק באיוב בפ' ישלחו וכו' ועוד שם ט"ז י"א וי"ט י"ח עפ"י הלשון שקורין בערביא לתינוק עוילא[1]), ובוי"ר שם הגי' ישלחו וכו' עויליהם יניקיתון א"ר לוי בערבייא קורין לינוקא עוילא, ולקמן ריש פפ"ז איתא וארא בפתאים וגו' אילו השבטים אמר ר' לוי בערביא צווחין למינוקא פתיא ועיי"ש, ודרכו של ר' לוי לפרש מלות הכתובים ע"י מלות ערביות בסגנון בערביא צווחין או בערביא קורין או לשון ערבי הוא ועי' וי"ר פכ"ה סי' ה' איכ"ר לפ' סלה כל אבירי (א' ט"ו) ולפ' מה אעידך (ב' י"ג) שמו"ר פמ"ב סי' ד' תנחומא מ"ב תזריע סי' ח' (תנחומא שם סי' ו') וי"ר פ"א סי' ג' תנחומא מ"ב תרומה סי' ז' (תנחומא שם סי' ט') שהש"ר לפ' מבעד לצמתך (ד' ג') ועי"ע לקמן פס"ג סי' ה' וסוף פע"ט ובאג"ה ח"ב צד 303 ובמאמר הח' יהודא דיא ביבלישע עקסעגעזע וכו' צד 4: 2 וילדיהן. וכ"ה בדפוסי' ובכי"פ וכי"ו וכי"א א' וב', ובמקרא כתוב וילדיהם, ודורש שמרקדים כאותן השדים הד"א ושעירים ירקדו וכו', וכן חדרש לקמן פס"ה הן עשו אחי איש שעיר וכו' גבר שידן כד"א ושעירים ירקדו וכו' ובוי"ר פכ"ב סי' ח' ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים ואין שעירים אלו אלא שדים שנ' יזבחו לשדים ואין שדים אלו אלא שעירים שנ' ושעירים ירקדו שם: 3 היתה אומרת. כן הגהתי בשתי הפעמים ועח"נ, וכתיבת טיבורך ביו"ד עי' גם בעמת"ל ח"ב צד 139 ועי"ע בח"נ לעיל צד 120 וקינקינה וצד 160 דירכה, ובוי"ר פ"ה הגי' הא כיצד כיון שהיתה אחת מהן וכו' היתה אומרת לבנה לך וכו' ואני חותכת את שורך וכשהיתה יולדת בלילת היתה אומרת וכו' לך והדליק לי את הנר ואני חותכת את שורך, ושור כל"ם לא כרת שרך (יחזקאל ט"ז ד') שררך אגן הסהר (שה"ש ז' ג'), וכן בתרג' יחזקאל שם דלא אתפסק שוריה, ולפנינו בסמוך שרדך שורי ובערוך ע' גלג שוררי: 4 עובדא הוה. מעשה היה באשה אחת שילדה בלילה אמרה לבנה לך הדלק לי הנר שאחתוך טבורך יצא ופגע בו השד שימדון א"ל לך הודע לאמך שקרא התרנגול ואילולי שקרא התרנגול הכיתיך והרגתיך א"ל לך הודע לאמך שלא חתכה אמי את טבורי ואילו חתכה אמי את טבורי הכיתיך והרגתיך ה"ה בתיהם שלום וכו', והגי' א י ת ה כמו לעיל צד 152, והגי' דילידה כמו דילידא אימיה וכו' (מכות י"ז ב'), ולשונות הציווי איזיל אזיל זיל עי' גם לעיל צד 266 ובח"נ שם ועי"ע דאלמאן צד 246, ואגע בנין אפעל מן נגע וכן למטה בסי' ג' אגע ביה שידה שימדון ובמדרש קהלת (בדפ"ר וד"ו ובדפוסי' אחרים) פ' ידעתי כי כל (ג' י"ד) אגע ביה ר' יונתן וכו', ופי' גליג הודע וכן גלג בל"ס גילה וגליגה גלוי וידוע, ועוד נמצא גלגין בל' ירושלמי של נוצרין בהוראת שבח ועי' גם בערוך שם, ולהגי' תרנגלא תרנוגלא עי' בעמת"ר ח"ב צד 560 ועמת"ל ח"ד צד 672, והגי' ו א י ל ו מ נ י שהוראתה אילולי ומקויימת

1) عُوَيْلًا (?)، عَيِّل، عَيَّال.

היה בתיהם שלום מפחד (איוב שם ט) מן המזיקים ולא שבט אלוה עליהם (שם שם) מן הייסורין, וכשהסתיר פניו מהם מי אמר לו לא עשיתה כשורה, ומה הסתיר פניו מהם, על גוי ועל אדם יחד (שם לד כט) על גוי זה דור המבול ועל אדם זה נח יחד שממנו הושתא העולם ויש לו להעמיד עולמו מאומה ויש לו להעמיד עולמו מאדם אחר ויהיו בני נח וגו׳:

ב ירוע כבירים לא חקר (איוב לד כד) הרעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים, לא חקר אין חקר למעשיהם הרעים, ויעמד אחרים תחתם (שם שם) אלו בני נח ויהיו בני נח וגו׳:

גם מיום אני הוא ואין מידי מציל (ישעיה מג יג) אין מידי מציל מאומות העולם, אפעל ומי ישיבנה (שם שם) כל פעולות ומחשבות שפעלתי עם דור המבול מי אמר לי לא עשיתה כשורה, אבל נח נכנס בשלום ויצא בשלום ויהיו בני נח וגו׳:

וחם הוא אבי כנען אבוי דפחתה:

יט) שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ לרגה גרולה דנפצת עוברה ומלאת ארעא:

5 ילק׳ איוב כ׳ פסק״כ: 7 ילק׳ מכירי ישעיה ע״ג י״ג: 10 ילקוט כ׳ ס״ל, תנחומא מ״ב כס סי׳ י״ט:

2 יאמר פג | לא] פואי[1]גי. שלא דא[2]ת | עשית | מהם] פגי, ~ שהביא עליהם מי המבול הה״ד וימח את כל היקום וגו׳ דא[2], שהביא . . הה״ד . . היקום ת (ומה הסתיר . . מהם ל׳ וא[1]ב) | 3 **על גוי זה] גוי, זה ל | הושתא] ד[1], הושתה וב, הושתת דא[2]גתי, הושת א[1] | מאומה] ג, ~ שלימה דואבת, אחרת ל[0] | 4 ויש — מאדם] א[1]גב, ויש . . עולם מאדם פ, ויש בו כוח להעמיד עולמו מאדם ו. ומאדם דא[2]ת | 5 ירוע] כת׳ ~ פא[1]ב | הרעו] פ, הריעו ד[2]את, היריעו ו (הרעו — הרעים ל׳ א[1]גבי) | *לא פו] ולא ל, ואין דא[2]ת, (לא — הרעים ל׳ גבי) | 6 למעשיהם] פא[1], במעשיהם דוא[2]ת | וגו׳] היוצאים מן התיבה גי, היצאים מן התבה שם חם ויפת ו, שם וחם (חם א[2]) ויפת דא[2]ת | 7 אין — העולם] מאומות העולם דפא[2], מעכו״ם ת, אין מידי [מציל] מאומה מאומות העולם ו, ל׳ א[1]גבמ | 8 פעולות] ~ שפעלתי ת | ומחשבות ל׳ גבמ | שפעלתי] שחשבתי ת, שחשבתי ושפעלתי א[1] | עם] בימי כמ | יאמר א[1]ג | עשית | 9 לשלום ו | לשלום וא[1] | *ויהיו — וגו׳] ויהיו . . נח (היוצאים ת) היצאים ות, ויהיו . . היוצאים וגו׳ דא[2], שנ׳ ויהיו בני נח מ, שנ׳ . . נח וגו׳ פ, שנ׳ . . נח היוצאים מן התיבה ב, ל׳ לא[1] | 10 אבוהי פחגבר[3]י | דפחתה] ו, דפחתא דפגאבעׂרי | 11 לרגה] פוגב, משל ~ א[1], למה הדבר דומה ~ דא[2], להי״ד ת | ונפצת פת | *עוברה דוא[1]גת] עוברא א[2]ב, עוברתא פ, עובדה ל | 12 ומלת וא[1]גת, ונתמלאת ב | כל ארעא ו |

גם ע׳ כי״ו וכי״ג זרת, וידידי רא״ח לעף שיער שסוף המלה מני מל״י[1]) ובל׳ ירושלמי של נוצרין מ ן גם בהוראת ל א והיו״ד ניתוסף ע״פ מלת אלמלי, ובוי״ר הגי׳ עובדה הוה בחדא איתתא דילידת וכו׳ ואמרה לברת אזיל ואדליק וכו׳ ואנא קטע שורך אזל למדלקא בוצינא ופגע ליה שידא שריתון דרוחתא עם דמתעסקי׳ דין עם דין קרא תרנגולא א״ל אזיל גלוג לאמך ואמור לה אילולי דקרא תרנגולא הוינא קטל בך א״ל אזיל גלוג לאמא דאמך דלא קטעת אמי שורי דאי קטעת אמי שורי הוינא קטל לך לקיים מה שנ׳ בתיהם וכו׳ ועח״נ, ובערוך ע׳ שד ו׳ גר׳ שהועתק מוי״ר מדנפק ביה שידא אשמדון רבהון דרוחתא ועיי״ש, ושימדון שם אחר לאשמדאי והוא נגזר מן שמד ועי׳ גם בערך מלין צד 242 ובענציקלאפעדיא ח״ב צד 219, ואמר גליג לאימך דקרא תרנגלא וכו׳ משום שהרוחות אין להם יכולת להזיק אלא בלילה וכן בברייתא יומא כ״א א׳ היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו בראשו וכו׳ ופירש״י שם מפני המזיקין: 2 וכשהסתיר פניו. זה סיום דרש הפ׳ והוא ישקיט וכו׳ בדור המבול, ודורש ויסתר פנים ומי ישורנו כשהסתיר פניו מהם וגזר להשחיתם כולם מן הארץ מי יאמר לו לא עשית כשורה ומה הסתיר כלו׳ מה ראה להסתיר פניו מהם ולאבד עולם מלא ומשני על גוי ועל אדם יחד על גוי זה דור המבול וכו׳ דבר אחד הוא לפני הקב״ה להעמיד עולמו מאומה מדור המבול או מאדם אחד מנח לבדו ויהי בני נח היוצאים מן התיבה וכו׳, והמאמר מפרש כבר בוי״ר שם ובמה הסתיר פניו מהם הביא עליהם את המבול וימח את כל היקום וגו׳ על גוי ועל אדם יחד גוי זה דור המבול אדם זה נח יחד היה לו להעמיד את עולמו מאדם אחד יחד היה לו להעמיד את עולמו מאומה אחת, ובמעין גנים הועתק ומה הסתיר מהם שהביא עליהם את מי המבול, ומוי״ר באה ההוספה כמו שנ״ל בדפוסי׳ וכ״י המאוחרים שהביא עליהם וכו׳ הה״ד וימח וכו׳, ובכי״ל ליתא וכן ל״ג בכי״פ וכי״ג ובילקוט איוב, ובכי״ו וכי״א א׳ וכי״כ ל״ג גם ומה הסתיר פניו מהם: 3 הושתא. כ״ה בכי״ל, וביני שיכי הוגה ת כנ׳ להגיה הושתת, ועדיפא הגי׳ הושתא (הושתת) וכן בירוש׳ יומא פ״ה מ״ב ג׳ אבן שתייה שממנה הושתה העולם, ובשהש״ר (בדפ״ר וד״ו) פ׳ עמודיו עשה כסף (ג׳ י׳) שתיה שממנה הושתה כל העולם, וכתיבת הושתא באל״ף כמו לעיל צד 101 ושהא וצד 220 כמרמא וצד 261 ממחא: 7 אין מידי וכו׳. גר׳ שפי׳ המאמר אין בידי מציל שום אדם מאומות העולם, ובכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ וילק׳ מכירי ל״ג כלל זה הדרש: 10 וחם הוא אבי כנען. ולא הוזכרו כאן בניו האחרים שנמנו לקמן בפ׳ ובני חם כוש וכו׳ וכן לא הוזכרו כאן בנים אצל שם ויפת, ודורש אבי כנען אבוי דפחתא אבי הפחיתות והשפלות שעשה אותו המעשה, וכן בנוסחת הדפוסי׳ לקמן פצ״ט שמעון ולוי אחים אחים דפחתא וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ פחת ובעמת״ל ע׳ פחתא פחתא, ובתנחומא מ״ב שם איתא וחם הוא וכו׳ אמר ר׳ ברכיה חם הוא אבי כנען הוא אבי פ ר ו ח, ובלקח טוב מפרש וחם הוא וכו׳ והוא אבי של ש פ ח ו ת ועי׳ גם במ״ח חלק מ״ג צד 462: 11 דנפצת עוברה. שהריקה בצים ומלאה את הארץ, ותרג׳ ותער כדה (בראשית כ״ד כ) ונפצת וכו׳ ובכתובות ע״ב א׳ שתהא ממלה ומערה וכו׳ שתמלא ונופצת ועי׳ עמת״ל וגעזעניוס־בוהל ע׳ נפץ, ועוברה כמו בע״ז מ׳ א׳ קירבי דגים ועוברן וכו׳ כסימני בצים כך סימני עוברי דגים וכו׳ (ועי׳ חולין ס״ג ב׳ וירוש׳ ע״ז פ״ב מ״ב א׳), וידידי רא״ח לעף כתב לי שעיקר הוראת עוברה (עוברא)[2]) כמו בל״ס וברא אוברא, ובלק״ט

[1]) μέν. [2]) ovaria.

כ) ויחל נח איש נתחלל ונעשה חולין. למה ויטע כרם. לא היה לו ליטע דבר אחד ג שלתקנה, לא יחור אחד ולא גרופית אחת אלא ויטע כרם. ומאיכן היה לו, אמר ר' אבא בר כהנא הכנים עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאינים גרופיות לזתים ההיד ואספת אליך (בראשית ו כא) אין אדם כונס דבר אלא אם כן היה צריך לו:

איש האדמה שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תוחלת, ואילו הן קין נח ועוזיהו, קין היה עובד אדמה (שם ד ב) נח ויחל נח איש האדמה, עוזיהו אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה (דה"ב כו י): איש האדמה שעשה פנים לאדמה שבשבילו נתלה לה אדמה ושמילא פני אדמה, איש האדמה בורגר לשם בורגרותה: אמר ר' ברכיה חביב משה מנוח, נח משנקרא איש צדיק (בראשית ו ט) נקרא איש אדמה, אבל משה משנקרא איש 22b מצרי (שמות ב יט) נקרא איש האלהים (דברים לג א), מנוח דהוה סופיה אלום:

1 ילקוט שם, תנחומא מ"ב נח סי' כ', תנחומא שם סי' י"ג: 2 לעיל לד 287, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם סי' ט"ו, פדר"א פכ"ג: 4 לעיל לד 206, תנחומא שם סי' י"ג: 7 ילקוט שם, תנחומא מ"ב שם:

1 איש] איש האדמה דפוא[2]גת, . . ויטע כרם חכ, ל' א[1]י | נתחולל ח | **חולין] חולים ל | דבר] אלא ~ ן | אחד] ג אחר דפאכתי, ל' ו | 2 של] שהוא של י | ייחור חא[1], יחור זית ג, ייחור של זית י | ולא] או ו | גירופית א[2]ת, גרופים י | אחת] תאנה י | מהיכן פח | 3 לנטיעות] א[1]כי, ונטיעות דפוא[2]גת | יחורים] ג, ייחורים חכי, "ין א[1], ויחורים דא[2]ת, ויחורי פ | לתאנים וא[1]גכ, לתאנה י, של תאנה דא[2]ת, תאנים פ | גרופיות] א[1]ג, וגרופיות ד, וגירופיות ת, וגרופית פו, גרופים י | לזתים] פחאבי, לזיתים דוג, שלזותים ת | 4 היה לו צורך פ, שהוא צורך לו ו | 5 שלשה] פוחא[1]גת] ג' דא[2] | הם שהיו] היו פ | °ולא] לא ד | להן ג | תוחלת] ד[1]פוחג, תועלת דאת | 6 ועזיהו פג, ועוזיה ת, עזיהו א[1] | קין] ~ וקין וג, שנא' וקין א[1], דכת' וקין ת | ויחל נח] פוג, ל' דא[2]ת | עזיהו פ, עוזיה ת | *וכורמים א[2]גת] כורמים לדו | 7 **ובכרמל] ובכרם ל | האדמה] פגבתי, אדמה דוא[2] | שבשבילו] פוא[1]גבי, ושבשבילו דא[2]ת | 8 נתלה לו ו, ניתלה ד[1], נתחללה ל°, נתחלחלה ל°גר, נתלחלחה א[2]ת, נתלחלח דכ, נגררה פ | אדמה] וג, האדמה דפא[2]כתרי, לאדמה ל° | שמילא א[2]ג, שמלא כ | פני האדמה פ, פני כל אדמה ו, כל פני האדמה דאגכת, את כל . . י | *האדמה דאגכתי] אדמה לו | *בורגר וא[2]תערי] בורגד ל, ברגר א[1], פורגר פ, לשם בורגר ד, לשום בורגר כ, ל' ג | לשם] לשון פר, ולשום כ, ל' א[1] | בורגרותה] וג, בורגרותא ע, בורגרות' ד[1], בורגרות דא[2], ברגרות ת, בורגורותא ר[3], בורגרותיה י, בורגיתא ר[1], בורגתיה פ, ל' א[1] | חביב היה פגבי, חכים א[1] | 9 מנח | נקרא א[1] | ונקרא א[1] | האדמה פא[1]גכתי | נקרא א[1] | ונקרא א[1] | 10 מנות — אלום] מנח . . סופיה [א]לום ן, מנח . . סופו אלום ג, מנח דהוא סופו שלום כ, נח הזה סופיה אלים א[1], חביב נח דסופו אלה פ, דהוה סופית אלהים י, ל' דא[2]ת |

הועתק משל לדגה וכו' דנפצת עוברה ומלאת כל ארעא ועח"נ: 1 ונעשה חולין. כן הגהתי, ובכי"ל כתוב חולים כמו לעיל צד 227 ונעשו חולים כדרכו של זה הכ"י לכתוב לרוב ים בסופי תיבות, ובתנחומא מ"ב שם הגי' ויחל נח איש האדמה מהו ויחל שנעשה חולין, ובתנחומא שם ויחל נח וכו' כיון שנזקק לאדמה נעשה חולין א"ר יהודה ב"ר שלום בתחלה איש צדיק תמים ועכשיו איש האדמה ויטע כרם משנטע כרם נקרא איש האדמה וכו': 3 זמורות לנטיעות. בכי"ל כת וב נטיעות וביני שיטי נוסף ל בדיו דיהה כנר' בכתב הספר, ובאותו הכתב הושלמו בגליון גם המלות לתאינים וכו' עד צריך לו ועי' לעיל צד 287 ובמ"י שם, ובתנחומא מ"ב שם ויטע כרם מהיכן היה לו אלא מן החרצנים שהכנים עמו לתבה נטל וזרע וכו' וכן בתנחומא שם ויטע וכו' מהיכן היו נטיעות מחרצנים שהכניס בתבה, ובפדר"א שם מצא נח גפן שגורשה ויצאה מג"ע ואשכלותיה עמה נטל מפירותיה ואכל וחמד אותם בלבו ונטע ממנה כרם בארץ בו ביום נשתגשגו פירותיה דכתיב ביום נטעך תשגשגי וכו' ועי' בילקוט שם: 5 שלשה הם וכו'. דורש תחלה איש האדמה לגנאי שהיה להוט אחר האדמה, והמאמר שלשה וכו' נסדר לעיל צד 206 לפ' וקין היה עובד אדמה, וכאן הושלם בכי"ל מן קין היה וכו' עד אוהב אדמה היה ביני שיטי בכתב הספר, והגהתי וכורמים, ובתנחומא שם הגי' שלשה נזקקו לאדמה ונעשו חולין אלו הן קין נח ועוזיה קין דכתיב וקין היה וכו' מה כתיב נע ונד תהיה בארץ נח וכו', ובאמצע המאמר שם ויטע כרם ונתבזה וכו' אמרו חכמים בו ביום וכו' ארז"ל כשבא נח וכו', וכן באריכות שם המאמר בעוזיה כתיב וכו' ועיי"ש, ועוד דורש כאן לשבח איש האדמה שעשה פנים וכו' בורגר לשם וכו', וכעין זה הדרש איש האדמה נמצא גם בספרי פילון ועי' זיעגפריעד צד 152: 7 שעשה פנים לאדמה. כדמפרש שבשבילו נתלה לה אדמה ושמילא וכו', ובתנחומא מ"ב שם שבשבילו עמדה הארץ, ובלק"ט שעשה פנים לאדמה שבשבילו נתיישבה האדמה ושמלא פני כל האדמה, ומשמע שגם הגי' שלפנינו ונתלה לה פי' עמדה נתיישבה ואולי הוא מלה"כ תולה ארץ וכו' (איוב כ"ו ז'), ובגליון כי"ל נרשם ס"א נתחללה ס"א נתחלחלה ועח"נ: 8 בורגר וכו'. ועוד דורש איש האדמה עובד האדמה על שם עבודת האדמה שלו וכן פי' בערוך ע' ברגר איש האדמה בורגר וכו' נקרא איש האדמה על שם שעובד את האדמה, ונר' שמלת בורגר ל"י [1]) וממלה זו נגזר בורגרותה (בורגרותא), ובדפ"ר וד"ו איתא לשם בורגר לשם וכו' והוגה כבר בא"א ובמ"כ, ובתנחומא מ"ב שם איתא ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר גבר בן גבר, ובכ"י רומי שם הגי' גבר בר גבר, ואולי צ"ל גם שם ברגר: מנוח. כן כתוב בכי"ל כאן ובסמוך מנוח כמו שכתוב בכי"ל פעמים שונות כוח מלא וי"ו ועי' לעיל צד 115: 10 מנוח דהוה וכו'. חביב משה מנח שהיה סופו אלום, והגי' מקויימת גם ע"י כ"י שציינתי וגם היתה לפני בעל פי' ב"ר שמפרש אלום חסר אבר, ונר' שכוון להדרש שנח היה סרים ועי' במ"י לקמן צד 341 בד"ת אמר לכשאצא וכו', והמאמר ופירושו זר, וכן זרת גי' הילקוט אבל משה וכו' נקרא איש האלהים דהוה סופיה

[1]) βουργάριος.

ליטע כרם בשעה שהיה הולך ליטע כרם אגע ביה [שירה] שימדון, אמר ליה שותפי עמך אלא איזדהר דלא תיעול בחלקי, ואם עלת אנא חבל בך:

ד כא) וישת מן היין וישכר שתה שלא במידה ונשתכר ונתבזה, אמר ר' חייה בר בא בו ביום נטע בו ביום שתה בו ביום נתבזה: ויתגל בתוך אהלה ר' יודה בר' סימון ר' חנן בשם ר' שמואל בר רב יצחק ויגל אין כת' אלא ויתגל גרם לו גלות לו ולדורות, עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין ההיד הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' (ישעיה ה יא) שבט יהודה ובינימן לא גלו אלא בשביל היין ההיד וגם אלה ביין שגו (שם כח ז). בתוך אהלו אהלה כת' בתוך אהלה שלאשתו, אמר ר' הונא בשם ר' אליעזר נח כשיצא מן התבה הכישו ארי ושברו, ובא לשמש

1 ילקוט שם, תנחומא שם: 3 ילקוט שם, ילק' מכירי ישעיה ה' י"ח: תנחומא מ"ב שם. תנחומא שם: 4 תנחומא מ"ב שם ופי' כ"ח, מדרש אסתר פ"ה: 8 לעיל לד צד 272 וש"נ:

1 שהלך א¹ | כרם ל כי | אגע] פגע פואגבי, אפגע דת | בו פא²ג | *שידה וג] שדה פ, שידא דאבתי, לי ל | שימדון] שמדון א², שמאדון י¹, שמרון וב, שימרין פ, ל' א'ג | שותפי דאגכת, שותפי י, שתפי ו, תתשתף פ | עמך] בהדך ו | 2 איזדהר] פוא'ב, אזדהר גי, איזדהר (אזד' ת) בך דא²ת; תיעול] פואגבת, תעול די | בחלקי] פוא'גי, לחלקי דא²בת | ואין א¹תי, דאין ו, אם ג | עלת] ~ בחלקי דפואגי | אני ג' חבל] פוגבי, חביל דא²ת, מזיק א¹ | לך א'ת | 3 וישכר] גב, וישכר ויתגל ו, ~ דפא²תי | שתה] פוגבתי, וישת ~ דא² | כלא א¹גבתימ | בא] ו, אבא דפא²גבתמ | 4 נטע ~ ובו ביום בצר ובו ביום דרך ה | ובו ה | ובו ה | אהלה] פומ, אהלו דא²גבתי | יהודה דפאגבתמ, יודן ו | ר' סימון] פיגב, בר סימון מ, אומר ד, אמי א²ת | ר' חנן] ר' חנין דוא², ור' חנן מ, ור' חנין גב, בש"ר חנין ת, ל' פ | 5 בר ב | רב ל גבמ | כת' (כתוב דמ, כתיב אי) כאן דפאבתימ, כת' (כתוב ו) בן וג' לו ל' א'גי | לו ל' פוא'תמ | ולדורותיו פג, ולתולדותיו בת, ולכל תולדותיו מ | לא — אלא] גלו א¹ | בשביל היין ימ, על יין ו, ביין א¹ | 6 הוי] פוהא'גימ, השותים במזרקי יין וכת' ~ דת, השותים . . יין דהיד ~ א² *משכימי] משכימים ל | שכר — וגו' דא¹] וגו' ל, שכר ירדופו א²תמ, . . ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם פוי | כל שבט א | ובנימן וא'י, ובנימין דפא²גת | לא — אלא] גלו א | 7 בשביל יין גת, על היין ו, ביין א וגם] פוהאגימ, גם דבת | שגו (שגו וגו' פ, . . ובשכר תעו דהא²גתי)] ~ אלה וגם (גם פ) אלה פוה | ר' הונא] ד¹אגבת, רב הונא דו אליעזר (אליעזר פו)] ~ בנו של ר' יוסי הגלילי דפוא²גבת נח כשהיא ייצא וג, כשיצא נח ע | *הכישו דפאגבתעי] הקישו ו, בא ל | הארי י | ובא] ~ לו י |

אלהים ובהפיסי ובכי א ב ובי"ת השמיטו זה המאמר וצ"ע: 1 אגע ביה וכו'. פגע בו השד שימדון (ועי' לעיל צד 835) א"ל שותפי עמך אלא הוהר שלא תכנס בחלקי ואם תכנס אני חובל בך. ובכי"ל איתא שותפי והוגה ע"י נקוד [1] שטפי, ויהודי רא ה ליעה כתב לי שיש לקרות שטפי בשוין שמאלית (ועי' במ"י לעיל צד 832) והוראת שטף שטר אמנה כמו כל כ כטיה ברת ברית והשב כטפא ועי' פיינע שמיט תיסורוס צד 2466 ובערך מלון סורידערבי של אוידא ע' סטף, ואפשר לקיים גם הגי' שיתפי שתפי (כמו לעיל צד 305 שיזבי שזבי) כלו' שתפני שאהיה שותף עמך, ובתנחומא שם האגדה ארוכה א"ל כשבא נח ליטע כרם בא שטן ועמד לפניו א"ל מה אתה נוטע א"ל כרם א"ל מה טיבו א"ל פירותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושין מהן יין המשמח לבבות וכו' א"ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה א"ל לחיי מה עשה שטן הביא כבש והרגו תחת הגפן אח"כ הביא ארי והרגו ואח"כ הביא חזיר והרגו ואח"כ הביא קוף והרגו תחת הכרם והטיפו דמן באותו הכרם והשקוהו מדמיהן רמז לו וכו' ועיי"ש ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער ובמאמר שהעתק ממדרש אבכיר בילקוט שם ויטע כרם בא לקראתו השטן א"ל רצונך שנטענה יחדיו וכו': 3 אמר ר' חייה וכו' בתנחומא מ"ב שם א"ר חייא בר אבא בו ביום שנטעה בו ביום הפריחה בו ביום עשתה פרי בו ביום קטפה ובצרה והרכה ושתה (ובכ"י רומי שם בו ביום בצרה בו ביום דרכה בו ביום שתה) שנ' וישת מן היין וישכר וכו', ובתנחומא שם אמרו חכמים בו ביום נטע בו ביום עשה פירות בו ביום בצר בו ביום דרך בו ביום שתה בו ביום נשתכר בו ביום נתגלה קלונו ועח"נ: 5 אלא ויתגל. ודורש ויתגל לשון גלות ונאמר בבנין התפעל לרמוז על גלויות הרבה וכן טעם הדרש בבמ"ר פי"ב סי' ג' בצל שדי יתלונן שלן לינות הרבה ולעיל צד 176 מיתהלך מקפץ ועולה ועיי"ש בם י ובתנחומא מ"ב שם סי' כ' כתיב אהלה א"ר יהודה ב"ר סימון בשם ר' הונא בשם ר' שמואל בר יצחק נתן גלות לעשרת השבטים שנ' שמרון אתלה, ושם סוף סי' כ"א והשבטים לא גלו אלא מתוך היין שנ' הוי משכימי בבקר וכו' השותים במזרקי יין ואף שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא מתוך היין שנ' וגם אלה ביין שגו ובמדרש אסתר דפ"ר וד"ו שם בדרש אל תרא יין כי יתאדם וכו' וכצפעוני יפריש וכו' מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות הה"ד וישת מן היין וכו' שמתוך כך אמר ארור כנען וכו (ועי' וי"ר פי"ב) ד"א וצפעוני וכו' מה צפעון זה וכו' כן הפריש היין בין עשרת השבטים לשבט יהודה לגלות הה"ד הוי משכימי בבקר וכו' שמתוך כך לבן גלה עמי מבלי דעת ד"א וכצפעוני וכו' כך הפריש היין לשבט יהודה לשבט בנימין לגלות הה"ד וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו אלה וגם אלה ועח"נ, וכתיבת בנימן וכו' עי' גם לעיל צד 264 ובמ"י צד 806: 7 בתוך אהלו וכו'. וכ"ה גם בדפ"ר, ובדין נשתבש בתוך אהלה אהלו כתי' וכבר הוגה בא א ובכי ב אהלה כתיב והדרש אהלה אהלה של אשתו שע"י היין נתאוה לאשתו ובשכרותו לא השגיח שהוא כשיצא מן התבה הכישו ארי ושברו כדאמר ר' הונא בשם ר' אליעזר (ועי' לעיל צד 272) ולא היה ראוי להוליד ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו וכו', וכן הובאו המאמרים במדרש הגדול עמו' 175 אהלה כת' וקרי אהלו ולמה אלא שבא לשמש ונתפזר זרעו וכו ובמדרש הכרות ויתרות הוצאת רש"א ווערטהיימער סי' קע"ו ויתגל בתוך אהלה ה"א כתיב ובא לשמש ונתפזר זרעו וכו' ועי' גם ביפ"ת, והגהתי הכישו ארי וכו' וכ"ה לעיל שם ובערוך ע' אהל ועח"נ, והגי' ונתפזר וכו' וגירסת ה מפרש בפי' ב"ר נעשה תש והלש ועי"ע לקמן סוף פל"ט ויט אהלו וכו' אהלה כת' וכו':

[1] שֹׁוּטְפִּי

מיטתו ונתפזר זרעו ונתבזה: אמר ר' יוחנן לעולם לא תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כת' בה ווי ייד פעמים ההיד ויחל נח איש האדמה, ויטע כרם, [וישת מן היין, וישכר, ויתגל, וירא חם, ויגד לשני אחיו, ויקח שם ויפת, וישימו על שכם שניהם, וילכו אחורנית, ויכסו, ויקץ נח, וידע את אשר עשה לו, ויאמר ארור כנען]:

כב) וירא חם אבי כנען [וגו' ויגד לשני אחיו וגו'] אמר לאחיו אדם הראשון שנים בנים ה
היו לו ועמד אחד והרג חבירו וזה יש לו שלשה ומבקש לעשותן ארבעה, אמר להון ויגד להון, אמר ר' יעקב בר זבדי מה טעם העבד יוצא בשן ועין, מהכא וירא ויגד:

כג) ויקח שם ויפת את השמלה אמר ר' יוחנן שם התחיל במצווה תחילה ובא יפת ו
ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפימלא:

1 סנהדרין ע' א', מדרש משלי פכ"ג: 6 תנחומא מ"ב שם סי' כ"א, תנחומא שם: 8 ילקוט שם, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם סי' ק"ו:

1 את מיטתו ו | ונתפזר] ~ ממנו ג | ונבזה פ, ונתשה גר^2 | לא] וא', אל דפא^{2}גכתי | *כת' בה ווי דפגכי] כת' ביה.. ל, כת' בה ווי"ן א^{2}ת, ווי כת' בה ו, כת' בה ח | 2 ארבע עשרה פעמים פת, ארבעה עשר.. וגכי, י"ד פעמים ווים ח | ויחל — האדמה] וג, ויחל נח דאת, ויחל י | ויטע — כרם] ויטע וכי | *וישת — ארור] כנען ל' ל | *וישת — היין דוא^{2}גת] וישת פא^{1}כי | *וישכר ויתגל פוא^{1}כתי] וישכר ויתגל בתוך אהלי ג, ויתגל דא^2 | 3 *וירא חם דואת] וירא חם אבי כנען את ער' א' ג, וירא פכי | *ויגד לשני אחיו דוא^{2}ת] ויגד פא^{1}כי | *ויקח שם ויפת דפוא^{2}ת] ויקח.. את השמלה גכ, ויקח י | *וישימו — שניהם דא^{2}גת] וישימו פא^{1}כי | *וילכו אחורנית דא^{2}ת] וילכו פא^{1}כי | 4 *ויכסו פוא^{1}כי] ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערות אביהם דא^2, ויכסו.. וערות אביהם לא ראו ת | *ויקץ נח דא^{2}כת] ויקץ (וייקץ ג) נח מיינו וג, ויקץ פי, וייקץ א^1 | *וידע — לו דא^{2}ת] וידע את ו,.. אש' ע' לו ב' הק' ג, וידע פא^{1}כי | ויאמר ארור כנען פוגת] ויאמר.. כנען עבד עבדים וגו' דא^2, ויאמר א^{1}כי | 5 אמר] אמר להון (לון וא^1) ואגד (ואגיד דא^{2}ת, ויגד ח) להון (לון וא^1) ~ דפואגכתי | לאחיו] להם דחא^{1}ת, להן א^{2}ג, להון פ, לון וי | שנים] כ, שני דפוא^{1}גת, ב' א^2 | 6 אחד] פוי, אחר מהם דכת,.. מהן א^{2}ג, קין א^1 | את חבירו דוא^{2}ג,.. חברו פכי, את אחיו א^{1}ת | ג' א^2, שלשה בנים ת, בן שלישי א^1 | ומבקש פוחא^1, והוא מבקש דא^{2}גכתי | לעשות א^{1}י, לעשות לו כ | ד' א^2, בן רביעי א^1 | הרי אמר כ, הוי אמ' ג | לון וא^1 | ויגד] פח, ואגד וא^{1}גכ, ואגיד דא^{2}ת | לון וא^1 | 7 זביד ו | העבד] פוחא^{1}כי, עבד דא^{2}ת | מן הכא חג | ויגד] א^{2}כתי, ~ אמר לו וכו' ד, אמר להון ואגד להון חג, אמר לון ואגד לון וא^1, א' להון ויגד.. שגרמו לו עבדות פ | 8 במצוה | תחילה ל' א^{1}תי | 9 לפיכך] לכך א^1 | *לטלית דאכתרי] לטלת לפ, למלכות ו, למילת ג | לפימלא ח, לפלוניא י, לפיוולא ו, לפוולא דגתר^1, לפוולא ל^{0}א^2, לפיולא ו, לוולא א^{1}ר^2, לשמלה פכ |

1 שכל פרשת וכו'. בכי"ל הושלמו מלות אלו עד י"ד פעמ' ביני שיטי בדיו דיהה בכתב הספר, ושם חסר מן וישת וכו' עד סוף המאמר השלמתי עפ"י גי' שאר הספרים, ובדפוסי' ובכי"א ב' הושמטה מלת וישכר, ובסנהדרין שם איתא דריש עיבר גלילאה י"ג ווי"ן נאמרו ביין ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר וכו', ואינו מונה שם ויאמר ארור כנען, ובמדרש משלי מ"ב שם אמר ר' סימון בא וראה כמה קשה יין ששלש עשרה ווי"ן נאמרו בו מתחלה ואלו הן ויחל נח ויטע כרם וכו' ומה שסיים שם ויאמר ארור כנען וכו' ליתא בשאר דפוסי' ועי' בילק' משלי ר' תתק"ס: 6 ויגד להון. דורש ויגד לשון המשכה כמו שהוראת נגד בלא"ר (ועי' לעיל צד 93 לנגדא את נגד לי) משך לבם בדברים שאמר להם, וכן טעם דרש הפ' ויגד משה את דברי העם וכו' ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם באגדה (שבת פ"ז א'), והגי' ויגד להון איתא כאן גם בכי"פ וכי"ח, ובשאר ספרים אגד אגיד, אכן אין הוראת נגד בבנין אפעל משך וכן לא נמצא בהוראת סיפור דברים, ואין לגזור ג"כ השם הגדה מן אגד ועי' באגה"ת ח"א צד 473, ובשאר הספרים הגי' גם בראש המאמר אמר להון (לון) ויגד (ואגד ואגיד) וכו', ובכ"י שציינתי מסיים בסגנון זה גם מאמר ר"י בר זבדי ובדפ"ר וד"ו מקוטע אמר לו וכו' וזה מיותר: 7 מהכא וירא ויגד. ראה בעינו והגיד בשנו המחתך את הדבור וכיון שלקה באחד מהאיברים שחטא נפטר מקללתו ויצא לחירות (פי' ב"ר), והמאמר ביתר שלימות בתנחומא מ"ב שם אמר ר' יהודה בר שלום בשם ר' יעקב בר זבדי שאמר משום ר' אבהו חם ראה בעיניו והגיד בפיו לפיכך אמר הקב"ה אם ילקה אחד מן העבדים בעינו או בשינו יצא לחרות שנ' וכי יכה איש את עין עבדו וגו' ועי' גם בתנחומא שם: 8 שם התחיל. בתנחומא מ"ב שם ויקח שם וכו' א"ר יוחנן ויקחו לא נאמר אלא ויקח שם נתחזק תחילה [במצוה] ואחר כך יפת לפיכך ויקח שם ויפת, ותנחומא שם המאמר סתמי מלמד ששם נתחזק תחלה במצות: 9 זכה שם לטלית. לטלית של ציצית ועי' גם לקמן פ"ע לחם זו התורה וכו' שמלה זו טלית וכו' (ובכי"ל כתוב גם שם טלת ועח"ג) ויפת זכה לפימלא[1]), ובגליון כי"ל נסמן ס"א לפוולא ועי' גרעץ קורות היהודים ח"ד (מהדורא ב') צד 259, ובגוף הספר נמחק במלת לפימלא אות פ והוגה עליו אות ש כנ' להגית שימלה ועח"נ, וכ"ה במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפיכך זכה שם לטלית ויפת לשמלה, ובתנחומא מ"ב שם נתן להם שכרן טלית לשם וליפת פיוולא, ובתנחומא שם מה פרע להם הקב"ה לשם פרע לו שכרו מצות תכלת תפילין שהיה מכסה בה וליפת נתן לו קבורה בארץ ישראל, ואולי טעם גי' זו כמה שדרשו בסמוך אמר הקב"ה ליפת אתה כסיתה וכו' ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר וכו' וכן בפירש"י עה"ת ויקח שם ויפת אין כתיב כאן ויקחו אלא ויקח למד על שם שנתאמץ במצות יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכו בניו לקבורה שנ' אתן לגוג וכו' וברבינו בחיי קבע להם הקב"ה שכרם מדה כנגד מדה ישראל

[1]) *φαινόλης*, paenula, Mantel.

וישימו על שכם שניהם וגו' ממשמע שנ' וילכו אחורנית אין אנו יודעים שערות אביהם לא ראו, אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהן ונהגו בו כבוד כמורא אב על הבן, אמר הקב"ה לשם אתה כסיתה ערות אביך חייך שאני פורעה לך באדין גובריא אלך כפיתו בסרבליהון וגו' (דניאל ג כא), ר' יודן ור' הונא ר' יודן אמר בגוליהון, ר' הונא אמר במוקסייהון, אמר הקב"ה ליפת אתה כסיתה ערות אביך חייך שאני פורעה לך ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל וגו' (יחזקאל לט יא), אמר הקב"ה לחם אתה בזית ערות אביך חייך שאני פורעה לך כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים (ישעיה כ ד):

ז כד) ויקץ נח מיינו פרקו יינו:

וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בנו הפסול היך דאת אמר כי מזבח הנחשת אשר לפני יי' קטן מהכיל וגו' (מ"א ח סד):

כה) ויאמר ארור כנען וגו' חם חוטא וכנען מתקלל אתמהא, ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה א' לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו (בראשית ט א) ואין קללה במקום ברכה

1 ילקוט שם : 3 ילק' יחזקאל ר' שנ"ט, ילק' דניאל ר' אלף ס"א, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם : 4 שיר השירים רבה פ' אמרתי (ז' ט'), מדרש אסתר פ' ותמאן (א' י"ב) : 9 ילקוט ר' ס"א : 10 ילקוט שם : 12 ילקוט שם, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם, במדבר רבה פ"י סי' ב' :

1 אין אנו יודעים] ח, אין . . יודעין פא1, איני יודע דוא2גבי | 3 אב] וג, האב דפא2כתי | בן ג | כך אמר ג | ערות אביך] פחא1, את . . י, ערותא דאבוך דא2כת, ערותה . . ג, עריתא . . (דניאל), ערייתא . . י (יחזקאל), עריתה . . ו | שאני פורע פחא2ת, שאפרע א1 | להם י (יחזק'), לבניך י | גובריא] ד1פוחא1כי, גבריא דא2גת | 4 אלך] פ, אילך דוב, אליך א1י (יחזק'), איליך י (דניאל), אילן א2, אלין גי, אילין ח | *בסרבליהון דפוא1גכת] סרבלתי ל | ר' — הונא ל' פ | בגולייהון י (יחזק'), בגיליתיהון ו | רב הונא א1ע | 5 במוקסיהון א2תער8י (שם), במוקסיהן ד, במוקיסהון ר1, במוקייסהון פ, במוקיוסיהון ג, במוסקיהון ר2, במוסקהון א1, במוקימסהון ד1, מסגיהון ו | ערותא דאבוך א2כת, ערותה . . ג, ערייתא . . י (שם), עריתה . . ו | *שאני פורעה דג] אני . . לו, שאני פורע פחא2כתי, שאפרע א1 | 6 מקום] וא1גכי, ל' דא2ת | וגו'] גיא העוברים גיא קדמת הים וחוסמת היא את העוברים ו, גיא העוברים קדמת . . העוברים וקברו שם את גוג ואת כל המונו וקראו גיא המון גוג דא2גת, וגו' וכתי' בני יפת גומר ומגוג ח | ביזיתה דא2 | את ערות אביך ת, ערותא דאבוך כ, ערוותה . . ג, עריתא . . י (דניאל), ערייתא . . י, עריתה . . ו | 7 שאני פורע חא2כי, שאפרע א1 | *ואת — מצרים דוא2גכתי] וגו' ל, ואת גלות כוש וגו' וכתי' ובני חם כוש ומצרים ח | 9 וייקץ פוא1גת | פרקו יינו] וחי, פרקו מיינו א1, נתפרק יינו ת, נתפרק יינו מעליו דא2, ל' גב | 10 **הקטן] וג' ל | קטון דא2 | 12 חוטא] פוח, חטא דאגכתעי | מתקלל] פח, מקלל ו, נתקלל דאגכתעי | אתמהא ל' א1גכע | ר' — נחמיה ל' פ | 13 א'] אומר דפוא2גתי, אמר כ | ואין קללה] א1גע ~ הוה דו, הווה ד1פחי, הויא ת |

שקבלו את התורה שהם מבני שם זכו למצות ציצית גוג ומגוג שהם מבני יפת עתידי' לימות המשיח שיזכו לקבורה שיהיו מכוסין ונקברי' גוג ומגוג מבני יפת שנ' בני יפת גומר ומגוג יזכו לקבורה שנ' אתן לגוג וכו', ובמדרש הגדול הועתק ומפרש ויקח שם וכו' ר' אליעזר בן פדת אומר בשכר שעשה שם שכיבד את אביו וכו' זכו בניו שתינתן להם מצוות ציצית שהיא הוד והדר בעוה"ז ולעוה"ב וצ"ע: 4 ר' יודן אמר בגוליהון. במעילים שלהם (ועי' לעיל צד 176 ובמ"י שם) ור' הונא אמר במוקסייהון[1]) במכנסים שלהם ועי' ברילל טראכטען וכו' צד 74 וגעזעניוס־בוהל ע' סרבל, והמאמר הועתק בערוך ע' גל ו' וע' מקס, ובשהש"ר שם בדפ"ר וד"ו נשתבש באדיין גבריא אילך וכו' ר' יודן ור' חונא ר' יודן אמר בגויליהון ור' חונא אמר בוקיסיהון, ובמדרש אסתר שם באדין גובריא איליך וכו' ר' יודן אמר בגויליהון ור' הונא אמר במוקירסיהון (וכבר הוגה במ"כ בשני המקומות): 6 אמר הקב"ה להם. בתנחומא מ"ב שם וכן עתיד הקב"ה לפרוע מבניו של חם ולבזותם על ידי מלך אשור שנ' כן ינהג וכו' מהו ערום ויחף שהיה מבזה אותן ומוליכן ערומים ויפת שכיבד את אביו מה פרע לו הקב"ה כשיבא גוג הקב"ה מאפילו ומכסה עליו שנ' והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר ומה פרע לו הקב"ה לשם אלא בשעה שנכנסו בניו של אהרן להקריב נשרפו גופיהם ולא נשרפו בגדיהם למה שהם בניו של שם הרי בצדיקים ומנין ברשעים בשעה שעלה סנחריב לירושלים וכל חיילותיו עמו נשרפו גופיהן ולא נשרפו בגדיהם למה שהן מבני בניו של שם שנ' בני שם עילם ואשור וכו' ועי' בתנחומא שם, ובילק' יחזק' שם נוסף אחר מלת במוקסיהון וכתיב ותחת כבודו יקד ולא כבודו ממש וכן בני אהרן וישאום בכתנותם, ובילק' דניאל שם וכן בניו של אהרן נשרפו גופן לא נשרפו בגדיהם שנ' וישאום בכותנותם וכן סנחריב ותחת כבודו יקד ועי' שבת קי"ג ב' ובלקח טוב לפ' ויקח שם וכו' ובהערות ר"ש באבער שם: 9 ויקץ. וכ"ה בדפוסי' וכי"ח וכי"א ב' וכי"ב וילקוט ולעיל צד 339 ברוב הספרים, ובמקרא כתוב וייקץ ועי' ברד"ק ובמנחת שי, והגי' פרקו יינו איתא גם בלק"ט ועח"נ, וגר' שפי' פרקו שבק ליה: 10 בנו הקטן. וחם לא היה הקטן בשנים ודורש הקטן הפסול הד"א כי מזבח הנחשת וכו' היה קטן מהכיל ועי' זבחים נ"ט ב', וצ"ע מ"ש במדרש הגדול בנו הקטן מכאן שחם הוא הקטן אלא שהקדימו כדי להרבות מפלתו וכן שם עמו' 142 ויולד נח וכו' והניח חם באמצע והוא הקטן שנ' את אשר עשה לו בנו הקטן וכו', וכהדרש בנו הפסול מפורש הפ' גם אצל פילון ועי' זיעגפריעד צד 154 : 12 חם חוטא וכו'. ברד"ק הגי' חם חטא וכנען נתקלל וכ"ה בערוך ע' חם ה' ועח"נ, וכהגי' שלפנינו איתא בערוך שם כנען ראה והגיד להם, וברד"ק והגיד להם לפיכך

[1]) *μώκιον.*

לפיכך ויאמר ארור כנען וגו', ר' נחמיה א' כנען ראה והגיד להן לפיכך תולים את הקללה במקולקל: אמר ר' ברכיה הרבה נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן לשמשו, אמר לכשאצא אעמיד בן קטן שישמשני, כיון שעשה לו חם אותו המעשה אמר אתה מנעת אותי מלהעמיד בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו, ר' הונא בשם ר' יוסף אתה מנעתני מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך, ר' הונא משי' ר' יוסף אתה מנעתה אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה זרעו כעור ומפוחם, אמר ר' חייא חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו, אמר ר' לוי לאחר שקבע מוניטן שלו בתוך אבלו שלמלך,

3 עי' סנהדרין ע' א', פדר"א פכ"ג: 6 ירוש' תעניות פ"א ס"ד ד', סנהדרין ק"ח ב', תנחומא נח סי' י"ב:

1 לפיכך] לכך א[1] | אמר דאבתע, אומר פגי | להן] פ, להם דגע, לחם ל[0]אבת, ל' י | לכך א[1] | תולים] כ, תולין דפואגעי | את ל' אבתי | 2 במקולקל] גתי, במקלקל וע, במקולל פחא'כ, במקלל דא[2] | נצטער] א[1], צער ~ דפוחא[2]גכתי | לשמשו] שישמשנו | 3 אני מעמיד ח, אני מעמיד לי דפוא[2]גכתי | אותו] זה כ | המעשה] גב, מעשה דפאתי | אמר] ~ לו פא[1]גכי | מנעת אותי פח, מנעתה. דוא[2]כ, מנעתני א'ת, מנעת י | מלהעמיד] חת, ~ לי דפואגכי | 4 לכך א | יהא עבד אותו האיש ן, אותו האיש יהיה עבד ח | לאחיו] ~ שהן (שהם ח) עבדים לי דפחא[2]גכתי, שהן עובדין אותי ן, שעבדו לי א[1] | ר' הונא — שלך ל' וכ | רב יוסף ד | מנעתני] א'ע, מנעת (מנעתה דא[2]) אותי דפחא[2]גת, מנעת י | *מלהעמיד (מלהעמיד לי פג, מלעמוד ל, מלהוליד ע, מלעשות א[1]) בן רביעי] פא[1]געי, מלעשות דבר שהוא באפילה דחא[2]ת | 5 לפיכך] לכך א, ל' ע | אני — שלך] א'ע, אני מארה (מאבד ג) בן . . שלך פג, בן רביעי שלך מקולל י, יהיה אותו האיש (כאור ח) כעור (ומפורסם א[2]) ומפוחם דחא[2]ת | בשם | יוסי כ | אתה] אמר לו ~ דא[2], אמר לו נח לחם ת ן | מנעת אותי פוחגתי, מנעתני א[1] | מלעשות — באפילה] פוא[1]גכי, מלהעמיד בן רביעי דא[2]ת | 6 לכך א | יהיה (יהא וי) אותו האיש (אותו כ) כעור (כאור פוג) ומפוחם פוגכי, תהא כעור כפחם א[1], אני מארר (מאבד ח) בן רביעי שלך דחא[2]ת | חייא (חייה ן) בר אבא דפואכת, חייא ברבא ג | כלב וחם ח | שימשו דפוא[2] | לכך א[1] | חם ל' י | 7 וכלב] ~ יצא י | לאחר] משל ~ חא[1] | שטבע ן | *מוניטן כ] מוגיטון ל, מוניטון דפא[2]גתר[1]י, ־טין חער[2], ־טא ן אבלו] פוחא[1]גכע, אהלו דא[2]תי |

תלה הקלקלה במקולקל, ובלס"ט והגיד להם לפיכך וכו' הקללה במקולל, ובכי"ל הוגה ביני שיטי ל חם במקום להן, ובדפ"ר וד"ו ג"כ הגי' להם, ובמ"כ הגיה לחם וכן הדפיסו אחריו, ולשון המאמרים בתנחומא מ"ב שם ויאמר ארור כנען חם ראה כנען נתארר אמר ר"י אין הקללה שוכנת במקום ברכה וכו' ר"נ אומר כנען ראה והגיד לאביו חזרה קללה לעיקרה לפיכך נאמר ויאמר ארור כנען וכו' ועי' בתנחומא שם, וכשטת ר"י ור"נ גם פירושי זה הפסוק אצל מורי הכנסיה שלהם ועי' מ"ח חלק מ"ג צד 463: 2 אמר לכשאצא וכו'. אבל בתיבה היה אסור בפר"ר ועי' לעיל צד 286. ור' ברכיה סתם מה היה אותו המעשה שעשה חם, ובסנהדרין שם ג' רב ושמואל חד אמר סרסו וח"א רבעו מאן דאמר סרסו מתוך שקלקלו ברביעי קללו ברביעי וכו', וכן משמע כאן סרסו ממ"ש אמר אתה מנעת אותי וכו' וכן במאמר ר"ה בש"ר יוסף אתה מנעתני מלהעמיד בן רביעי וכו', ובתנחומא שם ורבותינו אמרו עד שהיה נח בתבה אמר בלבו הלואי שיהיו לבני אלו עבדים וכו' אלא כשאצא מכאן מה שאני מוליד אעשה אותן עבדים להם מיד א"ל אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לפיכך בן רביעי שאתה מוליד יהיה עבד ויאמר ארור כנען על דעתן דמ"ד שחם עמד וסרס את אביו, ובתנחומא מ"ב ל"ג על דעתן וכו', ובבמ"ר שם והיית כשוכב וכו' זה נח ששכב בתיבה י"ב הדש וכו' ועל ששתה ונשתכר אירע בו פסול שנסתרס וכו', ובפדר"א שם שתה וכו' יין ונתגל בתוך האהל ונכנס כנען וראה את ערות אביו וקשר חוט בבריתו וסרסו ויצא והגיד לאחיו נכנס חם ומצא לערות אביו ולא שם על לבו מצות כבוד אב יצא והגיד לשני אחיו בשוק כמשחק באביו גערו בו אחיו ולקחו את הכסות עמהם והלכו להם אחורנית וכו', וככר כתב תיאופיל מאנטוכיא שיש אומרים נח סרים היה ועי' במ"ח שם: 3 מנעת איתי, בכי"ל נשמט בגוף הספר מכאן עד מנעתני והושלם בגליון בדיו דיהה בכתב דומה לכתב הספר: 4 עבד לאחיו. בפי' ב"ר מפרש יהיה אותו האיש עבד (בפי' ב"ר כי"א עבד עבדים) לאחיו במקום שהם עבדים לי, ומדייק סוף הפ' עבד עבדים יהיה לאחיו ועח"נ: ר' הונא בשם ר' יוסף. עי' לעיל צד 73 וצד 248, וסדר המאמרים הנכון כמו לפנינו גם בכי"פ וכי"א א' וכי"ג ובילקוט, ולמאמר השני שמסיים לפיכך יהיה וכו' ומפוחם נסמך המאמר חם וכלב וכו' לפיכך יצא חם מפוחם וכו', ובערוך שם הועתק רק אתה מנעתני מלהוליד בן רביעי אני מארר וכו', והגי' אני מאבד איתא גם בפי' ב"ר כ"י, וכנען בן רביעי של חם כדכתיב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: 6 יהיה זרעו. זרעו של אותו האיש, ועדיפא גי' זו מהגי' יהיה אותו האיש כעור ומפוחם, ובסמוך יצא חם מפוחם מפורש בפי' ב"ר כי"א שהוליד בן שהיו בניו (וצ"ל פניו) מפוחמות דכתיב ובני חם כוש, וכן פירש"י סנהדרין ק"ח ב' חם לקה בעורו שיצא ממנו כוש וכן בערוך ע' קשר חם יצא ממנו כוש שלקה בעורו ועי' גם לקמן פפ"ו איש מצרי גבר ערום וכו' בכל מקום גרמני מוכר כושי וכן כושי מוכר גרמני וכו', ולהגי' כאור ומפוחם עי' גם במ"י לעיל צד 209 (ושם טעות הדפוס כאודים ושחורים וצ"ל כאורים), ומפוחם כמו לעיל צד 167 נתפחמו פני וכו': אמר ר' חייא. בירושלמי שם נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המטה וכו' וביציאתו הותרה לו וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 276) א"ר חייה בר בא למשפחותיהם יצאו מן התיבה (בראשית ח' י"ט) ע"י ששימרו יחסיהן זכו להנצל מן התיבה תדע לך שהוא כן דתנינן חם כלב ועורב קילקלו מעשיהן חם יצא מפוחם כלב יצא מפורצם בתשמישו עורב יצא משונה מן הבריות, ובסנהדרין שם ת"ר שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק (פירש"י רוקק זרע מפיו לפיה של נקבה) חם לקה בעורו, ובתנחומא שם וחם הוא אבי כנען זה אחד משלשה ששמשו בתבה וכו' חם וכלב ועורב ושלשתן לקו חם לקה בעורו כלב נקשר עורב מזריע מן הפה וכו', והמאמר שלפנינו חם וכלב וכו' הועתק בערוך ע' פחם: 7 לאחר שקבע וכו'. שטבע מטבע[1]) שלו כלו' בחותם צורתו בתוך אבלו[2]) של מלך בבית המלכות אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו כלו' צורתו על המטבע וע"י כך יהיה פסול

[1]) *μονῆτα*, moneta. [2]) *αὐλή*.

אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו, כך חם וכלב שמשו בתבה ונלקו: 226

ח כו כז) ויאמר ברוך יי׳ אלהי שם וגו׳ יפת אלהים ליפת זה כורש שגזר שיבנה בית המקדש אפעלפיכן וישכן באהלי שם אין שכינה שורה אלא באהלי שם. בר קפרא א׳ יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו שליפת בתוך אהלי שם. ר׳ יודן אמר מיכן לתרגום היה ויקראו בספר תורת האלהים (נחמיה ח ח) [זה מקרא] מפורש (שם שם) זה תרגום [ושום שכל (שם שם) אילו הטעמים ויבינו במקרא (שם שם) אילו ראשי פסוקים], ר׳ חייא בר לוליני א׳ אילו תנאות, רבנין

1 ילקוט שם, יומא ט׳ ב׳, פסיקתא רבתי פל״ס (ק״ס א׳) : 2 ירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳, מגילה ט׳ ב׳, דברים רבה ר״ש קול דברים : 3 ירושלמי שם : ירוש׳ מגילה פ״ד ע״ד ד׳, מגילה ג׳ א׳, נדרים ל״ז ב׳ :

1 גוזרני י, גוזר אני עליו א[1]גב | שיפחמו ן | ונלקו] לפיכך (לכך א[1]) יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו דוהאגת, יצא (לפיכך יצא כ) . . מפורסם פכ | 2 ויאמר — וגו׳] ויאמר . . שם פ, ויאמר . . שם ויהי כנען א[2], ויאמר . . כנען . . עבד למו ג, אמר ריש לקיש אף משם ויפת עמדו עבדים כ, ויאמר . . עבד למו׳ אמר ריש . . עבדים ן, ויאמר ברוך . . אר״ל אף שת (וצ״ל שם) ויפת היו עבדים א[1], ויאמר . . שם אמר . . אף מיפת (משם ויפת ד) עמדו באהלי (באהלו של ת) שם דת, ל׳ י | *יפת — ליפת פ.חאג] יפת . . ליפת יפת אלהים ל, ויאמר ברוך יי׳ אלהי שם יפת . . ליפת כ, ויאמר . . שם ויהי כנען (כנען עבד למו ת) יפת . . ליפת דת, ויאמר . . כנען עבד למו יפת . . ליפת יפת אלהים ן | שגזר] י, שהוא גוזר דפוחא[2]כ, שהיה גוזר ג, ל׳ א[1] | שייבנה ן, שבנה א[1], לבנות כי | 3 ואע״פ כן ת | השכינה ן | אמר דפוא[1]כת, אומ׳ א[2] | 4 אמר ר׳ יודן כ | לתרגום] פוחא[1]גב, ~ מן התורה דא[2]תי | ויקראו] ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ~ ח | 5 °תורת] בתורת ד | *האלהים דפוא[2]גכי] אלהים א[1]ת, וגו׳ ל | *זה (זו וא[1]) מקרא פוחא[1]] זה המקרא דא[2]גבתי, ל׳ ל | התרגום חגי | *ושום—אילו (אלו דחאתי) הטעמים דפוחאתי], ושום . . הטעמין ג, ל׳ ל | 6 **ויבינו במקרא] ל׳ ל | *אילו (אלו א[1]ב) ראשי פסוקים א[1]כ] אילו . . פסוקין ן, אלו (אילו ד[1]פ) . . הפסוקים דפחא[2]תי, אילו הפסוקין ג, ל׳ ל | חייא] פחגב, חייה ן, חונא ד[1], הונא דא[2]ת, יהודה א[1] | בר] פוגכת, בן דאי | *לוליני ד[1]ן, ־ייני ג, ־יאני דא[2], ־ייאני אב, ־ינו י, ־יאנו פ, מריני ל | אמר פוחא[1]גכת, אומר דא[2]י | תנאות] ההכרעות פ, הכרעות (ההכרעות ר[1]) והתנאות חא[1]גר, חהכרעות והתגאות כ, הכרעות והאתנחתא ן, ההכרעות והראיות דא[2]תי. |

מטבעו (ועי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 19) וכן בנמשל חם שמש בתיבה וצר צורתו וטבע מטבעו שלו בזרעו שהוליד (ועי׳ במ״י לעיל 292 ובסנהדרין פ״ד מ״ה ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם וכו׳) ונתקלל שיהא זרעו מפוחם ופסול, וכהגי׳ מוניטן איתא בכי״ל גם לקמן פל״ט שיצא לו מוניטן וכו׳ שיצא להם מוניטן וכו׳, והגי׳ בתוך אבלו היא גם גי׳ הערוך בע׳ מניט, ובערוך הש׳ שבש והגיה אהלו עפ״י גי׳ הדפוסי׳ ועי״ע שם הגי׳ היכלו שהוא פירוש אבלו בל״י : 2 ויאמר ברוך וכו׳. בכי״ל וכי״פ וכי״א ב׳ וכי״ג ובילקוט ל״ג כאן מאמר ריש לקיש שקשה לפרשו לפי׳ הגי׳ אף משם ויפת עמדו עבדים ולפי׳ הגי׳ שבדפ״ר וד״ו אף משם ויפת עמדו באהלי שם, ובמ״כ וביפ״ת הגיהו אף מיפת עמדו וכו׳, ובכי״ת המאוחר הגי׳ אף מיפת עמדו באהלו של שם, ואולי מוסב הדרש לפי׳ יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם וטעם הדרש ויפת ישכן וכו׳ וכמו שמתורגם בתר״י א׳ יפת אלהים ליפת וכו׳ ישפר וכו׳ תחומיה דיפת ויתגיירון בנוי וישרון במדרשא דשם וכו׳ ועי׳ גם במ״ח חלק מ״ג צד 465 : 3 אפעלפיכן. עי׳ לעיל צד 163 וצד 146 : אין שכינה וכו׳. וכן הדרש ביומא שם במאמר ר׳ יוחנן יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם אף על גב דיפת אלהים ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם, ועוד שם ופרסאי מנא לן דמיפת קאתו דכתיב בני יפת גומר וכו׳ ותירס וכו׳ ועי׳ לקמן ריש פל״ז, ובפסי״ר שם א״ר יצחק מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה מפני שבנאו כורש מלך פרס שהוא מזרעו של יפת אבל בית הראשון שבנו בני ישראל בני בניו של שם שרתה בו שכינה שנ׳ יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם : בר קפרא וכו׳. בירושלמי שם תני בר קפרא יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם שיהיו מדברין בלשונו של יפת באוהלו של שם, ובבבלי מגילה שם רשב״ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית וכו׳ וא״ר יוחנן מ״ט דרשב״ג אמר קרא יפת אלהים ליפת וישכן וכו׳ דבריו של יפת יהיו באהלי שם ועי׳ בד״ס, ובדב״ר שם רבן גמליאל אומר אף הספרים וכו׳ ומה טעמו של רבן גמליאל שאומר מותר לכתוב ספר תורה יונית כך לימדו רבותינו אמר בר קפרה דכתיב יפת אלהים ליפת וישכון וכו׳ שיהיו דבריו של שם נאמרין בלשונותיו של יפת וכו׳ : 4 מיכן לתרגום. ממ״ש ב״ק יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת וכו׳ מיכן לתרגום שמותר לתרגם ד״ת, ותרגום לאו דוקא תרגום ארמי, ובירושלמי שם (אחר המאמר עד לשע וכו׳ עד קלרה) ר׳ יודן בר שלום מיכן לתרגום ועי׳ אגה״א ח״ג צד 437, ומאמר אחר בירושלמי שם ט״ד מניין לתרגום ר׳ זעורא בשם רב חננאל ויקראו בספר תורת ה׳ זה המקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אילו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורת ויש אומרים אילו ההכריעים ויש אומר׳ אילו ראשי פסוקים, ובמגילה ג׳ א׳ ובנדרים שם אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל וכו׳ ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקין (הפסוקים) ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים (זה פיסוק טעמים) ואמרי לה אלו המסורת (המסורות), ובכי״ל המאמר מקוטע והשלמתיו עפ״י הגי׳ שבשאר כ״י של ב״ר ובדפוסי׳ וילקוט ועח״נ, ובכל כ״י וכן בילקוט ובמדרש דפ״ר איתא בספר תורת וכ״ה בירושלמי ובבבלי בשני המקומות ובלק״ט, ובמקרא כתוב בספר בתורת האלהים (ובנחמיה ט׳ ג׳ ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם) וכן הוגה בד״ו בתורת, ופי׳ ושום שכל אילו הטעמים להפסיק הכתובים לפי טעם הענין וכן בחגיגה ו׳ ב׳ לפיסוק טעמים ובנדרים ל״ז א׳ שכר פיסוק טעמים ועי׳ במאמר ר״ן גרעץ במ״ח חלק ל״א צד 390, והגי׳ תנאות בכי״ל משמע שהוראתה כהוראת הכריעים בירושלמי והכרעות בכי״פ, ושתי המלות בצירוף בגי׳ כי״ח וכי״א א׳ וכי״ג הכרעות והתנאות, וכן בפי׳ ב״ר כי״א וכי״ט הכריעות (ההכרעות) והתנאות (וגם בפי׳ ב״ר הנדפס בדפ״ר איתא והתנאות, ובד׳ ווילנא נשתבש והתגאות), וקשה לפרש מלה תגאות וכבר כתב בפי׳ ב״ר והתנאות לא נתפרש לי, וגם הגי׳ ההכרעות והראיות קשה לפרשה,

דקיסרי אמ' מיכן למסורות, ר' זירא ור' חננאל בשם רב אפילו אדם רגיל בתורה כעורא לא יקרא מפיו וכותב, והתני מעשה שהיה ר' מאיר באסיא ולא היה שם מגילת אסתר וקרא לה מפיו וכתבה, תמן אמ' שתי מגילות כתב, גנז הראשונה וקיים השנייה:

פרשה לז

י ב) בני יפת גמר ומגוג וגו' אמר ר' שמואל בר אמי אפריקי וגרמנייא ומדי ומקדוניא א
איסיניא, ותירס ר' סימון אמר פרס, רבנין אמ' ותרקי:

1 ירוש' מגילה פ"ד עס : 2 תוספתא מגילה פ"ב, מגילה י"ח ב' : || 4 ילקוט כ' ס"א, ירוש' מגילה פ"א ע"א ב', יומא י' א' :

1 דקיסרין חג, דקסרי פא[1], ־יוּדא[2]כת | למסורות] למסורת דפאי | זעירא דפואגתי | ור'] ר' ו, בשם ר' פכ | **חננאל] חננא ל | בשם רב] וא[1]גב, . . ר' ד[1]א[2]ת, . . רבי די, ל' פ | כעזרא] ~ הסופר ח | יהא קורא דפאת, יהיה קורא חגכ | 2 והתני] פוכ, והא תני דא[2]י, והתניא א[1]ת, והא תניא ח | שהיה ר' מאיר דוחאגכתי] שהיה ר' ל, בר' מאיר [שהיה] פ | באסיא] חא[2]גת, ־יה וכ, ־ייא דפי | מגילת אסתר] מגלה פא[1] | וקרא לה] גכ, וקורא לה פא[1], וקראה וח, וקרא לו דא[2]תי | 3 הראשונה] אכ, את ~ דפוחגתי | השנייה] א, את ~ דפחגכתי || 4 ב"ר פ | אפריקי] פוחאגכע, זו אפריקי ד[1]י, . . אפריקא דת | וגרמניא ד[1]פוחגכע[0]י, וגירמניא דת, וגרממיא ע, וגירממי ע, וגרניא א[1] | מדי א | ומקידונייא פ, ומוקדוניא ח, מקדוניא א | מוקדוניא ת | 5 איסוניא] איסוניא איסונה ל[0], . . איסונא ו, . . ואיטוביה א[1], . . ואיטוביא א[2], ואיסוניא ח, איסניא ותוניה ד, . . ותוניא י, . . והוניא ת, איסתיא גכ, ל' פ | תירס דוחאתי, ומשך ותירס כ | פרס] פוחא[1]גכ, זו ~ דא[2]ת, זה ~ י | *ותרקי דפחגכ] ותרקו ל, תרקי וע, ותורקי י, תורקי א[2], זו תרקי ת |

ופי' הכרעות הכרע המקראות לדעת היכן התיבות נוטות ועי' לקמן פ"פ המאמר חמשה מקראות בתורה שאין להם הכרע וכו' ועי"ע במ"ח חלק ל"ט צד 433, ולגי' כי"ו הכרעות והאתנחתא ע"י גם במס' סופרים ריש פי"ג ובהערות ר"י מיללער צד 172 : 1 ור' חננאל. כן הגהתי עפ"י שאר הספרים, ובירושלמי שם ר' זעורה בשם רב חננאל אפילו רגיל תורה כעזרא לא יהא הוגה מפיו וקורא כמות שנאמר בברוך מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו והא תני מעשה בר' מאיר שהיה באסייא ולא הי' שם מגילה כ ת ו ב ה ע ב ר י ת וכתבה מפיו וקרייה אין למידין משעת הדחק ו י ש א ו מ ר י ם שתים כתב כתב את הראשונה מתוך פיו וכתב את השנייה מתוך הראשונה וגנז את הראשונה וקרא בשנייה, ובתוספתא שם ומעשה בר' מאיר שהלך לאסיא ל ע ב ו ר ש נ ה ולא מצא שם מגילה כתובה עברית כתבה מפיו וקראה מתוכה וכו', ובמגילה י"ח ב' אמר רשב"א מעשה בר' מאיר שהלך לעבר שנה בעסיא ולא היה שם מגילה וכתבה מלבו וקראה, והוראת אסיא עי' לקמן צד 344 :

פרשה לז. בכי"א א' פל"ד ובכי"א ב' וכי"ו פל"ו, ובמקרא פרשה פתוחה לפ' ואלה תולדת בני נח וכו' : 4 אפריקי וגרמנייא. וכן בתר"י א' וב' בנוי דיפת וכו' ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא (אכן בערוך ע' אפריקי איתא בני יפת וכו' ושום וכו' תר"י ושום וכו' אפריקי וגירממי וכו' וכן בב"ר, ובע' גרממיא תר' ירו' בני יפת וכו' ושום וכו' אפריקי וגרממיא וכן בב"ר וכו' ס"א גרמניא) וכן בתרגום דה"י (ועי' הוצאת לאגארדע והוצ' ראהמער) דה"א א' ה' ושום וכו' אפריקי וגרמניא, ובלק"ט הועתק ובני יפת וכו' א"ר שמואל ב"ר אמי זו אפרוקייא (אפריקייה) וגרמנייא, וקשה לפרש אפריקי כאן שכוונו לאפריקא בכלל או לאפריקא הצפונית ולשער שחז"ל חלקו אפריקא אדמת בני חם לגומר בן יפת, ועי"כ נראה עיקר שפי' אפריקי[1]) כאן פריגיא הקדמונית באסיא הקטנה והקדמונים חשבו יושבי פריגיא לאומה הקדומה מכל האומות ועי' ערך מלין צד 154 וצד 187 ובמאמר ר"צ גרעץ במ"ח חלק ב' צד 198 ובעמת"ל ח"א צד 150 ובערוך השי' ע' אפריקי ויאסטראוו צד 108, ומגוג מפורש כאן ובתרגומים גרמניא[2]), ובירושלמי המאמר סתמי ושם הגי' בני יפת גומר וכו' גומר גרממייה מגוג גותייא, ובבלי יומא שם גומר זה גרממיא מגוג זו קנדיא (ועי' בד"ס ובערוך ע' גרממיא) ובתרג' דה"י נוסחת ס"א גרמנייא גיתייא (ועי' במ"ע של גייגער חלק ח' צד 270), וכן כתב הירונימוס בפי' לבראשית שגוג ומגוג הם הגותיים, ולדעת גרעץ שם נשמט אפריקי בירושלמי ובבבלי וגרממייה וגותייא פירושים נרדפים להשם מגוג ועי"ע במאמר הח' קרויס במ"ח חלק ל"ט צד 7 : ומדי ומקדוניא. כלו' ומדי כמשמעו ויון ומקדוניא[3]) וכן מתורגם בתר"י ב' והועתק בלק"ט ומדי ומקדוניא, ובערוך ע' מקדון יון מקדוניא, ובתר"י א' מתורגם ומדי ויון והמדיי ומקדוניא, ובתרג' דה"י וחמראי (והמדאי) ומוקדוניא, ובירושלמי שם מדי כשמיעה יוון אווסוס, וביומא שם מדי זו מקדוניא יון כמשמעו (ולנכון הגי' בע"י ומדי כמשמעו יון זו מקדוניא) ובתרג' דה"י ס"א והמדן ואוביסוס ועי' גרעץ שם צד 199 וקרויס שם צד 9 : 5 איסוניא. כ"ה בכי"ל, והיו"ד בסוף התיבה תלויה וכתובה בכתב הספר, וביני שיטי נוסף איסונה בדיו דיהה והוא כגי' כי"ו איסוניא איסונא, ובכי"א א' וב' איתא איסוניא ואיטוביה (ואיטוביא), ובכולם איסוניא בלי וי"ו החבור, ובכי"ח איתא ואיסוניא, ובלק"ט הועתק ואושינייא ואנטוכיא, ובדפוסי' וילקוט הגי' איסניא ותוניה (ותוגיא), ובירושלמי הגי' תובל ותנייה[4]) משך מוסייא[5]), וביומא שם תובל זה בית אונייקי משך זו מוסיא. ובתר"י א' איתא ויתיניא ואוסיא (ובהוצ' גינסבורגער ומוסיא). ובתר"י ב ויתניא ואנסייא, ובתרג' דה"י ויתניא ואוסיא (ומוסייא), וכאשר ציינתי איתא מלת ותוניה (ותוניא) רק בדפוסי' וילקוט ונשתבש בכי"ת וליתא בכי"ל ושאר כ"י וגר' שהוסיפו מלת ותוני' בגי' הדפוסי' וילקוט עפ"י הירושלמי והתרגומים וניתוספה שלא במקומה, וקשה להגיה מוסיא במקום איסוניא או איסניא, ולדעת גרעץ שם איסניא בדפוסי' הוא פירוש אחר לפי' ויון ומקדוניא, ופי' סוף הפסוק חסר כאן כמו שנעדרו במדרש הפירושים לכמה שמות ופסוקים שלמים שתירגמו בתרגומים : ותירס. בירושלמי שם תירס ר' סימון אמר פרס ורבנן אמרי ותרקא, וביומא שם תירס פליגי בה ר' סימאי ורבנן ואמרי לה ר' סימון ורבנן חד אמר זו בית תרייקי

1) *Φρυγία.* 2) *Γερμανία.* 3) *Μακεδονία.* 4) *Βιθυνία.* 5) *Μυσία.*

ג) ובני גמר אשכנז וריפת ותוגרמה אסיא וחדיב וגרמניא, ר׳ ברכיה אמר גרמונקיא:

ד) ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים אלס וטרסוס איטליא ודרדניא: כתוב אחד א׳ דודנים וכתוב אחר א׳ ורודנים (דה״א א ז) ר׳ סימון א׳ דודנים שהן בני דודיהן שלישראל רודנים שבאין ורודין אותם, אמר ר׳ חנן בשעה שישראל נתונים בעלייה אינון אמ׳ להון בני דודכון ובשעה שהן בירידה באים ורודין אותם:

ב ו) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אמר ריש לקיש היינו סבורים שנתבלעה משפחתו שלפוט, בא יחזקאל ופירש כוש ופוט ולוד וכל הערב וגו׳ (יחזקאל ל ה):

1 ילקוט שם, יכוס׳ מגילה שם: 2 ילקוט שם, יכוס׳ מגילה שם: ילקוט שם, ילקוט דס״י ר׳ אלף ע״ג, ועי׳ יכוס׳ סנהדרין פ״ד ס״ע ב׳, איכה רבתי מ״ב פ׳ בלע (ב׳ ב׳), תנחומא יתרו קי׳ ה׳: 6 ילקוט שם, ילק׳ דס״י שם:

1 *אשכנז וריפת ותוגרמה וחכתי] . . ותוגרמ׳ ד^1, . . ותוגרמא דא^2, וגו׳ ל | אסיא] פונב, אסייא דא^{2}תע, עסיא י | וחדיב] וחדייב ע, והדייף ע, והרייף חא^2, והרייף ד, והרייף פ, וחדיין י, וחרא ו, והדיא נ, ותריית ת | וגרמניא] וא^{2}גע, וגרמניה ח, ־ייא פ, וגמנייא דתי^1, וגומניא כ | גרמניקיא פ, ־ייא י, גירמניקייא דא^{2}ת, גרמנקיא ב, ־ייא ו, ־יה ח | 2 *ותרשיש כתים ודודנים ח, ותרשיש דוא^{2}גבי, וגו׳ ל | *אלס וטרסוס (ת] אלס וטרסוס ל, אליס וטרסוס ע, אלין וטרסוס כ, אלם ותרסס א^1, אלסוטרוס דתי, וטרסוס נ | איטליא] כע, ־ייא תי, ־ייה דא^2, ־יאה ע, אטליא ו, איטלניא פחג | ודדניא] ח, ורדניא ל^0, ודרניא פ, ודרדניא וגבע, ודרדנייא דא^{2}תי | כתוב אחד אומר דפוחגכתעי, כת׳ א^1 | 3 דודנים] א^1, דדנים ע, ודודנים דפוא^{2}גבתי | וכתוב אחד אומר דפוחגכתעי, וכתיב א^1 | רודנים א^{1}ע | ר׳ סימון] א^{1}ע, ר׳ סימון ור׳ חנין ~ דא^{2}גכתי | אומר געי, אמר דאכת | **דודנים] דדנים ל | 4 שבאין] ע, שבאים א^1, שהן באין פכ, . באים דוגתי, שהם באים י (דה״י) | *ורודין דפאגבעי] ורודים ותי (שם), ורואין ל | חנן] חי (שם), חנין דוגכתעי, חנינא א^1 (ור׳ חנין א׳ פ) | בשעה] בזמן ו | שישראל] שהן ע | אינון] הינון א^1, ל׳ כ | לון ו | 5 בני דודיכון א^{2}ע, בני דדכון פ, בני דודכון (דודיכון חי) אנן דהא^{2}כתי (שם) | 5 ובשעה] בזמן ו | שהן] ע, שהם א^1, שהן (שהם ד) נתונין ד^{1}גבי, שהם נתונים תי (שם) | באין א^{1}גבע, הם (הן ו) באים דוי (שם), הן באין פי | ורודין אותן פגבע | 6 *ופוט וכנען דוא^{2}גבתי] וגו׳ ל | 6 ובא גבי (שם) | וגו׳] וכוב (וכוש דת) ובני ארץ הברית אתם בחרב (יפולו דת) יפלו דפא^{2}ת |

(ועי׳ בד״ס ובע״י) וחד אמר זו פרס תני רב יוסף תירס זו פרס, וכשטת רבנין ותירס ותרקי [1]) מתורגם גם בתר״י א׳ וב׳ (וע׳ בערוך ע׳ תרק״י), ובתרג׳ דה״י ותרקיא (ותרקי), וכן מפירש כבר ביוסיפון לרומיים בקדמוניות א׳ ו׳ א׳ ועי׳ דיללמאנן מהדורא ו׳ צד 175, וכוונו לתרקי באסיא הקטנה ועי׳ קרויס שם צד 11: 1 אסיא וכו׳. אולי גם פירושים אלו ושאר פירושי השמות הסתמיים שבפרשה זו נאמרו מר״ש בר אמי ועי׳ אגה״א ח״ג צד 746, ומפרש אשכנז אסיא, וכן בירושלמי שם בני גומר אשכנז וכו׳ אסייא, ובתר״י ב׳ ובנוי וכו׳ ושום אפרכיותהון אסייא וכו׳ ובתרג׳ דה״א א׳ ו׳ ושום וכו׳ אסיא וכו׳, וכוונו לאסיא [2]) הכוללת לידיא ופריגיא הפרטית ועוד איזה ארצות באסיא הקטנה והיא קטנה ומצומצמת נגד פריגיא הקדמונית שחלקו לגומר אבי אשכנז ועי׳ בערך מלין צד 154 וקרויס שם צד 50, וריפת מפירש כאן חדיב [3]) כמו שהגי׳ לפנינו וכן בערוך ע׳ חדייב וריפת וכו׳ וחדייב וכו׳ (וכתיבת המלה בחי״ת כמו בל״ס ועי׳ בעמת״ל ח״ב צד 16 ובערוך השי׳ ע׳ הדייב ועי״ע במ״י לעיל צד 109 וצד 278), ובירושלמי נשתבש והדיית, ובתר״י ב׳ מתורגם במלה זרה ופרכון ובתרג׳ דה״י ופרכווי, ותימה שמפרש לפי הגי׳ שלפנינו גם ותוגרמה וגרמניא כמו שמפורש כבר ומגוג ובירושלמי ליתא פירוש זה, ור׳ ברכיה אמר גרמונקיא [4]) ונר׳ שכוון לגרמניקיא בקומגיני ועי׳ נייבויער געאגראפיא צד 423 ודרויזען היסטארישער אטלאס הוצ׳ אנדרע צד 13, ובירושלמי גריס סתמא ותוגרמ׳ וכו׳ וגרמניקיה, וכפירוש תוגרמא גרמניא מתורגם בתר״י ב׳ וברבריאה ובתרג׳ דה״י וברבריא, וכן הוזכרו לקמן פע״ח ביחד בני ברברייה ובני גרמנייה (גרממיה) שאדומי׳ מתיראין מהן ועי׳ גם בתרג׳ יחזקאל כ״ז י״ד ול״ח ו׳: 2 אלס וכו׳. בכי״ל נשתבש אלם והגהתי אלס [5]) ועח״נ, וגי׳ עדיפא ומכוונת יותר לפירוש אלישה הגי׳ אליס בערוך ע׳ אליס, וכוונו לאליס באסיא הקטנה, ופי׳ ותרשיש וטרסוס [6]) וכן מפורש כבר אלישת ותרשיש ביוסיפון לרומיים שם, ומתורגם לנכון בתר״י א׳ אלס וטרסס ובתרג׳ דה״א א׳ ז׳ אלס וטרסוס, ובתר״י ב׳ נשתבש אלסטרסוס במלה אחת, ובירושלמי אלסטרסס ובדפוסי׳ וילקוט וכי״ת אלסוטרוס, ופירוש כתים איטליא [7]) וכן לפי גי׳ הערוך בע׳ איטלקי תרג׳ ירוש׳ כאן איטליא ותרג׳ יחזקאל כ״ז ו׳ מאי כתיים ממדינת איטליא ותרג׳ ירוש׳ במדבר כ״ד כ״ד וצים מיד כתים איטליא דהיא רומי ועי׳ גם בערוך ע׳ אליס, ובתרג׳ דה״י איתא אטליון (איטליון). ובתר״י א׳ אכזיא ובתרג׳ דה״י ס״א אכזווייה, ובירושלמי אביה ועי׳ ערך מלין צד 3 וגרעץ שם, ולפירוש ודדנים בבראשית מכוונת יותר הגי׳ ודדניא (כן נר׳ עיקר כתיבת התיבה בכי״ל ודל״ת הראשון נראה גרוד ועשוי כרי״ש) וכן ורדניא בכי״ח ואולי כן גם גי׳ כי״פ, ובתר״י ב׳ ובתרג׳ דה״י בנ״א ודודניא וצ״ע ועי׳ גם דיללמאן צד 177, וברוב הספרים הגי׳ ודרדניא ודרדנייא ועי׳ גם בערוך שם, ויש בה משמעות דודנים ורודנים לפי חילופי הכתיבה כאן ובדה״י, וכן בירושלמי ודרדנייה ובתר״י א׳ ובתרג׳ דה״י ודרדניא, ונר׳ שכוונו לדרדניא [8]) בארץ מיסיא ועי׳ בעמת״ל ח״א צד 423: 4 וכתוב אחר. כ״ה בכי״ל ועי׳ גם לעיל צד 333, ונשתבש בכי״ל שבאין ורואין וכו׳ והגהתי ורודין וכ״ה בערוך ע׳ דדנים, ובמד׳ הגדול הועתק כת׳ הכא כתים ודדנים וכת׳ במקום אחר כתים ורודנים ר׳ סימון אומ׳ דודנים וכו׳ רודנים שבאין ורודין אותן אמ׳ רב חנן בשעה שהן נתינין וכו׳ אנון אמרין להון בני דודיכון ובשעה שהן בירידה וכו׳, ובלק״ט קיטע ר׳ סימון אומר בני דודנים של ישראל היו ובאו ורודים בהם, ונר׳ שדרשו דודנים ורודנים על אומות העולם בכלל, ובירוש׳ תעניות נדרש הפ׳ משא בערב וכו׳ אורחות דדנים (ישעיה כ״א י״ג) על הישמעאלים תה״ד משא בערב וכו׳ אלא אורחות דדנים כן אורחהון דבני דודייא עכדין ישמעאל שצמא לא לקראת צמא התיו מים וכו׳ ועיי״ש, ובאיכ״ר מ״ב שם באותו המאמר כן אורחתהון דדדונים למעבד כן לבני דודיהון וכו׳ ובתנחומא שם כזה אורחות דדנים דרכו של אחין לקבל בני דודיהם וכו׳: 6 משפחתו של פוט. שלא הוזכרו בפרשה בנים לפוט כמו שכת׳

[1]) *Θράκη*. [2]) *'Ασία*, Asia proconsularis. [3]) Adiabene. [4]) Germanicia. [5]) *Αἰολίς*. [6]) *Ταρσός*. [7]) *'Ιταλία*. [8]) *Δαρδανία*.

ח ט) וכוש ילד את נמרד ההיד שיגיון לדוד אשר שר לייי על דברי כוש בן ימיני (תהלים ז א) ר' יהושע ברי נחמיה בשם ר' חננא בר יצחק כנגד בימה שלרשע אמרו, וכי כושי היה עשו אלא שעשה כמעשה נמרוד היה על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני ייי [נמרוד אין כתי כאן] אלא כנמרוד מה זה צד את הביריות בפיהם אף זה צר את הביריות בפיהם לא גנבת מן גנב עמך לא קטלת מן קטל עמך:

הוא היה גבור וגו' חמשה הוא לרעה וחמשה הוא לטובה, [חמשה הוא לרעה] הוא ג היה גיבור ציד, הוא עשו אבי אדום (בראשית לו מג), הוא דתן ואבירם (במדבר כו ט), הוא המלך אחז (דה"ב כח כב), הוא אחשורוש (אסתר א א), וחמשה הוא לטובה אברם הוא אברהם (דה"א א כז), הוא משה ואהרן (שמות ו כז), הוא אהרן ומשה (שם שם כו), הוא חזקיהו

1 ילק' מכירי תהלים ז' סי' ב': 3 ילקוט ר' ק"ס: 4 לקמן פס"ג, דברים רבה סדר דברים (ס"ל סי' י"ז), מדרש רות פתיחתא סי' ג': 6 ילקוט ר' ס"ג, ילק' לספר ר' פתרמ"ה, מדרש לספר פ"ל, מדרש תהלים מ"ב ק"ה סי' ב', ועי' מגילה י"א ל':

1 שגיון | 2 בר'] פכ, בר דא²גתמ | חננא] ות, חיננא כ, חנינה ד¹פג, חנינא א²תמ | בר] פגכתמ, בר' ו, בן דא³ | בימה של ל' מ | אותו רשע ג, עשו הרשע ומ | אמרו] אמרו דוד ג, ל' כמ | 3 היה פוחא¹גכמ, הוה דא²ת | עשו הרשע מ | כנמרד] ו, כנמרוד פחג, נמרוד דא²תי | לפני י"י ל' פוחכתי | *נמרוד — כאן פ] נמרד גיבור ציד אין כתב כן ו, אין כת' (כתוב ד, כתי' א²י) כאן דא²תי, ל' ל | 4 כנמרוד] פי, כנמרוד (כנמרד וג) גבור (גיבור ו) ציד דואג, כנמרוד . . ציד לפני י"י כת, ל' ח | הבריות | בפיו א¹י, בפיהו א² | הבריות | בפיו פא¹, בפיהו א² | *גגבת פותי] גנבית לחאג, גניבת דכ | 5 מאן חאכתי | קטלית אג, קטליית ו | מאן חא¹כתי | 6 לרעה] פא¹ג, הם לרעה ו, יש לרעה ח, לטובה דא²כתי (אסתר) | וחמשה הוא לטובה] חג, וחמשה . . הם לטובה ו, וחמשה הוא לרעה דא²כתי (שם), ל' פא¹ | *חמשה הוא לרעה ג] יש חמשה . . לרעה ח, ל' לדפאכתי (שם) | 8 וחמשה הוא] חגת, חמשה הוא א¹, וחמשה (וה' א²) הם דא², וחמשה פ, ל' כי (שם) | אברם הוא אברהם] פוגאכתי, הוא אברהם הוא אברם ד | 9 משה ואהרן] אהרן ומשה כ | הוא אהרן ומשה] הוא משה ואהרן כ, ל' י | חזקיהו] פוא¹גי, חזקיה דא²כתי (שם) |

ובני כוש וכו' ומצרים ילד וכו' וכנען ילד וכו' והיינו סבורים שנתבלעה משפחתו בתוך שאר בני חם. ובב"ר כאן ובירוש' מגילה לא נתפרשו השמות בפסוק זה ובני חם וכו' ובפ' שלאחריו ובני כוש וכו' ועי' בתר"י א' ובתרג' דה"י ועי"ע קרויס שם צד 55 ובמאמר ר"א עפשטיין במ"ע הצרפתי חלק כ"ד צד 88 : 2 בימה שלרשע. כסא של משפט[1]) של עשו הרשע כלו' של מלכות אדום, וכן לקמן ריש פס"ה כך מלכות הרשעה הזו גוזלת וחומסת נראת כאילו מצעת בימה וכו', ומזמור זה דוד כנגד עשו הרשע אמרו וקראו כוש שעשה כמעשה נמרוד ונמרוד גם כוש שמו ועי' לקמן פמ"א (פמ"ב) שלשה שמות נקראו לו כוש וכו': 3 נמרוד אין כת' כאן. כן השלמתי ועח"נ, ודורש על כן יאמר כנמרוד וכו' שאומרים על אדם אחר שהוא כנמרוד גבור ציד והוא עשו שכת' בו איש יודע ציד, וכן מפרש בלק"ט על כן יאמר כנמרוד גבור ציד זה עשו שהיו אומרים עליו כנמרוד גבור ציד דכתיב ביה איש יודע ציד: 4 מה זה. מה נמרוד צד את הבריות בפיהם שנתפסו בדבריהם שאמר למי שנידון לפניו אמת לא גנבת אבל הגד נא מי היה עמך שהוא הגנב לא הרגת מי הרג עמך ומתוך כך היה מודה ונתפס בדבריו, וכן לקמן פס"ג ויהי עשו איש יודע ציד וגו' צד את הביריות בפיהם לא גנבת מן גנב עמך לא קטלת מן קטל וכו', ובד"ר שם באיש עושה מזימות זה עשו שדן את בני אדם בערמה כיצד הדיין הזה של מלכות דן את הרוצח והוא אומר למה הרגת והוא אומר לא הרגתיו והוא שואל אותו ואומר ובמה הרגת בסייף או ברומח או בסכין, ובמדרש רות שם הפכפך דרך איש וזר זה עשו הרשע שהוא מתהפך ובא על ישראל בגזירות גנבתון לא גנבנון קטלתון לא קטלנון לא גנבת מן גנב עמך לא קטלת מאן קטל עמך וכו' איש זה עשו הרשע שנ' ויהי עשו איש יודע ציד וכו': 9 הוא אהרן ומשה. בכי"ל הושלמו מלות אלו ביני שיטי בדיו דיהה כגר' בכתב הספר וכן הגי' גם בדפוסי' ושאר כ"י, והקדימו הפסוק המאוחר הוא משה וכו' לפי' הוא אהרן וכו' משום שמשה עיקר, וכגי' כי"כ הגי' גם בתרגום שני על מגלת אסתר א' א', אכן בילקוט כאן ובילק' אסתר ל"ג הוא אהרן ומשה, ובשני המקומות נוסף עוד דוד הוא הקטן (ש"א י"ז י"ד) אחר הוא עזרא עלה מבבל, וגם בלק"ט הועתק הוא אברהם ה"א משה ואהרן דוד הוא הקטן הוא חזקיהו המלך הוא עזרא וכו', ובמדרש אסתר נסדרו ג' הפסוקים ביחד והגי' שם הוא חמשה לרעה וחמשה לטובה הוא היה גבור וכו' חמשה לטובה אברם הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא אהרן ומשה ודוד הוא הקטן (ובילק' מכירי תהלים ק"ה סי' ה' לא הועתק ממדרש אסתר ודוד הוא וכו') הוא יחזקיהו הוא עזרא עלה וכו' וכן הגיה כאן ביפ"ת וכתב ותרתי הוא דגבי משה ואהרן כחד חשיבי ולא בא הכפל אלא לומר ששניהם שקולים זה בזה וכו', ובמדרש תהלים מ"ב שם הגי' הוא ה' אלהינו הוא פעמים לטובה ופעמים לרעה שנ' הוא היה גבור וכו' הוא עשו וכו' הוא דתן וכו' הוא המלך אחז הוא אחשורוש הרי אלו לרעה ומניין הוא לטובה הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא עזרא וכו' והוא יחזקיהו סתם כ"י גיחון א"ר ברכיה בשם רבנן הקב"ה נמנה עם הצדיקים שנ' הוא ה' וכו', ובמדרש תהלים שנדפס מכבר איתא את מוצא חמשה הוא לרעה וחמשה הוא לטובה הוא היה גבור וכו' והוא לטובה הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא עזרא וכו' הוא חזקיה סתם מי וכו' דוד הוא הקטן א"ר ברכיה וכו' הקב"ה נמנה וכו' (וממדרש תהלים הועתק בילק' תהלים ר' תתס"ג ומסורס שם חמשה הוא לטובה אברהם הוא וכו' וחמשה הוא לרעה הוא היה גבור כמו שמסורס בילקוט ר' ס"ב המאמר שהועתק מב"ר כאן, ובטעות נסמן ב"ר בילק' תהלים שם בגליון), ולשון המאמר במגילה שם הוא אחשורוש הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו הוא עשו הוא ברשעו וכו' הוא דתן ואבירם הן ברשען וכו' הוא המלך אחז הוא ברשעו וכו' אברם הוא אברהם הוא בצדקו מתחילתו ועד סופו הוא אהרן ומשה הן בצדקן וכו' ודוד הוא הקטן הוא בקטנותו מתחילתו ועד סופו וכו' (ומשם נוסף בילק' אסתר שם הוא אחשורוש הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו) ועי' בד"ס ועי"ע בספרי דאגדתא על מגלת אסתר שהו"ל רש"ב צד 55 : הוא חזקיהו המלך. וכ"ה בכי"ו וכי"ג וילקוט כאן ובלק"ט, ובדפוסי' וכי"א ב' וכי"כ וכי"ת וילק' אסתר הוא חזקיה

[1]) βῆμα.

המלך (עי׳ דה״ב לב ל), הוא עזרא עלה (עזרא ז ו), ר׳ ברכיה מש׳ רבנין דתמן אית להון אף חד דהוא טב מכולהון הוא ייי אלהינו (תהלים קה ז) שמדת רחמיו לעולם :

ד י) ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה הדס ונציבין וקטיספון, בארץ שנער זה בבל, שנער שמנוערת ממצוות לא תרומה ולא מעשרות ולא שביעית, שנער שמתים בתשניק בלא נר ומרחץ, [שנער] ששריה מתים נערים, שנער ששריה מביטים בתורת עד שהם נערים :

3 ילקוט ר׳ ס״ג, יומא י׳ א׳: ירוש׳ ברכות פ״ד ז׳ ב׳, איכה רבתי פתיחתא כ״ד (כ״ג), מדרש קהלת פ׳ וישב העפר (י״ב ז׳) :

1 המלך ל׳ פא[1] | עלה (עלה מבבל דוא[2]גכתי)] ~ דוד הוא הקטן י | בשם | רבנין דתמן] וג, רבנן .. פא[1], רבנין י (שם), רבנן כ, ר׳ חנין דא[2]ת | אית — חד] פ, אית להון (לון א[1]) אוף חד א[1]ג, אית לן אוף .. ן, אית לך אוף .. י (שם), אף אית לן חד דא[2]תי, אף חד חכ | 2 דהוא טב] פוחא[1]גי, טבא דת, הוא טבא א[2] | מכולהון] פוא[1]כי, מכלהון י (שם), מן כולהון דחא[2]ת | 3 *וארך — וכלנה דחאגתי] וגו׳ ל | *הדס ע] הדם ל, הרם חגכי, חרס פ, חרם ע[0], חרים ן, חרון דא, הרון ת | *וקטיספון דפא[1]ע] וקטיספין לא[2], וקטספו ג, וקטוספו כ, ואיקיטוספון ן, וקטיפון י | 4 זה] פחגכ, זו דואתי | בבל] פוחא[1]גכי, ~ למה נקרא שמה שנער אמר ריש לקיש ששם ננערו מיתי (מתי א[2]ת) דור המבול ד״א דא[2]ת | שמנוערת] ע, שהיא מנוערת דפוחאגכתי | מן (המצוות ח) המצות | לא] ע, בלא דפוחאגכתי | ולא מעשרות] ע, ובלא מעשרות דוא[2]גת, ובלא מעשר חי, ומעשרות א[1]כ, ומעשר פ | ולא שביעית] ע, ובלא .. דוחא[2]גתי, ושביעית פא[1]כ | שנער] פוחא[1]געי, ד״א ~ דא[2]ת | 5 שמתים] ן, שמתין ע, שהן (שהם א[1]ת) מתים דא[1]תי, שהן מתין פחג | בתשנוק וא[1]גער[2] | ובלא (בלא ח) מרחץ | *שנער פוחא[1]גכעי] ל׳ ל, ד״א שנער דא[2]ת | שנער] פואגכעי, ד״א ~ דת, ל׳ ח | 6 עד שהן] כשהן ע | נערים (קטנים א[1])] פוחא[1]גכע, ~ ד״א ר׳ אמר (אומ׳ ת) שנער שהעמידה שונא וצר להקב״ה ואי זה (ואיזה ת) זה (נבוכד נצר ת) נבוכדנצר דת, ד״א שנער שהעמידה .. וצר (ועך א[2]) .. ואי זה זה נבוכד נאצר א[2]י |

המלך, ובכי״פ וכי״א א׳ הוא חזקיהו, והפסוק נשתבש בכל הגירסאות וגר׳ שכוונו לדה״ב ל״ב ל׳ והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון וכו׳ כמו שמוכח ממדרש תהלים, וגם שם הפסוק נשתבש, ועוד בדה״ב שם י״ב הלא הוא יחזקיהו הסיר את במותיו וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת: 1 אית להון. יש לחמשה הוא לטובה עוד אחד שהוא טוב מכולם הוא י״י וכו׳, ובמדרש אסתר הגי׳ ר׳ ברכיה בשם רבנן דתמן אית לן חד דטב מכולהון וכו׳ ועח״ג: 3 הדס וכו׳. ארך הדס [1]) ואכד ונציבין[2]) וכלנה וקטיספון[3]) ובכי״ל נשתבש הדם וכו׳ וקטיספין ובמ׳ הגדול הדם וכו׳ וקטפסין, ובערוך ע׳ קטפסון לנכון הגי׳ הדס ונציבין וקטיספון ועוד בע׳ נציבין אכד נציבין וכן מפירש ארך ואכד וכלנת אצל אפרם הסורי והירונימים ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 468 ודיללמאנן צד 186, ובתר״י א׳ מתורגם בבל וארך וכו׳ בבל רבתי והדס ונציבין וקטיספון בארעא דפונטום ובתר״י ב׳ בבל והדס ונציבין וקטיספו ועח״ג ובעמת״ר ע׳ הדס ב׳ וכלנה בפ׳ עברו כלנה (עמוס ו׳ ב׳) מפורש ג״כ קטיספון בוי״ר פ״ה סי׳ ג׳ ובבמ״ר פ״י סי׳ ג׳, אכן ביומא שם איתא ותהי ראשית ממלכתו בבל וכו׳ בבל כמשמעה ארך זה אוריכות ואכד זה בשכר (בד״ס גם הגי׳ כשכר) כלנה זה נופר נינפי מן הארץ ההיא יצא אשור תני רב יוסף אשור זה סילק ויבן את ננוה וכו׳ נינוה כמשמעו רחובות עיר זו פרת דמישן כלח זו פרת דבורסיף ואת רסן וכו׳ רסן זה אקטיספון וכו׳ ועי׳ במאמר ר״ד פייכטוואנג במ״ח חלק מ״ב צד 152 : 4 זה בבל. וכן מתורגם בארץ שנער בת״א ובתר״י ב׳ בארעא דבבל ולקמן פמ״א (פמ״ב) מלך שנער זו בבל, ובבל שם העיר ושם הארץ ועי׳ נייבויער צד 320 וצד 344, ודרשו שנער מפעל נער ש נ ע ר שמנוערת נתרוקנה ממצות לא תרומה ולא מעשרות ולא שביעית שאינן נוהגות אלא באי״ (וכן הדרש בחגיגה י״ד א׳ ונתתי נערים וכו׳ אלו בני אדם שמנוערין מן המצות ובסוטה מ״ו ב׳ ונערים קטנים וכו׳ שמנוערים מן המצות), ועוד שנער לשון נער שמתים בתשניק בלא נר וכו׳ וכדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י בתשניק חנק כאדם הנחנק מרוב הזוהמה וינער י״י (שמות י״ד כ״ז) תרגומו ושניק בלא נר כהדא דגרסינן במס׳ שבת מה יעשו אנשי בבל שאין להם שמן לא כך ולא כך (ועי׳ שבת כ״ו א׳) בלא מרחץ כהדא דתנינן באגדתא גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו (ישעיה י״ד ח׳) מתחלה לא היו ארזים בבבל עד שעמד אותו רשע ועקרן מארץ ישראל ושתלן בבבל וכו׳ (ועי׳ איכ״ר א׳ ד׳) וכיון בפירושו שמחוסר עצים לא היה להם מרחץ בבבל ועי״ע שבת כ״ה ב׳ נשיתי טובה וכו׳ זו בית המרחץ, ודרשו עוד ש נ ע ר נוטריקון שר נער ששריה מתים נערים ששריה מביטים בתורת עד שהם נערים ושריה מפרש כפי׳ ב״ר תלמידי חכמים שבה כי הא דגרסינן (ברכות ח׳ א׳) אמרו ליה לר׳ יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב, והדרשות שונות נסדרו לפנינו בלי מלת החבור ד״א וכ״ה בערוך ע׳ שנער ובשאר כ״י שציינתי ועי׳ גם במדרש הגדול עמו׳ 183, ולעיל צד 217 ובירוש׳ ברכות שם הגי׳ כתיב וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם אמר ריש לקיש למה נקרא שמה שנער ששם ננערו מיתי דור המבול ד״א שנער שהם מתים בתשנוק בלא נר בלא מרחץ ד״א שנער שהן מגוערין מן המצות בלא תרומה ולא מעשר ד״א שנער ששריה מתים נערים ד״א שנער שהעמידה שונא וער להב״ה ואי זה זה נבוכדנ׳ הרשע, וכ״ה באיכ״ר בסוף הפתיחה וזכור את בוראיך וכו׳ והגי׳ שם אמר ריש לקיש כתיב וימצאו וכו׳ למה נקראת שמה שנער וכו׳ ד״א שנער שהן מנוערין מכל המצות מצות תרומות ומעשרות ד״א שנער שהן מתין בתשנק וכו׳ ד״א שנער שהן מתין נערים ד״א שנער עיר ששריה נערים מ ב ע ט י ם בתורת ד״א שנער שהעמידה שונא וער וכו׳, ובמדרש קהלת שם הגי׳ אמר ריש לקיש כתיב וכו׳ ד״א שנער שמתו בתשניק וכו׳ ד״א שנער שהן מנוערי׳ מן המצות בלא תרומה ולא מעשרות שנער ששריה מתים נערים שנער שהעמידו שונא וצר ואי זה זה נבוכד נצר (ובמדרש קהלת י״ב א׳—ז׳ נסדרה הפתיחה וזכור את בוראיך וכו׳ שבאיכ״ר שם, ולפניה נסדרה כל הפתיחה וזכור וכו׳ שנמצאת בוי״ר פי״ח לפ׳ דבר וכו׳ איש כי יהיה זב וכו׳ ומסיימת גם במ׳ קהלת לפיכך משה מזהיר לישראל איש כי יהיה זב מבשרו), ועפ״י הנוסחא שבירושלמי ואיכ״ר ומ׳ קהלת ניתוסף בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת המאוחרים המאמר למה

[1]) Edessa. [2]) Nisibis. [3]) *Κτησιφῶν*.

יא יב) מן הארץ ההיא יצא אשור מן העיצה ההיא יצא אשור, כיון שראם באים לחלק על הקב״ה פינה מארצו, אמר לו הקב״ה אתה יצאת לך מארבע חייך שאני נותן לך ארבע ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן: תלתסר: ולא עשה אלא כיון שבא ונשתתף [עמהם] בחרבן בית המקדש אמר לו הקב״ה אתמול אפרוח ועכשיו ביצה, אתמול מפריח במצוות [ומעשים טובים] עכשיו מכונן כביצה אתמהא, לפיכך היו זרוע לבני לוט סלה (תהלים פג ט) ללוט: 22d ׳את רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה אין אנו יודעין אם רסן עיר הגדולה אם נינוה היא הגדולה, מן מה דכתי׳ ונינוה היתה עיר גדולה (יונה ג ה) הוי נינוה היא הגדולה:

יג יד) ומצרים ילד וגו׳ אמר ר׳ אבא בר כהנא כל מוניטה שלמצרים אינן נפתחים ה

1 ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תתל״ג, ילק׳ מכירי תהלים פ״ג סי׳ ז׳, פסיקתא רבתי פל״ג (קנ״ו א׳), מדרש תהלים קי״ח סי׳ י״ט: 6 ילקוט ר׳ ס״ג, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י, יומא י׳ א : 8 ילקוט שם, ילק׳ דה״י ר׳ אלף ע״ג:

1 שראם] א[1], שראה אותן דפונכת, שראה י | שהן ו (שהם ח) באים וח, שהן באין י, שבאו מ | לחלוק | 2 פינה] ־פונ, פנה דאתי, פונה כ, עמד ופנה מ | ארצו ג | יצאתה דא[2] | לך ל׳ כי (תהלים) מ | מד׳ א[1], מארצך ת | חייך ל׳ מ | אני פכם | נותן] פוחא[1]גבר[3]י (שם) מ, פורעה ת, פורעה לך ונותן דא[2], פורע ונותן ר[1] | ארבע] פוחגבר[1]י (שם), ד׳ דא[2]ים, ארבעה א[1]תר[2] | 3 **עיר] ל׳ ל | תלתסר] תלתסן א[1]ם, זו תלסר ע, ל׳ וי | ולא עשה] הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לא עשה ו | אלא ל׳ גכם | וכיון כ | 4 *עמהם דא[1]תים] עמהן פוא[2]נכ, ל׳ ל | בחורבן א[2]גב | בית המקדש] הבית א[1] | ועכשיו] ונכי (שם) מ, ועכשו פח, עכשיו דא[2]תי | במצות וא[1], מצות דפא[2]נתרים, ל׳ כר[3] | 5 *ומעשים טובים דפוחא[2]נתרים] ובמעשים טובים א[1], מעשים . . כר[3], ל׳ ל | ועכשיו כם, ועכשו ח | אתמהא ל׳ פוכ | לפיכך היו] וזהו שנאמר גם אשור נלוה עמם היו ח | ללוט] הג, ללווט דא[2]תי, ל׳ פוא[1]כי (שם) מ | 6 ובין — הגדולה פכ] בין כלח וגו׳ דא[2], היא העיר הגדולה ו, וגו׳ ל | איני יודע מ, לא נדע א[1] | עיר] היא העיר ומ, היא דפא[2]נתי, ל׳ א[1] | אם] נתים, ואם דפוא[2], או א[1] | 7 היא *הגדולה דא[2]נ] היא גדולה ל, העיר הגדולה ו, היא העיר . . מ, הגדולה א[1] | וממה דכת׳ ג, מדכתי׳ פ, כשהוא (אלא כשהוא כ) אומר א[1]כם | גדולה] י, ~ לאלהים פא[1]נכם, . . מהלך שלשת (ג׳ דא[2]) ימים דחא[2]ת | *הוי דפוא[1]נכתי] הוי אומ׳ חם, הרי א[2], ל׳ ל | היא *הגדולה דא[2]] היא הגדלה ל, העיר (עיר י) הגדולה פונכי, היתה (היה ח) העיר הגדולה חם, הגדולה א[1] | 8 וגו׳] את לודים א[1]ני, . . וגו׳ דפא[2] . . . ואת ענמים כתי (דה״י), ... ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ו | אמר — כהנא] פונכי (שם), ~ אמר ר׳ יהושע בן (קרחה ת) קרחא דא[2]ת | מוניטה] פג, ־טא דואכי (שם), ־טון י | אינן נפתחים נפתחים] ג, אינן (אינם ר[1]) נפתחים ר, אינו אלא פסולין י, אינה אלא בים י (שם), אינן אלא כוס (בים ?) נפתוחים פ, אינן נפתחין ביום ההוא אריב״ק לודים לודים ענמיים להבים להביים כפתורים כפתוריים א[1], אינו אלא בים אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי לודים לודים ענמים להבים להבים

נקרא שמה שנער אמר ריש לקיש וכו׳ (ועי׳ גם שבת קי״ג ב׳ וזבחים קי״ג ב׳) ושם ובילקוט המאמר ד״א שנער שהעמידה שונא וכו׳, ובדפ״ר וד״ו וכי״ת נשתבש עוד ר׳ אמ׳ (אומ׳) מן ד״א ועי׳ במ״י לעיל צד 210 בד״ה ד״א הלא וכו׳ וצד 252 בד״ה ר׳ א׳, ומלת תשניק נמצאת כבר בספר בן סירא ל״א י״ט ועי׳ בעמת״ל ע׳ שניק וע׳ תשניק: 1 מן העיצה ההיא. מן העצה שיעצו בארץ ההיא כלו׳ מעצת דור הפלגה יצא אשור שהוא מכני שם כיון שראם שומעין לנמרוד למרוד על הקב״ה ולבנות המגדל פינה מארצו אמר לו הקב״ה אתה יצאת מארבע מבבל וארך ואכד וכלנה חייך אני נותן לך ארבע את נינוה ואת רחובות עיר וכו׳ ועי׳ בפירש״י עה״ת ותהלים פ״ג ט׳ ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ולעיל צד 246 קופח על ראשו של נמרוד וכו׳ זה המרידן עלי ולקמן פמ״א (פמ״ב) נמרד שהמריד את העולם ופסחים צ״ד ב׳ במאמר ריב״ז מה תשובה וכו׳ בן בנו של נמרוד שהמריד את כל העולם כולו עלי וכו׳ ופירש״י שם שהמריד השיא עצה לאנשי דור הפלגה לבנות מגדל וכו׳ וכן מפרש במדר׳ הגדול עפ״י המאמר שלפנינו מן הארץ ההיא יצא אשור עליו אמר דוד גם אשור נלוה עמם גם זה שהית מסוגל מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנ׳ מן הארץ ההיא וכו׳ אף הוא וכו׳ וע״ע במ״י לקמן פל״ח סי׳ ח׳ בד״ה מצרים אמר וכו׳, וגם בת״א גי׳ ס״א מן ע י צ ה ההיא נפק אתוראה כלו׳ האשורי, וכן בתר״י ב׳ מן ארעא ההיא נפק אתורייה וכו׳, אכן בתר״י א׳ מתורגם מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור דלא בעא למהוי בעיטת דרא דפלוגתא ושבק ארבע קוריין אילין ויהב ליה ה׳ בגין כן אתרא ובנא ארבע קוריין אחרנין וכו׳, ובפסי״ר שם איתא הנה אשור ארז בלבנון וכו׳ ובין עבותים הייתה צמרתו וכו׳ משעה שנעשה כל העולם קליעה אחת להכעים להקב״ה הניח עצתם ויצא לו כמה שכתב מן הארץ ההיא יצא אשור וגו׳ א מ ר ר׳ ש מ ע ו ן ב ן ל ק י ש מן העצה ההיא יצא אשור וכו׳ ועי׳ גם במדרש תהלים שם: 3 תלתסר. וכ״ה בדפוסי׳ וכי״פ וכי״ח וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״ת, ועדיפא הגי׳ בערוך ע׳ תלסר ואת רסן זו ת ל ס ר וכן מתורגם בתר״י א׳ תלסר ובתר״י ב׳ תלאסר וגר׳ שהוא השם תלשר בישעיה ל״ז י״ב ותלאשר במ״ב י״ט י״ב, ורחובות עיר וכלח לא נתפרש כאן ועי׳ בתרגומים, ובכי״ו ובילקוט בשני המקומות ליתא גם תלתסר שנראה כעין הוספה בתוך המאמר כיון שראם וכו׳: ולא עשה. לא עמד בצדקו אלא כיון שבא ונשתתף עמהם בחרבן ביהמ״ק כדכתיב בתהלים שם גם אשור נלוה עמם אמר לו הקב״ה אתמול אפרוח ועכשיו ביצה כלו׳ חזרה לכמות שהיית בתחלה אתמול מפריח וכו׳ עכשיו מכונן מקושר כביצה שהאפרוח מקושר בקליפתה (וכן במכשירין פ״ד מ״א וכחבל שהוא מכונן על צווארה) לפיכך היו זרוע לבני לוט וכו׳ ללוט [1]) לקללה: 6 אין אנו וכו׳. בלק״ט הועתק איני יודע אם רסן היא גדולה אם נינוה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה וכו׳, וביומא שם איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה וכו׳ עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה ועח״נ: 8 כל מוניטה. כל מטבע כלו׳ טופס שמות של מצרים, ובילקוט כאן הגי׳ מוניטון ועי׳ לעיל צד 341: אינן נפתחים נפתחים. כן הגי׳ העיקרית בגוף הספר בכי״ל וכ״ה בכי״ג, וכמו כן הגי׳ בפי׳ ב״ר כ״י

[1]) ללוט.

נפתחים, פתרוסים פרויטת כסלוחים פקיסס, אמר ר' אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין אוטליסין, היו אילו מנגבין נשותיהם שלאילו ואילו מנגבין נשותיהן שלאילו, מה יצא מהם, פלשתים וכפתורים, פלשתים גיבורים, כפתורים ננסין:

ו טו—יח) וכנען ילד את צידון וגו' את החיוי חלדון, את הערקי ארקס דליבנן, את הסיני ארתוסייה, את הארודי ארוד, את הצמרי חמץ, ולמה קורין אותו צמרי, שעושין בצמר, החמתי פיפניה:

יט) ויהי גבול הכנעני וגו' עד לשע עד קלרהי:

5 ירוש' מגילה פ"א ע"א ג': 7 ירוש' מגילה שם, ספרי דברים פי' ו':

נפתחים נפתחים ל[0], אינה אלא בים אמ' ר' יהושע בן קרחא לודים לודיים ענמים ענמיים להבים להביים נפתוחים נפתוחיים כ, אינו אלא בים אמר ר' . . קרחה לוד ים ענמ ים להב ים נפתוח ים ן, אינה אלא בים (אלא פסוליס ת) לודים לודיים (לודי ים א[2]) ענמיים (ענמים ד[1]א[2]) ענמים כשמן להבים נפתוחים נפתוחים דא[2]ת | 1 ואת פתרוסים וא[1] (פתרוסים — פקיסס ל' י) | פרוויטת] ג, פרוויטות ד, פרוויטיות ר, פרווטות ת, פריוטות פ, פרויות ן, פלוזיטות א[1]. פשניטה כ | פקיסס דגבת, פקוסס פ, פקוסים א'ר[2], ־סי' א[2] | *וכסלוחים דפוחעי] וכסלח ל | 2 הוטליסין דחא[2]ת, ־ים פג, הוטלוסין כ, היטליסין ן, אטליסין י, הטליסים ע, הטלוסין י (שם), פוטלסין ר[2], פוסליסין א[1], פיסלסים ר[3] | היו] והיו חעי, ל' א[1]כי (שם) | אלו גונבין ע, מגנבין אילו ן | גונבין ע | מה יצאו מהם כ, ומה יצאו מהן י, מה יצא משם ע[c]י (שם), מהם יצאו פ | 3 פלשתים וכפתורים] ע, פלשתים ואת כפתורים וגב, פלשתים כפתורים א[1], פלשתים י (שם), ל' דפא[2]תי | כפתורים] פתרוסים גנבים ~ י | ננסין] פגבי' ננסים דא[2]ע, עכסים ת | 4 וגו'] בכורו ואת היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי ן | את החוי פ, ואת . . דוא[2]גבת | חלדין א[2] | את] פוג, ואת דא[2]כת | **הערקי] העירקי ל | ארקס] פוא[1]ג, ארקם דא[2]כת | ואת כ | 5 **ארתיסייה דא[2]] ארתוסיה ג, ־ייא ת, ארתיסייה ל, אנתוסייה א[1], ־יא כ, אנתונסאי ן | ואת א[1]כ | הארודי] פוא[1]גכת, הארוודי דא[2] | ארוד] פא[1], ארווד דוא[2]ג | ואת כ | קורא כ, הוא קורא דפא[2]גת | אותו] פגב, אותה דוא[2]ת | *צמרי דפא[2]גבת] את הצמרי ן, ל' ל | שהן עושין כ, שהן עשוין ן, יהודה בר ר' (יהודה בר' ג, . . בי"ר, . . בר אבא א[2], ר' יהודא פ) אמר (אומ' פת) שהןעושין דפא[2]גת | 6 החמתי] פ, את . . דא[2]גת, ואת . . וכ | פיפניא גתע[0], פיפיניא ע, פפוניא כ | 7 וגו' עד לשע] מצידון בואכה גררה עד עזה עד לשע ן, עד לשע פ, מצידון וגו' דא[2] | *קלרהי] קלרה ד, קלרהי לפגע, קלדה א[2]ת |

ובנדפס אינן (אינם) נפתחים ומפרש שם נפתחים דליברש בלע"ז אין בהם אחד שלא (מי שלא) תמצא בו מום פרוויטיות וכו' וכפתורים וכו' לכך הוא אומר אינם נפתחים אין בהם אחד (אחד בהם) ישר ופתות. ובילקוט כאן הגי' אינו אלא פסולין ואולי פסולין פי' נפתחים. ובכי"ל וכי"ג ובפי' ב"ר ובילקוט כאן ובדה"י וכן בכי"פ ל"ג לודים וכו' ענמים וכו' להבים וכו'. ועפ"י גי' אחרת הוגה בכי"ל ביני שיטי אינו אלא בים אמ' ר' יהושע בן לוי (וצ"ל בן קרח') לודים לודים ענמים ענמים להבים להבים וכו' ועי' גי' כי"א א' וכי"ו וכי"ב וכי"ו, וכגי' זו הועתק ומפרש בפירש"י לדה"א א' י"א א"ר אבא בר כהנא כל מוניגנא (וצ"ל מוניטא) של מצרים אינה אלא ביום (וצ"ל בים) א"ר יהושע בן קרחה בד"ה לודים לודיים כתיב בשני יודין לומר לך לודיים לודי ים ענמים ענמי ים להבים להבי ים נפתוחים נפתוחי ים, ובלק"ט הועתק ומפרש אמר ראב"כ כל מוניטא וכו' אינו אלא ביו"ד מ"ם שבל ז' שמות הללו סופם כתוב י' מ' לודים שכל מה שילדו הוטבע בים וכן כולם, וכדפוסי' ובי"א ב' וכי"ת נשתבש בגי' זו אמר ר' אבא בר כהנא אמר ר' יהושע בן קרחא כל מוניטא וכו' ונוסף ענמים כ ש מ ן, וקשה להעמיד הגי' על מכונה ולפרשה, וכן קשה הדרש פתרוסים פרוויטת כסלוחים פקיסס, וגר' שמלות אלו אינן שמות של אומות אלא תוארים לגנאי וכדמפרש בפי' ב"ר פרווטיות הם היו יודעים דבר מום בשם זה, ואולי הן לשונות של זמה וכדאמר ראב"כ פתרוסים וכסלוחים היו מעמידים אוטליסין היו אילו מגנבין נשותיהן של אילו וכו' ועי' במ"י לעיל צד 264 בד"ה נעשה בכרכי הים, ודורש מה יצא מהם כלו' בדרך זמה מדכת' ואת פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים וכו' ולא דבר הכתוב בתולדותם כמו בשאר תולדות ומצרים ילד וכו' וכנען ילד וכו', ופי' אוטליסין [1]) שווקים חנויות ועי' בערך מלין צד 259, ונר' שדרשו כפתורים ננסין[2]) לשון כפתור קצר ועגול ככפתור ועי' במ"כ, והמאמר השני של ראב"כ הועתק בערוך ע' כפתור, ועל דרך הפשט לא נתפרשו כאן בב"ר השמות בפ' ומצרים ילד וכו' ובפ' ואת פתרוסים וכו' ועי' בתר"י א' ותר"י ב' ותי"ג' דה"י לדה"א א' י"א י"ב: 4 חלדון. וכ"ה בדפ"ר וד"ו ושאר כ"י חוץ מכי"א ב', ועוד לא נתפרש שם זה, ואת הערקי ארקס[3]) דליבנן עיר בצפונית מערבית של הר הלבנון (ונר' שהוא אחד עם ערקת לבנה בבכורות נ"ז ב'), ואת הסיני ארתוסייה[4]) עיר על חוף הים בפניקיא בדרומית של אשדת הר אלייתירוס. ואת הארודי ארוד[5]) עיר הידועה בפניקיא, ואת הצמרי חמץ[6]) עיר על נהר אורונטים (ולנכון נקוד בכי"כ[7]), וכן שם העיר חמץ בל"ס). ואת החמתי פיפניה[8]) ג"כ על נהר אורונטים והיא חמת שהוסב שמה פיפנית ועי' בקדמוניות א' ו' ב' ושם מפרש גם ערקי וארודי כמו במאמר שלפנינו (ועי"ע ערך מלין צד 231 ועמת"ל וערוך הש' ע' ארקא ב' וע' ארתוסייה וע' ארווד וע' חמץ ודיללמאנן צד 192 וצד 193 ודרויזען היסטא־רישער אטלאס הוצ' אנדרע צד 13), ובכי"ל כתוב העירקי ביו"ד (ועי' במ"י לעיל צד 335 בד"ה היתה אומרת) ומלת ארקס לא נכתבה בברור ויש לקרותה גם ארקם כמו שאיתא בדפ"ר וד"ו ובכי"א ב' וכי"כ וכי"ת, והגהתי ארתוסייה ועת"ג, וגי' הערוך פיפיניא פיפניא עי' בע' פפניא, ובירוש' מגילה מפרש את הארודי רודוס את הצמרי חמץ את החמתי חמת, ובתר"י א' וכן בתרג' דה"י לדה"א א' ט"ו ט"ז מתורגם ואת החוי וכו' וית חואי וית עירקאי (ערקאי) וית אנטוסאי וית לוטסאי (לוטסאי לטוסאי) וית חומצאי וית אנטכואי (אנטוכאי אנטיוכאי), ובתר"י ב' וית טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי וית אנטרידנאי וית חומצאי וית אנטוכיא ועי' במ"ח חלק ל"ט צד 61 וחלק מ"ג צד 468: 5 עד קלרהי. כן הגהתי קלרהי[9]) ברי"ש וכ"ה בדפ"ר וד"ו קלרה ובירושלמי שם עד לשע ר'

[1]) *κατάλυσις*. [2]) *νάννος*. [3]) *Ἄρκαι*, *Ἄρκη*, Caesarea Libani. [4]) *Ὀρθωσία*. [5]) *Ἄραδος*. [6]) Hemesa. [7]) חֶמֶץ. [8]) *Ἐπιφάνεια*. [9]) *Καλλιρρόη*.

כא) ולשם יולד גם הוא וגו' אחי יפת הגדול אין אנו יודעין אם שם הגדול אם יפת ז הגדול, מן מה דכת' אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול (בראשית יא י) הוי יפת הוא הגדול:

כה) ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ר' יוסי א' הראשונים על ידי שהיו מכירים יחסיהם היו מוציאים לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו יודעין את יחסינו אנו מוציאין לשם אבותינו, רבן שמעון בן גמליאל א' הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש היו מוציאין לשם המאורע אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש אנו מוציאין לשם אבותינו, אמר ר' יוסי ברי חלפתא נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע ההיד ולעבר יולד שני בנים וגו': ולמה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עסקיו, ומה זכה, זכה להעמיד י"ג משפחות, ומה אם הקטן על שהקטין עסקיו כך, גדול שמקטין עסקיו על אחת כמה וכמה, דכוותה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר (בראשית מח יד) אמר ר' הונא

1 ילקוט כ' ס"ב, לעיל לד 245, סנהדרין ק"ט ב', במדבר רבה פ"ד סי' ס': 4 ילקוט שם, ילק' דה"י שם: 8 סדר עולם פ"ח: 9 לעיל לד 43:

1 וגו' — הגדול] אבי כל בני עבר אחי . . הגדול פגכת, אבי . . עבר וגו' דא[2], כול' ו | איני יודע כ | גדול כ, הוא הגדול דוא[2]גתי (וכן בסמוך) | ואם פו | 2 וממה דכת' ג, מדכת' פ, מהכא דכת' ו, כיון דכת' כ | וגו'] ויולד את ארפכשד דא[2]גת | 3 הוי אומ' ח, הרי ג | הוא ל' פוכ | 4 *שני — הארץ דא[2]גת] וגו' ל | ר' יוסי] ר' יוסי ורבן (ור' ד) שמעון בן גמליאל ~ דוכ, ר' ורשב"ג ~ א[2]גתי (דה"י) | אומר דוא[2]גכי, אמ' ת | 5 שהיו] שהן י, שלא היו י (שם) | יחסיהם] ו, את יחסיהן ג, . . . יוחסיהן פ, . . . יחוסיהן ח, . . יחוסהן י, . . ייחוסיהם דא[2]ת, . . ייחוסיהן י (שם) | לשם] פותגכי (שם), שמן ~ דא[2]י, שמם ~ ת | *המאורע דפותא[2]כתי] המורע ל | שאין אנו] שאנו י (שם) | יודעין] ת, מכירין דפתגי, ־ים א[2]ב | 6 יחסינו] ג, יוחסנו פ, יחוסנו י, ייחוסנו דא[2]תי (שם) | רבן — אבותינו ל' כי (שם) | רבי י | אומר | **הראשונים] הראשנים ל | משתמשין] פתא[1]גתי. משמשין דא[2] | 7 **היו] אנו ל | לשם] שמם ~ ת | משמשין א[2] | 8 בן וא[2]גכת | שהיה מוצא ו, שמוציא א[1] | 9 למה . . יקטן א[2]כעי (שם), ולמה נקרא יקטן א[1], ושם אחיו יקטן פי | **מקטין] ל' ל | עסקיו] פע, את עסקיו וחגכי (שם), את עצמו ואת עסקיו דא[2]תי | ומה זכה ל' פח | שלש עשרה וג | 10 הקטן] יקטן ח | על שהקטין עסקיו] ע, שהוא מקטין . . דא[2], שהוא מקטין את . . ת, על ידי שהקטין (שהיה מקטין חג) את עסקיו פחג' ל' כי (שם) | כך] זכה להעמיד י"ג (שלש עשרה ג) משפחות פחג | המקטין ע, שהוא מקטין דפותא[2]גת, שממעט כ, שהוא ממעט י (שם) | עסקיו] והתע, את ~ דפא[2]גי (שם) | דכוותה] ו, דכוותיה ג, דכותיה א[1], ודכוותה דא[2]י (שם), ודכותה פ, ודכותיה כת | 11 *וישת — הצעיר גכת] וישם על . . הצעיר דוא[2], וגו' ל | הונא] פא[2], חונא ג, הוניא דכת, חנינא י (שם), נחמיה א[1] |

לעזר אמר עד קלרה ועי' במ"י לעיל צד 309 ועיי"ע דיללמאנן צד 194, ובכי"ל וכי"פ וכי"ו וכי"ג ובערוך ע' קלדהי גשתבש עד לשע עד קלדהי ובכי"א ב' וכי"ת עד קלרה וכן בתר"י א' עד קלדהי (ובהוצ' גינסבורגער קלרהי) ובספרי שם עד לשע זו קלרה ובתר"י א' דברים א' ז' עד קלדותי: 2 מן מה דכת' וכו'. בסנהדרין שם תדע וכו' דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת שם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת שתי שנים וכתיב ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ וכתיב ואלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול בן מאה שנה בר מאה ותרתין שנין הוה (ופירש"י שם הואיל והוא גדול מכולן נמצא שנולד בחמש מאות שנה לנח וכשירד המבול היה בן מאה שנה אלא ש"מ קטן מכולן חוה ובחמש מאות וב' שנים לאבוה אתילד) אלא דרך חכמתן קא חשיב להו וכו' אתון מהכא מתניתו ואנן מהכא מתנינן לה ולשם יולד גם הוא וכו' אחי יפת הגדול שבאחיו הוה וכו', ובבמ"ר שם וכי שם היה בכור והלא יפת היה בכור שנ' אחי יפת הגדול וכו' ועי' לעיל צד 245, ובתר"י א' אחוי דיפת רבה בדחלתא די"י, והפסוקים בני שם עילם וכו' ובני ארם עוץ וכו' לא נתפרשו כאן ובתר"י ועי' בתרג' לדה"א א' י"ז: 5 על ידי שהיו מכירים וכו'. ולא היו צריכים לקרא בניהם ע"ש אבותם היו מוציאים ר"ל שמן (ובדפוסי' וכי"א ב' ניסף וילקוט כאן שמן ועח"נ) לשם המאורע אבל אנו שאין וכו', ובילק' דה"י הגי' הראשונים ע"י שלא היו מכירין וכו' אבל אנו שאנו וכו', ויחסיהם וכן בסמוך יחסיו ובסוף הפרשה כגולה ליחסים כל"מ ספר היחש בנחמיה ז' ה' ועי' עמת"ל ע' יחס, וקשה שמאמר זה ר' יוסי אומר וכו' סותר למאמר שנסדר בסמוך ר"י בר' חלפתא אומר נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע וכו' ואולי צריך להפך כאן שמות האומרים רשב"ג אומר הראשונים ע"י שהיו מכירים וכו' ר"י אומר הראשונים ע"י שהיו משתמשין וכו' ועי' באגה"ת ח"ב צד 178 ובהערות רד"ב ראטנער לס"ע פ"א: 8 נביא גדול וכו'. מפורש בס"ע שם א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש שנ' כי בימיו נפלגה הארץ וגו' אם בתחילת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד י"ג משפחות ונתפלגו ואם באמצע ימיו והלא לא בא לסתום אלא לפרש הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו (וב"ס הוצ' מארכס הגי' אם תאמר בתחלת ימיו וכו' והוליד משפחות וכו' ואם תאמר באמצע ימיו וכו' הא לא אמר הכתוב כי בימיו וכו') ועי' גם ברש"י עה"ת ובמ' הגדול: 9 ולמה נקרא שמו יקטן. מוסב על סוף הפסוק ושם אחיו יקטן, ובכי"פ הגי' כן ושם אחיו וכו' שהיה מקטין וכו', וכל המאמר לעיל צד 48 ועיי"ש, והועתק בערוך ע' יקטן, וי"ג המשפחות המנויות בקרא אלמודד וכו' הדורם וכו' עובל וכו' אופיר וכו' לא נתפרשו כאן ודרשו רק השם חצרמות מקום שהיה וכו', ובתר"י א' הדרש אלמודד דמשח ית ארעא באשלון וית שלף דשלף מוי דנהרוותא ועי' בתרג' דה"י לדה"א

וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הצעיר [אלא שהיה מצעיר עסקיו] ומה זכה, [זכה] לבכורה, ומה [אם] הצעיר שהיה מצעיר עסקיו כך, גדול שמצעיר עסקיו על אחת כמה וכמה:

ח כו) ויקטן ילד וגו' [ואת חצרמות] ר' הונא אמר מקום שהיה שמו חצר מות שהן אוכלין כרישים ולובשים כלי פפיר ומצפים למיתה בכל יום, שמואל א' אפילו כלי פפיר אין להם:

ל) ויהי מושבם [ממשא] ר' לעזר בן פפוס אמר מישא מיתה, מדי חולה, עילם גוססת, חבל ימא תכילתא דבבל, צוצירה תכילתא דחבל ימא, ר' יהודה א' בין הנהרות כגולה ליחסים:

באכה ספרה טפר, הר הקדם טורי מדנחא:

3 ילקוט שם וילק' דה"י שם: 5 ילקוט שם, ירוש' יבמות פ"א ג' ב', ירוש' קידושין פ"ד ס"ס ד', קידושין ע"א ב' ע"ב א': 7 ילקוט שם:

1 צעיר פגכ | *אלא — עסקיו דא[2]] אלא . . את עסקיו י (שם), אלא . . מצער עסקיו כ, אלא שמצעיר . . פ, אלא שהיה מקטין עצמו ו, ל' לא[1]ג | *זכה דואגתי (שם)] ל' לפכ | לבכורה] לגבורה א[1] | 2 *אם דפואגתי (שם)] ל' לכ | שהיה — עסקיו] שהצעיר את עסקיו א[1], על ידי שהיה מצעיר את עסקיו דגת, על שהיה מצעיר עצמו ו. ל' א[2]כי (שם) | *כך א[2]כתי (שם)] זכה לבכורה דוג, זכת לגבורה א[1], ל' ל | הגדול י (שם) | *שמצעיר עסקיו א[1]] שמצער . . ל, שהוא מצעיר את עסקיו דוא[2], המקטין את . . ג, ל' כי (שם) | כמה] ~ ודכוותה ודוד הוא הקטן וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הקטן אלא שהיה מקטין את עסקיו ומה זכה זכה למלכות י (שם) | 3 וגו'] את אלמודד וגו' פ, את . . ואת שלף דוא[2]גכת | *ואת חצרמות א[2]ת] ואת חצרמות ואת ירח ו, ואת חצר מות דח, ואת חצר מות ואת (זרח גב) ירח גכי (שם), חצר מות פ, ל' ל | רב הונא פו | שהיה שמו] ע, הוא ששמו דהא[2]כתי, ששמו פ | שהן] שהיו ו | 4 *פפיר ג] פפור פוחב, פפייר דא[2]ער[1]י, פיפיר ר[2], פסים ל | שמואל] ושמואל פוגכ, ושמואל א[1]י, ר' שמואל דא[2]ת | אמר | פפיר] ג, פפור פחכ, פפייר דא[2]י | 5 *ממשא דפואגכע] ממישא תי, ל' ל | ר' — פפוס] אלעזר בן פנחס דפוא[2]גכת | מישא] פוגתי, מישה דא[2]ר[1], משא כע, מישן א[1], משן ר[2] | מתה ע | עילם] וע, ~ גובכי דא[2]ת, וגובבי ג, וגבב א[1], וגונבי י, וגונביי פ | גוססת] פוגי, גוססות דא[2], גוסס א[1], גוססת בבל בריאה ע | 6 *חבל דוא[2]גכתי] חביל פע, הבל ל | תכילתא] ע, תכלתא דפואתר, תיכלא כ, תכלא י | *דבבל דפואגכרי] בבבל ע, ל' ל | צוציריה] צווציריה ג, צו צייר ד[1], צור צוריה פ, צור צרייה ו, צור ציירה י, צור צייר דא[2]ת | תכלתא פואגתי[1], ־תה ד | *דחבל דואגכתי] דחביל פ, דהובל ל | אומר | בין] מישא ~ ו | ליחסים] ג, ליוחסים דא[2]ת, ליוחסין פוא[1]כי | 7 באכה ספרה ל' א[2]י | טפר] פג, טפרי דת, ל' ואי | מדנחא] גת, מדינחא דפואכי |

א' כ': 3 ואת חצרמות. כן הוספתי, ולפנינו במקרא חצרמות בתיבה אחת וכן בדה"א א' כ' ועי' מנחת שי, ובתנ"ך הוצ' גינצבורג איתא כאן חצר־מות ונסמן למדנחאי חצרמות חדא מלה כת' וק' ובדה"א שם חצרמות ונסמן כן הוא למערבאי למדנחאי חצר־מות תרין מלין, ודרשו חצרמות לשון חציר ולשון מות מקום שהיה שמו וכו' שהן אוכלים בעניותם כרישים[1]) ולובשים כלי פפיר[2]) שהוא ג"כ מין עשב ומצפים למיתה וכו' ועי' בערוך ע' פפייר וקרויס צד 451 ועי"ע לעף גראפישע רעקוויזיטען ח"א צד 96, ומשמע שלא כוונו לחצרמות בערביא הדרומית במזרחה של תימן שהיתה ארץ שמינה ועי' דיללמאנן צד 199 ונייבויער צד 392: 5 ר' לעזר בן פפוס וכו'. המאמר נסדר כאן בפי' משא שהיא מישא[3]) או מישן בתחתית נהר חדקל (ועי' דרויזען שם צד 4 וגרעץ דאס קעניגרייך מעסענע צד 4 וצד 27), ובשאר הספרים הגי' אלעזר בן פנחס אמר וכו' (ובכי"א ב' נשתבש ר' אלעזר ור' פנחס) ועי' בסה"ד ר' אלעזר בן פפוס ועי' ר' אלעזר בן פנחס, ויש לפקפק בשתי הגירסאות, והמאמר מעורב ממאמרים שונים עפ"י דעות שונות בענין היחס של בני מישא, ובירוש' יבמות וקידושין איתא ר' יוסי (יוסה) בי ר' בון וכו' בבל ליוחסין עד נהר וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 145) ר' יהודה אמר בין הנהרות כגולה ליוחסין (אמר רב יהודה וכו') ר' חנינא ברוקא בשם ר' יהודה (אמר ר"ח וכו' בשם רב יהודה) בני מישא לא חשו להו (להם) אלא משום ספק חללות וכהנים ששם לא הקפידו על הגרושות תמן קריין למישא מתה למדי חולה עילם וגווכאי גוססות (תמן אמרין מישא וכו' מדוי חולה אילם וגבביי גוססות) חבל ימא תכילתא דבבל שניו' עווניא וגווכייא וצוצרייה תכילתא דחביל ימא (חבול ימא וכו' שנייא וגבביא וצרריא תכילתא וכו'). ובבבלי קידושין שם אמר רב פפא סבא משמיה דרב בבל בריאה מישון מיתה מדי חולה עילם גוססת ומה בין חולין לגוססין רוב חולין לחיים רוב גוססים למיתה (ובערוך ע' בר ה' מפרש בבל בריאה כולם מיוחסים מישן מיתה כלומ' כולם פסולין כממזירי ונתיני מדי חולי כלומ' רובן כשרים שרוב חולין לחיים עילם גוססת שרובן פסולין שרוב גוססים למיתה) עד היכן היא בבל וכו' אמר רמי בר אבא חביל ימא תכילתא דבבל (ופירש"י שם מכלילא ותפארתה של בבל ליוחסין ועי' בערוך ע' תכלת) שוניא וגוביא תכילתא דחביל ימא רבינא אמר אף ציצורא תניא נמי הכי חנן בן פנחס אומר חביל ימא תכילתא דבבל שוניא וגוביא וציצורא תכילתא דחביל ימא וכו' מאי חביל ימא אמר רב פפא זו פרת דבורסי וכו' אמר ר' חמא בר עוקבא אמר ר' יוסי בר' חנינא בין הנהרות הרי היא כגולה ליוחסין וכו' (ופרש"י כגולה פומבדיתא קרי גולה בראש השנה ועי' ר"ה כ"ג ב'). ושם ע"ב ב' דאמר רב חייא בר אבין אמר שמואל וכו' מישון לא חשו לה לא משום עבדות ולא משום ממזרות אלא כהנים שהיו בה לא הקפידו על הגרושות וכו' (ועי' גרעץ שם צד 29 וצד 31 וצד 38 וצד 41 ובערלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 17 וצד 34 וצד 44), וכתגי' שלפנינו בכי"ל איתא גם בכי"ו ובערוך ע' משא עילם גוססת ועח"נ, ובערוך נוסף עוד בכל בריאה וגי' זו מסכמת עם הגי' בבבלי קידושין, ובפי' ב"ר כ"י מפרש תכלתא דבבל בכל בריאה שכולם מיוחסין ואין בהם פסול כדאמרינן לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקייה (קידושין ע"א ב'), שלא הניח בה פסול שהעלה כל הפסולין שבת כדתנינן עשרה יוחסין עלו מבבל כהנים לויים וכו', ובפי' הנדפס מסורס מאמר זה בראש הפרשה ועיי"ש: 7 טפר. עיר בערביא הדרומית[4]) ועי' געזעניוס תיסורוס צד 968 ונעלדעקע געשיכטע

[1]) Lauch. [2]) πάπυρος. [3]) Mesene. [4]) Taphar.

פרשה לח

יא א) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו'. ר' לעזר בשם ר' יוסי בן זימרא פתח אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגנינו יי' (תהלים נט יב) רבנין פתרין קריא ברואג ואחיתופל, אמר דוד אל תהרוג דואג ואחיתופל פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם, הניעמו בחילך [טלטלמו] והורידמו הורידמו מגדולתן, ולנו יעשה מגינינו יי', חטאת פימו דבר שפתימו (שם שם יג) זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים, זה התיר בוא אל פילגשי אביך (ש"ב טז כא) ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים (שם יז ב), וזה התיר נחמן בר שמואל א' הסיר קונעתו ועשהו זיטוטוות וכמי שהוא מת דמו מותר ואשתו מותרת, ר' לעזר מש' ר' יוסי בן זימרא פתר קריא בדור הפלגה, אמרו ישראל אל תהרג דור הפלגה פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם, הניעמו בחילך טלטלמו, 23a[והורידמו] הורידמו מלמעלה למטה, ולנו יעשה מגננו יי', חטאת פימו מחיטייה שהוציאו

1 ילק' תהלים כי תתע"ז, תנחומא ת"ב נח סי' כ"ג, תנחומא שם סי' י"ז: 5 לעיל לד 288:

1 ר' אלעזר בשם . . זימרא (זימרה ן) פתח וג, אלעזר בר' יוסי בר זימרא (בן זמרא ת) פתח דת, ר' אלעזר פתח א[2], פתח ר' אלעזר א[2] | 2 והורידימו ד (וכן בסמוך) | מגיננו יי' ג, כי מרו בך דוכת | 3 קריא פוגי, ייא את, ייה ד, קרא כ | ואחיתופל] פוא[1]כתי, ובאחיתופל דא[2]ג | תהרג פוגב, תהרגם א[1] | דואג ואחיתופל לי א[1] | פן — עמי לי וכי | פן ישכחו] שמא ישכחו ן, לי א[1] | דורות פבתי, לדורות א[1] | 4 *הניעמו דפוא[1]גב] הנעימו ל (וכן בסמוך) | *טלטלמו פא[1]ג] טלטלימו דא[2]תי, טלטלינון ן, לי לכ | עשה] פוגבי, מה יעשה דאת | מגיננו וגב, מגננו דפאי | 5 *דבר שפתימו דפוא[2]גבתי] חטאות גרמו א[1], לי ל | **התיר דוא[2]גת] היתר ל (וכן בסמוך) | גילוי לי י | 6 זה *התיר (היתר ל)] ~ גילוי (גלוי ת) עריות ושפיכות דמים דוא[2]גת | בא גב | פלגשי ת | ואבוא—ידים לי גב | 7 וזה *התיר (היתר ל)] ~ גילוי (גלוי ד) עריות ושפיכות דמים דוא[2]גבת | ר' נחמן ן, אמר רב נחמן א[1]כ | *בר שמואל] כדשמואל ל, בריה דשמואל דא[2], בי"ר שמואל ת, בריה דרב כ, בשם ר' ן) שמואל בר (בר' פ, בר רב כ) נחמן פוא[1]גב | א'] אמר דא[2]גת, לי וא[1]כ | הסר כ, התיר פ | קונעתו] וא[1]גכת, ~ ממנו דא[2] | ועשה אותו דואגבת | זטוטיות א[1]ג, זיטטיות כ, זוטיטיות ן, זיטיוטוס ת, זיטיוטוים דא[2], זינטטיוטוס ד[1] | כמו וא[2]גב, וכל מי ד[1] | 8 אלעזר | משום ר' פ, בשם ר' דואתי, בר' גב | **יוסי] יוסף ר' יוסי ל | בן זימרא] א[2], בן זימרה ן, . . זמרא כי, בר זימרא ד, . . זמרא ת, לי פא[1]ג | קריא] פוגי, ייה כת, קרא א[1], לי דא[2] | 9 תהרג] פוב, תהרוג דאגתי | פן — עמי לי פוא[1]כי | דורות פוא[1]כתי | הבאות י | בחילך] פא[1]גבי, ~ והורידמו א[2]ת, והורידימו ד | טלטלמו] א[1]כ, טלטלימו דפא[2]גי, טלטלינון ן | 10 *והורידמו הורידמו כ] הורידמו הורידמו פ, הורידמו לוי, והורידמו דא[2] . . . מנכסימו ג | מלמעלה למטה] פי, מלמעלן למטן דואגבתי | *ולנו דפאגבתי] לנו לו | יעשה] פוגבי, מה יעשה דא[2]ת | מגננו] פאי, מגיננו א[2]גב, מגינינו דו | פימו] ~ דבר שפתימו כי | מחיטיה ן, מחטייה דפא[2]ת, ייא כ, מחטא א[1]גי |

דער פערזער צד 178 וצד 189. ובכי"ו וכי"א א' ל"ג טפר, ובכי"א ב' וילקוט ל"ג גם באכה ספרה, ולפי ת"א ספר אינו שם עיר ותרגם באכה ספרה וכו' מטי לספר טור מדינחא, ובתר"י א' מתורגם מעלך לספרוואי טוור מדינחא:

פרשה לח. בכי"א א' פל"ה ובכי"א ב' וכי"ו פל"ז, ובמקרא כאן פרשה פתוחה: 2 והורידמו וכו'. בדפוסי' וכ"י שציינתי נשתבש סוף הפסוק עפ"י הפ' בתהלים ה' י"א האשימם וכו' הדיחמו כי מרו בך ועי' במ"י לעיל צד 35 בד"ה בשביל וכו', ותימה שכבר נדרש הפסוק בעירבוביא במדרשי תנחומא, וסגנון הפתיחה בתנחומא מ"ב שם זש"ה אל תהרגם וכו' כנגד מי אמר דוד המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד דואג ואחיתופל אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל תהרגם בהריגה שאתה הורג שאר בני אדם אלא הניעמו וכו' שיהיו מטולטלין בעולם והורידם מגדולתן למה כי מרו בך חטאת פימו וכו' שהיו חוטאין בפיהם ועוד בשפתותיהן דואג אמר ראיתי את בן ישי בא נובה וגו' אחיתופל אמר לאבשלום בא אל פלגשי אביך וכו' ד"א לא אמרו אלא כנגד דור הפלגה אל תהרגם בהריגה שהרגת דור המבול אלא הניעמו בחילך טלטלם בעולם שנ' ויפץ ה' אותם חטאת פימו שחטאו בפיהם דבר שפתימו שחטאו בשפתותיהם לפיכך ילכדו בגאונם שנ' ויהי כל הארץ שפה אחת ועי' בתנחומא, ושם גם בסוף הפתיחה הדרש והורידמו על שאמרו הבה נבנה וכו' למה כי מרו בך, ולפנינו בעל הפתיחה ר' לעזר בשם ר"י בן זימרא והוא פתר קריא בדור הפלגה ועי' במ"י לעיל צד 2 בד"ה תאלמנה, והוספתי טלטלמו כמו שאיתא בסמוך גם בכי"ל: 4 ולנו יעשה. וכ"ה בסמוך ועח"נ: 5 זה התיר וכו'. כל המאמר לעיל צד 288 בפתיחה תאבד דברי כזב וגו', וכאן המאמר בלי שום הוספה גם בד"ו וכי"א ב'. ובכיי"פ קיטע זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים וזה התיר גילוי עריות וש"ד וכו' א"ר נחמ' בריה דר' שמואל בר' נחמ' התיר קונעתו וכו' ועי' מ"ש לעיל ושם בח"נ גם גי' הערוך בע' זיטייטוס ובע' קנע, ובכי"ל קצר כאן זה התיר בוא וכו' 'וזה התיר נחמן וכו' ונשתבש כדשמואל וכן בכל הפעמים היתר והגהתי: 10 מלמעלה וכו'. מן המגדל שבנו: מחיטייה. מפני תחטא וכן לעיל צד 168 מאי זו חיטיה וכו' וצד

מסיהם, אמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע תתמוטט, אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחד מצפון ואחד מדרום ואחד ממערב וזה שיכן סומכו מן המזרח, דבר שפתמו, ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳:

ב ר׳ אבא בר כהנא פתח אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי וגו׳ (משלי כז כב) אמר ר׳ אבא בר כהנא כזה שכותש שעורים במלבן, סבור שמביאן למוטב, ועד הוא סליק ונחית לא תסור מעליו אולתו (שם שם), כך דור המבול מדור הפלגה שנתים אחר המבול (בראשית יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳:

ג ר׳ יוחנן פתח משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו (משלי יז יג) אמר ר׳ יוחנן אם קיבלך חבירך בעדשים וקיבלתו בבשר עד עכשיו מתבקש לו אצלך למה שהוא גמל עליך תחילה, אמר ר׳ שמעון בר אבא לא לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפילו רעה תחת רעה

1 ילקוט ר׳ ס״ג, ילק׳ תהלים שם, תנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ד: 3 ילק׳ משלי ר׳ תתקס״ח, ילק׳ מכירי משלי כ״ז כ״ב, תנחומא מ״ב נח שם, תנחומא שם סי׳ י״ח: 7 ילק׳ משלי ר׳ תתקנ״ו:

1 ואמרו י | אחת] פוגכר1, אחד דא1תר2י, א׳ א2 | **לאלף] מאלף ל | וששמאות והמשים ושש פוג | הרקיע] ~ הזה וא1גכי | בואו] בוא ו, בא פכ, ל׳ א1 | נעשה] א1, ונעשה דפוא2גכתי | לנו] גכי (תהלים), לו פוא1י, ל׳ דא2ת | סמוכין א1, סומכות לרקיע ת | *אחד דפוא2גי] אחת לכת, א׳ א1י (שם) | מצפון] פ, מהצפון דוא2גת, מן הצפון א1כי | 2 *ואחד דפוא2גי] ואחת לכת, וא׳ א1י (שם) | מדרום] פ, מהדרום דוא2גת, מן הדרום א1כי | ואחד דפוא2י] ואחת לכת, וא׳ א1, אחד ג, א׳ י (שם) | ממערב] פ, מהמערב דא2ת, מן המערב וא1כי, ממזרח ואחד מהמערב ג, מן המזרח וא׳ מן המערב י (שם) | שיכן] שכאן דא2י (שם), שכן י, שוכן וג, שמכאן ת, ל׳ פא1 | סמכו י, סומכן י (שם) | וגו׳] ודברים אחדים דוא2גתי (שם), ל׳ פא1כ | 3 בר כהנא] פוגכמ, ל׳ דא2ת | פתח] אמ׳ א2 | *בתוך — וגו׳ פ] בתוך.. בעלי לא תסור מעליו אולתו דא2גת, וגו׳ ל, ל׳ כמ | 4 שכותש] א1, שהוא כותש דפא2גכתימ, שהוא נותן ו | שעורים] פוא1גכמ, את השעורים דא2ת, שעורה י | מלבן] במדוכה ו | סבר גר1 | שהוא (הוא ג) מביאן דא2גתי, שמביאין כ, שהוא מביאין ו, שיביאם א1, שהוא מביאו פר2מ | למוטב] וא1כר1מ, לידי מוטב דפא2תר2י | עד גר | 5 דהוא פי, שהוא מ | ונחית] ועד (עד גר) הוא (דהוא פי) נחית דפא1גכתרי | דור — מדור הפלגה] פא1, מדור.. עד (ועד ו) דור הפלגה וכימ, דור.. ודור הפלגה דא2ת, דור הפלגה מדור המבול ג | שנתים — המבול] שנתים ה״ה שנתים.. המבול ו, אחר המבול א2, ש״כ שנה י | וגו׳] י, ודברים אחדים דא2גת, ל׳ פוא1כ | 7 יונתן ו | פתח] אמר א | *תמוש דוגכת] ימוש ל | אמר ר׳ יוחנן] אמר ר׳ יונתן ו, ל׳ א | 8 קבלך פאגבי, קידמך ד, קדמך ת | בעדשים] ~ תחלה י | וקיבלתו] ו, וקבלתו פא2גבי, קבליתו א1, קרמנו ד, קרמתו ת | עד — אצלך] פג, עד עכשו הוא מתבקש.. אצלך א, עד עכשיו (עכשו י) הוא מתבקש אצלך כי, עד.. הוא מבקש לך אצלך ו, ל׳ דת | 9 בן אבא ו, ברבי פ | סוף דבר] תאמר כ | אפילו ל׳ י | רעה] ת, משיב רעה דפואגכי |

226 מחטייה שלהבל וכו׳: 1 לאלף ותרנ״ו שנה. מאדם ועד המבול אלף ותרנ״ו שנה כדאיתא בריש ס״ע ועי׳ גם למטה סי׳ ו׳, ובתנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ד מה היו אומרים אחר אלף שנים (ויום אחד) ושש מאות וחמשים ושש שנים מבול בא לעולם והשמים מתמוטטין והמים העליונים יפלו עלינו אלא באו ונעשה לנו פרגוסין (כלו׳ מגדלים) שאם יפלו השמים יהיו מעמידין בהם וכו׳. וכאן הלשון בואו נעשה לנו סמוכות (ומלת לנו תלויה בכי״ל ועת״ג) בניינים לסמוך הרקיע, וסמוכות ל״ז ועי׳ עמת״ל ח״ג צד 544, והגהתי אחד מצפון ואחד מדרום וכו׳, וגם בכי״ל וזה שיכן סומכו כלו׳ זה שכאן (ועי׳ במ״י לעיל צד 288) בארץ שנער במזרח ומ״ש ויהי בנסעם מקדם וכו׳ מפורש למטה סי׳ ז׳ נסעו ממרנחה למדנחה וכו׳: 4 סבור שמביאן וכו׳. וכן הגי׳ ברוב הספרים שהוא מביאן שיביאם כלו׳ השעורים, ועדיפא הגי׳ סבור שהוא מביאו כלו׳ את השוטה למוטב על ידי מכות (וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י וגם ביפ״ת הגיה שהוא מביאו ואאויל קאי) ועד הוא סליק ונחית וכו׳ בעוד שהעלי עולה ויורד לא תסור מעליו וכו׳ כך דור המבול מדור הפלגה רק שנתים כדכתיב אלה תולדות שם וכו׳ ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול (ואז התחיל דור הפלגה לבוא בעולם וכל הנולדים אחר המבול נקראו דור הפלגה וכולם חיו בהפלגה שהיתה ש״מ שנת אחר המבול ועי׳ לעיל צד 246) ולא באו לידי מוטב אלא חטאו באולתם ומרדו בהקב״ת שנ׳ ויהי כל הארץ וכו׳, וכן סגנון הלשון בסמוך ובסי׳ ט׳ דור המבול מדור הפלגה וכו׳, ובכי״א ב׳ הגי׳ דור המבול ודור הפלגה אחר המבול, וכן חסר מלת שנתים במקצת דפוסים, ובילק׳ משלי הגי׳ כך מדור המבול עד דור הפלגה ש״כ שנה וגר׳ שצ״ל ש״מ שנה. ובמדרשי תנחומא השתמשו בזו הפתיחה במאמר המתחיל מה כתיב למעלת מן הענין אלה משפחות בני נח וכו׳ ובתנחומא מ״ב ג׳ שם אמר שלמה אם תכתוש וכו׳ מי שהוא מכה את האויל עם שהוא מעלה את השבט להיות שונה לו הוא שוכח את הראשון וכו׳ אפילו כן לא תסור מעליו אולתו ד״א אם תכתוש וכו׳ ר״נ בנו של ר׳ שמואל בר נחמן אמר למה הן דומין לצנצנת מלאה ועלו חגבים עלית הראשון ונפל וכו׳ ולא למד השני מן הראשון וכו׳ כך הרשעים בא הראשון עולה ומתגבר ונופל ואין השני למד מן הראשון כך עמדו דורו של אנוש וכו׳ מה עשה הקב״ה קרא לים ושטפן וכו׳ עמדו דור המבול והכעיסו להקב״ת וכו׳ ואבדו מן העולם ולא למדו מדור אנוש דור הפלגה לא למדו מדורות הראשונים הוי אם תכתוש את האויל וכו׳ בתוך הריפות בעלי זה דור הפלגה שהיו מוציאין דבר חירופין אחרי יחידו של עולם שנ׳ ויהי כל הארץ וכו׳ ועי׳ גם בתנחומא שם: 7 ר׳ יוחנן פתח. והפתיחה מסיימת במאמר ר׳ ברכיה פתר קרייה וכו׳ ואולי צ״ל ר׳ ברכיה פתח ועי׳ גם באגה״א ח״ג צד 387: 8 מתבקש לו וכו׳. יש לו לבקש חוב שאצלך למה שהוא וכו׳, ובדפוסי׳ וכי״ת השמיטו מלות אלו עד עכשיו וכו׳ עד אצלך: 9 לא סוף דבר. לא בלבד, וכן לקמן פס״ה לא סוף דבר ג׳ חדשים שלימים (כ״ה בכי״ל) ועי׳ לעיל צד 138: אלא אפילו וכו׳. ומה שכתוב תחת טובה פי׳ במקום הטובה שיש בידו לעשות עמו, וכן מפרש ר׳ אלכסנדרי משיב רעה תחת טובת ומוסיף שאמרה תורה כי תראה חמור שנאך וכו׳ עזוב תעזוב עמו טובה ועליו הוא אומר משיב רעה וכו׳ לא תמוש וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י ובנדפס גורס במאמר ר״א משיב רעת

לא תמוש רעה מביתו, אמר ר׳ אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה שאמרה תורה כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו (שמות כג ה) עליו הוא אומר משיב רעה תחת טובה לא תמוש וגו׳. ר׳ ברכיה פתר קרייה ברורות הללו דור המבול מדור הפלגה [שנתים אחר המבול (בראשית יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳]:

ר׳ יהודה בר׳ פתח לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ד (ישעיה מד יח) הנפילים היו בארץ (בראשית ו ד) יהודה בר׳ אמר אחראי לא ילפין מקדמאי אתמהא, דור המבול מדור אנוש דור הפלגה מדור המבול [שנתים אחר המבול (שם יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳]:

ר׳ עזריה פתח רפאנו את בבל ולא נרפאתה וגו׳ (ירמיה נא ט), רפאנו את בבל בדור ה אנוש, ולא נרפאתה בדור המבול, עזבוה ונלך איש לארצו (שם שם) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳:

[ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים] ר׳ לעזר אמר ודברים אחדים מעשה ו

6 לעיל לד 254, מדרש תהלים ב׳ סי׳ ב׳: 9 עי׳ לקמן פל״ט: 11 ילקוט ר׳ ס״ב, תנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ד וסי׳ כ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ח:

1 לא תמוש — אמר — טובה ל׳ י | אלכסנדראי א1ר2 | טובה] רעה ך, רעה לא תמ׳ רע׳ מ׳ ל0 | זה שאמרה א1, והרי אמרה ל0 | 2 רובץ — משאו ל׳ י | *וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו דא2גת] ות׳ מ׳ ע׳ ל׳ ע׳ ת׳ ע׳ ל0, וחדלת מעזב לו פו, עזוב תעזוב עמו י. וגו׳ ל | עליו] לא עזב ~ ו | 3 טובה] רעת ל0 | *לא תמוש וגו׳ דא2] לא תמוש רעה מביתו ל0ו, ל׳ ל (עליו הוא אומר . . ל׳ א1י) | פתר קרייא א2, . . קריא וני, אמ׳ א1 | הללו] ~ הכתוב מדבר א1 | דור — מדור הפלגה] פג, מדור . . עד דור הפלגה כי, דור . . ודור הפלגה דאת, מדור הפלגה ומדור המבול ו | 4 *שנתים אחר המבול פגבי] שנתיים . . ו, דכתיב שנתים . . דת, דכתי׳ אחר המבול א2, ל׳ ל | *ויהי — וגו׳ פ] ויהי . . אחת וכי, ויהי (וכת׳ ויהי ת) . . אחת ודברים אחדים דא2גת, ל׳ ל | 5 ר׳] פת, ל׳ דואג | *עיניהם — לבותם דפוא1גכת] וגו׳ ל | 6 הה״ד (ת״ה ו) הנפילים | בארץ] וכ, ~ בימים ההם דפאגת | ר׳ יהודה וכ | אומר דא2ת, אמי ו | אחראי] פוא1גכ, ל׳ דא2ת | ילפין] וג, ילפי א1כ, ילפון פ, הוה להון למילף דא2ת | מן קדמאי וגכ, מקמאי א1, מן קמאי דפא2 | אתמהא ל׳ פ | 7 שנתים אחר המבול] שנתיים . . המבול ו, שנתים פ, דכתיב שנתים אחר המבול דת, דכתי׳ אחר המבול א2, ל׳ לא1ג | *ויהי — וגו׳] ויהי כל וגו׳ פ, ויהי כל הארץ דוא, ויהי . . אחת כ, ויהי . . אחת ודברים אחדים גת | 9 פתח] אמ׳ א | רפאנו] רפאינו וג, רפינו כת, ריפינו פ | נרפתה כת | וגו׳] עזבות ונלך איש לארצו ו, עזבוה . . איש לארצו (אל ארצו א2. אל ארצו לשלום דת) כי נגע אל השמים (שמים פ) משפטה (משפט פ) ונשא עד שחקים דפא2גת, ל׳ כ | רפאנו] רפאינו ו, רפינו כת, ריפינו פ | 10 נרפתה דכת | עזבות] ~ בדור הפלגה כ | *איש לארצו וא1ג] איש אל ארצו דא2, איש לארצו לשלום ת, ל׳ ל | *ויהי — וגו׳] ויהי — שפה וגו׳ ל, ויהי . . אחת דא2, ויהי . . אחת ודברים אחדים ל0א1ג, זה דור הפלגה ויהי . . אחדים ו | 11 ר׳ אלעזר ור׳ יוחנן ר׳ אלעזר דפאגכת | אמר] א1כת, אומר דפא2 | אחדים] פחא1, ~ דבורים אחדים דא2ת, ודברים (דברים י) אחודים כי |

תחת ר ע ה שאמרה תורה כי תראה חמור שנאך, וכתב שם ומ״ש הוא (עליו תוא) אומר משיב רעה תחת טובה טעות הוא (ובילק׳ משלי קטע המאמרים ועח״נ) וכן גי׳ ס״א בגליון כי״ל משיב רעה תחת [ר]עה לא תמ׳ ר׳ מ׳, אכן מסיים שם עליו הוא [אומר] משיב רעה ת׳ רעה (כ״ה שם) לא תמ׳ וכו׳, והגי׳ כמו לפנינו בכי״ל במאמר ר״א משיב רעה תחת טובה איתא גם בדפוסי׳ ושאר כ״י וכן גם בדפוסי׳ וכי״פ וכי״ו וכי״א ב׳ וכי״ת עליו הוא אומר וכו׳ ובכי״ג הוא אמ׳ וכו׳ ועי׳ גם במ״כ: 3 פתר קרייה. הכתוב משיב רעה וכו׳ בדורות הללו שהשפיעם הקב״ה טובה ומלטם מן המבול ודור המבול מדור הפלגה רק שנתים והם השיבו רעה תחת טובה ומרדו בהקב״ה שנ׳ ויהי כל הארץ וכו׳ ועי׳ במאמר ר׳ ברכיה למטה בסי׳ ט׳: 6 ר׳ יהודה בר׳. וכ״ה בכי״פ, ועדיפא הגי׳ יהודה בר׳ כמו בסמוך גם בכי״ל, אכן נמצא גם ר׳ יהודה בר׳ ועי׳ לעיל צד 299 ובמ״י שם. ומאמר יהודה בר׳ אחראי לא וכו׳ נסדר לעיל צד 254 לפ׳ הנפילים היו בארץ וכו׳ וגם אחרי כן ועיי״ש, ובמדרש תהלים שם איתא למה רגשו גוים זש״ה היושב על חוג הארץ ויושבית כחגבים למה הרשעים דומין לחגבים שהם נתונים בקלפי מפרכסין לעלות והן נופלין כך הרשעים ר׳ יהודה בר נחמני אמר אחר דור המבול כתיב ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל סי׳ ב׳ במאמר שהעתקתי מתנחומא מ״ב: 7 מדור אנוש. עי׳ לעיל צד 80 וצד 228: 9 רפאנו וכו׳. וכ״ה רפאנו וכו׳ ולא נרפאתה גם בדפ״ר וד״ו, ובכי״ו וכי״ג רפאינו וכו׳ ולא נרפאתה ובכי״פ ריפינו וכו׳ ולא נרפאתה ועי״ע בח״נ ובמקרא שם: בדור אנוש. מפרש בפי׳ ב״ר שלא הציף אלא שלישו של עולם וכן נוסף בכי״פ שלא טבעו אלא שליש העולם ועי׳ במ״י לעיל צד 228: 11 ר׳ לעזר אמר. בדפוסי׳ וכ״י שציינתי הוצג בראש המאמר ר׳ אלעזר ור׳ יוחנן ר׳ אלעזר וכו׳, ובכל המאמר לא הוזכר שם ר׳ יוחנן, ורק בכי״א א׳ איתא למטה במקום ד״א ודברים אחדים וכו׳ ר׳ י ו ח נ ן א מ ר ודברים אחדים אחודים מה שביד זה וכו׳ וליתא בשאר הספרים, וביפ״ת שער להגיה בתחלת המאמר ר׳ אלעזר וכו׳ לא נתפרש ור׳ יוחנן אמר ודברים אחדים שאמרו וכו׳, ולפי הגי׳ שלפנינו אין צ״ל כלל, והדרש ודברים אחדים שאמרו וכו׳ הוא דרש אחר בלי סימן ד״א ועי׳ לעיל צד 217 וצד 846, ועוד השיטות ד״א ודברים אחדים דברים אחודים וכו׳ ובסוף המאמר ד״א ודברים אחדים שאמרו דברים חדים וכו׳, ובירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳ איתא כתיב ויהי כל הארץ וכו׳ ודברים אחדים ר׳ לעזר ור׳ יוחנן חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון וחורנה אמר שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש (ועי׳ גם בתר״י א׳ וב׳ ובתנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ח ובתנחומא שם סי׳ י״ט), אכן בב״ר כאן לא הוזכר כלל זה המאמר: ודברים אחדים. דברים סגורים וסתומים מעשה דור המבול נתפרש ותמלא הארץ חמס

דור המבול נתפרש מעשה דור הפלגה לא נתפרש: ודברים אחדים שאמרו דברים על שני אחרים, על אחד היה אברהם (יחזקאל לג כד) ועל יי' אלהינו יי' אחד (דברים ו ד), אמרו אברהם זה פרדה עקרה הוא אינו מוליד, על יי' אלהינו יי' אחד לא כל ממנו לבור לו את העיליונים וליתן לנו את התחתונים, אלא בוא ונעשה לנו מגדל וניתן עבודה זרה בראשו וניתן חרב בידה ותהי נראת כאילו עושה עימו מלחמה: ד"א ודברים אחדים דברים אחודים מה שביד זה ביד זה, רבנין אמ' שפה אחת לאחר שהיה לו מרתף שליין, פתח חבית ראשונה ומצאה חומץ, שנייה מצאה חומץ, שלישית מצאה חומץ, אמר הא משפו דכולה בישה, אמר ר' לעזר אי זו קשה זה שא' למלך או

2 עי' לקמן פ"מ (פמ"ה): 4 עי' סנהדרין ק"ט א': 6 ליכא רכתי פתיח' י"ג (י"ג): 7 ילקוט שם, ילק' סוטע כ' סק"כ, סנסוטא ע"ב כם סי' כ"ז:

1 ומעשה דור הפלגה חא[1] | ודברים אחדים ל' י | ואמרו י | דברים על שני אחדים] פא[1]גבי, על שני אחדים ח, דברים חדים דא[2]ת | 2 על אחד — ועל — אחד] י, [על] אחד . . אחד פ, על אחד . . ועל יי' אחד הא[1], על אחד . . ועל אחד אלהינו כ, על יי' אלהינו יי' אחד ועל אחד היה אברהם בארץ דא[2]ת, על . . ה' אחד על אברהם אחד היה אברהם ן, על אחד היה אברהם ג | אמרו] על אחד אברהם ~ ח, על אברהם אבי' ~ א[1] | 3 ואינו מוליד פג, שאינו . . ח, לא יוליד א[1] | על] פוג, ועל דחאת | יי' — אחד] פוג, יי' אלהינו דאת, יי' אחד ח | לא] ו, אמרו ~ דפאגבת | הכל ממנו פחג, הכל הימנו וכ, כל הימנו דאתי | העליונים (העליונין ו) | 4 התחתונין ו | בואו פחא[1]תי, באו א[2]כ | וניתן] וחגב, ונתן פי, ונעשה דאת | ותהי] ותהא חי, ל' וכ | *נראת א[2]גי] לראת ל, גראית פאית, נראה דח, ונראת וכ | 5 כילו עושה ג, כאילו היא עושה פ, כעושה כ | מלחמה עמו א[1] | ד"א] ר' יוחנן אמ' א[1] | דברים אחודים] ודברים אחודים דוא[2]כ, אחודים א[1], ודברים אוחדים ת, ל' פג | ביד זה] א[1], ~ ומה שביד זה ביד זה ל[0]דפוא[2]גכת | 6 אחת] ~ שפה אחת ל[0] | לאחר] פוא[2]גכעי, משל ~ דא[1]ת | מצאה א[1] | ראשונה] אחת ע | חומץ] פא[1]בעי, של ~ דוא[2]גת | שנייה — חומץ] א[1]י, שניה (שנייה כ) ומצאה . . פב, שניה (שנייה א[2]ת) ומצאה של חומץ דא[2]גת, וכן ב' ע | 7 שלישית — חומץ] י, שלישית ומצאה . . כ, שלישית ומצאה של חומץ דא[2]גת, וכן שלישית פ, וכן ג' ע | אמר] פוא[1]גכעי, ל' דא[2]ת | האי ע, חדא פ | משאפו ע, משפי ד[1]וגב, מסתו ע[0], מיסתיא י | *דכולה דפוא[2]תער[1]] דכלה ל, דכולא א[1]גכר[2], דכוליה י | בישא | אלעזר דפא[1]גכתרי (הושע), אליעזר א[2] | איזו א[2]ר[1], אי זו היא ח, אי זה כ, איזה תי (שם), איזה מחן י, דור הפלגה ודור המבול למה הן דומין לשני בני אדם קשים אחד אומר למלך או אני או את בפלטין ואחד אומר לא אני ולא את בפלטין איזה משניהן ן | זה שא' — ולא את בפלטין ל' ן | זה] או זה ת, מי י (שם) | שאמר י (שם),

וירא וכו' כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (ועי' לעיל צד 266 וצד 280) אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרש, ודורש אחדים מלא"ר וכדמפרש בפי' ב"ר כ"י אחדים סגורים כמו ואת הדלת סגרו (בראשית י"ט י') מתרגמינן וית דשא אחדו (ובספר ערוגת הבשם לר' אברהם בן עזריאל הועתק זה המאמר וכתב שם אחודים בלשו' רבות' סגורי' דהכי אמ' בבר' רב' ודברי' א ח ו ד י' מעשה דור המבול וכו' ופי' ר' ק ל ו נ י מ ו ס זצ"ל אחודים סגורים כי מעשה דור המבול נתפרשו מעשיהם דכת' ותמלא הארץ חמס אבל מעשת דור הפלגה לא נתפרשו מעשיהם אלא הכל סגור ועי' במאמר ר"ד קויפמאנן במ"ח חלק ל"א צד 367 ובמאמר ר"א עפשטיין במאגאצין חלק י"ד צד 18 ובמ"י לעיל צד 111 צד 167 וצד 289), ובתנחומא מ"ב שם סי' כ"ו אתה מוצא מעשה דור המבול נתפרשו ומעשה דור הפלגה לא נתפרשו מעשה דור המבול פרשו איוב שנ' גבולות ישיגו וכו' שהיו נכנסין זה בגבולו של זה וכו' ועי' במ"י לעיל צד 255: 1 דברים על שני אחדים. על שנים שהם יחידים על אברהם שכת' בו אחד. היה וכו' ועל יי' אלהינו וכו', וכהגי' הנכונה שלפנינו איתא גם בכי"ו על שני אחדים, וראש המאמר חסר שם, ומשובשת כאן הגי' שאמרו דברים חדים ועי' גם לעיל צד 24, ובתנחומא מ"ב שם סי' כ"ד ודברים אחדים דברים שהוציאו אחרי יחידו של עולם ד"א ודברים אחדים שהוציאו אחרי שני יחידי עולם אחרי הקב"ה דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו וכו' ואחר אברהם שנ' אחד היה אברהם (ושם הדרש הראשון רק בכי"ר): 2 אמרו אברהם זה. שהית בן מ"ח שנה בהפלגה כדאיתא בס"ע ועי' במ"י לעיל צד 273 בד"ה הוא תחילתו וכו', וכלשון הזה גם לקמן פ"מ ויהי ריב וכו' אמרו להם רועי לוט כך אמר וכו' ואברהם פרדה עקרה הוא אינו מוליד: 3 לא כל ממנו. אין הכל תלוי ממנו כלו' מדעתו, וסגנון ירושלמי הוא ועי' במבה"י י"א ב' ועי"ע גיטין פ"ח מ"ח, ובכי"ל המ"ם הראשון מטושטש ואולי יש לקרות הימנו כמו למטה ועח"נ, ובתנחומא שם אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים ויתן לנו התחתונים נעלה לרקיע ונכתו בקרדומות ונחלקו לשלש כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעשה עמו מלחמה ואחת אומרת נלך ונעבוד שם עבודה זרה וכו' ועי' סנהדרין שם: 4 וניתן וכו'. וכן בתר"י א' לפ' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וכו' ונעביד לנא סגדו ברישיה ונשוי חרבא בידיה ותהי עבדא לקבלה סדרי קרבא וכו' ועי' גם בתר"י ב', וכלה"כ הבה נבנה גם הגי' כאן ובסמוך בוא ונעשה וכו: 5 אחודים. אגודים באחדות מה שביד זה וכו' וכדמסיק אי זו קשת וכו' אבל אילו על ידי שהיו אוהבים זה לזה וכו': 7 הא משפו. הן משקיט ומיישב חלב שהכל רע כך דור הפלגה היו כולם רעים זה לזה אבל היו אוהבים זה לזה, ובאיכ"ר שם בדרש חומץ על נתר איתא אמר ר' י ה ו ש ע לאחר שהיה לו מרתף של יין בדק חבית ראשונה ומצאה חומץ שנייה ומצאה חומץ שלישית ומצאה חומץ אמר הא מסתיא דכולה בישא, ובערוך הש' ע' מסתו הועתק מאיכ"ר שם האי מסתו דכולה בישא (ובילק' מכירי משלי כ"ה כ' אמר מסתייע דכולה וכו') ומב"ר כאן לאחד וכו' אמר האי משאפו דכולה בישא ועי' גם בערוך ע' משפו, ובשדפ"ע הגי' במאמר שלפנינו האי מסתו וכו', אכן כאן בדרש שפה אחת נכונה רק הגי' משאפו או משפו כמו שתגי' בכי"ל וכי"פ וכי"א ב' וכי"ת ובד"ו ובפי' ב"ר כי"ט, ועדיפא עוד הגי' משפי' ועח"נ, ורבנין דרשי שפת לשון שפי ופי' בבנין הכבד השקט ועי' ב"מ ט"ו א' אנא איקום ואשפי (ופירש"י אשקים) ושם ע' א' דמשפו נכסיה (שנכסיו שקטין אצלו) וגיטין נ"ב א' דילמא לא משפיין (לא יהו משוקטות אצלו), ואולי משפו כאן שם בהוראות שקט וישוב הדעת, ובכי"פ גוסף פירוש אחר שפה אחת כמו שופה יין לאחד וכו': או אני או את וכו'. וכן בנמשל כך דור הפלגה אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וכו' ובקשו

אני או את בפלטין, או זה שאמר לא אני ולא את בפלטין, זה שהוא א׳ או אני או את, כך דור המבול אמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כא טו), דור הפלגה אמרו לא כל הימנו לבור לו את העיליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בוא ונעשה לנו מגדל וניתן עבודה זרה [בראשו וניתן חרב בידה ותהי נראת כאילו עושה עימו מלחמה], מהן לא נשארה פליטה ואלו נשארה מהם פליטה, אלא דור המבול על ידי שהיו שטופין בגזל [גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו (שם כד ב)] לפיכך ב
לא נשארה מהם פליטה, אבל אילו על ידי שהיו אוהבים זה לזה ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשאר מהם פליטה: ר׳ א׳ גדול שלום שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהן אמר הקב״ה [כביכול] איני שולט בהם שני חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד יז), אבל אם חלוק

6 אדר״נ נו״א פי״ב: 7 ספרי נשא פי׳ מ״ב, במדבר רבה פי״א סי׳ ז׳, תנחומא ש״ב צו סי׳ י׳, תנחומא שם סי׳ ז׳ ושופטים סי׳ י״ט, דרך ארץ זוטא פ״ט:

שאומר דפא2תר, שהוא אומר חא1גי | 1 שאומר דא2תרי (שם), שהוא אומר (שאומ׳ פ) למלך פחגי | לא אני] פחג, אני י, אני בפלטין דא2תר | בפלטין] חגי, ל׳ דא2תר | זה] ו, אמור זה פחג, הוי אומר זה י, בודאי זו קשה דא2ת | שהוא אומר י, שאומר תי (שם), שאמר ו, שאומר (שהוא אומר חג) למלך דפחא2ג | או אני או את (אתה ח) בפלטין פוחג, אני ולא את י, אני ולא את בפלטין י (שם), אני בפלטין ולא אתה דא2ת | 2 נעבדנו] וכי, ~ וגו׳ א1, ומה נועל כי נפגע בו דפא2גתי (שם) | ודור ח | הכל הימנו ו, הכל ממנו פחג | לבור] פוחא1גבי, שיבור דא2ת | 3 העליונים (העליונין ו) | התחתונין ו | בואו דא2גת, באו י (שם), ונעשה ת, ונשים דא2 | וניתן] וחגי (שם) | *בראשו — מלחמה] ל׳ ל | בראשה ו | *וניתן וחגתי (שם)] ונתן דא2 | 4 בידה חרב ו | *ותהי נראת דא2] ותהי נראית ת, ותהא נראית וחי (שם), . . נירא ג | *כאילו (כאלו א2) עושה דוא2] כילו עושה ג, כאילו היא עושה ת, כעושה י (שם) | *עימו] עמו | אותן (הם ו) לא נשתיירה (נשתייר א1כי) מהן (מהם כ) פליטה וא1גכי, ואותן לא נשתיירה פליטה מהם ח, אותן של דור המבול לא נשתיירה (נשתייר א2ת) מהם פליטה דא2ת | ואלו] חא1כי, ואילו פוג, ואילו (ואלו א2ת) של דור הפלגה דא2ת | *נשארה — פליטה] נשתיירה (נשתייר א2ת) מהם (מתן וג) פליטה דוחא2גכ, נשתייר מהן א1י, נשארו ל | 5 *גבולות — וירעו פחי] שנ׳ גבולות . . וירעו דא2כתי (שם), כמו שכתב בהן גבולות . . וירעו א1, ל׳ ל | לכך א1 | נשתיירה ח, נשתייר דפאכתי | 6 פלטה דא2 | שאוהבין פ | לזה] פוגי, את זה דאכת | 7 לכך א1 | נשתייר פאתי, נשתיירה דוחגכ | *פליטה פוא1גכתי] פלטה לדא2 | 7 ר׳] רבי ד | אומר | שלום] א1, השלום דוא2גכ, הוא השלום פת | יעבדו י | אמר הקב״ה] פכ, אומר . . א1, אמר המקום דוא2ת, ל׳ י | 8 **כביכול] ל׳ ל | אינו י | שולט] יכול לשלוט | *בהם גכי (שם)] בהן י, ביניהם ל, בו פ, בם ששלום ביניהם א1, בהם ושלום ביניהן ו, . . כיון ששלום ביניהם דא2ת, . . אחרי כי שלום ביניהם ח | אם — לבם] אבל משנחלקו (ומשנחלקו א1) |

כביכול להדיחו מן השמים וליכנס בהפלטין שלו ולזה שאמר לא אני ולא את וכו׳ נמשל דור המבול שאמרו מה שדי וכו׳ גם הוא אינו בפלטין אין אל בשמים, וכפי׳ הגי׳ שלפנינו הועתק המאמר ומפורש במעין גנים איוב כ״א ט״ו א״ר אלעזר איזה הוא קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין או זה שאמר ל א א נ י ולא אתה בפלטין כך דור המבול אמרו מה שדי כי נעבדנו ודור הפלגה אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים ולתת לנו התחתונים אלא בא ונעשה לנו מגדל וניתן ע״ז בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראית כאילו היא עושת עמו מלחמה הא למדת שדור המבול אמרו לא אנו ולא הוא בפלטין ודור הפלגה אמרו או אנו או הוא דור המבול לא נשתיירה מהם פליטה אבל דור הפלגה לפי שהיו אוהבין זה את זה לפיכך נשתיירה מהם פליטה, ולשון המאמר בתנחומא מ״ב שם עד היכן חטאו דור המבול ויאמרו לאל סור ממנו אמרו דעתה של תורה אין אנו מבקשים אמרו מה שדי כי נעבדנו על מה אנחנו מתפללים לפניו למה היו דומין אנשי [דור] המבול ואנשי דור הפלגה למלך שהיה לו שני בנים אחד אומר לו איני יכול לעמוד בך ולא בטריחותיך והשני אומר לו או אני או אתה כך אנשי דור המבול אמרו וכו׳ ד ו ר ה פ ל ג ה א מ ר ו א ו א נ י א ו ה ו א שנ׳ הבה נבנה לנו עיר אמרו לא הכל הימנו לבור לו וכו׳ באו ונחליף ונטול את העליונים והוא יטול את התחתונים, וכהגי׳ איזו קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין או זה שאומר אני בפלטין ולא אתה גורס גם בפי׳ ב״ר כ״י ומפרש שם כך אמרו דור המבול מה שדי כי נעבדנו אנו גאותים ומתרצים שיהא הוא דר בעליונים אבל לא איכפת לנו באלהותו מה שדי כי נעבדנו ודור הפלגה רצו לבנות מגדל וראשו בשמים להוריד את הבורא למטה שלא תהא שכינה דרה בעליונים איזה מהן קשה וכו׳ דור המבול שלא עלתה בדעתם להזדווג נגד המקום או דור הפלגה שאמרו להוריד השכינה למטה הוי אומר זה דור הפלגה וכו׳, ובכי״ל חסר מן בראשו וכו׳ עד מלחמה והשלמתי כמו לעיל, ובכי״פ קיטע לא הכל ממנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים ו כ ו ׳, ובכי״א א׳ ובילקוט ר׳ ס״ב לא כל הימנו לבור לו את העליונים וכו׳, וגם הוספתי גבולות ישיגו וכו׳ והגהתי ואלו נשארה מהם פליטה וכו׳ ועי׳ ח״נ ולעיל צד 263 וצד 264, ולסוף המאמר אבל אילו ע״י וכו׳ עי׳ גם באדר״נ שם אוהב את הבריות כיצד וכו׳ שכן מצינו באנשי דור הפלגה שמתוך שהיו אוהבין זה את זה לא רצה הקב״ה לאבדן מתוך העולם אלא פזרם בארבע רוחות העולם וכו׳: 7 גדול שלום וכו׳. בספרי שם ר׳ א ל ע ז ר ב נ ו ש ל ר ׳ א ל ע ז ר ה ק פ ר אומר גדול השלום שאפילו עובדי ע״ז ושלום ביניהם כביכול אין השטן נוגע בהם שנ׳ חבור עצבים וכו׳ אבל משנחלקו מה נאמר חלק לבם עתה יאשמו הא גדול השלום ושנוי מחלוקת וכו׳, וכן בבמ״ר שם ר׳ אלעזר בנו וכו׳ שאפילו עובדין ע״ז וכו׳ כביכול אמר הקב״ה אין השטן וכו׳ ה א ג ד ו ל ש ל ו ם ו ש נ ו א ה מ ח ל ו ק ת וכו׳ ועח״נ (ובבמ״ר שם במאמרים על השלום איתא עוד פעמים שונות גדול שלום), ובסגנון אחר בתנחומא מ״ב צו שם ר׳ א ל ע ז ר ה ק פ ר אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדין ע״ז ועושין חבורה אחת אין מדת הדין פוגעת בהם שנ׳ חבור עצבים אפרים הנח לו, ועי׳ גם בתנחומא צו, ובשופטים שם מסיים ובשעה שהן חלוקין מדת הדין נוגעת בהם שנ׳ חלק לבם עתה יאשמו, ובדרך ארץ זוטא שם גדול השלום

לבם מה כתי׳ חלק לבם עתה יאשמו (שם י ב): ד״א ודברים אחדים שאמרו דברים חדים [אמרו 236
אחת לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע מתמוטט, אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחד מצפון ואחד מדרום
ואחד ממערב וזה שיכן סומכו מן המזרח ההיד ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים]:
ז ב) ויהי בנסעם מקדם נסעו ממדנחה למרנחה למיתי למדינחה, אמר ר׳ לעזר ברי׳ שמעון
היסיעו עצמן מקדמונו שלעולם, אמרו אי אישינו לא בו ולא באלהותו:
וימצאו בקעה ר׳ יהודה א׳ התכנסו כל אומות העולם לידע אי זו בקעה מחזקת להן ובסוף
מצאו, אמר ר׳ נחמיה וימצאו אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד):
וישבו שם אמר ר׳ יצחק בכל מקום שאת מוצא ישיבה השטן קופץ, אמר ר׳ חלבו בכל
מקום שאת מוצא נחת רוח הסטן מקטרג, אמר ר׳ לוי בכל מקום שאת מוצא אכילה ושתייה
ארכיליסטים מקרטע:

1 תנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ד, לעיל לד 352 : 4 ילקוט כ׳ ס״ג : 5 עי׳ לקמן פ״מ (פמ״א) : 6 ילקוט שם ועי׳ ילק׳ משלי כ׳ תתקל״ה : 8 ילקוט כ׳ ס״ג, ספרי בלק סי׳ קל״א, תנחומא כנס פמ״א סי׳ ז׳ : 9 ספרי עקב סי׳ מ״ג :

1 מה כת׳] מה הוא אומר דוחא^{1}ת, מהו אומר פא^{1}גכי | יאשמו] פחי, ~ גדול השלום ושנואה המחלוקת וג, הא גדול . . המחלוקת י (שם), הא למדת גדול הוא השלום . . המחלוקת ת, הא למדת (הוי אומ׳ א^{1}) גדול שלום (השלום א^{2}כ) ושנואה מחלוקת דאב | ד״א] ח, ל׳ פ, ודברים אחדים (ודברים אחודים ו, ודברים אחדים ודברים אחודים גכ) מעשה דור המבול נתפרש מעשה (ומעשה ו, אבל מעשה דא^{2}ת) דור הפלגה לא נתפרש ~ דוא^{2}גכת | שנאמרו ג | *אמרו — מן המזרח] אמרו אחת לאלף (אחד לאלף ח, לאלף א^{2}) ותרנ״ו (ושש מאות וחמשים ושש וג, ושש . . וששה כ) שנה (שנים כ) הרקיע מתמוטט (מתמטטט ג) בואו (אלא בואו חג, . . באו כ, . . בוא ו) ונעשה (ונעשה לו וחכ, . . לנו ג) סמוכות אחד (אחת כת) מן הצפון (מהצפון וח, מצפון כ) ואחד (ואחת כת) מן הדרום (מהדרום וח מדרום כ) ואחד מן המערב (ואחת . . ת, ואחד מהמערב ח, ואחת ממערב כ, ל׳ וג) וזה שיכן (שכאן דא^{2}, שוכן וגכ, שמכאן ת) סומכו מן המזרח דוא^{2}גכת, אמרו אחת לאלף ושש מאות וחמשים ושש שנה מתמוטטט אלא בואו ונעשה לנו סמוכות וכו׳ פ, אמרו אחד לאלף ותרנ״ו וכו׳ כדכת׳ לעיל ל^{0} ל׳ ל | *ההי״ד ויהי — אחדים דא^{2}גכ] ה״ה ויהי . . אחת ו, ל׳ ל | 4 בנוסעם ח | ממדנחה למרנחה] ממדנח למדנחא פ, ממדנח מדינחה ג, מן מדנח מדחנית (?) ו, ממדנחי כ, מן מדנחא ת, מן מדינחא דחא^{2}ר^{1}, מרוח מדינחא א^{1}, ל׳ י | למיתי] פותגכר^{2}י, למיזל דא^{2}תר^{1} | למדינחא דחא^{2}כר^{1}, למדנחה ג, למדנחא פת, מדינחא י | אלעזר דוגכת (ר׳ אלעזר . . אומ׳ פ) | 5 מן קדמון ו | איפשינו] פוא^{2}י, אפשינו דגת, איפשנו חא^{1}, אפשנו כ | 6 ר׳ יהודה] פע, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דואגכת | אומר דפואגעי, אמ׳ כת | נתכנסו וגי | כל — העולם] כולם י | לידע] פוחא^{1}גכעי, לראות דא^{2}ת | אי זו] ח, איזו וא^{1}געי, אי זה דא^{2}, איזה כת | מחזקתן א^{1} | *להן ע] בהן ל, להם דפחא^{2}גכתי, אותן ו, ל׳ א^{1} | 7 אמר ר׳ נחמיה] וגע, ר׳ . . אמ׳ כת, ור׳ . . אמר דא^{2}, ר׳ . . אומ׳ פ | וימצאו] וימצאו בקעה כע, ל׳ א^{1} | 8 ר׳ יצחק אמ׳ א^{1} | בכל] וחא^{2}גכ, כל דפא^{1}י | שאת מוצא] שיש א^{1}כ | הסטן וכ | ^{0}קופץ] ~ ויפץ ד | ר׳ חלבו אמ׳ א^{1} | כל א^{1}גכתי | 9 שתמצא א^{1} | הסטן] וכ, השטן דפאגתי | ר״ל אמ׳ א^{1} | כל א^{1}גתעי | שתמצא א^{1} | ושתיה פא^{1}תע | 10 *ארכיליסטים פע] ארכילסטים ע, ארכי ליסטים א^{1}, ארכילסטים ג, ארכי ליסטים ל, ארכו לסטים ו, השטן דא^{2}תי | *מקרטע א^{1}ער] מקרטיע ג, מקרטוע ל, מקטרג דפא^{2}תי |

שאפילו וכו׳ ויש שלום ביניהן כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהן שנ׳ חבור וכו׳ אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן חלק לבם וכו׳ ועי׳ באגדת״ת ח״ב צד 500 : 1 ד״א ודברים אחדים שאמרו וכו׳. וכ״ת בכי״ח, ובכי״פ דברים אחדים שאמרו וכו׳, ודורש כאן בסוף המאמר אחדים לשון חדים שאמרו דברים חדים כחרב כלפי מעלה אחת לאלף וכו׳ (כן השלמתי כלשון המאמר לעיל צד 352, ובכי״ל נוסף בגליון בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר אמרו אחד לאלף ותרנ״ו וכו׳ כדכת׳ לעיל ועח״נ), וגי׳ משובשת כאן בדפוסי׳ וספרים אחרים ודברים וכו׳ מעשה דור המבול נתפרש וכו׳ ד״א וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ו, ובתנחומא מ״ב שם ודברים אחדים דברים של חרופים היו מוציאין על הקב״ה אלא שלא פרשו הכתובים אלא רבותינו פרשו מקצתן מה היו אומרים אחר אלף שנים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 352 בד״ה לאלף וכו׳ : 4 נסעו ממדנחה וכו׳. נסעו מקדם לקדם לבוא לארץ שנער שהיא ג״כ בקדם, וכן במאמר הקודם וזה שיכן סומכו מן המזרח, ועדיפא הגי׳ נסעו ממדנח מדינחה למיתי למדינחה כלו׳ נסעו מארץ שהיא יותר לרוח מזרחית לבוא למזרח, ואולי שתי גירסאות כאן, ובכי״ל הוגה ביני שיטי על מלת ממדנחה ממדנחי, ור׳ אלעזר בר׳ שמעון דורש נסעו מקדם הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי איפשינו אין חפצנו לא בו ולא באלהותו ועי׳ בעמת״ל ע׳ אפש איפש, וכן הדרש לקמן פ״מ (פמ״א) ויסע לוט מקדם הסיע עצמו מקדמונו של עולם אי איפשי וכו׳ : 6 מחזקת להן. הגהתי להן וכמו שהגי׳ בערוך ע׳ לץ, ור״י מדייק מ״ש וימצאו ולא כת׳ ויפגעו בבקעה או ויבאו אל בקעה ודורש וימצאו וכו׳ שבקשו בקעה אחת לפי חפצם התכנסו וכו׳ לידע אי זו בקעה מחזקת אותן ובסוף מצאו, ור״נ דורש וימצאו שרצו למצוא ומצאו אם ללצים וכו׳ וכמאמרם ביומא ל״ח ב׳ ובנ״ש אם ללצים הוא יליץ וכו׳ בא לטמא פותחין לו וכו׳ ובמכות י׳ ב׳ בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו וכו׳ מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ וכו׳, ובילקו׳ משלי ר׳ תתקל״ה נוסף לזה הכאמר אם ללצים הוא יליץ זה דור הפלגה דכתיב וימצאו בקעה : 8 השטן קופץ. להביא תקלה על בני אדם, ובספרי בלק שם לפ׳ וישב ישראל בשטים וכו׳ הדרש אין ישיבה בכל מקום כי אם קלקלה שנ׳ וישב העם לאכל ושתה (במקרא ושתו) ואומר וישבו לאכול לחם, ובשמו״ר שם וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק בע״ז כל מקום שאתה מוצא ישיבה אתה מוצא שם תקלה שכן מצינו בדור המגדל שנ׳ וימצאו בקעה וכו׳ וישבו שם ומה תקלה היה שם ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וישבו לאכל לחם

ג) ויאמרו איש אל רעהו מי אמר למי, אמר ר׳ ברכיה מצרים אמר לכוש: ח
הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה ונשרפה כת׳ עתידין אילין עמה משתרפה מגו עלמא:
ותהי להם הלבנה לאבן וגו׳ ר׳ הונא אמר מצלחה ביידון, אתי למיבני חרא והוא בני
תרתין, אתי למישע חרא ושיע ארבע:

ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל אמר ר׳ יודן מגדל בנו עיר לא בנו, אתיבון ליה והכתי׳ וירד ייי לראות את העיר ואת המגדל (בראשית יא ה), אמר לון קרון דבתריה ויחדלו לבנות העיר (שם שם ח) ולא כתי׳ מגדל, אמר ר׳ חייא בר אבא המגדל הזה שבנו

1 ילקוט שם, תנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ה, תנחומא שם סי׳ י״ח: 2 ילקוט שם: 3 ילקוט שם: 5 ילקוט שם:
7 סנהדרין ק״ט ס׳, תנחומא מ״ב שם, תנחומא שם:

1 אמר — ברכיה] פוחגכ, ר׳ ברכיה אמר דאת | כוש אמר למצרים י | 2 *ונשרפה לשריפה ל^{0}א^{2}כ] ונשרפה לשרפה דות, ונשרפה ג, וגו׳ ל | *ונשרפה כת׳ פוג] ונשרפה כתיב ל^{0}א^{1}, כתב ל, כת׳ כ, ל׳ דא^{2}תי | אילין] והא^{2}י, אלין ג, אילן דת, אילו פ, אליך א^{1} | עמה] פוכ, עמא דחא^{1}גת, עממיא א^{2}י | משתרפא א^{1}כר^{2}, משתרפין הג | מגו] פוא^{2}כר^{1}, מן גו דחא^{2}גת (מן גו עלמא למשתרפא י) | 3 חונא ו | מצלחה] פו, מצלחא א^{1}גי, הוות מצלחה ד, הות מצלחא ת, הוות מצלחת א^{2} | בידן דפא^{2}ת, בידיהון ונבי | אתי הוא ג, אתו להו כ | למבני פואג | והוא] פוא^{1}גבי, הוא דא^{2}ת | 4 תרתי כי, תרין ת | אתי] והחמר היה להם לחמר ~ ג | למישע] פוא^{1}י, למישוע דגת, למישויע א^{2} | חדא] י, תרתין דפאגת, תרתיין ו, תרתי כ | והוא שייע פוגי, והוא משייע ת, ... מישייע ד, מישויע א^{2} | 5 עיר *ומגדל] עיר ומגדל וראשו בשמים וג, עיר וגו׳ ל, וגו׳ דא^{2} | ועיר ח | איתיבון חאב, התיבון גי | 6 ליה ל׳ וחא^{1}גי | והכת׳] והא כתי׳ פח, ל׳ וא^{1}כ | *ואת המגדל דפואגי] ואת המגדל אשר בנו ת, ... ואת . . בנו בני האדם כ, ל׳ ל | לון] וא^{1}גת, להון דפא^{2}, להו כ | ית דבתריה ח | 7 העיר ולא כת׳ המגדל] העיר המגדל אין כת׳ כאן אלא העיר כ, העיר לבנות מגדל (המגדל ת) אין . . אלא לבנות העיר פת, המגדל (מגדל ח) אין כת׳ כאן (כן ו) אלא ויחדלו לבנות (אלא לבנות את י) העיר דוחא^{2}גי | מגדל זה כ, מגדל א^{1} |

וכתי׳ וימכרו את יוסף וכו׳, ור׳ חלבו תופס הלשון בכל מקום וכו׳ השטן מקטרג (וכתיבת סטן בסמ״ך בשני המאמרים בכי״ו וכי״כ וע׳ גם לעיל צד 167) ור׳ לוי בכל מקום וכו׳ ארכיליסטים מקרטע וע׳ לקמן ריש פפ״ד וישב יעקב וכו׳ בשעה שהצדיקים מבקשין לישב בשלוה בעוה״ז השטן (הסטן) בא ומקטרג וכו׳ ובסנהדרין ק״ו א׳ כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער וכו׳ ועי״ע בתנחומא ריש פ׳ וישב ובפדר״א פמ״ז, ור׳ לוי דורש כאן וישבו זה אכילה ושתייה, וכן בספרי עקב שם שאין אדם מורד בהקב״ה אלא מתוך שביעה וכו׳ וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב״ה אלא מתוך שביעה שנ׳ ויהי כל הארץ שפה אחת וכו׳ וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם אין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנ׳ וישב העם לאכל ושתה ויקומו לצחק היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר וכו׳ מה נאמר בהם ויפץ ה׳ אותם משם וכו׳, ובכי״ל איתא ארכי ליסטים מקרטע והגהתי וכ״ה בערוך ע׳ ארך ד׳ א״ר לוי כ״מ שאתה מוצא וכו ארכיליסטים[1]) מקרטע ופי׳ לנכון שר של ליסטים, ובע׳ קרטע א״ר לוי בכ״מ וכו׳ ארכילסטים מקרטע ופי׳ מקרטע ענין דילוג וכן גורס ומפרש בפי׳ ב״ר כ״י מקרטע מדלג ועי׳ בעמת״ל ע׳ קרטע ולקמן סוף פע״ד, ועוד לקמן פמ״ח ופע״ה ופע״ז לארכיליסטים וכו׳ כמו שהגי׳ הנכונה בערוך ע׳ ארך, וגירסא מאוחרת כאן במאמר ר׳ לוי השטן מקטרג וכן שינו לפרש המלות הזרות לקמן פ״נ אותו היום כינוהו ארכי דיינים במקום ארכי יודיקי, ושם לוט היה ארכי הדיינים במקום ארכיקריטים וע׳ מ״ש במ״ח חלק ל״ט צד 289, ועוד לקמן פנ״ח ארכיסטרטיגוס, וכמאמר ר״ל כאן הועתק בערוך שם גם מילמדנו אל תצר את מואב (דברים ב׳ ט׳) א״ר לוי בכ״מ שאתה מוצא אכילה ושתיה ארכילסטים מקרטע זה יצר הרע שהוא משגה את חבריות וכו׳:
1 מצרים אמר לכוש. וכן הועתק בלק״ט, ובילקוט הגי׳ כוש אמר למצרים, ובתנחומא שם ויאמרו איש אל רעהו כוש לפוט ופוט לכנען, ובתנחומא מ״ב שם ויאמרו וכו׳ מהו איש אל רעהו כוש למצרים [ומצרים לפוט] ופוט לכנען, ומשמע שכוונו לומר שבני חם היו תחלה בעצת דור הפלגה, וכאן לא הוזכר שנמרוד היה ראש לבוני המגדל ועי׳ במ״י לעיל צד 347 בד״ה מן העיצה וכו׳, וכן בחולין פ״ט א׳ נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר וכו׳ ובע״ז נ״ג ב׳ נקרא המגדל בית נמרוד ועי׳ בפירש״י שם, ובפדר״א פי״א איתא עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו וכו׳ השני זה נמרוד שמשל מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הבריות יראים ממי המבול ונמרוד היה עליהם מלך וכו׳ ושם פכ״ד הלכו לארץ שנער ומצאו ארץ גדולה ורחבת ידים וכולה מישור וישבו שם וכו׳ ר׳ עקיבא אומר השליכו מלכות שמים מעליהם והמליכו עליהם נמרוד עבד בן עבד וכו׳ ר׳ חנינא אומר נמרוד גבור כח היה וכו׳ ר׳ יהודה אומר הכתונת שעשה הקב״ה לאדם ולאשתו היתה עמם בתיבה וכשיצאו מן התיבה לקחת חם בן נח והוציאה עמו והנחילה לנמרוד ובשעה שהיה לובש אותה היו כל בהמה חיה ועוף באין ונופלין לפניו כסבורין שהוא מלך מכח גבורתו לפיכך המליכוהו עליהם וכו׳ אמר נמרוד לעמו באו נבנה לנו עיר גדולה ונשב שם בתוכה פן נפוץ על פני כל הארץ כראשונים וכו׳ ועבר אברהם בן תרח וראה אותם בונין את העיר וקללם בשם אלהיו ואמר בלע יי׳ פלג לשונם וכו׳, ובספר הישר פ׳ נח כל הסיפור באריכות, וככר נמצאה אגדה זו בקדמוניות ספר א׳ פ״ד שהתחילו לבנות את המגדל במרד של נמרוד ועי׳ גם בעער דאס לעבען אבראהאמס צד 7 וצד 105 וגרינבוים נייע בייטרעגע וכו׳ צד 96: 2 ונשרפה כת׳. כן הגהתי ועח״נ, ונר׳ שדרשו ונשרפה כת׳ וקרי ביה ונשרפה השי״ן בקמ״ץ וכדאיתא בסמוך פי כסיל מחתה לו עתידין אילו האומות להשרף כלומ׳ להיות אבודים מן העולם ועי׳ בלק״ט ונשרפה לשרפה פיהן הכשילן ונשרפה לשרפה, ובפי׳ ב״ר מפרש משתרפה מגו עלמא כמו שורפה חיה (ע״ז ב׳ ה׳) כלו׳ עתידין להיות נבלעין מן העולם, ונכונה הגי׳ עמה עמא בכל הכ״י חוץ מכי״א ב׳, ובדפ״ר וד״ו אילן עמא, ומשתרפה הוא מקור, ובא״א הגיה לאין צורך כנר׳ עפ״י גי׳ הילקוט אילין עממיא ועי׳ גם במ״כ: 3 מצלחה וכו׳. דורש ותהי להם הלבנה וכו׳ מעצמה היתה ומצלחת בידם בא לבנות אבן אחת במגדל והוא בונה שתים וכן והחמר היה להם לחומר בא לטוח אחת וטח ארבע, וכן מפרש בלק״ט ותהי להם הלבנה לאבן מעצמה היתה האבן נעשית וכו׳, וברוב הספרים הגי׳ למישע (למישוע) תרתין, ותרגום לחומר לשיע: 7 ולא כת׳ מגדל. ומ״ש וירד יי׳ לראות את העיר אפשר לפרש

[1]) ἀρχιλῃστής.

שלישו שקע ושלישו שרף ושלישו קיים, ואם תאמר שהוא קטן, ר' הונא בשם ר' אידי כל מי שעולה בראשו רואה דקלים שלפניו כאלין חגביא:

ונעשה לנו שם תנא דבי ר' ישמעאל אין שם אלא עבודה זרה:

פן נפוץ על פני כל הארץ אמר ר' שמעון בן חלפותא פי כסיל מחתה לו (משלי יח ז):

ט ה) וירד י"י לראות וגו' אמר ר' שמעון בן יוחי זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה:

אשר בנו בני האדם אמר ר' ברכיה מה נאמר בני חמרייה בני גמלייה, אלא בנוי דאדם

3 ילקוט כ' ס"ג, מכילתא משפטים פ"כ, סנהדרין סג, תנחומא מ"ב סי' כ"ח: 4 ילקוט שם, מכילתא בשלח עמ' דפירתא פ"ג, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם: 5 ילקוט שם, ועי' לקמן פמ"ט, מכילתא יתרו עמ' דבחדש פ"ג, ספרי בהעלתך פי' ל"ג, אדר"נ נו"א פל"ד נו"ב פל"ז, פדר"א פי"ד ופכ"ד: 6 ילקוט שם:

1 שליש כ | שקע] פוחא[1]גי, נשרף דא[2]כת | שלישו וחגת, שליש כ | שרף] שקע דא[2]ת, קטף פחא[1]גי. נבלע כ | שלישו וחג, שליש כ | ואין ו | °קטן] קטון ד | חונא גת | בשם] ואגכ, משום דפת | 2 שעולה] פא[1], שהוא עולה דוא[2]גכי | לראשו פוא[1]גכי, על ראשו דא[2]ת | 2 דקלין כ | כאלין חגבייא א[1], כאילין חגביא חג, . . חגבייא ו, כאילן חגבייא פ, כאילו (כאלו א[2]ת) חגבים דא[2]ת, כחגביים כ | 3 **שם] גם ל | תנא — ישמעאל] תני ר' ישמעאל דפחא[2]תי, ר' ישמעאל אומ' א[1], תני ר' חייא ג, ל' ו | 4 °בן] בר' ד | חלפתא דפא[2]כתי, ־תה ו | 5 אמר — יוחי] תני ר' שמעון בן יוחי חג, תני . . בן יוחיי ו, תני . . בן יוחאי פ, תני . . בר' חלפתא ד, תני רש"ב חלפתא ת, אמ' ר' שמעון כ, ר"ש אומ' א[1], ל' א[2] | זה אחד כ | מעשרה י | ירידות] ~ שירד הקב"ה א[1]כ | 6 מה] פחגכר, ומה וא[1], וכי מה דא[2]תי | חמרייה] ו, ־ייא פא[1], ־יא חגכי, חמרי דא[2]ת | בני] פא[1]גכרי, ובני ו, או בני דא[2]ת | גמלייא פ, גמליא דוחאגכתי | בנוחי פני |

אם בנו את העיר ואשר בנו מוסב רק על ואת המגדל: 1 שלישו שקע וכו'. בתנחומא שם א"ר חייא בר אבא מגדל שעשו שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים מי שעולה לראשו רואה דקלים אשר ביריחו כחגבים, ובתנחומא מ"ב שם א"ר חייא בר אבא לשלשה חלקים נחלק המגדל שליש נבלע ושליש נפל ושליש עומד עד עכשיו מי שעולה לראשו רואה התמרים של יריחו כחגבים הללו, ולפנינו איתא לנכון רואה דקלים שלפניו, ובלק"ט שינה לשון המאמר א"ר אחא (וצ"ל חייא) בר אבא מגדל שלישותו נפל שלישותו נשקע בארץ שלישותו קיים ושמא תאמר אינו גבוה אדם עומד על גביו והדקלים נראו כחגבים, ובסנהדרין שם איתא א"ר יוחנן מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים: 3 תנא דבי ר' ישמעאל. כ"ה בכי"ל, ויש לפקפק בגי' זו שאינה מסגנון הירושלמי והמדרשים, והסגנון תני דבי ר' ישמעאל נמצא רק בירוש' שקלים סוף פ"ו ובשהש"ר פ' יונתי (ב' י"ד) ובפסי"ר פכ"ג (קי"ז ב') ועי' בדרכי המשנה צד 144 ובמבוא למדרשי הלכה לרד"צ האפפמאנן צד 19, ועדיפא הגי' תני ר' ישמעאל, ובכי"ג נוסף בגליון תני ר' חייא אין שם אלא וכו'. ובכי"א א' ג"כ בגליון ר' ישמעאל אומ' שם ע"ז, ובמכילתא משפטים שם ובשם אלהים אחרים לא תזכירו וכו' ר' נתן אומר הרי הוא אומר הבה נבנה לנו עיר [וגו' ונעשה לנו שם] נאמר להלן שם ונאמר כאן שם מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז, ובסנהדרין שם א"ר ירמיה בר אלעזר נחלקו לג' כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד ע"ז ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה וכו' תניא ר' נתן אומר כולם לשם ע"ז נתכוונו כתיב הכא נעשה לנו שם וכתיב התם ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן וכו', ובתנחומא מ"ב שם ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וכו' ונעשה לנו שם אמר ר' שמעון בן יוחי נטלו ע"ז ונתנוהו בראש המגדל וכו' ואין הלשון הזה אלא לשון ע"ז שנ' ושם אלהים אחרים לא תזכירו ועי' גם בלק"ט: 4 א"ר שמעון בן חלפותא. וכן ר"ש בן חלפותא בכי"ל לקמן פע"ט ופעמים רבות בירושלמי ועי' מבה"י קכ"ח ב', וכן ר' יוסי בר' חלפותא בכי"ל לקמן פנ"ז פס"ז ופפ"ה: פי כסיל וכו'. הם אמרו פן נפוץ והקב"ה הפיצם, וכן מפרש בלק"ט פן נפוץ וכן אמר שלמה פי אויל (וצ"ל כסיל) מחתה לו מגורת רשע היא תבואנו הם אמרו הבה נבנה וכו' והקב"ה הבה נרדה הם אמרו פן נפוץ והקב"ה הפיצם דכתיב ויפץ ה' אותם, והפ' מגורת רשע וכו' (משלי י כ"ד) ניתוסף עפ"י המאמר בתנחומא מ"ב שם אמר להם הקב"ה אתם אומרים פן נפוץ אני מפיץ אתכם שנ' ויפץ ה' אותם לקים מה שנאמר מגורת רשע וכו', ובמכילתא בשלח שם וכן אתה מוצא באנשי מגדל שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנ' ויאמרו הבה נבנה לנו וכו' מה כתוב אחריו הבה נרדה וגו' ויפץ ה' אותם משם: 5 וירד וכו'. וכן נסדר לקמן פמ"ט לפ' ארדה נא ואראה תני ר' שמעון בן יוחי זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה, ובמכילתא יתרו שם לפ' ירד י"י לעיני כל העם וכו' (שמות י"ט י"א) נסדר מאמר סתמי זה אחד מעשר ירידות שכתובות בתורה וכן מאמר סתמי בספרי בהעלתך שם לפ' וירדתי (במדבר י"א י"ז) זו אחת מעשר ירידות שכתובות בתורה, ובאדר"נ נו"א שם המאמר עשר ירידות ירדה שכינה על העולם (ול"ג שם הכתובות בתורה) ושם מונה בפרוטרוט רק תשע אחת בגן עדן שנ' וישמעו את קול אלהים מתהלך בגן (ועי' לעיל צד 176) ואחת בדור המגדל שנאמר וירד וכו' ואחת בסדום שנאמר ארדה נא וכו' ואחת במצרים שנ' וארד להצילו וכו' (שמות ג' ח') ואחת על הים שנ' ויט שמים וירד (ש"ב כ"ב י') ואחת בסיני שנ' וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ') ואחת בעמוד הענן שנ' וירד ה' בענן (שם ל"ד ה' או במדבר י"א כ"ה) ואחת במקדש שנ' השער הזה וכו' כי ה' אלהי ישראל בא בו (יחזקאל מ"ד ב') ואחת שעתידה להיות בימי גוג ומגוג שנ' ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה י"ד ד'), ובאדר"נ נו"ב שם מתחיל המאמר עשר ירידות בתורה וכו' ומוסיף שם ירידה במבול וכו' ומסיים ירידה בזקנים וכו' ועל כולם אחת בקבלה לעתיד לבוא שנ' הנה ה' יוצא ממקומו וירד וכו' (מיכה א' ג') ועי' בהערות רש"ז שעכטער לנו"א ונו"ב שם, ובפדר"א ריש פי"ד עשר ירידות ירד הקב"ה על הארץ ואלו הן אחת בג"ע ואחת בדור הפלגה ואחת בסדום ואחת בסנה ואחת בסיני ושתים בנקרת הצור ושתים באהל מועד ואחת לעתיד לבוא אחת בג"ע מניין שנ' וישמעו וכו' ושם סוף פכ"ד וירד י"י לראות וכו' וזו ירידה שנייה וכו' ושם ריש פכ"ה ירידה שלישית שירד הקב"ה לסדום שנ' ארדה נא וכו' וריש פל"ט ירידה רביעית שירד למצרים שנ' אנכי ארד עמך מצרימה וכו' (וירידה זו לא הוזכרה בפי"ד) וריש פ"מ ירידה החמישית שירד לסנה שנ' וארד להצילו וכו' וריש פמ"א ירידה הששית שירד לסיני שנ' וירד י"י על הר סיני וכו' וסוף פמ"ו וירד י"י בענן וזו היא ירידה שביעית וסכך עליו הקב"ה בכף ידו וכו' שנ' וכו' ושמתיך בנקרת הצור וכו' (ואינו מפרש שתים בנקרת הצור) ובפנ"ד שהוא הפרק האחרון בפדר"א ירידה שמינית שירד הקב"ה באהל מועד שנ' וירד י"י בעמוד הענן ויעמוד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים וכו' (ומוכח שהמדרש פדר"א אינו נסדר בשלימותו ועי' צונץ גד"פ צד 273) ועי"ע במדרש הגדול עמ' 185: 6 מה

קרמאה, מה אדם הראשון אחר כל הטובה אשר עשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי וגו׳ (בראשית ג יב) כך דור המבול מרור הפלגה שנתים אחר המבול (שם יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳:

ו) ויאמר ייי הן עם אחד וגו׳ ר׳ יהודה א׳ הואיל הן עם אחד ושפה אחת אם עושין תשובה אני מקבלן, ר׳ נחמיה אמר מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שהן עם אחד ושפה אחת:

ועתה אמר ר׳ אבה בר כהנא מלמד שפתח להם הקב״ה פתח שלתשובה ועתה אין עתה אלא תשובה שנ׳ ועתה ישראל מה ייי אלהיך שואל וגו׳ (דברים י יב), והן א׳ לא, אמר הקב״ה יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, הכרם הזה בשעה שאין עושה פירות מה בעליו עושים לו, מגממים אותו:

ז) הבה נרדה זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך הבה ארדה ואבלה שם שפתם: אמר ר׳ אבה משפתם אעשם נבלה, הוה חד אמר לחבריה אייתי לי מיא והוא מייתי ליה עפרא,

4 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, לעיל צד 201, לקמן פמ״ט, מכילתא בשלח מס׳ דשירתא פ״ה, תנחומא ע״ב נח סי׳ כ״ח, תנחומא שם סי׳ י״ט: 10 עי׳ לעיל פ״ח צד 64 ופ״ב: 11 ילקוט שם:

1 קרמיא ו | אשר עשיתי] ו, שעשיתי דפאגכתי | עמו] לו א[1] | 2 דור — אחר המבול] פא[2]גב, דור הפלגה שנתים אחר המבול א[1], שנתים מדור המבול עד דור הפלגה ד, שנתים אחר המבול ת, מדור הפלגה ועד דור המבול ש״ס שנה י | 3 וגו׳] ודברים אחדים גב | 4 וגו׳] ושפה אחת פו, . . לכולם דא[2]כת | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דואגכת | אומר דפוחאת, אמ׳ כ | והן עם פג, ועם וחא[1]ב | אחת] ~ הם ח, לכולם פוכ | עושין] גבי, עושים ח, עושין הן פא[2], . . הם ד, עושים הם ות, יעשו א[1] | 5 אני מקבלן] אקבלם א[1] | אומ׳ פ | להם ל׳ י | לא ל׳ י | 6 ועתה] חא[1], ועתה לא יבצר וגו׳ דא[2]י, ועתה . . יבצר מהם ועתה כ, ל׳ פוג | אמר — ועתה ל׳ א[1] | אבא | ועתה] וג, שנ׳ ועתה דפא[2]ת, ל׳ כי | ואין עתה א[2], אין ועתה פוא[1]גבי, ואין ועתה דת | 7 אלא לשון תשובה א[1]כי | וגו׳] מעמך כי אם ליראה דת | אומ׳ פג, או׳ כ, אומרים תר[1], ־ין א[1]ר[2], אמרין דא[2] | לאו וא[1] | אמר הקב״ה] ~ להן הן דכתי׳ הן עם אחד ופותח להם פתח של תשובה דכתי׳ ועתה לא יבצר מהם והן אמרו לא חזר הב״ה ואמר מאחר שאמרו לא א[1] | 8 *הזה פואגכתרי] זה ל, הזו ד | בשעה] כל זמן ו | פרי א[2], פירא ד | עושה וא[1]כ | 9 *מגממים ת] מגמגמים ל, ־ין פ, מגממין דא[2]גר[1]י, גוממין ר[2], מגמם כ, מגמה א[1] | 10 מהדברים א[1]ת | הבה ארדה — שפתם] חגת, הבה . . ואבלה א[2], הבה. . ואבלה ד, ארדה ואבלה פ, ל׳ ד[1]וא[1]כ | 11 אמר] פג, ונבלה שם שפתם אמר דא[2]ת, ונבלה. . שפתם א[1], הבה נרדה ונבלה שם שפתם אמר כ, הבה נרדה. . שפתם ו | ר׳ אבה] ר׳ אבא ע, . . בר כהנא דפא[2]גבתי, . . בר כהנא אמ׳ א[1], ל׳ ו | אעשה פחאגבתע, אעשה עמהן י | נבלה] ~ דברי ר׳ אבא בר כהנא ו | חד *אמר] חד ואמר ל, אמר (אומר ח) חד חע, חד מנהון (מינהון ד) אמר דפאגכתי | אייתי — מוחיה ל׳ דא[2]תע | אייתי פחג, איתי כ, אמטי א[1]י | *מיא פחג] מיני ל, מייא א[1], מוי כ, מים י | והוה ח | מייתי פחגכ, ממטי א[1]י | *עפרא ח] עפר א[1]גי, ל׳ ל |

נאמר. בתמית בני החמורים או בני הגמלים ומה הוצרך לומר בני תאדם אלא בני האדם בניו של אדה״ר ודוגמתו מה הוא אחר כל הטובה וגו׳ אמר האשה וכו׳ כך היו אלו כפויי טובה דור המבול מדור הפלגה רק שנתים והקב״ה הצילם והם מרדו בו ויהי כל הארץ וכו׳, ובגי׳ הילקוט גר׳ שצ״ל ש״ם שנה ועי׳ לעיל סוף סי׳ ב׳ וסי׳ ג׳ ועי״ע ברש״י עה״ת ובלק״ט, והדרש בני האדם בנוי דאדם קדמאה עי׳ גם לעיל צד 196 וצד 286: 4 הואיל הן עם אחד. ושלום ושלות ביניהם (כמ״ש לעיל צד 355 שהיו אוהבים זה לזה וכו׳ גדול שלום וכו׳) אם עושין תשובה אני מקבלן וכדאמר ראב״כ מלמד שפתח להם וכו׳, ור״נ דורש שאמר הקב״ה הן עם לחייבן מי גרם להם וכו׳: 6 ועתה וכו׳. וכן מאמר ראב״כ לעיל צד 201 בדרש ועתה פן ישלח וכו׳ וראב״כ דורש סירוגין גם הפסוק שלפנינו ועתה לא יבצר מהם וכו׳ הקב״ה אמר ו ע ת ה ואין עתה אלא תשובה וכו׳ והן אמרו ל א לא נעשה תשובה ואמר הקב״ה יבצר מהם וכו׳, וכבר נדרש במכילתא ויאמר י״י הן עם אחד וכו׳ וזה החלם לעשות ועתה וגו׳ ואין עתה אלא תשובה וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל שם, ובתנחומא מ״ב שם ויאמר ה׳ הן עם אחד וכו׳ אע״פ שמרדו פשטתי להן ימיני ואמרתי להם עשו תשובה ואקבל אתכם כמה שנאמר ועתה ישראל וכו׳ והן אמרו לא יבצר מהן אפילו אותן האנשים גבצרים אינן עושין תשובה שנ׳ כבוצר על סלסלות, ובתנחומא שם הן עם אחד וכו׳ ועתה לא יבצר מהן מהו ועתה אע״פ שמרדו בו ובעטו ועשו מגדל פשט להם הקב״ה ימינו לעשות תשובה כמ״ש ועתה ישראל וכו׳ והן אומרים לא יבצר וכו׳ אפילו אותן וכו׳ אינן עושין תשובה שנ׳ כדאמר כבוצר וכו׳, וכן טעם הדרש כאן אמר הקב״ה יבצר וכו׳ יהי נעשה בהם כמו שעושים הבוצרים בכרם הכרם הזה וכו׳ מה בעליו עושים לו מגממים אותו כלו׳ כורתים השריגים תרעים, וכן בירוש׳ כלאים פ״ב כ״ז ד׳ גם כרמייא, ובכי״ל נשתבש מגמגמים והגהתי ועח״נ ועמת״ל ע׳ גמם: 10 חבה ארדה ואכלה וכו׳. וכ״ה במכילתא בא ובבבלי מגילה ובמס׳ סופרים ותנחומא שמות במקומות שציינתי לעיל פ״ח הבה א ר ד ה ו א ב ל ה שם שפתם, ובתנחומא מ״ב שמות הבה ארדה ואבלה, ובירוש׳ מגילה ובמס׳ ספר תורה ובאדר״נ נו״ב פל״ז הובא רק תחלת השינוי הבה ארדה, ובדפ״ר וכי״ו וכי״א א׳ וכי״כ ל״ג הלשון ששינו, וטעם השינוי שלא יאמרו הכתוב מורה על אלוהות הרבה ועי׳ לעיל צד 61 וצד 62, ובתרגום היוני שלפנינו לא נמצא זה השינוי הבה ארדה וכו׳ ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 63 צד 64 וצד 85: 11 אמר ר׳ אבה. וכ״ה בערוך ע׳ כלב א״ר אבא ועי׳ לעיל צד 273 ובמ״י לעיל צד 116 בר״ה בשם ר׳ אלעזר (וכתיבת אבה כמו בסי׳ מ׳ ועי׳ גם לעיל צד 218 ובמ״י שם), וראב״כ דורש ונבלה שם שפתם נבלה לשון נבילה ושם לשון שים משפתם אעשה נבלה ע״י שפתם שלא ישמעו איש שפת רעהו אעשם נבלה שיהרגו זה את זה ומפרש הוה חד וכו׳ היה אחד אומר לחברו הבא לי מים והוא מביא לו עפר וכעס אותו האומר ופצע את מוחו הבא לי קרדום ומביא לו מגריפה ופצע וכו׳,

חוה מחי ליה ופצע מוחיה, אייתי לי כולב ומייתי ליה מגרופי [הוה מחי ליה ופצע מוחיה] ההיד משפתם אעשה נבלה:

ח) ויפץ יי׳ אותם ר׳ יודן א׳ הלכו בני צור לצידון ובני צידון לצור. מצרים תופס את ארצו, אמר ר׳ נחמיה נתכנסו כל הארצות בראשי תורין והיתה כל אחת ואחת בולעת אנשי מקומה, רבנין אמ׳ ויצף, עלה הים והציף מהם ל׳ משפחות, ר׳ פינחס מש׳ ר׳ לוי אין לך צרה באה לאדם שאין לאחרים בה ריוח, אותן ל׳ משפחות מאיכן עמדו, מאברהם י״ו מבני קטורה וי״ב מישמעאל, ואילין אינון תרתין אוחרנייתא ויאמר יי׳ לה שני גוים בבטנך (בראשית כה כג):

יא ט) על כן קרא שמה בבל חד תלמיד מדר׳ יוחנן הוה יתיב קומיה, [הוה] מסבר ליה 23c
ולא סבר, אמר ליה מאי האי, אמר ליה דאנא גלי מאתרי, אמר ליה מן הידן אתר את,

3 ילקוט כ׳ פ״ג: 8 ילקוט שם, ועי׳ לעיל פל״ד לד 827:

1 הוה — ליה ל׳ א[1] | הוא פצע א[1] | את מוחיה כ | אייתי] א[1]ע, אייתי דפחא[2]כת, אמטי י (אייתי — מוחיה ל׳ ג) | כולב] פחבע, קולב דא[1]תרי | ומייתי] א[1]ע, והוא מייתי פחכי, והוא מיתי ו, והוא הוה יהיב דא[2]ת | מגרפי פ, מגרפו ו, מגרופו כ | *הוה (והוה וח) מחי — מוחיה דוחא[2]תעי] הוה . . ליה מוחיה פ, והוא פצע מוחיה א[1], ל׳ ל | ההי״ד ל׳ א[1] | 2 משפתם] ונבלה שם שפתם ~ ת | אעשה פחא[2]גכת, נעשה א[1] | 3 ר׳ יהודה פ, ר׳ יהודה (יודן ו) ור׳ נחמיה ר׳ (יודן ו) יהודה דאגכ | אומר פחא[1]תי, אמר דא[2]כ | הלכו] חא[1], ~ להם דוא[2]כתר, לחן פגי | בגי י | מצרים — ארצו] פ, ומצרים תופסת . . וכ, מצרים תופשת לארצו דא[2], ל׳ ד[1]י | 4 אמר ר׳ נחמיה] וא[1]ג, ר׳ . . אמר דא[2]כת, ר׳ . . אומר פרי | נתכנסו] פוחא[1]גבי, כל אחד ואחד תופש ארצו שהיה (שהיתה ת) תחלת שבתו שם ולשם הוא חוזר אלא מהו (מה הוא ת) ויפץ שנכנסו דא[2]ת | תורין וגר[3]י[1], תורים ח, טורין כר[2], טורים פ, ההרים דא[2]תר[1] | את אנשי כ | 5 ויצף] כ, ויפץ ג, ויפץ ויצף פ, אין ויפץ אלא ויצף דאת, ל׳ וי | עלה] פא[1], עליהם גכ, הציף (היציף ו) עליהם דוא[2]תר, ל׳ י | הים] את הים ו, ל׳ י | הציף י | מהם (מהן י) שלשים משפחות מהם ד, ל׳ . . מהן א[2] | ר׳ — מש׳] ר׳ פנחס משום א[1], ר׳ . . בשם ו, ל׳ דא[2]ת (ר׳ פינחס — משפחות ל׳ פגי) | כל צרה הבאה ו | על אדם וכ, לעולם א[1] | שאין בה לאחרים כ | 6 רווחה א[1] | שלשים וא[1] | י״ו] י, שש עשרה דפואגכ | מבני קטורה] פוא[1]גברי, מקטורה דא[2]ת | וי״ב] תי, י״ב כ, ושתים עשרה דפ:א[2] (מישמעאל י״ב א[1]) | ואלין א[1]תר | 7 אינון] פוגכר, ל׳ דא[2]תי | אוחרנייתא] אוחרניאתא ת, ־יתה כ, אחריניתא פ, אחרנייתא ר[2], חורונייתא ד, חורנייתא א[2]ר[1], חורניתא א[1]ג, ־יתה ו, ל׳ י | 8 תלמיד] מן תלמידוהי ו | מן דר׳ דפא[2]גת, מר׳ וא[1]כ, דרבי י | קמיה כ, קודמוהי דא[2]. קדמוהי וגת, קדמוי א[1] | *הוה וא[1]כתי] והוה דפא[2], והוא ג, ל׳ ל | מסביר ג | 9 מאי האי] למה (ולמה כ) לית את סבר וגבי, ולמה אין את . . א[1], מאי טעמא (מ״ט א[2]ת) לית את סבר דא[2]ת | *דאנא דפואגתי] דאני ל, ל׳ כ | גלייי ג, גלאי פ, דגלאי כ | מן אתרי ו, מאתריי ג, מאתראי א[1], מן אתראי פי, מארעאי כ, מן ארעאי דא[2] | מן הדין אתר את פע, מן הידין אתר א[1], מן היידין (הידן ג) את וג,

ולפנינו שתי לשונות אייתי לי מיא וכו׳ אייתי לי כולב וכו׳ וכ״ה בכי״ם וכי״ח וכי״א א׳ ובי״כ וילקוט, והגהתי מיא והוספתי עפרא ועח״ג, וגם בכי״ג איתא אייתי לי מיא וכו׳, ובדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת הגי׳ רק אייתי לי קולב וכו׳ ובערוך שם אייתי לי כולב וכו׳ (ובערוך הש׳ נשתבש כוכל ושם בע׳ מגרף ומייתי), ואייתי מייתי בטי״ת כמו אייתיתה לעיל צד 92 ועיי״ש במ״י, וח״ג כולב וקולב כמו כורתו וקורתו לעיל צד 138, ותרג׳ ואת קרדמו (ש״א י״ג כ׳) וית כולביה ועי׳ ברד״ק שמואל שם ובעמת״ר ע׳ כולבא, וברד״ק שם הועתק מב״ר כאן ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי וכו׳, ובערוך ע׳ גרף א׳ הובא מהגדת ילמדנו ויהי כל הארץ שפה אחת הב לי אבן והוא נותן את המגרף, ומגרופי במאמר שלפנינו במשקל מחזורי לעיל צד 247, ואגדה אחרת בפדר״א פכ״ד והיו רוצין לדבר איש את רעהו בלשון הקדש ולא היו מכירין איש לשון רעהו מה עשו לקח איש חרבו ונלחמו אלו עם אלו להשחית וחצי העולם שם נפלו בחרב ומשם הפיצם ה׳ על פני כל הארץ שנ׳ ויפץ וכו׳: 1 הה״ד משפתם וכו׳. בא״א הגית הה״ד ונבלה שם שפתם משפתם וכו׳ וכן הגי׳ בכי״ת הה״ד ונבלה וכו׳ משפתם אעשה נבלה, וגי׳ הספרים הה״ד משפתם אעשם (אעשה) נבלה צ״ע: 3 הלכו בני צור וכו׳. ר״י ור״נ ס״ל שההפלגה היתה אחר שנפרדו הגוים בארץ אחר המבול ובאו כבר למושבותם בני צור לצור ובני צידון לצידון וכן שאר האומות ור״י דורש שהפיצם הקב״ה והלכו בני צור לצידון וכו׳ ולא חזרו למקומם הראשון, ומ״ש מצרים תופס את ארצו קשה ול״ג בדפ״ר ובילקוט, ובמאמר ר״נ הגי׳ העיקרית בראשי תורין ופי׳ ראש תור קרן זוית מחודדת כמו בכלאים פ״ב מ״ז היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים וכו׳ ושם פ״ג מ״ג היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה וכו׳ ובירוש׳ עירובין פ״א י״ט ג׳ מהו ליתן להן ג׳ ראשי תורין וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ ראש ובעמת״ל ע׳ ראש וע׳ תור ובר״ס סוכה ז׳ א׳, ואם תמשוך חבל במדה מגבולי הארצות למקום ההפלגה אז יכנסו לשם כל הארצות בראשי תורין, ובאילו ראשי תורין היו עומדין כל האומות בשעת הפלגה והיתה כל ארץ וארץ בולעת אנשי מקומה שחזרו למקומם שתפסו כבר קודם ההפלגה, ואולי פי׳ בולעת בדרך נס שקפצה להם הארץ ועי׳ גם ביפ״ת, ומהגי׳ תורין נשתבש טורין והועתק להרים, ולשון המאמר בדפוסים וכי״א ב׳ וכי״ת ר״נ אמר כל אחד ואחד תופש ארצו שהיה (שהיתה) תחלת שבתו שם ולשם הוא חוזר וכו׳ נובע מפירוש המאמר בפי׳ ב״ר ועיי״ש: 5 רבנין אמ׳ ויצף. ויפץ קרי ביה ויצף בהיפוך האותיות עלה הים והציף וכו׳ וע׳ לעיל צד 30 וצד 35 וצד 228 ובמ״י שם בד״ה שני פעמים וכו׳, והגי׳ אין ויפץ אלא ויצף נובעת מפי׳ ב״ר כ״י, והדרש ל׳ משפחות לא נתפרש וכן כתב ביפ״ת לא ידעתי מגליה שהיו במנין זה ועי״ע בפי׳ מהרז״ו: 6 י״ו מבני קטורה. המנויות בבראשית כ״ה ב׳—ד׳ ותלד לו את זמרן וכו׳ ויקשן ילד וכו׳ ובני מדין וכו׳ וי״ב מישמעאל שם י״ג—ט״ו בכור ישמעאל נביות וכו׳ ומשמע וכו׳ חדד וכו׳ ואלו שתים האחרות החסרות לשלשים משפחות ויאמר י״י לה שני גוים וכו׳: 9 מאי האי. כ״ה בכי״ל, ועדיפא הגי׳ למה לית את סבר ועי׳ לעיל צד 189 וצד 827: מן הידן

[אמר ליה] מן בורסיף, אמר ליה לא כן אלא בולסיף כי שם בלל יי׳ שפת:

כז) ואלה תולדות תרח תרח וגו׳ אמר ר׳ אבא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה יב
ובעולם הבא, התיבון והכתי׳ אלה תולדות תרח תרח אתמהא, אמר לון אף היא לא תברה מאי דכתי׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טו) בישרו שיש לאביו חלק לעולם הבא תקבר בשיבה טובה (שם שם) בישרו שישמעאל עושה תשובה בימיו:

כח) וימת הרן על פני תרח אביו אמר ר׳ חייא תרח עובד צלמים הוה, חד זמן נפק יג

1 עי׳ סנהדרין ק״ט א׳: 2 לעיל לד 271 וש״נ: 6 ילקוט שם, מדרש תהלים קי״ח סי׳ י״א, סדר אליהו רבה פ״ה, סדר אליהו זוטא פכ״ה:

מהיכן את י, מהיכא ארעא דידך דא2ת, מהו שמיה דההוא אתרא כ | 1 **אמר ליה] לי ל | מן בור סיף וא2, מבורסיף פא1, בור סיף כ | לא] ע, לא תאמר פוגי, לא תימר לי דא2, לא תימא א1כת | כן] כן בור סיף כ, לי א1 | בולסיף] פע, בול סוף כ, מן בולסיף וא2גת, מן בולסוף ד, מן בול סוף ד1, מבול סוף י | *שפת תע] שפת כל הארץ דפואבי, וגו׳ ל | 2 אלה וא1כ | אבא] ~ בר כהנא דפואגבת | יש לו] והא2גת, ~ חלק דפא1כ | בעולם] הא1גכת, לעולם דפוא2 | 3 ובעולם] א1, ולעולם דא2כ, ויש לו בעולם ג, .. לעולם חת, ויש לו חלק לעולם ו | אתיבון וח, איתיבון פג, אתיבון (איתיבון כ) ליה דכת | והכת׳] א2גת, והא כת׳ דפח, לי וכ | ואלה ת | תרח] חכ, ~ יש לו לעולם (בעולם א2) הזה ולעולם הבא פא2, יש לו בעולם (לעולם ג) הזה ויש לו לעולם הבא דגת, יש לו חלק לעולם .. ויש לו חלק לעולם הבא ו | לון] ג, להון דת, להן פ | אף הוא ג, אוף דא ו | תברא פוא2כ | מאי דכת׳] דאמר ר׳ יודן משום (משם ו, בשם א2כ) ר׳ אבא בר כהנא דפוא2גבת | 4 **תקבר] לי ל | 5 עשה ו | בימיו לי | 6 *על — אביו דפוחא2גכת] וגו׳ ל, לי א1 | אמר ר׳ חייא] ר׳ חייה בריה דר׳ אדא דמן יפו א׳ פ, ר׳ .. בריה דר׳ (דרב ד) אדא (אידא ת) דיפו דא2גת, ר׳ .. בריה דר׳ אבא אמ׳ כ, רבי חייה בריה דרבי אבא דרש ו, ר׳ יוחנן אמ׳ א1 | עובד פסילים ו, עובד ע״ז פ, עבד צלמין ג, מוכר צלמים תי, מוכר צלמיא כ, עובד לצלמי׳ ומוכר א2 | הוה] וחגכי, היה דפא | נפק לאתר] נפק לחד אתר י, .. לאתר חד כ, לי א1 |

אתר את. מאיזה מקום אתה, ולעיל פל״ד איתא מהידן את ועיי״ש במ״י ודאלמאן צד 88, ובערוך ע׳ ברסיף הגי׳ א״ל מן הדין אתר את א״ל וכו׳ א״ל לא כן אלא וכו׳ כי שם בלל ה׳ שפת ועי׳ גם בע׳ חצצרת, ור״י אמר לאותו תלמיד לא כן כלו׳ לא תאמר בורסיף אלא בולסיף ורמז לו שאינו סובר לפי שהוא מן בולסיף כי שם בלל וכו׳ שפת, וכן בסנהדרין שם (לפי גי׳ הערוך בע׳ ברסיף) א״ר יוחנן בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף בור שפת (ולפנינו הגי׳ שם אמר רב יוסף בבל ובורסיף וכו׳ מאי בורסיף אמר ר׳ אסי בור שאפי ועי׳ בפירש״י שם ובד״ס ועי״ע בהפלאה שבערכין), ועיר בורסיף[1]) היתה סמוכה לעיר בבל, ובשבת ל״ו א׳ אמר רב אשי אף אנו נאמר בבל בורסיף בורסיף בבל, ובפירוש ר״נ גאון שבת ל״ו ב׳ הגי׳ בסנהדרין שם אמר רב יוסף בבל בורסיף סימן רע וכו׳ בור ספת וכתב שם ואדוננו האיי ז״ל אמר בבל בורסיף ובורסיף בבל וכו׳ הרי נודע כי בבל ובורסיף עיר אחת הן וכו׳ (ועי׳ גם ברלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 26 ומ״ח חלק מ״ב צד 153) וכן הועתק שם המאמר שלפנינו בזה״ל ובבראשית דר׳ אושעיא חד תלמיד ר׳ יוחנן הוה יתיב קדמוי הוה מסבר ליה וכו׳ אמר ליה מה דין לית את סבר אמר ליה דאנא גלי מאתראי אמר ליה מן הדין אתר את אמר ליה וכו׳ אמר ליה לא תאמר כן אלא בולסיף שנ׳ כי שם בלל וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 1 וצד 193: 2 אמר ר׳ אבא. עי׳ לעיל צד 271 ובמ״י שם: 6 אמר ר׳ חייא. לפי גי׳ כי״ו וכי״כ הוא ר״ח בר אבא (ומעולה הגי׳ ר״ח וכו׳ דרש), ולפי גי׳ הדפוסי׳ וכי״פ וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״ת הוא ר״ח בר אדא דיפו (ועי׳ אגה״א ח״ג צד 686), ובכי״ל הגי׳ רק א״ר חייא כמו בסי׳ י״ב א״ר אבא וכן בסי׳ י׳ ועיי״ש במ״י, וכן הגי׳ א״ר חייא בס׳ פוגיא צד 598, ושם הועתק כל הסיפור מב״ר לרמ״ה, והאגדה המפורסמת שהושלך א״א לכבשן האש וניצל עיקרה בדרש הפ׳ ויאמר אליו אני י״י אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 319), וככר דרש ר׳ ליעזר בן יעקב שהיה מתלמידי ר׳ עקיבה מיכאל ירד והציל את אברהם מן הכבשן כדאיתא לקמן פמ״ד סי׳ י״ג לפ׳ ויאמר אליו וכו׳, ובב״ר השתמשו בזו האגדה פעמים רבות ועי׳ במ״מ למטה צד 364 למאמר כיון שירד וכו׳ וכן במדרשים שציינתי כאן ולאלו המקומות בב״ר ועי״ע בתר״י א׳ וב׳ בראשית ט״ו ז׳ ובתרג׳ ישעיה י׳ ל״ב ובתרג׳ דהי״ב כ״ח ג׳, וכן אגדה רווחת במדרשי חז״ל שהושלך לכבשן האש ע״י נמרוד הרשע ועי׳ לקמן פל״ט סי׳ ג׳ ופמ״א (פמ״ב) סי׳ ד׳ ובנ״ש, ובבבלי פסחים קי״ח א׳ בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקב״ה רבש״ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק וכו׳ א״ל הקב״ה אני יחיד והוא יחיד וכו׳, ובעירובין נ״ג א׳ אמרפל רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שאמר והפיל לא״א בתוך כבשן האש וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו (ועי׳ במ״י לעיל צד 347 וצד 357), ולקמן פמ״ד סי׳ ז׳ האגדה מבוארת קצת בדרש ויחזק חרש את צורף וכו׳ זה אברהם שצרפו הקב״ה בכבשן האש מחליק פטיש את הולם פעם שהחליק פטישו והלם לכל באי עולם בפעם אחת אומר לדבק טוב הוא אילו אומות העולם שאומרים מוטב לידבק באלוהו שלאברהם ולא בעבודה זרה שלנמרוד וכו׳ ובפל״ט סי׳ ח׳ עמך נדבות ביום חילך וגו׳ עמך הייתי בשעה שנידבתה לשטי לירד לכבשן האש ביום חילך בשעה שכנסתה לי כל אותן האוכלוסין וכו׳ לך טל ילדותיך לפי שהיה א״א מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע״ז כל השנים הללו וכו׳ ועייש, ובאבות פ״ה מ״ג נשנה עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו (ועי׳ לקמן פנ״ו סי׳ י״א) ובאלו הנסיונות נמנה באדר״נ נו״א פל״ג ואחד באור כשדים וכן במדרש תהלים מ״ב י״ח סי׳ כ״ה אחת בכבשן האש (ועיי״ש צ״ה סי׳ ג׳ הערה ו׳) ובפדר״א פכ״ו נסיון הראשון כשנולד א״א בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא מתחת לארץ שלש עשרה שנה שלא ראה לא שמש ולא ירח לאחר י״ג שנה יצא מתחת לארץ מדבר בלשון הקדש מאס אשרים ושקץ את הפסילים ובטח בצל יוצרו וכו׳ נסיון השני נתנוהו בבית אסורים עשר שנים ג׳ בכותה וז׳ בקרדי וי״א ג׳ בקרדי וז׳ בכותה (ועי׳ ב״ב צ״א א׳ ובפירש״י שם) לאחר י׳ שנים שלחו והביאו אותו ונתנוהו בתוך כבשן האש והמלך הכבוד פשט יד

[1]) *Βόρσικπα.*

לאתר הושיב אברהם מוכר תחתיו, הוה אתי בר נש בעי דיזבון, אמר ליה בר כמה שנין את, אמר ליה בר חמשין, אמר ליה ווי להההוא גברא דאת בר חמשין ותסגוד לבר יומא, והוה מתבייש והולך לו, חד זמן אתת איתתא טעינא חד פינך דסלת אמ' ליה הא לך קרב קדמיהון, קם נסיב בוקלסה

1 עי' יהוס' בכתוב פ"ע י"ב ד' סנהדרין פי"ל ל' ג', סיל הסירים לנס פ' סענוני (ג' ס'):

1 והושיב י | אברהם] פונכי, לאברהם דאת | כד הוה פ | בר נש] פוחכי, ברנש א, בר איניש דת | דבעי כ | דיזבון] פחג, דיזבן דא[2]ת, מזבון ליה י[1], זבין כ, דיזבון מנהון ו | אמר] חא[1]י, הוה אמר פג, והוה אמר דוא[2]ת | אמר] חא[1]כתי, והוה אמר דוא[2]ג | 2 בר חמשין או שיתין ד, בר.. או בר שיתין פא[2], בר.. שתין ח, בר חמשין בר שיתין ג, בר.. בר שתין וכ, בר נ' בר ס' י, בר חמשין שנין או שתין ת, בר ששים א[1] | אמר] חא[1]כי, והוה אמר דפוא[2]גת | ווי ו, ואי פג, אי ח | להההוא] א[1]תי, ליה ~ דפוחא[2]גכ | דאת] דהוא ד[1]וא[1]גכי, דהוה דפא[2]ת | בר חמשין] בר שתין דוא[2]כת, .. שיתין פג, בר ס' א[1], בר נ' בר ס' י | ותסגוד] ובעי למסגוד י, .. למיסגוד ח, .. למסגד דא[2]ת, .. לסגוד פו, .. ליסגוד ג, .. לסגודי א[1] | לבר יומיה פוהא[1]ג, לע"ז בר יומיה כ, להדין דעביד יומא דין י | והוה] והגכת, והיה דא[2], והוא פ, כיון דהוה אמר ליה כן הוה י, ל' א[1] | מתבייש ל' א[1] | והולך לו] והולך י, ואזיל ליה ח, הוה אזיל א[1] | 3 חד זמן] לחד זמן פ, חד זימנה ו, ל' א[1] | *אתת דפוחגתעי] אתיא כ, אתאי ל | איתתא] ח, חדא איתתא דפא[1]ג, .. אתתא תי, .. איתא ו, ההוא אתתא ע | טעינא] א[1]כי, ־נה ער[1], טעונה חר[2], טעינה לה ו, טעונה לה פג, טעינה (טעינא ת) בידה דא[2]ת | ° חד] חדא ד | דסלת] פאערי, דסולת דוגכתי | אמרה פוא[2]גי | ליה ל' ו | הילך כי | קדמיהון] פחא[1]גכתי, קודמיהון דא[2], קומיהון ו | נסב פוחגרי | בוקלסה] חג, בוקלסא י, בקלסה ע, בקלסא כ, בקולסא א[1]ר, בולקסה פ, בולקסא ר[3], מקלתא ו, בוקלסא (בקולסא א[2]) בידיה דא[2]ת |

ימינו והצילו וכו' שנ' ויאמר אליו וכו' ושם פנ"ב מופת ראשון מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם ניצל מכבשן האש עד שבא א"א וניצל וראו כל מלכי הארץ ותמהו וכו' שנ' אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים ועי"ע במדרש אגדה הוצ' רש"ב ריש לך לך, והאגדה דעשרה נסיונות נמצאה כבר בספר היובלים פי"ט ועיי"ש פי"ז, ושם פי"א ופי"ב מסופר אברהם התחיל בילדותו להכיר תעתועי הארץ כי כולם זנו אחרי הפסילים וכו' ובהיותו בן ב' שבועים התפרד מאת אביו לבלתי השתחות כמוהו לאלילים ויואל להתפלל לבורא הכל להצילהו משגיאת בני האדם ולבל יפול חבלו בפשע ורשע וכו' ויהי בשבוע הששי בשנה השביעית בו ויאמר אברהם אל תרח אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר מה בצע ועזר לנו מכל האלילים אשר תעבדם ותשתחוה להם ורוח אין בקרבם והם אלמים ומהומת לב אל תעבדם עבדו את אלהי השמים המוריד גשם וטל על הארץ והעושה הכל על הארץ והכל ברא במאמרו ונפש כל חי על פניו ולמה תעבדון את אשר אין רוח בקרבם כי הם מעשי ידי אדם ועל שכמכם תשאו אותם ואין לכם עזר מהם ויבושו עושיהם ומהומת לב המה לעובדיהם ויאמר אליו אביו ידעתי בני גם אני אבל מה אעשה לעם אשר נתנני לעבוד אותם אם אומר להם האמת והרגוני כי נפשם דבקה בם לעבדם ולברכם החרש בני פן ימיתוך ויגד את הדברים האלה לשני אחיו ויחר אפם בו וידום וכו' ויהי בשנת הששים לחיי אברהם היא השנה הרביעית לשבוע הרביעי ויקם אברהם בלילה וישרוף את בית האלילים וכל אשר בו ולא נודע לאיש דבר ויקומו בלילה להציל את אלהיהם מתוך השרפה וימהר הרן להצילם ותלהט בו האש וישרף באש וימת באור כשדים על פני תרח אביו ויקברו אותו באור כשדים וכו', ואגדות ישנות שתרח היה עובד ע"ז ועושה צלמים למכרם, ובאילו האגדות השתמש גם בעל ספר חזיון אברהם הוצ' בונוויטש ועיי"ש פ"א עד פ"ח (וגם למ"ש כאן נסגוד למייא דמטפין וכו' נמצאו דוגמאות שם פ"ז בדברי אברהם לתרח אביו) וכפי מה שמסופר שם בסוף האגדה נפלה אש מן השמים ותשרוף את תרח ואת ביתו (ושם ובס' היובלים לא הוזכר שנמרוד השליך את אברהם לכבשן האש), ומאגדות ישנות נובע גם הסיפור שלפנינו ועי' גם בתר"י א', ובסגנון אחר הסיפורים במדרש תהלים מ"ב קי"ח סי' י"א (ושם ג"כ הרן היה לבו חלוק וכו' אמרו לו של מי אתה אֹמר בלבבו אברהם גדול ממני אם ראיתיו שנמלט אומר אני של אברהם אני ואם לאו אומר אני שלכם אני כיון שנמלט אברהם אמר להם של אברהם אני מיד נטלוהו והשליכוהו לתוך כבשן האש לא הספיק לירד עד שהמיתו האש וכו') ובסא"ר פ"ה (ושם בית אביו של אברהם עובדי ע"ז היו עושין עבודות זרות ויוצאין ומוכרין בשוק יום אחד הגיע לאברהם למכור בא אחד וכו' א"ל בן כמה שנים אתה א"ל בן שלשים שנה א"ל אתה בן שלשים שנה ותעבוד לזה שעשיתי אותו היום נסתלק והלך לו שוב בא אחד וכו' א"ל בן כמה שנים אתה א"ל בן חמשים שנה וכו' נשמעו דבריו לנמרוד וכו') ובסא"ז פכ"ה (פרקי ר' אליעזר פ"ז בנספחים לסא"ז הוצ' רמא"ש) וכן סיפורים שונים זה מזה במדרש שהובא ברבינו בחיי פ' לך לך לפ' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (ומשם הועתק בביה"מ ח"ב צד 118) ובמעשה אברהם אבינו בביה"מ ח"א צד 25 ובמדרש דאברהם אבינו שם ח"ה צד 40 ובקובץ מדרשים קטנים לרח"מ הורוויץ ח"א צד 43 ובספר הישר פ' נח ובמדרש הגדול עמו' 188 עמו' 195 ועמו' 231 ועי"ע ברמב"ם הל' עכו"ם פ"א ה"ג ובמ"נ ח"ג פכ"ט ובלק"ט וברמב"ן ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפ' וימת הרן על פני תרח אביו, והאגדה נתפשטה גם בספרי הנוצרים והישמעאלים ועי' בעער דאס לעבען אבראהמס צד 113 וגרינבוים נייע בייטרעגע וכו' צד 90 עד 100 ובונוויטש שם צד 41 עד צד 55 ובענציקלאפדיא ע' אברהם, והסיפור כאן בלא"ר כרוב הסיפורים בב"ר ומעורבב בו מעט בלה"ק, ובכי"ג גם בלא"ר עבד צלמין הוה (ובא"א וביפ"ת הגיהו בגי' הדפוסי' מוכר צלמים, ובפוגיא הגי' עובד ומוכר צלמים ועי' גם בתנחומא לך לך סי' ב' אתה מוצא תרח אביו עושה צלמים היה ועובד אותן) ובכי"ח גם בלא"ר והוה מתבייש ואזיל ליה וכו' ולא שמעין אודנייך מה פומך אמר וכו' אמר ליה לית אנא נסגוד אלא לנורא הא נרמי יתיך לגויה וייתי אלוהך וכו', ואולי צ"ל נפק לחד אתר או לאתר חד ועה"נ: 1 הוה אתי בר נש וכו'. בא איש אחד שרצה לקנות צלם א"ל אברהם בן כמה שנים אתה א"ל בן חמשים א"ל אוי לאותו איש שאתה בן חמשים ותשתחוה לבן יום אחד כלו' לצלם שנעשה היום והית מתביש והלך לו פעם אחת באה אשה נושאת קערה[1]) אחת של סלת אמרת לו הא לך הקרב לפניהם כלו' לפני הצלמים והוא קם ולקח מקל[2]) ושיברם ונתן זה המקל בידי הגדול שבהם כיון שבא אביו א"ל מה עשה להם כזה א"ל מה נכפור לך באה אשה אחת נושאת קערת אחת של סלת ואמרה לי הקרב לפניהם זה אמר אני אוכל ראשונה וזה אמר אני אוכל ראשונה קם זה הגדול שביניהם ולקח מקל ושיברם א"ל מה אתה מלעיג עלי וכי יודעין הן מאומה א"ל ולא ישמעו אזניך מפיך בתמית כלו' ולא ישמעו מה שפיך אומר לקחו ומסרו לנמרוד וכו', ובפוגיא שם הגי' נפק לאתר תושיב אברהם וכו' אתי בר אנש בעי וכו' א"ל

1) πίναξ. 2) βάκλον.

ותברהון ויהב ההוא בוקלסה בידוי דרבה דבהון, כיון דאתא אבוה אמר ליה מה עבד להון כדין, אמר ליה מה נכפור לך אתת חדא איתתא טעינא חד פינך דסלת ואמרת לי קרב קומיהון, דין אמר אנא אכיל קדמאי ודין אמר אנא אכיל קדמאי. קם הדין רבה נסיב בוקלסה ותברהון, [אמר ליה] מה את מפלה בי, ידעין אינון, אמר ליה ולא ישמעו אוניך מפיך, נסתיה ומסרתיה לנמרוד, אמר ליה נסגוד לנורא, אמר ליה נסגוד למייא דמטפין לנורא, אמר ליה ונסגוד למיא, אמר ליה נסגוד לענני דטעני מיא, אמר ליה ונסגוד לעננא, אמר ליה נסגוד לרוחא דמובלי עננא, [אמר ליה] ונסגוד לרוחא, אמר ליה נסגוד לבר נשא דסביל רוחא, אמר ליה מלין את משתעי לא נסגוד אלא לאור הריני משליכך

1 ותברהון] פחגע, ותברון וא1כי, ותברהון לכולהון פסיליא דת | יהב פגכי | ההוא] פוא1גבע, ל׳ דחא2תי | בוקלסה] חגע0, בוקלסא דתי, בקלסה ע0, בקלסא כ, בקולסה ע, בקולסא א2, בוקלסה פ, מקלתה ו | בידוי] ע, בידיה פחא1, בידה וי, בידא דא2ת, ביד ג | דרבא א2ת, ההוא רבא ג | דבהון] ע, מנהון ו, דהוה מנהון א1, דהוה ביניהון דפחא2גתי | כיון דאתא] אתא כ | מה] פא1, מן דו, מאן חא2גכתי | עביד חא1 | להון] לון וא1י, ל׳ פח | הכדין פוחא1ג | 2 ניכפור ג, איכפור כ, נכחד א1 | לך] מינך דפחאגכתי | חדא] ההיא פ | אתתא ת, איתא ו | טעינא] כ, ־נה וחא2, טעונה ג, טעינא לה ד, טעונה לה פ, טעינא בידה ת, . . לי י | חדא דא2 | דסלת] וא2י, דסולה דפגכת | ואמרת ת, אמרה י | לי] פי, ~ הא לך ־ דוחא2גת | קרב קדמיהון פוחגכי, קריב קודמיהון (קדמיהון ת) קריבת (קריבית ת) לקדמיהון דא2ת | דין] כ, הדין פ, דן הוה ו, הוה (והוה ח) דין דחא2גתי | 3 אכיל] פא1גי, איכול דחבת, אכול ו, אוכל א2 (וכן בסמוך) | קדמיי וח, קודמוי י (וכן בסמוך) | והדין פא1ג, ודן הוה ו | רבה] ~ דביניהון וא1ג, דיבהון כ, דהוה ביניהון דפחא2תי | נסיב] א1ת, נסב דפא2גכ, ונסב וחי | בוקלסא ת, בקלסא כ, בקולסא א, בולקסיה פ, מקלתה ו | ותברהון] פחכ, ותברון ואי, ותברינון דת | **אמר ליה] ל׳ ל | 4 מפלא גר1, מפלי כר2י, מבדה ת | וידעין | אנון דא2, הנון א1 | ולא ל׳ פא1 | שמעין אודנייך ח | מפיך] מה שפיך (פיך ג, בפיך פ) אומר דפוא2גת, מה שפיך (פיך י) מדבר א1י, מה פומך אמר ח, מה ששפתיך דוברות כ | נסתיה] ו, נסביה דפחאגכתי | ומסריה | לנמרוד] ~ מלכא ח | סגוד א1 | 5 אמר ליה] פוחא1גכי, ~ אברהם דא2ת | נסגוד] פוא1גכתי, ונסגוד דחא2 | למייא] וא1, למיא דפא2גכתי | דמטייפן ו | לנורא] וכ, נורא דפאגתי | אמר ליה] פוחגכי, ~ נמרוד דא2ת | ונסגוד] וי, נסגוד דפא2גכת | למייא ו | אמר ליה] ~ אברהם ת | *נסגוד פגכי] ונסגוד לח, אם כן נסגוד דא2ת | לענניא דטעין פכ, לעננא דטעינין חג, לעננא דטעין דא2תי | 6 ונסגוד] פחגי, נסגוד דא2כת | לענניא כ, לעננא דטענין מיא ג, לענניא דטעין סיא פ | אמר ליה] פוחא2גכי, אמר ליה אם כן ת, אם כן ד | ונסגוד וח | דמובלי] דמבדרי ל0חגי, דמבדר דפוא2ת, דבדר כ | לעננא י, ענניא פ, לענניא כ | **אמר ליה] ל׳ ל | ונסגוד] פוחגי, נסגוד דא2כת | אמר ליה] ~ אם כן ת | 7 נסגוד] ואגכתי, ונסגוד דפח | נשא] פג, נשה ו, נש חכתי, אינשא דא2 (לברנש א1) | ליה] והא1גכתי, ל׳ דפא2 | את משתעי לי פכ, תשתעי א1 | לא — לאור] אני איני (א״ל איני ג) משתחוה (משתחווה ו) אלא לאור דפוא2גתי, אמר ליה לית אנא נסגוד אלא לנורא ח | הריני — לון] הריני משליכך (הרי אני . . דוא2, ואשליכך א1) בתוכו (לתוכו וגי) ויבא (ויבוא וכ) אלוה (אלה פ) שאתה (שאת דפא1ג) משתחוה (משתחווה ו) לו דפואגכתי, הא נרמי יתיך לגויה וייתי אלוהך דאת סגיד ליה ח |

בר כמה שנין אתה א״ל בר חמשין א״ל ווי לההוא גברא דאת בר חמשין ותסגוד לבר יומא והוה מתביש וכו׳ חד זמן אתת איתתא טעינא לה חד פינך דסלת וכו׳ קרב קדמיהון קם נסיב בוקלסא ותבריהון ויהב ההוא בוקלסא בידוי דרבה דיבהון כיון וכו׳ א״ל מן עבד לחון כפתגמא הדין ברי א״ל מה נכפור לך וכו׳ חדא איתתא טעינא חד פינך דסלת ואמרת לי קרב קדמיהון דין אמר אנא אכיל קדמאי ודין אמר אנא אכיל קדמאי קם הדין רבה נסיב בוקלסא ותברהון א״ל מה את מפלא בי וידעין אינון א״ל ישמעון אזניך מפיך נסביה ומסריה לנמרוד וכו׳, ורוב הגירסאות שם כמו בכי״ל ועח״נ, ומזה המאמר הועתק בערוך ע׳ בקלס קם נסיב בקלסה (ובערוך הש׳ נשתבש בקלסיה) ותבריהון ויהב ההוא בקולסה (בוקלסה) בידוי דרבה וכו׳ ובע׳ פנך א׳ אתת ההוא אתתא טעינה חד פינך וכו׳ ובע׳ פלא ב׳ מה את מפלה בי וידעין אינון, ולנכון גם בדפ״ר מן עבד להון וכו׳ מה את מפלה בי, ובד״ו טעות הדפוס מן אבד וכו׳ מכלה וכו׳ וכבר הוגה במ״כ, ובכי״ל הגי׳ ומסרתיה עם הכנוי תיה כמו נסתיה ועי׳ לעיל צד 92 וצד 125, והמאמר הוה אתי בר נש וכו׳ דוגמתו בשהש״ר שם בדרש ויהונתן בן גרשם בן מנשה נון תלויה וכו׳ זכה בן משה וכו׳ כומר לע״ז והאריך כל אותן השנים וכו׳ על ידי שהיתה עינו צרה בע״ז כיצד הוה בר נש אתי למסגד ליה והוה אמר ליה בר כמה שנין את הוה א״ל בר ארבעין שנין או בר חמשין או שתין או שבעין וכו׳ והוה אמר ליה וכו׳ והדא ע״ז לית היא עבידא אלא מחמשה או תרתי עשר שנין ואת בעי משבוק אלהך ומסגוד ליה וכו׳, ובזה הדרש בירוש׳ ברכות וסנהדרין שם ואייתי לי חד פינך דסולת וכו׳ : 4 א״ל נסגוד לנורא. א״ל נמרוד נשתחוה לאש א״ל אברהם נשתחוה למים שמכבין את המים א״ל ונשתחוה וכו׳ א״ל נשתחוה לעננים שנושאין את המים א״ל ונשתחוה וכו׳ א״ל נשתחוה לרוח שמוביל את הענן א״ל ונשתחוה וכו׳ א״ל נשתחוה לבן אדם שסובל את הרוח א״ל דברים רקים אתה מדבר לא נשתחוה אלא לאש הריני משליכך וכו׳, ומטפין פי׳ מכבין וע׳ עמת״ל ע׳ טפי א׳, ולגי׳ כי״ל דמובלי נסמן בגליון שם דמבדרי ופי׳ שמסזרין וכן בתרג׳ איוב ל״ז י״א ורוח מבדר ענן מטריה ועי׳ עמת״ר ע׳ בדר, ובפוגיא שם הגי׳ ג״כ נסגוד לענני דטעני מיא א״ל ונסגוד לעננא וכו׳ נסגוד לרוחא דמנבלי (וצ״ל דמובלי) עננא וכו׳ נסגוד לבר נשא דסביל וכו׳ א״ל מילין את משתעי לא נסגוד אלא לאור הריני משליכך בו ויבא אלהיך שאתה משתחוה לו ויצילך ממנו ועח״נ, ועדיפא הגי׳ לענניא ועננא, וקשה הלשון לרוחא דמובלי או לרוחא דמבדרי כמו שהגי׳ גם בכי״ת וכי״ג וילקוט, ואולי צ״ל לרוחיא כמו שמשמע ממדרש הגדול עמ׳ 232, ושם המאמר בלה״ק ובהרחבת דברים רבנן אמרי וכו׳ אמר לו נמרוד מפני מה אין אתה משתחוה לאלהי א״ל ומי הוא אלהיך א״ל האש א״ל מצינו גדול

בו ויבוא אלהיך שאתה משתחוה לו ויצילך ממנו. הוה תמן הרן קאים פליג אמר מה נפשך אם נצח אברם אנא אמר מן דאברם אנא, אם נצח נמרוד אמר אנא מנמרוד אנא. כיון שירד אברם לכבשן האש ונוצל אמ׳ ליה מן דמן את, אמר ליה מן דאברם. נטלוהו והשליכוהו באש ונחמרו מעיו ויצא ומת על פני אביו ההיד וימת הרן על פני תרח אביו:

יד כט ל) ויקח אברם ונחור להם נשים וגו׳ אברם היה גדול מנחור שנה, נחור גדול מהרן שנה, גדול ב׳ שנים, שנה שלעיבורה שלמלכה ושנה שלעיבורה שליסכה, הרן מוליד לשש

2 לעיל לד 319, לקמן פל״ט (סי׳ ג׳ סי׳ ס׳) פ״מ פמ״ט (סי׳ ג׳ סי׳ ד׳ סי׳ ז׳ סי׳ ח׳) פמ״ב פמ״ד (סי׳ ט׳ סי׳ ד׳ סי׳ ז׳ סי׳ י״ג) פמ״ח פס״ב וס״ג, שמות רבה פכ״ג סי׳ ד׳ פמ״ד סי׳ ה׳, שיר השירים רבה פ׳ לכור (ט׳ י״ג). אדר״נ נו״א פל״ג, מדרש תהלים ע״ב י״ח סי׳ כ״ה (ל״ס סי׳ ג׳), פדר״א פכ״ו פנ״ב, מדרש עשרת הדברות דיבור ב׳: 5 לקמן פמ״ה, סדר עולם פ״ב, סנהדרין ק״ט ב׳: 6 ירוש׳ יבמות פ״י י״א ב׳ קידושין פ״א נ״ט ג׳:

1 ויצילך ממנו] פא[1], ויציל אותך מבנו גכי, ויצילך הימנו דא[2]ת, ויציל אותו ממני ן, וישיזיב יתך מיניה ח | הוה תמן הרן ופליג י, הוה תמן קאים הרן א[1] | מה נפשך] ~ אנא בהדי מן וינצח (דנצח?) ן | אם נצח אברהם דפאגבת, אין נצח . . ן, אי נצח . . כ, אי אברם נצח י | 2 אנא אמר] אנא אמינא פ, אנא אימר ח, ל׳ וא[1]כי | מן דאברם אנא] י, מן דאברהם אנא דחא[2]גת, אנא מאברהם א[1], אנא מגביה כ, אנא בהדיה ן | ואם נצח נמרוד דפאג, ואין נצח . . ן, ואי נצח . . כ, ואי נמרוד נצח י | אמר אנא] אנא אמר דא[2]גת, אנא אמינא פ, אנא אימר ח, ל׳ וא[1]כי | מנמרוד *אנא (אני ל)] דנמרוד אנא דא[2], מן דנמרוד . . פחגת, מן נמרוד . . י, אנא מנמרוד א[1], אנא מגביה כ | שירד] שהושלך פ | אברהם דפאבתי, אברהם אבינו ג, אבינו אברהם ן | לתוך כבשן ן | 3 ונוצל] ח, וניצול דוא[2]גתי, ונצל פכ | אמרין דא[2]ת, ־רי פא[1], אמרון ן, אמרו כ | מן דמן] וג, מן דמאן פחא[1]י, דמאן דא[2]ת | ליה] לחון דא[2]ת, לון ו, ל׳ פגכ | מן דאברהם פוא[1]ג, מן . . אנא דת, דאברם אנא י | ונטלוהו והשליכוהו ג, השליכוהו א[1] | לאש ן, לאור דפאגכתי | מיעיו פ, בני מעיו דואגכתי | מת י | 4 אביו] פוכי, תרח אביו דא[2]גת | *הה״ד וימת — אביו ל[0]וא[1]גכת] הה״ד . . תרח וגו׳ דא[2], הה״ד וימת הרן וגו׳ פ, ל׳ לי | 5 *וגו׳ דא[2]] ל׳ לפוגכ | אברהם היה גדול פוגכ, אברהם היה גדול משרה עשר שנים א[1] | מן נחור ן | שנה] פוא[1]גכ, ~ אחת דת, א׳ א[2] (וכן בסמוך) | ונחור | גדול] פ, היה גדול דואגת, ל׳ כ | 6 גדול] פוא[1], נמצא הרן גדול מאברהם דא[2]ת | שתי פוא[1], שני דא[2]ת | לעיבורה | לשש] פוא[1]גבת, ~ שנים דא[2] |

מן האש המים שהן מכבין אותה א״ל אף למים אני משתחוים א״ל מצינו גדול מן המים אלו העבים שהם סובלין אותן א״ל אף לעבים אנו משתחוים א״ל מצינו גדול מן העבים אלו הרוחות שהן מפזרין אותן א״ל אף לרוחות אנו משתחוים א״ל מצינו גדול מן הרוחות זו (זה) האדם אמר לו מה אתה מתלוצץ במלכות אני איני משתחוה אלא לאש אם אין אתה משתחוה לאש הריני משליכך לתוכה ואם יש לך אלוה גדול ממנו יבוא ויצילך מיד נטלוהו והשליכוהו לאור וכו׳: 1 הוה תמן וכו׳. היה שם הרן עומד ולבו חלוק אמר מה נפשך אם נוצח אברם אני אומר משל אברם אני ואם נוצח נמרוד אומר אני מנמרוד אני כיון שירד וכו׳ אמר לו נמרוד להרן משל מי אתה א״ל משל אברם נטלוהו והשליכוהו וכו׳, ובפוגיא מסיים כיון שירד וכו׳ ננצל א״ל נמרוד מן דמאן אנת א״ל מן דאברם נטלוהו וכו׳ באש ונחמרו מעוי ויצא ומת על פני אביו ועח״נ, והגי׳ ונוצל כמו נוטל לעיל צד 103: 4 הה״ד וימת הרן וכו׳. וס״ד בארץ מולדתו באור כשדים, ודרשו על פני תרח אביו ע״י תרח אביו ועי׳ ברש״י עה״ת ושם מסיים השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים, ובכי״ל הושלם בגליון כגר׳ בכתב הספר בדיו דיהה הה״ד וימת הר׳ ע״פ ת׳ א׳, וכן איתא הה״ד וימת וכו׳ בדפוסי׳ ובכ״י שציינתי: 5 ויקח אברהם וכו׳. וס״ד שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה ויסכה היא שרה ואברם היה גדול מנחור שנה ונחור גדול מהרן שנה כדכתיב ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברהם את נחור ואת הרן והרן הוליד וכו׳ הרי גדול אברם מהרן ב׳ שנים ואברם גדול משרה י׳ שנים כדכת׳ ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראשית י״ז י״ז) נמצא גדול הרן משרה ח׳ שנים חשוב שנת עיבורה של מלכה ושנת עיבורה של יסכה הרי היה הרן מוליד לשש כשהוליד את מלכה ואברם אינו מוליד בתמיה ומשני ותהי שרה עקרה וכו׳ ולכן לא היה אברם מוליד, וכל המאמר גם לקמן ריש פמ״ה ושם הגי׳ בכי״ל אברם היה גדול וכו׳ ונחור היה גדול וכו׳ גדול שתי שנים שנה לעיבורה וכו׳ שנה לעיבורה וכו׳, ולנכון שם הגי׳ בד״ו נמצא אברם גדול מהרן שתי שנים, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן משובשת ועח״נ וכבר הוגה בא״א ובמ״כ, ובס״ע שם (הוצ׳ מארכס) איתא כיוצא בו הרן הוליד את לוט כמה אברהם גדול משרה י׳ שנים ויאמר בלבו הלבן וכו׳ כמת אברהם גדול מנחור שנה וכמה נחור גדול מהרן שנה הגדיל הרן ו׳ שנים ונשא אשה הרי ח׳ שנה שנה אחת ללוט שנה אחת ליסכה שהיא שרה ולמה נקרה שמה יסכה שהכל סוכין ביפית וכו׳ ד״א יסכה שסוכה ברוח הקדש בנבואה וכו׳ ועיי״ש בח״נ, ופי׳ המאמר גם שם אברהם גדול מנחור וכו׳ והרן גדול משרה ח׳ שנים והגדיל ו׳ שנים ונשא אשה והוליד לשש והרי ח׳ שנה כשנולדה שרה, ואולי צ״ל גם שם שנה אחת למלכה שנה אחת וכו׳ ועי׳ בהערות רד״ב ראטנער לס״ע פ״ב, וכן בירוש׳ יבמות וקידושין שם דתני אחז הוליד בן תשע והרן בן שש וכו׳, ובסנהדרין שם ודורות הראשונים מגלן דאוליד (שהולידו בני שמנה שנה) אילימא וכו׳ אלא מהכא אלה תולדות תרח תרח הוליד וכו׳ ואברהם גדול מנחור שנה וכו׳ וכתיב ויקח אברם ונחור להם נשים וגו׳ ואמר ר׳ יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח הקדש וכו׳ ד״א יסכה שהכל סכים ביופית וכתיב ויפל וכו׳ ויאמר בלבו וגו׳ כמת קשיש אברהם משרה עשר שנין וקשיש מאבוה תרתין שנין אשתכח כי אולדה הרן לשרה בתמני אולידה ממאי דלמא אברהם זוטא דאחוה הוה ודרך חכמתן קא חשיב להו וכו׳ (ולא דייקו שם שהרן הוליד את מלכה תחלה וכן לא חשבו שנות העיבור ועי׳ במהרש״א), ומאמר ר״י יסכה זו שרה וכו׳ גם במגילה י״ד א׳ וכן במדרש תהלים קי״ח סי׳ י״א ויסכה היא שרה ועי׳ גם בתר״י א׳, ואגדה זו נמצאה כבר בקדמוניות א׳ ו׳ ה׳ וכן אצל הירונימוס, וכפי הדרש שהכל סוכין ביפיה כתב אפרם הסורי דמטול שופרת אתקרית אסכא ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 490 ועיי״ע במאור עינים פי״ז על מאמרם ז״ל דורות הראשונים

ואברם אינו מוליד אתמהא ותהי שרי עקרה אין לה ולד: אמר ר׳ לוי בכל מקום שנאמר אין לה הוה לה, ותהי שרי עקרה אין לה הוה לה וי״י פקד את שרה (בראשית כא א), ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב) הוה לה ותלד שלשה בנים וגו׳ (שם ב כא), ציון היא דורש אין לה (ירמיה ל יז) והוה לה ובא לציון גואל ולשבי וגו׳ (ישעיה נט כ):

פרשה לט

א יב א) ויאמר י״י אל אברם לך לך וגו׳. ר׳ יצחק פתח שמעי בת וראי והטי אזנך
23d ושכחי עמך ובית אביך (תהלים מה יא) אמר ר׳ יצחק לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שבירה היתה בלא מנהיג, הציץ בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם בלי מנהיג, הציץ הקב״ה אמר לו אני הוא המנהיג ארון כל העולם, ויתאו המלך יפיך (שם שם יב) ליפותך בעולם, כי הוא אדניך והשתחוי לו (שם שם) ויאמר י״י אל אברם לך לך וגו׳:

1 ילקוט ר׳ ס״ב, ילק׳ שמואל ר׳ ע״ז, איכה רבתי פ׳ אין לה (א׳ ב׳), פסיקתא פי״ח קל״ה א׳) פ״כ (קמ״א ב׳), פסיקתא רבתי פל״ב (קמ״ח א׳), תנחומא מ״ב נשא סי׳ י״ב, תנחומא שם סי׳ ז׳, במדבר רבה פ״ע סי׳ י׳: || 5 ילקוט ר׳ ס״ב, ילק׳ תהלים ר׳ תש״כ, ילק׳ מכירי תהלים מ״ה סי׳ כ׳, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ג׳, תנחומא שם סי׳ ג׳:

1 כל וגכי | הוי א[2]כ | 2 אין לה] פג, ~ ולד דוא[2]תי | והוה חתי, והיה ג | ויהי לפנינה ילדים ל׳ פוחי | 3 הוה] פוא[1], והוה דחא[2]תי, והיה ג | ותלד ג׳ בנים י, ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות וגי (שמואל), כי פקד י״י את חנה ותהר ותלד וגו׳ ד | 4 הוה פוא[1], והיה ג | גואל — וגו׳] גואל ולשבי פשע ביעקב נאם י״י א[1], גואל וגו׳ א[2], גואל פוחגכי, . . רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי דת || 6 לאחד] פוא[2]גכי (תהלים) מ, משל ~ דתי | וראה] ומצא ת | **בירה] בירא ל | 7 אמר] ~ לחד שהיה מהלך א[1] | *שבירה] שבירא ל, שהבירה הזו דפכתים, . . זו וא[2]גי (שם), . . הזאת א[1] | היתה ל׳ בלי ג | הציץ] א[2], ~ עליו דפוא[1]גכים | ואמר לו א[2], ואמר י | ואני הוא פ, אני א[2]תי | 8 לפי שהיה] היה א[1] | אברהם אבינו] אכמ, אבינו אברהם דו, אברהם פגי (שם) | *אומר דפאגכתים] אמר לו | שהעולם] ותי, ~ הזה דפאגכמ | בלא | הציץ] א[2], ~ עליו דפא[2]גבים | אמר לו] פגמ, ואמר לו דוא[2], ואמר י | הוא ל׳ א[2]כי (שם) | מנהיג העולם כמ, בעל העולם דפואני, בעל הבירה י (שם) | 9 ויתאו — יפיך] פ, ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך ~ דא[2]ת, ויתאו . . אדניך והשתחוי לו ~ וג, שכחי עמי ובית אביך לך לך מארצך וממולדתך וגו׳ ~ י (שם) | ליפותך] פוגכתי, ליפותיך דא[2] | כי — אדניך] פוג, כי . . אדוניך כי, ל׳ דא[2]ת | 10 ויאמר] פוגכי (שם), הוי ~ דא[2]תי |

היו מולידים בני שמנה שנים: 2 אין לה הוה לה. וכדמפרש במדרשי הנחומא ובבמ״ר שם לפ׳ ועד אין בה וכו׳ ותהי שרי אע״פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן שנ׳ וה׳ פקד את שרה וכו׳ ועיי״ש, ומאמר ר׳ לוי נסדר באיכ״ר לפ׳ אין לה מנחם ומסיים שם אף כן את אומר אין לה מנחם והוה לה שנ׳ אנכי אנכי הוא מנחמכם, ובפסיקתא פ׳ עניה סוערה לפ׳ לא נחמה ומסיים שם וכך רני עקרה לא ילדה והוה לה בנים ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, ושם בפ׳ רני עקרה המאמר מקוטע, ובפסי״ר פ׳ ענייה ס׳ערה מסיים וכן רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה הוי לה שנ׳ ואמרת בלבבך וכו׳, ובילק׳ שמואל ר׳ ע״ז נוסף מאיכ״ר הדרש אין לה מנחם וכו׳ ומפסיקתא הדרש רני עקרה וכו׳, ומה שנוסף כאן בדפוסי׳ וכי״ת רני עקרה לא ילדה וכו׳ הוא מיותר וליתא גם במדרש הגדול, ושם א״ר לוי כל מקום וכו׳ ועח״נ, ובכי״א א׳ נסמן בסוף הפרשה חסלת פרשת נח ובכי״ת חסלת פרשת תולדות נח ובכי״כ סליק סידרא ועי׳ במ״י לעיל סוף פכ״ט:

פרשה לט. בכי״א א׳ פל״ו ובכי״א ב׳ וכי״ו פל״ח, ובדפ״ר נכפל בטעות הדפוס פל״ח כמו בפרשה שלפניה, ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ובכי״א א׳ נסמן עוד פרשת לך לך ובד״ו ובכי״ת סדר לך לך ועי׳ במ״י לעיל ריש פ״ל: 5 ר׳ יצחק פתח. כסגנון זו הפתיחה ר״י פתח וכו׳ אמר ר״י וכו׳ גם בסמוך ר׳ ברכיה פתח וכו׳ אמר ר״ב וכו׳ ועי׳ גם לעיל צד 4 צד 14 צד 67 צד 68 צד 142 וצד 352: 6 בירה אחת. בכי״ל בירא באל״ף וכן שבירא היתה וכו׳ ובסמוך גם בכי״ל בעל הבירה בב׳ הפעמים בה״א ועי׳ גם מנא לעיל צד 30 והושתא לעיל צד 336 ובמ״י שם, ובירת אחת דולקת ונשרפת משל לעולם שראה אברהם בקלקולו בדור הפלגה ועי׳ באגה״א ח״ב צד 240, ובלק״ט גורס ומפרש א״ר יצחק למה אברהם אבינו דומה לאחד שהיה מהלך וכו׳ וראה בירה דולקת אמר שמא תאמר שהבירה הזאת בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה כך עברו עשרים דור מאדה״ר ועד אברם וכמת דורות מהם שקלקלו מעשיהם דור אנוש דור המבול דור הפלגה ומתוך דור הפלגה יצא אברהם (ועי׳ לעיל צד 354 ובמ״י שם בד״ה אמרו אברהם וכו׳) התחיל מהרהר בלבו ולאמר תאמר שהעולם בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר לו אני ראשון ואני אחרון אני אדון וכו׳, ובאופן אחר מפורש המשל בהסיפור על אברהם במדרש הגדול ריש לך לך ועיי״ש, ובמדרשי תנחומא ליתא לאחד שהיה וכו׳, ושם הורכבה פתיחה זו שלפנינו עם שלאחריה ולשון הפתיחה בתנחומא מ״ב זש״ה שמעי בת וכו׳ שמעי בת וראי זה אברהם ושכחי עמך ובית אביך זו ע״ז שנ׳ אומרים לעץ אבי אתה ויתאו המלך יפיך זה מלך מלכי המלכים הקב״ה ליפותך בעולם א״ר אבין כי הוא אדוניך והשתחוי לו ולמה היה אברהם דומה לצלוחית של אפרסמון שהיא נתונה בבית הקברות ולא היה אדם יודע מהו ריחה מה עשה אחד נטלה וטלטלה ממקום למקום התחיל ריחה נודף בעולם כך היה אברהם דר בין עובדי ע״ז א״ל הקב״ה

ב ר׳ ברכיה פתח לריח שמניך טובים וגו׳ (שה״ש א ג) אמר ר׳ ברכיה למה היה אברהם דומה לצלוחית שלפפלוסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון שנטלטלה נדף ריחה, כך אמר הקב״ה לאברהם [טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם] לך לך וגו׳:

ג ר׳ ברכיה פתח אחות לנו קטנה (שה״ש ח ח) זה אברהם שאיחה לנו את כל העולם, בר קפרה כזה שמאחה את הקרע, קטנה שעד הוא קטן היה מסגל מצוות ומעשים טובים, ושדים אין

1 ילקוט ר׳ ס״ב, ילק׳ שיר השירים ר׳ תתקפ״א, תנחומא ע״ב שם, תנחומא שם, שיר השירים רבה פ׳ לריח (א׳ ג׳): 4 ילקוט ר׳ ס״ב, ילק׳ שיר השירים ר׳ תתקצ״ד. תנחומא ע״ב לך לך סי׳ ג׳, תנחומא שם סי׳ ג׳, שיר השירים רבה פ׳ אחות (ח׳ ח׳):

1 ר׳ ברכיה] פונכי, ויאמר י״י אל אברם ~ דא^{2}ת | וגו׳] שמן תורק שמך דת | למה] משל ~ ח | היה ל׳ פוי | אברהם] פחאי (שה״ש), אברהם אבינו אברהם וע | 2 פפולסמון אבינו דגת, אבינו אברהם וע | 2 פפולסמון פחע, אפופילסימון דא^{2}, אפופלסימון ת, בופלסמון ג, פלסמון י (שם), אפרסמון ד^{1}כי, פליטון א^{1} | המוקפת י | בקרן זוית י | כיון — ריחה] כיון שהיתה (שהייתה ד, שהתחילה ו) מיטלטלת (מטלטלת וי, מטולטלת פא^{2}כ, מוטלטלת ממקום למקום ת) היה ריחה נודף דפוא^{2}כתי, ל׳ א׳ג | 3 לאברהם] פי, ~ אבינו דואכתי (שם) | **טלטל—בעולם] ל׳ ל | לך — וגו׳] שנ׳ לך לך מארצך פ, ויאמר י״י אל אברם דאכת, ויאמר.. אברם לך לך ו, שנ׳ ויאמר .. לך לך מארצך ג | 4 פתח] אמ׳ אכ | אחות] פא^{1}עי, אחות לנו קטנה ושדים אין לה ~ וכת, אחות.. לה וגו׳ ~ דא^{2}, אחות . . לה מה נעשה לאחותינו בי׳ שידו׳ בה ~ ג | אברהם] ~ אבינו כי (שה״ש) | לנו] וא^{1}גי (שם), להקב״ה ה, לנו להקב״ה פ, ל׳ דא^{2}תעי | את כל] ער, כל באי חא^{1}, את כל באי דפוא^{2}גכתי, לכל באי י (שם) | עולם א^{1}גכי (שם), העולם כולו ע | בר קפרא ע^{0}, . . אמר דואכתעי, . . אומר ג, . . א׳ פ | 5 שמאחה] א^{1}עי (שם), שהוא מאחה דוא^{2}גכתרי, שאיחה פ | מצות |

מה אתה יושב בתוך הרשעים צא מביניהם והודיע מעשיך הטובים בעולם שנ׳ לך לך, ובתנחומא שם זש״ה שמעי וכו׳ כי הוא אדוניך וכו׳ א״ר אבין משל לצלוחית של פלייטון וכו׳: 3 טלטל עצמך וכו׳. כן השלמתי עפ״י גי׳ שאר הספרים, ובלק״ט הגי׳ א״ר ברכיה למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של פלייטין מוקפת וכו׳ ומונחת בקרן זוית וכו׳ כיון שהיתה מטולטלת היה ריחה נודף כך אמר לו הקב״ה לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל לכך נאמר לך לך, ובערוך ע׳ פפולסמון הועתק ומפורש למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של פפולסמון פי׳ מור אדם מתבסם בו וריחו נודף עליו מרחוק הרבה וכך היה אברהם שמעו הולך בכל הארצות מאכיל ומשקה ומלוה ומהנה וכו׳ ועי׳ המשל לעיל צד 276 לצלוחית שלפיליטון מוקפת וכו׳ ובח״נ ובמ״י שם ועי״ע צד 257 מביא אפופוליסמון וצד 311 או פפולוסמון וצד 319 מצא צלוחית שלפילייטון והלך לריחה וכו׳ ובח״נ שם, ובשהש״ר פ׳ לריח וכו׳ איתא ר׳ יוחנן פתר קרייה באברהם אבינו בשעה שאמר לו הב״ה לך לך מארצך וממולדתך למה היה דומה לצלוחית של פוליטון שהיתה מונחת בזוית אחת ולא היה וכו׳ בא אחד וטלטלה ממקומה והיה ריחה נודף אף כן אמר הב״ה לאברהם אברהם הרבה מעשים טובים יש לך הרבה מצות יש לך טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולמי לך לך וכו׳: 4 שאיחה לנו וכו׳. כך אמר הקב״ה למה״ש אחות לנו וכו׳ שאיחה לנו שחבר לפני את כל העולם שהיה אברהם מקרב המרוחקים והנפרדים ע״י דור הפלגה קטנה שעד הוא קטן היה מסגל מצות ומע״ט אעפ״י ושדים אין לה שדים לא הניקוהו לא מצות ולא מע״ט שראה בבית אביו מה נעשה וכו׳ ביום שידובר בה ביום שגזר נמרוד הרשע וכו׳ (ועי׳ לעיל 364) אם חומה וכו׳ אם מעמיד הוא דברים כחומה לדבר עליו ולא יחת מפניו יבנה עליה כלו׳ יבנה ממנה וזרעו יכון לעד ואם דלת וכו׳ ואם דל הוא ממצות וממע״ט נצור עליה לוח ארז ומה הצורה הזו שבלוח אינה אלה לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אני חומה וכו׳ אמר אברהם לפני הקב״ה רבון העולמים אני חומה וכו׳ ושדי כמגדלות גם בני שעתידים לעמוד ממני חנניה מישאל ועזריה ימסרו נפשם על קדושת השם (ועי׳ לעיל צד 319) אז הייתי וכו׳ שנכנס בשלום וכו׳, ור״ב דורש אחות לשון איחוי וכדמפרש ב״ק שאברהם איחה את כל העולם כזה שמאחה את הקרע, ותרג׳ ועת לתפור (קהלת ג׳ ז׳) ועידן בחיר לאחאה בזיעה ובמ״ק כ״ו א׳ ואלו קרעין שאין מתאחין וכו׳ ובשמו״ר פ״מ סי׳ ד׳ אחותי שאיחה את ישראל להקב״ה ועשאן כאחין למקום וכו׳ ולקמן פס״ח אם מתאחות וכו׳, ובגי׳ כי״ל ב״ק כזה וכו׳ נעדרה מלת אמר וכ״ה בערוך ע׳ אח א׳ באיזה כ״י ודפוסי׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 53, והדרש שעד הוא קטן וכו׳ כמ״ד בן ג׳ שנים הכיר את בוראו ועי׳ לקמן פס״ד ובמ״י לעיל צד 273, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ושדים אין לה אב לא למדו רב לא היה לו מהיכן היה למד תורה (ועי׳ לקמן פס״א, ולקמן פצ״ה ר׳ לוי אמר מעצמו היה למד תורה וכו׳ ובבמ״ר פי״ד סי׳ ב׳ שהכיר מעצמו להקב״ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום וכו׳) אם חומה היא אם מעמיד דברים כנגד נמרוד כחומה שאדם הדן כנגד חברו וממאן לעשות כרצונו הוא נעשה כחומה לנגדו כמו שנאמר ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת, והגי׳ יבנה עליה איתא גם בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ג, ובא״א ובמ״כ הגיה נבנה, ולא נתפרש כאן וכן לא נדרש כאן טירת הכסף, ופירוש נוסף בכי״פ נבנה עליה טירת כסף אני אצילנו ככסף הניצול מן הכור (ועי׳ גם הדרש במדרש שה״ש הוצ׳ ר״א גרינהוט פ״ח אם חומה היא אם משימים עצמם כחומה לחצים נבנה עליה טירת כסף כשם שהכסף נכנס לאור ויוצא שלם ואינו חסר כך הם נכנסין למלכות ויוצאין שלמים וכו׳), ופי׳ מתקיים עליו עומד עליו לשמרו וכן בשהש״ר פ׳ זאת קומתך (ז׳ ח׳) אמר לפני הקב״ה רבש״ע חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך מתקיים את עליהן או לא וכו׳, וסגנון הפתיחה בתנחומא מ״ב שם ר׳ ברכיה הכהן פתח אחות לנו קטנה במה הכתוב מדבר באברהם כשהשליכו נמרוד לתוך כבשן האש עד עכשיו לא עשה לו הקב״ה נסים אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע הרי השליך נמרוד את אברהם לתוך כבשן האש ר׳ אלעזר הקפר אמר (ועי׳ במ״י לעיל צד 354) אחות לנו קטנה מדבר באדם שקורע ולא מאחה אברהם איחה את העולם לפני הקב״ה שעד עכשיו לא היה לו בנים לפיכך היה קורא אחות (וצ״ל קצת עפ״י הגי׳ שבתנחומא שם ר״ב פתח אחות וכו׳ במה הכתוב וכו׳ קטנה שעדיין לא עשה לו הקב״ה נסים ולמה נקרא אחות שאיחה את העולם וכו׳ ושדים אין לה שעדיין לא היו לו בנים) מה נעשה וכו׳ ביום וכו׳ ביום שאמר נמרוד להשליכו לתוך כבשן האש אמר הקב״ה למלאכי השרת אם חומה היא נבנה עלית טירת כסף אם נותן נפשו על קדושת השם נבנה עליה טירת כסף (בתנחומא אם נותן נפשו כחומה זו שהיא עומדת בפני מלחמות הרבה וימסור עצמו על קדושת השם נבנה עליה טירת כסף אלו ישראל שקראם כנפי יונה נחפה בכסף) ואם דלת היא וכו׳ ואם דל הוא מליתן את נפשו על קדושת שמי (מלמסור נפשו על קדושת השם) נצור עליה לוח ארז מה הצורה הזו

לה (שם שם) שריים לא הניקוהו, לא מצוות ולא מעשים טובים, מה נעשה לאחותינו ביום שידבר בה (שם שם) ביום שגזר נמרוד הרשע להורידו לכבשן האש, אם חומה היא נבנה עליה (שם שם ט) אם מעמיד הוא דברים כחומה יבנה עליה, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שם שם) אם דל הוא ממצוות [וממעשים טובים] נצור עליה לוח ארז ומה הצורה הזו אינה אלא לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה, אמר לפניו רבון העולמים אני חומה (שם שם י) מעמיד דברים כחומה, ושדי כמגדלות (שם שם) בניי חנניה מישאל ועזריה, אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום שנכנס בשלום ויצא בשלום [ויאמר ייי אל אברם לך לך]:

ד והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (קהלת ז יט) [זה אברהם], מעשרה דורות שמנח עד אברהם מכולם לא דברתי אלא עמך ויאמר ייי אל אברם:

ה [ר' עזריה פתח רפאנו את בבל ולא נרפאתה וגו' (ירמיה נא ט) רפאנו את בבל בדור

2 לעיל לד 364, לקמן פ"מ פמ"א סי' ד' ופס"ג וס"כ, תנחומא תולדות סי' ד': 6 עי' לעיל לד 319: 8 ילקוט ר' ס"ב, ילק' קהלת ר' תתקע"ו, מדרש קהלת פ' החכמה (ז' י"ט), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא לד 115), ועי' לעיל לד 315: 10 ילק' ירמיה ר' של"ט, ועי' לעיל לד 353:

1 שדיים] ן, ל' דפא1גכתי (שם) | **הניקוהו] הניקוה ל | לא ל' כי (שם) | מצות | ולא מעשים] פוחא1גי (שם), ומעשים דכת | **מה] ומה ל | 2 שידובר | שגזר עליו דפא2גת, שגוזר עליו ן, שיגזור עליו א1י (שם) | הרשע ל' | לירד דפוא2גתי (שם), שירד א1כ | לכבשן] פא1גכת, לתוך כבשן דוא2י (שם) | אש ן | 3 עליה] ~ וגו' פ, טירת כסף וגכתי (שם) | **אם] ואם ל | הוא] פחגי (שם), ל' דואר, אדם ת | דבריי ח, דבריו ת | נבנה פא1תי (שם) | עליה] ~ טירת כסף א1י (שם), . . ~ אני אצילנו ככסף הניצול מן הכור פ | **היא] הוא ל | נצור — ארז] פגכתי (שם), נצור . . לוח ן, נצור עליה דא2, ל' א1 | 4 ואם פ | הוא ל' פא1 | ממצות פוחא1גכ, במצות דא2תי (שם) | *וממעשים טובים וחג] ובמעשים . . א2, ומעשים . . דפא1כת, ל' ל | מה פוי (שם) | הצורה הזאת א1, הצורה פ, לוח זה י (שם) | אינו י (שם) | 5 אין אני דפא2גכת, אני אין א1, אינו י (שם) | מקיים א1 | **עליו] עליה ל | רבונו של עולם פח | מעמיד] א1י (שם), אני מעמיד פג, מעמיד אני דא2כת | 6 דברים] פוחא1ג, דברי דא2ת, דברי תורה כי (שם) | כחומה ל' דא2 | בניי] בניי כ, בני א1י (שם), אילו בניי ן, זה ד2את, זה בניי ג, בני זה פ | **כמוצאת] כמוצא ל | 7 לשלום ן | לשלום ן | *ויאמר — לך דוא2] ויאמר . . לך מארצך וממולדתך ג, ל' ל | 8 והחכמה] ד1פא1י, החכמה דוחא2גכ | תעז גי | מעשרה שליטים] כ, מעשרה . . אשר היו בעיר דא2ת, מעשרה שליטים החכמה תעוז ן, מעשרה שליטים אשר היו בעיר החכ' תע' ג, ל' פחא1י | *זה אברהם פוחא1גי] ל' לדא2כת | מעשרה] מעשרה שליטים ~ פוחא1י, מעשרה שליטים אשר היו בע' ~ ג | מנח א1כ, שמאברהם פ | 9 ועד | אברהם] נח פ | מכולם] פכ, מכלם חגי (קהלת), ומכולם וי, ומכלם דא2, ומכולן ת, ל' א1 | דברתי] י (שם), ~ עם אחד דא2ת, עם אחד מהם פחא1כ, עם . . מהן וגי | ויאמר] שנ' ~ פ, הה"ד ~ כ | אברם] פא1כת, ~ לך לך דוא2ג | 10 *ר' עזריה — לך לך] ל' לא1י | *רפאנו — וגו'] רפאנו (רפאינו ן, רפיאנו ד1, רפינו ת) את . . נרפאתה (נרפאת ד1, נרפת ד) עזבוה ונלך איש לארצו דוא2ת, רפאינו . . נרפאתה גי (ירמיה), ל' פ | *רפאנו פא2] רפאינו וגי (שם), רפינו דכתר | *בדור] זה דור ן |

שעל הלוח נוח להתשטש כך הוא נוח ליאבד מן העולם ואינו משגיח עליו (מה צורה שבלוח ארז נוח להתשטש כך אברהם איני משגיח עליו) אמר אברהם אני חומה אני נותן נפשי על קדושת שמך מיד נתן נפשו כיצד היה תרח אביו עובד ע"ז והיה פולח להן א"ל הקב"ה אלו עובדי ע"ז ואתה יושב ביניהם לך לך מארצך (אני חומה למסור נפשי על קדושת שמך ולא אני בלבד אלא ושדי כמגדלות בני בני חנניה מישאל ועזריה ודורו של חנניה בן תרדיון וחבריו שיתנו נפשם על קדושת שמך לפיכך אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום שיצא שלום מן הכבשן אתה מוצא תרח אביו עושה צלמים היה ועובד אותן א"ל הקב"ה לך לך מארצך וגו'), ובשהש"ר שיטין שונות לפ' אחות לנו וכו' ושם לשון המאמרים ר' ברכיה פתר קרא באברהם אבינו אחות לנו וכו' זה אברהם שנ' אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואיחה את כל באי העולם לפני הקב"ה בר קפרא אמר כאדם שהוא מאחה הקרע קטנה עד שהוא קטן היה עסוק במצות ומע"ט ושדים אין לה שעדיין לא בא לכלל מצות ומע"ט מה נעשה וכו' ביום שגזר נמרוד הרשע ואמר לירד לכבשן האש אם חומה וכו' אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה נבנה עליה טירת כסף נצילו ונבנה אותו בעולם ואם דלת היא וכו' אם דל הוא ממצות ומטלטל מעשיו כדלת נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת אני חומה אמר אברהם לפני הקב"ה אני חומה ואעמיד מע"ט כחומה ושדי כמגדלות שאני עתיד להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים כיוצא בי בעולמך אז הייתי וכו' א"ל הקב"ה כשם שירדת לכבשן האש כך אני מוציאך בשלום הה"ד אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וכו' ד"א אם חומה היא זה חמו"ע אמר הקב"ה אם מעמידין הן חמו"ע מעשיהם נבנה עליהם העולם ונצילם ואם דלת ואם מטלטלין הן מעשיהן כדלת זו נצור עליה וכו' אני חומה וכו' אמרו לפני הקב"ה אנו חומה ואנו מעמידין מצות ומע"ט כחומה ושדי כמגדלות אנו עתידין להעמיד בעולמך כתות של צדיקים כיוצא בנו אז הייתי וכו' ועי' גם במדרש הגדול עמו' 200 ושם הועתק אם מעמיד את דבריו כחומה נבנה עליה טירת כסף מה הכסף הזה נכנס לאור ואינו חסר כך אברהם נכנס לכבשן האש ויצא שלום וכו': 8 זה אברהם. כן הוספתי ועח"נ, ובמדרש קהלת מ"ב שם הגי' החכמה תעוז לחכם זה אברהם מעשרה שליטים אילו עשרה דורות שמנח ועד אברהם שעם כולם לא דיבר אלא עם אברהם הה"ד ויאמר ה' אל אברם, ובמדרש קהלת שם החכמה וכו' זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות מנח עד אברהם לא בחר הקב"ה יותר מכולן (כ"ה בדפ"ר וד"ו) ולא כרת עמהם ברית אלא עמו שנ' ביום ההוא כרת ה' את אברם וכו', ולעיל צד 315 נדרש הפסוק על נח ועיי"ש: 10 ר' עזריה פתח. כל הפתיחה ליתא בכי"ל ובכי"א א' וכן לא הועתקה בילקוט כאן, ואיתא

אנוש, ולא נרפאתה בדור המבול, עזבוה (שם שם) בדור הפלגה, ונלך איש לארצו (שם שם) ויאמר יי' אל אברם לך לך]:

ר' עזריה מש' ר' אהא פתח אהבת צדק ותשנא רשע וגו' (תהלים מה ח) [ר' עזריה מש' ר' אהא] פתר קרייה באבינו אברהם, בשעה שעמד אבינו אברהם לבקש רחמים על סדומים מה כת' תמן חלילה לך מעשות וגו' (בראשית יח כה) אמר ר' אחא נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה אתמהא, מבול שלמים אי אתה מביא אלא מבול שלאש, אם כן לא יצאת ידי השבועה, אמר ר' לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט (שם שם) אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אין עולם, אתה תופש חבלה בתרין ראשוי, בעי עלמא ובעי דינא, ואם

3 ילקוט כ' ס"ב, ילק' תהלים כ' תש"כ, פסיקתא פ' נחמו (קכ"ה א), ויקרא רבה פ"י: 5 לקמן פמ"ט, פסיקתא פ' אנכי (קל"ט א) ועי' סוטה י"א א', זבחים קט"ז א': 8 עי' תנחומא מ"ב ותחנן סי' ו', תנחומא שם סי' ו', דברים רבה סדר כי תבא (פ ז סי' י"):

1 *נרפאתה] נרפאת ג | *בדור] זה דור ו | 2 *ויאמר — לך דוא2] ויאמר . . לך מארצך גי (שם), לך לך פ | 3 מש' ר' אחא] משם ר' אחא דא2, משום . . ת, בשם . . וכ, ל' פא1ג | וגו'] פ, על כן משחך אלהים (יי' ד) אלהיך שמן ששון (מחבירך ד, מחבירך ת) מחבריך דא2גבת | *ר' — אחא] ר' עזריה בשם ר' אחא וג, ר' עזריא בשם ר' ברכיה י (תהלים), ר' עזריה דא2ת, ל' לא1 | 4 *פתר קרייה דבת] פתר קרייא א2, . . קריא וגי (שם), פתח קרייה ל, זה א1 | באברהם אבינו ונתי, באברהם דפא2כי (שם), אברהם אבינו א1 | שעמד אברהם אבינו לבקש א2ג, שעמד לבקש ת, שביקש אברהם אבינו כ, שבקש י | על סדומיים גי, על הסדומיים דפאבת, לסדומיים ו | 5 תמן ל' י (שם) | *מעשות וגו' פ] מעשות כדבר הזה וא1גב, מעשות . . הזה וגו' י (שם), מעשות . . הזה להמית צדיק עם רשע וגו' א2, מעשות . . רשע והיה וגו' ד, ל' ל | נשבעת] פי (שם), נשבעת ואמרת דאגבת, נשבעתה ואמרתה ו | אין אני מביא ג, שלא תביא א1, שלא להביא י (שם) | 6 לעולם ל' י (שם) | מה אתה מערים] י (שם), מה את . . כ, ומה את . . דפאג, ומערים את ו | אתמהא ל' פוכ | אי אתה מביא] ת, אי את . . ג, אין אתה . . דא2כ, אין את . . ד1פו, אינך . . י (שם), לא תביא א1 | אלא . . אש] אלא . . מבול (ומבול א1) של אש אתה (את ד1א1) מביא דואג, אבל מבול . . אתה מביא י (שם), אבל מבול . . תביא פ, אבל שלאש אתה מביא ת, אבל אתה מביא מבול שלאש כ | 7 שבועה פכי (שם), השבועה אתמהא א1 | אמר ר' לוי ל' כי (שם) | 8 אם י (שם) | דין] ~ אתה (את פגת) מבקש דפוא2גבתי (שם), תבקש א1 | אתה] ו, את פא1ג, מה את דבתי (שם), ומה אתה א2 | *תופש דפאת] תיפס ו, תפוש לג, תפוס כ, תפיש י (שם) | *חבלה דות] חבלא פא1גבי (שם), החבל א2, עולם ל | *בתרין דפוא2גבתי (שם)] בתרי א1 בתרתין ל | ראשוי] ו, ראשין פא2, רישין י (שם), רישי א1ג, ראשנים ד1 ראשין ד | בעי] פוגבי (שם), את בעי דא2ת, בעית א1 | עלמא] דינא פ | ובעית א1 | דינא עלמא פ] פוא1גבי (שם), ~ כב לך הדא מיניהו ד, . . חדא מנייהו א2, . . חד מינייהו ת | אם בי (שם), ואין ו |

בדפוסי' וכי פ וכי"ו וכי"א ב' וכי"ג וכי"ב וכי"ת ובילק' ירמיה שם ומפורשת ג"כ בפי' ב"ר, והשלמתיה עפ"י גי' אלו הספרים וכסגנון הפתיחה לעיל צד 353 ועיי"ש, ואולי היא אינה מעיקר הספר כאן: 3 ר' עזריה מש' ר' אחא פתר. כן הגהתי ועח ג. וסגנון הפתיחה כמו לעיל ריש פל"ח ר' לעזר בשם ריב"ז פתח וכו' ר' לעזר מש' ריב"ז פתר קריא וכו' ועי' גם לעיל צד 365 ובמ' י שם בד"ה ר' יצחק וכו', וכל הפתיחה מן אמר ר' אחא נשבעת וכו' עד סופה איתא גם לקמן פמ"ט לפ' חלילה לך וכו' (ולנכון שם הגי' גם בדפ"ר וד"ו אמר ר' אחא) ובפסיקתא פ' נחמו גסדרה הפתיחה שלפנינו לשיטה הראשונה בפתיחה אהבת וכו', וסגנונה שם אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך ר' עזריה בשם ר' אחא פתר קריא באברהם אבינו את מוצא עד שלא הביא הקב"ה מבול על סדומים אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם ומה טעם כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח מבול של מים אי אתה מביא שמא מבול של אש אתה מביא מה אתה מערים על השבועה חלילה לך מעשות כדבר הזה א"ר לוי השופט וכו' אם משפט את מבקש אין עולם ואם עולם את מבקש אין משפט מה אתה מיצור הבלא בתרי ראשין בעי עלמא ובעי דינא דקושטא אין לית את מוותר ציבחר לית עלמא יכיל קאים א ל וכו' אהבת צדק לצדק את בריותי ותשנא רשע ששנאת לחייבן על כן משחך וכו' שמן ששון מחברך מהו מחברך א"ל הקב"ה חייך מנח ועד אצלך לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך אני מדבר תחילה הה"ד אחר הדברים האלה היה דבר ה' וכו' (ועי' גם בפ' אנכי שם), ועוד שם השיטה ר' עזריה בש"ר יודן ב"ר סימון פתר קריא בישעיה וכו' ומסיימת אבל את מתנבא נבואות כפולות עורי עורי וכו' נחמו נחמו וכו', ובוי"ר שם לפ' קח את אהרן וכו' ניתוספה לשתי שיטות אלו עוד השיטה ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא פתר קריא באהרן וכו', והפתיחה מתחלת שם זש"ה אהבת צדק ותשנא רשע וגו' ר' יודן בשם ר' עזריא פתר קריא באבינו אברהם (כ"ה בדפ"ר וד"ו) וכו' אמר לפניו רבש"ע נשבעת וכו' הה"ד כי מי נח וכו' והגי' שם מה אתה מערים על השבועה אם כן לא יצאת ידי שבועה הה"ד הלילה וכו' כדבר הזה אמר לפניו חלילה לך וכו' אם משפט את מבקש אין כאן עולם אם עולם את מבקש אין כאן משפט את בעי תפוס הבלא בתרין רישי בעית עולמך ובעית דינ' דקושטא אם אין את מתי' ציבחר לית עולמך יכול קאים אמר לו וכו' אהבת לצדק בריותו ושנאת מלחייבן על כן וכו' מהו מחבירך א"ל חייך שעשרה דורות שמנח עד אצלך עם אחד מהם לא דברתי ועמך אני מדבר שנ' אחר הדברים האלה היה דבר יי' (ובמ"כ שינה הפסוק עפ"י הגי' שלפנינו שנ' ויאמר יי' אל אברהם וכו', וכן הדפיסו אחריו), ולמאמר ר' אחא נשבעת וכו' עי' גם בסוטה שם שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנ' כי מי נח זאת לי וגו' ובזבחים שם כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם וכו' מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא וכו': 8 אתה תופש וכו'. אתה תופש את החבל בשני ראשיו אתה מבקש את העולם ומבקש את הדין אם אינך מוותר מעט אין העולם קיים, ובכי"ל נשתבש כאן אתה תפוש עולם בתרתין וכו' והגהתי ועח"ג, ולקמן פמ"ט המשל כולו בלא"ר את תפיס וכו'

לית את מותרה ציבחר לית עלמא קאים, אמר לו הקב"ה אברהם אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך מנח ועד אצלך עשרה דורות ומכולם לא דברתי אלא עמך ויאמר ייי אל אברם:

ומה כת' למעלה מן העיניין וימת תרח בחרן (בראשית יב לב), ויאמר ייי אל אברם ז לך לך, אמר ר' יצחק אם לעיניין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ס"ה שנה, אלא בתחילה אתה דורש שהרשעים קרואים מתים בחייהם, לפי שהיה אברהם מפחד ואומר אצא ויהיו מחללים בי שם שמים ואומרים הניח אביו בזקנותו והלך, אמר לו הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואיני פוטר אחר מכיבוד אב ואם, ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך, בתחילה וימת תרח בחרן ואחרכך ויאמר ייי אל אברם וגו':

ח

[לך לך] ר' יהודה אמר לך לך שני פעמים, אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור, ר' נחמיה

4 ילקוט ר' ס"ג : 6 עי' ירוש' ברכות פ"ב ד' ד', ברכות י"ח ב', מדרש קהלת פי' כי החיים (פ' ט') : 10 ילקוט שם ילק' עכירי תהלים ק"י סי' י"ח :

1 מותרה] ג, מוותרה ן, מותר פ, מוותר א^{1}תי (שם). מותיר ד, מוותיר א^{2}, | צבחר י (שם) | קאים] א^{1}, יכיל קאים גבת, יכול קאים דוא^{2}, . . קאי י (שם), יכיל למיקם פ | אהבת — רשע] אהבת צדק לצדק בריותי (בריותיי י) ושנאת מלחייבן פי, אהבת . . בריותי ותשנא רשע שנאת מלחייבן י (שם) | *על — ששון גבתי] על כן משחך אלהים שמן ששון ן, וגו' לדא^{2} | 2 מחביריך] י, מחבריך (מחביריך ת) מהו (מחביריך דת) מחבריך דא^{2}גבת, מתבירך מהוא מחבירך ן ; עד אצלך א^{2}, עד לך י (שם) | עשרה] וגבתי, י' ד | ומכולם] ומכלם גי (שם), ומכולן תי, ל' א^{1} | ולא א^{1} | דברתי] ~ עם אחד א^{2}ת, עם אחד מהם ן, עם . . מהן דגבי, עמהם א^{1}י (שם) | 3 אברם] אתי (שם), ~ לך לך דוג | 4 ומה] ן, מה דפהא^{2}כתי | ויאמר — לך] ויאמר . . אברם וא^{1}, ואחר כך ויאמר . . אברם י, ל' דפהא^{2}ת | 5 ועד] עד וא^{1}כ, ל' י | עכשיו ל' י | עוד מתבקש לו י, מתבקש לו פ | ס"ה] י, ששים וחמש דפוא:גכ | שנה] פוא^{1}גבתי, שנים דא^{2} | 6 קרואים] וח, ־ין פג, קרוים די, ־יים א^{1}כת, ־יין א^{2} | אברהם] פכ, אברהם אבינו דאגתי, אבינו אברהם ן | מתפחד פוחגבתי | ואהיה מהלל שם שמים א^{1} | 7 *ואומרים] ואומרי' א^{2}, ואומ' ד^{1}פא^{1}ת, ואמ' ל, ואמרים ל^{0}, ואומר דן, ויאמרו י | והלך לו לעת זקנותו דפ, והלך . . זקנתו ואגת, לעת זקנתו והלך לו י | לך] לך לך פא^{1}כ, . . לך גי | פוטר וא^{1}גי | ואין אני דא^{2}גכתי | 8 אחר] כ, לאחר דוא^{2}גתי | 9 ויאמר—וגו'] ויאמר . . אברם לך לך גכי, לך לך א^{1} | 10 ר' יודה] פ, ר' יהודה (יורה ן) ור' נחמיה ר' (יודה) יהודה דוא^{2}גתמ | אומר דפוא^{2}תים | שתי תר^{1} | אחת ר^{1} | ואחת ר^{1} | ר'] פוגמ, ור' דא^{2}ת |

(ושם ל"ג גם בדפוסי סב לך חדא מיניהו), ומשל זה איתא גם במאמר ר' שמלאי במדרשי תנחומא שם אמר לפניו וכו' אתה תופש את החבל בשני ראשים יאבד משה ואלף כמותו ואל יאבד אחד מישראל וכו' וכן במאמר ר' שמואל בר נחמני בדב"ר שם א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין וכו' ועי' באגה"א ח"ב צד 363, והגי' ציבחר צבחר ברי"ש איתא כאן בכל הספרים כמו בפסיקתא בשני המקומות ובוי"ר שם וכן הועתק בערוך ע' צבחר (כמו שהגי' בכל כ"י ודפ"ע) מתרג' ישעיה כ"ט י"ז ציבחר, ונכונה הגי' בכי"ל לקמן פמ"ט ציבחד, וכתיבת התבה ברי"ש ודל"ת בתרגומים ובירושלמי עי' בערוך השי' ע' צבחד ובעמת"ל ח"ד צד 163 ועיי"ע לעף פלאנצענגאמען צד 95 : 4 ומה כת' למעלה וכו'. בסגנון מה כת' למעלה מן העיניין נמצאו מאמרים גם לקמן פס"ט פע"ה פפ"ד פצ"ג ועיי"ע בח"נ פס"ב פפ"ה פפ"ז וכן מאמרים אחדים בפסיקתא ובוי"ר ועי' מ"ש במ"ח חלק כ"ח צד 108 וחלק ל"ד צד 408 וחלק ל"ט צד 340, ורבו המאמרים בזה הסגנון במדרש תנחומא ועי' במבוא לר"ש באבער י"ג א', וכתיבת עיניין בכי"ל כמו לעיל צד 11 ביניין וצד 150 עיניינא וצד 293 המיגיין : 5 עוד ס"ה שנה. בס"ע פ"א אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע' שנה שנ' ויהי מקץ שלשים שנה וגו' חזר לחרן (כ"ה בהוצ' מארכס) ועשה שם חמש שנים שנ' ואברם בן חמש שנים ושבעים שנים בצאתו מחרן וכו', וכן בברייתא דל"ב מדות מדה ל"ב ממוקדם וממאוחר שבפרשיות כיצד ויאמר ה' אליו קחה לי עגלה משולשת אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים והמעשה הזה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים שנ' ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וא"ר יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים הא למדת שגזירת ענין בין הבתרים היה ה' שנים קודם יציאת אברהם מחרן ונכתבה מאוחרת, ולפי שיטת המדרש כאן נאמר ויאמר י"י אל אברם וכו' ביציאתו הראשונה מחרן ותרח היה בן ע' שנה כשהוליד את אברהם ובן ק"מ שנה כשאמר הקב"ה אל אברהם לך לך וכו' ומתבקש לו לתרח עוד ס"ה שנה לשני חייו שהרי מת בחרן כשהיה בן ר"ה שנה, וכן מפורש בפי' ב"ר, ושם הגי' בכי"ט שמה שכתוב בן חמש ושבעים שנה זה היה ביציאה שניה מכל מקום בראשונה בן שבעים שנה היה וכו' ונראה בעיני לפרש שניה (ר"ל יציאה שניה, ובפי' הנדפס נשתבש לפרש דבר זה שנית) לפי שמפורש בערבוביא אם לענין החשבון עדיין מתבקש לו לתרח ס"ה שנה לחיות כיצד יצא אברם מחרן בראשונה בן שבעים שנה ובן שבעים שנה היה תרח כשהוליד את אברם ותנינן בסדר עולם וכו' נמצא כשיצא מיציאה ראשונה שלא היה תרח אלא בן מאה וארבעים שנה ועדיין צריך לתרח לחיות ס"ה שנה ומה שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן זה היה ביציאה שניה ועי"ע בלק"ט ובהערות רד"ב ראטנער לס"ע שם: בתחילה אתה דורש. וכן סגנון הלשון לעיל צד 245, והדרש שהרשעים קרואים מתים בחייהם עי' גם בירוש' ובבלי ברכות ובמדרש קהלת שם ועי"ע על כל המאמר שלפנינו ברמב"ן לפ' וימת תרח וכו' וכו' ושם כתב ג"כ תמה הוא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעוה"ב (ועי' לעיל צד 361) ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע וכו' : 7 לך אני פוטרך. מדייק לך השני, ובכי"ג וילקוט הגי' הנכונה א"ל הקב"ה לך לך אני פוטר וכו' : 10 שני פעמים. ודורש גם לך השני לשון הליכה, וברמב"ן הגי' אחת מארם

אמר לך לך שני פעמים, אחד מארם נהרים ומארם נחור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו 24a לחרן: ההיד עמך נדבות ביום חילך וגו׳ (תהלים קי ג) עמך הייתי בשעה שנידבתה לשמי לירד לכבשן האש, ביום חילך בשעה שכנסתה לי כל אותן האוכלוסין, בהררי קדש (שם שם) מהררו שלעולם הקדשתיך, מרחם משחר (שם שם) מרחמו שלעולם שיחרתיך לי, לך טל ילדותיך (שם שם) לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובר עבודה זרה כל השנים הללו אתמהא, אמר לו הקב״ה לך טל ילדותיך מה טל זה פורח אף עוונותיך פורחים, מה טל זה

2 ילק׳ תהלים ר׳ תתס״ט, ילק׳ מכירי שם, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ד׳: לעיל צד 364 ולד 367 וש״נ:

1 אומ׳ פותמ | שתי ת | אחת כת | ואחת כת | שהפרידו ר3 | מבין] מברית בין י | 2 וגו׳] בהררי קוד׳ מרחם מש׳ לך טל ילדותך ו | בשעה] ו, ביום פגכים, בעת דא2ת, לי א1 | שנדבתה ו, שנדבת פא2גכים, שנדבקת דת, כשנדבקת א1 | 3 בשעה] וא1ג, ביום פכים, בעת דא2ת | *שכנסתה ו] שכנסת׳ ד1, שכנסת דפא2גימ, שנכנסתה ל, שנכנסת א1, שהכנסת ת, שנכנסו כ | לי כל אותן] פוא1ג, לי כל תמ, כל אותן י, אותה (אות׳ ד1) לי כל ד, אתה לי כל א2 | האוכלוסין] מ, האוכלסין ו, ־יים ג, האכלסין פ, אוכלוסי א1, האכלוסין וכל החיילות ת, חחיילות והאוכלוסין א2, החילות (והאוכלסי׳ ד1) והאוכלסים ד | בהררי פא2גכ, מהדרי ת | בהררי י, מהדרו פא2גכתר | 4 שחרתיך אבימ | לי ל׳ פוא1גכר2ימ | ילדותך פוי | 5 אברהם אבינו אכתי, אברהם פמ | מתפחד ואומר] מתפחד מ, יוצא וירא א1 | *תאמר דפוא2גכתימ] ל׳ לא1 | שמא יש א1, שהיה כ | בידי] בי פוכמ | כל אותן השנים כ | 6 אתמהא] וא1ג, ל׳ דפא2כת | ילדותך פוי | הטל הזה וימ, טל א1 | אף את ג | עונותיך דפואג, עונות ילדותיך מ, . . ילדותך כ | יהיו פורחין ג | טל זה] פגכ, הטל הזה דא2תימ, טל הזה ו, טל א1 |

נהרים ואחת מארם נחור (ופעם ל״ז ול״ג ועי׳ במ״ח חלק נ״ב צד 675), ומשמע שפי׳ ארם נחור ארם בסביבות עיר נחור וכן בסמוך במאמר ר׳ לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור וכו׳ ולקמן פ״מ סי׳ ד׳ הילכנו בארם נהרים ובארם נחור וכו׳ ועי׳ בראב״ם, ושיטת ר״נ אחד מארם וכו׳ ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו וכו׳ מפורשת עפ״י שיטת הס״ע שהעתקתי לעיל, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״א א׳ מארם נהרים ביציאה ראשונה ובא לו לארץ ישראל ואז דבר עמו בברית בין הבתרים וא׳ שהפריחו ובא לו לחרן, וכן בפי׳ ב״ר כי״ט בפעם ראשונה יצא אברהם מארם נהרים ובא לא״י ואז דבר הקב״ה עמו בברית וכו׳ ואחר כך הפריחו והביאו לחרן ונתעכב שם חמש שנים ואחר [כך] יצא משם שנית (ובפי׳ הנדפס נשתבש ואחד שהפרידו וכו׳), ומלשון שהפריחו משמע שר״נ דורש שבדרך גם היה שקפצה לו הארץ ונמצא עומד בחרן ועי׳ ביפ״ת, ונר׳ שעפ״י הדרש לך לך שני פעמים מגו גם באדר״נ נו״א פל״ג בעשרה נסיונות שנתנסה א״א שנים בלך לך וכן במדרש תהלים שנדפס מכבר מזמור י״ח שנים כשאמר לו לך לך: 2 ההיד עמך וכו׳. כאן מתחיל מאמר בפ״ע ועי׳ לעיל צד 133 ובמ״י שם בד״ה ההיד אם ישים וכו׳, והובא המאמר לפרש לך השני עפ״י הדרש לך טל ילדותיך וכו׳ (ועי׳ ביפ״ת) או לדרוש לך לך אני הייתי משחר כמו שמתחיל המאמר בתנחומא מ״ב שם ד״א לך לך אמר לו הקב״ה לך הייתי משחר דאמר ר׳ יהושע בן קרחה אמר דוד עמך נדבות וכו׳, ודורש עמך קרי ביה עימך, ובילק׳ תהלים נוסף לפי הענין עמך וכו׳ מדבר באברהם עמך הייתי וכו׳: בשעה שנידבתה וכו׳. שנתנדבתה לשמי לירד לכבשן האש כמו שמסופר לעיל סוף פל״ח, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ בעת שנדבקת ובמ״כ הגיה שנדבת וכן הדפיסו אחריו, והגהתי ביום חילך בשעה שכנסתה לי כל אותן וכו׳, ובכי״ל נשתבש שנכנסתה, ובדפ״ר וד״ו בעת שנכנסת׳ אות׳ (שכנסת אותה) לי כל וכו׳ ובא״א הגיה שכנסת לי כל אותם וכו׳ ובמ״כ שכנסת אתה לי וכו׳, ופי׳ אוכלוסין המון עם ועי׳ לעיל צד 37. ובדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת נוסף תחילות (החיילות), ומשמע שכוונו בדרש בשעה שכנסתה לי כל אותן האוכלוסין שנכנסו תחת כנפי השכינה כיון שראו שירד אברהם לכבשן האש וניצל וכמו שנדרש לקמן פמ״ד אומר לדבק טוב הוא אילו אומות העולם שאומ׳ מוטב לידבק באלוהו שלאברהם ולא בע״ז שלנמרוד וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 361, וכן איתא במדרש הגדול עמו׳ 191 באותה שעה היו כל אומות העולם מתנדבין ומביאין בניהן ובנותיהן ומניחין בחיקו שלאברהם אבינו ואומרין לו אשריך אברהם למדינו מדרכיך שנ׳ נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וכו׳ וע׳ בביה״מ ח״ה צד 41 ושם ח״א צד 34 ובקובץ מדרשים ח״א צד 46 ובסא״ר פ״ה ובספר הישר פ׳ נח וכן פירש ביפ״ת ביום שכנסת וכו׳ היינו נמי מיום שהושלך לכבשן שע״י שראו בניסו נתגיירו וכו׳, אכן בפי׳ ב״ר מפרש עפ״י התנחומא עמך הייתי בשעה שזיינת חיילותיך ונתנדבת להלחם עם המלכים, ובפי׳ ב״ר כי״ט עמך וכו׳ ונדבת להלחם עם האויבים הם החמשת מלכים ועי׳ בתנחומא מ״ב שם ובהערות רש״ב שם ובילק׳ מכירי תהלים ק״י סי׳ ט׳ ועי״ע בפירש״י תהלים שם: 3 בהררי קדש. במקרא שם ב ה ד ר י קדש (ושם פ״ז א׳ יסודתו בהררי קדש) ונמסר במס״ג בהדרי וכו׳ מן חד וחד חד דלי״ת וחד רי״ש ועי׳ במנחת שי, וכהגי׳ שלפנינו בכי״ל כ״ה גם בכי״ו וכי״א א׳ ובדפ״ר וד״ו וילק׳ מכירי שם סי׳ י״א ב ה ר ר י וכו׳ מ ה ר ר ו וכו׳, ובילק׳ תהלים שם בהררי וכו׳ בהררי של עולם (וראיית בעל מ״ש מב״ר כאן היא לפי הגי׳ בהדרי וכו׳ וכמו שהוגה במ״כ וביפ״ת) וגם בתנחומא מ״ב שם בשני כ״י ובילק׳ מכירי שם סי׳ ט׳ הגי׳ מהררי וכן נסמן בתנ״ך הוצ׳ גינצבורג ס״א מהררי ועיי״ש וכן נסחו סימאכוס והירונימוס ועי׳ געזעניוס-בוהל ע׳ הדר, ולא נתברר הדרש מהררו שלעולם ואולי זה הר המוריה וקראוהו ג״כ רחמו של עולם שמשם נתהווה תעולם וכמאמרם אבן שתייה שממנה הושתה העולם (ועי׳ במ״י לעיל צד 336) או פי׳ מרחמו של עולם מעת שנברא העולם שיחרתיך לי וכמו שדרשו לעיל צד 107 בהבראם באברהם בזכות אברהם ועי׳ באב״א ובמ״כ, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש מהדרו של עולם זה מזרח שמשם זורח השמש מרחם משחר וכו׳ ממקום שהאורה יוצאת כעובר היוצא מרחם אמו ועי׳ לעיל צד 16 הדרש מי העיר ממזרח צדק, ובתנחומא מ״ב שם הדרש מקוטע, ושם בכ״י רומי א׳ הגי׳ בהררי קדש עד שהיה הרר (ובכ״י רומי ב׳ עד שהיה העולם אדר) מרחם משחר לך טל ילדותך, ובילק׳ מכירי שם סי׳ ט׳ הועתק מתנחומא בהררי קודש מרחם משחר עד שהיה העולם חרד לך הייתי משחר וצ״ע: 5 כל השנים הללו. משמע דאתיא כמ״ד בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו ועי׳ ביפ״ת ובמ״י לעיל צד 273 בד״ה הוא תחילתו וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם הדרש מה טל ילדותך א״ר אחא א״ר חנינא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין שנ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי וכו׳ א״ל הקב״ה כל מעשים רעים שעשית באותן שלש שנים אני עושה אותן כטל הזה תוי טל ילדותך, ועוד שם ד״א לך לך בשבילך בראתי את העולם אמר

סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם: היה ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה (שם נה ז), למה כיונה. ר' עזריה בשם ר' יודן ברי' סימון לפי שכל העופות בשעה שיגיעים הן נחים על גבי סלע או על גבי אילן, אבל היונה בשעה שיגיעה היא קופצת אחד מאגפיה ופורחת באחר מאגפיה, הנה ארחיק נדוד (שם שם ח) נידנוד אחר נידנוד טילטול אחר טילטול, אלין במדבר סלה (שם שם) מוטב ללון במדברות שלארץ ישראל ולא בפלטיות שלחוצה לארץ, ואם תאמר לא גהץ ושמח למה לא יצא, שעדיין לא הורשה, אבל משהורשה וילך אברם כאשר דבר אליו י"י וילך אתו לוט (בראשית יב ד): אמר ר' לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים, אמר הלווי לא יהא חלקי בארץ הזאת, כיון שהגיע לסולמה דצור ראה אותם עסוקים בנכוש בשעת הנכוש בעידור בשעת העידור אמר הלווי יהיה חלקי בארץ הזו, אמר לו הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת (שם טו יח): ט אמר ר' לוי שני פעמים כתיב לך לך, לך לך, ואין אנו יודעין אי זו חביבה או ראשונה או שנייה: אמר ר'

1 ילק' תהלים ר' תשע"א: 7 ילקוט ר' ס"ג: 10 לקמן פנ"ה, תנחומא ע"ג לך לך סי' ד', תנחומא שם סי' ג':

1 אף — לעולם] ~ הה"ד ונברכו בך וגו' א[1], הה"ד . . בך ם | *אעופה ואשכונה דפא[2]גבת] וגו' א[1], ל' לע | 2 עזריא א[1]י | יהודה ג | ברי' סימון] וגב, בר סימון עי, ל' דפא[2]ת | בשעה שיגעין ע, . . שהם יגיעים ד, . . שהן יגעין פוגב, כשהן יגעי' א[1], . . יגעין י | 3 הן ל' כי | *נחים] נהים ל, נחין דא[2]תע, ניגוחים ן, ־ין פגי, ־י' א[1] | הסלע פא[1] | אילן (האילן פא[1])] ~ ונתפשין ע | היונה] פעי, ~ הזו דוא[2]גבת, הזאת א[1] | בשעה שיגעה ע, . . שהיא יגיעה וג, . . שהיא יגעה פ, כשהיא יגעה א[1]י, בשעה שהיא פורחת ויגיעה דא[2]ת | היא קופצת] פא[2]גע, קופצת דתי, קופצת היא ן, היא קובצת א[1] | אחד] וג, אחת ע, באח' ד, באחת א[1]בתי, מאחת פ | 4 פורחת א[1] | באחת מאגפיה ב, באחרת פ, בשניה י, ובאחת מאגפיה נחת א[1], באחת והיא נצולת ואינה נתפשת ע | נידנוד אחר נידנוד] פו, נדנוד, נדנוד . . נדנוד א[1]י, גדנוד דא[2]בת, ל' ג | *טילטול פוג] טלטול דאכתי, נידנוד ל | טלטול דאכתי | 5 ללין וא[1]כי | שבארץ ג | ולא] תי, ~ ללון דא[2]גב, ללין פוא[1] | בפלטיות] פוא[1]ג, בפלטריות דבת, בפלטאריות י | שבחוצה לארץ ג, של ארץ העמים י | 6 אם כר[2] | לא גהץ] שלא גהץ פוגב, שלא גהץ אברהם דא[2]ת, גהץ ער[2], שגהץ א[1], אם גהץ ר[1], גהץ אברהם ד[1] | ושמח] פוא[1]גבע, ~ על דיבור המקום דא[2], בדיבור ת | למה] ער[1], ולמה דפואגבתר[2] | שעדיין] פוא[1]תע, שעדין דא[2]ב, אלא שעדיין ג | 7 לוי] ירמיה י | אבינו אברהם וג, אברהם אבינו א[1]כ | 8 וראה י | אותם] בני אדם י | הלואי דא[2]גתי, ולואי פ (וכן בסמוך) | יהיה ג | חלקי] פואגבי, לי חלק דת | כיון] פבתי, וכיון דואג | 9 לסולמה של צור דפוגבתי, בסולם צור א | וראה בני אדם י | עסוקים] עסוקין גב, עוסקים ת, ־ין א[2], ־י' א[1], ל' פ | בניכוש בשעת הניכוש (ניכוש י) בעידור (ובעידור ב) בשעת העידור דא[2]גבתי, בניכוש ועידור א[1], לנכש בשעת הנכוש ולעדר בשעת העידור ן, חורשין בשעת החרישה וזורעין בשעת הזריעה פ | 10 יהיה] ג, יהא דפוא[1]תי, יהי א[2] | לי חלק ת | הזאת | נתתי] ד[1]פא[1]גב, אתן דוא[2]תי | שתי ת | 11 לך — לך] וב, לך לך דפאגתי | אין אנו יודעין י, ולא נדע א[1] | אי זו] ב, איזו דאתי, איזו היא פג, אי זה וח | חביב מחן ן | אם הראשונה הא[1]י, הראשונה פ, אם השנייה פ, אם השנייה דוא[2]ת, . . השניה גב | או השנייה א[1],

ר' תחליפא אמר הקב"ה בך הבטתי ובראתי את העולם שנ' אלה תולדות וכו' בהבראם מהו בהבראם באברהם בראם ועי' במ"י לעיל צד 107: 1 ה"ה ואומר וכו'. גם זה מאמר בפ"ע ונסדר כאן לדרוש לך לך לדעתך וכרצונך שהיה שמח ותאב לא"י ולא יצא שעדיין לא הורשה, ובילק' תהלים נוסף גם כאן מי יתן וכו' מדבר באברהם, והשלמתי אעופה ואשכונה כטעם הדרש שהיונה תעוף גם בעת שתשכון שכל העופות וכו' אבל היונה בשעה שיגיעה היא קופצת ואינה פושטת אחד מאגפיה וכו', וקופצת כמו בל"מ ולא תקפץ את ידך (דברים ט"ו ז') ובמדרש קהלת פ' כאשר יצא (ה' י"ד) ידיו הן קפוצות וכו' הן פשוטות וכו' ועי' בעמת"ל ח"ד צד 355, וכן קופצת בהוראת פועל יוצא בגי' הערוך ע' יון היא קופצת אחת מאגפיה וכו' ונ"ל שפי' נוסף שם או ע"ג אילן ונתפשין וכו' ופורחת באחת והיא ניצולת ואינה נתפשת ואינה מעיקר הספר, ועי"ע בתוספות שבת מ"ט א' בד"ה כנפיה וכו': 6 לא גהץ. כ"ה בכי"ל וכן בד"ו וכי"פ וכי"ו וכי"א ב' וכי"ג וכי"כ וכי"ת שלא גהץ, אכן בדפ"ר ובערוך ע' גהץ ב' ובפי' ב"ר כי"א הגי' גהץ ובכי"א א' שגהץ, ועל גי' הערוך העיר ככר ביפ"ת וכתב בד"ה וא"ת שלא גהץ לפי גרס' זו משמע דגהץ לשון דאגה אבל בערוך גריס וא"ת גהץ ושמח ולפ"ז הוא לשון שמחה וכן גירסת ספרים אחרים עכ"ל, וידידי רא"ח לעף כתב לי שגהץ כמו געץ בל"ס והוראתו נתקוטט, ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א מפרש ואם תאמר אם גהץ (א"ת גהץ) ושמח אברהם על דבור (בדבור) המקום למה (ולמה) לא יצא וכו', וכן נוסף בדפוסי' וכי"א ב' ועח"נ: 9 לסולמה דצור. הר גבוה על חוף הים בין צור ועכו ועי' גם במלחמות היהודים ב' י' ב' ושירער ח"א צד 235 ואנדרע האנדאטלאס (מהדורא א') צד 81, וכהגי' שלפנינו איתא בעירובין ס"ד ב' מעשה בר"ג וכו' והיה מהלך מעכו לכזיב וכו' כיון שהגיע לכזיב וכו' כיון שהגיע לסולמא דצור וכו', ובתוספתא פסחים פ"א (פ"ב) וירוש' ע"ז פ"א מ' א' איתא לסולמה של צור, ובוי"ר פל"ז לסולמי צור, ובשבת כ"ו א' מסולמות של צור (ובד"ס שם הגי' מסולמא דצור), ובסגנון לא"ר בירוש' ב"ק פ"ד ד' ב' לא מטון לסולמיה דצור וכו' ועי' באגה"א ח"ב צד 341: בנכוש. תלישת עשבים ועידור מל"מ במעדר יעדרון (ישעיה ז' כ"ה) ובמ"ק ג' א' מנין לניכוש ולעידור וכו' ועי' פאגעלשטיין דיא לאנדווירטשאפט וכו' צד 37 וצד 55: 10 לזרעך נתתי. וכ"ה בדפ"ר וכ"י שציינתי, ופסוק זה נאמר בברית בין הבתרים ועי' במ"י לעיל צד 369, ובלק"ט נסדר המאמר להפסוק שבאותה הפרשה לזרעך אתן וכו' (י"ב ז'), והגי' שם א"ר לוי בשעה שהיה אברהם אבינו מהלך וכו' ראה אותם אוכלים ושותים אמר וכו' כיון שהגיע לסולמה של צור וכו' אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת וכו' לזרעך אתן וכו': 11 שני פעמים כת'. כאן ובפרשת עקידה, ומאמר זה ושלאחריו נסדרו גם לקמן פנ"ה סי' ז' לפ' ויאמר קח נא את

יוחנן לך לך מארצך זו איפרכייה שלך. וממולדתך זו שכונתך, ומבית אביך זה בית אביך, אל הארץ אשר אראך ולמה לא גילה לו, כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה, היא דעתיה דר׳ יוחנן דאמר ר׳ יוחנן ויאמר קח נא את בנך (בראשית כב ב) אי זה בן, את יחידך (שם שם). זה לאמו יחיד וזה לאמו יחיד. אשר אהבת (שם שם), זה אהבתי וזה אהבתי [אית תחומין במעיה], אמר לו את יצחק (שם שם). ולמה לא גילה לו, כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור דאמר ר׳ הונא מש׳ ר׳ אליעזר מי שהקב״ה מתהי ומתלה בעיני הצדיקים ואחר כך מגלה להם טעמו שלדבר כך אל הארץ אשר אראך, על אחד ההרים אשר אומר אליך (שם שם), וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך (יונה ג ב), קום צא אל

3 ילקוט שם, ילק׳ יחזקאל רי׳ שמ״ג, לקמן פנ״ה ופ״נ: 5 ילק׳ מכירי ת״ע כ״י:

או אב השנייה ח, אב (ואב ו, או ג ב) הראשונה דוגכת, או שנייה מן מה דכתיב אל ארץ המוריה הוי שנייה חביבה מן הראשונה י, אם הראשונה מן מה דכתי׳ אל. . הוי חב׳ חביבה מהראשונה א² | 1 זו פוהא¹גכע, ל׳ דא²תי | איפרכיה ח, ־יא פו, אפרכיה כ, ־יא ע, מאפרכיה י, ־יא ת, מאפרכי׳ ד, מארפכי א² | **וממולדתך] וממלדתך ל | זה שכונתך א²י, משכונתך ת | זה] פני, זו דואכת | 2 למה ח | לו] ~ מתחלה ו בעיניו] עליו א¹ | לו] פוגבתי (יחזקאל), ל׳ דאי | 3 היא] פוגכ, והיא ח, הוא דא²ת | אי זה בן] אמר לו אי זה (איזה ו ג, אי זו כ, איזו א¹) בן והא¹גבי (שם), א״ל לאיזה בן י, ל׳ דפא²ת | 4 אמר לו את יחידך וחגבי, א״ל יחידך א¹ | זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו פ, אמר לו זה יחיד . . לאמו דוהאגבתי אשר אהבת] פ; אמר לו אשר אהבת דוהאגתי | זה — אהבתי *אית — במעיה ל⁰] זה אהבתי וזה אהבתי ל, אמר לו זה אני אוהב וזה אני אוהב אית . . במיעייא ו, א׳ לו ואית . . במעיא זה וזה אהבתי פ, אמ׳ לו וכי יש תחומין במעים לזה אני אוהב ולזה אני אוהב ג, א״ל ואית תחומין (במעייה ח, במיעיא כ, במעים ת) במעיא דהא²כתי, א״ל אית . . במעייא י (שם), א״ל אית לי תחומי במעייא א¹ | 5 *לו דפואגתי] לו מיד י (שם), . . בפעם אחת מ, . . בחד פעם כ, ל׳ ל | לחבבה הא² | לו ל׳ כ | 6 ר׳ חונא ג, רב הונא פ. משום פבתי (שב) מ, משב דו, בשם א¹ג | ר׳ אליעזר (אלעזר ת) בנו של ר׳ יוסי הגלילי דפוא²גת, ר׳ יוסי מ, ר׳ יוסי הגלילי כי (שם) | *מי שהקב״ה מתהי] מי שהק׳ מתהי ל, משהקב״ה מתהי וחי (שם), . . מתהא מ, . . מתחת כ, . . מתחיל פ, . . משהי ג, מה שהב״ה מתהא א, משהא (משהה י) הקב״ה דתי | ומתלא מ, ומשלהי ג | בעיני הצדיקים] פ, בעיניהם של צדיקים והאגבמי (שם), עיניהם של . . דת | 7 אחר כך ו, אחר כן ה, אח״כ א¹ | מגלה] פתי (שם), הוא מגלה דואי, הוא מראה כ | טעמו] זכר כ | על] ודכוותה ~ י 8 וקרא] ודכוותה ~ י | *הקריאה דוהאי] הקריאה הזאת ל, כל הקריאה פמ | אנכי י (שם) | קום] ודכוותה ~ י.

ונך וכו׳ ולך לך אל ארץ המוריה, וסדר המאמרים מהופך שם לפי הענין, ושם בסוף הסימן גם המאמר דאמר ר׳ הונא מש׳ ר׳ אליעזר וכו׳ בדרש על אחד ההרים וכו׳, ובעל המאמר שני פעמים כת׳ לך לך וכו׳ הוא ר׳ לוי בר חיתה כמו שהגי׳ בפנ״ה, ושם מסיים מן מה דכת׳ ולך לך אל ארץ המוריה הוי שנייה חביבה מן הראשונה, וכאן ליתא סיום זה בכל כ״י (חוץ מכי״א ב׳) וגם ליתא בדפ״ר וד״ו ודפוסים שונים אחרים שלפני, ובא״א הגיה צ״ל עוד ממה דכתי׳ אל ארץ המוריה וכו׳ וכן העיר במ״כ על הגי׳ דלקמן ובילקוט כאן, ובד׳ ווילנא הוסיפו ממה דכתיב אל וכו׳ הוי השנייה חביבה מן הראשונה, ובתנחומא ס״ב שם הדרש ר׳ לוי בן חמא אמר אמר לו הקב״ה נסיון הראשון ונסיון האחרון איני מנסה אותך בלך לך לך לך מארצך ולך לך אל ארץ המוריה, ובתנחומא שם ור׳ לוי אמר נסיון הראשון כנסיון האחרון נסיון הראשון בלך לך מארצך הנסיון האחרון בלך לך אל ארץ וכו׳ (ועי׳ בענין דעשרה נסיונות במ״י לעיל צד 361 בד״ה אמר ר׳ חייא): 1 איפרכייה שלך. מדינה[1]) שלך וממולדתך וכו׳ ומבית אביך זה בית אביך כמשמעו, ודוגמתו הדרש בפסיקתא ריש פ׳ נחמו ותעזבי אביך ואמך (רות ב׳ י״א) ודאי וארץ מולדתך זה שכונתך ר״א ותעזבי אביך ואמך זו ע״ז שלך וכו׳ וארץ מולדתך זו איפרכיא שלך וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ אפרכיא ובמדרש רות לפ׳ ויען בועז וכו׳, ושם סוף פ״א כל מקום וכו׳ מדינה אפרכיה וכו׳ וכ״ה במדרש אסתר פ״א, ובלק״ט ג״כ הגי׳ מארצך זו איפרכייה שלך ועח״נ: 8 היא דעתיה דר״י דאמר. כלומר ודכוותה דרש ויאמר כך נא וכו׳ ולמה לא גילה לו וכו׳ וכן קטע בילק״ט כאן ודכוותה קח נא וכו׳, וכגנון המאמר לקמן פנ״ה בכי״ל ויאמר קח נא את בנך וגו׳ אמר לו בבקשה ממך את בנך א״ל אי זה בן א״ל את יחידך א״ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א״ל אשר אהבת א״ל אית תחומין במיעיה א״ל את יצחק ולמה לא גילה וכו׳ על כל דיבור ודיבור הוא דעתיה דר״י דאמר לך לך מארצך זה איפרכייה שלך וכו׳ אל הארץ אשר אראך ולמה וכו׳ על כל פסיעה ופסיעה וכו׳, ובכי״ל נוסף כאן אית תחומין במיעיה בגליון בדיו דיהה בכתב דומה לכתב הסופר ועח״נ ונר׳ שהוא משל ארמי ופי׳ כאן וכי יש התחומים במעים שתהא אהבתי מוגבלת בתוך מעי זה אהבתי וזה אהבתי (ובאותו הענין בפסי״ר פ״מ הגי׳ וכי יש תחומים במעים לזה אני אוהב ולזה אני אוהב, ובתנחומא וירא סי׳ כ״ב וכי יש גבול במעים), והלשון ממועט כאן אי זה וכו׳ את בנך וכו׳ ול״ג אמר לו וכן בסגנון כי״ל לעיל פעמים שונות ועי׳ במ״י צד 215 בד״ת והרי וכו׳: 6 דאמר ר״ה מש׳ ר׳ אליעזר. עי׳ במ״י לעיל צד 298, וכתיבת מי שהקב״ה בשתי תיבות בכי״ל גם לקמן פנ״ת ולעיל צד 259, וכן לעיל צד 40 מי שחן וכו׳ (ועיי״ש במ״י) וצד 110 מי שהוא בונה וכו׳ ולמטה בסי׳ י״א מי שאני בוראך וכו׳ מי שהן אומרים וכו׳ ובסי׳ י״ב מי שהיה כורע וכו׳ ובסי׳ ט״ו מי שנטה אהל וכו׳ ובסדר אליהו רבה וכא״ז הוצא רמא״ש צד 185 ומי שנשא וכו׳ וצד 195 מי שרחמיו וכו׳, והגהתי מתהי ומתלה וכ״ה בכי״ו וכ״ת וילק׳ יחזקאל, ובפנ״ה הגי׳ מתהא וכו׳ בעיני הצדיקים וכו׳ וגם בדפוסי׳ שם מתהא ומתלה בעיניהם של צדיקים ופי׳ הקב״ה עושה תחלה דבר שהוא פלא ותלוי בעיני צדיקים ואח״כ מגלה להם וכו׳ ומתהי מתהא כמו לעיל צד 15 יישב לו הוהא וכו׳ וצד 17 עומד ותוהא וכו׳: 8 אשר אני דובר. במקרא כתיב אשר אנכי, וכאן איתא אנכי רק בילק׳ יחזקאל שם, ובכי״ל גם לקמן פנ״ה אשר אני וכו׳, ולנכון

[1]) ἐπαρχία.

הבקעה ושם אדבר אותך (יחזקאל ג כב): ר׳ ברכיה בר׳ סימון בשם ר׳ נחמיה למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מראשו ועמד המלך שם והעמיד פמילייא שלו שם ועשה צוברים והביא מכברות וכבר הראשון ולא מצאה, ובשיני ולא מצאה, ובשלישי מצאה, אמרו מצא המלך מרגלית שלו, כך אמר הקב״ה [לאברהם מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח לא בשבילך ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמיה ט ח), כך אמר הקב״ה] לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פט כא):

ב) ואעשך לגוי גדול אמר לו ומנה לא העמדת שבעים אומות, אמר לו אותה אומה שכת׳ בה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו׳ (דברים ד ז) אני מעמידה ממך: אמר ר׳ ברכיה אתנך ואשימך אין כת׳ אלא ואעשך מי שאני בוראך בירייה חדשה את פרה ורבה: ר׳ לוי בר׳

1 ילקוט כ׳ ס״ב, ילק׳ נחמיה ר׳ תתרע ע״ל, מדרש רות פ״ס, תנחומא וישב סי׳ ט׳: 8 ילקוט כ׳ ס״ד, במדבר רבה פי״א סי׳ ב׳: 9 תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ד׳ חיי שרה סי׳ ו׳:

1 בר׳ סימון] גב, ור׳ סימון פי (נחמיה), ר׳ סימון ן, לי דא²ת | למלך] משל ~ חא¹ | שהיה — ונפלה] שנפל א¹ | 2 מרגליות פכת | מראשו] א¹, מעל ראשו דפא²כתי, מעל כתר שבראשו ן | ועמד — שם] פוא¹גבי (שם), עמד המלך דא²ת, לי י | והעמיד המלך י | פמילייא] ת, פמיליא גי, פמליא ן, פמליא דפאבי(שם) פימליא ת | *צוברים] צוברים ל, ~ין ג, ציבורים א²בי, ~ין פו, צבורים דא¹תי(שם) | 3 מכבדות וכבד פחגבת, . . כבד א¹ | הראשון] וחגי (שם), את הראשון פבי, . . הראשונה דא²ת, הא׳ א¹ | בשיני ד¹, בשני דבי (שם), בשנייה ת, והשני וא¹י, השני א²ג, וכיבד השני ה, וכן השני פ | ולא מצאה] והאגבתי (שם), לא מצאה די, ל׳ פ | ובשלישי] ד¹ו, ובג׳ דא², ובשלישית ת, בשלישי כי, וכיבד השלישי ה, והשלישי פ, והג׳ א¹, ובא השלישי ג | מצאה] ומצאה חגבי (שם) | המרגלית ה, מרגליות ת, המרגליות ב | 4 *לאברהם — לפניך פוג] לאברהם מה . . לייחס . . עבר רעו פלג שרוג ונחור . . לפניך כ, מה . . ליחס . . עבר פלג רעו שרוג נחור . . אלא בשבילך . . לפניך דא², מה . . לייחס . . ארפכשד עבר . . לא בשבילך הה״ד ומצאת . . לפניך י, מה צורך ליחס . . ארפכשד שלח עבר . . אלא בשבילך הה״ד . . לפניך ת, לאברהם מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד שלח וגו׳ ל⁰ | 5 *כך אמר הקב״ה ל⁰דפא²גתי] וכך אמר . . ן, מה אמ׳ . . כ | לו לדוד ת | צורך לי ת, צורך היה י (שם) | 6 ליחס דפוא²גתי | *חצרון דפואכתי] וחצרון לג | *עמינדב — ישי פכי] עמינדב . . ישי דוד דואגת, וגו׳ ל | לא] אלא פת | 7 *קדשי דפוא²כת] קדש ל | 8 לו] ~ אברהם א¹ | גוי לא העמדת ממנו א¹ | ע׳ אומות א² | 9 בה] עליה ן | אני מעמידה] חגב, אני מעמיד דפוא²תי אעמידה א¹ | 10 אין כתי׳ (כן וג) כאן | **אלא] ל׳ ל | משאני דפוא²כתי, ממה שאני גר, כשאנו א¹ | בוראך] א¹, בורא אותך פחגכרי,

שם בכי״ל את הקריאה וכאן נשתבש את הקריאה הזאת ועח״נ: 1 ר׳ ברכיה וכו׳. מאמר זה הובא בדרש לך לך הייתי מצפה ובדאיתא בסוף מדרש רות, והגי׳ ר׳ ברכיה בר׳ סימון בשם ר״נ איתא גם בכי״ג וכי״כ, ובמדרש רות כפי שהועתק בילק׳ מכירי תהלים פ״ט סי׳ ל״ו ר׳ ברכיה בר סימון ועי׳ בסח״ד ע׳ ר׳ ברכיה בר סימון וכו׳ (וזה הערך נובע שם מס׳ היוחסין), ועדיפא הגי׳ ר׳ ברכיה ר׳ סימון, ולשון המאמר במד׳ רות שם בדפ״ר וד״ו ר׳ ברכיה ור׳ סימון משל למלך שהיה עובר וכו׳ עמד המלך וכל פמליא שלו שם והיו עוברים ושבים אומרים מה טבו של מלך וכל פמליא שלו (בילק׳ מכירי מה טיבו של מלך עומד כאן ומה טיבה של פמליא שלו עומדת כאן) ראו אמרו נפלה מרגלית מעל ראשו מה עשה צבר את העפר והביא מכברות וכבר את הצבר האחד ולא מצאה (בילק׳ מכירי מה עשה המלך גזר והביא כברות ומכבדות וכבר א׳ ולא מצא) והשני ולא מצאה והשלישי ומצאה אמרו מצא המלך את מרגליתו כך הקב״ה אמר לאברהם לך לך הייתי מצפה (בילק׳ מכירי לך לך הייתי מחכה) מה צורך היה לי לייחס שם ארפכשד שלח רם עבר פלג (וצ״ל שלח עבר פלג רעו שרוג) נחור תרח אלא בשבילך אברם הוא אברהם ומצאת את לבבו וכו׳ כך אמר הקב״ה לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי, וח״נ פמליא פמיליא עי׳ גם לעיל צד 331, ובכי״ל נשתבש צוברים והגהתי צ ו ב ר י ם ועי׳ עמת״ל ע׳ צבר צובר, ומכברות כאן ובמ׳ רות לשון כברה, ופי׳ וכבר הראשון הצובר הראשון ולא מצאה ובשני בצובר השני וכו׳ ובשלישי בצובר השלישי מצאה, ובכי״ל דלג מן כך אמר הקב״ה עד כך אמר הקב״ה והוגה בידי שיטי בדיו דיהה בכתב דומה לכתב הספר „לאברהם מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד שלח וג ו׳ כך אמר הקב״ה״ והגהתי והשלמתי השמות כאן ובסמוך ועח״נ, ובסגנון אחר המשל בתנחומא וישב ועיי״ש: 8 אמר לו. אברהם להקב״ה ומנה לא העמדת וכו׳ והלא נבראו אומות ואתה אומר ואעשך לגוי גדול וכבר הם ברואים א״ל הקב״ה אותה אומה וכו׳ אני מעמידה ממך כלו׳ בזכותך תהיה לגוי גדול ועוד שאין ישראל מתיחסים לנח אלא לאברהם ועי׳ בפי׳ ב״ר וביפ״ת, ובתנחומא מ״ב לך לך סי׳ ד׳ ה׳ איתא א״ר פנחס הכהן בר חמא אימתי עשה הקב״ה אברהם לגוי גדול כשיצאו ישראל ממצרים ובאו לסיני וקבלו את התורה והביט בהן משה ואמר הרי הן עשויין כמה שהבטיה הקב״ה לזקן שנ׳ ומי גוי גדול ד״א ואעשך לגוי גדול מהו גדולתן של בניך בתורה שנ׳ רק עם חכם ונבון וגו׳, ובבמ״ר הועתק מב״ר כאן וממדרש תנחומא ועיי״ש, ובענין מספר שבעים אומות עי׳ בלק״ט בראשית ט׳ י״ט ובהערות ר״ש באבער שם: 10 מי שאני בוראך וכו׳. בבמ״ר דפ״ר וד״ו הגי׳ א״ר ברכיה וכו׳ אלא ואעשך שאברא אותך בריה חדשה כשם שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וכו׳, ובתנחומא מ״ב לך לך איתא א״ר ברכיה הכהן ברבי וכו׳ ד״א אשכילך ואורך וכו׳ אל הארץ אשר אראך וכו׳ ואשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך שאני בורא אותך בריה חדשה כמה שנאמר ויעש אלהים את הרקיע ויעש אלהים את שני המאורות ושם חיי שרה סי׳ ו׳ לכה לא אמר לו ואשימך אלא ואעשך א״ר ברכיה הכהן בשם ר׳ חייא אביו שאמר בשם רב יהודה בר יחזקאל ומהו מיש רבותינו שבגולה אמר הקב״ה לאברהם אני בורא אותך בריה חדשה ומחדשך וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש ממה שאני בורא אותך בריה חדשה שאתה נמול אתה פרה ורבה ותהיה לגוי גדול ואין עשייה אלא בריה חדשה כדאמ׳ ויעש אלהים

אחיתה ר׳ אבא שלש גדולות וארבע ברכות כתוב כן בישרו שהן שלשה אבות וארבע אימהות: אמר ר׳ ברכיה לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים ממעטת פירייה וריביה ממעטת את היציאה ואת השם, ממעטת פירייה ורביה ואעשך לגוי גדול, ממעטת היציאה ואברכך, ממעטת את השם ואגדלה שמך, ולפום דאמ׳ מבית לבית חלוק מאתר לאתר נפש ברם את לא נפש את חסר ולא ממון:

24b ר׳ ברכיה משי׳ ר׳ חלבו שיצא לו מוניטן בעולם, ארבעה הם שיצא להם מוניטן בעולם, אברהם ואעשך וגו׳ יצא לו מוניטא, ומה היא זקן וזקינה מיכן בחור ובתולה מיכן, יהושע ויהי יי׳ את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (יהושע ו כז) יצא לו מוניטא בעולם, ומה היא שור מיכן וראם מיכן על שם בכור שור הדר לו וקרני ראם וגו׳ (דברים לג יז), דוד ויצא שם דוד בכל

2 עי׳ מדרש תהלים כ״ג סי׳ ג׳: 5 ילקוט שם, ילק׳ יהושע ר׳ י״ז, ב״ק ל״ז ב׳:

עושה אותך דא[2]ת | 1 חיתה פ, חייתה וג, ־תא כת, חוייתא ד, חווית א[2] | ר׳ אבא] ר׳ אבא בריה דר׳ חייא ג, ר׳ אבא.. חייא אמ׳ כ, אבא.. חייה בר אבא ן, ור׳ אבא.. חייא בר אבא אמרו דא[2]ת, ר׳ חייא בר אבא א׳ פ | שלש] פוחגכרי, ג׳ ד[1]א[1], שלשה דא[2]ת | גידולות ת | וארבע] פוגכתר[1]י, ור׳ ד[1]א[1], וארבעה דא[2] | שלשה] פוגתי, ג׳ א[1]כ, שלש דא[2] | ור׳ ד[1]א[1]ב | אמהות | 2 ברכיה] וא[1]גכר[3], חייא דא[2]ת | גורמת פור[3]י | לג׳ כ, שלשה ח | **ממעטת] ממעטה ל | פריה ורביה | ממעטת] ה, וממעטת דפא[2]כתי, ומרבה ן | 4 את לי י | הוצאה וג | ואת] פ, וממעטת את דוא[2]גכתי, ממעטת.. ח | 3 ממעטת] על שממעטת ן | פריה | ואעשך] אמר ~ ח | ממעטת] מרבה ן | היציאה] א[1], את.. דפא[2]תי, את הוצאה וג | ואברכך] אמר ~ ח | ואגדלה] אמר ~ ח | 4 לפום י | דאמרין וגב, דאמרי א[1], דאמרין (דאמרי תי) אינשי דא[2]תי | לא נפש חסר כ, לא נפש א[1] | ולא ממון] ~ את חסר וא[1]ב | 5 משום ר׳ חלבו כ, בשם.. דפאגת, בשם ר׳ לוי בשם ר׳ חלבו ן | שיצא] ואגדלה שמך ~ וי | לו מוניטון פגבי, לו מוניטא ן, מוניטון שלו דא[2]ת | **בעולם] לי ל | ד׳ הן י | להם לי ת | מוניטון דפא[1]גבי, .. שלהם ת, מוניטין א[2]ע, מוניטא ן | בעולם לי ג | אברהם] אלו הם אברהם יהושע דוד ומרדכי ~ י (יהושע) | 6 וגו׳] לגוי גדול דפא[2]גכתי, לגוי גדול וגו׳ א[1], ואגדלה שמך לי[0], לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך י (שם) | מוניטון דפא[2]ת, .. בעולם ג (יצא לו.. לי כי) | ומה היא] ומהו (ומהוא ן, מהו י) מוניטון (מוניטא ן) שלו דפוחא[2]גכתי | מיכן] מצד זה ן | ובחור וי (שם) | ובתולה] ובחורה י (שם) | מיכן] מצד זה ן | 7 יצא לו] יצא א[1], לי כי (שם) | מוניטא בעולם] פו, מוניטון.. דחא[2]י, מוניטון שלו.. א[1], מוניטון גת, לי כי (שם) | ומהו פת, מהו דא[2], ומהו מוניטון (מוניטון א[1], מוניטא ן) שלו וחא[1]כי | ראם ח |

את הרקיע, ואולי פי׳ משאני בוראך ביריה חדשה וכו׳ שיהא נוסף ה׳ על שמו אברם אין מוליד אבל אברהם מוליד וכמאמר ר׳ אבהו בסמוך הבט נא וכו׳ בהי זה וכו׳ הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה, וכתיבת מי שאני בכי״ל עי׳ במ״י לעיל צד 372: 1 אחיתת. כ״ה בכי״ל אחיתה במקום חיתה וכן בכי״ל לעיל צד 44 אחיה וצד 125 אחייה במקום חייא ועי׳ גם באגה״ת ח״ב צד 520, ור׳ אבא הוא ר׳ אבא ברי׳ דר׳ חייא בר אבא ועח״נ במ״י לעיל צד 116 בד״ה בשם ר׳ אלעזר, ור״ל בר חיתה הוא האומר בשם ר׳ אבא, ומלת א מ ר ליתא גם בכי״ו וכי״ג ועי׳ במ״י לעיל צד 366 בד״ה שאיחה וכו׳, ובבמ״ר הגי׳ ר׳ לוי בר חיתא ור׳ אבא בריה דר׳ חייא בר אבא אמ׳ שלשה גדולות וכו׳ בישר וכו׳ ומוסיף שם והלא גדולות אינו אלא שתים ואעשך גדולה היא דכת׳ י״י אשר עשה את משה, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש שלש גדולות ואעשך לגוי גדול אחת ואגדלה שמך שתים ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכו׳ וארבע ברכות ואברכך אחת והיה ברכה שתים ואברכה מברכיך שלש ונברכו בך ארבע, ובלק״ט לפ׳ ואעשך וכו׳ נשתבש ר׳ זכריה בריה דר׳ חייא בר אבא וכו׳ אמר שלש גדולות וארבע וכו׳ ומפרש שם שלש גדולות ואעשך ואגדלה ומקללך אאור וכו׳, ובמדרש הגדול הגי׳ א״ר חייא בר אבא שלשה גידולין וארבע ברכות וכו׳: 2 מגרמת. וכ״ה גם בדפוסי׳ וכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ וכי״ת ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א ושם מפרש לפי שהדרך מגרמת וכו׳ אני נותן לך ברכות הללו ממעט׳ פר״ר שאין דרך ארץ לשמש מטתו בדרך וממעטת את היציאה נכסיו וממעטת את השם שאין אדם יכול לקיים את המצות בדרך כמו שיכול לעשות בהיותו בביתו (בכי״א לעסוק במצות וכו׳ כדרך שאדם מיושב בביתו), ומחוור לפרש ממעטת את השם כמו שאיתא בשבת קמ״ה ב׳ דאמרי אינשי במתא שמאי בלא מתא תותבאי ועי׳ ברד״ל, ובפירש״י עה״ת גורם ומפרש לפי שהדרך ג ו ר מ ת וכו׳ ממעטת וכו׳ וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם ואברכך בממון, ובמד׳ הגדול א״ר ברכיה לפי שהדרך מגרמת וכו׳ ממעטת בפו״ר ממעטת נפקא ביציאה ממעטת את השם לכך אמר לו ואעשך וכו׳, ובבמ״ר שם הגי׳ אמר ר״ב לפי שהדרך גורמת לאדם לשלשה דברים וכו׳ לכך נאמר לו ואעשך לגוי גדול שאין הדרך ממעטת לך פריה ורבית ואברכך שלא תמעט לך הדרך את היציאה ואגדלה שמך שלא תמעט לך את השם וכו׳ ועי״ע במדרש תהלים שם שלשה דברים הדרך עושה מבלה את הכסות ושוחקת את הגוף וממעטת את היציאה וכו׳, וכתיבת פירייה וריביה בכי״ל כמו לעיל צד 222: 4 מבית לבית וכו׳. כשאדם יוצא מבית לבית אי אפשר שלא יאבד חלוק אחד מאתר לאתר נפש כשאדם יוצא ממקום למקום פעמים שמאבד נפש אחת מביתו מרוב טרחות הדרך (פי׳ ב״ר כ״י), ובבמ״ר הגי׳ אמרי אינשי במתלא מביתא לביתא חלוק מאתר לאתר נפש ברם את לא נפש חסר ולא ממון את חסר. ובמד׳ הגדול העתיק דאמרי אינאשי מבית לבית חילוק ממון מאתר וכו׳ ברם הכא לא ממון את חסיר ולא נפש: 5 ר׳ ברכיה מש׳ ר׳ חלבו. דורש ואעשך וכו׳ ואגדלה שמך (ועי׳ גי׳ כי״ו וילקוט) שיצא לו מוניטון בעולם שיתפשט מטבעו כדרך המלכים ומביא המאמר ארבעה הם וכו׳ אברהם ואעשך וגו׳ וכוונתו לס״ד ואגדלה שמך, וכן נוסף בגליון כי״ל ס״א ואגדלה שמך, ובלק״ט ד״א ואגדל״ה שמך זו מוניטון שלו מטבע שלו וכו׳ ועי׳ גם במ״כ, ובב״ק שם ת״ר איזהו מטבע של ירושלים וכו׳ ואיזהו מטבע שלאברהם אבינו זקן וזקינה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר, ופירש״י שם בחור ובתולה יצחק ורבקה זקן וזקינה אברהם ושרה, ובתוספות שם כתבו בב״ר דריש ואגדלה שמך שיצא לו מוניטין בעולם ומהו מוניטין זקן וזקינה מכאן בחור ו ב ת ו ר ה מכאן ועח״נ, ובפדר״א שם איתא מה המלך

הארצות (דה״א יד יז) יצא לו מוניטא, ומה היא מקל ותרמל מיכן ומגדל מיכן על שם כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות וגו׳ (שה״ש ד ד), מרדכי כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות (אסתר ט ד) יצא לו מוניטן, ומה היא שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן: אמר ר׳ יצחק קובעך אני ברכה בשמונה עשרה אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת, אמר ר׳ אחא בשם ר׳ זעירא שלך קודמת לשלי מי שהן אומרים מגן אברהם ואחרכך אומרים מחיה המתים: ר׳ אבהו אמר עליה הבט נא השמים אין כת׳ אלא השמימה (בראשית טו ה) בהי זה בראתי את העולם, הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה, אמר ר׳ יודן יהיו אותותיך מיניין ואברכך, מה ואברכך מאתים וארבעים ושמונה אף אותותיך מאתים וארבעים ושמונה: אמר ר׳

2 פדר״א פ״ג, מדרש אסתר פ׳ ומרדכי יצא (ס׳ ע״ו): 3 ילקוט ר׳ ס״ד, פסחים קי״ז ב׳, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ס׳, תנחומא שם סי׳ ד׳, במדבר רבה שם: 6 ילקוט שם, ילק׳ דה״י ר׳ אלף ע״ג: עי׳ לעיל צד 107 וצד 109: 7 תנחומא מ״ב חיי שרה סי׳ ד׳:

1 לו ל׳ ב | מוניטא] פ, מוניטון (מוניטא ו, מוניטון שלו ב) בעולם דוא2כתי (יצא . . ל׳ א1) | ומה היא] ומהוא (ומהוא ו, מהו ב, מה היה דא2) מוניטון (מוניטא ו) שלו דפוא2גבתי | ותרמל] פג, ותרמיל דוא2תי | 2 *ושמעו — המדינות דוא2גבתי] וגו׳ לא1 | 3 שיצא לו וגו׳ (שם), יצא א1 | מוניטון דא2ת, מוניטא פ, מוניטון (מוניטא ו, מוניטון שלו ב, מוניטן שלו א1) בעולם וא1גבי (שם) | ומה *היא (היה ל)] ומהו (ומהוא ו) מוניטון (מוניטן א1, מוניטא ו) שלו דואגבתי | אמר] ואברכך ~ פחב, ד״א ~ א1 | 4 יצחק] פ, יודן דוחא2כתי, אבהו א2 | קובע אני לך דפוחא2גבתי, אקבע לך א1 | *בשמונה עשרה דפוא2י] בשמנה . . לגב, בי״ח א1, בי״ח ברכות ח | אין — יודע] לא תדע א1 | שלך ו | קודמת] ~ לשלך י | ואם ו, או פ | שלי ו | קודמת] ~ לשלי י | 5 אחא] פוח, אחוה א1ב, אחווה ד, אחווא ת, אחויה א2, אחיא ג | בשם ר׳] בר׳ ב, בר וא1 | משהן פוגב, משהם ח, שהם א1, בשעה שהן ד, שבתחלה הם ת, משהוא י, בשעה שהוא א2 | *אומרים חא1ב] או׳ לג, אומ׳ דפ, אומר י | אלהי אברהם מגן אברהם א1 | ואחר כך] פגב, ואח״כ א1ת, אחר כך ד1, אחר כן ח, אח״כ א2, ל׳ ו | *אומרים ח] אמ׳ ל, הם או׳ ו, אומר י, ל׳ דפאגבת | 6 עליה] ג, על זה א1, ל׳ דפוחא2כתי | נא] ~ השמימה ות | השמים] פוחאבי, שמים דת | אין כת׳ (כן וג) כאן | בה״י זה גש, בה״א זה בי (דה״י), בה״א זו ח, בה״א א1י, בה׳ פ, אמר הב״ה בה״א א2, הוסיף הקב״ה בזה ת, הוסיף הקב״ה זה ד | 7 עולמי ש | מוסיפו] והא1גבשי (שם), מוסיפה פ, מוסיף ה״א דא2תי | יהיו] והגר2, יהו פבר3, והיו דאתר1, ל׳ י | אותותיך] פוג, אותיותיך דחאבתרי | מיניין] כמנין ר2, ל׳ פ | 8 ואברכך] גר2, ואברככה תי, אברכך וא1, אברככה לחא2ר1, ואברכה ד, . . מאתים וארבעים ושמנה ב, ל׳ פ | *מה ואברכך גר2] מהו . . ל, מה אברכך וא1, מה אברככה חבר1י, ל׳ דפא2ת | מאתים — ושמנה] מאתים . . ושמנה פ, מנין מאתים . . ושמנה ג, רמ״ח חא1בי, מנין רמ״ח ר2, . . רמ״ח איברים ר1 | *אף — ושמנה ו] אף . . ושמינה לג, אף אותיותיך רמ״ח חבי, . . מנין רמ״ח ר2, אף

מוניטה שלו הולכת בכל הארץ כך היה מרדכי מוניטה שלו הולכת בכל המדינות וכו׳ ומה היתה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן וכו׳ וכן במדרש אסתר שם ועי׳ לעווי געשיכטע דער יודישען מינצען צד 160, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן בכל המאמר מוניטון ובכי״ו מוניטא ובכי״פ מוניטון ומוניטא, ובערוך ע׳ מניט הועתק ראש המאמר ארבעה הן שיצא להן מוניטין בעולם וכו׳ ועי׳ גם לעיל צד 341 וצד 347 ובח״נ שם, ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א הובא בפירוש מוניטון (בכי״א מוניטין) מטבע ומפרש בשוחר טוב סלעי ומצודתי מוניטון (מוניטין) כמו האומר סלע זו לצדקה ועי׳ במדרש תהלים מ״ב י״ח סי׳ ז׳: 1 מקל ותרמל. לרמז שהיה רועה בתחלה, ותרג׳ ויקח מקלו בידו וכו׳ ובילקוט (ש״א י״ז מ׳) ובתרמיליה ועי׳ גם מדרש תהלים כ״ג סי׳ ב׳ שאין וכו׳ מן הרועה שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו וכו׳: 3 אמר ר׳ יצחק. דורש ואברכך קובעך אני ברכה בש״ע אבל אין את יודע וכו׳ כלו׳ מהדרש ואברכך אינו מוכח אם אבות קודמת או גבורות ור״א בשם ר׳ זעירא גר׳ שדורש והיה ברכה שתהא ראש הברכות שלך קודמת לשלי וכו׳ וכ״ה בבמ״ר אמר ר׳ חייא בר זעירא והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי משהם אומרי׳ מגן אברהם אחר כך אומרים מחיה המתים, ושם נסדר תחלה המאמר מפסחים קי״ז ב׳ א״ר שמעון בן לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכה בך חותמין ואומרים מגן אברהם (בפסחים שם בך חותמין) ואין חותמין בכולן, ובתנחומא מ׳ב שם המאמר סתמי והיה ברכה מהו והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי משהן אומרים מגן אברהם ואחר כך אימרים מחיה המתים וכן בתנחומא שם והיה ברכה מהו שברכתך קודמת וכו׳ ובתחלה אומרים מגן אברהם ואח״כ מחיה המתים, ובכי״פ וכי״ח וכי״כ הגי׳ ואברכך א״ר יצחק (יודן) קובע אני לך וכו׳, וכן איתא ואברכך בכי״ג בראש המאמר ושם נשמט שם האומר, ובכי״ל הוגה מלת ואברכך ביני שיטי לפני מלת קובעך וגר׳ כאלו הוגה א״ר יצחק ואברכך קובעך וכו׳ ובגליון נסמן ס״א והיה ברכה, ובמאמר השני עדיפא הגי׳ א״ר אחא (אחוה אחווה) בר׳ זעירא ועח״נ ולעיל צד 6 ולקמן פפ״ד סי׳ ט׳ וסי׳ י״ז ואגה״א ח״ג צד 656, וכתיבת מי שהן עי׳ במ״י לעיל צד 372: 6 ר׳ אבהו אמר עליה. כ״ה בכי״ל וכ״ה עליה בכי״ג ונשמט שם גם כאן שם האומר, ובכי״א א׳ ר׳ אבהו אמר על זה הבט נא וכו׳, וגר׳ כמו שמפרש בחי׳ הרד״ל שחסר כאן במדרש הדרש ואגדלה שמך הריני מוסיף ה׳ על שמך וכו׳, ור׳ אבהו אמר על זה הדרש הבט נא השמים אין כת׳ וכו׳ הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה ור׳ יודן אמר יהיו אותותיך וכו׳ וכן בתנחומא מ״ב חיי שרה שם ואגדלה שמך א״ר יהודה הלוי ב״ר שלום אמר הקב״ה לאברהם אני עושה שמך למנין אברים שבך מה אברים רמ״ח אף שמך רמ״ח וכו׳ וכן מפרש בפי׳ ס״א הנוסף בפירש״י עה״ת וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך וכו׳ ואברהם עולה רמ״ח כנגד איבריו של אדם, ולהדרש בהי זה בראתי את העולם עי׳ לעיל צד 107 בהבראם ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן בהא בראם וכו׳: 7 אותותיך. וכן בכי״ל לעיל צד 140 האותות (ועיי״ש במ״י) וצד 246 אותיותיו, ושם הגהתי האותיות

לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא השימה לו עד שנתברך, אברהם היה מתפלל לעקרות והן נפקדות, על החולים ומתרפאים, ר' הונא אמ' לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא חולה רואהו ומרויח, אמר ר' חנינה אפילו ספינות שהיו מפרשות בים היו ניצולות בזכותו שלאברהם, ולא שליין נסך היו, אלא חלה מזיל חמרא, בכל מקום שיין גוים מצוי יין שלישראל נמכר בזול, אמר ר' יצחק אף לאיוב כן עשה מעשה ידיו ברכת (איוב א י) לא נטל אדם פרוטה מאיוב וצרך ליטול ממנו פעם שנית: והיה ברכה והיה בריכה, מה בריכה זו מטהרת את הטמאים אף את מקרב רחוקים: אמר ר' ברכיה כבר כתוב ואברכך מה תלמוד לומר והיה ברכה, אלא אמר לו עד כן הייתי זקוק לברך את עולמי, מיכן ואילך הרי הברכות מסורות לך, למן דהני לך למברכה ברוך:

1 ילק' ר' ס"ד: 3 עי' יבמות ס"ג א': 5 פסחים קי"ב א', ב"ב ע"ו ב': 6 במדבר רבה שם: 7 תנחומא ע"ב לך לך סי' ה' נשא סי' י"ז, תנחומא לך לך סי' ד' נשא סי' ט', מדרש תהלים א' סי' ה', פסיקתא פ' זאת הברכה (קצ"ט א'), תנחומא ע"ב ו' זאת הברכה סי' א', תנחומא שם סי' א':

אותיותיך אברהם מאתים ומ' ושמונה י (שם), אף אברהם רמ"ח א[1], כמנין ואברכה מברכיך פ, ל' דא[2]ת | 1 השימה] פוא[1]גבר, שמה דא[2]תי | לו] ~ אברהם ו | שנתברך] פא'גב, ~ מאברהם דא'תי אברהם פא[1]גכ] כיצד ~ דא[2]י | היה מתפלל] נתפלל פ | 2 על עקרות א[2], על העקרות וגי | *והן פואגב] והם לדת, והיו י | נפקדות] יולדות א'כ | על החולים] פא'ג, ועל.. דוא[2]תי, לחולים כ | והן מתרפאין פ, והם מרווחים וא[2], והם (והן ת) מרויחים א[2]כת, והם (והן ג) מרויחין ד[1]ג, והם מתרווחין י | ר' הונא] פאב, ר' חונא ג, רב הונא דותי | 3 חולה] חולה פ | החולה דוא[2]תי | רואהו] ת, רואה אותו דא[2]גי, הולך ורואה אותו כ | ומרויח] ומרוויח ג, ומרווח ו, והוא מרויח י, והיה.. א[1] | אפילו ל' י | שהיו] שהן ו, ל א'כ | מפרישות א[1] | בים] פ, ~ הגדול דואגבתי | 'היו דפאגבי] הן ל, לא היו ת, ל' ו | ניצלות ו, נצלות כ, מוצלות פ | בזכות של ו, בזכות כ, אלא בזכותו ת | 4 אברהם אבי' א' | אלא] ד'וא[1]גבי[1], אתמהא ~ דפא[2]ת | חלה] וגב, חלא דפאתרי | *מזיל א[2]גכ] ומזיל לדי[1] מוזיל ר, ומוזיל א[1], תוזיל ו, מחיל פ | גוים] וא[1]ג, הגוים דא[2]ת, שלגוים כ, נסך י | יין ל' וא[1] | של ל' פג | 5 נמכר ל' כ | ואף י | כן עשה] וא'ג, עשה כן דפא[2]כתי | 6 וצרך] ו, וצריך פא'גב, ונצטרך דא[2]ת, והוצרך י | *'ליטול] ליטל ל | שנית] א[1], שנייה דוא[2]גתי, אחרת כ | והיה בריכה חגב, קרי ביה בריכה דא[2]תי, ל' פא[1] | הבריכה הזו כי | 7 רחוקים] ה, את הרחוקים וא[1]ג, רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים דא[2]תי, רחוקים ומכניס תחת (רחוקים תחת כ) כנפי השכינה פב | ואברכך] פוג, ואברכה דא[1], ואברככה א[2]תי | ומה גב | 8 כאן דפאגבי, כדון ת | את ל' פא'בי | 8 הרי ברכות וג, הרי כל הברכות א[1], הברכות פ | לך] בידך כ | *למן וג] למאן האי, ולמאן דת, למה לפ | דהני] פוח, דחזי דאי, דחאזי ת | 9 למברכה] פחג, למברכא דוא[2]תי, למברך א[1] | ברוך] וחא[1]גב, בריך דפא[2]תי |

אותיותיו. וראיתי אחרי ראי שגם כאן כתוב אותותיך וכ"ה בכי"פ, ובכי"ו וכי"ג גם בסמוך אף אותותיך. והנחתי כאן זו הגי', ועי' נעלדעקע מאנד' גראממאטיק צד 16, ודורש מניין ואברכך כאילו כתוב ואברככה ואינו מונה וי"ו השימוש, וכן אברהם מנין אותותיו רמ"ח ועי' גם בח"נ, ובכי"כ נוסף הפירוש אברהם כך עולה בחשבון רמ"ח: 1 לא שם. לשון שומא וכן שם בכי"ל בניקוד שי"ן ימנית, ומשמע שר"ל אמר שמיד בשעת פיסוק הדמים היתה הברכה שורה על הקונה או על המוכר, ובא"א כתב לשון רש"י ז"ל לא שם שדרכו של קונה בשעה שהוא קונה הוא שם את הדבר כמה הוא שוה ולא שמה לו עד שנתברך שכל מי שעושה עמו סחורה מתברך ממנו בין קונה בין מוכר לו, ועי' ב"מ ל"ה א' שמו לה וכו' שמו מינה וכו', ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א הגי' ולא השימה כמו לפנינו: 2 לעקרות. וכ"ה גם בדפ"ד וד"ו ובכי"פ וכי"א א' וכי"כ, ולהגי' על (ועל) החולים והם מרווחים מרויחי' עי' גם לעיל צד 125: לא סוף דבר. לא בלבד ועי' לעיל צד 352: 3 אפילו ספינות וכו'. המאמר דוגמתו במאמר ר' אליעזר ביבמות שם אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל, ומטעת כרמים היתה קדומה בגליא והיו מוליכים יין מגליא לאספמיא (ועי' העהן קולטורפלאנצען מהדורא ו' צד 77), ופריך הכא ולא של יין נסך היו בתמיה ומשני חלה מזיל חמרא ונר' כדמפרש ביפ"ת דמשל היה בפיהם שאפילו החומץ טוב שגורם זול ליין כי רבים ישתו מהחומץ ולא יהיה היין כל כך ביוקר וכן הכא יין נסך יש בו תועלת שע"י שנמצא לגויים יהיה יין הכשר נמכר בזול ולכן היו ניצולות ספינות יין נסך בזכותו, ובכי"ל ובדפ"ר וד"ו ובילקוט דפ"ר הגי' ומזיל וכן גסמן בגליון כי"א ב' ג"א חלא ומזיל והגהתי מזיל ועי' במ"כ, וקצת תימה שמלת אתמהא ליתא כאן בכי"ל אעפ"י שדרכו של הכ"י להפריז בזו המלה: 5 מעשה ידיו וכו'. וכן הדרש בב"ב שם מאי מעשה ידיו ברכת א"ר שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך: 6 והיה בריכה. דורש ברכה קרי ביה בריכה מה בריכה זו וכו', ובבמ"ר שם ד"א והיה ברכה והיה בריכה מה הבריכה הזו וכו' אף אתה מקרב רחוקים תחת כנפי השכינה, ובמדרש הגדול הועתק ד"א והיה ברכה מה בריכה זו וכו' כך אתה מקרב את הרחוקין ומטהרן ועח"נ ובמ"י לעיל צד 16 בד"ה מי העיר וכו': 8 למן דהני לך. למי שיערב לך לברך ברך, ובתנחומא מ"ב לך לך שם מאמר ארוך ד"א והיה ברכה א"ל הקב"ה משעה שבראתי עולמי ועד עכשיו הייתי זקוק לברך בריותי שנ' ויברך אותם אלהים וברכתי לנח ולבניו שנ' ויברך אלהים את נח מכאן ואילך אתה עשוי על הברכה שנאמר והיה ברכה ולא עשת אלא כיון שעמד יצחק וכו' משל למה"ד למלך בו"ד שהיה לו פרדס וכו' ועיי"ש ובתנחומא מ"ב נשא שם, ובבמ"ר שם והיה ברכה כבר כתי' ואברכך מה ת"ל והיה ברכה אמר ר' אלעזר אמר לו הקב"ה משבראתי עולמי ועד עכשיו הייתי זקוק לברך את בריותי שנ' ויברך אותם וכו' ואומר ויברך אלהים את נח וכו' אבל מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דהני לך למברכה ברוך וכו' משל למלך שהיה לו פרדס וכו', ובמדרש תהלים שם את מוצא שבתחילה היה מברך הקב"ה את עולמו שנ' ויברך אותם וכו' כיון שעמד נח וכו' עמד אברהם ובירכו שנ' וה' ברך את אברהם בכל מהו והיה ברכה אמר

ג) ואברכה מברכך אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר החמיר הקב״ה בכבוד הצדיק יותר מכבודו, בכבודו כת׳ כי מכבדיי אכבד ובוזי יקלו (ש״א ב ל) על ידי אחרים, בכבוד הצדיק כת׳ [ואברכה מברכיך] ומקללך אאור אנא: תני אילו ברכות ששוחים בהם, ראשונה תחילה וסוף, מודים תחילה וסוף, ואם שוחה על כל ברכה וברכה מלמדים אותו שלא ישחה, ר יצחק ברי נחמן בשם ר׳ יהושע בן לוי כהן גדול תחילת כל ברכה והמלך תחילת כל ברכה וסוף כל ברכה, ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי מי שהיה כורע לא היה נזקף עד שהיה גומר כל תפילתו היה דכת׳ ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ את כל התפילה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יי׳ מכרוע על ברכיו וגו׳ (מ״א ח נד), אי זו היא כריעה ואי זו היא בריכה, ר׳ חייא רבה הראה כריעה לפני ר׳ ונפסח ונתרפא, לוי בן סוסי הראה בריכה לפני ר׳ ונפסח ולא נתרפא: יב

ונברכו בך הגשמים והטללים בזכותך: ה״ה ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה וגו׳ (אסתר ב כב), זה מהול וזה ערל וחס עליו אתמהא, ר׳ יודה אמר מזקנים אתבונן וגו׳ (תהלים קיט ק)

1 ילקוט כ׳ ס״ה, ילק׳ שמואל כ׳ ק״ה, מדרש שמואל פ״ט: 3 תוספתא ברכות פ״א, ירוש׳ ברכות פ״א ג׳ ג׳, ברכות ל״ד א׳: 8 ירוש׳ סוכה פ״ה נ״ה ב׳, מגילה כ״ב ב׳, סוכה נ״ג א׳, תענית כ״ה א׳, שבועות ט״ז ב׳: 10 ילקוט כ׳ ס״ה: ילקוט שם, ילק׳ תהלים כ׳ תתע״ח, ילק׳ אסתר כ׳ תתרנ״ג, ילק׳ מכירי תהלים קי״ט סי׳ כ״ז:

1 ר׳ — בן אלעזר] פגבי (שמואל), ר׳ אלעזר בר׳ ירמיה ן, ר׳ ירמיה דא[2]ת, ר׳ אלעזר א[1] | בכבודו של צדיק דוחאגתי, על כבודו . . כי (שם), בכבוד הצדיקים פ מן כבודו ן | 2 מכבדיי] ן, מכבדי דפאגבתי | ובוזיי ן | בכבודו של צדיק וא[1]י (שם), ובכבודו . . דא[2]גבת, ובכבודן של צדיקים פ | **ואברכה מברכיך] ל׳ ל | 3 אנה ן | תני] פ, תאני ג, תניא דא[2]ת, תמן תנינן א[1], תנן התם ב | ששוחים] ן, ששוחין גב, ששוחה א[2], שאדם שוחה דפא[1]ת | ראשונה] וגב, ראשנה פ, באבות דא[1]ת | ומודים וגב, ובמודים א[1] | 4 ואם שוחה] פא[2], אם שוחה א[1], והשוחה דות, ואם בא לשחות ב | ישחה] פא[1], לשוח דוא[2]גת | בר דאת, בן ן | 5 תחילת כל ברכה] ג, תחלת . . ברכה וברכה פ, תחלה על כל הברכות ן, תחלת כל ברכה שוחה דא[2]ת, היה שוחה תחלת כל הברכה א[1] | המלך ן | תחלת כל . . ברכה פא[1], תחילה וסוף על כל הברכות ן, בתחלת כל ברכה וסוף כל ברכה שוחה דא[2]ת, תחלה וסוף ב | 6 מי שהיה] פ, מלך . . ל[0], המלך משהיה דואבת, . . כשהיה ג | לא היה זוקף גב, שוב אינו זוקף פ | עד שהוא גומר ן, עד שגומר פ | כל הברכות של תפלה ן | *ויהי ככלות דפאבת] וככלות לוג | 7 *אל — וגו ג] אל . . התפלה . . ברכיו וכפיו פרושות השמים א[1], אל . . השמימה ד, אל . . והתחנה וגו׳ א[2], אל יי׳ וגו׳ פ, וגו׳ ל | 8 איזו (ואי זו א[1], ואיזו וגת) היא פוא[1]גת, ואיזו דא[2] | ואיזו היא פוא[1]גת, ואיזו דא[2] | *בריכה דפואגת] ברכה לכ | 9 ונתפסח א[1] | לוי בן סיסי א[1], . . בר סיסי וגב, ובר סיסי דא[2]ת | *בריכה ל[0]דפוא[2]ג] ברכה לכ, כריעה ת | ונתפסח א[1]ב | 10 הגשמים] פב, ~ בזכותך דואתי | והטללים] פוא[1]ב, הטללים דא[2]תי | בזכותך] ~ הן יורדין ב | 11 וגו׳] ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי וא[1]גי | ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה דאגבתי (תהלים) ש, . . ר׳ יודן ן | אמר] וא[1]גבת, אומר דא[2]י | וגו׳] כי פקדיך נצרתי דא[2]ת, ל׳ ד[1]פוא[1]גבי |

ר׳ נחמיה (ר׳ נחמן) שמסר לו את הברכה שאמר לג עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך ולמאן דאהני לך לברכה בריך (למאן דאת יהיב ליה ברכה בריך) כיון שעמד יצחק וכו׳ משל למלך וכו׳ ועי״ע סגנון המאמר בפתיחת ר׳ ברכיה בפסיקתא שם ובמדרשי תנחומא וזאת הברכה שם: 1 אמר ר׳ ירמיה. במדרש שמואל הגי׳ ר׳ ירמיה בשם רב שמואל בר רב יצחק החמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יתיר מכבודו בכבודו של צדיק כתיב ואברכה מברכך וגו׳ בכבודו של הקב״ה כי מכבדי אכבד אני אכבדן ובוזי יקלו ע״י אחרים, ובדר״ק שמואל שם הגי׳ ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל, ובמדרש הגדול העתיק ר׳ מנחמא בשם ר׳ שמואל בר יצחק בכבודו שלצדיק הוא אומר מקללך אאר אני בעצמי אבל בכבודו הוא אומר וכו׳, ולסוף המאמר נוסף בגליון כי״ל וכן מצינו במקלל וסמכו כל השומ׳ את ידיהם וגו׳ וצ״ע: 3 תני. בתוספתא שם אילו ברכות ששוחין בהן ברכה ראשונה תחילה וסוף ובמודים תחילה וסוף והשוחה בכל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה, ובירוש׳ ברכות שם כל הסוגיא אלו ברכות (ובירוש׳ ברכות ד׳ מגנצא תני אלו ברכות) ששוחחין בהן בראשו (בראשונ׳) תחילה וסוף ובמודים וכו׳ השוחח (והשוחח) על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח ר׳ יצחק בר נחמן בשם ריב״ל כהן גדול שוחח על סוף (בסוף) כל ברכה וברכה המלך ראש (והמלך בראש) כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה ר׳ סימון בשם ריב״ל המלך משהוא כורע אינו נזקף (זוקף) עד שהוא משלים כל תפילתו מ״ט ויהי ככלות וכו׳ מכרוע על ברכיו אי זו (אי זו היא) כריעה ואי זו (ואי זו היא) בריכה ר׳ חייא רבא הראה בריכה לפני ר׳ ונפסח ונתרפא ר׳ לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא, וצ״ל שם לפי הגי׳ שלפנינו וכדאיתא בירוש׳ סוכה פ״ה אי זו היא כריעה ואי זו היא בריכה ר׳ חייה רבה הראה כריעה וכו׳ לוי בר סיסי הראה בריכה וכו׳, ובבבלי ברכות שם ת״ר אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות וכו׳ בהודאה וכו׳ ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה אר״ש בן פזי אמר ריב״ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו כהן גדול בסוף כל ברכה וברכה והמלך תחלת וכו׳ וסוף כל ברכה וברכה א״ר יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דריב״ל הדיוט וכו׳ כהן גדול תחילת כל ברכה וברכה המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנ׳ ויהי ככלות וכו׳ מכרוע על ברכיו ת״ר קידה על אפים וכו׳ כריעה על ברכים וכו׳ השתחואה זו פישוט ידים ורגלים וכו׳ ועי׳ בד״ס, זכן במגילה ושבועות שם ת״ר קידה וכו׳ ועוד במגילה שם וכן בסוכה ותענית שם לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע. ובב״ר כאן ובירושלמי לא נתפרש אי זו היא כריעה ואי זו היא בריכה, וקידה דבבלי הוא בריכה כאן ובירושלמי ועי׳ בפי׳ מהרז״ו ירוש׳ ברכות שם: 9 לוי בן סוסי. כ״ה בכי״ל ועי׳ במבה״י ק״י ב׳: 10 ה״ה וידע וכו׳. כאן מתחיל מאמר בפ״ע ועי׳ במ״י לעיל צד 370 בד״ה ההי״ד עמך וכו׳: 11 זה מהול. מרדכי מהול ואחשורוש ערל וכי מה איכפת ליה אם בגתן ותרש שלחו בו יד

אמר יעקב בירך את פרעה ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז ז), יוסף לא גילה לו, דניאל לא גילה לנבוכדנצר, אף אני ויגד לאסתר המלכה, אמר ר' נחמיה אמר הקב"ה לאברהם ונברכו בך אין ליעתר עתידין אינון מינן, אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הן שואלים לנו ואנו מגלים להם:
יג ד) וילך אברם כאשר דבר אליו יי' וילך אתו לוט לוט טפל לו:
ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה ה"ה ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז) רב אמר בת ארבעים שנה הייתה, שמואל אמר בת שמונים שנה היית, רבנין דתמן אמ' בת ע"ה שנה, ר' 24c
ברכיה בשם רבנין אמר הקב"ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן ע"ה חייך אף גואל שאני מעמיד ממך בן ע"ה מניין הדס"ה:
יד ה) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם וגו' [ואת
הנפש אשר עשו] ר' לעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אם מתכנסים הם כל האומות ליבראות יתוש

4 ילקוט ר' ס"ו: 5 ילקוט שם, ילק' אסתר ר' תתרנ"ג, מדרש אבא גוריון ומדרש פנים אחרים פ' ויהי אומן (ג' ז'): 9 ילקוט ר' ס"ו, לקמן פפ"ד, ספרי ואתחנן פי' ל"ג, ירוש' סנהדרין פ"ז כ"ה ד', אדר"נ נו"א פי"ב נו"ב פכ"ו, שיר השירים רבה פ' לריס (א' ג'), פסיקתא רבתי פמ"ג (קצ"א א'), תנחומא לך לך סי' י"ב:

1 בירך] לא ~ ל° | לא] וגי, ל' דפאבתם | לו] לו חלומו ב, לו את חלומו י (אסתר), לפרעה חלומו י | לא] פגי, ל' דאבתם | 2 לנבוכד נצר ת, לנבוכדנאצר מ, לנבוכד נאצר א[2], לו לנבוכדנאצר י (תהלים), לו לנבוכד נאצר ג, לנבוכד נצר את חלומו י | אני] פוא[1]גבי, אנא י (אסתר), אני בן דא[2]ת | ויגד] אגיד בי (שם), מגיד י (תהלים), אגיד לאסתר המלכה שנ' ויגד מ | אמר ר' נחמיה] פוא[1]גב, ור' נחמיה (נחמיא א[2]) אמר דא[2]ת, ר' נחמיא אומר י | לאברהם] פי. . אבינו דאגבת, לאבינו אברהם ו | ונברכו בך] ב, ~ וגו' פ, כל משפחות האדמה רי. . ובזרעיך דואג. . ובזרעיך ד[1]ת | 3 אי ת, אם ור[2]י | *ליעתר] לי עתר ל, לו עתר ג, לעתר ר[3], לעותר פ, לעותרא א[1]בי, לעתיד ר[1], לעתיד לבא ו, תימר דלהוו (תאמ' ליהוו ת) עתירין דא[2]ת | *עתירין פא[1]גבי] עתידן ל, הרי עתירין דא[2]ת | אינון] פא[1]גבי, הינון ו, אנון דא[2]ת | לשאלה] לשאילה ד[1]ו, ל' י | כשנכנסין י | בצרה פ | הן ל' ג | שואלים] י, שואלין פא[1]ג, נשאלים דא[2]ת, נכנסין שואלין ו | ואני מגלה פ | 4 *וילך — לוט א[1]בי] וגו' לדפא[2]גב | לוט] פוא[1]גב, ולוט דא[2]ת, ל' י | טפלה ת | 5 *חמש — שנה ת] חמש. . שנה בצאתו מחרן גב, חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן וא[1], שבעים וחמש וגו' ל, שבעים וחמש פ, שבעים וחמש (ע' וה' ד[1]) שנים דא[2] | הדסה] ב, ~ היא אסתר דוא[2]ת, היא. . בת דודו פחא[1]ג | 6 שנה] פוא[1]גב, ל' דא[2]תי (שם), היתה דפאבתי (אסתר) | היית ו | ושמואל | שנה ל' פת | היית] וג, היתה פא[1]בתי (שם), ל' דא[2] | דתמן] פוג, ל' דחא[2]בתי (שם) | ע"ה שנה] ע' וה' ד[1], שבעים וחמשה דא[2], חמש ושבעים שנה היתה ח, שבעין וחמש שנה היתה פ, שבעים וחמש. . היית ג, שבעים וארבעת מניין הדסה ב, שבעין וארבעה מנין. . י (שם) | 7 רבנין] פ, ־נן ג, רבנן (רבנין א[1]) דתמן דאבת, ר' נחמיה י (שם) | לאברהם אבינו גי (שם), לאבינו אברהם ו | מבית אביך] ~ מחרן י (שם) | ע"ה שנה א[1]י, שבעים וחמש ו, . . וחמש שנה פגב, . . וחמש שנים ת, שבעים וחמשה (ע"ה ד[1]א[2]) שנים דא[2] | חייך אף — מעמיד] חייך גואל. . י, אף גואל. . ב, אף אני מעמיד גואל י (שם) | 8 בן] פבי (שם), יהיה בן דוא[2]גת, יהיה (תהיה י) בת א[1]י | ע"ה שנה א[1]בי, שבעים וחמש ג, . . וחמש שנה פ, . . וחמש שנים ת, שבעים וחמשת (ע"ה ד[1]א[2]) שנים דא[2], חמש ושבעים שנה ו | מניין] כמנין חא[2], ל' י (שם) | הדס"ה] ~ בגימטריא א[1] | 9 ויקח — וגו'] ויקח. . רכושם אשר רכשו ג, ויקח. . לוט וגו' א[1], ויקח. . אשתו פוב, ל' דא[2]ת | *ואת — עשו ל°] ואת. . עשו בחרן דאבת, ל' לפוג | 10 אלעזר | בשם — בן] פוא[1]גב, בר דא[2]ת | אם] הנפש אשר עשו בחרן ~ פ | מתכנשין ח | הם] וג, ל' דפחאבתי | *האומות חב] אומות ל, אומות העולם פגי, . . שבעולם א[1], באי העולם דוא[2]ת | לבראות פח, לבראת די, לברות וגת, לברוא א[2], לברא א[1], ומבקשין לבראות ב | יתוש] פוחא[1]ב, אפילו ~ דא[2]גתי |

ולמה חס עליו (פי' ב"ר כ"י): 1 אמר יעקב בירך. אמר מרדכי יעקב בירך וכו' כלום יוסף לא גילה לו לפרעה את החלום כלום דניאל לא גילה לנבוכדנצר את החלום אף אני אעשה שנ' ויגד וכו' ור"נ דורש אמר הקב"ה לאברהם ונברכו בך מה ענין הברכה שיהיו נתברכים כל משפחות האדמה באברהם ובזרעו אין לעתר אם לעושר הרי הם עשירים ממנו אלא לשאלה כשהן וכו' הן שואלים לנו וכו', ותגהתי אין ליעתר עתירין אינון וכו' ועת"נ, ובהגי' ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך מעורבב הפסוק שלפנינו עם הפ' והתברכו בזרעך כל גויי הארץ (בראשית כ"ב י"ח) או עם הפ' ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (שם כ"ח י"ד), וכבר היה גי' זו לפני בעל לק"ט שהעתיק כל משפחות האדמה ובזרעך יעקב בירך וכו' ומסיים הוי וזרעך ועיי"ש בהערות ר"ש באבער: 8 מניין הדס"ה. כלו' הדס"ה ע"ד ועם התיבה ע"ה, והגי' שבעים (שבעין) וארבעה אינה מכוונת לפי הדרש אתה יצאת וכו' אף גואל וכו', ובמדרש אבא גוריון (בספרי דאגדתא על מגלת אסתר שהו"ל רש"ב) הגי' ויהי אימן וכו' רב אמר וכו' ושמואל אמר בת שבעים היתה ורבנן אמרו (ורבנן דתמן אמרי) בת שבעים וחמש (ארבע ושבעים) שנים היתה ר' ברכיה בשם רבנן דתמן אמ' (ר' ברכיה בשם רבנן וכו', ר' ברכיה אמר) אמר הקב"ה וכו' מבית אביך כשהייתה בן ע"ה שנים חייך אף הגואל שעתיד לעמוד ממך על בנייך במדי לא תהא אלא בת ע"ה שנה מנין הדס"ה ועי' בהערות שם, ובמדרש פנים אחרים (בספרי דאגדתא צד 63) ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו מנין הדס"ה ע"ד שהיתה בת ע"ד וכו': 10 ר' לעזר וכו'. לקמן פפ"ד נסדר המאמר בדרש וישב יעקב בארץ מגורי וכו' אברהם גייר גיורים וכו' והגי' שם בכי"ל ויקח אברם את שרי אשתו וגו' ואת הנפש אשר עשו בחרן ר' אלעזר וכו' אם מתכנסים כל

אחר אין יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמ' ואת הנפש אשר עשו, אלא אילו הגרים, ויאמר שניירו, למה שעשו, אלא ללמדך שכל מי שמקרב את הגוי כילו בראו, ויאמר שעשה, למה שעשו, אמר ר' חוניה אברהם היה מגייר את האנשים ושרה את הנשים:

ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם וגו' [והכנעני אז בארץ] עד עכשיו נתבקש טו להם זכות בארץ:

ז) וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח זו שיכן לבשורת ארץ ישראל:

ח) ויעתק מישם ההרה מקדם לביתאל וגו' לשעבר היתה נקראת ביתאל ועכשיו נקראת

2 עי' סנהדרין ל"ט ב': 4 ילקוט ר' ס"ז, לקמן פ"מ (פמ"א): 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ירוש' שנה פ"ע י"ח ד', ירוש' ע"ז פ"ג מ"ג ס':

1 אחד] ~ לזרוק בו את הנשמה ו, ולהטיל בו נשמה י | אינן דפואגבתי, אינם ח | יכולים ח | לזרוק — נשמה] לזרוק . . הנשמה ח, לזרוק . . את הנשמה ג, ל' וי | אמר א[2], אמרת גכי, אומר ותא[1] | עשו] ~ בחרן פא[1]גכת | הגרים] ~ שגיירו | ויאמר] ו, ונאמ' ג, נימ' א[1], תאמר פ, והיה לו לומר ח, ואם כן דא[2]תי, אם כן כ | 2 למה] וא[1], אלא למה פ, למה (ולמה ח) אמר דהא[2]כתי, למה נאמר ג | שעשו] פוגבי, אשר עשו א[1], עשו דא[2]ת | שמקרב] כי, שהוא מקרב דוא[2]גת | הגוי] ותגי[1], הגר א[1]ב, הנכרי ומגיירו דא[2]ת | כילו] ג, כאילו דו, כאלו את, מעלה עליו הכתוב (כאלו כ) כאילו כי | בראו] עשאו י | ונאמר א[1]ג, והיה לו לומר ח, לימא י | שעשה] ותא[1]ג, אשר עשה דא[2]תי | למה] וא[1], ולמה גר[1], למה אמר חתי, למה נאמר דא[2] | שעשו] הא[1]ג, אשר עשו דא[2]תי | רב י | 3 חוניא ותא[1]ג, חונא ד, הונא פא[2]תי | **את] ל' ל | ושרה] פוג, ~ מגיירת דהא[1]כתי | 4 מתבקש פר | 6 *ויאמר — מזבח] ויאמר . . הזאת וגב, ויאמר לזרעך וגו' דא, וגו' ל | זו שיכן—ישראל] די[1]ן, זו שכן . . ג, זה שיכן . . א[1], זה שכן . . פ, זה שיכן (שכן רי[1]) לבשורת הארץ רי[1], שלא (לא א[2]) בנה מזבח אלא על בשורת ארץ ישראל דא[2]ת | 8 לבית אל | היתה ל' פע | בית אל | עכשיו ו | נקראת] פכער[2], היא ~ דואגתרי[1] |

האומות אינם יכולין לבראות יתוש אחד שיטילו בו נשמה ואת אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא אילו הגרים ונאמר שגיירו למה שעשו אלא ללמדך וכו' שמקרב את הגר כאילו וכו' ונאמר שעשה ולמה שעשו אמר ר' חוניא אברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים, וראש המאמר הובא בירוש' סנהדרין שם ולא כן א"ר לעזר בשם ר' יוסי בר זימר' אם מתכנסין הן כל באי העולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה, ובספרי שם המאמר סתמי ד"א ואהבת וכו' אהבהו על כל הבריות כאברהם אביך כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו ומה ת"ל ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירם ומכניסן תחת כנפי השכינה, וכן מאמר סתמי באדר"נ נו"א שם ומקרבן לתורה וכו' כדרך שהיה א"א מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה ולא אברהם לבד עשה כן אלא אף שרה שנ' ויקח אברם וכו' והלא כל באי העולם אינם יכולין לבראות אפילו יתוש אחד ומה ת"ל ואת הנפש וכו' מלמד שהעלה עליהם הקב"ה כאלו עשו אותם. ובאדר"נ נו"ב שם ד"א כל המכניס בריה אחת תחת כנפי שמים מעלה עליו הכתוב כאילו בראה כאילו יצרה שנ' ואת הנפש וכו' וכי א"א ע"ה בראם או אברהם יצרם והלא אם יבואו כל הבריות שבעולם לבראות יתוש אחד אינם יכולים א"כ למה נאמר את הנפש וכו' ללמדך שהיה א"א ע"ה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים וכו' אשר עשה אב"כ אלא אשר עשו מלמד ששניהם שקולים בזכות, ובשהש"ר שם ויקח אברם וכו' והלא אם מתכנשי' כל העולם לבראת יתוש אחד אינן יכולי' לבראתו אלא אלו הגרים שגיירו אברהם ושרה לכך נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן א"ר חוניא אברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים וכה ת"ל אשר עשו בחרן מלמד שהיה א"א מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן ומאהיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה וכו' (ועי' לקמן פפ"ד בנוסחת הדפוסים), ובפסי"ר שם הגי' ואת הנפש אשר עשו בחרן וכי אברהם עשה נפשות א"ר אלעזר בן פדת בשם ר' יוסי בן זימרא אם יכנסו כל באי עולם לבראות אפילו יתוש אחד אינם יכולים ואתה אומר ואת הנפש וכו' וכי אברהם ושרה ברא נפשות (בפסי"ר ד' ווארשא וכי אברהם ברא נפשות או שרה) מהו שכתב ואת הנפש אלא שהיה אברהם מגייר אנשים ושרה מגיירת הנשים וכו', ובתנחומא לך לך שם איתא א"ר א ל כ ס נ ד ר י אלמלא נתכנסו כל הבריות לעשות יתוש אחד אינן יכולין לעשות ומהו הנפש אשר עשו שהיה מלמדן יראת שמים ומורה להן את התורה וכו' ועי' בסנהדרין שם ובמדרש הגדול עמו 203, ועפ"י אילו המאמרים מתורגם בת"א ואת הנפש וכו' וית נפשתא דשעבידו לאוריתא וכו' ובתר"י א' וית נפשתא די גיירו וכו' ובתר"י ב' וית נפשתא דגיירין (וצ"ל דגיירון), וכתיבת כ י ל ו בכי"ל כמו לעיל צד 212 וצד 286 ועיי"ש: 3 והכנעני אז בארץ. כן הוספתי, ודורש והכנעני וכו' עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ כי לא שלם עונם עד עכשיו להתגרש משם ועי' בפי' ב"ר, וכן לקמן פ"מ לפ' ויהי ריב וכו' אמר להם הקב"ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת אימתי לכשיעקרו ז' עממים מתוכה והכנעני והפריזי אז יושב בארץ וגו' עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ, ובלק"ט הועתק לפ' שלאחריו וירא ה' אל אברם נתבקש לו זכות בארץ וצ"ע, ופירוש אחר לזה המאמר גר' במה שמפרש במדרש הגדול ד"א ויעבר אברם בארץ לבקש להם זכות בארץ לידע איזה מקום שסוף בניו לעשות בו זכות ומודה לשם עליו ואיזה מקום שסופן להוב בו ומבקש רחמים עליו: 6 זו שיכן. זו שנאמרה כאן ויבן שם וכו' לבשורת א"י נאמר' וכדאיתא בסמוך ג' מזבחות בנה וכו', ובלק"ט הגי' זה שיכן בזכות הארץ ובילקוט דפ"ר וד"ו זה שכן לבשורת הארץ וכן גורס בפי' ב"ר כ"י זה שיכן (שכן) לבשורת וכו' ומפרש שהמזבח הזה לא בנה כי אם לבשורת הארץ, וכעין פירוש זה הגי' בד"ו וכי"א ב' וכי"ת שלא בנה מזבח אלא וכו' ועח"נ ולעיל צד 288 ובמ"י שם בר"ה זה שיכן וצד 323 ובח"נ שם: 8 לשעבר היתה נקראת וכו'. דורש מ ק ד ם בהוראת קודם בזמן (כמו בל"ם מקדם מימי עולם ודוגמאותיו) ויעתק משם וכו' מקדם לבית אל לעיר שהיתה נקראת מקדם לשעבר בית אל ועכשיו נקראת בית און וכמו שכתוב ביהושע ז' ב' וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל וכו' ודורש גם זה הפסוק עם בית און שהיתה נקראת מקדם לשעבר בית אל (ועי"ע הושע ד' ט"ו ה' ח' י' ה'

בית און, אמר ר' ליעזר לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד, אמר ר' יצחק בר נחמן תמן קריין לפעלה טבה עמלה ולהרהון שלמימי רגלים עמדה:

ויט אהלו אמר ר' חנינה אהלה כתי מי שנטה אהל שרה אחרכך נטה אהלו:

טז ויבן שם מזבח לי"י אמר ר' לעזר ג' מזבחות בנה אחד לבשורת ארץ ישראל ואחד לקיניינה ואחד שלא יפלו בניו בעי ההי"ד ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון יי"י

3 ילקוט שם: 4 ילקוט שם, ועי' סנהדרין ע"ד ב':

1 אין] תאוה ו | אליעזר דור[3], אליעזר פא'גבתע | זכה] פוא[1]גבתע, זכת דר[2], זכתה ר[3] | להיקראות דא[1], להיקרות וגת, להקרות פעב, שתהא נקראת ר | בן העמל] גבע, בן העמד פא[1], בית העמל ד[1]ן, בית העמד דתר, בית העומד ר[3] | הוא נקרא] פא'גע, היא נקראת דותר[1] | בן העמד] גע, בן העמל פא[1], בית העמד ד[1], בית העמל דותר, בית עמל ר[3] | אמר — נחמן] וא[1]ג, אמר.. נחמני ע, אמר.. ב"ר נחמי פ, דאמי'.. בר' נחמן כ, ל' דת | 2 לפעלה טבה] ו, לפעלא טבא פגבר[1], לפועלא טבא דאתער[2] | עמלה] ו, עמלא פבע, עמילא ד[1], עמדא ר[1], עמידא דא[2]ת, עמד א[1]ר[2], עמר' ר[3] | ולהרין ו | *עמודה ל[6]ע] עמודה ד[1], עמלא א[1], עמילה לדוא[2]ג, עמילא פבתר[2] | 3 אהלו] פע, אהלה דוהאגבש | אמר — חנינה] אמר ר' חנינא ש, .. חוניה וע, .. חוניא חג, .. נחמי' פ, ר' הונא אמ' א[1], ל' דא[2]בת | משנטה הב, שנטה ע, נטה ש, בתחלה נטה י, מי שנטע פ, משנטע ו, בתחלה נטע א[1], מלמד שנטע דא[2]ת | אהל שרה] פוחא[1]גבע, אהלה של שרה שי, אהל שרה תחלה דא[2]ת | אחר כך] ו, ואחר.. דפגב, אחר כן ח, ואחר כן י, ואח"כ אתעש | נטה] חעי, נטה אברהם כ, נטע דפואת | *אהלו ל[6]דא[2]בתעשי] אהל שלו א[1], אהלה לפג | 4 אליעזר דוא[1]גבת, אליעזר א[2] | שלשה פוגת, שליש חי | בנה] ~ אברהם ת | לבשורה] בירידת כ | ארץ ישראל] הארץ חתרי | 5 בעי] פחא[1]גבתרי, בעיי ו, ל' דא[2] | *ויפול (ויפל פגת) על — לפני ארון (ארון ברית א[1]) — עפר על (ראשיהם פא[1]) ראשם דפא[1]גת] ויפל.. ארצה הוא.. ראשם י, ויפל לפני ארון ה' ויעלו.. ראשם ו, ויעלו.. ראשם י (יהושע), וגו' ל |

ועמוס ה' ה), ובירוש' שבת נדרש הפסוק שביהושע, ושם סגנון המאמרים (שנסמכו להמאמר צא תאמר לו צואת תאמר לו וכו' את שקורין אותו פני מלך קורין אותו פני כלב עין כוס עין קוץ גדיא גלייא) רב תנחומת בשם רב הונא העי' אשר עם בית און מקדם לבית אל מקדם היו קורין אותו בית אל ועכשיו קורין אותו בית און תני בשם ר' אלעזר לא רצה להיקראות עמדת קורין אותה עמידה דא"ר אבא בר כהנא תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין לרחוץ של מימי רגלים עמידה. ובירוש' ע"ז שם ר' תנחום' בעי ר' הונ' כתיב העי וכו' מקדם קורין אותו וכו' תני בשם ר' לעזר לא רצה לקרות עומדה קורין אותו עמידה וצווחין לדהון של מימי רגלים עמידה. וברמב"ן עה"ת דברים כ"א י"ד העתיק מירושלמי תמן צווחין לפעלא טבא עמירא. ובילק' יהושע ר' י"ז הועתק מירוש' שבת תני בשם ר' אליעזר לא רצה לקרותו עמלא קורין אותו עמירה ר' אבא בר כהנא אמר תמן קורין לפועלא טבא עמלא ולהרהון וכו' עמירה, אכן בערוך ע' עמד ב' גורס בירוש' שם לא רצה לקרות עמדה וקורין אותו עמידה, ומוסיף ובב"ר עמלא ככתוב בע' הרהון, ור"ל שבב"ר הגי' עמלא במקום עמדה (ואין כונתו שבב"ר גם הגי' עמילא במקום עמידה כמו שהבין ר"א עפשטיין במאמר על ר' משה הדרשן וכו' צד 27) וכמו שהועתק מב"ר בערוך ע' הרהון מקדם וכו' לשעבר נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און א"ר אלעזר לא זכה להקרות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד א"ר יצחק בר נחמני תמן קריין לפיעלא טבא עמלא ולהרהון וכו' עמדה, וגי' זו מסכמת עם הגי' שלפנינו בכי"ל (ובסוף המאמר היה כתוב בכי"ל ולהרהון וכו' עמילה ונמחקו האותיות יל והוגה ביני שיטי ד ר"ל עמדה), וכן הועתק במדרש הגדול א"ר אלעזר לא זכה להיקרות בו העמל הרי הוא נקרא בו העמד א"ר יצחק בר נחמני כמו שקורין לפועלא טבא עמלא ולהרהון וכו' עמדה (וצ"ל שם בן במקום בו בשתי הפעמים). וגם במדרש דפ"ר הגי' קרובה להגי' שלפנינו ובערוך אלא שאיתא שם בית במקום בן ולשון המאמר שם לא זכת להקראות בית העמל הרי היא נקראת בית העמד תמן קריין לפועלא טבא עמילא ולהרהון של מימי רגלים עמידה. וטעם המאמר בב"ר כאן לפי הגי' שלפנינו אמר ר' ליעזר כמו שמכנין בית אל לגנאי בית און כך מי שלא זכה להקראות בן העמל כלו שעומל בעמלה של תורה (ועי' לעיל צד 117) הרי הוא נקרא בן העמד (ועי' בעמות ל' ח"א צד 492) וא"ר יצחק תמן קורין למפעל טוב עמלה (עמלא) ולהרהון לעביט של מימי רגלים עמדה[1]) ועי' לעף אצל קרויס צד 238, ובכי"פ הגי' לפי ההעתק שלפני לא זכת להקרות בן העמד הרי הוא נקרא בן העמל וכו', ובכי"ל כתוב לביתאל ביתאל בתיבה אחת ועי' במנחת שי ובס' בראשית הוצ' בער (ושם צד 76) ובתנ"ך הוצ' גינצבורג: 3 ויט אהלו. וכ"ה בכי"פ ובערוך ע' אהל, ואהלה כאן חד מן ד' כתיב ה"א ועי' במנחת שי ולעיל צד 333 ור"ח דורש מלת אהלה כפי קריאתה וכתיבתה משנטה וכו', וגם בלק"ט הגי' א"ר חנינא אהלה כתיב משנטה אהל שרה אחר כך נטה אהלו, ועוד שם אהלה כתיב מלמד שהקדים אהל שרה לאהלו, ובמדרש הגדול גורס ומפרש אמר רב הונא אהלה כתי' וקרי' אהלו מלמד שנטה אהל שרה תחלה ואחר כך נטה אהלו, וכן נטה בה"א בפירש"י עה"ת ועח"נ, והגי' משנטע וכו' נטע ג"כ כל"ם ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א מ"ה), וכתיבת מי שנטה בשתי תיבות עי' במ"י לעיל צד 872: 4 אחד לבשורת וכו'. וזה שנאמר בפסוק הקודם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח וכו' וכדאיתא בסי' ט"ו זו שיכן לבשורת א"י, ואחד לקיינה של א"י וזה שנאמר לקמן קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכו' ויאהל אברם וכו ויבן שם מזבח וכו' ועי' לקמן סוף פ"א (פמ"א) קום התהלך וכו' תני הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה וכו', ואחד שלא יפלו בניו בעי וזה שנאמר בפסוק שלפנינו ויעתק משם ההרה מקדם וכו' ויט אהלה וכו' והעי מקדם ויבן שם מזבח וכו' ועי' סנהדרין שם א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם תפלה לצרה בין בית אל ובין העי לא נשתייר מרשעי ישראל שריד ופליט וכאן לא נקיט בנין המזבחות כסדרן ואיידי דבעי לפרש מעשה דיהושע סירכא נקט ועשאו אחרון כדמפרש בפי' ב"ר, ובלק"ט הגי' א"ר אליעזר שלשה מזבחות וכו' ואחד שלא יפלו בניו בעי, ובמדרש הגדול א"ר אליעזר שלוש מזבחות בנה אברהם אבינו אחד לבשורת הארץ ואחד לקניינה ואחד שלא יפלו בניו בעי ועח"נ, וכתיבת לקינייגה בכי"ל כמו לעיל צד 369 העיניין וצד 375 מיניין: 5 ויפול על פניו וכו'. כן השלמתי,

[1]) ἀμίς, ἰδος.

עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם (יהושע ז ו), אמר ר' לעזר בן שמוע התחילו מזכירים זכות אברהם אבינו, אמר אנכי עפר ואפר (בראשית יח כז). כלום בנה לך אביהם מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו שם אתמהא:

ויקרא בשם יי' צלו, ד"א ויקרא התחיל מגייר גיורים:

ט) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה מחקה והולך כנגד בית המקדש:

פרשה מ

יב י) ויהי רעב בארץ וגו' הנה עין יי' אל יראיו וגו' (תהלים לג י"ח) זה אברהם כי א
עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב יב) למייחלים לחסדו (תהלים שם שם) תתן אמת

1 ילק' יהושע כ' י"ז: 4 ילקוט כ' ס"ז, ועי' סוטה י' ס': 5 ילקוט שם: || 6 ילקוט כ' ס"ז, ילק' תהלים כ' תש"כ, ילק' מכירי תהלים ל"ג סי' כ"ג:

1 אלעזר | בן שמוע ל' כי (שם) | 2 זכות] פ, זכותו של דואגכתי (שם), זכות אבות זכותו של י | אבינו ל' פג | אמר] שאמר דפא[2]י, שנאמר א[1]גתי (שם). אמר יהושע לפני הקב"ה יזכר לנו זכותו שלאברהם אבינו שאמ' כ, ל' ו | אנכי] פי, ואנכי דואגתי (שם) | כלום] אמ' לפניו ~ כ. אמרו ~ י (שם) | לך] פוחא[1]ג, ל' דא[2]כתי | אביהם] פ, אברהם דוחא[2]גתי (שם). אברהם אבי' א[1]. ל' כי | 3 בעיי ו | שלא] כדי ~ כ, בשביל ~ י (שם) | שם] בעי (בעיי ו) | אתמהא] פוא[1]ג, ל' דא[2]כת | 4 צלי חא[1]גי, צלו ד"א שהקרא שמו של הקב"ה בפי כל בריא פ, מלמד שהקרא (שהקריא ד[1]א[2]כת) שמו . . כל (בריא כ) בריה דא[2]כת, ויקרא] ~ בשם ה' ו | התחיל לגייר ר[2], על שגייר כ | גיורים] ו, גרים פחא[1]גבר, גרים ולהכניסם (ומכניסן ת) תחת כנפי השכינה דת | 5 הלוך — ונגבה דוא[1]גבתי] וגו' ל | והולך] ~ ומכוין דפגת, ומכוון וא[1]י || 6 הנה] ונכ, כתי' ~ דפאתמ | וגו'] למיחלים לחסדו דפא[2]כת | זה] א[1]כ, הנה עין יי' אל יראיו ~ דא[2]גת, יראיו ~ פ | אברהם] ~ אבינו א[1]כ | 7 למיחלים | לחסדו] ~ זה אברהם י |

ובלק"ט הגי' ויקרע וכו' ויפול וכו' ויעלו עפר על ראשם מאי ויעלו עפר על ראשם א"ר אלעזר בן שמוע וכו' זכותו של אברהם אבינו שנאמר ואנכי עפר ואפר אמר כלום בנה לך אברהם אבינו מזבח וכו' שלא יפלו בניו בעי, ובמדרש הגדול א"ר אלעזר התחילו וכו זכותו של אברהם אבינו שכת בו ואנכי וכו' אמרו כלום בנה לך אברהם אבינו וכו' בניו בעי ועח"נ, ובכי"ל כתוב אנכי עפר וכו' ועי' במ"י לעיל צד 129 בד"ה ראיתי וכו': 4 צלו. תפלה, וכן מתורגם בתרגום אונקלוס ובתר"י א ויקרא בשם וכו וצלי בשמא דיי', ובהדרש ד"א ויקרא התחיל מגייר וכו' דורש ויקרא ויקריא בהוראת פועל יוצא ועי' במ"י לעיל צד 59 וכן נסמן בגליון כי"ל ויקרא[1]) ועי' סוטה שם ויקרא שם בשם ה' אל עולם (בראשית כ"א ל"ג) אמר ריש לקיש אל תקרא ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. ובפי' ב"ר כ"י מפרש התחיל מגייר גרים הקריא שמו בפי כל, ומפי' זה נר' שנובע' הגי' שהקרא (שהקריא) שמו של הקב"ה בפי כל בריה (בריא) ובלק"ט מפרש התחיל לגייר גרים ולהקריאם שם ה' לייחד שם שמים בפיהם, וכהגי' צלו (צלי) ד"א ויקרא התחיל וכו' הגי' בלק"ט כ"י פלארענץ ויקרא בשם ה' אין קריאה אלא תפלה וכה"א ויקראו אל האלהים בחזקה ד"א התחיל לגייר גרים, והגי' גיורים איתא לקמן פפ"ד גם בדפוסי' ועי' במ"י לעיל צד 378 ר' לעזר וכו' ועי"ע בעמת"ל ח"א צד 327: 5 מחקה והולך. מכוון והולך, וכן מפרש בלק"ט ויסע וכו' הלוך ונסוע הנגבה כי היה מכוין והולך כנגד בית המקדש ומניין שבית המקדש נקרא נגב שנ' הטף אל דרום והנבא אל מקדשי (יחזקאל כ"א ב'), ובמקרא שם שים פניך דרך תימנה והטף וכו' והנבא אל יער השדה נגב, ושם כ"א ג' ואמרת ליער הנגב וכו' ושב כ"א ז' שים פניך אל ירושלם והטף אל מקדשים וכו', ומחקה כמו בתו"כ ריש פ' קדושים פמליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך ועיי"ש בפי' הראב"ד:

פרשה מ. בכי"א א' פל"ז ובכי"א ב' וכי"ו פל"ט וכן נסמן במדרש דפ"ר ועי' במ"י לעיל ריש פל"ט ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ובכי"ל וכי"פ נמשכת פרשה זו עד קום התהלך וכו' (י"ג ט"ז) וכו' תני הילך וכו' ולפ' ויהי בימי אמרפל מתחלת פמ"א ולפ' וישמע אברם פמ"ב ולפ' ומלכי צדק (י"ד י"ח) פמ"ג ולפ' אחר הדברים האלה פמ"ד, וכן היתה חלוקת הפרשיות גם לפני בעל הערוך שדרכו למנות הפרשיות (מפרשה י"ז והלאה) במספר יתר אחד על מספרם והוא מציין בע' איקונין סקס סב ג' ראתן דטולמים סר ח' מגלב קף א' בולמוס פרן ה' פרצטק מג מאמרים מפ"מ לפי המספר שבכי"ל ובכי"פ במספר פמ"א, ובע' קזז חלט ב' הוא פרוכטיגמא פס ג' אפכי טרן ב' שמאבר עמק א' אליותרופולים סר ח' עג ב' קן ד' עבר ג' מאמרים מפמ"א במספר פמ"ב, ובע רק ה' מאמר מפמ"ב במספר פמ"ג (ועי' בערוך הש' שם הערה ג'), ובע מגנון מאמר מפמ"ג במספר פמ"ד, ולפ' ומלכי צדק מתחלת פרשת חדשה גם בכי"ו וכי"א א' וב' וכי"ג וכי"כ, ובאילו הכ"י וכן בדפוסי' ובכי"ת איתא התחלת פרשה לפ' וינגע יי' את פרעה ועיי"ש, ובילקוט דפ"ר נסמן לפ' ויהי רעב וכו' הסימן ל"ט ולפ' וינגע וכו' מ ולפ' ויהי בימי וכו מ"א ולפ' וישמע וכו' מ"ב ולפ' ומלכי צדק וכו' מ"ג, ומאילו החילוקים בחלוקת הפרשיות נר' שנובע' העירבוביא בד"ו ובד' קראקא א' וב' שנכפל שם המספר פ"מ לפ' ויהי רעב וכו' ולפ' וינגע וכו (ולכן ציין במ"כ סוף פל"ט בד"ה ואחד וכו' הפרשה וינגע וכו' בשם פ"מ תניינא) והפ' ויהי בימי וכו' נסמנת פמ"א והפ' וישמע וכו' פמ"ב והפ' אחר הדברים וכו' פמ"ג והפ' ושרי אשת אברם וכו' פמ"ה (ובפרשיות אילו נכונים כמני המספר במדרש דפ"ר פמ"א פמ"ב פמ"ג פמ"ד פמ"ה) ועי' במ"ח חלק ל"ט צד 481 ובמפתח לערוך הש' צד 150: 7 למייחלים. וכן בכמוך תייסרינו בשני יודי"ן ככתיבת קגיין מניין להורות שהיו"ד אינו במקום חירק:

1) ויַקְרִא.

ליעקב חסד לאברהם (מיכה ז כ), להציל ממות נפשם (תהלים שם יט) ממיתתו שלנמרוד, ולחיותם ברעב (שם שם) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם:

ב ר׳ פינחס בשם ר׳ חנן דציפורי פתח אשרי הגבר אשר תייסרינו יה (תהלים צד יב) ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדינו (שם שם), מה כת׳ באברהם ואברכך ואגדלה שמך (בראשית יב ב) כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא עליו תיגר אלא וירד אברם מצרימה וגו׳:

ר׳ יהושע בן לוי פתח טרף נתן ליריאיו יזכור לעולם בריתו (תהלים קיא ה) אמר ר׳ יהושע בן לוי טירוף נתן ליריאיו בעולם הזה, אבל לעתיד לבוא יזכור לעולם בריתו, מה כת׳ באברהם ואברכך ואגדלה שמך (בראשית יב ב) כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תיגר אלא ויהי רעב בארץ וגו׳:

ג [ויהי רעב בארץ וגו׳] עשרה רעבון באו לעולם, א׳ בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך (שם ג יז), א׳ בימי למך מן האדמה אשר ארה יי׳ (שם ה כט), א׳ בימי אברהם [ויהי רעב בארץ, א׳ בימי יצחק [ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון] (שם כו א), וא׳ בימי יעקב [כי זה שנתים הרעב] (שם מה ו), א׳ בימי שפט השופטים [ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ] (רות א א), א׳ בימי דוד [ויהי רעב בימי דוד] (ש״ב כא א), א׳ בימי אליהו [חי יי׳ אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל וממטר] (מ״א יז א), א׳ בימי אלישע [ויהי רעב גדול בשומרון (מ״ב ו כה), וא׳ שהוא מתגלגל בעולם, וא׳ לעתיד [לבוא]

1 עי׳ לעיל לד 364 ולד 367: 3 ילקוט כ׳ ס״ו, לקוין פל״ב: 6 ילקוט שם, ילק׳ תהלים כ׳ תת״ע, ילק׳ מכירי שם קי״א סי׳ ו׳: 10 ילקוט כ׳ ס״ו. לעיל לד 241 וש״נ:

2 וירד — שם] ויר׳ אבר׳ מצ׳ וג׳ ג, וירד . . מצרימה כמ, ל׳ דפוא[2]תי | 3 ר׳] פוא[1]ג, ויהי רעב בארץ ~ דא[2]ת | חנן] ח, חנין דפואגת | דציפורי] א[1], דציפורין דוא[2]גת, מציפורי פ | תייסרנו די, תיסרנו פואגכת | 4 אם פחכ | להקפיד] לייסורין לא קורא תיגר אלא ו | מתורתך פחת | תלמדנו | *ואברכך פוא[1]ג] ואברכה לדא[2], ואברככה כתי | 5 וכיון י | ריעבון ו | ולא הקפיד — תיגר] ולא . . תגר א[1]כ, ולא . . קרא תגר עליו ח, ולא . . קרא תיגר ו, ולא . . קרא תגר א[2]י, ולא קרא תגר (תיגר ד[1]ת) ולא הקפיד דת | וגו׳] לגור שם דחגכת, ל׳ פוא[1]י | 6 יזכור — בריתו] יזכר . . בריתו ג, וגו׳ פ, ל׳ דהא[1]כתי | אמר — לוי] גי (תהלים), ל׳ דוא[1]כתמ | 7 טירוף — ליריאיו ל׳ וכ | לעתיד לבוא] בעולם הבא כי (יזכור לעולם בריתו לעתיד לבא ו) | *בריתו] ל׳ ד | 8 ואברכה ד, ואברככה כת | ריעבון ו | קרא] ~ עליו א[1] (ולא קרא . . ל׳ כמ) | 9 תיגר] ד[1]וגת, תגר דא[1] | וגו׳] וירד אברם מצרימה ת, וירד . . מצרימה לגור ו, וירד . . לגור שם דג | 10 *ויהי רעב — בחוצה לארץ] עשרה רעבון . . לעולם אחד בימי אדם הראשון וכוליה עניינא עד ואחד לעתיד לבא לא רעב . . את דבר יי׳ כדלעיל מן האדמה אשר ארה כו׳ (עשרה רעבונות . . הראשון וכו׳ עניינא עד ואחד . . דבר יי׳ כדלעיל מן האדמה אשר ארה י״י ת, עשרה ריעבון . . הראשון כוליה ענינא עד ואחד . . דב׳ ה׳ ו, עשרה רעבון . . הראשון כול׳ עיניינא עד ואחד . . דבר יי׳ ג, י׳ רעבון באו לעולם כדלעיל מן האדמה אשר ארה י״י א[2]) ר׳ הונא (חונא ג) ור׳ ירמיה בשם . . בר רב (ר׳ דא[1]) יצחק עיקר אוותנטיאה (אוותנטיא ג) שלו לא היה (היתה) דא[2]ת) אלא בימי . . ראוי לבוא (לבא ד) אלא . . אלא על ידי שהיה (על שהיה ו, שהיה ג) שאול . . גילגלו (גלגלו דא[2]ת) הקב״ה . . דוד (דויד ו) שילה (שילו א[2], שלו דת) חטא (חטי ג, חטייה דא[2]ת) ויוחנה משתלמה לפיכך כלם באו אלא בימי אדם גבורים שהם יכולים לעמוד בהן ולא בימי בני אדם שפופים שאינן יכולים לעמוד בהם ד, ויוחנה משתלמא . . כולם באו בימי . . יכולין לעמוד בהם ולא באו בימי . . יכולין לעמוד בהם ת, ויוחנ׳ משתלמא . . כולם לא באו אלא . . לעמוד בהן ולא בימי . . יכולין לעמוד בהן א[2], ויוחני משלמה . . כולם לא באו בימי בני אדם שפופין אלא בידי בני אדם גיבורים שהן יכולין לעמד בהם ג) אמר ר׳ חייא (חייה ו) רבה לזגג (משל לזוגג דא[2]ת) שהיה בידו (שהיה לו ו) קופה . . ודייטרוטין (ודייטרוטון ד[1], ודיטרוטין א[2]גת, ודיוטרוטון ו) ובשעה שהיה (שהוא ג) מבקש . . קופתו (את קופתו דוא[2]ג) מביא (היה מביא דוא[2]ת) יתד . . ונתלה בה ואחר כך תולה (היה תולה דא[2]ת, הוא תולה ג) את קופתו . . לא באו (לא באו כלום ו, כולן לא באו ג) בימי . . שפופים (שפופין ו, שפופין שאין יכולין לעמוד בהן ג) אלא בימי בני אדם גיבורים (גבורים דא[2]ת) שהן יכולים (שהן יכולין וג, שהם יכולין ת) לעמוד (לעמד ג) בהם (בהן וא[2]) ר׳ ברכיה . . נותן (הנותן ג) ליעף כח ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו (בשם ר׳ חלבו

4 להקפיד. להרהר אחר מדותיו של הקב״ה: תלמדינו. וכן תייסרינו ביר״ד במקום סגול וכן לעיל צד 324 אדרשינו ועיי״ש במ״י: 6 א״ר יהושע בן לוי. וכ״ה בכי״ג ועי׳ במ״י לעיל צד 365 בד״ה ר׳ יצחק וכו׳, וריב״ל דורש טרף וכו׳ טירוף נתן ליריאיו בעוה״ז כלו׳ נדנוד וטלטול כמו לעיל צד 137 טירופי וכו׳ ובספרי כי תצא פי׳ רצ״ו זכור וכו׳ בדרך בשעת טרופיכם ובילקוט סוף כי תצא בשעת טירופכם, ובכי״פ קיטע זו הפתיחה כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד וכו׳, וכן בילקוט כאן מה כתיב באברהם ואגדלה שמך וכו׳ וסיומה כמו בפתיחה שלפניה: 10 ויהי רעב וכו׳. בכי״ל נשמט כאן כל המאמר והוא מקוטע בדפוסי׳ וילקוט ושאר כ״י (ובכי״ב הושלם בסופו ועח״נ) והדפסתי כל המאמר כמו שהוא בשלימותו לעיל פכ״ה ועיי״ש, ובראש המאמר הצגתי ויהי רעב

לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי י״י (עמוס ח יא), ר׳ הונא [ור׳ ירמיה] בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק עיקר אותנטייה שלו לא היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית שלשקמה גילגלו הקב״ה והביאו בימי דוד, שילה חטא ויוחנה משתלמה אתמהא, אמר ר׳ חייה לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה ואחר כך תולה קופתו, לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם שפופים אלא בימי [בני] אדם גיבורים שיכולים לעמוד בהם, ר׳ ברכיה 24d הוה קרי עליהון נותן ליעף כח (ישעיה מ כט), ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו ב׳ באו בימי אברהם, ר׳ הונא בשם ר׳ אחא א׳ בימי למך וא׳ בימי אברהם, רעב שבא בימי אליהו שלבצורת היה שנה עבדה שנה לא עבדה, רעב שבא בימי אלישע שלמהומה היה עד היות ראש חמור וגו (מ״ב ו כה), רעב שבא בימי השופטים ר׳ הונא בשם ר׳ דוסא מ״ב סאין היו ונעשו מ״א, והא תני לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם היה סאתים שלחיטים הולכות בסלע, אמר ר׳ שמעון אימתי בזמן שאין מוצא ליקח אבל אם מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא בחוצה לארץ]:

יא—יג) ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה וגו׳ כל השנים הללו היא עמו ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, אלא שעל ידי הדרך אדם מתבזה, ר׳ עוריא משי׳ ר׳ יודה ברי׳ סימון הילכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה יפה כמותך, עכשיו שאנו

12 ילקוט כ׳ ס״ז:

אמ׳ א^{2}גת) שנים באו . . ר׳ הונא (חונא ג) בשם . . אחד (א׳ א^2) בימי למך ואחד (וא׳ ד^{1}א^2) בימי אברהם רעב שבא בימי (שבימי ת) אליהו רעב של בצורת היה שנה עבדה שנה לא עבדה (רעב של בצורת היה דא^{2}גת) רעב שבא (שהיה ג) בימי אלישע רעב של מהומה היה עד היות ראש חמור בשמונים כסף (רעב . . היה דא^{2}גת) רעב שבא בימי שפוט השופטים (רעב שבימי . . ת, בימי שפטים ג) ר׳ הונא (אחא ג) בשם ר׳ דוסא (בשם ר׳ דוסא א׳ ג) מ״ב (ארבעים ושתים וג, שנים וארבעים ת) סאין (סאים ן, סאה ג) היו ונעשו מ״א (ארבעים ואחת וג, אחד וארבעים ת) והא תני (והתני ג, ותני ן) לא . . לחוצה (לחוץ ן, בחוץ ג) לארץ אלא אם כן (אם כן היו וג) סאתים של חטים הולכות (יוצאת ג) בסלע אמר ר׳ שמעון (ר׳ שמעון בן יוחאי דא^{2}ת) אימתי (אמתי ן) בזמן שאינו . . אבל אם היה מוצא . . לא יצא לחוצה (חוצה ן, חוץ ג) לארץ דוא^{2}גת, עשרה רעבון באו לעולם וכו׳ ואחד לעתיד לבא שאינו רעב ללחם ואינו צמא . . את דבר י״י ר׳ הונא ור׳ ירמיה בשם . . בר רב יצחק אווניא שלו לא היה אלא בימי . . ראוי לבא אלא . . אלא על ידי שהיה . . גלגלו . . בימי דוד לפיכך כולם לא היו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולים לעמד בהם אמ׳ ר׳ חייא רבה לזגג שהיה בידו קופה מלאה . . גרוטרוטין ובשעה שהיה . . את קופתו היה מביא . . ותולה בה ואחר כך היה תולה את קופתו לפיכך כלם לא באו . . שפופים אלא בימי . . גבורים ר׳ ברכיה . . הנותן ליעף . . בשם ר׳ חלבו אמ׳ שנתרפאו בימי אברהם ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר אחד . . ואחד . . רעב שהיה בימי אליהו רעב שלבצורת היתה רעב שבא בימי . . רעב שלמהומה היתה רעב שבא בימי שופטים ר׳ הונא בשם . . ארבעים ושתים שנה היו ונעשו ארבעים ואחת והתניא . . חוצה לארץ אלא אם כן היו סאתים חטים הולכות . . אמ׳ ר׳ שמעון אימתי . . אבל בזמן שמוצא . . לא יצא חוצה לארץ אחד בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך ואחד בימי למך מן האדמה אשר ארורה י״י ואחד בימי אברהם שנ׳ ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ואחד בימי יצחק שנ׳ ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ואחד בימי דוד ויהי רעב בימי דוד שלש שנים ואחת בימי אליהו חי י״י אחר עמדתי לפניו ואחת בימי אלישע ויהי רעב בשומרון ואחד שהיה מתגלגל ובא לעולם שנה עובדת ושנה אינה עובדת רעב שהיה בימי אלישע רעב שלמחומה היתה עד היות ראש חמור בשמנים כסף כ, עשרה רעבון באו לעולם כדכ׳ בפרשת כ״ה פ, עשרה . . לעולם וכלם כתובין למעלה בפרשת בראשית ח, עשרה רעבון באו וכו׳ וכלהון בפרשת ויתהלך חנוך א^1, עשרה מיני רעבון וכו׳ י, לי׳ ל | 13 היא עמו] חא^{1}י, היתה עמו פכ, הוא עמה דא^{2}ת | הוא לי׳ פי | 14 מתבזה] פוחא^{1}גכרי, ~ וזו עמדה ביפיה דא^2, והיא עמדה ביופיה ת | עוריה] פוא^{1}גכ, זעירא דא^{2}ת | 15 משם ד, בשם פואגכת | ר׳ — סימון] פ, ר׳ יהודה בר׳ (בר א^1) סימון וא^{1}גכ, ר׳ סימון דא^{2}ת | הילכנו] פו, הלכנו דחאגתי, הלכתי כ | מצאנו פא, מצאתי כ | יפה] פוחא^{1}גכי, נאה דא^{2}ת | ועכשיו י ועכשו פ | אנו י |

בארץ וגו׳: 13 ועכשיו הוא אומר וכו׳. בתמיה, ומשני שע״י הדרך אדם מתבזה, והלשון קצר וגר׳ שצריך לפרש כמו שנוסף בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וזו עמדה ביפיה ובכי״ת והיא עמדה ביופיה, וכן מפרש עפ״י מאמר זה בפירש״י עה״ת ד״א מנהג העולם שע״י טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה, ובלק״ט ג״כ הגי׳ רק אלא וכו׳ מתבזה, ומפרש שם שכל זמן שהיתה יושבת היתה מכוסה בצעיף אחר שיצתה בדרך היתה מגולה לכך נאמר הנה נא ידעתי ועי״ע בפי׳ ב״ר: 15 הילכנו. אמר אברהם הילכנו בארם נהרים ובארם נחור (ועי׳ לעיל צד 370) ולא מצינו אשה יפה כמותך עכשיו שאנו נכנסים וכו׳ על אחת כמה וכמה והיה כי יראו אותך המצרים וכו׳ והרגו אותי וכו׳ ולכן אמרי נא אחותי את וכו׳, ועפ״י זה המאמר מפרש בפירש״י עה״ת ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם

נכנסים למקום כאורים ושחורים אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וגו׳: ר׳ פינחס בשם ר׳ ראובן שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה, אברהם וברק, ברק ותשלח ותקרא לברק וגו׳ (שופטים ד ו) ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך (שם שם ח), ר׳ יהודה א׳ אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך להצור, ר׳ נחמיה א׳ אם תלכי עימי לשירה אלך עימך למלחמה ואם לא תלכי עימי לשירה לא אלך עימך למלחמה, ותאמר הלך אלך עימך אפס כי לא תהיה תפארתך (שם שם ט) אמר ר׳ ראובן לשון יווני הוא הפס, אמרה לו מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך לבדך אתמהא, ונעשה טפילה ותשר דבורה וברק בן אבינועם וגו׳ (שם ה א), אברהם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו וגו׳ (בראשית יב ה) [ועשה עצמו טפילה אמרי נא אחותי את], ונעשה טפילה ולאברם היטיב בעבורה (שם שם טז):

ה יד) ויהי כבוא אברם מצרימה וגו׳ ושרה היכן היא, נתנה בתיבה ונעל בפניה, כיון דמטה מכסה אמ׳ ליה הב מכסה, אמר אנא יהיב, אמ׳ ליה מנין את טעין, אמר אנא יהיב דמנין, אמ׳ ליה מטכסין

1 ילקוט שם, ילק׳ שופטים ר׳ מ״ג: 7 פסיקתא פי״ז (ק״ל א׳), איכה רבתי פ׳ בכה תבכה (א׳ ב׳), מדרש תהלים מ״ב ע״ז סי׳ ג׳, שמות רבה פמ״ה סי׳ ג׳: 11 ילקוט ר׳ ס״ז, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ס׳, תנחומא שם סי׳ ס׳:

1 *למקום דוהאגרתי] במקום כ, מקום ל[0], למצרים פ, ל׳ ל | כאורים] וג, ־ין ר[3], כעורים דפאכתר[1]י, ־ין ר[2], אנשים כעורים ח | ושחורים] ~ לא כל שכן ג | למען — וגו׳] למען . . בעבורך וחיתה נפשי בגללך ו, וגו׳ דא[2], ל׳ פא[1]גבתי | 2 ראובן] פוא[1]גבי (שופטים, אבון דת, אבין א[2] | שני] ב׳ ד[1]א[2] | עצמן] עיקר כ | טפילה ונעשו טפילה א[2], טפלה ונעשו טפלה י (שם) | וברק] ~ אברהם הא דאמרן כ, אברהם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו ועשה עצמו טפלה שנ׳ אמרי נא אחותי את וכתיב ולאברם הטיב בעבורה י (שם) | וגו׳] בן אבינועם וג׳ ג, . . אבינועם מקדש נפתלי וגו׳ א[1], בן . . נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך י׳ אלפים וגו׳ ד, בן . . עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולן ו | 3 ויאמר] וכתי׳ ~ כ | *לא תלכי — אלך דא[2]ת] לא תלכי וגו׳ ל | 4 ר׳ יהודה] ר׳ יהודה ור׳ נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דא[2]גבת | אומר דא[2]גי, אמר בת | עמי ל׳ דכת | אם א[2]ב | **לא] ל׳ ל | 5 נחמיא א[2] | אמר דאגבתי, אומר פי | אם כ | 7 **לשון] לשוני ל | יווני] וג, יוני דפאבת | הוא] פוא[1]גב, היא דא[2]ת | הפס] א[1], אפס הפס וג, הפץ פ, אפס דא[2]כת | שתפארת שירה י (שם) | לך לבדך נמסרת ת, לבדך נמסרה לך י (שם) | ל׳ אתמהא ל׳ פ | הוי אתה נעשית טפילה לה פ | אברהם — בעבורה ל׳ כי (שם) | 9 *ועשה — את ל[0]ת] עשה . . את דא[2], ועשה עצמו טפל . . את י, עשה . . טפילה (טפלה א[1]) אמרי . . את למען ייטב לי בעבורך א[1]ג, ל׳ לו | 10 טפילה] וג, טפלה א[1], טפילה לה דא[2]ת, טפל לה י | 11 וגו׳] ויראו המצרים דא[2]כת | *היא פוא[1]] הוא ל, היתה דהא[2]כתי | נתונה בתיבה את, בתיבה היתה נתונה כ | דמטה] ה, דמטא דפואגבתי | 12 מכסא פחגבי[1], למכסא דוא, למיכסא ת | מכסא (מיכסא ג) | אמר להון ח (וכן בסמוך) | יהיב] פחא[1]גי, יהב ו, יהיב מכסא דא[2]ת | מנין] וחת, מאנין דפא[2]גי | אתה טעון ח (וכן בסמוך) יהב ו | דמנין] וה, דמאנין דפא[2]גי, מכסא דמנין ת | אמ׳ ליה] פוחגי, ~ דהב את טעין אמר אנא יהיב דמי (מן א[2]) דדהב א״ל דא[2]ת | מיטכסין י |

של כושים ולא הורגלו באשה יפה וכו׳, ובלק״ט גורס ומפרש ר׳ עזרי׳ בשם ר׳ יהודה ב״ר סימון אמר הלכנו וכו׳ ולא מצינו אשה יפה כמותך אע״פ שהיו יפין לא נמצא כמותך ועכשיו שאנו נכנסין למקום כיאורים ושחורים לא כל שכן לכך נאמר הנה נא ידעתי כי אשה יפה מראה את ועח״נ, ובלק״ט מתחיל המאמר שלאחריו בפ׳ אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך ר׳ פנחס וכו׳ ועיי״ש וביפ״ת, והגי׳ כאורים כמו בח״נ לעיל צד 341 כאור ומפוהם ועיי״ש במ״י: 2 ברק ותשלח וכו׳. ברק היה עיקר כדכת׳ ותשלח ותקרא לברק וכו׳ ותאמר אליו הלה צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור וכו׳ ועשה עצמו טפילה כדכת׳ ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי וכו׳ וכדמפרשי ר״י ור״נ ר״י אומר אם תלכי עמי לקדש ותהי ידך עמי להזעיק את זבולון ואת נפתלי קדשה אלך עמך לחצור כלו׳ למלחמה עם סיסרא שר צבא יבין אשר מלך בחצור (וביפ״ת כת׳ אולי ט״ס הוא שכתבו הצור במקום תבור) הרי עשה עצמו טפילה שתהיה היא עיקר למלחמה וכן לר״נ דאמר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה, ומסיק ונעשה טפילה מכל וכל אפילו לשירה כדכת׳ ותשר דבורה וברק וכו׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר: 7 הפס. כ״ה בכי״ל ועח״נ, ופי׳ הפס בל״י[1]) חדל עזוב, והה״א בראש המלה כמו במלת הדיוט הלפיס ועי׳ קרויס ח״א צד 59, ובפסיקתא נדרש כן האפס לנצח חסדו (תהלים ע״ז ט׳) והגי׳ שם א״ר ראובן לשון יוני הוא כמד״א אפיס וצ״ל כמו שהגי׳ באותו המאמר באיכ״ר ד״ו שם א״ר ראובן וכו׳ כמד״א ואמר אפס (עמוס ו׳ י׳), ובאיכ״ר מ״ב הגי׳ א״ר ראובן אין לשון אפס אלא לשון יוני המד״א ואמר וכו׳, ובלי שם האומר הדרש בכדרש תהלים מ״ב שם האפס לנצח וכו׳ מהו האפס לשון יון עזוב אפס ובשמו״ר שם בדפ״ר וד״ו האפס לנצח וכו׳ לשון יוני אפס לכך נאמר וכו׳, ובמדרש תהלים מ״ב כ״ז סי׳ ה׳ דרשו כן גם ותפשתי וכו׳ (משלי ל׳ ט׳) כהו ותפשתי ועזבתי שכן בלשון יון עזוב אותו אפיסטון ועי״ע ב״ב קי״א א׳ אפס זכריה, ובילקוט כאן ושופטים הושמט הדרש לשון יוני הוא וכו׳: 9 ועשה עצמו טפילה וכו׳. בכי״ל הושלם כן בגליון בכתב אחר וגי׳ ישרה היא ועח״נ: 11 נתנה בתיבה. אברהם נתנה בתיבה ונעל בפניה, ובלק״ט הגי׳ ושרה היכן היתה נתנה וכו׳ ועח״נ: כיון דמטה וכו׳. כיון שהגיע לבית המכס אמרו לו המוכסין תן את המכס אמר אני נותן אמרו לו כלים אתה נושא בתיבה אמר אני נותן מכס של כלים אמרו לו מטכסין[2]) בגדי משי אתה נושא אמר אני נותן מכס של בגדי משי אמרו לו מרגליות אתה נושא אמר להן אני נותן

[1]) ἀφές. [2]) μέταξα.

את טעין, אמר אנא יהיב דמטכסין, אמ' ליה מרגלוון את טעין, אמר להו אנא יהב דמרגלוון, אמ' ליה לית איפשר עד דפתחת וחמינן מה בגווה, וכיון שפתחה הבהיקה ארץ מצרים מאורה, ר' עזריה ור' יונתן משׁ' ר' יצחק איקונין שלחוה נמסרת לראשי דורות, להלן כת' והנערה יפה עד מאד (מ"א א ד) מגעת עד איקונין שלחוה, ברם הכא כי יפה היא מאד מאיקונין שלחוה:

טו) ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה ר' יוחנן אמר מתעלה והולכת, ההן אמר אנא יהב מאה דינרין ועלל עימה, וההן אמר אנא יהב דינרין מאתן ועלל עימה, אין לי אלא בעלייתן, בירידתן מניין תלמוד לומר ויקחו את ירמיהו (ירמיה לח ו) מעלים אתו, אין לי אלא בעולם הזה, לעתיד לבוא מניין תלמוד לומר ולקחום עמים והביאום אל מקומם (ישעיה יד ב):

טז) ולאברם היטיב וגו' ויצו עליו פרעה אנשים וגו' ר' פינחס משׁ' ר' הושעיה אמר ו

3 עי' סנהדרין ל"ט ב': 5 ילקוט שם, מדרש אסתר פ"ו: 9 ילקוט ר' ס"ט, ועי' תנחומא מ"ב לך לך סי' י"ב, תנחומא שם סי' ט':

1 אנא — דמטכסין] פחא1גכתי, דמטכסין אנא יהיב דא2 | ◦אמ' ליה ל' ד | מרגליין פחגי, מרגלין דואכ | אמר להו] אמר להון ח, א"ל י, אמר דואגכת | יהב] ו, יהיב דפחאגכתי | דמרגליין פחגי, דמרגלין דוא1כ | 2 לית] פוחא1, לא דא2גכת, אי י | עד] אלא | פתחנא וכ, פתחנה ח, פתחינה י, פתחנא לתיבותה ג, פתח תיבה א1 | וחמינן] פוח, דחמינן י, וחזינן א1, וחמית לן דא2ת | בגווה] וחא1תי, בגוה דפא2 | וכיון] וחגכ, כיון דפאתי | ארץ] פוחא1ג, כל ~ דא2כתי | *מאורה פוחא1גכי] מאירה ל, מזיוה דא2ת | 3 יונתן] גכ, ~ בר חגי דפא2תי | משום פגכת, משם דוא2 | נמסרת] פחגע, נמסרו דא2כתי, היתה מסורה ו | דורות] ד1וחגכעי, הדורות דפא2ת | כת'] הוא אומר י | 4 הכא] ~ כת' פ | מאד] א1גי, ~ מאד דא2כת | 5 ההן] הדין פ, הדן ו, דין א1כי, חד דא2ת | 6 יהב] ו, יהיב דפא2גכתי (וכן בסמוך) | דינרין מאה חגכי, דינרין ק' ו | ועלל] פוג, ועליל חא1י, ואיעלל דא2, ואיעול ת (וכן בסמוך) | וההן] ותדין פגי, והדן ו, ודין א1כ, וחד דא2ת | דינרין ר' ו, מאתן דינרין חגי, מאתים.. א1, מאתן דפא2כת | 7 בעלייתן] פוא1גכתי, בעליתן דא2 | *ויקחו את ירמיהו (ירמיהו ד1) ויעלו אותו מן הבור ל◦ד1כ, ויקחו את ירמיה ויעלו אותו פ, וימשכו את ירמיהו (ירמיה א2ת) בחבלים (בחבל ת) ויעלו אותו מן הבור דא2ת | מעלים אתו] ו, מעלים (מעלין דא2ת) אותו דאגכתי, מעלים אותו בדמים פ | 8 **בעולם] לעולם ל | לעתיד לבוא] ו.. לבא פא1גכ, בעולם (לעולם י) הבא דא2תי | 9 *היטיב פו] הטיב דאגכ, היטב לת | וגו'] בעבורה פוכ, בעבורה וגו' חג, בעבורה ויהי לו צאן ובקר וגו' דא | וגו'] וישלחו אותו דא2ת | משׁ'] ו, בשם דפאגכת | הושעיה] פו, ־יא גכ, אושעיא א1, הושעיה (אושעיא א2) רבת דא2,.. רבא ת |

מכס של מרגליות אמרו לו אי אפשר שתפטר עד שתפתח את התיבה ונראה מה שבתוכה וכיון שפתחה וכו', וסגנון הסיפור בתנחומא מ"ב שם כיון שהגיעו לפולי מצרים אמר אברהם לשרה בתי מקום של זנות הוא מצרים וכו' אלא ניתן אותך בתבה וננעול בפניך וכן עשה כיון שהגיעו לפולי מצרים אמרו לו המוכסין מה אתה טוען בתבה אמר להן פולין אמרו לו אינו אלא פלפלין תן לנו מכס של פלפלין אמר להן אני אתן אמרו לו אינו כן אלא התבה הזו מלאה זהובים אמר להן אני אתן לכם מכס של זהובים כיון שראו שכל מה שאומרים הוא מקבל עליו אמרו אילולי שיש בידו דבר מעולה לא היינו עולים לו לכך והוא מקבל באותה שעה אמרו לו אין אתה זז מכאן עד שתפתח את התבה והוא אמר להם עלי ליתן כל מה שאתם מבקשים ולא תפתחו את התבה ואע"פ כן עמדו עליו ופתחו את התבה שלא בטובתו ומצאו את שרה כיון שראו אותה אמרו כמות זה אין ראוי לשלוט עליה מיד נטלו והביאו אותה אל פרעה וכו', ובתנחומא שם כיון שהגיעו לפילי של מצרים ועמדו על היאור ראה אברהם אבינו בבואה של שרה באותו נהר כחמה זורחת וכו' אמר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מכאן אתה למד שלא היה יודע אותה קודם לכן כדרך הנשים אמר לה מצרים שטופים בזנות וכו' אלא נותן אני אותך בתיבה ונועל בפניך שמתירא אני על עצמי והיה כי יראו אותך המצרים כיון שעשו כך בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התבה אמר להן שעורין אמרו לו אינן אלא חטין אמר להם טלו מכס של חטין אמרו לו הן פלפלין אמר להן מכס של פלפלין אמרו לו אינן אלא זהובים כיון שדחקו עליו פתחו את התיבה וראו אותה כחמה זורחת אמרו לו אין דרך זו להשתמש בה הדיוט ויראו אותה שרי פרעה וכו' ועי"ע במדרש הגדול ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפ' ויהי כבוא וכו', ומרגלוון בכי"ל כמו מרגלאון בתרג' איכה ד' א': 2 ארץ מצרים. כדכתיב ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאד שהבהיקה ארץ מצרים מיפיה ואח"כ ויראו אותה שרי פרעה וכו': 3 איקונין של חוה. צורתה ודמותה[1]) נמסרת לראשי דורות ובה משערין יפיותן של נשים להלן באבישג כת' והנערה יפה עד מאד מגעת עד וכו' אבל כאן בשרה כת' כי יפה היא וכו' ודורש מאד ממאד מאיקונין וכו' וחוה נרמזה במלת מאד כמו שדרשו לעיל צד 60 מאד הוא אדם וצד 199 מצינו שנקראת חוה אדם, ואגדה אחרת בב"ב נ"ח א' שרה בפני חוה כקוף בפני אדם, ובריתא במגילה ט"ו א' ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר ועיי"ש בתוספות בד"ה ארבע וכו', ובסנהדרין שם הדרש והנערה יפה עד מאד עדיין לא הגיעה לחצי יופי של שרה דכתיב עד מאד ולא מאד בכלל, ונכונה הגי' איקונין וכו' נ מ ס ר ת וכ"ה בערוך ע' איקונין ועי' במ"י לעיל צד 118 בד"ה לקנין ועי"ע קרויס ח"א צד 182, ובלק"ט הגי' ר' עזריה ור' יונתן ב"ר חגי בשם וכו' וכו' איקונין של חוה היתה נמסרת לראשי דורות ועת"נ ולעיל צד 198 וצד 214: 5 ר' יוחנן אמר. דורש ס"ד ו ת ק ח האשה בית פרעה מתעלה והולכת (ועי' לעיל צד 148 ובמ"י שם בד"ה עילה אותו) ההן אמר וכו' זה אומר אני אתן מאה דינרין ואכנס עמה לבית פרעה וזה אומר אני אתן מאתים דינרין ואכנס עמה, וכן דרשו במדרש אסתר שם ו ת ל ק ח אסתר אל המלך אחשורוש מתעלה וכו' דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה ודין אמר אנא יהיב תרתין מאוון ועליל עמה, וישרה גם הגי' בכי"ל ההן וכו' וההן וכו' ועי' עמת"ל ח"א צד 478: 6 אין לי וכו'. שצדיקים מתעלים והולכים בעלייתן כשעולין לגדולה בירידתן בשפלותן מניין

[1]) *εἰκόνιον.*

הקב״ה לאבינו אברהם צא וכבש את הדרך לפני בניך, ואת מוצא כל מה שכתוב באבינו אברהם כתוב בבניו, באברהם כת׳ ויהי רעב בארץ בישראל כת׳ כי זה שנתים הרעב (בראשית מה ו), באברהם כת׳ וירד אברם מצרימה בישראל כת׳ וירדו אבותינו מצרימה (במדבר כ טו) באברהם כת׳ לגור שם בישראל כת׳ לגור בארץ באנו (בראשית מז ד), באברהם כת׳ כי כבד הרעב בארץ בישראל כת׳ והרעב כבד בארץ (שם מג א), באברהם כת׳ ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה וגו׳ בישראל כת׳ ופרעה הקריב (שמות יד י), באברהם כת׳ והרגו אתי ואותך יחיו בישראל כת׳ כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון (שם א כב), באברהם כת׳ אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בישראל כת׳ וייטב אלהים למילדות (שם שם כ), באברהם כת׳ ויהי כבוא אברם מצרימה וגו׳ בישראל כת׳ ואלה שמות בני ישראל הבאים 25a מצרימה (שם שם א), באברהם כת׳ ואברהם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב בישראל כת׳ ויוציאם בכסף וזהב וגו׳ (תהלים קה לז), באברהם כת׳ ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו בישראל כת׳ ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם (שמות יב לג), באברהם כת׳ וילך למסעיו בישראל כת׳ אלה מסעי בני ישראל וגו׳ (במדבר לג א):

א יז) וינגע י״י את פרעה נגעים גדולים וגו׳ צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהל׳ צב יג)

10 לקמן 390 : 14 ילקו׳ תהלים ר׳ תתמ״ח, בראשית דל״ב מדות מדה כ״א, תענית כ״ט א׳, ב״ב פ׳ ב׳, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ט׳, תנחומא שם סי׳ ה׳. תנחומא מ״ב במדבר סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ ט״ו, מדרש תהלים מ״ב ל״ב סי׳ י״א, במדבר רבה פ״ג סי׳ א׳, פדר״א פי״ט :

1 לאבינו אברהם] ו, לאברהם אבינו דא[2]גת, לאברהם פא[1]כי | וכבש] פוא[1]גכ, וכבוש דא[2]תי | ואת] פג, ואתה חכ, את דואת | באבינו אברהם] וג, באברהם אבינו א[1], באברהם דפא[2]כתי | 2 ובישראל א[1], בבניו פ | הרעב] פא, ~ בקרב הארץ דוגכתי | 3 **באברהם] באברם ל | מצרימה] פואכתי, ~ לגור ג, לגור שם ד | בישראל] גכי, ובישראל דואת, ובבניו פ | *מצרימה דפוא[2]גכתי] במצר׳ ל | באנו] ~ באברהם כתיב וירד אברם מצרימה בישראל כתי׳ וירדו אבותינו מצרים ד | **באברהם] באברם ל (באברהם . . כבד בארץ ל׳ כי) | 5 בארץ] א[1]גת, בארץ כנען דא[2], ל׳ פו | ובישראל ת, ובבניו פ | **באברהם] באברם ל | *ויהי — וגו׳] ויהי . . לבוא (לבא ג) מצרימה וג, כאשר . . לבא מצרימה א[1], ויהי . . הקריב דא[2]כתי, אמרי נא אחתי א׳ וג׳ ל | 6 ובישראל תי | **ופרעה הקריב] וייטב אלהים למילדות ל | *באברהם פואכתי] באברם לד | *והרגו אתי — יחיו ו] והרגו אותי . . יחיו דפאגכתי, ויהי כאשר הק׳ לבוא מצ׳ וגו׳ ל | 7 בישראל] ואגכ, ובישראל דתי, ובבניו פ | *כל — תחיון י] כל . . היארה . . תחיון ו, כל . . היאורה תשליכון . . תחיון ג, כל . . תשליכוהו דאכת, כל . . הילוד וגו׳ פ, ופרעה הקריב ל | **באברהם] באברם ל | 8 *אמרי — לי א[1]] אמרי נא אחתי . . לי ו, אמרי נא אחותי . . לי בעבורך גכתי, אמרי . . בעבורך וגו׳ דא[2], אמרי . . את פ, והרגו אתי ל | בישראל] וא[1]גכי, ובישראל דא[2]ת, ובבניו פ | **וייטב — למילדות] כל הבן הילוד ל | 9 *באברהם פואכתי] באברם לד | בישראל] ואגכ, ובישראל דתי, ובבניו פ | 10 *מצרימה דואגכתי] ל׳ לפ | *באברהם פאכתי] באברם לדו | *במקנה — ובזהב ג] במקנה בכסף ו, במקנה וגו׳ פי, במקנה דא[2], ל׳ לא[1]כ | בישראל] ואגכ, ובישראל דתי, ובבניו פ | 11 *וזהב דפואתי] ובזהב לגכ | *באברהם פוא[2]כתי] באברם לד | *ויצו — וישלחו וכ] ויצו . . וישלחו אותו ג, ויצו . . אנשים וגו׳ פ, ויצו . . פרעה וגו׳ ל, ויצו . . פרעה דת, וישלחו אותו י | 12 בישראל] וגכ, ובישראל דאתי, ובבניו פ | *על — לשלחם פו] על . . לשלחם מן הארץ גכת, על העם לשלחם ל[0], על העם דא[2], ל׳ ל | *באברהם דפוא[2]כתי] באבר׳ ל | 13 בישראל] וא[2]גי, ובישראל דפא[1]כת | 14 *גדולים דוגכת] גדלים ל | צדיק] פוג, כתי׳ ~ דאכת | *כארז — ישגה וגכת] וגו׳ לפא[1], ל׳ דא[2] |

ת״ל ויקחו את ירמיהו וס״ד וישליכו אותו אל הבור וכו׳ מעלים אותו בדמים כל אחד ואחד אומר כך וכך אתן להשליכהו אל הבור, ובכי״ל נוסף ביני שיטי ויעלו אותו מן הבור (ירמיה שם י״ג) והוא הגהה כגי׳ דפ״ר וכי״כ לפרש בעלייתן, ובד״ו הובא גם תחלת הפסוק מירמיה שם וימשכו את ירמיהו בחבלים, והגי׳ שלפנינו היא עיקר, והגהתי ויקחו את ירמיהו וכ״ה במקרא ועח״ג, וכתיבת אתו בכי״ל וכן בסמוך והרגו אתי כמו לעיל פעמים שונות ועי׳ במ״י לעיל צד 25 בד״ה אתו חיום: 3 באברהם כת׳ וירד וכו׳. בכי״ל כתוב באברם והוגה ביני שיטי וכן הגהתי מכאן בכל המאמר באברהם, ובתחלת המאמר איתא גם בכי״ל באברהם כת׳ ויהי רעב וכו׳, והמלות וירדו אבותינו וכו׳ עד לגור שם בישי׳ כת׳ הושלמו בכי״ל ביני שיטי בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר, ואחר מלת באנו נוסף עוד בטעות בדפ״ר וד״ו באברהם כת׳ וירד אברם מצרימה וכו׳ ועח״ג, וכבר הוגה לנכון בא״א ובמ״כ, והמאמר דוגמתו בתנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ב ועיי״ש ובתנחומא שם סי׳ ט׳, ובלק״ט מפרש עפ״י המאמר שלפנינו ולאברם היטיב בעבורה כדרך שנא׳ באברהם נאמר בישראל באברהם כתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ובישראל כתיב כי כבד הרעב בארץ וירדו אבותינו מצרימה באברהם כתיב ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב ובישראל כתיב ויוציאם בכסף ובזהב ואין בשבטיו כושל: 5 ויהי כאשר הקריב וכו׳. בכי״ל מסורס סדר המאמרים באברם כת׳ אמרי נא וכו׳ וכו׳ באברם כת׳ ויהי כאשר וכו׳ באברם כת׳ והרגו אתי וכו׳ והגהתי עפ״י גי׳ שאר הספרים וכפי סדר הכתובים בזו הפרשה: 14 וינגע וכו׳. בדפוסי׳ וכי״ג וכי״כ וכי״ת מתחלת כאן פמ״א, ובכי״א א׳ פל״ח ובכי״א ב׳ וכי״ו פ״מ ועי׳ מ״ש לעיל צד 381 בריש הפרשה, ובמקרא אין כאן פרשה פתוחה או סתומה, ואולי הטעם

מה תמרה וארז אין בהם לא עוקמי ולא סיקוסים כך הצדיקים אין בהם לא עוקמי ולא סיקוסים, מה תמרה וארז צילן רחוק כך מתן שכרן שלצדיקים רחוק, מה תמרה וארז ליבן מכוון למעלה כך הם הצדיקים ליבן מכוון להקב״ה הה״ד עיני תמיד אל יי׳ כי הוא יוציא מרשת רגלי (שם כה טו), מה תמרה וארז יש להם תאוה כך הצדיקים יש להם תאוה, ומה היא תאוותן הקב״ה, אמר ר׳ תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא היתה עושה פירות, עבר דקל אחד וראה אותה אמר אי ארכבה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשת פירות, או מה

1 תמרה] פוגע, תמרה זו א1י, התמרה (התמר א2) הזו דא2, תמר ח, התמר ת | והארז ת | עוקמי] פ, עוקמין א1, עקומי כ, עקומים דא2תר1, עקום ר2, עוסקי ג, עוטקים ע0, ־ין י, עימקי ע, שקמי ח | סקוסים ג, סוקיוסין כי, פיקוסים ר2, פקוסים פ, פקוסין א1 | צדיקים א1כי | להם גב | עוקמין] פ, עוקמי׳ א1, עקומי כ, עוקומין י, עקומים דא2ת, עומקי ג, שקמי ח | 2 סקוסים ג, סוקיוסין כי, פיקוסים פ, פקוסין א1 | ומה כ | תמר א2 | למרחוק י, ארוך ורחוק א1 | כך צדיקים מתן שכרן כ | ארוך ורחוק א1, רחוק והיה עקב תשמעון ושמר יי׳ אלהיך י | ומה וכ | תמרה] פותא1גכתי, התמרה ד, תמר א2 | לבן | 3 למעלה] פא1גכתי, למעלן דוא2 | כך] אף י | הם] וא1, לי׳ דפא2גכתי | הצדיקין ן, צדיקים י | לבן | מכוון] ~ למעלה י | 4 ומה ן | תמר וארז א2, תמרה זו חג | יש לה חג | כך הצדיקים] פחאג, כך הם . . י, אף צדיקים דת | ומהו (ומה היא ג) תאותן (תאותם א1) הקב״ה תא1ג, ומה הוא תאותן זה הקב״ה ן, ומה היא תאותן (תאותם י) הקב״ה שנא׳ (דכתיב י) קוה קויתי יי׳ דא2תי, להקב״ה פ | 5 תנחום א1 | באמתו] וג, באמתו של אחד פ, בעומתה כ, בחמתן דאתרי | פרי ן | 6 דקל] ן, דקלי דאת, אדם פגכשי | אי לי׳ | ארכבה] פא1, ארכיבה ן, ארכובה ש, הרכבה גכי, תמרה דא2ת | לזו ן | צופה] סוכה אחת ן | שהרכיב אותה גי, שהרכיבה ן | עשתה א2תי | או] וא2גת, אי דפחא1כי |

להתחלת פרשה בדפוסי׳ ובאילו הכ״י משום שהמאמר צדיק כתמר וכו׳ דומה בסגנונו לסגנון הפתיחות ועי׳ במ״י לעיל צד 41 בד״ה ויעש וכו׳ וצד 215 בד״ה ר׳ יהושע וכו׳: 1 מה תמרה וכו׳. בברייתא דל״ב מדות שם מדבר שהוקש בשתי מדות וכו׳ צדיק כתמר יפרח יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושין ממנו כלים כן הצדיקים ת״ל כארז מה ארז יש לו צל ועושין ממנו כלים אף הצדיקים יכול כארז שאין נותן פירות ת״ל כתמר נמצאת אתה אומר ככח היפה שבשתיהן, ובתענית שם דרש ר׳ חייא בר לולייני מאי דכתיב צדיק כתמר וכו׳ אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק ח״ו אין גזעו מחליף לכך נאמר ארז אילו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אין עושה פירות אף צדיק ח״ו אין עושה פירות לכך נאמר תמר ונאמר ארז וכו׳ ועי׳ גם בב״ב שם, ובתנחומא מ״ב לך לך שם כתיב צדיק כתמר וכו׳ פתח ר׳ תנחומא למה נמשלו הצדיקים בתמר וארז ולא באילן אחר אתה מוצא כל האילנות אין אדם יכול לומר מרחוק זה אילן פלוני למה שהן קצרין אבל התמר והארז ע״י שהן גבוהין בקומה הם נראין מרחוק וכו׳ ד״א למה נמשלו הצדיקים לתמר וארז אלא אתה מוצא רוב האילנות אעפ״י שהן נקצצין אם נוטלין נצר מהן ושותלין במקום אחר ומיד הן עולים אבל התמר והארז כיון שנקצצין מי יוכל להעמיד אחרים תחתיהן אלא לשנים הרבה וביגיע גדול כך אם אבד צדיק מן העולם מי יוכל להעמיד אחר תחתיו וכו׳ ועי׳ בתנחומא לך לך שם, ובמדרשי תנחומא במדבר שם פקוד את בני לוי וגו׳ וש״ה צדיק כתמר וכו׳ מה התמרה הזו צלה רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה נובלות וכו׳ מה התמרה הזו יש בהן נובלות שאינן נכנסים לאוצר וכו׳ מה התמרה הזו אם נקצצה או נעקרה אין עולה תחתיה אחרת וכן הארז וכו׳ מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה קוצים וכו׳ צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי וכו׳ ועי׳ בבמ״ר פ״ג ושם נוסף עפ״י המאמר שלפנינו מה תמרה זו אין בה פסולת וכו׳ מה תמרה וארז כל מי שהוא עולה לראשם וכו׳ תדע לך שכן שרה וכו׳ ועוד שם הוספות עפ״י מדרש תהלים שם, ושם מתחיל המאמר צדיק כתמר יפרח אמר ר׳ יצחק בר אדא מה התמרה צילה רחוק ממנה כך צדיקים שכרן רחוק מהן עד לעוה״ב שנ׳ והיה עקב תשמעון וכת׳ שומר הברית וגו׳ ולשומרי מצותיו לאלף דור וכו׳ ועי׳ גם בח״נ, ועוד בסגנון אחר ׳בפדר״א פי״ט ועיי״ש: עוקמי וכו׳. עקמומיות וכן הוראת סיקוסים והוא לי״ו[1]) כמו שכתב לי ידידי רא״ח לעף וענין אחד בשתי המלות, ובערוך הש׳ ע׳ סקס הגי׳ עימקי ובשדפ״ע עומקים, והגי׳ בערוך כ״י עוקמי עי׳ פלאנצעננאמען צד 113: 2 מה תמרה וארז ליבן וכו׳. במדרש תהלים ובבמ״ר שם הגי׳ ד״א מה התמרה הזו (תמרה זו) לבה מכוון למעלה כך ישראל לבם מכוון לאביהם שבשמים וכו׳, ובסוכה מ״ה ב׳ ר׳ לוי אומר כתמר מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים וכו׳ ופירש״י שם אין לו אלא לב אחד כמין מוח יש בו וכו׳ ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה ולא בחריותיו ומכבדותיו ועי׳ בעוקצין פ״ג מ״ז ובפי׳ הרמב״ם שם בד״ה הקור ועי״ע פלאנצעננאמען צד 116: 4 מה תמרה וארז יש להם וכו׳. בכי״ת וכי״ג הגי׳ מה תמרה זו יש לה תאוה וכו׳ וכן במדרש תהלים שם ד״א מה התמרה הזו יש לה תאוה כך ישראל תאוותן להקב״ה וכו׳ ובבמ״ר שם בדפ״ר וד״ו ד״א מה תמרה זו יש לה תאוה כך צדיקים יש להם תאותם מהו תאותם הקב״ה שנ׳ נפשי אויתיך בלילה וכו׳, ותאותה של תמרה היא שמתאוה להיות מורכבת מדקל זכר העומד מרחוק וכדאמר ר״ת מעשה וכו׳ ועי׳ לעף גראפישע רעקוויזיטען ח״א צד 78, ובענין הרכבת דקלים עי׳ בערוך ע׳ נסן: 5 עומדת באמתו. וכ״ה בכי״ו וכי״ג ואמתו[2]) שם מקום בעבר הירדן כמו שכתב לי ג״כ ידידי רא״ח לעף ועי׳ שירער ח״א צד 279, ובכי״ל אפשר לקרות גם באמתן והוגה ח במקום א והוא כפי הגי׳ בחמתן ועח״נ, והגי׳ דקל איתא גם בכי״ו והוראתו בקי בטיב הדקלים ומשקלו כמו גנן זגג ספר ודוגמתן, ובכי״ל נקוד[3]), וארכבה במשקל אפעלה כמו למטה צד 389 באבטחה ולעיל צד 22 אבדלה, ומלת אי מלת השלילה אמר אי ארכבה זו תמרה זו שלא הורכבה צופה מיריחו מחכה להרבעה מדקל זכר ביריחו שהיתה עיר התמרים, ואולי צ״ל אי ארכבת זו וכו׳, ובמדרש תהלים מ״ב אמרו רבותינו מעשה בתמרה אחת שהיתה באמיתו והיו מרכיבין אותה ולא היתה עושה פירות אמר להם דקלי אחד תמרה היא רואה מיריחו ומתאווה לה הלכו והביאו לה ממנה מיד עשתה כך ישראל כל תאוותן וצפויין להקב״ה, ובילק׳ מכירי תהלים צ״ב סי׳ ל״ג הועתק ממדרש תהלים מעשה וכו׳ שהיתה באמתו וכו׳ תמרה היא רואה ומריחה וכו׳, ובמד׳ תהלים הנדפס מכבר הגי׳ שחיתה בחמתן וכן הועתק בפי׳ השני שבפי׳

[1]) σκολίωσις. [2]) Ἀμαθοῦς. [3]) דַּקָּל.

התמרה הזו אין עושין ממנה כלים כך הצדיקים אתמהא, תלמוד לומר כארז, אמר ר׳ הונא תמן
עבדין מינה מנין, או מה הארז אינו עושה פירות כך הצדיקים, תלמוד לומר צדיק כתמר יפרח
מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבים להלל חירויות לסיכוך סיבים לחבלים
סנסינים לכיבוד שפעת קורות לקרות בהם בתים כך ישראל אין בהם פסולת אלא מהם בעלי מקרא
מהם בעלי משנה מהם בעלי תלמוד מהם בעלי אגדה, ומה תמרה וארז כל מי שהוא עולה לראשן
ואין משמר את עצמו הוא נופל ומת כך כל מי שהוא בא להזווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו
מתחת ידיהם, תדע לך שכן שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחד לקה הוא וביתו בנגעים ההיד
ב וינגע יי׳ את פרעה וגו׳, ר׳ שמעון בן לקיש בשם בר קפרא פרעה ברתן לקה, אמר ר׳ שמעון
בן גמליאל מצאני זקן אחד מוכה שחין בציפורין, אמר לי עשרים וארבעה מיני שחין הן ואין לך

6 ילקוט כ׳ ס״ט, ילק׳ תהלים שם: 8 ילקוט כ׳ ס״ט, ירוש׳ כתובות פ״ז ל״א ד׳, ויקרא רבה פט״ז: תוספתא כתובות פ״ז, כתובות ע״ז ב׳:

1 תמרה זו פוחא[2]ת, תמרה י, התמרה כ | כך הצדיקים] כ, כך הם . . ו, יכול כך הצדיקים פא[1]גי, יכול אף . . ת, יכול אף הצדיקים כן דא[2]ת | תמן] רבנין דתמן אמרין ו | 2 מינה] פוגתי, מיניה דא, מניה ח | מנין] וגת, מאנין דפאי. כלים ח | או] ד[1]וגת, אי דפחא | ארז פח, ארז זה א[1] | כך] פ, כך הם דת, יכול כך הם וא[1], יכול אף ג (יכול אף הצדיקים כן א[2]) | הצדיקים] פ, ~ אתמהא דוא, אין עושין פירות ג | צדיק — יפרח] הא[1]גכ, צדיק כתמר ו, כתמר יפרח פ, יפרח דא[2]ת | 3 *פסולת דפאכתי] פוסלת ל, פסולות ג | תמרין ו | לולבים] וא[1]י, ־ין הכ, ולולבים דא[2], ־ין ת | להלל] ~ ולהודות כ | חריות (וחריות כ) | לסיכוך] פוגתעי, לסכוך דאכ | *סיבים דוא[2]תע] סיווים א[1], סירבים ל, סיבאי ג, סיב ח, סיכין י | 4 סנסינים] ו, סנסנים דהאכי, ־ין פ, סנסנה ת | לכיבוד] ח, לכבוד א[1], לכבר גי, לכבדה כ, לכברה דפא[2]ת | קוריים ח, קוריה י | לקרות] פוחא[1]גכי, להקרות דא[2]ת | בהן פא[1]גכ | את הבית | כך] ~ הם דואכי, הן פגת | מהן פוג | 5 מהן פוג | מהן וג, ומהן פ (וכן בסמוך) | תלמוד] גמרא ת | הגדה פות | *ומה וי (תהלים)] מה דא[2]תי, אי מה לפא[1]כ, או מה ג | תמרה וארז] הא[1]גכתי (שם), תמרה זו וארז דפא[2], תמרה וארז אילו ן, תמרה זו י | כל מי שעולה כי (שם), כל העולה י | *לראשן דוחא[2]] לראשם י (שם), על ראשן ת, לראשו לפגכ, לראשה י | 6 ואין] פ, ואינו דואגכתי (שם), אם אינו י | את ל׳ י | והוא ח שבא פגכי | להזדויג] ד[1]פג, להזדווג דאתי (שם), להיזדווג וי, לזווג כ | בישראל ג, עם ישראל י (שם), להן (להם כ) לישראל וכ | סופו ליטול י | 7 שכן] פוחכי (שם) שכן שהרי דא[2]ת, שכן הוא שכן י | שמשכה] שעכבה י (שם) | אחד] וג, אחת דפאתי | הוא וכל ביתו י | 8 וגו׳] נגעים גדולים ן, גדולים וגו׳ דא[2] מש׳ ו | ברתן] ור[2], ברותן ג, בראתן דהאכתר[1]י, בראתן שחין פ | ר׳] רבן פוע | 9 מצאתי עי, מצאנו ח | בציפורי פגע, בצפורי א[1]כי | אמר] א[1]ת, ואמר דפוא[2]גכעי | עשרים וארבעה] חכ, עשרין . . ג, כ״ד דפואתעי | מוכי ח | שחינין ו, שיחונין א[1] | ואין לך] פוחגכתעי, ואין א[1], ואין לך קשה דא[2] |

ב״ר הנדפס, ובבמ״ר דפ״ר וד״ו א״ר תנחומא מעשה וכו׳ שהיתה עומדת בעמדה (ובמ״כ הגיה בחטתן) והיו מרכיבין אותה ולא עשת פירות אמר להם דקלי תמרה היא רואה וכו׳ והיא מתאות וכו׳ והביאו ממנה והרכיבו אותה מיד עשתה פירות כל כך תאותן וצפויין של צדיקים הקב״ה וכו׳: 1 אין עושין ממנה כלים. כלומ׳ בארץ ישראל ור״ה אמר תמן בבבל עבדין מינה מן התמרה כלים (וכתיבת מנין כמו לעיל צד 384) ובבבל היו הדקלים מצויין הרבה ועי׳ פסחים פ״ח א׳ ועי״ע לעף שם צד 80, ובמדרש תהלים שם אי מה התמרה הזו אינן עושין ממנה כלים אף ישראל כך ת״ל כארז בלבנון ישגה אמר ר׳ תנחומא שאלתי אותה לרב הונא ואמר לי ראינות בבבל והיו עושין ממנה כלים ושלחנות ומנורות ועי׳ בבמ״ר שם: 2 או מה הארז. במדרש תהלים שם אי מה ארז אינו עושה פירות אף ישראל כן ת״ל צדיק כתמר יפרח מה התמר עושה פירות כך ישראל עושין פירות, ובבמ״ר אי מה הארז הזה וכו׳ כך הצדיקים אין עושין פירות ת״ל צדיק וכו׳ מה התמרה וכו׳ כך הצדיקים עושין פירות שנ׳ אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: 3 חיריות לסיכוך וכו׳. חריות של דקל לסיכוך סיבים[1]) לחבלים סנסינים לכיבוד ושפעת קורות של דקל לקרות בהם בתים לעשות מהן תקרה לבתים כך ישראל וכו׳, וסנסינים בכי״ל וכי״ו כלה״כ אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו (שה״ש ז׳ ט׳), וכיבוד לשון מכבדין את הבית (ברכות פ״ח מ״ד) ועדיפא גי׳ זו מהגי׳ לכברה, ושפעת קורות כמו שפעת קוריים לעיל צד 180 ועיי״ש במ״י, וחיריות בכי״ל בחירק ועי׳ במ״י לעיל צד 335 בד״ה היתה וכו׳, ובערוך ע׳ סב ג׳ איתא חריות לסיכוך סיבים וכו׳ ועיי״ש ופלאנצענאמען צד 118 וצד 119, ובמדרש ד׳ שאלוניקו העיר רי״ג לזה המאמר ח ר י ו ת וכו׳ פירוש ענפי הדקלים נקראים כן כשהם בלא עלין שאז מסככי׳ בהם ובארץ מצרים נוהגים כן ס י ב י ם בראשי הדקלים צומחין בהם כמו חוטין ארוגין ומהם עושין חבלים במצרים ש פ ע ת קורות וכו׳ פי׳ הקורות היקרות והכבדות והעבות נקראת בלשון המדרש שפעת וכו׳, ובבמ״ר דפ״ר וד״ו שם ד״א מה תמרת זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילת לולבי׳ להילול חריות לסיכוך סיחים (וצ״ל סיבים) לחבלים סנסנים לכברה שפעת קורות לקרות בהן את הבית כך הם ישראל אין בהם וכו׳ אלא מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה וכל ענין מהם בעלי אגדה מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקות ועי׳ במ״כ, ובמדרש תהלים שם ד״א מה התמרה הזאת יש בה לולבין להלל וקורות לסוכה ואפילו הסיב שלה הולך לחיזוק ועצה להדליק כך ישראל אינם חסרים צדיקים ישרים בני תורה ואפי׳ העמי הארצות שבהן וכו׳, ובבמ״ר הועתק גם מאמר זה ועיי״ש: 5 ומה תמרה וכו׳. בכי״ל אי מה וכו׳ והגהתי ועח״ג, ובבמ״ר שם מה תמרה וארז וכו׳ כך כל מי שהוא בא ומזדווג לישראל וכו׳, והלשון שהוא נוטל את שלו וכו׳ כמו לעיל צד 15 שעתידה ליטול את שלה מתחת ידו וצד 80 ועתיד ליתן את שלו מתחת ידיהם וצד 248 כדי שייטלו שלהם וכו׳: 8 ברתן. מין צרעת[2]), וכמו שמפרש בלק״ט עפ״י המאמר שלפנינו נגעים גדולים זו מכת ראתן מיני צרעת הוא, וכן למטה שמענו בפרעה שלקה בצרעת וכו׳

[1]) Fasern. [2]) Schwärende (ulzerierende) Lepra oder Lupus.

מכולם שהאשה רעה לו אלא רותן כלבד ובו לקה פרעה הרשע, ואת ביתו אמר ר׳ אחא אפילו קורות ביתו לקו, והכל אומרים על דבר שרי [אשת אברם]. אמר ר׳ ברכיה על דטולמיסן למקרב למסנה דמטרונה, וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא באבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה אתמהא, אמר לה הקב״ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה, והכל אומרים על דבר שרי [אשת אברם], אמר ר׳ ברכיה על דטולמיסן למקרב למסנה דמטרונא, אמר ר׳ לוי כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומגלב בידו, אין אמרת ליה מחי מחי, אין אמרת ליה שבוק שביק, וכל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש

2 לקמן פנ״ב, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ס׳, תנחומא שם סי׳ ס׳:

1 שהאשה רעה לו דחא2ר] שאשה רעה לו פ, שהאשה קשה לו ת, רע לתשמיש ע, שהתשמיש קשה לו י, שהתשמיש . . לו שהאשה קשה לו ו, שאין האשה רעה לו לגכ | רותן] ג, רתן ו, ראתן דפחאכתעי | הרשע] וחא1גכעי, ל׳ דפא2ת | ואת ביתו] פחא1גכי, וכל ביתו ו, ל׳ דפא2ת | 2 **לקו] לקה ל | והכל] פוא1גכי, ~ היו דא2ת | *אומרים א1י] אומרין דא2כת, א׳ ל | **אשת אברם] ל׳ ל | על] פוא1גכער2י, עלו דא2תר1 | דטולמיסן] ו, דיטולמיסן פ, דטולמסין כ, דטולימיסין ע, דטולימיסין א1, דטולמיסון ג, דטולמוסין דא2רי1, דטולומוסין ת | 3 למסנה] ג, למסנא פוכר2, למסאנא דתעי, למסאנה ר1 | דמטרונה] פא1ג, ־נא דוא2תע, דמטרוניתא י, דמטרונתא כ | אותה וחאגתי | **ואומרת] וא׳ ל | רבון העולמים דפואגכ, רבונו של עולם תי | 4 באבטחה] חג, בהבטחה דפוכתעי, בהבטחה לשמך הגדול א2, . . למען שמך הגדול והנורא א1 | באמונה וא1גכע | אברהם] פותא1כערי ~ יצא דא2ת | נתונה] פחא1גע, ל׳ דוא2כתי | בסירת] חגכעי, לסירה א1, בתוך הסירה דוא2ת, בתוך סירה פ | אתמהא] וא1ג, ל׳ דפא2כת | 5 אומרים דא1י] אומרין גת, אומרי׳ ד1א2, א׳ ל | *אשת אברם דוא2גכתי] וגו׳ א1, ל׳ לפ | אמר — דמטרונא] אמר . . דטולמיסן (דיטולמיסן פ, דטולמסין כ, דטולמיסון ג) למקרב (לגבה למסנה ג, למיסנה ו) למסנא (דמטרונה גכ) דמטרונא פוגכ, ל׳ דאתי | 6 אותה א1גתי | המלאך] פוחא1גכי, מלאך דא2ע | ומגלבה י | בידו (בידוי ו)] פוחא1גכי, ~ הוה אמר לה דא2, הות אמרה ליה מחי והוא מחי אמ׳ לה ת | 7 אי חא1כ, ואי י | הוה אמרה י | ליה] פא1גי, ל׳ וחת, ל׳ דא2כ | מחי מחי] פוחגכ, מחי הוה מחי י, . . הוה מחייה א1, מחי מחינא דא2ת | ואין ג, אי א1, ואי חכי | אמרה כי | ליה] פא1גי, לי וחת, ל׳ דא2כ | שבוק] וחא1גתי, שביק פכ, לישבוק דא2 | *שביק פ] שבוק לוחג, שבק כ, הוה שביק א1י, שביקנא דא2ת |

ועי׳ במאמר החי׳ ר״י פרייס על בעלי רתן במ״ע דייטשע צייטשריפט פיר כירורגיע חלק נ״ט צד 521, ומלת רתן (רותן ראתן) לא נתפרשה עוד בבירור: 1 שהאשה רעה לו. כן הגהתי, ובערוך ע׳ ראתן הגי׳ ואין לך מכולן רע לתשמיש אלא ראתן וכו׳ ועח״נ, ובתוספתא שם אמר רבן שמעון בן גמליאל מצאתי זקן אחד ממוכי שחין בציפורי ואמ׳ לי עשרים וארבעה מיני מוכת שחין הן בכולן שהאשה רעה לו אלא לבעלי ראתן בלבד, ובירוש׳ כתובות שם תני אמר רבן וכו׳ פגע בי זקן אחד מוכה שחין מציפורן אמר לי כ״ד מיני שחין הן ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן ובו לקה פרעה הרשע הה״ד וינגע י״י את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו וגו׳, ובוי״ר שם ומנין שלקה בצרעת שנ׳ וינגע י״י את פרעה א״ר שמעון בן גמליאל פעם אחת הייתי מהלך בדרך מטבריא לצפורי מצאני זקן אחד ואמר לי כ״ד מיני שחין הן ואין לך קשה לתשמיש המטה חוץ מבעלי ראתן בלבד א״ר פדת ובו לקה פרעה וכו׳ תניא א״ר יוסי שח לי זקן אחד מאנשי ירושלם כ״ד מיני שחין הם וכלן אמרו חכמים תשמיש המטה קשה להן ובעלי ראתן קשה מכלן וכו׳ ועי׳ בבבלי כתובות שם: 2 והכל אומרים וכו׳. גר׳ שדרשו הלשון על דבר שלא נאמר על אודות או בעבור או בגלל כדאיתא בתנחומא ודרשו על דבר על דיבורן של הבריות שהיו הכל אומרים ועוד כמשמעו על דבר שרי ויתורא דקרא אשת אברם דורש ר״ב על דטולמיסן וכו׳ שהעיז ליגע במגעל של אשת איש חשוב, ועוד הדרש על דבר שרה וכו׳ על דיבורה ותפלתה כל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא באבטחה שהבטחת אותו ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה לתפישה ואני וכו׳ אמר לה הקב״ה וכו׳ והכל אומרים וכו׳, ור״ל דורש על דבר שרי וכו׳ עפ״י דיבורה עם המלאך כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומגלב בידו אם אמרה לו הך היה מכה אם אמרה לו חדל מהכות היה חדל וכל כך למה וכו׳, וטולמיסן ל״י[1]) ומסנה (מסנא) בלא״ר נעל מנעל ותרג׳ ועד שרוך נעל (בראשית י״ד כ״ג) ועד ערקת מסנא, וח״נ מסנה (מסנא) מסאנא כמו לעיל צד 384 וצד 388 מנין מאנין, ואבטחה באל״ף כמו ארכבה לעיל צד 387, ואמנה כמו לעיל צד 293 מחוסר אמנה היה, והגי׳ באמנת איתא גם בדפ״ר וד״ו וכי״פ וכי״א ב׳ וכי״ת ועי׳ בעמת״ל ע׳ אמנה, ומגלב פי׳ שוט רצועה ועי׳ בהוספות החי׳ פליישער בעמת״ר ח״ב צד 567, ובערוך הועתק מאלו המאמרים בע׳ דטולמים וע׳ סר ח׳ וע׳ מגלב ועיי״ש, וכל הענין נסדר גם לקמן סוף פנ״ב לפ׳ כי עצר עצר י״י וכו׳ על דבר שרה אשת אברהם והגי׳ שם בכי״ל והכל א׳ על דבר שרה וגו׳ א״ר ברכיה על דטולימסן למקרב למסנא דמטרונא כל אותו הלילה היתה שרה שטוחה וכו׳ אברהם יצא בהבטחה וכו׳ בשבילך אני עושה והכל א׳ על דבר שרה א״ר לוי וכו׳ היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתייעץ בשרה אם אמרת ליה מחת מחה הוא מחה ואם אמרת ליה שבוק הוה שביק כל כך למה וכו׳ ר׳ אלעזר וכו׳ שמענו בפרעה וכו׳ מנין ליתן את האמור לזה לזה ואת האמור לזה לזה, ת״ל על דבר שרת גזירה שוה, ובמאמר וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה וכו׳ איתא כאן א״ר ברכיה על וכו׳ גם בכי״פ וכי״ו וכי״ג וכי״כ ועח״נ, וסגנון הלמד שמענו וכו׳ מנין ליתן את האמור כאן להלן וכו׳ עי׳ גם לעיל צד 184 וצד 257 ועי״ע לעיל צד 298, ולשון האגדה בתנחומא מ״ב לך לך שם אף היא אמרה רבש״ע אברהם בא עמך בהבטחה מפני שאמרת לו ואברכה מברכיך ולא הייתי יודעת כלום אלא כיון שאמר לי שאמרת לו לך לך האמנתי לדבריך ועכשיו נשארתי יחידה מאבי ומאמי ומבעלי יבא רשע זה ויתעולל בי עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוננו בדבריך אמר לה הקב״ה חייך אין דבר רע נוגע ביך שנ׳ לא יאנה לצדיק כל און וכו׳ ופרעה וביתו אעשה בהן דוגמא דכתיב וינגע ה׳ את פרעה

[1]) ἐτόλμησεν.

אני ולא היה פורש, ר׳ לעזר ותני לה בשם ר׳ אליעזר בן יעקב שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך בעיצור, מנין ליתן את האמור כן להלן ואת האמור להלן כאן תלמוד לומר על דבר על דבר גזירה שוה :

ג יג ב) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב ההיד ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (תהלים קה לז) :

ג) וילך למסעיו במסעות שהלך בהם חזר, אמר ר׳ לעזר הלך לפרוע הקפותיו :

ה) וגם ללוט ההולך את אברם וגו׳ ארבעה דברים טובים היה לוט חשוב לאברהם וילך אתו לוט (בראשית יב ד), וגם ללוט וגו׳, וגם את לוט אחיו ורכושו השיב (שם יד טז), [ויהי בשחת אלהים וגו׳ ויזכר אלהים את אברהם] וישלח את לוט מתוך ההפכה (שם יט כט), וכנגדן היו בניו צריכין לפרוע לנו טובות, ולא דיין שלא פרעו טובות אלא רעות ההיד וישלח מלאכים אל בלעם וגו׳ ועתה לכה נא ארה לי וגו׳ (במדבר כב ה ו), ויאסף אליו את 25b בני עמון ועמלק וגו׳ (שופטים ג יג), [ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון וגו׳ (דה״ב כ א)], והדין

4 ילקוט כ׳ ס״ס, לעיל לד 386 : 6 ילקוט סס, ערכין ט״ז ב׳: 7 ילקוט כמו ע׳, ילק׳ שופטים כ׳ ע״ג, ילק׳ מכירי ס״ע כ״י, סיכה כבתי פ׳ ידו פרס (ס׳ י׳) :

1 אלעזר דפאגכת, אליעזר ו | תני כ | 2 ובאבימלך ו, ואבימלך שלקה פחי | בעצירה כ | כאן להלן הא^{1}כי, של זה בזה דפוא^{2}ת | ואת — כאן] הא^{1}כי. ואת.. כן ג, ואת האמור של זה בזה ו, ושל זה בזה דפא^{2}ת | על — דבר] וחגכ, על דבר שרי אשת אברם פ, על דבר שרה (שרי א^{2}, שרי אשת אברם ת) על דבר על דבר דא^{2}ת, על דבר י | 3 גזירה שוה] ו, גזרה.. ח, ג״ש א^{1}, לגזירה (לגזרה פ) שוה דפא^{2}גכי | 4 *במקנה — ובזהב דואתי] וגו׳ ל | ובזהב ג | ואין — כושל] פא^{1}גכ, וגו׳ דא^{2} | 6 אלעזר פע, .. בר׳ (בר כ, בן וג) מנחם דוא^{2}גכ, .. ב״מ א^{1} | אקפותיו פוכ | 7 ארבעה] פוחא^{1}כתי (שופטים) ם, ד׳ דא^{2}י | היה לוט חשוב] פח, היה חשוב לוט ו, .. לוט חושב כ, היה מחשב א^{1}, היה לו ללוט לחשוב י^{1}, היה לו.. לחשב י (שם), היו ללוט חשוב ד^{1}, היו ללוט דא^{2}ת, חשב אבינו אברהם ם | לאברהם] פי^{1}, לאברם ד^{1}, לאברהם אבינו הא^{1}כי (שם), על אבינו אברהם ו, בעבור אברם דא^{2}, .. אברהם ת, ללוט ם | 8 וילך] וילך אברם וגו׳ ~ ד, וילך אברם (אברהם א^{1}) כאשר דבר אליו י״י ~ פא^{1}כי | וגו׳] ההולך (התלך ו) את אברם דפוא^{1}כתי | וגם — השיב] וישב את כל הרכוש וגם.. השיב א^{1}ת, וישב.. הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו פי, וישב.. הרכוש וגם את לוט דוא^{2}י (שם), וישב את כל הרכוש גכ | 9 *ויהי — וגו׳ ויזכר (ויזכור א^{2}) — אברהם דא^{2}] ויהי.. אלהים את ערי הככר ויזכר (ויזכור י).. אברהם כתי, ויהי.. הככר וגו׳ א^{1}, ויהי.. ערי וכו׳ ו, ל׳ ל | מתוך ההפכה] א^{1}כ, מתוך וגו׳ דא^{2}, ל׳ ותי | 10 בניו] בני לוט כי (שם) ם, ל׳ י | לפרוע] להשיב ם | לנו] לבניו י | ולא] פוא^{1}גכים, לא דא^{2}ת | די כ | פרעו] פא^{1}י (שם), ~ לנו דוא^{2}גכתם, להם י | אלא] ~ פרעו לנו ו, פרעו י (שם), שפרעו א^{1} | ד׳ רעות א^{1} | 11 וגו׳] בן בעור וגו׳ דפאג | וגו׳] את העם דא^{2} | 12 וגו׳] וילך ויך את ישראל וירשו את עיר התמרים דא^{2}גת, ויך.. התמרים פ | *ויהי — וגו׳ פ] ויהי.. מואב וגו׳ ר^{1}, ויהי.. ובני עמון ועמהם מן העמונים (מהעמונים ו) על יהושפט דוא^{2}גת, ואחרי כן באו אליו מואב ובני עמון י, ויהי אחרי כן באו בני עמון ל^{0}, ל׳ ל | והדין] וא^{1}י, ועוד כתי׳ דא^{2}ת, וזה שני ח, ההי״ד גכ, ל׳ י (שם) ם |

נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי באותה שעה ירד מלאך מן השמים ושרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו בידו בא ליגע בבגדיה היה מכה אותו והיה המלאך נמלך בשרה על כל מכה ומכה אם אמרה שילקה היה לוקה וכו׳ שנ׳ על דבר שרי וכו׳ שלא נאמר על עסק ולא על אודות ולא בעבור ולא בגלל אלא על דבר שרי שאם אמרה שילקה הוא לוקה ואם לאו לא היה לוקה א״ר יהודה הלוי ב״ר שלום לא הספיק הקב״ה לרשע לעסוק עם הצדקת אמרו רבותינו בא לשלוף מנעלה מיד באתה עליו צרעת ואף איפרכין שלו לקו עמו ואף השרים ואף העבדים ואף מטתו ואף הכתלים לקו עמו שנ׳ וינגע וכו׳ ואת ביתו למה על דבר שרי אשת אברם וגו׳ ועי׳ גם בתנחומא שם, ובמאמר שלפנינו למקרב למסנה כמו לשלוף מנעלה במדרשי תנחומא, ובירוש׳ כתובות שם לפנינו בשיבוש א״ר ברכיה על דטלמסן למגע בסמה דמטרונא ועי׳ גם במ״כ: 4 ההי״ד ויוציאם וכו׳. עי׳ לעיל צד 386 : 6 במסעות שהלך בהם וכו׳. וכן מתורגם בתרגום היוני[1]), ובלק״ט הועתק ר ב י א ו מ ר במסעות שהלך בהם חזר וצ״ע: אמר ר׳ לעזר. וכן בערך ע׳ קף א׳ א״ר אלעזר הלך לפרוע הקפותיו ופי׳ לפרוע מה שנטל באשראי ובאמנה, ובמד׳ הגדול העתיק א״ר אלעזר הלך לפרוע להקב״ה מה שנטל באשראי וכו׳, ובלק״ט הגי׳ א״ר אלעזר ב״ר מנחם הלך וכו׳ ועח״נ ובמ״י לעיל צד 359 בד״ה אמר ר׳ אבה, ובערכין שם מנין שלא ישנה אדם באכסניא שלו וכו׳ ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמר מהכא וילך למסעיו וכו׳: 7 היה לוט חשוב וכו׳. באיכ״ר מ״ב הגי׳ ארבעה דברים טובים היה חושב אברהם אבינו על לוט וכו׳ ובאכי״ר דפ״ר וד״ו ארבעה וכו׳ חשב אברהם ללוט וכו׳ ועח״נ: 10 וישלח מלאכים וכו׳. מדבר בבלק מלך מואב: 11 ויאסף אליו וכו׳. מדבר בעגלון מלך מואב: 12 ויהי אחרי כן באו וכו׳. כן השלמתי, ובכי״ל הושמט זה הפסוק והושלם ביני שיטי במ״ס ויהי אחרי כן באו בני עמון ועח״נ: והדין ידו פרש צר. וכמו שנדרש באיכ״ר מ״ב שם ידו פרש צר אלו עמונים ומואבים על כל מחמדיה זו התורה וכו׳ את מוצא בשעה שנכנסו גוים להיכל נכנסו עמהם עמונים ומואבים והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז ספר תורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ וכו׳ וכן ביבמות ט״ז ב׳ מאי דכתיב ידו פרש צר על כל מחמדיה זה עמון ומואב וכו׳ ועיי״ש. ובפי׳ ב״ר כ״י ל״ג כאן זה הפסוק ידו פרש וכו׳ וכן ל״ג לעיל וילך אתו וכו׳ ומפרש שם וגם ללוט טובה אחת וישב את כל הרכוש טובה שניה וכו׳ ויזכור הרי טובה שלישית (כ״ה בפי׳

1) καὶ ἐπορεύθη ὅθεν ἦλθεν.

ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכה א י), ונכתבה חטיא שלהם בד׳ מקומות לא יבא עמוני ומואבי וגו׳ [על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו׳] (דברים כג ד ה), כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וגו׳ (נחמיה יג ב), עמי זכור נא מה יעץ בלק וגו׳ (מיכה ו ה), עמדו ד׳ נביאים וחתמו גזר דינם, אילו הן ישעיה וירמיה יחזקאל וצפניה, ישעיה אמר משא מואב וגו׳ (ישעיה טו א), ירמיה אמר והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה וגו׳ (ירמיה מט ב), יחזקאל אמר לבני קדם לבני עמון וגו׳ ובמואב אעשה שפטים וגו׳ (יחזקאל כה י יא), צפניה אמר כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה וגו׳ (צפניה ב ט):

ד היה צאן ובקר ואהלים ר׳ טוביה בר׳ יצחק אמר שני אהלים רות המואביה ונעמה העמונית, דכוותה קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות (בראשית יט טו)

8 ילקוט כאן ע׳, ילק׳ מכירי תהלים פ״ט סי׳ ל״ס, לקמן פ״נ, ועי׳ יבמות ס״ג ס׳ ע״ז ס׳, בבא קמא ל״ח ב׳:

1 מחמדיה] ~ אשר צויתה לא יבאו בקהל לך פ | ונכתבה] פוא^{1}גבי, ונכתב דהא^{2}ת | חטיא] גמ, חטייה פן, ־ייא כ, חטאה י, חטא ח, חטאת ד׳ (שם), חט ח | בד׳] ד^{1}א^{2}תי, בארבעה פוא^{1}גכמ, בארבע די (שם) | 2 *ומואבי וגו׳ פא^{1}] ומואבי בקהל י״י וגכ, ומואבי דא^{2}תי, וגו׳ ל | *על דבר — וגו׳] על . . ובמים דגכ, על . . קדמו וגו׳ א^{2}, על . . קדמו אתכם א^{1}י (שם), על . . קדמו פוי, לי ל | *כי — וגו׳] וכי לא קידמו (וכן לא קדמו ג) את בני . . ובמים וג, כי לא קדמו בני . . ובמים י (שם), וכי לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו׳ ל, לי דפאכתים | 3 עמי] פוא^{1}גכתים, וכתי׳ ~ דא^{2} | זכור] א^{1}י, זכר דפוא^{2}גכתם | בלק וגו׳] פ, בלק מלך מואב כת, . . מואב וגו׳ א^{1}, . . מואב ומה ענה וגו׳ דא^{2}, . . ענה אותו בל׳ בן בע׳ ג, למען דעת צדקות ה׳ ן, כי לא קדמו ישראל בלחם וישכור עליך את בלעם לקלל י | 4 ועמדו י, וכנגדן עמדו וא^{1} | ארבעה פוגכתי (שם) | וירמיהו א^{1}, ירמיה חא^{2}גי (שם) | יחזקאל וצפניה] ן, ויחזקאל וצפניה פא^{1}כ, יחזקאל צפניה חגי (שם), צפניה ויחזקאל דא^{2}ת | 5 וגו׳] כי בליל שודד ער מואב פוי, כי . . מואב נדמה א^{1}, כי . . נדמה כי בליל שודד קיר מואב נדמה דת | וירמיה י | והשמעתי] לכן הנה ימים באים נאם (נאום ד) י״י ~ דא^{2}ת, הנה . . נאם י״י ~ פוא^{1}גכי | וגו׳] וא^{2}, והיתה לתל שממה א^{1}, . . ובנותיה באש תצתנה וירש (וירשו ת) ישראל את יורשיו אמר י״י דגת | 6 ויחזקאל י | ובני קדם י | לבני] וגכי (שם), על בני דא^{2}ת, ולבני פא^{1}, ובני י | וגו׳] ונתתיה למורשה וגו׳ פ, ונתתיה (נתתיה י) למורשה למען לא תזכר (יזכר חא^{1}י) בני עמון בגוים דחאתי | וגו׳] א, וידעו כי אני י״י דגת | 7 כי]לכן חי אני נאם (נאום ד) ה׳ צבאות (י״י אלהים צבאות דת, י״י אלהים פג) אלהי (אל ן) ישראל ~ דפוגת, לכן . . נאום י״י אלהים צבאות ~ א^{2}, לכן . . נאם י״י אלהים ~ כ, לכן כה אמר י״י צבאות ~ י | וגו׳] ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם פן, ממשק . . עולם שארית עמי יבזום ויתר גוים ינחלום ג | 8 בר׳] וגכ, בר דפאתם | ** ונעמה] ונעמי ל | 9 ודכוותה וגי (דכוותה — ונעמה ל׳ פמ) | *הנמצאות וחי] וגו׳ לדא^{2} |

ב״ר כי״א, ובכי״ט נשתבש טובה שניה) אלא שפרעו ג׳ רעות (בכי״ט אלא רעות שלשה פרעו וכו׳) וישלח מלאכים לכה נא ארה לי ויאסוף אליו בני עמון ויהי אחרי כן באו בני מואב וגו׳, ובאיכ״ר מ״ב הגי׳ וכנגדן היו צריכים בניו של לוט לפרוע טובות לבניו של אברהם והם לא עשו כן ולא דיים שלא פרעו טובות אלא רעות דכתיב בבלק וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו׳ ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה וכתיב וילכו זקני מואב וזקני מדין, ובאיכ״ר דפ״ר וד״ו הגי׳ וכך היו צריכין לפרוע להם טובות אלא שעשו להם רעות הלא הוא דכתיב וישלח מלאכים וגו׳ ועתה לכה נא ארה לי וגו׳ וילכו זקני מואב וזקני מדין וגו׳ ויאסף אליו את בני עמון וגו׳, ובמ״כ הגיה שם עפ״י הגי׳ בב״ר כאן וכן הוסיפו אחריו הפ׳ ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון וכו׳ והדין ידו פרש צר וגו׳: 1 חטיא שלהם. ששכרו את בלעם, וחטיא כמו לעיל צד 351 מחיטייה שהוציאו וכו׳ ועיי״ש במ״י, והשלמתי הפ׳ לא יבוא עמוני ומואבי וגו׳ על דבר וכו׳ בלחם ובמים וגו׳ וס״ד ואשר שכר עליך את בלעם וכו׳ וכן הגהתי הפ׳ כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וגו׳ וס״ד וישכר עליו את בלעם וכו׳, ופסוק זה שבנחמיה שם הובא גם בכי״ו וכי״ג ובילקוט כאן ושופטים שם ועח״נ ונר׳ שצריך להוסיף עוד ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ״ד ט׳), ובדפוסי׳ ובכ״י שציינתי ובילק׳ מכירי הובאו רק שני מקומות לא יבא עמוני וכו׳ עמי זכר נא וכו׳ ועי׳ במ״כ (וכתיבת זכור בכי״ל עי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים), ובאיכ״ר דפ״ר וד״ו הגי׳ וכנגדן נכתבה חטייא שלהם בארבעה מקומות לא יבוא עמוני ומואבי וגו׳ על דבר אשר לא קדמו וכו׳ עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו׳ והדין ידו פרש צר וגו׳ ובא״א כתב שם נ״א על דבר אשר לא קדמו וכו׳ ויקם בלק בן צפור וילחם בישראל כי לא קדמו את בני ישראל וכו׳ עמי זכר נא ע״כ ואינו מביא פסוק ידו פרש צר וגו׳ ונ״ל והדין עמו ודוק (ועדיפא הגהתו שם מהגהתו כאן לב״ר ד״ו שצ״ל עוד כי לא קדמו ישראל בלחם וגו׳ והדין ידו פרש צר), וכמו כן מחק במ״כ באיכ״ר והדין ידו וכו׳ והגיה כי לא קדמו וכו׳ וישלח ויקרא לבלעם וכו׳ וכן הדפיסו אחריו, ובאיכ״ר מ״ב הגי׳ משובשת וכתב הקב״ה חטאתם בארבעה מקומות לא יבוא עמוני וכו׳ על דבר אשר לא קדמו וכו׳ ויקם בלק בן צפור וילחם בישראל וכתיב ויאסוף אליו את כל בני עמון וכו׳ ויהי אחרי כן באו וכו׳ והדין ידו פרש צר: 4 עמדו וכו׳. באיכ״ר וכנגדן עמדו וכו׳ ישעיה ירמיה יחזקאל וצפניה וכו׳ ועח״נ: 6 לבני עמון. במקרא כתוב על בני עמון ועח״נ: 8 ונעמה העמונית. אמו של רחבעם ועי׳ מ״א י״ד כ״א, וטעם הדרש כמו שמפרש במדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ואהלים רות המוביאה ונעמה העמונית אשר יצאו ממנו ואין אהלים אלא נשים שנ׳ מנשים באהל תבורך: 9 דכוותה קום וכו׳. וכן נסדר לקמן פ״נ קום קח וכו׳ ר׳ טוביה בר׳ יצחק אמר שתי מציאות רות המואביה וכו׳ ושם הגי׳ כן גם בדפוסי׳ וכאן גי׳ הדפוסי׳ משובשת ועח״נ, ובכי״פ וילק׳ מכירי ל״ג כאן דכוותה וכו׳, וכן ליתא בגוף הספר בכי״א א׳ וכי״ת והושלם בגליון בכי״א א׳ ודכוותה קום קח וכו׳ הנמצאות ר׳ טוביה אמ׳ ב׳ מציאות רות וכו׳ ונעמי העמונית ובכי״ת ודכותיה קום קח וכו׳ הנמצאות א״ר טוביה שתי מציאות

ר׳ טוביה אמר שתי מציאות רות ונעמה, אמר ר׳ יצחק מצאתי דוד עבדי (תהלים פט כא) איכן
מצאתיו בסדום:

ה ז) ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט ר׳ ברכיה בשם ר׳ יודה בהמתו
שלאברהם היתה יוצאה זמומה ושללוט לא היתה יוצאה זמומה, אמרו להם רעי אברהם הותר הגזל,
אמרו להם רועי לוט כך אמר הקב״ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית יב ז) ואברהם
פרדה עקרה הוא אינו מוליד ולוט יורשו ומדידהון אכלין, אמר להם הקב״ה כך אמרתי לו לזרעך
נתתי את הארץ הזאת (שם טו יח) אימתי לכשיעקרו ז׳ עממים מתוכה והכנעני והפריזי אז
יושב בארץ וגו׳ עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ:

ו ח) ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו׳ ר׳ עזריה משי׳ ר׳ יודה

3 ילקוט רמה ע׳, פסיקתא רבתי פ״ג (ס׳ ב׳): 6 לעיל לד 354, לקמן פנ״ג: 8 לעיל לד 379: 9 ילקוט שם, פסי״ר שם (י׳ ס׳):

1 ר׳ טוביה אמר — מציאות] ר׳ טובית בר׳ יצחק (ר׳ .. בר׳ יצחק א׳ ג) שתי מציאות וג, דרש ר׳ טובית שתי מציאות ח, שתי מציאות י, ר׳ יוסי בר יצחק אמ׳ שתי מציאות א[2], ר׳ טוביה בר׳ יצחק אמר ב׳ אוהלים ר׳ יוסי בר׳ יצחק אמר שתי מציאות ד | רות המואביה ונעמה העמונית דוחא[1]גי | 2 מצאתי אתו ו, מצאתי אותו הכמ, מצאו ג | 3 רועי דפכתי (בכל המאמר) | *מקנה לוט דוא[2]גכתי] וגו׳ לא[1] | ר׳ יהודה (יודה ת, יודן ו) בר׳ סימון דפוא[2]נכת | 4 אברהם] פא[1]ת, .. אבינו א[2]גכי, אבינו אברהם דו | זמומה חסומה א[1] | ובהמתו של לוט דואנכתי, ובהמת לוט פ | זמומה] חסומה א[1] | אמרו] פוחא[1]גכי, היו אומרי׳ דא[2]ת (וכן בסמוך) | והותר ג | 6 הוא] פוחג, ל׳ דאתי | אינו] ו, ואינו דפחא[2]תי, ואין א[1]ג | מוליד] ~ למחר (ולמחר פח) הוא מת דפוחאגת, למחר מת י | ולוט] ~ בן אחיו | ומדידהון אכלין] ואין אכלין (אוכלין ו) מדידהון (מן דידהון וג) אינון (הינון וג) אכלין דוא[2]גת, ואם אכלין (ואי אוכלין י) מן דידהון אכלין פי, ואין אוכלין מדידכון אלא מדידהון הן אוכלין א[1], ואין אנו אוכלין משלהן אלא משלנו ח | כך] אני י | לו ל׳ וא[2]גתי | 7 נתתי] אתן וגי | את — הזאת ל׳ דא[2]ת | אימת א[1] | כשיעקרו א[1] | שבעה פחאכת, שבעת וג | עממין א[1]י | 8 עד עכשיו] עד עתה א[1], עדיין י | 9 *אל נא — ובינך וגו׳ דא[2]] אל .. ובינך ו, וגו׳ ל | משם ו, משום פ, בשם דא[2]גכת | ר׳ יהודה פ, ר׳ יהודה בר׳ (בי״ר ת) סימון דוא[2]גכת |

רות וכו׳ ונעמה העמונית, וביבמות ס״ג א׳ איתא וא״ר אלעזר מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אמר ליה הקב״ה לאברהם שתי ברכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית, ושם ע״ז א׳ דרש רבא מאי דכתיב פתחת למוסרי אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע שני מוסרות שהיו עלי פתחתם רות המואביה ונעמה העמונית וכו׳ מאי דכתיב רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אלי לא נאמר אלא אלינו מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד אמר לו עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו וכו׳ מאי דכתיב אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי אמר דוד אני אמרתי עתה באתי ולא ידעתי שבמגילת ספר כתוב עלי התם כתיב הנמצאות הכא כתיב מצאתי דוד עבדי בשמן קדש משחתיו, ובב״ק שם אמר לו הקב״ה וכו׳ שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית וכו׳: 1 איכן מצאתיו וכו׳. שבעבורו מלט הקב״ה את לוט ושתי בנותיו מתוך ההפכה, והמאמר א״ר יצחק וכו׳ נסדר גם לקמן פ״נ ועי״ע לעיל צד 269 וצד 373: 4 יוצאה זמומה. חסומה כדי שלא תרעה בשדות אחרים, וכן לקמן פנ״ט ויקח העבד וכו׳ מגמלי אדניו וכו׳ גמליו של אבינו אברהם היו ניכרים בכל מקום שהיו יוצאים זמומים ופ״ס ויפתח הגמלים התיר זממיהם ועי״ע לקמן פע״ה זממו אל תפק וכו׳ עשה לו זמם וכו׳: הותר הגזל. בתמיה: 5 כך אמר הקב״ה לאברהם. ביציאה השנייה כשהלך אתו לוט ועי׳ במ״י לעיל צד 369: 6 פרדה עקרה. וכן לעיל צד 354 אמרו אברהם זה פרדה עקרת הוא אינו מוליד וכו׳ ולקמן פנ״ג משתה גדול משתה גדולים עוג וכל גדולים היו שם אמרו לעוג לא הייתה אומר לאברהם פרדה עקרה הוא וכו׳: לזרעך נתתי וכו׳. וכ״ה בדפוסי׳ וכי״פ וכי״א ב׳ וכי״כ וכי״ת ומביא זה הפסוק שנאמר בברית בין הבתרים משום שכתוב שם ואת החתי ואת הפריזי וכו׳ ודורש כאן אימתי לכשיעקרו ז׳ עממים ומ״ש את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני דרשו לקמן סוף פמ״ד כך עלה בדעתו של הקב״ה שמנחיל לישראל עשרת עממים ולא נתן להם אלא שבעה וכו׳ ועיי״ש, וברית בין הבתרים היתה ביציאה ראשונה של א״א ועי׳ לעיל צד 371 וכמ״י שם בד״ה לזרעך נתתי: 8 עד עכשיו מתבקש וכו׳. וכן לעיל צד 379 ויעבר אברם וכו׳ והכנעני אז בארץ עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ ועיי״ש במ״י, ובלק״ט גורס ומפרש ר׳ ברכיה בש״ר יהודה ב״ר סימון אומר בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאת זמומה מפני הגזל ושל לוט וכו׳ היו אומרים רועי אברם וכי הותר הגזל אמרו רועי לוט אברם וכו׳ ואינו מוליד למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו והן אוכלין משלו אמר הקב״ת אני אמרתי לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת אימתי כשיעקרו שבעת עממין מתוכה לכך נאמר והכנעני וכו׳ ועח״נ, וכפי האגדה שלפנינו מתורגם גם בתר״י א׳ וב׳ ועיי״ש, ובפסי״ר שם ג׳ ולמה היו מדיינים אילו אם אילו אלא כשאדם צדיק אף בני ביתו כמותו צדיקים וכו׳ וכשאדם רשע אף בני ביתו כמותו רשעים בהמותיו של אברהם היו הרועים מוציאים אותם זמומים שלא יגזלו לבריות ובהמותיו של לוט לא היו הרועים זוממים אותן התחילו רועים של אברהם מדיינין עם רועים של לוט וכו׳ למה אתם משיאים ללוט שם רע ומוציאים בהמתו שלא זמומה אמרו להם רועים של לוט אנו הם שאנו צריכים למהות בידכם וכו׳ שאתם יודעים שסוף בהמתו של אברהם לחזור ללוט מפני שאינו מוליד אין אתם זנין אותה כראוי מפני שאתם יודעים שאין לאברהם בן ולמחר הוא מת ולוט יורשו אתם עושים עצמיכם צדיקים מבהמותיו של אחר ביותר וכו׳ לא כך אמר הקב״ה לאברהם לזרעך אתן וכו׳ הרי למחר הוא מת בלא בנים ולוט שהוא בן אחיו יורשו ומי לחשך שע״י הדברים הללו היו מדיינים א״ר יהודה בר סימון קרא סופו של פסוק והכנעני והפריזי אז יושב בארץ וכו׳ ועיי״ש: 9 ויאמר אברם. בכי״ג מתחלת כאן פרשה בפ״ע ומסומנת פרשה מ״ב ואותו המספר נכפל שם לפרשה שלאחריה ויהי בימי אמרפל וכו׳: ר׳ עזריה וכו׳. בלק״ט הגי׳ ר׳ עזריה בשם ר׳ יהודה ב״ר סימון אומר כשם שהיה ריב בין רועי לוט לרועי אברם כך היה ריב וכו׳ ועח״נ, ובפסי״ר שם א״ר עזריה כשם שהיתה תחרות בין הרועים כך היתה תחרות בין אברם ללוט מנין שכן כתיב אל נא תהי מריבה ביני

כשם שהיה ריב בין רעי אבֿרהם לרעי לוט כך היה ריב בין אברהם ללוט ויאמר אברם אל לוט אל נא וגו׳:

כי אנשים אחים אנחנו וכי אחיו היה, אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו:

ט) הלא כל הארץ לפניך הפרד נא אמר ר׳ חלבו הבדל נא אין כת׳ אלא הפרד נא מה הפרדה זו אינה קולטת זרע כך אי איפשר לאותו האיש להתערב בזרע אברהם:

אם השמאל ואימינה [ואם הימין ואשמאילה] אמר ליה אם את לשמאלה אנא לדרומה, אין אנא לדרומה אנת לשמאלא, בין כך וכך אנא לדרומ׳, אמר ר׳ יוחנן לב׳ בני אדם שהיו להם שני כראיים אחד שלחיטים ואחד שלשעורים, אמר ליה אם חיטיא דידי שעריא דידך, אם שעריא דידך חיטיא דידי, מן כל אתר חיטיא דידי, אמר ר׳ חננא בר יצחק ואשמאלה אין כת׳ אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאל לההוא גברא:

י) וישא לוט את עיניו וגו׳ אמר ר׳ נחמן בר חנן כל מי שלהוט אחר בולמוס העריות ז סוף שמאכילים אותו מבשרו, אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינה כל הפסוק הזה לשון ערוה הוא וישא לוט

3 ילקוט שם: 4 ילקוט שם, פסיקתא רבתי שם: 6 ילקוט שם, מדרש קהלת פ׳ לב חכם (י׳ ב׳): 11 ילקוט שם, לקמן פנ״א, תנחומא וירא סי׳ י״ב: 12 נזיר כ״ג א׳, הוריות י׳ ב׳, פסיקתא רבתי שם, אגדת בראשית פכ״ה:

1 בין רעי לוט לרעי אברהם ג, בין רועי אברם (אברהם וא[2]) ובין רועי לוט דוא[2]כתי, בין הרועים פ, בין רועיהם א[1] | אברהם] ואכ, אברם דתי, לוט ג | ולוט וא[1], ובין לוט י, לאברם ג | ויאמר] הה״ד ~ | וגו׳] תהי מריבה ביני וביניך וגכתי, . . וביניך וגו׳ דא | 3 *כי — אנחנו פוחא[1]גי] ל׳ לדא[2] | אחיו היה] וא[2]כ, אחים היו דפחא[1]תי | קלסתור וג, קלוסתר ת | פנים ת | 4 *הפרד נא פו] הפרד נא מעלי דאגכת, וגו׳ ל | נא ל׳ י | *כת׳] א׳ ל, כתי׳ א[1], כת׳ (כן ו) כאן דפוחא[1]גכתי | נא ל׳ דא[2]תי | 5 מה] כשם י | שהפרדה י | הזו דפוא[2]גכי, הזאת א[1]ת | *אי דפאגכתי] ל׳ לו | לאותו האיש] לזרעו שלאותו האיש ת, ללוט א[1] | בזרע] א[1], בזרעו של דפוא[2]גכתי | 6 *ואם — ואשמאילה דואכ[2]ת] ל׳ לפא[1]ג | אם] אין וג | לשמאלא ואכי | ואנא פא[1]כר | לדרומא וא[1]גכרי | 7 אין] וג, אם א[1], ואם דא[2]תי, או פכ | אנא] את פג | לדרומא וא[1]גכר[2]י | את דוא[2]תי, ואת כר[2], ואנא פג | לשמאלה גכ | בין — לדרמ׳] מן כל אתר אנא לדרומא גכר[3]י, מן . . לדרומא אנא ו, ל׳ דפאת | יונתן ש | לב׳] ד[1]א[3], לשני דפוגכתי, משל לב׳ א[1] | שהיה פא[1]ו[1] | 8 שני] פוא[1]גכתר[2], ב׳ ד[1]א[2], שתי דר[1], ל׳ י | כריים פוגר[2], כרים א[1], כורים דא[2]כתר[1], כוריים ו[1] | חיטים] ו, ־ין ג, חטים דפאכתי | אין וא | חיטיא] וגי, חטיא כ, חטייא דפאתש | שעריא] ג, ־יה י, ־ייא וש, שערי דאת, ושעריא פ | אם] י, אי א[1], ואם דגתש, ואין ו, או פ | שעריה י, ־ייא ו, שערי את | 9 חיטיא] גי, ־ייא א[1], חטיא א[2]כ, חטייא תש, חטי ד, וחיטיא ו, וחטייא פ | 10 מכל אתר פכ, מכל מקום שי (מן כל . . ל׳ אג) | חיטיא] וי[1], חטיא פכ, ־ייא דתש | אמר] א, כך אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה ~ דפוגכת | חיננא כ, חנינא אג, ־נה ת | אין כת׳ (כן ו) כאן | **אלא] ל׳ ל | 10 משמאל] פוכי[1], משמאיל דא[2]ש, מסמל א[1] | לההוא גברא] ללוט א[1] | 11 וגו׳] וירא את כל ככר הירדן דא[2]גת | ר׳] פוא[1], רב דא[2]גכ | נחמי׳ א[1] | בר׳ כ | חנין דפוא[2]כת, יצחק ג | כל — שלהוט] אם להוט אדם ו | העריות] וה, של עריות דפאגכתרי | 12 בר׳] וג, בר דפאכת | הוא ל׳ ח | וישא — עיניו] פוחא[1]גכ, וישא לוט ת, ל׳ דא[2] |

וביניך וגו׳: 3 קלסתר פניו. תואר[1]) פניו ועי׳ באגה״א ח״ב צד 344: 4 אמר ר׳ חלבו. בפסי״ר שם הבדל נא מעלי אין כתיב כאן אלא הפרד א״ר חלבו כשם שהפרדה הזו אינה קולטת ומקבלת עובר כך אין זרעי מתערב בזרעך: 7 אין אנא לדרומה וכו׳. ודרשו ואם הימין אם אני לימין ואשמאילה אשמאיל אותך אנת לשמאלא ואשמאילה לפי זה הדרש בהוראת פועל יוצא וכדאמר ר״ח בר יצחק ואשמאלה אין כת׳ אלא ואשמאילה, ואולי דייקו ג״כ מ״ש ואימנה בצרי ולא בפתח (כמו מימינים בדה״א י״ב ב׳) ואשמאילה בפתח ועי׳ ביפ״ת, ומביא מאמר ר״י משל לב׳ בני אדם שהיו להם שני צבורים אחד של חטים וכו׳ א״ל אם החטים שלי השעורים שלך אם השעורים שלך החטים שלי מכל מקום החטים שלי, וכראיים הוא מספר זוגי מן כרי, ובלק״ט גורס ומפרש אם השמאל וכו׳ לא אמר ואשמאלה אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאול לההוא גברא כלו׳ אשמאילה אותך שתהא אתה לצד שמאלי כאדם שאומר לחבירו אם אתה שעורים ואני חטים ואם אני חטים אתה שעורים בין כך ובין כך אני חטים כך אמר לו א״א ללוט אם תשמאל ואימנה אני שאהא בדרום שהוא בנגב ארץ ישראל ואם הימין ואשמאילה אותך בצפון וכו׳, ובמדרש קהלת נסדר המאמר לפ׳ לב חכם לימינו וגו׳ והגי׳ שם אמר אמר ר׳ חנינא בר פפא לשני בני אדם שהיו להם שני כורין אחד של חטים וכו׳ אמר אחד מהן לחברו אם את של שעורים אני של חטים אם אני של חטים את של שעורים כל עיקר אני נוטל של חטים כך אמר אברהם ללוט אם השמאל וכו׳ אמר ר׳ חיננה בר׳ יצחק אשמאלה אכ״כ אלא אשמאילה אפילו את מתצף אנא משמאיל לך: 11 אחר בולמוס וכו׳. אחר תאות הזנות, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש לנכון בולמוס[2]) רעב כאדם שאוכל ואינו שבע כך הוא אינו שבע מזנות וכו׳ סוף שמאכילין אותו מבשרו סוף שנכשל בקרובתו שאסרה לו התורה, ובמו״ע ע׳ בולמוס פי׳ בל״י ורו׳ פוגת נפש מפני רעב וכו׳ ונעתקה מלה זו לחושק חזק של דברים אחרים, והמאמר נסדר גם לקמן פנ״א לפ׳ ותהרין שתי בנות לוט ושם הגי׳ בכי״ל אמר רב נחמן בר חנן כל מי שלהוט אחר וכו׳ של עריות וכו׳ ועח״נ, ובתנחומא וירא שם ראה לוט שהיו אנשי סדום שטופין בזמה בחר בסדום להיות עושה כמעשיהן מנין שכן הוא אומר להם לאנשי סדום הנה נא לי שתי בנות וכו׳ אמר רב נחמן מנין שכל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עבירה סוף מאכילין אותו מבשרו מלוט וכו׳: 12 כל הפסוק הזה. בנזיר שם א״ר יוחנן כל הפסוק הזה על שם עבירה נאמר וישא לוט

[1]) χαρακτήρ. [2]) βούλιμος.

את עיניו היך מה דאת אמר ותשא אשת אדוניו את עיניה (בראשית לט ז), וירא את כל ככר הירדן וגו' היך דאת אמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו), כי כלה משקה וגו' היך דאת אמר והשקה את האשה (במדבר ה כד), לפני שחת יי' את סדם היך דאת אמר והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה וגו' (בראשית לח ט):

כגן יי' כארץ מצרים כגן יי' לאילנות כארץ מצרים לזרעים:

יא—יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן וגו' אמר ר' יוסי בן זימרא כאינש דבחר 25c פרנה דאימיה:

ויסע לוט מקדם הסיע עצמו מקדמונו שלעולם, אי איפשי לא באברהם ולא באלוהו:

ויפרדו איש מעל אחיו. אברם ישב בארץ כנען וגו' ר' א' אין לך בכרכים רע מסדום, כשאדם רע קורים אותו סדומי, ואין לך בעממים קשה מאמורי. כשאדם קשה קורים אותו אמורי, אמר ר' איסי אין לך בכרכים יפה מסדום שחיזר לוט בכל ערי הככר ולא מצא כסדום, ואילו היו החשובים שבהם ואנשי סדום רעים וחטאים, רעים אילו לאילו, חטאים בגילוי עריות, ליי' בעבודה זרה, מאד בשפיכות דמים:

5 ילקוט שם, ספרי עקב פי' ל"ח : 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ועי' לעיל צד 356 : 9 ילקוט שם, תוספתא סוטה פ"ג (פ"ח) : 12 סנהדרין פ"י מ"ג, תוספתא סנהדרין פי"ג, ירוש' סנהדרין פ"י (כ"ט ג'), סנהדרין ק"ט א', אדר"נ נו"א פי"ב ופל"ו, תנחומא מ"ב וירא סי' ח', תנחומא שם סי' ז', אגדת בראשית שם, סדר אליהו רבה פל"א :

1 *את עיניה פא1כ] את עיניה וגו' דא2, את . . אל יוסף וחג, וגו' ל, ל' ת | וירא] ~ וירא אתה שכם בן חמור ל0, כמה דתימ' וירא אותה . . חמור ח | 2 וגו'] כי כולה משקה דא2 | כלה] פוא1גכ, כולה דא2תי | 3 האשה] ~ את מי המרים דאב | את סדם ל' דוחאגכי | 5 כגן—כגן] וגכי, כגן דפאת | 6 *את כל — וגו'] את ככר . . וגו' ל, את כל ככר הירדן א1גכי, ל' דפוא2ת | בן] פוא1כ, בר דא2ת | כאינש] וכע, כאנש פגי, כאיניש דאת | דבחיר י, דבייר גר2 | 7 פרנה] ן, פרנא פכ, פורנה דא2גר1, פורנא א1ער2י | דאמיה א1ר2, לאמיה י | 8 הסיע עצמו] נסע א1 | מן קדמונו פ | אי] פג, אמר ~ דאתי | איפשי] אגב, אפשי דפי | באברהם] פוא1גכתי, באברם דא2 | 9 אברם — וגו'] אברם ישב בארץ כנען פוא1גכי, אברם ישב דא2, ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום ת, ויאהל . . סדום ח | א'] אומר | אין לך רע שבכרכים אלא סדום י | 10 תדע כשאדם י | קוראין פכ | סודמי ו | קשה בעממים פי | תדע כשאדם י | קורין ואגתי, הן קורין ד, קוראין פכ | אותו] לו פא1 | 11 איסי] ח, אסי פא1גר, יוסי דא2כת, אייבו ו | יפה בכרכים י | שחיזר] גכת, שחזר דפארי, שהרי חזר ו | בכל] על כל | מצא] ~ מקום יפה דפחא2גכתי, מקום נאה ר, יפה וא1 | מסדום א1י | היו] הן פגכר2, ל' א1 | 12 חשובים ו, החסוכין ל0, החסובים ג | וחטאים] פ ~ לי"י מאד דוא2גת | אלו ואלו י, מרעים אלו לאלו א1 | 13 בעבודה] זו עבודה ג |

ותשא אשת אדוניו את עיניה את עיניו כי היא ישרה בעיני וירא וירא אותה שכם בן חמור את כל ככר הירדן כי בעד אשה וכו' כי כלה משקה אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושיקויי וכו' וכ"ה בהוריות ועיי"ש, ובכי"ל נוסף ביני שיטי למלת וירא הפ' וירא אתה שכם וכו' וכן בכי"ח הגי' וירא כמה דתימ' וירא אותה וכו', ובילקוט הועתק מנזיר שם א"ר יוחנן וכו' ומב"ר ד"א כי כלה משקה כד"א והשקת את האשה לפני שחת וכו', ובפסי"ר שם וישא לוט את עיניו שנתן עיניו בזנות כמה שנאמר ותשא אשת וכו' את כל הככר כדכתב כי בעד אשה וכו' כי כלה משקה שהיו כולן זונות וראויות להיבדק כסוטות כך דרש ר"ש בן יוחי, ובאג"ב גרים לה סתמא והגי' שם וישא לוט וכו' אין וישא אלא שנתאוה לזנות שנ' ותשא אשת וכו' וירא את כל ככר וגו' כי בעד אשה וכו' כי כלה משקה ותשקינה וגו' שמתחילה היה מתאוה לזנות לפיכך אמר אברהם הפרד נא מעלי וכו' (ובכי"ל נשתרבבו הפסוקים וכתוב בט"ס כי כלה משקה היך דאת אמר והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה וגו' כי כלה מש' וגו' היך דאת אמ' והשקה את האשה לפני שחת י"י את סדם): 5 כגן י"י לאילנות וכו'. בספרי שם: 6 כאינש דבחר וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י כאדם שבוחר כתובת אמו כלו' לוט היה להוט אחר הזנות כמו שבאה לו בירושה כזה שהוא רודף אחר ירושתו מכתובת אמו, וריב"ז דורש מ"ש ויבחר לו לוט וכו', ופרנה כמו לעיל צד 153 פרנה רב עליי וכו', ובערוך ע' פרן ה' הגי' כאינש דבחר פורנא וכו' ופי' שם ענין זנות: 8 אי איפשי. אמר אי איפשי אין חפצי לא באברהם ולא באלוהו, ודרשו ויסע לוט מקדם כמו שדורש ר' לעזור בר"ש לעיל פל"ח ויהי בנסעם מקדם היסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי איפשינו וכו', ובלק"ט מפרש נסע מקדמונו של עולם זה אברהם שהיה ראש אמנה אמר אי אפשי לא באברהם ולא באלהיו: 9 בארץ כנען וגו'. וס"ד ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם ועת"נ: אין לך וכו'. בתוספתא שם וכן היה ר' יוסי אומר אין לך מן הכרכין רע יותר מן הסודמי שכל זמן שאדם רע קורין אותו סודמי ואין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי שכל זמן שאדם קשה קורין אותי אמורי ר' נהוראי אומר אין לך בכל הכרכין יותר מתון מן הסודמי שכן מצינו שחזר לו לוט על כל המקומות ולא מצא מתונה כסדום שנ' אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר, ובגי' המדרש כאן גם ר' יוסי שם אחד הוא עם ר' איסי ר' אסי וכן הועתק בלק"ט מב"ר אמר ר' אסי וכו' ועת"נ ובמ"י לעיל צד 192 : 11 ואילו היו החשובים. אנשי סדום היו החשובים והטובים שבכל ערי הככר ובוא וראה מה נאמר בהם ואנשי סדום וכו' ומפרש רעים אילו לאילו חטאים בג"ע וכו', וכן בתנחומא מ"ב ובאג"ב שם רעים זה לזה וחטאים בג"ע לה' בע"ז מאד בש"ד, ובמשנה סנהדרין שם רעים בעוה"ז וחטאים לעוה"ב (ועי' בד"ס), ובתוספתא ובירוש' סנהדרין שם רעים וחטאים בעוה"ז לי"י מאד בעוה"ב (לעתי' לבוא) ד"א רעים איש על חבירו (אילו לאילו) וחטאים בג"ע לי"י בע"ז מאד בש"ד, ובת"א מתורגם בישין בממונהון וחיבין בגויתהון ועי' סנהדרין ק"ט א' ובתר"י א' ועיי"ע באדר"נ וסא"ר שם, ולמלת החשובים נסמן בגליון כי"ל ס"א החסוכין ועי' בח"נ לעיל צד 262 :

ח יד—טו) וי״י אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו ר׳ יודה אמר כעס היה לאבינו אברהם בשעה שפרש לוט בן אחיו מעמו, אמר הקב״ה לכל הוא מדביק וללוט בן אחיו אינו מדביק אתמהא, ר׳ נחמיה אמר כעס היה לאבינו אברהם בשעה שהיה לוט בן אחיו מהלך עמו, אמר הקב״ה אני אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראשית טו יח) והוא מדביק את לוט עימו אם כן ילך ויביא לו שני פריצטקים ההיד גרש לץ (משלי כב י) זה לוט, ויצא מדון (שם שם) ויהי ריב בין רעי מקנה אברם וגו׳, וישבות דין וקלון (שם שם) ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה, אוהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך (שם שם יא) וי״י אמר אל אברם וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה וגו׳:

ט טז) ושמתי את זרעך כעפר הארץ מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו אף בניך מסוף העולם ועד סופו, ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים אף בניך אין מתברכין אלא

1 ילקוט כאן ע׳ ע״א, ילק׳ מכירי משלי כ״ב י׳, ועי׳ תנחומא ע״ג וילא סי׳ כ״א, תנחומא שם סי׳ י׳, פסיקתא רבתי שם: 5 ילק׳ משלי כ׳ תתק״ס: 9 ילקוט רי ע״א, ילק׳ ישעיה כ׳ תל״ז (מע״ם), ילק׳ מכירי ישעיה כ״א כ״ג, לקמן פס״ט:

1 *אחרי — מעמו וא[1]גכי] אחרי הפרד לוט פ, אחרי וגו׳ ל, וגו׳ דא[2] | ר׳ יהודה א[2], ר׳ יודה ור׳ נחמיה ר׳ יודה ן, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א[1]גם | אמר] פוא[1]תי, אומר דא[2]ם | כעס] ~ גדול א[1] | 2 לאברהם אבינו א[2]גי, לאברהם פא[1]כר, הב״ה מאברהם ם | בשעה ל׳ פא[1]ים | שפירש דפוא[2]גכתם, כשפירש א[1]י | לוט ל׳ כי | בן אחיו ל׳ וא[1]ם | ממנו י | הקב״ה ל׳ ם | לכל] לאחרים ם | הוא ל׳ א[1] | מדביק] ות, מדבק ארי, מידבק דגכ, מדבקן ם | וללוט בן אחיו (ולוט א[1], ולבן אחיו כ) אינו מדבק פא[1]גכתי, וללוט אחיו (ללוט בן אחיו ם) אינו מידבק דא[2]ם, וללוט אינו מדביק שהוא בן אחיו ן | 3 אתמהא] פוגכ, ל׳ דאת | ור׳ א[1] | אומר פתים | כעס] ~ גדול א[1] | לאבינו אברהם] ן, לאברהם אבינו כ, לאברהם פ, על אברהם אבינו ג, על אברהם א[1], לו להקב״ה דא[2]ת, לו מהקב״ה י, מהב״ה לאברהם ם | בשעה ל׳ א[1] | שהיה — מהלך] כר[1]ם, שהיה (כשהיה א[1]) לוט מהלך פא[1]י, שהיה מהלך לוט דא[2]ת | עמון] פוא[1]גכר[1]ים, עם אברהם אבינו דא[2], עם אברהם ת | 4 אני] כך פוא[1]גכרים | לו ל׳ כת | אתן ר[2]ם | *את — הזאת דפוא[2]גכתרי[1]ם] וגו׳ ל | מדבק פגכרים | עמו לוט א[1], ללוט בן אחיו ר[1], את לוט בן אחיו פוגכם, את . . אחיו כדי לירשו דא[2]תי | 5 ילך ויביא] יביא א[1]ר[2]ם | לו ל׳ פא[1]כער[2] | שני] ב׳ א[2]ר[2], ל׳ ע | פרצוטקים פ, פרצטקין וגע, פרסטיקין ם, פרצתקין א[1]ר[2], פרסתקין כר[1], פרסתקין (פרסתיקין ת) מן השוק ווורישם את שלו כמו שהוא רוצה בן (בבן ת) אחיו דא[2]ת | גרש] גרש לץ ויצא מדון ~ דא[2]תים, גרש . . מדון וישבות דין וקלון ~ פו | זה לוט ל׳ גכ | ויהי — וגו׳ ל׳ גכ | 6 ויאמר] מיד ~ א[1]ר | *אל — מריבה וגי] אל . . מריבה וגו׳ דא[2], אל . . מריבה ביני וביניך כת, וגו׳ ל | 7 טהור] וא[1]ם, טהר דפא[2]גת | *חן — מלך פוא[1]גכם] וגו׳ ל, חן . . מלך הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהר לב ומי שיש לו חן בשפתיו מלך הוא רעהו זה אברהם שהיה תמים ומהר לבב (לב ת) ונעשה אוהבו של מקום (שלמלך ת) שנ׳ זרע אברהם אוהבי ולפי שהיה לו חן בשפתיו שנ׳ ודבר גבורות וחין ערכו נעשה לו הקב״ה כריע שמתוך אהבה שאהבו אמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת דא[2]ת | וגו׳] אחרי הפרד לוט דא[2], אחרי . . לוט מעמו וגכת | 8 *אשר — וגו׳ דא[2]] אשר . . אתננה גכת, וגו׳ ל | 9 *כעפר הארץ דוחאגכתים] וגו׳ ל | אף] ם, כך דפוחאגכתי | בניך] פוחא[1]גכים, ~ יהיו מפוזרים דא[2]ת | 10 מה חא[1]כי (ישעיה) ם | *הארץ ל[0]דפוחא[2]גכתים] ל׳ לא[1] | אינו] אין י, ל׳ א[1]ם | אלא ל׳ א[1]ם | אף בניך אין] ם, כך בניך אין וגבי, כך . . אינן פ, כך . . אינם י (שם), כך אין בניך ח, אף ישראל אינן דא[2], כך ישראל אינם ת, כך בניך א[1] | אלא ל׳ א[1] |

1 כעס היה לאבינו וכו׳. כלו׳ כעס היה להקב״ה על א״א וכן במאמר ר׳ נחמיה ועח״נ: 2 הוא מדביק. מקרב, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש לכל הוא מדבק לקרב תחת כנפי השכינה: 4 אני אמרתי לו. בברית בין הבתרים ועי׳ לעיל צד 392 ובמ״י שם בד״ה לזרעך נתתי וכו׳, ובמד׳ הגדול הועתק מאמר אחר ר׳ פנחס אומ׳ כשפירש לוט היה אברהם מיצר ואומר כך אמר הקב״ה לזרעך את כל הארץ הזאת שמא למשפחתו הוא נותנה ואני ריחקתיו לכך חזר לו הדבור אחרי הפרד לוט מעמו: והוא מדביק. בפי׳ ב״ר כי״ט גורס ומפרש והוא מדבק ללוט בן אחיו כדי ליורשו אם כן הוא עושה ילך כמו כך ויביא לו שני פרסתקין שני אסופין גרועין (בפי׳ ב״ר כי״א א״כ הוא עושה יביא ב׳ פרצטקין ב׳ אסופי׳ גרועי׳) מן השוק ויורישם משלו כמו שהוא רוצה בן (את בן אחיו) ההי״ד גרש וכו׳, ומפירוש זה ניתוסף בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת כדי לירשו וכן מן השוק ויורישם וכו׳, ובערוך ע׳ פרצטק הגי׳ א״כ ילך ויביא פרצטקין ועי״ע לעף אצל קרויס צד 494: 7 טהור לב. וכן הכתיב במקרא שם ועי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה על במותי וכו׳ ובד״ה דוכים, ודורש אוהב טהור לב הקב״ה אהב את אברהם שהיה טהר לב וחן שפתיו לפי שאמר אל לוט אל נא תהי מריבה וכו׳ רעהו מלך הקב״ה נעשה לו כריע ואמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ובפי׳ ב״ר כי״ט גורס ומפרש הקב״ה אוהב טהר לב ומי שיש לו חן בשפתיו מלך הוא רעהו זה אברהם (בפי׳ ב״ר כי״א כמו אבר׳) שהיה תמים וטהר לב ונעשה אוהבו של מקום שנ׳ זרע אברהם אוהבי׳ וביתר שלימות בפי׳ הנדפס אוהב טהר לב וכו׳ הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהר לב ומי שיש לו וכו׳ מלך הוא רעהו כמו אברהם שהיה תמים וכו׳ שנ׳ זרע אברהם אוהבי ולפי שהיה לו חן בשפתותיו שנ׳ ודבר גבורות וחין ערכו נעשה לו הקב״ה כריע שמתוך אהבה שהיה אוהבו אמר לו לזרעך אתן את כל הארץ הזאת, וכל זה הפירוש ניתוסף ג״כ בנוסחא המאוחרת בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת: 9 מה עפר הארץ וכו׳. וכן בלק״ט מה עפר וכו׳ כך בניך מסוף העולם ועד סופו ועח״נ, וצ״ע מה שהועתק במד׳ הגדול ושמתי את זרעך וכו׳ כשם שאין אדם יכול לסייף את עפר הארץ כך

בזכות תורה שמשולה במים, ומה עפר הארץ מבלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם כך ישראל קיימים ואומות העולם בטלים, ומה עפר הארץ עשוי דייש כך בניך עשויים דייש למלכות הה״ד ושמתיה ביד מוגיך (ישעיה נא כג) אילו דממגיין אפילו כן למבתיך משקשקין ליך מן חוביך היך דאת אמר ברביבים תמוגגנה וגו׳ (תהלים סה יא), אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה (ישעיה שם שם) מה היו עושים להם, מרביצים אותם בפלטיות ומעבירים רידים עליהם, ר׳ עזריה מש׳ ר׳ אחא הא

1 מכילתא בשלח מסכתא ד׳ פ״א (שמות ט״ו כ״ג), מכילתא דרשב״י שם, ספרי עקב פי׳ מ״ח, תענית ז׳ א׳, שיר השירים רבה פ׳ כי טובים (א׳ ב׳), דברים רבה סדר כי תבא (פ״ז סי׳ ג׳), תנחומא תבא סי׳ ג׳, מדרש תהלים פ״א סי׳ י״ט: 2 פסיקתא רבתי פי״א (מ״ט ב׳), במדבר רבה פ״ב סי׳ י״ג:

1 בזכות תורה] ג, בזכות התורה דפוחאבים, בתורה ת | שנמשלה | למים א[2]בים, במים שנ׳ (למים הה״ד א[1]) הוי כל צמא לכו למים א[1]ת | מה חא[1]בי (שם) | הארץ] פוחבים, לי דאגתי (שם) | מבלה פא[1]גבים | את לי פחא[1]ים | כלי מתכת ג, כל כלי מתכות ו, כל מיני מתכות מ, כל מתכות שבעולם א[1] | והיא קיימת י (שם) | כך ישראל אומות (כל אומות דא[2]) העולם בטלים (והן פא[1]) והם (קיימין פ) קיימים דפוחאי[1], כך אומות.. בטלים והם קיימים ג, כך בניך אומות.. והם קיימים לעולם י (שם), כך בניך קיימים הם לעולם כ, אף בניך מכלין כל אומות העולם והן קיימין לעולם מ, כך ישראל כל מכחישי י״י בטלים והן קיימין ת | 2 מה חא[1]בי (שם) | הארץ] פוחגבים, לי דאתע | *עשוי פוחא[1]בתעים] עשויה לד, עשיה א[2] | *דייש ל[0]דפוחאגעי] דיש בע[0]י (שם) מ, דיש לכל ת, לי ל | כך] פוחא[1]גבעים, אף דא[2]ת | בניך] ישראל א[1]ת | עשוי א[1] | דיש בתע[0]י (שם) מ | למלכות] פבם, למלכיות דוחאגתעי | 3 מוגיך (מוגייך ובי, מוגיך וגו׳ דא[2])] פא[1]געי, ~ מה הוא (מהו ד[1]תם) מוגיך דא[2]תם, מהוא (מהו כ) מוגייך וכ | אילו] פג, אלו א[1]בעם, אילין ור[2]י, אלין דא[2]ר[1], לי ת | דממגיין] פוג, דממגיין ביך כ, דממגיין לך י[1], דמגיין ביך י (שם), דממוגין יתיך מ, דממגיין מחתך ע, דמגיגין מחתיך ר[2], דמגיין מחתיך ר[3], דממיגין מכתיך ר[1], דממיגין מחתיך (מכתיך א[2]) דמלחלחין מכתיך דא[2]ת | אפילו כך ו, ואפילו כן י, אעפ״י כן עת, אפילו הן ש, אף כאן א[1]ר[2], ואפילו הכי ח | למבתיך] פגרי[1], לטובתיך דא[2], לטובתך וא[1]בעמת, לטובתנו ח | *משקשקין דפוא[2]בתער[1]] משקשין ל, מקשקשין ד[1]א[1]גע[0]ר[2]ים, שמקשקשין ח | לך מן חוביך י, לך מחוביך א[1]י (שם), לנו מן חובותינו ח | 4 אשר — ונעברה] ותשימי (ותשים ר[1]) כארץ גויך (לארץ גוך ר[2]) וכחוץ לעוברים ר | 5 להם] בהם י (שם), בהן כ, לי פי | היו מרביצים חי (שם), היו מרביצין גער | להן ע | בפלטיות] וא[1]עם, בפלטריות דא[2]בתרי (שם), בפלטראות י | *רידים א[1]ר[2]] רדים דר[1]ת, רודים ח, רודין בע, דידים ל, דדים ג, דדין י (שם), ריריז פ, רירם ו, רירין רירין מ, ורדין י | מש׳] ד[1], משם דו, משום פכ, בשם אני (שם) מ | הא סימן טב] וח, והא.. טב י, הא.. טב לישראל מ, הא סימן טוב פא[1]בי (שם), סימן הא סימן טב ד |

אין זרעך מסתייפין, ולקמן פס״ט נסדר לפ׳ והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כ״ח י״ד) ג״כ כל המאמר מן מה עפר הארץ אינו מתברך וכו׳ עד סופו: 1 שמשולה במים. לקמן שם הגי׳ בכי״ל אלא בזכות התורה שנמשלה במים וכו׳ וכן כאן גם בדפ״ר וד״ו הגי׳ שנמשלה במים ולעיל צד 17 בזכות התשובה שנמשלה וכו׳ ועיי״ש בס״י, ובלק״ט הגי׳ בתורה שנמשלה למים ועח״נ, ובכי״א א׳ וכי״ת נוסף הה״ד (שנ׳) הוי כל צמא לכו למים, ובמכילתא שם איתא ולא מצאו מים וכו׳ דורשי רשומות אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים ומנין שנמשלו למים שנ׳ הוי כל צמא וכו׳ ובמכילתא דרשב״י שם דורשי וכו׳ אמרו אלו דברי תורה שנמשלה במים וכו׳, ובספרי שם דרשו שימות שונות שנמשלו ד״ת למים ליין לשמן ודבש ועיי״ש, ובשהש״ר שם נמשלו דברי תורה במים ביין בשמן בדבש וחלב וכו׳ וכן בד״ר שם רבנן אמ׳ בחמשה דברים נמשלה התורה במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן וכו׳ ועי״ע בתענית ובתנחומא כי תבא ובמדרש תהלים שם: כך ישראל קיימים וכו׳. לקמן פס״ט הגי׳ בכי״ל מה עפר ארץ מבלה את כלי מתכות וכו׳ כך בניך מבלים את כל אומות העולם והן קיימין לעולם וכן בילק׳ מכירי אף בניך מכלין כל אומות העולם וכו׳ ועח״נ, ואולי הועתק בילק׳ מכירי מן פס״ט: 2 עשוי דייש. שהכל הולכים ודשים בו, ולקמן שם הגי׳ עשוי דיש כך בניך עשוין דיש למלכיות, ובערוך הש׳ ע׳ מג הגי׳ דייש ובשדפ״ע דיש, ובפסי״ר שם הדרש מושלם בעפר מושלם בחול מושלם בכוכבים בעוה״ז משולים בעפר מה עפר דייש עשה לכל באי עולם כך ישראל עשויים דייש לכל באי עולם כי איבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש וכו׳, ובבמ״ר שם בעוה״ז משולים וכו׳ מה עפר הארץ עשוי דייש וכו׳ כך ישראל עשויים דייש לאומות העולם שנ׳ כי אבדם מלך ארם וכו׳, וכאן נדרש הה״ד ושמתיה וכו׳ אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה (וס״ד ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים) מה היו עושים להם מרביצים אותם וכו׳, ודרשו תחלה ריש הפסוק ושמתיה וכו׳ מוגיך אילו דממגיין שממסמסין אותך אפילו כן למבתך משקשקין וכו׳ לטובתך מדיחין וממרקין אותך מחטאתיך הד״א לטובה ברביבים וכו׳, ומוגיך לפי הדרש מפעל מוג כמו תמוגגנה ובלא״ר מגי מגא, והגי׳ דממגיין איתא גם בכי״פ וכי״ו וכי״ג, ובכי״כ ג׳ עוד ביך ובילק׳ לך, ובילק׳ מכירי הגי׳ דממוגגין יתיך, ולקמן פס״ט הגי׳ בכי״ל מהו מוגיך אילו דממגיין מחתך (והוגה מחתיך), וכן בערוך שם אלו דממגיין מחתך, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן דממגין מחתך דמלחלחין מכתיך, וזו גי׳ מאוחרת ועח״נ וניתוסף בה הפירוש דמלחלחין מכתיך, ופירוש זה נובע ג״כ מפי׳ ב״ר, ונשתבש בכי״ט אלין דממיגין מכתיך ומחלחלין מכתיך ובפי׳ ב״ר כי״א אילין דמגיגין מחתיך מלחלחין מכותיך, וצ״ל שם דממיגין מחתיך מלחלחין מכתיך, ובפי׳ הנדפס בדפ״ר נשתבש דמגיין מחתיך ס״א ומלחלחין מכתיך, והגהתי משקשקין וכ״ה בכי״ל לקמן פס״ט ובערוך ע׳ מג (ובכ״י אחד שם מקשקשין) וע׳ שק ג׳ וכן לעיל צד 126 כאשה הזו שהיא משקשקת וכו׳ ועי׳ גם שם בח״נ, ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א מפרש לנבון משקשקין לך (מקשקשין ליך) מחוביך מדיחין אותך מחטאתיך, ובדפוסי׳ לקמן פס״ט ניתוספו פירושים שונים במאמר זה מהו מוגיך אילין דממגיין מחתיך ומייסרין אותיך ומתישין את כחיך אפילו כן לטובתיך משקשקין וממריקין לך (כ״ה בד״ו) מן חוביך וכו׳: 5 בפלטיות. ברחובות ועי׳ לעיל צד 211 וצד 284: רידים. מחרישות וכן בפי׳ כ״ר כ״י רידים (רדים) מחרישה, ובפי׳ ב״ר כי״א נוסף בגליון ת״י והוא

סימן מב מה פלטיה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל אומות העולם והם קיימים לעולם:

יז) קום התהלך בארץ וגו' תני הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהילך י כדברי ר' ליעזר שהיה ר' ליעזר אומר קנה הילוך, וחכמים אומרים לא קנה עד שיהלך, אמר ר' יעקב טעמי' דר' ליעזר קום התהלך בארץ:

פרשה מא (מב)

יד א) ויהי בימי אמרפל וגו'. ר' יהושע בשם ר' לוי פתח חרב פתחו רשעים וגו' (תהל' לז יד) מעשה א

3 ילקוט ר' ע"ה, תוספתא בבא בתרא פ"ב, ירוש' קידושין פ"א ה"ט ד' ס' ג', בבא בתרא ק' א', מדרש רות פ' תחת לפניס (ד' ז'): || 6 ילקוט ר' ע"ב, ילק' מכירי תהלים ל"ז סי' כ', אדר"נ נו"א פ"ו נו"ב פי"ג, תנחומא מ"ב לך לך סי' י', פדר"א פ"א פ"ב:

פלטיה] וגמ. ~יא פחא[1]כי ~ייה דא[2]ת | מבלה פגבים | העוברים והשבים מ, עוברים ושבים א[1] | לעולם ל' כתי | בניך] ישראל א[1] | מבלים י, מבלין פגבמ | את כל] את פחגמי, כל א[1], ל' כי (שם) | אומות העולם] ד[1]פוא[1]גכי[1] (שם), האומות העולם דא[2], האומות י[1], המלכיות מ, מכחישי השם ת | 3 וגו'] לארכה פ, ולרחבה וגכשי, ל' דאת | תנא כ | הולך וא[2]גכ | בין לרחבה] לארכה ולרחבה א[1] | שהילך] ג, שהלך דפאכתשי, שהולך ו | 4 כדברי ר' ליעזר] כדברי ר' אליעזר דפוא[2]גתש, ל' א[1]י | שהיה ר' אליעזר אומר דפוא[2]גתשי, א"ר יעקב בר זבדי בש"ר אלעזר א[1] | הילוך קנה דפא[2], הילוך קונה וא[1]ת, הילך קנה גי | עד שיהלך] וג, עד שהולך כ, עד מקום שהילך א[1], אלא עד מקום שהילך פ, עד שיהלך לארכה ולרחבה דא[2]ת, עד שיחזיק ל[ט]ש, עד שהחזיק י | ר' יעקב] ~ בן זבדי דואכ, בר זבדי גתש | 5 טעמיה דגת, טעמא פכש | אליעזר דפוא[2]גתש, אלעזר א[1]כ | קום] מהכא ~ וש, משום דכתי' ~ א[1] | התהלך בארץ לארכה ולרחבה גכש, התהלך פ || 6 וגו'] פ, מלך שנער דוהגכת | ר' יהושע דסכנין (דסיכנין ג) בשם . . פתח דוגתמ, ר' יהושע אמ' א[1], משום ר' יהושע אמרו א[2] | 7 וגו'] דרכו קשתם פ, וגו' חרבם תבא (תבוא ד[1]) בלבם וגו' ד, חרבם תבוא בלבם א[2]ת, ודרכו קשתם להפיל עני ואביון (ואביון לטבח ישרי דרך ג) חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה וג |

חורש (מ"א י"ט י"ט) והוא רדי ועי' גם בערוך ע' רד ט', ושם הגי' ומעבירין רודין, ובכי"ל נשתבש כאן דידים ולקמן פס"ט לידים (ובגליון שם רודים), ובדפוסי' שם כרים, והגהתי רידים ועח"ג: 3 תני הילך וכו'. בתוספתא שם הילך בה בין לאורכה בין לרוחבה הרי זה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומ' אין הילוך קונה (ובח"נ שם ל"ג מקום וכו' דברי וכו' וחכמים וכו' קונה) הילכו בה שנים בין לאורכה בין לרוחבה (ובח"נ ל"ג בין וכו' לרוחבה) זה קנה מקום הילוכו וזה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומ' שניהם לא קנו עד שעה שיחזיקו, ובסוגיא בירוש' קידושין שם נ"ט ד' ודלא כר' לעזר דר' לעזר אמר הילך קנה (ושם ס' ג' ולא כר' ליעזר דר' ליעזר אומר הילוך קונה) דתני הילך בשדה לאורכה ולרחב' קנה עד מקום שהילך דברי ר"א (ר' אליעזר) וחכמים אומרים לא קנה עד שעה שיחזיק (עד שיחזיק) הכל מודין במוכר שביל לחבירו כיון שהילך בו קנייו מה טעמא קום התהלך בארץ לאורכה ולרחבה וכו' ועי' גם במדרש רות (ושם הגי' בדפ"ר וד"ו וחכמים אומרים לא קנה, ובמ"כ הגיה עד שיחזיק), ובב"ב שם דתניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק אמר ר' אלעזר מ"ט דר' אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכו' ורבנן התם משום חביבותא דאברהם וכו', ובברייתא שלפנינו הגי' גם בכי"ו וכי"ג וחכמים אומרים לא קנה עד שיהלך, ויש לפרש בדוחק עד שיהלך עד מקום שהילך דר' אליעזר דס"ל הילוך קונה אומר קנה עד מקום שהילך וחכמים דס"ל הילוך אינו קונה אומרים לא קנה עד מקום שתילך, ובכי"א א' תגי' כן עד מקום שהילך, ובגליון כי"ל נסמן בכתב אחר ס"א עד שיחזיק, וגי' מעולה זו מסכמת עם הגי' בירוש' קידושין שם ס' ג', וכן הגי' בפירוש השני שבפי' ב"ר הנדפס ושם גורס ומפרש קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה תני בברייתא הקונה שדה והולך בה הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי ר' אליעזר שהיה ר' אליעזר אומר הולך בשדה קנה מקום הילוכו וחכמים אומרי' עד שיחזיק אמר ר' יעקב בר זבדי טעמא דר' אליעזר מהכא קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה הלך בה וקנאה בהלוך אלמא קנה עד מקום שהלך ובבבא בתר' מפרש ולרבנן התם משום חביבותא דאברהם וכו', ובילקוט שם הועתק ג"כ מב"ר כאן קום התהלך וכו' תני הילך בשדה בין לארכה וכו' קנה עד מקום שהלך שהיה ר' אליעזר אומר הילך קנה וחכמים אומרים לא קנה עד שהחזיק מאי טעמא דר' אליעזר קום התהלך וכו' (ואח"כ הועתק שם מב"ב ורבנן אמרי משום חביבותיה וכו' וכן נפרדו המאמרים בילקוט ד"ו), וגי' מוטעת בדפוסי' וכי"א ב' וכי"ת לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה, ולפי גי' זו פלוגתא דר"א וחכמים דר"א ס"ל הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה וכו' וחכמים אומרים לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה, וכבר הקשה ביפ"ת מאי סייעתיה דר' יעקב מקרא לר"א דבפי' דההוא קרא פליגי וכתב אבל אין לחוש לזה דהא ודאי משבשתא היא ומביא שם לשון הברייתא בב"ב שהעתקתי ועיי"ש:

פרשה מא. וכ"ה פמ"א בכי"פ וכי"ו וכי"א ב', ובדפוסי' וכי"ג וכי"כ וכי"ת פמ"ב, ובכי"א א' פל"ט, ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 381 ריש פ"מ וצד 386 בד"ה ויגגע וכו': 6 מעשה בר' ליעזר. וכ"ה בכי"פ וכי"ו וכי"א א' וב' וכי"ג בר' אליעזר, ובדפוסי' ובילקוט ובילק' מכירי ובכי"כ וכי"ת המאוחרים מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס, ונוסחאות אחרות מאותו הסיפור עי' באדר"נ נו"א ונו"ב שם ובתנחומא מ"ב לך לך סי' י' ועי"ע בבית עקד האגדות מחברת א' צד 14, ועם הנוסחא באדר"נ נו"ב מסכמת הנוסחא שנסדרה בראש פדר"א וייחסו זה המדרש על שם התחלתו לר' אליעזר בן הורקנוס ועי' גם גד"פ צד 277, ובתנחומא מ"ב שם איתא ג"כ באיזו ענין היה ר' אליעזר דורש וכו' אמרו רבותינו בזה הענין ויהי בימי אמרפל פתח ר' אליעזר בן הורקנוס זש"ה חרבם תבא בלבם וכו' ועיי"ש, ובפדר"א פ"ג איתא ר' אליעזר בן הורקנוס פתח מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו וכו':

ברי ליעזר שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר, נפלה פרתו ונשברה, לטובתו נשברה פרתו, ברח והלך אצל רבן יוחנן בן זכיי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע, הלכו ואמרו לרבן יוחנן בן זכיי ריח פיו שלר' אליעזר קשה, אמר לו כשם שהבאיש ריח פיך על התורה כך יהיה ריח תלמודך הולך מסוף העולם ועד סופו. לאחר ימים עלה אביו לנדותו מנכסיו ומצאו יושב ודורש וגדולי מדינה יושבין לפניו, בן ציצית הכסת וניקודימון בן גוריון ובן כלבה שבוע, והיה דורש זה הפסוק חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם זה אמרפל וחביריו, להפיל עני ואביון (שם שם) זה לוט, לטבוח ישרי דרך (שם שם) זה אברהם, חרבם תבוא בלבם 25d (שם שם טו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וגו' (בראשית יד טו), אמר לו אביו לא עליתי בני אלא לנדותך מנכסיי, עכשיו הרי כל נכסיי נתונים לך במתנה, אמר הרי עלי הם חרם, אלא שווה

5 עי' גיטין נ"ו א', איכה רבתי פ"א פ' סיו לכיס (א' ה'), מדרש קהלת פ' טובה חכמה (ז' י"א):

1 אליעזר פואג, אליעזר בן הורקנוס דכתים | שהיו — במישור] שהיו . . חורשין בבקעה ם, ל' א | והוא היה פי, שהיה א | נפלה פרתו] גכ, ונפלה . . דפואתם, ל' י | ונשברה] ~ רגלה א^{1}, רגל פרתו י | ולטובתו נשברה פרתו פגכ, ונשברה לטובתו י, אמר (אמר לו ד) לטובתי נשברה פרתי דות, ואמ' לטובתה נשברה רגל פרתו א^{1} | 2 ברח ל' אם | והלך] גים, הלך א^{1}, והלך לו דפוכת, הלך לו א^{2} | רבן] ר' א^{1}כ | קוזזות א^{1}, קוזזיות ת, קורזיות פ | 2 שנעשה פיו א^{1}ת, שהיה בפיו י | 3 **אליעזר] אלעזר ל | קשה] פואגכים, ~ לו דת | לו] להם ו | 4 שהבאשת י | פיו ו | לתורה א^{1} | יהיה] יהא פא^{1}, ל' א^{2}י | ריח פיך כ, ריחו ו | יהא הולך י | 5 **מנכסיו] בנכסיו ל | מצאו ו, ומצאו שהיה י, והיה א^{2} | דורש] ~ בבית המדרש ם | וכל גדולי י | המדינה ואכי, המשנה פ | יושבין ל' א | בן ל' י | ציצית] וגכם, ציצת דפאתי | הכסף וג | ונקדימון דפא^{1}כתם, נקודימון ו, ניקדומון ג, נקדימון א^{2} | 6 גריון כ | ובן] בן וא^{2}, ל' ג | כלבה] ו, כלבא דפאכתים, וכלבא ג | והיה דורש] א, ומצאו יושב ודורש דפגכתים | זה הפסוק] הפסוק הזה דפוגכתים, הפסוק א^{2}, ל' א^{1} | ודרכו קשתם] פא^{1}גכי, וגו' ד, ל' וא^{2}ת | וחביריו ל' א | 7 ואביון ל' פו | בלבם] ~ וקשתותם (וקשתתם פ) תשברנה פוחכ | 8 בני לא עליתי פם. . לכן ו. . . לכאן דגת, בני עליתי א. . לכאן כ, לא עליתי לכאן י | אלא ל' אכ | מנכסיי] וג, מנכסי דפאכתים | עכשיו] ועכשו פ, עתה א, ל' ים | הרי לך י | כל נכסיי] וג, כל נכסי דפא^{2}כת, כולן י, הם א^{1}ם | לך] לך עכשיו כולם ם, ל' י | במתנה] וא^{1}י, מתנה דא^{2}, ל' גכתם | הריני בהם ג | עלי הם] הם עלי דא^{1}כ, הן עלי וא^{2}י, עלי פג, הם תם | חרם עלי תם | אלא] פואגכי^{1}ם, ואיני אלא ד, ואין לי ת | שווה] ג, שוה דוגכתי, שוה אני פ, ששוה א^{1}, שאשוה ם, שאני א^{1} |

1 והוא חורש בהר. שקשה לחרוש שם ונפלה פרתו ונשברת רגלה ולטובתו נשברה שברח והלך אצל ריב"ז ללמוד תורה, ובאדר"נ ובפדר"א איתא והוא היה חורש בטרשין ועי' לעיל צד 227 : 2 קוזזות אדמה. רגבי אדמה, וכן במעשר שני פ"ה מ"א כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ועי' בערוך ע' קזז, ולמ"ש שם ובלעז בולו עי' גם בס"י לעיל צד 121 בר"ה בולין וכו', ובאדר"נ נו"א שם כשהוא הולך בדרך ראה אבן הרימה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי"א גללי הבקר היה ועי' בתנחומא מ"ב שם: 4 כך יהיה ריח תלמודך. בכי"ל הושלמה מלת ריח ביני שיטי, ובאדר"נ נו"א שם א"ל כשם שיצא לך ריח רע מפיך כך יצא לך שם טוב בתורה, ושם בנו"ב כשם שעלה ריח פיך לפני כך תהא משנת פיך יוצאה מסוף העולם ועד סופו, ובפדר"א כשם שעלה וכו' כך יעלה ריח חקי תורה מפיך לשמים וכו': לאחר ימים וכו'. באדר"נ נו"א שמע עליו הורקנוס אביו שהיה לומד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי אמר אלך ואדיר אליעזר בני מנכסי אמרו אותו היום ריב"ז יושב ודורש בירושלים וכל גדולי ישראל יושבין לפניו וכו', ושם בנו"ב ובפדר"א אמרו בניו של הורקנוס לאביהם לך (לך לירושלם) ונדה את (את בנך) אליעזר מנכסיך עלה לירושלים לנדותו מנכסיו (ועלה לירושלם לנדותו) ומצא שם יום טוב לריב"ז וכל (והיו כל) גדולי המדינה מסובין (סועדין) אצלו וכו', ובתנחומא מ"ב עשה לפני רבן יוחנן בן זכאי שנה ושתים ושלש שנים וכו' והיו אחיו של ר' אליעזר אומרים לאביהם ראה אליעזר בנך מה עשה הניחך והלך לו לירושלים אוכל פטומות וכו' אנחנו נתננו נפשינו עליך ולא הנחנוך והוא לא בא לראות בצרתך ועכשיו אם שמע שאירע לך דבר הוא עתיד לבא אלינו ולחלוק עמנו באותה שעה אמר להם בכך וכך אינו יורש ממני כלום וכו': 5 בן ציצית הכסת. וכ"ה בפדר"א בן ציצית הכסת ומפרש שם ולמה נקרא שמו בן ציצת הכסת שהית מוסב למעלה מגדולי ירושלם, אכן באדר"נ נו"ב הגי' ציצת הכסף וכו' ולמה נקרא שמו בן ציצת הכסף אלא שהיה מיסב למעלה מכל גדולי המדינה, וגם בכי"ו וכי"ג הגי' כאן בן ציצית הכסף, ובאדר"נ נו"א שם בן ציצית הכסת וכו' ולמה נקרא שמו ציצית הכסת שהיה מוסב על מטה של כסף בראש כל גדולי ישראל, ונראה שצ"ל גם שם הכסף בב' הפעמים, וכן הובא בפי' ב"ר כי"ט באבות דר' נתן מפרש ציצית הכסף לפי שהיה מיסב על מטות זהב וכסף נקרא ציצית הכסף ועי' גם בפי' ב"ר הנדפס, והשם ניקודימון מל"י[1]), ובאדר"נ נו"א דרשו ולמה נקרא שמו נקדימון בן גוריון מפני שנקדה לו חמה בעבורו וכו' ולמה נקרא שמו כלבא שבוע שבל הנכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא מביתו שבע וכו', וכן בגיטין שם הוו בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע, ושם בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי ועי' בפירש"י שם ועי"ע באיכ"ר מ"ב שם והיו בירושלים ג' עשירים וכו' בן ציצת הכסת ובן כלבא שבוע ונקדימון בן גריון וכו' בן ציצת הכסת שהיו ציציותיו נגררים על גבי כרים וכסתות וכו', ובאיכ"ר דפ"ר וד"ו נשתבש והוון בירושלם ארבעה בוליוטין בן ציצת ובן גוריון ובן נקדימון ובן כלבא שבוע, וכן במדרש קהלת שם בדפ"ר וד"ו שם ארבעה בוליוטין היו בירושלם בן ציצית הכסת ונקדימון ובן גוריון ובן כלבא שבוע: 9 אלא שוות בם. אהיה שוה בנכסים לאחי ועח"נ, ובאדר"נ נו"ב שם א"ל מוצל אני עד שאני שוה לכל אחד בהם, ובפדר"א

[1]) *Νικόδημος*.

גם לאחיי [ד״א חרב פתחו רשעים זה אמרפל וחביריו ויהי בימי אמרפל]:

ר׳ שמואל פתח גם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך (קהלת ה טו) אמר ר׳ שמואל ב
כמה דאתא בחליטין כן הוא אזיל בחליטין, אמר ר׳ אבין כשם שפתח בארבע מלכיות כך חותם בארבע מלכיות, את כדר לעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר (בראשית יד ט) כך חותם בארבע מלכיות מלכות בבל ומלכות מדי ומלכות יוון ומלכות אדום, ר׳ פינחס אמר משום ר׳ אבון והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכה ד יב) למה כל אלה חברו (בראשית יד ג) כדי שיבואו ויפלו ביד אברהם ויהי בימי אמרפל וגו׳:

ויהי בימי אמרפל ר׳ תנחומה בשם ר׳ חייה רבה ר׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר זה מדרש עלה ג

1 תנחומא פ״ב לך לך סי׳ ז׳: 2 ילקוט ר׳ ע״ב, תנחומא שם סי׳ ז׳, מדרש קהלת פ׳ וגם זו (ה׳ ט״ו): 6 ילק׳ מיכה ר׳ תקנ״ב, ילק׳ תהלים ס״ע כ״י: 8 ילק׳ רות ר׳ תקל״ו, ילק׳ אסתר ר׳ תתנע״ד, ויקרא רבה פי״א סי׳ ז׳, מדרש רות פתיחתא, מדרש אסתר פ״א, במדבר רבה פי״ג סי׳ ה׳ פ״י סי׳ ה׳, תנחומא שמיני סי׳ ט׳, פסיקתא רבתי פ״ה (י״ט ב׳) פ״ז (כ״ז ב׳), מגילה י׳ ב׳:

1 גם] בהם ות, ל׳ פכ | לאחיי] ו, לאחי דא[1]גבים, כאחי פא[2]ת | *ד״א — רשעים וא[1]] ד״א חרב פתחו ת, ד״א . . פתחו רשעים ודרכו ד, ד״א . . ודרכו קשתם גכ, ד״א חרב פ, ל׳ ל | *זה — אמרפל וחביריו דא[1]כת] זה . . וחבריו ג, זה אמרפל מלך שנער וחביריו ו, זה אמרפל פ, ל׳ ל | *ויהי — אמרפל דות] ויהי . . אמרפל מלך שנער א[1]כ, שנ׳ ויהי . . שנער ג, ל׳ לפ | 2 שמואל] ע, ~ בר שילת דגת, בר חילת פוכ, בר חולת א | גם] ד[1]פאגכי, וגם דוע | *כל עומת — ילך דוא[2]גכע] כל עמת . . ילך פא[1], וגו׳ ל | שמואל] פע, ~ בר שילת דכ, בר חילת ו, בר חולת א, בר נחמני ג | 3 דאתי א[1], דאתת פ | בחליטין כ, בחליטו גר[1], בחלוטין ע, בחילהן ו | כך וא[1]כעי | הוא ל׳ פאת | אזל וא[2]גע | *בחליטין דפאתי] בחליטן לכ, בחליטו גר[1], בחלוטין ע, בחילהן ו | אבין] פחאגכער[1], אבון דת, אבא ו | שפתח] ~ העולם וא | בארבע] פוגכתעי, בד׳ דא (וכן בסמוך) | חותם] א[1], חתם א[2], חתום ע, אינו חותם אלא דפוגכתי | 4 את] פתח בד׳ ~ פ | כדר לעומר דתי, כדרלעומר פוא[2]ג, כדרלעומר א[1]כ | *ותדעל — אלסר דפוגכת] וגו׳ לא[2] | 5 כן א[2], וכן א[1] | חותם] א[1], חתם א[2], אינו חותם אלא דפוגכתי | בארבע] וגכתי, בד׳ דפא | מלכיות] ~ שעתידין לשעבד בבניו פ | שלבבל כ | מלכות אגכ, (וכן בסמוך) | מדיי ג, שלמדי כ | יון | אדום] עשו ת | 6 פינחס] מנחם ו | אמר — אבון] בש״ר איבו אמ׳ א, בשם ר׳ אבהו מ, בשם (משום פ) ר׳ אבין אייבו ד, איבו פת, אבהו גכ) פתח דפוגכת | המה ד[1]פגכי (מיכה) מ, והם א, הם ו | 7 חברו] א, ~ אל עמק השדים דפוגכתים | שיבואו ויפלו] שיפלו א | 8 ויהי] ד״א ~ דת | ר׳ תנחומא בשם ר׳ חייא . . אלעזר גכ, ר׳ תנחומא בשם ר׳ חייה רבה בר ברכיה . . אליעזר ו, ר׳ . . בשם ר׳ חייא רבה ור׳ ברכיה . . ר׳ אליעזר ת) אלעזר דת, ר׳ . . בשם ר׳ חייא ר׳ ברכיה . . אלעזר י, ר׳ תנחומא אמ׳ פ, א״ר תנחום א[1], ר׳ תנחומא א[2], אמ׳ ר׳ יונתן ח | זה מדרש] פוחאגכ, זה המדרש דת, מדרש זה י |

שם א״ל והרי אני איני שוה כאחד מהם: 1 ד״א חרב פתחו וכו׳. בכי״ל ליתא, והשלמתי המאמר הסוגר להסמיך הפתיחה לפ׳ ויהי בימי אמרפל ועח״נ, אכן יש לפקפק בזה הסיום שאין מדרכי פתיחות כאלו לדרוש במאמר הסוגר מה שנדרש כבר בתוך הפתיחה, וצריך לפרש שר״י בש״ר לוי השתמש בכל הסיפור ובהדרש של ר׳ אליעזר חרב פתחו וכו׳ זה אמרפל וכו׳ לפתיחה לפרשה שלפנינו ועי׳ גם באגה״א ח״ב צד 392, ובסגנון זה הדרש גם מאמר ר״י בש״ר לוי לעיל צד 215 חרב פתחו וכו׳ זה קין להפיל עני וכו׳ זה הבל וכו׳, ובאלו הדרשות השתמשו בתנחומא מ״ב ותנחומא לך לך סי׳ ז׳, ושם איתא כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא חרב פתחו וכו׳ חרב פתחו רשעים זה קין וכו׳ ד״א חרב פתחו רשעים זה חנון בן נחש וכו׳ ד״א חרבם תבא בלבם (ד״א חרב פתחו רשעים) אלו ארבעה מלכים אמרפל וחבריו שעד עכשיו (שעדיין) לא היתה מלחמה בעולם ובאו (באו אלו) ופתחו בחרב וכו׳: 2 ר׳ שמואל פתח. וכ״ה בערוך ע׳ חלט ב׳ ר״ש פתח וכו׳ א״ר שמואל וכו׳ בלי שם אביו (ועי׳ במ״י לעיל צד 390 בד״ה אמר ר׳ לעזר) ואינו מוכח איזה ר׳ שמואל בעל הפתיחה, והוא מביא בענין הפתיחה מאמר ר׳ אבין כשם וכו׳, ובמדרש קהלת המאמר סתמי וגם זו רעה וכו׳ כן ילך הא היך מה דאתא בחליטין כן ייזיל ליה בחליטין וכו׳, וכהגי׳ ר׳ שמואל בר שילת מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט ר׳ אבין פליג על ר׳ שמואל ב״ר שילת וכו׳ ויש לפקפק בגי׳ זו ועח״נ וכנ׳ לא הובא שם אמורא זה עוד במדרשים ועי׳ באגה״א ח״ג צד 621: גם זו. במקרא כתוב וגם ועח״נ ובמ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי וכו׳: 3 כמה דאתא בחליטין. תרג׳ לבבות (ש״ב י״ג ו׳ ח׳) חליטתא ועי׳ בערוך שם, ומשמע פי׳ המאמר כמו שכתב במ״כ כשם שהאדם בא לעולם רך וחלש וצריך למאכלים דקים כן לעת זקנתו נעשה רך וחלש וצריך למיני חלוטין ומאכלים דקים, ובפי׳ ב״ר כי״ט גורס ומפרש כשם שהוא בא בחליטו בחטיפה שחטפו ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי ואף כל רכוש סדום ועמורה ואת לוט ואת רכושו [לקחו] והלכו להם כן ילך הוא אזיל בחליטו בחטיפה שבא אברהם והציל את כל השביה וחטפה מידם ועי׳ גם בפי׳ הנדפס: כשם שפתח וכו׳. כשם שבאו ארבעה מלכים על אברהם כך עתידין ארבע מלכיות לחזווג לבניו ולהשתעבד בהם (מפי׳ ב״ר כי״ט), וכן דרשו לקמן פמ״ד והנה אימה חשכה וכו׳ בארבע מלכיות ועיי״ש, וכהגי׳ כשם שפתח העולם בבי״ו וכי״א א׳ וב׳ מפרש בלק״ט כשם שבתחלת העולם התחלו ד׳ מלכיות כך בחיתומו של עולם ד׳ מלכיות בתחלה אמרפל וכו׳ ובסוף העולם ד׳ מלכיות בבל ומדי ויון ואדום וכו׳, ובדרש שפתח בד׳ מלכיות הובא לנכון הפסוק בראשית י״ד ט׳ (ולא הפ׳ ויהי בימי אמרפל וכו׳) כמו שהיה המאורע ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו וכו׳ ויצא מלך סדם ומלך עמרה וכו׳ ויערכו אתם מלחמה וכו׳ את כדרלעמר מלך עילם וכו׳ ויקחו את כל רכש סדם וכו׳ ויקחו את לוט וכו׳ וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וכו׳, וכתיבת כדר לעמר בכי״ל בשתי תיבות וכן למטה בסי׳ ד׳ ובסי׳ ו׳, וכ״ה בדפ״ר ודי״ו ובילקוט ועי׳ במנחת שי ובמח״ו צד 656 ובתנ״ך הוצ׳ גינצבורג: 6 ר׳ פינחס אמר וכו׳. כ״ה בכי״ל ונ״ל שכן הגי׳ הנכונה, ולפי׳ הגי׳ ר׳ פנחס וכו׳ פתח וכו׳ שתי פתיחות כאן וחסר הסיום לפתיחה הראשונה: 8 ר׳ תנחומא וכו׳. כל האגדה הארוכה עם כל המאמרים שלפנינו בסי׳ ג׳ נסדרה גם בוי״ר פי״א ובפתיחתא במדרש רות ובמדרש אסתר, ובוי״ר הגי׳ בדפ״ר וד״ו

בידינו מן הגולה כל מקום שני׳ ויהי בימי צרה, אמר ר׳ שמואל בר נחמן חמשה ויהי בימי הם ויהי בימי אמרפל, עשו מלחמה, לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו עלה המלך נוקק למדינה, כיון שבאו ברברים ליזדויג לו אמרו אוי לנו שאין המלך נוקק למדינה כמו שהוא למוד הה״ד

1 מן הגולה] פא[1]גבי, מהגולה דוא[2]ת | כל] אבי, בכל דפוגת | בימי ל׳ פו | צרה היא א[2], לשון צרה היא פ | אמר ר׳ . . נחמני א[2]י, ר׳ . . בר׳ נחמ׳ משום ר׳ יונתן אמ׳ פ | חמשה ויהי—הם] חמשה הם בי, . . הן פ, וחמשה הם וג, . . הן דחת, והי׳ הן א[2], והם חמשה א[1] | 2 עשו] ומה צרה היתה שם ~ דפוג, מה . . שם ~ חאי | לאוהבו] פואבשי. משל ~ דת | שרוי] דר א | עלה — נוקק] ב, עלה . . ונזקק פג, היה המלך נזקק אשי, נזקק המלך דת | 3 כיון] בי, וכיון דפוגתש, עד א[2], ל׳ א[1] | *שבאו דפוא[2]גבשי] שבא לת, באו א[1] | ברברים] א[2], ״יים פא[1]ג, הברברים ב, ״יים י, בדברים דתש, ״יים ו | ליזדויג] ג, להזדויג פ, להיזדווג ו, להזדווג א[1], להזדוג א[2], ונזדווגו שי, ליזקק דת | אמרו — לנו] התחילו הכל צווחין ווי לנו ב, התחילו . . ווי י | נזקק עוד י (אסתר) | כמו שהוא למוד] א[1]גר, כמו שהיה לימוד ו, כמו שהיה נהוג א[2], מעתה י, כמו שהוא היה נזקק לה בראשונה ב, כמו שהוא למוד להזקק לה בראשנה התחילו הכל צוחין וי וי פ, כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו ד כמו . . אם נהרג אוהבו ת | הה״ד וישובו] כך העולם לא נברא אלא בזכות אברהם כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי ~ י (רות), כך . . אלא בשביל אברהם כיון . . כשדיים . . צווחין ווי ~ י (אסתר), כך . . אלא בזכותו של אברהם אבינו כיון . . כשדים ונזדוגו . . צווחין

ר׳ תנחומא ור׳ חייא אמרין לה ור׳ ברכיה בשם ר׳ אליעזר המודעי המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה בכל מקום שנאמר ויהי בימי אינו אלא צרה אמר ר׳ שמואל בר נחמן וחמשה הן (ובילק׳ מכירי ישעיה ז׳ א׳ הועתק מוי״ר ר׳ תנחומא וכו׳ אמרין לה ור׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר המודעי המדרש הזה וכו׳ כל מקום שנאמר ויהי צרה הוא ר׳ ישמעאל בר נחמן בשם ר׳ נתן המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמ׳ ויהי צרה הוא ר׳ ישמעאל בר נחמן המדרש הזה עלה בידנו מן הגולה כל מקום שנאמ׳ ויהי בימי צרה הוא אמ״ר ישמעאל בר נחמן וחמשה בימי הן) ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳, ובמדרש רות הגי׳ ר׳ תנחומא אמר ליה ר׳ חייא רבה ור׳ ברכיה בר׳ אליעזר (כ״ה בדפ״ר וד״ו והוגה במ״כ) המדרש הזה עלה וכו׳ כל מקום שנאמר ויהי צרה ר׳ חייא רבה כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה וכו׳ ר׳ שמואל אמר חמשה בימי הם ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳, ובמדרש אסתר הגי׳ ר׳ תנחומא ור׳ ברכיה ור׳ חייא רבה בשם ר׳ אליעזר פתרין המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה ור׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן פתר מדרש זה עלה בידינו כל מקום שנאמר ויהי בימי אינו אלא צרה אמר ר׳ שמואל בר נחמן וחמשה הן ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי שפט השופטים וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳, ובבמ״ר פי״ג הועתקו המאמרים מן אמר ר׳ שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן וכו׳ אתא ר׳ שמואל בר נחמן ועבדה פלגא וכו׳ ועוד שם פ״י הועתק ממגילה שם אמר ר׳ לוי כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וכו׳, ובתנחומא שמיני שם ר׳ תנחומא ור׳ חייא רבה ור׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר אמר כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צרת ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ נתן המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי בימי לשון צרה וחמשה הם ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳ ועי׳ השינויים וההוספות שם, ובסגנון אחר בפסי״ר פ״ה אמר ר׳ חייא בר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן המדרש הזה עלה בידינו מבבל כל מקום שכתוב ויהי אין צרה כיוצא בה אמר ר׳ שמעון בר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן משמש זו וזו בכל מקום שכתב ויהי בימי אין צרה כיוצא בה ויהי בימי אחשורוש יש צרה גדולה מזו ויהי בימי שפוט השופטים יש צרה גדולה מזו וכן כולם ובכל מקום ויהי אין שמחה כיוצא בה ויהי אור יש שמחה גדולה מזו ויהי ביום השמיני וכו׳ וכאן ויהי ביום כלת משה יש שמחה גדולה מזו את מוצא אמר ר׳ שמואל בן נחמן בכל מקום שכתב ויהי אין צרה כיוצא בה וכל מקום שכתב והיה אין שמחה כיוצא בה וכו׳, ועוד שם בפ״ז א״ר שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן כל מקום שכתב ויהי יש בו שמחה ויש בו צרה ואימתי שהקריבו הנשיאים וכו׳, ובבבלי במגילה שם אמר ר׳ לוי ואיתימא ר׳ יונתן דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳ ויהי כי החל וכו׳ והכתיב ויהי ביום השמיני וכו׳ אמר רב אשי כל ויהי איכא הכי ואיכא הכי ויהי בימי אינו אלא לשון צער חמשה ויהי בימי הוו ויהי בימי אחשורוש ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אמרפל ויהי בימי אחז ויהי בימי יהויקים, ושם נסמכו מאמרי ר׳ לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים הוו וכו׳ דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה וכו׳ ועי׳ בד״ס ויומא כ״א א׳ וב״ב צ״ט א׳, ובסגנון זה גם בירוש׳ ר״ח פ״ב נ״ח ב׳ ולמה קיבלן רבן גמליאל שכן מסורת בידו מאבותיו פעמים מהלך וכו׳ ובמדרש הגדול עמו׳ 609 דורשי אגדות אומרין מסורת היא בידן שבאותו הפרק שיצא יוסף מבית האסורים מת יצחק וכו׳, וכהסגנון שלפנינו עלה בידנו מן הגולה גם בירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳ שעלה בידם מאשור וכו׳ ושם ר״ה פ״א נ״ו ד׳ שמות חדשים עלו בידם מבבל וכו׳ אף שמות המלאכים עלו בידן מבבל וכו׳ ועי׳ לקמן פמ״ח, והסגנון שאמר וכו׳ משום רבותינו שבגולה עי׳ במאמר שהעתקתי במ״י לעיל צד 373 מתנחומא מ״ב חיי שרה ועי״ע במ״ע האנגלי חלק כ׳ צד 575 ובאגה״ת ח״א צד 192 ובאגה״א ח״א צד 589, ובילקוט ר׳ ע״ב קיטע כל האגדה ורמז כדכתי׳ בריש מגילת אסתר ועי׳ גם מאמר רשב״נ וחמשה הן וכו׳ לעיל צד 274: 2 עשו מלחמה. כלו׳ מה צרה היתה שם עשו וכו׳, ובזה הסגנון בכי״ל גם ויהי בימי אחז ארם מקדם וכו׳ ויהי בימי יהויקים ראיתי וכו׳ ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וגו׳ ויבקש המן וכו׳, והגי׳ מה (ומה) צרה היתה שם איתא גם בוי״ר ומדרש רות ומדרש אסתר, ובתנחומא מה צער היה שם, וכל הבבות במאמר רשב״נ בסגנון אחד שמביא תחלה המשל להדרש ומסיים התחילו הכל צווחי׳ וכו׳ (ורק בהדרש ויהי בימי שפט וכו׳ מסיים כך אוי לדור וכו׳), ובענין המשלים במאמרי רשב״נ עי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 208 צד 424 צד 127 וצד 147: 3 נזקק למדינה. עושה להם טובה ונושא להם פנים בשבילו: כמו שהוא למוד. כלו׳ אם יהרגו הברברים[1]) את אוהבו, וכן הלשון ממועט הה״ד וישובו וכו׳ ומפרש

[1]) βάρβαρος.

וישובו ויבאו אל עין משפט וגו׳ (בראשית יד ז) אמר ר׳ אחא לא באו ליזדויג אלא לתוך גלגל עינו שלעולם, עין שעשת מידת הדין בעולם הן מבקשין לסמותה. היא קדש (שם שם) אמר ר׳ אחא הוא כתב הוא שקידש שמו שלהקב״ה בכבשן האש, וכיון שבאו ברבריים להזדויג לו התחילו הכל צווחים ווי ויהי בימי אמרפל: ויהי בימי אחז (ישעיה ז א), ארם מקדם ופלשתים מאחור (שם ט יא), לבן מלכים שנזדווג לו פידגוגו להמיתו אמר אם אהרוג אותו עכשיו אני מתחייב מיתה למלך אלא הריני מושך יונקתו ממנו ומעצמו ימות, כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם, כך היה סבור בדעתו אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין זקנים אם

לקמן לד 412 : 3 עי׳ לעיל לד 319 לד 364 לד 367 לד 370 ולד 382: 5 ירוש׳ סנהדרין פ״י כ״ח ב׳:

ווי ~ כ, כך כל העולם . . אלא בזכות אברהם וכיון שבאו להזדויג לו כשדים צותו הכל וי וי שנ׳ ויהי בימי אמרפל ומנין שבאו כשדים על דעת כן להזדויג לאברהם שנ׳ וישובו פ | 1 וגו׳] היא קדש דפאגתי, לי ו | **אחא] אבא ל | לא לי א[2] | **באו] בא ל | *ליזדויג ג] לזויג ל, להזדויג פ, להיזדווג ו, להיזדוג ד[1], להזדווג דאכתשי | אלא לי א[2] | 2 **עולם] אדם ל | שעשת] פוא, שעשתה דתי | הן] היו י, הם היו כ | 3 כתב] ו, כתוב כ, כתי׳ דא, כת׳ גת | כיון י (רות) | ברבריים] א[1], ברברים גכ, בדברים דת, ־יים ו, כשדים פי | להזדויג] פ, להיזדווג וג, להזדווג דא[1]כתי (אסתר), ונזדווגו י (רות) | 4 צווחין פכ | וי פ, ווי ווי ת | **ויהי] לי ל | 4 ארם] ~ מה צרה היתה שם ~ דפואגי (אסתר), ומה . . שם חתי (רות) | 5 לבן] פוא[2]גכי, משל ~ דא[1]ת | מלך א[2] | שנזדויג פ, שנזדוג כ | פידגוגו] ג, פדגוגו דוא[2]כתי | אם] עכשיו ~ ת | הורגו אני וגכ, אני הורגו דפא[1]תי, אהרגנו א[2] | עכשיו] עתה א[2], לי פת | אני מתחייב] פא[1]גכ, אני מחוייב י (אסתר), אתחייב דא[2]תי (רות) | מיתה] הריגה ת | 6 למלך לי א[2] | אלא לי כי | אמשוך א[2] | יונקתו] פואגכי, מינקתו דת | ומעצמו ימות] א[2], ומעצמו הוא מת דפא[1]גכתי (אסתר), ומעצמו מת י (רות), והוא מת מעצמו ו | תיישים] ד[1]ואגי, תישים דפ (וכן בסמוך) | ואם פוא[1]גת | 7 ואם פוא[1]כי (אסתר) | ואם וא[1]כי | בדעתו] ת, ~ לומר דפא[1]גי, לאמר וכ | 8 אין גדולים] וכי (רות), לי דפאגתי (אסתר) | אם אין גדולים] כ, ואם אין . . ו, לי דפאגתי | אין תלמידים לי י (רות) | ואם פוא[1]כי (וכן בסמוך) |

בגי׳ הילקוט ובכי״פ וכי״כ ועי׳ בפי׳ ב״ר, ובוי״ר הגי׳ משל לאותבו של מלך שנכנס למדינה בשבילו היה המלך נזקק במדינה באו ברבריים ונזדווגו לו וכיון שבאו ונזדווגו לו אמרו הכל ווי שאין המלך נזקק למדינה כמו שהיה כך אברהם אותבו של הקב״ה היה וכתיב בו ונברכו בך ובשבילו היה הקב״ה נזקק לכל העולם כולו באו כשריים ונזדווגו לו אמרו ווי שאין הקב״ה נזקק בעולמו כמות שהיה הה״ד וישובו וכו׳ אמר ר׳ חייא לא ביקשו לחזדווג אלא לתוך וכו׳ אמר ר׳ אחא הוא כתיב וכו׳ כיון שבאו המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי ווי ויהי בימי וכו׳ ועי׳ גם במדרש רות ומדרש אסתר ותנחומא שם, ובכי״ל נשתבש אמר ר׳ אבא לא בא וכו׳ והגהתי א״ר אחא לא באו וכו׳ כגי׳ שאר הספרים וכן צ״ל בוי״ר א״ר אחא לא ביקשו וכו׳ וכן הועתק בילק׳ מכירי שם ועי״ע לקמן צד 401, ובערוך ע׳ הוא הועתק וישובו וכו׳ אל עין משפט אל עין שנעשית מדת הדין בקשו לסמותה היא קדש אמר ר׳ אחא הוא כתיב הוא שקידש וכו׳ כיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי וצ״ע: 2 שלעולם. בכי״ל נשתבש שלאדם והוגה ביני שיטי שלעולם: 4 ארם מקדם וכו׳. בוי״ר שם הגי׳ בדפ״ר וד״ו מה צרה היתה שם ארם וכו׳ משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והיה פדגוג שונא אותו אמר אם אני הורג אותו עכשיו נמצאתי מתחייב ראשי למלך (בילק׳ מכירי שם ונמצאתי מחוייב למלך, ושם ח׳ ט״ז אתחייב מיתה) אלא הריני מושך את יונקתו (מיניקתו) ממנו והוא מת מאליו כך אמר אחז אם וכו׳ אין עולם כך אמר אחז אם אין קטנים אין תלמידים אם אין תלמידים וכו׳ אם אין חכמים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעילם (ועי׳ בפי׳ ב״ר) מה עשה עמד וגעל בתי כנסיות ובתי מדרשות הה״ד צור תעודה וכו׳ ר׳ חוניא בשם ר׳ אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז וכו׳ ר׳ יעקב בשם ר׳ אחא אמר שמעת לה מן הרא (ר׳ יעקב בר בעיי שמע לה מן חדין קרא) וחכיתי וכו׳ המסתיר פניו וגו׳ אין לך שעה קשה וכאותה שעה שנאמר בה (שכתוב) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא מאותו שעה וקויתי לו כי לא וכו׳ מפי זרעו ומה תועיל לו (ומה הועיל) הנה אנכי וכו׳ אשר נתן לי י״י וכי ילדיו וכו׳ אלא מכאן לתלמידו של אדם שנקרא בנו כיון שראו הכל שאחז וכו׳ התחילו הכל צווחין ווו ווי בימי אחז וכו׳, ובמדרש אסתר בדפ״ר וד״ו ומה צרה וכו׳ למלך שמסר וכו׳ אם אני הורגו אני מתחייב מיתה למלך וכו׳ מושך מיניקתו והוא מת מאליו כך אמר אחז אם וכו׳ אין עולם מתקיים כך היה אחז סבור ואומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים וכו׳ אם אין חכמים אין זקנים אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ומדרשות אם אין בתי וכו׳ אין וכו׳ שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי וכו׳ שלא להתעסק בתורה הה״ד צור וכו׳ ר׳ חונא בשם וכו׳ ר׳ יעקב בר בא בשם ר׳ אחא שמר לה מן הדין קרא דכתיב וחכיתי וכו׳ אין לך שעה שהיתה קשה לישראל כאותה שעה שנאמר בה ואנכי וכו׳ ומאותה וכו׳ קויתי לו וכתיב כי לא וכו׳ ומה את מועיל הנה אנכי ובו׳ אשר נתן לי ה׳ לאותות ולמופתים בישראל וכי ילדיו וכו׳ אלא מכאן שתלמידו של אדם נקרא בנו וכיון שראו הכל שאחז וכו׳ התחילו אומרים ווי וכו׳, ובמדרש רות בדפ״ר וד״ו מה צרה וכו׳ לבן מלכים שנזדמן לו פרגוג אחד להמיתו אמר אותו פרגוג אם אני ממיתו הריני חייב למלכות וכו׳ מושך מינקתו ומעצמו הוא מת כך אמר אחז אם אין גדיים אין צאן אם וכו׳ אין רועה כך אחז היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים ואם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין בתי כנסיות ומדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על העולם אלא הריני אוחז בתי כנסיות ובתי מדרשות ועליהם הכתוב אומר צר וכו׳ ר׳ חנינא אמר למה נקרא וכו׳ ר׳ יעקב בשם ר׳ אבין אמר ישעיה וחכיתי וכו׳ אין לך שעה קשה כאותה שעה ואנכי הסתר אסתיר פני בעוה״ז ומאותה שעה וקויתי לו שאמר כי לא וכו׳ מה הועיל לו הנה וכו׳ וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו וכיון שאחז וכו׳ התחילו צווחין ווי הוי ויהי וכו׳, ואלו המאמרים נסדרו גם בירוש׳ סנהדרין פ״י והגי׳ שם ר׳ לעזר בשם ר׳ חונית למה נקרא שמו אחז שאחז בבתי כניסיות ובבתי

אין זקנים אין נביאים אם אין נביאים אין הקב״ה משרה שכינתו עליהם ההי״ד צור תעודה חתום תורה בלימודי (שם ח טז), ר׳ חוניה בשם ר׳ לעזר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כניסיות ובתי מדרשות, ר׳ יעקב בשם ר׳ אחא אמר ישעיה וחיכיתי לײ׳ המסתיר פניו מבית יעקב וקיויתי לו (שם שם יז) אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתוב בה ואנכי הסתר אסתיר פני וגו׳ (דברים לא יח) ומאותה שעה קויתי לו שאמר לי כי לא תשכח מפי זרעו (שם שם כא), ומה הועיל לו הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ײ׳ לאותות ולמופתים (ישעיה שם יח), וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו, אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותן בניו, וכיון שאחז בתי כניסיות ובתי מדרשות התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחז: ויהי בימי יהויקים (ירמיה א ג), ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו (שם ד כג), למלך ששלח פרוסטיגמא שלו למדינה, מה עשו לה בני המדינה, נטלוה וקרעוה ושרפוה באש, ויהי כקרא יהודי שלש דלתות [וארבעה] יקרעה בתער הסופר והשלך אל

2 מדרש תהלים ב׳ סי׳ י׳, סדר אליהו זוטא פ״ט: 6 ילק׳ מכירי ישעיה ח׳ ס״ז, ספרי ולאתחנן פי׳ ל״ד, סנהדרין י״ט ב׳: 10 ירוש׳ מ״ק פ״ג ה״ג ב׳, מ״ק כ״ו א׳:

1 אם אין הנביאים ד | אין הקב״ה] אין רוח הקדש ואין הקב״ה י (אסתר), אין רוח הקדש ואין בתי כנסיות ובתי מדרשות ואין הקב״ה י (רות), · אין . . הקדש ואם אין בתי . . מדרשות אין הקב״ה כ | עליהם] בעולם י, בעולמו עליהם כ | 2 חוניא דכתי (אסתר), חונייא ג, הונא פו, חנינא י (רות), נחוניא א | *בשם ר׳ פואי] בשם חד ר׳ לכ, בשם ג, ב״ר ת, בר ד | אליעזר דפאגכתי, אליעזר ו | בבתי גכ, מפתחות של בתי א[1] | ובבתי גכ | 3 יעקב] י, ~ בר אבין פוני, בר אבא דת, בשם ר׳ אבא כ | בשם ר׳ אחא] מייתי לה מן הכא פ | וקיויתי לו] וקויתי לו כ, ל׳ דפוגתי | 4 קשה] ~ בעולם פ, באומ׳ כ | מאותה א[1] | שעה ל׳ י (אסתר) | שכתוב] ד[1]אי, שכתב פ, שכת׳ דוגכת | בה ל׳ י (אסתר) | וגו׳] א, ביום ההוא גכ, בעת ההיא דפת, ל׳ וי | 5 מאותה י (אסתר) | השעה ג | וקיויתי ו, וקויתי א[1] | שנאמר א[2]י (רות) | לי ל׳ | ומה מועיל לו ג, ומה הועיל י (אסתר), הי״ה ו | 6 *ײ׳—ולמופתים דפגתי (אסתר)] ײ׳ א[1], ײ׳ וגו׳ א[2], ײ׳ לאותות ו, . . ולמופתים בישראל כ, ל׳ ל | אלא — בניו ל׳ אג | 7 מלמד — חביבין] שחביבין פ | והיה — בניו] והית . . בניי ו, והיה קורא אותם ילדיו י, וקורא אותם (אותן כ) ילדיו פכ, כבניו והיה קורא אותן ילדיו ם, כבניו דת | כיון א[2] | בבתי גכ | ובתי מדרשות] ובבתי . . גכ, ל׳ י (אסתר) | 8 צוחין פ | ווייו, וי פ, ווי ווי ת | ראיתי] פ, ומה צרה היתה שם ~ דוחכת, מה . . שם אני (אסתר) | תוהו ובוהו ד[1]א[2]י | 9 למלך] פוא[2]גכערי, משל ~ דא[1]ת | *פרוסטיגמא] פריסטיגמא לא[1]ר[2], פרסטיגמא ע[0], פרוסטוגמא ר[1], פרוסטגמא וער[3], פרסטגמא דפכ, פרוסטגמין ג, פרוזטגמא ת, פרוזדוגמא י (רות) | למדינה] פואגכי, במדינה דתע | לה ל׳ וא[2]גכי (רות) | נטלוה] ע, נטלו אותה דפוא[1]גתי | וקרעוה] א[2]געי, וקרעו אותה דפוא[1]כי | 10 ושרפוה] פא[2], ושרפו אותה דוא[1]גתי | באש] באש אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו פי, ווי לנו כי הרגיש המלך . . הללו כ | כקרוא ד[1]י | שלש] ג׳ ד[1] | *וארבעה] וארבע ו, וארבע וגו׳ י (רות), וארבעה תלת ארבע (וארבע גכ) פסיקן פגכ, וארבעה (וד׳ ד[1]) תלת ארבע פסוקי ד, וארבעה תלת ארבעה פסוקים י (אסתר), וארבעה וד׳ פסוקי א[1], וארבע ארבעה פסוקים ת, וארבעה דלתות פסיקו א[2] | יקרעה] וא[1], יקרענה פג, ויקרע א[2], כיון שהגיע לפסוק (לפסוק זה ת) היו צריה לראש קרעיה דת, כיון . . לפסוק הזה היו . . לראש מיד ויקרעה כ, כיון . . לפסוק היו . . מיד יקרענה י | *והשלך אל האש י (אסתר)]

מדרשות למה היה אחז דומה למלך שהיה לו בן ומסרו לפידגוגו והיה מבקש להורגו אמר אם אני הורגו אני מתחייב מיתה אלא הרי אני מושך את מניקתו ממנו ומעצמו הוא מת כך אמר אחז אם אין גדיים וכו׳ אם אין רועה אין עולם אם אין עולם כביכול כך היה אחז סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין חכמים אם אין חכמים אין נביאים אם אין נביאים אין רוח הקדש אם אין רוח הקדש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל ר׳ יעקב בר אביי בשם ר׳ אחא מייתי לה מן הדא וחיכיתי וכו׳ מבית יעקב וקויתי לו אין לך שעה קשה בעולם מאותה שעה שאמר לו הקב״ה למשה ואנכי וכו׳ פני ביום ההוא מאותה השעה וקויתי לו שאמר לו בסיני כי לא תשכח וכו׳ ומה את מועיל הנה אנכי וכו׳ אשר נתן לי ײ׳ וכי ילדיו היו וכו׳ אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותם בני, וכתיבת פידגוג ביו״ד כמו לעיל צד 1 ועיי״ש במ״י, והגי׳ יונקתו כאן בכי״ל ושאר כ״י חוץ מכי״ת וכן בילקוט בשני המקומות ומשמע שפי׳ יניקתו וכמו שהגי׳ בתנחומא הריני מושך מחייתו ממנו והוא מת מאליו כך אמר אחז וכו׳, ושם מסיים זה המאמר מה עשה עבר על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות וסגר אותם זש״ה צור תעודה חתום תורה בלימודי וכשראו כך התחילו הכל צווחין ווי שיתחרב העולם כשבטלו התורה זו היה בימי אחז, ודרשו הפ׳ צור תעודה וכו׳ על אחז שהיה קושר התעודה וחותם התורה לסותמת שלא תמצא בישראל ומה תועיל לו לאחז הנה אנכי וכו׳ ועי׳ בפירש״י ישעית ח׳ י״ח, ובמדרש תהלים שם איתא ולמה נקרא שמו אחז שאחז אותו מלהביא טובה לעולם ד״א שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות מלעסוק בתורה, ובסא״ז שם בימי אחז מלך יהודה היו עשויים דברי תורה וכו׳ עמד וחתם את התורה וגזר על ישראל שלא יתעסקו בה שנ׳ צור תעודה חתום תורה וכו׳: 6 והלא תלמידיו היו. מן מלת היו עד קורא אותן בניו הושלם בכי״ל בגליון בדיו דיחת בכתב הספר, ובספרי שם הדרש לבניך אלו תלמידיך וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים וכו׳ ועי׳ סנהדרין שם: 9 פרוסטיגמא. דת וגזרה[1]), ובכי״ל איתא פריסטיגמא והגהתי פרוסטיגמא וכ״ה בערוך ע׳ פרוסטיגמא בראש הערך וכן בסמוך טימיון ביו״ד: 10 כקרא יהודי. במקרא כתוב כ ק ר ו א, וכאן איתא כקרוא רק במדרש דפ״ר ובילקוט בשני המקומות: וארבעה.

[1]) πρόσταγμα.

האש (שם לו כג), **כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי יהויקים: ויהי בימי שפט השופטים** (רות א א) **ויהי רעב וגו'** (שם שם), **למדינה שחייבת ליפס למלך שלח המלך גביי טימיון לגבותה, מה עשו לו בני המדינה, נטלוהו והכוהו וגבוהו, אמרו אוי לנו כשירגיש המלך, מה**
26a **שביקש לעשות לנו עשינו לו, כך אוי לדור ששפט את שופטיו ויהי בימי שפט השופטים:**

2 עי' פסיקתא פכ"ח (קפ"ב ב'), ויקרא רבה פ"ל סי' ז', תנחומא מ"ב אמור סי' ל', תנחומא שם סי' כ"ג, מדרש קהלת פ' לך אכול (ס' ז'): 4 ב"ב ט"ו ב':

והשלך על האש י (רות), והשלך אל תוך האש א[2], והשלך על האש אשר על האח וא[1]כ, והשלך אל האש .. על האח וגו' פ, והשלך אל (על ת) האש עד תום כל המגילה (המגלה ת) על האש אשר על האח דת, וגו' ל | 1 שראו כך] וי, שראו הכל כך כ, שראו הכל כן דפאנת | התחילו] היו כ, ל' י (רות) | הכל] כולן ו, ל' פא[2]גכתי (שם) | צוחין פכ, צווחו י (שם) | ווי ו, וי פ, ווי ווי ת | *ויהי דפוא[2]גכת] ל' לא[1] | 2 שפוט ויהי] פ, ומה צרה היתה שם דחכתי (רות), מה .. שם ואני (אסתר) | למדינה] משל ~ א[1] | שחייבת] ע, שהיתה (שהייתה ו) חייבת דפואגכתי | לופס ת, פס ו | **שלח] שילח ל | גביי] ד[1]וג, גבאי דפאבתעי | 3 טימיון] פ, טמיון וא[1]גכעי, טימון ד[1], טמון ד, ממון ת | *לגבותה דפוא[1]גכתעי] לגבות א[2], ליגדלתה ל | ומה י (אסתר) | לו ל' וא[2]גכי | נטלוהו] א[2], נטלו אותו דפא[1]גכתרי (אסתר), עמדו עליו ו, ל' י (רות) | והכוהו] פוא[2], והכו אותו דא[1]גכתר[1]י (אסתר), הכו אותו י (רות) | וגבוהו] וגבו אותו פוא[1]כי, והגבו אותו א[2]גר[2], ל' דת | אמרו] פואגכי, ואחר כך ~ דת | המלך] ~ בדברים הללו דפוא[1]גכתי, באלה הדברים א[2] | 4 כך (כן א[1])] פואג, כך בימי שפוט השופטים היה אדם (אדם אחד ת) מישראל עובד עבודה זרה (ע"ז ד[1]ת) והיה הדיין מבקש להעביר עליו מדת (מידת ד[1]) הדין והיה הוא בא ומלוה את הדיין אמר מה שבקש (שביקש ת) לעשות לי עשיתי לו אמרו דת, כך בימי .. אדם מישראל .. מבקש לעבור עליו הדין והיה .. ומלקה את .. מה שבקש לעשות עשיתי לו כ, בימי .. היה אחד מישראל עובד ע"ז היה הדיין מבקש להעביר עליו הדין היה .. ומלקה את .. מה שבקש לעשות לי עשיתי לו י[1] (אסתר), בימי .. אחד .. עבודה זרה והדיין מבקש לעבור עליו את הדין היה .. ומלקה את .. מה .. לעשות לי עשיתי לו צווחו כלם ווי י[1] (רות) | לדור] ואני (רות), לו ~ דפכתי (אסתר) | ששופט דת, ששפטו וא[1]גי, שישפטו פא[2] | את ל' פ | שופטיו] ת, שופטיהם דפואי (רות) שפטיהם ג, שופטיו כיון שראו כך הכל צווחין ווי כ, שופטיהם כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי י (אסתר) | שפט] ג, שפוט דוא[1]כת | השופטים] כ, השופטים וגו' א[1], השופטים (השפטים ג) ויהי רעב בארץ דוגת |

כן השלמתי וכמו שהוא במקרא (וסוף הפסוק שם והשלך אל האש אשר אל האח עד תום כל המגלה על האש אשר על האח, ובח"נ נשתבש), והפי' דלתות פסוקים ליתא גם בכי"ו ובילק' רות, וכהגי' תלת ארבע פסיקן איתא גם בירוש' מ"ק שם על שריפת התורה מניין ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה מהו שלש דלתות וארבעה תלת ארבע פסיקן וכו' ועי' בבבלי מ"ק שם, וחגי' כיון שהגיע לפסוק וכו' איתא כאן רק בדפוסי' וכי"ת ובילקוט ועח"נ, ובירוש' מ"ק שם כיון שהגיע לפסוק החמישי כי י"י הוגה על רוב פשעיה מיד יקרעה בתער הספר וגו', ובמדרש רות הגי' בדפ"ר וד"ו ויהי בימי יהויקים מה צרה היתה שם ראיתי וכו' למלך ששלח פרוסטיגמא שלו למדינה מה עשו לו בני המדינה נטלו אותה וקרעוה ושרפוה באש הה"ד ויהי כקרא וכו' שלש דלתות וארבעה תלתא ד' פסוקי יקרעה וכו' אל האש אשר על האח עד תם כל המגילה על האש אשר על האח כיון שראו כן התחילו צווחי' ווי הוי ויהי בימי וכו', ובסגנון אחר בוי"ר והגי' שם בדפ"ר וד"ו ויהי וכו' מה צרה וכו' ראיתי וכו' משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהון ופורעי' את ראשיהם וקוראי' אותם באימה ביראה ברתת בזיע וכיון שנכנסו למדינתו של מלך עמדו וקרעו אותן ושרפו אותן הה"ד ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבע (וארבע') וגו' וכיון שהגיעו לפסוק החמישי היו צריה לראש יקרעה בתער הספר והשלך על האש אשר אל האח כיון שראו כן התחילו צווחין ווי ויהי וכו' ועי' גם במדרש אסתר ובתנחומא שם: 2 שחייבת ליפס. מס[1]) למלך שלח וכו' גביי טימיון גבאי ממונה על אוצר של מלך (ועי' בערוך ע' טמיון) לגבותה מה עשו וכו' נטלוהו וכו' וגבוהו ענשו אותו בממון אמרו וכו' מה שביקש לעשות לנו לגבות ממון ממנו עשינו לו כך אוי לדור וכו' ודורש ויהי בימי שפט השופטים ששפטו את השופטים (וכן בב"ב שם וא"ר יוחנן מאי דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיו וכו' ועי"ע מדרש רות ריש פ"א), והגי' כך (כן) אוי (אוי לו) לדור וכו' איתא גם בכי"פ וכי"ו וכי"א א' וכי"ג, ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א מפרש ויהי בימי שפוט השופטים מה היו עושים כשהיה אחד מהם (כשהיה אדם) עושה דבר שאינו הגון מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין היה רוצה לעשות לנשפט הוא (הנשפט) עושה לדיין אמר להם הקב"ה אתם מאבדין את שופטיכם חייכם אני מעמיד עליכם שופט שאי אתם יכולין לעמוד בפניו ואי זה זה מכת רעב שנקרא שופט שנאמר בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית אף כי ארבעת שפטי הרעים (יחזקאל ה' ט"ז וי"ד כ"א), ונראה שמפרש כן עפ"י הגי' שבוי"ר, ושם לשון המאמר ויהי בימי שפוט השופטים מה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ משל למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך ושלח המלך גבאי טמיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו אמרו ווי כשירגיש המלך בדברים הללו מה ששלוחו של מלך מבקש לעשות לנו עשינו לו כך כשהיה אחד מישראל עושה דבר שלא כהוגן היו מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין צריך לעשות לנשפט היה הנשפט עושה לדיין אמר להם הקב"ה אתם מבזין את שופטיכם הנני מביא עליכם דבר שאי אתם יכולין לעמוד בו ואי זה זה רעב ויהי רעב בארץ ועי' גם במדרש אסתר, ובמדרש רות הגי' בדפ"ר וד"ו ויהי וכו' מה צרה וכו' ויהי רעב בארץ למדינה שהיתה חייבת ליפסי למלך מה עשה המלך שלח טמיאון לגבותה מה עשו בני המדינה נטלו אותו והלקוהו וגבו אותו אמרו מה שהיה מבקש לנו עשינו לו כך בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד ע"ז והיה הדיין מבקש לעשות בו דין והיה הוא בא ומלקה הדיין ואמר מה דבעא מעבד לי עבדית ליה אוי לדור ששופטיו נשפטין הוי ויהי בימי שפט השפטים ועח"נ, ובסגנון אחר המאמר בתנחומא שמיני ועיי"ש, והמשל למדינה שחייבת וכו' הובא בענין אחר גם בפסקא ולקחתם לכם בפסיקתא פכ"ח ובוי"ר פ"ל ובתנחומא ס"ב ותנחומא אמור ועי"ע במדרש קהלת שם ובערוך ע' פס ג', וכתיבת

[1]) *λοιπάς.*

ויהי בימי אחשוירוש (אסתר א א), **ויבקש המן להשמיד וגו׳** (שם ג ו), **למלך שהיה לו כרם ונִיזדווגו לו ג׳ שונאים, הראשון התחיל מקטף בעוללות, השיני מזנב באשכולות, השלישי מעקר בגפנים, כך פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו** (שמות א כב). **נבוכדנצר החרש והמסגר אלף** (מ״ב כד טז), **ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה החרש אלף והמסגר אלף, רבנין אמ׳ כולם אלף, המן ביקש לעקור כל הביצה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים וגו׳** (אסתר ג יג). **כיון שראו**

4 ירוש׳ נדרים פ״ג ה׳ ח׳, סנהדרין פ״א י״ט א׳, שהש״ר פ׳ כרם היה (ס׳ י״א), ועי׳ סדר עולם פ׳ כ״ה, ספרי האזינו פי׳ שכ״א, גיטין פ״ח א׳, סנהדרין ל״ח א׳, תנחומא נח סי׳ ג׳:

1 אחשורוש | ויבקש — וגו׳] לחשמיד להרוג ולאבד פ, ומה צרה היתה שם להשמיד להרוג (להרג כ ולאבד דכתי (רות), מה . . שם . . להרוג (להרג ג) ולאבד גי (אסתר), מה . . ולאבד וגו׳ א1, ומה . . לאבד את כל היהודים ח | למלך] פוגכי, משל למלך דא1, לאח׳ א2, משל לאדם ת | כרם] פואגכי, ~ אחד דת | 2 *וניזדווגו] ונזדווגו דואגכי (אסתר), ונזדוגו פ, וניזדווג ל, ונזדווג ת, נזדווגו י (רות) | *לו דואגכתי] ל׳ לפ | שלשה פואגכתי (רות) | שונאין ו | הראשון] הא׳ א1, א׳ א2, אחד י (רות) | התחיל] ואגכתי (אסתר), מתחיל דפ, ל׳ י (רות) | מקטיף ות, לקטף כ | בעוילילות ו | השני פואגת, והשני כי (רות) והב׳ די (אסתר) | השלישי] גת, והשלישי פכי (רות), הג׳ א2, והג׳ דא1י (אסתר) | 3 כך] ~ אמ׳ א1 | פרעה] ~ הרשע ו, התחיל מקטף בעוללות כ, הרשע התחיל . . בעוללות י (רות), הרשע מקטף בעוללות י (אסתר) | **הילוד] הילד ל | *היאורה תשליכוהו דוא2גכתי] היא׳ וגו׳ ל | נבוכד נצר דת, ונבוכדנצר פג, נבוכדנאצר א2, ונבוכד נאצר א1, נבוכדנאצר (ונבוכדנצר כ) הרשע התחיל מזנב באשכלות כי | 4 **אלף] ל׳ ל | ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה] ו, ר׳ . . בשם ר׳ [. .] ג, ר׳ . . בשם ר׳ יודה (יהודה א) אמ׳ פא, ורבנן אמרין כולהון אלף ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה ורבנן ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמ׳ כ, ל׳ דת | החרש — והמסגר אלף] פואגכ, ל׳ דת | כולן ת, כולהם ו, כולהון פכ, הכל א, שניהם ג | אלף] ~ המן הרשע התחיל לשרש בגפנים ־ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמ׳ אלו הגליותים ורבנן אמרין אלו החברין כ | המן] ~ הרשע כי | 5 ביקש] תתחיל כי (רות) | לעקור] לשרש כי | את כל הביצה א1, את . . הביצה כולה פג, את . . הגינה כולה ו, הגפן כלה ד, . . כולה ת, את הגפנים י (אסתר), בגפנים כי (רות) | *ולאבד — וגו׳ ד] ולאבד . . היהודים פג, ולאבד עד ביום אחד ו, ולאבד א2כתי, וגו׳ לא1 | *כיון — כך א2י] וכיון (כיון כ) שראו הכל כן דגכת, וכיון . . הכל כך א1, וכיון שראו וכו׳ פ, ל׳ ל |

טימיון ביו״ד כמו לעיל צד 15 ועיי״ש ופרוסטיגמא לעיל צד 402, ובפי׳ ב״ר כי״א גורס ומפרש והגבו אותו והעביטותו זהו קנס, ובפי׳ השני בפי׳ ב״ר הנדפס פי׳ הגבו אותו העניטוהו קנס תרגום וענשו אותו (דברים כ״ב י״ט) ויגבון מיניה: 1 ויהי בימי וכו׳. בוי״ר פי״א בדפ״ר וד״ו הגי׳ ויהי בימי אחשורוש מה צרה היתה שם שנגזר להשמיד להרוג ולאבד משל למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו שלשה שונאין התחיל אחד מקטף בעוללות ואחד התחיל לזנב באשכלות ואחד מעקר בגפנים פרעה התחיל מקטף בעוללות הדהי דכתיב כל הבן הילוד נבוכדנצר הרשע (בד״ו נבוכד נצר) התחיל מזנב באשכלות הדהי דכתיב החרש והמסגר אלף ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה ורבנן ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמר חרש אלף ומסגר אלף ורבנן אמרין זה וזה אלף ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר אלו תלמידי חכמים ר׳ שמואל בר רב יצחק אמר אלו הבולטין (בד״ו הבוליוטוס) ורבנן אמרי אלו היועצי׳ המן הרשע התחיל לעקר בגפנים ביקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא למזבן בכל ביעתא הה״ד להשמיד לחרוג ולאבד וכיון שראו הכל אחשורוש מוכר והמן לוקח התחילו חכל צווחין ווי ווי ויהי בימי אחשורוש, ובמדרש רות ויהי וכו׳ מה צרה היתה שם להרוג ולאבד את כל היהודים למלך וכו׳ ונזדווגו לו ג׳ (בדפ״ר שלשה) שונאים האחד התחיל מקטף וכו׳ והשני מזנב וכו׳ והשלישי בקש לעקור את כל הגפנים כך פרעה הרשע התחיל מקטף וכו׳ נבוכד נצר הרשע התחיל מזנב וכו׳ שנאמר החרש והמסגר אלף ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמר החרש אלף וכו׳ ר׳ יוחנן אמר כולן אלף ר׳ שמואל אמר אלו הבליוטין ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר אלו תלמידי חכמים המן הרשע בקש לעקור את כל הביצה אמר זבין בביעתה להשמיד וכו׳ וכיון שראו כן התחילו צווחין ווי הוי ויהי וכו׳, ובמדרש אסתר ויהי וכו׳ מה צרה וכו׳ להשמיד להרוג ולאבד למלך שנכנס בכרם ונזדווגו לו וכו׳ הראשון התחיל מקטף וכו׳ חשני התחיל מזנב וכו׳ והשלישי התחיל עוקר בגפנים כך פרעה הרשע וכו׳ נבוכד נצר שחיק עצמות התחיל וכו׳ החרש והמסגר אלף ר׳ ברכיה בשם ר׳ יודה החרש אלף וכו׳ ורבנין אמרי החרש והמסגר אלף ר׳ יודה בר׳ סימון אמר אלו תלמידי חכמים ור׳ שמואל בר ר׳ יצחק אמר אלו הבליוטין המן הרשע שחיק מחיק התחיל עוקר בגפנים תה״ד להשמיד וכו׳ בקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא דיזבון בכל ביתא וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין וכו׳, ובאותו הסגנון ובשיבושים שונים בכי״כ כך פרעה התחיל וכו׳ ונבוכדנצר הרשע התחיל וכו׳ החרש והמסגר אלף (ורבנן אמרין כולהון אלף) ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה ורבנן ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמ׳ החרש והמסגר אלף רבנן אמרין כולהון אלף (המן הרשע התחיל לשרש בגפנים) ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמ׳ אילו הגליוטים ורבנן אמרין אלו החברין המן הרשע התחיל לשרש בגפנים כיון שראו הכל כן וכו׳ ועי׳ גם גי׳ הילקוט, ובירוש׳ נדרים שם ג׳ החרש והמסגר אלף וכו׳ ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו ורבנין ר׳ ברכיה אמר החרש אלף והמסגר אלף ורבנין אמרין כולהון אלף ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו אמר אילו החבירים ורבנין אמרין אילו הבולווטין וע׳ גם בירוש׳ סנהדרין שם, ובשהש״ר שם בדפ״ר וד״ו החרש והמסגר אלף ורבנן אמרי זה וזה אלף, ובס״ע שם דרשו החרש והמסגר אלף חרש שאחד מדבר והכל שותקין מסגר שהכל יושבין לפניו ולמידין ממנו וכו׳ ועי׳ בספרי ובגיטין ובסנהדרין ובתנחומא נח שם, ובתנחומא שמיני שם מפרש המשל למלך שהיה לו כרם וכו׳ המלך הוא מלך מלכי המלכים הקב״ה הכרם שלו הוא ישראל שנא׳ כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל, ועוד שם החרש והמסגר החרש מהו אלו שמתפללין תפלת חרש בלחש ונוצחין בתפלתן לכל או״ה המסגר שכל או״ה באין במסגר מלפניהם וכו׳ ועיי״ש, ובמדרש דפ״ר איתא כאן נבוכדנצר, ובד״ו נבוכד נצר בשתי תיבות ועח״נ כאן ולעיל צד 846 וצד 378 ועי״ע במח״ו צד 820 ובס׳ חסידים ד׳ ברלין צד 482 ובתנ״ך הוצ׳ גינצבורג דניאל א׳ א׳ י״ח ב׳ א׳, ובכל הספרים כאן החרש והמסגר, ובמקרא כתוב והחרש ועי׳ במ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי וכו׳, ובדפ״ר וד״ו הושמט מאמר ר״ב בשם ר׳ יהודה, ובמ״כ הוגה ר׳ ברכיה

כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש: ר' שמעון מש' ר' יוחנן (אמר) כל מקום שנ' ויהי משמש צרה ושמחה, אם צרה אין כיוצא בה, אם שמחה אין כיוצא בה, אתא ר' שמואל בן נחמן ועבדה פלגו, בכל מקום שנ' ויהי צרה והיה שמחה, מתיבין ליה והכת' ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (בראשית א ג), אמר להם עוד אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותו האור, אמר ר' יודה אותה האורה שנבראת ביום ראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו, כיון שצפה הקב"ה ברשעים גנזה לצדיקים הה"ד ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד יח), מתיבין ליה והכת' ויהי ערב ויהי בקר [יום אחד] (בראשית א ה), אמר להם עוד אינה שמחה שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להיבלות כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו), מתיבין ליה והכת' ויהי ערב ויהי בקר יום שיני (בראשית א ח) יום שלישי יום רביעי וגו', אמר להם עוד אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית

3 ילק' ירמיה ר' תכ"ז: 4 עי' לעיל צד 21 וצ"כ: 5 עי' לעיל צד 88 וצד 108, פסיקתא רבתי פכ"ג (קי"ח א'), שמות רבה פל"ה, חגיגה י"ב א': 10 לעיל צד 95:

1 התחילו — צווחין] א'י (אסתר), התחילו צווחין ג, .. צווחים דות, היו צוחין כ, צווחו א[2]י (רות) | *ווי דאכי] וויי ו, ווי ווי ת, ל' לג | אחשורוש | שמעון] ~ בר (ברבי ו) אבא דפוגכת | משם ד, משום פכת, בשם וג | אמר ל' דוגת | כל] וא[2]ג, בכל דפכת | 2 אין] פא[2], ~ צרה דוגכת | אם] א[2]ג, ואם דפוכת | אין] א[2], ~ שמחה דפוגכת | בר דפוא[2]גכתי | 3 נחמני א[2]י | ועבדה] פא[2]ג, עבדה וכ, ועבדא א[1]ת, ועבד ד | פלגו] ואגכ, פלגא דת, פלג פ | כל א[2] | ויהי] פואגכי, ~ משמש דת | מיתיבין א[2], אתיבון ו, התיבין ת | והא כת' פג | ויאמר — יהי אור] ואגכי, ל' דפת | 4 אמר להם] אגכת, אמר להן פו, ל' ד | עוד] עדיין ו, אף א[2]י, ל' כ | אינה] כ, היא ~ דפואגתי | שמחה] פואגכי, ~ שלימה דת | באותה האורה דוכת, .. אורה פאי | 5 דאמר א[2]כ | ר' יהודה (יודה ת) בר' (בר דא, בי"ר ת) סימון דפואגכת | אורה פא[1]כ | ראשון] וא[2]ת, הראשון דפא[1]גכ, הא' ד[1] | 6 ברשעים] בדורות הרשעים א[2], בדור המבול ובדור הפלגה דפוא[1]גת, בדור אנוש ובדור הפלגה ובדור המבול כ | לצדיקים] ~ לעתיד לבא דפא, .. לבוא וגכת | *הולך — היום דפוגכת] וגו' לא[1] | 7 מיתיבין א[2], אתיבון ו | ליה ל' א[2] | והא כת' פ | *יום אחד פואגכ] ל' לדתי | 8 לון ג | *עוד דפאגכת] עדיין ו, ל' ל | אינה] היא ~ פואגכי | [ס]שמחה] ~ שלימה ד | הראשון וכי, אחד א[1] | עתיד גכי | להיבלות] ג, לתבלות י, להתבלות ואכ, לבלות ד, לכלות ת | 9 *והארץ — תבלה דוגכת] וגו' לא | מתיבין] א[1]גכ, מיתיבין א[2], אתיבון דות | ליה ל' א[2] | והכת' ל' ו | שני ואגכת, ב' ד | 10 יום — וגו'] יום שלישי יום רביעי יום חמישי יום הששי ות, יום שלשי .. יום חמשי יום ששי ג, יום ג' יום ד' יום ה' יום הששי א[2], יום ג' .. יום ה' ד[1], יום ג .. יום ו' ד, ויום ג' ויום ד' ויום ה' ויום ו' א[1], שלישי רביעי חמישי ששי י | עוד אינה] עוד היא אינה אגכי, היא עוד אינה ו | שמחה] ואגכי, שמחה שלימה ת, שלימה ד | מה ל' ת | שנברא' ד[1], שנבראת וג, שנבראו פת, שברא י | לששת ו |

אמר החרש אלף וכו', ופי' לעקור כל הביצה לעקור כל השורש וכן לקעקע ביצתן בוי"ר ובמדרש אסתר ועי' בעמת"ל ע' ביצה: 3 ועבדה פלגו. ודרשה לחצאין, ובוי"ר פי"א הגי' שמעון בר אבא (כ"ה בדפ"ר וד"ו) בשם ר' יוחנן אמר כל מקום וכו' אם צרה אין צרה כיוצא בה אם שמחה אין שמחה כיוצא בה אתא ר' ישמעאל (וצ"ל שמואל) עבדה פלגא כל מקום שנ' ויהי אין שמחה והיה אין צרה, ובמדרש רות שמעון בר רבי אבא אמר בשם ר' יוחנן כל מקום שנאמר [ויהי משמש] צרה ושמחה אם צרה אין צרה כמותה אם שמחה אין שמחה כמותה בעולם אתא ר' שמואל בר נחמני ועבדא פלגא בכ"מ שנ' ויהי צרה והיה שמחה, ובמדרש אסתר שמעון בר בא בשם ר' יונתן (וצ"ל ר' יוחנן) אמר כ"מ שנ' ויהי משמש וכו' אם צרה אין צרה כיוצא בה וכו' אתא ר' שמואל בר נחמן ועבדה פלגו כל מקום שנ' ויהי משמש צרה וכל מקום שנ' והיה שמחה, ובבמ"ר פי"ג אמר ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן כ"מ שנ' ויהי משמש וכו' אם צרה אין צרה כיוצא בה וכו' אתא רשב"נ ועבדה פלגא בכל מקום שנ' ויהי צרה והיה שמחה ועי' במ"י לעיל צד 400, ובתנחומא שמיני ר' שמעון בר אבא בשם ר"י אמר כל מקום שנ' ויהי משמש צרה ומשמש שמחה ואם צרה אין צרה כיוצא בה ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה אבל כל והיה שמחה ונר' שצ"ל שם ועי' בעץ יוסף: 4 שלא זכה העולם וכו'. כדתני לעיל צד 21 אורה שנבראת בששת ימי בראשית וכו' גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא וכו', ומביא מאמר ר' יודה אותה האורה וכו', ובבמ"ר הגי' בד"ו התיבון ליה הכתוב ויאמר אלהים יהי אור וכו' אמר להם אף היא אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותה אורה דאמר ר' יהודה בר' סימון אותה אורה שברא הקב"ה ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם וכו' וכיון שראה הקב"ה דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לע"ל שנ' ואורח לצדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, ובוי"ר שם אתיבון ויאמר וכו' אמר להן אף היא וכו' לפי שלא זכה וכו' באותו האור דא"ר יהודה בר סימון אור שברא וכו' ביום ראשון אדם צופה ומביט בה וכו' כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול שהן מקולקלי' עמד וגנזו מהן הד"ה דכתי' וימנע מרשעים אורם והיכן גנזו בגן עדן שנ' אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ובמדרש אסתר אתיבון והא כתיב ויאמר וכו' אמר לון אף היא וכו' שלא זכה וכו' לאותה אורה אמר ריב"ס אורה שנבראת וכו' היה אדם צופה ומביט וכו' וכיון שצפה הקב"ה בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שהן עתידין לחטוא לפניו עמד וגנזו מהם הה"ד וימנע וכו' והיכן גנזו בג"ע הה"ד אור זרוע וכו', ובמדרש רות וחא כתיב ויאמר וכו' אמר להם אף היא אינה אורה של שמחה שלא זכה וכו' באותת אורה שאותה אורה שנבראת ביום ראשון אדם צופת מהעולם ועד סופו (כ"ה בדפ"ר וד"ו) וכיון שראה שעתידין רשעים לצאת כדור אנוש ואנשי המבול ודור הפלגה וכאנשי סדום לקחה הה"ד וימנע וכו' וגנזו לצדיקים לע"ל שנ' אור זרוע וכו', ובתנחומא שם השיבו חכמים ויאמר וכו' הרי שמחה אמר להם אף היא אינה של שמחה לפי שלא זכה וכו' באותו האור

צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק החיטים צריכין להיטחן, מתיבין ליה והכתי ויהי ייי את יוסף (שם לט ב), אמר להם עוד אינה שמחה שנזדוגה לו אותה הדוב, מתיבין ליה והכתי ויהי ביום השמיני (ויקרא ט א), אמר להם [עוד אינה שמחה שבו ביום] מתו נדב ואביהוא, והכתי ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (במדבר ז א), אמר עוד אינה שמחה שנגנז בבניין הבית, והא כתי ויהי ייי את יהושע וגו׳ (יהושע ו כז), אמר עוד אינה שמחה שצריך לקרוע

4 מוסףסל סוקס פי״ג, סוקס ס׳ ל׳ :

1 צריך ג | כגון] כמו א[1], ל׳ פ | החרדל — להיטחן] החרדל (חרדל כי) צריך למתק החיטין צריכות (חטים צריך כ, חטין צריך י) להטחן גכי, חרדל (החרדל ו) צריך למתק תורמוסין צריכין למתק (וכן תרמוסין פ) החטים (חטים פ) צריכין (צריכות ו) להטחן פוא[1], חרדל . . למתק תרמוס צריך למתק חטים צריכין ליטחן א[2], החרדל . . למתוק (למיתוק ת) החטים צריכים להטחן התורמוסין צריכין (התורמוסים צריכים ת) לימתק דת | אתיבון ות, אמרי׳ א[2] | והכת׳] והא כי כת׳ פ, ל׳ ות | *את יוסף ל[0]דא[1]י] את יוסף וגו׳ פ, את . . ויהי איש מצליח וא[2]גכ, ל׳ ל | 2 ועוד פ | אינה] היא ~ פוא[1]כי | שמחה] פואגכ, ~ שלימה דת | שנזדוגה] פג, שנזדווגה דוא[1]כתי, שגרה א[2] | בו א[2] | אותה דוב ת, אותה הדוכה פ, את הדוב א[2], אותה זונה והשא אשת אדוניו י | מתיבין ליה] אתיבון . . ו, התיבון . . ת, ל׳ א[2] (מתיבין — אביהוא ל׳ פא[1]) | 8 והכת׳ ל׳ ו | השמיני] א[2]י, ~ קרא משה דגכת, . . לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ו | *עוד — שבו ביום י] עוד היא אינה . . שבו ביום גכ, עוד היא . . שבו א[2], עדיין היא . . שבו ביום ו, עוד אינה שמחה שלימה דת, ל׳ ל | מתו] א[2]גכי, מת ו, שמתו דת | והכת׳] א[2], מתיבין ליה והכת׳ א[1]י, . . והא כת׳ דפג, אתיבון ליה ות | 4 להקים . . המשכן] וכ, להקים פ, ל׳ דא[2]גתי | אמר] אמר להם דוא[1]גכ, ל׳ א[2] (וכן בסמוך) | עוד — שמחה] עוד היא . . שמחה אגכי, אף היא . . שמחה ו, ל׳ פ | שנגנז] פא, שנגנז המשכן י, . . משכן כ, שנגנזה דת, שגנזו ו, שיגנזו ג | בבניין ו, בבנין דפאגכתי | הבית] בית המקדש ו | 5 והא כת׳] פ, והכתי׳ א[2], מתיבין ליה והא כת׳ ג, . . והכת׳ דא[1]י, אתיבון והכת׳ ת, אתיבון ליה ו | עוד — שמחה] עוד היא . . שמחה וא[1]ג, אף היא . . שמחה א[2]י, ל׳ פ | שצרך ו,

שכך א״ר יהודה בר סימון אור שברא הקב״ה ביום הראשון היה אדם צופה ומביט מסוף וכו׳ כיון שראה הקב״ת מעשה דור אנוש ודור המבול עכד וגנזו מהם זש״ה וימנע וכו׳ והיכן גנזו בג״ע לצדיקים שנ׳ אור זרוע וכו׳, ובפסי״ר פ״ה השיבו את רשב״נ אמרו לו והרי כתב ויהי אור מה צרה יש בזו אמר להן שאורו עתיד ליגנז מפני המאורות, ומאמר ריב״ס נסדר גם לעיל צד 88 וצד 108 בנוסחת הדפוסי׳ ובפסי״ר פכ״ג ובשמו״ר פל״ה ועיי״ע במ״י לעיל צד 21 בד״ה תני אורה וכו׳ : 1 כגון החרדל וכו׳. לעיל צד 95 הגי׳ כגון החרדל צריך למתק התורמוס צריך למתק החטים וכו׳ ועח״נ, ובוי״ר שם בדפ״ר וד״ו אתיבון ויהי ערב וגו׳ אמר להן אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ עתיד לבלות הדהי דכתי׳ כי שמים וכו׳ איתיבון ויחי ערב וכו׳ יום שני שלישי רביעי חמישי שישי אמר להן אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ החיטין צריכין לטחן החרדל צריך למתק ותורמוסין צריכי׳ להמתיק, ובמדרש רות מיתיבין ליהי והכתיב ויהי וכו׳ יום אחד אמר להם אף היא אינה שמחה שעתידין שמים להבלות שנ׳ כי שמים כעשן נמלחו מתיבין ליה והא כתיב ויהי ערב וכו׳ יום שני ושלישי ורביעי וחמשי וששי אמר להם אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ כגון החרדל צריך להמתיקו התרמוסין צריכין לימתק החטים צריכין ליטחן, ובמדרש אסתר אתיבון ויהי וכו׳ יום אחד אמר לון אף הדא אינה שמחה שכל מה וכו׳ הן עתידין להבלות הה״ד כי שמים וכו׳ והארץ כבגד תבלה איתיבון והכתיב יום שני יום שלישי עד יום הששי אמר לון אף (בדפ״ר אוף) הדא וכו׳ שכל מה שנברא וכו׳ צריכה עשייה שאינן נעשין עשייה שלימה כגון החטים צריכין לחטחן וחחרדל והתרמוסין צריכין להמתק, ובבמ״ר התיבון לית ויהי וכו׳ יום אחד אמר להם אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ עתיד להבלות שנ׳ כי שמים וכו׳ התיבון ליה כל ויהי משמת ימי בראשית אמר להם אף תם אינם שמחה שכל מה וכו׳ צריכים עשיית כגון התרדל צריך למתק והתרמוסין צריכין לשלוק וחטים צריכי׳ ליטחן, ובתנחומא שם השיבוהו עוד אומר ויהי ערב וכו׳ יום אחד אמר להם אף הוא באותו יום אינה של שמחה שכל מעשה יום ראשון עתידין לבלות שנ׳ כי שמים וכו׳ השיבוהו והרי יום שני ויום שלישי ויום רביעי ויום חמישי ויום הששי אמר להם אף הם אינם של שמחת שכל מעשה ימי בראשית צריכים עשייה אחרת כגון חטים צריכים לטחון החרדל צריך להמתיק התורמוס צריך להמתיק, ובפסי״ר פ״ה ל״ג לה ועי׳ פסי״ר פכ״ג (קט״ז ב׳) : 2 אותה הדוב. אשת פוטיפר, ודוב גם ל״נ וכן לקמן פס״ט ופפ״ו לדוב שהיתת משכלת וכו׳ ועח״נ, ובוי״ר אתיבון ויהי וכו׳ ויהי איש מצליח אמר להן אף היא אינה שמחה שמתוך כן נזדמנה לו אותה רשעה, ובבמ״ר התיבין ליה והכת׳ ויהי וכו׳ א״ל אף היא כו׳ שמתגרת בו את הדוב, ובמדרש אסתר אתיבון ויהי וכו׳ אמר לון אף הדא וכו׳ שמתוך כך נתגרתה אותה הדוב, ובמדרש רות והא כתיב ויהי וכו׳ אמר אף היא וכו׳ דכתיב כי שמו אותי בבור, ובתנחומא השיבוהו ויהי וכו׳ א״ל אף היא אינת של שמחה שמתוך כך נזדמנה לו אותו הדוב וכו׳ שנאמר בפסוק אחר וכו׳ ותשא אשת אדוניו וגו׳, ובפסי״ר פ״ה ל״ג לה : 3 והכתיב ביום השמיני. במגילה י׳ ב׳ והכתיב וכו׳ ותניא אותו היום היתה שמחה לפני הקב״ה כיום שנבראו בו שמים וארץ וכו׳ הא שכיב נדב ואביהוא ועיי״ש, ובוי״ר שם אתיבון ויהי וכו׳ א״ל אף היא אינה שמחה שבאותו היום מתו נדב וכו׳, ובבמ״ר והכתיב ויהי וכו׳ קרא משה א״ל אף היא וכו׳ שבו ביום וכו׳ ועיי״ש, ובמדרש רות והא כתיב ויהי וכו׳ א״ל אף היא וכו׳ שבו מתו וכו ועיי״ש, ובמדרש אסתר איתיבון ויהי וכו׳ קרא משה לאהרן ולבניו אמר לון אף אינו טוב שבאותו היום מתו וכו׳ ובכו להם כל ישראל וכו׳, ובפסי״ר אמרו לו והרי כתב ויהי וכו׳ מה צרה יש בזו אמר לחן שנדב ואביהו עתידים למות, ובתנחומא ל״ג לה וכן ליתא בכי״ם וכי״א א׳ : 4 שנגנז בביניין הבית. בבנין בית המקדש וכדאיתא בתוספתא שם משנבנת בית הראשון נגנז אהל מועד וכו׳ ועי׳ סוטה שם, וכן בפסי״ר שם אמרו לו והרי כתב ויהי ביום כלות אמר להן מפני שעתיד לגנז מפני בית המקדש, ובוי״ר אתיבון ויהי ביום וכו׳ אמר להן אף היא אינה שמחה שבו ביום שנבנה בנינו של בית נגנז, ובבמ״ר הגי׳ בדפ״ר וד״ו ויהי ביום וכו׳ אמר להם וכו׳ שנגנז בבית הבית וצ״ל בבנין הבית ועיי״ש בחי׳ הרש״ש, ובמדרש אסתר איתיבון ויהי ביום וכו׳ אמר לון אף הדא וכו׳ שנגנז בו בנינו של עולם וצ״ל בבנינו וכו׳, וגי׳ אחרת במד׳ רות והא כתיב ויהי ביום וכו׳ אמר להם אף היא וכר שבו נגנז בנין בית המקדש שנ׳ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וצ״ע, ובתנחומא ל״ג לה : 5 שצריך לקרוע שמלותיו. כדכתיב אחריו וימעלו בני ישראל מעל וכו׳ ויכו

שמלותיו, והא כתי ויהי כי ישב המלך בביתו וגו' (ש"ב ז א), בא נתן ואמר לו רק אתה לא תבנה הבית (מ"א ח יט), אמ' ליה אמרנן דידן אמור דידך, אמר להון והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכריה יד ח), והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' (ישעיה כז יג), והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו' (שם ז כא), והיה ביום ההוא יוסיף ייי שנית (שם יא יא), והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד יח), מתיבין ליה והכת' והיה כאשר נלכדה ירושלם (ירמיה לח כח), אמר להן עוד היא שמחה שבו ביום נטלו ישראל איפכי על עוונותיהם דאמר ר' שמואל בר נחמן איפכי גדולה נטלו ישראל על עוונותיהם ביום שחרב בית המקדש תם עונך בת ציון וגו' (איכה ד כב):

2 ע' לקמן פ"פ: 7 איכה רבתי מ"ב פ' סס עונך (ד' כ"ב):

שנצרך כ, שתוצרך י, צרך פ | 1 שמלותיו] א^{2}ג, את שמלותיו וא^{1}, בגדיו דת, שמלותיו שאותו (שבאותו י) היום נהרג יאיר בן מנשה פי, שמלותיו שבאותו היום . . בן מנשה שהיה שקול כרובה שלסנהדרין הה"ד ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש שלשים וששה אין כת' כאן אלא כשלשים וששה איש מכאן שהיה כחצי סנהדרין כ | *והא כת' פ] והכתי' א^{2}, מתיבין ליה והכת' דא^{1}נת, מתיבין ליה י, אתיבון ליה ו, ל' ל | וגו'] וי"י הניח לו כ, . . לו וגו' דפ, . . לו מסביב ג, . . לו מסביב מכל אויביו ו, ל' א^{2}תי | בא — לו] בא נתן הנביא וא' לו פ, אף היא אינה שמחה שנא' א^{2}, אמר להם (להן כ) עוד (עוד היא וא^{1}ת, אף היא כ, היא ג) אינה שמחה (שמחה שלימה ד) שבא נתן ואמר לו דוא^{1}גכת, אמר . . אף היא . . נתן הנביא ואמר י | **רק אתה לא] לא אתה ל | 2 הבית] א^{2}גכת, בית לשמי דא^{1}, את הבית לשמי ו, וגו פ, ל' י | אמרנן] פג, אמרינן וא^{1}, אמרן דת | אמור את דידך פ | להון] פאג, להם דו, להן כת | והיה] פות, והכת' ~ דא^{2}כ, והא כת' ~ א^{1}ג | מירושלם] א, מירושלים כת, וגו' דפ | והיה — עסים] והיה ביום ההוא יחיה . . יוסיף . . יטפו . . יתקע . . דפוא^{1}גכי, והיה ביום ההוא יחיה . . יטפו . . יוסיף . . יתקע . . א^{2}, והיה ביום ההוא יחיה . . יטפו . . יתקע . . ת | 5 מיתיבין א^{2}, אתיבון ות | והכת'] והא כת' פא^{1}, ל' ו | ירושלים גכת | עוד היא] זו א^{2} | 6 שמחה] ~ היית ו, היתה א^{1}, שם כ | איפכי] ת, אפכי ע, אפוכי כ, אופכי דפ, אפופסין א^{2}, אפופסי ג, אפיפוסין ר^{1}, איפופסין ר^{2}, אפופוסין י, איפופוסין ר^{3} | עוונותיהם | 7 דאמר — המקדש ל' פ | נחמני א^{2}עי | אפכי ע, אפוכי גכ, אופכי ד, אפופסין א^{2}, איפופוסין י | ביום שחרב] כשחרב א^{2} | 8 וגו'] לא יוסיף להגלותך פוגכי |

מהם אנשי העי כשלשים וששת איש וכו' ויקרע יהושע שמלותיו וכו', ובמגילה שם ויחי ה' את יהושע וימעלו בני ישראל וכו', ובבמ"ר והכת' ויהי י"י את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ אף היא אינה שמחה שבו ביום קרע שמלותיו שנ' ויקרע וכו', ובמדרש רות והא כתיב ויהי כתיות יהושע א"ל אף היא וכו' שבו קרע יהושע שמלותיו שנ' ויקרע וכו' וק"ק הלשון כאן שצריך לקרוע וכו' ולא קאמר שקרע וכו' ועי' ביפ"ת, וגי' כי"כ מסכמת עם הגי' במדרש אסתר איתיבון ויחי ה' את יהושע אמר לון אינה שמחה שבו ביום נהרג יאיר שהיה שקול כרובה של סנהדרין הה"ד ויכו מהם וכו' כשלשים וששה איש שלשים וששה אנשים אכ"כ אלא כשלשים וששה איש זה יאיר ששקול כרובה של סנהדרין מה כתיב שם ויקרע יהושע שמלותיו ועי' גם גי' כי"פ, ובוי"ר שם אתיבון ויהי וכו' א"ל אף היא אינה שמחה שנהרג יאיר ששקול כרובה וכו' שנ' ויכו וכו' שלשים וששה אכ"כ אלא כשלשים וששה איש א"ר יודן זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין. ובתנחומא שם השיבוהו ויחי וכו' ויהי שמעו וכו' א"ל אף היא אינה של שמחה שבאותו הפרק נפל יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובן של וכו' שנ' ויכו וכו' כשלשים וששה איש ואמר מר זה יאיר בן מנשה ששקול כרובן של סנהדרין ועי' ב"ב קכ"א ב' וסנהדרין מ"ד א', ובפסי"ר ל"ג לה: 1 רק אתה לא. כן הגהתי כגי' שאר הספרים והוא הפסוק במ"א שם, ולשון הפסוק באותו ענין בש"ב (ז' ה') האתה תבנה לי בית לשמי, וכן במדרש רות והא כתיב ויהי כי ישב וכו' א"ל אף היא אינה שמחה שבו בא נתן הנביא ואמר לו רק אתה לא תבנה הבית ועח"נ, ובוי"ר איתא לפני זה המאמר עוד אתיבון ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וי"י עמו (ש"א י"ח י"ד) אמר להן אף היא אינה שמחה שכתוב בו ויהי שאול עוין את דוד (שם שם ט') ועי' גם במגילה ובמדרש אסתר ובתנחומא שם, ובבמ"ר נוסף עוד והכת' ויהי הוא המקריב ועיי"ש, ובפסי"ר ל"ג לה: 2 אמ' ליה וכו'. אמרו לו לרשב"נ אמרנו מה שיש לנו להשיב על שיטתך שבכל מקום שנ' ויהי משמש צרה אמור אתה ראייתך שבכל מקום שנ' והיה משמש שמחה אמר להם והיה ביום ההוא וכו' ועי' גם לקמן פ"ע לפ' ושבתי בשלום וכו' אמר לו הקב"ה ליעקב אתת אמרת והיה י"י לי לאלהים חייך כל טובות וברכות שאני נותן לבניך איני נותנן אלא בלשון הזה והיה ביום ההוא יצאו וכו' והיה ביום ההוא יחיה וכו' והיה ביום ההוא יוסיף וכו' והיה ביום ההוא יטפו וכו' והיה ביום ההוא יתקע וכו': 6 איפכי. בערוך ע' אפכי הגי' אפכי ופי' שם בל"י קורין להנחה אפכי כלומ' מוחל להם עונותיהם, ובמו"ע שם פי' בל"י[1]) ורומי' שטר פרעון כמו שובר, וכן טעם הגי' אפופסין[2]) וכמו שמפרש בפי' ב"ר כי"א איפופסין פרעון בל"י, ובסגנון מאמר זה איתא גם באיכ"ר מ"ב שם א"ר ישמעאל (וצ"ל שמואל) בר נחמן טובה היתה מגילת קינות וכו' שבה נטלו ישראל אפוכי על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש הה"ד תם עונך וכו', ובוי"ר הגי' בדפ"ר וד"ו אמרין ליה אמרינן דילן אמור דילך [א"ל] והיה ביום ההוא יטפו וכו' והיה ביום ההוא יחיה וכו' והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וגו' והיה כעץ שתול על פלגי מים והיה שארית יעקב בגוים מתיבין ליה וכו' והיה כאשר נלכדה ירושלם אמר להן אף היא אינה צרה שבו ביום נטלו וכו' איפופסין וכו' דאמר ר' ישמעאל בר רב נחמן איפופסין שלימה נטלו וכו' ביום וכו' הה"ד תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך, ובמדרש אסתר אמרין ליה אמרינן דילן אמור את דילך אמר להם כתיב והיה ביום ההוא יטפו וכו' יצאו וכו' יחית וכו' והיה שארית יעקב וכו' והיה ביום ההוא יתקע וכו' והיה כעץ שתול וכו' התיבון לית והיה כאשר וכו' אמר לון אף ההיא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם ונטלו ישראל אפוכי וכו' דאמר ר' שמואל אפוכי גדולה וכו' בשעה שחרב וכו' הה"ד תם וכו', ובמדרש רות אמרי ליה אמרינן אנן דידן אמור את דידך אמר להם והיה ביום ההוא יטפו וכו' יצאו וכו' יוסיף וכו' יחיה וכו' יתקע

[1]) ἀποχή. [2]) ἀπόφασις.

ד ויהי בימי אמרפל שלשה שמות נקראו לו כוש נמרד ואמרפל, כוש שהיה כושי וודיי, נמרד שהמריד את העולם, אמרפל אמ׳ אמרה אפלה דאמר ואפלי בעלמא דאמר ואפלי באברהם, דאמר והפיל אברהם לכבשן, ואריוך מלך אלסר אמר ר׳ יוסי ממליחייא מניין תנינן אלסרין לשם

1 ילקוט ר׳ ע״ג, עירובין נ״ג א׳, תנחומא לך לך סי׳ ו׳, פסיקתא רבתי פל״ג (קנ״א א): 2 לעיל צד 227 וצד 246, פסחים ל״ד ב׳, סנינס י״ג א׳: 3 עי׳ לעיל צד 364 צד 367 צד 382:

1 שלשה] פוגת, ג׳ ד[1]א[2], שלש דחא[1]כי | נמרוד פאנכתי, ונמרד ו, ונמרוד ד | אמרפל א | כושיי ג | וודיי] וודאי חי[1], ודאי דפא, ל׳ וגכ | 2 נמרוד | שהעמיד (שעשה א[2]) מרד בעולם | אמ׳] שהיה פוחא[1]גר[3]י, שהיתה דת, שהיה לו א[2]כ | אמרה אפלה] ח, אמרת אפילה ע, אימרה אפילה פו, אימרה ואפילה ג, אומרה אפילא כ, אמרתו אפלה א[1]ר[3], אמירתו (אמרתו ת) אפלה ר[2], אמירתו אפילה דתר[1]י, אמרה אל אפלה א[2] | דאמר אפילו ו, דאמרי ואפלי דפחתר[1], דאמרי ואפילי י, דאמרי כ, דאפיל א[1], ד״א דאמ׳ ואפילו א[2] (דאמר — בעלמא ל׳ ג) | דאמרי ואפלי דפחגת, דאמרי ואפילי י, דאמרי ואפי׳ כ, ואפיל וא[1], ואפלי ר[1], ד״א אמרפל שאמ׳ ואפילי א[2] | 3 דאמר והפיל אברהם] שאמר (דאמר כ) לאברהם לירד וחגכ, שאמר לו לירד י, לירד פ, שאמר שירד דת, שאמ׳ ליה רד א[1], שנאמ׳ לאברהם פול א[2] | לכבשן (בכבשן א[2]) האש | אריוך א[2] | ממליחייה ג, ממליחיא א[2], ממלחייה דכ, ממלחיא א[1], ־ייא ת, ממלוחייה פו | מנין אגכ, מניין הא ש, מנין מעות פ, תמן דת | תניא א[1] | אלסרין] פגש, אלסרון כ, אלסרין אומרין (?) ו, אליסרין א[2], אלסר א[1], איסרין דת | לשום כ |

וכו׳ והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם מיתיבין ליה והא כתיב והיה כאשר וכו׳ אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נטלו ישראל אפוכין שלימה על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש, ובבמ״ר אמרי ליה אמרינן דידן אמור את וכו׳ א״ל כל מקום שנ׳ והיה שמחה והיה ביום ההוא יטפו וכו׳ יצאו וכו׳ יוסיף וכו׳ יחיה וכו׳ יתקע וכו׳ והיה הנשאר בציון והכתיב והיה כאשר וכו׳ א״ל אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם ובו ביום נטלו ישראל אפוכי וכו׳ דאמר ר׳ שמואל בר נחמן אפוכי שלימה נטלו וכו׳ ביום שחרב וכו׳ תם וכו׳, ובתנחומא שם אמרו לו הרי אמרנו את שלנו אמור אתה את שלך כי והיה שמחה א״ל והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס שיהא בימות המשיח ויהא שמחה גדולה לישראל וכן והיה ביום ההוא יחיה וכו׳ וכן והיה וכו׳ יצאו וכו׳ וכן והיה כעץ שתול וכן והיה שא־ית וכו׳ אמרו לו והרי כתיב והיה כאשר וכו׳ אמר להם אף היא אינה של צרה שבאותו היום נטלו ישראל אפופסין על עונותיהם שכך כתיב תם וכו׳, ובפסי״ר הגי׳ רק אמרו לו והרי כתב והיה כאשר וכו׳ אמר להן אין שמחה כיוצא בה שלא נתן הנביא אפוכי לישראל אלא הוא כמו שכתב תם וכו׳ והשאר ל״ג שם, ונר׳ שמסדרי המדרשים תשתמשו בכל הענין באגדה שהיתה כבר סדורה לפניהם:
1 כושי וודיי. כפשוטו שהיה בנו של כוש ואין צריך לדרשו כמו השמות נמרוד ואמרפל (ועי׳ במ״י לעיל צד 142 בד״ה זהב וכו׳) ונקרא ג״כ כוש כאביו ועי׳ לעיל צד 345 ובמ״י שם בד״ה בימה וכו׳, וכן מפרש ביפ״ת והעיר שם וליכא למימר דכוש בן חם גופיה הוא נמרוד דא״כ שהיה כוש ודאי מיבעי ליה לא כושי ועוד מאי וכוש ילד את נמרוד (ובפי׳ מהרז״ו נדחק לפרש שנמרוד הוא כוש ועיי״ש) ומדכתיב ותהי ראשית ממלכתו וכו׳ בארץ שנער ואמרפל מלך שנער משמע דהוא אמרפל וכו׳, ודרשו כאן נמרד לשון מרד שהמריד את העולם ועי׳ לעיל צד 227 וצד 246 ובמ״י צד 347 בד״ה מן העיצה וכו׳ וצד 357 בד״ה מצרים אמר וכו׳, והשם אמרפל דרשו נוטריקון לפי הגי׳ שלפנינו אמר אמרה[1]) אפלה כלו׳ גזר גזרת אפילה, ולפי דעת בעל הערוך בע׳ איספרון הוראת אמרה[2]) כמו מוורון לעיל פ״ז וגורס ומפרש מורון בל״י חשוך (ועי׳ במ״י צד 53 בד״ה אחד וכו׳) וכן בב״ר אמרפל לשון חושך אמרה אפילה כמו חושך ואופל, ועפ״י הדרש שלפנינו נמרד שהמריד וכו׳ אמרפל אמ׳ אמרה וכו׳ מפרש בלק״ט ולמה נקרא שמו אמרפל שהמריד והאפיל העולם, והמלות דאמר ואפלי וכו׳ עד באברהם הושלמו בכי״ל בגליון כנר׳ בכתב הספר בדיו דיהה (וכתוב שם בב׳ הפעמים דאמר ולא דאמרי וגם לא דאמ׳), ואפשר שאינן מעיקר הספר (וכן לא הועתקו בערוך שם, וגם בכי״ג ל״ג דא׳ ואפלי בעלמא) או שהן דרש אחר בלי סימן ד״א, (ועי׳ במ״י לעיל צד 353 בד״ה ר׳ לעזר וכו׳), וכן דרש אחר דאמר והפיל אברהם וכו׳ ועי׳ גם בחי׳ הרד״ל, ובפי׳ ב״ר כי״ט גורס ומפרש אמירתו אפילה שגוזר גזירות רעות דאמרי ואפלי בעלמא ששיחק בבריות כדאמרי צד את חבריות בפיהם (לעיל צד 345) ואפלי באברהם שיחק שהשליכו וכבשן האש, ובפי׳ הנדפס מוסיף שאין אפלי אלא שחוק כדאמרינן חד הוה מפלי בבני ירושלם, ובמ״כ פי׳ הגי׳ דאמרי הכעים ועיי״ש, ובתנחומא לך לך שם הה״ד ויהי בימי אמרפל ומי היה זה נמרוד וכו׳ שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש, ובעירובין שם אמרפל רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שאמר והפיל לא״א וכו׳ וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 361, ובפסי״ר שם אמרפל שנזדווג לאברהם תחילה להשליכו לתוך כבשן האש וכו׳ ובתר״י א׳ והוה ביומי אמרפל הוא נמרוד דאמר למירמי אברם לנורא וכו׳ ועי׳ גם בעצאלד דיא באבילאניש־אסירישען קייליינשריפטען וכו׳ צד 54: 3 ואריוך. כ״ה בכל הספרים חוץ מכי״א ב׳, ובמקרא כתוב אריוך: ממליחייא. כן הושלם בכי״ל ביני שיטי בכתב הספר בדיו דיהה ועי׳ נייבויער געאגראפיע צד 269 ואגה״א ח״ג צד 724, והגי׳ שלפנינו מנין תנינן אלסרין נר׳ תגי׳ העיקרית ועי׳ גם בח״נ, ור״י אינו דורש שם המטבע איסרין אלא שם הפירות אלסרין שאין כיוצא בהן בארץ ישראל ונשנו בתוספתא מעשר ראשון סוף פ״ג איזהו שום בעל [בכי] וכו׳ בצל של רכפא וכו׳ כגון אילו וכו׳ לפי שכיוצא בהן בארץ ישראל אבל האילאסרין הפרסקין וכו׳ לפי שיש בהם כיוצא בהם בא״י וכו׳ וצ״ל כהגי׳ בירוש׳ דמאי ריש פ״ב אבל האלצרין והאפסטקין וכו׳ על יד שאין כיוצא בהן בא״י וכו׳ ועיי״ש בפי׳ חגיון אריה לידידי ר״א שווארץ (צד 336), ועוד בתוספתא שם ריש פ״א האילסרין הפרסקין וכו׳ מי שיעשו קליפה וכו׳ ובירוש׳ מעשרות פ״א מ״ח ד׳ באלצרין ובאפסטקין וכו׳ משיעשו וכו׳, וטעם המאמר מניין תנינן בתוספתא אלסרין כלו׳ למה נקראו אלסרין ודריש לשם אלסר שנקראו כן על שם ארץ אלסר ועי׳ גם לקמן פמ״ה מניין תנינן נשא אשה וכו׳ מן הכא מקץ וכו׳ ובתוספתא יבמות פ״ח, והוראת אלסרין[3]) עי׳ פלאנצענגאמען צד 48, וגם בפי׳ ב״ר הנדפס בדפ״ר הגי׳ מניין הא תנינן אלסרין וכו׳ אלא שפירש שם מטבע שאנו קורין איסרין לשון אלסר וכו׳, ובכי״פ נוסף בטעות הפי׳ מנין מעות, והגי׳ איסרין איתא רק בדפוסי׳ וכי״ת המאוחר, ודוחק הוא שיקראו איסרין לשם אלסר:

[1]) אֲמָרָה. [2]) ἀμαυρός. [3]) Haselnuss.

אלסר, כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים אמר ר׳ לוי אתר הוא תמן מצטווח ברומי ונטלו אדם אחר והמליכוהו עליהן, אמר ר׳ יוחנן ותדעל היה שמו, ד״א ויהי בימי אמרפל מלך שנער זו בבל, אריוך מלך אלסר זו יוון, כדר לעמר מלך עילם זו מדי, ותדעל מלך גוים זו מלכות הרשעה שהיא מכתבת טירוניה מכל אומות העולם, אמר ר׳ אלעזר בר׳ אבינא אם ראיתה מלכיות מתגרות אילו באילו צפה לרגלין שלמלך המשיח, תרע לך שכן בימי אברהם על ידי שנתגרו 26b מלכיות אילו באילו באת גדולה לאברהם:

ב) עשו מלחמה את ברע וגו׳ ר׳ מאיר היה דורש שמות, ברע שהיה בן רע, ברשע שהיה ה

4 לקמן פ״ע ופפ״ט, שיר השירים רבה פי׳ קול דודי (ב׳ ח׳), פסיקתא רבתי פט״ו (ע״א ב׳), אגדת שיר השירים צד 42 (מדרש זוטא צד 37), אגדת בראשית פ״ט: 7 ילקוט שם, תנחומא לך לך סי׳ ח׳, ועי׳ ירוש׳ ר״ה פ״ג נ״ט א׳, יומא פ״ג ב׳, תנחומא ת״ב נשא סי׳ ל״ג, תנחומא שם סי׳ כ״ה, מדרש רות פ׳ ושם האיש (א׳ ב׳):

1 כדר לעומר דגת, כדרלעמר פוא, כדרלעומר ד[1]כ | תמן] ~ ברומי ל[0]ש | **מצטווח דאכש] מצטוח ו, מצטווה גת, מצטות פ, מצתווח ל, לי י | ברומי] ברומא פ, ברומאי אגב, מרומאי ו, גוים ל[0]ש | 2 אדם לי ו | *והמליכוהו וא[2]] והמליכו אותו דפא[1]גכתי, והמליכו ל | יוחנן] יצחק פ | היה לי פוא[1]י | ד״א] רב אמר ו | 3 זה י | אריוך] א[2], ואריוך דפוא[1]גכת | זו] פאגכת, זה דוי | יון דפואתי, מדי כ, מדיי ג | כדר לעומר דגתי, כדרלעמר פוא, כדרלעומר כ | זו] פאכת, זה דוגי | מדיי ו, יון גכ | **ותדעל ל | 4 הרשעה] ד[1]פואי, הרשעה חזו גכ, הרשעה הזאת ח, אדום ד, עשו ת | שמכתבת א[2]י, שהיתה מכתבת כ, שכותבת ע | טירוניא דאגכתע, טוריגייה ו, טירונה פ, תירוניאה י | אומות שבעולם כ, האומות עי | בר׳] ג, בר דואכת, בן פ | 5 אלו עם אלו א[2]כ, זו בזו וחנת | *לרגליו פותגתי] ברגליו ל, לרגלו ד, לי כ | של — המשיח] וחא, של משיח דפגתי, למשיח כ | לך] פותאגי, לי דכת | שכן] פותא[2]גכ, שכן שהרי דת, שכן מצינו י, שכך היה א[1] | בימי אברהם] באברהם א[2] | 6 מלכיות] פוא[1]גכתי, המלכיות ד, לי א[2] | *אילו באילו וג] אלו באלו דא[1]כתי, אילו לאילו ל, אלו עם אלו א[2] | באת] וא[1]גי, באתה פח, באה דא[2]כת | [1]גדולה] הגאולה ד | 7 *את — וגו׳ ד] את ברע מלך סדום ואת ברשע מלך עמורה וא[1], וגו׳ ל | ר׳ מאיר — שמות] י, ר׳ . . שמות ר׳ יהושע בן קרחה היה דורש שמות דא[1]גת, ר׳ מאיר אומר ודורש ר׳ יהושע בן קרחא היה . . שמות כ, ר׳ מאיר היה דורש שמות וכן ר׳ יהושע בן קרחה פ, ר״מ ור׳ . . בן קרחה היו דורשין א[2] | שהיה לי א[2]י | בן] בו כ | שהיה] פוא[1]גכת, שהוא ד, לי א[2]י |

1 כדר לעמר. וכן בת״א הוצ׳ ר״א ברלינר כדר־לעמר ועח״ג ולעיל צד 399: אתר הוא וכו׳. מקום הוא שם נקרא גוים (ברומי) וכו׳. ובת״א מתורגם מלך גוים מלכא דעממי ועי׳ בתר״י א׳, ובהוראה זו מתורגם גוים גם בתרגום היוני 1), ור״ל מפרש גוים שהוא שם מקום ומפרש ג״כ למה נקרא שמו גוים נטלו אדם אחד וכו׳ ואמר ר״י אדם זה היה תדעל שמו, וכן פירוש המאמרים בפירש״י עה״ת מלך גוים מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל, ומשמע שרש״י ז״ל לא גרס ב ר ו מ י וכן העיר בעל א״א ברומי יתר, ומן הנמנע שר״ל יפרש גוים שנזכר אצל שנער ועילם שיהא מקום ברומי (כמו שהגי׳ בפי׳ ב״ר הנדפס וכמו שהוגה בכי״ל אתר הוא תמן ברומי מצטווח גוים) או מצטווח ברומי שנקרא גוים ברומי כלו׳ במלכות או בלשון רומי, ונר׳ שפי׳ תמן בבבל כהוראתו המורגלת כלו׳ בארץ הקדם ומלת ברומי הוא פי׳ גליון זר שניתוסף בפנים הספר ועי׳ לקמן פע״ו מאמר ר״ל אתר הוא וכו׳ ובח״נ שם, וכן זרה הגי׳ אמר ר׳ י ו ח נ ן ותדעל וכו׳ כאלו בא ר׳ יוחנן לפרש מאמר ר׳ לוי, ועדיפא גי׳ כי״פ א״ר י צ ח ק ועי׳ באגח״א ח״ב צד 210 ועי״ע בעער דאס לעבען אבראהאמס צד 132: 3 זו בבל. וכן לעיל צד 346 שנער זה (זו) בבל ועיי״ש במ״י: זו יוון. וכן כתיבת יוון בכי״ל לעיל צד 16 צד 147 וצד 399 בשני ווי״ן, וגם בלק״ט הועתק אלסר זו יון וכו׳ עילם זה מדי, ואעפ״י שבכל מקום מקדים מלכות מדי למלכות יון שינו כאן סדר הד׳ מלכיות לדרוש עילם זו מדי כדכתיב בדניאל ח׳ ב׳ ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכו׳, ואולי דרשו ג״כ אלסר לשון נופל על לשון אלס 2) זו יון ובכי״ג וכי״כ הגי׳ אלסר זו מדיי (מדי) וכו׳ עילם זה (זו) יון ועי׳ גם ברמב״ן ובפי׳ רבינו בחיי (וכד׳ ווילנא שינו בפנים ובמ״כ אנטיוכס במקום יון), ובכי״ל נוסף בדרש ד״א וכו׳ מלת כדרלעמר ביני שיטי בכתב הספר בדיו דיהה ואינו ניכר בבירור אם כתוב בשתי תיבות או בתיבה אחת, ובדרש הקודם ולמטה סי׳ ו׳ איתא בבירור כדר לעמר: 4 טירוניה. פקודת אנשי צבא למלחמה 3). ודרשו ותדעל מלך ג ו י ם זו מלכות רומי שמכתבת וכו׳ ולוקחת אנשי צבא מכל אומות העולם, וכן הדרש לקמן פ״ע ונאספו שמה כל העדרים זו מלכות הרשעה שמכתבת טירוניה מכל אומות וכו׳ (ובאגדת שה״ש שם ונאספו וכו׳ שהייתה מכתבת טרוניא מכל לשון), ולקמן פפ״ח ובסל העליון מכל מאכל וגו׳ זו מלכות הרשעה שמכתבת טירוניה מכל האומות (כ״ה בכי״ל), ובשהש״ר שם בדפ״ר היאך אנו נגאלין ולא כבר נשבע הקב״ה שהוא משעבדנו בע׳ אומות והוא משיבן וכו׳ ולא עוד אלא שהמלכות הרשעה הזאת מכתבת טירנייה מכל העולם מכל אומה ואומה כותי אחד בא ומשעבד בכם כגון ששעבדה בהם כל אומתי וכאילו נשתעבדתם בשבעים אומות וכו׳ ועי׳ בפסי״ר שם, ובאג״ב שם משל למי שהיה מכתיב טירוניא בא אחד להכתיב לו את בנו אמר לו ראה לבני מה בחור מה גבור ובעל קומה וכו׳ מדדו ונמצא קטן ונפסל וכו׳ ועי׳ לקמן פס״ח סי׳ י״א, והלשון מ כ ת ב ת טירוניה כסגנון ל״ר ול״י ועי׳ במו״ע ע׳ טרן ב׳ ובמאמר ר״י פערלעס במ״ח חלק ל״ז צד 116, ובערוך שם פי׳ טירוניא באילו המאמרים בב״ר וכן באין לעסק טירונין בילמדנו ריש כי תשא ענין מס הוא ואולי כוון למ״י 4) ועי׳ גם במ״ע צייטשריפט פיר אססיריאלאגיע חלק כ״ב צד 207: אם ראיתה. בלק״ט הגי׳ א״ר אלעזר בר אבונא אם ראית וכו׳ מתגרות זו ב זו צפה לרגליו של מ ל ך ה מ ש י ח תדע לך שע״י שנתגרו וכו׳ ואלו בא ג א ו ל ה לאברהם אבינו ועח״נ: 7 ר׳ מאיר וכו׳. וכן הועתק בלק״ט ר׳ מאיר היה דורש שמות ברע שהוא בן רע ברשע שהוא בן רשע שנאב שהיה שואב וכו׳, ובירוש׳ ר״ה שם עשה לך שרף לא פירש אמר משה עיקרה לא נחש הוא לפיכך ויעש משה נחש נחושת (ועי׳ במ״י לעיל צד 280) מיכן היה ר״מ דורש שמות חד בר נש הוה

1) *ἐθνῶν.* 2) *Ἑλλάς.* 3) tironia. 4) *τελωνία.*

בן רשע, שנאב שהיה שואב ממון, שמאבר שהיה פורח ומביא ממון בלע שנתבלעו דיוריה:

ג) כל אלה חברו אל עמק השדים ג׳ שמות נקראו לו עמק השדים עמק שוה עמק סוכות, שדים שהיה מגדל סרנין, שעשוי שדים שרים, שמניק את בניו כשרים, עמק שוה ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ שמואל בן נחמן ששם השוו כל אומות העולם וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכינו במבחר וגו׳ (בראשית כג ו) אמרו לו מלך אתה עלינו אלוה אתה עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלוהו, סוכות שהוא מסוכך באילנות, אמר ר׳ תנחומי גפן ותאנה

2 ילקוט שם, תנחומא לך לך שם: 4 לקמן פמ״ב פנ״ח, מדרש קהלת פ׳ טוב ילד (ד׳ י״ג), תנחומא ע״ב בהעלתך סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ ט׳, במדבר רבה פט״ו סי׳ י״ד: 7 פסיקתא פכ״ט (קפ״ז ב׳):

1 בן] בו כ | שהיה ל׳ א[2] | שואב ממון] שונא לאב א, שונא אב ד״א שנאב שהיה שואב ממון כ | שמאבר] פא[2]גת, ושמאבר דוא[1]כי, שמאבר שמאבר ע | היה א[2] | בלע] ומלך בלע פ, . . היא צער וא[2]ג, . . היא צוער דא[1]כת | שנבלעו פ | 2 ג׳] ד[1]אע, שלשה פוחגכת, שלש די | ועמק שוה פכ | ועמק פכ | 3 שדים] עמק שדים פחגתע, עמק השדים דאכי | שהיה מגדל] עשי, שהוא . . דפוחא[1]גת, שמגדל א[2], עמק שהוא מגדל כ | סרנין] א[1]גע[0]ש, סרנים ד[1]וחי, את הסרנין פ, שדנין א[2], סדינין ע, סרנון כ, סרגים דת | שהיה עשוי ע, שהוא עשוי פוחא[1]ג, שהוא עושה א[2], ד״א שהוא עשוי דתי | שדים שדים] פוחאגכע, שדים י, שדים שדים תלמים דת | שמניק] ע, שהוא מניק פוחא[1]גכי, ד״א שהוא . . דא[2]ת | כשדיים פג | 4 ר׳ חלבו ו | *בשם דפוא[1]גכת] ל׳ ל | בר דפוגת, בר רב כ | הושוו וא[2]געשי | האומות שבעולם כ | °וקצצו] וקיצצו ד | לו] לאברהם פת, ל׳ וכ | 5 והושיבוהו] א[2]עי, והושיבו אותו דפכ, והשיבו אותו גת, והושיבו לאברהם אבינו ו | ממנה ל׳ פגכשי | והיו מקלסין ל׳ א[2] | לפניו] אותו חגי, ל׳ א[2]כ | *ואומרים ד[1]ת] ואומרין א[1]ג, ואומרי׳ ע, ואומ׳ לפניו כ, ואמרו לו א[2], ואו׳ ל | 6 מלך אתה] מלוך א[2] | עלינו] גכ, ~ נשיא אתה (את דפ) עלינו דפוא[1]תי, נשיא אלהים אתה נשיא את עלינו א[2], אלוה אתה עלינו ח | אלוה אתה עלינו] א[1]וגכת, אלוה את . . דפ, אלהים אתה . . י, נשיא אתה . . ח, ל׳ א[2] | עולם כ | ואל] אל וא[2]כי, ל׳ פ | 7 יחסר] ו, ~ העולם דאגתי, עולם כ, ל׳ פ | אלוה גכ, ואלוהו פ | סוכות] ע, עמק ~ דפואגכתי | שהיה מסוכך עי, שמסוכך א[2] | תאנה א[2]ג |

שמיה כידור אמר להון ר״מ וכו׳ בר נש ביש הוא וכו׳ ועי׳ יומא שם, וכתגי׳ ר״מ וכו׳ ריב״ק היה דורש שמות איתא גם במדרש רות שם ר״מ היה דורש שמות ריב״ק היה דורש שמות ושם האיש אלימלך שהיה אומר אלי תבא מלכות וכו׳ ובמדרשי תנחומא נשא שם ר״מ וריב״ק היו דורשין את השמות אלישמע אלי שמע וכו׳ ועח״נ, ובכי״ו נשתבש ר״מ היה דורש שמות שנאב שהיה שואב ממון ברשע שהיה בן רע ריב״ק היה דורש שמות ברע שהית בו רע ברשע שהיה בן רשע שנאב שהיה שואב וכו׳, וטעם הדרש שמאבר שם אבר שהיה פורח וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ שמאבר, ובתנחומא לך לך שם נדרש במאמר סתמי עשו מלחמה את ברע שהיה רע לשמים ולבריות ברשע שנעשה רשע שנאב שהיה שונא לאב שבשמים שמאבר שאמר אעלה באבר על במתי עב וכו׳ ועי׳ גי׳ כי״א א׳ וב׳ וכי״כ, ובתר״י א׳ מתורגם עבדו קרבא עם ברע דעובדוי בביש וכו׳ ועם ברשע דעובדוי ברשיעא וכו׳ שנאב דאפילו לאבוי הוה שני וכו׳ ושמאבר דמחבל אבריה ליזניה וכו׳ ומלכא דקרתא דבלעת דיירהא וכו׳, וחדרש בלע שנתבלעו דיוריה משמע שנתבלעו בהפיכת סדום וקשה שהרי כתיב ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וכו׳ לבלתי הפכי את העיר וכו׳ (בראשית י״ט כ״א), ואגדה אצל הירונימוס בפירושו לבראשית שם ולפ׳ ער צער עגלת שלשיה (ישעיה ט״ו ה׳) שעיר צער נתבלעה ע״י רעש שלישי אחר זמן הפיכת סדום ועי׳ בעער שם צד 136 ומ״ח חלק מ״ג צד 494: 2 עמק שוה. לקמן פסוק י׳ כת׳ ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה וכו׳ ובפ׳ י״ז ויצא מלך סדם לקראתו וכו׳ אל עמק שוה וכו׳ ודרשו שעמק שוה הוא עמק השדים, ובדרש עמק סוכות כוונו לפ׳ אלהים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (תהלים ס׳ ח׳) וכמו שנדרש בפסיקתא פכ״ט ומהו אלהים דבר וכו׳ זה אבינו אברהם וכו׳ ומהו ועמק סוכות וכו׳ ועי׳ למטה, ודרשו ש ד י ם בתמורת שי״ן שמאלית וסמ״ך (ועי׳ במ״י לעיל צד 28) לשון סרן שהיה מגדל סרנין[1]) וכמו כן תרגם אקילס ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 73 ובמ״ע צייטשריפט פיר אססיריאלאגיע חלק כ״ג צד 286, ובערוך הש׳ ע׳ עמק א׳ הגי׳ עפ״י כ״י אחד סרינין, ובשדפ״ע ג״כ סדנין, ודרש אחר (בלי סימן ד״א) שעשוי שדים שדים כלו׳ שדות שדות, וכן בפירש״י עה״ת עמק השדים כך שמו על שם שהיה בו שדות הרבה וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש ד״א שהיה (שהוא) עשוי שדים שדים תלמים תלמים כד״א על תלמי שדי (הושע י׳ ד׳) לעשות מחרישה וזריעה, ובדפוסי׳ וכי״ת נוסף תלמים, וכן ת״א אל עמק השדים למישר חקליא, ובתר״י א׳ וב׳ מתורגם למישר פרדסיא, וכעין זה תרגם גם תיאודוטיון ועי׳ במ״ח שם צד 495, ועוד דרש אחר בתמורת שי״ן שמאלית ושי״ן ימנית שמניק את בניו כשדים, ובמד׳ הגדול צד 214 הועתק שהוא (שהיה) מגדל סנדין ושעשוי (שעשוי) שדים שדים ושמניק (שמניק) את בניו כשדים[2]) ועיי״ש צד 790, ובתנחומא לך לך שם רק הדרש שהיתה מניקה אותן כשם ששדים מניקין את התינוק: 3 ר׳ ברכיה וכו׳. וכן נסדר המאמר לקמן סוף פמ״ב לפ׳ אל עמק שוה וכו׳ ועיי״ש, ובכי״ל חסר כאן מלת בשם והשלמתיה, והמלות למעלה ממנה הושלמו בכי״ל ביני שיטי, וכ״ה גם בדפוסי׳ וכי״ו וכי״א א׳ וכי״ת ובערוך שם, ורשב״ג דורש נשיא אלהים אתה וכו׳ ביחס הנפרד נשיא אתה אלהים אתה אמרו לו מלך אתה עלינו אלוה אתה עלינו, ובכי״ל וכן בכי״ג וכי״כ לי״ג נשיא אתה עלינו, ולקמן פנ״ח נסדר קצת המאמר לפ׳ נשיא אלהים אתה וכו׳ ועיי״ש, ובמדרש קהלת שם בדרש טוב ילד מסכן זה אברהם וכו׳ הועתק מה הוא אל עמק שוה ששם השוו וקצצו ארזים וכו׳ והושיבוהו עליה למעלה והיו מקלסין ואומ׳ שמענו וכו׳ בתוכנו, ובתנחומא מ״ב בהעלתך שם הגי׳ אמר ר׳ ברכיה הכהן ברבי בשם ר׳ חלבו כתיב אל עמק שוה וכו׳ מהו עמק שוה שהושוו הכל ונטלו עצה וקצצו ארזים ועשו כסא והושיבו אותו עליהם מלך, והמאמר סתמי בתנחומא ובבמ״ר שם: 7 שהוא מסוכך וכו׳. בפסיקתא שם ומהו ועמק סוכות אמדד זו סוכתה של סדום שהיתה מסוככת שבעה אילנות שהיה מסוככים זו על

1) Eiche. 2) כְּשָׁדַיִם.

ורימון אגוז ושקד ותפוח ופרסיק: הוא ים המלח אמר ר׳ אייבו לא היה שם ים אלא צורות היאור נתבקעו ונעשו ים ההי״ד בצורות יאורים בקע (איוב כח י):

ד ה) שתים עשרה שנה וגו׳ ר׳ יוסי ור׳ שמעון בן גמליאל ר׳ יוסי א׳ שתים עשרה ושלש עשרה הרי כ״ה, ר׳ שמעון א׳ כולם י״ג היו, ומה אני מקיים ובארבע עשרה, למרדן:

ובארבע עשרה שנה בא כדר לעמר בעל הקורה טוען בעוביה:

והמלכים אשר אתו וגו׳ בעשתרות קרנים בעשתרתה דקרנא:

ואת הזוזים בהם זיוותניה דבהון, ואת האימים בשוה קרייתים תרתיין נינוה אינון:

1 ילקוט שם: 3 ילקוט שם, ועי׳ סדר עולם פ״א, שבת י״א א׳: 5 ילקוט שם, ועי׳ ברכות ס״ד א׳: 6 ילקוט שם, 7 ילקוט שם:

1 רמון א2 | שקד א3ג | ותפוח] א1כ, תפיח דפוחא2גתי | ופרסיק] פחגכ, ופרסק דוא1תי, פרסק א2 | איבו פאכת | ים] פוחאגכי, ל׳ דת | צורות היאור] פוא1י, צורת היאור א2גר, צורות תיאורים ר3, צנרות (צנורות כ) היאור חכ, צנורת היאורים דת | 2 נתבקע ונעשה ים המלח א2 | ביקע דא1 | 3 וגו׳] עבדו וגו׳ דא1, עבדו את (כדרלעומר ג, כדר לעומר י) כדרלעמר וחגי | ר׳ — גמליאל ל׳ פא2 | ורבן וגכ | אומר דפואכתי, אמ׳ ח | שתים עשרה] פוחא2גכת, י״ב ד1א1י, שנים עשר ד | 4 וי״ג ד1א1י | כ״ה] ד1פאי, עשרים וחמש וחג, . . וחמשה דכ, חמש ועשרים ת | רבן שמעון בן גמליאל אומר וכי, רשבג״א פ, ורשב״ג אומ׳ ת, ארשב״ג דאג | כלם חא1, כולן א2ת, כולהם ו, כלהם י, כלהן פ, כולהון דגכר | י״ג] אתר, שלש עשרה ג, י״ג שנה ד1י, שלש עשרה שנה דפוחכ | הוון ג, הוויין ר1, הויאן ר2 | ומה] פחא2כי, מה דוא1גתש | אני מקיים] אני מקיים רבן שמע׳ בן גמל׳ אומ׳ פ, מקיים רבן . . גמליאל וגי, מקיים רשב״ג דאכתש | ובארבע עשרה] פ, ובארבע (בארבע ג) עשרה שנה וחא2גכי, ובשלש עשרה (ובי״ג ד1) שנה דת | למרדן] א3, בארבע עשרה שנה ~ י, אלא בארבע עשרה ~ גש, אלא בי״ד ~ ד1, אלא בארבע עשר ~ ד, אלא בארבע עשרה (ובארבע עשרה ת, י״ד ח) שנה ~ פוחא1כת | 5 °ובארבע עשרה] ובי״ד ד | כדר לעומר דגתי, כדרלעומר פוא, כדרלעומר ד1כ | הקורה] פחאגכתר, קורה די | °טוען] טעין ד | בעביה פא1כר1 | 6 וגו׳] ויכו את רפאים דות | בעשתרתה] פוג, ־תא א2, בעשתרת׳ ד1, בעשתרת דת, בעשתרה י1, בעשתרא א1 | דקרנה ו, דקרנתא א1, קרנה י1 | 7 זיוותנייה וג, זיוותניא ע, זיו תניא כ, ית (וית ת) זיוותניא פתי, ית זותניא א2, . . זותנייא א1, . . זיותנה ד | די בהון א1 | קריתים | תרתיין] ו, תרתין דפאגתר1י | נינוה] וגכ, נינוי פ, קדיין דתר, קריין שוין א1, ל׳ י |

גב זו וזו על גב זו גפן תאנה ורימון ופרסק ושקדים תמול ואגוז ספק ואנא ותמרים על גביהן וכו׳ יש מין איה שהיא מגביה עצמו עשרים וחמשה מילין למעלה וכו׳ אמר הקב״ה כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה״ז אני נותן לו חלק ממנה לעתיד לבא שלא יהיה העוף יכול להסתכל בה שנאמר נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה, ולזה המאמר כוון בפי׳ ב״ר כ״י שכתב שהוא מסוכך באילנות ואילו הן שבעה מיני אילנות שהיו שם זה למעלה מזה ומפרש ב מ ד ר ש (כ״ה בכי״ט) שאין לך שביל ושביל בסדום שלא היו בה שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה עד שכל השביל היה מסוכך לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט וכו׳ (ובפי׳ ב״ר כי״א ובפי׳ הנדפס הגי׳ במ ד ר ש ה ר נ י נ ו ועי׳ בהערות רש״ב בפסיקתא פכ״ט הערה א׳ כ״ט ונ״ח ובמבוא לפסיקתא צד 18 ומ״ש רמא״ש לפסי״ר ריש פל״ח ור״א עפשטיין במ״ע מאגאצין חלק י״ד צד 11 ובהחוקר ח״א צד 68), ובפסיקתא המאמר משובש, ובילקוט אמור ר׳ תרנ״ג הועתק מפסיקתא מהו עמק סוכות זו סוכתה של סדום שהיתה מסוככת בשבעה אילנות שהן מסוככות זו על גב זו גפן תאינה ורימון ופרסק ושקדים ואגוז ותמרים על גביהם, וברוקח הלכות סוכה סי׳ רי״ט במאמר שמתחיל שם ב מ ד ר ש וסוכה תהיה וכו׳ הגי׳ שהיתה מסוככת בשבעה אלנות זה על זה גפן תאנה ורימון פרסק קריסטמלין ואגוז ותמרים על גביהן, ופרסיק מל״י[1]) וקריסטמלי׳ עי׳ פלאנצענגאמען צד 209: 1 לא היה שם ים. בזמן שחברו כל אלה אל עמק השדים אלא צורות היאור נתבקעו בהפיכת סדום ונעשו ים ההי״ד בצורות וכו׳ ובפסוק שלפניו כת׳ בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים ועי׳ לקמן פנ א הדרש ויתפך את הערים וכו׳ חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד שלח מלאך ידו והפכן ההי״ד בחלמיש וכו׳, ונכונה הגי׳ צורות וכלשה״כ שם וכ״ת בלק״ט א״ר אייבו לא היה שם ים אלא צ ו ר ו ת היאור נתבקעו ונעשה ים. ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש צורת היאור סלעים, ובפי׳ הנדפס בדפ״ר צורות היאורים ועח״נ, ובפירש״י עה״ת מפרש הוא ים המלח לאחר זמן וכו׳ שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו, ובת״א מתורגם הוא א ת ר ימא דמלחא ועי״ע בתר״י א׳: 4 כולם י״ג היו. ומפרש ושלש עשרה שנה מרדו בשלש עשרה וכן מתורגם בתרגום היוני ובתר״י א׳, וכשטת ר׳ יוסי מתורגם בת״א ועי׳ בס״ע ושבת שם, ולדבריו צריך לפרש ובארבע עשרה שנה בא וכו׳ למרדן, ואולי ג״כ פי׳ הגי׳ שלפנינו ומה אני מקיים כלו׳ לדברי ר״י, וגי׳ הספרים מה מקיים רשב״ג וכו׳ קשה לפרשה ועי׳ בפי׳ ב״ר ובמ״כ, והגהות שונות לזה המאמר ביפ״ת ובחי׳ הרד״ל ובפי׳ מהרז״ו ועיי״ש: 5 בא כדר לעמר. ואח״כ והמלכים אשר אתו בעל הקורה וכו׳ שהוא היה בעל המעשה כדכת׳ ושלש עשרה שנה עבדו את כדרלעמר וכו׳, והמשל כמו בברכות שם מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה: 6 בעשתרתה דקרנא. והשם רפאים אינו נדרש כאן ועי׳ לעיל צד 253, ובת״א ותר״י א׳ מתורגם ומחו ית גיבריא דבעשרות קרנים, ובתר״י ב׳ וקטילו ית זיבריא דבעשתרות וכו׳: 7 זיוותניה דבהון. בעלי זיו שבהם כלו׳ ברפאים, וכן בתר״י ב׳ זיוותניא דבהון ועי׳ בערוך ע׳ זיו, ותרגמו בהם כמו בהם[2]) וכן מתורגם בתרג׳ היוני ותרג׳ הסורי, ובת״א ותר״י א׳ מתורגם וית תקיפיא דבהמתא: ואת האימים וכו׳. בת״א ותר״י א׳ וית אימתני דבשוה קריתים וכן לעיל צד 253 אימים שאימתן נופלת על הכל: תרתין נינוה אינון. כ״ה בכי״ל, וגר׳ שנשתבש נינוה מן ש ו ה ודרשו שוה קריתים שתי עירות היו או סמוכות זו לזו ששמן ש ו ה וכטעם הגי׳ תרתין קריין אינון או כתרגום קריתים קרתא דתרין שוקהא

[1]) *Περσικόν*, Pfirsichbaum. [2]) בָּהֶם.

ו) ואת החרי אליותריפולים, ולמה קורא אותה אליותריפולים שבררו אותה ויצאת להם לחירות בדור הפלגה:

עד איל פארן אשר על המדבר על מישרייא דפארן:

ז ז) וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש [אמר ר׳ אחא לא באו ליזוִוג אלא לתוך גלגל עינו שלעולם, עין שעשת מידת הדין בעולם הן מבקשין לסמותה, היא קדש אמר ר׳ אחא הוא כתב הוא שקידש שמו שלהקב״ה בכבשן האש]:

ויכו את כל שדה העמלקי עדיין לא עמד עמלק ואת אמ׳ ויכו את כל שדה העמלקי, אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י):

וגם את האמרי היושב בחצצון תמר בעין גדי דתמרייה:

ח ט) [ויצא מלך סדום וגו׳ ארבעה מלכים את החמשה ארבעה מלכים עשו מלחמה כנגד חמשה ויכלו להם]:

י) ועמק השדים בארות חמר בירון בירון מסקן חמר:

1 ילקוט סס: 3 ילקוט סס: 4 ילקוט סס, לעיל לד 401, תנחומא לך לך סי׳ ח׳: 7 ילקוט סס, תנחומא סס: 9 ילקוט סס: 10 ילקוט סס: 12 ילקוט סס:

1 אליותרופוליס ע, אליותירפוליס כ, אליות ירופוליס פ, זו אליותר פולים י[1], אליו ותרופילים ו, אליותרי א[3], זה טריפולי׳ ש, אלו טריפ׳ליס ג, אילנות מטריפולין א[1], מטרופולי ר[1], זו מטרופלים ד, זו סטרופליא ת | למה א[2] | קורא אותה] ע, הוא קורא..דגת, קורא פ, קראה א[2], היא קרויה ו, הוא קורא אותן א[1], ל׳ כ | אליותריפולים] כ, אליותרופוליס ע, אליות ירופוליס פ, אליו ותרופולים ו, אליותרי א[2], טרופילין ג, אילנות ומטריפולין א[1], חורי דת | שבירו א[1] | *ויצאת דפוא[2]גכתר[1]] ויצאה א[1]י, ויצא ל, ויצאו ע | 3 מישריא ח, ־יה ו, משריא דג, מישרא א[1]כתי, מישרי א[2], מישר פ | פארן פא[2] | 4 *אמר — האש] אמר ר׳ אחא (אבא פ) לא.. ליזוג (להזדויג פת, להזדווג ו, לזויג כ) אלא בתוך (לתוך ת) גלגל.. עין (עין משפט ת) שעשת (שעשתה דת).. הן (היו כ) מבקשין (מבקשים דו) לסמותה (לסמותה אתמהא דכת) היא קדש אמר.. הוא כת׳ (הוא כתי׳ אמ׳ ר׳ אחא ו, אמ׳ ר׳ אחא כ) הוא שקידש (שקדש דכ).. האש דפוכת, א״ר אחא.. להזדוויג.. לתוך.. שעשתה.. מבקשין לסמותה אתמהא היא..הוא כתיב.. שקידש.. בכבשן ג, אמר.. לא באו אלא לזוויג לתוך..לסמותה ח, א״ר אחא הוא כתי׳ הוא שקדש..האש א[1]. לא באו להזדווג אלא לתוך.. עולם בקשו לסמותה וכו׳ י, ל׳ ל | 7 עמד] פוחאכי, נולד דת, בא ג | אמר ג, אמרת דא[2]כת, אומר וא[1] | 9 דתמרייא פר[1], דתמריא חא[2]גכת | 10 *ויצא — החמשה] ויצא מלך סדום וג׳ (ומלך עמורה ת, ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע היא צע׳ ו) את כדרלעמר (כדר לעומר מלך עילם ת) ארבעה.. חחמשה פות, ויצא.. עמורה את כדרלעמר וגו׳ א[1], ויצא.. עמורה את כדר לעומר (כדרלעומר ד[1]) מלך עילם וגו׳ ד, ויצא.. ומלך עמ׳ ומלך אדמ׳ ומלך צב׳ את כדרלעומר מלך עילם ג, ארבעה.. את החמשה י, ל׳ ל | *ארבעה (ד׳ ד) מלכים — להם דוחא[1]גכת] עשו.. להם פ, עשו מלחמה ד׳ כנגד ה׳ ויוכלו להם א[2], ויכלו להם י, ל׳ ל | 12 בירון בירון] וחא[1]כ, בירואן בירואן פג, ביראן ביראן י, בירין בירין א[2],ברין ברין דת | **מסקן] מסקין ל | חימר וכ, חמרא פר |

וכו׳ בתר״י א׳ במדבר ל״ב, אכן תימה שגם בכי״ו וכי״ג וכי״כ הגי׳ ב ש ו ה וכו׳ תרתיין (תרתין) נ י נ ו ה אינון ובכי״פ ב ש ו ה וכו׳ תרתין נ י נ ו י וכו׳ וצע״ג שיהא שיבוש כזה נופל לעינים בחמשה כ״י ואף בכ״י הישנים והמעולים. ואולי כוונו לעיר נינוה או נוה בבשן בסביבות עשתרות קרנים ועי׳ שירער ח״ב צד 18 ואגת״א ח״ג צד 509, ובתר״י ב׳ מתורגם וית אמתניא אלין דשריין דבנוה קרתא: 1 ואת החרי. דרשו ה ח ר י לשון חורים חירות זו אליותריפוליס[1]) שהוראתה בל״י עיר החירות ואמרו למה קורא אותה וכו׳ שבררו אותה ויצאה להם לחירות כבר בדור הפלגה, וכן האגדה אצל הירונימוס בפירושו לעובדיה שישבו החרים לפנים באליותריפוליס ונקראת על שמם, ומשום הדרש החרי לשון חירות הובא שם העיר בל״י (ונמצא רק כאן במדרשי חז״ל לפי הגי׳ הנכונה שלפנינו ובערוך ע׳ אליותרופוליס ועיי״ש), והיא בית גוברין בדרומה של יהודה ועי׳ לקמן פס״ז בדרש ויאמר לעשו הנה משמני הארץ וכו׳ ומטל השמים מעל זו בית גברין וכו׳ ובמאמר שהועתק ממדרש אבכיר בילק׳ וישלח ר׳ קל״ג עד אבוא אל אדוני שעירה זה בית גוברין, והאדומים באו בגבול עיר אליותריפולים כשהוגלו ממושבם ע״י הנוטים ועי׳ במאמר ר״צ גרעץ במ״ח חלק כ״ה צד ז׳ ושם ח״ב צד 110 ועי״ע כערך מלין צד 49 ובמ״ח חלק מ״ג צד 512 ונייבויער צד 122 ושירער ח״א צד 652: 3 מישרייא דפארן. בת״א ותר״י א׳ מישר פארן, ובאלני ממרי (י״ג י״ח י״ד י״ג י״ח א׳) מתורגם בת״א במישרי ממרא, וכן למטה סי׳ ח׳ באלני וכו׳ לדברי ר״י במישרי ממרא: 4 אמר ר׳ אחא. בכי״ל הושמט כל המאמר והשלמתיו כמו לעיל צד 401 ועח״נ, ובתנחומא שם וישובו ויבואו אל עין משפט יתברך שמו של הקב״ה שכתיב בו מגיד מראשית אחרית על ידי שעתיד משה ליטול משפטו בקדש על ידי המים לפיכך נקרא מקדם עין משפט ועי׳ בתר״י א׳: 7 עדיין לא עמד וכו. וכן לעיל צד 142 עדיין לא עמד חוילת ואת אמר וכו׳ אלא מגיד וכו׳ וצד 143 עדיין לא עמד אשור וכו׳ אלא מגיד וכו׳, וברש״י עה״ת עדיין לא נ ו ל ד עמלק וכן ברמב״ן בשם ב״ר ועח״נ, ובתנחומא שם ויכו את כל שדה העמלקי לכמה דורות נולד עמלק: 9 בעין גדי. וכן בת״א ותר״י א׳ דיתיב בעין גדי, ומקרא מלא הוא בדה״ב כ׳ ב׳ בחצצון תמר היא עין גדי ועי׳ ברש״י עה״ת, וכאן נוסף בעין גדי ד ת מ ר י י ה ובתרגומים ליתא: 10 ויצא וכו׳. בכי״ל הושמט זה המאמר והשלמתיו ועח״נ, ודייקו סוף הפסוק ארבעה מלכים וכו׳: 12 בארות וכו׳. בכי״ל כתוב בגוף הספר רק ועמק השדים וגו׳, ובגליון הושלם בכתב הספר בדיו דיהה בארות בארות חמר בירון בירון מסקין חמר, והגהתי

1) ’Ελευθερόπολις.

[וינוסו מלך סדום ועמורה וגו'] ר' יהודה א' ויפלו שמה אילו האוכלסים והנשארים הרה נסו אילו המלכים, רבי נחמיה א' ויפלו שמה אילו המלכים והנשארים הרה נסו אילו האוכלוסין, על דעתיה דר' יהודה ניחא, על דעתיה דר' נחמיה ר' עזריה ר' יונתן בשם ר' יצחק בשעה שירד אבינו אברהם בכבשן האש וניצל יש מאומות שהיו מאמינים, ויש שלא היו מאמינים, כיון שירד מלך סדום בחמר וניצל התחילו מאמינים באברהם למפרע:

יא) ויקחו את כל רכוש סדום ועמרה וגו' ר' יהודה אמר לא [זה] עבודה ואת כל אכלם, אמר ר' נחמיה אילו כותבות:

יב) ויקחו את לוט ואת רכשו וגו' כך עשו ללוט נתנוהו בסירה ונטלוהו עמהם, כל כך למה והוא יושב בסדם לקיים מה שנאמ' הולך את חכמים יחכם וגו' (משלי י"ג כ):

יג) ויבא הפליט ויגד וגו' ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא הוא עוג, ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא אברהם יושב ועוסק במצות עוגות, הוא לא נתכוון לשמים אלא אמר אברהם זה ח
קוניון הוא, עכשיו אני אומר לו נשבה לוט והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי, אמר לו הקב"ה חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאתה מאריך ימים בעולם, ועל שחשבת להרוג את

1 ילקוט שם: 4 עי' לעיל לד 401 ולד 408 וש"נ: 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם: 10 ילקוט שם, דברים רבה סדר דברים (פ"א סי' כ"ה), ועי' תנחומא ע"ב חקת סי' כ"ה, תנחומא שם סי' כ"ה, במדבר רבה פי"ט סי' ל"ב, נדה ס"א א', פדר"א פכ"ז:

1 *וינוסו — וגו' פ] וינוסו.. ועמורה ויפלו שמה דא[1]גתי, וינוסו.. שמה נח' ה' נסו ו, ל' ל | ר' יהודה] פ, ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דואגכתש | אומר דפוחאי, אמ' גכתש | אילו ל' א[2] | האוכלסים] א[1], האוכלוסין דפגש, ־ים י, האכלוסין א[2]תב, המלכים ו | 2 אילו ל' א[2] | המלכים] האוכלסין ו | רבי] ר' פואגכשי, ור' דת | נחמיא א[2] | אומר פיחאי, אמר דכתש | אילו ל' א[2] | המלכים] האוכלסין ו | אילו ל' א[2]י | 3 האוכלוסין] י, האוכלוסי' ד[1], ־ים דא[1]ג, האוכלסין ת, האכלסין פכ, המלכים ו | דעת ר' ח, דעת דר' א[2] (וכן בסמוך) | יהודה] נחמיה ו | על] וגי, ועל דפחאכת | נחמיה] גכ, ~ לא ניחא א[2]י, מי ניחא א[1], קשיא דת, היאך ויצא פ | ר' עזריה ל' גכ | ר'] ו, ור' דפת, בש"ר א[1] | יונתן] פ, ~ בן חגי ד, בר (בר' ג) חגיי וג, בר חגאי כת, בר חגא א[2] | 4 בשעה] אף על דעת ר' נחמית (דר' נחמיא א[2]) ניחא שבשעה א | אבינו אברהם] וכי, אברהם אבינו דא[1]ג, אברהם פא[2]ת | לכבשן דפואגתי, לתוך כבשן כ | וניצל] פא[2]כי[1], וניצול דוא[1]גת | מאומות] ג, מהאומות א[2], מאומות העולם דפוחא[1]כת | שהן מאמינין כ, שמאמינין פו | ויש] ~ מהם חאכי, מאומות ג, מאומות העולם ו | שאין מאמינין פ, שאינן מאמינים ו, שלא האמינו א[2] | 5 כיון] א[2]י, וכיון דפוא[1]גכת | *בחמר ג] לחמר דפוא[1]כתי, לחומר א[2], ל' ל | וניצל] פאכ, וניצול דוגת, ונוצל י[1] | למפרע] לשעבר י | 6 וגו'], ואת כל אכלם דו, ל' א[1]גכת | יודה] ו, יהודה דפאגכת | אמר] וא[1]כ, אומר דפגת | *לא זה וג] לא ל, לאיי זה א[1], זה ר[2], זו דא[2]תר[1], ל' פ | עבידה ג, עיבורה ד[1] | ואת — אכלם] פא[1]גכ, ואת אמר ואת.. אכלם ו, ל' דת | 7 ר' (ור' ת) נחמיה אומר פוגכת, ר' נחמית (נחמיא א[1]) אמר דא[1] | הכותבות דפא[1]גכתשי, הכתובות וא[2] | 8 נתנוהו] א[2]ע, נתנו אותו דא[1]גכתרי...אתו ו | בסירה] פאכתער[2]י, בסירא דוג | ונטלו אותו דפא[1]גכתי, .. אתו ו, והוליכוהו א[2] | וכל פא[2]גכ | 9 בסדום | וגו'] א[1]י, ורועה (רעה ג) כסילים ירוע דחגת, ל' פוא[2]כ | 10 משום ג | הוא עוג] ע, ~ הוא (והוא כ) הפליט פא[2]גכ, הוא (והוא א[1]) פליט דוא[1]תי | 11 שהוא בא פ | אברהם] פגכי, את אברהם דא[2]תע, את.. אבינו א[1], אותו ו | יושב] שהיה יושב כ, ל' וא[1]י | עוסק א[2]י, ועסוק ח, עסוק ו | בעוגות א[2], במצות עוגות ודורש פ | והוא פוחא[2]כי | נתכוון] וא[1]כתי, נתכוין פג, נתכון דא[2] | לשם שמים | 12 קוגתון ד[1], קנוון ח, קנאי פי, קוביון א[2]כ | עכשיו] א[1]ג, עכשו פי, ועכשיו דת, ועכשו כ, עתה א[2] | שנשבה י | לוט] א[2], בן אחיך דגת, בן אחיו י, לוט בן אחיך פא[1].. בן אחיו ו,.. בן הרן אחיך כ | והוא יצא א[1], ויצא א[2] | שרי] כ, שרי (שרה וא) אשתו דפואגתי | 13 אתה נוטל] תטול א[2] | שתאריך א[2], ומאריך ו | שחשבת להרוג] שחשדת א[1] |

מסקן כגי' שאר הספרים, ופי' מסקן חמר מעלות חמר שנובע מתוך הבארות ועי' במ"י לעיל צד 282 ודיללמאנן מהדורא ו' צד 240, ובת"א מתורג' בירין בירין מסקא חימרא (ובת"א הוצ' ברלינר בירין מסקן חימרא ועיי"ש ח"ב צד 6), ובתר"י א' בירין בירין מליין חימרא, ובתר"י ב' ברוון בירוון מליא (מליין) חמר: 3 על דעתיה דר' יהודה. דאמר והנשארים הרה נסו אילו המלכים ניחא שהרי כתיב ויצא מלך סדם לקראתו וכו' ועל דעתיה דר"נ דאמר ויפלו שמה אילו המלכים מפרש ר' עזריה וכו' בש"ר יצחק שירד מלך סדום בחמר וניצל, והתיבות על דעתיה וכו' עד דר' נחמיה הושלמו בכי"ל ביני שיטי בכתב דיהה, ואוכלסים אוכלוסין עי' לעיל צד 37 וצד 370: 6 לא זה עבודה. תוספתי מלת זה עפ"י גי' כי"ו וכי"ג, ור"י מתמה לא זה עבודה וטרחה שלקחו את כל אכלם ור"נ משיב ואת כל אכלם אילו כותבות תמרים יבשים ואין זה עבודה שלקחו אותם וגם הם דברים חשובים ועי' לקמן פמ"ג משלח זה לזה כותבות ודוריות וכן סוף פפ"ה והיה זה משלח לזה כותבות וזה לזה דוריות, וגי' הדפוסי' זו עבודה קשה לפרשה וכן כתב במ"כ בקשתי ולא מצאתי פירושו, וגם גי' דפ"ר זו עיבורה קשה ואין לפרשה מלא"ר בהוראת דגן ובר, ובלק"ט ובילקוט הועתק רק ואת כל אכלם אלו הכותבות: 8 נתנוהו בסירה. וכ"ה בערוך ע' סר ח' וכמו לעיל צד 389 ואני נתונה בסירה: 9 יחכם וגו'. וס"ד ורעה כסילים ירוע ועח"נ: 10 הוא עוג. וכ"ה בערוך ע' עג ב' הוא עוג ולמה נקרא וכו' ועח"נ: 12 קוניון. קנאי ועי' בערוך ע' קן ד', וקוניון בוי"ו כמו לעיל

הצדיק אתה רואה אלף אלפים מבניו ואחריתך ליפול ביד בניו ויאמר יי׳ אל משה אל תירא 26c אותו כי בידך וגו׳ (במדבר כא לד):

ויגד לאברם העברי ר׳ יהודה א׳ כל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחד, ר׳ נחמיה א׳ שהוא בא מעבר, ורבנין אמ׳ שהוא מעבר הנהר, שמשיח בלשון עברי:

והוא שכן באלני ממרא וגו׳ ר׳ יהודה אמר במישרי ממרא, ר׳ נחמיה אמר בפלטין דממרא, על דעתיה דר׳ יהודה אתרא דשמיה ממרא, על דעתיה דר׳ נחמיה גברא דשמיה ממרא: ולמה נקרא שמו ממרא, ר׳ עזריה בשם ר׳ יודה שהימרה פנים באברהם, בשעה שאמר הקב״ה

3 ילקוט ר׳ ע״ג, פסיקתא רבתי פל״ג (ק״נ א׳): 5 ילקוט שם: 7 תנחומא וילא סי׳ ג׳, אגדת בראשית פי״ט:

1 הצדיק] פחאתי, הצדיקים דוגב | אתה] חייך שאתה דוגכתי,.. שאת פא | אלף] ~ אלפי א[1] | אלפים] חי, ~ וריבי (ורבי פב) רבבות דפא׳גכת | מבניו] פי, מבני בניו דוחאגת | ואחריתך ליפול] וסופך ליפול א[2], ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא דפוא[1]גכתי | ביד בניו] בידם פואגכי, בידן דת | אל משה] ד[1]פואגכי, אלי דת | 3 ר׳ יהודה (יודה ו)] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ורבנן ~ דכת, ר׳.. נחמית (נחמיא א[2]) ורבנין ~ וא[1]ג | אומר דפוחגתעי, אמר א[2]כ | העולם] וכע, ~ כולו דא[2]גתי, כלו פ | והוא מעבר אחר וא[1]עי | ור׳ גי | נחמיא א[1] | אומר פא[2]תי, אמר דוכ | 4 בא ל׳ | מעבר] מזרע עבר והוא מעבר הנהר א[2], מבני בניו של עבר דפוא[1]גכתי | שמשיח] א[2], שהוא משיח פוחא[1]גכי, ושהוא.. דת, ומסיח ע | 5 שכן באלני] פג, שוכן באלוני דואכתי | ר׳ יהודה (יודה ו)] פ, ר׳ יהודה (יודה ו) ור׳ נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דואגכת | אומר פוחא | במישרי] וחא[1]כ, במשרי א[2]ג, במשריא ד, במישרא ת, במשרא פי | ממרא] וא[2]כ, דממרא דפחא[1]גתי | ר׳] פואגכי, ור׳ דת | אומר פואגת | 6 על דעת ח | דר׳ יודה [ד]אמ׳ במשרי ממרא ו | אתרא הוא דפחא[1]גכתי, אתר הוא וא[2] | ועל דעתיה פואגתי, ועל דעת ח | דר׳ נחמיה דאמר פלטין דממרא ו | גברא] ~ הוא | 7 **שמו] ל׳ ל | ר׳ יהודה (יודה ו) בר׳ סימון פוגכ,.. בשם ר׳ סימון דת | לאברהם גר | שבשעה ו | שאמר] ~ לו פג, ליה י |

צד 163 קונתנית ועיי״ש: 2 כי בידך וגו׳. בדב״ר שם ד״א ויאמר י״י אל משה וכו׳ כי בידך אתננו אין כתיב כאן אלא כי בידך נתתי אותו אמר לו הקב״ה ככר פסקתי דינו מימות אברהם כיצד בשעת שנשבה לוט בן אחיו בא עוג ובישר את אברהם שנ׳ ויבא הפליט אמר ריש לקיש משום בר קפרא פליט היה שמו ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם עסוק במצות בעוגות הפסח ולא בא לשום שמים אלא בא לשם גויה של שרה אמר בלבו הריני מבשר אותו והגדוד הורגו ונוטל אני את שרה אשתו אמר לו הקב״ה אי רשע כך אמרת חייך שאני נותן לך שכר רגליך ומאריך לך שנים ומה שחשבת בלבך הריני הורג אברהם ונוטל את שרה ביד בני בניה עתיד אותו האיש ליפול וכו׳ (ומשם הועתק בילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ג אמר ר״ש בן לקיש משום ב״ק פליט היה שמו ולמה וכו׳ בעוגות הפסח, ומילקוט שם נובעים המאמרים במדרש תהלים קל״ו סי׳ י״ב ועי׳ בהערות ר״ש באבער שם דף רמ״ו א׳ ודף רנ״ד א׳), ובתנחומא מ״ב חקת שם א״ל אל תירא אותו שלא עמד בעולם גבור קשה ממנו שנ׳ כי רק עוג מלך הבשן וגו׳ והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו שנ׳ ויכו את רפאים וגו׳ וזה הפסולת שלהם וכו׳ שנ׳ ויבא הפליט וגו׳ וכוונתו היה לזה שיצא אברהם ויהרג נתן לו הקב״ה שכר רגליו וחיה כל אותן שנים עד שנפל ביד בניו וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובבמ״ר שם, ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ויבא הפליט זה היה עוג מלך הבשן ולמה נקרא שמו פליט שהיה קטן שבכולם וכן הוא אומר פליטי הגוים והוא לא נתכוין לטובה וכו׳, ובמדרש אחר על פרשת דברים בלקוטים הוצ׳ רש״ב צד 27 ויצא עוג כיון שראה אותו נתיירא אמר לא לחנם פלט זה מן אותן הגבורים מימות אברהם ועד עכשיו שנ׳ ויבא הפליט זה היה עוג וכו׳, ובנדה שם ויבא הפליט וכו׳ וא״ר יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול ועי׳ זבחים קי״ג ב׳ ועוד עוג מלך הבשן היכא קאי וכו׳, ובפדר״א פכ״ג ונמחו כל היקום שבארץ וכו׳ חוץ מנח וכו׳ וחוץ מעוג מלך הבשן שישב לו על עץ א׳ מן הסולמות של התיבה ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם מה עשה נח נקב חור אחד בתיבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום ונשאר גם הוא שנ׳ כי רק עוג מלך הבשן וכו׳ ועי׳ בתר״י א׳ לפסוק שלפנינו ודברים ג׳ י״א, ובפירש״י עה״ת הובא בשם מדרש ב״ר זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנ׳ הנפילים היו בארץ וגו׳ ומתכוין שיהרג אברהם וישא את שרה וצע״ג, ואולי כוון רש״י ז״ל לסוף המאמר ומתכוין וכו׳ הוא בב״ר, וכן הורכב במדרש הגדול מאמר ר׳ יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול עם המאמר שלפנינו ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אבינו אברהם יושב ועוסק וכו׳, ואגדה אחרת בפדר״א פכ״ז בא מיכאל והגיד לאברהם שנ׳ ויבא הפליט ויגד לאברם העברי מיכאל שרו של עולם הוא מגיד שנ׳ ובעל כנפים יגיד דבר למה נקרא שמו פליט לפי שבשעה שהפיל הקב״ה את סמאל וכת שלו ממקום קדושתן אחז בכנפו של מיכאל להורידו ולהפילו ופלטו הקב״ה מידו לפיכך נקרא שמו פליט וכו׳, וכן נוסף בגליון כ״א א׳ ד״א זה מיכאל שנפלט מידי סמאל וגו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 171 וצד 247 ועי״ע גרינבוים נייע בייטרעגע וכו׳ צד 80: 3 כל העולם וכו׳. ומפרש בפסי״ר שם בדרש אהבת צדק זה אברהם כו׳ שבשעה שראה הקב״ה כל אותם הדורות שהיו עכו״ם ואברהם עמד ופירש מהם ולא השוה להם וכו׳ ונתחכם מאיליו ועבד הקב״ה לכך כתב בו ויגד לאברם העברי שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד והיה אוהב להקב״ה ועובדו לכך קורא אותו הקב״ה עברי וכו׳, ובלק״ט הועתק כל העולם כולו וכו׳ מעבר אחד, ובערוך ע׳ עבר ג׳ כל העולם מעבר וכו׳ והוא מעבר אחר. ובערוך שם קיטע והשמיט מאמר ר״נ, ובמדרש הגדול העתיק מערוך והשמיט ג״כ מאמר ר״נ, אכן הגי׳ שם והוא מעבר אחד וכו׳: 4 שהוא בא מעבר. שהוא מזרע עבר, ובלק״ט הועתק כגי׳ הספרים ר״נ אומר לפי שהיה מבני בניו של עבר: שהוא מעבר הנהר. וכמ״ש ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (יהושע כ״ד ג), ועוד דרשו העברי שמשיח שמדבר בלשון עברי, וכ״ה במה״ג שמשיח, ובערוך שם ומסיח ועי׳ לעיל צד 114 כאילו מסיחין (משיחין) עם הבריות, ובפירש״י עה״ת ובלק״ט לא הועתק הדרש שמשיח וכו׳: 5 במישרי ממרא. וכן בת״א ועי׳ ברמב״ן, ובתר״י א׳ בחזוי ממרא, ור״נ אמר בפלטין וכו׳ ואפשר שמפרש אלגים כמו אילים ביחזקאל מ׳ י׳ וצ״ע, ולדברי ר״י ממרא שם מקום ולדברי ר״נ ממרא שם איש, וכדכתיב ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ועי׳ בלק״ט: 7 שהימרה פנים וכו׳. שכעס כנגדו ואמר לו איכן וכו׳ וזה הדבר לא תשמע לו,

לאברהם למול הלך ונמלך בג' אוהביו, אמר לו ענר כבר אתה בן מאה שנה ואת מצער עצמך, אמר לו אשכל מה את הולך ומסיים עצמך בין שונאיך, אמר לו ממרא איכן לא עמד לך, בכבשן האש ובריעבון ובמלכים, וזה הדבר לא תשמע לו. אמר לו הקב"ה אתה נתתה לו עצה טובה למול, חייך איני נגלה עליו אלא בפלטין שלך הה"ד וירא אליו יי' באלני ממרא (בראשית יח א):

פרשה מב (מג)

יד יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח[5] א
ביי' (תהלים קיב ז) ומצא את לבבו נאמן לפניך וגו' (נחמיה ט ח), סמוך לבו לא יירא (תהלים
שם ח) אל תירא אברם וגו' (בראשית טו א), עד אשר יראה בצריו (תהלים שם שם) ויחלק
עליהם לילה וגו':
וישמע אברם וגו' הה"ד אוטם אזנו משמע דמים (ישעיה לג טו): ב

5 ילקוט כ' ע"ג, ילק' תהלים כ' תתע"ה, ילק' מכירי תהלים קי"ב סי' י"ה:

1 *לאברהם דפוחאגת] ל' לכי | לימול חא' | הלך ל' ו | בג'] בשלשת פוחגכ | כבר ל' וא^{2} | אתה — שנה] חא^{2}כ, את בן מאת (ק' א^{1}) שנה פוא^{1}, את בן מאה ג, בן ק' (מאה ת) שנה אתה דת | ואתה (ואת פגכ) הולך ומצער דפוגכת, ואתה (ואת י) הולך ומצטער א^{1}י, ותלך ותצטער א^{2} | עצמך] פוא^{2}כי, את עצמך דגת, בעצמך א^{1} | 2 ומסיים] פחא^{1}, ומסים ו, ומסייף דת, וממיים א^{2}, וממרם כי, וממרים ג | עצמך] פוא^{2}כי, את ~ דא^{1}גת | *שונאיך וא^{1}כי] שונאך לדגת, שנאיך פ | איכן] גכ, היכן פא^{1}, ל' דוחתי | ולא עמד לך א^{1}, ולא (לא חכ) עמד לך אלהיך פוחגכי, אלהיך שעמד לך דת | 3 וברעבון (בריעבון ג, ברעבון אכא^{1}י) ובמלכים אגכי, ברעבון במלכים פו, ובמלכים וברעבון דת | וזה הדבר] והדבר הזה (ולדבר הזה ו) שאמר (שהוא אומר י) לך למול דפגכי, והדבר.. שאמר.. לימול ת, והדבר.. לחמול א^{1} ל' א^{2} | אין אתה (אין את פוא^{1}י, אי את ג) שומע דפוא^{1}גכתי, ולא תשמעו א^{2} | לו ל' י | **לו] ל' ל |' טובה] ג, ל' דפואכתי | למול] לימול א^{1}ת, ל' י | 4 איני] פוחא^{2}י, שאיני דגת, אני א^{1}כ | אלא] לא בפלטין של ענר ולא בפלטין של אשכול ~ דוחאת, לא.. אשכל ~ פגכי | באלני] פוג, באלוני אכתי, באילוני ד | **ממרא] וגו' ל || 5 משמועה] כת' ~ פגכמ | לא יירא] ~ זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וגו' פ, זה.. ירא אלהים אתה י, זה אברהם שנ' עתה (כי עתה מ).. אתה א^{2}מ, וגו' משמועה רעה לא יירא זה.. שנא' כי עתה.. אתה א^{1}, נכון לבו בטוח ביי' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו משמועה רעת לא יירא זה אברהם כי עתה (עתה ו, שנ' כי עתה גת, שנ' בו כי עתה כ) ידעתי.. אתה דוגכת | נכון — ביי'] נכון לבו זה אברהם מ | 6 וגו'] הוא ועבדיו ויכם כי | 9 משמע] ו, משמוע דפאגכת |

ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש המרה פנים לאברהם החליפו לענין טוב שלא אמר לאברהם מה שאמרו לו חביריו אלא אמר לו למול: 2 ומסיים עצמך. ומציין עצמך באות ברית להיות מצויין בין שונאיך, והגי' ומסיים איתא גם בכי"פ וכי"ת וכי"א א' וכמו לעיל צד 10 וסיימו אותן וכו' ולקמן פמ"ד כך היו אבר' ושם מסויימים בעולם וכו' ועי' בעמת"ל ח"ג צד 489, ובדפ"ר וד"ו הגי' ומסייף (וכ"ה בד' קראקא א' וגם במ"כ שם ומסייף כו' לשון סיף וקץ וכו'), ובכי"א ב' הגי' וממיים ונסמן שם בגליון גר' ומסים את עצמך ואית דגרסי ומיימם בלשון מסי כלו' מרפא, ובמ"כ הביא בשם הרא"ם הגי' וממאים וכו', וסגנון האגדה בתנחומא וירא שם באלוני ממרא ולמה באלוני ממרא יתברך שמו של הקב"ה שאינו מקפח שכר של בריה שלשה אוהבים היו לו לאברהם ענר אשכול וממרא וכיון שאמר לו הקב"ה שימול הלך לקחת מהם עצה הלך אצל ענר אמר כך וכך אמר לי הקב"ה א"ל ענר בעל מום רוצה אתה לעשותך שיהיו קרוביהן של המלכים שהרגת באין והורגין אותך ואין אתה יכול לברוח מפניהם הניחו והלך אצל אשכול א"ל כך וכך אמר לי הקב"ה א"ל אשכול אתה זקן אם אתה תמול יצא ממך דם הרבה ולא תוכל לסבול ותמות הניחו והלך לו אצל ממרא א"ל כך וכך אמר לי הקב"ה מה תיעצני א"ל ממרא בדבר הזה אתה מבקש עצה הלא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה לך כל הנסים והצילך מן המלכים ואלולי כחו וגבורתו היו הורגין אותך והציל רמ"ח אברים שבך ומקצת אבר אחד אתה מבקש עצה עשה כמצותו אמר הקב"ה יתברך אתה שנתת עצה שימול איני נגלה אליו אלא בתחומך הה"ד וירא וכו', ובאג"ב שם ומה ראה להגלות לו באלוני ממרא אלא יתברך שמו וכו' וכיון שאמר הקב"ה לאברהם מול את עצמך נטל מהם עצה אמר ענר בעל מום הוא מבקש לעשותך עם אדם יציר כפו לא שמר אמונה ועמך הוא משמר אמונה הניחו והלך לו אצל אשכול ואמר לו כך אף הוא אין אתה יודע מסורס הוא מבקש לעשותך בעולם שיהיו קרוביהן של מלכים באין עליך ומסרסין אותך ואין אתה יכול לברוח מהן הניחו והלך אצל ממרא וכו' ועיי"ש: 3 ובריעבון. כ"ה בכי"ל ועי' במ"י לעיל צד 241, ונכונת הגי' בכבשן האש ובריעבון ובמלכים וכ"ה לקמן ריש פמ"ח גם בדפוסי' וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון ובמלכים ועת"נ:

פרשה מב. וכ"ה פמ"ב בכי"פ וכי"ו וכי"א ב', ובדפוסי' וכי"ג וכי"כ וכי"ת פמ"ג, ובכי"א א' פ"מ ועי' במ"י לעיל ריש פמ"א, ובמקרא אין כאן פרשה פתוחה או סתומה אכן יש כאן הפסק ענין שמתחיל לספר במאורע של א"א שירד למלחמת המלכים וניצל: 5 משמועה רעה לא יירא. זה אברהם ששמע כי נשבה אחיו ולא ירא מפני המלכים אלא וירק את חניכיו וכו', ובכי"ל ל"ג זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וכו' ונדחקו לפרש זה הפסוק כאן, וגם בפי' ב"ר כ"י מפרש משמועה רעה לא יירא דכתיב וישמע אברהם כי נשבת אחיו ול"ג כי עתה ידעתי וכו': 9 הה"ד אוטם אזנו וכו'. שלא רצה לשמוע שנשפך דם אחיו אלא הלך ועזר לו ועי' בפי' ב"ר, ובזה

ויִרק את חניכיו וגו׳ ר׳ יהודה א׳ הן הוריקו פנים כנגד אברהם, אמרו חמשה מלכים לא יכלו להם ואנו יכולין לעמוד בהן, ר׳ נחמיה אמר הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קידוש שמו שלהקב״ה, ר׳ אבא בר זבדא אמר בכלי זין הוריקן היך דאת אמר והרק חנית וסגור לקראת רודפי אמור לנפשי ישועתך אני (תהלים לה ג), ר׳ שמעון בן לקיש אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן היך דאת אמ׳ בירקרק חרוץ (שם סח יד), ר׳ לוי אמר בפרשת שוטרים הריקן היך דאת אמר מי האיש הירא ורך הלבב (דברים כ ח):

ילידי ביתו בעלי חניכתו שמם אברם כשמו:

שמנה עשר ושלוש מאות ר׳ שמעון בן לקיש אמר אליעזר לבדו היה, מניין אליעזר שי״ח:

1 ילקוט שם, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ט״ו, תנחומא לך לך שם סי׳ י״ג, אגדת בראשית פי״ג: 4 נדרים ל״ב א׳: 7 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, לקמן פמ״ד, פסיקתא פ׳ העומר (ע׳ א׳), פסיקתא רבתי שם (ל״א ב׳), ויקרא רבה פכ״ח סי׳ ד׳, ברייתא דל״ב מדות מדה כ״ט, נדרים שם, מדרש תהלים ק״י סי׳ ד׳, תנחומא מ״ב לך לך שם, תנחומא לך לך שם, אגדת בראשית שם, פדר״א פכ״ז, במדבר רבה פי״ח סי׳ כ״א:

1 וירק] כי נשבה אחיו וכי אחיו היה אלא שהיה קלסתר (אלא שהיה קלסתור ן, אלא קלסתר גי) פניו דומה (היה דומה גי) לו ~ פוחא^{1}גכי, כדלעיל א^{3} | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה (נחמיא א^{2}) ~ דואגכת | אומר דפוחאגי, אמר כת | הן ל׳ ו | הריקו פא׳ת | פניהם כלפי אברהם א^{2} | חמשה] וחא^{2}גכתי, ה׳ דא^{1} | 2 יכלו] ~ לעמוד דואגתי, לעמד פכ | להם] בהם (בהן א^{2}) | ור׳ ת | נחמיה] נחמיא א^{2} | אומר פותי | הריק א, אברהם הוריק דוחגכ, . . הריק פת | קרושת הא^{1}גכ | 3 שמו של הקב״ה] וחאי, שמו של מקום דגכת, השם פ | ר׳ אבא] אגכי, ר׳ אבה ו, אבא דפת | בר] פואגכי, בן דת | זיין פאגכתי | הריקן פ | 4 אמור — אני ל׳ | ר׳ — אמר] א^{2}ג, ריש לקיש אמר פוא^{1}עי, א״ר שמעון בן לקיש דת | 5 הריקן פא | בירקרק] ע, ואברותיה ~ דפואגכתי | שופטים א^{1}, שפטים א^{2} | הריקן] פא, הוריקן דגכתי | 6 ◦הלבב] ~ ילך וישוב לביתו ד | 7 ילידי ביתו] פוחאע, חניכיו ילידי ביתו גכי, חניכיו דת | בעלי חניכתו ל׳ א^{2} | ששמם פ | אברהם פוכי | 8 אמר] בשם (אמ׳ בשם פא^{1}) בר קפרא דפאגי, בשם . . קפרא אמ׳ ת | שי״ח] י״ח (שמנה עשר ג, שמונה עשר ת) ושלש מאות דגת, בגמ׳ שי״ח א, הכי הוי חי, ל׳ פ |

הסגנון הדרש לקמן פנ״ג וירע הדבר מאד בעיני אברהם הה״ד ועוצם עיניו מראות ברע, וריש הפסוק בישעיה שם הולך צדקות ודובר מישרים וכו׳ נדרש ג״כ באברהם לקמן פמ״ח: 1 וירק וכו׳. בכ״י שציינתי ובילקוט נמצא לפני מאמר זה עוד הדרש כי נשבה אחיו וכי אחיו היה אלא וכו׳, וכן מפרש כאן בלק״ט כי נשבה אחיו שהיה דומה לו, ובכי״ל ובדפוסי׳ וכי״ת נסדר הדרש רק לפסוק כי אנשים אחים וכו׳ לעיל צד 398, ובכי״א ב׳ קיטע ורמז כדלעיל: הן הוריקו וכו׳. ר״י ור״נ דרשו וירק לשון ירק הוריק ר״י אמר וירק את חניכיו גרם לחוריק פני חניכיו הן הוריקו פנים כנגד אברהם שהיו אומרים בפנים כעוסות חמשה מלכים לא יכלו להם וכו׳ ור״נ אמר וירק את חניכיו הוריק פנים כנגד חניכיו אמר אצא ואפול וכו׳, ולדברי ר״י ור״נ ניתוספו דברי האמוראים ור׳ אבא ב״ז ורשב״ל דרשי וירק את חניכיו הוריקן עשאן צוהבין ראב״ז אמר בכלי זין הוריקן הד״א והרק חנית וכו׳ אמור לנפשי וכו׳ ורשב״ל אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן הד״א בירקרק חרוץ שפי׳ במראה ירק כזהב ור׳ לוי דרש וירק לשון ריק בפרשת שוטרים הריקן הד״א מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו, ומדוייקת הגי׳ כאן הריקן וכן כתב ביפ״ת לגי׳ הדפוסי׳ הוריקן ואי הוה גרסינן הכא הריקן הייתי מפרש לשון ריקות שע״י זה חזרו כלם ולא נשאר לו רק אליעזר כדבסמוך, ובתנחומא מ״ב לך לך שם ג׳ לה סתמא וירק את חניכיו מהו וירק וכו׳ שנטל כסף וזהב וחפה אותן בו אמר להם אתם יודעים שאנו יוצאים למלחמה ולהציל נפשות אנו הולכים אל תתנו עיניכם בממון אם בשביל כסף וזהב הרי בפניכם שנ׳ וירק וכו׳ אין וירק אלא שחיפה אותן בכסף וזהב שנ׳ כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ ד״א וירק וכו׳ אין וירק אלא שהוריקן בדברים כמו שכתוב בתורת מי האיש הירא וכו׳ כך עשה אברהם אמר להם וכו׳ מי שיש בידו עבירות וירא ממעשיו אל יצא עמנו כששמעו כל כך כל מי שהיה יודע בלבו שחטא היה מתירא ולא היה יוצא וחזרו להם ולא נשאר עמו כי אם אליעזר בלבד וכו׳, ועדיפא הגי׳ בתנחומא שם וירק וכו׳ שנטל כסף וזהב וחפה אותן וכו׳ ואין וירק אלא זהב כד״א ואברותיה בירקרק חרוץ ד״א וירק מלמד שהריקן בדבריו אמר להן מי האיש הירא וכו׳ כיון שאמר להן כך הריקן אחד אחד ראשון ראשון ולא נשתייר וכו׳, וגם באג״ב הגי׳ ד״א וירק שהריקן וכו׳ ועיי״ש ועי״ע במדרש הגדול צד 217 ושם הגי׳ ר׳ יהודה אומ׳ הריקן בדברים אמר להן למלחמה אתם יוצאין וכו׳ ור׳ נחמיה אומ׳ הוציא אברהם כסף וזהב וכו׳ וצ״ע, ובנדרים שם ג׳ וירק וכו׳ רב אמר שהוריקן בתורה ושמואל אמר שהוריקן בזהב, ובערוך ע׳ רק ה׳ גורס שם רב ושמואל חד אמר שהריקן וכו׳ וחד אמר שהריקן וכו׳ ועי׳ גם בר״נ שם שהוריקן בתורה וכו׳ לשון אחר הריקן מן התורה מלשון והבור רק וכו׳ ועי״ע בתוספות סוכה ל״א ב׳ בד״ה הירוק וכו׳: 7 בעלי חניכתו. ילידי ביתו מדייק שאין לפרש את חניכיו וכו׳ נעריו שחנכן למצות או למלחמה (וכמו שמתורגם בתרי״ א׳ ית עילימוי דחניך לקרבא וכו׳) אלא חניכיו ילידי ביתו בעלי חניכתו שנקראו על שמו שמם אברם וכו׳ ועי׳ גיטין פ״ט מ״ח כתב חניכתו וכו׳ וגיטין פ״ח א׳ ת״ר. חניכת אבות וכו׳ ועי״ע בתוספות יום טוב גיטין פ״ט שם: 8 ר׳ שמעון בן לקיש וכו׳. והוא אומר בשם בר קפרא כגי׳ שאר הספרים שציינתי (ובכי״ו וכי״כ הושמט כל המאמר), וכן בכי״ל לקמן פמ״ד ר״ש בן לקיש אמר בשם ב״ק בן משק ביתי בר ביתי הוא דמשק אליעזר שעל ידיו רדפתי מלכים עד דמשק ואליעזר היה שמו שנ׳ וירק וכו׳ מניין אליעזר שי״ח, ובפ׳ העומר בפסיקתא שם וירק וכו׳ ר״ל בשם ב״ק אמר אליעזר לבדו היה שהוא עולה כך בגימטריא, ובפסי״ר שם ר״ש בן לקיש בשם ב״ק אומר אליעזר לבדו היה בגמטריא שמנה עשר ושלש מאות, ובוי״ר שם בדפ״ר וד״ו ריש לקיש אמר בשם בר קפרא אליעזר לבדו היה ששמו של אליעזר י״ח ושלש מאות, וכבר הדרש בברייתא דל״ב מדות שם גימטריא מנין שדורשין גימטריא באגדת אם לחשבון הרי הוא אומר שמנה עשר ושלש מאות דעולה למנין אליעזר, ובמדרש תהלים מ״ב שם אפשר אברהם בשמונה עשר ושלש מאות נלחם בנגד כולם אמר ר׳ יוחנן בנו של ר׳ יוסי בן קיסמא עבדו אליעזר היה עמו ולא יותר אליעז״ר בגימטריא שי״ח ומי עשה כל המלחמות האלה וכו׳, ובמדרש תהלים שנדפס מכבר הגי׳ איפשר וכו׳

וירדף עד דן עבודה זרה מכה מלפניה ומכה מלאחריה, מכה מלפניה וירדף עד דן, מלאחריה מדן נשמע נחרת סוסיו (ירמיה ח טז):

טו) ויחלק עליהם לילה וגו׳ ר׳ בנימן בן יפת משׁ׳ ר׳ יוחנן הלילה נחלק מאליו, ורבנין אמ׳ יוצרו חלקו, אמר הקב״ה אברהם פעל עימי בחצות אף אני פועל עם בניו בחצות הלילה, ואימתי במצרים שנ׳ ויהי בחצי הלילה (שמות יב כט), אמר ר׳ תנחומא אית דמפקין לישנא אחרינא אמר הקב״ה אביהם יצא בחצות אף אני יוצא עם בניו בחצות לילה שנ׳ כה אמר יי׳ כחצות הלילה וגו׳ (שם יא ד):

1 ילקוט שם, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ י״ג, אגדת בראשית שם, סנהדרין צ״ו א׳, פדר״א שם, ועי׳ תוספתא שבת פ״ז (פ״ח), שבת ס״ז ב׳: 3 ילקוט שם, מכילתא בא מס׳ דפסחא פי״ג, פסיקתא פ׳ ויהי בחצי (ס״ג ב׳), פסיקתא רבתי שם (ס״ו ב׳) והוספה פ״ב (קל״ז ב׳), תנחומא מ״ב שם סי׳ י״א, תנחומא שם סי׳ ט׳, אגדת בראשית שם, שמות רבה פי״ח סי׳ א׳, פדר״א שם:

1 עבודה זרה] ו, ע״ז פחא^{1}י^{1}, ע״ז היה א^{2}, שם ע״ז היא דת | מכה] פוחאב, ומכה דת | לפניה פח | ומכה מלאחריה] אכ, ומכה לאחרית פ, . . מאחריה ות, . . אחריה ח, ומאחריה ד | מכה ל׳ ו | לפניה פחי | 2 מאחרית ו, ומאחריה פ, מכה מלאחריה א^{2}, . . לאחרית י, . . מאחריה כ, ומכה מלאחריה א^{1}ג, . . מאחריה דת | 3 בנימין פוכת | בר | משם דו, משום פת, בשם א^{1}גכ | יוחנן] וחאכת, יונתן דפג | מאליו דפא^{1}כ | 4 אברהם] פוא^{2}י, אביהם דא^{1}גכת | בחצות הלילה וחגכ, . . לילה פ, בחצי הלילה דאתי | אני אפעל א^{2} | בחצות] וחא^{1}י, בחצי דפא^{2}גת | לילה ו | 5 אית דאמר בלישנא אחרינא י, אית דמהפכין לישנא ו, אית דמסקין נ״א כ | 6 אביהם] אברהם וי | בחצות (כחצות י) הלילה פא^{1}י, . . לילה ו, בחצי הלילה דגכת | יוצא] פוא^{1}גכי, אצא דת | עם בניו] עמהם א^{1}כ, ל׳ פי | בחצות] וא^{1}, כחצות י, בחצי דפכת | לילה] הלילה פא^{1}גכת, ל׳ י | 7 וגו׳] אני יוצא ד, . . בתוך מצרים וא^{1}תי |

אמר ר׳ יוחנן בנו של ר׳ יוסי והלא לא היה עמו אלא עבדו אליעזר שכן עולה חשבונו וכו׳, ואולי צ״ל שם א״ר יוחנן בשם ר׳ יוסי וכמו שאיתא לעיל צד 372 בח״נ ר׳ יוסי (הגלילי) במקום ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי ור׳ יוחנן כוון ג״כ לברייתא דל״ב מדות של ר״א בנו של ריה״ג ועי׳ במ״י לעיל צד 272 ובאגה״ת ח״ב צד 511, ובנדרים שם שמנה עשר ושלש מאות א״ר אמי בר אבא אליעזר כנגד כולם איכא דאמרי אליעזר הוא דחושבניה הכי הוי, ובתנחומא מ״ב לך לך כהמשך מאמר הסתמי שהעתקתי לעיל ולא נשאר עמו כי אם אליעזר בלבד וכו׳ אמר הקב״ה וכו׳ חייך שאני ניתן בו כח של שלש מאות ושמונה עשר שנ׳ וירק וכו׳ מנין סיפור אליעזר בגימטריא שלש מאות ושמונה עשר, ובתנחומא שם ולא נשתייר עמו אלא אליעזר מנין אתה למד א׳ אחד ל׳ שלשים י׳ עשרה ע׳ שבעים ז׳ שבעה ר׳ מאתים הרי שמונה עשר ושלש מאות מה כתיב אחריו וירדף עד דן ולא כתיב וירדפו, ובאג״ב שם כיון ששמעו כך כל אותן האנשים וכו׳ ותזרו להן כולן ולא נשתייר עם אברהם אלא אליעזר בלבד שהיה כשר אמר הקב״ה לאברהם הוא ילך עמך שאני נותן בו כח של שלש מאות ושמונה עשר וכו׳ וכן את מוצא אליעזר בגימט׳ שלש מאות ושמונה עשר, ובפדר״א שם לקח אברהם את ג׳ תלמידיו ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן וכו׳ ושם הניח תלמידיו וכו׳ ולקח אליעזר עבדו עמו מנין אותיות שמו שי״ח וכו׳, ובתר״י א׳ ולא צבו למהלכה עמיה ובחר מינהון ית אליעזר בר נמרוד דהוה מתיל בגבורתא בכלהון תלת מאה ותמניסר וכו׳ ועוד בבמ״ר שם שמונה עשר ושלש מאות הוא אליעזר, ופירש״י עה״ת מפרש חניכיו חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וכו׳ שמנה עשר וגו׳ רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין וכו׳, והדרש חנכו כת׳ ליתא לפנינו ובשאר מקומות ועין במנחת שי, ושם העיר ג״כ שלא מצא חניכיו כי אם בשני יודי״ן וכתב עוד וטרחתי לבקש בפי׳ רש״י הקדמוני בכ״י וכו׳ ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים וזהו ממדרש רבה וכו׳ ובספרים אחרים כ״י כתוב חניכיו שחינך למצות וכו׳ ועיי״ש, אכן גם בלק״ט איתא וירק את חניכיו חניכו כתיב ומפרש שם זה אליעזר ששמו עולה למנין וכו׳ ועוד שם וירק וכו׳ יש אם למקרא דכתיב ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם (והוא כשטת פדר״א לקח וכו׳ ג׳ תלמידיו וכו׳) ועיי״ש בהערות רש״ב: 1 מכה מלפנית. שתשש כחו של א״א ולא רדף רק עד דן עד אותו מקום שעתיד ירבעם להעמיד שם ע״ז ומכה מלאחריה שאחרי שנתבטלה כבר כת׳ מדן נשמע וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם וירדף עד דן אמרו רבותינו מה ראה לרדף עד דן אלא שני דברים מכים לפניהם ולאחריהם ואלו הן ע״ז והנוטע ערב שביעית וכו׳ כך ע״ז מכה לפניה ולאחריה שעד עכשיו לא עמד ירבעם בן נבט שעשה ע״ז ראה אותה אברהם שנ׳ וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן (מ״א י״ב כ״ט) וכיון שהגיע אברהם עד אותו מקום תשש כחו ולא רדף שנ׳ וירדף עד דן שדנן וחייבם שנ׳ וירדפם עד חובה וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובאג״ב שם. ובתנחומא מסיים ויכם וירדפם עד חובה חזרנו על כל המקומות ולא מצינו שום מקום ששמו חובה ללמדך שדן נקרא חובה מראש על חעגל שעתידה לעמוד שם (ובמדרש הגדול הועתק אמר ר׳ אבהו חיזרנו וכו׳ ועיי״ש), וכן בתר״י א׳ עד דאידכר חובא דעתיד למהוי בדן, ובסנהדרין שם וירדף עד דן א״ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבוד ע״ז בדן שנ׳ וישם וכו׳ ואף אותו רשע לא נתגבר עד שהגיע לדן שנ׳ מדן נשמע וכו׳ ועי׳ בד״ס, ובפדר״א שם עד דן הוא פמיאס וכו׳ ושם נתעכב הצדיק ששם נאמר לו אברהם תהא יודע שבני בניך עתידין לעבוד ע״ז שנ׳ וישם וכו׳: 3 ר׳ בנימן. וכ״ה בנימן בדפ״ר וד״ו ובכי״א א׳ וב׳ וכי״ג ועי׳ לעיל צד 264 ובמ״י שם וצד 306 וצד 338 בח״נ, ובמכילתא שם דרשו ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו למה נאמר לפי שנאמר וכו׳ כחצות הלילה וכו׳ וכי אפשר לבו״ד לעמוד על חציה של לילה אלא א״כ יוצרו חלקו ר׳ יהודה בן בתירה אומר היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו וכו׳, ובסגנון שלפנינו המאמרים בפסיקתא שם ר׳ בנימן בר יפת כש״ר יוחנן אמר הלילה נחלק מאליו ויוצרו חלקו (וצ״ל ורבנין אמ׳ יוצרו חלקו) כגון הכא את אמר ויהי בחצי הלילה ולהלן הוא אומר ויחלק עליהם לילה א״ר תנחומא אביכם יצא עמי בחצות ואני יוצא עם בניו בחצות אמר הקב״ה אביכם יצא עמי מאמש עד חצות ואני יוצא עם בניו מחצות עד הבקר, ובפסי״ר שם ומי חלקו ר׳ בנימן בר יפת בשם ר׳ יוחנן הלילה נחלק מאליו ורבנן אמרי יוצרו חלקו הכד״א ויהי בחצי וכו׳ ולהלן את אמר ויחלק וכו׳ א״ר תנחומא אביכם יצא בחצות ואני יוצא וכו׳ בחצות ורבנן אומרים אמר הקב״ה אביכם יצא עמי מאמש ועד חצות וכו׳ ועי׳ בתוספת פ״ב שם, ובתנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״א נר׳

ויכם וירדפם וכי יש אדם רודף הרוגים, אמר ר׳ פינחס רדופיו של אבינו אברהם הרוגים היו שני׳ כי אתה אשר הכית רדפו (תהלים סט כז): ההיד מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו (ישעית מא ב) חי עולמים שהיה מאיר לו. בכל מקום שהיה הולך, אמר ר׳ ברכיה מזל צדק היה מאיר לו, אמר ר׳ ראובן צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי: ההיד יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (שם שם) ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר אברהם היה משליך עליהם עפר ונעשה חרבות, קש ונעשה חצים, וחרנה אמר יתן עפר אין כת׳ אלא כעפר הן היו משליכין חרבות על אברהם והן נעשות עפר, חיצים ונעשות קש: ההיד ירדפם יעבר שלום (שם שם ג) ר׳ לוי ור׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי 26d

1 ילקוט שם, ויקרא רבה פ״א סי׳ ד׳: 2 ילק׳ ישעיה ר׳ ת״א (תמ״ז), ילק׳ מכירי ישעיה מ״א ב׳, מדרש תהלים שם סי׳ ה׳ ב׳: 5 תנחומא מ״ב שם סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ ט״ו, סנהדרין ק״ח ב׳, תענית כ״א א׳: 8 ילקוט שם, ילק׳ יהושע ר׳ כ״ג, ילק׳ ישעיה ר׳ ת״ב (תמ״ח), ילק׳ מכירי שם מ״א ג׳, פסיקתא רבתי הוספה פ״ב (קנ״ו ב׳), מדרש תהלים שם סי׳ ג׳, תנחומא מ״ב שם סי׳ י״ז:

1 יש לך אדם י | שרודף א^{2} | רדופיו] פחא^{1}ג, רודפיו דא^{2}כתי | אברהם אבינו אחי, אברהם פ | 2 היו] פאגכי, ל׳ דות | *צדק . . לרגלו דוחא^{1}גכתי] וגו׳ לפ, ל׳ א^{2} | 3 חי] פחגי, צדיק ~ ו, מי הוא זה שהעיר לבם (לבן ת) של מזרחיים שיבאו (שיבואו ת) ויפלו ביד אברהם צדק יקראהו לרגלו ~ דת, מי . . בלבן . . ויפלו . . צדק . . לרגלו צדיק ~ כ, מי הוא שהעיר בלבם של אזרחיים שיבאו . . צדק . . לרגלו צדיק ~ י (ישעיה), מי העיר לבן של מזרחים שיבאו . . צדק . . לרגלו צדיק ~ מ, מי העיר לבן . . מזרחיים ליפול ביד אברהם אבי׳ הצדיק ~ א^{1}, מי העיר לבן . . מזרחיים ליפול . . אברהם הצדיק צדק ~ א^{2} | עולמים] גי, העולמים דפוחא^{1}כתמ, העולם א^{2} | שהאיר א, היה מאיר פוחי | שהלך א | מזל צדק] צדק ~ ח | 4 האיר א | צוחת גמ | *עושה אותי וכשים] שעושה אותי ג, עושה אותו לפ, עושה א^{2}, ל׳ דא^{1}ת | אין ל׳ פאכש | שיעשה] גימ, יעשה דואכש, עושה פ | 5 *אותי דפא^{1}גכתשמ], אותו לא^{2} | *יתן — קשתו א^{1}] וגו׳ ל, ל׳ דפוגכתמ | 6 יודה ו | נחמיא א^{2} | חד] חד מנהון פוא^{1}כימ, חד מינהון ג, ר׳ יהודה דחת | אומר ד | °אברהם] אברם ד | השליך א^{2} | **עליהם] ל׳ ל | ונעשה] א^{2}, והוא נעשה דפוא^{1}גתי | והוא נעשה גימ | וחרנה אמר] אמר ליה (לו ג) חבריה פואגים, אמ׳ ליה חברייא כ, ור׳ נחמיה אמר ד, ר׳ נחמיה אומ׳ ת | 7 אין כת׳ כאן פאגכים, אין . . כן ו, לא נאמר דת | כעפר] פוחאגכי(שם)מ, בעפר דתי | הן השליכו א^{2} | אברהם אבינו א^{1}כ | והן נעשות] פום, ונעשות י, והן נעשין ג, והם נעשים י (שם), ונעשין ד, ־ים ת, ונעשה א^{2} | 8 ונעשות] ו, והן נעשות דא^{1}, ונעשין פ׳ ־ים ת, והן נעשין גמ, והם נעשים י (שם), ונעשו י, ונעש ה א^{2} | יעבר] פג, יעבור דואכתים | ור׳ אלעזר] פא^{1}כי (יהושע) י (ישעיה) מ, ור׳ לעזר ג, ור׳ אליעזר ו, ל׳ דת | בשם] בר י (ישעיה) | ר׳ יוסי] ~ בן זימרא כי (שם) מ, . . זימרה ו, . . זמרא פגתי (יהושע), בר זימרא ד |

הגי׳ משובשת ויחלק וכו׳ רבנין אמרין הלילה נחלק מאליו אמר ר׳ בנימין בן יפת בשם ר׳ יוחנן הקב״ת שהוא יורע עתותיו וכו׳ הוא חלקו אמר לו הקב״ה אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה וכו׳ חייך אני עושה עם בניך מחצות עד הבקר וכו׳ ועיי״ש בהערות רש״ב ובתנחומא לך לך שם. ובאג״ב שם ויחלק וכו׳ הקב״ה בשביל אברהם שנ׳ ויהי בחצי הלילה וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ י״ז ויחלק וכו׳ בשביל הקב״ה נחלק לילה עם אברהם שנ׳ ויחלק עליהם, ובשמו״ר שם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה אימתי כשבאו המלכים ורדף אותם אמר לו הקב״ה דייך עד חצי הלילה בא ונחלוק הלילה אני ואתה שנ׳ ויחלק וכו׳, וכן בתר״י א׳ ואתפליג להום לילא בארחא פלגותא אגחן עם מלכיא ופלגותא אצטנעא למימחי בוכריא במצרים וכו׳, ובפדר״א שם שמואל הקטן אומר שם נחלק לו הלילה היא הלילה שחיתה מקדם וכו׳ היא הלילה שהכה בה אברהם את המלכים שנ׳ ויחלק וכו׳ ועל זה נאמר ויהי בחצי הלילה וגו׳: 1 וכי יש אדם וכו׳. בלק״ט מפרש ויכם וירדפם היה ראוי לומר וירדפם ויכם אלא ויכם ואח״כ רדפם א״ר פנחס רודפיו של אברהם אבינו הרוגים היו, ונכונה הגי׳ רדופיו ועח״ג, ובוי״ר שם אמר ר׳ יצחק וכי יש לך אדם רודף הרוגים דכתיב ויכם וירדפם וכו׳ אלא מלמד שהקב״ה הורג ואברהם רודף, ונסדרו כאן המאמרים על הפסוקים בישעיה שנדרשו באברהם וכל מאמר מתחיל במלת הה״ד (ועי׳ לעיל צד 870 ובמ״י שם בד״ה הה״ד עמך וכו׳) ודרשו מי העיר קרי ביה האיר מי האיר לאברהם שיבא ממזרח מארם נהרים ועי׳ לעיל צד 16 ובמ״י שם בד״ה מי העיר וכו׳, והשלמתי הפ׳ צדק יקראהו לרגלו ודרשו, צדק צדיק חי עולמים שהיה (היה) מאיר לו בכל מקום וכו׳, והסגנון צדיק חי עולמים כמו לעיל צד 8, ור״ב דורש מי העיר מי האיר ממזרח צדק וכו׳ מזל צדק היה מאיר לו ועי׳ שבת קנ״ו א׳ אמר אברהם לפני הקב״ה וכו׳ א״ל צא וכו׳ מאי דעתיך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח והיינו דכתיב מי העיר ממזרח צדק וכו׳ ועי״ע לעיל צד 77, ור׳ ראובן דורש צדק יקראהו לרגלו צדקה היתה צווחת ואומרת וכו׳, ומה שניתוסף בדפוסי׳ ובילק׳ ישעיה ובילק׳ מכירי ובכ״י המאוחרים בדרש מי העיר וכו׳ מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים וכו׳ ליתא בכי״ל וכן ל״ג בכי״פ וכי״ו וכי״ת וכי״ג ובילקוט כאן, ובמדרש תהלים שם וש״ה מי העיר וכו׳ א״ר ראובן ישינים היו אומות העולם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבא לחסות תחת כנפיו אברהם שנ׳ מי העיר וכו׳ ד״א צדק יקראהו וכו׳ צדיקו של עולם מלוה אותו אימתי כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל וחביריו: 5 יתן כעפר וכו׳. השלמתי סוף הפסוק שעליו מוסב הדרש ר״י ור״נ חד אמר וכו׳, ובמדרש תהלים מ״ב שם יתן כעפר חרבו מהו כעפר חרבו ר״י ור״נ ר״י אמר אברהם היה נוטל עפר וזורק על אויביו והיה עושה חרבות ונוטל קש וזורק ונעשה קשת וחצים אמר לו ר״נ אם כן עקרת את המקרא מי נאמר עפר וקש אלא כעפר כקש אלא היה זורק חרבות והן נעשין כעפר והיה זורק חיצים והן נעשים כקש, וטעם חרבו לדברי ר״נ חרבו של שונא וכן קשתו, ובמדרש תהלים שנדפס מכבר הגי׳ אלא כעפר כקש מהו כקש שהיה זורק אמרפל חרבות ונעשים כעפר זרק חצים ונעשים כקש, וכדברי ר״י הדרש במאמר סתמי

פסיעותיו שלאברהם היו ג' מילין, ר' יהודה בר' סימון אמר מיל שנ' ארח ברגליו לא יבא (שם שם), ר' נחמיה בשם ר' אביאי לא נתאבקו רגליהן אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת:

טז) וישב את כל הרכוש וגו' [וגם את הנשים ואת העם] אמר ר' יודן אנשים ונשים ד החזירו וטף לא החזירו, עמדו ונתגיירו וגזו ערות אבותיהם ההיד והבאתי רעי גוים (יחזקאל ז כד) מי הם רעי גוים, ר' יודה אמר אילו אנשי סדום ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' (בראשית יג יג):

יז) ויצא מלך סדום לקראתו ר' אבא בר כהנא אמר התחיל מכשכש לו בזנבו, אמר לו ה מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלתה, אף אני ירדתי לחמר וניצלתי:

אל עמק שוה הוא עמק המלך ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בן נחמן ששם השוו כל האומות ואמרו לאברהם תהי מלך עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואלוהו:

3 ילקוט ר' ע"ג, ועי' מדרש ל"ב ל': 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, לעיל לך 410 וש"נ:

1 פסיעתו מ | אברהם] פ, אברהם אבינו ואתים, אבינו אברהם דגב | היו ל' א[2]ים | ג'] ד[1]א[2]י, שלשת פוא[1]גבי (ישעי') מ, שלשת תר, שלש ד | יודה] ות, יהודה פא[1]גבים, יודן ד | בר ר' י | אומר י (שם) | מיל אחד ו | יבוא וא[2]ת | 2 נחמיא א[2] | אביא ג, אביי א[1], אביו א[2], אבא פ, אבהו דתי, איבו בי (שם), אייבו י (יהושע), אבין ו | רגליו ותי (ישעיה), רגליו כשרדף את המלכים י (יהושע) | שהולך א[2]בי (ישעיה) | 3 אמר ר' יודן] פואגבי, ר' יודן אמר דת | 4 החזירו] פחאגבי, החזיר ר, השיבו ו, השיב דת | טף א[2] | החזירו] פוחאגבי, תחזיר דתר | *ונתגיירו ל[0]דוחתרי] נתגיירו פג, ותימרו ל, ותימידו ל, ותימרו כ, ל' א | וגזזו פ, וגזון ג, וגוזו ו, וגזרו דתר[2], וגדרו חר[1], ומירקו א (וגזו — אבותיהם ל' י) | *ערות דפאגבתר] את ערות ח, עדות ל, עיירות ו | אביהם אבש | רעי] פואגבי, רועי דתר | גוים] ~ וירשו את בתיהם פ, וירשו . . בתיהם וגו' א[2], וירשו . . בתיהם והשבתי גאון זרים א[1] | מי — גוים] ומי . . גוים ג, מי . . רועי גוים דת, ל' פואי | 5 יהודה (יודה ו) בר' (בר פא[2]) סימון דפואגבת | אמר ל' ד | רעים — וגו'] רעים פחי, רעים וחטאים את, . . וחטאים ל"י וב, . . וחטאים ל"י מאד ג, ל' ד | 6 *לקראתו פבי] לקראתו וגו' דת, לקראתו אחרי שובו א[1]ג, וגו' ל | **אבא] ל' ל | מכשכש] פוא[2]גב, לכשכש י, לקשקש דתר, מנכש א[1] | לו ל' ר[1]י | 7 וניצלתה] ג, וניצלת א[2]ת, ונצלת פא[1]ב, וניצולתה ו, וניצולת ד, ונוצלתה י[1], ונוצלת ח | לחומר וא[2] | וניצלתי] אגתי, ונצלתי פב, וניצולתי דו | 8 *הוא — המלך וא[1]גב] הוא עמק וגו' ל, ל' דא[2]תי | ור'] ר' ו | חלבו] פוא[1]גב, חגינא ד, חנינת ת | *ר' — נחמן] ר' שמואל בר נחמן דפוגבת, רשב"נ א[1], ר' ישמעאל ל | 9 השוו וא[2]גי | האומות] אומות י, העולם א[1], אומות העולם דפוא[2]גת | ואמרו — ואלוהו] וקצצו ארזים (ארז ד) ועשו (ועשו לו א[1]) בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה (והושיבו . . הימנה ג, והושיבו אותו בתוכה למעלה דת) והיו מקלסי' לפניו ואומרי' לו (מקלסין . . ואומרים א[1], מקלסין ואומרין לפניו ג, מקלסין אותו לפניו ואומ' ב) שמענו ארוני

בתנחומא מ"ב שם והיה אברהם אבינו נוטל עפר וזורקו עליהם ונעשים חצים וקשתות ונוטל קש וזורק עליהם ונעשה חרבות ורמחים (וצ"ל נוטל עפר וכו' ונעשה חרבות ונוטל קש וכו' ונעשה חצים וקשתות ועיי"ש בהערות רש"ב) שנ' מי העיר ממזרח צדק וגו' זה אברהם שנ' אחריו ירדפם יעבר שלום וכו', ובתנחומא שם והיה אברהם נוטל עפר וזורק עליהן ונעשו חצים וקשתות ורמחים שנ' יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו ירדפם וכו', וכן בסנהדרין שם אייתי הקב"ה לאברהם וכו' והוה שדינן עפרא והוו חרבי גילי והוו גירי שנאמר וכו' מי העיר ממזרח צדק וכו' יתן לפניו גוים וכו' יתן כעפר חרבו וכו' ועי' בתענית שם: 1 פסיעותיו של אברהם וכו'. שקפצת לו הדרך וכמו שדרשו לקמן פנ"ם תרעשתה ארץ בימי אברהם, וטעם הדרש ג' מילין כתב האב"א נוטריקון ש ל ו ם הוא שלש מלין, וריב"ס אמר מיל שנ' ארח וכו' ופירוש נוסף בילק' יהושע שם ארח ברגליו ל א י ב א מ י פעל למפרע מיל ס"ת, ובפי' ב"ר מפרש שאין ארח פחות ממיל ועי' גם בחי' הרד"ל, ור' נחמיה בשם ר' אביאי אמר לא נתאבקו וכו', ונר' שגי' זו משובשת, ואולי צ"ל ר' נחוניא (חוניא, הונא) בשם ר' ביבי או בש"ר איבו וע' באגה"א ח"ג צד 64 וצד 272, ובפסי"ר שם הגי' וירדפם עד חובה וכו' א"ר לוי ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא ג' מילין היו פסיעותיו של אברהם ור' יהודה בר' סימון אמר מיל א' א"ר ו ח ו ג י א ב ש ם ר' ו ח ו נ י א ב"ר ב נ י י ה אפילו אבק לא עלה על רגלו של אחד מאוכלוסיו של אברהם באותה השעה שנ' ירדפם וכו' ארח ברגליו לא יבא וכו', ובמדרש תהלים מ"ב שם ירדפם וכו' ארח ברגליו לא יבא מצאו לרדוף אחריו וקפצה הארץ לפניו י ש א ו מ ר י ם שלשה מילין היתה פסיעתו של אברהם ו י ש א ו מ ר י ם ש נ י ם אבל כשבא לא קפצה הארץ לפניו הוי ארח ברגליו לא יבא ר' ח ו נ א ה כ ה ן ב ר א ב י ן ב ש ם ר' ב י ב י אמר אפילו כתינוק שהוא הולך מביתו ורגליו מתלכלכות בעפר אפילו כך לא נתלכלכו רגליו של אברהם הוי ארח ברגליו וכו', ובמד' תהלים שנדפס מכבר הגי' מהו אורח ברגליו לא יבא כשבא לרדוף אחריהם נקפצה לו הארץ לפניו וי"א שלשה מלין וכו' ר' י ה ו ד ה הכהן בר אבין וכו' תינוק הולך בביתו רגליו מתלכלכות וכו' אפילו כן לא וכו', ובתנחומא מ"ב שם סי' י"ז איתא אמרו באותה המלחמה היתה פסיעתו של אברהם אבינו א ר ב ע ה מילין והיה רץ עד שהרג כל המלכים: 4 וטף לא החזירו. שלא נאמר וגם את הנשים ואת הטף: ונתגיירו. כן הגהתי ועח"נ, ובכי"ל כתוב בגוף הספר ותימידו, ובכי"כ ותימרו, ואולי הגי' העקרית ונתימרו ועי' ישעיה ס"א ו' וירמיה ב' י"א: 5 וגזרו ערות וכו'. בכי"ל איתא ע ד ו ת והגהתי, ובדפ"ר וד"ו הגי' וגזרו ערות וכו', וכמ"כ הגית וגדרו ועח"נ, וטעם הגי' וגזו וגזזו וגזרו כמו ומירקו בכ"י א' וב' מירקו ערות אבותיהם פרצותם וקלונם, וביפ"ת פי' וגזרו ערות וכו' שמלו ערותם שהביאום במסורת הברית וכו', וסגנון המאמר קשה ובילקוט לא הועתק: 6 הה"ד והבאתי וכו'. הבאתי אותם תחת כנפי השכינה, ודורש רעי הגוים בני אנשי סדום שהיו רעים וחטאים והם גזו ערות אבותיהם: 7 מכשכש לו. בפי' ב"ר כי"ם גורס ומפרש התחיל מקשקש לו התחיל להחניף לו על שנצח אויביו במלחמה, ובפי' הנדפס התחיל לתגייס כנגדו וכו' ועי' בעמת"ל ע' כשכש: 8 ר' ברכיה וכו'. המאמר נסדר כבר לעיל צד 410 וכאן המאמר בכי"ל בלשון קצרה, והגהתי בשם ר' שמואל בן נחמן כמו לעיל שם, ובכי"פ וכי"א ב' ובילקוט קיטעו ועח"נ:

פרשה מג

ו יד יח) ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי וגו׳ (תהלים מה יג) ובת צור זה אברהם שהיצר למלכים ושהיצרו לו מלכים במנחה פניך יחלו, ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו׳:

ומלכי צדק המקום הזה מצדיק את יושביו: ומלכי צדק, אדני צדק (יהושע י א), נקרית ירושלם צדק צדק ילין בה (ישעיה א כא):

מלך שלם ר׳ יצחק הבבלי אמר שנולד מהול:

הוציא לחם ויין ר׳ שמואל בר נחמן הלכות כהונה מסר לו, לחם זה לחם הפנים ויין

1 ילקוט כ׳ ע״ד, ילק׳ תהלים ר׳ תש״ג, ילק׳ מכירי תהלים ע״ח סי׳ כ״ג: 4 ילקוט ר׳ ע״ד: 6 ילקוט סס, ועי׳ לעיל לד 246 וס״נ: 7 ילקוט סס, ועי׳ לקמן פמ״ו ופכ״ס, נדרים ל״ב ב׳, ויקרא רבה פכ״ה סי׳ ו׳, פדר״א פ״ס:

וגו׳ (אדני וגו׳ ת, אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו וג, אדוני . . בתוכנו כ) אמרו לו מלך אתה עלינו נשיא אתה עלינו (מלך את . . נשיא את עלינו דת, מלך את עלינו א¹) אלוה (אלהים וכ) את (אתה כ) עלינו אמר להם אל יחסר העולם (לעולם כ) מלכו (את מלכו גב) ואל יחסר (ואל יחסר העולם א¹, אל . . העולם ו, . . העולם את ג, אל . . לעולם את כ) אלוהו דוא¹גבת, וקצצו ארזים ועשו בימה גדולה והושיבו אברהם וכו׳ פ, וקצצו ארזים והושיבוהו עליה וכו׳ י, וכו׳ לעיל א² ‖ 1 ובת] וא²גבי, כתיב ~ פא¹מ, הח״ד ~ דת | 2 ובת צור זה אברהם — ויין וגו׳] ל׳ דת | שהיצר] א¹, שהציר י (תהלים), בן שהיצר פו, בן שהציר כי, בין שהציר ג, בן היצור א² | מלכים י (שם) | והצירו י (שם), בן שהיצרו וא¹, בן שהצרו פ, בן שהצירו י, ובן שהצירו כ, בין שהיצירו ג, בן הצור שהצרו א² | יחלו] א²י, ~ עשירי עם פא¹גב | 3 ומלכי — וגו׳] ג, ומלכי . . ויין וכי (שם) מ, ומלכי . . שלם א¹י | 4 ומלכי צדק] אגי, ומלכי צדק מלך שלם דפת (ומלכי — בה ל׳ ו) | המקום הזה] המקום פא², ל׳ י | מצדק פא | ומלכי צדק] פגב, מלכי צדק דא²תי, ומלכי צדק מלך שלם א¹ | אדוני צדק תי, אדוני צדק מלך ירושלם א¹ | נקראת ירושלם צדק פחא¹גי¹, צדק נקראת ירושלם ד, צדק נקראת ירושלים צדק ת, ירושלם נקראת צדק א² | 6 הבבלי ל׳ פא¹ | אמר] פואכ, אומר דגת | נולד מהול כ, שנולד כשהוא מהול ו | 7 ויין] פוחאגבי, ~ והוא כהן לאל עליון דת | ר׳ שמואל בר נחמן (נחמני א²) אמר פאכ, ר׳ . . בר נחמן ורבנין ר׳ שמואל בר נחמן אמר וג, ר׳ . . בר נחמן ורבנן ר׳ שמואל אמר דת | כהונה] וא²כ, ~ גדולה דפחא¹גתי | מסר] י, גילה פגב, גלה דואת |

פרשה מג. וכ״ח פמ״ג בכי״פ וכי״ו וכי״א ב׳, ובכי״ג וכי״כ פמ״ד, ובכי״א א׳ פמ״א (וכן הוזכר במנוה״מ סי׳ קכ״ח מאמר מזו הפרשה במספר פמ״א), ובדפוסי׳ וכי״ת אין כאן התחלת פרשה (ושם נעדר גם בפתיחת תדרש ובת צור זה אברהם וכו׳) ועי׳ במ״י לעיל ריש פ״מ וריש פמ״ב: 1 זה אברהם. וכן דרשו באברהם לעיל צד 365 הפ׳ מזה המזמור שמעי בת וכו׳ ויתאו המלך וכו׳ וצד 368 הפ׳ אהבת צדק וכו׳ ולקמן פמ״ה הפ׳ בנות מלכים ביקרותיך וכו׳ ובפנ״ט יפיפית מבני אדם וכו׳ ועי׳ תנחומא מ״ב לך לך סי׳ כ״ב על מי אמרו בני קרח המזמור הזה על אברהם וכו׳, ודרשו כאן ובת צור לשון צרה זה אברהם שהיצר למלכים ושהיצרו לו וכו׳, ובילק׳ מכירי שם הושמט ובת צור זה וכו׳ כמו בדפוסי׳ וכי״ת והועתק שם ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ כתיב ובת צור במנחת פניך יחלו וגו׳ ומלכי צדק מלך שלם וגו׳: 4 מצדיק את יושביו. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י כל אדם היושב (העומד) לשם בירושלם המקום הזה עושה אותו צדיק ומגופיה דקרא נפקא, ודרש אחר (בלי סימן ד״א) ומלכי צדק וכו׳ נקרית ירושלם וכו׳, וכן מפרש בלק״ט ד״א ומלכי צדק אדני צדק ירושלים נקרא צדק שנ׳ צדק ילין בה, וברמב״ן הגי׳ נקראת ירושלם צדק ועה״נ, ואין לחבר המאמרים המקום וכו׳ מצדיק וכו׳ ומלכי צדק וכו׳ דאין לפרש מצדיק גם את אדני צדק שהיה צדיק, וכן אין נר׳ לפרש מצדיק את יושביו וכו׳ עפ״י מאמרם בפסיקתא פ״ח (נ״ה ב׳ ועי׳ בנ״ש ובשהש״ר א׳ ט׳) מימיו לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד של שחר מכפר על עונות שנעשו בלילה ותמיד של בין הערביים מכפר על עונות שנעשו ביום וכו׳ שנ׳ צדק ילין בה ועי׳ גם ביפ״ת ובמ״כ, ובכי״ל הושמט מן ומלכי צדק המקום וכו׳ עד שנולד מהול הוציא לחם ויין והושלם בגליון בכתב הספר בדיו דיהה: 6 שנולד מהול. דורש שלם שלם בלי מום כמו תמים שנאמר באברהם ועי׳ לקמן ריש פמ״ו, ומלכי צדק לפי האגדה הוא שם בן נח וכן באדר״נ נו״א פ״ב אף שם יצא מהול שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם ועי׳ לעיל צד 246 ובמ״י שם בד״ה ושנולד מהול ועי״ע לקמן פמ״ד סי׳ ז׳ ובוי״ר פכ״ה ובבמ״ר פ״ד סי׳ ח׳, והאגדה הובאה גם בפירש״י עה״ת ובלק״ט וברמב״ן וברד״ק ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ועיי״ש וכן נמצאה אצל אפרם הסורי והירונימוס ועי׳ במ״ת חלק מ״ג צד 496, ובס׳ סוגיא צד 840 העתיק מב״ר (ר״ל מב״ר לרמה״ד) ומלכי צדק וכו׳ זה שם בן נח ומת ת״ל הוציא לחם ויין ר׳ שמואל בר נחמן אמר הלכות כהונה מסר לו והיה מקריב לחם ויין לחב״ה שנ׳ והוא כהן לאל עליון מלך שלם המקום מצדיק יושביו ד״א הוציא לחם זו לחם פנים ויין אלו הנסכים רבנן אמרו תורה גלה לו שנ׳ לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ד״א מלכי צדק זש״ה נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ואיזה מלך צדיק ונושע מלך המשיח וכו׳ ועי׳ בישועות משיחו ח״ב עיון רביעי פ״ב ועי״ע בעער דאס לעבען אבראהמס צד 142, שענקעל ביבעללעקסי׳ ח״ד צד 159: 7 ר׳ שמואל בר נחמן. בכי״ל נעדר כאן מלת אמר וכן בסמוך במאמר ראב״כ ועי׳ במ״י לעיל צד 58: הלכות כהונה וכו׳. לקמן פמ״ו ר׳ ישמעאל א׳ אברהם כהן גדול היה שנ׳ נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ופנ״ה סי׳ ו׳ אברהם אמר הנני וכו׳ זכה לכהונה נשבע וכו׳ על דברתי וכו׳ ושם סי׳ ז׳ והעלהו שם לעולה וכו׳ אמר לפניו רבון כל העולמים וכי יש

אילו הנסכים, רבנין אמ׳ תורה גילה לו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה): והוא כהן לאל עליון ר׳ אבא בר כהנא כל יין שכתוב בתורה עושה רושם חוץ מזה, אמר ר׳ לוי אף זה לא יצאנו ידו שמשם קרח לו ועבדום וענו אותם וגו׳ (בראשית טו יג):

ז יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ מטי קניין, ר׳ אבא אמר כאנש דאמר פלן עינויי יאיאן סעריה יאיי, אמר ר׳ יצחק אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין הוה אמר להון [בריכו, אמ׳ ליה מה נאמר, אמר להון] ברוך אל עולם שאכלנו משלו, אמר לו הקב״ה אני לא היה שמי ניכר בביריותי והיכרתה אותו בביריותי מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עימי בבירייית העולם [ההי״ד ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ]:

4 ילקוט שם: 5 לקמן פמ״ט ופנ״ד וס״כ:

1 נסכים כ | לכו] לחם ~ פוחג | *ושתו—מסכתי דאכתי] ושתו וגו׳ פ, ויין ושתו ביין מסכתי וחג, ל׳ ל | 2 ר׳ אבא בר כהנא אמר פב, ר׳ . . בר כהנא ור׳ לוי ר׳ אבא בר כהנא אמר דוגת, ר׳ . . בר כהנא ור״ל ר׳ אבא אמר א1 | שכתוב בתורה] שבתורה פא2ב | נעשה ר | ר׳ לוי אמר פא1 | 3 ידו] וב, מידו דאתי, ל׳ פר | קרח] וגכ, קרא דפאתרי | לו] פואגכר, עליו דתי | וגו׳] ג, ארבע מאות שנה דפא׳ת, ל׳ וא2כי | 4 *אברם — וארץ דא1כת] אכרם . . קנה . . וארץ ג, וגו׳ ל | מטי י, קנאן דאתי, קנאין פג, קנויין ו | ר׳ אבא בר כהנא גכ, ר׳ . . כהנא ור׳ יצחק ר׳ אבא בר כהנא ן, ר׳ אבא בר כהנא (ר׳ אבא בשם רב כהנא ד, ר׳ אבא בש״ר אבא בר כהנא ת) ור׳ יצחק ר׳ אבא דאת | 5 אמר ל׳ ו | כאנש] פגכ, כאינש וי, כאיניש דאת | עינוי פא1, עייניי (עינוי ?) ו, עינוהי דגכת | יאיאן] פו. יאיין א, יאין ג, יאי דכתי | סעריה] וגכ, שעריה דפאתי | יאי דפוא1גכתי, לא יאיין א2 | ר׳ יצחק אמר ות.| אברהם] פוחאגכי, ל׳ דת | קכל עובר ושב א2 | 6 כשהיו א2, ומשהן פ | הוה — להון] חא1י, הוה . . לון ן, היה אומר להם דפת, אמר להם כ, . . להן ג | *בריכו חבי] ברכו דפא1ת, ברכו את י״י ג, נברך א2, ל׳ ל | *אמ׳ — נאמר] אמרין (ואמרין א1ג, והן אמרין ח) ליה . . נאמר וחא1גכ, ואמרין . . נימר י, ואמרין . . נימא א2, והן אומרים לו (והן אומרין לו ת, ואומ׳ ליה פ) מה נאמר דפת, ל׳ ל | *אמר להון חא1י] ואמר (והוא אמר ג) להון פג, והוה אמ׳ להון כ, ואמ׳ לון ו, והוא אומר לחם (להן ת) אמרו דת | 7 לא היה ניכר שמי וג, לא היה שמי נזכר כ | בביריותי] א2, בבריותי חא1כי, בבריותיי ג, לבריותי דפת, בעולמי ו | והיכרתה אותו אתה ג, והכרתה אותו אתה פ, והכרת (והכרתה ח) אותי דחאתי, והיכרתני ו, והזכרת אתה כ | *בביריותי א2] בבריותי דחא1כ, בבריותיי וג, לבריותי פי, ל׳ ל | 8 שותף] עושה פ | בבירית העולם א2, בברייתו (כבריתו ו) של עולם דפוחא1גכתי | **הה״ד] ל׳ ל | *ויברכהו — וארץ פו] ויברכהו וגו׳ קונה . . וארץ א1, ויברכהו ויאמר א2, ברוך אברם . . קנה . . וארץ ג, ברוך . . קונה . . וארץ כ, ברוך . . עליון וגו׳ חי, ברוך אברם וגו׳ ל0, קונה שמים וארץ דת, ל׳ ל |

קרבן בלא כהן אמר לו הקב״ה כבר מניתיך שתהא כהן הה״ד נשבע וכו׳, ובנדרים שם א״ר זכריה משום ר׳ ישמעאל ביקש הקב״ה להוציא כהונה משם שנ׳ והוא כהן לאל עליון כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם שנ׳ ויברכהו ויאמר ברוך אברם וכו׳ וברוך אל עליון אמר לו אברהם וכי מקרימין ברכת עבד לברכת קונו מיד נתנה לאברהם שנ׳ נאם ה׳ לאדני וכו׳ ובתריה כתיב נשבע וכו׳ אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דיבורו של מלכי צדק וכו׳ ועי׳ בוי״ר שם, ובפדר״א שם נח מסר לשם וכו׳ ונקרא כהן וכי שם בן נח כהן היה אלא ע״י שהיה בכור והיה משרת ביום ובלילה לפיכך נקרא כהן שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ ושם מסר לאברהם וכו׳ ונקרא כהן שנ׳ נשבע וכו׳ ומנין שמסר שם לאברהם שנ׳ על דברתי מלכי צדק וכו׳: 1 תורה גילה לו. ולעיל צד 366 דרשו קטנה שעד הוא קמן היה מסגל מצוות ומע״ט וכו׳ ועיי״ש במ״י בד״ה שאיחה לנו וכו׳: 2 כל יין וכו. כל שתיית יין שכתובה בתורה כגון בנח בלוט ובבני אהרן עושה רושם שבכולן בא קלקלה על ידו חוץ מזה שהוציא לאברהם מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון, ור״ל אמר אף זה לא יצאנו מידו שמשם כלו׳ מיד אחר זה המאורע גילה לו ועבדום וענו אותם וגו׳ כדכתיב בפרשה הסמוכה אחר הדברים האלה היה דבר י״י אל אברם במחזה וכו׳ והקב״ה אמר לו ידע תדע כי גר יהיה זרעך וכו׳ ועבדום וכו׳, והגי׳ קרח לו מקויימת גם ע״י כי״ו וכי״ג וכי״כ, והוראת קרח כמו בל״ס גילה פירסם (כן כתב לי ידידי רא״ת לעף), ובנדרים ל״ב א׳ איתא מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים וכו׳ ור׳ יוחנן אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש וכו׳ וכתב ביפ״ת שיתכן דס״ל לר׳ לוי שע״י שמחת היין התנדב לחפיק רצון מלך סדום: 4 ממי קניין. בתמיה שהלשון קונה משמע קונה מאחר (ובכי״ל כתוב קניין והוגה א׳ ביני שיטי ועח״נ) והל״ל עושה שמים וכו׳ או בורא שמים וכו׳ ורק כאן ובפסוק כ״ב כתוב קונה שמים וארץ, וראב״כ מפרש קונה שאינו לשון קנין אלא לשון עשיה ותקון וכ״ל שמדייק ג״כ שלא הזכיר מלכי צדק את השם כמו שאמר אברהם הרימותי ידי אל י״י אל עליון קונה וכו׳ והוא דומה לאדם שאומר פלוני עיניו נאות שערו נאה כי כן יתאר את הקב״ה בלי להזכיר את שמו באמרו קונה שמים וכו׳ מי שעשה ותקן שמים וארץ ביופים ובהדרם, ור׳ יצחק דורש קונה קונה ממש ואברהם הוא הקונה שמים וארץ לפי שהיה מקבל את העוברים ואת השבים וכו׳ והודיע שמו של הקב״ה לבריות מעלה עליו הכתוב כאילו קנה שמים וארץ ונעשה שותף עם הקב״ה (ובלק״ט מפרש עפ״י שני המאמרים שלפנינו קונה שמים וארץ לשון עושה ד״א קונה שמים וארץ זה אברהם שהקנה שמים וארץ בפי כל הבריות שהודיע להם ייחודו של עולם), וכן טעם הדרש שעל אברהם נאמר קונה שמים וארץ בתנחומא מ״ב בחר סי׳ ג׳ כיון שראה הקב״ה היאך חיבב אברהם את המצות התחיל מקנה לו העליונים והתחתונים שנ׳ ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וכו׳ ובמדרש משלי פי״ט וכן מצינו

ח כ) וברוך אל עליון אשר מגן צריך ר׳ הונא אמר שהיפך מגנון שלך על צריך, ר׳ יודן אמר כמה מגניות עשיתי להביאם תחת ידיך, אוהבים היו זה לזה, משלח זה לזה כותבות ודוריות, והימרדתים אילו לאילו כדי שיפלו תחת ידיך:

ויתן לו מעשר מכל ר׳ יהודה בשם ר׳ נוהראי מכוח אותה הברכה אכלו שלש יתידות גדולות בעולם, אברהם יצחק ויעקב, באברהם כת׳ וי״י ברך את אברהם בכל (בראשית כד א) בזכות ויתן לו מעשר מכל, ביצחק כת׳ ואוכל מכל (שם כז לג) בזכות ויתן לו מעשר מכל, ביעקב כת׳ כי חנני אלהים וכי יש לי כל (שם לג יא) בזכות ויתן לו מעשר מכל: מאיכן זכו ישראל בברכת כהנים, ר׳ יהודה אמר מאברהם כה יהיה זרעך (שם טו ה) כה תברכו את בני ישראל (במדבר ו כג), ר׳ נחמיה אמר מיצחק שנ׳ ואני והנער נלכה עד כה (בראשית כב ה) לפיכך אמר

1 ילקוט שם, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ ט״ז: 4 ילקוט שם: 5 סוטה ס׳ א׳, פסיקתא רבתי פכ״ט (קכ״ז ב׳):

1 *אשר — צריך ל°אע] אשר . . צריך בידך ו׳, אשר . . בידיך דגכת, ל׳ ל | הונא ח, חוניא א[1] | שהפך א[1]גכר | מגנין כ, מגגנון חתש, מגגבין א[2], סנגיאות י, מנגניות ת, מנגנאות ד, ואגכע, מגניות] 2 מגניות | מגינות פ | עשיתי] ~ עמך פ | זה משלח לזה (משלח לזה ג, משלח ו, זה משליח לזה א[1], משלחין זת לזה כ) כותבות פוא[1]גכ, זה משלח לזה כתבים דת, משלחין כתבים זת לזה י | 3 ודוריות] וזה משלח לזה דוריות ג, וזה . . לזה דריות כ, וזה משלח דוריאות פ, וזה משליח לזה דרות א[1], וזה דורונות ו, וזת משלח לזה דורונות דת, משלחים דורונות זה לזה י | והמרדתי אותם דפא[1]גת, . . אותן וכ, והמרדתי י | אילו לאילו] ג, אילו באילו ו, אלו באלו פא[1]כי, אלו על אלו דת | כדי שיבואו (שיבאו) פ) ויפלו | 4 יהודה (יודן פג, יודה ת) בר׳ (בר דו, בר רבי י) סימון דפוא[1]גכתי | בשם ר׳ נוהראי] בשם ר׳ יוסי בר׳ (בר וכ) נהוראי פוכ, בשם ר׳ יוסי בר נהוריי ג, בש״ר יוסי בן זימרא א[1], ל׳ דתי | מכוח] ות, מכח דפחא[1]גכי, בזכות א[2] | הברכה] וחגכ, ברכה דפאתי | אכלו] זכו א[2] | שלש] ג׳ ד[1] | יתירות וכ, יתרות פ | 5 באברהם כת׳] אברהם וא[2] | 6 ביצחק כת׳] יצחק ו | ביעקב כת׳] יעקב ו | 7 ° זכו] זכה ד | 8 לברכת | ר׳ יהודה (יודן ו)] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ורבנין ~ וא[1]ג, ר׳ . . ור׳ נחמיה (נחמיא א[2]) ורבנן ~ דא[2]כת | אומ׳ פא[2] | מאברהם — זרעך] מיעקב כה תאמר לבית יעקב ו | 9 נחמיא א[2] | אומ׳ א[2]ג | לפיכך — הקב״ה] לפי׳ הב״ה אמ׳ א[1], לפיכך אמר המקום דכ, ל׳ פוא[2]גת |

באברהם שהלך בתום וכו׳ וזכה לקנות שמים וארץ שנ׳ ברוך אברם וכו׳ קונה שמים וארץ שמים שזכו בניו להנחיל את התורה שנתנה מן השמים וארץ שזכו בניו לפרות ולרבות כעפר הארץ וכו׳, ובבמ״ר פי״ב סי׳ י״א אברהם הפריש מעשר תחלה שנ׳ ויתן לו מעשר מכל והקנה לו הקב״ה שמים וארץ ולמה בירכו שיקנה לו האלהים שמים וארץ לזרעותיו וכו׳, ורבו הפירושים במאמר ראב״כ כאנש דאמר וכו׳, ורבינו בחיי גורס כהדין דאמר פלניא עינוהי יאי שערוהי לא יאי ועי׳ בפירושו, ונכונה הגי׳ לפנינו עינוי יאין והוא תואר ל״נ לרבות, ובמאמר אברהם היה מקבל וכו׳ הושמט בכי״ל מן בריכו עד אמר להון ותשלמתי ועח״נ, ומאמר זה איתא גם לקמן פמ״ט וסוף פנ״ד ועיי״ש, ופי׳ והיכרתה אותו עשית שהכירו את שמי, וכן בספרי כי תצא פי׳ רי״ז יכיר יכירנו לאחרים: 1 שהיפך וכו׳. דרשו אשר מגן וכו׳ מל״י מגנון[1]) מנגנון[2]) שהוראתו גם כלי מלחמה או תחבולה ומלאכת ערמנות ור״ה אמר שהיפך וכו׳ שהכין כלי מלחמה שלך על צריך, והלשון שהיפך וכו׳ כמו במאמר שהועתק מילמדנו והיה עקב וכו׳ בערוך ע׳ מנגנון הפך הקב״ה עליו מנגנון וכו׳ או פירושו כאן כמו שנדרש בתנחומא מ״ב שם מהו אשר מגן צריך מגינת עשה הקב״ה והפיל אותם לפניך והיה א״א נוטל עפר וזורקו עליהם ונעשים חצים וכו׳ ובתנחומא שם מהו מגן מנגנא עשה הקב״ה ומסרן בידך והיה אברהם נוטל עפר וזורק עליהן ונעשו חצים וקשתות ורמחים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 419, ור״י אמר כמה מגניות עשיתי להביאם וכו׳ אוהבים היו המלכים זה לזה משלחין זה לזה כותבות תמרים (ועי׳ במ״י לעיל צד 413) ודוריות[3]) מתנות והימרדתים אילו לאילו וכו׳, והגי׳ מגנון שלך איתא גם בדפ״ר ור״ו ובכי״פ וכי״ו וכי״א א׳ וכי״ג ובערוך ע׳ מגנון, ושם הועתק מפפ״ח מגנון עשו לו וכו׳ ס״א מגנון ובכי״ל תגי׳ שם מגנון ועיי״ש ועי״ע בעמת״ל ח״ג צד 19 וצד 148 וקרויס צד 342, ובפ״י ב״ר כ״י מפרש שהפך מגנון (מנגנון) שלך על צריך כלומר המגנון הולך ומתגלגל מה שלמעלה למטה וכמו כן הפכתי צריך שהיו למעלה למטה ואתה למעלה מגנון פוליאה בלעז, ובלק״ט גורס רב הונא אמר שהיפך מגינן שלו על צריך, ועפ״י מאמר ר״י מפרש שם ד״א מגן צריך סכסוך (וצ״ל סכסך) המלכים כדי למוסרם בידיך: 4 בשם ר׳ נוהראי. נר׳ שהגי׳ הנכונה בשם ר׳ יוסי בר נהוראי וריב״ס אומר בשמו כמו בפסיקתא פ״ט (ע״ו ב׳) ועי׳ גם בוי״ר פכ״ז סי׳ ח׳ ובמדרש קהלת פ׳ מה שהיה (ג׳ ט״ו), אכן באותו מאמר שהועתק מפסיקתא בתנחומא מ״ב אמור סי׳ י״ב ובתנחומא שם סי׳ ט׳ הגי׳ ריב״ס בשם ר׳ נהוראי ועח״נ ולעיל צד 86 ובאגה״א ח״ג צד 597, ובכי״ת שדרכו לקטע שמות האומרים תגי׳ ג״כ ר׳ יוסי אמר מכח וכו׳, ובכי״א ב׳ איתא בגוף הספר ר׳ יהודה אומ׳ וכו׳ ובגליון הושלם עפ״י שתי גרסאות בר׳ סימון בש״ר יוסי בן זימרא בר׳ נהוראי, וכתיבת מכוח בוי״ו כמו לעיל צד 115 בכוחו וצד 387 מנות ועיי״ש במ״י: שלש יתידות וכו׳. האבות שהם עמודי עולם וכדאיתא בשהש״ר פ׳ זאת קמתך (ז׳ ח׳) הדא היא דברייתא משתבעין ואמרין במאן דאקים עלמא על תלתא עמודים אית דאמרי אברהם יצחק ויעקב אינון וכו׳ ובמדרש תהלים א׳ סי׳ ט״ו על מאן קאים עלמא על שלשה עמודים אית דאמרי אברהם וכו׳ ועי׳ ירוש׳ ברכות פ״ד ז׳ ד׳ אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד במי להתלות בה וכו׳ ולקמן פס״ב מיד נתגרו בהם יתידות הארץ: 5 באברהם כת׳ וכו׳. בסוטה שם והוסכו ככל יקפצון כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל ועי׳ בפירש״י שם, ובפסי״ר שם א״ר סימון בר׳ יודה בי ר׳ סימון בשם ר׳ יוסי בן ר׳ אילעאי אף אבותיכם לא ברכתי אותם אלא בזכות המעשרות ואברהם זקן וכו׳ וה׳ ברך את אברהם בכל וכן ביצחק ואוכל מכל וכן ביעקב וכי יש לי כל וכו׳, ושם במאמר הקודם אברהם הפריש מעשר ראשון ויתן לו מעשר מכל יצחק הפריש תרומה גדולה ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא

1) *μάγανον.* 2) *μάγγανον.* 3) *δωρεά.*

הקב״ה כה תברכו את בני ישראל, רבנין אמ׳ מיעקב שנ׳ כה תאמר לבית יעקב (שמות יט ג) וכנגדו כה תברכו את בני ישראל: אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים, ר׳ אלעזר ור׳ יוסי בר׳ חנינא חד אמר כשאגלה עליהם בכה כה תאמר לבית יעקב, וחד אמר כשאגלה על מנהיגיהם בכה כה אמר יי׳ בני בכורי ישראל (שם ד כב):

כא כב) ויאמר מלך סדום אל אברם וגו׳ ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי וגו׳ ט

27a ר׳ יהודה אמר עשאן תרומה היך דאת אמר והרמותם ממנו תרומת יי׳ (במדבר יח כו), ר׳ נחמיה אמר עשאן שבועה היאך דאת אמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע (דניאל יב ז), ורבנין אמ׳ עשאן שירה היך דאת אמר אלהי אבי וארוממנהו (שמות טו ב) ר׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר אמר משה בלשון שאמר אבא שירה הרימותי בו בלשון אני אומר שירה אלהי אבי וארוממנהו:

כג) אם מחוט ועד שרוך נעל [אמר ר׳ אבא בר ממל אמר לו הקב״ה אתה אמרת אם מחוט] חייך שאני נותן לבניך מצוות ציצית היך דאת אמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (במדבר טו לח) ומתרגמינן חוטא דתכלתא, ועד שרוך נעל חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה היך דאת אמר וחלצה נעלו מעל רגלו וגו׳ (דברים כה ט), ד״א אם מחוט זה המשכן שהוא מצוייר בתכלת וארגמן וגו׳, ועד שרוך נעל אילו עורות תחשים,

2 במדבר רבה פ״ב סי׳ י״ב: 5 ילקוט כ׳ ע״ס: 7 תנחומא ע״ב לך לך סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ י״ג, אגדת בראשית פי״ג: 10 ילקוט כ׳ ע״ו, תנחומא ע״ב שם, תנחומא שם, אגדת בראשית שם, סוטה י״ז א׳, חולין פ״ט ב׳: 14 פסיקתא רבתי פל״ג (קנ״ד ב׳):

1 כה — ישראל ל׳ א[2]גת | מיעקב — יעקב] מאברהם כה יהיה זרעך ו | 2 *וכנגדו דא[1]ת] וכנגדן לג, ל׳ פוא[2] | כה — ישראל ל׳ וא[2] | אמתי ו, ואימתי ח | אגדל א[2] | את ל׳ פכ | *ככוכבים דוהא[2]כת] בכוכבים לפ | אלעזר] ואגכ, אליעזר דפת | בר פוא, בי״ר ת | 3 חד] וחא[2], חד מנהון פא[2]ג, ר׳ אלעזר ד, ר׳ אליעזר ת | כשאני מגלה א[1], משאגלה א[2] | עליהם] להם את | כה ל׳ חא | וחד] וחא[2]כ, ואחרן פ, וחרינא א[1]ג, ור׳ יוסי בר׳ חנינא ד, . . בי״ר חנינה ת | מנהיגיהם] חא[1], ־יחן א[2], מנהיגם דגת, מנהיגכם פכ | 4 כה ל׳ א[2] | 5 *הרימותי וגו׳ ג] הרימותי ידי פ, . . ידי וגו׳ ד, . . ידי אל יי׳ וחא[2]ת, וגו׳ ל | 6 ר׳ יהודה (יודן ו)] פ, ר׳ יהודה (יודן ו) ור׳ נחמיה ורבנין ~ וא[1]ג, ר׳ יהודה . . ורבנן ~ דכת | אומר פגי | *היך דאת אמר ו] חמ״ד ל[0], היך מד״א ד, כד״א פאכי, כמד״א ת, ל׳ ל | *והרמותם (והרמתם ל[0]א[1]) ממנו . . יי׳ ל[0]דפאתי] והרמותם ממנו כ, ל׳ ל | ר׳] פאגכי, ור׳ דת | נחמיא א[2] | 7 אומר פי | וישבע] פ, ~ בחי העולם דוא[1]גכי | 8 ר׳ ברכיה] ~ ור׳ חלבו גכ, ור׳ חלבו ור׳ אמי דפא[1]ת | אליעזר ת | 9 אבא] אבינו אברהם ת | הרימותי] ~ ידי אל יי׳ דפאגכת | *שירה דפאגכת] ל׳ ל | *וארוממנהו דפא[2]גכת] וארוממנו ל | 10 *אמר — ממל דפואגת] אמר אבא . . ממל ו, אמר ר׳ אבא כ, ל׳ ל | *אמר לו (ליה א[2]) הקב״ה — מחוט דפוא[2]גתי] אמר לו (אמר ליה א[1], אמר ח) . . מחוט ועד שרוך נעל חא[1]כ, ל׳ ל | 11 חייך — לבניך] אני אתן לך א[2] | מצוות] תכלת כ | *ונתנו דפ׳אגת] ל׳ לכי | 12 ומתרגמינן — דתכלתא] ומתרגמי׳ . . דתכילתא ת, ומתרגמינן . . דתכלא י, חוטא דתכילתא ג, ל׳ ו | *ועד — נעל דאכת] עד . . נעל לוחג, אתה אמרת נעל י | חייך ל׳ א[2] | *שאני — לבניך דוחגכתי] שאני נותן להם א[1], אני נותן ל, אני אתן א[2] | 13 ד״א] רב אחא ו | 14 שהיה א[2]י | ובארגמן ח | וגו׳] ותולעת (ובתולעת ות) שני (השני ח) ובשש וחגכי, ל׳ דאת | עד ו | תחשים] פחגכ, התחשים דות, תחש א[2] |

בשנת ההיא מאה שערים וכו׳ ומעשר שני [הפריש יעקב] מנין וכו׳ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, ובפסיקתא פי״א (צ״ח א׳) הגי׳ אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה׳ ואין הרמה אלא תרומה והרמותם ממנו תרומת ה׳ יצחק הפריש מעשר שני ויזרע יצחק וכו׳ יעקב הפריש מעשר ראשון הה״ד וכל אשר תתן לי וכו׳ וע״י תנחומא מ״ב ראה סי׳ י״ב ותנחומא שם סי׳ י״ד ולקמן פס״ד, ובפדר״א פכ״ז ר׳ יהושע בן קרחה אומר אברהם התחיל ראשון לעשר בעולם לקח את כל מעשר סדום ועמורה וכל מעשר לוט בן אחיו ונתנה לשם בן נח שנ׳ ויתן לו מעשר מכל וכו׳: 2 אימתי אני מגדל וכו׳. גם במאמר זה דרשו הפ׳ כה יהיה זרעך שנ׳ באברהם ורישא דקרא ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים וכו׳ ודרשו כה יהיה זרעך גם לענין גדולה ורוממות ועי׳ לקמן פמ״ד תעלהו למעלה מכיפת הרקיע וכו׳, ובבמ״ר שם את מוצא אברהם שנתברך בכוכבים שנ׳ הבט נא השמימה וספור הכוכבים וכו׳ ברכתו של אברהם באתת בימי משה וכו׳ ועיי״ש: 6 עשאן תרומה. הפריש מהן תרומה וכמו שדרשו בפיסקא עשר תעשר במאמר שהעתקתי אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי וכו׳ וכן מפרש ביפ״ת עפ״י הפסיקתא וכתב שם וה״פ דקרא כבר הרימותי ממנו תרומה והיינו קודם הפרשת מעשר וכו׳ וזה לבד הוא שחסרתי מהרכוש כי לעצמי לא לקחתי מחוט ועד שרוך נעל וכו׳ ואל יקשה בעיניך לישנא דעשאן דפירושו עשה בהן דע״כ עשאן שירה פי׳ עשה בהן שירה ור״נ ורבנן לא ס״ל הכי דא״כ הל״ל למי נתן תרומתו כדפירש במעשר, וגם בפי׳ ב״ר כי״ם מפרש הרימותי תרומה הפרשתי לכהן והשאר קח לך ובפי׳ ב״ר כי״א תרומה מפרשת לכהן וכו׳, וכדברי ר״נ עשאן שבועה כלו׳ עשה בהן שבועה מתורגם גם בתר״י א׳ ארימית ידי בשבועה וכו׳ וכן בתנחומא מ״ב לך לך שם מיד נשבע אברהם שנ׳ ויאמר וכו׳ הרימותי ידי וגו׳ ואין הרמה אלא שבועה שנ׳ וירם ימינו וכו׳ ועי׳ גם בתנחומא ובאג״ב שם ועי״ע ברש״י עה״ת וברמב״ן: 10 אמר ר׳ אבא וכו׳. בכי״ל הושמט תחלת המאמר והשלמתי ועת״ג, ובלק״ט הגי׳ אמר ר׳ אבא בר אמי אמר לו הקב״ה וכו׳ ועיי״ש בהערות רש״ב: 12 ומתרגמינן. וכן בת״א שם חוטא דתכלתא: 14 בתכלת וארגמן וגו׳. כלו׳ בחוטי

ד"א אם מחוט אילו הקרבנות היך דתנינן חוט שלסיקרא חוגרו באמצע. ועד שרוך נעל אילו פעמי רגלים היך דאת אמר מה יפו פעמיך בנעלים (שה"ש ז ב):

כד) בלעדי רק אשר אכלו וגו' ההיד ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמנו לא נתן להם מהשלל וגו' ויאמר דוד לא תעשון כן אחי וגו' כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק (ש"א ל כב-כה) אמר ר' יהודה והלאה אין כת' כאן אלא ומעלה ממי למד מאברהם זקינו שאמר בלעדי רק אשר אכלו וגו':

פרשה מד

א טו א) אחר הדברים האלה היה דבר יי' אל אברם במחזה וגו' האל תמים דרכו אמרת יי' צרופה (ש"ב כב לא) אם דרכו תמים הוא על אחת כמה וכמה, רב אמר לא נתנו המצוות

1 מדות פ"ג מ"ה, זבחים כ"ג ה': 3 ילקוט שם, ילק' שמואל ר' קמ"ח: || 8 ילק' שמואל ר' קס"ה, ילק' מכירי תהלים י"ח סי' ס"ה, תנחומא ע"ב שמיני סי' י"ב, תנחומא שם סי' ה', מדרש תהלים ע"ב י"ח סי' כ"ה: 9 ויקרא רבה פי"ג, תנחומא ע"ב תזריע סי' ז', תנחומא שם סי' ה', מדרש שמואל פ"ד:

1 ד"א] ר' אמי א[2], רב אחא ן, איכא דאמ' ב | אילו] זה ג | קרבנות ת | כהדא דתנינן פוא[2]גב, כהדא דתנן ח, כההיא דתנן דת | חוט] פוחאגב, וחוט דת | באמצע] ~ להבדיל בין דמים (הדמים פ) העליונים לדמים התחתונים דפואגתי | 4 *עם דוד — יחדיו יחלוקו] עם . . יחד יחלוקו פ, עם (את ד[1]) דוד ויאמרו . . לא הלכו עמי (עמנו ד[1]ת) לא . . מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו (וינהגום ת) וילכו ויאמר . . אחי את אשר נתן יי' לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק . . יחדיו יחלוקו דת, עם . . לא הלכו עמנו לא . . מהשלל אשר . . וינהגו . . ויאמר דוד לא את אשר . . יחדו יחלקו ג, עם דוד ויאמר . . לא תעשון כן ומי ישמע . . הכלים ב, עם דוד ויאמר . . כן אחי אחרי אשר . . וישמור אותנו ומי ישמע לכם לדבר הזה י, עם דוד ויאמרו . . לא הלכו עמי וגו' א[1], ע' וגו' ל | 6 *וישימה פא[1]גבי] וישימח דוד לדותי (שמואל) | יודן | אין כתוב כן ו, לא נאמר ב | 7 מאברהם זקינו] מאברהם י (שם), מזקינו ג | שאמר] שנאמר א[2]ב, ל' ו || 8 האל] כת' ~ פאגב | 9 *אמרת — צרופה א] אמרת . . צרופה מגן הוא כו' פ, אמרת . . מגן הוא לכל החוסים בו דוג, וגו' ל, לי בי (שמואל) | דרכו תמים] גבי (שם) מ, תמים דרכו אר, דרכיו תמימים דת | על — וכמה] לכ"ש מ | רב אמר] ר' אמר ן, אמרת ה' צרופה אמר רבא י (שם) | ניתנו אג | המצות |

תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועח"נ, ופי' זה המשכן כלה"כ ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ותכלת וארגמן וכו' (שמות כ"ו א'), ועד שרוך נ ע ל אילו עורות תחשים כמו שנדרש בפסי"ר פל"ג ו א נ ע ל ך תחש (יחזקאל ט"ז י') אילו עורות המשכן וכו' ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים וכו', ושם ואלבישך ר י ק מ ה זה מעשה המשכן שהיה מרוקם שכן כתב ויעש פרוכת תכלת וארגמן וכו' מעשה רוקם ועיי"ש בהערות רמא"ש: 1 ד"א אם מחוט. בכי"א ב' נשתבש ר' אמ', ובכי"ו רב אחא וכן בכי"ו לעיל רב אחא אם מחוט זה המשכן וכו' ובריש פמ"ד רב אחא תמים דרכו זה אברהם וכו' ועי' במ"י לעיל צד 210 בד"ה ד"א חלא וכו': היך דתנינן. במדות שם וחוט של סקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים ועח"נ ובזבחים ובנ"ש, ובתנחומא מ"ב לך לך שם לשון המאמרים אמר הקב"ה אתה אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו כשם ששנו רבותינו ד"א אני נותן לבניך מצוה של חוט שנאמר ועשו להם ציצית ועד שרוך נעל אני נותן לבניך מצות הנעל שנ' וחלצה נעלו וכו' ד"א אמרת אם מחוט ועד שרוך נעל אני משכח לבניך שנ' מה יפו פעמיך בנעלים וכו' ועיי"ש, ובתנחומא שם אמר וכו' אתה אמרת אם מחוט אני מטהר את בניך במזבח שתהא מוקפת בחוט של סיקרא כמו ששנינו המזבח היתה מוקפת בחוט של סיקרא ועוד בשכר שאמרת אם מחוט אני אתן לבניך מצות חוטין של פתיל תכלת אמרת עד שרוך נעל אני נותן לבניך מצות יבמת וחליצה וחלצה נעלו וכו' ועי' באג"ב שם, ובסוטה שם דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לב' מצות חוט של תכלת ורצועה של תפלין וכו' ועי"ע במנוה"מ סי' קכ"ה ובמדרש הגדול לפ' אם מחוט: 3 אשר אכלו וגו'. דרשו ס"ד וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא וכו' ועוד ענר אשכול וממרא הם יקחו את חלקם אעפ"י שלא הלכו במלחמה וישבו על הכלים ועי' ברש"י עה"ת ובלק"ט, והשלמתי הפסוקים מש"א שם כ"ב עד כ"ד עפ"י כי"פ והגהתי י ח ד י ו יחלוקו, והגי' יען אשר לא הלכו ע מ נ ו איתא גם בדפ"ר וכי"ג וכי"ת, וכ"ה בתרגום היוני ותרגום הסורי, ולפנינו במקרא שם לא הלכו ע מ י ועי' בתנ"ך הוצ' גינצבורג, והגהתי וישימח לחק ועח"נ: 6 אמר ר' יהודה. וכ"ח בלק"ט:

פרשה מד. בכי"א א' פמ"ב (וכן הובאו במנוה"מ סי' קל"ח מאמרים מזו הפרשה במספר פמ"ב ועי' במ"י לעיל צד 420 בריש פמ"ג), ובכי"ג וכי"כ פמ"ח (וכן הובא בשבלי הלקט דף צ"ז א' מאמר מזו הפרשה סי' י"ט במספר פמ"ה), ובמקרא כאן פרשה סתומה: 9 אם דרכו תמים. גר' שדייקו שהל"ל דרך אל תמים אמרת יי' צרופה ושינה הכתוב האל תמים דרכו להפסיק התיבות ודרשו האל אעכו"כ שהוא תמים אם דרכו תמים, ובדרש אמרת יי' וכו' חובא המאמר רב אמר וכו', ובמאמר הסוגר גר' שדרשו האל תמים דרכו עם מי שדרכו תמים זה אברהם וכו' ותמימותו שנמצא לבבו נאמן לפני הקב"ה ועי' גם לעיל צד 415 ריש פמ"ב, ובילקוט בשני המקומות הגי' זה אברהם (דכתיב) התהלך לפני והיה תמים, ובמדרש תהלים מ"ב שם ג' האל תמים דרכו א מ ר ר ב לא נתן הקב"ה את המצות אלא לצרף בהן את ישראל שנ' אמרת ה' צרופה ד"א האל תמים דרכו אם דרכו של אל

אלא לצרוף את הביריות בהם. וכי מה איכפת לו להקב״ה מי ששוחט מן הצואר ומי ששוחט מן העורף, הוי לצרוף את הביריות, ד״א תמים דרכו זה אברהם דכת׳ ומצאת את לבבו נאמן וגו׳ (נחמיה ט ח), אמרת ײ׳ צרופה שצרפו הקב״ה בכבשן האש, מגן הוא לכל החוסים בו (ש״ב שם שם) אל תירא אברם אנכי מגן וגו׳:

ב חכם ירא וסר מרע (משלי יד טז) [חכם את וסר מרע, ירא, אל תירא אברם]: אל תהי חכם בעיניך ירא את ײ׳ (שם ג ז) אל תהי חכם במה שאתה רואה בעיניך, תאמר שאני מוליד או שאין אני מוליד, ירא את ײ׳, אל תירא אברם אנכי מגן לך:

[ר׳ אבין בשם ר׳ חנינא פתח רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת (שם יא יח) רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו שלשקר, וזורע צדקה זה אברהם

2 ילקוט ר׳ ע״ו: 3 לעיל לד 364 ולד 413 וש״נ: 5 ילק׳ מכירי משלי י״ד ס״ז, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ ט״ו: 6 ילק׳ משלי ר׳ תתקל״ב, ילק׳ מכירי משלי שם: 8 ילקוט ר׳ ע״ו, ילק׳ משלי ר׳ תתקנ״ז, תנחומא מ״ב שם סי׳ ט״ו, תנחומא שם סי׳ י״ב, אגדת בראשית פי״ג:

1 לצרוף] כ, לצרף דפואנתי (שם) | בהם את הבריות גת, בהן את . . דפואב, בהן הבריות י (שם) | אכפת ג | לו להקב״ה] ד׳פוא, ליה . . דגכת, לן י (שם) | מי שהוא שוחט פאי (שם), למי ששוחט ד, למי שהוא שוחט וג, בין מי שהוא . . כ, לשוחט ת | ומי ששוחט] ו, ומי שהוא שוחט פאי (שם), למי שהוא . . כ, או מי ששוחט ד, או ת | 2 הוי] הוי לא נתנו (ניתנו א) המצות אלא דפאת, הוי אומר לא נתנו (ניתנו וג) . . אלא וגי (שם) | לצרף א^{2}, לצרוף בהן ל^{0}גכ, לצרף בהן פו, . . בהם דא^{1}תי (שם) | את ל׳ א^{1} | הבריות | ד״א] רב אחא ו | תמים] פואגכי (שם), האל ~ דתים | ומצאת — וגו׳] התהלך לפני והית תמים י | 3 הקב״ה ל׳ כמ | **האש] ל׳ ל | 4 *אנכי מגן וגו׳ פ] אנכי מגן לך דוא^{2}גתימ, אנכי וגו׳ ל, וגו׳ א^{1}, ל׳ כ | 5 חכם] פיא^{2}גכ, כתי׳ ~ מ, ד״א אחר הדברים וגו׳ (הדברים האלה ת) כתי׳ ~ דת | מרע] א^{2}מ, ~ וכסיל מתעבר ובוטח דפוגכת | *חכם — אברם ל^{0}] חכם ירא וסר מרע זה אבר׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך נ, חכם ירא זה אברהם אל תירא אברם ת, חכם ירא אל תירא אברם ד, חכם ירא אל . . אברם אנכי מגן לך ו, חכם ירא וסר מרע אל . . אברם וגו׳ פ, ירא אל . . אברם א^{2}, אל תירא אברם כ, ל׳ למ | 6 אל תהי . . ײ׳] ו, אל תהי . . ײ׳ וסור מרע דגתי, אל . . בעיניך א, ל׳ כ | אל] אמר הקב״ה לאברהם ~ י | חכם] ואגמ, ~ בעיניך דפכתי | כמו ת | בעיניך ל׳ פ | 7 או] תאמר דא^{2}גכתים, ותאמר פ | שאיני א^{1}י | ירא את ײ׳ ל׳ פו | 8 *אבין ל^{0}פואגכי (משלי)] אבון דת | *רשע עושה — שקר — אמת ו] רשע ירא׳ . . אמת ל^{0}, רשע עושה . . שקר דת, ל׳ פאגכ | 9 **עושה] יראת ל^{0} | *נמרוד] ~ הרשע ו | *שהיו — של שקר ל^{0}וא^{1}כי] שהיו . . על שקר דגת, שאין פעולותיו אלא לשקר פ, שפעל שקר א^{2} | *צדקה דוא^{1}גכתי] ~ שכר אמת ל^{0}פא^{2} |

תמים אתה על אחת כמה וכמה וכי מה איכפת לו להקב״ה אם אדם שוחט מן הגרגרת או מן הוושט ואוכל (ועיי״ש בהערות רש״ב הגי׳ שוחט מן הקנה או מן הזגב והגי׳ שוחט מן הקנה או מן העורף) אמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ יעקב לא תאכלו כל נבלה וכו׳ ד״א האל תמים דרכו באברהם אבינו הכתוב מדבר שראה הקב״ה שמתגורר אחריו ובחר בו ואמר לו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (ועיי״ש גם הגי׳ ד״א האל וכו׳ זה אברהם שנ׳ התהלך וכו׳) אמרת ײ׳ צרופה שצרפו בעשר נסיונות וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 361 וצד 370) מגן הוא לכל החוסים בו שנ׳ אנכי מגן לך וכו׳, ובוי״ר שם ד״א זאת הבהמה הה״ד כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל׳ ה׳) ר ב א מ ר לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות וכל כך למה שנ׳ מגן הוא וכו׳, ובמדרש שמואל שם מצרף לכסף וכו׳ (משלי י״ז ג׳) א מ ר ר ב א (ובכ״י גם שם הגי׳ אמר רב ועח״נ) לא ניתנו מצות אלא ל צ ר ו ף בהן את ישראל מה הצורף הזה וכו׳, והמאמר סתמי בתנחומא מ״ב שמיני שם זאת החיה אשר תאכלו וכו׳ האל תמים דרכו וגו׳ כי כל דרכיו של הקב״ה תמימות הן וכי מה איכפת להקב״ה בין שוחט בהמה ואוכל אותה לנוחר בהמה ואוכל אותה כלום מועילו או מזיקו או מה איכפת לי בין אוכל טמאות לאוכל טהרות אלא אם חכמת חכמת לך וכו׳ הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות שנ׳ אמרת ה׳ צרופה למה שהוא מגן עליך מגן הוא לכל החוסים בו וכו׳ ועי׳ בתנחומא שמיני שם, ובתנחומא מ״ב תזריע שם איתא שהשיב ר׳ עקיבא את טורנוסרופוס הרשע על שאלתו הואיל הוא חפץ במילה למה אינו יוצא מהול ממעי אמו א״ל וכו׳ לפי שלא נתן הקב״ה לישראל את המצות אלא כדי לצרף בהן לכך אמר דוד כל אמרת אלוה צרופה וגו׳ ובתנחומא תזריע שם א״ל ר״ע וכו׳ ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול לפי שלא נתן הקב״ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם וכו׳ וע׳ לעיל צד 92 וצד 94 ובאגה״ת ה״א צד 293, ובמ״ג ח״ג פכ״ו הועתק וכי מה איכפת לו להקב״ה ב י ן מי שהוא שוחט מן הצואר ל מ י שהוא שוחט מן העורף הוי א ו מ ר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות שנ׳ אמרת וכו׳ ועח״נ ועי״ע בפתיחת רה״ג לפירושו על סדר טהרות, וכתיבת ב י ר י ו ת בכי״ל כמו לעיל פעמים רבות: 5 חכם את וסר וכו׳. כן הושלם בכי״ל ביני שיטי בכתב דומה לכתב הספר, ואולי צריך למחוק מלת א ת וטעם הדרש כמו בתנחומא לך לך שם אל תירא אברם זש״ה אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה וכן כתיב חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח א ל ת ה י ק ו ר א א ל א ח כ ם ו ס ר מ ר ע י ר א זה אברהם שנאמר לו אל תירא ממי היה מתירא משם בן נח וכו׳ ועי׳ למטה צד 429 (ובתנחומא מ״ב שם הגי׳ וכן כתיב חכם ירא וסר מרע מי הוא זה אברהם וכו׳), ובגוף הספר בכי״ל וכן בילק׳ מכירי שם הובא רק ראש הפסוק שדרשותו באברהם והשער קיטעא, ובכי״ג וכי״ת הגי׳ חכם וכו׳ זה אברהם ומסיים אל תירא וכו׳ וכן סיום הפתיחת הקצרה בספרים שציינתי ועי׳ הפתיחה לעיל ריש פ״ת ובמ״י שם, ובכי״א א׳ הושמטה כל הפתיחה, ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א גורס ומפרש חכם ירא זה אברהם שהיה ירא שאין אומרים לו לאדם אל תירא אלא למי שהוא ירא (אלא לאותו שמתיירא), ובפי׳ ב״ר הנדפס חסר כל הפירוש מסוף פמ״ג עד סוף פמ״ז: 7 או שאין אני וכו׳. עי׳ למטה צד 484 תמזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד וכו׳: 8 ר׳ אבין וכו׳. הפתיחה זו כתובה בכי״ל בכתב אחר בגליון ונשתבש שם רשע

ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח יט), שכר אמת, אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד]:

ג ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ (ישעיה מא ח ט), ממספוטמיה ומחברותיה, ומאציליה קראתיך (שם שם) ממפולשים שבה זימנתיך, בחרתיך ולא מאסתיך (שם שם) בחרתיך באברם ולא מאסתיך באברהם, אל תירא כי אתך אני אל תשתע כי אני אלהיך (שם שם י) אמר ר׳ הושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמשך (בראשית כז כא) נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו כשעוה וזימן לו הקב״ה שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזים אותו במרפקו כדי שלא יפול הוא דהוה אמר ליה אל תשתע לא תשוע כי אני אלהיך, אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין וגו׳, הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך (ישעיה שם יא) אילו שהן שוטנים בך, יהיו כאין ויאבדו אנשי ריביך (שם שם) אילו שעושין עימך מריבה, תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותיך (שם שם יב) אילו שעושין עימך מצות, כי אני אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא (שם שם יג)

3 ילק׳ מכירי ישעיה ע״ל ס׳ — י״ג: 6 ילק׳ ישעיה ר׳ ס״ג (תמ״ע), לקמן פס״ה, תנחומא מ״ג תולדות סי׳ ס״ו:

1 *ושמרו ל0וא2י] שנ׳ ~ דפא1גכת | *אל — מאד וא1ג] אל.. מגן לך וגו׳ פ, אל.. מגן לך ל0, אל תירא אברם וגו׳ ד, אל.. אברם תי (שם), שכרך הרבה מאד א2י | 3 *ואתה ישראל פג] ועתה ישראל וא1כמ, ואתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל ל, ד״א אל תירא אברם הה״ד ואתה ישראל ד | 4 *ממספוטמיה] ממספוטמיא דתע, ממיסופוטמיא ו, ממספוטניא מ, ממספוטוטמייה ל, ־יא ג, ממספוטוטומייה ד1, ממספוטומטיה א1 | ממפולסין פ | 5 זימנתיך] וא2ע, זמנתיך גכמ, קראתיך זימנתיך א1,.. זמנתיך דת | באברם] וא2גכ, באברהם דפתמ | אל תירא] פואגכמ, ~ אברם דת | 6 אתך] עמך א2מ | אושעיא א1, ־יה מ, ברכיה פ | 7 נשפכו על שוקיו מים א1, נפלו מים על שוקיו א2, נשפכו מים על ברכיו מ, כמים נשפכו כל עצמותיו ו | ורפה לבו] א2, והיה לבו רפה דפוא1גכתים | זימן פו | 8 ב׳ ד1א2 | אחד] מיכאל ו | בימינו וא2 | ואחד] וגבריאל ו | בשמאלו א2 | אותו ל׳ גתערמ | במרפיקו י, במפרקתו מ | כדי ל׳ גכמ | הוא דהוא אמ׳ ליה גמ, הוא דאמ׳ ליה כ, הוא דא״ל א1, ה״ת דאמר ליה ו, הה״ד דת, והוא בעצמו אמר ליה י | 9 תשתע] וכעמ, ~ כי אני אלהיך דפאג | לא] אל פגע | תשוע] תשוח ו | כי — אלהיך ל׳ | אמצתיך] ~ במיכאל י | עזרתיך] ~ בגבריאל י | 10 *כל הנחרים בך פוא2גכתים] כל הנחרים ל, וגו׳ ד | שהן שטנין בך מ, הן שונאים י | *יהיו דפואגתים] וחיו לכ | 11 *אנשי ריביך דא2גת] אנשי ריבך וכימ, וגו׳ ל | שהן עושין דפוא1גכמ, שהיו עושין א2 | מריבה עימך ג,.. עמך וא1י | *אנשי מצותיך וי] אנשי מצותך פא1גכמ, ל׳ לדא2ת | 12 שעושין] פא2, שהן עושין דגכמ, הם שעושים י | מצות עימך ג,.. עמך פו |

ירא׳ והגהתי ועה״נ, וסגנון הפתיחה בתנחומא מ״ב שם וש״ה רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד הרשע שהיה עושה צלמים ומטעת את בני האדם שנמשלה ע״ז בשקר וזורע צדקה שכר אמת זה אברהם אבינו שזרע צדקה והיה מאכיל העוברים והשבים וכו׳ א״ל הקב״ה חייך שכר אמת יש לך שנ׳ אל תירא וכו׳, והוספת דברים בתנחומא שם ועי׳ בהערות רש״ב: 4 ממספוטמיה. כן הגהתי ועי׳ לעיל צד 277 ובערוך מספוטמיא: ממפולשים. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש ומאצילה קראתיך אלו הגדולים כמו ויאצל מן חרוח, וגר׳ שדרשו ומאציליה כמו ואל אצילי בני ישראל (שמות כ״ד י״א) ועי׳ בפירש״י ובראב״ע שם ובפירש״י ורד״ק ישעיה שם, ובמר״ע ע׳ מפולש פי׳ ממפולשים ממפורסמים ועי׳ גם בעמת״ל ע׳ פלש ועי״ע במ״ע דמ״ג חלק מ״ה צד 704: 5 בחרתיך באברם. כלה״כ אשר בחרת באברם (נחמית ט׳ ד׳) ולא מאסתיך באברהם כשהיה כבר זקן ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 6 כי אתך אני. וכ״ה בדפ״ר וד״ו ובכי״פ וכי״ו וכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ וכי״ת ובילק׳ ישעיה, ובמקרא כתוב כי עמך אני: אמר ר׳ הושעיא. וכ״ה בכי״ל לקמן פס״ח, ובדפוסי׳ שם המאמר סתמי, ובילק׳ ישעיה שם הועתק מכאן עד הה״ד והיו עמים משרפות סיד וכו׳ מפרשה זו שלפנינו, ובטעות נסמן בגליון בילקוט ד׳ פפד״א ב״ר פס״ה, והציון ליתא בילקוט ד״ו: 7 נשפכו מים על שוקיו. מן הפחד, וכן סוטה מ״ד ב׳ ומים שותתין לו על ברכיו: 8 והיו אוחזים אותו וכו׳. זה במרפקו באציל יד ימינו וזה באציל יד שמאלו, ויישרה הגי׳ בלק״ט פ׳ תולדות ומחזיקים אותו בשני מרפיקיו וכו׳, ותרג׳ על כל אצילי ידי (יחזקאל י״ג י״ח) על כל מרפקי ידין, ובערוך ע׳ מרפק פי׳ שחי ועי׳ בר״ש באחלות פ״א מ״ח בד״ה מרפק ובתוספות שבת צ״ב א׳ בד״ה במרפקו ובעמת״ל ע׳ מרפק: 9 לא תשוע. דורש אל תשתע לשון שעוה, ובערוך ע׳ שעות הגי׳ אל תשתע אל תשוע ועה״נ, ומאמר ר׳ הושעיא עיקרו לקמן פס״ח והובא כאן בהמשך דרש הפ׳ אל תירא וכו׳ אל תשתע וכו׳ שנדרש לפנינו באברהם, וסגנון המאמר בתנחומא מ״ב תולדות אמר ר׳ יהושע (ועי׳ בח״נ לעיל צד 1 וצד 115) כיון שאמר גשה נא חרתית גופו והיה שוחח כשעות הזו מה עשה הקב״ה אמר לשני המלאכים וסייעו לגבריאל ולמיכאל למיכאל מימינו ולגבריאל משמאלו והוא בכבודו יתברך שמו תומך בו מאחוריו ואמר לו יעקב למה אתה מתיירא וגופך שוחח עליך וכו׳ אל תירא כי אתך עני ואל ישוח גופך שאני עמך ואל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך במיכאל ואף עזרתיך בגבריאל ואף תמכתיך בימין צדקי מיד א״ל הקול קול יעקב וכו׳, ועם זה מסכמת הגי׳ כאן בכי״ו זימן לו הקב״ה שני מלאכים מיכאל בימינו וגבריאל משמאלו וכו׳ אל תשתע לא תשוח וכו׳ והגי׳ בילק׳ ישעיה אמצתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל וכו׳: 12 מצות. בכי״ל נקוד[1]) ומצות במקרא רק בישעיה שם, ולקמן גם בפ״נ מצות גדולה עמדת על המלח וכו׳ וע״ע בעמת״ל ע׳ מצות, והפתיחת ואתה ישראל וכו׳ סיומה הנכון הוא האומר לך אל תירא אל תירא אברם וגו׳, והמאמר ר׳ לוי אמר תרתין וכו׳ נ״ל שנסדר כאן שלא במקומו, ובכי״ת הועתק אחר המאמר היה דבר יי׳ אל אברם במחזה וגו׳ עשרה לשונות וכו׳ (למטה סי׳ ו׳)

[1]) מֻצוֹת

ד אל תירא אברם וגו׳: ר׳ לוי אמר תרתין ורבנין אמ׳ חדא. ר׳ לוי אמר מפני שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן האוכלוסין שהרגתי שהיה בהם צדיק או ירא שמים, משל לתבן שהיה עובר לפני פרדסיו שלמלך, ראה חבילות שלקוצים וירד ונטלם, והציץ וראה אותו, והתחיל מטמן מפניו, אמר לו מפני מה אתה מיטמן, פועלים הייתי צריך שיקושו אותה, עכשיו שקששתה אתה בוא וטול שכרך, כך אמר הקב״ה לאברהם אותם האוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו ההיד [והיו עמים משרפות שיד] קוצים כסוחים וגו׳ (ישעיה לג יב), ר׳ לוי אמר חורי לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן המלכים שהרגתי שבניהם מכנסין אוכלוסין ובאין ועושין עימי מלחמה, אמר לו הקב״ה אל תירא אברם אנכי מגן לך מה המגן מקבלת כל הרמחים ועומדת אף אתה אני עומד 276b

1 ילקוט ר׳ ע״ו, ילק׳ מכירי ישעיה שם, ילק׳ מכירי ישעיה שם, תנחומא ע״ב לך לך סי׳ י״ג, תנחומא שם סי׳ י׳, מדרש תהלים ק״י סי׳ ד׳, פדר״א פכ״ז:

1 וגו׳] אנכי מגן לך דוא^{1}ים, ל׳ פא^{2}גכת | ר׳ לוי — חדא] ר׳ לוי ורבנן ר׳ לוי . . ורבנן . . חדא כ, ל׳ פ | תרתיין ן, תרתי מ | מפני] לפי | אברהם] פמ, . . אבינו אגכתי (ישעי׳), אבינו אברהם די | מפחד א^{2} | 2 ואומר ל׳ י (שם) | תאמר] שמא פ | אותן] באותן פ, ל׳ גי | האוכלוסין] י, אוכלוסין פא^{1}י (שם), אוכלסין דח, אכלוסין א^{2}כת, אכלסין מ, האוכלוסים אילו ג | **שהרגתי] שהרגום ל | היה פחי, שמא היה א^{2}ם, יש י (שם) | צדיק] פא^{2}, ~ אחד דוחא^{1}גכתמי | או ירא] פוחאגכים, וירא דת | שמים] ~ אחד | משל ל׳ וא^{2} | לתבן] פוחא^{1}גכי (שם), לאחד דא^{2}תמי | 3 פרדסיו] חא^{1}, פרדסו דתים, פרדיסו גכ, פרדס פא^{2}, פרדסין ן | וראה י (שם) | חבילה דפואגכתים, . . אחת חי (שם) | ירד ח | ונטלה | והציץ] חא^{1}כ, והיציץ ג, חציץ פי (שם), והציץ (חציץ וא^{2}ם) המלך דוא^{2}תים, והציץ במלך ל^{0} | וראה אותו] וראה אותו המלך א^{1}, וראת את המלך י (שם), ל׳ י | והתחיל] פחאגכי, התחיל דות, והיה מ | מיטמן א^{1}ג, מטמין חמ, ליטמן י^{1} (שם), טומן א^{2}, מיטמר י | מלפניו א^{2} | א״ל המלך י (שם) | 4 מפני ל׳ א^{2}י | מיטמן] א^{1}ג, מטמן פו, טומן א^{2}, מיטמר י, מטמן (מטמין) מ) מפני דתמ, מטמין עצמך מפני י (שם) | צריך] נוטל א, צריך להשכיר י (שם) | שיקישו חג, שיקששו כ, שיקושו י (שם) מ, שיקשקשו י, לקשש ן, וקוששין א | אותה] אותו י (שם), אותן א^{2}, ל׳ ן | ועכשו מ, ואתה עכשיו ג, . . עכשו כ, עתה א^{2}, ואחר י (שם) | שקששת אתה א^{1}, אתה קששתה ן, שקששתה (שקוששת מ, שקישקשת י) אותה דפגתים, שקששת אותו מעצמך י (שם) | 5 א״ל י | לאברהם אבינו גי (שם), לאבינו אברהם ן | כל אותן גי (שם) | האוכלוסין] ג, אוכלוסין דא^{1}תי, אוכלסין ן, אוכלסי, ד^{1}, אכלוסין פא^{2}כמ | **כסוחים] ל׳ ל | היו] הם י (שם) | *והיו — שיד ן] והיו . . סיד דפחאגכתים, ל׳ ל | 6 חורי] ואי^{1}גכ, אוחרי דת, אחורי י^{1}, אחרי א^{2}מ | אברהם] פא^{2}מ, . . אבינו א^{1}גכ, אבינו אברהם דותי | מפחד א^{2} | 7 ואומר ל׳ פ | תאמר] שמא פ, ל׳ ת | שאותן המלכים ג, שהמלכים כ, אותן האכלוסין פ, אותן אכלוסין מ, שאותן אוכלסין ן | *שבניהם דחא^{2}ים] שבניהן גכ, בניהן פ, שבניה ל, שבניהם ל^{0}א^{1}ת | מכניסין פ, ־ים ח, מתכנסין א^{1} | אוכלוסין] אכלוסין תמ, ־ים א^{2}, חיילות ח, ל׳ וא^{1} | ובאין] ובאין עלי פו, ל׳ י | לעשות עמי א^{2}, ועושין פכ | 8 אברם] פוחאגכם, ל׳ דתי | המגן הזו פג, מגן הזו ן, . . זו חא^{1}, המגן הזה דתמ, מגן הזה כ, . . זה א^{2}י | מקבלת — ועומדת] אפילו כל (כמה כ) החרבות (חרבות פח) באות (באין פא^{1}כמ) עליה (עליו ימ) היא (והיא פח, הוא ימ) עומדת (עומד ימ) כנגדן דפחא^{1}גכתים, אפילו כל החרבות באין עליה היא . . כנגדם ן, אפי׳ כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן ואינה מתיראה מהם א^{2} | אף — עימך] כך את אפילו (כך אתה אפילו ת, אף אתה . . חי, כך פ) כל אומות העולם (כל האומות י) מתכנסין (מתכנסין ובאין י) עליך נלחם אני (אני נלחם פחג, אנכי נלחם א^{1}, אתה נלחם י) כנגדן דפחא^{1}גתי, כך אפילו כל

ומתחיל שם אל תירא אברם אנכי מגן לך ר׳ לוי אמר וכו׳: 1 תרתין. שתי שיטין ועי׳ במ״י לעיל צד 187: ר׳ לוי אמר וכו׳. בלק״ט הועתק ר״ל אומר לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד שמא באותן האוכלוסין שהרגתי היה בהם צדיק אחד וכו׳ ועי׳ גם בשכל טוב הוצ׳ רש״ב צד 6, ואוכלוסין עי׳ לעיל צד 370, ובתנחומא מ״ב שם המאמר אמר ר׳ יצחק כך היה אומר לבי תוגה מרה ולענה שמא אלו שהרגתי היה בהם צדיקים א״ל הקב״ה מזה אל תירא קוצים היו ואין לך עליהם עון אלא שכר שנ׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, ובתנחומא שם א״ר יצחק היה בלבו הוגה לענה מרה שמא הללו שהרגתי וכו׳ א״ל הקב״ה הללו שהרגת קוצים בערת מלפני ואין לך עון בדבר הזה אלא שכר אתה נוטל עליהם שכרך הרבה מאד מכאן ולהבא ועי׳ בעמת״ל ע׳ קוץ ובאגה״א ח״ב צד 241, ובמדרש תהלים שם אמר ר׳ אלעזר בן פדת בשם ר׳ יוסי בן זימרא כיון שהרג אברהם כל האוכלסין הללו נוקפה (וצ״ל נקפו) לבו אמר אפשר שלא היה ביניהם צדיק אמר לו הקב״ה לא ברגליך לכלוך עון אורח ברגליו לא יבא וכו׳, ובפדר״א שם והיה אברהם מתפחד ואמר איפשר שהרגתי כל אלו האכלוסין ולא נמצא בהם צדיק א״ל אל תירא אברם ועל זה אמר אורח ברגליו לא יבא לא בא ברגלך לכלוך בדבר זה וכו׳: 2 לתבן. וכן היתה הגי׳ לפני בעל פי׳ ב״ר ומפרש בכי״ט ובכי״א תבן מוכר תבן, ובכי״ט נקוד[1]) ועי׳ במ״י לעיל צד 387 בד״ה עומדת וכו׳: 3 והציץ. כלו׳ המלך וראה אותו ועח״נ: מטמן. מבנין התפעל וכן בסמוך מיטמן ועח״נ: 4 שיקושו אותה. לפי הגי׳ שלפנינו עובר לפני פרדסיו וכו׳ ראה חבילות וכו׳ ונטלם וכו׳ קשה הגי׳ ויקושו אותה, ובילקוט כאן הגי׳ שיקשקשו ובילק׳ ישעיה אותו ופי׳ שיעדרו את הפרדס ועי׳ במ״כ ובערוך הש׳ ע׳ קשקש: 5 והיו עמים וכו׳. כן השלמתי עפ״י כי״ו, ובשאר הספרים והיו וכו׳ סיד ועי׳ במ״י לעיל צד 28: 6 חורי. שיטה אחרת ועי׳ לעיל צד 42 וצד 98 ובוי״ר פ״ב סי׳ ו׳ רשב״נ אמר תרתין שיטין וכו׳ רשב״נ אמר שיטה אחרת וכו׳ ועוד שם פל״ד סי׳ ח׳: 7 שבניתם מכנסין וכו׳. עי׳ בתר״י א׳ וב׳: 8 המגן מקבלת. וכן מגן כאן ל״נ בכי״פ וכי״ו

[1]) תֶּבֶן.

עימך, רבנין אמ' לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש וניצלתי, לריעבון ולמלחמה וניצלתי, תאמר שקיבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבוא, אמר לו הקב"ה אל תירא אברם אנכי מגן לך מגן לך, כל מה שעשיתי עימך בעולם הזה חנם עשיתי, ולעתיד לבוא שכרך הרבה מאד היך דאת אמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו' (תהלים לא כ):

ה [אחר הדברים האלה] ר' יודן ור' הונא תריהון בשם ר' יוסי ר' יודן אמר בכל מקום שנ' אחרי סמוך אחר מופלג, ר' הונא אמר בכל מקום שנ' אחר סמוך אחרי מופלג: אחרי הדברים האלה הירהורי דברים היו שם, מי הרהר, אברהם הרהר, אמר לפני הקב"ה רבון העולמים כרתה ברית עם נח שאינך מכלה את בניו, עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודחתה בריתי

1 עי' לעיל לד 413 ולד 425 : 5 ילקוט ר' ע"ו, ילק' יהושע רמז ס', מדרש לספר פ"ס : 6 ילקוט ר' ע"ו, לקמן פנ"ס פנ"ז פפ"ו, שיר השירים רבה פ' לשכל הכפר (ס' י"ד) :

. . העולם מתכנסין עליך אני לוחם כנגדם ו, כך אפילו . . העולם באין עליך אני נלחם בם א[2], כך אפילו . . העולם מתכנסין אני עומד כנגדן ונלחם עמהן מ | 1 אמ'] אמרין פי, אמרי חכ, אמ' (אמרי אתמ) חדא דואתמ, אמרי חדא רבנ' אמרי ג | אברהם] פא[1]מ, . . אבינו א[2]גכת, אבינו אברהם דוי | **מתפחד (מפחד א[2])] ל' ל | **ואומר (ואמ' פ)] א' ל | ירדתי] תאמר ~ מ | ונצלתי דפא[1]כמ, ונוצלתי וחגי, ל' א[2] | לריעבון] לרעבון פ, לריעבון (לרעבון חי) ונוצלתי וחגי, לרעבון ונצלתי כמ, ולרעבון וניצלתי א[2], ל' דא[1]ת | ולמלחמה] עשיתי (ועשיתי א[2]) מלחמה עם מלכים פוא[2]ב, עשיתי (ועשיתי ח) . . עם המלכים חא[1]ים, למלחמת (למלחמות ת) המלכים ד[1]ת, ירדתי למלחמת המלכים ד, ל' ג | 2 וניצלתי] א[2]ת, ונצלתי דפא[1]כמ, ונוצלתי וחי, ל' ג | תאמר] שמא כ | שקבלתי חאתימ, שנתקבלתי דפו, שהתקבלתי ג, נטלתי כ | ואין] ולא יש א[2] | לעולם הבא ימ | 3 אברם] וחא[2]גכ, ל' דפתימ | אנכי מגן לך] אנכי . . לך שכרך הרבה מאד ת, ל' פ | מגן לך כל — עשיתי] מגן לך כל . . עשיתי עמך ו, מגן עשיתי עמך בעוה"ז חי, כל מה שעשיתי עמך בעוה"ז חנם עשיתי פ, וכל (כל גמ) שעשיתי עמך (לך מ) בעוה"ז חנם עשיתי עמך דגתמ, וכל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך א[2] | אבל לעתיד לבוא ו, אבל שכרך מתוקן לעתיד לבוא דת, אבל שכרך מתוקן (מותקן גכ) לבא א[1]גכי, אבל שכרך מקוים לעתיד לבא פ, אבל שכרך תלוי הוא ומתוקן לעתיד א[2], אבל לעוה"ב שכרך מותקן מ | 5 ר' יודן — ר' יוסי ל' פא[2] | ורב הונא ו | תריהון] וג, תרויהון דא[1]כתי | יוסי] ~ בן זימרת ו, . . זימרא דא[1]ג, . . זמרא כתי | ר' יודן בשם ר' יוסי בן זימרה ו, ר' יודן ור' אבא אמרי א[2] | כל א[2]כרי | 6 אחר מופלג אחרי סמוך א[1], אחר סמוך אחרי מופלג כת | ר' הונא] א[1]גכי, ור' . . דתי (יהשע), ורב . . פח, ר' הונא בשם ר' יוסי בן זימרה ו, ר' הונא . . זימרא א[2] | כל ר"י (בכל — מופלג ל' א[2]) | אחרי סמוך אחר מופלג ת | 7 הירהורי] חג, הרהורי פאכי, הירהור ו, אחר הרהורי ד, . . הרהור ת | היו] פוחאגכי, שהיו דת | לפני הקב"ה] לפניו פ | רבונו של עולם פאי | כרת דא[1] | 8 את נח פ | שאין את (אתה חא[1]י) מכלה פוחא[1]גי, שאין מכלה אתה כ | בניו] העולם י | עמדתי אני ו | מעשים טובים ומצות ו | ודחת א[1]י, ודחת ו |

וכי"ח וכי"א א' וכי"ג, ומשובשת תגי' המגן הזה וכו' עליה היא עומדת וכו' ועח"נ, ובמקרא מגן ל"נ במ"א י' י"ז ובדה"ב ט' ט"ז : 1 רבנין אמ' וכו'. בתנחומא מ"ב שם אתה מוצא אברהם היה מהרהר א"ר מדת הדין מה היה אומר אמר ר' לוי כמדומה לי שקיבלתי שכרי בעוה"ז שעזרני הקב"ה במלכים והצילני מכבשן האש א"ל הקב"ה כיון שהרהרת אחרי וכו' ועי' בתנחומא שם ובתר"י א' וב': לריעבון. עי' לעיל צד 415 ובמ"י שם וצד 241 : 3 מגן לך מגן לך. דורש מגן מלא"ר מגן וכדמפרש חנם עשיתי וכו' ועי' בעמת"ר ועמת"ל ע' מגן מגנא, ובכי"ל תושלמו ביני שיטי התבות אברם אנכי מגן לך וכו' עד ולעתיד לבוא, וכגר' תושלם כן בכתב הספר. ושם נקוד מג' לך מגן[1]) לך, וגם בכי"ח נקוד אנכי מגן לך מגן[2]) עשיתי עמך וכו' ועח"נ : 5 ר' יודן וכו'. במדרש אסתר שם בדפ"ר וד"ו הגי' אחר הדברים האלה כשוך וכו' אמ' ר' איבו בשם ר' יוסי בן זימרא כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג ורבנן משום ר' יוסי בן זימרא כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (וצ"ל שם במאמר אחד), וביפ"ת מפרש כאן אחרי סמוך לענין של מעלה ואחר מופלג מענין של מעלה דאל"כ מאי שנא דבחד דוכתא כתיב אחרי ובחד דוכתא כתיב אחר ולאו בכל אחר ואחרי קאמר דהא אשכחן טובא אחרי ואחר משני המינים בהכרח ואחרי כן יצאו ואחרי כן קבר אברהם ואחרי כן יצא אחיו וזולתם סמוך אחרי מותי אחרי מות שני בני אהרן וזולתם מופלג וג"כ שנתים אחר המבול מופלג אחר תעבירו ואחר נגש יוסף אחר תאסף סמוך אלא באחרי הדברים האלה ואחר הדברים האלה הא דקא עסקי' וכו' ועיי"ש, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש ר' יודן אמר כל מקום וכו' אחר מופלג נחלק ממה שאמר למעלה ר' הונא אמר כל מקום שנ' אחר סמוך ממה שמדבר למעלה מדבר בסמוך, ועי' בפירש"י עה"ת, ומופלג בהוראת רחוק עי' בפרש"י סוטה ל"ג ב' בד"ה אחרי דרך וכו' כלומר רחוק ממזרחו של ירדן ומצינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי מופלג, וכן בפירש"י דברים י"א ל' אחרי אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא, וברש"י עה"ת כ"י ברעסלוי נמצאה הוספה בסוף פ' חיי שרה הופלא בני המעתיק אגדת בר' רב' שפרש המורה כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג שאחרי זה סמוך הוא שבהר המוריה הוגד לו הנה ילדה מלכה וכו' ועי' במאמרי על פירוש ב"ר בספר תפארת ישראל צד VIII : 7 הירהורי דברים וכו'. וכן לקמן פנ"ה בדרש ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וכו' ופנ"ז בדרש ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם וכו' הרהורי דברים היו שם מי הירהר וכו' ועיי"ש, ובפפ"ז בדרש ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת וכו' הירהורי דברים היו שם מי הירהר יוסף וכו': 8 וסיגלתי. וקניתי מצות ומע"ט ועי' במ"י לעיל צד 70 וצד 72 : ודחתה. בכי"ל נקוד ודחתה[3]) בדיו דיהה :

[1]) מֻגֵן. [2]) מָגֵן. [3]) וְדָחִתָה.

לבריתו, תאמר שאחר עומד ומסגל מצוות ומעשים טובים יתר ממני, תרחה בריתו לבריתי, אמר לו הקב״ה מנות לא העמדתי מגינים שלצדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים שלצדיקים, ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד בהן שיכול לומר למידת הדין דיי, אני נוטלו ומכפרו עליהן:

ו היה דבר יי׳ אל אברם במחזה וגו׳ עשרה לשונות נקראת, נבואה חזון הטפה דיבור אמירה ציווי משא משל מליצה חידה, ואי זה הוא קשה שבכולם, ר׳ לעזר א׳ חזון שנ׳ חזות קשה (ישעיה כא ב), ר׳ יוחנן אמר דיבור שנ׳ דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות וגו׳ (בראשית מב ל) רבנין אמ׳ משא שנ׳ כמשא כבד (תהלים לח ה), גדול כוח אברהם שנידבר עימו בחזון ובדיבור:

ז אל תירא אברם ממי נתיירא, ר׳ ברכיה אמר משם נתיירא ההיד ראו איים

5 ילקוט שם, שיר השירים רבה פ׳ כמעט (ג׳ ד׳), אדר״נ נו״א פל״ד נו״ב פל״ז, אגדת בראשית פי״ד : 7 עי׳ ספרי האזינו פי׳ ל״ט. מכות י״א א׳ : 8 ויקרא רבה פ״א סי׳ ד׳, פדר״א פכ״ח : 9 ילקוט שם, ילק׳ ישעיה ר׳ ש״נ (תמ״ט), ילק׳ מכירי ישעיה מ״א ס׳—ז׳, תנחומא ע״ב לך לך סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ ט״ו :

1 לבריתו] את בריתו ות | מצות | ומעשים טובים ל׳ ג | יתר] ג, יותר דוחא[1]תי | *ממני דפחא[1]גתי] ממנו לו | ותרחה] בריתו ת, ודוחה בריתו ן, ובריתו דוחה א[2], מפני מה תדחה בריתי א[1] | את בריתי ות, לבריתו א[1] | 2 מנח | לא העמדתי] ~ ממנו ג | מגנים א[1]גבר[2] | אבל ממך — צדיקים] ממך . . צדיקים י, אלא ממך העמדתי . . צדיקים ן, אבל ממך אני מעמיד מגנים . . צדיקים א[1]כ, ל׳ ג | 3 בשעה שיהו ן, כשיהיו ג | ואני פ | בהן] שבהם פהא[1]גכ, שבהם (שבהן ת) ומכריעו עליהם דת, שדיי ן, ל׳ א[2]י | שהוא יכול | 4 די גתי | אני ל׳ וא[2] | ומכפרו] פ, ומכפר דוא[2]תי, ומכריעו ר, ומכריע א[1]ג | 5 עשר א[1]י[1], י׳ ד[1], בעשרה ת | לשונות] שמות א[2] | נקראת נבואה ן, נקראת (נקרא א[1]) בלשון נבואה ואלו הן א | נבואה חזון] חזון נבואה ן, חזון א[1] | 6 ציווי] פ, צווי דאתי, ציוי ד[1]וג, צוי כ | משא ל׳ א | חירה] ~ נבואה חי | ואיזה היא פ, ואיזו (ואי זו א[1]כי) היא דא[2]גכתי, ואיזו וא[1] | מכלן י[1] | אליעזר דפוחגבי[1], אליעזר א[1]ת | אומר דפחא[1]תי, אמר וכ | 7 דיבור] ~ קשה ח | אדוני דא | 8 משא] ~ כשמועו פ, כשמועה ג, כמשמעו דתי, במשמעה וא[1] | כוחו של ד[1]ן, כחו של דפאכתי, שמו של חג | אברהם אבינו כ | שנידבר] גת, שנרבר דפוא[1]תי, שדבר א[2]כ | בחזון ובדבור כ, בדבור (בדיבור א) ובחזון פאי, בדבור (בדיבור ד[1]) ובחזון שנ׳ היה דבר יי׳ אל אברם במחזה ד, בדיבור (בדבור ת) . . שנ׳ היה . . במחזה לאמר גת, בדיבור ובחיזיון אחר הדברים האלה היה . . במחזה לאמר ן | 9 נתירא א[1]תי (ישעיה) מ (וכן בסמוך) |

2 מנות. כ״ה בכי״ל וכן בסמוך גדול כ ו ח ועי׳ לעיל צד 337 ובמ״י שם, ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א מפרש מנת לא העמדתי מגינם (מגנים) של צדיקים כלומר לא אמרתי לנח אנכי מגן לך כמו שאמרתי לך, וכן מפרש בלק״ט א״ל הקב״ת אל תירא אברם אנכי מגן לך ממך העמדתי מגינים של צדיקים ולא העמדתי וכו׳ מנח, והמלות אבל ממך וכו׳ עד מגינים של צדיקים הושלמו בכי״ל בינו שיטי בכתב הספר בדיו דיהה ועח״נ: 4 ומכפרו עליהן. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש ו מ כ ר י ע ו עליהם ומכריעו (ומכריע) צדקו של צדיק על אותן שעשו עבירות אע״פ שהרבו לפשוע וכו׳ ועי׳ בח״נ ובשכל טוב, וכל המאמר נסדר בשהש״ר בדרש אשכל הכפר וכו׳ ודרשו שם בכרמי עין גדי בזכות התנאים שהתניתי לאברהם אביכם בין הבתרים שנ׳ ביום ההוא כרת וכו׳ מדבר הכתוב באברהם שנ׳ אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ וכו׳ ר׳ לוי בשם ר׳ חמה אמר הרהורי דברים היו שם מי הרהר אברהם הרהר ואמר וכו׳ רבש״ע כורתה ברית עם נח שאין את מכלה זרעו מן העולם ועמרתי אני וסגלתי מעשים טובים לפניך ודחת בריתי לבריתו שמא יעמוד אדם אחר ויסגול מציות ומע״ט יותר ממני וידחה בריתו לבריתי א״ל הקב״ה אל תירא אנכי מגן לך מנח לא העמדתי מגינים וצדיקים וממך אני מעמיד מגינים וצדיקים ולא עוד אלא שבניך באים וכו׳ אני רואה איזה הוא אדם גדול שבהן שיכול לומר וכו׳ ואני נוטלו וממשכנו בעדם שנ׳ אשכל איש שהכל בו מקרא ומשנה תלמוד וכו׳ הכפר שמכפר עונותיהם של ישראל בכרמי עין גדי אני נוטלו וממשכנו בעדם :

5 נקראת. כלו׳ הנבואה, ובכי״ו הגי׳ עשרה וכו׳ נקראת נבואה חזון נבואה הטפה וכו׳, ובכי״ת ובילקוט נוסף בסוף חידה נבואה, ובלק״ט הועתק עשרה לשונות נקראת נבואה חזון נבואת הטפה וכו׳ צווי משל ומליצה חידה משא וכו׳ ומסיים שם גדול כח אברהם שנדבר עמו בדבור ובחזון ועח״נ. וכל המאמר גם בשהש״ר פ׳ כמעט וכו׳ והגי׳ שם בדפ״ר וד״ו בעשר לשונות נקראת הנבואה חזון נבואה הטיפה דיבור אמירה צווי משא משל מליצה אי זה קשה מכלן ר׳ אלעזר אומר חזון קשה שנ׳ חזות קשה הוגד לי ר׳ יוחנן אמר דיבור קשה שנ׳ דבר האיש וכו׳ רבנין אמ׳ משא קשה כמשמעו כמשא כבד וכו׳, וגם באדר״נ נו״ב שם עשרה שמות נקראת נבואה משא משל מליצה הטיפה צווי דיבור אמירה חזון נבואה, ובאדר״נ נו״א שם עשרה שמות נקרא רוח הקודש אלו הן משל מליצה חידה דיבור אמירה תפארת ציווי משא נבואה חזיון, ובאג״ב שם בעשרה לשונות דברה הנבואה אמירה דיבור הגדה חידה משל מליצה נבואה משא הטפה וחזיון ואין את מוצא קשה מכולן אלא חזון וכו׳ וכשנגלה הקב״ה על אברהם בחזון נגלה עליו היה מתירא לומר שנגלה עליו בדבר קשה שנ׳ אחר הדברים האלה וגו׳ במחזה לאמור וכו׳, ובסגנון אחר במד׳ הגדול תניא בעשרה לשונות נקראת נבואה ראייה שנ׳ היש בזה הרואה צפייה שנ׳ צופה נתתיך משל שנ׳ משלי שלמה מליצה שנ׳ מליצה רעי רוח הקדש שנ׳ ורוח קדשך אל תקח ממני נבואה שנ׳ נביא אקים להם חזון שנ׳ חזון ישעיהו וכו׳ משא שנ׳ המשא אשר חזה חבקוק [הטפה שנ׳ ולא תטיף על בית ישחק] חידה שנ׳ בן אדם חוד חידה ועיי״ש צד 791 : 7 דבור שנ׳ דבר וכו. בספרי שם אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אתנו קשות וידבר העם באלהים ובמשה וכו׳ ועי׳ במכות שם: 8 בחזון ובדיבור. בוי״ר שם בדפ״ר וד״ו אז דברתי בחזון לחסידך וגו׳ מדבר באברהם שנידבר עמו בדיבור ובחזון הה״ד אחר הדברים האלה היה דבר יי׳ אל אברם במחזה וכו׳, ובפדר״א שם נסיון השביעי אחר הדברים האלה היה דבר יי׳ אל אברם במחזה וכו׳ לכל הנביאים היה נראה בחזון הלילה ולאברהם בחזון ובמראה וכו׳ : 9 משם נתיירא.

ויראו (ישעיה מא ה) מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם, וייראו זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה, זה נתיירא מזה תאמר שיש בלבו עלי שהרגתי את בניו, וזה נתיירא מזה תאמר שיש בלבו עלי שהעמדתי רשעים. קצות הארץ (שם שם) זה שרוי בקיצו שלעולם וזה שרוי בקיצו שלעולם, קרבו ויאתיון (שם שם) זה קרב אצל זה וזה קרב אצל זה, איש את רעהו יעזרו (שם שם ו) זה עוזר את זה וזה עוזר את זה, זה עוזר את זה בברכות ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו׳ (בראשית יד יט), וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל (שם שם כ), ויחזק חרש (ישעיה מא ז) זה שם שעשה את התיבה את צורף (שם שם) זה אברהם שצרפו הקב״ה בכבשן האש, מחליק פטיש את הלם פעם (שם שם) שהחליק פטישו והלם כל באי העולם בפעם אחת, אומר לדבק טוב הוא (שם שם) אילו אומות העולם שאומרים מוטב לידבק באלוהו שלאברהם ולא בעבודה זרה שלנמרוד, ויחזקהו במסמרים (שם שם) חיזק אברהם את שם במצוות ובמעשים 27c טובים לא ימוט (שם שם) אברהם:

7 לעיל צד 425:

1 היו] היה א[1]גתי[1], ל׳ פוט | *אברהם דפואגכתי (שם)] אברם לי, אברהם אבינו ם | 2 מתירא ו | מתירא ן | *זה נתיירא מזה א[2]ג] זה נתירא מזה י (שם), זה נתיירא ל, זה נתירא ם, אברהם נתיירא י, ל׳ דפא[1]ת | תאמר] א[1]גי, לאמר תאמר פ, לאמר (לומר ם) שמא תאמר דם, לומר תאמ׳ שמא ת, לומ׳ א[2] | יש ם | שהרגתי] על ~ גי (שם) ם | את ל׳ י | וזה] ושם י | *נתיירא דפא[2]גי] נתירא א[1]תי (שם) ם, ירא ל | 3 מזה ל׳ ים | תאמר] וגי, לאמר תאמר א[1]כ, לומר שמא תאמר ד, לומ׳ תאמ׳ שמא ת, לומר פא[2]ם | יש ם | שהעמדתי] על ~ י (שם) | בקיציו] ג, בקציו וא[1]י[1] (שם), בקצוו ם, בקיצו דפ, בקצו א[2]י (וכן בסמוך) | 4 *זה — וזה — זה דפואגכתי (שם) ם] זה קרב זה אל זה ל, קרבו זה לזה י | 5 יעזורו | זה — וזה עוזר את זה ל׳ וא[2]ים | את זה] את זה (לזה דת) בברכות דפא[1]גכת | את זה] את זה (לזה דת) במתנות דפא[1]גכת | עזר וא[2]י | את זה] וא[2]גכים, לזה דת | *ויברכהו — וגו׳ א[1]י] ויברכהו . . אברם פת, ויברכהו . . אברם לאל עליון וגו׳ ד, שנ׳ ויברכהו . . עליון ג, שנ׳ ויברכהו . . עליון וגו׳ י (שם), שנ׳ . . עליון קונה כ, שנ׳ ויברכהו ויאמר ל[0], ל׳ לו | 6 עזר וא[2]י | את זה] ואגכים, לזה דת, עמו פ | *ויתן — מכל דפואכתי] שנ׳ ויתן . . מכל ל[0]גי (שם) ם, ל׳ ל | *ויחזק חרש דוא[2]תי] ויחזק . . את צורף לפא[1]ג, ויחזק . . צורף ויחזק חרש כ, ויחזק . . צורף חרש ם | 7 שם] פואגי, נח דכתם | שעשה] שהיה חרש ועשה י (שם) | *שצרפו דפואגכתים] שצורפו ל, שנצרף י (שם) | הקב״ה ל׳ י (שם) | 8 בתוך כבשן י (שם) | הלם] וגת, הולם דפא[1]כים | את פטישו ת, פטישו של עולם כ | *והלם דפואגכתים] והלחם ל, וחלם ל[0], הלם ל[0] | כל] פואכים, את כל דתי (שם), לכל ל[0]ג | עולם ל[0]פאכים | פעם אחת ד[1]ואגכים, בדרך אחת למקום דת, לדרך אחר למקום פ | 9 אילו] שהיו ם, שיהיו א[2] | *שאומרים י (שם)] שאומ׳ לפ, שהן אומרין דא[1]גת, . . . אומרים י, שהיו אומרים ן, אומרים א[2], אומרין ם | לידבק] וא[2]ים, לדבק פ, להדבק דא[1]ת, נידבק ג | באלוהו פ, באלהי א[2], באלהיו י | של ל׳ א[2] | 10 ולא] וא[2], ~ לידבק ים, נדבק דפא[1]גכת | בעבודה זרה] באלוהו ם | *במסמרים דפא[2]תי] ~ לא ימוט לא[1]גכי (שם) ם, ולא ימוט ן | ויחזק פואגכים, החזיק דת | במצות | 11 *ובמעשים טובים פוגכי (שם) ם] ומעשים . . דאתי, ל׳ ל | לא] פגכם, ולא דואתי | אברהם] זה ~ כ |

משם בן נח, ובכי״ל וכי״פ נקוד משם [1]), ובתנחומא מ״ב שם אשרי אדם מפחד תמיד וכו׳ חכם ירא וכו׳ מי הוא זה אברהם וממי היה מתירא מן שם שהרג את בניו את כדרלעמר מלך עילם ושלשה בניו שנ׳ בני שם עילם ואשור וכו׳ והיה מתירא לומר הרגתי בניו של צדיק ועכשיו הוא מקללני ואני מת מה עשה יצא לקראתו שם לרצותו שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב״ה חייך איני מקללך אלא מברכך שנ׳ ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו׳ א״ל בשביל שהרגת את בני אני מברכך וכו׳ ועי׳ בהערות רש״ב ובתנחומא שם ועי״ע במ״י לעיל צד 420 בד״ה שנולד מהול: 3 בקיציו. בפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א גורס בקצו (בקיצו) ועח״נ ומפרש אברהם שרוי בקצו (בקיצו) של עולם בעבר הירדן ושם שרוי בקיצו של עולם זה ירושלם שנאמר בה ואבואה מלון קיצו: 7 זה שם. שעשה עם נח את התיבה, ותגי׳ זה נח אינה כאן מן הענין: שצרפו. בכי״ל כתוב שצורפו והגהתי ועח״נ, וכן לעיל צד 425 שצרפו הקב״ה וכו׳ ועי׳ גם במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים: 8 שהחליק פטישו. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י מחליק פטיש מישר העולם בפטישו ובתוכחתו: והלם. כן הגהתי ועח״נ, ובכי״ל כתוב בגוף הספר והלחם, וביני שיטי הוגה ה על ח, ובגליון כתוב „ס״א וחלם ס״א הלם לכל באי עולם, [בפ]עם אחת פי׳ הדריך כל באי עולם לדרוך בדרך אחת אחר יראתו של הק׳, פעם פסיעת כמו מה יפו פעמיך״, והגי׳ בדרך אחת הוא פי׳ בפעם אחת ועי׳ גם במ״כ ובידי משה ובח׳ הרש״ש, ובדפ״ר הגי׳ פעם אחת, וכל המאמר מובא ומפרש בפירש״י ישעיה שם וד״ל ומ״א בבראשית רבת דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם ראו איים אותה מלחמת וייראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם איים כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם איש את רעהו יעזורו זה עוזר את זה בברכות ברוך אברם וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל ויחזק חרש זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתבה את צורף זה אברהם שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה את הולם פעם זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת אומר לדבק טוב הוא לידבק באלוה של זה ויחזקהו שם לאברהם להיות דבק בהקב״ה ולא ימוט, וכן בפירש״י סוכה נ״ב ב׳ וכהן צדק היא שם בן נח ונקרא חרש ויחזק חרש את צורף ובב״ר מפרש ליה במלכי צדק שבא לקראת אברהם וברכו וחיזקו וקראו חרש על שם בנין התיבה שבנה עם אביו, ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב

[1]) משם.

ח ב) ויאמר אברם יי״ אלהים מה תתן לי אמר ר׳ יונתן ג׳ הן שנאמר בהן שאל. ואילו
הן שלמה אחז ומלך המשיח, שלמה שאל מה אתן לך (מ״א ג ה), אחז שאל לך אות (ישעיה ז יא),
מלך המשיח שאל ממני ונו׳ (תהלים ב ח), ר׳ ברכיה ור׳ אחי בשם ר׳ שמואל בר נחמן אנו
מביאין עוד שנים מן האגדה, אברהם ויעקב, אברהם מה תתן לי, אינו אומר מה תתן לי אלא
שאמר לו שאל, יעקב אמר וכל אשר תתן לי (בראשית כח כב) ואינו אומר וכל אשר תתן לי אלא
ט שאמר לו שאל, ר׳ יודן ור׳ איבו מש׳ ר׳ יוחנן שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ודוד,
אברהם אמר יי״ אלהים, אמר לפניו רבון כל העולם אם אני עתיד להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב
לי ואנכי הולך ערירי, דוד אמר חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע סרעפי (תהלים קלט כג) דע
הפורשים ממני, וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם (שם שם כד) [אמר לפניו רבון כל
העולם] אם אני עתיד להעמיד בנים להכעיסך מוטב לי שתנחני בדרך עולם:
ובן משק ביתי וגו׳ ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרא בן משק ביתי זה לוט שנפשו
שוקקת עליו. לירשני, הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני אל. ר׳
שמעון בן לקיש (אמר) בשם בר קפרא בן משק ביתי בר ביתי הוא דמשק אליעזר שעל

1 ילקוט ר׳ ע״ו, ילק׳ מלכים ר׳ קע״נ, מדרש תהלים ב׳ סי׳ י׳ כ״ט סי׳ ד׳, סדר״כ נו״ב סמ״ג: 6 ילקוט ר׳ ע״ו ילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ס, ילק׳ מכירי תהלים קל״ט סי׳ מ״ג: 11 ילקוט ר׳ ע״ו:

1 יוחנן ו | שלשה פוחגכתי | להן ו, להם חי (מלכים) | 2 ואחז | שלמה] וא[1], בשלמה כת׳ פגכי (שם), שלמה דכת׳ דת, . . כתיב י | שאל] בגבעון נראה יי״ אל (את פ) שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים ~ דפ, בגבעון . . נראה יי״ אל . . ויאמר יי״ ג, בגבעון נראה יי״ אל (אלהים על ו) שלומו . . ויאמר לו ~ ד[1]וכ, בגבעון . . ויאמר אליו ~ י, בגבעון . . ויאמר א[1]ת | אחז] ו, אחז כת׳ בו פ, אחז . . ביה ג, אחז דכתי׳ ביה א[1], באחז כת׳ כי (שם), אחז דכת׳ דת, . . כתיב י | 3 מלך המשיח] ו, מלך . . כת׳ ביה פג, מלך . . דכתיב ביה ד, במלך . . כת׳ כי (שם), מלך . . כתיב י, ובמשיח כתי׳ א[2] | ר׳ ברכיה ר׳ אחי וג, ר׳ אחי י (שם) | בר נחמן] פוגכ, בר נחמני י, ל׳ דת | אנו מביאין] מוסיף י (שם) | 4 שנים] ~ יותר ח | האגדה] פוחגכי, ההגדה דתי (שם), אגדה א[1] | אברהם כת׳ ביה פא[1]גי, אברהם דכתיב ביה ד, באברהם כת׳ י (שם), באברהם כת׳ ביה כ, אברהם דכת׳ ת | ואינו ו, אין פ | 5 *שאמר דוכתי] שאומר י (שם), שא׳ פא[1]י, מי שאומר ג, אמ׳ ל | יעקב אמר] ביעקב י (שם) | ואינו] ו, אינו דפא[1]גכת י (שם) | וכל . . לי] וא[1]ג, אשר תתן לי פי (שם), כן דת | 6 שאומר י (שם), מי שאומר ג | איבו פא[1]גכתמ | מש׳] ד[1], משם ד, משום ת, בשם פוא[1]גכי (שם) מ | יונתן ג, נתן י (שם) | שני] פוחא[1]גכתי, ב׳ דמ | ודויד ו | 7 אמר] פוגכי (שם) מ, כת׳ ביה דת | אלהים] פוא[1]ג, ~ מה תתן לי דכתי (שם) מ | ריבון העולמים ו, רבח״ע מ, רבונו של עולם דגכי, רבש״ע פא[1]תי (שם) | עתיד אני דפוא[1]גתים, את עתיד כ | להעמיד לי כ, להוליד חי | להכעיסך חמ, שיכעיסוך כ | 8 ואנכי הולך] שאלך כ | דויד ו, ודוד י | בחנני — סרעפי] פגכ, ודע שרעפי י (שם), וגו׳ א[1], ל׳ דותים | דע — ממני] ודע . . ממני פוא[1]כ, ל׳ ני (שם) | 9 *ונחני — עולם דפוגתי] וגו׳ א[1], ל׳ לכמ | *אמר — העולם] אמר לפניו ריבון העולמים ו, אמר . . רבה״ע מ, אמר . . רבונו של עולם דגכי, אמר . . רבש״ע א[1]תי (שם), ל׳ ל | 10 אני עתיד] ימ, עתיד אני דוא[1]גכת | להעמיד] להוליד חי | להכעיסך] כ, ולהכעיסך חגתי, להעציבך מ, ולהעציבך דוא[1] | ונחני דוא[1]גתים | 11 לעזר] ג, אלעזר דוא[1]תי | בשם . . זימרא] א[1]ג, בשם . . זימרה ו, בשם . . זמרא י, ל׳ דת | **זה] הוא ל | 12 שוקקת] וא[1]גכ, שוקקה דת, ל׳ ת | עלי חגכי | לירשני] ליורשני דחי | **הוא] והוא ל | שבשבילו] שאמר אברהם בשבילו ו | מלכים] ארבעה ~ א[1] | אל] פחא[1]גכי, חאל דת | 13 אמר ל׳ ג | בייתי א[1], בייתיה ו | דמשק] פוחא[1]גכי, ל׳ דת |

ויחזק חרש זה שם בן נח שהיה עושה בתיבה עם אביו את צורף זה אברהם שצרף אותו הקב״ה בכבשן האש מחליק פטיש זה אברהם שהחליק פטישו והלם את המלכים בפעם אחת וכו׳ : 1 ויאמר אברם. בכי״א ב׳ חסר מכאן עד למטה קרוב לסוף סי׳ י״ב : יי״ אלהים. וכן כתיבת השם אדני לקמן בסי׳ י״ד ויאמר יי״ אלהים במה אדע וכו׳ ולעיל צד 245 ומחת יי״ אלהים וכו׳ : אמר ר׳ יונתן. בילק׳ מלכים שם נרשם לנכון בדפ״ר ב״ר, ובד״ו וד׳ ספר״א נסמן בגליון בשבוש סדר עולם, ובמדרש תהלים ב׳ סי׳ י׳ הגי׳ א״ר יוחנן שלשה צדיקים (בני אדם) אמר להם הקב״ה שאל ואלו הן שלמה ואחז ומלך המשיח שלמה בגבעון נראה ה׳ וכו׳ שאל מה אתן לך אחז שאל לך וכו׳ ולמה נקרא שמו אחז וכו׳ מלך המשיח דכתיב שאל ממני וכו׳ א״ר שמואל בר נחמני למדנו עוד שנים מן האגדה וכו׳ אברהם שנ׳ יי״ אלהים מה תתן לי מכלל שאמר לו שאל יעקב וכו׳ מכלל שאמר לו שאל וכו׳, ושם כ״א סי׳ ד׳, המאמר מקוטע, ובמדרש הגדול העתיק ושינה המאמרים שלפנינו ר׳ יונתן אומ׳ שלשה הן שאמ׳ להן הקב״ה שאלו ר׳ אחי אומ׳ ארבעה אברהם ושלמה אחז והמלך המשיח אברהם מנין שנ׳ ויאמר ה׳ אלהים מה תתן לי אינו אומ׳ מה תתן לי אלא שאמ׳ שאל שלמה מנין וכו׳, ובאדר״נ שם הגי׳ ארבעה אלו נאמר להם שאל אברהם נאמר לו שאל שנאמר וכו׳ אין אדם אומר מה תתן לי אלא אם כן נאמר לו שאל שלמה נאמר לו וכו׳ אחז נאמר לו וכו׳ משיח נאמר לו וכו׳ : 8 סרעפי. במקרא כתוב שרעפי ועי׳ במ״י לעיל צד 28, וגר׳ שדורש סרעפי מלשון ותרבינה סרעפתיו (יחזקאל ל״א ה׳) שפי׳ סעיפיו הצומחים ממנו ועי׳ גם ביפ״ת : 9 אמר לפניו וכו׳. כן השלמתי, ובלק״ט הועתק אמר לפניו רבש״ע אם עתיד אני וכו׳ להעציבך וכו׳ מוטב לי ונחני וכו׳ ועי׳ בח״נ ובשכל טוב : 11 שנפשו שוקקת. דורש משק לשון שקק שנפשו תאותו מושלת עליו לירשני וכמו שאמר אברהם והנה בן ביתי יורש אותי, ובמדרש אגדה חוצ׳ רש״ב מפרש שהוא משתוקק לירש אותי : 18 בר ביתי. וכן מתורגם בתרי״ב ב׳ בן משק ביתי בר ביתי :

ידיו רדפתי מלכים עד דמשק ואליעזר היה שמו שני' וירק את חניכיו [ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות] (בראשית יד יד) מניין אליעזר שי"ח:

י ג) ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע אמר ר' שמואל בר יצחק המזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד, אמר לו הקב"ה הן כדברך, אברם ושרי אין מולידים, אברהם ושרה מולידים:

יא ד) והנה דבר יי' אליו וגו' ר' יודן ור' לעזר בשם ר' יוסי יי' אליו דבר יי' אליו והנה דבר יי' אליו מלאך אחר מלאך מלאך אחר מלאך דיבור אחר דיבור דיבור אחר דיבור אני ושלשת מלאכיי נגלים עליך ואומרים לך לוט ליטה לא ירת לאברהם, ר' הונא ור' לעזר בשם ר' יוסי כתיב והנה יי' בא ודברו עימו:

יב ה) ויוצא אותו החוצה ר' יהושע בשם ר' לוי וכי מחוץ לעולם הוציאו שאמר ויוצא אותו החוצה, אלא חוי ליה שקקי שמיא היך דאת אמר עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח כו), ר' יודה בר' סימון בשם ר' יוחנן (אמר) העלהו למעלה מכיפת הרקיע הוא דאמר ליה הבט [נא השמימה

1 לעיל לד 416 : 3 ילקוט ר' ע"ז, שבת קנ"ו א', נדרים ל"ב א', תנחומא שופטים סי' י"א, פסיקתא רבתי פמ"ג (קע"ט א'), שמות רבה פל"ח סי' ו', במדבר רבה פ"ב סי' י"ב, אגדת בראשית פל"ז ועי' לעיל לד 425 : 5 ילקוט שם : 9 ילקוט שם : 11 ילק' ירמיה ר' רפ"ה, לקמן פמ"ט, תנחומא מיי ברה סי' ו', שמות רבה שם, במדבר רבה שם, אג"ב שם :

1 ידיו] וחגב, ידו דפא[1]תי | דמשק] ~ ועזרני אל י | *ילידי — מאות דחכ] ילידי . . שמונה . . מאות ת, ילידי . . שמונה . . מאות וגו' א[1], שמונת . . ושלש מאות פ, שי"ח י, ל' ל | 2 מניין — שי"ח] מנין אליעזר פ, וכמניין אליעזר הכי הוי י, מנין אליעז' הוי י"ח וג' מאית ד, מנין . . ושלש מאות הוו ת, חשוב מנין . . הוו שי"ח א[1], תחשוב אליעזר ויעלה מניינו שמנה עשר ושלש מאות ח, אם תחשב שם אליעזר הוה שמנה עשר ושלש מאות ג. ל' כ | 3 *זרע דוחא[1]גי] וגו' ל | ר'] פיחא[1]גבי, רב דת | בר] א[1]י, ~ רב דפוגכת | המזל] אמר ~ ח | ואומר] ~ לי | 4 *אינו] איני ל, אין את דפא[1]גתי, אין (אי כ) אתה וכ | אין וג, כך ת, יהי י | כדברך] פא[1]כ, כדבריך דוגתי | אברהם — ושרה מולידים] אברם לא (אינו י) מוליד אברהם מוליד שרי לא ילדה שרה ילדה חי, אברם אינו . . מוליד שרי אשתך וג' שרי אינה יולדת אבל שרה יולדת פ, אברם אינו (לא א[1]) . . אברהם (אבל אברהם ג) מוליד שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה שרי לא (אינה כ) ילדה שרה ילדה א[1]גכ, אברם לא (אינו ת) . . אברהם מוליד שרי . . לא תקרא שמה שרי (את שמה שרי כי שרה שמה ת) שרי לא תלד שרה תלד דת, אברם אינו . . אברהם מוליד ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם שרי אשתך . . את שמה שרי כי שרה שמה שרי לא ילדה שרה ילדה ו | 5 אלעזר דא[1]גכת | יוסי] ~ בן זימרא גכ, . . זימרה ו, . . זמרא ת, בר זימרא ד | 6 מלאך אחר מלאך אחר מלאך פ, מלאך אחר מלאך דוחא[1]כתי | דיבור אחר דיבור אחר דיבור פ דיבור אחר דיבור וחא[1]ג, דבור אחר דבור דכתי | ושלשת] פוא[1]גבי[1], ושלשה ת, וג' ד[1], ושלש ד | מלאכיי] וג, מלאכי פכי[1], ~ים דא[1]ת | 7 אליך פ | ליטה] פוג, ליטא דכתי, לייטא א[1]ר[2] | ירת] פא[1]ג, ירית דכתרי | לאברם א[1]כ, אברהם י | ר' ו | אלעזר | יוסי] ~ בן זימרא גכ, . . זמרא פ, . . זימרה ו, בר זימר' ד, . . זמרא ת | והנה] חג, הנה כ, והנה דבר וא[1], והנה דבר יי' אליו והנה דת | 8 ודברו] וגכ, ודיבורו ח, ודבר דא[1]ת | עמו | 9 יהושע] ~ דסכנין דפוא[1]כת, דסיכנין ג | תוציאו] הביאו י | שאמר] כ, שאמר הכתוב דפחא[1]גתי, דאת או' ו | *אותו החוצה דפא[1]גבתי] ל' לו | 10 חוי] פח, חווי וג, אחוי דא[1]כתעי | שקקי] פוחא[1]גבע, שיקקי דת, שקקיה י | דשמיא פבע, דרקיעא ו | 11 יודה] ו, יהודה דפא[1]גכ | בר' סימון] פגכ, בר . . ו, ב"ס א[1], ל' דת | העלהו] ו, העלה אותו דפחא[1]גבת | הוא — ליה] ה"ה ו | **נא השמימה] ל' ל |

1 ואליעזר היה שמו. ולא כדדריש ר' לעזר בשם ריב"ז עזרני אל, והדרש שנ' וירק וכו' שמנה עשר וכו' מניין אליעזר שי"ח עי' לעיל צד 416 ובמ"י שם : 3 המזל וכו'. אברהם אמר המזל דוחקני ואומר וכו', וגר' שרשב"י דורש יתורא שכבר כת' ויאמר אברם וכו' ואנכי הולך ערירי וכו' ומדייק ג"כ לשון הכתוב הן לי וכו' שמשמע שאברהם אמר כי תלוי הדבר שאיני מוליד המזל גורם לי, ומדוייקת הגי' שלפנינו אברם ושרי אין מולידים וכו' כלו' לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו ועי' ברמב"ן, ובפסי"ר שם ואת מוצא אברהם מה כתיב בו עקב אשר שמע וכו' ולא עוד אלא שהיה רואה במזל שאינו מוליד שנ' ואנכי הולך ערירי אמר הקב"ה ויפה אתה מסתכל אלא חייך אברם אינו מוליד ומה אני עושה לך אני מחליף את שמך ואתה מוליד שנ' לא יקרא עוד שמך וכו' וכן שרי אינה יולדת שנ' ותהי שרי עקרה אבל שרה יולדת וכו' ועי' למטה לפ' ויוצא אותו וכו' : 5 יי' אליו וכו'. מפרש בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ויאמר יי' היה לו לכתוב הוסיף וכתב והנה ועוד תוסיף דבר והוסיף דבר יי' אליו (והוסיף וכתב אליו) אלו ג' מלאכים דכתיב והנה שלשה אנשים, ובלק"ט הגי' כגי' רוב הספרים מלאך אחר מלאך דבור אחר דבור, ודורש והנה דבר יי' אליו לאמר לא יירשך זה אומרים לך לוט ליטה וכו' לוט המקולל לא יירש את אברהם, ור' לעזר בשם ריב"ז דורש גם לעיל צד 481 בן משק ביתי הוא לוט שנפשו שוקקת עליו לירשני : 7 ר' הונא וכו'. עי' לעיל צד 428 ר' יודן ור"ה תריהון בשם ר' יוסי [בן זימרא] ר' יודן אמר וכו' ר' הונא אמר וכו', וכאן אמר ר"ה שכך דרש ר' לעזר בשם ריב"ז כתיב והנה הקב"ה נגלה לו עתה ודברו עמו : 10 חוי ליה וכו'. הראת לו שווקי השמים, וכן שקקיה לעיל צד 154 וצד 155 ובירוש' ברכות פ"ט י"ג ג' חכים אנא בשקקי שמיא וכו' ועי' בערוך ע' שק ד', וחוי מבנין הכבד כמו בירוש' כלאים פ"ז ל"א א' חד בר נש חוי סלעיה לר' לעזר, ובמדרש הגדול מפרש ר' לוי אומ' הראהו ניתוק הכוכבים והמזלות וכל זוויות שברקיע וכי מחוץ לעולם הוציאו אלא שהראתו חדרי שמים שנקראו חוצות שנ' עד לא עשה ארץ וחוצות, ובעקידה שער ל"א הגי' אחוי ליה שקקי שמייא וכו' העלהו וכו' אין הבט אלא וכו' ועיי"ש : 11 ר' יודה וכו'. לקמן פמ"ח הגי'

אין הבט] אלא מלמעלה למטה, רבנין אמ׳ נביא אתה ואין את אסטרולוגוס שני ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא (בראשית כ ז): בימי ירמיהו בקשו ישראל לבוא לידי מידה זו ולא הניחם הקב״ה ההיד כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו׳ (ירמיה י ב) כבר אברהם אביכם ביקש לבוא לזו המידה ולא הנחתיו: אמר ר׳ לוי עד סנדלא בריגלך דרוס כובה.

4 פסיקתא פי״ח (ל״ע ב׳):

1 *אין הבט ד[1]א'ג] ואין הבט פחי, אין הבטה דכתי (ירמיה), אינו אומר ן, ל׳ ל | למטה] ~ כדכתי׳ (כד״א י) הביטה עננו יי׳ אלהי חי, שנאמר הבט משמים וראה י (שם), אמ׳ ר׳ שמואל בר יצחק המזל דחקני וכו׳ כ, אר״ש בר יצחק המזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד וכו׳ כדלעיל א[1], שני׳ הבט משמים א״ר שמע׳ בר רב יצחק המזל דוחקני אברם וכו׳ פ, א״ר שמע׳ בר רב יצחק המזל דוחקני ואמ׳ לי אברם אין את מוליד אמ׳ לו הקב״ה אין כדברך אברהם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אשת׳ לא תק׳ שרי לא ילדה שרה ילדת ג, אמר ר׳ שמעון בן רב יצחק המזל דוחק אותי ואומר לי אברם אין את מוליד אמר לו הקב״ה כדבריך אברם אינו . . מוליד שרי לא ילדה שרה ילדה ה״ת ולא יקרא עוד שמך אברם והית שמך אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן ו | אין את ן, ולא פ | איסטרולוגוס וח, אסטרולגוס י[1], אסטרוגולוס ד[1], אסטרוגלוס א[1] | 2 ירמיהו] פגבי, ירמיה דוא[1]תי (שם) | לידי — זו] למדת איסטרוגוליא י[1] (שם) | הניחם] י[1] (שם), הניחן ון, הניח להם דפא[1]תי | 3 תלמידו א[1]כי | *ומאותות — וגו׳ ד] ומאותות . . תחתו כי יחתו הגוים (מהם ן) מהמה ון, מאותות השמים וגו׳ פ, וגו׳ ל | 4 כבר בקש אברהם אביכם י (שם) | *לזו המידה] בזו המידה ל, למדת זו כי (שם), לידי מידה (מדה דא[1]תי) זו דפא[1]גתי, לידי מידה הזאת ן | הנחתיו] ת, הנחתי אותו דגבי (שם), הנחתי לו פוא[1]י[1] | סנדלא] פחא[1]גב, דסנדלא דתי, דסנדלך ר[2]י (שם) | בריגלך] ו, ברגלך דפא[1]גתר[2]י | דרוך י (שם), כבוש ת | כובה] וח, כובא דכתי, כוכבא פי[1] (שם), כואבה א[1] |

בכי״ל ר׳ יודה בר׳ סימון ר׳ חנן בשם ר׳ יוחנן הִעלה אותו וכו׳ ועי׳ לעיל צד 166, ובכי״ל נשמט כאן מן הבט עד הבט והשלמתי ועח״נ, ולקמן שם איתא בכי״ל אינו הבט אלא וכו׳ ואולי צ״ל בשני המקומות אינו אומר הבט אל מלמעלה למטה, וכ״ה במד׳ הגדול, ולפי גי׳ כי״פ וכי״ו וכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ נסדר גם כאן מאמר רשב״י המזל דוחקני וכו׳ ועח״נ ויותר טעם הוא דאמר ליה הבט וכו׳ אלא מלמעלה וכו׳ הרי אתה למעלה מן המזל וכדאיתא בתנחומא תיי שרה שם ר׳ יהודא בר סימון ורבי חנן בשם ר׳ יוחנן אמרי העלהו למעלה וכו׳ שנ׳ ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט וכו׳ אין אומרין הבט אלא וכו׳ א״ל הקב״ה מי שתחת המזל מתירא הימנו אתה שאתה עליו הרם ראש עליו וכו׳, ובתנחומא שופטים שם ד״א כי הגוים האלה וכו׳ ואתה לא כן מדבר באברהם שהיה רואה באיצטורולוגין שהיה המזל אומר לו שאין אברם ולא שרי מולידין מה עשה לחם הקב״ה א״ר יהודה בר׳ סימון בשם ר׳ חנין כתיב ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה העלה אותו למעלה מכפת הרקיע ואין חוצה אלא רקיע שנ׳ עד לא עשה ארץ וחוצות וכן הוא אומר הן אראלים צעקו חוצה א״ל הקב״ה מה שאמרת הנה בן ביתי יורש אותי לא כן הדבר כי אם אשר יצא ממעיך וכו׳ א״ל אתה אומר לי שאני מוליד א״ל הקב״ה צא מן המדת אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה מולדת שרה מולדת ויוצא אותו החוצה א״ל הרי אתה למעלה מן המזל מי גדול ממי לא אתה שאתה למעלה ממנו הבט נא השמימה שא נא עיניך השמימה אב״כ אלא הבט כאדם שהוא מביט מלמעלה למטה וכן הוא אומר הביטה עננו ה׳ אלהי ויאמר לו כה יהיה זרעך מיד והאמין בה׳ אמר להם משה מה אברהם הניח את המזל ולא היה עוסק בו וכו׳, ובאג״ב שם ומה ראה לומר ה׳ אלהים מה תתן לי אלא מתחילה היה אברהם אסתרולוגין והיה רואה במזלות שאינו מוליד לא הוא ולא שרה אף כל האסטרולוגין היו רואין כך התחיל אומר להקב״ה רבש״ע איפשר לי שאני מוליד שאף הכל אומרים כך ולא האמנתי עד שראיתי אף אני במזל אמר לו הקב״ה אל תסתכל עוד בדברים הללו צא לך מן המדה הזו שנ׳ ויוצא אותו החוצה וגו׳ ומה אמרו לך הכל אברם אינו מוליד ושרי אינה יולדת שנ׳ ושרי אשת אברם וכו׳ אימתי אתם מולידין ולא יקרא עוד וכו׳ ועי״ע שם פכ״ח, ובשמו״ר שם בשעה שאמר הקב״ה לאברהם לך לך מארצך וכו׳ אמר לפני הקב״ה רבש״ע מה הנאה יש לי בכל הברכות הללו והריני הולך מן העולם בלא בנים א״ל הקב״ה לאברהם כבר אתה יודע שאין אתה מוליד אמר לפניו רבש״ע כך אני רואה במזל שלי שאיני מוליד אמר לו מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך אמר ר׳ יהודה בר׳ סימון בשם ר׳ חנין באותה שעה העלה הקב״ה את אברהם למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו הבט נא השמימה וספור וכו׳ ועי׳ בבמ״ר פ״ב ושם הגי׳ א״ר יהודה בר׳ סימון אמר ר׳ חנין אמר ר׳ יוחנן מלמד שהעלהו הקב״ה למעלה וכו׳ ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד שנ׳ ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא וכו׳ אמר ר׳ שמואל בר׳ יצחק איני אומר הבט אלא שהוא נתון למעלה וכו, ובשבת שם ואף רב סבר אין מזל לישראל דאמר רב יהודה אמר רב מניין שאין מזל לישראל שנ׳ ויוצא אותו החוצה אמר אברהם לפני הקב״ה רבש״ע בן ביתי יורש אותי וכו׳ נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן אמר ליה צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל וכו׳, ובנדרים שם הסתכלתי במזל שלי וכו׳, ועי״ע יומא כ״ח ב׳ שאני אברהם דאיצטגנינות גדולה היתה בלבו וכו׳ וב״ב ט״ז ב׳ איצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו: 1 אסטרלוגוס. חוזה בכוכבים ועי׳ לעיל צד 7, וכפי זה המאמר נביא אתה ואין את אסטרולוגוס ומאמרם בשבת שם צא מאיצטגנינות שלך וכו׳ פותר גם פילון חפ׳ ויאמר וכו׳ לך לך מארצך וכו׳ שהקב״ה אמר לאברהם שיעזוב את האסטרולוגיא של הכשדים ועי׳ בספרי פילון ח״ב הוצ׳ ווענדלאנד צד 308 ות״ד הוצ׳ כהן צד 18, ובילקוט השמים שמות האומרים והעתיק ויוצא אותו החוצה צא מאסטגנינות (כ״ת בילקוט דפ״ר וד״ו) שלך נביא אתה וכו׳ והוא הוספה עפ״י שבת שם: 2 לידי מידה זו. למידת אסטרולוגיא שיהיו מאמינים שהכל תלוי בכוכבים ומזלות ועי׳ הגי׳ בילק׳ ירמיה: 4 עד סנדלא. בעוד שהמנעל ברגלך דרוס את הקוץ ומשל הוא בלא״ר (ובדפ״ר וד״ו הגי׳ ג״כ דרוס ולא דריס כמו שאיתא במקצת דפוסים), ובפסיקתא שם נשתבש המשל עד דסנדלא ברגלך כבוש כופת ועיי״ש בהערות רש״ב, ובכי״ל נוסף כ על מלת כובה והוא הגהה כפי הגי׳ כוכבא ועח״נ, וכן כתב בי״פ״ת

מי שנתון למטה מהם מתיירא מהם, אבל אתה שאתה למעלה מהם דיישם: ר' יודן בשם ר' לעזר שלשה דברים מבטלים את הגזירה ואילו הן תפילה וצדקה ותשובה, ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליו ויתפללו (דה"ב ז יד) הרי תפילה, ויבקשו פני (שם שם) הרי צדקה היך דאת אמר אני בצדק אחזה פניך (תהלים יז טו), וישובו מדרכם הרעה (דה"ב שם) הרי תשובה ואחרכך אסלח לעונם (שם שם), ר' הונא בשם ר' יוסף אף שינוי השם ומעשה טוב, שינוי השם מאברהם ושרה, מעשה טוב מאנשי נינוה שנ' וירא האלהים את מעשיהם כי שבו

1 ירוש' תעניות פ"ב ה"א ב', ירוש' סנהדרין פ"י כ"ח ג', ראש השנה ט"ז ב', פסיקתא פ"ל (קצ"א א'), פסיקתא רבתי תוספת פ"ד (כ' ב'), מדרש קהלת פ' כי ברב (ה' ו') ופ' ביום טובה (ז' י"ד), מדרש קהלת מ"ב פ' כי ברב ופ' ביום טובה (מדרש אגדה לך 103 ולך 113), תנחומא מ"ב נח סי' י"ג, תנחומא שם סי' ח':

1 כל מי וכי, וכל מי דפא¹גת | שנתון] י (שם), שהוא נתון דגכתי, שהיה נתון א¹, שהוא פו | מתיירא] פוגכ, מתירא י, הוא מתיירא ד, הוא מתירא ת, נתירא א | את שאת פ, את שאת (אתה שאתה חת) נתון דגהתי, לא את שאת נתון א¹, אתה נתון י (שם) | דיישם גכ, דושם חתי, דורסם ן, לא תירא מהם פ | אלעזר (אליעזר ן) | 2 ג' ד¹ת | את הגזירה] גזירות רעות | התפלה והצדקה והתשובה פוחא¹גכ | ושלשתן] פ, ~ נאמרו דא¹כת, נאמר ן, הם ח | 3 עליו] ד¹פגכ, עליהם דוא¹ת | ויתפללו] ויתפללו ויבקשו פני וישובו איש מדרכו הרעה ~ ח | הרי] חכ, זו דפגת, הרי זה א¹ | הרי] זו פוג, הרי זו כ, הרי זה א¹ | 4 וישובו איש מדרכו הרעה והא¹גכ, וישובו . . מדרכו פ | הרי] זו דפוגת, הרי זו חא¹ | 5 ואח"כ אמ' ת | אסלח] ד¹פחא¹גכ, ואסלח דות | לעונם] לעונם וארפא את ארצם ד¹פוחא¹ג, לחטאתם וארפא . . ארצם דת | הונא ג | בשם ר'] פוא¹גכ, בר' ד, בי"ר ת | יוסי פחא¹גכ | ° השם] שם ד | ומעשה הטוב פ, ומעשי' טובים א¹ | 6 שם חג | ושרה] ולא יקרא וגו' פ, ולא (דכתי' ולא ג) יקרא עוד שמך (את שמך ג) אברם דגת, ולא . . עוד שמך אברם וגו' א¹, ולא . . עוד שמך אברם והיה שמך אברהם ן | *מעשה טוב דות] מעשה ל, ומעשת טוב חגכ, . . הטוב פ, מעשים טובים א¹ | אלהים | *את — וגו' ד] את מעשיהם וגו' פא¹, את . . כי שבו מדרכם הרעה גכת, וגו' ל |

וי"ג דרוס כוכבא: 1 למטת מהם. מהמזלות: דיישם. לשון דישה ודריסה ועי' לעיל צד 396, ודיישם מבנין הכבד, והגי' דושם כלה"כ קומי ודושי (מיכה ד' י"ג): 2 ויכנעו וכו'. לה"כ בדה"ב שם ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם, והפסוק נשתבש בב"ר כאן בכל הספרים, והשיבוש אשר נקרא שמי עליו איתא גם בדפ"ר ושלשה כ"י, והשיבוש לעונם גם בדפ"ר ובחמשה כ"י, והשיבוש מדרכם הרעה גם בדפוסי' וכי"ת ונשתבש כן עפ"י הפסוק יונה ג' כי שבו מדרכם הרעה, ועפ"י הפסוק שם שם ח' או ירמיה ל"ו ז' נשתבש בששה כ"י וישובו איש מדרכו הרעה, וגם בלק"ט הועתק בשיבוש וישובו מדרכם וכו' ואסלח לעונם (ועי' במ"י לעיל צד 35 בד"ה בשביל וכו') ושם הגי' התפלה והתשובה וכו' מבטלין גזרות רעות וכו' ר' חננא בשם ר' יוסף (ר' חונא בש"ר יוסי) אומר אף שינוי השם וכו' שינוי השם מאברהם ולא יקרא עוד את שמך אברם וכו', ודורש ואסלח וכו' ואחר כך אסלח וכו', וכהגי' שלפנינו איתא גם בשכל טוב צד 7 שינוי שם מאברהם ושרה, וכל המאמרים שלפנינו נסדרו גם בפסיקתא בפ' ביום השמיני עצרת בפתיחה ביום טובה וכו' ונסמכו שם למאמר ראב"כ אם נזדווג לך יום טוב עשה אותו מיד וכו' ואם נזדווג לך יום רע ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנו, והגי' שם ר' יודן בש"ר אלעזר אמר שלשה הן שמבטלין את הגזירה ואלו הן התפילה והתשובה והצדקה ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי וכו' שמי עליהם ויתפללו וכו' וישובו מדרכיהם הרעים וכו' ואסלח לחטאתם וארפא וכו' ויתפללו זו תפלה ויבקשו וכו' זו צדקה וישובו מדרכיהם זו תשובה אם עשו כן מה כתיב תמן ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא וכו' ר' חונא בש"ר יצחק (ובשני כ"י שם ר' הונא בשם ר' יוסי) אמר אף שינוי השם ושינוי מעשה שינוי השם מאבינו אברהם ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם אברם אינו מוליד אברהם מוליד ודכוותיה שרי אשתך לא תקרא וכו' שרי לא ילדה שרה ילדה שינוי מעשה מאנשי נינוה וירא אלהים וכו' ויש אומרים אף שינוי מקום מאבינו אברהם ויאמר וכו' לך לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול ר' מנא אומר אף התענית דכתיב יענך וכו' אמר רבא בר חמא בר גוריון (ובכ"י כרמולי שם רבה בר מחסיא אמר רב חמא) בשם רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת רב חסדא אמר ובו ביום ור' יוסף אמר אפילו בשבת, וכ"ה בשינוים מעטים בפ' ביום השמיני בפסי"ר הוספה פ"ד ועיי"ש ועי"ע בבית"ם ח"ד צד 138, ומפסיקתא הועתק כנ' במדרש קהלת פ' ביום טובה וכו' אם נזדמן לך יום טוב תהא עושה אותו מיד וביום רעת וכו' אמר ר' יודן בשם ר' אלעזר שלשה דברים מבטלין גזירות רעות וכו' תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד וכו', וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה ואח"כ ואני אשמע מן השמים וגו' ר' מנא אמ' אף התענית דכתי' יענך ה' ביום צרה למה גם את זה לעומת זה וכו', והמאמרים האחרים לא הובאו שם ועי' במד' קהלת מ"ב פ' ביום וכו', ובירוש' תעניות נסדר רק המאמר הראשון וג' שם א"ר לעזר ג' דברים מבטלין את הגזירה קשה ואילו הן תפילה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו וכו' שמי עליהם ויתפללו זו תפילה ויבקשו פני זו צדקה וכו' וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה אם עשו כן מה כתיב תמן ואני אשמע וכו', ובירוש' סנהדרין שם בפי' וכי מה עשה מנשה וכו' ביומים ההם חלה חזקיהו וכו' אמר ליה חמית דאנא מקים בר רשיע וכו' א"ל סב ברתי וכו' א"ל לא לך אנא שמע איני קופץ אלא למה שאמר לי זקיני שאמר לי אם ראית חלומו' קשים או חזיונות קשים קפוץ לג' דברי' ואת ניצול ואילו הן לתפילה ולצדקה ולתשובה ושלשתן בפסוק אחד וכו' וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה אם עשו כן מה כתיב תמן וכו' ועיי"ש, ומירוש' סנהדרין שם ומהמאמרים שלפנינו ובפסיקתא נובעים המאמרים במדרש קהלת פ' כי ברוב חלומות וכו' ועיי"ש, ובמד' קהלת מ"ב פ' כי ברוב וכו' הגי' ר' אמי אמר אף התענית ר' אחא אמר אף שנוי השם ושינוי מעשה ושינוי מקום, ונכונה הגי' לפנינו ובירושלמי ובמדרש קהלת תפילה וצדקה ותשובה כמו שדרשו מפ' ויכנעו וכו', ובתנחומא מ"ב נח שם איתא ומה רפואתו של יצר הרע תשובה אמר ר' יהודה בר שלום בשם ר' אליעזר שלשה דברים מבטלין גזירה קשה אילו הן תפילה תשובה צדקה אמר ר' חונא בר' יוסי אף שינוי השם ומעשים טובים לפיכך היה הקב"ה מקוה לדור המבול שמא יעשו תשובה וכו', ובתנחומא שם דאמר וכו' בשם ר' אלעזר וכו' תשובה ותפלה וצדקה וכו' וכן נסדר בתפלת ונתנה תקף

וגו' (יונה ג י), ויש א' אף שינוי מקום שנ' ויאמר ייי אל אברם לך לך (בראשית יב א), ר'
מנא אמר אף תענית שנ' יענך ייי ביום צרה (תהלים כ ב), רבא בר מחסיא ורב חמא בר גוריא
בשם רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת, אמר רב יוסף ובו ביום ואפילו בשבת:

ו ז) והאמין ביי' וגו' ויאמר אליו אני ייי אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' ר' ליעזר יג
27d בן יעקב מיכאל ירד והציל את אברהם מן הכבשן, רבנין אמ' הקב"ה הצילו הה"ד ויאמר אליו
אני ייי אשר הוצאתיך, ואימתי ירד מיכאל, בחנניה מישאל ועזריה:

ח) ויאמר ייי אלהים במה אדע וגו' ר' חמא בר חנינה אמר לא כקורא תיגר אלא אמר יד
לו באי זה זכות, אמר לו בכפרות שאתן לבניך:

2 תנח' י"א ח', תענית י"ב ב': 4 פסחים קי"ח א', שמות רבה פי"ח סי' ה', דברים רבה סדר ואתחנן (פ"ב סי' כ"ט), שיר השירים רבה פ' עד שהמלך (א' י"ב), תנחומא ת"צ תלוה סי' ח', תנחומא שם סי' י"ב, מדרש תהלים קי"ז סי' ג', ועי' לעיל צד 319 צד 361 צד 364 צד 367 צד 401 צד 408: 7 ילקוט ר' ע"ז, ועי' מגילה ל"א ב', תענית כ"ז ב', נדרים ל"ב א', שמות רבה פ"ס סי' כ"ב, תנחומא ת"צ קדשים סי' י"ג, תנחומא שם סי' י"ב:

1 א'] אומ' ד¹פכת, אומרי' ד, אומר ו, | 2 מנא] פו, מונא דגכת | תענית] פ, התענית דוא¹גכת | רבה ג | מחסית ג | ור' חמא דפא¹כת, ורבי . . ג, ר' . . ו | בר גוריא] פואגכת, בן גוריון ד | 3 *רב דפוחגת] רבי' ל, ר' א¹ | התענית ו | לנעורת ג | ואמ' ח | רב יוסף] פחא¹גכ, ר' . . דות | ובו ביום] ובלבד ביומו ג, ובלבד בן יומו חא | ר' (ור' פ) יוסי אומ' ואפילו (אפילו פא) בשבת פחאג | 4 והאמין — וגו'] והאמין ביי' פ, והאמין . . ויחשבה לו צדקה וא¹גכ, ל' דא²ת | *מאור — וגו' ד] מאור כשדים פחגכת, וגו' ל, ל' וא² | ר' אליעזר בן (בר א²) יעקב פא, ר' אליעזר בן יעקב ורבנין (ורבנן דכת) ר' אליעזר בן יעקב דוגכת | 5 מיכאל] אומר ~ פות, אמר ~ דאגכת | והציל את אברהם] פוחא¹גכ, לחציל את . . א², והצילו דת | מכבשן האש | הצילו] ירד והציל את אברהם ח | 6 *ייי — הוצאתיך פוא²] ייי . . הוצאתיך מאור כשדים דא¹גכת, ל' ל | ואמתי ג, אימתי א², אמתי ו | מיכאל] גבריאל א² | לחנניה פא²כ | 7 וגו'] כי אירשנה א¹גכ | חמא] פחאגכי, חייא דתר | בר] פאגכר²י, בר' דר¹, בי"ר ת | לא] וכי א¹ | קרא א² | תיגר] ד¹פגכת, תגר דארי | אמר לו] אמר א², כאומר י, ל' פכ | 8 באי זה] חא¹ר², באיזה א²כר¹, באי זו ד, באיזו פגת | כפרות כ, בקרבנות ג | שאני נותן |

ותשובה ותפלה וצדקה ועי' גם באגה"א ח"ב צד י"ג, ובבבלי ר"ח שם איתא וא"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות צעקת דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וכו' שינוי השם דכתיב שרי אשתך לא תקרא את שמה וכו' וכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן שינוי מעשה דכתיב וירא האלהים וכו' וי"א אף שינוי מקום דכתיב ויאמר וכו' לך לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול, ובשבת ובתענית שם ואמר רבא (רבה) בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת אמר רב חסדא בו ביום ואמר רב יוסף אפילו (ואפילו) בשבת וכו' ועי' בד"ס שבת שם הגירסא בנעורת ובתענית שם הגי' אמר רב חסדא ואיתימא רב יוסף ובו ביום ואפילו בשבת ותגי' אמר רב חסדא ובו ביום ואפילו בשבת, ועוד צ"ע אם סוף המאמר רבא בר מחסיא וכו' עד ואפילו בשבת ניתוסף מן הבבלי בב"ר כאן ובפסיקתא ובמדרש קהלת פ' כי ברוב וכו' ועי' בירוש' קידושין פ"ג ס"ד ד' חד בר נש אתא לגבית דרב וכו' א"ל רב חמא בר גוריא וכו' ועי"ע בהערות רמא"ש בפסי"ר בהוספה שם: 4 אשר הוצאתיך וגו'. בדרש זה הפסוק נתיסדה האגדה המפורסמת שהושלך א"א לכבשן האש וניצל, והאגדה הוזכרה כבר פעמים רבות בב"ר והיבא באריכות בסוף פל"ח ועי' במ"י לעיל צד 361 צד 366 צד 370, ופלוגתא דראב"י ורבנין איתא גם בשהש"ר פ' עד שהמלך במסבו, והגי' שם ר' אליעזר בן יעקב ורבנן ר' אליעזר אומר עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבו ברקיע כבר ירד מיכאל השר הגדול מן השמים והציל את אברהם אבינו מכבשן האש ורבנן אמרי הקב"ה ירד והצילו שנ' אני ה' אלהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים ואימתי ירד מיכאל בימי חנניה מישאל ועזריה, ובפסחים שם בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר ג ב ר י א ל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל את היחיד ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה אמר תזכה ותציל שלשה מבני בניו וכו' וכן במדרש תהלים שם כיון שהושלך אברהם לכבשן האש בא גבריאל ורצה להצילו אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי וכו' נאה ליחיד להציל ליחיד שנ' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אף על פי כן איני מקפח שכרך עתידין לירד שלשה צדיקים לתוך כבשן האש לקדש את שמי ואתה יורד ומצילן וכו' ועי' גם בפדר"א פל"ג ונטלו לחנניה מישאל ועזריה וכו' וירד גבריאל והצילן מכבשן האש וכו', ובתנחומא מ"ב תצוה שם בשעה שהושלך א"א לכבשן האש היו המלאכים מריבין זה עם זה מיכאל אומר אני ארד ואציל אותו וגבריאל אמר אני ארד ואציל אותו אמר הקב"ה אני ארד בכבודי ובעצמי שנ' אני ה' אשר הוצאתיך וכו' אמר להן לבני בניו אתם מצילין כיון שירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש ירד המלאך והצילן וכו' ועי' בתנחומא שם, ובשמו"ר שם מיכאל וגבריאל וכו' תנאין עשת עמהם הקב"ה אימתי כשבקש לירד להציל אברהם מכבשן האש אמרו מיכאל וגבריאל לפניו אנו יורדין להציל אותו אמר להם א"ו ירד לשם אחד מכם לכבשן אתם הייתם מצילין אותו אלא לשמי ירד ואני יורד ומצילו שנ' אני י"י אשר הוצאתיך וכו' אלא אתן לכם זמן אימתי תרדו וכו' אתה מיכאל על מחנה אשור ואתה גבריאל על מחנה כשדים כיון שירד גבריאל להציל לחנניה מישאל ועזריה וכו', ובדב"ר שם אמרו מלאכי חשרת לפני הקב"ה נתפס אברהם בן ביתך וכו' הרי הוא עומד לפני אמרפל וכו' אמר להם אני מתקיים עליו הושלך לכבשן האש ירד הקב"ה והצילו מנין שנ' ויאמר אליו אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים, ובכי"ל נעדר מלת א מ ר במאמר ר' ליעזר בן יעקב ועי' במ"י לעיל צד 420: 7 ר' חמא וכו'. וכ"ה בלק"ט ר' ח מ א ב"ר חנינא אומר לא קרא לו תגר אלא אמר לו ב א י ז ה זכות א"ל בכפרות שאני נותן וכו', ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א גורס ומפרש ר' חייא בר' (בר) חנינא וכו' וכי ערבות היה שואל (שואלו) אלא אמר לו באיזה (באי זה) זכות, ובמדרש הגדול עמו' 288 גורס ומפרש אמ' רב חמא בר חנינה לא כקורא

ט י) ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש וגו' הראה לו שלשה מיני פרים ושלשה מיני שעירים וג' מיני אלים, ג' מיני פרים פר יום הכפורים ופר הבא על כל המצוות ועגלה ערופה, ג' מיני שעירים שעירי רגלים שעירי ראשי חרשים ושעירה שליחיד, ג' מיני אלים אשם וודאי אשם תלוי וכבשה שליחיד, ותר וגוזל תור ובר יון, ויקח לו את כל

1 ילקוט פס:

1 *עגלה — וגו' א[1]] עגלת משולשת ועז משולשת וכ, עגלת משולשת דגת, וגו' ל | הראהו א[3], הראת לו הקב"ה ו | 2 שלשה] פוחגכת, ג' דא[1] | ושלשה] פוחכת, וג' ד, שלשה ג, ג' א[1] | וג' — אלים] ושלשה . . אלים ת, ושלשה . . אילים כ, שלשה . . אלים ג, ל' פוא[1] | שלשה פוחגכתי | של יום ח | 3 המצות | ג'] א[2], שלשה ו, וג' דא[1], ושלשה פגבת | שעירי רגלים] פוחאגכי, שעיר . . דת | ושעירי פוחגכי, ושעיר את | ראש חרש ת | ושעירת יחיד פי | 4 ג'] א[2], שלשה פו, וג' דא[1], ושלשה גכת | אילים פו | וודאי] ג, וודיי ו, ודאי דפאכתי | אשם] א[2]ג' ואשם דפוא[1]כתי | ותור | תור] ותור פכ, שפנינה ו | ובר יון] כ, ובר יונין פחא, ובר יונה דו, ובן יונה ת, ובני יונה י |

תיגר אלא אמ' באיזה זכות אירשנה ויאמר אליו קחה לי עגלה וכו' אמ' בכפרות שאני נותן לבניך, ועוד שם עמו' 234 ד"א במה ארע כי אירשנה עליו אמ' שלמה ברוב דבריו (כ"ה שם) לא יחדל פשע כיון שאמר לו הקב"ה לתת לך את הארץ הזאת לרשתה הרהר בלבו ואמר כיצד אירשנה ולא האמין בדבריו שלהקב"ה אלא אמ' במה אדע כי אירשנה מלמד שקרא תיגר השיבו הקב"ה ידוע תדע ונגזר על בניו להשתעבד בארבע מלכיות שנ' קחה לי עגלה וכו' ועי' תנחומא קדשים שם ונדרים שם ובהערות רשז"ש במה"ג שם ועי"ע במ"ח חלק מ"ג צד 498 על פירוש זה הפסוק אצל אוריגינים ואפרם הסורי והירונימוס, ופי' בכפרות שאתן וכו' בקרבנות שמכפרין עליהן וכן מונה ג' מיני פרים ושעירים ואילים שבאים לכפרה, ובמגילת שם א"ר אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר וכו' ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע שמא ח"ו ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה אמר לו לאו אמר לפניו רבש"ע במה אדע אמר לו קחה לי עגלה וכו' ופירש"י שם כלומר הקרבנות יכפרו עליהן ועי' בד"ס ובתענית שם, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב אמר לו באיזה זכות יזכו בני לירש את הארץ השיבו הקב"ה בזכות הקרבנות ועי' למטה סי' כ"א המאמר ד' דברים הראה לו וכו' ובמ"י שם: 2 שלשה מיני וכו'. וכן מתורגם משלשת בת"א בשם מספר תלתא, ובתר"י א' בשם תואר ברת תלת שנין ועי' גם ברמב"ן: אלים. וכ"ה כאן ובסמוך בדפ"ר וד"ו ובכי"ג וכי"ת, ובכמוך גם בכי"א א' וב' וכי"כ אלים, ורק בכי"פ וכי"ו בסמוך אילים וצ"ע: ופר הבא וכו'. וכ"ה בלק"ט ובמד' הגדול ופר הבא על כל המצות (המצוות), והוא פר העלם דבר כמו שמפרש ברש"י עה"ת פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה וכדכתיב ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות י"י אשר לא תעשינה וכו' והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכו' (ויקרא ד' י"ג י"ד) וגם בפי' ב"ר כ"י הובאו פסוקים אלו ועי' גם ברא"ם ושם כתב אבל פרי מוספי ראשי חדשים והמועדים ופר עולת נדבה ופר שלמים לא קא חשיב דקרבנות דכפרה בעינן שבשעה שאמר לו אברהם להקב"ה הודיעני באי זה זכות יתקיימו בני בארץ א"ל הקב"ה בזכות הקרבנות פירוש בכפרותיהן שאני נותן לבניך שהן מתכפרין על ידן וכו' וקרבנות דכפרה אינן אלא החטאות לא העולות וכו', ומ"ש אלא החטאות לאו דוקא דמונה ג"כ עגלה ערופה שכתוב בה כפר לעמך ישראל וכן מונה אשמות אשם וודאי וכו', ובפרשה וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וכו' (במדבר ט"ו כ"ב) מדבר הכתוב בע"ז ושם כת' ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה וכו' ושעיר עזים אחד לחטאת ועי' ספרי שלח פי' קי"א והוריות ח' א', אכן ביפ"ת פי' הבא על כל המצות כדכתיב וכי תשגו ולא תעשו וכו' והעיר עוד ופר העלם דבר של צבור לא חשיב דממין פר הבא על המצות הוא וכו' ורש"י בחומש כתב פר העלם דבר ולא כתב פר הבא על המצות והיינו הא דחד מינא נינהו וכו' ועיי"ש, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב מפרש ועגלה משולשת זה פר של יום הכפורים ופר הקהל של שאר המצות ופר ע"ז, ואינו מונה עגלה ערופה וצ"ע: 3 שעירי רגלים וכו'. וכ"ה בלק"ט ובמד' הגדול שעירי רגלים ושעירי (שעירי) ראשי חדשים וכו', ובר"ח כתיב ושעיר עזים אחד לחטאת וכו' (במדבר כ"ח ט"ו) וכן ברגלים ושעיר חטאת אחד לכפר וכו' שעיר עזים אחד לכפר וכו' ושעיר עזים אחד חטאת לכפר וכו' שעיר עזים אחד חטאת וכו' ושעיר חטאת אחד וכו', וברש"י עה"ת כתב ועז משולשת רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד ועי' ביפ"ת: ושעירה של יחיד. דכתיב ואם נפש אחת תחטא בשגגה וכו' והביא קרבנו שעירת עזים וכו' (ויקרא ד' כ"ז כ"ח), ובמדרש אגדה לא הובא שעירה של יחיד, ומפרש שם ג' שעירים שעיר של יום הכפורים ושעיר של ראש השנה ושעיר של ע"ז: 4 אשם וודאי וכו'. בפי' ב"ר כי"ט מפרש אשם ודאי כגון אשם נזיר אשם מצורע אשם גזלות אשם שפחה חרופה אשם מעילה אשם נזיר דכתיב (במדבר ו' י"ב) והזיר לי"י את ימי נזרו [והביא כבש בן שנתו לאשם] אשם מצורע שנאמר (ויקרא י"ד כ"ד) ולקח הכהן את כבש האשם אשם מעילות שנאמר (שם ה' ט"ו) נפש כי תמעול מעל וכו' [אשם גזלות שם שם כ"ה ואת אשמו יביא לי"י איל תמים וכו'] אשם שפחה חרופה שנאמר (שם י"ט כ') ואיש כי ישכב את אשה וכו' והיא שפחת נחרפת לאיש (ושם שם כ"א) והביא את אשמו לי"י [אל פתח אהל מועד איל אשם] כל אשמות הללו אשם ודאי הן (בפי' ב"ר כי"א אשמיות ודאיות הם) מביאין אותן לכהן ומקריב מהן דם ואימורין והנותר נאכל לזכרי כהונה וכו' אשם תלוי כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואינו יודע איזו מהן אכל וכו' (ועי' זבחים פ"ח מ"ה כריתות פ"ד מ"א) וכבשה של יחיד דכתיב (ויקרא ד' ל"ב) ואם כבש יביא קרבנו [לחטאת] נקבה תמימה יביאנה, ובמדרש אגדה מפרש ואיל משולש זה שלש אלים שהיו ישראל מקריבים איל אשם למועל בקדש ואיל אשם למועל בפקדון ואיל נזיר, וכבשה של יחיד לא הוזכר שם: תור ובר יון. בכי"ל הושלם כן ביני שיטי בכתב הספר בדיו דיהה, וכן מתורגם וגוזל בתר"י ב' ובר יון ובתר"י א' ותסילא בריון, ובכי"ו הגי' שפנינה ובר יונה וכ"ה בת"א ושפנינא ובר יונה, ודרשו ותר וגוזל תור ובן יונה שבאים לחטאת כדכתיב בקרבן עולה ויורד ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה לי"י אחד לחטאת ואחד לעלה (ויקרא ה' ז') וכן במצורע ואם דל הוא וכו' ולקח כבש אחד אשם וכו' ושתי תרים או שני בני יונה וכו' והיה אחד חטאת והאחד עלה (שם י"ד כ"א כ"ב) וביולדת ובן יונה או תר לחטאת (שם י"ב ו') ואם לא תמצא ידה וכו' ולקחה שתי תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת (שם שם ח'), ובפירש"י עה"ת ג"כ הגי' תנכונה

אלה וגו׳ ר׳ שמעון בן יוחי א׳ כל הכפרות הראה הקב״ה לאברהם. עשירית האיפה לא הראה לו,
רבנין אמ׳ אף עשירית האיפה הראה לו נאמר כאן את כל אלה ונאמר לחלן והבאתה את
המנחה אשר יעשה מאלה (ויקרא ב ח), ואת הציפור לא בתר הראה לו הקב״ה שמבדילים
טו בעולת העוף ואין מבדילים בחטאת העוף: ד״א קחה לי עגלה משולשת זו בבל שמעמדת שלשה
נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר, ועז משולשת זו מדי שמעמדת שלשה כירש ודריוש ואחשוירוש,
ואיל משולש זו יוון, ר׳ לעזר ור׳ יוחנן ר׳ לעזר א׳ כל הרוחות כיבשה ורוח מזרחית לא כיבשה,
אמר ליה ר׳ יוחנן והכת׳ ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא
יעמדו (דניאל ח ד), והוא דעתיה דלא אמר מזרחה, ותור וגוזל זו אדום תור הוא אלא גוזלני,
ויקח לו את כל אלה וגו׳ ר׳ יהודה א׳ שרי אומות העולם הראה לו, ר׳ נחמיה א׳ שרי ישראל

1 ויקרא רבה פ״ג סי׳ ג׳ : 3 זבחים ס״ו ע״ד וע״ס, חולין כ״א ב׳ : 4 פדר״א פכ״ח :

1 ר׳ — יוחי] פ, רשב״י א[2], ר׳ שמעון בן יוחי (יוחיי ו, יוחאי כ) ורבנין (ורבנן דכ) ר׳ שמעון בן (יוחיי ו, יוחאי כ) יוחי דוגכ, רשב״י ורבנין (ורבנ׳ ד[1], ורבנן ת) רשב״י ד׳א[1]ת | אומר (אמ׳ א[2]) | הכפרות] ~ כלן י | הקב״ה לאברהם] א[2], . . לאברהם אבינו ח, . . לאבינו אברהם ו, לו הקב״ה לאברהם פא[1], לו . . לאברהם אבינו כ, לו דתי (הראה לו הקב״ה כל הכפרות לאברהם אבינו ג) | עשירית] וחי, ועשירית דפא[1]כת, אבל עשירית א[2] | 2 את] פאנכי, ויקח לו ~ דות | והבאת | 3 *אשר — מאלה ל[0]פא[3]גכ] אשר . . מאלה ל״י דוא[1]תי, וגו׳ ל | הקב״ה ל׳ וא[2]תי | 4 שמעמדת] פוי, שהיא מעמדת חאגכ, שהעמידה דת | שלשה] פחא[1]גי, ג׳ א[2], ג׳ (שלשה ת) מלכים דת | 5 נבוכד נצר א[1]גתי, נבוכדנאצר א[3] | ובלטשצר פו | מדיי ו | שמעמדת] פוי, שהיא מעמדת חא[2]גכ, שהיא מעמידה דת, שהעמידה א[1] | שלשה] פוחגכי, ג׳ א[2], ג׳ מלכים דת | ואחשורוש (ואחשורש גת) | 6 זה פג | יוון] וג, יון דפחאכתי | ר׳ — יוחנן] ר׳ אלעזר ור׳ יוחנן דואגת, ל׳ פ | אלעזר | אומ׳ פא[1], אמר דוא[2]גת | כיבשה] פוחא[1]כ, כבשה א[2], כבש בני יון דת, כבשו י | רוח א[2] | כיבשה] פוב, כבשה חא, כבשו דתי | 7 **ראיתי] ראית ל | 8 יעמדו] ~ לפניו ועשה כרצונו והגדיל ד[1]פא[1]ג, לפניו ואין מציל מידו ועשה . . והגדיל דת | והוא דעתיה] א[2], והיא . . חגכ, ועל דעתיה פ, הוא דעתיה דר׳ אלעזר ת, הוא (והוא א[1], היא י) דעתיה דר׳ אליעזר דא[1]י | מזרחה] י, מזרחית דפאגכת | זה גי | היא פוג, אינו הוא א[1], אינו היא א[1] | גוזלני] פוחא[2]כר[1], גזלני ר[2], גוזלנא א[1], שגוזלן הוא דתי[1] | 9 ויקח] פוחאגכי, ד״א ~ דת | ר׳ יהודה (יודה ו)] ר׳ יהודה (יודה ו) ור׳ נחמיה ~ דוגתי | אומר פותי, אמר דגכ | ר׳] וכ, ור׳ דפאגת | אומר פו, אמר דאכת |

תור ובן יונה ולא תורים ובני יונה כדאיתא באיזה כ״י וכן כתב הרא״ם תור ובן יונה גרסינן ול״ג תורים ובני יונה דהא תור אחד בלבד ובן יונה אחד בלבד הוא החטאת שהוא לכפרה אבל התור השני ובן יונה השני לעולת הן באין ואינן לכפרה וכו׳ ועיי״ש וביפ״ת, אכן בלק״ט ובמד׳ הגדול ג״כ חגי׳ ותור (ותר) וגוזל תורים ובני יונה, וכ״ה במדרש אגדה ומפרש שם תורים ובני יונה שמביא עני שנ׳ והביא את אשמו לה׳, ועוד שם ויבתר אותם בתוך לפי שהקרבנות היו מנתחים אותם לנתחים: 1 לא הראה לו. אע״ג דיש עשירית האיפה שבאה ג״כ לכפרה כדכתיב במנחת חוטא ואם לא תשיג ידו וכו׳ והביא את קרבנו אשר חטא עשירית האיפה סלת לחטאת וכו׳ (ויקרא ה׳ י״א), ורבנין אמ׳ אף עשירית האיפה וכו׳ נאמר כאן ויקח לו את כל אלה ונאמר לחלן במנחת נדבה והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וכו׳ ואין מנחה פחותה מעשרון ועי׳ מנחות פ״ט א׳ ובפירש״י ויקרא ב׳ א׳, ובווי״ר שם הגי׳ מהופכת רבנין אמרי כל הכפרות הראה לו הקב״ה לאברהם אבינו ע״ה חוץ מעשירית האיפה ורשב״י אומר אף עשירית האיפה הראה לו הקב״ה לאברהם אבינו נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה מה אלה האמור כאן עשירית האיפה אף אלה האמור להלן עשירית האיפה: 3 ואת הציפור. התור ובר יון שהוא רמז לחטאת העוף לא בתר והראה לו שאין מבדילים בחטאת העוף אבל מבדילים בעולת העוף ועי׳ זבחים פ״ו שם וחולין שם, ועולת העוף אחר מלת בעולת הושלמה בכי״ל בינו שיטי: 6 ואיל משולש וכו׳. וכדאמר ר׳ לעזר שכיבשת יון שלש רוחות ומה שא״ל ר״י ראיתי וכו׳ וכל חיות לא יעמדו וכו׳ אינה קושיה ופסוק זה עיקר ראייתו של ר׳ לעזר דאמר הכתוב ימה וצפונה וכו׳ ולא אמר מזרחה, ומעם וכל חיות וכו׳ בג׳ הרוחות. ובדניאל שם פסוק כ׳ כ״א מפורש האיל אשר ראית וכו׳ מלכי מדי ופרס והצפיר השעיר מלך יון וכו׳ וקשה הדרש שלפנינו ועז וכו׳ זו מדי ואיל וכו׳ זו יון ועי׳ במפרשי המדרש, ובמדרש אגדת הוצ׳ רש״ב הובא ד״א קחה לי עגלה וכו׳ זו בבל שהעמידה ג׳ מלכים על ישראל נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשאצר וכשם שעגלה אוהבת לדוש כך מלכות בבל אוהבת לדוש את ישראל שנ׳ מדושתי ובן גרני ועז משולשת זה יון שכתב בה וצפיר העזים וכו׳ והעמידה שלשה מלכים אלכסנדרוס מוקדון וגסקלגס ואנטוניגוס ואיל משולש זו מדי שנ׳ והאיל אשר ראית וכו׳ והעמידה שלשת מלכים על ישראל כורש ואחשורוש ודריוש בן אחשורוש ותור זו אדום שכן כתיב ורב תבואות בכח שור וגוזל אלו ישראל שנ׳ כנפי יונה נחפה בכסף ולמה נקרא גוזל שאלו ד׳ מלכיות גוזלין את ישראל ויבתר אותם בתוך כדי להכחישם ויתן איש בתרו שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא וכו׳, ונר׳ שבעל מדרש אגדה הרכיב המאמר שלפנינו עם האגדה בפדר״א פכ״ח, ושם איתא ר׳ עקיבא אומר (ובמדרש הגדול הועתק ר׳ אליעזר אומר) הראה הקב״ה לאברהם אבינו בין הבתרים מלכיות מושלין ואובדין (במה״ג ארבע מלכיות ומשלן ואבדן) שנ׳ ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת זו מלכות רביעית שהיא מלכות ארם (כלו׳ אדום) שהיא כעגלה דשה (במה״ג זו מלכות בבל שהיא עגלה ודשה) ועז משולשת זו מלכות יון שנ׳ וצפיר העזים הגדיל עד מאד ואיל משולש זו מלכות מדי ופרס ותור אלו בני ישמעאל לא נאמר תור זה בלשון תורה (במה״ג אשורית) אלא בלשון ארמית וכו׳ וגוזל אלו ישראל שנמשלו כגוזל שנ׳ יונתי בחגוי הסלע וכו׳ אחת היא יונתי תמתי וכו׳ ועי׳ גם בלק״ט ובשכל טוב: 8 זו אדום. וכ״ה גם בדס״ר וד״ו, ובילקוט דפ״ר ג״כ הגי׳ זה אדום וכן למטה בסי׳ י״ז זו אדום, ובד״ו וד׳ ספר״א שינו הגי׳ זה (זו) מלכות רביעית, ודרשו וגוזל שהוא שם תואר לתור והווי״ו בהוראת שוללת תור הוא הצפור אלא גוזלני

הראה לו, על דעתיה דר' יודה קתדרין דדין כל קבל קתדרין דדין, על דעתיה דר' נחמיה ששם היתה סנהדרין גדולה שלישראל יושבת וחותכת דיניהן שלישראל, ואת הציפור לא בתר ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי הראה לו הקב"ה כל מי שמעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו:

טז יא) וירד העיט על הפגרים וגו' אמר ר' אסי נסב אברהם מכושה והוה מכש להון ולא הוו מתכשין ואפעלפיכן וישב אתם אברם בתשובה, אמר ר' עזריה לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ובלא עצמות זכותך עומדת להם:

יז יב) ויהי השמש לבוא וגו' ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי תחילת מפולת שינה, דמך ליה ולא לעי באוריתא דמך ליה ולא עבד עבידה, רב אמר שלש תרדימות הן, תרדימת שינה

3 עי' יבמות קכ"א ס': 5 ילקוט שם: 8 ילקוט ר' ע"ז: 8 ילקוט סס, לעיל לד 156:

1 על דעת ר' ח | יהודה דחאגכתעי | דין ג | כל קבל] ואב, כל קביל פחגע°, קבל ע°, לקבל דרי, לקביל ת | קתדרין ל' ע | דין ג | ועל דעתיה דר' פגי, ועל דעת ר' ח | 2 היתה סנהדרין] פוחא¹גכ, היתת סנהדרי י, היו סנהדרי דת | יושבת ל' ו | וחותכת] פחא¹גכי, חותכת וא², וחיתמת דת | הצפור | 3 שמעמיד] כ, שהוא מעמיד דפואגתי¹ | **פנים] בפנים ל (וכן בסמוך) | כל ו | **מי] ל' ל | 5 *על — וגו'] על הפגרים דואגכת, על . . וישב אותם אברם חי, וגו' ל | איסי ו | נסיב ח, הות נסיב א, נשא ע, נטל ג | מכושא חאגתע°ר] | *והוה דפחאגכתרי] והיה ל, והוא וע | מכש] וחא¹כע, מכיש דפא²גתי | לון וא² | 6 *הוו ואכתעי] הוון חג, היו ל | מתכשין] וחגכע, מכתשין דאע°י², מיכתשין ת, מתכתשין פי, מכתישין ר¹, מתכנשין ע° | ואף על פי כן י, ואעפ"כ פ, אף . . כן ג, אעפ"כ ד¹א²כ | 7 ובלא עצמות] וחאגכי, ועצמות דפת | 8 וגו'] ותרדמה נפלה על אברם וגב | *תחילת וג] תחלת דפאי, תחלה לת | מפלות י¹, מפלה א¹ | דמך] פואגי, דמיך דת | 9 לא י¹ | באורייתא פוי | דמך ליה] פוא²ג, דמיך ליה דתי, ל' א¹ | לא י¹ | עבד] וא¹, עביד דפא²גת, לעי י | עבידא ת, עבידתא פ, עובדא א, עבודת ג, בעבידתא י |

שהוא אוכל מן הגזלות ומן החמסין ועי' וי"ר פ"ג סי' ד' וכן בנמשל מלכות אדום יש בה סימני טהרה אלא שגזולת וחומסת ועי' לעיל סוף פ"ט ובוי"ר פי"ג סי' ה', ותגי' גוזלני מקויימת עפ"י הכ"י שציינתי, ומשקלו כמו שפכני קרתני ודוגמתם וכתיבת גוזלני בוי"ו כמו גוזלן ועי' בערוך השי' ע' גזל ולעיל צד 163 סוקרנית קונתנית פורסנית וצד 218 רוצחנין, ובמדרש הגדול מוסיף ותור וגוזל זה אדום וישמעאל שהן גזלנין וחמסנין: 1 קתדרין וכו'. ע"ד דר"י מפרש ויקח לו וכו' ויבתר אותם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו קתדרין[1]) כסא של שר זה נגד כסא של שר זה וע"ד דר"נ ויבתר וכו' ששם היתה סנהדרין גדולה וכו' יושבת וחותכת וכו' וכדאיתא בסנהדרין פ"ד מ"ג סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זת את זה וכו' ובוי"ר ריש פ"ד מקום המשפט וכו' מקום שסנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל שמה הרשע וכו' ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכים את ההלכה וכו' ועי' גם במדרש קהלת פ' ועוד ראיתי וכו', ובערוך ע' קתדרת תגי' בכ"י ב"ר קתדרין דדין קבל דדין, ובדפ"ע כל קביל וכו', וללא צורך הוגה בערוך הש' לקבל ועי' בעמת"ר ח"ב צד 341: 2 ואת הציפור וכו'. בפי' ב"ר כ"י מפרש לא בתר לא היה בתרו לקראת רעהו כמו שהאומות מתגרות זו בזו כלומר שאין ישראל מתגרה בחן, וטעם המאמר כל מי שמעמיד פנים בגל וכו' כמו ביבמות שם בעובדא דר"ע וכל גל וגל שבא עלי נענתי לו ראשי וכו' ועי' במ"כ, ובפירש"י עה"ת מפרש לפי הענין ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם, ובלק"ט מפרש ואת הצפיר וכו' אלו ישראל דכתיב אל תתן לחית נפש תורך: 5 אמר ר' אסי. גר' שדורש וישב לשון שבב בהוראת הכה רצץ (וכן שבת פ"ז א' וישב משה דברים שמשבבין וכו' ועי' בעמת"ל ע' שבב ובאגה"א ח"ב צד 169) ולשון שוב נסב וכו' לקח אברהם מכוש והכה אותם כלו' העופות הדורסים שירדו על הפגרים ולא חיו מוכים, והקב"ה הראה לו שאומות העולם ירדו על ישראל לעשות אותם פגרים מתים ולא בחיל ולא בכח יהיו מנוצחין אבל אח"כ יחזרו בתשובה וישב אותם אברם וכו' וכדמפרש בלק"ט וישב אותם וכו' שהחזירם בתשובה דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, ואולי השתמש ר' אסי בסגנון המאמר באיזה תרגום כמו שמתורגם וישב וכו' בתרג' הסורי ומכש הוא וכו', ור' עזריה פותר ג"כ הפסוק באומות העולם וישראל ודורש וישב אותם וכו' הראה לו הקב"ה לא"א לכשיעשו בניך ע"י אומות העולם פגרים בלא גידים וכו' זכותך עומדת להם, וכפי זו האגדה מתורגם בתרי"י א' ונחתו אומיא הינון מדמיין לעופא מסאבה למיבוז נכסיהון דישראל והות זכותיה דאברהם מגנא עליהון ובתרי"י ב' וכד נחת וכו' וחדין עופא מסאבא אלין אינון מלכותא דארעא וכו' ויהי כד יהיין עיצין עיצן בישן על בני ישראל וכו', והאגדה נמצא' גם אצל הירוניימוס ועי' במ"ח שם צד 499, ואגדה אחרת בפדר"א שם ירד העיט עליהם לפרדן ולאבדן ואין העיט אלא בן דוד שנמשל לעיט שנ' העיט צבוע נחלתי לי כצאת השמש היה אברהם יושב ומניף עליהם בסודרו כדי שלא ימשול בהם העים עד שבא הערב וכו' ועי' ברש"י עה"ת ובלק"ט ובמדרש הגדול, ושם הגי' נשא אברם מכישה והוה מכיש להון והוו מתכתשין (ושם עמו' 792 מתכשין), והגי' מכושה איתא גם במדרש דפ"ר וד"ו ועי' בערוך ע' מכש (ושם הגי' בדפ"ר נשא אברהם וכו') ובעמת"ל ע' מכוש מכושה, ומכש הוא בינוני אפעל מן נכש ומתכשין מכנין אתפעל, ובכי"ל הגי' והיה מכש וכו' ולא היו וכו' וכן בדפוסי' ולא היו וכו' והגהתי והוה מכש וכו' ולא הוו וכו' ועח"נ, וכתיבת ואפעלפיכן בתיבה אחת עי' גם לעיל צד 246, וכתיבת אתם כמו אתו לעיל פעמים שונות: 8 ר' יהושע דסיכנין וכו'. מאמרים אלו נסדרו לעיל פי"ז לפ' ויפל יי' אלהים תרדמה ועיי"ש, והמאמרים בשלימותם גם כאן בדפוסי' וכי"פ וכי"ו וכי"א ב' וכי"ג וכי"ת וילקוט, ובכי"ל הועתק כאן רק עד אמר שלש וכו' תרדימת טרמטא ותשלמתי כמו לעיל שם, ובכי"א א' קיטע ר' יהושע אמ' תחלת מפלה שינה דמך ליה לא לעי באוריתא ולא עבד עובדא וכו' כדלעיל ר' חנ' בר יצחק אמ' שלש וכו' ועח"נ. ובכי"כ איתא ר' יהושע דסכנין בשם רב אמ' שלש

[1]) καθέδριον.

תרדימת נבואה תרדימת מרמטא, [תרדימת שינה ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן (בראשית טו יב), תרדימת נבואה ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם תרדימת מרמטא אין רואה [ואין יודע] ואין מקיץ כי כלם ישינים כי תרדימת יי׳ נפלה עליהם (ש״א כו יב), רבנין אמ׳ אף תרדימה שלשטות דכת׳ כי נסך יי׳ עליהם רוח תרדמה וגו (ישעיה כט י), ר׳ חננא בר יצחק אמר שלש נובלות הן, נובלת מיתה שינה, נובלת נבואה חלום, נובלת העולם הבא שבת, ר׳ אבין מוסיף עוד תרתין, נובלת אורה שלמעלה גלגל חמה, נובלת חכמה שלמעלן תורה]:

והנה אימה חשיכה גדולה וגו׳ אימה זו בבל דכת׳ באדין נבוכדנצר איתמלי חימה (דניאל ג יט), חשיכה זו מדי שהחשיכה עיני ישראל בצום ותענית, גדולה זו יוון, ר׳ סימון

7 ילקוט שם, מכילתא יתרו מס׳ דבחדש פ״ט, ויקרא רבה פי״ג סי׳ ה׳, שמות רבה פנ״א סי׳ ז׳, מדרש תהלים כ״ב סי׳ ס׳, פדר״א פכ״ח:

1 תרדימת נבואה] א[2], ותרדמת.. דפגת | תרדימת] א[2], ותרדמת דפוגת | מרמטא] פג, מרמטה ח, מרמיטא ד[1]א[2]ר, מרמיטה דת, מורמיטא ו | *תרדימת שינה — תורה] תרדימת שינה ויפל (דכת׳ ויפל פ, שנ׳ ויפל ג).. תרדמה על האדם ויישן (תרדמה.. ויישן דוי, תרדמה וגו׳ פ, תרדימה א[2]) תרדמת נבואה (ותרדמת נבואה י) ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (ויהי.. לבא.. אברם ד, שנ׳ ויהי.. לבא.. אברם ג, דכת׳ ויהי.. לבא ותרדמה נפלה פ, ותרדמה נפלה על אברם תי) תרדימת (ותרדימת דפתי) מרמטא (מרמט׳ ג, מרמיטא ד[1]א[2], מרמיטה דת, מורמיטא ו) אין רואה ואין יודע (ואין.. יודע י[1], שנ׳ אין.. יודע פ, דכתיב אין.. יודע ג, שנ׳ ואין.. יודע דת, שנ׳ אין יודע ואין רואה ד[1]) ואין מקיץ.. עליהם רבנין (ורבנין גי, ורבנן דפת) אמ׳ אף תרדמה (אף תרדמת ותי, ותרדמת פ) של שטות כי נסך (דכת׳ כי נסך דפ, שנ׳ כי נסך א[2]גתי) יי׳ עליהם (ו״י עליכם ד[1]א[2]גי עליכם דת) רוח תרדמה וגו׳ (תרדמה פא[2]גתי, תרדמ׳ ויעצם את עיניהם ו) ר׳ חנינא בר יצחק אמר (ר׳ חנינה בר.. אמ׳ פג, ר׳ חנינא ברבי.. אמר י, ר׳ חננא בר יצחק א[2], ר׳ חננא ו) שלש (ג׳ א[2]) נובלות (ניבלות ו) חן נובלת (ניבלת ו, נובלות גתי) מיתה.. נובלת (ניבלת ו, נובלות גתי) נבואה.. נובלת (ונובלת פ, ניבלת ו, נובלות גתי) העולם.. ר׳ אבין מוסיף (מוסיף בה א[2]) תרתין (תריין ו) נובלת (ניבלת ו, נובלות פגתי) אורה של מעלה (שלמעלן וג) גלגל.. נובלת (ניבלת ו, נובלות פגתי) חכמה של מעלן (מעלה דפותי) תורה דפוא[2]גתי, ר׳ חנ׳ בר יצחק אמ׳ שלש נובלותיהן נובלת מיתה שינה נובלת נבואה חלום נובלת ע״ה שבת ר׳ אבין מוסיף אורה של מעלה תורה והנה אימה אימת גלגל חמה נובלת חכמה שלמעלן תורה א[1], וכו׳ כמו שכתוב לעיל בפרשת בראשית ח, ל׳ ל | 7 וגו׳] נופלת עליו דתכ | נבוכד נצר ד, נבוכדנאצר כ, נבוכד נאצר א[2]י | איתמלי] ד[1]וא[2]ג, אתמלי פי, היתמלי דת, התמלי הא[1]כ | 8 חימא א[2], חמה פוא[1]כי[1], חמא ת | עיני] א[1], עיניהם של דפוא[2]גכתי | ובתענית] ותענית כ, ל׳ א | יוון] ג, יון דפוחאכתי | ר׳ סימון] פ, ר׳ סימון ורבנין ~ וא[1]ג, ר׳ סימון ורבנן ~ דא[2]כת |

תרדמות הן וכו׳ ושאר קיטעא: 1 תרדימת מרמטא אין וכו׳. לעיל שם איתא מרמטה, והגהתי כאן כמו בתחלת המאמר, ובשכל טוב השמיט המלה מרמט׳ וכתב ותרדמה לשון רואה ואינו רואה ועיי״ש: 7 איתמלי וכו׳. במקרא כתוב התמלי חמא ועח״נ. ומקור המאמר במכילתא יתרו ושם הגי׳ הראתו ארבע מלכיות שהן עתידין לשעבד את בניו שנ׳ ויהי השמש לבא וכו׳ והנה אימה וכו׳ אימה זו מלכות בבל חשכה זו מלכות מדי גדולה זו מלכות יון נופלת זו מלכות רביעית רומי חייבתא ויש מחליפין בדבר נופלת זו מלכות בבל דכתיב נפלה נפלה בבל גדולה זו מלכות מדי שנ׳ גדל המלך אחשורוש חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בתענית אימה זו מלכות רביעית שנ׳ דחילא ואמתני ותקיפא יתירא (ועיי״ש בהערות רמא״ש), וכאן נוסף ר׳ סימון אמר וכו׳ היתה מעמדת ק״כ דוכסים (ועי׳ לעיל צד 34) וק״כ איפרכין (ועי׳ לעיל צד 64) וק״כ איסטרטלטין[1]) רבנין אמ׳ וכו׳, ובווי״ר הדרש במאמר ר׳ שמואל בר נחמן כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן וכו׳, והגי׳ שם בדפ״ר ור״ו אברהם ראה המלכיות בעיסוקן והנה אימה זו בבל על שם נבוכדנצר (בד״ו נבוכד נצר) התמלי חמה חשיכה זו מדי שהחשיכה בגזרותיה את ישראל שנ׳ להשמיד לחרוג ולאבד גדולה זו יון אמר ר׳ נחמן מלמד שהיתה מלכות יון מעמדת מאה ושבעים ואחד אפרכין מאה ועשרים ושבעה אסטרטליטין ורבנין אמרי ס׳ וששה ור׳ ברכיה ור׳ חנין על חדא דרבנין המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו׳ ועקרב מה עקרב זה משרצת ששים ששים כך היתה מלכות יון מעמדת ששים ששים נופלת זו אדום על שם מקול נפלם וכו׳ ויש אומרים אימה זו אדום על שם דחילא ואימתני חשיכה זו יון גדולה זו מדי על שם גדל המלך אחשורוש נופלת זו בבל על שם נפלת בבל, וכלישנא קמא הדרש בשמו״ר, ושם הגי׳ בדפ״ר וד״ו וכן לאברהם אבינו הראה הקב״ה התורה וכו׳ (ועי׳ למטה סי׳ כ״א) ומלכיות מנין שנ׳ איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא (וצ״ל שנ׳ והנה אימה וכו׳ אימה זו בבל שנ׳ איום ונורא וכו׳) חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה גדולת זו יון שנ׳ וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכו׳ נופלת עליו זה אדום שנ׳ מקול נפלם רעשה הארץ, וכלישנא בתרא בפדר״א שם אימה זו מלכות רביעית דכתי׳ בה דחילי׳ ואימתני ותקיפא חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה גדולה זו מלכות מדי ופרס שגדלת למכור את ישראל בחנם נופלת זו מלכות בבל שבידם נפלה עטרת ישראל, ועוד שם עליו אלו בני ישמעאל וכו׳, ועל פי שתי הלשונות במדרש תהלים שם א״ר שמעון בר אבא א״ר יוחנן הראה הקב״ה לאברהם תורה וכו׳ מלכיות מנין שנ׳ והנה אימה חשיכה וכו׳ אימה זו בבל חשיכה זו יון גדולה זו מדי נופלת עליו זו אדום וכו׳, ובוי״ר לא הוזכרו דוכסים, וכן ליתא בכי״א א׳ וב׳ ובמנוה״מ סי׳ קל״ח, ושם תובא המאמר מפרשה שלפנינו במספר פמ״ב (ועי׳ במ״י לעיל צד 424 בריש הפרשה) והגי׳ שם זו בבל דכתיב באדין נבוכד נצר התמלי חמה חשכה זו מדי שתחשיכה עיני ישראל בצום גדולה זו יון ר׳ סימון ורבנן ר׳ סימון אומר מלכות יון היתה מעמדת פ״ה אפרסוסין ומאה איצטרוגלין רבנן אמרי׳ מששים ששים וכו׳, ובכי״ל כתוב בג׳ הפעמים ק״ב וכן איתא

[1]) στρατηλάτης.

אמר מלכות יוון היתה מעמדת ק״כ דוכסים וק״כ איפרכין וק״כ איסטרטלטין, רבנין אמ׳ מס׳ ס׳
דכת׳ נחש שרף ועקרב (דברים ח טו) מה עקרב יולדת מס׳ ס׳ כך העמידה מלכות יוון מס׳ ס׳. נופלת
עליו זו אדום דכת׳ מקול נפלם רעשה הארץ (ירמיה מט כא), ויש שמחליפין נופלת זו בבל
דכת׳ נפלה נפלה בבל (ישעיה כא ט). גדולה זו מדיי דכת׳ גדל המלך אחשורוש (אסתר ג א), 28a
חשיכה זו יוון שהחשיכה עיני ישראל בגזירותיה, אימה זו אדום דכת׳ דחילה ואימתני (דניאל ז ז):
יח יג) ויאמר לאברם ידוע תדע ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן, ידוע שאני
ממשכנן תדע שאני פורקן, [ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן]:
כי גר יהיה זרעך וגו׳ משתראה לך זרע לארבע מאות שנה, אמר ר׳ יודן גירות עבדות
עיני בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה שלהם:

2 פסיקתא פ״י (פ״ט ב׳), שמות רבה פ״ל סי׳ ז׳: 6 ילקוט ר׳ ע״ז: 8 ילקוט שם, סדר עולם פ״ג, פדר״א פמ״ח, ועי׳ מכילתא בא פי״ד, מכילתא דרשב״י שמות י״ב מ׳ ע״ו, ס״ע פ״א, ברייתא דל״ב מדות מדה ל״ב, תנחומא בא סי׳ ט׳ שמות רבה פי״ח סי׳ י״א, במדבר רבה פי״ד סי׳ י״א: פסיקתא פ׳ החודש (מ״ז ב׳), פסיקתא רבתי שם (ע״א א׳), שיר השירים רבה פ׳ עד שיפוח (ב׳ י״ז):

1 אומ׳ פא[1]ג | מלכות—מעמדת] מלכות יון היתה מעמדת פחאגב, מלכות יון מעמדת ן, שהיא מעמדת י, ל׳ דת | *קכ חי] ק״ב ל, מאה ועשרים דפוגכת, ל׳ א | דוכסים] דוכסין וכי, דוכוסין פ, ל׳ א | *וק״כ ה] ק״כ עי, וק״ב ל, ק״ב ע[0], מאה (ומאה ב) ועשרים דפוא[2]גכת, קכ״א א[1] | איפרכין] וחגעי, אפרכין פב, אפרכון ד, אפרכסין א[1], ארפסכין א[2] | *וק״כ חע] וק״ב לע[0], ק״כ א[1]י, מאה (ומאה ב) ועשרים דפוגכת, ק״ו א[2] | *איסטרטלטין] איסטרטלטון ל, איסטרטילטין ג, אסטרטליטין דע, איסטרטליטין פח, איסטרטולין ן, איסטרוטולוטין ד[1], אסטרדיוטין י[1] | מס״ס א, מששים ששים דפגתי, ששים ב | 2 ועקרב] פאגבי, ~ נחש זו בבל שרף זו מדי עקרב זו יון דת | מה עקרב (העקרב ג) זו (הזו פ, זה ד, הזה גב) יולדת דפגבתי, כעקרב שיולדת א[1]י, עקרב היא יולדת א[2] | מס״ס א[2], ס״ס י, מששים ששים פ, לששים ששים דת, מששים גב, ששים וא[1] | כך . . מלכות יון דגת, כך (אף ב) מלכות יון העמידה פב, כך . . מעמדת י, כך העמידה יון א[1], אף יון יולדת ן | מס״ס א[1], ס״ס י, מששים ששים דפבת, מששים ג, ששים ן | 8 זה אדום ח, זה עשו ת | נפלה ד[1]פוגבי, מפלתה א | ויש מחליפין ות, וי״א א[2], ד״א א[1] | 4 דכת׳] פגבי, ~ בת דת | מדיי] ן, מדי דפאגבתי | גדל] י, אחר הדברים האלה דפואגבת | 5 יון | **שהחשיכה] שהחשיך ל | עיניהם של בגזרותיה (בגזרות י, בצום ובגזרות ב)] ~ שהיתה אומרת לישראל (שהיתה אומרת להם ת, שהיתה אומרת פ, שהיו אומרים י) כתבו על קרן השור שאין לכם (שאין להם ג, אין להם ן) חלק באלהי ישראל דפוגבתי | דחילה] פ, דחילא וחאגבי. וארו חיוא רביעא דחילא ד[1]ת | ואימתני ותקיפא יתירה פ, ואימתני . . יתירא דבת | 6 *ידוע תדע פואגבי] ידוע . . כי גר יהיה זרעך דת, וגו׳ ל | שאפזרם א | שאני מכנסן] שאקבצם א[2] | **ידוע] ידע ל (ידוע—פורקן ל׳ י) | 7 שאפרקן א[2] | *ידוע—גואלן דפוגבי] ידוע שאשעבדם תדע שאגאלם א[2], ל׳ ל | 8 וגו׳] בארץ לא להם דוחגבת, ל׳ פאי | משתראה] פוחאבי. משנראה גר[2], משיראה דר[1], משייראה ת | לארבע—שנה] פחא[2]גב, לד׳ מאות א[1], ארבע מאות שנה י, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ן, ל׳ דת | יודן] יוחנן א | גירות (גרות ג, גוררת פ) עבדות עינוי] פוגב, גירות . . ענוי ע, גירות (גרות י) . . וענוי כי, גזירת עינוי א[1], גירות ל[0]דתר[1], גרות ר[2] | 9 לארבע—שנה] לתי שנת בע, ארבע מאות שנה וי, ל׳ ל[0]דפאגבת | לאספטיה שלהם] ג, לאספטיא שלהן עי, לאספטיא שלהם פא[1]ב, לאיספטליא שלהם ן, עבדות עינוי (ענוי ת) לאספטיא שלהם דת, ועב[דום] וענו אות[ם] אספטילי [?] ל[0] |

בערוך ע׳ אסטרטילוס בשרפ״ע חוץ מדפ״ר ק״ב איפרכין וק״ב אסטרטליטין ותגתתי, וכן בלק״ט מאה ועשרים דוכסין מאה ועשרים איפרכין ועח״נ: 2 דכתיב נחש וכו׳. בפי׳ ב״ר כי״ט מפרש ו א מ ר י נ ן נחש זו בבל שרף זו מדי ועקרב זו יון, ובדפוסי׳ וכי״ת נוסף כן נחש זו בבל וכו׳ וכ״ה במנוה״מ שם, ולפנינו ליתא ועח״נ, וכן ליתא בוי״ר בדפ״ר וד״ו (ובד׳ קראקא א׳ נוסף שם עפ״י הגהת בעל מ״כ נחש זה בבל שרף זה מדי עקרב זה יון): מה עקרב. וכן בפסיקתא שם עקרבא ילדה שיתין, ובשמו״ר פ״א איתא שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים ועי׳ לעוויזאהן צאאלאגיע וכו׳ צד 299, ובכי״פ נוסף כאן פירוש זר מה עקרב הזו יולדת מששים ששים ואין מזיק מהם אלא אחד כך מלכות יון העמידה מששים ששים ולא היה משטין אלא אחד: 5 בגזירותיה. בכי״ל ליג כאן שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור וכו׳ וכן ליתא במכילתא ובוי״ר שם בששה אברהם ראה וכו׳ ועי׳ לעיל צד 16 וצד 147: 7 ידוע שאני משעבדן. בכי״ל חסר סוף המאמר והשלמתיו, וכ״ה בלק״ט, ורבינו בחיי מסיים תדע שאני גואלן ומפרקן, ובמנוה״מ שם הגי׳ ידוע שאפזרם תדע שאקבצם ידוע שאני ממשכנן תדע שאפרק׳ ידוע שאשעבדם תדע שאגאלם ועח״נ ובמ״י לעיל צד 87 בד״ה וקידשו וכו׳: 8 לארבע מאות שנה. כ״ה בכי״ל ועוד בחמשת כ״י, ובכי״א א׳ לד׳ מאות, וטעם הדרש כי גר יהיה וכו׳ משתראה לך זרע לארבע מאות שנה במשך הזמן מלידת יצחק עד סוף ת׳ שנה יהיו בגירות ועבדות ועינוי, ואין ארבע מאות שנה דבוק עם ועבדום וענו אותם אלא סרס המקרא כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודרשהו כדאמר ר׳ יודן גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה[1]) שלהם עד סוף ת׳ שנה כפי הזמן שקצוב להם, ומדוייקת הגי׳ ל א ר ב ע מאות שנה שלא היה גירות עבדות ועינוי ת׳ שנים רצופות אלא לגירות יחשבו גם הימים אחר לידת יצחק שגר אברהם בארץ פלשתים ויצחק בגרר והשנים שעשה יעקב בחרן (ועי׳ ברש״י ורד״ק ולקמן סוף פנ״ד ובמכילתא דרשב״י שמות י״ב מ׳), ונר׳ שרש״י מחלק ג״כ בין עבדות לעינוי וכן הבין בעל לק״ט שכתב

1) spatium.

יד טו) [וגם את הגוי וגו'] אמר ר' חלבו וגוי וגם את הגוי אשר יעבדו וגו' גם הוא גם יט מצרים וארבע מלכיות אשר יעבידוך: דן אנכי ר' אלעזר בשם ר' יוסי בשתי אותיות הללו הבטיח

1 ילקוט שם, שיר השירים רבה שם: 2 דברים רבה סדר דברים (פ"א סי' י"א), פדר"כ כו"א פי"ג, תנחומא ויצא סי' ד', אגדת שיר השירים צד 4 (מדרש זוטא צד 3):

1 *וגם — וגו'] וגם . . גוי אשר יעבודו דן אנכי דחבת, וגם א[2]. ל' לפוא[1]ג | אמר ר' חלבו] פואגכר, ל' דת | וגוי וגם את הגוי] פג, וגם את הגוי וא[1], היה לו לומר גם מאי וגם דת, ל' א[2]כ | אשר — וגו'] אשר יעבדו דן אנכי ג, וגו' פ, ל' דואת | גם הוא גם — מלכיות] חג, גם וגם מצרים וארבע מלכיות ו, גם מצר' וארבע מלכיות פ, הוא מצרים וד' מלכיות א[1], מצרים וד' מלכיות א[2], אלא גם הוא מצרים וגם לרבות ארבעה (ד' ד[1], ארבע ת) מלכיות דת, גם לרבות ד' מלכיות י | 2 אשר יעבידוך] אשר יעבדו וחא[1]ג, אשר יעבודו דפת, ל' א[2]כי | בשם ר' . . יוסי] בשם ר' . . יוסי בן זימרא גכ, . . בן זמרא פ, . . בר זימרה ו, . . בר זמרא דת, ל' א | אותות כ, תיבות ו |

א"ר יודן שלשה הן גירות עבדות עינוי, ובמנוה"מ שם הגי' כי גר יהיה זרעך משתראה לך זרע ול"ג לארבע וכו' ועח"נ, ולשון הדרש בס"ע פ"ג (הוצ' ראטנער) נאמר לא"א בין הבתרים ידע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ואי זה זרע זה יצחק שנ' כי ביצחק יקרא לך זרע וביצחק הוא אומר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ואבינו יעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה וגו' הרי ק"ץ נשתיירו שם ר"י שנים וכו' או יכול כל ד' מאות שנה היו ישראל במצרים והלא קהת מיורדי מצרים היה וכתיב ושני חיי קהת קל"ג שנה וכו' ושני חיי עמרם וכו' הרי ש"נ שנים אלא מה ת"ל ועבדום וענו אותם ת' שנה ללמדך שכל זמן שזרעך בארץ לא להם ת' שנה ועבדום אלו ימי השעבוד וענו אותם אלו ימי העינוי וכלם ת' שנה וכו', ובפדר"א שם ר' אלעזר בן עזריה אומר לא ישבו ישראל במצרים אלא רד"ו שנים וכו' וכאן הוא אומר ועבדום וכו' ארבע מאות שנה א"ל ר' אלעזר בן ערך לא אמר הקב"ה לאברהם אלא משעה שהיה לו זרע שנ' כי גר יהיה זרעך וכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע ומשנולד יצחק ועד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה וכו', וכהגי' שלפנינו הועתק בערך ע' אספטיה אמר ר' יודן גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לת' שנה לאספטית שלהן, ובמנוה"מ שם א"ר יוחנן גירות עבדות בארץ לא להם ת' שנים לאספטיה שלהם, והגי' גירות עבדות עינוי בארץ לא להם מקויימת גם על פי הכ"י שציינתי, וגי' אחרת שקשה לפרשה הגי' שבדפוסי' וכי"ת המאוחר אמר ר"י גירות בארץ לא להם עבדות עינוי (ענוי) לאספטיא שלהם, וכפי גי' זו הוגה בגליון כי"ל (שנתחך קצתו) בדיו דיהה גירות באר[ץ] לא להם ועב[דום] וענו אות[ם] אספטילי[?] ועי' גי' כי"ו לאיספטליא שלהם, ומאמר ר' יודן נסדר גם בפתיחה קול דודי וכו' לפ' החודש, והגי' בפסיקתא בכ"י אקספרד א"ר יודן עבדות וגירות בארץ לא להם ארבע מאות שנה אפילו על איספיטלית שלהם, ובפסי"ר אמר וכו' עבדות וגרות בארץ וכו' ארבע וכו' אפילו של איספטלי' שלהם (כ"ה בפסי"ר ד' פראג, ובהוצ' רמא"ש איספטלים) ובערוך ע' פלטיא עבדות וגירות בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה אפי' על פלטיא שלהם ס"א אספלטיא, ובפסיקתא כ"י כרמולי ובילק' שה"ש ר' תתקפ"ו במאמר שהועתק מפסיקתא ליתא א"ר יודן וכו' וכן ליתא בשהש"ר פ' קול דודי (ב' ח'), ושם פ' עד שיפוח (ב' י"ז) איתא ר' יודן אמר גירות ועבדות ועינוי בארץ לא להם אפילו באיספטלייה שלהם, ונוסחאות שונות בב"ר ובפסיקתא וכן הועתקו בערוך בערכים שונים, ואספטית מלה זרה בודדת ולא נמצאה רק במאמר ר"י כאן, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש לאספטיא שלהם להשלמת חשבון ארבע מאות שנה (ומשם נובע הפי' בגליון הילקוט להשלמת חשבונם, והפי' אחר שם וי"א שם עיר הוא פי' הערוך בע' אספטיה ועי"ע קרויס צד 37), וכבר העירותי במ"י לעיל צד 369 שלפי שיטת הס"ע והברייתא דל"ב מדות היה אברהם בן ע' שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים ביציאתו הראשונה מחרן ובן ק' שנה היה אברהם בהולד לו את יצחק נמצא מברית בין הבתרים עד לידת יצחק ל' שנה ומלידת יצחק עד יציאת מצרים ת' שנה וכולם ת"ל שנה, וכן נדרש במכילתא בא פי"ד ומושב בני ישראל וגו' כתוב אחד אומר שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה גזרה בין הבתרים וכו' (ועי' במכילתא דרשב"י שמות י"ב מ' מ"א ותנחומא בא שם ושמו"ר ובמד"ר שם), ועוד במכילתא שם ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן ל' שנה וד' מאות שנה וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך וכו', וגם טעם זה השינוי להוציא הכתוב מפשוטו שעשו ת"ל שנה במצרים ועי' פירש"י מגילה ט' א', וכן לקמן פס"ג סי' ג' אברהם נקרא ישראל ר' נתן אמר מילתא עמיקתא היא ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן וכו' (וכמו כן לשון השינוי בתנחומא שמות סי' כ"ב במצרים ובארץ גושן ובארץ כנען, ולפנינו השינוי בתרגום היוני בארץ מצרים ובארץ כנען, ובב"א שם אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען הם ואבותיהם וכו' ועי' השינוים בזה השינוי במגילה שם ובירוש' מגילה פ"א ע' ד' ובתנחומא מ"ב שמות סי' י"ט ובאדר"נ נו"ב פל"ז ובמס' ספר תורה פ"א ה"ט ובמס' סופרים הוצ' ר"י מיללער פ"א ה"ט ובהערות שם צד 15), וגם יוסיפון לרומיים בקדמוניות ב' ט"ו ב' כתב שיצאו בני ישראל ממצרים בשנת ת"ל לביאת אברהם לארץ כנען (ומוסיף ובשנת רט"ו לירידת יעקב למצרים) ועי' גם באגרת אל הגלתיים ג' י"ז, ואפרים חסורי כתב לפי' ומושב בני ישראל וכו' ומותבהון דיתבו במצרין ארבע מאא ותלתין שנין הנא דין מנינא לא מן מעלה דיעקוב תחשביוהי אלא מן יומא דאקים אלהא קימא עם אברהם, ובפדר"א שם איתא עוד א"ל ריב"ז והלא כתיב ומושב בני ישראל וכו' א"ל רד"ו שנה ישבו ישראל במצרים וה' שנים עד שלא בא יעקב למצרים נולדו לו ב' שבטים ליוסף מנשה ואפרים וכו' הרי רט"ו שנה ימים ולילות הרי ת"ל שנה שדלג את הקץ בזכות אבות וכו' ועליהם הכתוב אומר קול דודי הנה זה בא מדלג וכו', אכן לפי אגדה זו אין צורך לחדרש שת"ל שנים נמנים מברית בין הבתרים ות' שנים מלידת יצחק, וכן משמע ממאמר ר' יהודה בפסיקתא שם (מ"ז א') קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שאמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלין אמרו לו וכו' היאך אנו נגאלים לא כך אמר הקב"ה לא"א ועבדום וכו' ארבע מאות שנה והלא אין בידינו אלא מאתים ועשר שנה אמר להם הואיל והוא חפץ לגאול אתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים על הקצים ומקפץ על הגבעות על החשבונות ועל העיבורין וכו' ועי' במפרשי התורה לפ' כי גר וכו' ולפ' ומושב בני ישראל וכו' ובמדרש הגדול עמו' 237 ובשבלי הלקט סי' רי"ח (צ"ה ב') בפי' ברוך שומר הבטחתו וכו' שהקב"ה מחשב לעשות את הקץ וכו' ועי"ע במאור עינים פל"ה ובס' דאס לעבען אבראהאמס צד 118: 1 וגוי וכו'. היה לו לומר וגוי מאי וגם את הגוי שהוא לשון רבוי, ודורש ר"ח וגם את הגוי גם הוא גם מצרים וכו' כשם שגזרתי על זרעך כן אשפוט מצרים וד' מלכיות להפרע מהם, ובמנוה"מ שם הועתק א"ר חלבו וגם את הגוי גם הוא מצרים וגם לרבות ארבעה מלכיות, ובשהש"ר פ' עד שיפוח הגי' ר' חלבו אמר הגוי וגם את הגוי מצרים וארבע מלכיות ועח"נ: 2 יעבידוך. כ"ה בכי"ל, ואם הגי' נכונה מפרש ר"ח אשר יעבדו אשר יעבדו בם, וכן מתורגם בת"א דיפלחון בחון ובפסוק שלפניו ועבדום ויפלחון בחון ועי' גם ברד"ק: בשתי אותיות

הקב״ה לאבינו שגואל את בניו ושמא עשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות, אמר ר׳ יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים (דברים ד לד) את מוצא ע״ב אותיות (של הקב״ה), ואם יאמר לך אדם ע״ה הם, צא מהם גוי שיני שאינו מן המיניין, ר׳ אבין אמר בשמו גאלן ששמו שלהקב״ה ע״ב אותיות:

כ ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אמר ר׳ אחא אחר אין כת׳ כן אלא אחרי משאביא עליהן עשר מכות אח״כך יצאו ברכוש גדול, אמר לו אף אני בשיעבוד, אמר לו ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה, אמר ר׳ שמעון בן לקיש שלשה הם שנ׳ בהם בשיבה טובה, אברהם הוא שווה לו, דוד הוא שווה לו, גדעון לא שווה לו, למה, ויעש אתו גדעון לאפוד (שופטים ח כז) לעבודה זרה:

1 פסיקתא (שם כ״ב ב׳), פסיקתא רבתי שם (ע״ו ב׳), ויקרא רבה פכ״ג סי׳ ב׳, שיר השירים רבה פ׳ כשושנה (ב׳ ב׳): 5 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ילק׳ שופטים ר׳ ס״ד, לקמן פס״ב:

1 לאבינו] לאברהם פ, לאבינו אברהם דונת, לאברהם אבינו א[2]כ, את אברהם אבינו חא[1]י | שהוא גואל דפוגכתי, שיגאל א | ושמא] פוחגכי[1], ושאם דת, אבל א | עשו] כי[1], יעשו דפוחגת, לכשיעשו א | יגאלם א[2], גאלן י, וגואלן ח, אגאלם א[1] | בע״ב ד[1]אתי | אותות ו | אמר] פוחאכ, דאמר דתי | 2 מלבא פאבי | מקרב גוי ל׳ פואי | ובמוראים י | את מוצא ל׳ וא | ע״ב] ד[1]א[2]י, שבעים ושתים דפוכת | אותיות של הקב״ה] אותות הן ו, אותיות אי | 3 אם ג | ע״ה] ד[1]אי, שבעים וחמשה דפוגכ, שבעים וחמש ת | צא] ג, הוציא א[2], אמור לו צא דפוחכתי, אמור לו א[1] | מהם ל׳ חא[1] | שאינו] אינו א[1], שאינו עולה פוחא[2]גכי | 4 גואלן פואגכ, גואלם ת | ע״ב] ד[1]אתי, שבעים ושתים דפוגכ | אותות הן ו | 5 אחר] ד[1]א[1]גכי, ואחר א[2], אחרי כן ד, ואחרי כן יצאו ת, ל׳ ו | כתוב ד, כתי׳ אגי | כן] ו, כאן דאגכתי | ואחרי א[2] | שמשאביא ו | 6 אחר כך ג, לאחר כך י, ולאחר כך ד, אחר כן ו, ולאחר כן כ, אחרי כן ח, ואחרי כן א[2], ולאחרי כן ת | יצאו] ואחרי כן ~ וכ | לו] לפניו כ | תבוא] ד[1]ואגת, תבא דפא[1]כי | 7 *תקבר — טובה פוחא[2]י] וגו׳ ד, ל׳ לא[1]ת | שלשה] פוחגכתי, ג׳ דא | *שנ׳ בהם דכתי (שופטים)] שנ׳ בהן פואג, שכתוב בהם ח, . . בהן י, שוים ל | 8 הוא שוה פגכ, היא שוה דת, ושוה א[2]י (שם), שוה א[1], הושוה ו | הוא שוה פגכ, שוה דת, ושוה א[2]י (שם) | ולא פוא[2]י | שוה דפאגכתי, הושוה ו | למה] שני׳ ג | 9 לעבודה זרה] וג, לע״ז דפאכתי |

וכו׳. בדל״ת וגו״ן תבטיח הקב״ה וכו׳ ושמא עשו תשובה גואלן בע״ב אותיות וזכו לעשות תשובה ונגאלו בע״ב אותיות וכדאמר ר׳ יודן שבפסוק המדבר בגאולתן או הנסה אלהים ל ב ו א ל ק ח ת ל ו ג ו י מ ק ר ב ג ו י ב מ ס ת ב א ת ו ת ו ב מ ו פ ת י ם ו ב מ ל ח מ ה ו ב י ד ח ז ק ה ו ב ז ר ו ע נ ט ו י ה ו ב מ ו ר א י ם ג ד ל י ם ככל אשר עשה לכם ה׳ אלהיכם במצרים וכו׳ (דברים שם) את מוצא מן מלת ל ב ו א עד ג ד ל י ם ע״ב אותיות של הקב״ה וכו׳, וכן הגי׳ ש ל ה ק ב ״ ה במאמר ר״י גם בדפוסי׳ וכי״פ וכי״ג וכי״כ וכי״ת ובמנוה״מ שם, ובכי״ו וכי״א א׳ וב׳ ובילקוט ולק״ט ושבלי הלקט (שם צ״ז א׳) ל״ג של הקב״ה וכן הוגה במ״כ, וגם בכי״ל נרשמו בדיו דיהה קוים על שתי תיבות אלו כנראה לרמז שהן מיותרות וכן ל״ג של הקב״ה במאמר ר״י בפסיקתא ופסי״ר ובוי״ר ודב״ר ושהש״ר פ׳ כשושנה וכו׳ וכן נ״ל עיקר, ור׳ אבין אומר שע״ב אותיות אלו בפ׳ או הנסה אלהים לבוא וכו׳ הם כנגד ע״ב אותיות בשמו של הקב״ה ובשמו גואלן כדמפרש גם בשבלי הלקט ועיי״ש, והשם של ע״ב אותיות לא נתפרש במדרשים ולפי הגי׳ העיקרית לא נזכר שהוא יוצא מפסוק או הנסה וכו׳, ובשהש״ר שם הגי׳ ששמו של הקב״ה שבעים ושנים ש מ ו ת הן ועי׳ ברש״י סוכה מ״ה א׳ בד״ה אני וכו׳ ובלק״ט שמות י״ד כ״א ובראב״ע שמות י״ד י״ט ול״ג כ״א ובספר רזיאל ד׳ יוזעפאף צד 41 ובאגרת ר׳ אברהם אבולעפיא שהו״ל ר״א יעלליעק בס׳ פילאזאפיע אונד קאבבאלא מחברת א׳ צד 25 ובהערה כ״ז שם צד 46 ועיי״ע צונץ זינאג׳ פאעזיע צד 146 שוואב וואקאבולער וכו׳ צד 30 וצד 64 ומ״ח חלק מ׳ צד 131, ובאגדת שה״ש שם איתא רבי אומר מי שהשלים לבנים מה שקיים לאבות שאומר כי גר יהי׳ זרעך וגו׳ בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם ו ב ש ב ע י ם גאלם שנ׳ במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו׳ כנגד שבעים וכו׳ וצ״ע ועי׳ בילק׳ שה״ש ר׳ תתקפ״ט, ואגדה אחרת באדר״נ שם אמור מעט ועשה הרבה אף הקב״ה וכו׳ שנ׳ ויאמר וכו׳ וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וכו׳ לא אמר אלא בדלי״ת ונו״ן אבל באחרונה כשפרע הקב״ה משונאיהם של ישראל לא פרע אלא בשבעים ושתים אותיות שנ׳ או הנסה וכו׳ ובמוראים גדולים הא למדת כשנפרע משונאיהם של ישראל לא נפרע אלא בשבעים ושתים אותיות וכו׳, וכ״ה בתנחומא וירא ושם הגי׳ לא אמר לו אלא בדל״ת ונו״ן לסוף נפרע מהן בע״ב אותיות שנ׳ או הנסה וכו׳ לקחת לו גוי וגו׳ א״ר יודן מלבא לקחת לו גוי עד מוראים גדולים ע״ב אותיות הוא (וגם שם ל״ג ע״ב אותיות של הקב״ה), ופירוש זר בלק״ט למאמר ר״א בשם ר״י אשר יעבודו דן אנכי הבטיחן הקב״ה בשתי אותיות תחלת דם ולבסוף נגע לכך נאמר דן אנכי וע״ב אותיות הבטיחן וכו׳, ומפרש דן נוטריקון דם נגע ועי׳ שמו״ר פט״ו סי׳ כ״ז דן אנכי מהו דן מכת בכורות שנקרא נגע וכו׳, ומדוייקת כתיבת מ ל ב ו א כמו שהוא במקרא ל ב ו א מלא והוי״ו במספר ע״ב אותיות ועי׳ במנחת שי דברים ד׳ ל״ד, ובכל הספרים חוץ מילקוט כתוב כאן עד מ ו ר א י ם וכו׳ וכ״ה בפסיקתא ובוי״ר ושהש״ר, ובפסי״ר ובמוראים, ואינה מכוונת הגי׳ בדב״ר א״ר אלעאי וכו׳ א״ר יודן מלבוא לקחת לו גוי עד סוף הפסוק ע״ב אותיות. ובפסיקתא איתא א״ר יודן בשמו גאלן וכו׳ אכן בכ״י אקספרד המעולה גם שם הגי׳ א״ר אבין, ובכי״ו הגי׳ כאן ג׳ פעמים א ו ת ו ת ועי׳ במ״י לעיל צד 375 בד״ה אותותיך: 5 ואחרי כן. בכי״ל כתוב ואחריכן וכן בסמוך אחרכך בתיבה׳ אחת כמו לעיל צד 438 ואפ׳לפיכן ועי׳ במ״י לעיל צד 110, ור״א דורש שנוסף י׳ כנגד עשר מכות: 7 שנ׳ בהם וכו׳. בכי״ל איתא כאן שוים בשיבה טובה והגהתי ש נ׳ ב ה ם בשיבה וכו׳ וכ״ת גם בכי״ל לקמן פס״ב, ושם הגי׳ אברהם ושוה לו דוד ושוה לו גדעון ולא שוה לו וכו׳ ועת״נ, ובשיבה טובה נאמר באברהם בפסוק זה ובראשית כ״ה ח׳, ובדוד כת׳ וימת בשיבה טובה (דה״א כ״ט כ״ח) ובגדעון כת׳ וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה (שופטים ח׳ ל״ב), ובשכל טוב צד 8 הועתק אברהם והיא שוה לו דוד והיא שוה לו גדעון ולא שוה לו וכו׳:

יז) ויהי השמש באה ועלטה היה אמיטתה הוות: כא

והנה תנור עשן ולפיד אש שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן (א') ד' דברים הראה לו גיהינם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש, אמר לו כל זמן שבניך עסוקים באילו שתים ניצולין מאילו שתים, פרשו משתים הם נידונין באילו שתים. אמר לו במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהינם או במלכיות, ר' חננא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות, ר' יודן ור' אידי ור' חמא בר' חנינא אברהם בירר לו גיהינם והקב"ה ברר לו את המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם (דברים לב ל) זה אברהם וי"י הסגירם (שם שם) מלמד שהסכים הקב"ה לדברו, ר' הונא בשם ר' אחא כך היה אברהם

1 ילקוט שם: 2 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תשל"ז, מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ט, שמות רבה פנ"א סי' ז', תנחומא מ"ב פקודי סי' ה', תנחומא שם סי' ח', פסיקתא פ' החודש (מ"ג ב'), פסיקתא רבתי שם (ס"ז א'), מדרש תהלים מ"ב ל"ש סי' ב' וע' סי' ד' כ"ב סי' ה':

1 *באה דפאגכתי] לבוא לו | *היה דפוא[1]גכתי] ל' לא[2] | אמיטתה] ו, אמיטתא דגכתי | הוות דפוגתי, הוות כ | 2 *ולפיד אש פוגכתי] ולפיד ד, וגו' ל | ר' שמעון א[2]תי | אבא] ווה ו | א'] אמר דפא[1]כתי, אומר י (תהלים), ל' וא[2] | ד'] ד[1]א[1]י, ארבעה דפוחגכתי (שם) | 3 גיהנם וא[2]גכי, גהינם דפא[1], גהנם ת | ומתן ל' י (שם) | כל זמן] בזמן י (שם) | יהיו עסוקים א[2], יהו עוסקין י | באילו שתים] בשתים דפואגכתי, בב' י (שם) | ניצולין] א, הן ניצולין פוגי, הם (הן ת) ניצולים דת | משתים דפואגכתי, מב' ועתידה תורה ליבטל ובית המקדש ליחרב י (שם) | 4 פרשו — שתים ל' י (שם) | פרשו] פוכ, פירשו דאגתי | מב' א[1] | הם ל' א[1] | נידונין] נרדין ל°ג, נרדים ח, נירדין פ | בשתים דפוחא[2]גכת, בב' א[1], בשתים ועתיד בית המקדש ליחרב וקרבנות ליבטל י | במה תרצה א | בגיהנם פוגכי, בגהינם ד, בגהנם ת, לגיהנם א[2], לגהינם א[1] | 5 חננה ג, חיננא כ, חנינא א[1], ־ינה ת, חנניא י | בירר] א[1], ברר דפוכתי | ר' חמה ו | בר'] ג, בר דפואכתי | 6 חנינא (חנינה גת)] ~ א' פ, אמ' ג, אמר ד[1], אמרי כת, אמרו ד, זקן אחד משם [..] ו, אמ' זקן אחד משם ר' א[2], משום זקן אחד ר' אמ' א[1] | אברהם — גיהינם] אברהם . . גיהנם פג, אברהם ברר (ברר לו כ) גהינם דכ, אברהם ברר לו גהנם ת, ל' ואי | הקב"ה אי, הקדוש ברוך הוא ו | בירר פג | **לו] ל' ל | את ל' פא[2] | מלכיות פ | 7 מלמד ל' ואי (שם) | הסכים י (שם) | לדברו] א, לדבריו דפגכתי, על ידו י (שם) | משום כ | ר' אחא] ~ אמר פא[1]י, א' ג | כך] פגכי, כך אמר ד, ל' וא | היה אברהם] פגכעי, היה אבינו אברהם ד, אברהם היה ו, אברהם אבינו היה ת |

1 אמיטתה הוות. משמע שמפרש כן עפ"י איזה תרגום, וכן תרג' ערפל אמיטתא בת"א ותרי"א דברים ד' י"א ועי"ע בעמת"ר ע' אמיטתא, ובפסוק שלפנינו מתורג' עלטה עמוטה בתרגום שמרני הוצ' ברילל, ובת"א ותרי ב' קבלא ובתרי"א חוטמא: 2 שמעון בר אבא. כ"ה בכי"ל ובדפוסי' וברוב כ"י וילק' תהלים, ורק בכי"א ב' וכי"ת וילקוט כאן הגי' ר' שמעון וכו' וכ"ה לעיל צד 73 וצד 352, ובירושלמי לרוב שמעון בר בא (ווא אבא) בלא כינוי רב או רבי לפי שלא נסמך ועי' במבה"י קכ"ז ב', ובשכל טוב שם הועתק ר' שמעון בשם וכו' ד' דברים הראה לו קרבנות וגלות ומתן תורה וגיהנם וכו' כל זמן שבניך עסוקים בשתים בתורה וקרבנות נצולין משתים מלכיות וגיהנם פירשו משתים וכו' ועי' גם בלק"ט, והאגדה שנאמרה כאן בשם ר' יוחנן וכן האגדה במאמר ריב"ל אף קריעת ים סוף וכו' נמצאה גם במכילתא יתרו, ושם הגי' רבי נתן אומר מנין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם ומתן תורה וקריעת ים סוף שנ' ויהי השמש לבא ועלטה היה והנה תנור זה גיהנם שנ' ותנור לו בירושלם ולפיד אש זה מתן תורה שנ' וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים בין הגזרים האלה זה קריעת ים סוף שנ' לגוזר ים סוף לגזרים הראהו בית המקדש וסדר קרבנות שנ' קחה לי עגלה משולשת וגו' הראהו ארבע מלכיות שהן עתידין לשעבד את בניו שנ' ויהי השמש לבא וכו' והנה אימה וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 439), והמאמר סתמי בשמו"ר שם משכן העדות מהו העדות זו תורה שהם יגעים בה אמר האלהים בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מגיהנם וכן לאברהם אבינו הראה הקב"ה התורה והקרבנות [וגיהנם] ומלכיות שנ' והנה תנור עשן וכו' והקרבנות מנין דכתיב עגלה משולשת וכו' ומלכיות מנין שנ' איום ונורא וכו' (וע' במ"י שם), ואח"כ ג' שם אמר הקב"ה כל ימים שיהו בניך עסוקים בתורה ובקרבנות הם ניצולים מהם אלא עתידין בניך לבטל הקרבנות במה אתה מבקש שישתעבדו בניך בגהינם או במלכיות א"ר חננא בר פפא אברהם בירר לו המלכיות ומנין שנא' אם לא כי צורם מכרם זה אברהם שנ' הביטו אל צור חוצבתם וי"י הסגירם שהסכים הקב"ה אחריו אמר ר' הונא בשם ר' אחא וזקן אחד בשם ר' (כ"ה בדפו"ר וד"ו וצ"ל) עמד לו אברהם תמה ולא היה יודע מה שיברור לו עד שאמר לו הקב"ה שיברור את המלכיות שנ' הרכבת אנוש לראשנו (באנו באש) שעבדתנו במלכיות [באנו] באש ובמים זו גהינם חציו אש וחציו ברד ותוציאנו לרויה וכו', ובתנחומא מ"ב פקודי שם הגי' מהו העדות וכו' אמר להם הקב"ה בזכות התורה וכו' אפילו אברהם אביהם הראה לו הקב"ה התורה והקרבנות וגיהנם ומלכיות תורה ולפיד אש וכו' וקרבנות וכו' גיהנם תנור עשן מלכיות והנה אימה חשכה גדולה אמר לו הקב"ה כל זמן שבניך מתעסקין הם בשתים הם ניצולים משתים כל זמן שמתעסקין בתורה וכו' ועתיד בית המקדש ליחרב והקרבנות בטלין אלא מה אתה אומר שישתעבדו וכו' או במלכיות אברהם בירר את המלכיות א"ל רבש"ע ישתעבדו במלכיות ולא ירד אחד מהם לגיהנם שנ' כי לא וכו' ואין צורם אלא אברהם שנ' הביטו וכו' וה' הסגירם שהסכים עמו הקב"ה אמר ר' חנינא היה עומד אברהם ותמיה ולא היה יודע מה לברור אמר לו הקב"ה חתוך את הדבר באותה שעה רמז לו הקב"ה לברור את המלכיות הוי אלה פקודי משכן העדות וכו', וצ"ל שם ר"ח בר פפא אמר אברהם בירר וכו' וכ"ה בתנחומא פקודי ועיי"ש, ובמנוה"מ שם הועתק מב"ר שמעון בר אבא בשם וכו' כל זמן שבניך עוסקים בשתים ניצולים משתים פרשו וכו' א"ל במה תתרצה שידונו בניך במלכיות או בגיהנם ר' חיננא בר פפא וכו' ר' יודן ור' מאיר אמר רב אחא בר חנינא זקן א' משום ר"מ אומר הקב"ה בירר לו המלכיות הה"ד אם לא כי צורם וכו' הסגירם שהסכים לדבריו ר' הונא בשם רב אחא אמר היה אברהם תמה כל היום כלו במה אברר גהינם או מלכיות וכו' ע"כ. והמאמרים שלפנינו נסדרו בסגנון אחר קצת בפסיקתא פ' החודש בפתיחה רבות עשית וכו' בשיטה ראשונה

יושב ותמה כל היום א׳ במה אברר, אמר לו הקב״ה קטוע הרא מנונייה מן כדו ביום ההוא כרת יי׳ וגו׳, באנו למחלוקת ר׳ חננא בר פפא ור׳ יודן ור׳ אידי ור׳ חמא ברי׳ חנינה, ר׳ חננא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות, ר׳ יודן ור׳ אידי ור׳ חמא ברי׳ חני׳ אמר משום זקן אחד משם ר׳ הקב״ה ברר לו את המלכיות הה״ד הרכבת אנוש לראשנו (תהלים סו יב) הרכבת אומייא לראשנו כבאנו באש ובמים (שם שם): ר׳ יהושע א׳ אף קריעת ים סוף הראה לו דכת׳ אשר עבר בין הגזרים האלה היך דאת אמר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו יג):

כב יח) ביום ההוא כרת יי׳ את אברם וגו׳ ר׳ יודן רבן יוחנן בן זכיי ור׳ עקיבה חד אמר

1 יושב ל׳ א | ותמיה ותעי, תמה א | כל] ואעי (שם), ~ אותו דפגכתי | א׳] אמר דפוכת, ואר ג, ל׳ אכעי | אברר (אברור א¹, אבור כ, אבחר א²] ע ~ בגיהינם (בגיהנם ד¹פא¹גי, בגהינם ו, בגהנם ת) או בטלכיות דפא¹גתי, במלכיות או בגהינם כ, גיהנם קשה מלכיות קשין א² | אמר לו הקב״ה] פואנכעי, ~ אברהם דת | קטוע] פג, קטע דואכתערי, קטיע ע⁰ | הרא] חרא פ, חד ע, הדין דואבתרי¹י, ההוא ר², הוא ג | מנונייה] מונטיא דא¹, מנטיא פג, מוניטא תר², מונטים ר¹, מילייא ו, מלניא י, מלכיא י¹ (שם), פטטיא ע | מן כדו] מן לבך ו, מלבך ברור לך את המלכיות י¹, מן כדו מן דאת (כדו את כ) בעי א¹כ | ביום] שנאמ׳ ~ א | 2 וגו׳] את אברם פו, את . . ברית א, את אברם (אברהם י) ברית לאמר גי (שם), ברית לאמר כ, את אברם ברית לאמר מהו לאמר ל⁰ת, ברית . . מהו לאמר ד | ר׳ חננא — בר׳ חנינה] ר׳ חנינא (חננא ג) . . . בר חנינא דג, ר׳ חננא (חנינה ת) בר פפא ות, ל׳ פאי (שם) | *ר׳ חננא — אמר א²ג] ר׳ חנינא . . אמר די (שם), ר׳ חננא אמ׳ ל, ר׳ חמא בר פפא אמ׳ פ, דאמ׳ ות | 3 בירר] פיא²גי (שם), ברר דת | לו ל׳ וי (שם) | את ל׳ פא² | ר׳ יודן — המלכיות] ר׳ יודן . . . ור׳ חמא בר׳ חנינא אמרו משום זקן משם ר׳ הקב״ה בירר לו את המלכיות ג, ר׳ יודן . . . ור׳ חמא בר חנינא אמר משום זקן אחד הקדוש ברוך הוא בירר . . המלכיות י (שם), ר׳ יודן אמ׳ הב״ה בירר (בירר לו א¹) המלכיות א, ל׳ דפות | 4 לראשנו] ~ באנו באש ובמים חכ | הרכבת — לראשנו] הרכבת אומיא לראשנו ח, הרכבת . . לראשינו א²גכ, הרכבת . . לרשינו י (שם), ארכבת . . לראשינו ו, ארכבת . . לראשינן א¹, ארכבת . . לרישינן י, אומיא לראשנו פ, ל׳ דת | 5 כבאנו] ח, באנו באש ובמים כבאנו פו, באנו דא¹גכתי, בבואינו א² | ר׳ יהושע] ~ בן לוי | אמר דואגכתי | אף ל׳ א | 7 *רבן] ורבן ל, ר׳ ו, ור׳ דפגכ | זכיי] וג, זכאי דפכ |

לר״ח בר פפא כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיקבל א״א את המלכיות אלינו בשבילנו כדי שנעמוד בעולם, ושם ג׳ שמעון בר אבא בש״ר יוחנן אמר ד׳ דברים וכו׳ תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות תורה שנ׳ ולפיד אש וכו׳ אמר לו הקב״ה אברהם כל זמן שבניך מתעסקים בשתים וכו׳ ועתיד בתמ״ק ליחרב וקרבנות ליבטל וכו׳ ר׳ חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות מ״ט וכו׳ צורם מכרם ואין צורם אלא אברהם אבינו כדכתיב הביטו אל צור וכו׳ וה׳ הסגירם שהסכים הקב״ה עמו ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר כל אותו היום היה א״א יושב ותמה בלבו ואומר לאיזה מהם אברור לגיהנם או למלכיות זו קשה וזו קשה א״ל הקב״ה אברהם עד מתי אתה יושב ותמה בלבך פסק מילניא מן לבך (ובכי״א שם הגי׳ מלכי או מלכיא, ובערוך הש׳ ע׳ קטע הועתק מפסיקתא פסק הדא מיליא מן לבך, ובשדפ״ע שם פסק חדא וכו) הה״ד ביום ההוא כרת וכו׳ לאמר מהו לאמר ר׳ חיננא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות באנו למחלוקת ר׳ יודן ור׳ אידי ור׳ חמא בר חנינא וזקן אחד בשם רבי הקב״ה בירר וכו׳ מ״ט הרכבת אנוש לראשינו הרכבת או״ה על ראשינו כאלו באנו באש ובמים, ופסקא דהחודש נמצאה כולה בשינוים מעטים גם בפסי״ר ושם ג׳ פסוק הדא מלכי לבך וכו׳ הרכבת אנוש וכו׳ ארכבתא אומיא על רשינן באנו באש וכו׳, ובמד׳ הגדול עמו׳ 240 הועתק פסוק חדא מילא מלבך וכו׳ הרכבת וכו׳ ארכיבת אומיא על רישנא כבאנו וכו׳, ומפסיקתא נובע גם המאמר במדרש תהלים מ׳ סי׳ ד׳ רבות עשית וכו׳ א״ר חנינא בר פפא נפלאות ומחשבות שחשבת וכו׳ כדי שנעמוד בעוה״ז ונירש חיי עולם הבא ר׳ יודן ור׳ אידי ור׳ חמא בר חנינא בשם זקן אחד שאמר בשם רבי לא היה אברהם יודע שיברר לו את המלכיות אלא הקב״ה בירר לו וכו׳ אמר ר׳ ברכיה היה אברהם יושב ודומם כל אותו היום אמר לו הקב״ה עד מתי אתה יושב ודומם קטע הדא מילתא (וגי׳ אחרת שם הדא מיליא) וברור לך את המלכיות התחיל הקב״ה חותך את הדבר שנ׳ ביום ההוא כרת וכו׳ ועי״ע שם ל״ח סי׳ ב׳ ונ״ב סי׳ ח, ובסגנון שלפנינו צריך לפרש שהסיוע הה״ד אם לא כי צורם וכו׳ מוסב על מאמר רחב״פ אברהם בירר וכו ואולי צ״ל כן ועי׳ גם במ״כ, והסיוע לדברי ר׳ יודן וכו׳ הוא הפסוק הרכבת אנוש וכו׳ כדאיתא למטה, ובמאמר זה הראשון ר׳ יודן וכו׳ נעדרי׳ בכי״ל מלת אמ׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 435 ועדיפא הגי׳ ר׳ חמא, ונר׳ שגם כאן היתה הגי׳ שלימה ר׳ יודן וכו׳ משום זקן אחד וכו׳ וגי׳ זו נשתבשה בכי״ו וכי״א א׳ וב׳ ובמנוה״מ, ובמאמר ר״ה בש״ר אחא נ״ל שהגי׳ בכי״ל מנונייה[1]) היא גי׳ העקרית ופי׳ קטוע וכו׳ קטע מעכשיו זו המחשבה והברירה הה״ד ביום ההוא כרת וכו׳ שבאותו היום נחתך הדבר (ותרג׳ כרת קטע בתר״י ב׳ במדבר י״ג כ״ג ובתר״י א׳ וב׳ דברים י״ט ה׳ והציווי קטוע כמו תבוע לקמן פמ״ה סי׳ ה׳), וכן מפירש המאמר בתנחומא מ״ב א״ל הקב״ת חתוך את הדבר וכו׳ ובמד׳ תהלים התחיל הקב״ה חותך וכו׳, ובאנו למחלוקת וכו׳ לדברי רחב״פ אברהם בירר לו את המלכיות ולדברי ר׳ יודן וכו׳ הקב״ה בירר לו וכו׳, ולפנינו בכי״ל ובכ״י שציינתי וילק׳ תהלים ל״ג לאמר מהו לאמר (ואיתא רק בדפוסי׳ וכי״ת המאוחר, ובכי״ל הוגה כן ביני שיטי בדיו דיההֿ) והדרש הזת הוא מנוסחת הפסיקתא וטעם הדרש מהו לאמר לאמר לאברהם שיברר לו את המלכיות וכשטת רחב״פ (ועי׳ ספרי נשא סי׳ ב׳), ולכן נכונה שם הגי׳ מהו לאמר רחב״פ אמר אברהם בירר לו וכו׳ ואח״כ ג׳ באנו למחלוקת ר׳ יודן וכו׳ שלפי שטה זו בירר לו הקב״ה את המלכיות, ומשובשת הגי׳ בכי״פ וכי״ו ובדפוסי׳ וכי״ת המאמר מקוטע, והפ׳ הרכבת אנוש וכו׳ מפורש עפ״י איזה תרגום הרכבת (ארכבת) אומייא (אומיא) וכו׳ כלו׳ המלכיות: 7 רבן יוחנן וכו׳. כן הגהתי רבן וכמו שהגי׳ בכי״ו ר׳ יודן ר׳ יוחנן וכו׳ כלו׳ ר׳ יודן אמר שריב״ז וריע נחלקו חד אמר וכו׳ וכמו בסמוך ר׳ ברכיה אמר ר׳ לעזר וריב״ח חד אמר וכו׳ ומלת אמר נעדרת ועי׳ גם לעיל צד 175 ר׳ יודן בשם ריב״ז ר׳ ברכייתו בשם ר״ע וכו׳. ובמקרא נר׳ הלשון ביום ההוא

[1]) μενοινή, Überdenken.

העולם הזה גילה לו העולם הבא לא גילה לו וחרנה אמר הזה והבא גילה לו, ר׳ ברכיה אמר ר׳ לעזר ור׳ יוסי ברי׳ חנינה חד אמר עד היום ההוא גילה לו וחרנה אמר ומן היום ההוא גילה לו:

לזרעך נתתי את הארץ וגו׳ רב הונא ור׳ דוסתי בשם ר׳ שמואל בן נחמן אף מאמרו שלהקב״ה מעשה שני׳ לזרעך נתתי אתן אין כתוב אלא נתתי, ר׳ יודן בשם ר׳ אבא יאמרו גאולי ייי אשר הוא גואלם אין כתי׳ אלא אשר גאלם (תהלים קז ב), אמר ר׳ אבין כי פודה ייי את יעקב אין כתי׳ אלא כי פדה (ירמיה לא י), רבנין אמ׳ אשרקה להם ואקבצם כי אפדם אין כתי׳ אלא כי פדיתים (זכריה י ח), אמר ר׳ יהושע ויברא ייי אין כתי׳ אלא וברא (ישעיה ד ה) כבר היא ברויה ומתקנה:

28b יט—כא) [את הקיני ואת הקניזי וגו׳] ר׳ דוסתי בשם ר׳ שמואל בן נחמן לפי שאינו כג מזכיר כאן החוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם, ר׳ חלבו בשם ר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן כך עלה

2 עי׳ פנסוטא מ״ב פיי פרס פי׳ ו׳: 3 ילקוט כ׳ ע״ח, ילק׳ מכירי ישעיה ד׳ ס׳, ומדרש תהלים ק״ז סי׳ ב׳: 9 ילקוט שם, ירוש׳ שביעית פ״ו ל״ו ב׳, ירוש׳ קידושין פ״א ס״א ד׳, בבא בתרא נ״ו א׳:

1 גלה דת | העולם — לו] והעולם . . לו פגכ, אבל העולם . . לא גלה לו דת, ל׳ א | וחרינא גת, ואוחרנא ד, וחד פחאכ | הזה והבא] העולם הזה והעולם הבא פחאגכ, אחד העולם . . ואחד העולם הבא ד, את העולם . . ואת העוה״ב ת | גלה ד, הראה ת | ר׳ ברכיה — ומן — לו ל׳ א | אמר ל׳ גכ | ר׳ אלעזר דג, בשם ר׳ אלעזר כ | 2 בר׳] גכ, בר דת | ההוא] ג, הזה דפכת | וחרנה] ו, וחרינא ג, ואחרינא כ, ואוחרנא ד, וחד פת | ומן] מן פ, עד דגת | גלה דת, לא גילה ג | 3 רב הונא] וגכי[1]מ, ר׳ . . דפאת | ורב מ | דוסתאי דכתים, דוסטי ו, דוסטאיי ג, דוסא פ | בן] ו, בר דפגתים, בר׳ כ | נחמני י | מאמר ג, כמאמרו פ | 4 מעשה] גילה (גלה א[1]) לו א | שני׳ — אלא נתתי ל׳ א | נתתי ל׳ פוג | אתן] פכים, אתן את הארץ הזאת דוגתי | אין כתיב (כתוב מ, כתי׳ פגכת) כאן דפגכתימ, אין כתי׳ כן ו | נתתי] פגתים, לזרעך נתתי כ, לזרעך . . את הארץ הזאת ו, נתתי . . הזאת ד | *יודן דפוכתמ] ל׳ ל | אבא ~ בר כהנא דפוגכתמ | *יאמרו ל[0]דפוגכתים] ל׳ ל | 5 הוא ל׳ פכימ | אין כתיב (כתוב מ, כתי׳ כ) כאן פחבי, אין כתי׳ כן וג, לא נאמר דת | אבין] פוחא[2]גכ, אבון דת, יודן א[1]מ | 6 אין כתיב (כתוב מ, כתי׳ פאת) כאן דפאתימ, אין כתי׳ כן וג (וכן בסמוך) | פדה] פי, ~ ייי את יעקב דוא[2]גתמ | 7 יהושע ת, יהושע בן לוי פואג, אבהו כמ | ויברא ייי] פא[2]גכ, ~ על כל מכון (על מכון ימ) הר ציון דותים | וברא] ~ ייי ואכתימ, . . על כל מכון ג | 8 הוא א | *ברויה דפגת] ברואת ימ, ברייה ל, בריאה וכ, ברוי א[2], בראוי א[1] | ומתקנה] וג, ומותקנה כ, ומתוקנת דפתמ, ומיתקנא י, ומתוקן א | 9 דוסתאי דפאכת, דוסטאי ג | בן] ו, בר דפגכת | שאין י | 10 **כאן (כן ו)] הנה ל | חוי ד[1]א[2]י, חיוי כ, חיווי ו, חיוויי ג, את החוי ת | לכך א | הוא ל׳ כ | בשם ר׳ אבא] בשם . . בר כהנא פכ, שמעון בר ווה ו | עלה] את, עלת דוג, עלתה פחבי |

כרת וכו׳ מיותר דכל המאורע המסופר בזו הפרשה היה ביום שכרת הקב״ה עם אברהם את ברית בין הבתרים ודרשוהו לענין עוה״ז ועוה״ב וכדמפרשי אמוראי פלוגתא דתנאי חד אמר עד היום ההוא וכו׳ וחרנה אמר ומן היום ההוא וכו׳, ועמוק המאמר ופירושו הן לפי חגי׳ שלפנינו והן לפי הגי׳ חד אמר עד הזה וכו׳ ואוחרנא אמר עד היום ההוא וכו׳ ועי׳ במפרשי המדרש, ובתנחומא מ״ב שם איתא בא בימים מהו בא בימים ר׳ יוחנן אמר בוילון של העולם הזה ור׳ אלעזר אמר בעולם הזה ובעולם הבא לכך נאמר בא בימים אמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו׳ הראה לו מה שבעולם הזה ומה שבעולם הבא לכך נאמר בא בימים וכו׳ ועי׳ באגה״א ח״ב צד 67, ובלק״ט כתב עפ״י זה המאמר שלפנינו ביום ההוא וכו׳ מה ת״ל ההוא מלמד שגילה לו העולם הבא, ומוסיף שם וכה״א ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו: 3 רב הונא. וכ״ה עוד בשלשה כ״י ובילקוט דפ״ר וד״ו וילק׳ מכירי, ועדיפא הגי׳ ר׳ הונא, ובמדרש תהלים מ״ב שם ג׳ ד״א יאמרו וכו׳ אשר גאלנו היה לו לומר או אמרו גאולי ה׳ אשר גאלם (ובמ׳ תהלים שנדפס מכבר איתא עוד או יאמרו גאולי ה׳ אשר יגאלם) אמר ר׳ יהודה בר שלום יפה הוא אומר למה שמאמרו של הקב״ה מעשה הוא (ושם נוסף אמ׳ רבי הונא בשם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן וממקים אחר את למד שמאמרו של הקב״ה מעשה הוא) וממי אתה למד מאברהם מה כתיב ביום ההוא כרת וכו׳ אתן אינו אומר אלא נתתי וכי בנים היו לו לאברהם כבר והלא עד עכשיו לא הוליד אלא מאמרו של הקב״ה הוא מעשה אמר הקב״ה אמרתי דבר הרי מעשה נעשה אף כאן אומר גאולי ה׳ שכבר גאלם: 9 שאינו מזכיר כאן החוי. שנמנה במספר ז׳ עממים ועי׳ דברים ז׳ א׳, ולא נתפרש הטעם למה מביא רפאים ואינו מזכיר החוי, וכן כתב בעל א״א תימה דאם גזר חוי למה מביא רפאים תחתיהם: 10 ר׳ חלבו וכו׳. בירוש׳ שביעית וקידושין שם ג׳ והמיבך והרבך מאבותיך וכו׳ מה מקיים וכו׳ מאבותיך פתר לה לעתיד לבוא דאמר ר׳ חלבו שמעון בר בא בשם ר׳ יוחנן אבותיך ירשו ארץ של שבעת (ארץ ז׳) עממים ואתם עתידין לירש ארץ של עשר עממים תלת חורנייתא (אחרנייתא) אילין אינון את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ר׳ יודה אמר ערביא שלמייא נבטיית (שמלאי שכייה נבטייה) ר׳ שמעון אומר אסיא ואספמיא ודמשק (אסיא ואספמיה ודרמשק) ר׳ ליעזר בן יעקב אומר אסייא וקרתיגני ותורקי רבי אומר (ר׳ או׳) אדום ומואב וראשית בני עמון מאבותיך אבותיך אע״פ שנגאלו וכו׳, וכגי׳ הירושלמי הגי׳ בכי״ו ר׳ חלבו שמעון בר ווה בש״ר יוחנן, ובשכל טוב נשתבש ר׳ חלבו ור׳ שמעית בר אבא בשם ר׳ יוחנן אמרו כך עלה בדעתו של הקב״ה להנחיל עשרת עממין לישראל אולם כדי לנסות בם הניח מהם וכו׳, ועשרת עממין הן המנויים במקרא את הקיני וכו׳ ואת החתי וכו׳ ואת האמרי וכו׳ ואינו פורטן בירושלמי ובב״ר כאן לפי הגי׳ שלפנינו וכן אינו פורט שבעה עממים שנתן להם, ועם גי׳ הירושלמי מסכים גם הלשון היינון תלת וכו׳ והוספתי את הקיני וכו׳ כמו שהוגה גם בכי״ל בינר שיטוי ועת״נ, ואותן שלש ארצות האחרות מפרש רבי ערוייה[1]) שלמיית נוטייה[2]) ונר׳ שרבי

[1]) *Ἀραβία.* [2]) *Ναβαταία.*

ברעתו שלהקב״ה שמנחיל לישראל עשרת עממים ולא נתן להם אלא שבעה, היינון תלת אחרניתא [את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני] ר׳ א׳ ערוייה שלמייה נוטייה, ר׳ שמעון בן יוחי א׳ דרמסקוס ואסיא ואספמיא, ר׳ ליעזר בן יעקב א׳ אסיא ותרקי וקרטגינא, רבנין אמ׳ אדום ומואב וראשית בני עמון הם שלשה שלא נתן להם בעולם הזה שנ׳ כי לא אתן לך מארצם וגו׳ (דברים ב ה),

1 הקב״ה] פוחאגכ, מקום דתי | שהוא מנחיל פוחגכי, שינחיל א, להנחיל להם דת | את ישראל ג | עשרה א[2]י, ארץ עשרת פוכ, את ארץ עשרת חג, ארץ י׳ ד[1], ארץ עשרה דת | עממים (עממין א[2])] וא,~ את הקני ואת הקניזי ואת הקדמוני הינון תלתא ואת (אינון תלתא ואחרנייתא ואת י) החתי ואת הפריזי ואת הרפאים ואת האמירי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי הרי עשרה חי[1], (ולא נתן להם אלא שבעה) את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני הינון תלתא ואחרניתא ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמרי . . ואת היבוסי הרי עשרה כ, את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני (ולא נתן להם אלא שבעה) הלין תלתא ואחרניתא את החוי (וצ״ל החתי) ואת הפריזי . . את האמורי ואת הכנעני והגרגשי והיבוסי הרי עשרה פ, (ולא נתן לחם אלא שבעה) את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני והינון תלתא את החתי ואת הפריזי ואת הרפאים ואת האמורי . . ואת הגרגשי ואת היבוסי ג, את הקיני (הקני ת) ואת הקניזי ואת הקדמוני דת | ולא — אלא שבעה] פו, ולא . . שבע א[2], ולמה נתן להם שבעה חגכ, ולמה . . אלו השבעה י[1], ולא נתן להם אלא שבעה (ז׳ ד[1]) את החתי ואת חפריזי (הפרזי ת) ואת הרפאים את האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי היבוסי הרי שבעה (ז׳ ד[1]) ולמה נתן להם שבעה (ז׳ ד[1]) פירושן (פירשן ת) לעיל דת | היינון — אחרניתא] ואיילינון הינון תלתיי חורנייתא ו, ואילין אינון א, ואלה הם (ואילו הן ג, ואלה י[1]) השלשה (שלשה פ) שלא (לא כי[1]) נתן להם פגכי[1], ואיזה (ואי זה ד[1]ח) הם השלשה (הג׳ ד) שלא נתן (ניתן ד) להם דחת | 2 *את — הקדמוני ל[0]] את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני ו, (גרגשי) הקיני הקניזי והקדמוני א, ל׳ לפחגכתי | ר׳ א׳] ר׳ אומ׳ ד[1]חכת, רבי אומר די, ל׳ פואג | *ערוייה] ערויה חג, ערביה פ, ערביא דכתי, עדוייה ל, עדויה א | שלמייה] שלמיה פוחא[1]ג, שלמיא א[2]כתי | נוטייא ת, נוטיה פח, ניוטייה כ, נטייה ו, נטייא י | אומר דפתי, אמ׳ חאגב | 3 דרמסקוס] וחגכעי[1], דרמוסקוס ד | ואסיא] פוחאגכת, ואסייא ד, ועסיא י, אסיא ע | ואספמיא] פכתעי, ־ייא ד, ואיספמיא ג, ואספני ו, ואפניא א[2], ופניא א[1] | אליעזר דפוא[2]גכת, אלעזר א[1] | אומר א[2]כתי, אמר דפחא[1]ג | עסיא י | *ותרקי דפוהא[2]ג] וחרקי ל, ותורקי ת, ותירקי כ, ומרקי י, וטרקיא א[1] | וקרטאגיני ו, וקרתגניא כ, וקראטיגנא א[1], וקרטניא י[1] | 4 הם — ועצומים וגו׳ ל׳ וא | שלשה] ח, השלשה פגכתי הג׳ ד | שנ׳—וגו׳] שנ׳ . . וגו׳ ובמואב כת׳ אל תצר את מואב קיני מעשו קניזי וקדמוני מאדום ומעמון ל[0], שנ׳ . . לך מארצם ירושה עד מדרך כף רגל (עד מדרך וגו׳ שנ׳ פ) כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ובמואב כת׳ אל . . את מואב ואל תתגר בם מלחמה (את מואב וגו׳ ג) קיני מעשו קניזי וקדמוני (קנזי וקדמני ג) מאדו׳ (ממואב ג) ומעמון פג, שנ׳ כי לא אתן לך מארצו ירושה ובמואב כתיב אל תצר את מואב קני חוא עשו קניזי וקדמוני עמון ומואב י[1], אדום כמה שנ׳ כי . . לך מארצו ירושה כי . . הר שעיר ובמואב כת׳ אל . . את מואב קיני מעשו קניזי וקדמוני ממואב ומעמון כ, אדום שנ׳ כי . . לך מארצו ירושה כי . . הר שעיר ובמואב כת׳ . . את מואב ואל תתגר בם מלחמה קנז הוא מעשו קיני (קני ת) וקדמוני הוא (הם ת) מאדום ומעמון דת, בעמון כתי׳ כי . . מארצם עד מדרך כף רגל וכו׳ ובאדום כתי׳ . . ובמואב כתי׳ . . קני הוא מעשו קנזי וקדמני הוא מעמון ומואב ח |

מפרש את הקיני וכו׳ ואת הקדמוני שהן ארצות בני קדם ועל מושבי הנווטים ויחוסם להערבים עי׳ שענקעל ביבעל־לעקסי׳ (במאמר החי׳ נעלדעקע) ח״ד צד 269 ושירער ח״א צד 728, ועל שלמייה עי׳ אייטינג נאבאטעאישע אינשריפטען צד 28, ורשב״י מפרש דרמסקוס[1]) ואסיא[2]) ואספמיא[3]), ואסיא ג״כ שם מדינה ועי׳ לעיל צד 344 וכן פי׳ דרמסקוס גבול דמשק ואספמיא גבול אפמיא ועי׳ בערך מלין צד 154 ובמ״ח חלק ל״ט צד 51, ור״ל בן יעקב מפרש אסיא ותרקי[4]) וקרטגינא[5]), והגי׳ ר׳ א׳ (רבי אומר) איתא גם בדפוסי׳ וילקוט ושלשת כ״י, ובחמשת כ״י ל״ג רבי אומר והמאמר הראשון שם סתמי, ובשכל טוב איתא את הקיני זה שלמאי ואת הקניזי ערביי ואת הקדמוני טוטי (וצ״ל נווטי) דברי ר״י ומשמע שהועתק כן עפ״י גי׳ הירושלמי ר׳ יודה אומר ומפרש קיני שלמאי כמו שגורס בירוש׳ קידושין שמלאי וכו׳ ושם צ״ל שלמאי, וגם בת״א מתורגם הקיני שלמאי ובתר״י א׳ שלמיא, אכן בשכל טוב והחכמים אומרים אדום ומואב וראשית בני עמלק, (צ״ל עמון), והוא כגי׳ הב״ר רבנין אמ׳ אדום וכו׳, ומהשינוים בירושלמי עוד סדר חשמות בדברי ר״ש ובדברי ר״א בן יעקב ועי׳ גם באגה״ת ח״ב צד 40, ובבבלי ב״ב שם ג׳ לאפוקי קיני קניזי וקדמוני תניא ר׳ מאיר אומר נפתוחא ערבאה ושלמאה ר׳ יהודה אומר הר שעיר עמון ומואב ר׳ שמעון אומר ערדיסקים אסיא ואספמיא ועי׳ בד״ס ושם נסמן עפ״י שני כ״י הגי׳ אפמיא, ומב״ר כאן הועתק דרמסקוס אסיא ואספמיא בערוך ע׳ אסיא וע׳ אספמיא, והלשון לפנינו ובירושלמי אדום ומואב וראשית בני עמון כלה״כ בדניאל י״ב מ״א: 4 כי לא אתן לך וכו׳. כ״ה לך בכל הספרים, ובמקרא שם כתוב כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר, והפסוק נשתבש עפ״י הפ׳ אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה וכו׳, ובהגי׳ שלפנינו הובא רק הפסוק שנאמר בעשו שהוא הראשון משלשה עממים אלו, ולא הובאו הפסוקים שנאמרו במואב ובעמון דברים שם ט׳ וי״ט, וגם בדפיסי׳ ובכי״פ וכי״ג וכי״כ וכי״ת וילקוט ל״ג ובעמון כת׳, ובכי״ח גורס כן ומביא ראש הפסוק שנ׳ בעשו כי לא אתן לך מארצם עד מדרך וכו׳, ובגליון כי״ל נוסף ובמואב כת׳ אל תצר את מואב, ועוד נוסף שם קיני מעשו קניזי וקדמוני מאדום ומעמון, וגי׳ זו מסכמת עם גי׳ כי״פ, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ קנז הוא מעשו קיני וכו׳ מאדום ומעמון ועח״נ, ובמ״כ הגיה קניזי הוא מעשו קיני וכו׳ מעמון וממואב וכן הדפיסו אחריו, ונר׳ שזהו הוספה מאוחרת ולא הועתק ברש״י עה״ת ובלק״ט, וכן ליתא בירושלמי בשני המקומות ושם לא הובא גם הפ׳ כי לא אתן וכו׳, ובכי״ו וכי״א א׳ וב׳ הגי׳ רק רבנין אמ׳ אדום ומואב וראשית בני עמון אמר ר׳ יצחק וכו׳:

[1]) *Δαμασκός.* [2]) *'Ασία.* [3]) *'Απάμεια.* [4]) *Θράκη.* [5]) *Καρθαγύνη* (Karthago).

אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו שלהקב״ה. אבל עכשיו שבעה נתן להם שני שבעה גוים רבים ועצומים וגו׳ (שם ז א), אמר ר׳ יצחק חזירתא רעיא בעשרה ואימרתה ולא בחד, כל אלין את הקיני ואת הקניזי וגו׳ ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה לו אתמהא:

פרשה מה

טז א) ושרי אשת אברם [לא ילדה לו] וגו׳ אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה (משלי לא י) מהו מכרה ר׳ אבא בר כהנא אמר עיבורה היך דאת אמר מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל טז ג), אברם היה גדול מנחור שנה ונחור היה גדול מהרן שנה, גדול שתי שנים, שנה לעיבורה שלמלכה ושנה לעיבורה שליסכה. והרן מוליד לשש ואברם אינו מוליד ושרי אשת אברם לא ילדה לו:

[לא ילדה לו] ר׳ יהודה א׳ לו לאברם לא ילדה אבל אילו נשאת לאחר ילדה, ר׳ נחמיה אמר לא לו ולא לאחר. מה מקיים ר׳ נחמיה לא ילדה [לו], אלא לו ולה דרוש לא ילדה לה שרי לו אברם:

ולה שפחה מצרית שפחת מלוג היית והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למוכרה. בעון קומי ר׳ שמעון בן לקיש מהו דתנינן עבדי מלוג, אמר להון מה דאת מליג מליג. אמר ר׳ שמעון

4 ילקוט כ׳ ע״ס, ילק׳ משלי כ׳ תתקס״ד, ילק׳ מכירי משלי ל״א י׳: 6 לעיל לד 364 וש״נ: 10 ילקוט כ׳ ע״ס: 12 ילקוט שם, פדר״א פכ״ו: ירוש׳ יבמות פ״ז ה׳ א׳: 13 יבמות פ״ז מ״א: ילק׳ תהלים כ׳ תש״כ, ילק׳ מכירי תהלים מ״ה סי׳ י״ט:

1 של הקב״ה] ~ שני׳ אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמ׳ ל[0], אדום ומואב . . משמעתם י | 2 *ועצומים דפחגכתי] ועצמים ל | הזירתה וג | רעייה וג | ואימרתה] ג, ואימרתא דפוכתי, ואמרתא א | לא כי | 3 אלין] ג, אילין פואכ, אילין (אילן י[1]) אמר הקב״ה לאברהם דיהיב ליה דתי | ועדין י | אתמהא] פואגכ, ל׳ דת || 4 *לא — וגו׳ ד] לא ילדה לו פגכתי, וגו׳ ל, ל׳ וא | אשת] כת׳ ~ פא[1]גכ | *ורחוק — מכרה אכתי] וגו׳ ורחוק מכרה ד, רחוק . . מכרה וג, וגומ׳ ל | 5 מהו] מה הוא ו, ל׳ גכ | *ר׳ אבא — עיבורה דפאגת] ר׳ אבא . . עיבורא ל, עיבורה כדברי ר׳ . . בר כהנא ו, עיבורה מ, מכירה כ | 6 אברהם פאתי | היה ל׳ פאכ | נחור י | היה ל׳ פואכי | גדל א[2] | מן הרן ו | גדול] גדל וא, אברם גדול מהרן י, נמצא אברם (אברהם פ) גדול מהרן דפת, והרן גדול ד[1] | 7 שנה] חד א[2], ל׳ ד[1]א[1] | יסכה] שרה ו | הרן י | לשש] פואגכי, ~ שנים דת | ואברהם פא[2]גכ | *ושרי — לו דפוא[2]גכתי] ושרי אשת אברם וגו׳ א[1], ל׳ ל | 9 ר׳ יהודה (יודן ו)] פ, ר׳ יהודה (יודן ו) ור׳ נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דואגכת | אומר וחאי, אמר דגכ | לו לאברהם פ, לו וי, לאברהם גכ | אבל] הא א[1], ל׳ וכי | *אילו ד[1]פוא[1]ג] אלו דא[2]כי, אם חת, לא ל | נישאת ג, היתה נישאת ח | ר׳] פואגכי, ור׳ דת | נחמיא א[1] | 10 אומר א[2]י | מה — ר׳ נחמיה] פו, ומה . . י, מה . . ר׳ נחמיה אמ׳ ג, ומה אני מקיים כ, ומה דכתיב דת | *לו דוגכת] ל׳ לפ | אלא] פגי, ל׳ דת | דרוש] פ, ל׳ דגתי | *לא — אברם ל[0]ג] לא ילדה שרה לו אברם ל, ילדה שרי לו אברם פ, ל׳ דתי | 12 מצרית] חאכי, ~ ושמה הגר דפוג | שפחת] נכסי א | היית] ג, הייתה ו, היתה דפאכתעי | והוא א | רשיי וג | למוכרה] וחאגתע, למכרה דפכי | 13 קמי א[1] | מהוא ו, מאי ג | דתנינן] פוא׳גכע, דתנן א[2], דתני׳ ד[1], דתנא דת, דתניא י | עבדי ל׳ י | לון ואג | מה דאת] פע, מה דאית א[1], כמה דאת אמר וי, כמה דאתמר ג, כמה דתימר ד | מליג מליג] גע, מלוג מלוג דפוא[2]כתי |

2 חזירתא וכו׳. משל הוא החזירה הטמאה היא רועה בעשרה ילדים והכבשה הטהורה ולא באחד וכן כל אילו את הקיני ואת הקניזי וגו׳ הם עשרה ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה אף אחד, ואתמהא כאן מלת הפלאה ועי׳ לעיל צד 177 וצד 202, ואלין בכי״ל כמו לעיל צד 45 צד 95 וצד 265:

פרשה מה. בכי״א א׳ פמ״ג, ובכי״ג וכי״כ פמ״ו, ובמקרא כאן פרשה סתומה: 7 ואברם אינו מוליד. בתמיה, אלא ושרי אשת אברם לא ילדה וכו׳, והמאמר אברם היה גדול וכו׳ נסדר כבר לעיל צד 364 ועיי״ש במ״י, ושם מסיים ואברם אינו מוליד אתמהא ותהי שרי עקרה וכו׳: 9 לא ילדה לו. כן הוספתי וכן הושלם בכי״ל ביני שיטי: 10 לו ולה דרוש. לא ילדה לו ולה שפחה וכו׳ לא ילדה לה שרי מצדה לו אברם מצדו, ובדפוסי׳ וכי״ת הגי׳ רק לו ולה ועת״נ, וסגנון אחר בכי״א ב׳ מקויים ר׳ יהודה אומ׳ ולא-ילדת אלא לו, ובכי״א א׳ מקויים ר׳ יהודה אומ׳ לו ולא ילדה לו, ובכי״ו משובש סוף המאמר: 12 ולה שפחה וכו׳. ואכ״כ ולו שפחה וכו׳ ודורש שפחת מלוג היית וכו׳ ולא היה רשאי למוכרה, וכן בלק״ט ולה שפחה מצרית לה ולא לו-שלא היה רשות לאברהם בה לפי ששפחת מלוג הייתה והיה חייב במזונותיה ולא היה וכו׳, ולפרש שפחת מלוג מביא המאמר בעון וכו׳ מהו דתנינן עבדי מלוג אמר להון וכו׳, ולשון המשנה ביבמות שם אלמנה לכהן גדול וכו׳ הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה וכו׳ ואלו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה אעפ״י שהוא חייב במזונותן וכו׳, ובסוגיא דירוש׳ יבמות שם ג׳ ר׳ חייה בר אד׳ בעי קומי ר׳ מנ׳ מהו עבדי מלוג א״ל כמה דאת אמ׳ מליג מליג ועי׳ בערוך ע׳ מלג, ובפדר״א שם נסיון החמשי שנלקחת שרה אשתו

בן יוחי הגר בת פרעה היתה, כיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתן לה, אמר מוטב תהא בתי שפחה בבית זה ולא מטרונה בבית אחר ההיד ולה שפחת מצרית ושמה הגר אמר הא אגריך, אף אבימלך כיון שראה ניסים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתן לה [אמר מוטב תהא בתי שפחה בבית זה ולא מטרונה בבית אחר] ההיד בנות מלכים בקרותיך (תהלים מה י) [בנותן שלמלכים] נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (שם שם) זו שרי:

ב ב) ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני וגו׳ אמרה יורעת אני מאיכן היא מכתי, לא כשם שאומרין קבוע היא צריכה מיומס היא צריכה הנה נא עצרני יי׳ מלדת:

[אולי אבנה ממנה] תני כל מי שאין לו בן כאילו הוא מת כאילו הרוס, כאילו מת ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראשית ל א), הרוס אולי אבנה ממנה ואין בונין אלא ההרוס:

6 ילקוט ר׳ ע״ע: 8 ילקוט סס, עי׳ לקמן פע״ו:

1 בת] אע, בתו של דפוגכתים | הייתה ו, היית ג | כיון] אבים, וכיון דפוגתעי (תהלים) | לשרה] לה י (שם) | בביתו ל׳ פא[1] | *נטל — לה] נטל . . ונתנה לה פוע, נטל . . ונתנה לו דאגתי (שם) מ, נטל ונתן לה ל, נטל ונתנה לו כ, נתן לה בתו י | 2 תהא] געי (שם), שתהא דפואתים | בתי ל׳ א[2]ם | בביתו כ | *זה דא[1]תי] הזה פוחא[2], זו למ, שלזה כ | ולא] ~ תהא וכעי | מטרונה] פואנעם, ־נא חי, ־נית כ, גבירה דת | אחרת מ | 3 אמר] ע, ל׳ דפוחאגבתים | ואף פ | כיון שראה] כשראת ו | הניסים א, מעשים טובים פ | בביתו ל׳ פא[1] | נטל . . ונתנה לה פ, נטל . . ונתנת לו דאגבתם, נטל . . ונתנה שפחת לשרה ו, נתן לה בתו לשפחת י | *אמר — אחר] אמר . . שתהא בתי שפחה (שתהא שפחה ו) בבית זה (הזה פו) ולא מטרונה (ולא תהא מטרונא י) בבית אחר פוא[2]גי, מוטב לי . . בבית זה ולא מטרונה . . אחר כ, אמר מוטב שתהא בתי . . בבית הזה ולא גבירה בבית (אחר ד[1]) אחרת דת, ל׳ ל | 5 *בנותן של מלכים ל[0]פחב] בנותם . . א[1], בנותיהן . . א[2], בנותיהם . . י, בנות . . ו, בנותן של מלכין ג, ל׳ לדתמ | זו שרי] ח:כ, זו שרה ואים, ל׳ דפת | 6 ם אני] אנא ד | *היא ל[0]דפותי] היתה כ, אני ל, ל׳ א | לא — שאומרין] לא . . שהם אומ׳ פ, לא . . שהן אומרין כ, לא כשהם אומרי׳ א[1], לא כשתן אומרים א[2], לא כשם שהיו אומרים (אומרי׳ ד[1], אומרין ת) לי דת, לא כשם שתוא אומר ו, ל׳ י | 7 קבוע (קמיע ל[0]) היא צריכה מיומס *היא (הוא ל) צריכה] קבוע הוא אלא צריכה היא מיומס פ, קבוע היא צריכה מחמס יתא צרכת ו, קמיע היא (היה כ) צריכה מיימס (מימים כ, ממיים א[2]) היא צריכה אב, קמיע היא . . הימום (חימום ד[1]ת) היא צריכה דת, מיימים היא צריכה ע, קמיע היא צריכה ע[0], לא מפני כשפים ולא מפני קמיע שאני צריכה י | 7 הנה נא עצרני] פ, אלא הנה . . דוכת, אלא עצרני אי | 8 תני] תניא כ, ל׳ א | בנים י | כאילו — הרוס ל׳ א | הוא ל׳ וכי | כילו ג | הרוס] פוגכי, הוא ~ דת | מת] הוא ~ ת | ותאמר — יעקב] מן רחל שני׳ ת | 9 ואם — אנכי] פאגכתי, וגו׳ ד | הרוס] כאילו ~ וג, כאלו ~ דפאבי, כאלו הוא ~ ת |

לפרעה לאשה וכו׳ ר׳ יהושע בן קרת אומר מאהבתו אותה פרעה כתב לה בשטר כתובה כל ממונו בין כסף בין זהב וכו׳ וכתב לה את ארץ גשן לאחוזה וכו׳ וכתב לה את הגר בתו מפלגשו לשפחה וכו׳ וע״ע בתר״י א׳, וגם אצל אפרם הסורי האגדה שפרעה נתן את הגר לשרה ועי׳ במ״ח חלק י״ז צד 65 ועי״ע גרינבוים נייע ביי־טרעגע וכו׳ צד 102: 1 בת פרעה היתה. בשכל טוב הועתק מצרית ארשב״י בתו של פרעה היתה וכיון שראתה מעשיה של שרה אמרה מוטב להיות שפחת שרה מבת פרעה וכו׳, ובלק״ט כתב מבית פרעה נתנות לה: 2 ולא מטרונה. בפירש״י עה״ת גורס או מפרש אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא ג ב י ר ה בבית אחר ועה״נ: 3 הא אגריך. דורש הגר נוטריקון ושמה הגר אמר לה פרעה לשרה הא אגריך הנה שכרך שאתן לך את בתי לשפחה, וגם בערוך ע׳ הגר הגי׳ א מ ר הא וכו׳, וכן במדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ושמה הגר פרעה נתן בתו לשרי שפחה בעת שלקחה ולכך נקראת הגר כך אמר לשרי הא אגריך: 4 אמר מוטב וכו׳. בכי״ל חסר מכאן עד בבית אחר, והשלמתי התסרון כמו במאמר שלפניו, והתיבות ב נ ו ת ן ש ל מ ל כ י ם הושלמו בכי״ל ביני שיטי בכתב הספר בדיו דיהה והגי׳ מקויימת עפ״י הספרים שציינתי וטעם הגי׳ שדרשו בנות מלכים תרתי משמע בת פרעה ובת אבימלך ועי׳ גם בחי׳ רד״ל, ופסוקים מתהלים מזמור מ״ה נדרשו באברהם גם לעיל צד 365 וצד 368: 6 מאיכן היא מכתי. לא כשם וכו׳ אלא הנה נא עצרני י״י וכו׳, ובכי״ל כתוב בגוף הספר א נ י מכתי והוגה ה י א ביני שיטי ועה״נ, והגי׳ מ כ ת י איתא בכ״י וילקוט ובמדרש דפ״ר וד״ו, ובד׳ קראקא א׳ לא נדפסה המלה בבירור, ונשתבש בד׳ קראקא ב׳ ס ב ת י וכן בדפוסי׳ אחרים: 7 קבוע וכו׳. בכי״ל כתוב קבוע היא צריכה — מיומס — הוא צריכה, ועל מלת ק ב ו ע הוגה ביני שיטי בכתב אחר ק מ י ע, ומלת מ י ו מ ס ג״כ בכתב אחר וכתוב כנ׳ על הגרד וכן נסתנו הקוים על הגרד, ואי אפשר לברר הגי׳ העיקרית ולפרשה, ומלת ק ב ו ע כמו בכי״ל בגוף הספר איתא גם בכי״פ וכי״ו, ומן הנמנע שבאילו ג׳ כ״י הישנים והמעולים משאר כ״י יהיה נשתבש קבוע ממלת קמיע, וכן קשה לפרש מלת מ י ו מ ס המקויימת גם ע״י כי״פ, ובערוך דפ״ר ע׳ מיימים הועתק ומפרש מיימים היא צריכה ס״א קמיע היא צריכה כלומ׳ רפואה מלשון מחי ומסי, ומוכח שהיו לפני בעל הערוך בב״ר שתי גרסאות שונות בספרים שונים הגי׳ האחת מיימים היא צריכה והגי׳ האחרת קמיע היא צריכה (ובשרפ״ע הודפס פ י׳ קמיע היא צריכה, ונכון בערוך דפ״ר ס״א קמיע וכו׳ מדמפרש כלומ׳ רפואה וכו׳ וזהו פירושו לתגי׳ מיימים), וכבר היתה הגי׳ העיקרית זרה לפני בעל לק״ט שמפרש אמרה שרה יודעת אני מהיכן הוא מכתי לא מפני כ ש פ י ם ולא מפני קמיע שאני צריכה אלא הנה נא וכו׳, וכן בילקוט לא מפני כשפים ולא מפני קמיע וכו׳, ובעקידה שער י״ז הועתק אמרה וכו׳ מהיכן מכתי לא כשהם אומרים קמיע היא צריכה, ומפיש שם יורו שחשבה שהש״י עצרת באופן שלא יועיל לה לא לחש ולא קמיע וכו׳, ובכי״ג חסר כל המאמר, ובכי״ל אפשר לקרות גם מ י ו מ ס בסמ״ך, ורחוק לשער שפי׳ מיומס כאן מל״ם מימסא שהוראתו ג״כ מנאף (כמו שכתב לי ידידי רא״ח לעף) ולפרש שהיו אומרין על אותה הצדקת מנאף היא צריכה וצע״ג, ועי״ע מיומס במ״י לעיל צד 264, ואולי כשם וכו׳ משל הוא שהיו אומרין כן על עקרה: 8 תני כל מי וכו׳. בלק״ט בא נא אל

וישמע אברם לקול שרי ר' יוסי אומר לקול רוח הקדש המיד ועתה שמע לקול דברי יי' (ש"א טו א):

ג) ותקח שרי אשת אברם וגו' לקחתה בדברים, אמרה לה אשרייך שאת מידבקת בגוף קרוש: ג מקץ עשר שנים לשבת אברם וגו' ר' אמי בשם ריש לקיש מניין תנינן נשא אשה ושהה עימה עשר שנים ולא ילדה אינו רשיי ליבטל מן הכא מקץ עשר שנים, הרא אמרה ישיבתו בחוצה לארץ אינה עולה מן המיניין:

ותתן אתה לאברם וגו' ולא לאחר, לאשה ולא לפילגש:

ד) ויבא אל הגר ותהר ר' לוי בר חיתא אמר מביאה הראשנה עיברה, אמר ר' אלעזר ד
28c לעולם אין האשה מתעברת מביאה הראשנה, איתיבון ליה והכת' ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (בראשית יט לו), אמר ר' תנחומא שלטו בעצמן והוציאו עירותן ועיברו כמביאה שנייה:

1 ילקוט שם: 3 ילקוט שם: 4 יבמות פ"ו ע"ו, תוספתא יבמות פ"ח, ירוש' יבמות פ"ו ז' ג', יבמות ס"ד א': 7 ילקוט שם: 8 ילקוט שם: לקמן סנ"א, ספיקתא כנסי פנ"ב (קע"ו א'), יבמות ל"ד א' ב':

1 אומר] ואגכת, אמר דח | רוח הקדש שבה י | היך מה דאת אמר ד, כמה דאת אמר וח, כד"א פכתי, הה"ד א[2], שנאמ' א[1] | 3 וגו'] את הגר י, את הגר המצרית פ, את . . המצרית שפחתה דגכת, לי וא | *לקחתה דפואתי] לקחה ל, לקחת כ | אשרייך] וג, אשריך דאכי | שאת מרבקת פוגי[1], שאת מודבקת כ, שתרבק א | לגוף קדוש כזה א[1], לגוף הקדוש (קדוש כ) הזה דפוא[2]גכתי | 4 לשבת — וגו'] לשבת אברם בארץ כנען דכת, לשבת אברם ג, לשבת וגו' פ, לי א | מנין להא דתנינן כ, מכאן תנינן א[1], מכאן דתניני א[2], תמן תנינן ו | 5 ושהא וג | עמה דוגכת, בהדה א | רשיי] וג, רשאי דאכת | ליבטל (לבטל א[1]כ)] וכ, ~ מפריה (מן פריה ג) ורביה חאג, מפריות ורביה אלא יוציא וישא אשה אחרת דת | מן הכא] וחג, מהכא דאכת | שנים] א. ~ לשבת אברם גכ, לשבת . . בארץ כנען דות | 6 ישיבתו] פחג, ישיבת ואכ, אין (שאין ת) ישיבת דת | *בחוצה לארץ פ] חוצה לארץ דוא[1]כת, חוץ לארץ א[2], של חי"ל ח, אל הארץ לג | *אינה עולה וחא[1]ג] אינו עולה לא[2], אינו עולה לו פ, אין עולה כ, עולה דת | 7 ותתן — וגו'] ותתן אותה לאברם אישה דפוא[1]ת, אישה לו לאשה חגכ, לו לאשה א[2] | לא לאחר ו, לו ולא לאחר ל[0]חגכ | לאשה] לו ~ ל[0] | לפלגש אתי, לפילגש לעצמו פ | 8 חיתה פ, חייתא דגת, חיותא כ, חיית ו | הראשונה ו, ראשונה דפגכתי (וכן בסמוך) | עיברה] פוכ, עברה י[1], עיבירת ג, נתעברה דת | 9 איתיבון ליה] כ, אתיבון ליה י, התיבון ליה ג, איתיבון חא[1], אתיבון ו, מתיבי פ, לי דת | והכת' לי וא[1] | 10 תנחום א[1]י, יוחנן פ | ערותן דפאתי, ערוותן ו, ערוות ג, ערותן לחוץ כ, עדותן ח | ועיברו] פוחא, ועיבירו ג, ונתעברו דתי |

שפחתי אולי אבנה ממנה כל מי שאין לו בן כאילו מת כאילו הרוס כאילו מת שנ' הבה וכו' כאילו הרוס שנ' אולי וכו' ועי' גם בפירש"י עה"ת, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב כל מי שאין לו בנים קרוי הרוס ועח"נ, ובמדרש הגדול כל השרוי בלא בן כאילו ביתו הרוס, ולקמן פע"א ארבעה חשובין כמת סומא וכו' ומי שאין לו בנים וכו' ועיי"ש, ומן ואין בונין וכו' עד סוף המאמר שלאחריו וישמע אברם וכו' הושלם בכי"ל בשורה שלמה באותיות קטנות בדיו דיהה, והשורה מסיימת תמ"ד ועתה שמ' לק' ד' י': 1 לקול רוח הקודש. בפירש"י עה"ת מפרש לקול שרי לרוח הקודש שבה. ובלק"ט לקול רוח הקדש זה הוא שאמרנו וכו' יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכה ברוח הקדש וכו' ועי' במ"י לעיל צד 364, ובשכל טוב ברוח הקודש היתה מדברת שלא יבטל מפריה ורביה וכו': 3 לקחתה בדברים. וכן הדרש לעיל צד 148 ויקח וכו' פיתה אותו המד"א קחו עימכם דברים ועיי"ש במ"י, ומידבקת מבנין התפעל ועי' לעיל צד 131, ובלק"ט אמרה לה אשריך שאת מתדבקת לגוף הקדוש הזה, וברש"י עה"ת לקחתה וכו' אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה ועח"נ, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב מפרש לקחתה בדברים וכו' לפי שלא היתה רוצית לקחתו מפני שהוא זקן: 5 אינו רשיי ליבטל. מפריה ורביה, וכן נוסף בכ"י שציינתי, ובדפוסי' וכי"ת נוסף עוד אלא יוציא וישא אשה אחרת, והגי' שלפנינו ובכי"ו וכי"כ כלשון המשנה ביבמות שם, וכן הועתק בלק"ט נשא וכו' אינו רשאי לבטל, ובכי"פ קטע נשא אשה ושהה עשר שנים וכו', ובירוש' יבמות שם ג' ר' אמי בשם ר"ש בן לקיש טעמא דהן־תני מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען צא שנים שעשה בח"ל, ולשון התוספתא שם נשא אשה וכו' אינו רשאי ליבטל אלא יוציא ויתן כתובתה שמא לא זכה ליבנות הימנה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המינין, ובברייתא בבבלי יבמות שם שמא לא זכה להבנות ממנה אע"פ שאין ראיה לדבר וכו' מקץ עשר שנים ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו וכו', ונר' שמדוייקת הגי' הדה אמרה ישיבתו וכו' שהכתוב לשבת אברם וכו' מגיד רק שאין ישיבת חו"ל עולה לו לאברהם מן המנין, וברש"י עה"ת פי' הטעם לפי שלא נאמר ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י ועי' ברמב"ן ובראב"ם, ובכי"ל נשתבש הדה אמ' ישיבתו אל הארץ וכו' והגהתי כגי' כי"פ ועח"נ: 7 ותתן אתה וכו'. כ"ה בכי"ל אתה ועי' לעיל צד 282 ובמ"י שם, ובלק"ט הגי' ותתן אותה וכו' לו ולא לאחר וכו' ועח"נ: 8 מביאה הראשונה וכו'. דורש ויבא וכו' ותהר כיון שבא אליה מיד נתעברה ועי' בלק"ט, ובכל המאמר לפנינו עיבר בבנין פיעל בהוראת הרה כמו בבנין נתפעל ועי' בח"נ ובעמת"ל ע' עבר: אמר ר' אלעזר וכו'. וכן נסדר לקמן פנ"א לפ' ותהרין וכו' אמר ר' לעזר לעולם וכו' מביאה ראשונה והכת' ותהרין וכו' אמר וכו' והוציאו עירותן ועיברו וכו' ועי' גם שם בח"נ, ועירותן בשני המקומות בכי"ל כמו ערותן והיו"ד במקום סגול וכן עיליונים לעיל פעמים שונות ובאימצע לעיל צד 130, ובערוך ע' עד ג' הועתק מפנ"א ותהרין וכו' א"ר תנחומא שלטו וכו' והוציאו עדותן וכו' ועוד מפ"ס לפי שבנות גוים משמרות עצמן ממקום עדותן וכו' ופי' עדותן היינו בתולים (ועי' גם בחזקוני לפ' ותהרין וכו'), ושם הגי' ממקום עידותן גם בכי"ל, וכאן הגי' עדותן רק בכי"ת ועח"נ ואין צורך להגיה כן, ובפסי"ר שם היו בנות לוט וכו' ומשקות אביהן וכו' ומתעברות הימנו וכו' א"ר אלעזר אע"פ שאין דרך האשת לעבר מן בעילה ראשונה אלא אלו שלטו בעצמן

אמר ר׳ חנינה בן פזי הקיצאונים הללו אינן לא ניכושים ולא נורעין, מאיליהן הן מתמרין ועולין, והחיטה הזו כמה צער וכמה יגיעה עד שלא תעלה: ולמה נתעקרו אמהות ר׳ לוי (אמר) בשם ר׳ שילא ר׳ חלבו מש׳ ר׳ יוחנן שהקב״ה מתאוה לתפילתן ולסיחתן יונתי בחגוי הסלע (שה״ש ב יד) למה עיקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שם שם). ר׳ עזריה מש׳ ר׳ חננא כדי שתהיינה מתפרקדות על בעליהן בנוייהן, ר׳ הונה ר׳ ירמיה בשם ר׳ חייה בר אבא כדי

1 ילקוט שם, ילק׳ שיר השירים ר׳ תתקפ״ו: 2 שיר השירים רבה פ׳ יונתי (ב׳ י״ד), תנחומא תולדות סי׳ ט׳, ועי׳ יבמות ס״ד ע׳, חולין ס׳ ב׳: 5 תנחומא וילך סי׳ ז׳:

1 חננה ג, ־נא ח, חנניה ו | בן פזי] בן בוזי י, בן פפא א¹גי (שה״ש), לע | הקצאונים ח, הקצאוגין ג, הקיצונין ע°, הקוצצים ו, הקוצים ל°אכתי, הקוצין דער, קוצים פ | אינן ל׳ ואתי (שם) | ניכושים] ו, ־ין חע, ניכושי׳ י¹, נכושים א¹, ־ין פ, מתנכשין ת, מתכנשין ד, נחרשים י (שם) | ולא נחרשי׳ ולא נזרעין י | מאיליהם ו, מאליהן כ. ומאליהן עי, אלא מאיליהן ת, אלא מאליהן ח, אלא ג | מתמרין ועולין] פחאכע, מתמרים ועולים ו, מתמרין מאיליהן ועולין ג, מתמרות ועולות י (שם), יוצאים ומתמרין ועולי׳ ד¹, . . ומתמרים ועולים דת, . . ומתרומי׳ ועולין י¹ | 2 והחטה הזו פגכ, החטת הזו ואו, החטה הזאת י (שם), תחטת ר, והחיטים הללו ת, החטים הללו ד, והחטים ח | צער] יגע ח | כמה וכ | יגיעה] א, יגע דפוגכתי¹, צער ח | שלא תעלה] ד¹פוהא²גכ, שלא יעלו דת, שתעלה י, שלא תעלה בה י (שם) | נעקרו א¹ | אמהות] א²כ, אימהות פוא¹, האמהות דחתי, האימהות ג | אמר ל׳ דפות | 3 שילא (שילה ו) דכפר (תמרת ד¹) תמרתא דפוכתי (שם) | ר׳] וגכ, ור׳ דפ | חלבו] אבהו גי (שם) | בשם דפוגכתי (שם) | שהיה הקב״ה פ, מפני שהקב״ה י | מתאוה] מתאוה לשמוע ו, ל׳ י (שם) | לתפילתן] תפלתן א¹, לתפלתן של צדיקים א²כ, תפלתן של צדיקין ו, ל׳ י (שם) | ולסיחתן] ג, ושיחתן א¹, ומתאוה לשיחתן דכתי, מתאווה לסיחתן ו, מתאוות לשיחתן פי (שם), ל׳ א² | 4 למה (מפני מה י)] פאי, יונתי ~ כ, יונתי בחגוי ~ דת, בחגוי הסלע ~ ו, וא׳ ~ ח | עיקרתי] וג, עקרתי דפאכתי | את קולך] ~ בשביל שהייתי מתאוה לשמוע שיחתן כ | משום דע, בשם פגי (שם) | 5 חננא] ח, חנינא ע, חננא (חננה ג, חיננא כ, הנינא י, חנינה פ) בר פפא פוגכי, יוחנן בר פפא דת | *שתהיינה ע] שתהינה ל, שיהיו דפחכתי (שם), שיהו ואגי | *מתפרקדות ל°חגע] מתפקדות ל, מתפרקות ור¹י (שם), מתרפקות פאכר²ו, מתרפקות דת | בנוייהן] פע, בנויין דחתי, בנואיין ו, בנאיין ג | חונא ג | ר׳ ירמיה] וג, ור׳ .. פכ, בש״ר .. א, ל׳ דתי (שם) | אבא] ווה ו |

ועיברו מן בעילה ראשונה, ובשכל טוב גורס ומפרש ויבא אל הגר ותהר מיד מביאה ראשונה אע״ג דאמר ר״י בן זכאי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה מפני שאין דלתות מתפתחות כל כך עד ביאה שניה ה״מ בצניעות אבל בפרוצות אתי מביאה ראשונה שכן אתה מוצא בבנות לוט וכו׳ וא״ר תנחום שלטו בעצמן והוציאו ערותן להשותן בביאה ראשונה כמביאה שניה, וביבמות ל״ד א׳ המאמר סתמי אין אשה מתעברת בביאה ראשונה ושם ל״ד ב׳ שאין וכו׳ מביאה ראשונה: 1 הקיצאונים. כ״ה בכי״ל בגוף הספר, ובגליון שם נסמן ס״א הקוצים. והגי׳ והקיצאונים מקויימת גם עפ״י כי״ח וכי״ג, ונר׳ שהוראתה מיני קוצים, ובערוך ע׳ קץ ד׳ הגי׳ א״ר חנינא הקיצונין (כ״ה בשדפ״ע, ובערוך הש׳ הודפס הקוצין עפ״י עיקרי התלמוד) הללו אינן לא ניכושין ולא נזרעין ומאליהן הן וכו וכו׳ ופי׳ שם הקוצין הללו אין אדם חופר הקרקע שלהן ולא זורען ומאליהן נצמחין כך הגר אבל שרה כחטה הזו וכו׳. ובמדרש הגדול גורס ומפרש א״ר חנינה הקיצונין הללו לא ניכושין ולא נזרעין אלא מאליהן הן מתמרין ועולין אבל שרה אמנו כחטה שהיא צריכה חרישה וזריעה ונכוש וכיסות ואחר כך היא מצמחת לכך נאמ׳ ויבא אל הגר ותהר, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש הקוצין הללו כלו׳ הגר שהיתה כקוץ נגד שרה היתה נזרעת מיד והחטה כלו׳ ושרה כמה צער היה לה, ובלק״ט כתב עפ״י זה המאמר בוא וראה הפקועים (אכן בכ״י פלאר׳ שם הגי׳ הקוצין) הללו מעצמן מתמרים ועולין אבל החטה כמה צער וכמה יגיעה עד שתעלה ועח״נ, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ לא מתכנשין וכו׳ וכמה יגע (ועי׳ בח״נ גם לעיל צד 85) וכו׳, ובא״א הגיה מתנכשין, וכן במ״כ מתנכשין גר׳ לשון ניכוש ועידור (ועי׳ לעיל צד 371) וכן הדפיסו אחריו, ועוד הגיה במ״כ ומאיליהן וכו׳ וכמה יגיע וכו׳, ובילק׳ שה״ש מסיים כמה צער וכמה יגע עד שלא תעלת בה את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ושרי אשת אברם לא ילדה לו: 2 נתעקרו אמהות. בשרה כת׳ ותהי שרי עקרת וכו׳ ברבקה כי עקרה היא (בראשית כ״ה כ״א) וברחל ורחל עקרת (שם כ״ט ל״א) ובלאה דרשו לקמן ריש פע״א וירא יי׳ כי שנואה לאה וגו׳ כי שומע וכו׳ ואת אסיריו לא בזה אילו העקרות וכו׳ תדע לך שכן לאה וכו׳ סומך יי׳ לכל הנופלים אילו עקרות וכו׳ תדע לך שכן לאה וכו׳, והמאמרים שלפנינו נסדרו גם בשהש״ר פ׳ יונתי וכו׳ והגי׳ שם בדפ״ר וד״ו ר׳ עזריה בשם ר׳ חנניה בר פפא אמר מפני מה נתעקרו אמהות כדי שלא יהו מתרפקות על בעליהן בנויין ר׳ חונא ור׳ ירמיה בשם וכו׳ מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיצאו רוב שנים וכו׳ ר׳ חוניי בשם ר׳ מאיר מפני מה נתעקרו אמהות כדי שייהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעזבת תדע לך שהוא כן שכן שנים שהיתה אמנו עקרה היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה כיון שעיברה נשתנה זיוה המד״א בעצב תלדי בנים ר׳ לוי בשם ר׳ שילא דכפר תמרתא ור׳ חלבו בשם וכו׳ מפני מה נתעקרו אמהות בשביל שהיה הקב״ה מתאוה לשמוע שיחתן אמר להם יונתי אומר לכן ומפני מה העקרתי אתכן שהייתי תאוה לשמוע שיחתכן הה״ד כי קולך ערב ומראך נאוה, ובתנחומא תולדות שם אברהם אשתו עקרה ולמה נתעקרו האמהות א״ר לוי בשם ר׳ שילא דכפר תמרתא ור׳ חלבו בשם וכו׳ שהיה הקב״ה מתאוה לתפלתם אמר הקב״ה עשירות הן נאות אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות לפני וכו׳, וביבמות שם א״ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב״ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וכו׳ ועי״ע חולין שם: 4 למה עיקרתי אתכם. כלו׳ אמר הקב״ה למה וכו׳, ודרשו בחגוי הסלע שהן כסלע שאינו עושה פירות ועי׳ ביפ״ת: 5 שתהיינה מתפרקדות. נשענות על בעליהן בגעגועים ועי׳ בעמת״ל ע׳ פרקד, ובכי״ל כתוב מתפקדות והרי״ש תלוי ממעל, והגי׳ מתפרקדות איתא גם בכי״ח וכי״ג וכן בערוך ע׳ פרקד, ונר׳ שגם כן הוראת הגי׳ מתרפקות וכלה״כ מתרפקת על דודה (שה״ש ח׳ ה׳), ובפי׳ ב״ר כ״י

שיצאו רוב שנים בלא שעבוד, ר׳ הונא ר׳ אידי ר׳ אבין בשם ר׳ מאיר כדי שייהנו בעליהן מהן שכל זמן שהאשה מקבלת עוברים היא מיתכארת ומיתאזבת שכל צ׳ שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בחופה: ובאות מטרונות לשאול בשלומה, ושרה אומרת להן צאו ושאלו בשלום עלובה זו, והיתה הגר אומרת להן שרי גברתי אין סתרה כגלויה, נראת צדקת ואינה, אלו היתה צדקת ראו כמה שנים לא עיברה, ואני בלילה אחד עיברתי, והיתה שרה אומרת עם דא אנה משגחא מיסב ומיתן, הלווי עם מרה:

ה ה) ותאמר שרי אל אברם חמסי וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ יודה חומסני את בדברין, למה שאתה שומע ביזוני ושותק: ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא יבעי דיני גבך, לשני בני אדם שהיו חבושים

1 לדר״נ נו״ח פי״ט: 7 ילקוט ר׳ ע״ט:

1 שנים] פוחאנגכרי (שם), השנים דתי | בלא] מן י (שם) | שעבוד] פאנגכתרי, שיעבוד דוח, השעבוד י (שם) | ר׳ אידי] וג, ור׳ אידי פי (שם), ל׳ דת | *ר׳ אבין וג] בר׳ אבין ל, ור׳ אבין פי (שם), ור׳ אבון דת | שייהנו] ו, שיהנו דפא1נתי | מהן בעליהן א1י | 2 עוברים] וכ, ־ין דפא1נתי, עוברת ח | היא ל׳ א1י (שם) | מתכארת וחג, מתכערת דכתי, מתכאבת א1 | ומיתאזבת] ומתאזבת ג, מתאזבת א2, ומיתעזבת ד1, ומתעזבת דכת, ומתועבת ו, ומתעבת י (שם), ומתבזת ח, ל׳ פוא1 | כל א | צ׳] ד1י, תשעים דפוחאנגתי (שם), ל׳ כ | השנים כ | 3 ככלה היתה א1 | בחופה] א, בתוך חופתה דפוכתי, לתוך חופתה ג | והיו מטרונות באות י (שם), והיו מטרוניות . . דפאנגבתי | למישאל ו, ושואלות א2י (שם) | בשלומה] אי, שלומה ח, בשלומת (שלומת פ) של שרה דפוגכת | ושרה] והיתה שרה דואכ, והיתה פתי (שם), והיא י | להן] פוכת, להם די | צאו ל׳ פוא2 | שאלו פ, אל תשאלו א | בשלום של י, בשלומה של דפוחאכתי (שם) | עלובה זו] פאכי, עלובה הזו ח, עלובה דת, הגר ו | 4 היתה הגר א1, והגר היתה ו, והיתת ת, והגר י | *להן פואכת] להם לדי | שרי ל׳ כ | נראית פחא2תי | ואינה] ~ צדקת | אלו] א2כי, אילו דפו, ואלו א1 | ראו] ראה ו, ל׳ כ | כמה שנים] ~ היתה עם אברם ח | 5 לא] וא2כי, שלא דפא1ת, ולא ח | עיברה] וא2כ, עברה פ, נתעברה דחא1תי | ללילה פוח, לילה א2כ | אחד] ו, אחת דפחאכתי | עיברתי] פוכ, נתעברתי דחאתי | והיתה שרה] פחאב, היתה שרי ו, והיתה דת, ושרי י | עם דא אנא (על דא אנא ג, על הא עם דא אנא ר2, מה דאנא ו) משגחא וחאנגכר2י, עם דא אני משגחת פ, עם דא אנא דת | מסב ומתן כ | 6 הלואי מיסב ומיתן דפגת, הלואי . . ומתן ח, הלווי מסב ומתן כ, הלואי ניסב (נסיב י) וניתן אי, הלוי נסב ונתן ו | 7 וגו׳] עליך | יודה] יהודה (יודה ת, יודן ו) בר׳ (ביר׳ גת, בר ד, בר רבי י) סימון דפוגכתי | חמסני א2ע | את] ד1פוחאני, אתה דכע, אותך ת | בדברין] בדברים דפוגכתעי, ל׳ א | למה ל׳ א | 8 שאת שומע פי, ששומע את ו, שתשמע א (שומע בזיוני את ג) | בזיוני פוחאכי, בקלוני דת | ותשתוק א | אבא] ~ בר כהנא דפוגכתי | יבעי] פוחא2געי, בעי דת, אי בעי א1 | לשני] וא2גכע, משל ~ דחא1תי | שהיו] פוחאנגכי, ל׳ דתע |

מפרש מתחברות על בעליהן שכן בלשון ערבי קורין לחבר רפקא ובגליון כי״א ב׳ פי׳ מתרפקות מתחבבות, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ מתרפקות ועח״נ, ובכי״ל כתוב כדי שתהיינה וכו׳ על בעליהן במראיהן והוגה בכתב הספר בנוייהן: 1 בלא שעבוד. טורח ועמל וצער גידול בנים ועי׳ לעיל צד 190 ובמ״כ לשהשי״ר שם, ובתנחומא ויצא שם הגי׳ למה נתעקרו האמהות ר׳ הונא בשם ר׳ חייא בר אבא אמר כדי שיצאו השנים בלא שעבוד: 2 מיתכארת. וכן כאורים באל״ף לעיל 384 וכאור בח״נ לעיל צד 209 וצד 341, ובכי״ל גם ומיתאזבת באל״ף ועח״נ ולא מצאתי דוגמתו, ובאדר״נ שם איתא בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ חדשים הראשונים: 3 ובאות מטרונות וכו׳. זה המשך הדרש לס״ד ותקל גברתה בעיניה ועי׳ ברש״י עה״ת ושם הובא מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת וכו׳ ואני נתעברתי וכו׳, ובלק״ט ותרא כי הרתה ותקל וכו׳ כיצד היו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה הגר אומרת להם וכו׳ נראית צדיקת ואינה צדיקת וכו׳ ראו וכו׳ לא עיברה ואני לילה אחת עיברתי, ובשכל טוב כיצד וכו׳ לשאול בשלום שרה והיתה שרה אומרת צאו וראו בשלומה של עלובה וכו׳ מראה צדקת ואינה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחת נתעברתי: 4 אין סתרה כגלויה. אין תוכה כברה וכ״ה במדרש אגדה הוצ׳ רש״ב: 5 עם דא אנא וכו׳. עם עלובה זו אני אשגיח לישא וליתן בתמית הלווי אשא ואתן עם אדוניה כיד ותאמר שרי אל אברם חמסי וכו׳ ועי׳ גם במ״כ, ובלק״ט והיתה שרה אומרת עם דא אנא מיסב ומיתן הלואי ניסב וניתן עם מרה וכו׳ ועח״נ, ובשכל טוב משיבה שרה וכו׳ אני משגחת בדברים הללו ומדיינת עליה עם אדוניה, ובכי״ל ו א נ ה כמו לעיל צד 13 ועיי״ש במ״י: 7 חומסני את וכו׳. אמרה שרה חמסי עליך חמס עשוי לי ומוטל עליך שאתה חומסני בדברים כלו׳ דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק ועי׳ ברש״י עה״ת, ור״י בשם ריב״ס דורש חמסי כאן שהוא חמס דברים (ועי׳ לעיל צד 280) וכן דורש ר״ב בשם ראב״כ חמסי עליך אמרה שרה יבעי וכו יתבקש דיני אצלך שאמרת ואנכי הולך וכו׳ ולא אמרת הולכים אנו ערירים, ומביא המשל לשני בני אדם שהיו וכו׳ אמר האחד למלך תבוע דיקי[1]) דין ומשפט שלי שיוציאו אותי מבית אסורים אמר המלך אפיקותיה הוציאוהו א״ל חברו לזה שדבר עם המלך יתבקש דיני אצלך אילו אמרת למלך תבע הדין שלנו כמו שהוציאך כן היה מוציאני ועתה שאמרת תבע הדין שלי אותך הוציא ואותי לא הוציא כך אילו אמרת וכו׳ כמו שנתן לך זרע כן היה נותן לי ועתה שאמרת ואנכי וכו׳ לך נתן ולי לא נתן, ובענין המשל עי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניסע צד 116, והסגנון יבעי דיני כמו לעיל צד 216, והסגנון תבוע דיקי כמו לעיל צד 73 שהיא תובעת דיקיות וצד 78 לתבוע דיקיון ועי׳ גם צד 218 ובערוך ע׳ חמס ב׳ וע׳ דקיון, והציווי תבוע בלא״ר כמו קטוע לעיל צד 444, וכתיבת בדברין בכי״ל בנו״ן כמו לעיל צד 49 הצדיקין וצד 217 דיברו תכתובין, ואפיקותיה עם הכנוי תיה כמו לעיל צד 125 ושמותיה וכו׳ ותקלותיה וכו׳ ועיי״ש במ״י, והמאמר הועתק ומפורש

1) δίκη.

בבית האסורים נמצא המלך עובר, אמר ליה חד תבוע דיקי דידי, אמר אפיקותיה, אמר ליה חבריה יבעי דיני גבך, אילו אמרת תבוע דיקי דידן כמה דאפקך כן אפקי, וכדו דאמרת תבוע דיקי דידי לך אפיק ולי לא אפיק, כך אילו אמרת הולכים אנו עררים כמה דיהב לך כן יהב לי, וכדו דאמרת ואנכי הולך ערירי (בראשית טו ב) לך יהב ולי לא יהב: לשני בני אדם שהלכו לילוות זרע מן המלך אמר ליה חד אשאל לי זרע, אמר יהבון ליה, אמר ליה חבריה יבעי דיני גבך, אילו אמרת אשאל לן זרע כמה דיהב לך כן יהב לי [וכדו דאמרת אשאל לי זרע לך יהב ולי לא יהב, כך אילו אמרת הן לנו לא נתת זרע כמה דיהב לך כן יהב לי] וכדו דאמרת הן לי לא נתת זרע (שם שם ג) לך יהב לי לא יהב: ר' מנחמה בשם ר' אבון חימסה פניו, ורבנין אמ' ארבע מידות נאמרו בנשים גרגרניות צייתיניות עצלניות קנאות, גרגרניות ותקח מפיריו (שם ג ו), צייתיניות ושרה שומעת (שם יח י),

8 דנריס כנס קדד כי סלא (פ"ו סי' י"א) ועי' לעיל לד 162: 9 עי' עסרוס פ"ז פ"ט:

1 תאסורין כי, האיסורין ו, תיסורין פ | וא' לו חד פ, אמר חד מנתון א' למלך אדני ו | תבוע] פתאנער, תבע דוכתע[0]י | דיקי] פותאנ[1]גע, דיקיון ד[1]י, דקיון דא[2]כתר[1], דיוקון ר[2] | אמר] אמ' המלך ו, וא' מלכא פ, ל' חג | אפקוניה פאי, אפקוה דוכ, אפקיה חג | ואמ' פ | 2 יבעי] אית לי א[1] | גבך] קומך פ | ואילו פ, דאלו א | תבע א[2]ת, יבעי מלכא ו | דיקי] וחא[1]ג, דיקיון ד[1]י, דקיון דא[2]כת | דאפיק יתך א, דאפקתיה ח, דאפקוך ו | כן] כך פתא[2], ל' י | אפקי] פחגכ, אפקני דת, הוה מפיק יתי א, הוה מפקי לי י, אפיקו יתי ו | עכשיו שאמרת י | תבוע] תבע וכת, ל' י | דיקי] פותג, דיקיון י, דקיון דכת | 3 אפקי פ | ולי] פתאגכ, לי דותי | אפקי פ, *כך ל[0]פתאגכ] כן ד, כך אמירה שרה וי, כך אמרה לו ת, ל' ל | אנו הולכים עררים פוכ, ואנו . . דגתי, אנחנו . . ח, עררים אנו הולכים א[2] | דיהיב כי | כן] כך ח, ל' א' | יהיב א[1]כת | אמרת א | 4 ואנכי] פא[2]גתי, אנכי דוא[1] | יהב] פותאגי[1], יהיב דכ (וכן בסמוך) | לי וי | לשני] וא[2]גכ, משל ~ דפתא[1]תי | לילוות] ו, ללוות דכ, ללות פאגתי[1] | 5 *ליה דחכת] לו פוא[2], לי ל | חד] פותאגכי, ל' דת | אשאל] פותאכ, אשאיל י, תשאיל דת (וכן בסמוך) | אמר המלך ו | יהבון] חאגת, הבון וי, ויהבון ד | ואמ' כ | איבעי א[1] | דאלו כת | 6 לן] פותאגכי, לנו דת | זרע ל' א | דיהב] פתאגי, דיהיב דכת, דיהבין ו | כן] כך ח, ל' וא[1] | יהב] פתא[1]גכ, יהיב א[2], הוה יהיב דת, הוה יהב י, הוו יהיבין ו | *וכדו — יהב לין] וכדו . . כך אלו אמרת . . יהב לי כ, וכדו דאמרת אשאל לי לך יהב ולי לא יהב ח, כדו דאמרת הב לי לך יהב לי לא יהב כך אילו אמרת הן (לא) לנו לא נתתה זרע כמה דיתהב לך הוו יהיבין לי ו, עכשיו דאמרת אשאיל לי לך יהב לי לא יהב הכא נמי אלו אמרת הן לנו לא נתת זרע כמה דיהיב לך הוה יהיב לי י, הכא נמי . . לא נתת (נתתה ת) זרע . . הוה (כן הוה ת) יהיב לי דת, ל' לפאג | 7 אמרת א[1] | נתתה ד[1]גת | 8 יהב] פוא[2]גכ, יהיב דתי (וכן בסמוך) | ולי פגכ | מנחמה] וג, מנחמא א[2]כע, נחמיה דא[1]תי | אבין פוא[2]גכע, מנחם א[1] | חימסה] וא[2]כע, חימסא דפתי, חימטה א[1]ג, חמטה ר | פניו] פואגכער, בפניו די | רבנין א[2], ־נן כ | ארבע] ד' א | נאמרו ל' וא[1]כ | 9 גורגרניות ד[1]י | צייתניות דפותח, ציתניות א[2]גכ (וכן בסמוך) | עצילות ו, עצלות ח | קנאות] ד[1]פא[2]כ, קנאיות חא[1]ג, קניות ו, קנאגיות ד | ותקח] מחוה ~ דת | מפריו ותאכל | צוותניות ד[1] |

בלק"ט ועיי"ש, וגם שם ובשכל טוב הגי' שאתה שומע בזיוני וכו' ועח"נ: 5 אשאל לי וכו'. השאל לי זרע אמר המלך תנו לו אמר וכו' אילו אמרת השאל לנו וכו', ובכי"ל כתוב לילות ונוסף עוד וי"ו ביני שיטין בכתב הספר, ומן וכדו דאמרת אשאל וכו' עד וכדו דאמרת הן וכו' ליתא שם וכן ליתא בכי"פ ובכי"א א' וב' וכי"ג והשלמתי המאמר ועח"נ: 8 חימסה פניו. ר"מ בשם ר"א אינו דורש חמסי עליך חמס דברים אלא שאמרה חמסי עליך ונפלה עליו וחימסת פניו, ולזה הדרש נסמכו המאמרים ורבנין אמ' וכו' ריב"נ אמר וכו' איסטטניות ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, ותוראת איסטטנית מתקוממת מורדת, וכן הדרש במאמר שהועתק בערוך ע' חמס מילמדנו ותדבר מרים וכו' אסטסינות שנאמר ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך מהו חמסי שחיטטה אותו וחיטסה פניו כנמית (ומשם נובע גם הפי' בילקוט חימסא שחיטטה אותו כנמייה), ובערוך דפ"ר ע' אסטסיאנית הועתק בב"ר וכו' ר' יהושע בר נחמני א' אף אסטסיאנות וכו' ובהגדת ילמדנו בפסוק ותצא דינת ובפ' ותדבר מרים יש ספרי' שכת' בהן סטיסיאנות וע"ע בערוך ע' פרס ב', ובע' נמיה הועתק מב"ר חמסה פניה כנמיה וגר' שבעל הערוך כוון גם שם למאמר הילמדנו ועי' גם במ"כ, ובמד' הגדול הורכבו המאמרים מב"ר ומילמדנו בערוך ע' חמס והועתק שם רב מנחמה בשם ר' אבון שחטטה אותו וחמסה אותו כנמייה, ובכי"ק שם וחמסה פניו: ארבע מידות וכו'. בדב"ר נסררו שנים מאלו המאמרים בשינוי שמות האומרים והגי' שם בד"ו ר' לוי אמר ארבע מדות בנשים ואלו הן גרגרניות וצוותניות וקנאיות ועצלניות גרגרניות מניין מחות דכתיב וכו' צוותניות מניין דכתיב ושרה שומעת פתח האהל שהיתה מציתה על המלאך קנאיות מניין שנ' ותקנא וכו' עצלניות מניין דכתיב מהרי וכו' רבנן אמרי עוד שתים איסטסיגיו' ופטטו' איסטסיגיות מניין ותאמר שרי וכו' ופטטות מנין דכתי' ותדבר מרים, ואח"כ ג' שם ד"א ותדבר מרים אמר ר' יהושע דסיכני' כשבא הקב"ה לבראת את חוה מן אדם היה מתבונן מהיכן לבראת אותה וכו' אמר הקב"ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה ולא מן האזן שלא תהא צוותנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן היד שלא תהא גונבת ולא מן הרגל שלא תהא פרדניתא וכו' ועיי"ש ולעיל צד 162 וצד 163 ובח"נ ומ"י שם, וכמידה הראשונה שנאמרה בנשים כאן איתא גם בטהרות שם שהנשים גרגרניות הן, ומלת איסטטניות אסטטניות (איסטסיגיות אסטסיאנות אסטסינות סטיסיאנות) גר' שהיא מלשון יוני [1]) ובמשקל פעלן כמו דברניות עצלניות פרסניות ועי' גם לעף אצל קרויס צד 81;

[1]) στάσις, στασιώτης.

עצלות מהרי שלש סאים (שם שם ו), קנאות ותקנא רחל (שם ל א), ר' יהושע בר נחמיה אמר אף איסטטניות ודברניות, איסטטניות ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, דברניות ותדבר מרים ואהרן וגו' (במדבר יב א), ר' לוי אמר אף גנבות ופרסניות, גנבות ותגנוב רחל את וגו' (בראשית לא יט), פרסניות ותצא דינה (שם לד א):

ישפט יי' ביני ובינך ר' תנחומ' מש' ר' חייה רבא ר' ברכיה מש' ר' אלעזר כל מי שהרתיק אחר מידת הדין לא יצא שפוי מתחת ידיה, ראויה היתה שרה להגיע לשני אברהם ועל ידי שאמרה ישפט יי' ביני ובינך נמנעו מחייה מ״ח שנה: אמר ר' הושעיא בינך כת' כבר כת' ויבא אל הגר ותהר, מה תלמוד לומר הנך הרה, אלא מלמד שנכנסה בה עין רעה והפילה עוברה, אמר ר' חנינה אילו אלישע הנביא אמ' כך ברוח הקודש דיי:

5 עי' רלמ הסנה פ״ו ב', בבל קמל ל״ג ל': 7 ילקוט סס:

1 עצלות] וח, עצלניות דפאכת | קנאות] פא^{2}כ, קנאיות ד^{1}חא^{1}, קנאניות ד | יהושע] פוחאגכע, יהודה ד, נחמיה ת | בר' ג, בן ות | נחמני א^{2}ע, יהודה ת | 2 איסטטניות] חי, אסטטניות וא'גכת, אוסט' ד, אסטסיאנות ע | ודברנית ע | אסטטניות ואגכת | דברניות] פואגכ, ודברניות דת | 3 גנבות] גנביות פוחאגכת, ל' ד | ופרסניות] חכ, ופרדניות ג, פרדניות פו, וטרדניות א, ויצאניות ת, ל' ד | גנביות | 4 פרסניות] חכ, פרדניות פוג, טרדניות א, יוצאניות ד, יצאניות ת | 5 ישפט — ובינך] פחג, ישפוט .. ובינך כ, ישפט (ישפוט א') .. וביניך וא', ל' דת | תנחומה ו, ־מא פא^{2}כת, תנחום א^{1} | מש'] ו, בשם דפגכת (וכן בסמוך) | חייה רבה ו, חייא רבה דפגת, חייא בר אבא כ | ר'] וגכ, ור' דפת | אלעזר] פוחגכ, חייא דת | 6 תחת ח | ידה ו | לשניו של דוח, לשנותיו של פת, שניה לשל כ | 7 ישפט] פוג, ישפוט דאכת | ביני *ובינך פג] ביני ובי' ל, ביני וביניך דוכת, ל' א | נמנע פא^{2}גכ | ° מחייה] מחיה ד | מ״ח] ארבעים ושמנה ח, .. ושמונים פ, שלשים ושמונה דו, שלשים ושמנה גכ, ל״ח את, שנים ח | אמר ר' הושעיא] חכ, אמר .. הושעיה ו, א״ר אושעיא א, א״ר יהושע ג, ל' דפתי | בינך כת'] פוגכ, ובינך כת' ח, בנך (ובנך א^{2}) כתי' אר, ל' דתי^{1} | כבר] פוחאגכי, ל' דת | 8 מה] פכ, ומה דוחאגתי | הרה] י, ~ וילדת בן פוגת, וילדת בן דאכ | אלא ל' אכ | שנכנסת בה] פואי, שנכנס בה כ, שנכנסה לה ג, שהכניסה בה שרה דחת | הרע א^{2}כי | 9 עוברה] פוחאגכי, ~ אמר ר' יוחנן ביני ובינך ובנך כתי' דת | חנין י | אלישע] ישעיה פ | הנביא ל' פכת | אמר ח, אמרה דגכתי | כך] כן דחאכת, ל' גי | *הקודש דוחת] הקדש פאגי, קודש ל | דיי] פוג, די חא'י, דיו א^{2}כ, דיי (די ת) אלא שזכתה לדבר עמה (עם ת) המלאך דת |

5 ביני ובינך. כ״ה ובינך בכי״ל וכ״י שציינתי וכמו שאמר ר' הושעיא בינך כת': 6 שהרתיק וכו'. שרפק אחר מידת הדין לעוררה לא יצא שפוי חלק כלו' שלם בלי פגע מתחת ידיה, וטעם המאמר כמו בב״ק שם אמר רב חנן המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה שנ' ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה וכו' ועי' בר״ה שם, והוראת הרתיק דפק כמו בירוש' ברכות ד״ו פ״א ב' ד' והרתיק על פתחו של מלך וכו' ועי' בעמת״ל ובערוך הש' ע' רתק ובחי' הרד״ל, ורבינו בחיי גורס מי שהרתיע אחר וכו' מתחת ידה: 7 מ״ח שנה. שני חיי אברהם היו קע״ה שנה ושני חיי שרה קכ״ז שנה וראויה היתה וכו' הרי נמנעו מחייה מ״ח שנה, וכן הגי' הנכונה בכי״ח ארבעים ושמונה שנים ובבחיי ראוית היתה וכו' להגיע לשנותיו של אברהם וע״י שאמרה וכו' נמנע מחייה מ״ח שנים, והגי' שלשים ושמונה שנה איתא גם בלק״ט ועח״נ ובפי' מהרז״ו: בינך כת'. וקרי ביה בנך הבן שלך שהיא הרה ממך, ודורש כבר כת' לעיל פסוק ד' ויבא וכו' ותהר מה ת״ל עוד לקמן פסוק י״א הנך הרה אלא מלמד וכו' והפילה עוברה, וכן גורס ומפרש בלק״ט בינך כתיב כלומר הבן שלך וכו', והגי' א״ר הושעיא (הושעיה אושעיא יהושע) איתא בכי״ל וששה כ״י והגי' בינך (ובינך) כת' בכי״ל ובחמשה כ״י, (ועי״ע בהערות ר״י מיללער במס' סופרים צד 87), ולפי המסורה כתוב בשאר מקומות במקרא ובינך וכאן וביניך מלא בתרי יודי״ן ונקוד על יו״ד בתראה ועי' במנחת שי, והוא חד מן עשר נקודות שבתורה שנמנו במסכת סופרים פ״ו ונמנו ונדרשו בספרי בהעלתך פי' ס״ט ובארר״נ נו״א פל״ד נו״ב פל״ז בבמד״ר פ״ג סי' י״ג ובמדרש משלי מ״ב פכ״ו ועי״ע בערוך ע' נקד ג', והדרש בספרי שם ישפט וכו' שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד וי״א על המטילי' מריבה בינו ובינה וכ״ה בבמד״ר ובאדר״נ נו״א ועיי״ש, ובאדר״נ נו״ב הנקיד עליה שלא אמרה לו אלא כנגד הגר, ובמדרש משלי ישפוט וכו' יו״ד שביניך נקוד מלמד ששרה אמנו אומרת תחזור הגר לשפחותה ואברהם אבינו היה אומר לאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין אותה חלול שם שמים בדבר אם כן יכריע המקום על דברי ועל דבריך וכו' ועי' בסמוך לפ' ויאמר אבים וכו', ולפי הגי' שלפנינו כת' כאן ובינך ועי״כ לא הוזכר כלל שנקוד על יו״ד, ושאר נקידות שבספר בראשית נדרשו במקומן לקמן פמ״ח פנ״א פע״ח ופפ״ד, וברש״י עה״ת מפרש ביני וביניך כל ביניך (ובינך) שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה וכו', ומשמע שרש״י גורס בב״ר ביניך כת' ומפרש קרי ביה בניך הנו״ן בצרי והכ״ף בשוא ולהגר אמרה כן ועי' ברא״ם וביפ״ת. וכן בשכ׳ טוב ישפט ה' ביני וביניך מלא י' שנתנה שרה עין הרע בעיבורה הראשון והפילה, ובכי״א א' ובי' הגי' א״ר אושעיא ובנך (בנך) כתי', ובפי' ב״ר כ״י בנך כתי' שלא אמרה שרה אלא כנגד בנה של הגר, ובבחיי ד״ו הועתק אמר ר' הושעיה ביני וביניך כתיב כבר כתוב ויבא אל הגר ותהר וכו' ומה ת״ל הנך הרה ויולדת בן אלא מלמד שהכניסה בה עין הרע והפילה וכו' ומסיים שם אבל לפי שמצינו וביניך מלא ויש בו שני יודי״ן יש לדרוש שהפכה פניה כלפי הגר ולה אמרה ישפוט ה' ביני וביניך כלו' העובר שביך וזה טעם שהכניסה בה עין הרע, ובדפוסי' וכי״ת המאמר מסורס והגי' שם א״ר יוחנן וכו' ובנך כתיב: 9 אמר ר' חנינה. נר' שהמאמר מוסב על הפ' ויאמר לה מלאך יי' הנך הרה וילדת בן וכו' ור״ח דורש אילו אמר לה כך נביא ברוח הקדש באלישע שאמר לשונמית למועד הזה וכו' את חבקת

ו ו) ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך וגו' אי אכפת לי לא בטובתה לא
ברעתה, כת' לא תתעמר בה תחת אשר עיניתה (דברים כא יד) ווו מאחר שציערנו אתה אנו
משעבדים אתה איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כת' ותענה שרי ותברח, וכת' לעם נכרי
לא ימשל למכרה בבגדו בה (שמות כא ח) ווו מאחר שעשינו אותה גבירה נעשה אתה שפחה
איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כת' ותענה שרי ותברח וגו', ר' אבא אי מנעתה מתשמיש 28d
המיטה, ר' ברכיה אמר טפחה סקורדסין על פניה, ר' ברכיה בשם ר' אבא דליים וכנריות נתנה למרחץ:
ז ז) וימצאה מלאך יי' וגו' [בדרך שור] באורחא דחילצה:

1 ילקוט שם: 7 ילקוט שם:

1 הנה . . בידיך וגו' י, הנה . . בידך (בידיך כ) עשי לה הטוב בעיניך וגכ, עשי לה הטוב (כטוב ת) בעיניך דת, עשי . . כטוב בעיניך וגו' א[1] | א] ג, אמ' כ, אמר ח, אמרה ן, אמ' לו ד, אמרה לו ת[1]י, ל' פא | איכפת ן, מה אכפת כ, מה איכפת דחגתי, לא איכפת פא | ולא ברעתה | 2 כת'] אמ' לה ~ פ | ווו] ודא י, לי כ | אחר א[1]ת, ומאחר כ | שציערנו אתה] ג, שציערנו אותה דוכת, שצערנו . . פי, שציערנות ר[1], שציערתה (שצערתה א[1]) בשנויה א | 3 משעבדים] וי, ־ין פחג, משתעבדים ת, ־ין ד | אותה פוחגי, בה דת | איכפת] פח, אכפת וג, לא איכפת די, מה איכפת ל°. . . אכפת כ, לי ת | *לי ל°רפוחבי, לה ג, ל' לת | לא — ברעתה ל' ת | כת' — ותברח ל' | וכת'] כת' דגכתי, אמ' לה כת' פ | 4 שעשינות י | נעשה אותה י, אנו עושין אתה ג, אנו . . אותה דפת, אנו . . כמנה כ, נעשנה א[1] | 5 איכפת] פח, אכפת ג, לא איכפת ל°דאכתי | **לין ל' ל | כת'] פוג, ל' דאכתי | ותענה] פאכ, ותעניה דוגתי | אבא] ~ בר כהנא דוגכתי, בר אבינא פא | אמר | 6 *טפחה ע] טפחתה דותר, נפחתה לע°ג, תפחתח ל°, קפחתה י, קפחונה א | סקורדקין ע°, סקורדיקון ע°, סקורדקית ע, בקורדקייסין ל°דר[1], בקורדקיסין ת, בקורדקסין פא[1]ר[2], בקורדיסקין ח, בקורדקין וגכ, בקורדיקון י | אבא בר כהנא דפוגכתי | דלויים פ, דלוים כ, דליין י, כלים י (נ"א) | וכנריות] חע, וכינריות ג, וכנורות ע°, וכנורו' י[1] (נ"א), ובנריות דות, ובנודות פ, ובגריות אר[2], סנדיות ר[1], וסנדלריאות י | נתנה] ע, נשאת ע°, נתנה לה ל°פוחאגכי[1], הו ליכה לה דת | במרחץ פ | 7 באורחה] ן, באורחא דפא[2]גתעי | דחלצה ד[1], דחולצה וחג, דחולצאי א[2], דחלוצה א[1]י, ־יצא ע, דחלשה ד, ־ישא ת, דלוחסא פ |

בן (מ"ב ד' ט־ו) דיי והגר זכתה שדיבר עמה המלאך, ובדפוסי' וכי"ת נוסף כן אלא שזכתה וכו' וזה פירוש נוסף וליתא גם בבחיי, והגי' שם א"ר חנינא אילו וכו' אמרה כן ברוח הקדש דיי ועח"נ: 1 א' אכפת וכו'. אמר אברהם ההכרח לי שלא אעשה לה טובה לפי שאמרת ואקל בעיניה וכו' ושלא אעשה לה רעה שאשתעבד בה או שאמכרנה לשפחה כת' לא תתעמר בה וכו' וזו מאחר שציערנו אותה אנו משעבדים איתה בתמיה איכפת לי וכו' ומה עשתה שרה כת' ותענה שרי ותברח ועוד כת' לעם נכרי לא ימשל למכרה וכו' וזו מאחר שעשינו אותת גבירה שנתת אותה לי לאשה נעשה אותה שפחת בתמיה איכפת לי וכו' ומה עשתה שרה כת' ותענה וכו', ובידי משה הובא מתנחומא כ"י מלמד שאמרת לו נחזירנה לשפחה ואברהם אמר אפשר מאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין בה, ודוגמתו המאמר שהעתקתי לעיל ממדרש משלי, ובלק"ט מפרש אמר אסור להשתעבד בה וכו' ועיי"ש, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש שציערנוה בבתולים, ונר' שמדוייקת הגי' בכי"ל בשלש הפעמים אכפת (איכפת) בלי מלת לא או מה ועח"נ, ובכי"א א' נוסף פירוש לא בטובתה ולא ברעתה לא בטובתת מפני ואקל בעיניה ולא ברעתה כתי' לא תתעמר וכו', ושם הגי' אחר שצעריחה בשנויה וכן בכי"א ב' שציערתה בשנוית ובגליון שם פי' בבתולים, וכתיבת אתה בכי"ל ג' פעמים כמו ותתן אתה וכו' לעיל צד 944 ועיי"ש במ"י. ולשון קצר בכי"ל בסוף שני המאמרים כת' ותענה שרי וכו': 5 ר' אבא. בלק"ט הגי' ר' אבא בר ביזנא ועח"נ, ודורש ותענה וכו' שמנעתה מתשמיש המיטה שמניעת תשמיש נקראת עינוי וכדאיתא ביומא ע"ז א' תשמיש המטת דאיקרי ענוי מנא לן דכתיב אם תענה את בנותי וכו' אם תענה מתשמיש וכו', וכן נוסף פירוש בכי"כ מנעתה וכו' כמה דתימ' אם תענה את בנותי ואם תקח נשים מכאן שנקרא עינוי: 6 טפחה וכו'. זרקה מנעלים על פניה, והגי' סקורדסין איתא בכי"ל בגוף הספר, ובערוך ע' סקרדק בשדפ"ע סקורדקין (ובערוך הש' סקורדקיה), ונר' שצ"ל סקורדסקין[1]), והגהתי טפחה כמו שהגי' בערוך הש' שם ובכי"ל הגי' נפחתה והוגה ת ממעל, וחגי' נפחתת איתא גם בכי"ג ובשדפ"ע וצ"ע, ועוד הוגה בכי"ל ביני שיטי בדיו דיהה בקורדקייסין, ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א גורס ומפרש טפחתה בקורדקייסין (כקורדקסין) הכתה אותה במנעלים ועח"נ וקרויס צד 519, ובילקוט הגי' קפחתה ובשכל טוב מקפחת בקרדוקות וכו' ועי' לעיל צד 227 וצד 246 קופית (קופח) על ראשו וכו' ועי"ע במאמר ידידי רא"ח לעף במ"ע צייטשריפט פיר אססיריאלגיע חלק כ"ג צד 280: דליים וכו'. דליים ששואבים בו מים במרחץ ודליים קבוץ מן דלי, והגי' וכנריות איתא גם בכי"ח ובערוך הש' ע' כנר, ובכי"ג וכינריות, ובערוך דפ"ר וכנורות, וכן בנ"א בילקוט דפ"ר כלים וכנורו' (ושם ליתא הפי' מכות שנוסף בגליון בילקוט ד"ו) ובעמת"ל ח"ב צד 859 פי' בדוחק כנורה מחצלת של קנים או של גמי, ועדיפא הגי' ובנריות[2]) מטפחות שמשתמשין בהן במרחץ, וכן בירוש' ב"ק פ"ז ו' א' מן דכר לי חדא מילתא אנא נסיב ברנייתא, ובפי' ב"ר כי"ט גורס ומפרש דליים ופנדיות דלי לשאוב מים ופנדיות מעפורת שמעטפין כשיוצאין מן המרחץ, ובמדרש דפ"ר וד"ו הגי' ובנריות, וכן בדפוסים ישנים אחרים, ושם גם במ כ ובנריות גם הוא מין כלי וכו', ובד' שטעטטין וד' ווארשא שינו הגי' ופנדיות. ובד' ווילנא גם במ"כ ופנדיות: נתנה למרחץ. נתנה לה שרה להוליך למרחץ וכן מפרש במדרש אגדת הוצ' רש"ב שהכריחתה להוליך הכלים אחריה למרחץ: 7 באורחא דחילצה. בתר"י ב' מתורגם שור חלוצה, וכן אל מדבר שור (שמות ט"ו כ"ב) בתר"י א' למדברא דחלוצא ובתר"י ב' אורחא דחלוצא ועי' בערוך ע' חלץ ב', ובד"ו הגי' באורחא דחלשה ובמ"כ הגיה עפ"י תרג' ירושלמי דחלוצה וכן הדפיסו אחריו;

[1]) scordisci. [2]) βανάριον.

ח) ויאמר הגר שפחת שרי וגו' מתלה אמ' אין אמר לך חד אדניך דחמר לא תהיימין, תריין עתד לך פרובי, כך אברהם אמר הנה שפחתך בידך, המלאך אמר הגר שפחת שרי וגו' ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת:

ט י) ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גברתך וגו' ויאמר לה מלאך יי' הרבה ארבה כמה מלאכים ניזדווגו לה, ר' חמא בר' חנינא אמר חמשה, בכל מקום שנאמר אמירה מלאך, רבנין אמ' ארבעה בכל מקום שני מלאך, אמר ר' חייא בוא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים, מה מנוח אמר לאשתו מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג כב) והגר שפחה ורואה חמשה מלאכים ואינה מתייראה מהם, אמר ר' אחא ציפרנן שלאבות ולא כריסן שלבנים, אמר ר' יצחק צופייה הליכות ביתה (משלי לא כז) בני ביתו שלאברהם צופים היו והיתה רגילה להם:

ח יא) ויאמר לה מלאך יי' הנך הרה וגו' אמר ר' יצחק שלשה הם שנקראו בשמם עד שלא נוצרו, יצחק ושלמה ויאשיהו. [ביצחק מהו אומר אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את

1 ילקוט שם, בבא קמא ל"ב ב': 4 ילקוט שם, ילק' משלי ר' תתקס"ד, לקמן פנ"ה, שמות רבה פ"ג סי' ט"ז: 6 ילק' מכירי משלי ל"א כ"ז: 8 יומא ע' ב': 10 מכילתא בא פט"ז, ירוש' ברכות פ"א ד' ה', פדר"א פל"ב:

1 מתלה] וג, מתלא דפאכתערי | אמר דוגכע, אמרין ת | אין] פואגכע, אם דתי | יאמר ת | אחד א[1] | אדניך] פא[2]גכ, אודניך עי, אודניך א[1]' אוניך דר, אונייך ת, אודנין ו | דחמר] ~ אית לך ו | *תהיימין ו] תהימן י, תהוי מן כ, תהיינון א, תחיימן ל, תחיי מן ג, תחוי מן פ, תחמיין ע, תיחוש דת, תחוש מן ר | 2 תרין אכתרי | *עתד ו] עתיד ת, עתר לפגכע, עתיר ד, עכיד י, אמרין אר | פרובי] א[1]ע, פרוכי דתע°ר, פירוכי פכ, פידוכי ג, פרומי י | אברהם] פואנכי, אברם דת | אומ' פ | אומ' פא | 5 ניזדווגו] ד[1], נזדווגו דאנתי, נזדוגו פכ, נזדמנו ו | חמא] פוחאנכי, יוסי דת | בר'] ד[1]גכ, בר דוחאתי, בשם ר' פ | חנין י | ה' ד[1]א[2]י | כל גכי | מלאך] ~ הוא א[1]י | רבנין — מלאך ל' אנכי (משלי) | 6 ר' ד[1] | חייה בר ווה ו, חייא בר אבא אי (שם), חנינה פ | בא פא[1]גכתעים | מה י (שם) מ, כמה כח י, כמה קשה פ | הראשונים פאת, אחרונים י | לאחרונים] לראשונים י | מה מנוח] אע, מנוח מה ו, מנוח דפגכתים | 7 אומר וא[2] | לאשתו ל' ע | שפחה] ע, שפחת שרי דפוכתים.. שרה ג, ל' א | רואה דוגתי, ראתה פא[2]כעמ | חמשה] ה' ד[1]א, כמה גי (שם), ל' ע | מלאכים] פוחאגכתי (שם) מ, המלאכים ע, מלאכים בזה (זה ת) אחר זה דתי | ואינה] פוחגי, ולא דאכתעי (שם) מ | 8 מתייראה] פי, נתייראה דא[2]ת, נתיראה ד[1]א[1]כעי (שם) מ, יראה ו | אחא] פוחאכעם, חיא דתי, הונא ג | ציפורנן ג, צפורנן והא[2]כי, צפורן מ | צופיה | 9 אברהם] פוחא[2]גכם, אבינו אברהם דת, אברהם אבינו א[1]י | להם] פחא[1]גם, כהם וא[2]כי (שם), לראות בהם דתי | 10 *יצחק דפוא[2]גכת] ל' לא[1] | ג' ד[1]א | בשמם] ו, בשמם לפני הקב"ה דפת, בשמם לפני המקום כ, לפני המקום שמות א[1], לפני המקום א[2] | שלא נוצרו] ~ ואילו הן פגכ, ואלו הן דוא[2]ת, אלו הן א[1] | 11 שלמה א | יאשיהו א | *ביצחק מהו (מהוא ו) אומר פוחג] ביצחק כת' דכת, יצחק דכתי' א[1] | *אבל — יצחק חכת] אבל.. וקראת פ, אבל — בן וגו' ד, אבל.. בן ו, וקראת — יצחק א[1] |

1 אין אמר וכו'. אם יאמר לך אדם אחד אזניך של חמור הן לא תאמין ואם יאמרו לך שנים כן הכן לך פרובי[1]) רסן כך אברהם אמר הנה שפחתך וכו' המלאך אמר הגר שפחת וכו' והיא בעצמה אמרה מפני שרי גברתי וכו', והגהתי עפ"י כי"ו ת ה י י מ י ן והיא אפעל מן אמן, ות"א ולא תאמין (דברים כ"ח ס"ו) ולא תהימין ועי' בעמת"ר ועמת"ל ע' הימין, וגם בילקוט הגי' תהימן בה"א וכן בכי"כ וכי"א א' וב' ונשתבש שם, ובכי"ל הגי' ותחיימן ונקוד שם[2]), וכן בתי"ת בכי"ג וכי"פ ובערוך ע' עתר ועח"נ, ובמעריך ע' אורן מקיים הגי' לא תחמיין ועיי"ש, ועוד הגהתי עפ"י כי"ו ע ת ד, וכן גי' כ"י במעריך שם, ובכי"ת עתיד בדל"ת, ובירוש' ב"ב פ"ב י"ג ב' ועתר ליה תכריכין ועי' עמת"ל ע' עתר, ובכי"ל הגי' עתר בריי"ש וכן בערוך שם ובכי"פ וכי"ג וכי"כ, ובדפ"ר וד"ו עתיר, ובאיזה דפוסי' עתיד, ובילקוט הגי' עביד וכן הוגה באיזה דפוסים. וגם מלת פ ר ו ב י נשתבשה ברוב הספרים, והמאמר דוגמתו בב"ק שם מנא הא מילתא דאמור רבנן חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש (ובילקוט שם הועתק מב"ק מנא וכו' דאמרי אינשי וכו' אוכפא מוש לגביך) וכו' דכתיב ויאמר הגר שפחת שרי וכו' ותאמר מפני שרי גברתי וכו': 5 שנאמר אמירה מלאך. מלאך אחר היה שנזדווג לה, ולרחב"נ גם בפ' ח' שנאמר בו רק אמירה ויאמר הגר שפחת שרי וכו' מלאך הוא, וג' פעמים בפ' ט' י' י"א כת' ויאמר לה מלאך וכו' ועוד בפ' ז' וימצאה מלאך וכו' הרי חמשה, ולרבנין ארבעה בכל מקום שנ' מלאך, ונכונה הגי' ר' ח מ א בר' חנינא וכן לקמן פע"ה גם בדפוסי' א"ר חמא ב"ח הגר שפחת שרה היתה ונזדמנו לה חמשת מלאכים וכו', וכשטתו גם בשמו"ר שם הגר המצרית ה' מלאכים שלחת אצלה, והמאמר רבנין אמ' ארבעה וכו' ל"ג בכי"א א' וב' וכי"ג וכי"כ ובילק' משלי שם וכן לא הועתק בלק"ט, והגי' שם כמה וכו' רב חמא ב"ר חנינא אמר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך בוא וראה מה בין הראשונים לאחרונים מנות אמר וכו' והגר שפחת שרה חמשה וכו' ראתה ואינה מתיראה מהם, ובשכל טוב וקיי"ל כרב חמא בר חנינא דאמר חמשה וכו' ולא כרבנן דאמרי ארבעה שהרי ר' חייא בר אבא מפרש טעמא דר' חמא בר' חנינא דאמר ר' חייא ב ר א ב א בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים שהרי הגר ראתה חמשה מלאכים יחד ולא נתייראה וכו' ומנות ראה אחד ואמר מות נמות וכו', ובמדרש הגדול הועתק מ ה מנות אומ' מות נמות וכו' והגר ראתה חמשה מלאכים ולא נתיראה כו' ועי' בערוך ע' צפורן: 8 אמר ר' אחא. וכן במה"ג אמר רב אחא צפרנן וכו' ובשכל טוב ואמר רב אחא וכו', ובלק"ט א"ר ח י י א צפרנם של אבות וכו' ועח"נ, וביומא שם א"ר י ו ח נ ן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים: 9 רגילה להם. למלאכים לראות בהם ועח"נ:. 11 ביצחק וכו'. בכי"ל חסר מכאן עד ביאשיהו וכו' יאשיהו שמו ותשלמתי ועח"נ, והמאמר מקורו

1) φορβειά. 2) תְּחַיְּמַן.

שמו יצחק (בראשית יז יט), בשלמה מהו אומר הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו (דה"א כב ח), ביאשיהו מהו אומר ויקרא על המזבח בדבר ייי ויאמר מזבח מזבח כה אמר ייי הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ"א יג ב)], ויש אומרים אף ישמעאל באומות הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל:

ט יב) והוא יהיה פרא אדם ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר שהכל גדלים ביישוב והוא גדל במדבר, ריש לקיש אמר פרא אדם וודיי שהכל בוזזים ממון והוא בוזז נפשות:

ידו בכל ויד כל בו ידו ויד כלבו שוות, מה כלבו אוכל נבלות אף הוא אוכל נבלות, אמר ר' אלעזר אימתי ידו בכל ויד כל בו לכשיבוא הוא שכתוב בו וכל די דיירין בני אנשא חוות ברא ועוף שמיא וגו' (דניאל ב לח) ההיד לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר (ירמיה מט כח) נבוכדראצר כת' שעצרן במדבר והרגן:

על פני כל אחיו ישכון הכא את אמר ישכן ולהלן את אמר נפל (בראשית כה יח) אלא

5 ילקוט כ' ע"ט: 7 ילקוט שם: 11 ילקוט שם, לקמן סוף פס"ב:

1 *בשלמה מהו (מהוא ן, מה הוא דת) אומר דוחגכת] בשלמה כתי' א[1], שלמה דכתיב פ | *הנה — שמו ג] הנה . . שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו ן, הנה . . מכל אויביו שלמה . . שמו דת, הנה . . והניחותי וגו' פ, הנה בן נולד לך (בן נולד כ) ושלמה יהיה שמו א'כ | 2 *ביאשיהו מהו (מהוא ן) אומר פוחגכ] ביאשיהו כתיב דת, . . נאמ' א[1] | *ויקרא — שמו דת] הנה . . שמו גכ | 4 *אומרים ד] אומ' ד'פות, או' לגכ | באומות] ~ העולם פא[1] | *הנך — שמו ישמעאל פוגת] הנך . . את שמו ישמעאל ד, הנך הרת וגו' ל, וקראת שמו (את שמו א[2]כ) ישמעאל אכ | 5 שהכל] פוחאכי, ~ יהיו דת | בישוב פא[2] | והוא] פוחאכי, ~ יהיה דת | 6 וודיי] ן, וודאי דג, ודאי אתי, ל' פכ | 7 כל בו] פוחגי, ~ קרי בית כלבו דת | ידו — שוות] וכי, ידו . . שות ג, יד כלבו שוות ח, שוות פ, הוא והכלב שוים דת (ידו ויד כלבו — ויד כל בו ל' א) | כלבו] פוחגכי, הכלב דת | 8 אימתי] פתגכ, אמתי ןי[1], מתי דת | לכשיבוא] וגת, לכשיבא דפ, כשיבוא א[2], כשיבא א[1]כי | הוא] אותו דפחאגי, אתו ן, ל' ת | שכתב א[1] | וכל] ד[1]פוגי, ובכל דא[2], כל חכ | דיירין] וכתי, דירין פא[2], דאירין ד[1]א[1], דיארין ג, דארין ד | אנשא] וכתי, אינשא דפאג | חות ג, חיות פות, וחיות דתי (חוות — וגו' ל' אכ) | 9 וגו'] יהב ביד והשלטך בכולהון דוהתי | **חצור] ל' ל | נבוכדנצר] ע, נבוכד' ן, נבוכד נצר א[1], נבוכדנאצר א[2] נבוכד נצר (נבוכדנצ' ד[1], נבוכדנאצר כ, נבוכד נאצר ג') מלך בבל דגכתי | 10 נבוכדראצר כת'] ע, נבוכד ראצור (נבוכדאצ' ד[1], נבוכד ראצר ת, נבוכדרצר ע[0], נבוכד נאצר כ) כתי' דכתע', ראצור כת' פ, נאצור כתי' ח' נצור כת' ג, ל' אי | שעצרן] פוחגכעי, שאצרן דת, שעוברין א | 11 ועל א[2] | ישכן] פגכ, ישכון דואתי | הכא — ישכן] הכא . . ישכון דותי, הכא הוא או' ישכן א[2], הכא אמ' ישכון א[1], ל' ג | ולהלן — אמר] חגי, ולהלן הוא אומ' וא, והתם כתי' דת | נפל] על פני כל אחיו ~ י |

במכילתא בא והגי' שם וג' הם שנקראו מפי הקב"ה יצחק ושלמה ויאשיה יצחק מהו אומר אבל שרה וכו' וקראת שמו יצחק בשלמה מהו אומר כי שלמה וכו ביאשיהו מהו אומר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו' ויש אומרים אף ישמעאל בגוים מצינו שמותיהן של צדיקים ומעשיהם גלויים למקום עד שלא נוצרו וכו', ובירוש' ברכות שם איתא ד' נקראו עד שלא נולדו ואילו הן יצחק וישמעאל יאשיהו ושלמה יצחק וקראת את שמו יצחק ישמעאל דכתיב וקראת את שמו ישמעאל יאשיהו הנה בן נולד וכו' שלמה כי שלמה יהיה שמו, ובפדר"א שם ששה נקראו בשמותן עד שלא נולדו ואלו הן יצחק וישמעאל ומשה רבינו ושלמה ויאשיהו ושמו של משיחנו וכו' ועיי"ש: 5 ר"י וריש לקיש. ר"י מפרש פרא אדם אדם דומה לפרא שגדל במדברות שהכל וכו' והוא גדל במדבר וכדכת' וישב במדבר (בראש' כ"א כ"א), ור"ל מפרש פרא אדם וודיי רודף אחר בני אדם שהכל וכו' והוא בוזז נפשות ועמ"כ ועמת"ל ע' פרא ב': 7 ויד כלבו. דורש ויד כל בו קרי בית כלבו כמו שנוסף בדפוסי' וכי"ת ועי' במ"י לעיל צד 16 בד"ה מי העיר וכו': 8 אימתי וכו'. אימתי יתקיים ויד כל בו לכשיבוא נבוכדנצר שכתוב בו וכל די וכו' הה"ד לקדר וכו' וקדר מבני ישמעאל, וכן מפרש בשכל טוב וכל די דארין וכו' לפיכך נקרא כל והיתה ידו בבני ישמעאל זש"ה לקדר וכו', והגי' וכל די וכו' איתא גם בדפ"ר ובכ"י שציינתי, ובדניאל שם ובכל, ושם הכתיב דארין והקרי דיירין (ובתנ"ך הוצ' גינצבורג נסמן דירין קרי ועח"נ), והובא כאן דיירין לפי תקרי, וכן כתוב בכי"ל חוות כמו שהמלה נקראת במבטא חוויו ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 8 בד"ה והוא גלי, ובפסוק בירמיה שם לקדר וכו' הובא כאן נבוכדנצר כמו שהשם טורגל בקריאתו (וכ"ה בערוך ע' נבוכדנצר, ובד"ו וכי"ת נבוכד נצר בשתי תיבות ועי' גם בח"נ לעיל צד 846 צד 878 צד 404 צד 487 וצד 489) ודורש נבוכדראצר כת' כלו' בסוף המלה כתוב אצר ודורש כמו עצר שעצרן סגרן ועכבן במדבר והרגן, וגם בערוך הש' הגי' לקדר וכו' נבוכדנצר נבוכדראצר [כת'] שעצרן וכו', ולפנינו במקרא שם הכתיב נבוכדראצור והקרי נבוכדראצר, ובתנ"ך הוצ' גינצבורג נסמן בס"א נבוכדראצר כתיב וקרי ועיי"ש, ובשכל טוב הועתק אשר הכת נבוכדנצר מלך בבל שעצרן וכו', וכן ל"ג נבוכדראצר כת' בכי"א א' ב' ובילקוט, ובכי"א א' וב' ליתא גם הדרש שעצרן, והגי' שם שעוברין, והגי' שאצרן איתא רק בדפוסי' וכי"ת ועח"נ: 11 על פני. כ"ה בכל הספרים חוץ מכי"א ב', ובמקרא כתוב ועל פני וכו' ועי' במ"י לעיל צד 129 בד"ה ראיתי וכו': ולהלן. בסוף פרשת ואלה תלדת ישמעאל וכו' את אמר וישכנו מחוילה וכו' על פני כל אחיו נפל, והמאמר נסדר גם לזה הפסוק לקמן סוף פס"ב, ושם הגי' בכי"ל עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון כיון שפשט ידו בבית המקדש נפל, והגהתי גם כאן כיון שפשט ועח"נ, ולא פירשו אימתי פשט ידו בביה"מ, ונר' שכוונו לפסוקי דקרא בתהלים מזמור פ"ג אהלי אדום וישמעאלים וכו' אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים וכו' ובישעיה כ"א ג' משא בערב ביער בערב תלינו אורחות דדנים וכו' ועי' בספרי האזינו

כל הימים שהיה אברהם קיים ישכון וכיון שמת נפל, עד שלא פשט ידו במקדש ישכון כיון שפשט ידו במקדש נפל, בעולם הזה ישכון בעולם הבא נפל:

יג) ותקרא שם יי' הדבר אליה ר' יודה ר' יוחנן בשם ר' אלעזר בר' שמעון ו מעולם לא נזקק הקב"ה לשוח עם אשה אלא עם אותה צדקת והוא על ידי עילא, ר' אבא (אמר) בשם ר' ביריי כמה כירכורים כירכר בשביל לשיח עמה ויאמר לא כי צחקת (בראשית יח טו), והכת' ותקרא שם יי' הדובר אליה ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' אידי על ידי מלאך, והכת' ויאמר יי' לה (שם כה כג) [ר' לוי בשם חמא בר' חנינא על ידי מלאך], ר' לעזר אמר על ידי שם:

אתה אל ראי אמר ר' אייבו אתה הרואה בעלבון העלובים:

כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי אמרה לא דיי שנזקקתי לדיבר אלא למלכות היך

3 ילקוט רמז פ', לעיל צד 188 וש"נ: 8 ילקוט שם: 9 ילקוט שם, ועי' לקמן פנ"ח, תמיס ק"ב ט', תנחומא שמות פי' י"ט, שמות רבה פ"ב סי' ו':

1 הימים] פא[1]כי, ימים וא[2]ג, זמן דת | שהיה—קיים] פגכ, שהיה אברהם אבינו (אבינו אברהם ות) קיים דותי, שחי אברהם א | ישכן פא[2]גכ | וכיון שמת] פחא[2], כיון שמת א[1]גכי, וכשמת דת, וכיון שנסתלק ו | ידיו גת | בבית המקדש | ישכן פוכ | *כיון שפשט דפגכת] וכיון . . ח, כיון שפושט ל, משפשט ואי, ומשפשט א[2] | 2 ידיו וג | בבית המקדש | ישכן פגכ | ובעה"ב א[1], ולעולם הבא פ, אבל לעולם הבא חכ, אבל לעתיד לבוא ד[1]וגת, אבל . . לבא ד | 3 הדובר דפוא[2]כת | אליה] ~ אתה אל ראי דת, על ידי מלאך י | ר' יהודה בר' (בר רבי י, בר דפ) סימון דפוגכתי | ר' יוחנן] פו, ור' דגכתי | בר' שמעון] ד[1]וכ, בר רבי . . י, בי"ר . . ת, בר . . ד, בשם ר' שמע' ג, ל' פ | 4 לשוח] וכ, לשיח פא[1]י, להשיח דת, לדבר א[2]ג | **אותה] ל' ל | צדקת] פא[1]כ, הצדקת דוגתי | והוא] אף הוא ו, אף היא פא[1]גכ, ואף היא דתי | עילא] פוא[1], עילה דגכת, עלה י[1] | אבא] ~ בר כהנא פוא[1]גכי | אמר ל' דפוכת | 5 *ביריי פג] בירי תי, ביריי ל, כירי ד, ברכיה א[1] | כמה] ~ דברים וכמה פגכי | בשביל] כדי א[1]ג, ל' ו | לשיח] א[1]כי, לשוח וג, להשיח דפת | והא כת' וג | 6 בר'] ד[1]וגכ, בר רבי י, בר דפת | נחמן פ | בשם ר' אידי] פגכי[1], בש' ר' אחי ו, ל' דת | *והכת' ויאמר—שם] והכת' ויאמר . . לה (לה שני גוים בבטנך ג) ר' לוי בשם ר' חנינא (חניני' ד[1], חנינה וג) בר (בר' ד[1]ו, בר רבי י, בשם ר' כ) חמא אמר על ידי מלאך ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר (זומר' אמ' ד[1], זימרא אמ' גכ, זימרה ו, זמרא י) על ידי שם דוגכי, והכתיב . . לה שני גוים בבטנך ר' לוי בש"ר חנינה בר חמא אמ' . . ר' אלעזר . . בר זמרא ע"י שם בן נח ת, ר' לעזר אמ' על ידי שם והכת' ויאמר יי' לה על ידי שם ל, ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא על ידי שם פ, ר' אלעז' אומ' ע"י שם בן נח א[1] | 8 איבו פכת, אבא א[1] | אתה] א, ~ הוא דפוגכתי | בעלבונם י, בעלבונן וגכ | עלובים א[1], ־ין א[2], של עלובים פוגכי, . . עלובין דת | 9 הלם] פוחגת, הלום דאכי | ראי] פוי, רואי דחגכת | אמרה ל' פ | די חי, דיי לי ג | לדיבר] וחג, לדיבור ד[1]פת, לדבור די |

פי' שכ"ב ובמ"י לעיל צד 344 בד"ה וכתוב וכו'; ווירידי רב"ז באכער כתב לי שיתכן שכוונו לאריסט מלך תנוטים שבא להלחם עם אריסטובולוס והביא את בית המקדש במצור כמו שמסופר בקדמוניות י"ד ב' א', ואולי כוונו לדוכוס דערבייא שהיה בחיל אספסיינוס בירושלים ועי' באיכ"ר פ' היו צריה וכו', ומן הנמנע למצוא במאמר שלפנינו ראיה שחיבור מדרש ב"ר הוא מאוחר ולפרש כיון שפשט ידו בבית המקדש בזמן ממשלת הערביים שכבשו את ירושלים ובנו בית תפלה למחמדיים על מקום ביהמ"ק (עי' מייבוים דיא עלטעסטען פאזען וכו' צד 43), ובכל המקומות בב"ר שנדרשו הפסוקים בארבע מלכיות (לעיל צד 16 צד 147 צד 399 צד 409 צד 437 צד 439) לא הוזכר ישמעאל כלל ועי' באיכ"ר פי' נשקד וכו' בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון אדום וישמעאל (ובאיכ"ר מ"ב הגי' אדום ושעיר) ובמדרש תהלים ו' סי' ב' ד"א על השמינית על ארבע גליות שהן שמונה מלכיות (על ארבע מלכיות שהם שמונה) ואדום היא השמינית וכו' בבל כשדים מדי פרס יון ומקדון ישמעאל ואדום (ובילקו' תהלים ר' תרל"ד הגי' אדום ושעיר), ובפדר"א שנתחברו בזמן ממשלת הערביים איתא בפכ"ח במאמר הראה הקב"ה לא"א בין הבתרים מלכיות וכו' ותור אלו בני ישמעאל, ושם בדרש אימה זו מלכות רביעית וכו' נוסף עליו אלו בני ישמעאל וכו' ועי' במ"י לעיל צד 437 וצד 439 וגד"פ צד 275: 4 עם אותה צדקת. עם שרה, וכל המאמר נסדר כבר לעיל צד 188 ועיי"ש במ"י, ובכי"ל נשתבש גם כאן כיריי והגהתי ביריי, ועוד מסורס ומשובש כאן בכי"ל והכת' ותקרא וכו' ר' יהושע וכו' בשם ר' אידי על ידי מלאך ר' לעזר אמ' על ידי שם והכת' ויאמר יי' לה על ידי שם והגהתי והכת' ותקרא וכו' על ידי מלאך והכת' ויאמר יי' לה ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא על ידי מלאך ר' לעזר אמר על ידי שם ועח"נ, ומשובשת הגי' ר' לוי בשם ר' חניני' בר (בר') חמא ועי' גם לקמן פמ"ח ופס"ג, ור' לוי בשם ר' חמא ב"ח עי' גם לעיל צד 67 צד 90 צד 96 ועי"ע באגה"א ח"א צד 8 וח"ב צד 300, ובכי"א ב' המאמר מקוטע מעולם לא נזקק הכ"ה לדבר עם אשה וכו' בפסוק אל האשה אמר: 8 הרואה. מפרש אל ראי אלוה הראיה הרואה בעלבון העלובים ועי' ברש"י עה"ת, ובלק"ט הגי' הרואה בעלבונן של עלובים ועח"נ: 9 לדיבר. וכן לעיל צד 328 זכה הוא ובניו לדיבר, והוא מל"ם והדבר אין בהם (ירמיה ה' י"ג) ועי' באכער דיא עקסעגעטישע טערמינאלאגיע דער יודישען טראדיטיאנסליטעראטור ח"א צד 19, ודרשו כי אמרה הגם הלם אמרה לא דיי וכו' אלא למלכות היך דאת אמר כי הביאותני וכו' (וכן לקמן פנ"ה משה אמר וכו' אל תקרב הלם וכו' אין הלם אלא מלכות וכו' כי הביאותני וכו' ועי' בזבחים ובתנחומא ובשמו"ר שם ובתנחומא מ"ב שמות סי' ט"ז הערה פ"ג) ראיתי אחרי ראי לא די שנזקקתי עם גברתי כלו' לראיה אלא ביני לבין עצמי, וטעם ראיתי אחרי ראי ראיתי המלאכים במדבר אחרי רואי אותם בבית גברתי וכדאמרינן לעיל צד 455 בני ביתו של אברהם צופים היו והיתה רגילה להם ועי' ברש"י עה"ת, והגי' שלפנינו איתא גם בכ"י שציינתי, ובדפוסי' וכי"ת

ראת אמר כי הביאותני עד הלם (ש"ב ז יח), לא דיי שנזקקתי עם נכרתי אלא ביני לבין עצמי, אמר ר' שמואל למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני, עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה וציטצמת פניה, ראתה שפחתה והיא לא ראתה:

פרשה מו

א יז א) ויהי אברם בן תשעים וגו' כענבים במדבר מצאתי ישראל כביכורה בתאינה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י) ר' יודן אמר התאנה זו בתחילה אורים אותה 29a אחת אחת ואחרכך שתים שתים ואחרכך שלש שלש עד שאורים בסלים ובמגרפות, כך בתחלה אחד היה אברהם, ואחרכך אברהם ויצחק, ואחרכך אברהם יצחק ויעקב עד ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וגו' (שמות א ז), אמר ר' יודן מה תאינה זו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותה ובטל המום, כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא ערלה הזו העבר אותה ובטל המום התהלך לפני והיה תמים:

4 ילקוט כאן פ', ילק' הושע ר' תקכ"ס: 9 תנחומא נ"ב לך לך סי' כ"ס:

1 חלם] פ ו נ ת, הלום ד' | לא] פ ו ח א נ י, ראיתי אחרי רואי לא דיי שנזקקתי עם גברתי (גבירתי ת) לראות המלאך אלא שאפילו גברתי (אפילו גבירתי ת) שהיתה עמי לא ראתה (נ"א ד[1]) ד"א ~ ד ת | די ח י | שנזקקתי עם גבירתי פ נ ת | עם גברתי שנזקקתי א[1] | 2 שמואל] א[2]י, ~ בר נחמן ד פ ו ח א[1] נ כ ת | למטרונה] פ ו א[2] נ כ, משל למטרונה ד ה א[1] ת, . . למטרונא י | לפניי ן | ועברה פ ו כ, כיון שעברה א[1] | *וציטצמת] וצוטצמת ל', וצמצמת ן, וצימצמי' ד[1], וצימצמת ד פ נ, וצמצמה א כ ת ע ר י | 3 ראתה — ראתה] וראתה . . ראתה ח א[1], וראת . . ראת נ ע, וראת . . ראתה א[2], וראתהו . . ראתהו פ, ולא ראתה המלך (את המלך ת) והשפחה ראתה ד ת ר י || 4 כענבים] כת' ~ א[1] כ | *כביכורה בתאינת (כבכורת בתאנה כ י[1]) בראשיתה — אבותיכם נ כ י] כבכורה.. בראשיתה וגו' ד, וגו' ל | 5 אמר ר' יודן | זו] נ, חזו ד פ ו א[1] כ ת י, הזאת א[2]י (הושע) | אורין פ א[1]י | 6 אחת אחת] אחת י (שם) | אחר כך ן, ואחר ח | שתים שתים] כ ת י, שתים ד פ א[1]י (שם), ב' א[2], שנים שנים ן | אחר כך ן, ואחר ח | *שלש שלש פ ו כ ת] שלש ל ח נ י, ג' ד[1]א, שלשה ד', | שאורין י, שאורים אותה ד ו נ ת, שאורין אותה פ א[1]י (שם), שאורין אותם ע | ומגרפות א[1], ומגריפות ע, ומגרופיות ן | 7 אברהם] ח א[1]י, ~ ויירש (ויירש נ) את הארץ ד פ ו נ כ ת | ואחר כך שנים ד פ נ ת', ואחר שנים ח, אחר כך שנים שנים ן, ואחר כך שתים י (שם) | ואחר כך י, אחר כך ן, ואחר כך שלשה נ כ ת, ואחר שלשה ח, ואחר כך שלש פ י (שם), ואחר כך שלשה (ג' ד[1]) עד ד | עד] פ ו ח א נ י, ואח"כ ד ת | ובני — וגו] שפרו וישרצו א | 8 מה ל' נ י (שם) | תאנת זו א[1], . . זאת א[2], התאנה הזו ד פ ו נ כ ת י | להן בה א י | בלבד ל' א | העבר אותה — המום] א ת י, העבר אותו . . המום ד ו נ כ, ל' י (שם) | 9 כך — הזו] כך . . הערלה הזו ו ח, כך . . ערלה זו א[1], כך . . הערלה ד, כך . . הערלה ד[1], כך . . אין לך . . הערלה הזו נ, כך . . אין בך מום . . הערלה ת, כך לא היה פסולת באברהם אלא הערלה בלבד אמר לו הקב"ה י (שם), כך התהלך לפני והיה תמים אין בך פסולת אלא הערלה י | התהלך — תמים ל' י |

ג' תחלת ראיתי אחרי רואי לא דיי שנזקקתי עם גברתי (גבירתי) לראות המלאך אלא שאפילו גברתי (אפילו גבירתי) שהיתה עמי לא ראתה, ואח"כ ג' שם בדפ"ר נ"א לא דיי וכו' אלא ביני לעצמי, ובד"ו וכי"ת ד"א לא דיי וכו', וגר' שהתבות „לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה" הן פירוש לתבות „לא דיי שנזקקתי עם גברתי" בגי' העקרית, ודייקו אחרי ראי שהיא לבדה ראתה המלאכים בבית אברהם ושרה לא ראתה ועל זת אמר רשב"נ משל למטרונה וכו' ושרה לא ראתה מפני שצמצמה פניה בצניעותה ויראה מחביט אל המלאכים והגר השפחה ראתה, ומפי' ב"ר כ"י משמע שגורס כגי' הדפוסי' שמפרש שם ראיתי אחרי רואי לא די שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה ומדיוקא דקרא נפקא דאמר אחרי רואי (בפי' ב"ר כו"א דאמ' אחרי רואי ש"מ שלא ראתה גברתה עמה היה לו לומ' ראיתי אחרי רואנו ומדקאמ' אחרי רואי ולא אחרי רואנו) שמע מינה שלא ראתה אלא היא לבדה ודומה למטרונת ששאלה המלך וצמצמה פניה ומעטת את עצמה מרוב בושת וכבשה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה שהעיזה פניה בתרגום ירושלמי (בתר"י ב' בראשית ל"ת ט"ע) כי כסתה פניה ארי (ולפניו שם ארום) צמצמת אפהא, ואולי טבע' מזה הפירוש הנוסחא הראשונה בדפוסי' ועי' במ"י לעיל צד 125 צד 201 צד 371 צד 395, וגם בערוך ע' צמצם מפרש צמצמה כסתה, ושם הגי' וצמצמת פנית וראת שפחתת והוא לא ראת ועת"נ:

פרשה מו. בכי"א א' פמ"ד, ובכו"ג וכו"כ פמ"ז, ובמקרא כאן פרשה סתומה: 5 אורים. מלקטים, וארת מל"מ אריתי מורי (שה"ש ה' א'), ואולי גם תראה אותה (ישעית כ"ח ד') כמו האורה אותה, ובדרז"ל נאמר ארה אצל תאנים ועי' בערוך ע' אר ב' וע' מגרף, ותאנים אין לקיטתן כאחת ועי' לעיל צד 100 ובמ"י שם בד"ה כמלקטי תאנים וכו' ועי"ע שבת סי"ח א' ובג"ש, ולקמן פנ"ג דרשו ג"כ כי תאנה וכו' זת אברהם תוך דאת אמר כביכורת בתאינה בראשיתה ראיתי אבותיכם וכו': 6 ואחרכך. כ"ת בכי"ל ועי' לעיל צד 442: אחד היה וכו'. כלה"כ ביחזקאל ל"ג כ"ד ועי' לעיל צד 278 וצד 354: 9 כך אמר וכו'. וכן סגנון סוף מאמר ר' לוי למטה סי' ד', ובתנחומא

ב [ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים וגו'] לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג א) זמן היה לו לאברהם שנתנה לו המילה בעצם היום הזה נימול אברהם (בראשית יז כו), וזמן היה שתפול לבניו במדבר כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהושע ה ה): ימול בן מ"ח בשעה שהכיר את בוראו, אלא שלא תנעול דלת בפני גרים, ימול בן פ"ה בשעה שנידבר עמו בין הבתרים, אלא כדי שיצא יצחק מטיפה קדושה, ימול בן פ"ו בשעה שנולד ישמעאל, אמר ר' שמעון בן לקיש קינמון אני מעמיד בעולם,

1 ילקוט רות פ', ילק' יהושע ר' ט"ז, ילק' קהלת ר' תתקס"ח, פסיקתא פי"ב (ק"ב ב'), מדרש קהלת פ' לכל זמן (ג' א'), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 96) ועי' לעיל צד 315: 4 לעיל צד 274 וש"נ: 5 מכילתא משפטים פס' דנזיקין פי"ח, מסכת גרים פ"ד, תנחומא מ"ב לך לך סי' כ"ד, תנחומא שם סי' י"ז:

1 לכל] כתיב ~ א[1] | 2 לו לאברהם אבינו ג'י, לאבינו אברהם ן, לאברהם אבינו א | שנתנה] י (יהושע) שניתנה פואגי (קהלת), אמתי שנתנה י[1], אימתי שניתנה דת, אימתי נתנה כ | המילה] כי, תמלה פ, מילה דואגת | אברהם] פואגכי, ~ וישמעאל בנו דת | 3 שתפול — במדבר] ר, לו שתפול.. במדבר פ, שתפול מבניו במדבר ן, שתפול לפניו במדבר ג, שתפול לבניו לימול א[1], שתפול לבניו י (יהושע), שתימול לבניו י[1] (קהלת), שימולו בניו י, לאברהם אבי' שימול אותם במדבר א[2], להם (לו ת) לבניו שנמולו (שנימולו ת, שימולו כ) שתי (ב' ד[1], שני כ) פעמים אחד (א' ד[1], אחת כת) במצרים ואחד (וא' ד[1], ואחת כת) במדבר דכת | *וכל — לא מלו ן] וכ"ה הי' בס' בד' בצ' לא מל' ל[0], ממצרים וגו' ל, ממצרים א[1]ת, וגו' א[2], ל' דגכי | 4 ימול] חא, וימול דתי, וימל גכ, וימל אברהם פ | בן מ"ח (ארבעים ושמנה פג, ארבעים ושמונה וח) שנה דפותאגי, בן מ"ח שנה ת | בשעה שהכיר] פחאבי (קהלת), היה בשעה שהכיר גי, הי' אברהם בשעה שהכיר ן, היה כשהכיר דת | לבוראו י | 5 תנעול] כי (שם), ינעול פא[1], לנעול דוחגתרי, ינעלו א[2] | גרים] פאגכרי, הגרים דוחת | ימול] פאי[1], וימול חי (שם), וימל גכ, ואם תאמר היה לו לימול דת, נימול ן | בן שמונים וחמשה (פ' וה' ד[1], פ"ה ת, שמנים וחמש פן, שמנים וחמ' ג) שנה דפוגת, בן ע"ה י, בן שבעים וחמש ח, בן ע"ה (שבעים וחמש כ) שנת אכ | בשעה שנדבר דפא[2]גתי, בשעת שדיבר א[1], בשעה שדבר כ, שנדבר י (שם), היה אבינו אברהם בשעה שנדבר ן | **עמו] ל' ל | הב"ה בין הבתרים א[1] | 6 קדושה] טהורה י (שם), כשרה וקדושה ר[2] | ימול] אי, וימול דפחגתי (שם), וימל כ, נימול ן | בן פ"ו] א[2], בן שמנים ושש כ, בן פ"ו (שמונים ושש וח, שמנים ושש ג) שנה פוחא[1]ג, בן שמונים וששה (פ' וו' ד[1], שמונים ושש ת) שנים דת | בשעת] היה אברהם ן | אמר ר' שמעון בן לוי י (שם), אמר הקב"ה י | כקנמון י | בעולם מעמיד א[1] |

מ"ב שם ד"א כבכורה בתאנה מה התאנה הזו אין בה פסולת של כלום שכל האוכלים יש בהן פסולת ואדם משליך מהן אבל התאנה אין אדם משליך ממנה כלום כך אמר הקב"ה לאברהם שלם אתה ואין בך חסר של פסול אלא הערלה הסר אותה והיה תמים שנ' התהלך לפני והיה תמים: 1 ויהי אברם בן וכו'. כן הוספתי, ובזה המאמר שמתחיל כסגנון הפתיחות (ועי' לעיל צד 41 צד 179 צד 886) דרשו למה נצטוה א"א על המילה בזמן שהיה בן צ"ט שנה וימול בן מ"ח וכו' בן פ"ה וכו' בן פ"ו וכו', ודרשו ויאמר אליו אני אל שדי וכו' אמר לו הקב"ה אברהם דייך וכו', ובדרש זה וכן בכל הדרשות דיו לעולמי וכו' ודייה לעורלה וכו' דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך וכו' דיו לעולמי שאני וכו' נדרש השם שדי נוטריקון לשון דיי וכן במאמר ר"נ בשם ר' אחא וכו', ובמאמר ראב"י נדרש שדי לשון כדיי, ומתחלת התורה ועד כאן לא הוזכר השם שדי ועי' ברמב"ן לזה הפסוק: 8 שתפול לבניו במדבר. וכ"ה בפי' ב"ר כ"י ומפרש שם בכי"ט שתבטל המילה במדבר, ונכונה גם גי' כי"ו שתפול מבניו במדבר ועח"נ, ועם הגי' זמן היה להם לבניו שנמולו שתי פעמים א' במצרים וא' במדבר וכו' מסכמת הגי' במדרש קהלת וזמן היה לבניו וכו' שימולו בשני מקומות אחת במצרים ואחת במדבר וכו', ובמ' קהלת מ"ב שם וזמן היה לו שיפרע ממנו בשני מקומות אחד במצרים וכו', ובפסיקתא הגי' וזמן היה שתפול מבניו שתי פעמים אחד במצרים וכו' (ובילק' יתרו סוף ר' רע"ב הועתק מפסיקתא שתפול לבניו ב' פעמים וכו') ועי' למטה סי' ו' ולקמן פמ"ז סי' ג': 4 בשעה שהכיר וכו'. כדברי ר' יוחנן ור' חנינא לעיל צד 274 בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ועי' במ"י שם וצד 278 (ושם בד"ת הוא תחילתו וכו' צריך לתקן וא"כ ס"ל לר"י בן מ"ח היה וכו'): שלא תנעול דלת. במכילתא שם חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים שאלו מל בן עשרים שנה או בן שלשים לא היה גר יכול להתגייר אלא מפחות מבן שלשים לפיכך גלגל המקום עמו עד שהגיע לתשעים ותשע שנים שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים וליתן שכר ימים ושנים וכו' (ובילק' משפטים ר' שמ"ט הועתק לא היה גר יכול להתגייר מבן ל' ומעלה וכו', ובמס' גרים שם לא היה גר שנתגייר מן כ' שנה ומעלה או בן ל' שנה ומעלה וכו'), ובתנחומא מ"ב שם למה מל בן תשעים ותשע ללמד לגרים שאם בקש גר להתגייר שלא יאמר זקן אני מעכשיו איני מתגייר ילמד מאברהם שמל בן תשעים ותשע וכו' ועי' בתנחומא שם, ובעקידת שער י"ז הגי' שלא ינעול דלת בפני גרים ועח"נ: 5 ימול בן פ"ה. לעת זקנותו בשעה שנדבר עמו בין הבתרים, וגי' אחרת בילקוט כאן וילק' קהלת בן ע"ה שנה ועח"נ, וכן הגי' בעקידה שם ימול בן ע"ה שנה בשעה שדבר עמו וכו', ושטת הס"ע שאברהם היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע' שנה ועי' במ"י לעיל צד 369 ובמ"י שם צד 870 וצד 441, ובתנחומא מ"ב חיי שרה סי' ו' סהו בכל עד שהוא בין הבתרים בישרו שהוא נותן לו בן אחר חמשים ושתים שנה כיצד ר' יוחנן ור' חנינא אומרים בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו באותה שעה בישרו שהוא נותן לו בן אחר נ"ב שנה וכו' ועי' גם בהערות רד"ב ראטנער לס"ע פ"א הערה כ"ד: כדי שיצא יצחק וכו'. ולכן לא נצטווה למול עד אחר לידת ישמעאל, ופריך ימול בן פ"ו בשעה שנולד ישמעאל כדכתיב ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וכו': 6 קינמון אני מעמיד. אמר הקב"ה קינמון אני מעמיד בעולם מה קינמון הזה וכו' הוא עושה פירות כך היה אברהם שצרור דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו, והקב"ה צוהו למול כשהיה בן צ"ט שנה והמילה כעין העידור ויגוב בשיבתו ויעשה פרי, ובפי' ב"ר כ"י הגי'

מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך שצרר דמו משבטל יצרו
ג משבטלה תאוותו: אמר אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון, אמר לו הקב״ה אברהם
דייך אני ואתה בעולם, אם אינך מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ודייה לעורלה עד כאן ודייה
למילה שתהא ענומה עד כאן, אמר עד שלא מלתי היו באים ומזרווגים לי, תאמר משמלתי באים
ה ומזרווגים לי, אמר לו הקב״ה אברהם דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך, ולא לך לעצמך אלא
דיו לעולמי שאני אלוהו דיו לעולמי שאני פטרונו: ר׳ נתן בשם ר׳ אחא ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק
אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולם דיי [ואילמלא שאמרתי לעולמי דיי] עד עכשיו היו מותחים

2 עי׳ לעיל לד 94: 2 תנחומא מ״ב לך לך סי׳ כ״ד כ״ה, תנחומא שם סי׳ י״ט: 3 תנחומא מ״ב לך לך סי׳ כ״ה: 6 ילקוט כ׳ פ״ח, לעיל לד 37 וש״נ:

1 ומה פג | הקנמון ו׳ (שם) | הזה] זה פא׳, ל׳ כ | מעדרו ומזבלו כ | כך] ~ אברהם י, דמי מילה א | שצרר] פת, שצרור ו, משצרר ל⁰גב, משנצרר דא¹תרי, ל׳ א² | דמו ל׳ א² | *משבטל דוגתי] משביטל פא¹, מי שביטל ח, מה שבטל ל, שבטל א², ובטל כ | 2 משבטלה תאוותו] וג, משבטלה (משביטלה ח) תאותו פהא¹תרי, משביטלה תאוותו משנקשר דמו ד, מלילה שביטל תאותו א² | חביבה] א, ~ היא דפיגבתרי | למה] פאגבי, מפני מה דות | לו ל׳ א¹ | אברהם] פותכי, לאברהם דת, ל׳ אג | 3 דייך] ~ אברהם א | ואם אין את (אם אין את ו, ואם אין אתה תי, ואין את ג, ואין אתה כ) מקבל דפיגבת, ואם לא תקבל א | עליך ל׳ את | למול] פוגבי, לימול דת, המילה א | דייו ג, דיי פוב | לעולם כ | דייה ו, דיי כ | לעורלה] ג, לערלה דפואבתי | דייה ו, דיי כ | 4 אמר] ~ אברהם ל⁰ | ומזוגין פ | שמשמלתי וב, משאמול ח | באים] ו, הן באים דת, הן באין פגב, שהם באין י, אין באים ל⁰, שיבואו א | 5 ומזרוגין פ, ויזדווגו א | אברהם ל׳ ואגבתי | דייך — אלהיך] א¹גת, דייך . . אלוהיך ד, דייך . . אלהיך פ, ל׳ א¹י | דייך — פטרונך] ופטרונך פ | לעצמך] לבדך י | 6 דיו — אלוהו] דיו — אלהיו ת, דיו לעולם . . אלוהו י, ל׳ א² | דיו — לעולמי] דיו (דיי כ) לעולם פכ, ל׳ וי | רב ו | בשם ר׳ אחא] פוגב, ור׳ אחא דת | ר׳ ברכיה] פוג, ור׳ . . דכת | 7 הוא ל׳ והא² | אמרתי א² | לעולם די א, לעולמי די י, לעולם דיי ולשמים (לשמים ג) דיי ולארץ דיי פג, לעולם די לשמים די לארץ די ח, לעולם דיי לשמים ולארץ דיי כ, לעולמי ולשמים די ולארץ דיי ד, לעולמי לשמים ולארץ די ת, לשמים דיי ולארץ דיי ו | *ואילמלא — דיי ל⁰] אם לא אמרתי לעולם די א², אם . . אמרתי לו דיי א¹, שאילולי שאמרתי לעולם די ולשמים ולארץ דיי פ, שאילולי שאמרתי (אמרתי ג) לשמים (לשמים דיי ג) ולארץ דיי וג, ואלולי שאמרתי לשמים די ולארץ די ח, שאלמלא שאמרתי לשמים וארץ די י, שאלולי שאמרתי להם די דת, ל׳ לב | עד עכשיו] עד עתה א, ל׳ וג | מותחין פאגבי, מתוחים ח, נמתחי׳ ד, ־ים ו, ־ין ת

משנצרר דמו ועחי״נ (וכן שבת ק״ז ב׳ וחולין מ״ו ב׳ נצרר הדם וכו׳) ומפרש שם משנקשר דמו כלומר בזקנותו בשעה שדמו אינו חי כל כך וכו׳, ומזה הפירוש נוסף בדפוסי׳ משנקשר דמו (ועי׳ במ״י לעיל צד 457 בד״ה לדיבר), וכבר העיר בא״א משנקשר דמו יתר, והגי׳ כך דמי מילה משבטל איתא גם בעקידה שם: 2 אמר אם וכו׳. אמר אברהם לפני הקב״ה אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדה״ר, ובסגנון זה שאל גם פילוסופוס אחד את ר׳ הושעיה ועי׳ לעיל צד 94 ובמ״י שם: אמר לו הקב״ה. אני אל שדי דייך אני ואתה בעולם והדורות שלפניך לא היו ראוים שתנתן להם המילה ואם אינך מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ויהיה חרב. ובבחיי הועתק אם לא תקבל את המילה וכו׳ ועתי״נ, והמאמר מפורש עפ״י אגדת שהועתקה במדרש הגדול עמו׳ 247 זש״ה זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם וכו׳ לחק לישראל ברית עולם כמה חמורה מילה דתאני דבי ר׳ אליעזר מיום שברא הקב״ה את העולם גזר עליו שיתקיים אלף דור בלא מילה (ועי׳ לעיל צד 263 ובמ״י שם) כיון שבאו דור המבול והשחיתו מעשיהן איבדן לאחר עשרה דורות שוב באו דור הפלגה וקלקלו יתר מן הראשונים ובלבלן וכיון שבא אברהם אבינו וראה אותו הקב״ה שהוא הולך בתמימות וכו׳ אמ׳ לזה ראוי שתנתן על ידו מצות מילה מיד נגלה עליו הקב״ה ואמ׳ לו אני אל שדי אמ׳ לו אם מקבל אתה עליך ברית מילה מוטב ואם לאו אני אומר לעולם די ויחזור לתוהו ובהו הדא היא דאמור רבנן אלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנ׳ אם לא בריתי יומם ולילה וכו׳ (ועי׳ שבת קל״ז ב׳ ונדרים ל״ב א׳, ושם ל״א ב׳ במשנה גדולה מילה שאילמלא היא לא ברא הקב״ה את עולמו שנ׳ וכו׳ אם לא בריתי וכו׳), ובתנחומא מ״ב שם סי׳ כ״ד א״ל הקב״ה משבראתי את עולמי הייתי מתגלגל בעשרים דור עד שתבא ותיטול את המילה ועכשיו אם אין אתה מקבל דיי לעולם עד כאן ואני מחזירו לתהו ובהו ואין צריך לי עוד לעולם לכך אמר אני אל שדי דיי העולם ואם אתה מקבל עליך דיי לעולם אני ואתה וע׳ בתנחומא שם: 3 ודייה לעורלה וכו׳. דרש אחר אל שדי שאמר דייה לערלה שהיתה נוהגת עד כאן ודייה למילה שתהא עגומה מתעצבת עד כאן, ועגומה מל״ם עגמה נפשי (איוב ל׳ כ״ה) ועי׳ בעמת״ל ע׳ עגם, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ כ״ה ויאמר אליו אני אל שדי דיה הערלה עד עכשיו היתה הערלה נוהגת אבל המילה היתה נצפנת דיו לעולם שאני אלהיו, ובכי״ל וכי״ג כתיב לעורלה בוי״ו כמו העורלה בדפ״ר וכי״ג לעיל סוף סי׳ א׳, וכן שם המסכת עורלה בתוספתא כ״י ערפורט ועי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים: 4 באים ומזדווגים לי. במלחמת המלכים (וכן לעיל צד 401 וכיון שבאו ברברים להזדווג לו וכו׳) תאמר משמלתי באים וכו׳, ובכי״ל הוגת ביני שיטי אין כלו׳ אין באים ומזדווגים לי בתמיה אמר לו הקב״ה אני אל שדי דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך[1]) המגין בעדך ולא לך לעצמך וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ פטר ד׳, ובפירש״י עה״ת מפרש עפ״י המאמרים שלפנינו אני אל שדי אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה לפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: 6 ר׳ נתן וכו׳. זה המאמר נסדר כבר לעיל צד 37 ועיי״ש (ובמ״י שם צריך לתקן ולקמן פמ״ו הגי׳ בכי״ל ר׳ נתן וכו׳ ר׳ ברכיה בש״ר יצחק), וכאן הוגה

[1]) πάτρων.

השמים והארץ והולכים: תני משי׳ ר׳ אליעזר בן יעקב אני הוא שאין העולם ומלואו כדיי באלהותי, תרגם עקילס אקסיוס ואיקנוס:

[התהלך לפני והיה תמים] אמר ר׳ לוי למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני ועברה ד לפניו ונתכרכמו פניה, אמרה אם תאמר שנימצא בי פסולת, אמר לה המלך אין בך פסולת אלא ציפורן אצבע קטנה שלך גרולה קימעה, העבירי אותו ובטל המום, כך אמר הקב״ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה הזו, העבר אותה ובטל המום התהלך לפני והיה תמים:

ב) ואתנה בריתי וגו׳ ר׳ הונא בשם בר קפרא ישב אברהם ודן בגזירה שוה נאמ׳ כאן ערלה ונאמ׳ ערלה באילן, מה ערלה שנאמ׳ באילן מקום שעושה פירות אף ערלה שנ׳ באדם מקום שעושה פירות, אמר ליה ר׳ חנינה וכי כבר נתנו גזירות שוות לאברהם אתמהא, אלא ואתנה

3 ילקוט שם: 5 לעיל צד 458: 7 ילקוט שם, תוספתא שבת פט״ו (פט״ז), שבת קל״ה א׳, ויקרא רבה פכ״ה סי׳ ו׳, תנחומא ע״ב לך סי׳ כ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ז י״ח:

1 השמים והארץ לי | והולכין עד שיחיו המתים ג | תני] פוא, תאני ג, תניא דכת | משום דפגכת, משם ו, בשם א | אליעזר] ואגת, אלעזר דפב | כדיי] כ, כדי דפא[1]גי, כדאי א[2]ת | באלהותי] א[1], באלהותו פוא[2]כ, לאלהותי דתי, לאלהותו ג | 2 תירגם ג | אכסיוס פואר, אכסיום דכת, אקיום ע, אקיוס ע[0], אכיום ג | ואקנוס פבע, ואיקנוס ו, ואנקוס ר[1], ואנקום דת, ואנקיום ג, ואנקינוס א[1]ר[2] | 3 למטרונא י, משל למטרונה א[1], . . למטרונא ח | [○]לה] לי ד | 4 ואמרה ח | אם לי | שנמצא דפוא[1]גכת, שמצא א[2]י | פסולת] מום י | **בך (ביך י)] לך ל | פסולת] מום ו | 5 צפורן | אצבע] וגכ, של אצבע די, שלך של אצבע פ, אצבעך א | שלך] כתי, שליך דוג, לי פא | גדל א[2] | קימעה] פא[2], קימעא דא[1]גת, קמעא כי, קימאת ו | אותה א[1]כי | המום] ~ ממך א | לאברהם] פבתי, לאברהם אבינו ד, לאבינו אברהם ו | 6 פסולת] מותר ת | הזו] וחג, הזאת דת, בלבד י, לי פב | 7 וגו׳] ביני ובינך פא[2], ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד גכ, ביני ובינך . . במאוד מאוד ו, ביני וביניך א[1], ביני וביניך וגו׳ ד | [○]ר׳ הונא] רב . . ד | משום פ | בגזרה שוה פ, בג״ש א[1], גזירה (גזרה י) שוה דוגכתי, ג״ש א[2] | נאמר׳ (נאמ׳ א[1], נאמר כ) ערלה באדם ונאמ׳ (ונאמר כ) ערלה באילן ואי[1]כ, נאמרה (נאמר חי, נאמ׳ א[2]) ערלה באילן ונאמרה ערלה (ונאמר ערלה י, ונאמ׳ ערלה חא[2], וערלה פ) באדם דפחא[2]גתי | 8 שנאמ׳] וא[1], שנאמרת דפג, האמורה כי | במקום חג, אל מקום פוא[2], אינו אלא ממקום א[1] | שעושה] כ, שהוא עושה דפואגת, שעושין י (וכן בסמוך) | אף] כך פ | שנאמ׳ וא, שנאמרה דפת, האמורה גכי | במקום פחג, אל מקום ו, ממקום א[2], אינו אלא ממקום א[1] | 9 ליה] לוגת, לי פו | חנינא (חניני ד[1], חנינה פגת, חנניה י[1]) בן (בר דפת) פזי דפוא[2]גכתי[1], חנינא בר פפא א[1] | כבר] פוחאגכי, לי דת | ניתנו חא[2]גת | גזירות — לאברהם] לאדם הראשון קלין וחמורין וגזירות שוות כ | אלא] פוחג, ~ רמז רמז לו אי[1]כ, רמז רמזה לו דתי |

בכי״ל ביני שיטי ואילמלא שאמרתי וכו׳ וליתא בגוף הספר, והגי׳ בכי״ג היו מותחין והולכין עד שיחיו המתים וכן בתנחומא ט״ב שם ד״א אני אל שדי אמר ר׳ א ב ה ו כיון שברא הקב״ה את עולמו ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים שנ׳ וימתחם וכו׳ אילולי שאמר להם די היו נמתחים והולכים עד שיחיו המתים אמר לו הקב״ה לאברהם אני הוא שאמרתי לעולמי די כך אומר לערלה די, ובתנחומא מ״ב בראשית סי׳ י״א אמר ר׳ א ח א דיבר הקב״ה לשמים שיבראו והיו נמתחין והולכין שאלמלא שאמר להם די היו נמתחין והולכין עד שיחיו המתים, ושם מקץ סי׳ ט״ז ואל שדי יתן לכם רחמים זש״ה אשרי הגבר וכו׳ זה היה יעקב שאמר לבניו אל שדי אל יאמר ליסורי דייכם וכו׳ ד״א ואל שדי אמר ר׳ א ח א השמים הללו וכו׳ והארץ וכו׳ כיון שאמר להם הקב״ת שיבראו היו נמתחים והולכים א״ר אחא אילולי שאמר להם הקב״ת די היו נמתחים והולכים עד שיחיו וכו׳ אמר יעקב מי שאמר לשמים וארץ דייכם הוא יאמר ליסורי דייכם ואל שדי, ובתנחומא מקץ סי׳ י׳ מי שאמר לשמים וארץ די יאמר ליסורי די וכו׳ ועי׳ לקמן ריש פצ״ב: 1 שאין העולם וכו׳. נ״ל לפרש זה המאמר הקשה אני הוא שאין העולם ומלואו כדיי באלהותי שאין להם שום ערך בערך אלהותי וזהו שתרגם עקילס שדי בלשון הראשון אקסיוס[2]), ובלשון השני תרגם איקנוס[3]) כפי הדרש שדי לשון דיי ועי׳ מ״ש מהרז״ף בספרו איבער דען אייגפלוס וכו׳ צד 28 ור״מ לערנער בספרו על ב״ר צד 57, ונלאו המפרשים בפירוש זה המאמר ודוחק גם הפירוש במאור עינים פס״ה אין העולם ומלואו כדאי לאלהותי כלומר שהנמצאים כולם יחדיו אין בהם די להתקיים כמוני וכו׳ ועיי״ש, וגי׳ הערוך עי׳ בע׳ אקיום וכתב שם תרג׳ עקילס וכו׳ וכן לועזין בל״י, ועל העתקת שדי אצל השבעים ועקילס עי׳ דיללמאנן צד 259 ועי״ע במאמר ר״ש קרויס בס׳ תהלה למשה צד 152, ובכי״ל כתיב כאן ג״כ ע ק י ל ס, ועי׳ שגגת המעתיק העירותי. במ״י לעיל צד 10 שכאן כתוב בכי״ל אקילס באל״ף, ואקסיוס נקוד[1]) בכי״ל: 4 ונתכרכמו. וכן נתכרכמו לעיל צד 185 וצד 306, והמשל הועתק בערוך ע׳ כרם ה׳: 5 קימעה. לעיל צד 71 וצד 111 וצד 170 הגי׳ בכי״ל קימאה ועי׳ גם שם בח״נ, וכמו כן גמיאה וגמיעה ועי׳ עמת״ל ח״א צד 339 וברלינער בייטרעגע צור העברי׳ גראממאטיק וכו׳ צד 16: העבירי אותו. וכ״ה א ו ת ו בדפוסי׳ וכי״פ וכי״ו וכי״ג וכי״א ב׳ וכי״ת ועת״נ: 7 נאמ׳ כאן ערלה. באותה פרשה ונמלתם את בשר ערלתכם וכו׳ וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וכו׳ ונאמ׳ ערלה באילן וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו וכו׳ (ויקרא י״ט כ״ג) מה ערלה שנאמ׳ באילן וכו׳. ובשבת שם איתא שמואל וקרנא הוו יתבי וכו׳ א״ל שמואל לקרנא גברא רבה קאתי ממערבא וכו׳ זיל תהי ליה אקנקניה אזל אשכחיה לרב א״ל מניין שאין כותבין תפילין וכו׳ מניין לדם וכו׳ מניין למילה שבאותו מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי אימא לבו דכתיב ו מ ל ת ם א ת ע ר ל ת ל ב ב כ ם (דברים י׳ ט״ז) אימא אזנו דכתיב הנה ערלה אזנם דנין ערלתו תמה מערלתו תמה ואין דנין ערלתו תמה מערלת שאינה תמה א״ל מאי

[1]) ἄξιος. [2]) ἱκανός. [3]) אַקְסִיוֹם.

בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד מן וארבה אותך במאד מאד, ואתנה בריתי
ה ביני ובינך: ר' ישמעאל ור' עקיבה ר' ישמעאל א' אברהם כהן גדול היה שני נשבע יי' ולא
ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק (תהלים קי ד) ונאמ' להלן ונמלתם את בשר
ערלתכם (בראשית יז יא), אם ימול מן האוזן אינו כשר להקריב, מן הפה אינו כשר להקריב, מן
הלב אינו כשר להקריב, מאיכן [ימול ויהא] כשר להקריב, הוי אומר זו ערלת הגוף. ר' עקיבה אומר
ארבע ערלות הן נאמ' ערלה באוזן שנאמ' הנה ערלה אזנם (ירמיה ו י) ונאמ' ערלה בפה הן אני
ערל שפתים (שמות ו ל) ונאמ' ערלה בלב וכל בית ישראל ערלי לב (ירמיה ט כה) ונאמ' לו

2 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תתס"ט, ויקרא רבה שם, תנחומא שם סי' ט"ז, פדר"א פכ"ט:

1 ובינך] פכ, וביניך דא'תי' | *מן וארבה — ובינך ל°] מאי וארבה . . ובינך ל, מזה הפסוק ידע ח, ואתנה בריתי ביני וביניך במקום שהוא פרה ורבה ד, ואתנה . . וביניך . . במקום שהוא פורה ורובה ת, במקום שהיה פרה ורבה כ, במקום שהיה . . ורבה ואתנה בריתי ונאמ' לו ומלתם את בשר ערלתכם א', ואתנה בריתי ן, לי פוני | 2 ר' — עקיבה לי פ | אומר דפאת, אמר וכי | 8 על—צדק] פגי, על. . צדק וגו' א', וגו' ד, לי וכתי (תהלים) | להלן] לו ו | *ונמלתם (שם)] ומלתם דפתי (שם)] ומלתם לואג | 4 אם ימול] פוא'ג, מהיכן ימול א'כ, מהיכן ימול אם ימול דת, אמר אם ימול י, אמר אם אמול י (שם) | האזן פא'כי | איני י (שם) | איני י (שם) | 5 איני י (שם) *ימול ויהא ל°פאנכת] ימול ויהיה די (שם), לי ל | זה פי, את א'ג | אמר] א', אומר דפא'תי, לי וג | 6 ארבע] פהגתי', ד' דא'י (שם), שלש ד, ג' א' | נאמ' ערלה] נאמרה . . דנתר', נאמר . . ר'י, לי פ | שנאמ'] פא'ג, לי דוא'תי | *הנה דפא'גתרי] והנה ל°י, לי ל | ונאמ' ערלה] ונאמרת ערלה דרי', ונאמר . . י, נאמרה . . ג, נאמר . . י (שם), לי פ | בפה—שפתים] בלב שני' וכל בית ישראל ערלי לב פ | 7 ונאמ' ערלה] ונאמר' ערלה ד', ונאמר . . דנר'י, נאמ' . . ג, נאמר . . י (שם), לי פ | בלב — לב] בפה שני' ואני ערל שפתים פ | ונאמ' לו] פואגי, ונאמר ערלה בגוף וערל זכר ~ דת |

שמך וכו' כתנאי מניין למילה שבאותו מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי דברי ר' יאשיה ר' נתן (ועי' בר"ס הגי' ר' יונתן) אומר אינו צריך הרי הוא אומר וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו מקום שניכר בין זכרות לנקבות ועי' למטה הדרש וערל זכר וכי יש ערל נקבה וכו', ובתוספתא שם ואמר ר' יוסי מנין למילה שהיא במקום פרי שנאמר וערלתם ערלתו את פריו ואומר ערל (וערל) זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו מקום שהוולד ניכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו ועיי"ש בפי' מנחת בכורים, וכל המאמרים שלפנינו נסדרו גם בוי"ר פ' וכי תבאו אל הארץ ונטעתם וכו' והגי' שם בדפ"ר וד"ו רב הונא בר קפרא אמר ישב אברהם אבינו ודרש נאמרה ערל (וצ"ל ערלה) באילן ונאמרה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות אף וכו' א"ר חנין בן פזי וכי כבר היה אברהם אבינו יודע קולין וחמורין וגזירות שוות אלא רמזה לו ואתנה בריתי ביני וביניך וגו' מקום שהוא פרה ורבה, ולפנינו בב"ר כאן הגי' בכי"ל וכן בכי"פ וכי"ו וכי"ת וכי"ג אלא ואתנה וכו' ול"ג רמז רמז (רמזה) לו וכן ל"ג באלו הכ"י ובילקוט במקום שהוא פרה ורבה ועח"נ, ואולי שינו הגי' בדפוסי' וכ"י המאוחרים עפ"י הגי' שבוי"ר, ובכי"ל כתוב בגוף הספר אלא ואתנה וכו' מאי וארבה אותך וכו' ואתנה בריתי ביני וביניך, ובין שיטי הוגה בדיו דיהה בגר' בכתב הספר מן וארבה וכו' בלו' מן וארבה וכו' מאותו מקום אתנה בריתי וכו'. ובעל כי"ח גורס או מפרש אלא ואתנה וכו' וארבה אותך במאד מאד מזה הפסוק ידע, ולהגי' וביניך בדפ"ר וד"ו וחכ"י שציינתי עי' במנחת שי', וסגנון המאמרים בתנחומא ס"ב שם ואתנה בריתי ביני ובינך אמר ר' חנינא בן פזי לא היה יודע אברהם מהיכן לימול רמז לו הקב"ה ואמר מהיכן לימול וארבה אותך ממקום שאתה פרה ורבה בר קפרא אומר קל וחומר דרש אברהם ומה אילנות מהיכן הייבין בערלה ממקום שהן עושין פרי אף אני ממקום שאני עושה פרי אני צריך לימול ועי' בתנחומא שם סי' י"ח, ואגדה אחרת שם סי' י"ז והיה יושב אברהם ותמה היאך ימול כיון שאמר לו הקב"ה ואתנה בריתי ביני ובינך מה כתיב אחריו ויפל אברהם על פניו כיון שנפל על פניו רמז הקב"ה לאותו מקום ועקצו עקרב ונמצא מהול וכו': 2 ר' ישמעאל וכו'. בוי"ר שם נסדר תחלה מאמר אחר וז"ל תני ר' ישמעאל בקש הקב"ה להוציא משם כהונה משום שנאמר ומלכי צדק מלך שלם כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום אמר לו אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת האדון הוציאה הקב"ה ממנו ונתנה לאברהם שנא' נאם יי' לאדוני וכתי' בתריה נשבע יי' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דבורו של מלכי צדק הה"ד ברוך אברם לאל עליון וכו', והמאמר נובע מנדרים ל"ב ב', וכן טעם מאמר ר"י אברהם כהן גדול היה שנ' נשבע וכו' אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, ומלכי צדק הוא שם בן נח ועי' לעיל צד 420 ובמ"י שם בד"ת שנולד וכו' ובד"ת הלכות כהונה וכו' ובמ"י צד 197 בד"ת ובהם היו: 4 מן האוזן. דכתיב בית הנה ערלה אזנם כראיתא במאמר ר"ע וכן מן הפה וכו' מן הלב וכו', ושני המאמרים בסגנון אחד, אלא ר"י שאמר אברהם כהן גדול היה וכו' דורש אם ימול מן האוזן וכו' מן הפה וכו' מן הלב אינו כשר להקריב (כדכתיב כל איש אשר בו מום וכו' לא יגש להקריב וכו' ועי' בת"כ אמור פרק ג' ובבכורות פ"ו מ"א ומ"ד פ"ז מ"א) מאיכן ימול ויהא כשר להקריב, ור"ע שאמר ארבע ערלות הן כלו' ערלה שנאמ' כאן וערלה שנאמ' באוזן ובפה ובלב (ובגי' המשובשת בדפוסי' וכי"ת נוסף עוד ונאמר ערלה בג"ף וערל זכר) ונאמ' לו התהלך לפני והיה תמים דורש אם ימול מן האוזן וכו' אינו תמים מאיכן ימול ויהא תמים (ובכי"ל חסר מן אם ימול וכו' עד ויהא תמים ועח"נ), ועל מה שאמרו אם ימול מן הלב כתב בים"ת ויש מתמיהים היכי הוה אפשר למול מן הלב וכו' ואיך יתכן שיצוה ה' לסכנת נפשות וכו' ושמא מן הלב לא מלבו ממש אלא מכנגד לבו וכו', ומהרז"ו פי' ומ"ש מן הלב אגב שזכר כל הערלות זכר ג"כ ערלת הלב וכו', ובשכל טוב העתיק ממאמר ר"ע רק התחלתו ד' ערלות הן ערלת האוזן וכו' ואח"כ כתב שם והיה אברהם יושב ומתמה ואמר אם אמול מן האוזן הריני בעל מום ואם מן הפה הריני בעל מום ואם מן הלב הריני מת ולא היה מבין ערלת הגוף עד שפי' לו הקב"ה, ובים"ת העיר עוד על הפסוק שהובא כאן וכל בית ישראל וכו' קשה דלא נקט ומלתם ערלת לבבכם דמדאורייתא, ופסוק זה הובא בשבת שם, ובוי"ר שם הגי' ר"י

התהלך לפני והיה תמים [אם ימול מן האוזן אינו תמים, מן הפה אינו תמים, מן הלב אינו תמים, מאיכן ימול ויהא תמים] הוי אומר זו ערלת הגוף. [נקדה אמר] ובן שמנת ימים ימול 29b לכם כל זכר (בראשית יז יב) אם ימול מן האוזן אינו שומע, מן הפה אינו מדבר, מן הלב אינו חושב, מאיכן ימול ויהיה יכול לחשוב, זו ערלת הגוף. אמר ר' תנחומ' מסתברא הדא דנקדה, וערל זכר (שם שם יד) וכי יש ערל נקבה, אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר הוא אם נקבה היא משם מוהלים אתו:

ג) ויפל אברם על פניו וגו' ר' פינחס בשם ר' לוי שני פעמים נפל אברהם על פניו, ו

9 ילקוט כי ס"ל. לקמן ס"ט:

1 °אם — אינו תמים דונגתי] אם . . מן האוזן אינו תם מן הפה אינו תם מן הלב אינו תם א[1], אם . . מן האוזן אינו תם מהפה אינו מהלב כך א[2], אמ' אם . . מן האוזן אינו שומע מן הפה אינו מדבר מן הלב אינו תמים ח, ל' לי (שם) | 2 °מאיכן — תמים לי] מאיכן . . ויהיה תמים ח, מהיכן . . ויהיה תמים ר"ו (שם), ומהיכן (ומאיכן ו) ימול ויהיה (ויהא א[2]י) תמים דא[2]ונר[2]י, מהיכן . . ויהא תם א[1], ל' ל | °זו דוחאגתר[1]] זה לר"ו | °נקדה אמר] נקרא אמר ח, נקרא ג, מקרא אמר דו, בן נגר אומ' ת, בר קפרא אמ' כ, ר' יצחק אומ' א[2], ל' ל | 3 זכר] וכ' ~ לדורותיכם דגת | אם ימול] מהיכן ימול כ, ל' ו | האוזן א[1]כ | אינו יכול לדבר י | אינו יכול לחשוב י, אינו מחשב גכ | 4 ומאיכן ו, ומהיכן ג | ויהא אגת | יכול לחשוב] מחשב ג | זו (זה י)] הוי אומר ~ והאגכתי | אמר ר' תנחום י, . . ר' תנחום מאין ימול א[1] | מיסתברא דו | הדה וא[2] | דנקרא ח, דנקרא פוא[2]ג, הקרא א[1], קרא י, מקרא דת, דבר קפרא כ | ערל זכר פוא[2], דכתי' וערל זכר ח, דכתיב וערל זכר אשר לא ימול ג, דכת' וערל זכר אשר לא ימול ר' יודן בשם ר' יצחק תני לה בשם ר' יוסי בן חלפתא וערל זכר כ | וכי יש ערל] וערל א[2] | 5 °נקבה] נקיבת ד | אם—הוא] פג, אם זכר דוא[2]כתי, שהוא נקבה א[1] | אם—היא] פא[2], אם נקבה וגתי, אם נקבה ד, ואם נקיבה כ, או זכר א[1] | משם מוהלין אתו ג, . . מוהלים אותו דו, . . מוהלין אותו ת, . . מלין אותו כי, משם מלין פ, משם מוהלין מאותו מקום א[2], משום אותו מקום א[1] | 7 ויפל] פונגבת, ויפול דאי | וגו'] וידבר אתו אלהים ונ, וידבר . . אלהים לאמר דכת | שני] פוהא[1]ר[2]י, שתי דגבתר[1], ב' א[1] | נפל אברהם] פוהאנכרי, כתיב (כתי' ח) באברהם נפילה דת |

וג"ע ר"י אומר אברהם כהן גדול היה תח"ד נשבע וכו' וכתי' ומלתם (כ"ת בדפ"ר וה"ו ועת"ג) את בשר ערלתכם ומהיכן ימול אם ימול מן האוזן עדיין אינו כשר להקריב אם ימול מן הלב עדיין אינו כשר להקריב אם ימול מן הפה עדיין אינו כשר להקריב מהיכן ימול וכו' הוי אומר זו מצות הגוף ר"ע אומר ד' ערלות הן נאמר ערלה באוזן הנה ערלה אזנם ערלה בפה שנ' ואני ערל וכו' נאמר בלב שנ' וכל בית ישראל ערלי לב (ושם ל"ג ג"כ ונאמ' ערלה בגוף וכו') וכתיב התהלך לפני וכו' מהיכן ימול אם ימול מן האוזן עדיין אינו תמים אם ימול מן הפה עדיין אינו תמים, מהיכן ימול והיית תמים הוי אומר זו ערלת הגוף, ובפדר"א שם איתא ר' זעירא אומר חמש ערלות בעולם ארבע באדם ואחת באילן ארבע באדם מנין ערלת האוזן שנ' הנה ערלה וכו' ערלת שפתים שנ' ואני ערל וכו' ערלת הלב שנ' ומלתם את ערלת לבבכם ערלת בשר מנין שנ' וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ואומר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב וערלת הלב אינה מנחת לעשות רצון בורא וכו' אחת באילן שנ' כי תבאו וכו' ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו ר' זריקא אומר אין עץ האמור כאן אלא עץ תאנה אם אינן כורתין את עץ ערלתו כל הפירות שהוא עושה עוללות קטופין וכו' ואם כורתין עץ ערלת כל פירות שהוא עושה טובים ומראות וכו' כך אבינו אברהם עד שלא נטול הפרי שעשה לא היה טוב במעשיו וכו' וכשניטול הפרי שעשה היה טוב במעשיו וכו', ומשם נוסף כנר' בתנחומא לך לך סי' ט"ז חמש ערלות הן ארבע באדם ואחד באילן וכו' ערלת האזן וכו' ערלת הלב דכתיב ומלתם את ערלת לבבכם ערלת לשון דכתיב ערל שפתים ערלת בשר דכתיב ומלתם את בשר ערלתכם וכו' ועיי"ש ובתנחומא ס"ב שם סי' כ': 2 נקדה אמר. כן הוספתי וכמו שהגי' בכי"ל אמר ר' תנחומ' מסתברא הדא דנקדה, והוא דורש ובן שמנת ימים וכו' אם ימול וכו' אינו שומע וכו' אינו מדבר וכו' אינו חושב וכו' ודך הנימול יתנוק בכלי השמיעה והדיבור והמחשבה ועוד כתי' כל זכר לדורותיכם ואיך יתכן שהקב"ה יצוה מצוה כזו לכל הדורות ואמר ר"ת מסתברא דרשת זו דנקדה, ואח"כ מתחיל דיבור בפ"ע וערל זכר וכו' ממקום שהוא ניכר וכו' (ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ו ועי"ע במ"כ בוי"ר שם) וזהו הדרש שהעתקתי מתוספתא שם. ואומר ערל זכר וכו' מקום שהוולד ניכר וכו' ומברייתא בשבת שם ר' נתן אומר וכו' וערל זכר וכו' מקום שניכר וכו', והדרש נמהר גם למטה בסוף הפרשה וערל זכר ר' חניי בשם ר' יצחק ר' ברכיה בשם ר' יצחק וכי יש ערל נקבה וכו', אבן בכי"ת הגי' מסתברא הדא דנקדא דכתי' וערל זכר וכו' וכן בכו"ג ובו"כ דכתי' וערל וכו' ועי' גם בעקידה שער י"ח ובפי' משנת דר' אליעזר לב"ה כאן, ובוי"ר שם הגי' נגדא אמר כתי' ובן שמנת ימים מהיכן ימול אם מן האוזן עדיין אינו שומע אם מן הפה עדיין אינו מדבר אם מן הלב עדיין אינו יכול לחשב מהיכן ימול ויהיה שומע ומדבר ומחשב הוי אומר זו ערלת הגוף אמר ר' תנחומא מסתברא דנגדא וערל זכר אשר לא ימול ר' יודן בשם ר' יצחק ור' ברכיה בשם ר' יצחק ותנו לה בשם ר' יוסי בן חלפתא וערל זכר וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שרואין אותו ויודעין אם זכר הוא אם נקבה משם מולין אותו, ובכו"כ המאוחר הגי' ג"כ כאן בב"ר ר' יודן בשם ר' יצחק תני לה בשם ר' יוסי בן חלפתא, וכן לעיל במאמר והתב"ם קלין והמורין וגזורות שוות, וג' שגי' אלו נובעת מוי"ר, ומהגי' נקדה (נקדא) נשתבש נקרא מקרא קרא ועת"ג, ובשכל טוב תשמוט כל המאמר ובן שמנת ימים וכו' והעתיק אמר ר"ת מסתברא להדא קרא וערל זכר וכי יש ערל נקבה וכו', ובמ"כ הגיה נגדא אמר כמו בוי"ר, ובופ"ת נגרא אמר כתוב ובן וכו': 7 שני פעמים נפל. דכתיב בפרשת מילה כאן ולקמן פסוק י"ז ויפל אברהם על פניו וכו' ובנגד כן ניטלה מילת מבגוו ב' פעמים, ובפי' ב"ר כי"מ מפרש כנגד כן שלא הודה אברהם להקב"ה בסבר פנים יפות בשעה שאמר לו הקב"ה ואתנה בריתי (בפי' ב"ר כי"א בשעה שא"ל הקב"ה לאברהם ואתה את

כנגר כן ניטלה מילה מבניו אחת במדבר ואחת במצרים, במצרים בא משה ומלן, במרבר בא יהושע ומלן:

ז ד) אני הנה בריתי אתך וגו׳ דלמא ר׳ אבא ור׳ ברכיה ור׳ אבא בר כהנא ור׳ שמואל בר אמי הוו יתבין מקשין מנין נוטריקון מן התורה, מן הכא והיית לאב הם דהוה חסר ראש:

1 ועי׳ לעיל צד 459, ספרי בהעלתך פי׳ ס״ז, תנחומא מ״ב שמות סי׳ ז׳ בהעלתך סי׳ י״ג, תנחומא שמות סי׳ ה׳ בהעלתך סי׳ ס׳, שמות רבה פ״א סי׳ ח׳ פי״ט סי׳ ה׳, במדבר רבה פ״ג סי׳ ו׳ פי״א סי׳ ג׳ פט״ו סי׳ י״ב, שיר השירים רבה פ׳ עד שהמלך (א׳ י״ב) וב׳ הנה מטתו (ג׳ ז׳) פדר״א פכ״ט, סדר אליהו רבה פכ״ג ובכ״ד: 4 בברייתא דל״ב מדות מדה ל׳, תוספתא ברכות פ״א, ברכות י״ג א׳, שבת ק״ה א׳:

1 כנגד כן] פאגרי, כנגרן דת, וכנגדן וחב | המילה חר | מבניו (לבניו כ)] פוחאנכרי^1, ~ שתי (שני ר^{2}י) פעמים דתר^{2}י | אחת] פוחגכת, א׳ ד^{1}י, אחר דרי, חד א^2 | במדבר] פוגר^1, במצרים ל^{0}דחאבתר^{2}י | ואחת] פוחגכת, וא׳ ד^1, ואחר דרי, וחר א | במצרים] פוגר^1, במדבר ל^{0}דחאבתר^{2}י | *במצר ים דוחאנכתי] במדבר ר, ל׳ לפ | מלן משה א, בא משה ונטלה כ, בא יהושע ומלן ר | במדבר] במצרים ר | מלן יהושע א, בא יהושע ונטלה כ, בא משה ומלן ר | 3 דלמא] דילמא פוכ, דלמת גר, ל׳ דהאת | ר׳ אבא ל׳ א | ר׳ ברכיה וא | ור׳ אבא בר כהנא] פואנכ, ל׳ דת | אמ׳ רבי שמואל בר אמי ו | 4 הוו] פכת, הוון דג, הויין א | יתבין ל׳ א | מקשין] וא, מקשיין גכ, ומקשין דפת | נוטרייקון ג, לנוטריקון ח | מן הכא] וחג, מהכא פאר, שנא׳ דת, ל׳ כ | *והיית דפחאנכ] וחיתה לו | *לאב הם גכ] לאביהם ל, לאב המון לאב (אב א^2) הם חא^2, לאב המון גוים לאב הם דת, לאב המון . . לאבהם פ | דהוא פאג | חסר] פאגכ, חסיר דות | ראש] ו, ריש דא^{2}ג, רי״ש א^{1}ת, ר׳ פ |

בריתי תשמור) מיד ויפול אברהם על פניו כאדם שמודה בעל כרחו ושותק כנגד כך נטלת המילה מבניו וכו׳: 1 אחת במדבר. כדכתיב וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהושע ה׳ ה׳) ועי׳ לעיל צד 459 ואחת במצרים כמו שדרשו בספרי שם ישראל עבדו ע״ז ולוים לא עבדו ע״ז וכו׳ כי מולים היו כל העם היוצאים (שם שם) ישראל לא היו מולים ומי היה שבטו של לוי שנ׳ ובריתך ינצורו. ובתנחומא מ״ב בהעלתך שם שבשעה שהיו ישראל במצרים מאסו את התורה ואת המילה והיו כולם עובדי ע״ז וכו׳ אבל שבטו של לוי כולם היו צדיקים והיו עושים את התורה שנ׳ כי שמרו אמרתך זו התורה ובריתך ינצורו זו המילה וכו׳ ועי׳ בתנחומא בהעלתך שם ובבמ״ר פ״ג ופט״ו, ובשהש״ר פ׳ הנה מטתו וכו׳ איתא כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו שבשעה שאמר להם משה כך אמר אלי הקב״ה סינטוטוס (כ״ה בדפ״ר וד״ו) כל ערל לא יאכל בו מיד כל אחד ואחד נתח (וצ״ל נתן) חרבו על ירכו ומל עצמו מי מלן ר׳ ברכיה אמר משה היה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה ויש אומרים יהושע היה מוהל ואהרן פורע ומשה היה משקה הה״ד בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית ולמה שנית מכאן שמלן בראשונה וכו׳ ועיי״ש בפ׳ עד שהמלך וכו׳, ובאותו המאמר בבמ״ר פי״א הגי׳ ר׳ ברכיה תני לה בשם ר׳ שמעון בן יוחאי משה מוהל ואהרן פורע וכו׳, ובשמו״ר פי״ט זאת חקת הפסח א״ר שמעון בן חלפתא כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב״ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר וכו׳ כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכו׳ שנ׳ וילכו ויעשו בני ישראל משל למלך וכו׳ אמר להם אם אין חותמו של אביהם בבשרכם לא תטעמו ממנו מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה עליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח ורבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם בטלו המילה במצרים חוץ משבטו של לוי וכו׳ למה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים והיה הקב״ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות מה עשה הקב״ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם ויש אומרים שם היה יהושע שמל אותם שנ׳ ושוב מול את בני ישראל שנית והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול אמר הקב״ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב״ה לארבע רוחות העולם וכו׳ היה אומר הקב״ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין וכו׳ מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם מילה וכו׳ ובתנחומא מ״ב שמות סי׳ ז׳ בה׳ בגדו כי בנים זרים ילדו שהיו מולידים ולא מלים. ובתנחומא שמות סי׳ ה׳ שהיו מולידין ולא מלין ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה במצרים וכו׳ ועי׳ בשמו״ר פ״א, ובפדר״א שם מכאן אתה למד שבני יעקב היו נימולין ומלו לבניהם והנחילום לחוק עולם עד שעמד פרעה וגזר עליהם גזירות קשות ומנע מהם ברית מילה וביום שיצאו ישראל ממצרים נמולו כלם מגדול עד קטן שנ׳ כי מלים היו כל העם היוצאים וכו׳ ומענוי הדרך לא מלו בני ישראל שנ׳ כי לא מלו אותם בדרך ר׳ ישמעאל אומר וכי ערלים שמעו קולו של הקב״ה על הר סיני ונתן להם את התורה אלא חס ושלום נימולין היו אלא שלא היה להן פריעה וכל מי שמל ולא פרע את המילה כאלו לא מל וכשבאו ישראל לארץ ישראל אמר הקב״ה ליהושע אי אתה יודע שאין ישראל נמולין כתקנן הזור ומול אותם פעם שניה שנ׳ מול את בני ישראל שנית וכו׳ ועי׳ יבמות ע״א ב׳, ובסא״ר פכ״ג כשעמדו אבותינו על הר סיני וכו׳ נתקבצו וישבו שהיו כולם אגודה אחת כרתו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה וישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב וכו׳ כאיזה צד עבדו ישראל את אבינו שבשמים במצרים וכו׳ והיו ישראל מלין את בניהם במצרים וכו׳ ועי״ע שם סוף פכ״ג וריש פכ״ד ומכילתא בא ריש פ״ה, ובמדרש הגדול גורס ומפרש כנגד כן נפלה מילת בבניו שני פעמים אחת במצרים ואחת בגלגל במצרים בא משה ומלן דכתיב כי מלים היו כל העם היוצאים בגלגל בא יהושע ומלן הרא היא ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל ואומר שוב מול את בני ישראל שנית מכלל שמלו ראשונה, ואולי צריך לפרש במאמר שלפנינו במצרים ניטלה מילה מבניו ובא משה ומלן במדבר ניטלה וכו׳ ובא יהושע ומלן: 3 דלמא. מעשה וסיפור ועי׳ לעיל צד 48 וצד 330: ור׳ אבא בר כהנה. כ״ה בכי״ל וכ״י שציינתי, ונשמט בדפוסי׳ וכי״ת המאוחר ועי׳ גם באגח״א צד 745: 4 מנין וכו׳. שדורשין תיבות המקרא נוטריקון[1]) כלו׳ בצירופין ואין חוששין לאיזה אותיות התיבה שאינן נדרשין מן הכא והית שמך אברהם כי אב המון גוים וכו׳ שנדרש אברהם אב הם אעפ״י שחסר רי״ש של אברהם בצירופין אב הם, ובברייתא דל״ב מדות שם נוטריקון מנין שדורשין נוטריקון באגדה ת״ל אברהם אב המון גוים וכו׳ ועיי״ש, ובתוספתא ברכות שם הדרש לא יקרא וכו׳ והית שמך אברהם בתחילה הרי אתה אב על ארם ועכשיו הרי׳ אתה אב לכל באי העולם שנ׳ כי אב המון גוים וכו׳ ועי׳ ברכות שם ובפירש״י

[1]) *νοταρικόν.*

ח ה) ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם בר קפרא אמר כל מי שקורא לאברהם אברם עובר בעשה, אמר ר' לוי בעשה ולא תעשה, ולא יקרא עוד את שמך אברם בלא תעשה, והיה שמך אברהם בעשה, והרי אנשי כנסת הגדולה קראוהו אברם אשר בחרת באברם (נחמיה ט ז), שניה היא שעד שהוא אברם בחרת בו, דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה, אלא הוא שנצטוה עליה, דכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה, תני לא שיעקר שם יעקב אלא ישראל עיקר ויעקב טפל, ר' זבידא בשם ר' אחא מכל מקום יעקב שמך אלא כי אם ישראל יהיה שמך (בראשית לה י) יעקב עיקר וישראל טפילה:

1 לקמן פע"ס, ירוש' ברכות פ"א ג' ד', בבלי ברכות י"ג א': 5 ילקוט כ' פ"א, תוספתא שם, מכילתא בא פט"ז, ירושלמי שם (ד' א'), בבלי ברכות י"ב ב':

1 *את דפגת] ל' לואכ | שקורא] א, שהוא קורא דפוגכת | בעשה] פוג, בעשה שנ' והיה שמך אברהם כ, בלא תעשה דאת | 2 אמר ר' לוי] ואג, ר' לוי אמר דפבת | בלאו ועשה כ | *ולא—שמך אברם בלא תעשה דג] ולא . . שמך בלא תעשה ל, שנ' ולא יקרא בלא תעשה ו, שנ' ולא יקרא עוד שמך אברם כ, ולא . . עוד שמך אברם עובר בלא תעשה א[1], בלא תעשה ולא יקרא עוד את שמך אברם פ, בלא תעשה ולא יקרא שמך עוד א[2], והיה שמך אברם בעשה ת | 3 והיה — בעשה] והיה . . עשה א[1], בעשה והיה שמך אברהם פא[2], ולא יקרא עוד שמך אברם בלא תעשה ת, ל' כ | קראוהו] א, קראו אותו דפוגכת | אשר] פ, אתה הוא יי' האלהים ~ וכ, שנ' אתה.. האלהים ~ דא[2]גת | באברם] ואכ, ~ והוצאתו מאור כשדים ושמת (ושמתה ג) שמו אברהם דגת | 4 שניה] א[2]ר[2], שנייה וא[1]גכר[1], דלמא שניה דת, שבח פ | הוא פא[1]כ | עד שהוא פא | בחרת | בו] אותו כ | דכותה א[2]ג, ודכותה פ, דכותיה ת (דכוותה — עליה ל' וא[1]) | 5 [°]הוא ל' ד | שנאמ' עליה ת, אינו קורא שנא' ויאמר יי' אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה א[2] | דכותה א[2]כ, ודכותה פ, דכותיה ת, ודכוותיה א[1] | *תני ל[°]דפאגכתי] ל' לכ | *שיעקר ל[°]גכי] שייעקר ת, שיעקו' ד[1], שיעקב ד, שעיקר לוא[1], שעקר פא[2] | שם יעקב] פואגכי, ~ ממקומו דת | 6 אלא] ~ כי אם ישראל יהיה שמך | טפילה דוג, טפלה פאי, טפילה לו כת | זבדא דפת, זבדיה ו, זכריה אגכי | יעקב שמך] פוג, שמך יעקב דא[1]ת, יעקב יהיה שמך כ, יעקב שמו י | אלא — שמך] פוגכי, כי . . שמך א[1], כי אם ישראל דת | 7 טפילה] כ, מוסף עליו דו, מוסיף עליו גתי, מוסיף לו פ, טפלה מוסיף עליו א |

עה"ת, ובשבת שם איתא א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא מנין ללשון נוטריקון מן התורה שנאמר כי א"ב המו"ן גוים נתתיך אב נתתיך לאומות בחור נתתיך באומות (המון) חביב נתתיך באומות מלך נתתיך לאומות ותיק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות וכו' ועי' בד"ס, ושם הוראת לשון נוטריקון ראשי תיבות, והה"א של תמון נדרש חביב בתמורת ה"א וחי"ת ועי' במ"י לעיל צד 109 וצד 278: 2 עובר בעשה. כן הגי' הנכונת וכ"ה בירוש' ברכות ולקמן פע"ח גם בדפוסי', ולשון הירושלמי שם בר קפרא אמר הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ר' לוי אמר בעשה ולא תעשה ולא יקרא עוד את שמך אברהם הרי בלא תעשה והיה שמך אברהם הרי בעשה התיבון הרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו וכו' שנייא היא שעד שהוא אברם בחרת בו ודכוותה הקורא לשרה וכו' בעשה הוא נצטוה עליה ודכותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה שיני ניתוסף לו הראשון לא נעקר ממנו ולמה נשתנה שמו של אברהם וכו', ובבבלי ברכות שם הגי' לפנינו תני בר קפרא כל הקורא וכו' עובר בעשה שנ' והית שמך אברהם ר' אליעזר אומר עובר בלאו שנ' ולא יקרא עוד שמך אברם אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם קודשא בריך הוא אמר לאברהם שרי אשתך וכו' אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב הכי נמי שאני התם דהדר אהדריה קרא וכו' מתיב ר' יוסף בר אבין וכו' אתה הוא האלהים אשר בחרת באברם א"ל התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא, ובמדרש הגדול הועתק מבבלי ברכות ד ר ש בר קפרא וכו' עובר ב ל א ו שנ' ולא יקרא וכו' ר' אליעזר אומר עובר ב ע ש ה שנ' והיה שמך אברהם וכו' ועי' בד"ס: 4 שניה היא. וכן שנייה בכ"י שציינתי ובפי' ב"ר כ"י, ובירושלמי שם שנייא והוא כמו שאני בסגנון הבבלי, ובכי"ל גם לקמן פע"ח הגי' שניה ועיי"ש בח"נ, ובדפוסי' הגי' כאן דלמא שנית ולקמן פע"ח סיפור הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם וכו', ובלק"ט כאן סיפור הוא כלומר היה אברם שמו וקראת שמו אברהם, ולכאורה משמע שפי' דלמא בגי' הדפוסים כמו לעיל דלמא ר' אבא וכו' אכן בכל המקומות בב"ר נשמטה מלה זרה זו בגי' הדפוסי' וגם נמצאה בכ"י רק לפני הסיפורים ולא באמצע המאמרים, והגי' סיפור הוא ור' שהוא פירוש שנית היא לפי הענין וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י לקמן פע"ח שנייה (שניא) היא כלומר הא לא קשיא המקרא מספר והולך שעד שהוא אברם וכו', ופירוש זר בפי' כ"י כאן שנייה (שניה) סיפור דברים בעלמא הוא שנייה כמו ושננתם לבניך: דכוותה וכו'. בתמיה וכן בסמוך: 5 תני לא שיעקר. בכי"ל הושלם ת נ י בגליון, ושם היה כתוב ש ע י ק ר והוגה ש י ע ק ר ושתי ההגהות כתובות בדיו דיהה כנר' בכתב הספר, וכן בכי"ל לקמן פע"ח תני לא שיעקר וכו', ובתוספתא שם אמרו לו לא שתיעקר יציאת מצרים מהם וכו' כיוצא בו לא יקרא שמך עוד יעקוב כי אם ישראל יהיה שמך לא שיעקר שם יעקב הימנו אלא יעקב מוסיף על ישראל ישראל עיקר ויעקב טפל וכו' כיוצא בו שרה אשתך וכו' בתחילה הרי היא וכו' כיוצא בו לא יקרא עוד את שמך אברם וכו' בתחילה הרי וכו', ובירושלמי שם אמרו לו וכו' וכן הוא או' לא יקרא שמך עוד יעקב וכו' אמרו לא שיעקר שם יעקב (ובירוש' ברכות ד' מגנצא לא שיעקר שם מ מ ק ו מ ו) אלא יעקב מוסף על ישראל ישראל עיקר ויעקב טפל וכן הוא אומר אל תזכרו וכו', ובברכות שם כיוצא בו וכו' לא יקרא שמך עוד יעקב וכו' לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל ל ו וכו' ועח"נ, ובמכילתא שם כיוצא בו דרש ולא יקרא עוד שמך אברם עבר שם הראשון ונתקיים השני כיוצא בו דרש שרי אשתך עבר שם הראשון נתקיים השני כיוצא בו דרש לא יקרא שמך עוד יעקב וגו' הראשון נתקיים השני נתוסף לו וכו': 6 ר' זבידא. לקמן פע"ח הגי' בכי"ל ובדפוסי' ר' זכריה ועח"נ:

ט ח) ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו׳ ר׳ יודן אמר חמש, ר׳ יודן אמר אם מקבלין בניך אלהותי אני הווה להם לאלוה פטרון ואם לאו איני הוה להם לאלוה פטרון, אם נכנסין בניך לארץ מקבלין (עליהם) אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי, אם מקבלין את המילה הן מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי, אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ, ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ אבין בר׳ יוסי כתי וזה הדבר אשר מל יהושע (יהושע ה ד) דבר אמר להם יהושע ומלן, אמר להם ומה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים, כך אמר הקב״ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו׳ על מנת ואתה את בריתי תשמר:

1 ילקוט ר׳ פ״ב: 5 ילק׳ יהושע ר׳ ט״ו:

1 **ולזורעך] ולזירעך ל | וגו׳] את ארץ מגוריך דפגכ, את . . מגוריך וגו׳ והייתי להם לאלהים ח, ל׳ אי | חמש] אילו חמש ו, שלש א[1]ר[1], ג׳ ר[2] | ר׳ יודן אמר] ו, א״ר יודן אמ׳ הב״ה לאברהם א[2], א״ר יודן אמ׳ . . לאברם אברם א[1], ל׳ דפגכתי | יקבלו א | 2 **אלהותי] אלהות ל | הווה] וא[2]ג, הוה חא[1], הוא פ, אהיה דכתר, אהי י[1] | להן ו, להון י | לאלהים חכי | פטרון] פוא[2]כ, לפטרון י, ופטרון ח, ולפטרון דת, ל׳ א[1]ר | **ואם] אם ל | איני הוה] ח, איני (אין אני כ) הווה וא[2]גכ, לא (איני פ) אהיה דפת לא אהוי י[1], אני אהא א[1] | להן ו, להון י | *לאלוה דפוחא[2]גת] לאלה ל, אלוה כ, אלהים י[1], ל׳ א[1] | פטרון] פואגכ, לפטרון י, ופטרון דח, ולפטרון ת | אם נכנסין — ואם לאו — אלהותי] אם נכנסין בניך לארץ (נכנסין לארץ בניך כ, נכנסים בניך בארץ א[1], נכנסין לארץ א[2]) מקבלין (הן מקבלין חי, יקבלו א) אלהותי ואם לאו אין (אינם ח, אינן א) מקבלין אלהותי חאגכי[1], אם נכנסין . . לארץ הן מקבלין (הם מקבלים ת) אלהותי ואם לאו אינם (אינן ת) מקבלין דת, אם מקבלין בניך אלהותי הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ ו, ל׳ פ | 3 אם מקבלין את המילה — ואם לאו — אלהותי] אם מקבלין בניך את המילה הם מקבלים אלהותי ואם לאו אינם מקבלים אלהותי ח, ל׳ דפואגכתי | 4 אם מקבלין (מקיימין ל[0]) בניך את המילה — ואם לאו — לארץ] אם מקיימין (מקיימים ח) בניך את המילה הן (הם חג) נכנסין לארץ ואם לא אין (אינם ח, אינן ג, אין אתם ו) נכנסין לארץ וחגכ, אם יקיימו בניך המילה (את המילה א[2]) יכנסו לארץ ישראל ואם לאו אינם נכנסים (אינן נכנסין א[2]) לארץ ישראל א, אם מקבלין בניך את המילה ומקבלין אלהותי הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ אם מקבלין את המילה מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי פ, אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ אם מקיימין בניך את המילה אהוי לחם לאלוה לפטרון ואם לאו לא אהוי לפטרון שאם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי י[1], אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסי׳ (נכנסין ת) לארץ ואם לאו אין נכנסי׳ (נכנסין ת) לארץ אם מקבלים (מקבלי׳ ד[1], מקבל ת) בניך את השבת הם נכנסים (הם נכנסי׳ ד[1], הן נכנסין ת) לארץ ואם לאו אינן (אין ת) נכנסין דת | 5 ר׳ חלבו ג | אבין] וגכי (יהושע), ר׳ אבון דת, ל׳ פ | בר׳] בי״ר ת, בר ר׳ י (שם), ל׳ פ | דבר] מה דבר א[2], ל׳ א[1] | אמר — יהושע] א׳ להן פ, אמר להון י, ל׳ א[1] | 6 ומלן ל׳ א | אמר לחם] אמ׳ להם יהושע א[1], אמר להון . . פ, אמר לישראל ח, ל׳ א[2]גכ | מה דפוגתרי, וכי מה א[1]כ, אי א[2] | שתכנסו את | ערלים לארץ פ, לארץ (לארץ ישראל א[1]) בלא מילה א | לאברהם] פוא[1]כי, ~ אבינו דגת | 7 וגו׳] את ארץ מגוריך כת | תשמור דפוכתי (שם), . . אתה וזרעך אחריך י, תשמור מיד מלן א[2], תשמור מלן א[1] |

1 אמר חמש. אמר חמש שיטין (ועי׳ במ״י לעיל צד 187 וצד 427) בדרש הכתובים והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך וכו׳ להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וכו׳ והייתי להם לאלהים, ומשמע שר״י דורש שיטה אחת והקימותי וכו׳ להיות לך לאלהים וכו׳ והייתי להם לאלהים אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה פטרון המגין בעדם (ועי׳ לעיל צד 460) ואם לאו וכו׳, ושיטה אחרת ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ וכו׳ והייתי להם לאלהים אם נכנסין בניך לארץ מקבלין עליהם אלהותי ואם לאו וכו׳ (ובכי״ל נסמן אות ב על מלת נכנסין ואות א על מלת מקבלין ונר׳ שהאותיות נסמנו להגיה כפי הגי׳ שבכי״ו אם מקבלין בניך אלהותי הן נכנסין לארץ וכו׳ וכן בכי״פ בשיטה המורכבת עם השיטה הרביעית שלפנינו אם מקבלין בניך את המילה ומקבלין אלהותי הן נכנסין לארץ וכו׳) ושיטה אחרת והקימותי את בריתי וכו׳ והייתי להם לאלהים אם מקבלין את המילה הן מקבלין אלהותי ואם לאו וכו׳ (ושיטה זו איתא גם בכי״ח. וכן בכי״פ בסוף המאמר, ובילק׳ בסוף המאמר הגי׳ אם מקיימין בניך את המילה אהוי להם לאלוה לפטרון וכו׳ שאם מקבלין את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו וכו׳), ועוד שיטה אחרת והקימותי את בריתי וכו׳ ונתתי וכו׳ לך את ארץ מגוריך וכו׳ אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ ואם לאו וכו׳ (ובגליון כי״ל כתוב מקיימין כנר׳ להגיה אם מקיימין בניך את המילה יכנסו לארץ ואם לאו וכו׳ ועח״נ), ושיטה חמישית ליתא במאמר ר״י, ואולי צ״ל במקום השיטה השנית שתי שיטות אם נכנסין בניך לארץ מקבלין עליהם אלהותי ואם לאו וכו׳ אם מקבלין בניך אלהותי הן נכנסין לארץ ואם לאו וכו׳ או צ״ל במקום השיטה השלישית שלפנינו עפ״י גי׳ הילקוט אם מקיימין בניך את המילה אהיה להם לאלוה ולפטרון ואם לאו וכו׳ אם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו וכו׳, והגי׳ בכי״ת מסכמת עם הגי׳ שלפנינו בכי״ל, ובכל הספרים חוץ מכי״א א׳ ופי׳ ב״ר כ״י מתחיל המאמר ר׳ יודן אמר ח מ ש (אילו חמש), ובדפוסי׳ וכי״ו ובכי״א א׳ וב׳ וכי״ג וכי״כ וכי״ת ליתא השיטה אם מקבלין את המילה הן מקבלין אלהותי וכו׳, ורק בכי״א א׳ הגי׳ ר׳ יודן אומ׳ ש ל ש, ועוד הגי׳ בפי׳ ב״ר כ״ט וכי״א ר״י אמר שלש (ג׳) ומפרש שם בהרחבת דברים השיטות אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלהים וכו׳ אם נכנסו (נכנסין) בניך לארץ הן מקבלין אלהותי וכו׳ אם מקיימין (מקבלין) בניך את המילה הן נכנסין לארץ, ובדפוסי׳ וכי״ת ניתוספה לאלו ג׳ השטות עוד אם מקבלי׳ בניך את השבת הם נכנסי׳ לארץ וכו׳, וזו תוספה זרה וליתא בכי״ל ושאר כ״י וילקוט, ולשיטה אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ וכו׳ נסמך מאמר ר׳ ברכיה וכו׳ אמר להם ומה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים וכו׳: 5 בש״ר אבין בר׳ יוסי. כנר׳ לא הוזכר אמורא זה במקום אחר, וכן הוזכר

ט) ואתה את בריתי תשמר ר׳ הונא אמר רב ור׳ יוחנן רב אמר ואתה אתה מיכן למהול שיהא מוהל, ר׳ יוחנן אמר המל ימול מיכן למוהל שיהא מהול, תני ישראל ערל אינו מוהל קל וחומר גוי ערל:

יא) ונמלתם את בשר ערלתכם כנומי היא תלויה בגוף, ומעשה במונבז וזוטוס בני תלמי המלך שהיו יושבין וקורין בספר בראשית, כיון שהגיעו לפסוק הזה ונמלתם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה פניו לכותל והתחיל בוכה, הלך זה מל עצמו וזה מל עצמו. לאחר ימים היו יושבין וקורין בספר בראשית וכיון שהגיעו לפסוק ונמלתם אמר אחד לחבירו אילך אחי, אמר ליה

1 ילקוט כ׳ פ״ב, ע״ז כ״ז ל׳, מנחות מ״ב ל׳, יבמות פרק ח׳ מ״א ע״א, ירו׳ שבת פי״ט הי״ז ל׳, ירו׳ יבמות פ״ח ס׳ ד׳, דברים רבה פרק כ׳ כי תצא (פ״ו סי׳ ל׳): 4 ילקוט שם:

1 תשמור דאת | ר׳ הונא אמר—ור׳ יוחנן] ן, ר׳ חונא אמר . . ור׳ יוחנן ג, ר׳ הונא ור׳ יוחנן דפת | רב] וחג, ר׳ הונא דתי | אומר דת | ואתה] ~ את בריתי תשמ׳ ל[0], את . . תשמור פא[1] | אתה] גי, ל׳ דפוחא׳כת | מכאן פאבתי | 2 למהול שיהא מוהל] וח, למוהל . . מהול דפאנכתי | ר׳ יוחנן] פוחגי, ור׳ . . דתי ד״א א[2] | אמר] אומ׳ ת, ל׳ א[2] | המול | מיכן — מהול] מכאן . . מהול א[2]תי, מיכן שיהא מהול ג, מיכן (מכאן ח) למהול שיהא מוהל וח, ל׳ פ | תני] פוא[1]ג, תניא דא[2]ת, תנא כ | 4 כנמי א[2]גכ, נמי פ, כנומי הזה י | *היא תלויה דוחאגכת] היא היא תלויה ל, שהיא תלויה י, תלויה היא פ | בגוף] בבשרכם פ | מעשה פואי | במונבז] פוחאגכי, ~ המלך דת | ובזויטוס ן, ובזוטוס א[1], ובזוטוס דפתי, וביזוטוס כ, ובויטוס א[2], וביווטוס ג, וביזוניוס ח | בני] פחגכ, בניו של דוא[2]תי | 5 יושבין קורין א[1], קורין וא[2] | ספר כ | **שהגיעו] שהגיע ל | הזה] זה פוא[1]תי, ל׳ א[2]ג | ונמלתם] ~ את בשר ערלתכם | 6 התחיל ובוכה כ, והיה בוכה ן, ובכת א | וזה] פי, ~ חסך דוחאגכת | **לכותל] ל׳ ל | ותיה בוכה ן, ובוכה כ, ובכת א | הלך זה ומל את עצמו (ומל עצמו כ) וזה מל (וזה הלך ומל א[2]ג, והלך זה ומל וא[1]) את עצמו פוחאגכ, הלכו זה וזה ומלו עצמן י, הלכו שניהם וניטולו ד, הלכו . . ונמולו ת | היו קורין א | 7 ספר כ | וכיון שהגיעו] פוחכ, כיון . . דגתי, וכשהגיעו א[2] | לפסוק] ת, לפסוק (בפסוק י) זה פוחא[2]גכי, . . הזה ד | ונמלתם] א[2], ונמלתם את בשר ערלתכם דוחגכת, ל׳ פי | אילך] אגכר[2], אי לך דחתר[1]י, אוי לך ו | אמר ליה] וחבירו אמ׳ אילך אחי ~ א |

האמורא אבין בר יהודה נזכר׳ רק פעם אחת (בפסיקתא פ״כ י״ב ב׳) ועי׳ גם באגה״א ח״ג צד 759: 1 רב ור׳ יוחנן. וכ״ה בכי״ו וכי״ג, ותגי׳ רב אמר ואתה וכו׳ איתא גם בכי״ח, ולפי הגי׳ שלפנינו אמר רב ו א ת ה אתה כלו׳ כיוצא בך שהוא מהול מיכן למהול שיהא מוהל ור׳ יוחנן אמר המל ימול כלו׳ קרי ביה המל בקמץ המל ימול יהא נמול מיכן למוהל שיהא מהול ועי׳ למטה סי׳ י״ב, ובכי״כ נשתבש ר׳ הונא בשם רב ור׳ יוחנן ור׳ הונא אמ׳ ואתה מכאן למוהל שיהא מהול, ובכי״א א׳ א״ר חגא רבה א״ר יוחנן אמ׳ רב ואתה את בריתי תשמור מכאן למוהל שיהא מהול, וגם בלק״ט נשתבש ויאמר וכו׳ ואתה את בריתי תשמור א״ר יוחנן אמר רב מיכן למוהל שיהא מהול, ומפרש שם מי שהוא בן ברית פרט למי שאינו מהול. ובע״ז שם דתניא ר׳ יהודה הנשיא אומר מנין למילה בעכו״ם שהיא פסולת ת״ל ואתה את בריתי תשמור וכו׳ איתמר מנין למילת בעכו״ם שהיא פסולה דרו בר פפא משמיה ד ר ב אמר ואתה את בריתי תשמור ור׳ י ו ח נ ן המול ימול (ועי׳ ילקוט ר׳ פ״א) מאי בינייהו וכו׳ איכא בינייהו ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלוהו וכו׳. ובמנחות שם דאיתמר מנין וכו׳ דרו בר פפא משמית דרב אמר ואתה את בריתי וכו׳ ר׳ יוחנן אמר המול ימול המל ימול (ושם פירש״י ואתה את בריתי תשמור לנימול כמותך אני מוסרו המול ימול קרי ביה המל ימול ועי״ע בפירש״י ע״ז שם), ובירוש׳ שבת שם ר ב א מ ר ה מ ו ל י מ ו ל מיכן לנולד כשהוא מהול וכו׳ המל ימול מיכן לישראל ערל שלא ימול ואין צ״ל גוי ערל א״ר ל ו י כתיב ו א ת ה א ת ב ר י ת י ת ש מ ר כל שכיוצא בך וכו׳ וע׳ גם בירוש׳ יבמות שם, וכן בדב״ר שם ר׳ ל ו י אמר המול ימול מכאן למוהל צריך שיהיה מהול וכו׳: 4 כנומי. מכת[1]) ועי׳ פריים ביבליש-תלמודישע מעדיצין צד 223, ובסמוך איתא בכי״ל עלת נ מ י וכן בערוך ע׳ נם ד׳ עלתה נמי ועח״נ, ומלת ונמלתם איתא רק כאן במקרא, והיל״ל ומלתם כמו ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י׳ ט״ז) ודרשו ונמלתם ונמי מלתם, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י כנומי וכו׳ מונמלתם נפקא, ועל המעשה במונבז וזויטוס עי׳ בסיפור הארוך בקדמוניות ספר כ׳ פ״ב עד פ״ד שהועתק גם במאור עינים פנ״ב (ד׳ ווילנא צד 433) ועי״ע גרעץ קורות היהודים ח״ג מהדורא ח׳ צד 408 וצד 786 ברילל יאהרביכער ח״א צד 66 שירער געשיכטע ח״ג צד 119, וכבר העיר בעל מ״ע (שם צד 440) שנמצא הפרשים בין הספור בקדמוניות שם ובין האגדה שלפנינו וכתב כי בשני אופני הספור אל מקום אחד הכל הולך, ובפרט העיר שזכרון ת ל מ י בענין זה יש בו תימה, אכן כאגדת חז״ל כאן נמנה גם בעקטאן דמר יעקב פ״ב (הוצ׳ כרמולי צד 13) תלמי המלך אצל מונבז המלך בתוך עשרה מלכים שנתגיירו (ועי׳ ברילל שם צד 74) וכפי שמסופר בקדמוניות שם היו מונבז הראשון מלך חדייב (ועי׳ לעיל צד 344) ואשתו הילני המלכה וזויטוס מלך אחרי אביו ואחריו מלך מונבז אחיו הגדול (והוא מונבז המלך שהוזכר עם אמו הילני ביומא פ״ג מ״י ובתוספתא שם פ״ב ועי״ע נזיר פ״ג מ״ו תוספתא פאה פ״ד וירוש׳ פאה פ״א ט״ו ב׳ וב״ב י״א א׳ תוספתא סוכה פ״א וירוש׳ סוכה פ״א נ״א ד׳ וסוכה ב׳ ב׳ תוספתא מגילה פ״ד מנחות ל״ב ב׳ נדה י״ז א׳), ולדברי יוסיפון לרומיים בקדמוניות שם פ״ב סי׳ ד׳ לא מל זויטוס את עצמו בחיי אביו אלא אחרי מות אביו כשבתו על כסא מלכותו וכשראה את אמו נפשה דבקה במצות ה׳ והוא אשר לבו נטה כבר לדת יהודית התעורר לקיים מצות מילה כאשר בא אליו יהודי אחד גלילי חרד במצות אלהים ושמו אלעזר ומצאו קורא בספר תורת משה והוכיחו בפניו ואמר לו עד מתי תשא חרפת ערלתך וכששמע זויטוס את דבריו לא אחר לעשות כאשר צוהו ויקרא לו רופא וימל את בשר ערלתו ומיד גלה את הדבר לאמו, ומונבז ויתר קרוביו נתיחדו בראותם כי זויטוס גדל שמו בכל הארץ ועי׳ בקדמוניות שם פ״ד סי׳ א׳: 7 אילך. אוי לך, ואילך כאן ובסמוך בתיבה אחת גם בכ״י שציינתי, וכן בקהלת ד׳ י׳ ואילו (ועי׳ בתנ״ך הוצ׳ גינצבורג), ושם י׳ ט״ז אי־לך, ואי בהוראת אוי גם

[1]) νομή. [2]) Ἰζάτης.

את אילך אחי ולא לי, גילו את הדבר זה לזה, כיון שהרגישה אמם הלכה ואמרה לאביהם בניך עלת נמי בבשרם וגזר הרופא שימולו, אמר וימולו, מה פרע לו הקב״ה, אמר ר׳ פינחס בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה פיסטון וירד מלאך והצילו:

יא יב) ובן שמנת ימים ימול וגו׳ תני הלוקח עובר שפחתו שלגוי ר׳ יוחנן אמר ימול
לשמונה ותני ר׳ חמא ברי יוסי אמר ימול לח׳ ותני שמואל כן, מה דאמר שמואל לבן או לבת
(ויקרא יב ו) לבן מכל מקום לבת מכל מקום:

יב יג) המל ימול מילה ופריעה מילה וציצין, המל ימול מיכן למוהל שיהא מהול, המל

4 ילקוט שם, שנה קל״ט ל׳ ב׳: 7 ילקוט שם, ירוש׳ שבת שם, ירוש׳ יבמות שם, דברים רבה שם, יבמות ע״ל ב׳: לעיל לך 467 וש״נ: תוספתא שבת פט״ו (פט״ז), ספרא תזריע פ״ל, שבת קל״ד ב׳:

1 אילך] פאגכ, אי לך דחי, אוי לך ות | אחין] פ, ל׳ דואגכתי | ולא לין] ולא אי לי ח, ולא אוי לי ו, לי לא אוי דת, אנא לא אילי גכ, אבל אני לא אי לי י, אני אילך א, ל׳ פ | כיון ל׳ א | הרגישה א | אמם] פאע, אמם בהם י, בהן איטם כ, בהן אימן דוג, . . אמן ת | לאביהן דוכת | בניך ל׳ ו | עלתה חע | נמין] א[2]גכע, נומי דחתי, נימי ו, נמיא פ | 2 בבשרן שלבניך ו | אמר] ע, ~ לה דפוחאגכתי | וימולו] פוחא[2]עי, ימולו דא[1]גכת | אמר ר׳ פינחס ל׳ א | בשעה שיצא] כשיצא א | 3 עשה א | סיעה] פוחא[1]גכע, סיעה של דתרי, ל׳ א[2] | פיסטון] וח, פסטון דכתער[1]י, פוסטון א[2], פושטון א[1], פשטון ר[2], אפיסטון פ | המלאך וי, מלך פא[1] | 4 תני] פואגתרי, תניא ד, ל׳ כ | עובר] בן א[2] | גוים ת, נכרי ר | *אמר דפאכתרי] אומ׳ ו, א׳ ג, ל׳ ל | 5 לשמנה ג, לשמנת ימים כ | שמונת דפות | [0]ותני] ותאני ד | חמא] חייא א[2] | בר׳ יסא ו, בר דוסא א[1], בן דוסא א[2] | אמר] וכ, א׳ ג, ל׳ דפאתר | נימול ר[1] | לשמונה דפואתר, לשמנה ג, לשמנה ימים כ | *כן דואגכתר] בן ל, ל׳ פ | מה — שמואל] מה דמר שמואל ו, מן (מאן כר[1]) דאמר שמואל גכר[1], דאמר א[1], ל׳ פא[2] | לבן] דכת׳ ~ ל[0] | 6 לבן מכל — מקום] וגכי, לבן . . או לבת (ולבת א[1]) מכל מקום פא, לבן מכל מקום ר, מכל מקום דת | 7 המול | המל — מהול] המול . . מכאן (מיכן ד) למוהל . . מהול דפכתי, המול מיכן למהול . . מוהל וח, ל׳ א | המול |

ביבמות פי״ג מי״ז ועדיות פ״ד מ״ט, וכן בסגנון הירושלמי ועי׳ בעמת״ל ע׳ אי ה׳: 2 מה פרע לו. לאביהם, ולדברי יוסיפון שם פ״ד הציל הקב״ה את זויטוס בשעה שיצא למלחמה כי סרני ארץ חדייב בגדו בו בשמעם כי נתיהדו מונבז אחיו וקרוביו וכתבו תחלה במרד ובמעל אל מלך ערב וכסף רב התנדבו לו אם יבא להלחם בו והוא נגף לפני זויטוס ובחר לו מר המות ועוד כתבו אל מלך הפרתים אשר נענה אליהם ויבקש מזימות ויבא בחיל גדול לערוך אתו מלחמת ויקרא זויטוס צום ובכי ויתנפל ארצה ויתחנן אל ה׳ שיהיה בעזרו ויצילהו מכף אויביו וישמע ה׳ את תפלתו ובלילה התוא באה אגרת אל מלך הפרתים לאמר כי נפל חיל גדול בגבולו וישב אל ארצו בלתי חוציא חפצו למעשהו וזויטוס נמלט בתשועת ה׳, וכעין זה אמרו כאן ירד מלאך והצילו, וקשה לפרש מלת פיסטון ועי׳ בערוך ע׳ פסט, ולדעת ידידי ראי״ח לעף נשתבש פיסטון מן סיפטון[1]), ופי׳ סיעה סיעת של אויבים: 4 תני וכו׳. לשון ההצעה תני הלוקח וכו׳ ר׳ יוחנן אמר וכו׳ קשה, ובשבת שם ג׳ אמר ר׳ אסי כל שאמו טמאה לידה נימול לשמנה וכל שאין אמו טמאה לידה אין נימול לשמנה שנ׳ אשה כי תזריע וילדה זכר וגו׳ וביום השמיני ימול בשר ערלתו וכו׳ כתנאי יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמנה יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמנה וכו׳ כיצד לקח שפחה מעוברת ואח״כ ילדת זהו מקנת כסף הנימול לשמנה לקח שפחת וולדה עמת זו מקנת כסף שנימול לאחד וכו׳ לקח שפחה ונתעברה אצלו וילדה זהו יליד בית הנימול לשמנה ר׳ חמא אומר ילדה ואח״כ הטבילה זהו יליד בית שנימול לאחד הטבילה ואח״כ ילדה זהו יליד בית הנימול לשמנה וכו׳ בשלמא לר׳ חמא משכחת לה יליד בית נימול לא׳ יליד בית נימול לח׳ וכו׳ מקנת כסף נימול לשמנה כגון שלקח שפחה מעוברת והטבילה ואח״כ ילדה מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה אלא לת״ק וכו׳ יליד בית נימול לאחד היכי משכחת לה א״ר ירמיה בלוקח שפחת לעוברה הניחא למ״ד קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וכו׳ ועי׳ בד״ס ורש״י ותוספות שם, וקשה ליישב המאמר שלפנינו עפ״י הסוגיא דגמרא שם ובירושלמי לא נמצא מאמר זה ועי׳ ביפ״ת ופי׳ מהרז״ו, ובלק״ט גורס ומפרש תני הלוקח ב ר שפחתו של עובד כוכבים ר׳ יוחנן אמר שימול לשמנה דהא כתיב כל זכר אפי׳ בן שפחה, ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א מפרש מאן (מה) דאמר שמואל כלומר טעמא דשמואל מהכא לבן או לבת לבן מכל מקום מהאי קרא מפיק (קא מפיק) שמואל טעמא דאמר נימול לח׳ ובמלאת (דכתיב ובמלאת) ימי טהרה לבן או לבת כלומר שאפילו בן שפחה (שפחתו) יליד בית הוא ויתית (יהיה) נימול לח׳ שיהיה לו דין מאשה כי תזריע זכר שנימול לשמונה שהכתוב כלל (נימול לשמונה שכתב כללו) באותו דין עצמו למילה כלומר אפילו אותו (כלומ׳ אותו) העובר שלקח משפחתו של נכרי אעפ״י שהוא בן מבת גויה יהיה נימול לשמונה דלא גרע מיליד בית דכללו הכתוב לאותן הכתובין (דכלל לאותן הכתוב) למעלה שנימול לשמונה וכתיב (דכתיב) ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת ע״כ, ובגליון כי״ל נמצא לבן מכל מקום הפי׳ אפילו הוא עובר שפחתו שלגוי ימול אותו לח׳ כשם שנימול יליד ביתו לשמונה, ועוד לבת מכל מקום הפי׳ לשמר שבועים כנדתה אפילו שפחתו: 7 המל ימול. בכי״ל כתוב כאן בג׳ הפעמים ה מ ל וכן לעיל צד 467, ורק למטה בסוף הפרשה כתוב גם בכי״ל הת״ד ה מ ו ל ימול כמו שאיתא לפנינו במקרא, ובשכל טוב כתב לפסוק י׳ זאת בריתי וכו׳ המול לכם וכו׳ המל חסר ו׳ ולפסוק שלפנינו כתב המל ימול גם זה המל חסר ו׳ לדרוש כן, ובמנחת שי העיר לזה הפסוק בתיקון ס״ת ישן כתוב המול ימול ס״א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכיח וכו׳ ועיי״ש ובמ״י לעיל צד 467 בד״ה רב וכו׳, ודרשו רבוי הלשון המל ימול מילה ופריעת מילה וציצין, ובירוש׳ שבת שם המול ימול מיכן לשני מילות אחת למילה ואחת לפריעה אחת למילה ואחת לציצים עד כדון כר׳ עקיבה דו אמר לשונות ריבויין הן כר׳ ישמעאל דו אמר לשונות כפולות הן התורה דברה (ריבתה) כדרכת הלוך הלכת וכו׳ מנן ליה א״ר יודן בן פזי אז אמרה חתן דמים למולות מיכן לשני מילות אחת למילת ואחת לפריעה אחת למילה ואחת לציצים ועי׳ בק״ע שם ובירוש׳ יבמות שם, ובדב״ר שם אל תהי קורא בו אלא שתי מילות

[1]) σεπτόν, septum, Verhau.

ימול להביא את שנולד מהול, תני ר׳ שמעון בן אלעזר אומר לא נחלקו בית שמי ובית הלל על נולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית [מפני שהיא ערלה כבושה, על מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שבית שמי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך, ר׳ אלעזר בנו 29c שלר׳ אלעזר הקפר אומר לא נחלקו בית שמי ובית הלל על זה ועל זה שצריך להטיף ממנו דם ברית], על מה נחלקו על שנולד מהול וחל שמיני שלו להיות בשבת שבית שמי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך, ר׳ יצחק בר נחמן בשם ר׳ הושעיא הלכה כדברי התלמיד :

1 שנולד] הנולד וח | *אומר דפותי] א׳ ל, לי אגכ | דבית וג | שמאי דתי | ודבית וג | 2 נולד] ו, הנולד י, שנולד דפאגכת | כשהוא מהול פו | שצריך] פוא[1]כי, שהוא צריך דא[2]ת | *מפני שהיא — כבושה דפותי] מפני שהוא . . כבושה ג, מפני שהערלה כבושה א[2], שהיא ערלה כבושה ל[0], לי ל | *על מה — ר׳ אלעזר — דם ברית] על (ועל דגתי) מה נחלקו (נחלקו ב״ש וב״ה פ) על גר (על מי פגכ) שנתגייר מהול (כשהוא מהול י) שבית שמי (שבית שמאי דפתי, שב״ש כ, דב״ש א[1]) אומרים (אומ׳ ד[1]פוכת, או׳ ג) צריך (שהוא צריך דת, אינו צריך ו) להטיף ממנו דם ברית ובית הלל (וב״ה א[1]כת) אומרים (אומ׳ דפכ, או׳ וג) אינו צריך (צריך להטיף ממנו דם ברית ו) ר׳ אלעזר בנו של ר׳ אלעזר הקפר (ר׳ אליעזר . . ר׳ אלעזר הקפר ג[1], ר׳ אלעזר . . ר׳ אליעזר הקפר פ, ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי ד, ר׳ אליעזר . . הגלילי ת, ר׳ אלעזר א[1]) אומר לא נחלקו בית שמי ובית הלל (לא . . בית שמאי ובית הלל י, בית שמאי ובית הלל לא נחלקו דפ, ב״ש וב״ה לא נחלקו א[1]כת) על זה ועל זה (על זה וזה ד, לא על זה ועל זה ג) שצריך (שהוא צריך דפגת) להטיף ממנו דם ברית דפוא[1]גכתי, ועל מה נחלקו על גר מהול דב״ש אומ׳ צריך להטיף ממנו דם ברית וב״ה אומ׳ אינו צריך א[2], לי ל | 5 על] א[1]גכ, ועל דפותי (על — אינו צריך לי א[2]) | שנולד] א[1]י, מי שנולד פגכת, מה שנולד ד | וחל] ותי, שחל א[1]גכ, וכשחל ד | שמיני] וא[1]גכת, יום שמיני די, יום ח׳ ד[1] | בית פא[1]י שמאי דפי | *אומרים דין] אומרין ת, אומ׳ ד[1]פ, או׳ וגכ, א׳ ל | צריך — ברית] מחללין עליו את השבת פ | 6 *אומרים דין] אומרין פ, אומ, ד[1]ת, או׳ וג, א׳ ל | אינו צריך להטיף ממנו דם ברית ו, אין מחללין פ | ר׳ נחמן כ | אושעיה א[1] |

מילה ופריעה ר׳ לוי אמר וכו׳ אמר ר׳ יודן בן פזי מה כתיב בצפורת אשת משה אז אמרה חתן דמים וגו׳ למילה אין כתיב כאן אלא למולות שתי מילות מכאן למילה ומכאן לפריעה, ובבבלי יבמות שם איתא אמר רבה בר יצחק אמר רב לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו שנ׳ בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע עשה לך חרבות צורים וכו׳ שוב וכו׳ לפריעה וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל 464. והדרש מיכן למוהל וכו׳ כדאמר ר׳ יוחנן לעיל צד 467 ועי׳ במ״י שם :
1 להביא את שנולד וכו׳. בירוש׳ שבת ויבמות שם רב אמר המול ימול מיכן לנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית המול ימול מיכן לישראל ערל שלא ימול וכו׳ תני ישראל מל את הכותי וכו׳ המשוך לא ימול וכו׳ (ועי׳ למטה בסי׳ י״ג) והמשוך ושנולד מהול וגר שנתגייר כשהוא מהול (בירוש׳ יבמות והמושך והנולד מהול והמל עד שלא נתגייר) צריך להטיף ממנו דם ברית תני אמר ר׳ שמעון (תני ר״ש) בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הנולד (שנולד) מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית שהיא (מפני שהיא) ערלה כבושה על מה נחלקו על שנתגייר (גר שנתגייר מהול) שבית שמאי אומר שצריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו (אין) צריך להטיף ממנו דם ברית ר׳ יצחק בר נחמן בשם ר׳ הושעיה הלכה כדברי התלמיד, ובתוספתא שבת שם המשוך צריך שימול וכו׳ מי שנולד מהול וגר שנתגייר מהול ותינוק שעבר זמנו וכו׳ אמר ר׳ שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב״ש וב״ה על מי שנולד מהול שצריך לחטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה על מה נחלקו על גר שנתגייר כשהוא מהול שב״ש אומ׳ צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומ׳ אין צריך (ועי׳ הנוסחא בתוספתא הוצ׳ רמש״צ), ובספרא שם ערלתו ערלתו וודאי דוחה את השבת ואין הספק דוחה את השבת ערלתו ערלתו וודאי וכו׳ ואין אנדרוגינוס דוחה את השבת ר׳ יהודה אומר אנדרוגינוס דוחה עליו את השבת וכו׳ ערלתו ודאי דוחה את השבת ואין שנולד מהול דוחה את השבת שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך אמר ר׳ שמעון בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על שנולד מהול שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה על מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שבית שמאי אומרים צריך להטיף וכו׳ ובית הלל אומרים אינו צריך, וכן בשבת שם תנו רבנן ערלתו ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא ספק וכו׳ ולא אנדרוגינוס וכו׳ ר׳ יהודה אומר אנדרוגינוס וכו׳ ערלתו ודאי וכו׳ ולא נולד כשהוא מהול וכו׳ שב״ש אומרים צריך וכו׳ א״ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב״ש וב״ה על נולד כשהוא מהול שצריך כו׳ על מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שב״ש אומרים צריך להטיף וכו׳ ובה״א א״צ להטיף ממנו דם ברית (ועי׳ ירוש׳ יבמות שם ט׳ א׳), ועוד בסוגיא דבבלי שם דתניא ר׳ אליעזר הקפר אומר לא נחלקו ב״ש וב״ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף וכו׳ על מה נחלקו לחלל עליו את השבת ב״ש אומרים מחללין עליו את השבת וב״ה אומרים אין מחללין עליו את השבת, ובסגנון אחר זו הברייתא לפנינו במאמר ר״א בנו של ר״א הקפר (חכי״ל נלקת כאן בחסר ונשמט בו מן על נחלקו וכו׳ עד על מה נחלקו וכו׳ והגהתי עפ״י הכ״י שציינתי והילקוט, ועי״ע בהג״מ הלכ׳ מילה פ״א, ובדפוסי׳ ובכי״ת המאוחר איתא בשיבוש ר״א בנו של ר׳ יוסי הגלילי), וסגנון זה נר׳ מוכח שר״א בנו של ר״א הקפר קאי ארשב״א ותרוייהו קיימי את״ק דאמר בספרא (ובברייתא בשבת שם) ערלתו ודאי דוחה את השבת ואין שנולד מהול וכו׳ שב״ש אומרים וכו׳. ורבו הפירושים והגירסאות בסוגיא דבבלי ועי׳ ברי״ף ומפרשיו ובראי״ש ובתוספות שם בד״ה מכלל וכו׳, וריב״נ בש״ר הושעיא אמר על ר״א בנו של ר״א הקפר הלכה כדברי התלמיד, ובירושלמי שלפנינו חסר המאמר ר״א בנו של ר״א הקפר וכו׳ ועי׳ בספר האשכול ח״ב סי׳ ל״ח ועי״ע בפי׳ מהרז״ו וביפה עינים בשבת שם, ובדב״ר שם הלכה תינוק שנולד כשהוא מהול מה שיהא מותר למול אותו כך שנו חכמים תינוק שנולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית מפני בריתו של אברהם ומנין אתה למד מן התורה שנ׳ המול ימול וכו׳ :

יג יד) וערל זכר ר' חגיי בשם ר' יצחק ר' ברכיה בשם ר' יצחק וכי יש ערל נקבה, אלא מטקום שניכר אם זכר אם נקבה משם מוהלים אתו: את בריתי הפר זה המשוך, תני המשוך צריך לימול, ר' יודה אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה, אמרו לפני ר' יהודה והלא הרבה היו בימי בן כוזבה ולכולם בנים חוזרים ומוהלים ההיד המול ימול אפילו ד' וה' פעמים את בריתי הפר זה המשוך:

פרשה מז

א יז טו) ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו' אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב ד) אמר ר' אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה, רבנין אמ' מרתה דבעלה, בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא יב):

1 ילקוט סס, לעיל לד 463, תוספתא סס, שבת ק"ח ס', ויקלא רבה פכ"ס סי' י': 3 ילקוט סס, תוספתא סס, יבמות סס, יכוס' יבמות סס, יבמות ע"ב ס': || 6 ילקוט כ' פ"ב, ילק' משלי כ' תתקמ"ז, לקמן פנ"ב:

1 חגיי] ו, חגי דפא[1]גת, חגאי כ | בשם ר' יצחק] פוגב, ל' דא[1]ת | ר' ברכיה — יצחק] וגכ, ור' ברכיה . . יצחק פ, ל' דא[1]ת | 2 במקום י, מקום א[2] | שניכר] א, שהוא ניכר דפוגבתי | אם זכר הוא וג, אם הוא זכר א[1] | אם נקבה הוא כ, אם . . היא א[2], ואם . . היא ו, אם הוא נקבה א[1] | משם] פואגי, שם כ, ל' דת | מוהלין אג, מלין פי, מולין ת | אותו | 3 המושך פוא[1], המושך בעורלתו א[2] | תניא א | המושך ו | צריך] פוחאגבי, אינו צריך דת | יהודה | **אומר] א' ל | לא ימול] לא ימול] פוחאגבי, ימול דת | מפני שהיא — כבושה] מפני שהוא . . כבושה ג, מפני שהוא סכנה פ, שלא יבוא לידי סכנה ל[0] | 4 **הרבה] כמה ל | היו] היה א[1]גב, היו כך י, מלו פ | מימי כ, ממי ג | בן] בר ת, ל' ח | כוזבה] פוח, כוזבא א[1], כוזיבא דא[1]תי[1] | ולכולם — ומוהלים] לכולהון (בני' חוזרי' ומולי' ד[1]) בנין חוזרין ומולין ד, לכולהם בנים וחוזרין ומולים ג, לכולהון בנים וחוזרין ומלין פ, לכלהון (לכלהן א[1]) חוזרין ומלין א, לכלהון חזרין ומולין ת, והולידו כלם בנים נימולים וחוזרים ומולים ח, וכלם באים וחוזרין ומלין י[1], וכולם היו חוזרים ומולים ו, שהיה להם בנים וחוזרים נמולים כ, וחזרו ומלו וחיו ולכולם בנים ל[0] | 5 ד' וה'] פא, ד' ה' ד, ארבעה (ארבע י) וחמשה וחגבתי | המושך ו || 6 אלהים] יי' אי | אל אברהם] פוגב, ל' דא[1]ת | וגו'] לא תקרא את שמה שרי י, לא . . שרי כי שרה שמה וגב | אשת] ואי, כת' ~ דגבת, א"ר אחא כתיב ~ פ | 7 *אמר ר' אחא דוא[1]גבתי] ל' ל | **בעלה] ל' ל | **נתעטר] מתעטר ל | **נתעטרה] נתעטרת ל | ורב פ | *אמ' ו] אמרין א[1]גבי, אמרי דת, א' ל[0], ל' ל | מרתה] פואגבר[2], מרתא דתר[1]י | *דבעלה פבר[1]י] דבועלה ל, רבו עלה ו, לבועלה ג, לבעלה דתר[2], של בעלת א | כל פו |

1 ר' חגיי וכו'. בלק"ט הגי' א"ר חגי בשם ר' יצחק וכי יש וכו' אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם וכו', ובמדרש הגדול ר' חגאי בשם ר' יודן וכי יש וכו' אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם מולין וכו', ובוי"ר שם ר' יודן בשם ר' יצחק ור' ברכיה בשם ר' יצחק ותנו לת בשם ר' יוסי בן חלפתא וערל זכר וכי יש וכו' אלא ממקום שרואין אותו ויודעין אם זכר הוא אם נקבה משם מולין וכו' ועי' במ"י לעיל צד 462 וצד 468, ובכי"ל כתוב מוהלים א ת ו כמו לעיל פעמים שונות: 3 זה המשוך. המושך ערלתו, ובפי' ב"ר כי"א גורס או מפרש כן, ובפ' ב"ר כי"ט המושך בערלתו ועח"ג, ובירוש' פאה פ"א ט"ז ב' המפר ברית זה שהוא מושך לו ערלה: צריך לימול. כדמסיק תה"ד המול ימול אפילו וכו' את בריתי הפר זה המשוך, ובתוספתא שם המשוך צריך שימול (בתוספתא הוצ' רמש"צ צריך למול) ר' יהודה אומר משוך לא ימול (אומר איני צריך למול אם המשיך) מפני שהוא מסוכן אמרו לו הרבה מלו בימי בן כוזיבא (כוזבא) והיו להם בנים ולא מתו שנ' המול ימול אפילו מאה פעמים ואומר את בריתי הפר לרבות את המשוך, וכן ביבמות שם מיתיבי משוך צריך שימול וכו' ר' יהודה אומר לא ימול מ פ נ י ש ס כ נ ה ה י א ל ו אמרו לו והלא הרבה מלו בימי בן כוזיבא והולידו בנים ובנות שנ' המול ימול אפילו מאה פעמים ואומר וכו' לרבות את המשוך, ומפרש שם מאי ואומר וכי תימא האי המול ימול לרבות ציצין המעכבים את המילה ת"ש את בריתי הפר לרבות וכו', ובירוש' שבת ויבמות שם (ט' א') המשוך לא ימול ש ל א י ב ו א ל י ד י ס כ נ ה דברי ר' יודה אמר לו ר' יוסי הרבה משוכין היו בימי בן כוזיבא (כוזבא) וכולן מלו וחיו והולידו בנים ובנות, וגי' משובשת בדפוסי' וכי"ת המשוך אינו צריך וכו' ר' יהודה אומר ימול וכו' ועי' גם במ"כ, ובכי"ל נמחקו התיבות מפני שהיא ערלה כבושה והוגה ביני שיטי שלא יבוא לידי סכנה, ועוד הוגה וחזרו ומלו וחיו ונר' שהוגה כן עפ"י לשון הירושלמי, והגי' מפני שהיא ערלה כבושה מפורשת בפי' ב"ר כ"י כלו' אעפ"י שהיא כבושה וטמונה שמשך העור עליה מכל מקום מילה היא, והגי' בכי"פ מפני שהיא סכנה מסכמת עם גי' הבבלי, וקשה קצת הגי' שלפנינו ולכולם בנים חוזרים ומוהלים ועח"ג, ובענין המעשה הרבה היו בימי בן כוזבה וכו' עי' גרעץ קורות היהודים ח"ד מהדורא ד' צד 78:

פרשה מז. בכי"א א' פמ"ה, ובכי"כ פמ"ח (ובכי"ג נר' שהיה נסמן פמ"ח והוגה פמ"ז ועי' במ"י לעיל ריש פמ"ו), ובמקרא כאן פרשה סתומה, ובדפ"ר הוכפל המספר פמ"ו מפרשה שלפניה וכן הולך ומוגה במספר חסר אחת עד פנ"ז: 7 אמר ר' אחא. כן הוספתי כמו שאיתא בשאר הספרים שציינתי, ועוד הגהתי ב ע ל ה נ ת ע ט ר וכו' לא נ ת ע ט ר ה וכו' מרתה ד ב ע ל ה וכו' וכן בכי"ל לקמן פנ"ב ו ה י א ב ע ו ל ת ב ע ל אמר ר' אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה וכו', ובעקידה שער י"ח הועתק בעלה מתעטר בה והיא אינה מתעטרת, וכאן מדייק ר' אחא שרי א ש ת ך שהיל"ל שרי לא תקרא וכו' ודורש אשתך

[לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה] אמר ר' יהושע בן קרחה יוד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני הקב"ה, אמר לפניו רבון כל העולמים בשביל שאני קטן מכל האותיות הוצאתני משם הצדקת, אמר לו הקב"ה לשעבר הייתה בשמה שלנקבה ובסוף האותיות, עכשיו אני נותנך בשם זכר ובראש האותיות ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר יג טז), אמר ר' מנא לשעבר היתה שרי לעמה, עכשיו היא שרה לכל באי העולם:

1 ילקוט שם, ילק' משלי שם, ירוש' סנהדרין פ"ב כ' ג', ויקרא רבה פי"ט סי' ב', שיר השירים רבה פ' ראשו כתם (ה' י"א), תנחומא קרח סי' י"ב, במדבר רבה פי"ח סי' כ"א, שמות רבה פ"ו סי' א' : 5 תוספתא ברכות פ"א, ברכות י"ג א':

1 יוד] ד[1]ו, יו"ד דפהאנכתי | 2 משרי] ח, ~ נחלק (נחלק לשנים פב) חציו לשרה וחציו לאברהם אמר ר' שמעון בן יוחאי (אמר . . בן יוחי ונ, ר' שמע' בן יוחי אמ' פ, אמ' רש"ב אלעזר ת) יו"ד (יוד ד[1]ו) שנטל הקב"ה (משרה ת) משרי דפוגכתי, חציה לשרה (חציו לאברהם א[1]) וחציה לאברהם (וחציו לשרה א[1]) ארשב"י יו"ד . . משרי א | טס ופורח] פורח א[2], מפרח א[2] | לפני] סביב י | הקב"ה] כ, כסאו (כסא ת) של הקב"ה דפהגתי, כסא הכבוד ו, האל א | רבון (ריבון ג) העולמים דג, רבון תעולם א, רבונו של עולם פוהכתי | בשביל שאני] על שאני ו, מפני שהייתי גי (משלי) | קטן] א, קטנן ו, קטנה דפגכתי | מכל האותיות] מכל אותיות ג, מאותיות פ, שבאותיות דתי, של אותיות וכי (שם), לי א | 3 לפיכך הוצאתני ג, נטלתני והוצאתני ו | משמה של צדקת פוא[2]גכי, . . של צדקת הזאת ח, . . של צדקת זו א[1], . . של אותה הצדקת י (שם), משרה הצדקת ד, מן הצדקת שרה ת | לו] ד[1]וגת, ליה י (שם), לה דפא[1] | הקב"ה לי גי (שם) | לשעבר לי גי (שם) | *הייתה] היתה לכ, היית דפאגתי[1] (שם), הייתה (היית י) נתון וי | בשם נקבה י, בנקבה א | ובסוף אותיות א[1]י, ובסופן (ובסוף ג, בסוף א[2]) של אותיות דפוא[2]גכת | עכשו (עתה א[1]) אתנך א, עכשו תהיה נתון י[1] | 4 בשם] י, בשמו של דפואגתי (שם) | ובראש אותיות אי, ובראשן (ובראש ג, וראשון פ, ובראשון ו) של אותיות דפוגכת | מני י, מונא פאב | 5 היית גת | °שרי] שרה ד | לעצמה ות | ועכשיו ג, ועכשו י[1] | היא לי פי | עולם פאכ |

אשתך שאתה תתפאר בה ועליה נאמר אשת חיל עטרת בעלה וכו' וכן דרשו לעיל ריש פמ"ח ושרי אשת אברם וכו' אשת חיל מי ימצא וכו', ורבנין אמ' מרתה דבעלה גבירת של בעלת בכל מקום וכו', והפרדתי זו הפתיחה מהמאמרים שלאחריה שנסדרו לדרש לא תקרא את שמה שרי וכו', ונמצאו פתיחות מקוטעות כמו זו שלפנינו בלי סיום הנכון שהוא פסוק הראשון בפרשה שדורש בה ועי' לעיל צד 58 צד 86 צד 170 וצד 268, ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א הורכבו המאמרים ומפרש שם בעלה נתעטר בה וכו' שמאותה יו"ד (שמאות היו"ד) של שרה חלקה המקום ועשה בה שתי הי"א (ועשאה שני היהי"ן) אחת לשרה ואחת שהוסיף (שניתוספה לאברהם) נמצא שאברהם נתעטר ממנה והיא לא נתעטרה בו שממנו לא ניתוסף לה כלום (ובמ"כ הביא פירוש זה מפירש"י לקמן פנ"ב, וכבר העירותי במ"י לעיל צד 425 שבפי' ב"ר הנדפס חסר כל הפירוש מסוף פמ"ג עד סוף פמ"ז ועי"ע במ"י לקמן פנ"ב), וכן הבין בעל שכל טוב שכתב וסמך ליה אשת החן (כ"ה שם) עטרת בעלה שלקח הקב"ה יו"ד משרי וחלקה לשתים ונתן חציה לשם שרה וחציה הנשארת קירב לשם בעלה, וכוונו למאמר ריב"ק כפי גי' רוב הספרים אמר ריב"ק יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק (נחלק לשנים) חציו לשרה וחציו לאברהם אמר רשב"י יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח וכו', ויוכל היות שנשמט בכי"ל וכי"ח מן יוד שנטל וכו' עד יוד שנטל וכו', אכן נ"ל שהגי' שלפנינו היא הגי' הנכונה וריב"ק הוא בעל המאמר יוד שנטל וכו' היה טס ופורח וכו' וכ"ה בוי"ר שם בסגנון אחר קצת אמר ר' יהושע בן קרחה' יו"ד של שרה עלת' ונשתטחה לפני הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע עקרתני משמה של אותה צדקת אמר לה הקב"ה צא לשעבר היית בשמה של נקבה בסופה של תיבה אבל עכשיו הריני נותנך בשמו של זכר בראשה של תיבה הה"ד ויקרא משה וכו', ושם קדמו המאמרים תני ר' שמעון ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע עיקרני שלמה ועשאני פלסטר (כ"ה בדפ"ר וד"ו) שכל דייתיקי וכו' ר' הונא בשם ר' אחא אמר יו"ד שנטל הקב"ה משמה של שרה חלקו לשנים חציו לאברהם וחציו לשרה, ובשהש"ר שם ר' יהושע בן קרחה אמר יו"ד שבשרי עלה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר וכו' עקרתני משמה של צדקת זו אשת צדיק זה אברהם אבינו וקראת שמה שרה אמר לו הקב"ה לך מתחילה היית בסופן של אותיות ובשם נקבה עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות בצדיק שבעולמי הה"ד ויקרא משה וכו', ושם קדם המאמר ר' שמעון בן יוחאי אומר ספר משנה תורה עלה ונשתטח וכו' ועיי"ש, ובירוש' סנהדרין שם איתא תני ר"ש בן יוחי עלת ספר משנה תורה וכו' ר' הונא בשם ר' אחא יו"ד שנטל הקב"ה מאמינו שרה ניתן חציו על שרה וחציו על אברהם תני ר' הושעי' עלה יו"ד ונשתטח לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים עקרתני מן הצדקת הזאת אמר לו הקב"ת צא לשעבר היית נתון בשם נקיבה ובסוף תיבה חייך שאני נותנך בשם זכר ובראש תיבת הה"ד ויקרא משה וכו', ובמאמר הנוסף בתנחומא קרח שם מנצפ"ך האותיות וכו' איתא שרי פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נחלק היו"ד לשנים ת' לאברהם וה' לשרה וחד אמר יו"ד שנטל משרה קרא תגר עד שבא יהושע והוסיף לו יו"ד שנ' ויקרא משה וכו' וכן בבמ"ר שם אשת חיל עטרת וכו' זו שרה שרי היתה שמה פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נחלק וכו', ובשמו"ר שם אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו"ד שבירבה וכו' ומנין שבטל אות מן התורה וחזר לתורה שנ' שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה והיכן חזר ויקרא משה וכו' ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 315, ומנעתי מלהגיה הגי' שלפנינו בכי"ל עפ"י גי' הספרים אע"פ שגם בלק"ט הועתק א"ר יהושע בן קרחה יו"ד שנטל הקב"ה מן שרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם א"ר מנא וכו' ועוד שם ויו"ד שנטל משרי זכה להיות בראש שם יהושע דכתיב ויקרא משה וכו' ועי"ע במדרש אגדה הוצ' רש"ב:

5 שרי לעמה. וכ"ה גם בדפ"ר וד"ו לשעבר היתה שרה לעמה עכשיו היא שרה לכל באי וכו' ובלק"ט לשעבר היתה שרה לעמה עכשיו לכל באי העולם, ובתוספתא שם בתחילת הרי היא שרה על עמה עכשיו הרי היא שרה על אומות העולם וכו' ובח"נ שם הגי' בתחילה היא שרי על עמה עכשיו היתה שרה על כל באי עולם וכו' ועוד הגי' בתחילה היא שרי לאומה (וצ"ל לאומתה) עכשיו היתה שרה לכל האומות העולם (וצ"ל שם), ובברכות שם בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו ושם פירש"י שרי לשון יחיד משמע שרתי, ובמדרש ד' קראקא א' נדפס לשעבר היתה שרה לעצמה עכשיו היא שרה וכו' ובד' ווילנא לשעבר וכו' לעצמה

ב טז) וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה וגו' ר' יהודה א' וברכתי אותה ליתן לה בן וברכתיה לברכה בחלב, אמר ליה ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב, אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לנערותה, ר' אבהו בשם ר' יוסי ברי חנינה נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהוון צווחין לה עקרתא, ר' יודן בשם ריש לקיש עיקר מיטרין לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרין : ומלכי עמים ממנה יהיו אמר ר' חמא ברי חנינה מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה :

ג יז) ויפל אברהם על פניו וגו' [ר' פינחס בשם ר' לוי שני פעמים נפל אברהם על פניו, כנגד כן ניטלה מילה מבניו אחת במדבר ואחת במצרים, במצרים בא משה ומלן, במדבר בא יהושע ומלן] :

1 ילקוט ר' פ"ב, לקמן פנ"ג, פסיקתא רבתי פמ"ג (קע"ז ב'): 4 לקמן פס"ג, מדרש רות פ"ז, ועי' יבמות ס"ד ב': 5 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, לעיל לד 468:

1 *וגם — וגו'] וגם . . בן דחא¹גכת, וגו' ל, לי פי | ר' יהודה] פ, ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א²) ~ דאגכת | אומר דפחאתי, אמר וגכ | 2 לתת פ | לברכה בחלב] פוא¹גכי, לברכת החלב דת, בחלב חא² | ליה] פגתי, לו דכ | נחמיא א² | כבר לי ו | נתבקרה ו | בחלב] פוחאגכי, ~ והלא עדיין לא נתעברה דת | **מלמד שהחזירה] החזירה ל | 3 בנערותיה ו, לימי נערותה דפאכת, לימי נערותיה גי | בר א¹תי | חנין י | יהון כ, יהו א, ליהוון ת | 4 צווחין] מונין לה וצווחין דאכת, . . וצוחין פ, . . וצבחין ו, וקורין י, . . ואמרין ג | עקרתה א²ג | *עיקר דפואכתעי] עקר ג, עיקרי ע, לי ל | מטרין אתי¹ | היה] פוגכעי, הוה דאת | *וגלף דפוא²גכתערי] וגלב א¹, וגלת ל | עיקרי ע | מטרין ד¹אתי¹, מטרון פג | 5 ומלכי] וחגכ | מלכי דאתי | *ברי דוגכ] בר לת | קטורה] אי, את ~ דוגכת | 6 ויפל] פוג, ויפול דא¹כתי | *ר' פינחס — ומלן] ר' פנחס בשם ר' לוי (ר' פינחס . . ר' לוי כ, ר' לוי אמר ח) שני . . פניו וכנגד כן (וכנגדן וי) ניטלה (נטלה י) מילה מבניו שני פעמים אחת (אחד י) במצרים ואחת (ואחד י) במדבר במצרים בא משה ומלן (ונטלה ומלן כ) במדבר . . ומלן וחבי, ר' פנחס . . לוי שני' . . פניו וכנגד כן ניטלה מבניו שתי פעמ' אחת במצר' ואחת במדבר בא משה ומלן במצר' בא יהושע ומלן במדבר ג, ר' פנחס בש' ר' לוי אמ' ב' פעמ' נפל אברהם על פניו וכו ל' ל⁰, ר' פנחס בשם ר' לוי א' שני פעמים נפל אברהם וכו' פ, שתי פעמים נפל

עכשיו תהא היא שרה וכו' ועי' גם בח"נ: 2 לברכה בחלב. שיהיה לה להניק את בנה שאעפ"י שתלד אפשר שיהיה הנס רק ללידה ולא לחלב כשאר יולדות ועי' ביפ"ת, והגי' לברכה בחלב איתא לקמן פנ"ג סי' ה' גם בדפוסי', ובכי"ת וכי"א ב' הגי' כאן וברכתיה בחלב וכ"ה בלק"ט ומפרש שם וברכתיה בחלב להניק בני מלכים שלא היו מאמינים בנס הזה וצמקו דדי נשיהן והביאו בניהן לשרה להניקם לכך נאמר וברכתיה בחלב וכן בפירש"י עה"ת וברכתיה בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננין עליהם וכו' ומסיים שם בב"ר רמזו במקצת (ועי"ע לקמן פנ"ג סי' ט'), ולפי זה הפירוש יש לפרש בדוחק בדברי ר"נ כמו שמפרש בפי' ב"ר כ"י וכי כבר נתבשרה בחלב היה לו לבשרה תחלה על בנה, ובדפוסי' וכי"ת נוסף לפרש והלא עדיין לא נתעברה, וזו הוספה זרה וליתא גם בדפוסי' לקמן פנ"ג סי' ה', ולנכון הקשה ביפ"ת דלמה לא יבשר בעתיד מהחלב שיבא אחרי העבור וכו', ואולי עיקר תפלוגתא דר"י ור"נ לפ' וי"י פקד וכו' כמו שנסדר בפנ"ג שם ר' יהודה אמר וי"י פקד את שרה כאשר אמר ויתן לה בן ויעש י"י לשרה כאשר דבר לברכה בחלב א"ל ר' נחמיה וכי כבר (כן שם הגי' הנכונה) נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותה ר' אבהו וכו' ר' יודן וכו', ומפרש שם בפי' ב"ר א"ל ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב שאמרת כאשר דבר והיכן דבר לה בכך אלא מהו כאשר דבר אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותה כאשר דבר והיכן דבר אלא מתוך דבריה שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה מכלל שבכך נתבשרה שעתיד הקב"ה להחזירה לימי נערותה ועל כך השיבה הקב"ה היפלא מי"י דבר ע"כ, ובפסי"ר שם ד"א וה' פקד ר' יהודה אומר פקד את שרה בבנים ויעש ה' לשרה כאשר דבר בחלב ר' נחמיה אומר וה' פקד את שרה בבן מהו ויעש ה' לשרה כאשר דבר שהחזירה לנערותה וכו': 3 נותן אני. אמר הקב"ה נותן אני יראתה וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 459 בד"ה קינמון וכו') שלא יהיו קורין לה עקרה, וגר' שר"א בשם ריב"ח דורש וברכתיה והיתה לגוים וכו' שתהא יראתה על כל אומות העולם ועמ"כ, ולקמן שם הגי' בכי"ל ג"כ דלא יהוון צווחין לה וכו' ועת"נ: 4 עיקר מיטרין. רחם בלי"י[1]) ועי' פריים ביבליש-תלמודישע מעריצין צד 136, ובכי"ל נשמט כאן מלת עיקר ואיתא בכי"ל לקמן שם, וכאן נשתבש בכי"ל וגלת לה וכו' ולקמן שם וגילה לה וכו', ולנכון גם בכי"ל לקמן פס"ג במאמר ר' יודן בשם ר' שמעון בן לקיש שנסדר לפ' ויעתר יצחק וכו' כי עקרה וכו' וגלף לה וכו', וכן הועתק בערוך ע' גלף ב' עיקר מיטרין לא היה לה וגלף וכו' ובע' מטר עיקרי מיטרין לא היה לה וגלף וכו' עיקרי מיטרין, ועוד המאמר במדרש רות פ"ז ויקח בועז את רות ותהי לו לאשה א"ר שמעון בן לקיש עיקר מוטרין לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מוטרין ועי"ע תנחומא מ"ב ויצא סי' ט"ו, וגלף שהוראתו חקק גר' שהוא נרדף עם גלב ואין צריך לפרשו מל"י ועת"נ ועי"ע לעף אצל קרויס צד 178, ובפסי"ר שם איתא ר"ש בן לקיש אומר וה' פקד את שרה בבנים ויעש ה' לשרה כאשר דבר שלא היה לה מטרין ועשה לה מטרין וביבמות שם שרה אמנו אילונית היתה שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה, והוראת מיטרין רחם טעם חרוש במאמר הפסיקתא פ' זכור (כ"ג א') ומה חטא חטא על אמו וכו' ר' יהודה אמר אם כשהוא יוצא ממעי אמו חתך מיטרין שלה שלא תלד הה"ד על רדפו וכו' ושחת רחמיו ועי' בפסי"ר פי"ב (מ"ח א' מ"ם ב') ותנחומא מ"ב תצא סי' ד' ותנחומא שם סי' ד': 5 ומלכי עמים. כ"ה בכי"ל ובכא"י שציינתי, ובמקרא כתוב מלכי ועי' בתנ"ך הוצ' גינצבורג, וכפי' ב"ר כ"י מפרש מכאן דריש אברהם והחזיר את קטורה דאמר אברהם מדשני בדיבוריה ואמר ממנה יהיו מכלל שאילו מלכי עמים יצאו ממנה אבל שאר בנים יצאו ממני ולכך החזיר את קטורה שאם לא תאמר כן שממנה יהיו אינו משמע כן לא היה לו לכתוב ממנה יהיו אלא ומלכי עמים ולישתוק ומדקאריך קרא שמע מינה לדרשא ע"כ ועי"ע בחי' רש"ש, והדרש קטורה זו הגר עי' לקמן פס"א: 6 ר' פינחס וכו'. בכי"ל נשמט כל המאמר, ובגליון שם נוסף ר' פנחס בש' ר' לוי אמ' ב' פעמ' נפל אברהם על

[1]) μήτρα.

ויאמר בלבו הלבן מאה וגו׳ ר׳ יודן אמר הלבן מאה שנה יולד למה ששרה הבת תשעים שנה תלד, האיש אינו מזקין והאשה מזקנת: אי זו היא הזיקנה, אמר ר׳ שמעון בן לקיש כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת:

יח) ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל וגו׳ ר׳ יהודה בשם ר׳ יודן לאוהבו ד שלמלך שהיה המלך מעלה בו אנונה, אמר לו המלך אני מבקש ליכפול אנונה שלך, אמר ליה לא תמלי רוחי קרור, הלוויי קרמייתא לא תמנע, כך לו ישמעאל יחיה וגו׳:

יט כ) ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו׳ ולישמעאל שמעתיך וגו׳ ר׳ יוחנן בשם ה ר׳ יהושע בן חנניה כן בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי אתו זה יצחק והפריתי אתו זה

1 ילקוט סס: 2 ירוש׳ נדה פ״א מ״ע ב׳, נדה ט׳ ל׳: 4 ילקוט סס: 7 ילקוט סס:

אברהם על פניו (שתי נפילות נפל אברהם ת) וכנגדן ניטלה מילה מבניו ב׳ פעמים (ניטלה מילה מבניו א[1], שתי פעמים ניטלה מילה מבניו ת) אחת (א׳ ד[1], אחד ד) במצרים ואחת (וא׳ ד[1], ואחד ד) במדבר במצרים בא משה ומלן במדבר . . ומלן דא[1]ת, ל׳ לא[2] | 1 ר׳ יודן אמר הלבן — מזקנת] הלבן . . ששרה בת תשעים . . מזקנת י[1], ר׳ אלעזר א׳ הלבן . . יוליד למה ששרה הבת תשעים . . מזקנת ג, ר׳ יודן בש״ר אליעזר אמ׳ (אומר א[1]) הלבן . . יולד למה ואם שרה הבת תשעים . . מזקנת א, ר׳ יודן ור׳ עזרית ר׳ יודן אמר (ר׳ יודן אמ׳ פ) הלבן מאה שנה יולד ר׳ עזרית אמ׳ (ר׳ אליעזר אומ׳ פ) הלבן מאה (ק׳ ל[0]) שנה יולד (יוליד ל[0]ו) למה ששרת הבת תשעים שנה תלד (הבת תשעים תלד ו, חבת וגו׳ פ) האיש . . מזקנת ל[0]פו, ר׳ יודן ור׳ עזריה ר׳ יודן אמר (אומ׳ ת) הלבן מאת שנה יולד למה ששרה חבת תשעים (צ׳ ד[1]) שנת תלד האיש . . מזקנת ר׳ עזרית אמר אף לזאת לא נצרך שהרי שרה בת תשעים שנה ולא חזקינה דת, האיש . . מזקנת כ | 2 איזו היא פג׳, איזו ת | הזיקנה] ו, חזקינה פ, הזקנה גב, זקינה ד, זקנה אתי | אמר — לקיש] א׳ג, אמ׳ רשב״ל א[2], אמ׳ ריש לקיש פוכ, ל׳ דת | 8 שקוראין פא[1]כ, שקורא י | לה פ | אימה פלנית כ, אימא (אימה א[2], אמה פ) פלונית פאתי, פלנית זקינה ו, פלנית ג | 4 ויאמר — האלהים] פוחאגכ, ל׳ דתי | וגו׳] יחיה לפניך דוחאגכתי | ר׳ — יודן] ע, ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה (יודן ו) בר׳ (בר דא[1], ביי״ר ת) סימון דפואגכת | לאוהבו] פוא[2]גכי, משל ~ דחא[1]תע | 5 בו] א[1]כ, לו דחא[2]געי, עליו ת, ל׳ פ | אנונא געי, אנינה ו, אנינא א, באנונא פ | מבקש לכפול דפוגכתעי[1], מכפיל א | אנונא שלך געי, לך אנינה (אנינא א[2]) שלך וא[2], לך אנינא א[1] | לו פו | לא] אל י | 6 תימלי פא[1], תמלא ת | רוח י | קדור] קריר דפגכתר[1]י, קרירי אר[2], קשר ח, ל׳ ו | הלואי אכתי | קדמיית פחג, קדמתא י, קמיתא א | *תמנע דפואגכתי] תמניע לח, תמנע מני י | 7 אבל ל׳ דת | בן חנניה] גב, בר׳ חנינא פא[2], בר . . דא[1], בר חנינה ת | 8 כן] כאן פואגכר[2]י, ל׳ דתר[1] | האמה] פואגכי, הגבירה דתר | הגבירה] פואגכי, האמה דתר[2], השפחה ר[1] |

פניו וכולי׳, והשלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 468 וצד 464 ועיי״ש בח״נ ובמ״י: 1 ויאמר בלבו. בכי״ל הושלם בגליון ויאמר וכו׳ עד מא׳ וגו׳: למה ששרה וכו׳. וזה היה טעם תמיהתו ולא תמה שיולד לבן מאה שהרי האיש אינו מזקין ורק האשה מזקנת, וכהגי׳ שלפנינו הועתק גם בילקוט (בהשמטת שם האומר) רק המאמר הלבן מאה שנה יולד למה ששרת בת תשעים שנה תלד האיש וכו׳ וכן בלק״ט ויאמר בלבו וכו׳ על שהיה מתמה ואמר הלבן מאה שנה יולד משום ואם שרה בת תשעים תלד כי האיש אינו מזקין מלהוליד ואשה מזקנת, ובכי״ג שם בעל המאמר ר׳ אלעזר, ובכי״א א׳ וב׳ ר׳ יודן בש״ר אליעזר, ובכי״ל נוסף ביני שיטי בראש המאמר ר׳ יודן ור׳ עזריה, ואחר המלות ר׳ יודן אמר הלבן מאת שנה יולד נוסף ר׳ עזריה אמ׳ הלבן ק׳ שנה יוליד (וצ״ל יולד), וזה הגהה כפי הגי׳ בכי״פ (ושם בשבוש ר׳ אליעזר אומ׳) ובכי״ו, ולפי זו הגי׳ שני מאמרים כאן ר׳ יודן אמר הלבן מאה שנה יולד כלו׳ גם על זה היתה תמיהתו כמו שתמה ואם שרה הבת וכו׳ ור׳ עזריה אמר הלבן וכו׳ למה ששרה וכו׳, ובדפוסי׳ וכי״ת הגי׳ במאמר ר״י כמו בכי״ל בגוף הספר ונוסף בסגנון זר שם ר׳ עזריה אמר אף לזאת לא נצרך שהרי וכו׳ ועח״נ: 2 הזיקנה. וכ״ה בכי״ו וגר׳ שהיו״ד במקום שוא כמו לעיל צד 114 לא צימיחו וכו׳ ועי׳ במ״י שם, ומלת אימא הושלמה בכי״ל ביני שיטי בכתב הספר, ובירוש׳ נדה שם אי זו היא זקינה ר׳ שמעון בן לקיש אומר כל שקורין אותה אמה ואינה מקפדת, ובנדה שם היכי דמי סמוך לזקנתה אמר רב יהודה כל שחברותיה אומרות עלית זקנה היא ור׳ שמעון אומר כל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה ר׳ זירא ור׳ שמואל בר רב יצחק חד אמר כל שאינה מקפדת וחד אמר כל שאינה בושה וכו׳ ועיי״ש במסורת חש״ס, ובדפוסי׳ וכי״ת נשמט שם האומר: 4 ר׳ יהודה בשם ר׳ יודן. וכ״ת בערוך ע׳ אנונא, ושם פי׳ אנונא [1]) פירנוס ועי׳ זקש בייטרעגע ח״א צד 15, וענין המשל עי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 168, ובילקוט דפ״ר נדפס אני מבקש לכפו׳, ובילקוט ד״ו וד׳ ספר״א הדפיסו בטעות לכפור: 5 לא תמלי רוחי קדור. כ״ה בכי״ל, ואינו נר׳ להגיה כגי׳ הספרים לא תמלי רוחי קריר (קרירי), וסגנון זה אין לו ריע ברדז״ל, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש קריר (קרירי) כמו מים קרים (ועי׳ משלי כ״ה כ״ה), ובמ״כ נדחק לפרש קריר לשון קורת רוח לא תקרר רוחי כ״כ מלא וגדוש וכו׳, ובעמת״ל ח״ד צד 898 פי׳ קריר תקות מעל, ובשכל טוב כתב עפ״י זה המאמר לא תמלא קדים וכו׳ (ועי׳ איוב ט״ו ב׳), וידידי רא״ה לעף שער שיש לפרש קדור מלשון מקרדינא שנמצא פעם אחת בס׳ סורי ומפורש על ידי בר עלי ובר בהלול משדלנא מטעינא במלוהי כלומר הבטחת מעל: 6 הלווי קרמייתא. אנונה הראשונה לא תמנע ממני: 8 כן בן האמה וכו׳. כן הגי׳ הישרה וכ״ה בילקוט וכ״י שציינתי במאמר ר׳ יוחנן וכו׳ כאן בן האמה למד מבן הגבירה וכו׳ ובמאמר ראב״כ וכו׳ כאן בן הגבירה למד מבן האמה וכו׳ וכן בפירש״י עה״ת א״ר אבא מכאן למד ק״ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו וכו׳ זה ישמעאל וק״ו ואת בריתי אקים את יצחק ועי׳ גם במ״כ, וכגי׳ המהופכת בדפוסי׳ וכי״ת הגי׳ גם בפי׳ ב״ר כ״י ומפרש שם ברוחק, ונכונה

[1]) ἀννῶνα.

יצחק והרביתי אתו זה יצחק ולישמעאל כבר שימעתיך על ידי מלאך, ר' אבא בר כהנא מש' ר' ביריי כן בן הגבירה למד מבן האמה הנה ברכתי אתו זה ישמעאל והפריתי אתו זה ישמעאל והרביתי אתו זה ישמעאל קול וחומר ואת בריתי אקים את יצחק. אמר ר' יצחק כת' כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (בראשית מט כח) זו גבירה, וישמעאל אינו מעמיד שנים עשר, אלא אותן נשיאים היך דאת אמר נשיאים ורוח וגשם וגו' (משלי כה יד), אבל אלה מטות היך דאת אמר שבועות מטות אומר סלה (חבקוק ג ט):

כא) ואת בריתי אקים את יצחק [אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת] ר' הונא בשם ר' אידי אותה שנה מעוברת היתה:

ו כב) ויכל לדבר אתו תני הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות, ממי 29d
נלמוד מאברהם. פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו אמר להם ניפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם ואחרכן אדבר עמכם, כיון שדיבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון כל העולמים צורך לדבר, אמר לו איפטר לשלום ויעל אלהים מעל אברהם:

8 ילקוט שם, ילק' חבקוק ר' תקס"ד, תנחומא נ"ב ויחי סי' ט"ז, תנחומא שם סי' ט"ו, ועי' ס"ל ספירים כבה פ' הנה מסמו (ג' ז'): 7 ילקוט ר' פ"ב, כלם סמנה י"א א': 9 ילקוט שם, תנחומא ויכל סי' ס', מסכת דרך ארץ פ"ד ופ"ה:

1 שמעתי (שימעתי ו) אותו | משום ג, בשם דואכתי | 2 *ביריי וחג] בירי תר[1]י, כיריי ל, כירי ד | כן] ג, כאן דוהאכתי | הגבירה] והאנגבי, האמה דתר | האמה] והאנגבי, הגבירה דתר | 3 קל וחומר והנגכתרי, ק"ו דפא | ואת] ליצחק דכתי' ביה ~ ח | אמר — כת'] אמר ר' יצחק פב, ר' יצחק פתח א, שנים עשר נשיאים יוליד כתיב י | 4 °שנים עשר] י"ב ד | זו גבירה] וא[3], זה . . גכ, זה בן הגבירה פ, בני גבירה א[1]ר[2], בני הגבירה ר[1], אלו בני גבירה ד' אלו . . הגבירה ת, ל' י | אלא] אמר ר' אלעזר ו[1] (חבקוק) | 5 אלה] אילו דוג, אלו פא[2]כתי, כל אלו א[1] | 8 חונה ג | שנה] אנתרי, השנה דפוכ | 9 תניא א[1] | הניפטר ו | קטן] פוא[2]כתי, קטון דא[1]ג | 10 נלמוד] את למד פואגי, אתה . . דת | 11 ניפטר] גת, נפטר דוא, נפטר אני כ, איפטר פ | משכינה פג, מן הב"ה א[2], מהב"ה א[1] | שהוא גדול א | מכם] ~ תחילה וג, תחלה דפאכתי | ואחר כך פוגכי, ואח"כ א, אחר כך ד, אח"כ ת | אני מדבר | שנדבר פוגכי[1] | עם הקב"ה ל' י | צורכו וא, צרכיו י | 12 רבון העולמים דג, רבונו של עולם וכי, רבש"ע פאת | צורך] פר[1], צריך אני דואכתי | דבר פ, לדבר למלאכים י | איפטר] גכ, אפטר אר, היפטר ו, הפטר דפתי | לשלום] ות, בשלום דפאגכי | ויעל] הה"ד ~ י |

גם הגי' בכי"ל ולישמעאל כבר שימעתיך על ידי מלאך כלו' במה שאמר הקב"ה להגר הרבה ארבה את זרעך וכו' (בראשית ט"ז י'), ודורש שמעתיך שימעתיך בבנין הכבד וכן הדרש לעיל צד 177 וישמעו וישמיעו ועי' במ"י לעיל צד 23 בד"ה הודעתו וצד 381 בד"ה צלו, וכתיבת אתו בכל המאמר כמו לעיל צד 470 ועי' במ"י לעיל צד 25, והגהתי ר' ביריי ועי' לעיל צד 188 ובמ"י שם: 3 קול וחומר. כ"ה בכי"ל קול בוי"ו ככתיבתו העיקרית וכן כתוב קול בכל הספרא בשני כ"י, ובירוש' יבמות פ"ח ט' ד' איתא ד' פעמים קולי חומרין ועי' מ"ש ידידי ר"א שווארץ בספר דער הערמענייטישע זיללאגיסמוס וכו' צד 8 וצד 10 ועי"ע במ"י לעיל צד 462, ומפרש ואת בריתי אקים את יצחק כדאמר ר' יצחק כת' כל אלה וכו' זו גבירה כלו' זו גדולתה של גבירה וישמעאל אינו מעמיד שנים עשר בתמיה והלא כתיב באותו הפסוק ולישמעאל וכו' שנים עשר נשיאים יוליד אלא אותן שנים עשר שמעמיד ישמעאל נשיאים הן עננים שהולכים וכלים חד"א נשיאים ורוח וכו' אבל אלה בני הגבירה הן שבטי ישראל שנים עשר שבטים ומטות שיש להם קיום לעולם הד"א שבועות מטות אומר סלה, וכן חוברו המאמרים בלק"ט ואת בריתי אקים את יצחק דכתיב כל אלה שבטי וכו' אבל ישמעאל שנים עשר נשיאים כגון נשאים ורוח וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש קל וחומר ליצחק שהוא בן הגבירה שנתברך בכל אלו וביותר והוא שאמר הכתוב כל אלה שבטי וכו' ומקשה מתו קל וחומר וכו' וכי ישמעאל אינו מעמיד שנים עשר נשיאים וכו' אלא אותם של ישמעאל נשיאים דבר העובר אבל אלו של יצחק מטות דבר שיש לו משען ודבר קבוע וכו'. ובשהש"ר שם הדרש הנה מטתו הנה מטותיו ושבטיו המד"א שבועות מטות, ולפי גי' הילקוט שנים עשר נשיאים יוליד כתיב כל אלה וכו' משמע שמאמר ר"י הוא דבור בפ"ע, והגי' זו גבירה איתא גם בכי"ו וכי"א ב', ובכי"ג וכי"כ זה גבירה ועח"ג, ובתנחומא מ"ב ויחי שם הדרש כל אלה שבטי ישראל שנים עשר אלו השבטים אבל להלן בישמעאל שנים עשר נשיאים יוליד אבל השבטים על סדרו של עולם הוא מהלך היום י"ב שעות הלילה י"ב שעות השנה י"ב חדשים המזלות י"ב וכו' ועי' גם בתנחומא שם: 8 מעוברת היתה. בברייתא בר"ה שם בפסח נולד יצחק וכו' ובסוגיא, דגמרא שם בניסן וכו' מנלן כדכתיב למועד אשוב אליך (ופירש"י שם לי"ט הבא ראשון ולשרה בן וכו') אימת קאי אילימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקאמר ליה בתשרי אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר ליה בניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה שנה מעוברת היתה וכו', ובפדר"א פכ"ט איתא שביום הכפורים נמול אברהם וכו'. ובב"מ פ"ו ב' כחום היום וכו' אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה וכו', אכן לפי שיטת המדרש לקמן פמ"ח סי' י"ב באו המלאכים אל אברהם בפסח, ובסמוך משמע שהיה באותו היום שנדבר הקב"ה עם אברהם ואמר לו ואת בריתי וכו' למועד הזה בשנה האחרת וכן איתא בס"ע פ"ה בט"ו בניסן באו המלאכים אצל אברהם אבינו לבשרו ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד אבינו יצחק וכו' ועי' גם במכילתא מס' דפסחא פי"ד ובתנחומא בא סי' ט' ובתוספות ר"ה שם בד"ה אלא דקאי בחג וכו' וא"כ לא היה צריך לדרוש כאן בב"ר שאותה השנה מעוברת היתה כמו שהעיר בפי' מהרז"ו ועיי"ש, ובחזקוני מפרש זה המאמר ממועד למועד הוי שנה אחת והוא קורא אותה שנה אחרת מפני חדש העיבור שנתוסף בה: 12 צורך לדבר. צורך יש לי לדבר כלו' עם המלאכים אמר לו הקב"ה איפטר ממך לשלום, ודרשו ויעל אלהים מעל אברהם שהוא נטל רשות מאברהם. והגי' איפטר (אפטר) איתא גם בכי"ג וכי"כ וכי"א א' וב' ובפי' ב"ר כ"י ושם מפרש אמר הקב"ה לאברהם אפטר ממך בשלום מכאן לגדול הנפטר מקטן צריך ליטול הימנו רשות, ובתנחומא וירא נדרש הפ' וילך י"י כאשר

אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה [ויעל אלהים מעל אברהם] ויעל מעליו אלהים
(בראשית לה יג) והנה ייי נצב עליו ויאמר (שם כח יג):

כג) ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו אמר ר' איבו בשעה שמל ז
אברהם את ילידי ביתו העמידן גבעת ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה
כקטרת סמים, אמר הקב"ה בשעה שיהו בני באין לידי אחירות מעשים אני נזכר להם אותו הריח
ומתמלא עליהם רחמים:

כד כה) ואברהם בן תשעים ותשע וגו' וישמעאל בנו וגו' הכא אמ' בשר ערלתו, ח
ולהלן אמ' את בשר ערלתו אלא אברהם על ידי שנתמעך על ידי אשה בשר ערלתו, ישמעאל
שלא נתמעך על ידי אשה את בשר ערלתו:

1 לקמן פס"ט ופפ"ב: 3 ילקוט שם, סיר השירים רבה פ' עד שיפוח (ד' ו'), תנחומא ת"ב סי' ד', תנחומא שם סי' ב', אגדת בראשית פ"ים: 7 ילקוט שם:

1 *ויעל— אברהם דפוהאגכ] לי לי | 2 והנה—ויאמר] א[1], והנה.. עליו דפוהא[2]גכת, לי י | 3 *ואת— ביתו דפוגכת] וגו' ל, לי אי | איבו פאת | 4 את] א[2]י, אותן דו, אותם ת, כל אותן ג, את ישמעאל בנו ואת ח, לי פא[1] | הערלות ו | כקטרת] וכי, כקטורת דגת, כקטורת של א[2], כמו קטרת א[1] | 5 סמים] ~ וכעולת (ועולה ו) שהיא (שהוא ד) כליל לאישים דפוהאגכתי | שיהו] וא, שיהיו דפכת | בניו י, בניו של זה דפוהאגכת | באין לידי] עוברין א[2] | אחרים מעשים ג, מעשים רעים ומידות אחרות ו, אחידות מעשים טובים פ, מעשים רעים י, עברות (עבירות ת) ומעשים רעים כת, עבירות ולידי מעשים רעים ד, עבירות הא | זוכר להם א, נזכר כ | אותו הריח] לאותו הריח כ, הריח הזה דת | 6 רחמים] פוהאגכי, ~ וכרחם עליהם דת | 7 ואברהם.. ותשע שנה (שנה בהמולו כ) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה פגכ, ואברהם בן צ"ט שנה בהמולו את בשר ערלתו וישמעאל בנו בן י"ג שנה בהמולו בשר ערלתו י, ואברהם בן תשעים ותשע ש' בהמ' א' בש' ערל' וישמעא' בנו בן שלש עש' ש' ב' א' ב' ערל' ו, ואברהם בן תשעים (צ' ד[1]) ותשע וגו' ד, ואברהם.. ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו את | אמ'] את אמר דוא[2]גכת, איתמר פא[1], אתמר י[1] | 8 אמ'] את אמר דפוא[2]גי, הוא אומ' ת, לי א[1] | אלא לי א[1] | אברהם אבי' ת | על ידי לי ת | שנתמעך] ~ בתשמיש כ | בשר ערלתו] פוחגכי, כתי' בשר ערלתו דת, לא כתי' את א[1] | וישמעאל ו, אבל ישמעאל פא[1]גכי | 9 שלא] על ידי ~ ו | את] פחגכי, כתי' את דא[1], כת' בו את ת, אמ' את א[2] |

כלה לדבר אל אברהם וכו' ושם איתא א"ר ברכיה בנוהג שבעולם שני בני אדם עומדין ומסיחין בקשו להתפרש זה כזה הקטן נוטל רשות מן הגדול והקב"ה כשדבר עם אברהם ובקש להתפרש ממנו כביכול הוא נוטל רשות בן אברהם שנ' וילך ה' אימתי כאשר כלה לדבר וכו' ועי' גם במסכת דרך ארץ שם: 1 אמר ריש לקיש וכו'. המאמר נסדר גם לקמן פס"ט לפ' והנה ייי נצב עליו ופפ"ב לפ' ויער מעליו אלהים, ובדפוסי' נשמט המאמר בפס"ט, והשלמתי כאן ויעל אלהים וכו' ועח"נ: 4 העמידן. אותן הערלות לגבעה, והלשון גבעת ערלות כלה"כ ביהושע ה' ג' וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות, ובלק"ט הועתק ר' א ב ה ו אמר בשעה שמל אברהם אבינו את כל ילידי ביתו העמידן גבעה של ערלות וכו', וטעם הדרש בשעה וכו' וזרחה עליהם חמה וכו' ועלה ריחן וכו' כמו שנדרש בשהש"ר שם עד שיפוח היום ר' אבהו ור' לוי חד אמר בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו עשה ערלותיהן גבעה וזרחה עליהן החמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת הסמים וכריח קומץ הלבונה שעל גבי האישים ואמר הקב"ה לכשיבאו בניו של זה לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים מה טעם אלך לי אל הר המור ר' לוי אמר בשעה שמל יהושע את בני ישראל העמיד להם ערלותיהם גבעה וזרחה עליהם חמה וכו' ועלה ריחן וכו' כריח קטרת סמים וכריח קומץ של לבונה שעל גבי האישים באותה שעה אמר הקב"ה וכו' מה טעם אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וכו', ובתנחומא מ"ב שם א"ר אחא בא וראה כח שנתן הקב"ה באברהם שביום אחד מל עצמו וילידי ביתו וישמעאל בנו והיה הדם מטפטף ראת כמה היו ילידי ביתו שכתיב וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות ואם ילידי ביתו כך היו מקנת כספו על אחת כמה וכמה וכולם מל אותם ביום אחד שנ' בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו וגו' נמולו אתו ונטל אברהם את כל הערלות שמל ועשה אותם גבעה בתוך ביתו והיה נהר של דם יוצא מתוך ביתו וקרא הקב"ה את המלאכים ואמר להם באו ונבקר את החולה אמרו לפניו רבש"ע מה אנוש וכו' ואתה הולך במקום הטנופת במקום של דם ושל שקץ אמר להם כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם ממור ולבונה אם אין אתם הולכים הרי אני הולך לעצמי וכן שלמה אמר עד שיפוח היום וגו' אל גבעת הערלות זה אברהם שנ' וירא אליו ה' וגו' כחום היום שהרתיח הקב"ה אותו היום (ובכ"י רומי שם הגי' וכך אמר שלמה עד שיפוח היום שהרתיח הקב"ה היום שנ' כחום היום אל גבעת הערלות זה ביתו של אברהם) ד"א וכו' אל גבעת הערלות שנטל את הערלות ועשאן גבעה וכו' ועי' בתנחומא ובאג"ב שם, ובפדר"א פכ"ט אמר הקב"ה ליהושע וכו' וקבץ כל הערלות עד שעשה אותם כגבעה שנ' וימל וכו' אל גבעת הערלות וכו', ובשהש"ר בדפ"ר ור"ו פ' עד שהמלך וכו' ופ' הנה מטתו וכו' מהו אל גבעת הערלות א"ר לוי מכאן שעשו אותה גבעה בערלה ועי' וי"ר פכ"ה סי' ד במ"ר פי"א סי' ג' ומדרש קהלת פ' תן חלק וכו': כקטרת סמים. בשאר הספרים איתא עוד וכעולה שהיא כליל לאישים ועח"נ, וכן הועתק בשבלי הלקט הלכות מילה סי' ד' אמר ר' אייבו בשעה וכו' העמידן גבעת הערלות וכו' כקטורת הסמים וכעולה שכולה לאישים, ובכי"ל ליתא, ובשהש"ר הגי' כריח קטרת הסמים וכריח קומץ הלבונה וכו' וצ"ע: 5 אחירות מעשים. כ"ה בכי"ל וחגי' מקויימת קצת עפ"י גי' כי"פ וכי"ג, ואולי הגי' העיקרית עכירות מעשים כמו שכתב לי ידידי רא"ח לעף, והגי' לידי עברות ומעשים רעים כהגי' בשהש"ר, ובשבהי"ל הגי' בשעה שיהיו בניו של זה באין לידי עבירות אני נזכר וכו' ומתמלא עליהן רחמים ועח"נ: 7 הכא אמ'. בפסוק כ"ד כתוב ואברהם בן וכו' בהמלו בשר ערלתו ולהלן בפסוק כ"ה כתוב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו ודרשו אברהם על ידי שנתמעך וכו' ומפרש בפירש"י

ט כו) בעצם היום הזה וגו' אמר ר' ברכיה לא בסתר דברתי (ישעיה מח יט) אלא אמר הקב"ה אילו מל אברהם בלילה עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך לא היינו יודעים בו, אילו היינו יודעים לא היו מניחים אותו למול, אלא בעצם היום הזה ודגשה ליה ימליל:

נמול אברהם אמר ר' אבא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו, אמר ר' לוי מל אברהם אין כת' אלא נמול בדק עצמו ומצא עצמו מהול, אמר ר' ברכיה בההיא ענתא אקיל ר' אבא בר כהנא לר' לוי, אמר ליה כזבנה שקרא הרגיש והצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו:

י כז) וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף וגו' תני הולכים ליריד של גוים בחולו שלמועד ליקח מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות, ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש לא סוף

1 ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' שכ"ה (תס"ג), שיר השירים רבה שם, ועי' לעיל לד 294: 4 ילקוט ר' פ"ב, שיר השירים רבה שם, תנחומא לך לך סי' י"ז: 7 ילקוט שם, תוספתא ע"ז פ"א, ירוש' ע"ז פ"א ל"ט א' ג', ע"ז י"ג א' ב', עירובין מ"ז א', מ"ק י' ב':

1 וגו'] נמול אברהם פגכתי, נימול . . דוחא | לא] פוא1כ, ~ מראש דא2נתי | 2 עכשיו] וג, עכשו] פחאכי1, ל' דתי (ישעיה) | יהיו פוחא2כ, יהו גי, היו דתי (שם) | דורו] פואגכי, בני ~ דחת | *אומרים דא1] אומרין א2כ, אומרי' ד1, אומ' פוגתי1, א' ל | כך] כך וכך י, כן וכן י (שם), כך מכך פכר, בכך וכך דת, ל' חא | לא — בו] וי (שם), לא . . יודעין בו גכ, שלא . . יודעים בו י1, לא היינו יודעין פ, לא . . יודעי' א2, ל' דחא1ת | ואילו ג, ואלו י (שם), שאלו כ | 3 יודעין פא2י1, יודעים (יודעין חא1גכ) בו וחא1גכי (שם), רואים אותו דת | למול] וא2גכי (שם), לימול דפחא1תי1 | אלא] לכך י (שם), ל' ו | ורגשת א2, ורגישה ע, ודרגשה י, ודרגשת א1, דרגשה ד, דרגיש כת, רגשה פחג, רגשו ו | *ליה דחאגכתעי] לה ל, להם פו | ימליל] ע, ימלל דפחאגכתי, ומיללו ו | 4 ר' אבא בר כהנא דפואגכת | והצטער חא2ג | *שיכפול דפואגכתי] שיכפל ל, שיכפיל ח | לו ל' פכ | שכרו] את ~ כ | 5 אברהם ל' א | אין כת' כן ו, אין כת' כאן דפאגתי | נימול דא, נמול אברהם וגי | עצמו] פוחאגי, את ~ דת | ומצא עצמו] ומצאו א2, ונמצא וחי | ענתא] א1ר2, ענתה פוא2ג, עונתא י, עיתא תר1, עיתה ד | אקיל] אריק ליה ו | 6 ואמ' ו | כזבנא שקרא וא1, כזבנא שקרנא פא2ג, כזבנא שקרנא את י, שקרנא כזבנא את דת | הרגיש] פואג, אלא ~ דתי | והצטער] אג, ונצטער דפותי | לו] ואתי, ל' דג | 7 *יליד — וגו'] יליד . . כסף דפת, יליד בית ומק' כס' מ' ב' נ' נמ' את' ו, יליד בית וגו' י, יליד בית א1גכ, וגו' ל | תני] פוגכתי, תני' ד, תניא א | הולכין פואגכי, ההולכים דת | ליריד א1כ | בחולו של מועד] בחלו שלגוים כ, ל' וי1 | 8 ולוקחים ג, ולוקחין י | עבדים וג |

עה"ת באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את: 1 לא בסתר וכו'. כ"ה לת"כ ישעיה מ"ה י"ט, ולפי תגי' לא מראש בסתר וכו' הוא הפסוק ישעיה מ"ח ט"ז, ובילק' ישעיה ר' שכ"ג עד ר' שכ"ה נסדרו אגדות לישעיה מ"ה, ותימה שגם שם הגי' לא מראש בסתר וכו' וכן הועתק שם מאמר ממ"ק ט"ז ב' עם הפסוק לא מראש וכו', והמאמר אילו מל אברהם בלילה וכו' הוא בסגנון מאמר ר' יוחנן שנסדר לעיל צד 294 אם נכנס נח בתיבה בלילה וכו' ודגשה ליה ימליל, ובכי"ל כתוב כאן ודגשת והרי"ש מוגה ועי' במ"י לעיל שם, ודוגמאות לזה המשל בלא"ר גם במכילתא בשלח מס' ד' פ"ו עבור לפני העם ודגיישה לית ימלל, ובמכילתא דרשב"י שמות י"ז ה' ודרגשא ליה ימליל, ובשהש"ר לשון המאמר אמר ר' ברכיה אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו אלא וכו' ודגשת לה (כ"ה בדפ"ר וד"ו) ימלל, ובלק"ט מפרש הדרש בעצם היום הזה בעיצומו של יום כדי להרגיש כל העולם שלא יאמרו בלילה נימול ואם היינו יודעים וכו' ועי' גם בתנחומא שם, ובמדרש הגדול גורס ומפרש א"ר ברכיה לא בסתר דברתי אמר הקב"ה אלו וכו' עכשו היו כל אנשי בני דורו אומרין אלו היינו יודעין לא היו מניחין אותו לימול לכך נאמר בעצם היום בתקפו של יום, והמאמר נסדר שם לפ' ויקח אברהם וכו' וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה ועי' גם בפירש"י עה"ת, והגי' כך מכך מפרש בפי' ב"ר כ"י כלו' כך שכרו של אברהם מכך שמל את עצמו ועי' גם בת"כ לעיל שם ובספרי האזינו פי' של"ז ובמ"ע שם, ובכי"ל כתוב לת ונקוד בצרי ועי' גם במ"י לעיל צד 51 צד 153 וצד 205: 5 בההיא ענתא. בשעה ההיא גינה וזלזל ראב"כ לר"ל שאינו דורש הפסוק כהוגן וא"ל כזבן שקרן כך צריך לדרוש נמול וכו' הרגיש ונצטער וכו', ונכונת הגי' שקרא ועי' עמת"ר ע' שקרא, ור' ברכיה אמר בההיא ענתא וכו' לפי שהיה ראב"כ אוהבו ומוקירו של ר' לוי, ובירוש' סוף הוריות מסופר ראב"כ אזל וכו' אשכח ר' לוי יתיב דריש איש אשר יתן לו האלהים וכו' קם ראב"כ ונשקיה בראשיה וכו' ועי' במדרש קהלת פ' איש אשר וכו' ובחי' הרד"ל כאן, ובשהש"ר שם המאמר מקוטע ר' אבהו בר כהנא ור' לוי ר' אבהו אומר הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכר, וחסרו שם דברי ר"ל, ובלק"ט נשתבש אמר ראב"כ הרגיש ונצטער וכו' א"ר לוי מל אין כתוב אלא נמול א"ר ברכיה בהתיא שעתא אקיל שבדק עצמו ונמצא מהול, וכן בשיבוש בשכל טוב היה לומר מל אברהם ומה ת"ל נימול א"ר לוי הרגיש ונצטער וכו': 7 תני וכו'. בכי"ו וילקוט דפ"ר ל"ג בחולו של מועד וכן נר' עיקר, ובשכל טוב הועתק תני הלך ליריד של גוים ולקח מהם וכו' ועבדות ושפחות ר' אמי בשם ר"ל לא סוף [דבר] עבדים הוא לוקח אלא עבדים ערלים וכו', וגם ביפ"ת כתב ל"ג בחולו ש"מ דמשום לתא דע"א מיתניא בתוספתא, ולשון התוספתא ע"ז שם הולכין ליריד של גוים ומתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות ואין לוקחין (וצ"ל ולוקחין) מהם בתים שדות וכרמים עבדים ושפחות (ובתוספתא שנדפ' עם הרי"ף תגי' בתים וכו' בהמה עבדים ושפחות) מפני שהוא כמציל מידם וכותב ומעלה בערכאים (בערכים) וכו', והגי' בחולו של מועד איתא בכי"ל וכי"פ וכי"ג וכי"א א' וב' וכי"ת ובדפוסי', ואולי נוסף כן באילו הספרים משום דתני בזה הסגנון גם בתוספתא מועד קטן פ"ב (פ"א) לוקחין מן הגוים בתים שדות וכרמים בהמה עבדים ושפחות מפני שהוא כמציל וכו', ובסוגיא דירוש' ע"ז שם ל"ט א' והתני הולכין ליריד ולוקחין משם עבדים ושפחות ר"ל לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה וכו', ושם ל"ט ג'

דבר עבדים [מהולים] אלא אפילו ערלים מפני שמכניסן תחת כנפי השכינה, ר' יהושע בן לוי בעה קומי ריש לקיש אמר לו מהו ליקח מן הגוי עבדים ערלים, אמר לו אימתי את שואלני ביום טוב, תני אפילו בשבת, תני חזקיה עד רדתה (דברים כ כ) אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת: שלשה ירודים הן, ירוד עזה ירוד עכו וירוד בטנן, ואין לך מחוור מכולם אלא ירוד בטנן:

1 יבמ' מ"ק פ"ב ה"ה ג': 3 עי' תוספתא עירובין פ"ד (פ"ג), ספרי שופטים פי' ר"ד, ירוש' שבת פ"א ה"ד ה', שבת י"ט א': סדר עולם פי"א, תנחומא מ"ב במדבר סי' פ', נשא סי' ל"א מסעי סי' ד', תנחומא במדבר סי' ט' נשא סי' כ"ח מסעי סי' ה', במדבר רבה פ"ב סי' ט' פי"ד סי' א' פכ"ג סי' ו': 4 ירוש' ע"ז פ"א ה"ט ד':

1 *מהולים ל[0]א[1]ב] מהולין א[2], שהן מולין פ, שהן לו ג, מהולי' (מהולין ת) הן לו דת, הראוים לו ו, מהולים הוא לוקח י, לי ל | הערלים ו, עבדים ערלים אי | שהוא מכניסן דפוגכתי | השכינה] שמים וגכ | בעא דאגת, בעי פו | 2 קומי ריש לקיש] פוכ, קומי ר' שמע' בן לקיש ג, קומי רשב"ל א[2], קומיה דריש לקיש דת, קמיה דרשב"ל א' | *מן — ערלים פו] מן . . ערילים ג, מן . . ערלים עבדים ל, מן הגוים עבדים ערלים כ, עבדים ערלים מן הגוי א, עבדים . . מן הגוים דת | אמתי ו | תשאלני א[1], תשאליני ו, תשאילני כ, תשאיליני א[2] | ביום טוב] בחול פ | תני] פואג, תנא דת | 3 ואפילו ג | בשבת] ו, ~ וכן הקונה חצר בארץ ישראל (בארץ ישראל חצר כ) אמ' לו (אומ' לו פ, אומר כ) הרי הוא עלי למחר בכך וכך משום דחביבה ארץ ישראל ויש לו רשות לומר כך וכך הלוקח עבדים (עבדים ערלים פכ, עבדים ערילים ג) מן (הגוי גכ) הגוים ל[0]פגכ, וכן הקונה חצר . . א"ל (אומ' לו א[2]) הרי עלי למחר . . משם דחביבה (דחביבא א[2]) . . ויש לו . . לומ' כך וכך א, וכן הקונה חצר . . א"ל (אמ' לו ת) הרי למחר . . משום דחביבה . . יש לו . . לומר כך דת | תני — בשבת] תני . . ואפילו בשבת ג, דתני . . ואפי' בשבת א[1], ל' ו | מצאינו ו | 4 ג' ד[1]א | ירודין פ, ירידים ד[1]ו, ־ין ג | יריד וג | יריד ג, ויריד ו | ירוד דאכת, ויריד ו, יריד ג | ביטנן ו, בטונן אכ | אלא] יותר א[1] | יריד וגר, מירוד א[1] | בטנם ר[1], בטונן אכר[2] |

עיר שיש בה ע"ז וכו' הא תוכה אסור מפני שיש בה צלם אחר יהא תוכה אסור ריש לקיש אמר ביריד שנו וכו' והתני הולכין ליריד ולוקחין משם עבדים ושפחות ובהמה ר"ל אמר לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו עבדים גוים שמקרבן תחת כנפי שכינה והתני לקח משם כסות תשרף בהמה תעקר מעות יוליכם לים המלח ניחא כסות וכו' בהמה תיעקר והתני הולכין ליריד ולוקחין מהן עבדים ושפחות ובהמה ר"ש ב"ל אמר לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו עבדים גוים שמקרבן תחת כנפות שמים (ועי' בח"ג) תיפתר ישראל ישראל וכו', ובסוגיא דבבלי ע"ז י"ג א' והא תניא הולכין ליריד של עכו"ם ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות בתים ושדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם וכו' ושם י"ג ב' קתני לוקחין מהן בהמה עבדים ושפחות עבד ישראל או דילמא אפי' עבד עכו"ם וכו' כי אתא רבין אמר ר' שמעון בן לקיש אפילו עבד עכו"ם מפני שמכניסו תחת כנפי השכינה וכו' בהמה מאי מכנים תחת כנפי השכינה איכא אלא משום מעוטייהו וכו' ועי' גם בעירובין ומ"ק שם, ובכי"ל כתוב ההולכים ונמחק ה"א הראשון, ומלת מהולים הושל' ביני שיטי בכתב דומה לכתב הספר ועח"נ, והלשון לא סוף דבר שהוראתו לא בלבד גם לעיל צד 138 צד 352 וצד 376: 1 ר' יהושע בן לוי וכו'. משנה במ"ק פ"ב אין לוקחין בתים עבדים וכו' אלא לצורך המועד וכו', ובירוש' מ"ק שם ר' יהושע בן לוי שאל לרשב"ל מהו ליקח בתים מן הגוי א"ל אימת ר' שאל בשבת תני בשבת מותר כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרין והגוי חותם ומעלה לארכיים שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב כה תעשה ששת ימים וכתיב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים וכתיב עד רדתה אפילו בשבת, ואפשר שטעם הגי' כאן מהו ליקח מן הגוי עבדים וכו' לפי שהמאמרים נסדרו כאן לפי' וסקנת כסף מאת בן נכר וכו', וכהגי' בכי"ל בגוף הספר גם הגי' בכי"ו וכן הועתק בשכל טוב רק ר' יודא בשם ר"ל (וצ"ל ר' יהושע בן לוי) בעא קומי ר"ל מהו ליקח מן הגוי לעבדים (וצ"ל עבדים) ערלים אמר לו אימת תשאלני ביו"ט או אפי' בשבת א"ל אפי' בשבת, והמאמר שנוסף בגליון כי"ל ומסכים עם הגי' בכי"פ וכי"ג וכי"כ ומקוטע בדפוסי' וכי"א א' וב' וכי"ת וכן הקונה חצר בארץ ישראל וכו' משום דחביבה ארץ ישראל וכו' נ"ל שאינו מעיקר הב"ר, ובחי' הרד"ל העיר שהתיבות משום דחביבה וכו' הן פי' וגליון ואינו לשון הב"ר, וברייתא בבבלי גיטין ח' א' (תוספתא כלים ב"ק פ"א) בשלשה דרכים שוותה סוריא לא"י וכו' והקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים וכו' ובגמרא שם למאי הילכתא אמר רב ששת לומר שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת בשבת ס"ד כדאמר רבא אומר לעכו"ם ועושה הכא נמי אומר לעכו"ם ועושה ואף על גב דאמירה לעכו"ם שבות משום ישוב ארץ ישראל לא גזור רבנן ועי"ע ב"ק פ' ב', ובכי"ו ל"ג גם תני חזקיה עד רדתה אפילו בשבת, ובירוש' מ"ק שם רק וכתיב עד רדתה וכו' וכן בירוש' שבת אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב כה תעשה וכו' וכתיב וביום השביעי וכו' וכתיב עד רדתה אפילו בשבת, ובתוספתא עירובין שם אין צרין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם שבת ואם התחילו אפילו בשבת אין מפסיקין וכן היה שמאי הזקן דורש עד רדתה אפילו בשבת (ובתוספתא הוצ' רמש"צ הגי' וכן היה הילל וכו'), וכן בברייתא בבבלי שבת שם אין צרין וכו' וכן היה שמאי אומר עד רדתה אפילו בשבת (ועי' בד"ס שם הגי' וכך היה שמאי דורש), ובספרי שופטים פי' ר"ג ואין צרים על עיר וכו' ואם הקיפום ואירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלחמה זו א' מג' דברים שדרש שמאי הזקן וכו', ושם פי' ר"ד עד רדתה אפילו בשבת, ובס"ע שם איתא ר' יוסי אומר יום השבת היתה מלחמתה של יריחו וכו' ובתנחומא מ"ב נשא שם אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם למה חילל יהושע את השבת ביריחו אמור לו על פי הגבורה עשה שנ' ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו וכתיב וסבותם את העיר וגו' (ושם בשלשה כ"י הגי' ומנין שהיתה שבת אמר ר' יוסי בר חלפתא שנאמר וסבותם וגו') כה תעשה ששת ימים וכו' וביום השביעי וכו' ומנין שהיתה שבת שאין לעולם שבעת ימים בלא שבת וכו', ובתנחומא מ"ב מסעי שם כה תעשה ששת ימים וכו' ללמדך שבשבת נכבשה יריחו ודבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב"ה על ידו וכו' ועי' בתנחומא נשא ומסעי שם ובמ"ר פי"ד ופכ"ג ובס"ע הוצ' ראטנער שם הערה כ"ה וכ"ו: 4 שלשה ירודים וכו'. כ"ה בכי"ל וכן בסמוך ד' פעמים ירוד בוי"ו וכ"ה גם בד"ו ובכי"פ וכי"א א' וב' וכי"כ וכי"ת ועי"ע בח"ג בתוספתא ע"ז פ"א

אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אין באים אצלי, אמר לו הקב״ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים אצלך, עכשיו אני בכבודי נגלה עליך הה״ד וירא אליו י״י:

1 ילקוט שם, לקמן פמ״ח:

1 העוברין ג, עוברים פו, ־ין א² | והשבין ג, ושבים פוא²כי | משמלתי תאמר ו | אינן דת, שאין וי, הן א¹כ, שהן ג, שהם פ | 2 היו באים י | ערל ג, פלוגים ו | באים לי י | נגלה] פהאגבי, ניגלה ו, בא ונגלה דת | 3 י״י] וא, ~ באלוני (באלני פ) ממרא דפתי, באלוני . . והוא יושב כ |

הוצ׳ רמש״צ צד 460, ובירוש׳ ע״ז שם איתא ר׳ יוסי בי ר׳ בון אבא בר בר חנה בשם ר׳ יוחנן לא אסרו אלא כגון ירידה של בוטנה ותני כן ג׳ ירידין הן ירי׳ עזה יריד עכו ירידה של בוטנה (כ״ה בירושלמי ד״ו) והמחוור שבכולן יריד בוטנה כלו׳ ששם הוא ודאי לשם ע״ז ועי׳ בפני משה, וירוד בטנן (בוטנה) לא נתפרש עוד בבירור ועי׳ כ״ש ר״י לעווי במ״ע הצרפתי חלק מ״ג צד 197 ורב״ז באכער במ״ע צייטשריפט פיר דיא אלטטעסטאמענטליכע וויססענשאפט חלק כ״ט צד 151 וצד 221 ורא״ח לעף שם צד 215 והח׳ קרויס שם צד 294, ועל טיבן של אותן הירודים עי׳ לעווי שם צד 192 וקרויס ארכעאלאגיע ח״ב צד 356 וצד 690: 1 עד שלא מלתי וכו׳. עי׳ לעיל צד 460 ולקמן פמ״ח סי׳ ט׳, ובכי״ו הגי׳ כאן אמר לו הקב״ה עד שלא מלתה היו בני אדם פלוגים באין אצלך וכו׳ ולקמן פמ״ח הגי׳ שם עד שלא מלתה היו בני אדם בורגים באין וכו׳, ובכי״ח שם בני אדם פורגים וכו׳, ובמד׳ הגדול ריש פ׳ וירא עמו׳ 262 הועתק אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברין והשבין וכו׳ תאמר משמלתי אינן באין אמר לו הקב״ה עד שלא מלתה היו בני פלגים באין אצלך וכו׳ ועי׳ בהשלמת הערוך צד 7 וצ״ע. ובלק״ט ריש פ׳ וירא הובא עד שלא מלת היו בני אדם פחותין וכו׳ וכן בשכל טוב סוף פ׳ לך לך, ובסיום הדרש נסמכה פרשה זו לפרשה שלאחריה ועי׳ גם לעיל סוף פמ״ד, ובכי״א א׳ כתוב בסוף הפרשה כאן חסלת פרשת לך לך, ובכי״כ סליק סידרא ועי׳ במ״י לעיל סוף פכ״ט וסוף פל״ח:

ראשי תיבות.

א׳ — איתא.
א״א — אות אמת.
אגה״א — אגדת האמוראים הירושלמיים לרב״ז באכער.
אגה״ת — אגדת התנאים להנ״ל.
אדר״נ — אבות דר׳ נתן.
איכ״ר — איכה רבתי.
א״צ — אין צריך.
ביה״מ — בית המדרש.
במ״ר, במד״ר — במדבר רבה.
ב״ס — בן סירא.
ב״ר — בראשית רבא.
ב״ש — ברוך שאמר.
ג׳ — גורס, גריס.
גד״פ — גאטטעסדיענסטליכע פארטרעגע.
גי׳ — גירסא.
ד׳ — דפוס.
ד״א — דבר אחר.
דדו״ד — דור דור ודורשיו.
ד״ה — דיבור המתחיל.
דה״מ — דרכי המשנה.
ד״ו — דפוס ויניציאה.
דל״א — דקדוק לשון ארמי.
דמ״ג — דייטשע מארגענלענדישע געזעללשאפט.
ד״ס — דקדוקי סופרים.
דפ״ר — דפוס ראשון.
ד׳ פפד״א — דפוס פרנקפורט דאדר.
ד׳ פפד״מ — דפוס פרנקפורט דמיין.
ד״ר, דב״ר — דברים רבה.
וי״ר — ויקרא רבה.
ז״א — זרע אפרים.
חו״י — חסרות ויתרות.
ח״נ — חילופי נוסחאות.
ילק׳ — ילקוט.
י״מ, יד״מ — ידי משה.
י״מ, יפ״מ — יפה מראה.
יפ״ת — יפה תואר (במדרש ד׳ פיורדא תנ״ב).
ירוש׳ — ירושלמי.
כ״י — כתב יד.
כי״א א׳ — כ״י אקספרד קו׳ 147.

כי״א ב׳ — כ״י אקספרד קו׳ 2335.
כי״ג — כ״י שטוטטגארט.
כי״ו — כ״י וואטיקאנא.
כי״ז — דפים אחדים מהגניזה באלקאהרה שהובאו לאקספרד.
כי״ח — כ״י מדרש חכמים.
כי״ט — כ״י האחים טריעסטי.
כי״ל — כ״י לונדון קובץ Add. 27169.
כי״מ — כ״י מינכען.
כי״נ — כ״י לונדון קו׳ 16406.
כי״פ — כ״י פארים.
כי״ת — כ״י תימני.
לאר״מ, לא״ר — לשון ארמי.
ל״י — לשון יוני.
ל״מ — לשון מקרא.
ל״ס — לשון סורי.
לק״ט — לקח טוב.
ל״ר — ל׳ רומי.
מ׳ — מדרש.
מ״ב — מהדורת ר״ש באבער.
מבה״י — מבוא הירושלמי.
מה״ג — מדרש הגדול.
מהרז״ו — מוהר״ר זאב וואלף איינהארן.
מהרז״ף — מורי ורבי מוהר״ר זכריה פראנקעל ז״ל.
מהרש״ס — מוהר״ר שלמה סיריליאו.
מו״ע — מוסף הערוך.
מח״ו — מחזור ויטרי.
מ״י — מנחת יהודה.
מ״כ — מתנות כהונה.
מ״נ — מורה נבוכים.
מנות״מ — מנורת המאור.
מ״ע — מכתב עתי.
מ״ש — מנחת שי, מדרש שמואל, מה שכתוב, מה שכתבתי.
ס׳ — ספר.
ס״א — ספר אחר.
סא״ר — סדר אליהו רבה בסדר אליהו רבה וס׳ אליהו זוטא (תנא דבי אליהו הוצאת ר״מ איש שלום.

ס״ד — סיפא דקרא.
סה״ד — סדר הדורות.
ס״ע — סדר עולם.
ס״ר — סדר רבה.
ע׳ — ערך.
עה״ש — ערך השלם.
עה״ת — על התורה.
עח״נ — עיין חילופי נוסחאות.
עי״ע — עיין עוד.
עמת״ל — ערך מלין תלמודי לר׳ יעקב לעווי.
עמת״ר — ערך מלין תרגומי להנ״ל.
פ׳ — פרשה, פרק, פסוק.
פדר״א — פרקי דר׳ אליעזר.
פי׳ — פיסקא, פירוש.
פסי״ר — פסיקתא רבתי הוצאת ר״מ איש שלום.
קו׳ — קונטרס, קובץ.
ק״ע — קרבן העדה.
ר׳ — רמז.
רגמ״ה — רבינו גרשום מאור הגולה.
רד״ל — ר׳ דוד לוריא.
רה״ג — רב האי גאון.
רי״ג — ר׳ יהודה גדליה.
רמא״ש — ר׳ מאיר איש שלום.
רמ״ה — ר׳ משה הדרשן.
רמש״ש — ר׳ משה שטיינשניידער.
רס״ג — רב סעדיה גאון.
ר״ש — רבינו שמשון.
רש״ב — ר׳ שלמה באבער.
רשז״ש — ר׳ שניאור זלמן שעכטער.
רש״ש — ר׳ שמואל שטראשון.
שבה״ל — שבלי הלקט.
שד״ל — שמואל דוד לוצאטו.
שו״ת — שאלות ותשובות.
שמ״ר, שמו״ר — שמות רבה.
ת״א — תרגום אנקלוס.
תו״כ — תורת כהנים.
תר״י א׳ — תרגום ירושלמי א׳ (תרגום יונתן).
תר״י ב׳ — תרגום ירושלמי ב׳ (תרגום ירושלמי).
תשוה״ג — תשובות הגאונים.

מ״ח = Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums
מ״ע האנגלי = Jewish Quarterly Review
מ״ע הצרפתי = Revue des Études Juives
ענציקלאפעדיא = The Jewish Encyclopedia